X. Podkomorski

BIBLIA
ŁACIŃSKO-POLSKA,
CZYLI
PISMO ŚWIĘTE
STAREGO I NOWEGO TESTAMENTU.

PODŁUG TEKSTU ŁACIŃSKIEGO WULGATY, I PRZEKŁADU POLSKIEGO

X. JAKÓBA WUJKA T. J.

Z KOMENTARZEM MENOCHIUSZA T. J.

przełożonym na język polski.

WYDANIE

X. S. KOZŁOWSKIEGO

BISKUPA ŁUCKO-ŻYTOMIERSKIEGO.

WE CZTERECH TOMACH in 8-vo maj.

(fracta pagina).

WYDANIE DRUGIE.

TOM III.

Obejmujący Księgi: Izaiasza, Jeremiasza, Barucha, Ezechiela, Daniela, Ozeasza, Joela, Amosa, Abdiasza, Micheasza, Jonasza, Nahuma, Habakuka, Sofoniasza, Aggeusza, Zacharyasza, Malachiasza i dwie Machabejskie.

WARSZAWA.
Gebethner i Wolff.
1886.

80754 R 105

Servatis conditionibus in impressione Sacrorum Bibliorum servandis, licentiam per praesentes dedimus S-am Scripturam utriusque Testamenti cum Commentariis Menochii S. J., editionis Excellentissimi, Illustrissimi ac Reverendissimi Simonis Kozłowski, Episcopi Luceorio-Żytomiriensis, imprimendi, impressamque absque ullis mendis, diligenti prius revisione et collatione facta, evulgandi.

№ 1547. Datum Varsaviae die 9 Martii 1885 a.

Archiepiscopus Metropolita Varsaviensis

† Vincentius.

Дозволено цензурою.—Варшава 3 Апрѣля 1885 г.

Вильно. Типографія п. ф. Осипа Завадзкаго. (Замк. пер. соб. домъ).

BIBLIA
ŁACIŃSKO-POLSKA
Z OBJAŚNIENIAMI X. J. WUJKA I KOMENTARZEM MENOCHIUSZA,

przełożonym na język polski.

Tom III.

Wprowadzenie do Ksiąg Proroczych.

Szesnaście ksiąg kanonicznych zowią się Proroczemi, już to dla głównego swojego przedmiotu, już przez wzgląd na swych autorów, których noszą tytuł.

Prorokami zowią się ludzie święci, którzy z natchnienia, to jest z nadprzyrodzonego objawienia Bożego poznawali rzeczy tajemne i przyszłe, i z rozkazu Boga ogłaszali je z największą pewnością i prawdą.

Pismo święte często Proroków mianuje *ludźmi Bożymi* albo *Widzącymi*, dla tego, że od samego Boga w sposób nadzwyczajny byli oświecanymi, i pospolicie odbierali Boskie wyroki i objawienia za pośrednictwem snów i nocnych widzeń. (Num. 12, 6).

Ponieważ żaden człowiek przyrodzoném światłem swojego rozumu nie może przenikać przyszłości; dokładne przeto spełnienie się proroctw jest jednym z niezaprzeczonych dowodów boskości Religii, na korzyść któréj zostały wyrzeczone. Jakoż Pan Bóg we wszystkich wiekach niektórym z wiernych swoich wyznawców, stosownie do potrzeb Kościoła, udzielał daru proroctwa. Ztąd Apostoł narodów powiada: *„I tenże* (Bóg) *dał niektóre Apostoły, a niektóre Proroki, a drugie Ewangelisty, a inne Pasterze i Doktory: ku wykonaniu świętych, ku robocie posługowania, ku budowaniu ciała Chrystusowego: ażby się wszyscy zeszli w jedności wiary i poznania Syna Bożego"*.

Prorocy zaczęli się razem ze światem. Tak, byli uczczeni duchem proroczym: Adam (Gen. 2, 21); Abel (Hebr. 11, 4); Henoch (Jud. w. 14); Abraham, Izaak, Jakób (Gen. rr. 12, 26, 27, 49); Mojżesz, Aaron, Jozue, Samuel, Dawid, Gad, Natan, Achiasz, Eliasz, Elizeusz, i w. i.

Wyjąwszy Dawida króla, wszyscy Prorocy, którzy się okazali w Judei, od Samuela aż do czasów Ozyasza króla Judzkiego, i króla Izraelskiego Jeroboama II., nic na pismie nie zostawili. Odtąd zaś, w ciągu lat przeszło 300, nowy powstał szereg Proroków, którzy przepowiednie swoje i nauki, imieniem Boga ogłaszane, przekazali potomności w napisanych przez siebie księgach. Czterech z nich: Izaiasza, Jeremiasza z Baruchem, Ezechiela i Daniela nazwano Prorokami *Większymi*, dla tego, że więcéj spisanych proroctw i nauk po nich zostało. Dwónastu zaś innym, dla szczupłości pism po nich pozostałych, nadano imię Proroków *Mniejszych*, którymi są: Ozeasz, Joel, Amos, Abdiasz, Micheasz, Jonasz, Nahum, Habakuk, Sofoniasz, Aggeusz, Zacharyasz i Malachiasz.

Wszyscy ci nadzwyczajni posłańcy Boga, z dziwną zgodnością i stałością, jako powolne narzędzie jednego i tegoż Ducha Ś., pocieszali wiernych jego wyznawców, gromili grzeszników, nauczali prawd jego, i objawiali przyszłe tajemnice Chrystusowéj Religii.

Proroctwa ich najczęściéj mają dwojaki przedmiot: jeden blizki i bezpośredni, który się odnosi do stanu doczesnego Izraelitów lub innych narodów; drugi daleko znakomitszy i wznioślejszy, ściągający się do przyszłego Messyasza i założenia przezeń powszechnego Kościoła. Ztąd to u Proroków często napotykają się nagłe i nieprzewidziane przejścia z jednego przedmiotu do drugiego, z rozumienia dosłównego do sensu przenośnego i tajemniczego—co nieraz bywa jedną z przyczyn niejasności stylu pism proroczych.

Jezus Chrystus i tajemnice jego Religii są najpierwszym i głównym przedmiotem wszystkich proroctw. Sama dzielność i dobór wyrazów używanych przez proroków zniewalają czytelnika do szukania w nich innego, wyższego nad sens bezpośredni znaczenia, któreby odsłoniło całą ich potęgę. I dla tego nie tylko przepowiednie jasno mówiące o Chrystusie, ale i te,

w których on wyraźnie nie jest przepowiedziany należy doń odnosić; albowiem one wyrzeczone są jedynie w celu poparcia tamtych, i bez Chrystusa nie znajdowałyby takiego miejsca w Piśmie Świętém, które wszędzie jego tylko ma na celu; jak to, między innemi, powiedziano w Ewangelii: *A począwszy od Moyżesza i wszystkich Proroków wykładał im we wszystkich pismach, co o nim było.* (Łuk. 24, 27).

Lecz Prorocy nie tylko ustnie i przez pisma zapowiadali przyjście Messyasza i ustanowienie przezeń nowego królestwa na ziemi; ale nadto jeszcze przyobrażali go w swoich czynach i osobach. Oto: posłannictwo ich, które odbierali od Boga w sposób często nadzwyczajny, ich życie proste i ukryte, ubóstwo ich i ostrość pokuty, ich wierność w dawaniu świadectwa prawdzie, aż do poświęcenia się przez to na wszelkie zniewagi i nieraz na samą śmierć męczeńską—były to znamiona czyniące ich podobnymi temu, którego przepowiadali życie, upokorzenia i śmierć zelżywą, i z którym pragnęli połączyć się kiedyś w chwale. O Prorokach to mówi Ś. Paweł (Żyd. 11, 35): *A drudzy byli ciągnieni, nie przyjąwszy odkupienia, aby lepsze zmartwychwstanie naleźli. A drudzy doznali pośmiewisk i bicia, nadto i więzienia i ciemnic: byli kamienowani, przecinani, doświadczani, w zabiciu miecza pomarli, błąkali się w owczych, w kozich skórach, niedostateczni, uciśnieni, utrapieni; których nie był godzien świat.*

Prorocy nie prorokowali ciągle, lecz tylko wtenczas, kiedy Duch Boży zstępował na nich. Po dokonaniu poselstwa bywali opuszczonymi od Ducha proroczego i stawali się we wszystkiém podobni innym ludziom, a tém samem podległymi błędom, jak tego widzimy przykład, między innymi, na Jonaszu. Przez takowe z nimi postępowanie chciał Bóg pokazać, że oni z samych siebie byli ciemnością i błędem, jak i każdy człowiek, i że ten wysoki przywiléj, którym bywali zaszczyceni, pochodził jedynie z daru jego miłosierdzia. Także Duch Pański, który proroków oświecał, był *im poddany*, jak się wyraża Apostoł (1 Cor. 14, 32); to jest, byli oni panami swéj woli i mogli oprzeć się natchnieniom Ducha Bożego, jak każdy chrześcijanin nieraz sprzeciwia się łasce Boskiéj, gdyż Bóg zawsze szanuje wolną wolę człowieka. I właśnie, między innemi i tém się różnili od wieszczków bałwochwalczych, którymi zły duch niekiedy miotał tak dalece, iż odchodzili od zmysłów i nie byli panami siebie.

Ponieważ ziszczenie się proroctw, gorliwość o rozszerzenie znajomości Boga i świątobliwość życia były zwyczajnemi cechami Boskiego posłannictwa proroków, przeto: zawodność przepowiedni, obojętność na cześć prawego Boga i obłudę, Pismo Święte wskazuje jako znamiona odróżniające proroków prawdziwych od zwodzicieli. Tak w Deut. r. 18. w. 22, powiedziano: *A jeśli tajemną myślą odpowiesz: Jako mogę rozumieć słowo, którego Pan nie mówił? ten znak będziesz miał: Co w imię Pańskie prorok on przepowie, a nie stanie się: tego Pan nie mówił.* I w Deut. 13, 2: *Jeśli... prorok... rzekłby ci: Pójdźmy a naśladujmy bogów cudzych, których nie znasz, a służmy im: nie usłuchasz słów onego proroka abo widosna... A on prorok abo snów wymyślacz zabit będzie: bo mówił, aby was odwiódł od P. Boga waszego.* Także w Ewan. S. Mat. 7. 15: *Strzeżcie się pilnie fałszywych proroków, którzy do was przychodzą w odzieniu owczém, a wewnątrz są wilcy drapieżni. Z owoców ich poznacie je.*

Izajasz Prorok.

Izajasz jest pierwszym z czterech proroków Większych, którzy byli jakby czterma Ewangelistami Synagogi. Pochodził z Jerozolimy, synem był Amosa, brata króla Judzkiego Amazyasza. Prorokował pod panowaniem pięciu królów Judzkich: Ozyasza, Joatama, Achaza, Ezechiasza i Manassesa. Z rozkazu tego ostatniego okrótnego króla został przetarty na dwoje piłą drewnianą, około roku 3317 świata, przed n. Chr. 687, mając wieku lat około 130. Prorokował w ciągu lat przeszło 90.

Izajasz szczególniejszym sposobem został powołany i poświęcony na urząd proroka. W tajemniczém widzeniu ukazał się mu Bóg na tronie wysokim, otoczonym od Serafinów, którzy zakrywając skrzydłami oblicza swoje, wołali jeden do drugiego: *Święty, Święty, Święty Pan Bóg Zastępów, pełna jest wszystka ziemia chwały jego.* (Is. 6, 3). Wtém jeden z Serafinów, wziąwszy z ołtarza rozpalony kamyk dotknął się nim ust proroka, aby je oczyścił. I usłyszał prorok głos Pana, rozkazujący mu opowiadać ludowi wszystko, co go miało spotkać w przyszłości.

Izajasz odebrane od Boga poselstwo spełnił wiernie, ochoczo i mężnie. Styl jego jest wysoki, wzniosły, mocny i nakazujący, pełen rozmaitości, odpowiedni wielkości i mocy jego ducha proroczego i Apostolskiego. Ztąd Mędrzec Pański takie daje pochwały Izajaszowi: *Prorok wielki i wierny przed oczyma Bożemi... Wielkim duchem przejrzał pośledniejsze rzeczy, i płaczące w Syonie pocieszył. Pokazał aż na wieki przyszłe rzeczy, i skryte pierwéj niż się stały.* (Ekkl. 48, 25).

Treść proroctw Izajasza, zawartych w 66. rozdziałach jego księgi, jest następna. Prorok wyrzuca Żydom ich niewdzięczność ku Bogu, przeniewierstwo i inne grzechy, i zapowiada przyszłe za nie kary; przepowiada spustoszenie ich kraju i miasta Jerozolimy, upadek królestwa Izraelskiego i Judzkiego, niewolę Babilońską i powrót z niéj za króla Cyrusa, którego nazywa po imieniu, odbudowanie kościoła i Jerozolimy, połączenie królestwa Izraelskiego i Judzkiego w lud jeden, odrzucenie Żydów i nawrócenie się ich przy końcu świata, powołanie do Wiary Chrystusa pogańskich narodów, sąd ostateczny, kary piekła dla grzeszników, nagrodę nieba dla sprawiedliwych. Także przepowiada przyszłe losy niektórych sąsiednich narodów, jako to: Egipcyan, Filistynów, Moabitów, Tyryjczyków,. Idumejczyków.

O Jezusie Chrystusie i jego Kościele mówi tak jasno i dokładnie, iż zdaje się, że jest raczéj dziejopisem i Ewangelistą nie zaś prorokiem. W szczególności przepowiada o Chrystusa Pana poczęciu i narodzeniu z Dziewicy, o darach złożonych Mu przez Mędrców Wschodu, ucieczce jego do Egiptu, opowiadaniu przezeń nauki, o jego cudach, męce, śmierci krzyżowéj, chwalebnym grobie i zmartwychwstaniu, o władzy, łasce, tryumfie i chwale, o siedmiu darach Ducha S., rozszerzeniu jego Kościoła po wszystkim świecie, i t. d.

Księga Izajasza, jak i wszystkie inne księgi Prorocze pisane były w języku hebrajskim.

PROPHETIA ISAIAE.

CAPUT I.

PROROCTWO IZAIASZA.

ROZDZIAŁ 1.

O zatwardziałości i niewdzięczności Żydów, i o klęskach, które na nich spaść miały.

1. Visio Isaiae filii Amos, quam vidit super Judam et Jerusalem in diebus Oziae, Joathan, Achaz et Ezechiae, regum Juda.
2. Audite coeli, et auribus percipe terra, quoniam Dominus locutus est. Filios enutrivi, et exaltavi: ipsi autem spreverunt me.
3. Cognovit bos possessorem suum, et asinus praesepe Domini sui: Israel autem me non cognovit, et populus meus non intellexit.
4. Vae genti peccatrici, populo gravi iniquitate, semini nequam, filiis sceleratis: dereliquerunt Dominum, blasphemaverunt Sanctum Israel, abalienati sunt retrorsum.

1. Widzenie Izaiasza syna Amos, które widział nad Judą y Jeruzalem za dni Oziasza, Joathana, Achasa, y Ezechiasza królów Judzkich.
2. Słuchaycie niebiosa, a weźmi w uszy ziemio, abowiem Pan mówił: Wychowałem syny y wywyższyłem: a oni mię wzgardzili.
3. Poznał wół pana swego, y osieł żłób pana swego: a Izrael mię nie poznał, a lud móy nie zrozumiał.
4. Biada narodowi grzésznemu, ludowi nieprawością obciążonemu, nasieniu złemu, synóm złośliwym: opuścili Pana, bluźnili świętego Izraelowego, odwrócili się wstecz.

Komentarz Menochiusza.

R. 1.—1. *Widzenie.* Objawienie, rzeczy widziane, nie oczami ciała, lecz duszy. Prorocy zaś dawniéj się nazywali *widzącymi.* Patrz I. Król. 9, 18.—*Izajasza.* Izajasz znaczy *zbawienie Pańskie.*—*Syna Amos.* Nie owego który jest trzecim pomiędzy prorokami mniejszymi, lecz innego, który według mniemania Żydów był bratem Amazyasza króla Judzkiego.—*Nad Judą i Jeruzalem.* Dotyczące się królestwa Judzkiego i Jerozolimy, która była stołeczném miastem tego królestwa.—*Ozyasza.* Pięćdziesiąt dwa lata panował, IV. Król. 15, 2.—*Joatana.* Który szesnaście lat panował, IV. Król. 15, 33.—*Achaza.* Który także szesnaście lat panował, IV. Król. 16, 2.—*Ezechiasza.* Który lat dwadzieście dziewięć panował, IV. Król. 18, 2. Zkąd się pokazuje, że święty prorok przez długi czas prorokował.

2. *Słuchajcie niebiosa.* Niektórzy rozumieją o mieszkańcach nieba i ziemi, to jest o aniołach i ludziach. Inni prawdziwiéj o samych niebiosach i ziemi; używa bowiem prozopopei do stworzeń nieżyjących, żeby w ten sposób wyrazić większe oburzenie. Powtarza Izajasz słowa Mojżesza, z r. 32, 1 Deut., dla pokazania iż już przyszły te czasy, które przewidział był Mojżesz, to jest, kiedy pobożność i sprawiedliwość miały zniknąć i prawo pozostać w samych tylko obrządkach. Tak samo i wiersz 10 jest z wiersza 32 tegoż Deuteronomium.—*Albowiem Pan mówił.* Jakby rzekł: Nie ja, lecz święty i boski majestat wyrzekł to przezemnie.—*Syny.* Żydów swojego czasu rozumie, do których przedewszystkiem te słowa proroka zmierzają, chociaż i do innych także zastosować je można.—*Wychowałem.* Tak Ozeasza 11, 3 mówi się: *A ja jako piastun Efraim nosiłem je na ramionach swoich, a nie wiedzieli żem je uleczył.*—*Wywyższyłem.* Wykarmiłem, dałem wzrost, ubogaciłem wielorakiemi dobrodziejstwami.—*Wzgardzili.* Chald., podnieśli przeciwko mnie rokosz.

3. *Poznał.* Poznaje zwykle.—*Żłób pana swego.* Pana, właściciela żłobu; jest bowiem Hypallaga.—*Mię nie poznał.* Że jestem Panem jego, ponieważ był krnąbrny i nieposłuszny, i nie lękał się mną wzgardzić.—*Nie zrozumiał.* Głosu mojego gdy wołałem, rozkazywałem, groziłem, błagałem.

4. *Nasieniu złemu.* Synom wyrodnym i występnym.—*Opuścili Pana.* Do bałwochwalstwa się zwróciwszy.—*Bluźnili.* Uczynkami i słowy; albowiem stawszy się czcicielami bałwanów, przez to samo Boga bluźnili także słowy, wysławiając fałszywe bóstwa hymnami i pieśniami. W hebr. i u LXX. jest, *do gniewu pobudzali.* Stosuje się to do Chrystusa, którego Żydzi bluźnili, nazywając Go opilcem wina, i że w imieniu Beelzebuba czartów wyrzuca, i t. d.—*Świętego Izraelowego.* Boga Izraelskiego.—*Odwrócili się wstecz.* Odstępując od czci prawdziwego Boga.

5. Super quo percutiam vos ultra, addentes praevaricationem? omne caput languidum, et omne cor moerens.

6. A planta pedis usque ad verticem non est in eo sanitas: vulnus et livor, et plaga tumens non est circumligata, nec curata medicamine, neque fota oleo.

7. Terra vestra deserta, civitates vestrae succensae igni: regionem vestram coram vobis alieni devorant, et desolabitur sicut in vastitate hostili. (*Infr.* 5, 6).

8. Et derelinquetur filia Sion ut umbraculum in vinea, et sicut tugurium in cucumerario, et sicut civitas, quae vastatur.

9. Nisi Dominus exercituum reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuissemus, et quasi Gomorrha similes essemus. (*Rom.* 9, 29).

10. Audite verbum Domini, principes Sodomorum, percipite auribus legem Dei nostri, populus Gomorrhae!

11. Quo mihi multitudinem victimarum vestrarum, dicit Dominus? plenus sum: holocausta arietum, et adipem pinguium, et sanguinem vitulorum, et agnorum et hircorum nolui. (*Jer.* 6, 20. *Amos* 5, 22).

12. Cum veniretis ante conspectum meum, quis quaesivit haec de manibus vestris, ut ambularetis in atriis meis?

13. Ne offeratis ultra sacrificium frustra: incensum abominatio est mihi. Neomeniam et sabbatum, et festivitates alias non feram, iniqui sunt coetus vestri:

14. calendas vestras, et solemnitates vestras

5. Na czymże was mam więcéy karać, którzy przyczyniacie przestępstwa? każda głowa chora, a każde serce żałośne.

6. Od stopy nogi aż do wierzchu głowy niémasz w nim zdrowia: rana y siność y spuchły raz, nie iest zawiązany, ani lékarstwem opatrzony, ani oliwą zmiękczony.

7. Ziemia wasza spustoszona, miasta wasze ogniem popalone: krainę waszę przed wami cudzoziemcy pożéraią, y spustoszeie iako w zburzeniu nieprzyiacielskim.

8. Y zostanie się córka Siońska iako chłodnik w winnicy, a iako budka w ogrodzie ogórkowym, y iako miasta które burzą.

9. By nam był Pan zastępów nie zostawił nasienia: bylibychmy iako Sodoma, y stalibyśmy się Gomorze podobni.

10. Słuchaycie słowa Pańskiego książęta Sodomskie, weźcie w uszy zakon Boga naszego ludu Gomorski.

11. Cóż mi po mnóstwie ofiar waszych, mówi Pan? Pełenem całopalenia baranów, y łoiu tłustego bydła, y krwie cielców, y iagniąt, y kozłów niechciałem.

12. Gdyście przychodzili przed oczy moie, kto tego szukał z rąk waszych, abyście chodzili po sieniach moich?

13. Nie ofiaruycież więcéy ofiary próżno: kadzenie iest mi obrzydłościa. Nowiu miesiąca, y Szabbathu, y innych świąt, nie ścierpię, nieprawe są zbory wasze:

14. Nowi waszych, y uroczystych świąt waszych

---

5. *Na czemże.* Na jaki koniec, po co, gdy jesteście w złém uparci? Albo na jakim członku, gdy już żadnego miejsca nie widać na nową chłostę? Albo jakim rodzajem chłosty?—*Każda głowa chora, i t. d.* Pod allegoryą cielesnéj choroby opisuje zgubny stan Żydów i skażony chorobą grzechów.—*Głowa chora.* Zdaje się, że pod imieniem głowy oznaczają się książęta ludu.—*Serce żałośne.* Jak głowa książąt, tak serce kapłanów zdaje się oznaczać. *Żałosne*, to samo jest co *chore*, jak z hebrajskiego przekłada Pagninus.

6. *Od stopy nogi.* Niema zdrowia w całém ciele politycznem.—*Nie jest zawiązany.* Nikogo nie było, ktoby leczył tę ranę waszę. — *Oliwą zmiękczony.* Polaniem oliwy złagodzony.

7. *Ziemia wasza spustoszona.* Dotąd o grzechach Żydów, teraz mówi o ich karaniu. Sens jest: ziemia wasza spustoszoną zostanie, to jest podczas niewoli Babilońskiej; o niéj bowiem jest mowa.

8. *Córka Syońska.* Jeruzalem.—*Jako chłodnik winnicy.* Jako przybytek okryty gałęziami, w którym przed winobraniem przebywali stróże winnicy, dla strzeżenia jagod i owoców od złodziei i bydląt, i który po zebraniu winnych gron rozrzuca się i rozprasza.—*Jako miasto które burzą. Jako miasto spustoszone,* jak przekłada Pagninus.

9. *Zostawił nasienia.* Małe niejakie ostatki, nasienie narodu naszego.—*Jako Sodoma.* Bylibyśmy do szczętu poginęli.

10. *Książęta Sodomskie.* Tak się nazywają Żydzi, nie tylko dla tego że jak Sodomczyków tak i ich grzechów przyczynami były: *pycha, sytość chleba, a dostatek, i próżnowanie jéj, i córek jéj: a ręki niedostatecznemu i ubogiemu nie podawały*, jak powiada Ezech. 16, 49; lecz także, ponieważ występkom sodomskim byli oddani, jak się pokazuje z rozdziału następującego, gdy się mówi: *Dzieci się cudzych jęli*, w. 6, i ponieważ w swoich zbrodniach byli bezczelnymi i bezwstydnymi, tak samo jak Sodomczycy; to bowiem jest co się mówi r. 3, 9: *Grzech swój jako Sodoma opowiadali, a nie taili.*— *Zakon Boga naszego.* To jest, który jest wolą Bożą którą ja wam opowiadam; *thora*, nietylko prawo lecz w ogólności postanowienie, ustawę, albo naukę oznacza, przez którą poznajemy względem nas wolę Bożą.

11. *Pełenem.* To jest, syty, jakby rzekł: Odrazę mnie sprawują, ponieważ je ofiarujecie sercem nieczystém i pełném grzechów, i ponieważ na zewnętrznych ofiarach zakładacie całą świętość, zaniedbując wewnętrznéj, która jest prawdziwą i niezbędną.—*Nie chciałem.* Zamiast *nie chcę*, mnie się nie podobają.

12. *Gdyście przychodzili.* Któż oczekiwał lub wymagał tego od was, gdy przyjdziecie przed oblicznośc moję do kościoła? LXX. mają, *ani przychodzicie żeby się mnie ukazać?* — *Abyście chodzili po sieniach moich.* Kto prosił, żebyście chodzili po sieniach moich i do nich uczęszczali?

13. *Kadzenie.* Ofiary kadzenia, albo ofiary palone.—*Nie ścierpię.* Znieść nie mogę.—*Nieprawe.* Ponieważ wasze zebrania są nieprawe, gdyż się składają z ludzi bezbożnych i zaciętych w grzechach, i ponieważ się schodzicie nie tak dla składania ofiar, jak dla picia i zbytków.

14. *Nienawidzi dusza moja.* Ja nienawidzę.—*Zmordowałem się znosząc.* Ze smutkiem i przykrością znoszę.

odivit anima mea: facta sunt mihi molesta: laboravi sustinens: * (*Infr.* 59, 3).
15. Et cum extenderitis manus vestras, avertam oculos meos a vobis, et cum multiplicaveritis orationem, non exaudiam: manus enim vestrae sanguine plenae sunt.*
16. Lavamini, mundi estote, auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis, quiescite agere perverse: (*1. Petr.* 3, 11).
17. discite benefacere, quaerite judicium, subvenite oppresso, judicate pupillo, defendite viduam.

18. Et venite, et arguite me, dicit Dominus: Si fuerint peccata vestra ut coccinum, quasi nix dealbabuntur: et si fuerint rubra quasi vermiculus, velut lana alba erunt.
19. Si volueritis et audieritis me, bona terrae comedetis.
20. Quod si nolueritis, et me ad iracundiam provocaveritis, gladius devorabit vos, quia os Domini locutum est.
21. Quomodo facta est meretrix civitas fidelis, plena judicii? justitia habitavit in ea, nunc autem homicidae.
22. Argentum tuum versum est in scoriam, vinum tuum mistum est aqua.
23. Principes tui infideles, socii furum: omnes diligunt munera, sequuntur retributiones. Pupillo non judicant, et causa viduae non ingreditur ad illos. (*Jer.* 5, 28).
24. Propter hoc ait Dominus Deus exercituum fortis Israel: Heu, consolabor super hostibus meis, et vindicabor de inimicis meis.
25. Et convertam manum meam ad te, et excoquam ad purum scoriam tuam, et auferam omne stannum tuum.

nienawidzi dusza moia, stały mi się przykre, zmordowałem się znosząc.
15. A gdy wyciągniecie ręce wasze, odwrócę oczy moie od was: a gdy rozmnożycie modlitwę, nie wysłucham: bo ręce wasze pełne są krwie.

16. Omyycie się, czystymi bądźcie, odéymcie złość myśli waszych od oczu moich: przestańcie źle czynić:
17. uczcie się dobrze czynić: szukaycie sądu, wspomagaycie uciśnionego, czyńcie sprawiedliwość sierocie, brońcie wdowy.
18. A przyydźcie, a strofuycie mię, mówi Pan: Choćby były grzéchy wasze iako szarłat, iako śnięg wybieleią: y choćby były czérwone iako karmazyn, będą białe iako wełna.
19. Jeśli zachcecie, a posłuchacie mię, dóbr ziemie pożywać będziecie.
20. Ale ieśli niezechcecie, a mnie ku gniewowi przywiedziecie: miecz was pożrze, bo usta Pańskie mówiły.
21. Jako się stało nierządnicą miasto wierne, pełne sądu? sprawiedliwość mieszkała w nim, a teraz mężobóyce.
22. Srebro twoie obróciło się w zużelicę: wino twoie zmieszało się z wodą.
23. Książęta twoie niewierne, towarzysze złodzieyscy: wszyscy miłuią dary, a idą za nagrodą. Sierocie nie czynią sprawiedliwości: a sprawa wdowia nie przychodzi przed nie.
24. Przeto mówi Pan Bóg zastępów mocny Izraelski: Ach pocieszę się nad nieprzyiaciołmi swemi, a pomszczę się nad przeciwniki memi.
25. Y obrócę rękę swoię na cię, y wypalę do czysta zużelicę twoię, y odpędzę wszytkę cynę twoię.

---

15. *Gdy wyciągniecie ręce.* Modląc się do mnie. — *Krwie.* Patrz Wujka.
16. *Złość myśli waszych.* Złe wasze zamiary i postanowienia.
17. *Sądu.* Rozpoznawajcie sprawy stron śpierających się z sobą, i dochodźcie która strona ma słuszność, a nie wydawajcie niesprawiedliwych wyroków, powodowani bądź datkiem, bądź przyjaźnią, bądź strachem.
18. *A przyjdźcie, a strofujcie mię.* Gdy to uczynicie, wyrzucajcie mnie niewiernosć i niestałość, jeśli was nie przyjmę do łaski, i jeśli wam nie dam tego co następuje. — *Choćby były grzechy wasze jako szarłat.* Choćby były grzechy wasze nakształt szarłatu krwawe, liczne i ciężkie, w zupełności obmyte zostaną. Powiedzieliśmy w. 15, że pod imieniem krwi oznaczają się grzechy. Trzymając się więc téj allegoryi powiada: choćbyście byli przesiękli i zbroczeni krwią, to jest grzechami, tak iżbyście ze wszech stron wyglądali jak szarłat, i t. d.—*Jako karmazyn.* Jest powtórzenie tegoż samego zdania.
19. *Jeśli zechcecie.* Jeśli obierzecie służbę moję, i mnie święcie czcić będziecie. — *Dóbr ziemie pożywać będziecie.* Płodów ziemi Chananejskiéj.
20. *Miecz.* Obcych narodów, Babilończyków, a potém Rzymian, jak powiada ś. Hieronim, zniszczy was. — *Bo usta Pańskie mówiły.* LXX. *bo usta Pańskie to mówiły.*
21. *Jako.* Znak jest zdziwienia i razem ubolewania.— *Nierządnicą.* Przechylając się do bałwanów, jakby do nierządników, a ztąd do zdrad i niesprawiedliwości.— *Miasto wierne.* Jerozolima, która przed tém wierna Bogu, jako mężowi, wiarę święcie zachowywała.—*Pełne sądu.* Która sprawiedliwych sędziów miała, i sprawiedliwe trybunały.—*A teraz mężobójce.* To jest, stali się, którzy byli powinni być stróżami sprawiedliwości.
22. *Srebro twoje.* Pod allegoryą srebra i zużli oznacza wielką zmianę obyczajów na gorsze, i wielorakie skażenie wniesione do rzeczypospolitéj. — *Wino twoje zmięszało się z wodą.* Sprawiedliwość i chwalebne obyczaje w większéj części skażone i zepsute. Niema w tobie żadnéj szczeréj cnoty.
23. *Niewierne.* Hebr. *krnąbrni*, Chald. *nieulegli*, LXX. *nieposłuszni.* Zdanie jest: Są nieposłuszni, krnąbrni, ponieważ nie chcą się poddać żadnéj karności, lecz według upodobania wszystko czynią.—*Towarzysze złodziejscy.* Ponieważ, jak następuje, *wszyscy miłują dary.*
24. *Ach.* Niestety, biada. Oznacza, że Bóg niejako pomimowolnie karze grzechy nasze.—*Pocieszę się.* Domierzywszy pomsty; tym bowiem sposobem zadośćuczynię mojéj obrażonéj sprawiedliwości.
25. *Wypalę do czysta.* Oczyszczę ciebie ogniem utrapienia, i jako kruszec uwolnię z fuzów. — *Odpędzę wszystkę cynę twoję.* Tak że czyste srebro pozostanie. Słowa to są Boga zagniewanego na grzechy, lecz litościwego na grzeszników.

26 Et restituam judices tuos, ut fuerunt prius, et consiliarios tuos, sicut antiquitus: post haec vocaberis civitas justi, urbs fidelis.

27. Sion in judicio redimetur, et reducent eam in justitia:

28. et conteret scelestos et peccatores simul, et qui dereliquerunt Dominum, consumentur.

29. Confundentur enim ab idolis, quibus sacrificaverunt: et erubescetis super hortis, quos elegeratis,

30. cum fueritis velut quercus defluentibus foliis, et velut hortus absque aqua.

31. Et erit fortitudo vestra, ut favilla stuppae, et opus vestrum quasi scintilla: et succendetur utrumque simul, et non erit qui extinguat.

26. Y przywrócę sędzie twoie iako przed tym byli, a rayce twoie iako z starodawna: potym będziesz nazwano miastem sprawiedliwego, miastem wiernym.

27. Sion w sądzie odkupione będzie, y przywiodą ie zaś w sprawiedliwości:

28. a zetrze złośniki y grzészniki spółem: a którzy Pana opuścili będą wyniszczeni.

29. Bo będą pohańbieni od bałwanów którym ofiarowali: y będziecie się wstydzić za ogrody któreście byli obrali,

30. gdy będziecie iako dąb którego liście opadło, y iako ogród bez wody.

31. Y będzie moc wasza, iako pérz z zgrzebi, a dzieło wasze, iako iskra: y zapali się oboie pospołu, a nie będzie ktoby zagasił.

Wykład miejsc trudniejszych X. Jakóba Wujka.

PROROCTWO IZAJASZOWE.

Izajasz w Jeruzalem w domu zacnym urodzony, tamże (przedtém niżli dziesięcioro pokolenie Izraelskie w niewolą zagnane było) prorokował: a za panowania króla Manassesa, piłą na dwoje przetarty, żywota dokonał: i pogrzebion był pod dębem Rogelowym, podle potoka który król Ezechiasz zasypać kazał. Ten jako Hieronim ś. mówi, słuszniéj ewangelistą, a niżeli prorokiem może być nazwany. Bo wszystkie tajemnice o Chrystusie, i o kościele jego tak jaśnie wyraził, że się nie zda o przyszłych rzeczach prorokować ale o przeszłych pisać historyą. Nadto gromi przełożone i lud żydowski, i o królestwie Judzkiem i Izraelskiem wiele przyszłych rzeczy opowiada.

Wykład X. J. Wujka.—**Roz. 1.** w. 15. *Ręce wasze pełne są krwie.* Często w Piśmie ś. grzechy zowią krwią. Psal. 5. Psal. 50. Oseae 4. Przyczyna tego jest, iż pożywanie krwie było u Żydów brzydkie i zakazane, przeto i Apostołowie zakazowali poganom krwie pożywać, aby się mogli z Żydami złączyć: w Dziejach 15. Nadto krew miesięcznéj niewiasty za nieczystą mieli. Zach. 13. Iza. 46. Dla tych dwu przyczyn krew u żydów była brzydka, i dla tego krwią zowią grzechy, któremi się wszyscy brzydzić mają jako nieczystemi.

CAPUT II.

ROZDZIAŁ 2.

O przyjściu Chrystusa i upadku bałwochwalstwa.

1. Verbum, quod vidit Isaias, filius Amos, super Juda et Jerusalem.

2. Et erit in novissimis diebus praeparatus mons domus Domini in vertice montium, et elevabitur

1. Słowo które widział Izaiasz syn Amos, nad Judą y Jeruzalem.

2. Y będzie w ostateczne dni przygotowana góra domu Pańskiego na wiérzchu gór, y wywyższy

26. *Jako przedtém byli.* To jest, iżby byli świętymi, cnotliwymi i czcicielami sprawiedliwości, jakimi byli Mojżesz, Jozue, i t. d. Spełniło się to proroctwo, gdy po niewoli Babilońskiéj dał Bóg ludowi Ezdrasza, Nehemiasza, Machabejczyków i tym podobnych, a po niewoli rzymskiéj Apostołów i t. d.—*Miastem sprawiedliwego.* To jest Chrystusa, gdy się on narodzi, będzie ciebie nauczał i poświęcał. W hebrajskim jest, *miastem sprawiedliwości.*—*Miastem wiernem.* Bogu, trwając w jego jednéj wierze, czci i posłuszeństwie.

27. *W sądzie odkupione będzie.* Izrael przez Cyrusa będzie uwolniony z Babilonu po wypełnieniu słusznego zadośćuczynienia, to jest, po przeniesieniu kary siedemdziesięcioletniéj niewoli. Ona tu bowiem zowie się *sądem*, ponieważ była zadaną w skutek sprawiedliwego sądu Bożego. Zupełniéj i prawdziwiéj stało się to przez Chrystusa, który *w sądzie*, to jest, ze ścisłéj sprawiedliwości zadośćuczynił, i odkupił Syon, to jest Kościół z Żydów i pogan, który się rozpoczął w Syonie Jerozolimskim.—*Przywiodą je.* Odprowadzą znowu więźniów do Jerozolimy, i będą nimi rządzić w sprawiedliwości.

28. *Zetrze.* Pan.—*Będą wyniszczeni.* Ubóstwem i troskami niewoli w Babilonie.

29. *Będą pohańbieni od bałwanów.* Będą się wstydzili z powodu bałwanów, których czcili, i nie mogli się od nich oswobodzić.—*Za ogrody.* Ogrody i gaje rozumie, w których czcili bałwanów, a zwłaszcza sprośnego Beelfegora czyli Pryapa. Patrz II. Par. r. 15, 16.—*Byli obrali.* Dla uczczenia bałwanów.

30. *Jako dąb.* Który niegdyś kwitnący, gdy przyjdzie zima lub starość, więdnieje, usycha i zamiera.—*Ogród bez wody.* Który bez wilgoci wysycha i wypala się.

31. *Moc wasza.* Mocą żydowską nazywa ich miasta, mury, oręż, zamki, a przedewszystkiem bałwanów, w których pokładali nadzieję.—*Dzieło wasze.* Ozdobę rozumie, przepych i cześć którą oddawali bałwanom, a przytém bogactwa i kwitnący stan, do którego przychodzili niegodziwym przemysłem.—*Jako iskra.* Która w mgnieniu oka gaśnie i niknie.

R. 2.—1. *Słowo.* Objawienie, proroctwo.—*Nad Judą i Jeruzalem.* Mające się spełnić w czasach Messyasza, gdy z Judy narodzi się Chrystus, Apostołowie i nowy Kościół.

2. *I będzie.* Spójnik *i* przez hebraizm jest zbyteczny.—*W ostateczne dni.* P. Wujka.—*Przygotowana góra domu Pańskiego.* P. W.—*Na wierzchu gór.* Ponieważ Kościół godnością, chwałą, nauką i świętością

super colles, et fluent ad eum omnes gentes. (Mich. 4, 1).
3. Et ibunt populi multi, et dicent; Venite et ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob, et docebit nos vias suas, et ambulabimus in semitis ejus: quia de Sion exibit lex, et verbum Domini de Jerusalem.
4. Et judicabit gentes, et arguet populos multos; et conflabunt gladios suos in vomeres, et lanceas suas in falces: non levabit gens contra gentem gladium, nec exercebuntur ultra ad proelium.
5. Domus Jacob venite, et ambulemus in lumine Domini.
6. Projecisti enim populum tuum, domum Jacob, quia repleti sunt ut olim; et augures habuerunt ut Philisthiim, et pueris alienis adhaeserunt.
7. Repleta est terra argento et auro, et non est finis thesaurorum ejus:
8. et repleta est terra ejus equis, et innumerabiles quadrigae ejus. Et repleta est terra ejus idolis: opus manuum suarum adoraverunt, quod fecerunt digiti eorum. *(Infr. 44, 12)*.
9. Et incurvavit se homo, et humiliatus est vir: ne ergo dimittas eis.
10. Ingredere in petram, et abscondere in fossa humo a facie timoris Domini, et a gloria majestatis ejus.
11. Oculi sublimes hominis humiliati sunt, et incurvabitur altitudo virorum: exaltabitur autem Dominus solus in die illa.
12. Quia dies Domini exercituum super omnem superbum et excelsum, et super omnem arrogantem: et humiliabitur:

się nad pagórki, a popłyną do niéy wszyscy narodowie.
3. Póydą też wiele ludzi, y rzekną: Chodźcie a wstąpmy na górę Pańską, y do domu Boga Jakobowego, a nauczy nas dróg swoich, y będziemy chodzić ściežkami iego, bo z Sionu wynidzie zakon, a słowo Pańskie z Jeruzalem.
4. Y będzie sądził narody, y będzie strofował ludzi wiele: y przekuią miecze swe na lemiesze, a włócznie swe na śierpy: nie podniesie miecza naród przeciw narodowi: ani się będą więcéy ćwiczyć ku bitwie.
5. Domie Jakobów pódźcie, a chodźmy w światłości Pańskiey.
6. Abowiem porzuciłeś twóy lud, dóm Jakobów, iż pełni są iako przedtym, y mieli wieszczki iako Philistynowie, a dzieci się cudzych ięli.
7. Napełniona iest ziemia śrebra y złota, y niemasz końca skarbóm iego:
8. y napełniła się ziemia iego koni, y niemasz liczby poczwornych iego. Y napełniła się ziemia iego bałwanów: kłaniali się dziełu rąk swoich, które uczyniły palce ich.
9. Y kłaniał się człowiek, y uniżał się mąż: przetóż nie odpusczay im.
10. Wnidź do skały, a skryy się w wykopanéy ziemi przed obliczem strachu Pańskiego y przed iasnością maiestatu iego.
11. Oczy wyniosłe człowiecze zniżone są, y nachylona będzie wysokość mężów: a sam Pan wywyższy się w on dzień.
12. Bo dzień Pana zastępów na każdego pysznego y wysokiego, y na każdego hardego: y zniżon będzie:

---

przewyższa nie tylko kościoły i świątnice pogańskie, lecz także i żydowskie.—*Popłyną.* Dobrowolnie pospieszą, przy pomocy łaski Bożej, iżby się mogli podnieść do doskonałego prawa.— *Wszyscy narodowie.* Niektórzy ze wszystkich narodów.
3. *Na górę Pańską.* Do Chrystusa i Kościoła.— *Do domu Boga Jakóbowego.* Do domu Boga prawdziwego, którego czcił Jakób, którym jest kościoł.— *Nauczy.* Bóg Jakóbowy, Chrystus.—*Dróg swoich.* Prawa swojego, według którego chodzić będziem, zachowując je.— *Z Syonu wynijdzie zakon.* Nie Żydowski lecz Chrześcijański, zakon łaski.— *Słowo Pańskie.* Ewangelia, opowiadanie Ewangelii.
4. *Będzie sądził.* Będzie rządził, panował.— *Będzie strofował ludzi.* Piśmiennych, faryzeuszów i innych niewiernych, a przez apostołów pełnych Ducha Ś., *będzie karał świat z grzechu.* Jan 16, 8.— *Przekują miecze swe na lemiesze.* Gdy ustaną niezgody i wojny.— *Ani się będą więcéj ćwiczyć ku bitwie.* Będzie największy pokój przez długi czas, albo zawsze według prawa Chrystusowego, ponieważ się nakazuje miłosierdzie i wzajemna miłość.
5. *W światłości Pańskiéj.* W światłości Ewangelii.
6. *Albowiem porzuciłeś twój lud.* Jakby rzekł: dla tego wzywam lud żeby się nawrócił do Pana, ponieważ Ty, Panie, lud, twój odpadający od ciebie odrzuciłeś, i t. d.— *Dom Jakóbów.* Izraelitów. — *Pełni są.* Bogactw, a nasyceni i wytuczeni wierzgali. Albo pełni są bałwanów, lub grzechów.— *Wieszczki.* Pod imieniem wieszczby rozumie wszelkiego rodzaju czarnoksięztwo i wróżbiarstwo.—*Dzieci się cudzych jęli.* Przez pederastyą i ohydny grzech sodomski. Żydzi niekiedy przez *cudze dzieci,* rozumieją naukę i praktyki pogańskie.
7. *Napełniona jest ziemia srebra.* Oznacza łakomstwo Żydów i nienasyconą chciwość bogactw.
8. *Napełniła się ziemia jego koni.* Zabronił był Bóg królom żydowskim, a bardziéj ludowi, żeby nie rozmnażali u siebie koni i wozów, Deut. 17, 16 i 18.
9. *Kłaniał się.* Bałwanom.— *Człowiek.* Plebeusz.— *Uniżał się.* To samo jest co kłaniał się.— *Mąż.* To jest znaczniejszy, książe; jakby rzekł: Tak przedniejsi panowie, jak i lud prosty czczą bałwanów, uniżając się przed nimi.— *Przetož nieodpuszczaj im.* Z gorliwości to powiada Izaijasz, jakby rzekł: Zatrać Panie, tak występnych, wygub bałwochwalców. Albo powiedziano *nieodpuszczaj* zamiast *nieodpuścisz,* w duchu proroczym.
10. *Do skały.* Do jaskini.— *Przed obliczem strachu Pańskiego.* To jest, straszliwego Boga.— *I przed jasnością majestatu jego.* Który chwalebną swoję sprawiedliwość okaże względem Żydów, gdy ich będzie ścigał i zabijał przez Chaldejczyków, mocnych, wojowniczych i sławnych żołnierzy. A tak Chaldejczycy przez metonimią zowią się *strachem i chwałą Pańską,* ponieważ od Boga posłani nabawią strachu Żydów, i będą nad nimi wykonywali chwalebną pomstę Bożą.
11. *Oczy wyniosłe.* Pychą.— *Człowiecze.* Plebeusza, jak wyż. w. 9.— *Zniżone są.* Uniżeni będą.— *Wysokość.* Wyniosłość, pycha.— *Mężów.* Zacnych rodem i przedniejszych z ludu.
12. *Dzień Pana.* Mściciel.

13. et super omnes cedros Libani sublimes, et erectas, et super omnes quercus Basan:
14. et super omnes montes excelsos, et super omnes colles elevatos:
15. et super omnem turrim excelsam, et super omnem murum munitum:
16. et super omnes naves Tharsis, et super omne, quod visu pulchrum est.
17. Et incurvabitur sublimitas hominum, et humiliabitur altitudo virorum, et elevabitur Dominus solus in die illa:
18. et idola penitus conterentur,
19. et introibunt in speluncas petrarum, et in voragines terrae a facie formidinis Domini, et a gloria majestatis ejus, cum surrexerit percutere terram. *(Oseae 10, 8. Luc. 23, 30).*
20. In die illa projiciet homo idola argenti sui, et simulacra auri sui, quae fecerat sibi, ut adoraret, talpas et vespertiliones.
21. Et ingredietur scissuras petrarum, et in cavernas saxorum a facie formidinis Domini, et a gloria majestatis ejus, cum surrexerit percutere terram.
22. Quiescite ergo ab homine, cujus spiritus in naribus ejus est, quia excelsus reputatus est ipse.

13. y na wszytkie cedry Libanu wysokie y wyniosłe, y na wszytkie dęby Basan:
14. y na wszytkie góry wysokie, y na wszytkie pagórki wyniosłe:
15. y na każdą wieżę wysoką, y na każdy mur obronny:
16. y na wszytkie okręty Tharsis, y na wszytko co iest piękne ku widzeniu.
17. Y będzie nachylona wyniosłość ludzi, y uniżona będzie wysokość mężów, a sam Pan wywyższy się w on dzień:
18. a bałwany do sczątka będą pokruszone,
19. y wnidą do iaskiń skalnych, y do przepaści ziemie przed obliczem strachu Pańskiego, y przed chwałą maiestatu iego, gdy powstanie aby karał ziemię.
20. W on dzień porzuci człowiek bałwany srébra swego, y wyobrażenia złota swego, które był sobie sprawił aby się im kłaniał, krety y nietopérze.
21. Y wnidzie w rospadliny skalne, y w maclochy kamienne przed obliczem strachu Pana, y przed chwałą maiestatu iego, gdy powstanie aby karał ziemię.
22. A tak miéycie pokóy z człowiekiem, którego dech iest w nozdrzach iego, bo poczytan iest on za wysokiego.

Wykład X. J. Wujka—Roz. 2. w. 2. *I będzie w ostateczne dni.* W Piśmie ś. czas ten nowego testamentu, często zowią ostatecznym, tak masz Gen. 49. Mich. 4. Dan. 2, 1. Joan. 2, 1. Cor. 10. A to może być dla tego, albo iż tego czasu dany jest zakon ewangelii, który jest ostateczny, bo po nim inszego nie czekamy: albo iż tego czasu wypełniają się wszystkie proroctwa i obietnice Boże. Albo iż rozdzieliwszy wszystek czas na kilka wieków, ten wiek jest ostateczny, który acz dłuższy jest, wszakże jeden jest, bo nie będzie w nim znacznej odmiany, ale trwać będzie Kościoł w jednakim rządzie aż do końca. Przetoż i ten czas zowią wieczorem. *Origines Homil.* 8, *in Jos. Athanas. Epist. ad Antioch. Ciryl. Alexandr. in Epist. ad Orientales.* Nadto trzeba wiedzieć iż te słowa prorockie, i będzie w ostateczne dni, często się tak rozumieją, jakoby rzekł: I będzie po tych czasiech, albo i będzie w przyszłych czasiech. A najwięcej tak mówią, kiedy przepowiadają co się ma nierychło potém dziać, tak, że może on czas nazwać ostatecznym względem przeszłego, chocia zgoła nie jest ostateczny. Jako Piotr. ś. w Dziej. 2, przywodząc słowa proroka Joela mówi. I będzie w ostateczne dni, wyleję ducha mojego, chocia u proroka Joel 2, tak stoi: I będzie potém, wyleję i t. d.

2. *Będzie przygotowana góra domu Pańskiego.* Górę domu Pańskiego doktorowie rozumieją Kościół Pana Chrystusów. *Chrisost. in Isai. et in Demonstratione, Quod Christus sit Deus,* i *Cyrillus* i *Procopius in Isai. Origenes lib.* 5, *contra Celsum.* Bo góra domu Pańskiego zawżdy w Piśmie znaczy górę Syon, albo górę Morya, to jest, tę część Syonu na której był kościół Salomonów zbudowany. 2 Par. 33, 1. Mach. 4. Taż góra nazwana jest górą Pańską, iż kościół Pański był na niej. Psal. 47. Mądr. 9. Isa. 30. Przez tęż górę Syon, pospolicie prorocy znaczą kościół Pana Chrystusów. Psal. 2. Isai. 4 i 28, bo iż na tej górze był kościół, który był figurą kościoła Chrystusowego, dla tego Pismo ś. mówi, iż tę górę Bóg miłował i na niej

---

13. *Cedry Libanu.* Pysznych, wyniosłych i możnych oznacza, którzy się wynosili pomiędzy innymi, jak cedry libańskie, lub dęby bazańskie, pomiędzy niższemi drzewami.

14. *I na wszystkie góry.* Allegorya gór, pogórków, wież, murów warownych i okrętów tarseńskich, oznacza pysznych, wyniosłych, próżnych, zaufanych we własnych siłach i bogactwach, znakomitych chwałą i godnością.

16. *Okręty Tarsis.* Okręty morskie. Tak Tyr niżej r. 23, 10, zowie się *córką morza,* gdzie w hebrajskim jest, *córka Tarsu.*— *Wszystko co jest piękne ku widzeniu.* Wszyscy odznaczający się chwałą i godnością.

17. *Będzie nachylona.* Będzie poniżona, zrzucona.

19. *Wnijdą do jaskiń skalnych.* Żydzi przerażeni strachem, i t. d.; jest to samo co się powiedziało wyż. w. 10.

20. *Porzuci człowiek bałwany.* Nie zważając na miłość złota i srebra, ani na poszanowanie bałwana wprzódy czczonego, tak dalece będzie ich bojaźń nagliła. Albo się oznacza, iż utrapienie przywróci im rozum, i że Żydzi odrzuciwszy bałwanów szczerze się mają nawrócić do Pana.— *Krety i nietoperze.* Których czcili za przykładem Egipczyków, którzy wszelkie najnikczemniejsze zwierzęta za bogów mieli, o czém szeroko ś. Augustyn de Civit. Dei, lib. 4, c. 8 i 11.

22. *A tak miejcie pokój z człowiekiem.* Jest proroctwo o Chrystusie, jak rozumie Orygenes, Hieronim i dawni rabini. Często bowiem prorok nagle zwraca się do Chrystusa. Sens jest, jakby rzekł: Gdy w tym rozdziale prorokowałem że Chrystus wzniesie Kościoł jakby górę, i dom Pański, i t. d., seryo was upominam i rozkazuję, żebyście zaprzestali trapić i zabijać Chrystusa, który jest wprawdzie człowiekiem, lecz także i Bogiem mścicielem zbrodni.— *Którego dech jest w nozdrzach jego.* Oznacza się niezmierny gniew i pomsta, którą wykonywa Chrystus względem nieprzyjaciół swoich. Hebrajski wyraz *aph,* oznacza nos, a także zapalczywość i zawziętość.—*Bo poczytan jest on za wysokiego.* P. W.

mieszkał Psal. 77. Psal. 67, co wszystko więcéj służy kościołowi Chrystusowemu. I słusznie kościół Pana Chrystusów zowie górą. Naprzód iż jest niedobyty i niezwyciężony, i nie przemogą przeciw niemu wszystkie szturmowania heretyckie: tak Chrisost. in Isai. 2. Daje drugą przyczynę Cyrillus, iż kościół Chrystusów jest wysoki nad wszystkie insze, i łatwie go od zborów kacerskich rozeznać: jest znaczny i świetny, aby wszyscy wiedzieli gdzie nauka i słowo Boże prawdziwe: jest widomy i wystawiony, żeby każdy wiedział gdzie prawdziwéj wiary szukać i słuchać ma. A naostatek zowie tę górę przygotowaną: a w żydowskim to jest, umocniona i utwierdzona, bo nie upadnie kościół, jako synagoga żydowska, gdyż bramy piekielne nie przemogą przeciw niemu.

22. *Poczytan jest za wysokiego.* Upomina żydy aby Chrystusa nie obrażali, który chocia człowiekiem jest, i także tchnąc żyje jako i my tchniemy i żyjemy: wszakże iż Bogiem jest, ma być poczytany za wysokiego. Wiedząc żydowie, iż to proroctwo jest o Chrystusie, słowa żydowskiego *Bama*, które rozmaite rzeczy znaczy, wykład podleyszy obierają, niechcąc nic godnego o Chrystusie, w którego nie wierzą mówić: i przeto gdzie nasz tłumacz łaciński kładzie, poczytan jest za wysokiego, żydzi inaczéj przekładają: A za co go poczytają: to jest, jakoby za nic. Tegoż wykładu trzymają się Nowochrzczeńcy, wszakże iż słowo żydowskie wątpliwe jest, i znaczy podczas, Wysokiego, a podczas, a w czém? słusznie wykład zacniejszy ma być dany Chrystusowi, któregośmy powinni chwalić z chrześcijany, a nie ganić z żydami i heretykami. Tak Hieronim, i Origenes in Isai.

CAPUT III.

ROZDZIAŁ 3.

O karach, które miały spotkać Żydów za ich grzechy.

1. Ecce enim dominator Dominus exercituum auferet a Jerusalem, et a Juda validum et fortem, omne robur panis, et omne robur aquae;
2. fortem, et virum bellatorem, judicem, et prophetam, et ariolum, et senem;
3. principem super quinquaginta, et honorabilem vultu, et consiliarium, et sapientem de architectis, et prudentem eloquii mystici.
4. Et dabo pueros principes eorum: et effeminati dominabuntur eis. *(Eccles. 10, 16).*
5. Et irruet populus, vir ad virum, et unusquisque ad proximum suum: tumultuabitur puer contra senem, et ignobilis contra nobilem.
6. Apprehendet enim vir fratrem suum domesticum patris sui: Vestimentum tibi est, princeps esto noster, ruina autem haec sub manu tua.
7. Respondebit in die illa, dicens: Non sum medicus, et in domo mea non est panis, neque vestimentum: nolite constituere me principem populi.

1. Abowiem oto panuiący Pan zastępów odéymie z Jeruzalem y z Judy dużego y mocnego wszelkie posilenie chleba, y wszelkie posilenie wody;
2. mocnego y męża walecznego, sędziego y proroka, y wieszczka y starca;
3. kapitana nad piąciądziesiąt, y uczciwą osobę, y raycę, y mądrego budownika, y rostropnego w mowach taiemnych.
4. Y dam dzieci za książęta ich, a niewieściuchowie panować im będą.
5. A oburzy się lud, mąż na męża, y każdy na bliźniego swego: powstanie chłopię na starca, a wzgardzony na uczciwego.
6. Bo uymie mąż brata swego, domownika oyca swego: Masz odzienie, bądź książęciem naszym, a upadek ten pod ręką twoią.
7. Odpowie dnia onego, mówiąc: Nie iestem lékarz, y w domu moim niemasz chleba, ani odzienia: nie stanówcie mię książęciem nad ludem.

R. 3.— 1. *Albowiem oto.* Przepowiada wymordowanie Żydów przez Tytusa i Wespazyana, z powodu zabójstwa dokonanego przez nich na osobie Chrystusa; tak wszakże, iżby to co tu mówi w znaczniejszéj części zastosować do siebie mogli Żydzi, którzy byli za czasów Izaijasza, i te rzeczy od niego słyszeli.—*Dużego i mocnego.* Wszelką obronę mężów mocnych.— *Wszelkie posilenie chleba, i wszelkie posilenie wody.* Wszelką żywność rozumie, którą się życie człowieka podtrzymuje i pokrzepia.

2. *Sędziego.* Zwierzchnika, przedniejszego z ludu.— *Wieszczka.* Z dobréj strony się bierze i oznacza przezornego przewidywacza, który z poprzedniego uważania przyczyn, skutków i znaków, robi wnioski o rzeczach przyszłych i tajemnych.

3. *Nad piąciądziesiąt.* Który jest przełożonym nad pięćdziesięcią żołnierzami.—*Uczciwą osobę.* Męża wielkiej powagi, którego czczą inni, i którego obecność szanują.— *Rajcę.* Który odznacza się radą i roztropnością.— *Mądrego budownika.* Budownika mądrego i biegłego, który jest wielce potrzebny przy oblężeniach i wojnach.— *Roztropnego w mowach tajemnych.* Tego który posiada wymowę, wdzięk i dar przekonywania. Zowie mową tajemną, ponieważ w sposób tajemniczy i skrycie wdziera się do duszy i ją podbija.

4. *I dam dzieci za książęta.* Jest to największe nieszczęście dla rzeczypospolitéj, według onych słów Ekklezyasta 10, 16: *Biada tobie ziemio, któréj król jest dziecięciem.— Niewieściuchowie.* Oznacza lubieżność i pederastyą książąt tak żydowskich jak rzymskich. LXX mają, *naśmiewcy*, to jest którzy się najgrawają z ciał, i ich nadużywają do rozpusty: to samo oznacza wyraz hebrajski *holel*, który także pacholąt oznacza. Zdaje się że pod imieniem pacholąt i dzieci rozumieją się królowie niezdatni do rady, jakimi byli Joakim, Joachim, Sedecyasz. Tak i niżéj pod imieniem niewiast zdają się rozumieć mężowie niewieściego ducha.

5. *Oburzy się.* Jak zwykle bywa podczas rokoszu i zamieszek ludowych.

6. *Mąż.* To jest, każdy.— *Domownika ojca swego.* Z familii ojca swego.— *Masz odzienie.* Pokazuje niedostatek ludzi zdolnych do rządzenia rzecząpospolitą; kto bowiem będzie nieco więcéj ukształconym lub bogatszym, wezwanym zostanie do dzierżenia władzy.— *Upadek ten pod ręką twoją.* Jest hypallaga, jakby rzekł: Podłóż rękę twoję, podtrzymuj rzeczpospolitą pochyloną ku upadkowi.

7. *Nie jestem lekarz.* Po hebrajsku jest *chobes*, to jest *przewiązywaczem*, należy rozumieć ran, co jest przedmiotem téj części medycyny, która się zowie chirurgią, jakby rzekł: Nie mogę uleczyć tak wielkiéj rany rzeczypospolitéj.—*W domu moim nie masz chleba.* Chleba, którybym rozdzielił pomiędzy zgłodniałym ludem i odzienia, którémbym pokrył jego nagość, jakby rzekł: Nie mam czém zaradzić potrzebom ludu.

8. Ruit enim Jerusalem, et Judas concidit, quia lingua eorum et adinventiones eorum contra Dominum, ut provocarent oculos majestatis ejus.

9. Agnitio vultus eorum respondit eis; et peccatum suum quasi Sodoma praedicaverunt, nec absconderunt: vae animae eorum, quoniam reddita sunt eis mala.

10. Dicite justo quoniam bene, quoniam fructum adinventionum suarum comedet.

11. Vae impio in malum: retributio enim manuum ejus fiet ei.

12. Populum meum exactores sui spoliaverunt, et mulieres dominatae sunt eis. Popule meus, qui te beatum dicunt, ipsi te decipiunt, et viam gressuum tuorum dissipant.

13. Stat ad judicandum Dominus, et stat ad judicandos populos.

14. Dominus ad judicium veniet cum senibus populi sui, et principibus ejus: vos enim depasti estis vineam, et rapina pauperis in domo vestra.

15. Quare atteritis populum meum, et facies pauperum commolitis? dicit Dominus Deus exercituum.

16. Et dixit Dominus: Pro eo, quod elevatae sunt filiae Sion, et ambulaverunt extento collo, et nutibus oculorum ibant, et plaudebant, ambulabant pedibus suis, et composito gradu incedebant:

17. decalvabit Dominus verticem filiarum Sion, et Dominus crinem earum nudabit.

18. In die illa auferet Dominus ornamentum calceamentorum, et lunulas,

19. et torques et monilia, et armillas et mitras,

8. Bo się wali Jeruzalem, a Judas upadł: iż ięzyk ich y wynalazki ich przeciw Panu, aby draźnili oczy maiestatu iego.

9. Poznanie oblicza ich odpowiedziało im: a grzéch swóy iako Sodoma opowiadali a nie taili: biada duszy ich, bo im oddano złości.

10. Powiédźcie sprawiedliwemu że dobrze, iż owoców wynalazków swoich pożywać będzie.

11. Biada bezbożnému na złe: abowiem odpłata rąk iego stanie mu się.

12. Lud móy wyciągacze iego złupili, a niewiasty panowały nad nimi. Ludu móy, którzy cię błogosławionym zowią, ci cię zwodzą, a drogę chodu twego rozkopuią.

13. Stoi Pan sa sąd, a stoi aby sądził narody.

14. Pan na sąd przyidzie z starszymi ludu swego, y z książęty iego: boście wy spaśli winnicę, a to zdziér ubogiego w domu waszym.

15. Czemu ciśniecie lud móy, a oblicza ubogich mielecie, mówi Pan Bóg zastępów?

16. Y rzékł Pan: Przeto że się wyniosły córki Siońskie, a chodziły wyciągnąwszy szyie, y pomrugaiąc oczyma chodziły, y plasały, chodziły nogami swémi, y postawnym krokiem postępowały:

17. obłysi Pan wiérzch głowy córek Siońskich, a Pan włosy ich obnaży.

18. Onego dnia odéymie Pan ozdobę trzewików, y knafliki,

19. y łańcuchy, y noszenia, y manelle, y bierétki,

8. *Wali Jeruzalem.* Słowa są niewymawiającego się od panowania, lecz proroka, jakby rzekł: Dla tego nie zechce nikt przyjąć rządów nad ziemią żydowską i Jerozolimą, że ona upadnie i zburzoną zostanie.— *Język ich.* Złorzeczący i bluźnierczy przeciwko Chrystusowi.— *Wynalazki.* Zamiary, zamysły, knowania, dzieła.

9. *Poznanie oblicza ich odpowiedziało im.* Z uważania twarzy ich pokazuje się kto oni są, albowiem na obliczu ich prześwieca się wyniosłość, pycha, niewstyd.—*Odpowiedziało im.* Świadcząc przeciwko nim.— *Grzech.... opowiadali.* Co jest oznaką największéj bezczelności.— *Duszy ich.* Im.— *Bo im oddano złości.* Będą oddane złości, to jest, otrzymają karę za zbrodnie.

10. *Powiedźcie sprawiedliwemu.* Przeciwnie zaś powiedźcie sprawiedliwym, że im będzie dobrze, i że będą zbierać owoce dobrych uczynków.— *Owoców wynalazków.* Zamiarów i dzieł swoich dobrych. P. W.

11. *Biada bezbożnemu na złe.* Wylanemu na wszelkie zło; w hebrajskim zaś jest, *biada bezbożnemu złemu*, albo *złośliwemu.*— *Rąk.* Dzieł, które się wykonywają rękami.

12. *Wyciągacze.* Książąt i sędziów chciwych i łupieżców rozumie.— *Niewiasty panowały nad nimi.* To jest nad książętami i sędziami, które gdy są niedołężne, chciwe, głupie, i w zamieszaniach gwałtowne, mężów swoich do wszelkiéj niegodziwości przywodzą. Możemy także tłumaczyć o mężach zniewieściałych.— *Którzy cię błogosławionym zowią.* Kapłani i piśmienni, którzy z powodu darów i ofiar sobie i kościołowi czynionych, zowią cię błogosławionym; i nie odkrywają ani karcą nędz i grzechów twoich, w których trwasz. Patrz Ezech. 13, 18: *Biada które szyją węzgłówka, i t. d.*—*Drogę chodu twego.* Sposób twojego życia, twój stan, zbawienie, i pomyślność twoję prywatną i publiczną wywracają.

13. *Na sąd.* Dla ukarania i wyniszczenia przez Rzymian.

14. *Z starszymi ludu.* Przeciwko starszym, czyli senatorom ludu, karząc ich, i t. d. Inni wykładają *ze starszymi,* to jest, z patryarchami, z prorokami i apostołami Pan przyjdzie dla sądzenia ludów.—*Boście wy spaśli winnicę.* Wy doktorowie zakonni i faryzeusze, którzyście byli powinni być stróżami winnicy, to jest, synagogi, czyli ludu mojego, spaśliście ją, wyzuwając ją z dóbr jéj.

15. *Ciśniecie.* Pozbawiacie czucia.— *Mielecie.* Watablus przekłada, *policzkujecie*; inni, *bijecie pięściami;* LXX, *zawstydzacie*, zadajecie zniewagę, i ostremi słowy, a nawet biciem w policzki trapicie ubogich. Cierpiał to Chrystus i iego apostołowie, którzy (Dzieje Ap. 5, 41), *szli od obliczności rady, radując się iż się stali godnemi dla imienia Jezusowego zelżywość cierpieć.*

16. *I rzekł Pan.* Inną daje przyczynę zniszczenia, to jest harda i pyszna postawa i strój niewiast.—*Wyniosły.* W hebrajskim, *pysznily się:* namiętność wrodzona płci onéj, która się wzmaga w miarę tego jak im przybywa ozdob zewnętrznych. Niektórzy także tłumaczą o koturnach (rodzaj wysokiego obuwia) przez które do swojéj urody przydają prawie łokieć cały.— *Wyciągnąwszy szyję.* Postawa zwyczajna ludziom pysznym.—*Pomrugając oczyma chodziły.* Z ukosa zwracając oczy do młodzianów i kochanków.

17. *Obłysi.* Ogolenie i obłysienie było zwyczajnie dokonywaném nad zwyciężonymi i niewolnikami. Odejmie więc Pan sztuczne ozdoby głowy, a nawet i naturalne, to jest włosy, jak z niewolnikami bywać zwykło.

18. *Ozdobę trzewików.* W hebrajskim jest, *hacasim*, który to wyraz oznacza klekotki na nogach niewiast, których używały przy tańcach.— *Knafliki.* Guziki do zapinania. Linde.

19. *Noszenia.* Naszyjniki.— *Manelle.* Naramienniki.

20. et discriminalia, et periscelidas et murenulas, et olfactoriola et inaures,
21. et annulos et gemmas in fronte pendentes,
22. et mutatoria et palliola, et linteamina et acus,
23. et specula et sindones, et vittas, et theristra.
24. Et erit pro suavi odore foetor, et pro zona funiculus, et pro crispanti crine calvitium, et pro fascia pectorali cilicium.
25. Pulcherrimi quoque viri tui gladio cadent, et fortes tui in proelio.
26. Et moerebunt atque lugebunt portae ejus, et desolata in terra sedebit.

20. y przedzielnice, y nagolenice, y łańcuszki, y iabłuszka woniaiące, y nausznice,
21. y pierścionki, y drogie kamienie na czele wiszące,
22. y szaty odmienne, y płasczyki, y rańtuszki, y szpilki,
23. y źwierciadła, y rąbeczki, y bramki, y letniki.
24. Y będzie miasto wdzięczney woniey smród, a miasto paska, powrózek, a miasto kędzierzawych włosów, łysina, a miasto koszulki, włosienica.
25. Co pięknieyszy téż mężowie twoi od miecza polęgą, a mocarze twoi w bitwie.
26. Y zasmęcą się y płakać będą bramy iego, y spustoszona na ziemi usiędzie.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 3. w. 10. *Owocu wynalazków swoich pożywać będzie.* Wynalazkami zowie Pismo wszystkie rady, i myśli, i sprawy ludzkie, tak złe jako i dobre. O dobrych masz Isai. 12, ver. 4, o złych masz Sophon. 3, ver. 11. Tu u Izajasza rozumie o dobrych sprawach, bo cieszy sprawiedliwego, iż z spraw swoich dobrych ma mieć pociechę.

CAPUT IV.

ROZDZIAŁ 4.

O wyniszczeniu Izraelitów płci męzkiéj, i nawróceniu się reszty Żydów.

1. Et apprehendent septem mulieres virum unum in die illa, dicentes: Panem nostrum comedemus, et vestimentis nostris operiemur: tantummodo invocetur nomen tuum super nos, aufer opprobrium nostrum.
2. In die illa erit germen Domini in magnificentia, et gloria, et fructus terrae sublimis, et exultatio his, qui salvati fuerint de Israel.
3. Et erit: Omnis, qui relictus fuerit in Sion, et residuus in Jerusalem, sanctus vocabitur, omnis, qui scriptus est in vita in Jerusalem.

1. Y uchwycą siedm niewiast męża iednego w on dzień, mówiąc: Chléb swóy ieść będziemy, y odzieniem swym przyodziewać się będziemy, tylko niech będzie mianowane imię twoie nad nami, zeymi sromotę naszę.
2. W on dzień będzie płód Pański w wielmożności y chwale, a owoc ziemie wyniosły, y radość tym którzy będą zbawieni z Izraela.
3. Y będzie: Wszelki który się zostanie w Sion, y kto się ostoi w Jeruzalem, świętym go nazową, każdego który iest napisany w żywocie w Jeruzalem.

Są to kółka i łańcuszki, ozdabiające ramiona. — *Bieretki.* W Wulgacie *mitras:* są to zasłony, albo zawoje jedwabne na głowie, przetykane drogiemi kamieniami i złotem.
20. *Przedzielnice.* Narzędzie do układania i trefienia włosów.
22. *Rańtuszki.* Chusty długie. Lin.
23. *Rąbeczki.* Płócienne okrycie, albo suknia zwierzchnia, najdelikatniejsza i najcieńsza.—*Bramki.* Ś. Hieronim przekłada binda (przepaska nakształt wieńca do przewiązywania włosów).—*Letniki.* Są suknie letnie.
26. *Płakać będą bramy.* Bramy, w których się odbywały sądy, i najliczniéj lud się zgromadzał, opuszczone, będą się zdawały smucić i płakać. — *Spustoszona na ziemi usiędzie.* Jest prozopopeja: mówi bowiem o Jerozolimie jakby o niewieście stroskanéj, i z powodu żałoby na ziemi siedzącéj. Tak Tren. 1, 1, mówi się: *Jako siedzi samo miasto, i t. d.*
R. 4.—1. *Uchwycą siedm niewiast.* W zburzeniu Jerozolimy tak mała będzie ilość mężczyzn, iż siedém, to jest, wiele niewiast zaledwie jednego męża znaleść będą mogły, i o niego dobijać się będą.—*Chleb swój jeść będziemy.* Naszym kosztem żyć będziemy.—*Niech będzie mianowane imię twoje nad nami.* To jest, bądź naszym mężem. Mówi się że mianuje imię męża nad żoną, ponieważ żony przybierają nazwiska mężów. Tak bowiem u Żydów zowie się Marya Kleofe, Marya Jakóbowa, i t. d. *Sromotę.* Niepłodności, lub bezżeństwa.
2. *W on dzień.* Gdy Żydzi od Rzymian tych rzeczy doznawać będą.—*Będzie płód Pański w wielmożności.* Chrystus P. będzie chwalebny i wzniosły, ponieważ przez Jego apostołów będzie rozszerzony Kościół. Zowie Chrystusa płodem ziemi żydowskiéj, ponieważ Judea jakby drzewo wycięte, przez Chrystusa zaczęła wypuszczać porostki i na nowo kwitnąć.— *Owoc ziemie.* Chrystus: jest powtórzenie; tak Psal. 84, 13 powiedziano: *Ziemia nasza wyda swój owoc.*—*I radość.* Wielka będzie radość Izraelitom, którzy Chrystusa jako Messyasza swojego przyjmą, i od niego będą usprawiedliwieni i zbawieni.—*Tym którzy będą zbawieni z Izraela.* Którzy będą ocaleni od klęski narodu swojego.
3. *Który się zostanie w Syon.* Przez Syon i Jerozolimę Kościół rozumie, który jest duchownym Syonem; jakby rzekł: Kto uniknąwszy klęski pozostanie w Syonie, nie tak cielesnym jak duchownym, to jest, kto z synagogi przejdzie do kościoła Chrystusowego, i do niego zostanie zaliczonym.—*Świętym go nazwą.* Wszyscy bowiem Chrześcijanie przez ś. Pawła i innych świętymi się zowią, ponieważ są wezwani do świętości, i są poświęceni przez chrzest ś. i łaskę Chrystusową.—*Każdego który jest napisany w żywocie.* Wszyscy Chrześcijanie w niejakiem znaczeniu są zapisani w księdze żywota, jako przyszli obywatele niebieskiéj Jerozolimy; zapisani, mówimy, sposobem poczynającym, ponieważ się przeznaczają do życia wiecznego, którego wszakże z własnéj winy nie wszyscy dostępują. W sposób zaś doskonały zapisani są ci, którzy według przewidzenia Bożego w świętości przetrwać i umrzeć mają.

4. Si abluerit Dominus sordes filiarum Sion, et sanguinem Jerusalem laverit de medio ejus, in spiritu judicii, et spiritu ardoris.
5. Et creabit Dominus super omnem locum montis Sion, et ubi invocatus est, nubem per diem, et fumum et splendorem ignis flammantis in nocte; super omnem enim gloriam protectio.
6. Et tabernaculum erit in umbraculum diei ab aestu, et in securitatem, et absconsionem a turbine et a pluvia.

4. Jeśli omyie Pan plugastwa córek Sion, a krew Jeruzalem omyie z pośrzodku iego, w duchu sądu, y w duchu zapalenia.
5. Y stworzy Pan nad wszytkim mieyscem góry Sion, y gdzie wzywany był, obłok we dnie, a dym y światło ognia pałaiącego w nocy, bo nad każdą sławą nakrycie.
6. Y będzie przybytek na zasłonę we dnie od gorąca, a na ubespieczenie y na skrycie od wichru y od désczu.

CAPUT V.

ROZDZIAŁ 5.

O niewdzięczności Żydów i ich odrzuceniu.

1. Cantabo dilecto meo canticum patruelis mei vineae suae. Vinea facta est dilecto meo in cornu filio olei. *(Jer. 2, 21. Matth. 21, 33.)*
2. Et sepivit eam, et lapides elegit ex illa, et plantavit eam electam, et aedificavit turrim in medio ejus, et torcular exstruxit in ea, et exspectavit, ut faceret uvas: et fecit labruscas.
3. Nunc ergo, habitatores Jerusalem et viri Juda, judicate inter me et vineam meam.
4. Quid est, quod debui ultra facere vineae meae, et non feci ei? an quod exspectavi, ut faceret uvas, et fecit labruscas?
5. Et nunc ostendam vobis, quid ego faciam vineae meae: auferam sepem ejus, et erit in direptionem: diruam maceriam ejus, et erit in conculcationem.

1. Zaśpiéwam milemu memu piosnkę stryiecznego brata mego, winnicy iego. Winnica uczyniona iest miłemu memu, na rogu synie oliwy.
2. Y ogrodził ią, y wybrał z niéy kamienie, y nasadził ią wyborną, y zbudował wieżę w pośrzodku iéy, y sprawił prasę w niéy, y czekał aby zrodziła iagody winne, alić zrodziła agrest.
3. A tak teraz obywatele Jerozolimscy, y mężowie Judzcy, rozsądźcie między mną a winnicą moią.
4. Co iest, com więcéy miał czynić winnicy moiéy, a nie uczyniłem iéy? czyli iżem czekał aby zrodziła iagody winne, a zrodziła agrest?
5. A teraz ukażę wam co ia uczynię winnicy moiéy: rozbiorę płot iey. y będzie na rozchwycenie: rozerwę parkan iéy y będzie na podeptanie.

---

4. *Jeżli omyje.* Gdy obmyje.— *Plugastwa... a krew.* Grzechy.— *W duchu sądu.* Duch Święty zowie się duchem sądu, ponieważ sprawuje, że widzimy, sądzimy i potępiamy grzechy, powszechne bowiem jest zdanie, że przez te słowa zapowiada się pokuta.— *W duchu zapalenia.* Tenże sam Duch Ś. jest duchem zapalenia czyli gorącości, ponieważ nas zapala ciepłem swojéj miłości.

5. *I stworzy Pan.* LXX mają, *i przyjdzie,* to jest Pan.—*Góry Syon.* Kościoła. — *I gdzie wzywany był.* Fereryusz przekłada, *i nad wszystkie zgromadzenia jego,* co na jedno wychodzi: albowiem w zgromadzeniach kościoła Pan się wzywa.—*Obłok we dnie.* Stosuje do słupa obłoczystego we dnie, i ognistego w nocy, który przeprowadzał Żydów w puszczy. Uczyni z kościołem chrześcijańskim duchownie, co niegdyś uczynił z Żydami cieleśnie.—*Nad każdą sławą.* Nad wszystkimi mężami sławnymi chwałą świętości, będzie opieka Boża, i nad całym kościołem. Stosuje mowę do przybytku Mojżeszowego i arki przymierza, która była chwałą Izraela, i nad którą najbardziéj spoczywał słup obłoku, i ztamtąd się w około rozpraszał po całym obozie, ocieniając go i od upału zabezpieczając.

6. *Na skrycie od wichru, i od deszczu.* Którzy bowiem zostają pod opieką Boską, od burz i gwałtownych nawałności są bezpieczni; przeto Dawid śpiewał Psalm 26, 5: *Albowiem skrył mię w przybytku swoim, we dni złe obronił mię w skrytości przybytku swego.*

R. 5.—1. *Zaśpiewam.* Sens jest: rozkazuję śpiewać, owszem przepowiadać umiłowanemu i stryjecznemu bratu mojemu, czyli krewnemu, którego jedynie miłuję, to jest Chrystusowi, pieśń samegoż Chrystusa, którą on sam będzie śpiewał winnicy swojéj, to jest, ludowi Żydowskiemu, mówiąc, Mat. 21, 33: *był człowiek gospodarz, który nasadził winnicę, i t. d.*—*Piosnkę stryjecznego brata.* Jest to hebraizm, jakby rzekł: śpiewam miłemu memu Chrystusowi pieśń, którą on sam będzie śpiewał o winnicy swojéj, i t. d. Przytem *piosnka* niebierze się w znaczeniu właściwem i wyraźnem, lecz w obszerniejszém za zdanie pamiętne, które w umyśle obszerne miejsce zająć powinno, i usty często być powtarzane.— *Stryjecznego brata.* Patrz Wujka.—*Na rogu synie oliwy.* P. W.

2. *Ogrodził.* Ogrodzeniem było prawo Boże, Boska opieka, i straż anielska.—*Wybrał.* Powyjmował, oczyścił z kamieni. To się stało gdy wyrzucił Chananejczyków, i ich bałwany kamienne. Śpiewa Dawid Psal. 79, 9: *przeniosłeś winnicę z Egiptu: wygnałeś pogany, i t. d.*— *Nasadził ją wyborną.* Wybornemi szczepami winnemi. Takiemi szczepami byli święci patryarchowie i prorocy.— *Wieżę.* Przez którą niektórzy królewską godność rozumieją, inni Pismo ś., inni nauczycieli i pasterzy, którzy jakby w strażnicy postawieni strzegą od złodziei winnicy. Albo pod imieniem wieży rozumiejmy samo miasto Jerozolimę najwarowniejsze, i położone w środku ziemi Żydowskiéj.—*Prasę.* Zdaje się oznaczać ołtarz, na którym się wytłaczała krew ofiar.— *Agrest.* Jagody dzikie i nieprzyjemne, jakiemi są owoce dzikich latorośli winnych. Oznacza się przez to bałwochwalstwo i inne występki żydów.

3. *Mężowie Judzcy, rozsądźcie.* Żadnym innym sposobem nie może się lepiéj poznawać słuszność sprawy, jak gdy kiedy strona powodowa daje prawo samemu winnemu (co tu Bóg czyni) wydania wyroku.

4. *Czyli iżem czekał.* Czyliż być może w tém zgrzeszyłem, że o winnicy tak pilnie uprawianéj dobrze sobie rokowałem?

5. *Na rozchwycenie.* Nieprzyjaznym ludom, a zwłaszcza Rzymianom, którzy ją rozwalą, rozproszą, podepczą.

6. Et ponam eam desertam: non putabitur, et non fodietur, et ascendent vepres et spinae, et nubibus mandabo, ne pluant super eam imbrem.
7. Vinea enim Domini exercituum domus Israel est, et vir Juda germen ejus delectabile: et exspectavi, ut faceret judicium, et ecce iniquitas: et justitiam, et ecce clamor.
8. Vae, qui conjungitis domum ad domum, et agrum agro copulatis usque ad terminum loci: numquid habitabitis vos soli in medio terrae?
9. In auribus meis sunt haec, dicit Dominus exercituum. Nisi domus multae desertae fuerint grandes, et pulchrae absque habitatore.
10. Decem enim jugera vinearum facient lagunculam unam, et triginta modii sementis facient modios tres.
11. Vae, qui consurgitis mane ad ebrietatem sectandam, et potandum usque ad vesperam, ut vino aestuetis.
12. Cithara et lyra, et tympanum et tibia, et vinum in conviviis vestris: et opus Domini non respicitis, nec opera manuum ejus consideratis.
13. Propterea captivus ductus est populus meus, quia non habuit scientiam, et nobiles ejus interierunt fame, et multitudo ejus siti exaruit.
14. Propterea dilatavit infernus animam suam, et aperuit os suum absque ullo termino, et descendent fortes ejus, et populus ejus, et sublimes gloriosique ejus ad eum.
15. Et incurvabitur homo, et humiliabitur vir, et oculi sublimium deprimentur.
16. Et exaltabitur Dominus exercituum in judicio, et Deus sanctus sanctificabitur in justitia.

6. Y zostawię ią pustą: nie będą iéy obrzezywać, ani kopać: y porośćie tarniem y ciérzniem: a obłokóm przykażę, aby na nię dżdżu nie spusczały.
7. Bo winnica Pana zastępów iest dóm Izraelski: a mąż Juda, rodzay iego roskoszny: y czekałem żeby czynił sąd, alić nieprawość: a krzyk miasto sprawiedliwości.
8. Biada którzy przyłączacie dóm do domu, a rolą do roli przyczyniacie, aż do granice mieysca: izali wy sami mieszkać będziecie w pośrzód ziemie?
9. W uszach moich to iest, mówi Pan zastępów. Jeśliż wiele domów wielkich y ozdobnych nie będą spustoszone bez obywatela.
10. Abowiem dziesięć staiań winnice uczynią łagwicę iednę, a trzydzieści korcy nasienia dadzą trzy korce.
11. Biada którzy wstaiecie rano abyście się opilstwem bawili, y pili aż do wieczora, abyście się winem rozpalili.
12. Cytra y lutnia, y bęben, y pisczałka, y wino na biesiadach waszych: a na sprawę Pańską nie patrzycie, y uczynków rąk iego nie baczycie.
13. Przetóż w niewolą zawiedzion iest lud móy, iż nie miał umieiętności: y zacni z niego pozdychali od głodu, a pospólstwo iego wyschło od pragnienia.
14. Przetoć rozszerzyło piekło duszę swoię, y rozdziewiło pasczekę swą bez żadnego końca: y zstąpią mocarze iego, y pospólstwo iego, y zacni a sławni iego do niego.
15. Y nachylony będzie człowiek, y zniżon będzie mąż, a oczy podwyższonych będą spusczone.
16. A Pan zastępów wywyższy się w sądzie, y Bóg święty poświęci się w sprawiedliwości.

6. *Nie będą jéj obrzezywać.* Nie pohamuje Bóg, ani odetnie złości szalejącego ludu.—*Ani kopać.* Nie podkopie, nie dotknie, lub do żalu nie poruszy grzeszącego ludu głos opowiadaczy, lub bodziec sumienia.—*Tarniem i cierniem.* Przez które się oznaczają wszelkiego rodzaju grzechy i nadużycia. — *Obłokom przykażę, aby na nię dżdżu nie spuszczały.* Deszcz jest to niebieska nauka, którą winnica nie będzie zroszona.

7. *Bo winnica.* Jest to apodoza, wytłómaczenie i zastosowanie przypowieści, jakby rzekł: winnicą tą jest lud Izraelski.—*Mąż Juda.* Królestwo Judzkie zawierające dwa pokolenia, to jest Judy i Benjamina.—*Rodzaj jego.* Rozumie królestwo Judzkie, które się zrodziło z Izraela i od niego się oddzieliło, nie chcąc iść w ślady innych dziesięciu pokoleń odrodnych i bałwochwalczych.—*Rozkoszny.* W hebrajskim jest, *rozkoszy;* albowiem miałby był Bóg swoję rozkosz w królestwie Judzkiem, gdyby także i ono nie wpadło było w bałwochwalstwo i występki. — *Sąd.* To co jest sprawiedliwego. — *Krzyk.* Uciśnionych. Albo jakby rzekł: niesprawiedliwości wołają do mnie.

8. *Biada i t. d.* Teraz pokazuje, na czém zależy nieprawość i niesprawiedliwość o któréj mówi.—*Przyłączacie dom do domu.* Rugując niesprawiedliwie sąsiadów.—*Aż do granic miejsca.* Aż na koniec pola lub miasta.

9. *W uszach moich to jest.* Wołają do mnie, i zbrodnie te uderzają się o uszy moje.—*Jeźliż wiele domów. Jeśli,* u żydów jest wyrazem zaklęcia się, w którym domyślać się należy: nie będę się uważał za Boga, lub że jestem prawdziwym. — *Domów wielkich i ozdobnych.* Potępia się zbyteczna wspaniałość domów, która się rodzi z pychy, i przyczynia się do jéj pomnożenia. Oznacza się także największe opustoszenie miasta, to jest, gdy mieszkańcy nie będą mieli nawet pałaców, w których się wygodnie żyje.

10. *Łagwicę jednę.* W hebrajskim jest, *batum,* który jest malutką miarą płynów; oznacza się więc największy niedostatek wina.

11. *Którzy wstajecie rano.* Potępia pijaństwo, i to niewczesne, to jest, ranne; albowiem jak powiada Apost. I. Tessal. 5, 7: *którzy są pijani, w nocy są pijani.*

12. *Na sprawę Pańską nie patrzycie.* Na to, co Pan czynić kazał, albo na ubogich, których Bóg uczynił, a wy zaniedbujecie. Albo raczéj sprawą Pańską jest stworzenie, rządzenie i odkupienie, lub także kara zbrodniarzy, im grożąca.

13. *W niewolą zawiedzion jest.* Zaprowadzony będzie. Mają bowiem zwyczaj prorocy rzeczy, które z największą pewnością na przyszłość przewidują, w czasie przeszłym oddawać, dla pokazania nieomylnego ich spełnienia.—*Nie miał umiejętności.* Ponieważ z powodu wyliczonych występków wpadł w zaślepienie umysłu. LXX. mają, *ponieważ nie poznali Pana.*—*I zacni z niego.* Zacnie urodzeni zarówno z prostaczkami od głodu i pragnienia poginęli.

14. *Piekło.* Grób, albo miejsce potępienia.—*Duszę swoję.* Siebie, łono i objętość swoję. — *Mocarze jego.* Możni i magnaci.

15. *Nachylony będzie człowiek, i zniżon będzie mąż.* Wszyscy możni i maluczcy, bez różnicy będą ukarani i poniżeni, do piekła wnijdą.

17. Et pascentur agni juxta ordinem suum, et deserta in ubertatem versa advenae comedent.

18. Vae, qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis, et quasi vinculum plaustri peccatum.

19. Qui dicitis: Festinet, et cito veniat opus ejus, ut videamus: et appropiet, et veniat consilium sancti Israel, et sciemus illud.

20. Vae, qui dicitis malum bonum, et bonum malum: ponentes tenebras lucem, et lucem tenebras: ponentes amarum in dulce, et dulce in amarum.

21. Vae, qui sapientes estis in oculis vestris, et coram vobismetipsis prudentes. *(Prover. 3, 7. Rom. 12, 16).*

22. Vae, qui potentes estis ad bibendum vinum, et viri fortes ad miscendam ebrietatem:

23. qui justificatis impium pro muneribus, et justitiam justi auferlis ab eo.

24. Propter hoc, sicut devorat stipulam lingua ignis et calor flammae exurit: sic radix eorum quasi favilla erit, et germen eorum ut pulvis ascendet. Abjecerunt enim legem Domini exercituum, et eloquium sancti Israel blasphemaverunt.

25. Ideo iratus est furor Domini in populum suum, et extendit manum suam super eum, et percussit eum, et conturbati sunt montes, et facta sunt morticina eorum quasi stercus in medio platearum. In his omnibus non est aversus furor ejus, sed adhuc manus ejus extenta.

26. Et elevabit signum in nationibus procul, et sibilabit ad eum de finibus terrae; et ecce festinus velociter veniet.

17. Y będą paść baranki według porządku ich, a pustynie w urodzay obrócone, będą ieść przychodniowie.

18. Biada którzy ciągniecie nieprawość powrozkami marności, a grzéch iako powróz wozowy.

19. Którzy mówicie: Niech się spieszy, a niech rychło przyidzie uczynek iego, abyśmy oglądali: niech się przybliży, a niech przyidzie rada świętego Izraelskiego, a dowiemy się iéy.

20. Biada którzy nazywacie złe dobrym, a dobre złym: pokładaiąc ciemność za światłość, a światłość za ciemność: pokładaiąc gorzkie za słodkie, a słodkie za gorzkie.

21. Biada którzyście mądrymi w oczach waszych, a sami przed sobą rostropnymi.

22. Biada którzyście mocnymi na picie wina, a mężmi dużymi ku mieszaniu opilstwa.

23. Którzy usprawiedliwiacie niezbożnego za podarki, a sprawiedliwość sprawiedliwego odéymuiecie od niego.

24. Przetóż iako pożera paździerze ięzyk ogniowy, a wypala gorącość płomieniowa: tak korzeń ich iako pérz będzie, a płód ich iako proch ku górze póydzie. Bo odrzucili zakon Pana zastępów, a wyrok świętego Izraelowego bluźnili.

25. Dla tego zapalczywość Pańska rozgniewała się na lud iego, y wyciągnął nań rękę swoię, y poraził ji: y wzruszyły się góry, y były trupy ich iako gnóy po ulicach. W tym wszytkim nie odwróciła się zapalczywość iego, ale iescze ręka iego wyciągniona.

26. Y podniesie chorągiew między narody odległe, y świśnie nań z kończyn ziemie: a oto śpieszny prędko przyidzie.

17. *I będą paść baranki.* Kościół Chrystusowy rozumie i jego młodych wychowańców, którzy szukać będą pokarmu na wesołych pastwiskach wiary Ewangelii, sakramentów, i t. d.—*Według porządku ich.* Wyraz hebrajski przełożyć można, *wedle zagród swoich*, jak przekłada Ś. Hieronim Mich. 2, 12.—*Przychodniowie.* Narody, które przyjmą wiarę chrześcijańską.

18. *Ciągniecie nieprawość. Ciągnie nieprawość jak sznur*, powiada Ś. Izydor 2 sent. c. 23, *kto się ociąga z nawróceniem się do Boga: ciągnąć bowiem nieprawość, jest to przedłużać nieprawość;* ztąd i Psalm: *Przedłużyli nieprawość sobie.* Albo sens jest: jako woły do lejców wdrożone wóz bezustannie ciągną, tak dumni, chciwi, pijacy, i t. d., bezustannie ciągną powróz i wóz grzechów. Albo zapewne, ponieważ prowadzimy to co dobrowolnie lub łatwo za nami idzie; ciągniemy zaś to co się opiera i sprzeciwia; ciągnąć nieprawość, jest to usilnie szukać powodów grzeszenia, co pochodzi ze złości, nie zaś z niewiadomości lub ułomności. Drudzy przez nieprawość rozumieją karę nieprawości.—*Powrózkami marności.* Grzesznicy ciągną winę grzechu, lub karę powrózkami marności, ponieważ z powodu rzeczy najmarniejszych zaciągają ciężkie zbrodnie.

19. *Niech śpieszy, a niech rychło przyjdzie uczynek jego.* Głos żydów wyśmiewających słowa proroka, jakby rzekli: niechaj przyjdą te rzeczy, którémi grozisz, nie lękamy się, mamy za nic słowa twoje.—*Rada.* Co tak wielkiéj rozwagi potrzebuje, nad czém się Bóg przez tak wiele lat zdaje się zastanawiać.—*Świętego Izraelskiego.* Boga, którego Izrael czci świętość.—*Dowiemy się jéj.* Pragniemy nareszcie wiedzieć, jaka to będzie rada, i co ma Bóg uczynić.

20. *Którzy nazywacie złe dobrém.* Oznacza się przewrótność sądów i obyczajów, to jest gdy ludzie skażeni grzechami źle sądzą o rzeczach, i złe nazywają dobrem, i przeciwnie.

21. *W oczach waszych.* W waszém mniemaniu i rozumieniu ludzkiem i politycznem, którém się raczéj rządzicie nie zaś prawem Bożém.

22. *Mocnymi na picie wina.* Dzielnymi pijakami jesteście.

23. *Usprawiedliwiacie.* Oswobadzacie. — *Sprawiedliwość sprawiedliwego.* Gwałcicie prawa sprawiedliwego.

24. *Język ogniowy.* Płomień ognia, który ma kształt języka.—*Tak korzeń.* Tak cały lud żydowski ze swojemi rodzinami i pokoleniami zgoła zaginie.—*Jako proch ku górze.* W proch i popiół obrócony.—*Wyrok świętego Izraelowego.* Prawo Boże, albo Ewangelią, jak wykłada ś. Cyryll.—*Bluźnili.* Hebr. *wzgardzili.*

25. *Wzruszyły się góry. Sądzimy*, powiada ś. Hieronim, *że się to mówi hyperbolicznie, iż z powodu mnóstwa nieszczęść zagrażających, nawet się góry wzruszają*, i t. d.—*W tém wszystkiem.* Jednakże nie ubłagał się Pan temi wszystkiemi nieszczęściami żydów, lecz jeszcze ręka jego jest wyciągniona i podniesiona dla karania.

26. *Podniesie chorągiew między narody.* Podniesie sztandar jako wódz dla zgromadzenia żołnierzy ze wszystkich narodów przeciwko żydom.—*Świśnie.* Zwoła za-

27. Non est deficiens, neque laborans in eo; non dormitabit, neque dormiet, neque solvetur cingulum renum ejus, nec rumpetur corrigia calceamenti ejus.
28. Sagittae ejus acutae, et omnes arcus ejus extenti. Ungulae equorum ejus ut silex, et rotae ejus quasi impetus tempestatis.
29. Rugitus ejus ut leonis; rugiet ut catuli leonum, et frendet, et tenebit praedam; et amplexabitur, et non erit qui eruat.
30. Et sonabit super eum in die illa sicut sonitus maris: aspiciemus in terram, et ecce tenebrae tribulationis, et lux obtenebrata est in caligine ejus.

27. Niémasz ustawaiącego, ani spracowanego między nim: nie będzie drzémał ani spał, ani będzie rozpasany pas biódr iego, ani się rozerwie rzemyk butów iego.
28. Strzały iego ostre, y wszytkie łuki iego naciągnione. Kopyta koni iego iako krzemień a koła iego iako gwałt burze.
29. Ryk iego iako lwa, będzie ryczał iako lwie szczenięta, y będzie zgrzytał, a będzie łup trzymał: a obeymie, a nie będzie ktoby wyrwał.
30. Y zaszumi nad nim dnia onego iako szum morski: poyźrzemy na ziemię a oto ciemności ucisku, y światłość zaćmiła się we mgle iego.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 5. w. 1. *Piosnkę stryjecznego brata mego.* Żydowskie słowo *Dodhi*, znaczy stryja albo stryjecznego, znaczy też i miłego jako jest Can. 2. A tak tu zowie Chrystusa Miłym, iż go miłował: Stryjecznym iż się miał narodzić z nasienia Abrahamowego i z tegoż pokolenia z Izajaszem. Bo Izajasz był bratem króla Amazyasza, z pokolenia Judy, z tegoż pokolenia Chrystus się narodził.
1. *Na rogu synie oliwy.* Jest to hebraizm *Keren*, Róg, znaczy wysokość albo też królestwo, mężność i siłę: jakoby rzekł: Na ziemi królewskiéj, wysokiéj albo mocnéj. Iż róg królestwo znaczy, masz 1. Król. 16, v. 1 i 13. 3 Król. 1, v. 39. Mężność i siłę znaczy Psalm 148, v. 14. Psalm 131, v. 17. Syn oliwy, znaczy oliwę, która pospolicie znaczy obfitość i tłustość ziemie, jakoby rzekł: Na pagórku tłustym, rozumiéj, ziemię żydowską. A tak tych słów to jest wyrozumienie: Winnica naszczepiona jest Chrystusowi miłemu mojemu, na miejscu królewskiem, wysokiem i tłustem. Gdzie się zaraz naucz, iż w żydowskim języku, to imię syn, rozmaite rzeczy znaczy. A pospolicie kiedy do niego insze słowo, *in genitivo casu*, przydadzą: tedy znaczy toż co ono słowo przydane, jako tu naprzykład, syn oliwy, to jest, oliwa; syn człowieczy, to jest, człowiek: syny ubogich, to jest, ubogie. Okrom kiedy imię ojca przydają, tedy właśnie ma być rozumiano, jako naprzykład, synowie Izraela, syn Dawida. Ale kiedy słowo przydane znaczy karanie albo zapłatę, ma się wykładać przez słowo, godzien, jako gdy mówi syn śmierci, to jest, godzien śmierci, syn gniewu, to jest, godzien gniewu, syn pokoju, to jest, godzien pokoju i t. d.

CAPUT VI. ROZDZIAŁ 6.

O poświęceniu i poselstwie Izajasza.

1. In anno, quo mortuus est rex Ozias, vidi Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum; et ea, quae sub ipso erant, replebant templum.
2. Seraphim stabant super illud: sex alae uni, et sex alae alteri; duabus velabant faciem ejus, et duabus velabant pedes ejus, et duabus volabant.* (*Apoc. 4, 8*).
3. Et clamabant alter ad alterum, et dicebant:

1. Roku którego umarł Król Oziasz, widziałem Pana siedzącego na stolicy wysokiéy y wyniosłéy: a to co pod nim było, napełniało kościół.
2. Seraphim stali nad nim: sześć skrzydeł miał ieden, a sześć skrzydeł drugi: dwiema zakrywali oblicze iego: a dwiema zakrywali nogi iego, a dwiema latali.
3. Y wołali ieden do drugiego, y mówili: Świę-

---

najmniejszym znakiem, z największą łatwością.—*Nań.* To jest na wojsko Rzymskie.
27. *Nie masz ustawającego.* Jest hypatyposa (opis w mowie), przez który dobitnie maluje siły, prędkość, chciwość, męztwo i zawziętość wojska Rzymskiego przeciwko żydom. —*Nie będzie rozpasany pas.* Odziani, obuci, uzbrojeni spać będą.—*Ani się rozerwie rzemyk.* Oznacza się, że będą dobrze opatrzeni w zbroję i szaty wojskowe.
28. *Jako krzemień.* Nieźmiernie twarde i mocne.—*Koła jego.* Wojennych wozów.
30. *Zaszumi.* Z wielkim szumem i gwałtownością wpadnie wojsko Rzymskie.—*Światłość zaćmiła się.* Z powodu nieźmiernego spustoszenia i ucisku, samo światło nawet nieszczęśliwym i zdumiałym żydom wyda się ciemnością i nocą.
R. 6.—1. *Rok którego umarł król Ozyasz.* A mianowicie w pięćdziesiątym drugim roku jego panowania. —*Widziałem.* Oczami duszy.—*Pana siedzącego.* Jakby króla, lub sędziego, w ludzkiéj postaci.—*A to co pod nim było.* W hebrajskim jest, *sculan*, to jest fręzle, albo brzegi szaty. Szata królewska, czyli płaszcz Boga był tak długi, szeroki i fałdzisty, że jego fręzle i kraje zapełniały kościół, w którym się mnie zdawało, iż te rzeczy piszę. Te fręzle czyli koronki oznaczają nieźmierną potęgę, majestat i chwałę Bożą.—*Kościół.* Po hebrajsku, *hecal*, który to wyraz oznacza tę część kościoła, która się *Świętem* zowie; albowiem *Święte Świętych* nazywało się *debir*, to jest, *wyrocznia.* P. W.
2. *Serafim.* Dwaj Serafini, byli bowiem nakształt Cherubinów ubłagalni, których tylko dwóch było.—*Stali nad nim.* Zamiast *nad* w hebrajskim jest, *hal*, co oznacza *na*, albo *wedle.* Stali na podstawie tronu, lub na posadzce, wedle tronu. —*Dwiema zakrywali oblicze jego.* W hebrajskim jest *panau*, co z Chaldejskim, Foreryuszem, Watablem i innymi przełożyć można, *oblicze swoje.* Jedno i drugie jest prawdą; albowiem zakrywając twarz swoję, zakrywali także twarz i nogi jego, to jest Boga.—*Dwiema latali.* Dwoje skrzydeł mieli rozciągnionych w gotowości do latania, gdyby taki otrzymali rozkaz.
3. *Jeden do drugiego.* Wzywając i pobudzając się nawzajem do chwalenia Boga. Albo na przemian śpiewając: Święty, Święty i t. d.—*Święty.* Trzy razy się powtarza, żeby oznaczyć w jedności istoty troistość osób.—*Pełna jest wszystka ziemia chwały jego.* Ponieważ na całéj

Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus exercituum, plena est omnis terra gloria ejus.*
4. Et commota sunt superliminaria cardinum a voce clamantis, et domus repleta est fumo.
5. Et dixi: Vae mihi, quia tacui, quia vir pollutus labiis ego sum, et in medio populi polluta labia habentis ego habito, et regem Dominum exercituum vidi oculis meis.
6. Et volavit ad me unus de Seraphim, et in manu ejus calculus, quem forcipe tulerat de altari.
7. Et tetigit os meum, et dixit: Ecce tetigit hoc labia tua, et auferetur iniquitas tua, et peccatum tuum mundabitur.
8. Et audivi vocem Domini dicentis: Quem mittam? et quis ibit nobis? Et dixi: Ecce ego, mitte me.
9. Et dixit: Vade, et dices populo huic: Audite audientes, et nolite intelligere, et videte visionem, et nolite cognoscere. *(Math. 13, 14).*
10. Excaeca cor populi hujus, et aures ejus aggrava: et oculos ejus claude, ne forte videat oculis suis, et auribus suis audiat, et corde suo intelligat, et convertatur, et sanem eum.
11. Et dixi: Usquequo, Domine? Et dixit: Donec desolentur civitates absque habitatore, et domus sine homine et terra relinquetur deserta.
12. Et longe faciat Dominus homines, et multiplicabitur, quae derelicta fuerat in medio terrae.
13. Et adhuc in ea decimatio: et convertetur, et erit in ostensionem sicut terebinthus, et sicut quercus, quae expandit ramos suos: semen sanctum erit id, quod steterit in ea.

ty, święty, święty Pan Bóg zastępów, pełna iest wszytka ziemia chwały iego.
4. Y poruszyły się naprożniki z zawiasami od głosu wołaiącego, a dóm napełnion iest dymem.
5. Y rzekłem: Biadaż mnie, iżem milczał, bo mąż maiący wargi plugawe, ia iestem, y w pośrzodku ludu plugawe wargi maiącego ia mieszkam, a króla Pana zastępów widziałem oczyma swemi.
6. Y przyleciał do mnie ieden z Seraphim, a w ręce iego kamyk, który był wziął kleszczami z ołtarza.
7. Y dotknął się ust moich, y rzekł: Oto się to dotknęło warg twoich, y odeydzie nieprawość twoia, a grzech twóy będzie oczyściony.
8. Y usłyszałem głos Pana mówiącego: kogo poślę? a kto nam póydzie? y rzekłem: Owo ia, pośli mię.
9. Y rzékł: Idź, a powiesz ludowi temu: Słuchaycie słuchaiąc, a nie rozumiéycie: y oglądaycie widzenie a nie poznaycie.
10. Zaślep serce ludu tego, a uszy iego obciąż: y oczy iego zawrzy: aby snadź nie widział oczyma swymi, y uszyma swymi nie słyszał, a sercem swym nie rozumiał, a nawróciłby się, y uzdrowiłbym go.
11. Y rzékłem: dokądże Panie? Y rzékł: aż będą spustoszone miasta bez obywatela, a domy bez człowieka, a ziemia zostanie spustoszona.
12. Y daleko zapędzi Pan ludzie, y rozmnoży się ta, która była pusta w pośrzód ziemie.
13. A iescze w niéy dziesięcina: a wróci się, y będzie na pokazanie iako terebint, iako dąb który rozpuscza gałęzie swoie: nasienie święte będzie to co będzie stało w niey.

---

ziemi głęboko są wyryte ślady Boskiéj potęgi, mądrości i dobroci.
4. *Poruszyły się naprożniki z zawiasami.* Gwałtowność głosu zdawała się samym kościołem wstrząsać.— *Dom napełnion jest dymem.* Dym, albo obłok, był symbolem chwały Pańskiéj, i dla tego się nazywają chwałą Pańską. Tak Bóg ukazał się Mojżeszowi na Synaju, i rozmawiał przez mgłę, Exod. 20, 21: tak i Salomonowi ukazała się, chwała Pańska, to jest, obłok okrywający cały kościół, III. Król. 8, 11.
5. *Biadaż mnie, iżem milczał!* Nie strofując swobodnie wykraczającego ludu, a szczególnie Ozyasza króla przywłaszczającego sobie urząd kapłański; tak ś. Hieronim i inni. Albo, iżem milczał i razem z Serafinami nie odważyłem się wysławiać Pana. Dla czego zaś nie odważył się, zaraz dodaje: *bo mąż mający wargi plugawe, ja jestem, i t. d.* Albo to samo jest jak gdyby był rzekł: biada mnie, zginąłem i osłupiałem w obec tak wielkiego widzenia, które się mnie nikczemnemu człowieczkowi ukazało. Drugi wykład zdaje się być właściwszym.—*Mąż mający wargi plugawe.* Z powodu milczenia, o którém rzekliśmy, albo ponieważ mówiąc cóś zgrzeszył był; albowiem mało jest takich, którzyby nie wykroczyli językiem.—*W pośrodku ludu.* Trudno jest obcować z tymi, którzy w mowie grzeszą, i tak ustrzedz języka, żeby nie zaciągnąć żadnej zmazy grzechowéj.— *Pana... widziałem oczyma swemi.* Przez co jaśniéj poznałem moję nikczemność, i szpetność tego grzechu mojego.
6. *Kamyk.* P. W.—*Z ołtarza.* Kadzenia, który był w onéj części kościoła, która się Świętém zowie, i w któréj w widzeniu zdawało się Izaijaszowi że on przebywa.
7. *Dotknął się ust moich.* Przez dotknięcie ust węglem żarzystym, oznacza Bóg, że on i grzechy odpuszcza Izaijaszowi, i napełnia go duchem prorockim, a także ufnością i odwagą, iżby napotém z żarliwością spełniał urząd proroka.
8. *Kogo poślę.* Do ludu żydowskiego, żeby go przez opowiadanie przebudzić.—*Kto nam pójdzie.* Ś. Hieronim Ep. 143, powiada, *że się wskazuje rozmaitość osób, jako też jedność bóstwa, przez to iż jeden mówi.*—*Owo ja, poślij mię.* Czuł bowiem prorok, że się do tego przeznacza, ponieważ wargi mu były oczyszczone, język rozwiązany, i przydana mu ufność i chęć prorokowania.
9. *Słuchajcie... a nie rozumiejcie.* Słuchać i widzieć będziecie, a nie zrozumiecie, albo nie będziecie chcieli rozumieć: jest zamiana trybów i czasów; kładzie się bowiem tryb rozkazujący zamiast czasu przyszłego. LXX. mają: *odemnie usłyszycie, a nie zrozumiecie, i widząc widzieć będziecie, a nie przejrzycie.*
10. *Zaślep.* Patrz Wujka.
11. *Dokądże Panie?* Takimi będą Żydzi.
12. *Daleko zapędzi Pan.* Mówi o sobie w trzeciéj osobie, jakby rzekł: Ja Pan daleko zapędzę żydów od ich ojczyzny, i uczynię ich wygnańcami i tułaczami po całym świecie.—*I rozmnoży się.* Którzy pozostaną z żydów rozmnożą się. —*Ta która była pusta.* Naród Żydowski.
13. *A jeszcze w niéj dziesięcina.* Zdaje się oznaczać klęskę Żydów pod Adryanem, gdy buntujących się Żydów tak pobił, iż na dziesięciu zaledwie jeden był pozostał. —*A wróci się, i będzie na pokazanie.* Znowu będzie lud na pokazanie, to jest, iżby Juda był na pośmiewisko i wytykanie palcami poganom, Podobne wyrażenie jest w Psal. 77, 41: *Iwrócili się i kusili Boga,* to jest zno-

Wykład X. J. Wujka.— Roz. 6. w. 1. *Widziałem Pana siedzącego na stolicy.* To widzenié wykłada Jan ś. mianowicie o Panu Chrystusié, Joan. 12, v. 4, tak pisząc. Te rzeczy powiedział Izajasz, gdy widział chwałę jego i mówił o nim. Gdzie słowa, te, jego, i o nim, ściągają się właśnie do Pana Chrystusa, o którym tamże przedtém mówił, jako to z słów Ewangelii każdy obaczyć może. Przetoż ponieważ tu Izajasz powiada, iż widział chwałę Pana zastępów, a Jan ś. wykłada, iż ta chwała była Pana Chrystusowa, dwu rzeczy się ztąd uczymy. Naprzód iż Pan Chrystus był istotnie przed Izajaszem prorokiem: przytém i tego, że Pan Chrystus jest prawdziwym Bogiem Izraelskim i Panem zastępów: a to wszystko nie z naszego ale z wykładu Jana ś. mamy. Bo gdy Ewangelista mówi, iż widział Izajasz chwałę Pana Chrystusową, którą Izajasz powiada być chwałą Pana zastępów, azaż nie jaśnie pokazuje, iż Pan Chrystus jest Panem zastępów, którego na on czas Aniołowie chwalili? Nadto dosyć jaśnie Izajasz powiada którą to chwałę rozumie, gdy pisze: Mówili święty, ś. ś. Pan Bóg zastępów, pełna jest wszystka ziemia chwały jego. Gdzie wyraźnie mówią Anieli o téj chwale, którą już miał na ten czas, i ziemia jéj była pełna. A tak Pan Chrystus jest onym Panem Bogiem zastępów, którego chwały pełna była i jest i będzie wszystka ziemia.

W témże jeszcze widzeniu widział też Izajasz Ducha Ś. tak powiada Paweł ś. w Dziej. 28, v. 25, gdzie twierdzi, iż co Pan zastępów siedzący na stolicy mówił do Izajasza, to na ten czas Duch Ś. mówił, co niewiernicy, zaprzeć niemogąc, radzi nieradzi zeznawają.

A tak w tém widzeniu swojém Izajasz widział Trójcę przenajświętszą, bo tu widział jédnego Boga siedzącego we trzech osobach tak jako niekiedy Abraham trzech widział a jednego chwalił. Gen. 18. Co się ztąd naprzód pokazuje, iż gdyby tu był nie widział Trójce przenajświętszéj, nigdyby tego Jan ś. Synowi Bożemu, ani apostół Duchowi ś. nie przypisywali. Ale iż Ojciec, Syn i Duch ś. jeden jest Bóg, dla tego im jednę chwałę, Izajasz, i Ewangelista, i Apostół przypisują. Dla tego i Seraphimowie po trzykroć mówią święty, święty, święty iż Boga w Trójcy jedynego chwalili, Ojca, Syna i Ducha Ś. jako świadczą Jan ś. i Paweł ś. A nie dla tego aby się tém powtarzaniem pokazała godność Boska, bo tego nie mówi Jan ś. ani Paweł ś. ale heretycy sobie wymyślają. Naostatek iż tu Bóg o sobie jako o wielu mówi w. 8. Kogo poślę, a kto nam pójdzie: mówiąc to do Syna i Ducha Ś. według wykładu Ewangelisty i Apostoła, znak wielki jest, iż tu Izajasz widział Boga w Trójcy jedynego, ponieważ tu jeden mówi, a mówi jako o wielu personach, jako kiedy mówił: Uczyńmy człowieka, o czém masz Gen. 1, v. 26.

6. *A w ręce jego kamyk.* Żydowskie słowo *Ritspach*, znaczy i kamyk i wągl rozpalony. LXX. przełożyli ἄνθραξ, to jest, *Carbunculus*, który dla wielkiéj jasności zda się być ognistym.

10. *Zaślep serce ludu tego.* LXX. tłumacze, tak to przełożyli: Zaślepione jest albo zatyło serce ludu tego, a uszyma ciężko słyszeli, i oczy swe zasmurzyli i t. d. i temiż słowy Mateusz ś. przywodzi to pismo Mat. 13, v. 15. Bo oni tłumacze LXX. z inszemi punktami czytali, niż teraz żydowskie czytają: a do tego iż serce onego ludu na on czas już było zatyło, i uszy zatulone i oczy zaślepione, bo im mówi: Słuchając słuchajcie a nie rozumiejcie: iż widział je być tak zaślepione dla grzechów, że chocia słuchali, nie mieli rozumieć. A tak nie rozkazuje tu Bóg, ani się o to Prorok modli, aby ich oślepił, bo już ślepemi byli: ale daje przyczynę czemu zrozumieć nie mieli: Dla tego iż ślepemi byli. Co się jeszcze lepiéj za czasu Pana Chrystusowego pokazało. Jako lepak Bóg oślepia i zatwardza, masz o tém do Rzym. 9, v. 18, i Mat. 13, v. 15.

CAPUT VII. — ROZDZIAŁ 7.

O poczęciu Panny Maryi, i porodzeniu Syna Emmanuela.

1. Et factum est in diebus Achaz, filii Joathan, filii Oziae regis Juda, ascendit Rasin rex Syriae, et Phaceë filius Romeliae, rex Israel, in Jerusalem ad proeliandum contra eam; et non potuerunt debellare eam. *(4. Reg. 16, 5).*

2. Et nuntiaverunt domui David, dicentes: Requievit Syria super Ephraim, et commotum est cor ejus, et cor populi ejus, sicut moventur ligna silvarum a facie venti. *(4. Reg. 18, 17).*

3. Et dixit Dominus ad Isaiam: Egredere in occursum Achaz, tu et qui derelictus est, Jasub filius tuus, ad extremum aquaeductus piscinae superioris in via agri fullonis.

1. Y stało się za dni Achaz syna Joathan, syna Ozyasza króla Judzkiego, przyciągnął Rasin król Syriyski, y Phaceasz syn Romeliasza król Izraelski, do Jeruzalem, aby walczyli przeciwko niemu, y nie mogli go zwalczyć.

2. Y dali znać domowi Dawidowemu, rzekąc: Odpoczęła Syria na Ephraimie: y poruszyło się serce iego, y serce ludu iego, iako się wzruszaią drzewa leśne od wiatru.

3. Y rzékł Pan do Izaiasza: Wynidź przeciw Achazowi, ty y który pozostał Jasub syn twóy, do końca rur sadzawki wyższey na drodze roley farbierzowéy.

wu kusili Boga.—*Gałęzie swoje.* Suche, obumarłe, bezkształtne.—*Nasienie święte.* To samo jest, co się powiedziało wyż. r. 4, 3: *I będzie wszelki, który się zostanie, i t. d.* Nasieniem więc świętém są Apostołowie, i inni pierwsi Chrześcijanie, z których po całym świecie rozszerzył się rodzaj świętych.

R. 7.—1. *Przyciągnął Razin.* Patrz historją IV. Król. 15, 16, i Par. 28.

2. *Domowi Dawidowemu.* Dwóm pokoleniom, które pozostały przy rodzie Dawidowym, to jest, Judy i Benjamina.—*Odpoczęła Syrya na Efraimie.* Syrya i jéj król Razin złączyła się, i jak LXX. przekładają, sprzysięgła, zawiązawszy przymierze z Efraimem, to jest, z Izraelitami. Mówi się zaś, że Syrya odpoczęła na Efraimie, a nie Efraim na Syryi, być może dla tego, iż Syryjczyk powziął był wielką nadzieję szczęśliwego obrótu rzeczy z przymierza z dziesięcią pokoleniami, z którego wielkie się ukazywały dogodności do pomyślnego prowadzenia wojny, z powodu zbliżenia krajów, wspólności języka, i t. d., i sens będzie: Razin znaczną część swojéj nadziei na tém opierał i zakładał, że przyłączył do siebie Izraelitów.—*Na Efraimie.* Tak się nazywały dziesięć pokoleń Izraelskich, od Jeroboama pierwszego króla, który był z pokolenia Efraimskiego.—*Poruszyło się.* Od bojaźni.

3. *I który pozostał Jazub.* W hebrajskim jest, *Sear Jazub*, które było całkowitém imieniem syna Izaijaszowego i oznacza *ostatki się nawrócą*; jakow eimię, rzecz niewątpliwa, nie bez tajemnicy, nadał synowi. Tak Ozeasz, r. 1, 8 i 9, dzieci swoje nazywa, *bez miłosierdzia*, i *nie lud mój.* Odbiera rozkaz Izaijasz, żeby przyprowa-

4. Et dices ad eum: Vide, ut sileas: noli timere, et cor tuum ne formidet a duabus caudis titionum fumigantium istorum in ira furoris Rasin regis Syriae, et filii Romeliae,

5. eo quod consilium inierit contra te Syria in malum Ephraim, et filius Romeliae, dicentes:

6. Ascendamus ad Judam, et suscitemus eum, et avellamus eum ad nos, et ponamus regem in medio ejus filium Tabeel.

7. Haec dicit Dominus Deus: Non stabit, et non erit istud:

8. sed caput Syriae Damascus, et caput Damasci Rasin: et adhuc sexaginta et quinque anni, et desinet Ephraim esse populus:

9. et caput Ephraim Samaria et caput Samariae filius Romeliae. Si non credideritis, non permanebitis.

10. Et adjecit Dominus loqui ad Achaz, dicens:

11. Pete tibi signum a Domino Deo tuo in profundum inferni, sive in excelsum supra.

12. Et dixit Achaz: Non petam, et non tentabo Dominum.

13. Et dixit: Audite ergo domus David: Numquid parum vobis est, molestos esse hominibus, quia molesti estis et Deo meo?

14. Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signum. Ecce virgo concipiet, et pariet filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel. *(Matth. 1, 23)*.

15. Butyrum et mel comedet, ut sciat reprobare malum, et eligere bonum.

4. Y rzeczesz do niego: Patrz abyś milczał: nie bóy się, a serce twoie niechay się nie lęka dwu ogonów tych głowien kurzących się popędliwością gniewu Rasyna króla Syriyskiego, y syna Romeliasza,

5. że się naradziła przeciw tobie na złe Syria, Ephraim, y syn Romeliasza, mówiąc:

6. Ciągnimy do Judy, a wzbudźmy go, y oderwiemy go do nas, y postanówmy króla w pośrzodku iéy syna Tabeel.

7. To mówi Pan Bóg: Nie stanie się ani to będzie:

8. ale głową Syriéy Damaszek, a głową Damaszku Rasyn: a iescze sześćdziesiąt y pięć lat, y przestanie Ephraim bydź ludem:

9. a głową Ephraimową Samaria, a głową Samariiéy syn Romeliasza. Jeśli wierzyć nie będziecie, nie ostoicie się.

10. Y przydał Pan mówić do Achaz, rzekąc:

11. Proś sobie znaku od Pana Boga twego w głębokość piekielną, abo na wysokość wzgórę.

12. Y rzékł Achaz: Nie będę prosił, y nie będę kusił Pana.

13. Y rzékł: Słuchaycież tedy domie Dawidów: Aza wam na tym mało że się uprzykrzacie ludziom, iż się też uprzykrzacie Bogu moiemu?

14. Przetóż da wam sam Pan znamię. Oto Panna pocznie y porodzi syna, y nazową imię iego Emmanuel.

15. Masło y miód ieść będzie, aby umiał odrzucać złe, y obierać dobre.

dził syna swojego, iżby Achaz, który się bał całkowitéj zagłady ludu swojego, pomyslną wróżbą tego imienia podniósł się w nadzieję. — *Na drodze roli farbierzowéj.* Gdzie dla blizkości wodociągu sadzawki to jest, przekopu wyższego, było wiele zabudowań farbiarskich, które dla niedostatku wody i ciasnoty miejsca, w mieście znajdować się nie mogły. Farbiarze bowiem dla oczyszczania i farbowania materyj potrzebują wielkiéj obfitości wody, i otwartego miejsca dla ich suszenia; było to miejsce za obrębem miasta, jak się pokazuje z IV Król. 18, 17.

4. *Abyś milczał.* Bądź spokojnego i bezpiecznego umysłu.—*Dwu ogonów tych głowien.* Dwóch królów rozumie, to jest Izraelskiego i Syryjskiego, którzy się przyrównywują do głowien, ponieważ jak ogony, to jest końce głowien żarzą się i kurzą, lecz prędko gasną i precz się wyrzucają; tak ci królowie pałali gniewem przeciwko Żydom, i przechwalali się, i grozili, a po niejakim czasie zostali pohańbieni. —*Popędliwością gniewu.* Kurzących się z powodu powziętego gniewu.

5. *Na złe Syrya i t. d.* To jest, Syrya i Efraim razem się sprzysięgli *na złe,* to jest, żeby zaszkodzić Żydom.— *I syn Romeliasza.* Synem Romeliasza zowie Faceja przez pogardę, jako syna prywatnego człowieka, który się stał królem przez zbrodnię.

6. *Wzbudźmy go.* Napastując go wojną.—*Oderwiemy.* Oderwijmy, to jest, od Achaza, a przeciągnijmy do siebie.—*Tabeel.* Imie własne męża, którego syna chcieli postanowić królem w Judei, z tém wszakże żeby pozostał ich lennikiem i od nich zależnym.

7. *Nie stanie się.* Ja ten zamiar wywrócę.

8. *Ale głową Syryi Damaszek.* Nie stanie się ten ich pyszny zamiar, lecz przeciwnie głowa Syryi Damaszek ustanie i runie, i głowa, to jest, król Damaszku Razin ustanie; i przestanie Efraim być ludem; i głowa, to jest, stolica Efraim Samarya ustanie; i głowa, to jest, król Samaryi syn Romeliasza ustanie. Albo zdanie jest: nie szerzéj będzie panował król Syryi jak teraz panuje. Królestwo także dziesięciu pokoleń wewnątrz swoich granic trwać będzie i daléj się nie rozszerzy. Spełniło się to proroctwo gdy Teglatfalazar i Assyryjczykowie spustoszyli i ujarzmili tak Syryą jak Samaryą, IV. Król. 16, 17 i 18.—*Przestanie... być ludem.* Po obaleniu ich rzeczypospolitéj i królestwa.

9. *Jeżli wierzyć nie będziecie.* Że za Boską pomocą wybawieni zostaniecie.—*Nie ostoicie się.* W królestwie waszém, lecz zarówno z nimi do niewoli uprowadzeni będziecie. Albo, jeśli nie trwacie w prawdzie, nie jesteście wiernymi Bogu. LXX. przekładają, *nie zrozumiecie.*

10. *Mówić do Achaz(a).* Przez Izaijasza.

11. *Proś sobie znaku.* Na potwierdzenie mojego proroctwa.—*W głębokość piekielną.* Prosząc *np.* żeby się rozstąpiła ziemia i otworzyło się piekło, albo iżby się zatrzymało słońce, jak za czasów Jozuego.

12. *Nie będę prosił.* Tak odpowiada przez obłudę i bezbożność, ponieważ nie ufał Bogu, ale szatanom, i postanowił był zaradzić się swoich bałwanów, i prosić o pomoc Assyryjczyków.

13. *Domie Dawidów.* To jest, *Juda,* jak mają LXX. —*Że się uprzykrzacie ludziom.* Prorokom, za nic sobie mając i pogardzając ich przepowiednie. — *Uprzykrzacie Bogu.* Który także doznaje pogardy, gdy mówi przez proroków.

14. *Przetoż.* Ponieważ nie czynicie tego coście powinni, uczyni Bóg to co Jego jest godném. — *Wam.* Domowi Judy.—*Znamię.* Potęgi, dobroci i miłosierdzia. —*Panna pocznie.* Która i po porodzeniu panną zostanie.—*Emmanuel.* Który to wyraz oznacza *Bóg z nami.* Patrz Wujka.

15. *Masło i miód jeść będzie.* Pokarmy używane przez niemowlęta w Judei; będzie bowiem Chrystus prawdzi-

16. Quia, antequam sciat puer reprobare malum, et eligere bonum, derelinquetur terra, quam tu detestaris a facie duorum regum suorum.
17. Adducet Dominus super te, et super populum tuum, et super domum patris tui dies, qui non venerunt a diebus separationis Ephraim a Juda cum rege Assyriorum.
18. Et erit in die illa: sibilabit Dominus muscae, quae est in extremo fluminum Aegypti, et api, quae est in terra Assur,
19. et venient, et requiescent omnes in torrentibus vallium, et in cavernis petrarum, et in omnibus frutetis, et in universis foraminibus.
20. In die illa radet Dominus in novacula conducta in his, qui trans flumen sunt, in rege Assyriorum, caput et pilos pedum, et barbam universam.
21. Et erit in die illa: nutriet homo vaccam boum, et duas oves,
22. et prae ubertate lactis comedet butyrum: butyrum enim et mel manducabit omnis, qui relictus fuerit in medio terrae.
23. Et erit in die illa: omnis locus, ubi fuerint mille vites, mille argenteis, in spinas et in vepres erunt.
24. Cum sagittis et arcu ingredientur illuc: vepres enim et spinae erunt in universa terra.
25. Et omnes montes, qui in sarculo sarrientur: non veniet illuc terror spinarum et veprium, et erit in pascua bovis, et in conculcationem pecoris.

16. Bo piérwéy niż będzie umiało dziécię odrzucić złe, y obrać dobre: będzie opusczona ziemia, którą się ty brzydzisz dla dwu królów iéy.
17. Przywiedzie Pan na cię y na lud twóy, y na dóm oyca twego dni, iakie nie przychodziły ode dni odstąpienia Ephraim od Judy z królem Assyriyskim.
18. Y będzie dnia onego: świśnie Pan na muchę, która iest na końcu rzek Egyptskich, y na pszczołę, która iest w ziemi Assur,
19. y przyidą, y będą odpoczywać wszyscy nad potoki dolin, y w rozpadlinach skał, y we wszytkich chróścinach, y po wszytkich iamach.
20. Onego dnia ogoli Pan brzytwą naiętą temi którzy są za rzeką, królem Assyriyskim, głowę y włosy na nogach, y wszytkę brodę.
21. Y będzie dnia onego: będzie chował człowiek krowę z bydła, y dwie owce,
22. a przez obfitość mléka będzie iadł masło: bo masło y miód będzie iadł każdy, który się zostanie wpośrzód ziemie.
23. Y będzie dnia onego: każde mieysce na którym będzie tysiąc winnych macic za tysiąc śrébrników, że się w ciernie y w tarnie obrócą.
24. Z strzałami a z łukiem będą tam wchodzić: bo tarny y ciernie będą po wszytkiéy ziemi.
25. A wszytkie góry, które motyką będą kopane, nie przyidzie tam strach ciernia y tarnia, y będą na pastwisko wołu, y na podeptanie bydła.

wym człowiekiem.—*Aby umiał odrzucać złe i obierać dobre.* Aż do czasu nim z postępem lat nie dójdzie do owego wieku, w którym pacholęta umieją zrobić różnicę pomiędzy złém i dobrém. Chaldejski przekłada, *aż będzie umiał.* Z hebrajskiego słowo w słowo przełożyćby należało *do jego poznania; ledahatho.*
16. *Bo.* Hebr. *chi*, co można przełożyć, *zaprawdę, zapewne, lecz.*— *Pierwiéj niż będzie umiało.* A nawet nim się narodzi.—*Będzie opuszczona ziemia.* Nie tylko będzie oswobodzony Juda, lecz także będą spustoszone królestwa dwóch królów tobie się sprzeciwiających, co się w rzeczy saméj stało, jak się pokazuje z IV. Król. 16 i daléj.— *Ziemia, którą się ty brzydzisz.* Ziemia tobie nieprzyjazna, ziemia nieprzyjacielska.—*Dla dwu królów jéj.* Od dwu królów jéj albo dla zbrodni dwóch królów swoich będzie opuszczona ich ziemia. Albo sens jest: którą się ty brzydzisz z powodu dwóch królów tobie nieprzyjaznych.
17. *Dni.* Niesłychanéj pomsty. — *Ode dni odstąpienia.* Gdy królestwo Izraelskie rozdzieliło się na dwa pod Roboamem.—*Z królem Assyryjskim.* Przez króla Assyryjskiego.
18. *Świśnie Pan.* Zwoła i pobudzi iżby walczyli przeciwko Żydom.—*Muchę.* Egipczyków rozumie, których muchami zowie, albo z powodu skrzypania nieprzyjemnego głosu, albo dla ich mnóstwa. Mówi o wojnie Faraona Nechao, IV. Król. 23.—*Pszczołę.* Assyryjczyków pszczołami nazywa, albo dla tego że strzał używali, jak pszczoły żądła, albo że byli odziani w złociste i pstre szaty. Mówi o wyprawie Sennacheryba do Judei.
19. *Nad potoki dolin.* Jakby rzekł: wszystko zajmą i zapełnią. Trzyma się w przenośni much i pszczół, które lubią przebywać w dolinach i rozpadlinach skał, i t. d.
20. *Brzytwą.* Mieczami i orężem barbarzyńców, ostremi jakó brzytwa.—*Najętą.* Albowiem Egipczycy i Assyryjczykowie mają być przyprowadzeni do Judei jakby za ofiarowaną z góry zapłatę łupów i grabieży.—*Témi którzy są za rzeką.* Assyryjczyków rozumie, którzy są za Eufratem.—*Włosy na nogach.* Przyzwoitym wyrazem włosami nóg nazywa pępek; tak wodą nóg zowie się uryna.—*Brodę.* Mówi o rzeczypospolitéj Żydowskiéj, jako o ciele ludzkiém, i oznacza, że żadnemu stanowi nie będzie przebaczono, ani wielkim ani małym.
21. *Będzie chował człowiek krowę.* W tém spustoszeniu Babilońskiém tak mała będzie ilość ludzi, iż kto choć jedną krowę i dwie owce posiada, z ich mléka najwygodniéj żyć będzie; albowiem po opuszczeniu kraju przez ludzi, pola wprzódy uprawne zamienią się w pastwiska obfite, z czego wyniknie że krowom i owcom mleka przybędzie, i ich właściciele mleko i masło w obfitości pożywać będą.
22. *Będzie jadł masło.* To co w mleku jest najlepszém i najtłustszém.—*Miód.* Będzie mógł bowiem, ile zechce, wydobyć miodu z jaskiń i skał, w których pszczoły zakładają ule swoje.
23. *Na którém będzie tysiąc winnych macic za tysiąc srebrników.* Z których właściciele tysiąc srebrnych syklów dochodu miećby mogli.
24. *Z strzałami a z łukiem.* Które będą jakby lasy do polowania przydatne. Albo ponieważ nikt bezbronny wejść tam nie śmiał przez bojaźń dzikich zwierząt i wężów. Patrz Lewit. 26, 22.
25. *I wszystkie góry.* Góry i pagórki winorodne, które nie pługiem, lecz motyką były uprawiane i które się opasywały płotem cierniowym dla strzeżenia winnych gron i owoców, nie będą już nikomu straszne, z powodu onych płotów cierniowych, i każdy będzie mógł wnijść do nich i będą mogły paść się w nich woły, i stada będą mogły je deptać.

Wykład. X. J. Wujka.—Roz. 7. w. 14. *Oto Panna pocznie i porodzi syna.* Wiemy to i od Anioła, Luc. 1, v. 31, i od Ewangelisty Mateusza ś. Mat. 1, v. 23, iż to proroctwo właśnie służy Panu Chrystusowi, który się z Panny urodził. I dowodzi tego przeciw Żydom Hieronim ś. in Tradi. Hebr. in Genesim, i lib. 1, contra Jovinianum, et in Comment. in 7, cap. Isai. iż żydowskie słowo *Alma*, nie tylko Pannę, ale więcéj jeszcze niż Pannę, to jest, Pannę w pilnéj straży chowaną, i od ludzi niewidaną znaczy; bo wzięte jest to imię od słowa *Alam*, to jest, skryć, przetoż znaczy jakoby Pannę zamknioną i skrytą. Ani w Piśmie ś. inaczéj tego słowa używają tylko za Pannę, Gen. 24. Rebeka Panna piękna i nie uznana od męża, także Marya siostra Mojżeszowa Exod. 2, v. 8, która na ten czas miała ośm albo dziewięć lat, nazwana jest *Alma*, także i Pro. 30, v. 19. A nadto do tego słowa *Alma*, przydana tu jest litera *He*, *Halma*, co znaczy najczystszą Pannę. Naostatek i 70. Tłumacze i Chaldejska Paraphrasis tak przełożyli, Panna. Przecię żydowie zadają iż to prorok mówił o żonie króla Achaz, która mu urodziła syna Ezechiasza, który miał wielkie zwycięztwa i wybawił lud z niewoléj. Ale się i z téj żydowskiéj ślepoty Hieronim ś. śmieje: bo Ezechiasz przynajmniéj dziewięć lat przed tém się urodził, niż to Izajasz prorokował, jako się tego łacwie dorachuje 4 Król. 16 i 18. A jakoż to miał dać za znak co się już było stało? A jeśli rzeką iż tego poczęcia i narodzenia Pana Chrystusowego z Panny, nie mógł dać za znak Achazowi, gdyż tego Achaz widzieć nie miał, bo się to niemal w ośmset lat po Achazie stało. Odpowiada na to ś. Chryzostom, że nie Achazowi daje ten znak, ale domowi Dawidowemu, z którego się miał Pan Chrystus narodzić. Acz piérwéj dał Achazowi na wolą, aby sobie obierał znak jakiby chciał, na potwierdzenie tego, że mu Bóg miał dać pomoc na Assyryjczyki; wszakże iż tém wzgardził, przeto prorok zaniechawszy go daje większy znak, nie Achazowi ale domowi Dawidowemu, że miał Bóg wybawić lud swój, nie od króla Assyryjskiego, ale od grzechu i niewoli szatańskiéj. Czemuż tedy od anioła nazwany jest Jezus nie Emmanuel, jako go ten prorok zowie? odpowiedzieli na to Doktorowie dawno, Justinus qq. ad Orthodoxos 131. Tertuli. adversus Judaeos, et lib. 3, contra Marcionem Chrisost. lib. de Incarnat. c. 2, tak pisząc, iż prorok tu nie powiada jakiem imieniem miał być zwany Pan Chrystus, ale raczéj, czém miał być właśnie wedle natury. Bo prawdziwie jest Emmanuel, to jest, z nami Bóg, iż słowo stało się ciałem, dla tegoż jedno jest, Jezus i Emmanuel: bo że z nami Bóg jest, tedyć Bóg jest zbawicielem naszym, co też znaczy imię Jezus, jako też niżéj 9, v. 6 pisze, iż miał być nazwany Dziwnym, radnym i t. d. nie żeby tak wiele własnych imion miał mieć, ale iż tak wiele rzeczy w nim miało być. A tak nikomu inszemu to proroctwo nie służy, tylko Panu Chrystusowi, gdyż nie masz ktoby się tak cudownie począł i narodził, tylko on sam, i nikt nie może być nazwany Emmanuel tylko Pan Chrystus. Heretycy pomagając żydom powiadają, iż tu prorok pokazuje pewną białogłowę, która będąc przed tém Panną, potém poczęła i porodziła nie córkę ale syna. Aleć ci jawnie fałszują słowa prorockie. Bo cóżby to za znak był, kiedyby ta która była Panną, a potém z męża poczęła i porodziła? Nadto Mateusz ś. jaśnie mówi, iż to przepowiedziano jest od Izajasza, że Panna trwając Panną począć miała i porodzić, i przywodzi te słowa Izajasza, aby wyświadczył poczęcie Pana Chrystusa z Ducha świętego, czytaj o tém więcéj Mat. 1, v. 23.

CAPUT VIII.

1. Et dixit Dominus ad me: Sume tibi librum grandem, et scribe in eo stylo hominis: Velociter spolia detrahe, cito praedare.

2. Et adhibui mihi testes fideles, Uriam sacerdotem, et Zachariam filium Barachiae;

3. et accessi ad prophetissam, et concepit et peperit filium. Et dixit Dominus ad me: Voca nomen ejus: Accelera spolia detrahere, Festina praedari.

4. Quia antequam sciat puer vocare patrem suum

ROZDZIAŁ 8.

O upadku królestwa Izraelskiego i Syryjskiego, o spustoszeniu i oswobodzeniu królestwa Judzkiego.

1. Y rzékł Pan do mnie: Weźmi sobie księgi wielkie a napisz na nich pismem człowieczym: Prędko łupy zdzieray, rychło bierz korzyści.

2. Y wziąłem do siebie świadki wierne, Uriasza kapłana, y Zachariasza syna Barachiasza;

3. y przystąpiłem do prorokiniéy, y poczęła y porodziła syna. Y rzékł Pan do mnie: Nazów imię iego: Pośpiesz się łupy zdzierać, kwap się brać korzyści.

4. Abowiem piérwéy niźli dziécię będzie umia-

R. 8.—1. *Księgi wielkie.* Obszerny pargamin obwinięty w około wałka, jakiemi były starożytne księgi, które dla téj przyczyny zwitkami (volumina) się nazywały.—*Pismem człowieczem.* Literami używanemi; Chaldejski wyraził, *pismem jasnem*, któreby każdy nawet z daleka mógł czytać, jak Habak. 2, 2: *napisz widzenie, a wyłóż je na tablicach żeby przebieżał kto je czytać będzie.* Chciał bowiem Pan, żeby to pismo było publicznem świadectwem tego proroctwa i obietnicy. — *Prędko.* Słowa które należało napisać były te: *prędko łupy zdzieraj, rychło bierz korzyści.* Wyrazów tych znaczenie i tajemnicę obacz niżéj, w. 3 i 4.

2. *Świadki.* Pisma.—*Uryasza.* Kto był ten Uryasz, jako też i Zacharyasz, rzeczą jest *niepewną*. Zdaje się jednak, że był ten o którym jest wzmianka IV. Król. 16, 10, i Zacharyasz prorok, o którym II. Paral. 26, 5. Ten być może o którym się mówi, że był z potomków Azafa, II. Paral. 29, 13.

3. *Przystąpiłem do prorokiniéj.* Wielu się zdaje że tą prorokinią była żona Izaijaszowa, do któréj przystąpił był Izaijasz dla jéj poznania, poczém ona poczęła i porodziła syna, któremu Izaijasz dał imie: *pośpiesz się łupy zdzierać, kwap się brać korzyści*; i że ten syn był figurą Chrystusa. Inni zaś dawni i późniejsi pospolicie o N. Pannie rozumieją, i tak tłómaczą: Zdało się Izaijaszowi że on, według rozkazu, pisał te słowa w księdze, lecz gdy znaczenia pisma nie pojmował, wskazał mu Bóg żeby się spytał czcigodnéj niejakiéj niewiasty i prorokini, którą jego wyobraźni nastręczył. Zdało się więc Izaijaszowi, iż do niéj przychodzi i widzi, że ona poczęła i porodziła syna, któremu odbiera rozkaz żeby dał imie: *pospiesz się i t. d.*—*Nazów imię jego.* I zapowiedz, że takiém będzie to pacholę, iżby słusznie tak się nazwać mogło. — *Pośpiesz się łupy zdzierać.* Dwa imiona toż samo znaczące Chrystusowi się nadają; pierwsze, jest: *pospiesz się łupy zdzierać;* drugie: *kwap się brać korzyści.* Oznaczało się zaś temi imionami, że Chrystus rychło miał złupić królestwo szatana, i zaprowadzić z sobą niewolę pojmaną. Przytém królestwo także Damaszku i Samaryi, jak się pokazuje z tego co daléj następuje.

4. *Pierwéj niżli dziecię będzie umiało mianować ojca.* Odejmie moc Damaszku, i t. d.; owszem uczyni to wprzód nim się narodzi, gdyż jest Bogiem wszechmogącym, przed poczęciem Dziewicy. Chrystus jeszcze nie-

et matrem suam, auferetur fortitudo Damasci, et spolia Samariae coram rege Assyriorum.
5. Et adjecit Dominus loqui ad me adhuc, dicens:
6. Pro eo, quod abjecit populus iste aquas Siloe, quae vadunt cum silentio, et assumsit magis Rasin, et filium Romeliae:
7. propter hoc, ecce, Dominus adducet super eos aquas fluminis fortes et multas, regem Assyriorum, et omnem gloriam ejus, et ascendet super omnes rivos ejus, et fluet super universas ripas ejus,
8. et ibit per Judam, inundans, et transiens usque ad collum veniet. Et erit extensio alarum ejus, implens latitudinem terrae tuae, o Emmanuel.
9. Congregamini populi, et vincimini, et audite universae procul terrae: confortamini et vincimini, accingite vos et vincimini:
10. inite consilium, et dissipabitur: loquimini verbum, et non fiet, quia nobiscum Deus.
11. Haec enim ait Dominus ad me, sicut in manu forti erudivit me, ne irem in via populi hujus, dicens:
12. Non dicatis: Conjuratio; omnia enim, quae loquitur populus iste, conjuratio est, et timorem ejus ne timeatis, neque paveatis.
13. Dominum exercituum ipsum sanctificate: ipse pavor vester, et ipse terror vester.
14. Et erit vobis in sanctificationem: in lapidem autem offensionis, et in petram scandali duabus domibus Israel: in laqueum et in ruinam habitantibus Jerusalem. *(Luc. 2, 34).*

ło mianować oyca swego y matkę swoię, będzie pobrana moc Damaszku, y łupy Samariyskie przed królem Assyriyskim.
5. Y przyczynił Pan iescze mówić do mnie, rzekąc:
6. Za to iż ten lud wzgardził wody Siloe które płyną cicho, a przyiął raczéy Rasin y syna Romeliasza:
7. przetoż oto Pan przywiedzie na nie wody rzeczne gwałtowne y mnogie, króla Assyriyskiego, y wszytkę chwałę iego: y wstąpi na wszytkie strumienie iego, y popłynie nad wszytkiemi brzegami iego,
8. y pociecze przez Judę, wzbieraiąc, y idąc aż do szyie przyidzie. Y będzie wyciągnienie skrzydeł iego, napełniaiąc szerokość ziemie twoiéy o Emmanuelu.
9. Zgromadźcie się narodowie, a bądźcie zwyciężeni, a słuchaycie wszytkie dalekie ziemie: zmacniaycie się, a bądźcie zwyciężeni, przepaszcie się a bądźcie zwyciężeni:
10. wnidźcie w radę, a będzie rozerwana: mówcie słowo, a nie stanie się: bo z nami Bóg.
11. Abowiem to Pan mówi do mnie: Jako mocną ręką wyćwiczył mię, abych nie chodził drogą ludu tego, mówiąc:
12. Nie mówcie: Sprzysiężenie; bo wszytko co ten lud mówi, iest sprzysiężenie: a po strachu iego nie strachaycie się ani się lękaycie.
13. Pana zastępów tego święćcie, ten strachem waszym y ten boiaźnią waszą.
14. Y będzie wam poświęceniem: a kamieniem obrażenia y opoką zgorszenia dwiema domom Izraelskim, sidłem y upadkiem obywatelóm Jerozolimskim.

mowlę począł łupy zbierać; albowiem pociągnął do siebie pasterzy i mędrców, i uciekając do Egiptu obalił bałwany, i przyłączył do siebie niewinnych młodzianków, i t. d.— *Przed królem Assyryjskim.* Z rozkazu króla Assyrijskiego, i za jego siłami i wojskiem; rozumieć należy djabła, w którego oczach, i gdy się on wściekał, Chrystus zbierał łupy.
6. *Wzgardził wody Syloe.* Przez Syloe, które jest źródłem u podnoża góry Syon, oznacza się królestwo Achaza i rodu Dawidowego. Mają bowiem zwyczaj proroczy przez rzeki oznaczać prowincye przyległe, jak przez Nil, Egipt; przez Eufrat, Babilon, i t. d. Mówi się zaś że dwa pokolenia wzgardziły wody Syloe, ponieważ gdy ujrzały, iż były w małéj liczbie i że doznają licznych klęsk od Razina i Faceasza, wątpiąc o Boskiéj pomocy przemyśliwały nad opuszczeniem Achaza, którego panowanie, ponieważ się opierało na niewielkich siłach, przyrównywa się przeto do wód Syloe niewielkich i powolnie płynących. Dobrze Syloe Chrystusa oznacza, który był cichym i łaskawym jak baranek.—*Przyjął raczéj.* Przyłączył się raczéj.
7. *Gwałtowne.* To jest wody Eufratu, pod których allegoryą oznacza się wojsko Assyryjskie. — *Wstąpi.* Eufrat.—*Na wszystkie strumienie jego.* Sens jest: wody, to jest, wojska Assyryjskie w Babilonie około Eufratu i strumieni jego, w wielkiéj obfitości zawrzą i wystąpią, i Judeę jakby niezmiernym wylewem ogarną i zajmą.
8. *Aż do szyje przyjdzie.* Przysłowiowy sposób mówienia, przez które się oznacza, że Judeę przywiedzie do ostatecznego niebezpieczeństwa. — *Wyciągnienie skrzydeł.* Skrzydłami się zowią oddziały wojskowe; jest bowiem mowa o Sennacherybie jako o orle drapieżnym.— *O Emmanuelu.* Jakby rzekł: gdy ty, o Emmanuelu, jesteś naszym wodzem i stróżem, jakże dopuścisz, żeby kto tak wielką klęskę zadał ziemi twojéj?
9. *Zgromadźcie się narodowie, bądźcie zwyciężeni.* Gotujcie się do wojny przeciwko żydom, zgromadzajcie liczne zastępy wyjskowe, i t. d., najniezawodniéj będziecie zwyciężeni.
10. *Mówcie słowo.* Naradzajcie się i zamyślajcie co się wam podoba.
11. *Jako mocną ręką.* Bóg, powiada, to wyświadczył mnie dobrodziejstwo iżbym nie to samo rozumiał i mówił, co lud ten, i to uczynił za szczególną pomocą swoją, jakby wkładając rękę swoję, którą mnie powstrzymał.
12. *Nie mówcie, sprzysiężenie.* Nauczył mnie Pan, i kazał innym także wmawiać, żeby nie mówili: *sprzysiężenie,* to jest, sprzysiężmy się i zmówmy się z nieprzyjacielem przeciwko królowi naszemu. Albo zginiemy, ponieważ królowie potężni sprzysięgli się przeciwko nam.—*Bo wszystko co...mówi.* Ta bowiem natenczas była cała ich mowa: sprzysiężmy się przeciwko królowi, albo sprzysięgli się królowie przeciwko nam.—*Postrachu jego nie strachajcie się.* Nie przestraszajcie się ich, ani wojska które przygotowali.
13. *Święćcie.* Czcijcie, chwalcie.—*Ten strachem waszym.* Jego tylko wam się bać należy.
14. *Będzie wam poświęceniem.* Was poświęci, to jest tych którzy się go boją i czczą; albowiem innym jest kamieniem obrażenia.—*Kamieniem obrażenia.* Albowiem bezbożnym i do bałwanów zwróconym przyniesie obrazę, upadek i klęskę. Kamieniem obrażenia jest ten o który

15. Et offendent ex eis plurimi, et cadent, et conterentur, et irretientur, et capientur.

16. Liga testimonium, signa legem in discipulis meis.
17. Et exspectabo Dominum, qui abscondit faciem suam a domo Jacob, et praestolabor eum.
18. Ecce ego et pueri mei, quos dedit mihi Dominus in signum, et in portentum Israel a Domino exercituum, qui habitat in monte Sion.
19. Et cum dixerint ad vos: Quaerite a pythonibus, et a divinis, qui strident in incantationibus suis: numquid non populus a Deo suo requiret pro vivis a mortuis?
20. Ad legem magis, et ad testimonium. Quod si non dixerint juxta verbum hoc, non erit eis matutina lux.
21. Et transibit per eam, corruet, et esuriet, et cum esurierit, irascetur, et maledicet regi suo, et Deo suo, et suspiciet sursum.

22. Et ad terram intuebitur, et ecce tribulatio et tenebrae, dissolutio et angustia, et caligo persequens, et non poterit avolare de angustia sua.

15. Y obrażą się z nich bardzo wiele, y powalą się, y starci będą, y usidleni będą, y poimani będą.
16. Zawiąż świadectwo, zapieczętuy zakon między uczniami moimi.
17. A czekać będę Pana, który zakrył oblicze swe od domu Jakóbowego, y poczekam go.
18. Oto ia y dzieci moie, które mi dał Pan na znamię, y na cud w Izraelu od Pana zastępów, który mieszka na górze Sion.
19. A gdy rzeką do was: pytaycie się Pythonów y wiesczków, którzy markocą w czarowaniu swoim: aza naród nie będzie się pytał u Boga swego o żywe od umarłych?
20. Do zakonu raczéy y do świadectwa. A ieśli nie rzeką według słowa tego, nie będą mieć iutrzenney światłości.
21. Y przeydzie przez nię, powali się, y łaknąć będzie: a gdy będzie łaknął, będzie się gniewał, y będzie przeklinał króla swego y Boga swego, a będzie wzgórę poglądał.
22. Y na ziemię patrzyć będzie, a oto ucisk y ciemność rozerwanie y ściśnienie, y mrok ścigaiący, a nie będzie mógł odlecieć z ucisku swego.

Wykład X. J. Wujka.—**Roz 8.** w. 14. *A kamieniem obrażenia i opoką zgorszenia.* Ten kamień obrażenia, o którym téż tu mówi że jest Panem zastępów, Symon ś. u Łuk. 2. wykłada o Chrystusie. Także Paweł ś. Rzym. 9, i Piotr ś. 1 Pet. 2. Zkąd każdy obaczyć może, iż Chrystus przed tém jeszcze niż się człowiekiem narodził, był kamieniem obrażenia Żydom. Ale potém stawszy się człowiekiem daleko więcéj był opoką zgorszenia, dla podłéj natury człowieczéj i śmierci krzyżowéj.

się kto nogą obraża i potyka.—*Opoką zgorszenia.* To samo co kamień obrażenia. Był także Bóg dla złych opoką zgorszenia, ponieważ widząc że są brani i pustoszeni, gorszyli się i mówili: Bóg nasz nie jest tak potężnym, jak o nim twierdzą prorocy. P. W.
16. *Zawiąż świadectwo.* Proroctwo to zawiąż, zapieczętuj, i zakryj, jak się zwykle robi z tém co się pieczętuje. Albo, chociaż pospólstwo te twoje proroctwa zaniedbuje, ty jednak je spisz i zwiąż, i pamięć ich zachowaj. Zdaje się że przenośnia wzięta od tych, którzy żeby jakiéj rzeczy nie zapomnieć, zawiązują palec. Albo sens jest: świadczenie to zawiąż i przyłoż pieczęć do niego, i oddaj żeby po tobie uczniowie strzegli, iżby dla potomności rzeczą było niewątpliwą, żeś ty to zapowiedział królowi i ludowi.—*Zakon.* To samo jest co nazwał świadectwem.—*Między uczniami moimi.* Na korzyść uczniów moich, którym będą przekazane te wyrocznie przez Chrystusa, który im otworzy sens Pisma ś.
17. *Czekać będę Pana.* Cierpliwie, chociaż się zdaje, że zapomniał ludu swojego; albowiem nareszcie się zmiłuje.
18. *Oto ja.* Ja Izaijasz.—*I dzieci moje.* Inni prorocy, którzy ze mną bogactwami gardzą i święcie żyją.—*Na znamię i na cud.* Z powodu nowego i dziwnego sposobu życia i opowiadania, którego się trzymają; jakby rzekł: jako ja i uczniowie moi zdajemy się być cudem, tak i Chrystus, którego ja jestem poprzednikiem i figurą, ze swojemi dziećmi, to jest, apostołami, z powodu nowości swojéj nauki, życia i cudów, pysznym Żydom i filozofom zdawać się będzie dziwem, widowiskiem i igraszką; przaz nie jednak wielu się nawróci i stanie się Chrystusa uczniami.—*Od Pana.* Dał mnie Pan od Pana; który to sposób mówienia oznacza szczególną opatrzność Bożą nad tą rzeczą, o któréj jest mowa. Zdanie więc jest: których Pan szczególną swą opatrznością przyłączył mnie za uczniów.—*Który mieszka na górze Syon.* Którego kościół jest na Syonie.
19. *Gdy rzeką do was.* Do was, którzy w ucisku zostajecie przez bojaźń Razina i Faceasza. — *Pytonów.* Patrz co się rzekło I. Król. 28, 7.—*Markocą w czarowaniu swojém.* Pagninus przekłada, *którzy bełkocą*; mają bowiem zwyczaj, którzy sztuką szatańską wróżą, wymawiać i bełkotać przytłumionym głosem niezrozumiałe słowa.— *Aza.* (Czyliż). To także są słowa bezbożnych i wróżbiarzy; sens jest: czyliż nie słuszna, żeby każdy lud radził się swojego Boga? — *O żywe od umarłych.* To jest, czyliż o zbawienie żywych radzić się będzie umarłych bałwanów, albo skazanych na śmierć wieczną szatanów? Jest to odpowiedź jaką Bóg każe dać tu bezbożnym.
20. *Do zakonu raczéj.* Do zakonu raczéj udać się należy, który was nauczy co jest dobrém lub złém.—*Do świadectwa..* Do Arki i ubłagalni, zkąd spływają prawdziwe wyroki.— *A jeźli nie rzeką według słowa tego.* Jeśli Żydzi inaczéj odpowiedzą, niż ja tu uczę i rozkazuję.—*Nie będą mieć jutrzennéj światłości.* Będą trwali w ciemnościach, i wszystko im źle pójdzie.
21. *Przejdzie przez nię.* Poranne światło prawdy i szczęśliwości przejdzie przez Judeę, i od niéj odejdzie. —*Powali się i łaknąć będzie.* Judea.— *Będzie wzgórę poglądał.* Czyli na niebo w górę wejrzy, czyli na ziemię w dół, nic innego nie zobaczy, jedno utrapienia, i t. d., z których się nie będzie mogła wydobyć.
22. *Rozerwanie.* Rozprzężenie sił duszy i ciała. — *Mrok ścigający.* Ciemności nieszczęść, od których się uchylić nie zdoła.

CAPUT IX.

ROZDZIAŁ 9.

O narodzeniu Chrystusa, jego panowaniu, i nieszczęściach, które spaść miały na Żydów.

1. Primo tempore alleviata est terra Zabulon et terra Nephthali; et novissimo aggravata est via maris trans Jordanem Galilaeae gentium. *(Matth. 4, 15).*

2. Populus, qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam: habitantibus in regione umbrae mortis, lux orta est eis.

3. Multiplicasti gentem, et non magnificasti laetitiam. Laetabuntur coram te, sicut qui laetantur in messe, sicut exultant victores capta praeda, quando dividunt spolia.

4. Jugum enim oneris ejus, et virgam humeri ejus, et sceptrum exactoris ejus superasti sicut in die Madian. *(Judic. 7, 22).*

5. Quia omnis violenta praedatio cum tumultu, et vestimentum mistum sanguine, erit in combustionem, et cibus ignis.

6. Parvulus enim natus est nobis, et filius datus est nobis: et factus est principatus super humerum ejus: et vocabitur nomen ejus: Admirabilis, consiliarius, Deus, fortis, pater futuri saeculi, princeps pacis.

7. Multiplicabitur ejus imperium, et pacis non erit finis: super solium David, et super regnum ejus

1. Pierwszego czasu ulżenie się stało ziemi Zabulon, y ziemi Nephthalim: a naostatek obciążona iest droga morska za Jordanem w Galileiey pogańskiey.

2. Lud który chodził w ciemności, uyźrzał światłość wielką: mieszkaiącym w krainie cienia śmierci, światłość im weszła.

3. Rozmnożyłeś naród, a nie uczyniłeś wielkiego wesela. Będą się weselić przed tobą, iako ci którzy się weselą we żniwa, iako się raduią zwycięzcy dostawszy korzyści, gdy się dzielą łupy.

4. Abowiem iarzmo ciężaru iego, y laskę ramienia iego, sceptr wyciągacza iego zwyciężyłeś iako w dzień Madian.

5. Bo wszelkie gwałtowne złupienie z trwogą, y odzienie we krwi uwalane, będzie na spalenie, y strawą ognia.

6. Abowiem maluczki narodził się nam, y syn iest nam dany, y stało się panowanie na ramieniu iego: y nazową imię iego: Przedziwny, radny, Bóg, mocny, ociec przyszłego wieku, książę pokoiu.

7. Rozmnożone będzie państwo iego, a pokoiu nie będzie końca: na stolicy Dawidowey y na kró-

R. 9.—1. *Pierwszego czasu ulżenie się stało ziemi Zabulon.* Naprzód lekko jest złupiona, lekką klęską dotknięta część Samaryi, to jest pokolenia Zabulona i Neftali (jako graniczne przez które przechodzić trzeba było Assyryjczykom do innych pokoleń), które napadnięte zostały przez Teglatfalazara króla Assyryjskiego. Słowo *gualal*, oznacza *ulżenia doznać* albo w ciężarze, albo w bogactwach i znaczeniu. To się przytrafiło onym pokoleniom, których wzięte zostały łupy.—*Naostatek.* W późniejszym czasie. — *Obciążona jest.* Cięższą porażką dotknięta i spustoszona przez Salmanazara pozostała część Samaryi, najbardziej Galilea, która się pogańską zowie. W sensie wyższym i szczytniejszym rozumie Chrystusa już narodzonego, który urząd łupieżcy naprzód sprawował w ziemi Zabulon i Neftali, gdzie zaczął opowiadać; nareszcie cięższej złupił Galileę pogańską ustawicznie w niej przebywając, opowiadając, czyniąc cuda, i wielu nawracając.—*Droga morska. Droga morska,* powiada Adrychomiusz w opisaniu pokolenia Neftali, *o której się czyni wzmianka w proroctwie Izaijasza, w księdze Tobijasza, r.* 1. *i w Ewangelii Mat. roz.* 4, *ztąd ma nazwisko, że prowadzi z Syryi na zachód do morza Wielkiego czyli Śródziemnego.—Za Jordanem.* Ta Galilea zowie się za-Jordanową odnośnie do Syryi.—*W Galilei pogańskiej.* Tak się nazywała owa część Galilei, która była w sąsiedztwie pogan, a mianowicie Tyryjczyków i Sydończyków.

2. *Lud.* Galilei, Zabulonu i Neftali. — *W ciemności.* Niedowiarstwa, to jest, Judaizmu zmieszanego z poganizmem. —*Światłość wielką.* Prawdę Ewangeliczną i samego Chrystusa, który jest światłością prawdziwą oświecającą każdego człowieka. —*W krainie cienia śmierci.* W najgęstszym mroku niewiadomości i grzechów.—*Światłość im weszła.* Wiara, łaska i światłość nauki Chrystusowéj.

3. *Rozmnożyłeś naród.* To jest, ty, o Chrystusie, przez siebie i apostołów swoich, z Żydów i pogan wielu nawrócisz. Wyraz hebrajski *hirbita*, może też oznaczać *uwielmożniłeś, pomnożyłeś*, jakby rzekł: pomnożyłeś i obdarzyłeś naród twoimi darami i dobrodziejstwami, lecz nie pomnożyłeś radością.—*Wesela.* W skutek opowiadania, jakby rzekł: nie będzie tak wielkiego owocu z opowiadania Chrystusa i apostołów, jak zasługiwała na to rzecz tak wielka.—*Będą się weselić.* Pomimo to wszakże ci którzy się nawrócą do Chrystusa, widząc tak wielką światłość, łaskę i zbawienie dane światu, będą się weselili. —*Jako ci którzy się weselą we żniwa.* Jako się weselą rolnicy, gdy obfite żniwo zbierają.

4. *Jarzmo ciężaru jego.* Jarzmo niewoli, którém była przywalona Galilea pogańska od djabła i grzechu.—*Laskę ramienia.* Rózgę i bicz leżący na jéj grzbiecie, i ją smagający i dręczący.—*Sceptr wyciągacza.* Panowanie szatana wymagającego od swoich daniny grzechów.—*Zwyciężyłeś.* O Chrystusie.—*Jako w dzień Madyana.* Odnosząc świetne zwycięstwo nad nieprzyjaciółmi jak niegdyś Gedeon nad Madyanitami. Sędz. 7, 22.

5. *Bo wszelkie gwałtowne złupienie z trwogą.* Jako Gedeona gwałtowne złupienie stało się z zamieszaniem i trwogą obozu Madyanitów, jak w tego rodzaju zdarzeniach zwykle się dzieje; tak gwałtowne złupienie Chrystusowe trwogę sprawiło, już to w piekle, już w obozie świata i szatana. —*I odzienie we krwi uwalane, będzie na spalenie.* Jako odzienie krwią zbroczone i mieczami podziurawione jest nieużyteczne, i w ogień się wrzuca; tak mocy szatańskie rozbite i zranione, i w swojéj krwi niejako zbroczone, pastwą będą ognia.

6. *Albowiem maluczki narodził się nam.* Który jest sprawcą tak świetnego zwycięstwa.—*Syn.* Boga i Dziewicy.—*Panowanie na ramieniu jego.* Mówi się że panowanie jest na ramieniu, ponieważ urzędnicy, albo za nich, przyboczne straże nosili laski, albo pęki rózeg, jakby znaki panowania i rządów, i ponieważ oni zdają się niejako dźwigać rzeczpospolitą na ramionach swoich. Chrystus także krzyż, znamię swojego panowania, na ramionach nosił. P. W.

7. *Rozmnożone będzie państwo jego.* Albowiem *będzie panował od morza aż do morza; i od rzeki aż do krajów okręgu ziemie. I będą mu się kłaniać wszyscy królowie ziemscy.* Psal. 71, 8 i 11.—*Pokoju nie będzie koń-*

sedebit, ut confirmet illud, et corroboret in judicio et justitia, amodo et usque in sempiternum: zelus Domini exercituum faciet hoc.
8. Verbum misit Dominus in Jacob, et cecidit in Israel.
9. Et sciet omnis populus Ephraim, et habitantes Samąriam in superbia et magnitudine cordis dicentes:
10. Lateres ceciderunt, sed quadris lapidibus aedificabimus: sycomoros succiderunt, sed cedros immutabimus.
11. Et elevabit Dominus hostes Rasin super eum, et inimicos ejus in tumultum vertet: *(4. Reg. 16, 9).*
12. Syriam ab oriente, et Philisthiim ab occidente, et devorabunt Israel toto ore. In omnibus his non est aversus furor ejus, sed adhuc manus ejus extenta:
13. et populus non est reversus ad percutientem se, et Dominum exercituum non inquisierunt.
14. Et disperdet Dominus ab Israel caput et caudam, incurvantem et refrenantem die una.
15. Longaevus et honorabilis, ipse est caput: et propheta docens mendacium, ipse est cauda.
16. Et erunt, qui beatificant populum istum, seducentes, et qui beatificantur, praecipitati.
17. Propter hoc super adolescentulis ejus non laetabitur Dominus, et pupillorum ejus et viduarum non miserebitur, quia omnis hypocrita est et

lestwie iego siedzieć będzie: aby ie utwierdził y umocnił w sądzie y w sprawiedliwości, odtąd y aż na wieki: Zawisna miłość Pana zastępów uczyni to.
8. Słowo posłał Pan do Jakóba, y padło w Izraelu.
9. Y będzie wiedział wszytek lud Ephraim, y mieszkaiący w Samariiey, w pysze y w wyniosłości serca mówiąc:
10. Cegły upadły, ale kwadratowym kamieniem budować będziemy: płonne figi porąbali, ale Cedry odmieniemy.
11. Y podniesie Pan nieprzyiaciele Razyn nań, a przeciwniki iego w trwogę obróci:
12. Syrią od wschodu, a Philistyny od zachodu: y pożrą Izraela całą gębą. W tym wszytkim nie odwróciła się zapalczywość iego, ale iescze ręka iego wyciągniona:
13. y lud nie nawrócił się do tego który go karał, a Pana zastępów nie szukali.
14. Y zgubi Pan od Izraela głowę y ogon, nakrzywiaiącego y zawściągaiącego dnia iednego.
15. Starzec y poczciwy, ten iest głową: a prorok nauczaiący kłamstwa, ten iest ogonem.
16. Y będą ci którzy pobłażaią ludowi temu, zwodzicielmi: a ci którym pobłażaią na szyię zrzuconymi.
17. Dla tego z młodzieńców iego nie będzie się Pan weselił: a nie zmiluie się nad sierotami y nad wdowami iego: bo wszelki iest obłudnikiem y zło-

---

ca. Dopóki bowiem stać będzie królestwo Chrystusowe, dopóty stały będzie ów pokój, który Zbawca swoim w testamencie zostawił, i którego świat nie zna.—*Na stolicy Dawidowéj.* Królestwo Chrystusowe zowie się stolicą Dawidową, ponieważ królestwo jego duchowne było odcieniowane królestwem doczesném Dawida, i ponieważ Dawidowi pod figurą królestwa Judzkiego było obiecane królestwo Messyasza, jako syna jego.—*Na królestwie jego siedzieć będzie.* W królestwie jego będzie panował.—*W sądzie i sprawiedliwości.* Sprawiedliwym sądem.—*Zawistna miłość Pana.* Jest epifonema, jakby rzekł: zawistna miłość Boża, przez którą nas kocha i chce być kochanym, uczyni to.
8. *Słowo.* Od malutkiego Emmanuela przechodzi do swoich czasów, to jest, do upadku Samaryi. Zdanie wiersza jest: Jako Bóg Jakóbowi, czyli Izraelowi, to jest dziesięciu pokoleniom i Samaryi przepowiedział i pogroził słowem, tak ono w rzeczy samej spadło, to jest zdarzyło się.
9. *I będzie wiedział wszystek lud.* Jak nieroztropnie i zuchwale powiedział to co następuje w. 10.—*W pysze.* Przez pychę, pysznie.
10. *Cegły upadły.* Jakby mówili: zburzyli miasto nasze ceglane; nie dbamy, albowiem zbudujemy kamienne.—*Płonne figi* (sycomorus). Patrz co się rzekło o figach płonnych III. Król. 10, 27. Zdanie tego półwiersza jest to samo co poprzedzającego, lecz w inném przysłowiu użyte.—*Cedry odmieniemy.* Podstawimy.
11. *Podniesie Pan nieprzyjaciele Razyn.* Uczyni Bóg nieprzyjaciół Razina Króla Syryjskiego, rozumieć należy Assyryjczyków, wyższymi i zwycięzcami.—*Nań.* Naprzód przeciwko Razynowi, do tego bowiem właściwie się odnosi wyraz *nań;* a zaraz potém przeciwko Efraimowi i Izraelowi.—*W trwogę obróci.* Albo, jak oznacza wyraz hebrajski, *ściśnie*, albo *zgromadzi do kupy*, to jest iżby zgromadzeni w kupę, tłumnie na niego napadli.

12. *Syryą od wschodu.* Syrya bowiem jest przyległą do ziemi świętéj od wschodu, jak Filistynowie od zachodu.—*Całą gębą.* Z chciwością i łapczywością, jak czynią zwierzęta, gdy są zgłodniałe. —*Nie odwróciła się zapalczywość jego.* Ponieważ przez to spustoszenie Assyryjczyków Izraelici się nie upamiętali, i bałwochwalstwa nie porzucili.—*Wyciągniona.* Ku karaniu.
14. *Głowę i ogon, nakrzywiającego i zawściągającego.* To co się mówi *nakrzywiającego i zawściągającego*, w hebrajskim jest, *gałąź pochyłą i giętką.* Głową, gałęzią i pochylonym zowie się starzec, radzca, rządzca: ogonem zaś giętkim i zawściągającym, nazywa się fałszywy prorok, jak się pokazuje z tego co następuje. Starzec więc i radzca zowie się głową, ponieważ jest szanowniejszym od innych, którymi on radą lub władzą rządzi, jak głowa rządzi innemi członkami. Tenże zowie się pochylonym, albo dla tego że grzbiet i całe ciało pochyla się w starcach, albo że innych, przykładem, radą i prawem pochyla i kieruje, stosownie jak rzecz wymaga. Zowie się gałęzią, ponieważ jest mocnym w rzeczypospolitéj, nakształt dębowéj gałęzi. Fałszywy zaś prorok zowie się ogonem, albo ponieważ jest pochlebcą i jak pies ogonem słówkami się przymila, albo ponieważ zarazę przynosi, i podobny do ogona skorpionowego. Zowie się zawściągającym, ponieważ swojemi fałszywemi wyroczniami i dogmatami zawściąga i ugina lud. Zowie się też giętkim, ponieważ jego wędzidło jest cienkie, wątłe, liche, i ponieważ jego nauka nie jest trwała, mocna i silna, lecz na wszystko podatna, a także miękka i przyjemna dla ciała.
16. *Którzy pobłażają ludowi twemu.* Fałszywych proroków rozumie, którzy przepowiadają ludowi rzeczy pomyślne.—*Na szyję rzuconymi.* Ulegną śmierci, wpadną w przepaść niewoli, zatracenia.
17. *Dla tego.* Z powodu kłamstw fałszywych proroków i lekkomyślności ludu, który się daje uwieść, i nieodstępuje grzechów.—*Z młodzieńców jego nie będzie się Pan weselił.* Nie będzie litościwym i łaskawym dla nich, i na-

nequam, et universum os locutum est stultitiam. In omnibus his non est aversus furor ejus, sed adhuc manus ejus extenta.

18. Succensa est enim quasi ignis impietas, veprem et spinam vorabit, et succendetur in densitate saltus, et convolvetur superbia fumi.

19. In ira Domini exercituum conturbata est terra, et erit populus quasi esca ignis: vir fratri suo non parcet.

20. Et declinabit ad dexteram, et esuriet, et comedet ad sinistram, et non saturabitur: unusquisque carnem brachii sui vorabit: Manasses Ephraim, et Ephraim Manassen, simul ipsi contra Judam.

21. In omnibus his non est aversus furor ejus, sed adhuc manus ejus extenta.

śnikiem, a każde usta mówiły głupstwo. W tym wszytkim nie odwróciła się zapalczywość iego, ale iescze ręka iego wyciągniona.

18. Bo się zapaliła iako ogień niezbożność, tarń y cierznie źrźéć będzie, a zapali się w gęstwie lasu, y będzie się kręciła wyniesieniem dymu.

19. Dla gniewu Pana zastępów strwożyła się ziemia, y będzie lud iako strawą ognia: mąż bratu swemu nie zfolguie.

20. Y ustąpi na prawą stronę, a łaknąć będzie: y ieść będzie na lewéy, a nie naie się: każdy mięso ramienia swego źrźéć będzie. Manasses Ephraima, a Ephraim Manassesa, ci społem na Judę.

21. W tym wszytkim nie odwróciła się zapalczywość iego, ale iescze ręka iego wyciągniona.

Wykład X. J. Wujka.—**Roz. 9.** w. 6. *Maluczki narodził się nam.* Te słowa starzy rabbinowie, zgodnie o Messyaszu wykładają, i *Paraphrasis Chaldaica* także rozumie i mianuje Messyasza: a dowodzą ztąd, iż Messyasz miał być Bogiem i człowiekiem: ponieważ go tu Izaijasz zowie Bogiem: tak o tém pisze jeden stary rabbin, którego zowią *Rabbenu Haccados*, to jest, Mistrz nasz ś. w księgach, *Gale Razeya*, to jest, Tajemnic objawienie. A tak co teraz pośledniejszy żydzi i heretycy z nimi przeciw temu mówią, czynią to jako heretycy którzy i Pisma ś. i doktorów swoich odstępują. Ale co się trzeba żydom dziwować, gdyż i Luter w Biblii swoiéj niemieckiéj to słowo, Bóg, opuścił, niechcąc jako i żydowie Pana Chrystusa zwać Bogiem, tak wiernie ci Pismo ś. tłumaczą. A wszakże Izaijasz przeciwko tym wszystkim wyznawa jaśnie tajemnicę wiary naszéj: Bo Pan Chrystus narodził się Maluczkim z Panny Maryi, i stało się panowanie na ramieniu jego, gdy na krzyżu umarłszy zmartwychwstał. Zowie go i Dziwnym, dla dziwnego poczęcia i narodzenia jego, i dla dziwnych cudów które czynił. Radny też jest, iż w nim są skarby mądrości, i dobrze radzi o zbawieniu naszém. Jest i Bogiem, iż jest jednéj istności z Bogiem Ojcem; bo słowo żydowskie *El*, znaczy pospolicie Boga z istności. Jeszcze Mocnym jest, bo mocno wytrwał prace i zwycięztwo otrzymał. Ojciec przyszłego wieku, iż nam królestwo niebieskie otworzył. Książę pokoju, iż nam Boga Ojca przejednał, i wszystkiem szczęściem obdarzył.

CAPUT X.

ROZDZIAŁ 10.

O smutnym losie ludzi niesprawiedliwych, ukaraniu Sennacheryba, i t. d.

1. Vae, qui condunt leges iniquas, et scribentes injustitiam scripserunt,

2. ut opprimerent in judicio pauperes, et vim facerent causae humilium populi mei, ut essent viduae praeda eorum, et pupillos diriperent.

3. Quid facietis in die visitationis, et calamitatis de longe venientis? ad cujus confugietis auxilium? et ubi derelinquetis gloriam vestram,

4. ne incurvemini sub vinculo, et cum inter-

1. Biada którzy ustawuią prawa niezbożne: y piszący niesprawiedliwość napisali:

2. aby ucisnęli na sądzie ubogie, y gwałt uczynili sprawie poniżonych ludu mego: aby były wdowy łupem ich, a sieroty aby odzierali.

3. Cóż uczynicie w dzień nawiedzenia, y utrapienia zdaleka przychodzącego? do czyiego się ratunku ucieczecie? y gdzie zostawicie sławę waszę,

4. abyście się nie zgarbili pod okowami, a z po-

wet temu słabszemu wiekowi nie *przepuści.*—*Nad sierotami.* Nie zmiłuie się nawet nad sierotami, których zkądinąd zwykł mieć w szczególnéj opiece, a to dla tego iż są obłudnikami i występnymi.—*Głupstwo.* Chaldejski, *kłamstwo.* LXX. *niesprawiedliwości.* — *W tém wszystkiém.* Powtarza się to z 12 wiersza tegoż rozdziału.

18. *Bo się zapaliła jako ogień bezbożność.* Bezbożność, jako pożar, objęła kraj cały.—*Tarń i ciernie żreć będzie.* Sama bezbożność lud zgubi.—*I zapali się w gęstwie lasu.* I samych także możnych i znakomitych w kraju, którzy są podobnymi do drzew niebotycznych, płomień ten pozrze, czyli dotknie kara grzechów.—*Będzie się kręciła wyniesieniem dymu.* W hebrajskim jest, *podniosą się według wyniesienia dymu;* pycha ich rozproszy się i zniknie nakształt dymu. Albo tarń i las społem obejmie ogień i dym najwyższy.

19. *Strwożyła się ziemia.* LXX. *spaliła się ziemia,* i zatrwożyła się z powodu pożaru klęsk zesłanych.—*Mąż bratu swemu nie sfolguje.* Tak wielka będzie już wściekłość, już głód Izraelitów.

20. *I ustąpi.* Jako zwierz zgłodniały sroży się pomiędzy stadem i bądź na prawo bądz na lewo dusi bydlęta; tak i oni nad braćmi i sąsiadami blizkimi pastwić się będą.—*Mięso ramienia swego.* Synów, braci, krewnych, wydzierając ich dobra, lub także i życie.—*Manasses Efraima.* Jedno pokolenie drugie.—*Ci społem na Judę.* Którzy się wprzódy wzajemną nienawiśćią pomiędzy sobą szarpali, teraz wszyscy razem powstaną przeciwko Judzie.

R. 10.—1. *I piszący.* I którzy pisząc prawa, napisali je niesprawiedliwe. Możnaby było także przełożyć: *i pismiennym, którzy piszą rzeczy niesprawiedliwe.* Pismiennymi nazywa biegłych w prawie, sędziów magistratu, do których urzędu należało upominać sędziów uchybiających swojemu obowiązkowi.

3. *Nawiedzenia.* Karania, gdy dobędzie na was miecza pomsty swojéj.— *Zdaleka.* Z Assyryi.— *Gdzie zostawicie sławę waszę?* Komu dacie wasze bogactwa, żebyście się mogli od zaguby uchylić? Albo co wam te rzeczy natenczas pomogą?

4. *Abyście się nie zgarbili pod okowami.* Abyście nie byli uprowadzeni do niewoli.—*Z pobitymi żebyście nie*

fectis cadatis? Super omnibus his non est aversus furor ejus, sed adhuc manus ejus extenta.

5. Vae, Assur, virga furoris mei et baculus ipse est, in manu eorum indignatio mea.
6. Ad gentem fallacem mittam eum, et contra populum furoris mei mandabo illi, ut auferat spolia, et diripiat praedam, et ponat illum in conculcationem quasi lutum platearum.
7. Ipse autem non sic arbitrabitur, et cor ejus non ita existimabit: sed ad conterendum erit cor ejus, et ad internecionem gentium non paucarum.
8. Dicet enim:
9. Numquid non principes mei simul reges sunt? numquid non ut Charcamis, sic Calano: et ut Arphad, sic Emath? numquid non ut Damascus, sic Samaria.
10. Quomodo invenit manus mea regna idoli, sic et simulacra eorum de Jerusalem, et de Samaria.
11. Numquid non sicut feci Samariae et idolis ejus, sic faciam Jerusalem et simulacris ejus?
12. Et erit: cum impleverit Dominus cuncta opera sua in monte Sion, et in Jerusalem, visitabo super fructum magnifici cordis regis Assur, et super gloriam altitudinis oculorum ejus. *(4. Reg. 19, 35. Infr. 37, 36).*
13. Dixit enim: In fortitudine manus meae feci, et in sapientia mea intellexi, et abstuli terminos populorum, et principes eorum depraedatus sum, et detraxi quasi potens in sublimi residentes.
14. Et invenit quasi nidum manus mea fortitudinem populorum: et sicut colliguntur ova, quae derelicta sunt, sic universam terram ego congregavi: et non fuit qui moveret pennam, et aperiret os, et ganniret.

bitymi żebyście nie upadli? W tym wszytkim nie odwróciła się zapalczywość iego, ale iescze ręka iego wyciągniona.
5. Biada Assurowi, rózga gniewu mego, y kiy on iest, w ręce ich rozgniewanie moie.
6. Do narodu zdradliwego poślę ji: a na lud zapalczywości moiéy roskażę mu, aby pobrał łupy, y rozchwytał korzyści, y uczynił go podeptanym iako błoto na ulicach.
7. Lecz on nie tak będzie mniemał, y serce iego nie tak będzie rozumiało: ale serce iego będzie na starcie, y na wytracenie niemało narodów.
8. Bo rzecze:
9. Aza książęta moie pospołu królmi nie są? aza nie iako Charkamis, tak Kalano: a iako Arphad, tak y Emath? aza nie iako Damaszek, tak y Samaria?
10. Jako nalazła ręka moia królestwa bałwańskie, tak y bałwany ich z Jeruzalem y z Samariiéy.
11. Izali iakom uczynił Samariéy y bałwanóm iéy, nie także uczynię Jeruzalem y bałwanóm iego?
12. Y będzie: gdy wykona Pan wszytkie sprawy swoie na górze Sion y w Jeruzalem: nawiédzę owoc wielmożnego serca króla Assur, y sławę wysokości oczu iego.
13. Abowiem rzekł: Mocą ręki moiéy uczyniłem y mądrością moią wyrozumiałem: y odiąłem granice narodóm, y złupiłem książęta ich, y stargnąłem iako mocny wysoko siedzące.
14. Y nalazła ręka moia iako gniazdo siłę narodów: a iako zbiéraią iayca które są opusczone, takem ia zebrał wszytkę ziemię: a nie było ktoby ruszył piórem, y gębę otworzył, y zawarczał.

upadli. Żebyście nie byli pobici.—*W tém wszystkiem.* Powtarza się to zdanie, jako wiersz wtrącony, jak nieraz w rozdziale poprzedzającym.
5. *Biada Assurowi.* Grozi Assyryjczykom, ponieważ chociaż mają być chłostą Bożą, jednakże karanie Żydów, które Bóg sprawiedliwie zamierzał, oni po tyrańsku wykonywali i granice pomsty przekroczyli.—*Rózga gniewu.* Bóg złych używa dla ukarania innych grzeszników, jakby rózgi lub kija.—*W ręce ich rozgniewanie moje.* Assyryjczycy są wykonawcami mojego gniewu.
6. *Narodu zdradliwego.* Żydów, którzy wierność ku Bogu nieraz złamali.—*Lud zapalczywości mojéj.* Tychże Żydów, na których się gniewa zapalczywość moja,
7. *Lecz on nie tak będzie mniemał.* To jest Assyryjczyk Sennacheryb, który nie będzie mniemał, iż on jest tylko użyty jako rózga Boża dla ukarania Żydów lub innych narodów, lecz zechce ich zgoła wyniszczyć, i będzie rozumiał, że to się dzieje mocą i sprawą jego, a nie Bożą.
8. *Aza książęta moje pospołu królmi nie są?* Czyliż przedniejsi panowie, którzy w moim pałacu mieszkają, nie są zarazem królami, tak iż słusznie mógłbym siebie królem królów nazwać.
9. *Aza nie jako Charkamis?* Alboż nie tak jak Charkamom uczyniłem także Kalanom, zdobywając jednych i drugich? Charkamis jak świadczy Św. Hieronim, jest miasto Syryi, położone nad brzegiem Eufratu. LXX. jednak zamiast Charkamis, przekładają: *krainy które są za Babilonem.*—*Kalano.* Miasto blizko Babilonu, nazwane potém Ktezyfon, które było stołeczném miastem Partów, jak świadczy Pliniusz, lib 6, c. 26.—*A jako Arfad, tak i Emat?* To jest podbiłem pod moje panowanie. Arfad jest miasto niedaleko od Damaszku, o którém Jerem. 49, 23. Emat jest dwojakie, mniejsze i większe; większe potém się nazwało Antyochya, mniejsze Epifania, o któtéj Amos 6, 15.—*Jako Damaszek, tak i Samarya.* To jest, oprzeć się mnie nie mogła.
10. *Nalazła ręka moja.* Podbiła ręka i potęga moja.—*Królestwa bałwańskie.* Jako podbiłem królestwa pogan czczących bałwany, i nie pomogły tym krajom opiekuńcze ich bogi, tak wywrócę ich posągi w Jerozolimie i Samaryi. Albo królestwami bałwańskiemi nazywa te królestwa, które maluczkiego jakiego bożka czciły, nie mogącego iść w porównanie ze słońcem, bożkiem Assyryjczyków.—*Tak i bałwany.* Można wybornie przełożyć, *których bałwany nad* (bogów) *Jeruzalem i Samaryi.*
12. *I będzie.* Mówi prorok w swojéj osobie. —*Gdy wykona Pan wszystkie sprawy swoje.* Gdy użyje rózgi Assura dla ukarania Żydów. Patrz IV. Król. 18, 14.—*Nawiedzę.* Będę badał, roztrząsał i karał.—*Owoc wielmożnego serca.* Myśli i sprawy najpyszniejszego serca Sennacheryba; te bowiem są owocami serca, tak jak owocami drzewa są liście i jabłka.—*I sławę wysokości oczu jego.* Jest wyniosła powierzchowność i pycha.
13, *Albowiem rzekł.* Sennacheryb.—*Mocą.* Jeśli się co mocnego lub mądrego stało, to winienem własnéj mocy i mądrości.—*Odjąłem.* Przeniosłem, rozszerzając moje panowanie.—*Jako mocny.* Gdyżem mocny.
14. *Jako gniazdo.* Z taką łatwością i prędkością podbiłem najmocniejsze królestwa, z jaką wieśniak podbie-

15. Numquid gloriabitur securis contra eum, qui secat in ea? aut exaltabitur serra contra eum, a quo trahitur? quomodo si elevetur virga contra elevantem se, et exaltetur baculus, qui utique lignum est.

16. Propter hoc mittet dominator Dominus exercituum in pinguibus ejus tenuitatem, et subtus gloriam ejus succensa ardebit quasi combustio ignis.

17. Et erit lumen Israel in igne, et Sanctus ejus in flamma: et succendetur, et devorabitur spina ejus, et vepres in die una.

18. Et gloria saltus ejus, et Carmeli ejus ab anima usque ad carnem consumetur, et erit terrore profugus.

19. Et reliquiae ligni saltus ejus prae paucitate numerabuntur, et puer scribet eos.

20. Et erit in die illa: non adjiciet residuum Israel, et hi, qui fugerint de domo Jacob, inniti super eo, qui percutit eos, sed innitetur super Dominum sanctum Israel in veritate.

21. Reliquiae convertentur, reliquiae, inquam, Jacob ad Deum fortem.

22. Si enim fuerit populus tuus Israel, quasi arena maris, reliquiae convertentur ex eo: consummatio abbreviata inundabit justitiam. *

23. Consummationem enim et abbreviationem Dominus Deus exercituum faciet in medio omnis terrae. * *(Rom. 9, 27.)*

24. Propter hoc, haec dicit Dominus Deus exercituum: Noli timere populus meus, habitator Sion, ab Assur: in virga percutiet te, et baculum suum levabit super te in via Aegypti.

25. Adhuc enim paululum modicumque, et con-

15. Izali się będzie przechwalać siekiéra przeciw temu kto nią rąba? abo się podwyższy piła przeciw temu który nią trze? iako gdyby się podnosiła rózga na tego który ią podnosi, y gdyby się podnosił kiy, który wżdy iest drewno.

16. Dla tego zeszle panuiący Pan zastępów na tłuscze iego suchoty, a pod sławą iego rospalone będzie gorzało iako zapalenie ognia.

17. Y będzie światłość Izraelowa w ogniu, a Święty iego w płomieniu: y będzie spalono y pożarto cierznie iego y tarnie dnia iednego.

18. A sława lasu iego, y Karmela iego od dusze aż do ciała zniszczona będzie, y będzie tułaczem od strachu.

19. Ostatek téż drzewa lasu iego dla trochy policzon będzie, y dziecię ie popisze.

20. Y będzie dnia onego: nieprzyczyni ostatek Izraela, y ci którzy się wybiegali z domu Jakobowego, polégać na tym który ie biie: ale polégać będzie na Panie świętym Izraelowym w prawdzie.

21. Ostatek się nawróci, ostatek mówię Jakoba do Boga mocnego.

22. Bo choćby było ludu twego Izraelu iako piasku morskiego, ostatek nawróci się z niego, dokonanie skrócone wyleie sprawiedliwość.

23. Bo dokonanie y skrócenie uczyni Pan Bóg zastępów w pośrzodku wszytkiéy ziemi.

24. Przetóż, to mówi Pan Bóg zastępów: Nie bóy się ludu móy, obywatelu Sion Assura: rózgą ubiie cię a laskę swą podniesie na cię na drodze Egyptskiéy.

25. Bo iescze maluczko y trochę, a skończy się

ra jaja i pisklęta w gnieździe. — *Zebrał.* Pod moje panowanie, albo zebrałem łupy ze wszystkich królestw.—*Zawarczał.* Warczeć jest rzeczą właściwą lisom; mówi się także o psach, gdy wyciem wydają oznaki boleści lub radości. Ztąd się przenosi do ptaków, jakby to samo było warczeć, co świegotać lub głos wydawać.

15. *Izali się będzie przechwalać.* Nie twojemi siłami, Sennacherybie, to się stało; ja ciebie jako narzędzia użyłem. — *Który wżdy* (tylko jeno) *jest drewno.* Który sam przez się ruszać się nie może.

16. *Na tłuszcze jego suchoty.* Tłustych i silnych żołnierzy czyniąc chudymi, wątłymi i niezdatnymi.—*Rozpalone.* Słowa tak uszykować należy, *jako zapalenie rozpalone;* jakby rzekł: zniszczę jakby podłożonym ogniem sławę jego, to jest, potęgę, czyli wojsko z którego się chlubi.

17. *Swiatłość Izraelowa.* Albo Boga mściciela rozumie, albo Anioła niszczyciela, który poraził 185 tysięcy Assyryjczyków.—*Ciernie jego i tarnie.* Żołnierze Assyryjscy, tak więksi jako i mniejsi, od Anioła będą pozabijani.

18. *A sława lasu jego, i Karmela.* Lasem zowie wodzów i książąt wojska, ponieważ uzbrojone wojsko ma podobieństwo lasu. Karmelem zaś z powodu ozdobnych szat i obfitych zapasów, albowiem Karmel jest najżyzniejszą i najpiękniejszą górą.—*Od dusze aż do ciała.* Zupełnie zniszczeni będą, bądź śmiercią doczesną, bądź wieczną.—*Będzie tułaczem od strachu.* Uciekł bowiem Sennacheryb po zadanéj klęsce od anioła, i wkrótce potem zabity został od synów, IV. Król. 19, 37.

19. *Ostatek też drzewa lasu.* Ostatki wojska jego tak będą niewielkie, iżby pacholę policzyć je mogło.—*Policzon będzie.* Wprzódy się bowiem zdawało iż jest w niejaki sposób niepoliczone.

20. *Ostatek Izraela.* Którzy pozostaną po klęskach wojny. — *Którzy się wybiegali.* Którzy uniknęli porażki.—*Który je bije.* Królów bałwochwalskich rozumie, którzy zamiast spodziewanéj pomocy oręż na Żydów obrócili.— *W prawdzie.* Z serca i wiernie.

21. *Ostatek się nawróci.* Po hebrajsku jest *Sear Jazub*, i było to imię syna Izaijaszowego, jak się powiedziało wyż. r. 7, 3; do niego bowiem stosuje się tu mowa. Oznacza więc, że małe resztki Żydów, które pozostały z tych porażek, i które figurowało i oznaczało imie syna Izaijaszowego, do Boga się mają nawrócić już to za czasów Ezechyasza (patrz II. Par. 30, 11 i 12) już przedewszystkiem za czasów Chrystusa.

22. *Bo choćby było ludu twego.* Chociaż według obietnicy uczynionéj Abrahamowi lud Żydowski miał być liczny, jednakże mała liczba ocalona zostanie, i do Boga się nawróci.—*Dokonanie.* Zniszczenie.—*Skrócone.* Które sprowadziło Izraelitów do niewielkiéj liczby.—*Wyleje sprawiedliwość.* Wielki wzrost przyniesie sprawiedliwości i świętości. Prorok ma na względzie przedewszystkiem czasy chrześciańskie, po klęsce Żydów za Tytusa.

23. *Dokonanie.* Albowiem do niewielkiéj liczby sprowadzi Bóg lud swój, który zniszczą wielorakie i liczne klęski.— *W pośrodku wszystkiéj ziemi.* W całéj ziemi Żydowskiéj, i gdziekolwiek będą przebywali Żydzi.

24. *Na drodze Egipskiéj.* Właściwym sobie sposobem, jak niegdyś poraził cię Egipt.

25. *Skończy się.* Ustanie przeciwko tobie, a obróci się przeciwko Assyryjczykom, żeby ukarać ich zbrodnie,

summabitur indignatio et furor meus super scelus eorum.
26. Et suscitabit super eum Dominus exercituum flagellum juxta plagam Madian in petra Oreb, et virgam suam super mare, et levabit eam in via Aegypti. *(Infr. 37, 36. Judic. 7, 25.)*
27. Et erit in die illa: auferetur onus ejus de humero tuo, et jugum ejus de collo tuo, et computrescet jugum a facie olei.
28. Veniet in Ajath, transibit in Magron: apud Machmas commendabit vasa sua.
29. Transierunt cursim, Gaba sedes nostra: obstupuit Rama, Gabaath Saulis fugit.
30. Hinni voce tua, filia Gallim, attende Laisa, paupercula Anathoth.
31. Migravit Medemena: habitatores Gabim confortamini. Adhuc dies est, ut in Nobe stetur: agitabit manum suam super montem filiae Sion, collem Jerusalem.
32. Ecce dominator Dominus exercituum confringet laguncularn in terrore, et excelsi statura succidentur, et sublimes humiliabuntur.
33. Et subvertentur condensa saltus ferro: et Libanus cum excelsis cadet.

rozgniewanie y zapalczywość moia nad złością ich.
26. Y wzbudzi nań Pan zastępów bicz, na kształt porażki Madian, na skale Oreb, y rózgę swą na morzu, y podniesie ią na drodze Egyptskiéy.
27. Y będzie dnia onego: zięte będzie brzemię iego z ramienia twego, y iarzmo iego z szyie twoiéy, y zgniie iarzmo od oliwy.
28. Przyidzie na Aiath, przeydzie do Magron, u Machmas porzuci naczynie swoie.
29. Przebiegli w lot: Gaba mieszkanie nasze: zdumiała się Rama, Gabaath Saulowe uciekło.
30. Wykrzykay głosem twoim córko Galim, pilnuy Laisa, ubożuchna Anathoth.
31. Przeprowadziła się Medemena: obywatele Gabim zmacniaycie się. Jescze dzień iest że moga stać w Nobie: będzie potrząsał ręką swoią ku górze córki Sion, pagórkowi Jeruzalem.
32. Oto panuiący Pan zastępów stłucze łagwicę w strachu, a wysokiego wzrostu wycięci będą, a wynieśli będą poniżeni.
33. Y obalone będą gęstwy lasu żelazem: y Liban z wysokimi upadnie.

CAPUT XI.

ROZDZIAŁ 11.

O narodzeniu Messyasza, darach Ducha Świętego, nawróceniu pogan, grobie Chrystusa, powrócie Żydów z niewoli, i t. d.

1. Et egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet. *(Act. 13, 23.)*
2. Et requiescet super eum spiritus Domini: spiritus sapientiae et intellectus, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus scientiae et pietatis,

1. Y wynidźie rósczka z korzenia Jessego, a kwiat z korzenia iego wyrośćie.
2. Y odpocznie na nim Duch Pański, duch mądrości y rozumu, duch rady y mocy, duch umieiętności, y bogoboyności,

26. *Nakształt porażki Madyan.* Jak Madyanitów nie orężem, lecz strachem podał na zagładę za czasów Gedeona, tak przez anioła porazi oboz Sennacheryba.— *Na skale Oreb.* Miejsce porażki Madyanitów. Patrz Sędz. 7, 25.—*I rózgę swą na morzu.* Wzbudził rózgę i chłostę swoję, jako ją wzbudził przeciwko Egipczyków, gdy ich poraził na morzu.— *Podniesie ją.* Podniesie rózgę dla uderzenia.— *Na drodze Egiptskiej.* W ten sam sposób w jaki poraził Egipt.
27. *Zgnije jarzmo od oliwy.* Watablus i Foreryusz przekładają: *od tłustości rozwolni się i rozwiąże się jarzmo jego.* Jak się rozwalniają węzły gdy się namażą oliwą sznury lub rzemienie, tak z miłosierdzia Bożego rozwiąże się i zgnije ciężkie jarzmo Sennacheryba, iżby niém znowu nie byli trapieni.
28. *Przyjdzie.* Assyryjczyk.—*Na Ajat.* Wylicza miasta przez które miał przechodzić Sennacheryb w drodze do Jerozolimy.—*Naczynie swoje.* Część tłomoków i broni, żeby z mniejszą przeszkodą mógł przebywać drogę do Jerozolimy.
29. *Gaba mieszkanie jego.* Jakby mówili: śpieszyć się należy, albowiem następną noc w Gaba przepędzić potrzeba. — *Zdumiała się.* Nad liczbą wojska i nad jego szybkim pochodem.—*Gabaat... uciekło.* Mieszkańcy Gabaat.
30. *Wykrzykaj.* To jest, do sąsiednich miast, i oznajmuj że się zbliża nieprzyjaciel.—*Córko Galim.* Miasto Galim; Żydzi bowiem ozdobne miasta córkami zowią. Albo córka to samo jest co zgromadzenie, to jest ludność.—*Pilnuj.* Albowiem i tobie także Laisa, i tobie Anatat, niebezpieczeństwo grozi.
31. *Przeprowadziła się.* Mieszkańcy uciekli.—*Zmacniajcie się.* Przyczynę zaraz przydaje.
32. *Jeszcze dzień jest.* Nie pozostanie u was, lecz tylko przejdzie; rzecze bowiem: jeszcze kilka godzin dnia pozostaje, będziemy mogli zdążyć aż do Nobe.— *Będzie potrząsał ręką swoją.* Gdy dójdzie do Nobe, z którego, jak świadczy Ś. Hieronim, można widzieć Jerozolimę, Sennacheryb potrząsając ręką z wyniosłego miejsca będzie groził świętemu miastu.
33. *Oto.* Bez żadnej nadziei ocalenia.—*Stłucze łagwicę.* Siły Assyryjczyków i ich wojsko z taką łatwością Bóg skruszy, z jaką się kruszy gliniana flasza. Albo stosuje mowę do skruszonych łagwic Gedeona, i do rozbitych Madyanitów, Sędziów 7.— *W strachu.* Straszliwéj klęski zadanéj Assyryjczykom.—*Wysokiego wzrostu.* Najdzielniejsi i najwyżsi żołnierze Sennacheryba będą pobici od anioła.
34. *Gęstwy lasu.* Patrz co się rzekło wyż. w. 18.
R. 11.—1. *I wynidzie.* Patrz Wujka.
2. *I odpocznie.* Wyraz *odpocznie* oznacza trwałość i obfitość darów Ducha Ś., które w Chrystusie jako we właściwém sobie miejscu odpoczywać będą.—*Duch mądrości.* Mądrość jest darem, albo cnotą chrześcijańską, przez którą rozważamy rzeczy boskie i wieczne, i według nich o wszystkiém sądzimy.—*Rozumu.* Jest cnota albo dar przenikania rzeczy ciemnych zwłaszcza w Piśmie ś.—*Rady.* Dar rady jest prawie to samo co dar roztropności chrześcijańskiéj (jest mianowicie jéj częścią), przez którą wszystkie nasze czynności uważnie i po chrześcijańsku urządzamy; rada bowiem jest przedniejszym czynem roztropności.—*Mocy.* Dar albo cnota, przez którą do rze-

3. et replebit eum spiritus timoris Domini: non secundum visionem oculorum judicabit, neque secundum auditum aurium arguet,
4. sed judicabit in justitia pauperes, et arguet in aequitate pro mansuetis terrae, et percutiet terram virga oris sui, et spiritu labiorum suorum interficiet impium.*
5. Et erit justitia cingulum lumborum ejus, et fides cinctorium renum ejus.* *(2. Thes. 2, 8).*
6. Habitabit lupus cum agno, et pardus cum hoedo accubabit: vitulus et leo, et ovis simul morabuntur, et puer parvulus minabit eos. *(Infr. 65, 25).*
7. Vitulus et ursus pascentur: simul requiescent catuli eorum, et leo quasi bos comedet paleas.
8. Et delectabitur infans ab ubere super foramine aspidis, et in caverna reguli, qui ablactatus fuerit, manum suam mittet.
9. Non nocebunt, et non occident in universo monte sancto meo, quia repleta est terra scientia Domini, sicut aquae maris operientes.
10. In die illa radix Jesse, qui stat in signum populorum, ipsum gentes deprecabuntur, et erit sepulcrum ejus gloriosum. *(Rom. 15, 12).*
11. Et erit in die illa: adjiciet Dominus secundo manum suam ad possidendum residuum po-

3. y napełni go duch boiaźni Pańskiéy: nie według widzenia oczu sądzić będzie, ani według słyszenia uszu strofować będzie,
4. ale będzie sądził w sprawiedliwości ubogie: y będzie strofował w prawości za cichymi na ziemi: y ubiie ziemię rózgą ust swoich, a duchem warg swoich zabiie niezbożnika.
5. Y będzie sprawiedliwość pasem biódr iego: a wiara opasaniem nérek iego.
6, Będzie mieszkał wilk z iagnięciem, a pard z koźlęciem légać będzie: cielę y lew y owca pospołu mieszkać będą, a dziecię małe pędzić ie będzie.
7. Cielę y niedźwiedź będą się paść: spółem légać będą dzieci ich: a lew iako wół plewy będzie iadał.
8. Y będzie grało dzieciątko od piersi nad dziurą źmiiową: a odchowane dziecię do iamy bazyliszkowéy wpuści rękę swoię.
9. Nie będą szkodzić ani zabiiać po wszytkiéy górze świętéy moiéy: bo napełniona iest ziemia znaiomości Pańskiéy, iako wody morskie pokrywaiące.
10. Onego dnia korzeń Jesse, który stoi na znak narodów, iemu się narodowie modlić będą, y będzie grób iego sławny.
11. Y będzie dnia onego: przyłoży Pan powtóre rękę swą aby posiadł ostatek ludu swego, który

---

czy się trudnych bierzemy i przykre znosimy, jakiemi są przeciwności i katusze prześladowców i t. p.—*Umiejętności.* Jest dar, albo cnota, przez którą poznajemy rzeczy doczesne prowadzące do zbawienia, i sposób dobrego ich używania.—*Bogobojności.* Dar bogobojności, zawiera religiją, przez którą czcimy Boga, jako najwyższego ojca. Zawiera także sprawiedliwość i dobroć względem bliźnich, jako braci, ze względu na Boga wspólnego wszystkich ojca.

3. *Duch bojaźni Pańskiéj.* Bojaźń Boża, jest bojaźń względem Boga synowska, która się rodzi z miłości.—*Nie według widzenia oczu.* Nie według zewnętrznych pozorów, które często zawodzą.

4. *Będzie sądził w sprawiedliwości ubogie.* Niepo-szlakowany i szczery sąd wydawać będzie nad ubogimi, których możni często uciskają, albo źli sędziowie pogardzają i niesprawiedliwie potępiają.—*Będzie strofował.* Doktorów zakonnych, faryzeuszów i tym podobnych przeciwników, których pychę zdrady i zbrodnie *w prawości,* to jest, sprawiedliwie będzie strofował i karał.—*Za cichymi na ziemi.* Broniąc pokornych, ubogich i cichych, którzy się poddadzą jego opowiadaniu i nauce.—*Rózgą ust.* Ostrem strofowaniem zatwardziałych grzeszników i obłudników.—*Duchem warg.* Mową swoją.—*Zabije niezbożnika.* Wywróci, obali bezbożność. Albo raczéj jest mowa o Antychryście, *którego Pan Jezus zabije duchem ust swoich.* II. Tess. 2, 8.

5. *I będzie sprawiedliwość pasem.* Sprawiedliwość, i wiara, to jest, prawdziwość, czyli wierność, przylgną na zawsze do Chrystusa, jak przystaje pas do ciała ludzkiego. Albo sens jest: będzie miał zawsze w około siebie ludzi pobożnych i sprawiedliwych. Tak Chaldejski. Takimi są Apostołowie, uczniowie, pobożne niewiasty i tłumy wiernych.

6. *Będzie mieszkał wilk z jagnięciem.* Pod allegoryą tych zwierząt oznaczają się ludzie rozmaitych i przeciwnych sobie charakterów, usposobień i obyczajów, którzy w Chrystusowym kościele przyjaźnie z sobą żyć mają.—*Dziecię małe pędzić je będzie.* Jakby rzekł: każdy z łatwością będzie mógł nimi rządzić.

7. *Lew jako wół.* Ludzie okrutni żyć będą razem z łagodnymi, i u jednego stołu zasiadać i tychże samych pokarmów materjalnych i duchownych używać, i temiż samemi obyczajami się rządzić.

8. *Będzie grało dzieciątko.* Niemowlątka zaledwo odłączone od piersi nie będą się bały źmij, lecz z niemi igrać, i do ich jaskiń i łożysk rękami swemi bez strachu sięgać będą. Zdaje się oznaczać męztwo i stałość ducha, przez którą młodzieńcy i dzieci nic się nie bojąc katuszy i śmierci, potykali się z okrutnymi wrogami Chrześcijan. Albo się oznaczają prości i szczerze wierzący Chrześcijanie, którzy wypędzali djabłów z ciał opętanych.—*Odchowane dziecię.* Jest powtórzenie tegoż samego zdania.

9. *Nie będą szkodzić.* Którzy byli wprzódy najjadowitszymi bałwochwalcami, do Chrystusa się nawróciwszy, nie będą już więcéj szkodzić wiernym w kościele, który jest świętą górą Bożą — *Znajomości Pańskiéj.* Znajomością Bożą; to samo jest co się mówi Psal. 18, 5: *na wszystkę ziemię wyszedł głos ich.*—*Pokrywające.* Ziemię jaką.

10. *Korzeń Jesse, który stoi na znak narodów.* Jest hebraizm, który po łacinie tak można jasno wyrazić: *będzie korzeń Jesse stojący na znak narodów.* Korzeniem Jessego jest Chrystus, który się z owego szczepu narodził.—*Na znak narodów.* Chrystus bowiem na krzyż wzniesiony, będzie sztandarem wzywającym do siebie wszystkie narody. *Ja,* powiada on, *jeźli będę podwyższon od ziemie, pociągnę wszystko do siebie,* Jan. 12, 32.—*Modlić będą.* Chwalić i czcić jako Boga.—*Będzie grób jego sławny.* Ponieważ wyszedł z niego Chrystus, jako chwalebny zwycięzca śmierci, i ponieważ sam grób przez tyle już wieków cześć odbiera i od wiernych się nawiedza. P. W.

11. *Przyłoży Pan powtóre.* Pierwsze bowiem powołanie i posiadanie ludu Bożego było, gdy Bóg wyzwał Żydów z Egiptu przez Mojżesza, i przywiązał ich do siebie

puli sui, quod relinquetur ab Assyriis, et ab Aegypto, et a Phetros et ab Aethiopia, et ab Aelam, et a Sennaar et ab Emath, et ab insulis maris.

12. Et levabit signum in nationes, et congregabit profugos Israel, et dispersos Juda colliget a quatuor plagis terrae.

13. Et auferetur zelus Ephraim, et hostes Juda peribunt: Ephraim non aemulabitur Judam, et Judas non pugnabit contra Ephraim.

14. Et volabunt in humeros Philisthiim per mare, simul praedabuntur filios Orientis: Idumaea et Moab praeceptum manus eorum, et filii Ammon obedientes erunt.

15. Et desolabit Dominus linguam maris Aegypti, et levabit manum suam super flumen in fortitudine spiritus sui, et percutiet eum in septem rivis, ita ut transeant per eum calceati.

16. Et erit via residuo populo meo, qui relinquetur ab Assyriis, sicut fuit Israeli in die illa, qua ascendit de terra Aegypti.

pozostawion będzie od Assyriyczyków y od Egyptu, y od Phetros, y od Ethyopiiey, y od Elam, y od Sennaar, y od Emath, y od wysep morskich.

12. Y podniesie chorągiew między narody, y zgromadzi wygnańce Izraelowe, y rozproszone Judzkie zbierze od czterech stron ziemie.

13. Y zniesiona będzie zawiść Ephraim, a nieprzyiaciele Judzcy zaginą: Ephraim nie będzie zayźrzał Judzie, a Judas nie będzie walczył przeciw Ephraim.

14. Y poleca na ramiona Philistynów przez morze, spólem złupią syny Wschodowe: Idumea y Moab przykazanie rąk ich, a synowie Ammon posłuszni będą.

15. Y spustoszy Pan ięzyk morza Egyptskiego, y podniesie rękę swą na rzekę w mocy ducha swego: y rozbiie ią na śiedm odnóg, tak iż przeydą przez nię w bóciech.

16. Y będzie droga pozostałemu ludowi memu, który zostawion będzie od Assyriyczyków: iako była Izraelowi w on dzień którego wyszedł z ziemie Egyptskiey.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 11. w. 1. *Wynijdzie rószczka z korzenia Jesse, a kwiat.* Tak to z żydowskiego przełożyli 70 tłómacze, a z nimi i Hieron. ś. powiadając, iż rózga znaczy Pannę Maryą, a kwiat Pana Chrystusa. Czego figura była rózga Aaronowa która zakwitnęła Num. 17. Inszy tak wykładają; wynijdzie pręt z korzenia Jesse, a latorośl z korzenia jego wystąpi: przez pręt i latorośl Chrystusa rozumiejąc, to jest, iż miał wyniść z pokolenia Jesse, który miał mieć pręt albo sceptrum królewskie. Wszakże jakożkolwiek przełożymy, jednakoż znaczy Pana Chrystusa i Pannę Maryą, która z tegoż korzenia wyszła. Od słowa żydowskiego *Netser*, to jest kwiat, nazwany jest, jako niektórzy rozumieją, Pan Chrystus *Nazareus*. Mat. 2, v. 23. Bo chocia go żydzi tak zwali od miasta *Nazareth*, w którém się wychował, wszakże ewangelista pisze iż to od proroków jest przepowiedziano, jako tu masz u Izajasza jaśnie. A nadto, choć *Nazareth* w żydowskim piszą literą *Sade*, nie literą *Zain*, to jest, nie *S* ale *Z* literę, a tu Izajasz pisze *Nazaraeus*, literą *S*, stało się to iż Grecy łatwie odmieniają literę *S* na *Z*. A do tego z tytułu krzyżowego jawno jest, iż miasto po żydowsku zwano Natsareth, i ztąd Chrystus Natsareus: ale grecy i łacinnicy dla snadniejszego wymówienia nazwali *nazareth*, ztądże *Nazaraeus*.

10. *I będzie grób jego sławny.* Pisze Hieronim ś. iż słowo żydowskie *Menuhatho*, znaczy odpocznienie jakiego życzymy umarłym, jakoby rzekł: Będzie śmierć jego sławna; bo Messyasz acz miał umrzeć, wszakże też miał ożyć na wieki. Przetóż dla lepszego zrozumienia to odpocznienie inszém słowem ale toż znaczącém, Grobem nazwał.

---

przez zakon dany: drugie, przez które uwolnił Chrześcijan przez Chrystusa z niewoli szatańskiéj, i przyłączył ich do siebie w Syonie przez Ewangelią.—*Który pozostawion będzie od Assyryjczyków.* Wylicza rozmaite prowincye, po których, z powodu wojen i porażek rozproszeni zostali Izraelici, i z których zgromadzani być mieli przez apostołów do Chrystusa i jego kościoła.—*Od Fetros.* Niektórzy tłómaczą o Arabii skalistéj, któréj stolicą było miasto Petra. Inni mniemają że to byli Partowie. Inni znowu rozumieją, iż to było miasto Egipskie. LXX. przekładają, *od Babilonii.* —*Elam.* Elamitami są persowie od Elama syna Semowego, jak twierdzi św. Hieronim De nominibus hebraicis in Acta, i na r. 15 Jerem. i Józef Fl. lib. 1. Antiq., c. 7.—*Sennaar.* Jest Babilonia. Patrz Gen. 11, 2.—*Emat.* W stronie Libanu, niedaleko od Damaszku.—*Od wysep morskich.* Tak się zowie Grecya, Italia, Hiszpania, i cała zachodnia strona okręgu ziemi.

12. *Chorągiew.* Krzyża.

13. *Zawiść Efraim.* Rozumie tajemne niesnaski i nienawiści, które zachodziły pomiędzy dziesięciu pokoleniami, które się oznaczają pod imieniem Efraima, a dwóma innemi, to jest, Judy i Benjamina.

14. *Polecą.* Z wielką gorącością ducha i szybkością udadzą się apostołowie i uczniowie Chrystusa.—*Na ramiona Filistynów.* W krainę Filistyńską, to jest, do Gazy, Askalonu, Azotu, i t. d.—*Przez morze.* Obchodząc brzegi morskie, albo przenosząc się morzem od jednego miasta do drugiego.—*Złupią.* Będą zbierać łupy dusz, które do Chrystusa przywiodą.—*Syny wschodowe.* Zamieszkujących strony wschodnie.—*Przykazanie rąk ich.* Kraj będzie oczekiwał na ich skinienie, jako im posłuszny i uległy w Chrystusie.

15. *Spustoszy... język morza Egipskiego.* Językiem morza zowią Żydzi zatokę, ujście, lub port morza. Językiem więc morza Egipskiego zowie się przylądek albo opoka, na któréj jest położone Peluzyum. Z téj także krainy będą zebrane łupy, i ulegnie ona zbawiennemu spustoszeniu, gdy zgoła opuszczone zostanie bałwochwalstwo, a wprowadzi się Chrystyanizm.—*Podniesie rękę swą.* Wywracającą bałwochwalstwo.—*Rzekę.* Nil rozumie, siedm ujść mający; przeto i o siedmiu jego strumieniach wspomina.—*Tak iż przejdą przez nie w bóciech.* Tak dalece zmniejszy bałwochwalstwo, iż prawie wniwecz się obróci. Tak rzeka wniwecz jest obrócona, gdy suchą nogą i nie zdejmując obówia przejść można.

16. *I będzie droga.* I lud mój, który pozostanie z rozmaitych porażek, po wysuszeniu powodzi bałwochwalstwa, do mnie przyjdzie, i ja ich wyprowadzę z błędów i przesądu, jak niegdyś wywiodłem ich ojców z Egiptu na puszczę.

CAPUT XII. ROZDZIAŁ 12.

O wychwalaniu Boga za dobrodziejstwa, a w szczególności za wybawienie przez Messyasza.

1. Et dices in die illa: Confitebor tibi, Domine, quoniam iratus es mihi: conversus est furor tuus, et consolatus es me.
2. Ecce Deus salvator meus, fiducialiter agam, et non timebo, quia fortitudo mea, et laus mea Dominus, et factus est mihi in salutem. *(Exod. 15, 2. Psal. 117, 14).*
3. Haurietis aquas in gaudio de fontibus salvatoris,
4. et dicetis in die illa: Confitemini Domino, et invocate nomen ejus: notas facite in populis adinventiones ejus: mementote, quoniam excelsum est nomen ejus.
5. Cantate Domino, quoniam magnifice fecit: annuntiate hoc in universa terra.
6. Exulta, et lauda, habitatio Sion, quia magnus in medio tui Sanctus Israel.

1. Y rzeczesz dnia onego: Wyznawać ci będę Panie, żeś się rozgniewał na mię, odwróciła się zapalczywość twoia, y pocieszyłeś mię.
2. Oto Bóg zbawiciel móy, śmiele czynić będę, a nie zlęknę się, bo moc moia, y chwała moia Pan, y stał mi się zbawieniem.
3. Będziecie czerpać wody z radością ze zdroiów zbawicielowych:
4. y rzeczecie w on dzień: wyznawaycie Panu, y wzywaycie imienia iego: oznaymuycie między narody wynalazki iego: pamiętaycie że wysokie iest imię iego.
5. Spiewaycie Panu, bo wielmożnie uczynił: opowiadaycie to po wszytkiey ziemi.
6. Wykrzykay a chwal mieszkanie Sion: bo wielki w pośrzód ciebie święty Izraelski.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 12. w. 1. *Wyznawać ci będę Panie.* Skończywszy Izajasz proroctwo które był w rozdziale 7 począł, o przyjściu Messyasza i odkupieniu narodu ludzkiego, tu napisał pieśń którą wzbudza wszystkie, aby dziękowali Panu Bogu za odkupienie. Oto powiada, Bóg Zbawiciel moj, (to jest, Jezus mój) bo moc moja i chwała moja Pan, w żydowskim nie jest Pan, ale *Jah Jehovach,* to jest, Bóg Boży, albo Bóg z Boga, bo *Jah* znaczy Boga. I stał mi się zbawieniem, możesz też przełożyć Jezusem. Będziecie czerpać wody, to jest dary łaski i miłości, i nabożeństwa. Ze zdrojów Zbawicielowych, to jest ze krwie i z zasług Chrystusowych, i z Sakramentów jego. Wyznawajcie Panu (w żydowskim *Jehovach*) i wzywajcie imienia jego i t. d. A tak w tej pieśni jaśnie mówi prorok, iż Messyasz i Odkupiciel miał być Bogiem z istności, albowiem tu Boga z istności zowie Zbawicielem, i powiada że się stał zbawieniem, i z jego źródeł czerpać mamy wody zbawienia: i dokłada, iż te wynalazki jego, że się Bóg z istności stał Odkupicielem naszym, miały być opowiadane po wszystkiej ziemi, i o tym że mówi iż w pośród nas wielki Święty Izraelski miał mieszkać. Co się po narodzeniu jego wypełniło, a potém i teraz po wniebowstąpieniu mieszka między nami w najświętszym Sakramencie.

CAPUT XIII. ROZDZIAŁ 13.

O spustoszeniu Babilonu przez Medów i Persów, i końcu świata.

1. Onus Babilonis, quod vidit Isaias filius Amos.
2. Super montem caliginosum levate signum, exaltate vocem, levate manum, et ingrediantur portas duces.

1. Brzemię Babilonu, które widział Izaiasz syn Amos.
2. Na górze ciemnéy podnieście chorągiew, podwyszcie glos, podnieście rękę, a niechay wnidą w bramy książęta.

R. 12.—1. *I rzeczesz.* O rzeszo nawrócona i odkupiona przez Chrystusa.—*Dnia onego.* Gdy ujrzysz, że się spełniło to wszystko com przepowiedział. *Wyznawać ci będę.* Będę wychwalał i dzięki czynił— *Żeś się rozgniewał.* Gdy dla grzechów byłeś na mnie rozgniewany.—*Odwróciła się zapalczywość twoja.* I zamieniła się w dobroć i łaskę.—*Pocieszyłeś mię.* Przebaczając grzechy moje. Albo przez wcielenie i odkupienie. Patrz Wujka.

2. *Zbawiciel mój.* Niektórzy przekładają, *oto Bóg Jezus mój.—Nie zlęknę się.* Gdy przez Jezusa będę pojednany z Bogiem.—*Moc moja.* Którą potargałem jarzmo szatana. — *Chwała moja.* Przedmiot i treść chwały, którą ciebie wysławiać będę.

3. *Wody.* Pisma ś., nauki Ewangelicznej, sakramentów, darów Ducha ś., i t. d., co wszystko z Chrystusem i przez Chrystusa nam się dostało.

4. *Wynalazki jego.* Zamiary i pomysły Boże, przez które przyniósł nam zbawienie.—*Wysokie jest imię jego.* Albowiem, *na imię Jezus wszelkie kolano upada: niebieskie, ziemskie i podziemne.*

5. *Wielmożnie uczynił.* Rzeczy dziwne i wielkie.

6. *Mieszkanie Syon.* Zgromadzenie wiernych, Kościół. —*Wielki.* Wywyższony i chwalebny.— *W pośród ciebie.* Tobie towarzyszący i tobą się opiekujący. Jest także w pośrodku Kościoła, ponieważ przybywa w zgromadzeniu wiernych ukryty pod postaciami chleba i wina w Najczcigodniejszym i Najświętszym Sakramencie.—*Święty Izraelski.* Bóg Izraelski.

R. 13.—1. *Brzemię.* Tak się nazywa przez proroków przepowiednia smutna i klęsk pełna.

2. *Na górze.* Rozumie Babilon dla wspaniałości i przepychu pałaców, wież, murów, i t. d. — *Ciemnéj.* Ponieważ Babilon położony w miejscu wilgotném wedle rzeki Eufratu, z którego się mgła podnosiła. Albo zapewne z powodu mgły błędów, bałwochwalstwa.— *Podnieście chorągiew.* Tu Bóg jakby w trąbę brzmi, i nią wyzywa Daryusza i Cyrusa z Persami i Medami na spustoszenie Babilonu.—*Podwyżcie głos.* Jak czynić zwykli żołnierze, gdy napadają na jakie miasto.—*Podnieście rękę.* Przeciwko miastu, skazanemu na miecza spustoszenie.

3. Ego mandavi sanctificatis meis, et vocavi fortes meos in ira mea, exultantes in gloria mea.

4. Vox multitudinis in montibus, quasi populorum frequentium; vox sonitus rẹgum, gentium congregatarum; Dominus exercituum praecepit militiae belli,

5. venientibus de terra procul, a summitate coeli; Dominus, et vasa furoris ejus, ut disperdat omnem terram.

6. Ululate, quia prope est dies Domini: quasi vastitas a Domino veniet.

7. Propter hoc, omnes manus dissolventur, et omne cor hominis contabescet,

8. et conteretur. Torsiones et dolores tenebunt, quasi parturiens, dolebunt: unusquisque ad proximum suum stupebit, facies combustae vultus eorum.

9. Ecce, dies Domini veniet, crudelis et indignationis plenus et irae furorisque ad ponendam terram in solitudinem, et peccatores ejus conterendos de ea.

10. Quoniam stellae coeli, et splendor earum non expandent lumen suum: obtenebratus est sol in ortu suo, et luna non splendebit in lumine suo. *(Ezech. 32, 7. Joel. 2, 10. Matth. 24, 29).*

11. Et visitabo super orbis mala, et contra impios iniquitatem eorum, et quiescere faciam superbiam infidelium, et arrogantiam fortium humiliabo.

12. Pretiosior erit vir auro, et homo mundo obrizo.

13. Super hoc coelum turbabo, et movebitur terra de loco suo propter indignationem Domini exercituum, et propter diem irae furoris ejus.

14. Et erit quasi damula fugiens, et quasi ovis, et non erit qui congreget: unusquisque ad populum suum convertetur, et singuli ad terram suam fugient.

3. Jam rozkazał poświęconym moim, y przyzwałem mocarze moie w gniewie moim, raduiące się w sławie moiéy.

4. Głos zgraie na górach, iako gęstego ludu: głos dźwięku królów, narodów zgromadzonych: Pan zastępów przykazał rycerstwu woiennemu,

5. przychodzącemu z ziemie dalekiey, z kończyn nieba: Pan y naczynia zapalczywości iego, aby zburzył wszytkę ziemię.

6. Wyycie, bo blisko iest dzień Pański: iako spustoszenie od Pana przyidzie.

7. Dla tego wszytkie ręce osłabieją, a każde serce ludzkie struchleie,

8. y skruszy się. Gryzienia boleści zéymą, iako rodząca boleć będą: każdy bliźniemu swemu dziwować się będzie, lica opalone oblicza ich.

9. Oto dzień Pański przyidzie okrutny, y pełen rozgniewania y gniewu y zapalczywości, aby obrócił ziemię w pustynią, a grzészniki iéy aby starł z niéy.

10. Bo gwiazdy niebieskie, y iasność ich nie rozpuszczą światła swego: zaćmiło się słońce na wschodzie swym, y księżyc nie zaświecił światłem swoim.

11. Y nawiedzę złości świata, a przeciw niezbożnym nieprawość ich: y uczynię że ustanie pycha niewiernych, a hardość mocarzów poniżę.

12. Droższy będzie mąż niźli złoto, a człowiek niźli naczystsze złoto.

13. Dla tego niebem zatrzasnę: y poruszy się ziemia z mieysca swego, dla zagniewania Pana zastępów, y dla dnia gniewu zapalczywości iego.

14. Y będzie iako sarna uciekaiąca, y iako owca: a nie będzie ktoby zgromadził: każdy się obróci do ludu swego, y każdy do ziemie swéy ucieczе.

3. *Poświęconym moim.* Medom i Persom przeznaczonym ode mnie, i jakby poświęconym na żołnierzy do téj wojny, dla dopełnienia świętéj pomsty mojéj.—*W gniewie moim.* Rozgniewany na Babilon.— *Radujące się w sławie mojéj.* Gdyż ja dałem im świetne zwycięstwo.

4. *Głos zgraje.* Jakby rzekł: zdaje się, że słyszę w duchu i widzę tłumy Persów i Medów zbliżających się w massie do Babilonu.

5. *Z kończyn nieba.* Przyjdą zastępy Persów z dalekiéj ziemi, gdzie się zdaje że ziemia nieba dotyka.— *Pan.* Przychodzi żeby się pomścić nad Babilończykami. *I naczynia zapalczywości jego.* Narzędzia gniewu jego, Daryusz i Cyrus z wojskami swojemi.—*Wszystkę ziemię.* Podległą Babilonowi.

6. *Dzień Pański.* W którym postanowił pomścić się nad zbrodniami Babilończyków.—*Jako spustoszenie od Pana.* Spustoszenie i zagłada, jakie tylko przyjść mogą od wszechmogącego i w najwyższym stopniu zagniewanego Boga.

7. *Ręce osłabieją.* Z powodu strachu. — *Struchleje.* Od tegoż strachu i goryczy, dla wielkości nieszczęść.

8. *Gryzienia i boleści zejmą.* Boleścią będą dręczeni.—*Każdy bliźniemu swemu.* Zwrócony do bliźniego swego, jak zwykli czynić ludzie gdy są smutni i ciężarem nieszczęść przywaleni.—*Lica opalone.* Wyschłe, blade i poczerniałe. Tak Chrystus powiedział, *gdy będą ludzie schnąć od strachu,* Łuk. 21, 26.

9. *Dzień Pański.* W témże samém znaczeniu jak w. 6. Dosłownie mówi się to o zburzeniu Babilonu; wybornie jednak daje się zastosować do dnia sądu ostatecznego.— *Okrutny.* To jest bezbożnym wydaje się być okrutną sprawiedliwość Boska; LXX. mają, *nieuleczony.*

10. *Bo gwiazdy.* Jest hyperboła i hypallaga. Tak będą udręczeni Babilończycy, iż się im zdawać będzie, że światłość niebios i gwiazd w ciemność się zamieniła.

11. *Nawiedzę.* Ukarzę.—*Złości świata.* Babilon rozumie, ponieważ dla mnóstwa ludzi, rzemieślników i kupców, wyglądał jakby jaki świat mały. — *Przeciw niezbożnym nieprawość ich.* To jest nawiedzę. — *Niewiernych.* Chald., *bezbożnych.—Mocarzów.* Możnych.

12. *Droższy będzie mąż niżli złoto.* I dla tego Medowie i Persowie złota brać nie będą za wykup.—Patrz niż. w. 17.—*A człowiek.* Jest powtórzenie tegoż samego zdania.

13. *Dla tego.* To jest, żeby się pomścić.—*Zatrząsnę.* Ciemnościami zasłonię.—*Poruszy się ziemia.* Strapionym bowiem zdaje się, że się niebo i ziemia poruszają, obracają się i w zamieszaniu zostają. Ten sposób mówienia oznacza w Pismie św. wielki gniew Boży i klęskę ludzi.

14. *I będzie jako sarna uciekająca.* Wojsko Chaldejczyków za nadejściem Cyrusa będzie uciekało, jako ucieka sarna i owca na ryk lwa lub wilka. — *Ktoby zgromadził.* To jest, żeby ukryć i ocalić, jakby rzekł: napróżno uciekać będą, bo nie zdołają się ocalić.—*Każdy się obróci do ludu swego.* Mówi o wojskach cudzoziemskich i pomocniczych, które opuszczą Babilończyków, i wrócą do siebie.

15. Omnis, qui inventus fuerit, occidetur, et omnis, qui supervenerit, cadet in gladio.
16. Infantes eorum allidentur in oculis eorum, diripientur domus eorum, et uxores eorum violabuntur. *(Psal. 136, 9).*
17. Ecce, ego suscitabo super eos Medos, qui argentum non quaerant, nec aurum velint,
18. sed sagittis parvulos interficient, et lactantibus uteris non miserebuntur, et super filios non parcet oculus eorum.
19. Et erit Babylon illa gloriosa in regnis, inclyta superbia Chaldaeorum, sicut subvertit Dominus Sodomam et Gomorrham.
20. Non habitabitur usque in finem, et non fundabitur usque ad generationem et generationem: nec ponet ibi tentoria Arabs, nec pastores requiescent ibi.
21. Sed requiescent ibi bestiae, et replebuntur domus eorum draconibus, et habitabunt ibi struthiones, et pilosi saltabunt ibi:
22. et respondebunt ibi ululae in aedibus ejus, et sirenes in delubris voluptatis.

15. Wszelki którego naydą, zabit będzie: y wszelki który nadéydzie, od miecza polęże.
16. Dziatki ich poroztrącaią przed ich oczyma: domy ich splondruią, a żony ich pogwałcą.
17. Oto ia pobudzę na nie Medy, którzy nie będą śrébra szukać, ani dbać o złoto,
18. ale strzałami dziatki postrzelaią, a nad karmiącémi żywotami nie zlituią się, y synóm oko ich nie sfolguie.
19. Y będzie Babylon on zawolany w królestwach, zacny pycha Chaldéyczyków: iako Pan wywrócił Sodomę y Gomorrhę.
20. Nie będą w nim mieszkać aż do końca, y nie osądzą go aż do narodu y narodu: ani tam rozbiie namiotów Arabczyk, ani pastérze tam odpoczywać będą.
21. Ale się tam będą chować zwiérzowie, y napełnią się domy ich smokami: y mieszkać tam będą strusowie, a koszmaczowie tam skakać będą:
22. y będą się ozywać sowy w domiech iego, a Syreny we zborach roskosznych.

CAPUT XIV. — ROZDZIAŁ 14.

O wyswobodzeniu Żydów z niewoli Babilońskiéj, ukaraniu Babilończyków i Filistyńczyków.

1. Prope est, ut veniat tempus ejus, et dies ejus non elongabuntur. Miserebitur enim Dominus Jacob, et eliget adhuc de Israel, et requiescere eos faciet super humum suam: adjungetur advena ad eos, et adhaerebit domui Jacob.
2. Et tenebunt eos populi, et adducent eos in locum suum: et possidebit eos domus Israel super terram Domini in servos et ancillas, et erunt capientes eos, qui se ceperant, et subjicient exactores suos.
3. Et erit in die illa, cum requiem dederit tibi Deus a labore tuo, et a concussione tua, et a servitute dura, qua ante servisti,
4. sumes parabolam istam contra regem Babylonis, et dices: Quomodo cessavit exactor, quievit tributum?

1. Blisko iest że przyydzie czas iego, a dni iego nie odwloką się. Abowiem zlituie się Pan nad Jakobem, y obierze iescze z Izraela, y da im odpocząć na ziemi ich: przyłączy się do nich przychodzień, y przystanie do domu Jakóbowego.
2. Y będą ie trzymać narody, y przywiodą ie na mieysce ich: y posiędzie ie dóm Izraelski na ziemi Pańskiéy za sługi y za służebnice: y będą imać te którzy ie imali, y podbiią wycięgacze swoie.
3. Y będzie dnia onego: gdy tobie Bóg da odpoczynienie od pracy twoiéy, y od drżenia twego, y od niewoli ciężkiey, w któryieś był przed tym,
4. weźmiesz tę przypowieść przeciw królowi Babilońskiemu, y rzeczesz: Jakóż ustał wycięgacz, ustał pobór?

15. *Który nadejdzie.* Kto się przyłączy, jak przekłada Pagninus, to jest do Babilończyków.
17. *Którzy nie będą srebra szukać.* Patrz wyż. w. 12.
18. *Synom.* Malutkim i niemowlątkom.
19. *I będzie Babilon.* Spustoszony i wywrócony.
20. *Aż do końca.* LXX. *na wieki.—Aż do narodu.* LXX. *przez wiele pokoleń.* Jest powtórzenie albo wyjaśnienie tego, co poprzedza; nigdy bowiem nie wróci do dawnéj świetności.— *Ani tam rozbije namiotów Arabczyk.* Przez bojaźń zbójców lub zwierząt, ukrywających się w ruinach Babilonu, jak się pokazuje z wierszów następujących.
21. *Koszmaczowie.* Fauni (bożkowie polowi) i Satyrowie, to jest czarci, którzy się ukazują w miejscach pustynnych pod postacią kosmatych kozłów.—*Skakać będą.* Jak to czynić zwykły kozły swawolne.
22. *Syreny.* Chald. *smoki;* LXX. *jeże,* po hebrajsku jest, *tannim,* to jest, jak powiada św. Hieronim, czarci lub potwory, lub wielkie smoki czubate i skrzydlate.
— *We zborach rozkosznych.* W pałacach rozkosznych, jak przekłada Watablus.

R. 14.—1. *Czas.* Zburzenie Babilonu.—*Nie odwloką się.* Prędko nadejdą.—*Obierze.... z Izraela.* W Judei, do której wrócą. — *Przyłączy się.... przychodzień.* Za wzrostem znaczenia religii żydowskiéj, przyłączą się do nich poganie i staną się prozelitami.
2. *Będą je trzymać.* Wracającym będą ze czcią towarzyszyć.—*Przywiodą je.* Z rozkazu Cyrusa i Artakserksesa, jak się pokazuje Ezdr. r. 1, 2.—*Posiędzie je dóm Izraelski.* Posiadali cielesnie, przyciśnieni ubóstwem, Żydom się zaprzedawali. Poddawali zaś siebie duchownie, gdy przyjmowali religią Żydowską, z czego się rozumie co znaczą słowa które następują, *będą imać, i t. d.*— *Wycięgacze swoje.* Ciemiężców swoich; LXX. *panujących nad sobą,* to jest, gdy niegdyś zostawali w niewoli.
4. *Weźmiesz tę przypowieść.* Pieśń przypowieściową; LXX. *lament ten.*

5. Contrivit Dominus baculum impiorum, virgam dominantium,
6. caedentem populos in indignatione, plaga insanabili, subjicientem in furore gentes persequentem crudeliter.
7. Conquievit et siluit omnis terra, gavisa est et exultavit;
8. abietes quoque laetatae sunt super te, et cedri Libani: ex quo dormisti, non ascendet, qui succidat nos.
9. Infernus subter conturbatus est in occursum adventus tui, suscitavit tibi gigantes. Omnes principes terrae surrexerunt de soliis suis, omnes principes nationum.
10. Universi respondebunt, et dicent tibi: Et tu vulneratus es, sicut et nos, nostri similis effectus es.
11. Detracta est ad inferos superbia tua, concidit cadaver tuum: subter te sternetur tinea, et operimentum tuum erunt vermes.
12. Quomodo cecidisti de coelo Lucifer, qui mane oriebaris? corruisti in terram, qui vulnerabas gentes?
13. qui dicebas in corde tuo: In coelum conscendam, super astra Dei exaltabo solium meum, sedebo in monte testamenti, in lateribus aquilonis.
14. Ascendam super altitudinem nubium, similis ero Altissimo.
15. Verumtamen ad infernum detraheris in profundum laci:
16. qui te viderint, ad te inclinabuntur, teque prospicient: Numquid iste est vir, qui conturbavit terram, qui concussit regna,
17. qui posuit orbem desertum, et urbes ejus destruxit, vinctis ejus non aperuit carcerem?
18. Omnes reges gentium universi dormierunt in gloria, vir in domo sua;
19. tu autem projectus es de sepulcro tuo, quasi stirps inutilis pollutus, et obvolutus cum his, qui

5. Złamał Pan kiy niezbożnych, laskę panuiących,
6. biiącego ludzie w zagniewaniu plagą nieuzdrowioną, podbiiaiącego narody w zapalczywości prześladuiącego okrutnie.
7. Odpoczynęła y umilkła wszytka ziemia, uradowała się y uweseliła:
8. iodły też rozweseliły się nad tobą, y cedry Libańskie: odtąd iakoś zasnął, nie wyciągnie ktory by nas podciął.
9. Piekło ze spodku ruszyło się na podkanie przyszcia twego, wzbudziłoć olbrzymy. Wszyscy książęta ziemscy powstali z stolic swoich, wszytkie książęta narodów.
10. Wszyscy odpowiedzą, y rzeką tobie: Y tyś zranion iest iako y my, stałeś się nam podobny.
11. Stargniona iest do piekła pycha twoia, upadł trup twóy: pod tobą pościelą mola, a przykrycie twoie będą robacy.
12. Jakożeś spadł z nieba Lucyferze, któryś rano wschodził? upadłeś na ziemię, któryś zraniał narody?
13. któryś mówił w sercu twoim: Wstąpię na niebo, nad gwiazdy Boże wywyższę stolicę moię: usiędę na górze testamentu, na stronach północnych.
14. Wstąpię na wysokość obłoków, będę podobny Nawyższemu.
15. Wszakże aż do piekła stargnion będziesz w głębokość dołu:
16. którzy cię uyźrzą przychylą się k tobie, y przypatrować ci się będą: Y onże to mąż który trwożył ziemią, który zatrząsnął królestwy,
17. który obrócił świat w pustynią, y miasta iego rozwalił, więźniom swoim nie otworzył ciemnice?
10. Wszyscy królowie narodów zasnęli w sławie, mąż w domu swoim;
19. a tyś wyrzucony z grobu twego, iako latorośl niepożyteczna, splugawionyś y uwinionyś z ty-

5. *Kij niezbożnych.* Potęgę rozumie, której nadużywali Babilończycy, panowaniem tyrańskiem uciskając Żydów.
6. *W zagniewaniu.* Z gniewem i zawziętością.
7. *Wszystka ziemia.* Przedtém Babilończykom podległa, albo Judea.
8. *Jodły.* Przenośnia jodeł i cedrów oznacza książąt i królów. Albo jest prozopopeja, przez którą się wyraża radość drzew libańskich, że już nie będą więcéj wycinane do wież oblężniczych i innych potrzeb wojennych.—*Nad tobą.* Gdy już poznały, co się przytrafiło tobie.—*Odtąd jakoś zasnął.* Umarł.
9. *Piekło.* Jakby rzekł: Gdy zstępowałeś do piekła, zabiegli tobie drogę będący w tak wielkim tłumie, i t. d. Jest opis przenośny i poetyczny, z nieprzyjaznym sarkazmem i szyderstwem, przez podobieństwo powrótu książęcia zwyciężonego na wojnie. Przez piekło, możemy rozumieć grób i samo piekło. — *Wzbudziłoć olbrzymy.* Wysłano na spotkanie twoje bohaterów, mężów dzielnych i strasznych, jak olbrzymi którzy są w piekle.
11. *Pościelą mola.* Jak się zdarza z trupami umarłych, choćby byli książętami, lub królami.
12. *Jakożeś spadł z nieba, Lucyferze.* Rozumie króla Babilońskiego, który, jak gwiazda Lucyfer, jasno świecił blaskiem królewskiéj godności i sławą potęgi. Zwykle się to miejsce stosuje do djabła, którego Bóg stworzył z blaskiem łaski. — *Któryś rano wschodził.* Który, jak poranna gwiazda Lucyfer, jaśniałeś chwałą i majestatem swojéj potęgi.
13. *Usiędę na górach testamentu.* Jak Bóg był czczony na górze testamentu, to jest w kościele Jerozolimskim, przed jego zburzeniem; tak ja tamże będę czczony.—*Na stronach północnych.* Tenże sam kościół zowie się *stronami północnemi*, ponieważ był położony ku północnéj stronie miasta, jak się pokazuje z owych słów Psal. 47, 3: *Góra Syon, strony północne, miasto króla wielkiego.*
15. *W głębokość dołu.* Jamy grobowéj, owszem piekła potępionych: tak niżéj toż samo miejsce zowie *dnem dołu*, w. 19.
16. *Pochylą się ku tobie.* Żeby widzieć obalonego.—*Onże to.* Są słowa podziwiających upadek króla Babilońskiego.
17. *Więźniom swoim nie otworzył ciemnice.* To jest, tym, których niemiłosiernie i niesprawiedliwie uwięzionych trzymał.
18. *Zasnęli w sławie.* Z chwałą umarli i pogrzebieni.—*Mąż w domu swoim.* Każdy w swoim grobie.
19. *Wyrzucony z grobu.* Nie jesteś wniesiony do grobu.—*Splugawionyś i uwinionyś.* Ropą, krwią i trupami zabitych, a także robactwem ztamtąd wylęgającem się; jest to bowiem to samo co powiedział w. 11:

interfecti sunt gladio, et descenderunt ad fundamenta laci, quasi cadaver putridum.

20. Non habebis consortium, neque cum eis in sepultura: tu enim terram tuam disperdidisti, tu populum tuum occidisti: non vocabitur in aeternum semen pessimorum.

21. Praeparate filios ejus occisioni in iniquitate patrum suorum: non consurgent, nec hereditabunt terram, neque implebunt faciem orbis civitatum.

22. Et consurgam super eos, dicit Dominus exercituum, et perdam Babylonis nomen, et reliquias, et germen, et progeniem, dicit Dominus.

23. Et ponam eam in possessionem ericii, et in paludes aquarum, et scopabo eam in scopa terens, dicit Dominus exercituum.

24. Juravit Dominus exercituum, dicens: Si non, ut putavi, ita erit, et quomodo mente tractavi,

25. sic eveniet, ut conteram Assyrium in terra mea, et in montibus meis conculcem eum, et auferetur ab eis jugum ejus, et onus illius ab humero eorum tolletur.

26. Hoc consilium, quod cogitavi super omnem terram, et haec est manus extenta super universas gentes.

27. Dominus enim exercituum decrevit: et quis poterit infirmare? et manus ejus extenta: et quis avertet eam?

28. In anno, quo mortuus est rex Achaz, factum est onus istud:

29. Ne laeteris, Philisthaea omnis tu, quoniam comminuta est virga percussoris tui, de radice enim colubri egredietur regulus, et semen ejus absorbens volucrem.

30. Et pascentur primogeniti pauperum, et pauperes fiducialiter requiescent: et interire faciam in fame radicem tuam, et reliquias tuas interficiam.

mi którzy są mieczem pobici, y zstąpili do dna dołu iako trup zgniły.

20. Nie będziesz miał towarzystwa ani z nimi w pogrzebie: boś ty ziemię twoię pokaził, tyś lud swóy pomordował, nie będzie zwano na wieki nasienie złośliwych.

21. Zgotuycie syny iego na zabicie dla nieprawości oyców ich: Nie powstaną, ani odziedziczą ziemie, ani napełnią świata miastami.

22. Y powstanę na nie, mówi Pan zastępów: y zatracę imię Babilonu, y szczątek, y płód, y naród, mówi Pan.

23. A uczynię ią dziérżawą ieża, y kałużami wód: y wymiotę ią miotłą wycieraiąc, mówi Pan zastępów.

24. Przysiągł Pan zastępów, mówiąc: Jeśli nie tak będzie iakom umyślił: y iakom w myśli rozbierał, tak się stanie,

25. że zetrę Assyriyczyka w ziemi moiéy, a na górach moich podepcę go: y odeydzie od nich iarzmo iego, a brzemię iego z ramienia iego zięte będzie.

26. Ta rada którąm umyślił na wszytkę ziemię, y ta iest ręka wyciągniona na wszytkie narody.

27. Bo Pan zastępów postanowił: a któż będzie mógł zwątlić? y ręka iego wyciągniona: a któż ią odwróci?

28. Roku którego umarł król Achaz stało się to brzemię:

29. Nie wesel się ty wszytka ziemio Philistyńska, że złamana iest rózga tego który cię bił: bo z korzenia wężowego wynidzie bazyliszek, a nasienie iego pożeraiące ptaka.

30. Y będą się paść pierworodni nędznych, a ubodzy bespiecznie odpoczywać będą: y wygubię głodem korzeń twóy, y szczątki twe wybiię.

Pod tobą pościelą mola, a przykrycie twoje będą robacy.

20. *Nie będziesz miał towarzystwa.* Ponieważ będziesz pozbawiony grobu.— *Nie będzie zwane na wieki nasienie złośliwych.* Zginie pamiątka nasienia i rodu bezbożnych; albowiem po Baltazarze, o którym tu jest mowa, nikt nie nastąpił z rodu Nabuchodonozora, lecz z nim zgasł cały ród królewski, jak uważa ś. Hieronim.

21. *Zgotujcie syny jego na zabicie.* Skażcie na śmierć synów Baltazara.— *Nie powstaną.* Nie ostoją się, nie doznają powodzenia.— *Ani napełnią świata miastami.* Ani się rozmnożą na powierzchni ziemi i po miastach świata całego.

24. *Jeźli nie.* Jest formuła przysięgi, jakby rzekł: Jeśli się tak co do joty nie stanie, Bogiem nie będę.

25. *Że zetrzę Assyryjczyka w ziemi mojéj.* Rozumie Sennacheryba; tego bowiem ztarł Bóg w ziemi swojéj, to jest w Judei. Wraca bowiem prorok do swoich czasów i do Sennacheryba nalegającego już na miasto, o którym powiedział r. 10.

26. *Ta rada którąm umyślił na wszystkę ziemię.* Ta jest pomsta którą zamierzyłem wykonać przeciwko wszystkim narodom podległym Assyryjczykom, albo z nimi sprzymierzonym przeciwko Żydom, jakimi są Syryjczycy, Samarytanie, Moabitowie, Idumejczycy, Filistyni i Egipczycy, którym przeto w rozdziałach następnych zapowiada prorok kary.

28. *Stało się to brzemię.* Wypełniło się to proroctwo przeciwko Filistyńczyków. Powiedzieliśmy wyżéj, że brzemię oznacza proroctwo smutne i klęsk pełne.

29. *Że złamana jest rózga tego który cię bił.* Bijącymi nazywa tych, którzy wielkie porażki zadali Filistyńczykom; jakby rzekł: Nie wesel się, że już dawno Samson, Dawid, Ozyasz pomarli.— *Bo z korzenia wężowego wynijdzie bazyliszek.* Sposób mówienia przysłowiowy, przez który się oznacza, że po klęsce mniéjszéj większa ma nastąpić, i że od rodziców surowszymi i szkodliwszymi będą synowie; bazyliszek bowiem ma jad szkodliwszy niż zwyczajne węże. Samson, Dawid i Ozyasz przyrównywają się do węża, Ezechiasz zaś który po Achazie nastąpił do bazyliszka.— *Pożerające ptaka.* Zabijające Filistynów.

30. *Będą się paść pierworodni nędznych.* Albo pierworodni nędznych to samo są co synowie ubogich, albo się oznaczają bardzo ubodzy; albowiem co w jakiéj rzeczy jest przedniejszém i ważniejszém, to się pierworodném zowie; jako gdy śmierć nazywa się pierworodną, Job 18, 13, oznacza się, iż jest najstraszliwsza i najokropniejsza. Zdanie tedy wiersza jest: Żydzi wprzódy ubodzy i utrapieni będą obfitowali; wy zaś, Filistyńczykowie z głodu poginiecie.— *Korzeń twój.* Nasienie twoje, jak mają LXX.— *Szczątki twe.* Synów twoich.

31. Ulula porta: clama civitas: prostrata est Philisthaea omnis: ab aquilone enim fumus veniet, et non est, qui effugiet agmen ejus.

32. Et quid respondebitur nuntiis gentis? Quia Dominus fundavit Sion, et in ipso sperabunt pauperes populi ejus.

31. Zawyy bramo, wołay miasto: porażona iest Philistea wszytka: bo od północy dym przyydzie, a nie masz ktoby uszedł przed hufem iego.

32. A co odpowiedzą posłóm narodu? Bo Pan założył Sion a w nim nadzieię mieć będą ubodzy ludu iego.

CAPUT XV.

ROZDZIAŁ 15.

O upadku Moabitów, i ubolewaniu Proroka nad ich losem.

1. Onus Moab. Quia nocte vastata est Ar Moab, conticuit; quia nocte vastatus est murus Moab, conticuit.

2. Ascendit domus, et Dibon ad excelsa in planctum super Nabo, et super Medaba, Moab ululavit; in cunctis capitibus ejus calvitium, et omnis barba radetur. *

3. In triviis ejus accincti sunt sacco; super tecta ejus, et in plateis ejus omnis ululatus descendit in fletum. * *(Jer. 48, 37).*

4. Clamabit Hesebon, et Eleale; usque Jasa audita est vox eorum; super hoc expediti Moab ululabunt, anima ejus ululabit sibi.

5. Cor meum ad Moab clamabit, vectes ejus usque ad Segor vitulam conternantem; per ascensum enim Luith flens ascendet, et in via Oronaim clamorem contritionis levabunt.

1. Brzemię Moab. Bo w nocy zburzon iest Ar Moab, umilkł: bo w nocy zburzon iest mur Moab, umilkł.

2. Wstąpił dóm, y Dibon na wyżyny płakać nad Nabo, y nad Medaba, Moab zawył: na każdey głowie iego łysina, y każda broda będzie ogolona.

3. Na rozstaniach iego oblekli się w wory: na dachach iego y na ulicach iego, wszelkie wycie zstąpiło na płacz.

4. Będzie wołać Hesebon y Eleale, aż w Jasa usłyszan iest głos ich; dla tego gotowi Moab wyć będą: dusza iego wyć będzie sobie.

5. Serce moie do Moab wołać będzie, zawory iego aż do Segor iałowice trzecioletney: bo wstępem Luith płacząc wstępować będzie, a na drodze Oronaim wołanie skruszenia podniosą.

---

31. *Zawyj bramo, wołaj miasto.* Wyjcie żałośnie bramy i miasta Filistyńskie. *Przez bramy* rozumie magistraty i książąt (ci bowiem zasiadali i sądzili w bramach), *przez miasta* rozumie lud i pospólstwo; jakby rzekł: Wyjcie, tak książęta jak i lud.— *Od północy.* Od Jerozolimy, która jest na północ od Filistynów.— *Dym przyjdzie.* Liczne wojsko króla Ezechyasza, podnoszące tak wielką kurzawę, iż się będzie wydawała jako obłok lub dym.

32. *Co odpowiedzą posłom narodu.* To jest gdy według zwyczaju z sąsiednich prowincij przyjdą do Żydów, żeby się dowiedzieć o stanie wojny.— *Bo Pan.* Taka będzie odpowiedź, którą dadzą posłom.—*Założył Syon.* Bóg założył i ustalił królestwo Żydowskie.— *Nadzieję mieć będą ubodzy ludu jego.* LXX, *przez niego będą zbawieni maluczcy ludu.* Łatwo to zastosować można do Syonu duchownego, to jest, do kościoła.

R. 15.— 1. *Brzemię Moab.* Chald. *brzemię przeklętego kielicha dla wypicia Moab.* LXX, *słowo przeciwko Moabowi.—Bo w nocy zburzon jest.* Ciemném to jest, ponieważ sposobu zburzenia nie wyraża Pismo ś., lecz tylko czas. Chaldejski jednak powiada, że gdy Moabici spali, miasto wzięte zostało.—*Ar Moab.* Stołeczne miasto Moabitów.— *Mur Moab.* Ar rozumie, który był murem i warownią całéj prowincii.—*Umilkł.* Moab skazany jest na niepamięć i milczenie, ponieważ zupełnie jest zburzony i wywrócony.

2. *Wstąpił dom.* To jest, jak tłumaczy ś. Hieronim, dóm i rodzina królewska wstąpiła na wyżyny, gdzie oddawała cześć swoim bałwanom, iżby tam opłakiwała zagładę królestwa Moabickiego.— *Dibon.* Całe miasto Dibon, które jest miastem Moabitów, wstąpiło na też same wyżyny, żeby opłakiwać zagładę Naba i Medaba, które były miastami do jego prowincii należącemi.— *Zawył.* Jak się dzieje podczas wielkiéj klęski.— *Łysina.* Albowiem na znak boleści golili brodę i głowy, i wór na się wkładali.

3. *Na dachach jego.* Często bowiem na dachach przebywali, które na wschodzie były płaskie.—*Zstąpiło na płacz.* Jak wstąpił płacząc, tak i zstąpił; żadnéj bowiem pomocy w bałwanach nie znalazł. Albo sens jest: po każdem wyciu płacz następował.

4. *Hesebon.* Są miasta należące do posiadłości Moabickich. Patrz Num. 32, 37, i Joz. 13, 21. Albowiem wiele miejsc nadanych Izraelitom, w części nigdy przez nich nie były wzięte w posiadanie z powodu ich gnuśności; w części były odebrane przez Moabitów i innych, do czego im posłużyły domowe niesnaski Żydów.— *Aż w Jasa.* To jest aż na ostatecznych krańcach; albowiem tam Joza, Num, 21, 23; Joz. 21, 36.— *Gotowi Moab.* Przepasani orężem, gotowi do bronienia ojczyzny, złamani na duchu złożą oręż i wyć będą.

5. *Serce moje do Moab wołać będzie.* To jest, z powodu Moabitów. Wyraża prorok, że on się porusza nieszczęściem Moabitów, chociaż są wrogami, to zaś czyni dla żywszego wystawienia ich klęski; jakby rzekł: Boleję i wołam z powodu Moabitów.— *Zawory jego.* Mężni jego żołnierze.— *Aż do Segor.* To jest ucieckną aż do granic królestwa.— *Jałowice trzecioletniéj.* Segor, którego lud mocny i podobny do jałowicy trzechletniéj; w tym bowiem wieku cielce i jałowice są najzdrowsze, najsilniejsze i najjurniejsze.— *Wstępem Luit.* Widać że miasto Luit było na drodze z Moab do Babilonu, położone na wzgórzu; przeto Moabici prowadzeni do Babilonu z płaczem tam wchodzili; z Luit przybyli do Oronaim, który był granicą Moab od strony Babilonu: tam więc jakby po raz ostatni żegnając ojczyznę, z głębokim smutkiem i boleścią w duszy wołali i płakali. Tak ze świętym Hieronimem tłumaczy Kornel. a Lapide. Ale ponieważ Luit znajduje się pomiędzy Areopolem i Segor, jak wskazuje tenże ś. Hieronim, to jest, na południe, a Chaldea na północ; przeto Alwarez prawdopodobniéj sądzi, iż się przepowiada, że płaczący będą wskakiwali na pagórki, żeby z ich szczytów bronić się od nieprzyjaciół. Tak rabin Dawid, Lyranus i Watablus.

6. Aquae enim Nemrim desertae erunt, quia aruit herba, defecit germen, viror omnis interiit.
7. Secundum magnitudinem operis et visitatio eorum: ad torrentem salicum ducent eos.
8. Quoniam circuivit clamor terminum Moab, usque ad Gallim ululatus ejus, et usque ad puteum Elim clamor ejus,
9. quia aquae Dibon repletae sunt sanguine: ponam enim super Dibon additamenta, his, qui fugerint de Moab leonem, et reliquiis terrae.

6. Bo wody Nemrim spustoszone będą, że uschła trawa, ustał urodzay, zieloność wszelaka zginęła.
7. Według wielkości uczynków y nawiédzenie ich: do potoka wiérzbowego powiodą ie.
8. Bo obeszło wołanie granicę Moab, aż do Galim wycie iego, y aż do studnie Elim krzyk iego,
9. bo wody Dibon napełniły się krwie: abowiem położę na Dibon przydatki tym, którzyby uszli lwa z Moab, y ostatkom ziemie.

CAPUT XVI. — ROZDZIAŁ 16.

O pragnieniu oglądania Messyasza, i klęskach Moabitów.

1. Emitte agnum, Domine, dominatorem terrae, de petra deserti ad montem filiae Sion.
2. Et erit, sicut avis fugiens: et pulli de nido avolantes, sic erunt filiae Moab in transcensu Arnon.
3. Ini consilium, coge concilium, pone quasi noctem umbram tuam in meridie, absconde fugientes, et vagos ne prodas!
4. Habitabunt apud te profugi mei: Moab esto latibulum eorum a facie vastatoris, finitus est enim pulvis, consummatus est miser, defecit qui conculcabat terram.
5. Et praeparabitur in misericordia solium, et sedebit super illud in veritate in tabernaculo David, judicans et quaerens judicium, et velociter reddens, quod justum est. * *(Jer. 48, 29)*.
6. Audivimus superbiam Moab, superbus est valde: superbia ejus et arrogantia ejus, et indignatio ejus plus quam fortitudo ejus. *
7. Idcirco ululabit Moab ad Moab, universus

1. Ześli Panie baranka panuiącego ziemi, z skały pustynie do góry córki Siońskiéy.
2. Y będzie: iako ptak uciekaiący, y ptaszęta z gniazda wylataiące, tak będą córki Moab w przeprawianiu Arnon.
3. Wnidź w radę, zbierz gromadę: połóż iako noc cień twóy w południe: pokriy uciekaiące, a tułaiących się nie wydaway.
4. Będą u ciebie mieszkać wygnańcy moi. Moabie bądź ich taynikiem przed pustoszycielem: bo się dokonał proch, skończył się nędznik, ustał który podeptywał ziemię.
5. Y zgotowaną będzie w miłosierdziu stolica, a siędzie na niey w prawdzie w przybytku Dawidowym, sadzący y szukaiący sądu, y oddaiący prędko co iest sprawiedliwego.
6. Słyszeliśmy pychę Moab, pyszny iest barzo: pycha iego y hardość iego y zagniewanie iego więtsze niż moc iego.
7. Dla tego zawyie Moab do Moaba, wszytek

---

6. *Wody Nemrim.* W blizkości których wielu wprzódy mieszkało z powodu ich dogodności, zostaną teraz opuszczone, gdyż wyjdą z brzegów swoich; i dla tego wody słone przyległego morza Martwego, wpłyną do nich, i gorzkiemi i szkodliwemi je uczynią, jak powiada Jerem. 48, 34.— *Że.* To jest, zkąd nastąpiło że uschła trawa, i t. d.
7. *Według wielkości uczynków.* Według wielkości ich niegodziwych uczynków.—*Nawiedzenie.* Karanie.— *Do potoka wierzbowego powiodą je.* Potokiem wierzbowym, powiada ś. Hieronim, jest albo dolina Arabska, przez którą się idzie z Moab do Assyryi i Babilonu, albo Eufrat do którego przylega Babilon; tam bowiem obficie rosną wierzby: tak Psal. 136, 1, mówi się: *Nad rzekami Babilońskiéj ziemie i t. d. Na wierzbach w pośród jéj, powieszaliśmy muzyckie naczynia nasze.*
8. *Obeszło wołanie granicę Moab.* Wszystko napełnione było narzekaniem i płaczem.—*Aż do Gallim.* Gallim i Elim dwa są miasteczka w granicach Moabickich. Wyraża się, że wszystko ma być napełnioném żałobą i krzykiem.
9. *Napełniły się krwie.* Zabitych Moabitów.—*Położę na Dibon przydatki.* Plag; przydam klęski do klęsk, to jest na tych, którzy uciekną z Moab; i ostatkom ziemi, to jest, na resztki zbiegłych Moabitów naprowadzę lwa, to jest, lwów, albo właściwie zwanych, albo raczéj żołnierzy Babilońskich, okrótnych nakształt lwów, których król Babiloński pozostawił na drogach, żeby przejmowali uciekających Moabitów, i w niewolę brali, albo zabijali.

R. 16.— 1. *Ześli... baranka.* Patrz Wujka.
2. *I będzie.* Wraca do klęsk Moabitów.— *Jako ptak uciekający.* Moabici przez rzekę Arnon, gdzie są granice Moab, do Babilonu z gwałtownością i szybkością będą przyprowadzeni, i tam zostaną rozproszeni, jako się rozpraszają ptaki porzucając gniazdo, które przez kogoś jest napastowane.
3. *Wnijdź w radę.* Poszukaj sposobu, jak przebłagać Boga zagniewanego.— *Połoź jako noc cień twój w południe.* W południe gorąca utrapienia Izraelitów, miéj ich w opiece, rozciągając nad nimi jakby cień twój; bo będąc miłosiernym względem drugich, i sam miłosierdzia dostąpisz: mówi się *jako noc,* żeby oznaczyć opiekę zupełną, zabespieczającą od wszelkiego gorąca utrapienia.—*Pokryj uciekające.* Izraelitów.
4. *Bo się dokonał proch.* Króla Babilońskiego rozumie, jakby rzekł: Wkrótce się skończy i zniknie jako proch, i rychło nędznie zginie. Emmanuel Sa tłumaczy o pyle, który podnoszą ścigający, gdy gonią za uciekającymi.
5. *Zgotowana będzie w miłosierdziu stolica.* Przygotowana będzie stolica królestwa Judzkiego Ezechyaszowi królowi sprawiedliwemu i dobremu, i jego potomkom, to jest, będzie utwierdzona i wzmocniona z miłosierdzia Bożego.
6. *Słyszeliśmy.* Przechodzi do karania pychy Moabitów.— *Zagniewanie.* Jak pycha w uczynkach, hardość w mowie, tak w ruchach zagniewanie zdaje się przebijać.
7. *Zawyje Moab do Moaba.* Będzie wył jeden do drugiego, obywatele jednego miasta do obywateli dru-

ululabit: his, qui laetantur super muros cocti lateris, loquimini plagas suas.
8. Quoniam suburbana Hesebon deserta sunt, et vineam Sabama domini gentium exciderunt: flagella ejus usque ad Jazer pervenerunt: erraverunt in deserto, propagines ejus relictae sunt, transierunt mare.
9. Super hoc plorabo in fletu Jazer vineam Sabama: inebriabo te lacryma mea, Hesebon et Eleale, quoniam super vindemiam tuam, et super messem tuam vox calcantium irruit.
10. Et auferetur laetitia et exultatio de Carmelo, et in vineis non exultabit, neque jubilabit: vinum in torculari non calcabit, qui calcare consueverat: vocem calcantium abstuli.
11. Super hoc venter meus ad Moab quasi cithara sonabit, et viscera mea ad murum cocti lateris.
12. Et erit: cum apparuerit, quod laboravit Moab super excelsis suis, ingredietur ad sancta sua, ut obsecret, et non valebit.
13. Hoc verbum, quod locutus est Dominus ad Moab ex tunc:
14. et nunc locutus est Dominus, dicens: In tribus annis, quasi anni mercenarii, auferetur gloria Moab super omni populo multo, et relinquetur parvus et modicus, nequaquam multus.

wyć będzie: tym którzy się wesela, z murów z cegły upalonéy, powiadaycie plagi ich.
8. Abowiem przedmieścia Hesebon spustoszone są, a winnicę Sabama panowie pogańscy wycięli: latorośli iego aż do Jazera zaszły: błąkali się po puszczy, latorośli iego opusczone są, przeszli morze.
9. Dla tego płakać będę w płaczu Jazer winnice Sabama: upoię cię łzą moią, Hesebonie y Elealu: bo na zbiéranie win twoie, y na żniwo twoie okrzyk tłoczących przypadł.
10. Y odięte będzie wesele y radość z Karmela, y w winnicach nie będzie się weselił ani wykrzykał; wina w prasie nie będzie deptał ten, który był zwykł deptać: odiąłem głos depcących.
11. Dla tego brzuch móy nad Moabem iako cytra brzmieć będzie, a wnętrzności moie nad murem z wypalonéy cegły.
12. Y będzie: Gdy się pokaże o co pracował Moab na wyżynach swoich, wnidzie do świątnice swoiéy aby się modlił, a nie będzie mógł.
13. To słowo które mówił Pan do Moab od onego czasu:
14. a teraz rzékł Pan, mówiąc: Przez trzy lata, iako lata naiemnicze, odięta będzie sława Moab nad wszytkim ludem wielkim, a zostanie mały y lichy, y niewielki.

Wykład X. J. Wujka. — **Roz. 16.** w 1. *Ześlij Panie baranka panującego.* Żydowie to wykładają o barankach które Moabitowie dawali królowi Izraelskiemu. Ale Hieronim ś. i inszy doktorowie, wykłada to o Chrystusie którego Izajasz żądał. W przeszłym bowiem rozdziale opowiedział spustoszenie Moabitów, a teraz giego, i tegoż samego miasta pomiędzy sobą. Albo *Moab do Moab*, to jest Moabici pozostali będą opłakiwali Moabitów zabitych; tak Watablus. Albo *Moab do Moab*, to jest, Moab sam do siebie, albo ze sobą będzie wył, jak zwykle czynią w żałości i rozpaczy będący.— *Z murów z cegły upalonéj.* Watablus przekłada: *na fundamenta Chir-Hareset powiadajcie*, tak iż *Chir-Hareset* byłoby imieniem własném miasta które od cegłowego muru imię miało; tak też rozumie Pagninus i Cornel. a Lapide. Tak więc Wulgata położyła tłumaczenie imienia za samo imię własne, jak to i gdzieindziéj nierzadko czyni. Obacz kilka przykładów na końcu r. 2, I. Paral. Zdanie więc jest: powiedzcie Moabitom, że Chir-Hareset, który jest ich twierdzą niedobytą, w któréj się pysznią, nie obroni ich, lecz będzie wziętą przez nieprzyjaciół.— *Plagi ich.* Plagi które zagrażają.
8. *Hezebon.* Miasto Moabitów.— *Winnicę Sabama.* Miasto Sabama, które allegorycznie winnicą zowie.— *Panowie pogańscy.* Królowie Assyryjscy.— *Latorośli.* Obywatele.— *Aż do Jazera zaszły.* Uciekając.— *Opuszczone są.* Które pozostały, i klęski uszły.— *Przeszli morze.* Uciekając; albo do Babilonu w niewolę uprowadzone, przebyły morze Martwe.
9. *Dla tego.* Z tego powodu.— *W płaczu Jazer.* Jak opłakiwałem Jazer.—*Winnicę Sabama.* Patrz w. poprz. —*Upoję cię łzą moją.* Zroszę, wyleję obfite łzy nad zniszczeniem twojém.— *Bo na zbieranie win twoje.* Albowiem jesteś obrany z winnych gron twoich i zżęty przez nieprzyjaciół, którzy na cię napadli, i ze wściekłością i wrzawą podeptali. Allegorya żniwa i winobrania oznacza ostateczną tych miast zagładę.
10. *Z Karmela.* To jest, z miejsc żyznych Moabitów podobnych do Karmelu.— *W winnicach nie będzie się weselił.* Mają bowiem zwyczaj weselić się i śpiewać winiarze podczas obfitego winobrania i wytłaczania, przeto Jerem.: *Tłoczący wino nie będzie zwykłéj pobudki śpiewał*, r. 48, 33.
11. *Brzuch mój.* Wnętrzności moje tknięte boleścią i politowaniem.— *Jako cytra brzmieć będzie.* Nad waszą porażką żałośny dźwięk wydadzą.—*A wnętrzności moje.* Jest powtórzenie tegoż samego zdania.— *Nad murem z wypalonéj cegły.* Powiedzieliśmy wyż. w. 7, że *mur z wypalonéj cegły*, jest imię właściwe miasta; zdanie jest: i wnętrzności moje będą brzmiały, to jest, wydadzą głos płaczliwy nad Chir-Hareset miastem Moabickiém.
12. *Pracował Moab na wyżynach swoich.* Napróżno się męczyli Moabitowie błagając bałwanów swoich, które są na wyżynach.— *Wnijdzie do świątnice swojéj.* Do innych świątyń swych wnijdzie, żeby przebłagać bożków swoich.— *Nie będzie mógł.* Być wybawionym od klęski.
13. *To słowo.* Aż do tego miejsca wyliczałem przepowiednie i groźby przeciwko Moabitom.
14. *Przez trzy lata.* W roku trzecim od spustoszenia Jerozolimy przez Nabuchodonozora; albo położona jest liczba określona zamiast nieokreślonéj, jakby rzekł: Nie wiele co potém. Albo zapewne oznacza się, że przez trzy lata ma trwać klęska Moabitów.—*Jako lata najemnicze.* Lata te spustoszenia Moabickiego zowią się najemniczemi dla tego, że w nich jakby w nagrodę zniszczonéj przez siebie Jerozolimy, i wykonanéj pomsty Bożéj, Nabuchodonozor miał wziąść królestwo i łupy Moabickie, powiada ś. Hieronim; jak tenże za zburzenie Tyru jakby w nagrodę otrzymał od Boga Egipt, Ezech. 29, 20. Albo się zowią latami najemniczemi w tém znaczeniu, iż są dokładnie policzone, jak to zwykli czynić ci, którzy się najmują do czego. Patrz niżéj r. 21, 16.— *Nad wszystkim ludem wielkim.* Z tak licznego ludu Moabskiego, w którym się on przechwala.

prosi Boga, aby nie wszystkich zgładzał, wiedząc iż Chrystus miał się narodzić z Dawida, którego rodzaj był z Ruth Moabitki. Bo Ruth pojął Booz z którego się urodził Obed, a z tego Jesse ojciec Dawidów, z tychże nasienia Chrystus. Skała pustynie, było miasto Moabitów, gdzie się urodziła Ruth. Góra córki Syońskiej jest Jeruzalem, które znaczy kościół. A tak gdy mówi Izajasz: Poślij Panie Baranka i t. d. jakoby rzekł: Nie wygładzaj Panie Moabitów do końca, z których rodu ma się narodzić Chrystus. Poślij tego, który jako baranek niewinny, za nas ofiarowany, nas wykupi, tenże jest panujący ziemi: poślij go z skały pustynie z miasta Moabitów, na górę Syon, to jest do kościoła i t. d.

CAPUT XVII.

1. Onus Damasci. Ecce Damascus desinet esse civitas, et erit sicut acervus lapidum in ruina.

2. Derelictae civitates Aroer gregibus erunt, et requiescent ibi: et non erit, qui exterreat.

3. Et cessabit adjutorium ab Ephraim, et regnum a Damasco, et reliquiae Syriae sicut gloria filiorum Israel erunt: dicit Dominus exercituum.

4. Et erit in die illa: attenuabitur gloria Jacob, et pinguedo carnis ejus marcescet.

5. Et erit sicut congregans in messe, quod restiterit, et brachium ejus spicas leget, et erit sicut quaerens spicas in valle Raphaim.

6. Et relinquetur in eo sicut racemus, et sicut excussio oleae duarum vel trium olivarum in summitate rami, sive quatuor aut quinque in cacuminibus ejus fructus ejus: dicit Dominus Deus Israel.

7. In die illa inclinabitur homo ad Factorem suum, et oculi ejus ad sanctum Israel respicient,

8. et non inclinabitur ad altaria, quae fecerunt manus ejus: et quae operati sunt digiti ejus, non respiciet, lucos et delubra.

9. In die illa erunt civitates fortitudinis ejus derelictae sicut aratra, et segetes, quae derelictae sunt a facie filiorum Israel. Et eris deserta,

10. quia oblita es Dei salvatoris tui, et fortis adjutoris tui non es recordata: propterea plantabis

ROZDZIAŁ 17.

O upadku Damaszku, nawróceniu się Izraelitów, porażce Sennacheryba.

1. Brzemię Damaszkowe. Oto Damaszek przestanie bydź miastem, a będzie iako gromada kamienia po obaleniu.

2. Opusczone miasta Aroer będą dla trzód, y będą tam legać, a nie będzie ktoby ploszał.

3. Y ustanie pomoc od Ephraima, y królestwo od Damaszku: a ostatki Syriiéy będą iako sława synów Izraelowych: mówi Pan zastępów.

4. Y będzie w on dzień: umnieyszona będzie sława Jakobowa, a tłustość ciała iego wychudnie.

5. Y będzie iako ten który zbiera we żniwo co zostawa: a ramię iego kłosy zbierać będzie: y będzie iako szukaiący kłosów w dolinie Raphaim.

6. Y zostanie w nim iako grono wina, y iako na otrzęsionéy oliwie dwie abo trzy oliwki na wierzchu gałęzi, abo cztéry abo pięć na wierzchu iego owocu iego, mówi Pan Bóg Izraelów.

7. W on dzień nakłoni się człowiek do stworzyciela swego, y oczy iego ku świętemu Izraelowemu pogądać będą,

8. a nie przykłoni się do ołtarzów, które udziałały ręce iego: a na to co uczyniły palce iego nie poyźrzy, na gaie y na zbory.

9. W on dzień będą miasta mocy iego pozostawione iako pługi, y zboża które pozostały przed synmi Izraelskimi, y będziesz pustą,

10. iżeś zapomniała Boga zbawiciela twego, a nie wspomniałaś na mocnego pomocnika twego:

R. 17.—1. *Brzemię Damaszkowe.* Patrz, co się rzekło r. 13, w. 1.— *Damaszkowe.* Przepowiada prorok grożące spustoszenie Syryi, któréj stolicą był Damaszek, dokonać się mające przez Teglatfalasara. IV. Król. 16, 9.

2. *Aroer.* Miasto Syryjskie, różne od Aroer miasta Judzkiego.—*Będą tam legać.* Będą się tam pasły trzody, jako w miejscu ogołoconém z mieszkańców.

3. *Ustanie pomoc od Efraima.* Dziesięć pokoleń królestwa Izraelskiego, sprzymierzone z miastem Damaszkiem, nie dadzą mu pomocy.—*Królestwo od Damaszku.* To jest ustanie, po zburzeniu królestwa Syryjskiego.—*Ostatki Syryi.* Pozostałe po porażce.— *Jako sława synów Izraelowych.* Jako Samarya, którą się chlubili Izraelici, jako miastem królewskiém i świetném. Samarya bowiem była spustoszona przez tegoż samego króla Assyryjskiego i około tegoż samego czasu co Damaszek. Albo przez sławę synów Izraelowych rozumie Jerozolimę, która w następnym wierszu zowie się *sławą Jakóbową.*

4. *Umniejszona będzie sława Jakóbowa.* LXX, *upadek chwały Jakóbowéj.* Oznacza spustoszenie Samaryi, która się zowie chwałą Izraelową, czyli Jakóbową. Albo jakośmy rzekli, Jerozolimę rozumie.— *Tłustość.* LXX mają, *tłuste rzeczy chwały jego zostaną wstrząśnięte,* to jest, ściśniona nieszczęściami i utrapieniami, zostanie przywiedzioną do niewielkiéj liczby mieszkańców.

5. *I będzie.* Król Assyryjski raz i drugi porażkę zada, nie tylko czyniąc żniwo, lecz także i kłosy zbierając z téj niewielkiéj liczby która pozostanie.—*Który zbiera we żniwo co zostawa.* Który zbiera kłosy, które umknęły sierzpa żeńców.— *W dolinie Rafaim.* LXX, *w dolinie twardéj.*

6. *I zostanie w nim.* W królestwie Samaryjskiém pozostanie nazbyt mała liczba, tak jak niewiele pozostaje w winnicach opadków po winobraniu.—*Owocu jego.* Które to oliwki są owocem onego otrzęsionego drzewa.

7. *Nakłoni się człowiek do stworzyciela swego.* Opuściwszy bałwany nawróci się do Pana: to się stało na upomnienie Ezechiasza, II. Paral. 30 i 31.—*Ku świętemu Izraelowemu poglądać będą.* Obrócą się i nawrócą się do Boga Izraelskiego, od którego się wprzódy byli odwrócili.

9. *Miasta mocy jego.* Miasta mocne i warowne Izraelskie i Syryjskie.—*Które pozostały przed synami Izraelskimi.* Amorrejczycy bowiem, jak tylko przybyli Hebrajczycy z Egiptu do ziemi obiecanéj, opuściwszy żniwa, pługi i wszystkie narzędzia rolnicze, ze strachu pouciekali.— *Będziesz pustą.* Samarya.

10. *Szczepić będziesz szczepienie wierne.* Choćbyś

plantationem fidelem, et germen alienum seminabis.

11. In die plantationis tuae labrusca, et mane semen tuum florebit: ablata est messis in die haereditatis, et dolebit graviter.

12. Vae multitudini populorum multorum, ut multitudo maris sonantis: et tumultus turbarum, sicut sonitus aquarum multarum.

13. Sonabunt populi, sicut sonitus aquarum inundantium, et increpabit eum, et fugiet procul: et rapietur sicut pulvis montium a facie venti, et sicut turbo coram tempestate.

14. In tempore vespere, et ecce turbatio: in matutino, et non subsistet: haec est pars eorum, qui vastaverunt nos, et sors diripientium nos.

przetóż szczepić będziesz szczepienie wierne, y będziesz siała nasienie obce.

11. W dzień szczepienia twego płonne wino, a rano nasienie twe zakwitnie: odięte iest żniwo w dzień dziedzictwa, a będzie ciężko żałować.

12. Biada zgrai narodów mnogich, iako mnostwo morza szumiącego: a zgielk gminu iako szum wód wielkich.

13. Zaszumieią narodowie iako szum wód wzbiéraiących: y sfuka ji, y uciecze daleko: y będzie porwany iako proch na górach przed wiatrem, y iako wicher przed wiatrem.

4. Czasu wieczornego, ali oto trwoga: a rano y nie ostoi się: tenci iest dział onych którzy nas pustoszyli, y los którzy nas darli.

CAPUT XVIII. — ROZDZIAŁ 18.

O karach mających spaść na Etyopią, i nawróceniu się Izraelitów.

1. Vae terrae cymbalo alarum, quae est trans flumina Aethiopiae,

2. qui mittit in mare legatos, et in vasis papyri super aquas. Ite angeli veloces ad gentem convulsam, et dilaceratam: ad populum terribilem, post quem non est alius: ad gentem exspectantem et conculcatam, cujus diripuerunt flumina terram ejus:

3. omnes habitatores orbis, qui moramini in terra, cum elevatum fuerit signum in montibus, videbitis, et clangorem tubae audietis,

4. quia haec dicit Dominus ad me: Quiescam, et considerabo in loco meo, sicut meridiana lux clara est, et sicut nubes roris in die messis.

1. Biada ziemi cymbałowi skrzydeł, która iest za rzékami Etyopskimi,

2. która śle na morze posły, w naczyniu z papirowego drzéwka po wodach. Idźcie Aniołowie prędcy do narodu rozerwanego y rozszarpanego, do ludu strasznego, po którym nie masz innego, do narodu czekaiącego y podeptanego, którego ziemię rzéki rozerwały:

3. wszyscy obywatele świata, którzy mieszkacie na ziemi, gdy podniosą chorągiew na górach uyźrzycie, y dzwięk trąby usłyszycie,

4. bo to mówi Pan do mnie: Uspokoię się, a patrzyć będę na mieyscu moim, iako światło w południe iasne iest, a iako obłok rosisty we żniwa.

zasadził szczepy pewne, i które nie zawodzą nadziei rolnika, jednakże obfite owoce, które przyniosą, nie tobie przyniosą, lecz nieprzyjaciołom twoim, którzy je zrywać będą.— *Nasienie obce.* Ponieważ, jako się rzekło, komu innemu rodzić będą.

11. *W dzień szczepienia twego płonne wino.* Co się zaś ciebie dotyczy, to samo będzie, jakby były płonnemi; albowiem owoce ich nie ty, lecz nieprzyjaciele twoi pożywać będą.— *Rano nasienie twe zakwitnie.* I uczyni nadzieję obfitego plonu: lecz nie dla ciebie pole lub winnica owoc przyniesie, ale nieprzyjacielowi.— *W dzień dziedzictwa.* Gdy nadejdzie czas jego posiadania i dziedziczenia, to jest czas żniwa i winobrania.— *A będzie ciężko żałować.* Boleść ci przyniesie; w hebr. bowiem jest *chieb*, w odmianie słowa *picl*, która jest czynna.

12. *Biada zgrai narodów mnogich!* Biada Syryi, i Samaryi, i jéj licznym zastępom wojskowym, które wystawiły przeciwko królestwu Judzkiemu.— *Jako mnóstwa.* Którego wojska szmer i wrzawa podobna jest do szumu morskiego.

13. *Sfuka.* Pohamuje, powstrzyma.— *I jako wicher przed wiatrem.* Jako wiatr gwałtowny rozwiewa pączki drzew; w hebr. *galgal*, co zaś to znaczy, wytłumaczyliśmy Psal. 82, 14. Patrz co się tam rzekło.

14. *Czasu wieczornego.* W przeciągu bardzo krótkiego czasu będzie spustoszone, zniszczone.— *Ten ci jest dział onych.* Taki koniec czeka tych, którzy pustoszyli nas i królestwo nasze.

R. 18.— 1. *Cymbałowi skrzydeł.* P. W.—*Która jest za rzekami Etyopskiemi.* Która jest za Egiptem, przez którą płynie siedm rzek, to jest Nil, który siedmią ujściami wpada do morza. Nil zowie się rzekami Etyopskiemi, ponieważ przez Etyopią wpada do Egiptu.

2. *Która.* Kraina Etyopska.— *Śle na morze posły.* Przez morze Arabskie posyła posłów dla wypowiedzenia wojny Assyryjczykom.—*W naczyniu z papyrowego drzewka po wodach.* P. W.— *Idźcie aniołowie prędcy.* Assyryjczyków rozumie.— *Do narodu rozerwanego i rozszarpanego.* Do Etyopczyków, którzy z wyroku Bożego wkrótce mają być rozszarpani i rozproszeni. Albo którego znaczna część zajęta jest odległemi wyprawami.— *Ludu strasznego.* Ludu, który z powodu swojego mnóstwa i oręża strasznym się wydawał.—*Po którym niemasz innego.* Albowiem Etyopia na południe rozciąga się aż do przylądka Dobréj Nadziei i do morza.—*Narodu czekającego.* Narodu, który swojemi grzechami wołającemi do nieba, oczekuje kary Boskiéj, albo oczekiwać może. Albo się mówi *oczekujący*, ponieważ jako Egipt, tak i Etyopia oczekuje wylania Nilu, przez które szlamują się i użyźniają się pola. Które tłumaczenie daje się potwierdzić z tego: w hebrajskim zamiast *oczekującego quau quau, linie, linie:* jakowe czytanie zdaje się oznaczać geometryczne linie, za pomocą których Etyopczycy rozróżniają pola szlamem zalane, iżby każdy mógł poznać swoję posiadłość.— *Podeptanego.* Szlamem zalaną. — *Rozerwały.* Albowiem pęd i wylew wody porusza z miejsca ziemię, i w niejaki sposób rozrywa.

3. *Wszyscy obywatele świata.* Wszyscy którzy zamieszkujecie ziemię, gdy podniosę wojenny znak na górach, ujrzycie jaka ma być zadana klęska pysznemu ludowi.

4. *Uspokoję się, a patrzeć będę na miejscu mojém.* Z góry, z wysokości tronu mojego, w milczeniu, a nawet

5. Ante messem enim totus effloruit, et immatura perfectio germinabit, et praecidentur ramusculi ejus falcibus: et quae derelicta fueriut, abscindentur, et excutientur.
6. Et relinquentur simul avibus montium, et bestiis terrae, et aestate perpetuą erunt super eum volucres, et omnes bestiae terrae super illum hiemabunt.
7. In tempore illo deferetur munus Domino exercituum a populo divulso et dilacerato: a populo terribili, post quem non fuit alius, a gente exspectante, exspectante et conculcata, cujus diripuerunt flumina terram ejus, ad locum nominis Domini exercituum, montem Sion.

5. Bo przed żniwem wszytek okwitnął, y niedoźrzała doskonałość rodzić będzie, y oberzną gałązki iego siérpami: a co zostanie, będzie obrzezane y obite.
6. A ostawione będą pospołu ptastwu górnemu, y bestyam ziemie: a przez wszytko lato będą na nim ptacy, y wszytkie bystyie ziemie na nim zimować będą.
7. Na on czas przyniesion będzie dar Panu zastępów od ludu oderwanego y rostarganego: od ludu strasznego, po którym nie był inny, od ludu czekaiącego, czekaiącego y podeptanego, którego ziemię rozerwały rzéki, na mieysce imienia Pana zastępów górę Sion.

Wykład X. J. Wujka—Roz. 18. w. 1. *Biada ziemi cymbałowi skrzydeł.* To jest, biada Egiptowi, który ma skrzydła albo wojska, jako cymbały brzmiące. Inni przekładają tak: Biada ziemi która okrętów skrzydlastych, to jest z żaglami, używa. Inni jeszcze tak: Biada ziemi cieniowi skrzydeł, albo cień czyniący skrzydły: to jest która pod cieniem skrzydeł swoich inne chce okrywać: Albo którą zacimiają żagle jako skrzydła.
2. *W naczyniu z papierowego drzewka.* Jest drzewo nazwane papirus, które rośnie u Egiptu nad rzeką Nilus: z tego drzewa czynią naczynia w których jeżdżą po morzu, Plinius lib. 13 c. 11.

CAPUT XIX. — ROZDZIAŁ 19.

O karach na Egipcyan, i ich nawróceniu się do Boga.

1. Onus Aegypti. Ecce Dominus ascendet super nubem levem, et ingredietur Aegyptum, et commovebuntur simulacra Aegypti a facie ejus, et cor Aegypti tabescet in medio ejus.
2. Et concurrere faciam Aegyptios adversus Aegyptios, et pugnabit vir contra fratrem suum, et vir contra amicum suum: civitas adversus civitatem, regnum adversus regnum.
3. Et dirumpetur spiritus Aegypti in visceribus ejus, et consilium ejus praecipitabo, et interrogabunt simulacra sua, et divinos suos, et pythones et ariolos.
4. Et tradam Aegyptum in manu dominorum

1. Brzemię Egyptu: Oto Pan wsiędzie na obłok lekki, y wnidzie do Egyptu, y poruszą się bałwany Egyptskie od obliczą iego, y serce Egyptskie zemdleie w nim.
2. Y spuszczę Egyptczyki z Egyptczykami: y będzie walczył mąż z bratem swoim, y mąż z przyiacielem swoim, miasto z miastem, królestwo z królestwem.
3. Y rozerwie się duch Egyptski we wnętrznościach iego, a radę iego na dół zrzucę: y będą się pytać bałwanów swych y wieszczków swych, y pithonów, y wróżków.
4. Y podam Egypt w ręce panów okrutnych, a

---

z radością, przypatrywać się będę niby igrzyskom, to jest, temu widokowi pomsty mojéj, klęskom Etyopskim. —*Jako światło w południe.* Gdy Etyopczycy będą w ciemnościach, to jest w ucisku, ja przebywając w jasném i pogodném świetle mojém, z jasnością, pogodą i chwałą im się przypatrywać będę. — *A jako obłok rosisty we żniwa.* Oni się piec będą, a ja jakby w obłoku rosistym wolny będę od wszelkiego upalenia, i ztamtąd spuszczę cokolwiek rosy na spustoszenie Etyopczyków, łagodząc ich klęski moją łaskawością, iżby zupełnie nie byli zniszczeni. Albo samym Assyryjczykom będę jakby obłokiem ich orzeźwiającym, wspierającym, umacniającym.
5. *Przed żniwem wszystek okwitnął.* Niewczesną rozkoszą wszystek odkwitnął, i dla tego owocu nie wydał, jak się zdarza z drzewami, które przed czasem kwiat wypuszczają. Przez tę allegoryą oznacza przedwczesne przechwalanie się Etyopczyków.—*Oberzną gałązki jego sierpami.* Młodzieńców oznacza, których zeżnie wściekły gniew Assyryjczyków. — *A co zostanie.* Rozumie resztki Etyopczyków, którzy umkną od wojny. — *Będzie obrzezane i obite.* Będą pojmane, złupione, rozproszone, pobite.
6. *Ostawione będą.* Na rozchwytanie ptakom i dzikim zwierzętom.—*A przez wszystko lato będą na nim ptacy.* Albowiem tak wielka będzie porażka i obfitość trupów niepogrzebionych, iż na całe lato, i następną zimę, wystarczą na pokarm dzikim zwierzętom.
7. *Na on czas.* W czasach Chrystusa, do którego swoim zwyczajem nagle przechodzi Izaijasz. — *Przyniesion będzie dar.* Na znak poddaństwa, albowiem Etyopczycy przyjmą jarzmo Chrystusowe, o których powiedziano Psal. 71, 9: *Przed nim będą padać Murzynowie, i t. d.*— *Od ludu czekającego.* To się wytłumaczyło wyż. w. 2.— *Na miejsce imienia.* Gdzie się wzywa imię Pańskie.
R. 19. — 1. *Brzemię.* Ciężkie i smutne proroctwo przeciwko Egiptowi. — *Pan wsiędzie na obłok lekki.* Mówi się to poetycznie; wystawuje się bowiem, że Bóg mściciel jedzie na obłoku jakby na wozie.—*Lekki.* Szybki. —*Poruszą się bałwany Egipskie.* Assyryjczycy złupią świątynie i bożków złotych i srebrnych Egipczyków, i ich z Egipczykami uprowadzą do niewoli Babilońskiéj, jak powiada Jerem. r. 43, 12.
2. *Egipczyki z Egipczykami.* Niezgodnych z sobą, i jednych rozkazujących żeby się oddać Assyryjczykom, drugich się temu sprzeciwiających. —*Królestwo z królestwem.* LXX mają, *urząd przeciwko urzędowi.*
3. *Rozerwie się duch Egipski we wnętrznościach jego.* To samo jest co się rzekło w wierszu poprzedzającym, *serce Egipskie zemdleje.* LXX mają, *zatrwoży się duch.*—*Na dół zrzucę.* Odejmę mu radę i przytomność.—*Pitonów.* Patrz co się rzekło I. Król. 28, 7.

crudelium, et rex fortis dominabitur eorum; ait Dominus Deus exercituum.

5. Et arescet aqua de mari, et fluvius desolabitur, atque siccabitur.

6. Et deficient flumina: attenuabuntur, et siccabuntur rivi aggerum. Calamus et juncus marcescet:

7. nudabitur alveus rivi a fonte suo, et omnis sementis irrigua siccabitur, arescet, et non erit.

8. Et moerebunt piscatores, et lugebunt omnes mittentes in flumen hamum, et expandentes rete super faciem aquarum emarcescent.

9. Confundentur, qui operabantur linum, pectentes et texentes subtilia,

10. et erunt irrigua ejus flaccentia: omnes, qui faciebant lacunas ad capiendos pisces.

11. Stulti principes Taneos, sapientes consiliarii Pharaonis dederunt consilium insipiens: quomodo dicetis Pharaoni: Filius sapientium ego, filius regum antiquorum?

12. Ubi nunc sunt sapientes tui? annuntient tibi, et indicent, quid cogitaverit Dominus exercituum super Aegyptum.

13. Stulti facti sunt principes Taneos, emarcuerunt principes Mempheos, deceperunt Aegyptum, angulum populorum ejus.

14. Dominus miscuit in medio ejus spiritum vertiginis, et errare fecerunt Aegyptum in omni opere suo, sicut errat ebrius et vomens.

15. Et non erit Aegypto opus, quod faciat caput et caudam incurvantem et refrenantem.

16. In die illa erit Aegyptus quasi mulieres: et stupebunt, et timebunt a facie commotionis manus Domini exercituum, quam ipse movebit super eam.

17. Et erit terra Juda Aegypto in pavorem; omnis, qui illius fuerit recordatus, pavebit a facie consilii Domini exercituum, quod ipse cogitavit super eam.

król mocny będzie panował nad nimi, mówi Pan Bóg zastępów.

5. Y wyschnie wodą z morza, a rzeka usłanie y wyschnie.

6. Y usłaną rzeki: zniszczeią y powysychaią potoki przekopów. Trzcina y sitowie powiędnie:

7. obnaży się łożysko potokowe od stoku swego, y każde zaśianie wilgotne oschnie, zwiędnie y nie będzie.

8. Y zasmęcą się rybitwi, y płakać będą wszyscy którzy miecą do rzeki wędę, a ci którzy rozciągaią sieć po wodzie, zemdleią.

9. Zawstydzą się ci którzy robili len, którzy czosali y tkali subtelne rzeczy,

10. y będą wilgotne iego osłabiałe, wszyscy którzy czynili sadzawki na łowienie ryb.

11. Głupie książęta Taneyskie, mądrzy raycy Pharaonowi dali radę niemądrą: iakóż rzeczecie Pharaonowi: synem ia mądrych, synem królów starodawnych?

12. Gdzież teraz są mędrcowie twoi? niech ci oznaymią y okażą co umyślił Pan zastępów o Egyptcie.

13. Zgłupiały książęta Taneyskie, uschły książęta Mempheyskie, zwiedli Egypt węgieł ludów iego.

14. Pan namieszał w pośrzodku iego ducha wichrowatego: y zawiedli w błąd Egypt w każdéy sprawie iego, iako błądzi piiany y zwracaiący.

15. Y nie będzie w Egyptcie uczynku, którýby uczynił głowę y ogon, nakrzywiaiący y wściągaiący.

16. W on dzień będzie Egypt iako niewiasty, y zdumieią się, a będą się bać od poruszenia ręki Pana zastępów, którą on będzie ruszał nad nim.

17. Y będzie ziemia Judzka Egyptowi strachem: każdy kto ią wspomni, będzie się lękał rady Pana zastępów, którą on nań umyślił.

---

5. *Wyschnie woda z morza.* Wygórowane przedstawienie klęski, jakby rzekł: Zupełnie będzie pozbawiona wody rzeka Nil, od której zależy żyzność całego Egiptu. Zowie zaś Nil *morzem*, ponieważ Żydzi zgromadzenie wód i jeziora morzem nazywają. Albo sens jest: rzeczy tak się będą miały, jakby nie było zupełnie wody w morzu, ponieważ ustanie handel z powodu morskich rozbojników.

6. *Potoki przekopów.* Potoki płynące pomiędzy przekopami.—*Trzcina i sitowie powiędnie.* Nie będą przydatne trzciny i papirusowe drzewa, z których się budować zwykły okręta.

7. *Od stoku.* Gdy ustanie źródło wodę wydawać.

9. *Którzy robili len.* Który dla suchości gruntu nie będzie mógł rodzić. Len wilgotnego gruntu wymaga.

10. *Osłabiałe.* Wyschłe —*Wszyscy.* Będą zawstydzeni, to jest, będą żałośni.

11. *Książęta Tanejskie.* Tanis było stolicą Egiptu i królewskiem miastem Faraona. —*Mądrzy rajcy.* Którym się zdaje że są mądrymi, i za takich przed drugimi uchodzą. — *Rzeczecie.* Wmówicie. —*Faraonowi.* Żeby on myślił i mówił; jest bowiem mimesis i wyrażenie słów samego Faraona.—*Synem ja mądrych.* Mądrość i dostojność królewska jest mnie dziedziczną i jakby wrodzoną, i dla tego utracić ich nie mogę.—*Synem królów.* Wielu bowiem kapłanów Egipskich wyprowadzali swój ród od starożytnych królów.

12. *Niech ci oznajmią.* Patrz, czy mogą tobie pokazać co Bóg postanowił o tobie i królestwie twojém.

13. *Uschły.* Pagninus i Watablus przekładają, *pobłądzili.—Węgieł ludu jego.* Który wszystkich ujarzmionych przez siebie lub złączonych z sobą przymierzem, był zasadą i ozdobą.

14. *Namieszał.* Dał pić, jak się pije wino.—*Ducha wichrowego.* Chald. i LXX przekładają, *ducha błędu.* Nie należy tego rozumieć czynnie i w sposób bezpośredni i przyczynowy, jakby Bóg wprost przyczynił i sprowadził zaślepienie i ducha błędu, lecz przez dopuszczenie, i sposobem pośrednim i powodowym. —*Zawiedli w błąd.* Książęta Tanejscy.

15. *Uczynku, któryby uczynił głowę i ogon.* To jest, rady Egipczyków będą niepożyteczne i szkodliwe.—*Nakrzywiający i wściągający.* To samo jest co *głowa i ogon;* przeto LXX przekładają, *początek i koniec.* Patrz co się rzekło r. 9, w. 14. Wściągający w tem miejscu, według ś. Hieronima i innych, oznacza młodzieńca, który powściągać powinien nieporządne poruszenia duszy, i sens będzie: Nie będzie w nachylonym starcu mądréj rady, ani w młodzieńcu dzieła pożytecznego dla rzeczypospolitéj.

16. *Jako niewiasty.* Bojaźliwi i słabi.—*Ręki Pana.* Mściwéj.

17. *Będzie ziemia Judzka Egiptowi strachem.* Nawet samego nazwiska Judy lękać się będą. Albo zapewne

18. In die illa erunt quinque civitates in terra Aegypti, loquentes lingua Chanaan, et jurantes per Dominum exercituum: Civitas solis vocabitur una. *(Ezech. 30, 17)*.

19. In die illa erit altare Domini in medio terrae Aegypti, et titulus Domini juxta terminum ejus

20. erit in signum, et in testimonium Domino exercituum in terra Aegypti. Clamabunt enim ad Dominum a facie tribulantis, et mittet eis salvatorem et propugnatorem, qui liberet eos.

21. Et cognoscetur Dominus ab Aegypto, et cognoscent Aegyptii Dominum in die illa, et colent eum in hostiis et in muneribus, et vota vovebunt Domino, et solvent.

22. Et percutiet Dominus Aegyptum plaga, et sanabit eam, et revertentur ad Dominum, et placabitur eis, et sanabit eos.

23. In die illa erit via de Aegypto in Assyrios, et intrabit Assyrius Aegyptum, et Aegyptius in Assyrios, et servient Aegyptii Assur.

24. In die illa erit Israel tertius Aegyptio et Assyrio: benedictio in medio terrae,

25. cui benedixit Dominus exercituum, dicens: Benedictus populus meus Aegypti, et opus manuum mearum Assyrio: hereditas autem mea Israel. *(Exod. 4, 22)*.

18. W on dzień będzie pięć miast w ziemi Egyptskiéy, które będą mówić ięzykiem Chananeyskim, y przysięgać przez Pana zastępów: iedno będą zwać Miastem słonecznym.

19. W on dzień będzie ołtarz Pański w pośrzód ziemie Egyptskiéy, a słup Pański podle granice iego

20. będzie na znak y na świadectwo Panu zastępów w ziemi Egyptskiéy. Bo wołać będą do Pana przed trapiącym, y pośle im zbawiciela y obrońcę który ie wybawi.

21. Y poznaią Pana w Egyptcie, y poznaią Egyptianie Pana w on dzień, y będą go czcić ofiarami y darami: y będą ślubować śluby Panu, y oddadzą.

22. Y skarze Pan Egypt karaniem, y uzdrowi ji y nawrócą się do Pana, y da się im ubłagać, y uléczy ie.

23. W on dzień będzie droga z Egyptu do Assyriyczyków, y wnidzie Assyriyczyk do Egyptu, a Egyptczyk do Assyriyczyków, y będą służyć Egyptianie Assurowi.

24. W on dzień będzie Izrael trzecim Egyptianowi y Assyrianowi: błogosławieństwem w pośrzód ziemie,

25. którą błogosławił Pan zastępów, mówiąc: Błogosławiony lud móy Egyptski, a uczynek rąk moich Assyriyczykowie: a dziedzictwo moie Izrael.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 19. w. 21. *Poznają Egipcyanie Pana w on dzień i będą go czcić ofiarami.* Eusebius lib. 1, Demonstr. Evangel. c. 6, i Hieronim ś. ztąd dowodzą iż zakon jest przeniesiony, ponieważ kapłaństwo z ofiarami jest przeniesione, bo i u Egipcyanów, to jest, Pogan, ofiary Bogu prawdziwemu ofiarują. I nie może mówić Heretyk, że to mówi o ofiarach duchownych: gdyż na temże miejscu wspomina ołtarz Pański, na miejscu widzianém postawiony: W on dzień, mówi, będzie ołtarz Pański w pośród ziemie Egipskiéj. A do ofiar duchownych, które sercem tylko bywają, nie trzeba ołtarza zwierzchnego widomego, tylko do ofiar zwierzchnich. Ani też to mówi o ołtarzu starego zakonu, ponieważ tam nie mógł być ołtarz tylko w Jeruzalem, a tu prorokuje iż miał być w Egipcie. Tertul. lib. contra Judaeos c. 5.

---

strach oznacza uszanowanie, ztąd ś. Hieronim tłumaczy, *uroczystości.* To zaś się zdarzy Egiptowi gdy przyjmie religiją chrześciańską.

18. *Pięć.* To jest, wiele; liczba określona zamiast nieokreślonej.—*Które będą mówić językiem Chananejskim.* Hebrajskim, albowiem będą mieszkali w ziemi Chananejskiéj. Oznacza się, że Egipczycy, wyrzekłszy się przesądu bałwochwalskiego, mają prawdziwą religiją, która do nich przyszła z Judei przez Chrystusa.—*Przysięgać przez Pana.* Czcić Boga, i w potrzebie przysięgać na Niego.— *Jedno będą zwać miastem słonecznem.* Jedno z nich będzie Heliopol: o niém przedewszystkiem wspomina, ponieważ w niém szczególniéj panowały przesądy bałwochwalskie, i było to miasto przeznaczone dla kapłanów.

19. *W on dzień.* Gdy przyjmie Egipt religiją chrześciańską.—*Słup Pański.* Kościoły, krzyże i inne znaki chrześciańskiéj pobożności.—*Podle granice jego.* W granicach Egiptu.

20. *Będzie na znak i na świadectwo.* Będą znakami i świadectwem, że kraj ów do Chrystusa przeszedł.—*Bo wołać będą.* Jeśli się im zdarzy przeciwność, będą wzywać prawdziwego Boga, który ich wyrwie z niebezpieczeństw i nieszczęść. P. W.

22. *I skarze Pan Egipt.* Spustoszy Bóg Egipt, już przez Assyryjczyków, już przez Chaldejczyków; lecz po 40 latach przywróci go sobie, jak przepowiedział Ezechiel r. 29, 13. Albo raczéj sens jest: Bóg Egipczyków, gdy już zostaną chrześcianami, niekiedy karać będzie za grzechy, żeby ich przywieść do zdrowego sądu.

23. *Droga z Egiptu do Assyryjczyków.* Wzajemny pokój i stosunki handlowe.—*Będą służyć Egipcyanie Assurowi.* Z hebrajskiego z Watablem i Montanem przełożyć można, *będą czcić Pana Egipczycy z Assyryjczykami.*

24. *Trzecim.* To jest, który zarówno jak Egipczycy i Assyryjczycy uczcił Chrystusa. Albo, *trzeci* oznacza z jednymi i drugimi sprzymierzony. — *Błogosławieństwem w pośród ziemie.* Chrystus, przez którego wszystkie narody będą błogosławione, będzie naprzód w pośród ziemi, to jest, w Judei, a ztąd toż samo błogosławieństwo przejdzie do innych narodów.

25. *Mówiąc: Błogosławiony.* Ztąd przeniesie swoje błogosławieństwo do innych narodów, powiadając: *Błogosławiony lud i t. d.— Uczynek rąk moich Assyryjczykowie.* Assyryjczykowie, którymi się posługuję według mojéj chęci, tak jak garncarz swojém naczyniem glinianém.—*A dziedzictwo moje.* Lud mój wybrany.

CAPUT XX.

O niewoli Egipcyan i Etyopczyków w Assyryi.

1. In anno, quo ingressus est Tharthan in Azotum, cum misisset eum Sargon rex Assyriorum, et pugnasset contra Azotum, et cepisset eam;
2. in tempore illo locutus est Dominus in manu Isaiae filii Amos, dicens: Vade, et solve saccum de lumbis tuis, et calcementa tua tolle de pedibus tuis. Et fecit sic, vadens nudus et discalceatus.
3. Et dixit Dominus: Sicut ambulavit servus meus Isaias nudus et discalceatus, trium annorum signum et portentum erit super Aegyptum et super Aethiopiam:
4. sic minabit rex Assyriorum captivitatem Aegypti, et transmigrationem Aethiopiae, juvenum et senum, nudam et discalceatam, discoopertis natibus ad ignominiam Aegypti.
5. Et timebunt, et confundentur ab Aethiopia spe sua, et ab Aegypto gloria sua.
6. Et dicet habitator insulae hujus in die illa: Ecce haec erat spes nostra, ad quos confugimus in auxilium, ut liberarent nos a facie regis Assyriorum: et quo modo effugere poterimus nos?

ROZDZIAŁ 20.

1. Roku którego wszedł Tharthan do Azotu, gdy go był posłał Sargon król Assyriyski, y walczył przeciw Azotowi, y dobył go:
2. na on czas mówił Pan w ręce Izaiasza syna Amos, rzekąc: Idź a rozwiąż wór z biódr twoich, a zzuy bóty twe z nóg twoich. Y uczynił tak, chodząc nago y boso.
3. Y rzekł Pan: Jako chodził sługa mój Izaiasz nagi y bosy, trzech lat znak y cud będzie nad Egiptem y nad Ethyopią:
4. tak zapędzi król Assyriyski poymanie Egyptskie, y przeprowadzenie Ethyopskie młodych y starych nagie y bose z odkrytemi pośladkami na hańbę Egyptowi.
5. Y zlękną się a wstydać się będą za Ethyopią nadzieię swoię, y za Egypt chwałę swoię.
6. Y rzecze obywatel wyspu tego w on dzień: Oto ta była nadzieia nasza, do którycheśmy się uciekli o pomoc, aby nas wybawili od króla Assyriyskiego: a iakoż my będziemy uyść mogli?

CAPUT XXI.

O upadku Babilonu, i karach na Idumeę i Arabią.

1. Onus deserti maris. Sicut turbines ab africo veniunt, de deserto venit, de terra horribili.
2. Visio dura nuntiata est mihi: qui incredulus est, infideliter agit, et qui depopulator est, vastat. Ascende Aelam, obside Mede, omnem gemitum ejus cessare feci.
3. Propterea repleti sunt lumbi mei dolore, angustia possedit me sicut angustia parturientis: corrui cum audirem, conturbatus sum cum viderem.

ROZDZIAŁ 21.

1. Brzemię pustynie morskiey. Jako wichry z południa pochodzą, od pusczy ciągnie z ziemie strasznéy.
2. Widzenie srogie iest mi oznaymione: kto iest niedowiarkiem, niewiernie czyni: a który iest pustoszycielem, pustoszy. Wyciągni Elam, obléż Medzie: uspokoiłem wszelkie wzdychanie iego.
3. Dla tego napełniły biodra moie boleści, ucisk ogarnął mię iako ucisk rodzącéy: upadłem usłyszawszy, strwożyłem się uyźrzawszy.

R. 20.—1. *Tartan.* Nazwisko wodza króla Sennacheryba. Patrz IV. Król. 18, 17. — *Sargon.* Inaczéj Sennacheryb.
2. *W ręce Izaijasza.* LXX, *do Izaijasza.* — *Wór.* Włosiennicę rozumie, którą zwyczajnie nosił Izaijasz. —*Nago.* Niektórzy rozumieją, że nie zupełnie nago chodził, chociaż powszechniejsze zdanie tak twierdzi, iż zupełnie wszelkie odzienie zwlókł z siebie. Zwykle tak postępowano z tymi, którzy do niewoli byli uprowadzeni, po zdarciu z nich przez zwycięzców szat lepszych.
3. *Trzech lat znak.* Znak klęski, która przez trzy lata Egipt i Etyopią trapić będzie.
4. *Tak zapędzi.* W niewolę, jak pasterze pędzą bydlęta.—*Przeprowadzenie.* Uprowadzonych do niewoli Egipczyków.
5. *Zlękną się a wstydać się będą.* Żydzi.— *Nadzieję swoję.* W któréj pokładali swoję nadzieję. — *Chwałę swoję.* Z któréj się chlubili.
6. *Wyspy.* Judei, która wyzuta z pomocy sąsiada Egiptu, i przeto od niego jakby odcięta, będzie opasana zewsząd nieprzyjaciółmi, jak wyspa szturmującemi bałwanami.
R. 21.—1. *Brzemię.* Ciężkie i smutne proroctwo.— *Pustynie morskiéj.* Przeciwko Babilonowi, który będąc wprzódy jakby morze dla wielkiéj ludności, teraz gdy zostanie od Boga spustoszony, będzie wyglądał jako pustynia. — *Jako wichry z południa pochodzą.* Jak od południowéj strony, to jest, od pustyni niosą się gwałtowne i burzliwe wichry, które wszystko co jedno się napotka wstrząsają i wywracają.—*Od pusczy ciągnie.* Tak spustoszenie z podobnéjże pustyni, to jest, z ziemi strasznéj do Babilonu wkroczy, a mianowicie z Persyi i Medyi.
2. *Widzenie srogie.* Proroctwo smutne i ciężkie, które się ma spełnić na Babilonie. — *Mi.* Izaijaszowi.— *Kto jest niedowiarkiem.* W hebr. jest, *oto przeniewierca przeniewierca, i oto pustoszyciel pustoszyciel.* To jest, którzy innym narodom złamali wiarę i przeniewierzyli się, to jest Persowie i Medowie, toż samo uczynią z Babilończykami, i ich spustoszą, jak spustoszyli inne narody. A zatém *niedowiarek* jest tu to samo co niedotrzymujący danéj wiary.—*Elam.* Persyanin. Patrz co się rzekło wyż. r. 11, 11.— *Obléż Medzie.* Przybądź Persyaninie i Medzie, oblężcie miasto mnie nienawistne.— *Uspokoiłem wszelkie wzdychanie jego.* Jakby rzekł: Uspokoiłem wzdychanie Babilonu, to jest, które on innym wyciskał swojém okrucieństwem.
3. *Dla tego.* Wielkość klęski Babilonu porusza nawet

4. Emarcuit cor meum, tenebrae stupefecerunt me: Babylon dilecta mea posita est mihi in miraculum.
5. Pone mensam, contemplare in specula comedentes et bibentes: surgite principes, arripite clypeum.
6. Haec enim dixit mihi Dominus: Vade, et pone speculatorem, et quodcumque viderit, annuntiet.
7. Et vidit currum duorum equitum, ascensorem asini, et ascensorem cameli, et contemplatus est diligenter multo intuitu.
8. Et clamavit leo: Super speculam Domini ego sum, stans jugiter per diem, et super custodiam meam ego sum, stans totis noctibus. *(Habac. 2, 1).*
9. Ecce iste venit ascensor vir bigae equitum, et respondit, et dixit: Cecidit, cecidit Babylon, et omnia sculptilia deorum ejus contrita sunt in terram. *(Jer. 51, 8. Apoc. 14, 8).*
10. Tritura mea, et filii areae meae, quae audivi a Domino exercituum Deo Israel, annuntiavi vobis.
11. Onus Duma ad me clamat ex Seir: Custos quid de nocte? custos quid de nocte?
12. Dixit custos: Venit mane et nox: si quaeritis, quaerite: convertimini, venite.

4. Zemdlało serce moie, zdumiałem się dla ciemności: Babilon miły móy, położony mi iest na podziw.
5. Przygotuy stół, wygląday na wieży iedzących y piiących: wstawaycie książęta, pochwyćcie tarcz.
6. Bo to mi rzekł Pan: Idź a postaw stróża, a cokolwiek uyźrzy, niech opowié.
7. Y uyźrzał wóz dwu iezdnych, iadącego na ośle, y iadącego na wielbłądźie: y przypatrował się pilnie częstym weyźrzeniem.
8. Y zawołał lew: na strażnicy Pańskiéy, ia iestem, stoiąc ustawicznie we dnie: y na straży moiéy iam iest, stoiąc po wszytkie nocy.
9. Ono ten idzie wsiadaiący wóz dwu iezdnych, y opowiedział a rzekł: Upadł, upadł Babilon, a wszytkie ryciny bogów iego pokruszone są na ziemię.
10. Młódźbo moia, y synowie boiowiska mego com słyszał od Pana zastępów Boga Izraelowego, opowiedziałem wam.
11. Brzemię Dumy woła na mię z Seir: Stróżu co z nocy? stróżu co z nocy?
12. Rzékł stróż: Przyszło zaranie y noc: ieśli pytacie, pytaycie: nawróćcie się, przydźcie.

do litości samego Izajasza, chociaż to miasto było Żydom nieprzyjazne. Albo są to słowa, jak i następujące, tych którzy na pustyni przy morzu będą mieszkali.—*Napełniły biodra moje boleści.* Wspomina biodra, ponieważ mówi o sobie prorok pod allegoryą niewiasty przebywającej boleści porodu.

4. *Zemdlało.* Od strachu, boleści i politowania prawie stopniało serce moje.—*Ciemności.* Zaciągające jakby jaką mgłą oczy i myśl moję.—*Na podziw.* Upadku, ucisku, strachu i przerażenia.

5. *Przygotuj stół.* Ironia. Ucztuj zdrów Baltazarze, i sporządzaj świetną ucztę.—*Wyglądaj na wieży.* Ciesz się i raduj się widokiem ucztujących, którym się przypatrujesz z wyniosłego tronu twojego. Albo zdanie jest: postaw strażników, żeby się z wież przypatrywali co się dzieje w obozach Cyrusa i Daryusza, jakby rzekł: Próżna to rzecz, zbyt późna, bo już nadeszli nieprzyjaciele.—*Wstawajcie książęta, pochwyćcie tarcz.* To jest, zaraz ten głos zabrzmi w uszach waszych, wzywając was do oręża.

6. *Idź, a postaw stróża.* Postaw siebie na straży. Albo postaw którego z przyjaciół twoich na wieży; ja uczynię, iżby postrzegł co się dzieje i tobie oznajmił.—*Ujrzy.* LXX. mają, *ujrzysz.*

7. *Ujrzał.* Stróż. Ja Izajasz, który spełniałem obowiązek stróża. — *Wóz dwu jezdnych.* Ujrzałem dwoch jezdzców na wozach; albowiem każdy z nich miał swój wóz na którym siedział. Zowie się jezdnym (jak gdzie indziéj) który jedzie na wozie.—*Jadącego na ośle.* Jadącego na wozie który był ciągnięty przez osłów, albo siedzącego na ośle. Do osłów przyrównywają się Persowie, ponieważ do onego dnia byli w pogardzie, zostawali w pracy i nieszczęściach, nie tak biegłością wojenną, jak siłą ciała i wielką ilością żołnierzy wytrzymywali wojny; nareszcie że chociaż dawniejsi Persowie byli wstrzemięźliwi i skromni, jednakże późniejsi oddali się zbytkowi i rozpuście. Jezdzcem tego wozu był król Cyrus.—*Jadącego na wielbłądzie.* Do wielbłąda przyrównywają się Medowie i ich król Daryusz, ponieważ Medowie byli ludem wojowniczym i potężnym, i na wielbłądach jeździli, i Daryusz z królewskiéj krwi Medów zrodzony, był wspaniałym i znakomitym. Tak ś. Hieronim.—*Przypatrował się.* Ten, który stał na straży, to jest, Izajasz.

8. *I zawołał lew.* I ja Izajasz stojący na straży, widząc że miastu zagraża upadek, ruina; wołałem podnosząc głos, jakby ryk lwa.—*Na strażnicy.* Dzień i noc wszystko wokoło bezustannie uważam i pilnie śledzę.

9. *Ono ten idzie.* Widzę nadchodzące wojska Perskie, i jak one do miasta wkraczają: ujrzałem jak Babilon przez nie zburzony upada. — *Wsiadający mąż.* Wsiadający w liczbie mnogiéj, to jest, dwaj jezdzcy, Daryusz i Cyrus.—*Mąż.* Którykolwiek z nich; albowiem hebrajskie *isc*, niekiedy oznacza to samo co ktoś, którykolwiek.—*Mąż dwu jezdnych.* Ktoś jadący na parokonnym wozie wojennym.—*I opowiedział.* Stojący na straży Izajasz wołał daléj: nikt go bowiem tutaj nie pytał; tak często się mówi w Ewangelii, że Chrystus odpowiedział, to jest, rzekł, zaczął mówić. — *Upadł, upadł.* Zupełnie upadł, to bowiem znaczy powtórzenie wyrazu.

10. *Młódźbo moja.* Wy o Żydzi, narodzie mój, do których już się zwracam, którzy jakby zboże kijem i młócarnią będziecie trapieni ku zbawieniu, wiedzcie że to com przepowiedział niezawodnie się spełni; albowiem poznałem to z objawienia samego Boga, a więc korzystajcie z tego.—*Synowie bojowiska mego.* To samo jest co młódźba, która się odbywa na bojowiskach. Patrz Wujka.

11. *Brzemię.* Smutne i groźne proroctwo.—*Dumy.* Idumei; albowiem u Żydów, jak również i u innych narodów, imiona własne podlegają niekiedy skróceniu: tak *Jeruzalem* zowie się *Salem*, Abraham nazywa się *Ram*, Job 32, 2, i Benjamin, zowie się *Jemini.*—*Woła na mię z Seir.* Ja, którego Bóg postawił na straży, zdaję się słyszeć wołających Idumejczyków, których kraina Seir tak się nazywa od Ezawa, który takoż miał imię Seir.—*Stróżu co z nocy?* P. W.

12. *Przyszło zaranie i noc.* To jest, przyszedł ranek, i pytacie o nieprzyjaciołach, przyszła i noc, i znowu o nieprzyjaciołach troskliwie się wywiadujecie. Albo, nastaje ranek, a jednak noc jest jeszcze. — *Jeźli pytacie pytajcie.* Jeśli wybawienia od nieszczęść szuka-

13. Onus in Arabia. In saltu ad vesperam dormietis, in semitis Dedanim.
14. Occurrentes sitienti ferte aquam, qui habitatis terram austri: cum panibus occurrite fugienti.
15. A facie enim gladiorum fugerunt, a facie gladii imminentis, a facie arcus extenti, a facie gravis proelii,
16. quoniam haec dicit Dominus ad me: Adhuc in uno anno, quasi in anno mercenarii, et auferetur omnis gloria Cedar.
17. Et reliquiae numeri sagittariorum fortium de filiis Cedar imminuentur: Dominus enim Deus Israel locutus est.

13. Brzemię w Arabiiey. W lesie na wieczór spać będziecie, na ściéżkach Dedanim.
14. Zabieżawszy pragnącemu przynieście wody, którzy mieszkacie w ziemi na południe, z chlebem zabieżcie uciekaiącemu.
15. Bo przed mieczmi uciekli, przed mieczem nalegaiącym, przed łukiem napiętym, przed ciężką bitwą,
16. bo to mówi Pan do mnie: Jescze za ieden rok, iako za rok naiemnika, y ustanie wszytka sława Cedar.
17. A ostatek pocztu strzelców mocnych synów Cedar umnieyszon będzie: bo Pan Bóg Izraelów mówił.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 21. w. 10. *Synowie bojowiska.* Jest to obyczaj mowy żydowskiéj, synowie bojowiska, to jest, zboże albo plewy które na bojowisku młócą, bo to słowo, syn, u Żydów rozmaicie się rozumie, o czém masz wyżéj 5 v. 1.
11. *Stróżu co z nocy?* Jakoby rzekł: Stróżu co się dzieje? coś tam widział? albo która godzina w noc? Na to Prorok jako stróż odpowiada, iż nie długo noc minie, ale chocia dzień nadejdzie, tedy się im utrapienia nie umniejszy: a tak jako w nocy tak i we dnie nie ujdą karania.

CAPUT XXII.

ROZDZIAŁ 22.

O zburzeniu Jerozolimy przez Nabuchodonozora.

1. Onus vallis visionis. Quidnam quoque tibi est, quia ascendisti et tu omnis in tecta?
2. Clamoris plena, urbs frequens, civitas exultans: interfecti tui, non interfecti gladio, nec mortui in bello.
3. Cuncti principes tui fugerunt simul, dureque ligati sunt: omnes, qui iuventi sunt, vincti sunt pariter, procul fugerunt.
4. Propterea dixi: Recedite a me, amare flebo: nolite incumbere, ut consolemini me super vastitate filiae populi mei.

1. Brzemię doliny widzenia. Cóż się téż tobie dzieie, żeś y ty wszytko wstąpiło na dachy?
2. Krzyku pełne miasto ludne, miasto wesołe: pobici twoi nie pobici mieczem, ani pomarli na woynie.
3. Wszytkie książęta twoie uciekły społem, y twardo są powiązani: wszyscy którzy są nalezieni, powiązani są spółem, daleko pouciekali.
4. Dla tegom rzekł: Odstąpcie odemnie, gorzko płakać będę: nie staraycie się abyście mię cieszyli z strony spustoszenia córki ludu mego.

cie, to szukajcie jak należy, i u tego który wam je dać może, to jest, u Boga. Albo jakby rzekł: Jeśli na łupy, lub w innym celu wybiedz chcecie, to śpieszcie.—*Nawróćcie się, przyjdźcie.* Upamiętajcie się, odmieńcie obyczaje, czyńcie pokutę, a natenczas chwyciwszy się za oręż z ufnością idźcie, ścierajcie się z nieprzyjacielem, odniesiecie zwycięstwo Albo znowu przychodźcie, i prędko wracajcie do miasta, wprzód nim was pobiją nieprzyjaciele.
13. *Brzemię w Arabii.* Groźne proroctwo przeciwko Arabom. — *W lesie na wieczor spać będziecie.* Wy, Żydzi, wygnani z ojczyzny, na obcéj ziemi, a mianowicie w prowincyi Dedanim, która jest w Arabii, pod gołem niebem spać będziecie. — *Na wieczor.* Hebr. *baharab,* co także przełożyć można *w Arabii.—Dedanim. Dedan i Teman,* powiada ś. Hieronim, *są na pustyni,* i jak się zdaje były to przedniejsze prowincye Izmaelitów.
14. *Zabieżawszy pragnącemu.* Żydowi, ze strachu i znużenia w ucieczce.—*Przynieście wody.* Dajcie się napić.—*Którzy mieszkacie w ziemi na południe.* Wy, Arabowie, których kraj pochyla się na południe.
16. *Bo to mówi Pan.* Za to żeście nie byli miłosiernymi względem tych nieszczęśliwych Żydów, oto co wam oznajmuje.—*Jeszcze za jeden rok.* Po upływie jednego roku, albo po krótkim czasie, tak iż czas określony kładzie się zamiast nieokreślonego. — *Jako za rok najemnika.* W roku w którym będą oddani na łup jakby w nagrodę nieprzyjaciołom swoim Chaldejczykom, za pracę jaką położyli Chaldejczycy wykonywając pomstę Bożą względem innych narodów. Patrz co się rzekło wyż. r. 16, 14.—*Sława Cedar.* Arabii, Arabowie bowiem i Izmaelici zowią się Cedarenami; od Cedara syna Izmaelowego, Gen. 25, 13.
17. *Ostatek pocztu.* Resztki policzyć się dające, to jest niewielka liczba Arabów, którzy zkądinąd są niepoliczeni i biegli w strzelaniu. — *Umniejszon będzie.* Będą w niewielkiéj liczbie. Foreriusz, jasno przekłada: *A pozostała liczba łuku mocnych synów Cedar będzie malutka.—Pan Bóg... mówił.* Przeciwko któremu ani rada ani siły nic nie znaczą, i który ani oszukać ani oszukanym być nie może.
R. 22.—1. *Brzemię.* Proroctwo zwiastujące rzeczy smutne.—*Dolina widzenia.* Jeruzalem, które się zowie doliną w stosunku do góry Syon, u stop któréj leżało, albo że będąc wprzódy swietném, stało się już nic nieznaczącém i pogardzoném dla swych zbrodni. Zowie się *widzenia,* z powodu góry *Morya,* to jest, *widzenia,* która była w obrębie tego miasta, i stanowiła jednę i tę samą górę z górą Syon, różniąc się od niéj tém tylko że była jéj drugiem pasmem a raczéj tylko wierzchołkiem.—*Tobie.* O Jerozolimo.—*Żeś i ty wszystko wstąpiło na dachy.* Mężczyźni i niewiasty, wielcy i mali, żeby ztamtąd uważać na klęski ojczyzny i spólném łkaniem je opłakiwać.
2. *Nie pobici mieczem.* Haniebnie z głodu pomarli, i nie dano im mężnie zginąć na wojnie.
3. *Powiązani.* Sprzysięgli się z sobą żeby uciekać. Albo gdy uciekali zostali pojmani i ciężko powiązani.
4. *Rzekł.* Ja Izajasz, w wielkiéj żałości.

5. Dies enim interfectionis et conculcationis et fletuum Domino Deo exercituum in valle visionis scrutans murum, et magnificus super montem.

6. Et Aelam sumsit pharetram, currum hominis equitis, et parietem nudavit clypeus.

7. Et erunt electae valles tuae plenae quadrigarum, et equites ponent sedes suas in porta.

8. Et revelabitur operimentum Judae, et videbis in die illa armamentarium domus saltus.

9. Et scissuras civitatis David videbitis, quia multiplicatae sunt: et congregastis aquas piscinae inferioris,

10. et domos Jerusalem numerastis, et destruxistis domos ad muniendum murum.

11. Et lacum fecistis inter duos muros ad aquam piscinae veteris, et non suspexistis ad eum, qui fecerat eam, et operatorem ejus de longe non vidistis.

12. Et vocabit Dominus Deus exercituum in die illa ad fletum et ad planctum, ad calvitium et ad cingulum sacci:

13. et ecce, gaudium et laetitia: occidere vitulos, et jugulare arietes, comedere carnes, et bibere vinum: comedamus, et bibamus, cras enim moriemur! *(Sap. 2, 6. I. Cor. 15, 32.)*

14. Et revelata est in auribus meis vox Domini exercituum: Si dimittetur iniquitas haec vobis, donec moriamini, dicit Dominus Deus exercituum.

15. Haec dicit Dominus Deus exercituum: Vade, ingredere ad eum, qui habitat in tabernaculo, ad Sobnam praepositum templi, et dices ad eum:

16. Quid tu hic, aut quasi quis hic? quia excidi-

5. Bo dzień zabiiania y podeptania, y płaczów Panu Bogu zastępów w dolinie widzenia dobywaiący muru, y wielmożny na górze.

6. Aelam téż wziął saydak, wóz człowieka iezdnego, y ścianę obnażyła tarcz.

7. Y będą wyborne doliny twoie pełne poczwórnych, a iezdni postanowią stanowiska swe u bramy.

8. Y odkryta będzie zasłona Judzka, a oglądasz w on dzień zbroiownią domu gaiowego.

9. Y połamania miasta Dawidowego uyźrzycie, bo się zagęściły: y zgromadziliście wody stawu niższego,

10. a domy Jerozolimskie policzyliście, y pokaziliście domy na obronienie muru.

11. Y uczyniliście przekop między dwiema mury na wodę stawu starego: a nie oglądaliście się na tego który ji był uczynił, y na sprawcę iego zdaleka nie patrzyliście.

12. Y zawoła Pan Bóg zastępów w on dzień ku płaczu, y ku narzékaniu, ku obłysieniu, y ku przepasaniu worem:

13. a oto radość y wesele, zabiiać cielce y zarzynać barany, ieść mięso a pić wino: Jédzmy a piymy: bo iutro pomrzemy.

14. Y ziawił się w uszach moich głos Pana zastępów: ieśli będzie ta nieprawość odpuszczona wam aż pomrzecie, mówi Pan Bóg zastępów.

15. To mówi Pan Bóg zastępów: Idź, wnidź do tego który mieszka w przybytku, do Sobny przełożonego kościelnego, y rzeczesz do niego:

16. Co ty tu, abo iakoby czym tu? żeś tu sobie

---

5. *Bo dzień zabijania.* Przyszedł bowiem czas nieprzebyty w którym Bóg postanowił wszystko skruszyć i podeptać, w gniewie zapalczywości swojéj.—*I płaczów, Panu Bogu zastępów.* Albo sens jest: że owa straszliwa klęska, która sprowadzi mord, podeptanie i płacz, jest od Boga zesłana, albo że on czas jest czasem *płaczów Panu,* to jest, modlenia się z płaczem przed Panem.—*Dobywającymuru.* Który, to jest Bóg mściciel, i jakby wódz wojska rozpatruje mur Jerozolimski, żeby zobaczyć z jakiéj strony najłatwiéj go można rozwalić i zburzyć. — *Wielmożny na górze.* On jest, który górę Syon i jéj chwałę ma pod swojemi nogami, żeby ją obalić i w dolinę zamienić.

6. *Elam.* Persowie; albowiem Elam było miasto Perskie, ztąd nazwisko Elamitów.—*Wóz człowieka jezdnego.* Wziął poczwórne wozy na których rozjeżdżają wojujący.—*Ścianę obnażyła tarcz.* Po zdjęciu bowiem tarczy która na ścianie na kołku wisiała, ściana jakby naga wyglądała.

7. *Wyborne doliny.* To jest żyzne i przyjemne.—*U bramy.* Po zajęciu już miasta, albo przy bramie.

8. *Zasłona Judzka.* To jest Święte Świętych. Zkąd Tren. 1, 10: *widziało pogany że weszli do świątnice jego.* Drudzy przez zasłonę rozumieją przedmurze, mur i inne obwarowania miasta. — *Oglądasz w on dzień zbrojownią domu gajowego.* Żeby się oprzeć Chaldejczykom nie udasz się do Pana, jak się mówi w. 11, lecz do oręża który złożył Salomon w zbrojowni pałacowéj domu lasu Libańskiego.

9. *I połamania miasta Dawidowego.* Będziecie oglądali przełomy murów Syońskich, żeby je naprawić.—*Zgromadziliście wody.* Albo dla uśmierzenia pragnienia mieszkańców, ponieważ Jerozolima cierpiała niedostatek wody, albo dla zmiękczenia i rozprowadzenia wapna na naprawienie murów.

10. *Domy Jerozolimskie policzyliście.* Albo dla odmierzenia wody i żywności, albo żeby z nich wybrać stróżów do kolejnego strzeżenia murów; albo żeby po rozwaleniu domów przylegających do murów, można było wiedzieć którym właścicielom wynagrodzenie zrobić należało.

11. *Na tego.* Na Boga sprawcę i sadzawki i wody i wszystkiego.—*Z daleka.* Nawet ani z daleka.

12. *Zawoła.* Przez proroków i wewnętrzne natchnienia.—*Ku obłysieniu.* Ku ostrzyżeniu włosów, według ówczesnego zwyczaju na znak żałości.—*Ku przepasaniu worem.* Ku obleczeniu się we włosienice.

13. *A oto radość.* Tak zaś wielkie było twoje głupstwo, iż gdy należało płakać i t. d., ty przeciwnie oddawałeś się radości i ucztowaniu.—*Bo jutro pomrzemy.* Głos epikurejczyków, którzy się niczego nie spodziewają i niczego się nieboją po za obrębem doczesności, i dla tego dogadzają brzuchowi, obżarstwu i rozpuście.

14. *Zjawił się.* Dał się mnie słyszeć głos Pański.—*Jeźli będzie... odpuszczona.* Partykuła *jeźli* wyraża przysięgę, jakby rzekł: jeśli będzie odpuszczona, tak że to wam ujdzie bezkarnie, nie jestem, lub niech nie jestem uważany za Boga.—*Aż pomrzecie.* Nie będzie odpuszczona, lecz śmierć poniesiecie.

15. *To mówi Pan.* Proroctwo przeciwko Sobnie przełożonemu kościoła. — *Który mieszka w przybytku.* W izdebce blizko kościoła. — *Przełożonego kościelnego.* O którym niektórzy sądzą, że był najwyższym kapłanem, inni temu zaprzeczają; rozumieją jednak że był jednym z godniejszych kapłanów, któremu była powierzona piecza nad kościołem i jego skarbami.

16. *Co ty tu.* Co czynisz w kościele Bożym, o Sobna, człowieku niepoświęcony? jakby rzekł: jesteś nieudolny i

sti tibi hic sepulcrum, excidisti in excelso memoriale diligenter, in petra tabernaculum tibi.
17. Ecce, Dominus asportari te faciet, sicut asportatur gallus gallinaceus, et quasi amictum sic sublevabit te.
18. Coronans coronabit te tribulatione, quasi pilam mittet te in terram latam et spatiosam: ibi morieris, et ibi erit currus gloriae tuae, ignominia domus Domini tui.
19. Et expellam te de statione tua, et de ministerio tuo deponam te.
20. Et erit in die illa: Vocabo servum meum Eliacim filium Helciae,
21. et induam illum tunica tua, et cingulo tuo confortabo eum, et potestatem tuam dabo in manu ejus, et erit quasi pater habitantibus Jerusalem et domui Juda.
22. Et dabo clavem domus David super humerum ejus, et aperiet, et non erit qui claudat: et claudet, et non erit qui aperiat. *(Apoc. 3, 7. Job. 12, 14.)*
23. Et figam illum paxillum in loco fideli, et erit in solium gloriae domui patris ejus.
24. Et suspendent super eum omnem gloriam domus patris ejus, vasorum diversa genera, omne vas parvulum a vasis craterarum usque ad omne vas musicorum.
25. In die illa dicit Dominus exercituum: Auferetur paxillus, qui fixus fuerat in loco fideli, et frangetur, et cadet, et peribit, quod pependerat in eo, quia Dominus locutus est.

wykował grób, wyciosałeś na wysokości pamiątkę pilnie, w skale przybytek sobie.
17. Oto Pan da cię zanieść, iako zanoszą kura, y iako odzienie tak cię podniesie.
18. Koronuiąc ukoronuie cię udręczeniem, iako piłę zarzuci cię do ziemie szérokiéy y przestronéy: tam umrzesz, y tam będzie wóz sławy twoiéy, hańba domu pana twego.
19. Y wypędzę cię z stanowiska twego, y z urzędu twego złożę cię.
20. Y będzie dnia onego: Przyzowę sługi mego Eliacima syna Helciasza,
21. y oblokę go w szatę twoię, y pasem twoim zmocnię go, a władzą twoię dam w rękę iego: y będzie iako ociec obywatelóm Jerozolimskim y domowi Judzkiemu.
22. Y dam klucz domu Dawidowego na ramię iego: y otworzy, a nie będzie ktoby zamknął: y zamknie, a nie będzie ktoby otworzył.
23. Y wbiie ji iako kołek na mieyscu wiernym, y będzie stolicą sławy domowi oyca swego.
24. Y zawieszą na nim wszytkę sławę domu oyca iego, naczynia rozmaitego, wszelakie naczynie małe, od naczynia kubków aż do wszego naczynia muzyków.
25. W on dzień mówi Pan zastępów: Będzie wyięt kołek który był wbity na mieyscu wiernym: y złamany będzie, y upadnie, y zginie co na nim wisiało: bo Pan powiedział.

---

niegodny tego miejsca.—*Albo jakoby czém tu?* Co ty tu czynisz, człowieku nikczemny, który nie tak jesteś *czémś*, lecz *jakby czémś*, nie tak człowiekiem, jak pozorem człowieka? Mamy podobne miejsce u Zacharyasza 11, 17: *o pasterzu, o bałwanie*, to jest, o pasterzu, który nie tak jesteś pasterzem jak raczéj bałwanem i marą pasterza.—*Żeś tu sobie wykował grób.* W Jerozolimie, z wielkim nakładem, dla uwiecznienia swojéj pamiątki.—*Na wysokości.* Na miejscu wyniosłem i widzialnem.—*Pamiątkę.* Grób z nadpisem dla uwiecznienia swojego imienia.—*Pilnie.* Sztucznie i starannie wyrobiony.—*Przybytek.* Gdziebyś po śmierci zamieszkał.

17. *Oto Pan.* Jakby rzekł: o głupcze. inaczéj Bóg postanowił o tobie!—*Da cię zanieść.* Daleko od tego miejsca, na którém grób sobie sporządziłeś. — *Jako zanoszą kura.* Ze związanémi nogami i ze zwisłą głową.—*Jako odzienie.* W hebr. jest, *i oblecze cię oblekając*, jak przekładają Pagninus i Watablus: zdanie jest, zaniosą ciebie z zasłoniętą głową, tak iż nie poznasz dokąd będziesz prowadzony.

18. *Ukoronuje cię udręczeniem.* Otoczy ciebie utrapieniami. Salianus pod rokiem świata 3322 n. 35, mniema iż Sobna arcykapłanem nie był, lecz że przez pychę przybrał sobie koronę arcykapłańską i blachę złotą, przez co też i przyrównany jest do kura, którego wieńczy grzebień, i w tém miejscu się mówi że ma być ukoronowany udręczeniem.—*Do ziemie szerokiéj.* Do Assyryi.—*Tam będzie wóz sławy twojéj.* I ten nieszczęśliwy i smutny koniec chwały i tryumfu twojego, na karę pychy i wyniosłości przygotował tobie Bóg. — *Hańba domu Pana.* Umrze, albo tam będzie. Po zgładzeniu ciebie ustanie i zniesioną będzie hańba kościoła, którą ty byłeś.

20. *Przyzowę.* Wybiorę i na twoje miejsce postanowię.

21. *Oblokę go w szatę twoję.* Oddam mu znaki urzędu świętego, które są teraz u ciebie.—*Zmocnię.* Uposażę go tą władzą, którą ty dzierżysz. — *Będzie jako ojciec.* Powinni bowiem kapłani po ojcowsku rządzić podwładnymi.

22. *Dam klucze domu Dawidowego.* P. W.—*Na ramię jego.* Albowiem klucze kościoła mającego wielkie podwoje, są wielkie i włożone na ramiona łatwiéj bywają dźwigane, niż gdy się noszą innym sposobem; i tak je nosić zwykli na ramionach klucznicy, jak liktorowie wiązki rózeg.

23. *Kołek.* Jakby rzekł: uczynię, że od Eliakima zależeć będą najwyżsi, średni, najniżsi, a zwłaszcza śpiewacy i muzycy kościelni.—*W miejscu wiernèm.* W ścianie twardéj i mocnéj, z któréj nie będzie mógł ani wypaść ani być wyrwanym. — *I będzie stolicą sławy domowi ojca swego.* Eliakim uczyni ród ojcowski najzacniejszym i najświetniejszym dla stolicy i godności, na któréj go osadzę. P. W.

24. *Sławę domu ojca jego.* Jaka to będzie ta sława, objaśnia to następującemi zaraz słowy.—*Naczynia rozmaitego.* Trwa w tejże saméj allegoryi kołka, i przez rozmaitego rodzaju naczynia rozumie ludzi rozmaitego stopnia i stanu.—*Od naczynia kubków.* Tak kubki, czasze, moździerzyki i t. d., jak narzędzia muzyczne. Co się przez tę allegoryę oznacza, tylko cośmy powiedzieli.

25. *Kołek.* Sobnę rozumie, który się zdawało iż jest utkwiony w twardém i wiernèm miejscu, i że nigdy wzruszonym być niema.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 22. w. 1. *I dam klucz domu Dawidowego.* Jasne jest proroctwo o Chrystusie który ma klucz Dawidów, jako pisze Jan ś. Apoc. 3. A przytém pięknie Izajasz opisuje przeniesienie kapłaństwa starego zakonu na Pana Chrystusa, który też jest Eliacim, to jest, syn zmartwychwstania. Cyrillus lib. 2, in Isa. Hieron. lib. 7, in Isai.

23. *I wbije go jako kołek na miejscu wiernèm.* I to Chrystusowi służy, według wykładu Hieronima ś. i innych. Które słowa jaśniéj przełożyli 70. postanowię go książęciem na miejscu wiernèm. A tak kołek ten na którym co zawieszają, znaczy Chrystusa, na którym się wszyscy wierni wieszają, i bez którego upaśćby musieli.

CAPUT XXIII.

O zburzeniu Tyru, i jego nawróceniu się do Boga.

1. Onus Tyri. Ululate, naves maris, quia vastata est domus, unde venire consueverant: de terra Cethim revelatum est eis.

2. Tacete, qui habitatis in insula, negotiatores Sidonis transfretantes mare repleverunt te.

3. In aquis multis semen Nili, messis fluminis fruges ejus, et facta est negotiatio gentium.

4. Erubesce, Sidon, ait enim mare, fortitudo maris dicens: Non parturivi et non peperi, et non enutrivi juvenes, nec ad incrementum perduxi virgines.

5. Cum auditum fuerit in Aegypto, dolebunt, cum audierint de Tyro:

6. Transite maria, ululate, qui habitatis in insula:

7. numquid non vestra haec est, quae gloriabatur a diebus pristinis in antiquitate sua? ducent eam pedes sui longe ad peregrinandum.

8. Quis cogitavit hoc super Tyrum quondam coronatam, cujus negotiatores principes, institores ejus inclyti terrae?

9. Dominus exercituum cogitavit hoc, ut detrahe-

ROZDZIAŁ 23.

1. Brzemię Tyru. Wyycie okręty morskie: bo zburzony iest dóm zkąd byli zwykli przychodzić: z ziemie Cethim obiawiono im iest.

2. Milczcie którzy mieszkacie na wyspie: kupcy Sydońscy przeprawiaiący się przez morze, napelnili cię.

3. Na wodach mnogich nasienie Nilu, żniwo rzeczne zboże iego, stał się kupiectwem narodów.

4. Zawstydź się Sydonie: bo mówi morze: moc morska rzekąc: Nie pracowałam rodząc anim urodziła, y nie wychowałam młodzieńców, anim do lat dorosłych dochowała panien.

5. Gdy usłyszą w Egyptcie, będą żałować gdy usłyszą o Tyrze:

6. Przewieźcie się przez morza, wyycie którzy mieszkacie na wyspie:

7. izali to nie iest wasze, które się chlubiło zdawna z starożytności swoiéy? powiodą ie nogi iego w gościnę cudzą.

8. Kto to umyślił o Tyrze niegdy ukoronowanym, którego kupcy, książęta, kramarze iego sławni na ziemi?

9. Pan zastępów umyślił to, aby ściągnął pychę

R. 23.—1. *Brzemię Tyru.* Ciężkie i smutne proroctwo przeciwko Tyrowi. Przepowiada bowiem jego zniszczenie przez Nabuchodonozora króla; są jednak którzy to wykładają o jego zdobyciu przez Aleksandra Macedońskiego.—*Okręty morskie.* Okręty kupieckie.—*Dom zkąd byli zwykli przychodzić.* Tyr całego świata targowisko, zkąd do rozmaitych krajów odchodziły okręty naładowane złotem i różnémi kosztownościami—*Z ziemie Cetim.* Z wysp morza Śródziemnego; albowiem, jak uważa św. Hieronim, Cetim są to wyspy, Cypryjskie, a także kraje Italii i Macedonii, przeto się mówi, że z Cetim pochodził Aleksander Macedoński, I. Mach. 1, 1.—*Objawiono im jest.* Okrętom morskim, to jest, kupcom morskim oznajmiono że spustoszony jest Tyr z którym prowadzili handel, i dla tego zawyły.

2. *Milczcie.* Smutek i zdumienie z powodu niespodzianéj klęski odbiera mowę.—*Na wyspie.* Niegdyś bowiem Tyr był wyspą, jak widać z Kurciusza, lib. 4 i innych.—*Napełnili cię.* Swojemi bogactwami i towarami.

3. *Na wodach mnogich nasienie Nilu.* Dodać potrzeba leży, to jest na zroszonéj ziemi, i dla tego też obfity plon się zbiera.—*Żniwo rzeczne.* Obfite zaś żniwo, które się zbiera w Egipcie, było niejako własnością Tyru, ponieważ pszenica była przywożona na okrętach do Tyru, i tam z powodu wielkiéj ludności z łatwością była wyprzedawana.—*Kupiectwem narodów.* Targowiskiem wspólnèm świata i wszystkich narodów.

4. *Zawstydź się Sydonie.* Dla tego iż gdy Tyr z ciebie powstał, i był twoją kolonią, ty jednak w jego trudnościach i ucisku od nieprzyjaciół nie pośpieszyłeś jemu z pomocą.—*Bo mówi morze.* Skarżą się bowiem kupcy Tyryjscy, którzy przebywają na morzu.—*Moc morska.* Uskarża się na to sam Tyr, ozdoba i warownia morska.—*Rzekąc: nie pracowałam rodząc.* Zdaje się że jest naśladowanie słów Sydonu odmawiającego pomocy, i mówiącego: *nie pracowałam rodząc, i t. d.* to jest, nie uznaję was o Tyryjczycy, jam was nie zrodził, i nie jesteście moimi wychowańcami; nic z wami wspólnego nie mam. A więc ono *rzekąc* łączyć należy z *Sydonie*, iżby porządek słów był, *zawstydź się Sydonie rzekąc.* Albo sens jest: tak jestem pozbawiony obywateli, córek i synów, przez mordy nieprzyjacielskie, jakbym ich nigdy nie był urodził i wychowywał. I w takim razie są to słowa Tyru nie Sydonu.

5. *Będą żałować.* Ponieważ stracą wielki zysk, jaki mieli z handlu z Tyryjczykami; i ponieważ się będą lękali podobnego losu dla siebie.

6. *Przewieźcie się przez morza.* Szukajcie sobie o Tyryjczycy innych siedlisk za morzem, gdziebyście mieszkali i prowadzili handel.—*Na wyspie.* W Tyrze, który dawniéj, jakeśmy rzekli, był wyspą.

7. *Izali to nie jest wasze?* Czyliż zaiste ta wasza ojczyzna Tyr nie chlubił się ze swojéj starożytności, i nie mniemał przez to, że jak najdłużéj ma przetrwać? a jednak został zburzony.—*Powiodą je nogi jego.* Tyryjczycy zostaną uprowadzeni do niewoli, i pieszo pójdą do Babilonu. Albo zapewne oznacza, że niektórzy zbiegli Tyryjczycy podążą w dalekie strony, za pomocą okrętów, które dla położonych na wyspie Tyryjczyków za nogi służyły.

8. *Niegdy ukoronowanym.* Który był jakby królową mórz, i stolicą królestwa.—*Książęta.* Jakby książęta.—*Sławni na ziemi.* Z powodu wielkości bogactw.

9. *Umyślił to.* Tak postanowił i rozrządził. — *Aby ściągnął.* Aby powściągnąć pychę Tyryjczyków.

ret superbiam omnis gloriae, et ad ignominiam deduceret universos inclytos terrae.

10. Transi terram tuam quasi flumen, filia maris: non est cingulum ultra tibi.

11. Manum suam extendit super mare, conturbavit regna. Dominus mandavit adversus Chanaan, ut contereret fortes ejus,

12. et dixit: Non adjicies ultra, ut glorieris, calumniam sustinens, virgo filia Sidonis: in Cethim consurgens transfreta, ibi quoque non erit requies tibi.

13. Ecce, terra Chaldaeorum talis populus non fuit, Assur fundavit eam: in captivitatem traduxerunt robustos ejus, suffoderunt domos ejus, posuerunt eam in ruinam.

14. Ululate, naves maris, quia devastata est fortitudo vestra.

15. Et erit in die illa: in oblivione eris, o Tyre, septuaginta annis, sicut dies regis unius: post septuaginta autem annos erit Tyro quasi canticum meretricis.

16. Sume citharam, circui civitatem, meretrix oblivioni tradita: bene cane, frequenta canticum, ut memoria tui sit.

17. Et erit post septuaginta annos: visitabit Dominus Tyrum, et reducet eam ad mercedes suas, et rursum fornicabitur cum universis regnis terrae super faciem terrae.

18. Et erunt negotiationes ejus, et mercedes ejus sanctificatae Domino; non condentur, neque reponen-

wszelkiéy sławy, a ku zelżywości przywiódł wszytkie zacne na ziemi.

10. Idź przez ziemię twoię iako rzéka, córko morska, niémasz pasa daléy.

11. Rękę swą wyciągnął na morze, zatrwożył królestwa, Pan roskazał przeciw Chanaan, aby starł mocarze iego,

12. y rzékł: Nie przydasz więcéy abyś się chlubiła, potwarz ciérpiąca panno córko Sydońska: powstawszy przepraw się do Cethim, y tam téż nie będziesz miała odpoczynku.

13. Oto ziemia Chaldeyska, takowy lud nie był, Assur założył ią: w niewolą zagnali mocarze iego, podkopali domy iego, obrócili ią w gruz.

14. Wyycie okręty morskie, bo zburzona iest moc wasza.

15. Y będzie w on dzień: W zapamiętaniu będziesz o Tyrze przez siedmdziesiąt lat, iako dni króla iednego: a po siedmdziesiąt lat będzie Tyrowi iako pieśń nierządnice.

16. Weźmi cytrę, obeydzi miasto, nierządnico zapomniona: gray dobrze, często powtarzay pieśń, aby pamiątka o tobie była.

17. Y będzie po siedmdziesiąt lat: Nawiédzi Pan Tyr, y przywiedzie ji do myta iego: y będzie zaś nierząd płodził ze wszytkimi królestwy ziemskimi na ziemi.

18. Y będą kupiectwa iego y myta iego poświęcone Panu: nie będą schowane ani odłożone: bo

---

10. *Idź przez ziemię.* Który wprzódy byłeś wyspą, teraz na bardzo małą przestrzeń oddzielony jesteś od lądu, gdy resztę przestrzeni zapełnili nieprzyjaciele, żeby się do ciebie przybliżyć mogli podczas oblężenia; a zatém na ląd blizki dostać się możesz, przeszedłszy tylko on kanał, który wygląda jakby rzeka.—*Córko morska.* Tak się nazywa Tyr, ponieważ był wyspą.—*Nie masz pasa dalej.* Już ciebie morze więcéj nie opasuje.

11. *Rękę swą wyciągnął na morze.* Ma na względzie przejście przez morze Czerwone, gdy Bóg otworzył drogę Izraelitom przez wody morskie; jakby rzekł: uczynił to Bóg mocny, który niegdyś wyciągnął rękę swoję nad morzem Czerwoném. Albo przez morze Tyryjczyków rozumie, którzy przy morzu mieszkali. —*Zatrwożył królestwa.* Obalił królestwa tych narodów, które przed przyjściem Izraelitów zamieszkiwały ziemię Chananejską. Albo królestwo Tyryjczyków rozumie. —*Rozkazał.* Iżby Chananejczycy byli wyniszczeni, albo Tyryjczycy, którzy i sami także należeli do ziemi Chananejskiéj.

12. *Nie przydasz więcéj abyś się chlubiła.* Twojemi bogactwami i potęgą. —*Potwarz cierpiąca.* Cierpiąca gwałt i ucisk.—*Córko.* Który jesteś piękny jako dziewica, albo który jesteś panną, gdyż dotychczas jeszcze niezdobyty. Albo w ogólności tak się nazywają królestwa w Pismie św. dla tego że się strzegą jako panny. —*Do Cetim.* Do Cypru i innych wysp Greckich i Włoskich.—*I tam też nie będziesz miała odpoczynku.* Gdyż i tam także ścigać cię będzie Bóg i utrapi powietrzem i głodem, lub wojną.

13. *Oto ziemia Chaldejska.* Co dziwnego, jeśli Fenicyanie oddani handlowi i przemysłowi, a przeto mniéj wojowniczego ducha, będą spustoszeni, kiedy Chaldejczycy naród najdzikszy, i który miał swoje warownie i baszty, zginął, po wzięciu Niniwy przez Nabuchodonozora. —*Takowy lud nie był.* Co do siły i potęgi.—*Assur założył ją.* Państwo Chaldejczyków i królestwo Babilońskie. Albowiem naprzód Assyryjczycy z innymi założyli miasto i wieżę Babel, a ztąd odszedłszy Assur do Assyryi, założył Niniwę. Genez. 10, 11.—*Domy jego.* Niniwitów i Chaldejczyków.

14. *Wyjcie.* Powtórzenie tego co powiedział w pierwszym wierszu tego rozdziału.—*Moc wasza.* Tyr warownia i obrona wasza.

15. *W zapamiętaniu będziesz.* Spustoszony i zniszczony.—*Przez siedmdziesiąt lat.* Po których na nowo będziesz odbudowany; co też i w rzeczy samej się stało, jak się pokazuje II. Ezdr. 13, 16.—*Jako dni króla jednego.* Ile zwykle żyje człowiek, zwłaszcza który szczęśliwie i rozkosznie życie przepędza, jak to bywa z królami, to jest siedmdziesiąt lat; taki bowiem jest wiek człowieka, Psal. 89, 10. Stosuje mowę do najsławniejszego króla Dawida, który żył 70 lat. —*Jako pieśń nierządnice.* Znowu po 70-ciu latach Tyr wytwornością i rozgłosem swoich towarów przynęcać będzie do siebie kupców, tak jak nierządnica powabnym śpiewem przywabia kochanków.

16. *Weźmij Cytrę.* Jak nierządnica używa gitary, śpiewu i wszelkich ponęt dla przywabienia młodzieńców; tak Tyr używać będzie wszelkich środków, żeby na nowo sprowadzać do siebie towary i kupców.

17. *Nawiedzi Pan Tyr.* W sposób dobry. —*Przywiedzie go do myta jego.* Tyryjczyków uwięzionych i wygnanych powróci do ojczyzny, i da im możność jak wprzódy korzystnego prowadzenia handlu.—*Będzie zaś nierząd płodził ze wszystkiemi królestwy.* Zawrze stosunki handlowe ze wszystkiemi narodami, i do swojéj gospody ich przyjmie; to bowiem oznacza hebrajski wyraz *zun.*

18. *Poświęcone Panu.* To jest uświęcone przez jałmużnę i obrócone na inne cele pobożne, przez Tyryjczyków nawróconych do Chrystusa: prorok bowiem obyczajem swoim od rzeczy smutnych nagle się przenosi do wesołych i do Chrystusa.—*Tym którzy mieszkają przed*

tur, quia his, qui habitaverint coram Domino, erit negotiatio ejus, ut manducent in saturitatem, et vestiantur usque ad vetustatem.

tym którzy mieszkaią przed Panem, będzie kupiectwo iego, aby iedli do sytości, y przyodziéwali się aż do starości.

CAPUT XXIV.

ROZDZIAŁ 24.

O karze Bożéj na całą ziemię, i ostatecznym sądzie.

1. Ecce, Dominus dissipabit terram, et nudabit eam, et affliget faciem ejus, et disperget habitatores ejus.

2. Et erit sicut populus, sic sacerdos, et sicut servus, sic dominus ejus; sicut ancilla, sic domina ejus, sicut emens, sic ille qui vendit; sicut foenerator, sic is qui mutuum accipit, sicut qui repetit, sic qui debet. *(Ose. 4, 9).*

3. Dissipatione dissipabitur terra, et direptione praedabitur. Dominus enim locutus est verbum hoc.

4. Luxit, et defluxit terra, et infirmata est: defluxit orbis, infirmata est altitudo populi terrae.

5. Et terra infecta est ab habitatoribus suis, quia transgressi sunt leges, mutaverunt jus, dissipaverunt foedus sempiternum.

6. Propter hoc maledictio vorabit terram, et peccabunt habitatores ejus; ideoque insanient cultores ejus, et relinquentur homines pauci.

7. Luxit vindemia, infirmata est vitis; ingemuerunt omnes, qui laetabantur corde.

8. Cessavit gaudium tympanorum, quievit sonitus laetantium, conticuit dulcedo citharae.

9. Cum cantico non bibent vinum; amara erit potio bibentibus illam.

10. Attrita est civitas vanitatis; clausa est omnis domus nullo introeunte.

11. Clamor erit super vino in plateis; deserta est omnis laetitia; translatum est gaudium terrae.

12. Relicta est in urbe solitudo, et calamitas opprimet portas,

1. Oto Pan rozprószy ziemię y obnaży ią, y utrapi oblicze iéy, y rozprószy obywatele iéy.

2. Y będzie iako lud, tak y kapłan: a iako sługa, tak y Pan iego: iako służebnica, tak y pani iéy: iako kupuiący, tak y ten który przedaie, iako pożyczaiący tak y ten który bierze na pożyczanie: iako który się upomina, tak który dłużen.

3. Rozprószeniem rozprószona będzie ziemia, a drapiestwem zdrapieżona będzie. Bo Pan mówił to słowo.

4. Płakała y zeszła ziemia y zemdlała: zszedł świat, zemdlała wyniosłość narodu ziemie.

5. A ziemia splugawiona iest od obywatelów swoich: iż przestąpili zakon, odmienili prawo, złamali przymierze wieczne.

6. Dla tego przeklęctwo pożrze ziemię, a będą grzészyć obywatele iéy: y przeto będą szaléć sprawuiący ią, a mało ludzi zostanie.

7. Płakało wina zbiéranie, zachorzało winne drzewo, wzdychali wszyscy którzy byli wesołego serca.

8. Ustało wesele bębnów, ustało wykrzykanie raduiących się, umilkła wdzięczność cytry.

9. Nie będą się napiiać wina z śpiéwaniem: gorzki będzie napóy piiącym go.

10. Zstarte iest miasto próżności, zamkniono każdy dóm że nikt nie wchodził.

11. Wołanie będzie o wino po ulicach: opuszczone iest wszelkie wesele: przeniosło się wesele ziemie.

12. Zostało w mieście spustoszenie, a upadek zawali bramy,

Panem. Sług kościoła rozumie.— *Będzie kupiectwo jego.* Będzie obrócone na korzyść handlu dla celów pobożnych, na ozdobę kościoła i żywienie ubogich.— *Aż do starości.* W szaty, które długo trwają, albo aż do starości, to jest przez całe życie. Watablus przekłada, *do pokrycia starców,* to jest, iżby się przeodziewali w szaty uczciwe i ozdobne, jakie przystoją starcom i kapłanom.

R. 24.—1. *Oto Pan.* Po brzemionach i klęskach nad rozmaitemi narodami, o których była mowa od r. 13. aż do tego miejsca, przechodzi do brzemienia całego świata i dnia sądu ostatecznego.—*Rozproszy.* Spustoszy.—*Obnaży ją.* Ogołoci z ludzi, zwierząt i innych jéj ozdób.—*Utrapi oblicze jéj.* Spali jéj powierzchnię gorącością ognia, Piotr. 3, 10.— *Rozproszy obywatele jéj.* Rozwiązawszy społeczność ludzką.

2. *Jako lud, tak i kapłan.* Będzie pomieszanie wszystkich stanów, i niebędzie żadnéj różnicy stopnia lub godności.

3. *Zdrapieżona będzie.* Gdy Bóg wszystko ogniem zniszczy i na pastwę płomieni odda.

4. *Zeszła.* Chald. *spustoszoną została,* przez upadek domów, miast, zamków, i t. d.—*Zemdlała.* Straciła siły.—*Zemdlała wyniosłość narodu ziemie.* Książęta i panowie, którzy są mocą i znakomitością ludu ziemi.

5. *Splugawiona jest.* Grzechami. Chald. i LXX, zgrzeszyła.—*Przymierze.* Prawo i zakon Boży. — *Wieczne.* Które byli powinni zawsze zachowywać.

6. *Przeklęstwo.* Klęski.—*A będą grzeszyć. Dla tego, że zgrzeszyli,* jak mają LXX.—*Będą szaleć.* Z szaleństwem będą się oddawać rozpuście i namiętnościom; albo z powodu zbytniego strachu i trwogi, prawie od zmysłów odchodzić będą, według onych słów Deut. 28, 28: *niechaj cię skarze Pan odejściem od rozumu i ślepotą i szaleństwem;* i onych słów Chrystusa Łuk. 21, 26: *gdy będą ludzie schnąć od strachu, i oczekiwania tych rzeczy, które będą przychodzić na wszystek świat.* —*Sprawujący ją.* Mieszkańcy ziemi.—*Mało ludzi zostanie.* Od jakowego przerażenia i szaleństwa na tak wielką ilość niewiele pozostanie wyjętych, którzy Boskiego prawa święcie przestrzegali.

7. *Płakało wina zbieranie, zachorzało winne drzewo.* Gdyż ustały jagody winne i wino.

9. *Nie będą się napijać wina z śpiewaniem.* Mieli bowiem zwyczaj odbywać uczty z muzyką.—*Gorzki będzie napój.* Nie będzie im smakowało wino z powodu żałości.

10. *Zstarte.* Spustoszone, zniszczone.— *Miasto próżności.* Swiat na którym wszystko jest marnością, według Ekklezyasta, 1, 2: *Marność nad marnościami, i wszystko marność.*

11. *O wino.* Gdy kupujący spierać się będą pomiędzy sobą, kto je ma kupić; tak wielki będzie niedostatek wina. Patrz w. 7.

12. *Upadek zawali bramy.* Na ulicy będzie pustynia,

13. quia haec erunt in medio terrae, in medio populorum, quomodo si paucae olivae, quae remanserunt, excutiantur ex olea, et racemi, cum fuerit finita vindemia.
14. Hi levabunt vocem suam, atque laudabunt; cum glorificatus fuerit Dominus, hinnient de mari.
15. Propter hoc in doctrinis glorificate Dominum: in insulis maris nomen Domini Dei Israel.
16. A finibus terrae laudes audivimus, gloriam justi. Et dixi: Secretum meum mihi, secretum meum mihi, vae mihi: praevaricantes praevaricati sunt, et praevaricatione transgressorum praevaricati sunt.
17. Formido, et fovea, et laqueus super te, qui habitator es terrae.
18. Et erit: qui fugerit a voce formidinis, cadet in foveam, et qui se explicaverit de fovea, tenebitur laqueo, quia cataractae de excelsis apertae sunt, et concutientur fundamenta terrae. *(Jer. 48, 44).*
19. Confractione confringetur terra, contritione conteretur terra, commotione commovebitur terra,
20. agitatione agitabitur terra sicut ebrius, et auferetur quasi tabernaculum unius noctis; et gravabit eam iniquitas sua, et corruet, et non adjiciet, ut resurgat.
21. Et erit: in die illa visitabit Dominus super militiam coeli in excelso, et super reges terrae, qui sunt super terram.
22. Et congregabuntur in congregatione unius fascis in lacum, et claudentur ibi in carcere, et post multos dies visitabuntur.

13. bo to będzie w pośrzód ziemie, w pośrzodku narodów: iako gdyby trochę oliwek, które zostały otrzęsione z oliwnego drzewa: y grona winne, gdy się dokona obieranie wina.
14. Ci podniosą głos swóy y chwalić będą: gdy będzie Pan uwielbiony, wykrzykną od morza.
15. Dla tego w naukach sławcie Pana: na wyspach morskich imię Pana Boga Izraelowego.
16. Z kraiu ziemie słyszeliśmy chwały, sławę sprawiedliwego. Y rzekłem: Taiemnica moia mnie, taiemnica moia mnie, biada mnie: występnicy wystąpili, a wykroczeniem występników wystąpili.
17. Strach, y dół, y sidło nad tobą, któryś mieszkańcem ziemie.
18. Y będzie: Kto ucieczе przed głosem strachu, wpadnie w dół: a kto się wyprawi z dołu, poyman będzie sidłem: bo się upusty z wysokości otworzyły, y zatrząsną się fundamenty ziemie.
19. Łamaniem połamie się ziemia, skruszeniem skruszy się ziemia,
20. poruszeniem poruszy się ziemia iako piiany, y będzie zdięta iako budka iednéy nocy: y obciąży ią nieprawość iéy, y upadnie, a nie przyda żeby powstała.
21. Y będzie: W on dzień nawiedzi Pan woysko niebieskie na wysokości, y króle ziemskie którzy są na ziemi.
22. Y zgromadzą się zgromadzeniem iednego snopka do dołu, y będą tam zamknieni w ciemnicy, a po wielu dni nawiedzeni będą.

---

i jeśli się kto tam ukaże, będzie dotknięty klęskami i nieszczęściami,
13. *W pośród ziemie.* Na samėj ziemi, na całéj ziemi.—*Trochę oliwek.* Na końcu świata, a mianowicie za czasów Antychrysta, tak mało będzie wiernych stałych w wierze, jak mało pozostaje oliwek na oliwie, po jéj otrząśnieniu.
14. *Ci podniosą głos swój.* Według onych słów Chrystusa Łuk. 21, 28: *podnieście głowy wasze, bo się przybliża odkupienie wasze.—Wykrzykną od morza.* Podniosą głos radości z morza tego świata, ujrzawszy port blizki, w którym odpoczywać będą.
15. *W naukach sławcie Pana.* Upominają się mężowie apostolscy żeby chwalili Boga, przebiegając świat i nauczając wszystkie narody.—*W naukach.* W hebr. jest, *baurim*, to jest, *w śwatłości*, albo *w ogniu;* jakby rzekł: ogniem gorliwości waszéj, i światłem opowiadania waszego oświecajcie i zapalajcie świat cały. LXX, Pagninus i Watablus przekładają w *dolinach*, inni w *jaskiniach:* które to tłómaczenie może oznaczać, że opowiadanie ma być także przeniesione do ludzi ubogich i mieszkających w jaskiniach, jakimi są niektórzy Indyanie.—*Imię Pana.* Wychwalajcie i opowiadajcie.
16. *Z kraju ziemie słyszeliśmy chwały.* Raduje się prorok, i zdaje się mu, że słyszy z krańców świata głos ludów nawróconych do Chrystusa, i chwalących Pana.—*Sławę sprawiedliwego.* Sławiących i wychwalających sprawiedliwego, to jest, Chrystusa. — *Tajemnica moja mnie.* S. Hieronim tak tłómaczy: *nie mogę wszystkiego opowiedzieć co widzę, przylgnął język do podniebienia mojego, boleść głos tamuje. Biada mnie! jak wielki szereg kar stoi przed oczami mojemi! — Występnicy.* Zydzi albo grzesznicy. — *Wykroczeniem występników.* Nie z ułomności, lecz ze złości i namysłu grzeszących.
17. *Strach, i dół i sidło.* Wszelkiego rodzaju nieszczęścia.
18. *Kto ucieczе.* Oznacza że będą niepodobne do uniknienia te nieszczęścia i klęski, które na świat spadną. —*Upusty z wysokości otworzyły.* Upusty są to chmury wodne, z których, gdy się roztopią, lub się w górę podniosą, z wielką gwałtownością wypadają wody. Oznacza się wezbranie i potop nieszczęść, tak jak za czasów Noego po otworzeniu się upustów niebieskich, wielka massa wód spadła na ziemię. — *Zatrząsną się fundamenty ziemie.* Od ogromu nieszczęść z upustów niebieskich spływających na ziemię. Albo zapewne oznacza, że ziemia ma uledz natenczas niezwykłym wstrząsnieniom.
19. *Łamaniem.* Będzie się trzęsła i z powodu trzęsienia w wielu się miejscach poszczepi.
20. *Będzie zdjęta.* Nie co do istoty lecz co do mieszkańców, i co do postaci i kształtu.—*Jako budka jednéj nocy.* Która się wieczorem przyrządza, rano się rozbiera. *Obciąży ją nieprawość jéj.* Do téj przygody przywiedzie ją nieprawość jéj.— *Nie przyda żeby powstała.* Nie powstanie.
21. *Nawiedzi.* Będzie sądził. — *Wojsko niebieskie.* Szatanów, którzy niegdyś byli aniołami. Fereriusz rozumie kapłanów i sług kościoła. Zdaje się raczéj rozumieć gwiazdy, które zwykle w Pismie ś. zowią się wojskiem niebieskiem; na nie spuści ciemności, przez co się powiększy przerażenie, strach i udręczenie ludzi.
22. *Zgromadzeniem jednego snopka.* Czarci, bezbożni królowie i inni grzesznicy, jakby w jeden snopek związani, będą wrzuceni do piekła.—*Po wielu dni nawiedzeni będą.* Kara ich będzie wieczna, bo nawet po wielu dniach, chočbyśmy je do nieskończoności przedłużali, kara ich zawsze będzie się odnawiała.

23. Et erubescet luna, et confundetur sol, cum regnaverit Dominus exercituum in monte Sion et in Jerusalem, et in conspectu senum suorum fuerit glorificatus.

23. Y zasroma się księżyc, y zawstydzi się słońce gdy będzie królował Pan zastępów na górze Sion, y w Jeruzalem, a przed oczyma starców swoich uwielbion będzie.

CAPUT XXV. ROZDZIAŁ 25.

O wychwalaniu Boga za jego dziwne sprawy, których dokonywa nad sprawiedliwymi i grzesznikami.

1. Domine, Deus meus es tu: exaltabo te, et confitebor nomini tuo, quoniam fecisti mirabilia, cogitationes antiquas fideles: amen.

2. Quia posuisti civitatem in tumulum, urbem fortem in ruinam, domum alienorum, ut non sit civitas, et in sempiternum non aedificetur.

3. Super hoc laudabit te populus fortis, civitas gentium robustarum timebit te,

4. quia factus es fortitudo pauperi, fortitudo egeno in tribulatione sua, spes a turbine, umbraculum ab aestu: spiritus enim robustorum quasi turbo impellens parietem.

5. Sicut aestus in siti, tumultum alienorum humiliabis, et quasi calore sub nube torrente propaginem fortium marcescere facies.

6. Et faciet Dominus exercituum omnibus populis in monte hoc convivium pinguium, convivium vindemiae, pinguium medullatorum, vindemiae defaecatae.

7. Et praecipitabit in monte isto faciem vinculi colligati super omnes populos, et telam, quam orditus est super omnes nationes.

8. Praecipitabit mortem in sempiternum, et au-

1. Panie, Bóg móy ty iesteś, wywyższać cię będę, y wyznawać imieniowi twemu; iżeś uczynił dziwy myśli starodawne wierne, amen.

2. Bowiemeś obrócił miasto w mogiłę, miasto mocne w rozwaliny, dóm cudzoziemców: aby nie było miastem, ażeby go na wieki nie zbudowano.

3. Dla tego cię będzie chwalił lud mocny, miasto narodów dużych ciebie się bać będzie,

4. iżeś się stał mocą ubogiemu, mocą nędznikowi w udręczeniu iego: nadzieią od wichru, chłodnikiem od gorąca, bo duch mocarzów iako wicher biiący w ścianę.

5. Jako gorącość w pragnieniu, trwogę cudzych uniżysz: a iako gorącością pod obłokiem palącą potomstwo mocarzów ususzysz.

6. Y uczyni Pan zastępów na wszytkie narody na téy górze ucztę z rzeczy tłustych, ucztę zbiérania wina, z tłustych rzeczy szpik w sobie maiących, z zebrania wina wystałego.

7. Y zrzuci na téy górze oblicze związki zawiązaney na wszytkie ludzie, y płótno które zaczał na wszytkie narody.

8. Zrzuci śmierć na wieki: y odéymie Pan Bóg

---

23. *Zasroma się księżyc.* Albowiem, jak powiada Joel, i za nim Piotr św., Dzieje Ap. r. 2, 20: *księżyc* (obróci się) *w krew.* — *Zawstydzi się słońce.* Zaćmi się.— *Gdy będzie królował Pan.* Gdy przyjdzie na sąd.— *Na górze Syon.* Na dolinie Jozafat, blizko góry Syon.— *Przed oczyma starców.* Dwudziestu czterech starców, o których jest wzmianka w Objawieniu, i innych świętych, którzy będą przedstawiali rodzaj najszanowniejszego senatu.

R. 25.— 1. *Panie Boże.* Jest opiewanie chwały Bożéj, którą przedsiębierze Izaijasz w sobie tych, którzy mieli być zbawieni przez mękę Chrystusową, i którzy w niewielkiéj liczbie pozostawszy z pomiędzy potępionych, dziwnie się radować i Bogu dzięki składać będą.— *Uczynił.* Z pewnością uczynisz, i twojém przewidzeniem i wyrokiem już dokonałeś.— *Myśli starodawne.* To co od wieków myśliłeś i postanowiłeś. Chald. i LXX mają, *zamiary.*— *Wierne.* Które wiernie wypełniłeś, albo wypełnisz.— *Amen.* To jest, *niech się stanie,* jak przekładają LXX.

2. *Miasto.* Okrąg ziemski. Inni rozumieją przez to Jerozolimę.— *Cudzoziemców.* Obcych tobie dla grzechów i zbrodni.

3. *Lud mocny.* Święci i wybrani, którzy mężnie zwyciężyli siebie i namiętności swoje, ponęty świata i pokusy szatańskie.—*Miasto narodów dużych.* Kościół.— *Ciebie się bać będzie.* Szanować cię będzie, tak jak dzieci czczą swoich rodziców.

4. *Nadzieją od wichru.* Prześladowania i ucisku.— *Od gorąca.* Pokus.— *Mocarzów.* Okrutnych tyranów, którzy uciskają ubogich i słabych.

5. *Jako gorącość w pragnieniu.* Jako gorąco trapi ludzi gdy ich zaskoczy w miejscu suchém; tak ty, Panie, utrapisz niezbożników w dzień sądu ostatecznego, i powstrzymasz moc tych ludzi, którzy uciskają wiernych twoich.— *Gorącością pod obłokiem palącą.* Gorącość bowiem która pochodzi z gęstych obłoków, jest najgwałtowniejsza; promienie bowiem słoneczne skupione w gęstości obłoków daleko silniéj działają i dopiekają.— *Mocarzów.* Okrótnych, bezbożnych.

6. *Na téj górze.* Syon, albo na górze Oliwnéj; albowiem przy tych górach Chrystus siedząc w powietrzu nad doliną Jozafatową będzie sądził świat, i tam swoich wybranych zacznie uwielbiać i napawać wiecznémi rozkoszami, i to samo następnie czynić będzie w Syonie niebieskim przez całą wieczność.— *Z rzeczy tłustych.* Pod allegoryą uczty opisuje rozkosze błogosławionych w niebie.—*Zbierania wina.* W hebr., *scemarim,* który to wyraz oznacza *fuzy*; bowiem powiadają, że wino, które na fuzach swoich osiada, naturalny smak i siłę zatrzymuje. Sens więc jest: uczta, na któréj będzie zastawione najwyborniejsze i najnaturalniejsze wino. Zdaje się że nasz tłómacz miał na względzie uczty, które się odbywały po zebraniu winnych gron.—*Szpik w sobie mających.* Szpik bowiem kości jest najdelikatniejszy, i jest dowodem że także i mięso onych bydląt jest najdelikatniejsze.

7. *Zrzuci... oblicze związki.* Wtedy, żeby sprawiedliwi niczego się lękać napotém nie mieli, porzuci Bóg na onéj górze i rozwiąże wszystkie pęta, które na rodzaj ludzki narzucił grzech pierwszych rodziców i porwie płótno nędz i nieszczęść, którém Bóg obwinął wszystkie narody na pomstę grzechu pierworodnego.

8. *Zrzuci śmierć.* Albowiem święci będą obdarzeni nieśmiertelnością. — *Odejmie... łzę.* Albowiem, jak jest Objaw. 21, 4: *otrze Bóg wszelką łzę z oczu ich: a śmierci daléj nie będzie, ani smętku, ani krzyku, ani boleści więcéj nie będzie.*

feret Dominus Deus lacrymam ab omni facie, et opprobrium populi sui auferet de universa terra; quia Dominus locutus est. *(Apoc. 7, 17.—21, 4).*

9. Et dicet in die illa: Ecce, Deus noster iste, exspectavimus eum, et salvabit nos: iste Dominus, sustinuimus eum, exultabimus, et laetabitur in salutari ejus,

10. quia requiescet manus Domini in monte isto, et triturabitur Moab sub eo, sicuti teruntur paleae in plaustro.

11. Et extendet manus suas sub eo, sicut extendit natans ad natandum, et humiliabit gloriam ejus cum allisione manuum ejus.

12. Et munimenta sublimium murorum tuorum concident, et humiliabuntur, et detrahentur in terram usque ad pulverem.

łzę z każdego oblicza, y pohańbienie ludu swego zéymie ze wszytkiéy ziemie: bo Pan mówił.

9. Y rzecze dnia onego: Oto Bóg nasz ten, czekaliśmy nań, y zbawił nas: ten Pan, czekaliśmy go, rozraduiem się y rozweselem się w zbawieniu iego,

10. bo odpoczynie ręka Pańska na téy górze: a Moab będzie pod nim młócon iako trą plewy wozem.

11. Y wyciągnie ręce swe pod nim, iako wyciągà ten który płynie ku pływaniu: y zniży sławę iego z potłuczeniem rąk iego.

12. Y obrony wysokich murów twych upadną, y zniżone będą, y zściągnione na ziemię aż do prochu.

Wykład X. J. Wujka.— Roz. 25. w. 9. *Oto Bóg nasz ten, czekaliśmy nań.* Tu jaśnie mówi Izajasz o Bóstwie Chrystusowem. Co abyś rozumiał masz wiedzieć: iż prorok opowiedziawszy spustoszenie Jeruzalem, które się stało przez Tytusa i Wespazyana, i przepowiedziawszy wezwanie pogan, i postanowienie kościoła Chrystusowego, przydał potém mówiąc: I uczyni Pan zastępów na wszystkie narody na téj górze, (gdzie ostatnią wieczerzą z uczniami czynił i Ducha Ś. zesłał, i gdzie ucierpiawszy nas odkupił) ucztę rzeczy tłustych i t. d. (to jest pokarmów nie cielesnych ale duchownych). Przydaje: I zrzuci na téj górze oblicze związki i t. d. To jest, grzechy którym wszyscy podlegli. Zrzuci śmierć na wieki: Bo Chrystus zwyciężył śmierć jako to wykłada Paweł ś. 1 Cor. 15, v. 54, *Theodoret, in Isai. Athanasius de Incarnat. verbi. Tertuli. lib. de Resurect.* I odejmie Pan Bóg, tę z każdego oblicza, to jest, żeśmy przestać mieli płakać na niewolą szatańską, z któréj już nas wybawił. Potém wszystkiém przydaje, i rzecze dnia onego (rozumiéj kościół na onę ucztę zaproszony): Oto Bóg nasz ten, czekaliśmy nań i zbawił nas: ten Pan (w żydowskim *Jehowach*) czekaliśmy go i t. d. Z tego wszystkiego taki jest dowód: Co tu prorok mówi o uczcie, i o zgładzeniu grzechu i o zwyciężeniu śmierci aż na wieki na górze Jeruzalem, nie komu inszemu służy tylko Messyaszowi, co i Żydzi i Heretycy zeznać muszą: Jeśli tedy lud od niego na tę ucztę wezwany mówić będzie: Oto Elohim albo Bóg nasz ten czekaliśmy nań, i zbawił nas. Ten *Jehowach* albo Pan, czekaliśmy go i t. d. Tedyć Messyasz miał być Bogiem z istności, i człowiekiem, który według człowieczeństwa mógł być palcem ukazany, i oczyma cielesnemi widziany, jako to słowo, Ten, dwa razy powtórzone, i Boga ukazujące, jaśnie wyraża.

CAPUT XXVI. — ROZDZIAŁ 26.

O dziękczynieniu za podwyższenie sprawiedliwych i poniżenie występnych, i o zmartwychwstaniu umarłych.

1. In die illa cantabitur canticum istud in terra Juda:

Urbs fortitudinis nostrae Sion salvator, ponetur in ea murus et antemurale.

2. Aperite portas, et ingrediatur gens justa, custodiens veritatem.

3. Vetus error abiit: servabis pacem, pacem, quia in te speravimus.

4. Sperastis in Domino in saeculis aeternis, in Domino Deo forti in perpetuum,

1. W on dzień będą śpiewać tę pieśń w ziemi Judzkiéy:

Miasto mocy naszéy Sion zbawiciel, będzie w nim położony mur y przedmurze.

2. Otwórzcie bramy, a niech wnidzie naród sprawiedliwy strzegaiący prawdy.

3. Stary błąd odszedł: zachowasz pokóy: pokóy, bośmy w tobie nadzieię mieli.

4. Mieliście nadzieię w Panu na wieki wieczne, w Panu Bogu mocnym na wieki,

9. *Rzecze.* Chór błogosławionych.— *Bóg nasz ten.* Chrystus Pan. P. W.

10. *Odpocznie ręka Pańska na téj górze.* Potęga Boża rozleje swoje bogactwa i rozkosze na téj górze niebieskiego Syonu.— *Będzie pod nim młócon.* Będzie trapiony nieszczęściami i karami.— *Moab.* Lud bezbożników, na wieczne kary skazanych.—*Pod nim.* Przez Chrystusa sędziego i jego święty lud.

11. *I wyciągnie ręce swe.* To jest Moab, potępieni pod młócarnią pomsty Bożéj wyciągną ręce, jak wyciągają ci którzy usiłują wypłynąć z wody, gdy się okręt rozbije; lecz naprożno, gdyż nie będzie żadnego ratunku.— *Zniży sławę jego.* Lecz Bóg poniży ich chwałę i pychę, chociaż oni uderzając ręką o fale będą usiłowali uniknąć zaguby.

R. 26.— 1. *W ziemi Judzkiéj.* W Syonie, w kościele niebieskim.— *Miasto mocy.* Syonu górnego miasta obrońcą i stróżem jest Bóg; on tego miasta jest murem i przedmurzem, i dla tego pod jego opieką bezpiecznie mieszkamy.

2. *Bramy.* Niebios.

3. *Stary błąd odszedł.* Błąd rozkoszników i potępieńców, którzy nas za głupich uważali, gdyśmy chodzili ciasną ścieżką sprawiedliwości.—*Zachowasz pokój.* Będziemy się radowali z obfitości dóbr wszelkich, i z wiecznego pokoju duszy.

4. *Mieliście nadzieję.* O towarzysze.—*Na wieki wieczne.* Dostąpić wiecznego szczęścia.—*Mocnym na wieki.* Którego uznawaliście za mocnego w dopełnianiu obietnic.

5. quia incurvabit habitantes in excelso, civitatem sublimem humiliabit.
Humiliabit eam usque ad terram, detrahet eam usque ad pulverem.
6. Conculcabit eam pes, pedes pauperis, gressus egenorum.
7. Semita justi recta est, rectus callis justi ad ambulandum.
8. Et in semita judiciorum tuorum, Domine, sustinuimus te: nomen tuum, et memoriale tuum in desiderio animae.
9. Anima mea desideravit te in nocte: sed et spiritu meo in praecordiis meis de mane vigilabo ad te.
Cum feceris judicia tua in terra, justitiam discent habitatores orbis.
10. Misereamur impio, et non discet justitiam: in terra sanctorum iniqua gessit, et non videbit gloriam Domini.
11. Domine, exaltetur manus tua, et non videant: videant, et confundantur zelantes populi, et ignis hostes tuos devoret.
12. Domine, dabis pacem nobis, omnia enim opera nostra operatus es nobis.
13. Domine Deus noster, possederunt nos domini absque te, tantum in te recordemur nominis tui.
14. Morientes non vivant, gigantes non resurgant: propterea visitasti et contrivisti eos, et perdidisti omnem memoriam eorum.
15. Indulsisti genti, Domine, indulsisti genti: numquid glorificatus es? elongasti omnes terminos terrae.
16. Domine, in angustia requisierunt te, in tribulatione murmuris doctrina tua eis.

5. bo zniży mieszkaiące na wysokości, miasto wywyższone poniży.
Poniży ie aż na ziemię, ściągnie ie aż do prochu.
6. Podepce ie noga, nogi ubogiego, kroki nędzników.
7. Ścieżka sprawiedliwego prosta iest, prosta droga sprawiedliwego na chodzenie.
8. A na ścieżce sądów twoich Panie czekaliśmy na cię: imię twoie y pamiątka twoia w żądzy dusze.
9. Dusza moia żądała cię w nocy: ale y duchem moim we wnętrznościach moich z rana będę czuł do ciebie.
Gdy uczynisz sądy twoie na ziemi, sprawiedliwości się nauczą obywatele świata.
10. Zmiłuymy się nad niezbożnym, a nie nawyknie sprawiedliwości: w ziemi świętych nieprawość czynił, y nie ogląda chwały Pańskiéy.
11. Panie niech się wywyższy ręka twoia, a niechay nie widzą: niech uyźrzą a zawstydzą się zawisni ludzie: a ogień niech poźrze nieprzyiacioły twoie.
12. Panie dasz nam pokóy: bo wszytkie uczynki nasze sprawiłeś nam.
13. Panie Boże nasz, opanowali nas panowie oprócz ciebie, tylko w tobie niechay pamiętamy na imię twoie.
14. Umiéraiący niech nie żyią, obrzymowie niech nie powstaią: dla tego nawiedziłeś y zniszczyłeś ie, y skruszyłeś wszytkę pamiątkę ich.
15. Folgowałeś narodowi Panie, folgowałeś narodowi: izaliś iest uwielbion? oddaliłeś wszytkie granice ziemie.
16. Panie w ucisku szukali cię, w utrapieniu szemrania nauka twoia im.

5. *Bo zniży.* Pokazuje że Bóg jest mocnym na wieki, i dla tego w nim nadzieję mieć należy; albowiem on nachyla i poniża wszystkich którzy mieszkają na wysokości, to jest wyniosłych, możnych i pysznych.—*Miasto wywyższone.* Świat.

6. *Nogi ubogiego, kroki nędzników.* Apostołów rozumie i innych wiernych którzy naśladowali ubóstwo Chrystusowe; ci bowiem podepczą świat i jego pychę, osądzając ją i potępiając.—*Ścieżka sprawiedliwego.* Która go prowadziła do szczęścia błogosławionych. P. W.

8. *Czekaliśmy.* Żebyś nam dopomógł, od nieszczęść wyrwał i nareszcie do nagrody nas powołał, stojących tymczasem na ścieżce sądów twoich, to jest prawa twojego.—*Imię twoje.* I niczegośmy tak sobie nie życzyli, jak żeby imię twoje było świętem i sławnem u wszystkich.—*Pamiątka twoja.* Pamięć o tobie, albo pamięć twoja o nas.

9. *Dusza moja żądała cię w nocy.* Słowa są Izaijasza, gdy się już skończył śpiew błogosławionych. Zdanie jest: żądała trwać przy Bogu, i jego czcić we dnie i w nocy, a także modlić się do niego.—*Gdy uczynisz sądy twoje na ziemi.* Karząc grzeszników.

10. *Zmiłujmy się nad niezbożnym.* Jakby rzekł: słusznie pragnę sądu twojego i ukarania zbrodniarzy; albowiem gdy się im przebacza, gorszymi się stają.—*W ziemi świętych.* W kościele, po odebranych tylu dobrodziejstwach, i tylu pomocach do cnoty i świętości.—*I nie ogląda chwały Pańskiéj.* Lecz będą wyłączeni z nieba i od zbawienia.

11. *Panie, niech się wywyższy ręka twoja.* Spraw, Panie, potężną ręką twoją, żeby niezbożni i niegodni nie oglądali chwały twojéj.—*Niech ujrzą, a zawstydzą się.* Jest poprawienie się, jakby rzekł: owszem niech ją ujrzą zdaleka i jakby przez mgłę w dzień sądu, lecz dla tego żeby więcéj ubolewali.—*Zawistni ludzie.* Bezbożni, którzy schną od zawiści i złości, widząc świętych podniesionych do chwały, a siebie skazanych na męki wieczne.—*Ogień.* Piekła.

12. *Pokój.* Spoczynek, szczęśliwość.—*Uczynki nasze.* P. W.

13. *Panowie.* Bałwany albo królowie obcy i tyrańscy, jako to: Syryjscy, Samaryjscy, i t. d.—*Oprócz ciebie.* Który sam jeden powinieneś był panować w duszach naszych.—*W tobie.* Zamiast *o tobie.* Zdanie więc jest: tylko o tobie i imieniu twojém niechaj pamiętamy.

14. *Umierający.* Czyli umarli: tyranowie ci, którzy nas ujarzmili, którzy sług twoich na śmierć wydawali, już nieodżyją na nowo; albowiem zmartwychwstanie ich nie będzie do prawdziwego życia i szczęśliwości; ztąd o nich się mówi że są umarłymi na wieki, albowiem śmierć na wieki pożerać ich będzie.—*Niech nie żyją.* Zamiast, *żyć nie będą.*—*Olbrzymowie.* Przez olbrzymów rozumieją się w Piśmie św. wszelkiego rodzaju tyrani i ludzie ze wszech miar niesprawiedliwi. — *Niech nie powstają.* Nie powstaną, to jest do żywota wiecznego.—*Nawiedziłeś.* Ukarałeś.

15. *Folgowałeś.* Nie karząc, albo odwlekając karę.—*Oddaliłeś.* Powiększyłeś i rozszerzyłeś ich granice i posiadłości: czyliż za to ciebie chwalili, jakby rzekł: bynajmniéj.

16. *W ucisku.* Raczéj przeciwnie się działo; albowiem

17. Sicut quae concipit, cum appropinquaverit ad partum, dolens clamat in doloribus suis, sic facti sumus a facie tua, Domine.
18. Concepimus, et quasi parturivimus, et peperimus spiritum: salutes non fecimus in terra, ideo non ceciderunt habitatores terrae.
19. Vivent mortui tui, interfecti mei resurgent: expergiscimini, et laudate, qui habitatis in pulvere, quia ros lucis ros tuus, et terram gigantum detrahes in ruinam.
20. Vade, populus meus intra in cubicula tua, claude ostia tua super te, abscondere modicum ad momentum, donec pertranseat indignatio.
21. Ecce enim Dominus egredietur de loco suo, ut visitet iniquitatem habitatoris terrae contra eum, et revelabit terra sanguinem suum, et non operiet ultra interfectos suos. *(Mich. 1, 3).*

17. Jako która poczyna, gdy się przybliża ku rodzeniu, boleiąc woła w boleściach swych: takeśmy sie stali od oblicza twego Panie.
18. Poczęliśmy, y iakobyśmy pracowali rodząc, y porodziliśmy ducha: zbawienia nie sprawowaliśmy na ziemi, przetóż nie upadli obywatele ziemie.
19. Żyć będą umarli twoi, pobici moi powstaną, ocuccie się a chwalcie którzy mieszkacie w prochu: bo rosa światłości rosa twoia, a ziemię obrzymów ściągniesz do upadku.
20. Idź ludu mój, wnidź do komor twoich, zamkni drzwi twoie za sobą, skriy się na mały czas na chwilkę, aż przeminie zagniewanie.
21. Bo oto Pan wynidzie z mieysca swego, aby nawiedził nieprawość obywatela ziemie przeciw niemu: y odkryie ziemia krew swoię, a nie zakryie daley pobitych swoich.

Wykład X. J. Wujka—Roz. 26. w. 6. *Podepce je noga, nogi ubogiego.* To jest, nogi Chrystusowe podeptały miasto Jeruzalem. A co przydaje, kroki nędzników, rozumie apostoły. Tak Hieronim *in Isa.* i *Cyrylus in lib.* 3 *in Isai.*

12. *Wszystkie uczynki nasze sprawiłeś nam.* Rozumie się to, albo o karaniu, albo o cudach Boskich, nie o uczynkach ludzkich, które pochodzą z woléj człowieczéj, łaską Bożą obdarzonéj. Hieronim ś. rozumie o karaniu, jakby rzekł: Dasz pokój Panie, albowiem wszystkie plagi które cierpiemy, od Ciebie są: bo nas posiedli panowie prócz Ciebie. Z tém zgadza się wykład LXX. tłumaczów: Daj pokój Panie, boś nam wszystko oddał. Cyrillus rozumie przez uczynki cuda albo dobrodziejstwa Boże. Jakożkolwiek wyłożysz, tedy tu heretyk nic nie ma przeciw wolnéj woléj człowieczéj, którą zowiemy *liberum arbitrium.*

CAPUT XXVII. — ROZDZIAŁ 27.

O ukaraniu czarta, dobroci Boga względem swego ludu, powrócie Żydów z niewoli.

1. In die illa visitabit Dominus in gladio suo duro, et grandi et forti, super Leviathan serpentem vectem, et super Leviathan serpentem tortuosum, et occidet cetum, qui in mari est.
2. In die illa vinea meri cantabit ei.

1. W on dzień nawiedzi Pan mieczem swoim twardym, y wielkim a mocnym, Lewiathana węża zaworę, y Lewiathana węża pokrzywionego, y zabiie wieloryba który iest w morzu.
2. W on dzień winnica szczérego wina będzie sobie śpiéwać.

---

gdy trapiłeś ich, wtedy ciebie szukali.—*W utrapieniu szemrania.* W utrapieniu ciężkiem, które wyrywało wzdychania i skargi.—*Nauka twoja im.* Pomaga im karanie twoje, jest im zbawienne.

18. *Poczęliśmy, i jakobyśmy pracowali rodząc.* Twoją chłostą trapieni poczęliśmy pragnienia, i zdawało się jakobyśmy chcieli wydać na świat płód dobrych uczynków.—*Porodziliśmy ducha.* Watablus przekłada. *wiatr*, to jest rzecz niknącą, niceśmy nie uczynili; w chęciach tylko trwaliśmy, a do dzieła mężnie nie przyłożyliśmy ręki, i bardzo mało albo nawet nic nie postąpiliśmy poza granice dobrych chęci.—*Zbawienia.* Dzieła zbawienia.—*Nie upadli obywatele ziemi.* A przeto nie będziemy mogli pokonać nieprzyjaciół naszych, którzy zamieszkują ziemię świętą nam przeznaczoną i obiecaną.

19. *Żyć będą umarli twoi.* Powstaną z umarłych, i będą błogosławieni umarli którzy w Panu umierają.—*Pobici moi powstaną.* Którzy z narodu mojego Izraelskiego, albo raczéj z Kościoła, jako świadkowie prawdy pozabijani zostali, powstaną.—*Ocućcie się.* Ze snu śmierci.—*Którzy mieszkacie w prochu.* Grobów.—*Bo rosa światłości rosa twoja.* W hebr. zamiast *światłości* jest *oroth,* który wyraz i światłość oznacza, i także zioła i jarzyny zielone. Sens więc jest: jako rosa spadająca na zioła sprawuje że one rosną, tak rosa łaski twojéj spadając na kości umarłych, wskrzesi je. Tak mówi się niżéj, r. 66, 14: *kości wasze jako trawa zakwitną.* Toż samo zdanie zawiera Wulgata, jakby rzekła: ponieważ rosa twoja jest rosą światłości, to jest, wzbudzająca i przywoływująca do światłości życia.—*Ziemię olbrzymów.* Ciała bezbożnych, jak tłumaczy św. Hieronim. Albo świat ten, który jest siedliskiem bezbożnych i tyranów, jakimi niegdyś byli olbrzymi, do szczętu zniszczysz ogniem gorejącym.

20. *Idź, ludu mój.* Zdaje się że to jest głos Boga do świętych, którzy w Panu umierają, jakby rzekł: idźcie na chwilkę, o święci, do mieszkań, to jest, do grobów waszych, tam śpijcie i odpoczywajcie, ponieważ wkrótce, to jest w dzień sądu wzbudzę was.—*Zagniewanie.* Ponieważ bezbożnych karać będę, zwłaszcza na końcu świata rozlicznemi klęskami.

21. *Z miejsca swego.* Zstąpi z nieba na sąd.—*Aby nawiedził.* Aby wyśledził i ukarał.—*Odkryje ziemia krew swoję.* Odda ziemia krew sprawiedliwych i męczenników, którą jest przesiękła.—*Nie zakryje daléj pobitych swoich.* Ponieważ wszystkich męczenników, jako też i innych wszystkich umarłych, odda z łona swojego.

R. 27.—1. *Nawiedzi.* Ukarze, i będzie niejako zabijał.—*Mieczem swoim.* Swoją mocą, swojemi siłami i orężem.—*Lewiatana.* P. W.

2. *W on dzień.* Sądu, gdy lewiatan i bezbożni pójdą na śmierć wieczną.—*Będzie śpiewać.* Bóg publicznym i wesołym głosem i wyrokiem ogłosi.—*Sobie.* To jest kościołowi swojemu, chwaląc go i mówiąc: o winnico moja, która nie wydałaś agrestu, lecz wino szczere i najwyborniejsze doskonałych uczynków, jesteś szczęśliwa i błogosławiona.

3. Ego Dominus, qui servo eam, repente propinabo ei, ne forte visitetur contra eam: nocte et die servo eam.

4. Indignatio non est mihi: quis dabit me spinam et veprem in proelio? gradiar super eam, succendam eam pariter?

5. An potius tenebit fortitudinem meam, faciet pacem mihi, pacem faciet mihi?

6. Qui ingrediuntur impetu ad Jacob, florebit et germinabit Israel, et implebunt faciem orbis semine.

7. Numquid juxta plagam percutientis se percussit eum? aut sicut occidit interfectos ejus, sic occisus est?

8. In mensura contra mensuram, cum abjecta fuerit, judicabis eam: meditatus est in spiritu suo duro per diem aestus.

9. Idcirco super hoc dimittetur iniquitas domui Jacob, et iste omnis fructus, ut auferatur peccatum ejus, cum posuerit omnes lapides altaris sicut lapides cineris allisos, non stabunt luci et delubra.

10. Civitas enim munita desolata erit, speciosa relinquetur, et dimittetur quasi desertum: ibi pascetur vitulus, et ibi accubabit, et consumet summitates ejus.

11. In siccitate messes illius conterentur, mulieres venientes, et docentes eam: non est enim populus sapiens: propterea non miserebitur ejus, qui fecit eum, et qui formavit eum, non parcet ei.

3. Ja Pan który iéy strzegę, znagła ią poczęstuię: aby snadź nie było nawiedzenie przeciw niéy, we dnie y w nocy strzegę iéy.

4. Rozgniewania nie masz u mnie: kto mię uczyni ciérniem y tarniem w bitwie: póydę po niéy, podpalę ią zarazem.

5. Czyli raczéy zatrzyma moc moię, uczyni mi pokóy, pokóy mi uczyni.

6. Którzy wchodzą pędem do Jakóba, zakwitnie y rodzić będzie Izrael, y napełnią świat nasieniem.

7. Izali według plagi onego który ji biie, ubił go? abo iako zabił zabite iego, tak zabit iest?

8. W mierze przeciwko mierze, gdy odrzucona będzie, osądzisz ią: rozmyślał w duchu swym twardym w dzień gorącości.

9. Przeto dla tego będzie odpusczona nieprawość domowi Jakobowemu: a ten wszytek owoc, aby odięt był grzéch iego, gdy położy wszytkie kamienie ołtarza, iako kamienie popiołu pokruszone: nie ostoią się gaie y zbory.

10. Bo miasto obronne spustoszeie, piękne będzie opusczone, y zostawione iako pustynia: tam się będzie pasł cielec, y tam légać będzie, y spasie wiérzchołki iego.

11. W suchości żniwa iego będą pokruszone, niewiasty przychodzące a uczące ią: bo nie iest lud mądry, przeto nie zlituie się nad nim, który go uczynił: a który go stworzył, nie przepuści mu.

3. *Jéj strzegę.* I błogosławioną czynię. — *Znagła.* W hebr. jest, *lirgahim*, co można przełożyć, *znagła*, albo *ustawicznie;* jedno i drugie służy: znagła, ponieważ po niewielkiéj pracy przychodzi błogosławionym rozkosz wieczna; ustawicznie zaś ponieważ bezustannie, przez wszystkie chwile i na wieki będą jéj używali.—*Ją poczęstuję.* Winem słodkiem i wyborném, jakie ona wydała. To samo jest, co się mówi w Psal. 35 9: *strumieniem rozkoszy twojéj napoisz je.—Aby snadź nie było nawiedzenie przeciw niéj.* Iżby się nie robiło przeciwko niéj, żeby się jéj nic złego nie stało, przeto jéj strzegę dzień i noc.

4. *Rozgniewania niemasz u mnie.* Nie mogę się gniewać na winnicę tak dobrą, tak żyzną, jak się gniewałem na synagogę niepłodną. —*Kto mię uczyni cierniem i tarniem.* Kto to sprawi żebym był cierniem dla winnicy tak wybranéj? Kto mię uczyni względem niéj ostrym i zagniewanym dla lekkich jéj grzechów, żebym przedsięwziął przeciwko niéj wojnę, i iżbym ją podeptał i wyciął? Nikt bezwątpienia.—*Pójdę po niéj.* Napadnę na nią żeby ją dobywać.—*Zarazem.* Z inną niewdzięczną i niewierną winnicą.

5. *Czyli raczéj zatrzyma moc moję.* Czyli raczéj winnica moja nie zatrzyma i nie powściągnie swoim wdziękiem i ozdobą mocnéj pomsty mojéj, iżbym téj pomsty nie wykonał przeciwko niéj; będzie bowiem zemną w bezustannym pokoju, będzie mnie zawsze służyła, będzie przyjaciółką i t. d.

6. *Którzy wchodzą.* Tu się kończy pieśń, i przechodzi prorok do Apostołów, i ich opowiadania i owocu. W heb. jest, *gdy przychodzą* albo *gdy wchodzą,* to jest Apostołowie.—*Pędem.* Z wielką gorącością ducha.—*Do Jakóba.* Dla nawrócenia Izraelitów. —*Zakwitnie i rodzić będzie.* Prawdziwą religją, pobożnością i świętością.— *Napełnią świat nasieniem.* Tak że pomyślny ten plon zapełni powierzchnię ziemi.

7. *Izali według plagi onego który go bije, ubił go?* Czyliż Bóg ukarał Żydów równie według prawa odwetu, iż jak oni Chrystusa i świętych jego niesprawiedliwie trapili, chłostali i zabijali, tak i Bóg ich samych chłostał i zabijał? jakby rzekł: bynajmniéj. — *Tak zabit jest.* To jest Izrael.

8. *W mierze przeciwko mierze.* Jeszcze nie należycie ukarał niewiernych i występnych Izraelitów; ukarze jednak w swoim czasie w równéj i odpowiednéj mierze, iżby *według miary grzechów była i razów miara.* Deut. 25, 2.—*Gdy odrzucona będzie.* Synagoga.—*Rozmyślał.* Albowiem Bóg obmyślał przeciwko niéj ciężkie i okrutne kary. — *W dzień gorącości.* W czasie pomsty i zburzenia Jerozolimy.

9. *Przeto.* Wraca do wiersza szóstego, i do ostatków Żydów wierzących w Chrystusa, zwłaszcza do tych, które się nawrócą po porażce i zburzeniu, o którém mówił w wierszu poprzedzającym.—*Będzie odpuszczona nieprawość domowi Jakóbowemu.* Gdy się on nawróci do Chrystusa.—*A ten wszystek owoc.* Opowiadania Ewangelii. —*Gdy położy wszystkie kamienie ołtarza.* Co się stało podczas zburzenia Jerozolimy pod Tytusem.—*Nie ostoją się gaje i zbory.* Pogańskie, które poczną upadać przez opowiadanie Ewanielii. Nie należy tego rozumieć o gajach i zborach żydowskich, ponieważ nie czytamy żeby oni w tym czasie bałwanów czcili. Zdanie więc jest: gdy ujrzą Żydzi, iż po zburzeniu ich kościoła upadają także i bałwany pogańskie przez opowiadanie Chrześcijańskiéj religii, z pomiędzy nich wielu się nawróci.

10. *Miasto obronne.* Jerozolima. —*Piękne.* Które wprzódy było piękne i ozdobne.

11. *W suchości żniwa jego będą pokruszone.* Jerozolimitanie będą dotknięci posuchą i głodem.—*Niewiasty przychodzące, a uczące ją.* Tak dalece będą niezdolni do rady, iż dopuszczą żeby niewiasty nimi rządzili, i będą słuchali ich rady jakkolwiek niedołężnéj. Albo pod imieniem niewiast rozumie zniewieściałych książąt, fałszywych proroków i nauczycieli, którzy zgubili Judeę swoją miękkością, nieumiejętnością i gnusnością.— *Bo nie jest lud mądry.* Przeto zasługuje żeby nim rządziły niewiasty.—*Który go stworzył.* T. j. Bóg.

12. Et erit: in die illa percutiet Dominus ab alveo fluminis usque ad torrentem Aegypti, et vos congregabimini unus et unus, filii Israel.

13. Et erit: in die illa clangetur in tuba magna, et venient, qui perditi fuerant de terra Assyriorum, et qui ejecti erant in terra Aegypti, et adorabunt Dominum in monte sancto in Jerusalem.

12. Y będzie: W on dzień pobiie Pan od łożyska rzeki, aż do potoku Egyptskiego, a wy się zgromadzicie ieden y ieden synowie Izraelowi.

13. Y będzie: W on dzień zatrąbią w trąbę wielką, y przyidą którzy byli poginęli z ziemie Assyriyskiéy, y którzy byli wygnańcy w ziemi Egyptskiéy, y będą się kłaniać Panu na górze świętey w Jeruzalem.

Wykład X. J. Wujka—Roz. 27. w. 1. *Lewiathana węża, zaworę.* Zowie tu szatana rozmaitemi słowy, Lewiathan, iż jako wieloryb biega po morzu, tak szatan po świecie: wężem, dla jadu i chytrości: zaworą, dla wielkości i okrucieństwa: pokrzywionego, dla zdrady i oszukania. Ten szatan jest zwyciężony przez Chrystusa, jako tu opisuje Izajasz.

CAPUT XXVIII.

ROZDZIAŁ 28.

O groźbach Bożych przeciwko Izraelitom, zniszczeniu bałwanów, karach bezbożników, i t. d.

1. Vae coronae superbiae, ebriis Ephraim, et flori decidenti, gloriae exultationis ejus, qui erant in vertice vallis pinguissimae, errantes a vino.

2. Ecce validus et fortis Dominus sicut impetus grandinis; turbo confringens, sicut impetus aquarum multarum inundantium, et emissarum super terram spatiosam.

3. Pedibus conculcabitur corona superbiae ebriorum Ephraim.

4. Et erit flos decidens gloriae exultationis ejus, qui est super verticem vallis pinguium, quasi temporaneum ante maturitatem autumni; quod cum aspexerit videns, statim ut manu tenuerit, devorabit illud.

5. In die illa erit Dominus exercituum corona gloriae, et sertum exultationis residuo populi sui,

6. et spiritus judicii sedenti super judicium, et fortitudo revertentibus de bello ad portam.

7. Verum hi quoque prae vino nescierunt, et prae ebrietate erraverunt; sacerdos et propheta nescierunt prae ebrietate, absorpti sunt a vino, erraverunt in ebrietate, nescierunt videntem, ignoraverunt judicium.

1. Biada koronie pychy, piianym Ephraim i kwiatowi opadaiącemu, sławie radości iego, którzy byli na wierzchu doliny barzo tłustéy, błądzący od wina.

2. Oto duży a mocny Pan iako nawałność gradu: wicher druzgocący, iako bystrość wód gwałtownych wyléwaiących y wypusczonych na ziemię przestroną.

3. Nogami podeptana będzie korona pychy piianych Ephraim.

4. Y będzie kwiat opadaiący sławy radości iego, który iest na wierzchu doliny tłustych, iako skorożrzały owoc przed doyźrzałością iesieni: który obaczywszy patrzący, skoro w rękę weźmie zié go.

5. W on dzień będzie Pan zastępów koroną chwały, y wieńcem wesela ostatkowi ludu swego,

6. y duchem sądu siedzącemu na sądzie, y mocą wracaiącym się z woyny do bramy.

7. Lecz y ci od wina nie znali, a od piiaństwa pobłądzili: kapłan y prorok nie widzieli od piiaństwa, zatonęli w winie, pobłądzili w piiaństwie, nie znali widzącego, nie umieli sądu.

12. *I będzie.* Powiada, że wygnani i zbiegli Żydzi mają przyjść do kościoła Chrystusowego.—*Pobije.* Otrzęsie jak się otrząsają oliwki z drzewa oliwnego, tak iż Żydzi będą ogołoceni z darów Bożych, którémi wprzódy byli przyodziani.—*Od łożyska rzeki.* Od Eufratu. —*Zgromadźcie się jeden i jeden.* Co do jednego, jakby rzekł: którzykolwiek jesteście prawdziwymi Izraelitami nie ciałem, lecz duchem, wszyscy się zgromadźcie do Chrystusa w kościele. To samo co się mówi Jan. 11, 52: *żeby syny Boże, którzy byli rozproszeni zgromadził w jedno.*

13. *W trąbę wielką.* Opowiadania Ewangelicznego.—*Przyjdą.* Zgromadzą się do Chrystusa i kościoła.—*Którzy byli poginęli z ziemie Assyryjskiéj.* Którzy w niewolę byli zaprowadzeni do Assyryi i Babilonu.—*Na górze Świętéj w Jeruzalem.* W kościele, *którego* godłem była góra Syon.

R. 28.—1. *Koronie pychy.* Królestwu pysznemu.—*Efraim.* Izraelitów rozumie, to jest dziesięć pokoleń.—*Kwiatowi opadającemu.* Któréj korony chwała podobna jest do kwiatu opadającego, który zaledwie rozkwitnął, a zaraz więdnieje i ginie. Wieńce się splatały bądź z kwiatów, bądź z innych materyj. Podobieństwem korony pokazuje, że nie długo trwać mają owe rozkosze i przepych.—*Którzy byli na wierzchu doliny bardzo tłustéj.* Którzy mieszkali w Samaryi położonéj na szczycie góry, u stóp któréj rozciąga się najżyzniejsza dolina obfitująca w winne i oliwne drzewa.—*Błądzący od wina.* Od pijaństwa. LXX, *którzy jesteście pijani bez wina.*

2. *Oto duży a mocny Pan.* Z mocą spustoszy i zniszczy pola Samaryjskie.—*Wicher.* Jako wicher.

4. *Kwiat opadający.* P. w. 1. —*Jako skorozrzały.* Skorozrzałym nazywa owoc przedwczesny. Zdanie jest: jako pierwsze owoce ponieważ są nowością, drażnią podniebienie, i z chciwością się jedzą; tak was, o Samaryjczycy, pozrze zaguba.

5. *W on dzień.* To jest po spustoszeniu i uprowadzeniu dziesięciu pokoleń. —*Koroną chwały.* Opasującą, ozdabiającą i ochraniającą przeciwko Sennacherybowi, Filistyńczykom i innym nieprzyjaciołom.—*Ostatkowi ludu swego.* Dwóm innym pokoleniom Judy i Benjamina.

6. *Duchem sądu.* Dany będzie od Boga dar dobrego sądzenia.—*Siedzącemu na sądzie.* Królowi Ezechyaszowi sędziemu i książęciu ludu.—*Mocą.* Sprawi, że wracający z wojny do domu, wrócą zdrowi i mocni.—*Do bramy.* Przez którą wychodzi i na wojnę. Chald., *do domu swego.*

7. *Od wina nie znali.* Karci pijaństwo Żydów, którzy

8. Omnes enim mensae repletae sunt vomitu sordiumque, ita ut non esset ultra locus.
9. Quem docebit scientiam? et quem intelligere faciet auditum? ablactatos a lacte, avulsos ab uberibus,
10. quia: Manda, remanda: manda, remanda: exspecta, reexspecta: exspecta, reexspecta: modicum ibi, modicum ibi!
11. In loquela enim labii et lingua altera loquetur ad populum istum, *(1. Cor. 14, 21).*
12. cui dixit: Haec est requies mea, reficite lassum, et hoc est meum refrigerium: et noluerunt audire.
13. Et erit eis verbum Domini: Manda, remanda: manda, remanda: exspecta, reexspecta: exspecta, reexspecta: modicum ibi, modicum ibi, ut vadant, et cadant retrorsum, et conterantur, et illaqueentur, et capiantur.
14. Propter hoc audite verbum Domini, viri illusores, qui dominamini super populum meum, qui est in Jerusalem.
15. Dixistis enim: Percussimus foedus cum morte, et cum inferno fecimus pactum. Flagellum inundans, cum transierit, non veniet super nos, quia posuimus mendacium spem nostram, et mendacio protecti sumus.
16. Idcirco haec dicit Dominus Deus: Ecce, ego mittam in fundamentis Sion lapidem, lapidem probatum, angularem, pretiosum in fundamento fundatum: qui crediderit, non festinet. *(Psal. 117, 22. Luc. 20, 17).*
17. Et ponam in pondere judicium et justitiam

8. Bo wszytkie stoły są pełne wracania y plugastwa, tak iż niémasz więcéy miéysca.
9. Kogóż nauczy umieiętności? a komu da zrozumiéć co słyszał? ostawionym od mléka, odsadzonym od piersi,
10. abowiem: Roskaż, zaś rozkaż; roskaż, zaś roskaż: czekay, zaś czekay: czekay zaś czekay, trochę tam, trochę tam.
11. Bo mówieniem warg, a ięzykiem inszym będzie mówił do ludu tego,
12. któremu rzekł: To iest odpoczynienie moie, posilcie spracowanego, y to iest ochłoda moia: a nie chcieli słuchać.
13. Y będzie im słowo Pańskie: Roskaż, zaś roskaż, roskaż, zaś roskaż, czekay, zaś czekay, czekay, zaś czekay, trochę tam, trochę tam: że póydą a padną w znak, y będą potarci, y usidleni y poimani.
14. A przeto słuchaycie słowa Pańskiego mężowie naśmiéwcy, którzy panuiecie nad ludem moim, który iest w Jeruzalem.
15. Abowiemeście mówili: Postanowiliśmy przymierze z śmiercią, a z piekłem uczyniliśmy umowę. Kiedy bicz gwałtowny przechodzić będzie, nie przyidzie na nas, bośmy położyli kłamstwo nadzieią naszą, y nakryliśmy się kłamstwem.
16. Przeto to mówi Pan Bóg: Oto ia założę w fundamenciech Sion kamień, kamień doświadczony, węgielny, kosztowny, na fundamencie fundowany, kto uwierzy niech się niekwapi.
17. Y położę pod wagą sąd, a sprawiedliwość

w tém naśladowali Samarytanów. —*Kapłan i proroki.* Wszyscy, należący nawet do najświętszych stanów, jak naprzykład kapłani i prorocy.—*Nie wiedzieli.* Błądzili, albo, jak nieco się później mówi, *nie mieli sądu.—Nie znali widzącego.* Boga, albo nie poznali, lub słuchać i rozumieć nie chcieli proroków Bożych, którzy się nazywają *widzącymi* w Pismie św.—*Nie znali sądu.* Nie mogli z powodu pijaństwa słusznie sądzić i roztrząsać, lecz w sądzeniu błądzili.

8. *Tak iż nie masz więcéj miejsca.* Wolnego od obrzydliwości. Pod figurą słów rozumie trybunały.

9. *Nauczy.* Nauczy Bóg.—*Co słyszał.* Karność i naukę, które się nabywają przez słuchanie. —*Odstawionym od mleka.* Od rozkoszy czyli od niedoskonałego życia. Jest to samo co powiedział św. Paweł do Żydów 5, 13: *bo każdy który jest mleka uczęstnikiem, nieświadom jest mowy sprawiedliwości.*

10. *Rozkaż, zaś rozkaż.* Jest naśladowanie głosu i sposobu wyrażenia prorokom bardzo zwyczajnego, którzy często mówili: *to rozkazuje Pan.* Wyśmiewają więc Izaijasza, powiadając: Rozkaż zaś rozkaż, to jest, znowu rozkaż, o Izaijaszu proroku.—*Czekaj zaś czekaj.* Znowu czekaj, jakby mówili: prorocy tyle razy grożą, lub obiecują, i nic się z tego nie przytrafia, co przepowiadają; jak długo czekać będziemy?—*Trochę tam.* Jest najgrawanie się z tychże proroków, którzy mieli zwyczaj powiadać: maluczko, a to lub owo się stanie. A więc powiada, że tego rodzaju szydercy nie są zdolni do przyjęcia umiejętności i karności Bożéj.

11. *Bo mówieniem warg.* Pagninus i Watablus z hebrajskiego przekładają, *bełkotaniem warg.* Któż nie wie, że bełkotanie używa się niekiedy dla wyśmiania. Sądzilibyśmy że zdanie jest to: wyśmiewacie mnie i proroków moich; więc i ja nawzajem z waszego nieszczęścia naśmiewać się i szydzić będę. Wy mówicie: rozkaż, zaś rozkaż; a ja wam innym sposobem odpowiem, który wam będzie ciężki i przykry. Mówić będę bowiem do was językiem żelaznym nieprzyjaciół waszych.

12. *Któremu rzekł: to jest odpocznienie moje.* Ja im wskazałem że to mi się podoba, i to jest spokój i pociecha moja, iżby wspomagali słabych i nieszczęśliwych, lecz oni słuchać nie chcieli.

13. *I będzie im słowo Pańskie.* Gdy ich nieszczęścia dotkną, Bóg będzie z nich szydził, przywodząc im na myśl słowa, które oni mieli zwyczaj powtarzać, rozkaż zaś rozkaż, i t. d.—*Że pójdą.* Będzie z nich szydził, i pozbawi ich pomocy swojéj, iżby przyszli do zguby; słusznie się miłosierdzie usuwa od tych, którzy względem innych miłosiernymi nie byli.

15. *Postanowiliśmy przymierze z śmiercią.* Nie lękamy się śmierci. —*Z piekłem uczyniliśmy umowę.* Jest powtórzenie tegoż samego zdania. Piekło w tém miejscu bierze się za grób. —*Bicz gwałtowny.* Gdy bicz karania Bożego obejdzie wszerz i wzdłuż ziemię, my unikniemy ogólnéj klęski. —*Bośmy położyli kłamstwo.* Nie tak oni mówią, lecz tak tłómaczy prorok, to jest że ich nadzieja jest próżna.

16. *Przeto.* Swoim zwyczajem prorok przenosi się do Chrystusa, jakby rzekł: przeto, żeby kłamliwą ufność waszę mędrszą i trwalszą radą obalić, a raczéj sprostować i naprawić, poszlę wam lubo niegodnym Chrystusa zbawiciela. —*Założę w fundamenciech Syon kamień.* P. W.—*Kto uwierzy niech się nie kwapi.* P. W.

17. *I położę.* Wraca do swoich czasów, i przedłuża groźby przeciwko Żydom. —*Położę pod wagą sąd.* Ja owych Żydów szyderców sprawiedliwą wagą i miarą sądzić będę. — *Wywróci grad nadzieję kłamstwa.* Przez grad rozumie gwałtowne karanie Boże zesłane przez Chal-

in mensura, et subvertet grando spem mendacii, et protectionem aquae inundabunt.
18. Et delebitur foedus vestrum cum morte, et pactum vestrum cum inferno non stabit: flagellum inundans cum transierit, eritis ei in conculcationem.
19. Quandocumque pertransierit, tollet vos, quoniam mane diluculo pertransibit in die et in nocte, et tantummodo sola vexatio intellectum dabit auditui.
20. Coangustatum est enim stratum, ita ut alter decidat; et pallium breve utrumque operire non potest.* *(2. Reg. 5, 20. Jos. 10, 12).*
21. Sicut enim in monte divisionum stabit Dominus; sicut in valle, quae est in Gabaon, irascetur, ut faciat opus suum, alienum opus ejus, ut operetur opus suum; peregrinum est opus ejus ab eo.*
22. Et nunc nolite illudere, ne forte constringantur vincula vestra: consummationem enim et abbreviationem audivi a Domino Deo exercituum super universam terram.
23. Auribus percipite, et audite vocem meam, attendite, et audite eloquium meum.
24. Numquid tota die arabit arans, ut serat, proscindet et sarriet humum suam?
25. Nonne, cum adaequaverit faciem ejus, seret gith, et cyminum sparget, et ponet triticum per ordinem, et hordeum, et milium, et viciam in finibus suis?
26. Et erudiet illum in iudicio: Deus suus docebit illum.
27. Non enim in serris triturabitur gith, nec rota plaustri super cyminum circuibit, sed in virga excutietur gith et cyminum in baculo.
28. Panis autem comminuetur: verum non in perpetuum triturans triturabit illum, neque vexabit

pod miarą: y wywróci grad nadzieię kłamstwa: y przykrycie wody zaleią.
18. Y będzie zgładzone przymierze wasze z śmiercią, a wasza umowa z piekłem nie ostoi się: bicz gwałtowny gdy przyidzie, będziecie podeptaniem iego.
19. Kiedykolwiek przeydzie, zabierze was: bo rano o świtaniu przeydzie we dnie y w nocy, a samo tylko utrapienie da wyrozumienie słuchowi.
20. Bo zwąziło się łoże, tak iż drugi spadnie: a kołdra wąska obu nakryć nie może.
21. Bo iako na górze rozdziałów Pan stanie: iako w dolinie, która iest w Gabaon zagniewa się, aby uczynił uczynek swóy, obcy uczynek swóy, aby działał dzieło swe, obce iest dzieło iego od niego.
22. A teraz nie naśmiewaycie się, by snadź nie były ścieśnione związki wasze, bom słyszał od Pana Boga zastępów dokonanie y ukrócenie na wszytkę ziemię.
23. Bierzcie w uszy, a posłuchaycie głosu mego, pilnuycie a posłuchaycie powieści moiéy.
24. Izali cały dzień będzie oracz orał aby siał, będzie przewracał y bronował ziemię swoię?
25. Izali zrównawszy wierzch iéy nie będzie siał czarnuchy, y kminu nie roztrzęsie, y nie nasieie pszenice porządkiem, y ięczmieniu, y prosa, y wyki mieyscy swemi?
26. Y wyćwiczy ji w sądzie: Bóg iego nauczy ji.
27. Bo nie piłami młócić będą czarnuchy, ani koło wozowe po kminie obracać się będzie: ale laską będzie wybita czarnucha, a kmin kiiem.
28. A chléb mleć będą: wszakóż nie na wieki ten który młóci będzie go młócił, ani go będzie

dejczyków lub Rzymian, które próżne nadzieje Żydów rozproszy.—*Przykrycie wody zaleją.* Mur który was ochrania, i za którym spodziewacie się być bezpiecznymi, wojsko nieprzyjacielskie jakby woda wszystko zalewająca, przeskoczy.
18. *Będzie zgładzone przymierze wasze z śmiercią.* To się rozumie z tego co się powiedziało wyż. w. 15.—*Będziecie podeptaniem jego.* Będziecie podeptani.
19. *Przejdzie.* Chłosta Boża.—*Zabierze was.* Obali, zatraci was. —*Rano o świtaniu przejdzie we dnie i w nocy.* Ten grad, ten bicz rychło i wcześnie, jakby w najwcześniejszym ranku na was spadnie, i będzie trwał bez przerwy przez całe dnie i noce; oznacza się więc prędkość i długość klęski.—*Da wyrozumienie słuchowi.* Sprawi, że zrozumiecie i uwierzycie w prawdziwość proroctw i gróźb proroczych, któreście słyszeli.
20. *Bo zwąziło się łoże.* Łoże jest ciasne i dwóch miłośników nie mieści: przeto rzeczą jest konieczną, iżbyście albo Boga odrzucili albo bałwany; podobne przysłowie jest u Mat. 6, 24: *żaden nie może dwiema panom służyć;* i II. Kor. 6, 15: *co za zgoda Chrystusowi z Belialem.*
21. *Bo jako na górze rozdziałów.* Jako na Baal-Farazim co oznacza *miejsce rozdziałów*, Bóg zamiast Dawida obalił Filistynów II. Król 5, i tam zwycięzcę Dawida oddzielił i odłączył od zwyciężonych Filistynów; tak powstanie przeciwko wam P. Bóg.—*Jako w dolinie, która jest w Gabaon.* Jako w téj dolinie orężem Jozuego i gradem pobił Amorrejczyków, tak i wam uczyni. —*Aby uczynił uczynek swój.* Dzieło przez siebie postanowione, domierzając pomsty i karania.—*Obcy uczynek swój.* Dzieło które niechętnie uczynił; bo nie jest mu rzeczą właściwą karać, lecz okazywać miłosierdzie i przebaczać, i bronić Izraelitów.
22. *Nie naśmiewajcie się.* Z tych gróźb moich.—*By snać nie były ścieśnione związki wasze.* Abyście rychléj i mocniéj nie byli skrępowani od nieprzyjaciół, i odemnie nie byli srożéj karani. —*Dokonanie i ukrócenie.* Że ma przyjść wkrótce ostateczna klęska.
24. *Izali cały dzień będzie oracz orał.* Zdanie jest: jak przemyślny rolnik rozmaite ma zatrudnienia około roli swojéj, albowiem niekiedy orze, niekiedy sieje, żnie lub młóci, jak tego wymagają potrzeby rolnictwa, wszystko zaś czyni, żeby nareszcie owoc zbierać: tak Bóg winnicę ludu swojego rozmaitemi sposobami uprawia; albowiem usiewa nasieniem prawa, łaski i darów swoich; żnie owoce dobrych uczynków; młóci, to jest zsyła utrapienia cięższe lub lżejsze, jak tego wymaga jego opatrzność. Powinien więc każdy człowiek tę Bożą uprawę przyjąć i z niéj pożytkować, i starać się żeby odpowiedzieć pracy i oczekiwaniom tak dobrego rolnika, przynosząc obfite owoce.—*Bronował.* Zboże od chwastów oczyszczając i innych ziół szkodliwych.
26. *I wyćwiczy go w sądzie.* Będzie uczył Bóg rolnika rozsądnie i mądrze to wszystko rozrządzić. Tak św. Hieronim.
28. *Chleb.* Pszenica, zboże, z którego chleb się wyrabia będą młócić wprowadzonemi wołami, które racicami wycierają ziarna z kłosów, a także wozami i zębatemi młócarniami.—*Wszakoż nie na wieki.* Jako rolnik wprowadza wozy i młócarnie na kłosy, dopóki pszenicy

eum rota plaustri, nec ungulis suis comminuet eum.

29. Et hoc a Domino Deo exercituum exivit, ut mirabile faceret consilium, et magnificaret justitiam.

trzéć koło wozowe, ani ji pokruszy paznoktami swemi.

29. A to od Pana Boga zastępów wyszło, aby dziwną uczynił radę, a uwielmożył sprawiedliwość.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 28. w. 16. *Oto ja założę w fundamenciech Syon kamień.* Ten kamień jest Chrystus, tak Paweł ś. wykłada Rom. 9, w. 33, 1 Petr. 2, Cypr. lib. 2, adversus Judaeos c. 16. Euseb. Caesar. lib. 1. Demonstr. c. 5. August. in Psal. 94, et in Psal. 3. zowie Chrystusa kamieniem, iż on jest fundamentem Kościoła świętego 1 Cor. 3. I jest kamieniem węgłowym złączający dwie ścienie, to jest, Żydy i Pogany.

16. *Kto uwierzy niech się nie kwapi.* To jest niechaj nie mniema że to rychło ma być, ale niech czeka. Dla tego LXX tak przełożyli: Kto uwierzy nie będzie zawstydzon.

CAPUT XXIX.

ROZDZIAŁ 29.

O oblężeniu Jerozolimy, skażeniu Izraelitów, i nawróceniu się ich ostatków do Boga.

1. Vae Ariel, Ariel civitas, quam expugnavit David: additus est annus ad annum, solemnitates evolutae sunt.

2. Et circumvallabo Ariel, et erit tristis et moerens, et erit mihi quasi Ariel.

3. Et circumdabo quasi sphaeram in circuitu tuo, et jaciam contra te aggerem, et munimenta ponam in obsidionem tuam.

4. Humiliaberis, de terra loqueris, et de humo audietur eloquium tuum, et erit quasi pythonis de terra vox tua, et de humo eloquium tuum mussitabit.

5. Et erit sicut pulvis tenuis multitudo ventilantium te, et sicut favilla pertransiens multitudo eorum, qui contra te praevaluerunt,

6. eritque repente confestim. A Domino exercituum visitabitur in tonitruo et commotione terrae, et voce magna turbinis et tempestatis, et flammae ignis devorantis.

7. Et erit sicut somnium visionis nocturnae multitudo omnium gentium, quae dimicaverunt contra Ariel, et omnes qui militaverunt, et obsederunt, et praevaluerunt adversus eam.

1. Biada Ariel, Ariel miasto, którego dobył Dawid: przydan iest rok do roku: święta uroczyste przeminęły.

2. Y oblęgę Ariela, a będzie smętny y żałośny, y będzie mi iako Ariel.

3. Y otoczę iako krąg w koło ciebie, y usypię przeciw tobie wał, y baszty poczynię na oblężenie twoie.

4. Poniżon będziesz, z ziemie będziesz mówić, y z ziemie będzie słyszana mowa twoia: y będzie iako Pythona z ziemie głos twóy, a z piasku powieść twoia szeptać będzie.

5. Y będzie iako proch drobny mnostwo rozmiataiących cię: a iako pérz miiaiący zgraia tych którzy przeciw tobie przemogli,

6. a będzie nagle z strzaskiem. Od Pana zastępów nawiedzon będzie, gromem y trzęsieniem ziemie, y głosem wielkim wichru y burze, y płomienia ognia pożeraiącego.

7. Y będzie iako sen widzenia nocnego zgraia wszech narodów, którzy walczyli na Ariela, y wszyscy którzy boiowali, y oblegli, y przemogli przeciwko niemu.

---

nie oddzieli od ości i plewów; tak Bóg nie na wieki trapić będzie lud swój, lecz tylko do czasu, to jest dopóki nie osiągnie tego czego chce, żeby go oczyścić, i odciągnąć od grzechów, naprzykład od bałwanów, i t. d.

29. *A to.* Tego sposobu postępowania nauczył Bóg ludzi, i sam zachowuje w dziełach swoich z przedziwną radą i sprawiedliwością.—*Sprawiedliwość.* Chald., *mądrość.*

R. 29.—1. *Biada Ariel.* Ariel oznacza tu Jerozolimę, jak się pokazuje z tego co się dalej mówi: i zowie się Ariel, to jest lew, dla swojej mocy i pierwszeństwa.—*Którego dobył Dawid.* Gdyż wprzódy ją posiadali Jebuzejczykowie. Patrz I. Paral. 11, 5.—*Przydan jest rok do roku.* Po dwóch, to jest niewielu latach, wielkość Jerozolimy będzie obalona, i wtedy jéj uroczystości zostaną zniesione i przeminą. W hebrajskim jest, *przydajcie rok do roku,* to jest czekajcie dwa lata, a będzie oblężenie przez Sennacheryba.

2. *Oblęgę Ariela.* Naprzód przez Chaldejczyków, potém przez Rzymian. Do tego miejsca stosował mowę Chrystus, Łuk. 19, 43, gdy rzekł: *obtoczą cię nieprzyjaciele twoi wałem i t. d. — I będzie mi jako Ariel.* To jest, jako lew, w około którego wiele jest trupów, i w około którego wiele stoi uzbrojonych strzelców. Albo, ponieważ Ariel oznacza także ołtarz, sens będzie: Jerozolima będzie podobna do ołtarza krwią zbroczonego, wedle którego wiele zabitych ofiar leży. Nareszcie ponieważ Ariel oznacza także barana przekleństwa, czyli grzechu, którego zwykle zabijano za grzechy, sens być może: biada tobie Jerozolimo, która wprzódy byłaś jakby lew najsilniejszy, teraz zaś z powodu zbrodni będziesz zabita jako baran.

3. *Jako krąg.* Zewsząd opaszę oblężeniem.

4. *Z ziemie będziesz mówić.* Jak zwykle czynią zwyciężeni i obaleni, gdy proszą zwycięzców żeby im przebaczyli. Albo sens jest: przez bojaźń strzał nieprzyjacielskich będą się ukrywali obywatele twoi w lochach i miejscach podziemnych.—*Będzie jako pytona...głos twój.* Cienki, płaczliwy, przytłumiony, jaki wydawali ci którzy posiadali pytona. Patrz co się rzekło I. Król. r. 28 w. 7.—*Powieść.* Mowa.

5. *Jako proch drobny.* To jest, niezliczony. — *Rozmiatających cię.* Miotających tobą. — *Jako pérz mijający.* Oznacza się wielki zastęp nieprzyjacielskiego wojska, i zarazem się wskazuje że natychmiast po porażce mieszkańców Jerozolimy Chaldejczycy zostaną rozproszeni jako się rozprasza proch, lub liście, gdy powieje wiatr gwałtowny.

6. *Nawiedzon będzie gromem.* W rozmaitych przenośniach oznacza, że ostrą i ciężką będzie porażka Chaldejczyków, którą ich ukarze Bóg.

7. *Jako sen widzenia nocnego.* Oni sami, ich wojsko, a także ich wielkość, potęga i pycha, znikną jako sen nocny.

8. Et sicut somniat esuriens, et comedit, cum autem fuerit expergefactus, vacua est anima ejus, et sicut somniat sitiens, et bibit, et postquam fuerit expergefactus, lassus adhuc sitit, et anima ejus vacua est: sic erit multitudo omnium gentium, quae dimicaverunt contra montem Sion.

9. Obstupescite, et admiramini: fluctuate, et vacillate: inebriamini, et non a vino: movemini, et non ab ebrietate.

10. Quoniam miscuit vobis Dominus spiritum soporis, claudet oculos vestros, prophetas et principes vestros, qui vident visiones, operiet.

11. Et erit vobis visio omnium sicut verba libri signati, quem cum dederint scienti litteras, dicent: Lege istum; et respondebit: Non possum, signatus est enim.

12. Et dabitur liber nescienti litteras, diceturque ei: Lege; et respondebit: Nescio litteras.

13. Et dixit Dominus: Eo quod appropinquat populus iste ore suo, et labiis suis glorificat me, cor autem ejus longe est a me, et timuerunt me mandato hominum et doctrinis: *(Matth. 15, 8).*

14. ideo ecce, ego addam, ut admirationem faciam populo huic miraculo grandi et stupendo: peribit enim sapientia a sapientibus ejus, et intellectus prudentium ejus abscondetur. *(1. C. 1, 19. Abd. 1, 8).*

15. Vae qui profundi estis corde, ut a Domino abscondatis consilium, quorum sunt in tenebris opera, et dicunt: Quis videt nos, et quis novit nos? *(Eccli. 23, 25).*

16. Perversa est haec vestra cogitatio, quasi si lutum contra figulum cogitet, et dicat opus factori suo: Non fecisti me; et figmentum dicat fictori suo: Non intelligis.

17. Nonne adhuc in modico et in brevi convertetur Libanus in Carmel, et Carmel in saltum reputabitur?

18. Et audient in die illa surdi verba libri, et de tenebris et caligine oculi caecorum videbunt.

8. A iako się śni głodnemu a on ie, a gdy się ocuci, ccza iest dusza iego: a iako się śni pragnącemu a on piie, a gdy się ocknie, spracowany iescze pragnie, a dusza iego ccza iest: tak będzie zgraia wszech narodów którzy walczyli przeciw górze Sion.

9. Zdumieycie się a zadziwuycie się, chwiéycie się a cholébcie się: upiycie się, a nie winem: taczaycie się, a nie od opilstwa.

10. Bo wam dał pić Pan ducha snu twardego, zawrze oczy wasze, proroki y książęta wasze, którzy widaią widzenia, nakryie.

11. Y będzie wam widzenie wszech iako słowa ksiąg zapieczętowanych, które gdy dadzą umiéiącemu pismo, rzeką: Czytay to: y odpowie: Nie mogę, bo są zapieczętowane.

12. Y dadzą księgi temu który pisma nie umie, y rzeką mu: Czytay: a odpowie: Nie umiem pisma.

13. Y rzékł Pan: Ponieważ ten lud przybliża się ku mnie usty swemi, a czci mię wargami swémi, ale serce iego daleko iest odemnie, y bali się mnie roskazaniem ludzkim y naukami:

14. przetoż oto ia przydam, że uczynię podziwienie ludowi temu cudem wielkim y dziwnym, bo zginie mądrość od mądrych iego, y rozum rostropnych iego skryie się.

15. Biada którzyście serca głębokiego, żebyście kryli przed Panem radę: których uczynki są w ciemności, y mówią: Któż nas widzi, a kto wie o nas?

16. Przewrótna iest ta myśl wasza: iako gdyby glina myśliła przeciw garncarzowi, albo rzekła robota temu kto ią urobił: Nie urobiłeś mię: a ulepienie lepiarzowi swemu: Nie rozumiész.

17. Aza jescze za mały y krótki czas nie obróci się Liban w Charmel, a Charmel za las poczytan będzie?

18. Y usłyszą dnia onego głuszy słowa ksiąg, a z ciemności y z mroku oczy ślepych patrzyć będą.

---

9. *Zdumiejcie się.* Wraca do spustoszenia Żydów i do nich przemawia, jakby rzekł: o głupi, wahający się i pijani, których Bóg dla grzechów tak karze. Albo jest czas przyszły zamiast trybu rozkazującego: zdumiejecie się, zadziwicie się, zawahacie się, będziecie jakby pijani, i t. d.

10. *Ducha snu twardego.* Przenośnia wzięta od tych którzy napój łagodzą i podają do picia. Zdanie jest: Bóg dopuści żeby wpadli w błędy, wszakże nie zrozumieją iż są wielce oszukani, jak gdyby zostawali w ciężkim letargu. Patrz co się rzekło wyż. r. 19, 14.—*Proroki.* Nakryć proroków znaczy sprawić żeby ich nierozumiano. *Książęta wasze.* Częstą bowiem rzeczą było u Żydów, że książęta i wodzowie ludu odbierali widzenia i objawienia od Boga, i byli prorokami. Albo tych prorokami zowie, którzy nie od Boga, lecz od samych siebie mówili.

11. *Wszech.* Proroków.—*Jako słowa ksiąg zapieczętowanych.* P. W.—*Które gdy dadzą.* Zdanie jest: wyroki te będą niedostępne tak mądrym jak i niemądrym.

13. *Przybliża się... usty swemi.* To samo jest co z tego miejsca Izaijaszowego powiada Pan, Mat. 15, 8: *ten lud czci mię wargami, ale serce ich daleko jest odemnie.—I bali się mnie rozkazaniem ludzkiem i naukami.* P. W.

14. *Przetoż oto ja.* Przeto cudem oczywiście wielkim przeciwko temu rodzajowi ludzi taki dam dowód zagniewania, że ludowi, jeśli ma rozum, podziwienie sprawić powinien.—*Zginie mądrość.* Sprawię że uczeni Żydowscy, którzy się zdają nad innych rozumieć, staną się głupimi. Ten to jest cud który zapowiedział. Mądrość bowiem jest właściwą mądremu; przeto jest to niejako cudem uczynić, żeby mądry nie miał mądrości, i owszem był głupim.—*I rozum roztropnych jego skryje się.* Jest powtórzenie tegoż samego zdania.

15. *Serca głębokiego.* Którzy tak dalece głębokie i tajemne knujecie zamiary, iż się wam zdaje, że ich nie może przeniknąć oko Boże.

16. *Przewrótna.* Głupia i zła.—*Nie rozumiesz.* Mnie. LXX, *niemądrześ mnie uczynił.*

17. *Za mały.* Po siedmdziesięciu latach, które są małością w porównaniu do wieczności, i ze względu na czas przez który ma trwać kościół Chrystusowy. — *Obróci się Liban w Karmel.* Bezpłodne i nieuprawne narody uprawione zostaną przez Apostołów i staną się płodnemi w dobre uczynki przez wiarę i łaskę Chrystusową. — *Karmel za las poczytan będzie.* Pole wprzódy żyżne, to jest, Żydzi przerodzą się w las bezowocny i nieuprawny.

18. *Głusi.* Przez głuchych i ślepych pogan rozumie.—*Słowa ksiąg.* Wyrok Pisma ś.—*Z ciemności.* Z ciem-

19. Et addent mites in Domino laetitiam, et pauperes homines in sancto Israel exultabunt,
20. quoniam defecit, qui praevalebat, consummatus est illusor, et succisi sunt omnes, qui vigilabant super iniquitatem,
21. qui peccare faciebant homines in verbo, et arguentem in porta supplantabant, et declinaverunt frustra a justo.
22. Propter hoc, haec dicit Dominus ad domum Jacob, qui redemit Abraham: Non modo confundetur Jacob, nec modo vultus ejus erubescet,
23. sed, cum viderit filios suos, opera manuum mearum in medio sui sanctificantes nomen meum, et sanctificabunt sanctum Jacob, et Deum Israel praedicabunt,
24. et scient errantes spiritu intellectum, et mussitatores discent legem.

19. A ciszy przydadzą w Panu wesela, y ubodzy ludzie rozraduią się w świętym Izraelowym,
20. bo ustał który przemagał, zniszczon iest naśmiewca, y wycięci są wszyscy, którzy czuyni byli do nieprawości,
21. którzy ku grzechowi przywodzili człowieka słowem, y podchodzili w bramie strofuiącego, y odchylali się daremnie od sprawiedliwego.
22. Przetóż to mówi Pan do domu Jakobowego, który odkupił Abrahama: Nie teraz zawstydzi się Jakób, ani się teraz oblicze iego zapłonie,
23. ale gdy uyźrzy syny swe, dzieło rąk moich, w pośrzód siebie święcące imię moie, y święcić będą świętego Jakobowego, a Boga Izraelowego opowiadać,
24. y poznaią błądzący duchem rozum, a szemracze nauczą się zakonu.

Wykład X. J. Wujka.— Roz. 29. w. 11. *I będzie wam widzenie jako słowa ksiąg zapieczętowanych.* Opisuje tu niewiernych Żydów ślepotę, w którą przez grzechy swoje wpadli: iż do tego czasu Pismo święte czytając, nigdy go rozumieć nie mogą: toż o nich mówi Paweł ś. 1 Cor. 3. Toż rozumiéj i o heretykach, którzy się także pismem chlubią jako i Żydowie: ale mogąc go czytać i mówić i śpiewać, wszakże iż klucza Ducha Ś. i kościoła jego nie mają, nigdy go bez kościoła Bożego nie zrozumieją, i może się o nich powiedzieć, że im są księgi zapieczętowane.

13. *Bali się mnie rozkazaniem ludzkiem i naukami.* W żydowskim słowo od słowa tak ma: Była bojaźń ich ku mnie rozkazaniem ludzkiem nauczona. Co LXX tłumacze dla lepszego wyrozumienia tak przełożyli: Próżno mię chwalą ucząc nauk i ustaw ludzkich. Temiż słowy Mateusz ś. c. 15, v. 9, przywodzi. Gdzie masz wiedzieć iż w Piśmie ś. zowią rozkazaniem ludzkiém, nie każde rozkazanie od ludzi uczynione: ale te tylko które właśnie jest ludzkie, które ani z rozkazania Bożego, ani z natchnienia jego, ani z mocy i poruczenia jego jest ustawione. A te dwojakie są: bo jedne są przeciwne Bożemu przykazaniu, a drugie są próżne i niepotrzebne. To każdy obaczy z pisma gdzie wspomina te rozkazania ludzkie jako to u Izajasza, także Mat. 15, b. 9. Mar. 7, a 6. Colos. 2, c. 22; 1 Tim. 4, a 7; Tim. 1, d. 14, wszakże rozkazania kościelnego nigdzie Pismo ś. nie zowie rozkazaniem ludzkiem, gdyż nie ludzkie właśnie jest, ale mocą od Boga wziętą od ludzi rozkazanie wedle onego słowa, kto was słucha mnie słucha. O czém czytaj Mat. 15, b. 9.

CAPUT XXX.

ROZDZIAŁ 30.

O pogróżkach przeciwko ludowi Jerozolimskiemu i t. d.

1. Vae filii desertores, dicit Dominus, ut faceretis consilium, et non ex me, et ordiremini te-

1. Biada synowie zbiegowie, mówi Pan abyście czynili radę, a nie ze mnie: y abyście zaczynali

---

ności i z mroku wyprowadzeni do przedziwnéj światłości imienia Bożego.

19. *Przydadzą... wesela.* Pomnożą radość kościoła.— *Cisi w Panu.* Poganie przez Chrystusa złagodzeni, którzy z cichą i powolną duszą dopuszczą żeby ich kształcili słudzy Ewangelii.— *Ubodzy.* W duchu i rozumieniu.— *W świętym Izraelowym.* W Bogu, który uświęca prawdziwych Izraelitów, i od nich jest czczony. Tak się radował Chrystus, gdy rzekł: *wyznawam tobie Ojcze Panie nieba i ziemie, żeś te rzeczy zakrył przed mądremi i roztropnemi, a objawiłeś je malutkim.* Mat. 11, 25.

20. *Który przemagał.* Żydów rozumie, którzy w religii i umiejętności aż do Chrystusa przemagali nad innymi i którzy byli naśmiewcami proroków, powiadając: *rozkaż zaś rozkaż i t. d.— Wycięci są.* Przez Tytusa i Rzymian.— *Którzy czujni byli do nieprawości.* Którzy cali byli zwróceni do złego.

21. *Słowem.* Słowami swojemi ich oszukując i źle nauczając, wprowadzając zamiast przykazań Bożych podania swoje.— *W bramie strofującego.* Proroków rozumie, którzy ich zbroynie w bramach, to jest, publicznie strofowali. Albo strofującym w bramie jest sędzia; bo jak się to nieraz powiedziało, w bramach miast były sądowe sale, i tam się odbywały sądy. Przytem sędzia zowie się *strofującym*, ponieważ do jego urzędu należy strofować złych ludzi i karać podstępnie oszukujących i niesprawiedliwych.— *Podchodzili.* Naśmiewali się, trapili i zagubić usiłowali, zmyślając potwarze i fałszywe oskarżenia, żeby zostali potępieni na śmierć. Albo sens jest: sędziów chytrością, pochlebstwami, darami, zmuszali do odstąpienia sprawiedliwości.— *Daremnie.* Niebacznie i bez przyczyny.—*Od sprawiedliwego.* Od słuszności i sprawiedliwości, albo od sprawiedliwego to jest od Chrystusa, którego opowiadania chętnie nieprzyjmowali.

22. *Pan... który odkupił Abrahama.* Który uwolnił Abrahama i wyprowadził z Ur Chaldejskiego.— *Nie teraz zawstydzi się Jakób.* Lecz za czasów Chrystusa i Apostołów, którzy upartych Żydów przekonają i zawstydzą.

23. *Syny swe.* Apostołów.— *Dzieło rąk moich.* Których ja łaską moją należycie wyćwiczę, żeby byli zdolni do opowiadania Ewangelii.— *Święcące imię moje.* Wysławiających je cudami i opowiadaniem.

24. *Błądzący duchem.* Żydzi, którzy wprzódy błądzili, nauczeni od Apostołów, dostąpią rozumienia; powiada o tych, którzy mieli przyjąć Chrześcijańską religią.—*Szemrzący.* Którzy wprzódy szemrali przeciwko Bogu i naśmiewali się z proroków.

R. 30.—1. *Biada synowie.* Jest proroctwo przeciwko Żydom, którzy po 130 latach za czasów Jeremiasza proroka, po zabiciu przez Izmaela Godoliasza, lękając się Chaldejczyków, którzy go byli uczynili przełożonym

lam, et non per spiritum meum, ut adderetis peccatum super peccatum:
2. qui ambulatis, ut descendatis in Aegyptum, et os meum non interrogastis, sperantes auxilium in fortitudine Pharaonis, et habentes fiduciam in umbra Aegypti.
3. Et erit vobis fortitudo Pharaonis in confusionem, et fiducia umbrae Aegypti in ignominiam.
4. Erant enim in Tani principes tui, et nuntii tui usque ad Hanes pervenerunt.
5. Omnes confusi sunt super populo, qui eis prodesse non potuit; non fuerunt in auxilium et in aliquam utilitatem, sed in confusionem et in opprobrium.
6. Onus jumentorum Austri. In terra tribulationis et angustiae leaena et leo ex eis, vipera et regulus volans, portantes super humeros jumentorum divitias suas, et super gibbum camelorum thesauros suos ad populum, qui eis prodesse non poterit.
7. Aegyptus enim frustra et vane auxiliabitur; ideo clamavi super hoc: Superbia tantum est, quiesce.
8. Nunc ergo ingressus scribe ei super buxum, et in libro diligenter exara illud, et erit in die novissimo in testimonium usque in aeternum:
9. populus enim ad iracundiam provocans est, et filii mendaces, filii nolentes audire legem Dei.
10. Qui dicunt videntibus: Nolite videre; et aspicientibus: Nolite aspicere nobis ea, quae recta sunt: loquimini nobis placentia, videte nobis errores.
11. Auferte a me viam, declinate a me semitam, cesset a facie nostra sanctus Israel.

płótno, ale nie z ducha mego, abyście przyczyniali grzechu do grzéchu:
2. którzy chodzicie abyście zstąpili do Egyptu, a nie pytaliście się ust moich, nadziéwaiąc się pomocy od mocy Pharaonowéy: y maiąc ufanie w cieniu Egyptowym.
3. Y będzie wam moc Pharaonowa ku zawstydzeniu, a ufność cieniu Egyptu ku zelżywości.
4. Bo były w Tanes książęta twoie, a posłowie twoi, aż do Hanes przyszli.
5. Wszyscy zawstydzili się dla ludu, który im nie mógł bydź pożyteczny: nie byli im ku pomocy, ani ku iakiemu pożytkowi, ale ku zawstydzeniu, y ku zelżywości.
6. Brzemię bydła południowego w ziemi utrapienia y ucisku, lwica y lew z nich, źmiia y bazyliszek lataiący którzy noszą na grzbiétach dobytków bogactwa swe, y na garbie wielbłądów skarby swe do ludu, który im nie będzie mógł bydź pomocen.
7. Bo Egypt daremnie y próżno pomagać będzie: dla tegom na to wołał: Pycha tylko iest, przestań.
8. A teraz szedłszy napisz mu na bukszpanie, y na księgach pilnie to wyrysuy, y będzie na dzień ostateczny na świadectwo aż na wieki,
9. bo lud iest ku gniewu pobudzaiący, y synowie kłamliwi, synowie niechcący słuchać zakonu Bożego.
10. Którzy mówią widzącym: Nie widźcie, a patrzącym: Nie upatruycie nam tego co prawo iest: mówcie co się nam podoba, upatruycie nam błędy.
11. Odéymcie odemnie drogę, odchylcie odemnie ścieżkę: niech ustanie od oblicza naszego święty Izraelów.

nad Judeą, żeby nie byli pomszczeni za jego zabójstwo, uciekli do Egiptu wbrew rozkazowi Bożemu, jak opowiada Jerem. r. 42 i 43.— *Zbiegowie.* Którzy odbiegłszy rady Boga, do Egiptu się udali.—*A nie ze mnie.* Któréj to rady ja nie pochwaliłem.—*Zaczynali płótno.* Dzieło.—*Ale nie z ducha mego.* Nie z natchnienia mojego, czyli bez mojego upoważnienia.—*Grzechu do grzechu.* Do grzechu dawnego dodając grzech nowy nieposłuszeństwa.

2. *Nie pytaliście się ust moich.* Zapytywali, jak się pokazuje z Jerem. r. 42, lecz nie chcieli być posłusznymi, co jedno jest jak gdyby niezapytywając zamiar swój spełnili.— *W cieniu Egiptowym.* W opiece króla Egipskiego.

3. *Ku zawstydzeniu.* Albowiem Nabuchodonozor ścigał Żydów aż do Egiptu, i tam ich wespół z Egipczykami pobił, Jerem. 42, 15.

4. *W Tanes.* Miejsce przebywania Faraona. – *Książęta twoje.* Oznacza prorok, że Żydzi posłali przed sobą posłów, to jest niektórych z książąt swoich do Faraona, prosząc go o przytułek.— *Aż do Hanes.* Które, jak podaje ś. Hieronim, było ostatniem miastem Egipskiém na granicy Etyopii i Blemnów.

5. *Zawstydzili się.* Będą zawstydzeni; czas przeszły zamiast przyszłego, tak samo tłumaczyć należy to co następuje.— *Dla ludu.* Egipskiego.

6. *Brzemię.* Smutne i groźne proroctwo. Nie jest tu nowe proroctwo, lecz ciąg dalszy rozpoczętego. Przeto rzeczy poprzedzające aż dotąd były jakby wstępem do następnego proroctwa, którego się tu kładzie tytuł. Tak ś. Hieronim.—*Bydła.* Rozumie tychże samych Żydów uciekających do Egiptu, których bydłem nazywa, ponieważ bezrozumnie czynili, gdy ten zamiar powzięli udania się do Egiptu, i ponieważ postępowali obładowani dobrami swojemi, które z sobą wynosili.—*Południowego.* Którzy uciekali do Egiptu, leżącego na południe Judei.— *W ziemi utrapienia i ucisku.* Zdaje się że widział Żydów uciekających przez pustynią, która jest ziemią utrapienia i ucisku dla wszelkiego niedostatku, i ponieważ, jak się mówi Deut. 32, 10, *jest miéjscem strachu i głębokiéj pustyniéj.*— *Lwica i lew z nich.* To jest z ziemi jaskiń lwów wyjdą jaszczurki i latające żmije.— *Do ludu.* Egipskiego.

7. *Pycha tylko jest.* W Egipcie nic niema innego tylko pycha, to jest, próżna wystawa bogactw i siły.— *Przestań.* Nie uciekaj do Egiptu, lecz pozostań w ojczystéj ziemi.

8. *Szedłszy.* Do mieszkania.— *Na bukszpanie.* Żeby była długowieczną pamięć téj przepowiedni; albowiem bukszpan, jak powiada ś. Hieronim, jest drzewo nieulegające zgniliźnie.—*I na księgach.* Nie tylko na bukszpanie, lecz także na pargaminie, iżby się w dwojaki sposób zachowała pamiątka.

9. *Synowie kłamliwi.* Wiarołomni, cudzołożni i odrodni od wiary i pobożności swoich patryarchów.

10. *Widzącym.* Prorokom.— *Patrzącym.* To samo jest co *widzącym*; jest bowiem zwyczajne Żydom powtórzenie.— *Błędy.* To co się podoba, pod czém się często ukrywa błąd i oszukanie. Albo błędem są fałszywe wyrocznie o pomyślnym skutku ucieczki do Egiptu.

11. *Odejmcie odemnie drogę.* Słowa są Żydów. Chald. *odwróćcie nas od drogi prawéj.* Nie chcemy się trzymać sposobu życia jaki nam przypisujecie.—*Odchylcie.* Jest powtórzenie.—*Święty Izraelów.* Chald. *słowo świętego Izraelowego;* często bowiem prorocy powtarzali: *To mówi święty Izraelowy.*

12. Propterea haec dicit sanctus Israel: Pro eo quod reprobastis verbum hoc, et sperastis in calumnia et iu tumultu, et innixi estis super eo:
13. propterea erit vobis iniquitas haec sicut interruptio cadens, et requisita in muro excelso, quoniam subito, dum non speratur, veniet contritio ejus.
14. Et comminuetur, sicut conteritur lagena figuli contritione pervalida, et non invenietur de fragmentis ejus testa, in qua portetur igniculus de incendio, aut hauriatur parum aquae de fovea.
15. Quia haec dicit Dominus Deus sanctus Israel: Si revertamini et quiescatis, salvi eritis: in silentio, et in spe erit fortitudo vestra. Et noluistis,
16. et dixistis: Nequaquam, sed ad equos fugiemus; ideo fugietis. Et super veloces ascendemus; ideo velociores erunt, qui persequentur vos.
17. Mille homines a facie terroris unius, et a facie terroris quinque fugietis, donec relinquamini quasi malus navis in vertice montis, et quasi signum super collem.
18. Propterea exspectat Dominus, ut misereatur vestri, et ideo exaltabitur parcens vobis, quia Deus judicii Dominus: beati omnes, qui exspectant eum.
19. Populus enim Sion habitabit in Jerusalem, plorans nequaquam plorabis, miserans miserebitur tui: ad vocem clamoris tui statim, ut audierit, respondebit tibi.
20. Et dabit vobis Dominus panem arctum, et aquam brevem, et non faciet avolare a te ultra doctorem tuum, et erunt oculi tui videntes praeceptorem tuum.

12. Przetóż tak mówi święty Izraelów: za tożeście wzgardzili to słowo, a ufaliście w potwarzy y w trwodze, y polégaliście na tym:
13. dla tego będzie wam ta nieprawość iako przerwa upadła, y o którey się pytaią w murze wysokim, bo nagle, gdy się nie spodziewaią, przydzie połamanie iego.
14. Y skruszy się, iako się kruszy bańka garnczarska, skruszeniem gwałtownym: y nie naydzie się z sztuczek iéy skorupa, w któréyby mógł przynieść wąglik z ognia, abo nabrać trochę wody z dołu.
15. Bo to mówi Pan Bóg święty Izraelów: Jeśli się nawrócicie a uspokoicie się, zbawieni będziecie: w milczeniu y w nadziei będzie moc wasza; a nie chcieliście,
16. y rzekliście: Nie, ale się do koni ucieczemy: przetóż uciekać będziecie. Y na prędkie wsiędziemy: przetóż prędszy będą ci którzy was gonić będą.
17. Tysiąc człowieka od oblicza strachu iednego, a od oblicza strachu piąci ucieczecie: aż się zostaniecie iako maszt okrętowy na wiérzchu góry, a iako znak na pagórku.
18. A przeto czeka Pan aby się zmiłował nad wami: y dla tego wywyższon będzie odpuszczaiąc wam: bo Bóg sądu Pan, błogosławieni wszyscy którzy nań czekaią.
19. Abowiem lud Sioński będzie mieszkał w Jeruzalem: płacząc nie będziesz płakał, zmiłuiący zmiłuie się nad tobą: na głos wołania twego skoro usłyszy odpowié tobie.
20. Y da wam Pan chléb ścisły, y wodę krótką: a nie dopuści odlecieć od ciebie więcéy nauczycielowi twemu: y oczy twoie patrzyć będą na mistrza twego.

12. *Ufaliście w potwarzy.* Ufaliście i polegaliście na potwarzy i wrzawie, to jest wrzaskliwie potwarzaliście Jeremiasza wzbraniającego ucieczki, jakby fałszywego proroka, żeby go zgubić.—Patrz Jerem. 43, 2.

13. *Jako przerwa upadła.* Jako mur przerwany, świecący się szczelinami i bliski upadku. — *O któréj się pytają.* Niezmierna, nagła i niespodziana, t. j. o któréj powód każdy z podziwieniem zapytuje: tak o nagłym i smutnym upadku Saula i Jonaty zapytuje Dawid: *Jakoć polegli mocarze?* II. Król. 1, 19.—*Przyjdzie połamanie jego.* Jako mur nagle upada i przywala tych, którzy pod nim byli; tak nieprawość ta, to jest, ta ufność pyszna i próżna, którą wbrew rozkazowi Bożemu pokładacie w Egipczykach, zgniecie was, i sami także Egipczycy pobici przez Chaldejczyków, będą pokruszeni.

15. *Jeśli się nawrócicie a uspokoicie się.* Jeśli téj ucieczki zaniechacie, i nie opuścicie ziemi ojczystéj, lecz w niéj spokojnie pozostaniecie.—*W milczeniu i w nadziei.* Jeśli pozostaniecie spokojnie w ziemi waszéj, i w Bogu ufać będziecie, będziecie mocnymi i bezpiecznymi od Chaldejczyków.

16. *Do koni ucieczemy.* Do koni Egipskich; Egipt bowiem obfituje w koni i jazdę, jak się pokazuje III. Król. 10, 28, gdy Żydzi na wojnach prawie nie używali jazdy. —*Przetoż uciekać będziecie.* Zwyciężeni i rozbici.—*Na prędkie.* Konie Egipskie.—*Przetoż.* Przez pomstę moję.

17. *Tysiąc człowieka.* Ludzi ucieknie.— *Od oblicza strachu jednego.* Jednego się tylko Chaldejczyka bojąc. —*A od oblicza strachu piąci.* A jeśli Chaldejczyków będzie pięciu, wszyscy wy ucieczecie. Strach tak będzie wielki, że widok małéj liczby wielu do ucieczki zmusi. —*Jako maszt okrętowy na wierzchu góry.* To jest osadzony, na który żeglujący patrzą, żeby się trzymać równego biegu; tak mając przykład waszéj klęski, wielu uniknie niebezpieczeństwa. Albo sens jest: jako maszt okrętowy z rozbicia wyrzucony, i na wierzchołku skały zostający. — *Jako znak na pagórku.* Jest powtórzenie tegoż samego zdania.

18. *Przeto czeka Pan.* Ponieważ tak wielka ma być klęska, przeto czeka Pan, iżbyście upomnieni pokutę czynili, i żeby On zlitowawszy się nad wami, przyniósł wam pomoc, i większa się ztąd okazała jego potęga — *I dla tego wywyższon będzie odpuszczając wam.* Podniesie się w górę, jakby się oddalając i usuwając swoję rękę, i jak Watablus tłumaczy, zawieszając pocisk.—*Bóg sądu.* Sprawiedliwy, i nie karze tych którzy opuszczają grzechy.—*Którzy nań czekają.* Którzy w Nim nadzieję pokładają.

19. *Albowiem lud Syoński.* Prawdziwi i wierni Żydzi, którzy ufają w Bogu, za Ezechiasza, albo po powrócie z niewoli Babilońskiéj, będą mieszkali w Jerozolimie. Zdaje się, że prorok pod temi symbolami oznacza lud Chrześciański, który spokojnie będzie mieszkał w Syonie i Jerozolimie, to jest, w kościele.—*Płacząc.* Nie długo płakać będziesz, o miasto Jerozolima, które teraz płaczesz.— *Wołania twego.* Modlitwy twojéj.

20. *Da wam Pan.* Pod Sennacherybem i w niewoli Babilońskiéj.—*Chleb ścisły.* Odrobinkę pokarmu i napoju odmierzonego. W hebr. jest, *chleba utrapienia, i wody ucisku.* — *Nie dopuści odlecieć od ciebie więcéj nauczycielowi.* P. W.

21. Et aures tuae audient verbum post tergum monentis: Haec est via, ambulate in ea, et non declinetis neque ad dexteram, neque ad sinistram.

22. Et contaminabis laminas sculptilium argenti tui, et vestimentum conflatilis auri tui, et disperges ea sicut immunditiam menstruatae. Egredere, dices ei,

23. et dabitur pluvia semini tuo, ubicumque seminaveris in terra, et panis frugum terrae erit uberrimus et pinguis: pascetur in possessione tua in die illo agnus spatiose,

24. et tauri tui, et pulli asinorum, qui operantur terram, commistum migma comedent, sicut in area ventilatum est.

25. Et erunt super omnem montem excelsum, et super omnem collem elevatum rivi currentium aquarum in die interfectionis multorum, cum ceciderint turres.

26. Et erit lux lunae sicut lux solis, et lux solis erit septempliciter sicut lux septem dierum in die, qua alligaverit Dominus vulnus populi sui, et percussuram plagae ejus sanaverit.

27. Ecce, nomen Domini venit de longinquo, ardens furor ejus, et gravis ad portandum; labia ejus repleta sunt indignatione, et lingua ejus quasi ignis devorans.

28. Spiritus ejus velut torrens inundans usque ad medium colli ad perdendas gentes in nihilum, et frenum erroris, quod erat in maxillis populorum.

29. Canticum erit vobis, sicut nox sanctificatae solemnitatis, et laetitia cordis, sicut qui pergit cum tibia, ut intret in montem Domini ad fortem Israel.

21. Y uszy twoie usłyszą słowa z tyłu napominaiącego: Tać iest droga, chodźcie po niey: a nie ustępuycie ani na prawo, ani na lewo.

22. Y poszpecisz blachy rycin śrébra twego, y szaty liciny złota twego: y rozprószysz ie iako plugawość miesięczney niewiasty. Rzeczesz mu: wynidź,

23. y będzie dan déscz nasieniu twemu, gdziekolwiek posiciesz na ziemi: a chléb z urodzaiów ziemie będzie obfity, y tłusty, będzie się pasł na dziedzinie twoiey dnia onego baranek przestronno,

24. a woły twoie y źrzebięta osłów, którémi sprawuią ziemię, pomieszany obrok bez plew ieść będą iako na gumnie wywiany iest.

25. Y będą na każdey górze wysokiey, y na każdym pagórku podniosłym strumienie wód bieżących w dzień pobicia wielu, gdy upadną wieże.

26. Y będzie światłość księżycowa iako światłość słoneczna: a światłość słoneczna będzie w siedmiornasób iako światłość siedmi dni, w dzień którego zawiąże Pan ranę ludu swego, a potłuczenie zbicia iego zléczy.

27. Oto imię Pańskie przychodzi z daleka, goraiąca zapalczywość iego, y ciężka ku znoszeniu: wargi iego napełniły się zagniewania, a ięzyk iego iako ogień pożéraiący.

28. Duch iego iako rzeka zaléwaiąca aż do puł szyie, na wytracenie narodów wniwecz, y wędzidło obłędności które było na czeluściach ludów.

29. Będzie wam pieśń iako noc poświęconego święta, y wesele serdeczne iako który idzie z piszczałką aby wszedł na górę Pańską do mocnego Izraelowego.

21. *Słowa z tyłu napominającego.* Jest opisanie mistrza i nauczyciela, który zawsze się znajduje przy uczniach, i za nimi chodzi i ich upomina ku dobremu.—*Tać jest droga.* Słowa są nauczyciela upominającego. Przez drogę rozumie naukę prawa i proroków, a zwłaszcza Chrystusową.

22. *I poszpecisz.* Za Ezdrasza a bardziéj za Chrystusa, odrzucisz, popalisz, podepcesz bałwany, obrócisz do zwyczajnych posług. — *Blachy rycin.* Blachy wyrznięte na podobieństwo bałwana, albo na których są wyrznięte i wyryte bałwany. —*Szaty liciny złota twego.* Szaty bałwanów, które ulane były ze złota, jako też i sam bałwan.—*Wynijdź.* Jakby rzekł: Idź precz, idź do błota.

23. *Będzie dan deszcz.* Zamiast *chleba ścisłego i wody krótkiéj*, da wam Pan obfitość wszystkiego.— *Przestronno.* Na obszernych i przestronnych pastwiskach.

25. *Na każdym pagórku.* W każdym kościele.—*Strumienie wód bieżących.* Strumienie, owszem rzeki łask przez Chrystusa popłynęły w zakonie łaski.—*W dzień pobicia wielu.* Po zabiciu albo obaleniu nieprzyjaciół wiary.—*Gdy upadną wieże.* Pogańscy cesarze i wyniosła mądrość filozofów.

26. *Jako światłość słoneczna.* Odnosić to należy do dnia sądu i zmartwychwstania, ze ś. Hieronimem i innymi; tam bowiem przenosi się prorok, chociaż stosuje mowę do radości i szczęśliwości Żydów wracających z niewoli Babilońskiéj do ojczyzny. Wezmą zaś te planety wzrost światła, nie od ciał błogosławionych, lecz bezpośrednio od Boga, iżby więcéj jaśniała chwała Boża na niebie, a słońce i księżyc przeciw sobie postawione, oddzielnie, lecz z największą jasnością oświecały jedno i drugie półkole. —*Jako światłość siedmi dni.* Siedém razy większa jak teraz. Albo daleko większa; kładzie się bowiem liczba określona za nieokreśloną. —*W dzień którego zawiąże.* Gdy Bóg w nas uleczy ranę wszelkiego skażenia, nędzy, smutku, śmiertelności, przez cztery przymioty ciała chwalebnego.

27. *Oto imię Pańskie.* Oto po długim czasie przyjdzie majestat, potęga i pomsta zagniewanego Boga, którą w dzień sądu będzie wykonywał względem odrzuconych; albo Bóg mściciel i sędzia nieoczekiwany, jako ci którzy przybywają z daleka.

28. *Duch jego.* Tchnienie które wychodzi z ust Boga zagniewanego.—*Jako rzeka zalewająca.* Przez przenośnię rzeki oznacza się największa szybkość, obfitość i gwałtowność gniewu Bożego.—*Aż do pół szyje.* Tak że ją przebrnąć jest rzeczą niezmiernie trudną i niebezpieczną.—*Wędzidło obłędności.* Bóg bowiem w dzień sądu odejmie i zniweczy władzę szatana, którą on jakby wędzidłem rządził grzesznikami, i ich prowadził do wszelkiego błędu i bezbożności; odejmie także wędzidło świata i ciała którém się wielu na uwięzi trzyma.

29. *Jako noc poświęconego święta.* Będą śpiewali święci taką pieśń, jaką śpiewali Żydzi w nocy, gdy przeszli morze Czerwone, i Faraon został pogrążony w wodach: *Śpiewajmy Panu i t. d.* Exod. 15, 1. Albowiem że tę pieśń Mojżesza mają śpiewać wybrani uczy ś. Jan Objaw. 15, 3. Tak ś. Hieronim. Inaczéj Pintus, który powiada, że Żydzi mieli zwyczaj, gdy rano trzeba było ofiarować całopalenie, całą poprzedzającą noc

30. Et auditam faciet Dominus gloriam vocis suae, et terrorem brachii sui ostendet, in comminatione furoris et flamma ignis devorantis: allidet in turbine et in lapide grandinis.

31. A voce enim Domini pavebit Assur virga percussus.

32. Et erit transitus virgae fundatus, quam requiescere faciet Dominus super eum in tympanis et citharis, et in bellis praecipuis expugnabit eos.

33. Praeparata est enim ab heri Topheth, a rege praeparata, profunda, et dilatata. Nutrimenta ejus, ignis et ligna multa, flatus Domini sicut torrens sulphuris succendens eam.

30. Y da słyszéć Pan sławę głosu swego, a strach ramienia swego ukaże w pogróżce zapalczywości, y w płomieniu ognia pożéraiącego, roztrąci wichrem y kamieniem gradowym.

31. Bo głosu Pańskiego zlęknie się Assur laską uderzony.

32. A będzie przeszcie laski ugruntowane, któréy każe Pan odpoczynąć na nim, z bębnami y z cytrami, a woynami przednieyszémi zwalczy ie.

33. Bo nagotowan iest od wczorayszego dnia Topheth, od króla zgotowany, głęboki, y rozszérzony. Podniata iego ogień, y drew wiele: poddymanie Pańskie iako rzéka śiarki podpalaiąca ji.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 30. w. 20. *A nie dopuści odlecieć od ciebie więcéj nauczycielowi twemu.* Między inszemi imiony proroey zowią też Chrystusa Nauczycielem albo Mistrzem albo Doktorem. Jako też masz Joel. 2, i samże się zowie Mat. 23. Ale tu osobliwie zowie Go Doktorem, jakby rzekł: zawżdy z tobą będzie Doktor twój Chrystus, i nie odleci od ciebie bo cię zawżdy będzie uczył przez nauczyciele na które oczyma patrzyć będziesz. Jakoż tedy heretycy śmieją mówić żeby Pan Chrystus miał kiedy tak opuścić kościół swój, żeby został bez nauczycielów prawdziwych i zbłądzić miał? Azaż to nie jest jaśnie przeciw téj obietnicy Bożéj? Inaczéj mówi Apostoł ś. Ephes. 4, dał doktory, pasterze, aż do skończenia świata. A tak nigdy kościół Chrystusów nie był ani będzie bez prawdziwych doktorów, których Chrystus Najwyższy Doktor daje.

33. *Od wczorajszego dnia Topheth.* To jest, zdawna zgotowane jest piekło. Topheth, jest miejsce blizko Jeruzalem, w dolinie nazwanéj Hennom, zstądże rzeczona jest *Gehenna*, (bo *Ge*, żydowskie znaczy dolinę) gdzie rodzice palili dzieci bałwanom. Jer. 7, znaczy w Piśmie piekło. Drwa są ludzie potępieni, którzy ustawicznie goreją w ogniu piekielnym.

CAPUT XXXI. — ROZDZIAŁ 31.

O karach Bożych na Izraelitów za pokładanie przez nich ufności w ludziach nie zaś w Bogu.

1. Vae qui descendunt in Aegyptum ad auxilium, in equis sperantes, et habentes fiduciam super quadrigis, quia multae sunt, et super equitibus, quia praevalidi nimis, et non sunt confisi super sanctum Israel, et Dominum non requisierunt.

2. Ipse autem sapiens adduxit malum, et verba sua non abstulit, et consurget contra domum pessimorum, et contra auxilium operantium iniquitatem.

3. Aegyptus, homo, et non Deus; et equi eorum, caro, et non spiritus; et Dominus inclinabit manum

1. Biada którzy zstępuią do Egyptu o pomoc, nadzieję maiąc w koniech, a maiąc ufanie w poczwornych, że ich wiele, y w iezdnych, że barzo mocni: a nie ufali w świętym Izraelowym, a Pana nie szukali.

2. Ale on mądry przywiódł złe, a słów swych nie odiął: y powstanie przeciw domowi złośćiwych, y przeciw ratunkóm broiących nieprawość.

3. Egypt człowiek a nie Bóg, y konie ich ciało a nie duch: a Pan złoży rękę swoię, y powali

---

przepędzać na wesołości i śpiewach. — *Poświęconego.* Świętego. — *Jako który idzie z piszczałką.* Mieli bowiem zwyczaj przystępujący do wypełnienia ślubów i składania ofiar, z radością i grając na cytrach postępować do kościoła czyli do Boga, który jest mocnym, owszem mocą Izraelową.

30. *Sławę głosu swego.* Potęgę głosu swojego, którym jakby gromem pogrąży bezbożnych w przepaściach piekielnych, a świętych wezwie do chwały.—*W płomieniu ognia.* Bądź płonącego świata, bądź ognia piekielnego.—*Wichrem.* Jakby wichrem i gradem.

31. *Assur.* Djabeł i wszelki tyran wyrokiem Boga zostanie potępiony. Tak ś. Hieronim stosuje do Assura, to jest, Sennacheryba, który został pobity przez Boga mściciela.—*Laską.* Pomsty Bożéj.

32. *Ugruntowane.* Bicz pomsty Bożéj przechodząc po odrzuconych będzie ugruntowany, mocny, twardy, stały i wieczny w piekle.—*Z bębnami.* To jest z najwyższą radością ludzi pobożnych. — *Wojnami przedniejszemi zwalczy je.* Sposobem walczenia i podbijania nieprzyjaciół świetnym i chwalebnym, to jest samym tylko skinieniem i rozkazem, i który zwykł się wysławiać łącznie z bębnami i cytarami, jak to uczyniono Mojżeszowi Exod. 15, i Dawidowi gdy obalił Goliata.

33. *Od wczorajszego dnia.* Przedtém, niegdyś, dawniéj—*Tofet.* P. W.—*Od Króla.* Boga, Króla królów.—*Drew.* Potępionych.—*Poddymanie Pańskie.* Moc Boża zachowująca, podniecająca i niejako zaostrzająca ogień.

R. 31.—1. *Biada którzy zstępują do Egiptu.* Prorokuje przeciwko dziesięciu pokoleniom, które dla tego że nie pomocy Bożéj lecz Egipczyków wzywali, przez Salmanasara zostały porażone i zaprowadzone do Assyryi.

2. *On.* Bóg. — *Mądry.* Chald. *w mądrości swojéj.* LXX *mądrze.*—*Przywiódł.* Przywiedzie; jest bowiem proroctwo i przepowiednia rzeczy przyszłéj. — *Słów swych nie odjął. Nie udaremnił,* jak ma Chaldejski.—*Przeciw domowi złośćiwych.* Przeciwko dziesięciu pokoleniom, które wzgardziwszy Boga udały się do cielców złotych i do Egipczyków. — *I przeciw ratunkom brojących nieprawość.* Przeciwko Egipczykom, którzy wśpierają dziesięć pokoleń, i którzy są ludźmi występnymi.

3. *Egipt człowiek a nie Bóg.* Egipczycy są ludzie ułomni i słabi, i dla tego nie powinniście w nich pokładać nadziei swojéj, lecz w Bogu. — *Ciało a nie duch.* Nie są istoty nieśmiertelne.—*Złoży rękę.* Ukarze tak tych którzy proszą o pomoc, jako i tych którzy ją dają.

suam, et corruet auxiliator, et cadet, cui praestatur auxilium, simulque omnes consumentur.
4. Quia haec dicit Dominus ad me: Quomodo si rugiat leo, et catulus leonis super praedam suam, et cum occurrerit ei multitudo pastorum, a voce eorum non formidabit, et a multitudine eorum non pavebit: sic descendet Dominus exercituum, ut proelietur super montem Sion, et super collem ejus.
5. Sicut aves volantes, sic proteget Dominus exercituum Jerusalem, protegens et liberans, transiens et salvans.
6. Convertimini, sicut in profundum recesseratis, filii Israel.
7. In die enim illa abjiciet vir idola argenti sui, et idola auri sui, quae fecerunt vobis manus vestrae in peccatum.
8. Et cadet Assur in gladio non viri, et gladius non hominis vorabit eum, et fugiet non a facie gladii, et juvenes ejus vectigales erunt, *(4. Reg. 19, 35.)*
9. et fortitudo ejus a terrore transibit, et pavebunt fugientes principes ejus: dixit Dominus, cujus ignis est in Sion, et caminus ejus in Jerusalem.

się pomocnik, y upadnie któremu daią pomoc, y spółem wszyscy będą zniszczeni.
4. Bo to mówi Pan do mnie. Jako gdyby ryczał lew y szczénię lwie nad ułowem swoim, gdy mu zabieży gromada pastérzów nie zlęknie się głosów ich, y nie będzie się strachał mnostwa ich: tak zstąpi Pan zastępów aby walczył na górze Sion, y na pagórku iéy.
5. Jako ptacy lataiący, tak nakryie Pan zastępów Jeruzalem, broniąc y wybawiaiąc, przechodząc y zbawiaiąc.
6. Nawróćcie się iakoście byli na głębią odeszli synowie Izraelscy.
7. Abowiem w on dzień odrzuci mąż bałwany śrébra swego, y bałwany złota swego, których wam naczyniły ręce wasze na grzéch.
8. Y upadnie Assur od miecza nie męskiego, a miecz nie człowieczy pożrze go, y będzie uciekał nie przed mieczem: a młodzieńcy iego hołdowniki będą,
9. a moc iego od strachu przeydzie, y będą się lękać uciekaiąc książęta iego: rzékł Pan: którego ogień iest na Sionie, a piec iego iest w Jeruzalem.

CAPUT XXXII. — ROZDZIAŁ 32.

O przyjściu Chrystusowém, pod figurą panowania Ezechiaszowego.

1. Ecce in justitia regnabit rex, et principes in judicio praeerunt.
2. Et erit vir, sicut qui absconditur a vento, et celat se a tempestate, sicut rivi aquarum in siti, et umbra petrae prominentis in terra deserta.
3. Non caligabunt oculi videntium, et aures audientium diligenter auscultabunt.
4. Et cor stultorum intelliget scientiam, et lingua balborum velociter loquetur et plane.

1. Oto w sprawiedliwości król będzie królował, a książęta w sądzie przełożeni będą.
2. Y będzie mąż iako który się kryie przed wiatrem, a tai się przed burzą: iako strumienie wód w pragnieniu, y cień skały wysokiéy w ziemi pustéy.
3. Nie zaćmią się oczy widzących, y uszy słuchaiących pilnie słuchać będą.
4. A serce głupich zrozumie umieiętność: y język zaiąkaiących się, będzie prędko y iaśnie mówił.

4. *Bo to mówi Pan.* Z przykładu dwóch pokoleń, które wezwawszy pomocy Bożéj były bezpiecznemi, okazuje prorok że Samarytanie źle uczynili, uciekając się do Egipczyków.—*Na górze Syon.* W Jerozolimie, żeby jéj bronić od napadu nieprzyjaciół, tak jak lew broni swojéj zdobyczy od napadu pasterzy.

5. *Jako ptacy latający.* Jako ptaki unoszą się nad gniazdami swojemi i ochraniają pisklęta, żeby ich nie porwał jastrząb'; tak Bóg ochroni Jerozolimę. W podobieństwie lwa oznacza się siła, w podobieństwie ptasząt przywiązanie, łaskawość i pilność; jakby rzekł: Bóg będzie mógł jak lew, i będzie chciał ich bronić, jak ptaszęta pisklęta swoje.—*Przechodząc.* Latając w około gniazda i dając odpor jastrzębiowi.

6. *Jakoście byli na głębią odeszli.* Po hebrajsku jest, *jakoście zagłębili nieprawość,* jakby rzekł: Jakoście się odemnie głęboko uchylili, odchodząc do bałwanów i zbrodni, tak teraz szczerze do mnie powróćcie. Przemawia do dziesięciu pokoleń.

7. *Albowiem w on dzień.* Nawróćcie się do Boga, o dziesięć pokoleń; tak bowiem doświadczycie jego pomocy, jak zaraz doświadczą dwa pokolenia, gdy odrzuciwszy wszystkich bałwanów, które niektórzy z nich za czasów Achaba uczynili, jednozgodnie z całego serca będą mnie czciły i wzywały; wtedy bowiem je oswobodzę, a pobiję Assura, to jest, Sennacheriba, walczącego przeciwko nim.

8. *Nie męzkiego.* Lecz anielskiego, zabijającego 185 tysięcy.—*Nie przed mieczem.* Nie od miecza ludzkiego, od którego nic nie ucierpieli.—*Młodzieńcy jego hołdowniki będą.* Assyryjczykowie, którzy wprzódy od innych dań brali, teraz sami do jéj opłaty zmuszeni będą.

9. *Moc jego od strachu przejdzie.* Od strachu upadnie.—*Którego ogień jest na Syonie.* Który odbiera cześć przez ofiary, które się palą na Syonie.—*A piec jego.* Jest powtórzenie tegoż samego zdania.

R. 32.—1. *Król będzie królował.* Ezechiasz i jego pierwowzór Chrystus.—*Książęta.* Urzędnicy dworu Ezechiaszowego, albo apostołowie.

2. *I będzie mąż.* Będzie każdy cnotliwy bezpieczny pod jego opieką—*Jako strumienie.* Albowiem dobry ten książe będzie jako strumień wód dla pragnących, gdyż rozweseli strapionych.—*Cień skały.* Pod którą leżąc podróżni znużeni upałem odzyskują siły.

3. *Nie zaćmią się oczy widzących.* Prorocy będą mieli od Boga jaśniejsze widzenia i objaśnienia, i nie będzie proroków mniemanych, przywodzących widzenia fałszywe.

4. *Głupich.* Nieumiejętnych, prostaków. Albo rozumie pogan którzy wprzódy szaleli ze swojemi bałwanami, i trzymali się głupiéj, czczéj i błędów pełnéj mądrości swoich filozofów.—*I język zająkających się.* I języki

5. Non vocabitur ultra is, qui insipiens est, princeps, neque fraudulentus appellabitur major:
6. stultus enim fatua loquetur, et cor ejus faciet iniquitatem, ut perficiat simulationem, et loquatur ad Dominum fraudulenter, et vacuam faciat animam esurientis, et potum sitienti auferat.
7. Fraudulenti vasa pessima sunt, ipse enim cogitationes concinnavit ad perdendos mites in sermone mendacii, cum loqueretur pauper judicium.
8. Princeps vero ea, quae digna sunt principe, cogitabit, et ipse super duces stabit.
9. Mulieres opulentae, surgite et audite vocem meam: filiae confidentes, percipite auribus eloquium meum.
10. Post dies enim et annum vos conturbabimini confidentes, consummata est enim vindemia, collectio ultra non veniet.
11. Obstupescite, opulentae: conturbamini, confidentes: exuite vos, et confundimini, accingite lumbos vestros.
12. Super ubera plangite, super regione desiderabili, super vinea fertili.
13. Super humum populi mei spinae et vepres ascendent: quanto magis super omnes domos gaudii civitatis exultantis?
14. Domus enim dimissa est, multitudo urbis relicta est, tenebrae et palpatio factae sunt super speluncas usque in aeternum. Gaudium onagrorum pascua gregum,

5. Nie będą więcéy zwać tego który głupi iest książęciem: ani zdradliwego nie będą zwać większym:
6. bo głupi głupie rzeczy mówić będzie, a serce iego czynić będzie nieprawość, aby wykonał obłudność, a mówił do Pana zdradliwie, y wyniszczył duszę łaknącego, a odiął napóy pragnącemu.
7. Zdradliwego naczynia złościwe są: bo on myśli nastroił, aby zatracił ciche mową nieprawdziwą, gdy ubogi mówił sąd.
8. Ale książe o tych rzeczach które książęciu przystoią myślić będzie, a sam nad wodzami stać będzie.
9. Niewiasty bogate powstańcie, a słuchaycie głosu mego: córki bespieczne bierzcie w uszy powieści moie.
10. Bo po dniach y po roku wy bespieczne trwożyć się będziecie: bo ustało zbiéranie wina, zbieranie więcéy nie przyidzie.
11. Zdumiéycie się bogate, zatrwóżcie się bezpieczne: zwleczcie się a wstydaycie się, przepaszcie biodra wasze.
12. Nad piersiami narzekaycie, nad polami roskosznémi, nad winnicą płodną.
13. Na ziemię ludu mego ciérnie y tarn wystąpi: iakóż więcéy na wszytkie domy wesela miasta raduiącego się?
14. Bo dóm iest opusczony, mnóstwo miasta zostawione: ciemność y macanie stało się nad iaskiniami aż na wieki, radość leśnych osłów, pastwiska stad,

---

proroków którzy wprzódy nie jasno mówili, teraz jawnie, otwarcie i jasno podawać będą tajemnice zbawienia. Albo też najprostsi będą umieli chwalić Boga.

5. *Który głupi jest.* Taki będzie stan rzeczypospolitéj pod Ezechiaszem i Chrystusem, iż tylko dobrzy i roztropni będą panowali, a zdrajcy i zwodziciele nie będą mieli władzy. Pod Chrystusem faryzeusze i piśmienni, książęta zaś i nauczyciele w narodzie wprzódy stracili powagę i władzę, a ich miejsce zajęli apostołowie i mężowie apostolscy.

6. *Bo głupi.* Bo się zaraz pokaże kto jest głupi w porównaniu do mądrych, których natenczas wielka będzie liczba, którzy także będą karcili głupstwo głupich.— *Serce jego czynić będzie nieprawość.* Pokaże się, że są zwodzicielami i obłudnikami.—*Do Pana.* O Panu; albo także mówią do Pana zdradliwie, ponieważ Boga chwalą ustami, a serce ich dalekiem jest od niego.—*Wyniszczył duszę łaknącego.* Bo ich nauka duszy nie napełniała. Albo oznacza bezbożność tych, którzy pod pozorem religii obdzierali ubogich.

7. *Zdradliwego naczynia.* Narzędzia, to jest, ministrowie i mniéjsze urzędy, od zdradliwego książęcia postanowione. — *Bo on myśli.* On myśli i knuje jakby zgubić cichych i ubogich, którzy mają słuszną sprawę.— *Gdy ubogi mówił sąd.* Gdy miał sprawiedliwą sprawę, i prawa swego dochodził.

8. *Książe.* Ezechiasz i Chrystus. — *Myślić będzie.* I do skutku także będzie doprowadzał.—*Nad wodzami stać będzie.* Będzie czuwał i śledził jak się sprawują, czy się nie dopuszczają oszukaństwa i niesprawiedliwości.

9. *Niewiasty.* Jest proroctwo innéj treści; przechodzi bowiem do zburzenia Jerozolimy przez Rzymian.— *Niewiasty bogate.* Przemawia do niewiast bogatych, ufających w swoich bogactwach i pysznych, o których także wyż. wspomniał, r. 3.

10. *Po dniach i po roku.* Po długim czasie, to jest, gdy dni będą przydane do dni, a lata do lat.—*Bezpieczne trwożyć się będziecie.* Które ufacie, będziecie się bały, gdy nadejdzie rzeź i zniszczenie od Rzymian.— *Bo ustało zbieranie wina.* Powiada, iż po ostatniem spustoszeniu, które przypadnie za Wespaziana, Tytusa i Adryana, nie będzie już na przyszłość drugiéj niewoli, i że nie pozostanie na potém i cząstki ludu. Tak ś. Hieronim.—*Zbieranie.* Albo jest powtórzenie tegoż samego zdania, zwyczajne w mowie hebrajskiéj: albo *zbieranie* oznacza obieranie resztek, to jest gdy po winobraniu obierają się ukryte winne grona, które uniknęły ręki winoborców.

11. *Zdumiejcie się.* Wielka bowiem klęska wprawia ludzi w zdumienie i osłupienie.—*Zatrwożcie się.* Bojaźnią i zdumieniem.—*Bezpieczne.* Ufające w waszych bogactwach i dostatkach. — *Zwleczcie się.* Zwleczcie z siebie szaty kosztowne.— *Wstydajcie się.* Obrócone do poniżającéj posługi. — *Przepaszcie biodra wasze.* Któreście wprzódy jakby królowe używały wczasu, teraz jako niewolnice do służebniczych robot przepaszcie biodra wasze.

12. *Nad piersiami narzekajcie.* Bijcie się w piersi, albo płaczcie że piersi wasze wyschły od głodu, i nie mogą dostarczyć mléka dla niemowlątek. — *Nad polami rozkosznemi.* To jest nad Judeą, która jest spustoszona, i którą wam opuścić przychodzi.—*Nad winnicą płodną.* Judeę rozumie przyjemną, żyzną i winnicami usłaną.

13. *Na ziemię ludu mego.* Judea będzie spustoszona przez Rzymian, jako nieuprawna zostanie napełnioną cierniem i tarniem: jakże bardziéj Jerozolima wylana na rozpustę będzie karana, która tak rozkoszy dogadza, iż się zdaje że wszystkie jéj domy napełnione są radością.

14. *Bo dom jest opuszczony.* To co się w wielu wyrazach w tym wierszu powiada, w niewielu zawarł

15. donec effundatur super nos spiritus de excelso, et erit desertum in Carmel, et Carmel in saltum reputabitur.
16. Et habitabit in solitudine judicium, et justitia in Carmel sedebit.
17. Et erit opus justitiae pax, et cultus justitiae silentium, et securitas usque in sempiternum.
18. Et sedebit populus meus in pulchritudine pacis, et in tabernaculis fiduciae, et in requie opulenta.
19. Grando autem in descensione saltus, et humilitate humiliabitur civitas.
20. Beati, qui seminatis super omnes aquas, immittentes pedem bovis et asini.

15. aż będzie na nas wylan duch z wysokości, a będzie puscza Charmelem, a Charmel będzie za las poczytan.
16. Y będzie sąd mieszkał na pustyni, a sprawiedliwość na Charmelu osiędzie.
17. Y będzie dzieło sprawiedliwości pokóy, a sprawowanie sprawiedliwości milczenie y bespieczność aż na wieki.
18. A będzie lud móy siedział w piękności pokoiu, y w przybytkach dufności, y w odpocznieniu bogatym.
19. A grad na ziéżdżaniu do lasa, y poniżeniem będzie poniżone miasto.
20. Błogosławieni którzy sieiecie na wszelakich wodach, wypuszczaiąc nogę wołu y osła.

CAPUT XXXIII.

O ukaraniu nieprzyjaciół ludu wybranego,

1. Vae qui praedaris: nonne et ipse praedaberis? et qui spernis: nonne et ipse sperneris? cum consummaveris depraedationem, depraedaberis: cum fatigatus desieris contemnere, contemneris.
2. Domine, miserere nostri, te enim exspectavimus: esto brachium nostrum in mane, et salus nostra in tempore tribulationis.
3. A voce Angeli fugerunt populi, et ab exaltatione tua dispersae sunt gentes.
4. Et congregabuntur spolia vestra sicut colligitur bruchus, velut cum fossae plenae fuerint de eo.
5. Magnificatus est Dominus, quoniam habitavit in excelso; implevit Sion judicio et justitia.

ROZDZIAŁ 33.

o radości w niebieskiéj Jerozolimie, i t. d.

1. Biada który łupisz, aza y sam złupion nie będziesz? y który gardzisz, aza y sam wzgardzony nie będziesz? gdy dokonasz łupienia, złupion będziesz: gdy spracowawszy się przestaniesz gardzić, wzgardzon będziesz.
2. Panie zmiłuy się nad nami: bośmy cię czekali: bądź ramieniem naszym z poranku, a zbawieniem naszym czasu utrapienia.
3. Przed głosem Anioła pouciekały narody, y przed podwyższeniem twoim rozpiérzchnęli się pogani.
4. Y będą zbiérać korzyści wasze, iako zbiéraią chrząscze, iako gdy nimi doły bywaią napełnione.
5. Uwielbion iest Pan, iż mieszkał na wysokości: napełnił Sion sądem i sprawiedliwością.

Chrystus, gdy rzekł: *Zostanie wam dom wasz pusty.* Łuk. 13, 35. — *Ciemność i macanie stało się nad jaskiniami.* Tak gęste będą rozwaliny kościoła i domów, że się zamienią w lochy i jaskinie tak głębokie i ciemne, iż będą wyglądały jako dotykalne ciemności, i to na wieki.—*Radość lesnych osłów.* W onych miejscach będą się radowały dzikie zwierzęta, i stada będą się tam pasły i przebywały.

15. *Aż będzie na nas wylan duch wysokości.* Gdy bowiem wyleje Bóg Ducha Ś. na apostołów i uczniów, wtedy na nowo zakwitnie Jerozolima, nie ziemska, lecz duchowna, to jest Kościoł.—*A będzie puszcza Karmelem.* To się wytłumaczyło wyż. r. 29, 17.

16. *Na pustyni.* W pogaństwie, które przedtém było opuszczone i bezpłodne.—*Sąd.* Sprawiedliwość. —*Na Karmelu.* To jest, gdy ta pustynia stanie się Karmelem, to jest płodną i żyzną przez wiarę Chrystusową.

17. *Dzieło sprawiedliwości pokój.* Zapłatą sprawiedliwości będzie pokój.—*A sprawowanie sprawiedliwości milczenie.* Uprawa sprawiedliwości milczenie, to jest, zrodzi pokój i odpocznienie; tak chaldejski: *Uprawiający sprawiedliwość będą odpoczywać.*

18. *W piękności pokoju.* W pięknym i głębokim pokoju. — *W przybytkach dufności.* Z ufnością, bezpieczeństwem i spokojnością będą mieszkali w domach swoich.— *W odpoczynieniu bogatem.* Z pokojem bowiem będzie złączona obfitość dóbr wszelkich.

19. *A grad na zjeżdżaniu do lasu.* Jakby rzekł: Przeciwnie zaś na las, to jest, na zarastającą i opuszczoną synagogę, spadnie grad, to jest, ogrom wszelkich nieczęść.—*Miasto.* Jerozolima.

20. *Którzy siejecie na wszelakich wodach.* Jest zwrót mowy do apostołów i mężów apostolskich, jakby rzekł: O błogosławieni, którzy siejecie Ewangelią na wszystkich wodach, to jest, na wszystkich, albo pomiędzy wszystkiemi ludami.— *Wypuszczając nogę wołu i osła.* To jest, opowiadaczy i pracowników Ewangelicznego i zbawiennego żniwa.

R. 33.—1. *Biada który łupisz.* Biada tobie Sennacherybie, który złupiłeś Judeę, i już zagrażasz miastu Jerozolimie.—*Aza i sam złupion nie będziesz?* Przez Żydów.—*Gardzisz.* Żydami i ich Bogiem. — *Wzgardzony nie będziesz?* Od tychże Żydów, a także od twoich poddanych, którzy ciebie uciekającego zabiją.

2. *Bośmy cię czekali.* W tobie pokładaliśmy nadzieję.—*Ramieniem.* Mocą.—*Z poranku.* Codziennie, albo rychło.

3. *Przed głosem anioła pouciekały narody.* Po hebr. od *wrzawy i zgiełku,* to jest, który się stał w obozie, gdy poraził Anioł 185 tysięcy Assyryjczyków.—*Przed podwyższeniem twojém.* Od wysokiéj potęgi, albo od podniesienia ręki dla uderzenia. — *Rozpierzchnęli się.* Rozpierzchną się.—*Poganie.* Walczący w obozie Sennacheryba.

4. *Jako zbierają chrząszcze.* Zbierają rolnicy chrząszcze aby nie niszczyły zboża; zebrawszy wrzucają do jamy i zasypują ziemią.

5. *Uwielbion jest Pan.* W porażce Sennacheryba.— *Iż mieszkał.* Mieszka.—*Na wysokości.* I dla tego czyni rzeczy godne siebie, to jest wysokie, i wszystkich królów i ich siły ma niżéj siebie.—*Napełnił Syon sądem i sprawiedliwością.* Dał poznać Bóg tą porażką,

6. Et erit fides in temporibus tuis: divitiae salutis sapientia et scientia: timor Domini ipse est thesaurus ejus.
7. Ecce videntes clamabunt foris, angeli pacis amare flebunt.
8. Dissipatae sunt viae, cessavit transiens per semitam, irritum factum est pactum, projecit civitates, non reputavit homines.
9. Luxit, et elanguit terra; confusus est Libanus, et obsorduit, et factus est Saron sicut desertum, et concussa est Basan, et Carmelus.
10. Nunc consurgam, dicit Dominus, nunc exaltabor, nunc sublevabor.
11. Concipietis ardorem, parietis stipulam: spiritus vester ut ignis vorabit vos.
12. Et erunt populi quasi de incendio cinis, spinae congregatae igni comburentur.
13. Audite, qui longe estis, quae fecerim, et cognoscite vicini fortitudinem meam!
14. Conterriti sunt in Sion peccatores, possedit tremor hypocritas: quis poterit habitare de vobis cum igne devorante? quis habitabit ex vobis cum ardoribus sempiternis?
15. Qui ambulat in justitiis, et loquitur veritatem, qui projicit avaritiam ex calumnia, et excutit manus suas ab omni munere, qui obturat aures suas, ne audiat sanguinem, et claudit oculos suos, ne videat malum: *(Psal. 14, 2)*.
16. iste in excelsis habitabit; munimenta saxorum sublimitas ejus; panis ei datus est, aquae ejus fideles sunt.

6. Y będzie wiara za czasów twoich: bogactwa zbawienia mądrość y umieiętność: boiaźń Pana ta iest skarbem iego.
7. Oto widzący będą wołać na ulicy, Aniołowie pokoiu gorzko płakać będą.
8. Spustoszały drogi, ustał chodzący przez ścieżkę: złamane iest przymierze, odrzucił miasta, za nic nie miał ludzi.
9. Płakała y zemdlała ziemia: zawstydzon iest Liban y zaplugawion, y stał się Saron iako pustynia: y zatrząsnął się Bazan y Karmel.
10. Teraz powstanę, mówi Pan: teraz się wywyższę, teraz się wyniosę.
11. Poczniecie pałanie, porodzicie słomę: duch wasz iako ogień pożrze was.
12. Y będą narodowie iako popioł po spaleniu, cierznie zebrane ogniem spalone będzie.
13. Słuchaycie, którzyście daleko, com uczynił, a bliscy poznaycie moc moię.
14. Zlękli się na Sionie grzésznicy, osiadł strach obłudniki, któż z was będzie mógł mieszkać z ogniem pożeraiącym: kto z was zmieszka z paleniem wiecznym?
15. Kto chodzi w sprawiedliwościach, a mówi prawdę, który porzuca łakomstwo z potwarzy, a otrzasa ręce swe od wszelkiego podarku: który zatyka uszy swe aby nie słuchał krwie, a zamruża oczy swe aby nie patrzał na złe.
16. Ten na wysokości mieszkać będzie, zamki kamienne wysokość iego: chléb mu dano, wody iego wierne są.

że On sprawiedliwym i wiernym Syonowi, ponieważ zupełną mu dał pomoc, i uwolnił od nieszczęść które go uciskały.

6. *Będzie wiara.* Okaże się prawdziwość, to jest obietnic Bożych.—*Za czasów twoich.* Dopóki trwać będziesz, o Syonie. Prawdziwiéj to się stosuje do kościoła, ktorego Syon był typem.—*Bogactwa zbawienia.* To jest, zbawienne są: mądrość, umiejętność i bojaźń Pańska, któremi wierni obdarzeni, znają Boga i Jego czczą i chwalą.

7. *Oto widzący będą wołać na ulicy.* Przez widzących rozumie patrzących z wież, którzy widząc nadchodzące tak wielkie wojsko Assyryjskie, wołali, iżby ci którzy zostawali za miastem, uciekali w obręby murów.—*Aniołowie pokoju.* Posłowie, których Ezechiasz posłał do Rabsaka wodza Sennacherybowego w celu zawarcia pokoju, to jest, Eliacim, Sobna i Joahe, którzy nic nie dokazawszy u tyrana, bojąc się zniszczenia miasta, płakali rozdarłszy szaty, jak się mówi niżéj r. 36, w. 22.

8. *Spustoszały drogi.* Słowa są posłów wracających z obozu Assyryjskiego i wystawiających stan rzeczy.—*Ustał chodzący przez ścieżkę.* Nigdzie nie będzie widziany podróżny.—*Złamane jest przymierze.* Nie mogliśmy z Assyryjczykami ułożyć się o pokój, i Assyryjczycy nie chcą się trzymać przymierza, które w ostatnich czasach zawarli z Ezechiaszem. IV. Krol. 18, 14. —*Odrzucił miasta.* Wziął, zburzył.—*Za nic nie miał ludzi.* Za nic nie miał sobie Żydów i nimi wzgardził, jak się pokazuje IV. Król. 18.

9. *Płakała i zemdlała ziemia.* Zamieniła się w pustynię.—*Zawstydzon jest Liban.* Widząc się ogołoconym z cedrów, które Assyryjczykowie powycinali na potrzeby wojska i na machiny wojenne. — *Zaplugawion.* Stracił ozdobę, którą miał gdy stały drzewa. — *Stał się Saron jako pustynia.* Saron jest najżyzniejsza kraina Galilei.—*Zatrząsnął się.* I został pozbawiony swojéj piękności i żyzności.

10. *Powstanę.* Przeciwko Assyryjczykom.— *Wywyższę.* Gdyż okażę potęgę moję.

11. *Poczniecie pałanie.* Jakby rzekł: Wszystko coście knuli przeciwko innym nie więcéj im zaszkodziło jak słoma lub śmiecie; wam zaś posłuży za podnietę do waszego zatracenia. Wy bowiem jesteście słomą przeznaczoną na spalenie: w podobny sposób powiedziano w r. 9, w. 18: *Zapaliła się jako ogień bezbożność, tarń i ciernie żreć będzie.* — *Porodzicie słomę.* Głupie zamiary marne będą miały skutki.

12. *Jako popioł po spaleniu.* Jako popioł który po pożarze zostaje.—*Ciernie zebrane.* Ten popioł powstanie z zebranych cierni, to jest, Assyryjczyków.

14. *Zlękli się.* Widząc porażkę Assyryjczyków. — *Grzesznicy.* Żydzi niektórzy obłudni i bezbożni.—*Któż z was będzie mógł mieszkać?* Jakby rzekł: Słuchajcie, i podnieście duszę do rozważania większéj pożogi. Jeśli kara którą dotknę Assyryjczyków tak wielką się wam wydaje, to cóż sądzić o płomieniach wiecznych ognia piekielnego?

15. *Kto porzuca łakomstwo z potwarzy.* Kto się brzydzi powiększeniem bogactw, przez potwarze niewinnych i niesprawiedliwości.—*Aby nie słuchał krwie.* Chald. *przelewających krew niewinną.* LXX, *sądu krwi*, to jest niesprawiedliwego. Kto jest głuchym na potwarze, przez które naraża się na niebezpieczeństwo życie drugich.—*Aby nie patrzał na złe.* LXX, *na nieprawość*, kto nie pochwala złych i nieprawych czynów.

16. *Na wysokości.* Na niebie i w kościele tryumfującym.—*Zamki kamienne wysokość jego.* To samo się powtarza, lecz pod przenośnią wysokiéj i warownéj skały. Jakby rzekł: Nie mniéj będzie bezpieczny, jak gdyby

17. Regem in decore suo videbunt oculi ejus, cernent terram de longe.

18. Cor tuum meditabitur timorem: ubi est litteratus? ubi legis verba ponderans? ubi doctor parvulorum? (*1. Cor. 1. 20*).

19. Populum impudentem non videbis, populum alti sermonis, ita ut non possis intelligere disertitudinem linguae ejus, in quo nulla est sapientia.

20. Respice Sion civitatem solemnitatis nostrae: oculi tui videbunt Jerusalem, habitationem opulentam, tabernaculum, quod nequaquam transferri poterit, nec auferentur clavi ejus in sempiternum, et omnes funiculi ejus non rumpentur,

21. quia solummodo ibi magnificus est Dominus noster: locus fluviorum rivi latissimi et patentes: non transibit per eum navis remigum, neque trieris magna transgredietur eum.

22. Dominus enim judex noster, Dominus legifer noster, Dominus rex noster, ipse salvabit nos.

23. Laxati sunt funiculi tui, et non praevalebunt: sic erit malus tuus, ut dilatare signum non queas. Tunc dividentur spolia praedarum multarum, claudi diripient rapinam.

24, Nec dicet vicinus: Elangui; populus qui habitat in ea, auferetur ab eo iniquitas.

17. Króla w pięknośći iego oglądaią, oczy iego uyźrzą ziemię daleką.

18. Serce twoie rozmyślać będzie o strachu: gdzież iest uczony? gdzie słowa zakonne uważaiący? gdzie nauczyciel malutkich?

19. Ludu niewstydliwego nie uyźrzysz, ludu wysokiéy mowy: tak żebyś nie mógł rozumieć wymowy ięzyka iego, w którym żadnéy mądrości nie masz.

20. Poyźrzy na Sion miasto uroczystego święta naszego: oczy twoie uyźrzą Jeruzalem, mieszkanie bogate, namiot, który żadnym sposobem przeniesion bydź nie może, ani kołki iego będą wyięte na wieki, y wszytkie powrózki iego nie będą porwane:

21. bo tylko tam wielmożny iest Pan nasz: mieysce rzék strumienie szérokie y przestronne: nie póydzie po nim okręt żeglarzów, ani Galera wielka przéydzie przezeń.

22. Abowiem Pan sędzia nasz, Pan zakonodawca nasz, Pan król nasz: on nas zbawi.

23. Osłabiały powrózki twoie, a nie przemogą: tak będzie maszt twóy, że nie będziesz mógł chorągwie rościągnąć. Tedy będą podzielone łupy korzyści wielkiéy, chromi rozchwycą łupy.

24. A nie rzecze sąsiad: Zachorzałem: od ludu który mieszka w nim, będzie odięta nieprawość.

mieszkał na wieży zbudowanej na niedostępnéj skale. —*Chleb mu dano.* Będzie mu dany pokarm i napój boskiego widzenia nigdy nieustającego.—*Wody jego wierne są.* Statecznie płynące, które nigdy nie ubywają i nie zawodzą.

17. *Króla w piękności.* Boga i Chrystusa w jego chwale.—*Daleką.* Z góry, z nieba.

18. *Serce twoje rozmyślać będzie o strachu.* Jakby rzekł: Jeśli to uważnie rozpatrzysz, powezmiesz bojaźń, iżbyś nie wypadł z wiecznéj szczęśliwości, i nie dostał się na wieczne potępienie. Albo słodkie będzie rozpamiętywanie przeszłych niebezpieczeństw, których uniknąłeś.—*Gdzież jest uczony?* Który tego nie pojął, lecz podobał sobie w marnéj swojéj mądrości. Przytacza to miejsce ś. Paweł I. Kor. 1, 20.

19. *Ludu niewstydliwego nie ujrzysz.* Wraca do tego co się rzekło w wierszu 17; zdanie jest: W ojczyznie niebieskiéj nie ujrzysz ludzi bezwstydnych, pysznych, okrótnych. Stosuje mowę do obyczajów Assyryjczyków, którzy byli takimi.—*Wysokiéj mowy.* Którego mowa ciemna i tchnąca dzikością. Wszyscy bowiem obywatele niebiescy będą uprzejmi.— *W którym żadnéj mądrości nie masz.* Lecz tylko barbarzyńskie i dzikie głupstwo.

20. *Pójrzyj na Syon.* Który jest miastem *uroczystego święta naszego.* W niebie bowiem będzie wieczna uroczystość, gdyż w niém tém tylko będą zajęci błogosławieni żeby chwalić Boga i cieszyć się z Jego oglądania.—*Mieszkanie bogate.* Ponieważ opływa we wszego rodzaju dobra.— *Który żadnym sposobem przeniesion być nie może.* Albowiem niebieskie owe mieszkania nie ulegają upadkowi, wcale inaczéj niż ziemskie choćby najgruntowniéj zbudowane pałace.—*Kołki jego.* Tak o niebie mówi, trzymając się ciągle allegoryi namiotów, które się napinają powrozami i umocowują się kołkami.

21. *Bo tylko tam wielmożny jest Pan nasz.* Jakby rzekł: To wszystko com wyliczył widzieć można w ojczyźnie onéj niebieskiéj, gdyż pod rządem jednego tylko najwyższego Książęcia Boga w głębokim pokoju zostaje, przez którego wszystko z wielmożnością i na wieki jest urządzoném.—*Miejsce rzek.* W Jerozolimie nie ziemskiéj (ta bowiem cierpi niedostatek wody), lecz w niebieskiéj, będzie niezmiernie wielka rzeka, nakształt wielu rzek, z któréj najobfitsze strumyki będą się rozchodziły na wszystkie strony. O téj niebieskiéj rzece wspomina ś. Jan w Objaw. r. 22, 1, gdy powiada: *I ukazał mi rzekę wody żywota, jasną jako kryształ, wychodzącą z stolice Bożéj i Barankowéj.* Rzeka ta oznacza nadmiar darów, radości i rozkoszy, które Bóg i Chrystus wyleją na błogosławionych. — *Przejdzie przezeń.* Żaden okręt lub galera nieprzyjacielska nie przejdzie po téj rzece, któraby naruszyła pokój miasta.

23. *Osłabiały powrózki twoje.* Przechodzi do Assyryi nieprzyjaznéj Żydom, do któréj przemawia pod nieustanną allegoryą okrętu; sens jest: liny okrętów twoich osłabione i porwane zostały.—*Nie przemogą.* Nadwerężone zostały, i nie są w stanie utrzymać prosto masztu okrętowego.—*Tak będzie maszt.* Maszt okrętu twojego zostanie wywrócony, i na jego szczycie nie będziesz mógł, jak to zwykle bywa, zawiesić flagi twojéj. —*Będą podzielone łupy.* Po rozbiciu wojska twojego przez anioła. — *Chromi rozchwycą łupy.* Tak dalece nie będzie komu wzbraniać to czynić.

24. *A nie rzecze sąsiad: zachorzałem.* Lecz wszyscy wokoło mieszkający skorzy będą w zbieraniu łupów. —*Będzie odjęta nieprawość.* Po porażce i ucieczce nieprawych Assyryjczyków, od których doznawał ucisku, lud w onym kraju mieszkający dozna lepszéj pomyślności.

CAPUT XXXIV.

1. Accedite gentes, et audite, et populi, attendite: audiat terra, et plenitudo ejus, orbis, et omne germen ejus.
2. Quia indignatio Domini super omnes gentes, et furor super universam militiam eorum: interfecit eos, et dedit eos in occisionem.
3. Interfecti eorum projicientur, et de cadaveribus eorum ascendet foetor: tabescent montes a sanguine eorum.
4. Et tabescet omnis militia coelorum, et complicabuntur sicut liber coeli, et omnis militia eorum defluet, sicut defluit folium de vinea et de ficu.
5. Quoniam inebriatus est in coelo gladius meus, ecce, super Idumaeam descendet, et super populum interfectionis meae ad judicium.
6. Gladius Domini repletus est sanguine, incrassatus est adipe de sanguine agnorum et hircorum, de sanguine medullatorum arietum; victima enim Domini in Bosra, et interfectio magna in terra Edom.
7. Et descendent unicornes cum eis, et tauri cum potentibus; inebriabitur terra eorum sanguine, et humus eorum adipe pinguium;
8. quia dies ultionis Domini, annus retributionum judicii Sion.
9. Et convertentur torrentes eius in picem, et humus ejus in sulphur, et erit terra ejus in picem ardentem.
10. Nocte et die non extinguetur, in sempiternum ascendet fumus ejus; a generatione in generationem desolabitur, in saecula saeculorum non erit transiens per eam.
11. Et possidebunt illam onocrotalus et ericius;

ROZDZIAŁ 34.

O końcu świata pod figurą upadku Idumei, o karach na grzeszników, i t. d.

1. Przystąpcie narodowie, y słuchaycie, a ludzie pilnie słuchaycie: niech słucha ziemia, y pełność iéy, świat y wszystek rodzay iego.
2. Bo rozgniewanie Pańskie na wszystkie narody, a zapalczywość na wszystko woysko ich: pobił ie, y dał na zabicie.
3. Pobici ich będą wyrzuceni, a z trupów ich wynidzie smród: spłyną góry ode krwie ich.
4. Y spłynie wszytko woysko niebieskie, a niebiosa będą zwinione iako księgi: y wszytko woysko ich opadnie, iako opada list z winnice y z figi.
5. Abowiem upił się na niebie miecz móy, oto na Idumeą zstąpi y na lud pobicia mego na sąd.
6. Miecz Pański napełnił się krwie, y utłuścił się od łoiu, ode krwie baranów y kozłów, ode krwie tłustych baranów: bo ofiara Pańska w Bosra, a pobicie wielkie w ziemi Edom.
7. Y zstąpią iednorożcowie z nimi, y bycy z mocarzami: upoi się ziemia krwią ich, y piasek ich tukiem tłustych.
8. Bo dzień pomsty Pańskiéy, rok odpłaty sądu Sion.
9. Y obrócą się potoki iego w smołę, a proch iego w siarkę: y będzie ziemia iego smołą gorająca.
10. W nocy i we dnie nie zagaśnie, ustawicznie będzie występował dym iego, od narodu do narodu spustoszon będzie, na wieki wieczne nie będzie ktoby szedł przezeń.
11. Ale ji posiędzie bąk y iéż, Iba y kruk bę-

R. 34.—1. *Przystąpcie.* Od porażki Sennacheryba, swoim zwyczajem nagle przechodzi prorok do zniszczenia świata całego.—*Pełność jéj.* Wszystko co się zawiera w obszarze ziemi.—*Wszystek rodzaj jego.* Chald. *mieszkańcy*, LXX. *lud.*

2. *Wojsko.* Mnóstwo, LXX, *liczbę.*—*Pobił.* Pobije wszystkie narody, częścią ogniem niszczącym świat, częścią klęskami, które go poprzedzą.

3. *Spłyną góry.* LXX, *zroszone będą,* przesiękną krwią.

4. *Spłynie wszystko wojsko niebieskie.* Albowiem słońce, i księżyc, i gwiazdy przed dniem sądu wzruszone będą i cofną światłość swoję.—*Będą zwinione jako księgi.* Jako księgi (tak dawniéj się działo) rozwijają się i zwijają się w około walca, i natenczas zakrytych liter czytać nie można; tak niebo i jego gwiazdy zakryją się jako litery czarnemi chmurami, tak iż ich widzieć nie będzie można, jak gdyby niebo było złożone i zwinięte.—*Opadnie.* Gdy gwiazdy z nieba padać będą, albowiem, jak powiada Chrystus, Mat. 24, 29: *Gwiazdy będą padać z nieba.*

5. *Upił się na niebie miecz mój.* Pomstą moją, która srożyła się nad samem nawet niebem.—*Na Idumeą.* Idumejczycy zawsze byli nieprzyjaznymi Żydom; przeto grozi im zagładą, a pod allegoryą Idumejczyków rozumie wszystkich bezbożnych. — *Pobicia mego.* Który mam pobić.—*Na sąd.* Chald., *na sądzie.* LXX *z sądem,* to jest, wykonywając względem nich sprawiedliwy sąd i pomstę.

6. *Utłuścił się od łoju.* Zwykle bowiem nóż, którym się zarzynają tłuste owce, zbracza się krwią i tłuszczem.—*Baranów i kozłów.* Żadnemu wiekowi, płci i stopniowi nieprzepuści miecz nieprzyjacielski.—*Bo ofiara Pańska w Bosra.* Dokonać ma Bóg rzezi w Bosra przedniejszém mieście Idumejskiem. — *W ziemi Edom.* W Idumei.

7. *Zstąpią jednorożcowie.* Jednorożcami i bykami zowie silnych i dobrze uzbrojonych, jakby rzekł: Ci wszyscy legną wespół ze słabymi, i zstąpią do piekieł.— *Z mocarzami.* Z bogaczami i mocnymi.

8. *Rok odpłaty sądu Syon.* To jest, rok w którym odpłaci Bóg Idumejczykóm, i na ich głowę skieruje nieszczęścia którémi trapili Syon. W dzień sądu pomści krzywdy uczynione Syonowi, to jest, kościołowi.

9. *Obrócą się potoki jego w smołę.* Tak będzie smalił Idumeę pożarami Chaldejczyków, jak gdyby woda jéj zamieniła się w smołę. To się dziać będzie chwili spłonienia świata.

11. *Iba.* O którym Lew. 11, 17; oznacza się ostateczne spustoszenie i zniszczenie Idumei, to jest, świata, tak że ogołocony zludzi, stanie się mieszkaniem zwierząt,

ibis et corvus habitabunt in ea, et extendetur super eam mensura, ut redigatur ad nihilum, et perpendiculum in desolationem.

12. Nobiles ejus non erunt ibi; regem potius invocabunt, et omnes principes ejus erunt in nihilum.

13. Et orientur in domibus ejus spinae et urticae, et paliurus in munitionibus ejus; et erit cubile draconum, et pascua struthionum.

14. Et occurrent daemonia onocentauris, et pilosus clamabit alter ad alterum; ibi cubavit lamia, et invenit sibi requiem.

15. Ibi habuit foveam ericius, et enutrivit catulos, et circumfodit, et fovit in umbra ejus; illuc congregati sunt milvi, alter ad alterum.

16. Requirite diligenter in libro Domini, et legite: unum ex eis non defuit, alter alterum non quaesivit, quia, quod ex ore meo procedit, ille mandavit, et spiritus ejus ipse congregavit ea.

17. Et ipse misit eis sortem, et manus ejus divisit eam illis in mensuram; usque in aeternum possidebunt eam, in generationem et generationem habitabunt in ea.

dą w nim mieszkać, y wyciągną nań sznur, aby wniwecz był obrócon, y prawidło na spustoszenie.

12. Slachcicy iego tam nie będą: króla raczéy wołać będą, a wszytkie książęta iego wniwecz się obrócą.

13. Y wznidą w domiech iego ciernie y pokrzywy, y oset po murzech iego: y będzie legowiskiem smoków, y pastwiskiem strusów.

14. Y zabieżą czarci dzikim mężóm, y kosmacz będzie wołał ieden na drugiego: tam legała iędza, y nalazła sobie pokóy.

15. Tam miał iamę iéż, y wychował iéżęta, y okopał y wychował w cieniu iego: tam się zleciały kanie iedna do drugiéy.

16. Szukaycie pilnie w księgach Pańskich, a czytaycie: ni iednéy rzeczy z nich nie ubyło, ieden drugiego nie szukał: bo co z ust moich pochodzi, on roskazał, y duch iego sam to zebrał.

17. Tenże też rzucił im los, a ręka iego podzieliła ią im pod miarą: aż na wieki posiędą ią, od pokolenia y pokolenia mieszkać w nim będą.

CAPUT XXXV.

ROZDZIAŁ 35.

O przyszłém szczęściu, weselu i bezpieczeństwie tych, którzy mieli uwierzyć w Chrystusa.

1. Laetabitur deserta et invia, et exultabit solitudo, et florebit quasi lilium.

2. Germinans germinabit, et exultabit laetąbunda et laudans; gloria Libani data est ei, decor Carmeli et Saron, ipsi videbunt gloriam Domini et decorem Dei nostri.

1. Rozraduie się pusta y bezdróżna, y rozweseli się pustynia, y zakwitnie iako lilia.

2. Rodząc rodzić będzie, y rozraduie się weseląc się y chwaląc: chwała Libanu dana iest iey, ozdoba Karmela y Saron: oni uyźrzą chwałę Pańską y ozdobę Boga naszego.

jeśli jakie będą. — *Wyciągną nań sznur.* Jest przenośnia wzięta od linii mularskiéj, którą odmierzają część ściany, przeznaczonéj na rozwalenie.—*Aby w niwecz był obrócon.* Jakby rzekł: Bóg nie zadaje większéj kary, niż kto zasłużył, lecz wszelki sposób karania jakby najwierniejszą miarą odznacza: Idumejczyków zaś i innych bezbożników zbrodnie tak były wielkie i tak okropne, że należało zgoła ich zniszczyć i wniwecz obrócić.

12. *Nie będą.* Lecz albo będą pobici, albo do niewoli uprowadzeni.—*Króla raczéj wołać będą.* Zwyciężeni z pokorą będą wzywali króla Nabuchodonozora: tak bezbożni na sądzie ostatecznym wypraszając się od kary będą mówili: *Kiedyżeśmy cię widzieli łaknącym, i t. d., a nie służyliśmy tobie?* Mat. 25, 44.— *Wniwecz się obrócą.* Przyjdą do ostatecznéj nędzy.

13. *Legowiskiem smoków.* Gdy zostanie spustoszoną, rozumie się Idumea, albo świat.

14. *Zabieżą czarci dzikim mężom.* Potwory i widma będą się pokazywały w pustych miejscach pod postacią zwierząt, satyrów i t. d.—*Dzikim mężom.* W Wulgacie, *Onocentauris.* Onocentaur jest potwor mający spod ośli, a wierzch człowieczy, w których istnienie starożytność wierzyła. Niekiedy Pismo ś. albo jego tłumacz stosuje się do bajek poetów, jak zauważał ś. Hieronim. Tak Judit. 16, 8, jest wzmianka o Tytanach, a Job 42, 14, o rogu Amaltei.—*Kosmacz.* Czarci pod postacią kosmatych kozłów, których starożytność nazywała faunami i satyrami. —*Będzie wołał jeden na drugiego.* Chaldejski przekłada: *czarci będą z sobą igrali*; tak wyżéj r. 13, 21, rzekł: *skakać będą.* —*Jędza.* Są czarci nierządnice, albo ich widma, które się ukazują pod postacią niewiast, żeby, jak mówią, znęciwszy ludzi do nierządu, pozreć ich potém.

16. *Szukajcie pilnie w księgach Pańskich.* To co się naówczas dziać będzie, zestawcie i porównajcie z tém co się mówi w niniejszém proroctwie, które jest księgą Pańską. —*Ni jednéj rzeczy z nich nie ubyło.* Wszystko się sprawdziło co do joty, jak było przepowiedziano. — *Jeden drugiego nie szukał.* Drugiego potwora albo nieszczęścia równego sobie szukać nie potrzebował, ponieważ się znajdowało. —*I duch jego sam to zebrał.* Duch Pański, to jest wola i rozkazanie Boże, zebrało i nasłało to mnóstwo nieszczęść.

17. *Tenże też rzucił im los.* To jest, Bóg pomiędzy wzmiankowanemi zwierzętami i potworami podzielił Idumeę, i każdemu z nich dał swój los, miejsce i miarę, żeby na przyszłość były niejako właściwymi i wiecznymi jéj mieszkańcami.

R. 35.—1. *Rozraduje się.* Za czasów Chrystusa, do którego swoim zwyczajem przechodzi. — *Pusta i bezdrożna.* Pogaństwo rozumie przedtém, od Boga opuszczone i pozbawione prawdziwéj sprawiedliwości, religii i czci Bożéj. —*I zakwitnie jako lilia.* Któréj cudny jest kolor i zapach.

2. *Rodząc rodzić będzie.* Kościół bowiem będzie wydawał nowe i obfite latorośle, kwiaty i owoce, już to nowych wiernych, już to cnót nowych.—*Chwaląc.* To jest Boga, przez którego otrzymał tak liczne dobra.— *Chwała Libanu dana jest jéj.* Wszystkie ozdoby, bogactwa i rozkosze święte i duchowne synagogi żydowskiéj, będą przeniesione do kościoła. Chociaż góra Liban była zajętą przez pogan, należała jednak do Żydów, jak się pokazuje Joz. 13, 6.—*Ozdoba Karmela.* Karmel

3. Confortate manus dissolutas, et genua debilia roborate.
4. Dicite pusillanimis: Confortamini, et nolite timere: ecce, Deus vester ultionem adducet retributionis: Deus ipse veniet, et salvabit vos.
5. Tunc aperientur oculi caecorum, et aures surdorum patebunt. *(Math. 11, 5).*
6. Tunc saliet sicut cervus claudus, et aperta erit lingua mutorum, quia scissae sunt in deserto aquae, et torrentes in solitudine.
7. Et quae erat arida, erit in stagnum, et sitiens in fontes aquarum. In cubilibus, in quibus prius dracones habitabant, orietur viror calami et junci.
8. Et erit ibi semita et via, et via sancta vocabitur; non transibit per eam pollutus, et haec erit vobis directa via, ita ut stulti non errent per eam.
9. Non erit ibi leo, et mala bestia non ascendet per eam, nec invenietur ibi, et ambulabunt, qui liberati fuerint.
10. Et redemti a Domino convertentur, et venient in Sion cum laude, et laetitia sempiterna super caput eorum; gaudium et laetitiam obtinebunt, et fugiet dolor et gemitus.

3. Zmocnicie ręce opadłe, a kolana zemdlałe posilcie.
4. Rzeczcie boiaźliwym: Zmocnicie się a nie bóycie się: oto Bóg wasz przywiedzie pomstę odpłacenia: Bóg sam przyidzie, y zbawi was.
5. Tedy się otworzą oczy ślepych, y uszy głuchych będą otworzone.
6. Tedy wyskoczy chromy iako ieleń, y otworzony będzie ięzyk niemych: bo wyuiknęły wody na pusczy, y potoki w pustyni.
7. A która była sącha, będzie ieziorem: y pragnąca źrzódłami wód. W legowiskach w których pierwéy smokowie przebywali, wznidzie zieloność trzciny y sitowia.
8. Y będzie tam ścieżka y droga, y nazowią ią drogą świętą: nie póydzie po niéy nie czysty: a ta wam będzie prosta droga, tak iżby głupi nie błądzili po niéy.
9. Nie będzie tam lwa, y zły zwierz nie będzie chodził po niéy, ani się tam znaydzie: y póydą którzy będą wybawieni.
10. A wykupieni od Pana nawrócą się, y prziydą na Sion z wychwalaniem: a wesele wieczne na głowie ich: radość y wesele otrzymaią, a uciecze boleść y wzdychanie.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 35. w. 4. *Bóg sam przyjdzie i zbawi nas.* Opisując Izajasz z jakiem weselem poganie mieli przyjąć wiarę Messyasza: na większą pociechę powiada, iż Bóg sam miał przyjść, i jako prawdziwy Messyasz nas zbawić: którego też właśnie te są znaki jako je tu opisuje, i samże Pan Chrystus sobie przywłaszcza Mat. 11. I nikt ich okrom Chrystusa nie czynił, ani ich żydowie od kogo inszego, tylko od Messyasza nie mogą czekać, gdyż ani przed Izajaszem, ani po nim, żaden z proroków takich znaków nie czynił. A iż tu sam Bóg obiecał się przyjść i być Messyaszem naszym ztąd się dowodzi. Naprzód to słowo Bóg *Elohim,* nikogo inszego tu nie znaczy tylko Boga prawdziwego. A słowo przydane, sam, znaczy iż Bóg sam z istności w personie swéj, a nie przez kogo inszego miał przyjść, i przeto tamże mówi: Ujrzą chwałę Pańską i ozdobę Boga naszego. Tak to rozumieją Athanas. lib. de Incarnat. verbi. Et lib. de Humanitate assumpta pisze: Nie poseł jaki ale Bóg sam przyszedł: Cyprian. lib. 2, contra Judaeos c. 7. Irenaeus lib. 3, c. 22. Euse. lib. 6, de Demonstr. c. 21.

---

najżyzniejsza góra Judei. *Ozdoba Karmelu* jest to samo co *Karmel ozdobny.*—*Saron.* Pole tejże Judei najprzyjemniejsze i najżyzniejsze.—*Oni ujrzą chwałę Pańską.* Chrystusa, i jego opowiadanie i cuda.

3. *Zmocnijcie.* O apostołowie i opowiadacze Ewangelii.—*Ręce opadłe.* Pogan poniżonych, mdłych i bojaźliwych, i pobudźcie ich do szukania wiary, zbawienia i dobrych uczynków.— *Kolana zemdlałe posilcie.* Powtórzenie tegoż samego zdania.

4. *Nie bójcie się.* Rozpaczając o waszém zbawieniu.—*Przywiedzie pomstę odpłacenia.* Szatanowi, który was ujarzmił i pognębionych trzymał, słusznie się odpłacając, i nad nim surowo i ostro panując przez siebie samego i przez wiernych swoich, którym nad nim dał władzę.—*Bóg sam przyjdzie.* Wziąwszy na się ciało ludzkie. P. W.

5. *Tedy się otworzą oczy ślepych.* Dając wielu wzrok ciała, a wszystkim wzrok duszy.

6. *Wyskoczy chromy.* Chromiejący poganie, to jest wątpiący i błądzący z drogi cnoty, przez Chrystusa umocnieni i sprostowani, pójdą drogą prostą, owszem z podskokiem pobiegą po niéj do nieba.—*Otworzony będzie język niemych.* Nauczeni od Boga opowiadać będą cudowne sprawy Boże.—*Bo wyniknęły wody na puszczy.* Ponieważ pustynię pogaństwa zrosiły wody łask niebieskich.

7. *Będzie jeziorem.* Będzie jakby jezioro; będzie obfitowała w wodę.

8. *W legowiskach.* W miejscach wprzódy pustynnych, które były legowiskiem smoków. Patrz r. powyż. w. 13.—*Zieloność trzciny i sitowia.* Zieloność łaski i cnót: wspomina trzcinę i sitowie dla oznaczenia obfitości łaski; albowiem trzcina i sitowie w takich tylko miejscach rosną, w których jest obfitość wody i wilgoci.

9. *I będzie tam ścieszka i droga.* Jakby rzekł: Żeby kto nie sądził, że to ma być miejsce błotniste i bezdrożne, ponieważ rzekłem iż tam będzie trzcina i sitowie.—*Ścieżka.* Ciasna i wązka droga, która wiedzie do nieba.—*Nazwią ją drogą świętą.* Która przez świętość obyczajów i życia prowadzi do miejsca świętego, to jest, do nieba.—*Nie pójdzie po niéj nieczysty.* Przez nieczystego rozumie niewiernego, który jest pokalany zmazą niedowiarstwa i nie należy do kościoła. — *Iżby głupi nie błądzili po niéj.* Albowiem prostaczkowie i nieumiejętni także łatwo się będą mogli nauczyć tego co do zbawienia jest potrzebném.

10. *Zły zwierz nie będzie chodził po niéj.* Albowiem szatanów i ich zasadzki usunie Chrystus od swojego kościoła, albo zapewne tak ich powściągnie żeby chcący z łatwością pokonać mogli.— *I pójdą którzy będą wybawieni.* I chodzić będą tą drogą ci, którzy zostaną wybawieni od błędów i niewoli szatańskiéj. — *Wykupieni od Pana.* Od czci bałwochwalstwa i bezbożności przywiedzeni do Chrystusa. — *Przyjdą na Syon.* Do kościoła górnego i tryumfującego. — *Z wychwalaniem.* Wychwalając Boga przez którego są odkupieni.—*Na głowie ich.* Na nich; albowiem *głowa* kładzie się za całego człowieka, część za całość przez synekdochę.

A jeśliby kto chciał przekładać słowo żydowskie *Hu*, to jest Ten, nie Sam: Tedy ma wiedzieć iż mamy wykłady stare, i LXX. tłumacze tak przełożyli, sam Bóg: A podobno i ci przedtem lepiéj umieli po żydowsku niż teraźniejszy heretycy. Wszakże mimo to i ten wykład rzeczy saméj nie odmieni, bo chocia rzeczemy, sam Bóg przyjdzie, albo ten Bóg przyjdzie, tedy przecię ukazuje tego Boga który miał przyjść w osobie swéj, ponieważ i Ten, osobę znaczy. A iż o Bogu Izraelskim mówił, dla tego ukazuje, iż Ten Bóg Izraelski, a nie kto inszy miasto niego miał przyjść. A tak próżno się tych słowek żydowskich heretycy chwytają. Aleć ani tego mogą wykładać o przyjściu przez łaskę, albo dary Boże do nas: bo to jest przeciw Pismu ś. w którém to jaśnie znajdujemy, iż kędy się Bóg obiecuje przyjść i być Messyaszem i Zbawicielem naszym, mówi zawżdy o personie swéj, a nie o łasce albo mocy swéj: obiecując przyjście to swoje nie przez anioła ani proroka jakiego, ale sam w osobie swojéj. I ztąd jest zwyczaj w Piśmie ś. iż od tego przyjścia w osobie Boskiéj, zowie Messyasza Przychodzącym, albo który przyjść ma. Gen. 49, b. 10. Habac. 2, a. 3. Psal. 117, d. 26. A osobliwie Mat. 11. Tyś jest który masz przyjść? gdzie się pytają o przyjściu Zbawiciela nie przez łaskę, ale o przyjściu w osobie. A Pan Chrystus odpowiada też temi słowy Izajasza, gdzie się sam Bóg Izraelski obiecał przyjść sam w osobie swej, i daje tego przyjścia swego widomego znaki cielesne i widziane. A tak nie trzeba nam inszego wykładu szukać, ponieważ mamy wykład samego Pana Chrystusa. Czytaj też Habak. 2, v. 3.

CAPUT XXXVI.

1. Et factum est in quarto decimo anno regis Ezechiae, ascendit Sennacherib rex Assyriorum super omnes civitates Juda munitas, et cepit eas. *(4. Reg. 18, 13).*

2. Et misit rex Assyriorum Rabsacen de Lachis in Jerusalem, ad regem Ezechiam in manu gravi, et stetit in aquaeductu piscinae superioris in via agri fullonis.

3. Et egressus est ad eum Eliacim filius Helciae, qui erat super domum, et Sobna scriba, et Joahe filius Asaph a commentariis.

4. Et dixit ad eos Rabsaces: Dicite Ezechiae: Haec dicit rex magnus, rex Assyriorum: Quae est ista fiducia, qua confidis?

5. aut quo consilio vel fortitudine rebellare disponis? super quem habes fiduciam, quia recessisti a me?

6. Ecce, confidis super baculum arundineum confractum istum, super Aegyptum, cui si innixus fuerit homo intrabit in manum ejus, et perforabit eam: sic Pharao rex Aegypti omnibus, qui confidunt in eo.

7. Quod si responderis mihi: In Domino Deo nostro confidimus: nonne ipse est, cujus abstulit Ezechias excelsa et altaria, et dixit Judae et Jerusalem: Coram altari isto adorabitis?

8. Et nunc trade te domino meo regi Assyriorum, et dabo tibi duo millia equorum, nec poteris ex te praebere ascensores eorum.

9. Et quomodo sustinebis faciem judicis unius loci ex servis domini mei minoribus? Quod si confidis in Aegypto, in quadrigis, et in equitibus:

10. et nunc numquid sine Domino ascendi ad terram istam, ut disperderem eam? Dominus dixit ad me: Ascende super terram istam, et disperde eam.

11. Et dixit Eliacim et Sobna et Joahe ad Rabsacen: Loquere ad servos tuos Syra lingua, intelligimus enim: ne loquaris ad nos Judaice in auribus populi, qui est super murum.

12. Et dixit ad eos Rabsaces: Numquid ad dominum tuum et ad te misit me dominus meus,

ROZDZIAŁ 36.

O pogróżkach Sennacheryba czynionych ludowi Żydowskiemu.

1. Y stało się czternastego roku króla Ezechiasza, przyciągnął Sennacherib król Assyriyski na wszytkie obronne miasta Judzkie, y pobrał ie.

2. Y posłał król Assyriyski Rabsaka z Lachis do Jeruzalem, do króla Ezechiasza z woyskiem wielkim: y stanął u rury stawu wyższego na drodze pola farbiérzowego.

3. Y wyszedł do niego Eliacym syn Helcyaszów, który był nad domem, y Sobna pisarz, y Joahe syn Asaphów kanclerz.

4. Y rzekł do nich Rabsak: Powiedzcie Ezechiaszowi: To mówi król wielki, król Assyriyski. Co to iest za ufność którey ufasz?

5. Abo za którą radą abo mocą gotuiesz się sprzeciwić? w kimże ufasz żeś odstał odemnie?

6. Oto ufasz w téy lasce trzcinianéy złamanéy, w Egyptcie, która ieśli się człek podeprze, wnidzie w rękę iego, y przebodzie ią: tak Pharao król Egyptski wszytkim którzy w nim ufaią.

7. A ieśli mi odpowiesz: W Panu Bogu naszym ufamy: azaż nie on iest którego wyżyny y ołtarze zniósł Ezechiasz, y mówił Judzie y Jeruzalem: Przed tym ołtarzem kłaniać się będziecie?

8. A tak teraz podday się Panu memu królowi Assyriyskiemu, a damci dwa tysiąca koni a nie będziesz mógł dodać z ludu twego, coby wsiedli na nie.

9. A iakoż będziesz mógł znieść twarz sędziaka mieysca iednego ze sług mnieyszych Pana mego? A ieśli ufasz w Egyptcie w poczwórnych y w iezdnych:

10. a teraz azam bez Pana przyciągnął do téy ziemie, abych ią zburzył? Pan rzekł do mnie: Ciągni na tę ziemię, a zburz ią.

11. Y rzekł Eliacym, y Sobna, y Joahe do Rabsaka: Mów do sług twoich ięzykiem Syriyskim, bo rozumiemy: a nie mów z nami po Żydowsku, w uszy ludu który iest na murze.

12. Y rzekł do nich Rabsak: Aza do Pana twego y do ciebie posłał mię Pan móy abych mówił te wszyt-

---

R. 36.—1. *I stało się.* To wszystko co się tu znajduje wytłumaczyliśmy wyż. IV. Król. r. 18 od w. 14 i daléj.

ut loquerer omnia verba ista, et non potius ad viros, qui sedent in muro, ut comedant stercora sua, et bibant urinam pedum suorum vobiscum?

13. Et stetit Rabsaces, et clamavit voce magna Judaice, et dixit: Audite verba regis magni, regis Assyriorum!

14. Haec dicit rex: Non seducat vos Ezechias, quia non poterit eruere vos.

15. Et non vobis tribuat fiduciam Ezechias super Domino, dicens: Eruens liberabit nos Dominus, non dabitur civitas ista in manu regis Assyriorum.

16. Nolite audire Ezechiam: haec enim dicit rex Assyriorum: Facite mecum benedictionem, et egredimini ad me, et comedite unusquisque vineam suam, et unusquisque ficum suam, et bibite unusquisque aquam cisternae suae,

17. donec veniam, et tollam vos ad terram, quae est ut terra vestra, terram frumenti et vini, terram panum et vinearum.

18. Nec conturbet vos Ezechias, dicens: Dominus liberabit nos. Numquid liberaverunt dii gentium, unusquisque terram suam, de manu regis Assyriorum?

19. Ubi est deus Emat, et Arphad? ubi est deus Sepharvaim? numquid liberaverunt Samariam de manu mea?

20. Quis est ex omnibus diis terrarum istarum, qui eruerit terram suam de manu mea, ut eruat Dominus Jerusalem de manu mea?

21. Et siluerunt, et non responderunt ei verbum; mandaverat enim rex, dicens: Ne respondeatis ei. *(4. Reg. 18, 36).*

22. Et ingressus est Eliacim filius Helciae, qui erat super domum, et Sobna scriba, et Joahe filius Asaph a commentariis ad Ezechiam scissis vestibus, et nuntiaverunt ei verba Rabsacis.

tkie słowa: a nie raczéy do mężów którzy siedzą na murze aby iedli łayna swe, a pili mocz nóg swoich z wami?

13. Y stanął Rabsak, y wołał głosem wielkim, po Żydowsku, y rzekł: Słuchaycie słów króla wielkiego, króla Assyriyskiego.

14. To mówi król: Niechay was nie zwodzi Ezechiasz: bo was nie będzie mógł wybawić.

15. A niech wam Ezechiasz nie dodaie ufności w Panu, mówiąc: Wyrwie y wybawi nas Pan, nie będzie dano to miasto w rękę królą Assyriyskiego.

16. Nie słuchaycie Ezechiasza: bo to mówi król Assyriyski: Uczyńcie ze mną błogosławieństwo, a wynidźcie do mnie, a iedzcie każdy winnicę swą, y każdy figę swą: y piycie każdy wodę z cysterny swéy:

17. aż przyiadę y wezmę was do ziemie, która iest iako ziemia wasza, do ziemie zboża y wina, ziemie chleba y winnic.

18. A niech was nie mąci Ezechiasz, mówiąc: Pan wybawi nas. Aza wybawili bogowie narodów każdy ziemię swoię z ręki króla Assyriyskiego?

19. Gdzie iest bóg Emath y Arphad: gdzie iest bóg Sepharwaim? aza wybawili Samarią z ręki moiéy?

20. A który iest ze wszech bogów tych ziem, któryby wydarł ziemię swą z ręki moiéy, żeby miał Pan wydrzeć Jeruzalem z ręki moiéy?

21. Y milczeli y nie odpowiedzieli mu słowa. Bo król roskazał był mówiąc: Nie odpowiadaycie mu.

22. Y wyszedł Eliacym syn Helciaszów który był nad domem, y Sobna pisarz, y Joahe syn Asaph kanclerz do Ezechiasza, podarszy szaty: y powiedzieli mu słowa Rabsakowe.

CAPUT XXXVII.

ROZDZIAŁ 37.

O porażce Sennacheryba, i jego śmierci.

1. Et factum est, cum audisset rex Ezechias, scidit vestimenta sua, et obvolutus est sacco, et intravit in domum Domini. *(4. Reg. 19, 1).*

2. Et misit Eliacim, qui erat super domum, et Sobnam scribam, et seniores de sacerdotibus opertos saccis ad Isaiam filium Amos prophetam,

3. et dixerunt ad eum: Haec dicit Ezechias: Dies tribulationis et correptionis, et blasphemiae dies haec, quia venerunt filii usque ad partum, et virtus non est pariendi.

4. Si quo modo audiat Dominus Deus tuus verba Rabsacis, quem misit rex Assyriorum dominus suus ad blasphemandum Deum viventem, et exprobrandum sermonibus, quos audivit Dominus Deus tuus: leva ergo orationem pro reliquiis, quae repertae sunt.

1. Y stało się gdy usłyszał król Ezechiasz, rozdarł szaty swe, y oblekł się w wór, y szedł do domu Pańskiego.

2. Y posłał Eliacima który był nad domem, y Sobnę pisarza, y starsze kapłany, obleczone w wory, do Izaiasza syna Amos proroka,

3. y rzekli do niego. To mówi Ezechiasz: Dzień utrapienia y łaiania, y bluźnienia, dzień ten: bo doszły dziatki aż do porodzenia, a nie masz siły ku rodzeniu.

4. Owa usłyszy Pan Bóg twóy słowa Rabsaka, którego posłał król Assyriyski pan iego na bluźnienie Boga żywego, y na urąganie słowy, które słyszał Pan Bóg twóy. A tak podnieś modlitwę za ostatkiem, który się nayduie.

16. *Uczyńcie ze mną błogosławieństwo.* W miejscu przytoczoném IV. Król. w. 31, znajduje się: *Uczyńcie ze mną co wam jest pożyteczno.* Poddajcie się mnie, żebyście ztąd doznali błogosławieństwa, to jest, mojéj dobrotliwości.

R. 37. (Cały ten rozdział wytłumaczony jest w IV. Król. r. 19, którego jest jakby powtórzeniem). P. W.

5. Et venerunt servi regis Ezechiae ad Isaiam,
6. et dixit ad eos Isaias: Haec dicetis domino
vestro: Haec dicit Dominus: Ne timeas a facie ver-
borum, quae audisti, quibus blasphemaverunt pue-
ri regis Assyriorum me.
7. Ecce, ego dabo ei spiritum, et audiet nun-
tium, et revertetur ad terram suam, et corruere
eum faciam gladio in terra sua.
8. Reversus est autem Rabsaces, et invenit re-
gem Assyriorum proeliantem adversus Lobnam; au-
dierat enim, quia profectus esset de Lachis.
9. Et audivit de Tharaca rege Aethiopiae, di-
centes: Egressus est, ut pugnet contra te. Quod
cum audisset, misit nuntios ad Ezechiam, dicens:
10. Haec dicetis Ezechiae regi Judae, loquentes:
Non te decipiat Deus tuus, in quo tu confidis, di-
cens: Non dabitur Jerusalem in manu regis Assy-
riorum.
11. Ecce tu audisti omnia, quae fecerunt reges
Assyriorum omnibus terris, quas subverterunt: et
tu poteris liberari?
12. Numquid eruerunt eos dii gentium, quos sub-
verterunt patres mei Gozam et Haram, et Reseph
et filios Eden, qui erant in Thalassar?
13. Ubi est rex Emath, et rex Arphad, et rex
urbis Sepharvaim, Ana, et Ava?
14. Et tulit Ezechias libros de manu nuntiorum,
et legit eos, et ascendit in domum Domini, et ex-
pandit eos Ezechias coram Domino.
15. Et oravit Ezechias ad Dominum, dicens:
16. Domine exercituum, Deus Israel, qui sedes
super Cherubim: tu es Deus solus omnium regno-
rum terrae, tu fecisti coelum et terram.
17. Inclina, Domine, aurem tuam, et audi: a-
peri Domine oculos tuos, et vide, et audi omnia
verba Sennacherib, quae misit ad blasphemandum
Deum viventem.
18. Vere enim, Domine, desertas fecerunt reges
Assyriorum terras, et regiones earum.
19. Et dederunt deos earum igni, non enim e-
rant dii, sed opera manuum hominum, lignum et
lapis: et comminuerunt eos.
20. Et nunc, Domine Deus noster, salva nos de
manu ejus, et cognoscant omnia regna terrae, quia
tu es Dominus solus.
21. Et misit Isaias filius Amos ad Ezechiam,
dicens: Haec dicit Dominus Deus Israel: Pro qui-
bus rogasti me de Sennacherib rege Assyriorum:
22. hoc est verbum, quod locutus est Dominus
super eum: Despexit te, et subsannavit te virgo
filia Sion, post te caput movit filia Jerusalem.
23. Cui exprobrasti, et quem blasphemasti, et
super quem exaltasti vocem, et levasti altitudinem
oculorum tuorum? Ad sanctum Israel.
24. In manu servorum tuorum exprobrasti Do-
mino, et dixisti: In multitudine quadrigarum mea-
rum ego ascendi altitudinem montium, juga Liba-
ni, et succidam excelsa cedrorum ejus, et electas
abietes illius, et introibo altitudinem summitatis
ejus, saltum Carmeli ejus.

5. Y przyszli słudzy króla Ezechiasza do Izaiasza,
6. y rzekł im Izaiasz: To powiécie panu wa-
szému: To mówi Pan: Nie bóy się słów, któreś
słyszał, którémi bluźnili słudzy króla Assyriyskiego.
7. Oto mu ia dam ducha y usłyszy poselstwo,
y wróci się do ziemie swéy: y sprawię że zginie
od miecza w ziemi swoiéy.
8. Y wrócił się Rabsak, nalazł króla Assyriy-
skiego walczącego na Lobnę. Bo słyszał iże był
wyiechał z Lachis.
9. Y usłyszał o Tharaku królu Ethyopskim, po-
wiadaiące: wyciągnął aby walczył przeciw tobie. Co
gdy usłyszał, wysłał posły do Ezechiasza rzekąc.
10. To powiédzcie Ezechiaszowi królowi Judz-
kiemu, mówiąc: Niech cię nie zwodzi Bóg twóy
w którym ty ufasz, rzekąc: Nie będzie dano Jeru-
zalem w ręce króla Assyriyskiego.
11. Otoś ty słyszał wszytko co poczynili kró-
lowie Assyriyscy wszem ziemiam, które wywrócili,
a ty będziesz mógł bydź wybawion?
12. Aza bogowie narodów wybawili onych, któ-
re wywrócili oycowie moi, Gozam, y Haram, y
Reseph, y syny Eden, którzy byli w Talassar?
13. Gdzie iest król Emat, y król Arphad, y
król miasta Sepharwaim, Ana y Awa?
14. Y wziął Ezechiasz listy z ręki posłowéy
y czytał ie: y wstąpił do domu Pańskiego, y rozpo-
starł ie przed Panem.
15. Y modlił się Ezechiasz do Pana mówiąc:
16. Panie zastępów Boże Izraelski, który sie-
dzisz na Cherubim, tyś iest Bóg sam wszytkich
królestw ziemskich, tyś stworzył niebo y ziemię.
17. Nakłoń Panie ucha twego, a słuchay: otwórz
Panie oczy twoie, a weyźrzy, y usłysz wszytkie
słowa Sennacherybowe, które posłał bluźnić Boga
żywego.
18. Abowiem prawdziwieć Panie spustoszyli kró-
lowie Assyriyscy ziemie y krainy ich.
19. Y bogi ich wrzucili w ogień: bo nie byli
bogowie ale robota rąk człowieczych, drewno a ka-
mień: y pokruszyli ie.
20. A teraz Panie Boże nasz, wybaw nas z rę-
ki iego: y niech poznaią wszytkie królestwa ziemie,
iżeś ty iest sam Panem.
21. Y posłał Izaiasz syn Amos do Ezechiasza,
mówiąc: To mówi Pan Bóg Izraelów: O coś mię
prosił z strony Sennacheryba króla Assyriyskiego:
22. to iest słowo, które Pan mówił o nim:
Wzgardziła cię y śmiała się z ciebie panna córka
Siońska: kiwała głową za tobą córka Jerozolimska.
23. Komuś łaiał, a kogoś bluźnił, y na kogoś
podniósł głos y wyniosłeś wysokość oczu twoich?
Na świętego Izraelowego.
24. W ręce sług twoich urągałeś Panu, y mó-
wiłeś: W mnóstwie poczwórnych moich wstąpiłem
ia na wysokość gór, wierzchy Libanu: y wytnę wy-
sokie cedry iego, y wyborne iodły iego, y wnidę
na samę wysokość wierzchu iego, do lasa Karmelu
iego.

25. Ego fodi, et bibi aquam, et exsiccavi vestigio pedis mei omnes rivos aggerum.
26. Numquid non audisti, quae olim fecerim ei? ex diebus antiquis ego plasmavi illud, et nunc adduxi, et factum est in eradicationem collium compugnantium, et civitatum munitarum.
27. Habitatores earum breviata manu contremuerunt, et confusi sunt: facti sunt sicut foenum agri, et gramen pascuae, et herba tectorum, quae exaruit, antequam maturesceret.
28. Habitationem tuam, et egressum tuum, et introitum tuum cognovi, et insaniam tuam contra me.
29. Cum fureres adversum me, superbia tua ascendit in aures meas: ponam ergo circulum in naribus tuis, et frenum in labiis tuis, et reducam te in viam, per quam venisti.
30. Tibi autem hoc erit signum: Comede hoc anno, quae sponte nascuntur, et in anno secundo pomis vescere: in anno autem tertio seminate, et metite et plantate vineas, et comedite fructum earum.
31. Et mittet id, quod salvatum fuerit de domo Juda, et quod reliquum est, radicem deorsum, et faciet fructum sursum,
32. quia de Jerusalem exibunt reliquiae, et salvatio de monte Sion: zelus Domini exercituum faciet istud.
33. Propterea haec dicit Dominus de rege Assyriorum: non intrabit civitatem hanc, et non jaciet ibi sagittam, et non occupabit eam clypeus, et non mittet in circuitu ejus aggerem.
34. In via, qua venit, per eam revertetur, et civitatem hanc non ingredietur, dicit Dominus:
35. et protegam civitatem istam, ut salvem eam propter me, et propter David servum meum.
36. Egressus est autem Angelus Domini, et percussit in castris Assyriorum centum octoginta quinque millia. Et surrexerunt mane, et ecce omnes, cadavera mortuorum. *(4. Reg. 19, 35.)*
37. Et egressus est, et abiit, et reversus est Sennacherib rex Assyriorum, et habitavit in Ninive.
38. Et factum est, cum adoraret in templo Nesroch deum suum, Adramelech et Sarasar filii ejus percusserunt eum gladio; fugeruntque in terram Ararat, et regnavit Asarhaddon filius ejus pro eo.

25. Jam wykopał y pił wodę, y wysuszyłem stopą nogi moiéy wszytkie potoki przekopów.
26. Azaś nie słyszał com mu zdawna uczynił? ode dni starodawnych iam to stworzył: y terazem przywiódł: y stało się na wykorzenienie pagórków społecznie walczących, y miast obronnych.
27. Obywatele ich skurczywszy rękę zadrżeli, y zatrwożyli się: stali się iako siano polne, y trawa pastwiska, y ziele na dachu, które piérwéy uwiędło niźli doyźrzało.
28. Mieszkanie twoie, y wyszcie twoie, y weszcie twoie poznałem, y szaleństwo twoie przeciwko mnie.
29. Gdyś szalał przeciwko mnie, pycha twoia przyszła do uszu moich: przetóż wprawię kółko w nozdrze twoie, y wędzidło w gębę twoię, y odwiodę cię na drogę którąś przyszedł.
30. A ty ten będziesz miał znak. Jedz tego roku co się samo rodzi, y drugiego roku owoców pożyway: a trzeciego roku siéycie y żnicie, y sadźcie winnice, y iédzcie owoc ich.
31. Y puści to co będzie zachowano z domu Juda, y co pozostało korzeń na dół, y uczyni owoc na wiérzchu,
32. abowiem z Jeruzalem wynidą ostatki, a zbawienie z góry Sion: żarliwość Pana zastępów uczyni to.
33. Przetóż to mówi Pan o królu Assyriyskim: nie wnidzie do tego miasta, ani tam wystrzeli strzały, ani go zaprzątnie tarcza, ani usypie koło niego wału.
34. Drogą którą przyszedł, tąż się wróci, a do tego miasta nie wnidzie, mówi Pan:
35. y obronię to miasto, abym ie zachował dla mnie, y dla Dawida sługi mego.
36. Y wyszedł Anioł Pański, y pobił w oboziech Assyriyskich sto ośmdziesiąt y pięć tysięcy. Y wstali rano, a oto wszyscy trupowie martwych.
37. Y odciągnął y odiachał, y wrócił się Sennacheryb król Assyriyski, y mieszkał w Niniwie.
38. Y stało się gdy się kłaniał w kościele Nesrochowi bogu swemu, Adramelech y Sarasar synowie iego zabili ji mieczem: y uciekli do ziemie Ararat, y królował Asarhaddon syn iego miasto niego.

Wykład. X. J. Wujka.—Roz. 37. w. 35. *I dla Dawida sługi mego.* Widzisz tu iż zasługi umarłych, są żywym pożyteczne. A czemuż ich czcić i wzywać nie mamy, a zwłaszcza teraz kiedy już z Bogiem królują, gdyż tu jaśnie Bóg mówi iż dla umarłych chce żywym dobrze czynić: Hieronim 2, contra Pelagianos Dialog. Chrisost. Hom. 3, in Epist. ad Philip. A wżdy heretycy śmieją mówić iż umarli nic nie pomogą żywym. Takci oni czytając pismo nie widzą.

CAPUT XXXVIII.

ROZDZIAŁ 38.

O chorobie Ezechiasza i jego uzdrowieniu, za które składa dzięki Bogu.

1. In diebus illis aegrotavit Ezechias usque ad mortem, et introivit ad eum Isaias filius Amos propheta, et dixit ei: Haec dicit Dominus: Dispone domui tuae, quia morieris tu, et non vives. *

1. W one dni zachorzał Ezechiasz na śmierć, y wszedł do niego Izaiasz syn Amos prorok, y rzekł mu: To mówi Pan: Rozpraw dóm twóy, bo ty umrzesz, a nie zostaniesz żyw.

R. 38.—1. *W one dni.* (To wszystko się znajduje w tejże IV. Król. r. 20, gdzieśmy to i wytłumaczyli).

2. Et convertit Ezechias faciem suam ad parietem, et oravit ad Dominum, * *(4. Reg. 20, 1.)*
3. et dixit: Obsecro, Domine, memento quaeso, quomodo ambulaverim coram te in veritate, et in corde perfecto, et quod bonum est in oculis tuis fecerim. Et flevit Ezechias fletu magno.
4. Et factum est verbum Domini ad Isaiam, dicens:
5. Vade, et dic Ezechiae: Haec dicit Dominus Deus David patris tui: Audivi orationem tuam, et vidi lacrymas tuas: ecce ego adjiciam super dies tuos quindecim annos,
6. et de manu regis Assyriorum eruam te et civitatem istam, et protegam eam.
7. Hoc autem tibi erit signum a Domino, quia faciet Dominus verbum hoc, quod locutus est:
8. Ecce ego reverti faciam umbram linearum, per quas descenderat in horologio Achaz in sole, retrorsum decem lineis. Et reversus est sol decem lineis per gradus, quos descenderat. *(Eccli. 48, 26.)*
9. Scriptura Ezechiae regis Juda, cum aegrotasset, et convaluisset de infirmitate sua:
10. Ego dixi: In dimidio dierum meorum vadam ad portas inferi.
Quaesivi residuum annorum meorum.
11. Dixi: Non videbo Dominum Deum in terra viventium.
Non aspiciam hominem ultra, et habitatorem quietis.
12. Generatio mea ablata est, et convoluta est a me, quasi tabernaculum pastorum:
praecisa est velut a texente vita mea, dum adhuc ordirer, succidit me: de mane usque ad vesperam finies me.
13. Sperabam usque ad mane, quasi leo sic contrivit omnia ossa mea:
de mane usque ad vesperam finies me.
14. Sicut pullus hirundinis sic clamabo, meditabor ut columba:
attenuati sunt oculi mei, suspicientes in excelsum:
Domine, vim patior, responde pro me.

2. Y obrócił Ezechiasz oblicze swe ku ścienie y modlił się do Pana,
3. y rzekł: Proszę Panie, wspomni proszę iakom chodził przed tobą w prawdzie, y w sercu doskonałym, a czyniłem co iest dobrego przed oczyma twémi: y płakał Ezechiasz płaczem wielkim.
4. Y stało się słowo Pańskie do Izaiasza mówiąc.
5. Idź a powiédz Ezechiaszowi: To mówi Pan Bóg Dawida Oyca twego: Słyszałem modlitwę twoię, y widziałem łzy twoie: otóż ia przyczynię nad dni twoie piętnaście lat,
6. y z ręki króla Assyriyskiego wyrwę cię y to miasto, y obronię ie.
7. A ten będziesz miał znak od Pana, że uczyni Pan to słowo które mówił:
8. Oto ia wrócę cień liniy, po których zeszła na zégarze Achazowym, na słońcu dziesiącią liniy nazad. Y wróciło się słońce dziesiącią liniy po stopniach przez które było zstąpiło.
9. Pismo Ezechiasza króla Judzkiego, gdy był zachorzał y ozdrowiał z niemocy swoiéy:
10. Jam rzékł: w połowicy dni moich póydę do bram piekielnych.
Szukałem ostatka lat moich.
11. Rzekłem: Nie uyźrzę Pana Boga na ziemi żywiących.
Nie oglądam więcéy człowieka, y obywatela pokoiu.
12. Wiek móy przeminął, y zwinion iest odemnie iako namiotek pasterski:
przerzniony iest iako od tkacza żywot móy: gdym iescze zaczynał przerznął mię, od zarania aż do wieczora dokonasz mię.
13. Miałem nadzieię aż do zarania, iako lew tak połamał wszytkie kości moie:
od zarania aż do wieczora dokonasz mię.
14. Jako młode iaskólczę, tak będę szczebiotał, a będę stękał iako gołębica:
zemdlały oczy moie, poglądaiąc ku górze:
Panie, gwałt ciérpię, odpowiédz za mię.

9. *Pismo Ezechiasza króla.* Spiew dziękczynny Ezechiasza, być może ułożony był przez Izaijasza, który na wieczną pamiątkę kazał na piśmie zostawić.

10. *Jam rzekł.* Sądziłem że już po mojém życiu.— *W połowicy dni moich.* Miał bowiem Ezechiasz rok trzydziesty dziewiąty.—*Do bram piekielnych.* Do grobu.—*Szukałem ostatka lat moich.* Bolałem, iż odchodzi życie moje, i że się mnie odejmuje lat kilka życia; pragnąłem ich i żądałem, ponieważ widziałem że mnie ich nie dostaje. Tak, czego nie dostaje, łacinnicy mówią: *jest do pożądania.*

11. *Nie ujrzę Pana.* Nie stanę więcéj przed Panem w kościele.— *Obywatela pokoju.* Nie będę więcéj obcował z ludem moim, który uwolniony z Egiptu do Jerozolimy, zażywa słodkiego pokoju.

12. *Zwinion jest odemnie.* To jest, odjęty; lecz tak mówi z powodu następującéj przenośni namiotu pasterskiego, który pasterze, gdy zmieniają miejsce, składają i zwijają.—*Jako namiot pasterski.* Oznacza że rychło zostało odjęte i zwinięte życie jego, i że pobyt jego na ziemi był nazbyt krótki, i jakby jednego lub niewielu dni, naksztalt pasterzy, którzy prawie codziennie zmieniają siedzibę.—*Przerzniony jest jako od tkacza żywot mój.* Jako tkacz za nadejściem nieprzyjaciół, lub inną jaką koniecznością znaglony, przecina tkaninę którą tkał, żeby uciekając z sobą unieść; tak ja jestem zmuszony jeszcze niedokończoną nić życia mojego przerwać.— *Gdym jeszcze zaczynał.* Wiele rzeczy zamierzałem, i za życia uczynić postanowiłem.—*Od zarania aż do wieczora.* Tak dalece ciężka była choroba, iż rozumiałem, że jeden tylko ten dzień mam żyć, a wieczorem umrę.

13. *Miałem nadzieję aż do zarania.* Widząc że do wieczora przeżyłem, miałem nadzieję iż będę żył aż do rana, lecz nie daléj.—*Jako lew tak połamał.* To jest Bóg przez chorobę. — *Od zarania.* Gdy do poranka przeżyłem, sądziłem że przed nocą mam umrzeć.

14. *Jako młode jaskółczę.* Które w gniazdeczku z głodu i chłodu jęczy.—*Zemdlały oczy moje.* Z taką usilnością, uwagą i wzdychaniem zwracałem wzrok mój do Pana, że oczy moje zuużone i osłabione chorobą, przygasły. — *Panie gwałt cierpię.* Gwałtownie mnie trapi ta choroba, aż do nieznieseuia.—*Odpowiedz za mię.* Ty przyjmij obronę moję, i jako obrońca zasłaniaj mię walczącego z tą chorobą.

15. Quid dicam, aut quid respondebit mihi, cum ipse fecerit? Recogitabo tibi omnes annos meos in amaritudine animae meae.
16. Domine, si sic vivitur, et in talibus vita spiritus mei, corripies me, et vivificabis me.
17. Ecce in pace amaritudo mea amarissima: tu autem eruisti animam meam, ut non periret, projecisti post tergum tuum omnia peccata mea.
18. Quia non infernus confitebitur tibi, neque mors laudabit te: non exspectabunt, qui descendunt in lacum, veritatem tuam. *(Psal. 6, 6).*
19. Vivens, vivens ipse confitebitur tibi, sicut et ego hodie: pater filiis notam faciet veritatem tuam.
20. Domine, salvum me fac, et psalmos nostros cantabimus cunctis diebus vitae nostrae in domo Domini.
21. Et jussit Isaias, ut tollerent massam de ficis, et cataplasmarent super vulnus, et sanaretur.
22. Et dixit Ezechias: Quod erit signum, quia ascendam in domum Domini?

15. Cóż rzekę abo co mi odpowié, gdyż sam uczynił? Będęć rozmyślał wszytkie lata moie, w gorzkości dusze moiéy.
16. Panie ieśli tak żywią, y tak żywot ducha mego, pokarzesz mię, y ożywisz mię.
17. Oto w pokoiu gorzkość moia nagorzszczeysza: aleś ty wyrwał duszę moię aby nie zginęła, zarzuciłeś w tył twóy wszytkie grzéchy moie.
18. Abowiem nie piekło wyznawać ci będzie, ani śmierć chwalić cię będzie: nie będą czekać którzy w dół wstępuią prawdy twoiéy.
19. Żywy, żywy ten ci wyznawać będzie, iako y ia dzisia: ociec synóm będzie opowiadał prawdę twoię.
20. Panie zachoway mię: a Psalmy nasze śpiéwać będziemy w domu Pańskim, po wszytkie dni żywota naszego.
21. Y kazał Izaiasz aby wzięto brełę fig, y przyłożono plastr na ranę, y żeby był uzdrowion.
22. Y rzékł Ezechiasz. Co za znak będzie że wstąpię do domu Pańskiego?

CAPUT XXXIX.

ROZDZIAŁ 39.

O zabraniu skarbów królewskich do Babilonu.

1. In tempore illo misit Merodach Baladan filius Baladan, rex Babylonis, libros et munera ad Ezechiam; audierat enim quod aegrotasset, et convaluisset *.
2. Laetatus est autem super eis Ezechias, et ostendit eis cellam aromatum, et argenti et auri, et odoramentorum, et unguenti optimi, et omnes apothecas supellectilis suae, et universa quae inventa sunt in thesauris ejus. Non fuit verbum, quod non ostenderet eis Ezechias in domo sua et in omni potestate sua. * *(4. Reg. 20, 12).*
3. Introivit autem Isaias propheta ad Ezechiam regem, et dixit ei: Quid dixerunt viri isti, et un-

1. Na on czas posłał Merodach Baladan syn Baladanów król Babiloński listy y dary do Ezechiasza: bo słyszał że był zachorzał y ozdrowiał.
2. Y był im rad Ezechiasz, y ukazał im gmach ziół drogich, y śrébra y złota, y wonnych rzeczy, y oleyków barzo dobrych, y wszytkie gmachy sprzętu swego, y wszytko co się naydowało w skarbiech iego. Nie było słowa którego by im nie okazał Ezechiasz w domu swoim, y we wszéy władzy swéy.
3. Y wszedł Izaiasz prorok do Ezechiasza króla, y rzekł mu: Co mówili ci mężowie, a zkąd przyszli

15. *Cóż rzekę?* Poprawuje się Ezechiasz, jakby rzekł: Po co mam obwiniać Boga sprawcę mojego?— *Albo co mi odpowie, gdyż sam uczynił?* Zdanie jest: Cóż rzeknę? Bóg którego wzywam odpowie, że on będąc Panem życia, uczynił to z prawa swojego, uskarżać się nie mogę.— *Będęć rozmyślał.* Ponieważ z tobą słusznie śpierać się nie mogę, z pokorą się zwrócę do pokuty i łez, iżby przez nie uprosić łaski twojéj.

16. *Panie, jeśli tak żywią.* Jeśli taki i tak nędzny jest stan życia ludzkiego.— *I tak żywot ducha mego.* Powtórzenie tegoż samego zdania, bo to samo oznacza co *jeśli tak żywią.*— *Pokarzesz mię.* Jeśli taki jest stan życia ludzkiego, iżbyś karał, zadając tak ciężkie boleści, a jednak zachowywał przy życiu, gorzka to jest rzecz. Proszę więc, jeśli udzielasz życia, niechaj się zmniejszą, ba, nawet ustaną boleści.

17. *Oto w pokoju gorzkość moja najgorzczejsza.* Wpośród pokoju, w kwiecie wieku i królestwa mojego, najprzykrzejszych doznaję udręczeń. Albo zdanie jest: Najsroższe utrapienie któregom doznawał, już ustało. Stało się zadość moim życzeniom, odzyskałem zdrowie.—*Aleś ty.* Ubłagany moją pokutą, modlitwą i łzami.— *Wyrwał duszę moję.* Od śmierci doczesnéj i wiecznéj.— *Zarzuciłeś w tył twój.* Przebaczyłeś, usunąłeś od oblicza twojego, zapomniałeś grzechy moje.

18. *Nie piekło wyznawać ci będzie.* Przywróciłeś mnie życie i zdrowie, iżbym wychwalał i wysławiał pomiędzy żyjącymi łaskawość twoję; czego czynić nie mogą umarli, pogrzebieni w piekle, to jest w grobie.— *Ani śmierć.* Jest powtórzenie tegoż zdania.—*Nie będą czekać którzy w dół wstępują prawdy twojéj.* LXX mają: *Ani będą mieli nadziei, którzy są w piekle, miłosierdzia twego.* To jest, którzy już umarli, nie mają nadziei wrócić do życia przed powszechnem zmartwychwstaniem umarłych, albowiem bardzo nie wielu to dano, żeby raz zszedłszy z tego świata, znowu wrócili do życia.

19. *Ten ci wyznawać będzie.* Będzie Cię chwalił wpośród innych żyjących, naprzykład, w kościele, lub w domu społem z rodziną, rozpamiętywając dobrodziejstwa odebrane od Boga.—*Prawdę twoję.* Wierność twoję, przez którą obiecałeś okazywać łaskawość i dobroć względem sprawiedliwych.

20. *Zachowaj mię.* W zdrowiu, któreś przywrócił.— *W domu Pańskim.* W kościele.

21. *I kazał Izajasz.* To się wytłumaczyło w IV. Król. 20, 7.

R. 39. (Wszystko to co się znajduje w tym rozdziale wytłumaczyliśmy wyż., IV. Król. r. 20, od w. 12 i daléj).

de venerunt ad te? Et dixit Ezechias: De terra longinqua venerunt ad me, de Babylone.
4. Et dixit: Quid viderunt in domo tua? Et dixit Ezechias: Omnia, quae in domo mea sunt, viderunt: non fuit res, quam non ostenderim eis in thesauris meis.
5. Et dixit Isaias ad Ezechiam: Audi verbum Domini exercituum.
6. Ecce, dies venient, et auferentur omnia, quae in domo tua sunt, et quae thesaurizaverunt patres tui usque ad diem hanc, in Babylonem: non relinquetur quidquam, dicit Dominus. *(4. Reg. 24, 13).*
7. Et de filiis tuis, qui exibunt de te, quos genueris, tollent, et erunt eunuchi in palatio regis Babylonis.
8. Et dixit Ezechias ad Isaiam: Bonum verbum Domini, quod locutus est. Et dixit: Fiat tantum pax, et veritas in diebus meis.

do ciebie? y rzékł Ezechiasz: Z ziemie dalekiéy przyszli do mnie z Babilonu.
4. Y rzékł: Cóż widzieli w domu twoim? y rzékł Ezechiasz: wszytko co iest w domu moim widzieli: nie było rzeczy któréybych im nie okazał w skarbiech moich.
5. Y rzékł Izaiasz do Ezechiasza: Słuchay słowa Pana zastępów.
6. Oto prziydą dni, y wezmą wszytko co iest w domu twoim, y czego naskarbili oycowie twoi, aż do tego dnia, do Babilonu: nic nie zostanie, mówi Pan.
7. Y synów twoich którzy wynidą z ciebie, które spłodzisz, wezmą y będą rzezańcami na pałacu króla Babilońskiego.
8. Y rzekł Ezechiasz do Izaiasza: Dobre słowo Pańskie które mówił, y rzékł: Tylko niech będzie pokóy y prawda za dni moich.

CAPUT XL.

ROZDZIAŁ 40.

O Ś. Janie Chrzcicielu, przyjściu Chrystusa, wezwaniu do wiary świętéj pogan, i t. d.

1. Consolamini, consolamini, popule meus, dicit Deus vester.
2. Loquimini ad cor Jerusalem, et advocate eam, quoniam completa est malitia ejus, dimissa est iniquitas illius: suscepit de manu Domini duplicia pro omnibus peccatis suis.* *(Matth. 3, 3).*
3. Vox clamantis in deserto: Parate viam Domini, rectas facite in solitudine semitas Dei nostri.*
4. Omnis vallis exaltabitur, et omnis mons et collis humiliabitur, et erunt prava in directa, et aspera in vias planas.
5. Et revelabitur gloria Domini, et videbit omnis caro pariter, quod os Domini locutum est.
6. Vox dicentis: Clama. Et dixi: Quid cla-

1. Cieszcie się, cieszcie, ludu mój, mówi Bóg wasz.
2. Mówcie do serca Jeruzalem, a przyzwicie go: bo się skończyła złość iego, odpuszczona iest nieprawość iego: wzięło z ręki Pańskiey dwoiako za wszytkie grzéchy swoie.
3. Głos wołaiącego na pusczy: Gotuycie drogę Pańską, proste czyńcie na pusczy ścieżki Boga naszego.
4. Każda dolina będzie podniesiona, a każda góra y pagórek będzie poniżony: y bedą krzywe prostémi, a ostre drogami gładkiémi.
5. Y obiawi się chwała Pańska, y uyźrzy wszelkie ciało spółem, że usta Pańskie mówiły.
6. Głos mówiącego: Wołay. Y rzekłem: Co będę

R. 40.— 1. *Cieszcie się... ludu mój.* Tak nazywa wiernych którzy uwierzyli w Chrystusa, tak z Żydów jak z pogan.

2. *Mówcie do serca Jeruzalem.* Jest to właściwość stylu Pisma ś. (powiada ś. Hieronim), iż kto przemawia do strapionego i pociesza z uprzejmą słodyczą, o takim się powiada że on mówi do serca. Patrz Gen. 34, 3. — *Przyzwijcie go.* LXX *pocieszajcie.— Złość.* W hebr. jest *tsaba*, to jest, *bojowanie*, lecz sens jest ten samy; złość tu bowiem nie oznacza nieprawości lecz pracę, utrapienia i troski wojenne. Tak Mat. 6, 34: *Dosyć ci ma dzień na swéj nędzy*, w Wulgacie jest *na swéj złości.—Odpuszczona jest nieprawość jego.* Chrystus bowiem, jak jego nieprawości, tak i bojowaniu i złości, utrapieniom i troskom koniec położył.— *Dwojako.* To jest wiele darów i łask. Albo sens jest, podwójnie, to jest ciężko było karane, i przeto gdy dosyć kar wytrzymało, koniec wzięły złość i utrapienie.

3. *Głos wołającego.* To jest będzie, albo będzie słyszany na puszczy. Rozumieć to należy o ś. Janie Chrzcicielu; albowiem Mat. 3, 3 mamy: *Bowiem ten jest, który opowiedziany jest przez Izaijasza proroka mówiącego: Głos wołającego na puszczy, i t. d.—Gotujcie drogę Pańską.* Słowa są wołającego na puszczy i rozkazującego, żeby zaraz nadchodzącemu Panu gotowano i równano drogę, jak to się dziać zwykło na przyjście wielkich osób. Upomina więc żeby usunęli wszystkie przeszkody, któreby mu mogły zawadzać, to jest błędy i grzechy.— *Na puszczy.* Jakby rzekł Jan: Wyszliście do mnie na puszczę; tu więc na moje upomnienie naprawcie obyczaje, i przygotujcie drogę Chrystusowi; do tego pobudza sama samotność, iżbyście usunięci od tłumu, zabawiali się słowem Bożém i zbawieniem waszem. Tak ś. Hieronim. P. W.

4. *Będzie podniesiona.* Zamiast *niech się podniesie*, czas przyszły zamiast trybu rozkazującego; tym też sposobem i to co następuje tłumaczyć należy. Zdanie jest: Niech się usunie wszelkie zagięcie i wykrzywienie, i wszystko się zrówna i sprostuje.

5. *I objawi się chwała Pańska* Partykuła *i* położona jest zamiast *albowiem.* Chwała Pańska jest to chwalebne człowieczeństwo Chrystusowe, które się okaże ludziom.— *Ujrzy.* Będzie mogło widzieć i doświadczyć.— *Że usta Pańskie mówiły.* Za ukazaniem się Chrystusa, ujrzy każdy człowiek, że się w rzeczy samej spełnia to co teraz Bóg przezemnie i innych proroków obiecuje o Chrystusie.

6. *Głos mówiącego: wołaj.* Jakby rzekł: Ja Izaijasz słyszę głos wewnętrzny mówiący do mnie i pobudzający mię: *Wołaj.—I rzekłem.* Odpowiedziałem.—*Wszelkie ciało trawa.* To podawał głos, żebym wołał. Sądzimy że to należy do podziwienia tak wielkiéj tajemnicy, jakby rzekł prorok: Gdy wszelkie ciało jest niczém innêm, jak trawą, która łatwo więdnie i usycha, jednakże

mabo? Omnis caro foenum, et omnis gloria ejus quasi flos agri. *(Eccli. 14, 18. I. Petr. 1, 24).*
7. Exsiccatum est foenum, et cecidit flos, quia spiritus Domini sufflavit in eo. Vere foenum est populus:
8. exsiccatum est foenum, et cecidit flos: verbum autem Domini nostri manet in aeternum.
9. Super montem excelsum ascende tu, qui evangelizas Sion: exalta in fortitudine vocem tuam, qui evangelizas Jerusalem: exalta, noli timere. Dic civitatibus Juda: Ecce Deus vester,
10. ecce Dominus Deus in fortitudine veniet, et brachium ejus dominabitur: ecce merces ejus cum eo, et opus illius coram illo.
11. Sicut pastor gregem suum pascet, in brachio suo congregabit agnos, et in sinu suo levabit, foetas ipse portabit. *(Ezech. 34, 23. Joan. 10, 11).*
12. Quis mensus est pugillo aquas, et coelos palmo ponderavit? quis appendit tribus digitis molem terrae, et libravit in pondere montes, et colles in statera?
13. Quis adjuvit spiritum Domini? aut quis consiliarius ejus fuit, et ostendit illi? *(Sap. 9, 13. Rom. 11, 34).*
14. Cum quo iniit consilium, et instruxit eum, et docuit eum semitam justitiae, et erudivit eum scientiam, et viam prudentiae ostendit illi?
15. Ecce, gentes quasi stilla situlae, et quasi momentum staterae reputatae sunt: ecce, insulae quasi pulvis exiguus.
16. Et Libanus non sufficiet ad succendendum, et animalia ejus non sufficient ad holocaustum.
17. Omnes gentes, quasi non sint, sic sunt coram eo, et quasi nihilum et inane reputatae sunt ei.
18. Cui ergo similem fecistis Deum? aut quam imaginem ponetis ei?

wołał? Wszelkie ciało trawa, a wszelka chwała iego iako kwiat polny.
7. Uschła trawa, y opadł kwiat: bo duch Pański wionął nań. Prawdziwie lud iest trawa:
8. uschła trawa y opadł kwiat: lecz słowo Pana naszego trwa na wieki.
9. Wstąp na górę wysoką ty, który opowiadasz Ewanielią Sionowi: podnieś mocno głos twóy, który Ewanielią opowiadasz Jeruzalem: Podnoś, nie bóy się. Rzecz miastom Judzkim: Oto Bóg wasz:
10. oto Pan Bóg w mocy przydzie, a ramię iego panować będzie: Oto zapłata iego z nim, a sprawa iego przed nim.
11. Jako pastérz trzodę swą paść będzie: ramieniem swym zgromadzi baranki, a na łonie swym podniesie: kotne sam nosić będzie.
12. Kto zmierzył garścią wody, a niebiosa piędzią zważył? Kto zawiesił trzemi palcy wielkość ziemie, y zważył na wadze góry, a pagórki na szalach?
13. Kto pomagał duchowi Pańskiemu? abo kto był raycą iego, a ukazał mu?
14. Z kim wszedł w radę y wprawił go, y nauczył go ścieżki sprawiedliwości, y wyćwiczył go w umieiętności, a drogę rostropności ukazał mu?
15. Oto narodowie iako kropla wiadra, a iako ziarnko na szalach, poczytane są: oto wyspy iako proch maluczki.
16. Y Liban niedostateczny ku podpalaniu, a bydła iego nie dostanie na całopalenie.
17. Wszyscy narodowie iakoby nie byli, tak są przed nim: a iako nic y próżność poczytani są iemu.
18. Komuż tedy podobnym uczyniliście Boga, albo co mu za obraz postawicie?

---

nie wzgardził Pan przyjąć natury ludzkiéj.— *Trawa.* Nie skoszoną i suchą, lecz żywą i rosnącą na łące; to bowiem oznacza hebrajskie *hatsir.*

7. *Bo duch Pański wionął nań. Duch* oznacza tu *wiatr.* Albowiem od gwałtownego i palącego wiatru schnie trawa.

8. *Lecz słowo Pana naszego.* Chociaż ludzie usychają i giną jak trawa, Słowo jednak Pańskie, które wzięło ciało, jest wieczne, gdyż jest Bogiem nieśmiertelnym.

9. *Na górę wysoką.* Syon bowiem ziemskie było położone na wyniosłéj górze.— *Opowiadasz Ewangelią Syonowi.* To jest, który kościołowi przynosisz tak wesołą nowinę.

10. *W mocy.* Albowiem Chrystus jest Bogiem mocnym, i obdarzonym nieskończoną potęgą dla pokonywania nieprzyjaciół kościoła.— *Ramię jego.* Potęga, moc.— *Oto zapłata jego z nim.* Jest szczodrobliwy, i ma gotową zapłatę, owszem sam będzie dla nich zapłatą bardzo wielką.— *A sprawa jego przed nim.* Zapłata dzieła, przez metonimią: jest powtórzenie tegoż samego zdania.

11. *Jako pasterz trzodę swą paść będzie.* Z wielką starannością będzie rządził swoimi, owszem będzie pasł jak owce; jego bowiem panowanie będzie pasterskie, nie tyrańskie.— *Ramieniem swém zgromadzi baranki.* Obejmując ramionami, i przynosząc do owczarni.—*Na łonie swém podniesie.* Będzie nosił.—*Sam nosić będzie.* Ze słodyczą będzie wodził, jakby nosił, powoli noga za noga pędząc, żeby się nie znużyły. Sens całego wiersza jest: Chrystus ze słodyczą będzie rządził swoim kościołem; albowiem i baranki, to jest, lud prosty i świeżo nawrócony, i kotne owce, to jest, apostołów i opowiadaczy będzie miał w opiece, i będzie się troszczył żeby im na niczém nie zbywało, czego potrzebują dla dostąpienia własnego i drugich zbawienia.

12. *Kto zmierzył.* Prorok tu jakby nawiasowo przypomina potęgę i mądrość Boga, w celu pokazania iż dzieło wcielenia było dlań łatwém. Sens więc jest: kto oprócz Boga zmierzył wody, i t. d.— *Garścią.* Jakby garścią.— *Piędzią zważył.* Jakby na dłoni trzyma: jest to zwyczajny sposób wyrażenia wzięty od tego, iż jeśli kto jaką rzecz na dłoni trzyma, czuje jéj ciężkość, i niejako ją waży, doświadcza.—*Trzema palcy.* Z największą łatwością.— *Zważył na wadze góry.* Utrzymuje potężną ręką swoją góry i pagórki, i wie najdokładniéj jaka ich jest waga.

13. *Kto pomagał duchowi Pańskiemu.* Hebr. *kto zważył,* przeniknął, wyrozumiał ducha, to jest, myśl i zamiary Boga, żeby mu mógł dopomódz w działaniu czynem i radą swoją? jakby rzekł: Nikt.— *Ukazał mu?* Coby należało czynić.

15. *Jako kropla wiadra.* Jako kropla która wypadła z wiadra, to jest, nic nie znacząca.

16. *Liban nie wystarczy ku podpalaniu.* Taka jest wielkość natury Boskiéj, że Liban który obfituje w kadzidło i wonne drzewa, nie wystarcza na kadzenia, ani bydlęta, które się tam w wielkiéj liczbie paszą nie są dostateczne na ofiary całopalne, któreby się mu należały.

18. *Komuż tedy podobnym.* Patrz Wujka.

19. Numquid sculptile conflavit faber? aut aurifex auro figuravit illud, et laminis argenteis argentarius?

20. Forte lignum, et imputribile elegit: artifex sapiens quaerit, quomodo statuat simulacrum, quod non moveatur.

21. Numquid non scitis? Numquid non audistis? numquid non annuntiatum est vobis ab initio? numquid non intellexistis fundamenta terrae?

22. Qui sedet super gyrum terrae, et habitatores ejus sunt quasi locustae: qui extendit velut nihilum coelos, et expandit eos sicut tabernaculum ad inhabitandum:

23. qui dat secretorum scrutatores quasi non sint, judices terrae velut inane fecit:

24. et quidem neque plantatus, neque satus, neque radicatus in terra truncus eorum: repente flavit in eos, et aruerunt, et turbo quasi stipulam auferet eos.

25. Et cui assimilastis me, et adaequastis? dicit Sanctus.

26. Levate in excelsum oculos vestros, et videte, quis creavit haec, qui educit in numero militiam eorum, et omnes ex nomine vocat: prae multitudine fortitudinis et roboris, virtutisque ejus, neque unum reliquum fuit.

27. Quare dicis, Jacob, et loqueris Israel: abscondita est via mea a Domino, et a Deo meo judicium meum transivit?

28. Numquid nescis, aut non audisti? Deus sempiternus Dominus, qui creavit terminos terrae, non deficiet, neque laborabit, nec est investigatio sapientiae ejus:

29. qui dat lasso virtutem, et his, qui non sunt, fortitudinem et robur multiplicat.

19. Aza nie odlał ryciny rzemieślnik? abo złotnik złotem ji uformował, y blachami śrébrnémi śrébrnik?

20. Mocne drewno a niepróchniałe obrał: rzemieślnik mądry patrzy iakoby postawił bałwana, któryby się nie poruszył.

21. Izali nié wiécie? azaście nie słyszeli? azą wam z przodku nie powiedziano? azaście nie zrozumieli fundamentów ziemie?

22. Który siedzi na okręgu ziemie, a obywatele iéy są iako szarańcza: który rozciąga niebiosa iako nic: a rozszérza ie iako namiot na mieszkanie:

23. który daie taiemnych rzeczy wybadacze, iakoby nie byli, sędzie ziemskie iako czczą rzecz uczynił:

24. a w prawdzie ani wszczépieni, ani wsiani, ani wkorzenieny w ziemi pień ich. Znagła wionął na nie y uschły, a wicher iako źdźbło wyniesie ie.

25. A do kogoż przypodobaliście mię y zrównali, mówi Święty.

26. Podnieście ku górze oczy wasze, a obaczcie kto to stworzył: który wywodzi w poczcie woysko ich, a wszytkich po imieniu zowie: prze mnostwo siły y mocy y możności iego, y iedno nie zostało.

27. Przeczże mówisz Jakobie, y powiadasz Izraelu: Zakryta iest droga moia przed Panem, a sąd móy minął przed Bogiem moim?

28. Izali nie wiész, aboś nie słyszał? Bóg wieczny Pan, który stworzył kraie ziemie: nie ustanie, ani się spracuie, y nié masz doścignienia mądrości iego.

29. który dodawa spracowanému siły: a tym których niémasz, moc y siłę rozmnaża.

---

19. *Aza nie odlał ryciny rzemieślnik?* W hebr. jest: *alboż ryciny nie odleje rzemieślnik*, jak przekładają Pagninus i Watablus, jakby rzekł: Któż tak dalece jest głupim, żeby rozumiał, że ów kruszec wyrobiony w kształcie bałwana zawiera bóstwo?

21. *Izali nie wiecie?* Jeśli Bóg stworzył ziemię i kruszce które się w niéj znajdują, któż tak będzie szalonym, żeby uważał za Boga, bałwana wyrobionego albo wylanego ze złota lub srebra?— *Fundamentów ziemie.* To jest, czyż nie wiecie, z podania przodków, że Bóg ugruntował ziemię i postawił ją na swojém miejscu?

22. *Który siedzi.* Który rządzi światem.—*Jako szarańcza.* Która jest zwierzątkiém maleńkiém, lichém i krótko żyjącém.— *Jako nic.* Z największą łatwością.

23. *Tajemnych rzeczy wybadacze.* Filozofów, badaczy tajemnic przyrodzenia. LXX przekładają książąt, jako też Pagninus i Watablus; to jest którzy śledzą tajemnice polityki rządów; ci bowiem po hebr. zowią się *rozenim.— Sędzie ziemskie.* Książęta, do których należy wymierzać sprawiedliwość ludom.— *Jako czczą rzecz uczynił.* Może bowiem Bóg nawet książąt z tronu zrzucać, jak to często czynił, i jeśli się mu podoba jako czczą rzecz uczynić, to jest, w niwecz obrócić.

24. *A w prawdzie ani wszczepieni.* Jak gdyby nie byli wszczepieni. Albo sens jest, że Bóg królów i władzców strąca niekiedy zaraz na początku panowania, wprzód nim się doczekają potomka.

25. *A do kogoż przypodobaliście mię.* Albo się uskarża, że stworzenia, i to jeszcze liche i wzgardzone, z nim porównali i uczynili bogami; albo sens jest, jakby rzekł: Alboż jest co podobnego lub równego mnie?

26. *Kto to stworzył?* Jakby rzekł: czyliż nie ja?— *Wywodzi w poczcie.* W wielkiéj liczbie, wiele bowiem jest gwiazd.— *Wojsko ich.* Wojsko gwiazd, to jest mnóstwo.— *Wszystko po imieniu zowie.* Zna ich naturę.— *Przez mnóstwo siły.* Tak wielka jest siła, moc i dzielność Boga, który urządza niebo i gwiazdy, iż ani jednéj rzeczy niema, któraby we wszystkiém nie czyniła zadość jego rozporządzeniem.

27. *Zakryta jest droga moja przed Panem.* Niewiadomy jest Panu stan rzeczy moich, ani o nie ma staranie.— *Przed Bogiem moim.* Jest powtórzenie tegoż samego zdania, jakby rzekł: Bóg sprawę moję pomija, zaniedbuje i nie chce jéj sądzić.

28. *Nie ustanie, ani się spracuje.* Nie morduje się rządzeniem świata, i dla tego jak wprzódy tak i teraz rozciąga opatrzność swoję nad ludem.—*I nie masz doścignienia mądrości jego.* Jak potęgi tak i mądrości nie braknie Bogu, przez którą umie zaradzać waszym potrzebom, jest bowiem niezmierna i niedościgniona.

29. *Który dodawa spracowanemu siły.* Nie tylko się Bóg sam nie nuży, lecz i spracowanym przywraca siły.—*Tym których nie masz.* To jest mocnych.

30. Deficient pueri, et laborabunt, et juvenes in infirmitate cadent.
31. Qui autem sperant in Domino, mutabunt fortitudinem: assument pennas sicut aquilae, current et non laborabunt, ambulabunt et non deficient.

30. Ustaną pacholęta y upracuią się, a młodzieńcy we mdłości upadną.
31. A którzy maią nadzieię w Panu, odmienią siłę, wezmą pióra iako orłowie, pobieżą a nie upracuią się, chodzić będą, a nie ustaną.

Wykład X. J. Wujka.—Roz 40. w. 3. *Gotujcie drogę Pańską.* Tu widzisz, iż On któremu drogę gotował Jan ś. jest Bóg Izraelski. Także masz Malach. 3. Luc. 1, v. 17. Ale wszyscy Ewangelistowie świadczą, że Jan ś. wedle pisma prorockiego, Panu Chrystusowi drogę gotował, Mat. 3, v. 3. Mar. 1, v. 4. Luc. 1, v. 76. Joan. 1, v. 23. Temu bowiem drogę gotował, który przyszedł na zbawienie świata a ten jest Pan Chrystus. A tak Pan Chrystus jest Bogiem Izraelskim. To jeszcze wyraźniej opisując Izajasz, każe wszystkim kaznodziejom wołać, iż Messyasz który miał przyjść jest Bogiem: Oto, mówi, Bóg nasz: Oto Pan Bóg w mocy przyjdzie. I potém zowie Go Pasterzem naszym. I naostatek przydaje: Kto zawiesił trzema palcy ziemię, a zważył na wadze góry i t. d. jakby rzekł, Bóg będąc takim stworzycielem, a wżdy dla człowieka człowiekiem zostać raczył.
18. *Komuż tedy podobnym uczyniliście Boga, albo co mu za obraz postawicie.* Śmieje się tu z bałwochwalców, którzy sobie bałwany czynili, i drewno za Boga chwalili: gdyż żadna rzecz stworzona nie może być równie podobna Bogu, i przeto żadne stworzenie niema być chwalone za Boga: bo to jest bałwochwalstwo.

CAPUT XLI.

ROZDZIAŁ 41.

O potędze Boga i nicości bałwanów.

1. Taceant ad me insulae, et gentes mutent fortitudinem: accedant, et tunc loquantur, simul ad judicium propinquemus.
2. Quis suscitavit ab oriente justum, vocavit eum, ut sequeretur se? Dabit in conspectu ejus gentes, et reges obtinebit: dabit quasi pulverem gladio ejus, sicut stipulam vento raptam arcui ejus.
3. Persequetur eos, transibit in pace: semita in pedibus ejus non apparebit.
4. Quis haec operatus est, et fecit, vocans generationes ab exordio? Ego Dominus, primus et novissimus ego sum. *(Infr. 44, 6. Apoc. 1, 8).*
5. Viderunt insulae, et timuerunt, extrema terrae obstupuerunt, appropinquaverunt, et accesserunt.

1. Niech milczą ku mnie wyspy, a narody niech odmienią siłę: niech przystąpią a tedy niech mówią, spółem przystąpmy do sądu.
2. Kto zbudził od wschodu słońca sprawiedliwego, wezwał go aby szedł za nim? poda przed nim narody y króle odzierży: da iako proch mieczowi iego, iako źdźbło od wiatru porwane łukowi iego.
3. Będzie ie gonił, przeydzie w pokoiu, ścieżka się nie ukaże na nogach iego.
4. Któż to sprawił y uczynił, wzywaiący rodzaiów od początku? Ja Pan, piérwszy y ostateczny, ia iestem.
5. Uyźrzały wyspy a zlękły się, kończyny ziemie zdumiały się, przybliżyły się y przystąpiły.

---

30. *Pacholęta.* Młodzieńcy zdrowi i czerstwi. — *We mdłości upadną.* Osłabną i złamane zostaną ich siły.
31. *Odmienią siły.* Odnowią, odzyszczą.
R. 41. —1. *Niech milczą ku mnie.* Niechaj mnie w milczeniu słuchają.— *Wyspy.* Wyspami nazywa wyspiarzy, to jest odległe narody położone za morzem, jakiemi w stosunku do Żydów byli Włosi, Grecy, Hiszpanie.—*Niech odmienią siłę.* Niech się umocnią na duchu i na siłach, i niech się uzbroją w dowody, żeby się ze mną spierać, mnie pokonać, a swoję sprawę umocnić, jeśli mogą.—*A tedy niech mówią.* To jest gdy mnie wysłuchają. — *Społem przystąpmy do sądu.* Na którym się będzie roztrząsało, dobrze czy źle uczynili, gdy mnie opuściwszy, oddawali cześć bałwanom.
2. *Kto wzbudził od wschodu słońca sprawiedliwego?* Abrahama rozumie, którego Bóg powołał z Mezopotamii która jest na wschód od Palestyny. — *Aby szedł za nim.* Abraham zaś ze ślepem posłuszeństwem, szedł na wezwanie Boga. Hebr. 11, 8.—*Poda.* Zamiast *podał*, albo *dał*, wszystkie te bowiem czasy przyszłe przez przeszłe wykładać należy.— *Poda przed nim narody.* Podał przed nim narody, i uczynił mu je podległemi.— *Króle odzierży.* Zwycięstwo odniósł nad królami. Ma na względzie zwycięstwo, które odniosł nad Kodorlahomorem i innymi trzema królami, gdy wybawił Lota synowca swojego. Gen. 14, 15.—*Da jako proch mieczowi jego.* Proch porwany wiatrem, to jest, jak wiatr z łatwością rozprasza pył, tak Abrahamów miecz rozproszył nieprzyjacół.
3. *Przejdzie w pokoju.* Przeszedł szczęśliwie, nie straciwszy ze swoich nikogo.—*Ścieżka się nie ukaże na nogach jego.* Tak szybko, iż się zdawał latać nie zaś chodzić. Albo sens jest: Bóg Abrahama i Hebrajczyków w wyprawach po puszczy i ziemi Chananejskiej w takiem zdrowiu, czerstwości i całości prowadził, iż nie było widać żadnego śladu ścieżki i tak wielkiéj drogi; albowiem ani ich obówie nic nie ucierpiało, ani się odzienie zdarło. Patrz Deut. 25, 5.
4. *Któż to sprawił?* To jest, że Hebrajczykowie bezbronni i bojaźliwi tyle narodów z kraju swojego wypędzili, i tyle zwycięstw odnieśli. — *Wzywający rodzajów od początku.* Bez wątpienia nie kto inny jedno Bóg, który wszystkich Hebrajczyków z Abrahama zrodzonych tutaj wezwał, i na lud swój wybrał, i wielu świetnemi dobrodziejstwami obdarzył. — *Pierwszy i ostateczny, ja jestem.* Ja sam to uczyniłem. Inni tak tłumaczą, jakby rzekł: Ja jestem początkiem wszystkiego i końcem.
5. *Ujrzały wyspy, a zlękły się.* Oddalone narody, słysząc o zwycięstwach nie tylko Abrahamowych lecz i Mojżeszowych w przejściu przez morze Czerwone i na puszczy, a także i tych które odniósł Jozue, i t. d., uznały i przelękły się potęgi mojéj. Patrz Exod. 15, 15, i Joz. 5. 1.—*Przybliżyły się i przystąpiły.* Żeby widzieć dzieła moje.

6. Unusquisque proximo suo auxiliabitur, et fratri suo dicet: Confortare.

7. Confortavit faber aerarius percutiens malleo eum, qui cudebat tunc temporis, dicens: Glutino bonum est; et confortavit eum clavis, ut non moveretur.

8. Et tu, Israel serve meus, Jacob quem elegi, semen Abraham amici mei,

9. in quo apprehendi te ab extremis terrae, et a longinquis ejus vocavi te, et dixi tibi: Servus meus es tu, elegi te, et non abjeci te.

10. Ne timeas, quia ego tecum sum: ne declines, quia ego Deus tuus, confortavi te, et auxiliatus sum tibi, et suscepit te dextera justi mei.

11. Ecce, confundentur et erubescent omnes, qui pugnant adversum te: erunt quasi non sint, et peribunt viri, qui contradicunt tibi.

12. Quaeres eos, et non invenies viros rebelles tuos: erunt quasi non sint, et veluti consumtio homines bellantes adversum te,

13. quia ego Dominus Deus tuus apprehendens manum tuam, dicensque tibi: Ne timeas, ego adjuvi te.

14. Noli timere, vermis Jacob, qui mortui estis ex Israel: ego auxiliatus sum tibi, dicit Dominus, et redemtor tuus sanctus Israel.

15. Ego posui te quasi plaustrum triturans novum, habens rostra serrantia: triturabis montes, et comminues, et colles quasi pulverem pones.

16. Ventilabis eos, et ventus tollet, et turbo disperget eos, et tu exultabis in Domino, in sancto Israel laetaberis.

17. Egeni, et pauperes quaerunt aquas, et non sunt, lingua eorum siti aruit. Ego Dominus exaudiam eos, Deus Israel non derelinquam eos.

18. Aperiam in supinis collibus flumina, et in medio camporum fontes: ponam desertum in stagna aquarum, et terram inviam in rivos aquarum.

6. Każdy bliźniego swego ratuie, y bratu swemu rzecze: Zmacniay się.

7. Zmacniał miedziennik biiący młotem tego, który kował na ten czas, mówiąc: Do lutowania to dobre: y zmocnił ie gwoździami, aby się nie ruszało.

8. A ty Izrąelu sługo móy, Jakobie któregom obrał, nasienie Abrahama przyiaciela mego,

9. w którymem cię uchwycił z kończyn ziemie: y z dalekiey strony wezwałem cię, y rzekłem ci: Sługaś ty móy, obrałem cię, y nie odrzuciłem cię.

10. Nie bóy się, bom ia iest z tobą: nie uchylay się, bom ia Bogiem twoim: zmocniłem cię y ratowałem cię, y podięła cię prawica sprawiedliwego mego.

11. Oto zawstydzą się y zasromaią wszyscy, którzy walczą przeciw tobie: będą iakoby nie byli, y wyginą mężowie, którzy się sprzeciwiaią tobie.

12. Szukać ich będziesz, a nie naydziesz, mężów odpornych tobie: będą iakoby nie byli: a iako zniszczenie, ludzie którzy walczą na cię,

13. bom ia Pan Bóg twóy, który trzymam rękę twoię, a mówię tobie: Nie bóy się, iam ciebie wspomógł.

14. Nie bóy się robaku Jakobie, którzyście pomarli z Izraela: iam cię ratował, mówi Pan, a odkupiciel twóy święty Izraelów.

15. Jam cię położył iako wóz młócący nowy, który ma zęby trzące: będziesz młócił góry, y potrzesz: y pagórki iako w proch obrócisz.

16. Będziesz ie wiał, a wiatr pochwyci, y wicher rozmiecie ie: a ty się rozraduiesz w Panie, rozweselisz się w świętym Izraelowym.

17. Nędznicy a ubodzy szukaią wody a niémasz iéy: ięzyk ich usechł od pragnienia. Ja Pan wysłucham ich, Bóg Izraelów nie opuszczę ich.

18. Otworzę na wysokich pagórkach rzéki, a w pośrzód pól źrzódła: obrócę puszczą w ieziora wodne: a ziemię bezdrożną w źrzódła wód.

---

6. *Każdy bliźniego swego ratuje.* Mówi o poganach, którzy pobudzeni dziełami Bożemi lub sławą Chrystusową, naradzali się nad swojém pogaństwem, i dodawali sobie nawzajem ducha ku jego obronie.— *Zmacniaj się.* Głos bałwochwalców pobudzaiących się nawzajem do zatrzymania i ustalenia swoich bałwanów.

7. *Zmacniał miedziennik.* Opisując rzemieślników wyrabiających i ustawiających bałwanów żeby nie upadły, zarazem wyśmiewa tych, którzy bałwochwalstwo źle ugruntowane i upadające usiłowali podtrzymać.— *Zmacniał ... tego który kował.* Towarzysza pracy swojéj, z którym przy jednėm kowadle, i około wyrobienia tegoż bałwana się zatrudniał.—*Mówiąc, do lutowania to dobre.* Mówiąc o spojeniu, że jest dobre i mocne.

9. *W którymem cię uchwycił.* Którego pojmałem i wybrałem w Abrahamie, gdy z kończyn ziemi, to jest, z Chaldei, jego wyzwałem.

10. *Podjęła cię prawica sprawiedliwego mego.* Przez sprawiedliwego rozumie Abrahama, o którym tylko co mówił, a przez Abrahama Chrystusa. Sens więc jest: prawicą, którą przyjąłem Abrahama, a bardziéj jeszcze Chrystusa, tą samą przyjąłem ich synów i potomków, którzy się w nich jako w swoich ojcach i w ich biodrach zawierali.

11. *Zawstydzą się.* Zwyciężeni.—*Będą jakoby.* Będą nic nieznaczącymi, wniwecz się obrócą.

12. *Odpornych tobie.* Nieprzyjaciół twoich. — *Jako zniszczenie.* Jak to co jest zniszczoném.

13. *Który trzymam rękę twoję.* Żeby tobie dodać ducha, i dopomodz w walce.

14. *Nie bój się.* Rozumie Żydów utrapionych od Assyryjczyków i którzy w krótkim czasie mieli być spustoszonymi przez Nabuchodonozora; albo apostołów i chrześcijan rodzącego się kościoła, których z powodu małéj liczby i niskości rodu, i pogardzenia, robakiem nazywa.—*Którzyście umarli z Izraela.* Którzy jesteście utrapieni i wzgardzeni, tak dalece, iż uchodzicie za umarłych, owszem których skazują na śmierć tyrani.— *Odkupiciel twój.* Który ciebie z tak wielkich nieszczęść wyrwie.

15. *Jako wóz młócący.* Zdajesz się być robaczkiem wzgardzonym; lecz ja ciebie podniosę i uczynię silnym, iżbyś był podobnym do wozów zębatych których używają rolnicy do młócenia i wybijania ziaren z kłosów. *Góry...i pagórki.* Królów i tyranów rozumie.

17. *Nędznicy a ubodzy.* Grzesznicy szukali ochłody duszy swojéj, lecz nie znajdowali; ja im to wyświadczę przez Chrystusa.

18. *Rzeki a...źródła.* Łask i darów niebieskich.— *Obrócę puszczę w jeziora wodne.* Sprawię że pustynia

19. Dabo in solitudinem cedrum, et spinam et myrtum, et lignum olivae: ponam in deserto abietem, ulmum et buxum simul,
20. ut videant, et sciant, et recogitent, et intelligant pariter, quia manus Domini fecit hoc, et sanctus Israel creavit illud.
21. Prope facite judicium vestrum, dicit Dominus: afferte, si quid forte habetis, dixit rex Jacob.
22. Accedant, et nuntient nobis, quaecumque ventura sunt: priora quae fuerunt nuntiate, et ponemus cor nostrum, et sciemus novissima eorum, et quae ventura sunt, indicate nobis.
23. Annuntiate, quae ventura sunt in futurum, et sciemus, quia dii estis vos: bene quoque aut male, si potestis, facite, et loquamur, et videamus simul.
24. Ecce, vos estis ex nihilo, et opus vestrum ex eo, quod non est: abominatio est qui elegit vos.
25. Suscitavi ab aquilone, et veniet ab ortu solis: vocabit nomen meum, et adducet magistratus quasi lutum, et velut plastes conculcans humum.

26. Quis annuntiavit ab exordio, ut sciamus, et a principio, ut dicamus: Justus es? non est neque annuntians, neque praedicens, neque audiens sermones vestros.
27. Primus ad Sion dicet: Ecce adsunt, et Jerusalem evangelistam dabo.
28. Et vidi, et non erat neque ex istis quisquam, qui iniret consilium, et interrogatus responderet verbum.
29. Ecce omnes injusti, et vana opera eorum: ventus et inane simulacra eorum.

19. Dam na pustyni cedry, sośnią y mirt, y drzewo oliwne: postawię w pustyni iodłę, wiąs, y bukszpan pospołu,
20. aby uyźrzeli a doznali y uważali a wyrozumieli spółem że to ręka Pańska uczyniła, a święty Izraelów stworzył to.
21. Przełóżcie rzecz waszę, mówi Pan, przynieście ieśli co mocnego macie, rzékł król Jakobów.
22. Niech przystąpią, a niech nam oznaymią wszytko co ma przyść: piérwsze rzeczy które były opowiédźcie: a przyłożymy serce nasze, y będziem wiedzieć ostatnie rzeczy ich, a co przyść ma powiédźcie nam.
23. Oznaymicie co ma przyść na potym, a doznamy, żeście wy bogowie: uczyńcie téż dobrze abo źle, ieśli możecie: a mówmy y obaczmy spółem.
24. Oto wy iesteście z nisczego, y sprawa wasza z tego co nie iest: brzydkość iest co was obrał.
25. Wzbudziłem z północy, a przyidzie ze wschodu słońca: będzie wzywał imienia mego, y przywiedzie urząd iako błoto, y iako lepiarz depcący glinę.
26. Kto oznaymił z piérwu abyśmy wiedzieli: y z początku abyśmy rzekli: Jesteś sprawiedliwy? nié masz ani ktoby oznaymił, ani ktoby przepowiedział, ani ktoby słuchał powieści waszych.
27. Piérwszy ku Sion rzecze: Oto są, a Jeruzalem dam ewanielistę.
28. Y widziałem y nie było ani z tych żadnego, ktoby wszedł w radę, a zapytany słowo odpowiedział.
29. Oto wszyscy niesprawiedliwi, a nikczemne uczynki ich: wiatr a próżność bałwany ich.

---

sucha będzie obfitowała w te wody. —*Ziemię bezdrożną.* Jest powtórzenie tegoż zdania.
19. *Dam na pustyni.* Uczynię że nieokrzesany dotąd poganizm, gdy zostanie uprawionym przez opowiadanie apostolskie, wyda najliczniejsze i najpiękniejsze drzewa cnót chrześciańskich.
20. *Stworzył to.* Uczynił.
21. *Przełożcie rzecz waszę.* Dotychczas ja przekładałem dowody mojego bóstwa; teraz wy, o poganie, przełożcie, jeśli co macie za waszemi bałwanami.—*Mocnego.* Mocne i ważne dowody.
22. *Pierwsze rzeczy, które były opowiedzcie.* Pobudza samych bałwanów, jakby rzekł: O bałwany, jeśli macie bóstwo, pokażcie że posiadacie znajomość rzeczy przeszłych i wiedzę przyszłych. Powiedzcie, co Bóg od początku i od wieku uczynił, myślił, postanowił. —*Przyłożymy serce nasze.* Jeśli te rzeczy wytłumaczyć zdołacie, uwierzymy wam, będziemy słuchali, usiłując pilnie poznać rzeczy ostateczne, to jest, te które mają nastąpić.—*Ich.* Odnieść należy do wyrazu *pierwsze rzeczy*, to jest, te które mają nastąpić nie prędko po onych pierwszych.
23. *Doznamy, żeście wy bogowie. Albowiem*, jak powiada Tertul., Apolog. c. 20: *prawdziwość przepowiedni jest świadectwem Bóstwa.* — *Dobrze albo źle.* Inny dowód że bałwany nie są bogami, z tego wzięty iż ani zaszkodzić ani pomódz nie mogą.
24. *Z niczego.* Ponieważ społem z innemi rzeczami z niczego są stworzone.—*Sprawa wasza.* Biernie, to jest, przez którą staliście się bałwanami, wyrobienie was.—*Brzydkość.* Obrzydliwy. — *Co was obrał.* Żeby cześć jako bogi.
25. *Wzbudziłem.* Dowody bóstwa, których od was wymagam, jam już wprzódy podał dla okazania mojego bóstwa; albowiem, jak się powiedziało wyż., ja Abrahama, a w nim Izraelitów ze wschodu, to jest z Chaldei, i z północy, to jest z Mezopotamii przyprowadziłem —*Będzie wzywał imienia mego.* Będzie czcił i wzywał, albo czcił i wzywał.—*Urząd.* Możnych, książąt, królów.—*Lepiarz.* Garncarz.
26. *Kto oznajmił.* Który z was, o bałwany, porządek tych rzeczy przewidział i przepowiedział? żeby w téj rozprawie i sądzie wydać przychylny dlań wyrok, i powiedzieć, *jesteś sprawiedliwy*, to jest, sprawa twoja jest sprawiedliwa, masz słuszność za sobą, słusznie się za Boga uważasz. —*Nie masz... ktoby oznajmił.* Niememi jesteście skałami i drewnami, nic nie mówicie, i nikt was mówiących nie słyszy.
27. *Pierwszy.* Ja który jestem pierwszym i Bogiem wszystkich: mówi w trzeciéj osobie.—*Oto są.* Którzy tobie przepowiadają rzeczy przyszłe. — *Dam ewangelistę.* Izajasza i innych proroków, którzy jako ewangelistowie, to jest dobrzy zwiastuni, oznajmią Jerozolimie rzeczy przyszłe, a zwłaszcza odnoszące się do Chrystusa i Jego Ewangelii.
28. *I widziałem.* Słowa są Izajasza. Sens jest: na te zapytania i dowody nikt nie odpowiedział w sprawie bogów swoich, ani się naradzał nad przygotowaniem odpowiedzi. Przeto kończy prorok potępieniem bałwanów, jak się znajduje w wierszu następnym.
29. *Niesprawiedliwi.* I niesprawiedliwą sprawę popierają, przegrywają sprawę i są potępieni. —*Nikczemne uczynki ich.* Biernie się bierze, jak wyż. w. 24. Przegrywa się sprawa.

CAPUT XLII. / ROZDZIAŁ 42.

O niektórych przymiotach i sprawach przyszłego Messyasza i ślepocie Żydów.

1. Ecce, servus meus, suscipiam eum: electus meus, complacuit sibi in illo anima mea: dedi spiritum meum super eum: judicium gentibus proferet. *(Matth. 12, 18).*
2. Non clamabit, neque accipiet personam, nec audietur vox ejus foris.
3. Calamum quassatum non conteret, et linum fumigans non extinguet: in veritate educet judicium.
4. Non erit tristis, neque turbulentus, donec ponat in terra judicium, et legem ejus insulae exspectabunt.
5. Haec dicit Dominus Deus creans coelos, et extendens eos, firmans terram, et quae germinant ex ea: dans flatum populo, qui est super eam, et spiritum calcantibus eam.
6. Ego Dominus vocavi te in justitia, et apprehendi manum tuam, et servavi te. Et dedi te in foedus populi, in lucem gentium, *(Infr. 49, 6).*
7. ut aperires oculos caecorum, et educeres de conclusione vinctum, de domo carceris sedentes in tenebris.
8. Ego Dominus, hoc est nomen meum: gloriam meam alteri non dabo, et laudem meam sculptilibus. *(Infr. 48, 11).*
9. Quae prima fuerunt, ecce venerunt, nova quoque ego annuntio: antequam oriantur, audita vobis faciam.

1. Oto sługa móy, przyimę go: wybrany móy, upodobała sobie w nim dusza moia: dałem ducha mego nań, sąd narodóm wyda.
2. Nie będzie wołał, ani będzie miał względu na osoby, ani będzie słyszan głos iego na ulicy.
3. Trzciny nałamionéy nie skruszy, a lnu kurzącego się nie zagasi: w prawdzie wywiedzie sąd.
4. Nie będzie smutnym ani zaburzonym, aż postanowi na ziemi sąd, a zakonu iego wyspy czekać będą.
5. To mówi Pan Bóg, który stworzył niebiosa, y rozpostarł ie: który umocnił ziemię, y co się rodzi z niéy: który daie tchnienie ludowi, który iest na niéy, y ducha depcącym po niéy.
6. Ja Pan wezwałem cię w sprawiedliwości, y uiąłem rękę twą, a zachowałem cię: y dałem cię za przymierze ludu, za światłość narodóm,
7. abyś otworzył oczy ślepych, a wywiódł więźnia z zamknienia, z domu ciemnice siedzące w ciemności.
8. Ja Pan, to iest imię moie: chwały moiéy nie dam inszemu, a chwały moiéy rycinóm.
9. Które były piérwsze rzeczy oto przyszły: nowe téż ia opowiadam. Piérwéy niźli się staną dam ie wam słyszéć.

R. 42.—1. *Sługa mój.* Rozumie Chrystusa, który jest sługą Bożym, o ile stawszy się człowiekiem przyjął na się postać sługi.—*Przyjmę go.* To jest takim sposobem, jakim przyjmuje ojciec syna, żeby go trzymać na ręku, i nim się opiekować. —*Wybrany.* Na wodza w wojnie domowéj przeciwko szatanowi i grzechowi: wybrany także na syna najumiłowańszego. Do tych słów stosował mowę Bóg Ojciec, gdy przy chrzcie Chrystusa uroczystym głosem przemówił: *Ten jest Syn mój miły, w którymem upodobał sobie.* Mat. 3, 17.—*Ducha mego.* Siedmiorakiego, o którym r. 11, 2.—*Sąd.* Sprawiedliwe prawa, prawdziwą i sprawiedliwą cześć Bożą, i prawdziwą sprawiedliwość i świętość.

2. *Nie będzie wołał.* Nie będzie krzykliwym ani swarliwym; ztąd Mat. 12, 19, przekłada się, *nie będzie się spierał*, będzie najłagodniejszym.—*Ani będzie miał względu na osoby.* Sprawiedliwie bowiem będzie sądził, i nie będzie się powodował względami.—*Ani będzie słyszan.* Zagniewani bowiem zwykle tak głośno mówią, że aż za domem krzyk ich jest słyszany.

3. *Trzciny nałamanéj (nadłamanéj) nie skruszy.* Będzie niezmiernie łagodnym, albowiem nawet rzeczy wątłéj i już nadłamanéj nie zechce kruszyć. —*Lnu kurzącego się nie zagasi.* Ani zgasi knotu lnianego, chociaż sprawuje przykrość dla oczu i powonienia. Têm podwójnêm przysłowiem oznacza się łagodność Chrystusa, który słabych w wierze, nadziei i miłości, nie będzie z krzykiem sztrofował i uciskał, lecz będzie znosił, wspierał i ożywiał. Nieco inaczéj Maldonat, jakby rzekł: Chrystus z taką łagodnością, spokojnością i bacznością będzie postępował, iż choćby nawet chodził po trzcinie nadłamanéj nie skruszy jéj; lub gdyby chodził po lnie i zgrzebiach kurzących się, jednak ich nie zgasi. —*W prawdzie wywiedzie sąd.* Prawdziwie będzie sądził.

4. *Nie będzie smutnym.* Trudnym, zaciętym, ponurym, lecz łatwym, uprzejmym, łaskawym.—*Ani zaburzonym.* Lecz wszystko będzie czynił z największą rozwagą, spokojnością i skromnością w słowach i postawie ciała. — *Aż postanowi na ziemi sąd.* Nie przestanie Chrystus przez całe życie aż do saméj śmierci być wzorem cierpliwości i łagodności, aż ustali na ziemi prawo Ewangelii. — *Wyspy.* Najodleglejsze narody, mieszkające na wyspach.

5. *Który daje tchnienie ludowi.* Ducha i życie.—*Ducha.* Jest powtórzenie tegoż samego zdania.

6. *W sprawiedliwości.* Na sprawiedliwość, to jest, żeby przywrócić podupadłą sprawiedliwość, świętość, prawość obyczajów i prawdziwą religiją.—*Ująłem rękę twą.* Broniłem, podtrzymywałem, prowadziłem cię.—*Zachowałem.* Nienaruszonym w pośrodku nieprzyjaciół i niebespieczeństw.—*Za przymierze ludu.* Żeby dopełnić przymierza i obietnicy o zesłaniu Messyasza, i ku pojednaniu z sobą rodu ludzkiego. —*Za światłość narodom.*—Chrystus o sobie powiedział: *Jam jest światłość świata;* przyniósł bowiem światłość prawdy Ewangelicznéj.

7. *Abyś otworzył oczy ślepych.* Chrystus bowiem oświecił i ciała i umysły.—*Z zamknienia.* Z więzienia niewiary, i z niewoli namiętności i djabła.

8. *Ja Pan.* Hebr. *Ja Jehowa;* Jehowa bowiem jest przedniejsze imię Boże, i znaczy to samo co *jestem, który jestem.* Patrz Exod. 3, 14, i 6, 3. —*Inszemu.* Bałwanom, jak się pokazuje z tego co daléj czytamy. Patrz Wujka.

9. *Które były pierwsze rzeczy oto przyszły.* W hebr. jak przekładają Pagninus i Watablus, znajduje się, *pierwsze rzeczy przyszły*, to jest, o których przepowiedziałem że przyjść miały. —*Nowe też.* Jako owe przyszły, tak i te się sprawdzą.

10. Cantate Domino canticum novum, laus ejus ab extremis terrae, qui descenditis in mare, et plenitudo ejus, insulae, et habitatores earum.

11. Sublevetur desertum, et civitates ejus, in domibus habitabit Cedar: laudate habitatores Petrae, de vertice montium clamabunt.

12. Ponent Domino gloriam, et laudem ejus in insulis nuntiabunt.

13. Dominus sicut fortis egredietur, sicut vir proeliator suscitabit zelum: vociferabitur, et clamabit, super inimicos suos confortabitur.

14. Tacui semper, silui, patiens fui, sicut parturiens loquar, dissipabo, et absorbebo simul.

15. Desertos faciam montes et colles, et omne gramen eorum exsiccabo, et ponam flumina in insulas, et stagna arefaciam.

16. Et ducam caecos in viam, quam nesciunt, et in semitis, quas ignoraverunt, ambulare eos faciam: ponam tenebras coram eis in lucem, et prava in recta: Haec verba feci eis, et non dereliqui eos.

17. Conversi sunt retrorsum, confundantur confusione, qui confidunt in sculptili, qui dicunt conflatili: Vos dii nostri.

18. Surdi audite, et caeci intuemini ad videndum.

19. Quis caecus, nisi servus meus, et surdus, nisi ad quem nuntios meos misi? quis caecus, nisi qui venundatus est? et quis caecus, nisi servus Domini?

20. Qui vides multa, nonne custodies? qui apertas habes aures, nonne audies?

10. Spiewaycie Panu pieśń nową, chwała iego od kończyn ziemie: którzy się pusczacie na morze, y napełnienie iego, wyspy y obywatele ich.

11. Niech się podniesie pustynia, y miasta iéy: w domiech będzie mieszkać Cedar: chwalcie obywatele skały, z wiérzchu gór wołać będą.

12. Będą dawać Panu sławę, a chwałę iego na wyspach będą opowiadać.

13. Pan iako mocarz wynidzie, iako mąż waleczny pobudzi gorliwość: będzie krzyczał y wołał: nad nieprzyiacioły swémi zmocni się.

14. Milczałem zawżdy, umilkłem, byłem ciérpliwym, iako rodząca mówić będę, rozprószę y połknę zarazem.

15. Puste uczynię góry y pagórki, y wszytkę trawę ich posuszę: y obrócę rzéki w wyspy, a ieziora wysuszę.

16. Y przywiodę ślepe na drogę, któréy nie wiedzą, y ścieżkami których nie znali uczynię że chodzić będą: uczynię przed nimi ciemność światłością, a krzywe prostymi: te słowa uczyniłem im, a nie opuściłem ich.

17. Cofnęli się nazad: niech się zawstydzą wstydem którzy ufaią w rycinie, którzy mówią licinie: Wyście bogowie naszy.

18. Głuszy słuchaycie, a ślepi patrzcie abyście widzieli.

19. Któż ślepy iedno sługa móy? y głuchy iedno do któregom posłał posły moie? kto ślepy, iedno który iest zaprzedany? a kto ślepy iedno sługa Pański?

20. Który widzisz wiele rzeczy, izali nie będziesz strzegł? który masz otworzone uszy, aza nie usłyszysz?

---

10. *Pieśń nową.* Ponieważ oznajmuję wam nowe dobrodziejstwa.—*Chwała jego.* Niech będzie słyszana, wysławiana. — *Którzy się puszczacie na morze.* Wy którzy żeglujecie po morzu, śpiewajcie Panu.—*Napełnienie jego.* Morza, to jest, jak następuje, wyspy i mieszkańcy ich. Albo żeglarze.

11. *Niech się podniesie pustynia.* Cedareńczycy, to jest, Arabowie i inne narody mieszkające na puszczy, a przeto całe pogaństwo dotąd opuszczone i przygniecione, niech się teraz podniesie, niech wyskakuje z radości i chwali Boga.—*W domiech będzie mieszkał Cedar.* Albowiem Arabowie i inne narody, pozbywszy się dzikości, nie będą więcéj mieszkali na pustyni i pod namiotami, obyczajem koczujących ludów, lecz w domach i miastach, to jest sposobem społecznym, gdy przyjmą religią Chrystusową. Widzimy, że się to spełniło co do litery w Brazylii i całych Indyjach zachodnich.—*Skały.* Petra (Skała) jest stołeczne miasto Arabii, która ztąd skalistą się przezwała. Przez synekdochę rozumie wszystkich Arabów i barbarzyńskie narody.—*Wołać będą.* Także śpiewając i wychwalając Pana.

12. *Na wyspach.* Pomiędzy najodleglejszymi narodami. *Będą opowiadać.* Zanosząc znajomość prawdziwego Boga także do innych narodów.

13. *Pan.* Opisuje dziwne i wspaniałe zwycięstwo Boga i Ewangelii przez Chrystusa. — *Jako mocarz.* Niektórzy Chrystusa rozumieją; inni Boga, który przez Chrystusa to uczynił.—*Pobudzi gorliwość.* Oburzenie przeciwko djabłowi, z miłości ku rodzajowi ludzkiemu. —*Będzie krzyczał i wołał.* Jak zwykli czynić żołnierze na wojnie, gdy uderzają na nieprzyjaciół.—*Zmocni się.* Przemoże.

14. *Milczałem zawżdy.* Słowa są Boga mówiącego, jakby rzekł: Już przez wiele wieków w milczeniu i cierpliwie znosiłem bałwochwalstwo i inne występki ludzkie, więcéj znosić nie będę. To samo, co powiada Apostół do Rzym. 9, 22: *Znosił w wielkiéj cierpliwości naczynia gniewu na stracenie zgotowane.* — *Zawżdy.* LXX, *od wieków*, jakby rzekł, długo.— *Jako rodząca mówić będę.* Która doznając boleści, jęczy i ryczy.— *Rozproszę i połknę.* Spustoszę i połknę razem wszystkich nieprzyjaciół moich.

15. *Puste uczynię góry.* Na których były wyżyny, to jest, ołtarze i świątynie bałwochwalskie. — *Obrócę rzeki w wyspy.* W suchą ziemię: rzeki i jeziora wysuszę: rzekom także grozi, ponieważ przy nich, z powodu przyjemności położenia, stawili poganie świątynie bogom swoim.

16. *Przywiodę ślepe na drogę.* Dając ślepemu pogaństwu światło prawdy.—*Te słowa uczyniłem im.* To jest, uczynię, jest bowiem proroctwo. Słowa, które miał uczynić zaraz się kładą w. 18.

17. *Cofnęli się nazad.* Czcicieli moich zachowam, bałwochwalców zaś zawstydzę, którzy nie znosząc siły i światła Ewangelii, obrócą się wstecz.

18. *Abyście widzieli.* Abyście prawdy dostąpić i ją widzieć mogli.

19. *Sługa mój.* Lud Żydowski.—*Posły moje.* Proroków, i samego Chrystusa. — *Który jest zaprzedany.* Jest epitet sługi, który tak wiele darów odebrał od Pana, iż nie jest w stanie z nich się wypłacić, chyba się sam mu odda i za niewolnika się zaprzeda.

20. *Który widzisz wiele rzeczy.* O Izraelici, którym przez proroków, objawienie i Pismo ś. wiele udzielano

21. Et Dominus voluit, ut sanctificaret eum, et magnificaret legem, et extolleret.
22. Ipse autem populus direptus et vastatus: laqueus juvenum omnes, et in domibus carcerum absconditi sunt: facti sunt in rapinam, nec est qui eruat: in direptionem, nec est qui dicat: Redde.
23. Quis est in vobis, qui audiat hoc, attendat et auscultet futura?
24. Quis dedit in direptionem Jacob, et Israel vastantibus? nonne Dominus ipse, cui peccavimus? Et noluerunt in viis ejus ambulare, et non audierunt legem ejus.
25. Et effudit super eum indignationem furoris sui, et forte bellum, et combussit eum in circuitu, et non cognovit, et succendit eum, et non intellexit.

21. A Pan chciał aby go poświęcił, y uwielmożył zakon, y wywyższył.
22. Ale on lud rozszarpany y spustoszony: sidłem młodzieńców wszyscy, y pokryto ie w ciemnicach: stali się na zlupienie, a nié masz ktoby wyrwał, na rozchwycenie, a nié masz ktoby rzekł: Wróć.
23. Któż iest między wami coby tego słuchał, ktoby pilnował a przysłuchawał przyszłych rzeczy?
24. Któż dał na roztargnienie Jakoba, a Izraela pustoszącym? izali nie Pan sam któremuśmy zgrzészyli? A niechcieli drogami iego chodzić, y nie słuchali zakonu iego.
25. Y wylał nań rozgniewanie zapalczywości swoiéy, y mocną woynę, y wypalił go wkoło, a nie poznał: y podpalił go, a nie zrozumiał.

Wykład X. J. Wujka. — **Roz. 42. w. 8.** *Chwały mojéj nie dam inszemu.* Kiedyby Chrystus nie był Bogiem, czemuż go Bóg chwalić kazał do Żyd. 1. Psal. 95, chwalcie Go wszyscy Aniołowie Jego: azażby Bóg nie był przeciwny sobie, rzeczy przeciwne rozkazując?

CAPUT XLIII. ROZDZIAŁ 43.

O opiece Bożéj nad ludem wybranym.

1. Et nunc haec dicit Dominus creans te, Jacob, et formans te Israel: Noli timere, quia redemi te, et vocavi te nomine tuo: meus es tu.
2. Cum transieris per aquas, tecum ero, et flumina non operient te: cum ambulaveris in igne, non combureris, et flamma non ardebit in te,
3. quia ego Dominus Deus tuus sanctus Israel salvator tuus, dedi propitiationem tuam Aegyptum, Aethiopiam, et Saba pro te.

1. A teraz to mówi Pan który cię stworzył Jakobie, y który cię utworzył Izraelu: Nie bóy się, bom cię odkupił, y nazwałem cię imieniem twoim: móyeś ty.
2. Gdy póydziesz przez wody, z tobą będę, a rzéki cię nie okryią: gdy będziesz chodził w ogniu, nie sparzysz się: y płomień nie będzie gorzał na tobie,
3. bom ia Pan Bóg twóy święty Izraelów, zbawiciel twóy, dałem Egypt ubłaganie twoie; Ethyopią y Saba za cię.

światła niebieskiego.— *Izali nie będziesz strzegł.* Dla czego nie strzeżesz prawa i nie spełniasz tego, do czego wiesz, że jesteś obowiązany.

21. *A Pan chciał, aby go poświęcił.* Jakby rzekł: Nie winą Bożą, lecz złością ludu to się stało, że będzie głuchym i ślepym; albowiem Bóg, o ile z niego było, chciał go poświęcić, i dla tego dał prawo, proroków, Pismo ś., obrządki, i t. d.—*I uwielmożył zakon i wywyższył.* Zakonowi dodał wspaniałości, podniósł go i uświetnił tak licznemi ceremoniami, tak wielkim majestatem lewitów, kapłanów i arcykapłanów, i tylu tak wielkimi cudami i zwycięstwami.

22. *Rozszarpany i spustoszony.* Zbrodniami swojemi podał siebie na łup szatanowi i nieprzyjaciołom swoim. —*Sidłem młodzieńców wszyscy.* Mocno usidleni, i orężem Rzymian, jakby sidłami, ułowieni. Przeto *sidło młodzieńców* to samo jest co sidło mocne i silne.— *A nie masz ktoby rzekł: Wróć.* Ktoby myślał o uwolnieniu ich z niewoli.

23. *Któremuśmy.* Przeciwko któremu.

24. *Nie chcieli.* Nie chcieliśmy. Albo rozumie dziesięć pokoleń.

25. *Nań.* Na lud Izraelski.—*I mocną wojnę.* LXX, *i przemogła przeciwko niemu wojna.*— *Wypalił go w koło.* Bóg przez Assyryjczyków spustoszył i spalił w około dziesięć pokoleń i całą Samaryę.—*A nie zrozumiał.* Nawet gdy był pustoszony, tak dalece był głupim.

R. 43.—1. *To mówi Pan.* Przemawia do Hebrajczyków zostających w niewoli Babilońskiéj, i przepowiada im że będą wybawieni: lecz pod typem coś wyższego rozumie, to jest wybawienie wiernych z niewoli grzechu i djabła przez Chrystusa. A więc typ z pierwowzorem miesza, i już mówi to co więcéj przypada typowi, już to co pierwowzorowi.—*Który cię stworzył Jakobie.* Mówi się że Bóg szczególnym sposobem stworzył Izraelitów, ponieważ Abraham zrodził cudownie ze staréj Sary Izaaka, a i Izaak z Rebeki zrodził Jakóba, od którego ród swój wzięli Hebrajczycy. — *Który cię utworzył Izraelu.* Uczyniłem ciebie jako naczynie ku uczciwości, ukształciłem ciebie prawami i świętemi ustawami, iżbyś był dla mnie wierną i świętą rzeczpospolitą.—*Bom cię odkupił.* Z niewoli Egipskiéj i Babilońskiéj, a nareszcie z niewoli szatańskiéj przez Chrystusa.—*Nazwałem cię imieniem twojem.* Chciałem ażeby imie twoje było, *moim ty jesteś.*

2. *Gdy pójdziesz.* Ja będę z tobą, i od niebezpieczeństw cię zachowam.

3. *Dałem Egipt ubłaganie twoje.* Pagninus i Watablus przekładają, *dałem zapłatę twoję Egipt,* to jest, sprawiłem iż Sennacheryb zagrażający już Izraelowi, obrócił się do pustoszenia Egiptu, i tym sposobem nastręczywszy mu owe królestwa, jakby ich ceną, uwolniłem ciebie. Patrz historyą wyż. r. 20. i 37. Zamiast kościoła chrześciańskiego zatracił Bóg narody jemu się sprzeciwiające, według onych słów Przyp. 11, 8: *Sprawiedliwy z ucisku wyrwan jest, a miasto niego bezbożnik będzie dany.*

4. Ex quo honorabilis factus es in oculis meis, et gloriosus: ego dilexi te, et dabo homines pro te, et populos pro anima tua.

5. Noli timere, quia ego tecum sum: ab oriente adducam semen tuum, et ab occidente congregabo te.

6. Dicam aquiloni: Da; et austro: Noli prohibere: affer filios meos de longinquo, et filias meas ab extermis terrae.

7. Et omnem, qui invocat nomen meum, in gloriam meam creavi eum, formavi eum, et feci eum.

8. Educ foras populum caecum, et oculos habentem, surdum, et aures ei sunt.

9. Omnes gentes congregatae sunt simul, et collectae sunt tribus: quis in vobis annuntiet istud, et quae prima sunt audire nos faciet? Dent testes eorum, justificentur, et audiant, et dicant: Vere.

10. Vos testes mei, dicit Dominus, et servus meus, quem elegi, ut sciatis, et credatis mihi, et intelligatis, quia ego ipse sum. Ante me non est formatus Deus, et post me non erit.

11. Ego sum, ego sum Dominus, et non est absque me salvator. *(Ose. 13, 4).*

12. Ego annuntiavi, et salvavi, auditum feci, et non fuit in vobis alienus: vos testes mei, dicit Dominus, et ego Deus.

13. Et ab initio ego ipse, et non est, qui de manu mea eruat: operabor, et quis avertet illud.

14. Haec dicit Dominus redemtor vester, sanctus Israel: Propter vos misi in Babylonem, et detraxi vectes universos, et Chaldaeos in navibus suis gloriantes.

4. Odtąd iakoś się stał czci godnym w oczach moich y chwalebnym: iam cię umiłował, y dam ludzie za cię, y narody za duszę twoię.

5. Nié bóy się, bom ia iest z tobą: Od wschodu przyprowadzę nasienie twoie, a od Zachodu zgromadzę cię.

6. Rzekę pólnocnéy stronie: Day, a południowéy, Nie hamuy: przynieś syny moie zdaleka, a córki moie z kończyn ziemie.

7. Y każdego który wzywa imienia mego, ku chwale moiéy stworzyłem go, uformowałem go, y uczyniłem go.

8. Wyprowadź lud ślepy a maiący oczy, głuchy a maiący uszy.

9. Wszyscy narodowie zgromadzili się spółem, y zebrały się pokolenia. Któż między wami opowié to, a da nam słyszéć piérwsze rzeczy, niechay dadzą świadki swe, niech będą usprawiedliwieni, niech słyszą y rzeką: Prawda żywie.

10. Wyście świadkowie moi, mówi Pan, y sługa móy któregom obrał: abyście wiedzieli, y wierzyli mi, a wyrozumieli żem ia iest sam. Przedemną nie iest utworzony Bóg, y po mnie nie będzie.

11. Jam iest, iam iest Pan, a nié masz oprócz mnie zbawiciela.

12. Jam opowiedział y zbawił, oznaymiłem a nie było między wami cudzego, wyście świadkowie moi, mówi Pan, a ia Bóg.

13. Y od początku ia sam, y nie masz ktoby z ręki moiéy wyrwał: udziałam, a kto to odwróci?

14. To mówi Pan odkupiciel wasz, święty Izraelów: Dla was posłałem do Babilonu y oderwałem wszytkie zawory, y Chaldeyczyki, którzy się chlubili w okrętach swoich:

---

4. *Dam ludzie za cię.* Jako dałem Egipczyków i Etyopczyków za ciebie, tak dam i Babilończyków; tych bowiem chciał Bóg zgładzić przez Cyrusa, żeby uwolnić Żydów. Tak dla kościoła Bóg albo obalił albo nawrócił ludy.

5. *Od wschodu.* Ze wszystkich części świata zgromadza się kościół Chrystusowy, gdy wszystkie narody do niego się przyłączają.

7. *I każdego.* Gdyż każdego.—*Ku chwale mojéj stworzyłem go.* Stworzyłem i uczyniłem ich wiernymi lub chrześcijanami, żeby wzywali i wysławiali imię moje.

8. *Wyprowadź.* Wyrzuć, o Chrystusie, ze zgromadzenia wiernych przez Ciebie i apostołów. — *Lud ślepy.* Żydów: to samo jest co mówi Chrystus Mat. 8, 12: *A synowie królestwa będą wyrzuceni w ciemności zewnętrzne.—A mający oczy.* Który jest ślepym dobrowolnie i z własnéj winy.

9. *Wszyscy narodowie.* Wraca prorok do rozprawy z poganami i ich bałwanami. Zdanie jest: niech się zgromadzą wszystkie narody ze swoimi bogami.—*Pokolenia.* Ludy.—*Któż między wami opowie to?* Któryż z bogów poznał? który z nich przepowiedział tę tajemnicę odkupienia świata i założenia kościoła?—*A da nam słyszeć pierwsze rzeczy?* Patrz co się rzekło r. 41, 22.—*Swe.* Wyroczni swoich.—*Niech będą usprawiedliwieni.* Niech usprawiedliwią sprawę swoję, niech przepowiednią rzeczy przyszłych dowiodą, że są bogami. —*Niech słyszą.* I to świadectwo niech słyszą ludy i niech rzekną: Prawdziwie są oni bogami.

10. *Wyście.* Izraelici.—*Świadkowie moi.* Gdyż wielu dobrodziejstwami osypani i świeżo uwolnieni od Sennacheryba.—*Sługa mój.* Niektórzy sądzą, że należy to rozumieć o Cyrusie, inni że o samym Izajaszu, inni prawdziwiéj, że o Chrystusie, który także wyż. r. 41, 1, nazwany był *sługą Bożym.* Jest zaś Chrystus świadkiem, gdyż i mową i czynami potwierdził słowa proroków, i ponieważ w nim się spełniły ich przepowiednie.

12. *Jam opowiedział.* Przyszłe rzeczy. — *I zbawił.* Przyniosłem zbawienie, czego bałwany czynić nie mogą. — *Nie było... cudzego.* Gdy się te dziwne rzeczy działy dla waszego zbawienia, nie było pomiędzy wami żadnego boga cudzego, nie czciliście żadnego bałwana, lecz tylko mnie samego, a więc tych wszystkich dziwów sprawcą ja byłem.—*Wyście świadkowie.* Wy sami więc jesteście świadkami że jestem Bogiem.

13. *I od początku Ja sam.* To jest, dobrodziejstwa, które niegdyś od początku otrzymali przodkowie wasi, odemnie pochodziły. — *I nie masz ktoby z ręki mojéj wyrwał.* Gdyż Ja jestem Wszechmocnym i przy mnie są klucze życia i śmierci.—*Udziałam.* Jeśli zechcę co czynić, któż mi w tém przeszkodzi?

14. *Posłałem.* Poszlę Cyrusa. — *Oderwałem.* Oderwę. — *Wszystkie zawory.* Bram, i poruszę wszystkie warownie Babilonu, żeby was z niego uwolnić. Równym sposobem przez Chrystusa, którego typem był Cyrus, uwolnię was z niewoli szatańskiéj. — *Którzy się chlubili w okrętach swoich.* Babilon bowiem oblany był Eufratem, po którym pływały okręty.

15. Ego Dominus sanctus vester, creans Israel, rex vester.
16. Haec dicit Dominus, qui dedit in mari viam, et in aquis torrentibus semitam,
17. qui eduxit quadrigam et equum, agmen et robustum, simul obdormierunt, nec resurgent: contriti sunt quasi linum, et extincti sunt.
18. Ne memineritis priorum, et antiqua ne intueamini.
19. Ecce ego facio nova, et nunc orientur, utique cognoscetis ea: ponam in deserto viam, et in invio flumina. *(2. Cor. 5, 17).*
20. Glorificabit me bestia agri, dracones et struthiones, quia dedi in deserto aquas, flumina in invio, ut darem potum populo meo, electo meo.

21. Populum istum formavi mihi, laudem meam narrabit.
22. Non me invocasti, Jacob, nec laborasti in me Israel.
23. Non obtulisti mihi arietem holocausti tui, et victimis tuis non glorificasti me: non te servire feci in oblatione, nec laborem tibi praebui in thure.
24. Non emisti mihi argento calamum, et adipe victimarum tuarum non inebriasti me. Verumtamen servire me fecisti in peccatis tuis, praebuisti mihi laborem in iniquitatibus tuis.
25. Ego sum, ego sum ipse, qui deleo iniquitates tuas propter me, et peccatorum tuorum non recordabor.
26. Reduc me in memoriam, et judicemur simul: narra, si quid habes, ut justificeris.
27. Pater tuus primus peccavit, et interpretes tui praevaricati sunt in me.

15. Ja Pan święty wąsz, stworzyciel Izraelów, Król wasz.
16. To mówi Pan, który dał po morzu drogę, a ścieżkę po bystrych wodach,
17. który wywiódł poczwórne y konia: woysko y mocnego, pospołu zasnęli, ani powstaną: starci są iako len, y pogaśli.
18. Nie wspominaycie piérwszych rzeczy, y starodawnym nie przypatruycie się.
19. Oto ia czynię nowe rzeczy, a teraz wznidą, wżdy ie poznacie: położę na puszczy drogę, a rzéki na bezdrożnym.
20. Chwalić mię będzie źwiérz polny, smokowie y strusowie: iżem dał wody na puszczy, rzéki na bezdrożnym, abych dał napóy ludowi memu, wybranému memu.
21. Lud ten utworzyłem sobie, chwałę moię będzie opowiadał.
22. Nie wzywałeś mię Jakobie, y nie pracowałeś dla mnie Izraelu.
23. Nie ofiarowałeś mi barana całopalenia twego, y ofiarami twémi nie uczciłeś mię: nie kazałemci służyć obiatą, animci pracéy zadawał w kadzidle.
24. Nie kupiłeś mi za śrébro ziela wonnego, a łoiem ofiar twoich nie napoiłeś mię. A przecię uczyniłeś, żem służył dla grzechów twoich, zadałeś mi pracą w nieprawościach twoich.
25. Jam iest, iam iest sam, który zgładzam nieprawości twoie dla mnie, a grzéchów twoich nie wspomnię.
26. Przywiedź mię na pamięć, a sądźmy się społu: powiédz, ieśli co masz, abyś usprawiedliwił.
27. Ociec twóy piérwszy zgrzészył, a tłumacze twoi wykroczyli przeciwko mnie.

---

15. *Stworzyciel Izraelów.* Patrz co się rzekło wyżój w. 1.
16. *Po morzu.* Czerwoném.
17. *Który wywiódł poczwórne.* Kazał wyjść z Egiptu, to jest przeciwko Żydom. — *Wojsko i mocnego.* Dzielnych wojowników. — *Zasnęli.* Snem śmierci.— *Jako len.* Z tą łatwością z jaką się ściera zgrzebło lniane; gdy ich Bóg uderzył ciężkiemi razami, jako gdy się uderza i wybija len.
18. *Nie wspominajcie pierwszych rzeczy.* Jakby rzekł: lecz pozostawmy rzeczy dawne.
19. *Teraz wznijdą.* Teraz okażę dobrodziejstwa świeże, większe od owych dawniejszych.— *Wżdy je poznacie.* Tak dalece będą wielkie i widoczne, że niepodobna będzie ich nie widzieć.—*Położę na puszczy drogę.* Na puszczy pogaństwa otworzę drogę, która poprowadzi do Chrystusa.—*A rzeki na bezdrożnym.* Na tejże samej puszczy rzeki łask niebieskich.
20. *Chwalić mię będzie zwierz polny.* Poganie, którzy przed przyjęciem wiary byli jakby dzikie zwierzęta.
21. *Utworzyłem sobie.* Z dzikich zwierząt, i jakby z kamieni wzbudzając sobie synów Abrahamowych.
22. *Nie wzywałeś mię Jakóbie.* Dla tego wybrałem pogan, że ty o Izraelu, nie wzywałeś mię i nie czciłeś, jak należało. — *Nie pracowałeś dla mnie.* Jako pilny czciciel i wyznawca mojego prawa i religii.
23. *Nie kazałem ci służyć obiatą.* Nie żądałem żebyś mnie składał dary, gdyż twoje ofiary za splugawione uważałem.—*Anim ci pracy zadawał.* Jest powtórzenie tegoż samego zdania.
24. *Nie kupiłeś Mi za srebro ziela.* Ziela, któreś kupił, żeby Mnie ofiarować, nie poczytuję za kupione i ofiarowane dla mnie, nie przyjmuję, gdyż jesteś zmazany zbrodniami, i sądzisz iż dosyć jest ofiarować te zewnętrzne ofiary, a tymczasem zaniedbujesz pobożności, religii i sprawiedliwości.—*Ziele.* Wonne zioła. LXX. mają, *kadzidło.— Uczyniłeś, żem służył dla grzechów twoich.* Obciążyłeś jak sługę, tak dalece były przykremi dla mnie te ofiary twoje.—*Zadałeś.* Jest powtórzenie tegoż samego zdania.
25. *Jam jest.* P. W.—*Nie wspomnę.* W celu ich karania.
26. *Przywiedź mię na pamięć.* Przywiedź na pamięć to co tobie czyniłem. — *Sądźmy się społem,* Rozprawiajmy się sposobem sądowym, żebyśmy widzieli czy z uczynków i zasług twoich, czy wprost z mojego miłosierdzia daje ci się odpuszczenie grzechów. — *Abyś usprawiedliwił.* Iżbyś w téj sprawie i sporze miał górę i żebyś otrzymał wyrok na twoje usprawiedliwienie.
27. *Ojciec twój pierwszy zgrzeszył.* Niektórzy Adama rozumieją, inni Abrahama, którym jako ojcem nadewszystko chlubili się Żydzi; ten zaś zgrzeszył, gdyż jak wielu utrzymują, przed swojém powołaniem od Boga, czcił bałwanów narodu swojego, to jest, Chaldejczyków, jak się daje wnosić z Joz. 24, 2. Patrz co się tam rzekło. Niektórzy Manassesa rozumieją, który się ojcem nazywa dla tego, że królowie są ojcami ludów.—

28. Et contaminavi principes sanctos, dedi ad internecionem Jacob, et Israel in blasphemiam.

28. Y splugawiłem książęta święte, dałem na wytracenie Jakoba, a Izraela na bluźnienie.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 43. w. 25. *Ja sam który zgładzam nieprawości twoje.* Bóg sam swoją własną mocą nie od kogo inszego wziętą, odpuszcza grzechy: wszakże też Bogu wolno było téj mocy ludziom użyczyć: Przeto który rzekł, Jam jest sam, który zgładzam nieprawości, Tenże rzekł, komu odpuścicie, będzie odpuszczono i t. d. Co właśnie kapłanom jako sługom Bożym należy, którzy przez Sakramenta święte od Pana Chrystusa ustawione, grzechy odpuszczają. A tak dwojaka jest moc odpuszczania grzechów: Jedna jest Najwyższa Boska, który ni od kogo nie bierze: Druga jest poruczona i użyczona od Boga, jaką mają kapłani: Masz o tém Mat. 9, v. 8. Luc. 5, v. 24. Joan. 20, v. 23.

CAPUT XLIV.

ROZDZIAŁ 44.

O nowym chrzcie, i upominaniu do wiary w jednego Boga.

1. Et nunc audi, Jacob serve meus, et Israel, quem elegi: *(Jer. 30, 10.)*
2. Haec dicit Dominus faciens et formans te, ab utero auxiliator tuus: Noli timere, serve meus Jacob, et rectissime, quem elegi.
3. Effundam enim aquas super sitientem, et flu-enta super aridam: effundam spiritum meum super semen tuum, et benedictionem meam super stirpem tuam.
4. Et germinabunt inter herbas quasi salices juxta praeterfluentes aquas.
5. Iste dicet: Domini ego sum, et ille vocabit in nomine Jacob: et hic scribet manu sua: Domino; et in nomine Israel assimilabitur.
6. Haec dicit Dominus rex Israel et redemptor ejus, Dominus exercituum: Ego primus, et ego novissimus, et absque me non est Deus. *(Supr. 41, 4. Infr. 48, 12. Apoc. 1, 8.)*
7. Quis similis mei? vocet, et annuntiet, et ordinem exponat mihi, ex quo constitui populum antiquum: ventura et quae futura sunt, annuntient éis.

1. A teraz słuchay Jakobie sługo mój, y Izraelu któregom obrał:
2. To mówi Pan który cię uczynił y stworzył z żywota pomocnik twój: Nie bój się sługo mój Jakobie, y nayprawszy któregom obrał.
3. Bo wyleię wody na pragnącą, a strumienie na suchą: wyleię ducha mego na nasienie twoie, a błogosławieństwo moie na naród twój.
4. Y będę rość między ziołami, iako wiérzby przy wodach ciekących.
5. Ten rzecze: Pańskim ia iest, a on będzie wzywał w imię Jakoba, a ten napisze ręką swą: Panu y imieniem Izraelowym będzie przypodobany.
6. To mówi Pan Król Izraelów, y odkupiciel iego Pan zastępów: Jam piérwszy y iam ostateczny, a oprócz mnie niémasz Boga.
7. Któż mnie podobny? niech się da słyszeć, y opowié, a niech mi porządek wypowié, od onego czasu, iakom postanowił lud starodawny: przyszłe rzeczy y które maią bydź, niech im oznaymią.

Tłumacze twoi. Mojżesz i Aaron, którzy byli pośrednikami i tłumaczami pomiędzy Bogiem a ludem.

28. *Splugawiłem książęta święte.* I tego Aarona i Mojżesza, książąt świętych, okazałem splugawionymi grzechem, i niegodnymi tego żeby weszli do ziemi świętéj; przeto ich, jako winnych grzechu na śmierć skazałem, i zmusiłem umrzeć na puszczy.—*Dałem na wytracenie Jakóba.* Za grzech szemrania, Num. 14, 29.—*Na bluźnienie.* LXX i Chald. mają, *na wzgardę nieprzyjaciół,* nieprzyjaciele bowiem naśmiewali się z nich i urągali, że za zbrodnie byli wyprowadzeni od Boga z Egiptu dla tego, iżby nieszczęśliwie zginęli na puszczy.

R. 44.—1. *Jakóbie.* Rozumieć należy duchownego Izraela, to jest lud wierny i chrześcijański, z zastosowaniem jednak do Izraela cielesnego, i jego wybawienia z niewoli Babilońskiéj.

2. *Z żywota.* Od początku nasienia twojego, od najdawniejszego początku twojego. — *Najprawszy.* Izrael zowie się najprawszym, gdyż najsprawiedliwsze prawo Boże, cześć i religiją otrzymał od Boga.

3. *Wody.* Darów niebieskich.—*Pragnącą.* Pragnącą wody nazywa pogaństwo, które wprzódy było suche, spiekłe i niepłodne.—*Ducha mego.* Tchnienie, czyli ciepło żywotne, którém się ożywiają zamarłe nasiona.—*Nasienie twoje.* Rozumie potomków duchownych nie zaś cielesnych Izraela, jakby rzekł: na narody wierzące w Chrystusa, a przeto na duchownych synów Abrahama i Izraela.

4. *Między zioła.* Tak jak pomiędzy niskiemi ziołami wynoszą się wierzby.

5. *Ten.* To jest lud pogański. — *Pańskim ja jest.* Sługą Pańskim. — *Będzie wzywał.* To jest nazywał siebie Izraelitą.—*A ten napisze ręką swą: Panu.* Będzie wyznawał siebie Bożym, pisząc cyrograf ręką własną, w którym się to poświadcza. LXX mają, *napisze na ręku swojém: Jestem Bożym:* niegdyś bowiem niewolnicy nosili na ręku wypalone piętno, z którego się poznawało do kogo należą. — *I imieniem Izraelowem będzie przypodobany.* Będzie się bowiem mianował Izraelitą, to jest, chrześcijaninem; Grek lub Włoch, nie będzie się mianował Grekiem lub Włochem, lecz chrześcijaninem.

6. *To mówi Pan.* Tu się znowu zwraca Bóg do bałwanów i bałwochwalców, i z nimi rozprawia o bóstwie. —*Odkupiciel jego.* Izraela i wiernego ludu.—*Pierwszy, i jam ostateczny.* Patrz Wujka.

7. *Niech mi porządek wypowie.* Porządek i poczet dziejów i zamiarów moich względem ludu Izraelskiego. —*Jakom postanowił lud starodawny.* Jakom stworzył Adama i pierwszych rodziców, i postanowił mieszkańcami ziemi. — *Przyszłe rzeczy, i które mają być.* To samo jest co rzekł wyż. r. 41, 23: *Oznajmijcie co ma przyjść na potem, a doznamy żeście wy bogowie.*

8. Nolite timere, neque conturbemini, ex tunc audire te feci, et annuntiavi: Vos estis testes mei: numquid est Deus absque me, et formator, quem ego non noverim?

9. Plastae idoli omnes nihil sunt, et amantissima eorum non proderunt eis: ipsi sunt testes eorum, quia non vident, neque intelligunt, ut confundantur.

10. Quis formavit deum, et sculptile conflavit ad nihil utile?

11. Ecce omnes participes ejus confundentur: fabri enim sunt ex hominibus, convenient omnes, stabunt et pavebunt, et confundentur simul.

12. Faber ferrarius lima operatus est, in prunis, et in malleis formavit illud, et operatus est in brachio fortitudinis suae: esuriet et deficiet, non bibet aquam, et lassescet. *(Sap. 13, 11.)*

13. Artifex lignarius extendit normam, formavit illud in runcina, fecit illud in angularibus, et in circino tornavit illud, et fecit imaginem viri quasi speciosum hominem habitantem in domo.

14. Succidit cedros, tulit ilicem et quercum, quae steterat inter ligna saltus: plantavit pinum, quam pluvia nutrivit.

15. Et facta est hominibus in focum: sumsit ex eis, et calefactus est, et succendit, et coxit panes: de reliquo autem operatus est deum, et adoravit: fecit sculptile, et curvatus est ante illud.

16. Medium ejus combussit igni, et de medio ejus carnes comedit: coxit pulmentum, et saturatus est, et calefactus est, et dixit: Vah, calefactus sum, vidi focum.

17. Reliquum autem ejus deum fecit et sculptile sibi: curvatur ante illud, et adorat illud, et obsecrat, dicens: Libera me, quia deus meus es tu.

18. Nescierunt, neque intellexerunt, obliti enim sunt, ne videant oculi eorum, et ne intelligant corde suo.

19. Non recogitant in mente sua, neque cognoscunt, neque sentiunt, ut dicant: Medietatem ejus combussi igni, et coxi super carbones ejus panes,

8. Nie bóycie się ani się trwóżcie: od onego czasu dałemci słyszéć: y oznaymiłem: wyście świadkowie moi; izali iest Bóg oprócz mnie, y twórca którégobym ia nieznał?

9. Tworzyciele bałwana wszyscy nic nie są, a namilsze rzeczy ich nic im nie pomogą; sami są świadkami ich, że nie widzą, ani rozumieią, aby byli pohańbieni.

10. Kto utworzył boga, y rycinę ulał ninacz nie pożyteczną?

11. Oto wszyscy uczestnicy iego będą pohańbieni: bo są rzemieślnicy z ludzi: zéydą się wszyscy, staną y zlękną się, y zawstydzą się spółem.

12. Slósarz piłą robił: w węglu y w młotach utworzył ią, y robił ramieniem mocy swoiéy, łaknąć będzie, aż zemdleie, nie będzie pił wody, a ustanie.

13. Rzemieślnik około drzewa rościąga sznur, y ukształtował ią héblem, uczynił ią według węgielnice, a pod cyrkiel utoczył ią, y uczynił obraz mężki, iako pięknego człowieka mieszkaiącego w domu.

14. Narąbał cedrów, wziął iedlinę y dąb, który stał między drzewy lesnémi: wsadził sosnę którą déscz rozmnożył.

15. Y przygodziła się ludzióm na ognisko: wziął z nich y ugrzał się, y podpalił, y napiékł chleba, a z ostatka urobił boga, y pokłonił się: udziałał rycinę, y klękał przed nią.

16. Połowicę drzewa spalił w ogniu, a przy połowicy iego mięsa się naiadł, uwarzył y iarzynę, y naiadł się, y rozgrzał się, y rzékł: Ach tociem się rozgrzał, widziałem ogień.

17. A z ostatka iego uczynił sobie Boga y rycinę, klęka przed nią, y kłania się iéy, y modli się mówiąc: Wybaw mię, boś ty iest Bóg móy.

18. Nie wiedzieli, ani zrozumieli: bo zamydlone są oczy ich, aby nie widzieli, ażeby sercem nie zrozumieli.

19. Nie rozmyślaią w myśli swoiéy, ani uznawaią, ani się czuią, aby rzekli: Połowicem go spalił w ogniu, y napiekłém na węglu iego chleba,

---

8. *Nie bójcie się.* Gdy bałwochwalcy wszystko pustoszyli w królestwie Izraelskiem, nastręczał się powód słabym do obawiania się bogów pogańskich.—*Od onego czasu.* Jakby rzekł: Od dawnych czasów, od początku świata nauczyłem prawdy i przepowiedziałem rzeczy przyszłe: ja to uczyniłem, nie bałwany; a więc Ja jestem Bogiem, nie bałwany.—*Wyście świadkowie moi.* Którzy możecie poświadczyć, że się to wszystko stało com przepowiedział, i że przodkom waszym dawałem pomoc, gdy wiernie wzywali imienia mojego. — *Twórca.* W hebr. jest, *tsur*, który wyraz skałę oznacza, i często się kładzie za miejsce bezpieczne, do którego się kto ucieka, i na którém jest bezpieczny, i nie rzadko się przypisuje Bogu, jako gdy I. Król. 2, 2, mówi się: *Nie masz mocnego jako Bóg nasz,* gdzie na pierwszém miejscu zamiast *mocny* w hebr. jest, *tsur*, skała, opoka i t. d. Nasz czyta *jotser*, który wyraz twórcę, lub tego który co lepi oznacza, to jest, Boga który jest wszystkich twórcą i budownikiem. Sens więc jest: czyliż jest jaki Bóg oprócz mnie, i mnie nieznany.

9. *Tworzyciele bałwana.* Wszyscy rzemieślnicy, którzy wyrabiają bałwany.

10. *Kto utworzył boga.* Kto więc był tak dalece szalonym, że tworzył bałwany.

11. *Wszyscy uczęstnicy jego.* Którzy współpracują w wyrabianiu i ozdabianiu bałwanów.—*Bo są rzemieślnicy z ludzi.* Jakoż się tedy nie wstydzą, którzy będąc ludźmi i synami Adamowymi, chcą jednak boga utworzyć.—*Zejdą się wszyscy.* Przed trybunałem Chrystusa, i będą się bali, i wstydzili.

12. *Ramieniem mocy.* Z największém wysileniem i trudem.—*Łaknąć będzie, aż zemdleje.* Gdyż bóg którego robi nie uśmierzy jego łaknienia i pragnienia.—*Nie będzie pił wody, a ustanie.* Bo jeśli nie będą jedli i pili, ustaną na siłach.

14. *Wsadził sosnę.* Albo też z drzewa, które sam niegdyś zasadził, wybrał materyał, żeby z niego uczynić bałwana.

15. *Mięsa się najadł.* Upiekł i najadł się.

18. *Nie wiedzieli, ani zrozumieli.* Fabrykanci bałwanów i ich czciciele nie zrozumieli, iż nie są to bóstwa.

coxi carnes et comedi, et de reliquo ejus idolum faciam? ante truncum ligni procidam?

20. Pars ejus cinis est: cor insipiens adoravit illud, et non liberabit animam suam, neque dicet: Forte mendacium est in dextera mea.

21. Memento horum, Jacob et Israel, quoniam servus meus es tu: formavi te, servus meus es tu Israel, ne obliviscaris mei.

22. Delevi ut nubem iniquitates tuas, et quasi nebulam peccata tua: revertere ad me, quoniam redemi te.

23. Laudate coeli, quoniam misericordiam fecit Dominus: jubilate extrema terrae, resonate montes laudationem, saltus et omne lignum ejus, quoniam redemit Dominus Jacob, et Israel gloriabitur.

24. Haec dicit Dominus, redemptor tuus et formator tuus ex utero: Ego sum Dominus, faciens omnia, extendens coelos solus, stabiliens terram, et nullus mecum.

25. Irrita faciens signa divinorum, et ariolos in furorem vertens: convertens sapientes retrorsum, et scientiam eorum stultam faciens:

26. suscitans verbum servi sui, et consilium nuntiorum suorum complens, qui dico Jerusalem: Habitaberis; et civitatibus Juda: Aedificabimini; et deserta ejus suscitabo:

27. qui dico profundo: Desolare; et flumina tua arefaciam;

28. qui dico Cyro: Pastor meus es, et omnem voluntatem meam complebis; qui dico Jerusalem: Aedificaberis, et templo: Fundaberis.

nawarzyłem mięsa y iadłem, a z ostatka iego bałwan uczynię? przed klocem drzewa klękać będę?

20. Część go iest popiołem, serce głupie kłaniało się mu, a nie wybawi dusze swéy ani rzecze: Podobno kłamstwo iest w prawicy moiéy.

21. Pomni na to Jakobie, y Izraelu, boś ty iest sługa móy, utworzyłem cię, sługa móy iesteś ty Izraelu, nie zapominay mię.

22. Zgładziłem iako obłok nieprawości twoie, a iako mgłę grzéchy twoie: nawróćże się ku mnie, bom cię odkupił.

23. Chwalcie niebiosa, bo Pan miłosierdzie uczynił: wykrzykaycie kończyny ziemie, brzmicie góry chwaleniem, lesie y wszelkie drzewo iego: bo odkupił Pan Jakoba, a Izrael chełpić się będzie.

24. To mówi Pan odkupiciel twóy, y twórca twóy z żywota: Jam iest Pan, czyniący wszytko, rościągaiący niebiosa sam, stanowiący ziemię, a nikt zemną:

25. Wniwecz obracaiący znamiona praktykarzów, a wiesczki w szaleństwo obracaiący; który obracam mądre na wstecz: a umieiętność ich głupią czynię:

26. wzbudzam słowo sługi swego, a radę posłów swoich wykonywam, który mówię Jeruzalem: będą mieszkać w tobie, a miastom Judzkim: Będziecie zbudowane: a spustoszenia iéy wzbudzę;

27. który mówię głębinie: wyschni, y rzéki twoie wysuszę;

28. który mówię Cyrusowi: Jesteś pastérz móy, y wszytkę wolą moię wykonasz. Który mówię Jeruzalem: Będziesz zbudowany: a kościołowi, Będziesz założony.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 44. w 6. *Ja pierwszy i ostateczny.* Ten tytuł własny jest Panu Bogu, którego też używa wyżéj 4, v. 4, i niżéj 48, v. 12, i jaśnie mówi: iż on sam jest pierwszy i ostatni, który tytuł znaczy wieczność samemu Bogu właśnie służącą, jakby rzekł: Ja jestem z początku przed wszystkiemi rzeczami, i końca mieć nie mogę. Tenże tytuł samemu Bogu służący, przywłaszczył sobie Pan Chrystus. Apoc. 1. v. 18, i 2, v. 8, i 22, v. 12, odpowiadają Heretycy iż P. Chrystus inszym względem jest nazwany pierwszy i ostatni niźli Bóg. Aleć tego względu i przydatku w Piśmie nie masz: bo ten tytuł także jest dany Panu Chrystusowi jako i Bogu, i jako Bóg za własne imię tego używa bez przydatku, także i Chrystus, czemuż oni te względy do pisma przydają? Ani też pokażą w pismie żeby to imię co inszego znaczyło tylko przedwieczność.

---

20. *Serce głupie kłaniało się mu.* Głupstwem jest oddawać cześć tego rodzaju posągom.— *Nie wybawi dusze swéj.* Kłaniając się bałwanom.— *Ani rzecze.* Nie myśli fabrykant żeby rzec: Być może wyrobiłem rzecz kłamliwą i próżną, takim bowiem jest bałwan.

22. *Jako obłok.* Z taką łatwością, z jaką promienie słoneczne rozpędzają obłok.—*Odkupił.* Z Egiptu, i odkupię z Babilonu, a zupełniéj przez Chrystusa z niewoli szatańskiéj i grzechu.

23. *Chwalcie niebiosa.* Ponieważ wspomniał prorok o odkupieniu, na wzmiankę tego dobrodziejstwa wpada w uwielbienie, i do chwalenia Boga wzywa niebiosa, ziemię i t. d. Można także przez niebiosa aniołów rozumieć; przez kończyny ziemi, nizkie miejsca ziemi, to jest, ludzi prostych; przez lasy i wszelkie drzewa mężów zacnego rodu i urzędu.

25. *Wniwecz obracający.* Okazując marność przepowiedni i wróżb jakie wyprowadzają wieszczkowie z gwiazd, z wnętrzności bydląt, i t. d.—*W szaleństwo obracający.* Okazując, że oni nie są pod wpływem ducha Bożego, lecz szatańskiego, który nimi jakby szalonymi miota.—*Obracam mądre na wstecz.* Żeby stracili sławę mądrych, jaką o nich powziął tłum nieświadomy.

26. *Wzbudzam słowo sługi swego.* Wypełniając wyrocznie proroka sługi swego: zdaje się w szczególności Izajasza rozumieć.— *Radę posłów swoich.* Słowa proroków swoich, radzących rzeczy zbawienne, i swojemi proroctwami otwierających Boskie zamiary.— *Który mówię Jeruzalem.* Który zapowiadam zburzenie Jerozolimy przez Chaldejczyków i jéj odbudowanie przez Cyrusa. A także założenie duchownéj Jerozolimy, to jest kościoła ś. przez Chrystusa.— *Wzbudzę.* Podniosę budowy, które były z ziemią zrównane i ogołocone z mieszkańców.

27. *Głębinie.* Babilonowi, miastu obszernemu, ludnemu i bogatemu.— *Rzeki twoje.* Tygr, Eufrat.

28. *Mówię.* Powiem; to bowiem proroctwo wydane było na dwieście dziesięć lat przed Cyrusem, jak powiada Józef Fl.— *Jesteś pasterz mój.* Który na wzór pasterzów zgromadzisz lud rozproszony, i odprowadzisz do Judei, jako pasterz zbiera rozproszone owce i odprowadza do zagrody.

CAPUT XLV.

1. Haec dicit Dominus christo meo Cyro, cujus apprehendi dexteram, ut subjiciam ante faciem ejus gentes, et dorsa regum vertam, et aperiam coram eo januas, et portae non claudentur.

2. Ego ante te ibo, et gloriosos terrae humiliabo: portas aereas conteram, et vectes ferreos confringam.

3. Et dabo tibi thesauros absconditos, et arcana secretorum, ut scias, quia ego Dominus, qui voco nomen tuum, Deus Israel,

4. propter servum meum Jacob, et Israel electum meum, et vocavi te nomine tuo: assimilavi te, et non cognovisti me.

5. Ego Dominus, et non est amplius, extra me non est Deus: accinxi te, et non cognovisti me,

6. ut sciant hi, qui ab ortu solis, et qui ab occidente, quoniam absque me non est: ego Dominus et non est alter,

7. formans lucem, et creans tenebras, faciens pacem, et creans malum: ego Dominus faciens omnia haec.

8. Rorate coeli desuper, et nubes pluant justum: aperiatur terra, et germinet salvatorem, et justitia oriatur simul: ego Dominus creavi eum.

9. Vae qui contradicit fictori suo, testa de samiis terrae: numquid dicet lutum figulo suo: Quid facis, et opus tuum absque manibus est? *(Jer. 18, 6. Rom. 9, 20).*

10. Vae qui dicit patri: Quid generas? et mulieri: Quid parturis?

11. Haec dicit Dominus sanctus Israel plastes

ROZDZIAŁ 45.

O oswobodzeniu Żydów przez Cyrusa, i narodzeniu Messyasza.

1. To mówi Pan pomazańcowi memu Cyrusowi, któregom ujął prawicę, abych podbił przed nim narody, a grzbiety królów obrócił, y otworzył przed nim wrota, a bramy nie będą zamknione.

2. Ja przed tobą póydę, y zawołane na ziemi poniżę, wrota miedziane skruszę, y zawory żelazne połamię.

3. A dam ci skarby skryte, y taiemności skrytych rzeczy: abyś wiedział żem ia Pan, który mianuię imię twoie, Bóg Izraelów,

4. dla Jakoba sługi mego, a Izraela wybranego mego, y nazwałem cię imieniem twoim: przypodobałem cię, a nie poznałeś mię.

5. Ja Pan, a niémasz więcéy, oprócz mnie niémasz Boga: przepasałem cię, a nie poznałeś mię,

6. aby wiedzieli ci którzy od wschodu słońca, y którzy od zachodu, że niémasz oprócz mnie: Ja Pan, a niémasz innego,

7. tworzący światłość y tworzący ciemności, czyniący pokóy y stwarzaiący złość, ia Pan czyniący to wszytko.

8. Spuśćcie rosę niebiosa z wierzchu, a obłoki niech spuszczą ze dżdżem sprawiedliwego: niech się otworzy ziemia, y zrodzi zbawiciela, a sprawiedliwość niechay wnidzie społem: ia Pan stworzyłem go.

9. Biada który się spiéra z twórcą swoim, skorupa z naczynia glinianego ziemie: izali rzecze glina garncarzowi swemu: Co czynisz? a robota twoia bez ręku iest?

10. Biada kto mówi oycowi: Co płodzisz? a niewieście: Co rodzisz?

11. To mówi Pan święty Izraelów twórca iego:

R. 45.—1. *Pomazańcowi memu Cyrusowi.* Cyrus po hebrajsku zowie się Messyasz, to jest, pomazaniec, bądź przez zastosowanie do królów Żydowskich, którzy przez namaszczenie byli poświęcani (Cyrus zaś był królem wybranym od Boga, i jakby poświęconym do wybawienia Żydów; przeto nazywa go Bóg tutaj swożm, gdy mówi *pomazańcowi memu),* bądź też dla tego, pe Cyrus był figurą i obrazem Chrystusa; obraz zaś Srzybiera imię tego, kogo przedstawia. Tak o obrazie *p.* Piotra powiadamy, oto jest ś. Piotr.—*Któregom ujął Crawicę.* Zeby jéj użyć za narzędzie do ukarania uhaldejczyków.— *Grzbiety królów obrócił.* To jest do cieczki przed nim.— *Wrota.* Miast.

3. *Tajemności skrytych rzeczy.* Rozumie złożoue i ukryte skarby.— *Który mianuję imię twoje.* Daleko przedtém niż będziesz.

4. *Dla Jakoba sługi mego.* To jest koniec i cel dla którego Bóg tak wyniósł Cyrusa, gdyż chciał go użyć do uwolnienia Żydów.— *Nazwałem cię imieniem twojém.* Patrz wyż. w. 3.— *Przypodobałem cię.* Uczyniłem, żebyś był figurą i podobieństwem Chrystusa mającego wybawić świat z niewoli.

5. *Przepasałem.* Chald. *wspomogłem.* LXX, *wzmocniłem.— A nie poznałeś mię.* Nie wiesz, żem ciebie wybrał i skierował do obalenia Babilonu, w tym zamiarze abyś Żydów ztamtąd wybawił, i żebyś był podobieństwem i typem Chrystusa.

6. *Nie masz oprócz mnie.* LXX. *Nie ma Boga oprócz mnie.*

7. *Stwarzający złość.* Jak naprzykład, mor, głód, wojnę i t. d.

8. *Spuśćcie rosę.* Zsyłając Ducha ś. na Pannę, albo Chrystusa na świat.— *Sprawiedliwego.* Chrystusa Pana.— *Niech się otworzy ziemia.* Niechaj ziemia wydą i wyprowadzi na świat Zbawiciela. Chrystus bowiem miał się narodzić wprawdzie cudownie, lecz na ziemi. Ziemia więc bierze się tu po prostu i ogólnie, ziemia bowiem udzieliła materyi ciału, żeby się Chrystus narodził.— *A sprawiedliwość niechaj wnidzie społem.* Z Chrystusem. Ma na względzie one słowa Psal. 71, 6: *Znijdzie jako deszcz na runo, a jako krople na ziemię kapiące. Wnijdzie za dni jego sprawiedliwość, i t. d.— Ja Pan stworzyłem go.* Stworzę go, to jest Cyrusa, do którego wraca prorok, tak jednak, że wiele rzeczy przypadają Chrystusowi, którego typem był Cyrus.

9. *Biada który się spiera z twórcą swoim.* Sztrofuje tych, którzy się uskarżali na Boską opatrzność, dla tego iż oni zostawali w nędznym stanie, to jest w niewoli pełnéj utrapień.— *A robota twoja bez ręku jest.* Robota twoja niema rączek; albo sens jest: robota twoja jest niegładka i niekształtna, jakby nie rękami ale nogami była zrobiona, i tym sposobem większe jest bluźnierstwo.

10. *Co płodzisz?* Na coś mnie spłodził? Jak jest rzeczą niegodną uskarżać się na rodziców za to, że urodzili, tak na Boga za to że stworzył.—*Niewieście.* Matce.

11. *Twórca jego.* Izraela.— *Pytajcie mię o przyszłe rzeczy.* Chociaż bowiem, jako garncarz glinie, nie

ejus: Ventura interrogate me, super filios meos, et super opus manuum mearum mandate mihi.
12. Ego feci terram, et hominem super eam creavi ego: manus meae tetendérunt coelos, et omni militiae eorum mandavi.
13. Ego suscitavi eum ad justitiam, et omnes vias ejus dirigam: ipse aedificabit civitatem meam, et captivitatem meam dimittet, non in pretio, neque in muneribus: dicit Dominus Deus exercituum.
14. Haec dicit Dominus: Labor Aegypti, et negotiatio Aethiopiae, et Sabaim viri sublimes ad te transibunt, et tui erunt: post te ambulabunt, vincti manicis pergent, et te adorabunt, teque deprecabuntur: tantum in te est Deus, et non est absque te Deus.
15. Vere, tu es Deus absconditus, Deus Israel salvator.
16. Confusi sunt, et erubuerunt omnes: simul abierunt in confusionem fabricatores errorum.
17. Israel salvatus est in Domino salute aeterna: non confundemini, et non erubescetis usque in saeculum saeculi.
18. Quia haec dicit Dominus creans coelos, ipse Deus formans terram, et faciens eam, ipse plastes ejus: non in vanum creavit eam, ut habitaretur, formavit eam: ego Dominus, et non est alius.
19. Non in abscondito locutus sum in loco terrae tenebroso: non dixi semini Jacob: Frustra quaerite me, ego Dominus, loquens justitiam, annuntians recta.
20. Cogregamini, et venite, et accedite simul, qui salvati estis ex gentibus: nescierunt qui levant lignum sculpturae suae, et rogant deum non salvantem.

Pytaycie mię o przyszłe rzeczy, o syniech moich, y o sprawie rąk moich rozkażcie mi.
12. Jam uczynił ziemię, y człowieka na niéy iam stworzył: ręce moie rozciągnęły niebiosa, y wszemu woysku ich rozkazałem.
13. Jam go wzbudził ku sprawiedliwości, y wszytkie drogi iego uprostuię: on zbuduie miasto moie, y więźnie moie wypuści, nie za okup, ani za dary, mówi Pan Bóg zastępów.
14. To mówi Pan: Praca Egypska y kupiectwo Ethyopskie, y Sabaim mężowie wysocy do ciebie przeydą, y twoi będą: za tobą chodzić będą, okowani w okowy póydą, y tobie się kłaniać y modlić będą: Tylko w tobie iest Bóg, a niémasz oprócz ciebie Boga.
15. Zaprawdę tyś iest Bóg skryty, Bóg Izraelów zbawiciel.
16. Zawstydzili się y zasromali wszyscy: społem poszli na zelżywość budownicy błędów.
17. Izrael zbawion iest w Panu zbawieniem wiecznem: nie zawstydzicie się, ani się zasromacie aż na wiek wieku.
18. Bo to mówi Pan, który stworzył niebiosa, sam Bóg który utworzył ziemię y uczynił ią, sam twórca iéy: nie poprożnicy ią stworzył, dla mieszkania utworzył ią: Ja Pan, a niémasz innego.
19. Nie w taiemności mówiłem na mieyscu ziemie ciemnym: nie mówiłem nasieniu Jakobowemu: Próżno mię szukaycie, ia Pan mówiący sprawiedliwość, powiadaiący prawość.
20. Zbierzcie się a przydźcie, y przystąpcie społem którzyście zbawieni z narodów: nie wiedzieli którzy podnoszą drewno rzezania swego, a modlą się bogu niezbawiaiącemu.

---

mam obowiązku zdawać sprawy z zamiarów moich, jednakże przez dobroć moję nie zaniedbam wam otworzyć wyroków moich, jakie postanowiłem względem przedłużenia lub zniesienia waszéj niewoli.—*O syniech moich.* O was, którzy synami moimi jesteście.—*O sprawie rąk moich.* Którą wy jesteście.—*Rozkażcie mi.* Dowiadujcie się od Izajasza i moich proroków.

12. *Wojsku ich.* Gwiazdom.—*Rozkazałem.* Szykując je i rozrządzając.

13. *Jam go wzbudził ku sprawiedliwości.* To jest Cyrusa, żeby sprawiedliwie ukarał okrutnych Chaldejczyków, i od ich tyranii uwolnił wiernych Żydów. Cyrus, jak się wyżéj rzekło, jest typem Chrystusa.—*Miasto moje.* Jeruzalem.— *Więźnie moje.* Uwięziony lud mój, to jest Żydów.— *Nie za okup.* Darmo. Tak się też i stało, jak czytamy I. Ezdr. r. 1, 3.

14. *Praca Egipska.* Pracą nabyte bogactwo kupców Etyopskich, Egipskich, Sabejskich czyli Abissyńskich, które ludzie zamożni i znaczniejsi zebrali, do ciebie, Cyrusie, przejdą z ich właścicielami i prowincyami; pod Cyrusem jednak rozumie prorok Chrystusa i jego zwycięstwo.— *Tylko w tobie jest Bóg.* To co czynisz, czynisz za sprawą i z pobudzenia Bożego, który przez ciebie, jakby biczem swoim, karze owe narody. P. W.

15. *Zaprawdę tyś jest Bóg skryty.* O Chrystusie przedewszystkiem to się mówi, z niejakim wszakże względem do Cyrusa, jakby rzekł: Jako w Cyrusie skrycie Bóg zdziałał zbawienie Żydów, i jakby się w nim ukrył; tak daleko bardziéj w Chrystusie, człowieku ubogim i wzgardzonym, ukryje się bóstwo, które wszakże będzie się przebijało na zewnątrz przez cuda i zbawienie, które przyniesie.

16. *Zawstydzili się.* Babilończycy i inne narody, dla tego że Baal, ich bożek, nie mógł ich obronić; tak czarci i wszyscy rozpostrzeniacze bezbożności i błędów zawstydzeni zostali Chrystusową nauką, upomnieniami i cudami.

17. *Zbawion jest.* Zbawion będzie.— *W Panu.* Z Boskiego dobrodziejstwa i łaski.—*Zbawieniem wiecznem.* Takiem było zbawienie które Chrystus przyniósł; albowiem zbawienie dokonane przez Cyrusa było tylko doczesne.—*Aż na wieki.* To jest, nigdy się nie zawstydzicie.

18. *Nie poprożnicy ją stworzył.* Odprowadzę was znowu do Judei; albowiem nie naprożno ją stworzyłem, żeby miała być pustą.

19. *Nie w tajemności mówiłem.* Jak czarci nieprzyjaciele światłości, którzy w lochach wydawali wyrocznie, tak też o sobie słusznie powiadał Chrystus, Jan 18, 20: *Jam jawnie mówił światu, a w skrytości nicem nie mówił.*—*Próżno mię szukacie.* Nie naprożno szukają Pana, którzy za nim idą; albowiem wiernym swoim wielkie postanowił nagrody. — *Mówiący sprawiedliwość, powiadający prawość.* Wymagający rzeczy świętych, czystych, sprawiedliwych nie zaś nieczystych i występnych, jak czarci.

20. *Zbierzcie się.* Patrz co się rzekło wyż. r. 43, 9, i 41, 1; sens jest: zbierzcie się którzykolwiek sprawy bałwanów bronicie, i przynieście jeśli jakie macie dowody na obronę téj sprawy. — *Którzyście zbawieni*

21. Annuntiate, et venite, et consiliamini simul: Quis auditum fecit hoc ab initio, ex tunc praedixit illud? numquid non ego Dominus, et non est ultra Deus absque me? Deus justus, et salvans non est praeter me.
22. Convertimini ad me, et salvi eritis omnes fines ter. , quia ego Deus, et non est alius.

23. In memetipso juravi: egredietur de ore meo justitiae verbum, et non revertetur,
24. quia mihi curvabitur omne genu, et jurabit omnis lingua. *
25. Ergo in Domino, dicet, meae sunt justitiae et imperium: ad eum venient, et confundentur omnes, qui repugnant ei: * *(Rom. 14, 11)*.
26. In Domino justificabitur, et laudabitur omne semen Israel.

21. Opowiadaycie a przydźcie, y poradźcie się spółem, kto to dał słyszeć od początku, od onego czasu to przepowiedział? izali nie ia Pan, a niémasz więcéy Boga okrom mnie? Boga sprawiedliwego, y zbawiaiącego niémasz oprócz mnie.
22. Nawróćcie się ku mnie, a będziecie zbawione wszytkie kraie ziemie: bom ia Bóg, a niémasz innego.
23. Przysiągłem sam przez się, wynidzie z ust moich słowo sprawiedliwości, a nie wróci się:
24. że się mnie kłaniać będzie wszelkie kolano, y każdy ięzyk przysięgać.
25. A tak w Panie, rzecze, moie są sprawiedliwości y rozkazowanie: do niego przydą, y zawstydzą się wszyscy którzy mu się sprzeciwiaią,
26. W Panu będzie usprawiedliwione, y przechwalać się będzie wszytko nasienie Izraelowe.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 45. w. 14. *Tylko w tobie jest Bóg, a nie masz oprócz ciebie Boga.* Znaczne jest to świadectwo Pisma ś. które pokazuje, iż Syn także jest Bogiem, jako i Ojciec, i jako Bóg prawdziwy ma być chwalony. Bo naprzód prorok powiedział. To mówi Pan: Abyśmy rozumieli, iż nie mówił tego prorok do Boga, ale Bóg Ojciec do Chrystusa: który troszkę przedtém rzekł do tegoż Messyasza: Pójdą do ciebie, i tobie się kłaniać i modlić będą. I przydaje jako LXX tłumacze przełożyli: Iż tylko w tobie jest Bóg, a nie masz oprócz ciebie Boga. Słowa też, w Tobie jest Bóg, właśnie Panu Chrystusowi służą, iż Bóg Ojciec jest w Synie, jako to wyłożył Ambrosius lib. de fide c. 2. Epipha. contra hereses c. 57, i w Chrystusowém człowieczeństwie jest Boska persona, jako pisze Epiphanius tamże, i Cyrillus in lib. 1, in Joan. c. 15. A owo słówko, Tylko, znaczy że w samym Chrystusie jest Bóg osobą swoją złączony, bo w inszych ludziach jest przez łaskę, ale w Chrystusie jest cieleśnie Colos. 2, v. 9, to jest istotnie osobą swoją zjednoczony, gdy Bóg stał się człowiekiem. Słusznie też i to rzeczono Synowi: Nie masz Boga oprócz ciebie. A to dla jednéj natury, bo i Ojciec nie jest Bóg bez Syna, i nie jest inszym Bogiem od Syna, jako wyłożył Nazianzenus orat. 42, i Hieron. in Isa. który też przydaje, iż słusznie Pana Chrystusa zowie Bogiem zakrytym, a to dla tajemnice wcielenia jego. Bo Pan Chrystus jest on Bóg który się okazał w ciele, jako greckie egzemplarze mają. I. Tim. 3, ver. 16. Jest onym żywotem, który był u Ojca i okazał się nam. I. Joan. 1, v. 2. Jest oném słowem, które było u Boga, i było Bogiem, a potém stało się ciałem, Joan. 1, co nic inszego nie jest, jedno że Pan Chrystus onym jest Bogiem zakrytym w ciele, jako go tu Bóg Ojciec zowie. Zowie tu jeszcze Messyasza Bogiem Izraelskim zbawicielem, co się znaczy: Jezus, który jest zbawicielem Izraelskim, w Dzie. 13, v. 23, i tak to wykłada Tertul. contra Praxeam, c. 13. Eusebius lib. 5. Demonstrat. Evangel. c. 6. Hilarius lib. 4, de Trinit. który też pisze iż Paweł ś. naśladował Izajasza, gdy mówi 2, Cor. 9, v. 19. Był Bóg w Chrystusie świat sobie jednając, i Colos. 2, v. 9. W nim mieszka wszystka zupełność Bóstwa cieleśnie. Fałszują te słowa prorockie Żydowie i z nimi nowochrzczeńcy, powiadając, że to rzeczono jest do Jeruzalem, i dla tego słowa, Ciebie, Tobie, czynią feminini generis. Ale to są żydowskie wymysły, którzy to punktami swemi odmienili. Żydowie bowiem Massajetowie dopiero we czterysta siedmdziesiąt i kilka lat po narodzeniu Pańskiém, przydali punkty do pisma według woli swéj, a na złość Chrześcijanom, słowa o Bóstwie Chrystusowém zepsować chcieli. Wszakże to i przedtém czytali in masculino genere, nie tylko Hieronim ś. ale i żydowskich rabinów wielu, z których niektórzy to o Cyrusie wykładali. Aleć i rzecz sama to wyświadcza: bo one słowa, „prawdziwie, tyś jest Bóg zakryty, Bóg Izraelski", żadnym sposobem Jeruzalem nie służą, chybaby kto chciał Jeruzalem nazwać Bogiem. Ani mogą być per exclamationem do Boga Ojca obrócone, ponieważ te słowa z pierwszemi do jednéj modlitwy należą, którą mamy

z narodów. Którzyście się z pogan nawrócili do Chrystusa.—*Nie wiedzieli.* Jakby rzekł: Napróżno ich wyzywam do bronienia sprawy bałwanów: wiem bowiem że wszyscy ze mną powiedzą, iż wszyscy bałwochwalcy są ślepi i głupi.
21. *Opowiadajcie.* Połączcie rozmowy i rady, iżby co jednemu nie przyjdzie, drugi nastręczył w prawie boskości bałwanów. —*Kto to dał słyszeć?* Pomyślcie, kto przepowiedział, że Żydzi mieli być uwolnieni z Babilonu przez Cyrusa, i kto to w rzeczy saméj uczynił.
23. *Słowo sprawiedliwości.* Słowo które jest prawdziwą sprawiedliwością; słowo najsprawiedliwsze i najsłuszniejsze.

24. *Przysięgać.* Ludzie bowiem na tego zwykli przysięgać, kogo uważają za Boga, iż jest mścicielem wiarołomstwa. P. W.
25. *A tak w Panie.* Albo sens jest: wszelki język rzecze: moje sprawiedliwości są w Panu, gdyż ich źródłem i sprawcą jest Bóg. Albo, wszelki język będzie przysięgał i mówił, *w Panu,* tak iżby *w Panu* była formuła przysięgającego. Owszem wszelki język rzecze, że Bogu się należy chwała sprawiedliwości i panowanie. Powiada *moje,* gdyż to są słowa mówiącego Boga. Albo, Chrystus rzecze: moje sprawiedliwości i panowanie są w Panu, to jest, od Boga Ojca, od którego mam to, iż jestem sprawiedliwym i usprawiedliwiającym, i że rządzę kościołem. Albo jakby rzekł: Wszelki wierny swoim językiem rzecze, *w Panu,* to jest chwaląc Pana rzecze: moje są sprawiedliwości Ewangelii, mojém jest panowanie i królestwo Chrystusowe, moim jest jego kościoł, nie żydowskim. Albo nareszcie zdanie jest: przy mnie stoi sprawiedliwość, nie przy bałwanach, o których boskości spór się toczył.—*Do niego.* Chrystusa Pana.
26. *W Panu.* U Pana, od Pana, albo przed Panem. —*Będzie usprawiedliwione.* Przez żywą wiarę i Sakramenta. Albo sens jest: Będą usprawiedliwieni, to jest, za sprawiedliwych jawnie będą uznani. — *Przechwalać się będzie wszystko nasienie Izraelowe.* Od wszystkich, tak iż nawet odrzuceni mają mówić: *Oto jako policzeni są między syny Boże, i między świętymi dział ich jest.* Mądr. r. 5, 5.

mówić do Chrystusa, jako też tu Hieronim ś, dowodzi. Aleć heretycy wolą z Żydami przestawać przeciw Panu Chrystusowi, niż z kościołem Bożym Pismo ś. wykładać.

24. *Że się mnie kłaniać będzie wszelkie kolano.* Te słowa jako Izajasz ś. pisze, Bóg Izraelski mówił: a Paweł ś. do Rzym. 14, v. 11, pisze iż to mówił Pan Chrystus. A tak z nauki Pawła ś. Chrystus jest Bogiem Izraelskim, i ma być chwalony za Boga onego jedynego Izraelskiego, który to sobie a nikomu inszemu obiecował pod przysięgą, iż mu się miało wszystkie kolano kłaniać jako prawdziwemu Bogu Izraelskiemu. Przetóż jasna jest bezbożność heretyków, którzy nie chcą Pana Chrystusa za Boga Izraelskiego chwalić, bo to czynią przeciw jasnemu Pismu ś.

CAPUT XLVI.

1. Confractus est Bel, contritus est Nabo; facta sunt simulacra eorum bestiis et jumentis, onera vestra gravi pondere usque ad lassitudinem.
2. Contabuerunt, et contrita sunt simul; non potuerunt salvare portantem, et anima eorum in captivitatem ibit.
3. Audite me, domus Jacob et omne residuum domus Israel, qui portamini a meo utero, qui gestamini a mea vulva.
4. Usque ad senectam ego ipse, et usque ad canos ego portabo: ego feci, et ego feram: ego portabo, et salvabo.
5. Cui assimilastis me, et adaequastis, et comparastis me, et fecistis similem?
6. Qui confertis aurum de sacculo, et argentum statera ponderatis, conducentes aurificem, ut faciat deum, et procidunt, et adorant.
7. Portant illum in humeris gestantes, et ponentes in loco suo, et stabit, ac de loco suo non movebitur: sed et, cum clamaverint ad eum, non audiet, de tribulatione non salvabit eos. *(Bar. 6, 25).*
8. Mementote istud, et confundamini: redite praevaricatores ad cor.
9. Recordamini prioris saeculi, quoniam ego sum Deus, et non est ultra Deus, nec est similis mei:
10. annuntians ab exordio novissimum, et ab initio, quae necdum facta sunt, dicens: Consilium meum stabit, et omnis voluntas mea fiet:
11. vocans ab oriente avem, et de terra lon-

ROZDZIAŁ 46.

O upadku bałwochwalstwa i upominaniu Żydów do pokuty.

1. Złaman iest Bel, skruszon iest Nabo: stały się bałwany ich bestiam y bydlętom, brzemiona wasze ciężkiéy wagi aż do zmordowania.
2. Spruchniały y skruszyły się spółem: nie mogły zbawić noszącego, a dusza ich w niewolą póydzie.
3. Słuchaycie mię domie Jakobów, y wszytek ostatku domu Izraelowego, wy których nosi żywot móy, których piastuie łono moie.
4. Aż do starości ia sam, y aż do szedziwości ia nosić będę: iam uczynił, ia téż poniosę: ia piastować będę y zbawię.
5. Komuście mię przyrównali y przypodobali, y przymierzyli y podobnym uczynili?
6. Którzy znosicie złoto z worka, a śrebro na szali ważycie: naymuiąc złotnika aby uczynił boga, y upadaią y kłaniaią się.
7. Noszą go na ramionach dźwigaiąc y stawiaiąc na mieyscu iego: y będzie stał, a nie ruszy się z miéysca swego: ale gdy zawołaią do niego, nie usłyszy: nie wybawi ich z utrapienia.
8. Pomnicie na to, a wstydaycie się: nawróćcie się przestępnicy do serca.
9. Pomnicie na piérwszy wiek, żemci ia iest Bóg, a niémasz więcéy Boga, y niémasz mnie podobnego:
10. który opowiadam z piérwu ostatnią rzecz: a z początku to co się iescze nie stało, mówiąc: Rada moia stać będzie, y stanie się wszytka wola moia:
11. który wzywam ze wschodu słońca ptaka,

R. 46.—1. *Bel.* Bel czyli Beel, Baal lub Belus, był Nemrod założyciel i pierwszy król Babilonu i ojciec Nina, czczony potém za Boga przez Babilończyków.—*Nabo.* Drugi bałwan Babilończyków, tak nazwany dla tego że wydał wyrocznie; *nabo* bowiem po hebrajsku i chaldejsku to samo jest co *proroctwo* albo *wróżbiarstwo*, jak powiada ś. Hieronim. W tych przedniejszych bałwanach Chaldejczyków, które miały być skruszone przez Cyrusa, oznacza Izajasz, że przez Chrystusa obalonem zostanie bałwochwalstwo.—*Stały się... bestyom.* To jest oddane są bestyom; albowiem gdy bydlęta nosiły na grzbiecie swoim bałwany, które się gdzieindziej przenosiły, miały je jako niewolników w swojém ręku i mocy.—*Brzemiona wasze.* Bałwany wasze, któremi bydlęta albo wy byliście obciążeni.

2. *Nie mogły zbawić noszącego.* Albowiem bydlę upadało pod ciężarem, i one się pokruszyły. —*Dusza ich w niewolą pójdzie.* I same bałwany do niewoli się dostały razem ze swoimi czcicielami.

3. *Wszystek ostatku.* Wszyscy pozostali z niewoli.—*Których nosi żywot mój.* Których ja we wnętrznościach mojego miłosierdzia z uczuciem macierzyńskiém noszę.

4. *Aż do starości.* Jakby rzekł: Matki przez niewiele miesięcy noszą płód w żywocie, i przez niewiele lat w objęciach niemowlę swoje; ja zaś wiernych moich aż do starości.—*Ja sam.* Będę was nosił.—*Jam uczynił.* Jam was zrodził, jam żywił, wychował i wzrost dał.—*Ja też poniosę.* I na potém nosić będę, aż do waszéj starości.

5. *Komuście mię przyrównali?* Wyrabiając bałwana jakby boga innego, mnie podobnego i równego. Patrz roz. 40, 18.

6. *Którzy znosicie złoto.* Patrzcie, co znaczą wasi bogowie, których zebrawszy materyał sami tworzycie, a potém się im kłaniacie.

8. *Wstydajcie się.* Że tego rodzaju bogów czcicie.—*Nawróćcie się przestępnicy do serca.* LXX. *czyńcie pokutę którzyście błądzili, nawróćcie się z serca.*

9. *Pomnijcie na pierwszy wiek.* Jak wiele obiecywałem, przepowiadałem i czyniłem ojcom waszym; tam ujrzycie, żem ja jest Bogiem waszym, którego czcili ojcowie wasi.

10. *Który opowiadam z pierwu ostatnią rzecz.* Który przepowiadam z góry co się stać ma w dalekiéj przyszłości.—*A z początku.* Jest powtórzenie tego samego zdania.

11. *Który wzywam ze wschodu słońca ptaka.* Cy-

ginqua virum voluntatis meae, et locutus sum, et adducam illud: creavi, et faciam illud.

12. Audite me duro corde, qui longe estis a justitia.

13. Prope feci justitiam meam, non elongabitur, et salus mea non morabitur. Dabo in Sion salutem, et in Israel gloriam meam.

a z dalekiéy ziemie męża woléy moiéy; y rzekłem, a przywiodę to: utworzyłem, a uczynię to.

12. Słuchaycie mię twardego serca, którzyście daleko od sprawiedliwości.

13. Przybliżyłem sprawiedliwość moię, nie oddali się, a zbawienie moie nie omieszka. Dam na Sionie zbawienie, a w Izraelu sławę moię.

CAPUT XLVII.

ROZDZIAŁ 47.

O upadku Babilonu za karę jego pychy i okrucieństwa względem Żydów.

1. Descende, sede in pulvere virgo filia Babylon, sede in terra: non est solium filiae Chaldaeorum, quia ultra non vocaberis mollis et tenera.

2. Tolle molam, et mole farinam: denuda turpitudinem tuam, discooperi humerum, revela crura, transi flumina.

3. Revelabitur ignominia tua, et videbitur opprobrium tuum: ultionem capiam, et non resistet mihi homo. *(Nahum 3, 5).*

4. Redemtor noster, Dominus exercituum nomen illius, sanctus Israel.

5. Sede tacens, et intra in tenebras, filia Chaldaeorum: quia non vocaberis ultra domina regnorum.

6. Iratus sum super populum meum, contaminavi hereditatem meam, et dedi eos in manu tua: non posuisti eis misericordias, super senem aggravasti jugum tuum valde.

7. Et dixisti: In sempiternum ero domina: non posuisti haec super cor tuum, neque recordata es novissimi tui.

8. Et nunc audi haec delicata, et habitans confidenter, quae dicis in corde tuo: Ego sum, et non est praeter me amplius: non sedebo vidua, et ignorabo sterilitatem. *(Apoc. 18, 7).*

1. Zstąp, usiądź w prochu panno córko Babilońska, siedź na ziemi: niéma stolice córka Chaldeyska, bo cię iuż więcéy nie będą zwać piesczoną y kochanką.

2. Weźmi żarna, a miel mąkę, obnaż sromotę twoię, odkriy plecy, okaż goleni, brni y przez rzéki.

3. Odkryie się sromota twoia, a będzie widziana hańba twoia: pomstę wezmę, a nie zastawi mi się człowiek.

4. Odkupiciel nasz, Pan zastępów imię iego, święty Izraelów.

5. Siedź milcząc, a wnidź w ciemności córko Chaldeyska: bo cię nie będą więcéy zwać Panią królestw.

6. Rozgniewałem się na lud móy, splugawiłem dziedzictwo moie, y dałem ie w ręce twoie, nie okazałaś im miłosierdzia, na starca obciążałaś brzemię twoie barzo.

7. Y mówiłaś: Na wieki będę panią: Nie przypuściłaś tego do serca twego: aniś wspomniała na ostateczne rzeczy twoie.

8. A tak teraz słuchay tego roskosznico, y mieszkaiąca bespiecznie, która mówisz w sercu twoim: Ja iestem, a oprócz mnie niémasz więcéy: nie będę siedziéć wdową ani uznam niepłodności.

rusa, spieszącego i lecącego jakby ptak.—*Od wschodu.* Z Persyi, która jest na wschód od Babilonu. — *Męża woléj mojéj.* Który do skutku doprowadzi wolą moję.— *Rzekłem.* Przepowiedziałem że się to stanie, i stanie się. — *Utworzyłem.* Utworzę; czas przeszły zamiast przyszłego.

12. *Słuchajcie mię.* Żydzi, którzy jesteście w Babilonie.—*Którzyście daleko od sprawiedliwości.* Którzyście odpadli od Boga, cnoty, świętości i sprawiedliwości. Albo raczéj, którzy mię obwiniacie o niedotrzymanie wiary, gdy dalekimi jesteście od otrzymania onéj sprawiedliwości, to jest, onéj wolności którą wam tyle razy obiecałem.

13. *Przybliżyłem sprawiedliwość moję.* Oto bowiem Cyrus, jako ptak zaraz przyleci, który dopełni mojéj sprawiedliwości, to jest mojego przyrzeczenia, i was oswobodzi z niewoli.—*Na Syonie.* Syonowi; tak *w Izraelu*, to jest, Izraelowi. — *Sławę moję.* To bowiem wyzwolenie Izraela było chwalebném i wielkiém.

R. 47.— 1. *Zstąp.* Z królewskiego tronu twojego. Przemawia bowiem do Babilonu, który ma być zburzony, jako do królowéj, zrzuconéj z tronu i doprowadzonéj do stanu niewolniczego.—*Usiądź w prochu.* Na wzór niewolnic i będących w żałobie. — *Panno córka Babilońska.* O Babilonie słaby i delikatny, nakształt panny. — *Córka Chaldejska.* Zowie się Babilon córką Chaldejską, dla tego że od nich założony, lub odbudowany. Córka, dla tego że delikatny; Chaldejska dla tego że w Chaldei leżący.—*Nie będą zwać pieszczoną.* Gdyż na przyszłość będziesz musiała nosić ciężkie jarzmo niewoli.

2. *Weźmij żarna.* Obowiązkiem niewolników i niewolnic było obracać żarna. — *Obnaż sromotę twoję.* Zakasz łokcie i obnaż ramiona, żebyś bez przeszkody mogła obracać żarna.

3. *Odkryje się sromota twoja.* Nagość twoja. Nie będziesz miała czém okryć nagości twojéj. — *Hańba twoja.* To co jest hańbą odkryć.

4. *Odkupiciel nasz.* Uczyni to Bóg, który nas niegdyś wybawił z Egiptu, a potém wybawi z Babilonu.

5. *Siedź milcząc.* Jak zwykli w smutku i żałobie będący.—*Wnijdź w ciemności.* Niewoli i więzienia.

6. *Rozgniewałem się na lud mój.* Gdy rozgniewawszy się na lud móy, chciałem go nieco ukarać, ty przebrałaś miarę pastwiąc się nad nim.—*Splugawiłem dziedzictwo moje.* Odrzuciłem lud mój, jako rzecz plugawą, i dopuściłem żeby jego kraj był spustoszony.—*Na starca obciążałaś brzemię.* Nie przepuściłaś starości i siwiźnie.

7. *Na wieki będę panią.* Drugi występek Babilonu, pycha i wyniosłość. — *Nie przypuściłaś tego do serca twego.* To jest, że Izrael jest moim ludem, iż był tobie wydany na karanie, nie zaś na pastwienie się.— *Ostateczne rzeczy twoje.* Na to, co tobie zdarzyć się mogło, i w rzeczy saméj się zdarzy.

8. *Mieszkająca bezpiecznie.* Wolna od wszelkiéj bo-

9. Venient tibi duo haec subito in die una, sterilitas et viduitas: universa venerunt super te propter multitudinem maleficiorum tuorum, et propter duritiam incantatorum tuorum vehementem. *(Infr. 51, 19).*

10. Et fiduciam habuisti in malitia tua, et dixisti: Non est, qui videat me; sapientia tua et scientia tua haec decepit te. Et dixisti in corde tuo: Ego sum, et praeter me non est altera.

11. Veniet super te malum, et nescies ortum ejus, et irruet super te calamitas, quam non poteris expiare: veniet super te repente miseria, quam nescies.

12. Sta cum incantatoribus tuis et cum multitudine maleficiorum tuorum, in quibus laborasti ab adolescentia tua, si forte quid prosit tibi, aut si possis fieri fortior.

13. Defecisti in multitudine consiliorum tuorum: stent, et salvent te augures coeli, qui contemplabantur sidera, et supputabant menses, ut ex eis annuntiarent ventura tibi.

14. Ecce facti sunt quasi stipula, ignis combussit eos: non liberabunt animam suam de manu flammae, non sunt prunae, quibus calefiant, nec focus, ut sedeant ad eum.

15. Sic facta sunt tibi in quibuscumque laboraveras: negotiatores tui ab adolescentia tua, unusquisque in via sua erraverunt, non est, qui salvet te.

9. Przyidą na cię te dwie rzeczy nagle dnia iednego, niepłodność y wdowstwo. Wszytko przyszło na cię dla mnóstwa czarów twoich, y dla wielkiego zatwardzenia czarowników twoich.

10. A ufałaś złości twéy, y mówiłaś: Niémasz ktoby mię widział, umieiętność twoia y mądrość ta cię zdradziła. Y mówiłaś w sercu twoim: Jam iest, a oprócz mnie niémasz inszéy.

11. Przyidzie na cię złe, a nie zwiész zkąd się weźmie, y przypadnie na cię ucisk, którego nie będziesz mogła zmyć: przyidzie na cię nagła nędza, któréy nie zwiész.

12. Stańże z czarowniki twémi, y z mnóstwem czarów twoich, w którycheś się pracowała od młodości twoiey, ieślić snadź co pomoże, abo ieśli możesz bydź silnieyszą.

13. Ustałaś w mnostwie rad twoich, niechże staną a zbawią cię, praktykarze niebiescy, którzy patrzali na gwiazdy y rachowali księżyce, aby z nich opowiadali co na cię miało przyść.

14. Oto się stali iako słoma, ogień ie popalił: nie wybawią dusze swéy z ręki płomienia, niémasz węgla przy którymby się ogrzali, ani komina aby przy nim siedzieli.

15. Takci się stało w czymeśkolwiek pracowała: kupcy twoi od młodości twoiéy każdy zbłądził na drodze swoiéy, niemasz ktoby cię wybawił.

CAPUT XLVIII. — ROZDZIAŁ 48.

O przypominaniu Żydom dobrodziejstw Bożych, o obietnicach dobrodziejstw nowych, i t. d.

1. Audite haec, domus Jacob, qui vocamini nomine Israel, et de aquis Juda existis, qui juratis in nomine Domini, et Dei Israel recordamini non in veritate, neque in justitia.

2. De civitate enim sancta vocati sunt, et super Deum Israel constabiliti sunt: Dominus exercituum nomen ejus.

1. Słuchaycie tego domie Jakobów, którzy się nazywacie imieniem Izraelowym, y wyszliście z wód Judzkich, którzy przysięgacie przez imię Pańskie, a Boga Izraelskiego wspominacie nie w prawdzie, ani w sprawiedliwośći.

2. Bo od miasta świętego nazwani są, a na Bogu Izraelowym umocnieni są: Pan zastępów imię iego.

jaźni. —*Oprócz mnie nie masz więcéj.* To jest, niema na świecie miasta bogatszego lub szczęśliwszego odemnie. —*Nie będę siedzieć wdową.* Pozbawioną i owdowiałą z bogactw i ludu.—*Ani uznam niepłodności.* Zawsze będę wydawała wielkie mnóstwo ludu.

9. *Dla mnóstwa czarów twoich.* Trzeci grzech Babilończyków, że byli oddani czarom i wróżbom.—*Zatwardzenia czarowników twoich.* Przez które czarownicy zatwardzali Babilończyków swojemi wyroczniami.

10. *Ufałaś złości twéj.* Śmiało zło czyniłaś, nie lękając się Boga i jego zemsty. —*Nie masz ktoby mię widział.* Albo Bóg moich grzechów nie widzi, albo o nie niedba. — *Umiejętność twoja.* Astrologia sądowa, twoje wróżbiarstwo zawiodło ciebie; obiecywałaś bowiem sobie pomyślność, a wpadniesz w największą nędzę.

11. *Nie zwiesz* (nie będziesz wiedziała) *zkąd się weźmie.* Zkąd i kiedy przyjdzie.—*Zmyć.* Umknąć, odwrócić przez obmycie.

12. *Stańże z czarowniki.* Jest sarkazm, czyli naśmiewanie się, jakby rzekł: Niechaj ciebie wybawią czarownicy twoi, do których przystałaś, i od których przez długi czas uczyłaś się ich czarów.

13. *Praktykarze niebiescy.* Wieszczki, astrologowie.

14. *Stali się jako słoma.* W pożarze Babilonu tak się wszystko spali i astrologowie twoi, iż nawet węglli nie pozostanie, żeby się kto przy nich mógł ogrzać, lecz wszystko się obróci w proch i popiół.

15. *Tak ci się stało.* Taki koniec mieć będą te wszystkie rzeczy, około których pracowałaś, a mianowicie miasto i ozdoby jego, także wieszczki i ich wróżbiarstwo. —*Kupcy twoi.... każdy zbłądził na drodze swojéj.* Trzymając się swojego sposobu postępowania zbłądzili.— *Niemasz ktoby cię wybawił.* Zwodniczemi onemi sztukami nie mogą ci pomódz.

R. 48. — 1. *Którzy się nazywacie imieniem Izraelowém.* Którzy się chlubicie ojcem waszym Jakóbem, od którego wszakże obyczajami i świętością daleko odchodzicie. —*Wyszliście z wód Judzkich.* To jest z nasienia.—*Przysięgacie.* Patrz co się rzekło wyż. r. 45, w. 24. —*Boga Izraelskiego wspominacie.* Często w mowie używacie i opowiadacie. —*Nie w prawdzie, ani w sprawiedliwości.* Albo fałszywie przysięgając, albo religią prawdziwego Boga powierzchownie tylko zachowując, i kalając ją wielu ciężkiemi zbrodniami. Jestto to samo co powiadał Chrystus, Mat. 15, 8: *Ten lud czci mię wargami, ale serce ich daleko jest odemnie.* Patrz wyż. r. 29, 13.

2. *Bo od miasta świętego nazwani są.* To jest, słu-

3. Priora ex tunc annuntiavi, et ex ore meo exierunt, et audita feci ea: repente operatus sum, et venerunt.
4. Scivi enim, quia durus es tu, et nervus ferreus cervix tua, et frons tua aerea.
5. Praedixi tibi ex tunc, antequam venirent, indicavi tibi, ne forte diceres: Idola mea fecerunt haec, et sculptilia mea et conflatilia mandaverunt ista.
6. Quae audisti, vide omnia: vos autem num annuntiastis? Audita feci tibi nova ex tunc, et conservata sunt quae nescis:
7. nunc creata sunt, et non ex tunc, et ante diem, et non audisti ea, ne forte dicas: Ecce ego cognovi ea.
8. Neque audisti, neque cognovisti, neque ex tunc aperta est auris tua: scio enim, quia praevaricans praevaricaberis, et transgressorem ex utero vocavi te.
9. Propter nomen meum longe faciam furorem meum, et laude mea infrenabo te, ne intereas.
10. Ecce, excoxi te, sed non quasi argentum: elegi te in camino paupertatis.* *(Supr. 42, 8).*
11. Propter me, propter me faciam, ut non blasphemer, et gloriam meam alteri non dabo.*

3. Piérwsze rzeczy oznaymiłem od onego czasu, y z ust moich wyszły, y dałem ie słyszeć: nagle uczyniłem, y przyszły.
4. Bom wiedział żeś ty twardy, y żyła żelazna szyia twoia, a czoło twoie miedziane.
5. Opowiedziałem ci zrazu: piérwéy niźli przyszło oznaymiłem ci, abyś snadź nie rzékł: Bałwany moie to uczyniły, a ryciny moie y liciny roskazały to.
6. Coś słyszał, obacz wszytko: a wy azaście opowiadali? Dałem ci słyszéć nowiny od onego czasu, y zachowano iest czego niewiész:
7. teraz stworzone są, a nie od onego czasu y przededniem a niesłychałeś ich, abyś snadź nie rzékł: Otom ia wiedział o nich.
8. Aniś słyszał, ani wiedział, ani od onego czasu otworzone iest ucho twoie: wiém bowiem iż występuiąc wystąpisz, y przestępnikiem z żywota nazwałem cię.
9. Dla imienia mego oddalę zapalczywość moię: a chwałą moią okiełznam cię, abyś nie zaginął.
10. Oto wypławiłem cię, ale nie iako śrébro, obrałem cię w piecu ubóstwa.
11. Dla mnie, dla mnie uczynię abych nie był bluźnion: a chwały moiéy nie dam innemu.

chajcie, wy którzy sobie obiecujecie wszelkie bezpieczeństwo, dla tego że mieszkacie w świętém mieście Salem, któremu P. Bóg niezmiernie sprzyja; jakby rzekł: ta chwała i ufność jest próżna, jeśli niema prawdziwéj religii, sprawiedliwości i cnoty. *Wielka jest rzecz być chrześcijaninem*, powiada ś. Hieronim, *nie zaś nim się nazywać.—Pan zastępów imię jego.* Tém imieniem Żydzi bardzo się chlubili: słusznie, gdyby wiernie trwali we czci jego.

3. *Pierwsze rzeczy oznajmiłem od onego czasu.* To co już dawniéj się spełniło, niegdyś przepowiedziałem. Tak samo, powtarza, spełnią się i te rzeczy które obecnie przepowiadam, a to jest niezbitym dowodem mojéj boskości i opatrzności.—*Nagle.* Gdy już groziło niebezpieczeństwo dałem pomoc, i to co obiecałem w rzeczy saméj spełniłem.

4. *Bom wiedział.* W hebr., jak przekładają Pagninus i Watablus, jest: *już wiedziałem że jesteś twardym;* jakby rzekł: Tyle razy to powtarzam, gdyż znam twardość twojego serca, upor i bezczelność twoję.

6. *Coś słyszał, obacz wszystko.* Widzicie, że się spełniło wszystko coście słyszeli ode mnie i moich proroków. — *A wy azaście opowiadali?* Azaliż sami codziennie tego nie oznajmujecie i nie wspominacie, gdy obchodzicie uroczyste święta ustanowione na ich pamiątkę; naprzykład, Wielkanoc na pamiątkę wybawienia z Egiptu, i t. d.? Albo sens jest: azali kto ze czcicieli bałwanów mógł to przewidzieć?— *Dałem ci słyszeć nowiny.* Nie przywodzę na przekonanie rzeczy dawnych, lecz oznajmuję nowe, które mam uczynić przeciwko Babilończykom. — *Od onego czasu.* W hebrajskim, chaldejskim i LXX jest, *odtąd.* Jedno i drugie prawdziwe, albowiem i dawniéj był groził, i teraz znowu strofuje przez proroków.

7. *Teraz stworzone są.* Teraz są przeze mnie postanowione, teraz wydany jest wyrok przeze mnie o zburzeniu Babilonu, teraz gdy to przez Izaijasza przepowiadam.— *A nie od onego czasu.* Objaśnia się ten wiersz przekładem LXX, który tak ma: *Teraz się dzieją, a nie dawniéj, i nie słyszałeś o nich w dniach poprzedzających.* Przeto *od onego czasu* to samo jest co *dawniéj.* —*I przededniem.* Przede dniem tym nie słyszałeś o tych rzeczach, jak przekłada Pagninus, to jest, ani od bałwanów ani zkądinąd.

8. *Ani od onego czasu otworzone jest ucho twoje.* Jest powtórzenie tegoż samego zdania; sens jest: tych rzeczy nigdy nie słyszałeś, ani *od onego czasu,* to jest, od dawna. —*Wiem bowiem.* Po tyle razy tobie wrażam te znaki bóstwa mojego, gdyż wiem że się masz przeniewierzyć i odpaść w bałwochwalstwo.— *Z żywota.* Już od urodzenia i początku, gdym ciebie wybrał na lud mój.

9. *Dla imienia mego.* Chociaż masz być przeniewiercą i przestępcą, pomimo to jednak wybawię ciebie z niewoli *dla imienia mego*, to jest, żeby go poganie nie bluźnili, jeśli ujrzą iż zostawuję lud mój w niewoli.—*Zapalczywość moję.* Przez którą cię karać będę podczas niewoli. —*Chwałą moją okiełzam cię, abyś nie zginął.* Wielkiemi dobrodziejstwami ciebie obdarzę, któremi jako wędzidłem trzymać cię będę, żebyś nie leciał na zgubę. Dobrodziejstwa zowią się *chwałą*, gdyż nic tak nie zaleca książąt jak dobrotliwość, która poddanych okiełzywa, i zmusza ich kochać, chwalić i im być uległymi. Tę zaś dobrotliwość względem swoich okazał Bóg, nie tylko w tenczas gdy ich wybawił, lecz także gdy dopuścił, żeby zostali uprowadzeni do niewoli; albowiem utrapienie ono powściągnęło zbytek i rozkosz, i jakby uzdę włożyło na niesforne namiętności Żydów. Sens więc jest: będę cię trapił niewolą Babilońską, iżbyś wyćwiczony nieszczęściami wrócił do zdrowia i rozsądku, z czego będzie chwała imieniowi memu.

10. *Ale nie jako srebro.* Które się wypala w gorącym piecu, iżby się oddzieliło od obcych pierwiastków; ja zaś nie wypalałem ciebie najcięższemi utrapieniami, lecz tylko lekkiemi, jakiemi są ubóstwo i niewola Babilońska.—*Obrałem cię.* Jako w piecu, po oddzieleniu żużli, wybiera się czyste srebro.

11. *Dla mnie.* Patrz w. 9.—*Abym nie był bluźnion.* Od pogan, którzy mogliby mówić, że Bóg Żydowski jest niemocnym, albo niewiernym, albo okrótnym, który dopuszcza swoich tak dalece trapić. —*Chwały mojéj nie dam innemu.* Nie dopuszczę, żeby się bałwany wydawały odemnie potężniejszemi.

12. Audi me, Jacob et Israel, quem ego voco: Ego ipse, ego primus, et ego novissimus. *
13. Manus quoque mea fundavit terram, et dextera mea mensa est coelos: ego vocabo eos, et stabunt simul. * (*Supr. 41, 4.—44, 6. Apoc. 1, 8.*)
14. Congregamini omnes vos, et audite: quis de eis annuntiavit haec? Dominus dilexit eum, faciet voluntatem suam in Babylone, et brachium suum in Chaldaeis.
15. Ego, ego locutus sum, et vocavi eum: adduxi eum, et directa est via ejus.
16. Accedite ad me, et audite hoc: non a principio in abscondito locutus sum: ex tempore, antequam fieret, ibi eram, et nunc Dominus Deus misit me, et spiritus ejus.
17. Haec dicit Dominus redemtor tuus sanctus Israel: Ego Dominus Deus tuus docens te utilia, gubernans te in via, qua ambulas.
18. Utinam attendisses mandata mea, facta fuisset sicut flumen pax tua, et justitia tua sicut gurgites maris,
19. et fuisset quasi arena semen tuum, et stirps uteri tui ut lapilli ejus: non interisset, et non fuisset attritum nomen ejus a facie mea.
20. Egredimini de Babylone, fugite a Chaldaeis, in voce exultationis annuntiate, auditum facite hoc, et efferte illud usque ad extrema terrae. Dicite: Redemit Dominus servum suum Jacob. (*Jer. 51, 6.*)
21. Non sitierunt in deserto, cum educeret eos: aquam de petra produxit eis, et scidit petram, et fluxerunt aquae. (*Exod. 17, 6.*)
22. Non est pax impiis, dicit Dominus. (*Infr. 57, 21.*)

12. Słuchay mię Jakobie, y Izraelu, którego ia wołam: Jam sam, iam piérwszy, y iam ostateczny.
13. Ręka téż moia założyła ziemię, a prawica moia rozmierzyła niebiosa: ia ich zawołam, y staną spółem.
14. Zbierzcie się wy wszyscy, a słuchaycie: kto z nich opowiedział to? Pan go umiłował, uczyni wolą swą w Babilonie, a ramię swoie w Chaldeyczykach.
15. Ja, ia mówiłem y zawołałem go: przywiodłem go y zdarzyła się droga iego.
16. Przystąpcie do mnie a słuchaycie tego: nie z początku w taiemności mówiłem: od czasu niźli się stało, byłem tam: y teraz Pan Bóg posłał mię, y duch iego.
17. To mówi Pan odkupiciel twóy święty Izraelów: Ja Pan Bóg twóy, który cię uczę pożytecznych rzeczy: y sprawuię cię na drodze którą idziesz.
18. Obyżeś był pilen przykazań moich: stałby się był pokóy twóy iako rzeka, a sprawiedliwość twoia iako wały morskie,
19. y byłoby nasienie twoie iako piasek, a płód żywota twego iako kamyczki iego: nie zginęłoby było, aniby było starte imię iego od oblicza mego.
20. Wynidźcie z Babilonu, uciekaycie od Chaldeyczyków. Głosem wesołym oznaymuycie: rozsławiaycie to, y roznoście to aż na kraie ziemie. Mówcie: Odkupił Pan sługę swego Jakoba.
21. Nie pragnęli na puszczy, gdy ie wywodził: wodę z skały wywiódł im, y rozciął opokę, y wypłynęły wody.
22. Niémasz pokoiu niezbożnym, mówi Pan.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 48. w. 16. *A teraz Pan Bóg posłał mię i duch jego.* Tu jako mówi Hieronim ś. krótkiemi słowy pokazał tajemnicę Boga w Trójcy jedynego, i wcielenia Syna Bożego. Bo te słowa mówi Bóg, co się pokazuje z przeszłych słów gdy mówi, Jam pierwszy i Jam ostateczny; i przydaje: Od onego czasu niżli się stało byłem tam: to jest, niżli się stało niebo i ziemia. A zatém mówi: I teraz Pan Bóg posłał mię. Co się też inaczéj nie może rozumieć, jedno iż tenże Bóg mówi, który pierwsze słowa mówił: A tak tu masz trzech. Naprzód jest ten który się powiada być posłanym, i tenże się zowie Panem Bogiem, który uczynił niebo i ziemię, i jest pierwszy i ostateczny. Potém jest ten który posłał, a tego też zowie Panem Bogiem. Jest jeszcze i Duch posłany od Boga i Ducha Jego świętego, żebym to oznajmił. Patrz Wujka.

12. *Którego ja wołam.* Którego ja nazywam Izraelem, któremu dałem nazwisko Izraela.—*Jam pierwszy i jam ostateczny.* Oprócz którego niema Boga innego.
13. *Ja ich zawołam.* Jeśli je zawołam, jeśli co im rozkażę, natychmiast mię usłuchają; tak Joz. 10, 13: *Słońce, księżyc i niebiosa stanęły.*
14. *Wy wszyscy.* Izraelici. — *Z nich.* Z bogów pogańskich, albo astrologów, o których r. 47, w. 13.— *Opowiedział to?* Co ja przepowiadam o Cyrusie i zburzeniu Babilonu, o waszéj niewoli i oswobodzeniu.— *Pan go umiłował.* Cyrusa, którego uczynił zwycięzcą Chaldejczyków, i wybrał za narzędzie pomsty swojéj.— *Uczyni wolą swą w Babilonie.* Bóg przez Cyrusa uczyni wolą i pomstę swoję w Babilonie.—*Ramię swoje.* Ciężką plagę: jest powtórzenie.
15. *Mówiłem.* Ja tak uczynić rozkazałem, i daleko przedtém przepowiedziałem co ma nastąpić.—*Zdarzyła się droga jego.* Szczęśliwie się powiodło.
16. *Nie... w tajemności mówiłem.* Odkąd zacząłem prorokować o zburzeniu Babilonu, nie w kącie, dwuznacznie i zawile, lecz publicznie, jasno i otwarcie o niém mówiłem.—*Od czasu niżli się stało.* Wprzód nim Babilon został obalony, ja Izaijasz byłem tam obecny duchem, i widziałem i spoglądałem na sposób i porządek wypadków. — *Bóg posłał mię.* Jestem posłany od Boga i Ducha Jego świętego, żebym to oznajmił. Patrz Wujka.
18. *Jako rzeka.* Obfity i wieczny.—*Pokój twój.* Spokój, pomyślność i obfitość dóbr wszelkich; to bowiem pod imieniem pokoju oznacza się u Żydów. — *Sprawiedliwość.* Towarzyszka pokoju i jego sprawczyni; albo rozumie nagrodę sprawiedliwości. — *Jako wały morskie.* Wielkie i pełne, jakiemi są wały morskie.
19. *Jako piasek.* Jak było obiecano Abrahamowi, Gen. 22, 17.—*Aniby było starte.* Nie zginęłoby imię, słowo, chwała imienia twego.
20. *Wynidźcie z Babilonu.* Opisuje wesoły powrót z Babilonu, i do niego zostających w niewoli pobudza.—*Odkupił.* Wyrwał, oswobodził.
21. *Nie pragnęli na puszczy, gdy je wywodził.* Patrz hist. Exod. 17, 6, i 20, 11. Sens jest: na niczém wam nie będzie zbywało podczas powrótu, albowiem Bóg przybędzie wam z pomocą tak jak był z przodkami waszymi, którym na suchéj pustyni dostarczał wód obfitych.
22. *Nie masz pokoju niezbożnym, powiada Pan.* Ma na względzie wiersz 20, jakby rzekł: Wynijdźcie, opuśćcie Babilon, gdyż niema pokoju bezbożnym, lecz na nich spadną nieszczęścia, jako też i na tych którzy podobają sobie w ich towarzystwie.

Jego, który iż Boga posłał, ma być i sam Bogiem, bo też i na inszém miejscu zeznawa Pan Chrystus, iż jest posłany od Ojca, Jan. 8, i od Ducha ś. Łuc. 4. Przetoż te słowa inaczéj się rozumieć nie mogą jedno o Bogu w Trójcy jedynym. Tak to wykłada Origenes lib. 1, contra Celsum. Eusebius lib. 5. Demonstr. c. 6. Chrisost. de sancto et adorando Spiritu. Ambrosius lib. 2, de fide c. 4. Hier. i Cyrillus in Isaiam. August. lib. 20, de Civit. c. ultimo.

CAPUT XLIX.

1. Audite, insulae, et attendite, populi de longe: Dominus ab utero vocavit me, de ventre matris meae recordatus est nominis mei.

2. Et posuit os meum quasi gladium acutum, in umbra manus suae protexit me, et posuit me sicut sagittam electam: in pharetra sua abscondit me. *(Infr. 51, 16.)*

3. Et dixit mihi: Servus meus es tu, Israel, quia in te gloriabor.

4. Et ego dixi: In vacuum laboravi, sine causa, et vane fortitudinem meam consumsi: ergo judicium meum cum Domino, et opus meum cum Deo meo.

5. Et nunc dicit Dominus, formans me ex utero servum sibi, ut reducam Jacob ad eum, et Israel non congregabitur: et glorificatus sum in oculis Domini, et Deus meus factus est fortitudo mea.

6. Et dixit: Parum est, ut sis mihi servus ad suscitandas tribus Jacob, et faeces Israel convertendas. Ecce, dedi te in lucem gentium, ut sis salus mea usque ad extremum terrae. *(Supr. 42, 6. Act. 13, 47.)*

7. Haec dicit Dominus redemtor Israel, sanctus ejus, ad contemtibilem animam, ad' abominatam gentem, ad servum dominorum: Reges videbunt, et consurgent principes, et adorabunt propter Dominum, quia fidelis est, et sanctum Israel qui elegit te.

ROZDZIAŁ 49.

O Messyaszu, potędze jego nauki, założeniu Kościoła, i t. d.

1. Słuchaycie wyspy, a pilnuycie narodowie zdaleka: Pan z żywota powołał mię, z żywota matki moiéy wspomniał na imię moie.

2. Y położył usta moie iako miecz ostry: pod cieniem ręki swéy zakrył mię, y położył mię iako strzałę wyborną: w saydaku swym skrył mię.

3. Y rzékł mi: Sługa móy iesteś ty Izraelu, bo się w tobie chlubić będę.

4. A iam rzekł: Próżnom pracował, bez przyczyny, y popróżnicy strawiłem siłę moię: przetóż sąd móy z Panem, a sprawa moia z Bogiem moim.

5. A teraz mówi Pan, który mię utworzył z żywota sługą sobie, abych nawrócił Jakoba k niemu, a Izrael niezbierze się: y iestem wsławion przed oczyma Pańskimi, a Bóg móy stał się mocą moią.

6. Y rzékł: Mało na tym abyś mi był sługą na wzbudzenie pokoleń Jakobowych, y na nawrócenie drożdży Izraelowych. Oto dałem cię na światłość narodów, abyś był zbawieniem moim aż do kończyn ziemie.

7. To mówi Pan odkupiciel Izraelów, święty iego do wzgardzonéy dusze, do mierzionego narodu: do niewolnika panuiących: Królowie oglądaią, a powstaną książęta, y kłaniać się będą dla Pana, iż wierny iest, y dla świętego Izraelowego, który cię wybrał.

R. 49.—1. *Wyspy.* Patrz co się rzekło wyż. r. 11, 11, i r. 42, 4. — *Pan z żywota powołał mię.* Mówi o Chrystusie którego Jezusem nazwał przez Gabryela archanioła, Mat. 1, 21: *Nazwiesz imię jego Jezus.*— *Wspomniał na imię moje.* W hebr jest, *wspomnieć kazał imię moje,* to jest przez anioła: jest powtórzenie tegoż samego zdania.

2. *Usta moje.* Słowa moje, jak przekłada Chaldejski. —*Jako miecz ostry.* Dla przeniknienia serc słuchających i wytępienia błędów i występków.—*Pod cieniem ręki swéj.* Pod opieką i osłoną wszechmocności swéj. —*Jako strzałę wyborną.* Nie tylko uczynił podobnym do miecza ku zbawiennému podbijaniu sąsiadów, lecz także podobnym do strzały, iżby do najodleglejszych narodów dostało się zbawienie przeze mnie.— *W sajdaku swym skrył mię.* Pod pokryciem ludzkiego ciała.

3. *Sługa mój.* Chrystus zowie się sługą Bożym, albowiem będąc w postaci Bożéj, postać sługi przyjął. Patrz r. 42, 1.—*Izraelu.* Chrystus zowie się Izraelem, gdyż zrodzony z jego nasienia, i posłany naprzód do owiec które były zginęły z domu Izraelowego, a także i dla tego, że Izrael czyli Jakób był jego typem. — *Bo się w tobie chlubić będę.* Albowiem w tobie okazałem światu nieskończoność mojéj dobroci, mocy i mądrości.

4. *A jam rzekł.* Są słowa Chrystusa, który się wprowadza mówiący.—*Próżnom pracował.* Albowiem owoc opowiadania i męki jest szczupły, gdyż mało się Żydów nawróciło.—*Przetoż sąd mój z Panem.* Uczyniłem co do mnie należało. Sąd przeto téj sprawy poruczam tobie Ojcze; ty osądź, z czyjéj winy to się stało, że tak niewielu z nich z mego opowiadania się nawróciło i zbawiło. — *Sprawa moja z Bogiem moim.* LXX mają, *i praca moja przed Bogiem moim,* jakby rzekł: Niech sam osądzi.

5. *Mówi Pan.* Wprowadza się Bóg odpowiadający na skargę Chrystusową.—*A Izrael nie zbierze się.* Jestem posłany dla zgromadzenia owiec Izraela, i zebrania do zagrody kościelnéj; lecz one nie chciały, przeto się nie zbiorą. — *Jestem wsławion.* Przez cuda i przedziwną naukę Ewangelii. — *Przed oczyma Pańskiemi. Przed Panem,* jak mają LXX. — *A Bóg mój stał się mocą moją.* Któremu wszelkie dobra przypisuję, i od którego wziąłem tę siłę działania.

6. *I rzekł.* Słowa są Boga.—*Abyś mi był sługą na wzbudzenie pokoleń Jakóbowych.* Nie chcę żeby się twoje opowiadanie ograniczało niewielkiemi granicami Izraela.—*Drożdży Izraelowych.* Tych rozumie, którzy po tak wielu klęskach pozostali byli, szczupłe resztki.— *Dałem cię na światłość narodów.* Abyś był jakby słońcem duchownem i bożém świata całego: *Światłość na objawienie poganów,* jak śpiewa Symeon, Łuk. 2, 32.— *Abyś był zbawieniem mojém.* Iżby za sprawą twoją, zbawienie ode mnie pochodzące udzieliło się światu. LXX, *iżby był na zbawienie.*

7. *Odkupiciel Izraelów.* Który Izraelitów wyrwał z niewoli i nieszczęść.— *Do wzgardzonéj dusze.* Do Chrystusa, który był poczytany jakby za wzgardzonego, jako robak, wzgarda ludzi i wyrzutek pospólstwa. Można

8. Haec dicit Dominus: In tempore placito exaudivi te, et in die salutis auxiliatus sum tui, et servavi te, et dedi te in foedus populi, ut suscitares terram, et possideres hereditates dissipatas, *(2. Cor. 6, 2)*.

9. ut diceres his, qui vincti sunt: Exite; et his, qui in tenebris: Revelamini. Super vias pascentur, et in omnibus planis pascua eorum.

10. Non esurient, neque sitient, et non percutiet eos aestus et sol, quia miserator eorum reget eos, et ad fontes aquarum potabit eos. *(Apoc. 7, 16)*.

11. Et ponam omnes montes meos in viam, et semitae meae exaltabuntur.

12. Ecce, isti de longe venient, et ecce, illi ab aquilone et mari, et isti de terra australi.

13. Laudate coeli, et exulta terra, jubilate montes laudem, quia consolatus est Dominus populum suum, et pauperum suorum miserebitur.

14. Et dixit Sion: Dereliquit me Dominus, et Dominus oblitus est mei.

15. Numquid oblivisci potest mulier infantem suum, ut non misereatur filio uteri sui? et si illa oblita fuerit, ego tamen non obliviscar tui.

16. Ecce, in manibus meis descripsi te: muri tui coram oculis meis semper.

8. To mówi Pan: Czasu upodobanego wysłuchałem cię, a w dzień zbawienia ratowałem cię: y zachowałem cię, a dałem ćię za przymierze ludowi, abyś wzbudził ziemię, a osiadł dziedzictwa rozproszone,

9. abyś mówił tym którzy są w więzieniu: Wynidźcie: a tym którzy w ciemności: Okażcie się. Będą się paść przy drogach, a po wszech równinach pastwiska ich.

10. Nie będą łaknąć ani pragnąć, y nie zarazi gorącość y słońce: bo który litość ma nad nimi, będzie ie sprawował, a nad zdroiami wodnemi napawać ie będzie.

11. Y położę wszytkie góry moie że będą drogą, a ściéżki moie będą podwyższone.

12. Oto ci z daleka przyidą, a oto oni z północy y od morza, a ci z ziemie od południa.

13. Chwalcie niebiosa, a raduy się ziemio: śpiéwaycie góry chwałę: bo pocieszył Pan lud swóy, a zmiłuie się nad ubogimi swemi.

14. A Sion mówił: opuścił mię Pan, a Pan zapomniał mię.

15. Izali może zapomnieć niewiasta niemowlęcia swego, aby się nie zlitowała nad synem żywota swego? a choćby ona zapomniała, wszakże ia nie zapomnię ciebie.

16. Oto na rękach moich napisałem cię, mury twoie zawżdy przed oczyma memi.

przełożyć z hebrajskiego, *do wzgardziciela duszy swojéj.* Do Chrystusa, który życie swoje oddał za nas. — *Do mierzionego narodu.* Narodu Chrześciańskiego, którym się poganie i żydzi brzydzili.—*Do niewolnika panujących.* Chrystusa ze swoimi rozumie, który jakby lichy niewolnik był smagany biczami, na krzyż przybity, oplwany i t. d.— *Królowie oglądają, a powstaną.* Powstaną i ze czcią błagać cię będą, o Chrystusie, i poddadzą się Kościołowi.—*Dla Pana.* Który zmiękczy ich serca skutecznością łaski swojéj. Albo sens jest, że książęta złożyli tę cześć sługom kościoła dla Pana.—*Iż wierny jest.* I to co słowy przyrzekł w skutku wypełnia.

8. *Czasu upodobanego.* Czas upodobania czyli łaskawości (to bowiem oznacza hebrajskie *ratson*) boskiéj względem Chrystusa i Kościoła jest czas ubłagania, w którym Bóg dał się przebłagać rodzajowi ludzkiemu przez Chrystusa; jest to czas łaski i Ewangelii.— *Wysłuchałem cię.* Wysłucham cię, gdy się wcielisz i narodzisz dla członków twoich, i gdy w członkach twoich, to jest apostołach i chrześcianach będziesz błagał o pomoc i łaskę dla świata całego. To bowiem mu uczynię dla modlitw twoich.—*W dzień zbawienia.* W czasie zbawienia, gdy ty przez śmierć i ogłoszenie prawa łaski przyniesiesz zbawienie światu.—*Zachowałem cię.* Żebyś umierając nie zginął, lecz zaraz chwalebnie zmartwychwstał.—*Dałem cię za przymierze ludowi.* Iżbyś krwią twoją zatwierdził przymierze pokoju pomiędzy mną i ludem.— *Wzbudził ziemię.* Abyś mieszkańców ziemi upadłych w grzech i pogrążających się w przepaść ze zguby podniósł, i przywiódł do życia i zbawienia. — *Osiadł dziedzictwa rozproszone.* Dam ci pogany dziedzictwo twoje, jak jest w Psal. 2, 8. Zowią się zaś poganie dziedzictwem rozproszoném dla tego, że daleko odeszli od wiary, Boga, łaski i zbawienia; i to dziedzictwo rozproszyli i spustoszyli, a chwycili się obrzydliwości błędów i występków.

9. *Tym którzy są w więzieniu.* W niewoli grzechów i błędów.—*W ciemności.* Bałwochwalstwa i pogaństwa. —*Okażcie się.* Wynijdźcie na światłość: jest powtórzenie powyższego półwiersza. — *Będą się paść przy drogach.* Temi i następującemi przenośniami oznacza prorok, że za czasów Chrystusa będzie obfitość paszy i napoju duchownego, nie tylko w Jerozolimie jak niegdyś, lecz po całéj ziemi.

10. *Gorącość i słońce.* Utrapień i pokus.—*Który litość ma.* Chrystus dobry pasterz, który się porusza litością nad klęskami swoich, zwłaszcza duchownemi.— *Napawać je będzie.* Wodą zbawiennéj nauki i łask wszelkich.

11. *Położę wszystkie góry.* To samo jest co wyż. powiedziano, r. 40, 4: *Każda dolina będzie podniesiona, a każda góra i pagórek będzie poniżony. i t. d.— Że będą drogą.* Uczynię je przechodniemi i równemi. — *Ścieszki.* Dolin.

12. *Oto ci.* Oto z każdéj części świata i z każdego kraju popłyną do kościoła.—*Od morza.* Od Zachodu, albowiem morze jest na zachód Palestyny.— *Z ziemie od południa.* W hebr. jest, *z ziemi Synam:* przeto Aryasz, Montanus i inni rozumieją, że to jest proroctwo o nawróceniu kraju Chińskiego.

13. *Pocieszył Pan lud swój.* Wiernych swoich, cieszących się z wejścia do kościoła Chrystusowego tak znakomitych ludów.

14. *A Syon mówił.* Żydzi nawróceni do Chrystusa. —*Opuścił mię Pan.* Który wielu z pogan, a mało Żydów nawrócił do Chrystusa.

15. *Izali może zapomnieć.* Jest odpowiedź Boga na skargę Żydów, którzy twierdzili, że on zapomniał o ludzie swoim.

16. *Na rękach moich napisałem cię.* Zamiast, jakby na rękach, żebym nie mógł zapomnieć. Albo stosuje mowę do pierścieni pamiątkowych. Albo zapewne, co się zdaje rzeczą prawdziwszą, mówi o ranach i bliznach rąk, które są pamiątką Chrystusowi, co cierpiał i za kogo cierpiał.—*Mury twoje.* Zawsze pamiętam na to święte miasto Jerozolimę, szczególniéj jednak na duchowne, i na prawdziwych synów Abrahama, którymi są wierni Chrystusowi.

17. Venerunt structores tui: destruentes te, et dissipantes a te exibunt.

18. Leva in circuitu oculos tuos, et vide, omnes isti congregati sunt, venerunt tibi: vivo ego, dicit Dominus, quia omnibus his velut ornamento vestieris, et circumdabis tibi eos quasi sponsa. *(Infr. 60, 4).*

19. Quia deserta tua et solitudines tuae, et terra ruinae tuae nunc angusta erunt prae habitatoribus, et longe fugabuntur, qui absorbebant te.

20. Adhuc dicent in auribus tuis filii sterilitatis tuae: Angustus est mihi locus, fac spatium mihi, ut habitem.

21. Et dices in corde tuo: Quis genuit mihi istos? ego sterilis, et non pariens, transmigrata, et captiva: et istos quis enutrivit? ego destituta et sola, et isti ubi erant?

22. Haec dicit Dominus Deus: Ecce, levabo ad gentes manum meam, et ad populos exaltabo signum meum. Et afferent filios tuos in ulnis, et filias tuas super humeros portabunt.

23. Et erunt reges nutritii tui, et reginae nutrices tuae: vultu in terram demisso adorabunt te, et pulverem pedum tuorum lingent. Et scies, quia ego Dominus, super quo non confundentur, qui exspectant eum.

24. Numquid tolletur a forti praeda? aut quod captum fuerit a robusto, salvum esse poterit?

25. Quia haec dicit Dominus: Equidem, et captivitas a forti tolletur, et quod ablatum fuerit a robusto, salvabitur. Eos vero, qui judicaverunt te, ego judicabo, et filios tuos ego salvabo.

26. Et cibabo hostes tuos carnibus suis, et quasi musto, sanguine suo inebriabuntur: et sciet omnis caro, quia ego Dominus salvans te, et redemtor tuus fortis Jacob.

17. Przyszli budownicy twoi: którzy cię każą y rozwalaią, wynidą od ciebie.

18. Podnieś w około oczy twoie, a obacz: wszyscy ci zebrali się, przyszli do ciebie: żywę ia, mówi Pan, że tymi wszytkimi iako ubiorem przybran będziesz, y obłożysz się nimi iako oblubienica.

19. Bo zburzenia twoie y spustoszenia twoie, y ziemia wywrócenia twego teraz ciasne będą, prze obywatele, a daleko będą odpędzeni którzy cię pożyrali.

20. Jescze rzekną do uszu twoich synóm niepłodności twoiéy: Ciasne mi iest mieysce, uczyń mi placu abym mieszkał.

21. Y rzeczesz w sercu twoim: któż mi tych narodził? iam niepłodną y nierodzącą, zagnana y w więzieniu: a te kto wychował? ia opusczona y sama, a ci kędy byli?

22. To mówi Pan Bóg: oto wzniosę na narody rękę moię, a do ludzi podniosę chorągiew moię. A przyniosą syny twoie na ręku, y córki twoie na ramionach poniosą.

23. Y będą królowie piastuny twémi, a królowe mamkami twémi: twarz na ziemię spuściwszy kłaniać ci się będą, a proch nóg twoich lizać będą. A poznasz żem ia Pan, którego się nie zawstydzą ci którzy nań czekaią.

24. Izali odięta będzie od mocnego korzyść? albo co mocarz poymał, wybawiono bydź może?

25. Bo tak mówi Pan: Zaiste y korzyść rycérzowi odięta będzie, y co wziął mocarz wybawiono będzie. A te którzy cię sądzili ia sądzić będę, y syny twoie ia zbawię.

26. Y nakarmię nieprzyiacioły twoie ciały ich, a iako mosczem, upiią się krwią swoią: y dozna wszelkie ciało żem ia iest Pan wybawiaiący cię, y odkupiciel twóy mocny Jakobów.

17. *Przyszli budownicy twoi.* W hebr. jest, *będą się spieszyli synowie twoi,* to jest, którzy ciebie na nowo odbudują; stosuje bowiem mowę do odbudowania Jerozolimy po niewoli Babilońskiéj. Przez tych budowników wybornie rozumieć można apostołów i mężów apostolskich.—*Którzy cię każą i rozwalają.* Stosuje mowę do Senaballata, który usiłował przeszkodzić Nehemiaszowi w odbudowaniu Jerozolimy. Neh. 4, 1. — *Wynijdą od ciebie.* Odejdą od ciebie; usunę ich, żeby tobie nie przeszkadzali.

18. *Przyszli do ciebie.* Całe to mnóstwo przyjdzie do ciebie.—*Jako ubiorem przybran będziesz.* Mnóstwem i rozmaitością wiernych jakby przepyszną szatą ustrojony jest kościoł, o którym się mówi Psal. 44, 10: *Stanęła królowa po prawicy twojéj w ubiorze złotym, obtoczona rozmaitością.*

19. *Spustoszenia twoje.* Zburzeniami i spustoszeniami zowie kraje pogańskie, które nie były uprawione nauką prawdziwéj religii. — *Ziemia wywrócenia.* Są Żydzi, u których skaziła się prawdziwa cześć Boża, i których synagoga z powodu błędów i występków jakby się rozpadając, bliską była upadku.—*Którzy cię pożerali.* Którzy myślili i gotowali się cię pożrzeć, a nawet już zaczynali pożerać, to jest, nieprzyjaciele twoi.

20. *Rzekną do uszu.* Rzekną tobie.—*Synom niepłodności twojéj.* Synowi twoi, która się skarżysz że jesteś bezpłodną i opustoszoną.—*Ciasne mi jest miejsce.* Dla mnóstwa tych którzy się nawrócą. Stosuje mowę do powrótu Żydów z Babilońskiéj niewoli.

21. *A te kto wychował?* Skąd się ci wzięli? kto ich zrodził w Chrystusie, kto wychował? i t. d.

22. *Wzniosę na narody rękę moję.* Żeby dawszy znak wezwać je.—*Chorągiew moję.* Krzyża.—*Przyniosą syny twoje na ręku.* Jako dobrzy pasterze zebrane tam i ówdzie owce, przyniosą do zagrody kościelnéj.

23. *Będą królowie piastuny twemi.* Królowie bowiem karmili kościoł i wzbogacali dobrami. Stosuje mowę do królów Perskich, którzy się okazali dobroczynnymi względem Żydów wracających z niewoli. — *Twarz na ziemię spuściwszy.* Albowiem królowie głęboką czcią otaczają przełożonych kościelnych.— *Proch nóg twoich lizać będą.* Jest hiperbola, która oznacza najwyższą pokorę. Tak Psal. 71, 9, mówi się: *Przed nim będą padać murzynowie, a nieprzyjaciele jego ziemię lizać będą.*— *Którego się nie zawstydzą:* któremu kto ufa, nie bywa zawstydzony, gdyż mu się dobrze powodzi we wszystkiém.

24. *Izali odjęta będzie od mocnego?* Kto zdoła tego dokazać, żeby przebywający w niewoli zostali wybawieni z rąk mocarzy? Ma na względzie niewolę Babilońską, która była typem niewoli rodu ludzkiego pod jarzmem szatana i grzechu.—*Albo co mocarz pojmał.* Powtórzenie tegoż zdania.

25. *A te którzy cię sądzili.* Którzy cię trapili w niewoli, i jakby potępionego skazali do niewolniczych posług, i t. d.

26. *Nakarmię...ciały ich.* Iżby nawzajem siebie niszczyli, albo zapewne iżby się wściekając od boleści, szarpali ciało, ręce i ramiona swoje.

CAPUT L.

ROZDZIAŁ 50.

O przyczynach odrzucenia Synagogi, i męce Chrystusowéj.

1. Haec dicit Dominus: Quis est hic liber repudii matris vestrae, quo dimisi eam? aut quis est creditor meus, cui vendidi vos? ecce, in iniquitatibus vestris venditi estis, et in sceleribus vestris dimisi matrem vestram.

2. Quia veni, et non erat vir: vocavi, et non erat, qui audiret: numquid abbreviata et parvula facta est manus mea, ut non possim redimere? aut non est in me virtus ad liberandum? Ecce, in increpatione mea desertum faciam mare, ponam flumina in siccum, computrescent pisces sine aqua, et morientur in siti. *(Infr. 59, 1).*

3. Induam coelos tenebris, et saccum ponam operimentum eorum.

4. Dominus dedit mihi linguam eruditam, ut sciam sustentare eum, qui lassus est verbo: erigit mane, mane erigit mihi aurem, ut audiam quasi magistrum.

5. Dominus Deus aperuit mihi aurem, ego autem non contradico, retrorsum non abii.

6. Corpus meum dedi percutientibus, et genas meas vellentibus: faciem meam non averti ab increpantibus, et conspuentibus in me. *(Matth. 26, 67).*

7. Dominus Deus auxiliator meus, ideo non sum confusus, ideo posui faciem meam ut petram durissimam, et scio, quoniam non confundar.

8. Juxta est, qui justificat me: quis contradicet mihi? stemus simul, quis est adversarius meus? accedat ad me. *(Rom. 8, 33).*

9. Ecce, Dominus Deus auxiliator meus: quis

1. To mówi Pan: Co to za list rozwodny matki waszéy, którymem ią opuścił? abo który iest pożyczalnik móy, któremum was zaprzedał? otoście zaprzedani dla nieprawości waszych, a dla złości waszych opuściłem matkę waszę.

2. Bo przyszedłem a nie było męża, wzywałem, a nie było ktoby słyszał. Izali skróconą y maluczką się stała ręka moia, żebych nie mógł wykupić? czyli niémasz we mnie mocy ku wybawieniu? Oto fukiem moim osuszę morze, a rzéki wysuszę. Zgniią ryby bez wody, y wyzdychaią z pragnienia.

3. Oblokę niebiosa ciemnościami, wór uczynię przykrycie ich.

4. Pan mi dał ięzyk wyćwiczony, abych umiał podpiérać onego, który iest spracowany słowem. Wzbudza rano, rano mi wzbudza ucho, abym słuchał iako mistrza.

5. Pan Bóg otworzył mi ucho, a ia się nie sprzeciwiam: nie udał się na wstecz.

6. Ciało moie dałem biiącym, a policzki moie szczypiącym: twarzy moiéy nie odwróciłem od łaiących, y pluiących na mię.

7. Pan Bóg wspomożyciel móy, przetóm się nie zawstydził: Przetóżem postawił twarz moię iako natwardszą skałę, y wiem że się nie zawstydzę.

8. Blisko iest który mię usprawiedliwia, któż mi się sprzeciwi? stańmy spółem, kto iest adwersarzem moim? niech ku mnie przystąpi.

9. Oto Pan Bóg pomocnik móy, któż iest ktoby

R. 50.— 1. *To mówi Pan.* Przemawiając do Żydów niewiernych.—*Co to za list rozwodny?* Niesłusznie się żalicie, żem odrzucił od siebie synagogę waszą, albowiem ona mnie raczéj wprzódy opuściła.—*Albo który jest pożyczalnik mój.* Ja nie mam wierzycieli, którychbym pieniędzy potrzebował, iżbym dla tego był zmuszony was przedać za niewolników. Stosuje mowę do prawa Exod. 21, 7, gdzie się pozwala rodzicom zaprzedawać w potrzebie dzieci swoje.—*Zaprzedani dla nieprawości waszych.* Jesteście oddani szatanowi i grzechom dla nieprawości waszych, z powodu których opuściłem synagogę matkę waszą.

2. *Przyszedłem.* Na świat nauczając i przepowiadając.—*A nie było męża.* Któryby moję naukę dobrze przyjął.—*Izali skróconą.* Żem was opuścił, i od klęsk nie wyrwał, nie dla tego się to stało, iż mniejsza jest teraz moja potęga; lecz dla tego, że wasze zbrodnie są na przeszkodzie.—*Oto.* Jeśli zechcę.—*Fukiem moim.* Fukaniem zowie Bóg rozkaz groźny i straszny; tak Psal. 105, 9, mamy: *Sfukał morze Czerwone, i wyschnęło.*

3. *Wór.* Zamiast, jakby wór.

4. *Język wyćwiczony.* Uczonych, jak jest w hebr. W rzeczy saméj tak było, albowiem sami Żydzi o Chrystusie powiadali: *Nigdy nie mówił tak człowiek,* i apostołowie: *Panie, dokąd pójdziemy; słowa życia wiecznego masz.*—*Abym umiał podpierać.* Abym nędznych i słabych grzeszników, znużonych jarzmem grzechu i szatana, wzdychających i jęczących, podniósł do nadziei, pocieszył, podtrzymał i orzeźwił, i uzdrowił wszystkich ucisnionych od czarta.—*Wzbudza rano.* Wskazuje przyczynę dla czego ma język wyćwiczony, to jest dla tego, że go Bóg jako mistrz pobudza i uczy; to bowiem znaczy wzbudzać ucho.—*Rano, rano.* Każdego dnia, codzień, najraniéj.

5. *Nie udał się na wstecz.* Stosuje mowę do Mojżesza, który się sprzeciwił Bogu, gdy go wzywał. Exod. 4, 13. Nie zraziłem się żadną pracą lub trudnościami.

6. *Ciało moje.* Że się tak stało czytamy Mat. 26, 67: *Tedy plwali na oblicze jego, i bili kułakami, a drudzy policzki twarzy jego zadawali i t. d.*

7. *Pan Bóg wspomożyciel mój.* Był ze mną Bóg, który mnie dodawał ducha i mocy, iżbym wszystko cierpliwie i spokojnie przeniósł.—*Nie zawstydził.* Nię wstydziłem się zadanéj sobie zniewagi, wiedząc, iż jest rzecz chwalebna cierpieć to z woli Bożéj, i dla zbawienia ludzi.—*Jako najtwardszą skałę.* Niewzruszony, niepokonany i nieustraszony na bicze, zniewagi i hańbę krzyża.—*Nie zawstydzę.* Owszem ze sromotnéj męki odniosę najwyższą chwałę.

8. *Blisko jest który mię usprawiedliwia.* Chociaż mnie ludzie potwarzają, lub się nawet gorszą, z powodu haniebnéj śmierci mojéj, jednakże przeciwko ich niesprawiedliwemu sądowi stawię sąd Boga, który usprawiedliwia sprawę moję i okazuje całemu światu moję niewinność, wzbudzając mię z umarłych, i z chwałą podnosząc do nieba.—*Kto jest odwersarzem* (przeciwnikiem) *moim?* Niechaj przystąpi, i zobaczy jak niesprawiedliwéj sprawy broni.

9. *Oto wszyscy.* To miejsce tłumaczy drugie, które się znajduje w r. n. w. 7 i 8: *Nie bójcie się urągania człowieczego, a bluźnierstwa ich nie lękajcie się. Bo*

est, qui condemnet me? Ecce, omnes quasi vestimentum conterentur, tinea comedet eos.

10. Quis ex vobis timens Dominum, audiens vocem servi sui? qui ambulavit in tenebris, et non est lumen ei, speret in nomine Domini, et innitatur super Deum suum.

11. Ecce, vos omnes accendentes ignem accincti flammis, ambulate in lumine ignis vestri, et in flammis, quas succendistis: de manu mea factum est hoc vobis, in doloribus dormietis.

mię potępił? Oto wszyscy potarci będą iako szata, mól ie zgryzie.

10. Kto między wami boiący się Pana, słuchaiący głosu sługi iego? kto chodził w ciemnościach, a niéma światła, niech ma nadzieię w imieniu Pańskim, a niech się spuści na Boga swego.

11. Oto wy wszyscy podżegaiący ogień, opasani płomieniem, chodźcież w światłości ognia waszego, y w promieniach któreście rozpalili: z ręki moiéy stało się to wam, w boleściach spać będziecie.

CAPUT LI.

ROZDZIAŁ 51.

O pokładaniu ufności w Bogu, pociechach Kościoła świętego i t. d.

1. Audite me, qui sequimini, quod justum est, et quaeritis Dominum: attendite ad petram, unde excisi estis, et ad cavernam laci, de qua praecisi estis.

2. Attendite ad Abraham patrem vestrum, et ad Saram, quae peperit vos, quia unum vocavi eum, et benedixi ei, et multiplicavi eum.

3. Consolabitur ergo Dominus Sion, et consolabitur omnes ruinas ejus, et ponet desertum ejus quasi delicias, et solitudinem ejus quasi hortum Domini. Gaudium et laetitia invenietur in ea, gratiarum actio, et vox laudis.

4. Attendite ad me, popule meus, et tribus mea, me audite, quia lex a me exiet, et judicium meum in lucem populorum requiescet.

5. Prope est justus meus, egressus est salvator meus, et brachia mea populos judicabunt: me insulae exspectabunt, et brachium meum sustinebunt.

1. Słuchaycie mię którzy naśladuiecie co sprawiedliwego iest, a szukacie Pana: patrzaycie na skałę z któréyeście wycięci, y na iamę dołu, skądeście odcięci.

2. Patrzcie na Abrahama oyca waszego, y na Sarę która was porodziła: żem iego iednego wezwał, y błogosławiłem mu, y rozmnożyłem go.

3. A tak Pan pocieszy Syon, y pocieszy wszytkie rozwaliny iego: y uczyni pusczą iego iako roskoszy, a pustynią iego iako ogród Pański. Wesele y radość naydzie się w nim, dziękczynienie y głos chwały.

4. Pilnuycie mię ludu móy, a pokolenie moie słuchaycie mię: bo zakon odemnie wynidzie, a sąd móy na światłość narodów odpoczywać będzie.

5. Blisko iest sprawiedliwy móy, wyszedł zbawiciel móy, a ramiona moie narody sądzić będą: mnie wyspy czekać będą, a ramienia mego oczekiwać będą.

---

jako szatę, tak je robak pożre, a jako wełnę tak je mól pogryzie.

10. *Bojący się Pana.* Sprawiedliwy, i trzymający się prawa Bożego.— *Sługi jego.* Chrystusa Pana.— *W ciemnościach.* Utrapień i prześladowań.— *Niech ma nadzieję w imieniu Pańskim.* Którego naśladuje niosąc krzyż swój.

11. *Podżegający ogień.* Na ogień wrzuceni, i staliście się pastwą płomieni prześladowań i utrapień.— *Chodźcież w światłości ognia.* Tak dalece nie będzie wam szkodziło prześladowanie, iż raczéj ma was oświecać i światło dawać, abyście w waszem świetle chodzić mogli; tak trzéj pacholęta w piecu babilońskim przechadzali się w pośród płomieni, Dan. 3.— *W boleściach spać będziecie.* W boleściach, na kratach żelaznych rozpalonych, jakby na miękkiém łożu ze słodyczą zasypiać będziecie. Inni cały ten wiersz o bezbożnych tłumaczą, którzy mają być pastwą płomieni nieugaszonych, i chodzić w światłości ognia, to jest, przebywać w pośród płomieni piekielnych.

R. 51.— 1. *Słuchajcie mię.* Przemawia do Żydów wierzących w Chrystusa, o których była mowa r. 49 i poprzedzającym w. 10.— *Którzy naśladujecie co sprawiedliwego jest.* Którzy się boicie Boga, i zachowujecie sprawiedliwość.— *Na skałę z którejście wycięci.* Na Abrahama z którego nasienia jesteście utworzeni: wzięte podobieństwo od posągów, które się wyrabiają ze skały na podobieństwo człowieka.— *I na jamę dołu, zkądeście odcięci.* Jest powtórzenie tegoż zdania. Jamą dołu zowie próżnię, która pozostaje w górach skalistych, po wycięciu i wydźwignieniu kamieni.

2. *Patrzcie na Abrahama.* Jaśniéj tłumaczy to, co rozumiał pod przenośnią skały i jamy dołu.— *Żem jego jednego wezwał.* Gdy był sam jeden, i bezdzietny.

8. *Pan pocieszy Syon.* Darząc go liczną dziatwą duchowną.— *Pocieszy wszystkie rozwaliny jego.* Odbudowując to co było rozwaloném.— *Jako rozkoszy.* Jako *Eden,* jak jest w hebr, LXX mają, *jako raj,* w tymże sensie; albowiem raj ziemski był w krainie Edeńskiéj, Gen. 2, 8.— *Jako ogród Pański.* Raj ziemski, jest bowiem powtórzenie.— *W nim.* Na pustyni pogaństwa nawróconego do Chrystusa.

4. *Pokolenie moje.* Narodzie mój.— *Zakon odemnie wynijdzie.* Prawo Ewangeliczne; to samo jest co powiedział r. 2, 3: *Z Syonu wynijdzie zakon, a słowo Pańskie z Jeruzalem.*— *Sąd.* To samo jest co zakon, albowiem według zakonu sądzić należy.— *Na światłość narodów odpoczywać będzie.* Nie mimochodem przejdzie, lecz będzie odpoczywać pomiędzy narodami, jakby na stolicy i miejscu swojém, mocno i przez długi czas.

5. *Sprawiedliwy mój.* Chrystus Zbawiciel.— *Wyszedł.* Wkrótce wyjdzie.— *Zbawiciel mój.* Przez którego zbawię świat: słowa są Boga Ojca.— *Ramiona moje narody sądzić będą.* Przez ramiona rozumie siły i potęgę, którą Bóg okazał przez Chrystusa i krzyż jego, gdy przez opowiadanie apostołów poddał mu wszystkie narody. Krzyż bowiem był mocą Bożą, jak powiada Apostoł. Stosuje mowę do ramion Chrystusowych rozciągnionych na krzyżu.— *Sądzić będą.* Będą rządzić, panować.— *Wyspy.* Mieszkańcy wysp, odległe narody.— *Czekać będą.* Z wielkiem pragnieniem, żeby przyjąć prawo Chrystusowe.— *A ramienia mego oczekiwać będą.* Jest powtórzenie poprzedzającego zdania. Ramię zaś oznacza skuteczność potęgi boskiéj, która wyrywa z niewoli szatańskiéj i grzechu tych, którzy wierzą w Chrystusa.

6. Levate in coelum oculos vestros, et videte sub terra deorsum, quia coeli sicut fumus liquescent, et terra sicut vestimentum atteretur, et habitatores ejus sicut haec interibunt: salus autem mea in sempiternum erit, et justitia mea non deficiet. *(Psal. 36, 39).*

7. Audite me, qui scitis justum, populus meus, lex mea in corde eorum: nolite timere opprobrium hominum, et blasphemias eorum ne metuatis.

8. Sicut enim vestimentum, sic comedet eos vermis, et sicut lanam, sic devorabit eos tinea: salus autem mea in sempiternum erit, et justitia mea in generationes generationum.

9. Consurge, consurge, induere fortitudinem, brachium Domini, consurge sicut in diebus antiquis, in generationibus saeculorum. Numquid non tu percussisti superbum, vulnerasti draconem?

10. Numquid non tu siccasti mare, aquam abyssi vehementis, qui posuisti profundum maris viam, ut transirent liberati?*

11. Et nunc, qui redemti sunt a Domino, revertentur, et venient in Sion laudantes, et laetitia sempiterna super capita eorum: gaudium et laetitiam tenebunt, fugiet dolor et gemitus.* *(Exod. 14, 21).*

12. Ego, ego ipse consolabor vos: quis tu, ut timeres ab homine mortali, et a filio hominis, qui quasi foenum ita arescet?

13. Et oblitus es Domini factoris tui, qui tetendit coelos, et fundavit terram, et formidasti jugiter tota die a facie furoris ejus, qui te tribulabat, et paraverat ad perdendum: ubi nunc est furor tribulantis?

14. Cito veniet gradiens ad aperiendum, et non interficiet usque ad internecionem, nec deficiet panis ejus.

6. Podnieście ku niebu oczy wasze, a poyźrzycie pod ziemię na dół: bo niebiosa iako dym rozpłyną się, a ziemia iako szata zwiotszeie, y obywatele iey iako te zaginą: ale zbawienie moie na wieki będzie, a sprawiedliwość moia nie ustanie.

7. Słuchaycie mię którzy znacie sprawiedliwość, ludu móy, zakon móy w sercu ich: nie bóycie się urągania człowieczego, a bluźnierstwa ich nie lękaycie się.

8. Bo iako szatę, tak ie robak pożrze: a iako wełnę tak ie mól pogryzie: ale zbawienie moie na wieki będzie, a sprawiedliwość moia na narody narodów.

9. Powstań, powstań, oblecz się w moc ramię Pańskie: powstań iako za dni dawnych, rodzaiów wieków. Izaliś nie ty pobiło pysznego, zraniłoś smoka?

10. Izaliś nie ty wysuszyło morze, wodę głębokości gwałtowney: któryś uczynił głębokość morską drogą, aby przeszli wybawieni?

11. Y teraz którzy są odkupieni od Pana, nawrócą się, y przydą do Syon chwaląc, a wesele wieczne na głowach ich, radość y wesele trzymać będą: ucieczę ból y wzdychanie.

12. Ja, ia sam pocieszę was: któżeś ty abyś się miał bać człowieka śmiertelnego, abo syna człowieczego, który iako trawa tak uwiędnie?

13. A zapomniałeś Pana stworzyciela twego, który rozciągnął niebiosa, y założył ziemię: a lękałeś się ustawicznie przez wszytek dzień od oblicza zapalczywości onego który cię trapił, y nagotował był na zatracenie: gdzież teraz iest zapalczywość trapiącego?

14. Prędko przydzie idący ku otworzeniu, a nie wytracisz do szczętu, y nie ustanie chléb iego.

---

6. *Pójrzyjcie pod ziemię na dół.* W hebr. *spójrzyjcie na ziemię w dół,* jakby rzekł: Wszystko cokolwiek widzicie ustanie, nie zaś zbawienie, które wam dać gotuję.—*Jako dym rozpłyną się.* Zbawienie i sprawiedliwość, które wam dać przyrzekłem przez Chrystusa, mocniejszém będzie i trwalszém od nieba i ziemi, i t. d. podobna jest ona mowa Chrystusa, Łuk. 21, 33: *Niebo i ziemia przeminą, a słowa moje nie przeminą.*

7. *Słuchajcie mię.* Mówi Chrystus do swoich pierwszych wiernych i apostołów.—*Którzy znacie sprawiedliwość.* Którzy sprawiedliwość zachowujecie i ją czcicie.—*Zakon mój w sercu ich.* W których sercu jest prawo i nauka moja. — *Urągania człowieczego.* Piśmiennych, faryzeuszów, tyranów i innych niewiernych, którzy wam złorzeczą, potępiają waszą naukę i was prześladują.—*Bluźnierstwa ich.* Przeklęstw, złorzeczeń, najgrawania się, zniewagi i t. d.

8. *Bo jako szatę.* Śmiertelnicy wszyscy prędko poginą i chwała ich zgaśnie, przeto ich sąd i mowa niewiele ważą. Patrz rozdział poprzedzający w. 9. Podobieństwo robaka i mola, który się wylęga z saméj wełny lub szaty, wskazuje, że ludzie w samych sobie mają przyczyny swojéj śmierci.

9. *Powstań.* Jakby ze snu spokojności, powolności i cierpliwości: słowa są Izajasza, albo ludu oczekującego i wzdychającego do przyjścia Chrystusa. —*Oblecz się w moc.* O ramię Boże, wdziéj na się moc, przygotuj się do walki, i t. d., tak Psal. 92, 1: *Oblókł się Pan mocą, i przepasał się.—Rodzajów wieków.* Tak nazywa dawne czasy, między któremi a obecnym wiele upłynęło wieków.—*Smoka.* Faraona rozumie, jak się pokazuje z tego co daléj następuje.

10. *Wysuszyło morze.* Morze Czerwone, Exod. 14, 21.—*Głębokości.* Morza Czerwonego.

11. *I teraz.* Jako wybawiłeś Żydów, pogrążywszy Faraona, i aż do ziemi obiecanéj zaprowadziłeś; tak przez Chrystusa wybawisz z niewoli szatańskiéj prawdziwych Izraelitów, i do Syonu, to jest do kościoła wprowadzisz cieszących się i radujących. — *Wesele wieczne na głowach ich.* To co się mówi *na głowach ich,* albo jest to samo co nad nimi, albo się stosuje mowa do wieńców, których starożytni niegdyś używali podczas godów weselnych lub zabaw po odniesionéni zwycięstwie, i w innych tego rodzaju wesołych okolicznościach.

12. *Któżeś ty, abyś się miał bać.* Niegodną jest rzeczą, żebyś się bał.—*Człowieka śmiertelnego.* Jakimi są tyrani, prześladowcy, potwarcy, szydercy.

13. *A zapomniałeś.* Dla tego się boisz, że zapomniałeś na Boga, i na jego wielkość i potęgę.—*Gdzież teraz jest zapalczywość trapiącego.* Jak zapalczywość Faraona pogrążoną została w morzu, tak wściekłość prześladowców twoich będzie pogrążoną i zniweczoną.

14. *Prędko przyjdzie.* Chrystus. — *Ku otworzeniu.* Bramy zbawienia.—*Nie wytracisz do szczętu.* Nie do-

15. Ego autem sum Dominus Deus tuus, qui conturbo mare, et intumescunt fluctus ejus: Dominus exercituum, nomen meum.

16. Posui verba mea in ore tuo, et in umbra manus meae protexi te, ut plantes coelos, et fundes terram, et dicas ad Sion: Populus meus es tu. *(Supr. 49, 2).*

17. Elevare, elevare, consurge, Jerusalem, quae bibisti de manu Domini calicem irae ejus: usque ad fundum calicis soporis bibisti, et potasti usque ad faeces.

18. Non est, qui sustentet eam ex omnibus filiis, quos genuit, et non est, qui apprehendat manum ejus ex omnibus filiis, quos enutrivit.* *(Supr. 47, 9).*

19. Duo sunt, quae occurrerunt tibi: quis contristabitur super te? vastitas et contritio, et fames et gladius: quis consolabitur te?*

20. Filii tui projecti sunt, dormierunt in capite omnium viarum, sicut oryx illaqueatus, pleni indignatione Domini, increpatione Dei tui.

21. Idcirco audi hoc, paupercula, et ebria non a vino.

22. Haec dicit dominator tuus Dominus, et Deus tuus, qui pugnabit pro populo suo: Ecce, tuli de manu tua calicem soporis, fundum calicis indignationis meae: non adjicies, ut bibas illum ultra.

23. Et ponam illum in manu eorum, qui te humiliaverunt, et dixerunt animae tuae: Incurvare, ut transeamus; et posuisti ut terram corpus tuum, et quasi viam transeuntibus.

15. A iam iest Pan Bóg twóy, który zaburzam morze, że się nadymaią wały iego: Pan zastępów imię moie.

16. Włożyłem słowa moie w usta twoie, a cieniem ręki moiéy zakryłem cię, abyś nasadził niebiosa, y założył ziemię: y abyś rzékł Syonowi: Lud móy iesteś ty.

17. Podnieś się, podnieś się, powstań Jeruzalem, któreś piło z ręki Pańskiéy kielich gniewu iego: aż do dna kielicha uspienia napiłoś się y wypiłoś aż do drożdży.

18. Nie masz ktoby ji podparł ze wszech synów które spłodziło: y nie masz ktoby uiął rękę iego ze wszech synów które wychowało.

19. Dwie rzeczy są które cię potkały: któż się użali nad tobą? spustoszenie, y zburzenie, y głód y miecz, któż cię pocieszy?

20. Synowie twoi porzuceni są, leżeli na rogach wszech ulic, iako oryx usidlony: pełni gniewu Pańskiego, łaiania Boga twego.

21. A przetóż słuchay tego ubożuchna, a piiana nie od wina.

22. To mówi panuiący twóy Pan, a Bóg twóy, który będzie walczył za lud swóy: Oto wziąłem z ręki twéy kielich uspienia, dno kielicha gniewu mego, nie przydasz abyś go więcéy pila.

23. A dam ji w rękę tych, którzy cię poniżyli, y mówili duszy twéy: Nachyl się że przeydziem: y położyłaś ciało swe iako ziemię, y iako drogę przechodzącym.

---

puści żebyśmy zgoła zginęli.—*Nie ustanie chleb.* Będzie się starał, żeby nie zabrakło materyalnéj i duchownéj żywności.

15. *Który zaburzam morze.* Który jestem wszechmocnym, i gdy się mi podoba rozkazuję żywiołom, i wzburzam morze, i t. d.

16. *Włożyłem słowa moje w usta twoje.* Słowa są Boga Ojca do Chrystusa Syna.—*Cieniem.* Patrz wyż. r. 49, 2. — *Abyś nasadził niebiosa, i założył ziemię.* Abyś stworzył i założył nowy świat duchowny, to jest Kościoł.—*Lud mój jesteś ty.* Wszyscy bowiem wierni są ludem Chrystusowym; przeto się nazywają Chrześcianami.

17. *Powstań Jeruzalem.* Przemawia do obywateli Jerozolimskich zostających w niewoli Babilońskiéj, i obiecuje im powrót i wolność; razem jednak ma na względzie uwolnienie z pod jarzma szatana i grzechu dokonane przez Chrystusa.—*Kielich grzechu.* Miarę kary, albo pomsty nadanéj od Boga zagniewanego na Jerozolimę dla jéj grzechów.—*Aż do dna kielicha uśpienia.* Sprowadzającego śmiertelne uśpienie.—*Wypiłeś aż do drożdży.* Wychylając całą czaszę. Oznacza się niezmierna i ostateczna pomsta, klęska i porażka Jerozolimy, która była już podczas niewoli Babilońskiéj, już têm więcéj za niewoli Rzymskiéj.

18. *Nie masz ktoby go podparł.* Mają bowiem zwyczaj synowie kochający swoich rodziców ich podtrzymywać, gdy wstają lub chodzą, lub gdy się chwieją na nogach.

19. *Dwie rzeczy są które cię potkały.* Jakim sposobem dwie, gdy się wyliczają cztery, spustoszenie, zburzenie, głód i miecz? Są dwie, albowiem jedna była plaga miasta, to jest spustoszenie i zburzenie; druga obywateli, to jest głód i miecz. Albo temi dwiema rzeczami są głód i mord, lecz jednę i drugą dwa razy wspomina, bo to samo jest spustoszenie i głód, to samo zniszczenie i miecz.—*Któż cię pocieszy?* Tak wielkie będzie twoje utrapienie, iż i ty, i sąsiedzi twoi się zdumieją, i ze zdumienia i osłupienia ani oni cię będą mogli pocieszać, ani ty przyjąć pociechy.

20. *Porzuceni są.* Leżą rozciągnieni na ulicach i placach, albo mieczem przeszyci, albo z głodu umierający.—*Jako Oryx.* Oryx jest źwierzę podobne do kozy. Zdanie jest: Jeruzalem i jego mieszkańcy są jako oryx usidlony, którego szarpią psy i myśliwi przeszywają dzirytami.—*Pełni gniewu Pańskiego.* Kar i utrapień pochodzących z gniewu Bożego.—*Łajania.* Karania, chłosty.

21. *Pijana nie od wina.* Lecz od kielicha gniewu Pańskiego, o którym w. 17.

22. *Wziąłem.* Odjąłem.—*Dno.* Drożdży, o których w wierszu 17.

23. *Duszy twéj.* Tobie.—*Nachyl się.* Zwykle bowiem zwycięzcy zwyciężonych depczą. Tak w Psal. 109, 1: *Aż położę nieprzyjaciół twoich podnóżkiem nóg twoich.* Patrz co się rzekło Joz. r. 10, 24.

CAPUT LII.

ROZDZIAŁ 52.

O chwale i pociechach Kościoła Chrystusowego, nawróceniu pogan, i t. d.

1. Consurge, consurge, induere fortitudine tua, Sion: induere vestimentis gloriae tuae, Jerusalem civitas Sancti, quia non adjiciet ultra, ut pertranseat per te incircumcisus et immundus.
2. Excutere de pulvere, consurge, sede, Jerusalem: solve vincula colli tui, captiva filia Sion.
3. Quia haec dicit Dominus: Gratis venundati estis, et sine argento redimemini.
4. Quia haec dicit Dominus Deus: In Aegyptum descendit populus meus in principio, ut colonus esset ibi, et Assur absque ulla causa calumniatus est eum. *(Gen. 46, 6).*
5. Et numquid mihi est hic, dicit Dominus, quoniam ablatus est populus meus gratis? Dominatores ejus inique agunt, dicit Dominus, et jugiter tota die nomen meum blasphematur. *(Rom. 2, 24).*
6. Propter hoc sciet populus meus nomen meum in die illa, quia ego ipse, qui loquebar, ecce adsum.
7. Quam pulchri super montes pedes annuntiantis et praedicantis pacem: annuntiantis bonum, praedicantis salutem, dicentis Sion: Regnabit Deus tuus. *(Nahum 1, 15. Rom. 10, 15).*
8. Vox speculatorum tuorum, levaverunt vocem, simul laudabunt, quia oculo ad oculum videbunt, cum converterit Dominus Sion.
9. Gaudete, et laudate simul, deserta Jerusalem, quia consolatus est Dominus populum suum, redemit Jerusalem.
10. Paravit Dominus brachium sanctum suum in oculis omnium gentium, et videbunt omnes fines terrae salutare Dei nostri. *(Psal. 97, 3).*
11. Recedite, recedite, exite inde, pollutum nolite tangere: exite de medio ejus, mundamini, qui fertis vasa Domini. *(2. Cor. 6, 17).*

1. Powstań, powstań, oblecz się w moc twoię Syonie, oblecz szaty ochędóstwa twego Jeruzalem miasto świętego; bo nie przyda więcéy aby przeszedł przez cię nieobrzczaniec y nieczysty.
2. Otrząśni się z prochu, wstań a siądź Jeruzalem: rozwiąż zwiąski szyie twoiéy poimana córko Syon.
3. Bo to mówi Pan: Darmoście zaprzedani, a bez śrebra będziecie wykupieni.
4. Bo to mówi Pan Bóg: Do Egyptu zaszedł lud móy z początku, aby tam był obywatelem: a Assur bez żadnéy przyczyny potwarzył ji.
5. A teraz co ia tu mam czynić, mówi Pan, ponieważ zabran iest lud móy darmo? Panuiący nad nim niesprawiedliwie się obchodzą, mówi Pan, a ustawicznie przez wszytek dzień imię moie bluźnią.
6. Przeto pozna lud móy imię moie w on dzień: bo ia sam którym mówił, owom iest.
7. O iako piękne na górach nogi opowiadaiącego y rozsławiaiącego pokóy: opowiadaiącego dobre, rozsławiaiącego zbawienie, mówiącego Sionowi: Będzie królował Bóg twóy.
8. Głos stróżów twoich: wznieśli głos, spółem chwalić będą: bo okiem w oko uyźrzą gdy Pan nawróci Syon.
9. Weselcie się a chwalcie spółem pustki Jeruzalem, bo Pan ucieszył lud swóy, odkupił Jeruzalem.
10. Zgotował Pan ramię święte swoie przed oczyma wszech narodów: y uyźrzą wszytkie kończyny ziemie zbawienie Boga naszego.
11. Odstąpcie, odstąpcie, wynidźcie ztamtąd, nieczystego się niedotykaycie: wynidźcie z pośrzodku iego, oczyśćcie się którzy nosicie naczynia Pańskie.

R. 52.— 1. *Powstań.* O Jerozolimo, która leżysz w brudach, smutna i żałośna.— *Oblecz się w moc twoję.* Podnieś się na duchu, bądź wesołą.— *Szaty ochędóstwa.* Szaty świąteczne i weselne.—*Miasto świętego.* To jest Boga, którego czci była poświęcona Jerozolima, i w któréj się znajdował kościół. Daleko słuszniéj Kościół jest miastem świętego, w którym nie tylko się znajduje Chrystus duchownie przez łaskę, lecz także cieleśnie w Eucharystyi, w którym są święte Sakramenta, święta nauki i t. d.— *Nie przyjdą więcéj.* Nie będziesz już więcéj służyła panom Babilońskim, ani więcéj nie wkroczy w granice żydowskie nieobrzezany i nieczysty, to jest w taki sposób żeby jak przedtém panować nad tobą.

2. *Z prochu.* W którym jako niewolnica leżałaś.

3. *Darmoście zaprzedani.* Jako bez żadnéj zapłaty wyrwał wam cudzoziemiec waszę swobodę, tak bez żadnéj zapłaty wolność odzyszczecie.

4. *Do Egiptu zaszedł.* Z Jakóbem patryarchą, Gen. 46.— *Assur.* Tak nazywa Faraona dla potęgi i okrucieństwa.— *Potwarzył.* Gwałtem i potwarzą utrapił i ucisnął.

5. *A teraz co ja tu mam czynić, mówi Pan.* Dla czego nie mam uczynić tego samego, com wtedy uczynił?—*Panujący nad nim.* Babilończycy, czarci i występki.— *Imię moje bluźnią.* Niewierni, którzy mniemają i mówią, że nie mogę, a Żydzi iż nie chcę wybawić ludu mego.

6. *Pozna... imię moje.* Albowiem wezmę ludzkie ciało, i nazwę się Jezusem, i będą mnie wzywali têm imieniem, mówiąc: *Jezu Chryste zbaw nas.* Może także imię Boże, oznaczać jego moc i potęgę.—*Którym mówił.* Przez proroków. P. W.

7. *Jako piękne.* Jako miłe.— *Na górach.* Stosuje mowę do Syonu, który był położony na górze.— *Opowiadającego dobre.* Pokój i zbawienie Żydom nabyte po niewoli. Szczególniéj jednak rozumie opowiadanie Ewangelii przez apostołów; tak bowiem to miejsce rozumie ś. Paweł do Rzym. 10, 15.— *Będzie królował Bóg twój.* Chrystus w Kościele.

8. *Głos stróżów twoich.* To jest, będzie słyszany, którzy rozradowani szczęśliwością Syonu, podniosą głosy pełne wdzięczności i radości, i będą opowiadali Chrystusa. A więc stróżami są apostołowie głosiciele Ewangelii.— *Bo okiem w oko ujrzą.* Chrystusa samego ujrzą na własne oczy.—*Gdy Pan nawróci Syon.* Gdy Pan oswobodzi Syon.

9. *Pustki Jeruzalem.* Miejsca puste, spustoszoną i zburzoną Jerozolimę.

10. *Ramię święte twoje.* Chrystusa, przez ktorego potęgę da zbawienie wiernym swoim; tak N. Panna śpiewała: *Uczynił moc ramieniem swojém, i t. d.* Łuk. 1, 51.

11. *Odstąpcie.* Wynijdźcie z Babilonu, o Lewitowie, i bądźcie czystymi, iżbyście nieść mogli naczynia Pań-

12. Quoniam non in tumultu exibitis, nec in fuga properabitis, praecedet enim vos Dominus, et congregabit vos Deus Israel.
13. Ecce, intelliget servus meus, exaltabitur, et elevabitur, et sublimis erit valde.
14. Sicut obstupuerunt super te multi, sic inglorius erit inter viros aspectus ejus, et forma ejus inter filios hominum. * *(Rom. 15, 21).*
15. Iste asperget gentes multas, super ipsum continebunt reges os suum, quia quibus non est narratum de eo, viderunt, et qui non audierunt, contemplati sunt. *

12. Bo nie z trzaskiem wynidziecie, ani uciekaiąc kwapić się będziecie: bo póydzie przed wami Pan, y zgromadzi was Bóg Izraelów.
13. Oto wyrozumie sługa móy, wywyższy się, y wyniesie, y wysoki będzie barzo.
14. Jako się zdumieli nad tobą mnodzy, tak niepoczesna będzie między ludźmi osoba iego, a postawa iego między synmi człowieczymi.
15. Ten pokropi mnogie narody, nad nim zahamuią królowie usta swoie: bo którym o nim nie powiedziano, widzieli, a którzy nie słychali, oglądali.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 52. w. 6. *Ja sam, którym mówił, owom jest.* Oto Bóg który przedtém mówił przez proroki, którego lud Izraelski chwalił, obiecował się przyjść obecnie w personie swojéj. Co się na tenczas wypełniło, kiedy przez wcielenie w osobie swéj Bóg stał się człowiekiem, i Messyaszem naszym. A że tu o téj obecności w osobie swéj przez wcielenie mówi, znać to z tych słów które przydaje, zaraz bowiem prorok jakoby widział Boga po górach żydowskich chodzącego mówi: O jako piękne nogi na górach opowiadającego i t. d. Ujrzą wszystkie kończyny ziemie zbawienie Boga naszego. Tak to uważają: Chrisost. Homil. 5, in Marc. Cyrillus lib. de incarnat. c. 2. Eusebius lib. 6, Demonstr. c. 24. Tertul. lib. 4, contra Marcionem c. 13.

CAPUT LIII.

ROZDZIAŁ 53.

O niewinnéj i dobrowolnéj męce i śmierci Chrystusa, i jego modlitwie za nieprzyjaciół.

1. Quis credidit auditui nostro? et brachium Domini cui revelatum est? *(Joan. 12, 38. Rom. 10, 16).*
2. Et ascendet sicut virgultum coram eo, et sicut radix de terra sitienti: non est species ei, neque decor, et vidimus eum, et non erat aspectus, et desideravimus eum,
3. despectum et novissimum virorum, virum dolorum, et scientem infirmitatem, et quasi absconditus vultus ejus et despectus, unde nec reputavimus eum. *(Marc. 9, 11).*

1. Kto uwierzył słuchowi naszému? a ramię Pańskie komu iest odkryte?
2. A wystąpi iako latorośl przed nim, a iako korzeń z ziemie pragnącéy: nie ma krasy ani pięknośći: y widzieliśmy go, a nie było nacz poyźrzéć, y pożądaliśmy go,
3. wzgardzonego y napodleyszego z mężów, męża boleści, y znaiącego niemoc: a iakoby zasłoniona twarz iego, y wzgardzona: zkąd aniśmy go mieli zacz.

skie. Sens jednak wyższy ma na względzie apostołów; jakby rzekł: Wynijdzie z niewiernéj, bluźnierczéj i splugawionéj Jerozolimy.— *Nieczystego się nie dotykajcie.* Starajcie się, żeby święcie sprawować rzeczy święte. — *Którzy nosicie naczynia Pańskie.* Którzy sprawujecie Sakramenta i podajecie słowa Pisma ś.

12. *Bo nie z trzaskiem wynijdziecie.* Nie tak jak ojcowie wasi, którzy nagleni przez Egipczyków, z pośpiechem i wrzawą wyszli: lecz jako zwycięzcy, spokojnie, wesoło i nieustraszenie. Przemawia do apostołów i stosuje mowę do sposobu, w jaki wyszli z Babilonu po niewoli.— *Zgromadzi was.* Będzie z wami Bóg, i wami będzie rządził.

13. *Wyrozumie sługa mój.* Roztropnie i dzielnie będzie postępował, i dokona sprawy odkupienia ludzkiego, albo zrozumie i wykona rozkazy Ojca wiecznego.— *Sługa mój.* Chrystus, który przyjął postać sługi, gdy się przyoblókł w ciało ludzkie.—*Wywyższy się.* Przez przedziwną swoję naukę, cuda, i t. d.

14. *Jako się zdumieli nad tobą mnodzy.* Podziwiając o Chryste, naukę i cuda twoje.—*Tak niepoczesna będzie.* Tak od tychże samych dozna zniewagi, gdy będzie biczowany i krzyżowany.

15. *Pokropi.* Bądź krwią swoją dla odkupienia narodów, bądź wodą Chrztu ś. Stosuje mowę do oczyszczań i pokropień zakonnych.—*Zahamują.* Podziwiając mądrość Chrystusa i jego uczniów nie będą śmieli ust otworzyć.— *Którym... nie powiedziano.* Poganie widzieli mądrość Bożą i chwałę krzyża Chrystusowego.— *A którzy nie słychali.* Jest powtórzenie poprzedzającego półwiersza.

R. 53.— 1. *Kto uwierzył.* Kto uwierzy rzeczom od nas słyszanym, to jest naszemu opowiadaniu, tak dalece rzeczy są dziwne? Albo jest wyraz spółczucia, jakby mówił: ktoby uwierzył, że tak niegodnie był traktowany Chrystus Pan?— *A ramię Pańskie komu jest odkryte?* Kto uwierzy w rzeczy, które według rozumienia ludzkiego tak się zdają słabe i liche, jako są cierpienia Chrystusowe? jednak ujrzy, że w nich się znajduje ramię i moc Boża.

2. *A wystąpi.* Wypuści porostki, wydobędzie się.— *Jako latorośl.* Niska i wzgardzona, jakiemi są te, które się rodzą na gruncie suchym i bezpłodnym. Oznacza się, że Chrystus się narodził z N. Panny, jakby z gruntu nieuprawnego i niezroszonego; przeto Akwila przekłada, z ziemi bezdrożnéj.— *A jako korzeń.* Latorośl, która się z korzenia wydobywa; jest powtórzenie.— *Niema krasy, ani piękności.* Chrystus żył ubogim, nie mając nic wielkiego i świetnego w oczach świata, zwłaszcza zaś podczas męki, gdy był oszpecony biciem, plwaniem i t. d.— *Nie było nacz pójrzeć.* Nic było kształtu, czyli piękności.—*Pożądaliśmy go.* Żeby się ukazał piękniejszym; jakby rzekł: iżby nie był tak traktowany. Albo przydać należy i powtórzyć z tego co poprzedza przeczenie, *nie pożądaliśmy.* Nie był pożądanym, to jest, pięknym. P. W.

3. *Wzgardzonego i najpodlejszego z mężów.* To jest, widzieliśmy jego.— *Męża boleści.* Otoczonego zewsząd boleściami.—*Znającego niemoc.* Znużonego boleściami, przeciwnościami, prześladowaniami i wszelkiego rodzaju utrapieniami; te bowiem nazywa niemocami.— *Jakoby zasłoniona twarz jego.* W hebr. jest, *ukrywa-*

4. Vere languores nostros ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit, et nos putavimus eum quasi leprosum, et percussum. a Deo et humiliatum. *(Matth. 8, 17).*

5. Ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra: disciplina pacis nostrae super eum, et livore ejus sanati sumus. *(1. Cor. 15, 3).*

6. Omnes nos quasi oves erravimus, unusquisque in viam suam declinavit, et posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrum.

7. Oblatus est, quia ipse voluit, et non aperuit os suum: sicut ovis ad occisionem ducetur, et quasi agnus coram tondente se obmutescet, et non aperiet os suum. *(Matth. 26, 63. Act. 8. 32).*

8. De angustia et de judicio sublatus est: generationem ejus quis enarrabit? quia abscissus est de terra viventium, propter scelus populi mei percussi eum.

9. Et dabit impios pro sepultura, et divitem pro morte sua, eo quod iniquitatem non fecerit, neque dolus fuerit in ore ejus. *(1. Joan. 3, 5).*

10. Et Dominus voluit conterere eum in infirmitate: si posuerit pro peccato animam suam, videbit semen longaevum: et voluntas Domini in manu ejus dirigetur.

11. Pro eo quod laboravit anima ejus, videbit et saturabitur: in scientia sua justificabit ipse justus servus meus multos, et iniquitates eorum ipse portabit.

12. Ideo dispertiam ei plurimos, et fortium dividet spolia, pro eo quod tradidit in mortem animam suam, et cum sceleratis reputatus est: et ipse peccata multorum tulit, et pro transgressoribus rogavit. *(Marc. 15, 28. Luc. 23, 34).*

4. Prawdziwie choroby nasze on nosił, a boleści nasze on odnosił: a myśmy go poczytali iako trędowatego, a od Boga ubitego y uniżonego.

5, Lecz on zranion iest za nieprawości nasze, zstart iest za złości nasze: karność pokoiu naszego na nim, a sinością iego iesteśmy uzdrowieni.

6. Wszyscy my iako owce pobłądziliśmy, każdy na swą drogę ustąpił: a Pan włożył nań nieprawość wszytkich nas.

7. Ofiarowan iest iż sam chciał, a nie otworzył ust swoich: iako owca na zabicie wiedzion będzie, a iako baranek przed strzygącym go zamilknie, a nie otworzy ust swoich.

8. Z ucisku y z sądu wzięty iest, rodzay iego kto wypowie? bo wycięt iest z ziemie żywiących: dla złości ludu mego ubiłem go.

9. Y da niezbożne za pogrzeb, a bogatego za śmierć swoię: przeto iż nieprawości nie uczynił, ani zdrady było w uściech iego.

10. A Pan chciał go zetrzeć w niemocy: ieśli położy za grzéch duszę swoię, uyźrzy nasienie długo wieczne: a wola Pańska w ręce iego powiedzie się.

11. Za to że pracowała dusza iego, uyźrzy y nasyci się: umieiętnością swoią usprawiedliwi on sprawiedliwy sługa móy wielu, a nieprawości ich on poniesie.

12. Przetóż oddzielę mu barzo wielu, a korzyści mocarzów dzielić będzie: ponieważ wydał na śmierć duszę swoię, a z złośnikami iest policzon: a on grzéchy mnogich odniósł, a za przestępce się modlił.

---

jący oblicze od siebie. LXX przekładają, *odwróciło się oblicze jego*; jak czynią ci, którzy się wstydzą swojego losu i stanu.

4. *Choroby.* LXX, *grzechy.—Boleści.* Kary grzechów, za które przez cierpienia zadość uczynił. — *Abyśmy.* Żydzi, w których osobie mówi prorok.—*Jako trędowatego.* Nieczystego, i za swoje zbrodnie dotkniętego od Boga.

5. *Karność pokoju naszego.* Chrystus jest ubiczowany niewinnie, iżby nas pojednał z Bogiem, i żebyśmy pokój z nim mieli.—*Sinością.* Chłostą, od której jego ciało stało się zsiniałém.

6. *Jako owce błądziliśmy.* Do tych słów stosuje mowę Chrystus w przypowieści pasterza, szukającego zbłąkanéj owcy, i do zagrody przyprowadzającego, Łuk. 15, 4, i ś. Piotr, gdy mówi list 1, r. 2, 25: *Boście byli jako owce błądzące, ale teraz jesteście nawróceni do pasterza i biskupa dusz waszych — A Pan włożył.* Na Chrystusa grzechy nasze, żeby je dźwigał na ramionach swoich i za nie zadość uczynił.

7. *Ofiarowan jest.* Na ołtarzu krzyża. — *Iż sam chciał.* Nie zmuszony orężem i przemocą żydowską, nie pomimowolnie, lecz dobrowolnie przyjmując rozkaz Ojca.

8. *Z ucisku i z sądu wzięty jest.* Z ucisku sądu: Chrystus z sądu Piłata i arcykapłanów pełnego ucisku wzięty jest, to jest, porwany na sąd krzyża; albo *wzięty jest* oznacza sąd dokonany skwapliwie, bez dobrego zbadania i rozpoznania sprawy, i tak porwany na krzyż. —*Rodzaj jego kto wypowie.* Patrz Wujka. — *Wycięt jest.* Nakształt drzewa do którego przyrównał go w. 2. —*Ubiłem go.* Dopuściłem żeby go Żydzi zabili.

9. *Da niezbożne.* Chald. ma, *pociągnie bezbożnych do piekła.-Za pogrzeb.* Za to że go niesprawiedliwie zabili.—*Bogatego.* Możnych, Piłata i przedniejszych kapłanów.—*Za śmierć swoję.* To samo jest coby powiedział, *za pogrzeb.— Przeto iż nieprawości.* Gdyż ani czynem, ani słowem nie zgrzeszył.

10. *W niemocy.* Przyprawiając go o niemoc, dręcząc i krzyżując. —*Duszę swoję.* Zycie swoje. Uczynił siebie ofiarą za grzechy.— *Ujrzy nasienie długowieczne.* Otrzyma wiele synów duchownych, którzy trwać będą aż do końca świata, owszem przez całą wieczność.— *Wola Pańska.* Wola i zamiar Boży względem odkupienia i zbawienia ludzi.—*W ręce jego.* Przez niego, przez Chrystusa.—*Powiedzie się.* Pomyślnie pójdzie, powodzenie mieć będzie.

11. *Za to że pracowała.* Z pracy swojéj.— *Ujrzy i nasyci się.* Ujrzy i otrzyma owoc.—*Umiejętnością swoją.* Mądrością swoją, którą okaże w opowiadaniu Ewangelii. Albo biernie, to jest, w poznaniu siebie, utworzoném przez wiarę i miłość, opatrzoném w uczynki, usprawiedliwi wielu. — *Nieprawości ich.* Kary za nieprawości.

12. *Oddzielę mu bardzo wielu.* Poddam mu wiele narodów i ludów, według onych słów Psal. 2, 8: *Dam ci pogany dziedzictwo twoje, a osiadłość twą kraje ziemie.— Korzyści mocarzów dzielić będzie.* Złupiwszy

Wykład X. J. Wujka—Roz. 53. w. 2. *Widzieliśmy go a nie było nacz patrzyć.* Wszystkie te słowa prorockie tak jasne są o męce i śmierci Pana Chrystusowéj, przeciw Żydom i poganom, iż raczéj się zda być Izajasz Ewangelistą niż prorokiem, jako o nim pisze Augustyn lib. 1, de consensu Evangelist. cap. 31 i 18 de civit. c. 29. Chrysost. in Demonstr. quod Christus sit Deus. Justinus in colloqüio Triphonis, i wszyscy inszy.

8. *Rodzaj jego kto wypowie.* Acz ten rodzaj niektórzy wykładają, o rodzaju tych ludzi, których niezliczona moc miała uwierzyć w Pana Chrystusa: wszakże pospolity jest wykład Doktorów ś. którzy to rozumieją o przedwiecznym rodzaju Syna Bożego: albo też o rodzaju jego z najczystszéj Panny, bo oboje rodzenie jest niewypowiedziane. Przetoż i Jan ś. opisując przedwieczne rodzenie Syna Bożego, na to pytanie Izajasza ś. tak odpowiada: Jednorodzony, który jest na łonie Ojca, ten wypowiedział. Hiero. in Isai.

CAPUT LIV.

O rozszerzeniu się Kościoła po całéj ziemi, o przymierzu Boga z Kościołem i t. d.

1. Lauda sterilis, quae non paris: decanta laudem, et hinni, quae non pariebas, quoniam multi filii desertae magis quam ejus, quae habet virum, dicit Dominus.

2. Dilata locum tentorii tui, et pelles tabernaculorum tuorum extende, ne parcas: longos fac funicolos tuos, et clavos tuos consolida. * *(Luc. 23, 29. Gal. 4, 27).*

3. Ad dexteram enim, et ad laevam penetrabis, et semen tuum gentes hereditabit, et civitates desertas inhabitabit.

4. Noli timere, quia non confunderis, neque erubesces: non enim te pudebit, quia confusionis adolescentiae tuae oblivisceris, et opprobrii viduitatis tuae non recordaberis amplius.

5. Quia dominabitur tui, qui fecit te: Dominus exercituum, nomen ejus, et redemtor tuus Sanctus Israel, Deus omnis terrae vocabitur. *(Luc. 1, 32).*

6. Quia ut mulierem derelictam et moerentem spiritu vocavit te Dominus, et uxorem ab adolescentia abjectam, dixit Deus tuus.

7. Ad punctum in modico dereliqui te, et in miserationibus magnis congregabo te.

ROZDZIAŁ 54.

1. Chwal niepłodna która nie rodzisz: śpiéway chwałę a krzycz któraś nie rodziła: bo więcéy synów opuszczonéy niźli onéy która ma męża, mówi Pan.

2. Rozprzestrzeń mieysce namiotu twego, a skóry przybytków twych rościągni, nie folguy: uczyń długie powrozki twoie, a kolki twoie umocni.

3. Bo na prawo y na lewo przebiiesz się, a nasienie twoie odziedziczy narody, y w miastach spustoszonych mieszkać będzie.

4. Nie bóy się, bo nie będziesz zelżona, ani się zasromasz: bo cię nie będzie wstyd, ponieważ zelżywości młodości twéy zapomnisz, y na sromotę wdówstwa twego, więcéy nie wspomnisz.

5. Bo będzie nad tobą panował który cię stworzył, Pan zastępów imię iego: y odkupiciel twóy Święty Izraelów, Bogiem wszytkiéy ziemie nazwan będzie.

6. Bo iako niewiastę opuszczoną, a żałosną na duszy wezwał cię Pan, y żonę z młodości odrzuconą, mówi Bóg twóy.

7. Na małą chwilę trochę opuściłem cię, a litościami wielkimi zgromadzę cię.

---

czarta, który uchodził za księcia tego świata, i jako zbrojny mocarz bronił przysionka swojego. — *Duszę swoję.* Życie swoje.—*Mnogich.* Wszystkich; wszyscy bowiem są mnodzy.— *Za przestępce.* Wołał bowiem na krzyżu: *Ojcze odpuść im, bo nie wiedzą co czynią.* Łuk. 23, 34.

R. 54.—1. *Chwal niepłodna która nie rodzisz.* Przemawia do Kościoła Chrystusowego, który miał być zgromadzony bądź z Żydów, bądź z pogan; ten bowiem na początku był niewielkim, i jakby bezpłodnym w stosunku do synagogi, gdyż przed nawróceniem swojém był opuszczony od Boga i pozbawiony wiary, łaski i synów wiernych i świętych.—*Krzycz.* Z radością wykrzykuj.—*Więcéj synów opuszczonéj.* Gdyż więcéj synów Bogu da Kościół, niż dała synagoga.—*Która ma męża.* To jest Boga, któremu synagoga była przez wiarę zaślubiona.

2. *Rozprzestrzeń.* Upomina żeby obszerniejszym uczynił przybytek i dóm swój, iżby mógł mieścić wszystkich synów.—*Nie folguj.* Nie zaniedbaj.— *Uczyń długie powrozki twoje.* Albowiem powrozy obszernego i wysokiego namiotu powinny być długie. — *Kolki.* Do których się przywiązują powrozy, utrzymujące namiot. —*Umocnij.* Wbij mocno, gdyż masz trwać do końca świata, owszem na wieki.

3. *Bo na prawo i na lewo.* Na wschód i na zachód, wszędy, we wszystkie kraje ziemi. — *Przebijesz się.* Przenikniesz, wkroczysz, jak jest w hebr., gorliwością synów twoich.—*Nasienie twoje.* Synowie twoi, to jest, apostołowie i mężowie apostolscy i inni wierni. —*Odziedziczy narody.* Podbije i posiądzie na zawsze nakształt dziedzictwa.— *W miastach spustoszonych.* Opuszczonych od Boga, i pozbawionych prawa, wiary, łaski i zbawienia.—*Mieszkać będzie.* Zakładając tam stolice, wznosząc kościoły, i nawracaiąc mieszkańców do Chrystusa.

4. *Zelżywości młodości twéj zapomnisz.* Dawnych grzechów, których się niegdyś była dopuściła. — *Na sromotę wdówstwa twego.* Gdy byłaś bez Boga, którego przez grzechy byłaś utraciła.

5. *Będzie nad tobą panował.* Skojarzy się z tobą węzłem duchownego małżeństwa. To bowiem znaczy słowo *bahal,* to jest, panować i być mężem.—*Odkupiciel. . . święty Izraelów, Bóg wszystkiéj ziemi, będzie nazwan odkupicielem twoim.* Tak bowiem wyrazy uszykować należy.—*Będzie nazwan.* Uznany będzie za odkupiciela.

6. *Bo jako niewiastę opuszczoną.* Bóg cię odkupi, gdyż byłaś jako niewiasta opuszczona i rozwiedziona z mężem, a przeto żałosna, strapiona i nieszczęśliwa.

7. *Na małą chwilę.* Rozumie czas dwóch tysięcy lat, upłyniony od Abrahama do Chrystusa, przez który pogaństwo było od Boga odrzucone i opuszczone, gdyż w stosunku do wieczności, w któréj znowu z Bogiem się połączyło i stało się jego wieczną małżonką, czas uprzedni jest jakby małą chwilką, jak wykłada ś. Hieronim.—*Litościami wielkiemi.* Udzielając ci wielkich dobrodziejstw.—*Zgromadzę cię.* Przez Chrystusa i jego apostołów.

8. In momento indignationis abscondi faciem meam parumper a te, et in misericordia sempiterna misertus sum tui, dixit redemtor tuus Dominus.
9. Sicut in diebus Noe istud mihi est, cui juravi, ne inducerem aquas Noe ultra supra terram: sic juravi, ut non irascar tibi, et non increpem te. *(Gen. 9, 11.)*
10. Montes enim commovebuntur, et colles contremiscent: misericordia autem mea non recedet a te, et foedus pacis meae non movebitur, dixit miserator tuus Dominus.
11. Paupercula, tempestate convulsa, absque ulla consolatione: Ecce, ego sternam per ordinem lapides tuos, et fundabo te in sapphiris,
12. et ponam jaspidem propugnacula tua: et portas tuas in lapides sculptos, et omnes terminos tuos in lapides desiderabiles.
13. Universos filios tuos doctos a Domino, et multitudinem pacis filiis tuis. *(Joan. 6, 45.)*
14. Et in justitia fundaberis: recede procul a calumnia, quia non timebis, et a pavore, quia non appropinquabit tibi.
15. Ecce, accola veniet, qui non erat mecum, advena quondam tuus adjungetur tibi.
16. Ecce, ego creavi fabrum sufflantem in igne prunas, et proferentem vas in opus suum, et ego creavi interfectorem ad disperdendum.
17. Omne vas, quod fictum est contra te, non dirigetur, et omnem linguam resistentem tibi in judicio, judicabis. Haec est hereditas servorum Domini, et justitia eorum apud me, dicit Dominus.

8. Na mały czas rozgniewania zakryłem oblicze moie maluczko od ciebie, a miłosierdziem wiecznym zmiłowałem się nad tobą: rzékł odkupiciel Pan twóy.
9. Jako za dni Noego to mi iest, któremum przysiągł że nie przywiodę więcéy wód Noego na ziemię: takem przysiągł że się nie mam na cię gniewać, ani tobie łaiać.
10. Abowiem góry się poruszą, a pagórki trząść się będą: lecz miłosierdzie moie nie odstąpi od ciebie, y przymierze pokoiu mego nie zachwieie się: rzékł miłościwy twóy Pan.
11. Ubożuchna od burze rozbita, bez żadnéy pociechy. Oto ia posadzę porządnie kamienie twoie, a założę cię na szafirach,
12. y uczynię z iaspisu baszty twoie: a bramy twoie z kamienia rytego, a wszytkie granice twoie z kamienia roskosznego.
13. Wszytkie syny twoie uczonémi od Pana: a mnostwo pokoiu synóm twoim.
14. Y w sprawiedliwości założona będziesz: odstąp daleko od potwarzy, bo się bać nie będziesz: y od strachu, bo się nie przybliży ku tobie.
15. Oto sąsiad przyydzie, który nie był zemną, przychodzień niegdy twóy przyłączy się k tobie.
16. Otom ia stworzył kowala poddymaiącego węgle w ogniu, y wyymuiącego naczynie na robotę swoię, y iam stworzył zabiiacza ku wytraceniu.
17. Każde naczynie które iest utworzone na cię, nie zdarzy się: a każdy ięzyk któryć się sprzeciwi na sądzie, osądzisz. To iest, dziedzictwo sług Pańskich: y sprawiedliwość ich u mnie, mówi Pan.

CAPUT LV. — ROZDZIAŁ 55.

O wzywaniu wszystkich do wiary i sakramentów, nawróceniu pogan, i t. d.

1. Omnes sitientes venite ad aquas, et qui non habetis argentum, properate, emite, et comedite:

1. Wszyscy pragnący pódźcie do wód, y którzy nie macie śrébra, kwapcie się, kupuycie, a iedz-

8. *Na mały czas.* Powtarza w tym wierszu to, co powiedział w wierszu poprzedzającym.
9. *Jako za dni Noego to mi jest.* Ta moja przysięga i przymierze, które uchwalę przez Chrystusa z poganami i Kościołem, będzie mocném i wieczném, jako przymierze zawarte z Noem, o niezalewaniu nadal ziemi potopem.
10. *Poruszą.* Raczéj się poruszą.
11. *Ubożuchna.* Takim był Kościoł przed Chrystusem, ubogim i opuszczonym; lecz przez Chrystusa stał się bogatym, świetnym, i t. d.—*Od burze rozbita.* Nakształt okrętu lub drzewa.—*Posadzę porządnie kamienie twoje.* Ta cała allegorya kosztownych kamieni, zmierza do okazania iż Bóg ma opatrzyć swój Kościoł wszelkiego rodzaju kosztownemi ozdobami, to jest darów i łask niebieskich.
13. *Uczonemi od Pana.* To jest *uczynię.* Będą zaś uczonymi od Pana, gdyż Bóg darząc światłem wewnętrznem i nadprzyrodzoném ich umysł i świętemi pobudzeniami wolę, będzie uczył i przekonywał w tem, co im w głosie zewnętrznym podadzą Chrystus i jego uczniowie. — *Mnóstwo pokoju.* To jest dam; z nauki bowiem Chrystusowéj wypływa pokój sumienia i zgoda z bliźnimi. Pokój także, to jest pomyślność i dostatek dóbr wszelkich.
14. *W sprawiedliwości założona będziesz.* Będziesz umocniona, albowięm sama twoja sprawiedliwość będzie cię umacniała, twoja świętość będzie cię broniła, i nie dopuści Bóg żadnéj szkody na ciebie, gdyż jest mścicielem i obrońcą sprawiedliwości. — *Odstąp daleko od potwarzy.* Odejdziesz daleko od potwarzy, od wszelkiéj zdrady i matactwa, bo nie zaszkodzą tobie żadne knowania i podejścia szatana i sług jego.—*Od strachu.* Siły i oręż rozumie, które strachu nabawiają.
15. *Sąsiad.* Poganie nawróceni do wiary. — *Który nie był zemną.* Który był dalekim od wiary.— *Przychodzień.* Jest powtórzenie.
16. *Otom ja stworzył.* Nie masz się czego lękać oręża, który wyrabiają nieprzyjaciele; ja bowiem go stworzyłem i dałem, i sprawię, żeby tobie nie szkodził, lecz pomagał.
17. *Każde naczynie.* Każde narzędzie wojenne.— *Nie zdarzy się. Nie powiedzie się,* jak mają LXX.— *Osądzisz.* Chald. *potępisz,* LXX *pokonasz.* — *To jest dziedzictwo.* Ten jest los Kościoła i jego wiernych, iż będą obfitowali w perły dóbr niebieskich, i będą używali sprawiedliwości, świętości i zupełnego pokoju.— *Sprawiedliwość ich u mnie.* Sprawiedliwe uczynki lub ich nagroda jest u mnie, ja bowiem będę wynagradzał sprawiedliwość.
R. 55.—1. *Pódźcie do wód.* Nauki i łaski Chrystusowéj. Tu się odnoszą słowa Chrystusa, Jan 7, 37: *Jeżli kto pragnie, niech do mnie przyjdzie, a pije.*— *Jedzcie.* Nauka i łaska Chrystusowa jest pokarmem i

venite, emite absque argento et absque ulla commutatione vinum et lac. *(Eccli. 51, 33.)*

2. Quare appenditis argentum non in panibus, et laborem vestrum non in saturitate? Audite audientes me, et comedite bonum, et delectabitur in crassitudine anima vestra.

3. Inclinate aurem vestram, et venite ad me: audite, et vivet anima vestra, et feriam vobiscum pactum sempiternum, misericordias David fideles. *(Act. 13, 34.)*

4. Ecce, testem populis dedi eum, ducem ac praeceptorem gentibus.

5. Ecce, gentem, quam nesciebas, vocabis: et gentes, quae te non cognoverunt, ad te current propter Dominum Deum tuum et Sanctum Israel, quia glorificavit te.

6. Quaerite Dominum, dum inveniri potest: invocate eum, dum prope est.

7. Derelinquat impius viam suam, et vir iniquus cogitationes suas, et revertatur ad Dominum, et miserebitur ejus, et ad Deum nostrum, quoniam multus est ad ignoscendum.

8. Non enim cogitationes meae, cogitationes vestrae: neque viae vestrae, viae meae, dicit Dominus.

9. Quia sicut exaltantur coeli a terra, sic exaltatae sunt viae meae a viis vestris, et cogitationes meae a cogitationibus vestris.

10. Et quomodo descendit imber, et nix de coelo, et illuc ultra non revertitur, sed inebriat terram, et infundit eam, et germinare eam facit, et dat semen serenti, et panem comedenti:

11. sic erit verbum meum, quod egredietur de ore meo: non revertetur ad me vacuum, sed faciet quaecumque volui, et prosperabitur in his, ad quae misi illud.

12. Quia in laetitia egrediemini, et in pace deducemini: montes et colles cantabunt coram vobis laudem, et omnia ligna regionis plaudent manu.

cie: chodźcie, kupuycie bez śrebra, y bez żadnéy zamiany, wino y mléko.

2. Przecz odważacie śrébro nie za chléb, a pracę waszę nie za nasycenie? Słuchaycie słuchaiąc mię, a iédzcie dobro, a roskoszować będzie w tłustości dusza wasza.

3. Nakłońcie ucha swego, a przydźcie do mnie: słuchaycie, a żyć będzie dusza wasza: y uczynię z wami przymierze wieczne, miłosierdzia Dawidowe wierne.

4. Otom go dał świadkiem narodóm, wodzem y nauczycielem narodóm.

5. Oto naród któregoś nie znał, powołasz: a narody które cię nie znały pobieżą do ciebie, dla Pana Boga twego, y Świętego Izraelowego, że cię uwielbił.

6. Szukaycie Pana póki nalezion bydź może: wzywaycie go póki iest blisko.

7. Niech opuści złośnik drogę swoię, a mąż nieprawy myśli swe, y niech się nawróci do Pana, a zmiłuie się nad nim: y do Boga naszego, bo hoyny iest ku odpuszczeniu.

8. Abowiem myśli moie nie myśli wasze, ani drogi wasze drogi moie, mówi Pan.

9. Bo iako podniesione są niebiosa od ziemie, tak podniesione są drogi moie od dróg waszych, y myśli moie od myśli waszych.

10. A iako zstępuie déscz y śniég z nieba, a tam się więcéy nie wraca, ale napaia ziemię, y namacza ią, y czyni że rodzi, y dawa nasienie sieiącemu, y chléb iedzącemu:

11. tak będzie słowo moie, które wynidzie z ust moich: nie wróci się do mnie próżne, ale uczyni cokolwiekem chciał, y zdarzy się mu w tym na com ie posłał.

12. Bo w weselu wynidziecie, a w pokoiu doprowadzeni będziecie: góry y pagórki będą śpiéwać przed wami chwałę, a wszytkie drzewa polne rękoma klaskać będą.

---

napojem duszy, jako i śś. Sakramenta, zwłaszcza Eucharystya.—*Kupujcie.* W hebr. jest, *łamcie*; gdyż mający pożywać chleb łamią go, ztąd pochodzi że w hebrajskim sposobie mówienia łamać chleb i pożywać jest to samo; sens więc jest, bierzcie darmo i pożywajcie.—*Wino i mléko.* Temi dwóma rzeczami Pismo ś. oznacza wszelkie uczty i rozkosze.

2. *Nie za chleb.* Nie za pokarm i chleb który nasyca. Zdanie jest: po co, o śmiertelnicy, z taką usilnością i kosztem ubiegacie się o próżne dobra tego świata, jako to o bogactwa, zaszczyty, rozkosze, czczą mądrość i wymowę światową, które nie mogą nasycić duszy?—*Słuchajcie słuchając.* Pilnie słuchajcie.—*Dobro.* Istotny i zbawienny pokarm.

3. *Przymierze wieczne.* Nowego Testamentu.—*Miłosierdzia Dawidowe.* Miłosierdzia obiecane od Boga Dawidowi o Chrystusie, w którym jego królestwo będzie wieczne, i który swoich zwolenników ubogaci i ubłogosławi.—*Wierne.* Stałe, mocne, wieczne.

4. *Świadkiem.* Chrystusa rozumie, który był świadkiem Boskiego przymierza i obietnicy, równie jak wierności Bożéj w dotrzymaniu obietnic.

5. *Oto.* O Chryste.—*Naród któregoś nie znał.* Obcy tobie, któregoś nie uznawał za swój.—*Powołasz.* Pod sztandar Ewangelii twojéj. —*Dla Pana Boga twego.* Z powodu łask i darów, któremi ciebie ozdobi Bóg, który jest Bogiem twojego człowieczeństwa, nie zaś bóstwa.

6. *Póki nalezion być może.* W czasie nowego prawa, albo podczas swego życia.—*Póki jest blisko.* To samo znaczy co *póki nalezion być może*; albowiem to co jest blisko łatwo się znajduje.

7. *Drogę swoję.* Złe obyczaje swoje. — *Myśli swe.* Niegodziwe swoje usiłowania.

8. *Albowiem myśli moje nie myśli wasze.* Nie upadajcie na duchu, chociażeście wielce zgrzeszyli: bo nie jestem podobnym wam, którzy obrażeni nie łatwo się dajecie przejednać.

11. *Tak będzie słowo moje.* Obietnica moja o nowém przymierzu, o Messyaszu, i dobrach, które mają być dane światu przez niego.—*Nie wróci się do mnie próżne.* Nie będzie daremne.—*Uczyni cokolwiekem chciał.* Albowiem gdy dam światu Messyasza, Ewangelią, Sakramenta i inne dary nowego prawa, to wszystko co chcę żeby się stało, pomyślnie się stanie.

12. *Wynijdziecie.* Z niewoli szatańskiéj i grzechu.—*Doprowadzeni będziecie.* Do Chrystusa, do Kościoła i wiecznéj szczęśliwości.—*Góry i pagórki będą śpiewać.* Tak wielką będzie radość, iż zdadzą się góry i pagórki niejako śpiewać i wyskakiwać. Albo przez góry i pa-

13. Pro saliunca ascendet abies, et pro urtica crescet myrtus, et erit Dominus nominatus in signum aeternum, quod non auferetur.

13. Miasto głogu wyroście iodła, a miasto pokrzywy wyroście mirt: y będzie Pan mianowany na znak wieczny, który nie będzie zgładzony.

CAPUT LVI.

ROZDZIAŁ 56.

O zachowaniu przykazań Bożych i pogróżkach przeciwko złym pasterzom.

1. Haec dicit Dominus: Custodite judicium, et facite justitiam, quia juxta est salus mea, ut veniat, et justitia mea, ut reveletur. *(Sap. 1, 1).*

2. Beatus vir, qui facit hoc, et filius hominis, qui apprehendet istud: custodiens sabbatum, ne polluat illud, custodiens manus suas, ne faciat omne malum.

3. Et non dicat filius advenae, qui adhaeret Domino, dicens: Separatione dividet me Dominus a populo suo; et non dicat eunuchus: Ecce ego lignum aridum.

4. Quia haec dicit Dominus eunuchis: Qui custodierint sabbata mea, et elegerint, quae ego volui, et tenuerint foedus meum,

5. dabo eis in domo mea, et in muris meis locum, et nomen melius a filiis et filiabus: nomen sempiternum dabo eis, quod non peribit.

6. Et filios advenae, qui adhaerent Domino, ut colant eum, et diligant nomen ejus, ut sint ei in servos: omnem custodientem sabbatum, ne polluat illud, et tenentem foedus meum,

7. adducam eos in montem sanctum meum, et laetificabo eos in domo orationis meae: holocausta eorum et victimae eorum placebunt mihi super altari meo, quia domus mea domus orationis vocabitur cunctis populis. *(Matth. 21, 13).*

8. Ait Dominus Deus, qui congregat dispersos Israel: Adhuc congregabo ad eum congregatos ejus.

1. To mówi Pan: strzeżcie sądu, a czyńcie sprawiedliwość: bo blisko iest zbawienie moie aby przyszło, y sprawiedliwość moia aby się obiawiła.

2. Błogosławiony mąż który to czyni, y syn człowieczy który się tego chwyci: który strzeże szarłatu, aby go nie zmazał, który strzeże rąk swoich aby nie czynił nic złego.

3. A niech nie mówi syn przychodniów, który przystał do Pana, mówiąc: Odłączeniem oddzieli mię Pan od ludu swego. Niech też nie mówi trzebieniec: Otom ia drzewo uschłe.

4. Bo tak mówi Pan trzebieńcóm: którzy będą strzédz szabbatów moich, a obiorą com ia chciał, y zachowaią przymierze moie,

5. dam im w domu moim y w murzech moich mieysce, y imię lepsze nad syny y córki: imię wieczne dam im, które nie zaginie.

6. A syny przychodniowe którzy przystali do Pana, aby go chwalili, y miłowali imię iego żeby mu byli sługami: każdego strzegącego szabbatu aby go nie zmazał, y trzymaiącego przymierze moie,

7. przywiodę ie na górę świętą moię, y uweselę ie w domu modlitwy moiéy: całopalenia ich y ofiary ich będą mi przyiemne na ołtarzu moim: bo dóm móy domem modlitwy nazwan będzie wszem narodom.

8. Mówi Pan Bóg, który zgromadza rozproszone ludu Izraela: Jescze zgromadzę k niemu zgromadzone iego.

górki rozumie mieszkańców gór i pagórków. Stosuje mowę do radości wracających z Babilonu.

13. *Miasto głogu.* Sens jest: Wszystko się odmieni na lepsze.—*I będzie Pan mianowany na znak wieczny.* To dziwne nawrócenie i poświęcenie pogan, uczynione przez Chrystusa, będzie mu na imię, i na wieczny pomnik chwały i zwycięstwa.

R. 56. —1. *Strzeżcie sądu.* Czyńcie to co jest prawego i sprawiedliwego.—*Zbawienie moje.* Zbawienie, które wam posyłam przez Chrystusa Zbawiciela.—*Sprawiedliwość moja.* Usprawiedliwiający Chrystus, przez którego uwolnię was od grzechów i usprawiedliwię.—*Aby się objawiła.* Ukazała się: wkrótce bowiem przyjdzie.

2. *Który to czyni.* Co się powiedziało, lub to co następuje.—*I syn człowieczy.* Powtórzenie poprzedzającego zdania.

3. *Syn przychodniów.* Jakby rzekł: Mojżesz usuwał pogan od synagogi i rzeczypospolitéj. Deut. 23, 3 i 8; r. 7, w. 1, lecz Chrystus nie będzie nikogo wyłączał od swojego Kościoła. — *Który przystał do Pana.* Który przyjął wiarę Chrystusową.—*Niech też nie mówi trzebieniec.* Także trzebieńcy według prawa Mojżeszowego byli usuwani od zgromadzenia ludu, od kościoła i obrzędów publicznych, Deut. 23, 1. —*Drzewo uschłe.* Jako drzewo uschłe, bezpłodne i niewydające owocu potomstwa. P. W.

4. *Którzy będą strzedz szabatów moich.* Którzy będą czcić Boga, i zachowywać prawo o szabacie.—*Obiorą com ja chciał.* Zachowają prawo moje, albo rady; albowiem wybornie się to stosuje do trzebieńców dobrowolnych, to jest, do zachowujących czystość, jakimi są zakonnicy, i o nich szczególniéj rozumieć należy, jak widać z tego co następuje.

5. *W domu moim.* W kościele moim.—*Imię lepsze nad syny i córki.* Albowiem dziewice większéj dostąpią chwały, że w panieństwie i zakonie zostają, niż gdyby miały dzieci.—*Imię wieczne.* Chwałę wieczną.

6. *A syny przychodniowe.* Poganie, powtarza i potwierdza to co powiedział w. 3.—*Szabatu.* Czci Bożéj. —*Trzymającego przymierze.* Zachowującego warunki przymierza, to jest, prawa i przykazania moje.

7. *Na górę świętą.* Na Syon, do Kościoła.—*Uweselę je w domu modlitwy mojéj.* W Kościele uczynię ich uczęstnikami duchownego wesela, którego się doznaje przy świętych pieniach i obrzędach.

8. *Który zgromadza rozproszone ludu Izraela.* Przez Izraela właściwie rozumie Żydów; o nich bowiem rzecz idzie daléj; jakby rzekł: Nie sądźcie o Żydzi, iż gdy wzywam przychodniów, to jest, pogan do Kościoła, was od niego wyłączam; albowiem Kościoł będzie tak waszym jak i pogańskim; a przeto jak pogan tak i was rozproszonych po całym świecie do niego zgromadzę. —*Zgromadzę ku niemu.* To jest do Izraela. —*Zgromadzone jego.* Lud i jego synów należących do synagogi, która zgromadzenie oznacza.

9. Omnes bestiae agri venite ad devorandum, universae bestiae saltus.
10. Speculatores ejus caeci omnes, nescierunt universi: canes muti non valentes latrare, videntes vana, dormientes, et amantes somnia.* *(Jer. 6, 13).*
11. Et canes impudentissimi nescierunt saturitatem, ipsi pastores ignoraverunt intelligentiam: omnes in viam suam declinaverunt, unusquisque ad avaritiam suam a summo usque ad novissimum.*
12. Venite, sumamus vinum, et impleamur ebrietate, et erit sicut hodie, sic et cras, et multo amplius.

9. Wszytkie zwierzęta polne przydźcie na pożarcie, wszytek zwiérz leśny.
10. Stróżowie iego ślepi wszyscy, nie umieli wszyscy: pśi niemi szczékać nie mogący, którzy widzą próżne rzeczy, spią, a sny miłuią.
11. A psi niewstydliwi nie znali nasycenia: sami pasterze nie umieli wyrozumienia: wszyscy na swą drogę ustąpili, każdy za swym łakomstwem, od naywyższego aż do ostatniego.
12. Pódźcie, nabierzmy wina, a napełnimy się: y będzie iako dziś tak y iutro, y daleko więcéy.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 56. w. 3. *Niech nie mówi trzebieniec: otom ja drzewo uschłe.* To mówi o ludziach którzy z swéj dobréj woli żyją w czystości, obiecując im za to zapłatę, tak to rozumie Hieronim, i Cyryllus in Isai. Augustin. lib. de s. virginitate c. 24. Basilius lib. de virginit. Ambrosius in exhortat. ad virgines. Godniejszy bowiem są chwały i zapłaty którzy to z własnéj woli czynią, niż co to mają z natury, i dla tego przydaje: A obiorą com ja chciał. Dając znać, iż tego nie rozkazuje, ale na wolą daje każdemu kto chce sobie taki żywot powściągliwy i czysty obrać, wolno mu. I nadto obiecuje tu wszystkim takim osobną zapłatę, imię wieczne, to jest, cześć i miejsce przedniejsze w chwale swéj na wieki. Co jaśnie przeciw dzisiejszym heretykom, nieprzyjaciołom czystości bije.

CAPUT LVII. — ROZDZIAŁ 57.

O szczęśliwéj śmierci sprawiedliwych, i nieszczęsnéj grzeszników.

1. Justus perit, et non est, qui recogitet in corde suo, et viri misericordiae colliguntur, quia non est, qui intelligat; a facie enim malitiae collectus est justus.
2. Veniat pax, requiescat in cubili suo, qui ambulavit in directione sua.
3. Vos autem accedite huc, filii auguratricis, semen adulteri, et fornicariae.
4. Super quem lusistis? super quem dilatastis os, et ejecistis linguam? numquid non vos filii scelesti, semen mendax?

1. Sprawiedliwy gini[e], a niémasz ktoby uważył w sercu swoim: y mężowie miłośierni zchodzą, iż niémasz ktoby rozumiał: bo od oblicza złości zebran iest sprawiedliwy.
2. Niechay przyidzie pokóy, niech odpoczywa na łóżku swoim, który chodził w prostości swoiéy.
3. A wy przystąpcie sam synowie wróżki: nasienie cudzołożnika y wszetecznice.
4. Z kogoście się nagrawali? na kogoście gębę rozdzierali, a wywieszali ięzyk, azaście nie wy synowie złośliwi, nasienie kłamliwe?

9. *Wszystkie zwierzęta polne.* Ponieważ był powiedział że ma zgromadzić rozproszonych Izraelitów, przewidując iż ci zabiją Chrystusa, tknięty boleścią i gniewem, duchem proroczym wyzywa zwierzęta, to jest, dziki naród Rzymski, dla ich zatracenia.
10. *Stróżowie jego.* To jest ludu żydowskiego, nauczyciele jego. Tych Chrystus ślepymi nazywa i wodzami ślepych, Mat. 15, 14. —*Nie umieli wszyscy.* Nieświadomi tego co czynić należało. —*Szczekać nie mogący.* Dla tego że byli podlegli tymże zbrodniom, które karcić byli powinni, albo dla tego, iż chcieli pochlebiać książętom i ludowi. —*Którzy widzą próżne rzeczy.* Którzy prorokują rzeczy próżne i fałszywe, powiadając: *pokój, pokój, gdy nie było pokoju.*—*Śpią, a sny miłują.* Podobni do psów leniwych, które gdy co ujrzą lub posłyszą, maluczko głowę podnoszą, lecz zaraz jakby nic nie widziały znowu zasypiają.
11. *Psi niewstydliwi.* Znajoma jest bezwstydna lubieżność i żarłoczność psów. Okrywa hańbą nauczycieli żydowskich, którzy byli niedbałymi, ospałymi w tém co należało do ich obowiązku; a przeciwnie, bardzo skorymi i ochoczymi do tego co stanowiło ich korzyść, wygodę i rozkosz.—*Sami pasterze.* Sami książęta i urzędnicy.—*Nie umieli wyrozumienia.* Sposobów mądrego rządzenia rzeczpospolitą.—*Na swą drogę ustąpili.* Idąc tam kędy ich ciągnęły namiętności.
12. *Pódźcie.* Jest mimesis, to jest naśladowanie głosu pasterzy i nauczycieli. —*I będzie jako dziś.* Uprzyjemniajmy sobie jak możemy nasze biesiady, przydając zawsze coś nowego. Mogą być także te słowa nie rozkoszników, których sztrofuje, lecz samego proroka, jakby rzekł: Neustannie szukają rozkoszy, i z dnia na dzień stają się gorszymi.

R. 57.— 1. *Sprawiedliwy ginie.* Wszystkich sprawiedliwych w ogólności rozumie, przedewszystkiem jednak Chrystusa. —*Nie masz ktoby uważył w sercu.* Jak rzecz niegodziwa zabijać sprawiedliwego, i jak wielka szkoda dla rzeczypospolitéj, gdy się pozbawia ludzi świętych. —*Mężowie miłosierni.* Pobożni, LXX *sprawiedliwi.*—*Schodzą.* Z tego świata, to jest, umierają.—*Od oblicza złości.* Żeby nie widzieć złego i klęsk swojego narodu i wieku.
2. *Niechaj przyjdzie pokój.* Niechaj odpoczywa w pokoju. — *Na łóżku swojém.* W grobie, jak mają LXX.—*Który chodził w prostości.* W prawości życia.
3. *A wy.* Zwraca mowę do Żydów.—*Synowie wróżki.* Tak nazywa mieszkańców Jerozolimy, dla tego że byli oddani wróżbom i czarom. LXX mają, *nieprawi.*—*Nasienie cudzołożnika i wszetecznice.* Potomkowie i synowie bałwochwalczéj i oddanéj przesądom synagogi. Wiadomo bowiem, że bałwochwalstwo zowie się w Piśmie ś. wszeteczeństwem i cudzołoztwem.
4. *Z kogoście się najgrawali?* Rozumie Chrystusa, z którego się najgrawali Żydzi.—*Na kogoście gębę rozdzierali, i wywieszali język.* Oznacza giest swawolnéj tłuszczy, która otwierając usta i wyciągając język najgrawała się z Chrystusa. —*Nasienie kłamliwe.* Cudzołożne i odrodne od świętości i pobożności przodków.

5. qui consolamini in diis subter omne lignum frondosum, immolantes parvulos in torrentibus, subter eminentes petras?

6. In partibus torrentis pars tua, haec est sors tua, et ipsis effudisti libamen, obtulisti sacrificium: numquid super his non indignabor?

7. Super montem excelsum et sublimem posuisti cubile tuum, et illuc ascendisti, ut immolares hostias.

8. Et post ostium, et retro postem posuisti memoriale tuum, quia juxta me discooperuisti, et suscepisti adulterum: dilatasti cubile tuum, et pepigisti cum eis foedus: dilexisti stratum eorum manu aperta.

9. Et ornasti te regi unguento, et multiplicasti pigmenta tua. Misisti lega s tuos procul, et humiliata es usque ad infero t°s.

10. In multitudine viae tuae laborasti, non dixisti: Quiescam; vitam manus tuae invenisti, propterea non rogasti.

11. Pro quo sollicita timuisti, quia mentita es, et mei non es recordata, neque cogitasti in corde tuo? Quia ego tacens, et quasi non videns, et mei oblita es.

12. Ego annuntiabo justitiam tuam, et opera tua non proderunt tibi.

13. Cum clamaveris, liberent te congregati tui, et omnes eos auferet ventus, tollet aura: qui autem fiduciam habet mei, hereditabit terram, et possidebit montem sanctum meum.

14. Et dicam: Viam facite, praebete iter, declinate de semita, auferte offendicula de via populi mei. *(Infr. 62, 10).*

5. Którzy się cieszycie z bogów pod każdym drzewem gałęzistym, ofiaruiąc dzieci w potokach pod wyniosłémi skałami.

6. W stronach potoku dział twóy, ten iest los twóy: y onym lałaś mokrą ofiarę, ofiarowałaś obiatę: więc się oto gniewać nie będę?

7. Na górze wysokiéy y podniosłéy postawiłaś łoże twoie, y tameś wstępowała ofiarować ofiary.

8. A za drzwiami y za podwoiem kładłaś pamiątkę twoię: boś się podle mnie odkryła, y przypuściłaś cudzołożnika: rozszérzyłaś łoże twoie, y postanowiłaś z nimi przymierze: umiłowałaś pościel ich ręką otworzoną.

9. Y przystroiłaś się królowi maścią, y rozmnożyłaś olcyki twoie. Posyłałaś posły twe daleko, y poniżonaś iest aż do piekła.

10. Mnostwem drogi twoiéy spracowałaś się: nie rzékłaś: Odpocznę: Żywot ręki twéy nalazłaś, dla tegoś nie prosiła.

11. O cóż frasuiąc się bałaś się: żeś skłamała, a na mięś nie pomniała, y nie myśliłaś w sercu twoim? iż ia milczę, a iakobych nie widział y zapomniałaś mię.

12. Ja opowiém sprawiedliwość twoię, y uczynki twoie nie pomogą tobie.

13. Gdy wołać będziesz, niech cię wybawią zebrani twoi: a wszytkie one wiatr zaniesie, pochwyci powietrze: ale kto ufa we mnie odziedziczy ziemię, y posiędzie górę świętą moię.

14. Y rzekę: Czyńcie drogę, uprzątnicie drogę, ustąpcie z ścieżki, znieście zawady z drogi ludu mego.

---

5. *Którzy się cieszycie.* Którzy szukacie pociechy i przyjemności we czci bałwanów. W hebr. jest, *rozpalający się w wiązach,* to jest, w gajach rozpalający się lubieżnością; albowiem w gajach otaczających kościół oddawały się rozpuście niewiasty i mężczyzni na cześć fałszywych bożków. I dla tego gaje przy kościele w prawie były zakazane.—*Pod każdem drzewem gałęzistem.* Umieszczano bowiem bałwanów pod drzewem jakiem szeroko rozpościerającém swoje konary, lub w gajach.— *Ofiarując dzieci.* Zdarzało się że Żydzi, zapomniawszy wrodzonéj miłości, zabijali na ofiarę bałwanowi Moloch własne dzieci. Patrz co się rzekło Lew. 18, 21, i IV. Król. 16, 3.—*W potokach.* Albowiem ta okrótna ofiara szczególniéj się sprawowała przy potoku Cedron, w dolinie Ennon. Patrz IV. Król. 23, 10.

6. *W stronach potoku dział twój.* Los twój, rozkosz i bogactwo twoje czcić bałwanów.

7. *Łoże.* Ołtarz.

8. *Za drzwiami... kładłaś pamiątkę twoję.* To jest postawiłaś bałwana, iżby wychodząc, lub do domu wracając, wspominać o nim, i żeby twój dóm zostawał pod jego opieką.—*Odkryła. Łoże.* —*Rozszerzyłaś łoże twoje.* Wiele przyjmując bałwanów, żeby z nimi cudzołożyć.—*Pościel ich.* Cudzołożników, bałwanów.— *Ręką otworzoną.* Jawnie i bezwstydnie, albo hojnie ich darząc.

9. *Królowi.* Bałwanowi Moloch, który po hebrajsku oznacza króla.—*Maścią.* Olejkiem wonnym. —*Posyłałaś posły swe daleko.* Nie przestając na sąsiednich bałwanach, z Assyryi, Egiptu i t. d., sprowadzałaś je z daleka. —*Poniżonaś jest aż do piekła.* Do najwyższego stopnia, wpadłaś w poniżenie przez swoje bałwochwalstwo.

10. *Mnóstwem drogi twojéj.* Sprowadzaniem zewsząd bałwanów, ich czczeniem, zdobieniem i t. d.—*Nie rzekłaś: odpocznę.* LXX *zaniecham,* to jest, nie położyłaś żadnych granic bałwochwalstwu. Dozwoliłaś sobie wszystkiego, lecz nie nasyciłaś się. — *Żywot ręki twéj nalazłaś.* Żywotem ręki zowie bałwanów uczynionych ręką, bądź dla tego że od nich się spodziewali wszystkich potrzeb życia, bądź iż byli ich miłośnikami.— *Nie prosiła.* LXX *nie prosiłaś mnie*; spodziewałaś się bowiem, że wszystko możesz wyprosić od swojego miłośnika.

11. *O cóż frasując się bałaś się?* Po co się bałaś bałwanów, żeby mnie nie dotrzymać danéj wiary i oszukać?—*Iż ja milczę.* Chociaż ja milczę i nie zaraz karzę zbrodnie twoje, nie przeto jednak mniéj się mnie bać byłaś powinna.

12. *Ja opowiem sprawiedliwość twoję.* Powiedziano z ironią, to jest, niegodziwości twoje.—*Uczynki twoje.* Niecne.

13. *Gdy wołać będziesz.* Strapiona od nieprzyjaciół, zwłaszcza Chaldejczyków, podczas niewoli Babilońskiéj.—*Zebrani twoi.* Bałwany, których zewsząd nagromadziłaś. —*Wiatr zaniesie.* To jest bałwany, tak dalece są lekkiemi i próżnemi. — *Kto ufa we mnie.* Kto mnie powierzył siebie i swoje zbawienie.—*Odziedziczy ziemię.* Posiądzie ojczystą ziemię Jeruzalem, wróciwszy z niewoli. Albo oznacza ziemię żyjących, ojczyznę niebieską.—*Górę świętą.* Syon.

14. *Ustąpcie z ścieżki.* Znieście wszelkie przeszkody i zawady, brudy, skały, drzewa i t. d.; to samo jest co powiedział r. 40, 3: *Gotujcie drogę Pańską.*

15. Quia haec dicit Excelsus, et sublimis habitans aeternitatem, et sanctum nomen ejus in excelso et in sancto habitans, et cum contrito et humili spiritu, ut vivificet spiritum humilium, et vivificet cor contritorum.

16. Non enim in sempiternum litigabo, neque usque ad finem irascar, quia spiritus a facie mea egredietur, et flatus ego faciam.

17. Propter iniquitatem avaritiae ejus iratus sum, et percussi eum: abscondi a te faciem meam, et indignatus sum, et abiit vagus in via cordis sui.

18. Vias ejus vidi, et sanavi eum, et reduxi eum, et reddidi consolationes ipsi, et lugentibus ejus.

19. Creavi fructum labiorum pacem, pacem ei, qui longe est, et qui prope, dixit Dominus, et sanavi eum.

20. Impii autem quasi mare fervens, quod quiescere non potest, et redundant fluctus ejus in conculcationem et lutum.

21. Non est pax impiis, dicit Dominus Deus. *(Supr. 48, 22).*

15. Bo tak mówi Wysoki, y wyniosły mieszkaiący w wieczności: a święte imię iego na wysokości y w świątyniéy mieszkaiący, a z skruszonym y z uniżonym duchem: aby ożywił ducha zniżonych, ażeby ożywił ducha skruszonych.

16. Bo nie na wieki swarzyć się będę, ani się aż do końca gniewać będę: ponieważ duch od oblicza mego wynidzie y tchnienia ia uczynię.

17. Dla nieprawości łakomstwa iego rozgniewałem się, y ubiłem go: skryłem od ciebie twarz moię, y rozgniewałem się, y poszedł tułaiąc się na drogę serca swego.

18. Widziałem drogi iego, y uzdrowiłem go, y zasiem go przywiódł, y wróciłem pociechy iemu, y płaczącym iego.

19. Stworzyłem owoc warg pokóy, pokóy temu który iest daleko, y który bliżu, mówi Pan, y uzdrowiłem go.

20. Lecz niezbożnicy są iako morze zaburzone, które się uspokoić nie może, y wylewaią wały iego na podeptanie y na błoto.

21. Niémasz pokoiu niezbożnikom, mówi Pan Bóg.

CAPUT LVIII. — ROZDZIAŁ 58.

O obłudzie Żydów, nagrodach za jałmużnę, post i inne miłosierne uczynki.

1. Clama! ne cesses: quasi tuba exalta vocem tuam, et annuntia populo meo scelera eorum, et domui Jacob peccata eorum.

2. Me etenim de die in diem quaerunt, et scire vias meas volunt, quasi gens, quae justitiam fecerit, et judicium Dei sui non dereliquerit: rogant me judicia justitiae, appropinquare Deo volunt.

3. Quare jejunavimus, et non aspexisti: humiliavimus animas nostras, et nescisti? Ecce, in die

1. Wołay! nie przestaway, iako trąba wynoś głos swóy: a opowiaday ludowi memu złości ich, a domowi Jakobowemu grzéchy ich.

2. Bo mię ode dnia do dnia szukaią, y chcą znać drogi moie: iakoby naród który sprawiedliwość czynił, a sądu Boga swego nie opuścił: pytaią mię o sądziech sprawiedliwości: chcą się do Boga przybliżyć.

3. Przecześmy pościli a nie weyźrzałeś: poniżyliśmy dusze nasze, a nie wiedziałeś? Oto w dzień

---

15. *Mieszkający w wieczności.* Zamieszkujący niebo, wieczne i nieskazitelne. Albo w samym sobie, który jest sobie wiecznością.—*Na wysokości i świątyniéj.* Na niebie, które jest wysokim i świętym przybytkiem Bożym. Wysokość także i świątynia może oznaczać górę Syon, na któréj był kościół święty.

16. *Swarzyć się będę.* Chald. i LXX *mścić się będę.—Ponieważ duch od oblicza mego wynijdzie.* Albowiem miłuję dusze, które stworzyłem, i które są dziełem rąk moich. —*I tchnienia ja uczynię. Dusze ja uczyniłem*, jak przekładają Pagninus i Watablus.

17. *Ubiłem go.* Lud mój.—*Poszedł tułając się.* To jest największa kara, gdy kogo Bóg opuściwszy dopuszcza mu się błąkać i iść za namiętnościami swojemi, według onych słów Psal. 80, 13: *Puściłem je za żądzami serc ich, pójdą w wynalazkach swoich.*

18. *Widziałem drogi jego.* Widziałem go błąkającego się, błądzącego i dążącego do zguby.—*Uzdrowiłem go, i zasiem go przywiódł.* Przez chłosty, natchnienia i upomnienia proroków. —*Wróciłem pociechy jemu.* Odwołując z niewoli Babilońskiéj, i uwalniając z jarzma szatana i grzechu.—*Płaczącym jego.* Strapionym i pokutującym.

19. *Owoc warg.* Skutek modlitwy, która się ustami czynić zwykła, albo wyznanie grzechów. Albo sens jest: stworzyłem pokój, który jest owocem ust moich, to jest, obietnicy mojéj.—*Pokój.* Spokój, pomyślność. —*Temu który jest daleko.* Poganinowi, który dotąd dalekim był od wiary, Boga i zbawienia.—*I który bliżu.* Żydowi. który wprzódy miał wiarę, Boga i nadzieję zbawienia,

20. *Jako morze zaburzone.* Z powodu upalenia namiętności, pokus i podszeptów szatańskich.—*Wylewają wały jego na podeptanie.* Podeptaniem nazywa rzeczy nikczemne, plugawe, jakiemi są wyrzuty morskie. Jako więc wzburzone morze wyrzuca na brzeg plugastwa, tak pałające namiętności bezbożnych wydają grzechy i zbrodnie.

21. *Nie masz pokoju niezbożnikom.* LXX, *niema radości bezbożnym.*

R. 58.—1. *Jako trąba.* Czystym i wysokim głosem.

2. *Od dnia do dnia szukają.* Codziennie udają, że mnie i woli mojéj szukają.—*Znać drogi moje.* Pozywają mię niejako na sąd; przywodzą swoję sprawiedliwość i moje drogi, to jest, zamiary pomawiają o niewierność i niesprawiedliwość, że nie daję im obiecanego pokoju i dóbr.—*Sądu Boga swego.* Sądem nazywa to co Bóg sprawiedliwego i słusznego przepisał i uchwalił prawem swojém. — *Pytają mię o sądziech sprawiedliwości.* Jakby rzekli: Chcemy wiedzieć, jak sprawiedliwe są sądy Boże, niechaj nam zda z nich sprawę.—*Chcą się do Boga przybliżyć.* Żeby się z nim spierać i walczyć.

3. *Poniżyliśmy dusze nasze.* Utrapiliśmy siebie postem. — *Nie widziałeś.* Zdawałeś się nie patrzeć na nasz post. — *Wola wasza.* Pożądliwość, namiętność, wola ciała, wola własna, jakby rzekł: Pościcie, lecz

jejunii vestri invenitur voluntas vestra, et omnes debitores vestros repetitis.

4. Ecce, ad lites et contentiones jejunatis, et percutitis pugno impie. Nolite jejunare sicut usque ad hanc diem, ut audiatur in excelso clamor vester.

5. Numquid tale est jejunium, quod elegi, per diem affligere hominem animam suam? numquid contorquere quasi circulum caput suum, et saccum et cinerem sternere? numquid istud vocabis jejunium, et diem acceptabilem Domino? *(Zach. 7, 5).*

6. Nonne hoc est magis jejunium, quod elegi? dissolve colligationes impietatis, solve fasciculos deprimentes, dimitte eos, qui confracti sunt, liberos, et omne onus dirumpe.

7. Frange esurienti panem tuum, et egenos vagosque induc in domum tuam: cum videris nudum, operi eum, et carnem tuam ne despexeris. *(Ezech. 18, 7. Matth. 25, 35).*

8. Tunc erumpet quasi mane lumen tuum, et sanitas tua citius orietur, et anteibit faciem tuam justitia tua, et gloria Domini colliget te.

9. Tunc invocabis, et Dominus exaudiet, clamabis, et dicet: Ecce adsum; si abstuleris de medio tui catenam, et desieris extendere digitum, et loqui, quod non prodest.

10. Cum effuderis esurienti animam tuam, et animam afflictam repleveris, orietur in tenebris lux tua, et tenebrae tuae erunt sicut meridies.

11. Et requiem tibi dabit Dominus semper, et implebit splendoribus animam tuam, et ossa tua liberabit, et eris quasi hortus irriguus, et sicut fons aquarum, cujus non deficient aquae.

12. Et aedificabuntur in te deserta saeculorum: fundamenta generationis et generationis suscitabis, et vocaberis aedificator sepium, avertens semitas in quietem. *(Infr. 61, 4).*

postu waszego nayduie się wola wasza, a wszytkie dłużniki wasze pociągacie.

4. Oto się na swary y na zwady pościcie, a bijecie pięścią niezbożnie. Nie pośćcie iako aż do tego dnia, aby słyszano głos wasz na wysokości.

5. Izali taki iest post którym obrał, przez dzień trapić człowiekowi duszę swoię? izali zakrzywić iako obręcz głowę swoię, a wór y popiół pościelać? izali to nazowiesz postem, y dniem przyiemnym Panu?

6. Izali nie to iest raczéy post którym obrał? rozwiąż związki niezbożności, rozwiąż brzemiona ciężące, wypuść niewolą uciśnione wolno, a wszelakie brzemię rozerwi.

7. Ułam łaknącemu chleba twego, a ubogie y tułaiące się wprowadź do domu twego: gdy uyźrzysz nagiego, przyodziy go, a nie gardź ciałem twoim.

8. Tedy wyniknie iako zaranie światłość twoia, a zdrowie twoie rychléy wznidzie: y póydzie przed obliczem twoim sprawiedliwość twoia, a chwała Pańska zbierze cię.

9. Tedy wzywać będziesz, a Pan wysłucha, zawołasz, a rzecze: Owom ia; ieśli odéymiesz z pośrzodku siebie łańcuch a przestaniesz wyciągać palca, y mówić co nie iest pożyteczno.

10. Gdy wyleiesz łaknącemu duszę twoię, a duszę utrapioną nasycisz: wznidzie w ciemności światłość twoia, a ciemności twoie będą iako południe.

11. Y dać Pan odpoczynienie zawżdy, y napełni iasnością duszę twoię, a kości twoie wyzwoli: y będziesz iako ogród wilgotny, y iako zdróy wodny, którego wody nie ustaną.

12. Y będą budowane przez cię pustki wieków: fundamenty rodu y rodu wywiedziesz: y będziesz nazwan budownikiem płotów odwracaiący ścieżki na odpoczynienie.

---

tymczasem dogadzacie chciwości, pożądliwościom waszym.—*Dłużniki... pociągacie.* Chciwie i nieludzko wymagając tego, czego dla ubóstwa uczynić nie mogą.

4. *Na swary i na zwady pościcie.* Dla tego nie przyjmujecie pokarmu aż do wieczora, żeby cały dzień można było przepędzać na sprawach i sporach sądowych.—*A bijecie pięścią niezbożne.* Dłużników waszych, albo tych z którymi się prawujecie. — *Aby słyszano głos wasz na wysokości.* Nie chciejcie tak pościć, żeby głos sporu waszego był słyszany, albo wołanie tych, których trapicie i dręczycie.

5. *Przez dzień.* To jest, przez krótki czas. — *Zakrzywić jako obręcz głowę swoję.* Poszczący bowiem, częścią przez osłabienie, częścią żeby się trzymać w pokutnéj postawie, zwieszali głowę i nachylali szyję. — *Wór.* Włosiennicę. — *Popiół pościelać.* Temi bowiem rzeczami jako symbolami pokuty ozdobili post. P. W.

6. *Związki niezbożności.* Obligi i umowy lichwiarskie, któremi zwłaszcza ubogich gwałtownie uciskałeś i wyczerpywałeś.

7. *Ułam.* Rozdziel. — *Ciałem twojém.* LXX. mają, *i nie gardź domownikami nasienia twego.* Tak więc ciałem zowie się ubogi krewny.

8. *Jako zaranie.* W hebr. jest, *jako zorza;* jakby rzekł: Tedy się poczniesz wynurzać z pośród ciemności klęsk, jakoto, z niewoli Babilońskiéj na światłość wesela i szczęścia. — *Zdrowie twoje.* Wyswobodzenie twoje z nieszczęść i niewoli. — *Pójdzie przed obliczem twojem.* Jakby pochodnia będzie poprzedzać ciebie, żeby wyprowadzić z nieszczęść.—*Sprawiedliwość twoja.* Miłosierdzie twoje.— *Chwała Pańska.* Chwalebne wybawienie, które się stanie tobie z Bożego dobrodziejstwa.—*Zbierze cię.* Wyrwie ciebie z niebespieczeństw lub niewoli.

9. *Łańcuch.* W hebr. jest, *jarzmo,* to jest którym uciskasz ubogich. — *Wyciągać palca.* Który jest giestem albo naśmiewającego się, albo urągającego, albo grożącego, jakby palcami chciał oczy wykłuć.—*Co nie jest pożyteczno.* Jest miosis, mniéj się bowiem mówi jak znaczy.

10. *Wylejesz... duszę twoję.* Okazując wnętrzności miłosierdzia. — *Utrapioną.* Głodem, nagością, troską.—*Nasycisz.* Pokarmem, odzieniem, pociechą i radością.—*Wznijdzie.* To samo jest co powiedział w. 8: *Wyniknie jako zaranie światłość twoja.*

11. *Jasnością.* Wesołości, pogody i szczęśliwości duszy.— *Kości twoje.* Członki twoje i ciało twoje utrapione i wyschłe od udręczeń niewoli Babilońskiéj. — *Jako ogrod wilgotny.* Zieleniejący się i kwitnący, i obfitujący w owoce.—*Jako zdrój wodny.* Albowiem będziesz opływał we wszelkiego rodzaju dobra.

12. *Będą budowane przez cię pustki wieków.* Domy albo miasta od wielu wieków opuszczone. — *Fundamenty.* Przywrócisz i odbudujesz miasta i domy zbu-

13. Si averteris a sabbato pedem tuum, facere voluntatem tuam in die sancto meo, et vocaveris sabbatum delicatum, et sanctum Domini gloriosum, et glorificaveris eum, dum non facis vias tuas, et non invenitur voluntas tua, ut loquaris sermonem:

14. tunc delectaberis super Domino, et sustollam te super altitudines terrae, et cibabo te hereditate Jacob patris tui: os enim Domini locutum est.

13. Jeśli odwrócisz od Szabbatu nogę twoię, od czynienia wolą twoię w dzień święty móy, a nazowiesz Szabbat roskosznym y świętym Pańskim chwalebnym, a uczcisz ji nie czyniąc dróg twoich ani się naydzie wola twoia, żebyś miał mówić mowę:

14. tedy się będziesz roskoszował w Panu, y wyniosę cię na wysokości ziemie, y nakarmię cię dziedzictwem Jakoba oyca twego: bo usta Pańskie mówiły.

Wykład X. J. Wujka.—**Roz. 58.** w. 5. *Izali taki jest post którym obrał.* Nie podoba się Panu Bogu post, który tylko ciało trapi wstrzymywać się od pokarmów cielesnych: ale kiedy kto trapiąc ciało postem powściąga się od grzechu i pełni wolą Bożą, taki post przyjemny jest Panu Bogu. Przetóż nie trzeba wątpić że wola Boża jest, aby ludzie trapili postem ciała swoje, o czém masz Levit. 16 i 23. Num. 29. A jeśli kto poszcząc, od grzechu się nie wstrzyma, tego post nie jest Bogu przyjemny, iż dobrą rzecz źle odprawuje.

CAPUT LIX.

ROZDZIAŁ 59.

O grzechach, jako jedynéj przeszkodzie do otrzymania łask i zbawienia od Boga.

1. Ecce, non est abbreviata manus Domini, ut salvare nequeat: neque aggravata est auris ejus, ut non exaudiat. *(Num. 11, 23. Supr. 50, 2).*

2. Sed iniquitates vestrae diviserunt inter vos et Deum vestrum, et peccata vestra absconderunt faciem ejus a vobis, ne exaudiret.

3. Manus enim vestrae pollutae sunt sanguine, et digiti vestri iniquitate: labia vestra locuta sunt mendacium, et lingua vestra iniquitatem fatur. *(Supr. 1, 15).*

4. Non est, qui invocet justitiam, neque est, qui judicet vere, sed confidunt in nihilo, et loquuntur vanitates: conceperunt laborem, et pepererunt iniquitatem. *(Job. 15, 35).*

5. Ova aspidum ruperunt, et telas araneae texuerunt: qui comederit de ovis eorum, morietur, et quod confotum est, erumpet in regulum.

1. Oto nie ukróciła się ręka Pańska, aby nie mogła zbawić, ani się obciążyło ucho iego, aby nie usłyszało.

2. Lecz nieprawości wasze rozdzieliły między wami a między Bogiem waszym: a grzéchy wasze zakryły oblicze iego od was, aby nie wysłuchał.

3. Bo ręce wasze są krwią zmazane, y palce wasze nieprawością: wargi wasze mówiły kłamstwo, a ięzyk wasz nieprawość świegoce.

4. Niémasz ktoby wzywał sprawiedliwości, ani ktoby sądził prawdziwie: ale ufaią w niczym, a mówią próżności: poczęli prace, a urodzili nieprawość.

5. Jayca żmiiowe przełupili, a płócien paięczych natkali: kto będzie iadł iayca ich umrze: a co się wylęgło, wykluie się w bazyliszka.

---

rzone od wielu wieków, których tylko fundamenta przywalone ziemią były pozostały: oznacza podupadłą synagogę, z któréj ruin powstał Kościół Chrystusowy, z przydaniem pogan, którzy z kamieni stali się synami Abrahamowymi.—*Budownikiem płotów.* Stosuje mowę i oznacza odbudowanie Jerozolimy; ta bowiem często się zowie winnicą, któréj murami są płoty. Albo rozumie płoty winnic obalone przez Chaldejczyków. Budownikami płotów są ci, którzy stanowią albo odnawiają kościelną karność i prawa. — *Odwracający ścieżki na odpoczynienie.* Który obwarowuje ścieżki, przez które wchodziły bydlęta i nieprzyjaciele pustoszący winnice i domy, i dla tego staje się sprawcą spokoju.

13. *Jeśli odwrócisz od szabbatu nogę twoję.* Jeśli odwrócisz nogę twoję od przekroczenia soboty, gdyż w sobotę długa droga i wszelka niewolnicza praca, która się odbywa nogami lub rękami, była zabroniona.—*Od czynienia wolą twoję.* Powtórzyć należy *jeśli odwrócisz.* Zdanie jest: Jeśli w sobotę nie tylko się wstrzymasz od pracy, lecz także nie będziesz chodził za wolą i namiętnościami twojemi, dogadzając obżarstwu i lenistwu, ale się oddasz uczynkom pobożności.—*Rozkosznym.* Rozkosznie i tkliwie obchodzonym. Albo rozkosznym bądź sobie, bądź Bogu, to jest iżby miał Bóg wielką rozkosz z pobożnego obchodu soboty.—*I świętym Pańskim chwalebnym.* Jeśli nazwiesz i będziesz czcił i zachowywał sobotę jako dzień święty, i poświęcony na chwałę i uczczenie Boga. — *Nie czyniąc dróg twoich.* To zaś uczynisz, gdy nie będziesz trwał przy nałogach twoich i namiętnościach. — *Żebyś miał mówić mowę.* Która nie pomaga, jak to powiedział w w. 9.

14. *Będziesz rozkoszował w Panu.* Będziesz używał duchownych rozkoszy.—*Wyniosę cię.* Dam tobie wzniosłą duszę.—*Nakarmię cię.* Dam tobie owe wielkie dobra, które obiecałem Abrahamowi, Izaakowi i Jakóbowi. Sprawię iżbyś żył płodami ziemi ojczystéj. Stosuje mowę do ziemi obiecanéj, która była symbolem owéj niebieskiéj ziemi żyjących.—*Bo usta Pańskie mówiły.* A więc obietnica ta skutek swój weźmie.

R. 59.—1. *Nie ukróciła się.* Nie stała się mniéj potężną.—*Ani się obciążyło.* Nie stało się głuchém.

2. *Rozdzieliły.* Jakby murem stanęły pomiędzy wami a Bogiem.

4. *Ktoby wzywał sprawiedliwości.* W hebrajskim jest, *niema ktoby powoływał w sprawiedliwości;* niema ktoby sprawiedliwie powoływał drugiego na sąd. Albo niema ktoby głos swobodny w sprawie sprawiedliwéj podniósł.—*Ufają w niczém.* Chociaż się nie opierają na żadnym fundamencie sprawiedliwości, ufają jednak, że tych z którymi spór wiodą pokonają w sądzie.—*Próżności.* Kłamstwa, zdrady.—*Poczęli prace.* Przykrość bliźniego. LXX, *zabójstwo.* Albo pod imieniem pracy, jako i boleści, oznacza się grzech, który przynosi wiele pracy, przykrości, troski i klęsk.

5. *Jajca żmijowe przełupili.* Swoje złośliwe pomysły i knowania gniewu, łupiestwa i mężobójstwa wy-

6. Telae eorum non erunt in vestimentum, neque operientur operibus suis: opera eorum, opera inutilia, et opus iniquitatis in manibus eorum.

7. Pedes eorum ad malum currunt, et festinant, ut effundant sanguinem innocentem; cogitationes eorum cogitationes inutiles: vastitas et contritio in viis eorum. *(Prov. 1, 16. Rom. 3, 15).*

8. Viam pacis nescierunt, et non est judicium in gressibus eorum: semitae eorum incurvatae sunt eis, omnis qui calcat in eis, ignorat pacem.

9. Propter hoc elongatum est judicium a nobis, et non apprehendet nos justitia: exspectavimus lucem, et ecce tenebrae: splendorem, et in tenebris ambulavimus.

10. Palpavimus sicut caeci parietem, et quasi absque oculis attrectavimus: impegimus meridie quasi in tenebris, in caliginosis quasi mortui.

11. Rugiemus quasi ursi omnes, et quasi columbae meditantes gememus: exspectavimus judicium, et non est: salutem, et elongata est a nobis.

12. Multiplicatae sunt enim iniquitates nostrae coram te, et peccata nostra responderunt nobis, quia scelera nostra nobiscum, et iniquitates nostras cognovimus,

13. peccare et mentiri contra Dominum: et aversi sumus, ne iremus post tergum Dei nostri, ut loqueremur calumniam et transgressionem: concepimus et locuti sumus de corde verba mendacii.

14. Et conversum est retrorsum judicium, et justitia longe stetit, quia corruit in platea veritas, et aequitas non potuit ingredi.

15. Et facta est veritas in oblivionem, et qui recessit a malo, praedae patuit: et vidit Dominus, et malum apparuit in oculis ejus, quia non est judicium:

16. et vidit, quia non est vir, et aporiatus est, quia non est qui occurrat, et salvavit sibi bra-

6. Płótna ich nie zgodzą się na szatę, ani się nakryią robotami swémi: roboty ich roboty niepożyteczne: a sprawa nieprawości w ręku ich.

7. Nogi ich bieżą na złe, y śpieszą się aby wylały krew niewinną: myśli ich myśli niepożyteczne, spustoszenie y skruszenie na ścieżkach ich.

8. Drogi pokoiu nie znali, y niemasz sądu w krokach ich, ścieżki ich pokrzywiły się im: każdy kto po nich chodzi, nie zna pokoiu.

9. Dla tego oddalił się sąd od nas, y nie imie się nas sprawiedliwość: czekaliśmy światłości, alić oto ciemność: iasności, a we ćmie chodzili.

10. Macaliśmy ściany iako ślepi, a iako bez oczu tykaliśmy się: potykaliśmy się w południe iako we ćmie: w mroku iako umarli.

11. Będziem wszyscy ryczéć iako niedźwiedzie: a iako gołębie stękaiąc stękać będziemy: czekaliśmy sądu, a niémasz go, zbawienia, a oddaliło się od nas.

12. Bo się rozmnożyły nieprawości nasze przed tobą, a gréchy nasze odpowiedziały nam: bo złości nasze z nami są, y poznaliśmy nieprawości nasze,

13. grzészyć y kłamać przeciw Panu: y odwróciliśmy się abyśmy nie szli za Bogiem naszym, żebyśmy mówili potwarz y przewrotność: poczęliśmy y mówiliśmy z serca słowa kłamstwa.

14. Y obrócił się opak sąd, a sprawiedliwość zdaleka stanęła: bo się powaliła na ulicy prawda, a prawość nie mogła wniśdź.

15. Y przyszła prawda w zapamiętanie: a kto odstąpił od złości, złupion iest: y widział Pan, a złe się zdało w oczach iego, że nie było sądu:

16. y widział że niémasz męża: y trwożył sobą, że nie było ktoby zabieżał: y zbawił sobie ra-

konali.—*Płócien pajęczych natkali.* Gdy znikomych i na nic nieprzydatnych bogactw i potęgi szukają, ze szkodą drugich.— *Kto będzie jadł jajca ich, umrze.* Którzy się przyłączają do ich knowań bezbożnych, zgotują sobie zgubę.—*A co się wylęgło, wykluje się w bazyliszka.* Niezmiernie są szkodliwe te jaja bezbożnych; albowiem gdy rozbijesz, znajdziesz w nich bazyliszka.

6. *Nie zgodzą się na szatę.* Gdyż są pajęczynami.—*Sprawa nieprawości.* Dzieło nieprawe.

7. *Spustoszenie i skruszenie na ścieżkach ich.* Gdziekolwiek idą, wszystko pustoszą i kruszą: są nakształt zarazy, która wszystko zakaża.

8. *Sądu.* Sprawiedliwości, prawości, słuszności.—*W krokach ich.* W drogach ich, w czynnościach i usiłowaniach ich.—*Pokrzywiły się.* Są skażone, przewrótne. —*Kto po nich chodzi.* Kto na nich zostaje.—*Nie zna pokoju.* Nie będzie mu dobrze.

9. *Oddalił się sąd od nas.* Odstąpiła od nas prawdziwa sprawiedliwość.— *Nie imie się nas sprawiedliwość.* Powtórzenie tegoż zdania. Nie będziemy posiadaczami sprawiedliwości.—*Światłości.* Pomyślności.—*Ciemność.* Klęski.

10. *W mroku jako umarli.* Niektórzy z hebrajskiego przekładają: *w grobach zostawaliśmy jako trupy;* który to sposób mówienia oznacza największą ślepotę i klęskę.

11. *Będziem ryczeć jako niedźwiedzie.* Gdy im wydrą szczenięta.—*Czekaliśmy sądu.* Powtarza obyczajem bolejących i wzdychających to co rzekł w. 9.

12. *Grzechy nasze odpowiedziały nam.* Albowiem kara grzechu naszego, jakby echo, odpowiada winie. Grzechy nasze świadczą przeciwko nam. — *Z nami.* Przed nami. Tak powiadał Dawid, Psal. 50, 5: *Grzech mój jest zawżdy przedemną.* Albo zbrodnie położył zamiast kar za zbrodnie.

13. *Grzeszyć i kłamać.* Wylicza zbrodnie: kłamać jest to złamać wiarę Bogu, i opuściwszy cześć prawdziwego Boga służyć bałwanom i występkom.

14. *Obrócił się opak sąd.* Wygnana została od nas sprawiedliwość.—*Powaliła na ulicy prawda.* Obaloną została prawda i sprawiedliwość w sądzie i w stosunkach kupieckich. — *Nie mogła wnijść.* Jakby naszą zbrodnią utrapiona i osłabiona. Albo wygnaną została z sądu.

15. *Kto odstąpił od złości.* To jest mąż prawy i prosty.—*Złupion jest.* Od bezbożnych i niesprawiedliwych.—*Złe się zdało w oczach jego.* To samo jest co powiedział: widział Pan.—*Sądu.* Sprawiedliwości.

16. *Nie masz męża.* Niema, ktoby się trzymał sprawiedliwości, ktoby zanosił szczere modlitwy do Boga.—*Trwożył sobą.* Niespokojny i zmieszany niejako był Bóg: mówi o Bogu w sposób ludzki.—*Ktoby zabieżał.* Ktoby się modlitwą opierał gniewowi jego. — *Zbawił sobie ramię swoję.* Bóg znalazł zbawienie w ramieniu swojem, t. j. gdy nie było nadziei, i świat ginął w zbro-

chium suum, et justitia ejus ipsa confirmavit eum.* *(Ephes. 6, 17).*

17. Indutus est justitia ut lorica, et galea salutis in capite ejus: indutus est vestimentis ultionis, et opertus est quasi pallio zeli. *

18. Sicut ad vindictam quasi ad retributionem indignationis hostibus suis, et vicissitudinem inimicis suis: insulis vicem reddet.

19. Et timebunt, qui ab occidente, nomen Domini, et qui ab ortu solis, gloriam ejus, cum venerit quasi fluvius violentus, quem spiritus Domini cogit,

20. et venerit Sion redemtor, et eis, qui redeunt ab iniquitate in Jacob, dicit Dominus. *(Rom. 11,26).*

21. Hoc foedus meum cum eis, dicit Dominus: Spiritus meus, qui est in te, et verba mea, quae posui in ore tuo, non recedent de ore tuo, et de ore seminis tui, et de ore seminis seminis tui, dicit Dominus, amodo et usque in sempiternum.

mię swoie, a sprawiedliwość iego ta go potwierdziła.

17. Oblókł się w sprawiedliwość iako w pancerz, a helm zbawienia na głowie iego: oblókł się w szaty pomsty, a odział się iako płasczem żarliwości,

18. Jako na pomstę, iako na oddanie zagniewania nieprzyiaciołóm swoim, y nagrodę przeciwnikóm swoim: wyspom wzaiem odda.

19. Y będą się bać, którzy od zachodu, imienia Pańskiego: a którzy od wschodu słońca, sławy iego: gdy przydzie iako rzéka gwałtowna którą duch Pański pędzi,

20. y przydzie Sionowi odkupiciel, y tym którzy się wracaia od nieprawości w Jakobie, mówi Pan.

21. To przymierze moie z nimi, mówi Pan: Duch móy który iest na tobie, y słowa moie którém położył w uściech twoich, nie odstąpią od ust twoich, y od ust nasienia twego, y od ust nasienia nasienia twego, mówi Pan, odtąd y aż na wieki.

CAPUT LX.

ROZDZIAŁ 60.

O królestwie Chrystusowém, przyłączeniu się doń wielu narodów, i t. d.

1. Surge, illuminare Jerusalem, quia venit lumen tuum, et gloria Domini super te orta est.

2. Quia ecce tenebrae operient terram, et caligo populos: super te autem orietur Dominus, et gloria ejus in te videbitur.

3. Et ambulabunt gentes in lumine tuo, et reges in splendore ortus tui.

4. Leva in circuitu oculos tuos, et vide: omnes

1. Wstań, oświéć się Jeruzalem: bo przyszła światłość twoia, a sława Pańska weszła nad tobą.

2. Bo oto ciemności okryią ziemię, y mrok narody: ale nad tobą wznidzie Pan, a sława iego nad tobą widziana będzie.

3. Y będą chodzić narodowie w światłości twoiéy, a królowie w iasności weszcia twoiego.

4. Podnieś w około oczy twoie, a ogladay: ci

dniach, Bóg ramieniem potęgi swojéj tak wielkiemu nieszczęściu zaradził, dając Chrystusa. — *Sprawiedliwość jego.* Świętość, dobroć i miłosierdzie. Albo sprawiedliwość właściwie rozumieć należy, któréj się stało zadość przez wcielenie i mękę Chrystusową.—*Ta go potwierdziła.* Umocniła, i jakby dodała ducha, żeby nie ustał w rozpoczętém dziele, lecz dał Syna swojego, dla naszego odkupienia.

17. *Oblókł się w sprawiedliwość jako w pancerz.* Sprawiedliwość uzbroiła i umocniła całą pierś i serce Boże, iżby w obronie swojéj sprawiedliwości i swojego sprawiedliwego panowania walczył przeciwko tyranom, to jest, przeciwko czartom, którzy człowieka niesprawiedliwie trzymali w niewoli. *Hełm zbawienia.* Ten uzbrajał całą głowę i myśl Bożą, iżby cała jego intencya zmierzała do zbawienia ludzi.— *W szaty pomsty.* Szatą całe ciało okrywającą była pomsta; albowiem cały i jakby całém ciałem uderzał na nieprzyjaciół, to jest, na grzechy, żeby je zgładzić.— *Płaszczem żarliwości.* Gorliwość okryła i ozdobiła wyżéj wyrażony jego oręż, a mianowicie gorliwość o cześć i chwałę swoję, i zbawienie ludzi.

18. *Jako na pomstę.* Jako zawistny mąż pała gniewem przeciwko zalotnikom żony swojéj, i za zniewagę i krzywdę jaką odbiera usiłuje się pomścić, i w tym celu przywdziewa oręż.—*Wyspom wzajem odda.* Wyspami zowie odległe narody na wyspach i za wyspami mieszkające; tym oddał wet za wet, gdy zburzył ich bezbożność i bałwochwalstwo, i uczynił ich chrześciańskimi i pobożnymi.

19. *Będą się bać.* Czcić,—*Którzy od zachodu.* To jest, wszystkie narody, tak te co są na zachód, jako i te co na wschód -*Gdy przyjdzie jako rzeka gwałtowna.* Oznacza gwałtowność, siłę, skuteczność Ewangelii i opowiadania Chrystusowego i apostolskiego.—*Którą duch Pański pędzi.* Którą gwałtowny wiatr pędzi. Byli poruszani i jakby miotani apostołowie duchem Bożym, którego obficie otrzymali podczas Zielonych świątek.—*Pędzi.* Pobudza.

20. *Syonowi.* To jest, Kościołowi. —*Tym którzy się wracają od nieprawości.* Którzy z niewoli grzechu wracają do Boga.—*W Jakóbie.* Którzy należą do Izraela.

21. *Przymierze moje.* Które się wyraża w następujących zaraz słowach.—*Duch mój.* Są słowa Boga do Kościoła. Przez Ducha swojego rozumie Ducha świętego, który przez wiarę i miłość rozlany jest w całym Kościele, to jest, w sercach wiernych. — *Słowa moje.* Przykazania moje.— *Od ust twoich.* Od ust i serca twojego, i synów i wnuków twoich.

R. 60.—1, *Wstań.* O Kościele! o ludu wierzący w Chrystusa, który dotąd siedziałeś w ciemnościach niedowiarstwa i niewiadomości.—*Oświéć się.* Przyjmij wschodzące słońce sprawiedliwości.—*Światłość twoja.* Przez *światłość i chwałę* rozumie obecność Chrystusową, naukę, łaskę i całą chwałę Ewangelii.

2. *Ciemności.* Poganizmu, bałwochwalstwa i innych błędów, a także wszelkiego rodzaju namiętności i grzechów.

3. *Będą chodzić narodowie w światłości twojéj. Przyjdą poganie do światłości twojej,* jak przekłada Watablus, jako którzy się znajdują w nocy na morzu, i są miotani bałwanami, kierują kroki do pochodni którą widzą zapaloną w porcie.—*W jasności wejścia twojego.* W jasności słońca sprawiedliwości, które dla ciebie wznijdzie.

4. *Podnieś.* Jakby z wieży, z wyniosłego miejsca,

isti congregati sunt, venerunt tibi: filii tui de longe venient, et filiae tuae de latere surgent. *(Supr. 49. 18).*
5. Tunc videbis, et afflues, mirabitur et dilatabitur cor tuum, quando conversa fuerit ad te multitudo maris, fortitudo gentium venerit tibi:
6. inundatio camelorum operiet te, dromedarii Madian et Epha: omnes de Saba venient, aurum et thus deferentes, et laudem Domino annuntiantes.
7. Omne pecus Cedar congregabitur tibi, arietes Nabajoth ministrabunt tibi: offerentur super placabili altari meo, et domum majestatis meae glorificabo.
8. Qui sunt isti, qui ut nubes volant, et quasi columbae ad fenestras suas?
9. Me enim insulae expectant, et naves maris in principio, ut adducam filios tuos de longe: argentum eorum, et aurum eorum cum eis nomini Domini Dei tui, et sancto Israel, quia glorificavit te.
10. Et aedificabunt filii peregrinorum muros tuos, et reges eorum ministrabunt tibi: in indignatione enim mea percussi te, et in reconciliatione mea misertus sum tui.
11. Et aperientur portae tuae jugiter, die ac nocte non claudentur, ut afferatur ad te fortitudo gentium, et reges earum adducantur. *(Apoc. 21, 25).*
12. Gens enim et regnum, quod non servierit tibi, peribit, et gentes solitudine vastabuntur.

wszyscy zgromadzili się, przyszli do ciebie: synowie twoi zdaleka przyidą, a córki twoie z boku powstaną.
5. Tedy oglądasz, y opływać będziesz: zadziwi się y rozszérzy się serce twoie, gdy się obróci ku tobie zgraia morska, moc poganów przyidzie do ciebie.
6. Obfitość wielbłądów okryie cię, wielbładowie prędcy Madian y Epha: wszyscy z Saby przyidą, złoto y kadzidło przynoszac, a chwałę Panu opowiadaiac.
7. Wszytek dobytek Cedar zgromadzi się ktobie, barani Nabaioth służyć będą tobie: będą ofiarowani na ubłagalnym ołtarzu moim, a dóm maiestatu mego wsławię.
8. Którzyż to są co iako obłoki lataią, a iako gołębie do okien swoich?
9. Bo mnie wyspy czekaią, y okręty morskie na początku: abych przyprowadził syny twe zdaleka: srébro ich y złoto ich z nimi imieniowi Pana Boga twego, y świętemu Izraelowemu, bo cię wsławił.
10. Y pobuduią synowie obcych mury twoie, a królowie ich służyć będą tobie: bo w rozgniewaniu moim ubiłem cię, a w poiednaniu moim zmiłowałem się nad tobą.
11. Y będą otworzone bramy twoie ustawicznie: we dnie y w nocy nie będą zamknione, aby noszono do ciebie moc narodów, y króle ich aby przywiedziono.
12. Bo naród y królestwo któreby tobie nie służyło, zginie: a narodowie pustoszeniem spustoszeni będą.

z góry Syon, na którym jesteś położony. — *W około.* Obejrz w około wszystkie części świata. — *Synowie twoi z daleka przyjdą.* Synowie i córki twoje ze wszystkich stron świata do ciebie przyjdą.—*Powstaną.* Żeby iść do ciebie.
5. *Oglądasz.* Z rozkoszą.—*Opływać będziesz.* W radość i obfitość licznych dzieci. — *Rozszerzy się serce twoje.* Od radości i wesela.—*Zgraja morska.* Wielka liczba narodów zamorskich i mieszkańców wysp, jako to Grecy, Afrykanie, Hiszpanie, Gallowie, Italowie.— *Moc poganów.* Narody mocne i silne, czyli wszystkie słynniejsze i znakomitsze narody.
6. *Obfitość.* Obfitość wielbłądów, które wiozą przybywające do Kościoła liczne narody i ich bogactwa.— *Madyan i Efa.* Kraje leżące za Arabią, obfitujące w wielbłądy. — *Wszyscy z Saby przyjdą. Wszyscy,* to jest, w wielkiéj liczbie, z których pierwsi byli trzéj mędrcy, Mat. 2, 1. Saba jest to kraina położona między morzem Czerwoném i zatoką Perską, i obfituje w złoto, kadzidło, cynamon, balsam, mirrę i t. d., przeto nazywa się także Arabią szczęśliwą.
7. *Wszystek dobytek Cedar.* Cedar i Nabajot krainy są Arabskie, obfitujące w owoce i bydło, tak nazwane od synów Izmaela tegoż imienia. — *Służyć będą tobie.* Na twój użytek, będą składane tobie w ofierze. —*Będą ofiarowani na ubłagalnym ołtarzu moim.* Nie jako ofiary według obrządku Mojżeszowego, te bowiem za czasów Kościoła będą zniesione, lecz jako dary. Stosuje jednak mowę do starozakonnego ołtarza i ofiar żydowskich.—*Na ubłagalnym ołtarzu.* Na ołtarzu mnie przyjemnym.—*Dom majestatu mego.* Domem majestatu Bożego był niegdyś Kościół Jerozolimski, teraz zaś Kościół Chrystusowy.
8. *Którzyż to są.* Słowa są proroka dziwiącego się, jakby rzekł: Jak gęsto, gdy wiatr wieje, lecą obłoki w powietrzu, i jak gęsto odlatują gołębie do gniazd swoich, gdy nadchodzi burza, tak gęsto popłyną do ciebie, o Kościele, narody i ludy. Tak tłumaczy ś. Hieronim. Inni przez obłoki i gołębie rozumieją apostołów i opowiadaczy. Opowiadacze zowią się obłokami, gdyż obłoki od ziemi podniesione wydają deszcz i gromy, i wypuszczają pioruny i t. d. Zowią się gołębiami z powodu szczerości intencii, i szybkości lotu, z jaką tu i ówdzie się udają. —*Do okien swoich.* Gołębniki bowiem, w których przebywają gołębie, obfitują w okienka. Ś. Ambroży księg. de Izaac et anima c. 4, przez okna rozumie proroków. Gołębice bowiem, to jest, święte dusze, przez proroków i Pismo ś., jakby przez zwierciadło i podobieństwo widzą Boga.
9. *Bo mnie wyspy czekają.* Jakby rzekł: Powiedziałem, iż zewsząd mają się zlecieć do Kościoła ludy, albowiem mieszkańcy wysp i narody zamorskie, usłyszawszy o chwale i sławie Chrystusa i Kościoła, do niego wzdychać będą.—*I okręty morskie na początku.* Jak tylko usłyszą mieszkańcy wysp o Chrystusie i Kościele natychmiast do niego przylecą.
10. *I pobudują.* Stosuje mowę do murów Jerozolimskich, które usiłowali odbudować królowie Perscy po niewoli Babilońskiéj; lecz pod nimi rozumie książąt pogańskich, którzy sprzyjali Kościołowi.—*Ubiłem cię.* O Jeruzalem, zostawując ciebie przed przyjściem Chrystusa w bezbożności, a po przyjściu Chrystusa karząc cię przez Rzymian. Albo w ogólności przemawia do Kościoła, który dla grzechów wiernych, którzy się w nim znajdują, uderzał i uderza przez utrapienia niewiernych tyranów i heretyków jemu nieprzyjaznych.—*W pojednaniu mojém.* Z tobą się jednak często jednam, skoro widzę że jesteś utrapioną przez pokutę.
11. *Będą otworzone bramy twoje ustawicznie.* Jest opisanie najwyższego pokoju, wielkiego mnóstwa przychodzących do Kościoła.—*Moc narodów.* Patrz wyż. wiersz 5.

13. Gloria Libani ad te veniet, abies et buxus, et pinus simul ad ornandum locum sanctificationis meae, et locum pedum meorum glorificabo.

14. Et venient ad te curvi filii eorum, qui humiliaverunt te, et adorabunt vestigia pedum tuorum omnes, qui detrahebant tibi, et vocabunt te civitatem Domini, Sion sancti Israel.

15. Pro eo quod fuisti derelicta, et odio habita, et non erat, qui per te transiret, ponam te in superbiam saeculorum, gaudium in generationem et generationem:

16. et suges lac gentium, et mamilla regum lactaberis, et scies, quia ego Dominus salvans te, et redemtor tuus fortis Jacob.

17. Pro aere afferam aurum, et pro ferro afferam argentum, et pro lignis aes, et pro lapidibus ferrum, et ponam visitationem tuam pacem, et praepositos tuos justitiam.

18. Non audietur ultra iniquitas in terra tua, vastitas et contritio in terminis tuis, et occupabit salus muros tuos, et portas tuas laudatio.

19. Non erit tibi amplius sol ad lucendum per diem, nec splendor lunae illuminabit te, sed erit tibi Dominus in lucem sempiternam, et Deus tuus in gloriam tuam. *(Apoc. 21, 23.—22, 5).*

20. Non occidet ultra sol tuus, et luna tua non minuetur, quia erit tibi Dominus in lucem sempiternam, et complebuntur dies luctus tui.

21. Populus autem tuus omnes justi, in perpetuum hereditabunt terram, germen plantationis meae, opus manus meae ad glorificandum.

22. Minimus erit in mille, et parvulus in gentem fortissimam: Ego Dominus in tempore ejus subito faciam istud.

13. Sława Libanu do ciebie przydzie, iodła y bukszpan, y sosna spółem: na ozdobienie mieysca świątobliwości moiéy, a mieysce nóg moich uwielbię.

14. Y przydą do ciebie kłaniaiąc się synowie tych którzy cię trapili: y będą się kłaniać stopam nóg twoich wszyscy którzyć uwłóczyli: y nazową cię miastem Pańskim, Sionem świętego Izraelskiego.

15. Za to coś opusczona y w nienawiści była, a nie było ktoby przez cię chodził: wystawię cię na pychę wieków, y na wesele od pokolenia do pokolenia:

16. y będziesz ssać mléko narodów, a piérsiami królewskimi karmiona będziesz: y poznasz żem ia Pan zbawiaiący ciebie, y odkupiciel twóy, mocarz Jakobów.

17. Miasto miedzi naniosę złota, a miasto żelaza naniosę srébra: a miasto drzewa, miedzi: a miasto kamieni żelaza: y położę nawiedzenie twoie pokóy, a przełożone twoie sprawiedliwość.

18. Nie usłyszą więcéy nieprawości w ziemi twoiéy, spustoszenia y plondrowania w granicach twoich: a zbawienie osiędzie mury twoie, a twoie bramy chwalenie.

19. Nie będzie u ciebie więcéy słońce światłością we dnie, ani iasność księżyca oświéci cię: ale będzie tobie Pan światłością wieczną, y Bóg twóy na chwałę twoię.

20. Nie zaydzie więcéy słońce twoie, y nie umnieyszy się księżyc twóy: bo Pan będzie tobie światłością wieczną, y dokonaią się dni smutku twego.

21. A lud twóy wszyscy sprawiedliwi na wieki odziedziczą ziemię, płód sczépienia mego, uczynek rąk moich ku wsławieniu.

22. Namnieyszy rozmnoży się w tysiąc, a malutki w naród namocnieyszy: ia Pan czasu swego prędko to uczynię.

---

13. *Sława Libanu.* Stosuje mowę do budowy Kościoła Salomonowego, na który sprowadzono drzewo z góry Libanu Pod allegoryą zaś tych drzew rozumie to wszystko co się odnosi do ozdoby, blasku i trwałości Kościoła.—*Miejsce nóg moich.* Kościoł wojujący na ziemi, który jest jakby podnóżkiem nóg Boga, siedzącego na niebieskim tronie na skrzydłach cherubina. Exod. 25, 22, i Paral. 28, 2.

15. *Opuszczona.* Wzgardzona.—*Ktoby przez cię chodził.* Ktoby śmiał do ciebie przystąpić i z tobą się połączyć.—*Na pychę wieków.* Na chwałę wieczną.—*Na wesele od pokolenia do pokolenia.* To jest iżby się radowały wszystkie pokolenia i wieki że się znajdują w Kościele, i jego dóbr używają.

16. *Będziesz ssać mléko narodów.* To jest, jak przekłada Chaldejski, *będziesz się nasycał bogactwami ludów.* — *Piersiami królewskiemi karmiona będziesz.* LXX mają, *będziesz pożywał bogactwa królów.* —*Mocarz.* LXX. *Bóg Jakóbowy.*

17. *Miasto miedzi naniosę złota.* Uczynię cię daleko bogatszym niż przedtém. — *Położę nawiedzenie twoje pokój.* Przez nawiedzenie rozumie ojcowską pieczę pasterza, czyli książęcia; ten bowiem jako pasterz często musi odwiedzać i troszczyć się o trzodzie twojéj. Owszem rozumie samego książęcia odwiedzającego. Sens więc jest: uczynię, że książęta twoi w pokoju panować będą.—*Sprawiedliwość.* Sprawiedliwie rządzących.

18. *Spustoszenia i plondrowania.* Od nieprzyjaciół. —*W granicach twoich.* W posiadłościach twoich.— *Zbawienie osiędzie mury twoje.* Zbawienie i bezpieczeństwo będzie w murach twoich, i nie będą potrzebne czuwania nocne zostającym w pokoju. —*A twoje bramy chwalenie.* Chwała Boża, i wesoła muzyka i śpiewy.

19. *Nie będzie u ciebie więcéj słońce.* To samo co się mówi Objaw. 21, 24: *Miasto nie potrzebuje słońca, ani księżyca, aby świeciły w niem, albowiem jasność Boża oświeciła je.*

21. *Wszyscy sprawiedliwi.* W niebie bowiem wszyscy będą sprawiedliwymi. —*Na wieki odziedziczą ziemię.* Nikt bowiem nie będzie mógł utracić dziedzictwa niebieskiego.—*Płód szczepienia mego.* Gdyż oni są latoroślą, którą Bóg wszczepił na niebie. —*Ku wsławieniu.* Aby ich Bóg wsławił, i sam był w nich wsławiony.

22. *Najmniejszy.* To jest, najmniejsza latorośl kościelna zrodzi i wyda wiele innych.—*A malutki.* Jest powtórzenie tegoż samego zdania. — *Najmocniejszy.* LXX *wielki.* —*Prędko to uczynię.* Wkrótce to uczynię Kościołowi, w przeciągu krótkiego czasu.

CAPUT LXI.

ROZDZIAŁ 61.

O posłannictwie Messyasza, nawróceniu pogan przez Apostołów i chwale męczenników.

1. Spiritus Domini super me, eo quod unxerit Dominus me: ad annuntiandum mansuetis misit me, ut mederer contritis corde, et praedicarem captivis indulgentiam, et clausis apertionem: *(Luc. 4, 18.)*
2. ut praedicarem annum placabilem Domino, et diem ultionis Deo nostro: ut consolarer omnes lugentes: *(Matth. 5, 5.)*
3. ut ponerem lugentibus Sion, et darem eis coronam pro cinere, oleum gaudii pro luctu, pallium laudis pro spiritu moeroris, et vocabuntur in ea fortes justitiae, plantatio Domini ad glorificandum.
4. Et aedificabunt deserta a saeculo, et ruinas antiquas erigent, et instaurabunt civitates desertas, dissipatas in generationem et generationem. *(Supr. 58, 12.)*
5. Et stabunt alieni, et pascent pecora vestra, et filii peregrinorum agricolae et vinitores vestri erunt.
6. Vos autem sacerdotes Domini vocabimini, ministri Dei nostri, dicetur vobis: Fortitudinem gentium comedetis, et in gloria earum superbietis.
7. Pro confusione vestra duplici, et rubore laudabunt partem suam: propter hoc in terra sua duplicia possidebunt, laetitia sempiterna erit eis.
8. Quia ego Dominus, diligens judicium, et odio habens rapinam in holocausto, et dabo opus eorum in veritate, et foedus perpetuum feriam eis.
9. Et scient in gentibus semen eorum, et ger-

1. Duch Pański na mnie, przeto że mię Pan pomazał: posłał mię abych oznaymił cichym, abych léczył skruszone sercem, y opowiedział więźniom wyzwolenie, a zamknionym otwarcie:
2. abych opowiadał rok ubłagalny Panu, y dzień pomsty Boga naszego: abych cieszył wszytkie płaczące:
3. abych położył płaczącym Sion, y dał im wieniec miasto popiołu, oleiek wesela miasto żałoby, płaszcz chwały miasto ducha żałości: y będą nazwani w niéy mocarze sprawiedliwości, szczépieniem Pańskim dla wsławienia.
4. Y zbuduią pustki od wieku, y obalenia dawne wywiodą, y naprawią miasta puste, rozwalone od narodu do narodu.
5. Y stać będą cudzy a paść bydło wasze: a synowie obcych będą oraczmi, y winiarzmi waszymi.
6. Lecz wy kapłany Pańskimi nazwani będziecie, słudzy Boga naszego, mówić wam będą: Moc narodów ieść będziecie, y w sławie ich pysznić się będziecie.
7. Miasto zawstydzenia waszego dwoiakiego, y zapłonienia, będą chwalić dział ich: przeto w ziemi swéy posiędą tyle dwoie, wesele wieczne mieć będą.
8. Bo ia Pan który miłuię sąd, a mam w nienawiści łupieztwo w całopaleniu: a dam dzieło ich w prawdzie, y przymierze wieczne im postanowię.
9. Y poznaią w narodziech nasienie ich, y po-

R. 61.—1. *Na mnie.* Nad mojém człowieczeństwem odpoczął Duch Pański.—*Przeto że.* Sens ten: Duch Ś. zstąpił na mnie, i przeto namaścił mnie i napełnił swojemi darami. Albo się oznacza przyczyna ostateczna, i sens będzie: Duch Ś. zstąpił na mnie, albowiem już od początku namaścił mię i przeznaczył na urząd Messyasza i Zbawiciela.—*Oznajmił.* Ewangelią.—*Cichym.* Pokornym i ubogim.—*Skruszone sercem.* Żydom i poganom, którzy już to ciężarem grzechów i prawa Mojżeszowego, już ciężarem niedowiarstwa i niewiadomości rzeczy Boskich przywaleni i uciśnieni, byli strapionymi na sercu i umyśle.—*Więzniom.* Zostającym w niewoli szatana i grzechu.—*Zamknionym.* W więzieniu.—*Otwarcie.* To jest *więzienia,* jak jest w hebrajskim.

2. *Rok ubłagalny.* To jest, pojednania.—*Dzień pomsty.* Nad nieprzyjaciołami Chrystusowymi.—*Abych cieszył wszystkie płaczące.* To uczynił Chrystus, gdy przechodził dobrze czyniąc, i lecząc wszystkich uciśnionych od djabła, i mówiąc: *Pódźcie do mnie wszyscy, którzy pracujecie, i jesteście obciążeni, a ja was ochłodzę.* Mat. 11, 28.

3. *Abych położył.* To jest wieniec zamiast popiołu, jak następuje, to jest, chwałę w miejsce pogardy.—*Olejek.* Oznacza się wonny olejek, którym się orzeźwiają zmysły.—*Płaszcz chwały.* Jakby rzekł: okryję ich i ozdobię chwałą.—*W niéj.* W Syonie, w Kościele.—*Mocarze sprawiedliwości.* Potężni i doskonali w sprawiedliwości, zwłaszcza jego przełożeni i książęta, t. j. Apostołowie.—*Szczepieniem Pańskiém.* Drzewami zasadzonemi i zaszczepionemi od Pana aby wysławiały chwałę Jego.

4. *Pustki.* Miasta lub prowincije opustoszone zbudują we czci i religii Chrystusowéj.—*Od wieku.* Od wielu wieków.—*Od narodu do narodu.* Jest to samo co powiedział, *od wieku.*

5. *Cudzy.* Żydzi i poganie, którzy was wprzódy ciężką posługą uciskali.—*Paść bydło wasze.* Będą waszymi sługami.

6. *Kapłany Pańskiemi.* To jest będziecie nieustannie służyć Bogu, i pola i winnice uprawiać nie sami przez się lecz przez sług waszych.—*Moc.* Chald. *bogactwa.*—*W sławie ich pysznić się będziecie.* Będziecie w chwale i znaczeniu posiadłszy ich bogactwa i dostatki.

7. *Miasto zawstydzenia waszego dwojakiego.* W zamian za wstyd jakim wy, o Żydzi i poganie, okrywaliście wiernych.—*Będą chwalić dział ich.* Będą się radowali Apostołowie, że te zniewagi i bicze przenosili. Tak zaiste było: albowiem Apostołowie *szli od oblicznośc*i *rady, radując się iż się stali godnymi dla imienia Jezusowego zelżywość cierpieć.* Dzieje Apost. 5, 41.—*W ziemi twéj.* W Kościele, albo w niebie.—*Dwoje.* Wielkie i wielorakie dary Ducha Ś., niezmierną nagrodę i chwałę. Albo pod imieniem *dwoje* oznaczają się dobra duszy i ciała.

8. *Sąd.* Sprawiedliwość.—*Mam w nienawiści łupieztwo w całopaleniu.* Pagninus i Watablus z hebrajskiego przekładają, *na całopalenie.* Przez łupieztwo rozumie wszelką zdradę, oszukaństwo i nieprawość; te bowiem równie jak dobra przez nie nabyte nie podobają się Bogu, chociażby były obrócone Jemu na całopalenie.—*Dam dzieło ich w prawdzie.* Uczynię że będą postępować szczerze, a nie obłudnie. Albo uczynię iżby dzieło, to jest, owoc dzieła ich był mocny i trwały, i żeby w nim nie doznali zawodu. P. W.

9. *Poznają w narodziech.* Widném, zacném i świe-

men eorum in medio populorum: omnes, qui viderint eos, cognoscent illos, quia isti sunt semen, cui benedixit Dominus.

10. Gaudens gaudebo in Domino, et exultabit anima mea in Deo meo, quia induit me vestimentis salutis, et indumento justitiae circumdedit me, quasi sponsum decoratum corona, et quasi sponsam ornatam monilibus suis.

11. Sicut enim terra profert germen suum, et sicut hortus semen suum germinat, sic Dominus Deus germinabit justitiam, et laudem coram universis gentibus.

tomstwo ich w pośrzodku ludzi: wszyscy którzy ie uyźrzą poznaią ie, że ci są nasieniem któremu Pan błogosławił.

10. Weseląc się będę się weselił w Panu, y rozraduie się dusza moia w Bogu moim: iż mię oblókł w szaty zbawienia, y ubiorem sprawiedliwości odział mię, iako oblubieńca ozdobionego koroną, y iako oblubienicę ubraną kleynotami iéy.

11. Bo iako ziemia daie urodzay swóy, a iako ogród rodzi nasienie swe: tak Pan Bóg zrodzi sprawiedliwość y chwałę przedewszemi narody.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 61. w. 8. *Przymierze wieczne im postanowię.* Ten rozdział wyłożył Pan Chrystus Luc. 4, o przyjściu swojém i o kościele: gdzie uważaj jasne słowa Boże, jako trwały, jasny, i widomy, i wieczny miał być kościół Pana Chrystusów, tak że każdy wejrzawszy miał poznać iż to jest nasienie, któremu Bóg błogosławił. A to jest właśnie przeciw heretykom dzisiejszym, którzy się chlubią kościołem jakimsi pokątnym, nietrwałym i nie widzianym. August. lib. 18, de civit. c. 32.

CAPUT LXII.

ROZDZIAŁ 62.

O przyjściu Chrystusowém, o czuwaniu pasterzy Kościoła, i t. d.

1. Propter Sion non tacebo, et propter Jerusalem non quiescam, donec egrediatur ut splendor Justus ejus, et Salvator ejus ut lampas accendatur.

2. Et videbunt gentes justum tuum, et cuncti reges inclytum tuum, et vocabitur tibi nomen novum, quod os Domini nominabit.

3. Et eris corona gloriae in manu Domini, et diadema regni in manu Dei tui.

4. Non vocaberis ultra Derelicta, et terra tua non vocabitur amplius Desolata, sed vocaberis Voluntas mea in ea, et terra tua, Inhabitata, quia complacuit Domino in te, et terra tua inhabitabitur.

5. Habitabit enim juvenis cum virgine, et habitabunt in te filii tui. Et gaudebit sponsus super sponsam, et gaudebit super te Deus tuus.

6. Super muros tuos Jerusalem constitui custodes: tota die, et tota nocte in perpetuum non tacebunt. Qui reminiscimini Domini, ne taceatis,

1. Dla Sionu nie zamilczę, a dla Jeruzalem nie uspokoię się, aż wynidzie iako iasność sprawiedliwy iego, a zbawiciel iego iako kaganiec zapąli się.

2. Y uyźrzą narodowie sprawiedliwego twego: y wszyscy królowie zacnego twego, y nazową cię imieniem nowém, które usta Pańskie mianować będą.

3. Y będziesz koroną chwały w ręce Pańskiéy, y koroną królestwa w ręce Boga twego.

4. Nie będą cię więcéy zwać opuszczoną, y ziemia twoia nie będzie więcéy zwana spustoszona: ale cię będą zwać, wola moia w niéy, a ziemia twoia osadzoną, bo się Panu upodobało w tobie, a w ziemi twoiéy mieszkać będą.

5. Bo będzie mieszkał młodzieniec z panną, y mieszkać będą w tobie synowie twoi. A będzie się weselił oblubieniec z oblubienice, y będzie się weselił z ciebie Bóg twóy.

6. Na murzech twoich Jeruzalem postawiłem stróże, cały dzień y całą noc na wieki nie umilkną. Którzy wspominacie Pana, nie milczcie,

---

tném będzie nawet pomiędzy poganami nasienie i ród duchowny Apostołów, to jest wierni przez nich nawróceni.—*W pośrodku ludzi.* Będą słynnymi.—*Błogosławił.* Wielu i niezmiernemi dobrodziejstwami obdarzył.

10. *Weseląc się będę się weselił.* Zdaje się że są to słowa choru całego Kościoła radującego się, uwielbiającego i czyniącego dzięki za odebrane dobrodziejstwa. — *Oblókł w szaty zbawienia.* Okrył mię jakby szatą zbawienia. — *Ubiorem.* Jest powtórzenie tegoż zdania.—*Jako oblubieńca.* Przystroił mię we wszelkiego rodzaju ozdoby, jakich używają oblubieńcy, lub oblubienice.

11. *Zrodzi sprawiedliwość.* Oznacza się obfitość sprawiedliwości i świętości.—*I chwałę.* Która wypływa ze świętości życia, i podziwiania dobrodziejstw udzielonych od Boga Kościołowi.

R. 62.—1. *Dla Syonu.* Kościoła Chrystusowego.—*Nie zamilczę.* Nie przestanę modlić się i wołać.—*Aż wynijdzie.* Dopóki Chrystus jako lampa gorejąca i świecąca nie zajaśnieje dla świata.

2. *Nazową cię imieniem nowém.* Albowiem gdy niegdyś nazywał się lud wierny Izraelskim, teraz się będzie nazywał ludem Chrześcijańskim. Albo (co jest prawdziwsza) to nowe imię jest *wola moja w niéj;* to się bowiem wyraża w. 4.

3. *Koroną chwały w ręce Pańskiéj.* Którą Pan swoją ręką włoży na głowę Chrystusową; tak powiadał ś. Paweł: *Wesele moje, i korona moja,* Filip 4, 1.—*I koroną królestwa.* To jest, *królewską;* jest powtórzenie.

4. *Wola moja w niéj.* Upodobanie, rozkosz i wesele moje. Ten jest Kościół oblubienica moja, w którym sobie podobała dusza moja.—*Ziemia twoja.* Będzie się nazywać nie jak wprzódy *spustoszoną,* lecz *osadzoną,* i zamieszkałą przez wielką liczbę wiernych.

5. *Będzie mieszkał młodzieniec z panną.* Jako najprzyjemniéj mieszka młodzieniec z żoną swoją, którą panną pojął; tak zgodnie i najprzyjemniéj w jednym duchu żyć będą wierni w Kościele, chociaż różni od siebie charakterem i obyczajem. — *Będzie się weselił z ciebie.* W tobie będzie miał największą rozkosz dla siebie.

6. *Stróże.* Opowiadaczy, proroków, pasterzy i anio-

7. et ne detis silentium ei, donec stabiliat, et donec ponat Jerusalem laudem in terra.

8. Juravit Dominus in dextera sua et in brachio fortitudinis suae: Si dedero triticum tuum ultra cibum inimicis tuis, et si biberint filii alieni vinum tuum, in quo laborasti.

9. Quia, qui congregant illud, comedent, et laudabunt Dominum, et qui comportant illud, bibent in atriis sanctis meis.* *(Supr. 57, 14).*

10. Transite, transite per portas, praeparate viam populo, planum facite iter, eligite lapides, et elevate signum ad populos.*

11. Ecce Dominus auditum fecit in extremis terrae, dicite filiae Sion: Ecce, Salvator tuus venit: ecce, merces ejus cum eo, et opus ejus coram illo. *(Zach. 9, 9. Matth. 21, 5).*

12. Et vocabunt eos: Populus sanctus, redemti a Domino. Tu autem vocaberis: Quaesita civitas, et non Derelicta.

7. a nie dawaycie mu milczenia, aż umocni, y aż postawi Jeruzalem chwałą na ziemi.

8. Przysiągł Pan na prawicę swoię, y na ramię mocy swéy: ieśli dam pszenicę twoię więcéy na pokarm nieprzyiaciołom twoim, ieśli będą pić synowie obcy wino twoie na któreś pracowało.

9. Bo którzy ie zbieraią, ieść ie będą, y chwalić Pana: y którzy ie znoszą, pić będą w sieniach świętych moich.

10. Przechodźcie, przechodźcie przez bramy, zgotuycie drogę ludowi, równaycie drogę, zbieraycie kamienie, a podnieście chorągiew na narody.

11. Oto Pan dał słyszeć na kończynach ziemie; mówcie córce Syon: Oto zbawiciel twóy idzie, oto zapłata iego z nim, a dzieło iego przed nim.

12. Y nazową ie ludem świętym, odkupionemi od Pana. A ciebie nazową, szukanym miastem, a nie opuszczonym.

CAPUT LXIII.

ROZDZIAŁ 63.

O podziwieniu Aniołów i wiernych nad Chrystusem wstępującym do nieba, jego męce, i t. d.

1. Quis est iste, qui venit de Edom, tinctis vestibus de Bosra? iste formosus in stola sua, gradiens in multitudine fortitudinis suae. Ego, qui loquor justitiam, et propugnator sum ad salvandum.

2. Quare ergo rubrum est indumentum tuum, et vestimenta tua sicut calcantium in torculari? *

3. Torcular calcavi solus, et de gentibus non est vir mecum: calcavi eos in furore meo, et conculcavi eos in ira mea, et aspersus est sanguis eorum super vestimenta mea, et omnia indumenta mea inquinavi. * *(Apoc. 19, 13).*

1. Któż to iest, który idzie z Edom w farbowanych szaciech z Bosry? ten piękny w szacie swoiéy, idący w mnóstwie mocy swoiéy? Ja który mówię sprawiedliwość, a iestem obrońcą na zbawienie.

2. Czemuż tedy czerwone iest odzienie twoie, a szaty twoie iako tłoczących w prasie?

3. Samem tłoczył prasę, a z narodów nie masz męża ze mną: tłoczyłem ie w zapalczywości moiéy, y podeptałem ie w gniewie moim, y pryskała krew ich na szaty moie, y spluskałem wszytkie odzienia moie.

łów.—*Nie umilkną.* Zostając na straży; i jeśli co nieprzyjaznego się ukaże, ciebie przestrzegając, to jest iżbyś uniknął zasadzek szatańskich, i t. d. — *Którzy wspominacie Pana.* Wy, których jest obowiązkiem bezustannie stawić przed oczy i przypominać ludowi Boga i Boskie dobrodziejstwa, wy pasterze i prorocy.

7. *Nie dawajcie mu milczenia.* To *mu* do Boga się odnosi, w tém znaczeniu: nie dawajcie spokojności Bogu, bezustannie wołajcie do Boga, i modlitwami waszemi kołaczcie do uszu jego.—*Chwałą.* Chwalebnym.

8. *Na prawicę swoję.* Przez prawicę i ramię swoje.—*Jeśli dam.* Partykuła *jeśli* zwykła się używać w przysiędze z zaklinaniem; jeśli dopuszczę żeby ciebie złupili nieprzyjaciele, niech się nie uważam za wszechmocnego.—*Na któreś pracowało.* Na którego zebranie.

9. *W sieniach świętych moich.* Stosuje mowę do dziesięcin i ofiar zapokojnych, które Żydzi pożywali w przysionku Pańskim, jak się pokazuje Deut. 14, 23.

10. *Przechodźcie przez bramy.* Wynidźcie z bram.—*Ludowi.* Poganom przychodzącym do Kościoła.—*Zbierajcie.* Zbierzcie i usuńcie, żeby droga była bez zawady. — *Chorągiew.* Krzyża, pod którą wszyscy się zgromadzą.

11. *Dał słyszeć.* Co dał słyszeć przez opowiadanie Apostołów i przepowiadaczy dalej się przydaje, gdy się mówi: *mówcie, i t. d.* — *Córce Syon.* Kościołowi. — *Oto zbawiciel twój idzie.* Chrystus Pan, który pokonawszy pogan, jako zwycięzca przyprowadza do ciebie, o Kościele, wielką liczbę jeńców, to jest, poddanych.— *Zapłata jego z nim.* Zapłatą jego są poganie przez niego pokonani i podbici, których przyprowadza do Kościoła.—*A dzieło jego.* Jest powtórzenie tegoż zdania.

12. *Szukanem miastem.* Poszukiwaném na mieszkanie.

R. 63.—1. *Któż to jest.* Mówi prorok, albo Syon czyli Kościoł.—*Z Edom.* Który podbił Idumeę, owszem wszystkie narody. Albowiem przez Edom i Bosrę, która była miastem stołeczném Idumei, oznaczają się wszystkie narody obce ludowi Bożemu, które Chrystus dla ich zbawienia pokonał. — *W farbowanych szaciech.* To jest krwią nieprzyjacielską.—*Piękny w szacie swojéj.* W ubiorze swoim rycerskim.—*W mnóstwie mocy.* Krokiem poważnym i nakazującym, w którym się przebija siła ciała i wzniosłość duszy.—*Ja, który mówię.* Jest odpowiedź Chrystusa; jakby rzekł: Jam jest, który wydaję sprawiedliwy wyrok na korzyść rodzaju ludzkiego uciśnionego i utrapionego od czarta, grzechów i śmierci.— *Obrońcą.* Który zjednywam zbawienie ludzkości i bronię ją przeciwko nieprzyjaciołom.

2. *Jako tłoczących w prasie.* Których odzienie przesiękłe moszczem staje się jakby czerwoném.

3. *Samem tłoczył prasę.* Ja sam jeden odniosłem to trudne i krwawe zwycięztwo; bo nie było ktoby mnie pomagał, i wespół ze mną walczył przeciwko nieprzyjaciołom.

4. Dies enim ultionis in corde meo annus redemtionis meae venit. *(Supr. 34, 8).*

5. Circumspexi, et non erat auxiliator: quaesivi et non fuit qui adjuvaret, et salvavit mihi brachium meum, et indignatio mea ipsa auxiliata est mihi.

6. Et conculcavi populos in furore meo, et inebriavi eos in indignatione mea, et detraxi in terram virtutem eorum.

7. Miserationum Domini recordabor, laudem Domini super omnibus, quae reddidit nobis Dominus, et super multitudinem bonorum domui Israel, quae largitus est eis secundum indulgentiam suam, et secundum multitudinem misericordiarum suarum.

8. Et dixit: Verumtamen populus meus est, filii non negantes, et factus est eis salvator.

9. In omni tribulatione eorum non est tribulatus, et angelus faciei ejus salvavit eos: in dilectione sua et in indulgentia sua ipse redemit eos, et portavit eos, et elevavit eos cunctis diebus saeculi.

10. Ipsi autem ad iracundiam provocaverunt, et afflixerunt spiritum Sancti ejus, et conversus est eis in inimicum, et ipse debellavit eos.

11. Et recordatus est dierum saeculi Moysi et populi sui: Ubi est, qui eduxit eos de mari cum pastoribus gregis sui? ubi est, qui posuit in medio ejus spiritum Sancti sui? *(Exod. 14, 29).*

12. Qui eduxit ad dexteram Moysen brachio majestatis suae, qui scidit aquas ante eos, ut faceret sibi nomen sempiternum:

13. qui eduxit eos per abyssos, quasi equum in deserto non impingentem.

14. Quasi animal in campo descendens, spiritus Domini ductor ejus fuit: sic adduxisti populum tuum, ut faceres tibi nomen gloriae.

15. Attende de coelo, et vide de habitaculo sancto tuo et gloriae tuae: ubi est zelus tuus, et fortitudo

4. Bo dzień pomsty w sercu moim, rok odkupienia mego przyszedł.

5. Oględowałem się, a nie było pomocnika: szukałem, a nie było ktoby ratował: y zbawiło mi ramię moie, a rozgniewanie moie to mię wspomogło.

6. Y podeptałem narody w zapalczywości moiéy, y upoiłem ie w rozgniewaniu moim, y zrzuciłem moc ich na ziemię.

7. Miłosierdzia Pańskie wspominać będę, chwałę Pańską za wszytko co nam Pan oddał: y za mnóstwo dobra domowi Izraelowemu, które im dał według łaskawości swéy, a według wielkości miłosierdzia swego.

8. Y rzékł: Wszakże iednak lud to móy, synowie nie przący się: y stał się im zbawicielem.

9. W każdym ucisku ich nie był uciśniony, y anioł oblicza iego zbawił ie: w miłości swéy, y w łaskawości swéy on ie odkupił, y nosił ie, y podwyższył ie po wszytkie dni wieku.

10. Ale oni ku gniewu pobudzili i utrapili ducha świętego iego, y obrócił się im w nieprzyiaciela, y sam ie zwoiował.

11. Y wspomniał na dni wieku Moyżeszowego, y ludu swego: Gdzie iest który ie wywiódł z morza, z pastérzmi trzody swoiéy? gdzie iest który położył w pośrzodku iego ducha świętego swego?

12. Który wywiódł za prawicę Moyżesza ramieniem maiestatu swego: który przeciął wody przed nimi, aby sobie uczynił imię wieczne?

13. Który ie wywiódł przez głębokości, iako konia w puszczy nieszwankuiącego.

14. Jako bydlę na polu stępuiące, duch Pański był przewodnikiem iego, takeś przywiódł lud twóy, abyś sobie uczynił imię sławne.

15. Poyźrzy z nieba, a obacz z mieszkania twego świętego, y chwały twoiéy: gdzie iest żarźli-

4. *Bo dzień pomsty w sercu mojém.* Bo przyszedł dzień w którym postanowiłem pomścić się nad nieprzyjaciółmi. — *Odkupienia.* Ludu z niewoli szatana i grzechu.

5. *Zbawiło mi.* Było mnie pomocą i zbawieniem.— *Rozgniewanie moje.* Gorliwość która zaostrza potęgę.

6. *Podeptałem narody.* Nie zabijając ich i zatracając, lecz nawracając i podbijając, i zabijając ich występki.— *Upoiłem je w rozgniewaniu mojém.* Zadałem im kary, które są skutkiem gniewu mojego. *Rzuciłem... na ziemię.* Obaliłem i do ziemi przykułem.

7. *Miłosierdzia Pańskie.* Dobrodziejstwa Boże uczynione ludowi wiernemu. — *Chwałę Pańską.* Będę wyśpiewywał, albo rozpamiętywał, i jéj przedmiotem będą dobrodziejstwa nam wyświadczone.

8. *I rzekł.* Bóg.—*Wszakże jednak.* Zaiste, bezwątpienia, zapewne.—*Lud to mój.* Mówi Bóg obyczajem ludzkim, jakby nie wiedział co miało nastąpić, i jakim sposobem miał się sprawować lud.—*Synowie nie przący się.* Będą; jakby rzekł: Żydzi w żaden sposób nie złamią danego mnie przyrzeczenia, gdy przymierze z nimi zawarłem na górze Synai.—*I stał się im zbawicielem.* Tą nadzieją wiedziony, wyzwawszy ich z Egiptu, nieuszkodzonych przeprowadził przez puszczę.

9. *W każdym ucisku ich.* W którym Boga niejako trapili grzechem szemrania i innemi. — *Nie był uciśniony.* To jest żeby odrzucił i zaniedbał pieczy i opieki nad nimi. — *Nosił.* Jako piastunka. — *Podwyższył.* Chald. *podtrzymywał.*—*Po wszystkie dni wieku.* Przez wszystkie dawniejsze wieki.

10. *Świętego jego.* Mojżesza.—*I sam.* Bóg, rozgniewany za ich grzechy.—*Zwojował.* Oddając ich w niewolę Filistynów, Madyanitów i t. d.

11. *Wspomniał.* Bóg.—*Na dni wieku.* Na dni dawne. — *Mojżeszowego ludu swego.* Jak mu był wiernym i miłym Mojżesz, a także wspomniał że sam wybrał lud, aby go otaczać szczególnemi względami. — *Gdzie jest.* Wprowadza Izaijasz uciśniony lud błagający pomocy Bożéj, przez przypominanie dawnych dobrodziejstw.—*Z morza.* Czerwonego.—*Z pasterzmi.* Z wodzami ludu, Mojżeszem i Aaronem.—*W pośrodku jego.* Ludu Izraelskiego.—*Ducha świętego swego.* Mojżesza, którego Bóg obdarzył wielorakim duchem, to jest duchem mądrości, mocy, cichości i t. d.

12. *Za prawicę.* Jakby trzymając za prawą rękę.— *Majestatu swego.* Potęgi Bożéj.—*Przeciął wody.* Morza Czerwonego.—*Imię.* Chwałę.

13. *Przez głębokości.* Morza Czerwonego.—*Jako konia.* Dodając im ducha i sił, aby szybko przebyli tę drogę, jako koń skory i silny szybko przebiega płaszczyznę jakiéj pustyni.

14. *Na polu stępujące.* Z łatwością, tak jak łatwo zchodzimy z pochyłości.

15. *Żarliwość twoja.* Którą tyle razy okazałeś przeciwko nieprzyjaciołom naszym. — *Wnętrzności twoich.* To jest, *litości twoich*, jak się zaraz przydaje. — *Za-*

tua, multitudo viscerum tuorum, et miserationum tuarum? super me continuerunt se. *(Deut. 26, 15. Baruch. 2, 16).*

16. Tu enim pater noster, et Abraham nescivit nos, et Israel ignoravit nos: tu Domine, pater noster, redemtor noster, a saeculo nomen tuum.

17. Quare errare nos fecisti, Domine, de viis tuis, indurasti cor nostrum, ne timeremus te? convertere propter servos tuos, tribus hereditatis tuae.

18. Quasi nihilum possederunt populum sanctum tuum: hostes nostri conculcaverunt sanctificationem tuam.

19. Facti sumus quasi in principio, cum non dominareris nostri, neque invocaretur nomen tuum super nos.

wość twoia, y moc twoia, mnóstwo wnętrzności twoich, i litości twoich? zahamowały się odemnie.

16. Boś ty ociec nasz, a Abraham o nas nie wiedział, y Izrael nie znał nas: tyś Panie ociec nasz, odkupiciel nasz, od wieku imię twoie.

17. Czemuś nam Panie dopuścił błądzić z dróg swoich, zatwardziłeś serce nasze abyśmy się ciebie nie bali? nawróć się dla sług twoich, dla pokolenia dziedzictwa twego.

18. Jako nic posiedli lud twóy święty: nieprzyiaciele naszy podeptąli świątnicę twoię.

19. Staliśmy się iako na początku, gdyś nie panował nad nami, ani wzywano imienia twego nad nami.

Wykład X. J. Wujka—**Roz. 63. w. 16.** *Abraham o nas nie wiedział.* To jest, nie znał nas za syny, żeśmy od Boga odstąpili, Abraham się też nie zna do nas dla grzechów naszych. Jako też rzecze Pan do potępionych: Nie znam was: że ich nie będzie znał za swoje wybrane. Tak to wykłada Hieronim ś. Przydaje też Augustyn ś. iż jeszcze na on czas przed przyjściem Pana Chrystusa, święci nie byli w niebie i Boga nie widzieli, przeto też mogli nie wiedzieć o potomkach żywiących, gdyż przyrodzonym rozumem, umarli wiedzieć nie mogą co czynią żywi, tylko co im Pan Bóg objawi, albo co w Panu Bogu widzą. Ale teraz święci będąc w niebie, widzą Boga i wszystko co im należy wiedzieć, widzą: przetoż wiedzą sprawy i modlitwy żywiących. August. lib. de cura pro mortuis cap. 13.

17. *Czemuś nam dopuścił błądzić z dróg twoich, zatwardziłeś serce nasze.* Tak Pismo ś. według zwyczaju swego mówi, iż kiedy ludzie dla grzechów swoich nie są godni dla łaski Bożéj, któraby je oświeciła i zmiękczyła, Pan Bóg dopuszcza im błądzić, i serca ich grzechami zatwardzić: wszakże Bóg nie jest przyczyną grzechu i zatwardzenia, ale człowiek sam, który grzechami swemi łaskę Bożą utraca. Czytaj też Exod. 10, 20.

CAPUT LXIV. — ROZDZIAŁ 64.

O pragnieniu przyjścia Chrystusowego, wyznawaniu grzechów, rozpamiętywaniu dobrodziejstw Bożych, i t. d.

1. Utinam dirumperes coelos, et descenderes: a facie tua montes defluerent.

2. Sicut exustio ignis tabescerent, aquae arderent igni, ut notum fieret nomen tuum inimicis tuis: a facie tua gentes turbarentur.

3. Cum feceris mirabilia, nos sustinebimus: descendisti, et a facie tua montes defluxerunt.

1. Obyś rozdarł niebiosa, y zstąpił: od oblicza twego góryby spłynęły.

2. Jako wypalenie ognia uschłyby, wodyby gorzały ogniem, aby znaiome było imię twoie nieprzyiaciołóm twoim: od oblicza twego trwożyłyby się narody.

3. Gdy uczynisz dziwy, nie wytrwamy: stąpiłeś, a od oblicza twego góry spłynęły.

hamowały się odemnie. Nie doświadczam ich; albowiem zdają się powstrzymywać, i dopuszczają żebyśmy walczyli z klęskami.

16. *Boś ty ojciec nasz.* Daleko więcéj tobie winniśmy nasze istnienie, niż Abrahamowi lub Jakóbowi. — *Nie znał nas.* Gdy wydawał na świat naszych rodziców, nie wiedział jakimi ich urodzi. Tak ona święta niewiasta powiada do synów swoich, II. Mach. 7, 22: *Nie wiem jakoście się w żywocie moim ukazali, bo nie jam ducha i duszę wam darowała i żywot: i każdego członki nie jam sama spoiła.— Od wieku imię twoje.* To jest twoje imię, iż jesteś ojcem i odkupicielem naszym. P. W.

17. *Nawróć się.* Do nas, nie odwracaj oblicza twojego.— *Dla sług twoich.* Dla dwónastu pokoleń Izraelskich, które obejmują w sobie lud twój, który jest dziedzictwem twojém. Patrz Wujka.

18. *Jako nic.* Nieprzyjaciele nasi posiedli nas i obchodzili się z nami jako z rzeczą na nic nieprzydatną, jako ze śmieciem i plugastwem świata.— *Świątnicę twoję.* Kościoł.

19. *Staliśmy się.* Jesteśmy opuszczeni od ciebie, jak byliśmy niegdyś w Egipcie, wprzód nim nas przyjąłeś za swoje posiadłość i Kościoł.—*Ani wzywano.* Gdyśmy jeszcze nie byli nazywani ludem Bożym.

R. 64.—1. *Obyś rozdarł.* Otworzył.— *Góryby spłynęły.* Stopniały. Stosuje mowę do zstąpienia Pańskiego na górę Synai, gdy dał prawo Żydom; wtedy bowiem góra owa się zatrzęsła, i jakby stopniała przed Bogiem, z przyrodzonéj jakiejś czci ku Bogu. Exod. 19, 18.

2. *Jako wypalenie ognia uschłyby.* Stopniałyby, tak jak się rozpuszczają te rzeczy, które się palą na ogniu.— *Wodyby gorzały ogniem.* Chociaż się to wydaje rzeczą niepodobną, żeby ogień z wodą się łączył. Stosuje mowę do błyskawic i piorunów, ktore wypadały z obłoków ciężarnych wodą.—*Aby znajome było imię twoje nieprzyjaciołom twoim.* LXX. mają: *i będzie znajome imię twoje pomiędzy przeciwnikami,* to jest, chwała, majestat i potęga twoja.—*Trwożyłyby się.* Narody, które nie uznają ciebie za Boga.

3. *Gdy uczynisz dziwy.* Przez Chrystusa, zwłaszcza w nawróceniu pogan.— *Nie wytrwamy.* Nie przeniesiemy téj Chrystusowéj chwały i mocy, gdyż ona przejmie nas miłością ku sobie, a także strachem i zdumieniem i podbije nas sobie. Tak tłumaczy Ś. Hieronim. Albo sens jest: Ponieważ tak dziwne rzeczy uczynisz dla naszego dobra, czyż nie jest słuszna żebyśmy twojéj mocy cierpliwie oczekiwali?— *Zstąpiłeś.* Mówi prorok jakby został już wysłuchany od Boga.— *Góry spłynę-*

4. A saeculo non audierunt, neque auribus perceperunt: oculus non vidit, Deus absque te, quae praeparasti exspectantibus te. *

5. Occurristi laetanti, et facienti justitiam: in viis tuis recordabuntur tui: ecce tu iratus es, et peccavimus: in ipsis fuimus semper, et salvabimur.* *(1. Cor. 2, 9).*

6. Et facti sumus ut immundus omnes nos, et quasi pannus menstruatae universae justitiae nostrae, et cecidimus quasi folium universi, et iniquitates nostrae quasi ventus abstulerunt nos.

7. Non est qui invocet nomen tuum, qui consurgat, et teneat te: abscondisti faciem tuam a nobis, et allisisti nos in manu iniquitatis nostrae.

8. Et nunc, Domine, pater noster es tu, nos vero lutum, et fictor noster tu, et opera manuum tuarum omnes nos.

9. Ne irascaris, Domine, satis, et ne ultra memineris iniquitatis nostrae: ecce, respice, populus tuus omnes nos. *(Psal. 78, 8).*

10. Civitas sancti tui facta est deserta, Sion deserta facta est, Jerusalem desolata est.

11. Domus sanctificationis nostrae, et gloriae nostrae, ubi laudaverunt te patres nostri, facta est in exustionem ignis, et omnia desiderabilia nostra versa sunt in ruinas.

12. Numquid super his continebis te, Domine, tacebis, et affliges nos vehementer?

4. Od wieku nie słychali, ani do uszu ich doszło: oko nie widziało Boże bez ciebie, coś nagotował oczekiwającym ciebie.

5. Zabieżałeś weselącemu się, a czyniącemu sprawiedliwość: na drogach twoich będą cię wspominać: otoś się ty rozgniewał, y zgrzeszyliśmy: w nicheśmy zawsze trwali, a będziem zbawieni.

6. Y staliśmy się iako nieczysty wszytcy my, a iako szmat miesięczney niewiasty wszytkie sprawiedliwości nasze: y opadaliśmy wszytcy iako liście, a nieprawości nasze iako wiatr zniosły nas.

7. Nie masz ktoby wzywał imienia twego, ktoby powstał y trzymał ciebie: zakryłeś twarz twoię od nas, y roztraciłeś nas w ręce nieprawości naszey.

8. A teraz Panie tyś iest ociec nasz, a myśmy błoto: y tyś twórca nasz, a dzieło rąk twoich wszyscy my.

9. Nie gniewąy się Panie barzo, a nie pomni więcey nieprawości naszey: oto weyźrzy, myśmy wszyscy twóy lud.

10. Miasto świętego twego stało się puste, Syon pustynia został, Jeruzalem opuściało.

11. Dóm poświęcenia naszego, y chwały naszey, gdzie cię chwalili oycowie naszy, stał się pogorzeliskiem ognia, y wszytkie kochania nasze obróciły się w rozwaliny.

12. Izali nad tym zahamuiesz się Panie, zamilczysz y utrapisz nas barzo?

Wykład X. J. Wujka.— Roz. 64. w. 6. *A jako szmat miesięcznéj niewiasty wszystkie sprawiedliwości nasze.* Te słowa heretycy ustawicznie w gębie mają, chcąc zganić święte i sprawiedliwe uczynki chrześcijańskie. Aleć bardzo wielką w tém ślepotę swoję pokazują dla tych przyczyn. Naprzód iż tu Izajasz nie mówi o sprawiedliwych ludziach, ale o ludziach bezbożnych, dla których Jeruzalem miało być podane królowi Babilońskiemu. Bo tak prorok wyżéj trochę mówił: Otoś się ty rozgniewał i zgrzeszyliśmy: i potém przydaje: Nie masz ktoby wzywał imienia twego. A tak mówi tu w osobie złych ludzi. A chociać tu mówi prorok jakoby o wszystkich ludziach: tedy to jest obyczaj Pisma ś. iż mówiąc o niektórych, wszystkim przymawia: tak masz Gen. 6, wszelkie ciało zepsowało drogę swoję, a wżdy Noe był sprawiedliwy. O czém szerzéj pisze Augustin. lib. de unitate Ecclesiae c. 12. Druga przyczyna, chociaby Izajasz mówił o wszystkich ludziach, wszakże się to niema rozumieć na wszelki czas, ale tylko onego czasu kiedy je Bóg podał w niewolą Babylońską. Ale nie idzie zatém, jeśli

---

ły. Zdaje się oznaczać możnych i książąt, wprzód pysznych i wyniosłych, którzy się poddali pod krzyż Chrystusowy.

4. *Od wieku nie słychali.* Nigdy nie słychano, żeby jakiemu ludowi były dane tak wielkie i tak zacne dobra, jak da Chrystus wiernym, gdy przyjmie ludzką naturę, i gdy błogosławionych wprowadzi do ojczyzny wiecznéj.— *Bez ciebie.* Oprócz ciebie, z wyjątkiem ciebie. Ztąd ś. Paweł 1. Kor. 2, 11 tłumaczy, *jedno Duch Boży,* jakby rzekł: sam tylko Bóg, i Duch Boży wie te dobra, i ten, komu on je zechce objawić.

5. *Zabieżałeś weselącemu się a czyniącemu sprawiedliwość.* Zabieży w życiu doczesném tym, którzy z weselem i ochotą czynią sprawiedliwość, aby wysłuchać ich prośby, i obdarzyć pociechą; w życiu zaś wieczném aby przyjąć ich do chwały. Albo sens jest: zabieżałeś i nastręczyłeś się poganom, którzy cię z radością przyjmują i za Boga uznają i prawo twoje przyjmują.— *Na drogach twoich będą cię wspominać.* Ci zaś będą o tobie pamiętali, i w przykazaniach twoich będą postępowali śmiało i z weselem.—*Otoś się ty rozgniewał, i zgrzeszyliśmy.* Przeciwnie zaś na nas Żydów, którzyśmy zgrzeszyli, rozgniewałeś się.—*W nicheśmy.* W grzechach.— *A będziem zbawieni.* Lecz przez miłosierdzie twoje będziemy zbawieni; z twojego bowiem miłosierdzia to się dzieje, że się brzydzimy popełnionemi zbrodniami, i innego sposobu postępowania i życia się chwytamy.

6. *Jako nieczysty.* Jak gdybyśmy byli trędowatymi, lub inną tego rodzaju nieczystotą splamieni i splugawieni. Jest głos Żydów szukających usprawiedliwienia i oczyszczenia z grzechów po ogłoszeniu prawa Chrystusowego, w którym czasie wszystkie oczyszczenia i ofiary ustanowione dla oczyszczenia grzechów nie tylko się stały umarłemi i pozbawionemi mocy, lecz nawet śmierć zadającemi; i tak dalece nie oczyszczają z grzechów, iż raczéj bardziéj jeszcze kalają i szpecą tych, którzy ich używają.— *Opadaliśmy... jako liście.* Dawniéj kwitnęła synagoga, teraz uschła i jako kwiat zwiędły przekwitła. P. W.

7. *Nie masz ktoby wzywał imienia twego.* Z taką wiarą, umysłem, świętością i sprawiedliwością jakby należało.— *Trzymał ciebie.* Ubłagał ciebie i jakby przeszkadzał, żebyś nas nie karał.— *Roztrąciłeś nas w ręce nieprawości naszej.* Oddałeś nas grzechowi, żeby jako kat nas dręczył i zabijał.

10. *Świętego twego.* Hebr. *świętości twojéj,* świątnicy twojéj, to jest, w którym się znajduje święty twój kościoł.

11. *Dom poświęcenia.* Kościoł.—*Kochania.* Wszystko co było wyborniejszego i świetniejszego w Jerozolimie, pałace, sądy, piękne budowy.

12. *Zahamujesz się.* Żebyś nam nie dał pomocy, i nie pomścił się nad nieprzyjaciółmi.

jednego czasu wszystek lud był zły, aby tak zawżdy złemi byli. Naostatek nie mówi tu Izajasz o wszystkich uczynkach, jakoby wszystkie miały być grzechem, ale tylko o tych uczynkach, w których oni sprawiedliwości swoje pokładali, jako były ofiary, święta, i insze zwierzchne nabożeństwa: Te, iż oni złem sercem i nieprzystojnie czynili, słusznie je plugawymi zowie, o jakich też masz wyżéj 1, v. 13, wszakże chocia one żydowskie nabożeństwa dla ich grzechów nie były Bogu przyjemne, nie idzie zatém aby wszystkie uczynki dobre i sprawiedliwe miały być złe: bo i tego tu Izajasz nie mówi, i jest przeciw Pismu ś. które wszędzie zaleca uczynki dobre: o czém masz w tymże rozdziale w. 5.

CAPUT LXV.

O powołaniu pogan, odrzuceniu Żydów, szczęściu ludzi sprawiedliwych, i t. d.

1. Quaesierunt me, qui ante non interrogabant: invenerunt, qui non quaesierunt me. Dixi: Ecce ego, ecce ego ad gentem, quae non invocabat nomen meum. *(Rom. 10, 20).*

2. Expandi manus meas tota die ad populum incredulum, qui graditur in via non bona post cogitationes suas:

3. populus, qui ad iracundiam provocat me ante faciem meam semper, qui immolant in hortis, et sacrificant super lateres:

4. qui habitant in sepulcris, et in delubris idolorum dormiunt, qui comedunt carnem suillam, et jus profanum in vasis eorum:

5. qui dicunt: Recede a me, non appropinques mihi, quia immundus es: isti fumus erunt in furore meo, ignis ardens tota die.

6. Ecce scriptum est coram me: non tacebo, sed reddam et retribuam in sinum eorum

7. iniquitates vestras, et iniquitates patrum vestrorum simul, dicit Dominus, qui sacrificaverunt super montes, et super colles exprobraverunt mihi, et remetiar opus eorum primum in sinu eorum.

8. Haec dicit Dominus: Quomodo si inveniatur granum in botro, et dicatur: Ne dissipes illud, quoniam benedictio est: sic faciam propter servos meos, ut non disperdam totum.

9. Et educam de Jacob semen, et de Juda possidentem montes meos, et hereditabunt eam electi mei, et servi mei habitabunt ibi.

ROZDZIAŁ 65.

1. Szukali mię, którzy się pierwéy nie pytali, naleźli, którzy mię nie szukali, rzekłem: Owom ia, owom ia do narodu, który nie wzywał imienia mego.

2. Rozciągałem ręce moie przez wszytek dzień do ludu niewiernego, który chodzi drogą niedobrą za myślami swémi:

3. lud, który mię ku gniewu przywodzi przed obliczem moim zawżdy, którzy ofiary czynią w ogrodziech, y ofiaruią na cegłach:

4. którzy mieszkaią w grobiech, a w zborach bałwańskich sypiaią: którzy iedzą świnie mięso, a polewka obrzydła w naczyniach ich:

5. którzy mówią: Odstąp odemnie, nie przystępuy do mnie, boś nieczysty iest: ci będą dymem w zapalczywości moiéy, ogniem goraiącym przez cały dzień.

6. Oto napisano iest przedemną: nie zamilczę, ale oddam, y odpłacę na łono ich

7. nieprawości wasze, y nieprawości oyców waszych społem, mówi Pan, którzy ofiarowali na górach y na pagórkach urągali mię: y odmierzę sprawę ich pierwszą do łona ich.

8. To mówi Pan: Jako gdyby naleziono ziarno w gronie wina, y rzeczonoby: Nie psuy go, bo błogosławieństwo iest: tak uczynię dla sług moich, że nie zatracę wszytkiego.

9. Y wywiodę z Jakoba nasienie, a z Judy dzierżawcę gór moich: y odziedziczą ią wybrani moi, a słudzy moi będą tam mieszkać.

R. 65.—1. *Szukali mię.* Poganie. Odpowiada bowiem Bóg na skargę Izaijaszową odrzuceniem Żydów.—*Którzy się pierwiéj nie pytali.* Kto lub gdzie jestem. — *Owom ja.* Opuściwszy niedowiarków obrócę się i pójdę do pogan, którzy nie wzywają imienia mego.

2. *Rozciągałem ręce moje.* Już od początku rozciągałem ręce i łono moje do Żydów, jakby wlewając w nich moje dary i łaski, a zwłaszcza rozciągnąłem ręce na krzyżu.—*Za myślami swemi.* LXX, *za grzechami swemi.*

3. *Przed obliczem mojém zawżdy.* Albowiem ojcowie w kościele jakby przed obliczem Bożém składali ofiary bałwanom; synowie zaś opierali się Chrystusowi i potwarzali go.—*Ofiary czynią w ogrodziech.* Wbrew przepisom prawa, które nakazywało składać ofiary na ołtarzu w kościele.—*Na cegłach.* Na ołtarzach ceglanych, i to było także przeciwko prawu, które nakazywało żeby ołtarze były robione z ziemi, lub kamienia nieciosanego. Exod. 21, 24.

4. *Którzy mieszkają w grobiech.* Żeby się radzić czartów, i odpowiedzi wyłudzać.—*Jedzą świnie mięso.* Przeciwko prawu Lewit. 11, 7. — *Polewka obrzydła.* Wygotowana z mięsa świniego lub innych rzeczy zakazanych prawem.

5. *Którzy mówią.* To jest poganinowi.—*Odstąp odemnie... boś nieczysty jest.* Żydzi bowiem brzydzili się poganami jako nieczystymi.—*Będą dymem.* Obrócą się w dym gorejący i w płomienie.

6. *Napisano jest przedemną.* Grzech ich tkwi w mojéj pamięci.—*Nie zamilczę.* Nie ustanę, nie wstrzymam się od pomsty Żydów.—*Ale oddam.* Ukarzę jak zasłużyli.

8. *Jako gdyby naleziono ziarno.* Oznacza, że małą liczbę świętych i wolnych od zbrodni ma zachować, iżby nie cały naród zginął, lecz pozostało nasienie. Jako gdyby się znalazło grono zdrowe, pomiędzy wielu zepsutemi. Tymi zaś byli apostołowie, i którzy przez apostołów, albo z apostołami przez Chrystusa uwierzyli.—*Bo błogosławieństwo jest.* Wszelki plon i owoce drzew i wszystko co służy do zachowania życia, Żydzi obejmowali pod imieniem błogosławieństwa, dla tego, że te rzeczy były dobrodziejstwem, którém im Bóg błogosławił. W tém miejscu bierze się za nasienie i nadzieję potomstwa.

9. *Nasienie.* O którém tylko co się rzekło.—*Z Judy.* Z Żydów.—*Dzierżawcę gór moich.* To jest apostołów i ich następców, którzy posiadali Jerozolimę położoną na górach, to jest, Kościół, którego życie i nauka jest wzniosła i niebieska.

10. Et erunt campestria in caulas gregum, et vallis Achor in cubile armentorum populo meo, qui requisierunt me.

11. Et vos, qui dereliquistis Dominum, qui obliti estis montem sanctum meum, qui ponitis Fortunae mensam, et libatis super eam:

12. numerabo vos in gladio, et omnes in caede corruetis, pro eo quod vocavi, et non respondistis: locutus sum, et non audistis, et faciebatis malum in oculis meis, et quae nolui, elegistis. *(Prov. 1, 24. Infr. 66, 4. Jer. 7, 13).*

13. Propter hoc haec dicit Dominus Deus: Ecce, servi mei comedent, et vos esurietis: ecce, servi mei bibent, et vos sitietis:

14. ecce, servi mei laetabuntur, et vos confundemini: ecce, servi mei laudabunt prae exultatione cordis, et vos clamabitis prae dolore cordis, et prae contritione spiritus ululabitis.

15. Et dimittetis nomen vestrum in juramentum electis meis, et interficiet te Dominus Deus, et servos suos vocabit nomine alio.

16. In quo, qui benedictus est super terram, benedicetur in Deo, amen: et qui jurat in terra, jurabit in Deo, amen: quia oblivioni traditae sunt angustiae priores, et quia absconditae sunt ab oculis meis.

17. Ecce enim, ego creo coelos novos, et terram novam, et non erunt in memoria priora, et non ascendent super cor. *(Infr. 66, 22. Apoc. 21, 1).*

18. Sed gaudebitis et exultabitis usque in sempiternum in his, quae ego creo, quia ecce ego creo Jerusalem exultationem, et populum ejus gaudium.

19. Et exultabo in Jerusalem, et gaudebo in populo meo, et non audietur in eo ultra vox fletus et vox clamoris.

20. Non erit ibi amplius infans dierum, et senex, qui non impleat dies suos, quoniam puer centum annorum morietur, et peccator centum annorum maledictus erit.

10. Y będą pola chlewami trzód, a dolina Achor legowiskiem bydła ludowi memu, którzy mię szukali.

11. A wy którzyście opuścili Pana, którzyście zapomnieli góry świętéy moiéy, którzy sławiacie stół Fortunie, y ofiaruiecie na nim:

12. policzę was mieczem, a wszyscy w porażce upadniecie: przeto iżem wołał, a nie odpowiedzieliście: mówiłem a nie słuchaliście, y czyniliście złość w oczu moich, a czegom ia nie chciał, obraliście.

13. Przeto to mówi Pan Bóg: Oto słudzy moi ieść będą, a wy łaknąć będziecie: oto słudzy moi pić będą, a wy upragniecie:

14. oto słudzy moi weselić się będą, a wy się zawstydzicie: oto słudzy moi wykrzykać będą od radości serdecznéy, a wy będziecie wołać od boleści serca, y od skruszenia ducha wyć będziecie.

15. Y zostawicie imię swe na przysięgę wybranym moim: y zabiie cię Pan Bóg, a sługi swe nazowie inszym imieniem.

16. W którym kto błogosławiony iest na ziemi, będzie błogosławion w Bogu, amen: a kto przysięga na ziemi, będzie przysięgał w Bogu, amen; iż zapomnione są piérwsze uciski, y że zakryte są od oczu moich.

17. Bo oto ia tworzę niebiosa nowe y ziemię nową, a nie będą w pamięci rzeczy piérwsze, ani przydą na myśl.

18. Ale się będziecie weselić y radować aż na wieki z tego co ia tworzę: bo oto ia tworzę Jeruzalem radością, a lud iego weselem.

19. Y radować się będę w Jeruzalem, y weselić się będę w ludu moim, ani słychać będzie w nim więcéy głosu płaczu, y głosu wołania.

20. Nie będzie tam więcéy niemowlątka dniów, y starca któryby nie wypełnił dni swoich: bo dziecię stoletne umrze, a grzesznik stoletny przeklęty będzie.

---

10. *Będą pola.* Wszystkie tak równe jak górzyste, będą pełne trzód i bydła, która to allegorya oznacza wielką liczbę wierzących.—*Dolina Achor.* To jest, jak płaszczyzny, tak też doliny i góry będą obfitowały w trzody i bydło. Dolina Achor była w pobliżu Jerycho, Joz. 7, 26, i była niezmiernie żyzna.—*Ludowi memu, którzy mię szukali.* Kościołowi z pogan. Patrz w. 1.

11. *Góry świętéj mojéj.* Góry Syon, na której znajduje się mój Kościół.—*Fortunie.* Bogini szczęścia.

12. *Policzę was mieczem.* Pobiję was mieczem każdego z osobna i wszystkich, jakby według liczby i porządku.

13. *Przeto.* Opisuje smutny los niewiernych, a pomyślny wierzących.—*Słudzy moi.* Wierni. — *Jeść będą...pić będą.* Pod tą allegoryą pokarmu i napoju oznaczają się wszelkiego rodzaju duchowne rozkosze, a zwłaszcza ta której doświadczamy w Sakramencie Eucharystyi, jeśli do niego godnie przystępujemy.

15. *Zostawicie imię swe na przysięgę.* Zaklinania się; rzekną bowiem gdy będą przysięgali. Niechaj zemną to będzie co z Żydami, jeśli kłamię lub zwodzę. —*Inszem imieniem.* Nazwie ich chrześcianami, zaniechawszy imienia Izraelitów. Patrz r. 62, 2.

16. *W którym.* W Chrystusie czyli w Bogu chrześciańskim. — *Kto błogosławiony jest na ziemi.* Ten komu będzie pobłogosławiono w tém Chrystusowém imieniu.—*Będzie błogosławion w Bogu, amen.* To jest *w Bogu prawdziwym,* jak mają LXX, albowiem Chrystus jest Bogiem prawdziwym, i Bogiem amen, to jest, *wiernym.*—*Kto przysięga na ziemi.* Przez Chrystusa. —*W Bogu amen.* Przez Boga prawdziwego, takim bowiem jest Chrystus; i przez Boga wiernego, który wiernie zachowuje obietnice.—*Iż zapomnione są.* Gdy bowiem Bóg jest wiernym, a zatém uczyni co obiecał, to jest iżby była zgładzona pamięć dawnych klęsk przez mnóstwo i wielkość nowych dobrodziejstw.

17. *Oto ja.* Słowa są Chrystusa.— *Niebiosa nowe i ziemię nową.* Kościół rozumie. Albo niebiosa nowe są niebiosa pogodne pomyślności, po rozpędzeniu obłoków przeciwności i utrapień. — *Pierwsze.* Poprzednie klęski, uprzedni stan nieszczęśliwy.

18. *Jeruzalem.* Kościół.—*Radością.* Radujący się.

19. *Ani słychać będzie.* Zdaje się, że to rozumieć należy nie tylko o Kościele tryumfującym, lecz także o wojującym; takim bowiem są mężowie święci i doskonali synowie Kościoła.

20. *Nie będzie tam...niemowlątka dniów.* Niemowlątkiem dni jest ten, który niewiele dni żył. Odrodzeni przez chrzest nie będą niemowlątkami niewielu dni, lecz nakształt mężów, będą pełni i mocni łaską i cno-

21. Et aedificabunt domos, et habitabunt, et plantabunt vineas, et comedent fructus earum.
22. Non aedificabunt, et alius habitabit: non plantabunt, et alius comedet: secundum enim dies ligni erunt dies populi mei, et opera manuum eorum inveterabunt:
23. electi mei non laborabunt frustra, neque generabunt in conturbatione, quia semen benedictorum Domini est, et nepotes eorum cum eis.
24. Eritque: antequam clament, ego exaudiam: adhuc illis loquentibus, ego audiam.
25. Lupus et agnus pascentur simul, leo et bos comedent paleas, et serpenti pulvis panis ejus: non nocebunt, neque occident in omni monte sancto meo, dicit Dominus. *(Supr. 11, 6).*

21. Y pobuduią domy, y będą mieszkać, y nasądzą winnice, a będą ieść owoce ich.
22. Nie będą budować a inszy będzie mieszkał: nie będą sadzić a inszy będzie iadł: bo iako dni drzewa będą dni ludu mego, a uczynki rąk ich zstarzeią się:
23. wybrani moi nie będą robić próżno, ani będą rodzić w zatrwożeniu: bo nasienie błogosławionych Pańskich są, y wnukowie ich z nimi.
24. Y będzie pierwey niż zawołaią, ia wysłucham: iescze oni mówić będą, a ia usłyszę.
25. Wilk y baranek będą się paść społem, lew y wół będą ieść plewy, y wężowi proch chlebem iego: nie będą szkodzić ani zabijać na wszytkiey górze świętéy moiey, mówi Pan.

CAPUT LXVI.

ROZDZIAŁ 66.

O odrzuceniu synagogi i jéj ofiar, rozszczrzeniu i radości Kościoła ś., o sądzie, i t. d.

1. Haec dicit Dominus: Coelum sedes mea, terra autem scabellum pedum meorum: quae est ista domus, quam aedificabitis mihi? et quis est iste locus quietis meae? *
2. Omnia haec manus mea fecit, et facta sunt universa ista, dicit Dominus: ad quem autem respiciam, nisi ad pauperculum, et contritum spiritu, et trementem sermones meos? * *(Act. 7, 49).*
3. Qui immolat bovem, quasi qui interficiat virum: qui mactat pecus, quasi qui excerebret canem: qui offert oblationem, quasi qui sanguinem suillum

1. To mówi Pan: Niebo stolicą moią, a ziemia podnóżkiem nóg moich: co to za dóm, który mi zbuduiecie, a co to za mieysce odpoczywąnia mego?
2. Wszytko to ręka moia uczyniła, y wszytko to stało się, mówi Pan: ale na kogoż weyźrzę, iedno na ubożuchnego y na skruszonego duchem, a drżącego na słowa moie?
3. Kto ofiaruie wołu, iako ktoby zabił człowieka: kto zabiia bydlę, iakoby psu mózg wyiał: kto ofiaruie obiatę, iakoby krew świnią ofiarował: kto

tami. Mówi o dorosłych ochrzczonych, którzy zaraz wzrastają w mężów doskonałych w cnocie, jakimi byli pierwsi chrześcijanie. —*I starca, któryby nie wypełnił dni swoich.* W nowém prawie nie będzie niemowlątka, ani starca dni, to jest, któryby nie wypełnił dni swoich cnotami i świętością.— *Bo dziecię stóletne umrze.* Daje przyczynę dla czego powiedział, że w Kościele nie będzie starca, któryby nie wypełnił dni swoich obyczajami i cnotami, bo gdyby był jaki starzec, któryby miał obyczaje dziecinne i był dziecięciem stóletném, to jest, wiekiem stóletnim, zmysłami zaś i występném życiem dziecięciem; tenby nie przeszedł z Kościoła wojującego do Kościoła tryumfującego, lecz byłby karanym śmiercią wieczną i byłby przeklętym od Boga. Marcin Delrio i inni rozumieją, że zdanie jest takie: w Kościele Bożym nawet dzieci co do wieku mocą odrodzenia we chrzcie ś. będą mężami doskonałymi w mądrości i cnocie chrześcijańskiéj.— *A grzesznik.* Jest powtórzenie poprzedzającego zdania.

21. *Pobudują domy.* Domy i winnice duchowne, to jest, kościoły, klasztory, religijne stowarzyszenia, i t. d.

22. *A inszy będzie mieszkał.* Lecz sami będą mieszkali.—*Jako dni drzewa.* LXX, *drzewa żywota*, jakby rzekł: Będą długowiecznymi, szczęśliwymi.—*Zstarzeją się.* Gdyż na wieki będą używali zapłaty za nie.

23. *Ani będą rodzić w zatrwożeniu.* Chald. *na śmierć.* LXX, *na przekleństwo.* W pokoju i radości żyjąc, będą rodzili synów Chrystusowi, których nie zatrwoży ani pociągnie na śmierć złośliwy wróg, lecz którzy dążą do życia, i do liczby błogosławionych należą.— *I wnukowie ich z nimi.* Będą nasieniem błogosławionem u Pana.

24. *Pierwiéj niż zawołają.* Uprzedzę ich życzenia, i prośby.

25. *Wilk i baranek.* Oznacza się, że ludzie zkądinąd przeciwnych obyczajów, będą zgodnymi w Kościele i będą używali tych samych pokarmów duchownych, praw i obrządków.—*Wężowi proch chlebem jego.* Wąż przywykły kąsać ludzi, będzie przestawał na pokarmie na jaki go Bóg skazał, gdy rzekł, Genez. 3, 14: *Na piersiach twoich czołgać się będziesz, a ziemię jeść będziesz.* Oznacza się, że gniewliwi i gwałtowni staną się cichymi, pokornymi i nikomu nie szkodliwymi, ani przykrymi.— *Ani zabijać.* Nie będzie mordów, i t. d., gdyż w Kościele będzie panowała miłość.

R. 66.— 1. *To mówi Pan.* Odrzuca Bóg kościoł i ofiary żydowskie za to, że gdy wołał do nich, oni Nim wzgardzili, i grozi im zawstydzeniem i porażką.— *Niebo stolicą moją.* Sądzicie, że mnie bardzo cieszy wasz kościół, w którym za stolicę mam skrzydła cherubina a za podnóżek nóg ubłagalnię: wielce się mylicie w zdaniu waszém; albowiem nie ubiegam się ani o Syon ani o kościoł wasz. Niebo bowiem samo jest tronem moim, a ziemia podnóżkiem nóg moich.— *Co to za dóm?* Jeśli go porównamy z niebem i ziemią.

2. *Wszystko to.* Waszego kościoła niepotrzebuję, jestem bowiem Panem wszystkiego. Podobnie mamy w Psal. 49, 9: *Nie będę brał z domu twego cielców, ani z trzód twoich kozłów, albowiem moje są wszystkie zwierzęta lesne, bydło po górach i woły, i t. d.*— *Na kogoż wejrzę?* Czém się więc będę cieszył? kogo kochał? komu sprzyjał?— *Na ubożuchnego i na skruszonego duchem.* LXX mają, *na pokornego i spokojnego.*— *Drżącego.* Wielce szanującego.

3. *Kto ofiaruje wołu.* Twierdzi Bóg, że się on brzydzi ofiarami żydowskiemi, i porównywa je do mężobójstwa, do zabicia psa, do ofiary krwi wieprzowéj i bałwochwalstwa. Dla tego zaś temi ofiarami się brzydził, iż całą pobożność zakładali na zewnętrznéj czci ofiar, a tym-

offerat: qui recordatur thuris, quasi qui benedicat idolo. Haec omnia elegerunt in viis suis, et in abominationibus suis anima eorum delectata est.

4. Unde et ego eligam illusiones eorum, et quae timebant, adducam eis, quia vocavi, et non erat qui responderet: locutus sum, et non audierunt: feceruntque malum in oculis meis, et quae nolui, elegerunt. *(Supr. 65, 12).*

5. Audite verbum Domini, qui tremitis ad verbum ejus, dixerunt fratres vestri odientes vos, et abjicientes propter nomen meum: glorificetur Dominus, et videbimus in laetitia vestra, ipsi autem confundentur.

6. Vox populi de civitate, vox de templo, vox Domini reddentis retributionem inimicis suis.

7. Antequam parturiret, peperit: antequam veniret partus ejus, peperit masculum.

8. Quis audivit unquam tale? et quis vidit huic simile? numquid parturiet terra in die una? aut parietur gens simul, quia parturivit et peperit Sion filios suos?

9. Numquid ego, qui alios parere facio, ipse non pariam? dicit Dominus: si ego, qui generationem ceteris tribuo, sterilis ero? ait Dominus Deus tuus.

10. Laetamini cum Jerusalem, et exultate in ea omnes, qui diligitis eam: gaudete cum ea gaudio universi, qui lugetis super eam,

11. ut sugatis, et repleamini ab ubere consolationis ejus, ut mulgeatis, et deliciis affluatis ab omnimoda gloria ejus.

12. Quia haec dicit Dominus: Ecce, ego declinabo super eam quasi fluvium pacis, et quasi torrentem inundantem gloriam gentium, quam sugetis: ad ubera portabimini, et super genuą blandientur vobis.

wspomina kadzidło, iakoby też bałwanowi błogosławił. To wszytko obrali na drogach swoich, a w brzydliwościach swych kochała się dusza ich.

4. Przetoż y ia obiorę naygrawania ich, a czego się bali to przywiodę na nie: ponieważ wołałem, a nie był ktoby odpowiedział: mówiłem, a nie słuchali: y czynili złość w oczu moich, a czegom nie chciał obierali.

5. Słuchaycie słowa Pańskiego, którzy drżycie na słowo iego: mówili bracia waszy nienawidzący was, y wyganiaiący dla imienia mego: niech będzie Pan wsławion, a uyźrzemy w weselu waszym: ale się ci zawstydzą.

6. Głos ludu z miasta, głos z kościoła, głos Pana oddawaiącego zapłatę nieprzyiaciołóm swym.

7. Piérwéy niźli rodziła, porodziła: piérwéy niźli przyszedł czas porodzenia iéy, urodziła mężczyznę.

8. Któż kiedy słychał taką rzecz? a kto widział temu podobną? izali rodzić będzie ziemia za ieden dzień? abo się spłodzi naród zarazem iż rodziła y porodziła Syon syny swoie?

9. Izali ia, który czynię że inszy rodzą, rodzić nie będę, mówi Pan? izali ia, który innym daię rodzenie, niepłodnym będę? mówi Pan Bóg twóy.

10. Weselcie się z Jeruzalem, a raduycie się w nim wszyscy, którzy ie miłuiecie: weselcie się z nim weselem wszyscy, którzy się smęcicie dla niego,

11. abyście ssali, y nasycili się piersiami pociechy iego: abyście doili, y rozkoszami opływali ze wszelakiéy chwały iéy.

12. Bo to mówi Pan: Oto ia obrócę na nie iako rzekę pokoiu, a iako strumień zaléwaiący chwałę narodów, którą ssać będziecie: przy piersiach was poniosą, a na kolanach będą się z wami pieścić.

---

czasem gwałcili prawo i oddawali się łupieztwu, rozpuście i innym zbrodniom. Patrz wyż. r. 1, 11. Mówi też o ofiarach mojżeszowych, bo ma na względzie czasy Chrystusowe, kiedy te ofiary zostały obalone, a nawet stały się jakby zarazliwemi.— *Jakoby psu mózg wyjął.* LXX mają, *jakby kto zabił psa.*— *Wspomina.* Kto na pamiątkę moję, albo na pamiątkę otrzymanego dobrodziejstwa, ofiaruje kadzidło.— *Jakoby też bałwanowi błogosławił.* Ze wstrętem odpycham, jakby je ofiarował bałwanowi.—*To wszystko.* To jest mnie niemiłe obierają.

4. *Obiorę najgrawania ich.* Karę tego grzechu, iżby byli pojmani, zabici i urągani od Rzymian.

5. *Którzy drżycie.* Którzy szanujecie słowa Boże, i jego rozkazy i groźby.— *Dla imienia mego.* Dla wiary Chrystusowéj.—*Niech będzie Pan wsławion.* Niech okaże Chrystus chwałę swoję zmartwychwstając i inne cuda czyniąc, iżbyście się weselili, i my widzieli radość waszę i chwałę jego. Słowa są niewiernych Żydów, które szydząc mówili.— *Ale się ci zawstydzą.* To jest bezbożni Żydzi tak mówiący.

6. *Głos ludu z miasta.* Już się zdaje, że słyszę głos ludu z miasta, przerażonego i wyjącego z powodu oblężenia Rzymian.—*Głos z kościoła.* Aniołów wołających: *Wychodźmy ztąd.* — *Głos Pana.* Wołającego przez proroków i innych. Patrz Józef Fl. lib. 7 de bello Judaico c. 12.— *Zapłatę.* Karę należną za zbrodnie.

7. *Pierwiéj niźli rodziła.* Przepowiada płodność i liczną dziatwę Kościołowi, któremu obiecuje obfitość pociechy, pokój, rozkosze i chwałę narodów.— *Pierwiéj niźli rodziła, porodziła.* Kościoł Chrystusowy nagle, bez długiéj posługi, udręczenia i pracy, jako jest właściwą rodzącym, przez apostołów, którzy wyszli z Syonu, zrodzi na całym świecie wielu chrześcian Chrystusowi, w tymże czasie, w którym Żydzi ich szydercy będą pobici przez Rzymian.— *Urodziła mężczyznę.* Mężów znakomitych i męzkiéj cnoty, jakimi byli męczennicy Chrystusowi.

8. *Któż kiedy słuchał taką rzecz?* Wielki to jest cud, i przewyższający siły natury, żeby tak rychło i tak wiele urosło dziatwy; albowiem to co się dzieje naturalnie, dzieje się nieznacznie i z czasem.—*Iż rodziła.* Syon zaś, to jest, Kościoł razem i jakby w téj samćj chwili zrodził wiele.

9. *Izali ja.* To tak nagłe rodzenie i rozmnożenie chrześcian nie stanie się siłą przyrodzoną, lecz moją boską. Bo ja który daję płodność innym, mam w sobie samym największą i potężną siłę rodzenia, a przeto w jednéj chwili mogę wydać niezmierną liczbę synów Kościoła.

10. *Weselcie się z Jeruzalem.* Z Kościołem, z powodu jego chwały i rozszerzenia.

11. *Abyście ssali.* Będziecie ssali, to jest będziecie uczęstnikami.

12. *Rzekę pokoju.* Nadmiar pokoju i obfitość dóbr

13. Quomodo, si cui mater blandiatur, ita ego consolabor vos, et in Jerusalem consolabimini.

14. Videbitis, et gaudebit cor vestrum, et ossa vestra quasi herba germinabunt, et cognoscetur manus Domini servis ejus, et indignabitur inimicis suis.

15. Quia, ecce, Dominus in igne veniet, et quasi turbo quadrigae ejus: reddere in indignatione furorem suum, et increpationem suam in flamma ignis:

16. quia in igne Dominus dijudicabit, et in gladio suo ad omnem carnem, et multicabuntur interfecti a Domino,

17. qui sanctificabantur, et mundos se putabant in hortis post januam intrinsecus, qui comedebant carnem suillam, et abominationem et murem, simul consumentur, dicit Dominus.

18. Ego autem opera eorum et cogitationes eorum: venio, ut congregem cum omnibus gentibus et linguis, et venient et videbunt gloriam meam.

19. Et ponam in eis signum, et mittam ex eis, qui salvati fuerint, ad gentes in mare, in Africam, et Lydiam tendentes saggitam, in Italiam et Graeciam, ad insulas longe, ad eos, qui non audierunt de me, et non viderunt gloriam meam. Et annuntiabunt gloriam meam gentibus,

20. et adducent omnes fratres vestros de cunctis gentibus donum Domino in equis, et in quadrigis et in lecticis, et in mulis et in carrucis ad montem sanctum meum Jerusalem, dicit Dominus: quomodo si inferant filii Israel munus in vase mundo in domum Domini.

21. Et assumam ex eis in sacerdotes, et levitas, dicit Dominus:

13. Jako gdy kogo matka pieści, tak was cieszyć będę, a w Jeruzalem ucieszeni będziecie.

14. Uyźrzycie y rozweseli się serce wasze, a kości wasze iako trawa zakwitną, y poznana będzie ręka Pańska sługom iego, y rozgniewa się na nieprzyiacioły swoie.

15. Bo oto Pan w ogniu przydzie, a iako wicher poczwórne iego: oddawać w zagniewaniu zapalczywość swoię, a łaianie swe w płomieniu ognia:

16. bo ogniem Pan rozsądzać będzie, a mieczem swym wszelkie ciało, y namnoży się pobitych od Pana,

17. którzy się poświęcali, y za czyste się mieli w ogrodach za drzwiami wewnątrz, którzy iedli świnie mięso, y obrzydłości, y mysz: społem zniszczeni będą, mówi Pan.

18. A ia uczynki ich, y myśli ich: idę abych zebrał ze wszytkimi narody y ięzykami, y przyidą a oglądaią chwałę moię.

19. Y włożę na nie znamię, y poślę z tych którzy zachowani będą, do narodów na morze, do Afryki, y do Lidiiéy ciągnących strzały: do Włoch y do Grecyiéy, do wysep daleko, do tych, którzy nie słyszeli o mnie, y nie widzieli chwały moiéy, y opowiedzą chwałę moię poganóm,

20. y przywiodą wszytkę bracię waszę ze wszech narodów w dary Panu, na koniech y na poczwornych, y na lektykach, y na mulech, y na karach na górę świętą moię Jeruzalem, mówi Pan: iako gdyby przynieśli synowie Izraelowi dar w naczyniu czystym do domu Pańskiego.

21. Y nabiorę z nich kapłanów y lewitów, mówi Pan:

---

wszelkich.—*Chwałę narodów.* Które z ich bogactwami i potęgą przywiodę do kościoła. — *Przy piersiach was poniosą.* Przemawia do wiernych, którzy będą obfitowali we wszelkiego rodzaju szczęście, bez przykrości i trudu, owszem z największą rozkoszą, jakiéj doznają niemowlęta, gdy są bezpiecznie noszone na łonie matek lub piastunek.

14. *Kości wasze jako trawa zakwitną.* Jakby rzekł: Tak wielkie będzie wasze wesele, iż kości wasze wyschłe i jakby zamarłe od troski, zdawać się będzie iż na nowo odżyją i zakwitną. — *Poznana będzie ręka Pańska.* Opatrzność i troskliwość Boża względem swoich, i jego moc i potęga.—*Rozgniewa się na nieprzyjacioły swoje.* Bądź Żydów pustosząc przez Rzymian, bądź ich i wszystkich bezbożnych potępiając w dzień sądu; do niego przychodzi, jak się pokazuje daléj.

15. *W ogniu przyjdzie.* Rozumiejmy ogień palący świat, o którym Psal. 96, 3: *Ogień przed nim uprzedzi.*—*Poczwórne jego.* Przez wozy i poczwórne w znaczeniu przenośném rozumie się majestat zwycięzcy i sędziego Boga. — *Oddawać w zagniewaniu zapalczywość swoję.* LXX. mają, *oddawać w zapalczywości pomstę swoję.*—*Łajanie.* Karanie, pomstę.

16. *Ogniem Pan rozsądzać będzie.* Już się powiedziało że się oznacza ogień palący świat. Można także rozumieć siłę, moc, żarliwość i skuteczność pomsty Bożéj.—*A mieczem swym wszelkie ciało.* To jest, miecz pomsty Bożéj pozrze wszelkie ciało, to jest wszystkich ludzi.—*Namnoży się pobitych od Pana.* Chrystus wielu, to jest, wszystkich odrzuconych pobije, skazując ich do piekła i na śmierć wieczną.

17. *Którzy się poświęcali.* Którzy się oczyszczali w ogrodach, obmywając się wodą oczyszczalną i ofiarując bałwanom.—*Za drzwiami.* Za drzwiami oddawali się przesądom, być może szukając ukrycia i ustronia; tak, że za drzwiami, to samo jest, co zamknąwszy drzwi. Albo, za drzwiami dla tego, iż w wewnętrznéj części domu przy drzwiach umieszczali bałwana. Patrz r. 57, 8.—*Obrzydłość.* Pokarmy zakazane.—*Mysz.* Pożywanie myszy było zakazaném, Lewit. 11, 29.

18. *A ja uczynki ich.* Widziałem i znałem.—*Abych zebrał.* Na sąd w dolinie Jozafatowéj.

19. *I włożę na nie.* Przechodzi tu Izajasz od bezbożnych do sprawiedliwych, od drugiego przyjścia Chrystusowego do pierwszego. — *Znamię.* Rozumie dary Ducha S., jako to języki ogniste zesłane apostołom w dzień Zielonych świątek; temi bowiem jakby naznaczeni apostołowie, udali się do Afryki, Lydii, i t. d.—*Ciągnących strzały.* O apostołach rozumie, którzy byli jakby strzałami Bożemi, dla przeszywania serc ludzkich siłą opowiadania, i którzy z największą szybkością jak strzały przenosili się do rozmaitych krajów ziemi.

20. *W dary Panu.* W darze, w ofierze Panu. Najzacniejszą ofiarą i najmilszym darem Bogu jest, gdy przyprowadzamy do niego i nawracamy dusze ludzkie.—*Na koniach i na poczwórnych.* Przez allegoryą koni, poczwórnych, i t. d., oznaczają się wszelkiego rodzaju pomoce i pociechy bądź ludzkie, bądź anielskie, bądź Boże. Stosuje mowę do Żydów wracających z Babilonu do Judei; ci bowiem, za łaską Cyrusa, wygodnie i z radością wrócili do ojczyzny.

21. *Z nich.* Patrz Wujka.

22. quia sicut coeli novi et terra nova, quae ego facio stare coram me, dicit Dominus: sic stabit semen vestrum, et nomen vestrum.*

23. Et erit mensis ex mense, et sabbatum ex sabbato: veniet omnis caro, ut adoret coram facie mea, dicit Dominus.* *(Apoc. 21, 1).*

24. Et egredientur, et videbunt cadavera virorum, qui praevaricati sunt in me: vermis eorum non morietur, et ignis eorum non extinguetur, et erunt usque ad satietatem visionis omni carni. *(Marc. 9, 45).*

22. bo iako niebiosa nowe, y ziemia nowa, które ia czynię, że stoią przedemną, mówi Pan: tak będzie stać nasienie wasze, y imię wasze.

23. Y będzie miesiąc z miesiąca, y szabbat z szabbatu: przyidzie wszelkie ciało, aby się kłaniało przed obliczem moim, mówi Pan.

24. Y wynidą, a uyźrzą trupy mężów, którzy wystąpili przeciwko mnie: robak ich nie zdechnie, a ogień ich nie zagaśnie: y będą aż do sytości widzenia wszemu ciału.

Wykład X. J. Wujka—Roz. 66. w. 21. *I nabiorę z nich kapłanów i lewitów.* Te słowa Hieronim ś. wykłada o kapłaniech nowego Testamentu, powiadając, iż gdy Izajasz prorokuje mówiąc: Nabiorę z nich kapłanów; dla tego to obiecuje, że w nowym testamencie nie mieli się rodzić kapłani, z jednéj familii, jako przed tém w starym zakonie z pokolenia Lewi i Aarona: ale mieli być obierani ze wszystkich narodów i ludzi. Co i teraz widzimy, że się tak działo i dzieje w Kościele Bożym.

---

22. *Bo jako niebiosa.* Jako te niebiosa z ziemią mające się odnowić, na wieki przetrwają i mnie służyć będą; tak nasienie wasze, o apostołowie, to jest, wierni przyłączeni przez was do kościoła. — *I imię wasze.* Którém się będą chlubili synowie wasi. Tak Hiszpanie chlubią się ś. Jakóbem, Rzymianie ś. Piotrem i Pawłem, i t. d.

23. *Będzie miesiąc z miesiąca.* Wieczne nowie księżyca i soboty, to jest, uroczystości. Tak jest w Kościele wojującym, w którym nawet dni powszednie feryami się nazywają. To samo prawdziwiéj będzie w kościele tryumfującym.— *Wszelkie ciało.* Wszyscy ludzie.

24. *Wynijdą* (ludzie). Śś. Hieronim, Augustyn i inni pospolicie to odnoszą do przyszłego wieku. Błogosławioni myślą i rozważaniem, albo także ze względu na położenie, jeśli zechcą, wyjdą ż nieba żeby z wysokości przypatrywać się karom potępieńców, których oni sami za szczególném dobrodziejstwem Bożém uniknęli, i w których ich nieprzyjaciele ludzie bezbożni na wieki trwać będą. — *Robak ich nie zdechnie.* Jako bowiem trupy one żyjące potępionych na wieki żyć będą w ogniu, tak i robacy które ich trapić będą. — *I będą aż do sytości.* Będą wieczném widowiskiem dla ludzi sprawiedliwych.

Koniec księgi proroctw Izajasza.

Wprowadzenie do księgi Jeremiasza.

Jeremiasz, syn Helciasza, był z pokolenia kapłańskiego, rodem z miasta Anatot, niedaleko Jerozolimy. Prorokował przeszło lat czterdzieście, za panowania królów: Jozyasza, Joachaza czyli Seluma, Joakima, Jechoniasza i Sedeciasza.

Jeszcze w żywocie matki był poświęcony i przeznaczony na urząd Proroka. Gdy potém, trwożąc się przed tak wielkiém posłannictwem, wzbraniał się je przyjmować i wołał do Boga: *A, a, a, Panie Boże, oto nie umiem mówić, bom ja jest dziecina;* Bóg na to mu odpowiedział: *Nie mów: jestem dziecina; bo na wszystko na co cię poślę, pójdziesz, i wszystko cokolwiek ci rozkażę, mówić będziesz. Nie bój się oblicza ich: bom ja z tobą jest, abym cię wybawił... Albowiem ja uczyniłem cię dziś miastem obronném, i słupem żelaznym, i murem miedzianym na wszystkiéj ziemi, królom Juda, książętom jego i kapłanom i ludowi ziemi.* (Jerem. 1, 5—18). I wyciągnął Pan rękę swą, a dotknąwszy ust Proroka rzekł: *Otom dał słowa moje w usta twoje: otom cię dziś postanowił.*

Odtąd Jeremiasz ze świętą śmiałością upominał królów i lud do pokuty, przepowiadał im nieszczęścia, jeżeli trwać będą w złościach, i widząc, że te przepowiednie rychło spełnić się muszą, nieustannie ubolewał i płakał nad zgubą wybranego ludu.

Lecz zapamiętali Izraelici, za miłość odpłacając się nienawiścią i zemstą, nie tylko pogardzali zbawiennemi przestrogami sługi Bożego, ale nadto prześladowali go i śmiercią mu grozili, żeby smutnych objawień nie ogłaszał. Chciano go otruć, bito go rózgami i policzkowano, do błotnistéj studni wrzucono, żeby tam śmierć powolną znalazł, oskarżono go niesprawiedliwie i znieważano; lecz ze wszystkich tych nieszczęść wybawiał go Bóg. Nareszcie wtrącono go do więzienia, i długi czas w niém trzymano, zkąd on proroctwa swe ogłaszał przez ucznia swego i towarzysza Barucha, który potém takoż zasłynął duchem proroczym.

Po zdobyciu Jerozolimy, na rozkaz Nabuchodonozora, uwolniono Jeremiasza z więzienia i dano mu swobodę przebywania, gdzieby sobie życzył. On pozostał w Judei z garstką współbraci, których nie przestawał nauczać i upominać. Gdy ci w skutek podniesionego

buntu zmuszeni byli uciec do Egiptu, udał się za nimi i Jeremiasz, i tam przepowiadał im, że dla grzechów swych wespół z Egipcyanami ukarani będą przez królów Babilońskich—i za to, według podania, od zatwardziałych Żydów został ukamionowany w mieście Tafnis, około roku świata 3416, przed nar. Chr. 588.

Jeremiasz pełnił swój urząd proroczy z największą gorliwością, stałością i łagodnością, dla wielu cierpień i prześladowań, które niewinnie ponosił, nazwany jest mężem boleści i był figurą cierpiącego Chrystusa. Po swojéj śmierci, we wspaniałości chwały i majestatu ukazał się Judzie Machabejczykowi, do którego rzekł S. Oniasz arcykapłan, wskazując na Proroka: *Tenci jest miłośnik braciéj i ludu Izraelskiego, ten jest, który się wiele modli za lud i za wszystko miasto święte, Jeremiasz Prorok Boży.* (Mach. 15, 14).

Co do stylu, Jeremiasz, jak się wyraża S. Hieronim (w Przed. na ks. 6, kom. Jerem.); *o ile w słowach zdaje się być prostym i łatwym, o tyle we wzniosłości myśli jest bardzo wysoki.*

Główniejsze wypadki przepowiedziane przez tego Proroka są: upadek królestwa Judzkiego, zburzenie Jerozolimy, 70-cioletnia niewola i powrót z niéj, stałość Żydów w religii, ich los za czasów Machabejskich, podbicie wielu królestw przez Nabuchodonozora, zburzenie Babilonu, przyjście Messyasza jako ustanowiciela nowego przymierza ze wszystkimi ludźmi, rzeź niewinnych dziatek przy jego narodzeniu, i t. d.

O *Lamentacyach*, czyli *Trenach* Jeremiaszowych, takoż o *proroctwach Barucha*, uważanych jako dodatek do księgi Jeremiasza, patrz objaśnienia J. Wujka na właściwém miejscu.

PROPHETIA JEREMIAE.

CAPUT I.

1. Verba Jeremiae filii Helciae, de sacerdotibus, qui fuerunt in Anathoth, in terra Benjamin.

2. Quod factum est verbum Domini ad eum in diebus Josiae filii Amon regis Juda, in tertiodecimo anno regni ejus.

3. Et factum est in diebus Joakim filii Josiae regis Juda, usque ad consummationem undecimi anni Sedeciae filii Josiae regis Juda, usque ad transmigrationem Jerusalem, in mense quinto.

4. Et factum est verbum Domini ad me, dicens:

5. Priusquam te formarem in utero, novi te, et antequam exires de vulva, sanctificavi te, et prophetam in gentibus dedi te.

PROROCTWO JEREMIASZA.

ROZDZIAŁ 1.

O poświęceniu Jeremiasza jeszcze w żywocie matki, i poselstwie jego prorockiém.

1. Słowa Jeremiasza syna Helciaszowego, z kapłanów, którzy byli w Anathot, w ziemi Beniamin.

2. Które słowo Pańskie stało się do niego za dni Joziasza syna Amon króla Judzkiego, trzynastego roku królestwa iego.

3. A stało się za dni Joakima syna Joziaszowego króla Judzkiego aż do skończenia iedenastego roku Sedeciasza syna Joziasza króla Judzkiego, aż do przeprowadzenia Jeruzalem, miesiąca piątego.

4. Y stało się słowo Pańskie do mnie, mówiąc:

5. Piérwéy niźlim cię utworzył w żywocie, znałem cię, y piérwéy niżeliś wyszedł z żywota, poświęciłem cię, y prorokiem między narody dałem cię.

Komentarz Menochinsza.

R. 1.—1. *Słowa Jeremiasza.* Proroctwo Jeremiasza, które odebrał od Boga i ogłosił ludowi.—*Jeremijasza.* Jeremiasz po hebrajsku to samo oznacza, co po łacinie *wysokość Boga,* albo *wynoszący Boga.* — *Syna Helcyaszowego.* Nie najwyższego kapłana, jako nicktórzy mniemali, lecz kapłana pospolitego, jak to wskazują słowa następne *z kapłanów,* to jest zwyczajnych, co też potwierdza wyraz *w Anathoth;* albowiem najwyżsi kapłani mieszkali w Jerozolimie. — *W Anathoth.* To miasto znajdowało się w pokoleniu Benijamina i było jedném z miast, które przeznaczone były kapłanom, Jozue 21, 18.

2. *Które słowo Pańskie stało się.* Szyk prosty byłby: Słowo Pańskie, które stało się, albo *które* ma moc przyczyny, iżby był sens: ponieważ stało się słowo Pańskie do niego: zdaje bowiem sprawę, dla czego napis dał księdze: *Słowa Jeremijasza.*

3. *A stało się.* To jest Słowo Pańskie.—*Za dni Joakima.* Za panowania Joakima. — *Aż do skończenia.* Aż się skończył rok jedenasty panowania Sedecyasza, syna Jozyasza. Prorokował też i za panowania innych dwóch królów, Joachaza i Joakima, lecz dla tego ich nie wspomina, że panowali w przeciągu trzech tylko miesięcy.—*Aż do przeprowadzenia Jeruzalem.* Do Babilonu. I po przeprowadzeniu prorokował też w Egipcie, jak widać z r. 44 i następnych, lecz wiele i ważniejsze jego proroctwa są o przeprowadzeniu i zagubie ludu Izraelskiego, i przeto rzekł, aż do przeprowadzenia: albo snać po ukończeniu pierwszéj księgi proroctwa, inne proroctwa dołączyły się, lecz pierwszy tytuł, jaki tu jest pozostał. — *Miesiąca piątego.* Roku jedenastego panowania Sedecyasza, w którym to miesiącu zdobyta została Jerozolima przez Chaldejczyków, i razem z innymi wzięty został Jeremiasz.

5. *Znałem cię.* Przeznaczyłem do urzędu proroka.—*Poświęciłem cię.* Naznaczyłem cię do publicznego urzędu proroka, jak to tłumaczy ś. Augustyn List 57 i ś. Hieronim w tém miejscu. Znaczy też, że Jeremijasz w żywocie matki został poswięcony, przez zgładzenie grzechu pierworodnego, i wlanie łaski poświęcającéj.—

6. Et dixi: A, a, a, Domine Deus: ecce, nescio loqui, quia puer ego sum.
7. Et dixit Dominus ad me: Noli dicere: Puer sum, quoniam ad omnia, quae mittam te, ibis, et universa, quaecumque mandavero tibi, loqueris.
8. Ne timeas a facie eorum, quia tecum ego sum, ut eruam te, dicit Domiuus.
9. Et misit Dominus manum suam, et tetigit os meum, et dixit Dominus ad me: Ecce dedi verba mea in ore tuo: *(Isai. 6, 7).*
10. ecce, constitui te hodie super gentes, et super regna, ut evellas, et destruas, et disperdas, et dissipes, et aedifices, et plantes.*
11. Et factum est verbum Domini ad me, dicens: Quid tu vides, Jeremia? Et dixi: Virgam vigilantem ego video.* *(Infr. 18, 7).*
12. Et dixit Dominus ad me: Bene vidisti, quia vigilabo ego super verbo meo, ut faciam illud.
13. Et factum est verbum Domini secundo ad me, dicens: Quid tu vides? Et dixi: Ollam succensam ego video, et faciem ejus a facie aquilonis.
14. Et dixit Dominus ad me: Ab aquilone pandetur malum super omnes habitatores terrae: *(Infr. 4, 6).*
15. quia ecce ego convocabo omnes cognationes regnorum aquilonis, ait Dominus, et venient et ponent unusquisque solium suum in introitu portarum Jerusalem, et super omnes muros ejus in circuitu, et super universas urbes Juda.
16. Et loquar judicia mea cum eis super omnem malitiam eorum, qui dereliquerunt me, et libaverunt diis alienis, et adoraverunt opus manuum suarum.
17. Tu ergo accinge lumbos tuos, et surge, et loquere ad eos omnia, quae ego praecipio tibi. Ne

6. Y rzekłem: A, a, a, Panie Boże: oto nie umiem mówić, bom ia iest dziecina.
7. Y rzekł Pan do mnie: Nie mów: Jestem dziecina, bo na wszytko na co cię poślę póydziesz, y wszytko cokolwiek ci rozkażę, mówić będziesz.
8. Nie bóy się oblicza ich, bom ia z toba iest, abym cię wybawił, mówi Pan.
9. Y wyciągnał Pan rękę swą, y dotknał się ust moich, y rzekł Pan do mnie: Otom dał słowa moie w usta twoie.
10. Otom cię dziś postanowił nad narodami y nad królestwy, abyś wyrywał, y kaził, y wytracał, y rozwalał, y budował, y sadził.
11. Y stało się słowo Pańskie do mnie, mówiąc: Co ty widzisz Jeremiaszu? Y rzekłem: Laskę czuiacą ia widzę.
12. Y rzékł Pan do mnie: Dobrześ widział, bo ia czuć będę nad słowem moim, abym ie wypełnił.
13. Y stało się słowo Pańskie powtóre do mnie, mówiąc: Co ty widzisz? Y rzekłem: Garniec podpalony ia widzę, a oblicze iego od północy.
14. Y rzekł Pan do mnie: Od północy otworzy się złe na wszytkie obywatele ziemie.
15. Bo oto ia zwołam wszytkie rodzaie królestw północnych, mówi Pan: y przyidą, y postawią każdy stolicę swą w weszciu bram Jerozolimskich, y na wszytkich murach iego wokoło, y na wszytkich miastach Judzkich.
16. Y będę mówić sądy moie z nimi, o wszelaką złość ich, którzy mię opuścili a ofiarowali bogom obcym, y kłaniali się robocie rąk swoich.
17. A tak ty przepasz biodra twoie, a wstań, y mów do nich wszytko, co ia każę tobie. Nie

Prorokiem między narody dałem cię. To jest poganom, albo do pogan. Jeremijasz bowiem, chociaż swój urząd sprawował między Żydami, jednakże prorokuje i o Egipcyanach, Babilończykach i innych narodach, jak widać z r. 25 i 27, albo mówi się *między narody*, to jest, ażebyś przepowiadał zwycięztwo pogan przeciwko Judzie i Benjaminowi, jak to się wyjaśnia niżej w. 15: *Bo oto ja zwołam, i t. d.* Nakoniec Jeremijasz prorokował *między narody*, kiedy w Taphnis przepowiedział Egipcyanom, że mają być spustoszeni przez Chaldejczyków, jak widać z r. 44, w. 1 i następ.

6. *Rzekłem: A, a, a.* Po hebrajsku jest jedno wyrzeczenie podziwiające *aha.—Nie umiem mówić.* To jest, prorokować, jak to tłumaczy Chaldejski.—*Bom ja jest dziecina.* Nie mam jeszcze daru i wprawy do prorokowania. Stosuje to do swojego wieku. Będąc bowiem młodzieńcem zaczął prorokować.

7. *Na wszystko,* Dokądkolwiek cię poszlę, pojdziesz, i wszystko, cokolwiek ci rozkażę, będziesz mógł mówić; ja bowiem ciebie zdolnym uczynię.

8. *Nie bój się oblicza ich.* Nie lękaj się tych, do których cię poszlę.

9. *Pan rękę swą.* Pan posłał anioła, który przyjąwszy na się ciało ludzkie, dotknął się ust Jeremiasza i rzekł: *Otom dał słowa moje w usta twoje:* tak poświęca Bóg na służbę swą proroka, ażeby zrozumiał, że to, co miał przepowiadać, nie są jego słowa, lecz Boże w jego usta włożone.

10. *Postanowił.* Stanowię. — *Nad narodami i nad królestwy.* Tak Żydów, jak i innych okolicznych narodów. — *Abyś wyrywał.* Ażebyś czynił, cokolwiekbyś chciał, ażebyś przepowiadał wszystkie rzeczy, tak pomyślnie, jak niepomyślnie, albo sens jest, ażebyś groził i przepowiadał, że jedne z tych narodów mają być przez Boga wytracone i rozproszone, drugie zaś zaszczepione i utwierdzone.

11. *Laskę czującą ja widzę.* Inni tłumaczą: *laskę migdałową.* Lecz to samo znaczy: albowiem drzewo migdałowe pierwiej kwitnie od innych drzew. Sens jest: widzę gałęź migdałową z wypuszczonemi kwiatami, jakby mającą oczy i czuwającą.

12. *Ja czuć będę.* Będę się troszczył, i jak drzewo migdałowe bardzo rano kwitnie, tak ja rychło i pierwiej niż mniemacie, dobędę laskę zemsty mojej na was. W hebrajskim jest: *przyśpieszę ja słowo moje.*

13. *Garniec podpalony.* Rozumie Nabuchodonozora z jego wojskiem wyrzucającego i wyziewającego ogień zapalczywości na Żydów. Albo przez garnek zapalony rozumie się Judea, mająca przenieść ciężkie klęski, jakby od ognia. — *A oblicze jego od północy.* I sam garnek widzę przychodzący od północy. Albo ogień, co garnek pali, podłożony jest od strony północnej.

14. *Od północy.* Od Babilonii, która dla Żydów była północną.—*Otworzy się.* Rozejdzie się.—*Na wszystkie obywatele ziemie.* To jest Judei.

15. *W wejściu bram Jerozolimskich.* Przy bramach miasta Jeruzalem, ażeby je oblegli.

16. *Będę mówił sądy moje z nimi.* Rzeczą samą pokażę, że sprawiedliwie zsyłam na nich kary.—*O wszelką złość.* Dla wszelkiej złości.

17. *Przepasz biodra twoje.* Przepasać biodra może mieć dwa znaczenia: albo przygotować się do podróży i pośpieszyć; jak u Łuk. r. 12, 35; albo nabrać odwagi i utwierdzić siebie jak u Hijoba r. 38, 3, jedno i dru-

formides a facie eorum, nec enim timere te faciam vultum eorum.
18. Ego quippe dedi te hodie in civitatem munitam, et in columnam ferream, et in murum aereum, super omnem terram, regibus Juda, principibus ejus, et sacerdotibus, et populo terrae. *(Infr. 6, 27).*
19. Et bellabunt adversum te, et non praevalebunt, quia ego tecum sum, ait Dominus, ut liberem te.

bóy się oblicza ich: bo ia uczynię że się nie zlękniesz twarzy ich.
18. Abowiem ia uczyniłem cię dziś miastem obronnym, y słupem żelaznym, y murem miedzianym na wszytkiey ziemi, królóm Juda, książętóm iego, y kapłanóm, y ludowi ziemie.
19. Y będą walczyć na cię, a nie przemogą, bom ia z tobą iest, mówi Pan, abych cię wybawił.

Wykłady trudniejszych miejsc X. Jakóba Wujka.

PROROCTWO JEREMIASZOWE.

Jeremiasz z wioski Anathoth trzy mile od Jeruzalem, z rodu kapłańskiego, jeszcze w żywocie matki swojéj od Boga poświęcony, i na prorokowanie wezwany, zaraz w dzieciństwie swojém począł prorokować. I prorokował przez lat 41 w ziemi Judzkiéj, za czasu pięciu królów, Jozyasza, Joachasa, Joacima, Jechoniasza i Sedecyasza. Po tém zaprowadzeniu ludu do Babilonu, prorokował też w Egipcie, gdzie go z sobą zaprowadził ostatek ludu, którzy do Egiptu nad rozkazanie Boże uciekli, IV. Król. 22, 23, 24, 25, i tamże od nich ukamienowany umarł, i pogrzebion jest na oném miejscu gdzie pierwéj król Pharaon mieszkał. A iż odegnawszy modlitwą swą od onego miejsca, Egipcyany od kąsania Aspidów wyzwolił, przeto mu tam Egipcyanie z wielkiem nabożeństwem cześć wyrządzają. Ten spustoszenie miasta Jeruzalem, i ziemie Judzkiéj, nie tylko w duchu widział i przepowiedział, ale oczyma cielesnemi oglądał, i lamenty i narzekaniem czworakiemi opłakał. Żył Jeremiasz we stu i piącidziesiąt lat po Izajaszu.

CAPUT II.

O niewdzięczności i niewierności

1. Et factum est verbum Domini ad me, dicens:
2. Vade, et clama in auribus Jerusalem, dicens: Haec dicit Dominus: Recordatus sum tui, miserans adolescentiam tuam, et charitatem desponsationis tuae, quando secuta es me in deserto, in terra, quae non seminatur.
3. Sanctus Israel Domino, primitiae frugum ejus: omnes, qui devorant eum, delinquunt: mala venient super eos, dicit Dominus.
4. Audite verbum Domini, domus Jacob et omnes cognationes domus Israel:
5. Haec dicit Dominus: Quid invenerunt patres vestri in me iniquitatis, quia elongaverunt a me, et ambulaverunt post vanitatem, et vani facti sunt? *(Mich. 6, 3).*
6. et non dixerunt: Ubi est Dominus, qui ascendere nos fecit de terra Aegypti: qui traduxit

ROZDZIAŁ 2.

ludu, kapłanów, i karach za nie.

1. Y stało się słowo Pańskie do mnie, mówiąc:
2. Idź, a wołay do uszu Jeruzalem, mówiąc: To mówi Pan: Wspomniałem na cię, lituiąc młodości twoiey, y miłości zrękowania twego, gdyś chodziła za mną na pusczy, w ziemi którey nie sieią.
3. Święty Izrael Panu, pierwociny zboża iego, wszyscy którzy go pożeraią, grzeszą: złe przydzie na nie, mówi Pan.
4. Słuchaycie słowa Pańskiego domie Jakób, y wszytkie rodzaie domu Izraelowego.
5. To mówi Pan: Co za nieprawość naleźli we mnie oycowie waszy, iż się oddalili odemnie, a chodzili za nikczemnością, y stali się nikczemnymi?
6. a nie mówili: Gdzie iest Pan, który nas wywiódł z ziemie Egiptskiey, który nas prowadził

gie tłumaczenie w tém miejscu może być stosowne.— *Bo ja uczynię, że się nie zlękniesz.* Nie zniosę, ażeby oni grozili ci jakiemkolwiek niebezpieczeństwem.
18. *Uczyniłem cię.* Czynię, stanowię. Czas przeszły zamiast teraźniejszego. — *Miastem obronném.* Jakby miastem, słupem i murem miedzianym.—*Królom Juda.* Tłumaczy, dla jakiéj przyczyny nazwał był *całą ziemię,* to jest Judeę, jak wyż. w. 14.
19. *Będą walczyć.* Będą sprzeciwiali się tobie.
R. 2.—2. *Idź.* Z Anathoth do Jeruzalem. —*Wspomniałem.* Gdybym nie miał względu na młodość twoję, w któréj cię umiłowałem, albo w któréj tyś mię ukochała, zupełniebym cię zatracił. — *Litując młodości twojéj.* W hebr. jest: *miłosierdzia młodości twojéj,* to jest miłosierdzia umiłowania, którém tyś mię umiłowała w młodości twojéj, i gdy świeżo byłaś mi poślubiona: ta to jest bowiem miłość, którą zowie miłością zrękowania. —*Gdyś chodziła za mną na puszczy.* Którą miłość okazałaś, gdy szłaś za mną na puszczy, po wyjściu z Egiptu.
3. *Święty Izrael Panu.* To jest wtedy był. Był własnością moją, nie jest ludem świeckim, jak inne, lecz Bogu poświęconym; i przeto, ktokolwiek skrzywdzi go, albo uprowadzi w niewolę, będzie winien świętokradztwa. —*Pierwociny zboża jego.* Ta przenośnia ma znaczenie dwojakie: jedno jest, że Izrael był pierwszym ludem, którego Bóg wybrał, tak, jak pierwiastki zboża były pierwszémi owocami, które Bogu się poświęcały; powtóre, że nikomu, oprócz Boga, bez popełnienia świętokradztwa, nie godziło się utrapiać albo niszczyć ludu Izraelskiego; podobnie jak z pierwiastków zboża, nikomu nie wolno było pożywać, jedno samym kapłanom, Num. 5, 9; i przeto wskazuje Bóg, że na Chaldejczyków zeszle kary, gdy oni lud Izraelski ciężką niewolą utrapią.
5. *Nieprawość.* Niewierność, okrucieństwo, podobnie u Mich. r. 6, 3, mówi: *Ludu mój, cożem ci uczynił, albo w czemém ci się uprzykrzył?—Oddalili się.* Daleko odstąpili.—*Za nikczemnością.* Bałwanami.—*I stali się nikczemnémi.* Podobnymi bałwanom, bez rozumu i bez czucia, jak tłumaczy Dawid, Psal. 113, 8: *Niech im podobni będą, którzy je czynią i wszyscy, którzy w nich ufają.*
6. *A nie mówili.* Nie pamiętali na Boga, od którego tak wielkie dobrodziejstwa odebrali.—*Ziemię pragnie-*

nos per desertum, per terram inhabitabilem et inviam, per terram sitis, et imaginem mortis, per terram, in qua non ambulavit vir, neque habitavit homo?

7. Et induxi vos in terram Carmeli, ut comederetis fructum ejus, et optima illius, et ingressi contaminastis terram meam, et hereditatem meam posuistis in abominationem.

8. Sacerdotes non dixerunt: Ubi est Dominus? et tenentes legem nescierunt me, et pastores praevaricati sunt in me, et prophetae prophetaverunt in Baal, et idola secuti sunt.

9. Propterea adhuc judicio contendam vobiscum, ait Dominus, et cum filiis vestris disceptabo.

10. Transite ad insulas Cethim, et videte, et in Cedar mittite, et considerate vehementer, et videte, si factum est hujuscemodi.

11. Si mutavit gens deos suos, et certe ipsi non sunt dii: populus vero meus mutavit gloriam suam in idolum.

12. Obstupescite coeli super hoc, et portae ejus desolamini vehementer, dicit Dominus.

13. Duo enim mala fecit populus meus: me dereliquerunt fontem aquae vivae, et foderunt sibi cisternas, cisternas dissipatas, quae continere non valent aquas.

14. Numquid servus est Israel, aut vernaculus? quare ergo factus est in praedam?

15. Super eum rugierunt leones, et dederunt vocem suam, posuerunt terram ejus in solitudinem; civitates ejus exustae sunt, et non est, qui habitet in eis.

16. Filii quoque Mempheos et Taphnes constupraverunt te usque ad verticem.

przez puszczą, przez ziemię niemieszkalną y bezdrożną, przez ziemię pragnienia y obraz śmierci, przez ziemię w którey nie chodził mąż, ani mieszkał człowiek?

7. Y wprowadziłem was do ziemie Karmelu, abyście iedli owoc iey, y co naylepszego iey, a wszedłszy splugawiliście ziemię moię, y dziedzictwo moie uczyniliście obrzydłością.

8. Kapłani nie rzekli: Gdzie iest Pan? a umieiący zakon nie znali mię, y pastérze wykraczali przeciwko mnie, a prorocy prorokowali przez Baala, y chodzili za bałwany.

9. Przetoż iescze będę się z wami prawował, mówi Pan, y z syny waszymi będę się spiérał.

10. Przeydźcie do wyspów Cetym, a obaczcie, y do Cedar poślicie, a przypatrzcie się pilnie, y obaczcie, ieśli się co takowego stało.

11. Jeśli narod odmienił bogi swoie, a zaiste oni nie są bogowie: a lud móy odmienił chwałę swą w bałwana.

12. Zdumieycie się niebiosa nad tym, a bramy iego spustoszcie się bardzo, mówi Pan.

13. Bo dwie złości uczynił lud móy: mnie opuścił źrzódło wody żywéy, a ukopali sobie cysterny, cysterny rozwalone, które nie mogą wody zatrzymać.

14. Izali niewolnik iest Izrael, abo z niewolnika doma urodzony? czemuż się tedy stał łupem?

15. Nań ryczeli lwowie, y wydali głos swóy, obrócili ziemię iego w pustynią; miasta iego spalone są, a niemasz ktoby w nich mieszkał.

16. Synowie też Memphis y Taphnes zcudzołożyli cię aż do wierzchu głowy.

nia. Pustą, próżną.—*Obraz śmierci.* Straszną i pełną niebezpieczeństw śmierci.

7. *Do ziemie Karmelu.* Ten wyraz *Karmel,* niekiedy bierze się za imię własne góry, niekiedy zaś uważa się za imię wspólne wszelkiemu polu żyznemu i przyjemnemu, jak i w tém miejscu, gdzie cała Palestyna nazywa się Karmelem. — *Dziedzictwo moje.* Ziemię, którą w miejscu dziedzictwa wam dałem, uczyniliście obrzydliwością: gdyż bałwochwalstwem splugawiliście ją.

8. *Kapłani.* Nie tylko pospólstwo ciemne, które niewiadomość dla jakichś przyczyn wymówić może, ale sami nawet kapłani.—*Umiejący zakon.* Biegli w zakonie.—*Pasterze.* Nauczyciele albo królowie i książęta. —*Wykraczali przeciwko mnie.* Tak żyli, jak gdyby mnie nie byli poznali.—*Prorokowali prze Baala.* Przepowiadali nie to, co ode mnie słyszeli, lecz co od djabłów, którzy w bałwanie Baalu mówili.

9. *Będę się...prawował.* Podług surowych praw sprawiedliwości będę się obchodził z wami, nie zaś miłosiernie; przekonam was, żeście przestępcami i karać was będę.

10. *Przejdźcie do wyspów Cetym.* To jest, Cypru, gdzie pod tém imieniem było miasto ojczyste Zenona filozofa, jak tłumaczy ś. Hier., albo, do Italii jak rozumieją inni, idąc za zdaniem Berozego, który powiada, że Włochów tak nazywano.—*I do Cedar.* Do Arabii, w najgłębsze pustynie Agareńczyków. Patrz Izaj. 60, 7. Sens jest: gorzéj obchodzicie się ze mną, jak ludy barbarzyńskie obchodzą się z bałwanami swojemi.

11. *A zaiste oni nie są bogowie.* W hebr. jest, gdy jednak one nie są bogami.—*Chwałę swą.* Boga prawego, z którego słusznie powinien był i mógł przechwalać się.

12. *Nad tém.* Nad tą potworną złością, o któréj wnet mam powiedzieć. —*Bramy jego spustoszcie się.* Bramy nieba pokryjcie się żałobą, smućcie się, płaczcie. Podobnie jak u Izaj. 24, 4, i 33, 9, mówi się o ziemi, że spustoszona i opuszczona płakała. Albo *spustoszcie się,* to jest, wydajcie z siebie pioruny i grzmoty na znak gniewu Bożego. Przez niebiosa i bramy nieba mogą się rozumieć aniołowie, obywatele niebiescy, którzy w bramach nieba przebywają, to jest, na obszernych owego miasta ulicach.

13. *Źródło wody żywéj.* Mnie, który nieustannie mogę ich wspierać pomocą. —*Ukopali sobie cysterny.* Obrali sobie bałwany nędzne, które w żadnéj rzeczy nic mogą ich wesprzeć.

14. *Izali niewolnik jest Izrael.* Nie dla tego oddany jest na łup, że jakoby był niewolnikiem i sługą, albowiem był synem Bożym i to pierworodnym, Exod. 4, 22. lecz dla tego stał się łupem, że obraził Boga, jak odpowiada niżéj w. 17.

15. *Nań.* Przeciwko niemu.—*Lwowie.* Nieprzyjaciele Assyryjczycy i Egipcyanie, rzucając się na jego zdobycz, jakby lwy ryczące.

16. *Synowie ... Memphis i Taphnes.* Egipcyanie, których zowie synami Memphis i Taphnes dla tego, że Memphis i Taphnes były to dwa sławne i pierwsze miasta Egiptu.—*I zcudzołożyli cię aż do wierzchu.* Ciebie całego splugawili czcią bałwanów, co jest nierządem i cudzołóztwem duchownem. Albo sens jest: Egipcyjanie zwycięzcy sprośnie postąpili tak z chłopcami, jak i z dzie-

17. Numquid non istud factum est tibi, quia dereliquisti Dominum Deum tuum eo tempore, quo ducebat te per viam?

18. Et nunc quid tibi vis in via Aegypti, ut bibas aquam turbidam? et quid tibi cum via Assyriorum, ut bibas aquam fluminis?

19. Arguet te malitia tua, et aversio tua increpabit te. Scito et vide, quia malum et amarum est, reliquisse te Dominum Deum tuum, et non esse timorem mei apud te, dicit Dominus Deus exercituum.

20. A saeculo confregisti jugum meum, rupisti vincula mea, et dixisti: Non serviam. In omni enim colle sublimi, et sub omni ligno frondoso tu prosternebaris meretrix. *(Infr. 3, 6).*

21. Ego autem plantavi te vineam electam, omne semen verum: quomodo ergo conversa es mihi in pravum vinea aliena? *(Isai. 5, 1. Matth. 21, 33).*

22. Si laveris te nitro, et multiplicaveris tibi herbam borith, maculata es in iniquitate tua coram me, dicit Dominus Deus.

23. Quomodo dicis: Non sum polluta, post Baalim non ambulavi? vide vias tuas in convalle, scito quid feceris cursor levis explicans vias suas.

24. Onager, assuetus in solitudine, in desiderio animae suae attraxit ventum amoris sui: nullus avertet eam: omnes, qui quaerunt eam, non deficient, in menstruis ejus invenient eam.

25. Prohibe pedem tuum a nuditate, et guttur tuum a siti. Et dixisti: Desperavi, nequaquam faciam: adamavi quippe alienos, et post eos ambulabo.

17. Izali się to nie stało tobie żeś opuściła Pana Boga twego onego czasu, którego cię prowadził drogą?

18. A teraz czego chcesz na drodze Egyptskiéy żebyś piła wodę mętną? a co masz z drogą Assyriyczyków, abyś piła wodę rzeki?

19. Skarze cię złość twoia, a odwrócenie twoie zfuka cię. Wiedz a obacz, że zła a gorzka iest rzecz, żeś ty opuściła Pana Boga twego, a iż nie masz boiaźni moiéy u ciebie, mówi Pan Bóg zastępów.

20. Od wieku złamałaś iarzmo moie, rozerwałaś zwiazki moie, y mówiłaś: Nie będę służyła. Abowiem na każdym pagórku wysokim, y pod każdym drzewem gałęzistym pokładałaś się ty nierządnico.

21. A iam cię nasadził winnicą wyborną, wszytko nasienie prawe: iakożeś mi się tedy odmieniła w nieprawe, winnico obca?

22. Choćbyś się wymyła saletrą, y namnożyłabyś sobie ziela borith, splugawionaś iest w nieprawości twéy przedemną, mówi Pan Bóg.

23. Jako mówisz: Nie splugawiłam się, za Baalim nie chodziłam? obacz drogi twoie w dolinie, wiedz coś czyniła, wielbłądzica prędka wyprawuiąca drogi swoie.

24. Dzika oślica przywykła pusczéy, w chęci dusze swéy przyciągnęła wiatr miłości swoiéy: żaden iéy nie odwróci: wszyscy którzy iéy szukaią nie ustaną: w chorobie iéy miesięcznéy naydą ią.

25. Pohamuy nogę twą od nagości, y gardło twe od upragnienia. Y rzekłaś: Zwątpiłam, nie uczynię: bom się rozmiłowała cudzych, y za nimi póydę.

---

wczętami. Inni przez gwałt rozumieją niewolę, uciemiężenie nieprzyjacielskie i wszelką klęskę, jaką tylko wycierpieli Żydzi.

17. *Onego czasu, którego cię prowadził drogą.* Prostą prawa swojego, z której dobrowolnie zboczyłeś i zabłądziłeś.

18. *A teraz czego chcesz na drodze Egipskiéj?* Po co dążysz i uciekasz do Egiptu?—*Wodę mętną.* Nilu, który jest mętny; ztąd od Greków nazwany został czarnym. Pić wodę mętną znaczy używać pomocy tych, którzy mogą więcéj zaszkodzić, jak pomódz.—*Co masz z drogą Assyryjczyków?* Po co spieszysz do Assyryi? Żydzi bowiem, jak mówi ś. Hieronim, będąc uciemiężeni od Egipcyan, zwykli byli uciekać się do Assyryjczyków; a dręczeni przez Assyryjczyków udawali się do Egipcyan.—*Wodę rzeki.* Eufratu.

19. *Skarze cię złość twoja.* W hebr. jest, *karać cię będzie,* to jest, będzie przyczyną, iż doświadczysz przeciwności, z których się nauczysz, jak złą i gorzką jest rzeczą opuszczać Boga.

20. *Od wieku.* Już od dawnych czasów.—*Złamałaś jarzmo.* Pogwałciłaś umowę małżeńską, przez którą mnie poślubioną zostałaś: o ludzie swoim mówi jakby o żonie, podobnie jak wyż. w. 4.—*Rozerwałaś związki moje.* Wypowiedziałaś mnie posłuszeństwo swoje.—*Nie będę służyła.* Panu. —*Albowiem na każdym pagórku.* Bałwochwalcy bowiem, na pagórkach, w gajach, pod drzewami, zwykli byli składać ofiary bałwanom swoim.—*Pokładałaś się nierządnico.* Chodziłaś od jednego drzewa pod drugie, z jednego miejsca na drugie, od jednego bałwana do drugiego, podobnie jak nierządnice wielu kochankom się udzielają i z jednego domu nierządnego do drugiego włóczyć się zwykły.

21. *Wyborną.* Najlepszą i z wybornych latorośli.—*Wszystko nasienie prawe.* Któréj winnicy wszystkie latorośle, wszystkie winne macice były prawdziwe, wyborne, płodne, a nie fałszywe.

22. *Saletrą.* Saletra, jak mówi Plin. lib. 31, 10, mało się różni od soli, i brudy wyjada i wyczyszcza.—*Ziela borith.* Borith jest to trawa, któréj farbiarze używali do wybierania i wyczyszczenia plam z sukna. Sens jest: chociaż będziesz nacierała siebie trawą borith, albo innemi podobnego rodzaju rzeczami, mającemi własność oczyszczania, jednak nie będziesz mogła zetrzeć u mnie plamy nieprawości twojéj; cokolwiekbyś mówiła, jakąkolwiekbyś wymówkę przytaczała, nie będziesz mogła przede mną dostatecznie usprawiedliwić siebie.

23. *Jako mówisz.* Jakiemi usty będziesz mogła wymawiać się, bronić i mówić?—*Nie splugawiłam się, za Baalem.* Idąc za bogami fałszywymi. — *Obacz drogi twoje w dolinie.* Jakże będziesz mogła zaprzeczyć temu, iżeś nie czciła bałwanów, gdy jeszcze w dolinie, to jest w gaju, gdzie bałwanom składałaś ofiary, ślady twoje wyciśnięte się znajdują tak, iż je widzieć można?— *Wielbłądzica prędka.* Jak wielbłądzica prędko się unosi do paszy, albo raczéj do wielbłądów, gdy szaleje żądzą cielesności, tak ty, synagogo! spieszysz do bałwanów. —*Wyprawująca drogi swoje.* W hebr. jest, *obchodząca w około drogi swoje,* tu i ówdzie biegając i rozmaite miejsca okrążając. P. W.

24. *Dzika oślica.* W hebr jest *pere,* który wyraz oznacza osła dzikiego tak samca, jak samicę.—*W chęci dusze swéj.* Gdy jest miotana żądzą cielesności.—*Przyciągnęła wiatr.* Z daleka zwietrzyła samca. Patrz Wujka.

25. *Pohamuj nogę twą od nagości.* Pod imieniem nóg u Hebrajczyków nie tylko nogi rozumieją się, lecz i go-

26. Quomodo confunditur fur, quando deprehenditur, sic confusi sunt domus Israel, ipsi et reges eorum, principes, et sacerdotes, et prophetae eorum,

27. dicentes ligno: Pater meus es tu; et lapidi: Tu me genuisti; verterunt ad me tergum, et non faciem, et in tempore afflictionis suae dicent: Surge, et libera nos.

28. Ubi sunt dii tui, quos fecisti tibi? surgant et liberent te in tempore afflictionis tuae: secundum numerum quippe civitatum tuarum erant dii tui, Juda. *(Infr. 11, 13).*

29. Quid vultis mecum judicio contendere? omnes dereliquistis me, dicit Dominus.

30. Frustra percussi filios vestros, disciplinam non receperunt: devoravit gladius vester prophetas vestros: quasi leo vastator

31. generatio vestra. Videte verbum Domini: Numquid solitudo factus sum Israeli, aut terra serotina? quare ergo dixit populus meus: Recessimus, non veniemus ultra ad te?

32. Numquid obliviscetur virgo ornamenti sui, aut sponsa fasciae pectoralis suae? populus vero meus oblitus est mei diebus innumeris.

33. Quid niteris bonam ostendere viam tuam ad quaerendam dilectionem, quae insuper et malitias tuas docuisti vias tuas,

34. et in alis tuis inventus est sanguis animarum pauperum et innocentum? non in fossis inveni eos, sed in omnibus, quae supra memoravi.

35. Et dixisti: Absque peccato et innocens ego sum: et propterea avertatur furor tuus a me. Ecce, ego judicio contendam tecum, eo quod dixeris: Non peccavi.

36. Quam vilis facta es nimis, iterans vias tuas!

26. Jako wstyd złodzieia, gdy go zastaną, tak się zawstydzili dóm Izraelski sami y królowie ich, książęta, y kapłani, y prorocy ich,

27. którzy mówią drewnu: Tyś iest oćiec móy; a kamieniowi: Tyś mię urodził; obrócili ku mnie tył a nie oblicze, a czasu utrapienia swego mówić będą: Powstań, a wybaw nas.

28. Gdzież są bogowie twoi, którycheś naczynił sobie? niechay wstaną a ratuią cię czasu utrapienia twego: bo według liczby miast twoich byli bogowie twoi, Judo.

29. Co się ze mną prawem spierać chcecie? wszyscyście mię opuścili, mówi Pan.

30. Próżnom karał syny wasze, karania nie przyięli: pożarł miecz wasz proroki wasze, iako lew pustoszący

31. naród wasz. Patrzcie słowa Pańskiego: Izali puszczą stałem się Izraelowi, abo ziemią zamierzkłą? czemuż tedy mówił lud móy: Odeszliśmy, nie przyidziem więcéy do ciebie?

32. Izali zapomni panna ubioru swego, abo oblubienica koszulki swoiey? a lud móy zapomniał mię przez dni niezliczone.

33. Przecz usiłuiesz okazać że iest dobra droga twoia ku szukaniu miłości, któraś iescze i złości twych nauczała dróg twoich,

34. y na skrzydłach twoich nalazła się krew dusz ubogich y niewinnych? nie w dolechemci ich nalazł, ale we wszytkich, którem wyżéy wspomniał.

35. Y rzekłaś: Jestem ia bez grzechu y niewinna, a przeto niech się odwróci zapalczywość twoia odemnie. Oto się ia prawem będę rospierał z tobą, przeto żeś mówiła: Nie zgrzeszyłam.

36. Jakożeś się stała bardzo podła, powtarza-

---

lenie i wyższe uda: tak u Izai. 7, 20, przez włosy na nogach rozumieliśmy młodzieńca, co zarasta włosami. Sens więc jest: do tyla gwałtowną bałwochwalstwa żądzą szalejesz, że gdy jesteś napominaną, ażebyś nie obnażała ciała do tego cudzołóztwa, odpowiadasz: *Zwątpiłam i t. d.—Gardło twe od upragnienia.* Wyraz upragnienie, przez przenośnię znaczy zapał namiętności.—*Zwątpiłam.* W hebr. jest, *noas,* to jest, *zrospaczono:* żadnéj niema nadziei, ażebym czyniła to, co mi radzisz, gdyż pokochałam bogi cudze.

26. *Tak się zawstydzili.* Zawstydzą się, jest bowiem czas przeszły zamiast przyszłego: zawstydzą się, gdy przez P. Boga zostaną schwytani na gorącym uczynku bałwochwalstwa.

28. *Gdzież są.* Rozumie się, ja zaś powiem. — *Bo według liczby miast twoich.* Ponieważ masz tylu bogów, ile miast, niechajże którykolwiek z nich ratuje i wspiera cię

30. *Syny wasze.* Obywateli waszych: przemawia bowiem do zgromadzenia Żydów.—*Karania nie przyjęli.* Przeze mnie karani nie poprawili się. — *Pożarł miecz wasz.* Nie tylko nie chcieliście przyjąć upomnień moich, lecz nadto zabiliście proroków, przez których napominałem was. Tak Chrystus u Mat. 23, 37: *Jeruzalem, Jeruzalem, które zabijasz proroki i kamienujesz te, którzy do ciebie są posłani.—Jako lew pustoszący.* Trzeba połączyć z następującemi, i sens jest: jakby lwem pustoszącym był naród wasz.

31. *Patrzcie.* Słuchajcie i pilnie rozważajcie.—*Puszczą.* Nieużyteczną i niepłodną, jako zwykła być pustynia.—*Ziemią zamierzkłą.* Ziemią zamierzkłą jest ta, która, nie będąc wystawiona na światło i ciepło słońca, późno wydaje owoce i nie doprowadza ich do dojrzałości.—*Odeszliśmy.* Do bogów innych, którzyby nam dobrze czynili.

32. *Izali zapomni panna.* Niewiasta więcéj ceni ozdoby swoje, jak lud mój mnie.

33. *Okazać, że jest dobra droga twoja.* Usprawiedliwić siebie i uniewinnić się z tego, coś uczyniła.—*Ku szukaniu miłości.* Ażebyś zaskarbiła sobie łaskę moję. —*Któraś jeszcze.* Gdyż nie tylko sama źle żyłaś, lecz nawet nauczyłaś drugich złego życia.

34. *I na skrzydłach twoich.* Mówi o ludzie, jakby o orle, albo jastrzębiu, który żyje zdobyczą; takie bowiem ptaki zwykły mieć skrzydła pełne krwi. LXX mają: *na rękach twoich.—Krew.* Już proroków, których zabiłaś, już niemowląt niewinnych, które niemiłosiernie poświęciłaś na ofiarę Molochowi.—*Nie w dolechem ci ich nalazł.* To jest, krew, którąś przelała; jak gdyby rzekł: napróżno usiłujesz pokryć zbrodnie twoje, gdy sama krew niewinnych nie pod ziemią zagrzebana się kryje, lecz daje się widzieć na rękach twoich. Albo oznacza się bezczelność bałwochwalców, którzy grzeszyli nie potajemnie, lecz jawnie. — *We wszystkich, którém wyżéj wspomniał.* Na rękach, albo skrzydłach twoich.

35. *Prawem będę się rozpierał.* I przekonam cię.

36. *Stała się... podłą.* Rozmawia z ludem w rodzaju żeńskim, jakby z żoną, jak wyż. w 2, 23, 24.—*Powtarzając drogi twoje.* Często biegając do Egiptu, ażeby

et ab Aegypto confunderis, sicut confusa es ab Assur.

37. Nam et ab ista egredieris, et manus tuae erunt super caput tuum, quoniam obtrivit Dominus confidentiam tuam, et nihil habebis prosperum in ea.

iac drogi twoie? a od Egyptu będziesz zawstydzona, iakoś zawstydzona od Assura.

37. Bo y od tego wynidziesz, a ręce twe będą na głowie twoiey, bo Pan zatarł ufność twoię, a nie będziesz mieć nic szczęśliwego w niéy.

Wykład X, J. Wujka.— Roz. 2. w 23. *Wielbłądzica prędka.* Po łacinie, *Cursor levis,* iż tak pospolicie kto prędko biega, bywa zwany *cursor,* wszakże słowo żydowskie właśnie znaczy wielbłądzicę, jako je przełożył Hieronim, Iza. 60, v. 6. I tak sam Hieronim swoje tłumaczenie wykłada in Jerem.
24. *Dzika oślica.* Jest to zwierzę prędkie, iż łatwie oddycha, jakby rzekł: Jako oślica dzika nabrawszy w się wiatru pożądanego, i prędko bieży i nigdy jéj nie pohamuje, tak ty nie dasz się w grzechach hamować i t. d.

CAPUT III.

ROZDZIAŁ 3.

O wzywaniu przez Boga ludu Izraelskiego do pokuty i opuszczenia bałwochwalstwa.

1. Vulgo dicitur: Si dimiserit vir uxorem suam, et recedens ab eo, duxerit virum alterum: numquid revertetur ad eam ultra? numquid non polluta et contaminata erit mulier illa? tu autem fornicata es cum amatoribus multis: tamen revertere ad me, dicit Dominus, et ego suscipiam te.

2. Leva oculos tuos in directum, et vide, ubi non prostrata sis: in viis sedebas, exspectans eos quasi latro in solitudine, et polluisti terram in fornicationibus tuis, et in malitiis tuis.

3. Quam ob rem prohibitae sunt stillae pluviarum, et serotinus imber non fuit: frons mulieris meretricis facta est tibi, noluisti erubescere.

4. Ergo saltem amodo voca me: Pater meus, dux virginitatis meae tu es.

5. Numquid irasceris in perpetuum, aut perseverabis in finem? Ecce locuta es, et fecisti mala, et potuisti. * *(Supr. 2, 20).*

6. Et dixit Dominus ad me in diebus Josiae re-

1. Mówią pospolicie: Jeśli opuści mąż żonę swoie, a odszedłszy od niego, póydzie za innego męża, izali się więcéy do niéy wróci? izali nie zmazana y nie splugawiona będzie ona niewiasta? a ty cudzołożyłaś z wiela gamratów: wszakże wróć się do mnie, mówi Pan, a ia ciebie przyimę.

2. Podnieś oczy twe na prost, a obacz gdziebyś się nie pokładała: siadałaś na drogach, czekaiąc na nie iako zbóyca na puszczy, y splugawiłaś ziemię wszetecznstwy twemi, y złościami twemi.

3. Przeto zahamowane są krople desczów, y dżdżu późnego nie było: stałoć się czoło wszeteczney niewiasty, nie chciałaś się sromać.

4. A tak przynaymniéy od tego czasu nazyway mię: Oćiec móy, książę panieństwa mego ty iesteś.

5. Izali się na wieki gniewać będziesz, abo trwać do końca? Otoś mówiła, y czyniłaś złości i mogłaś.

6. Y rzékł Pan do mnie za dni Joziasza króla:

tam prosić o pomoc.— *Od Egiptu będziesz zawstydzona.* Jak niegdyś od Assyryjczyków przeciwko Egipcyanom, tak wnet od Egipcyanów przeciwko Assyryjczykom naprożno żądać będziesz pomocy.
27. *Od tego.* Od Egiptu.— *Ręce twe będą na głowie twojéj.* Niewiasty bowiem płacząc, albo będąc zawstydzone, miały zwyczaj zakrywać głowę rękami, jak czytamy II. Król. 13, 19, o Thamarze przez Amnona zgwałconéj. Inni, *ręce twe,* to jest uczynki i grzechy twoje spadną na głowę twoję.— *Pan zatarł.* Wszystkie nadzieje twoje uczynił próżnemi.— *A nie będziesz mieć nieszczęśliwego w niéj.* W hebr. jest, *a nie będziesz uszczęśliwiona w nich,* to jest, nie pójdą ci pomyślnie te rzeczy, w których pokładałaś nadzieję. Nasz tłumacz wyraz *w niéj* zastosował do Egiptu.
R. 3.— 1. *Izali... się wróci.* Raz odrzucona nie może być ani odwołaną bez grzechu i niesławy, ani też może sama powrócić do małżonka, podług prawa Deut. 24, 4. Ty zaś, nie tylko odrzuconą, lecz i cudzołożnica, wróć się do mnie.— *Zmazaną i... splugawiona.* W miejscu zacytowaném Deut. mówi się: *jest splugawiona i stała się brzydką przed Panem;* jak to należy rozumiéć, tam powiedzieliśmy. P. Wujka.
2. *Na prost.* Na pagórki i miejsca wyniosłe; spójrzyj ze wszystkich stron na góry i pagórki, o ile możesz dosięgnąć wzrokiem, i wszędzie zobaczysz ślady cudzołóztwa, to jest bałwochwalstwa twego.— *Jako zbójca na puszczy.* Który zwykł siedziéć, ażeby napadał na mimo przechodzących. Nierządnice bowiem miały zwyczaj siadać przy drogach, w celu przywabiania podróżnych, jako czytamy o Thamarze, Genez. 38, 14.
3. *Pohamowane są krople.* Zbrodniami twojemi zamknęłaś niebo, ażeby nie wydawało deszczu.— *Dżdżu późnego.* Który zwykł padać na początku wiosny; jak krople deszczów oznaczają deszcz, co zwykł padać w jesieni; w tych bowiem dwóch porach deszcz jest najpotrzebniejszy.— *Czoło wszetecznéj....* Odnosi to do bezczelności nierządnic, które wypisywały imię nie tylko na sklepieniu w swych mieszkaniach, lecz i na czole, jak to uczyniła wszetecznica Babilonu. Apoc. 17, 5. Patrz Marc. de Roa. lib. 3, zwłaszcza r. 10.
4. *Przynajmniéj od tego czasu.* I teraz przeze mnie zapraszana i wzywana. Albo, teraz nareszcie nauczona tylu nieszczęściami.— *Ojciec mój.* Który od dzieciństwa mojego, gdym jeszcze była małą panienką, od matki i ojca opuszczoną, przyjąłeś mię w swoję opiekę, wychowałeś i rządziłeś mną. Albo też imię ojca oznacza małżonka, który żonie swojéj powinien zastąpić miejsce ojca.— *Książę panieństwa mego.* Któregom przybrała będąc młodą dzieweczką.
5. *Izali się na wieki gniewać będziesz?* Słowa są Boga, pouczającego lud swój, jak don ma mówić, ażeby dostąpił przebaczenia. Niektórzy powiadają, że są słowa P. Boga, usiłującego nawrócić do siebie synagogę cudzołożną.— *Otoś mówiła.* Oto, skoro to, co dopiero wyrzekłem, będziesz mówiła i modliła się, chociaż wiele złego czyniłaś, będziesz jednak mogła, to jest, przemożesz przeciwko mnie, zwyciężysz i skłonisz mię do siebie. Nasz tłumacz czas przeszły *mogłaś,* postawił w miejscu przyszłego.
6. *Odwrotnica.* Buntownica.— *Chodziła sobie.* Dokąd prowadziły ją własne jéj chuci i pożądliwości.

gis: Numquid vidisti, quae fecerit aversatrix Israel? abiit sibimet super omnem montem excelsum, et sub omni ligno frondoso, et fornicata est ibi. *

7. Et dixi, cum fecisset haec omnia: Ad me revertere; et non est reversa. Et vidit praevaricatrix soror ejus Juda,

8. quia pro eo, quod moechata esset aversatrix Israel, dimisissem eam et dedissem ei libellum repudii: et non timuit praevaricatrix Juda soror ejus, sed abiit, et fornicata est etiam ipsa.

9. Et facilitate fornicationis suae contaminavit terram, et moechata est cum lapide et ligno.

10. Et in omnibus his non est reversa ad me praevaricatrix soror ejus Juda in toto corde suo, sed in mendacio, ait Dominus.

11. Et dixit Dominus ad me: Justificavit animam suam aversatrix Israel, comparatione praevaricatricis Judae.

12. Vade, et clama sermones istos contra aquilonem, et dices: Revertere, aversatrix Israel, ait Dominus, et non avertam faciem meam a vobis, quia sanctus ego sum, dicit Dominus, et non irascar in perpetuum.

13. Verumtamen scito iniquitatem tuam, quia in Dominum Deum tuum praevaricata es, et dispersisti vias tuas alienis sub omni ligno frondoso, et vocem meam non audisti, ait Dominus.

14. Convertimini filii revertentes, dicit Dominus, quia ego vir vester, et assumam vos unum de civitate, et duos de cognatione, et introducam vos in Sion.

15. Et dabo vobis pastores juxta cor meum, et pascent vos scientia et doctrina.

16. Cumque multiplicati fueritis, et creveritis in terra diebus illis, ait Dominus, non dicent ultra: Arca testamenti Domini; neque ascendet super cor, neque recordabuntur illius, nec visitabitur, nec fiet ultra.

17. In tempore illo vocabunt Jerusalem Solium Domini, et congregabuntur ad eam omnes gentes

izaliś widział co uczyniła odwrótnica Izrael? chodziła sobie na każdą górę wysoką, y pod każde drzewo gałęziste, y tam cudzołożyła.

7. Y rzekłem, gdy to wszytko uczyniła: Do mnie się wróć; a nie wróciła się. Y uyźrzała przestępnica siostra iéy Juda,

8. iż przeto że cudzołożyła odwrótnica Izrael, opuściłem ią, y dałem iéy list rozwodny, a nie bała się przestępnica siostra iéy Juda, ale poszła, y cudzołożyła téż y ona.

9. Y łacnością cudzołoztwa swego splugawiła ziemię, y cudzołożyła z kamieniem y z drewnem.

10. A w tym wszytkim, nie wróciła się do mnie przestępnica siostra iéy Juda, ze wszytkiego serca swego, ale w kłamstwie, mówi Pan.

11. Y rzékł Pan do mnie: Usprawiedliwiła duszę swą odwrótnica Izrael, względem przestępnice Judy.

12. Idź a wołay słowa te ku północy, a rzeczesz: Nawróć się odwrótnico Izrael, mówi Pan, a nie odwrócę oblicza mego od was: bom ia święty iest, mówi Pan, a nie będę się gniewał na wieki.

13. Wszakże uznay nieprawość twoię, żeś przeciw Panu Bogu twemu wystąpiła, y rozstrzelałaś drogi twoie obcym pod każdym drzewem gałęzistym, a głosu mego nie słuchałaś, mówi Pan.

14. Nawróćcie się synowie nawracaiąc się, mówi Pan, bom ia mężem waszym, a wezmę was iednego z miasta, a dwu z rodzaiu, y wprowadzę was do Syonu.

15. Y dam wam pasterze według serca mego, y będą was paść umieiętnością y nauką.

16. A gdy się rozmnożycie, y rozrodzicie się na ziemi w one dni, mówi Pan, nie będą więcéy mówić: Skrzynia przymierza Pańskiego, ani przydzie na myśl, ani będą iéy wspominać, ani nawiedzać, ani iéy będzie więcéy.

17. Czasu onego będą zwać Jeruzalem Stolica Pańska, y zbiorą się do niéy wszyscy narodowie

9. *Łacnością cudzołóztwa.* Skłonnością do bałwochwalstwa.

10. *Kłamstwie.* Obłudnie.

11. *Usprawiedliwiła duszę swą.* Mniéj zgrzeszyła w porównaniu do Judy. Tak Ezech. 16, 51: *Samarya połowicę grzechów twoich nie zgrzeszyła; aleś je zwyciężyła złościami twemi. i t. d.*

12, *Ku północy.* Do dziesięciu pokoleń, wziętych w niewolą w Assyryi, która względnie do ziemi świętéj, jest na północ.—*Nie odwrócę oblicza mego od was,* Nie będę się gniewał, lecz dam się przebłagać.—*Bom ja święty jest.* W hebr. jest: *bom ja miłosierny jest,* co też mają LXX.

13. *Uznaj.* Wyznaj, brzydź się nią.— *Rozstrzelałaś drogi twoje obcym.* Tu i ówdzie biegałaś, szukając bogów cudzych; albo *rozstrzelałaś drogi twoje,* to samo znaczy, co rozszerzyłaś nogi twoje, czyli golenie twoje obcym, to jest bałwanom. Patrz Ezech. 16, 25.

14. *Nawróćcie się.* Od bałwochwalstwa.— *Synowie nawracając się.* Synowie buntownicy, jako niektórzy tłumaczą z hebrajskiego. LXX mają: *powróćcie synowie odstępcy.— Mężem waszym.* Małżonkiem czyli panem waszym, albo ja, jakby małżonek, posiadłem was, gdyż jesteście moimi: to bowiem wszystko może oznaczać wyraz hebr. *bahalhty.— Jednego z miasta.* Chociażby jeden tylko z was był w mieście, i dwóch tylko było w pokoleniu jedném, jednak nie zostawię ich, lecz zaprowadzę do Syonu, to jest do Kościoła katolickiego, jako u Izaj. 10, 21: *Ostatek się nawróci, ostatek mówię Jakóba do Boga mocnego.*

15. *Dam wam pasterze według serca mego.* Dobrych, nie takich, jakich lud chce, lecz jakich ja chcę; zdaje się, że rozumie apostołów, bo jest mowa o Kościele.

16. *Nie będą więcéj mówić: Skrzynia przymierza.* Nie będą chełpić się z obrządków prawa mojżeszowego; przez arkę bowiem rozumie wszystkie ceremonije, jak i przez Kościoł, niżéj r. 7, w. 4. Albo nie będą więcéj mówili: Arka Pańska poprzedzi nas do potyczki, mieli bowiem zwyczaj sprowadzać ją do obozu, na znak obecniejszéj obrony Bożéj, jak widać z I. Król. 4, 4, i z innych miejsc.—*Ani przydzie na myśl.* Nikt nie będzie myślił o niéj.—*Ani nawiedzać.* Zwykli bowiem byli przychodzić do arki, ażeby poradzić się Boga, albo wyjednać dobrodziejstwa.— *Ani jéj będzie więcéj.* To jest arki, albo czegoś podobnego, tyczącego się st. zakonu.

17. *Jeruzalem.* Rozumie Kościoł, gdzie Bóg ma sto-

in nomine Domini in Jerusalem, et non ambulabunt post pravitatem cordis sui pessimi.

18. In diebus illis ibit domus Juda ad domum Israel, et venient simul de terra aquilonis ad terram, quam dedi patribus vestris.

19. Ego autem dixi: Quomodo ponam te in filios, et tribuam tibi terram desiderabilem, hereditatem praeclaram exercituum gentium? Et dixi: Patrem vocabis me, et post me ingredi non cessabis.

20. Sed quomodo si contemnat mulier amatorem suum, sic contemsit me domus Israel, dicit Dominus.

21. Vox in viis audita est, ploratus et ululatus filiorum Israel, quoniam iniquam fecerunt viam suam, obliti sunt Domini Dei sui.

22. Convertimini filii revertentes, et sanabo aversiones vestras. Ecce, nos venimus ad te: tu enim es Dominus Deus noster.

23. Vere mendaces erant colles, et multitudo montium: vere in Domino Deo nostro salus Israel.

24. Confusio comedit laborem patrum nostrorum ab adolescentia nostra, greges eorum, et armenta eorum, filios eorum, et filias eorum.

25. Dormiemus in confusione nostra, et operiet nos ignominia nostra, quoniam Domino Deo nostro peccavimus nos, et patres nostri ab adolescentia nostra usque ad diem hanc, et non audivimus vocem Domini Dei nostri.

w imię Pańskie do Jeruzalem, a nie póydą za złością serca swego niecnotliwego.

18. W one dni póydzie dóm Judzki do domu Izraelskiego, y przydą społem z ziemie północnéy, do ziemie, którąm dał oycóm waszym.

19. A iam rzékł: Jakoż cię położę za syny, a dam ci ziemię pożądaną, dziedzictwo zacne, woyska narodów? Y rzekłem: Będziesz mię zwać oycem, a za mną chodzić nie przestaniesz.

20. Ale iako gdyby wzgardziła niewiasta miłośnika swego, tak mię wzgardził dóm Izraelski, mówi Pan.

21. Głos na drogach słyszan iest, płacz y krzyk synów Izraelowych, że nieprawą uczynili drogę swoię, zapomnieli Pana Boga swego.

22. Nawróćcie się synowie nawracaiący się, a zleczę odwrócenia wasze. Owo my przyszliśmy do ciebie: boś ty iest Pan Bóg nasz.

23. Prawdziwie kłamliwe były pagórki, y mnóstwo gór: zaiste w Panu Bogu naszym zbawienie Izraelowe.

24. Wstyd poiadł prace oyców naszych od młodości naszéy, trzody ich, y stada ich, syny ich, y córki ich.

25. Będziem spać w sromocie naszéy, y okryie nas zelżywość nasza, bośmy zgrzeszyli Panu Bogu naszemu, my y oycowie naszy, od młodości naszéy aż do dnia tego, a nie słuchaliśmy głosu Pana Boga naszego.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 3. w. 1. *A ty cudzołożyłaś z wielą gamratów.* Jest ten obyczaj Pisma ś. iż o miastach i królestwach mówi jako o mężach albo niewiastach. Przetoż kiedy je z bałwochwalstwa karze, zowie je nierządnicami i cudzołożnicami: kiedy się upomina u nich wierności powinnéj, przyrównywa je do poślubionéj żony, jako tu masz w tym rozdziale. A kiedy też chce rozżarzyć miłość Bożą przeciw miastu albo królestwu któremu, zowie je Panną. Albo też kiedy piękność i bogactwa i rozkoszy miast chce opisać, zowie także Panną. Isa. 37, 47; Jerem. 18; Amos. 5.

CAPUT IV. ROZDZIAŁ 4.

O zachęcaniu do pokuty, spustoszeniu Judei przez Nabuchodonozora, i t. d.

1. Si reverteris Israel, ait Dominus, ad me

1. Jeśli się wrócisz Izraelu, mówi Pan, do mnie

---

licę swoję, to jest, panuje.—*Zbiorą się do niéj.* Albowiem wszystkie narody miały przyjść do Kościoła katolickiego. — *W imię Pańskie.* W którém miały być ochrzczone.—*Do Jeruzalem.* W Jeruzalem mieszkającego, t. j. Pana.

18. *Pójdzie dóm Judzki do domu Izraelskiego.* Nie będzie niezgody między Judą i dziesięciu pokoleniami; lecz wszyscy, odrzuciwszy nieprzyjaźni, przyjdą do Kościoła katolickiego. — *Przyjdą społem z ziemie północnéj.* Z Assyryi, do której niegdyś uprowadzeni byli.—*Do ziemie, którąm dał ojcom waszym.* Odnosi to do powrótu z Babilonii do Judei; lecz rozumie Kościół, który przyobrażała owa ziemia obiecana.

19. *A jam rzekł.* Jam myślił o tém, jakimbym sposobem umieścił cię w liczbie synów moich, jakbym ci się przysłużył, jakby Ojciec synom.—*Dziedzictwo zacne, wojska narodów.* Czyniąc, ażeby ziemia i dziedzictwo twoje było płodne w narody najsilniejsze, najwaleczniejsze i najliczniejsze. Albo, ażeby narody przychodziły do ciebie w liczbie największéj, jak gdyby wojsko, i aby przyjęły orszaki twoje.— *I rzekłem: będziesz mię zwać ojcem.* I sądziłem, że ty przyłączysz się do mnie, że będziesz nazywał mię ojcem i chodził za mną, nie zaś za bałwanami.

20. *Ale jako.* Gdym ja o tém myślił i to czynił, tyś wzgardził mną, jak niewiasta pyszna miłośnikiem swoim.

21. *Głos na drogach.* Znaczy, że Żydzi, rozproszeni po drogach rozmaitych, opłakują klęskę swoję, że odstąpili od Boga.

22. *Nawracający się.* Buntownicy, jako wyż. w. 14.—*Zleczę odwrócenia wasze.* Przebaczę wam wszystkie przeszłe rokosze wasze.—*Owo my przyszliśmy.* Mówcie: Otośmy przyszli.

28 *Kłamliwe były pagórki.* Kłamliwi i fałszywi bogowie, którym kłamaliśmy się dotychczas na pagórkach.

24. *Wstyd.* Klęska sprowadzająca hańbę grzechów. —*Pojadł prace ojców naszych od młodości.* Już od dzieciństwa naszego ciągle doświadczamy. że ojcowie nasi napróżno pracują, wszystko im bowiem źle idzie, dla tego, że odstąpili od Boga.

25. *Będziem spać w sromocie naszéj.* Umrzemy w nędzach naszych.

R. 4.—1. *Jeśli się wrócisz.* Jeśli opuścisz grzechy twoje i bałwany.—*Do mnie się nawróć.* Powrócisz do łaski mojéj; w hebr. bowiem jest czas przyszły.—*Obrażenia.* Grzechy, bałwany.—*Nie poruszysz się.* Nie

converlere, si abstuleris offendicula tua a facie mea, non commoveberis,

2. et jurabis: Vivit Dominus in veritate, et in judicio, et in justitia: et benedicent eum gentes, ipsumque laudabunt.

3. Haec enim dicit Dominus viro Juda et Jerusalem: Novate vobis novale, et nolite serere super spinas: *(Oseae 10, 12.)*

4. circumcidimini Domino, et auferte praeputia cordium vestrorum, viri Juda et habitatores Jerusalem, ne forte egrediatur ut ignis indignatio mea, et succendatur, et non sit, qui extinguat propter malitiam cogitationum vestrarum.

5. Annuntiate in Juda, et in Jerusalem auditum facite: loquimini, et canite tuba in terra: clamate fortiter, et dicite: Congregamini, et ingrediamur civitates munitas,

6. levate signum in Sion. Confortamini, nolite stare, quia malum ego adduco ab aquilone, et contritionem magnam. *(Supr. 1, 14.)*

7. Ascendit leo de cubili suo, et praedo gentium se levavit: egressus est de loco suo, ut ponat terram tuam in solitudinem: civitates tuae vastabuntur, remanentes absque habitatore.

8. Super hoc accingite vos ciliciis, plangite et ululate, quia non est aversa ira furoris Domini a nobis.

9. Et erit in die illa, dicit Dominus: Peribit cor regis, et cor principum, et obstupescent sacerdotes, et prophetae consternabuntur.

10. Et dixi: Heu, heu, heu, Domine Deus, ergone decepisti populum istum et Jerusalem, dicens: Pax erit vobis: et ecce pervenit gladius usque ad animam?

11. In tempore illo dicetur populo huic et Jerusalem: Ventus urens in viis, quae sunt in de-

się nawróć: ieśli odeymiesz obrażenia twoie od oblicza mego, nie poruszysz się,

2. y będziesz przysięgać: Żywie Pan w prawdzie, y w sądzie, y w sprawiedliwości: y będą go błogosławić narodowie, y iego będą chwalić.

3. Bo to mówi Pan mężowi Judzkiemu y Jerozolimskiemu: Rozkopaycie sobie nowinę, a nie sieycie na cierzniu:

4. obrzeżcie się Panu, a odeymicie odrzezki serc waszych mężowie Juda y obywatele Jeruzalem, aby snać nie wyszło iako ogień rozgniewanie moie, a zapaliłoby się, y nie byłby ktoby ugasił, dla złości myśli waszych.

5. Opowiadaycie w Juda, a w Jeruzalem daycie słyszeć: mówcie, a trąbcie w trąbę w ziemi: wołaycie mocno, a mówcie: Zbieraycie się, a wnidźmy do miast obronnych,

6. podnieście chorągiew na Syonie. Zmacniaycie się, nie postawaycie, bo ia przywiodę złe z północy, y skruszenie wielkie.

7. Wylazł lew z legowiska swego, a łupieżca narodów podniósł się: wyszedł z mieysca swego, aby obrócił ziemię twoię w pustynią, miasta twoie będą zburzone, zostawszy bez obywatela.

8. Dla tego przepaszcie się włosienicami, płaczcie a krzyczcie, iż się nie odwrócił gniew zapalczywości Pańskiey od nas.

9. Y będzie dnia onego, mówi Pan: Zginie serce królewskie, y serce książąt, y zdumieią się kapłani, a prorocy się zlękną.

10. Y rzekłem: Ah, ah, ah, Panie Boże, a więceś oszukał ten lud y Jeruzalem mówiąc: Pokóy wam będzie: a oto miecz przeszedł aż do dusze.

11. Onego czasu będą mówić ludowi twemu y Jeruzalem: Wiatr palący na drogach, które są na

---

zostaniesz uprowadzony w niewolę, która tobie zagraża; w hebr. jest: *nie opuścisz kraju*.

2. *I będziesz przysięgać: Żywie Pan.* Nie będziesz czcił innego Boga, jedno Pana; często przysięga kładnie się zamiast czci Boga: bo jest częścią czci bożéj: tak w Psal. 62, 12: *Chlubić się będą wszyscy, którzy nań przysięgają.* Patrz, co się tam powiedziało. — *W prawdzie.* Strzegąc się, ażeby przysięga nie była kłamliwą. — *W sądzie.* Ażeby była ostrożną i wtedy tylko się używała, kiedy tego jest potrzeba.—*W sprawiedliwości.* Iżbyśmy komuś nie szkodzili przysięgając.—*Będą go błogosławić narodowie.* Będą błogosławiły Boga, widząc jak wielkiej obfitości dóbr nam dostarcza; albo będą błogosławiły lud Izraelski, widząc jak jest pobożny, religijny i zachowujący prawo Boże.

3. *Rozkopajcie sobie nowinę.* Nowinami zowią się pola, które rok jeden, albo lat kilka odłogiem leżą, i na nowo są zaorywane i zasiewane. Tą więc przenośnią nowiny upomina, ażeby, wyrwawszy ciernie bałwochwalstwa i grzechów przez pokutę, siali prawdziwą cześć Boga.—*Nie siejcie na cierniu.* Siać na cierniu jest to nawrócić się do Boga nie wewnętrznie i prawdziwie, lecz tylko słowami i obrządkami zewnętrznemi i chcieć przyjąć prawo Boże, nie zaorawszy wprzódy i nie przygotowawszy roli serca.

4. *Obrzeżcie się Panu.* Obrzeżcie się na sercu, nie na ciele, wewnętrznie, nie zaś zewnętrznie; Bóg bowiem na serce patrzy: obrzezać się Panu jest to samo, co obrzezać się wewnętrznie, na sercu. *Odejmijcie odrzezki.* Nieczystości i grzechy serc waszych.—*A zapaliłoby się.* Odnosi to do cierni, które najłacniej zapalają się. Podobne jest owo wyrażenie się Izaj. 9, 18: *Zapaliła się jako ogień niezbożność, tarń i ciernie żreć będzie.*

5. *Opowiadajcie.* Ponieważ wzywani do Boga, powrócić nie chcieli, ztąd zapowiada im niewolę i używa prozopopei wodza, który w czasie zagrażającej wojny, daniem hasła trąby, każe wszystkim uciekać do miast obronnych.

6. *Z północy.* Z Assyryi, czyli z Babilonu, zkąd nieprzyjaciele mieli przyjść; jak powiedział wyżéj r. 1, w. 14.

7. *Wylazł lew.* Nabuchodonozora, króla Chaldejczyków, przenośnie nazywa *lwem* i *łupieżcą narodów;* gdyż pustoszył i niszczył wszystkie sąsiednie narody.

8. *Przepaszcie się włosiennicami.* Żydzi bowiem, w czasie żałoby, mieli zwyczaj przyodziewać się we włosiennice, jak to uczynił Jakób, otrzymawszy wiadomość o śmierci syna. Genes. 37, 34.

9. *Zginie serce królewskie.* Królowie i książęta i kapłani oraz prorocy, w skutek bojaźni zatrwożą się tak, że nie będą mogli wspierać ludu.

10. *Oszukał.* Dozwoliłeś, ażeby został oszukany przez fałszywych proroków, którzy mówili: *Pokój, pokój, a nie było pokoju,* jak rzekł niżéj r. 6, w. 14.—*Aż do dusze.* Aż do wnętrza, aż do utraty życia, która nam zagraża.

11. *Będą mówić ludowi temu.* Zostanie obwieszczone nagle nieprzyjaciela przyjście, które oznacza się przez wiatr wszystko niszczący. — *Drogi córki ludu mojego.* Od puszczy, przez którą idzie droga do córki ludu mo-

serto viae filiae populi mei, non ad ventilandum, et ad purgandum.
12. Spiritus plenus ex his veniet mihi, et nunc ego loquar judicia mea cum eis.
13. Ecce quasi nubes ascendet, et quasi tempestas currus ejus: velociores aquilis equi illius: vae nobis, quoniam vastati sumus.
14. Lava a malitia cor tuum, Jerusalem, ut salva fias: usquequo morabuntur in te cogitationes noxiae?
15. Vox enim annuntiantis a Dan, et notum facientis idolum de monte Ephraim.
16. Dicite gentibus: Ecce auditum est in Jerusalem custodes venire de terra longinqua, et dare super civitates Juda vocem suam.
17. Quasi custodes agrorum facti sunt super eam in gyro, quia me ad iracundiam provocavit, dicit Dominus.
18. Viae tuae et cogitationes tuae fecerunt haec tibi: ista malitia tua, quia amara, quia tetigit cor tuum. *(Sap. 1, 3.)*
19. Ventrem meum, ventrem meum doleo, sensus cordis mei turbati sunt in me: non tacebo, quoniam vocem buccinae audivit anima mea, clamorem proelii.
20. Contritio super contritionem vocata est, et vastata est omnis terra: repente vastata sunt tabernacula mea, subito pelles meae.
21. Usquequo videbo fugientem, audiam vocem buccinae?
22. Quia stultus populus meus me non cognovit: filii insipientes sunt, et vecordes: sapientes sunt, ut faciant mala, bene autem facere nescierunt.
23. Aspexi terram, et ecce vacua erat et nihili, et coelos, et non erat lux in eis.

pusczy drogi córki ludu moiego, nie dla wywiania, y dla wyczyściania.
12. Duch pełny z tych przydzie mi, a teraz ia będę mówił sądy moie z nimi.
13. Oto iako obłok wznidzie, a iako burza wozy iego: prędsze niż orłowie konie iego: biada nam żeśmy zburzeni.
14. Omyy ze złości serce twe Jeruzalem, abyś było zbawione: pókiż będą trwać w tobie myśli szkodliwe?
15. Bo głos opowiadaiącego od Dan y oznaymuiącego bałwana z góry Ephraim.
16. Powiedzcie narodóm: Oto słyszano w Jeruzalem, że stróżowie przychodzą z ziemie dalekiéy, a wydaią głos swóy na miasta Judzkie.
17. Jako stróżowie pól byli nad nim w około, bo mię ku gniewu przywiodło, mówi Pan.
18. Drogi twoie y myśli twoie uczyniły to tobie: ta złość twoia, iż gorzka, bo dotknęła serca twego.
19. Brzuch mój, brzuch mój boli mię, zmysły serca mego strwożyły się we mnie: nie zamilczę, bo głos trąby słyszała dusza moia, krzyk bitwy.
20. Skruszenie na skruszenie przyzwane iest, y spustoszona iest wszytka ziemia: nagle spustoszone są przybytki moie, nagle skóry moie.
21. Pókiż widzieć będę uciekaiącego, słuchać będę głosu trąby?
22. Bo głupi lud mój nie poznał mię: synowie niemądrzy są a nierozumni: mądrzy są aby źle czynili, ale dobrze czynić nie umieli.
23. Patrzyłem na ziemię, a oto czcza była y nikczemna, y na niebo, a nie było na nim światłości.

jego, to jest, do Jeruzalem.—*Nie dla wywiania.* Nie będzie to wiatr przyjemny i użyteczny, jakim zwykł być ów, którym przeczyszczają się i przewiewają bojewiska, lecz szkodliwy i zaraźliwy.
12. *Duch pełny.* Wiatr większy i gwałtowniejszy, jak potrzeba do przeczyszczenia, czyli wywiania, przyjdzie na posługę moję; słowa są Boga.—*Z tych.* Dróg puszczy.—*Będę mówił sądy.* Rzeczą samą pokażę im, że sprawiedliwie są karani.
13. *Jako obłok.* Ciemny, gęsty, smutny i groźny.—*Wnijdzie.* Liczne i okrutne wojsko Chaldejskie.
14. *Pókiż będą trwać.* Pókiż chować będziesz w sercu swojém myśli nieprawości twojéj?
15. *Bo głos powiadającego od Dan.* Dan i Efraim były między Jeruzalem i Babilonem, i przeto mówi, że ztamtąd ma przybyć pierwsza wieść o nadejściu króla Babilońskiego, tak niżéj r. 8, 16: *Od Dana słyszano rżanie koni jego.*—*Oznajmującego bałwana.* Chorągwie Chaldejczyków, nacechowane znamieniem bałwana Bala; albo rozumie ogień, który czcili i przed obozem nosili. Inni przez bałwana rozumieją bałwochwalców, albo króla Babilonu, który wydał rozkaz, ażeby w wystawionym posągu czczono go, Daniel r. 3. w. 5. LXX mają: *Oznajmującego pracę i klęskę.*
16. *Powiedźcie narodom.* Przyjmuje na się osobę posłannika, publicznie zapowiadającego wojnę.—*Stróżowie.* Żołnierze, którzy strzegą króla Nabuchodonozora; albo którzy obległszy Jeruzalem, strzegą, ażeby kto z miasta nie uszedł.—*Wydają głos.* Wołają, i jakby lwy, wydają ryk przeciwko miastom Judy.

17. *Jako stróżowie pól.* Podczas gdy trzymali w oblężeniu Jeruzalem i zajmowali naokoło pola przyległe.
18. *Drogi twoje.* Sprawy twoje złe.—*Ta złość twoja.* To jest, sprawiła to.—*Iż gorzka.* Spójnik *iż*, postawiony jest przez zbytek słów; i sens jest taki: złość twoja gorzka przeniknęła serce twoje i wnętrze duszy twojéj; albo złość sprawiła, iż *mar*, to jest, gorzkie to, ta klęska przeszła aż do serca twego. Tak rzekł w. 10, że miecz przeszedł aż do duszy.
19. *Brzuch mój boli mię.* Z hebrajskiego dobrze przetłumaczysz, wnętrzności moje bolą mię, jestem trapiony uczuciami wewnętrznemi duszy. Prorok mówi w osobie miasta, przewidującego bliski swój upadek.—*Głos trąby.* Nadchodzącego wojska.
20. *Skruszenie na skruszenie.* Nieszczęście z nieszczęścia, klęska na klęskę; naprzód bowiem głodem, potém mieczem; albo wprzódy oblężeniem, późniéj niewolą lud został trapiony.—*Przyzwane jest.* Zesłane jest od Boga: znaczy, że nie przypadkiem to się przytrafiło, lecz z woli Bożéj. Tak w Psal. 104, 16 mówi się: *I zawołał głodu na ziemię.*—*Przybytki moje.* Wszystkie pola spustoszone są wraz z namiotami, które na nich się stawią ze skór dla czuwania nocnego, jak to mają we zwyczaju pasterze.
21. *Uciekającego.* Uciekający lud żydowski.—*Głosu trąby.* Trąby nieprzyjacielskie.
22. *Bo głupi.* Bóg odpowiada, jak gdyby rzekł: Tak długo trwać będzie, jak długo Żydzi będą trwali w głupstwie swojem, ażeby mię nie poznali.
23. *Patrzyłem na ziemię.* Słowa są proroka, mówią-

24. Vidi montes, et ecce movebantur, et omnes colles conturbati sunt.
25. Intuitus sum, et non erat homo, et omne volatile coeli recessit.
26. Aspexi, et ecce Carmelus desertus, et omnes urbes ejus destructae sunt a facie Domini et a facie irae furoris ejus.
27. Haec enim dicit Dominus: Deserta erit omnis terra, sed tamen consummationem non faciam.
28. Lugebit terra, et moerebunt coeli desuper, eo quod locutus sum: cogitavi, et non poenituit me, nec aversus sum ab eo.
29. A voce equitis et mittentis sagittam fugit omnis civitas: ingressi sunt ardua, et ascenderunt rupes: universae urbes derelictae sunt, et non habitat in eis homo.
30. Tu autem vastata, quid facies? cum vestieris te coccino, cum ornata fueris monili aureo, et pinxeris stibio oculos tuos, frustra componeris: contemserunt te amatores tui, animam tuam quaerent.
31. Vocem enim quasi parturientis audivi, angustias ut puerperae: vox filiae Sion intermorientis, expandentisque manus suas: vae mihi, quia defecit anima mea propter interfectos.

24. Patrzyłem na góry, a one się chwiały, y wszytkie pagórki zatrwożone są.
25. Patrzyłem, a nie było człowieka, y wszytko ptastwo niebieskie odleciało.
26. Patrzyłem, a oto Karmel spustoszały, y wszytkie miasta iego zburzone są od oblicza Pańskiego, y od oblicza gniewu zapalczywości iego.
27. Bo to mówi Pan: Spustoszona będzie wszytka ziemia, wszakże przecię dokończenia nie uczynię.
28. Płakać będzie ziemia, y zasmucą się niebiosa z wierzchu, przeto żem mówił: myśliłem, a nie żal mi było, anim się odwrócił od tego.
29. Od głosu iezdnego y wypuszczaiącego strzałę, uciekło wszytko miasto: wbiegli na mieysca wysokie, y wstąpili na skały: wszytkie miasta są opuszczone, y nie mieszka w nich człowiek.
30. A ty zburzona co uczynisz? gdy się obleczesz w szarłat, gdy się ozdobisz kleynotem złotym, y umaluiesz bielidłem oczy twoie, próżno się ustroisz: wzgardzili cię miłośnicy twoi, dusze twéy szukać będą.
31. Bom słyszał głos iako rodzącéy, uciski iako pierworodzącéy: głos córki Syońskiéy na poły umarłéy, y rozciągaiącéy ręce swoie: biada mnie że ustała dusza moia dla pobitych.

CAPUT V.

ROZDZIAŁ 5.

O spustoszeniu Jerozolimy dla grzechów jéj mieszkańców.

1. Circuite vias Jerusalem, et aspicite, et considerate, et quaerite in plateis ejus, an inveniatis virum facientem judicium, et quaerentem fidem, et propitius ero ei.

1. Obieżcie drogi Jeruzalem, a patrzcie y przypatruycie się, y szukaycie po ulicach iego, ieśli naydziecie męża czyniącego sąd y szukaiącego prawdy, a będę mu miłościw.

---

cego, że on umysłem i duchem proroczym widział zniszczenie ziemi Judzkiéj. — *A oto czcza była.* Stosuje do tego wiersza Gen.: *A ziemia była próżna i pusta* 1, 2. Jak gdyby rzekł: Widziałem wszystkie rzeczy tak pomieszane i przewrócone, iż zdawały się przedstawiać ów chaos starodawny. Toż samo znaczy, co dodaje się, *i na niebo, a nie było i t. d.*, tragicznie bowiem opisuje stan nieszczęśliwy Judei.

25. *A nie było człowieka.* Bo wszyscy prawie ludzie w Judei przez Chaldejczyków albo zabici, albo uprowadzeni zostali w niewolą, albo uciekli. — *Wszystko ptastwo niebieskie odleciało.* LXX mają, *i wszystkie ptaki niebieskie lękały się.*

26. *Karmel.* Kraina najżyźniejsza, która przedtém jak najliczniéj zamieszkana była. Patrz, co się powiedziało wyżéj r. 2, w. 7.

27. *Dokończenia nie uczynię.* Nie zatracę zupełnie ziemi, dla tego że Chaldejczycy zostawią w niej niektórych, dla jéj uprawiania, i że Żydzi, po siedmiudziesięciu latach, z niewoli powrócą do ojczyzny.

28. *Płakać będzie ziemia.* Ziemia dla obrzydliwości spustoszenia będzie zdawała się jakby płacząca.—*Zasmucą się niebiosa.* Żydom utrapionym i zasmuconym niebo będzie wydawało się smutne i ponure.—*Przeto, żem mówił.* Bo cokolwiek pomyśliłem albo powiedziałem, że będę czynił, to wykonam i tego żałować nie będę.—*Anim się odwrócił.* Czas przeszły zamiast przyszłego: nie odwrócę się, to jest, nie odstąpię od postanowienia mojego.

29. *Od głosu jezdnego.* Posłyszawszy wieść o jezdnym i strzelcu łucznym: liczba pojedyńcza zamiast mnogiéj.

—*Wbiegli na miejsca wysokie.* Na miejsca nieprzystępne gór i lasów. W hebr. jest, *w gęstwiny.* LXX, *w jaskinie.*

30. *A ty.* Jeruzalem.—*Co uczynisz?* Lekarstwo bowiem, o którém mniemałaś że ci będzie skuteczném, nic ci nie pomoże, to jest: że się obleczesz w szarłat, że się ozdobisz klejnotem złotym, i pomalujesz bielidłem oczy twoje.—*Malujesz bielidłem.* Patrz IV. Król. 9, 30, gdzie to wytłumaczyliśmy.—*Próżno się ustroisz.* W hebr. jest, *pofarbujesz się.*—*Miłośnicy twoi.* Narody obce, zwłaszcza Chaldejczycy, których przyjaźń zjednywali sobie Żydzi, czcząc bałwany ich. — *Dusze twéj szukać będą.* Będą szukali życia twojego, chcąc je ci wydrzeć.

31. *Głos jako rodzącéj.* Są słowa proroka mówiącego, że on duchem już słyszy głos miasta swojego, jakby głos rodzącéj.—*Pierworodzącéj.* Wyraz hebrajski i chaldejski znaczy tę, która pierwszy raz rodzi, i dla tego w największych boleściach. — *I rozciągającéj ręce swoje.* Dla błagania o pomoc.—*Dla pobitych.* Gdy widzę liczbę wielką pobitych synów moich. W hebr. jest: *dla morderców,* to jest, dla bojaźni nieprzyjaciół.

R. 5.—1. *Czyniącego sąd.* To, co jest słuszném i sprawiedliwém. — *Szukającego prawdy.* W hebr. jest, *szukającego prawdy albo wierności,* to jest, któryby był wiernym Bogu i ludziom.—*A będę mu miłościw.* Przebaczę Jerozolimie, jeśli choć jeden sprawiedliwy znajdzie się w niéj; albo jest to hyperbola, i sens jest: jeśli choć mało sprawiedliwych znajdzie się, albo jeśli mąż jakiś znajdzie się wielkiéj świątobliwości.

2. Quodsi etiam, Vivit Dominus, dixerint: et hoc falso jurabunt.
3. Domine, oculi tui respiciunt fidem: percussisti eos, et non doluerunt: attrivisti eos, et renuerunt accipere disciplinam: induraverunt facies suas supra petram, et noluerunt reverti.
4. Ego autem dixi: Forsitan pauperes sunt et stulti, ignorantes viam Domini, judicium Dei sui.
5. Ibo igitur ad optimates, et loquar eis, ipsi enim cognoverunt viam Domini, judicium Dei sui, et ecce, magis hi simul confregerunt jugum, ruperunt vincula.
6. Idcirco percussit eos leo de silva, lupus ad vesperam vastavit eos, pardus vigilans super civitates eorum: omnis, qui egressus fuerit ex eis, capietur, quia multiplicatae sunt praevaricationes eorum, confortatae sunt aversiones eorum.
7. Super quo propitius tibi esse potero? filii tui dereliquerunt me, et jurant in his, qui non sunt dii: saturavi eos, et moechati sunt, et in domo meretricis luxuriabantur.
8. Equi amatores, et emissarii facti sunt: unusquisque ad uxorem proximi sui hinniebat. *(Ezech. 22, 11)*.
9. Numquid super his non visitabo? dicit Dominus, et in gente tali non ulciscetur anima mea?
10. Ascendite muros ejus, et dissipate, consummationem autem nolite facere: auferte propagines ejus, quia non sunt Domini.
11. Praevaricatione enim praevaricata est in me domus Israel, et domus Juda, ait Dominus.
12. Negaverunt Dominum, et dixerunt: Non est ipse, neque veniet super nos malum: gladium et famem non videbimus.
13. Prophetae fuerunt in ventum locuti, et responsum non fuit in eis; haec ergo evenient illis.

2. A choćby też rzekli: Żywie Pan: y to kłamliwie przysięgać będą.
3. Panie, oczy twoie patrzaią na wiarę: ubiłeś ie, a nie boleli: starłeś ie, a nie chcieli przyiąć karania: zatwardzili oblicza swe nad opokę, a nie chcieli się wrócić.
4. A iam rzekł: Podobno nędzni są, a głupi, nie znaią drogi Pańskiey, sądu Boga swego.
5. A tak póydę do czelnieyszych, y będę im mówił: bo oni poznali drogę Pańską, sąd Boga swego; a oto iescze ci więcey społem złamali iarzmo, potargali związki.
6. Przetoż ie pobił lew z lasa, wilk z wieczora zburzył ie, pard czuyny nad miasty ich: każdy który z nich wynidzie poyman będzie: bo się rozmnożyły przestępstwa ich, zamogły się odwrócenia ich.
7. Dla czegoż będę mógł bydź miłościw tobie? synowie twoi opuścili mię, y przysięgaią przez te którzy nie są bogami: nakarmiłem ie, a cudzołożyli, y w domu wszetecznice nierzad płodzili.
8. Końmi waśniwemi, y stadnikami stali się, każdy rżał do żony bliźniego swego.
9. A więc oto nie nawiedzę? mówi Pan, a nad takim narodem nie pomści się dusza moia?
10. Wstąpcie na mury iey a rozwalaycie, a dokonania nie czyńcie: znieście latorośli iéy, bo nie są Pańskie.
11. Bo wystąpieniem wystąpił przeciwko mnie dóm Izraelski, y dóm Judzki, mówi Pan.
12. Zaprzeli się Pana, y mówili: Nie masz go, ani przydzie na nas złe: miecza y głodu nie uyźrzemy.
13. Prorocy na wiatr mówili, a odpowiedzi w nich nie było: przetoż to się im stanie.

---

2. *A choćby też rzekli: Żyje, etc.* Znaczenie jest: albo przysięgają na bogów fałszywych, albo jeśli przysięgają przez Boga prawdziwego, fałszywie przysięgają; tak dalece pogardzają jego bóstwem.
3. *Patrzają na wiarę.* Na prawy sąd, jak gdyby rzekł: Nie bez przyczyny karzesz ich; oczy bowiem twoje widzą każdego zasługi.—*Ubiłeś je, a nie boleli.* Hyppokratesa aforyzm jest: *Gdy ciało chore, albo udręczone, swoich ran, albo boleści nie czuje, pewny jest znak, że umysł choruje.*—*Przyjąć karania.* Korzystać z utrapienia naprawując obyczaje.— *Zatwardzili oblicza swe.* Byli bezczelnymi.—*Wrócić.* Od drogi złéj, którą postępują.

4. *Podobno nędzni są, a głupi.* To jest, nieoświeceni i prości.—*Sądu Boga swego.* Prawa Bożego.
5. *Ci. . .społem.* Sami także, podobnie jak i prości ludzie.—*Złamali jarzmo.* Wypowiedzieli posłuszeństwo Bogu; częstá jest przenośnia, wzięta od wołów, zrzucających z siebie jarzmo.—*Związki.* Powrozy, któremi woły przywiązują się do jarzma.
6. *Lew z lasa.* Nabuchodonozor przychodzący z Syryi, jakby z lasu, i Libanu lesistego.—*Wilk z wieczora.* Wilk wieczorny, albo nocny, który w ciemnościach zwykł napadać. Rozumie tego samego Nabuchodonozora, który nazwany jest lwem dla dzikości, wilkiem zaś dla chciwości i żarłoczności.—*Pard czujny.* Pilnujący miast żydowskich, oblegając je tak, ażeby nikt nie mógł wyjść: rozumie tegoż Nabuchodonozora, który jest srogi jako pard.—*Zamogły się odwrócenia ich.* Wzmogły się ich bunty; mocno przeciwko mnie powstali.
7. *Dla czegoż.* W czém? Jak? sprawiedliwość bowiem wymaga odemnie, ażebym ciężko karał cię.—*Synowie twoi.* Obywatele twoi; przemawia bowiem do Jerozolimy.—*Przez te, którzy nie są bogami.* Przysięgają na bałwany.—*Nakarmiłem je.* Obfitością dóbr moich.—*Cudzołożyli.* Bawiąc się nierządem i cudzołożąc grzeszyli; w tem bowiem miejscu cudzołoztwo nie bierze się za bałwochwalstwo, jak widać z wierszów następnych.
8. *Końmi waśniwemi.* Pałający żądzą cielesności jak konie.
9. *Nie nawiedzę.* Nie będę karał.
10. *Wstąpcie na mury jéj.* To jest Jerozolimy: mówi o osobie wodza, wydającego rozkaz, ażeby miasto do szczętu zburzone zostało.—*A dokonania nie czyńcie.* Nie wytraćcie całkowicie Żydów; reszta ich niechaj zostanie, jako przyobiecałem. Izaj. 10, 20, tak wyżéj r. 4, w. 27.—*Znieście latorośli jéj.* Nie niszczcie do szczętu ludu, lecz znieście tylko jego latorośle.—*Bo nie są Pańskie.* Które nie są Pańskie; to jest, bezbożnych Żydów, którzy idą za bałwanami i żądzą cielesną.
11. *Wystąpieniem wystąpił.* Bardzo przestąpił; częsty hebraizm.
12. *Nie masz go.* Boga. — *Ani przyjdzie na nas złe.* Jako grozi nam przez proroków.
13. *Prorocy na wiatr mówili.* Mniemali, że słowa proroków są czcze i próżne, jako wiatr.—*Odpowiedzi.* Wyroczni Bożéj.

14. Haec dicit Dominus Deus exercituum: Quia locuti estis verbum istud, ecce, ego do verba mea in ore tuo in ignem, et populum istum in ligna, et vorabit eos.

15. Ecce ego adducam super vos gentem de longinquo, domus Israel, ait Dominus, gentem robustam, gentem antiquam, gentem, cujus ignorabis linguam, nec intelliges quid loquatur.

16. Pharetra ejus quasi sepulcrum patens: universi fortes.

17. Et comedet segetes tuas et panem tuum, devorabit filios tuos et filias tuas, comedet gregem tuum et armenta tua, comedet vineam tuam et ficum tuam, et conteret urbes munitas tuas, in quibus tu habes fiduciam, gladio.

18. Verumtamen in diebus illis, ait Dominus, non faciam vos in consummationem.

19. Quodsi dixeritis: Quare fecit nobis Dominus Deus noster haec omnia? dices ad eos: Sicut dereliquistis me, et servistis deo alieno in terra vestra, sic servietis alienis in terra non vestra. *(Infr. 16, 11).*

20. Annuntiate hoc domui Jacob, et auditum facite in Juda, dicentes:

21. Audi, popule stulte, qui non habes cor, qui habentes oculos non videtis, et aures, et non auditis.

22. Me ergo non timebitis, ait Dominus, et a facie mea non dolebitis? Qui posui arenam terminum mari, praeceptum sempiternum, quod non praeteribit: et commovebuntur, et non poterunt: et intumescent fluctus ejus, et non transibunt illud:

23. populo autem huic factum est cor incredulum et exasperans, recesserunt et abierunt.

24. Et non dixerunt in corde suo: Metuamus Dominum Deum nostrum, qui dat nobis pluviam temporaneam et serotinam in tempore suo: plenitudinem annuae messis custodientem nobis.

25. Iniquitates vestrae declinaverunt haec, et peccata vestra prohibuerunt bonum a vobis,

26. quia inventi sunt in populo meo impii insidiantes quasi aucupes, laqueos ponentes, et pedicas ad capiendos viros.

27. Sicut decipula plena avibus, sic domus eorum plenae dolo, ideo magnificati sunt et ditati.

14. To mówi Pan Bóg zastępów: Ponieważeście mówili to słowo, oto ia daię słowa moie w usta twoie za ogień, a lud ten za drwa, y pożrze ie.

15. Oto ia przywiodę na was naród z daleka, domie Izraelów, mówi Pan, naród duży, naród starodawny, naród którego ięzyka umieć nie będziesz, ani zrozumiesz co mówi.

16. Saydak iego iako grób otwarty, wszyscy mężni.

17. Y zie urodzaie twoie, y chléb twóy, pożrze syny twoie, y córki twoie: poie trzody twoie y stada twoie, poie winnicę twoię y figę twoię, y zburzy mieczem obronne miasta twoie, w którycheś ty ufał.

18. A wszakoż we dni one, mówi Pan, nie dam was zburzyć do końca.

19. A ieśli rzeczecie: Czemuż nam uczynił Pan Bóg nasz to wszytko? rzeczesz do nich: Jakoście mię opuścili, a służyliście bogu cudzemu w ziemi waszéy, tak będziecie cudzym służyć w ziemi nie waszéy.

20. Oznaymicie to domowi Jakobowemu, y daycie słyszeć w Judzie, mówiąc:

21. Słuchay ludu głupi, który nie masz serca, którzy maiąc oczy nie widzicie, y uszy, a nie słyszycie.

22. A więc się mnie bać nie będziecie, mówi Pan, a przed obliczem moim nie będziecie żałować? Którym położył piasek granicą morską, rozkazanie wieczne, które nie przeminie: y poruszy się, a nie przemogą: y wzburzą się wały iego, a nie przeydą go:

23. lecz ludu tego stało się serce niewierne y drażniące, odstąpili y odeszli.

24. Y nie mówili w sercu swoim: Bóymy się Pana Boga naszego, który nam daie deszcz ranny y pozdny czasu swego, który nam strzeże zupełności żniwa rocznego.

25. Nieprawości wasze odwróciły to, a grzéchy wasze zahamowały dobro od was,

26. bo się naleźli między ludem moim niezbożnicy, dybiący iako ptasznicy, zastawiaiący poniki y sidła na poymanie ludzi.

27. Jako klatka pełna ptaków, tak domy ich pełne zdrady, dla tego urośli y zbogacieli.

14. *Oto ja daję słowa moje.* Uczynię, ażeby to, co ja przez ciebie mówić będę, było skutecznem jako ogień, i ażeby przypadły na nich wszystkie nieszczęścia, które im przepowiedziałem, i jako drwa, zniszczyły ich.

15. *Naród z daleka.* Który daleko mieszka od domu Izraela, to jest, Chaldejczyków.— *Naród starodawny.* Najdawniejsze bowiem było królestwo Chaldejczyków, założone, jak niektórzy mniemają, przez Nemroda, wkrótce po potopie.

16. *Jako grób otwarty.* Naród ten do tyla jest zręczny w puszczaniu strzał, że wie, iż tylu zabije ludzi, ile ma pocisków w sajdaku, tak, że sajdak zdaje się być grobem, strzały zaś ludźmi umarłymi.

18. *Nie dam was zburzyć do końca.* Nie wytracę całkowicie was. Patrz wyżej w. 10.

20. *Oznajmicie.* O prorocy!— *Domowi Jakóbowemu.* Dwóm pokoleniom to powiedźcie. — *I dajcie słyszeć w Judzie.* Zdaje się, że tu to samo znaczy Juda co i dóm jakóbowy; prorok bowiem mówi do dwóch pokoleń, nie zaś do dziesięciu innych, które już dawno przed tém do Assyryi uprowadzone zostały.

21. *Który nie masz serca.* Czucia, pojęcia, rozsądku.

22. *Przed obliczem mojém nie będziecie żałować?* Nie będziecież czcili oblicza mojego, nie będziecież obawiali się mnie? Chaldejski ma: *nie będziecie drżeli?* LXX *nie będziecie lękali się.— Poruszą się.* Bałwany morskie.—*Nie przemogą.* Nie zdołają przejść granic zakreślonych.

23. *Drażniące.* Przyprowadzające mię do gniewu.— *Odstąpili.* Od Pana.

24. *Bójmy się.* Szanujmy, czcijmy.—*Zupełności żniwa rocznego.* Który zachowuje całe i obfite żniwa na użytek nasz.

26. *Dybiący.* Przez lichwy i zdrady, szukający zysków.

27. *Jako klatka.* Rozumie tę klatkę, do której pta-

28. Incrassati sunt et impinguati, et praeterierunt sermones meos pessime. Causam viduae non judicaverunt, causam pupilli non direxerunt, et judicium pauperum non judicaverunt. *(Isai. 1, 23. Zach. 7, 10).*

29. Numquid super his non visitabo? dicit Dominus, aut super gentem hujuscemodi non ulciscetur anima mea?

30. Stupor et mirabilia facta sunt in terra:

31. prophetae prophetabant mendacium, et sacerdotes applaudebant manibus suis, et populus meus dilexit talia: quid igitur fiet in novissimo ejus?

28. Potyli y stłuścieli, y przestąpili słowa moie złościwie. Sprawy wdowy nie sądzili, sprawy sieroty nie prostowali, a sądu ubogich nie sądzili.

29. A więc oto nie nawiedzę? mówi Pan, albo nad takim narodem nie pomści się dusza moia?

30. Zdumienie y dziwy stały się na ziemi:

31. Prorocy prorokowali kłamstwo, a kapłani przyklaskowali rękoma swemi, a lud móy umiłował takie rzeczy: cóż się tedy stanie na ostatku iego?

CAPUT VI.

ROZDZIAŁ 6.

O zniszczeniu, któremu ma uledz miasto Jeruzalem, za przestępstwa mieszkańców swoich.

1. Confortamini, filii Benjamin, in medio Jerusalem et in Thecua clangite buccina, et super Bethacarem levate vexillum, quia malum visum est ab aquilone, et contritio magna.

2. Speciosae et delicatae assimilavi filiam Sion.

3. Ad eam venient pastores et greges eorum, fixerunt in ea tentoria in circuitu: pascet unusquisque eos, qui sub manu sua sunt.

4. Sanctificate super eam bellum, consurgite, et ascendamus in meridie: vae nobis, quia declinavit dies, quia longiores factae sunt umbrae vesperi.

5. Surgite, et ascendamus in nocte, et dissipemus domos ejus.

1. Zmocnicie się synowie Beniamin w pośrzodku Jeruzalem, a w Thekua trąbcie w trąbę, a na Bethakarem podnieście proporzec, bo złe ukazało się z północy, y zburzenie wielkie.

2. Piękney y roskoszney przyrównałem córkę Syońską.

3. Do niéy przydą pasterze y trzody ich: rozbili na niey namioty w około: każdy będzie pasł te którzy są pod ręką iego.

4. Poświęćcie na nię woynę, wstańcie, a wstąpmy w południe: biada nam że się nachylił dzień, że się stały dłuższe cienie w wieczór.

5. Wstańcie, a wstąpmy w nocy, a rozwalmy domy iey.

---

szniki wpuszczają ptaki oswojone, ażeby swoją pięknością i śpiewem przybawiły inne; jak gdyby rzekł: jak klatka ptaszników pełna jest ptaków, już zwodzących, już zwiedzionych; tak dóm Żydów pełen jest podstępu, lichw i zdrad, jako też dóbr przez lichwy i zdrady nabytych.—*Urośli.* W bogactwa.

28. *Potyli.* Zbogacili się. — *Przestąpili słowa moje złościwie.* Zgwałcili przykazania moje najbezbożniejszymi obyczajami swoimi. — *Nie sądzili.* Sprawiedliwie; albo nawet wzgardzili niemi i słuchać ich nie chcieli.— *Nie prostowali.* LXX *nie sądzili sądu sieroty.*

30. *Zdumienie i dziwy.* W hebr. dosłównie, *zdumienie i szpetność,* to jest rzecz zdumiewająca i niegodna, ażeby w nią wierzono dla szpetności.—*Na ziemi.* W Judei.

31. *Przyklaskiwali.* Pochwalali to, co prorocy mówili.—*Takie.* Kłamstwa.—*Cóż się tedy stanie na ostatku jego?* Jaki będzie koniec, jaka zapłata za tak wielkie zbrodnie.

R. 6.—1. *Zmocnijcie się synowie Benjamin.* Mówi, jak gdyby nieprzyjaciele tuż już byli i oblegali Jeruzalem, i jak gdyby wódz zachęcał obywateli do mężnego potykania się.— *Synowie Benjamin.* Wzmiankuje raczéj Benijamina jak Judę dla tego, że Jeremijasz był z Anathoth, miasteczka Benijamina, zkąd przemawia do współobywateli swoich.— Albo przemawia do Benjamitów mieszkających w Jerozolimie, ażeby szli bronić pól swoich i wsi od nieprzyjaciół nadchodzących. Znaczy, że to wszystko będzie bez korzyści.— *W Thekua.* Thekua miasteczko, jak mówi ś. Hieron., leżało na górze na dwanaście tysięcy kroków odległe od Jeruzalem.—*Trąbcie w trąbę.* W Thekua każe trąbić w trąbę i wywiesić chorągiew dla tego, że to miasteczko i na miejscu wyniosłém leżało i obwarowane było, II. Paralip. 11, 12; jak gdyby rzekł: Tam czyńcie wybor, tam bierzcie broń dla odparcia Chaldejczyków. — *Bethakarem.* Miasteczko, leży w pośrodku między Jeruzalem i Thekuą, na górze.—*Proporzec.* W hebr. jest, *pochodnię,* to jest, którąby dany był znak przyjścia nieprzyjaciela.

2. *Pięknéj i rozkosznéj.* Niewieście.—*Przyrównałem.* Córkę Syońską, to jest, Jeruzalem uczyniłem podobną do niewiasty najpiękniejszéj, dla gmachów i zamku Syon najpiękniejszego, i do rozkosznéj, bo wzbogaciłem jéj obywateli: ztąd oni będąc bogatymi, żyją w rozkoszach, jak gdyby rzekł: Jak niewiasty delikatne i piękne przejmują się strachem na głos i trąbę nieprzyjaciela; tak i mieszkańcy Jeruzalem przelękną się na przyjście Nabuchodonozora: gdyż przywykli do próżniactwa i rozkoszy. Albo przez piękną rozumie najlepszą ziemię, służącą do paszy, dokąd pasterze zwykli przybywać z trzodami wielkiemi.

3. *Pasterze.* Pasterzami nazywa wodzów chaldejskich, i *trzodami* wojsko.—*Będzie pasł.* Nasyci łupami żołnierzy swoich; albo *będzie pasł* postawione jest zamiast *będzie rządził.* W hebr. *będzie pasł każdy w miejscu swojém.*

4. *Poświęćcie . . . wojnę.* Obrządkiem uroczystym i publicznym wypowiedźcie wojnę Żydom: są bowiem słowa Chaldejczyków.—*Wstąpmy w południe.* Szukajmy wszelkiéj sposobności do zdobycia miasta; czy we dnie, czy w nocy, czy z rana, czy w południu zdobywajmy ją; albo sens jest: chociaż południe jest, kiedyśmy tu przybyli, jednak zaraz przystąpmy do szturmu tak, ażebyśmy, jeżeliby to można było, w tym samym dniu miasto wzięli.—*Biada nam, że się nachylił dzień.* Ku wieczorowi. To pokazuje, z jak wielką chciwością Chaldejczycy mieli potykać się, którym dni zdawały się być krótkie, i w nocy nawet walczyliby.—*Że się stały dłuższe cienie.* Gdy słońce nachylało się ku zachodowi.

6. Quia haec dicit Dominus exercituum: Caedite lignum ejus, et fundite circa Jerusalem aggerem: haec est civitas visitationis, omnis calumnia in medio ejus.

7. Sicut frigidam fecit cisterna aquam suam, sic frigidam fecit malitiam suam: iniquitas et vastitas audietur in ea, coram me semper infirmitas et plaga.

8. Erudire, Jerusalem, ne forte recedat anima mea a te, ne forte ponam te desertam terram inhabitabilem.

9. Haec dicit Dominus exercituum: Usque ad racemum colligent quasi in vinea reliquias Israel: converte manum tuam quasi vindemiator ad cartallum.

10. Cui loquar? et quem contestabor, ut audiat? ecce, incircumcisae aures eorum, et audire non possunt: ecce, verbum Domini factum est eis in opprobrium, et non suscipient illud.

11. Idcirco furore Domini plenus sum, laboravi sustinens: effunde super parvulum foris, et super consilium juvenum simul, vir enim cum muliere capietur, senex cum pleno dierum.

12. Et transibunt domus eorum ad alteros, agri et uxores pariter, quia extendam manum meam super habitantes terram, dicit Dominus.

13. A minore quippe usque ad majorem omnes avaritiae student, et a propheta usque ad sacerdotem cuncti faciunt dolum. *(Is. 56,11. Infr. 8,10).*

14. Et curabant contritionem filiae populi mei cum ignominia, dicentes: Pax, pax: et non erat pax.

15. Confusi sunt, quia abominationem fecerunt, quin potius confusione non sunt confusi, et eru-

6. Bo to mówi Pan zastępów: Porąbaycie drzewo iey, a usypcie wał około Jeruzalem: toć iest miasto nawiedzenia, wszytka potwarz w pośrzodku iego.

7. Jako cisterna zimną czyni wodę swoię, tak zimną uczyniło złość swoię: nieprawość y spustoszenie słyszeć będzie w nim przedemną zawsze, niemoc y bicie.

8. Ćwicz się Jeruzalem, aby snadź nie odstąpiła dusza moia od ciebie, abych cię snadź nie położył pustą ziemią ku mieszkaniu niesposobną.

9. To mówi Pan zastępów: Aż do grona pozbieraią, iako na winnicy, ostatek Izraela: obróć rękę twoię iako zbieraiący wino do kosza.

10. Komu mówić będę a kogo oświadczać będę aby słuchał? oto nieobrzezane uszy ich, a słuchać nie mogą: oto słowo Pańskie stało się im na hańbę, y nie przyimą go.

11. A przeto pełenem zapalczywości Pańskiey, upracowałem się znosząc: wyliy na dziecię, na ulicy, y na radę młodych społem, bo mąż z żoną poiman będzie, stary z pełnym dni.

12. Y spadną domy ich na insze, pola y żony społem, bo wyciągnę rękę moię na obywatele ziemie, mówi Pan.

13. Ponieważ od namnieyszego aż do nawiększego wszyscy się udali za łakomstwem, y od proroka aż do kapłana wszyscy czynią zdradę.

14. Y leczyły skazę córki ludu mego z lekkością, mówiąc: Pokóy, pokóy; ano nie było pokoiu.

15. Zawstydzili się iż obrzydłość czynili: abo raczéy wstydem się nie wstydzili, y sromać się nie

6. *To mówi Pan.* To jest, Chaldejczykom.—*Drzewo jéj.* Drzewa i lasy, które są około Jeruzalem, dla uczynienia strzał i machin do tłuczenia murów.—*Usypcie.* Paguinus i Vatablus, *wysypcie,* to jest, oprowadźcie naokoło.—*Miasto nawiedzenia.* Które Bóg karze i oddaje na łup nieprzyjaciołom: bo w niém panowały wszelkiego rodzaju zdrady, przemocy i niesprawiedliwości.

7. *Jako ... zimną czyni.* Jak krynice i studnie głębokie letnią porą ochładzają wody nawet ciepłe do nich wpływające, chociaż wielki jest upał w powietrzu i około otworu studni; tak serca tego ludu, nie mogły być ogrzane ani ciepłem dobrodziejstw Boskich, ani gorącością kazań proroków, lecz jeszcze więcéj stały się zimne. Albo, jako studnia zawsze wydaje wodę zimną, tak wy wszelkiego rodzaju zbrodnie.— *Nieprawość i spustoszenie.* Uciskanie ubogich zawsze jest w niém, jak woda w studni.—*Przedemną zawsze.* Ciągle widzę, że oni trapią i dręczą ubogich i niewinnych.

8. *Ćwicz się.* Upamiętaj się, popraw obyczaje.—*Aby snać nie odstąpiła dusza moja od ciebie.* Ażebym nie przestał miłować ciebie, albo ażebym nie opuścił ciebie.

9. *Aż do grona pozbierają.* Jak po zebraniu wina ostatki gron zbierają się do kosza albo dla zaniesienia do tłoczarni, albo raczéj dla zjedzenia; tak prawie wszyscy Żydzi, nawet którzy uniknęli innych niewoli, pod Sedecyaszem uprowadzeni zostaną do Babilonu.— *Obróć rękę. . .do kosza.* Albo są słowa Boga do Chaldejczyków, albo Chaldejczyków jednych do drugich, tak, ażeby domyślić się tego słowa *mówiąc, obróć i t. d.*, to jest, zbieraj i wrzucaj do kosza.

10. *Komu mówić będę.* Są słowa Boga, albo proroka, jak gdyby rzekł: Gdy to tak jest, jak głoszę, nic jednak nie korzystam napominając ich; słowa bowiem Bożego albo nie chcą przyjąć, albo z niego się naśmiewają.—*Nieobrzezane uszy.* Chaldejski: *zatknięte;* naprożno więc głos się wydaje, gdy nie jest słyszany.— *Stało się im na hańbę.* Ponieważ naśmiewają się z niego.

11. *A przeto pełenem zapalczywości Pańskiej.* Pałam gniewem i gorliwością wielką, widząc taką złość ludu. Tak mówi Dawid: *Zawistna miłość domu twego gryzła mię* Ps. 68, 10.—*Upracowałem się znosząc.* Nie mogę wstrzymać się; czas jest przeszły zamiast teraźniejszego.—*Wylij.* O Jeremijaszu! tę zapalczywość i zgubne słowo Pańskie.—*Na dziecię, na ulicy.* Wylej na zewnątrz, wynurz gorliwość, ogłoś słowo Pańskie dzieciom i młodzieńcom, ażeby oni opowiedzieli ojcom i dziadom, albo przynajmniéj sami wiedzieli i ubolewali nad tém, że zostaną pojmani wraz z ojcami i rzeczami wszystkiemi.—*Radę.* Zebranie, zgromadzenie.— *Mąż z żoną.* Ludzi wszelkiego wieku: dzieci, młodzieńców, mężów dorosłych, starców i niewiasty.

13. *Wszyscy.* Po większéj części.

14. *Leczyły skazę.* Prorocy i kapłani cieszyli i starali się złagodzić boleść i bojaźń, którą lud przejmował się na myśl o przyszłéj klęsce, jaką im groziłem. —*Z lekkością.* Do hańby, którą będzie ponosił lud zawiedziony na nadziei i zawstydzony. — *Pokój, pokój.* Kłamliwie obiecując ludowi, że to się stanie, iż Bóg nie zeszle wojny.

15. *Zawstydzili się.* Zawstydzą się; bo się okaże, że oni fałszywie obiecywali pokój, gdy pokoju nie było; albo *zawstydzili się,* to jest, powinniby byli zawstydzić się, gdyby rozważyli byli szkaradność występków swoich.—*Albo raczéj wstydem się nie wstydzili.* Lecz oni nie zawstydzili się, ani żałowali za zbrodnie swoje.

bescere nescierunt: quam ob rem cadent inter ruentes, in tempore visitationis suae corruent, dicit Dominus.

16. Haec dicit Dominus: State super vias, et videte, et interrogate de semitis antiquis, quae sit via bona, et ambulate in ea, et invenietis refrigerium animabus vestris. Et dixerunt: Non ambulabimus.

17. Et constitui super vos speculatores. Audite vocem tubae. Et dixerunt: Non audiemus.

18. Ideo audite gentes, et cognosce congregatio, quanta ego faciam eis.

19. Audi terra: Ecce, ego adducam mala super populum istum, fructum cogitationum ejus, quia verba mea non audierunt, et legem meam projecerunt.

20. Utquid mihi thus de Saba affertis, et calamum suave olentem de terra longinqua? holocautomata vestra non sunt accepta, et victimae vestrae non placuerunt mihi.*

21. Propterea haec dicit Dominus: Ecce, ego dabo in populum istum ruinas, et ruent in eis patres et filii simul, vicinus et proximus peribuut.* *(Isai 1, 11).*

22. Haec dicit Dominus: Ecce, populus venit de terra aquilonis, et gens magna consurget a finibus terrae.

23. Sagittam et scutum arripiet: crudelis est, et non miserebitur: vox ejus quasi mare, sonabit, et super equos ascendent, praeparati quasi vir ad proelium, adversum te, filia Sion.

24. Audivimus famam ejus, dissolutae sunt manus nostrae: tribulatio apprehendit nos, dolores ut parturientem.

25. Nolite exire ad agros, et in via ne ambuletis, quoniam gladius inimici pavor in circuitu.

26. Filia populi mei, accingere cilicio et conspergere cinere: luctum unigeniti fac tibi, planctum amarum, quia repente veniet vastator super nos.

27. Probatorem dedi te in populo meo robustum, et scies, et probabis viam eorum.

28. Omnes isti principes declinantes, ambulantes fraudulenter, aes et ferrum: universi corrupti sunt.

umieli, przeto upadna między padaiącymi: czasu nawiedzenia ich powala się, mówi Pan.

16. To mówi Pan: Stańcie przy drogach, y patrzcie, a pytaycie się o ścieżkach starych, któraby była droga dobra, y chodźcie nią, a naydziecie ochłodę duszom waszym. Y mówili: Nie póydziemy.

17. Y postanowiłem nad wami stróże. Słuchaycie głosu trąby. Y mówili: Nie będziemy słuchać.

18. Przeto posłuchaycie narodowie, a poznay gromado, iako wielkie rzeczy ia im uczynię.

19. Słuchay ziemio: Oto ia przywiodę złe na ten lud, owoc myśli ich, że słów moich nie słuchali, a zakon móy porzucili.

20. Na co mi kadzidło z Saby przynosicie, y ziele wdzięcznéy woniéy z ziemie dalekiéy? całopalenia wasze nie są przyiemne, y ofiary wasze nie podobały mi się.

21. Przeto to mówi Pan: Oto ia przepuszczę na ten lud upaści, y będą się powalać na nich oycowie, y synowie społem, sąsiad y blizki poginą.

22. To mówi Pan: Oto lud idzie z ziemie północnéy, a naród wielki powstanie z kraiów ziemie.

23. Strzałę y tarczę pochwyci: okrutny iest, a nie zlituie się: głos iego zaszumi iako morze, a na konie wsięda, gotowi iako mąż ku bitwie, przeciw tobie córko Syońska.

24. Słyszeliśmy wieść o nim, osłabiały ręce nasze, ucisk poimał nas, boleści iako rodzącą.

25. Nie wychodźcie na pola, y w drogę nie chodźcie: bo miecz nieprzyiacielski strach w okolicy.

26. Córko ludu mego przepasz się włosienicą, y posyp się popiołem: żal iedynaka uczyń sobie, płacz gorzki, bo natychmiast przydzie burzyciel na nas.

27. Próbierzem mocnym dałem cię w ludu moim, a będziesz wiedział, y doznasz dróg ich.

28. Wszyscy ci książęta przestępuiący, chodzący zdradliwie, miedź y żelazo: wszyscy się popsowali.

—*Upadną między padającymi.* Ulegną upadkowi powszechnemu.— *Czasu nawiedzenia.* Gdy będę karał ich i nawiedzał rózgą ich nieprawości.

16. *Stańcie przy drogach.* Strzeżcie i rozważajcie drogi, to jest sposoby życia i ścieżki starodawne, jak żyli przodkowie wasi, Abraham, Izaak i Jakób i t. d.—*Ochłodę.* Pociechę, ulgę w utrapieniach.

17. *I postanowiłem nad wami stróże.* Proroków, którzy zowią się stróżami dla tego, że z daleka przewidują rzeczy przyszłe, jak gdyby rzekł: Ponieważ wy sami, jakoście powinni byli, nie chcieliście strzedz dróg Pańskich, dałem wam proroków, którzyby je ukazywali wam. —*Głosu trąby.* Proroka podnoszącego głos swój, jakby trąby. Izaj. 58, 1.

18. *Gromado.* Wszystkich narodów. —*Jako wielkie rzeczy ja im uczynię.* Jak wiele i jak ciężkie nieszczęścia i klęski zeszlę na nich.

19. *Słuchaj ziemio.* Judy. —*Owoc myśli ich.* Kary godne ich zamiarów i zabiegów: tak w Psal. 27, 4 mówi się: *Daj im według uczynków ich, i według złości wymysłów ich.*

21. *Przepuszczę na ten lud upaści.* Zeszlę nieszczęścia, utrapienia i klęski, którémi przywaleni zostaną ojcowie z dziećmi, sąsiedzi z bliskimi swoimi.

22. *Lud.* Liczba wielka nieprzyjaciół. —*Z ziemie północnéj.* Z Chaldei, która względnie do Judei północną jest.

23. *Jako mąż.* Jak gdyby byli jednym mężem, wszyscy jednomyślnie spiknęli się na zgubę twoję.

24. *Słyszeliśmy.* To się mówi w osobie Żydów.

26. *Córko ludu mego.* O Jeruzalem, o ludu mój ukochany, jako córka.

27. *Probierzem.* Tym, co roztapia kruszec; co to oznacza, wyjaśni się z wierszów następnych. —*Mocnym.* Nieustraszonym, odważnym. — *Będziesz wiedział.* I doświadczysz, poznasz, zbadasz czyny ich.

28. *Książęta przestępujący.* Buntownicy, którzy ode mnie uchylają się i odstępują.—*Miedź i żelazo.* Nie są złotem, ale raczej miedzią i żelazem, nieugięci, bez-

29. Defecit sufflatorium, in igne consumtum est plumbum, frustra conflavit conflator: malitiae enim eorum non sunt consumtae.
30. Argentum reprobum vocate eos, quia Dominus projecit illos.

29. Ustał miech, w ogniu zgorzał ołów, próżno zlewacz zlewał, bo złości ich nie są wypławione.
30. Śrébrem złym nazowcie ie: bo ie Pan porzucił.

CAPUT VII.

ROZDZIAŁ 7.

O upominaniu Izraelitów do nawrócenia się i pokuty.

1. Verbum, quod factum est ad Jeremiam a Domino, dicens:
2. Sta in porta domus Domini, et praedica ibi verbum istud, et dic: Audite verbum Domini, omnis Juda, qui ingredimini per portas has, ut adoretis Dominum.
3. Haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Bonas facite vias vestras et studia vestra, et habitabo vobiscum in loco isto. *(Infr. 26, 13).*
4. Nolite confidere in verbis mendacii, dicentes: Templum Domini, templum Domini, templum Domini est.
5. Quoniam, si bene direxeritis vias vestras et studia vestra, si feceritis judicium inter virum et proximum ejus,
6. advenae et pupillo, et viduae non feceritis calumniam, nec sanguinem innocentem effuderitis in loco hoc, et post deos alienos non ambulaveritis in malum vobismetipsis:
7. habitabo vobiscum in loco isto, in terra, quam dedi patribus vestris a saeculo et usque in saeculum.
8. Ecce, vos confiditis vobis in sermonibus mendacii, qui non proderunt vobis:
9. furari, occidere, adulterari, jurare mendaciter, libare Baalim, et ire post deos alienos, quos ignoratis.
10. Et venistis, et stetistis coram me in domo hac, in qua invocatum est nomen meum, et dixistis: Liberati sumus eo, quod fecerimus omnes abominationes istas.

1. Słowo, które się stało do Jeremiasza od Pana, mówiąc:
2. Stań w bramie domu Pańskiego, a powiaday tam to słowo, y mów: Słuchaycie słowa Pańskiego wszytek Juda, którzy wchodzicie przez te bramy, abyście się kłaniali Panu.
3. To mówi Pan zastępów, Bóg Izraelów: Dobre czyńcie drogi wasze y sprawy wasze, a będę mieszkał z wami na tym mieyscu.
4. Nie ufaycie w słowiech kłamliwych mówiąc: Kościół Pański, kościół Pański, kościół to Pański iest.
5. Bo ieśli dobrze naprostuiecie drogi wasze y sprawy wasze, ieśli czynić będziecie sąd między mężem a między bliźnim iego,
6. przychodnia y sieroty y wdowy nie spotwarzycie, ani krwie niewinnéy nie rozleiecie na tym mieyscu, a za cudzymi bogami na swe złe nie póydziecie:
7. mieszkać będę z wami na tym mieyscu, w ziemi którą dał oycóm waszym, od wieku y aż do wieku.
8. Oto wy ufacie sobie w mowiech kłamstwa, które wam nie pomogą:
9. kraść, zabijać, cudzołożyć, przysięgać fałszywie, ofiarować Baalom, y chodzić za bogami cudzymi, których nie znacie.
10. Y przyszliście a stanęliście przedemną w tym domu, w którym wzywano imienia mego, y rzekliście: Wybawieniśmy żeśmy czynili te wszytkie brzydliwości.

czelni.—*Wszyscy się popsowali.* Pod względem obyczajów. Hebrajski i Chaldejski czynnie, *zkaziciele,* to jest, nauczyciele zbrodni, siedzący *na stolicy zaraźliwości.* Psal. 1, 1.
29. *Ustał miech.* Miechem zowie wory skórzane, któremi roznieca się ogień: tą przenośnią oznaczają się usta Jeremijasza, który od Boga postanowiony był probierzem i roztopicielem; sens więc jest, ustał miech, to jest, zmordował się i ochrzypł wołając i przemawiając do ludu.—*Zgorzał ołów.* Do srebra i innych kruszców sfałszowanych, ażeby przez topienie mocą ognia oddzielił się żużel i materya obca, zwykł przymieszać się ołów, aby srebro lepiéj płynęło i z mniejszą szkodą. Tak to się działo niegdyś, póki w téj rzeczy skuteczność srebra żywego nie była wiadomą tym, co się zajmują przetapianiem kruszców. Przez tę przenośnię ołowiu oznacza się to, że wszelka staranność była bezużyteczną i nie miała żadnego skutku.
30. *Złem.* To jest, które oczyszczone być nie może.
R. 7.—2. *W bramie domu Pańskiego.* Świątyni, gdzie jest zgromadzenie wielkie ludu, ażebyś był słyszany od wszystkich.
3. *Dobre czyńcie drogi wasze.* Poprawcie obyczaje wasze.—*A będę mieszkał.* Inaczéj nie będę mieszkał.
4. *W słowiech kłamliwych.* Które prorocy fałszywi podają wam.—*Kościoł Pański.* Niczego my nie lękajmy się od Chaldejczyków, gdyż u nas jest Kościoł Pański. W hebrajskim jest, *Kościoł Pański sami,* to jest sami Żydzi są jakby Kościołem Pańskim, gdyż są ludem wybranym, przeznaczonym Bogu i świętym: i przeto niczego lękać im się nie należy od nieprzyjaciół. P. W.
5. *Jeśli dobrze naprostujecie drogi wasze.* Jeśli poprawicie obyczaje wasze i prowadzić będziecie życie dobre, niewinne i święte.—*Jeśli czynić będziecie sąd.* Jeśli podług praw sprawiedliwości będziecie wykonywali sąd między prawującymi się i każdemu oddacie słuszność należną.
7. *Mieszkać będę z wami.* W hebr., jak teraz się czyta, jest *sprawię żebyście mieszkali,* lecz jest to samo znaczenie; nie pozwolę uprowadzić was do Babilonu; będziecie przy mnie i przy moim Kościele w Jerozolimie.—*Od wieku i aż do wieku.* Którą niegdyś dałem ojcom waszym, ażeby ją posiadali wiecznie; jak gdyby rzekł: dotrzymam obietnic moich.
10. *Żeśmy czynili.* Niektórzy tłumaczą, chociaż czyniliśmy.

11. Numquid ergo spelunca latronum facta est domus ista, in qua invocatum est nomen meum, in oculis vestris? Ego, ego sum: ego vidi, dicit Dominus. *(Matth. 21, 13).*

12. Ite ad locum meum in Silo, ubi habitavit nomen meum a principio, et videte, quae fecerim ei propter malitiam populi mei Israel:

13. et nunc, quia fecistis omnia opera haec, dicit Dominus, et locutus sum ad vos mane consurgens et loquens, et non audistis: vocavi vos, et non respondistis: *(Isai. 65, 12).*

14. faciam domui huic, in qua invocatum est nomen meum, et in qua vos habetis fiduciam, et loco, quem dedi vobis et patribus vestris, sicut feci Silo. *(1. Reg. 4, 2).*

15. Et projiciam vos a facie mea, sicut projeci omnes fratres vestros, universum semen Ephraim.

16. Tu ergo noli orare pro populo hoc, nec assumas pro eis laudem et orationem, et non obsistas mihi, quia non exaudiam te.*

17. Nonne vides, quid isti faciunt in civitatibus Juda et in plateis Jerusalem?* *(Infr. 11, 14).*

18. Filii colligunt ligna, et patres succendunt ignem, et mulieres conspergunt adipem, ut faciant placentas reginae coeli, et libent diis alienis, et me ad iracundiam provocent.

19. Numquid me ad iracundiam provocant? dicit Dominus: nonne semetipsos in confusionem vultus sui?

20. Ideo haec dicit Dominus Deus: Ecce, furor meus et indignatio mea conflatur super locum istum, super viros, et super jumenta, et super lignum regionis, et super fruges terrae, et succendetur, et non extinguetur.

21. Haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Holocautomata vestra addite victimis vestris, et comedite carnes,

22. quia non sum locutus cum patribus vestris, et non praecepi eis in die, qua eduxi eos de terra Aegypti, de verbo holocautomatum et victimarum.

11. A więc iaskinią zbóyców stał się ten dom, w którym wzywano imienia mego przed oczyma waszemi? Ja, ia iestem: iam widział, mówi Pan.

12. Idźcie do mieysca mego do Sylo, gdzie mieszkało imię moie z pierwu, a oglądaycie com uczynił iemu, dla złości ludu mego Izraelskiego:

13. a teraz ponieważeście czynili wszytkie te uczynki, mówi Pan, a mówiłem do was rano wstaiąc, y mówiąc, a nie słuchaliście: y wołałem was, a nie odpowiedzieliście:

14. uczynię domowi temu, w którym wzywano imienia mego, y w którym wy ufacie, y mieyscu którém dał wam, y oycóm waszym, iakom uczynił Sylo.

15. Y odrzucę was od oblicza mego, iakom odrzucił wszytkę bracią waszę, wszytko nasienie Ephraim.

16. A tak ty nie módl się za tym ludem, ani przyimuy za nim chwały y modły, ani mi się zastawiay, bo cię nie wysłucham.

17. Aza nie widzisz co ci działaią w mieściech Judzkich, y po ulicach Jeruzalem?

18. Synowie zbieraią drwa, a oycowie podniecaią ogień, a niewiasty zakrapiaią smalcem, aby czynili placki królowéy niebieskiéy, y aby ofiarowali bogóm cudzym, a mnie ku gniewu wzruszyli.

19. Izali mnie ku gniewu wzruszaią, mówi Pan, aza nie sami siebie, na zawstydzenie twarzy swéy?

20. Przetoż to mówi Pan Bóg: Oto zapalczywość moia y rozgniewanie moie zléwa się na to mieysce, na ludzie y na bydło, y na drzewo polne, y na owoce ziemie, y zapali się, y nie ugasi się.

21. To mówi Pan zastępów, Bóg Izraelski: Całopalenia wasze przydaycie do ofiar waszych, a iedzcie mięso,

22. bom nie mówił z oycy waszymi, y nie rozkazałem im onego dnia, któregom ie wywiódł z ziemie Egyptskiéy o słowie całopalenia y ofiar.

---

11. *A więc jaskinią zbójców.* To jest, że udajecie się do Kościoła i tam chronicie się jakby w jaskini zbójców i mniemacie, że dla was wszystko jest bezpieczném, jeśli z rzeczy źle nabytych czynicie mi jaką ofiarę.—*Ja jestem, jam widział.* Nic omylicie mnie, ja bowiem sam jestem, który widziałem postępki wasze.

12. *Oglądajcie com uczynił.* Nie ufajcie, że macie Kościół u siebie; jak bowiem zrównowałem Silo, gdzie przed tém mieszkałem, tak obalę i Kościół i zburzę Jeruzalem dla grzechów waszych. Psal. 77, 60: *I odrzucił przybytek Sylo, przybytek swój: kędy mieszkał między ludźmi.*

13. *Rano wstając.* Wcześnie, troskliwie, pilnie, w czasie właściwym do pracy, jakim jest poranek.

15. *Wszystko nasienie Ephraim.* W którém pokoleniu był przedtém ów przybytek.

16. *Chwały.* Prośby do Boga. — *Ani mi się zastawiaj.* Bóg mówi, jak gdyby modlitwa sprawiedliwych zawadzała Mu, ażeby tego czego chce, nie mógł przywieść do skutku, tak rzekł do Mojżesza Exod. 32, 10: *Puść mię, że się rozgniewa zapalczywość moja na nie, i wygładzę je i t. d.* Patrz Wujka.

18. *Synowie zbierają drwa.* Wszyscy, którzy są w rodzinie, przykładają się czémkolwiek do czynienia ofiar bałwanom.—*Królowéj niebieskiéj.* P. Wujka.

19. *Izali mnie ku gniewu wzruszają.* Nie mnie, lecz sobie szkodzą: ja bowiem nie gniewam się, ani jestem miotany uczuciami ludzkiemi.

20. *Zléwa się.* Zapala się. LXX. *wylewa się.—Drzewo.* Na drzewa.

21. *Przydajcie.* Dodawajcie zaiste całopalenia do całopaleń i ofiar zapokojnych, i z tego, jak to we zwyczaju, podług prawa Levit. r. 7, 16 pożywajcie. Jest ironija: całopalenia wasze nie przebłagają mnie i wam nie pomogą; gdyż za nic je uważam, dopóki nie poprawicie obyczajów waszych.

22. *Bom nie mówił.* Mówił wprawdzie o całopaleniach i ofiarach, i je ustanowił, jak jest wiadomo z ks. Levit., lecz mówi względnie do tych słów: *Miłosierdzia żądałem, a nie ofiary,* Ozeasza 6, 6; Math. 9, 13, i 12 7; to jest, więcéj chcę miłosierdzia, jak ofiary, albo nie chcę ofiary bez miłosierdzia. I tak w tém miejscu mówi, że nie zalecił ofiar, albo dla tego, że pierwéj i główniéj zalecił był mieszkańcom Żydom dobre obyczaje, jak ofiary, albo że nie przykazał był czynić sobie ofiar bez dobrych obyczajów.

23. Sed hoc verbum praecepi eis, dicens: Audite vocem meam, et ero vobis Deus, et vos eritis mihi populus, et ambulate in omni via, quam mandavi vobis, ut bene sit vobis.

24. Et non audierunt, nec inclinaverunt aurem suam, sed abierunt in voluntatibus, et in pravitate cordis sui mali, factique sunt retrorsum et non in ante,

25. a die, qua egressi sunt patres eorum de terra Aegypti, usque ad diem hanc. Et misi ad vos omnes servos meos prophetas per diem, consurgens diluculo et mittens.

26. Et non audierunt me, nec inclinaverunt aurem suam, sed induraverunt cervicem suam, et pejus operati sunt, quam patres eorum. *(Infr. 16, 12).*

27. Et loqueris ad eos omnia verba haec, et non audient te, et vocabis eos, et non respondebunt tibi.

28. Et dices ad eos: Haec est gens, quae non audivit vocem Domini Dei sui, nec recepit disciplinam: periit fides, et ablata est de ore eorum.

29. Tonde capillum tuum, et projice, et sume in directum planctum, quia projecit Dominus, et reliquit generationem furoris sui,

30. quia fecerunt filii Juda malum in oculis meis, dicit Dominus. Posuerunt offendicula sua in domo, in qua invocatum est nomen meum, ut pollucrent eam,

31. et aedificaverunt excelsa Topheth, quae est in valle filii Ennom, ut incenderent filios suos et filias suas igni, quae non praecipi, nec cogitavi in corde meo.

32. Ideo ecce, dies venient, dicit Dominus, et non dicetur amplius: Topheth, et vallis filii Ennom, sed Vallis interfectionis, et sepelient in Topheth, eo quod non sit locus.

33. Et erit morticinum populi hujus in cibos volucribus coeli et bestiis terrae, et non erit, qui abigat.

34. Et quiescere faciam de urbibus Juda, et de plateis Jerusalem vocem gaudii et vocem laetitiae, vocem sponsi et vocem sponsae: in desolationem enim erit terra. *(Ezech. 26, 13).*

23. Alem to słowo przykazał im mówiąc: Słuchaycie głosu mego, a będę wam Bogiem, a wy będziecie mi ludem, a chodźcie każdą drogą którąm wam przykazał, aby wam dobrze było.

24. Y nie słuchali, ani nachylili ucha swego, ale odeszli w woléy y w przewrótności serca swego złego, y udali się nazad a nie w przód,

25. ode dnia, którego wyszli oycowie ich z ziemie Egyptskiéy, aż do dnia tego. Y posłałem do was wszytkie sługi moie proroki codzień, wstaiąc rano y posyłaiąc.

26. A nie słuchali mię, ani nakłonili ucha swego, ale zatwardzili kark swóy, y gorzéy czynili, niźli oycowie ich.

27. Y będziesz mówił do nich wszytkie te słowa, a nie usłuchaią cię, y będziesz ich wołał, a nie ozowiąc się.

28. Y rzeczesz do nich: Ten iest naród, który nie słuchał głosu Pana Boga swego, ani przyiął karania: zginęła wiara y odięta iest od ust ich.

29. Ostrzyż włosy twoie y zarzuć, a weźmi na prost narzekanie, bo odrzucił Pan y ostawił rodzay zapalczywości swoiéy,

30. bo czynili synowie Judzcy złość w oczach moich, mówi Pan. Nakładli obrażenia swego do domu, w którym wzywano imienia mego, aby ji splugawili,

31. y zbudowali wyżyny Tophet, które iest w dolinie syna Ennom, aby palili syny swe y córki swe w ogniu, czegom nie rozkazał, anim pomyślał w sercu swoim.

32. Przeto oto dni przyda, mówi Pan, y nie będą więcéy zwać Tophet doliną syna Ennom, ale doliną morderstwa, y będą pogrzebać w Tophet, ponieważ nie będzie mieysca.

33. Y będzie ścierw ludu tego pokarmem ptastwu powietrznemu, y źwierzowi ziemskiemu, a nie będzie ktoby odegnał.

34. Y uczynię, że ustanie w mieściech Judzkich y na ulicach Jeruzalem głos wesela y głos radości, głos oblubieńca y głos oblubienice: bo ziemia będzie na spustoszenie.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 7. w. 4. *Nie ufajcie w słowiech kłamliwych mówiąc, kościół Pański.* Strofuje temi słowy Żydy, iż dufając w oném budowaniu kościelném i świątobliwości jego, rozumieli, że nie miało przyjść na nie karanie, którym prorocy grozili dla ich grzechów. A wszakże nie gani tu ani zakazuje budowania kościo-

24. *W woléj.* Idąc za pożądliwościami swojemi.—*I udali się nazad.* Raczéj wstecz się cofnęli, jak postąpili; raczéj stali się gorszymi, jak lepszymi.

28. *Ani przyjął karania.* Nie korzystał z przestróg i chłosty.—*Zginęła wiara.* Albo rozumie wiarę w Boga i prawdziwą religiją, albo wierność i prawość.

29. *Ostrzyż włosy twoje.* Ty, Jeruzalem, z synami swojimi na dowód boleści i żałoby. Ś. Hieronim na to miejsce tak mówi: *U starożytnych ten był zwyczaj, że wszyscy, będący w żałobie strzygli włosy; teraz zaś przeciwnie, na znak żałoby włosy zapuszczają.*—*Weźmij na prost narzekanie.* Wołaj prosto w górę, rycz głosem natężonym, ażeby płacz był słyszany na górach.—*Rodzaj zapalczywości swojéj.* Na który Pan zapalony był gniewem.

30. *Obrażenia.* Bałwany i posąg Baala, któremi Bóg obrażony został i które dla Żydów były zgorszeniem i przyczyną upadku.

31. *Zbudowali wyżyny.* Ołtarze, które urządzali wysokie i stawili na wzniosłych pagórkach albo górach.—*Tophet.* Topheth było to miejsce i świątynia Molocha, i nazwało się Tophethem od *toph*, to jest bęben, na którym bębnili bałwochwalcy, ażeby rodzice nie słyszeli kwilenia dzieci zabijanych; Molochem zaś był Saturn.—*W dolinie syna Ennom.* Miejsce było bardzo wesołe, blisko Jeruzalem, podobno tak nazwane od imienia dzierżawcy tego pola.

32. *Nie będą więcéj zwać Tophet.* Czyni zastosowanie do słowa *japha*, co znaczy *pięknêm być* jak gdyby rzekł: Tophet nie będzie więcéj nazywało się Tophetem, to jest, miejscem piękności, wesołości i łaski (to bowiem znaczy Ennom), lecz klęski i morderstwa dla tego, że tam wielu zostanie zabitych.—*I będą pogrzebać w Tophet.* Gdzie zostaną zamordowani, jak to zwykło dziać się na wojnie.—*Ponieważ nie będzie miejsca.* Innego do pogrzebienia.

22. *Ścierw.* Trupy.

łów, jak pospolicie heretycy słowa prorockie fałszując, przeciw kościołom zwykli wołać: bo chociać prorok strofuje zbytnie dufanie w budowaniu kościoła i zwierzchnych obrzędach jego, a zwłaszcza kiedy ludzie żywego dusz swoich kościoła zaniedbywają: przecię nie dla tego nie mamy budować kościołów na cześć Panu Bogu i pamiątkę świętych jego: ale owszem jako wnętrzny tak i zwierzchny kościół zdobić powinniśmy. A daleko większy fałsz heretycki w tém się pokazuje, kiedy tychże słów używają przeciw zwierzchności kościoła Pana Chrystusowego i przeciw katedrze Apostolskiéj. Bo gdy my się szczycimy kościołem Pana Chrystusowym i katedrą jego, tedyć to czyniemy dla obietnice Pana Chrystusowéj który rzekł: Tyś jest opoka, a na téj Opoce zbuduję kościół mój: i bramy piekielne nie przemogą przeciw niego, i często obiecuje kościołowi swemu stateczne w prawdzie i w wierze dotrwanie aż do skończenia świata. A tak my dufając i wierząc słowom i obietnicom Pana Chrystusowym, słusznie się zawżdy kościołem i katedrą jego szczycić mamy, i mówić z Panem Chrystusem: Kto kościoła nie słucha, jest jako poganin. I z Apostołem, Kościół jest filarem i utwierdzeniem prawdy. I. Tim. 3, 15. A heretycy wielki gwałt Pismu czynią, wywracając słowa Boże przeciw samemu P. Chrystusowi i kościołowi jego.

16. *Nie módl się za tym ludem.* Objawił to Bóg prorokowi, aby gdy modlitw jego nie wysłuchał, nie przypisywał tego grzechom swoim, ale raczej złości onego ludu, za który nie każe mu się modlić, iż tego nie byli godni. Chrisost. Hom. 44, in Genes.

18. *Królowéj niebieskiéj.* To jest księżycowi. Trafia się często w Piśmie, iż gwiazdy na niebie zowie wojskiem niebieskiém. Deut. 17; IV. Król. 16 i 21; II. Par. 33, i indzie. A to dla tego, iż gwiazdy na niebie są rozłożone porządnie jako wojsko. A księżyc nad tą wielkością gwiazd zda się być wodzem: i przeto od pogaństwa był zwany, królową niebieską.

CAPUT VIII.

1. In illo tempore, ait Dominus: Ejicient ossa regum Juda, et ossa principum ejus, et ossa sacerdotum, et ossa prophetarum, et ossa eorum, qui habitaverunt Jerusalem, de sepulcris suis;

2. et expandent ea ad solem et lunam, et omnem militiam coeli, quae dilexerunt, et quibus servierunt, et post quae ambulaverunt, et quae quaesierunt, et adoraverunt: non colligentur, et non sepelientur, in sterquilinium super faciem terrae erunt.

3. Et eligent magis mortem quam vitam omnes, qui residui fuerint de cognatione hac pessima in universis locis, quae derelicta sunt, ad quae ejeci eos, dicit Dominus exercituum.

4. Et dices ad eos: Haec dicit Dominus: Numquid, qui cadit, non resurget? et qui aversus est, non revertetur?

5. Quare ergo aversus est populus iste in Jerusalem aversione contentiosa? Apprehenderunt mendacium, et noluerunt reverti.

6. Attendi, et auscultavi: nemo, quod bonum est, loquitur, nullus est, qui agat poenitentiam super peccato suo, dicens: Quid feci? Omnes conversi sunt ad cursum suum, quasi equus impetu vadens ad proelium.

7. Milvus in coelo cognovit tempus suum: turtur, et hirundo et ciconia custodierunt tempus adventus sui: populus autem meus non cognovit judicium Domini.

ROZDZIAŁ 8.

O karach na Izraelitów za ich zatwardziałość w grzechach, za słuchanie fałszywych proroków, i t. d.

1. Czasu onego, mówi Pan: Wyrzucą kości królów Judzkich, y kości książąt ich, y kości kapłanów, y kości proroków, y kości tych którzy mieszkali w Jeruzalem, z grobów ich;

2. y wyłożą ie na słońce, y na księżyc, y na wszytko woysko niebieskie, które miłowali, y którym służyli, y za którymi chodzili, y których szukali, y kłaniali się im: nie pozbieraią ich, ani pogrzebą, iako gnóy po ziemi będą.

3. Y obiorą raczéy śmierć niźli żywot wszyscy którzy się zostaną z plemienia tego złościwego, po wszytkich mieyscach które pozostały, na którém ie wyrzucił, mówi Pan zastępów.

4. Y rzeczesz do nich: To mówi Pan: Izali ten, kto się powala, nie powstanie? a kto się odwrócił, zaś się nie nawróci?

5. Czemuż się tedy odwrócił ten lud w Jeruzalem odwróceniem spornym? Chwycili się kłamstwa, a nie chcieli się nawrócić.

6. Pilnowałem y słuchałem, żaden co dobrego iest nie mówi: nie masz żadnego któryby za grzech swóy pokutował, mówiąc: Cóżem uczynił? Wszyscy się obrócili do biegu swego, iako koń bieżący pędem ku potkaniu.

7. Kania na powietrzu poznała czas swóy: synogarlica y iaskółka y bocian strzegły czasu przyszcia swego: a lud móy nie poznał sądu Pańskiego.

R. 8.—1. *Wyrzucą.* Chaldejczycy, będąc zwycięzcami, albo z okrucieństwa, albo dla odszukania złota i innych kosztowności, które według zwyczaju starożytnych, zagrzebywały się razem z trupami.

2. *Wojsko niebieskie.* Rozumie gwiazdy, jak to nieraz wyżej zostało wytłumaczone.—*Które miłowali.* Ponieważ słońce, księżyc i gwiazdy czcili za bogów.

3. *Obiorą.* Będą żądali.—*Które pozostały.* W miejscach górzystych, ukrytych, pustych, kędy się schronili ci, którzy ucieczką ratować się mogli.

4. *Izali ten, kto się powala, nie powstanie?* I czyż zwykł być któś tak przewrotnym i zatwardziałym, któryby, jeśliby upadł, nie chciał powstać?—*A kto się odwrócił.* Izali ten, co się odwrócił od drogi prawéj i z niéj zbłądził, nie powróci, ażeby naprawił błąd swój?

5. *Odwrócił.* Od Boga. — *Odwróceniem spornem.* Tak upornem. że nie chce nawrócić się; w hebrajskim jest, *odwróceniem wiecznem.* — *Chwycili się kłamstwa.* Umiłowali nieprawość, bałwochwalstwo, kłamstwa i brednie proroków fałszywych.

6. *Do biegu swego.* Zwyczaju swojego grzeszenia, albo do czego nagleni byli namiętnościami skażonéj natury.

7. *Na powietrzu.* Z powietrza, z klimatu.—*Poznała czas swój.* To jest czas sposobny do odlatywania, kiedy wypada wrócić z miejsc zimniejszych w strony ciepłe, co też czynią jaskółki, synogarlice i bociany.—*Nie poznał sądu Pańskiego.* Kary i chłosty, w tym celu od Pana zesłanéj, ażeby lud powrócił do Boga.

8. Quomodo dicitis: Sapientes nos sumus, et lex Domini nobiscum est? vere mendacium operatus est stylus mendax scribarum.
9. Confusi sunt sapientes, perterriti et capti sunt; verbum enim Domini projecerunt, et sapientia nulla est in eis.* *(Supr. 6, 13).*
10. Propterea dabo mulieres eorum exteris, agros eorum heredibus, quia a minimo usque ad maximum omnes avaritiam sequuntur: a propheta usque ad sacerdotem cuncti faciunt mendacium.*
11. Et sanabant contritionem filiae populi mei ad ignominiam, dicentes: Pax, pax; cum non esset pax.
12. Confusi sunt, quia abominationem fecerunt; quinimo confusione non sunt confusi, et erubescere nescierunt: idcirco cadent inter corruentes, in tempore visitationis suae corruent, dicit Dominus.
13. Congregans congregabo eos, ait Dominus: non est uva in vitibus, et non sunt ficus in ficulnea, folium defluxit, et dedi eis, quae praetergressa sunt.
14. Quare sedemus? convenite, et ingrediamur civitatem munitam, et sileamus ibi, quia Dominus Deus noster silere nos fecit, et potum dedit nobis aquam fellis: peccavimus enim Domino. *(Infr. 9, 15).*
15. Exspectavimus pacem, et non erat bonum: tempus medelae, et ecce formido. *(Infr. 14, 19).*
16. A Dan auditus est fremitus equorum ejus, a voce hinnituum pugnatorum ejus commota est omnis terra, et venerunt, et devoraverunt terram, et plenitudinem ejus: urbem et habitatores ejus.
17. Quia, ecce, ego mittam vobis serpentes regulos, quibus non est incantatio, et mordebunt vos, ait Dominus:
18. dolor meus super dolorem, in me cor meum moerens.

8. Jakoż mówicie: Mądrzyśmy my, y zakon Pański iest u nas? zaprawdę pióro kłamliwe pisarzów czyniło kłamstwo.
9. Zawstydzili się mądrzy, przestraszeni y poymani są; bo słowa Pańskie porzucili, a żadney mądrości w nich nie masz.
10. Przeto dam żony ich cudzoziemcóm, pola ich dziedzicóm, bo od naymnieyszego aż do naywiększego wszyscy za łakomstwem idą: od proroka aż do kapłana wszyscy czynią kłamstwo.
11. Y leczyli skazę córki ludu mego ku zelżywości, mówiąc: Pokóy, pokóy; gdy nie było pokoiu.
12. Zawstydzili się, bo obrzydłość czynili; abo raczey zawstydzeniem nie zawstydzili się, y sromać się nie umieli: przeto upadną między upadaiącemi, czasu nawiedzenia swego powalą się, mówi Pan.
13. Zbieraiąc zbierzę ie, mówi Pan: nie masz jagody na winnym drzewie, nie masz też fig na fidze, list opadł, y dałem im co przeminęło.
14. Czemu siedziemy? zidźcie się, a wnidźmy do miasta obronnego, a milczmy tam, bo Pan Bóg nasz milczeć nam kazał: y napoił nas wodą żółci, bośmy zgrzeszyli Panu.
15. Czekaliśmy pokoiu, a nie było dobra: czasu uleczenia, alić oto trwoga.
16. Od Dana słyszano rżanie koni iego, od głosu rżania walecznych iego poruszyła się wszytka ziemia, y przyszli, y pożarli ziemię, y napełnienie iey: miasto y mieszkaiące w nim.
17. Bo oto ia puszczę na was węże bazyliszki, na które nie masz zaklinania, y pokąsaią was, mówi Pan:
18. boleść moia nad boleść, we mnie serce moie żałośne.

---

8. *Czyniło kłamstwo.* Albo że pisarze fałszowali Pismo święte, co daje do zrozumienia Chaldejski, który tak przekłada: *Napróżno pisarz uczynił pióro kłamstwa dla sfałszowania Pism.* Albo jak gdyby rzekł: Napróżno są pisarze i urząd pisarzy w Jeruzalem, gdyż oni sami i słowy i uczynkami wywracają prawo; są kłamcami i zwodzą lud; gdy bowiem prawo grozi karami grzesznikom, oni powtarzają: Pokój, pokój, gdy tymczasem nie ma pokoju, lecz stan Żydów znajduje się w położeniu najgorszém. Albo sens jest: próżno pisarze pracują w przepisywaniu prawa, kiedy wy, o Żydzi, bynajmniéj go nie zachowujecie.
9. *Przestraszeni są.* Osłupieli i zamilkli, gdy postrzegli się, że zostali pojmani w mądrości swojéj. I. Kor. 3, 19. Albo jest czas przeszły zamiast przyszłego, to jest osłupieją i t. d. — *Żadnéj mądrości.* To jest, nieskuteczna, niepożyteczna i t. d. *Albowiem mądrość tego świata głupstwem jest u Boga.* I. Kor. 3, 19.
10. *Dziedzicom.* Dzierżawcom obcym. P. W.
11. *I leczyli.* To zostało wytłumaczoném wyżéj r. 6, w. 14 i 15.
13. *Zbierając zbierze je.* Do Jeruzalem, ażeby wszyscy razem zostali pojmani przez nieprzyjaciół.— *Nie masz jagody na winném drzewie.* To jest, nie będzie; grozi głodem po oblężeniu przez Chaldejczyków.—*Dałem im co przeminęło.* Dam Żydom jagody i figi, które pominą ich, to jest od nich przejdą do Chaldejczyków i ci będą zbierali je. Tak Izaj. 5, 17. *A pustynie w urodzaj obrócone, będą jeść przychodniowie.* Albo dam im te owoce, które Chaldejczycy pustosząc pominęli i zostawili, to jest najgorsze i jak najmniéj.
14. *Czemu siedziemy? zejdźcie się.* Czemu gnuśniejem i przebywamy na miejscach nieobwarowanych, podczas gdy nieprzyjaciele nadchodzą; czemu nie uciekamy do miasta obronnego Jeruzalem? — *Milczmy tam.* Niczego nie przedsiębierzmy, ani wyzywajmy nieprzyjaciela, lecz tylko murami ochraniajmy i brońmy siebie.— *Milczeć nam kazał.* Uczynił nas słabymi i bojaźliwymi.—*Napoił nas wodą żółci.* To jest, *okazał ludowi swemu ciężkości, napoił go winem żałości,* jak jest w Psal. 59, 5. Wodą żółci jest albo sok żółci, albo woda i jakikolwiek inny napój przyprawiony żółcią.
15. *Czekaliśmy pokoju.* Wierząc prorokom fałszywym, którzy mówili: *Pokój, pokój, i nie było pokoju,* jak wyżej r. 6, 14, i w tym r. w. 11.—*A nie było dobra.* To jest, pokoju, którego czekaliśmy.
16. *Od Dana.* Patrz Wujka.
17. *Na które nie masz zaklinania.* Które nie mogą być zaczarowane, które nie lękają się czarów, jak inne węże. Rozumie Chaldejczyków, o których mówi, że nie mogą być zaklęci, gdyż do tyla są okrutni i barbarzyńcy, iż żadną prośbą nie dają się nakłonić do miłosierdzia.
18. *Boleść moja nad boleść.* Nie do uwierzenia, niezwyczajna, albo boleść przybywa do boleści. Są słowa Jeremijasza.

19. Ecce, vox clamoris filiae populi mei de terra longinqua: Numquid Dominus non est in Sion, aut rex ejus non est in ea? Quare ergo me ad iracundiam concitaverunt in sculptilibus suis, et in vanitatibus alienis?
20. Transiit messis, finita est aestas, et nos salvati non sumus.
21. Super contritione filiae populi mei contritus sum et contristatus: stupor obtinuit me.
22. Numquid resina non est in Galaad? aut medicus non est ibi? quare igitur non est obducta cicatrix filiae populi mei?

19. Oto głos wołania córki ludu mego z ziemie dalekiéy: Izali Pana nie masz na Syonie, abo króla iego nie masz na nim? Czemuż mię tedy wzruszyli ku gniewowi rycinami swemi, y próżnościami obcemi?
20. Minęło żuiwo, dokonało się lato, a myśmy nie wybawieni.
21. Dla skruszenia córki ludu mego skruszonym iest y zasmucony, zdumienie mię zięło.
22. Izali żywice nie masz w Galaad? abo tam nie masz lekarza? Czemuż tedy nie zagoiła się blizna córki ludu moiego?

Wykład X. J. Wujka. — **Roz. 8. w. 10.** *Od proroka aż do kapłana wszyscy czynią kłamstwo.* Co tu i gdzie indziéj prorok mówi przeciw prorokom i kapłanom starego zakonu, to też heretycy wywracają przeciw kapłanom i doktorom Kościoła Pana Chrystusowego, w czém się ich i wielka złość i nieumiejętność pokazuje, gdyż Kościół Pana Chrystusów i kapłani jego mają większe obietnice niż ona synagoga żydowska. Bo nie powiedziano tego o tym tam żydowskim, co o Kościele swoim Pan Chrystus mówi, Mat. 18. I bramy piekielne nie przemogą przeciw niemu. Ani co apostół mówi: I. Tim. 3. Iż Kościół jest filarem i utwierdzeniem prawdy. Ani to o Kaifaszu napisano, co o ś. Pietrze mówi Łuk. 22. Prosiłem za tobą, aby nie ustawała wiara twoja. A przecię heretycy śmieją równać Kościół Chrystusów i Piotra ś. z Kaifaszami i faryzeuszami. Aleć ani w starym zakonie czytamy, żeby kiedy wszyscy prorocy i kapłani mieli błądzić i nieprawdę mówić: bo chocia się prorok na wszystkie skarży, tedy to jest obyczaj Pisma ś. iż dla niektórych złych, wszyscy bywają strofowani, jako to wywodzi Augustyn ś. lib. de unit. Eccles. c. 12, jakoż i sama rzecz to pokazuje, bo Jeremiasz mówiąc te słowa, był dobrym prorokiem i prawdę mówił. A co większa, i Pismo ś. chocia się często skarży na złe pasterze i fałszywe proroki, przecię każe się o zakonie pytać od kapłanów, i przykazuje to czynić co oni każą Deut. 17, 8. A tak nie wszyscy i na onczas błądzili. A jeśliż onego czasu Bóg zachował prawdę przy Kościele swoim, daleko więcéj godzi się to wierzyć o Kościele Pana Chrystusowym, mając tak jasne i pewne obietnice jego.
16. *Od Dana słyszano rżanie koni jego.* Dan, nie rozumie syna Jakóbowego, albo pokolenia jego, ale jest imię miasta, które było na granicach ziemie obiecanéj na północy. A iż Nabuchodonozor przez nie miał wojsko prowadzić na Izraela, mówi: Od Dana słyszano rżanie koni. Hieron. in Jerem. 8, wszakże per allegoriam o Antychryście to wykłada Irenaeus lib. 5, c. 30, bo tego figurą był Nabuchodonozor i wojsko jego. Ale ztąd nie może się pokazać według litery, żeby Antychryst miał się w tém mieście urodzić.

CAPUT IX.

ROZDZIAŁ 9.

O karach na Izraelitów za ich obłudę, zdradę, i t. d.

1. Quis dabit capiti meo aquam, et oculis meis fontem lacrymarum? et plorabo die ac nocte interfectos filiae populi mei.
2. Quis dabit me in solitudine diversorium viatorum? et derelinquam populum meum, et recedam ab eis, quia omnes adulteri sunt, coetus praevaricatorum.
3. Et extenderunt linguam suam quasi arcum

1. Kto da głowie moiéy wodę, a oczom moim źrzódło łez? y będę płakał we dnie y w nocy pobitych córki ludu mego.
Kto mię da na pusczy gospodę podróżników? y opuszczę lud móy, y odeydę od nich, bo wszyscy są cudzołożnicy, zbór przestępników.
3. Y naciągnęli ięzyk swóy iako łuk kłamstwa

---

19. *Córki ludu mego.* Mieszkańców Jerozolimskich. —*Z ziemie dalekiéj.* W któréj już widzę uprowadzonych współobywateli moich.—*Izali Pana nie masz na Syonie?* Są słowa oblężonych, narzekających i ubolewających nad tém, że Bóg nie przybywa im z pomocą.—*Króla jego.* Boga, który lud żydowski wziął był pod szczególniejszą swoję opiekę. — *Czemuż ..tedy.* Odpowiedź jest Boga.
20. *Minęło żniwo.* Są słowa Żydów, przez mimezę powtórzone, którémi wyznają, że oni zostali zawiedzeni w nadziei, pokładanéj w pomocy Egipcyjan. Mniemali, że kiedykolwiek po skończeniu żniwa przyjdą, kiedy ludzie mniéj są zajęci, i nie przyszli; potém czekali na nich po zebraniu wina, i również zostali zawiedzeni. Bóg przeto naśmiewa się z nich, powtarzając ich słowa. Albo lud znowu mówi: Oto już przez tak długi czas znosimy oblężenie, i żadnéj nie ma nadziei.
21. *Dla skruszenia.* Dla utrapienia Jerozolimy jestem strapiony. Są słowa Jeremiasza.
22. *Izali żywice nie masz w Galaad?* Zywica uśmierza boleść, ściąga rany i goi bliznę. Sens jest: Izali brakowało ludowi mojemu na kapłanach i prorokach, którzyby mogli leczyć jego rany, to jest, grzechy lekarstwem słowa Bożego? jak gdyby rzekł: nie brakowało. O użyciu żywicy Plin. lib. 14, c. 20, i lib. 24, c. 6.—*Czemuż tedy nie zagoiła się blizna?* Jak gdyby rzekł: Ponieważ nie chciał być wyleczonym; że nie chciał *przyjąć karności,* jak nie raz wyrzekł wyżéj.

R. 9.—1. *Kto da głowie mojéj wodę?* W hebr. jest: *ktoby dał głowę moję wody?* to jest, aby głowa moja, albo mózg rozpłynął się we łzach, ażebym mógł obficie płakać.—*Pobitych.* Tych, którzy mają być zamordowani przez Chaldejczyków.—*Córki ludu mego.* Jerozolimy miasta ludu mego.

2. *Na puszczy gospodę.* Obym miał na puszczy jakąkolwiek gospodę, gdziebym mógł się schronić, ażebym nie widział zbrodni i klęski ludu mego.—*Podróżników.* W hebr. jest. *oddalonych,* to jest, tych, którzy zwykli oddalać się daleko od miast. — *Cudzołożnicy.* Jużto właściwie, jużto przenośnie, to jest, bałwochwalcy.
3. *Jako łuk kłamstwa.* Ażeby językiem wypuszczali

mendacii et non veritatis: confortati sunt in terra, quia de malo ad malum egressi sunt, et me non cognoverunt, dicit Dominus.

4. Unusquisque se a proximo suo custodiat, et in omni fratre suo non habeat fiduciam, quia omnis frater supplantans supplantabit, et omnis amicus fraudulenter incedet.

5. Et vir fratrem suum deridebit, et veritatem non loquentur: docuerunt enim linguam suam loqui mendacium; ut inique agerent, laboraverunt.

6. Habitatio tua in medio doli: in dolo renuerunt scire me, dicit Dominus.

7. Propterea haec dicit Dominus exercituum: Ecce, ego conflabo, et probabo eos: quid enim aliud faciam a facie filiae populi mei?

8. Sagitta vulnerans lingua eorum, dolum locuta est; in ore suo pacem cum amico suo loquitur, et occulte ponit ei insidias. *(Psal. 27, 3).*

9. Numquid super his non visitabo? dicit Dominus, aut in gente hujusmodi non ulciscetur anima mea?

10. Super montes assumam fletum ac lamentum, et super speciosa deserti planctum, quoniam incensa sunt, eo quod non sit vir pertransiens: et non audierunt vocem possidentis, a volucre coeli usque ad pecora transmigraverunt et recesserunt.

11. Et dabo Jerusalem in acervos arenae et cubilia draconum, et civitates Juda dabo in desolationem, eo quod non sit habitator.

12. Quis est vir sapiens, qui intelligat hoc, et ad quem verbum oris Domini fiat, ut annuntiet istud, quare perierit terra, et exusta sit quasi desertum, eo quod non sit, qui pertranseat?

13. Et dixit Dominus: Quia dereliquerunt legem meam, quam dedi eis, et non audierunt vocem meam, et non ambulaverunt in ea,

14. et abierunt post pravitatem cordis sui, et post Baalim, quod didicerunt a patribus suis.

15. Idcirco haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Ecce, ego cibabo populum istum absinthio, et potum dabo eis aquam fellis. *(Infr. 23, 15).*

16. Et dispergam eos in gentibus, quas non no-

y nieprawdy: zmocnili się na ziemi, bo ze złości od złości wychodzili, a mnie nie poznali, mówi Pan.

4. Każdy niech się strzeże bliźniego swego, a niech nie ufa każdemu bratu swemu: bo każdy brat podchodząc podeydzie, a każdy przyiaciel zdradliwie postępować będzie.

5. Y mąż z brata swego śmiać się będzie, a prawdy nie będą mówić: bo nauczyli ięzyk swóy mówić kłamstwo; starali się aby źle czynili.

6. Mieszkanie twoie w pośrzodku zdrady: dla zdrady nie chcieli mię poznać, mówi Pan.

7. Przeto to mówi Pan zastępów: Oto ia spławię, y sprobuię ich: bo cóż innego mam czynić od oblicza córki ludu mego?

8. Strzała raniąca ięzyk ich, zdradę mówił; usty swemi pokóy z przyiacielem swym mówi, a potaiemnie zakłada nań sidła.

9. A więc dla tego nie nawiedzę? mówi Pan, abo nad takim narodem nie pomści się dusza moia?

10. Nad górami wezmę płacz y lament, y nad pięknymi puszczey narzekanie, bo spalone są, dla tego że nie masz męża przechodzącego: y nie słyszeli głosu dzierżawce, od ptastwa powietrznego, aż do bydła, przenieśli się y odeszli.

11. Y obrócę Jeruzalem w gromady piasku, y w legowiska smoków, a miasta Judzkie dam na spustoszenie, tak iż nie będzie obywatela.

12. Kto iest mąż mądry, któryby to wyrozumiał, y do którego było słowo ust Pańskich, aby to opowiadał, dla czego zginęła ziemia, y spalona iest iako pustynia, dla tego że nie masz ktoby przechodził?

13. Y rzekł Pan: Iż opuścili zakon móy, którym im dał, a nie słuchali głosu mego, y nie chodzili w nim,

14. a chodzili za nieprawością serca swego, y za Baalim, czego się nauczyli od oyców swoich.

15. Przetoż to mówi Pan zastępów, Bóg Izraelski: Oto ia nakarmię ten lud piołynem, y napoię ie wodą żółci.

16. Y rozproszę ie między narody, których nie

kłamstwa, podstępy, zdrady, jakby łukiem strzały.— *Zmocnili się.* Byli potężnymi, panowali, przechodząc od złości do złości, od występku do występku.

4. *Podchodząc podejdzie.* Będzie zasadzał się, ażeby go zdradą obalił i wywrócił.

5. *Starali się, aby źle czynili.* Wiele pracy podjęli w czynieniu złego; albo aż do strudzenia źle czynili. Tak Izai. 57, 10: *Mnóstwem drogi twojéj spracowałeś się.*

6. *Mieszkanie twoje w pośrzodku zdrady.* Są słowa Boga do Jeremiasza: o Jeremiaszu! mieszkasz wśród ludzi zdradliwych. Tak Izai. 6, 5: *W pośrzodku ludu plugawe wargi mającego ja mieszkam.* — *Dla zdrady nie chcieli mię poznać.* Podstępnie i zdradliwie udali, że niby nie poznali mnie.

7. *Ja spławię i sprobuję ich.* LXX, *doświadczę ich ogniem,* to jest, wojną najzaciętszą Chaldejczyków. — *Bo cóż innego mam czynić?* Jakaż bowiem inna jeszcze pozostaje droga, którejbym nie probował, ażebym lud mój przywrócił do zdrowia?

9. *Nie nawiedzę.* Nie będę karał.

10. *Nad górami wezmę płacz.* Z powodu spustoszenia gór Jeruzalem; gdyż przez nieprzyjaciół zostały zniszczone ogniem.—*Nad pięknemi puszczéj.* Z powodu przyjemności puszczy: w hebrajskim jest, *dla mieszkań puszczy.* I zdaje się, że przez to oznaczają się wsi okoliczne i przyległe Jerozolimie.—*Dla tego, że niemasz męża przechodzącego.* Tak, iż niema męża przechodzącego.—*I nie słyszeli głosu dzierżawce.* Ludzie na puszczy nie słyszeli głosu, to jest, ryku i beczenia bydła i trzód, błąkających się po owych pastwiskach puszczy i je niejako posiadających. W hebr. zamiast *dzierżawcy* jest *miqnea,* to jest, bydła posiadanego.— *Od ptastwa powietrznego.* Znaczy, że puszcza do tyla ma być zniszczoną, iż ani ptaki nawet nie pozostaną w niéj, dla okropności miejsca i braku żeru, i że nie znajdą drzew, na którychby się gnieździli.

11. *W gromady piasku.* To jest, gruzów i zwalisk.

12. *Kto jest mąż mądry.* Któryżby mędrzec albo prorok opowiedział wam przyczynę tak wielkiéj klęski Żydów?—*Dla tego że nie masz.* Tak, iż nie masz.

16. *Poślę za nimi miecz.* Chaldejczycy bowiem, po zdobyciu Jeruzalem, dopędziwszy Żydów uciekających

verunt ipsi et patres eorum, et mittam post eos gladium, donec consumantur.

17. Haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Contemplamini, et vocate lamentatrices et veniant, et ad eas, quae sapientes sunt, mittite, et properent:

18. festinent, et assumant super nos lamentum: deducant oculi nostri lacrymas, et palpebrae nostrae defluant aquis,

19. quia vox lamentationis audita est de Sion: Quomodo vastati sumus et confusi vehementer? quia dereliquimus terram, quoniam dejecta sunt tabernacula nostra.

20. Audite ergo, mulieres, verbum Domini, et assumant aures vestrae sermonem oris ejus, et docete filias vestras lamentum, et unaquaeque proximam suam planctum,

21. quia ascendit mors per fenestras nostras, ingressa est domos nostras, disperdere parvulos de foris, juvenes de plateis.

22. Loquere: Haec dicit Dominus: Et cadet morticinum hominis quasi stercus super faciem regionis, et quasi foenum post tergum metentis, et non est, qui colligat.

23. Haec dicit Dominus: Non glorietur sapiens in sapientia sua, et non glorietur fortis in fortitudine sua, et non glorietur dives in divitiis suis: *(2. Cor. 10, 17)*.

24. sed in hoc glorietur, qui gloriatur, scire et nosse me, quia ego sum Dominus, qui facio misericordiam, et judicium et justitiam in terra: haec enim placent mihi, ait Dominus.

25. Ecce, dies veniunt, dicit Dominus, et visitabo super omnem, qui circumcisum habet praeputium,

26. super Aegyptum, et super Juda, et super Edom, et super filios Ammon, et super Moab, et super omnes, qui attonsi sunt in comam, habitantes in deserto, quia omnes gentes habent praeputium, omnis autem domus Israel incircumcisi sunt corde.

znali sami y oycowie ich, a poślę za nimi miecz, aż będą wytráceni.

17. To mówi Pan zastępów, Bóg Izraelski: Przypatrzcie się, a przyzowcie narzekalnic, y niech przydą, y do tych które mądre są, poślicie, a niech się pośpieszą:

18. niech się pokwapią, a uczynią nad nami lament: niech wylewaią oczy nasze łzy, a powieki nasze niech opływaią wodą,

19. bo głos lamentu słyszan iest z Syonu: Jakośmy zburzeni i zawstydzeni bardzo? bośmy opuścili ziemię, bo rozrzucone są mieszkania nasze.

20. A tak słuchaycie niewiasty słowa Pańskiego, a niech przyimą uszy wasze mowę ust iego, y nauczaycie córek waszych lamentu, a każda bliską swoię narzekania,

21. bo wlazła śmierć okny naszemi, weszła do domów naszych, aby wytraciła dzieci z ulice, a młodzieńce z rynków.

22. Mów: To mówi Pan: Y polęże trup człowieczy iako gnóy po polu, y iako siano za żnącym, a nie masz ktoby zbierał.

23. To mówi Pan: Niech się nie chlubi mądry w mądrości swéy, y niech się nie chlubi mężny w męztwie swym, y niech się nie chlubi bogaty w bogactwie swoim:

24. ale się niech w tym chlubi, który się chlubi że umie y zna mię, żem ia iest Pan, który czynię miłosierdzie, y sąd, y sprawiedliwość na ziemi: bo mi się to podoba, mówi Pan.

25. Oto dni przychodzą, mówi Pan, a nawiedzę każdego który ma obrzezany odrzezek,

26. Egypt, y Judę, y Edom, y syny Ammonowe, y Moaba, y wszytkie którzy są podstrzyżeni na długi włos mieszkaiący na puszczy, bo wszytkie narody maią odrzezek, a wszytek dóm Izraelów nie obrzezani są sercem.

---

z Judei do Egiptu, albo ich zamordowali, albo wzięli w niewolą.

17. *Przypatrzcie się.* Zaradźcie potrzebom waszym. —*Przyzowcie narzekalnic.* Płaczki, które zwykły były najmować się do płakania w czasie pogrzebu; jak gdyby rzekł Bóg: Nie będziecie mogli sami dosyć opłakać klęski miasta waszego, jeśli nie przyzwiecie narzekalnic, biegłych w płakaniu. —*Które mądre są.* W sztuce głośnego ubolewania.

18. *Niech wylewają oczy nasze łzy.* Są słowa płaczek.

19. *Słyszan jest.* Czas przeszły zamiast przyszłego.—*Jakośmy zburzeni.* Ten jest głos lamentu ludu, który był słyszany z góry Syonu; albo głos narzekalnic, najętych do płakania. — *Opuścili ziemię.* Uprowadzeni w niewolę; albo zostawiliśmy pola we władzy nieprzyjaciół, gdyśmy schronili się w obrębie miasta, abyśmy mogli być bezpiecznymi.—*Mieszkania nasze.* Chałupy pasterzy naszych i wszystkie budowy wiejskie.

21. *Wlazła śmierć okny.* Nieprzyjaciele napadli na nas niespodzianie; nie zwykł bowiem nieprzyjaciel włazić przez okno, lecz wchodzić przez drzwi. Albo oznaczają się skały, wydrążone za pomocą machin, na to urządzonych, i zadające śmierć.—*Aby wytraciła dzieci z ulic.* Tak, ażeby żaden nie pozostał z młodzieńców albo dzieci, któryby przechadzał się po miasteczkach, albo ulicach, jak przedtém mieli zwyczaj.

23. *Niech się nie chlubi.* Bo w owéj klęsce ani mądrość nie wybawi mądrego od śmierci, ani męztwo mężnego, ani bogactwa bogatego; lecz wybawi tylko znajomość Boga, to jest jego wiara i cześć.

24. *Który czynię miłosierdzie i sąd.* Który albo miłosiernie zbawiam, albo surowo karzę występki tak, jak ludzie na to zasługują. Albo który pomocą łaski mojéj, jestem sprawcą i sprawiedliwości i miłosierdzia i cnót wszelkiego rodzaju.

25. *Który ma obrzezany odrzezek.* Nie będę czynił różnicy między obrzezanymi i nieobrzezanymi, między Żydami i drugiemi narodami sąsiedniemi, które mają zwyczaj obrzezać się i między innemi narodami, co nie obrzezają się: bo chociaż obrzezanie jest dane Żydom na znak, ażeby tém różnili się od innych narodów; jednak nie mniéj są nieobrzezani, jak inne narody; gdyż inni nie obrzezani są ciałem, Żydzi zaś sercem. *Jeślibyś był przestępcą zakonu, twoje obrzezanie stało się odrzeskiem,* do Rzym. 2, 25.

26. *Egipt.* Liczy między obrzezanymi ciałem Egipcyan, Idumejczyków, Ammonitów, Moabitów, ponieważ te wszystkie narody (albo przynajmniéj niektóre z nich) obrzezywały się; jakoż Egipcyanie obrzezali się naśla-

Wykład X. J. Wujka.— Roz. 9. w. 26. *Którzy są postrzyżeni na włos długi.* Zwykli poganie niektórzy dla bałwanów swoich, włosy pewnym sposobem strzydz i golić się, i włosy zdobić, których też żydowie nad zakazanie Boże naśladowali, o czém masz Levit. 19 i 21, i to tu w żydach strofuje prorok, nie żeby to rzecz sama w sobie zła była włosy nosić, ale iż z tym sposobem czynili, to jest, dla szatana któremu się tém zachować chcieli, jako pisze o tém Theodoret. q. 28, in Levit. wszakże godzi się włosy i strzydz i golić dla inszych przyczyn, jako masz Ezech. 5, Num. 6, w Dzie. 21, czytaj Ezech. 44.

CAPUT X.

ROZDZIAŁ 10.

O nikczemności bałwanów, i głupocie ich czcicieli.

1. Audite verbum, quod locutus est Dominus super vos, domus Israel.
2. Haec dicit Dominus: Juxta vias gentium nolite discere, et a signis coeli nolite metuere, quae timent gentes,
3. quia leges populorum vanae sunt: quia lignum de saltu praecidit opus manus artificis in ascia. *(Sap. 13, 11).*
4. Argento et auro decoravit ilud: clavis et malleis compegit, ut non dissolvatur.
5. In similitudinem palmae fabricata sunt, et non loquentur; portata tollentur, quia incedere non valent: nolite ergo timere ea, quia nec male possunt facere, nec bene.
6. Non est similis tui, Domine: magnus es tu, et magnum nomen tuum in fortitudine. *(Mich. 7, 18).*
7. Quis non timebit te, o rex gentium? tuum est enim decus: inter cunctos sapientes gentium, et in universis regnis eorum nullus est similis tui. *(Apoc. 15, 4).*
8. Pariter insipientes et fatui probabuntur: doctrina vanitatis eorum lignum est.
9. Argentum involutum de Tharsis affertur, et aurum de Ophaz, opus artificis, et manus aerarii; hyacinthus et purpura indumentum eorum; opus artificum universa haec.

1. Słuchaycie słowa, które mówił Pan na was domie Izraelski.
2. To mówi Pan: Wedle dróg pogańskich nie uczcie się, a znamion niebieskich nie bóycie się, których się boią pogani,
3. boć ustawy narodów próżne są: bo drzewo z lasa wyrąbiła robota ręki rzemieślniczéy toporem.
4. Srébrem y złotem ozdobił ie, gwoździami y młotami zbił, aby się nie rozwaliło.
5. Nakształt palmy sprawione są, a nie będą mówić: nosić ie będą, bo chodzić nie mogą: przeto nie bóycie się ich, bo nie mogą uczynić ani źle ani dobrze.
6. Nie masz tobie podobnego Panie: wielkiś ty, y wielkie imię twoie w mężności.
7. Kto się bać nie będzie ciebie, o królu narodów? bo twoia iest cześć, między wszemi mędrcami narodów, y we wszech królestwach ich, nie masz żadnego tobie podobnego.
8. Pospołu głupi y szaleni będą doświadczeni: ćwiczenie nikczemności ich drewno iest.
9. Srébro uwinione z Tarsis przywożą, a złoto z Ophaz, dzieło rzemieślnicze y ręki miedziennika; hiacynt y szarłat odzienie ich; dzieło rzemieślnicze to wszytko.

dując Żydów, którzy u nich byli przychodniami; Idumejczycy zaś Ammonici i Moabici zachowywali ten obrządek, bo z Hebrajczyków pochodzili. Rzekłem: albo przynajmniéj niektórzy z nich, bo że nie wszyscy byli obrzezani, to pokazuje się z Judyt 14, 6, gdzie Achor wódz Ammonitów nawrócony i obrzezany został.— *Którzy są podstrzyżeni na długi włos.* Strzygąc go na około, co Hebrajczykom było zabroniono. Levit. 19, 27. Patrz co się tam powiedziało.—*Mieszkający na puszczy.* Saraceni i Arabowie, którzy przebywali pod namiotami na puszczy, prowadząc życie pasterskie. P. W.

R. 10.—1. *Na was.* O was, albo przeciwko wam.

2. *Dróg pogańskich.* Obyczajów pogan. —*Znamion niebieskich nie bójcie się.* Opisuje obyczaje pogan, którzy mniemali, że wszystkie rzeczy rządzone są mocą gwiazd, a nie opatrznością Boską. I przeto więcéj lękali się gwiazd, jak Boga.

3. *Ustawy narodów.* Przepisujące obrządek, którym mają być czczone bałwany. — *Wyrąbiła robota ręki rzemieślniczéj.* To jest, ażeby było dziełem ręki rzemieślnika, ażeby było Bogiem.

5. *Nakształt palmy sprawione są.* Bałwan jest prosty, stojący, wysoki, niemogący nagiąć się, piękny, kosmaty, jakby drzewo palmowe, jak gdyby rzekł: Bałwany zewnątrz są piękne, lecz wewnątrz są puste, nieme, nieczułe.

6. *Nie masz tobie podobnego.* Bałwany nie mogą być porównane z tobą, Panie, który jesteś Bogiem żyjącym i wszechmocnym, i przeto czynisz rzeczy dziwne.— *Wielkie imię twoje w mężności.* Imię twoje jest sławne dla dzieł znakomitych, przez Cię potężnie dokonanych: mówi o Bogu, jakby o jakimś wodzu wielkim.

7. *Bo twoja jest cześć.* To jest panowanie, że jesteś i odbierasz chwałę, jako Król i Bóg narodów. Chaldejski przekłada, *twoje jest bowiem królestwo.*

8. *Pospołu głupi i szaleni.* Można łatwo dowieść i przekonać, iż oni są głupimi, z tego, że nauką nikczemności ich jest drzewo. —*Ćwiczenie nikczemności ich drzewo jest.* Ponieważ nauczają, że bałwany drewniane są bogami, co jest rzeczą najnikczemniejszą i najgłupszą; albo sens jest: samo drzewo, z którego robią bałwany i którym się kłaniają, dosyć pokazuje, że ich nauka jest próżną.

9. *Srebro uwinione.* Zwinięte w blachy. W hebr. jest, *meruguah,* to jest, wyciągnione, giętkie, wyrobione w blachy, które potém, ażeby łatwiéj mogło być przeniesione, składa się i zwija się.—*Z Tarsis.* Z morza Indyjskiego.—*Z Ophaz.* Ophaz jest to samo, co Ophir. Jaka zaś jest kraina, która się zowie Ophir, to nie jest rzeczą pewną i rozmaite są zdania. Zdaje się, że zdanie prawdziwsze jest tych, którzy mniemają, iż Ophir jest wyspa Indyjska, tak nazwana Taprobana, która nazywa się jeszcze Sumatrą. Owszem jest cały ów brzeg, który zawiera Pegu, Malakę i który nazwaliśmy Taprobaną.—*Dzieło rzemieślnicze.* Nic zgoła niema w bałwanach, coby nie było uczynione rękami rzemieślnika.

10. Dominus autem Deus verus est: ipse Deus vivens, et rex sempiternus; ab indignatione ejus commovebitur terra, et non sustinebunt gentes comminationem ejus.

11. Sic ergo dicetis eis: Dii, qui coelos et terram non fecerunt, pereant de terra, et de his, quae sub coelo sunt.

12. Qui facit terram in fortitudine sua, praeparat orbem in sapientia sua, et prudentia sua extendit coelos.

13. Ad vocem suam dat multitudinem aquarum in coelo, et elevat nebulas ab extremitatibus terrae; fulgura in pluviam facit, et educit ventum de thesauris suis. *(Psal. 134, 7. Infr. 51, 16).*

14. Stultus factus est omnis homo a scientia, confusus est artifex omnis in sculptili, quoniam falsum est, quod conflavit, et non est spiritus in eis.

15. Vana sunt, et opus risu dignum; in tempore visitationis suae peribunt.

16. Non est his similis pars Jacob, qui enim formavit omnia, ipse est, et Israel virga hereditatis ejus: Dominus exercituum nomen illi.

17. Congrega de terra confusionem tuam, quae habitas in obsidione,

18. quia haec dicit Dominus: Ecce, ego longe projiciam habitatores terrae in hac vice, et tribulabo eos ita, ut inveniantur.

19. Vae mihi super contritione mea, pessima plaga mea. Ego autem dixi: Plane haec infirmitas mea est, et portabo illam.

20. Tabernaculum meum vastatum est, omnes funiculi mei dirupti sunt, filii mei exierunt a me,

10. Pan Bóg prawdziwy iest: on Bóg żywiący, y król wieczny; od rozgniewania iego zruszy się ziemia, a nie wytrwaią narodowie zagrożenia iego.

11. Przetoż tak im rzeczecie: Bogowie, którzy nieba y ziemie nie stworzyli, niechay zginą z ziemie, y z tego co iest pod niebem.

12. Który czyni ziemię siłą swą, sprawuie świat mądrością swą, a rozumem swym rozciąga niebiosa.

13. Na głos swóy daie mnóstwo wód na powietrzu, y podnosi mgły z kraiów ziemie, błyskawice w descz obraca, y wywodzi wiatr z skarbów swoich.

14. Zgłupiał każdy człowiek od umieiętności, zawstydzon iest każdy rzemieślnik w rycinie, bo ono fałsz iest co ulał, y nie masz ducha w nich.

15. Nikczemne są, y dzieło śmiechu godne, czasu nawiedzenia ich poginą.

16. Nie iest tym podobien dział Jakóbów, bo który wszytko stworzył, on iest, a Izrael pręt dziedzictwa iego: Pan zastępów imię iemu.

17. Zbierz z ziemie zelżywość twoię, która mieszkasz w oblężeniu,

18. bo to mówi Pan: Oto ia daleko wyrzucę obywatele ziemie tym razem, y utrapię ie tak, że nalezieni będą.

19. Biada mnie nad zniszczeniem moim, złe bardzo zbicie moie. A iam rzekł: Właśnie to iest choroba moia, będę ią nosił.

20. Namiot móy zburzon iest, wszytkie powrózki moie porwały się, synowie moi wyszli odemnie,

10. *Od rozgniewania jego.* Stawi Boga przeciw bałwanom i dowodzi ze skutków, że on jest prawdziwym Bogiem, bo żyje; i gdy się gniewa, przestrasza i porusza ziemię.—*Zagrożenia.* Gróźb i ręki karzącéj.

11. *Przetoż tak im rzeczecie.* Cały ten wiersz napisany jest nie po hebrajsku, lecz po chaldejsku, albo w sposób szydzący: gdy bowiem z kogo naśmiewamy się, mamy zwyczaj używać jego idiomatu, zwłaszcza jeśli jest nieokrzesany; albo pisze po chaldejsku, ażeby pouczył lud nie tylko myśli, ale nawet samych słów, których powinien używać, rozmawiając z Chaldejczykami.—*Z tego, co jest pod niebem.* Chald. *z pod niebios tych.* P. W.

12. *Który czyni ziemię.* Bogiem naszym jest, który czyni ziemię, albo my czcimy tego, który czyni ziemię. —*Siłą swą.* Potęgą swoją.—*Sprawuje.* Zakłada, jak jest w hebrajskim i chaldejskim.

13. *Na głos swój.* Rozkazaniem swojém.—*Mnóstwo wód.* Deszcz obfity.—*Błyskawice w deszcz obraca.* Na znak deszczu; dziwnym sposobem mieszając ogień błyskawic i piorunów z wodą deszczów.—*Z skarbów swoich.* Z miejsc potajemnych, z których wiatry wydobywają się; albo z bogactw swoich; albowiem wiatry i inne stworzenia liczą się między bogactwami Boga.

14. *Zgłupiał każdy człowiek od umiejętności.* Umiejętność artysty czyni go głupim, albo pokazuje, że jest głupim, gdy wykształca bałwana lichego i podaje, ażeby go uważano za boga.—*Zawstydzon jest.... w rycinie.* Ponieważ wyświeca się nareszcie, że bałwan niema żadnego bóstwa, żadnéj siły, i przeto wstyd jest artyście, że uważał go za boga.—*Fałsz.* Czczém, próżném.

15. *Nikczemne są.* Bałwany. — *Czasu nawiedzenia.* Gdy przeze mnie będą nawiedzeni, gdy będę karał bałwochwalców; bałwany bowiem zostaną pokruszone w czasie spustoszenia Babilonu przez Daryusza i Cyrusa, a tém bardziéj po przyjściu Chrystusa.

16. *Dział Jakóbów.* Bóg Jakóbów, którego Izraelici religijnie czczą i chcą mieć Go za cząstkę i dziedzictwo swoje. Tak mawiał Dawid, Psalm 72, 26: *Części moja, Boże na wieki.* —*Bo który wszystko stworzył, on jest.* On bowiem jest Bogiem prawdziwym, który uczynił wszystkie rzeczy. — *Pręt dziedzictwa.* Zowie prętem dziedzictwa dla tego, że dziedzictwo zwykło rozdzielać się za pomocą prętów mierniczych, jak mówi się w Psal. 73, 2: *Odkupiłeś pręt dziedzictwa twego, góra Syon, na któréjeś mieszkał;* albo Izrael jest, *scebet,* to jest, laską, albo berłem dziedzictwa Bożego, ponieważ Bóg w Izraelu założył królestwo swoje.

17. *Zbierz.... zelżywość twoję.* Zbierz o Jeruzalem! bogactwa i bałwany twoje, które nareszcie staną się ci na zawstydzenie. — *Która mieszkasz w oblężeniu.* Która prędko masz być oblężoną.

18. *Daleko wyrzucę obywatele ziemie.* To jest, gdy Żydzi uprowadzeni zostaną w niewolę do ziemi dalekiéj.—*Tak, że nalezieni będą.* Tak, że wszyscy zostaną znalezieni w mieście, ani będą mogli uciec, jak tłumaczy ś. Hieronim.

19. *Biada mnie!* Są słowa lamentującego ludu.— *Nad zniszczeniem mojém.* Dla zniszczenia mojego i rany pełnéj boleści. — *Złe bardzo.* Bardzo ciężkie.— *Właśnie to jest choroba moja.* Mnie należy się: cierpię kary godne grzechów moich, i przeto cierpliwie będę je ponosił.

20. *Namiot mój.* Pod imieniem namiotu rozumie Jeruzalem, miasto stołeczne; przez powrózki zaś rozumie przyległe na około miasta i miasteczka, które, jakby powrozy ją utrzymywały i żywiły. —*Synowie moi wyszli.* Uprowadzeni w niewolę.—*Nie masz ktoby...., roz-*

et non subsistunt: non est, qui extendat ultra tentorium meum, et erigat pelles meas.
21. Quia stulte egerunt pastores, et Dominum non quaesierunt; propterea non intellexerunt, et omnis grex eorum dispersus est.
22. Vox auditionis ecce venit, et commotio magna de terra aquilonis, ut ponat civitates Juda solitudinem, et habitaculum draconum.
23. Scio, Domine, quia non est hominis via ejus: nec viri est, ut ambulet, et dirigat gressus suos.
24. Corripe me, Domine, verumtamen in judicio, et non in furore tuo, ne forte ad nihilum redigas me. *(Psal. 6, 2).*
25. Effunde indignationem tuam super gentes, quae non cognoverunt te, et super provincias, quae nomen tuum non invocaverunt, quia comederunt Jacob, et devoraverunt eum, et consumserunt illum, et decus ejus dissipaverunt. *(Psal. 78, 6).*

a nie masz ich: nie masz ktoby więcéy rozciągał namiot móy, y podnosił skóry moie.
21. Bo głupie czynili pastérze, a Pana nie szukali; przetoż nie zrozumieli, y wszytka trzoda ich iest rozproszona.
22. Głos słuchu oto idzie, y ruszenie wielkie ziemie północnéy, aby położyło miasta Judzkie pustynią, y mieszkaniem smoków.
23. Wiem Panie, że droga człowiecza nie iest iego, ani iest rzecz męża aby chodził, a prostował kroki swoie.
24. Karz mię Panie, wszakże w sądzie, a nie w zapalczywości twoiéy, abyś mię snadź w niwecz nie obrócił.
25. Wyléy rozgniewanie twoie na narody, które cię nie znały, y na krainy, które imienia twego nie wzywały, bo zjedli Jakóba y pożarli go, y strawili go, y ochędóstwo iego rozproszyli.

Wykład. X. J. Wujka.—Roz. 10. w. 11. *Bogowie którzy nieba i ziemi nie stworzyli, niechaj zginą z ziemie.* Tu masz jasne słowa Pisma ś. iż prorocy święci, nigdy żadnego inszego Boga nie znali ani przepowiadali, okrom tego jednego samego stworzyciela nieba i ziemi, którego samego wszyscy chwalić powinni, a wszystkich innych bogów chwalić zabraniali. Jakoż tedy dzisiejszy nowochrzczeńcy inszego Boga któremu stworzenie nieba i ziemi odejmują, śmieją wprowadzać, przeciw jasnym słowom proroków świętych? Pytam, albo o takim Bogu, coby nie stworzył nieba i ziemi, wiedzieli prorocy, albo nie? jeśli wiedzieli, czemuż się go tu prorok zarzeka, ani go chce znać za Boga? A jeśli nie wiedzieli, toć tedy prorocy nie znali przyszłego Messyasza, i nie mogli o nim jako o nieznajomym prorokować: a podobneż to są rzeczy? Aleć to fałsz jest nowochrzczeński: boć prorocy lepiéj znali Messyasza przyszłego, i zowią go Panem, i Jehową, i Bogiem Izraelskim, który stworzył niebo i ziemię, i opowiadają, że nie kto inszy miał być naszym Messyaszem jedno sam Bóg Izraelski stworzyciel nieba i ziemi, o czém też masz niżéj 23, 5, i 33, 16.
23. *Wiem Panie że droga człowiecza nie jest jego.* Imieniem ludu żydowskiego prosi o nawrócenie, które iż bez osobliwéj łaski być nie mogło, przeto mówi: Wiem Panie że droga człowiecza nie jest jego: to jest, iż sam człowiek swą mocą nie może naprostować drogi swéj, potém przydaje: Karz mię Panie, to jest, abym przestraszony karaniem do ciebie się nawrócił. A tak nie odejmuje tu człowiekowi wolnéj woli, tylko wyznawa, że do nawrócenia od grzechów trzeba pomocy Bożéj.

CAPUT XI.

ROZDZIAŁ 11.

O upominaniu Izraelitów za ich niewierność i zapamiętałość.

1. Verbum, quod factum est a Domino ad Jeremiam, dicens:
2. Audite verba pacti hujus, et loquimini ad viros Juda et ad habitatores Jerusalem,
3. et dices ad eos: Haec dicit Dominus Deus Israel: Maledictus vir, qui non audierit verba pacti hujus,
4. quod praecepi patribus vestris in die, qua eduxi eos de terra Aegypti, de fornace ferrea, dicens: Audite vocem meam, et facite omnia, quae

1. Słowo które się stało od Pana do Jeremiasza, rzekąc:
2. Słuchaycie słów przymierza tego, a mówcie do mężów Judzkich, y do obywatelów Jeruzalem,
3. y rzeczesz do nich: To mówi Pan Bóg Izraelów: Przeklęty mąż, który nie usłucha słów przymierza tego,
4. którem przykazał oycóm waszym dnia któregom ie wywiódł z ziemie Egyptskiéy, z pieca żelaznego, mówiąc: Słuchaycie głosu mego, a czyń-

---

ciągał. Nie ma, ktoby przywrócił mię do stanu pierwotnego. —*Skóry moje.* Namioty bowiém urządzały się ze skór.
21. *Głupie czynili pasterze.* Królowie, książęta, kapłani, prorocy, którzy mawiali: *Pokój, pokój, i nie było pokoju,* wyżéj r. 6, w. 14 i r. 8, w. 11.
22. *Głos słuchu.* Wielki i wyraźny, tak że łatwo jest słyszany.—*Ruszenie wielkie.* Zamieszanie, wielkie wojny z Chaldei, która dla Judei jest północną.
23. *Droga człowiecza nie jest jego.* Ludzie bowiem nic dobrego nie mogą uczynić bez Boga; lecz wszystkiem rządzi opatrzność Boska; albo mówi tylko o Nabuchodonozorze, i sens jest: wiem, że Nabuchodonozor nie może przyjść, ani zwalczyć mnie, jeśli Ty go nie wesprzesz. —*Ani jest.... męża.* Jest powtórzenie tego samego zdania. Patrz Wujka.
24. *Wszakże w sądzie.* Z umiarkowaniem, zachowując pewny sposób i miarę. Tak modlił się Dawid: *Panie nie w zapalczywości twojéj strofuj mię.* Psal. 6, 2.
25. *Wyléj.* To aż do końca rozdziału jest powtórzeniem z Psal. 78, 6.
R. 11.—2. *Słuchajcie.* Ty, o Jeremiaszu, i prorocy towarzysze twoi!—*Słów przymierza tego.* Odnawia pamięć przymierza, zawartego z ludem na górze Syon.
4. *Pieca żelaznego.* Z niewoli najcięższéj, którą wytrzymaliście w Egipcie.

praecipio vobis, et eritis mihi in populum, et ego ero vobis in Deum,

5. ut suscitem juramentum, quod juravi patribus vestris daturum me eis terram fluentem lacte et melle, sicut est dies haec. Et respondi, et dixi: Amen, Domine.

6. Et dixit Dominus ad me: Vociferare omnia verba haec in civitatibus Juda et foris Jerusalem, dicens: Audite verba pacti hujus, et facite illa,

7. quia contestans contestatus sum patres vestros in die, qua eduxi eos de terra Aegypti usque ad diem hanc: mane consurgens contestatus sum, et dixi: Audite vocem meam:

8. et non audierunt, nec inclinaverunt aurem suam, sed abierunt unusquisque in pravitate cordis sui mali; et induxi super eos omnia verba pacti hujus, quod praecepi, ut facerent, et non fecerunt.

9. Et dixit Dominus ad me: Inventa est conjuratio in viris Juda et in habitatoribus Jerusalem.

10. Reversi sunt ad iniquitates patrum suorum priores, qui noluerunt audire verba mea, et hi ergo abierunt post deos alienos, ut servirent eis: irritum fecerunt domus Israel et domus Juda pactum meum, quod pepigi cum patribus eorum.

11. Quam ob rem haec dicit Dominus: Ecce, ego inducam super eos mala, de quibus exire non poterunt: et clamabunt ad me, et non exaudiam eos.

12. Et ibunt civitates Juda et habitatores Jerusalem, et clamabunt ad deos, quibus libant, et non salvabunt eos in tempore afflictionis eorum.

13. Secundum numerum enim civitatum tuarum erant dii tui, Juda, et secundum numerum viarum, Jerusalem, posuisti aras confusionis, aras ad libandum Baalim. *(Supr. 2, 28).*

14. Tu ergo noli orare pro populo hoc, et ne assumas pro eis laudem et orationem, quia non exaudiam in tempore clamoris eorum ad me, in tempore afflictionis eorum. *(Supr. 7, 16. Infr. 14. 11).*

15. Quid est, quod dilectus meus in domo mea fecit scelera multa? numquid carnes sanctae auferent a te malitias tuas, in quibus gloriata es?

16. Olivam uberem, pulchram, fructiferam, spe-

cie wszytko co wam rozkazuię, y będziecie mi ludem, a ia wam będę Bogiem,

5. abych wzbudził przysięgę, którąm przysiągł oycóm waszym, żem im miał dać ziemię opływaiącą mlékiem y miodem, iako iest ten dzień. Y odpowiedziałem, y rzekłem: Amen, Panie.

6. Y rzékł Pan do mnie: Krzycz wszytkie te słowa w mieściech Judzkich, y przed Jeruzalem mówiąc: Słuchaycie słów przymierza tego, a czyńcie ie,

7. bo oświadczaiąc oświadczyłem się przed oycy waszymi dnia, któregom ie wywiódł z ziemie Egypskiéy, aż do dnia tego: rano wstaiąc oświadczałem się, y mówiłem: Słuchaycie głosu mego:

8. a nie usłuchali, ani nachylili ucha swego, ale chodzili każdy w przewrótności serca swego złego; y przywiodłem na nie wszytkie słowa przymierza tego, którem przykazał aby czynili, a nie czynili.

9. Y rzékł Pan do mnie: Nalazło się zbuntowanie w mężach Judzkich, y w obywatelach Jeruzalem.

10. Wrócili się do nieprawości oyców swych pierwszych, którzy nie chcieli słuchać słów moich, a tak y ci poszli za bogi cudzymi, aby im służyli, zgwałcili dóm Izraelski, y dóm Judzki, przymierze moie, którem z oycy ich postanowił.

11. Przetoż to mówi Pan: Oto ia przywiodę na nie złe, z których wyniść nie będą mogli: y będą wołać do mnie, a nie wysłucham ich.

12. Y póydą miasta Judzkie, y obywatele Jeruzalem, y będą wołać do bogów, którym ofiary czynią, a nie wybawią ich czasu ich utrapienia.

13. Bo wedle liczby miast twoich byli bogowie twoi Judo, a według liczby dróg Jerozolimskich nastawialiście ołtarzów sromotnych, ołtarzów na mokre ofiarowanie Baalóm.

14. Przetoż ty nie módl się za tym ludem, ani przyymuy za nimi chwały y modlitwy, bo nie wysłucham czasu wołania do mnie, czasu utrapienia swego.

15. Cóż to iest, że miły mój w domu moim czynił wiele złości? izali mięso święte odeymie od ciebie złości twoie, z którycheś się chlubiła?

16. Oliwą obfitą, piękną, rodzayną, śliczną, na-

---

5 *Wzbudził.* Ażebym potwierdził i rzeczą samą wykonał, albo ażebym ożywił to, co niejako jest zamarłem: gdy bowiem patryarchom była obiecana Palestyna na dziedzictwo wieczne, ztąd zdawała się być przerwana ta obietnica niewolą Babilońską. — *I odpowiedziałem.* Ja prorok.—*I rzekłem: Amen.* Tak uczynię, jakoś rzekł. To powiem mężom Judy i Jeruzalem.

6. *I przed Jeruzalem.* Na ulicach miasta Jeruzalem.

7. *Oświadczając oświadczyłem się.* Często i usilnie oświadczałem się. —*Rano wstając.* Pilnie i z największą starannością; co bowiem starannie czynimy, do tego jak najraniej bierzemy się. Patrz wyżéj r. 7, 13. i niżéj r. 33, 14.

8. *W przewrótności serca swego złego.* Poszli raczéj za uporem swoim, nie zaś usłuchali przestróg moich.—*Słowa przymierza.* Przekleństwa i kary, któremi zagroziłem gwałcicielom przymierza, Deuter. 27, 13 i w następnych.

9. *Nalazło się zbuntowanie.* Jak gdyby uczyniwszy spisek, odstąpili odemnie i poszli za nieprawościami ojców swoich.

13. *Wedle liczby.* Tylu miałaś bogów, ile miast.—*Ołtarzów sromotnych.* Czci bezbożnéj i sromotnéj.

14. *Przetoż ty.* To jest powtórzeniem z r. 7, w. 16. Patrz co tam powiedziano.

15. *Miły mój.* Lud mój.—*W domu moim.* W samym kościele, w którym postawił bałwany. —*Izali mięso święte.* Izali ofiary, które mnie czynisz, będą mogły zgładzić grzechy twoje? jak gdyby rzekł: Nie będą mogły, bo takich bałwochwalców ofiary mnie się nie podobają. Patrz wyż. r. 6, 20, i 7, 21 i 22.

16. *Oliwą.* Podobną do oliwy, dla obfitości łaski i żyżności dobrych uczynków i t. p.—*Nazwał.* Uczynił tak, że prawdziwie taką nazywać się mogłaś.—*Na głos mówienia* Gdy Bóg mówił i rozkazał, oraz dał znak Chaldejczykom, ażeby przyszli.—*Ogień się.... zapalił* Zapalczywość Chaldejczyków.—*Chróściny jéj.* W hebr. jest, *gałęzi jéj*, to też mają LXX.

ciosam vocavit Dominus nomen tuum: ad vocem loquelae, grandis exarsit ignis in ea, et combusta sunt fruteta ejus.

17. Et Dominus exercituum, qui plantavit te, locutus est super te malum pro malis, domus Israel et domus Juda, quae fecerunt sibi ad irritandum me, libantes Baalim.

18. Tu autem, Domine, demonstrasti mihi, et cognovi: tunc ostendisti mihi studia eorum.

19. Et ego quasi agnus mansuetus, qui portatur ad victimam; et non cognovi, quia cogitaverunt super me consilia, dicentes: Mittamus lignum in panem ejus, et eradamus eum de terra viventium, et nomen ejus non memoretur amplius.

20. Tu autem, Domine Sabaoth, qui judicas juste, et probas renes et corda: videam ultionem tuam ex eis, tibi enim revelavi causam meam. *(Infr. 17, 10)*.

21. Propterea haec dicit Dominus ad viros Anathoth, qui quaerunt animam tuam, et dicunt: Non prophetabis in nomine Domini, et non morieris in manibus nostris.

22. Propterea haec dicit Dominus exercituum: Ecce, ego visitabo super eos: juvenes morientur in gladio, filii eorum et filiae eorum morientur in fame.

23. Et reliquiae non erunt ex eis: inducam enim malum super viros Anathoth, annum visitationis eorum.

zwał Pan imię twoie: na głos mówienia, wielki się ogień na niéy zapalił, y pogorzały chróściny iéy.

17. Y Pan zastępów, który cię szczepił, mówił na cię złe, dla złości domu Izraelskiego, y domu Judzkiego, które czynili sobie, aby mię draźnili, ofiaruiąc Baalóm.

18. Ale ty Panie ukazałeś mi, y poznałem: tedy pokazałeś mi sprawy ich.

19. A ia iako baranek cichy, którego niosą na rzeź, a nie poznałem że myślili na mię rady, mówiąc: Włóżmy drewno w chléb iego, a wygładźmy go z ziemie żywiących, y imienia iego więcéy niech nie wspomnią.

20. Ale ty Panie zastępów, który sądzisz sprawiedliwie, a nerek y serca doznawasz: niech uyźrzę pomstę twoię nad nimi, bom tobie objawił sprawę moię.

21. Przetoż to mówi Pan do mężów Anathoth, którzy szukaią dusze twoiéy, y mówią: Nie będziesz prorokował w imię Pańskie, y nie umrzesz od rąk naszych.

22. Przetoż to mówi Pan zastępów: Oto ia nawiedzę ie: młodzieńcy pomrą od miecza, synowie ich, y córki ich pomrą od głodu.

23. A ostatku nie będzie po nich, bo nawiodę złe na męże Anathoth, rok nawiedzenia ich.

Wykład X. J. Wujka—Roz. 11. w. 19. *Włożmy drewno w chleb jego.* Tertulianus lib. 3, contra Marcionem, i lib. contra Judaeos, przez chleb rozumie ciało Pana Chrystusowe, które miał dać pod osobą chleba: a przez drewno rozumie krzyż, na którym ciało Pana Chrystusowe jest zawieszone. Ztąd się też pokazuje, iż w Eucharystyi jest prawdziwie istotne Ciało Pana Chrystusowe: bo według Tertuliana, o tymże chlebie mówi Pan Chrystus na wieczerzy, to jest Ciało moje, o którém mówił Jeremiasz, włóżmy drewno w chleb jego. A iż tu mówi prorok o ciele prawdziwém (boć nie chleb jest ukrzyżowany) tedyć i na wieczerzéj według Tertuliana mówi o prawdziwém i istotnem ciele. Także rozumie Lactantius lib. 4, Divin. instit. c. 18. Hieron. i Origenes super Jeremiam.

CAPUT XII.

ROZDZIAŁ 12.

O ukaraniu bezbożników, spustoszeniu Judei, i t. d.

1. Justus quidem tu es, Domine, si disputem tecum: verumtamen justa loquar ad te: Quare via

1. Sprawiedliwyś ty w prawdzie Panie, gdybych się z tobą spierał: a wszakoż sprawiedliwości bę-

17. *Mówił na cię złe.* Postanowił cię karać, zatracić i spustoszyć.—*Dla złości.* Dla występków, na ukaranie grzechów.

18. *Ukazałeś mi.* Grzechy ich i obyczaje występne, którym oddani byli, i podstępy zdradliwe przeciwko mnie, którego zatracić chcieli, jako przestrzegacza przykrego i przyganiacza zbrodni ich, i sprawcę proroctw smutnych.

19. *A ja jako baranek cichy.* Prorok mówi co do litery sam o sobie; jednak rzeczą jest pewną, że w osobie Jeremiasza to się mówi o Chrystusie, i że przez wzgląd na Chrystusa to się przytrafiło Jeremijaszowi, i jest napisane.—*A nie poznałem.* Prowadzony byłem na śmierć i milczałem, jak gdybym nie rozumiał dokąd mię prowadzono.—*Włóżmy drewno w chleb jego.* Włóżmy drzewo cisowe stłuczone w chléb jego; drzewo bowiem cis (taxus) tak jest szkodliwe, że kto pod niém spi, albo je, wnet umiera. Patrz Plin. lib. 16, c. 10. Co w tym wierszu mówi się historycznie o Jeremijaszu, to sposobem prorockim przepowiada się o Chrystusie, którego ciało jest chlebem prawdziwym, co z nieba zstąpił, a krzyż drzewem. P. W.

20. *Panie zastępów.* Panie wszechmocny.—*Nerek.... doznawasz.* Przenikasz skrytości serca.—*Niech ujrzę pomstę.* Uczyń, ażebym ujrzał karę od ciebie zesłaną. To mówi Jeremijasz nie z chęci zemsty, lecz z pragnienia sprawiedliwości.—*Objawił.* Polecił, albowiem udałem się do ciebie, jako do sędziego najsprawiedliwszego.

21. *To mówi Pan.* Ja mówię: sam bowiem jest Bóg, który mówi o sobie samym w osobie trzeciéj.—*Do mężów Anathoth.* Do kapłanów, współmieszkańców Jeremijasza, którzy go najwięcéj prześladowali, Jeremijasz bowiem był rodem z Anathoth.—*Nie będziesz prorokował.* Czas przyszły zamiast trybu rozkazującego, nie prorokuj.—*Nie umrzesz.* Nie zabijemy ciebie.

22. *Nawiedzę.* Albowiem będę ich karał.

23. *Ostatku nie będzie po nich.* Wyniszczę całe ich potomstwo; tak mówi się w Psal. 36, 28: *Nasienie niezbożnych zaginie.*—*Nawiedzenia ich.* Karania i zniszczenia.

R. 12.—1. *Sprawiedliwyś.... gdybym się.... spierał.* To jest, wielce jesteś sprawiedliwym, żebym mógł z tobą się spierać.—*A wszakoż sprawiedliwości będę mó-*

impiorum prosperatur: bene est omnibus, qui praevaricantur, et inique agunt? *(Job. 21, 7. Habac. 1, 13.)*

2. Plantasti eos, et radicem miserunt: proficiunt et faciunt fructum: prope es tu ori eorum, et longe a renibus eorum.

3. Et tu, Domine, nosti me, vidisti me, et probasti cor meum tecum: congrega eos quasi gregem ad victimam, et sanctifica eos in die occisionis.

4. Usquequo lugebit terra, et herba omnis regionis siccabitur propter malitiam habitantium in ea? consumtum est animal et volucre, quoniam dixerunt: Non videbit novissima nostra.

5. Si cum peditibus currens laborasti, quomodo contendere poteris cum equis? cum autem in terra pacis securus fueris, quid facies in superbia Jordanis?

6. Nam et fratres tui, et domus patris tui, etiam ipsi pugnaverunt adversum te, et clamaverunt post te plena voce: ne credas eis, cum locuti fuerint tibi bona.

7. Reliqui domum meam, dimisi hereditatem meam: dedi dilectam animam meam in manu inimicorum ejus.

8. Facta est mihi hereditas mea quasi leo in silva: dedit contra me vocem, ideo odivi eam.

9. Numquid avis discolor hereditas mea mihi? numquid avis tincta per totum? venite, congregamini omnes bestiae terrae, properate ad devorandum.

10. Pastores multi demoliti sunt vineam meam, conculcaverunt partem meam, dederunt portionem meam desiderabilem in desertum solitudinis.

dę do ciebie mówił: Czemu się szczęści droga niezbożnych: dobrze się maią wszyscy, którzy przestępuią y nieprawość czynią?

2. Wsadziłeś ie, y rozkorzenili się: rosną y owoc wydaią: bliskoś ty iest ust ich, a daleko od nérek ich.

3. A ty Panie znasz mię, widziałeś mię, y doświadczyłeś serca mego u siebie: zgromadź ie iako trzodę na rzeź, y poświęć ie w dzień zabijania.

4. Dokądże płakać będzie ziemia, a ziele wszego pola schnąć będzie, dla złości mieszkaiących na niéy? zstrawione iest bydło y ptastwo, bo mówili: Nie uyźrzy ostatków naszych.

5. Jeśli z pieszymi bieżąc spracowałeś się, iakoż będziesz mógł ubiegać się z końmi? a gdyżeś w ziemi pokoiu był bezpieczny, cóż uczynisz w nadętości Jordanu?

6. Bo y bracia twoi, y dóm oyca twego, y ci walczyli przeciw tobie, y wołali za tobą pełnym głosem: nie wierz im, gdy będą mówić do ciebie dobre rzeczy.

7. Opuściłem dóm móy, ostawiłem dziedzictwo moie, dałem miłą duszę swoię w ręce nieprzyiaciół iéy.

8. Stało mi się dziedzictwo moie iako lew w lesie: puściło przeciwko mnie głos, dla tego ie mam w nienawiści.

9. Izali dziedzictwo moie iest mi ptakiem pstrym? izali ptakiem zewsząd farbowanym? przydźcie, zbierzcie się wszyscy źwierzowie ziemscy, spieszcie się na pożarcie.

10. Pastérze mnodzy skazili winnicę moię, podeptali dział móy: obrócili część moię roskoszną w pustynią pustą.

wił. Jak gdyby rzekł: Jednak niechaj mi się godzi wypowiedzieć sprawiedliwe skargi moje, jakiemi się mi wydają.

2. *Wsadziłeś je.* Usadowiłeś tak, jak drzewa, które głęboko wpuściły korzenie. — *Rosną.* Pomnażają się w bogactwa i potomstwo.—*Bliskoś ty jest ust ich.* To jest, obficie udzielając im czego żądają. Albo sens jest: ustami często wspominają imię twoje, serce zaś ich daleko jest od ciebie.—*Daleko od nerek ich.* Gdyż i najmniejszą chłostą ich nie dotykasz. Tak Thren. 3, 13 mówi się: *Wystrzelił w nerki moje, córki sajdaka swego*: to jest, strzały; albo sens jest, nie myślą o tobie.

3. *Znasz mię.* Żem jest niewinny i szczerze czczę ciebie.—*I poświęć je.* Poświęć i przeznacz ich na ofiary.

4. *Płakać będzie ziemia.* Będzie niepłodną i straszną, nakształt płaczących. —*Dla złości mieszkających na niéj.* Często bowiem się dzieje, iż dla złości ludzi ziemia nie wydaje owoców: jak gdyby rzekł: Dopókiż Panie będziesz znosił, abyśmy i my, dla występków bezbożnych, ulegali nieszczęściu niepłodności i klęskom wojny?—*Nie ujrzy ostatków naszych.* Bóg nie widzi, albo nie troszczy się o to, co się ma nam przytrafić.

5. *Jeśli z pieszymi bieżąc.* Jest odpowiedź Boga na użalania się Jeremijasza, i sens jest: jeśli nie mogłeś się oprzeć Anathothczykom, współobywatelom swoim, jakże się oprzesz Jerozolimczykom: gdy tamci są jakby pieszymi, to jest słabszymi, ci zaś jakby jeźdźcami, to jest, silniejszymi. Rzeczy są małe, co cierpiałeś, cięższe pozostają ci do zniesienia.— *A gdyżeś w ziemi pokoju był bezpieczny.* Jak gdyby rzekł: Zdawało się ci, że na ziemi i w ojczyznie swojéj mieszkasz bezpieczny w pokoju, a jednakże tam czatowali na twoję zgubę; czegoż więc masz spodziewać się w Jerozolimie?—*W nadętości Jordanu.* Lud Jerozolimski przyrównywa do fali Jordanu: rzeka bowiem Jordan latem zwykła zdymać się, zalewać brzegi i gwałtownym pędem unosić się.

6. *Bracia twoi.* Obywatele miasta Anathoth.—*Nie wierz im.* Nie ufaj, jeśli będą okazywali się przychylnymi i życzliwymi dla ciebie.

7. *Dom mój.* Kościół.—*Dziedzictwo moje.* Lud Żydowski.—*Miłą duszę swoję.* Jeruzalem, które kochałem, jak duszę swoję, oddałem w ręce Chaldejczyków.

8. *Dziedzictwo moje.* Lud mój.— *Jako lew w lesie.* Jak ludzie, usłyszawszy ryk lwa w lesie, uciekają, tak ja odwróciłem się od tego ludu buntowniczego i rozjątrzonego na mnie, i opuściłem go.—*Puściło przeciwko mnie głos.* Złorzecząc mi i źle sądząc i mówiąc o bóstwie i opatrzności mojéj.

9. *Izali... ptakiem pstrym.* Mniemam, iż sens jest: Izali lud móy zasługuje na to, ażeby był mnie miłym, jako są ptaki ładne i przyozdobione w różnobarwne pióra, które się w domu w klatkach chowają; raczej się on przerodził w ptaka szpetnego, przeznaczonego na pastwę dzikim zwierzętom.

10. *Pasterze mnodzy.* Królowie i książęta, których Nabuchodonozor przyłączył do siebie: tak też wyżéj w r. 6, w 3, nieprzyjaciele zowią się pasterzami.—*Winnicę moję.* Judeę.—*Dział mój.* Dziedzictwo moje, które też nazywa *cząstką* swoją.—*Rozkoszną.* Piękną, obfitą, godną zazdrości: tak mawiał Dawid Psalm 15, 6: *Sznury przypadły mi na osobliwych: albowiem dziedzictwo moje jest mi znamienite.* — *W pustynią pustą.* Opuszczoną, samotną.

11. Posuerunt eam in dissipationem, luxitque super me: desolatione desolata est omnis terra, quia nullus est, qui recogitet corde.

12. Super omnes vias deserti venerunt vastatores, quia gladius Domini devorabit ab extremo terrae usque ad extremum ejus; non est pax universae carni.

13. Seminaverunt triticum, et spinas messuerunt; hereditatem acceperunt, et non eis proderit: confundemini a fructibus vestris, propter iram furoris Domini.

14. Haec dicit Dominus adversum omnes vicinos meos pessimos, qui tangunt hereditatem, quam distribui populo meo Israel: Ecce, ego evellam eos de terra sua, et domum Juda evellam de medio eorum.

15. Et cum evulsero eos, convertar, et miserebor eorum, et reducam eos, virum ad hereditatem suam, et virum in terram suam.

16. Et erit: si eruditi didicerint vias populi mei, ut jurent in nomine meo: Vivit Dominus, sicut docuerunt populum meum jurare in Baal: aedificabuntur in medio populi mei.

17. Quodsi non audierint, evellam gentem illam evulsione et perditione, ait Dominus.

11. Obrócili ią w rozszarpanie, y płakała nademną: spostoszeniem spustoszona iest wszytka ziemia, bo nie masz ktoby uważał w sercu.

12. Na wszytkie drogi puszczey przyszli burzyciele, bo miecz Pański pożrze od końca ziemie aż do końca iey: nie masz pokoiu wszelkiemu ciału.

13. Siali pszenicę, ale cierznie żęli; wzięli dziedzictwo, a nie pomoże im: zawstydzicie się urodzaiów waszych, dla gniewu zapalczywości Pańskiéy.

14. To mówi Pan przeciw wszem sąsiadom moim naygorszym, którzy się dotykaią dziedzictwa, którem podzielił ludowi memu Izraelskiemu: Oto ia wyrwę ie z ziemie ich, y dóm Judzki wyrwę z pośrodku ich.

15. A gdy ie wyrwę, nawrócę się, y zlituię się nad nimi, y nawrócę ie, męża do dziedzictwa swego, y męża do ziemie iego.

16. Y będzie: ieśli ucząc się naucza się dróg ludu mego, żeby przysięgali na imię moie: Żywie Pan, iako nauczyli lud mój przysięgać na Baala: zbuduią się, w pośrzodku ludu mego.

17. Lecz ieśli nie usłuchaią, wyrwę naród on wyrwaniem y zatraceniem, mówi Pan.

CAPUT XIII. — ROZDZIAŁ 13.

O uprowadzeniu Żydów do niewoli Babilońskiéj, dla ich nieprawości.

1. Haec dicit Dominus ad me: Vade et posside tibi lumbare lineum, et pones illud super lumbos tuos, et in aquam non inferes illud.

1. To mówi Pan do mnie: Idź, a dostań sobie spodniego pasa lnianego, y włóż ji na biodra twoie, a do wody nie kładź go.

11. *Obrócili ją w rozszarpanie.* Zburzyli i zniszczyli ją.—*I płakała nademną.* Do mnie, albo przede mną, jakby w opustoszeniu swojém żądając pomocy ode mnie. — *Bo nie masz ktoby uważał.* Ziemia płacze i spustoszona jest, a jednak niema, ktoby uważał, to jest, ktoby rozmyślał o tém, jaka jest przyczyna klęsk, i jakie na nie lekarstwo. Chaldejski ma: *bo nie masz, ktoby wystawiał sobie na myśli bojaźń moję.*

12. *Burzyciele.* Nieprzyjaźni Chaldejczycy. — *Miecz Pański.* Gniew Boży mściwy i miecz Chaldejczyków, od Pana Boga zesłany.— *Nie masz pokoju wszelkiemu ciału.* Ponieważ ta klęska dotknie Żydów wszystkich.

13. *Siali pszenicę.* To jest, pomyślność zamieni się w nędzę. — *Zawstydzicie się urodzajów waszych.* Dla gniewu zapalczywości Pańskiéj urodzaje zawiodą oczekiwanie wasze, i przeto jakby wstydu nabawią was.

14. *To mówi Pan.* Bóg grozi nieprzyjaciołom Żydów. —*Sąsiadom moim.* Rozumie narody sąsiednie Żydom, które pierwsze w wojsku Nabuchodonozora wystąpiły przeciwko Jeruzalem, to jest: Filistyńczyków, Idumejczyków, Ammonitów i Moabitów.—*Którzy się dotykają dziedzictwa.* Pustoszą i przywłaszczają sobie dziedzictwo moje.— *Wyrwę je.* To jest Chaldejczyków, i sprawię to, że Medowie przepędzą ich z własnéj ich ziemi. Albo wyrwę sąsiadów wraz z Żydami i uczynię uczęstnikami tejże saméj niewoli. — *I dom Judzki.* I Żydów, będących u nich więźniami, dla tego samego powodu wybawię z niewoli ich.

15. *Nawrócę je.* Rozumie narody wyżéj wspomnione, to jest, Ammonitów i Moabitów, które razem z Żydami obiecuje nawrócić, to jest z Babilonu odprowadzić do własnéj ich ziemi: co i dokonaném zostało, jak się pokazuje z r. 48, 47; 49, 6.—*Męża.* Każdego.

16. *Jeśli ucząc się nauczą się.* Moabici i Ammonici. — *Dróg ludu mego.* Wiary i religii żydowskiéj.— *Żeby przysięgali na imię moje.* I następnie czcili mię, jako Boga.—*Żywie Pan.* Ta jest forma przysięgi: jeśli zamiast tego, co pierwiéj przysięgali i uczyli przysięgać *Żyje Baal*, będą przysięgali i mówili, *Żyje Pan.*— *Zbudują się.* Spokojnie i pomyślnie będą żyli, obfitując w dostatki i potomstwo.— *W pośrodku ludu mego.* Będą bowiem z ludu i Kościoła mojego, chociaż będą mieszkali w krajach swoich, pogranicznych Judei.

17. *Wyrwaniem i zatraceniem.* Zgoła wyrywając i zatracając.

R. 13.—1. *Dostań.* Kup. — *Spodniego pasa lnianego.* Pas, którym przepasują się biodra. Chce zaś, ażeby był lniany, iżby przez to wskazać, że powinien być opasany nie na odzieniu, ale na ciele. Jeżeli bowiem chcemy, ażeby co jak najściśléj było z nami spojoném i iżby jak najpilniéj przechować, to przypasujemy do biódr, jak czynią podróżni, którzy pieniądze, wszyte do pasa lnianego, opasują około biódr swoich. Bóg zaś przez ten pas lniany chciał wskazać, że lud Żydowski był Mu najbliższym i najmilszym; jednak dla jego grzechów odrzucił go i wystawił na zapalczywość Chaldejczyków, (Euphrat bowiem skrapia Chaldeę) i tam w niewoli zgnił w brudach.—*Do wody niekładź go.* To jest, potém, jak zaciągnie brud, ażeby przez to znaczyło się, że Żydzi zostali uwięzieni dla brudów grzechów swoich, iżby udręczeniem niewoli, zmazy ich zostały obmyte i oczyszczone. Ś. Hieronim tłumaczy, *do wody nie kładź*, to jest, świeżo uplecionego nie będziesz moczył w wodzie, ażebyś go wybielił, lecz zostawisz grubym i szorstkim, iżby wskazać, że lud Żydowski, nowo-narodzony, przez P. Boga został powołany na dziedzictwo, kiedy był cie-

2. Et possedi lumbare juxta verbum Domini, et posui circa lumbos meos.
3. Et factus est sermo Domini ad me secundo, dicens:
4. Tolle lumbare, quod possedisti, quod est circa lumbos tuos, et surgens vade ad Euphraten, et absconde ibi illud in foramine petrae.
5. Et abii, et abscondi illud in Euphrate, sicut praeceperat mihi Dominus.
6. Et factum est post dies plurimos, dixit Dominus ad me: Surge, vade ad Euphraten, et tolle inde lumbare, quod praecepi tibi, ut absconderes illud ibi.
7. Et abii ad Euphraten, et fodi, et tuli lumbare de loco, ubi absconderam illud; et ecce computruerat lumbare ita, ut nulli usui aptum esset.
8. Et factum est verbum Domini ad me, dicens:
9. Haec dicit Dominus: Sic putrescere faciam superbiam Juda, et superbiam Jerusalem multam:
10. populum istum pessimum, qui nolunt audire verba mea, et ambulant in pravitate cordis sui, abieruntque post deos alienos, ut servirent eis, et adorarent eos, et erunt sicut lumbare istud, quod nulli usui aptum est.
11. Sicut enim adhaeret lumbare ad lumbos viri, sic agglutinavi mihi omnem domum Israel, et omnem domum Juda, dicit Dominus, ut essent mihi in populum, et in nomen, et in laudem, et in gloriam: et non audierunt.
12. Dices ergo ad eos sermonem istum: Haec dicit Dominus Deus Israel: Omnis laguncula implebitur vino. Et dicent ad te: Numquid ignoramus, quia omnis laguncula implebitur vino?
13. Et dices ad eos: Haec dicit Dominus: Ecce ego implebo omnes habitatores terrae hujus, et reges, qui sedent de stirpe David super thronum ejus, et sacerdotes, et prophetas, et omnes habitatores Jerusalem, ebrietate,
14. et dispergam eos, virum a fratre suo, et patres et filios pariter, ait Dominus: non parcam, et non concedam, neque miserebor, ut non disperdam eos.
15. Audite, et auribus percipite. Nolite elevari, quia Dominus locutus est.
16. Date Domino Deo vestro gloriam, antequam contenebrescat, et antequam offendant pedes ve-

2. Y dostałem spodniego pasa według słowa Pańskiego, y włożyłem około biódr swoich.
3. Y stała się mowa Pańska do mnie powtóre, mówiąc:
4. Weźmi spodni pas któregoś dostał, który jest około biódr twoich, a wstawszy idź do Euphratesa, y skryy ji tam w dziurze skalnéy.
5. Y szedłem, y skryłem ji w Euphratesie, iako mi był Pan rozkazał.
6. Y stało się, po wielu dni rzékł Pan do mnie: Wstań, idź do Euphratesa, a weźmi ztamtąd spodni pas, którym ci rozkazał, abyś ji tam schował.
7. Y szedłem do Euphratesa, y kopałem, y wziąłem pas z mieysca gdziem ji był skrył: a oto był zgnił pas, tak iż się ninacz nie zgodził.
8. Y stało się słowo Pańskie do mnie, mówiąc:
9. To mówi Pan: Tak zgnoię pychę Judy, y pychę Jeruzalem wielką:
10. ten lud nagorszy, którzy nie chcą słuchać słów moich, a chodzą w przewrótności serca swego: y chodzili za bogi obcymi, aby im służyli, y kłaniali się im: y będą iako ten spodni pas, który się ninacz nie zgodzi.
11. Bo iako spodni pas przystawa ku biodróm mężkim, takem ia był sobie przypoił wszytek dóm Izraelski, y wszytek dóm Judzki, mówi Pan: aby mi byli ludem, y imieniem, y chwałą, y sławą: a nie słuchali.
12. A tak rzeczesz do nich tę mowę: To mówi Pan Bóg Izraelski: każda flaszka będzie napełniona winem. Y rzeką do ciebie: Aza niewiemy że każda flaszka napełniona będzie winem?
13. Y rzeczesz do nich: To mówi Pan: Oto ia napełnię wszytkie obywatele téy ziemie, y króle którzy siedzą z pokolenia Dawidowego na stolicy iego, y kapłany, y proroki, y wszytkie obywatele Jerozolimskie piiaństwem,
14. y rozprószę ie męża od brata swego, y oyce y syny spółem, mówi Pan: nie zfolguię ani przepuszczę, ani się zlituię, żebym ich nie wytracił.
15. Słuchaycie, a bierzcie w uszy. Nie podnoście się, bo Pan mówił.
16. Daycie Panu Bogu waszemu chwałę, nim się zaćmi, y nim się otrącą nogi wasze o góry cie-

mnym i mało okrzesanym we czci Boga i obyczajach dobrych.
2. *I dostałem spodniego pasa.* Niektórzy utrzymują, że to działo się w widzeniu. Wielu sądzą, że rzeczywiście tak się stało, jak słowa brzmią: jest-to rodzaj proroctwa zagadkowego, które skuteczniéj trafia do przekonania.
9. *Zgnoję pychę Judy.* Zatracę, zniweczę, przytłumię wyniosłość i pychę Żydów.
11. *Aby mi byli...imieniem i chwałą.* Jak bowiem żona jest chwałą męża, tak Izrael, będąc posłuszny i służąc Bogu, był chwałą Boga, którego imię i cześć wsławił między Poganami.
12. *Każda flaszka będzie napełniona winem.* Jak flaszka napełnia się winem, tak was napełnię obfitością, nie dóbr i rozkoszy, jak wy mniemacie, o Żydzi, lecz nieszczęść i cierpień.—*Aza nie wiemy.* Naśmiewają się z proroka, jakby nic nowego nie mówił: i przeto w wierszu następnym tłumaczy, co znaczą flaszki i co wino.
13. *Proroki.* Fałszywe.
14. *Męża od brata.* Każdego od bliźniego swojego.—*Ani przepuszczę.* Nie przebaczę.
16. *Dajcie Panu Bogu waszemu chwałę.* Uznając i przepowiadając waszą słabość i nieprawość, a Boga potęgę i dobroć; brzydząc się grzechami swojemi i tak żyjąc, abyście byli Bogu imieniem, chwałą i sławą, jak w. 11. powiedziano.—*Nim się zaćmi.* Nim sprowadzi na was ciemności klęsk.—*Nim się otrącą nogi wasze o góry*

stri ad montes caliginosos: exspectabitis lucem, et ponet eam in umbram mortis et in caliginem.
17. Quodsi hoc non audieritis, in abscondito plorabit anima mea a facie superbiae: plorans plorabit, et deducet oculus meus lacrimam, quia captus est grex Domini. *
18. Dic regi et dominatrici: Humiliamini, sedete, quoniam descendit de capite vestro corona gloriae vestrae. * (*Thren. 1, 2*).
19. Civitates austri clausae sunt, et non est qui aperiat; translata est omnis Juda transmigratione perfecta.
10. Levate oculos vestros, et videte qui venitis ab aquilone: ubi est grex, qui datus est tibi, pecus inclytum tuum?
21. Quid dices, cum visitaverit te? tu enim docuisti eos adversum te, et erudisti in caput tuum: numquid non dolores apprehendent te, quasi mulierem parturientem?
22. Quodsi dixeris in corde tuo: Quare venerunt mihi haec? Propter multitudinem iniquitatis tuae revelata sunt verecundiora tua, pollutae sunt plantae tuae. (*Infr. 30, 14*).
23. Si mutare potest aethiops pellem suam, aut pardus varietates suas: et vos poteritis benefacere cum didiceritis malum.
24. Et disseminabo eos quasi stipulam, quae vento raptatur in deserto.
25. Haec sors tua, parsque mensurae tuae a me, dicit Dominus, quia oblita es mei, et confisa es in mendacio:
26. unde et ego nudavi femora tua contra faciem tuam, et apparuit ignominia tua,

mne: będziecie czekać światła, a obróci ie w cień śmierci, y we mgłę.
17. A ieśli tego słuchać nie będziecie, w taiemności płakać będzie dusza moia dla pychy: płacząc płakać będzie, y wyleie łzy oko moie że poymano stado Pańskie.
18. Mów królowi, y panuiącéy: ukorzcie się, siądźcie, bo spadła z głowy waszéy korona chwały waszéy.
19. Miasta na południe zawarte są, a niemasz ktoby otworzył: przeniesion iest wszytek Juda przeniesieniem doskonałym.
20. Podnieście oczy wasze a obaczcie którzy idziecie od północy, gdzie iest stado które tobie dano zacny dobytek twóy?
21. Co rzeczesz gdy cię nawiedzi? boś ie ty nauczył na się, y wyćwiczył na głowę swoię: izali cię nie zéymą boleści, iako niewiastę rodzącą?
22. A ieśli rzeczesz w sercu twoim: Czemu mię to potkało? Dla mnóstwa nieprawości twéy odkryte są sromotnieysze członki twe, zmazane są stopy twoie.
23. Ieśli może odmienić Murzyn skórę swoię, albo Pard pstrociny swoie: y wy będziecie móc dobrze czynić, nauczywszy się złego.
24. Y rozsieię ie iako źdźbło, które wiatr porywa na pusczy.
25. Tenci los twóy y dział miary twoiéy odemnie, mówi Pan, iżeś mię zapomniała, a ufałaś w kłamstwie:
26. przetożem ia też obnażył łono twoie przed obliczem twoim, y okazała się sromota twoia,

---

ciemne. Nim będziecie uciekali jako zbiegi przez góry, jakby w ciemnościach, i obrazicie nogi wasze o kamienie, jak to się zdarza wśród ciemności: albo sens jest: Nim uprowadzeni zostaniecie, jako więźniowie na góry wysokie i mgliste, to jest, mgłą otoczone Chaldei, o których gór kamienie, będąc zmordowani z drogi i słabo stawiąc kroki, obrazicie nogi wasze.—*Będziecie czekać światła.* Pomyślności, których oczekujecie, Bóg zamieni wam w przeciwności.—*Cień śmierci.* Największe ciemności; jakiemi są grobowe.

17. *A jeśli tego słuchać nie będziecie.* Są słowa proroka.—*W tajemności.* Usunę się na miejsca ukryte, ażebym swobodniej mógł płakać.—*Stado Pańskie.* Lud Żydowski.

18. *Mów Królowi.* Jechoniaszowi, jak utrzymuje ś. Hieronim: albo jak inni mniemają Sedecyjaszowi.—*Panującej.* Ś. Hieron. rozumie Nohestę, matkę Jechonijasza; inni żonę Sedecyjasza.—*Ukorzcie się.* Ukorzycie się.—*Siądźcie.* Będziecie siedzieli, to jest, na ziemi będzieli leżeli, upokorzeni i utrapieni. —*Spadła.* Spadnie z głów waszych korona królewska, z której chełpicie się; utracicie królestwo.

19. *Miasta na południe.* Południowe; tak nazywa miasta Judei, które względnie do Babilonu, były na południe.—*Zawarte są.* Opuszczone, pozbawione mieszkańców, i dla tego zamknięte; albowiem, które domy nie są zamieszkałe, zwykle pozostają zamknięte. Albo: od Egiptu, który względnie do Judei jest na południe, żadnej pomocy dla was nie będzie: wszystko bowiem dla was będzie zamknięte. Patrz IV. Król., 24. 8.—*Przeniesion jest.* Tak uprowadzony w niewolę, iż żaden nie został. Stawią się czasy przeszłe zamiast przyszłych.

20. *Podnieście oczy wasze.* O Żydzi.— *A obaczcie, którzy idziecie od północy.* Którzy północnymi jesteście względnie do Jeruzalem, albo którzy zwykliście prowadzić handel z Babilończykami, i tam udawać się, oraz ztamtąd nazad powracać, a obaczcie spustoszenie Judy i Jeruzalem, i mówcie mu. — *Gdzie jest stado.* Lud ów, prawie niezliczony, który Bóg rozmnożył w tobie. *Zacny dobytek.* Jest powtórzenie.

21. *Gdy cię nawiedzi?* Gdy Bóg będzie karał cię przez Nabuchodonozora. *Je ty nauczył na się.* Chaldejczyków: nauczył zaś, albo przez to, że zaciągnął był z nimi przyjaźń i zażyłość przez prowadzenie handlu, albo, że prosił ich o pomoc przeciwko Egipcyjanom, albo że Ezechijasz pokazał wszystkie skarby swoje posłom króla Babilońskiego, i przeto Babilończycy zachęceni zostali do łupu Jerozolimskiego. Iza. 39. 2.

22. *Sromotniejsze członki twoje.* Członki wstydliwe.— *Zmazane są stopy twoje.* W hebr. jest: *rozkryte są stopy twoje.* Mówi o narodzie, jakby o jakiejś uczciwej i skromnej niewieście, dla której jest rzeczą sromotną, jeśli stopy i golenie obnażone zostaną.

25. *Tenci los twój.* To jest dziedzictwo twoje.— *I dział miary twej odemnie.* To ci odmierzę i zapłacę za grzechy twoje.—*W kłamstwie.* W bałwanach i niedorzecznych obietnicach fałszywych proroków i Egipcyjan.

26. *Przetożem ja też obnażył.* Przetoż i ja obnażę cię, i uwięzioną, jakby nierządnicę, wystawię na pośmiewisko wszystkich, patrz w. 22. — *Przed obliczem twojém.* Ażebyś sama się wstydziła, widząc siebie nagą; albo tak inni tłumaczą: podniosę szaty twoje nad obliczem twojém, to jest nad głową twoją, ażeby się ukazała szpetność twoja.

27. adulteria tua, et hinnitus tuus, scelus fornicationis tuae: super colles in agro vidi abominationes tuas. Vae tibi, Jerusalem, non mundaberis post me: usquequo adhuc?

27. cudzołoztwa twoie, y rżania twoie, niecnota wszeteczeństwa twego: na pagórkach na polu widziałem obrzydłości twoie. Biada tobie Jeruzalem, nie oczyścisz się po mnie, pókiż iescze?

CAPUT XIV.

ROZDZIAŁ 14.

O suszy i głodzie, którémi Bóg ma dotknąć lud Izraelski za jego grzechy.

1. Quod factum est verbum Domini ad Jeremiam de sermonibus siccitatis.

2. Luxit Judaea, et portae ejus corruerunt, et obscuratae sunt in terra, et clamor Jerusalem ascendit.

3. Majores miserunt minores suos ad aquam; venerunt ad hauriendum, non invenerunt aquam, reportaverunt vasa sua vacua; confusi sunt et afflicti, et operuerunt capita sua.

4. Propter terrae vastitatem, quia non venit pluvia in terram, confusi sunt agricolae, operuerunt capita sua.

5. Nam et cerva in agro peperit, et reliquit, quia non erat herba.

6. Et onagri steterunt in rupibus, traxerunt ventum quasi dracones; defecerunt oculi eorum, quia non erat herba.

7. Si iniquitates nostrae responderint nobis: Domine, fac propter nomen tuum, quoniam multae sunt aversiones nostrae: tibi peccavimus.

8. Exspectatio Israel, salvator ejus in tempore tribulationis, quare quasi colonus futurus es in terra, et quasi viator declinans ad manendum?

8. Quare futurus es velut vir vagus, ut fortis, qui non potest salvare? Tu autem in nobis es, Domine, et nomen tuum invocatum est super nos, ne derelinquas nos.

1. Słowo Pańskie które się stało do Jeremiasza o mowach suchości.

2. Płakało Żydowstwo, a bramy iego upadły, y zaćmiły się na ziemi, y krzyk Jerozolimski, szedł wzgórę.

3. Starszy posłali młodsze swe do wody: przyszli czérpać, nie naleźli wody, odnieśli naczynia swe próżne: zawstydzili się y utrapili, y nakryli głowy swoie.

4. Dla spustoszenia ziemie, iż nie padał descz na ziemię, zawstydzili się oracze, nakryli głowę swoię.

5. Bo y łani w polu porodziła y zostawiła, że nie było trawy.

6. Y leśni osłowie stali na skałach chwytaiac wiatru iako smokowie: ustały oczy ich, iż nie było trawy.

7. Jeśli nieprawości nasze odpowiedzą nam: Panie uczyń dla imienia twego: bo mnogie są odwrócenia nasze, tobieśmy zgrzeszyli.

8. Oczekiwanie Izraelowe, zbawicielu iego czasu utrapienia: czemu będziesz iako gość na ziemi, y iako podróżny wstępuiący na pomieszkanie?

9. Czemu będziesz iako mąż tułacz, iako mocarz który nie może zbawić? a tyś iest między nami Panie, a imienia twego wzywano nad nami: nie opuszczayże nas.

---

27. *Cudzołoztwa.* Cudzołoztwem, rżaniem, niecnotą wszeteczeństwa zowie bałwochwalstwo.—*Na pagórkach.* Na miejscach wysokich.— *Obrzydliwości.* Bałwany.— *Nie oczyścisz się.* Nie starasz się o to, ażebyś się oczyściła z grzechów i bałwanów.—*Po mnie.* Trzymając się mnie i czci mojéj.—*Pókiż jeszcze?* Taką będziesz? albo pókiż będę czekał, ażebyś się upamiętała? Dopókiż będę znosił cię, i wstrzymywał zapalczywość moję, abym nie zatracił ciebie?

R. 14.—1. *O mowach suchości.* O rzeczy i karze suchości i niepłodności, która się przytrafiła pod Sedecyjaszem, przed oblężeniem Jeruzalem.

2. *Płakało Żydowstwo.* Mówi się, że ziemia płacze, gdy jest nieuprawiona, gdy jest niepłodna i straszna, nakształt płaczących.—*Bramy jego upadły.* Nikt nie przechodzi przez nie, jak gdyby upadły były. W hebr. jest: *osłabione są,* to jest, spustoszone, opuszczone. tak, że nikt przez nie ani wchodzi, ani wychodzi. LXX. mają: *próżne stały się.—Zaćmiły się.* Stały się smutne i straszne, jak gdyby upadły na ziemię; albo utraciły przeszłą swą świetność.

3. *Starszy.* Możniejsi miasta.— *Młodsze swe.* Sług swoich.—*Nakryli głowy swoje.* Ten bowiem był zwyczaj u Żydów, że w czasie żałoby okrywali głowy swoje.

5. *I zostawiła.* Dzieci swoje: to jest, nie karmiła, ponieważ nie miała mléka, dla braku paszy. Użył przykładu raczéj łani, jak innego zwierzęcia; gdyż łania zwykła więcéj kochać swe dzieci, niż zwierzęta inne; jak gdyby rzekł: Jeśli łania opuści dzieci swoje dla braku trawy, cóż uczynią inne zwierzęta.

7. *Jeśli nieprawości nasze odpowiedzą nam.* Będą oskarżały nas na sądzie przed tobą, jak oskarżyciel zwykł odpowiadać, i zbijać uniewinniania się winowajcy. Chald. ma: *Świadczyły przeciwko nam.—Panie, uczyń dla imienia twego.* Postąp z nami łaskawie dla Ciebie i dla imienia chwały twojéj, chociaż na to nie zasługujemy. Tak postępuj z nami, ażebyś pamiętał, że my twoimi jesteśmy.—*Odwrócenia nasze.* Nieposłuszeństwa nasze i grzechy.

8. *Oczekiwanie Izraelowe.* O ty, Panie, w którym Izrael położył całą nadzieję swoję. Co tutaj się mówi, to w znaczeniu przenośném stosuje się do Chrystusa, i, jak niektórzy utrzymują, nawet co do litery.—*Jako gość.* Który najął grunt cudzy, ażby uprawiając go, zebrał owoc roku jednego, a który następnie, o ile może tę ziemię wycieńcza; albo gość, to jest najemnik, który nie tak pilnie uprawia pole pana swojego, jako cudze, jak uprawiałby swoje własne w domu.—*Wstępujący na pomieszkanie.* Na krótki czas, jak to się dzieje w gościnach. Jak gdyby rzekł: Dotąd, Panie, mieszkałeś u nas w Judei i w kościele; teraz zaś zdajesz się być zrażonym, podobnym do gościa albo najemnika, niedbale uprawiającego rolę, któréj uprawę na siebie był przyjął. P. W.

9. *Jako mąż tułacz.* Wyraz hebrajski *nidham,* znaczy bojaźliwego, który ze strachu i bojaźni tu i ówdzie tuła się i biega; jak gdyby rzekł: Zdaje się, że od nas uciekasz, przestraszony występkami naszemi.— LXX. mają: *Jako mąż śpiący,* a następnie niewidzący utrapienia naszego.—*Jako mocarz.* Jakby człowiek, który,

10. Haec dicit Dominus populo huic, qui dilexit movere pedes suos, et non quievit, et Domino non placuit: Nunc recordabitur iniquitatum eorum, et visitabit peccata eorum.

11. Et dixit Dominus ad me: Noli orare pro populo isto in bonum. *(Supr. 7, 16).*

12. Cum jejunaverint, non exaudiam preces eorum, et si obtulerint holocautomata et victimas, non suscipiam ea, quoniam gladio, et fame, et peste consumam eos.

13. Et dixi, A a a, Domine Deus: Prophetae dicunt eis: Non videbitis gladium, et fames non erit in vobis, sed pacem veram dabit vobis in loco isto. *(Infr. 23, 17).*

14. Et dixit Dominus ad me: Falso prophetae vaticinantur in nomine meo: non misi eos, et non praecepi eis, neque locutus sum ad eos: visionem mendacem, et divinationem, et fraudulentiam, et seductionem cordis sui prophetant vobis.

15. Idcirco haec dicit Dominus de prophetis: Qui prophetant in nomine meo, quos ego non misi, dicentes: gladius et fames non erit in terra hac; in gladio et fame consumentur prophetae illi.

16. Et populi, quibus prophetant, erunt projecti in vias Jerusalem prae fame et gladio, et non erit, qui sepeliat eos: ipsi et uxores eorum, filii et filiae eorum, et effundam super eos malum suum.

17. Et dices ad eos verbum istud: Deducant oculi mei lacrymam per noctem et diem, et non taceant, quoniam contritione magna contrita est virgo filia populi mei plaga pessima vehementer. *

18. Si egressus fuero ad agros, ecce occisi gladio: et si introiero in civitatem, ecce attenuati fame. Propheta quoque et sacerdos abierunt in terram, quam ignorabant. * *(Thren. 2, 18).*

19. Numquid projiciens abjecisti Judam? aut Sion abominata est anima tua? quare ergo percussisti nos ita, ut nulla sit sanitas? exspectavimus pacem, et non est bonum: et tempus curationis, et ecce turbatio. *(Supr. 8, 15).*

20. Cognovimus, Domine, impietates nostras, iniquitates patrum nostrorum, quia peccavimus tibi.

21. Ne des nos in opprobrium propter nomen tuum, neque facias nobis contumeliam solii gloriae tuae: recordare, ne irritum facias foedus tuum nobiscum.

10. To mówi Pan ludowi temu, któremu było miło ruszać nogami swemi, y nieprzestał, y nie podobał się Panu: Teraz wspomni ich nieprawości, y nawiedzi grzéchy ich.

11. Y rzekł Pan do mnie: nie módl się za tym ludem na dobre.

12. Gdy będą pościć, nie wysłucham modlitwy ich: a ieśli ofiaruią całopalenia y ofiary, nie przyimę ich: bo mieczem y głodem y morem wygubię ie.

13. Y rzekłem: A a a, Panie Boże: Prorocy im mówią: Nie uyrzycie miecza, y głód nie będzie u was: ale pokóy prawdziwy da wam na tym mieyscu.

14. Y rzekł Pan do mnie: Falszywie prorokuią prorocy imieniem moim: nie posyłałem ich, y nie rozkazałem im, anim mówił do nich: widzenie kłamliwe, y wróżkę, y zdradę, y zwiedzenie serca swego prorokuią wam.

15. Przetoż to mówi Pan o prorokach: którzy prorokuią w imię moie, którychem ia nie posyłał, mówiąc: Miecza y głodu nie będzie w téy ziemi: Mieczem y głodem będą wytraceni prorocy oni.

16. A ludzie którym prorokuią, będą porzuceni po drogach Jeruzalem od głodu y od miecza, a nie będzie ktoby ie pogrzebł: sami y żony ich, synowie y córki ich, y wyleię na nie złe ich.

17. Y rzeczesz do nich to słowo: Niech oczy moie wypuszczaią łzy we dnie y w nocy, a niech nie milczą: bo skruszeniem wielkim skruszona iest dziewica córka ludu mego, raną bardzo bolesną.

18. Jeśli wynidę w pole, oto pobici mieczem: a ieśli wnidę do miasta, oto zmorzeni głodem. Prorok też y kapłan zaszli do ziemie którey nie znali.

19. Izali odrzucaiąc odrzuciłeś Judę? abo Sionem brzydziła się dusza twoia? Czemużeś nas ubił tak iż niemasz żadnego lekarstwa? czekaliśmy pokoiu, ale niemasz dobra: y czasu uleczenia, alić oto trwoga.

20. Uznaliśmy Panie niezbożności nasze, nieprawości oyców naszych, żeśmy zgrzészyli tobie.

21. Nie day nas na zelżywość dla imienia twego, a nie czyń nam zelżywości stolicy chwały twoiéy: wspomni, nie targay przymierza twego z nami.

chociaż się przechwala, że jest mocnym, a jednak pomocy dać nie może.—*A tyś jest między nami, Panie.* Zdaje się, że u nas jesteś gościem i przychodniem, jak wyżéj się powiedziało, a w rzeczy saméj takim nie jesteś: bo mieszkasz w pośrodku nas — *A imienia twego.* Ponieważ zowiemy się ludem twoim, dziedzictwem twojém, własnością twoją.

10. *Ruszać nogami swemi.* Daleko i z wielką pracą odstępować ode mnie, albo nie odpoczywać, lecz odbywać pieszo podróż daleką, by prosić Egipcyjan o pomoc. Patrz Iza. 30, 2. i wyżéj r. 2, w. 18.—*Nawiedzi.* Ukarze.

11. *Na dobre.* Ażebyś prosił mnie o cośkolwiek dobrego, tak wyż. r. 7, 16 i 11, 14.

13. *I rzekłem: A a a.* W hebr. jest jedno wyrzeczenie, *aha, eheu*, o czém wyż. r. 1, w. 6. Jeremijasz wymawia lud, powiadając, że oszukany został przez fałszywych proroków.

16. *Złe ich.* Kary za złości ich.

17. *Niech... wypuszczają.* Wypuszczą: jak gdyby rzekł: Kiedy nie mogę was przekonać o tém, że przyjdzie na was głód i miecz, przynajmniéj będę opłakiwał przyszłą klęskę waszę.—*Niech nie milczą.* Jest hebraizm, albowiem u Hebrajczyków milczeć stawi się zamiast ustać.—*Dziewica córka ludu mego.* Jest hebraizm: tak bowiem nazywa się Jerozolima, albo zgromadzenie ludu, najmocniéj ukochanego od Boga, nakształt córki dziewicy.

18. *Jeśli wynijdę.* Stawi im przed oczy widok przyszłych nieszczęść, miecza, głodu, niewoli.—*Do ziemie.* Do Chaldei.

21. *Nie daj nas na zelżywość.* Nie czyń nas upośledzonymi, nikczemnymi, i od wszystkich wzgardzonymi. W hebr. jest: *nie odrzucaj.*—*Dla imienia twego.* Ażeby, gdy zostaniemy ocaleni, była tobie chwała, która należy się imieniu twoiemu. *A nie czyń nam zelżywości stolicy chwały twojéj.* Nie pozwalaj, Panie, ażeby

22. Numquid sunt in sculptilibus gentium, qui pluant? aut coeli possunt dare imbres? nonne tu es Dominus Deus noster, quem exspectavimus? Tu enim fecisti omnia haec.

22. Izali są między rycinami pogańskimi którzyby dészcz spuszczali: abo niebiosa mogą dawać descze? izaliś nie ty iest Pan Bóg nasz, na któregośmy czekali, boś ty to wszytko uczynił.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 14. w. 8. *Jako gość na ziemi.* Bóg miał być pielgrzymem na ziemi, i jako w gospodzie nie długo mieszkać: i jako mąż mijający i mocny od ludu do ludu, od miejsca do miejsca przenosić się. Hieron. in Isai.

CAPUT XV.

ROZDZIAŁ 15.

O pomście Bożéj, nawróceniu się do Boga, i t. d.

1. Et dixit Dominus ad me: Si steterit Moyses et Samuel coram me, non est anima mea ad populum istum: ejice illos a facie mea, et egrediantur.

1. Y rzekł Pan do mnie: choćby stanął Moyżesz, y Samuel przedemną, nie mam serca do ludu tego: wypędź ie od oblicza mego, a niech wynidą.

2. Quod si dixerint ad te: Quo egrediemur? dices ad eos: Haec dicit Dominus: Qui ad mortem, ad mortem; et qui ad gladium, ad gladium; et qui ad famem, ad famem; et qui ad captivitatem, ad captivitatem. *(Zach. 11, 9).*

2. A ieśli rzeką do ciebie: dokądże wynidziemy? Rzeczesz do nich: To mówi Pan: którzy na śmierć, na śmierć: a którzy pod miecz, pod miecz: a którzy na głód, na głód: a którzy w niewolą, w niewolą.

3. Et visitabo super eos quatuor species, dicit Dominus: Gladium ad occisionem, et canes ad lacerandum, et volatilia coeli et bestias terrae ad devorandum et dissipandum.

3. Y nawiedzę ie czterzmi rzeczami, mówi Pan: Mieczem na zabicie, a psy na rozdrapanie, a ptastwem powietrznym y zwierzęty ziemskimi na pożarcie y rozszarpanie.

4. Et dabo eos in fervorem universis regnis terrae propter Manassem, filium Ezechiae regis Juda, super omnibus, quae fecit in Jerusalem. *(4. Reg. 21, 11).*

4. Y dam ie na wrzawę wszytkim królestwam ziemskim, dla Manassesa syna Ezechiasza króla Judzkiego, za wszytko co uczynił w Jeruzalem.

5. Quis enim miserebitur tui, Jerusalem? aut quis contristabitur pro te? aut quis ibit ad rogandum pro pace tua?

5. Bo któż się zmiłuie nad tobą Jeruzalem? abo kto się o cię zafrasuie? abo kto póydzie prosić o twóy pokóy?

6. Tu reliquisti me, dicit Dominus, retrorsum abiisti: et extendam manum meam super te, et interficiam te: laboravi rogans.

6. Tyś mię opuściło, mówi Pan, poszłoś nazad: y wyciągnę rękę moię na cię, y zabiię cię, upracowałem się prosząc.

7. Et dispergam eos ventilabro in portis terrae: interfeci et disperdidi populum meum, et tamen a viis suis non sunt reversi.

7. Y rozproszę ie łopatą wieiadlnią w bramach ziemskich: pobiłem y wytraciłem lud móy, a przecię nie wrócili się z dróg swoich.

8. Multiplicatae sunt mihi viduae ejus super arenam maris, induxi eis super matrem adolescentis vastatorem meridie, misi super civitates repente terrorem.

8. Namnożyło mi się wdów iego nad piasek morski: przywiodłem im na matkę młodzieńcowę burzyciela w południe: puściłem nagle strach na miasta.

Jeruzalem było spustoszone i znieważone, albo raczéj kościół, w którym, jakby na stolicy chwały, w pośród nas mieszkasz; ta bowiem zniewaga wyrządza się nie tylko nam, lecz w stolicy twojéj, i tobie. Patrz ażebyś, nas karząc, nie znieważył stolicy chwały twojéj, Syonu.

22. *Izali są między rycinami.* Wraca do początku rozdziału, jak gdyby rzekł: Nie od bałwanów, lecz od ciebie, Panie, wyglądamy i błagamy o deszcz, ażebyś oddalił i zniósł klęskę niepłodności ziemi, na nas zesłaną; ty bowiem, podług woli swojéj, spuszczasz albo zatrzymujesz deszcze.

R. 15.—1. *Choćby stanął.* Patrz Wujka.—*Nie mam serca do ludu tego.* Nie dam się przebłagać ludowi temu i nie będę go miłował.—*Wypędź.* Oznajmij, że oni mają być wyrzuceni od oblicza mojego, to jest, z ziemi Judzkiéj, gdzie w kościele obecny jestem; albo z opieki i życzliwości mojéj.

2. *Którzy na śmierć, na śmierć.* To jest, jedni na śmierć, drudzy pod miecz, inni na głód, inni w niewolę.

3. *Nawiedzę.* Sprowadzę, nawiedzając i karząc ich występki.—*Rzeczami.* Rodzaje klęsk i kar.

4. *Dam je na wrzawę.* Wydam ich na rozpaloną zapalczywość królów. W hebr. jest, *na wzruszenie*, to jest, uczynię, ażeby, jako przychodnie i zbiegi, błąkali się po wszystkich królestwach.—*Dla Manasessa.* Króla najwystępniejszego, który najwięcéj przywiódł lud do bałwochwalstwa. Patrz IV. Król., 21, w. 2 i 3.

5. *Bo któż się zmiłuje.* Jak gdyby rzekł: Nikt.

6. *Poszłoś nazad.* Odstąpiłoś odemnie.—*Upracowałem się prosząc.* Zfatygowałem się prosząc cię i tylekroć wzywając do pokuty.

7. *Łopatą wiejadlnią.* Jak wiejadłem odrzucają się plewy, aby zostały od wiatru porwane i rozproszone.—*W bramach ziemskich.* Przez bramy ziemi rozumie ostatnie części ziemi, kędy z ziemi wchodzi się do morza, i z morza na ziemię, jak gdyby rzekł: Rozproszę was aż do krańców ziemi. Sanchez przez bramy ziemi rozumie wschód i zachód, przez które-to bramy wchodzi dzień i noc.

8. *Namnożyło mi się wdów.* Po zabiciu małżonków.—*Nad piasek morski.* Jest hyperbola; bardzo wiele, t. j. wdów. — *Przywiodłem im na matkę młodzieńcową bu-*

9. Infirmata est, quae peperit septem, defecit anima ejus: occidit ei sol, cum adhuc esset dies: confusa est, et erubuit, et residuos ejus in gladium dabo in conspectu inimicorum eorum, ait Dominus. *(1. Reg. 2, 5. Amos. 8, 9).*
10. Vae mihi, mater mea: quare genuisti me virum rixae, virum discordiae in universa terra? non foeneravi, nec foeneravit mihi quisquam: omnes maledicunt mihi.
11. Dicit Dominus: Si non reliquiae tuae in bonum, si non occurri tibi in tempore afflictionis, et in tempore tribulationis adversus inimicum.
12. Numquid foederabitur ferrum ferro ab aquilone, et aes?
13. Divitias tuas et thesauros tuos in direptionem dabo gratis in omnibus peccatis tuis, et in omnibus terminis tuis.
14. Et adducam inimicos tuos de terra, quam nescis, quia ignis succensus est in furore meo: super vos ardebit.
15. Tu scis, Domine, recordare mei, et visita me, et tuere me ab his, qui persequuntur me, noli in patientia tua suscipere me: scito, quoniam sustinui propter te opprobrium.
16. Inventi sunt sermones tui, et comedi eos, et factum est mihi verbum tuum in gaudium et in laetitiam cordis mei, quoniam invocatum est nomen tuum super me, Domine Deus exercituum.
17. Non sedi in concilio ludentium, et gloriatus sum a facie manus tuae: solus sedebam, quoniam comminatione replesti me. *(Psal. 1, 1.—25. 4).*

9. Zaniemogła która siedmioro urodziła, zemdlała dusza iey: zaszło iey słońce gdy ieszcze był dzień: zawstydziła się y zapłonęła się: a pozostałych iey dam pod miecz przed nieprzyiaciołmi ich, mówi Pan.
10. Biada mnie matko moia: czemuś mię urodziła męża swaru, męża sporu po wszytkiey ziemi? nie dawałem na lichwę, ani mnie dawał na lichwę żaden: a wszyscy mi łaia.
11. Mówi Pan: ieśli ostatek twóy nie ku dobremu, ieślim ci nie zabiegał czasu ucisku, y czasu utrapienia przeciw nieprzyiacielowi.
12. Izali przymierze uczyni żelazo z żelazem z pólnocy, y miedź?
13. Bogactwa twoie, y skarby twe dam na rozchwycenie darmo, dla wszytkich grzechów twoich, y we wszech granicach twoich.
14. Y przywiodę nieprzyiacioły twoie z ziemie którey nie znasz; bo się ogień zapalił z zapalczywości moiey, na was się rozpali.
15. Ty wiesz Panie, wspomni na mię, y nawiedź mię, a broń mię od tych którzy mię prześladuią: nie bierz mię w cierpliwości twoiey: wiedz iżem cierpiał dla ciebie urąganie.
16. Nalazły się mowy twoie y poiadłem ie, y było mi słowo twoie weselem, y radością serca mego: bo wzywano imienia twego nademną Panie Boże zastępów.
17. Nie siadałem w radzie igraiących, y przechwalałem się z oblicznośći ręki twoiey: samem siadał boś mię napełnił groźbą.

rzyciela. Przywiodłem burzyciela i niszczyciela młodzieńca, któryby następnie dotknął matkę boleścią i osieroceniem.—*Strach.* Nieprzyjaciół Chaldejskich.

9. *Zaniemogła.* LXX. *próżna stała się.*—*Która siedmioro urodziła.* Jeruzalem, które miało wielu synów; albo rozumie każdą matkę, która cieszyła się licznem potomstwem. — *Siedmioro.* Liczba określona zamiast nieokreślonej, według częstej frazy Pisma ś. — *Zaszło jej słońce.* To jest, pomyślność: w pół biegu pomyślności zniszczone zostało Jeruzalem i pokolenie Judy. — *Pozostałych.* Pod Joakimem. — *Dam pod miecz.* Ażeby za panowania Sedecyjasza zostali zabici przez Nabuchodonozora.

10. *Biada mnie, matko moja!* Jest-to odezwa Jeremijasza, którą się użala, że niewiadomem jakiemś zrządzeniem zrodzony został, iż od wszystkich lżony jest za to, że ogłasza prawdę.—*Męża swaru.* Wystawionego na swary, obelgi i prześladowania wszystkich; albowiem podług pospolitego przysłowia: *Powolność zjednywa przyjaciół, prawda zaś rodzi nienawiść.* — *Nie dawałem na lichwę.* Z nikim nie miałem żadnego interesu, nie dałem, ani brałem na lichwę, zkąd powstają częste spory i sprzeczki, a jednak wszyscy złorzeczą mi.

11. *Jeśli ostatek twój nie ku dobremu.* Jeśli dalsze powodzenie i koniec twój nie będzie szczęśliwy, niechaj mnie nie uważają za prawdomównego, niech nie wierzą, że jestem Bogiem: jest obietnica, stwierdzona przysięgą, którą Bóg cieszy proroka smucącego się. — *Jeźlim ci nie zabiegał.* Jeśli nie zabiegnę i nie wesprę cię przeciwko nieprzyjaciołom, jak ci przyobiecałem, r. 1, w. 8.

12. *Izali przymierze uczyni żelazo z żelazem z pólnocy i miedź?* Czyż będzie mogło być towarzystwo i przyjaźń między ludem Chaldejskim i Żydowskim, ażeby Chaldejczycy przebaczyli Żydom? jak gdyby rzekł: W żaden sposób.

13. *Darmo.* W hebr. jest: *nie ceną.* Nie zapłaciwszy żadnych pieniędzy. — *I we wszech granicach twoich.* Dla bałwanów, które postawiłeś na wszystkich granicach i w gajach twoich, jak widać z r. 11, w. 13.

14. *Z ziemi, której nie znasz.* Z Chaldei. — *Bo się ogień zapalił.* Bom jest bardzo zagniewany na was.

15. *Ty wiesz, Panie. Uniżenie moje i pracę moję,* jak mówi się, Ps. 24, 18: są słowa Jeremijasza.—*Nawiedź mię.* Pomocą twoją.—*Nie bierz mię w cierpliwości twojej.* Nie bądź zanadto cierpliwym na nieprzyjaciół moich, lecz jak najprędzej broń sprawy mojej, i ukarz ich tak, jak na to zasługują.

16. *Nalazły się mowy twoje.* To jest ode mnie.— *I pojadłem je.* I przyjąłem je, jakby pokarm najsmaczniejszy. Patrz Ezech. 3, 1.— *I było mi słowo twoje weselem.* Słodko mi było słyszeć zamiary i wyroki twoje; lecz gdy dla nich ucierpiałem tyle nieszczęść od Żydów, stały mi się gorzkiemi, podobnie jak Ezechielowi, r. 3, 3. i Jan. w Ap. r. 10, 9.—*Bo wzywano imienia twego.* Bo nazwany jestem i nazywam się, i w rzeczy samej jestem prorokiem twoim; jak gdyby rzekł: Bo pewny jestem, że ja, jako prorok, słucham mów twoich, który jesteś Bogiem wszechmocnym; ztąd one, jako boskie, były dla mnie słodkiemi.

17. *Nie siadałem w radzie igrających.* Gdy zacząłem sprawować urząd proroka, wstrzymałem się od śmiechu, gier i żartów i od wszelkiej płochości, byłem surowy i prowadzący życie pokutne.—*Przechwalałem się z oblicznośći ręki twojej.* Powtórz przeczenie *nie,* jak gdyby rzekł: Nie przechwalałem się z oblicznośći ręki twojej, r. 1, w. 9, to jest, że ręka twoja obdarzyła mię darem proroctwa; lecz sam jeden siedziałem opuszczony od wszystkich; gdyż powierzyłeś mi proroctwo groźne; i jak jest w hebr., *pełne zagniewania.*

18. Quare factus est dolor meus perpetuus, et plaga mea desperabilis renuit curari? facta est mihi quasi mendacium aquarum infidelium. *(Infr. 30, 15).*

19. Propter hoc haec dicit Dominus: Si converteris, convertam te: et ante faciem meam stabis: et si separaveris pretiosum a vili, quasi os meum eris: convertentur ipsi ad te, et tu non converteris ad eos.

20. Et dabo te populo huic in murum aereum, fortem, et bellabunt adversum te, et non praevalebunt, quia ego tecum sum, ut salvem te, et eruam te, dicit Dominus.

21. Et liberabo te de manu pessimorum, et redimam te de manu fortium.

18. Czemuż się stała żałość moia wieczna, a rana moia zwątpiona nie dała się zagoić? była mi iako kłamstwo wód niewiernych.

19. Przetóż to mówi Pan: Ieśli się nawrócisz, nawrócę cię: y przed obliczem moim stać będziesz: a ieśli odłączysz drogą rzecz od podłéy, będziesz iako usta moie: oni się wrócą ku tobie, a ty się nie wrócisz ku nim.

20. Y dam cię ludowi temu murem miedzianym, mocnym: y będą walczyć na cię, a nie przemogą: bom ia z tobą iest, abym cię zbawił, y wyrwał cię mówi Pan.

21. Y wybawię cię z ręki niecnotliwych, y odkupię cię z ręki mocarzów.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 15. 1. *Choćby stanął Mojżesz i Samuel przedemną.* Ten sposób mówienia daje znać, iż Mojżesz i Samuel, chocia już byli pomarli, zwykli się byli modlić za lud swój, i siła im upraszali u Pana Boga. A jeśliż się kiedy nie modlili albo nie upraszali, tedy się to działo dla ludzkich grzechów, którzy tego nie godni byli, aby się święci za nimi modlili, albo żeby im co dobrego na przyczynę świętych Pan Bóg czynił. Bo inaczéj nie wielkaby to groźba była, kiedyby się oni święci Mojżesz i Samuel nie zwykli byli modlić: gdyż tu Pan Bóg na większe onych Żydów skaranie tym im grozi, że też i modlitw ludzi świętych za nimi, wysłuchać nie miał, czegoby się byli nigdy nie lękali, gdyby wiedzieli, że się święci za nie nigdy nie modlili. Same słowa żydowskie jeszcze lepiéj wyrażają: bo słowo od słowa tak się może wyłożyć: Jeśli stanie Mojżesz i t. d. zkąd znać iż to mówi o onym czasie po śmierci, nie o tym kiedy tu żyli, albo kiedyby zmartwychwstali. Hieron. in Jerem. Greg. lib. 9, Moral. c. 9. Chrisost. Hom. 1, in Epist. 1, ad Thessalonic. Jaśniejsze o tém słowa masz. 2 Mach. 15.

CAPUT XVI.

ROZDZIAŁ 16.

O przyszłych nieszczęściach ludu Żydowskiego, wyswobodzeniu go z niewoli Babilońskiéj, i t. d.

1. Et factum est verbum Domini ad me, dicens:

2. Non accipies uxorem, et non erunt tibi filii et filiae in loco isto.

3. Quia haec dicit Dominus super filios et filias, qui generantur in loco isto, et super matres eorum, quae genuerunt eos, et super patres eorum, de quorum stirpe sunt nati in terra hac:

4. Mortibus aegrotationum morientur, non plangentur, et non sepelientur: in sterquilinium super faciem terrae erunt, et gladio, et fame consumentur, et erit cadaver eorum in escam volatilibus coeli et bestiis terrae.

1. Y stało się słowo Pańskie do mnie mówiąc:

2. Nie poymiesz żony, y nie będziesz miał synów, y córek na tym mieyscu.

3. Bo to mówi Pan o synach y o córkach, które się rodzą na tym mieyscu, y o matkach ich, które ie porodziły: y o oycach ich, z których plemienia się zrodziły w téy ziemi:

4. Smierciami chorób pomrą: nie będą opłakani, ani pogrzebieni: gnoiem powierzchu ziemie będą: a mieczem y głodem będą wytraceni: y będzie trup ich potrawą ptastwu powietrznemu, y zwierzowi ziemnemu.

---

18. *Zwątpiona.* Nieuleczona; jak gdyby rzekł: Czemu zostawujesz mię w tém utrapieniu, jak gdyby zrospaczonego, ani cieszysz mnie?—*Była mi.* Ręka twoja, o któréj w. 17. —*Jako kłamstwo wód niewiernych.* Jest sposób mówienia przysłowiowy, którym tłumaczy to, co był powiedział o ranie swojéj zwątpionéj. Rzekł bowiem, że jest nieuleczona, na kształt wrzodu utajonego, który, gdy zewnątrz zdaje się, że jest wyleczony i zagojony, tymczasem wewnątrz gnije i potém z głębszą gangreną się odnawia; podobnie jak zdradliwe niektóre strumyki i bagna, które, gdy zdają się, że są wyschłe i że można je przejść suchą nogą, tymczasem na stąpanie przechodzącego roztwierają się i pogrążają go; dla tego-to nazywają się niewiernemi, bo gdy zdają się być suche i twarde, na nowo wytryskują. Albo sens jest: jak źródło obiecujące wody obfite, a niewydające żadnych.

19. *Jeśli się nawrócisz.* Jest czas przyszły, i sens jest: Jeśli się nawrócisz, o Jeremijaszu, od twojéj nieufności, bojaźliwości i niestałości do mocnéj we mnie nadziei i stateczności, nawrócę się i uczynię, ażebyś mocno stał przed obliczem mojém, i był mi prorokiem najmilszym, i będę miał staranie o zbawieniu twojém.—*Jeśli odłączysz drogą rzecz od podléj.* Jeśli odłączysz słowo moje drogie od słów żydowskich groźnych, lecz próżnych i nic nieznaczących, gdyż oni są niedołężnymi i nie mogą doprowadzić groźb swoich do skutku; jeśli mężnie i odważnie, o Jeremijaszu, przystaniesz do słów moich, i wzgardzisz groźbami Żydów, które odejmują ci odwagę, będziesz jakby usty mojemi; to jest: będziesz prorokiem i opowiadaczem moim najbliższym, przez którego wyjawię i rozgłoszę moje tajemnice i wyroki.—*Oni się wrócą ku tobie.* Sami Żydzi, którzy nienawidzą ciebie, schylą swe czoło przed tobą, i poddadzą się tobie, nie ty im; owszem oni będą szukali ciebie i twojéj przyjaźni, ażebyś zaradził im i modlił się za nimi; ty zaś utwierdzony mocą moją, jakby mur miedziany, nie będziesz dbał, ani szukał ich.

R. 16.—2. *Nie będziesz miał synów.* To jest, niech nie będziesz miał; czas przyszły zamiast trybu rozkazującego.—*Na tém miejscu.* W Judei, gdyż zaraz będzie spustoszona.

4. *Śmierciami chorob pomrą.* Rozmaitego rodzaju chorobami.—*Nie będą opłakani.* Gdyż nie będzie komu opłakiwać, jak to się zwykle dzieje podczas wielkiéj zarazy.

5. Haec enim dicit Dominus: Ne ingrediaris domum convivii, neque vadas ad plangendum, neque consoleris eos, quia abstuli pacem meam a populo isto, dicit Dominus, misericordiam et miserationes.

6. Et morientur grandes et parvi in terra ista: non sepelientur neque plangentur, et non se incident, neque calvitium fiet pro eis.

7. Et non frangent inter eos lugenti panem ad consolandum super mortuo, et non dabunt eis potum calicis ad consolandum super patre suo et matre.

8. Et domum convivii non ingrediaris, ut sedeas cum eis, et comedas et bibas:

9. quia haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Ecce, ego auferam de loco isto in oculis vestris et in diebus vestris vocem gaudii et vocem laetitiae, vocem sponsi et vocem sponsae.

10. Et cum annuntiaveris populo huic omnia verba haec, et dixerint tibi: Quare locutus est Dominus super nos omne malum grande istud? quae iniquitas nostra? et quod peccatum nostrum, quod peccavimus Domino Deo nostro?

11. dices ad eos: Quia dereliquerunt me patres vestri, ait Dominus, et abierunt post deos alienos, et servierunt eis, et adoraverunt eos, et me dereliquerunt, et legem meam non custodierunt. *(Supr. 5, 19).*

12. Sed et vos pejus operati estis, quam patres vestri: ecce enim ambulat unusquisque post pravitatem cordis sui mali, ut me non audiat. *(Supr. 7, 26).*

13. Et ejiciam vos de terra hac in terram, quam ignoratis vos et patres vestri, et servietis ibi diis alienis die ac nocte, qui non dabunt vobis requiem.

14. Propterea, ecce, dies veniunt, dicit Dominus, et non dicetur ultra: Vivit Dominus, qui eduxit filios Israel de terra Aegypti;

15. sed: Vivit Dominus, qui eduxit filios Israel de terra aquilonis, et de universis terris, ad quas ejeci eos, et reducam eos in terram suam, quam dedi patribus eorum.

5. Bo to mówi Pan: Nie wchodź do domu uczty, ani chodź na płakanie, ani ich pocieszay: bom odiał pokóy móy od ludu tego, mówi Pan: miłosierdzie i zmiłowanie.

6. Y pomrą wielcy y mali w téy ziemi: nie pogrzebą ich, ani ich płakać będą, y nie będą się rzezać, ani łysiny czynić dla nich.

7. Y nie będą między nimi płaczącemu łamać chleba, dla pociechy nad umarłym: ani im dadzą napoiu kubka dla pociechy, dla oyca iego y matki iego.

8. Do domu też uczty nie wchodź, abyś siedział z nimi, y iadł y pił:

9. bo to mówi Pan Bóg zastępów, Bóg Izraelów: Oto ia odeymę z mieysca tego przed oczyma waszémi, y za dni waszych, głos wesela y głos radości, głos oblubieńca, y głos oblubienice.

10. A gdy opowiesz ludowi temu te wszytkie słowa, y rzeką do ciebie: Dla czego Pan mówił na nas to wszytko złe wielkie? Co za nieprawość nasza? y co za grzéch nasz któryśmy zgrzészyli Panu Bogu naszemu?

11. rzeczesz do nich: że mię opuścili oycowie waszy, mówi Pan: y chodzili za bogi cudzymi, y służyli im, y kłaniali się im: a mnie opuścili, y zakonu mego nie strzegli.

12. Lecz y wy gorzeyeście czynili niż oycowie waszy: bo oto chodzi każdy za przewrotnością serca złego swego, żeby mię nie słuchał.

13. A wypędzę was z téy ziemie, do ziemie któréy nie znacie wy y oycowie waszy: a tam służyć będziecie bogóm cudzym we dnie y w nocy, którzy wam nie dadzą odpoczynku.

14. Przetóż oto dni idą, mówi Pan, y nie rzeką więcéy: Żywie Pan, który wywiódł syny Izraelskie z ziemie Egyptskiéy:

15. ale, żywie Pan, który wywiódł syny Izraelskie z ziemie pólnocnéy, y ze wszech ziem do których em ie wypędził: bo wrócę ie do ziemie ich któram dał oycóm ich.

5. *Bom odjął pokój mój od ludu tego.* Jestem bowiem na niego rozgniewany i obrażony.

6. *Nie będą się rzezać.* Jak to zwykli czynić podczas pogrzebów, obyczajem pogan, narzynając swą skórę nożykami lub lancetami. Patrz Deut. 14, 1, i Lew. 19, 28.—*Ani łysiny czynić dla nich.* Golić lub strzydz głowy, jak to uczynił Job, r. 1, 20.

7. *I nie będą między nimi płaczącemu łamać chleba.* Tak będzie wielka porażka Żydów, iż się nie będą starali przy śmierci najdroższych osób nawzajem siebie pocieszać: owszem zaledwo będzie komu przy śmierci rodziców, jak to jest zwyczaj, podać dzieciom płaczącym pokarm i wino dla uśmierzenia boleści: jednakże to co się tu mówi, *chleba dla pociechy,* zdaje się oznaczać stypę pogrzebową, o której się rzekło w. 5. Ma także na względzie zwyczaj Żydów, którzy posyłali przyjaciołom w żałobie zostającym pokarmy i wino dla usunięcia od nich żałości.

8. *Do domu też uczty nie wchodź.* Nie rozumie uczty pogrzebowéj, lecz wesołéj, jakie się odbywać zwykły podczas ślubów małżeńskich, w uroczystości i t. d.; chce bowiem Bóg, żeby się prorok wstrzymywał od ucztowania ze swoimi spółobywatelami, aby têm samém pokazać, iż to jest czas żałoby, nie radości.

9. *Głos oblubieńca, i głos oblubienice.* Śpiewy weselne.

13. *A wypędzę was.* Spójnik *a* oznacza w têm miejscu przyczynę, jakby rzekł: Przeto wypędzę was.—*Do ziemie któréj nie znacie.* Chaldejskiéj, jak wyż., r. 14, 18, i 15, 14.—*I tam służyć będziecie bogom cudzym.* Jest-to postać retoryczna, zezwolenie, jakby rzekł: Będziecie mogli tam aż do sytości służyć bałwanom, do których tak wzdychacie; albo zmuszą was Chaldejczycy służyć bogom swoim.

14. *Który wywiódł syny Izraelskie z ziemie Egipskiéj.* Przepowiada, że po niewoli Babilońskiéj nie będą mówili: *Który wywiódł z ziemi Egipskiéj,* lecz *z ziemi północnéj,* to jest z Chaldei, wskazując, iż cięższa będzie ich niewola w Chaldei, jak niegdyś była w Egipcie, tak, że z powodu ostrości obecnéj, o dawnéj zapomną. Albo oznacza, iż daleko większe im wyświadczy dobrodziejstwo uwalniając z niewoli Babilońskiéj, niż niegdyś był wyświadczył uwalniając z Egiptu.

16. Ecce, ego mittam piscatores multos, dicit Dominus, et piscabuntur eos, et post haec mittam eis multos venatores, et venabuntur eos de omni monte, et de omni colle, et de cavernis petrarum.

17. Quia oculi mei super omnes vias eorum, non sunt absconditae a facie mea, et non fuit occultata iniquitas eorum ab oculis meis.

18. Et reddam primum duplices iniquitates, et peccata eorum, quia contaminaverunt terram meam in morticinis idolorum suorum, et abominationibus suis impleverunt hereditatem meam.

19. Domine, fortitudo mea, et robur meum, et refugium meum in die tribulationis, ad te gentes venient ab extremis terrae, et dicent: Vere mendacium possederunt patres nostri, vanitatem, quae eis non profuit.

20. Numquid faciet sibi homo deos, et ipsi non sunt dii?

21. Idcirco, ecce, ego ostendam eis, per vicem hanc: ostendam eis manum meam, et virtutem meam, et scient, quia nomen mihi Dominus.

16. Oto ia poślę wiele rybitwów, mówi Pan, y będą ie łowić: a potym poślę im łowców mnogich, y będą ie łowić z każdéy góry, y z każdego pagórka, y z iaskiń skalnych.

17. Bo oczy moie nadewszemi drogami ich: nie zataiły się od oblicza mego, y nie była zakryta nieprawość ich od oczu moich.

18. Y oddam naprzód dwoiakie nieprawości y grzéchy ich: iż splugawili ziemię moię trupami bałwanów swoich, y obrzydłościami swemi napełnili dziedzictwo moie.

19. Panie mocy moia, y siło moia, y ucieczko moia w dzień utrapienia: do ciebie przydą narodowie od kończyn ziemie, y rzekną: Zaprawdę fałsz odziedziczyli byli oycowie naszy, marność która im nie pomogła.

20. Izali uczyni sobie człowiek bogi, a oni nie są bogowie?

21. Przetoż oto ia pokażę im tym razem, pokażę im rękę moię, y moc moię: y doznaią że imię moie Pan.

CAPUT XVII. ROZDZIAŁ 17.

O zatwardziałości Żydów, ich przywiązaniu do bałwochwalstwa, i t. d.

1. Peccatum Juda scriptum est stylo ferreo in ungue adamantino, exaratum super latitudinem cordis eorum, et in cornibus ararum eorum.

2. Cum recordati fuerint filii eorum ararum suarum et lucorum suorum, lignorumque frondentium in montibus excelsis,

3. sacrificantes in agro: fortitudinem tuam, et

1. Grzéch Judzki napisano piórem żelaznym na paznogciu diamentowym, wyrzniono na szérokości serca ich, y na rogach ołtarzów ich.

2. Gdy wspomnią synowie ich na ołtarze swoie, y na gaie swoie, y na drzewa gałęziste na górach wysokich,

3. ofiaruiąc w polu: siłę twoię y wszytkie skar-

16. *Oto ja poślę wiele rybitwów.* Sens jest, przyjdzie to, iż nikt się nie zdoła ukryć, ani się uchronić niewoli. Naprzód bowiem Chaldejczycy jakby siecią rybacy ułowili Żydów w Jerozolimie. Potém Sedecyasza i przedniejszych mężów jakby myśliwi ścigali uciekających w nocy na góry, i uprowadzili do niewoli, IV. Król. 25, 5. Inni ze ś. Hieronimem rozumieją to o czasach łaski, i przez rybaków tłumaczą apostołów, a przez myśliwych mężów apostolskich, którzy się zaprzątają połowem dusz dla ich zbawienia.

17. *Nadewszemi drogami ich.* Nad grzechami, gdyż nie są ukryte przedemną ich grzechy.

18. *I oddam naprzód.* Wprzód nim ich wybawię z niewoli, sprawię żeby ponieśli karę na jaką zasłużyli. —*Dwojakie.* Wielorakie: liczba pewna za niepewną.— *Trupami bałwanów twoich.* Trupami synów i bydląt, które składali bałwanom na ofiary.—*Dziedzictwo moje.* Ziemię Żydowską, która jest mojém dziedzictwem i własnością.

19. *Do ciebie przyjdą narodowie.* Prorokuje o przyszłém nawróceniu pogan, które wzięło powód i początek z niewoli Babilońskiéj. Cyrus bowiem pierwszy od Boga wzbudzony poznał Boga, i wyprowadził Żydów na wolność, jak mamy I. Ezdr. 1, 1; i nie zbywało na Chaldejczykach, którzy przyjęli religią żydowską. Po przyjściu zaś Chrystusa to się nawrócenie pogan wypełniło, gdy *pełność narodów weszła,* jak powiada ś. Paweł Rzym. 11, 25.—*Zaprawdę fałsz.* Bogów fałszywych mieli, którzy im dopomódz nie mogli. Powiedzą to nauczeni nieszczęściem i doświadczeniem.

20. *Izali uczyni sobie człowiek bogi?* Czyż wypada lub przystoi żeby człowiek czynił sobie bogów? jakby rzekł: W żaden sposób nie wypada.

21. *Pokażę im rękę moję.* Potęgę moję, cudownie ich wybawiając i nawracając do siebie.

R. 17.—1. *Napisano.* Wyryto. — *Piórem żelaznem.* (rylcem). Starożytni bowiem pisali nie piórem, lecz rylcem na tablicach nawoskowanych.—*Na paznogciu dyamentowym.* Na tabliczce dyamentowéj, która się zowie paznogciem, z powodu połysku i lekkości. Pokazuje więc, że grzech Żydów jest prawie niezmazalny, i dla tego muszą być karani. Sanchez przez *grzech,* rozumie bałwana, przez *paznogiec dyamentowy,* perłę zamkniętą w obrączce; przez *szerokość serca,* blaszkę zawieszoną na szyi i spadającą aż do serca, na któréj były wyryte wyobrażenia bałwanów. — *Na szerokości serca.* Oznacza, że na tablicach serca jest głęboko wyryta miłość bałwanów.—*I na rogach ołtarzów.* Mówi się, iż grzech bałwochwalców jest napisany na rogach ołtarzów, dla tego że rogi ołtarzów były zbroczone krwią ofiar, które zabijano na cześć bałwanów; pokrapiali bowiem krwią rogi ołtarza, tak jak w ofiarach które się czyniły prawdziwemu Bogu. P. Exod. 29, 12, i Lewit. 4, 7 i 18. Albo dla tego, że na rogach ołtarzy zapisywać zwykli imiona bałwanów, i symbola, albo wyobrażenia, którym tam składano ofiary, jak to znalazł w Atenach ś. Paweł na ołtarzu jednym napisane: *Bogu nieznajomemu,* Dzieje Ap. 17, 23,

2. *Gdy wspomną.* Synowie, gdy wspomną na grzechy ojców, to jest żeby je naśladować składając ofiary bałwanom i tak wypełnić miarę grzechów, po któréj wypełnieniu postanowiłem wykonać pomstę; natenczas wszystko twoje o Judeo, oddam nieprzyjaciołom, i ty zostaniesz zupełnie spustoszona.—*Gaje swoje.* W których składali ofiary bałwanom.

3. *Ofiarując w polu.* Złączyć należy z tém co poprze-

omnes thesauros tuos in direptionem dabo, excelsa tua propter peccata in universis finibus tuis.
4. Et relinqueris sola ab hereditate tua, quam dedi tibi, et servire te faciam inimicis tuis in terra, quam ignoras, quoniam ignem succendisti in furore meo, usque in aeternum ardebit.

5. Haec dicit Dominus: Maledictus homo, qui confidit in homine, et ponit carnem brachium suum, et a Domino recedit cor ejus. *(Isai. 30, 2).*
6. Erit enim quasi myricae in deserto, et non videbit, cum venerit bonum, sed habitabit in siccitate in deserto, in terra salsuginis et inhabitabili. *(Infr. 48, 6).*
7. Benedictus vir, qui confidit in Domino, et erit Dominus fiducia ejus.
8. Et erit quasi lignum, quod transplantatur super aquas, quod ad humorem mittit radices suas, et non timebit, cum venerit aestus. Et erit folium ejus viride, et in tempore siccitatis non erit sollicitum, nec aliquando desinet facere fructum. *(Psal. 1. 3).*
9. Pravum est cor omnium, et inscrutabile: quis cognoscet illud?
10. Ego Dominus scrutans cor, et probans renes, qui do unicuique juxta viam suam et juxta fructum adinventionum suarum. *(Ps. 7, 10. Apoc. 2, 23).*
11. Perdrix fovit, quae non peperit; fecit divitias, et non in judicio; in dimidio dierum suorum derelinquet eas, et in novissimo suo erit insipiens.
12. Solium gloriae altitudinis a principio, locus sanctificationis nostrae:
13. Exspectatio Israel, Domine: omnes, qui te derelinquunt, confundentur, recedentes a te, in terra scribentur, quoniam dereliquerunt venam aquarum viventium, Dominum.

by twoie dam na rozchwycenie, wyżyny twoie dla grzechów po wszech granicach twoich.
4. Y zostawiona będziesz sama od dziedzictwa twego któremci dał, y dam cię w niewolą nieprzyiaciołóm twoim w ziemi któréy nie znasz: iżeś zapaliła ogień w zapalczywości moiéy, aż na wieki gorzéć będzie.
5. To mówi Pan: Przeklęty człowiek, który ufa w człowieku, y kładzie ciało za ramię swoie, a od Pana odstępuie serce iego.
6. Bo będzie iako wrzos na puszczy, a nie uyźrzy gdy przydzie dobre: ale będzie mieszkał w suchości na puszczy, w ziemi słonéy, y niemieszkalnéy.
7. Błogosławiony mąż, który ufa w Panu, y będzie Pan ufaniem iego.
8. Y będzie iako drzewo, które przesadzaią nad wodami, które ku wilgotności rozpuszcza korzenie swoie, a nie będzie się bało, gdy przydzie gorąco, y będzie liście iego zielone, a czasu suchości nie będzie się frasować, y nigdy nie przestanie czynić owocu.
9. Zawiłe iest serce wszytkich y niewybadane: kto ie pozna?
10. Ja Pan badaiący serca, y doznawaiący nérek, który daię każdemu według drogi iego, y według owocu wynalazków iego.
11. Kuropatwa nasiedziała czego nie zniosła; zebrał bogactwa, a niesprawiedliwie; w połowicy dni swoich opuści ie, a na ostatku swoim będzie głupim.
12. Stolica chwały wysokości z początku, mieysce poświęcenia naszego.
13. Oczekiwanie Izraela Panie: wszyscy którzy cię opuszczaią, zawstydzeni będą, którzy cię odstępuią, na ziemi napisani będą, iż opuścili żyłę wód żywiących Pana.

dza, *gdy wspomną synowie ich ofiarując w polu.—Siłę.* Dostatki i bogactwa.—*Wyżyny twoje.* Świątynie i ołtarze twoich bałwanów.
4. *I zostawiona będziesz sama.* Pozbawiona dziedzictwa twojego. Pagninus i inni z hebrajskiego przekładają, *i będzie tobie odpuszczenie od dziedzictwa twego,* które słowo tak tłumaczą: Ponieważ rozkazałem tobie, abyś co siódmy rok dawał odpoczynek ziemi, Lew. 25, 4, a nie czyniłeś tego, przeto sprawię iżbyś zmuszony to czynił, i przez czas dłuższy.—*Ogień.* Gniewu mojego.—*Zapaliła.* Mnóstwem grzechów.
5. *Który ufa w człowieku.* Jako w Bogu, albo więcej niż w Bogu.—*Ciało.* Człowieka cielesnego, nieudolnego, albowiem *wszelkie ciało trawa,* Iz. 40, 6.—*Ramię swoje.* Moc swoję w której ufa. Mówi to dla tego, że Żydzi pogardziwszy Boga, ufali w Egipczykach, jak Iz. 31, 3; *Egipt człowiek a nie Bóg; i konie ich ciało, a nie duch.*
6. *Będzie jako wrzos na puszczy.* Oznacza że ten kto ufa w człowieku, będzie bezpłodnym i suchym, to jest, żadnego powodzenia mieć nie będzie.—*Nie ujrzy.* Nie doświadczy, nie dozna, nie będzie miał uczęstnictwa.—*Gdy przyjdzie dobre.* To jest, deszcz, jak widać z tego co następuje.— *Ale będzie mieszkał w suchości na puszczy.* Deszcz spadając na innych na nich spadać nie będzie, ani na ich pola; lecz będą w największém spustoszeniu, suchości i niedostatku dóbr wszelkich.— *W ziemi słonéj.* Która z powodu soli, którą jest przesiękła, jest nieurodzajną.

9. *Zawiłe jest serce wszystkich.* Zapobiega zarzutowi żeby kto nie sądził, że się Bóg może ukrywać w tym, w kim kto ufa, w Deonie, albo w ludziach. P. W.
10. *Według drogi jego.* Jak zasługują jego uczynki.—*I według owocu.* Powtórzenie tegoż samego zdania.
11. *Kuropatwa nasiedziała.* Arystoteles, Teofrastus, Pliniusz i inni fizycy podają, że kuropatwa drugiéj kuropatwy, to jest cudze jaja kradnie, na nich siada i wysiaduje pisklęta, które gdy podrosną i usłyszą głos przywłaściciełki, od niéj, jako od cudzéj odlatują, i udają się do prawdziwéj matki. To samo, powiada prorok, ma się stać z Żydami, którzy nagromadzili bogactw, niesprawiedliwie, przez lichwę, lub zdzierstwo.— *W połowicy dni swoich.* Wprzód nim ich użyją, utracą je.—*A na ostatku swoim będzie głupim.* Pokaże się głupim, który przywłaszcza cudze rzeczy.
12. *Stolica chwały.* Jest okrzyk proroka. My, powiada, nie w człowieku ufamy, nie idziemy za obcą kuropatwą jako cudze pisklęta, ani jako kuropatwa wysiadujemy obce jaja: lecz w samym Bogu ufamy, i naszą ucieczką jest chwalebna i wyniosła jego stolica, która była od nastania wieczności. Albo sens jest: miejscem naszéj czci nie są wyżyny i gaje, lecz ów kościół wspaniały od Ciebie samego, o Boże, już od czasów Salomonowych na ten cel przeznaczony.
13. *Oczekiwanie Izraela.* O Panie, w którym Izrael pokłada nadzieję i ufa.—*Na ziemi napisani będą.* Będą przypisani i zaliczeni do tych, którzy po ziemsku czują, albo zginie ich imię i sława, jak się niszczy pi-

14. Sana me, Domine, et sanabor: salvum me fac, et salvus ero, quoniam laus mea tu es.

15. Ecce, ipsi dicunt ad me: Ubi est verbum Domini? veniat.

16. Et ego non sum turbatus, te pastorem sequens: et diem hominis non desideravi, tu scis. Quod egressum est de labiis meis, rectum in conspectu tuo fuit.

17. Non sis tu mihi formidini: spes mea tu in die afflictionis.

18. Confundantur, qui me persequuntur, et non confundar ego: paveant illi, et non paveam ego: induc super eos diem afflictionis, et duplici contritione contere eos.

19. Haec dicit Dominus ad me: Vade, et sta in porta filiorum populi, per quam ingrediuntur reges Juda et egrediuntur, et in cunctis portis Jerusalem,

20. et dices ad eos: Audite verbum Domini, reges Juda et omnis Juda, cunctique habitatores Jerusalem, qui ingredimini per portas istas.

21. Haec dicit Dominus: Custodite animas vestras, et nolite portare pondera in die sabbati, nec inferatis per portas Jerusalem.

22. Et nolite ejicere onera de domibus vestris in die sabbati, et omne opus non facietis: sanctificate diem sabbati, sicut praecepi patribus vestris.

23. Et non audierunt, nec inclinaverunt aurem suam; sed induraverunt cervicem suam, ne audirent me, et ne acciperent disciplinam.

24. Et erit: si audieritis me, dicit Dominus, ut non inferatis onera per portas civitatis hujus in die sabbati, et si sanctificaveritis diem sabbati, ne faciatis in eo omne opus:

25. ingrediantur per portas civitatis hujus reges et principes, sedentes super solium David, et ascendentes in curribus et equis, ipsi et principes eorum, viri Juda, et habitatores Jerusalem, et habitabitur civitas haec in sempiternum.

14. Zlecz mię Panie, a zleczon będę: zbaw mię, a zbawion będę, boś ty iest chwała moia.

15. Oto ci mówią do mnie: Gdzież iest słowo Pańskie? niech przydzie.

16. A ia nie strwożyłem się ciebie, pasterza naśladuiąc: y dnia człowieczego nie żądałem, ty wiész. Co wyszło z ust moich, dobre było przed obliczem twoim.

17. Nie bądźże mi ty na strach, nadzieia moia ty w dzień utrapienia.

18. Niech się zawstydzą, którzy mię prześladuią, a niech się ia nie zawstydzę: niech się oni lękaią, a ia niech się nie lękam: przywiedź na nie dzień ucisku, a dwoiakim skruszeniem skrusz ie.

19. To mówi Pan do mnie: Idź, a stań w bramie synów ludu, którą wchodzą królowie Judzcy y wychodzą, y we wszytkich bramach Jeruzalem,

20. y rzeczesz do nich: Słuchaycie słowa Pańskiego królowie Judzcy, y wszytek Juda, y wszyscy obywatele Jerozolimscy, którzy wchodzicie bramami temi.

21. To mówi Pan: Strzeźcie dusz waszych, a nie dźwigaycie brzemion w dzień sobotni, ani wnoście bramami Jerozolimskiemi.

22. Nie wynoście też brzemion z domów waszych w dzień sobotni, ani żadnéy roboty nie będziecie czynić: święćcie dzień sobotni, iakom rozkazał oycom waszym.

23. A nie słuchali, ani nachylili ucha swego; ale zatwardzili kark swóy, aby mię nie słuchali, ani przyimowali ćwiczenia.

24. Y będzie: ieśli mię słuchać będziecie, mówi Pan, że nie będziecie wnosić brzemion bramami miasta tego w dzień sobotni, a ieśli święcić będziecie dzień sobotni, żebyście weń nie czynili żadnéy roboty:

25. wchodzić będą bramami miasta tego królowie y książęta siedzące na stolicy Dawidowéy, wsiadaiące na wozy y na konie, sami y książęta ich, mężowie Judzcy y obywatele Jerozolimscy, a będzie mieszkane to miasto na wieki.

smo które się formuje na piasku. — *Żyłę wód żywiących.* Boga który jest źródłem nieustającém dóbr wszelkich.

14. *Zlecz mię, Panie.* Nie prosi żeby być uzdrowionym od grzechu, lecz od potwarzy i boleści, których z powodu ich doznawał. — *Boś ty jest chwała moja.* Ty jesteś, Panie, w którym się chlubić zwykłem; lubo się naśmiewają ze mnie Żydzi, że służę tobie, którego oni odrzucają.

15. *Gdzież jest słowo Pańskie?* Gdzież jest to zło które przepowiadasz? Że mają przyjść Chaldejczycy i t. d., nie wierzymy ani się ich boimy, gdyż dadzą nam pomoc Egipczycy.

16. *Nie strwożyłem się.* Chociaż się oni naśmiewają i najgrawają.—*Ciebie pasterza naśladując.* To jest, jak mamy w hebrajskim, nie uchyliłem się żeby być pasterzem po tobie, nie odrzuciłem urzędu proroka, który na mnie włożyłeś iżbym był pasterzem po tobie, drugim po tobie, zastępującym twoję osobę; albo, abym według twojego przepisu i idąc w twoje ślady, pasł i rządził lud twój Izraelski. — *I dnia człowieczego nie żądałem.* Nie pragnąłem pomyślności ludzkiéj.— *Co wyszło z ust moich.* Ty wiesz, że wszystko co tylko mnie podałeś i com tylko powiedział, było prawdziwém i słuszném.

17. *Nie bądźże ty mi na strach.* Do niczego się nie poczuwam, przez cobym się miał ciebie lękać, i dosyć mnie tego; albowiem w tobie tylko samym nadzieję moję pokładam, zwłaszcza gdy mnie napastują przeciwności, o wszystko inne niedbam.

18. *Niech się zawstydzą.* Postrzegłszy się, że się zawiedli w swojém mniemaniu, gdy ufali, iż się wszystko nie spełni, com przepowiadał. — *Dwojakiem skruszeniem.* Wieloraką porażką i utrapieniem, iżby doświadczyli że to jest prawdą com im przepowiedział.

19. *Stań w bramie.* W bramie najbardziéj uczęszczanéj, królewskiéj, do któréj się schodzić zwykli książęta i przedniejsi obywatele dla sądzenia spraw.

21. *Strzeżcie dusz waszych.* Od grzechu.

25. *Królowie i książęta.* Dam wam królów z rodu Dawidowego, i będę zachowywał przymierze, które z nim zawarłem. Psal. 131, 11, i II. Król. 7, 12.—*Na wozy i na konie.* Opływających w pokój, chwałę i wszelką pomyślność; wozy bowiem i konie są chwałą królów.

26. Et venient de civitatibus Juda, et de circuitu Jerusalem, et de terra Benjamin, et de campestribus, et de montuosis, et ab austro, portantes holocaustum et victimam, et sacrificium et thus, et inferent oblationem in domum Domini.

27. Si autem non audieritis me, ut sanctificetis diem sabbati, et ne portetis onus, et ne inferatis per portas Jerusalem in die sabbati: succendam ignem in portis ejus, et devorabit domos Jerusalem, et non extinguetur.

26. Y będą przychodzić z miast Judzkich, y z okolice Jeruzalem, y z ziemie Beniamin, y z pól, y z gór, y z południa, przynosząc całopalenie, y ofiarę, y obiatę, y kadzidło, y wniosą ofiarę do domu Pańskiego.

27. A ieśli mię słuchać nie będziecie, abyście święcili dzień sobotni, a nie dźwigali brzemion, ani ich wnosili bramami Jerozolimskiemi w dzień sobotni: zapalę ogień w bramach iego, y pożrze domy Jerozolimskie, a nie będzie ugaszony.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 17. w. 9. *Zawiłe jest serce.* Źle heretycy z tych słów dowodzą błędu swego, ucząc iż wszystko co człowiek czyni jest grzech. Bo to u Jeremiasza *Cor pravum,* nie rozumie się serce złe albo pomazane grzechem, ale chytre i trudne do wyrozumienia, także i słowo żydowskie i greckie βαθειακαρδια, jako LXX przełożyli, znaczy serce głębokie. Co się zgadza z têm co przydaje: I nie wybadane. A chociażbyśmy sercem złém nazwali, tedy to mamy rozumieć jakoby rzekł, serce skłonne z natury skażonéj do złego, i z niego grzechy pochodzą jako mówi Pan Chrystus Mat. 1, 5. A wszakże ta skłonność do grzechu nie jest właśnie grzechem, jako masz Gen. 8, v. 21. Naostatek mówi tu prorok o grzesznych, których serce jest złe i nieczyste, ale o sprawiedliwych inaczéj mówi, Mat. 5. Błogosławieni czystego serca i 1 Tim. 1, i w Dzie. 15. Przetoż żadnym sposobem heretycy ztąd nie dowiodą swojego błędu sprosnego.

CAPUT XVIII. ROZDZIAŁ 18.

O wszechmocy Bożéj, zatwardziałości Żydów, sprzysiężeniu się przeciwko Jeremiaszowi, i t. d.

1. Verbum, quod factum est ad Jeremiam a Domino, dicens:

2. Surge, et descende in domum figuli, et ibi audies verba mea.

3. Et descendi in domum figuli, et ecce, ipse faciebat opus super rotam.

4. Et dissipatum est vas, quod ipse faciebat e luto manibus suis, conversusque fecit illud vas alterum, sicut placuerat in oculis ejus, ut faceret.

5. Et factum est verbum Domini ad me, dicens:

6. Numquid, sicut figulus iste, non potero vobis facere, domus Israel? ait Dominus: ecce, sicut lutum in manu figuli sic vos in manu mea, domus Israel. *(Isai. 45, 9. Rom. 9, 20).*

7. Repente loquar adversum gentem et adversus regnum, ut eradicem, et destruam, et disperdam illud. *(Supr. 1, 10).*

8. Si poenitentiam egerit gens illa a malo suo, quod locutus sum adversus eam, agam et ego poenitentiam super malo, quod cogitavi, ut facerem ei.

9. Et subito loquar de gente et de regno, ut aedificem et plantem illud.

10. Si fecerit malum in oculis meis, ut non audiat vocem meam, poenitentiam agam super bono, quod locutus sum, ut facerem ei.

11. Nunc ergo dic viro Juda et habitatoribus Jerusalem, dicens: Haec dicit Dominus: Ecce, ego fingo contra vos malum, et cogito contra vos co-

1. Słowo, które się stało do Jeremiasza od Pana, rzekąc:

2. Wstań, a wstąp do domu garncarzowego, a tam usłyszysz słowa moie.

3. Y zstąpiłem do domu garncarzowego, a oto on robił robotę na kole.

4. Y skaziło się naczynie, które on czynił z gliny rękoma swemi, a wróciwszy się uczynił z niego insze naczynie, iako się w oczach iego podobało, aby uczynił.

5. Y stało się słowo Pańskie do mnie, mówiąc:

6. Izali iako ten garncarz nie mogę wam uczynić domie Izraelski? mówi Pan: oto iako glina w rękach garncarzowych, takeście wy w ręce moiéy domie Izraelski.

7. Nagle rzekę przeciw narodowi, y przeciw królestwu, abych ie wykorzenił, zepsował, y zagubił.

8. Jeśli żałować będzie on naród za złość swoię, którą mówił przeciwko niemu, i ia żałować będę złego, którem mu myślił uczynić.

9. Y nagle rzekę o narodzie y o królestwie, żebych ie zbudował y osadził.

10. Jeśli uczyni złość przed oczyma memi, że nie będzie słuchać głosu mego, będzie mi żal dobra, którem rzekł uczynić mu.

11. Przetoż teraz mów mężowi, y obywatelóm Jeruzalem, rzekąc: To mówi Pan: Oto ia tworzę przeciw wam złe, y myślę przeciw wam myśl:

---

26. *I będą przychodzić.* Jerozolima będzie kwitnęła, i kościoł będzie bardzo uczęszczany.

27. *Zapalę.* Przez Nabuzordama i Chaldejczyków.

R. 18.—2. *Usłyszysz słowa moje.* Podam tobie co masz mówić.

7. *Nagle.* Gdy się najmniéj tego spodziewają.—*Rzekę.* Wydam wyrok, iżby byli wykorzenieni, i zaraz się stanie.

8. *I ja żałować będę złego.* Odmienię wyrok, zaniecham zamiaru, który miałem, żeby ich wykorzenić. Mówi o Bogu jako o człowieku, tak Genez. 6, 6: *Żal mu było że uczynił człowieka na ziemi.*

11. *Tworzę.* Przyrządzam, przygotowuję. Stosuje mowę do garncarza, o którym tylko co mówił.

gitationem: revertatur unusquisque a via sua mala, et dirigite vias vestras et studia vestra. *(Infr. 25, 5. Joann. 3, 9).*

12. Qui dixerunt: Desperavimus; post cogitationes enim nostras ibimus, et unusquisque pravitatem cordis sui mali faciemus.

13. Ideo haec dicit Dominus: Interrogate gentes: Quis audivit talia horribilia, quae fecit nimis virgo Israel?

14. Numquid deficiet de petra agri nix Libani? aut evelli possunt aquae erumpentes frigidae et defluentes?

15. Quia oblitus est mei populus meus, frustra libantes et impingentes in viis suis, in semitis saeculi, ut ambularent per eas in itinere non trito:

16. ut fieret terra eorum in desolationem, et in sibilum sempiternum: omnis, qui praeterierit per eam, obstupescet, et movebit caput suum. *(Infr. 19, 8).*

17. Sicut ventus urens dispergam eos coram inimico: dorsum et non faciem ostendam eis in die perditionis eorum.

18. Et dixerunt: Venite, et cogitemus contra Jeremiam cogitationes: non enim peribit lex a sacerdote, neque consilium a sapiente, nec sermo a propheta: venite, et percutiamus eum lingua, et non attendamus ad universos sermones ejus.

19. Attende, Domine, ad me, et audi vocem adversariorum meorum.

20. Numquid redditur pro bono malum, quia foderunt foveam animae meae? Recordare, quod steterim in conspectu tuo, ut loquerer pro eis bonum, et averterem indignationem tuam ab eis.

niech się nawróci każdy z drogi swéy złośliwéy, a prostuycie drogi wasze, y sprawy wasze.

12. Którzy rzekli: Zwątpiliśmy; bo za myślami naszemi póydziemy, a każdy nieprawość serca swego złego czynić będziemy.

13. Przetoż to mówi Pan: Pytaycie narodów: Kto słychał takie straszne rzeczy, które czyniła nazbyt panna Izraelska?

14. Izali ustaie z skały polnéy śnieg Libanu? abo mogąli bydź wytracone wody wynikaiące zimne, y ściekaiące?

15. Iż mię lud móy zapomniał, próżno ofiaruiąc, y potykaiąc się po drogach swych, po ścieżkach wieku, aby chodzili po nich gościńcem nie utartym:

16. aby była ziemia ich spustoszeniem, y świstaniem wiecznym: każdy kto póydzie przez nię, zdumieie się, y będzie chwiał głową swoią.

17. Jako wiatr palący rozmiecę ie przed nieprzyiacielem: tył a nie twarz ukażę im w dzień ich zatracenia.

18. Y rzekli: Pódźcie, a wymyślmy na Jeremiasza myśli: bo nie zginie zakon od kapłana, ani rada od mądrego, ani słowo od proroka: pódźcie, a ubiiem go ięzykiem, a niedbaymy na wszytkie mowy iego.

19. Pilnuy mię Panie, a posłuchay głosu przeciwników moich.

20. Izali oddawaią złe za dobre, że wykopali dół duszy moiéy? Wspomni żem stał przed oczyma twemi, żebych mówił za nimi dobrze, y odwrócił od nich rozgniewanie twoie.

---

12. *Zwątpiliśmy.* Już po wszystkiém, nie możemy zaniechać i opuścić niegodziwych rozkoszy i zwyczajów.— *Bo za myślami naszemi pójdziemy.* Będziemy się trzymali przedsięwziętego sposobu życia, dokonamy zło, któreśmy zamierzyli.—*Nieprawość serca swego.* Pójdziemy za skłonnościami zatwardziałego serca naszego.

13. *Takie straszne rzeczy.* Kto słyszał żeby jaki naród uczynił rzecz tak sprośną, jaką uczyniła niegdyś panna Izraelska, dzisiaj bezwstydna nierządnica?

14. *Izali ustaje z skały polnéj śnieg Libanu?* To jest, ze skał Libańskich śnieg? Libanem bowiem zowie pole, jakby rzekł: nie ustanie.—*Albo mogąli być wytracone.* To jest, wyczerpane: rozumieć należy, jako mię nie zabraknie tym, którzy mnie czczą, tak lud mój nie powinien był mnie zapomnieć, a jednak opuścił mię, który jestem źródłem niewyczerpaném wody żywej, a wykopał sobie studnie, studnie rozwalone, które nie mogą wody zatrzymać. P. wyżéj r. 2, 13, i r. 17, 13. Z hebrajskiego sens tego wiersza jest taki: kto będzie tak głupi, żeby chciał zaniechać drogi równéj dla dróg ostrych i usłanych śniegiem, albo iżby chciał pić wodę zepsutą i zamarzłą, zamiast wytryskującéj i żywéj; a jednak uczynił to lud mój, gdy zapomniawszy o mnie, przystał do bałwanów.

15. *Iż mię... zapomniał.* A jednak zapomniał i opuścił mię, jakeśmy tylko co rzekli. — *Próżno ofiarując.* Ofiarując bałwanom bez żadnéj korzyści, owszem ze szkodą.—*Potykając się po drogach swych.* Odstępując dróg dawnych ojców swoich, i wchodząc na drogi nowe jeszcze nie utarte.—*Po ścieszkach wieku.* Drogami dawnemi.

16. *Aby była.* W skutek czego ziemia ich będzie spustoszona.—*I świstaniem.* Wzgardzoną.—*Będzie chwiał głową.* Chwiać głową znaczy tu naśmiewać się i okazywać pogardę. Jest powtórzenie tegoż samego zdania.

17. *Wiatr palący.* W hebr. jest, *guadim.* Wiatr który wieje od wschodu. Patrz co się rzekło Job. 15, 2. Sens jest: jako wiatr wschodni, który bywa zwykle gwałtowny i gorący, wypala zboże, i rozprasza plewy; tak ja was wysuszę i rozproszę jako plewy przed nieprzyjaciołami waszymi.—*Tył a nie twarz.* Będę od nich odwrócony, nie będę miłościwy.

18. *Wymyślmy.* Uczyńmy sprzysiężenie przeciwko niemu. — *Bo nie zginie zakon.* Tłumaczenie zakonu. Jakby rzekł: Nie będzie wielkiéj straty, gdy zostanie zabity Jeremiasz, chociaż jest mądrym kapłanem i prorokiem; nie zabraknie bowiem innych, którzy będą łaskawiéj i umiarkowaniéj niż on postępowali. Albo, zabijmy go jak proroka fałszywego, gdyż powiedział, że mają zginąć mędrcy, kapłani, prorocy; bo nie zginą ci których Bóg ustanowił. Albo zabijmy go, bo inaczéj nie zginie zakon, to jest, bo inaczéj nie przestanie nauczać nas prawa, i nas sztrofować, że my go nie zachowujemy, jako kapłan; i dawać rady nam przeciwne, jako mędrzec; i zapowiadać nam nieszczęścia, jako prorok.— *Ubijem go językiem.* Zmyślając przeciwko niemu potwarze, i zabijając go jako fałszywego proroka. Inni przekładają: *Ubijem go w języku*, to jest, nakażem mu milczenie.

20. *Izali oddawają złe za dobre?* Jakby rzekł: Nie, bynajmniéj; czemu więc mnie oddają złém za dobre?— *Wykopali dół.* Sporządzili i zastawili na mnie sidła, żeby mnie zatracić. — *Stał przed oczyma twemi.* Modląc się i prosząc, żebyś odwrócił zło które im groziło.

21. Propterea da filios eorum in famem, et deduc eos in manus gladii: fiant uxores eorum absque liberis, et viduae, et viri earum interficiantur morte: juvenes eorum confodiantur gladio in proelio.

22. Audiatur clamor de domibus eorum: adduces enim super eos latronem repente, quia foderunt foveam, ut caperent me, et laqueos absconderunt pedibus meis.

23. Tu autem, Domine, scis omne consilium eorum adversum me in mortem: ne propitieris iniquitati eorum, et peccatum eorum a facie tua non deleatur: fiant corruentes in conspectu tuo, in tempore furoris tui abutere eis.

21. Przetoż poday syny ich do głodu, a wwiedź ie w ręce miecza: niech będą żony ich bez dzieci y wdowy, a mężowie ich niech zabici będą śmiercią: młodzieńcy ich niech będą przebici mieczem w bitwie.

22. Niech będzie słyszan wrzask z domów ich: przywiedziesz bowiem na nie zbóycę nagle, bo wykopali dół, aby mię ułowili, y sidła skryli na nogi moie.

23. Ale ty Panie wiész wszelką radę ich przeciwko mnie na śmierć: nie bądź miłościw nieprawości ich, a grzéch ich przed obliczem twoim niech wymazan nie będzie: niech będą upadaiący przed oczyma twymi, czasu gniewu twego pastw się nad nimi.

CAPUT XIX.

ROZDZIAŁ 19.

O zburzeniu Jerozolimy i ucisku ludu Żydowskiego.

1. Haec dicit Dominus: Vade, et accipe lagunculam figuli testeam a senioribus populi et a senioribus sacerdotum,

2. et egredere ad vallem filii Ennom, quae est juxta introitum portae fictilis, et praedicabis ibi verba, quae ego loquar ad te.

3. Et dices: Audite verbum Domini, reges Juda et habitatores Jerusalem: haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Ecce, ego inducam afflictionem super locum istum ita, ut omnis, qui audierit illam, tinniant aures ejus, *(4. Reg. 21, 12).*

4. eo quod dereliquerint me, et alienum fecerint locum istum: et libaverunt in eo diis alienis, quos nescierunt ipsi et patres eorum, et reges Juda, et repleverunt locum istum sanguine innocentum,

5. et aedificaverunt excelsa Baalim ad comburendos filios suos igni in holocaustum Baalim, quae non praecepi, nec locutus sum, nec ascenderunt in cor meum.

6. Propterea. ecce, dies veniunt, dicit Dominus, et non vocabitur amplius locus iste Topheth et vallis filii Ennom, sed vallis occisionis.

7. Et dissipabo consilium Juda et Jerusalem in loco isto, et subvertam eos gladio in conspectu inimicorum suorum, et in manu quaerentium animas eorum, et dabo cadavera eorum escam volatilibus coeli et bestiis terrae.

8. Et ponam civitatem hanc in stuporem et in

1. To mówi Pan: Idź, a weźmi flaszkę garncarską gliniana od starszych ludu, y od starszych kapłańskich:

2. y wynidź na dolinę syna Ennom, która iest u wiazdu do bramy garncarskiéy, a tam obwołasz słowa, które ia do ciebie mówić będę.

3. Y rzeczesz: Słuchaycie słowa Pańskiego królowie Judzcy, y obywatele Jerozolimscy: to mówi Pan zastępów, Bóg Izraelski: Oto ia przywiodę ucisk na to mieysce, tak iż każdemu, który ji usłyszy, zabrzmi w uszach iego,

4. przeto iż mię opuścili, a to mieysce obcym uczynili, y ofiarowali na nim bogom cudzym, których nie znali sami y oycowie ich, y królowie Judzcy, y napełnili to mieysce krwią niewinnych,

5. y nabudowali wyżyn Baalom, aby palili syny swe w ogniu na całopalenie Baalom, czegom nie rozkazał, ani mówił, ani wstąpiło na serce moie.

6. Przetoż oto dni przychodzą, mówi Pan, że nie będą więcéy zwać mieysca tego, Tophet y dolina syna Ennom, ale Dolina zabiiania.

7. Y rozproszę radę Judzką y Jerozolimską na tym mieyscu, y porażę ie mieczem w oczach nieprzyiaciół ich, y ręką szukaiących dusze ich, y dam trupy ich na pokarm ptastwu powietrznemu, y źwierzowi ziemskiemu.

8. Y położę to miasto zdumieniem y śwista-

21. *Podaj.* Podasz, nie jest to bowiem żądza pomsty, lecz przepowiednia przyszłéj rady.
22. *Zbójca.* Nabuchodonozora rozumie, który r. 4, 7, zowie się *łupieżcą narodów.*
23. *Na śmierć.* Żeby mnie śmierć zadać.—*Nie bądź miłościw.* Nie będziesz miłościw.—*Pastw się nad nimi.* Będziesz się pastwił, karał: rozproszysz ich i zniszczysz.
R. 19.—1. *Od starszych ludu.* W hebr. jest: *i przywiedź z sobą ze starszych ludu.*
2. *Na dolinę syna Ennom.* Patrz co się rzekło wyż. r. 7, 31.—*Bramy garncarskiéj.* Tak się nazywała albo dla tego, że przy niéj mieszkali garncarze, albo iż za tę bramę były wynaszane ułamki naczyń glinianych, tak jak za obrębem Rzymu widzimy górę Glinianą, utworzoną z tego rodzaju ułamków.
3. *Zabrzmi w uszach jego.* Od boleści i strachu, jakby rzekł: Tak będą przejęci strachem, jakby słyszeli głos najstraszliwszego gromu.
4. *Obcym uczynili.* Zbezcześcili, poświęcając je bałwanom. Patrz co się rzekło wyż r. 7, 31.—*Krwią niewinnych.* Gdyż tam *ofiarowali syny swoje i córki swoje czartom,* jak się mówi Psal. 105, 37.
6. *Tofet.* To się wytłumaczyło r. 7, 32.—*Ale doliną zabijania.* Gdyż tam Żydzi będą pobici przez Chaldejczyków.
7. *Rozproszę.* Zniweczę; sądzili bowiem, że w tém miejscu znajdą pomoc od bałwanów; lecz w tém miejscu będą pobici.
8. *Zdumieniem i świstaniem.* Patrz wyż. r. 18, 16.

sibilum: omnis, qui praeterierit per eam, obstupescet, et sibilabit super universa plaga ejus. *(Supr. 18, 16. Infr. 50, 13).*

9. Et cibabo eos carnibus filiorum suorum, et carnibus filiarum suarum, et unusquisque carnem amici sui comedet in obsidione et in angustia, in qua concludent eos inimici eorum, et qui quaerunt animas eorum.

10. Et conteres lagunculam in oculis virorum, qui ibunt tecum,

11. et dices ad eos: Haec dicit Dominus exercituum: Sic conteram populum istum et civitatem istam, sicut conteritur vas figuli, quod non potest ultra instaurari: et in Topheth sepelientur, eo quod non sit alius locus ad sepeliendum.

12. Sic faciam loco huic, ait Dominus, et habitatoribus ejus, et ponam civitatem istam sicut Topheth.

13. Et erunt domus Jerusalem et domus regum Juda, sicut locus Topheth, immundae: omnes domus, in quarum domatibus sacrificaverunt omni militiae coeli, et libaverunt libamina diis alienis.

14. Venit autem Jeremias de Topheth, quo miserat eum Dominus ad prophetandum, et stetit in atrio domus Domini, et dixit ad omnem populum:

15. Haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Ecce, ego inducam super civitatem hanc, et super omnes urbes ejus universa mala, quae locutus sum adversum eam, quoniam induraverunt cervicem suam, ut non audirent sermones meos.

niem: każdy który póydzie przez nie, zdumieie się, y swistać będzie nad wszytką plagą iego.

9. Y nakarmię ie mięsem synów ich, y mięsem córek ich, y każdy będzie iadł mięso przyiaciela swego, w obleżeniu, y w ucisku, w którym ie ścisną ich nieprzyiaciele, y którzy szukaią dusze ich.

10. Y stłuczesz flaszkę przed oczyma tych, którzy póydą z tobą,

11. y rzeczesz do nich: To mówi Pan zastępów: Tak stłukę lud ten, y to miasto, iako się tłucze naczynie gliniane, którego nie może więcéy naprawić: a w Tophecie pogrzebać ie będą, dla tego że nie masz innego mieysca na pogrzebanie.

12. Tak uczynię mieyscu temu, mówi Pan, y obywatelom iego, y położę to miasto iako Topheth.

13. Y będą domy Jeruzalem, y domy królów Judzkich, iako mieysce Topheth, nieczyste: wszytkie domy, na których dachach ofiarowali wszemu woysku niebieskiemu, y nalewali mokrych ofiar bogom cudzym.

14. Y przyszedł Jeremiasz z Topheth, gdzie go był Pan posłał na prorokowanie, y stanął w sieni domu Pańskiego, y rzékł do wszego ludu:

15. To mówi Pan zastępów, Bóg Izraelski: Oto ia przywiodę na to miasto, y na wszytkie miasta iego wszytko złe, którem mówił przeciw niemu, bo zatwardzili kark swóy, aby nie słuchali mów moich.

CAPUT XX.

ROZDZIAŁ 20.

O uwięzieniu Jeremiasza, o jego uwolnieniu i prorokowaniu przeciwko Fassurowi, i t. d.

1. Et audivit Phassur filius Emmer sacerdos, qui constitutus erat princeps in domo Domini, Jeremiam prophetantem sermones istos.

2. Et percussit Phassur Jeremiam prophetam, et misit eum in nervum, quod erat in porta Benjamin superiori, in domo Domini.

3. Cumque illuxisset in crastinum, eduxit Phassur Jeremiam de nervo; et dixit ad eum Jeremias: Non Phassur vocabit Domiuus nomen tuum, sed: Pavorem undique.

1. Y usłyszał Phassur syn Emmer kapłan, który był postanowiony przednieyszym w domu Pańskim, Jeremiasza prorokuiącego te mowy.

2. Y uderzył Phassur Jeremiasza proroka, y wsadził go do kłody, która była w wyższéy bramie Beniaminowéy, w domu Pańskim.

3. A gdy się rozedniało nazaiutrz, wywiódł Phassur Jeremiasza z kłody; y rzekł do niego Jeremiasz: Nie Phassurem nazwał Pan imię twoie, ale strachem zewsząd.

---

9. *Mięsem synów ich.* Co przedtém także zdarzyło się Żydom w oblężeniu Samaryi, IV. Król. 6, 28, 29, i potém w oblężeniu Jerozolimy, jak pisze Józef. Fl. lib, 7, c 8, de bello Jud.

11. *Którego nie może więcéj naprawić.* To jest ludzka potęga, chociażby mogła Boska, jak wyż. r. 18, 6. Powiada, że on może lud zatracić i odbudować; tak jak garncarz zlepia garnek który był rozbity. Tak Chrystus powiada: *U ludzi to nie podobno jest: ale u Boga wszystko jest podobno.* Mat. 19, 26.— *W Tofecie pogrzebać je będą.* Patrz co się rzekło wyż, r. 7, 32.

12. *Jako Tofet.* Miejscem męczarni i grobów, jak będzie Tofet.

13. *Nieczyste.* Splugawione trupami umarłych.—*Na których dachach.* Dachy bowiem w Judei były u góry równe, zlekka tylko pochyłe. Na dachy więc mieli zwyczaj wstępować, żeby oddać cześć gwiazdom, które tu nazywa wojskiem niebieskiem. P. Sofon. 1, 4 i 5.

R. 20.—1. *Przedniejszym w domu Pańskim.* Jednym z przełożonych kościoła; rozmaite bowiem były przełożeństwa w kościele, jako to byli przełożeni nad ofiarami, śpiewakami, i t. d.

2. *Uderzył.* Pięścią, jak mniemać należy.—*W wyższéj bramie.* Wedle bramy, albo od strony bramy.— *W domu Pańskim.* Wewnątrz przysionka kościelnego.

3. *Nie Fassurem.* Jakby rzekł: Zowiesz się Fassurem, to jest, rozkoszującym się blaskiem, bohaterem, albo książęciem (z hebrajskiego), lecz wkrótce będziesz nazwany *Strachem.* — *Strachem zewsząd.* W hebr. jest, *magor*, który wyraz *strach* oznacza. LXX. jednak i Teodocio przekładają *wędrującym;* Akwila, *pielgrzymem;* Symmachus *porwanym:* co wszystko oznacza iż Fassur ma

4. Quia haec dicit Dominus: Ecce, ego dabo te in pavorem, te et omnes amicos tuos, et corruent gladio inimicorum suorum, et oculi tui videbunt: et omnem Judam dabo in manum regis Babylonis, et traducet eos in Babylonem, et percutiet eos gladio.

5. Et dabo universam substantiam civitatis hujus, et omnem laborem ejus, omneque pretium, et cunctos thesauros regum Juda dabo in manu inimicorum eorum, et diripient eos, et tollent, et ducent in Babylonem.

6. Tu autem, Phassur, et omnes habitatores domus tuae ibitis in captivitatem, et in Babylonem venies, et ibi morieris, ibique sepelieris tu, et omnes amici tui, quibus prophetasti mendacium.

7. Seduxisti me, Domine, et seductus sum: fortior me fuisti, et invaluisti: factus sum in derisum tota die, omnes subsannant me.

8. Quia jam olim loquor, vociferans iniquitatem, et vastitatem clamito, et factus est mihi sermo Domini in opprobrium, et in derisum tota die.

9. Et dixi: Non recordabor ejus, neque loquar ultra in nomine illius, et factus est in corde meo quasi ignis exaestuans, claususque in ossibus meis, et defeci, ferre non sustinens.

10. Audivi enim contumelias multorum, et terrorem in circuitu: Persequimini, et persequamur eum; ab omnibus viris, qui erant pacifici mei, et custodientes latus meum: Si quo modo decipiatur, et praevaleamus adversus eum, et consequamur ultionem ex eo.

11. Dominus autem mecum est quasi bellator fortis, idcirco, qui persequuntur me, cadent, et infirmi erunt, confundentur vehementer, quia non intellexerunt opprobrium sempiternum, quod nunquam delebitur. *(Infr. 23, 40).*

12. Et tu, Domine exercituum, probator justi, qui vides renes et cor, videam, quaeso, ultionem tuam ex eis: tibi enim revelavi causam meam. *(Supr. 11, 20).*

13. Cantate Domino, laudate Dominum, quia liberavit animam pauperis de manu malorum.

14. Maledicta dies, in qua natus sum: dies, in

4. Bo oto mówi Pan: Oto ia dam cię na strach, ciebie y wszytkie przyiacioły twoie, y upadną mieczem nieprzyiaciół swoich, y oczy twoie uyźrzą: y wszytkiego Judę dam w rękę króla Babilońskiego, y przeniesie ie do Babilonu, y pozabiia ie mieczem.

5. Dam też wszytkę maiętność miasta tego, y wszytkę pracę iego, y wszelkie rzeczy kosztowne, y wszytkie skarby królów Judzkich dam w rękę nieprzyiaciół ich, y rozchwycą ie, y zabiorą, y zawiozą do Babilonu.

6. A ty Phassur, y wszyscy obywatele domu tego, póydziecie w niewolą: y przydziesz do Babilonu, y tam umrzesz, y tam pogrzebion będziesz ty y wszyscy przyiaciele twoi, którymeś prorokował kłamstwo.

7. Zwiodłeś mię Panie, y iestem zwiedzion: mocnieyszyś był niźli ia, y przemogłeś: byłem naśmiewiskiem cały dzień, wszyscy się ze mnie natrząsaią.

8. Iż dawno mówię krzycząc złość, a głaszam spustoszenie, y stała mi się mowa Pańska urąganiem i naśmiewiskiem cały dzień.

9. Y rzekłem: Nie będę go wspominał, ani będę więcey mówił imieniem iego, y była w sercu moim iako ogień goraiący, y zawarty w kościach moich, y omdlałem, nie mogąc znosić.

10. Bom słyszał potwarz mnogich, y strach w około: Przeszladuycie, a przeszladuymy go; od wszytkich mężów, którzy byli w pokoiu ze mną, y strzegący boku mego: Owa się iako omyli, y przemożemy go, y dostąpiemy pomsty nad nim.

11. Ale Pan iest ze mną, iako walecznik mocny, przeto którzy mię przeszladuią, upadną y osłabieią, zawstydzą się bardzo, że nie zrozumieli sromoty wieczney, która nigdy zgładzona nie będzie.

12. A ty Panie zastępów, doznawco sprawiedliwego, który widzisz nérki y serce, proszę, niech oglądam pomstę twoię nad nimi: bom tobie odkrył sprawę moię.

13. Spiewaycie Panu, chwalcie Pana, bo wybawił duszę ubogiego z ręki złośliwych.

14. Przeklęty dzień, któregom się urodził: dzień,

---

być pojmany, uprowadzony do niewoli, i że on z powodu swojéj niegodziwości ma być wystawiony i narażony na strach i przerażenie. Patrz niż. w. 6.

4. *I wszystkie przyjacioły twoje.* To jest którym prorokowałeś kłamstwo, jak się znajduje w. 6, którym mówiłeś: *Pokój, pokój, gdy nie było pokoju.*

7. *Zwiodłeś mię Panie.* P. W. — *Mocniejszyś był niźli ja, i przemogłeś.* To jest, gdym się z tobą spierał i walczył, żebyś nie wkładał na mnie obowiązku prorokowania, r. 1, 6.

8. *Krzycząc złość.* Krzycząc przeciwko grzechom i zbrodniom, oznajmując grożącą pomstę Bożą.

9. *I rzekłem.* Postanowiłem, albo myśliłem sobie.— *Nie będę go wspominał.* Nie będę więcéj wspominał tych wyroków i gróźb Bożych, gdyż nic to nie pomoże niedowiarkom, i nic innego nieodniosę tylko naigrawania się i wzgardę. Tak myślał Jeremiasz zwyciężony powszednią małodusznością.—*Imieniem jego.* Przybierając oną uroczystą formułę: *To mówi Pan.* — *I była.* Mowa Pańska. *Jako ogień gorejący.* Nie mogłem się namyślać, ani powstrzymać ognia gorejącego wewnątrz, lecz wybuchnął. *Ogniste* jest *bardzo słowo* Pańskie, jak powiada Psal. 118, 140.—*Omdlałem.* W hebr. jest: Znużyłem się znosząc, i nie mogłem.

10. *Bom słyszał.* Słyszałem wprawdzie. — *Prześladujcie.* To jest, mówiących: *Prześladujcie.—W pokoju ze mną.* Przyjaciele moi.—*Strzegący boku mego.* Którzy nieodstępowali od boku mojego, którzy byli ze mną w zażyłości.

11. *Sromoty wiecznéj.* Która ich spotka podczas zburzenia miasta i powszechnego zniszczenia kraju, i którą im zapowiadam.

12. *Doznawco sprawiedliwego.* Który ważysz każdego zasługi, i sprawiedliwego wynagradzasz. Patrz wyż. r. 17, 10.—*Proszę niech oglądam pomstę.* To się wytłumaczyło wyż. r. 11, 20.

13. *Śpiewajcie Panu.* Okrzyk proroka czyniącego dzięki Bogu za to, że ujrzał w duchu przyszłe wybawienie siebie i ludu swojego.

14. *Przeklęty dzień.* Patrz co się rzekło Job. 3, 1.

qua peperit me mater mea, non sit benedicta. (*Job. 3, 3.*)
15. Maledictus vir, qui annuntiavit patri meo, dicens: Natus est tibi puer masculus, et quasi gaudio laetificavit eum.
16. Sit homo ille, ut sunt civitates, quas subvertit Dominus, et non poenituit eum: audiat clamorem mane, et ululatum in tempore meridiano,
17. qui non me interfecit a vulva, ut fieret mihi mater mea sepulcrum, et vulva ejus conceptus aeternus.
18. Quare de vulva egressus sum, ut viderem laborem et dolorem, et consumerentur in confusione dies mei?

którego mię porodziła matka moia, niech nie będzie błogosławiony.
15. Przeklęty mąż, który opowiedział oycu memu, rzekąc: Urodził ci się syn mężczyzna, a iako weselem uweselił go.
16. Niech on człowiek będzie iako miasta są, które Pan wywrócił, a nie żal mu było: niech słyszy wołanie rano, y wycie czasu południa,
17. który mię nie zabił w żywocie, żeby mi była matka moia grobem, a żywot iéy poczęciem wiecznym.
18. Przeczem wyszedł z żywota, abym widział pracę y boleść, ażeby się skończyły w zawstydzeniu dni moie?

Wykład X. J. Wujka.—**Roz. 20. w. 7.** *Zwiodłeś mię Panie.* Powiada prorok być się zwiedzionym, dla tego iż on rozumiał że go Bóg posłać miał przeciwko poganom prorokować, a ono nad jego nadzieję ustawicznie za Bożem rozkazaniem, przeciw swemu narodowi prorokował, za czém miał wielkie prześladowanie. Nadto gdy przepowiadał spustoszenie Jeruzalem od Chaldejczyków, że to prędko miało być, wszakże iż się odwłóczyło, śmiali się z niego jako z niepewnego proroka. Przetoż tą wątpliwością słów Bożych, powiada się być zwiedziony, gdy się inaczéj wypełniały słowa Boże niż się spodziewał. Hieron. in Jeremiam.

CAPUT XXI.

ROZDZIAŁ 21.

O niewoli Sedecyasza wraz z ludem Żydowskim, i spaleniu miasta.

1. Verbum, quod factum est ad Jeremiam a Domino, quando misit ad eum rex Sedecias Phassur filium Melchiae, et Sophoniam filium Maasiae sacerdotem, dicens:
2. Interroga pro nobis Dominum, quia Nabuchodonosor rex Babylonis proeliatur adversum nos: si forte faciat Dominus nobiscum secundum omnia mirabilia sua, et recedat a nobis.
3. Et dixit Jeremias ad eos: Sic dicetis Sedeciae:
4. Haec dicit Dominus Deus Israel: Ecce, ego convertam vasa belli, quae in manibus vestris sunt, et quibus vos pugnatis adversum regem Babylonis, et Chaldaeos, qui obsident vos in circuitu murorum, et congregabo ea in medio civitatis hujus.
5. Et debellabo ego vos in manu extenta, et in brachio forti, et in furore, et in indignatione, et in ira grandi.

1. Słowo, które się stało do Jeremiasza od Pana, gdy posłał do niego król Sedecyasz Phassura syna Melchiasza, y Sophoniasza syna Maasiasza kapłana, mówiąc:
2. Spytay o nas Pana, bo Nabuchodonozor król Babiloński walczy przeciwko nam: owa snadź Pan uczyni z nami według wszech dziwów swoich, y odciągnie od nas.
3. Y rzékł Jeremiasz do nich: Tak powiecie Sedecyaszowi:
4. To mówi Pan Bóg Izraelów: oto ia obrócę oręża woienne, które są w rękach waszych, y któremi wy walczycie przeciw królowi Babilońskiemu, y Chaldeyczykóm, którzy was oblegli około murów, y zgromadzę ie w pośrzód miasta tego.
5. Y zwalczę ia was ręką wyciągnioną, y ramieniem mocnym, zapalczywością, rozgniewaniem, y gniewem wielkim.

---

16. *A nie żal mu było.* Nieodmienił wyroku, nie odbudował ich, lecz wywrócił na wieki. — *Niech słyszy wołanie rano.* Niech przebywa w bezustanném niebezpieczeństwie, strachu i żałobie, jako ci, którzy są oblężeni od nieprzyjaciół, którzy przez cały dzień słyszą krzyki i lamenta w mieście.

17. *Który.* Ponieważ mię nie zabił.—*Poczęciem wiecznem.* Bodajby mię matka zawsze w żywocie nosiła, i nigdy na świat nie wydawała.

18. *Ażeby się skończyły w zawstydzeniu dni moje?* Abym haniebnie życie skończył.

R. 21.—1. *Słowo które się stało.* Jest tu przewrócony porządek, tu się bowiem opowiadają dzieje ludu za panowania Sedecyasza, gdy po nich w r. 24 i następnych opowiadają się dzieje pod Joakimem i Joachimem, którzy przed Sedecyaszem panowali. Znowu proroctwo tego rozdziału jest wyrzeczoném na długo po poprzedzających; tamte bowiem były wyrzeczone daleko przed przyjściem Chaldejczyków, to gdy się już oni znajdowali oblegali miasto.—*Fassura.* Nie ten, który w rozdziale poprzedzającym, w. 2, pobił Jeremiasza; tamten bowiem zowie się synem Emmera, ten Melchiasza.

2. *Spytaj.* Oto się tu spełniło to co przyobiecał Bóg Jeremiaszowi, r. 15, 19.—*Oni się wrócą ku tobie, a ty się nie wrócisz ku nim*; konieczność bowiem znagliła bezbożnego Sedecyasza przyjść do Jeremiasza i prosić go o pomoc. — *Według wszech dziwów swoich.* Które zwykł czynić przeciwko nieprzyjaciołom, gdy ma na sercu uwolnienie ludu swojego. Pokazuje Sedecyasz że do tego przyszły jego rzeczy, iż chyba tylko cudem może być wyrwanym.

4. *Obrócę oręża wojenne.* Przeciwko wam, to jest iż Chaldejczycy widząc was uzbrojonymi bardziéj się pobudzą do walki przeciwko wam, i po wzięciu miasta, jak to zwykle bywa, odbiorą wam oręż, *i w pośród*, to jest na placu, lub w publicznéj zbrojowni go zbiorą, i niém was pobiją.

5. *Zwalczę.* Walcząc po stronie Chaldejczyków przeciwko wam. — *Ręką wyciągnioną.* Mocną, jak niż. r. 32, 21.

6. Et percutiam habitatores civitatis hujus: homines et bestiae pestilentia magna morientur.

7. Et post haec, ait Dominus, dabo Sedeciam regem Juda, et servos ejus, et populum ejus, et qui derelicti sunt in civitate hac a peste et gladio, et fame, in manu Nabuchodonosor regis Babylonis, et in manu inimicorum eorum, et in manu quaerentium animam eorum, et percutiet eos in ore gladii, et non flectetur, neque parcet, nec miserebitur.

8. Et ad populum hunc dices: Haec dicit Dominus: Ecce, ego do coram vobis viam vitae, et viam mortis.

9. Qui habitaverit in urbe hac, morietur gladio, et fame, et peste: qui autem egressus fuerit, et transfugerit ad Chaldaeos, qui obsident vos vivet, et erit ei anima sua, quasi spolium. *(Infr. 38, 2.)*

10. Posui enim faciem meam super civitatem hanc in malum, et non in bonum, ait Dominus: in manu regis Babylonis dabitur, et exuret eam igni.

11. Et domui regis Juda: Audite verbum Domini,

12. domus David, haec dicit Dominus: Judicate mane judicium, et eruite vi oppressum de manu calumniantis, ne forte egrediatur ut ignis indignatio mea, et succendatur, et non sit, qui extinguat propter malitiam studiorum vestrorum. *(Infr. 22, 3.)*

13. Ecce, ego ad te habitatricem vallis solidae atque campestris, ait Dominus; qui dicitis: Quis percutiet nos? et quis ingredietur domos nostras?

14. Et visitabo super vos juxta fructum studiorum vestrorum, dicit Dominus, et succendam ignem in saltu ejus, et devorabit omnia in circuitu ejus.

6. Y pobiję obywatele miasta tego, ludzie y bydło morem wielkim pomrą.

7. A potym mówi Pan: dam Sedecyasza króla Judzkiego, y sługi iego, y lud iego, y którzy pozostali w tym mieście od moru, y od miecza, y od głodu w rękę Nabuchodonozora króla Babilońskiego, y w rękę nieprzyiaciół ich, y w rękę szukaiących dusze ich, y pobije ie pasczęką miecza, a nie da się ubłagać, ani sfolguie, ani się zmiluie.

8. A do ludu tego rzeczesz: To mówi Pan: Oto ia daię przed was drogę żywota, y drogę śmierci.

9. Kto będzie mieszkał w tym mieście, umrze mieczem, y głodem, y morem, ale kto wynidzie, a ucieeze do Chaldeyczyków, którzy was oblegli, żyw zostanie, y będzie mu dusza iego iako korzyść.

10. Bom położył oblicze moie na to miasto na złe, a nie na dobre, mówi Pan: w rękę króla Babilońskiego podane będzie, y spali ie ogniem.

11. A domowi króla Judzkiego: Słuchaycie słowa Pańskiego,

12. domie Dawidów, to mówi Pan: Sądźcie rano sąd, a wyrywaycie gwałtem uciśnionego z ręki potwarce, aby snadź nie wyszło iako ogień rozgniewanie moie, a nie zapaliło się, a nie byłoby ktoby ugasił, dla złości spraw waszych.

13. Oto ia dla ciebie obywatelko doliny twardéy a polnéy, mówi Pan; którzy mówicie: Kto nas pobije, a kto wnidzie do domów naszych?

14. Y nawiedzę was według owoców spraw waszych, mówi Pan, y zapalę ogień w lesie iéy, y pożrze wszytko około niey.

CAPUT XXII.

ROZDZIAŁ 22.

O upominaniu króla i ludu Żydowskiego, żeby wykonywali sprawiedliwość.

1. Haec dicit Dominus: Descende in domum regis Juda, et loqueris ibi verbum hoc,

2. et dices: Audi verbum Domini, rex Juda, qui sedes super solium David, tu et servi tui, et populus tuus, qui ingredimini per portas istas.

3. Haec dicit Dominus: Facite judicium et justitiam, et liberate vi oppressum de manu calum-

1. To mówi Pan: Zstap do domu króla Judzkiego, a będziesz tam mówił to słowo,

2. y rzeczesz: Słuchay słowa Pańskiego królu Judzki, który siedzisz na stolicy Dawidowéy, ty y słudzy twoi, y lud twóy, którzy wchodzicie bramami temi.

3. To mówi Pan: Czyńcie sąd y sprawiedliwość, a wyzwalaycie gwałtem uciśnionego z ręki potwar-

7. *W rękę szukających dusze ich.* W ręce nieprzyjaciół, którzy usiłują odebrać im życie.

8. *Daję przed was drogę żywota.* Daję wam do wyboru życie lub śmierć, uczę was sposobu jak możecie zachować życie, jeśli się tego sposobu trzymać będziecie; którego jeśli zaniechacie, czeka was zguba.

9. *Kto będzie mieszkał.* Oznajmuje, jaka jest droga życia, jaka śmierci: zostawać w mieście jest droga śmierci; uciec do nieprzyjaciół jest droga życia.—*Będzie mu dusza jego jako korzyść.* Odebrana od nieprzyjaciół, i z której się cieszymy, jakby z rzeczy nad wszelkie spodziewanie znalezionéj.

10. *Położył oblicze moje... na złe.* Położyć oblicze na złe, jest patrzeć obliczem ponurém; obyczajem człowieka chcącego źle czynić.

11. *A domowi króla Judzkiego.* To jest, rzeczesz.

12. *Sądźcie rano sąd.* Wcześnie, bacznie, pilnie, i rychło rozstrzygajcie spory i sprawy niewinnych.

13. *Oto ja dla ciebie obywatelko doliny twardéj a polnéj.* Jerozolimę rozumie, która była położona na skale góry Syonu, i opasana innemi większemi górami tak, iż była zarazem skałą i doliną. Dla tego zowie doliną skalną i polną, to jest równą, że u stop góry była płaszczyzna, które to miejsce z natury było bardzo warowne; jakby rzekł: Nie ufaj w miejsce z natury warowne; ja bowiem jestem, który walczę przeciwko tobie.

14. *Nawiedzę.* Oddam wam według uczynków waszych: zbierać będziecie owoce siejby waszéj. — *W lesie jéj.* Zowie lasem przez przenośnię wielką ilość domów; być może także stosując mowę do domu lasu Libańskiego, który zbudował Salomon, III. Król. 7, 2.

R. 22.—1. *Zstąp.* To jest, idź. Patrz co się rzekło wyż. r. 18, 2.—*Króla.* Joakima, którego Faraon Nechao uprowadziwszy do Egiptu postanowił królem Judei Joachaza jego brata.

2. *Bramami temi.* Miasta albo domu królewskiego.

3. *Na têm miejscu.* W domu królewskim, gdzie się odbywały sądy.

niatoris, et advenam, et pupillum, et viduam nolite contristrari, neque opprimatis inique, et sanguinem innocentem ne effundatis in loco isto. *(Supr. 21, 12).*

4. Si enim facientes feceritis verbum istud, ingredientur per portas domus hujus reges sedentes de genere David super thronum ejus, et ascendentes currus et equos, ipsi et servi, et populus eorum.

5. Quodsi non audieritis verba haec, in memetipso juravi, dicit Dominus, quia in solitudinem erit domus haec.

6. Quia haec dicit Dominus super domum regis Juda: Galaad tu mihi caput Libani: si non posuero te solitudinem, urbes inhabitabiles.

7. Et sanctificabo super te interficientem virum et arma ejus, et succident electas cedros tuas, et praecipitabunt in ignem.

8. Et pertransibunt gentes multae per civitatem hanc, et dicet unusquisque proximo suo: Quare fecit Dominus sic civitati huic grandi? *(Deut. 29, 24. III. Reg. 9, 8).*

9. Et respondebunt: Eo quod dereliquerint pactum Domini Dei sui, et adoraverint deos alienos, et servierint eis.

10. Nolite flere mortuum, neque lugeatis super eum fletu: plangite eum, qui egreditur, quia non revertetur ultra, nec videbit terram nativitatis suae.

11. Quia haec dicit Dominus ad Sellum filium Josiae regem Juda, qui regnavit pro Josia patre suo, qui egressus est de loco isto: Non revertetur huc amplius,

12. sed in loco, ad quem transtuli eum, ibi morietur, et terram istam non videbit amplius.

13. Vae, qui aedificat domum suam in injustitia, et coenacula sua non in judicio; amicum suum opprimet frustra, et mercedem ejus non reddet ei;

14. qui dicit: Aedificabo mihi domum latam, et coenacula spatiosa; qui aperit sibi fenestras, et facit laquearia cedrina, pingitque sinopide.

ce, a przychodnia, y sieroty, y wdowy nie zasmucaycie, ani uciskaycie niesprawiedliwie, a krwie niewinney nie rozlewaycie na tym mieyscu.

4. Bo ieśli czyniąc uczynicie to słowo, będą wchodzić bramami domu tego królowie siedzący z rodu Dawidowego na stolicy iego, y wsiadaiący na wozy y na konie, sami, y słudzy, y lud ich.

5. Lecz ieśli tych słów nie posłuchacie, przysiągłem sam na się, mówi Pan: że ten dóm będzie pustynia.

6. Bo to mówi Pan na dóm króla Judzkiego: Galaadzie tyś mi głową Libanu: ieśli cię nie uczynię pusczą, miasty nie mieszkalnemi.

7. Y poświęcę na cię zabijaiącego męża y oręże iego, y wytną wyborne cedry twoie, y zrzucą ie w ogień.

8. Y przeydzie wiele narodów przez to miasto, y rzecze każdy bliźniemu swemu: Dla czego Pan tak uczynił miastu temu wielkiemu?

9. A odpowiedzą: Dla tego że opuścili przymierze Pana Boga swego, a kłaniali się cudzym bogom, y służyli im.

10. Nie płaczcie umarłego, ani się nad nim żałobą rozrzewniaycie: płaczcie tego, który wychodzi, bo się iuż więcéy nie wróci, ani oglądać ziemie narodzenia swego.

11. Bo to mówi Pan do Sellum syna Joziasza króla Judzkiego, który królował miasto Joziasza oyca swego, który wyszedł z tego mieysca: Nie wróci się tu więcéy,

12. ale na mieyscu, na którém go przeniósł, tam umrze, a téy ziemie więcéy nie oglądą.

13. Biada, który buduie dóm swóy w niesprawiedliwości, a wieczorniki swe nie w sądzie; bliźniego swego uciska próżno, a zapłaty iego nie płaci mu;

14. który mówi: Zbuduię sobie dóm széroki, y wieczorniki przestronne, który sobie otwarza okna, a czyni stropy cedrowe, y maluie ie cynobrem.

5. *Przysiągłem sam na się.* Na mnie samego, na moje życie, powiadając: Żyję ja, jakby rzekł: Jeśli nie uczynię, niech nie będę uważany za Boga żywego.

6. *Galaadzie tyś mi głową Libanu.* Przemawia do domu i pokolenia królewskiego, którego zamek i dóm, nakształt góry Galaad był wzniesiony na górze Syon, jakby rzekł: O domie królewski, który zacnością, powagą, władzą, pięknością, wyniosłością jesteś głową Jerozolimy, tak jak Galaad jest głową, najgłówniejszą i najzacniejszą częścią Libanu; jest to zaś zwyczajem Pisma ś. obcemi imionami nazywać miasta i narody, zwłaszcza gdy się odwróciły od Boga: tak Jerozolima zowie się tu Libanem.—*Jeśli cię nieuczynię.* Jest to formuła przysięgi, to jest, jeśli nie uczynię, niech się nie uważam za Boga; i zdanie jest: niech się nieuważam za Boga, lub za prawdziwego, jeśli cię nie obrócę w pustynię, wespół z całą Jerozolimą i jéj domami zbudowanemi z cedru libańskiego, iżbyś się stała spustoszoną, jako miasto niezamieszkalne.

7. *Poświęcę na cię.* Moją powagą potwierdzę zabijającego męża, czyli, jak jest w hebr. *mężobójców.* Poświęcać u Żydów nie zawsze znaczy uczynić świętym, lecz także publiczną powagą uświęcić. Tak się mówi, *poświęćcie wojnę,* Joel. 3, 9; *poświęćcie post,* Joel. 1, 14.—*Zabijającego.* Nabuchodonozora, albo jego wojsko. —*I oręże jego.* To jest poświęcę. —*Wyborne cedry.* Wspaniałe domy, które się wznoszą w pośród ciebie, jak cedry na Libanie, i są uczynione z cedru.

10. *Nie płaczcie umarłego.* Nie opłakujcie Jozyasza zabitego przez Faraona, jako takiego, który pobożnie i chwalebnie zszedł z tego świata; a opłakujcie raczéj jego syna, który daleko nieszczęśliwszym będzie w niewoli, do któréj zostanie zaprowadzony; opłakujcie, powiadam, Sellę.

11. *Sellum.* Który się inaczéj nazywał Joachazem. Patrz co się rzekło I. Paral. 3, 15. —*Który królował miasto Jozyasza ojca swego.* Patrz tamże. —*Wyszedł z tego miejsca.* Gdy był prowadzony do niewoli.

13. *Który buduje dóm swój w niesprawiedliwości.* Niektórzy to rozumieją o Joakimie, inni o Joachazie: że oba bezecnie żyli, czytamy IV. Król. r. 23 i 24.— *W niesprawiedliwości.* Nakładając zbyt uciążliwe podatki, i innemi niesprawiedliwemi sposobami wydzierając pieniądze swoim poddanym.—*Nie w sądzie.* W niesprawiedliwości; jest bowiem powtórzenie. *Próżno.* Darmo, niedawszy mu zapłaty.

14. *I maluje je cynobrem.* Cynobr naturalny jest właściwym kruszcem żywego srebra. (P. Lind). Siarka z żywém srebrem czyni owę czerwoną farbę, cynober zwaną. (Tamże).

15. Numquid regnabis, quoniam confers te cedro? pater tuus numquid non comedit et bibit, et fecit judicium et justitiam tunc, cum bene erat ei?

16. Judicavit causam pauperis et egeni in bonum suum; numquid non ideo, quia cognovit me? dicit Dominus.

17. Tui vero oculi et cor ad avaritiam, et ad sanguinem innocentem fundendum, et ad calumniam, et ad cursum mali operis.

18. Propterea haec dicit Dominus ad Joakim filium Josiae regem Juda: Non plangent eum: Vae, frater, et vae, soror: non concrepabunt ei: Vae, domine, et vae, inclyte.

19. Sepultura asini sepelietur, putrefactus et projectus extra portas Jerusalem. *(Infr. 36, 30).*

20. Ascende Libanum, et clama, et in Basan da vocem tuam, et clama ad transeuntes, quia contriti sunt omnes amatores tui.

21. Locutus sum ad te in abundantia tua, et dixisti: Non audiam; haec est via tua ab adolescentia tua, quia non audisti vocem meam:

22. Omnes pastores tuos pascet ventus, et amatores tui in captivitatem ibunt, et tunc confunderis, et erubesces ab omni malitia tua.

23. Quae sedes in Libano, et nidificas in cedris, quomodo congemuisti, cum venissent tibi dolores, quasi dolores parturientis?

24. Vivo ego, dicit Dominus, quia, si fuerit Jechonias, filius Joakim regis Juda, annulus in manu dextera mea, inde evellam eum.

25. Et dabo te in manu quaerentium animam tuam, et in manu quorum tu formidas faciem, et in manu Nabuchodonosor regis Babylonis, et in manu Chaldaeorum.

26. Et mittam te, et matrem tuam, quae genuit te, in terram alienam, in qua nati non estis, ibique moriemini:

15. Izali będziesz królował, iż się równasz cedrowi? ociec twóy izali nie iadł y pił, a czynił sąd y sprawiedliwość tedy, gdy się miał dobrze?

16. Sądził sprawy ubogiego y nędznika na swe dobre; izali nie przeto że mię poznał? mówi Pan?

17. Ale oczy twoie y serce na łakomstwo y na rozlanie krwie niewinnéy, y na potwarz, y na bieganie do złych uczynków.

18. Przetoż to mówi Pan do Joakima syna Joziasza króla Judzkiego: Nie będą go płakać, biada bracie, y biada siostro: nie będą narzekać nad nim: Biada panie, biada wielmożny.

19. Pogrzebem osłowym pogrzebion będzie, zgniły y wyrzucony za bramy Jeruzalem.

20. Wstąp na Liban, a wołay, y na Basanie day głos twóy, a wołay na mimo idące, bo starci są wszyscy miłośnicy twoi.

21. Mówiłem do ciebie w dostatku twoim, y rzekłaś: Nie będę słuchać; tać iest droga twoia z młodości twéy, żeś nie słuchała głosu mego.

22. Wszytkie pastérze twoie spasie wiatr, a miłośnicy twoi w niewolą póydą, a tedy się zawstydzisz, y zasromasz się dla wszelkiéy złości twoiéy.

23. Która siedzisz na Libanie, a gnieździsz się na cedrach, iakoś wzdychała gdy na cię przyszły boleści, iako boleści rodzącéy.

24. Żywię ia, mówi Pan, iż choćby był Jechoniasz syn Joakima króla Judzkiego pierścieniem na prawéy ręce moiéy, ztamtąd go zerwę.

25. Y dam cię w rękę szukaiących dusze twoiéy, y w rękę których się twarzy ty lękasz, y w rękę Nabuchodonozora króla Babilońskiego, y w rękę Chaldeyczyków.

26. Y zaślę cię, y matkę twą, która cię porodziła, do cudzéy ziemie, gdzieście się nie rodzili, y tam pomrzecie:

---

15. *Izali będziesz królował?* Azali to sprawi pycha twoja, przez którą się porównywasz z najwyższemi cedrami, że panować będziesz? jakby rzekł: W żaden sposób.—*Jadł i pił.* Hebraizm, zamiast długo żył, spokojnie królował, i na niczém mu nie zbywało.

16. *Na swe dobre.* Albowiem dla tego był szczęśliwym.—*Że mię poznał.* Czcił.

17. *I na bieganie do złych uczynków.* Do których zapamiętale bieżysz i za nie się chwytasz.

18. *Biada bracie!* Płaczem, w którym się zwykło mówić: biada bracie! biada siostro! Téj formuły używali domownicy gdy opłakiwali umarłego; inni zaś gdy opłakiwali zgasłego książęcia mówili: *biada panie,* i *biada przezacny!* jakby rzekł: Nie będą go opłakiwali ani domowi ani cudzy.

19. *Pogrzebem osłowym pogrzebion będzie.* Nie będzie pogrzebiony, lecz zostanie wyrzucony za miasto do gnoju na pożarcie psom i ptakom, jako ścierw osłów.

20. *Wstąp.* O miasto Jerozolima.—*A wołaj.* Błagając pomocy; jakby rzekł z ironią: Wołaj ile chcesz z najwynioślejszych gór Libanu i Bazanu; nie znajdziesz nikogo ktoby tobie dał pomoc.—*Starci są wszyscy miłośnicy twoi.* Egipczycy przyjaciele twoi przez Chaldejczyków. Bałwany także, w których pokładałaś twoję nadzieję.

21. *Mówiłem.* Wzywając do poprawy obyczajów.—*W dostatku.* W czasie pomyślności. — *Tać jest droga twoja.* Ten był zawsze twój zwyczaj, że nie słuchałaś głosu mojego.—*Z młodości twéj.* Od czasu jakem cię wyprowadził z Egiptu, gdym cię przyjął za oblubienicę.

22. *Wszystkie pasterze twoje.* Książąt, fałszywych proroków i kapłanów, którzy ciebie uwodzili próżném zaufaniem dla Egipczyków.—*Spasie wiatr.* Albowiem będą zawiedzeni w nadziei, którą siebie i drugich karmili. Albo sens jest: Z wiatrem się rozproszą, znikną i wniwecz się obrócą. — *Dla wszelkiéj złości twojéj.* Z powodu wszelkiéj złości twojéj.

23. *Która siedzisz na Libanie.* O narodzie, który mieszkasz w Jerozolimie, jakby na Libanie, gdyż z cedrów libańskich czynisz sobie gniazda, to jest, domy i pałace, i który jakby cedr libański przewyższasz inne narody, i dla tego pysznie, bezpiecznie i w bogactwie żyjesz. — *Wzdychała.* Czas przeszły zamiast przyszłego. LXX mają, *będziesz wzdychała.*

24. *Jechoniasz.* Który się nazywał także Joakimem. Patrz co się rzekło I. Paral. 3, 16. — *Pierścieniem.* Pierścień jest rzecz najbliższa i najbardziéj droga. Nie był Jechoniasz z tego rodzaju, lecz gdyby był, powiada, że onby go odrzucił.

25. *Szukających dusze twojéj.* Nieprzyjaciół twoich, pragnących odebrać tobie życie. — *W rękę których.* W rękę tych, których się ty lękasz oblicza.

26. *Zaślę cię.* O Jechoniaszu!—*Matkę twą.* Nohestę, o któréj sromotnych postępkach patrz wyż. r. 13, 18 i następnych, i IV. Król. 24, 12 i 15.

27. et in terram, ad quam ipsi levant animam suam, ut revertantur illuc, non revertentur.
28. Numquid vas fictile atque contritum vir iste Jechonias? numquid vas absque omni voluptate? quare abjecti sunt ipse et semen ejus, et projecti in terram, quam ignoraverunt?
29. Terra, terra, terra, audi sermonem Domini!
30. Haec dicit Dominus: Scribe virum istum sterilem, virum, qui in diebus suis non prosperabitur, nec enim erit de semine ejus vir, qui sedeat super solium David, et potestatem habeat ultra in Juda.

27. a do ziemie, do którey oni podnoszą duszę swą, aby się tam wrócili, nie wrócą się.
28. Izali naczynie gliniane a stłuczone ten mąż Jechoniasz? izali naczynie bez żadney wdzięczności? czemu odrzuceni są on sam y nasienie iego, y zagnani do ziemie, którey nie znali?
29. Ziemio, ziemio, ziemio, słuchay mowy Pańskiey!
30. To mówi Pan: Napisz męża tego niepłodnego, męża, któremu się nie poszczęści za dni iego, bo nie będzie z nasienia iego mąż, któryby siedział na stolicy Dawidowey, a miał więcey władzy nad Judą.

CAPUT XXIII.

ROZDZIAŁ 23.

O groźbach przeciwko złym pasterzom, i obietnicy zesłania pasterza dobrego.

1. Vae pastoribus, qui disperdunt et dilacerant gregem pascuae meae, dicit Dominus. *(Ezech. 13, 3).*
2. Ideo haec dicit Dominus Deus Israel ad pastores, qui pascunt populum meum: Vos dispersistis gregem meum, et ejecistis eos, et non visitastis eos: ecce, ego visitabo super vos malitiam studiorum vestrorum, ait Dominus.
3. Et ego congregabo reliquias gregis mei de omnibus terris, ad quas ejecero eos illuc, et convertam eos ad rura sua, et crescent et multiplicabuntur.
4. Et suscitabo super eos pastores, et pascent eos: non formidabunt ultra, et non pavebunt, et nullus quaeretur ex numero, dicit Dominus.
5. Ecce, dies veniunt, dicit Dominus, et suscitabo David germen justum, et regnabit rex, et sapiens erit, et faciet judicium et justitiam in terra *(Isai. 4, 2.—40, 11. Infr. 33, 14. Dan. 9, 24. Joan. 1, 45).*
6. In diebus illis salvabitur Juda, et Israel habitabit confidenter, et hoc est nomen, quod vocabunt eum, Dominus justus noster. *(Deut. 33, 28).*—

1. Biada pastérzóm, którzy gubią y rozszarpywaią trzodę pastwiska mego, mówi Pan.
2. Przeto to mówi Pan Bóg Izraelów do pastérzów, którzy pasą lud mój: Wyście rozproszyli trzodę moię y wygnaliście ie, a nie nawiedzaliście ich: otoż ia nawiedzę na was złość spraw waszych, mówi Pan.
3. Ja też zgromadzę ostatki trzody moiey ze wszech ziem, do których ie wyrzucę, y przywrócę ie na grunty ich, y rozpłodzą się a rozmnożą się.
4. Y postawię nad nimi pasterze, y paść ie będą: nie będą się więcey bać ani lękać, a żadney nie będę szukać z liczby, mówi Pan.
5. Oto dni przychodzą, mówi Pan, a wzbudzę Dawidowi płód sprawiedliwy, a będzie królował król, y mądrym będzie, y będzie czynił sąd y sprawiedliwość na ziemi.
6. W one dni zbawion będzie Juda, a Izrael bezpiecznie mieszkać będzie, a to iest imię, którym go zwać będą, Pan sprawiedliwy nasz.

27. *Do któréj oni podniosą duszę swą.* To samo jest jakby rzekł: Jechoniasz podobny jest do bałwana i naczynia nieprzydatnego, dla tego będzie odrzucony. Zapytanie, które się tu znajduje wymaga odpowiedzi nie przeczącéj lecz twierdzącéj. Albo jest zarzut Żydów, nie dających wiary słowom Jeremijasza; jakby rzekli: Czyliż Bóg tak ma w pogardzie naszego króla?—*Naczynie bez żadnéj wdzięczności.* To jest naczynie nikomu nieprzydatne.
29. *Ziemio, ziemio, ziemio.* Mieszkańcy ziemi żydowskiéj.
30. *Napisz.* Żebyś niezapomniał com postanowił uczynić. Napisz także, żeby proroctwo na piśmie można było przełożyć ludowi.—*Męża tego.* Jechoniasza.—*Niepłodnego.* Który wprawdzie dzieci mieć będzie, lecz nie zostawi następców tronu.
R. 23.—1. *Pasterzom.* Książąt rozumie, a także kapłanów i fałszywych proroków.—*Rozszarpywają.* Gdyż przez swoje niedbalstwo, bezbożność, zły przykład, kłamliwe obietnice, jako wilcy zgubili lud sobie powierzony.
2. *Którzy pasą.* Którzy są z imienia tylko pasterzami.—*Wygnaliście.* Sprowadziliście z drogi prawéj.—*Nienawiedzaliście.* Do pasterzy bowiem należy nawiedzać trzodę swoję, iżby widzieli czego jéj zbywa, i żeby zaradzić jéj potrzebom.—*Nawiedzę.* Ukarzę.
3. *Ja też.* Ja zaś; jakby rzekł: Których wy przez waszę winę rozproszyliście, ja przez moje miłosierdzie i opatrzność zgromadzę. Mówi także razem o wyprowadzeniu ludu z niewoli Babilońskiéj, i o powołaniu pogan do Kościoła.—*Na grunty ich.* Do Judei, do Kościoła.
4. *Pasterze.* Dobrych, wiernych, świętych, troskliwych, Chrystusa i apostołów.—*Paść je będą.* Z wielką starannością.—*Nie będą się.... bać.* Gdyż będą mieli dobrych pasterzy. *Nie bójcie się małe stado.* Łuk. 12, 32.—*Żadnéj nie będę szukać.* Żadna owca nie zginie z trzody.
5. *Wzbudzę Dawidowi.* To jest z potomstwa Dawidowego.—*Płód sprawiedliwy.* Chrystusa rozumie, *który się stał jemu z nasienia Dawidowego wedle ciała,* Rzym. 1, 3.—*Sprawiedliwy.* Gdyż Chrystus jest przyczyną wszelkiéj sprawiedliwości naszéj, i w skutek swojego poczęcia z Ducha ś. narodził się świętym i sprawiedliwym; a także i dla tego, że sprawiedliwy sąd wykonywa względem dobrych i złych.—*Będzie królował król.* Przez wiarę, nadzieję, miłość, łaskę, gdyż to królestwo Chrystusowe jest duchowne.—*Będzie czynił sąd.* Będzie czynił to co jest sprawiedliwego.
6. *W one dni.* W hebr. *wjego.* to jest Chrystusa.—

7. Propter hoc, ecce, dies veniunt, dicit Dominus, et non dicent ultra: Vivit Dominus, qui eduxit filios Israel de terra Aegypti;* *(Supr. 16, 14).*

8. sed: Vivit Dominus, qui eduxit et adduxit semen domus Israel de terra aquilonis, et de cunctis terris, ad quas ejeceram eos illuc, et habitabunt in terra sua. *

9. Ad prophetas: Contritum est cor meum in medio mei, contremuerunt omnia ossa mea, factus sum quasi vir ebrius, et quasi homo madidus a vino a facie Domini, et a facie verborum sanctorum ejus,

10. quia adulteris repleta est terra: quia a facie maledictionis luxit terra, arefacta sunt arva deserti, factus est cursus eorum malus, et fortitudo eorum dissimilis.

11. Propheta namque et sacerdos polluti sunt, et in domo mea inveni malum eorum, ait Dominus.

12. Idcirco via eorum erit quasi lubricum in tenebris: impellentur enim, et corruent in ea, afferam enim super eos mala, annum visitationis eorum, ait Dominus.

13. Et in prophetis Samariae vidi fatuitatem: prophetabant in Baal, et decipiebant populum meum Israel.

14. Et in prophetis Jerusalem vidi similitudinem adulterantium, et iter mendacii, et confortaverunt manus pessimorum, ut non conveteretur unusquisque a malitia sua: facti sunt mihi omnes ut Sodoma, et habitatores ejus quasi Gomorrha.

15. Propterea haec dicit Dominus exercituum ad prophetas: Ecce, ego cibabo eos absinthio, et potabo eos felle, a prophetis enim Jerusalem egressa est pollutio super omnem terram. *(Supr. 9, 15).*

16. Haec dicit Dominus exercituum: Nolite audire verba prophetarum, qui prophetant vobis, et decipiunt vos: visionem cordis sui loquuntur, non de ore Domini. *(Infr. 27, 9).*

17. Dicunt his, qui blasphemant me: Locutus est Dominus: Pax erit vobis; et omni, qui ambu-

7. Przetoż oto dni przychodzą, mówi Pan, y nie rzeką więcey: Żywie Pan, który wywiódł syny Izraelowe z ziemie Egyptskiéy;

8. ale: Żywie Pan, który wywiódł y przywiódł nasienie domu Izraelowego z ziemie północnéy, y ze wszytkich ziem, do którychem ie był tam wyrzucił, y będą mieszkać w ziemi swoiéy.

9. Do proroków: Skruszyło się serce moie w pośrzód mnie, zadrżały wszytkie kości moie, stałem się iako mąż pijany, y iako człowiek pijany winem, od oblicza Pańskiego, y od oblicza słów świętych iego,

10. bo się cudzołożniki napełniła ziemia, bo dla złorzeczeństwa płacze ziemia, poschły pastwiska pusczéy, stało się bieżenie ich złe, y moc ich nie iako piérwéy.

11. Bo prorok y kapłan splugawieni są, a w domu moim nalazłem złość ich, mówi Pan.

12. Przeto droga ich będzie iako ślizawica w ciemności: bo się poślizną y powalą na niéy, bo przywiodę na nie złe, rok nawiedzenia ich, mówi Pan.

13. Y w prorocech Samariiéy widziałem głupstwo: prorokowali w Baalu, y zwodzili lud móy Izraelski.

14. Y w prorocech Jeruząlem widziałem podobieństwo cudzołożących, y drogę kłamstwa, y zmacniali ręce złośników, żeby się nie nawracali każdy od złości swéy: stali mi się wszyscy iako Sodoma, a obywatele iego iako Gomorrha.

15. Przetoż to mówi Pan zastępów do proroków: Oto ie nakarmię piołynem, y napoię ie żółcią, bo od proroków Jerozolimskich wyszło splugawienie na wszytkę ziemię.

16. To mówi Pan zastępów: Nie słuchaycie słów proroków, którzy wam prorokuią, a zdradzaią was: widzenie serca swego mówią, nie z ust Pańskich.

17. Mówią tym, którzy nie bluźnią: Pan mówił: Pokóy wam będzie; y każdemu chodzącemu

Zbawion będzie Juda. Dwa pokolenia, to jest Judy i Benjamina.— *A Izrael.* Dziesięć innych pokoleń. — *Bezpiecznie mieszkać będzie.* Mając pasterza Chrystusa tak mocnego i czujnego. — *Pan sprawiedliwy nasz.* Który nas usprawiedliwia. P. W.

7. *Przetoż.* Ponieważ wzbudzę Dawidowi płód sprawiedliwy.— *Żywie Pan.* To się wytłumaczyło wyż. r. 16, w. 14 i 15.

8. *Z ziemie północnéj.* Z niewoli szatana i grzechu.— *Będą mieszkać w ziemi swojéj.* W Jerozolimie duchownéj którą jest Kościół.

9. *Do proroków.* To jest do fałszywych stosuje się to moje proroctwo, które następuje.—*Skruszyło się serce moje.* Jestem przeszyty boleścią, i drżą kości moje.— *Jako człowiek pijany.* Zdumiały i osłupiały, jako ci co są pijani.—*Od oblicza Pańskiego.* Z powodu Pana, widząc groźby Pańskie przeciwko temu ludowi.

10. *Dla złorzeczeństwa.* Dla złorzeczeństwa i bluźnierstw Żydów przeciwko Bogu.—*Płacze ziemia.* Stała się spustoszoną i bezpłodną.—*Stało się bieżenie ich złe.* Którzy zapamiętale i z wyuzdaniem biegną do grzechów.— *Moc ich nie jako pierwiéj.* Niestała, bezsilna, nietrwała. Są mocnymi i potężnymi do złego, nie zaś do dobrego.

11. *Splugawieni są.* Nieuczciwi i obłudni.—*W domu moim nalazłem.* Gdyż w Kościele Bożym ofiarują bałwanom, knują zdrady i łupieztwa, i wedle niego pobudowali domy wszeteczeństwa. Ztąd ona skarga, r. 11, 15: *Cóż to jest, że miły mój w domu moim czynił wiele złości?*

12. *Jako ślizgawica w ciemności.* Łatwo się zawadzą i upadną.— *Nawiedzenia.* Karania.

13. *W prorocech Samaryi.* Dziesięciu pokoleń, w których była Samarya. Domyślać się należy partykuły *jako*, w tym sensie: jako widziałem w Samaryi bezrozumną cześć bałwanów, tak i w Jerozolimie.— *Prorokowali w Baalu.* Radząc się Baala, albo z natchnienia ducha kłamstwa, szatana.

14. *Podobieństwo cudzołożących.* To jest, że w Jerozolimie byli naśladowcy głupstwa fałszywych proroków Samaryi.— *Zmacniali.* Utwierdzali ich w zbrodniach, obiecując im wszelką pomyślność.

15. *Nakarmię je piołunem.* Patrz co się rzekło wyż. r. 9, 15.— *Wyszło splugawienie.* Oni zarażają i każą lud fałszywą nauką i obietnicami swojemi.

16. *Widzenie serca swego.* Sny które sobie zmyślają.

17. *Tym którzy mię bluźnią.* W hebr. jest, *którzy*

lat in pravitate cordis sui, dixerunt: Non veniet super vos malum. *(Supr. 5, 12)*.

18. Quis enim affuit in consilio Domini, et vidit et audivit sermonem ejus? quis consideravit verbum illius et audivit?

19. Ecce, turbo Dominicae indignationis egredietur, et tempestas erumpens, super caput impiorum veniet. *(Infr. 30. 14)*.

20. Non revertetur furor Domini usque dum faciat, et usque dum compleat cogitationem cordis sui: in novissimis diebus intelligetis consilium ejus.

21. Non mittebam prophetas, et ipsi currebant: non loquebar ad eos, et ipsi prophetabant. *(Inf. 27, 15)*.

22. Si stetissent in consilio meo, et nota fecissent verba mea populo meo, avertissem utique eos a via sua mala, et a cogitationibus suis pessimis.

23. Putasne, Deus e vicino ego sum? dicit Dominus: et non Deus de longe?

24. Si occultabitur vir in absconditis, et ego non videbo eum? dicit Dominus: numquid non coelum et terram ego impleo? dicit Dominus.

25. Audivi, quae dixerunt prophetae, prophetantes in nomine meo mendacium, atque dicentes: Somniavi, somniavi.

26. Usquequo istud est in corde prophetarum vaticinantium mendacium, et prophetantium seductiones cordis sui.

27. Qui volunt facere, ut obliviscatur populus meus nominis mei propter somnia eorum, quae narrat unusquisque ad proximum suum, sicut obliti sunt patres eorum nominis mei propter Baal.

28. Propheta, qui habet somnium, narret somnium, et qui habet sermonem meum, loquatur sermonem meum vere: quid paleis ad triticum? dicit Dominus.

29. Numquid non verba mea sunt quasi ignis, dicit Dominus, et quasi malleus conterens petram?

30. Propterea, ecce, ego ad prophetas, ait Dominus, qui furantur verba mea unusquisque a proximo suo:

31. ecce, ego ad prophetas, ait Dominus, qui assumunt linguas suas, et ajunt: Dicit Dominus:

w przewrotności serca swego, rzekli: Nie przyidzie na was złe.

18. Bo któż był w radzie Pańskiéy, a widział y słyszał słowo iego? kto obaczył słowo iego y wysłuchał?

19. Oto wicher Pańskiego zagniewania wynidzie, y burza wypadaiąca na głowę niezbożników przypadnie.

20. Nie wróci się zapalczywość Pańska, aż uczyni, y aż wykona myśl serca swego, w ostateczne dni wyrozumiecie radę iego.

21. Nie posyłałem proroków, a oni biegali: nie mówiłem do nich, a oni prorokowali.

22. By byli stali w radzie moiéy, a oznaymili słowa moie ludowi memu, wżdybych ie był odwrócił od drogi ich złéy, y od myśli ich złośliwych.

23. Mniemasz żem ia iest Bóg z bliska, a nie Bóg z daleka?

24. Aza się skryie człowiek w skrytościach, a ia go nie uyźrzę? mówi Pan: aza nieba y ziemie ia nie napełniam? mówi Pan.

25. Słyszałem, co mówili prorocy, prorokuiący fałsz imieniem moim, y mówiący: Śniło mi się, śniło mi się.

26. Y długoż tego będzie w sercu proroków, prorokuiących kłamstwo, y prorokuiących zdrady serca swego?

27. Którzy chcą uczynić, aby lud móy zapomniał imienia mego dla snów ich, które powiada każdy bliźniemu swemu, iako zapomnieli oycowie ich imienia mego dla Baala.

28. Prorok, który ma sen, niech powiada sen, a który ma mowę moię, niech powiada mowę moię prawdziwie: co plewam do pszenice? mówi Pan.

29. Izali słowa moie nie są iako ogień, mówi Pan, a iako młot kruszący skałę?

30. Przetoż owom ia na proroki, mówi Pan, którzy kradną słowa moie każdy od bliźniego swego:

31. owom ia na proroki, mówi Pan, którzy biorą ięzyki swoie, y mówią: Mówi Pan:

mną gardzą: ludowi Żydowskiemu który gardzi i bluźni przeciwko mnie.—*I każdemu chodzącemu.* Jest powtórzenie porzedzającego półwiersza.

18. *Bo któż był.* Mówi to dla tego, żeby pokazać iż fałszywi prorocy, do których on nie mówił, nie mogą odgadywać rzeczy przyszłych.

19. *Oto.* Nagle i niespodzianie, wbrew mniemaniu fałszywych proroków.—*Wicher.* Gwałtowność.

20. *Nie wróci się.* Nie ustanie, nieodejdzie od was, dopóki wam niedomierzy wszystkich kar, które Bóg zamyślił.—*Wyrozumiecie.* Rzeczą samą poznacie i doświadczycie pomsty Bożéj.

22. *By byli stali w radzie mojéj.* Idąc za wolą i radą moją.—*Wżdybych je był odwrócił.* To jest lud od zbrodni i kary która za nią idzie.

23. *Bóg zblizka.* Który widzi i kieruje tylko rzeczami blizkiemi, a zdaleka nic nie może.

24. *Azali się skryje człowiek.* Nie skryje się i t. d.; bo Bóg wszystko i zdaleka widzi. —*Aza nieba i ziemie ja nie napełniam.* Jestem wszędzie obecny.

25. *Śniło mi się.* Widziałem we śnie objawienie prorockie.

26. *Który ma sen, niech powiada sen.* Jako swój sen, nie zaś jako proroctwo ode mnie wzięte.—*Co plewom do pszenice.* Plewami zowie sny fałszywych proroków, które wiatr unosi; pszenicą, słowo Boże, które trwa na wieki. Jakie jest podobieństwo między takiemi snami a objawieniami Bożemi?

29. *Jako ogień.* To jest, najskuteczniejsze.—*Kruszący skałę.* Twardość serca ludzkiego.

30. *Którzy kradną słowa moje.* Którzy naśladują słów moich proroków, powiadając: — *To mówi Pan*, gdy Pan niemówił.

31. *Którzy biorą języki swoje.* Którzy miarkują swój język, i tak nim kierują żeby się podobać mogli słuchającym. Albowiem prawdziwi prorocy nie miarkują swoich języków, lecz je miarkuje Bóg, i przez nie mówi co chce. Niektórzy przekładają, *którzy łagodzą swoje języki.* Inni, *którzy słodzą,* albo, *śpieszczają swoje języki.* Albo także sens być może: ktorzy mówią to co im przychodzi na myśl.

32. ecce, ego ad prophetas somniantes mendacium, ait Dominus, qui narraverunt ea, et seduxerunt populum meum in mendacio suo, et in miraculis suis: cum ego non misissem eos, nec mandassem eis, qui nihil profuerunt populo huic, dicit Dominus.

33. Si igitur interrogaverit te populus iste, vel propheta, aut sacerdos, dicens: Quod est onus Domini? dices ad eos: Vos estis onus, projiciam quippe vos, dicit Dominus.

34. Et propheta, et sacerdos, et populus, qui dicit: Onus Domini; visitabo super virum illum, et super domum ejus.

35. Haec dicetis unusquisque ad proximum, et ad fratrem suum: Quid respondit Dominus? et quid locutus est Dominus?

36. Et onus Domini ultra non memorabitur, quia onus erit unicuique sermo suus, et pervertistis verba Dei viventis, Domini exercituum, Dei nostri.

37. Haec dices ad prophetam: Quid respondit tibi Dominus? et quid locutus est Dominus?

38. Si autem, onus Domini, dixeritis, propter hoc haec dicit Dominus: Quia dixistis sermonem istum: Onus Domini; et misi ad vos dicens: Nolite dicere: Onus Domini;

39. propterea, ecce, ego tollam vos portans, et derelinquam vos, et civitatem quam dedi vobis et patribus vestris a facie mea.

40. Et dabo vos in opprobrium sempiternum, et in ignominiam aeternam, quae nunquam oblivione delebitur. *(Supr. 20, 11).*

32. owom ia na proroki którym się śni kłamstwo, mówi Pan, którzy ie powiadali, y zwiedli lud móy kłamstwem swym, y cudami swemi; gdyżem ia ich nie posyłał, anich im rozkazował, którzy nic nie pomogli ludowi temu, mówi Pan.

33. A tak ieśli cię zapyta ten lud, abo prorok, abo kapłan, mówiąc: Co iest za brzemię Pańskie? rzeczesz do nich: Wyście brzemię, abowiem porzucę was, mówi Pan.

34. A prorok, y kapłan, y lud, który mówi: Brzemię Pańskie; nawiedzę męża onego, y dóm iego.

35. To powiecie każdy do bliźniego, y brata swego: Co Pan odpowiedział? y co Pan mówił?

36. A brzemię Pańskie nie będzie więcey wspominane, bo brzemieniem będzie każdemu mowa iego, y wywróciliście słowa Boga żywiącego, Pana zastępów, Boga naszego.

37. Tak rzeczesz do proroka: Coć Pan odpowiedział, a co mówił Pan?

38. Lecz ieśli mówić będziecie, Brzemię Pańskie, dla tego to mówi Pan: Ponieważeście rzekli mowę tę: Brzemię Pańskie, a posłałem do was rzekąc: Nie mówcie: Brzemię Pańskie:

39. przetoż oto ia porwę was niosąc, y puszczę was, y miasto którem dał wam y oycóm waszym od oblicza mego.

40. Y dam was na urąganie wiekuiste, y na sromotę wieczną, która nigdy nie będzie zapomniona.

Wykład X. J. Wujka.—**Roz. 23.** w. 6. *A to jest imię którém go zwać będą, Pan sprawiedliwy nasz.* W żydowskim tak: Jehowach sprawiedliwy nasz. Oto tu masz ono imię własne Panu Bogu, Jehowach. A ponieważ tu prorok mówi o Messyaszu, jako i sami Żydzi zeznawają: tedyć Pan Chrystus według Jeremiasza jest Bóg Jehowach: zaczém idzie iż Pan Chrystus jest z istności jedynym Bogiem przedwiecznym. Bo w Pismie ś. to imię Jehowach nikogo inszego nie znaczy tylko samego z istności Boga Izraelskiego. Chocia inne imiona Boże, jako Elohim, Sadai, Adonai i inne mogą być dane rzeczom stworzonym, ale to imię Jehowach rzeczone, żadnemu dane być nie może, okrom samego jednego z istności Boga. Tak czytaj Exod. 15, v. 3. Exod. 6, v. 3, i dla tego w Mądrości 14, jest nazwane *incommunicabile,* to jest, nie użyczane, iż to imię znaczy źródło bytności, co samemu Bogu służy. Exod. 3, v. 14. A tak tu masz jasne pismo o dwu naturach w Panu Chrystusie, bo iż go zowie, płodem Dawidowym, znaczy człowieczeństwo, a iż go zowie Jehowach, znaczy Bóstwo jego. Bardzo te słowa Żydy i Heretyki kolą: dla tego chcą dowieść, iż to imę Jehowach w Pismie dane jest inszym rzeczom stworzonym. Jako Gen. 22, v. 14. Exod. 17, v. 15. Judic. 6, v. 24. Ezech. 48, v. 35. Ale kiedyćby to tak było, tedyby źle mówił Deut. 6. Słuchaj Izraelu, jeden jest Jehowach. Nadto Rabbi Mojżesz, *libro directionis perplexorum* pisze, iż imię Jehowach, samemu Bogu z istności służy. Ani ukażą heretycy, żeby Pismo ś. stworze-

32. *Cudami swemi.* Które zmyślają.— *Nic niepomogli.* Mniéj się mówi niż oznacza; albowiem zdanie jest: bardzo zaszkodzili.

33. *Co jest za brzemię Pańskie.* Temi słowy fałszywi prorocy i lud naśmiewali się z Jeremiasza i proroków grożących karami, ztąd gdy ich spotykali, zapytywali z szyderstwem: *co jest za brzemię Pańskie?* To jest, co za klęskę nam Pan przepowiada? jakie nieszczęścia nam zwiastujecie? Rzekliśmy bowiem wyż. że *brzemię* nieraz oznacza smutne proroctwo, przez które się oznajmuje grożące jakie nieszczęście.— *Wyście brzemię.* Wy sami jesteście dla mnie brzemieniem nieznośném, i dla tego zdejmę go z siebie i precz was odrzucę.

34. *Nawiedzę.* Ukarzę go i całą jego rodzinę, za to że wyśmiewał słowa moje, zowiąc je brzemieniem.

35, *To powiecie.* Upomina, żeby proroctw Bożych nie nazywali nadal *brzemię Pańskie.* Zdanie więc jest: jeśli kto zapyta: Co odpowiedział Pan? nie mówcie: *Brzemię Pańskie, i t. d.*

36. *Brzemieniem będzie każdemu mowa jego.* Brzemię, które on wymawia, stanie się mu brzemieniem; to jest, ciężką karą.— *Wywróciliście.* Obróciliście w żart i śmiech słowa Pańskie.

37. *Tak rzeczesz.* To jest, gdy o proroctwie dowiedzieć się zechcesz, nie rzeczesz: *Co jest za brzemię Pańskie?* lecz raczéj: co rzekł, rozkazał lub odpowiedział Pan?

38. *Lecz jeżli mówić będziecie, brzemię Pańskie.* Jeśli wbrew temu co rozkazałem, będziecie używali tego sposobu mówienia, *brzemię Pańskie, i t. d.*

39. *Porwę was niosąc.* Jako brzemię, i zaniosę do niewoli.

40. *Dam was.* Dopuszczę na was wieczną hańbę.

nie zwało Jehową, bo na tych miejscach które przywodzą, nie zowie imieniem Jehowy, ale raczéj imieniem jakiego uczynku albo dobrodziejstwa, które Bóg Jehowa na tém miejscu uczynił, jako to tam każdy czytając obaczyć może, kiedy się też trafi iż Pismo zda się nazywać anioły Jehową, tak masz wiedzieć iż nie anioły, ale tego, który mówił przez anioły, Boga zowie Jehową: o czém masz, Gen. 18, v. 2, i Exod. 3, v. 3. Ale tu prorok o Panu Chrystusie powiada, iż to imię miało być jego, i tak go mieli zwać chrześcijanie Jehowa, to jest, Bóg z istności, także i Zachar. 2. Isai. 40, v. 3. Psal. 96, v. 8. Psal. 101, v. 26.

CAPUT XXIV.

ROZDZIAŁ 24.

O dwóch figach, dobréj i złéj, oznaczających dwie rzeczy, które Bóg miał uczynić z ludem swoim.

1. Ostendit mihi Dominus, et ecce, duo calathi pleni ficis, positi ante templum Domini, postquam transtulit Nabuchodonosor rex Babilonis Jechoniam filium Joakim regem Juda, et principes ejus, et fabrum, et inclusorem de Jerusalem, et adduxit eos in Babylonem. *(4. Reg. 24, 15).*

2. Calathus unus ficus bonas habebat nimis, ut solent ficus esse primi temporis; et calathus unus ficus habebat malas nimis, quae comedi non poterant, eo quod essent malae.

3. Et dixit Dominus ad me: Quid tu vides, Jeremia? Et dixi: Ficus, ficus bonas, bonas valde: et malas, malas valde, quae comedi non possunt, eo quod sint malae.

4. Et factum est verbum Domini ad me, dicens:

5. Haec dicit Dominus Deus Israel: Sicut ficus hae bonae, sic cognoscam transmigrationem Juda, quam emisi de loco isto in terram Chaldaeorum, in bonum.

6. Et ponam oculos meos super eos ad placandum, et reducam eos in terram hanc, et aedificabo eos, et non destruam, et plantabo eos, et non evellam.

7. Et dabo eis cor, ut sciant me, quia ego sum Dominus, et erunt mihi in populum, et ego ero eis in Deum, quia revertentur ad me in toto corde suo. *(Supr. 7, 23. Infr. 31, 33).*

8. Et sicut ficus pessimae, quae comedi non possunt, eo quod sint malae, haec dicit Dominus, sic dabo Sedeciam regem Juda, et principes ejus, et reliquos de Jerusalem, qui remanserunt in urbe hac, et qui habitant in terra Aegypti. *(Infr. 29, 17).*

9. Et dabo eos in vexationem afflictionemque omnibus regnis terrae: in opprobrium et in parabo-

1. Ukazał mi Pan, a oto dwa kosza pełne fig, postawione przed kościołem Pańskim, potym gdy zaprowadził Nabuchodonozor król Babiloński Jechoniasza syna Joakima króla Judzkiego, y książęta iego, y rzemieśniki, y oboźne z Jeruzalem, y zawiódł ie do Babilonu.

2. Kosz ieden miał figi bardzo dobre, iako bywaią figi ranne, a drugi kosz miał figi barzo złe, których ieść nie możono, przeto iż były złe.

3. Y rzékł Pan do mnie: Co ty widzisz Jeremiaszu? y rzekłem: Figi, figi dobre, barzo dobre, y złe, bardzo złe, których ieść nie mogą, przeto iż są złe.

4. Y stało się słowo Pańskie do mnie, mówiąc:

5. To mówi Pan Bóg Izraelski: Jako te figi dobre, tak poznam zaprowadzenie Judzkie, którem wypuścił z tego mieysca do ziemie Chaldeyskiéy, na dobre.

6. Y położę oczy moie na nie ku zlitowaniu, y wrócę ie do téy ziemie, y zbuduię ie, a nie skażę, y wszczepię ie, a nie wyrwę.

7. Y dam im serce, aby mię znali, żem ia iest Pan, y będą mi ludem, a ia im będę Bogiem, bo się nawrócą do mnie całym sercem swoim.

8. A iako figi złe, których ieść nie mogą, przeto że są złe, to mówi Pan, tak dam Sedeciasza króla Judzkiego, y książęta iego, y pozostałe z Jeruzalem, którzy zostali w tym mieście, y którzy mieszkają w ziemi Egiptskiéy.

9. Y dam ie na utrapienie, y na udręczenie wszytkim królestwom ziemskim, na hańbę, y na

R. 24.—1. *Potém gdy zaprowadził.* W tym bowiem rozdziale rozpoczynają się proroctwa po zaprowadzeniu Jechoniasza pod Sedecyaszem.— *Rzemieślniki i oboźne.* Niektórzy rozumieją złotników i oprawiaczy pereł, dla tego że te rzemiosła u starożytnych narodów były w wielkiéj cenie. Inni rozumieją biegłych w rozkładaniu i obwarowywaniu obozów.

2. *Figi ranne.* Są bowiem figi dwa razy na rok rodzące, naprzód na wiosnę, a potém znowu na początku jesieni; figi zaś *ranne*, to jest wiosenne, są większe i piękniejsze.

3. *Co ty widzisz Jeremiaszu?* Odpowiada prorok, że widzi figi dobre i złe.—*Figi dobre.* Figi złe oznaczają Sedecyasza, który ma być zatracony ze swoimi za to, że nie usłuchał rozkazu Bożego i niechciał się oddać Babilończykom; figi zaś dobre oznaczają Joachima, który ma doznawać powodzenia w Babilonie, gdyż usłuchał głosu Bożego.

5. *Poznam... na dobre.* Będę sprzyjał, będę świadczył dobrodziejstwa, jako dobrych będę zachowywał i bronił tych, którzy na mój rozkaz przeszli do Babilonu.

6. *I położę oczy moje na nie.* Łaskawie i miłosiernie wejrzę na nich.—*Ku zlitowaniu.* Okażę się im łaskawym i miłosiernym.— *Zbuduję.* Dam im stałe mieszkanie, którego więcéj nie zmienią. To się rozumie naprzód o odbudowaniu Jerozolimy; potém o Kościele katolickim, a nareszcie o życiu wiecznėm.

7. *I dam im serce aby mię znali.* Serce ochotne, żeby moje prawo przyjęli, zrozumieli i z ochotą się mnie poddali.

8. *Tak dom Sedecyasza.* Tak uczynię żeby było z Sedecyaszem.— *I którzy mieszkają w ziemi Egipskiéj.* Którzy przez bojaźń Chaldejczyków, wbrew upominaniom Jeremiasza, uciekli z Judei do Egiptu. Patrz IV. Król. 25, 26.

9. *Na przypowieść.* Na porównanie, tak iż gdy kogo zechcą nazwać nieszczęśliwym, będą mówili: Nieszczęśliwszy od Żyda.— *Na przysłowie.* Chald. przekłada,

lam, et in proverbium et in maledictionem in universis locis, ad quae ejeci eos.
10. Et mittam in eis gladium, et famem, et pestem, donec consumantur de terra, quam dedi eis et patribus eorum.

przypowieść, y na przysłowie, y na przeklęctwo po wszytkich mieyscach, do którychem ie wygnał.
10. Poślę też na nie miecz, y głód, y mór, aż będą wytraceni z ziemie, którąm im dał, y oycóm ich.

CAPUT XXV.

ROZDZIAŁ 25.

O zostawaniu Żydów w niewoli przez siedemdziesiąt lat, i t. d.

1. Verbum, quod factum est ad Jeremiam de omni populo Juda in anno quarto Joakim filii Josiae regis Juda (ipse est annus primus Nabuchodonosor regis Babylonis),
2. quod locutus est Jeremias propheta ad omnem populum Juda et ad universos habitatores Jerusalem, dicens:
3. A tertiodecimo anno Josiae filii Amon regis Juda usque ad diem hanc: iste tertius et vigesimus annus, factum est verbum Domini ad me, et locutus sum ad vos de nocte consurgens et loquens, et non audistis.
4. Et misit Dominus ad vos omnes servos suos prophetas, consurgens diluculo mittensque, et non audistis, neque inclinastis aures vestras, ut audiretis,
5. cum diceret: Revertimini unusquisque a via sua mala, et a pessimis cogitationibus vestris, et habitabitis in terra, quam dedit Dominus vobis et patribus vestris a saeculo et usque in saeculum. *(4. Reg. 17, 13. Supr. 18, 11. Infr. 35, 15).*
6. Et nolite ire post deos alienos, ut serviatis eis, adoretisque eos, neque me ad iracundiam provocetis in operibus manuum vestrarum, et non affligam vos.
7. Et non audistis me, dicit Dominus, ut me ad iracundiam provocaretis in operibus manuum vestrarum in malum vestrum.
8. Propterea haec dicit Dominus exercituum: Pro eo quod non audistis verba mea,
9. ecce, ego mittam, et assumam universas cognationes aquilonis, ait Dominus, et Nabuchodonosor regem Babylonis servum meum, et adducam eos super terram istam, et super habitatores ejus, et super omnes nationes, quae in circuitu illius sunt, et interficias eos, et ponam eos in stuporem et in sibilum, et in solitudines sempiternas.

1. Słowo, które się stało do Jeremiasza o wszytkim ludu Judzkim, roku czwartego Joakima syna Joziaszowego króla Judzkiego (ten iest pierwszy rok Nabuchodonozora króla Babilońskiego),
2. które mówił Jeremiasz prorok do wszego ludu Judzkiego, y do wszech obywatelów Jerozolimskich, rzekąc:
3. Od trzynastego roku Joziasza syna Ammon króla Judzkiego, aż do dnia tego, ten iest trzeci y dwódziesty rok, stało się słowo Pańskie do mnie, y mawiałem do was rano wstawaiąc y mówiąc, a nie słuchaliście.
4. Y posłał Pan do was wszytkie sługi swe proroki, wstaiąc rano, y posyłaiąc, a nie słuchaliście, aniście nachylali uszu waszych, abyście słuchali.
5. Gdy mówił: Wróćcie się każdy od drogi swoiéy złéy, y od złościwych myśli waszych, a będziecie mieszkać w ziemi, którą Pan dał wam y oycóm waszym od wieku aż do wieku.
6. A nie chodźcie za bogi cudzymi, abyście im służyli y kłaniali się im, ani mię do gniewu przywodźcie uczynkami rąk waszych, a nie będę was trapił.
7. Lecz nie usłuchaliście mię, mówi Pan, abyście mię do gniewu przywodzili uczynkami rąk waszych na swe złe.
8. Dla tego to mówi Pan zastępów: Przeto iżeście nie słuchali słów moich,
9. oto ia poślę y pobiorę wszytkie narody północne, mówi Pan, y Nabuchodonozora króla Babilońskiego sługę mego, y przywiodę ie na tę ziemię, y na obywatele iéy, y na wszytkie narody, które są około niéy, y pozabiiam ie, y położę ie zdumieniem y świstaniem, y pustyniami wiecznemi.

na opowieść, o których klęsce wszyscy mówić będą. LXX przekładają, *na nienawiść i złorzeczenie,* to jest że gdy ludzie zechcą komu złorzeczyć będą mówili: Niech nań przyjdzie to co się przytrafiło Sedecyaszowi królowi Judzkiemu, i jego rodzinie i zwolennikom.
R. 25.— 1. *Roku czwartego.* Na początku poprzedzającego rozdziału zrobiliśmy uwagę, że prorok nie zachowuje porządku czasu; albowiem w rozdziale powyższym mówił o Jechoniaszu, teraz zaś mówi o Joakimie jego ojcu.
3. *Od trzynastego roku.* Włącznie: panował bowiem Jozyasz lat 31, i Jeremiasz zaczął prorokować w roku trzynastym jego panowania; prorokował więc za jego panowania lat 19, do których jeśli przydamy cztery lata panowania Joakima, będzie dwadzieścia trzy lata. I w tym to czasie obecne proroctwo jest wyrzeczone.— *Rano wstawając.* Pilnie i bezustannie. Patrz wyż. r. 7, 13, i r. 11, 7.
5. *Od wieku aż do wieku.* Wiecznie, chyba będą na przeszkodzie grzechy wasze.
6. *Uczynkami rąk waszych.* Bałwanami którycheście uczynili.
7. *Abyście mię do gniewu pobudzili.* Tak żeście mię pobudzali do gniewu.
9. *Narody.* Pokolenia i ludy mieszkające na północ to jest, Chaldejczyków, Medów i inne narody podległe albo sprzymierzone z Chaldejczykami.— *Sługę mego.* Siepacza mojego, przez którego przyprowadzę do skutku tylokrotne groźby moje.— *Zdumieniem i świstaniem.* Sprawię że wszyscy będą podziwiali i wyśmie-

10. Perdamque ex eis vocem gaudii et vocem laetitiae, vocem sponsi et vocem sponsae, vocem molae et lumen lucernae.

11. Et erit universa terra haec in solitudinem, et in stuporem, et servient omnes gentes istae regi Babylonis septuaginta annis. *(2. Paral. 36, 22. 1. Esdr. 1, 1. Infr. 29, 10. Dan. 9, 2).*

12. Cumque impleti fuerint septuaginta anni, visitabo super regem Babylonis, et super gentem illam, dicit Dominus, iniquitatem eorum, et super terram Chaldaeorum, et ponam illam in solitudines sempiternas.

13. Et adducam super terram illam, omnia verba mea, quae locutus sum contra eam, omne quod scriptum est in libro isto, quaecumque prophetavit Jeremias adversum omnes gentes,

14. quia servierunt eis, cum essent gentes multae, et reges magni, et reddam eis secundum opera eorum, et secundum facta manuum suarum.

15. Quia sic dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Sume calicem vini furoris hujus de manu mea, et propinabis de illo cunctis gentibus, ad quas ego mittam te.

16. Et bibent, et turbabuntur, et insanient a facie gladii, quem ego mittam inter eos.

17. Et accepi calicem de manu Domini, et propinavi cunctis gentibus, ad quas misit me Dominus:

18. Jerusalem, et civitatibus Juda, et regibus ejus, et principibus ejus, ut darem eos in solitudinem, et in stuporem, et in sibilum, et in maledictionem, sicut est dies ista:

10. Y wytracę z nich głos wesela, y głos radości, głos oblubieńca, y głos oblubienice, głos żarn, y światło kagańcowe.

11. Y będzie wszytka ta ziemia spustoszeniem, y zdumieniem, y służyć będą te wszytkie narody królowi Babilońskiemu siedmdziesiąt lat.

12. A gdy się wypełnią siedmdziesiąt lat, nawiedzę na królu Babilońskim y na narodzie onym, mówi Pan, nieprawość ich, y na ziemi Chaldeyskiéy, y położę na pustynie wieczne.

13. Y przywiodę na onę ziemię, wszytkie słowa moie, którem mówił przeciwko niéy, wszytko co napisano w tych księgach, cokolwiek prorokował Jeremiasz przeciw wszem narodóm,

14. bo służyli im, gdy byli narodowie mnodzy, y królowie wielcy, a oddam im według uczynków ich, y według spraw rąk ich.

15. Bo tak mówi Pan zastępów, Bóg Izraelów: Weźmi kubek wina zapalczywości téy z ręki moiéy, a poczęstuiesz nim wszytkie narody, do których ia ciebie poślę.

16. Y napiią się, y ztrwożą się, y szaleć będą od oblicza miecza, który ia puszczę między nie.

17. Y wziąłem kubek z ręki Pańskiéy, y poczęstowałem wszytkie narody, do których mię Pan posłał.

18. Jeruzalem, y miasta Juda, y króle iego, y książęta iego, abych ie dał spustoszeniem, y zdumieniem, y świstaniem, y przeklęctwem, iako iest ten dzień:

---

wali ich upadek.—*Pustyniami wiecznemi.* Długo trwającemi, to jest przez 70 lat niewoli Babilońskiéj. Tak często w Piśmie ś. *wieczny* przez hyperbolę oznacza czas długi.

10. *Głos wesela.* Sprawię, że się nikt weselić i radować nie będzie, nikt nie będzie obchodził godów weselnych. Tak wyż. r. 7, 34, i r. 16, 9.—*Głos żarn.* Szum żarn i mielących. Był bowiem zwyczaj w Judei, gdzie brakowało wody i wiatru dla poruszenia młyńskiego kamienia, utrzymywania żarn domowych, które dwie dziewczyny obracały rękami i w tym samym czasie wyśpiewywały, żeby osłodzić trud i tęsknotę. Ztąd powiada Chrystus, Mat. 24, 41: *Będą... dwie mielące we młynie: jedna będzie wzięta, a druga zostawiona.* Głosem więc żarn jest śpiew dziewcząt mielących, jakby rzekł: Nie będzie komu mleć zboża, ani wyśpiewywać, jak to jest zwyczaj, podczas obracania żarn.—*I światło kagańcowe.* To jest mam to uczynić, żeby dziewczęta nie wyśpiewywały więcej mieląc przy blasku kagańca. Albo pochodnie rozumie, z któremi zwykle chodzono na uczty.

11. *Zdumieniem.* Patrz co się rzekło w. 9.

12. *Nawiedzę.* Ukarzę.—*Na pustynie wieczne.* Patrz co się rzekło wyż. w. 9.

13. *Słowa moje.* Groźby, przepowiednie. —*Przeciw wszem narodom.* Wszystko com przepowiedział przeciwko Żydom i innym narodom w. 9, obrócę na Babilon.

14. *Bo służyli.* Żydzi, Egipczycy, Moabici, Ammonitowie.—*Im.* Chaldejczykom. —*Według uczynków ich.* Albowiem z pychą i okrucieństwem wykonywali władzę względem uprowadzonych do niewoli, i innemi się splamili zbrodniami.

15. *Weźmij kubek.* To się działo w widzeniu. W onym zaś kielichu, który widział Jeremiasz, wino było kurzące się. Zwykła u proroków przenośnia, przez którą się oznacza że gniew Boży niejako się rozlewa ludziom. Wzięta jest przenośnia od dyrektorów napoju, którzy mieli przełożeństwo na ucztach, i przepisywali sposób picia. Tak Bóg odmierzy każdemu według zasług miarę gniewu i karania swojego.

16. *Strwożą się.* Będą się chwiali jako pijani.—*Szaleć będą.* Będą niezdolnymi do rady, i nie będą wiedzieli gdzie się obrócić. — *Od oblicza miecza.* To co wprzódy nazwał kielichem, teraz zowie mieczem.—*Między nie.* Przeciwko sobie nawzajem.

17. *Wziąłem kubek z ręki Pańskiéj.* To wszystko, jakeśmy rzekli, działo się w widzeniu. Zdawało się bowiem Jeremiaszowi iż widzi kielich sobie podany od Boga, i że on nim z rozkazu Bożego traktuje narody, a gdy się przyjąć go wzbraniały, pomimowolnie zmuszał do picia. Po napiciu się zaś z tego kielicha, natychmiast się zatrwożyły, i jakby pijane zaczęły obracać miecze nawzajem przeciwko sobie, i siebie nawzajem walkami gubić. Było to nie co innego jak że sprawiedliwym sądem i pomstą Bożą wynikły między niemi spory i swary, które się zamieniły we wzajemne rzezie.

18. *Jeruzalem i miasta Juda.* Naprzód podaje Żydom kielich gniewu Pańskiego, potém Chaldejczykom; albowiem naprzód Żydzi, potém Chaldejczycy byli karani.— *Abych je dał.* Abym przepowiedział, że mają być wydani.—*Spustoszeniem.* Patrz, co się rzekło w. 9. —*Jako jest ten dzień.* Jako już się zaczął dzień ten spustoszenia; albowiem w tym roku czwartym Joakim ze swoimi był wzięty. Zaczęło się więc w tym roku to proroctwo spełniać, zupełnie się zaś spełniło w roku ostatnim Sedecyasza.

19. Pharaoni regi Aegypti, et servis ejus, et principibus ejus, et omni populo ejus,

20. et universis generaliter: cunctis regibus terrae Ausitidis, et cunctis regibus terrae Philisthiim, et Ascaloni et Gazae et Accaron, et reliquis Azoti,

21. et Idumaeae et Moab, et filiis Ammon,

22. et cunctis regibus Tyri, et universis regibus Sidonis, et regibus terrae insularum, qui sunt trans mare,

23. et Dedan et Thema et Buz, et universis, qui attonsi sunt in comam:

24. et cunctis regibus Arabiae, et cunctis regibus occidentis, qui habitant in deserto,

25. et cunctis regibus Zambri, et cunctis regibus Elam, et cunctis regibus Medorum:

26. cunctis quoque regibus aquilonis de prope et de longe, unicuique contra fratrem suum, et omnibus regnis terrae, quae super faciem ejus sunt; et rex Sesach bibet post eos.

27. Et dices ad eos: Haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Bibite, et inebriamini, et vomite, et cadite, neque surgatis a facie gladii, quem ego mittam inter vos.

28. Cumque noluerint accipere calicem de manu tua, ut bibant, dices ad eos: Haec dicit Dominus exercituum: Bibentes bibetis,

29. quia ecce, in civitate, in qua invocatum est nomen meum, ego incipiam affligere: et vos quasi innocentes et immunes eritis? Non eritis immunes, gladium enim ego voco super omnes habitatores terrae, dicit Dominus exercituum: *(1. Petr. 4, 17).*

30. Et tu prophetabis ad eos omnia verba haec, et dices ad illos: Dominus de excelso rugiet, et de habitaculo sancto suo dabit vocem suam: rugiens rugiet super decorem suum: celeuma quasi calcantium concinetur adversus omnes habitatores terrae. *(Joel. 3, 16. Amos. 1, 2).*

31. Pervenit sonitus usque ad extrema terrae,

19. Pharaona króla Egyptskiego, y sługi iego, y książęta iego, y wszytek lud iego,

20. y wszytkie wobec: wszytkie króle ziemie Ausytskiéy, y wszytkie króle ziemie Philistyńskiéy, y Askalona, y Gazę, y Akkarona, y ostatki Azotu,

21. y Idumeą, y Moaba, y syny Ammon,

22. y wszytkie króle Tyrskie, y wszytkie króle Sydońskie, y króle ziemie wysep, którzy są za morzem,

23. y Dedan, y Themę, y Buz, y wszytkie, którzy się golą na długi włos:

24. y wszytkie króle Arabskie, y wszytkie króle zachodnie, którzy mieszkaią na puszczy,

25. y wszytkie króle Zambri, y wszytkie króle Elam, y wszytkie króle Medów:

26. y wszytkie króle północne, zbliża y zdala, każdego przeciw bratu iego, y wszytkie królestwa ziemie, które są na niéy, a król Sesach będzie pił po nich:

27. y rzeczesz do nich: To mówi Pan zastępów, Bóg Izraelów: Piycie, a upiycie się, y wracaycie, a padaycie, y nie wstaycie od oblicza miecza, który ia puszczę między was.

28. A gdy nie będą chcieli wziąć kubka z ręki twéy, aby pili, rzeczesz do nich: To mówi Pan zastępów: Piiąc pić będziecie,

29. bo oto w mieście, w którym wzywano imienia mego, ia pocznę trapić, a wy iako bez winy y bez kaźni będziecie? Nie będziecie bez kaźni, bo ia miecz przywiodę na wszytkie obywatele ziemie, mówi Pan zastępów.

30. A ty będziesz prorokował do nich wszytkie te słowa, y rzeczesz do nich: Pan z wysoka zaryczy, a z mieszkania swego swiętego głos swóy wypuści: rycząc zaryczy nad ozdobą swoią: pobudkę iako tłoczących opiewać będą przeciw wszytkim obywatelóm ziemie.

31. Doszedł krzyk aż do kończyn ziemie, bo

---

19. *Faraona.* Podaje kielich na drugiem miejscu.— *I wszystek lud jego.* Wszystkim Egipczykom poddanym jego.

20. *Wszystkie wobec.* Wszystkim bez różnicy, którzy mieszkają w Egipcie, chociaż Egipczykami nie są.— *Ziemie Ausytskiéj.* Hebr., chald. i LXX mają, *ziemi Hus,* która jest krainą Arabską i Idumejską, albo zapewne z nią pograniczną, gdzie mieszkał Job, r. 1, 1. Wylicza tu prorok wszystkie kraje które miały być spustoszone przez Chaldejczyków.—*Ostatki Azotu.* Tak zowie miasta i wioski przyległe i podległe Azotowi.

22. *Króle ziemie wysep.* Królom wysp, do których przez morze trzeba się dostawać. Rozumie Cypr, Rodos i inne wyspy wzięte przez Nabuchodonozora.

23. *I Dedan.* Te narody, jak powiada ś. Hieronim, są na pustyni, sąsiednie i pomieszane z Saracenami czyli Arabami.—*Którzy się golą na długi włos.* Patrz co się rzekło r. 9, 26, i Lew. 19, 27.

25. *Zambry... Elam.* Ś. Hieronim mniema, że były to krainy Perskie, lub Arabii pustéj.

26. *Zbliża i zdala.* Sąsiednie i odległe.—*Każdego.* Każdemu podasz, żeby powstał przeciwko bratu swojemu.—*Król Sezach.* Król Babiloński.

27. *Pijcie, a upijcie się.* Pijaństwo to oznacza zmieszanie umysłu poruszanego strachem i nieszczęściami; a także zdumienie, nieprzytomność umysłu, rozpacz i prawie szaleństwo, w którém wszystkie swoje dobra, i wszelką pomyślność, cześć i radość, owszem krew, duszę i życie mają utracić. — *Nie wstajcie od oblicza miecza.* To co był nazwał kielichem i pijaństwem, teraz zowie mieczem; jakby rzekł: Jako pijany straciwszy przytomność, zatacza się i pada na ziemię, tak i wy napastowani od miecza Chaldejczyków wpadniecie w zagubę i śmierć.

28. *Pijąc pić będziecie.* Chcąc nie chcąc.

29. *Bo oto w mieście.* Sens jest: jeśli na pierwszém miejscu Żydom i Jerozolimie, gdzie jestem czczony, podałem kielich gniewu mojego, jakimże sposobem wy, o poganie, którzy mię nie czcicie, będziecie wolnymi od téj klęski.

30. *Zaryczy.* Jako lew rzucający się na zdobycz.— *Nad ozdobą swoją.* Nad Syonem, nad kościołem; tam bowiem przez prawdziwą wiarę, religią i święte ofiary był czczony i jakby zdobiony Bóg.—*Pobudkę.* *Κελεοβμα,* tak się nazywa śpiew, którym się wzajemnie pobudzają pracujący, jako to wioślarze i wyciskający grona w prasie. Tym samym sposobem, powiada, jakby śpiewem *kelejsmy* będą się pobudzały wszystkie narody do wzajemnéj walki z sobą.

31. *Krzyk.* Szczęk broni.—*Sąd Panu.* Występuje

quia judicium Domino cum gentibus: judicatur ipse cum omni carne, impios tradidi gladio, dicit Dominus.

32. Haec dicit Dominus exercituum: Ecce, afflictio egredietur de gente in gentem, et turbo magnus egredietur a summitatibus terrae.

33. Et erunt interfecti Domini in die illa a summo terrae usque ad summum ejus: non plangentur, et non colligentur, neque sepelientur: in sterquilinium super faciem terrae jacebunt.

34. Ululate, pastores, et clamate, et aspergite vos cinere, optimates gregis, quia completi sunt dies vestri, ut interficiamini, et dissipationes vestrae, et cadetis quasi vasa pretiosa.

35. Et peribit fuga a pastoribus, et salvatio ab optimatibus gregis.

36. Vox clamoris pastorum, et ululatus optimatum gregis, quia vastavit Dominus pascua eorum.

37. Et conticuerunt arva pacis a facie irae furoris Domini.

38. Dereliquit quasi leo umbraculum suum, quia facta est terra eorum in desolationem a facie irae columbae, et a facie irae furoris Domini.

sąd Panu z narody, on się sądzi ze wszem ciałem, niezbożne podałem pod miecz, mówi Pan.

32. To mówi Pan zastępów: Oto udręczenie wynidzie od narodu do narodu, y wicher wielki powstanie od kończyn ziemie.

33. Y będą pobici Pańscy dnia onego od kraiu ziemie, aż do kraiu iéy: nie będą ich płakać, ani zbierać, ani pogrzebać: iako gnóy po ziemi leżeć będą.

34. Wyycie pastérze, y wołaycie, a posypcie się popiołem przednieyszy między trzodą, bo się wypełniły dni wasze, aby was pobito, y rozproszenia wasze, y upadniecie iako naczynie drogie.

35. Y zginie uciekanie od pastérzów, y zbawienie od przednieyszych z trzody.

36. Głos wołania pastérzów, y wycia przednieyszych między trzodą, iż Pan spustoszył pastwiska ich.

37. Y umilkły pastwiska pokoiu od oblicza gniewu zapalczywości Pańskiéy.

38. Opuścił iako lew kuczkę swoię, iż została ziemia ich spustoszona od oblicza gniewu gołębice, y od oblicza gniewu zapalczywości Pańskiéy.

CAPUT XXVI.

ROZDZIAŁ 26.

O pojmaniu, oskarżeniu i uwolnieniu Proroka.

1. In principio regni Joakim, filii Josiae regis Juda, factum est verbum istud a Domino, dicens:

2. Haec dicit Dominus: Sta in atrio domus Domini, et loqueris ad omnes civitates Juda, de quibus veniunt, ut adorent in domo Domini universos sermones, quos ego mandavi tibi, ut loquaris ad eos: noli subtrahere verbum,

3. si forte audiant et convertantur unusquisque a via sua mala, et poeniteat me mali, quod cogito facere eis propter malitiam studiorum eorum.

1. Na początku królestwa Joakima syna Josiaszowego, króla Judzkiego, stało się to słowo od Pana, mówiąc:

2. To mówi Pan: Stań w sieni domu Pańskiego, a będziesz mówił do wszytkich miast Judzkich, z których przychodzą kłaniać się w domu Pańskim, wszytkie mowy, którem ia tobie roskazał abyś mówił do nich: nie uymuy słowa,

3. ieśli snadź usłuchaią y nawrócą się każdy od drogi swey złéy: a żal mi będzie złego które im myślę uczynić dla złości spraw ich.

---

na sąd i spiera się Bóg ze wszelkiem ciałem, to jest, ze wszystkimi ludźmi, jakby się wystawując na sąd wszystkich ludzi, iżby wszyscy ludzie roztrząsając grzechy narodów i karę zadaną od Boga, osądzili że Bóg sprawiedliwie zesłał na nie tak ciężką karę. O tym sądzie Bożym patrz Iz. r. 1, 18 i d. 43, 44.

32. *Udręczenie.* Porażka zesłana od Boga, która dotknęła wszystkie okoliczne narody.

33. *Pobici Pańscy.* Od Pana przez Chaldejczyków.— *Od kraju ziemie.* Przez całą ziemię.

34. *Pasterze.* Królowie i książęta, którzy się też nazywają *przedniejszymi* między trzodą.— *Wypełniły się dni wasze.* Już nadszedł czas pomsty, w którym macie być pobici.—*Rozproszenia wasze.* Wypełniły się; teraz będziecie rozproszeni, i jako naczynia kosztowne wypadniecie z rąk moich i na kawałki się rozbijecie; albowiem wypuszczę was z rąk moich.

35. *Zginie uciekanie od pasterzów.* Nie będą mogli uciec pasterze, to jest książęta i przedniejsi, ani zaradzić swojemu ocaleniu.

36. *Głos wołania.* Będzie słyszany.

37. *Umilkły.* Jakby strapione i opustoszone będą leżały i milczały, i żadnego nie dadzą owocu.—*Pastwiska pokoju.* Przedtém spokojne, a przeto dobrze uprawne i obfitujące w owoce.

38. *Opuścił.* To jest Bóg.— *Jako lew kuczkę* (chłodnik, altanę) *swoję.* Jako gdy las bywa pustoszony lub palony, opuszcza lew chłodnik, to jest norę swoję, tak Bóg, po spustoszeniu Judei, opuści Jerozolimę i kościoł w którym przebywa. Albo sens jest: jako gdy lew znajduje się w norze swojéj, żadne zwierzę przystąpić nie śmie, gdy zaś odejdzie, wszystkie tam wpadają; tak gdy Bóg był z Żydami, żaden naród nie śmiał na nich napadać; gdy zaś opuścił Judeę, wszystkie narody na nią uderzyły.— *Od oblicza gniewu gołębice.* Nabuchodonozora i Chaldejczyków rozumie, albo z powodu szybkiego i nieustannego lotu do łupów i mordów, albo przez ironią; gdyż zupełnie byli różnymi od gołębicy, która jest ptakiem najłagodniejszym. Albo że gołębice były znakiem wojennym Chaldejczyków, który jednak wykład, chociaż się niektórym podoba, nie jest gruntowny; albowiem toż samo wyrażenie o Persach się używa niż. r. 50, 16. Albo najpodobniéj, *od oblicza gniewu pustoszyciela,* albowiem *jonach,* oznacza i *gołębicę,* i *pustoszyciela,* czyli *nieprzyjaciela,* jak w tém miejscu ma Chaldejski.

R. 26.— 2. *Do wszystkich miast Judy.* Do ludu wszystkich miast, który przychodzi do Jerozolimy dla oddania czci w kościele.

3. *Żal mi będzie.* Odmienię wyrok. Patrz r. 18, 8.

4. Et dices ad eos: Haec dicit Dominus: Si non audieritis me, ut ambuletis in lege mea, quam dedi vobis,

5. ut audiatis sermones servorum meorum prophetarum, quos ego misi ad vos de nocte consurgens et dirigens, et non audistis:

6. dabo domum istam sicut Silo, et urbem hanc dabo in maledictionem cunctis gentibus terrae. *

7. Et audierunt sacerdotes, et prophetae, et omnis populus Jeremiam loquentem verba haec in domo Domini. * *(1. Reg. 4, 2).*

8. Cumque complesset Jeremias loquens omnia, quae praeceperat ei Dominus, ut loqueretur ad universum populum, apprehenderunt eum sacerdotes, et prophetae, et omnis populus, dicens: Morte moriatur.

9. Quare prophetavit in nomine Domini, dicens: Sicut Silo erit domus haec, et urbs ista desolabitur, eo quod non sit habitator? Et congregatus est omnis populus adversus Jeremiam in domo Domini.

10. Et audierunt principes Juda verba haec, et ascenderunt de domo regis in domum Domini, et sederunt in introitu portae domus Domini novae.

11. Et locuti sunt sacerdotes et prophetae ad principes et ad omnem populum, dicentes: Judicium mortis est viro huic, quia prophetavit adversus civitatem istam, sicut audistis auribus vestris.

12. Et ait Jeremias ad omnes principes et ad universum populum, dicens: Dominus misit me, ut prophetarem ad domum istam, et ad civitatem hanc omnia verba, quae audistis. *(Supr. 25, 13).*

13. Nunc ergo bonas facite vias vestras et studia vestra, et audite vocem Domini Dei vestri, et poenitebit Dominum mali, quod locutus est adversum vos. *(Supr. 7, 3).*

14. Ego autem, ecce, in manibus vestris sum: facite mihi, quod bonum et rectum est in oculis vestris:

15. verumtamen scitote et cognoscite, quod si occideritis me, sanguinem innocentem tradetis contra vosmetipsos, et contra civitatem istam, et habitatores ejus. In veritate enim misit me Dominus ad vos, ut loquerer in auribus vestris omnia verba haec. *

16. Et dixerunt principes, et omnis populus ad sacerdotes et ad prophetas: Non est viro huic judicium mortis, quia in nomine Domini Dei nostri locutus est ad nos. * *(Matth. 23, 35).*

4. Y rzeczesz do nich: To mówi Pan: Jeśli mię nie usłuchacie, żebyście chodzili w zakonie moim którym wam dał,

5. żebyście słuchali mów sług moich Proroków, którem ia posyłał do was w nocy wstaiąc y posyłaiąc, a nie słuchaliście:

6. dam ten dóm iako Silo, y to miasto dam na przeklęctwo wszytkim narodóm ziemskim.

7. Y usłyszeli kapłani, y prorocy, y wszytek lud Jeremiasza mówiącego te słowa w domu Pańskim.

8. A gdy dokończył Jeremiasz mówić wszytko, co mu był Pan roskazał aby mówił do wszego ludu: poimali go kapłani, y prorocy, y wszytek lud mówiąc: Smiercią niech umrze.

9. Czemu prorokował imieniem Pańskim, mówiąc: Jako Silo będzie ten dóm: y to miasto spustoszeie dla tego że nie będzie obywatela? Y zebrał się wszytek lud na Jeremiasza w domu Pańskim.

10. Y usłyszeli książęta Judzkie te słowa, y wstąpili z domu królewskiego do domu Pańskiego, y usiedli w weszciu nowéy bramy domu Pańskiego.

11. Y mówili kapłani y prorocy do książąt, y do wszego ludu rzekąc: Sąd śmierci iest mężowi temu: bo prorokował przeciw temu miastu, iakoście słyszeli uszyma swemi.

12. Y rzekł Jeremiasz do wszech książąt, y do wszego ludu mówiąc: Pan mię posłał abym prorokował na ten dóm, y na to miasto wszytkie słowa któreście słyszeli.

13. Teraz tedy dobre czyńcie drogi wasze, y sprawy wasze, a słuchaycie głosu Pana Boga waszego: y będzie żal Panu złego, które mówił przeciwko wam.

14. A ia otom iest w ręku waszych: czyńcie zemną co dobre y prawe iest w oczach waszych:

15. wszakoż wiedźcie y poznaycie, że ieśli mię zabiiecie, krew niewinną wydacie przeciw samym sobie, y przeciw miastu temu, y obywatelom iego. Bo prawdziwie Pan mię posłał do was, abych mówił w uszy wasze te wszytkie słowa.

16. Y rzekli książęta y wszytek lud do kapłanów, y do proroków: Niemasz temu mężowi sądu śmierci: bo imieniem Pana Boga naszego mówił do nas.

---

5. *W nocy wstając.* Pilnie i z wielką pieczołowitością, jak wyż. r. 7, 13, i 11, 7, i 25, 3, 4.

6. *Jako Sylo.* Obalę kościoł jak obaliłem Sylo, gdzie wprzódy była arka, i było czczone imię moje.— *Na przeklęstwo.* Któremu wszyscy będą złorzeczyć i przeklinać.

7. *Kapłani i prorocy.* Prorokami nazywa piśmiennych i biegłych w prawie.

9. *Czemu prorokował imieniem Pańskiém?* Dla czego zmyślił Jeremiasz, że on prorokuje w imię Pańskie? Dla[illegible]go swoje sny i zmyślenia nazywa wyrokami [illegible]i?

[illegible]*wéj bramy.* Chald. *bramy wschodniéj,* którą zbudował Joatan, IV. Król. 15, 35. Gdzie, jak powiada ś. Hieronim, były wykonywane sądy, i przeto tam się odbywała ta sprawa Jeremiasza.

11. *Sąd śmierci jest mężowi temu.* Winien jest śmierci.

12. *Na ten dom.* O domie Bożym, czyli kościele.— *Na to miasto.* O têm mieście.

15. *Wiedzcie i poznajcie.* To jest, pewno jednak wiedzcie.— *Wydacie przeciw samym sobie.* Wylejecie na waszę szkodę. Albowiem krew moja będzie wołała przeciwko wam i przeciwko Jerozolimie.

16. *Do kapłanów i do proroków.* Którzy oskarżali Jeremiasza, przed książętami i ludem, który był Sędzią sprawy.

17. Surrexerunt ergo viri de senioribus terrae, et dixerunt ad omnem coetum populi loquentes:
18. Michaeas de Morasthi fuit propheta in diebus Ezechiae regis Juda, et ait ad omnem populum Juda, dicens: Haec dicit Dominus exercituum: Sion quasi ager arabitur, et Jerusalem in acervum lapidum erit, et mons domus in excelsa silvarum. *(Mich. 3, 12).*
19. Numquid morte condemnavit eum Ezechias rex Juda et omnis Juda? numquid non timuerunt Dominum, et deprecati sunt faciem Domini: et poenituit Dominum mali, quod locutus fuerat adversum eos? Itaque nos facimus malum grande contra animas nostras.
20. Fuit quoque vir prophetans in nomine Domini, Urias filius Semei de Cariathiarim, et prophetavit adversus civitatem istam, et adversus terram hanc juxta omnia verba Jeremiae.
21. Et audivit rex Joakim, et omnes potentes, et principes ejus verba haec, et quaesivit rex interficere eum. Et audivit Urias, et timuit, fugitque et ingressus est Aegyptum.
22. Et misit rex Joakim viros in Aegyptum, Elnathan filium Achobor, et viros cum eo in Aegyptum.
23. Et eduxerunt Uriam de Aegypto, et adduxerunt eum ad regem Joakim, et percussit eum gladio, et projecit cadaver ejus in sepulcris vulgi ignobilis.
24. Igitur manus Ahicam filii Saphan fuit cum Jeremia, ut non traderetur in manus populi, et interficerent eum.

17. Wstali tedy mężowie z starszych ziemie, y mówili do wszego zgromadzenia ludzi, rzekąc:
18. Micheasz z Morasty był prorokiem za dni Ezechiasza króla Judzkiego, y mówił do wszego ludu Judzkiego, rzekąc: To mówi Pan zastępów: Sion iako pole oran będzie: a Jeruzalem będzie gromadą kamienia: a góra domu wysokością lasów.
19. Izali skazał go na śmierć Ezechiasz król Judzki, y wszytek Juda? izali się nie bali Pana, y nie błagali oblicza Pańskiego: y żal było Panu złego które był rzekł przeciwko im? A tak my czynimy wielkie złe przeciw duszam naszym.
20. Był też mąż który prorokował w imię Pańskie Uriasz syn Semei, z Kariathiarim: y prorokował przeciw temu miastu, y przeciw téy ziemi podług wszytkich słów Jeremiaszowych.
21. Y usłyszał król Joakim, y wszyscy możni, y książęta iego te słowa: y szukał go król zabić. Y usłyszał Uriasz, y bał się, y uciekł, y wszedł do Egiptu.
22. Y posłał król Joakim męże do Egyptu, Elnathan syna Achobor, y męże z nim do Egyptu.
23. Y wywiedli Uriasza z Egyptu, y przywiedli go do króla Joakima, y zabił go mieczem, y wrzucił trupa iego do grobów gminu pospolitego.
24. A tak ręka Achikama, syna Saphan była z Jeremiaszem, aby go nie wydano w ręce ludu, y nie był zabit.

CAPUT XXVII.

ROZDZIAŁ 27.

O przestrodze Jeremiasza danéj rozmaitym królom, żeby się poddali Nabuchodonozorowi, i. t. d.

1. In principio regni Joakim filii Josiae regis Juda, factum est verbum istud ad Jeremiam a Domino, dicens:
2. Haec dicit Dominus ad me: Fac tibi vincula et catenas et pones eas in collo tuo.
3. Et mittes eas ad regem Edom, et ad regem Moab, et ad regem filiorum Ammon, et ad regem Tyri, et ad regem Sidonis, in manu nuntiorum, qui venerunt Jerusalem ad Sedeciam regem Juda.

1. Na początku królestwa Joakima syna Jozyaszowego króla Judzkiego, stało się to słowo do Jeremiasza od Pana mówiąc:
2. To mówi Pan do mnie: Uczyń sobie okowy y łańcuchy: a włożysz ie na szyię twoię.
3. Y poślesz ie do króla Edom, y do króla Moab, y do króla synów Ammon, y do króla Tyru, y do króla Sidonu: przez ręce posłów, którzy przyiechali do Jeruzalem do Sedeciasza króla Judzkiego.

18. *Micheasz z Morasty.* Ze wsi Morasty, która leżała w pokoleniu Judy na wschód od Elenteropoleos. Patrz Adrichom. in Juda, n. 19, 3. — *Syon jako pole oran będzie.* Jerozolima tak będzie spustoszona i zniszczona, iż ją orać można będzie.— *Wysokością lasów.* Będzie podobną do gór zarosłych lasem; będzie pełną drzew i zarośli.

20. *Był też... Uryasz.* Którego żadne nie znajduje się proroctwo, jako i innych wielu proroków. Są słowa kapłanów oskarżających, którzy przeciwko temu co było powiedziano przywodzą za sobą przykład Uryasza, do którego miał niechęć król. — *Z Kariatiarim.* Miasto w pokoleniu Judy, Joz. 15, 9.

21. *I usłyszał król Joakim.* Można zapytać, jakim sposobem Uryasz prorokował pod Joakimem, gdy nie zostawał już w życiu podczas tego przepowiadania Jeremiasza; przepowiedział zaś to na początku panowania Joakima, jako rzekł w tym roz. zaraz na wstępie. Odpowiada rabbi Dawid, że w tym samym roku zdarzyło się jedno i drugie, lecz przykład Uryasza był wprzódy.

22. *Posłał król Joakim męże do Egiptu.* Żeby za zgodą Faraona odprowadzili Uryasza do Judei.

23. *Do grobów gminu pospolitego.* Mężowie znaczniejsi i prorocy mieli groby własne, z napisami każdemu właściwemi: ubodzy zaś i ludzie pospolici byli grzebani na miejscu wspólném na dolinie Cedron. Patrz. IV. Król. 23, 6. Tak Uryasz na wzgardę został pogrzebiony pomiędzy ubogimi i pospólstwem.

24. *Ręka Achikama.* Opieka i pomoc Achikama (który był możnym u Jozyasza, IV. Król. 22, 12), wybawiła Jeremiasza, jako brata niesłusznie skazanego na śmierć.

R. 27.—2. *Okowy.* Powrozy, któremi się przywiązuje jarzmo do szyi lub rogów wołów.

3. *Króla Edom.* Idumejskiego. — *Przez ręce posłów.* Przez posłów.—*Do Sedecyasza.* Żeby mu powinszować wstąpienia na tron, i pobudzić do buntu przeciwko Chaldejczykom.

4. Et praecipies eis, ut ad dominos suos loquantur: Haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Haec dicetis ad dominos vestros:
5. Ego feci terram, et homines, et jumenta, quae sunt super faciem terrae, in fortitudine mea magna, et in brachio meo extento, et dedi eam ei, qui placuit in oculis meis.
6. Et nunc itaque ego dedi omnes terras istas in manu Nabuchodonosor regis Babylonis servi mei: insuper et bestias agri dedi ei, ut serviant illi.
7. Et servient ei omnes gentes, et filio ejus, et filio filii ejus, donec veniat tempus terrae ejus et ipsius: et servient ei gentes multae, et reges magni.
8. Gens autem et regnum, quod non servierit Nabuchodonosor regi Babylonis, et quicumque non curvaverit collum suum sub jugo regis Babylonis, in gladio, et in fame, et in peste visitabo super gentem illam, ait Dominus, donec consumam eos in manu ejus.
9. Vos ergo nolite audire prophetas vestros, et divinos, et somniatores, et augures, et maleficos, qui dicunt vobis: Non servietis regi Babylonis; *(Supr. 23, 16. Infr. 29, 8)*.
10. quia mendacium prophetant vobis, ut longe vos faciant de terra vestra, et ejiciant vos, et pereatis.
11. Porro gens, quae subjecerit cervicem suam sub jugo regis Babylonis, et servierit ei: dimittam eam in terra sua, dicit Dominus, et colet eam, et habitabit in ea.
12. Et ad Sedeciam regem Juda locutus sum secundum omnia verba haec, dicens: Subjicite colla vestra sub jugo regis Babylonis, et servite ei, et populo ejus, et vivetis.
13. Quare moriemini tu et populus tuus gladio, et fame, et peste, sicut locutus est Dominus ad gentem, quae servire noluerit regi Babylonis?
13. Nolite audire verba prophetarum dicentium vobis: Non servietis regi Babylonis; quia mendacium ipsi loquuntur vobis.
15. Quia non misi eos, ait Dominus, et ipsi prophetant in nomine meo mendaciter, ut ejiciant vos, et pereatis tam vos, quam prophetae, qui vaticinantur vobis. *(Supr. 14, 14.—23, 21. Infr. 29, 9)*.
16. Et ad sacerdotes, et ad populum istum locutus sum, dicens: Haec dicit Dominus: Nolite audire verba prophetarum vestrorum, qui prophetant vo-

4. Y przykażesz im aby do panów swych mówili: To mówi Pan zastępów Bóg Izraelski: To rzeczecie do panów waszych:
5. Jam uczynił ziemię y ludzie, y zwierzęta które są na ziemi, siłą moią wielką, y ramieniem moim wyciągnionym: y dałem ią temu który się podobał w oczach moich.
6. A tak y teraz iam dał te wszytkie ziemie w rękę Nabuchodonozora króla Babilońskiego sługi mego: nad to y źwierzęta polne dałem mu aby mu służyły.
7. Y będą mu służyć wszyscy narodowie, y synowi iego, y synowi syna iego, aż przydzie czas ziemię iego, y iego samego: y będą mu służyć mnodzy narodowie, y wielcy królowie.
8. A naród y królestwo któreby nie służyło Nabuchodonozorowi królowi Babilońskiemu, y ktobykolwiek nie schylił szyie swéy pod iarzmo króla Babilońskiego, mieczem, y głodem, y powietrzem nawiedzę naród on, mówi Pan: aż ich dokonam w ręce iego.
9. A tak wy nie słuchaycie proroków waszych, y wiesczków, y widosnów, y wróżków, y czarowników, którzy wam mówią: Nie będziecie służyć królowi Babilońskiemu;
10. bo wam prorokuią kłamstwo, aby was oddalili od ziemie waszéy, y żeby was wyrzucili, żebyście zginęli.
11. Ale naród który podda szyię swą pod iarzmo króla Babilońskiego, a będzie mu służył, zostawię ji w ziemi iego, mówi Pan: y będzie ią sprawował, y będzie mieszkał w niéy.
12. A do Sedechiasza króla Judzkiego, mówiłem podług tych słów wszytkich, rzekąc: Podda ycie szyie wasze pod iarzmo króla Babilońskiego, a służcie mu, y ludowi iego, a żyć będziecie.
13. Przecz umieracie ty y lud twóy mieczem, y głodem, y morem, iako mówił Pan do narodu, który nie będzie chciał służyć królowi Babilońskiemu?
14. Nie słuchaycie słów proroków mówiących wam: Nie będziecie służyć królowi Babilońskiemu, bo oni wam fałsz powiadaią.
15. Bom ich nie posyłał, mówi Pan: a oni prorokuią w imię moie fałszywie: aby was wyrzucili, żebyście zginęli, tak wy, iako y prorocy, którzy wam prorokuią.
16. Do kapłanów też y do ludu tego mówiłem rzekąc: To mówi Pan: Nie słuchaycie słów proroków waszych, którzy wam prorokuią, mówiąc: Oto

5. *I dałem ją.* I przeto dam, albo mam zwyczaj dawać komu zechcę.
6. *Sługi mego.* Gdyż jest narzędziem do wykonywania pomsty mojéj. Tak też wyż r. 25, 9.
7. *I synowi jego, i synowi syna jego.* Tu się wyliczają trzéj królowie Chaldejscy, którym mieli służyć Żydzi, i inne narody w. 3. wspomniane. Pierwszym był Nabuchodonozor starszy, drugim Nabuchodonozor młodszy, wielkim nazwany, który obalił Jerozolimę. Trzeci Baltasar, czyli Ewilmerodach.—*Aż przyjdzie czas ziemie jego.* Nawiedzenia i ukarania jego królestwa —*I jego samego.* Dopóki i on i jego ziemia nie będzie ukarana.
8. *Aż ich dokonam w ręce jego.* Dopóki ich zgoła nie zamknę, i nie oddam w rękę jego.
9. *Proroków waszych.* Fałszywych.
10. *Aby was oddalili. Aby* nie znaczy tu przyczyny, lecz skutek który nastąpi. Dotychczas przemawiał do sąsiednich królów, teraz zwraca mowę do Sedecyasza i Żydów.
15. *Aby was wyrzucili.* W tém także miejscu *aby* następstwo oznacza.
16. *Naczynia Pańskie.* Naczynia Kościoła Pańskiego, które z Joakimem przeniosł Nabuchodonozor do Babilonu, w roku trzecim Joakima, IV. Król. 24, 13.

bis, dicentes: Ecce vasa Domini revertentur de Babylone nunc cito; mendacium enim prophetant vobis.
17. Nolite ergo audire eos, sed servite regi Babylonis, ut vivatis: quare datur haec civitas in solitudinem?
18. Et si prophetae sunt, et est verbum Domini in eis, occurrant Domino exercituum, ut non veniant vasa, quae derelicta fuerant in domo Domini, et in domo regis Juda, et in Jerusalem, in Babylonem.
19. Quia haec dicit Dominus exercituum ad columnas, et ad mare, et ad bases, et ad reliqua vasorum, quae remanserunt in civitate hac, *(4. Reg. 25, 13).*
20. quae non tulit Nabuchodonosor rex Babylonis, cum transferret Jechoniam filium Joakim regem Juda de Jerusalem in Babylonem, et omnes optimates Juda et Jerusalem,
21. quia haec dicit Dominus exercituum Deus Israel ad vasa, quae derelicta sunt in domo Domini, et in domo regis Juda et Jerusalem:
22. In Babylonem transferentur, et ibi erunt usque ad diem visitationis suae, dicit Dominus, et afferri faciam ea, et restitui in loco isto.

naczynia Pańskie przywrócone będą z Babilonu teraz prędko: bo wam fałsz prorokuią.
17. Przetoż nie słuchaycie ich, ale służcie królowi Babilońskiemu, abyście żyli; czemu daiecie to miasto na spustoszenie?
18. A ieśli są prorokami, a iest u nich słowo Pańskie, niech zabieżą Panu zastępów, aby naczynia które pozostały w domu Pańskim, y w domu króla Judzkiego, y w Jeruzalem, nie przyszły do Babilonu.
19. Bo to mówi Pan zastępów do słupów, y do morza, y do podstawków, y do ostatka naczynia które pozostało w tym mieście,
20. których nie pobrał Nabuchodonozor król Babiloński, gdy przeniósł Jechoniasza króla syna Joakima króla Judzkiego z Jeruzalem do Babilonu, y wszytkie przednieysze ludzie Juda y Jeruzalem,
21. bo to mówi Pan zastępów Bóg Izraelów do naczynia które pozostały w domu Pańskim, y w domu króla Judzkiego, y w Jeruzalem:
22. Do Babilonu zawiezione będą, y będą tam aż do dnia nawiedzenia swego, mówi Pan: y każę ie odnieść y przywrócić na to mieysce.

CAPUT XXVIII.

ROZDZIAŁ 28.

O fałszywym proroku Hananiaszu i jego śmierci.

1. Et factum est in anno illo, in principio regni Sedeciae regis Juda, in anno quarto, in mense quinto, dixit ad me Hananias filius Azur, propheta de Gabaon, in domo Domini coram sacerdotibus et omni populo, dicens:
2. Haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Contrivi jugum regis Babylonis.
3. Adhuc duo anni dierum, et ego referri faciam ad locum istum omnia vasa domus Domini, quae tulit Nabuchodonosor rex Babylonis de loco isto, et transtulit ea in Babylonem.
4. Et Jechoniam filium Joakim regem Juda, et omnem transmigrationem Juda, qui ingressi sunt in Babylonem, ego convertam ad locum istum, ait Dominus: conteram enim jugum regis Babylonis.
5. Et dixit Jeremias propheta ad Hananiam prophetam in oculis sacerdotum et in oculis omnis populi, qui stabat in domo Domini,

1. Y stało się roku onego na początku królestwa Sedechiasza króla Judzkiego, roku czwartego, miesiąca piątego, rzekł do mnie Hananiasz syn Azur prorok z Gabaon, w domu Pańskim przed kapłany y przede wszytkim ludem mówiąc:
2. To mówi Pan zastępów Bóg Izraelów: Skruszyłem iarzmo króla Babilońskiego.
3. Jescze dwie lecie dni, a ia każę odnieść na to mieysce wszytkie naczynia domu Pańskiego, które pobrał Nabuchodonozor król Babiloński z mieysca tego, y przeniósł ie do Babilonu.
4. Y Jechoniasza syna Joakim, króla Juda, y wszytko zaprowadzenie Juda którzy weszli do Babilonu, ia przywrócę na to mieysce mówi Pan: bo skruszę iarzmo króla Babilońskiego.
5. Y rzekł Jeremiasz prorok do Hananiasza proroka przed oczyma kapłanów, y przed oczyma wszego ludu, który stał w domu Pańskim.

17. *Czemu dajecie.* Dla czego będzie oddane, zburzone? gdy łatwo możnaby było ocalić, jeśliby ście dobrowolnie oddali.

18. *Jeźli są prorokami.* Prawdziwymi.—*Zabieżą.* To jest przez modlitwę, żeby te naczynia które pozostały w kościele i domu królewskim, nie zostały przeniesione do Babilonu.

19. *Do słupów.* O słupach, o morzu miedzianém i o podstawkach: bo te trzy rzeczy były pozostały, które potém pokruszył i z Sedecyaszem przeniosł do Babilonu Nabuchodonozor, IV. Król. 25, 13 i 16.

21. *Do naczynia.* O naczyniach, albo co się dotycze naczynia, jak w. 19.

22. *Nawiedzenia swego.* Nawiedzenie bierze się tu z dobréj strony, to jest, aż do czasu póki je wybawię z rąk Chaldejczyków, i przywrócę do Kościoła mojego: stało się to w pierwszym roku Cyrusa krola, 1. Ezdr. r. 6, 5.

R. 28.—1. *Roku czwartego.* Rok ten czwarty zowie się początkiem jego panowania, gdyż nie jest połową czasu przez który panował; panował bowiem lat jedenaście, jak mamy IV. Król. r. 22, 2. Tak odpowiada ś. Hieronim. Inni odpowiadają, że rok czwarty tu się rozumie nie panowania, lecz tygodnia spoczynku ziemi, według prawa Lew. 25, 2, i Deut. 15, 1; początkiem bowiem czyli rokiem pierwszym panowania Sedecyasza, był rok czwarty tygodnia szabasowego, czyli lat szabasowych.—*Prorok.* Fałszywy.

2. *Skruszyłem.* Skruszę; czas przeszły zamiast przyszłego.

3. *Dwie lecie dni.* Całe, składające się z całkowitéj liczby dni.

6. et ait Jeremias propheta: Amen, sic faciat Dominus: suscitet Dominus verba tua, quae prophetasti, ut referantur vasa in domum Domini, et omnis transmigratio de Babylone ad locum istum.

7. Verumtamen audi verbum hoc, quod ego loquor in auribus tuis, et in auribus universi populi:

8. Prophetae, qui fuerunt ante me et ante te ab initio, et prophetaverunt super terras multas, et super regna magna de proelio, et de afflictione, et de fame.

9. Propheta, qui vaticinatus est pacem, cum venerit verbum ejus, scietur propheta, quem misit Dominus in veritate. Et tulit Hananias propheta catenam de collo Jeremiae prophetae, et confregit eam.

10. Et ait Hananias in conspectu omnis populi, dicens: Haec dicit Dominus: Sic confringam jugum Nabuchodonosor regis Babylonis post duos annos dierum de collo omnium gentium.

11. Et abiit Jeremias propheta in viam suam. Et factum est verbum Domini ad Jeremiam, postquam confregit Hananias propheta catenam de collo Jeremiae prophetae, dicens:

12. Vade, et dices Hananiae: Haec dicit Dominus: Catenas ligneas contrivisti, et facies pro eis catenas ferreas.

13. Quia haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Jugum ferreum posui super collum cunctarum gentium istarum, ut serviant Nabuchodonosor regi Babylonis, et servient ei: insuper et bestias terrae dedi ei.

14. Et dixit Jeremias propheta ad Hananiam prophetam: Audi, Hanania: non misit te Dominus, et tu confidere fecisti populum istum in mendacio.

15. Idcirco haec dicit Dominus: Ecce, ego mittam te a facie terrae: hoc anno morieris, adversum enim Dominum locutus es.

16. Et mortuus est Hananias propheta in anno illo mense septimo.

6. Y rzekł Jeremiasz prorok: Amen, niech tak uczyni Pan. Niech wzbudzi Pan słowa twoie, któreś prorokował: aby przywrócono naczynia do domu Pańskiego y wszytko zaprowadzenie z Babilonu na to mieysce.

7. Wszakoż posłuchay tego słowa, które ia mówię do uszu twoich, y do uszu wszego ludu:

8. Prorocy którzy byli przedemną y przed tobą od początku, a prorokowali na ziemie mnogie, y na królestwa wielkie, o walce y o znędzeniu, y o głodzie.

9. Prorok który prorokował pokóy: gdy się ziści słowo iego, poznan będzie za proroka, którego posłał Pan w prawdzie. Y wziął Hananiasz prorok łańcuch z szyie Jeremiasza proroka, y złamał ji.

10. Y rzekł Hananiasz przed oczyma wszytkiego ludu, mówiąc: To mówi Pan: Tak złamię iarzmo Nabuchodonozora króla Babilońskiego po dwu lat z szyie wszech narodów.

11. Y poszedł Jeremiasz prorok w drogę swą. Y stało się słowo Pańskie do Jeremiasza, potym gdy złamał Hananiasz prorok łańcuch z szyie Jeremiasza proroka, mówiąc:

12. Idź, a powiedz Hananiaszowi: To mówi Pan: Złamałeś łańcuchy drzewiane: y miasto ich uczynisz łańcuchy żelazne.

13. Bo to mówi Pan zastępów, Bóg Izraelów: Jarzmo żelazne włożyłem na szyię tych wszech narodów, aby służyli Nabuchodonozorowi królowi Babilońskiemu, y będą mu służyć: nad to y zwierz ziemski dałem mu.

14. Y rzekł Jeremiasz prorok do Hananiasza proroka: Słuchay Hananiaszu: nie posłał cię Pan, a tyś kazał ufać ludowi temu w kłamstwie.

15. Przetoż to mówi Pan: Oto ia wyślę cię z ziemie: tego roku umrzesz: boś mówił przeciw Panu.

16. Y umarł Hananiasz prorok onegoż roku, miesiąca siódmego.

CAPUT XXIX.

ROZDZIAŁ 29.

O fałszywym proroku Seneaszu i jego karze.

1. Et haec sunt verba libri, quem misit Jeremias propheta de Jerusalem ad reliquias seniorum transmigrationis, et ad sacerdotes et ad prophetas, et ad omnem populum, quem traduxerat Nabuchodonosor de Jerusalem in Babylonem,

1. Y te są słowa listu, który posłał Jeremiasz prorok z Jeruzalem, do ostatku starszych zaprowadzenia, y do kapłanów, y do proroków, y do wszego ludu który był przeniósł Nabuchodonozor z Jeruzalem do Babilonu,

6. *Amen.* Oby się tak stało. — *Niech wzbudzi Pan słowa twoje.* Niech Bóg uczyni żeby się tak stało, albowiem nic bardziéj nie pragnę; lecz wiem że tak nie będzie.
8. *Prorocy którzy byli przedemną.* Którzy nas poprzedzili i przepowiedzieli bądź rzeczy pomyślne, bądź przeciwne, po tym znaku byli poznani i odróżnieni, czy są prawdziwymi czy fałszywymi, iż przepowiednie prawdziwych proroków zostały spełnione, a fałszywych nie.
10. *Łańcuch.* Jarzmo drewniane. Patrz wyż. r. 27, 2.
11. *Poszedł . . .w drogę swą.* Odszedł ztamtąd gdzieindziéj.
12. *Złamałeś łańcuchy drewniane.* Większe nawet przyjdą nieszczęścia, niż przepowiedziałem; tak jak żelazo jest twardszém od drzewa.—*Miasto ich uczynisz.* Będziesz przyczyną, iż się staną łańcuchy żelazne; sprowadzisz na siebie i na tych, którzy tobie wierzą, nieszczęścia cięższe.
15. *Nie posłał cię Pan.* Abyś prorokował.
16. *Wyślę cię z ziemie.* Zgładzę cię z oblicza ziemi.
R. 29.—1. *Do ostatku starszych.* Do tych starców, kapłanów i proroków, którzy jeszcze nie byli umarli na wygnaniu.

2. postquam egressus est Jechonias rex, et domina et eunuchi, et principes Juda et Jerusalem, et faber et inclusor de Jerusalem,
3. in manu Elasa filii Saphan, et Gamariae filii Helciae, quos misit Sedecias rex Juda ad Nabuchodonosor regem Babylonis in Babylonem, dicens:
4. Haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel omni transmigrationi, quam transtuli de Jerusalem in Babylonem:
5. Aedificate domos, et habitate, et plantate hortos, et comedite fructum eorum.
6. Accipite uxores, et generate filios et filias, et date filiis vestris uxores, et filias vestras date viris, et pariant filios et filias, et multiplicamini ibi, et nolite esse pauci numero.
7. Et quaerite pacem civitatis, ad quam transmigrare vos feci, et orate pro ea ad Dominum, quia in pace illius erit pax vobis.
8. Haec enim dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Non vos seducant prophetae vestri, qui sunt in medio vestrum, et divini vestri, et ne attendatis ad somnia vestra, quae vos somniatis, *(Supr. 23, 16.)*
9. quia falso ipsi prophetant vobis in nomine meo, et non misi eos, dicit Dominus.
10. Quia haec dicit Dominus: Cum coeperint impleri in Babylone septuaginta anni, visitabo vos, et suscitabo super vos verbum meum bonum, ut reducam vos ad locum istum. *(Supr. 25, 11.)*
11. Ego enim scio cogitationes, quas ego cogito super vos, ait Dominus, cogitationes pacis, et non afflictionis, ut dem vobis finem et patientiam.
12. Et invocabitis me, et ibitis, et orabitis me, et ego exaudiam vos.
13. Quaeretis me, et invenietis, cum quaesieritis me in toto corde vestro.
14. Et inveniar a vobis, ait Dominus, et reducam captivitatem vestram, et congregabo vos de universis gentibus et de cunctis locis, ad quae expuli vos, dicit Dominus, et reverti vos faciam de loco, ad quem transmigrare vos feci,
15. quia dixistis: Suscitavit nobis Dominus prophetas in Babylone.

2. potym iako wyszedł Jechoniasz król, y pani, y rzezańcy, y książęta Judzkie, y Jerozolimskie, y rzemieślnik y obożny z Jeruzalem,
3. w ręce Elasa syna Saphan, y Gamaryasza syna Helciasza, które posłał Sedecyasz król Judzki do Nabuchodonozora króla Babilońskiego do Babilonu, mówiąc:
4. To mówi Pan zastępów Bóg Izraelów do wszego zaprowadzenia, którem przeniósł z Jeruzalem do Babilonu:
5. Buduycie domy, a mieszkaycie, y sadźcie sady, a iedzcie owoce ich.
6. Poymuycie żony, a płódźcie syny y córki: y dawaycie synóm waszym żony, a córki wasze wydawaycie za męże, y niech rodzą syny y córki: y mnożcie się tam, a nie bądźcie w małéj liczbie.
7. Y szukaycie pokoiu miasta, do któregom was przeprowadził, a módlcie się za nie do Pana: bo w iego pokoiu będzie wam pokóy.
8. Abowiem to mówi Pan zastępów Bóg Izraelów: Niech was nie zwodzą prorocy waszy, którzy są między wami, y wieszczkowie waszy: ani pilnuycie snów waszych które się wam snią;
9. bo oni fałszywie wam prorokuią imieniem moim, a nie posłałem ich, mówi Pan.
10. Bo to mówi Pan: Gdy się poczną wypełniać w Babilonie siedmdziesiąt lat, nawiedzę was, y wzbudzę nad wami słowo moie dobre, że was przywrócę na to mieysce.
11. Bo ia wiem myśli które ia myślę o was, mówi Pan, myśli pokoiu a nie udręczenia, abych wam dał koniec y cierpliwość.
12. Y będziecie mię wzywać, y póydziecie, y będziecie się modlić do mnie, a ia was wysłucham.
13. Będziecie mię szukać, y naydziecie, gdy mię szukać będziecie wszytkim sercem waszym.
14. Y będę nalezion od was, mówi Pan, y wrócę niewolą waszę, y zbiorę was ze wszech narodów, y ze wszytkich mieysc, do którychem was wygnał, mówi Pan: y przywrócę was z mieysca do któregom was dał zaprowadzić,
15. boście mówili: Wzbudził nam Pan proroki w Babilonie.

2. *Pani.* Nohesta matka Jechoniasza, IV. Król. 24, 15.—*I obożny.* Patrz co się rzekło wyż. 24, 1.
3. *W ręce Elasa.* Przez Elasa. Złączyć należy te słowa z onemi wiersza pierwszego: *który posłał Jeremiasz.—Posłał Sedecyasz,* który po śmierci Hananiasza już wierzył Jeremiaszowi, i dla tego przeznaczył posłów do Nabuchodonozora, żeby odnieśli daninę i o pokój prosili.
4. *Do wszego zaprowadzenia.* Do wszystkich Żydów, którzy są w niewoli.
5. *Budujcie domy.* Oznacza że długo mają zostawać w niewoli, i dla tego mogą budować domy, i t. d.
7. *Szukajcie pokoju miasta.* O ile z was jest, usiłujcie żeby pokój nie był naruszony w mieście — *Bo w jego pokoju będzie wam pokój.* Jeśli ono miasto będzie spokojnie postępowało, wy także pokoju zażywać będziecie.
8. *Niech was nie zwodzą.* Prorocy fałszywi, którzy twierdzili, że wygnańcy wkrótce mają wrócić do ojczyzny.
10. *Nawiedzę was.* W dobrém, to jest żeby wyprowadzić z niewoli.—*Wzbudzę nad wami słowo moje dobre.* Sprawię żeby się sprawdziło; spełnię com wam przyobiecał, r. 25, 12, to jest, iż po 70 latach odprowadzę was do Jerozolimy.
11. *Bo ja wiem.* Wy nie wiecie, i nikt oprócz mię i proroków moich, którym otwieram tajemnice moje.—*Myśli pokoju.* Po 70 latach; albowiem przez 70 lat myślał myśli udręczenia. — *Abych wam dał koniec i cierpliwość.* Pożądany koniec, którego cierpliwie oczekujecie.
12. *Będziecie mię wzywać, i pójdziecie.* Będziecie mię wzywać w modlitwie, żeby wrócić do ziemi waszéj, i wrócicie.—*I będziecie się modlić do mnie.* Jest powtórzenie tegoż samego zdania.
15. *Boście mówili.* Wyraz *bo* jest zbyteczny, i tylko oznacza początek mowy; Zdanie jest: ponieważ są pomiędzy wami którzy mówią, iż wy macie w Babilonie proroków obiecujących rychły powrót z niewoli, niech ci słuchają co mówi Pan.

16. Quia haec dicit Dominus ad regem, qui sedet super solium David, et ad omnem populum habitatorem urbis hujus, ad fratres vestros, qui non sunt egressi vobiscum in transmigrationem:
17. haec dicit Dominus exercituum: Ecce, mittam in eos gladium et famem et pestem, et ponam eos quasi ficus malas, quae comedi non possunt, eo quod pessimae sint. *(Supr. 24, 9.)*
18. Et persequar eos in gladio et in fame et in pestilentia, et dabo eos in vexationem universis regnis terrae: in maledictionem et in stuporem, et in sibilum et in opprobrium cunctis gentibus, ad quas ego ejeci eos,
19. eo quod non audierint verba mea, dicit Dominus, quae misi ad eos per servos meos prophetas, de nocte consurgens, et mittens, et non audistis, dicit Dominus.
20. Vos ergo audite verbum Domini, omnis transmigratio, quam emisi de Jerusalem in Babylonem.
21. Haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel ad Achab filium Coliae, et ad Sedeciam filium Maasiae, qui prophetant vobis in nomine meo mendaciter: Ecce, ego tradam eos in manus Nabuchodonosor regis Babylonis, et percutiet eos in oculis vestris.
22. Et assumetur ex eis maledictio omni transmigrationi Juda, quae est in Babylone, dicentium: Ponat te Dominus sicut Sedeciam, et sicut Achab, quos frixit rex Babylonis in igne,
23. pro eo, quod fecerint stultitiam in Israel, et moechati sunt in uxores amicorum suorum, et locuti sunt verbum in nomine meo mendaciter, quod non mandavi eis: ego sum judex et testis, dicit Dominus.
24. Et ad Semeian Nehelamiten dices:
25. Haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Pro eo, quod misisti in nomine tuo libros ad omnem populum, qui est in Jerusalem, et ad Sophoniam filium Maasiae sacerdotem, et ad universos sacerdotes, dicens:
26. Dominus dedit te sacerdotem pro Jojade sacerdote, ut sis dux in domo Domini super omnem virum arreptitium et prophetantem, ut mittas eum in nervum et in carcerem:

16. Bo to mówi Pan do króla, który siedzi na stolicy Dawidowéy, y do wszego ludu, który mieszka w tym mieście, do braciéy waszéy, którzy nie wyszli z wami w zaprowadzeniu:
17. to mówi Pan zastępów: Oto puszczę na nie miecz, y głód, y mór, y uczynię ie iako złe figi, których ieść nikt nie może, przeto że są bardzo złe.
18. Y będę ie przeszladował mieczem y głodem, y morem: Y dam ie na utrapienie wszytkim królestwom ziemie: na przeklęctwo, y na zdumienie, y na świstanie, y na urąganie wszem narodom do którychem ie wyrzucił:
19. przeto iż nie słuchali słów moich, mówi Pan, którem posyłał do nich przez sługi moie proroki w nocy wstaiąc y posyłaiąc, a nie słuchaliście, mówi Pan.
20. Wy tedy słuchaycie słowa Pańskiego, wszytko zaprowadzenie, którem wysłał z Jeruzalem do Babilonu.
21. To mówi Pan zastępów, Bóg Izraelski do Achaba syna Koliasza, y do Sedeciasza syna Maasiasza, którzy wam prorokuią imieniem moim fałszywie: oto ia podam ie w ręce Nabuchodonozora króla, y pobiie ie przed oczyma waszémi.
22. Y wzięte będzie z nich przeklinanie wszytkiemu zaprowadzeniu Juda, które iest w Babilonie, mówiąc: Niech cię uczyni Pan iako Sedeciasza, y iako Achaba, które smażył król Babiloński w ogniu:
23. przeto że czynili głupstwo w Izraelu, y cudzołożyli z żonami przyiaciół swoich, y mówili słowo imieniem moim fałszywie, któregom im nie roskazał, iam iest sędzią y świadkiem, mówi Pan.
24. A do Semeiasza Nehelamitczyka rzeczesz:
25. To mówi Pan zastępów, Bóg Izraelów: Za to iżeś posłał imieniem swoim listy do wszego ludu, który iest w Jeruzalem, y do Sophoniasza, syna Maasiasza kapłana, y do wszech kapłanów, mówiąc:
26. Pan cię dał kapłanem miasto Joiady kapłana, abyś był wodzem w domu Pańskim nad każdym mężem opętanym y prorokuiącym, abyś go wsadził do kłody, y do ciemnice:

16. *Do króla.* Sedecyasza, który obecnie panuje.
17. *Złe figi.* Stosuje mowę do widzenia dwóch koszów napełnionych figami, na początku r. 24.
19. *W nocy wstając.* Pilnie i z wielką starannością posyłając, jak wyż. r. 11, 7.
22. *Wzięte z nich będzie przeklinanie.* Z powodu ich będzie wprowadzona formuła przeklinania.—*Które smażył.* Piekł, palił. Tak byli smażeni Machabejczycy II. Mach. 7, 3; i Żydzi, Amos 4, 2.
23. *Przeto że czynili głupstwo.* Przez głupstwo Pismo ś. oznacza niezwyczajną zbrodnię przeciwko uczciwości publicznéj, niegodną człowieka rozsądnego i mądrego, jaką tu jest cudzołóztwo.—*Jam jest sędzią i świadkiem.* Nikt mię nie może oszukać, gdyż ja sam, który mam sądzić, jestem naocznym świadkiem.
24. *Do Semejasza.* Ten Semejasz słysząc o liście Jeremiasza napisanym do Żydów zostających w niewoli Babilońskiéj, w którym jako fałszywy prorok był obwiniony za to, że pokój obiecywał Żydom, rozgniewany napisał list z Babilonu do Jerozolimy, żeby Jeremiasza jako fałszywego proroka pojmali i ukarali.—*Nehelamitczyka.* Z miasteczka Nehelam w ziemi Zabulon, jak podaje ś. Hieronim.
25. *Imieniem swojém.* Przez ciebie pisane, i w imieniu twojém posłane.—*Sofoniasza... kapłana.* Nie arcykapłana, bo tym był Sorojasz, lecz jego zastępcę. Patrz IV. Król. 25, 18, gdzie się mianuje *kapłanem drugim*, do którego należało sądzić o proroctwach, i karać fałszywych proroków.
26. *Pan.* Są słowa listu Semejasza.—*Dał cię kapłanem miasto Jojady.* Pochlebia Sofoniaszowi równając go z Jojadą najwyższym kapłanem. Czyni zaś wzmiankę Jojady raczéj niż innych najwyższych kapłanów, chociaż inni byli bliższymi, gdyż, jak zauważał ś. Hieronim, Jojadas Matan zabił był kapłana Baalowego, IV. Król. 11, 18; i II. Par. 23, 17; jąkby rzekł: Gdy trzy-

27. et nunc quare non increpasti Jeremiam Anathothiten, qui prophetat vobis?
28. Quia super hoc misit in Babylonem ad nos, dicens: Longum est: aedificate domos, et habitate, et plantate hortos, et comedite fructus eorum.
29. Legit ergo Sophonias sacerdos librum istum in auribus Jeremiae prophetae.
30. Et factum est verbum Domini ad Jeremiam, dicens:
31. Mitte ad omnem transmigrationem, dicens: Haec dicit Dominus ad Semeian Nehelamiten: Pro eo, quod prophetavit vobis Semeias, et ego non misi eum, et fecit vos confidere in mendacio,
32. idcirco haec dicit Dominus: Ecce, ego visitabo super Semeian Nehelamiten, et super semen ejus: non erit ei vir sedens in medio populi hujus, et non videbit bonum, quod ego faciam populo meo, ait Dominus, quia praevaricationem locutus est adversus Dominum.

27. a teraz czemuś nie szukał Jeremiasza Anathothczyka, który wam prorokuie?
28. Bo dla tego posłał do nas do Babilonu mówiąc: Długa to: buduycie domy, a mieszkaycie, y sadźcie sady, a iedzcie owoce ich.
29. Czytał tedy Sophoniasz kapłan ten list w uszy Jeremiasza proroka.
30. Y stało się słowo Pańskie do Jeremiasza mówiąc:
31. Pośli do wszego zaprowadzenia, rzekąc: To mówi Pan do Semeiasza Nehelamitczyka: Dla tego że wam prorokował Semeiasz: a iam go nie posłał: y kazał wam ufać w kłamstwie:
32. przeto to mówi Pan: Oto ia nawiedzę Semeiasza Nehelamitczyka y nasienie iego, nie będzie miał męża siedzącego w pośrzodku ludu tego: y nie uyźrzy dobra, które ia uczynię ludowi memu, mówi Pan: bo przez lenistwo mówił przeciw Panu.

CAPUT XXX.

ROZDZIAŁ 30.

O wybawieniu Żydów z niewoli i ich szczęśliwéj przyszłości.

1. Hoc verbum, quod factum est ad Jeremiam a Domino, dicens:
2. Haec dicit Dominus Deus Israel, dicens: Scribe tibi omnia verba, quae locutus sum ad te, in libro.
3. Ecce enim dies veniunt, dicit Dominus, et convertam conversionem populi mei Israel et Juda, ait Dominus, et convertam eos ad terram, quam dedi patribus eorum, et possidebunt eam.
4. Et haec verba, quae locutus est Dominus ad Israel et ad Judam:
5. Quoniam haec dicit Dominus: Vocem terroris audivimus: formido, et non est pax.
6. Interrogate, et videte, si generat masculus: quare ergo vidi omnis viri manum super lumbum suum, quasi parturientis, et conversae sunt universae facies in auruginem?
7. Vae, quia magna dies illa, nec est similis ejus, tempusque tribulationis est Jacob, et ex ipso salvabitur. *(Joel. 2, 11. Amos 5, 18).*

1. To słowo które się stało do Jeremiasza od Pana rzekąc:
2. To mówi Pan Bóg Izraelów rzekąc: Napisz sobie wszytkie słowa, którém mówił do ciebie, na księgach.
3. Bo oto dni przychodzą, mówi Pan: że przywrócę zaprowadzenie ludu mego Izraelskiego y Judzkiego, mówi Pan: a przywrócę ie do ziemie, którąm dał oycom ich: y posiędą ią.
4. A te słowa, które mówił Pan do Izraela, y do Judy:
5. Bo to mówi Pan: Słyszeliśmy głos strachu: boiaźń a niemasz pokoiu.
6. Pytaycie się, a obaczcie ieśli rodzi mężczyzna: przeczżem tedy widział każdego męża rękę na biodrach iego iako rodzącéy, y odmieniły się wszytkie twarzy w żółtą niemoc?
7. Biada, bo wielki dzień on, a niemasz mu podobnego: y czas iest uciśnienia Jakob, y z niego wyzwolon będzie.

masz miejsce Jojady, dla czego nienaśladujesz go i niezabijasz Jeremiasza, jako on zabił Matana?— *Wodzem.* Sędzią.

28. *Długa to.* Długi jest czas, który macie być w niewoli.—*Budujcie domy.* Patrz wyż. w. 5.

31. *Poślij.* Napisz list.— *Do wszego zaprowadzenia.* Do Żydów, którzy z Jechoniaszem przeszli do Babilonu.— *W kłamstwie.* Powiadając, że wkrótce macie wrócić do ojczyzny..

32. *Nawiedzę.* Ukarzę Semejasza. — *Nasienie jego.* Synów lub potomków jego.—*Siedzącego.* Mieszkającego pomiędzy Żydami.—*Dobra, które ja uczynię.* Odprowadzenia wygnanych do ojczyzny.—*Przez lenistwo.* Gdyż przepowiedział rzeczy fałszywe, i ze złą wiarą, wiedząc że zwodzi lud.—*Przeciw Panu.* Sprawując żeby lud nie był posłusznym Panu.

R. 30.—3. *Zaprowadzenie.* Zaprowadzenie oznacza wracających z niewoli, jakby rzekł: Zostających w niewoli Izraelitów wrócę z Babilonu do Jerozolimy, pod dowództwem Zorobabela za Cyrusa; albowiem nie tylko z Judy, lecz także z innych pokoleń Izraelskich wielka liczba wespół z pokoleniem Judy wróciła: pod tą jednak obietnicą powrótu, w znaczeniu allegorycznem i wyższém rozumie przyprowadzenie Izraelitów i Żydów do Chrystusa i Kościoła.

5. *Słyszeliśmy głos strachu.* Chaldejczyków napadających na Jerozolimę. Mistycznie oznacza się głos prześladowców Kościoła.—*Bojaźń, a niemasz pokoju.* Z hebrajskiego można przełożyć przez przypadek drugi, *bojaźni, a nie pokoju,* to jest słyszeliśmy.

6. *Jeśli rodzi mężczyzna.* Jakby rzekł: Mężczyzni nie rodzą, lecz niewiasty.

7. *Wielki dzień on.* Straszny i pełen klęsk. Pod imieniem dnia rozumie cały czas, przez który Izrael i Juda mieli zostawać w niewoli. Mistycznie zaś można brać albo o prześladowaniu Kościoła, albo o ostatecznym dniu sądu.—*Z niego wyzwolon będzie.* Z ciężkiego i pełnego klęsk onego czasu i stanu będzie wyrwany za łaską Bożą.

8. Et erit in die illa, ait Dominus exercituum: conteram jugum ejus de collo tuo, et vincula ejus dirumpam, et non dominabuntur ei amplius alieni,
9. sed servient Domino Deo suo, et David regi suo, quem suscitabo eis.
10. Tu ergo ne timeas, serve meus Jacob, ait Dominus, neque paveas, Israel, quia ecce ego salvabo te de terra longinqua, et semen tuum de terra captivitatis eorum, et revertetur Jacob, et quiescet, et cunctis affluet bonis, et non erit, quem formidet, *(Isai. 44, 2. Luc. 1, 70)*.
11. quoniam tecum ego sum, ait Dominus, ut salvem te: faciam enim consummationem in cunctis gentibus, in quibus dispersi te: te autem non faciam in consummationem, sed castigabo te in judicio, ut non videaris tibi innoxius.
12. Quia haec dicit Dominus: Insanabilis fractura tua, pessima plaga tua.
13. Non est, qui judicet judicium tuum ad alligandum: curationum utilitas non est tibi.
14. Omnes amatores tui obliti sunt tui, teque non quaerent, plaga enim inimici percussi te castigatione crudeli: propter multitudinem iniquitatis tuae dura facta sunt peccata tua. *(Supr. 23, 19)*.
15. Quid clamas super contritione tua? insanabilis est dolor tuus: propter multitudinem iniquitatis tuae, et propter dura peccata tua feci haec tibi. *(Supr. 15, 18)*.
16. Propterea omnes, qui comedunt te, devorabuntur, et universi hostes tui in captivitatem ducentur, et qui te vastant, vastabuntur, cunctosque praedatores tuos dabo in praedam.
17. Obducam enim cicatricem tibi, et a vulneribus tuis sanabo te, dicit Dominus. Quia ejectam vocaverunt te, Sion: Haec est, quae non habebat requirentem.
18. Haec dicit Dominus: Ecce, ego convertam conversionem tabernaculorum Jacob, et tectis ejus miserebor, et aedificabitur civitas in excelso suo, et templum juxta ordinem suum fundabitur.

8. Y będzie w on dzień, mówi Pan zastępów, skruszę iarzmo z szyie twoiéy, y związki iego potargam, a nie będą więcéy nad nim obcy panować,
9. ale będą służyć Panu Bogu swemu, y Dawidowi królowi swemu, którego im wzbudzę.
10. A tak niebóy się ty sługo móy Jakobie, mówi Pan, ani się lękay Izraelu: bo oto ia wybawię cię z ziemie dalekiéy, y nasienie twoie z ziemie więzienia ich: y wróci się Jacob, y odpocznie, y będzie miał dostatek wszego dobra, a nie będzie kogoby się bał,
11. bom ia z tobą iest, mówi Pan, abych cię zbawił: bo uczynię skończenie we wszech narodziech, między któremi cię rozproszył: lecz z tobą nie uczynię skończenia: ale cię skarzę w sądzie, abyś się sobie nie zdał niewinnym.
12. Bo to mówi Pan: Nieuleczone złamanie twoie, zła bardzo rana twoia.
13. Niémasz ktoby sądził sąd twóy na zawiązanie: pożytku leczenia niemasz.
14. Wszyscy którzy cię miłowali zapomnieli cię, y nie będą cię szukać: bo raną nieprzyiacielską ubiłem cię, karaniem okrutnym: dla mnostwa nieprawości twéy, zatwardziały się grzéchy twoie.
15. Cóż wołasz nad skruszeniem twoim? nieuleczona iest boleść twoia: dla mnostwa nieprawości twoiéy, y dla twardych grzéchów twoich uczyniłemci to.
16. Przeto wszyscy którzy cię pożéraią, pożarci będą: y wszyscy nieprzyiaciele twoi w niewolą pobrani będą: a którzy cię pustoszą, będą spustoszeni: y wszytkie łupieżce twoie dam na złupienie.
17. Bo zagoię bliznę twoię, a z ran twoich wyléczę cię, mówi Pan. Bo wygnaną nazwali cię Syonie: Tać iest która nie miała pytaiącego.
18. To mówi Pan: Oto ia przywrócę zaprowadzenie namiotów Jakobowych, y zmiluię się nad dachy iego: y zbuduie się miasto na wysokości swoiéy, y kościół według porządku swego założon będzie.

---

8. *Jarzmo.* Bądź Nabuchodonozora, bądź raczéj djabła, lub Antychrysta.— *Obcy.* Barbarzyńskie narody, lub djabła rozumie, i t. d.
9. *I Dawidowi królowi swemu.* Chrystusowi, który się narodzi z nasienia Dawidowego. Nieznacznie prorok się podnosi do Chrystusa, i jego samego rozumie nie allegorycznie, lecz literalnie.
10. *Sługo mój Jakóbie.* Izraelu.
11. *Uczynię skończenie we wszech narodziech.* Zgoła je zagładzę, ciebie zaś nie zagładzę, lecz należycie ukarawszy zachowam.—*W sądzie.* Z umiarkowaniem i słusznością.
12. *Nieuleczone złamanie twoje.* Złamaniem i raną nazywa karę, którą miał być karany od Boga lud: zowie nieuleczoną, gdyż niewola i jéj utrapienia tylko za Bożą sprawą mogły być uleczone. Albo raną nieuleczoną są grzechy, które tylko Bóg może uleczyć.
13. *Niemasz ktoby sądził.* Niema chirurga, któryby poznał ranę twoję, lub ją mógł uleczyć; któryby ją chciał i umiał obwiązać i maściami lub oliwą namaścić.
14. *Którzy cię miłowali.* Bogowie cudzy, albo Egipczycy, w których pokładałeś nadzieję.— *Nie będą cię szukać.* Zaniedbają ciebie, zapomną o tobie.—*Ranę nieprzyjacielską.* Jaką zwykł zadawać nieprzyjaciel; chociaż ja, jako ojciec karzący syna, umysłem przyjaznym i ojcowskim zadałem ją tobie.— *Karaniem okrutnem.* To samo jest co raną nieprzyjacielską.—*Zatwardziały się grzechy twoje.* Stały się nieuleczonemi, gdyż do dawnych nowe dodałeś.
15. *Cóż wołasz?* Po cóż się uskarżasz, że jesteś skruszonym, i że twa boleść jest nieuleczoną? Słusznie bowiem to na cię przypadło z powodu mnóstwa nieprawości i grzechów twoich.—*Twardych.* Patrz co się rzekło w. 14.
16. *Przeto wszyscy którzy cię pożerają, pożarci będą.* Nie narzekaj że cię karzę, a nieprzyjaciele twoi nie odbierają kary; cięższéj ich bowiem ukarzę niż ciebie. Iz. 33, 1: *Biada który łupisz, aza i sam złupion nie będziesz?* i t. d.
17. *Bliznę.* Ranę przeszłego twojego spustoszenia i klęski.—*Wygnaną.* Od Boga, jako żonę od męża. — *Która nie miała pytającego.* Któryby miał staranie o tobie, i dla tego cię zuchwaléj prześladowali, mówiąc: *Bóg go opuścił, gońcie a pojmajcie go, bo niemasz ktoby wyrwał.* Psal. 70, 11.
18. *Przywrócę zaprowadzenie namiotów Jakóbowych.* Przyprowadzę nanowo namioty Jakóbowe, które ztąd przeniesione zostały. Namiotami zowie rodziny żydow-

19. Et egredietur de eis laus voxque ludentium, et multiplicabo eos, et non minuentur, et glorificabo eos, et non attenuabuntur.
20. Et erunt filii ejus sicut a principio, et coetus ejus coram me permanebit, et visitabo adversum omnes, qui tribulant eum.
21. Et erit dux ejus ex eo, et princeps de medio ejus producetur, et applicabo eum, et accedet ad me: quis enim iste est, qui applicet cor suum, ut appropinquet mihi? ait Dominus.
22. Et eritis mihi in populum, et ego ero vobis in Deum.
23. Ecce, turbo Domini, furor egrediens, procella ruens in capite impiorum conquiescet.
24. Non avertet iram indignationis Dominus, donec faciat et compleat cogitationem cordis sui: in novissimo dierum intelligetis ea.

19. Y wynidzie z nich chwała y głos igraiących, y rozmnożę ie, y nie ubędzie ich, y uwielbię ie, y niezdrobnieią.
20. Y będą synowie iego iako z pierwu, a zgromadzenie iego przedemną trwać będzie: y nawiedzę przeciw wszytkim którzy go trapią.
21. Y będzie wódz iego z niego: a książę z pośrzodku iego wywiedzion będzie, y przytulę go, y przystąpi do mnie; bo któż to iest, któryby przytulił serce swe aby się przybliżył ku mnie? mówi Pan.
22. Y będziecie mi ludem, a ia wam będę Bogiem.
23. Oto wicher Pański, zapalczywość wychodząca, burza spadaiąca, na głowie niezbożnych odpocznie.
24. Nie odwróci Pan gniewu zapalczywości, aż uczyni, y nie wypełni myśl serca swego: na ostatku dni wyrozumiécie to.

CAPUT XXXI.

ROZDZIAŁ 31.

O wyprowadzeniu ludu z niewoli, o nowym cudzie, że białogłowa ogarnie męża, i t. d.

1. In tempore illo, dicit Dominus: Ero Deus universis cognationibus Israel, et ipsi erunt mihi in populum.
2. Haec dicit Dominus: Invenit gratiam in deserto populus, qui remanserat a gladio: vadet ad requiem suam Israel.
3. Longe Dominus apparuit mihi. Et in charitate perpetua dilexi te, ideo attraxi te, miserans.
4. Rursumque aedificabo te, et aedificaberis,

1. Czasu onego, mówi Pan: Będę Bogiem wszytkim rodzaióm Izraelowym, a oni będą mi ludem.
2. To mówi Pan: Nalazł łaskę na pusczy lud, który został po mieczu: póydzie na swóy pokóy Izrael.
3. Zdaleka Pan mi się okazał. A miłością wieczną umiłowałem cię, dla tego przyciągnąłem lituiąc się.
4. Y zasię zbuduię cię, y pobuduiesz się panno

skie, które w Babilonie jako przychodniowie mieszkały w namiotach i przybytkach.—*Nad dachy jego.* Nad namiotami jego; jest bowiem powtórzenie.—*Miasto.* Jerozolima i Kościół.—*Według porządku swego.* Według dawnéj ozdoby.

19. *I wynijdzie z nich.* Z synów Jakóba, z synów Kościoła.—*Chwała.* Boża, i dziękczynienie za odebrane dobrodziejstwo powrótu i zbawienia.—*Igrających.* Radujących się. — *Nie zdrobnieją.* Nie zmniejszy się, owszem się powiększy liczba, do jakiéj ich podniosę.

20. *Synowie jego.* Jakóba.—*Jako z pierwu.* To jest, w wielkiéj liczbie. Sens mistyczny najwyborniéj się odnosi do Kościoła: Jakóbem jest Chrystus; dwónastu synami, zkąd się rozszerzyła nieźmierna liczba potomków, są apostołowie, którzy zrodzili niezliczone mnóstwo Chrześcijan; miastem na górze zbudowaném jest Kościół Katolicki dla wszystkich widzialny, który się ukryć nie może. — *Przedemną trwać będzie.* To jest będzie trwałym i doznawać będzie powodzenia z powodu mojéj obecności i łaski.

21. *Będzie wódz jego z niego.* To jest, wódz i król jego Chrystus, który według ciała pochodzi od Jakóba.—*Z niego.* Z Jakóba.—*Przytulę go, i przystąpi do mnie.* Złączę się z nim najdoskonalszą przyjaźnią. Niektórzy tłumaczą o zjednoczeniu w jednéj osobie człowieczeństwa z Bóstwem.—*Bo któż to jest?* Bo kto jest inny oprócz niego, któryby śmiał pomyśleć nazywać się synem moim? Sam bowiem Chrystus jest Synem Boga naturalnym, my zaś przysposobionymi. Albo sens jest: kto z aniołów albo z ludzi jest ze mną tak dalece złączonym, jak Chrystus, przez ufność, miłość i posłuszeństwo?

23. *Wicher.* Wyrok pomsty i potępienia na Chaldejczyków, a bardziéj na bezbożnych prześladowców Kościoła.—*Na głowie niezbożnych odpocznie.* Dotknie tylko bezbożnych.

24. *Na ostatku dni.* Za czasów Chrystusa, a najbardziéj na końcu świata. Tak wyż. r. 23, 20, rzekł: *Nie wróci się zapalczywość Pańska, aż uczyni, i aż wykona myśl serca swego, w ostateczne dni wyrozumiecie radę jego.* Jakby rzekł: Jeśli mnie nie wierzycie, uwierzycie rzeczom samym.

R. 31.—1. *Czasu onego.* Gdy wyprowadzę Izraela z niewoli.—*Będę Bogiem.* Jakby rzekł: Teraz nie jestem ich Bogiem, gdyż odstąpili odemnie; natenczas zaś wrócą się do mnie, i będę im Bogiem.

2. *Nalazł łaskę.* U mnie, w oczach moich.—*Na puszczy.* Na któréj czterdzieście lat mieszkał, po wyjściu z Egiptu.—*Który został po mieczu.* Który nie został zabity mieczem Egipczyków, Amalecytów i innych narodów, albo raczéj mieczem Bożym, który wielu poraził na puszczy; jakby rzekł: jeśli wtedy znalazł u mnie łaskę, jakoż teraz nie znajdzie?—*Pójdzie na swój pokój Izrael.* Wróci do ziemi obiecanéj. Albo raczéj za wodzem Chrystusem lud wierny zebrany z Izraelitów i pogan, wynijdzie do Kościoła wojującego, a potém do tryumfującego.

3. *Z daleka Pan mi się okazał.* Słowa są synagogi; albowiem jest niejaka rozmowa pomiędzy Bogiem a ludem; sens jest: od dawnego czasu niegdyś był widziany, i okazywał mnie Pan przyjaźń na Synaju na puszczy; lecz teraz zdaje się iż mię opuścił w niewoli Babilońskiéj albo Assyryjskiéj. — *A miłością wieczną.* Jest odpowiedź Boga, jakby rzekł: Mylisz się, ludu mój, nie opuściłem ciebie, owszem tę samą mam miłość dla ciebie, jaką dawniéj miałem.—*Dla tego przyciągnąłem litując się.* Usiłowałem i zawsze usiłuję, już głaszcząc, już chłoszcząc, przynęcić i przyciągnąć cię do siebie, gdyż się lituję nad tobą.

4. *Zbuduję.* Odnowię.—*Panno.* Chald., *zgromadzenie.* Zwyczajną jest rzeczą w Pismie ś., miasta lub zgromadzenia ludu nazywać panną. — *Będziesz przy-*

virgo Israel: adhuc ornaberis tympanis tuis, et egredieris in choro ludentium.

5. Adhuc plantabis vineas in montibus Samariae: plantabunt plantantes, et donec tempus veniat, non vindemiabunt,

6. quia erit dies, in qua clamabunt custodes in monte Ephraim: Surgite, et ascendamus in Sion ad Dominum Deum nostrum.*

7. Quia haec dicit Dominus: Exultate in laetitia, Jacob, et hinnite contra caput gentium: personate, et canite, et dicite: Salva, Domine, populum tuum, reliquias Israel.* *(Isai. 2, 3. Mich. 4, 2).*

8. Ecce, ego adducam eos de terra aquilonis, et congregabo eos ab extremis terrae: inter quos erunt caecus et claudus, praegnans et pariens simul, coetus magnus revertentium huc.

9. In fletu venient, et in misericordia reducam eos, et adducam eos per torrentes aquarum in via recta, et non impingent in ea, quia factus sum Israeli pater, et Ephraim primogenitus meus est.

10. Audite verbum Domini, gentes, et annuntiate in insulis, quae procul sunt, et dicite: Qui dispersit Israel, congregabit eum, et custodiet eum sicut pastor gregem suum.

11. Redemit enim Dominus Jacob, et liberavit eum de manu potentioris.

12. Et venient, et laudabunt in monte Sion, et confluent ad bona Domini super frumento, et vino et oleo, et foetu pecorum et armentorum, eritque anima eorum quasi hortus irriguus, et ultra non esurient.

Izraelska, iescze będziesz przybrana bębnami twémi, y wychodzić będziesz w tańcu graiacych.

5. Jescze sadzić będziesz winnice na górach Samariyskich: sadzić będą sadzący, a póki czas nie przydzie, nie będą wina zbiérać,

6. bo będzie dzień którego wołać będą stróżowie na górze Ephraim: Wstańcie, a wstąpmy na Sion do Pana Boga naszego.

7. Bo to mówi Pan: Raduycie się z weselem Jakobowi, a wykrzykaycie przeciw głowie narodów: brzmicie a śpiewaycie, mówcie: Zbaw Panie lud twóy, ostatki Izraelowe.

8. Oto ia przywiodę ie z ziemie pólnocnéy, a zbiorę ie od kraiów ziemie: między którémi będą ślepy y chromy, brzemienna y rodząca spólem, gromada wielka wracaiących się tu.

9. Z płaczem przydą, a w miłosierdziu przyprowadzę ie: y przywiodę ie przez potoki wodne drogą prostą, y nie potkną się na niéy: bom się stał Izraelowi oycem, a Ephraim iest piérworodnym moim.

10. Słuchaycie słowa Pańskiego narodowie, a opowiadaycie na wyspach które są daleko, y mówcie: który rozprószył Izraela, zgromadzi go: y będzie go strzegł iako pastérz trzody swéy.

11. Bo Pan odkupił Jakóba, y wybawił go z ręki mocnieyszego.

12. Y przydą, y chwalić będą na górze Sion: y zbiorą się do dóbr Pańskich, na zboże, y na wino, y na oliwę, y na płód bydła y stada: a będzie dusza ich iako ogród wilgotny, y nie będą iuż więcéy łaknąć.

---

brana bębnami. Przywrócę cię do dawnéj chwały i uroczystego wesela, zwrócę ci bębny, to jest, narzędzia muzyczne, których używałaś podczas zabaw, żeby je przepędzać z wesołością. — *Grających.* Chald., *śpiewających.* Oznacza się przez to wesele duchowne w czasach Ewangelii.

5. *Jeszcze sadzić będziesz winnice na górach Samaryjskich.* Należy to rozumieć o nawróceniu Samarytanów do wiary Chrystusowéj; a przez *winnice*, cząstkowe kościoły; jakby rzekł: Wielu nawrócę do ciebie o Syonie, o Kościele Chrystusowy, w Samaryi, przez opowiadanie Ewangelii, tak iż wiele tam założysz Samarytańskich Kościołów. Że się tak stało czytamy Jan. 4, 41; Dzieje Ap. 8, 14; rzeczą bowiem jest pewną że Samarytanie, to jest, dziesięć pokoleń, uprowadzone przez Assyryjczyków do niewoli, nigdy nie wróciły do Samaryi.—*Sadzić będą sadzący.* Jest opis największego pokoju, gdy można sadzić winnice, i w swoim czasie zbierać jagody, bez bojaźni nieprzyjaciół. Przez tę zaś allegoryą oznacza spokoj Kościoła.—*Póki czas nie przyjdzie* i t. d. Jak to przedtém przez bojaźń nieprzyjaciół czynili.

6. *Będzie dzień.* Czas.—*Wołać będą stróżowie.* Apostołowie, i inni stróże winnic, to jest Kościołów, wołać będą opowiadając Ewangelią na górach Samaryjskich: Nuż wstąpmy do Kościoła Chrystusowego, założonego na Syonie. Jakby rzekł: Nawrócą apostołowie Efraima, to jest, dziesięć pokoleń do Syonu, do Kościoła Chrystusowego.

7. *Radujcie się z weselem Jakóbowi.* Radujcie się społem z Jakóbem, to jest, z Izraelitami i Samarytanami z powodu wesela, wolności i łaski, którą im przyniosł Chrystus.—*Wykrzykujcie.* Głosem pełnym radości. —*Przeciw głowie narodów.* W oczach wszystkich narodów, tak iżby wszystkie narody was widziały i słyszały.—*Zbaw Panie.* Zbawiłeś nas, i nie przestawaj nas zbawiać; jest to uroczyste ono *Hosanna*, które Żydzi wykrzykiwali Chrystusowi, jako swojemu Messyaszowi, wprowadzając go w tryumfie do Jerozolimy. Mat. 21, 15.

8. *Między któremi będą ślepi.* Wszelkiego rodzaju ludzie z Chaldei i niewoli Babilońskiéj, bardziéj zaś z królestwa szatańskiego wrócą przez Chrystusa do Boga i Kościoła.—*Brzemienna i rodząca.* Jakby rzekł: Ci których słabe są siły, jak naprzykład niewiasty brzemienne, lub po połogu będące, które nie są zdolne do odbywania długiéj drogi, wspomożeni moją pomocą, udadzą się do Kościoła. — LXX. wyrażają największą płodność.

9. *Z płaczem.* Od radości. Wierni także przychodzą z płaczem, to jest opłakując grzechy swoje. Albo z płaczem, rozumieć należy o łzach, gdy będą uprowadzani do niewoli.— *W miłosierdziu.* W hebr. jest, *z miłosierdziami,* to jest, okazując im wielorakie dobrodziejstwa. LXX. mają, *przywiodę ich w pociesze.* —*Przez potoki wodne.* Prostą drogą, pokonawszy potoki i wszystkie trudności drogi. — *A Efraim jest pierworodnym moim.* To jest, tak go miłuję, jak ojciec zwykł miłować jedynego syna swojego.

10. *Słuchajcie słowa Pańskiego.* Wyroku Cyrusa o powrócie do Jerozolimy, jak jest Ezdr. c. 1, 1 i 2, albo raczéj opowiadania Ewangelii. — *Który rozproszył Izraela.* Wskazuje że nie od nieprzyjaciół był rozproszony, lecz od Boga z powodu jego grzechów. Psalm. 146, 2: *Pan budujący Jeruzalem, rozproszenia Izraela zgromadzi.*

11. *Z ręki mocniejszego.* Króla Babilońskiego, albo szatana.

12. *Na górze Syon.* W Kościele.—*Zbiorą się do dóbr.* Będą opływali w dobrodziejstwa Boże.—*Na zboże i na wino.* Przez które się oznacza obfitość dóbr wszelkich,

13. Tunc laetabitur virgo in choro, juvenes et senes simul, et convertam luctum eorum in gaudium, et consolabor eos, et laetificabo a dolore suo.
14. Et inebriabo animam sacerdotum pinguedine, et populus meus bonis meis adimplebitur, ait Dominus.* *(Matth. 2, 18).*
15. Haec dicit Dominus: Vox in excelso audita est lamentationis, luctus et fletus Rachel, plorantis filios suos et nolentis consolari super eis, quia non sunt.*
16. Haec dicit Dominus: Quiescat vox tua a ploratu, et oculi tui a lacrymis, quia est merces operi tuo, ait Dominus: et revertentur de terra inimici.
17. Et est spes novissimis tuis, ait Dominus, et revertentur filii ad terminos suos.
18. Audiens audivi Ephraim transmigrantem: Castigasti me, et eruditus sum, quasi juvenculus indomitus: converte me, et convertar, quia tu Dominus Deus meus.
19. Postquam enim convertisti me, egi poenitentiam, et postquam ostendisti mihi, percussi femur meum. Confusus sum, et erubui, quoniam sustinui opprobrium adolescentiae meae.
20. Si filius honorabilis mihi Ephraim, si puer

13. Tedy się będzie weseliła panna w tańcu, młodzieńcy y starcy społem: y obrócę płacz ich w wesele, y pocieszę ie, y rozweselę od smutku ich.
14. Y opoię duszę kapłanów tłustością: a lud móy będzie nasycon dobrami memi, mówi Pan.
15. To mówi Pan: Głos na wysokości słyszan iest narzekania, płaczu, y żałości, Rachel płaczącey synów swoich, a niechcącey przyiąć pocieszenia nad nimi, że ich niemasz.
16. To mówi Pan: Niech przestanie głos twóy od płaczu, y oczy twoie od łez: bo ma zapłatę robota twoia, mówi Pan: y wrócą się z ziemie nieprzyiacielskiéy.
17. Y iest nadzieia o ostatku twym, mówi Pan: y wrócą się synowie do granic swoich.
18. Słysząc słyszałem Ephraima przenoszącego się: karałeś mię, y wyćwiczyłem się, iako cielec nie ukrócony: nawróć mię, a nawrócę się: boś ty Pan Bóg móy.
19. Bo skoroś mię nawrócił, czyniłem pokutę: a skoroś mi pokazał, uderzyłem się w biodrę moię. Zawstydziłem się y zasromałem się, żem odniósł hańbę młodości moiéy.
20. Jeśli syn poczciwy mnie Ephraim, ieśli dzié-

które miały być udzielone Chrześcijanom. Przez zboże i wino może się oznaczać Eucharystya; przez olej, łaska Ducha ś.; przez płód bydła, rozmnożenie wiernych.—*Nie będą... łaknąć.* Gdyż będą obfitowali w pokarm duchowny słowa Bożego, łaski i Sakramentów.

13. *Będzie weseliła panna w tańcu.* Był bowiem zwyczaj, że dziewczęta pląsając wyśpiewywały wesołe pieśni, jak się działo za czasów Dawida po zabiciu Goliata. Dosłównie można to rozumieć o dziewicach poślubionych Bogu, które w klasztorach wyśpiewują chwałę Bożą.

14. *Opoję.* Nasycę, obficie napełnię.—*Duszę.* Żądzę.—*Tłustością.* Łaską Ducha Ś. Stosuje mowę do zwyczaju starego testamentu, gdzie najtłustsza część ofiary, po onéj, która była ofiarowana Bogu, należała do kapłana. Jakby rzekł: tłustszemi ofiarami nasycę kapłanów tak nowego jak starego testamentu, a mianowicie ciałem i krwią Chrystusową, albo darami Ducha Ś., któremi gdy zostali napełnieni apostołowie, zdawali się być pijanymi, Dzieje Ap. 2, 13.

15. *Na wysokości.* Hebr. *w Rama.* Rama nazwisko jest miasta; tak się nazywało dla tego, że było położone na wyniosłości. Znajdowało się w pokoleniu Benjamina, wedle Gabaa i Betel, i przez to miasto byli prowadzeni Żydzi do Babilonu, Jerem. 40, 1. Mówi się zaś w Rama, gdyż w Rama także były pomordowane niemowlątka; albowiem nie tylko w Betlejemie srożyli się siepacze Herodowi, lecz także i w przyległych miejscach. Albo sens jest: płacz i narzekanie matek Betlejemskich tak dalece był wielki, iż był słyszany i przenikał aż do Rama.—*Płaczu i żałości.* Wśród radości i wesela wspomina prorok o płaczu, dla oznaczenia, iż większe będzie wesele, które wyniknie z tak wielkiéj żałości, i w którą się ta żałość zamieni; powiedział był bowiem w. 13; *Obrócę płacz ich w wesele.* Żałość zaś i płacz o którym tu jest mowa, jest to płacz i żałość matek Betlejemskich z powodu zabójstwa dziatek przez Heroda. Chociaż bowiem w tym rozdziale używa Jeremiasz nazwisk Izraela, Efraima, Syonu, ziemi północnéj, i t. d. i stosuje mowę do niewoli Babilońskiéj i Assyryjskiéj, i do jéj opłakiwania, wszakże dosłównie, jakeśmy rzekli, mówi o płaczu onych matek; albowiem w całym tym rozdziale rzecz prowadzi o czasach i Kościele Chrystusowym. — *Rachel płaczącéj synów swoich.* Niemowlątka Betlejemskie zowią się synami Racheli, dla tego, iż ona była matką Benjamina; pokolenie zaś Benjamina było pomieszane z pokoleniem Judy, i jak powiada Orygenes, wielka liczba niemowlątek z pokolenia Benjamina była zamordowana. Oprócz tego Rachel pogrzebiona w Betlejemie, swojém ciałem niejako posiadła to miasto, tak, iż się zdawała być matką wszystkich Betlejemitów.—*Że ich nie masz.* Że nikt nie pozostał, lecz wszyscy pobici zostali.

16. *Zapłatę robota twoja.* Zapłatą śmierci niewinnych jest palma męczeństwa. Odniesiecie zapłatę cierpliwości waszéj matki; a wy, niemowlątka, przelanéj krwi. — *Wrócą się z ziemie nieprzyjacielskiéj.* W zamian za ziemię nieprzyjaciela Heroda, posiądą królestwo niebieskie. Stosuje mowę do powrótu z niewoli Babilońskiéj.

17. *I jest nadzieja o ostatku twym.* Nadzieją ostateczną jest ta, przez którą sprawiedliwi cierpiący i męczennicy na końcu świata dostąpią życia błogosławionego i chwalebnego, którego się spodziewali. *Do granic swoich.* Do granic niebieskiéj ojczyzny, do onéj błogosławionéj ziemi żyjących.

18. *Słysząc słyszałem Efraima.* Słyszałem Izraela jęczącego w niewoli szatana i grzechu, iż on żałuje swojego nieposłuszeństwa i grzechu, ztąd wołając do mnie mówi, *karałeś mię i t. d.* — *Efraima.* Dziesięć pokoleń uprowadzonych do niewoli przez Assyryjczyków, pod któréj typem rozumie wszystkich, którzy byli zatrzymani w niewoli szatana i grzechu. — *Przenoszącego się.* Z hebr. *błąkającego się*, jak czynią wygnańcy, ubodzy, i t. d. — *Karałeś mię, i wyćwiczyłem się.* Są słowa tych, których Bóg wybawił. Jakby rzekł: Gdy wprzódy byliśmy podobnymi do bydląt nieugłaskanych, ty nas poskromiłeś chłostą twoją, i nauczyłeś trzymać się drogi prostej.

19. *Mi pokazał.* Stan mój. — *Uderzyłem się w biodrę moję.* Na znak boleści. — *Odniósł hańbę młodości mojéj.* Grzechów, które popełniłem w młodości. Młodością swoją nazywa cały czas, przez który nie był jeszcze karany od Boga, lecz jako młodzieniec nieposkromiony nie nosił jarzma posłuszeństwa.

20. *Jeżli syn poczciwy.* Słowa są Boga odpowiadającego Efraimowi, i jakby padającego w jego objęcia.

delicatus: quia ex quo locutus sum de eo, adhuc recordabor ejus. Idcirco conturbata sunt viscera mea super eum: miserans miserebor ejus, ait Dominus.

21. Statue tibi speculam, pone tibi amaritudines: dirige cor tuum in viam rectam, in qua ambulasti: revertere, virgo Israel, revertere ad civitates tuas istas.

22. Usquequo deliciis dissolveris, filia vaga? quia creavit Dominus novum super terram: femina circumdabit virum.

23. Haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Adhuc dicent verbum istud in terra Juda, et in urbibus ejus, cum convertero captivitatem eorum: Benedicat tibi Dominus, pulchritudo justitiae, mons sanctus;

24. et habitabunt in eo Judas, et omnes civitates ejus simul, agricolae et minantes greges.

25. Quia inebriavi animam lassam, et omnem animam esurientem saturavi:

26. ideo quasi de somno suscitatus sum, et vidi, et somnus meus dulcis mihi.

27. Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et seminabo domum Israel et domum Juda semine hominum et semine jumentorum.

28. Et sicut vigilavi super eos, ut evellerem, et demolirer, et dissiparem, et disperderem et affligerem: sic vigilabo super eos, ut aedificem et plantem, ait Dominus.

29. In diebus illis non dicent ultra: Patres comederunt uvam acerbam, et dentes filiorum obstupuerunt, *(Ezech. 18, 2)*.

cię roskoszne? bo od onąd iakom mówił o nim, iescze nań będę pamiętał. Przetoż się poruszyły wnętrzności moie nad nim: lituiąc zlituie się nad nim, mówi Pan.

21. Postaw sobie strażnicę, nakładź sobie gorzkości: obróć serce swe ku drodze prostéy którąś chodziła: wróć się panno Izraelska, wróć się do tych miast twoich.

22. Dokądże od roskoszy rospuścisz się córko błędna? bo Pan stworzył nowinę na ziemi: Białogłowa ogarnie męża.

23. To mówi Pan zastępów, Bóg Izraelów: Jescze będą mówić to słowo w ziemi Judzkiéy, y w mieściech iéy, gdy nawrócę poimanie ich: Niechayci błogosławi Pan, piękność sprawiedliwości, góra święta:

24. Y będą na niéy mieszkać Judas, y wszytkie miasta iego spółem: oracze y żonący trzody.

25. Bom upoił duszę spracowaną: y każdą duszę łaknącą nakarmiłem:

26. dla tego iako ze snu ocknąłem się, y uyźrzałem, a sen móy mi słodki.

27. Oto dni przychodzą, mówi Pan: y zasieię dóm Izraelski, y dóm Judzki nasieniem człowieczym, y nasieniem bydła.

28. A iakom czuł nad nimi, abych wyrywał y kaził, y rozwalał, y tracił, y trapił: tak będę czuł nad nimi abych budował, y sadził, mówi Pan.

29. W one dni nie będą więcéy mówić: Oycowie iedli iagodę kwaśną, a zęby synów ścierpnęły.

Jakby rzekł: Czyliż Efraim syn mój nie jest godnym czci, gdy karany odemnie poznał grzechy swoje, i pokutę czynił? Bez wątpienia jest godnym. Przeto partykuła *jeśli*, chociaż ma pozor zapytania, ma jednak siłę twierdzenia. — *Dziecię rozkoszne.* Które zawsze w oczach, myśli i pamięci noszę.—*Przeto się poruszyły wnętrzności moje.* Tak go tkliwie kocham, iż nie mogę o nim wspomnieć, żeby się nie poruszyły wnętrzności moje z serdecznego ku niemu współczucia.

21. *Postaw sobie strażnicę.* Czuwaj i uważaj co jest grzech.—*Nakładź sobie gorzkości.* Boléj i gorzko opłakuj. — *Obróć serce swe.* Przyłoż serce twoje do sprostowania drogi którą postępowałeś, to jest żeby wrócić do Samaryi, Syonu i Jerozolimy, nie cielesnéj, lecz duchownéj, to jest do Kościoła Chrystusowego.

22. *Dokądże od rozkoszy rozpuścisz się.* Dopóki będziesz tyle delikatną i miękką, że się nieośmielisz opuścić niewoli Babilońskiéj i grzechu? — *Córko błędna.* Która ode mnie uciekasz i błąkasz się, a udajesz się do bogów i królów pogańskich. — *Bo Pan stworzył.* P. W.—*Białogłowa ogarnie męża.* Patrz Wujka.

23. *Jeszcze będą mówić.* Tak jak byli zwykli mówić przed niewolą, gdy miasto Jerozolima i Kościół stał na górze Syon, i jemu błogosławiono.—*Piękność sprawiedliwości.* Z hebr. można przełożyć, *przybytek sprawiedliwości;* albowiem wyraz hebr. *neve*, jedno i drugie oznacza, to jest przybytek i piękność; słusznie zaś Kościoł zowie się przybytkiem sprawiedliwości, gdyż w nim znajduje się Chrystus i wszyscy sprawiedliwi; a także wiara i sakramenta, które usprawiedliwiają. — *Góra święta.* Tenże bowiem Kościoł jest górą świętości, to jest, wszelkiéj łaski, cnót i doskonałości.

24. *Na niéj.* Na górze Syon, w Kościele.—*Judas, i wszystkie miasta.* Miejscem najprzestronniejszém będzie Kościoł; wszyscy i wszystkich stanów ludzie w nim będą mogli mieszkać. Patrz Iz. r. 54, 2. i d.—*Żonący.* Gnać. Patrz Lind.

25. *Upoił.* Napoję i nasycę. — *Duszę spracowaną.* Zgłodniałą, i pragnącą sprawiedliwości i zbawienia.

26. *Dla tego jako ze snu ocknąłem się.* Gdym ujrzał przez sen ono proroctwo o mającym przyjść Chrystusie, natychmiast się obudziłem, i wspomnienie takiego snu było mnie najprzyjemniejszém.

27. *Zasieję.* Rozmnożę w Izraelu i w Judzie ludzi i bydlęta. Zrobił wzmiankę rozmnożenia bydląt, gdyż wyż. r. 27, 6. był powiedział, iż miał oddać ludzi i bydlęta królowi Babilońskiemu, żeby pokazać, iż nie mniejsze ma być dobrodziejstwo, jak była kara; w Kościele także będą rozmnożeni ludzie i bydlęta, to jest, uczeni i prości, o których rzec można te słowa Psal. 35, 7: *Ludzie i bydlęta zbawisz, Panie.*

28. *A jakom czuł.* Jakiéj użyłem pilności żeby ich zagubić; takiéj saméj użyję do ich wybawienia i rozmnożenia.

29. *Nie będą więcéj mówić.* Albowiem wprzódy tém przysłowiem miotano w oczy. — *Ojcowie jedli jagodę kwaśną.* Synowie za ojców mogą być karani wygnaniem lub niewolą, gdyż mają w sobie coś ojcowskiego. Tak są karani aż dotychczas Żydzi za grzechy przodków swoich, którzy ukrzyżowali Chrystusa; albowiem obietnica, która się tu znajduje, nie jest ogólna, lecz tylko się odnosząca do tych, o których była mowa. Mowa zaś była o Żydach odwołanych z niewoli, i o grzechach Manassesa, za które odniósł lud karę długiéj niewoli. Patrz wyż. 15, 4.

30. sed unusquisque in iniquitate sua morietur: omnis homo, qui comederit uvam acerbam, obstupescent dentes ejus.
31. Ecce, dies venient, dicit Dominus, et feriam domui Israel et domui Juda foedus novum, *(Hebr. 8, 8).*
32. non secundum pactum, quod pepigi cum patribus eorum in die, qua apprehendi manum eorum, ut educerem eos de terra Aegypti: pactum, quod irritum fecerunt, et ego dominatus sum eorum, dicit Dominus.
33. Sed hoc erit pactum, quod feriam cum domo Israel: post dies illos, dicit Dominus: Dabo legem meam in visceribus eorum, et in corde eorum scribam eam, et ero eis in Deum, et ipsi erunt mihi in populum. *(Supr. 24, 7. Hebr. 10, 16).*
34. Et non docebit ultra vir proximum suum et vir fratrem suum, dicens: Cognosce Dominum; omnes enim cognoscent me a minimo eorum usque ad maximum, ait Dominus, quia propitiabor iniquitati eorum, et peccati eorum non memorabor amplius. *(Act. 10, 43).*
35. Haec dicit Dominus, qui dat solem in lumine diei, ordinem lunae et stellarum in lumine noctis, qui turbat mare, et sonant fluctus ejus, Dominus exercituum nomen illi.
36. Si defecerint leges istae coram me, dicit Dominus, tunc et semen Israel deficiet, ut non sit gens coram me cunctis diebus.
37. Haec dicit Dominus: Si mensurari potuerint coeli sursum, et investigari fundamenta terrae deorsum, et ego abjiciam universum semen Israel propter omnia, quae fecerunt, dicit Dominus.
38. Ecce, dies veniunt, dicit Dominus, et aedificabitur civitas Domino a turre Hananeel usque ad portam anguli.
39. Et exibit ultra norma mensurae in conspectu ejus super collem Gareb, et circuibit Goatha,
40. et omnem vallem cadaverum et cineris, et universam regionem mortis usque ad torrentem Ce-

30. ale każdy umrze w swéy nieprawości: każdy człowiek który ie kwaśną iagodę, zciérpną zęby iego.
31. Oto dni przychodzą, mówi Pan: y postanowię z domem Izraelskim y z domem Judzkim przymierze nowe:
32. nie według przymierza, którem z oycy ich postanowił w dzień, któregom uiał rękę ich, abych ie wywiódł z ziemie Egyptskiéy: przymierze które zgwałcili, a iam panował nad nimi, mówi Pan.
33. Ale to będzie przymierze które postanowię z domem Izraelowym: po onych dniach, mówi Pan: Dam zakon móy do wnętrzności ich, a na sercu ich napiszę ji: y będę im Bogiem, a oni będą mi ludem.
34. Y nie będzie więcéy uczył mąż bliźniego swego, y mąż brata swego, mówiąc: Poznay Pana: bo wszyscy poznaią mię od namnieyszego ich, aż do nawiętszego, mówi Pan: bo się zlituię nad ich nieprawością, a grzéchów ich więcéy nie wspomnię.
35. To mówi Pan, który daie słońce na światłość dnia, porządek księżyca y gwiazd na światłość nocy: który wzrusza morze, y szumią wały iego, Pan zastępów imię iemu.
36. Jeśli ustaną te ustawy przedemną, mówi Pan, tedy y nasienie Izraelowe ustanie: żeby nie był naród przedemną po wszytkie dni.
37. To mówi Pan: Jeśli mogą bydź rozmierzone niebiosa zwiérzchu, y wyrozumiane grunty ziemie na dole: y ia odrzucę wszytko nasienie Izraelowe, dla wszego co czynili, mówi Pan.
38. Oto dni przychodzą, mówi Pan, y zbudowano będzie miasto Panu od wieże Hananeel, aż do bramy narożnéy.
39. Y wynidzie daléy sznur pomiaru przed pagórek Gareb, y obeydzie Goathę,
40. y wszytkę dolinę trupów y popiołu, y wszytkę krainę śmierci, aż do potoku Cedron, y aż do

31. *Przymierze nowe.* Patrz Wujka.
32. *Ujął rękę.* Gdy, jakby ująwszy za rękę wyprowadziłem z Egiptu.—*Jam panował nad nimi.* Ukarałem ich według prawa mojego, pokazując że jestem ich Panem.
33. *Dam zakon mój do wnętrzności ich.* P. W.
34. *Nie będzie więcéj uczył mąż bliźniego swego.* Gdyż wielkie będzie poznanie Boga i rzeczy Bożych w ludzie chrześciańskim; i nie będzie potrzeba długiéj pracy, żeby pojąć rzeczy niezbędne do zbawienia, gdyż będą w niewielkiéj liczbie, i mogą być poznane od prostaczków i dzieci.
35. *Na światłość dnia.* Aby świeciło we dnie.—*Porządek księżyca.* Który rozkazuje księżycowi i gwiazdom, aby się poruszały według pewnego porządku i prawa.
36. *Te ustawy.* Natury, i bieg słońca, księżyca, ruch morza, i t. d. Jakby rzekł: *Niebo i ziemia przeminą, a słowa moje nie przeminą,* Mat. 24, 35. Prędzéj ustanie niebo, i t. d. jak nasienie Izraelowe, to jest, lud wierny i Kościół Chrześciański.
37. *Jeżli mogą być rozmierzone.* Prędzéj i łatwiéj kto zmierzy wysokość i obszar nieba, lub głębokość ziemi, niż ja odrzucę lud mój wierny wierzący w Chrystusa.
38. *Od wieże Hananeel.* Była w murze miasta Jerozolimy wieża, która się nazywała Hananeel, i która się wspomina II. Ezdr. 3, 1; mówi się że to ztąd rozpoczęło odbudowanie Jerozolimy. — *Aż do bramy narożnéj.* Była to brama Benjaminowa, która się nazywała Narożną dla tego, że się znajdowała w rogu miasta. Sens jest: przyjdzie czas, że się odbuduje całe miasto; przez które się rozumie Kościół, który będzie zbudowany jako miasto. Psal. 121, 3.
39. *Wynijdzie.* Rozciągnie się.—*Przed pagórek Gareb.* Gareb jest pagórek, który leży na północ Jerozolimy.—*Goatę.* Jest drugi pagórek; Adrychomiusz i Willalpandus powiadają, że on był jednym i tym samym z Golgotą, gdzie został Chrystus ukrzyżowany.
40. *Wszystkę dolinę trupów.* Doliną trupów jest ta która leży pomiędzy Golgotą, czyli górą Kalwaryi, i murami Jerozolimy; tak się nazywała dla tego, że tam się grzebały kości i popioły tych, którzy na Golgocie byli śmiercią karani lub paleni. — *Krainę śmierci.* Golgotę i miejsca poblizkie, które były przeznaczone na miejsca kary. —*Bramy końskiéj.* Brama Źródła i konna znajdowała się pomiędzy Syonem i Moryą w przepaści Mello. Nazywała się bramą źródła i konną dla tego, iż się znajdowała przy niéj stajnia królewska, i że

dron, et usque ad angulum portae equorum orientalis, Sanctum Domini: non evelletur, et non destruetur ultra in perpetuum.

węgła bramy końskiéy na wschód, Święta rzecz Panu: nie będzie wyrwana ani zepsowana więcéy na wieki.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 31. w. 22. *Pan stworzy nowinę na ziemi* Prorokując o wybawieniu z niewolej Babilońskiéj, która była figurą niewoli grzechu, zarazem ukazuje sposób, którym się to wybawienie zupełnie stać miało, to jest, przez Messyasza, który się miał z białéj głowy narodzić. A toć była nowa rzecz na ziemi, że się z Panny narodzić miał. I zowie to stworzeniem, aby pokazał, iż sam Bóg miał sprawić takie poczęcie, nie zwykłym obyczajem bez męża.

22. *Białogłowa ogarnie męża.* To jest, Panna Marya P. Chrystusa, który jeszcze w żywocie Panieńskim będąc, był mężem nie w leciech ale w mądrości i w rozumie: gdyż zaraz od poczęcia swego w żywocie matki, miał mądrość i używanie rozumu. Hier. in Jerem.

31. *Przymierze nowe.* Jasnemi słowy uczy prorok, iż dwoje jest przymierze Boże: jedno stare dane przez Mojżesza na górze Synai i napisane na tablicach kamiennych: drugie nowe zacniejsze i trwalsze, które miał dać Messyasz, i na sercach ludzkich napisać. Ażeby kto nie rozumiał, iż to przymierze do czasu tylko miało być, albo kiedy ustać, przydaje v. 35, iż zakon Ewangelii miał trwać, póki ten porządek biegów niebieskich trwa, to jest, do skończenia świata. A tu prorok mówi o nasieniu Izraelskiém nie według ciała, ale jako wykłada Paweł ś. według obietnice i ducha. A co tu mówi prorok iż Jeruzalem miało być znowu budowane, nierozumie o oném ziemskiem, bo to po spustoszeniu przez te półtora tysiąca lat nie jest zbudowané. Ale to mówi o nowém Jeruzalem Kościele Pana Chrystusowym, który ono Jeruzalem ziemskie figurowało.

33. *Dam zakon mój do wnętrzności ich.* Augustinus lib. de spiritu et litera cap. 24 pisze, iż tu prorok przepowiada łaskę nowego Testamentu, to jest wiarę z miłością złączoną, którą Bóg wlewa w serca nasze, abyśmy nie tylko umieli, alę też wypełniali przykazania Boże. A co przydaje prorok, ani będzie więcéj uczył mąż bliźniego swego. To się rozumie o onéj zapłacie królestwa niebieskiego, gdzie wszyscy wybrani Boga widzieć będą. A jeśli się te słowa ostatnie mają rozumieć o teraźniejszym czasie żywota, tedyć tu przecię prorok nie mówi o wykładzie Pisma ś. i tajemnic wiary świętéj, jakoby w kościele Bożym nauczycielów i doktorów być nie miało, bo te obiecano, Mat. 28, i Ephe. 4, do skończenia świata. Ale tu prorok mówi o znajomości Boga jednego którego mieli wszyscy znać. Bo iż pod starym zakonem, nie tylko poganie ale i Żydowie pod czas fałszywe bogi chwalili, otóż przepowiada prorok iż w nowym zakonie wszyscy mieli znać jednego Boga, co się jako widziemy wypełniło. Bo i poganie się nawrócili, i Żydowie i Turcy choć niewierni są, wszakże jednego Boga chwalą. I to jest co obiecował prorok, ale o inszych tajemnicach Pisma ś. nic tu nie mówi, żeby kto bez nauki Kościoła Bożego miał tajemnice wiary świętéj zrozumieć: Heretyckie to są wymysły przeciw jasnemu słowu Bożemu, które każe słuchać nauczycielów, i kościoła Bożego.

CAPUT XXXII.

ROZDZIAŁ 32.

O wzięciu króla do niewoli, zburzeniu Jerozolimy, i t. d.

1. Verbum, quod factum est ad Jeremiam a Domino in anno decimo Sedeciae regis Juda; ipse est annus decimus octavus Nabuchodonosor.

2. Tunc exercitus regis Babylonis obsidebat Jerusalem, et Jeremias propheta erat clausus in atrio carceris, qui erat in domo regis Juda.

3. Clauserat enim eum Sedecias rex Juda, dicens: Quare vaticinaris, dicens: haec dicit Dominus: Ecce, ego dabo civitatem istam in manus regis Babylonis, et capiet eam?

4. Et Sedecias rex Juda non effugiet de manu Chaldaeorum, sed tradetur in manus regis Babylonis, et loquetur os ejus cum ore illius, et oculi ejus oculos illius videbunt,

5. et in Babylonem ducet Sedeciam, et ibi erit, donec visitem eum, ait Dominus: si autem dimi-

1. Słowo, które się stało do Jeremiasza od Pana, roku dziesiątego Sedeciasza króla Judzkiego; ten iest rok ośmnasty Nabuchodonozora.

2. Tedy woysko króla Babilońskiego obległo było Jeruzalem, a Jeremiasz prorok był zamknion w sieni ciemnice, która była w domu króla Judzkiego.

3. Bo go był zamknął Sedeciasz król Judzki, mówiąc: Czemu prorokuiesz, rzekąc: to mówi Pan: Oto ia dam to miasto w ręce króla Babilońskiego, y weźmie ie?

4. Y Sedeciasz król Judzki nie uydzie ręki Chaldeyczyków, ale będzie dan w rękę króla Babilońskiego, y będą mówić usta iego z usty iego, oczy téż iego uyźrzą oczy iego,

5. y do Babilonu zaprowadzi Sedeciasza, y będzie tam aż go nawiedzę, mówi Pan: a ieśli bę-

Przez nią były wyprowadzane konie dla napojenia do potoku Cedron. To wszystko co się dopiéro powiedziało oznacza, że kościoł ma być wszędzie rozszerzony.—*Święta rzecz Panu.* To jest będą. Wszystkie te miejsca, przez które, jakeśmy rzekli, oznacza się Kościoł, będą świętemi Panu. Słusznie też są świętemi, jak brzmią słowa, te miejsca, które z pobożnością odwiedzają pielgrzymi chrześciańscy, góra Kalwaryi, grób Chrystusowy, i t. d.—*Nie będzie wyrwana.* Gdyż Kościoł wiecznie trwać będzie.

R. 32.—1. *Roku dziesiątego.* Gdy już Jerozolima przez jeden rok zostawała w oblężeniu. Rozpoczęło się bowiem oblężenie w roku dziewiątym Sedecyasza, IV. Król. 25, 1.

2. *W sieni ciemnice.* Albo jest zamiana słów (hypallage post. gram.), i sens jest, w ciemnicy sieni: albo się oznacza, że Jeremiasz nie w samém więzieniu, lecz w jego przysionku, nieco wolniéj, był trzymany, być może dla tego iż był kapłanem; i że się go Żydzi i sam Sedecyasz radzili.

3. *Był zamknął.* Te słowa aż do wiersza szóstego jakby w nawiasie się mówią; żeby wytłumaczyć przyczynę dla któréj Jeremiasz został wtrącony do więzienia.

5. *Aż go nawiedzę.* Słowo nawiedzić bierze się na

caveritis adversum Chaldaeos, nihil prosperum habebitis.
6. Et dixit Jeremias: Factum est verbum Domini ad me, dicens:
7. Ecce Hanameel, filius Sellum, patruelis tuus veniet ad te, dicens: Eme tibi agrum meum, qui est in Anathoth: tibi enim competit ex propinquitate, ut emas.
8. Et venit ad me Hanameel, filius patrui mei, secundum verbum Domini ad vestibulum carceris, et ait ad me: Posside agrum meum, qui est in Anathoth in terra Benjamin, quia tibi competit hereditas, et tu propinquus es, ut possideas. Intellexi autem, quod verbum Domini esset.
9. Et emi agrum ab Hanameel, filio patrui mei, qui est in Anathoth, et appendi ei argentum, septem stateres et decem argenteos.
10. Et scripsi in libro, et signavi, et adhibui testes, et appendi argentum in statera.
11. Et accepi librum possessionis signatum et stipulationes, et rata et signa forinsecus.
12. Et dedi librum possessionis Baruch, filio Neri filii Maasiae, in oculis Hanameel patruelis mei, in oculis testium, qui scripti erant in libro emtionis, et in oculis omnium Judaeorum, qui sedebant in atrio carceris.
13. Et praecepi Baruch coram eis, dicens:
14. Haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Sume libros istos, librum emtionis hunc signatum, et librum hunc, qui apertus est, et pone illos in vase fictili, ut permanere possint diebus multis.
15. Haec enim dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Adhuc possidebuntur domus, et agri et vineae in terra ista.
16. Et oravi ad Dominum, postquam tradidi librum possessionis Baruch filio Neri, dicens:

dziecie walczyć przeciw Chaldeyczykóm, nic szczęśliwego mieć nie będziecie.
6. Y rzekł Jeremiasz: Stało się słowo Pańskie do mnie, mówiąc:
7. Oto Hanameel syn Sellum, stryieczny brat twóy przydzie do ciebie, mówiąc: Kup sobie rolą moię która iest w Anathoth: bo na cię należy bliźkością, abyś kupił.
8. Y przyszedł do mnie Hanameel syn stryia mego, według słowa Pańskiego, do sieni ciemnice, y rzekł do mnie: Kup rolą moię, która iest w Anathoth w ziemi Beniamin, bo na cię przychodzi dziedzictwo, y tyś iest blizki, abyś odzierżał. Y poznałem, że słowo było Pańskie.
9. Y kupiłem rolą u Hanameela syna stryia mego, który iest w Anathoth, y odważyłem mu śrebra siedem syklów y dziesięć śrebrnych.
10. Y zapisałem w księgach, y zapieczętowałem, y przydałem świadki, y odważyłem śrébro na szalach.
11. Y wziąłem zapis possessyiéy zapieczętowany, y kontrakty, y zeznania, y pieczęci z wierzchu.
12. Y dałem zapis maiętności Baruchowi synowi Nery, syna Maasyasza, przed oczyma Hanameel brata mego stryiecznego, przed oczyma świadków, którzy byli napisani w liście kupnym, y przed oczyma wszech Żydów, którzy siedzieli w sieni ciemnice.
13. Y przykazałem Baruchowi przed nimi, rzekąc:
14. To mówi Pan zastępów, Bóg Izraelów: Weźmi te listy, ten list kupna zapieczętowany, y ten list który iest otworzony, a włóż ie w naczynie gliniane, aby mogły trwać na wiele dni.
15. Bo to mówi Pan zastępów Bóg Izraelów: Jeszcze osięgać będą domy, y role, y winnice w téy ziemi.
16. Y modliłem się do Pana, oddawszy list possessyiéy Baruchowi synowi Nery, mówiąc:

---

dobrą stronę, to jest, dopóki go nieodwołam z niewoli.— *Go.* Nie Sedecyasza, lecz lud, którego głową był Sedecyasz, który umarł na wygnaniu. Kładzie się głowa za ciało; tak Chrystus bierze się za Kościół, jako gdy mówi: *Szawle, Szawle, przecz mię prześladujesz?* Dzieje Ap. 9, 4. Jeśli o Sedecyaszu te słowa weźmiemy, sens będzie: dopóki mu nie odejmą śmiertelnego życia.

6. *I rzekł Jeremiasz.* Kończy się już nawias, i łączyć to należy z wierszem pierwszym.

7. *Stryjeczny brat twój.* Sellum i Helciasz byli braćmi. Helciasz ojcem był Jeremiasza, Sellum zaś Hanameela. Przeto Jeremiasz i Hanameel byli stryjecznymi braćmi.— *Przyjdzie do ciebie.* Podał Bóg myśl Hanameelowi aby przedał pole gdy miasto było w oblężeniu, tak, iż się zdawało że nikt nie kupi; podał także myśl Jeremiaszowi kupienia, aby tém kupnem pokazał i przepowiedział przyszłe wybawienie z niewoli i powrót do Judei.— *Kup... rolę.* Mogli mieć Lewitowie pola na tysiąc kroków w około miasta, na ogrody i pastwiska dla bydła. Domaga się zaś od Jeremiasza żeby kupił, gdyż posiadłości za obrębem pokolenia i rodziny przedane być nie mogły, i to jest co mówi: *bo na cię należy bliskością abyś kupił.* A chociaż, Lewit. 25, 34, zabrania się przedawać przedmieścia Lewitów, rozumieć to należy o obcych i innego pokolenia, albo rodziny, nie zaś o bliskich; jakim był Jeremiasz.

8. *Według słowa Pańskiego.* Jako mnie był powiedział Pan.— *Poznałem że słowo było Pańskie.* Że Bóg chce iżby się tak stało.

9. *Siedém syklów, i dziesięć srebrnych.* Siedémnaście syklów srebrnych. Mają bowiem zwyczaj Żydzi liczbę mniejszą kłaść przed większą. Cała tedy cena była 170 groszy. Za tak błahą cenę przedaje się rola, gdyż miasto lada chwilę miało być wzięte, i mało lub wcale nie znajdowało się kupców. Mogło być także pole niewielkie i bezpłodne, albo siedémnaście syklów były tylko częścią ceny, nie całą.

10. *W księgach.* Księgą nazywa kontrakt, albo dokument kupienia roli.—*Zapieczętowałem.* Pieczęcią publiczną; być może także własnorecznie podpisując.

11. *Zapis possesyi.* Kontrakt kupczy. —*Zeznania.* Świadków, lub przyznanie magistratu.

12. *Przed oczyma wszech Żydów.* Dla tego dał w obecności wszystkich, żeby tym faktem pokazać, iż powrót Żydów uważa za rzecz tak pewną i nie wątpliwą, że z tém samém bezpieczeństwem, i z temi samemi ceremoniami obchodzi kontrakt kupienia, jak gdyby byli wrócili z wygnania Babilońskiego.

14. *W naczynie gliniane.* Żeby wilgoć nie zepsuła, lecz iżbyśmy je w całku znaleźli, gdy wrócimy z niewoli. Przeto razem wskazuje, że czas niewoli ma być długi, i powrót pewny.

15. *Jeszcze osięgać będą.* Jeszcze będą kupowali po powrócie z niewoli.

17. Heu, heu, heu, Domine Deus: ecce, tu fecisti coelum et terram in fortitudine tua magna, et in brachio tuo extento: non erit tibi difficile omne verbum,

18. qui facis misericordiam in millibus, et reddis iniquitatem patrum in sinum filiorum eorum post eos: Fortissime, magne et potens, Dominus exercituum nomen tibi. *(Exod. 34, 7).*

19. Magnus consilio, et incomprehensibilis cogitatu, cujus oculi aperti sunt super omnes vias filiorum Adam, ut reddas unicuique secundum vias suas, et secundum fructum adinventionum ejus.

20. Qui posuisti signa et portenta in terra Aegypti usque ad diem hanc, et in Israel et in hominibus, et fecisti tibi nomen, sicut est dies haec.

21. Et eduxisti populum tuum Israel de terra Aegypti, in signis et in portentis, et in manu robusta et in brachio extento, et in terrore magno.

22. Et dedisti eis terram hanc, quam jurasti patribus eorum, ut dares eis terram fluentem lacte et melle.

23. Et ingressi sunt, et possederunt eam, et non obedierunt voci tuae, et in lege tua non ambulaverunt: omnia, quae mandasti eis, ut facerent, non fecerunt, et evenerunt eis omnia mala haec.

24. Ecce, munitiones exstructae sunt adversum civitatem, ut capiatur, et urbs data est in manus Chaldaeorum, qui proeliantur adversus eam a facie gladii et famis et pestilentiae, et quaecunque locutus es, acciderunt, ut tu ipse cernis.

25. Et tu dicis mihi, Domine Deus: Eme agrum argento, et adhibe testes, cum urbs data sit in manus Chaldaeorum?

26. Et factum est verbum Domini ad Jeremiam, dicens:

27. Ecce, ego Dominus Deus universae carnis: numquid mihi difficile erit omne verbum?

28. Propterea haec dicit Dominus: Ecce, ego tradam civitatem istam in manus Chaldaeorum, et in manus regis Babylonis, et capient eam.

29. Et venient Chaldaei proeliantes adversum urbem hanc, et succendent eam igni, et comburent eam, et domos, in quarum domatibus sacrificabant Baal, et libabant diis alienis libamina ad irritandum me.

30. Erant enim filii Israel et filii Juda jugiter facientes malum in oculis meis ab adolescentia sua: filii Israel, qui usque nunc exacerbant me in opere manuum suarum, dicit Dominus.

31. Quia in furore et in indignatione mea facta est mihi civitas haec, a die, qua aedificave-

17. Ach, ach, ach, Panie Boże: otoś ty uczynił niebo i ziemię siłą twoią wielką, y ramieniem twym wyciągnionym: żadne słowo nie będzie tobie trudne.

18. Który czynisz miłosierdzie nad tysiącmi, y oddawasz nieprawość oyców na łono synów ich po nich: Naymocnieyszy, wielki, y możny, Pan zastępów imię tobie.

19. Wielki radą, a nieogarniony myślą, którego oczy są otworzone na wszytkie drogi synów Adamowych, abyś oddał każdemu według dróg iego, y według owocu wynalazków iego.

20. Któryś położył znaki y cuda w ziemi Egyptskiéy aż do dnia tego, y w Izraelu, y między ludźmi, y uczyniłeś sobie imię iako iest ten dzień.

21. Y wywiodłeś twóy lud Izraelski z ziemie Egyptskiéy w znakach, y w cudach, y ręką mocną, y ramieniem wyciągnionym, y w strachu wielkim.

22. Y dałeś im tę ziemię, którąś przysiągł oycom ich, żeś im miał dać ziemię opływaiącą mlékiem y miodem.

23. Y weszli, y posiedli ią, a nie byli posłuszni głosu twego, y nie chodzili w zakonie twoim: wszytko coś im rozkazał czynić, nie czynili, y przyszło na nie to wszytko złe.

24. Oto baszty pobudowano przeciw miastu aby ie wzięto, y podane iest miasto w ręce Chaldeyczyków, którzy walczą na nie, dla miecza, y głodu, y moru, a cóżkolwiekeś rzekł stało się, iako ty sam widzisz.

25. A ty mi mówisz Panie Boże: Kup rolą za śrébro, a przywiedź świadki, ano miasto podane iest w ręce Chaldeyczyków.

26. Y stało się słowo Pańskie do Jeremiasza, mówiąc:

27. Otom ia Pan Bóg wszelkiego ciała, aza mnie wszelkie słowo trudne będzie?

28. Przetoż to mówi Pan: Oto ia dam to miasto w ręce Chaldeyczyków, y w ręce króla Babilońskiego, y wezmą ie.

29. Y przydą Chaldeyczycy, walczący na to miasto, y zapalą ie ogniem, y spalą ie, y domy na których dachach ofiarowali Baalowi, y czynili mokre ofiary cudzym bogom, aby mię draźnili.

30. Bo byli synowie Izraelscy y synowie Judzcy ustawicznie czyniący złość przed oczyma memi od młodości swéy: synowie Izraelscy, którzy aż do tego czasu draźnią mię uczynkiem rąk swoich, mówi Pan.

31. Bo w zapalczywości y rozgniewaniu moim było mi to miasto, ode dnia, którego ie zbudowa-

17. *Ramieniem twém wyciągnionėm.* To samo jest co powiedział, *siłą twoją wielką.*—*Żadne słowo.* Żadna rzecz.

18. *Nad tysiącmi.* Nad tysiącznemi pokoleniami.—*I oddawasz nieprawość.* Karzesz grzechy ojców w synach.

19. *Nieogarniony myślą.* Nie mówi prorok o niepojętości istności Bożéj, lecz jego zamiarów i dzieł.—*Którego oczy są otworzone na wszystkie drogi.* Którego oczy widzą wszystko cokolwiek ludzie robią.—*Wynalazków.* Myśli, zamiarów i dzieł.

20. *Aż do dnia tego.* Które będą wspominane aż do dnia dzisiejszego.—*Jako jest ten dzień.* Jako się ukazuje dzisiaj.

24. *Dla miecza, i głodu, i moru.* Mieczem, głodem i morem.

27. *Wszelkie słowo.* Wszelka rzecz.

30. *Uczynkiem rąk swoich.* Bałwanami, które utworzyli rękami swojemi.

31. *W zapalczywości.* Ku zapalczywości. Jakby rzekł:

runt eam, usque ad diem istam, qua auferetur de conspectu meo:
32. propter malitiam filiorum Israel, et filiorum Juda, quam fecerunt ad iracundiam me provocantes, ipsi et reges eorum, principes eorum, et sacerdotes eorum, et prophetae eorum, viri Juda et habitatores Jerusalem.
33. Et verterunt ad me terga et non facies, cum docerem eos diluculo, et erudirem, et nollent audire, ut acciperent disciplinam.
34. Et posuerunt idola sua in domo, in qua invocatum est nomen meum, ut pollucrent eam. *(4. Reg. 21, 4.)*
35. Et aedificaverunt excelsa Baal, quae sunt in valle filii Ennom, ut initiarent filios suos et filias suas Moloch, quod non mandavi eis: nec ascendit in cor meum, ut facerent abominationem hanc, et in peccatum deducerent Judam.
36. Et nunc propter ista, haec dicit Dominus Deus Israel ad civitatem hanc, de qua vos dicitis, quod tradetur in manus regis Babylonis in gladio et in fame et in peste:
37. Ecce, ego congregabo eos de universis terris, ad quas ejeci eos in furore meo, et in ira mea, et in indignatione grandi, et reducam eos ad locum istum, et habitare eos faciam confidenter.
38. Et erunt mihi in populum, et ego ero eis in Deum.
39. Et dabo eis cor unum, et viam unam, ut timeant me universis diebus, et bene sit eis, et filiis eorum post eos.
40. Et feriam eis pactum sempiternum, et non desinam eis benefacere, et timorem meum dabo in corde eorum, ut non recedant a me.
41. Et laetabor super eis, cum bene eis fecero, et plantabo eos in terra ista in veritate in toto corde meo et in tota anima mea.
42. Quia haec dicit Dominus: Sicut adduxi super populum istum omne malum hoc grande, sic adducam super eos omne bonum, quod ego loquor ad eos.
43. Et possidebuntur agri in terra ista, de qua vos dicitis, quod deserta sit, eo quod non remanserit homo et jumentum, et data sit in manus Chaldaeorum.

li, aż do dnia tego, którego będzie zięte od oblicza mego.
32. Dla złości synów Izraelskich, y synów Judzkich, którą czynili do gniewu mię przywodząc sami y królowie ich, książęta ich, y kapłani ich, y prorocy ich, mężowie Judzcy, y obywatele Jerozolimscy.
33. Y obrócili do mnie tyły, a nie oblicza, gdym ie uczył rano y ćwiczył, a nie chcieli słuchać, aby przyymowali ćwiczenie.
34. Y postawili bałwany swe w domu, w którym wzywano imienia mego, aby ji splugawili.
35. Y zbudowali wyżyny Baal, które są w dolinie syna Ennom, aby poświęcali syny swe y córki swe Molochowi, czegom im nie rozkazał, ani mi przyszło na serce, aby tę obrzydłość czynić mieli, a Judę ku grzéchowi przywodzili.
36. A teraz dla tego to mówi Pan Bóg Izraelów do tego miasta, o którym wy mówicie, że będzie podane w ręce króla Babilońskiego mieczem y głodem y morem.
37. Oto ia zgromadzę ie ze wszytkich ziem, do którychem ie wygnał w zapalczywości moiéy, y w gniewie moim y w zagniewaniu wielkim, y przywrócę ie na to mieysce, a uczynię że będą mieszkać bespiecznie.
38. Y będą mi ludem, a ia im będę Bogiem.
39. Y dam im serce iedno, y drogę iednę, aby się mnie bali po wszytkie dni, y dobrze im było, y synom ich po nich.
40. Postanowię téż z nimi przymierze wieczne, y nie przestanę im dobrze czynić, y boiaźń moię dam do serca ich, aby nie odstępowali odemnie.
41. Y będę się weselił nad nimi, gdy im dobrze uczynię, a wsadzę ie na téy ziemi w prawdzie wszytkim sercem moim, y wszytką duszą moią.
42. Bo to mówi Pan: Jakom przywiódł na ten lud to wszytko złe wielkie, tak przywiodę na nie wszytko dobre, które ia mówię do nich.
43. Y będą dzierżane role w téy ziemi, o któréy wy mówicie, że iest spustoszona dla tego, iż nie został człowiek y bydlę, y dana iest w ręce Chaldeyczyków.

Zdaje się że miasto Jerozolima uczynione jest na to, abym okazał względem niego gniew mój; albo jest ono tego rodzaju, iż nigdy nie ustaje pobudzać mię do gniewu i zapalczywości. — *Ode dnia którego je zbudowali.* Odnowili, powiększyli, ozdobili Salomon i Żydzi.
33. *Gdym je uczył rano.* W hebr. jest, *rano wstając*, to jest, z wielkiém staraniem i pilnością. — *Aby przyjmowali ćwiczenie.* Aby przez upominanie i chłostę stawali się lepszymi.
34. *W którym wzywano imienia mego.* Który od imienia mojego, któremu jest poświęcony, zowie się domem Bożym.
35. *W dolinie syna Ennom.* W dolinie Tofet, jak r. 7, 31 i 32; i r. 19, 2.—*Poświęcali.* Na cześć Molocha pewnym obrządkiem, i znakami wypalanemi ogniem.—*Ani mi przyszło na serce.* Nigdy nie myśliłem.
36. *Dla tego.* To jest, pomimo to. Albo żeby czasem, uważając wielkość tych grzechów, nie sądzili iż nigdy z niewoli nie mają być wybawieni.
37. *Zgromadzę.* Zgromadzonych w Babilonie Żydów odprowadzę znowu do Judei przez Zorobabela. Zarazem się oznacza wybawienie z niewoli grzechu, i zaprowadzenie do Kościoła przez Chrystusa.
39. *Serce jedno.* Czyniąc żeby to samo wszyscy czuli i chcieli. — *Drogę jednę.* Czyniąc żeby wszyscy jeden mieli sposób życia, gdy będą czcili jednego prawdziwego Boga, i przestaną służyć bałwanom.
40. *Przymierze wieczne.* Ewangielię, która nigdy nie będzie obalona, jak zostało obalone przymierze i prawo Mojżeszowe.
41. *I będę się weselił.* Będzie mi rzeczą przyjemną okazywać im dobrodziejstwa. — *W prawdzie.* To jest, prawdziwie i wiernie, bez oszukaństwa i zdrady. — *Wszystkiém sercem.* Nie zostawując żadnego śladu dawnéj obrazy, lub wspomnienia grzechów.
43. *Będą dzierżane role.* Będą kupowane i przedawane pola po powrócie z Babilonu, na znak czego i ja kupuję tę rolę i posiadam.

44. Agri ementur pecunia, et scribentur in libro, et imprimetur signum, et testis adhibebitur, in terra Benjamin et in circuitu Jerusalem, in civitatibus Juda et in civitatibus montanis, et in civitatibus campestribus et in civitatibus quae ad austrum sunt, quia convertam captivitatem eorum, ait Dominus.

44. Role za pieniądze kupować będą, y zapisować do ksiąg, y pieczęć przykładać będą, y świadka przywiodą w ziemi Beniamin, y około Jeruzalem, po mieściech Judzkich, y po mieściech górnych, y po mieściech polnych, y po mieściech które są na południe, bo przywrócę poimanie ich, mówi Pan.

CAPUT XXXIII.

ROZDZIAŁ 33.

O wybawieniu Żydów z niewoli, narodzeniu Chrystusa, i jego królestwie.

1. Et factum est verbum Domini ad Jeremiam secundo, cum adhuc clausus esset in artio carceris, dicens:

2. Haec dicit Dominus, qui facturus est, et formaturus illud, et paraturus, Dominus nomen ejus:

3. Clama ad me, et exaudiam te, et annuntiabo tibi grandia et firma, quae nescis.

4. Quia haec dicit Dominus Deus Israel ad domos urbis hujus et ad domos regis Juda, quae destructae sunt, et ad munitiones et ad gladium

5. venientium, ut dimicent cum Chaldaeis, et impleant eas cadaveribus hominum, quos percussi in furore meo et in indignatione mea, abscondens faciem meam a civitate hac propter omnem malitiam eorum:

6. Ecce, ego obducam eis cicatricem et sanitatem, et curabo eos, et revelabo illis deprecationem pacis et veritatis.

7. Et convertam conversionem Juda et conversionem Jerusalem, et aedificabo eos sicut a principio.

8. Et emundabo illos ab omni iniquitate sua, in qua peccaverunt mihi, et propitius ero cunctis iniquitatibus eorum, in quibus deliquerunt mihi, et spreverunt me.

9. Et erit mihi in nomen et in gaudium, et in laudem et in exultationem cunctis gentibus terrae, quae audierint omnia bona, quae ego facturus sum eis, et pavebunt, et turbabuntur in universis bonis, et in omni pace, quam ego faciam eis.

10. Haec dicit Dominus: Adhuc audietur in loco isto (quem vos dicitis esse desertum, eo quod non sit homo nec jumentum in civitatibus Juda et foris Jerusalem, quae desolatae sunt absque homine, et absque habitatore, et absque pecore)

1. Y stało się słowo Pańskie do Jeremiasza powtóre, gdy iescze był zamkniony w sieni ciemnice, rzekąc:

2. To mówi Pan, który uczyni y utworzy to, y sprawi, Pan imię jego:

3. Wołay do mnie, a wysłucham cię, y oznaymięć wielkie y pewne rzeczy, których nie wiész.

4. Bo to mówi Pan Bóg Izraelów do domów miasta tego, y do domów króla Judzkiego, które są pokażone, y do baszt, y do miecza

5. idących, aby walczyli z Chaldeyczyki, a napełnilj ie trupami onych ludzi, którem pobił w zapalczywości moiéy, y w gniewie moim, zakrywaiąc twarz moię od miasta tego dla wszelakiéy złości ich.

6. Oto ia zagoię im bliznę, y przywiodę zdrowie, y wyleczę ie, a odkryię im uproszenie pokoiu y prawdy.

7. Wrócę téż zaprowadzenie Judzkie, y zaprowadzenie Jerozolimskie, a pobuduię ie iako z piérwu.

8. Y oczyścię ie od wszelakiéy nieprawości ich, która grzeszyli przeciwko mnie, a zlituię się nad wszemi nieprawościami ich, któremi przeciwko mnie wystąpili, y wzgardzili mną.

9. A będzie mi to sławą, y weselem, y chwałą, y radością wszytkim narodóm ziemie, którzy usłyszą wszytko dobre, które ia im uczynię, y zlękną się, a zatrwożą się dla wszego dobra, y dla wszego pokoiu, który ia im uczynię.

10. To mówi Pan: Jescze słyszan będzie na tym mieyscu, (które wy mówicie że iest spustoszone, tak iż nie masz człowieka ani bydlęcia w mieściech Judzkich, y za Jeruzalem, które spustoszone są bez człowieka, y bez obywatela, y bez bydła)

44. *Przywrócę.* Odprowadzę.

R. 33. — 1. *Powtóre.* To jest potém jak zostawał w więzieniu, albowiem wprzódy często to mu zdarzało.— *W sieni ciemnice.* Patrz wyż. 32, 20.

2. *Który uczyni... to.* Który uczyni i przyprowadzi do skutku to co obiecał. LXX mają, *który czyni ziemię i tworzy ją,* to jest, który odtwarza i odnawia Jerozolimę i Judeę.

3. *Wołaj do mnie.* Dla uproszenia powrótu z niewoli.

4. *Do domów.* O domach.— *Do baszt.* O basztach, które zburzywszy domy pobudowali Żydzi, żeby w nich umieścić wojenne machiny przeciwko Chaldejczykom.— *I do miecza.* I o mieczach i mężach uzbrojonych, którzy bronili miasta.

5. *A napełnili je trupami.* Partykuła *aby* nie oznacza przyczyny, lecz skutek; albowiem nie dla tego byli przyszli aby napełnić swojemi trupami rowy i jamy.— *Twarz moję.* Przyjaźń, łaskę moję.

6. *Zagoję im bliznę.* Zagoję bliznę i ranę Żydów, odprowadzając ich z niewoli.—*Zdrowie.* Przywrócę.— *Odkryję im uproszenie pokoju i prawdy.* Okażę im, dam pokój o który w modlitwach prosili. — *Prawdy.* Dam im zupełny koniec obietnic.

7. *Wrócę też zaprowadzenie.* To jest więzniów, jak wyż. r. 30, 3 i 18. — *Pobuduję je.* Ustalę ich w Judei.—*Jako z pierwu.* Gdy ich z Egiptu wprowadził do ziemi obiecanéj i tam ustalił.

9. *A będzie.* Jerozolima i Kościoł który się oznacza przez Jerozolimę. — *Zatrwożą się.* Rozumiejąc iż ten który mógł tak licznemi dobrami obdarzyć przyjaciół swoich, może także zatracić nieprzyjaciół swoich. — *Dla wszego pokoju.* Dla wszelkiéj pomyślności; to bowiem oznacza pokój u Żydów, jak Psal. 121, 7: *Niechaj będzie pokój w mocy twojéj, a dostatek w basztach twoich.*

10. *I za Jeruzalem.* Na placach Jerozolimskich.

11. vox gaudii et vox laetitiae, vox sponsi et vox sponsae, vox dicentium: Confitemini Domino exercituum, quoniam bonus Dominus, quoniam in aeternum misericordia ejus, et portantium vota in domum Domini: reducam enim conversionem terrae sicut a principio, dicit Dominus.

12. Haec dicit Dominus exercituum: Adhuc erit in loco isto deserto absque homine et absque jumento, et in cunctis civitatibus ejus habitaculum pastorum accubantium gregum.

13. In civitatibus montuosis et in civitatibus campestribus, et in civitatibus, quae ad austrum sunt, et in terra Benjamin et in circuitu Jerusalem, et in civitatibus Juda adhuc transibunt greges ad manum numerantis, ait Dominus.

14. Ecce, dies veniunt, dicit Dominus, et suscitabo verbum bonum, quod locutus sum ad domum Israel et ad domum Juda.

15. In diebus illis et in tempore illo germinare faciam David germen justitiae, et faciet judicium et justitiam in terra. (*Supr. 23, 5*).

16. In diebus illis salvabitur Juda, et Jerusalem habitabit confidenter, et hoc est nomen, quod vocabunt eum: Dominus justus noster.

17. Quia haec dicit Dominus: Non interibit de David vir, qui sedeat super thronum domus Israel.

18. Et de sacerdotibus et de Levitis non interibit vir a facie mea, qui offerat holocautomata, et incendat sacrificium, et caedat victimas omnibus diebus.

19. Et factum est verbum Domini ad Jeremiam, dicens:

20. Haec dicit Dominus: Si irritum potest fieri pactum meum cum die, et pactum meum cum nocte, ut non sit dies et nox in tempore suo,

21. et pactum meum irritum esse poterit cum David servo meo, ut non sit ex eo filius, qui regnet in throno ejus, et Levitae et sacerdotes ministri mei.

22. Sicuti enumerari non possunt stellae coeli, et metiri arena maris, sic multiplicabo semen David servi mei, et Levitas ministros meos.

23. Et factum est verbum Domini ad Jeremiam, dicens:

24. Numquid non vidisti, quid populus hic locutus sit, dicens: Duae cognationes, quas elegerat

11. głos wesela y głos radości, głos oblubieńca, y głos oblubienice, głos mówiących: Wyznawaycie Panu zastępów, bo dobry Pan, bo na wieki miłosierdzie iego, y przynoszących śluby w dóm Pański: bo zaś przywiodę zaprowadzenie ziemie iako z pierwu, mówi Pan.

12. To mówi Pan zastępów: Jescze będzie na tym mieyscu pustym bez człowieka, y bez bydlęcia, y we wszytkich mieściech iego mieszkanie pastérzów leżącéy trzody.

13. W mieściech górnych, y w mieściech polnych, y w mieściech które są na południe, y w ziemi Beniamin, y w okolicy Jeruzalem, y w mieściech Judzkich iescze przechodzić będą trzody pod ręką liczącego, mówi Pan.

14. Oto dni przychodzą, mówi Pan, a wzbudzę słowo dobre, którém mówił do domu Izrael, y do domu Juda.

15. W one dni y w onym czasie uczynię że spłodzi Dawid płód sprawiedliwości, a będzie czynił sąd y sprawiedliwość na ziemi.

16. W one dni będzie zbawion Juda, y Jeruzalem mieszkać będzie bezpiecznie, a to iest imię, którym go nazową: Pan sprawiedliwy nasz.

17. Bo to mówi Pan: Nie zginie z Dawida mąż, któryby siedział na stolicy domu Izraelowego.

18. Z kapłanów też y z Lewitów nie zginie mąż od oblicza mego, któryby ofiarował całopalenie, y któryby palił obiatę, y zabiiał ofiarę po wszytkie dni.

19. Y stało się słowo Pańskie do Jeremiasza, mówiąc:

20. To mówi Pan: Jeśli się rzucić może przymierze moie ze dniem, y przymierze moie z nocą, żeby nie był dzień y noc czasu swego,

21. y przymierze moie zrzucić się będzie mogło z Dawidem sługą moim, żeby nie był z niego syn, któryby królował na stolicy iego, y Lewitowie y kapłani słudzy moi.

22. Jako nie mogą bydź zliczone gwiazdy niebieskie, ani zmierzony piasek morski, tak rozmnożę nasienie Dawida sługi mego, y Lewity służebniki moie.

23. Y stało się słowo Pańskie do Jeremiasza, mówiąc:

24. Azaś nie widział, co ten lud mówił, rzekąc: Dwoie plemię, które był obrał Pan, iest od-

11. *Głos oblubieńca, i głos oblubienice.* Będziecie zawierać wesołe małżeństwa w Jerozolimie, a najbardziej będziecie się weselili w czasie zaślubin Chrystusa i Kościoła.—*Wyznawajcie Panu.* Że tę pieśń śpiewali Żydzi podczas powrotu z Babilonu pokazuje się z Ezdr. lib. 1, r. 3.—*Śluby.* Ofiary. — *Zaprowadzenie ziemie.* Niewolę, więźniów.

12. *Leżącéj trzody.* Trzód które dla obfitości paszy i sytości będą leżały według zwyczaju na pastwiskach, i spokojnie spoczywały.

13. *Przechodzić będą trzody pod ręką liczącego.* Mają bowiem zwyczaj pasterze wieczorem, gdy zapędzą trzodę do zagrody, stojąc we drzwiach liczyć przechodzące owce, żeby czasem której z nich niezabrakło. Oznacza się czujna piecza pasterzy kościelnych, troskliwych żeby nie zginęła która owca Chrystusowa.

14. *Wzbudzę słowo dobre.* Wypełnię, uczynię że się zdarzy słowo dobre, rzecz dobra, pocieszająca, pomyślna, którą obiecałem.

15. *Płód sprawiedliwości.* Syna sprawiedliwego, Chrystusa Pana: tak wyż. r. 23, 5.

17. *Nie zginie.* Nie ustanie, niezabraknie. Oznacza, iż jako królestwo Chrystusowe, tak kapłaństwo Ewangeliczne będzie wieczne, i że nieustanie ofiara Eucharystyi, którą oznaczały całopalenia i ofiary starozakonne.

20. *Jeśli się zrzucić może.* Jako prawa niebios, dnia i nocy trwają niewzruszenie w swoim porządku; tak moja obietnica niewzruszoną i ważną pozostanie.

22. *Nasienie Dawida.* Chrześcian, których duchownie zrodził Chrystus syn Dawidowy.

24. *Dwoje plemię.* Dwie rodziny, jedna królewska Dawida; druga kapłańska Aaronowa — *I ludem moim*

Dominus, abjectae sunt, et populum meum despexerunt eo, quod non sit ultra gens coram eis?
25. Haec dicit Dominus: Si pactum meum inter diem et noctem, et leges coelo et terrae non posui:
26. equidem et semen Jacob et David servi mei projiciam, ut non assumam de semine ejus principes seminis Abraham, Isaac et Jacob: reducam enim conversionem eorum, et miserebor eis.

rzucone, y ludem moim wzgardzili dla tego, że nie masz więcéy narodu przed nimi?
25. To mówi Pan: Jeślim przymierza mego między dniem y nocą, y ustaw niebu y ziemi nie postanowił:
26. zaiste y nasienie Jakobowe y Dawida sługi mego odrzucę, żebych nie brał z nasienia iego książąt nasienia Abrahama, Izaaka y Jakoba: bo wrócę zaprowadzenie ich, a zlituię się nad nimi.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 33. w. 16. *A to jest imię którém go nazową: Pan nasz sprawiedliwy.* Te słowa podobne są onym które masz wyżéj 23, v. 6, i także wyświadczają dwie naturze w Panu Chrystusie, czytaj tamże.

18. *Z kapłanów też i z Lewitów nie zginie mąż.* Te słowa Hieronim in Isaiam, i Theodoretus in Jeremiam, wykładają o kapłaniech Pana Chrystusowych, którzy ustawicznie ofiarować i trwać mają aż do skończenia świata. I nie mogą się inaczéj wykładać, gdyż jaśnie mówi o nawróceniu pogan, i budowaniu Kościoła Chrystusowego. Ani też rozumie prorok o samym Chrystusie, bo tu o wielu kapłaniech mówi: ani też o wszystkich Chrześcijanach, bo tu kapłany oddziela od ludu pospolitego. I zowie ich prorok kapłany, bo mieli nastąpić na miejsce onych starych, nowi kapłani prawdziwi, którzyby właśnie i prawdziwie ofiarowali. A tak co tu Jeremiasz o kapłaniech i ofiarach ustawicznych prorokuje, to się właśnie wypełniło w naszym Chrześcijańskim Kościele, który ma i prawdziwe kapłany, i prawdziwą ofiarę ciała i krwie Pana Chrystusowéj.

CAPUT XXXIV.

ROZDZIAŁ 34.

O dostaniu się Sedecyasza i Jerozolimy w ręce króla Babilońskiego.

1. Verbum, quod factum est ad Jeremiam a Domino, quando Nabuchodonosor rex Babylonis, et omnis exercitus ejus universaque regna terrae, quae erant sub potestate manus ejus, et omnes populi bellabant contra Jerusalem et contra omnes urbes ejus, dicens:
2. Haec dicit Dominus Deus Israel: Vade, et loquere ad Sedeciam regem Juda, et dices ad eum: Haec dicit Dominus: Ecce, ego tradam civitatem hanc in manus regis Babylonis, et succendet eam igni.
3. Et tu non effugies de manu ejus, sed comprehensione capieris, et in manu ejus traderis, et oculi tui oculos regis Babylonis videbunt, et os ejus cum ore tuo loquetur, et Babylonem introibis.
4. Attamen audi verbum Domini, Sedecia rex Juda: Haec dicit Dominus ad te: Non morieris in gladio,
5. sed in pace morieris, et secundum combustiones patrum tuorum regum priorum, qui fuerunt ante te, sic comburent te, et: Vae Domine, plangent te; quia verbum ego locutus sum, dicit Dominus.
6. Et locutus est Jeremias propheta ad Sedeciam regem Juda universa verba haec in Jerusalem.
7. Et exercitus regis Babylonis pugnabat contra Jerusalem, et contra omnes civitates Juda, quae reliquae erant contra Lachis et contra Azecha; haec enim supererant de civitatibus Juda, urbes munitae.

1. Słowo, które się stało do Jeremiasza od Pana, gdy Nabuchodonozor król Babiloński, y wszytko woysko iego, y wszytkie królestwa ziemskie, które były pod władzą ręki iego, y wszyscy narodowie walczyli przeciwko Jeruzalem, y przeciwko wszytkim miastom iego, mówiąc:
2. To mówi Pan Bóg Izraelski: Idź, a mów do Sedeciasza króla Judzkiego, y rzeczesz do niego: To mówi Pan: Oto ia dam to miasto w ręce króla Babilońskiego, y spali ie ogniem.
3. Y ty nie uydziesz ręki iego, ale poimaniem poiman będziesz, y w rękę iego podan będziesz, a oczy twoie ogladaią króla Babilońskiego, y usta iego z usty twemi mówić będą, y wnidziesz do Babilonu.
4. Wszakoż słuchay słowa Pańskiego Sedeciaszu, królu Judzki: To mówi Pan do ciebie: Nie umrzesz od miecza,
5. ale w pokoiu umrzesz, y wedle spalenia oyców twoich piérwszych, którzy byli przed tobą, tak ciebie spalą, y biada Panie, będą cię płakać, bom ia rzekł słowo, mówi Pan.
6. Y mówił Jeremiasz prorok do Sedeciasza króla Judzkiego wszytkie te słowa w Jeruzalem.
7. A woysko króla Babilońskiego walczyło na Jeruzalem, y na wszytkie miasta Judzkie, które były pozostały, na Lachis, y na Azechę; bo te zostały były z miast Judzkich miasta obronne.

---

wzgardzili. Którzy to mówią, mniemając że on już niema królów i najwyższych kapłanów z owych dwóch rodzin.— *Dla tego że nie masz więcéj narodu.* Gdyż sądzą iż oni nie mają następców i potomstwa. Albo tak, że się im zdaje, iż naród żydowski został zupełnie wzgardzonym, i że się on nigdzie nie znajduje.

25, *Nie postanowił.* Uczyniłem mocném, stałém i wiecznem.

26. *Zaprowadzenie ich.* Niewolę ich, jak wyżéj wiersz 7.

R. 34.—3. *Poimaniem pojman będziesz.* Napewno będziesz pojmany.

5. *W pokoju.* Śmiercią naturalną, nie gwałtowną.— *Wedle spalenia.* Tak poganie palili trupy swoje. Dozwoli to król Babiloński, czego Joakimowi nie było dozwolono wyż. 22, 18. Niektórzy z hebrajskiego przekładają, *spalą tobie,* to jest, będą palili wonne zioła przy pogrzebie twoim.—*Biadą Panie, będą cię płakać.* Patrz co się rzekło r. 22, 1.

7. *Lachis.* Patrz Joz. 10, 31, i II. Paral. 11, 9.

8. Verbum, quod factum est ad Jeremiam a Domino, postquam percussit rex Sedecias foedus cum omni populo in Jerusalem, praedicans:

9. Ut dimitteret unusquisque servum suum, et unusquisque ancillam suam, Hebraeum et Hebraeam, liberos; et nequaquam dominarentur eis, id est in Judaeo et fratre suo.

10. Audierunt ergo omnes principes et universus populus, qui inierant pactum, ut dimitteret unusquisque servum suum, et unusquisque ancillam suam liberos, et ultra non dominarentur eis; audierunt igitur, et dimiserunt.

11. Et conversi sunt deinceps, et retraxerunt servos et ancillas suas quos dimiserant liberos, et subjugaverunt in famulos et famulas.

12. Et factum est verbum Domini ad Jeremiam a Domino, dicens:

13. Haec dicit Dominus Deus Israel: Ego percussi foedus cum patribus vestris in die, qua eduxi eos de terra Aegypti de domo servitutis, dicens:

14. Cum completi fuerint septem anni, dimittat unusquisque fratrem suum Hebraeum, qui venditus est ei, et serviet tibi sex annis, et dimittes eum a te liberum, et non audierunt patres vestri me, nec inclinaverunt aurem suam. *(Deut. 15, 12).*

15. Et conversi estis vos hodie, et fecistis quod rectum est in oculis meis, ut praedicaretis libertatem unusquisque ad amicum suum, et inistis pactum in conspectu meo in domo, in qua invocatum est nomen meum super eam.

16. Et reversi estis, et commaculastis nomen meum, et reduxistis unusquisque servum suum, et unusquisque ancillam suam, quos dimiseratis, ut essent liberi et suae potestatis, et subjugastis eos, ut sint vobis servi et ancillae.

17. Propterea haec dicit Dominus: Vos non audistis me, ut praedicaretis libertatem unusquisque fratri suo, et unusquisque amico suo: ecce, ego praedico vobis libertatem, ait Dominus ad gladium, ad pestem et ad famem, et dabo vos in commotionem cunctis regnis terrae.

18. Et dabo viros, qui praevaricantur foedus meum, et non observaverunt verba foederis, quibus assensi sunt in conspectu meo, vitulum quem conciderunt in duas partes, et transierunt inter divisiones ejus: *(Gen. 15, 10).*

8. Słowo, które się stało do Jeremiasza od Pana, potym iako uczynił przymierze król Sedeciasz ze wszytkim ludem w Jeruzalem, opowiadaiąc:

9. Aby wypuścił każdy niewolnika swego, y każdy niewolnicę swoię Hebreyczyka y Hebreankę wolne; ażeby nie panował nad nimi, to iest nad Żydowinem y nad bratem swoim.

10. A tak usłuchały wszytkie książęta, y wszytek lud, którzy uczynili przymierze, aby wypuścił każdy niewolnika swego, y każdy niewolnicę swą wolno, ażeby daléy nie panowali nad nimi; a tak usłuchali, y wypuścili ie.

11. Y wrócili się zaś, y wzięli zaś niewolniki y niewolnice swe, które byli wolno wypuścili, y zniewolili za niewolniki y za niewolnice.

12. Y stało się słowo Pańskie do Jeremiasza od Pana mówiąc:

13. To mówi Pan Bóg Izraelów: Jam postanowił przymierze z oycy waszemi w dzień, któregom ie wywiódł z ziemie Egyptskiéy, z domu niewoléy, mówiąc:

14. Gdy się skończą siedm lat, niech wypuści każdy brata swego Hebreyczyka, którego mu przedano, y będzie tobie służył sześć lat, a wypuścisz go wolno od siebie, y nie słuchali mię oycowie waszy, ani nachylili ucha swego.

15. Y nawróciliście się wy dzisia, y uczyniliście prawość przed oczyma memi, opowiadaiąc wolność każdy bliźniemu swemu, y postanowiliście przymierze przed oczyma memi w domu, w którym wzywano imienia mego nad nim.

16. Y wróciliście się, y splugawiliście imię moie, y pobraliście zasię każdy niewolnika swego, y każdy niewolnicę swą, któreście byli puścili, aby wolnymi y w swéy mocy byli, y zniewoliliście ie aby wam byli niewolnikami y niewolnicami.

17. Przetoż to mówi Pan: Wyście mię nie słuchali, abyście opowiedzieli wolność każdy bratu swemu, y każdy bliźniemu swemu: otoż ia wam opowiadam wolność, mówi Pan, do miecza, do moru y do głodu, y dam was na wzruszenie wszem królestwam ziemskim.

18. Y podam męże, którzy przestępuią przymierze moie, a nie strzegli słów przymierza, na które zezwolili przed oczyma memi, cielca którego rozcięli na dwie części, y chodzili między częściami iego:

8. *Uczynił przymierze.* Albo obiecując w ogólności że będzie zachowywał prawo Boże, albo w szczególności prawo o wypuszczeniu niewolnika w śiódmym roku, wedle prawa Exod. 21, 2, i Deut. 15, 12, które był obalił przez chciwość. Zawarł zaś przymierze o zachowywaniu tego przykazania, gdyż to stanowiło naówczas gwałtowną konieczność, to jest żeby Bóg przebłagany nie podawał ich w niewolę.—*Opowiadając.* Oznajmując głosem przepowiadacza.

9. *Hebrejczyka i Hebreankę.* Gdyż do innych nieodnosiło się przykazanie Boże.

11. *Wrócili się.* Zmieniwszy wolę odstąpili od prawa i przymierza.

15. *Nawróciliście się.* Gdyście się nawrócili, gdyście odstąpili od grzechu ojców waszych.—*Bliźniemu.* Niewolnikowi albo niewolnicy z narodu hebrajskiego. — *W domu.* W Kościele, który jest domem moim.

16. *Splugawiliście imię moje.* Okryliście mię nieczcią, gwałcąc przymierze któreście utwierdzili przysięgą na imię moje.

17. *Abyście opowiedzieli wolność.* Aby ich powołać do wolności.—*Opowiadam wolność.* Uwolnię was, abyście nie byli więcej sługami moimi, i nie będę was bronił, lecz dopuszczę żeby spadł na was miecz, mór i głód.—*Na wzruszenie.* Hebr. i LXX, *na rozproszenie*, abyście się błąkali i rozproszyli po całym świecie.

18. *Cielca.* Wyraz *cielca* łączyć należy ze słowami, *nie strzegli*, i sens będzie: nie zachowywali przymierza, które przez zabicie i rozcięcie cielca, i t. d., utwierdzili. O tym obrządku przechodzenia pomiędzy częściami cielca, patrz co się rzekło Gen. 15, 9 i 10

19. principes Juda et principes Jerusalem, eunuchi et sacerdotes, et omnis populus terrae, qui transierunt inter divisiones vituli,

20. et dabo eos in manus inimicorum suorum, et in manus quaerentium animam eorum, et erit morticinum eorum in escam volatilibus coeli et bestiis terrae.

21. Et Sedeciam regem Juda et principes ejus dabo in manus inimicorum suorum, et in manus quaerentium animas eorum, et in manus exercituum regis Babylonis, qui recesserunt a vobis.

22. Ecce, ego praecipio, dicit Dominus, et reducam eos in civitatem hanc, et proeliabuntur adversus eam, et capient eam, et incendent igni, et civitates Juda dabo in solitudinem eo, quod non sit habitator.

19. książęta Judzkie, y książęta Jerozolimskie, trzebieńce, y kapłany, y wszytek lud ziemie, którzy chodzili między częściami cielca:

20. y podam ie w rękę nieprzyiaciół ich, y w ręce szukaiących dusze ich, y będzie ścierw ich iadłem ptastwu powietrznemu, y żwierzowi ziemnemu.

21. Y Sedeciasza króla Judzkiego, y książęta iego dam w rękę nieprzyiaciół ich, y w ręce szukaiących dusze ich, y w ręce rycerstwa króla Babilońskiego, którzy odstąpili od was.

22. Oto ia rozkazuię, mówi Pan, y przywiodę ie do miasta tego, y będą walczyć na nie, y wezmą ie, y spalą ogniem, a miasta Judzkie położę pustynią, dla tego że nie masz obywatela.

CAPUT XXXV.

ROZDZIAŁ 35.

O przykładzie z Rechabitów, karaniu Żydów i nagrodzie Rechabitów.

1. Verbum, quod factum est ad Jeremiam a Domino in diebus Joakim filii Josiae regis Juda, dicens:

2. Vade ad domum Rechabitarum, et loquere eis, et introduces eos in domum Domini in unam exedram thesaurorum, et dabis eis bibere vinum.

3. Et assumsi Jezoniam, filium Jeremiae filii Habsaniae, et fratres ejus et omnes filios ejus, et universam domum Rechabitarum,

4. et introduxi eos in domum Domini ad gazophylacium filiorum Hanan, filii Jegedeliae hominis Dei, quod erat juxta gazophylacium principum, super thesaurum Maasiae filii Sellum, qui erat custos vestibuli.

5. Et posui coram filiis domus Rechabitarum scyphos plenos vino et calices, et dixi ad eos: Bibite vinum.

6. Qui responderunt: Non bibemus vinum, quia Jonadab filius Rechab, pater noster, praecepit nobis, dicens: Non bibetis vinum, vos et filii vestri, usque in sempiternum:

7. et domum non aedificabitis, et sementem non seretis, et vineas non plantabitis, nec habebitis,

1 Słowo, które się stało do Jeremiasza od Pana za dni Joakima syna Jozyaszowego króla Judzkiego, mówiąc:

2. Idź do domu Rechabitów, a mów im, y wprowadź ie do domu Pańskiego, do iednéy skarbnéy komory, a dasz im pić wina.

3. Y wziąłem Jezoniasza syna Jeremiaszowego, syna Habsaniego, y bracią iego, y wszytkie syny iego, y wszytek dóm Rechabitów,

4. y wwiodłem ie do domu Pańskiego, do komory skarbnéy synów Hanana, syna Jegedeliego męża Bożego, która była podle komory książęcéy, nad komorą Maasiasza syna Sellumowego, który był stróżem sieni.

5. Y postawiłem przed synmi domu Rechabitów czasze pełne wina y kubki, y rzekłem do nich: Piycie wino.

6. Którzy odpowiedzieli: Nie będziem pić wina, bo Jonadab syn Rechabów, ociec nasz, rozkazał nam, mówiąc: Nie będziecie pić wina wy, y synowie waszy aż na wiek

7. y domu nie będziecie budować, nasienia nie będziecie siać, y winnic nie będziecie sadzić, ani

20. *Szukających dusze ich.* Szukających ich zabić.—*Ścierw.* Trup ich będzie leżał niepogrzebiony.

21. *Którzy odstąpili od was.* Na czas, żeby potém wrócić. Mówi to dla tego, że Chaldejczycy oblegający Jerozolimę, gdy usłyszeli, iż nadchodzi Faraon król Egipski z pomocą Żydom, zdjęli oblężenie, jak się mówi niż. 37, 4; lecz potém wróciwszy, wzięli miasto i Sedecyasza.

22. *Rozkazuję.* Chaldejczykom, żeby wrócili do oblężenia. Mówi się, że Bóg nietylko czyni, lecz także rozkazuje to co dopuszcza iżby się stało, aby swoją opatrznością obrócił na dobro; tak powiedział Dawid, że Bóg rozkazał Semei aby mu złorzeczył, II. Król. 16, 10.—*Dla tego że niemasz.* Tak iżby nie było.

R. 35.—1. *Za dni Joakima.* Zrobiliśmy wyżéj uwagę, że w téj księdze proroctw niezachowuje się porządek czasu; albowiem to co się tu opowiada zdarzyło się wprzódy, niż to co się podaje w poprzedzających rozdziałach. Przywodzi zaś tę historyę, która miała miejsce daleko przed tém, żeby pokazać jak ciężko grzeszą, którzy gwałcą rozkazy Boże, jak to uczynili ci, którzy swoich rodaków zaciągnęli do niewoli.

2. *Rechabitów.* P. W. —*Do jednéj skarbnéj komory.* Były to mieszkańka, czyli celki zbudowane w skrzydłach kościoła, gdzie mogli przesiadywać i odpoczywać kapłani i lewici. Tam też przechowywały się sprzęty i skarby kościelne.

4. *Męża Bożego.* Proroka.—*Komory książęcéj.* Jak mniemamy, pomiędzy innemi mieszkaniami, czyli skarbcami było jedno, w którém się przechowywały dary książąt.

6. *Bo Jonadab.* Śliczny to przykład posłuszeństwa. Albowiem od Jonadaba aż do Joakima, w którym się czasie to stało, upłynęło około trzechset lat, przez który Rechabici nigdy nie kosztowali wina.

7. *Abyście żyli przez długie czasy.* Życiem długiem, szczęśliwém, spokojném.—*Do któréj wy jesteście przychodniami.* Bądź że Rechabici, jako potomkowie Jetry

sed in tabernaculis habitabitis cunctis diebus vestris, ut vivatis diebus multis super faciem terrae, in qua vos peregrinamini.

8. Obedivimus ergo voci Jonadab filii Rechab, patris nostri, in omnibus, quae praecepit nobis ita ut non biberemus vinum cunctis diebus nostris, nos et muliores nostrae, filii et filiae nostrae,

9. et non aedificaremus domos ad habitandum, et vineam, et agrum, et sementem non habuimus,

10. sed habitavimus in tabernaculis, et obedientes fuimus juxta omnia, quae praecepit nobis Jonadab pater noster.

11. Cum autem ascendisset Nabuchodonosor rex Babylonis ad terram nostram, diximus: Venite, et ingrediamur Jerusalem a facie exercitus Chaldaeorum, et a facie exercitus Syriae, et mansimus in Jerusalem.

12. Et factum est verbum Domini ad Jeremiam, dicens:

13. Haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Vade, et dic viris Juda et habitatoribus Jerusalem: Numquid non recipietis disciplinam, ut obediatis verbis meis? dicit Dominus.

14. Praevaluerunt sermones Jonadab filii Rechab, quos praecepit filiis suis, ut non biberent vinum, et non biberunt usque ad diem hanc, quia obedierunt praecepto patris sui: Ego autem locutus sum ad vos, de mane consurgens et loquens, et non obedistis mihi.

15. Misique ad vos omnes servos meos prophetas, consurgens diluculo, mittensque et dicens: Convertimini unusquisque a via sua pessima, et bona facite studia vestra, et nolite sequi deos alienos, neque colatis eos, et habitabitis in terra, quam dedi vobis et patribus vestris: et non inclinastis aurem vestram, neque audistis me. *(Supr. 25, 5).*

16. Firmaverunt igitur filii Jonadab filii Rechab praeceptum patris sui, quod praeceperat eis: populus autem iste non obedivit mihi.

17. Idcirco haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Ecce, ego adducam super Juda et super omnes habitatores Jerusalem universam afflictionem, quam locutus sum adversum illos, eo quod locutus sum ad illos, et non audierunt: vocavi illos, et non responderunt mihi.

18. Domui autem Rechabitarum, dixit Jeremias: Haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Pro eo, quod obedistis praecepto Jonadab patris vestri, et custodistis omnia mandata ejus, et fecistis universa, quae praecepit vobis:

mieć, ale w namieciech mieszkać będziecie po wszytkie dni wasze, abyście żyli przez długie czasy na ziemi, do którey wy iesteście przychodniami.

8. A tak usłuchaliśmy głosu Jonadaba syna Rechabowego, oyca naszego, we wszytkim co nam przykazał, tak żebyśmy nie pili wina po wszytkie dni nasze, my y żony nasze, synowie y córki nasze,

9. y żebyśmy nie budowali domów na mieszkanie, y nie mieliśmy winnice, y roley, y nasienia,

10. aleśmy mieszkali w namieciech, y byliśmy posłuszni we wszytkim co nam Jonadab ociec nasz rozkazał.

11. Lecz gdy przyciągnął Nabuchodonozor król Babiloński do ziemie naszey, rzekliśmy: Pódźcie, a wnidźmy do Jeruzalem przed woyskiem Chaldeyskiém, y przed woyskiem Syriyskiém, y mieszkaliśmy w Jeruzalem.

12. Y stało się słowo Pańskie do Jeremiasza, mówiąc:

13. To mówi Pan zastępów, Bóg Izraelów: Idź, a mów mężóm Judzkim, y obywatelóm Ieruzalem: Izali nie przyymiecie ćwiczenia, abyście posłuszni byli słów moich? mówi Pan.

14. Przemogły słowa Jonadaba syna Rechabowego, które przykazał synóm swym, żeby nie pili wina, y nie pili aż do dnia tego, bo posłuszni byli przykazania oyca swego: A iam mówił do was rano wstaiąc y mówiąc, a nie byliście mi posłuszni.

15. Y posłałem do was wszytkie sługi moie proroki, wstaiąc rano a posyłaiąc, y mówiąc: Nawróćcie się każdy z drogi swey złey, a dobre czyńcie sprawy wasze, a nie chodźcie za bogi cudzemi, ani im służcie, a będziecie mieszkać na ziemi, którąm dał wam y oycóm waszym: y nie nachyliliście ucha swego, aniście mię usłuchali.

16. A tak utwierdzili synowie Jonadaba syna Rechabowego przykazanie oyca swego, które im przykazał: a ten lud nie był mi posłusznym.

17. Przetoż to mówi Pan zastępów, Bóg Izraelów: Oto ja przywiodę na Judę y na wszytkie obywatele Jeruzalem wszytko utrapienie, któremem mówił przeciwko im, ponieważem mówił do nich, a nie słuchali: wołałem ich, a nie odpowiedzieli mi.

18. Lecz domowi Rechabitów, rzékł Jeremiasz: To mówi Pan zastępów, Bóg Izraelów: Dla tego, żeście posłuszni byli rozkazaniu Jonadaba oyca waszego, y strzegliście wszytkich przykazań iego, a czyniliście wszytko, co wam rozkazał:

---

byli przychodniami pomiędzy Izraelitami, bo byli Madyanitami, nie Izraelitami; bądź że ziemię uważali za gospodę i wygnanie, niebo zaś za ojczyznę.

11. *Do ziemie naszéj.* W której jako przychodniowie mieszkaliśmy. Albowiem nie dzierżeli ziemi.— *Rzekliśmy.* Myśliliśmy, uradziliśmy. — *Przed wojskiem.* Z powodu wojska.

14. *Przemogły.* Daleko więcéj miały wagi słowa Jonadaba u synów jego, niż przykazania moje tak często powtarzane i z taką usilnością zalecane u was. On był tylko człowiekiem, ja jestem Bogiem.—*Rano wstając.* Patrz co się rzekło wyż. 26, 5.

16. *Utwierdzili.* Mocno i stale zachowywali, podwładny bowiem zachowujący prawo ojca, lub przełożonego, swojém posłuszeństwem przydaje mocy prawu.

18. *Rzekł Jeremiasz.* W osobie Boga.

19. propterea haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Non deficiet vir de stirpe Jonadab filii Rechab, stans in conspectu meo cunctis diebus.

19. przetoż to mówi Pan zastępów, Bóg Izraelów: Nie ustanie mąż z pokolenia Jonadaba, syna Rechab, stoiący przedemną, po wszytkie dni.

Wykład X. J. Wujka — Roz. 35. w. 2. *Idź do domu Rechabitów.* Ci poszli z Rechaba syna Hobabowego szwagra Mojżeszowego. A Jonadab syn Rechabów rozkazał synom swoim uczynić ślub tak siebie jako i potomstwo obowiązując, iż wina pić nie mieli, ani domów budować, ani roléj siać, aby tak nad zwyczaj inszych ostrzejszy żywot wiedli, co wszystko iż pilnie zachowali, przeto ich tu sam Bóg za to chwali i na przykład daje. Była to figura naszych zakonników jako pisze Hier. Epistola ad Paulinum. Bo ci Rechabitowie więcéj uczynili niż byli powinni, i niż zakon rozkazał, i podobało się to Panu Bogu, i odpłacił im v. 19. Zkąd się pokazuje iż to jest Panu Bogu wdzięczno kiedy kto ślubi posłuszeństwo, czystość, ubóstwo, i insze śluby, chocia tego Bóg nie przykazał. A toć jest przeciw dzisiejszym heretykom, którzy nic nie chcą czynić tylko co muszą z przykazania.

CAPUT XXXVI.

ROZDZIAŁ 36.

O posłaniu Barucha z księgą pełną groźb, żeby ją przeczytał ludowi, i t. d.

1. Et factum est in anno quarto Joakim filii Josiae regis Juda; factum est verbum hoc ad Jeremiam a Domino, dicens:

2. Tolle volumen libri, et scribes in eo omnia verba, quae locutus sum tibi adversum Israel et Judam, et adversum omnes gentes a die, qua locutus sum ad te ex diebus Josiae usque ad diem hanc:

3. si forte audiente domo Juda universa mala, quae ego cogito facere eis, revertatur unusquisque a via sua pessima, et propitius ero iniquitati, et peccato eorum.

4. Vocavit ergo Jeremias Baruch filium Neriae, et scripsit Baruch ex ore Jeremiae omnes sermones Domini, quos locutus est ad eum, in volumine libri;

5. et praecepit Jeremias Baruch, dicens: Ego clausus sum, nec valeo ingredi domum Domini.

6. Ingredere ergo tu, et lege de volumine, in quo scripsisti ex ore meo verba Domini, audiente populo in domo Domini in die jejunii, insuper et audiente universo Juda, qui veniunt de civitatibus suis, leges eis:

7. si forte cadat oratio eorum in conspectu Domini, et revertatur unusquisque a via sua pessima, quoniam magnus furor et indignatio est, quam locutus est Dominus adversus populum hunc.

8. Et fecit Baruch filius Neriae juxta omnia, quae praeceperat ei Jeremias propheta, legens ex volumine sermones Domini in domo Domini.

9. Factum est autem in anno quinto Joakim filii Josiae regis Juda, in mense nono; praedicaverunt

1. Y stało się roku czwartego Joakima syna Jozyaszowego króla Judzkiego: stało się to słowo do Jeremiasza od Pana, mówiąc:

2. Weźmi księgi a napisz na nich wszytkie słowa, którem mówił do ciebie przeciw Izraelowi y Judzie, y przeciw wszytkim narodóm: odednia któregom mówił do ciebie: odedni Jozyasza, aż do dnia tego:

3. aza snać gdy usłyszy dóm Judzki wszytko złe które ia myślę im uczynić, nawróci się każdy z drogi swéy złéy: y zlituię się nad nieprawością y nad grzechem ich.

4. A tak wezwał Jeremiasz Barucha syna Neryego, y spisał Baruch z ust Jeremiaszowych wszytkie słowa Pańskie, które mówił do niego, na księgach:

5. y roskazał Jeremiasz Baruchowi, mówiąc: Jam iest wsadzony a nie mogę iść do domu Pańskiego.

6. A tak idź ty, a czytay z ksiąg na którycheś spisał z ust moich słowa Pańskie, gdzie lud będzie słyszał w domu Pańskim w dzień postu: nad to gdy będzie słuchał wszytek Juda, którzy przychodzą z miast swoich, będziesz im czytał:

7. owa snać padnie modlitwa ich przed obliczem Pańskim, a wróci się każdy z drogi swéy złéy: bo wielka zapalczywość y rozgniewanie iest, którą mówił Pan przeciw ludowi temu.

8. Y uczynił Baruch syn Neryego wszytko iako mu roskazał Jeremiasz prorok, czytaiąc z ksiąg słowa Pańskie w domu Pańskim.

9. Y stało się: roku piątego Joakima syna Jozyaszowego króla Judzkiego, miesiąca dziewiątego,

---

19. *Stojący przedemną.* Samo pobożne życie i zachowanie się Rechabitów, i jakby nazareth zowie się tu staniem czyli służbą Bożą. Tak o zakonnikach się mówi że oni stoją przed Bogiem i jemu służą, gdy zachowują prawo jego.

R. 36.— 1. *I stało się.* To jest potém jak Joakim, załatwiwszy się z Nabuchodonozorem, powrócił z Babilonu, lecz nie tak bezpiecznie, żeby się jeszcze Żydzi nie bali powrótu Nabuchodonozora, przeto dla odwrócenia go nakazali post, w. 6.

4. *Z ust Jeremiaszowych.* Z dyktacii Jeremiasza.

5. *Jam jest wsadzony.* Do więzienia przez Joakima, albo jak inni tłumaczą, sens jest: ja zostaję i ukrywam się w domu przez bojaźń Joakima, i wyjść nie mogę bez niebezpieczeństwa. Nie było zaś równego niebezpieczeństwa dla Barucha, który nie był autorem proroctwa, lecz tylko z rozkazu cudze pisma czytał.

6. *W dzień postu.* Był post nadzwyczajny, nakazany z powodu wyrażonego w. 1.

7. *Owa snać padnie.* Może się nawrócą do Pana, i przed jego obliczem padną z błaganiem. W podobny się sposób wyraża r. 38, 26: *Przełożyłem ja prośby moje przed królem.*

9. *Przed obliczem Pańskiém.* W kościelę, gdzie prze-

jejunium in conspectu Domini omni populo in Jerusalem, et universae multitudini, quae confluxerat de civitatibus Juda in Jerusalem.

10. Legitque Baruch ex volumine sermones Jeremiae in domo Domini in gazophylacio Gamariae filii Saphan scribae, in vestibulo superiori, in introitu portae novae domus Domini, audiente omni populo.

11. Cumque audisset Michaeas filius Gamariae filii Saphan omnes sermones Domini ex libro,

12. descendit in domum regis ad gazophylacium scribae; et ecce, ibi omnes principes sedebant: Elisama scriba, et Dalajas filius Semeiae, et Elnathan filius Achobor, et Gamarias filius Saphan, et Sedecias filius Hananiae, et universi principes.

13. Et nuntiavit eis Michaeas omnia verba, quae audivit legente Baruch ex volumine in auribus populi.

14. Miserunt itaque omnes principes ad Baruch, Judi filium Nathaniae filii Selemiae, filii Chusi, dicentes: Volumen, ex quo legisti audiente populo, sume in manu tua, et veni. Tulit ergo Baruch filius Neriae volumen in manu sua, et venit ad eos.

15. Et dixerunt ad eum: Sede, et lege haec in auribus nostris. Et legit Baruch in auribus eorum.

16. Igitur cum audissent omnia verba, obstupuerunt unusquisque ad proximum suum, et dixerunt ad Baruch: Nuntiare debemus regi omnes sermones istos.

17. Et interrogaverunt eum, dicentes: Indica nobis, quomodo scripsisti omnes sermones istos ex ore ejus.

18. Dixit autem eis Baruch: Ex ore suo loquebatur quasi legens ad me omnes sermones istos, et ego scribebam in volumine atramento.

19. Et dixerunt principes ad Baruch: Vade et abscondere, tu et Jeremias, et nemo sciat, ubi sitis.

20. Et ingressi sunt ad regem in atrium; porro volumen commendaverunt in gazophylacio Elisamae scribae, et nuntiaverunt audiente rege omnes sermones.

21. Misitque rex Judi, ut sumeret volumen, qui tollens illud de gazophylacio Elisamae scribae, legit audiente rege et universis principibus, qui stabant circa regem.

22. Rex autem sedebat in domo hiemali in mense nono, et posita erat arula coram eo plena prunis.

zapowiedziano post przed obliczem Pańskim wszytkiemu ludowi w Jeruzalem: y wszemu ludowi który się był zszedł z miast Judzkich do Jeruzalem.

10. Y czytał Baruch z ksiąg słowa Jeremiaszowe w domu Pańskim w komorze skarbnéy Gamaryasza syna Saphanowego pisarza w sieni wyższéy, u wchodu nowéy bramy domu Pańskiego, gdy słuchał wszytek lud.

11. A gdy usłyszał Micheasz syn Gamaryasza syna Saphanowego wszytkie słowa Pańskie z ksiąg:

12. szedł do domu królewskiego do komory pisarzowéy: a oto tam wszytkie książęta siedziały: Elisama pisarz, y Daliasz syn Semeiego, y Elnathan syn Achoborów, y Gamaryasz syn Saphanów y Sedecyasz syn Hananiaszów, y wszytkie książęta.

13. Y powiedział im Micheasz wszytkie słowa, które słyszał gdy czytał Baruch z ksiąg do uszu ludu.

14. Tedy posłały wszytkie książęta do Barucha Judy syna Nathaniaszowego, syna Selemiego, syna Chuzyego, mówiąc: Księgi z którycheś czytał gdy lud słuchał weźmi w rękę twoię, a przydź. Wziął tedy Baruch syn Neryego księgi w rękę swą, y przyszedł do nich.

15. Y rzekli do niego: Siądź, a czytay to w uszach naszych. Y czytał Baruch w uszach ich.

16. A gdy usłyszeli wszytkie słowa, zdumieli się każdy do bliźniego swego, y rzekli do Barucha: Musiémy oznaymić królowi wszytkie te słowa.

17. Y pytali go mówiąc: Powiedz nam iakoś pisał wszytkie te słowa z ust iego.

18. A Baruch im rzekł: Z ust swych mówił iakoby czytaiąc do mnie wszytkie te słowa: a iam pisał na księgach inkaustem.

19. Y rzekli książęta do Barucha: Idź a skryy się ty y Jeremiasz, a żaden niech nie wie gdzieście.

20. Y weszli do króla do sieni: lecz księgi poruczyli w skarbnicy Elisamasza pisarza: y powiedzieli przed królem wszytkie słowa.

21. Y posłał król Judy aby wziął księgi: Który wziąwszy ie z komory Elisama pisarza, czytał przed królem y przed wszytkimi książęty, którzy stali przy królu.

22. A król siedział w domu, gdzie zimował miesiąca dziewiątego: a stała przed nim kotlinka pełna węgla.

bywał Bóg. Albo sens jest: aby wszyscy pościli przed obliczem Pańskiém, to jest, modląc się i upadając przed obliczem Pańskiém.

10. *Gamaryasza syna Safanowego.* Wspomina się gdzieindziéj ten Safan pisarz, a mianowicie IV. Król. 22, 3, i II. Paral. 34, 8, pomiędzy tymi którzy byli posłani do Holdy prorokini; zdaje się także, że ten Safan był ojcem Ahiki, który wyrwał Jeremiasza z rąk kapłanów, jak widzieliśmy wyż. pod koniec rozdziału 26.—*W sieni wyższéj.* Rozumie krużganek przez który się wchodziło do przysionka lewitów, który był bliższym samemu kościołowi i wyższym od przysionka reszty ludu i pogan, gdzie Joatan zbudował był nową bramę. Patrz wyż. r. 26, 10.

12. *Pisarzowéj.* Sekretarza, albo jak tłumaczy Watablus, kanclerza królewskiego.—*Książęta.* Przedniejsi panowie żydowscy.

16. *Zdumieli się.* W zdumieniu poglądali na siebie.

18. *Jakoby czytając.* Gładko i prędko dyktował, jakby czytał z książki.

19. *Skryj się.* Radzą to przedniejsi mężowie, gdyż wiedzieli usposobienie bezbożnego króla.

22. *Siedział.* Mieszkał.— *W domu gdzie zimował.* W domu gdzie zwykł zimę przepędzać; był bowiem miesiąc dziewiąty, to jest Listopad.— *Kotlinka pełna węgla.* Fajerka pełna żaru, którym się ogrzewał.

23. Cumque legisset Judi tres pagellas vel quatuor, scidit illud scalpello scribae, et projecit in ignem, qui erat super arulam, donec consumeretur omne volumen igni, qui erat in arula.
24. Et non timuerunt, neque sciderunt vestimenta sua rex et omnes servi ejus, qui audierunt universos sermones istos.
25. Verumtamen Elnathan, et Dalajas et Gamarias contradixerunt regi, ne combureret librum; et non audivit eos.
26. Et praecepit rex Jeremiel filio Amelech, et Sarajae filio Ezriel, et Selemiae filio Abdeel, ut comprehenderent Baruch scribam et Jeremiam prophetam; abscondit autem eos Dominus.

27. Et factum est verbum Domini ad Jeremiam prophetam, postquam combusserat rex volumen et sermones, quos scripserat Baruch ex ore Jeremiae, dicens:
28. Rursum tolle volumen aliud, ed scribe in eo omnes sermones priores, qui erant in primo volumine, quod combussit Joakim rex Juda.
29. Et ad Joakim regem Juda dices: Haec dicit Dominus: Tu combussisti volumen illud, dicens: Quare scripsisti in eo annuntians: Festinus veniet rex Babylonis, et vastabit terram hanc, et cessare faciet ex illa hominem et jumentum?
30. Propterea haec dicit Dominus contra Joakim regem Juda: Non erit ex eo, qui sedeat super solium David, et cadaver ejus projicietur ad aestum per diem, et ad gelu per noctem.
31. Et visitabo contra eum, et contra semen ejus et contra servos ejus iniquitates suas, et adducam super eos, et super habitatores Jerusalem et super viros Juda omne malum, quod locutus sum ad eos, et non audierunt.
32. Jeremias autem tulit volumen aliud, et dedit illud Baruch filio Neriae scribae, qui scripsit in eo ex ore Jeremiae omnes sermones libri, quem combusserat Joakim rex Juda igni; et insuper additi sunt sermones multo plures, quam antea fuerant.

23. A gdy przeszedł Judy trzy abo cztery karty, porzezał ie nożykiem pisarskim, y wrzucił do ognia, który był na kotlince, aż zgorzały wszytkie księgi na ogniu.
24. A nie ulękli się, ani rozdarli szat swoich król y wszyscy słudzy iego, którzy słyszeli wszytkie te mowy.
25. Wszakże Elnathan, y Dalaiasz, y Gamaryasz zastawili się królowi, aby nie palił ksiąg: y nie usłuchał ich.
26. Y roskazał król Jeremielowi synowi Amelechowemu, y Sariaszowi synowi Ezryelowemu, y Selemiaszowi synowi Abdeelowemu, aby poimali Barucha pisarza y Jeremiasza proroka: ale ie był skrył Pan.
27. Y stało się słowo Pańskie do Jeremiasza proroka, potym gdy król spalił księgi, y mowy które był spisał Baruch z ust Jeremiaszowych, mówiąc:
28. Weźmi zaś inne księgi, a napisz na nich wszytkie mowy pierwsze, które były w pierwszych księgach, które spalił Joakim król Judzki.
29. A do Joakima króla Judzkiego rzeczesz: To mówi Pan: Tyś spalił one księgi mówiąc: Czemuś napisał na nich oznaymuiąc: wrychle przydzie król Babiloński, y spustoszy tę ziemię, y uczyni, że ustanie z niéy y człowiek y bydlę.
30. Przeto to mówi Pan przeciw Joakimowi królowi Judzkiemu: Nie będzie z niego ktoby siedział na stolicy Dawidowéy: a trup iego wyrzucon będzie na gorącość przez dzień, y na mróz przez noc.
31. Y nawiédzę przeciw niemu y przeciwko nasieniu iego y przeciwko sługom iego nieprawości ich, y przywiodę na nie y na obywatele Jeruzalem, y na męże Judzkie wszytko złe którem mówił do nich, a nie usłuchali.
32. A Jeremiasz wziął inne księgi, y dał ie Baruchowi synowi Neryego pisarzowi, który pisał na nich z ust Jeremiaszowych wszytkie mowy ksiąg które był spalił Joakim król Judzki w ogniu, y nad to iescze przydano mów daleko więcéy, niźli pierwéy było.

CAPUT XXXVII. — ROZDZIAŁ 37.

O zbiciu Jeremiasza i wsadzeniu go do więzienia.

1. Et regnavit rex Sedecias filius Josiae pro Jechonia filio Joakim, quem constituit regem Nabuchodonosor rex Babylonis in terra Juda: *(4. Reg. 24, 17)*.

1. Y królował król Sedeciasz syn Joziaszów miasto Jechoniasza syna Joakimowego, którego postanowił królem Nabuchodonozor król Babiloński w ziemi Judzkiéy;

24. *Nieulękli się.* Nieokazali strachu i przerażenia rozdzierając szaty swoje, jak to czynić zwykli Żydzi gdy ich spotka rzecz smutna.
26. *Ale je był skrył Pan.* Sami się już byli ukryli, lecz uczynił Pan, żeby ich nie mogli znaleźć szukający.
29. *Wrychle przyjdzie król Babiloński.* Gdyż w przeciągu pięciu lat, to jest pod koniec dziesiątego roku króla Joakima, miało nastąpić przyjście króla.—*Uczyni, że... ustanie.* Pozabija.
30. *Nie będzie z niego ktoby siedział.* Chociaż bowiem Joachim, którym jest Jechoniasz syn jego, przez trzy miesiące panował po ojcu, ten jednak czas dla krótkości za nic się uważa.— *A trup jego.* Oto jest ten pogrzeb osła, od niego przepowiedziany, r. 22, 19.
31. *Nawiedzę.* Ukarzę.— *A nie usłuchali.* Gdyż nie słuchali proroków, a mianowicie Jeremiasza.
32. *Mów daleko więcéj.* Które także, jest prawdopodobnie, były ostrzejszemi.
R. 37.—1. *I królował.* Przytrafiło się to proroctwo pod Sedecyaszem, nieco przed oblężeniem Jerozolimy, a następnie daleko późniéj niż proroctwo rozdziału poprzedzającego.— *Miasto Jechoniasza.* Który, jak się

2. et non obedivit ipse, et servi ejus et populus terrae verbis Domini, quae locutus est in manu Jeremiae prophetae.

3. Et misit rex Sedecias Juchal filium Selemiae, et Sophoniam filium Maasiae sacerdotem ad Jeremiam prophetam, dicens: Ora pro nobis Dominum Deum nostrum.

4. Jeremias autem libere ambulabat in medio populi: non enim miserant eum in custodiam carceris. Igitur exercitus Pharaonis egressus est de Aegypto, et audientes Chaldaei, qui obsidebant Jerusalem, hujuscemodi nuntium, recesserunt ab Jerusalem.

5. Et factum est verbum Domini ad Jeremiam prophetam, dicens:

6. Haec dicit Dominus Deus Israel: Sic dicetis regi Juda, qui misit vos ad me interrogandum: Ecce, exercitus Pharaonis, qui egressus est vobis in auxilium, revertetur in terram suam in Aegyptum,

7. et redient Chaldaei, et bellabunt contra civitatem hanc, et capient eam, et succendent eam igni.

8. Haec dicit Dominus: Nolite decipere animas vestras, dicentes: Euntes abibunt, et recedent a nobis Chaldaei, quia non abibunt.

9. Sed et si percusseritis omnem exercitum Chaldaeorum, qui proeliantur adversum vos, et derelicti fuerint ex eis aliqui vulnerati: singuli de tentorio suo consurgent, et incendent civitatem hanc igni.

10. Ergo, cum recessisset exercitus Chaldaeorum ab Jerusalem propter exercitum Pharaonis,

11. egressus est Jeremias de Jerusalem, ut iret in terram Benjamin, et divideret ibi possessionem in conspectu civium.

12. Cumque pervenisset ad portam Benjamin, erat ibi custos portae per vices, nomine Jerias, filius Selemiae filii Hananiae, et apprehendit Jeremiam prophetam, dicens: Ad Chaldaeos profugis.

13. Et respondit Jeremias: Falsum est, non fugio ad Chaldaeos. Et non audivit eum: sed comprehendit Jerias Jeremiam, et adduxit eum ad principes.

14. Quam ob rem irati principes contra Jeremiam, caesum eum miserunt in carcerem, qui erat in domo Jonathan scribae; ipse enim praepositus erat super carcerem.

15. Itaque ingressus est Jeremias in domum laci

2. y nie był posłuszny sam y słudzy iego, y lud ziemski słów Pańskich, które mówił przez rękę Jeremiasza proroka.

3. Y posłał król Sedeciasz Juchala syna Selemiaszowego, y Sophoniasza syna Maasiaszowego kapłana do Jeremiasza proroka mówiąc: Módl się za nami do Pana Boga naszego.

4. A Jeremiasz wolno chodził wpośrzód ludu: bo go nie wsadzono było do ciemnice. Tedy woysko Pharaonowe wyszło było z Egyptu, y usłyszawszy Chaldeyczycy, którzy byli oblegli Jeruzalem takową wieść, odciągnęli od Jeruzalem.

5. Y stało się słowo Pańskie do Jeremiasza proroka mówiąc:

6. To mówi Pan Bóg Izraelów: Tak powiécie królowi Judzkiemu, który was posłał do mnie abyście mię pytali: oto woysko Pharaonowe, które wyciągnęło wam na pomoc, wróci się do ziemie swéy do Egyptu:

7. y wrócą się Chaldeyczycy, a będą walczyć na to miasto, y wezmą ie, y zapalą ie ogniem.

8. To mówi Pan: Nie zwodźcie dusz waszych, mówiąc: Odchodząc odeydą, y odciągną od nas Chaldeyczycy: boć nie odeydą.

9. Ale choćbyście pobili wszytko woysko Chaldeyskie, którzy walczą z wami, a zostaliby się z nich niektórzy zranieni: każdy z namiotu swego wstaną, a zapalą to miasto ogniem.

10. A tak gdy odeszło woysko Chaldeyskie od Jeruzalem przed woyskiem Pharaonowym,

11. wyszedł Jeremiasz z Jeruzalem aby szedł do ziemie Beniaminowéy, aby tam podzielił imienie przed obecnością mieszczan.

12. A gdy przyszedł do bramy Beniaminowéy, był tam stróż bramy w swym rzędzie, imieniem Jeriasz syn Selemiego, syna Hananiaszowego, y poymał Jeremiasza proroka, mówiąc: do Chaldeyczyków uciekasz.

13. Y odpowiedział Jeremiasz: Fałsz to, nie uciekam do Chaldeyczyków, y nie słuchał go: ale poymał Jeriasz Jeremiasza, y przywiódł go do książąt.

14. Przeto rozgniewawszy się książęta na Jeremiasza, ubiwszy go wsadzili do ciemnice, która była w domu Jonathana pisarza, bo on był przełożony nad ciemnicą.

15. Także wszedł Jeremiasz do domu, dołu, y

rzekło wyż. panował tylko przez trzy miesiące, i dla tego nie zwykł się liczyć pomiędzy królami Judzkimi. Patrz IV. Król. 24, 17.

2. *Przez rękę Jeremiasza.* Przez Jeremiasza.

4. *Wolno chodził.* Był wolny, nie był trzymany w więzieniu.

8. *Niezwódźcie dusz waszych.* Nie wmawiajcie sobie fałszywie.—*Odchodząc odejdą.* Zgoła odejdą, bez powrótu.

9. *Niektórzy zranieni.* Tak dalece jest stałym i pewnym wyrok Boży o spaleniu Jerozolimy, że przez tych niewielu zranionych i niedołężnych spali ją i zniszczy.

11. *Podzielił imienie.* Podobno mówi o jakiéj posiadłości, która nań przypadała prawem dziedzictwa lub z innego tytułu, i którą się podzielił z braćmi lub krewnymi swoimi, albo oddzielił od roli sąsiadów, stawiąc kamienie graniczne. Nie można tego miejsca rozumieć o roli kupionéj od Hanameela stryjecznego brata swojego, r. 32, 9, gdyż ta rola była późniéj kupiona, a mianowicie w roku 10 Sedecyasza.

12. *Jeriasz.* Ten był wnukiem, to jest, synem syna Hananiasza, któremu śmierć przepowiedział Jeremiasz, r. 28, 16, i dla tego wnuk jego Jeriasz, dla pomszczenia się za śmierć dziada, rozgniewany na Jeremiasza pojmał go.

14. *Ubiwszy.* Albo kijami, albo jak rozumieją Rabanus, ś. Tomasz i Syranus, biczami.

15. *Do domu dołu.* Do więzienia ciemnego, smrodliwego, podobnego do jamy lub grobu.

et in ergastulum, et sedit ibi Jeremias diebus multis.

16. Mittens autem Sedecias rex tulit eum, et interrogavit eum in domo sua abscondite, et dixit: Putasne, est sermo a Domino? Et dixit Jeremias: Est. Et ait: In manus regis Babylonis traderis.

17. Et dixit Jeremias ad regem Sedeciam: Quid peccavi tibi, et servis tuis et populo tuo, quia misisti me in domum carceris?

18. Ubi sunt prophetae vestri, qui prophetabant vobis, et dicebant: Non veniet rex Babylonis super vos, et super terram hanc?

19. Nunc ergo audi, obsecro, domine mi rex: valeat deprecatio mea in conspectu tuo, et ne me remittas in domum Jonathan scribae, ne moriar ibi.

20. Praecepit ergo rex Sedecias, ut traderetur Jeremias in vestibulo carceris, et daretur ei torta panis quotidie, excepto pulmento, donec consumerentur omnes panes de civitate; et mansit Jeremias in vestibulo carceris.

do ciemnice: y siedział tam Jeremiasz przez wiele dni.

16. A posławszy Sedeciasz król wyiął go, y pytał go w domu swym potaiemnie, y rzékł: Co mniemasz iest mowa od Pana? y rzékł Jeremiasz: Jest. Y rzékł: W ręce króla Babilońskiego podan będziesz.

17. Y rzékł Jeremiasz do króla Sedeciasza: Com zgrzészył tobie, y sługóm twoim, y ludowi twemu, żeś mię wsadził do domu więzienia?

18. Gdzie są prorocy waszy, którzy wam prorokowali, y mówili: Nie przyidzie król Babiloński na was, ani na tę ziemię?

19. A tak słuchay teraz proszę, panie móy królu: Niech będzie ważna prośba moia przed tobą, a nie odsyłay mię do domu Jonathana pisarza, abych tam nie umarł.

20. A tak roskazał król Sedeciasz aby wsadzono Jeremiasza do sieni ciemnice: y aby mu dawano bochenek chleba na każdy dzień oprócz potrawy, aż nie stało wszytkiego chleba w mieście: y mieszkał Jeremiasz w sieni ciemnice.

CAPUT XXXVIII.

ROZDZIAŁ 38.

O powtórnéj niewoli Proroka, i radzie danéj przezeń królowi, żeby wyszedł do Chaldejczyków.

1. Audivit autem Saphatias filius Mathan, et Gedelias, filius Phassur, et Juchal, filius Selemiae, et Phassur, filius Melchiae, sermones, quos Jeremias loquebatur ad omnem populum, dicens:

2. Haec dicit Dominus: Quicunque manserit in civitate hac, morietur gladio et fame et peste: qui autem profugerit ad Chaldaeos, vivet, et erit anima ejus sospes et vivens. *(Supr. 21, 9).*

3. Haec dicit Dominus: Tradendo tradetur civitas haec in manu exercitus regis Babylonis, et capiet eam.

4. Et dixerunt principes regi: Rogamus, ut occidatur homo iste: de industria enim dissolvit manus virorum bellantium, qui remanserunt in civitate hac, et manus universi populi, loquens ad eos juxta verba haec: siquidem homo iste non quaerit pacem populo huic, sed malum.

5. Et dixit rex Sedecias: Ecce ipse in manibus vestris est, nec enim fas est, regem vobis quidquam negare.

6. Tulerunt ergo Jeremiam, et projecerunt eum in lacum Melchiae filii Amelech, qui erat in ve-

1. Y usłyszał Saphatiasz syn Mathanów, y Gedeliasz syn Phassurów, y Juchal syn Selemiaszów, y Phassur syn Melchiaszów, mowy które Jeremiasz mówił do wszytkiego ludu rzekąc:

2. To mówi Pan: Ktokolwiek zostanie w tym mieście umrze od miecza, y od głodu, y od moru: ale kto uciecze do Chaldeyczyków: żyć będzie, y będzie dusza iego zdrowa y żywa.

3. To mówi Pan: Podaiąc podane będzie to miasto w ręce woyska króla Babilońskiego, y weźmie ie.

4. Y rzekli książęta królowi: Prosimy, aby był zabit ten człowiek: bo umyślnie osłabia ręce mężów rycérskich, którzy się zostali w tym mieście, y ręce wszytkiego ludu mówiąc do nich takowe słowa: bo ten człowiek nie szuka pokoiu ludowi temu, ale złego.

5. Y rzékł król Sedeciasz: Oto on iest w ręku waszych: bo się królowi nie godzi wam czego odmówić.

6. A tak wzięli Jeremiasza, y wrzucili go do studniey Melchiasza syna Amalechowego, która była

16. *Co mniemasz jest mowa od Pana?* Czyliż w rzeczy saméj objawił ci to Pan, cóś niedawno przepowiedział przeciwko temu miastu? albo sens jest: maszli co nowego co tobie Pan powiedział?—*Jest.* To jest to co następuje, *w ręce króla Babilońskiego podan będziesz.* Albo sens jest: mowa, którą niedawno przepowiedziałem była od Pana, jako też i ta którą teraz przydaję, to jest że będziesz podany w ręce króla Babilońskiego.

18. *Gdzie są?* Możecie poznać z wypadków że wasi prorocy kłamali, przepowiedzieli bowiem, iż niema przyjść król Babiloński, a oto widzicie że już przyszedł.

19. *Niech będzie ważna prośba moja.* Niech będę wysłuchany od ciebie.

20. *Do sieni ciemnice.* Które to więzienie było wygodniejsze i zdrówsze. — *Oprócz potrawy.* Warzywa, którego chciał żeby mu także dawano. — *Mieszkał... w sieni ciemnice.* Aż do zdobycia miasta.

R. 38.—2. *Będzie dusza jego zdrowa.* Będzie zdrów, i zostanie uwolniony od śmierci.

4. *Osłabia ręce.* Osłabia ducha i siły obywateli, aby porzucili oręż, dla tego że prorokuje, iż Chaldejczycy mają przemódz.—*Nie szuka pokoju ludowi temu.* Nie troszczy się o pomyślny stan kraju, lecz raczéj rzucając te słowa pospólstwu, szuka jego zguby.

5. *Bo się królowi niegodzi.* Jest to pochlebstwo króla potrzebującego względów swoich panów.

6. *Stąpił... w błoto.* Pogrążony został.

stibulo carceris, et submiserunt Jeremiam funibus in lacum, in quo non erat aqua, sed lutum; descedit itaque Jeremias in coenum.

7. Audivit autem Abdemelech Aethiops vir eunuchus, qui erat in domo regis, quod misissent Jeremiam in lacum; porro rex sedebat in porta Benjamin.

8. Et egressus est Abdemelech de domo regis, et locutus est ad regem, dicens:

9. Domine mi rex, malefecerunt viri isti omnia, quaecumque perpetrarunt contra Jeremiam prophetam, mittentes eum in lacum, ut moriatur ibi fame: non sunt enim panes ultra in civitate.

10. Praecepit itaque rex Abdemelech Aethiopi, dicens: Tolle tecum hinc triginta viros, et leva Jeremiam prophetam de lacu, antequam moriatur.

11. Assumtis ergo Abdemelech secum viris, ingressus est domum regis, quae erat sub cellario, et tulit inde veteres pannos et antiqua, quae computruerant, et submisit ea ad Jeremiam in lacum per funiculos.

12. Dixitque Abdemelech Aethiops ad Jeremiam: Pone veteres pannos, et haec scissa et putrida sub cubito manuum tuarum, et super funes; fecit ergo Jeremias sic.

13. Et extraxerunt Jeremiam funibus, et eduxerunt eum de lacu; mansit autem Jeremias in vestibulo carceris.

14. Et misit rex Sedecias, et tulit ad se Jeremiam prophetam ad ostium tertium, quod erat in domo Domini, et dixit rex ad Jeremiam: Interrogo ego te sermonem, ne abscondas a me aliquid.

15. Dixit autem Jeremias ad Sedeciam: Si annuntiavero tibi, numquid non interficies me? et si consilium dedero tibi, non me audies.

16. Juravit ergo rex Sedecias Jeremiae clam, dicens: Vivit Dominus, qui fecit nobis animam hanc, si occidero te, et si tradidero te in manus virorum istorum, qui quaerunt animam tuam.

17. Et dixit Jeremias ad Sedeciam: Haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Si profectus exieris ad principes regis Babylonis, vivet anima tua, et civitas haec non succendetur igni, et salvus eris tu, et domus tua.

w sieni ciemnice y spuścili Jeremiasza powrozami w studnią, w którey nie było wody, ale błoto: a tak zstąpił Jeremiasz w błoto.

7. Y usłyszał Abdemelech Murzyn mąż trzebieniec, który był w domu królewskim, że spuścili Jeremiasza do studniey: a król siedział w bramie Beniaminowey.

8. Y wyszedł Abdemelech z domu królewskiego, y mówił do króla, rzekąc:

9. Panie móy królu, źle uczynili mężowie ci, wszytko co uczynili przeciwko Jeremiaszowi prorokowi, spuściwszy go w studnią, aby tam umarł głodem: bo iuż więcey chleba niemasz w mieście.

10. Tedy król roskazał Abdemelechowi Murzynowi, mówiąc: Weźmi z sobą z tąd trzydzieści mężów, a wyciągni Jeremiasza proroka z studniey niźli umrze.

11. Wziąwszy tedy z sobą Abdemelech męże, wszedł do domu królewskiego, który był pod komorą: y wziął z onąd wiotche chusty y stare, które iuż były zbótwiały: y spuścił ie do Jeremiasza w studnią powrozami.

12. Y rzekł Abdemelech Murzyn do Jeremiasza: Podłóż stare płaty, y te podarte y zbótwiałe pod pachy rąk twoich, y pod powrozy. Y uczynił tak Jeremiasz.

13. Y wyciągnęli Jeremiasza powrozmi, y wywiedli go z studniey: y mieszkał Jeremiasz w sieni ciemnice.

14. Y posłał król Sedeciasz, y wziął do siebie Jeremiasza proroka do trzecich drzwi które były w domu Pańskim: y rzekł król do Jeremiasza: Pytam ia ciebie o mowę, nie tay nic przedemną.

15. Y rzekł Jeremiasz do Sedeciasza: Jeśli powiém tobie, czy nie zabiiesz mię? a ieślić poradzę, nie usłuchasz mię.

16. Tedy przysiągł król Sedeciasz Jeremiaszowi potaiemnie, mówiąc: Żywie Pan, który nam uczynił tę duszę ieśli cię zabiię, ieśli cię wydam w ręce tych mężów, którzy szukaią dusze twoiey.

17. Y rzekł Jeremiasz do Sedeciasza: To mówi Pan zastępów, Bóg Izraelski: Jeśli wychodząc wynidziesz do króla Babilońskiego, żyć będzie dusza twoia, a tego miasta nie spalą ogniem, y będziesz zachowan ty y dóm twóy.

---

7. *Trzebieniec.* Dworzanin, Chald. *mąż wielki,* ztąd się oparł książętom, i oswobodził Jeremiasza. Za to otrzymał zapłatę od Boga, gdyż nieco potém usłyszał od Jeremiasza, że wyjdzie cały z klęski miasta, r. 39, 16, gdy inni dworzanie zostali pobici, jak się pokazuje w rozdziale następnym w. 6.

10. *Weźmij z sobą ztąd trzydzieści mężów.* Dla odparcia napaści książąt, jeśliby była potrzeba.

11. *Który był pod komorą.* W onéj części domu która była pod składem, gdzie się znajdowały rupieci i zużyta bielizna dla wycierania naczynia.

12. *Pod pachy rąk.* Żeby się nieokaleczył; albowiem na pół nagi był wrzucony do studni.

13. *W sieni ciemnice.* W więzieniu które było w sieni, jak wyż. 32, 2. Był zaś tam związany łańcuhami za ręce i nogi aż do zdobycia miasta; po wzięciu bowiem już miasta uwolnił go z tych więzów Nabuzardan, 40, 4.

14. *Do trzecich drzwi.* Kościoła, które były od strony pałacu królewskiego, to jest przez które król wchodził z pałacu do Kościoła. — *Pytam ja ciebie o mowę.* Jaka była mowa królewska tu się nie mówi. lecz z odpowiedzi Jeremiasza widać. że była ta: Będzieli wzięta Jerozolima i ja przez Chaldejczyków?

15. *Czy nie.* To jest, pewno mię zabijesz. Tak wnosił z tego co poprzedzało.

16. *Który nam uczynił tę duszę.* Który nam dał duszę żywotną. — *Jeśli cię zabiję.* Nie zabiję ciebie: a jeśli to uczynię, niech te a te nieszczęścia spadną na moję głowę.—*Tych mężów.* Panów rozumie, przez których zabiegi został wrzucony do dołu. To samo bowiem było, czyby król sam przez się zabił Jeremiasza, czy przez drugich.

18. Si autem non exieris ad principes regis Babylonis, tradetur civitas haec in manus Chaldaeorum, et succendent eam igni, et tu non effugies de manu eorum.

19. Et dixit rex Sedecias ad Jeremiam: Sollicitus sum propter Judaeos, qui transfugerunt ad Chaldaeos, ne forte tradar in manus eorum, et illudant mihi.

20. Respondit autem Jeremias: Non te tradent: audi, quaeso, vocem Domini, quam ego loquor ad te, et bene tibi erit, et vivet anima tua.

21. Quodsi nolueris egredi, iste est sermo, quem ostendit mihi Dominus:

22. Ecce, omnes mulieres, quae remanserunt in domo regis Juda, educentur ad principes regis Babylonis, et ipsae dicent: Seduxerunt te, et praevaluerunt adversum te viri pacifici tui, demerserunt in coeno et in lubrico pedes tuos, et recesserunt a te.

23. Et omnes uxores tuae et filii tui educentur ad Chaldaeos, et non effugies manus eorum, sed in manu regis Babylonis capieris, et civitatem hanc comburet igni.

24. Dixit ergo Sedecias ad Jeremiam: Nullus sciat verba haec, et non morieris.

25. Si autem audierint principes, quia locutus sum tecum, et venerint ad te, et dixerint tibi: Indica nobis, quid locutus sis cum rege, ne celes nos, et non te interficiemus, et quid locutus est tecum rex,

26. dices ad eos: Prostravi ego preces meas coram rege, ne me reduci juberet in domum Jonathan, et ibi morerer.

27. Venerunt ergo omnes principes ad Jeremiam, et interrogaverunt eum, et locutus est eis juxta omnia verba, quae praeceperat ei rex, et cessaverunt ab eo: nihil enim fuerat auditum.

28. Mansit vero Jeremias in vestibulo carceris usque ad diem, quo capta est Jerusalem; et factum est, ut caperetur Jerusalem.

18. Lecz ieśli nie wynidziesz do książąt króla Babilońskiego, będzie podane to miasto w ręce Chaldeyczyków, y spalą ie ogniem, y ty nie uydziesz rąk ich.

19. Y rzékł król Sedeciasz do Jeremiasza: Boię się Żydów, którzy pouciekali do Chaldeyczyków, abych snadź nie był wydan w ręce ich, y ze mnie nie szydzili.

20. Odpowiedział Jeremiasz: Nie wydadzą cię, słuchay proszę cię głosu Pańskiego, któryć ia opowiadam, a będzie dobrze tobie, y żywa będzie dusza twoia.

21. Lecz ieśli nie będziesz chciał wyniśdź: ta iest mowa którą mi Pan ukazał:

22. Oto wszytkie niewiasty, które pozostały w domu króla Judzkiego, będą wywiedzione do książąt króla Babilońskiego, a te rzeką: Zwiedli cię y przemogli cię mężowie spokoyni twoi, utopili w błocie y na śliskim mieyscu nogi twoie, y odeszli od ciebie.

23. Wszytkie też żony twoie, y syny twoie, wywiodą do Chaldeyczyków: y nieuydziesz rąk ich, ale ręką króla Babilońskiego poyman będziesz: y to miasto spali ogniem.

24. Y rzékł Sedeciasz do Jeremiasza: Żaden niech niewié tych słów, a nie umrzesz.

25. Lecz ieśli usłyszą książęta żem mówił z tobą, a przydą do ciebie, y rzekąć: Powiedz nam coś mówił z królem, nie tay przed nami, a nie zabiiemy cię, y co mówił król z tobą:

26. rzeczesz do nich: Przełożyłem ia prośby moie przed królem aby mię nie kazał odwiéźdź do domu Jonathana, iżebych tam nie umarł.

27. Przyszły tedy wszystkie książęta do Jeremiasza, y pytali go, y mówił im według wszytkich słów, które mu król roskazał y dali mu pokóy: bo nic nie słychać było.

28. Y siedział Jeremiasz w sieni ciemnice, aż do dnia którego wzięto Jeruzalem: y stało się że wzięto Jeruzalem.

CAPUT XXXIX.

ROZDZIAŁ 39.

O zdobyciu Jerozolimy, pojmaniu Sedecyasza, i jego oślepieniu, i t. d.

1. Anno nono Sedeciae regis Juda, mense decimo, venit Nabuchodonosor rex Babylonis, et omnis exercitus ejus ad Jerusalem, et obsidebant eam. *(4. Reg. 25, 1.)*

1. Roku dziewiątego Sedeciasza króla Judzkiego, miesiąca dziesiątego, przyciągnął Nabuchodonozor król Babiloński y wszytko woysko iego do Jeruzalem, y oblegli ji.

18. *Do książąt króla Babilońskiego.* Daje znać, że w tym czasie sam król nie był obecny, który być może udał się był do Tyru, który zostawał w oblężeniu, lub do Babilonu.

19. *Którzy pouciekali do Chaldejczyków.* Z osobistéj jakiéjś urazy do króla.

22. *Które pozostały.* Daje znać, że w znacznéj części poginęli od moru i głodu. — *Zwiedli cię i przemogli cię.* Wmówili tobie.— *Mężowie spokojni twoi.* Domownicy i przyjaciele twoi, fałszywi prorocy i książęta, którzy im wierzyli, i obiecywali tobie pokój i pomyślność, powiadając: *Pokój, pokój, i t. d. Człowiek pokoju mego, któremum ufał, który jadł chleb mój, wielkie uczynił nademną podejście.* Psal. 40, 10. — *Utopili w błocie.* Gdy wtrącą w niebezpieczeństwo, opuszczą ciebie.

24. *Żaden niech nie wie tych słów.* Które mnie powiedziałeś. Nie wyprowadzaj tego na jaw, żeby nie zastraszać ludu: jeśli to uczynisz, nie zabiję ciebie.

27. *Nic nie słychać było.* O rozmowie i tém co zaszło z królem względem upadku miasta.

28. *Aż do dnia którego wzięto.* Aż do dnia dziewiątego miesiąca czwartego, roku jedenastego króla Sedecyasza, jak się mówi r. 39, 2.

2. Undecimo autem anno Sedeciae, mense quarto, quinta mensis aperta est civitas. *(4. Reg. 24, 15).*

3. Et ingressi sunt omnes principes regis Babylonis, et sederunt in porta media: Neregel, Sereser, Semegarnabu, Sarsachim, Rabsares, Neregel, Sereser, Rebmag, et omnes reliqui principes regis Babylonis.

4. Cumque vidisset eos Sedecias rex Juda et omnes viri bellatores, fugerunt, et egressi sunt nocte de civitate per viam horti regis, et per portam, quae erat inter duos muros, et egressi sunt ad viam deserti.

5. Persecutus est autem eos exercitus Chaldaeorum, et comprehenderunt Sedeciam in campo solitudinis Jerichontinae, et captum adduxerunt ad Nabuchodonosor regem Babylonis in Reblatha, quae est in terra Emath; et locutus est ad eum judicia.

6. Et occidit rex Babylonis filios Sedeciae in Reblatha in oculis ejus; et omnes nobiles Juda occidit rex Babylonis.

7. Oculos quoque Sedeciae eruit, et vinxit eum compedibus, ut duceretur in Babylonem.

8. Domum quoque regis, et domum vulgi succenderunt Chaldaei igni, et murum Jerusalem subverterunt.

9. Et reliquias populi, qui remanserant in civitate, et perfugas, qui transfugerant ad eum, et superfluos vulgi, qui remanserant, transtulit Nabuzardan, magister militum, in Babylonem.

10. Et de plebe pauperum, qui nihil penitus habebant, dimisit Nabuzardan magister militum in terra Juda, et dedit eis vineas et cisternas in die illa.

11. Praeceperat autem Nabuchodonosor rex Babylonis de Jeremia Nabuzardan magistro militum, dicens:

12. Tolle illum, et pone super eum oculos tuos, nihilque ei mali facias, sed, ut voluerit, sic facias ei.

13. Misit ergo Nabuzardan princeps militiae, et Nabuzezban, et Rabsares, et Neregel, et Sereser, et Rebmag, et omnes optimates regis Babylonis

14. miserunt et tulerunt Jeremiam de vestibulo carceris, et tradiderunt eum Godoliae filio Ahicam filii Saphan, ut intraret in domum, et habitaret in populo.

2. A iedenastego roku Sedeciasza, miesiąca czwartego, piątego dnia miesiąca otworzono miasto.

3. Y weszły wszytkie książęta króla Babilońskiego, y siedli w bramie śrzedniéy Nereel, Sereser, Semegarnabu, Sarsachim, Rabsares, Neregel, Sereser, Rebmag, y insze wszytkie książęta króla Babilońskiego.

4. A gdy ie uyźrzał Sedeciasz król Judzki, y wszyscy mężowie rycerscy, uciekli: y wyszli nocą z miasta drogą sadu królewskiego, y bramą która była między dwiema murami, y wyszli na drogę ku puszczy.

5. Y goniło ich woysko Chaldeyskie, y poimali Sedeciasza na polu pustyni Jerychońskiéy, a poimanego przywiedli do Nabuchodonozora króla Babilońskiego, do Reblatha, który iest w ziemi Emath, y mówił do niego sądy.

6. Y pozabiiał król Babiloński syny Sedeciaszowe w Reblacie przed oczyma iego: y wszytkę ślachtę Judzką pozabiiał król Babiloński.

7. Oczy też Sedeciaszowi wyłupił, y okował go w pęta, aby go zawiedziono do Babilonu.

8. Dom też królewski, y domy ludu pospolitego popalili Chaldeyczycy ogniem, y mury Jerozolimskie rozwalili.

9. A ostatek ludu, który się ostał w mieście, y zbiegi którzy byli pouciekali do niego, y ostatek ludu który był pozostał, przeniósł Nabuzardan hetman do Babilonu.

10. A z pospólstwa ubogich, którzy nic zgoła niemieli, zostawił Nabuzardan hetman w ziemi Judzkiéy, y dał im winnice y cysterny dnia onego.

11. A roskazał był Nabuchodonozor król Babiloński o Jeremiaszu Nabuzardanowi hetmanowi, mówiąc:

12. Weźmi go, a połóż nań oczy twe, a nie czyń mu nic złego: ale iako będzie chciał, tak mu uczyń.

13. A tak posłał Nabuzardan hetman, y Nabuzezban, y Rabsares, y Neregel, y Sereser, y Rebmag, y wszyscy celnieyszy króla Babilońskiego

14. posłali y wzięli Jeremiasza z sieni ciemnice, y dali go Godoliaszowi synowi Ahikama syna Saphanowego, aby wszedł do domu, y mieszkał między ludem.

R. 39.—2. *Piątego dnia miesiąca.* W IV. Król. 25, 3; i w r. 52 Jerem. w. 6, we wszystkich językach jednostajnie się czyta *dziesiątego dnia miesiąca,* jako też u Józefa Fl. lib. 10, c. 11.— *Otworzono miasto.* Hebr. *Rozwalono,* to jest część muru, tak że przez wyłom weszli Chaldejczycy do miasta, i reszcie wojska otworzyli bramy.

3. *W bramie średniéj.* Która się też zowie *drugą,* Sofoniasz r. 1, 10, i była w murze Bezeta, który opasywał Kościoł od północy.— *Neregel, Sereser.* Imiona które się tu wyliczają, są albo imiona własne, albo nazwiska urzędów, których Wulgata nie wytłumaczyła. Ich znaczenie można widzieć u Kornel. a Lap. i u Aryusza Montana w tłumaczeniu wyrazów hebrajskich.

4. *A gdy je ujrzał.* Nie już wchodzących, lecz już mających wejść do miasta, jak się pokazuje IV Król. 25, 4.— *Drogą sadu.* Patrz co się rzekło IV. Król. 25, 4.— *Na drogę ku puszczy.* Grecy zatrzymali wyraz hebr., *[illegible]* Jest to droga ku Jerycho; jak się pokazuje dalej.

9. *Ostatek ludu.* Niezdatnego do wojny.

10. *Cysterny.* Pola lub sady zroszone cysternami. Tak hebr., LXX i inni.

12. *Połóż nań oczy.* Obchodź się z nim po przyjacielsku, zaopatruj go, i strzeż żeby się z nim co złego nie stało. Tak król roskazuje, nauczony od zbiegów iż Jeremiasz ciągle wpływał na króla i rodaków swoich, żeby Chaldejczykom oddali miasto.

14. *Godoliaszowi.* Był to przedniejszy mąż Żydowski, który stosownie do upomnień proroka, przed wzięciem miasta uciekł do Chaldejczyków; za co też był od nich uczyniony przełożonym Judei, lecz wkrótce od zawistnych Żydów został zabity.— *Aby wszedł do domu, i mieszkał między ludem.* Aby swobodnie przebywał pomiędzy ludem i w domu swoim.

15. Ad Jeremiam autem factus fuerat sermo Domini, cum clausus esset in vestibulo carceris dicens:

16. Vade, et dic Abdemelech Aethiopi, dicens: Haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Ecce, ego inducam sermones meos super civitatem hanc in malum, et non in bonum, et erunt in conspectu tuo in die illa.

17. Et liberabo te in die illa, ait Dominus, et non traderis in manus virorum, quos tu formidas.

18. Sed eruens liberabo te, et gladio non cades, sed erit tibi anima tua in salutem, quia in me habuisti fiduciam, ait Dominus.

15. A do Jeremiasza stało się słowo Pańskie, gdy był zamkniony w sieni ciemnice, rzekąc:

16. Idź, a powiedz Abdemelechowi Murzynowi, rzekąc: To mówi Pan zastępów, Bóg Izraelów: Oto ia przywiodę mowy moie na to miasto, na złe, a nie na dobre: y będą przed tobą onego dnia.

17. A wybawię cię onego dnia, mówi Pan, a nie będziesz podan w ręce mężów, których się ty boisz.

18. Ale wybawiaiąc wybawię cię, y niepolężesz od miecza: ale będzie tobie dusza twoia na zbawienie, iżeś ufał we mnie, mówi Pan.

CAPUT XL.

ROZDZIAŁ 40.

O pozwoleniu danem Jeremiaszowi pozostania w kraju, i t. d.

1. Sermo, qui factus est ad Jeremiam a Domino, postquam dimissus est a Nabuzardan magistro militiae de Rama, quando tulit eum vinctum catenis in medio omnium, qui migrabant de Jerusalem et Juda, et ducebantur in Babylonem.

2. Tollens ergo princeps militiae Jeremiam, dixit ad eum: Dominus Deus tuus locutus est malum hoc super locum istum,

3. et adduxit et fecit Dominus, sicut locutus est, quia peccastis Domino, et non audistis vocem ejus, et factus est vobis sermo hic.

4. Nunc ergo ecce, solvi te hodie de catenis, quae sunt in manibus tuis: si placet tibi, ut venias mecum in Babylonem, veni, et ponam oculos meos super te: si autem displicet tibi venire mecum in Babylonem, reside: ecce, omnis terra in conspectu tuo est, quod elegeris, et quo placuerit tibi, ut vadas, illuc perge.

5. Et mecum noli venire, sed habita apud Godoliam filium Ahicam filii Saphan, quem praeposuit rex Babylonis civitatibus Juda, habita ergo cum eo in medio populi, vel quocumque placuerit tibi, ut vadas, vade. Dedit quoque ei magister militiae cibaria et munuscula, et dimisit eum.

6. Venit autem Jeremias ad Godoliam filium Ahicam in Masphath, et habitavit cum eo in medio populi, qui relictus fuerat in terra.

7. Cumque audissent omnes principes exercitus, qui dispersi fuerant per regiones, ipsi et socii

1. Słowo, które się stało do Jeremiasza od Pana, gdy wypuszczony od Nabuzardan hetmana z Rama, gdy go wziął związanego łańcuchami w pośrzodku wszytkich, którzy się prowadzili z Jeruzalem, y wiedziono ie do Babilonu.

2. A tak hetman wziąwszy Jeremiasza, rzekł do niego: Pan Bóg twóy mówił to złe na to mieysce,

3. y przywiódł y uczynił Pan, iako mówił, boście zgrzeszyli Panu, a nie słuchaliście głosu iego, y stała się wam ta mowa.

4. A tak teraz otom cię dziś rozwiązał z łańcuchów, które są na rękach twoich: ieślić się podoba iść ze mną do Babilonu, pódź, y położę oczy moie na cię: lecz ieślić się nie podoba iść ze mną do Babilonu, zostań: oto wszytka ziemia iest przed oczyma twemi: co obierzesz, y gdzieć się podoba żebyś szedł, tam idź.

5. A ze mną nie chodź, ale mieszkay u Godoliasza syna Ahikama syna Saphan, którego przełożył król Babiloński nad miasty Judzkiemi, mieszkayże tedy z nim w pośrzodku ludu, albo gdziekolwiek ci się będzie podobało, żebyś szedł, idź, y dał mu hetman strawę, y dary, y odprawił go.

6. Y przyszedł Jeremiasz do Godoliaszą syna Ahikam do Masphath, y mieszkał z nim w pśrzodku ludu, który był zostawion w ziemi.

7. A gdy usłyszeli wszyscy przełożeni woyska, którzy byli po krainach rozproszeni, sami y towa-

16. *Abdemelechowi.* Który wydobył Jeremiasza ze studni, r. 38, 12, za jakowe miłosierdzie otrzymał tu zapłatę od niego.—*Mowy moje.* Wyrocznie moje o zburzeniu Jerozolimy. — *Będą przed tobą.* Spełnią się w oczach twoich, będziesz widział na własne oczy.

18. *Będzie tobie dusza twoja na zbawienie.* Będzie zbawiona, ocalona dusza twoja, to jest, życie twoje.

R. 40.— 1. *Słowo które się stało.* Słowem tu jest proroctwo które się znajduje w r. 48, 7, przez które upomina Bóg ostatki Żydów, żeby nieuciekali do Egiptu; lecz zanim rozpocznie opowiadać te proroctwa, wtrąca historyą swojego oswobodzenia i Godoliasza przełożonego Judei.— *Z Rama.* To co się po krótce opowiada w rozdziale poprzedzającym, tutaj się obszerniéj opisuje, to jest że Jeremiasz wyprowadzony z więzienia z innymi więźniami, był zaprowadzony do Rama, dokąd byli zbierani więźniowie żydowscy, których miano prowadzić do Babilonu. Tam z rozkazu Nabuzardana był uwolniony z więzów i odpuszczony do Jerozolimy.

3. *Stała się wam ta mowa.* Przyszło na was zło które Bóg zapowiedział przez ciebie; spełniło się na was słowo Boże.

4. *Położę oczy moje na cię.* Patrz co się rzekło r. 39, 12.— *Przed oczyma twemi.* W twojéj mocy wolno ci wybierać jaką chcesz część ziemi.

5. *A zemną nie chodź.* Mówi to hetman wojska, gdyż poznał z twarzy Jeremiasza, że on nieochotnie chce iść do Babilonu.—*Mieszkaj u Godoliasza.* O którym się rzekło w rozdziale poprzedzającym, w. 14.

7. *Przełożeni wojska.* Którzy gdy uciekał Sedecyasz tam i ówdzie byli się rozbiegli; albo którzy byli po-

eorum, quod praefecisset rex Babylonis Godoliam filium Ahicam terrae, et quod commendasset ei viros, et mulieres et parvulos, et de pauperibus terrae, qui non fuerant translati in Babylonem;

8. venerunt ad Godoliam in Masphath, et Ismahel filius Nathaniae, et Johanan et Jonathan, filii Caree, et Sareas filius Thanehumeth, et filii Ophi, qui erant de Netophati, et Jezonias filius Maachathi; ipsi et viri eorum.

9. Et juravit eis Godolias filius Ahicam filii Saphan, et comitibus eorum, dicens: Nolite timere servire Chaldaeis, habitate in terra, et servite regi Babylonis, et bene erit vobis. *(4Reg. 25, 24).*

10. Ecce, ego habito in Masphath, ut respondeam praecepto Chaldaeorum, qui mittuntur ad nos: vos autem colligite vindemiam, et messem et oleum, et condite in vasis vestris, et manete in urbibus vestris, quas tenetis.

11. Sed et omnes Judaei, qui erant in Moab, et in filiis Ammon, et in Idumaea, et in universis regionibus, audito, quod dedisset rex Babylonis reliquias in Judaea, et quod praeposuisset super eos Godoliam filium Ahicam filii Saphan,

12. reversi sunt, inquam, omnes Judaei de universis locis, ad quae profugerant, et venerunt in terram Juda ad Godoliam in Masphath, et collegerunt vinum et messem multam nimis.

13. Johanan autem filius Caree, et omnes principes exercitus, qui dispersi fuerant in regionibus, venerunt ad Godoliam in Masphath.

14. Et dixerunt ei: Scito, quod Baalis rex filiorum Ammon misit Ismahel filium Nathaniae percutere animam tuam. Et non credidit eis Godolias filius Ahicam.

15. Johanan autem filius Caree dixit ad Godoliam seorsum in Masphath, loquens: Ibo, et percutiam Ismahel filium Nathaniae nullo sciente, ne interficiat animam tuam, et dissipentur omnes Judaei, qui congregati sunt ad te, et peribunt reliquiae Juda.

16. Et ait Godolias filius Ahicam ad Johanan filium Caree: Noli facere verbum hoc: falsum enim tu loqueris de Ismahel.

rzysze ich, że przełożył król Babiloński Godoliasza syna Achikam nad ziemią, a iż mu zlecił męże y niewiasty, y dzieci, y ubogie ziemie, którzy nie byli zaprowadzeni do Babilonu;

8. przyszli do Godoliasza do Masphath, y Ismahel syn Nathaniasza, y Johanan, y Jonathan synowie Karee, y Sareasz syn Thanehumeth, y synowie Ophi, którzy byli z Nethophati, y Jezoniasz syn Maachathy, sami y mężowie ich.

9. Y przysiągł im Godoliasz syn Ahikama, syna Saphan, y towarzyszom ich, mówiąc: Nie bóycie się służyć Chaldeyczykom, mieszkaycie w ziemi, a służcie królowi Babilońskiemu, a będzie wam dobrze.

10. Oto ia mieszkam w Masphath, abych odpowiadał rozkazaniu Chaldeyczyków, którzy bywaią posyłani do nas: a wy zbieraycie wino, y żniwo, y oliwę, a chowaycie w naczynia wasze, a mieszkaycie w mieściech waszych, które trzymacie.

11. Lecz y wszyscy Żydowie, którzy byli w Moab, y u synów Ammon, y w Idumeiéy, y we wszech krainach, usłyszawszy że zostawił król Babiloński ostatki w Żydostwie, a iż przełożył nad nimi Godoliasza syna Ahikam syna Saphan,

12. wrócili się, mówię, wszyscy Żydowie ze wszech mieysc, do których byli uciekli, y przyszli do Judzkiéy ziemie, do Godoliasza do Masphat, y zebrali wino, y żniwa bardzo wiele.

13. Ale Johanan syn Karee, y wszyscy przełożeni woyska, którzy byli po krainach rozproszeni, przyszli do Godoliasza do Masphath.

14. Y rzekli mu: Wiedz, iż Baali król synów Ammon posłał Ismahela syna Nathaniasza zabić duszę twoię. A nie uwierzył im Godoliasz syn Ahikam.

15. A Johanan syn Karee rzekł do Godoliasza osobno w Masphath, mówiąc: Póydę, a zabiię Ismahela syna Nathaniasza, gdy nikt nie wzwie, aby nie zabił dusze twoiéy, y nie byli rozproszeni wszyscy Żydowie, którzy się zebrali do ciebie, a zginie ostatek Juda.

16. Y rzekł Godoliasz syn Ahikam do Johanan syna Karee: Nie czyń tego, bo nie prawdę ty mówisz o Ismahelu.

CAPUT XLI.

ROZDZIAŁ 41.

O zabiciu Godoliasza i wszystkich, którzy przy nim byli w Masfat.

1. Et factum est in mense septimo; venit Ismahel filius Nathaniae, filii Elisama de semine rega-

1. Y stało się miesiąca siódmego, przyszedł Ismahel syn Nathaniaszów, syna Elisam, z nasie-

stanowieni książętami od reszty ludu, który uniknął klęski.

8. *I Izmael.* Spójnik *i* kładzie się zamiast *to jest.*

10. *Ja mieszkam w Masfat.* Było to miasto, jak mniema Adrichomius, na pograniczu pokoleń Benjamina i Judy, na górze wyniosłéj, pomiędzy Mobe i Azeka na zachód od Jerozolimy. Korneliusz a Lapid. powiada, że było na drodze z Judei do Babilonu, i że tę stolicę wybrał sobie Godoliasz, iżby łatwiéj mógł się znosić z Babilończykami i razem z Żydami.— *Abych odpowiadał rozkazaniu Chaldejczyków.* Aby było dogodniéj odpowiadać i wykonywać rozkazy Chaldejczyków.

11. *U synów Ammon.* W kraju Ammonitów.

12. *Żniwa.* Watablus pod imieniem żniwa rozumie zbiór owoców które dojrzewają w poźném lecie; Jerozolima bowiem była wzięta w miesiącu Lipcu, i gdy się to działo, upłynął czas żniwa pszenicy. Inni te słowa odnoszą nie do bieżącego tylko roku, lecz do wszystkich następujących.

14. *Zabić duszę twoję.* Zabić ciebie. Przyczyną sprzysiężenia było, już wrodzona i nieustająca niezgoda pomiędzy Żydami i sąsiednimi Ammonitami, już pycha i wyniosłość Izmaela, który zazdrościł przełożeństwa Godoliaszowi.

R. 41.—1. *Z nasienia królewskiego.* Z rodu królewskiego Dawida.—*I książęta królewskie.* Króla Ammo-

li, et optimates regis, et decem viri cum eo, ad Godoliam filium Ahicam in Masphath, et comederunt ibi panes simul in Masphath.
2. Surrexit autem Ismahel filius Nathaniae, et decem viri, qui cum eo erant, et percusserunt Godoliam filium Ahicam filii Saphan gladio, et interfecerunt eum, quem praefecerat rex Babylonis terrae.
3. Omnes quoque Judaeos, qui erant cum Godolia in Masphath, et Chaldaeos, qui reperti sunt ibi, et viros bellatores percussit Ismahel.
4. Secundo autem die, postquam occiderat Godoliam, nullo adhuc sciente,
5. venerunt viri de Sichem, et de Silo et de Samaria octoginta viri, rasi barba, et scissis vestibus, et squallentes; et munera, et thus habebant in manu, ut offerrent in domo Domini.
6. Egressus ergo Ismahel filius Nathaniae in occursum eorum de Masphath, incedens et plorans ibat; cum autem occurrisset eis, dixit ad eos: Venite ad Godoliam filium Ahicam.
7. Qui cum venissent ad medium civitatis, interfecit eos Ismahel filius Nathaniae circa medium laci; ipse et viri, qui erant cum eo.
8. Decem autem viri reperti sunt inter eos, qui dixerunt ad Ismahel: Noli occidere nos, quia habemus thesauros in agro, frumenti et hordei, et olei et mellis. Et cessavit, et non interfecit eos cum fratribus suis.
9. Lacus autem, in quem projecerat Ismahel omnia cadavera virorum, quos percussit propter Godoliam, ipse est, quem fecit rex Asa propter Baasa regem Israel: ipsum replevit Ismahel filius Nathaniae occisis.
10. Et captivas duxit Ismahel omnes reliquias populi, qui erant in Masphath, filias regis, et universum populum, qui remanserat in Masphath, quos commendaverat Nabuzardan princeps militiae Godoliae filio Ahicam. Et cepit eos Ismahel filius Nathaniae, et abiit, ut transiret ad filios Ammon.
11. Audivit autem Johanan filius Caree et omnes principes bellatorum, qui erant cum eo, omne malum, quod fecerat Ismahel filius Nathaniae.

nia królewskiego, y książęta królewskie, y dziesięć mężów z nimi, do Godoliasza syna Ahikam do Masphath, y iedli tam chleb społem w Masphath.
2. Y wstał Ismahel syn Nathaniasza, y dziesięć mężów, którzy z nim byli, y zabili Godoliasza syna Ahikam, syna Saphan, mieczem, y zabili tego, którego był król Babiloński przełożył nad ziemią.
3. Wszytkie też Żydy, którzy byli z Godoliaszem w Masphath, y Chaldeyczyki, którzy się tam naleźli, y męże rycerskie pobił Ismahel.
4. A wtórego dnia po zabiciu Godoliasza, gdy iescze nikt nie wiedział,
5. przyszli mężowie z Sychem, y z Silo, y z Samaryiey, osmdziesiąt mężów, ogoliwszy brody, y podarłszy szaty, y brudni, a dary y kadzidło mieli w ręku, aby ofiarowali w domu Pańskim.
6. Wyszedłszy tedy Ismahel syn Nathaniasza przeciwko im z Masphath, szedł idąc a płacząc; a gdy się potkał z nimi, rzekł do nich: Póydźcie do Godoliasza syna Ahikam.
7. Którzy gdy przyszli w pośrzód miasta, pozabiiał ie Ismahel syn Nathaniaszów przy pośrzodku dołu, sam y mężowie którzy z nim byli.
8. Ale dziesięć mężów nalazło się między nimi, którzy rzekli do Ismahela: Nie zabiiay nas, bo mamy skarby na polu, pszenice, y ięczmienia, y oliwy, y miodu. Y przestał, y nie zabiiał ich z bracią ich.
9. A dół, do którego wrzucił Ismahel wszytkie trupy mężów, które pobił dla Godoliasza, on iest, który uczynił król Asa dla Baasy króla Izraelskiego: ten napełnił Ismahel syn Nathaniaszów pobitymi.
10. Y pobrał w niewolą Ismahel wszytkie ostatki ludu, które były w Masphath, córki królewskie, y wszytek lud, który był został w Masphath, które był poruczył Nabuzardan hetman Godoliaszowi synowi Ahikam. Y poimał ie Ismahel syn Nathaniaszów, y poszedł, aby zaszedł do synów Ammon.
11. Y usłyszał Johanan syn Karee, y wszyscy przełożeni waleczników, którzy byli z nim, wszytko złe, które był uczynił Ismahel syn Nathaniaszów.

nitów, którzy udawali że są posłanymi od króla swojego dla uczczenia i powinszowania Godoliaszowi. — *Jedli tam chleb.* Zaproszeni zostali na ucztę przez Godoliasza.
2. *Którego był ... przełożył.* Dla tego że był przełożył; wykazuje się bowiem przyczyna dla czego go zabili.
4. *Gdy jeszcze nikt nie wiedział.* Za obrębem miasta; mówi to dla tego, żeby przywieść przyczynę dla czego Sychimici ośmielili się przyjść po zabiciu Godoliasza.
5. *Ogoliwszy brody i t. d.* Na znak żałoby; opłakiwali bowiem zburzenie miasta i kościoła.— *W domu Pańskim.* Na miejscu gdzie był kościoł, który już był zburzony i spalony. Mogli mówić z Dawidem: *Będziemy oddawać pokłon na miejscu gdzie stały nogi jego.* Inni chcą, że nie przyszli do Jerozolimy, lecz do Masfat, gdzie słyszeli iż się zebrały ostatki Żydów pod Godoliaszem, i że tam był zbudowany ołtarz Bogu, jak to dawniéj widzimy I. Król. 7, 5 i 6.
6. *Płacząc.* Udając płacz z powodu tejże klęski miasta i kościoła.
7. *Pozabijał je.* Przyczyna się wzmiankuje w. 9, gdy się mówi *dla Godoliasza*; przyjaciół bowiem Godoliasza, którego nienawidział, uważał za swoich nieprzyjaciół, i lękając się żeby się nad nim nie zemścili za śmierć Godoliasza, zawczasu ich uprzątnął, wyjąwszy nie wielką liczbę, którzy się od śmierci wykupili, o których zaraz.—*Przy pośrodku dołu.* Pozabijał ich i wrzucił do dołu.
8. *Skarby.* Złożone zboże, olej, miód.
9. *Dla Godoliasza.* Patrz w. 7.—*Który uczynił król Aza.* Tego nigdzie wyraźnie nie czytamy w Pismie ś.; znajdujemy jednak w III. Król. 15, 22, że Aza król Judzki obwarował Masfat z powodu Baaza króla Izraelskiego, z którym przez całe życie prowadził wojnę, i jest prawdopodobna iż wtedy dla obwarowania miasta kazał ten dół wykopać.
10. *Córki królewskie.* Sedecyasza, którego synowie byli pozabijani 39,. 6; córki zaś jest rzeczą prawdopodobną, że pozostały i były pod opieką Godoliasza. — *Poszedł, aby zaszedł do synów Ammon.* Żeby ich być może uczynić swoimi niewolnikami, albo samemu stać się ich niewolnikiem.
11. *Wszyscy przełożeni waleczników.* Znaczna liczba

12. Et assumtis universis viris, profecti sunt, ut bellarent adversum Ismahel filium Nathaniae, et invenerunt eum ad aquas multas, quae sunt in Gabaon.

13. Cumque vidisset omnis populus, qui erat cum Ismahel, Johanan filium Caree et universos principes bellatorum, qui erant cum eo, laetati sunt.

14. Et reversus est omnis populus, quem ceperat Ismahel in Masphath, reversusque abiit ad Johanan filium Caree.

15. Ismahel autem filius Nathaniae fugit cum octo viris a facie Johanan, et abiit ad filios Ammon.

16. Tulit ergo Johanan filius Caree, et omnes principes bellatorum, qui erant cum eo, universas reliquias vulgi, quas reduxerat ab Ismahel filio Nathaniae de Masphath, postquam percussit Godoliam filium Ahicam, fortes viros ad proelium, et mulieres et pueros, et eunuchos, quos reduxerat de Gabaon.

17. Et abierunt, et sederunt peregrinantes in Chamaam, quae est juxta Bethlehem, ut pergerent, et introirent Aegyptum

18. a facie Chaldaeorum; timebant enim eos, quia percusserat Ismahel filius Nathaniae Godoliam filium Ahicam, quem praeposuerat rex Babylonis in terra Juda.

12. Y wziąwszy z sobą wszytkie męże, poszli aby walczyli z Ismahelem synem Nathaniaszowym, y naleźli go u wód mnogich, które są w Gabaon.

13. A gdy uyźrzał wszytek lud, który był z Ismahelem, Johanana syna Karee, y wszytkie przełożone waleczników, którzy z nim byli uradowali się.

14. Y wrócił się wszytek lud, który był pobrał Ismahel w Masphath, a wróciwszy się poszedł do Johanan syna Karee.

15. Lecz Ismahel syn Nathaniaszów uciekł z ośmią mężów przed Johanan, y poszedł do synów Ammon.

16. A tak wziął Johanan syn Karee, y wszyscy przełożeni waleczników, którzy z nim byli, wszytek ostatek ludu, który był przywiódł od Ismahela syna Nathaniasza z Masphath po zabiciu Godoliasza syna Ahikam, mocne męże na woynę, y niewiasty y dzieci, y trzebieńce które był wrócił z Gabaon.

17. Y odeszli y mieszkali gośćmi w Chamaam, który iest u Bethlehem, aby szli, y weszli do Egyptu

18. przed Chaldeyczyki; bo się ich bali, że Ismael syn Nathaniasza zabił był Godoliasza syna Ahikam, którego był przełożył król Babiloński w ziemi Judzkiéy.

CAPUT XLII.

ROZDZIAŁ 42.

O obietnicy proroka danéj Żydom, że będą spokojnymi gdy zostaną w Judei, a iż poginą, gdy się udadzą do Egiptu.

1. Et accesserunt omnes principes bellatorum, et Johanan filius Caree, et Jezonias filius Osajae, et reliquum vulgus a parvo usque ad magnum,

2. dixeruntque ad Jeremiam prophetam: Cadat oratio nostra in conspectu tuo, et ora pro nobis ad Dominum Deum tuum pro universis reliquiis istis, quia derelicti sumus pauci de pluribus, sicut oculi tui nos intuentur,

3. et annuntiet nobis Dominus Deus tuus viam, per quam pergamus, et verbum, quod faciamus.

4. Dixit autem ad eos Jeremias propheta: Audivi; ecce, ego oro ad Dominum Deum vestrum secundum verba vestra: omne verbum, quodcumque responderit mihi, indicabo vobis, nec celabo vos quidquam.

5. Et illi dixerunt ad Jeremiam: Sit Dominus inter nos testis veritatis et fidei, si non juxta

1. Y przystąpili wszyscy przełożeni waleczników, y Johanan syn Karee, y Jezoniasz syn Ozyasza, y ostatek pospólstwa od małego aż do wielkiego,

2. y rzekli do Jeremiasza proroka: Niech padnie prośba nasza przed oczyma twemi, a módl się za nami do Pana Boga twego za wszytek ten ostatek, bo nas zostało mało z wiela, iako nas widzą oczy twoie,

3. a niech nam oznaymi Pan Bóg twóy drogę, którą iść mamy, y słowo, które czynić mamy.

4. Y rzekł do nich Jeremiasz prorok: Słyszałem; oto się ia modlę do Pana Boga waszego według słów waszych: każde słowo, które mi odpowie, oznaymię wam, ani zataię przed wami żadnéy rzeczy.

5. A oni rzekli do Jeremiasza: Niech Pan będzie między nami świadkiem prawdy y wiary, ie-

wodzów, gdy uciekał Sedecyasz, tam i ówdzie się rozbiegła; z których ci byli.

12. *U wód mnogich.* Rozumie sadzawkę Gabaon, czyli pole silnych, o czém jest wzmianka II. Król. 2, 13. Gabaon było na drodze z Masfat do Ammonitów.

13. *Wszystek lud.* Uwięzionych. — *Uradowali się.* Poznali bowiem iż oni przybywają żeby ich oswobodzić.

14. *Wrócił się wszystek lud.* Po ucieczce Izmaela.

15. *Z ośmią mężów.* Widać że Izmael czas jakiś się opierał, i dopiéro po zabiciu dwóch swoich rzucił się do ucieczki; albowiem, jak się mówi w. 1, przyszedł był z dziesięcią mężami.

16. *Z Masfat.* Których Izmael jako niewolników uprowadził był z Masfat.

17. *W Chamaam.* W miejscu które Dawid oddał Chamaomowi synowi Bercellai za to, że poszedł za nim, gdy uciekał przed Absalonem, II. Król. 19, 37.

18. *Że Izmael... zabił.* Bojąc się Chaldejczyków żeby się niemścili na wszystkich Żydach za śmierć Godoliasza i Chaldejczyków przy nim będących.

R. 42.—2. *Niech padnie prożba nasza.* Niech będzie skuteczna przed tobą modlitwa nasza; wysłuchaj nas.—*Ten ostatek.* Za lud pozostały po tylu klęskach.

4. *Słyszałem.* Jestem powolny na wasze prośby.

5. *Niech Pan będzie między nami świadkiem prawdy i wiary.* Przysięgamy i świadczymy się na Boga, który jest świadkiem i mścicielem prawdy i wiary, że prawdziwie i wiernie wszystko uczynimy, cokolwiek nam

omne verbum, in quo miserit te Dominus Deus tuus ad nos, sic faciemus.
6. Sive bonum est, sive malum, voci Domini Dei nostri, ad quem mittimus te, obediemus, ut bene sit nobis, cum audierimus vocem Domini Dei nostri.
7. Cum autem completi essent decem dies, factum est verbum Domini ad Jeremiam.
8. Vocavitque Johanan filium Caree, et omnes principes bellatorum, qui erant cum eo, et universum populum a minimo usque ad magnum,
9. et dixit ad eos: Haec dicit Dominus Deus Israel, ad quem misistis me, ut prosternerem preces vestras in conspectu ejus:
10. Si quiescentes manseritis in terra hac, aedificabo vos, et non destruam: plantabo, et non evellam, jam enim placatus sum super malo, quod feci vobis.
11. Nolite timere a facie regis Babylonis, quem vos pavidi formidatis: nolite metuere eum, dicit Dominus, quia vobiscum sum ego, ut salvos vos faciam, et eruam de manu ejus.
12. Et dabo vobis misericordias, et miserebor vestri, et habitare vos faciam in terra vestra.
13. Si autem dixeritis vos: Non habitabimus in terra ista, nec audiemus vocem Domini Dei nostri,
14. dicentes: Nequaquam, sed ad terram Aegypti pergemus, ubi non videbimus bellum, et clangorem tubae non audiemus, et famem non sustinebimus, et ibi habitabimus:
15. propter hoc nunc audite verbum Domini, reliquiae Juda: Haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Si posueritis faciem vestram, ut ingrediamini Aegyptum, et intraveritis, ut ibi habitetis:
16. gladius, quem vos formidatis, ibi comprehendet vos in terra Aegypti, et fames, pro qua estis solliciti, adhaerebit vobis in Aegypto, et ibi moriemini.
17. Omnesque viri, qui posuerunt faciem suam, ut ingrediantur Aegyptum, ut habitent ibi, morientur gladio et fame et peste: nullus de eis remanebit, nec effugiet a facie mali, quod ego afferam super eos.
18. Quia haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Sicut conflatus est furor meus, et indignatio mea super habitatores Jerusalem, sic con-

śli nie według każdego słowa, w którym cię pośle Pan Bóg twóy do nas, tak uczynimy.
6. Choć dobre będzie, chocia złe, głosu Pana Boga naszego, do którego cię posyłamy, posłuszni będziemy, aby nam dobrze było, gdy usłuchamy głosu Pana Boga naszego.
7. A gdy wyszło dziesięć dni, stało się słowo Pańskie do Jeremiasza.
8. Y zawołał Johanan syna Karee, y wszytkich przełożonych waleczników, którzy z nim byli, y wszytkiego ludu od naymnieyszego aż do wielkiego,
9. y rzekł do nich: To mówi Pan Bóg Izraelów do któregoście mię posłali, abych przełożył prośby wasze przed obliczem iego:
10. Jeśli spokoynie mieszkać będziecie w téy ziemi, pobuduię was, a nie rozwalę, nasadzę, a nie powyrywam, bom iuż ubłagany nad złém, którem wam uczynił.
11. Nie bóycie się od oblicza króla Babilońskiego, którego się wy lękaiąc boicie: nie bóycie się go, mówi Pan, bom ia z wami iest, abych was wybawił, y wyrwał z ręki iego.
12. Y dam wam litości, y zlituię się nad wami, y uczynię że będziecie mieszkać w ziemi waszéy.
13. Lecz ieśli wy rzeczecie: Nie będziem mieszkać w téy ziemi, ani będziem słuchać głosu Pana Boga naszego,
14. mówiąc: Nie, ale do ziemie Egyptskiéy póydziemy, gdzie nie uyźrzemy woyny, y głosu trąby nie usłyszemy, y głodu cierpieć nie będziemy, y tam mieszkać będziemy:
15. dla tego słuchaycie teraz głosu Pańskiego ostatku Judy: To mówi Pan zastępów Bóg Izraelski: Jeśli położycie oblicze wasze iść do Egyptu, y wnidziecie abyście tam mieszkali:
16. miecz, którego się wy boicie, tam was ogarnie, w ziemi Egyptskiéy, a głód dla którego się trosczycie, przylgnie do was w Egyptcie, y tam pomrzecie.
17. Wszyscy téż mężowie, którzy położyli twarz swoię, aby weszli do Egyptu, aby tam mieszkali, pomrą od miecza, od głodu, y od moru: żaden z nich nie zostanie, ani uydzie przed złém, które ia przyniosę na nie.
18. Bo to mówi Pan zastępów, Bóg Izraelów: Jako się zlał gniew móy y zapalczywość moia na obywatele Jerozolimskie, tak się zleie gniew móy

rozkażesz w imieniu Boga. — *Między nami.* Pomiędzy książętami i ludem z jednéj strony, a Jeremiaszem z drugiéj.
6. *Choć dobre... chociaż złe.* Czy co łatwego, czy przykrego, trudnego i ciężkiego rozkażesz; czy rzeczy pomyślne, czy przeciwne nam oznajmisz. Tu jest koniec bardzo długiego nawiasu, który się rozpoczął w r. 40, w. 2, a z wierszem następnym poczyna się proroctwo. Patrz co się rzekło, r. 40, w. 1.
7. *Dziesięć dni.* Długo się ociągał Bóg z odpowiedzią, gdyż widział że to będzie ze szkodą dla tych buntowników, z powodu wyraźnego uporu i nieposłuszeństwa przeciw zakazowi Bożemu.
10. *Pobuduję was.* Ustalę i rozmnożę. Nie chciał Bóg żeby Żydzi szli do Egiptu, aby się czasem nie stali bałwochwalcami na wzór pogan tam mieszkających, jak się pokazuje r. 44, 8. —*Bom już ubłagany nad złém.* Już dosyć was ukarałem, i dla tego jużem jest ubłagany, i z wami się pojednałem.
14. *Nie.* Nieusłuchamy głosu Pańskiego, nieuczynimy co Bóg rozkazał, lecz raczéj pójdziemy do Egiptu.
15. *Dla tego.* Dla tych słów, jeśli je przypadkiem powiecie; albo dla tego, jeśli to uczynicie.—*Jeźli położycie oblicze wasze.* Hebraizm. Położyć oblicze aby iść, znaczy mieć stały zamiar gdzie iść; albowiem ci którzy uparcie do jakiego miejsca zdążają, do niego tak zwracają oblicze swoje, iż żadnym postrachem odwrócić się nie dają. Patrz Łuk. 9, 51.
18. *Będziecie na przysięgę.* Będziecie na przekleństwo i przysięgę złączoną z zaklęciem się; tak, iż przysięga-

flabitur indignatio mea super vos cum ingressi fueritis Aegyptum, et eritis in jusjurandum et in stuporem, et in maledictum et in opprobrium, et nequaquam ultra videbitis locum istum.

19. Verbum Domini super vos, reliquiae Juda: Nolite intrare Aegyptum: scientes scietis, quia obtestatus sum vos hodie,

20. quia decepistis animas vestras: vos enim misistis me ad Dominum Deum nostrum dicentes: Ora pro nobis ad Dominum Deum nostrum, et juxta omnia quaecumque dixerit tibi Dominus Deus noster, sic annuntia nobis, et faciemus.

21. Et annuntiavi vobis hodie, et non audistis vocem Domini Dei vestri super universis, pro quibus misit me ad vos.

22. Nunc ergo scientes scietis, quia gladio et fame et peste moriemini in loco, ad quem voluistis intrare, ut habitaretis ibi.

na was, gdy wnidziecie do Egyptu, y będziecie na przysięgę, y na zdumienie, y na złorzeczenie, y na hańbę, a nie uyźrzycie więcéy tego mieysca.

19. Słowo Pańskie na was ostatku Judy: Nie wchodźcie do Egyptu: wiedząc będziecie wiedzieć, iż się oświadczam na was dzisia,

20. żeście zwiedli dusze wasze: boście wy mnie posłali do Pana Boga naszego, mówiąc: Módl się za nami do Pana Boga naszego, a wedle wszytkiego cokolwiek tobie rzecze Pan Bóg nasz, tak nam oznaymi, a uczynimy.

21. Y oznaymiłem wam dzisia, a nie usłuchaliście głosu Pana Boga waszego we wszytkim, o co mię do was posłał.

22. A tak teraz wiedząc wiedzieć będziecie, że mieczem, y głodem, y morem pomrzecie na mieyscu, do którego chcieliście iść, abyście tam mieszkali.

CAPUT XLIII.

ROZDZIAŁ 43.

O udaniu się Żydów wbrew woli Bożéj do Egiptu, i uprowadzeniu tam z sobą Jeremiasza i Barucha.

1. Factum est autem, cum complesset Jeremias loquens ad populum universos sermones Domini Dei eorum, pro quibus miserat eum Dominus Deus eorum ad illos, omnia verba haec,

2. dixit Azarias filius Osajae, et Johanan filius Caree, et omnes viri superbi, dicentes ad Jeremiam: Mendacium tu loqueris: non misit te Dominus Deus noster, dicens: Ne ingrediamini Aegyptum, ut habitetis illic.

3. Sed Baruch filius Neriae incitat te adversum nos, ut tradat nos in manus Chaldaeorum, ut interficiat nos, et traduci faciat in Babylonem.

4. Et non audivit Johanan filius Caree, et omnes principes bellatorum, et universus populus vocem Domini, ut manerent in terra Juda,

5. sed tollens Johanan filius Caree, et universi principes bellatorum universos reliquiarum Juda, qui reversi fuerant de cunctis gentibus, ad quas fuerant ante dispersi, ut habitarent in terra Juda:

6. viros, et mulieres et parvulos, et filias regis, et omnem animam, quam reliquerat Nabuzardan princeps militiae cum Godolia filio Ahicam, filii Saphan, et Jeremiam prophetam, et Baruch filium Neriae.

7. Et ingressi sunt terram Aegypti, quia non

1. Y stało się, gdy skończył Jeremiasz mówić do ludu wszytkie mowy Pana Boga ich, z któremi go posłał Pan Bóg ich do nich, wszytkie te słowa,

2. rzekł Azariasz syn Ozaiasza, y Johanan syn Karee, y wszyscy mężowie pyszni, mówiąc do Jeremiasza: Kłamstwo ty mówisz, nie posłał cię Pan Bóg nasz, mówiąc: Nie wchodźcie do Egyptu, abyście tam mieszkali.

3. Ale Baruch syn Neriaszów podszczuwa cię na nas, aby nas wydał w ręce Chaldeyczyków, aby nas pomordował, y zaprowadził do Babilonu.

4. Y nie usłuchał Johanan syn Karee, y wszyscy przełożeni waleczników, y wszytek lud głosu Pańskiego, żeby mieszkali w ziemi Judzkiéy,

5. ale wziąwszy Johanan syn Karee, y wszyscy przełożeni waleczników, wszytek ostatek Judy, którzy się byli wrócili od wszytkich narodów, do których przed tym byli rozproszeni, aby mieszkali w ziemi Judzkiéy:

6. męże, y niewiasty, y dzieci, y córki królewskie, y każdą duszę, którą był zostawił Nabuzardan hetman z Godoliaszem synem Ahikam syna Saphan, y Jeremiasza proroka, y Barucha syna Neriasza.

7. Y weszli do ziemie Egypskiéy, bo nie byli

jący będą mówili: jeśli kłamię, niech mnie Bóg zatraci, tak jak zatracił Żydów, którzy wbrew woli Bożéj uciekli do Egiptu.—*Zdumienie.* Wszyscy widzący wasz upadek będą się zdumiewali i wam złorzeczyli jako upartym, i na zawsze będzie złączona z waszą pamięcią wzgarda i hańba tego nieposłuszeństwa.

19. *Słowo Pańskie na was.* Słowo Pańskie, które jest przeciwko wam, to jest, które zaraz dołączę.—*Wiedząc będziecie wiedzieć.* Jeśli więc chcecie iść, wiedzcie i pamiętajcie na to co wam przepowiadam, zaklinając was żebyście byli posłusznymi Bogu.

20. *Zwiedli dusze wasze.* Gdyście sądzili i przysięgali, że będziecie gotowymi do przyjęcia rozkazów Bożych. Albo zwiedliście Boga, o ile z was jest, z niebezpieczeństwem i szkodą dusz waszych.

22. *Na miejscu, do którego.* W Egipcie.

R. 43.—1. *Wszystkie te słowa.* Które tylko co były wyrażone w poprzedzającym rozdziale.

3. *Baruch syn Neriaszów podszczuwa cię.* Który być może gorętszego umysłu niż Jeremiasz, to samo wmawiał Żydom z większą żywością i gwałtownością; zkąd się w nich zrodziło podejrzenie, że on jest sprawcą odprowadzania Żydów iżby nie szli do Egiptu.

6. *Córki królewskie.* Patrz r. 41, 10.

7. *Aż do Tafnis.* Stołeczne miasto Egiptu i rezyden•

obedierunt voci Domini, et venerunt usque ad Taphnis.

8. Et factus est sermo Domini ad Jeremiam in Taphnis, dicens:

9. Sume lapides grandes in manu tua, et abscondes eos in crypta, quae est sub muro latericio in porta domus Pharaonis in Taphnis, cernentibus viris Judaeis,

10. et dices ad eos: Haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Ecce, ego mittam et assumam Nabuchod nosor regem Babylonis servum meum, et ponam thronum ejus super lapides istos, quos abscondi, et statuet solium suum super eos.

11. Veniensque percutiet terram Aegypti: quos in mortem, in mortem, et quos in captivitatem, in captivitatem, et quos in gladium, in gladium.

12. Et succendet ignem in delubris deorum Aegypti, et comburet ea, et captivos ducet illos, et amicietur terra Aegypti, sicut amicitur pastor pallio suo, et egredietur inde in pace.

13. Et conteret statuas domus Solis, quae sunt in terra Aegypti, et delubra deorum Aegypti comburet igni.

posluszni głosu Pańskiego, y przyszli aż do Taphnis,

8. y stała się mowa Pańska do Jeremiasza w Taphnis, mówiąc:

9. Weźmi kamienie wielkie w rękę twoię, a skriy ie w sklepie, który iest pod murem cegielnym, w bramie domu Pharaonowego w Taphnis, przed oczyma mężów Judzkich,

10. y rzeczesz do nich: To mówi Pan zastępów Bóg Izraelów: Oto ia poślę y wezmę Nabuchodonozora króla Babilońskiego sługę mego, a położę stolicę iego na tym kamieniu, którem skrył, y postawi stolicę swą na nich.

11. A przyszedłszy porazi ziemię Egyptską, które na śmierć, na śmierć; a które w niewolą, w niewolą; a które pod miecz, pod miecz.

12. Y zapali ogień we zborach bogów Egyptskich, a spali ie, y weźmie ie w niewolą, y odzieie się ziemią Egyptską, iako się pastérz odziewa płaszczem swoim, y wynidzie złamtąd w pokoiu.

13. Y skruszy słupy domu słonecznego, które są w ziemi Egyptskiéy, a zbory bogów Egyptskich ogniem spali.

CAPUT XLIV.

ROZDZIAŁ 44.

O strofowaniu Żydów za bałwochwalstwo, i o zapowiedzi kar Bożych.

1. Verbum, quod factum est per Jeremiam ad omnes Judaeos, qui habitabant in terra Aegypti, habitantes in Magdalo et in Taphnis, et in Memphis et in terra Phatures, dicens:

2. Haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Vos vidistis omne malum istud, quod adduxi super Jerusalem, et super omnes urbes Juda: et ecce, desertae sunt hodie, et non est in eis habitator,

3. propter malitiam, quam fecerunt, ut me ad iracundiam provocarent, et irent, ut sacrificarent, et colerent deos alienos, quos nesciebant et illi, et vos, et patres vestri.

1. Słowo, które się stało przez Jeremiasza do wszech Żydów, którzy mieszkali w ziemi Egyptskiéy, którzy mieszkali w Magdalu, y w Taphnis, y w Memphis, y w ziemi Phatures, rzekąc:

2. To mówi Pan zastępów, Bóg Izraelów: Wyście widzieli to wszytko złe, którem przywiódł na Jeruzalem, y na wszytkie miasta Judzkie: a oto puste są dzisia, y nie masz w nich obywatela,

3. dla złości, którą czynili, aby mię do gniewu przywiedli, aby szli a ofiarowali, y służyli bogom cudzym, których nie znali y oni, y wy, y oycowie waszy.

---

cya Faraona, gdzie Mojżesz czynił swoje cuda, to jest na polu Taneas, czyli Tanis, albo Tafnis. Psal. 77, 43.

9. *Kamienie wielkie.* Jakie się kłaść zwykły w głębi fundamentu.—*Skryj je.* Pod ziemią, jakby kładąc fundament na jaką budowę, i jakby budując z nich tron, dla oznaczenia, iż król Babiloński zawładnąwszy Egiptem położy tron swój w Tafnis.—*Pod murem cegielnym.* Egipt bowiem błotnisty obfitował w ceglane domy.—*W bramie.* Przy bramie, lub od strony bramy pałacu Faraonowego, każe tak uczynić dla pokazania, iż gdzie był wtedy dom Faraonowy, tam ma być dom Nabuchodonozorowy, i chce tym czynem dać do zrozumienia, że Żydzi, którzy uciekali od Nabuchodonozora, prędzéj jeszcze trafią na niego.

10. *Oto ja poślę.* Posłów którzy go wezwą: posłami zaś są natchnienia, i myśl przyjścia jemu narzucona.—*Sługę mego.* Którego posługi używam, jako siepacza, dla ukarania zbrodni Żydów i Egipczyków. —*Którym skrył.* Przez Jeremiasza.

11. *Które na śmierć, na śmierć.* Których przeznaczyłem na śmierć, miecz lub niewolę, tych Nabuchodonozor wyda na śmierć, niewolę lub miecz.

12. *Weźmie je w niewolę.* Bogów złotych i srebrnych Egipczyków uprowadzi do Babilonu. Albo *je*, to jest Egipczyków: ci bowiem w wyrazie *Egipskich*, który poprzedza, niewyraźnie się zawierają.—*Odzieje się.* Nabuchodonozor.—*Ziemią Egipską.* Łupami ziemi Egipskiéj. —*Jako się pasterz odziewa płaszczem swoim.* Jako pasterz, gdy chce przejść z jednego miejsca na drugie, odziewa się płaszczem swoim, i bierze wszystko na ramiona co tylko posiada; tak król Babiloński odejdzie obciążony łupami Egiptu. Albo się oznacza tém podobieństwem łatwość z jaką weźmie Egipt — *Wynijdzie ztamtąd w pokoju.* Pomyślnie, bez żadnéj szkody i oporu.

13. *Słupy domu słonecznego.* Świątyni w któréj Egipczycy oddawali cześć słońcu. Albo pod imieniem *domu słonecznego*, rozumie miasto Heliopolis, gdyż i LXX mają, *posągi Heliopolis.*

R. 44. —1. *Magdalu.* Miasto Egipskie. — *Tafnis.* Patrz r. 43, 7.—*Fatures.* Miasto Egipskie, które się też nazywało Fetros, Fatros czyli Patros.

3. *Aby mię do gniewu przywiedli.* Przywodząc mię do gniewu; tak iż mię przywodzili do gniewu.

4. Et misi ad vos omnes servos meos prophetas de nocte consurgens, mittensque et dicens: Nolite facere verbum abominationis hujuscemodi, quam odivi.

5. Et non audierunt, nec inclinaverunt aurem suam, ut converterentur a malis suis, et non sacrificarent diis alienis.

6. Et conflata est indignatio mea et furor meus, et succensa est in civitatibus Juda et in plateis Jerusalem, et versae sunt in solitudinem et vastitatem secundum diem hanc.

7. Et nunc haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Quare vos facitis malum grande hoc contra animas vestras, ut intereat ex vobis vir et mulier, parvulus et lactens de medio Judae, nec relinquatur vobis quidquam residuum,

8. provocantes me in operibus manuum vestrarum, sacrificando diis alienis in terra Aegypti, in quam ingressi estis, ut habitetis ibi, et dispereatis, et sitis in maledictionem et in opprobrium cunctis gentibus terrae?

9. Numquid obliti estis mala patrum vestrorum, et mala regum Juda, et mala uxorum ejus, et mala vestra, et mala uxorum vestrarum, quae fecerunt in terra Juda, et in regionibus Jerusalem?

10. Non sunt mundati usque ad diem hanc, et non timuerunt, et non ambulaverunt in lege Domini, et in praeceptis meis, quae dedi coram vobis et coram patribus vestris.

11. Ideo haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Ecce, ego ponam faciem meam in vobis in malum, et disperdam omnem Judam. *(Amos. 9, 4).*

12. Et assumam reliquias Judae, qui posuerunt facies suas, ut ingrederentur terram Aegypti, et habitarent ibi, et consumentur omnes in terra Aegypti: cadent in gladio et in fame, et consumentur a minimo usque ad maximum in gladio, et in fame morientur, et erunt in jusjurandum et in miraculum, et in maledictionem, et in opprobrium.

13. Et visitabo super habitatores terrae Aegypti, sicut visitavi super Jerusalem in gladio et fame et peste.

14. Et non erit, qui effugiat, et sit residuus de reliquiis Judaeorum, qui vadunt, ut peregrinentur in terra Aegypti, et revertantur in terram Juda, ad quam ipsi elevant animas suas, ut revertantur, et habitent ibi: non revertentur, nisi qui fugerint.

4. Y posyłałem wszytkie sługi moie proroki w nocy wstaiąc, a posyłaiąc y mówiąc: Nie czyńcie słowa brzydliwości takiéy, któréy nienawidzę.

5. A nie słuchali, ani nachylili ucha swego, aby się nawrócili od złości swoich, a nie ofiarowali bogóm cudzym.

6. Y zlał się gniew móy, y zapalczywość moia, y zapaliła się po mieściech Judzkich, y po ulicach Jerozolimskich, y obróciły się w pustki y wzburzenie wedle dnia tego.

7. A teraz to mówi Pan zastępów, Bóg Izraelów: Czemu wy czynicie złość tę wielką przeciw duszom waszym, aby wyginął z was mąż y niewiasta, dziecię y ssące z pośrzodku Judy, aby wam nie zostało szczątku żadnego?

8. drażniąc mię uczynkami rąk waszych, ofiaruiąc bogóm cudzym w ziemi Egyptskiéy, do któreyeście weszli, abyście tam mieszkali, abyście wyginęli, y byli przeklinaniem y urąganiem wszytkim narodóm ziemie?

9. Azaście zapomnieli złości oyców waszych, y złości królów Judzkich, y złości żon ich, i złości waszych, y złości żon waszych, które czynili w ziemi Judzkiéy, y po ulicach Jerozolimskich?

10. Nie oczyścili się aż do dnia tego, y nie bali się, ani chodzili w zakonie Pańskim, y przykazaniach moich, którem dał przed wami, y przed oycy waszymi.

11. Przetoż to mówi Pan zastępów Bóg Izraelów: Oto ia położę oblicze moie na was, na złe, a wytracę wszytkięgo Judę.

12. Y zabiorę ostatek Judy, którzy położyli twarze swe, aby weszli do ziemie Egyptskiey, y mieszkali tam, y zniszczeią wszyscy w ziemi Egyptskiéy, polęgą od miecza, y od głódu, y zniszczeni będą od naymnieyszego aż do naywiększego, od miecza, y od głodu pomrą, y będą na przysięgę, y na dziw, y złorzeczenie, y hańbę.

13. Y nawiedzę obywatele ziemie Egyptskiéy, iakom nawiedził Jeruzalem, mieczem, głodem, y morem.

14. Y nie będzie ktoby uszedł, y został z ostatku Żydów, którzy idą żeby gośćmi byli do ziemie Egyptskiéy: ażeby się wrócili do ziemie Judzkiéy, do któréy oni podnoszą dusze swe, aby się wrócili, y mieszkali tam: nie wrócą się, iedno którzy uydą.

---

4. *W nocy wstając.* Z wielką czujnością i usiłowaniem.—*Słowa brzydliwości.* Rzeczy téj obrzydliwéj.

6. *Zlał się gniew mój.* Stopniał i wylał się jako potok ognisty.—*Wedle dnia tego.* Jak się ukazuje dzisiaj.

7. *Aby wyginął.* To wam zjedna zagubę, wam, żonom i dzieciom waszym.

8. *Przeklinaniem.* Patrz r. 42, 18.

9. *Azaście zapomnieli.* Czyliście się stali lepszymi jak ojcowie wasi, gdyście widzieli ich karanie? Bynajmniéj.

10. *Nieoczyścili się.* Tak wyż. r. 2 i 30 się mówi *Próżnom karał syny wasze, karania nie przyjęli.*—*Którém dał przed wami.* Którem dał do zachowania. Tak Ekklezyastyk 45, 6, się mówi: *Podał mu oblicznie przykazania, i zakon żywota i umiejętności.*

11. *Położę oblicze moje na was na złe.* Rozgniewam się na was, wejrzę na was obliczem zagniewaném: albo przedsięwezmę pewny i stały zamiar czynienia wam źle. Tak wyż. r. 21, 10: *Bom położył oblicze moje na to miasto na złe, a nie na dobre.*

12. *Którzy położyli twarze swe.* Którzy uparcie chcieli udać się do ziemi Egipskiéj. Patrz wyż. r. 42, 15 i 17.—*Będą na przysięgę.* Patrz wyż. r. 42, 18.—*Na dziw.* To samo jest co się mówi r. 42, 18, *na zdumienie.*

13. *Nawiedzę.* Ukarzę, dokonam pomsty.

14. *Do któréj oni podnoszą dusze swe.* Do któréj oni jak najbardziéj pragną powrócić. Albo do któréj się spodziewają wrócić.—*Jedno którzy ujdą.* Z Egiptu.

15. Responderunt autem Jeremiae omnes viri scientes, quod sacrificarent uxores eorum diis alienis, et universae mulieres, quarum stabat multitudo grandis, et omnis populus habitantium in terra Aegypti in Phatures, dicentes:

16. Sermonem, quem locutus es ad nos in nomine Domini, non audiemus ex te,

17. sed facientes faciemus omne verbum, quod egredietur de ore nostro, ut sacrificemus reginae coeli, et libemus ei libamina, sicut fecimus nos, et patres nostri, reges nostri, et principes nostri in urbibus Juda, et in plateis Jerusalem: et saturati sumus panibus, et bene nobis erat, malumque non vidimus.

18. Ex eo autem tempore, quo cessavimus sacrificare reginae coeli, et libare ei libamina, indigemus omnibus, et gladio et fame consumti sumus.

19. Quodsi nos sacrificamus reginae coeli, et libamus ei libamina: numquid sine viris nostris fecimus ei placentas ad colendum eam, et libandum ei libamina?

20. Et dixit Jeremias ad omnem populum, adversum viros et adversum mulieres, et adversum universam plebem, qui responderant ei verbum, dicens:

21. Numquid non sacrificium, quod sacrificastis in civitatibus Juda, et in plateis Jerusalem vos et patres vestri, reges vestri, et principes vestri, et populus terrae, horum recordatus est Dominus, et ascendit super cor ejus?

22. Et non poterat Dominus ultra portare propter malitiam studiorum vestrorum, et propter abominationes, quas fecistis, et facta est terra vestra in desolationem, et in stuporem et in maledictum eo, quod non sit habitator, sicut est dies haec.

23. Propterea, quod sacrificaveritis idolis, et peccaveritis Domino, et non audieritis vocem Domini, et in lege, et in praeceptis, et in testimoniis ejus non ambulaveritis, idcirco evenerunt vobis mala haec, sicut est dies haec.

24. Dixit autem Jeremias ad omnem populum, et ad universas mulieres: Audite verbum Domini, omnis Juda, qui estis in terra Aegypti:

25. Haec inquit Dominus exercituum, Deus Israel, dicens: Vos et uxores vestrae locuti estis ore vestro, et manibus vestris implestis, dicentes: Faciamus vota nostra, quae vovimus, ut sacrificemus reginae coeli, et libemus ei libamina: implestis vota vestra, et opere perpetrastis ea.

15. Y odpowiedzieli Jeremiaszowi wszyscy mężowie wiedzący, że ich żony ofiarowały bogom cudzym: y wszytkie niewiasty, których stało mnóstwo wielkie, y wszytek lud mieszkaiących w ziemi Egyptskiéy, w Phatures, rzekąc:

16. Mowy, którąś mówił do nas imieniem Pańskim, nie usłuchamy od ciebie,

17. ale czyniąc uczynimy każde słowo które wynidzie z ust naszych, żebyśmy ofiarowali królowéy niebieskiéy, y ofiarowali iéy mokre ofiary iakośmy czynili, my y oycowie naszy, królowie naszy, y książęta nasze w mieściech Judzkich, y po ulicach Jerozolimskich: a naiadaliśmy się chleba, y dobrze nam było, y nie widzieliśmy złego.

18. Lecz od onego czasu któregośmy przestali ofiarować królowéy niebieskiéy, ofiarować iéy mokre ofiary, na wszytkim nam schodzi, y zniszczeliśmy od miecza, y od głodu.

19. Lecz ieśli my ofiaruiemy królowéy niebieskiéy y ofiaruiemy iéy mokre ofiary: azaśmy bez mężów naszych czynili iéy placki ku służbie iéy, y ku ofiarowaniu iéy mokrych ofiar?

20. Y mówił Jeremiasz do wszytkiego ludu, przeciwko mężóm, y przeciw niewiastom, y przeciw wszemu ludowi, którzy mu byli odpowiedzieli rzekąc:

21. Aza nie ofiara którąście ofiarowali w mieściech Judzkich, y na ulicach Jeruzalem wy y oycowie waszy, królowie waszy, y książęta wasze, y lud ziemie? na toć wspamiętał Pan, y wstąpiło na serce iego.

22. Y nie mógł Pan daléy znosić dla złości spraw waszych, y dla obrzydłości któreście czynili: y stała się ziemia wasza spustoszeniem, y zdumieniem, y przeklęctwem dla tego, że niémasz obywatela, iako ten dzień iest.

23. Dla tego iżeście ofiarowali bałwanóm, y zgrzészyliście Panu: y nie słuchaliście głosu Pańskiego, y w zakonie, w przykazaniach, y w świadectwach iego nie chodziliście: dla tego przyszło na was to złe, iako ten dzień iest.

24. Y rzékł Jeremiasz do wszego ludu, y do wszech niewiast: Słuchaycie słowa Pańskiego wszytek Judo, którzyście w ziemie Egyptskiéy.

25. To mówi Pan zastępów Bóg Izraelów, rzekąc: Wy y żony wasze mówiliście usty swémi, y wypełniliście rękami waszémi, mówiąc: Czyńmy szluby nasze któreśmy szlubili, żebyśmy ofiarowali królowéy niebieskiéy, y ofiarowali iéy mokre ofiary. Wypełniliście szluby wasze, y skutkiemeście ie wykonali.

16. *Mowy.* Nie będziemy tobie posłusznymi w rzeczy, którą nam w imieniu Boga oznajmiłeś.

17. *Czyniąc uczynimy.* Zgoła uczynimy.—*Każde słowo które wynijdzie z ust naszych.* Cokolwiek się nam podoba. Nie uczynimy tego co ty mówisz, lecz co my mówimy. — *Królowéj niebieskiéj.* Księżycowi, który jest na niebie jakby królową gwiazd.—*A najadaliśmy się.* Partykuła *a* kładzie się zamiast *dla tego*; jakby rzekł: Nasyciliśmy się dla tego, żeśmy czcili królowę nieba.

19. *Azaśmy bez mężów.* Nie czyniliśmy za własną radą i powagą, lecz za upomnieniami i pomocą naszych mężów. Patrz wyż. r. 7 i 18.

21. *Wspamiętał Pan.* Żeby karać. — *Wstąpiło na serce jego.* Rozgniewało go, albo przyszło mu na myśl.

22. *I nie mógł Pan dalej znosić.* Mówi o Bogu na sposób ludzki i wyraża, że grzechy Żydów były nieźmiernie ciężkie, i nie do zniesienia.—*Jako ten dzień jest.* Aż do dnia dzisiejszego; albo jak dziś widać, i jak się dziś mają rzeczy.

26. Ideo audite verbum Domini, omnis Juda, qui habitatis in terra Aegypti: Ecce, ego juravi in nomine meo magno, ait Dominus, quia nequaquam ultra vocabitur nomen meum ex ore omnis viri Judaei dicentis: Vivit Dominus Deus, in omni terra Aegypti.

27. Ecce, ego vigilabo super eos in malum, et non in bonum, et consumentur omnes viri Juda, qui sunt in terra Aegypti, gladio et fame, donec penitus consumantur.

28. Et qui fugerint gladium, revertentur de terra Aegypti in terram Juda viri pauci, et scient omnes reliquiae Juda ingredientium terram Aegypti, ut habitent ibi: cujus sermo compleatur, meus, an illorum.

29. Et hoc vobis signum, ait Dominus, quod visitem ego super vos in loco isto, ut sciatis, quia vere complebuntur sermones mei contra vos in malum.

30. Haec dicit Dominus: Ecce, ego tradam Pharaonem Ephree regem Aegypti in manu inimicorum ejus, et in manu quaerentium animam illius, sicut tradidi Sedeciam regem Juda in manu Nabuchodonosor regis Babylonis, inimici sui et quaerentis animam ejus.

26. Przetóż słuchaycie słowa Pańskiego wszytek Judo, którzy mieszkacie w ziemi Egyptskiéy: Otom ia przysiągł na imię moie wielkie, mówi Pan, że nie będzie więcéy wzywane imię moie ustami żadnego męża Żyda, mówiącego: Żywie Pan Bóg we wszytkiéy ziemi Egyptskiéy.

27. Oto ia będę czuł nad nimi na złe a nie na dobre: y zniszczeią wszyscy mężowie Judzcy, którzy są w ziemi Egyptskiéy, mieczem y głodem, aż do szczętu wyginą.

28. A którzy uydą miecza, wrócą się z ziemie Egyptskiéy do ziemie Judzkiéy mężów mało: y doznа wszytek ostatek Judy, który wszedł do ziemie Egyptskiéy, aby tam mieszkał, czyie się słowo wypełni, moieli abo ich.

29. A to wam znakiem, mówi Pan, że ia was nawiedzę na tym mieyscu: abyście wiedzieli że się prawdziwie spełnią mowy moie przeciwko wam na złe.

30. To mówi Pan: Oto ia podam Pharaona Ephree króla Egyptskiego w rękę nieprzyiaciół iego, y w rękę szukaiących dusze iego: iakom podał Sedeciasza króla Judzkiego w rękę Nabuchodonozora króla Babilońskiego nieprzyiaciela iego, y szukaiącego dusze iego.

CAPUT XLV. — ROZDZIAŁ 45.

O strofowaniu proroka Barucha za jego narzekanie na Boga i t. d.

1. Verbum, quod locutus est Jeremias propheta ad Baruch filium Neriae, cum scripsisset verba haec in libro ex ore Jeremiae, anno quarto Joakim filii Josiae regis Juda, dicens:

2. Haec dicit Dominus Deus Israel ad te Baruch:

3. Dixisti: Vae misero mihi, quoniam addidit Dominus dolorem dolori meo: laboravi in gemitu meo, et requiem non inveni.

4. Haec dicit Dominus: Sic dices ad eum: Ecce, quos aedificavi, ego destruo: et quos plantavi, ego evello, et universam terram hanc.

5. Et tu quaeris tibi grandia? noli quaerere, quia, ecce, ego adducam malum super omnem carnem, ait Dominus, et dabo tibi animam tuam in salutem in omnibus locis, ad quaecumque perrexeris.

1. Słowo, które mówił Jeremiasz prorok do Barucha syna Neriasza, gdy napisał te słowa w księgach z ust Jeremiaszowych, roku czwartego Joakima syna Jozyaszowego króla Judzkiego, rzekąc:

2. To mówi Pan Bóg Izraelów do ciebie Baruchu:

3. Mówiłeś: Biada mnie nędznemu, bo przyczynił Pan boleści do boleści moiéy, upracowałem się we wzdychaniu moim, a nie nalazłem odpoczynienia.

4. To mówi Pan: Tak rzeczesz do niego: Oto którem zbudował rozwalam: a którem nasadził, ia wyrywam, y wszytkę tę ziemię.

5. A ty szukasz sobie wielkich? nie szukay: bo oto ia przywiodę złe na wszelkie ciało, mówi Pan, y dam tobie duszę twoię na zbawienie na wszytkich mieyscach dokądkolwiek póydziesz.

---

26. *Przysiągł.* Przysięgam: czas przeszły zamiast teraźniejszego.—*Na imię moje wielkie.* Na imię moje, które jest wielkie.—*Że nie będzie więcéj wzywane imię moje.* Nie będą więcéj wzywali Żydzi, którzy są w Egipcie, imienia mego na przysięgę, gdyż wszyscy poginą.

27. *Będę czuł* (czuwał). Będę się pilnie starał im szkodzić.

28. *Którzy ujdą miecza.* Wprzód nim przyjdzie.

29. *Nawiedzę.* Ukarzę, zagubię.

30. *Faraona Efree.* Efree jest imie własne. LXX. Wafrem nazywają. Faraon nazwisko było godności królewskiéj, wszyscy bowiem królowie Egipscy nazywali się Faraonami.

R. 45.—1. *Te słowa.* Nie tego lub poprzedzającego rozdziału, lecz te, które były przywiedzione w r. 36, 2; wraca tu zatém Jeremiasz do czasów dawniejszych, gdyż jak nieraz wzmiankowaliśmy, nie zachowuje ciągu historycznego, ani porządku czasu.—*Z ust Jeremiaszowych.* Z tego co dyktował Jeremiasz.

3. *Przyczynił Pan boleści do boleści mojéj.* Pracy do pracy, gdy rozkazał Pan przepisać to samo proroctwo, i niektóre rzeczy dodać, które się w niém wprzódy nie zawierały. Jer. r. 36, 28. Niebezpieczeństwo także do niebezpieczeństwa; albowiem gdy się wywikłał z niebezpieczeństwa na które się naraził z powodu pierwszego pisania, jak mamy r. 36, 26, znowu się wystawywał na to samo niebezpieczeństwo.

4. *Oto którém zbudował, rozwalam.* Gdy całe to królestwo i którzy w niém przebywają, doświadczają gwałtownych nieszczęść odemnie zesłanych, ty sam jeden tylko będziesz szukał spoczynku, i ginącéj rzeczypospolitéj wedle sił twoich dopomodz nie zechcesz?

5. *Szukasz sobie wielkich.* Wielkich przywilejów, wielkiego, rzadkiego, niezwyczajnego spokoju, gdy inni pracują.—*I dam tobie duszę twoję na zbawienie.* Nie lękaj się wszakże niebezpieczeństwa; albowiem duszę twoję, to jest, życie twoje wyrwę z niebezpieczeństw, ocalę.

CAPUT XLVI.

ROZDZIAŁ 46.

O groźbach przeciw Egiptowi, y obietnicy wyswobodzenia Żydów.

1. Quod factum est verbum Domini ad Jeremiam prophetam contra gentes.

2. Ad Aegyptum adversum exercitum Pharaonis Nechao regis Aegypti, qui erat juxta fluvium Euphraten in Charcamis, quem percussit Nabuchodonosor rex Babylonis, in quarto anno Joakim filii Josiae regis Juda:

3. Praeparate scutum et clypeum, et procedite ad bellum:

4. jungite equos, et ascendite equites, state in galeis, polite lanceas, induite vos loricis.

5. Quid igitur? vidi ipsos pavidos et terga vertentes, fortes eorum caesos: fugerunt conciti, nec respexerunt: terror undique, ait Dominus.

6. Non fugiat velox, nec salvari se putet fortis: ad aquilonem juxta flumen Euphraten victi sunt, et ruerunt.

7. Quis est iste, qui quasi flumen ascendit, et veluti fluviorum, intumescunt gurgites ejus?

8. Aegyptus, fluminis instar ascendit, et velut flumina movebuntur fluctus ejus, et dicet: Ascendens operiam terram, perdam civitatem, et habitatores ejus.

9. Ascendite equos, et exultate in curribus, et procedant fortes, Aethiopia, et Libyes tenentes scutum, et Lydii arripientes et jacientes sagittas.

10. Dies autem ille Domini Dei exercituum dies ultionis, ut sumat vindictam de inimicis suis: devorabit gladius, et saturabitur et inebriabitur sanguine eorum, victima enim Domini Dei exercituum in terra aquilonis juxta flumen Euphraten.

11. Ascende in Galaad, et tolle resinam, virgo

1. Słowo Pańskie które się stało do Jeremiasza proroka przeciw narodom.

2. Na Egypt, przeciw woysku Pharaona Nechao króla Egyptskiego, który był nad rzeką Euphratesem w Charkamis, którego poraził Nabuchodonozor król Babiloński, czwartego roku Joakima syna Jozyaszowego króla Judzkiego:

3. Gotuycie tarcz y pawezę, a wychodźcie na woynę:

4. zaprzągaycie konie, a wsiadaycie iezdni: stańcie w helmiech, wycieraycie oszczépy, obleczcie się w pancérze.

5. Cóż tedy? widziałem ie lękliwe, a tył podaiące, mocne ich pobite: uciekali prędko ani się obeyźrzeli: strach ze wszad, mówi Pan.

6. Niech nie ucieka prędki a niech nie mniema aby miał wybawion bydź mocny: na północy u rzéki Euphratesa zwyciężeni są y polegli.

7. Któż to iest, który iako rzéka wzbiéra: a iako rzéki, nadymaią się wody iego?

8. Egypt iako rzéka wzbiera, a iako rzéki wzruszać się będą wały iego, y rzecze: Wstąpiwszy pokryię ziemię: wygubię miasto y obywatele iego.

9. Wsiadaycie na konie, a wyskakuycie na woziech, a niech się ruszą mocni, Murzyńska ziemia, y Libiianie którzy noszą tarcz, y Lidiyczycy porywaiący y pusczaiący strzały.

10. Ale on dzień Pana Boga zastępów, dzień pomsty, aby się pomścił nad nieprzyiacioły swémi: pożrze miecz, a nasyci się y opiie się krwie ich: bo ofiara Pana Boga zastępów w ziemi północnéy nad rzéką Euphratesem.

11. Wstąp na Galaad, a nabierz rezyny panno

R. 46.—1. *Przeciw narodom.* Odtąd bowiem aż do końca księgi prorokuje przeciwko rozmaitym narodom, i im przepowiada zniszczenie: mianowicie przeciwko Egipczykom i innym, którzy z nimi złączeni walczyli przeciwko Nabuchodonozorowi, to jest Etyopczykom, Lybijczykom i Lydyjczykom.

2. *W Charkamis.* Miasto było koło Eufratu, które obległ Faraon Nechao, i chcącego mu to przeszkodzić Jozyasza króla Judzkiego, i zachodzącego mu drogę zabił, i postawił na jego miejsce królem syna jego Joachaza, potém Joakima: nadszedł nareszcie Nabuchodonozor, który rozbił Faraona Nechao, IV. Król. 23 i 29.

3. *Gotujcie tarcz.* Te słowa mówią się do Egipczyków w sposób szyderski, jakby rzekł: przygotujcie wszelki oręż i wszelkie narzędzia wojenne jakie tylko chcecie, bez wątpienia będziecie zwyciężeni, nic wam nie pomogą żadne uzbrojenia.

4. *Zaprzęgajcie konie.* Do wozów opatrzonych w kosy, których używano podczas wojny. — *Wsiadajcie jezdni.* Na koń.

5. *Cóż tedy?* Po co ten cały przyrząd wojenny, gdy widzę ich w duchu proroczym przejętych strachem i zwróconych do ucieczki?

6. *Niech nieucieka prędki.* Gdyż mało pomoże ucieczka Egipczykóm; uciekając bowiem nie uciecze.—*Na północy.* Albowiem, jak się nieraz powiedziało, Babilon był na północ Judei.

7. *Któż to jest?* Nie zapytuje przez niewiadomość, lecz przez szyderstwo. -- *Który jako rzeka wzbiera.* Porównywa Egipczyków do rzeki, bądź dla wielkiej liczby wojska, bądź dla wyniosłości, przez którą zdawali się być podobnymi do wezbranéj rzeki, zalewającéj ziemię.

9. *Wsiadajcie na konie.* Jest ironia, przez którą wzywa prorok Egipczyków żeby przyszli, i zdobywali miasto Charkamów, jakby rzekł: Przyjdźcie; będziecie bowiem ofiarą. —*Murzyńska ziemia* (Etyopia), *i Lybiianie... i Lydyjczycy.* Te narody były sąsiedniemi Egipczyków i z nimi sprzymierzonémi.

10. *On dzień.* Gdy poniosą porażkę Egipczycy. Dniem Pańskim zowie się w Pismie ś. wszelki dzień, w którym Pan czyni wszystko co jedno chce, i nie hamuje potęgi swojéj, lecz raczéj ją wydobywa i okazuje.—*Bo ofiara Pana.* Bezbożni Egipczycy będą zabijani, i jakby ofiary ofiarowani mściwéj sprawiedliwości Bożéj. — *W ziemi północnéj.* Patrz w. 6.

11. *Wstąp na Galaad.* Ciągnie daléj ironią, jakby rzekł: Odbierzesz wiele ran, i dla tego szukaj rezyny (żywica) w Galaadzie, w którą ta kraina obfituje, żeby

filia Aegypti: frustra multiplicas medicamina, sanitas non erit tibi.

12. Audierunt gentes ignominiam tuam, et ululatus tuus replevit terram, quia fortis impegit in fortem, et ambo pariter conciderunt.

13. Verbum, quod locutus est Dominus ad Jeremiam prophetam super eo, quod venturus esset Nabuchodonosor rex Babylonis et percussurus terram Aegypti:

14. Annuntiate Aegypto, et auditum facite in Magdalo, et resonet in Memphis et in Taphnis, dicite: Sta, et praepara te, quia devorabit gladius ea, quae per circuitum tuum sunt. *(Supr. 44, 1).*

15. Quare computruit fortis tuus? non stetit, quoniam Dominus subvertit eum.

16. Multiplicavit ruentes, ceciditque vir ad proximum suum, et dicent: Surge, et revertamur ad populum nostrum, et ad terram nativitatis nostrae, a facie gladii columbae.

17. Vocate nomen Pharaonis regis Aegypti: tumultum adduxit tempus.

18. Vivo ego, (inquit rex, Dominus exercituum nomen ejus) quoniam sicut Thabor in montibus, et sicut Carmelus in mari, veniet.

19. Vasa transmigrationis fac tibi, habitatrix filia Aegypti, quia Memphis in solitudinem erit, et deseretur, et inhabitabilis erit.

20. Vitula elegans atque formosa, Aegyptus: stimulator ab aquilone veniet ei.

21. Mercenarii quoque ejus, qui versabantur in medio ejus, quasi vituli saginati versi sunt, et fugerunt simul, nec stare potuerunt, quia dies interfectionis eorum venit super eos, tempus visitationis eorum.

22. Vox ejus quasi aeris sonabit, quoniam cum

córko Egyptska: próżno rozmnażasz lekarstwa, zdrowia mieć nie będziesz.

12. Usłyszeli narodowie sromotę twoię, a krzyk twóy napełnił ziemię: bo mocny natarł na mocnego, y oba społem upadli.

13. Słowo, które mówił Pan do Jeremiasza proroka, o tym, że ma przyść Nabuchodonozor król Babiloński, a porazić ziemię Egyptską.

14. Opowiadaycie Egyptowi, a daycie słyszeć w Magdalu, y niech brzmi w Memphis, y w Taphnis: rzeczcie: Stań, a nagotuy się: bo pożrze miecz to co w okolicy twoiey iest.

15. Czemuż zgnił mocarz twóy? nie ostał się: bo go Pan wywrócił.

16. Rozmnożył upadaiące, y padł mąż na bliźniego swego. Y rzeką: wstań a wróćmy się do ludu swego, y do ziemie narodzenia naszego, od oblicza miecza gołębice.

17. Nazowcie imię Pharaona króla Egyptskiego, trwogę przywiódł czas.

18. Żywię ia, (mówi Król, Pan zastepów imię iego) że iako Thabor między górami, a iako Karmel nad morzem, przydzie.

19. Naczynie prowadzenia poczyń sobie, obywatelko córko Egyptska: bo Memphis pustynią będzie, y spustoszeie, y będzie niemieszkalna.

20. Cielica piękna y krasna Egypt, poganiacz z północy przydzie na nię.

21. Naiemnicy też iey, którzy mieszkali w pośrzodku iey, iako cielcy ukarmieni obrócili się, y uciekali społem, y ostać się nie mogli; bo dzień wygubienia ich przyszedł na nie, czas nawiedzenia ich.

22. Głos iey iako miedzi zabrzmi: bo się z woy-

je zagoić.—*Panno córko Egipska.* Panną zowie Egipt, gdyż Żydzi wszelkie miasto i kraj pyszniący się i wynoszący się ze swoich bogactw, siły i kwitnącego stanu, przez przenośnię panną nazywać zwykli.

12. *Sromotę twoję.* To jest, że zostałaś sromotnie zwyciężoną przez Chaldejczyków.—*Krzyk twój.* Który wydasz, gdy będziesz zwyciężoną.—*Mocny natarł na mocnego.* Egipczycy razem w gromadzie uciekając, jeden drugiego obalać i tratować będą.

13. *Słowo które mówił.* Dotąd przepowiadał Jeremiasz, jak mają być porażeni Egipczycy przez Chaldejczyków przy oblężeniu Charkamis: teraz przepowiada najście Chaldejczyków na sam Egipt i jego spustoszenie.

14. *W Magdalu.* Wymienia cztery miasta Egipskie w miejscu wszystkich; o Magdalu powiedzieliśmy wyż. r. 44, 1.—*Tafnis.* Patrz 44, 1.—*Stań, a nagotuj się.* Przygotuj się na przyjęcie wojska Chaldejskiego.

15. *Zgnił.* Rozpadł się jako rzecz zgniła.—*Mocarz twój.* Żołnierz twój. Tak wyż. żołnierz zowie się mocarzem w. 12: Mocny natarł na mocnego.

16. *Rozmnożył.* Tak wielką liczbę obalił, iż jedni na drugich padali.—*Na bliźniego swego.* Na stojącego obok, blizkiego.—*I rzeką.* Egipczycy i ich sprzymierzeńcy.—*Gołębice.* P. W.

17. *Nazowcie imię Faraona.... trwogę.* Jest rodzaj proroctwa, który się zasadza na wkładaniu imienia, przez które się oznajmuje to co ma nastąpić. Tak Ozeasz r. 1, 4, odbiera rozkaz nazwać syna Jezrahelem, i w. 6, córkę którą otrzymał, *bez miłosierdzia.*—*Trwogę przywiódł czas.* Czas, który wszystko zmienia, przywiódł trwogę, zmianę i wielką klęskę w królestwie twojém; zkąd słusznie będziesz nazwany tém imieniem: *trwogę przywiódł czas.* Albo sens jest: Faraon nazywa się *trwogą*, to jest, wichrzycielem, gdyż pysznie wyzywając Babilon do wojny *przywiódł czas* zamioszek i porażek.

18. *Żyję ja.* Jest przysięga Boga.—*Jako Tabor między górami.* Jako jest prawdą, że Tabor jest górą, to jest liczy się pomiędzy górami, a Karmel nad morzem; tak jest prawdą co powiedział Jeremiasz, że ma przyjść król Babiloński.

19. *Naczynie prowadzenia.* Przyrządy i narzędzia podróżne.—*Obywatelko, córko Egipska.* Lud Egipski rozumie, wyraz *obywatelka* oznacza, że Egipczycy bezpiecznie i bez bojaźni mieszkali.

20. *Cielica.* Cielicą zowie Egipt dla tego, że był bogaty i obfitujący w rozkosze, i obyczajem tłustéj i nieujarzmionéj cielicy oddawał się swawoli. Stosuje mowę do Apisa bożka Egipczyków, którego czcili pod postacią byka.—*Poganiacz z północy przyjdzie.* Który ją będzie bódł, i z Egiptu, jakby z łąki swojéj, zmusi ją ustąpić; dotąd bowiem była nieugłaskaną i nie doświadczała bodźca.—*Z północy.* Z Babilonu.

21. *Najemnicy też jéj.* Najemni żołnierze, z obcych stron przybyli.—*Jako cielcy ukarmieni.* Rozkoszami Egipskiemi.—*Obrócili się.* Wstecz, do ucieczki na widok nieprzyjaciela.—*Nawiedzenia.* Karania.

22. *Głos jéj.* Egiptu.—*Jako miedzi zabrzmi.* Bardzo zabrzmi; miedź bowiem jest kruszec bardzo dźwię-

exercitu properabunt, et cum securibus venient ei, quasi caedentes ligna.

23. Succiderunt saltum ejus, ait Dominus, qui supputari non potest: multiplicati sunt super locustas, et non est eis numerus.

24. Confusa est filia Aegypti, et tradita in manu populi aquilonis.

25. Dixit Dominus exercituum, Deus Israel: Ecce, ego visitabo super tumultum Alexandriae, et super Pharaonem, et super Aegyptum, et super deos ejus, et super reges ejus, et super Pharaonem, et super eos, qui confidunt in eo.

26. Et dabo eos in manu quaerentium animam eorum, et in manu Nabuchodonosor regis Babylonis, et in manus servorum ejus, et post haec habitabitur sicut diebus pristinis, ait Dominus.

27. Et tu ne timeas, serve meus Jacob, et ne paveas, Israel, quia, ecce, ego salvum te faciam de longinquo, et semen tuum de terra captivitatis tuae, et revertetur Jacob, et requiescet, et prosperabitur, et non erit, qui exterreat eum. *(Isai. 43. 1.— 44. 2).*

28. Et tu noli timere, serve meus Jacob, ait Dominus, quia tecum ego sum, quia ego consumam cunctas gentes, ad quas ejeci te: te vero non consumam, sed castigabo te in judicio, nec quasi innocenti parcam tibi.

skiem pośpieszą, y z siekierami przydą do niéy, iako co drwa rąbaią.

23. Wyrąbali las iéy, mówi Pan, który zliczon bydź nie może: rozmnożyli się nad szarańczę, y nie masz im liczby.

24. Zawstydziła cię córka Egyptska, y podana w ręce ludu pólnocnego.

25. Rzekł Pan zastępów, Bóg Izraelów: Oto ia nawiédzę trwogę Alexandryyską, y Pharaona, y Egypt, y bogi iego, y króle iego, y Pharaona, y te którzy w nim ufaią.

26. Y dam ie w ręce szukaiących dusze ich, y w ręce Nabuchodonozora króla Babilońskiego, y w ręce sług iego: a potym mieszkać w nim będą iako za dawnych dni, mówi Pan.

27. A ty nie bóy się sługo móy Jakobie, a nie lękay się Izraelu: bo oto ia ciebie wybawię zdaleka, y nasienie twoie z ziemie poimania twego: y wróci się Jakob, a odpoczynie, y poszczęści mu się, a nie będzie ktoby go straszył.

28. A ty nie bóy się sługo móy Jakobie, mówi Pan, bom ia iest z tobą: bo ia wyniszczę wszytkie narody, do którychem cię wygnał: a ciebie nie wyniszczę, ale cię skarzę w sądzie, a nieprzepuszczę iako niewinnemu.

Wykład X. J. Wujka.— Roz. 46. w. 16. *Od oblicza miecza gołębice.* Gołębice, to jest wojska prędkiego, albo noszącego na chorągwi znak gołębice. Chaldejski tłumacz mówi, od oblicza miecza nieprzyjaciół, a LXX tłumacze, od Greków.

CAPUT XLVII. — ROZDZIAŁ 47.

O spustoszeniu Palestyny, Tyru, Sydonu i Askalonu.

1. Quod factum est verbum Domini ad Jeremiam prophetam contra Palaesthinos, antequam percuteret Pharao Gazam.

2. Haec dicit Dominus: Ecce, aquae ascendunt ab aquilone, et erunt quasi torrens inundans, et operient terram et plenitudinem ejus, urbem et habitatores ejus: clamabunt homines, et ululabunt omnes habitatores terrae

1. Słowo Pańskie, które się stało do Jeremiasza proroka przeciw Palestynóm, przed tym niż poraził Pharaon Gazę.

2. To mówi Pan: Oto wody wstępuią z pólnocy, y będą iako potok wylewaiący, a okryią ziemię, y napełnienie iéy, miasto y obywatele iego: będą wołać ludzie, y zawyią wszyscy obywatele ziemie

czny i brzmiący. W podobieństwie zaś brzmiącéj miedzi oznacza żałosny i pełen boleści krzyk, który miał wydać Egipt na widok ścigającego nieprzyjaciela.

23. *Wyrąbali.* Wyrąbią Chaldejczycy: czas przeszły zamiast przyszłego.— *Las jéj.* Egiptu. Porównywa Egipt do lasu, mieszkańców do drzew.—*Który zliczon być nie może.* Wojsko Chaldejczyków, jakby rzekł: Wojsko Chaldejskie, które będzie niezliczone, wyrąbie las Egipski.

25. *Nawiedzę.* Ukarzę.— *Trwogę Aleksandryjską.* Tłum, lud, pospólstwo; Aleksandrya bowiem było miasto bardzo ludne.— *Króle jego.* Królików, przedniejszych panów.

26. *Szukających dusze ich.* Którzy uderzają na nich wojną, żeby im odebrać życie.— *I w ręce.* Spójnik *i* położony jest zamiast *to jest.*—*Potém mieszkać w nim będą.* Po czterdziestu latach spustoszenia, jak to jaśniéj przepowiedział Ezechiel 29, 11, 12, 13 i 14.

27. *Nie bój się.* Zwrót mowy do Izraelitów. Jakby rzekł: Jeśli Egipczyków odprowadzę do ich ojczyzny, jakże bardziej odprowadzę ciebie o Jakóbie, który jesteś sługą moim?— *Zdaleka.* Z Babilonu i odległych krajów, w których zostajesz na wygnaniu.

28. *Wyniszczę.* Jako moich nieprzyjaciół, ukarawszy was wprzódy przez nich.—*Skarzę w sądzie.* Umiarkowanie, z ludzkością, łaskawie, żeby cię ani zgoła zatracić jako nieprzyjaciela, ani zgoła bez karania zostawić jako niewinnego. Tak r. 30, 11, rzekł: *Skarzę w sądzie, abyś się sobie nie zdał niewinnym.*

R. 47.— 1. *Przed tém niż poraził Faraon Gazę.* Przypadło to pod Sedecyaszem, w roku dziewiątym albo dziesiątym jego panowania, to jest gdy podczas oblężenia Jerozolimy przez Chaldejczyków, Faraon przyszedł na pomoc Żydom, o czém usłyszawszy Chaldejczycy odstąpili od oblężenia. Patrz wyż. 37, 4. Wtedy więc Faraon wracając do Egiptu wkroczył do Gazy głównego miasta Filistyńskiego, i je złupił, być może za to że sprzyjało Chaldejczykom.

2. *Oto wody wstępują.* Wodami nazywa przez przenośnię wojsko Chaldejczyków, które przyszło z północy.— *Miasto.* Miasto, liczba pojedyńcza zamiast mnogiéj.— *Zawyją.* Z przerażenia.

3. a strepitu pompae armorum et bellatorum ejus, a commotione quadrigarum ejus, et multitudine rotarum illius. Non respexerunt patres filios manibus dissolutis
4. pro adventu diei, in quo vastabuntur omnes Philisthiim, et dissipabitur Tyrus et Sidon cum omnibus reliquis auxiliis suis: depopulatus est enim Dominus Palaesthinos, reliquias insulae Cappadociae. *(Amos 9. 7).*
5. Venit calvitium super Gazam: conticuit Ascalon: et reliquiae vallis earum usquequo concideris?
6. O mucro Domini, usquequo non quiesces? Ingredere in vaginam tuam, refrigerare, et sile.
7. Quomodo quiescet, cum Dominus praeceperit ei adversus Ascalonem, et adversus maritimas ejus regiones, ibique condixerit illi?

3. przed trzaskiem pompy oręża y waleczników iego, przed grzmotem poczwórnych iego, y przed mnóstwem kół iego. Nie obeyźrzeli się oycowie na syny opuściwszy ręce
4. dla przyścia dnia, którego zburzeni będą wszyscy Philistynowie, y będzie rozproszon Tyr, y Sydon, ze wszytkimi pozostałémi pomocami swémi: bo splondrował Pan Philistyny, ostatek wyspy Kapadociiéy.
5. Pszyszło obłysienie na Gazę: umilknął Askalon, y ostatki doliny ich, dokądże się rzezać będziesz?
6. O mieczu Pański, dokąd się nie uspokoisz? wnidź w poszwy twoie, ochłódź się, a umilkni.
7. Ale iakoż się ma uspokoić, ponieważ mu Pan roskazał przeciw Askalonowi, y przeciw pomorskim kraiom iego, y tam mu mieysce założył?

CAPUT XLVIII.

ROZDZIAŁ 48.

O spustoszeniu ziemi Moabskiéj.

1. Ad Moab haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Vae super Nabo, quoniam vastata est et confusa: capta est Cariathaim, confusa est fortis, et tremuit.
2. Non est ultra exultatio in Moab contra Hesebon: cogitaverunt malum. Venite, et disperdamus eam de gente: ergo silens conticesces, sequeturque te gladius.
3. Vox clamoris de Oronaim: Vastitas, et contritio magna.

1. Do Moaba to mówi Pan zastępów, Bóg Izraelów: Biada nad Nabo, bo zburzon iest y zawstydzon: wzięto Kariathaim, zawstydzon iest mocny y zadrżał.
2. Niemasz więcéy radości w Moabie, przeciw Hesebon myślili źle: Pódźcie a wytraćmy ji z narodu, przeto milcząc umilkniesz, a póydzie miecz za tobą.
3. Głos wołania z Oronaim: spustoszenie y zburzenie wielkie.

3. *Przed trzaskiem pomsty oręża.* Przed szczękiem przyrządu wojennego.—*Nie obejrzeli się ojcowie na syny.* Zajęci sobą, zaniedbali pieczy o synach.—*Opuściwszy ręce.* Od strachu.

4. *Dla przyjścia dnia.* Dla tego że przyjdzie dzień, w którym cała Palestyna będzie spustoszona.— *Pozostałemi pomocami swemi.* Powiada że nie tylko Palestyńczycy mają być zburzeni, lecz także Tyryjczycy, Sydończycy, mieszkańcy Kappadocii i wszyscy inni, którzy nieśli pomoc Palestyńczykom.— *Ostatek wyspy Kappadocii.* Kappadocią wyspą nazywa, nie gdyby była rzeczywiście wyspą, lecz że leżała nad morzem. Inni sądzą, że Cypr rozumieć należy. Inni rozumieją, że się tak nazywa nowy Tyr, który jest właściwą wyspą, i nie daleko leży od Palestyny.

5. *Przyszło.* Przyjdzie: czas przeszły zamiast przyszłego.—*Obłysienie.* Wielka żałoba i klęska; był bowiem zwyczaj u Żydów i sąsiednich narodów, iż podczas żałoby golili głowy.— *Umilknął.* Gdyż osłupiał z powodu nagłego i niespodziewanego wejścia nieprzyjaciół.—*I ostatki doliny ich.* I inne ich miasteczka i wsie przyległe, które były w dolinie, gdyż Gaza i Askalon położone były na miejscu wynioślejszém.—*Dokądże się rzezać będziesz.* Dopókiż, Gaza i Askalon będziesz się narzynał nożem, lub się szarpał paznogciami? to jest, dopóki będziesz zostawał w żałobie? jakby rzekł: Długo; miały bowiem zwyczaj wszystkie te narody podczas największéj żałoby szarpać się nożami lub paznogciami, jak się pokazuje z Lew. 19 i 28, Deut. 14, 1, i III. Król. 18 i 28.

6. *O mieczu Pański.* Ujrzawszy prorok oczami duszy jak szeroko grassował miecz Pański, wykrzykuje i prosi żeby ustał, bo dosyć już rzezi przyczynił. Albo naśladuje słów tych którzy się narzynali i mówili: *O mieczu Pański i t. d.—Ochłódź się.* Teraz bowiem jesteś ocieplony i rozpalony krwią zabitych.— *Umilknij.* Odpocznij.

7. *Jakoż się ma uspokoić?* Odpowiada sam sobie prorok, że miecz nie może ustać, gdyż z rozkazu Bożego zabija Askalonitów.—*I tam mu miejsce założył.* Rozkazał żeby tam grassował, albo jak inni tłumaczą, założył mu czas jaki ma grassować, a więc przed czasem zakreślonym ustać nie może.

R. 48.—1. *Do Moaba.* To jest zmierza obecne proroctwo. Przepowiada Moabitom ostateczną zagładę, jako Iz. r. 15; gdyż będąc pokrewnymi Żydów, nie tylko im nie dali pomocy, gdy byli trapieni od nieprzyjaciół, lecz nawet się z nich naśmiewali: patrz niż. w. 27.— *Biada nad Nabo.* Grozi Nabo miastu Moabitów wielka zagłada. Patrz Num. 33, 47, i Iz. 15, 2.—*Zburzon jest.* Będzie zburzony; wszystkie te bowiem czasy przeszłe w duchu proroczym za przyszłe się biorą.— *Zawstydzon.* Haniebnie wzięte.—*Kariataim.* Także miasto Moabickie. Patrz Num. 32. 37, i Joz. 13 19.—*Zawstydzon jest mocny.* Hebr. *zawstydzona jest ucieczka.* To jest, sromotnie jest wzięte miasto, które było przytułkiem i ucieczką dla drugich.

2. *Radości.* Chwały.—*Przeciw Hezebon myślili źle.* To jest Chaldejczycy. Hezebon bowiem było miasto Moabickie.—*Pódźcie.* Słowa są Chaldejczyków pobudzających siebie nawzajem do spustoszenia Hezebonu. —*Przeto milcząc umilkniesz.* Ty, o Hezebonie. To jest, milczeniem umilkniesz, zgoła umilkniesz gdy będziesz zniszczony.

3. *Głos wołania.* Będzie słyszany.—*Z Oronaim.* Które także było miastem Moabickiem.

4. Contrita est Moab: annuntiate clamorem parvulis ejus.

5. Per ascensum enim Luith plorans ascendet in fletu, quoniam in descensu Oronaim hostes ululatum contritionis audierunt:

6. Fugite, salvate animas vestras, et eritis quasi myricae in deserto.

7. Pro eo enim, quod habuisti fiduciam in munitionibus tuis et in thesauris tuis, tu quoque capieris, et ibit Chamos in transmigrationem: sacerdotes ejus, et principes ejus simul. *(Supr. 17, 5).*

8. Et veniet praedo ad omnem urbem, et urbs nulla salvabitur, et peribunt valles, et dissipabuntur campestria, quoniam dixit Dominus.

9. Date florem Moab, quia florens egredietur, et civitates ejus desertae erunt, et inhabitabiles.

10. Maledictus, qui facit opus Domini fraudulenter, et maledictus, qui prohibet gladium suum a sanguine.

11. Fertilis fuit Moab ab adolescentia sua, et requievit in faecibus suis, nec transfusus est de vase in vas, et in transmigrationem non abiit: idcirco permansit gustus ejus in eo, et odor ejus non est immutatus.

12. Propterea, ecce, dies veniunt, dicit Dominus, et mittam ei ordinatores et stratores laguncularum, et sternent eum, et vasa ejus exhaurient, et lagunculas eorum collident.

13. Et confundetur Moab a Chamos, sicut confusa est domus Israel a Bethel, in qua habebat fiduciam. *(3. Reg. 12, 29).*

14. Quomodo dicitis: Fortes sumus, et viri robusti ad proeliandum?

15. Vastata est Moab, et civitates illius succiderunt, et electi juvenes ejus descenderunt in occisionem, ait rex: Dominus exercituum, nomen ejus.

16. Prope est interitus Moab, ut veniat, et malum ejus velociter accurret nimis.

4. Potłuczono Moaba: opowiedzcie wołanie maluczkim iego.

5. Bo wstępem Luith płacząc wstąpi z płaczem: bo na zstępowaniu Oronaim nieprzyiaciele krzyk zburzenia usłyszeli:

6. Uciekaycie, wybawcie dusze wasze: a będziecie iako wrzos na puszczy.

7. Bo przeto iżeś miał ufanie w obronach twoich, y w skarbiech twoich, ty też wzięty będziesz: y poydzie Chamos w przeprowadzenie, kapłani iego y książęta iego spółem.

8. Y przydzie zbóyca do każdego miasta, a żadne miasto nie uydzie: y zginą doliny, y rozrzucone będą pola, bo Pan powiedział.

9. Daycie kwiat Moab, bo kwitnąc wynidzie: a miasta iego puste będą, y nie mieszkalne.

10. Przeklęty, który czyni sprawę Pańską zdradliwie: y przeklęty który miecz swóy hamuie ode krwie.

11. Płodny był Moab od młodości swéy, y odpoczywał na drożdżach swoich: a nie przelewano go z naczynia do naczynia, y niechodził w zaprowadzenie: przeto smak iego został w nim, y zapach iego nie zmienił się.

12. Dla tego, oto dni przychodzą, mówi Pan, y poszlę mu szykuiące y pokładacze łagwic, y położą go, a naczynia iego wypróżnią, y łagwice ich potłuką.

13. Y zawstydzon będzie Moab od Chamon, iako zawstydzon iest dom Izraelski od Bethel, w którym ufanie miał.

14. Jako mówicie: Mocniśmy, y mężowie duży ku bitwie?

15. Zburzon iest Moab, y miasta iego wycięli: y wyborni młodzieńcy iego poszli na zabicie: mówi Król, Pan zastępów imię iego.

16. Blisko iest zginienie Moab że przydzie: a złe iego przybieży barzo prędko.

---

4. *Opowiedzcie wołanie maluczkim jego.* Przepowiedźcie dzieciom jego że będą wołały; jest to bowiem rzeczą zwyczajną, że dzieci krzyczą, płaczą i narzekają gdy przyjdzie jaka przeciwność.

5. *Bo wstępem Luit.* To do słowa wyjęto jest z Iz. 15, 5, gdzie się też wytłumaczyło.

6. *Uciekajcie.* O Moabitowie. — *A będziecie jako wrzos na puszczy.* Poniżeni, wzgardzeni, bezpłodni, stroskani i samotni. Patrz co się rzekło r. 17, 6.

7. *Chamos.* Bożek Moabitów; niektórzy sądzą że to był Bachus, inni że Pryapus.

8. *Zbójca.* Łupieżca z nieprzyjacielskiego wojska.

9. *Dajcie kwiat Moab.* Nazwijcie kwiecistym, albo pozwolcie teraz niech Moab kwitnie, gdyż jeszcze kwitnący, wprzód nim przyjdzie do owocu, wynijdzie, to jest z krainy swojéj, i pójdzie do niewoli.

10. *Przeklęty.* Te słowa odnoszą się do Chaldejczyków. Zowie Pan *sprawą Pańską* spustoszenie Moabu, które się działo z rozkazu Pańskiego, i przeklina nieprzyjaciela, który *zdradliwie,* to jest, nie seryo, lecz jak przełożyli LXX, *niedbale* dokonywa rzezi Moabitów: tak r. 50, 25, nazywa sprawą Pańską zabójstwo Chaldejczyków.— *Miecz swój hamuje ode krwie.* Nie broczy we krwi Moabitów miecza swojego, oszczędzając ich albo przez naturalne politowanie, albo dla wziętych od nich pieniędzy.

11. *Płodny.* Bogaty, kwitnący, i nie doznający żadnéj klęski, i dla tego się naśmiewał z Żydów, którzy byli często dręczeni wojnami i wygnaniem.—*Odpoczywał na drożdżach swoich.* Zatrzymał swoje złe obyczaje, tak jak wino, gdy się nie przelewa z naczynia w naczynie, zatrzymuje swój smak pierwotny.—*Przeto smak jego został w nim.* Ten sam zapach, też same obyczaje, ta sama pycha i zuchwalstwo, bo jeszcze utrapienie nie dało mu wyrozumienia, jak powiada Iz. r. 28, 19.

12. *Szykujące.* Którzy w porządku ustawiają naczynie winne.—*Pokładacze.* Którzy układają lub nachylają kufy, żeby wino z jednéj do drugiéj przelać.— *I łagwice ich potłuką.* Miasta ich zburzą; za to samo bowiem bierze naczynia i łagwice, jakby rzekł: Po przelaniu wina, pokruszą naczynia, w których się zawierało, to jest, po uprowadzeniu ludzi, będą pustoszyć i burzyć same miasta.

13. *Zawstydzon będzie Moab od Chamos.* Gdyż będzie widział, że Chamos nie może go obronić.—*Od Betel.* Od cielców złotych, których postawił Jeroboam w Betel i Dan, które tak dalece nie dały pomocy Izraelitom, iż owszem stały się przyczyną ich zguby.

15. *Poszli na zabicie.* Legną pobici.

17. Consolamini eum omnes, qui estis in circuitu ejus, et universi, qui scitis nomen ejus, dicite: Quomodo confracta est virga fortis, baculus gloriosus?
18. Descende de gloria, et sede in siti, habitatio filiae Dibon, quoniam vastator Moab ascendit ad te, dissipavit munitiones tuas.
19. In via sta, et prospice habitatio Aroer: interroga fugientem, et ei, qui evasit, dic: Quid accidit?
20. Confusus est Moab, quoniam victus est: ululate: et clamate, annuntiate in Arnon, quoniam vastata est Moab.
21. Et judicium venit ad terram campestrem: super Helon, et super Jasa et super Mephaath,
22. et super Dibon, et super Nabo et super domum Deblathaim,
23. et super Cariathaim, et super Bethgamul et super Bethmaon,
24. et super Carioth et super Bosra, et super omnes civitates terrae Moab, quae longe, et quae prope sunt.
25. Abscissum est cornu Moab, et brachium ejus contritum est, ait Dominus.
26. Inebriate eum, quoniam contra Dominum erectus est, et allidet manum Moab in vomitu suo, et erit in derisum etiam ipse:
27. fuit enim in derisum tibi Israel, quasi inter fures reperisses eum: propter verba ergo tua, quae adversum illum locutus es, captivus duceris.
28. Relinquite civitates, et habitate in petra, habitatores Moab, et estote quasi columba nidificans in summo ore foraminis.
29. Audivimus superbiam Moab, superbus est valde, sublimitatem ejus et arrogantiam, et superbiam et altitudinem cordis ejus. *(Isai. 16, 6).*
30. Ego scio, ait Dominus, jactantiam ejus, et quod non sit juxta eam virtus ejus, nec juxta quod poterat, conata sit facere.

17. Cieszcie go wszyscy, którzyście około niego, a wszyscy którzy znacie imię iego, mówcie: Jako się złamała laska mocna, kiy chwalebny?
18. Zstąp z sławy, a siądź w pragnieniu mieszkanie córko Dibon: bo zburzyciel Moab przyciągnie do ciebie, pokazi obrony twoie.
19. Na drodze stań, a wyględay mieszkanie Aroer: pytay uciekaiącego, a temu który uszedł, mów: Cóż się stało?
20. Zawstydzon iest Moab, że go zwyciężono: wyycie, a wołaycie, opowiadaycie w Arnon, że zburzono Moab.
21. Y sąd przyszedł na ziemię polną: na Helon, y na Jasa y na Mephaath,
22. y na Dibon, y na Nabo, y na dóm Deblathaim,
23. y na Kariathaim, y na Bethgamul, y na Bethmaon,
24. y na Karioth, y na Bosra: y na wszytkie miasta ziemie Moab, które daleko y które blisko są.
25. Odcięto róg Moabowi, y ramię iego starto, mówi Pan.
26. Upóycie go, bo się przeciw Panu podniósł: y otrąci rękę Moab o blwocina swoie, y będzie na pośmiéch on téż:
27. bo Izrael był tobie pośmiewiskiem, iakobyś go między złodzieymi zastał: a tak dla słów twoich, któreś przeciw iemu mówił, powiodą cię więźniem.
28. Opuszczaycie miasta, a mieszkaycie na skale obywatele Moab: a bądźcie iako gołębica która się gnieździ przy samym kraiu dziury.
29. Słyszeliśmy o pysze Moab, pyszny iest barzo: wysokość iego y hardość, y pychę, y wyniosłe serce iego.
30. Ja znam, mówi Pan, chlubę iego, a iż nie iest wedle niéy siła iego, ani według tego co mógł czynić usiłował.

17. *Cieszcie go wszyscy.* W hebr. jest, *uboleważcie nad nim.—Którzy znacie imię jego, mówcie.* To jest wołając powtarzajcie imię jego, jak się to dzieje w chwilach żałości, wołajcie i mówcie: Moab, Moab, o nieszczęśliwa kraino Moab, jako jesteś starta, i t. d.—*Laska mocna.* Królestwo potężne, kwitnące i sławne. Laska zdaje się oznaczać berło królewskie.
18. *Zstąp.* Spadnij, albo spadniesz: tryb rozkazujący zamiast czasu przyszłego. Wypadniesz ze stanu kwitnącego, w którym obecnie zostajesz.—*Siądź w pragnieniu.* Mieszkaj w miejscu suchem i bezwodnem, *jako wrzos na puszczy,* jak powiedział w. 6. —*Mieszkanie córko Dibon.* To jest, mnóstwo ludu, które mieszkasz w mieście Dibon. Dibon było miasto Moabitów, jak się pokazuje Iz. 15, 9. — *Zburzyciel Moab.* Nabuchodonozor, który będzie pustoszył Moabitów.
19. *Na drodze stań, a wyglądaj mieszkanie Aroer.* O mieszkańcu Aroer, gdy rozpoczną Chaldejczycy pustoszyć poblizkie miasta Moabitów, zapytaj tych którzy z nich uciekną, co się im przytrafiło, gdyż i tobie grozi toż samo spustoszenie. Aroer jest miasto Ammonitów, nie daleko od ziemi Moabskiéj. Patrz Deut. 2, 36, i 3, 12.
20. *Zawstydzon jest Moab.* To jest odpowiedź uciekających Moabitów.
21. *Sąd przyszedł.* Sądem nazywa karanie i chłostę Bożą.—*Na ziemię polną.* Sądem tym zostały pokarane i w górach i na równinach leżące miasta Moabitów.—*Na Helon.* Miasta które się tu wyliczają należały do posiadłości Moabitów.
25. *Róg Moabowi.* Moc, potęga, chwała i królestwo; przenośnia wzięta od bydląt których siła jest w rogach.
26. *Upójcie go.* To jest, Moaba, winem gniewu Bożego, wy o Chaldejczycy, którzy jesteście sługami i wykonawcami gniewu Bożego: to jest, napełnijcie go utrapieniami, tak iżby zdumiały niewiedział gdzie się obrócić. — *Otrąci rękę Moab o blwocina swoje.* Upadnie i uderzy się ręką o ziemię, i z pijaństwa będzie womitował.—*Będzie na pośmiech on też.* Jako się naśmiewał nad Izraelem, gdy go trapili nieprzyjaciele, jak się mówi w. 27; tak się nad nim samym naśmiewać będą.
27. *Był tobie pośmiewiskiem.* Gdy był prowadzony do niewoli.
28. *Mieszkajcie na skale.* W miejscach pustynnych i skalistych, lub na skałach gór; iżbyście być mogli bezpiecznymi: albo rozumie *Petrę* warowne miasto Moabitów.—*Przy samym kraju dziury.* Przy samych rozpadlinach skał.
30. *Nie jest wedle niéj siła jego.* Gdyż więcéj się

31. Ideo super Moab ejulabo, et ad Moab universam clamabo, ad viros muri fictilis lamentantes.

32. De planctu Jazer plorabo tibi, vinea Sabama: propagines tuae transierunt mare, usque ad mare Jazer pervenerunt: super messem tuam et vindemiam tuam praedo irruit.

33. Ablata est laetitia et exultatio de Carmelo et de terra Moab, et vinum de torcularibus sustuli: nequaquam calcator uvae solitum celeuma cantabit. *(Isai. 16, 10)*.

34. De clamore Hesebon usque Eleale et Jasa dederunt vocem suam: a Segor usque ad Oronaim vitula conternante: aquae quoque Nemrim pessimae erunt.

35. Et auferam de Moab, ait Dominus, offerentem in excelsis et sacrificantem diis ejus.

36. Propterea cor meum ad Moab quasi tibiae resonabit, et cor meum ad viros muri fictilis dabit sonitum tibiarum, quia plus fecit, quam potuit: idcirco perierunt.

37. Omne enim caput calvitium, et omnis barba rasa erit: in cunctis manibus colligatio, et super omne dorsum cilicium. *(Isai. 15, 2. Ezech. 7. 18)*.

38. Super omnia tecta Moab, et in plateis ejus omnis planctus, quoniam contrivi Moab sicut vas inutile, ait Dominus.

39. Quomodo victa est, et ululaverunt? quomodo dejecit cervicem Moab, et confusus est? eritque Moab in derisum, et in exemplum omnibus in circuitu suo.

40. Haec dicit Dominus: Ecce, quasi aquila volabit, et extendet alas suas ad Moab.

41. Capta est Carioth, et munitiones comprehensae sunt, et erit cor fortium Moab in die illa, sicut cor mulieris parturientis.

42. Et cessabit Moab esse populus, quoniam contra Dominum gloriatus est.

31. Dla tego nad Moab narzekać będę, y do Moab wszystkiego wołać będę, do mężów muru ceglanego lamentuiących.

32. Płaczem Jazer płakać ci będę winnico Sabama: latorośli twoie zaszły za morze, aż do morza Jazer przyszły: na żniwo twoie y na zbiéranie wina twego zbóyca napadł.

33. Odięte iest wesele y radość z Karmela, y z ziemie Moab, y wino z pras pobrałem: a tłoczący wino nie będzie zwykłéy pobudki śpiéwał.

34. Od wołania Hesebon aż do Eleale, y Jasa puścili głos swóy: od Segor aż do Oronaim cielice trzecioletniéy: wody też Nemrim barzo złe będą.

35. Y odéymie z Moaba, mówi Pan, ofiaruiącego na wyżynach, y ofiaruiącego bogóm swoim.

36. Przeto serce moie nad Moabem iako piszczałki pisczéć będzie: serce téż moie nad mężami muru ceglanego wypuści głos pisczałek: bo więcéy czynił niźli mógł, przeto zaginęli.

37. Bo każda głowa łysina, a każda broda ogolona będzie: na wszytkich rękach więzy, a na każdym grzbiecie włosiennica.

38, Po wszytkich dachach Moabowych, y po ulicach iego wszelakie narzekanie: bom skruszył Moaba, iako naczynie niepożyteczne, mówi Pan.

39. Jako zwyciężon iest y krzyczeli, iako spuścił szyię Moab y zawstydził się? y będzie Moab naśmiewiskiem y przykładem wszytkim w okolicy iego.

40- To mówi Pan: Oto, iako orzeł przyleci, a wyciągnie skrzydła swe na Moaba.

41. Wzięto Karioth, y zamki pobrano: a będzie serce mocarzów Moab onego dnia, iako serce niewiasty rodzącéy.

42. Y przestanie Moab bydź ludem, bo się przeciw Panu chlubił.

chwali i pyszni, niż może uczynić. —*Ani według tego co mógł.* Nie uważał na to co może, lecz usiłował więcéj uczynić niż mógł.

31. *Do mężów.* Dla mężów.—*Muru ceglanego.* Którzy się opasywali murem ceglanym, i w téj warowni spodziewali się być bezpiecznymi.

32. *Płaczem Jazer.* Płaczem podobnym do tego który był nad Jazer, ma być opłakiwana Sabama bogata w winnice (przenośnie w ludzi); gdyż zarówno i Jazer będzie spustoszona przez Chaldejczyków: są słowa proroka. Jazer i Sabama były miasta Moabitów, jak się pokazuje z Iz. 16, 9. —*Latorośli twoje.* Obywatele twoi zaprowadzeni są do niewoli aż za morze. Albo latorośle twoje przeszły morze, to jest mnóstwo obywateli twoich dochodziło aż do morza i daléj; jakby rzekł: Byłaś niezmiernie płodna, wypuszczałaś zbyt długie latorośle, i dla tego należało cię obciąć.—*Zbójca.* Nabuchodonozor.

33. *Z Karmela.* Z miejsc uprawnych i żyznych ziemi Moabskiéj, które z powodu żyzności podobne są do Karmelu. —*Zwykłéj pobudki.* Pobudka jest śpiew, którym się nawzajem zachęcają i ożywiają społem pracujący. Patrz wyż. 25, 30.

34. *Od wołania.* Uciekający z miasta Hezebon i wschodniéj granicy Moab nie przerwą ucieczki i wołania aż do Eleale, które to miasto jest granicą zachodnią Moab. —*Od Segor aż do Oronaim.* Wymienia te dwa miasta jako ostateczne i przeciwległe krańce Moab. Segor bowiem było od wschodu w pobliżu morza Martwego, Oronaim od zachodu północy, to jest, z téj strony która jest zwrócona do Assyryi i Babilonu. Segor jest to samo miasto do którego się był udał Lot, podczas zagłady Sodomy. —*Cielice trzecioletniéj.* Zowie się cielicą trzecioletnią, to jest, piękną, mocną, rozkoszną, jakiemi są cielice gdy skończą trzy lata.—*Wody też Nemrim.* Nemrim było wilgotne miejsce w krainie Moabskiéj, Iz. 15, 6. Przez wody pastwiska rozumieć należy.—*Bardzo złe będą.* Będą wzruszone i zmącone licznemi stopami nieprzyjaciół. Albo pomieszają się z poblizkiemi słonemi wodami morza Martwego, gdy zostaną zniesione groble, za pomocą których mieszkańcy wprzódy je odłączali.

39. *Jako zwyciężon jest.* Moab.—*I krzyczeli.* Jako Moabici krzykiem i łkaniem opłakiwali swoje nieszczęścia.—*Przykładem.* Strachu; albowiem sąsiednie narody widząc porażkę Moab, będą się bały żeby i sami nie ulegli temu samemu losowi.

40. *Jako orzeł przyleci.* Nabuchodonozor. —*Skrzydła swe.* Skrzydłami zowie wojsko.

41. *Kariot.* Nazwisko miasta; niektórzy sądzą że jest imię wspólne, albowiem *Kariot* jest to samo co *miasto.*

43. Pavor, et fovea et laqueus super te, o habitator Moab, dicit Dominus. * *(Isai. 24, 18).*

44. Qui fugerit a facie pavoris, cadet in foveam, et qui conscenderit de fovea, capietur laqueo: adducam enim super Moab annum visitationis eorum, ait Dominus. *

45. In umbra Hesebon steterunt de laqueo fugientes, quia ignis egressus est de Hesebon, et flamma de medio Seon, et devorabit partem Moab, et verticem filiorum tumultus.

46. Vae tibi Moab: periisti, popule Chamos, quia comprehensi sunt filii tui, et filiae tuae in captivitatem.

47. Et convertam captivitatem Moab in novissimis diebus, ait Dominus. Hucusque judicia Moab.

43. Strach y dół, y sidło nad tobą, o obywatelu Moab, mówi Pan.

44. Kto ucieczę przed strachem, wpadnie do dołu: a kto wylezie z dołu, poyman będzie sidłem: bo przywiodę na Moaba rok nawiedzenia ich, mówi Pan.

45. W cieniu Hesebon stanęli z sidła uciekaiący: bo ogień wyszedł z Hesebon, a płomień z pośrzodku Seon, y pożrze część Moab, y wierzch synów rozruchu.

46. Biada tobie Moab, zginałeś ludu Chamos: bo zabrano syny twoie, y córki twoie w niewolą.

47. Y wrócę poymanie Moab w ostateczne dni, mówi Pan. Dotąd sądy Moab.

Wykład X. J. Wujka.— Roz. 48. w. 10. *Przeklęty który czyni sprawę Pańską zdradliwie.* Rozumie to najwięcéj o tych którzy słowo Boże przepowiadają, i przeto dokłada: przeklęty który miecz swój hamuje odekrwie. Miecz jest słowo Boże, którym grzechy mają być zabijane. A tak kiedy kaznodzieje co inszego na kazaniu czynią, a grzechów nie karzą, zdradzają i siebie, i tych którzy ich słuchają, iż takiéj sprawy Bożéj nie ku pożytkowi ludzkiemu czynią.

CAPUT XLIX.

ROZDZIAŁ 49.

O spustoszeniu ziemi Ammonickiéj, Moabskiéj, Damaszku, i t. d.

1. Ad filios Ammon: Haec dicit Dominus: Numquid non filii sunt Israel? aut heres non est ei? Cur igitur hereditate possedit Melchom, Gad, et populus ejus in urbibus ejus habitavit?

2. Ideo, ecce, dies veniunt, dicit Dominus, et auditum faciam super Rabbath filiorum Ammon fremitum proelii, et erit in tumulum dissipata, filiaeque ejus igni succendentur, et possidebit Israel possessores suos, ait Dominus.

3. Ulula, Hesebon, quoniam vastata est Hai: clamate, filiae Rabbath, accingite vos ciliciis, plangite et circuite per sepes, quoniam Melchom in transmigrationem ducetur, sacerdotes ejus, et principes ejus simul.

1. Do synów Ammon: To mówi Pan: Izali nie ma synów Izrael? abo dziedzica nie masz u niego? Czemuż tedy Melchom dziedzictwem posiadł Gada: a lud iego w miastach iego mieszkał?

2. Przetoż oto dni przychodzą, mówi Pan, y dam słyszeć nad Rabbat synów Ammon trzask bitwy, y będzie w gromadę rozwalona, a córki iéy ogniem będą spalone, a posiędzie Izrael dzierżawce swoie, mówi Pan.

3. Zawyy Hesebon, bo iest zburzon Hay: krzyczcie córki Rabbath, przepaszcie się włosienicami: narzekaycie y chodźcie około płotów: bo Melchom będzie prowadzon w zaprowadzenie, kapłani iego, y książęta iego spółém.

43. *Strach.* Strachem zowie miecz nieprzyjacielski; *dołem,* przypadek niespodziany; *sidłem,* zasadzki nieprzyjacielskie. Kładzie zaś te trzy rodzaje niebezpieczeństw w miejscu wszystkich.

44. *Nawiedzenia.* Karania.

45. *W cieniu Hezebon stanęli.* Uciekną Moabici do warownego miasta Hezebon, żeby tam mogli być bezpiecznymi.—*Ogień wyszedł z Hezebon.* Chaldejscy żołnierze, którzy już miasto byli zajęli; albo mieszkańcy Hezebon, którzy się nie zgadzając z resztą Moabitów, wydali miasto Chaldejczykom. — *W pośrodku Seon.* Inne nazwisko Hezebonu.— *Wierzch synów rozruchu.* Wodzów starszych niespokojnego żołdactwa.

46. *Ludu Chamos.* Tak nazywa Moabitów, którzy oddawali cześć bałwanowi Chamos.

47. *Wrócę pojmanie.* Dozwolę żeby wrócili Moabici z niewoli. Albo odnieść to należy do czasów Chrystusa, gdy Moabici i inne narody zostały uwolnione z niewoli szatańskiéj.—*Sądy Moab.* Sąd i wyrok wydany od Boga przeciwko Moabitom.

R. 49.—1. *Do synów Ammon.* Do Ammonitów albo przeciwko Ammonitom.— *Izali niema synów Izrael?* Mówi to dla tego, iż gdy Izraelici zostali uprowadzeni do niewoli, Ammonici wkroczyli w ich dobra i posiadłości, jakby byli ich dziedzicami.—*Melchom.* Ammonici, którzy mieli bożka Melchom, jak się też pokazuje z IV. Król. 23, 13.— *Gada.* Pokolenie bowiem Gada było sąsiedniem Ammonitom.

2. *Rabbat.* Miasto w Arabii, stolica Ammonitów, które potém nazwano Filadelfią. Zowie się Rabbat, to jest, wielkie albo liczne, dla swojéj wielkości i licznéj ludności.— *W gromadę rozwalona.* W kupę kamieni i gruzów, jak zwykle bywa ze zburzonemi miastami.—*A córki jéj.* Mniejsze miasta w około Rabbat.— *Dzierżawce swoje.* Moabitów, którzy byli wkroczyli w posiadłości Izraelskie.

3. *Zawyj Hezebon.* Hezebon było miasto Moabitów, jak się pokazuje z rozdziału poprzedz., blizkie granic Ammonitów. Każe więc wyć Hezebonowi, albo przez współczucie dla klęsk sąsiednich miast, albo dla grożącego już sobie zniszczenia. Tak więc proroctwo to o Ammonitach poprzedza w czasie proroctwo o Moabitach, które się zawiera w rozdziale poprzedzającym.— *Haj.* Miasto Ammonitów.— *Córki Rabbat.* Obywatele Rabbat.— *Chodźcie około płotów.* Żeby znaleść jaką kryjówkę, w którejbyście się ukryć mogli; jest bowiem zwyczaj, że ci, którzy uciekają przed nieprzyjacielem, kryją się za płoty winnic i sadów.— *Melchom.* Bóg wasz w którymeście ufali.

4. Quid gloriaris in vallibus? defluxit vallis tua, filia delicata, quae confidebas in thesauris tuis, et dicebas: Quis veniet ad me?
5. Ecce ego inducam super te terrorem, ait Dominus Deus exercituum, ab omnibus qui sunt in circuitu tuo, et dispergemini singuli a conspectu vestro, nec erit qui congreget fugientes.
6. Et post haec reverti faciam captivos filiorum Ammon, ait Dominus.
7. Ad Idumaeam: Haec dicit Dominus exercituum: Numquid non ultra est sapientia in Theman? Periit consilium a filiis: inutilis facta est sapientia eorum.
8. Fugite et terga vertite, descendite in voraginem, habitatores Dedan, quoniam perditionem Esau adduxi super eum, tempus visitationis ejus.
9. Si vindemiatores venissent super te, non reliquissent racemum: si fures in nocte, rapuissent, quod sufficeret sibi.
10. Ego vero discooperui Esau, revelavi abscondita ejus, et celari non poterit: vastatum est semen ejus, et fratres ejus, et vicini ejus: et non erit.
11. Relinque pupillos tuos: ego faciam eos vivere, et viduae tuae in me sperabunt.
12. Quia haec dicit Dominus: Ecce quibus non erat judicium, ut biberent calicem, bibentes bibent: et tu quasi innocens relinqueris? non eris innocens, sed bibens bibes.
13. Quia per memetipsum juravi, dicit Dominus, quod in solitudinem et in opprobrium, et in desertum et in maledictionem erit Bosra et omnes civitates ejus erunt in solitudines sempiternas.* *(Abd. 1).*
14. Auditum audivi a Domino, et legatus ad gentes missus est: Congregamini, et venite contra eam, et consurgamus in proelium. *

4. Co się przechwalasz dolinami? spłynęła dolina twoia córko pieszczona, któraś ufała w skarbiech twoich, y mówiłaś: któż przydzie do mnie?
5. Oto ia przywiodę na cię strach, mówi Pan Bóg zastępów, od wszytkich którzy są w okolicy twoiey: y rozprószycie się każdy od oczu waszych, a nie będzie ktoby zebrał uciekaiące.
6. A potym każę się wrócić więźniom synów Ammon, mówi Pan.
7. Do Idumeiey: To mówi Pan zastępów: Izali niemasz daley mądrości w Theman? Zginęła rada od synów, nie pożyteczna się stała mądrość ich.
8. Uciekaycie a tył podawaycie, zstępuycie w przepaść obywatele Dedan: bo zatracenie Ezaw przywiodłem nań, czas nawiédzenia iego.
9. By byli przyszli na cię ci co zbiéraią wino, nie zostawiliby byli grona: by złodzieie w nocy, porwaliby byli coby im dosyć było.
10. Lecz ia obnażyłem Ezaw, odkryłem skrytości iego, y skryć się nie będzie mógł: zburzono nasienie iego, y bracią iego, y sasiady iego, y nie będzie.
11. Opuść siéroty twoie, ia ie żywić będę, a wdowy twoie we mnie nadzieię mieć będą.
12. Bo to mówi Pan: Oto którym nie było sądu aby pili kielich, piiąc pić będą: a ty iako niewinny zostaniesz, nie będziesz niewinny, ale piiąc pić będziesz.
13. Bo przysiągłem sam przez się, mówi Pan, iż spustoszeniem y hańbą y pustynią y przeklęctwem będzie Bosra: y wszytkie miasta iéy będą pustyniami wiecznémi.
14. Słyszałem słuch od Pana, y poseł do narodów posłan iest: Zbiéraycie się, a przydźcie na nie, a powstańmy ku bitwie.

---

4. *Co się przechwalasz dolinami?* Miejscami wilgotnemi i żyznemi. Doliny bowiem obfitują we zboże, Psal. 64, 14.— *Spłynęła dolina twoja.* Spustoszoną została, stała się bezpłodną dla niedostatku uprawiaczy: tak Iz. 24, 4, *płakała i zeszła ziemia.* Zdaje się że wzięta przenośnia od liści drzew, które gdy z gałęzi opadną, drzewa tracą swoję ozdobę.— *Córko pieszczona.* Hebr. siedząca, leniwa, pieszczona, niewdrożona do pracy.—*Któż przejdzie do mnie?* Żeby mnie zabrać.
5. *Strach.* Wojenny, żołnierzy strasznych. — *Od wszystkich.* Sprawię, że wszystkie narody sąsiednie wkroczą do ciebie.— *Rozproszycie się.* Oddzielicie się jeden od drugiego.
6. *Każe się wrócić więźniom.* Bądź z niewoli doczesnéj; bądź z niewoli duchownéj przez Chrystusa.
7. *Do Idumei.* To jest zmierza następujące proroctwo.— *Izali nie masz daléj mądrości w Teman?* Teman było miasto książąt Idumejskich obfitujące w mędrców; jakby rzekł: Zkąd się to dzieje, że Idumejczycy, którzy zwykle byli mądrymi, stali się głupimi?— *Od synów.* Od mędrców, albowiem hebrajskie *banim,* tak mędrców, jak synów oznacza.
8. *Zstępujcie w przepaść.* Uciekajcie do lochów, i miejsc podziemnych, żeby was nieznalazł nieprzyjaciel.— *Obywatele Dedan.* Kraina tak nazwana od Dedana syna Abrahamowego, z Cetury, Genez. 25, 3. Położona jest w Idumei, albo wedle niéj, jak się pokazuje z tego miejsca.— *Zatracenie Ezaw.* Uprzednie przeznaczone Ezawowi. Ezawem zaś zowie Idumeę, gdyż Ezaw, który się też nazywał Edomem, nadał jéj nazwisko.— *Nawiedzenia.* Karania.
9. *Nie zostawiliby byli grona.* Jakby rzekł: Bezwątpienia byliby zostawili.— *Porwaliby byli coby im dosyć było.* Resztę zaś zostawiliby tobie.
10. *Obnażyłem Ezaw.* Od winoborców lub złodziei niektóre rzeczy ukryć się mogą, lecz od grabieżców Idumei nic się nie ukryje, gdyż ja ją odkryję i obnażę, iżby wszystkie rzeczy które posiada, mogły być znalezione.— *Zburzono.* Będzie zburzone.—*Nasienie jego.* Potomstwo jego.— *Nie będzie.* To jest nasienie, albo, potomstwo Idumejczyków.
11. *Opuść sieroty twoje.* Jeśli jakie masz; lecz niestety żadnych mieć nie będziesz, gdyż wszystkie poginą.— *We mnie nadzieję mieć będą* Lecz żadne nie pozostaną.
12. *Którym nie było sądu.* Których w porównaniu do was nie było rzeczą słuszną tak ciężko karać. Żydów rozumie. Podobne wyrażenie spotykamy wyż. r. 26, 11: *Sąd śmierci jest mężowi temu,* to jest, słuszna jest żeby umarł ten człowiek.—*Kielich.* Gniewu Pańskiego i surowéj kary.— *Nie będziesz niewinny.* Nie ujdziesz kary.— *Pijąc pić będziesz.* Aż do dna wypijesz kielich gniewu Pańskiego.
13. *Hańbą.* Tak straszliwą karą będzie dotknięta Bosra, iż się stanie hańbą, to jest przedmiotem hańby i przeklęstwa.—*Przeklęstwem.* To jest, iż chcący komu złorzeczyć, będą mu życzyli co się przytrafiło Bosrze.— *Bosra.* Przedniejsze miasto Idumejczyków.
14. *Słyszałem słuch od Pana.* Słyszałem z obja-

15. Ecce enim parvulum dedi te in gentibus contemtibilem inter homines.
16. Arrogantia tua decepit te, et superbia cordis tui, qui habitas in cavernis petrae, et apprehendere niteris altitudinem collis: cum exaltaveris quasi aquila nidum tuum, inde detraham te, dicit Dominus. *(Abd. 4.)*
17. Et erit Idumaea deserta: omnis, qui transibit per eam, stupebit, et sibilabit super omnes plagas ejus. * *(Infr. 50, 40.)*
18. Sicut subversa est Sodoma et Gomorrha, et vicinae ejus, ait Dominus: non habitabit ibi vir, et non incolet eam filius hominis. *
19. Ecce, quasi leo ascendet de superbia Jordanis ad pulchritudinem robustam, quia subito currere faciam eum ad illam: et quis erit electus, quem praeponam ei? quis enim similis mei? et quis sustinebit me? et quis est iste pastor, qui resistat vultui meo? *(Job. 41, 1.)*
20. Propterea audite consilium Domini, quod iniit de Edom, et cogitationes ejus, quas cogitavit de habitatoribus Theman: Si non dejecerint eos parvuli gregis, nisi dissipaverint cum eis habitaculum eorum.
21. A voce ruinae eorum commota est terra: clamor in Mari rubro auditus est vocis ejus.
22. Ecce, quasi aquila ascendet, et avolabit, et expandet alas suas super Bosran, et erit cor fortium Idumaeae in die illa, quasi cor mulieris parturientis.
23. Ad Damascum: Confusa est Emath, et Arphad, quia auditum pessimum audierunt, turbati sunt in mari: prae sollicitudine quiescere non potuit.

15. Bo oto małego dałem cię między narody, wzgardzonego między ludzie.
16. Hardość twoia zwiodła cię, y pycha serca twego: który mieszkasz w iaskiniach skały, a usiłuiesz dosiądz wysokości pagórku, gdy wywyższysz iako orzeł gniazdo twoie, zonąd ściągnę cię, mówi Pan.
17. Y będzie Idumea pusta: każdy który póydzie przez nię zadziwi się y swistać będzie na wszytkie plagi iéy.
18. Jako wywrócona iest Sodoma y Gomorra y bliskie iéy, mówi Pan: nie będzie tam mieszkał mąż, ani będzie w niéy przebywał syn człowieczy.
19. Oto iako lew wystąpi z nadętości Jordanu do cudności mocnéy: bo uczynię że wnet pobieży do niéy, a któż będzie wybrany którego przełożę nad nią? bo kto mnie podobny? a kto mię zniesie? y który to iest pastérz coby się sprzeciwił twarzy moiéy?
20. Przeto posłuchaycie rady Pańskiéy, którą uradził na Edom: y myśli iego, które umyślił na obywatele Theman: Jeśli ich nie zrzucą malutcy z trzody, ieśli nie rozmiecą z nimi mieszkania ich.
21. Od trzasku upadku ich wzruszyła się ziemia: wołanie aż na morzu Czerwonym słyszano głosu iego.
22. Oto, iako orzeł wzbiie się i odleci, a rozciągnie skrzydła swe nad Bosrą: y będzie serce mocarzów Idumeiéy onego dnia, iako serce niewiasty rodzącéy.
23. Do Damaszku: Zawstydził się Emath y Arphad: bo złą barzo nowinę usłyszeli, strwożyli się iako na morzu, dla frasunku uspokoić się nie mógł.

---

wienia Bożego wyrok przeciwko Bosra.—*Poseł do narodów posłan jest.* To jest którego posłali Chaldejczycy do narodów sobie podległych, żeby ich pobudzić do wojny przeciwko Idumejczykom.—*Zbierajcie się.* Słowa wzywających do wojny.—*Na nie.* Na Idumejczyków.
15. *Małego dałem cię.* Dam, położę; hebraizm, to jest, uczynię, albo postanowiłem uczynić, strącę cię i przygniotę, gdy ty, o Edomie, zdawałeś się być wielkim w oczach twoich.
16. *Który mieszkasz w jaskiniach skały.* Hebr. *w rozpadlinach,* który się uważasz za niezdobytego, dla tego że mieszkasz w przepaściach i najeżonych górach.—*I usiłujesz dosiądz wysokości pagórku.* Hebr. jest, *dosięgasz,* to jest, trzymasz, zajmujesz wysokość pagórka. Rozumie zaś górę Seir, która jest w Idumei. Albo sens jest: który się zdajesz być wyniosłym, i podobnym do najwyższego pagórka. — *Gdy wywyższysz.* Chociaż się wywyższysz, i postawisz na wyniosłości stolicę twoję.
17. *Świstać będzie.* Osłupieje widząc jéj ruinę; albo pogardzi ją widząc jéj spustoszenie. Świstanie u Żydów oznacza podziwienie lub pogardę, jak wyż. r. 18, 16, i 19, 8, i często na innych miejscach. — *Plagi jéj.* Klęski, zniszczenie.
19. *Oto jako lew.* Oto Nabuchodonozor wystąpi jako lew, pałający gniewem. — *Z nadętości Jordanu.* Gdy się wzbierze Jordan, natenczas bowiem lwy i inne dzikie zwierzęta, z powodu wylewu wód zmuszone zostają wychodzić ze swoich łożysk, i jako zgłodniałe, okazują większą dzikość.—*Cudności mocnéj.* Do Idumei, która jest przyjemną i mocną. W hebr. jest, *do mieszkania mocnego,* to jest, do Idumei położonéj na skałach.—*Uczynię że wnet pobieży do niéj.* Z największą szybkością przywiodę nieprzyjaciela do Idumei.—*Któż będzie wybrany.* Jakiego wodza przełożę nad Idumeą, żeby mógł jéj bronić przeciwko napaści nieprzyjaciół? jakby rzekł: żaden się nieznajdzie. — *Bo kto mnie podobny?* Żeby się mógł mnie oprzeć, gdy będę walczył przeciwko Idumejczykom, przez ręce Chaldejczyków.—*Kto mię zniesie.* Kto zdoła przenieść i wytrzymać mój napad.—*Pasterz.* Wódz.
20. *Posłuchajcie rady Pańskiéj.* Co Bóg postanowił przeciwko Idumejczykom. — *Na obywatele Teman.* Jest powtórzenie. Na Idumejczyków.—*Jeżli ich.* Jest formuła przysięgi, jakby rzekł: jeśli ich niezgniotę, obaliwszy ich mieszkania, niech nie będę uważany za Boga.—*Nie zrzucą.* Nie zwyciężą, nie ucisną.—*Malutcy z trzody.* Najlichsi z wojska Chaldejczyków.
21. *Wołanie aż na morzu Czerwonem.* Idumea bowiem była w blizkości morza Czerwonego.
22. *Oto jako orzeł.* To się wytłumaczyło r. 48, 40.
23. *Do Damaszku.* To jest zmierza następne proroctwo. Damaszek zaś kładzie za całą Syryą, gdyż był jéj stolicą. — *Zawstydził się Emat i Arfad.* Które były dwóma miastami Syryjskiemi, to jest, strachem zostały zdjęte. Kładą się obyczajem proroków czasy przeszłe zamiast przyszłych.—*Złą bardzo nowinę.* To jest, że Damaszek jest wzięty.—*Strwożyli się jako na morzu.* Mieszkańcy Emat i Arfad, jak się trwożą ci, którzy się znajdują na morzu przy nadejściu burzy.

24. Dissoluta est Damascus, versa est in fugam, tremor apprehendit eam, angustia et dolores tenuerunt eam quasi parturientem.
25. Quomodo dereliquerunt civitatem laudabilem, urbem laetitiae?
26. Ideo cadent juvenes ejus in plateis ejus, et omnes viri proelii conticescent in die illa, ait Dominus exercituum.
27. Et succendam ignem in muro Damasci, et devorabit moenia Benadad.
28. Ad Cedar, et ad regna Asor, quae percussit Nabuchodonosor rex Babylonis: Haec dicit Dominus: Surgite, et ascendite ad Cedar, et vastate filios orientis.
29. Tabernacula eorum et greges eorum capient, pelles eorum, et omnia vasa eorum, et camelos eorum tollent sibi, et vocabunt super eos formidinem in circuitu.
30. Fugite, abite vehementer, in voraginibus sedete, qui habitatis Asor, ait Dominus: iniit enim contra vos Nabuchodonosor rex Babylonis consilium, et cogitavit adversum vos cogitationes.
31. Consurgite, et ascendite ad gentem quietam et habitantem confidenter, ait Dominus, non ostia, nec vectes eis: soli habitant.
32. Et erunt cameli eorum in direptionem, et multitudo jumentorum in praedam, et dispergam eos in omnem ventum, qui sunt attonsi in comam, et ex omni confinio eorum adducam interitum super eos, ait Dominus.
33. Et erit Asor in habitaculum draconum, deserta usque in aeternum; non manebit ibi vir, nec incolet eam filius hominis.
34. Quod factum est verbum Domini ad Jeremiam prophetam adversus Aelam in principio regni Sedeciae regis Juda, dicens:
35. Haec dicit Dominus exercituum: Ecce, ego confringam arcum Aelam, et summam fortitudinem eorum.

24. Osłabiał Damaszek, dał się uciekać, strach go ogarnął, ucisk a boleści poimały go iako rodzącą.
25. Jakoż opuścili miasto chwalebne, miasto wesołe?
26. Przetoż polegą młodzieńcy iego na ulicach iego, a wszyscy mężowie walki umilkną dnia onego, mówi Pan zastępów.
27. Y zapalę ogień na murze Damaszku, y poźrze mury Benadad.
28. Na Cedar, y na królestwa Assur, które poraził Nabuchodonozor król Babiloński. To mówi Pan: Wstańcie a idźcie na Cedar, a zburzcie syny wschodnie.
29. Namioty ich y trzody ich zabiorą: skóry ich y wszytko naczynie ich, y wielbłądy ich wezmą sobie, y zwołaią na nie strach w okolicy.
30. Uciekaycie, bieżcie wskok, w głębokości siedźcie, którzy mieszkacie w Azor, mówi Pan: bo Nabuchodonozor król Babiloński uradził na was radę, y umyślił na was myśli.
31. Wstańcie, a idźcie do narodu spokoynego, a mieszkaiącego bespiecznie, mówi Pan: Niémasz wrót ani zawory u nich, sami mieszkaią.
32. Y będą wielbłądy ich rozchwyceniem, a mnostwo dobytków ich korzyścią: y rozwionę ie na wszytkie wiatry, którzy się podstrzygli pod długi włos, a ze wszech granic iego przywiodę zatracenie na nie, mówi Pan.
33. Y będzie Asor mieszkaniem smoków spustoszony aż na wieki: nie będzie tam mieszkał mąż, ani przebywał syn człowieczy.
34. Słowo Pańskie, które się stało do Jeremiasza proroka przeciw Elam na początku królestwa Sedeciasza króla Judzkiego, rzekąc:
35. To mówi Pan zastępów: Oto ia złamię łuk Elam, y wielką moc ich.

---

24. *Osłabiał Damaszek.* Przestraszył się, i osłabły ręce jego, jak się wyrażają Żydzi.
25. *Jakoż opuścili?* Jakoż mieszkańcy, przez bojaźń nieprzyjaciela, opuścili Damaszek? jakoż go nie bronili?—*Chwalebne.* Sławne.—*Wesołe.* Piękne i ozdobne, którego widok przyczynia wesela patrzącym.
26. *Przetoż.* Ponieważ miasto opuszczonem zostało.—*Młodzieńcy jego.* Wiek najlepszy, i zdolny do wojennych działań.—*Umilkną.* Albo oznacza że zgoła mają poginąć, albo iż się poddadzą nieprzyjaciołom. Tak I. Mach. r. 1, 3, mówi się, że *ziemia umilkła przed oczyma* Aleksandra wielkiego.
27. *Mury Benadad.* Króla Syryjskiego.
28. *Na Cedar.* To jest zmierza następne proroctwo. Cedar był drugim synem Izmaela, syna Abrahamowego z niewolnicy Agary, Gen. 15, 15; zkąd Agareńczycy imieniem ojca *Cedar* zostali nazwani. Cedar zaś jest to kraina Arabii na pustyni Saraceńskiéj.—*Na królestwo Assur.* Do wszystkich królestw Azor, do wszystkich miast które się znajdują w posiadłościach Azor, które to miasto było stolicą króla Agareńczyków, Sędz. 4, 2.—*Poraził.* Porazi.—*To mówi Pan.* Chaldejczykom.—*Syny wschodnie.* Synami wschodu są synowie zrodzeni z Cetury i Agary żon Abrahama, ci bowiem mieszkali na wschód potomków Izaaka, to jest, Żydów.
29. *Skóry ich.* Przybytki ich uczynione ze skóry.—*Wszystko naczynie ich.* Narzędzia, sprzęty i oręż ich.—*Na nie.* Przeciwko nim.—*Strach.* Żołnierzy strasznych ze wszystkich stron przeciwko nim zwołają. Tak wyżéj w. 5: *Oto ja przywiodę na cię strach, mówi Pan.*
30. *Bieżcie w skok.* Odchodźcie jak można najdaléj.—*W głębokości siedźcie.* Skryjcie się do lochów, żeby was nie znalazł nieprzyjaciel.—*Radę.* Żeby was zgubić.
31. *Wstańcie.* O Chaldejczycy, jako żołnierze moi przeciwko Agareńczykom. Jest głos Boży.—*Do narodu spokojnego.* Obfitującego w pokój. Tak opisuje koczujących Agareńczyków, którzy za obrębem miast mieszkali bez drzwi i zamków, chociaż mieli niektóre miasta, jako Azor i inne.
32. *Którzy się postrzygli pod długi włos.* Agareńczyków rozumie, którzy koło uszu włosy strzygli.
34. *Przeciw Elam.* Elam jest część Persyi, która jak mniemamy, tak się nazywała od Elama syna Sema. Podają Żydzi że Elamici przeciwko Żydom podali pomoc Chaldejczykom, i dla tego przeciwko nim teraz prorokuje Jeremiasz.
35. *Złamię łuk Elam.* Moc i siłę Elamitów, byli bowiem najbieglejszymi strzelcami, jak się pokazuje z Iz. 22, 6: przeto całą siłę wojenną zakładali na łuku i to była ich największa siła, jak się tu mówi.

36. Et inducam super Aelam quatuor ventos a quatuor plagis coeli, et ventilabo eos in omnes ventos istos, et non erit gens, ad quam non perveniant profugi Aelam.
37. Et pavere faciam Aelam coram inimicis suis, et in conspectu quaerentium animam eorum, et adducam super eos malum, iram furoris mei, dicit Dominus, et mittam post eos gladium, donec consumam eos.
38. Et ponam solium meum in Aelam, et perdam inde reges et principes, ait Dominus.
39. In novissimis autem diebus reverti faciam captivos Aelam, dicit Dominus.

36. Y przywiodę na Elam cztéry wiatry ze cztérech stron nieba: a rozwionę ie na wszytkie te wiatry, y nie będzie narodu gdzieby nie zaszli wygnańcy Elam przed nieprzyiaciółmi iego.
37. Y przed szukaiącymi dusze ich: y przywiodę na nie złe, gniew zapalczywości moiéy, mówi Pan: y poślę za nimi miecz, aż ich dokonam.
38. Y postawię stolicę moię w Elam, a wytracę z onąd króle y książęta, mówi Pan.
39. A w ostateczne dni każę się wrócić poimańcom Elam, mówi Pan.

CAPUT L.

ROZDZIAŁ 50.

O zniszczeniu Babilonu.

1. Verbum, quod locutus est Dominus de Babylone, et de terra Chaldaeorum in manu Jeremiae prophetae:
2. Annuntiate in gentibus, et auditum facite, levate signum, praedicate, et nolite celare, dicite: Capta est Babylon, confusus est Bel, victus est Merodach, confusa sunt sculptilia ejus, superata sunt idola eorum.
3. Quoniam ascendit contra eam gens ab aquilone, quae ponet terram ejus in solitudinem, et non erit, qui habitet in ea ab homine usque ad pecus, et moti sunt, et abierunt.
4. In diebus illis et in tempore illo, ait Dominus: venient filii Israel ipsi, et filii Juda simul: ambulantes et flentes properabunt, et Dominum Deum suum quaerent.
5. In Sion interrogabunt viam: huc facies eorum. Venient, et apponentur ad Dominum foedere sempiterno, quod nulla oblivione delebitur.
6. Grex perditus factus est populus meus: pa-

1. Słowo, które mówił Pan o Babilonie, y o ziemi Chaldeyskiéy przez rękę Jeremiasza proroka.
2. Opowiedaycie między narody, a puśćcie słuch: podnieście chorągiew, ogłaszaycie, a nie taycie, mówcie: Wzięt iest Babilon, zawstydzon iest Bel, zwyciężon iest Merodach, zawstydziły się ryciny iego, zwyciężone są bałwany iego.
3. Bo wyciągnął przeciw iemu naród z północy, który położy ziemię iego spustoszeniem: y nie będzie ktoby mieszkał w niéy, od człowieka aż do bydlęcia: y ruszyli się a poszli.
4. W one dni, y na on czas, mówi Pan, przydą synowie Izraelowi sami, i synowie Judzcy społem, idąc a płacząc prędko póydą, y Pana Boga swego szukać będą.
5. Do Sionu drogi się pytać będą, tam twarzy ich. Przydą, a przyłożeni będą do Pana przymierzem wiecznym, które żadnym zapomnieniem zgładzone nie będzie.
6. Trzodą straconą stał się lud móy: pastérzo-

36. *Cztery w atry.* Przez wiatry rozumie nieprzyjaciół; przez cztéry, wszystkich, gdyż do cztérech głównych wszystkie się inne pośrednie odnoszą; jakby rzekł: Wzbudzę zewsząd nieprzyjaciół przeciwko Elamitom, którzy ich jako najgwałtowniejsze wiatry rozwieją na wszystkie strony.
37. *Poślę za nimi miecz.* Sprawię, że gdziekolwiek uciekną, wszędzie ich ścigać będą nieprzyjaciele, aż póki zupełnie nie zniszczą.
38. *Postawię stolicę moję w Elam.* Po wyrzuceniu Elamitów, postanowię innego króla w Elam. Zowie stolicą swoją, gdyż on ją da.
39. *Każę się wrócić pojmańcom Elam.* Przez Cyrusa, który obaliwszy Babilon, przeniósł królestwo do Elamitów, to jest, Persów; a duchownie przez Chrystusa, za którego łaską dostąpili wolności synów Bożych. Patrz Dzieje Ap. 2, 7, 8 i 9.
R. 50. —1. *Przez rękę Jeremiasza.* Przez Jeremiasza. Jest hebraizm.
2. *Opowiadajcie między narody.* Słowa są proroka, rozkazującego żeby pomiędzy wszystkiemi narodami było oznajmione zniszczenie Babilonu. —*Podnieście chorągiew.* Zwycięstwa. — *Zawstydzon jest Bel.* Będzie okryty hańbą Bel bożek Chaldejczyków. —*Merodach.* Inny ich bożek. Merodach był królem Babilońskim, zaliczony po śmierci w poczet bogów.
3. *Naród z północy.* To jest Persowie i Medowie, którzy chociaż byli na wschód od Babilonu, jednakże przyprowadzili z sobą przeciwko Chaldejczykom narody od północy, jakimi byli Hirkanowie, Armeńczycy i t. d.—*Ruszyli się.* Poruszą się, rozproszą się.—*Poszli.* Do ucieczki albo do niewoli.
4. *Synowie Izraelowi.* Ostatki dziesięciu pokoleń.— *Synowie Judzcy.* Którzy należeli do dwóch pokoleń Judy i Benjamina. —*A płacząc.* Z radości. Patrz I. Ezdr. 3, 12, gdzie się mówi, że Żydzi widząc odbudowanie kościoła, płakali z radości.—*Pana Boga swego szukać będą.* Należy to odnieść nie tylko do czasu powrótu więźniów z niewoli, lecz daleko bardziej do czasu Chrystusa, gdy wierzący w niego zostali wybawieni z niewoli szatana. Że tak rozumieć potrzeba to miejsce pokazuje się z wiersza następnego, gdzie się mówi o przymierzu wiecznem.
5. *Do Syonu.* Drogi która prowadzi do Syonu i do kościoła. — *Tam twarzy ich.* Tam się udadzą prostą drogą. — *Przyłożeni będą do Pana.* Będą przyłączeni i przystaną do Pana.—*Przymierzem wiecznem.* Ewangelii, które niema mieć końca.
6. *Trzodą straconą.* Jakby rzekł: Błąkał się Izrael

stores eorum seduxerunt eos, feceruntque vagari in montibus: de monte in collem transierunt, obliti sunt cubilis sui.

7. Omnes, qui invenerunt, comederunt eos, et hostes eorum dixerunt: Non peccavimus; pro eo quod peccaverunt Domino, decori justitiae, et exspectationi patrum eorum Domino.

8. Recedite de medio Babylonis, et de terra Chaldaeorum egredimini, et estote quasi hoedi ante gregem.

9. Quoniam, ecce, ego suscito, et adducam in Babylonem congregationem gentium magnarum de terra aquilonis, et praeparabuntur adversus eam, et inde capietur: sagitta ejus quasi viri fortis interfectoris non revertetur vacua.

10. Et erit Chaldaea in praedam: omnes vastantes eam replebuntur, ait Dominus.

11. Quoniam exultastis, et magna loquimini, diripientes hereditatem meam: quoniam effusi estis sicut vituli super herbam, et mugistis sicut tauri.

12. Confusa est mater vestra nimis, et adaequata pulveri, quae genuit vos: ecce, novissima erit in gentibus, deserta, invia, et arens.

13. Ab ira Domini non habitabitur, sed redigetur tota in solitudinem; omnis, qui transibit per Babylonem, stupebit, et sibilabit super universis plagis ejus.

14. Praeparamini contra Babylonem per circuitum omnes, qui tenditis arcum: debellate eam, non parcatis jaculis, quia Domino peccavit.

15. Clamate adversus eam, ubique dedit manum, ceciderunt fundamenta ejus, destructi sunt muri ejus, quoniam ultio Domini est: ultionem accipite de ea, sicut fecit, facite ei.

16. Disperdite satorem de Babylone, et tenen-

wie ich zwiedli ie, uczynili że się błąkali po górach: z góry na pagórek przeszli: zapomnieli legowiska swego.

7. Wszyscy, którzy naleźli, ziedli ie, a nieprzyiaciele ich mówili: Nie zgrzeszyliśmy: dla tego że zgrzeszyli Panu pięknośći, sprawiedliwości y oczekiwaniu oyców ich Panu.

8. Uchodźcie z pośrzodku Babilonu, a z ziemie Chaldeyskiéy wychodźcie: a bądźcie iako kozłowie przed trzodą.

9. Bo oto ia pobudzam, y przywiodę na Babilon zgromadzenie narodów wielkich z ziemie północnéy: y nagotuią się nań, a zatym ji wezmą: strzała iego, iako męża mocnego zabiiacza, nie wróci się próżno.

10. Y będzie Chaldeyska ziemia korzyścią: wszyscy którzy ią będą burzyć nasycą się, mówi Pan.

11. Bo się raduiecie, y wielkie rzeczy mówicie rozchwytaiąc dziedzictwo moie: boście się rozlegli iako cielcy po trawie, a beczeliście iako bycy.

12. Zawstydzona iest matka wasza barzo, y porównana z prochem, która was porodziła: oto ostateczna będzie między narody, pusta, bezdrożna y wyschła.

13. Dla gniewu Pańskiego nie będą w niéy mieszkać, ale się wszytka obróci w pustynią: każdy idący przez Babilon, zdumieie się, y świstać będzie nad wszemi plagomi iego.

14. Gotuycie się na Babilon w około wszyscy którzy łuk ciągniecie: zwoiuycie ji, nie folguycie strzałóm, bo zgrzeszył Panu.

15. Wołaycie nań, wszędy dał rękę, upadły fundamenty iego, skażone są mury iego, bo pomsta Pańska iest: pomścicie się nad nim, iako czynił, uczyńcie mu.

16. Wytraćcie sieiące z Babilonu, y trzymaią-

po górach nakształt owiec. — *Pasterzowie.* Rozumie królów i fałszywych proroków, którzy pochlebiając ludowi zwodzili go, i stali się przyczyną jego niewoli.— *Uczynili że się błąkali po górach.* Wzywając do oddawania czci bałwanom, od jednego bałwana i góry do drugiego bałwana i góry. — *Zapomnieli legowiska swego.* Zapomnieli Syonu, gdzie zwykli byli odpoczywać, i kościoła postawionego na Syonie.

7. *Wszyscy którzy naleźli.* Stali się łupem i zdobyczą wszystkich narodów. Patrz Ezech. 34, 5 i 8.—*Mówili: niezgrzeszyliśmy.* To jest, wszyscy, którzy ich zabijali, mniemali że czynią przysługę Bogu.—*Piękności, sprawiedliwości.* Tak nazywa Boga: naprzód dla tego, że lud swój, wprzód nim zgrzeszył, ozdobił był sprawiedliwością; powtóre, iż był ozdobą ludu z powodu praw sprawiedliwości które mu podał, i którémi go rządził; potrzecie, że jego sprawiedliwość i pobożność ozdabiał i wynagradzał wielu dobrodziejstwami.—*Oczekiwaniu.* Panu, w którym pokładali nadzieję ich ojcowie, który był ich obrońcą i opiekunem. Ps. 113, 9 i 10.

8. *Uchodźcie.* Przemawia do Żydów, którzy mają być wybawieni z niewoli. — *Jako kozłowie przed trzodą.* Skoczni, weseli, swobodni, skorzy jako kozły, które poprzedzają trzodę.

9. *Zgromadzenie narodów wielkich.* Niezmierne wojsko Persów. —*Z ziemie północnéj.* Patrz wyż. wiersz 3.—*Nagotują.* Przygotują się i wyuczą się walczyć przeciwko Babilonowi.—*A zatém.* Hebr. jest, *miscam*, i oznacza się, że za pierwszym napadem, albo przy pierwszém oblężeniu ma być wzięty: że niepierwiéj z tamtąd mają odejść Persowie, aż go wezmą. — *Strzała jego.* To jest wojska.—*Męża mocnego zabijacza.* Żołnierza dzielnego, i biegłego strzelca. —*Nie wróci się próżno.* Albowiem każda strzała będzie śmiertelna.

10. *Nasycą się.* Łupami i bogactwem.

11. *Bo się radujecie.* W hebr jest w czasie przeszłym. —*Beczeliście.* Staliście się dzikimi jako byki, z powodu bogactw któreście zagarnęli u ludu mojego. Ryk bowiem w byku oznacza dzikość i wyniosłość.

12. *Zawstydzona jest.* Sromotnie wzięta. — *Matka wasza.* Babilon, albo Chaldea.—*Porównana z prochem.* Z ziemią zrównana, zburzona.—*Ostateczna.* Najwięcéj wzgardzona.

13. *Świstać będzie.* Osłupieje, albo będzie się naśmiewał. Patrz r. 49, 17.

14. *Którzy łuk ciągniecie.* Wszyscy mężowie zdatni do wojny. Łuk kładzie zamiast wszelkiego rodzaju broni.—*Nie folgujcie strzałom.* Wydobądźcie strzały z sajdaku, i wypuśćcie na Chaldejczyków.

15. *Wołajcie nań.* Upominając się i zagrzewając do wojny.—*Dał rękę.* Pokonany został Babilon, i za pokonanego się uznaje. Albo się oznacza iż Babilon był sprzymierzony z Lydyjczykami (że tak było znajdujemy u Herodota), i dla tego nie należy mu przebaczyć.— *Jako czynił.* Jerozolimie i miastom innych narodów.

16. *Wytraćcie siejące.* Pozabijajcie w Babilonie nie tylko żołnierzy, lecz także rolników którzy sieją, którym się jednak w takich razach zwykle przepuszcza,

tem falcem in tempore messis: a facie gladii columbae unusquisque ad populum suum convertetur, et singuli ad terram suam fugient.

17. Grex dispersus Israel, leones ejecerunt eum, primus comedit eum rex Assur, iste novissimus exossavit eum Nabuchodonosor rex Babylonis.

18. Propterea haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Ecce, ego visitabo regem Babylonis et terram ejus, sicut visitavi regem Assur,

19. et reducam Israel ad habitaculum suum, et pascetur Carmelum et Basan, et in monte Ephraim et Galaad saturabitur anima ejus.

20. In diebus illis et in tempore illo, ait Dominus, quaeretur iniquitas Israel, et non erit: et peccatum Juda, et non invenietur, quoniam propitius ero eis, quos reliquero.

21. Super terram dominantium ascende, et super habitatores ejus visita, dissipa, et interfice, quae post eos sunt, ait Dominus: et fac juxta omnia, quae praecepi tibi.

22. Vox belli in terra, et contritio magna.

23. Quomodo confractus est et contritus malleus universae terrae? quomodo versa est in desertum Babylon in gentibus?

24. Illaqueavi te, et capta es, Babylon, et nesciebas: inventa es et apprehensa, quoniam Dominum provocasti.

25. Aperuit Dominus thesaurum suum, et protulit vasa irae suae, quoniam opus est Domino Deo exercituum in terra Chaldaeorum.

26. Venite ad eam ab extremis finibus, aperite, ut exeant qui conculcent eam: tollite de via lapides, et redigite in acervos, et interficite eam, nec sit quidquam reliquum.

cego siérp czasu żniwa: przed mieczem gołębice każdy się obróci do ludu swego, y każdy do ziemie swéy ucieczе.

17. Stado rozproszone Izrael, lwowie wypędzili ie: piérwszy król Assur ziadł go: ten ostateczny Nabuchodonozor król Babiloński kości iego polamał.

18. Przeto to mówi Pan zastępów, Bóg Izraelów: Oto ia nawiédzę króla Babilońskiego y ziemię iego, iakom nawiédził króla Assur,

19. y przywiodę zaś Izraela do mieszkania iego, a będzie się pasł na Karmelu y na Basan, y na górze Ephraim, y Galaad nasyci się dusza iego.

20. W one dni y czasu onego, mówi Pan, będą szukać nieprawości Izraelowéy, a nie będzie iéy: y grzéchu Juda, a nie naydzie się: bo miłościw będę tym które zostawię.

21. Na ziemię panuiących wyciągni, a obywatele ich nawiédź, rozpraszay y zabiiay co za nimi iest, mówi Pan: a czyń wedle wszytkiego iakom ci roskazał.

22. Głos bitwy w ziemi, y starcie wielkie.

23. Jako złamany iest y skruszony młot wszytkiéy ziemie? iako się obrócił w pustynią Babilon między narody?

24. Usidliłem cię, y poymanyś Babilonie, a nie wiedziałeś: zastano cię y poymano, iżeś Pana drażnił.

25. Otworzył Pan skarb swóy, y wyniósł naczynia gniewu swego: bo sprawę ma Pan Bóg zastępów w ziemi Chaldeyskiéy.

26. Pódźcie do niéy od kraiów ostatecznych, otwórzcie aby wyszli którzyby ią deptali: zbieraycie z drogi kamienie, a składźcie w kupy, a zatraćcie ia: y niech nie będzie sczątku.

tak iżby nikt nie pozostał ktoby siał lub żął.—*Przed mieczem gołębice.* Gołębicą zowie nieprzyjaciela, nie z powodu łagodności, któréj w nim zgoła nie było, lecz z powodu szybkości. Albo dla tego że pokonawszy Chaldejczyków oprócz własnych znamion, których wprzódy używali, przyłączyli także znamie Chaldejczyków już zwyciężonych, którém była gołębica. Patrz wyż. 25, 38.

17. *Stado rozproszone.* Podobny do stada rozproszonego i błąkającego się: tak wyż. w. 6 rzekł: *trzodą straconą stał się lud mój.* —*Lwowie wypędzili je.* To jest z miejsca swojego. Lwami zowie królów Assyryjskich i Chaldejskich. —*Pierwszy król Assur zjadł go.* Mówi się że król Assyryjski pierwszy zjadł lud boży, to jest, zjadł samo ciało, kości zaś niełamał; gdyż dziesięć pokoleń, które były jakby ciałem, uprowadził do niewoli, IV. Król. 18, 11: dwóch zaś pokoleń, w których było królestwo, kapłaństwo i kościół Boży, które są kośćmi i siłą ludu, nie zatracił. Przeciwnie król Babiloński pokruszył kości, gdyż i dwa pokolenia uprowadził do niewoli, i zburzył kościoł, IV. Król. 25, 9.

18. *Nawiedzę.* Ukarzę, zgniotę.

19. *Będzie się pasł na Karmelu.* Odprowadzę znowu lud mój na wesołe pastwiska Judei, i będzie się pasł na nich jako przed tém.—*Nasyci się dusza jego.* To jest, chuć.

20. *Będą szukać.* Choćby szukano, nie znajdzie się, gdyż ją zniszczę. To proroctwo odnosi się do Chrystusa, za którego czasów zniesioną została nieprawość wszystkich ludów, które weń uwierzyły. — *Tym które zostawię.* Ostatki bowiem z Izraela będą zbawione. Rzym. 9, 17, i 11, 5.

21. *Na ziemię panujących.* Chaldeę rozumie. —*Wyciągnij.* Z wojskiem, o Daryuszu i Cyrusie.—*Nawiedź.* Babilon. — *Zabijaj co za nim jest.* Zgładź ich całe potomstwo, synów i wnuków. —*Wedle wszystkiego jakom ci rozkazał.* Wskazuje Bóg, że on wzbudził przeciwko Chaldejczykom Medów i Persów.

22. *Głos bitwy.* Słychać okrzyk wojenny; jakby rzekł: Zdaje się jakbym słyszał brzmienie trąb, i szmer żołnierzy Cyrusa i Persów.

23. *Młot.* Tak przez przenośnię nazywa króla Babilońskiego, który miał zwyczaj kruszyć królestwa.—*Między narody.* Który wprzódy panował pomiędzy narodami. Albo sens jest, że Babilon podobnie jak inne narody został pokonany i zburzony.

24. *Usidliłem cię.* Jako zwierzę ułowiłem cię w sidła, gdyś o tém nie myślał; wzięty bowiem był Babilon, gdy obchodził święto, i Baltazar ucztował ze swoimi, jak się pokazuje z Dan. 5, 1. —*Zastano cię i pojmano.* Napadnięto i wzięto.

25. *Skarb swój.* Zbrojownią, gdzie ma złożony oręż gniewu swojego, głód, mór, wojnę i t. d.—*Bo sprawę ma.* Gdyż przedsiębierze dzieło swojéj sprawiedliwości w ziemi Chaldejskiéj. Albo gdyż potrzebuje takich narzędzi, jakimi są Persowie i Medowie.

26. *Pódźcie.* O Daryuszu, Cyrusie, i wy Persowie!—*Otwórzcie.* Drogi lub bramy wszystkich miast. —*Aby wyszli.* Żołnierze do zrobienia napadu i podeptania Babilonu. — *Zbierajcie z drogi kamienie.* Iżby wszyscy którzy tylko zechcą mogli pójść bez przeszkody przeciwko niemu.

27. Dissipate universos fortes ejus: descendant in occisionem: vae eis, quia venit dies eorum, tempus visitationis eorum.
28. Vox fugientium, et eorum, qui evaserunt de terra Babylonis, ut annuntient in Sion ultionem Domini Dei nostri, ultionem templi ejus*. *(Infr. 51, 49).*
29. Annuntiate in Babylonem plurimis, omnibus qui tendunt arcum: consistite adversus eam per gyrum, et nullus evadat: reddite ei secundum opus suum, juxta omnia, quae fecit, facite illi, quia contra Dominum erecta est, adversum Sanctum Israel.*
30. Idcirco cadent juvenes ejus in plateis ejus, et omnes viri bellatores ejus conticescent in die illa, ait Dominus.
31. Ecce, ego ad te, superbe, dicit Dominus Deus exercituum, quia venit dies tuus, tempus visitationis tuae.
32. Et cadet superbus, et corruet, et non erit, qui suscitet eum: et succendam ignem in urbibus ejus, et devorabit omnia in circuitu ejus.
33. Haec dicit Dominus exercituum: Calumniam sustinent filii Israel et filii Juda simul: omnes, qui ceperunt eos, tenent, nolunt dimittere eos.
34. Redemtor eorum fortis, Dominus exercituum nomen ejus, judicio defendet causam eorum, ut exterreat terram, et commoveat habitatores Babylonis.
35. Gladius ad Chaldaeos, ait Dominus, et ad habitatores Babylonis, et ad principes, et ad sapientes ejus:
36. gladius ad divinos ejus, qui stulti erunt: gladius ad fortes illius, qui timebunt:
37. gladius ad equos ejus, et ad currus ejus, et ad omne vulgus, quod est in medio ejus, et erunt quasi mulieres: gladius ad thesauros ejus, qui diripientur.
38. Siccitas super aquas ejus erit, et arescent, quia terra sculptilium est, et in portentis gloriantur:
39. propterea habitabunt dracones cum faunis ficariis, et habitabunt in ea struthiones, et non in-

27. Rozpraszaycie wszytkie mocarze iéy, niech zstępuią na zabicie: biada im, bo przyszedł dzień ich, czas nawiédzenia ich.
28. Głos uciekaiących y tych którzy uszli z ziemie Babilońskiéy, aby opowiadali w Sionie pomstę Pana Boga naszego, pomstę kościoła iego.
29. Daycie znać przeciw Babilonie mnogim, wszytkim którzy ciągną łuk: stańcie przeciw iemu w około, a żaden nie uydzie: oddaycie mu według dzieła iego: wedle wszytkiego co czynił, czyńcie mu: bo się wynosił przeciw Panu, przeciw świętemu Izraelowemu.
30. Przeto polęgą młodzieńcy iego na ulicach iego, y wszyscy mężowie waleczni iego umilkną dnia onego, mówi Pan.
31. Owo ia do ciebie hardy, mówi Pan Bóg zastępów: bo przyszedł dzień twóy, czas nawiédzenia twego.
32. Y powali się hardy, y upadnie, a nie będzie ktoby go wzwiódł: y zapalę ogień w miésciech iego, y pożrze wszytko około niego.
33. To mówi Pan zastępów: Potwarz ciérpią synowie Izraelscy, y synowie Judzcy społem: wszyscy którzy ie poimali trzymaią, a niechcą ich puścić.
34. Odkupiciel ich mocny, Pan zastępów imię iego, sądem będzie bronił rzeczy ich, aby przestraszył ziemię, a wzruszył obywatele Babilońskie.
35. Miecz na Chaldeyczyki, mówi Pan, y na obywatele Babilońskie, y na książęta y na mądre iego:
36. miecz na wieszczki iego, którzy zgłupieią: miecz na mocarze iego, którzy się bać będą:
37. miecz na konie iego, y na wozy iego, y na wszytko pospólstwo, które iest w pośrzód iego, a będą iako niewiasty: miecz na skarby iego, które będą rozchwycone.
38. Susza będzie nad wodami iego, y wyschną, bo ziemia rycin iest, a w potworach się przechwalaią:
39. przeto będą mieszkać smokowie z dzikimi mężami, y będą w niéy mieszkać strusowie, a nię

27. *Mocarze jéj.* Potężnych książąt jego, lub wszystkich mężów zdatnych do wojny.—*Zstępują na zabicie.* Niechaj polegną zabici.

28. *Głos uciekających.* Żydów słyszany będzie; albowiem jak skoro Babilon został oblężony, niektórzy z Żydów pouciekali, i powróciwszy do Babilonu oznajmili, że się spełniło to co był przepowiedział Jeremiasz o zburzeniu Babilonu, i uwolnieniu Żydów.

29. *Dajcie znać przeciw Babilonie.* Powiedźcie wszystkim biegłym w strzelaniu, żeby w naznaczone miejsce przybyli przeciw Babilonowi.—*Według dzieła jego.* Jako on uczynił, i inne kraje spustoszył.—*Świętemu Izraelowemu.* Przeciw Bogu który uświęca Izraela. Inni kościół rozumieją, który zburzyli Chaldejczycy.

30. *Umilkną.* Osłupieją i poginą.

31. *Owo ja do ciebie.* Idę przeciwko tobie, o hardy człowiecze. Przemawia Bóg do Nabuchodonozora, albo raczéj do Baltazara, za którego panowania wzięty był Babilon.

33. *Potwarz cierpią.* Są uciśnieni, gwałtem trzymani w niewoli.

34. *Odkupiciel ich mocny.* Chociaż są mocnymi Chaldejczycy, i silnie trzymają Żydów w Babilonie, jednak Bóg jest od nich mocniejszym, i wybawi Żydów z niewoli. —*Sądem będzie bronił.* W hebr. jest, *przyjmując przyjmie sprawę ich,* to jest, ze wszelką starannością i usilnością będzie bronił słusznéj ich sprawy.—*Przestraszył ziemię.* Chaldejską. —*Wzruszył.* Utrapił mieczami Persów.

36. *Którzy zgłupieją.* Którzy się pokażą głupimi, gdy nieprzewidzieli i nieprzepowiedzieli swojéj i swoich zguby.

38. *Susza... nad wodami jego.* Albowiem podają historycy, że Babilon był wzięty przez spuszczenie Eufratu do dołów wykopanych, tak iż przez suche jego łożysko otworzyło się przejście żołnierzom do miasta. Tak Xenofon lib. 7, Cyropediae i inni. Albo sens jest: Dopuści Bóg na Chaldeę nieurodzaj i suszę; albowiem ziemia w niedostatku mieszkańców będzie nieuprawna i sucha.—*Ziemia rycin.* W któréj się oddaje cześć bałwanom rytym.

39. *Z dzikimi mężami.* Z widmami.— *Aż do pokolenia i pokolenia.* Przez dwa pokolenia.

habitabitur ultra usque in sempiternum, nec exstruetur usque ad generationem et generationem.

40. Sicut subvertit Dominus Sodomam et Gomorrham, et vicinas ejus, ait Dominus, non habitabit ibi vir, et non incolet eam filius hominis. *(Gen. 19, 24).*

41. Ecce, populus venit ab aquilone, et gens magna, et reges multi consurgent a finibus terrae.

42. Arcum et scutum apprehendent, crudeles sunt et immisericordes: vox eorum quasi mare sonabit, et super equos ascendent, sicut vir paratus ad proelium contra te, filia Babylon.

43. Audivit rex Babylonis famam eorum, et dissolutae sunt manus ejus: angustia apprehendit eum, dolor quasi parturientem.

44. Ecce, quasi leo ascendet de superbia Jordanis ad pulchritudinem robustam, quia subito currere faciam eum ad illam: et quis erit electus, quem praeponam ei? quis est enim similis mei? et quis sustinebit me? et quis est iste pastor, qui resistat vultui meo? *(Supr. 49, 19).*

45. Propterea audite consilium Domini, quod mente concepit adversum Babylonem, et cogitationes ejus, quas cogitavit super terram Chaldaeorum: Nisi detraxerint eos parvuli gregum, nisi dissipatum fuerit cum ipsis habitaculum eorum.

46. A voce captivitatis Babylonis commota est terra, et clamor inter gentes auditus est.

będą w niey mieszkać daléy aż na wieki, ani będzie zbudowana aż do pokolenia y pokolenia.

40. Jako Pan wywrócił Sodomę y Gomorrę, y blizkie iéy, mówi Pan, nie będzie tam mąż mieszkać, ani przebywać w niéy syn człowieczy.

41. Oto lud idzie z północy, a naród wielki, y królowie mnodzy powstaną z kraiów ziemie.

42. Łuk y pawezę pochwycą, okrutni są a niemiłosierni: głos ich iako morze zaszumi, a na konie wsiędą, iako mąż gotowy ku bitwie przeciw tobie córko Babilońska.

43. Usłyszał król Babiloński wieść o nich, y osłabiały ręce iego: poymał go ucisk, boleść iako rodzącą.

44. Oto iako lew wystąpi z nadętości Jordanu do piękności mocnéy, bo uczynię że znagła pobieży do niéy, a któż będzie wybrany, któregobych przełożył nad nią? bo kto mnie iest podobny? a kto mię zniesie? a który to iest pasterz, coby się sprzeciwił twarzy moiéy?

45. Przeto słuchaycie rady Pańskiéy, którą umyślił przeciw Babilonowi, y myśli iego, które myślił na ziemię Chaldeyską: Jeśli ich nie ściągną malutcy z trzody, ieśli nie będzie rozmiecono z nimi mieszkanie ich.

46. Od wrzasku poymania Babilonu wzruszyła się ziemia, y wołanie między narody usłyszano iest.

CAPUT LI.

ROZDZIAŁ 51.

O nieszczęściach, które spaść miały na Babilon.

1. Haec dicit Dominus: Ecce, ego suscitabo super Babylonem et super habitatores ejus, qui cor suum levaverunt contra me, quasi ventum pestilentem.

2. Et mittam in Babylonem ventilatores, er ventilabunt eam et demolientur terram ejus, quoniam venerunt super eam undique in die afflictionis ejus.

3. Non tendat, qui tendit arcum suum, et non ascendat loricatus: nolite parcere juvenibus ejus, interficite omnem militiam ejus.

4. Et cadent interfecti in terra Chaldaeorum, et vulnerati in regionibus ejus,

5. quoniam non fuit viduatus Israel et Juda a Deo suo, Domino exercituum: terra autem eorum repleta est delicto a Sancto Israel.

1. To mówi Pan: Oto ia wzbudzę na Babilon y na obywatele iego, którzy serce swe podnieśli przeciwko mnie, iako wiatr zaraźliwy.

2. Y poślę do Babilonu przewiewacze, y rozwieją ji, a spladruią ziemię iego, bo przyszły nań zewsząd w dzień utrapienia iego.

3. Niech nie ciągnie który ciągnie łuk swóy, a niech nie wstępuie w pancerzu: nie folguycie młodzieńcom iego, wybiycie wszytko rycerstwo iego.

4. Y polęgą pobici w ziemi Chaldeyskiéy, y zranieni po krainach iego,

5. bo nie owdowiał Izrael y Juda od Boga swego, od Pana zastępów: lecz ziemia ich pełna iest przestępstwa dla świętego Izraelowego.

41. *Z północy.* Patrz co się rzekło wyż. w. 3.
42. *Pawezę.* Tarcz. Patrz Lind.
43. *Usłyszał.* Hebraizm; to jest, gdy usłyszy, osłabieją od strachu ręce jego.
44. *Jako lew wystąpi z nadętości Jordanu.* Jako lew wychodzi z pastwisk wezbranego Jordanu na łowy; tak wyjdzie Pers przeciwko Babilonowi, miastu pięknemu i niezwyciężonemu. Patrz co się rzekło r. 49, 19. — *Do piękności mocnéj.* To wszystko co się tu znajduje aż do końca rozdziału, wytłumaczyło się w rozdziale poprzedzającym od w. 19. i dalej.
R. 51.—1. *Wiatr zaraźliwy.* Persów i Medów, którzy jako wiatr zaraźliwy, zadadzą śmierć Babilończykom.
2. *Przewiewacze.* Cyrusa i Daryusza królow ze swojem wojskiem.—*Przyszły nań.* Przyszli nieprzyjaciele jego.—*W dzień utrapienia jego.* Gdy ma być utrapiony i wzięty od nieprzyjaciół.
3. *Niech nie ciągnie który ciągnie łuk swój.* Nie będzie potrzeby przy zdobyciu Babilonu żeby strzelec naciągał łuk, lub pancernik walczył na miecze z nieprzyjacielem; ja bowiem uśpię Chaldejczyków ucztą i winem, i tym sposobem jakby zwiążę ręce i nogi ich, tak iżby strzelcy nie mogli naciągnąć łuku, ani pancernicy uciekać lub się poruszyć. Zabijajcie więc ich śmiało i odważnie, i nieprzepuszczajcie im.
5. *Owdowiał.* Nie został pozbawiony.— *Ziemia ich.* Chaldejczyków. — *Pełna jest przestępstwa.* Przestępstwa popełnionego przeciwko Bogu Izraelskiemu i jego ludowi.

6. Fugite de medio Babylonis, et salvet unusquisque animam suam: nolite tacere super iniquitatem ejus, quoniam tempus ultionis est a Domino: vicissitudinem ipse retribuet ei.

7. Calix aureus Babylon in manu Domini, inebrians omnem terram; de vino ejus biberunt gentes, et ideo commotae sunt.

8. Subito cecidit Babylon, et contrita est: ululate super eam, tollite resinam ad dolorem ejus, si forte sanetur. *(Isai. 21, 9. Apoc. 14, 8).*

9. Curavimus Babylonem, et non est sanata: derelinquamus eam, et eamus unusquisque in terram suam, quoniam pervenit usque ad coelos judicium ejus, et elevatum est usque ad nubes.

10. Protulit Dominus justitias nostras: venite, et narremus in Sion opus Domini Dei nostri.

11. Acuite sagittas, implete pharetras: suscitavit Dominus spiritum regum Medorum, et contra Babylonem mens ejus est, ut perdat eam, quoniam ultio Domini est, ultio templi sui.

12. Super muros Babylonis levate signum, augete custodiam, levate custodes, praeparate insidias, quia cogitavit Dominus, et fecit quaecumque locutus est contra habitatores Babylonis.

13. Quae habitas super aquas multas, locuples in thesauris, venit finis tuus pedalis praecisionis tuae.

14. Juravit Dominus exercituum per animam suam: Quoniam replebo te hominibus quasi brucho, et super te celeuma cantabitur.*

6. Uciekaycie z pośrzodku Babilonu, a każdy niech zbawi duszę swoię: nie milczcie nad nieprawością iego, bo czas pomsty iest od Pana, on mu wzaiem odda.

7. Kubek złoty Babilon w ręce Pańskiéy upaiaiący wszytkę ziemię; wino iego pili narodowie, y dla tego wzruszeni są.

8. Nagle upadł Babilon, y połamał się, wyycie nad nim, weźcie żywice na boleść iego, owa się wyleczy.

9. Leczyliśmy Babilon, a nie iest uzdrowiony: opuśćmy ji a pódźmy każdy do swéy ziemie, bo doszedł aż do nieba sąd iego, y wyniósł się aż do obłoków.

10. Wywiódł Pan sprawiedliwość naszę: pódźcie, a opowiadaymy na Syonie dzieło Pana Boga naszego.

11. Ostrzcie strzały, napełniaycie saydaki: wzbudził Pan ducha króla Medzkiego, y przeciw Babilonowi myśl iego iest, aby ji zatracił, bo pomsta Pańska iest, pomsta kościoła iego.

12. Na murach Babilońskich podnieście chorągiew, przyczyńcie straży, wystawcie stróże, nagotuycie zasadzki, bo umyślił Pan, y uczynił cokolwiek mówił przeciw obywatelom Babilońskim.

13. Która mieszkasz nad wodami mnogimi, bogata w skarby, przyszedł koniec twóy na stopie odcięcia twego.

14. Przysiągł Pan zastępów na duszę swoię: Że cię napełnię ludzi iako chrząszczów, y nad tobą będą śpiewać pobudkę.

6. *Uciekajcie.* Żydzi i wszelkie narody.— *Z pośrodku Babilonu.* Który ma być zaraz spustoszony, żebyście z nim nie poginęli.—*Nie milczcie nad nieprawością jego.* Żebyście się nie nauczyli i nie naśladowali jego złych obyczajów i z nim nie zginęli.

7. *Kubek złoty Babilon.* Niektórzy sądzą, że kielichem złotym nazywa kielich wina czystego, i odbijającego się jako złoto we szkle, inni kielich kosztowny. Jeden i drugi sens jest stosowny; albowiem Babilon był jakby kielichem pełnym gniewu Bożego, którym zostały upojone wszystkie narody, to jest, udręczone aż do szaleństwa, jak rzekł r. 25, 5. Kielich także był złoty, gdyż bogaty i potężny. Albo sens jest, że społeczeństwo Babilońskie bardzo świetne pociągnęło do zguby wiele pomocniczych ludów. Przy kielichu zawiązywał się stosunek.— *Wzruszeni są.* W hebr. jest, *będą szaleć narody.*

8. *Nagle upadł.* Trwa w przenośni kielicha; jakby rzekł: Po napiciu się z niego jakby z kielicha gniewu Bożego wszystkich narodów, zrzucił Bóg sam kielich na ziemię, i skruszony został. Tak Iz. 21, 9, i Objaw. 14, 8: *Upadła, upadła Babilonia ona wielka, która winem gniewu porubstwa swojego napoiła wszystkie narody.— Weźcie żywice.* W hebr. jest, *tsori*, to jest, *balsamu.* Użyjcie nań balsamu, żeby doświadczyć, czy się wyleczy. Przez ironią rzeczono, jakby mówił: Tak będzie zbity, że ani balsam go nieuleczy.

9. *Leczyliśmy.* Jest dyalog, wprowadza bowiem ludzi do których była mowa odpowiadających: leczyliśmy go, i t. d., łożyliśmy usiłowania żeby zachować, lecz napróżno.—*Opuśćmy go.* Mówią to żołnierze cudzoziemscy, którzy byli przyszli na pomoc Chaldejczykom, do nich bowiem powiedział był Bóg w wierszu poprzedzającym: *Weźcie żywice,* to jest, brońcie go jeśli możecie.—*Doszedł aż do nieba sąd jego.* Zbrodnie są wielkie i okropne, jako też i kara za nie. Podobne wyrażenie spotykamy w Psal. 107, 5: *Albowiem wielkie jest nad niebiosa miłosierdzie twoje, i aż pod obłoki prawda twoja.*

10. *Wywiódł Pan sprawiedliwość naszę.* Sprawiedliwymi siebie nazywali Żydzi, nie iżby nie zgrzeszyli przeciwko Bogu, lecz że żadnéj krzywdy nie uczyniwszy Chaldejczykom, okrutnie od nich byli traktowani. Albo sens jest: pokazał Bóg, że nasza religia jest prawdziwa.—*Dzieło Pana.* Jako zatracił Chaldejczyków, a nas zachował.

11. *Ostrzcie strzały.* Niektórzy sądzą że się mowa zwraca do Persów: inni i lepiéj do Babilończyków, jakby rzekł: Przygotujcie oręż, naostrzcie strzały, i t. d., napróżno pracujecie, gdyż Bóg postanowił pomścić się krzywdy swojéj i kościoła swojego przez was zburzonego.

12. *Podnieście chorągiew.* Wszystko co się znajduje w tym wierszu zdaje się odnosić do Persów; jakby rzekł: Wynieście znamiona wojenne przeciwko Babilonowi, i uciekajcie na mury jego.—*Przyczyńcie straży.* Dodawszy żołnierzy nowych do starych. Pomnożcie liczbę żołnierzy oblegających miasto.— *Wystawcie stróże.* Nowych żołnierzy którzyby opasali miasto.

13. *Która mieszkasz nad wodami mnogiemi.* Opisanie jest Babilonu, który i był oblany wodami Eufratu, i obfitował we skarby.— *Na stopie odcięcia twego.* Iż będziesz zgoła wycięty. Mówi o Babilonie w sposób przenośny, jako o drzewie, którego stopa, to jest, pień będzie wycięty.

14. *Na duszę twoję.* Na siebie samego, na życie twoje, tak często mamy w Piśmie ś.: *Żywię ja, mówi Pan.—Cię napełnię ludzi.* Mnóstwem nieprzyjaciół.— *Jako chrząszczów.* Porównywa Persów i Medów do chrząszczów, które w wielkiéj liczbie wypasują winnice.—*Nad tobą będą śpiewać pobudkę.* Nieprzyjaciele twoi na wzór winoborców będą się nawzajem pobudzali

15. Qui fecit terram in fortitudine sua, praeparavit orbem in sapientia sua, et prudentia sua extendit coelos: * *(Amos. 6, 8).*
16. dante eo vocem, multiplicantur aquae in coelo, qui levat nubes ab extremo terrae, fulgura in pluviam fecit, et produxit ventum de thesauris suis.
17. Stultus factus est omnis homo a scientia; confusus est omnis conflator in sculptili, quia mendax est conflatio eorum, nec est spiritus in eis.
18. Vana sunt opera et risu digna; in tempore visitationis suae peribunt.
19. Non sicut haec, pars Jacob, quia, qui fecit omnia, ipse est, et Israel sceptrum hereditatis ejus: Dominus exercituum nomen ejus.
20. Collidis tu mihi vasa belli, et ego collidam in te gentes, et disperdam in te regna,
21. et collidam in te equum et equitem ejus, et collidam in te currum et ascensorem ejus;
22. et collidam in te virum et mulierem, et collidam in te senem et puerem, et collidam in te juvenem et virginem;
23. et collidam in te pastorem et gregem ejus, et collidam in te agricolam et jugales ejus, et collidam in te duces et magistratus.
24. Et reddam Babyloni et cunctis habitatoribus Chaldaeae omne malum suum, quod fecerunt in Sion in oculis vestris, ait Dominus.
25. Ecce, ego ad te, mons pestifer, ait Dominus, qui corrumpis universam terram, et extendam manum meam super te, et evolvam te de petris, et dabo te in montem combustionis.
26. Et non tollent de te lapidem in angulum, et lapidem in fundamenta, sed perditus in aeternum eris, ait Dominus.
27. Levate signum in terra, clangite buccina in gentibus, sanctificate super eam gentes, annun-

15. Który uczynił ziemię mocą swoią, zgotował świat mądrością swoią, a mądrością swoią rozciągnął niebiosa:
16. gdy on głos wypuszcza, mnożą się wody na niebie, który podnosi obłoki od kończyn ziemie, błyskawice w deszcz obracał, y wywiódł wiatr z skarbów swoich.
17. Zgłupiał każdy człowiek od umieiętności; zawstydzon każdy zlewacz na rycinie, bo fałsz iest zlanie ich, y nie masz ducha w nich.
18. Marne są dzieła, y śmiechu godne: czasu nawiedzenia ich zginą.
19. Nie iako to dział Jakóbów, bo który wszytko stworzył on iest, a Izrael sceptr dziedzictwa iego: Pan zastępów imię iego.
20. Tłuczesz ty mnie oręże woienne, a ia potłukę w tobie narody, y wytracę w tobie królestwa,
21. y potłukę w tobie konia y ieźdźca iego, y potłukę w tobie wóz y wsiadacza iego,
22. y potłukę w tobie męża y niewiastę, y potłukę w tobie starca y pacholę, y potłukę w tobie młodzieńca y pannę.
23. y potłukę w tobie pastérza y trzodę iego, y potłukę w tobie oracza y sprzężay iego, y potłukę w tobie książęta y urzędniki.
24. A oddam Babilonowi y wszytkim obywatelom Chaldeyskim wszytkie złości ich, które czynili na Syon, przed oczyma waszemi, mówi Pan.
25. Oto ia na cię góro zarażaiąca, mówi Pan. która zarażasz wszytkę ziemię, y wyciągnę rękę moię na cię, a zwalę cię z skał, y uczynię cię góra spalenia.
26. Y nie będą z ciebie brać kamienia do węgła, y kamienia do fundamentów, ale będziesz wiecznie zatracona, mówi Pan.
27. Podnieście chorągiew w ziemi, trąbcie w trąby między narody, poświęćcie na nie narody, day-

i zachęcali, żeby cię wyludnić i zniszczyć. Co znaczy pobudka powiedzieliśmy wyż. r. 48, 33.
15. *Zgotował.* Hebr. *umocnił*, albo *ugruntował.*
16. *Gdy on głos wypuszcza.* Na głos gromu Bożego.—*Mnożą się wody.* Obfity deszcz spada.—*Który podnosi obłoki od kończyn ziemi.* Wzięto to z Psal. 134, 7: *Który wywodzi obłoki z kończyn ziemi, łyskawice na deszcz uczynił. Który wywodzi wiatry z skarbów swoich, i t. d.* Patrz co się tam rzekło.
17. *Zgłupiał.* To się powtarza z r. 10, w. 14, 15, 16, gdzie się znajduje i tłumaczenie.
20. *Tłuczesz ty mnie oręże wojenne.* Ty, o Babilonie, kruszyłeś mnie dotychczas wszystkie wojownicze narody; te bowiem zowie *orężem wojennym.*—*A ja potłukę w tobie.* Można te wszystkie czasy przyszłe, według własności hebrajskiej mowy, przełożyć przez czasy przeszłe, *potłukłem przez ciebie;* często się bowiem w tym języku kładzie czas przeszły zamiast przyszłego, i przyszły zamiast przeszłego. — *W tobie.* Przez ciebie, jako młotem. — *Wytracę.* Wytraciłem: i tym sposobem inne czasy przyszłe które następują.
23. *Sprzężaj jego.* Wołów, którémi zaprzęgłszy w jarzmo orze.
24. *A oddam Babilonowi.* Używszy go wprzódy jako młota do potłuczenia wszystkich narodów.—*Przed oczyma waszemi.* O Żydzi! w oczach waszych ukarzę ich, za zburzenie kościoła i Jerozolimy. Albo ukarzę ich za zło jakie uczynili w oczach waszych na Syonie.
25. *Oto ja na cię, góro.* Babilon nazywa górą, nie iż na górze był położony (bo był na płaszczyznie), lecz że był silnym i warownym, jakiemi zwykle bywają miasta położone na górach, z powodu też chwały i pychy panowania, i z powodu wyniosłych pałaców i murów, którémi był obwiedziony.—*Zarażająca.* W hebr. jest, *pustoszący*, gdyż wszystkie narody przywodził do swojéj władzy i bezbożności.—*Zwalę cię z skał.* Skałami nazywa wieże, tak jak miasto nazywał górą, albowiem czém są skały na górze, tém są wieże w mieście.—*Uczynię cię górą spalenia.* To jest, spaloną: zwierzęta bowiem gdy się spali góra, na któréj przebywały, zwykle się rozbiegają.
26. *Nie będą z ciebie brać kamienia do węgła.* Nie pozostanie z ciebie kamienia nieco większego, któryby można było umieścić w węgle, gdzie się kłaść zwykły większe kamienie; tak bowiem spłoniesz, iż się wszystko w popiół obróci.—*Będziesz wiecznie zatracona.* To jest, nie będziesz więcéj odbudowany. Nie żeby miasto nie było odbudowane, lecz iż królestwo nie zostanie przywrócone; bo nie o kamieniach lecz o ludziach mówi.
27. *Podnieście chorągiew.* Podnieście wszędzie znamie wojenne. Przemawia Bóg najwyższy wódz do wszystkich wodzów niższych, którzy są u wszystkich narodów, i rozkazuje im zebrać żołnierzy przeciwko Babilonowi.—*W ziemi.* Wszędzie, po całéj ziemi. — *Poświęćcie na nie narody.* Zwołajcie narody do prowadzenia świętéj wojny przeciwko Babilonowi: uroczystym i publicznym

tiate contra illam regibus Ararat, Menni et Ascenez, numerate contra eam Taphsar, adducite equum quasi bruchum aculeatum.

28. Sanctificate contra eam gentes, reges Mediae, duces ejus, et universos magistratus ejus, cunctamque terram potestatis ejus.

29. Et commovebitur terra, et conturbabitur, quia evigilabit contra Babylonem cogitatio Domini, ut ponat terram Babylonis desertam et inhabitabilem.

30. Cessaverunt fortes Babylonis a proelio, habitaverunt in praesidiis; devoratum est robur eorum, et facti sunt quasi mulieres; incensa sunt tabernacula ejus, contriti sunt vectes ejus.

31. Currens obviam currenti veniet, et nuntius obvius nuntianti, ut annuntiet regi Babylonis, quia capta est civitas ejus a summo usque ad summum;

32. et vada praeocupata sunt, et paludes incensae sunt igni, et viri bellatores conturbati sunt.

33. Quia haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Filia Babylonis quasi area, tempus triturae ejus: adhuc modicum, et veniet tempus messionis ejus.

34. Comedit me, devoravit me Nabuchodonosor, rex Babylonis: reddidit me quasi vas inane, absorbuit me quasi draco, replevit ventrem suum teneritudine mea, et ejecit me.

35. Iniquitas adversum me, et caro mea super Babylonem, dicit habitatio Sion: et sanguis meus super habitatores Chaldaeae, dicit Jerusalem.

36. Propterea haec dicit Dominus: Ecce, ego judicabo causam tuam, et ulciscar ultionem tuam, et desertum faciam mare ejus, et siccabo venam ejus.

37. Et erit Babylon in tumulos, habitatio draconum, stupor et sibilus eo, quod non sit habitator.

cie znać przeciw niéy królóm Ararath, Menni, y Asczenez, policzcie przeciwko niéy Taphsar, przywiedźcie konie iako chrząszcze z żądłami.

28. Poświęćcie przeciwko niéy narody, króle Mediéy, książęta iéy, y wszytkie urzędniki iéy, y wszytkę ziemię władze iéy.

29. Y wzruszy się ziemia, y zatrwoży, bo się ocuci przeciw Babilonowi myśl Pańska, aby położył ziemię Babilońską pustą y nie mieszkalną.

30. Ustali mocarzowie Babilońscy od bitwy, mieszkali w zamkach; pożarta iest siła ich, y stali się iako niewiasty; zapalono mieszkania iego, złamano zawory iego.

31. Bieżący bieżącemu zabieży, a poseł potka się z posłem, aby oznaymił królowi Babilońskiemu, że wzięto miasto iego od końca aż do końca;

32. y brody ubieżano, y błota ogniem wypalono, a mężowie waleczni zatrwożyli się.

33. Bo to mówi Pan zastępów, Bóg Izraelów: Córka Babilońska iako boiowisko, czas młócby iéy: iescze trochę, y przydzie czas żniwa iéy.

34. Ziadł mię, pożarł mię Nabuchodonozor król Babiloński: uczynił mię iako naczynie czcze, połknął mię iako smok, napełnił brzuch swóy pieszczotą moią, y wygnał mię.

35. Nieprawość przeciwko mnie, y ciało moie na Babilonie, mówi mieszkanie Syon, a krew moia na obywatelach Chaldeyskiéy ziemie, mówi Jeruzalem.

36. Przetoż to mówi Pan: Oto ia osadzę rzecz twoię, a pomszczę się pomsty twoiéy, y puste uczynię morze iego, y wysuszę żyłę iego.

37. Y będzie Babilon mogiłami mieszkaniem smoków, zdumieniem y świstaniem, dla tego że nie masz obywatela.

---

obrządkiem wypowiedzcie mu wojnę. — *Dajcie znać.* Wypowiedzcie wojnę. — *Ararat.* Armenii. — *Menni.* Zdaje się, że jest to kraj Minów w Armenii, o którym Józef Fl. l. Antiqu. c. 4.—*Asczenez.* Naród sąsiedni Armenii. Inni inaczéj tłumaczą, lecz nic pewnego mieć nie można.—*Policzcie.* Wciągnijcie do wojny przeciwko niemu żołnierzy Tafsar.—*Tafsar.* Nasz tłumacz rozumiał, że to jest nazwisko miejsca. LXX przełożyli, *postawcie przeciwko niemu machiny,* albo *strzelnie.—Jako chrząszcze z żądłami.* Które na wojnie podnoszą i najeżają grzywy i ogony, jako żądła chrząszcze, to jest, jako szarańcza która ma żądła w ogonie, nogach i gębie.

28. *Poświęćcie.* Patrz w. 27.

29. *Wzruszy się.* Niech się wzruszy. Czas przyszły zamiast trybu rozkazującego.— *Bo się ocuci.* Zamiar bowiem Boży, który już był oddawna poczęty, zdawał się spać dotąd, gdyż jeszcze nie został wykonany; lecz teraz się ocuci, to jest, spełni się.

30. *Ustali.* Od strachu lub znużenia. — *Mieszkali w zamkach.* Nie śmiejąc z nich wystąpić.—*Pożarta jest.* Ustała, albo ustanie: czas przeszły zamiast przyszłego.

31. *Bieżący bieżącemu zabieży.* Tak wiele gońców zostanie wysłanych do króla z oznajmieniem że miasto wzięte, iż jedni wracając, drudzy odchodząc spotykać cię z sobą będą.

32. *Brody.* Eufratu.—*Błota ogniem wypalono.* Trzcina która rośnie w miejscach błotnistych.

33. *Córka Babilońska.* Babilon. — *Jako bojowisko.* Na którém mieli być starci i z dóbr wszelkich wymłóceni Chaldejczycy.—*Przyjdzie czas żniwa.* Jest przewrócony porządek; wprzódy bowiem nastaje żniwo, potém młócba. Przez żniwo rozumie ogołocenie z dóbr, i zabójstwo obywateli; jako bowiem sierzp zboże, tak miecz Persów zeżnie Chaldejczyków.

34. *Zjadł mię.* Słowa są Syonu i ludu Żydowskiego, jak się pokazuje z wiersza następnego.—*Jako naczynie czcze.* Ogałacając mię ze wszelkich dóbr. — *Jako smok.* Morski, to jest, balena, która niezmiernym otworem paszczy pożera wielkie ciała. — *Pieszczotą moją.* Hebr. *rozkoszami mojemi,* rzeczami kosztownemi i rozkosznemi mojemi.—*Wygnał mię.* Z ojczyzny, i odesłał do niewoli.

35. *Nieprawość przeciwko mnie.* Gwałt i porażka niegodziwie zadana mnie, Syonowi i Judei przez Babilon.—*Ciało moje.* Moich obywateli, którzy byli pobici przez Babilończyków.—*Na Babilonie.* Woła przeciwko Babilonowi, albo przyjdzie na Babilon.

36. *Osądzę rzecz twoję.* Obronię, przyjmę i pomszczę się za krzywdę zadaną tobie przez Chaldejczyków. — *Puste uczynię.* Wysuszę.—*Morza jego.* To jest Babilonu. Morzem zowie obfitość dóbr i bogactw Babilońskich.— *Wysuszę żyłę jego.* Żyłami nazywa drogi przez które wchodziły bogactwa do Babilonu, jakiemi są handel obywateli i cło które się ztąd pobierało.

37. *I będzie Babilon.* Podobne tym rzeczom znajdujemy wyż. r. 25, 9 i 18, i r, 28, 8, i t. d.

38. Simul ut leones rugient, excutient comas veluti catuli leonum.

39. In calore eorum ponam potus eorum, et inebriabo eos, ut sopiantur, et dormiant somnum sempiternum, et non consurgant, dicit Dominus. *(Infr. v. 57).*

40. Deducam eos quasi agnos ad victimam, et quasi arietes cum hoedis.

41. Quomodo capta est Sesach, et comprehensa est inclyta universae terrae? quomodo facta est in stuporem Babylon inter gentes?

42. Ascendit super Babylonem mare; multitudine fluctuum ejus operta est.

43. Factae sunt civitates ejus in stuporem; terra inhabitabilis et deserta, terra in qua nullus habitet, nec transeat per eam filius hominis.

44. Et visitabo super Bel in Babylone, et ejiciam, quod absorbuerat, de ore ejus, et non confluent ad eum ultra gentes; siquidem et murus Babylonis corruet.

45. Egredimini de medio ejus, populus meus, ut salvet unusquisque animam suam ab ira furoris Domini.

46. Et ne forte mollescat cor vestrum, et timeatis auditum, qui audietur in terra, et veniet in anno auditio, et post hunc annum auditio, et iniquitas in terra, et dominator super dominatorem.

47. Propterea, ecce, dies veniunt, et visitabo super sculptilia Babylonis: et omnis terra ejus confundetur, et universi interfecti ejus cadent in medio ejus.

48. Et laudabunt super Babylonem coeli et terra, et omnia quae in eis sunt, quia ab aquilone venient ei praedones, ait Dominus.

49. Et quomodo fecit Babylon, ut caderent occisi in Israel, sic de Babylone cadent occisi in universa terra.

50. Qui fugistis gladium, venite, nolite stare: recordamini procul Domini, et Jerusalem ascendat super cor vestrum.

38. Pospolu iako lwi ryczeć będą, będą otrząsać grzywę iako lwięta.

39. W zapaleniu ich postawię picia ich, y upoię ie aby zasnęli y spali sen wieczny, a nie wstali, mówi Pan.

40. Powiodę ie iako baranki na rzeź, y iako barany z kozły.

41. Jako wzięt iest Sesach, y poymane iest nayslawnieysze wszytkiéy ziemie? iako się stał Babilon zdumieniem między narodami?

42. Wystąpiło morze na Babilon, pokryt iest mnóstwem wałów iego.

43. Stały się miasta iego zdumieniem, ziemią niemieszkalną y pustą, ziemią w któréy nikt nie mieszka, ani chodzi przez nię syn człowieczy.

44. Y nawiedzę Bela w Babilonie, y wyrzucę co był połknął z gęby iego, a nie będą się zbiegać k niemu więcéy narodowie, ponieważ y mur Babiloński upadnie.

45. Wynidźcie z pośrzodku iego, ludu móy, aby zbawił każdy duszę swoię, przed gniewem zapalczywości Pańskiéy.

46. Ażeby snadź nie zmiękczało serce wasze, a ulęklibyście się słuchu, który będzie słyszeć w ziemi, y przydzie w rok słuch, a po tym roku słuch y nieprawość w ziemi, y panuiący na panuiącego.

47. Przetoż oto dni przychodzą, y nawiedzę ryciny Babilońskie, y zawstydzi się wszytka ziemia iego, y wszyscy zabici iego polęgą w pośrzodku iego.

48. Y będą chwalić nad Babilonem niebiosa, y ziemia, y wszytko co na nich iest, bo z pólnocy przydą k niemu łupieżcy, mówi Pan.

49. A iako czynił Babilon że polegli pobici w Izraelu, tak téż polęgą pobici z Babilonu po wszytkiéy ziemi.

50. Którzyście uciekli przed mieczem, pódźcie, nie stoycie: pomnicie zdaleka na Pana, y Jeruzalem niech przydzie na serce wasze.

38. *Jako lwi ryczeć będą.* Można rozumieć te słowa albo o zwycięzkich Persach i Medach, ryczących niejako z powodu dzikości; albo o Babilończykach tak jęczących z boleści, iż się ryczeć zdawali.

39. *W zapaleniu.* Jest zamiana słów (postać krasomówska): to jest w piciu Baltazara i Chaldejczyków położę ich zapalenie, to jest, dopuszczę żeby dogodzili swojéj ochocie, wiele pili, winem się zagrzeli, i aby ztąd wyniknęło upicie się i sen wieczny śmierci; albowiem gdy Baltazar był się upił podczas uczty, tejże samej nocy Babilon został wzięty, a on sam zabity, Patrz r. 5 Daniela.

41. *Sezach.* Babilon. Patrz co się rzekło r. 25, 26.—*Zdumieniem.* Wszyscy bowiem, którzy go ujrzą będą się zdumiewali, widząc jak jest zburzony i zniszczony,

42. *Morze.* Morzem zowie wojsko Medów i Persów, które mnóstwem swoich żołnierzy pokrywało ziemię.

44. *Nawiedzę Bela.* Przywiodę koniec na Bela najbardziéj czczonego bałwana Babilończyków. —*Wyrzucę co był połknął.* Sprawię że Bel i jego czciciele wyrzucą co byli połknęli, to jest dobra żydowskie i innych narodów.

45. *Wynijdźcie.* Powtarza co powiedział wyż. w. 6. Patrz co się tam rzekło.

46. *Nie zmiękczało serce wasze.* Żeby nie stopniało od strachu.—*Słuchu.* Wieści i pogłoski wojny, którą przygotowują Persowie przeciwko Babilonowi.—*Przyjdzie w rok słuch.* Będzie przychodziła przez rok jeden i drugi ciągle powtarzana wieść i pogłoska o nadchodzącéj wojnie. —*Nieprawość w ziemi.* Z powodu wieści o grożącéj wojnie będą istniały w Babilonie nieprawości, bunty, stronnictwa, i t. d. Albo sens jest: w trzecim roku ziemia Babilońska poniesie karę za swoje nieprawości.—*I panujący na panującego.* I Daryusz król Medów będzie panował na miejscu Baltazara, Dan. 5, 31. Inni o Cyrusie tłómaczą, który nastąpił po Daryuszu, Dan. 6, 28.

48. *Będą chwalić... niebiosa.* Będą się radowały niebiosa i ziemia, to jest, Bóg, aniołowie i ludzie, z powodu sprawiedliwéj pomsty Bożéj, która spadła na Babilon; albo nowa będzie postać świata, tak iż niebiosa i ziemia będą niejako skakały z radości że Babilon został zburzony.—*Łupieżcy.* Nieprzyjacielskie wojsko.

50. *Którzyście uciekli przed mieczem.* Żydzi, którzyście podczas zdobycia Jerozolimy uszli miecza Nabuchodonozora i poszli do niewoli Babilońskiéj.—*Pódźcie.* Do Jerozolimy, wróćcie do ojczyzny.—*Pomnijcie z daleka na Pana.* Z Chaldei, która jest daleko od Jero-

51. Confusi sumus, quoniam audivimus opprobrium: operuit ignominia facies nostras, quia venerunt alieni super sanctificationem domus Domini.

52. Propterea, ecce, dies veniunt, ait Dominus, et visitabo super sculptilia ejus, et in omni terra ejus mugiet vulneratus.

53. Si ascenderit Babylon in coelum, et firmaverit in excelso robur suum: a me venient vastatores ejus, ait Dominus.

54. Vox clamoris de Babylone, et contritio magna de terra Chaldaeorum,

55. quoniam vastavit Dominus Babylonem, et perdidit ex ea vocem magnam, et sonabunt fluctus eorum quasi aquae multae; dedit sonitum vox eorum,

56. quia venit super eam, id est super Babylonem, praedo; et apprehensi sunt fortes ejus, et emarcuit arcus eorum, quia fortis ultor Dominus reddens retribuet.

57. Et inebriabo principes ejus et sapientes ejus, et duces ejus et magistratus ejus, et fortes ejus, et dormient somnum sempiternum, et non expergiscentur, ait rex, Dominus exercituum nomen ejus.

58. Haec dicit Dominus exercituum: Murus Babylonis ille latissimus suffossione suffodietur, et portae ejus excelsae igni comburentur, et labores populorum ad nihilum, et gentium in ignem erunt, et disperibunt.

59. Verbum, quod praecepit Jeremias propheta, Sarajae filio Neriae filii Maasiae, cum pergeret cum Sedecia rege in Babylonem, in anno quarto regni ejus; Sarajas autem erat princeps prophetiae.

60. Et scripsit Jeremias omne malum, quod venturum erat super Babylonem in libro uno; omnia verba haec, quae scripta sunt contra Babylonem.

61. Et dixit Jeremias ad Sarajam: Cum veneris in Babylonem, et videris, et legeris omnia verba haec,

62. dices: Domine, tu locutus es contra locum istum, ut disperderes eum, ne sit, qui in eo habitet ab homine usque ad pecus, et ut sit perpetua solitudo.

51. Zawstydziliśmy się żeśmy usłyszeli urąganie, pokryła sromota oblicze nasze, bo przyszli cudzy na świątnicę domu Pańskiego.

52. Przetoż oto dni przychodzą, mówi Pan, y nawiedzę ryciny iego, y po wszytkiéy ziemi iego beczeć będzie zraniony.

53. Choćby wstąpił Babilon do nieba, y obwarował na wysokości moc swoię: odemnie przydą pustoszyciele iego, mówi Pan.

54. Głos wołania z Babilonu, a zstarcie wielkie z ziemie Chaldeyskiéy,

55. bo Pan zburzył Babilon, y wytracił z niego głos wielki, y szumieć będą wały ich, iako wody obfite; wydał szum głos ich,

56. bo idzie nań, to iest na Babilon, zbóyca, y poymani są mocarze iego, y osłabiał łuk ich, bo mocny zemściciel Pan oddawaiąc odda.

57. Y upoię książęta iego, y mądre iego, y wodze iego, y urzędniki iego, y mężne iego, y zasną sen wieczny, a nie ocucą się, mówi król, Pan zastępów imię iego.

58. To mówi Pan zastępów: Mur Babiloński on szeroki podkopaniem podkopany będzie, a bramy iego wysokie ogniem spalone będą, a prace ludzi wniwecz, y narodów na ogień będą y zginą.

59. Słowo, które rozkazał Jeremiasz prorok Saraiaszowi synowi Neriasza syna Maasiaszowego, gdy szedł z Sedeciaszem królem do Babilonu, roku czwartego królestwa iego; a Saraiasz był książęciem proroctwa.

60. Y napisał Jeremiasz wszytko złe, które miało przyść na Babilon w księgach iednych: wszytkie te słowa, które są napisane przeciw Babilonowi.

61. Y rzékł Jeremiasz do Saraiasza: Gdy przydziesz do Babilonu, a uyźrzysz y przeczytasz wszytkie te słowa,

62. rzeczesz: Panie, tyś mówił przeciw mieyscu temu że ie masz wytracić, aby nie było ktoby w nim mieszkał od człowieka aż do bydlęcia, y żeby było pustkami wiecznemi.

zolimy.—*Pana.* Zamiast kościoła, albo czci Pańskiej, która się w Jerozolimie sprawować zwykła.—*Przyjdzie na serce wasze.* Wspomnijcie, niech przyjdzie wam na myśl.

51. *Zawstydziliśmy się.* Jest odpowiedź Żydów. Doznajemy wstydu, gdy wspomnimy na Jerozolimę, i na zniewagi, które często słyszeliśmy z ust Chaldejczyków przeciwko Panu i jego kościołowi. —*Pokryła sromota.* Jest powtórzenie. —*Cudzy.* Chaldejczycy, którzy zbezcześcili święty kościół Pański.

52. *Beczeć będzie.* Będzie jęczał od boleści.

53. *Obwarował na wysokości moc swoję.* Chociażby na samem niebie zbudował sobie zamek, w którymby się obwarował i ubezpieczył. Oznacza że Babilon nie może uniknąć mściwéj ręki Bożéj.

54. *Głos wołania z Babilonu.* Będzie słyszany.

55. *Głos wielki.* Niezmierny szmer i wrzawa ludu najludniejszego miasta, które będzie obrócone w pustynię. Albo głos wielki oznacza pychę; jako bowiem pokorni mówią zwykle po cichu, tak pyszni głosem podniesionym i wysokim.—*Szumieć będą wały ich.* Babilończyków, gdy zostaną pobici, będą brzmieć jęki jako wały wód wielkich.

57. *Upoję.* Winem gniewu mojego. —*Sen wieczny.* Snem wiecznym śmierci.

58. *Mur... on szeroki.* Były bowiem mury Babilońskie 50 łokci szerokie a dwieście wysokie, według Herodota, Diodora i innych. —*Bramy jego wysokie.* Bramy wieżowe, których według podania było w liczbie stu. — *Prace ludzi w niwecz.* Będą obrócone. —*Na ogień będą.* Spłoną ogniem.

59. *Słowo.* Wraca prorok do czasu Sedecyasza, to jest, do jego roku czwartego.—*Gdy szedł.* Sarajasz.—*Do Babilonu.* Żeby pozdrowić Nabuchodonozora, ofiarować mu dary, i zjednać jego względy i łaskę dla siebie i swojego królestwa. —*Książęciem proroctwa.* Poselstwa. Albo sens jest, że był pierwszym pomiędzy lewitami, którzy zwykli byli śpiewać psalmy proroctwa. Albo się oznacza że Sarajaszowi było poruczono od Jeremiasza ogłosić proroctwo w Babilonie, które się zaraz przywodzi.

60. *Wszystkie te słowa.* Które wyżéj o zburzeniu Babilonu były mówione.

63. Cumque compleveris legere librum istum, ligabis ad eum lapidem, et projicies illum in medium Euphraten,

64. et dices: Sic submergetur Babylon, et non consurget a facie afflictionis, quam ego adduco super eam, et dissolvetur. Hucusque verba Jeremiae.

63. A gdy skończysz czytanie téy księgi, przywiążesz do niey kamień, y wrzucisz ią w pośrzód Euphratesa,

64. y rzeczesz: Tak zatopion będzie Babilon, a nie powstanie od utrapienia, które ia nań przywiodę, y rozwali się. Póty słowa Jeremiaszowe.

CAPUT LII.

ROZDZIAŁ 52.

O zdobyciu Jerozolimy, wyłupieniu oczu Sedecyaszowi, i t. d.

1. Filius viginti et unius anni erat Sedecias, cum regnare coepisset, et undecim annis regnavit in Jerusalem; et nomen matris ejus Amital, filia Jeremiae de Lobna. *(Supr. 37, 1).*

2. Et fecit malum in oculis Domini juxta omnia, quae fecerat Joakim;

3. quoniam furor Domini erat in Jerusalem et in Juda usquequo projiceret eos a facie sua; et recessit Sedecias a rege Babylonis.

4. Factum est autem in anno nono regni ejus, in mense decimo, decima mensis; venit Nabuchodonosor rex Babylonis, ipse et omnis exercitus ejus adversus Jerusalem, et obsederunt eam, et aedificaverunt contra eam munitiones in circuitu. *(Supr. 39, 1).*

5. Et fuit civitas obsessa usque ad undecimum annum regis Sedeciae.

6. Mense autem quarto, nona mensis obtinuit fames civitatem; et non erant alimenta populo terrae.

7. Et dirupta est civitas, et omnis viri bellatores ejus fugerunt, exieruntque de civitate nocte per viam portae, quae est inter duos muros, et ducit ad hortum regis (Chaldaeis obsidentibus urbem in gyro), et abierunt per viam, quae ducit in eremum.

8. Persecutus est autem Chaldaeorum exercitus regem, et apprehenderunt Sedeciam in deserto, quod est juxta Jericho; et omnis comitatus ejus diffugit ab eo.

9. Cumque comprehendissent regem, adduxerunt eum ad regem Babylonis in Reblatha, quae est in terra Emath, et locutus est ad eum judicia.

10. Et jugulavit rex Babylonis filios Sedeciae in oculis ejus; sed et omnes, principes Juda occidit in Reblatha.

11. Et oculos Sedeciae eruit, et vinxit eum compedibus, et adduxit eum rex Babylonis in Babylonem, et posuit eum in domo carceris usque ad diem mortis ejus.

1. Synem dwudziestu y iednego roku był Sedecyasz, gdy począł królować, a iedenaście lat królował w Jeruzalem, a imię matki iego Amital, córka Jeremiaszowa z Lobna.

2. A czynił złe przed oczyma Pańskiemi, wedle wszytkiego, co był uczynił Joakim;

3. bo zapalczywość Pańska była na Jeruzalem y na Judę, aż ie odrzucił od oblicza swego; y odstąpił Sedeciasz od króla Babilońskiego.

4. Y stało się roku dziewiątego królestwa ťego, w dziesiątym miesiącu dnia dziesiątego; przyszedł Nabuchodonozor król Babiloński, sam y wszytko woysko iego na Jeruzalem, y oblegli ie, y zbudowali przeciw iemu baszty w około.

5. Y było miasto oblężone aż do iedynastego roku króla Sedeciasza.

6. A miesiąca czwartego, dziewiątego dnia miesiąca, zaiął się głód w mieście, y nie miał żywności lud ziemie.

7. Y uczyniono dziurę do miasta, a wszyscy mężowie waleczni iego uciekli, y wyszli z miasta w nocy drogą bramy, która iest między dwiema mury, a wiedzie do sadu królewskiego (bo Chaldeyczycy oblegli byli miasto w około), y poszli drogą, która wiedzie ku pusczy.

8. Lecz woysko Chaldeyskie goniło króla, y poimali Sedeciasza na pusczy, która iest u Jerycho; a wszyscy co z nim byli, uciekli od niego.

9. A poimawszy króla, przywiedli go do króla Babilońskiego do Reblatha, który iest w ziemi Emath, y mówił do niego sądy.

10. Y pościnał król Babiloński syny Sedeciaszowe przed oczyma iego; ale y wszytkie książęta Judzkie pozabiiał w Reblatha.

11. Y oczy Sedeciaszowe wyłupił, y okował go w pęta, y zaprowadził go król Babiloński do Babilonu, y wsadził go do domu więzienia aż do dnia śmierci iego.

---

63. *Wrzucisz.* Dla pocieszenia Żydów i upomnienia Chaldejczyków.

64. *Tak zatopion będzie.* Nie tak w Eufracie, jak w morzu zniszczenia i klęsk licznych.—*A nie powstanie.* Nie wypłynie z tych nieszczęść, nie będzie więcéj odbudowany.—*Póty słowa Jeremiaszowe.* To jest przeciwko Babilonowi; nie oznacza się bowiem że słowa które następują nie są Jeremiaszowemi.

R. 52. Przeniesiony tu ten rozdział przez Jeremiasza w tychże samych prawie słowach z księgi IV. Król. r. 24 i 25.

1. *Synem dwudziestu.* Jest hebraizm pospolicie spotykany w księgach Królewskich, zamiast tego jak zwykle mówimy, Sedeciasz miał wieku dwadzieście i jeden rok.—*Córka Jeremiaszowa.* Nie proroka, lecz innego tego imienia kapłana; albowiem Lobna było miasto kapłańskie.

9. *W ziemi Emat.* W pokoleniu Neftali.

12. In mense autem quinto, decima mensis, ipse est annus nonus decimus Nabuchodonosor regis Babylonis; venit Nabuzardan princeps militiae, qui stabat coram rege Babylonis in Jerusalem.

13. Et incendit domum Domini, et domum regis, et omnes domos Jerusalem; et omnem domum magnum igni combussit.

14. Et totum murum Jerusalem per circuitum destruxit cunctus exercitus Chaldaeorum, qui erat cum magistro militiae.

15. De pauperibus autem populi et de reliquo vulgo, quod remanserat in civitate, et de perfugis, qui transfugerant ad regem Babylonis, et ceteros de multitudine transtulit Nabuzardan princeps militiae.

16. De pauperibus vero terrae reliquit Nabuzardan princeps militiae vinitores et agricolas.

17. Columnas quoque aereas, quae erant in domo Domini, et bases, et mare aeneum, quod erat in domo Domini, confregerunt Chaldaei, et tulerunt omne aes eorum in Babylonem.

18. Et lebetes, et creagras, et psalteria, et phialas, et mortariola, et omnia vasa aerea, quae in ministerio fuerant, tulerunt;

19. et hydrias, et thymiamateria, et urceos, et pelves, et candelabra, et mortaria, et cyathos; quotquot aurea, aurea; et quotquot argentea, argentea, tulit magister militiae;

20. et columnas duas, et mare unum, et vitulos duodecim aereos, qui erant sub basibus, quas fecerat rex Salomon in domo Domini; non erat pondus aeris omnium horum vasorum.* *(3. Reg. 7, 15).*

21. De columnis autem, decem et octo cubiti altitudinis erant in columna una, et funiculus duodecim cubitorum circuibat eam; porro grossitudo ejus quatuor digitorum, et intrinsecus cava erat. *

22. Et capitella super utramque aerea; altitudo capitelli unius quinque cubitorum; et retiacula, et malogranata super coronam in circuitu, omnia aerea. Similiter columnae secundae, et malogranata.

23. Et fuerunt malogranata nonaginta sex dependentia, et omnia malogranata centum, retiaculis circumdabantur.

24. Et tulit magister militiae Sarajam sacerdotem primum, et Sophoniam sacerdotem secundum, et tres custodes vestibuli.

25. Et de civitate tulit eunuchum unum, qui erat praepositus super viros bellatores; et septem viros de his, qui videbant faciem regis, qui inventi sunt in civitate; et scribam principem militum, qui probabat tyrones: et sexaginta viros de populo terrae, qui inventi sunt in medio civitatis.

26. Tulit autem eos Nabuzardan magister militiae, et duxit eos ad regem Babylonis in Reblatha.

27. Et percussit eos rex Babylonis, et interfe-

12. A w miesiącu piątym dziesiątego dnia miesiąca, ten iest dziewiętnasty rok Nabuchodonozora króla Babilońskiego; przyszedł Nabuzardan hetman żołnierstwa, który stał przed królem Babilońskim w Jeruzalem.

13. Y spalił dóm Pański, y dóm królewski, y wszytkie domy Jerozolimskie; y każdy dóm wielki spalił ogniem.

14. Y wszytek mur Jerozolimski w około rozwaliło wszytko woysko Chaldeyskie, które było z hetmanem.

15. Ubogie zaś ludzie, y ostatek pospólstwa, które było pozostało w mieście, y zbiegi, którzy byli zbiegli do króla Babilońskiego, y inne z pospólstwa, zaprowadził Nabuzardan hetman.

16. A z ubogich ziemie zostawił Nabuzardan hetman woyska, winiarze y oracze.*

17. Słupy też miedziane, które były w domu Pańskim, y podstawki, y morze miedziane, które było w domu Pańskim, połamali Chaldeyczycy, y zabrali wszytkę ich miedź do Babilonu.

18. Y kotły, y panewki, y gęśle, y czasze, y moździerzyki, y wszytko naczynie miedziane, którego do służby używano, pobrali;

19. y wiadra, y kadzielnice, y konwie, y miednice, y świeczniki, y moździerze, y kubki; ile złotych, złote; a ile śrébrnych, śrebrne, zabrał hetman woyska;

20. y dwa słupy, y morze iedno, y dwanaście wołów miedzianych, które były pod podstawkami, które był sprawił król Salomon w domu Pańskim; nie było wagi miedzi wszego naczynia tego.

21. A z słupów, łokci ośmnaście było wzwyż słupa iednego, a sznur dwanaście łokiet opasował ji, a miąszość zasię iego na cztéry palce, a wewnątrz dęty był.

22. Y kapitella na obudwu miedziane; kapitellum iedno miało wzwyż pięć łokiet; y siatki, y iabłka granatowe na koronie w koło, wszytko z miedzi. Także y na drugim słupie, y iabłka granatowe.

23. A było iabłek granatowych dziewięćdziesiąt y sześć wiszących, a wszytkich iabłek granatowych sto siatkami obtoczonych.

24. Y wziął hetman woyska Saraiasza kapłana pierwszego, y Sophoniasza kapłana wtórego, y trzech stróżów sieni.

25. A z miasta wziął rzezańca iednego, który był przełożony nad mężami walecznymi; y siedmi mężów z onych, co patrzali na twarz królewską, którzy się w mieście naleźli, y pisarza przednieyszego żołnierzów, który probował nowych rycerzów; y sześćdziesiąt mężów z ludu ziemskiego, którzy się naleźli w pośrzodku miasta.

26. Y wziął ie Nabuzardan hetman woyska, y zawiódł ie do króla Babilońskiego do Reblatha.

27. Y pozabiiał ie król Babiloński, y pomordo-

12. *Dziesiątego dnia miesiąca.* IV. Król. 25, 8, mówi się, że Nabuchodonozor przybył dnia siódmego: pogodzimy te miejsca jeśli powiemy, że siódmego dnia wyszedł z Reblata, w którém przebywał Nabuchodonozor. a dziesiątego przybył do Jerozolimy.

24. *I wziął.* To się wytłumaczyło IV. Kr. 25, 18 i dalej.

cit eos in Reblatha in terra Emath; et translatus est Juda de terra sua.

28. Iste est populus, quem transtulit Nabuchodonosor: In anno septimo Judaeos tria millia et viginti tres;

29. in anno octavo decimo Nabuchodonosor de Jerusalem animas octingentas triginta duas;

30. in anno vigesimo tertio Nabuchodonosor, transtulit Nabuzardan magister militiae animas Judaeorum septingentas quadraginta quinque: omnes ergo animae, quatuor millia sexcentae.

31. Et factum est in trigesimo septimo anno transmigrationis Joachin regis Juda, duodecimo mense, vigesima quinta mensis; elevavit Evilmerodach rex Babylonis ipso anno regni sui, caput Joachin regis Juda, et eduxit eum de domo carceris.

32. Et locutus est cum eo bona, et posuit thronum ejus super thronos regum, qui erant post se in Babylone.

33. Et mutavit vestimenta carceris ejus; et comedebat panem coram eo semper cunctis diebus vitae suae;

34. et cibaria ejus, cibaria perpetua dabantur ei a rege Babylonis statuta per singulos dies, usque ad diem mortis suae cunctis diebus vitae ejus. *(4. Reg. 25, 30).*

wał ie w Reblatha w ziemi Emath; y przeniesion iest Juda z ziemie swoiey.

28. Ten iest lud, który przeniósł Nabuchodonozor: Roku siódmego Żydów trzy tysiące dwudziestu y trzech;

29. roku ośmnastego Nabuchodonozora, z Jeruzalem dusz ośmset trzydzieści y dwie;

30. Roku dwudziestego trzeciego Nabuchodonozora, zaprowadził Nabuzardan hetman dusz Żydowskich siedmset czterdzieści y pięć: a tak wszytkich dusz cztery tysiące y sześćset.

31. Y stało się trzydziestego y siódmego roku zaprowadzenia Joachina króla Judzkiego, dwónastego miesiąca, dwódziestego piątego dnia miesiąca; podniósł Ewilmerodach król Babiloński, samegoż roku królestwa swego, głowę Joachina króla Judzkiego, y wywiódł go z domu więzienia.

32. Y mówił z nim dobra, y postawił stolicę iego nad stolicami królów, którzy byli po nim w Babilonie.

33. Y odmienił szaty więzienia iego; y iadał chléb przed nim zawżdy, po wszytkie dni żywota iego;

34. a strawa iego, strawa ustawiczna dawana mu była od króla Babilońskiego, ustawiona na każdy dzień, aż do dnia śmierci iego, po wszytkie dni żywota iego.

---

28. *Roku siódmego.* Przeciwnie IV. Król. 24, 12 mówi się, że był rok ósmy panowania Nabuchodonozora. Należy rozumieć że czas ów był końcem roku siódmego, a początkiem ósmego.

30. *Roku dwudziestego trzeciego.* Przeciwnie w IV. Król. mówi się, że to był rok dziewiętnasty. Odpowiadamy, że w miejscu oném IV. Król. oznacza się rok w którym naprzód Nabuzardan zburzył kościoł, i spalił miasto, i do niewoli uprowadził tych, którzy się znajdowali w Jerozolimie; tu zaś rok w którym Nabuchodonozor zajął królestwo Ammonitów i Moabitów i Żydów, którzy się tam udali, uprowadził do Babilonu, który to rok był czwartym od tego w którym został zburzony kościół.

31. *I stało się.* Wytłumaczyliśmy to w IV. Król. 25, 27 i daléj; gdzie jednak się mówi, iż się to stało nie dnia dwudziestego piątego, lecz dwudziestego siódmego Odpowiedzieć należy, że Ewilmerodach to zamierzył i rozpoczął dnia 25, a wykonał 27.

Koniec Księgi proroctw Jeremiasza.

Wprowadzenie do Trenów czyli Narzekań Jeremiasza Proroka.

Ta księga nie ma w Żydowskim texcie żadnego imienia, tylko Rabbinowie dali jéj ten tytuł *Kinoth,* to jest Lamenty; a Grecy zowią *θρῆνοι.* Threny, co także lamenty albo narzekania znaczy. Bo Jeremiasz pierwiéj niż Żydowie byli w niewolę Babilońską zabrani, i niż Jeruzalem spustoszono, opłakał to spustoszenie, i jako Rabbinowie starzy piszą, ten swój płacz opisawszy, posłał przez Barucha do króla, aby czytając swoje przyszłe nieszczęście nawrócili się do Boga. Ale król wziąwszy księgi zaraz spalił, jako pisze *Jerem. 36.*, przeto Prorok tę inszą księgę jeszcze szerzéj napisał i do ludu podał. A iż ona niewola Babilońska znaczyła rodzaju ludzkiego niewolę, którą cierpiał pod szatanem, dla tego te Lamenty śpiewają w kościele w ów tydzień Męki Pana Chrystusowéj, przez którą jesteśmy z téj niewoli wybawieni. Napisane są te Lamenty tym porządkiem, jako abecadło żydowskie idzie, które też za każdym wierszem kładzie. A w trzecim rozdziale, jedna litera trzy wiersze zamyka.

THRENI,
ID EST
LAMENTATIONES
JEREMIAE PROPHETAE.

Et factum est, postquam in captivitatem redactus est Israel, et Jerusalem deserta est, sedit Jeremias propheta flens, et planxit lamentatione hac in Jerusalem, et amaro animo suspirans et ejulans dixit:

CAPUT I.

1. *Aleph.* Quomodo sedet sola civitas plena populo; facta est quasi vidua domina gentium; princeps provinciarum facta est sub tributo.
2. *Beth.* Plorans ploravit in nocte, et lacrymae ejus in maxillis ejus; non est, qui consoletur eam, ex omnibus charis ejus; omnes amici ejus spreverunt eam, et facti sunt ei inimici. *(Jer. 13, 17).*
3. *Ghimel.* Migravit Judas propter afflictionem et multitudinem servitutis; habitavit inter gentes, nec invenit requiem; omnes persecutores ejus apprehenderunt eam inter angustias.
4. *Daleth.* Viae Sion lugent, eo quod non sint, qui veniant ad solemnitatem; omnes portae ejus destructae; sacerdotes ejus gementes; virgines ejus squalidae, et ipsa oppressa amaritudine.
5. *He.* Facti sunt hostes ejus in capite, inimici ejus locupletati sunt, quia Dominus locutus est

TRENY,
TO JEST,
NARZEKANIA
JEREMIASZA PROROKA.

Y stało się potym iako w niewolą przyszedł Izrael, y Jeruzalem spustoszało, siedział Jeremiasz płacząc, y lamentował tym narzekaniem nad Jeruzalem, a gorzkim sercem wzdychaiąc y łkaiąc mówił:

ROZDZIAŁ 1.

1. *Aleph.* Jako siedzi samo miasto pełne ludu; stało się iako wdowa, pani narodów: księżna powiatów stała się hołdowna.
2. *Beth.* Płacząc płakało w nocy, a łzy iego na czeluściach iego; nie masz ktoby ie cieszył, ze wszech miłośników iego; wszyscy przyiaciele iego wzgardzili ie, y stali się mu nieprzyiaciołmi.
3. *Ghimel.* Przeniósł się Judas prze trapienie y prze mnóstwo niewoléy; mieszkał między narody, ani nalazł odpoczynienia; wszyscy goniący go poimali ji w cieśni.
4. *Daleth.* Drogi Syon płaczą, że nie masz ktoby szedł na święto uroczyste; wszytkie bramy iego pokażone; kapłani iego wzdychaiący, panny iego znędzone, a sama gorzkością ściśniona.
5. *He.* Stali się przeciwnicy iego głową, nieprzyiaciele iego zbogaceni są; bo Pan mówił nań

Komentarz Menochiusza.

W tym i czterech następnych rozdziałach opłakuje Jeremiasz spustoszenie Jerozolimy i inne nieszczęścia własne i ludu swojego, błagając Boga o ratunek i pociechę.

I stało się. Te słowa, aż do początku pierwszego rozdziału, nie wszyscy uznają za natchnione. Czytaj Korneliusza a Lapide, który szeroko o tém rozprawia.

R. 1.—1. *Jako.* Jak. Wykrzyknik zdumienia nad zagładą tak znakomitego miasta.—*Siedzi.* Postawa człowieka smutnego i bolejącego. Mówi bowiem o Jerozolimie jako o dostojnéj matronie klęskami znękanéj. Albo *siedzi*, w odniesieniu do miasta, to samo znaczy, *co leży w gruzach.* — *Samo.* Puste, ogołocone z mieszkańców. — *Pełne ludu.* Które przedtém było najludniejsze. Izajasz r. 22, 2, zowie je miastem ludném, krzyku pełném, miastem wesołém.—*Wdowa.* Bez króla, bez kapłana, bez urzędników i znakomitych ludzi, i opuszczone od Boga.—*Pani narodów.* Która niegdyś panowała nad Syryjczykami, Ammonitami, Moabitami, Idumejczykami i Filistynami aż do granic Egiptu. — *Hołdowną.* Haracz zowie się po hebrajsku *mas* od pierwiastku *masas*, roztopić; *mas* więc oznacza nie tylko czynsz z majątku, lecz wszelką przymusową opłatę i wszelki ciężar osobisty, które hołdownika przyprawują o zupełną ruinę sił, zdrowia i majątku.

2. *Płacząc płakało.* Rzewnemi, rzęsistemi łzami płakało.—*W nocy.* Ponieważ noc, jako czas milczenia, samotności, w którym praca ustaje, stosowniejszą jest do płaczu.—*A łzy jego.* Powtórzenie tegoż zdania.—*Ze wszech miłośników jego.* Kapłanów i proroków, według rozumienia jednych; bałwanów, które czcili Żydzi i w których mieli nadzieję, według rozumienia drugich. Inni, przez *miłośników*, rozumieją przyjaciół i krewnych; ci bowiem wspólném z innymi nieszczęściem dotknięci, bolejącym pociechy przynieść nie mogli, któréj sami potrzebowali; inni przez *miłośników* rozumieją sąsiednie narody; co wydaje się prawdziwszém, jak się pokazuje z wierszy następnych.—*Wszyscy przyjaciele.* Rozumie autor sąsiednie narody, które Jerozolimą w nieszczęściu wzgardziły.

3. *Przeniósł się Judas prze* (dla) *trapienie.* Mówi Jeremiasz o tych Żydach, którzy widząc, że innych Żydów Chaldejczycy zabierają w niewolę i gnębią, do Egiptu i innych krajów uciekli, gdzie mając się za bezpiecznych, potém przez tychże Chaldejczyków pojmani zostali, jak to Jeremiasz był przepowiedział roz. 43, 44 i 46.—*Prze mnóstwo niewoli.* W okrótnéj, srogiéj niewoli. — *Mieszkał między narody.* U narodów sąsiednich, Ammonitów, Moabitów, Egipcyan; lecz i tam nie znalazł wytchnienia: bo Chaldejczycy wszędzie Żydów ścigali. — *Goniący go.* Chaldejczycy.—*W cieśni.* Albowiem ani wrócić do ojczyzny nie mogli, ani wróciwszy, być spokojnymi. W Egipcie zaś, na też same klęski z Egipcyanami byli wystawieni.

4. *Płaczą.* Puste, nieuczęszczane.

5. *Stali się przeciwnicy jego głową.* Panami jego, przemogli go, panują nad nim.—*Zbogaceni są.* Wzbogacili się łupami miasta.—*Pan mówił.* Postanowił Jerozolimę ukarać. Albo, dawno już przez proroków zagroził tą klęską. — *Przed obliczem trapiącego.* Przed

super eam propter multitudinem iniquitatum ejus; parvuli ejus ducti sunt in captivitatem ante faciem tribulantis.

6. *Vau.* Et egressus est a filia Sion omnis decor ejus; facti sunt principes ejus velut arietes non invenientes pascua, et abierunt absque fortitudine ante faciem subsequentis.

7. *Zain.* Recordata est Jerusalem dierum afflictionis suae et praevaricationis omnium desiderabilium suorum, quae habuerat a diebus antiquis, cum caderet populus ejus in manu hostili, et non esset auxiliator; viderunt eam hostes, et deriserunt sabbata ejus.

8. *Heth.* Peccatum peccavit Jerusalem, propterea instabilis facta est; omnes, qui glorificabant eam, spreverunt illam, quia viderunt ignominiam ejus; ipsa autem gemens conversa est retrorsum.

9. *Teth.* Sordes ejus in pedibus ejus, nec recordata est finis sui; deposita est vehementer, non habens consolatorem: vide Domine, afflictionem meam, quoniam erectus est inimicus.

10. *Jod.* Manum suam misit hostis ad omnia desiderabilia ejus, quia vidit gentes ingressas sanctuarium suum, de quibus praeceperes, ne intrarent in ecclesiam tuam.

11. *Caph.* Omnis populus ejus gemens et quaerens panem; dederunt pretiosa quaeque pro cibo ad refocillandam animam: vide, Domine, et considera, quoniam facta sum vilis.

12. *Lamed.* O vos omnes, qui transitis per viam, attendite, et videte, si est dolor sicut dolor meus, quoniam vindemiavit me, ut locutus est Dominus in die irae furoris sui.

dla mnóstwa nieprawości iéy; dziatki iéy zaprowadzone w niewolą przed obliczem trapiącego.

6. *Vau.* Y odstąpiła od córki Syońskiéy wszytka ozdoba iéy; stały się książęta iéy iako barani nie nayduiący paszéy; y poszli bez siły przed obliczem goniącego.

7. *Zain.* Wspomniało Jeruzalem na dni utrapienia swego, y na przestępstwa wszego kochania swego, które miało ode dni dawnych, gdy upadł lud iego od ręki nieprzyiacielskiéy, a nie było pomocnika; widzieli ie nieprzyiaciele, a naśmiewali się z szabatów iego.

8. *Heth.* Grzéch zgrzeszyło Jeruzalem, dla tego się niestateczne stało; wszyscy, którzy ie czcili, wzgardzili ie, bo widzieli zelżywość iego; samo téż wzdychaiąc obróciło się nazad.

9. *Teth.* Plugastwa iego na nogach iego, a nie pomniało na swóy koniec; złożone iest bardzo, nie maiąc pocieszyciela: obacz Panie utrapienie moie, bo się podniósł nieprzyiaciel.

10. *Jod.* Rękę swoię ściągnął nieprzyiaciel na wszytkie kochania iego, bo widziało pogany, że weszli do świątnice iego, którym zakazałeś był, żeby nie wchodzili do kościoła twego.

11. *Kaph.* Wszytek lud iego wzdychaiący y szukaiący chleba: wydali wszytkie drogie rzeczy za iadło, na posilenie dusze, weyźrzy Panie a obacz, żem się stało podłym.

12. *Lamed.* O wy wszyscy, którzy idziecie przez drogę, obaczcie a przypatrzcie się, ieśli iest boleść, iako boleść moia: bo mię iako winnicę zebrał, iako mówił Pan w dzień gniewu zapalczywości swoiéy.

---

wrogiem Chaldejczykiem, który małe dzieci jako bydło pędził i uprowadzał do Chaldei.

6. *I odstąpiła... ozdoba.* Znikło królestwo kapłańskie, a z niém wszelki porządek społeczny ustał; poznikały domy wspaniałe, bogate sprzęty i t. d.—*Jako barany.* Błądzące tu i ówdzie, a nigdzie nie znajdujące miejsca bezpiecznego; wygłodniali, spragnieni, wychudli, zmęczeni, bez sił, bez ducha.—*Bez siły.* Nie mogący stawić najmniejszego oporu.—*Goniącego.* Zwycięzcy Chaldejczyka, który ich przed sobą pędził w niewolę.

7. *Na dni utrapienia swego.* Na świeżą klęskę doznaną od Chaldejczyków. — *I na przestępstwa.* Jako na jéj bezpośrednią przyczynę. — *Wszego kochania swego.* Wspomniała też Jerozolima i na to wszystko, co w dawnych latach miała najpożądańszego, to jest kościoł, miasto, których teraz niema. — *Gdy upadł.* Wówczas to przyszło na myśl, gdy nią Chaldejczycy zawładnęli. — *Naśmiewali się z szabatów jego.* Chaldejczycy i inni Żydów wrogowie, widząc że oni każdy siódmy dzień święcą, naigrawali się z tego, jako też i z innych obrządków ich religii.

8. *Grzech zgrzeszyło.*—Bardzo zgrzeszyło.—*Stało się niestateczne.* Błąkające się, wszędzie ujarzmione, nie mające nigdzie stałego siedliska. — *Którzy je czcili.* Poważali. — *Widzieli zelżywość jego.* Nagość. Mówi jako o uczciwéj kobiécie, po zdarciu z niéj sukień, wystawionéj na widok publiczny. — *Obróciło się nazad.* Od wstydu nie znosząc wejrzenia znajomych, twarz i ciało obróciła w inną stronę.

9. *Plugastwa jego na nogach jego.* Mówi o Jerozolimie jako o niewieście cierpiącéj zwyczajną swoję niemoc, która krwią zbrudziła sobie nogi i suknią, jakby rzekł: Taka jest Jerozolimy nieprawość, iż ukryć się nie może i wszystkim jest widoczną. Nawet w czasie téj nadzwyczajnéj klęski przeniewierzała się i czciła bałwany.—*Nie pomniało na swój koniec.* Nie zastanowiła się co miało nastąpić i jak ciężko miała być ukarana.—*Złożone jest bardzo.* Upadła najokropniéj w stosunku do swéj dawnéj chwały.—*Obacz Panie.* Odezwa Jeremiasza do Boga w imieniu kraju. — *Podniosł się nieprzyjaciel.* Sroży się i nęka.

10. *Bo widziało pogany.* Myśl jest: dla tego Bóg pozwolił, aby Chaldejczycy kościoł złupili, ponieważ Żydzi zgodzili się, aby Ammonici i Moabici, przeciw zakazowi Bożemu, wchodzili do kościoła, jak to im wyrzuca Ezechiel r. 44, 6 i 7: *Miejcie dosyć,* rzecze, *na wszech złościach waszych, domie Izraelów, przeto że wwodzicie syny obce nieobrzezane na sercu, i nieobrzezane na ciele, żeby byli w świątyni mojéj i mazali dom mój.—Którym zakazałeś był, żeby nie wchodzili.* Jakby rzekł: Deut. 23, 3, zakazano Moabitów i Ammonitów przyjmować do kościoła, to jest do zgromadzenia ludu hebrajskiego: lecz wy, co gorsza, dozwoliliście im wchodzić do saméj świątyni. Rozumie kościoł, oddzielnie od przysionków, do którego samym tylko kapłanom wchodzić było wolno.

11. *Żem się stało podłém.* W arabskiém tłumaczeniu, *facta sum quasi prostituta omnibus transeuntibus,* t. j. jako podła niewolnica, któréj wszyscy niegodziwie nadużywają.

12. *O wy wszyscy.* Słowa są ludu pozostałego w Jerozolimie i biednych mieszkańców kraju, którzy nieszczęście swoje i boleść okazują idącym drogą.—*Jako winnicę zebrał.* Ze wszystkiego ogołocił, tak iż nic nie pozostało.—*Mówił.* Wielokrotnie przez proroków zapowiedział.

13. *Mem.* De excelso misit ignem in ossibus meis, et erudivit me: expandit rete pedibus meis, convertit me retrorsum, posuit me desolatam, tota die moerore confectam.

14. *Nun.* Vigilavit jugum iniquitatum mearum: in manu ejus convolutae sunt, et impositae collo meo: infirmata est virtus mea: dedit me Dominus in manu, de qua non potero surgere.

15. *Samech.* Abstulit omnes magnificos meos Dominus de medio mei, vocavit adversum me tempus, ut contereret electos meos: torcular calcavit Dominus virgini filiae Juda.

16. *Ain.* Idcirco ego plorans, et oculus meus deducens aquas, quia longe factus est a me consolator, convertens animam meam: facti sunt filii mei perditi, quoniam invaluit inimicus. *(Jer. 14, 17.)*

17. *Phe.* Expandit Sion manus suas, non est, qui consoletur eam; mandavit Dominus adversum Jacob in circuitu ejus hostes ejus; facta est Jerusalem quasi polluta menstruis inter eos.

18. *Sade.* Justus est Dominus, quia os ejus ad iracundiam provocavi: audite, obsecro, universi populi, et videte dolorem meum: virgines meae et juvenes mei abierunt in captivitatem.

19. *Coph.* Vocavi amicos meos, et ipsi deceperunt me: sacerdotes mei et senes mei in urbe consumti sunt, quia quaesierunt cibum sibi, ut refocillarent animam suam.

20. *Res.* Vide, Domine, quoniam tribulor, conturbatus est venter meus: subversum est cor meum in memetipsa, quoniam amaritudine plena sum: foris interficit gladius, et domi mors similis est.

13. *Mem.* Z wysoka puścił ogień na kości moie, y wyćwiczył mię: zastawił sieć na nogi moie, obrócił mię na wstecz, położył mię spustoszoną przez wszytek dzień żałością utrapioną.

14. *Nun.* Ocknęło się iarzmo nieprawości moich w ręce iego, splotły się, y włożone są na szyię moię: zemdlała siła moia, podał mię Pan w rękę, z którey nie będę mogło powstać.

15. *Samech.* Pobrał wszytkie wielmożne Pan z pośrzodku mnie, przyzwał przeciwko mnie czas, aby potarł wybrane moie: prasę deptał Pan pannie córce Judzkiey.

16. *Ain.* Przetoż ia płacząc, a oko moie spuszczaiąc wody: bo się oddalił odemnie pocieszyciel nawracaiący duszę moię: stali się synowie moi straconymi, bo przemógł nieprzyiaciel.

17. *Phe.* Rozściągnęło Syon ręce swe, nie masz ktoby ie cieszył; rozkazał Pan przeciw Jakóbowi około niego nieprzyiaciołóm iego; stało się Jeruzalem iako splugawiona miesiącami między nimi.

18. *Sade.* Sprawiedliwy iest Pan, bom usta iego do gniewu przywiodło: słuchaycie proszę wszyscy narodowie, a obaczcie boleść moię, panny moie y młodzieńcy moi poszli w niewolą.

19. *Koph.* Wołałam przyiaciół moich, oni mię zdradzili: kapłani moi y starcy moi w mieście zginęli, bo szukali iedła sobie, aby posilili dusze swoie.

20. *Resz.* Obacz Panie żem uciśniona, wzruszył się brzuch móy, przewróciło się serce moie we mnie samey, bom gorzkości iest pełna: na dworze miecz zabiia, a doma śmierć takaż iest.

13. *Z wysoka.* Powiada, że ogień, którym Chaldejczycy miasto i kościoł spalili, był zesłany z wysoka, to jest z nieba, z Boskiego postanowienia.—*Na kości moje.* Rozumie przez to kościoł, pałac królewski i wieże miasta, które jak kości w ciele, stanowiły siłę miasta i kraju.—*Wyćwiczył mię.* Ukarał, i ogniem owym zwarzył, abym więcéj nie służyła bałwanom. I zaiste, po niewoli Babilońskiéj już Żydzi w bałwochwalstwo nie wpadli.—*Zastawił sieć na nogi moje.* Siecią zowie zasadzki, które Chaldejczycy, jak łowcy, zastawili Żydom na wszystkich drogach, ażeby nigdzie schronienia nie znaleźli.—*Obrócił mię na wstecz.* Z ucieczki mię przywiódł na powrót, którzy uciekali, tych pojmał i przyprowadził do Nabuchodonozora. Przywiódł także od występku do cnoty i poprawy. — *Położył mię spustoszoną.* Uprowadziwszy mieszkańców, zniszczył wszystko i smutkiem napełnił.

14 *Ocknęło się.* Pośpieszyło, prędko nadeszło; zwykli bowiem czuwać, którzy prędko dokąd przybyć pragną. Tak czytamy u Jeremiasza w r. 1, w. 11 i 12: *Laskę czującą ja widzę.* I rzekł Pan do mnie: *Dobrześ widział, bo ja czuwać będę nad słowém mojém, abym je wypełnił.* — *Jarzmo nieprawości.* Jarzmo kary mającéj spaść na mnie za moje nieprawości.— *W ręce jego splotły się.* Z kar niegodziwości moich uczynił Bóg jakby łańcuch albo splot cierniowy i wbił na szyję moję. — *Zemdlała siła moja.* Pod tak bolesném jarzmem.—*Z któréj nie będę mogło powstać.* Tém jarzmem przygnieciona leżeć będę i zrzucić jego z siebie nie zdołam.

15. *Pobrał.* Po hebr. podeptał, zgniotł, jak się depcą jagody winne. — *Wielmożne moje.* W hebr. dzielnych moich, to jest wodzów i żołnierzy moich, których pobrał i rozcisnął jak w prassie winnéj.—*Przyzwał przeciwko mnie czas.* Przyśpieszył czas dojrzałości i winobrania, aby mnie jak jagodę rozdeptał.—*Prasę deptał Pan pannie córce Judzkiéj.* Jerozolima nie poniosła żadnych kosztów na wydeptanie prasy, ponieważ Bóg dał jéj ogrodników, którzy darmo i z własnéj woli tę pracę uskutecznili. O największéj szkodzie mówi jakby o dobrodziejstwie, ironicznie.— *Pannie córce Judzkiéj.* Wiadomo, że w Piśmie ś. każdy naród nazywa się córką i panną, dla tego, jak niektórzy utrzymują, iż królestwo ma być strzeżone jak dziewica.

16. *Oko moje spuszczając wody.* Oczy moje bez przerwy łzy leją.—*Nawracający duszę moję.* Któryby duszę, od smutku jakby z ciała uchodzącą, orzeźwił i ożywił.—*Straconymi.* Jedni wyginęli od zarazy, głodu, wojny; inni w niewolę zaprowadzeni.

17. *Rozciągnął Syon ręce swoje.* Jak czynić zwykli błagający pomocy.—*Rozkazał Pan.* Jego nieprzyjaciołom, aby go zewsząd oblegli i ścisnęli. — *Przeciw Jakóbowi.* Izraelitom, Żydom. — *Jako splugawiona miesiącami.* Ohydna, wypędzona z ziemi swojéj, zaprowadzona w niewolę, jak się wyłączała z towarzystwa niewiasta cierpiąca niemoc, Lewit. 15, 19.

18. *Usta jego.* Postępując przeciw przykazaniu, które mi dał własnemi usty, do gniewu go przywiodłam.

19. *Wołałam przyjaciół moich.* Egipcyan ze mną sprzymierzonych. Patrz Jer. 2, 18, i 37, 4.—*Oni mię zdradzili.* Zawiedli nadzieję moję, którą w nich położyłam. — *Zginęli.* Z głodu, jak się pokazuje ze słów następnych.

20. *Obacz.* Ratuj, wejrzyj na biedę i nędzę moję.— *Brzuch mój.* Wnętrzności moje.—*Przewróciło się.* Od ucisku boleści. — *Na dworze.* Na ulicach. — *A doma śmierć takaż jest.* Ponieważ tam ziomkowie moi i synowie z głodu umierają.

21. *Sin.* Audierunt, quia ingemisco ego, et non est, qui consoletur me: omnes inimici mei audierunt malum meum, laetati sunt, quoniam tu fecisti: adduxisti diem consolationis, et fient similes mei.

22. *Thau.* Ingrediatur omne malum eorum coram te, et vindemia eos, sicut vindemiasti me propter omnes iniquitates meas: multi enim gemitus mei, et cor meum moerens.

CAPUT II.

1. *Aleph.* Quomodo obtexit caligine in furore suo Dominus filiam Sion; projecit de coelo in terram inclytam Israel, et non est recordatus scabelli pedum suorum in die furoris sui.

2. *Beth.* Praecipitavit Dominus, nec pepercit, omnia speciosa Jacob, destruxit in furore suo munitiones virginis Juda, et dejecit in terram, polluit regnum et principes ejus.

3. *Ghimel.* Confregit in ira furoris sui omne cornu Israel; avertit retrorsum dexteram suam a facie inimici, et succendit in Jacob quasi ignem flammae devorantis in gyro.

4. *Daleth.* Tetendit arcum suum quasi inimicus, firmavit dexteram suam quasi hostis, et occidit omne, quod pulchrum erat visu in tabernaculo filiae Sion; effudit quasi ignem indignationem suam.

5. *He.* Factus est Dominus velut inimicus, praecipitavit Israel, praecipitavit omnia moenia ejus; dissipavit munitiones ejus, et replevit in filia Juda humiliatum et humiliatam.

6. *Vau.* Et dissipavit quasi hortum tentorium suum, demolitus est tabernaculum suum; oblivioni tradidit Dominus in Sion festivitatem et sabbatum, et in opprobrium et in indignationem furoris sui regem et sacerdotem.

21. *Sin.* Usłyszeli że ia wzdycham, a nie masz ktoby mię pocieszył: wszyscy nieprzyiaciele moi usłyszeli złe moie, weselili się żeś ty uczynił: przywiodłeś dzień pociechy, a będą mnie podobni.

22. *Thau.* Niech wnidzie wszytko ich złe przed cię, a zbierz ie iakoś mnie zebrał, dla wszech nieprawości moich: bo mnogie wzdychania moie, y serce moie smętne.

ROZDZIAŁ 2.

1. *Aleph.* Jako okrył mrokiem zapalczywości swéy Pan córkę Syon, zrzucił z nieba na ziemię sławną Izrael, a nie wspomniał na podnóżek nóg swoich w dzień zapalczywości swoiéy.

2. *Beth.* Zrzucił Pan, a nie zfolgował, wszytko piękne Jakóbowe, zepsował w zapalczywości swéy zamki córki Judzkiéy, y obalił na ziemię, splugawił królestwo y książęta iéy.

3. *Ghimel.* Złamał w gniewie zapalczywości swéy każdy róg Izraelów; odwrócił nazad prawicę swoię od oblicza nieprzyiaciela, y zapalił w Jakóbie iako ogień płomienia pożeraiącego w około.

4. *Daleth.* Wyciągnął łuk swóy iako nieprzyiaciel, zmocnił prawicę swą iako sprzeciwnik, y pobił wszytko co było pięknego na weyźrzenie w namiecie córki Syon, wylał iako ogień rozgniewanie swoie.

5. *He.* Stał się Pan iako nieprzyiaciel, zrzucił Izraela, zrzucił wszytkie mury; rozwalił zamki iego, y namnożył u córki Judzkiéy uniżonego y uniżona.

6. *Vau.* Y rozwalił iako ogród namiot swóy, skaził przybytek swóy, przywiódł w zapamiętanie Pan na Syon uroczyste święto y szabbat, y na pośmiech y na rozgniewanie zapalczywości swéy króla y kapłana.

21. *Usłyszeli.* Fałszywi przyjaciele moi, Egipcyanie, Idumejczycy, Ammonici, i t. d. — *Żeś ty uczynił.* Ponieważ widzą, żeś ty zesłał na mnie tę klęskę.—*Przywiodłeś dzień pociechy.* Przywiedziesz dzień mojéj pociechy, w którym, jak mnie ukazałeś, ich karać będziesz i uczynisz ich mnie podobnymi; wówczas bowiem, jak jest w Psal. 57, 11: *Będzie się weselił sprawiedliwy, kiedy ujrzy pomstę, ręce swe umyje we krwi grzesznika.* Takie jeszcze mogłaby ta myśl mieć znaczenie: przyjaciele moi pomiatają mną i uciekają ode mnie, gdy nieszczęście mię nęka. Lecz jeżeli przywiedziesz dla mnie dzień pociechy, staną się mnie podobni, to jest udawać będą radość. Wszystko to zmierza do pokazania, że fałszywymi byli przyjaciołmi, którzy ze zmianą losu przyjaciela, zmieniają swoje postępowanie.

22. *Niech wnijdzie.* Wspomnij Panie, zważ ich złość i niegodziwość dla mnie, abyś ich ukarał, jak mnie ukarałeś.—*Zbierz.* Ogołoć, podepcz i t. d. Złe im życzy nie przez chęć zemsty, lecz przez gorliwość o wymiar sprawiedliwości. Albo jako prorok przepowiada co nastąpi.—*Mnogie wzdychania moje.* Ciężko trapiona jestem, dla tego słuszną jest rzeczą, abyś dobył miecza karzącéj sprawiedliwości twojéj.

R. 2.—1. *Jako okrył.* Jak Bóg zaćmił dawną ową świetność Syonu.—*Z nieba.* Z najwyższego stopnia godności.—*Na podnożek nóg swoich.* Na arkę przymierza; wyobrażano bowiem, że Bóg siedzi na skrzydłach cherubinów, mając nogi na arce przymierza. Pod imieniem arki, rozumieć potrzeba także sam kościoł.

2. *Zrzucił.* Zburzył. — *Wszystko piękne Jakóbowe.* Wszystkie piękne gmachy izraelskie. Patrz w rozd. poprzedz. w. 15. — *Splugawił królestwo.* Wydał na znieważenie poganom.

3. *Każdy róg.* Wszelką moc, wszystkie siły, wszelką chwałę i pychę Izraela.—*Odwrócił nazad.* Bóg cofnął Izraelowi pomoc swoję, przestał go wśpierać.—*Od oblicza nieprzyjaciela.* W obec nieprzyjaciela, gdy z nim walczyć trzeba było.—*Jako ogień.* Wroga, który jako ogień wszystko wszędzie zniszczył i strawił.

4. *Wyciągnął łuk swój.* Wywarł karzącą potęgę swoję.—*Zmocnił prawicę swą.* Ażeby trafnie uderzył; ażeby strzała nie padła daleko od celu.—*Wszystko co było pięknego na wejrzenie.* Cała nadobna i kwitnąca młodzież w narodzie żydowskim.

5. *Uniżonego i uniżoną.* Mężczyzn i kobiét nieszczęśliwych i zbolałych.

6. *I rozwalił jako ogrod.* Jak kiedy kto chce ogrod na pole zamienić, wyrywa z niego wszystkie rośliny. Z hebrajskiego możnaby przetłumaczyć, *jako ogrody*; następnie przeto można rozumieć: tak Bóg rozrzucił kościoł, jak po zebraniu owoców rozrzucają się budki albo szałase, postawione dla strzeżenia ogrodu.—*Namiot swój.* Jerozolimę a zwłaszcza kościoł, który był jakby

7. *Zain.* Repulit Dominus altare suum, maledixit sanctificationi suae, tradidit in manu inimici muros turrium ejus; vocem dederunt in domo Domini, sicut in die solemni.

8. *Heth.* Cogitavit Dominus dissipare murum filiae Sion, tetendit funiculum suum, et non avertit manum suam a perditione; luxitque antemurale, et murus pariter dissipatus est.

9. *Teth.* Defixae sunt in terra portae ejus; perdidit et contrivit vectes ejus, regem ejus et principes ejus in gentibus; non est lex, et prophetae ejus non invenerunt visionem a Domino.

10. *Jod.* Sederunt in terra, conticuerunt senes filiae Sion, consperserunt cinere capita sua, ac cincti sunt ciliciis; abjecerunt in terram capita sua virgines Jerusalem.

11. *Caph.* Defecerunt prae lacrymis oculi mei, conturbata sunt viscera mea: effusum est in terra jecur meum super contritione filiae populi mei, cum deficeret parvulus et lactens in plateis oppidi.

12. *Lamed.* Matribus suis dixerunt: Ubi est triticum et vinum? cum deficerent quasi vulnerati in plateis civitatis, cum exhalarent animas suas in sinu matrum suarum.

13. *Mem.* Cui comparabo te? vel cui assimilabo te, filia Jerusalem? cui exaequabo te, et consolabor te, virgo filia Sion? magna est enim velut mare contritio tua: quis medebitur tui?

14. *Nun.* Prophetae tui viderunt tibi falsa et stulta, nec aperiebant iniquitatem tuam, ut te ad poenitentiam provocarent: viderunt autem tibi assumtiones falsas et ejectiones.

7. *Zain.* Odrzucił Pan ołtarz swóy, przeklął świątnicę swoię, podał w ręce nieprzyiacielskie mury wież iego; wołali w domu Pańskim iako w dzień uroczysty.

8. *Heth.* Umyślił Pan rozwalić mur córki Syon, wyciągnął sznur swóy, y nie odwrócił ręki swéy od gubienia; y płakało przedmurze, y mur społem rozwalon iest.

9. *Teth.* Zapadły w ziemię bramy iego, zatracił y połamał zawory iego, y króla iego, y książęta iego między pogany; nie masz zakonu, a prorocy iego nie naleźli widzenia od Pana.

10. *Jod.* Siedli na ziemi, umilkli starcy córki Syon, posypali popiołem głowy swe, przepasali się włosienicami, zwiesili do ziemie głowy swe panny Jeruzalem.

11. *Kaph.* Ustały od płaczu oczy moie, strwożyły się wnętrza moie: wylała się na ziemię wątroba moia, dla starcia córki ludu mego, gdy ustawało dziécię y ssący na ulicach miasta.

12. *Lamed.* Matkom swym mówiły: Gdzie iest pszenica y wino? gdy mdleli iako zranieni na ulicach mieyskich, gdy wypuszczały dusze swe na łonie matek swych.

13. *Mem.* Komu cię przyrównam? abo komu cię przypodobam córko Jerozolimska? z kim cię porównam, y pocieszę cię panno córko Syon? bo wielkie iest iako morze skruszenie twoie, któż cię zleczy?

14. *Nun.* Prorocy twoi widzieli tobie fałsz y głupstwo, a nie odkrywali nieprawości twoiéy, aby cię do pokuty przywiedli: lecz upatrowali tobie proroctwa fałszywe y wygnania.

---

namiotem i przybytkiem Boga. — *Przywiodł w zapamiętanie.* W niepamięć. Sprawił, iż o świętach nikt już nie wspomina, ponieważ nie ma nikogo, ktoby je mógł obchodzić, jak powiedział w roz. 1, w. 4: *Drogi Syonu płaczą, że nie masz, ktoby szedł na święto uroczyste. Na pośmiech,* domyślić się, *wydał.* Zagniewany na lud swój dopuścił, aby był znieważony król Sedecyasz, który przyprawiony o ślepotę, był zawiedzion do niewoli, i najwyższy kapłan Sarajasz, który był zabity. Patrz Ks. IV. Król. r. 25.

7. *Odrzucił... ołtarz swój.* Zagniewany, ołtarz kadzenia i ofiar całopalnych dozwolił nieprzyjaciołom zburzyć.—*Przeklął.* Dozwolił zburzyć świątynią swoję, jak gdyby była przeklętą i skalaną a nie zaś błogosławioną i poświęconą.—*Wołali.* Wrzeszczeli Chaldejczycy burząc i niszcząc kościoł. — *Jako w dzień uroczysty.* Jak w czasie wielkich świąt Żydzi wykrzykiwać zwykli w kościele z radości; tak Chaldejczycy wrzeszczeli burząc kościoł.

8. *Wyciągnął sznur swój.* Zajął się zburzeniem onego. Mularze bowiem mający część jaką muru zwalić, kolorem czerwonym lub w inny sposób oznaczać zwykli, aby wiedzieli jak daleko robota rozwalania ma się rozciągać. — *I nie odwrócił ręki swéj.* Zacząwszy burzyć i niszczyć, nie przestał i ręki od dzieła nie cofnął, aż dokonał.—*Płakało przedmurze.* W miastach obronnych, pospolicie przed murami miasta, wznosi się szaniec i okop, ażeby nieprzyjaciel od razu nie przystąpił—i to się zowie przedmurzem.

9. *Zapadły.* Częścią rozwalone, częścią gruzami zasypane.—*Między pogany.* Przebywają, w niewolę uprowadzeni. *Nie masz zakonu.* Nie ma żadnego rządu ni społeczności; rząd stanowią prawa i urzędnicy a ci są w niewoli.—*Prorocy jego.* Prawdziwi prorocy, dla grzechów ludu, od zagniewanego Boga odpowiedzi nie odbierają. A Jeremiasz, który prawie sam jeden pozostał, znienawidziany był od ludu i uważano go za proroka fałszywego. Patrz Jer. 43, 2.

10. *Siedli na ziemi.* Najwyższą boleść i smutek opisuje; zazwyczaj bowiem zdjęci boleścią siadali na ziemi, milczeli, przyodziewali się w wory i głowę posypywali popiołem, i t. d.—*Zwiesili do ziemi.* Bardzo spuścili głowy swe, którzy pierwéj z zadartą do góry głową pysznie chodzili. Patrz Iza. 3, 16 i 17.

11. *Wylała się na ziemię wątroba moja.* Wylały się wnętrzności moje—hyperbola—dla pokazania nadzwyczajnéj boleści.—*Dla starcia.* Z powodu nieszczęścia.—*Córki ludu mego.* Jerozolimy. Patrz r. 1, 15. — *Gdy ustawało dziecię i t. d.* Gdy ginęli od głodu i pragnienia.

12. *Pszenica.* Rozumie każdy pokarm.—*Jako zranieni.* Śmierć z głodu boleśniejszą jest niż śmierć od miecza.

13. *Komu cię przyrównam?* Jakiż zdołam znaleźć przykład nieszczęścia, któreby podobne było twojemu, ażebym się pocieszył?—*Wielkie jest... jako morze.* Jak żaden zbiór wody do morza przyrównanym być nie może, tak żadnéj nie masz boleści, któraby twojéj mogła dorównać.

14. *Prorocy.* Fałszywi i zawodni. — *Widzieli tobie.* Prorokowali dla ciebie. — *Nie odkrywali nieprawości twojéj.* Nie stawili ci przed oczy grzechów twoich, lecz mówili to, co się tobie podoba.—*Proroctwa fałszywe.* Po hebrajsku *massa,* to jest ciężar. Fałszywi prorocy, ażeby nie byli miani za kłamców, jeśliby zawsze pomyślne tylko rzeczy przepowiadali, starali się naśladować proroków prawdziwych w samém ogłaszaniu swoich zapowiedni i używali uroczystéj formy: *Onus Domini, ciężar Pański,* dając do zrozumienia, iż ogłaszają razem proroctwo ciężkie i groźne. Tak postępują pochlebcy, któ-

15. *Samech.* Plauserunt super te manibus omnes transeuntes per viam, sibilaverunt, et moverunt caput suum super filiam Jerusalem: Haeccine est urbs, dicentes, perfecti decoris, gaudium universae terrae?

16. *Phe.* Aperuerunt super te os suum omnes inimici tui, sibilaverunt, et fremuerunt dentibus, et dixerunt: Devorabimus, en ista est dies, quam exspectabamus: invenimus, vidimus.

17. *Ain.* Fecit Dominus, quae cogitavit, complevit sermonem suum, quem praeceperat a diebus antiquis: destruxit, et non pepercit, et laetificavit super te inimicum, et exaltavit cornu hostium tuorum. *(Deut. 28, 15).*

18. *Sade.* Clamavit cor eorum ad Dominum super muros filiae Sion: Deduc quasi torrentem lacrymas per diem et noctem: non des requiem tibi, neque taceat pupilla oculi tui. *(Supr. 1, 16).*

19. *Coph.* Consurge, lauda in nocte in principio vigiliarum, effunde sicut aquam cor tuum ante conspectum Domini: leva ad eum manus tuas pro anima parvulorum tuorum, qui defecerunt in fame in capite omnium compitorum.

20. *Res.* Vide, Domine, et considera, quem vindemiaveris ita: ergone comedent mulieres fructum suum, parvulos ad mensuram palmae? si occidetur in sanctuario Domini sacerdos et propheta?

21. *Sin.* Jacuerunt in terra foris puer et senex, virgines meae et juvenes mei ceciderunt in gladio: interfecisti in die furoris tui, percussisti, nec misertus es.

22. *Thau.* Vocasti quasi ad diem solemnem, qui terrerent me de circuitu, et non fuit in die furoris Domini, qui effugeret, et relinqueretur: quos educavi, et enutrivi, inimicus meus consumsit eos.

15. *Samech.* Klaskali nad tobą rękoma wszyscy miiaiący drogą, świstali y chwiali głową swoią nad córką Jerozolimską, mówiąc: Y onoż to iest miasto doskonałéy piękności, wesele wszytkiéy ziemie?

16. *Phe.* Otworzyli na cię usta swe wszyscy nieprzyiaciele twoi, świstali y zgrzytali zęboma, y mówili: Pożrzemy, oto iest ten dzień, któregośmy czekali: naleźliśmy, y uyźrzeliśmy.

17. *Ain.* Uczynił Pan co był umyślił, spełnił mowę swą, którą był rozkazał ode dni dawnych: zepsował a nie zfolgował, y uweselił nad tobą nieprzyiaciela, y wywyższył róg sprzeciwników twoich.

18. *Sade.* Wołało serce ich do Pana na murzech córki Syon, wypuść iako potok łzy we dnie y w nocy: nie daway odpoczynienia sobie, a niech się nie uspakaia źrzenica oka twego.

19. *Koph.* Wstań, chwal w nocy na początku straży, wyliy iako wodę serce twe przed obliczem Pańskim: podnieś ku niemu ręce twoie dla dusze dziatek twych, które omdlały od głodu na rogu wszech ulic.

20. *Res.* Weyźrzy Panie, a obacz kogoś tak obrał iako winnice: a więc będą ieść niewiasty płód swóy, dzieci małe na piędzi? a więc ma bydź zabit w świątyni Pańskiéy kapłan y prorok?

21. *Sin.* Leżeli na ziemi na ulicy dziécię y starzec, panny moie y młodzieńcy moi polegli od miecza: pobiłeś w dzień zapalczywości twoiéy, pomordowałeś a nie zmiłowałeś się.

22. *Thau.* Przyzwałeś iako na dzień uroczysty, którzyby mię straszyli zewsząd, a nie było w dzień zapalczywości Pańskiéy, ktoby uszedł a został: którem ia wychowało wyżywiło, nieprzyiaciel móy wyniszczył ie.

---

rzy wówczas najbardziéj pochlebiają, gdy zdają się strofować, podobni w tém do łaszczących się psów, które zdaje się że pana ukąszą, zębów jednak nie zapuszczają.

15. *Klaskali.* Ze zdumienia, z żalu, z podziwu albo też może przez szyderstwo.—*Świstali i chwiali głową swoją.* Dla tych samych przyczyn. Patrz Jer. 49, 17 i r. 18, 16.—*Wesele wszystkiéj ziemi.* Z któréj (Jerozolimy), jako pani, cała ziemia jéj podległa, cieszyła się i wynosiła.

16. *Otworzyli .... usta swe.* Naigrawali się z ciebie i szydzili.

17. *Mowę... którą był rozkazał.* Domierzył karę, którą był zapowiedział za pogwałcenie przykazania swojego. Zapowiedział to w Lewityku, r. 26, 16 i 25 i Deuter. 28, 15.—*Uweselił nad tobą nieprzyjaciela.* Który cieszył się ze zguby twojéj.—*Róg.* Moc, siłę, potęgę.

18. *Wołało serce ich.* Żydów, gdy byli oblężeni i miasta obronić nie mogli.—*Na murach.* O mury, ażeby nie były rozwalone. —*Wypuść.* Słowa proroka do Jerozolimy.—*Niech się nie uspakaja źrenica.* Tak czytamy u Jeremiasza w r. 47, 6: *O mieczu Pański, dokąd się nie uspokoisz? Wnijdź w pochwy twoje, ochłodź się, a umilknij,* to jest uspokoj się.

19. *Chwal.* Wołaj, módl się z wołaniem; albowiem *roni* znaczy wołaj czy to chwaląc, czy śpiewając, czy płacząc. Chwal też i dziękuj za ojcowskie ukaranie.—*Na początku straży.* Wiadomo, iż starożytni noc dzielić zwykli na cztéry części czyli straże, z których każda składała się z trzech godzin. Ostrzega więc, aby od pierwszéj straży, to jest od początku nocy i zmroku, zaczynano modlitwę, ponawiając ją na początku każdéj następnéj straży, do czego jakby głos trąby, pobudzi boleść. —*Jak wodę.* Jak kiedy kto naczynie z wodą przewraca, cała się z niego woda wylewa; tak podobnież z naczynia serca twego wyléj przed Bogiem, łzami raczéj jak słowami, wszystkie twoje żale, pragnienia, boleści.—*Podnieś. . ręce.* Błagając pomocy.—*Dla duszy.* Za życie dziatek twoich, które z głodu umierają, ażeby przez wzgląd na nich, zlitował się nad tobą.

20. *Kogoś tak obrał jako winnicę?* Jak mnie ogołociłeś?—*Dzieci małe na piędzi.* Dzieci nie większe nad piędź, jakiemi są świéżo urodzone. —*A więc ma być zabit.* Kiedy to widziano, albo słyszano, żeby kapłani i prorocy byli zabijani od nieprzyjaciół, w samym kościele, jak się to działo w Jerozolimie.

21. *Leżeli.* Umarli, zabici.—*Na ziemi.* Na ulicach i rynkach.

22. *Przyzwałeś.* Zgromadziłeś, zebrałeś. —*Jako na dzień uroczysty.* W którymbyśmy padli ofiarą gniewu twego i wrogom naszym nagotowali jakby ucztę z ciał naszych.—*Którzyby mnie straszyli.* Po hebr. *strachy moje,* to jest wrogów, którzy mi są postrachem; wrogów strasznych i przerażających.—*Zewsząd* odnosi się do *przyzwałeś. Którém wychowało.*—Synów moich.

Wykłady trudniejszych miejsc X. Jakóba Wujka.

Roz. 2. w 14. *Upatrowali tobie proroctwa.* Proroctwa w łacińskim tu zowie *Assumptiones*, to jest, nabieranie, co ztąd urosło, iż słowo żydowskie *massa*, to jest, *onus*, albo ciężar, (którém też imieniem zowie proroctwa, jako masz Jerem. 23) wzięte jest od słowa także żydowskiego, które znaczy, nabierać albo podnosić: ztądże Grecy przełożyli *γῆμμα*, po łacinie *Assumptio*, to jest, nabieranie, albo też *Elevatio*, to jest podnoszenie. Aquila przełożył *ἄρμα pondus*, to jest, ciężar. I te słowa wszystkie znaczą proroctwo. A iż nabieranie, także i podnoszenie, znaczy rzecz tę którą jako brzemię nabieramy i nosimy, dla tegoż także też znaczą proroctwa.

CAPUT III.

1. *Aleph.* Ego vir videns paupertatem meam in virga indignationis ejus.
2. *Aleph.* Me minavit, et adduxit in tenebras, et non in lucem.
3. *Aleph.* Tantum in me vertit, et convertit manum suam tota die.
4. *Beth.* Vetustam fecit pellem meam, et carnem meam, contrivit ossa mea.
5. *Beth.* Aedificavit in gyro meo, et circumdedit me felle et labore.
6. *Beth.* In tenebrosis collocavit me, quasi mortuos sempiternos.
7. *Ghimel.* Circumaedificavit adversum me, ut non egrediar: aggravavit compedem meum.
8. *Ghimel.* Sed et cum clamavero et rogavero, exclusit orationem meam.
9. *Ghimel.* Conclusit vias meas lapidibus quadris: semitas meas subvertit.
10. *Daleth.* Ursus insidians factus est mihi: leo in absconditis.
11. *Daleth.* Semitas meas subvertit, et confregit me: posuit me desolatam.
12. *Daleth.* Tetendit arcum suum, et posuit me quasi signum ad sagittam.
13. *He.* Misit in renibus meis filias pharetrae suae.
14. *He.* Factus sum in derisum omni populo meo, canticum eorum tota die.
15. *He.* Replevit me amaritudinibus, inebriavit me absynthio.

ROZDZIAŁ 3.

1. *Aleph.* Jam mąż widzący ubóstwo moie w rózdze zagniewania iego.
2. *Aleph.* Zaprowadził mię y zawiódł do ciemności, a nie do światłości.
3. *Aleph.* Tylko się na mię obrócił, y obraca rękę swą przez wszytek dzień.
4. *Beth.* Starą uczynił skórę moię, y ciało moie, połamał kości moie.
5. *Beth.* Obudował około mnie, y ogarnął mię żółcią y pracą.
6. *Beth.* W ciemnościach posadził mię, iako umarłe wieczne.
7. *Ghimel.* Obudował przeciwko mnie żebych nie wyszedł: obciążył okowy moie.
8. *Ghimel.* Ale y gdy wołać będę y prosić, odrzucił modlitwę moię.
9. *Ghimel.* Zagrodził drogi moie kamieniem kwadratowym, ścieżki moie wywrócił.
10. *Daleth.* Stał mi się niedźwiedziem zasadzonym, lwem na skrytych mieyscach
11. *Daleth.* Ścieżki moie wywrócił y połamał mię, uczynił mię spustoszoną.
12. *Daleth.* Wyciągnął łuk swóy, y postawił mię iako cel strzale.
13. *He.* Wystrzelił w nerki moie, córki saydaka swego.
14. *He.* Stałem się naśmiewiskiem wszytkiemu ludowi memu, pieśnią ich przez wszytek dzień.
15. *He.* Napełnił mię gorzkościami, opoił mię piołynem.

R. 3.—1. *Jam mąż.* Po hebr. Jam mąż ów.—*Widzący.* Który doświadczam albo doświadczyłem. Albo prorokujący i wiedzący z góry ubóstwo, to jest nędzę i utrapienie moje i ludu mego; jak gdyby Jeremiasz utyskiwał, że żadnemu z proroków takich klęsk i nieszczęść zapowiadać nie trzeba było. Wszystko więc tak się rozumie: jam ów nieszczęśliwy prorok, który odbiera rozkaz same tylko smutki i nieszczęścia zapowiadać ludowi.— *W rózdze zagniewania jego.* Stosuje do laski czującéj. Jer. 1, 11.

2. *Do ciemności.* Utrapień i boleści. Albo stosuje do więzienia, do którego był wtrącony. Patrz Jer. r. 32 i 38: do tegoż więzienia odnosić się mogą wiersze 5, 6, 7 i 9.

3. *Tylko się na mnie obrócił.* Nic innego, przez cały dzień Pan Bóg nie robi, jak tylko mię bije w policzki.

4. *Starą uczynił.* Przedwczesną starość i zmarszczki sprowadził na skórę i ciało moje, zsyłając na mnie bez przerwy tak wielkie udręczenia. —*Połamał kości moje.* Zadawszy wiele gwałtownych razów,

5. *Obudował około mnie.* Zewsząd mię otoczył i opasał trudami i niebezpieczeństwy tak, iż niema ratunku.

6. *W ciemnościach.* W nieszczęściu.—*Jako umarłe wieczne.* Którym nie pozostaje żadna nadzieja powrótu do tego życia, chociaż w ogólnêm zmartwychwstaniu umarłych, do życia wrócą.

7. *Obudował przeciwko mnie.* Jakby murem mię otoczył. — *Obciążył okowy moje.* Ciężkiemi okowami mię skrępował. Rozumie przez nie utrapienia i nieszczęścia swoje i ludu swego.

8. *Gdy wołać będę.* Gdym wołał, czas przyszły zamiast przeszłego.

9. *Zagrodził drogi moje.* Nieprzezwyciężonemi otoczył trudnościami tak, iż żadnego nie ma ratunku, jak się trafia z tymi, którzy murem z ciosanych kamieni są opasani. —*Ścieżki moje wywrócił.* Sprawił, iż nic się mi nie udawało.

10. *Niedźwiedziem.* Bóg, który zwykł dla mnie być ojcem i opiekunem, zmienił się dla mnie w niedźwiedzia i lwa czyhającego na mnie! Tak smutny los mój, iż może się komuś zdawać, iż Bóg, jakby źwierz srogi na mnie z zasadzki wypadł i całkiem mię zgubił.

13. *Córki sajdaka swego.* Strzały swoje, które się zowią córkami sajdaka, ponieważ chowają się jakby córki w żywocie matki. Tak Horacy w odzie 22 nazywa sajdak *pharetram gravidam sagittis.*

14. *Stałem się naśmiewiskiem.* Wszyscy mną gardzą, śpiewając szydercze piosnki o mnie.

15. *Opoił mię piołunem.* Obficie mię napoił i nakarmił gorzkością i żółcią utrapień i boleści.

16. *Vau.* Et fregit ad numerum dentes meos, cibavit me cinere.
17. *Vau.* Et repulsa est a pace anima mea: oblitus sum bonorum.
18. *Vau.* Et dixi: Periit finis meus et spes mea a Domino.
19. *Zain.* Recordare paupertatis et transgressionis meae, absynthii et fellis.
20. *Zain.* Memoria memor ero, et tabescet in me anima mea.
21. *Zain.* Haec recolens in corde meo, ideo sperabo.
22. *Heth.* Misericordiae Domini, quia non sumus consumti; quia non defecerunt miserationes ejus.
23. *Heth.* Novi diluculo, multa est fides tua.
24. *Heth.* Pars mea Dominus, dixit anima mea: propterea exspectabo eum.
25. *Teth.* Bonus est Dominus sperantibus in eum, animae quaerenti illum.
26. *Teth.* Bonum est praestolari cum silentio salutare Dei.
27. *Teth.* Bonum est viro, cum portaverit jugum ab adolescentia sua.
28. *Jod.* Sedebit solitarius, et tacebit, quia levavit super se.
29. *Jod.* Ponet in pulvere os suum, si forte sit spes.
30. *Jod.* Dabit percutienti se maxillam, saturabitur opprobriis.
31. *Caph.* Quia non repellet in sempiternum Dominus;

16. *Vau.* Y połamał do iednego zęby moie, nakarmił mię popiołem.
17. *Vau.* Y odepchniona iest od pokoiu dusza moia, zapomniałem dobra.
18. *Vau.* Y rzekłem: Zginął koniec móy, y nadzieia moia od Pana.
19. *Zain.* Wspomni na ubóstwo, y na przestępstwa moie, na piołyn y na żółć.
20. *Zain.* Pamięcią pomnieć będę, y uschnie we mnie dusza moia.
21. *Zain.* To wspominaiąc w sercu moim, dla tego nadzieię mieć będę.
22. *Heth.* Miłosierdzia Pańskie żeśmy nie zniszczeli; bo nie ustały litości iego.
23. *Heth.* Nowe rano, wielka iest wiara twoia.
24. *Heth.* Działem moim Pan, rzekła dusza moia: dla tego nań czekać będę.
25. *Teth.* Dobry iest Pan nadzieię maiącym w nim, duszy szukaiącéy go.
26. *Teth.* Dobrze iest czekać z milczeniem zbawienia Bożego.
27. *Teth.* Dobrze iest mężowi, gdy nosi iarzmo od młodości swoiéy.
28. *Jod.* Siędzie sam a milczeć będzie, bo poniósł na sobie.
29. *Jod.* Położy w prochu usta swe, owaby była nadzieia.
30. *Jod.* Nastawi biiącemu go czeluści, nasycon będzie uragania.
31. *Kaph.* Bo nie odrzuci Pan na wieki;

---

16. *Połamał do jednego zęby moje.* Co do jednego, z kolei zęby moje połamał, gdy w czasie oblężenia i niewoli, z powodu niedostatku i ubóstwa, trzeba było jeść chleb z piaskiem i kamieńmi.—*Nakarmił mię popiołem.* Jest-to albo powtórzenie pierwszej połowy wiersza, i oznacza, że używali chleba nieznośnego i pełnego piasku, lub się przez to wyraża boleść i udręczenie z powodu klęsk i nieszczęść. Dawniej bowiem, pogrążeni w żałobie siedzieli w popiele, który lgnął do ich rąk, odzienia, pokarmu, i dla tego w psalmie 101, 10. czytamy: *Jadłem popiół jako chleb, a napój mój mieszałem z płaczem.*

17. *I odepchniona jest od pokoju.* Żadnego zgoła serce moje nie miało pokoju.— *Zapomniałem dobra.* Od dawna już nic pomyślnego mi się nie dzieje.

18. *Zginął koniec mój.* Upłynął naznaczony kres życia mego, co oznacza, iż zginęła mi nadzieja ujrzeć koniec cierpień moich. Jest-to hebraizm: tak bowiem mówią: zginęła ucieczka dla mnie, zginęło wesele, zamiast nie ma sposobu uciec, radość zgasła.

19. *Wspomnij na ubóstwo i na przestępstwa moje.* W hebr. *przeciwko mnie*, to jest na nędzę moję i pogwałcenie przez nieprzyjaciół wszystkich praw względem mnie.—*Na piołun.* Na udręczenia i boleści, gorzkie jak żółć lub piołun.

20. *Pamięcią pomnieć będę.* Głęboko utkwi w pamięci niedola moja i ta pamięć mię wyniszczy.

21. *To wspominając.* Jednakże myśląc, że kiedyś do szczęśliwego stanu wrócę, znowu zaczynam mieć nadzieję, której już się byłem wyrzekł.

22. *Miłosierdzia Pańskie.* Miłosierdzie Boskie to zdziałało, żeśmy do szczętu nie wyginęli, ponieważ miłosierdzie to jest nieskończone i wyczerpać się nie może.

23. *Nowe rano.* Każdy poranek przynosi nowe dobrodziejstwa boskie. — *Wielka jest wiara twoja.* Zawsze dotrzymujesz coś obiecał.

24. *Działem moim Pan.* W sercu mojém obrałem Boga za cząstkę, dziedzictwo i nagrodę moję. — *Czekać będę.* Nim mi nie ześle pomoc, nim z więzów tego ciała oswobodzony, nie złączę się z Bogiem.

26. *Czekać z milczeniem.* Cierpliwie, bez narzekań i szemrania.

27. *Jarzmo.* Prawa i przykazań Boskich.

28. *Siędzie sam a milczeć będzie.* Będzie spokojny i cierpliwy, przywykły do jarzma Boskiego.—*Sam.* Samotny, albo że unika towarzystwa ze złymi, obcując tylko z Bogiem; albo że go wszyscy, nawet najbliżsi, dla jego ubóstwa opuścili. Nie spodziewając się więc żadnéj pomocy od ludzi, w samotności szuka towarzystwa z Bogiem.—*Bo poniosł na sobie.* Jarzmo Pańskie, któremu poddał się przez posłuszeństwo.

29. *Położy w prochu usta swe.* Upokorzy się aż do ziemi; podda się Bogu, oddając cześć najgłębszą, upadnie twarzą na ziemię.—*Owaby była nadzieja.* Ponieważ wstępuje weń nadzieja, że Bóg nad nim się ulituje. Spójnik *owaby* nie oznacza powątpiewania, lecz w sposobie mówienia Hebrajczyków oznacza twierdzenie: albowiem z pokory i cierpliwości powstaje nadzieja, która nie pohańbia.

30. *Nastawi bijącemu go czeluści.* Opisuje szczególniejszą cierpliwość człowieka, który od młodości swojéj nosił jarzmo Pańskie: co, chociaż powiedziano jest ogólnie, przedewszystkiem jednak rozumieć należy o Chrystusie, który był przykładem wszelkiéj cierpliwości, jak wykładają to miejsce starzy kościelni autorowie.—*Nasycon będzie urągania.* Największych dozna zniewag Nie tylko je zniesie cierpliwie, lecz też wesoło i ochoczo.

31. *Bo nie odrzuci.* To zaś uczyni człowiek sprawiedliwy, wierząc, iż nie odrzuci Pan na wieki, bo kogo karząc doskonali, tego nie odrzuci.

32. *Caph.* quia si abjecit, et miserebitur secundum multitudinem misericordiarum suarum.
33. *Caph.* Non enim humiliavit ex corde suo, et abjecit filios hominum,
34. *Lamed.* ut contereret sub pedibus suis omnes vinctos terrae,
35. *Lamed.* ut declinaret judicium viri in conspectu vultus Altissimi.
36. *Lamed.* Ut perverteret hominem in judicio suo, Dominus ignoravit.
37. *Mem.* Quis est iste, qui dixit, ut fieret, Domino non jubente? (*Amos. 3, 6*).
38. *Mem.* Ex ore Altissimi non egredientur nec mala nec bona?
39. *Mem.* Quid murmuravit homo vivens, vir pro peccatis suis?
40. *Nun.* Scrutemur vias nostras, et quaeramus, et revertamur ad Dominum.
41. *Nun.* Levemus corda nostra cum manibus ad Dominum in coelos.
42. *Nun.* Nos inique egimus, et ad iracundiam provocavimus: idcirco tu inexorabilis es.
43. *Samech.* Operuisti in furore, et percussisti nos: occidisti, nec pepercisti.
44. *Samech.* Opposuisti nubem tibi, ne transeat oratio.
45. *Samech.* Eradicationem et abjectionem posuisti me in medio populorum.
46. *Phe.* Aperuerunt super nos os suum omnes inimici.
47. *Phe.* Formido et laqueus facta est nobis vaticinatio et contritio.

32. *Kaph.* bo ieśli odrzucił, y zmiłuie się według mnóstwa miłosierdzia swego.
33. *Kaph.* Bo nie uniżył z serca swego, y odrzucił syny człowiecze,
34. *Lamed.* aby zstarł pod nogami swemi wszytkie więźnie źiemskie,
35. *Lamed.* aby nachylił sądu męża przed obliczem Nawyższego.
36. *Lamed.* Aby wywrócił człowicka w sądzie iego, Pan nie wiedział.
37. *Mem.* Któż to iest, który rzekł, aby się stało, gdy Pan nie rozkazał?
38. *Mem.* Z ust Nawyższego nie wynidą ani złe, ani dobre?
39. *Mem.* Cóż szemrał człowiek żywy, mąż za grzechy swoie?
40. *Nun.* Dowiaduymy się dróg naszych, a szukaymy, y nawróćmy się do Pana.
41. *Nun.* Podnieśmy serca nasze z rękoma, do Pana w niebo.
42. *Nun.* Myśmy nieprawie czynili, y ku gniewuśmy pobudzali: przetoś ty nieuproszony.
43. *Samech.* Nakryłeś w zapalczywości, y ubiłeś nas: pobiłeś, a nie zfolgowałeś.
44. *Samech.* Zastawiłeś się obłokiem, aby nie przeszła modlitwa.
45. *Samech.* Wykorzenieniem y odrzuceniem uczyniłeś mię w pośrzodku narodów.
46. *Phe.* Otworzyli na nas usta swe wszyscy nieprzyiaciele.
47. *Phe.* Strachem y sidłem stało się nam proroctwo, y skruszeniem.

---

32. *Bo jeśli odrzucił.* Chociaż zdaje się, iż Bóg sprawiedliwego do czasu opuścił, jednakże znowu się ulituje, boć jest nieskończenie miłosierny.
33. *Bo nie uniżył z serca swego.* Nie trapi Bóg ludzi chętnie, jak gdyby w ich cierpieniu znajdował upodobanie, lecz to czyni w niejaki sposób zniewolony ich grzechami.
34. *Aby starł.* Co się mówi w tym wierszu i dwóch następnych, zależy od słowa *nie wiedział,* które jest na końcu wiersza 36, i powtórzyć je potrzeba na początku każdego wiersza, w ten sposób: *Pan nie wiedział, aby starł pod nogami wszystkie więźnie ziemskie*: nie podobało mu się zetrzeć, nie zdało się dlań rzeczą dobrą zetrzeć. — *Zetrzeć pod nogami,* znaczy straszliwie znękać i zupełnie zgubić.— *Więźnie ziemskie.* Żydów, pojmanych i związanych przez Chaldejczyków.
35. *Aby nachylił.* Bóg nie umie niesprawiedliwie zasługi oceniać.—*Przed obliczem Najwyższego.* Przed sobą samym.
36. *Aby wywrócił człowieka.* Bóg nie umie przekręcić sprawę i sąd człowieka. Albo, Bóg nie umie gubić człowieka, potępiając go przeciw sprawiedliwości. Tak więc cierpieliśmy to co Bóg dopuścił i co widział, żeśmy na to zasłużyli.
37. *Któż to jest.* Gdy się tak rzeczy mają, któż śmie powiedzieć, że się coś dzieje bez rozkazania Boskiego, to jest bez woli i opatrzności Boskiéj?
38. *Z ust Najwyższego.* To zdanie łączy się z poprzedzającém, i trzeba powtórzyć: Któż śmie powiedzieć, że Bóg ludziom nic ani dobrego, ani złego uczynić nie może?
39. *Cóż szemrał.* Czegoż więc narzekają i szemrzą ludzie w niepowodzeniu, ponieważ wszystko dzieje się z Boskiéj opatrzności? Nic tyle w nieszczęściu pocieszyć nas nie może, jak gdy pomyślimy, że wszystko dzieje się z boskich wyroków, i uznając winę własną i sprawiedliwość boską powiemy: *Poznałem Panie, że sprawiedliwość sądy twoje, a w prawdzie twojéj uniżyłeś mię.* Psal. 118, 75.— *Mąż za grzechy swoje.* Czegoż człowiek narzeka ponosząc karę za grzechy swoje?
40. *Dowiadujmy się dróg naszych.* Roztrząśnijmy mowy, postępki i myśli nasze.
41. *Podnieśmy serca nasze z rękami.* Módlmy się szczerze do Boga.
42. *Przetoś Ty nieuproszony.* Nie przebaczasz, lecz daléj chłoszczesz.
43. *Nakryłeś w zapalczywości.* Zapalczywością i gniewem okryłeś się jakby zasłoną, żebyś kogo nie poznał, nie zobaczył i proszącego nie słyszał; a to wszystko żebyś, nie dając się nikomu ubłagać, daléj mógł karać.
44. *Zastawiłeś się obłokiem.* Grzechów naszych, żeby modlitwa nasza do ciebie nie doszła. Nieprawości nasze stanęły między Bogiem a nami, jak mówi Izajasz w roz. 59, 2.
45. *Wykorzenieniem i odrzuceniem.* Wydałeś lud twój, ażeby z ziemi ojczystéj był wyrwany i rozproszony tu i ówdzie, jak rzekł wyżéj w roz. 18: *„Nagle rzeknę przeciw narodowi i przeciw królestwu, abym je wykorzenił, zepsował i zagubił".*
46. *Otworzyli na nas usta swe.* Mówili przeciwko nam, naśmiewali się z nas, lżyli nas, jak powiedziano w roz. poprzedz. w. 16.
47. *Strachem i sidłem.* Przyszedł na nas strach, zasadzki i zaguba, jak nam przepowiedzieli prorocy; tak też Izajasz w roz. 24, 17, powiedział: *Strach i dół i sidło nad tobą, któryś mieszkaniem ziemi.* Albo ta jest myśl: Zapowiedziane kary przez Jeremiasza i proroków naprowadziły na nas strach, a ów strach przywiódł nas

48. *Phe.* Divisiones aquarum deduxit oculus meus, in contritione filiae populi mei.
49. *Ain.* Oculus meus afflictus est, nec tacuit, eo quod non esset requies,
50. *Ain.* donec respiceret et videret Dominus de coelis.
51. *Ain.* Oculus meus depraedatus est animam meam in cunctis filiabus urbis meae.
52. *Sade.* Venatione ceperunt me quasi avem inimici mei gratis.
53. *Sade.* Lapsa est in lacum vita mea, et posuerunt lapidem super me.
54. *Sade.* Inundaverunt aquae super caput meum; dixi: Perii.
55. *Coph.* Invocavi nomen tuum, Domine, de lacu novissimo.
56. *Coph.* Vocem meam audisti: ne avertas aurem tuam a singultu meo et clamoribus.
57. *Coph.* Appropinquasti in die, quando invocavi te; dixisti: Ne timeas.
58. *Res.* Judicasti, Domine, causam animae meae, redemtor vitae meae.
59. *Res.* Vidisti, Domine, iniquitatem illorum adversum me: judica judicium meum.
60. *Res.* Vidisti omnem furorem, universas cogitationes eorum adversum me.
61. *Sin.* Audisti opprobrium eorum, Domine, omnes cogitationes eorum adversum me:
62. *Sin.* labia insurgentium mihi, et meditationes eorum adversum me tota die.
63. *Sin.* Sessionem eorum, et resurrectionem eorum vide, ego sum psalmus eorum.
64. *Thau.* Reddes eis vicem, Domine, juxta opera manum suarum.
65. *Thau.* Dabis eis scutum cordis laborem tuum.
66. *Thau.* Persequeris in furore, et conteres eos sub coelis, Domine.

48. *Phe.* Rozdziały wód wypuściło oko moie nad zstarciem córki ludu mego.
49. *Ain.* Oko moie utrapione iest, a nie umilkło, przeto że nie masz odpoczynienia,
50. *Ain.* ażby póyźrzał, a uyźrzał Pan z nieba.
51. *Ain.* Oko moie złupiło duszę moię, dla wszytkich córek miasta mego.
52. *Sade.* Łowem ulowili mię iako ptaka nieprzyiaciele moi darmo.
53. *Sade.* Wpadł w dół żywot móy, y przyłożyli mię kamieniem.
54. *Sade.* Zabrały wody nad głową moią, rzekłem: Zginąłem.
55. *Koph.* Wzywałem imienia twego Panie z dołu ostatniego.
56. *Koph.* Głos móy usłyszałeś: nie odwracay ucha twego od wzdychania y od wołania mego.
57. *Koph.* Przybliżyłeś się w dzień, kiedym cię wzywał; rzekłeś: Nie bóy się.
58. *Res.* Osądziłeś Panie sprawę duszy moiéy, odkupicielu żywota mego.
59. *Res.* Widziałeś Panie nieprawość ich przeciwko mnie: osądź sąd móy.
60. *Res.* Widziałeś wszytkę zapalczywość y wszytkie myśli ich przeciwko mnie.
61. *Sin.* Usłyszałeś urąganie ich Panie, wszytkie myśli ich przeciwko mnie:
62. *Sin.* wargi powstawaiących na mię, y świegotania ich przeciw mnie wszytek dzień.
63. *Sin.* Siadanie ich y wstawanie ich obeyźrzy, iamci iest pieśnią ich.
64. *Thau.* Oddasz im zapłatę Panie, według uczynków rąk ich.
65. *Thau.* Dasz im tarczę serca pracą twoię.
66. *Thau.* Gonić będziesz w zapalczywości, a skruszysz ie pod niebem Panie.

do zguby. Lękając się bowiem owych kar i chcąc ich uniknąć, wbrew rozkazaniu Boga i Jeremiasza, porwaliśmy się do oręża przeciw Chaldejczykom i tak popadliśmy w niewolą i zagubę.

48. *Rozdziały wód.* Potoki łez.—*Oko.* Liczba pojedyńcza zamiast mnogiéj. *Córki ludu mego.* Jerozolima. Patrz wyż. r. 1, 15.

49. *A nie umilkło.* Nie przestało łez wylewać. Patrz r. 2, 8.—*Przeto, że nie masz odpocznienia.* Nie ma przerwy w męczarniach, utrapieniach; nie ma też, ktoby przyniosł jaką ulgę lub pociechę.

50. *Ażby pójrzał.* Nim się Bóg nie przebłaga.

51. *Oko moje złupiło duszę moję.* Oczy moje, ciągłe łzy lejąc, strawiły wszystkie siły żywotne.—*Dla wszystkich córek miasta mego.* Widząc córki miasta mego, to jest miasta Judei, sąsiednie z Jerozolimą, zupełnie zniszczone, oczy moje na tak smutny widok, od najgwałtowniejszego płaczu wstrzymać się nie mogły.

52. *Łowem ułowili mię.* Z wyszukaną starannością mię ścigali, jako łowcy, gdy się za dzikim źwierzem uganiają, albo gdy łowią ptaka.—*Darmo.* Bez mojéj winy. Chociaż zgrzeszyłem przeciw Bogu, w niczem jednak nie pokrzywdziłem Chaldejczyków.

53. *Wpadł w dół.* Wtrącony zostałem do więzienia.—*Przyłożyli mię kamieniem.* Otwór studni, dołu lub więzienia zawalili kamieniem. Zdaje się, iż Jeremiasz stosuje to do dołu, do którego wtrącili go książęta ludu, r. 38, 6.

54. *Zebrały wody nad głową moją.* Wody lochu; lub przez metaforę tak nazywa nieszczęście: Psal. 68, 2. *Wybaw mię Boże, bo weszły wody aż do duszy mojéj.*

55. *Z dołu ostatniego.* Z najgłębszego więzienia.

56. *Usłyszałeś.* Może czas przeszły zamiast trybu rozkazującego: *usłysz głos mój.* Tak bowiem rozumieć można to co następuje: *przybliżyłeś się i t. d.* Albo właściwiéj myśl jest: usłyszałeś mię, gdyś przez eunucha Abdemelecha uwolnił mię z więzienia. Jer. 38, 13.

57. *Przybliżyłeś się.* Przystąp do mnie i poratuj mię. Albo, przystąpiłeś i pomoc przyniosłeś.

58. *Osądziłeś.* Osądź, broń sprawę życia mego.—*Odkupicielu.* Który mię z nieszczęść wybawiasz.

59. *Osądź sąd mój.* Rozsądź między mną a nimi, i oświadcz się za mną, który jestem niewinny.

61. *Urąganie ich.* Zniewagi, które mi wyrządzali.

62. *Wargi.* Słyszałeś.—*Świegotania ich.* Knowania, wrogie zamysły.

63. *Siadanie... i wstawanie.* Wszystko co robią, jak czytamy w psalmie 138, 2. *Tyś doznał siedzenia mego i wstawania mego.* — *Jam jest pieśnią ich.* Przedmiotem szyderczych piosnek i żartów.

65. *Tarczę serca.* Dasz im takie utrapienie, które jakby tarczą serce ich opasze, zamknie, ściśnie i przygniecie.—*Pracę twoję.* Pracę i udręczenie, któremi nieprzyjaciół swoich trapić zwykłeś.

66. *Pod niebem.* Zniesiesz ich z oblicza ziemi.

CAPUT IV.

1. *Aleph.* Quomodo obscuratum est aurum, mutatus est color optimus, dispersi sunt lapides sanctuarii in capite omnium platearum?

2. *Beth.* Filii Sion incly/i, et amicti auro primo: quomodo reputati sunt in vasa testea, opus manuum figuli?

3. *Ghimel.* Sed et lamiae nudaverunt mammam lactaverunt catulos suos: filia populi mei crudelis, quasi struthio in deserto.

4. *Daleth.* Adhaesit lingua lactentis ad palatum ejus in siti; parvuli petierunt panem, et non erat, qui frangeret eis.

5. *He.* Qui vescebantur voluptuose, interierunt in viis; qui nutriebantur in croceis, amplexati sunt stercora.

6. *Vau.* Et major effecta est iniquitas filiae populi mei peccato Sodomorum, quae subversa est in momento, et non ceperunt in ea manus. *(Gen. 19. 24).*

7. *Zain.* Candidiores Nazaraei ejus nive, nitidiores lacte, rubicundiores ebore antiquo, sapphiro pulchriores.

8. *Heth.* Denigrata est super carbones facies eorum, et non sunt cogniti in plateis; adhaesit cutis eorum ossibus, aruit, et facta est quasi lignum.

9. *Teth.* Melius fuit occisis gladio, quam interfectis fame, quoniam isti extabuerunt consumti a sterilitate terrae.

10. *Jod.* Manus mulierum misericordium coxerunt filios suos; facti sunt cibus earum in contritione filiae populi mei.

ROZDZIAŁ 4.

1. *Aleph.* Jako pośmiedziało złoto, zmieniła się barwa naylepsza, rozmiotano kamienie świątynie po rogach wszech ulic?

2. *Beth.* Synowie Syońscy szlachetni, y ubrani w przednieysze złoto: iako poczytani są za naczynie skorupiane, za robotę rąk garncarzowych?

3. *Ghimel.* Lecz y ięndze odkryły piersi, karmiły szczenięta swe: córka ludu mego okrótna, iako struś na puszczy.

4. *Daleth.* Przyschł ięzyk ssącego do podniebienia iego dla upragnienia; dzieci prosiły chleba, a nie było ktoby im ułamał.

5. *He.* Którzy iadali roskosznie, poginęli po drogach, którzy się wychowali w szarłacie, oblapiali łayna.

6. *Vau.* Y stała się większa nieprawość córki ludu mego niźli grzéch Sodomy, która wywrócona iest w okamgnieniu, a nie wzięły iéy ręce.

7. *Zain.* Bielszy nad śnieg Nazareikowie iéy, iaśnieyszy nad mléko, rumieńszy niźli stare kości słoniowe, pięknieyszy niźli szafir.

8. *Heth.* Sczerniało nad węgle oblicze ich, y nie poznano ich na ulicach; przyschła skóra ich do kości, wyschła y stała się iako drewno.

9. *Teth.* Lepiéy było pobitym od miecza, niźli pozabiianym od głodu, bo ci wywiędli, strawieni dla niepłodności ziemie.

10. *Jod.* Ręce niewiast litościwych warzyły dzieci swe; były im pokarmem w skruszeniu córki ludu mego.

R. 4.—1. *Jako.* Jaką zbrodnią ludzką, jakim gniewem Boskim.—*Pośniedziało złoto.* Opłakuje złupienie i zniszczenie kościoła. Przedtém kościoł jaśniał złotem: po spaleniu zaś przez Nabuzardana, zamiast złota, widać było tylko same zgliszcza, spalone i okopcone ściany.—*Zmieniła się barwa najlepsza.* Kolor złota znikł z samém złotem, zostały tylko odymione rumowiska.—*Rozmiotano kamienie świątyni.* Burząc kościoł, rozrzucano kamienie.

2. *Synowie Syońscy.* Mieszkańcy Jerozolimy.—*Szlachetni.* Od wszystkich poważani.—*Ubrani w przedniejsze złoto.* W suknie przetykane złotem najkosztowniéjszém.—*Za naczynia skorupiane.* Jak gdyby byli nikczemnym jakimś garnkiem glinianym.

3. *Lecz i jędze odkryły piersi.* Co znaczy: Jerozolima stała się okrutniejszą od samych dzikich zwierząt, gdyż same jędze, albo jak jest w hebrajskim, smoki odkrywając piersi karmią szczenięta swoje; córka zaś ludu mego, to jest Jerozolima, stała się okrutną jakby struś w pustyni. — *Jędze.* Starożytni, acz fałszywie, wyobrażali sobie jędze jako jakie poczwary, do połowy mające postać kobiéty a drugą połowę zwierzęcą. O nich wiele okrutnych rozpowiadano uczynków, jako to, iż przynęcały do siebie ludzi, a mianowicie dzieci. Myśl więc jest: srogie nawet zwierzęta mają litość nad swojemi dziećmi, matki zaś Jerozolimskie nie miały. Powiedzieliśmy gdzieindziéj, iż łaciński tłumacz w tłumaczeniu swojém robi alluzyę do baśni pogańskich, ażeby dokładniéj myśl tekstu ś. wyraził: przykłady na to mamy u Hioba 21, 33, i 42, 14 i gdzie indziéj. Są którzy utrzymują, iż jędzą było prawdziwe zwierzę, to mianowicie, które Arystoteles nazywa *manticora;* księga 3. Hist. zwierząt, Pliniusz ks. 8, r. 21.—*Struś.* Powiadają, iż struś zniosłszy jajka, nie dba o nie, jakby do niego nie należały. Patrz Hioba r. 39, 14 i 16.

5. *Po drogach.* Na ulicach, jak jest w hebrajskim, umorzeni głodem.—*Którzy się wychowali w szkarłacie.* Którzy świetne, kosztowne suknie nosili. Albo którzy sypiali na łóżkach szkarłatnych, chwytali za gnoj, to jest brudnego, podartego używają odzienia: albo mają za rozkosz i wielkie szczęście znaleźć gdzie kupę gnoju, na którejby znużone członki swoje złożyli. Albo też myśl jest: którzy jadali kosztowne potrawy, zaprawne rozmaitemi drogiemi rzeczami, teraz przyciśnieni głodem, poprzestają na gnoju, np. gołębim, jak się to przytrafiło w Samaryi za czasów Elizeusza.

6. *Nieprawość.* Kara za nieprawość Jerozolimy. — *Niżli grzech.* Niżli kara za grzech Sodomy. — *Która jest wywrócona w mgnieniu oka.* Lżejszą była kara Sodomitów; nie tak bowiem jest boleśną śmierć nagła.— *Nie wzięły jéj ręce.* LXX. tłumacze przełożyli, *nie pracowały w niej ręce.* To jest nad jéj zburzeniem lub obroną nie pracowały ręce długo; nagła bowiem przyszła zaguba.

7. *Bielsi nad śnieg Nazarejkowie jéj.* Synowie jéj, którzy się poświęcali Bogu, i którzy z tego powodu zwali się *nazarejczykami*, byli niegdyś bielsi nad śnieg, jaśniejsi nad mleko, rumieńsi niżli stare kości słoniowe, które farbowano purpurą, piękniejsi niżli szafir, teraz dla głodu, który ponoszą, wszystko to utracili.

8. *Szczerniało.* Czarniejszą od węgli jest ich twarz z powodu nędzy wycierpianéj w niewoli, tak iż na ulicach jeden drugiego nie poznawał.

9. *Pobitym od miecza.* Którzy rychłą śmierć ponieśli. — *Pozabijanym od głodu.* Którzy okropne boleści głodu długo wytrzymali i nakoniec pomarli.—*Wywiędli.* Powoli gaśli, nim śmierć nastąpiła.

10, *Niewiast litościwych.* Które zazwyczaj pełne są

11. *Caph.* Complevit Dominus furorem suum, effudit iram indignationis suae, et succendit ignem in Sion, et devoravit fundamenta ejus.

12. *Lamed.* Non crediderunt reges terrae et universi habitatores orbis, quoniam ingrederetur hostis et inimicus per portas Jerusalem,

13. *Mem.* propter peccata prophetarum ejus et iniquitates sacerdotum ejus, qui effuderunt in medio ejus sanguinem justorum.

14. *Nun.* Erraverunt caeci in plateis, polluti sunt in sanguine, cumque non possent, tenuerunt lacinias suas.

15. *Samech.* Recedite polluti, clamaverunt eis, recedite, abite, nolite tangere: jurgati quippe sunt, et commoti dixerunt inter gentes: Non addet ultra, ut habitet in eis.

16. *Phe.* Facies Domini divisit eos, non addet, ut respiciat eos; facies sacerdotum non erubuerunt, neque senum miserti sunt.

17. *Ain.* Cum adhuc subsisteremus, defecerunt oculi nostri ad auxilium nostrum vanum, cum respiceremus attenti ad gentem, quae salvari non poterat.

18. *Sade.* Lubricaverunt vestigia nostra in itinere platearum nostrarum, appropinquavit finis noster: completi sunt dies nostri, quia venit finis noster.

19. *Coph.* Velociores fuerunt persecutores nostri aquilis coeli: super montes persecuti sunt nos, in deserto insidiati sunt nobis.

20. *Res.* Spiritus oris nostri, Christus Dominus captus est in peccatis nostris, cui diximus: In umbra tua vivemus in gentibus.

21. *Sin.* Gaude et laetare, filia Edom, quae ha-

11. *Kaph.* Wykonał Pan popędliwość swoię, wylał gniew zapalczywości swéy, y zapalił ogień na Syon, y pożarł fundamenty iéy.

12. *Lamed.* Nie wierzyli królowie ziemscy, y wszyscy obywatele świata, że był miał wniść nieprzyiaciel y sprzeciwnik przez bramy Jeruzalem,

13. *Mem.* dla grzéchów proroków iego, y dla nieprawości kapłanów iego, którzy wylewali w pośrzodku iego krew sprawiedliwych.

14. *Nun.* Błądzili ślepi po ulicach, pomazali się krwią, a gdy nie mogli, trzymali się za szaty swoie.

15. *Samech.* Odstąpcie nieczyści, wołali na nie, ustępuycie, idźcie precz, nie dotykaycie się: bo się swarzyli, y wzruszeni mówili między narody: Nie przyda więcéy mieszkać między nimi.

16. *Phe.* Oblicze Pańskie oddzieliło ie, nie przyda aby weyźrzał na nie; oblicza kapłanów nie wstydzili się, ani się zlitowali nad starymi.

17. *Ain.* Gdyśmy iescze stali, ustały oczy nasze, na pomoc naszę próżną, gdyśmy się oglądali pilnie na naród, który zbawić nie mógł.

18. *Sade:* Ślizały się nogi nasze po drodze ulic naszych, przybliżył się koniec nasz: wypełniły się dni nasze, bo przyszedł koniec nasz.

19. *Koph.* Prędszy byli goniący nas niż orłowie powietrzni: po górach gonili nas, w puszczy zasadzkę czynili na nas.

20. *Res.* Duch ust naszych Chrystus Pan poyman iest w grzechach naszych, któremuśmy mówili: W cieniu twoim żyć będziem między narody.

21. *Sin.* Raduy się a wesel się córko Edom,

---

miłosierdzia dla swoich dzieci.— *W skruszeniu.* W czasie oblężenia, które przyniosło miastu zagubę.

11. *Wykonał.* Spełnił to czém groził przez Mojżesza, Deut. 28, 53. — *Ogień.* Którym spłonął kościół i miasto. Albo figurycznie, mówi o klęsce, która fundamenta, to jest królów i panów razem z ludem pożarła.

12. *Nie wierzyli.* Sąsiedni królowie i narody, wiedząc jak dobrze była uzbrojoną Jerozolima, nie przypuszczali, żeby mogła być wziętą.

13. *Proroków.* Fałszywych.

14. *Błądzili ślepi.* Z przerażenia, dla brudów, krwi i mnóstwa trupów prosto chodzić nie mogli, lecz chodzili jak chodzą ślepi. — *Pomazali się krwią.* Której było pełno na drogach, ulicach i zaułkach.—*A gdy nie mogli.* Tak przejść, żeby się materyą z trupów płynącą nie zmazali. — *Trzymali się za szaty swoje.* Podnosili końce sukień swoich, żeby się krwią nie splamić i prawnéj nieczystości nie zaciągnąć.

15. *Odstąpcie nieczyści.* Są słowa Żydów czystych, którzy wołali do nieczystych: odstąpcie, abyśmy i my nie zostali splugawieni.— *Bo się swarzyli.* Jedni mówili: odstąpcie, a drudzy ustępować nie chcieli.—*I wzruszeni.* Gdy poszedłszy w niewolę, pędzani byli z miejsca na miejsce, jak im przepowiedział w roz. 31, 17: *Dam was na wzruszenie wszem królestwom ziemskim.* — *Mówili między narody.* Którzykolwiek ich rozproszonych wśród pogan i błąkających się widzieli, mówili.—*Nie przyjdą więcéj mieszkać.* Nie wrócą już do kraju swego i w nim nie zamieszkają. Tak jest w hebrajskim. Lecz w Wulgacie: *Nie przyjdzie więcéj.* To jest, już Bóg nie będzie z nimi.

16. *Oblicze Pańskie.* Gniew Boży, zagniewane oblicze Boga.—*Oddzieliło je.* Rozdzielił jednych od drugich i rozproszył.—*Aby wejrzał na nie.* Łaskawie i im sprzyjał.—*Oblicza kapłanów nie wstydzili się.* Lecz ich bez względu na kapłaństwo i starość dręczyli i pozabijali, to jest Żydzi, którzy dopuszczali się okrucieństwa na prorokach i kapłanach, nawet wiekiem pochylonych.

17. *Gdyśmy jeszcze stali.* Gdyśmy jeszcze mieli rząd własny; gdyśmy z natężeniem oczekiwali pomocy od Egipcyan, którzy mieli przyjść na odsiecz Chaldejczykom, trzymającym nas w oblężeniu.—*Ustały oczy nasze.* Wyglądając pomocy Faraona, ale na próżno.—*Na narod.* Rozumie Egipcyan.

18. *Ślizgały się.* Nie mogliśmy po ulicach naszych bezpiecznie chodzić: albo przenośnie, każdy nasz zamiar na złe nam się obracał; nie mogliśmy nic pewnego postanowić. W hebr. *tsadu*, właściwie znaczy *zasadzkę czyniły*, lecz to na jedno wychodzi. — *Przybliżył się koniec nasz.* Ostatni kres, przeznaczony na zagładę Jerozolimy. Tak Ezechiel 7, 2: *Koniec przyszedł, przyszedł koniec na cztéry strony ziemi.*

19. *Prędsi byli.* Powiadają, że jazda Chaldejczyków była najbystrzejszą. Jer. 4, 13, i 48, 40. Ma w tém miejscu na myśli owych Chaldejczyków, którzy gonili za uciekającym Sedecyaszem i dognawszy go pojmali IV. Król. 25, 5; Jerem. 39, 5 i 59, 89.

20. *Duch ust naszych.* Król nasz równie nam miły jak dech żywotny, i który nam życie zachowywał jak to powietrze, którém oddychamy. Rozumie Sedecyasza, o którym mówił w wierszu poprzedzającym. Daléj jednak sięga proroctwo i razem odnosi się do Jezusa Chrystusa, który był pojman i na śmierć wydany za grzechy nasze: co się nawet z tego pokazuje, iż Wulgata ma *Chrystus Pan*, a nie zaś, jak niektórzy tłumaczą *Chrystus Pana.*—*Któremuśmy mówili.* O którym powiadaliśmy, iż pod jego opieką żyć będziemy.

21. *Raduj się a wesel.* Ironia, albo pozwolenie takie

bitas in terra Hus: ad te quoque perveniet calix, inebriaberis, atque nudaberis.

22. *Thau.* Completa est iniquitas tua, filia Sion: non addet ultra, ut transmigret te: visitavit iniquitatem tuam, filia Edom, discooperuit peccata tua.

Oratio Jeremiae Prophetae.

CAPUT V.

1. Recordare, Domine, quid acciderit nobis: intuere, et respice opprobrium nostrum.

2. Hereditas nostra versa est ad alienos, domus nostrae ad extraneos.

3. Pupilli facti sumus absque patre, matres nostrae quasi viduae.

4. Aquam nostram pecunia bibimus: ligna nostra pretio comparavimus.

5. Cervicibus nostris minabamur, lassis non dabatur requies.

6. Aegypto dedimus manum et Assyriis, ut saturaremur pane.

7. Patres nostri peccaverunt, et non sunt, et nos iniquitates eorum portavimus.

8. Servi dominati sunt nostri: non fuit, qui redimeret de manu eorum.

9. In animabus nostris afferebamus panem nobis, a facie gladii in deserto.

10. Pellis nostra quasi clibanus exusta est a facie tempestatum famis.

która mieszkasz w ziemi Hus: do ciebie też przydzie kielich, upiiesz się, y obnażona będziesz.

22. *Thau.* Skończyła się nieprawość twoia córko Syon, nie przyda więcéy, aby cię zaprowadził: nawiedził nieprawość twoię córko Edom, odkrył grzechy twoie.

Modlitwa Jeremiasza Proroka.

ROZDZIAŁ 5.

1. Wspomni Panie, co się nam przydało: weyźrzy a obacz zelżywość naszę.

2. Dziedzictwo nasze obróciło się do cudzych, domy nasze do obcych.

3. Sierotami zostaliśmy bez oyca, matki nasze iako wdowy.

4. Wodę naszę piliśmy za pieniądze: drwa nasze za pieniądze kupowaliśmy.

5. Za szyie nasze gnano nas, spracowanym nie dano odpoczynku.

6. Egyptowi daliśmy rękę y Assyrianom, żebyśmy się naiedli chleba.

7. Oycowie naszy zgrzeszyli, a nie masz ich, a myśmy nieprawości ich nosili.

8. Niewolnicy panowali nad nami: nie był, ktoby z rąk ich wykupił.

9. W duszach naszych przynosiliśmy sobie chleba, przed mieczem w puszczy.

10. Skóra nasza iako piec wygorzała od gwałtu głodu.

---

jak u Ekkleziasty 11, 9. *Weselże się tedy młodzieńcze w młodości twojéj.* Albowiem Jeremiasz przepowiada tu zagładę Idumejczyków przez tychże Chaldeów, ponieważ oni natrząsali się z Żydów i Chaldejczykom do ich pognębienia pomagali, jak się pokazuje z Ezech. 35, 5.—*Córko Edom.* Idumejczycy.—*Która mieszkasz w ziemi Hus.* Ztąd się pokazuje, że ziemia Hus, o któréj jest wzmianka u Hioba 1, 1, jest to samo, co Idumea, albo że ona w granicach swoich obejmowała Idumeę. — *Kielich.* Gniewu i pomsty Bożéj, który wypijesz aż do dna, jak powiedział wyżéj 51, 7; 39, 57.— *Obnażona będziesz.* Jak obnażać się zwykli pijani, jak to się przytrafiło Noemu, Genez. 9, 21; jakby rzekł: będziesz ogołoconą z dóbr twoich.

22. *Skończyła się nieprawość twoja.* Kara za nieprawość twoję.—*Nie przyda więcéj, aby cię zaprowadził.* Zburzenie Jerozolimy przez Rzymian nie miało tego skutku, żeby Żydzi w massie do jakiejś prowincyi byli zaprowadzeni, lecz jak po dziś dzień widzimy, po całym świecie zostali rozsypani i rozproszeni. — *Nawiedził nieprawość twoję.* Po klęsce Żydów, Pan Bóg ukarze, jak zasłużyli, Idumejczyków. — *Odkrył grzechy twoje.* Z kar, które poniesiesz, widać będzie jak wielkie i ciężkie były grzechy twoje.

Roz. 5. *Modlitwa Jeremiasza.* Siedmdziesięciu tłumaczy, zamiast treści, przydało ten nadpis, którego w hebrajskim nie masz.

1. *Co się nam przydało.* Których miasto zdobyte, zburzone i spalone, a lud zawiedzion w niewolę.—*Zelżywość.* Poniżenie.

2. *Dziedzictwo nasze.* Ziemia obiecana.

3. *Sierotami zostaliśmy.* Nie mamy króla, któregośmy czcili jako ojca. Albo prorok opłakuje państwo żydowskie, pozbawione Boga, który oświadczył, że jest jego ojcem, mówiąc: *Syn mój pierworodny Izrael.* Exod. 4, 22, i Jerem. 3, 19. *Będziesz mię zwać ojcem i t. d.* Albo stali się sierotami, ponieważ, gdy ojców pozabijano lub zaprowadzono w niewolą, żony ich pozostały samotne i stroskane jako wdowy, dzieci zaś jako sieroty.—*Matki nasze.* Można to jeszcze rozumieć o synagogach, które Bóg sobie był poślubił, a które opuszczone od Boga, były jako wdowy.

4. *Wodę naszę.* Opisuje nadzwyczajną drożyznę, jaka była w Jerozolimie podczas oblężenia, lub też w czasie niewoli babilońskiej: ponieważ, jak niektórzy świadczą, nie śmieli wyjść z miasta, ani z domu, żeby z rzeki wody zaczerpnąć.

5. *Za szyje nasze gnano nas.* Prowadzono jako niewolników, włożywszy łańcuchy na szyję.

6. *Daliśmy rękę.* Wyciągnęliśmy, żądając pomocy.

7. *A nie masz ich.* Poumierali od tych klęsk.

8. *Niewolnicy.* Którzy nam służyli i byli hołdownikami naszymi, jak Ammonici, Moabici i Idumejczycy. Albo rozumie Chaldejczyków, którzy jako potomkowie Chama, skazani byli przez Noego, Gen. 9, 27, na służenie Semowi i jego potomkom. Albo też jest myśl: niewolnicy Chaldejczyków panowali nad nami, z rozkazu panów swoich nad nami przełożeni, domagając się od nas, pod karą chłosty, spełnienia wyznaczonéj na każdy dzień roboty, jak to niegdyś czynili niewolnicy Faraona w Egipcie. Exod. 1, 11.

9. *W duszach naszych.* Z wielkiem niebezpieczeństwem życia naszego, jak w czasie oblężenia, tak po zdobyciu już miasta, z powodu Chaldejczyków włóczących się po polach i miejscach pustych.— *Przed mieczem.* Obawiając się miecza. — *W puszczy.* Który na polach grasuje.

10. *Wygorzała.* Zczerniała; skóra bowiem od ognia ściąga się i jakby u starych czernieje. — *Od gwałtu głodu.* Od gwałtownego głodu, który na nas napadł jak burza potężna.

11. Mulieres in Sion humiliaverunt, et virgines in civitatibus Juda.
12. Principes manu suspensi sunt: facies senum non erubuerunt.
13. Adolescentibus impudice abusi sunt, et pueri in ligno corruerunt.
14. Senes defecerunt de portis, juvenes de choro psallentium.
15. Defecit gaudium cordis nostri, versus est in luctum chorus noster.
16. Cecidit corona capitis nostri: vae nobis, quia peccavimus.
17. Propterea moestum factum est cor nostrum, ideo contenebrati sunt oculi nostri,
18. propter montem Sion, quia disperiit, vulpes ambulaverunt in eo.
19. Tu autem, Domine, in aeternum permanebis, solium tuum in generationem et generationem.
20. Quare in perpetuum oblivisceris nostri? derelinquens nos in longitudine dierum?
21. Converte nos, Domine, ad te, et convertemur: innova dies nostros, sicut a principio.
22. Sed projiciens repulisti nos, iratus es contra nos vehementer.

11. Niewiasty na Syon poniżyli, y panny w mieściech Judzkich.
12. Książęta ręka są powieszane, nie wstydzili się oblicza starców.
13. Młodzieńców na psotę używali, a pacholęta pode drwy legli.
14. Starcy z bram ustali, młodzieńcy z tańca śpiewaiących.
15. Ustało wesele serca naszego, odmienił się w żałobę taniec nasz.
16. Spadł wieniec głowy naszéy, biada nam żeśmy zgrzeszyli.
17. Dla tego stało się smętne serce nasze, dla tego zaćmiły się oczy nasze.
18. Dla góry Syon, że zginęła, liszki chodziły po niéy.
19. A ty Panie na wieki trwać będziesz, stolica twoia do narodu y narodu.
20. Czemu nas na wieki zapominasz? opuszczasz nas na długość dni?
21. Nawróć nas Panie ku sobie, a nawrócimy się: odnów dni nasze iako z pierwu.
22. Ale odrzucaiąc odrzuciłeś nas, rozgniewałeś się na nas barzo.

---

11. *Poniżyli.* Pogwałcili.

12. *Ręką.* *Ręką ich,* jak jest w hebr., to jest nieprzyjaciół.

13. *Pacholęta pode drwy legli.* Chodząc w kłodkach na nogach. Tak w Dziejach Apost. 16, 24 czytamy: *Wsadził je do wnętrznego tarasu, a nogi ich zamknął w kłodę.*

14. *Z bram.* Nie widziano odtąd starców w bramach miasta, gdzie zwyczajnie sądy odbywali.—*Młodzieńcy z tańca.* Jak jest rzeczą starców zasiadać na sądach, tak młodych oddawać się zabawom.

16. *Spadł wieniec.* Żydzi na ucztach i weselszych zebraniach, wkładali pospolicie wieńce na głowę; jakby rzekł: Znikły owe dni, w których, uwieńczywszy głowę, oddawaliśmy się roskoszom.—*Zgrzeszyliśmy.* Boga, sprawcę prawdziwéj radości, grzechami naszemi zagniewaliśmy.

17. *Zaćmiły się.* Popadliśmy w nieszczęście. Światłością nazywa szczęście; ciemnościami—nieszczęście.

18. *Zginęła.* Gdy kościół i zamek królewski był zburzony.—*Liszki chodziły po niéj.* Tak dalece opustoszała, iż szakale po niej się włóczą.

19. *A ty.* Chociaż Jerozolima została zniszczoną, jednakże władza i królestwo twoje zaginąć nie mogą, lecz trwają na wieki.

30. *Na długość dni.* Na długo.

21. *Nawróć nas Panie ku sobie.* Sprawiedliwie ś. Augustyn, jako też inni teologowie, z tego miejsca wyprowadzają wniosek, że do nawrócenia grzesznika, potrzebną jest łaska i wolna wola: lecz pierwéj łaska, a potém wolna wola.—*Odnów dni nasze.* Wróć nas do pierwotnéj łaski i dobroci twojéj, którą niegdyś cieszył się lud nasz.

22. *Ale odrzucając odrzuciłeś nas.* Inni tłumaczą, *ponieważ dosyć nas odrzuciłeś,* dosyć już ukarałeś. Albo myśl jest: na cóż rozwodzę skargi daremne i niepożyteczne modły zanoszę? jestem przecię pewny, że kiedyś ostatki ludu będą ocalone, lecz też i o tém nie wątpię, że wszystkie prośby o wybawienie ludu z wygnania i tułactwa, przed czasem od ciebie naznaczonym, będą daremne i nic u ciebie nie wyjednają.

Koniec księgi Trenów Jeremiasza.

Wprowadzenie do Księgi Barucha.

Tego Proroka acz Żydzi teraźniejszy w księgach swych nie mają, i heretycy dzisiejszy z liczby je ksiąg świętych wyrzucają: wszakże Kościoł powszechny, i starzy Doktorowie, a na imię *Ś. Cypryan, Ś. Hilarius, Cyrillus, Clemens Alexandrinus, Ś. Ambroży, Theodoretus, Eusebius,* i Concylium Trydentckie z nimi, między inne księgi święte i te policzają. A inni je pod imieniem Jeremiaszowém, przeto przywodzą, iż Baruch był pisarzem i uczniem Jeremiaszowym, jako jest rzecz jasna z Rozdz. 36 Jeremiasza Proroka. I dla tego te księgi Baruchowe, mieli za cząstkę Jeremiasza Proroka.

PROPHETIA BARUCH.

CAPUT I.

1. Et haec verba libri, quae scripsit Baruch filius Neriae, filii Maasiae, filii Sedeciae, filii Sedei, filii Helciae in Babylonia,

2. in anno quinto, in septimo die mensis, in tempore, quo ceperunt Chaldaei Jerusalem, et succenderunt eam igni.

3. Et legit Baruch verba libri hujus ad aures Jechoniae filii Joakim regis Juda, et ad aures universi populi venientis ad librum;

4. et ad aures potentium filiorum regum, et ad aures presbyterorum; et ad aures populi, a minimo usque ad maximum eorum omnium habitantium in Babylonia, ad flumen Sodi.

5. Qui audientes plorabant, et jejunabant, et orabant in conspectu Domini.

6. et collegerunt pecuniam secundum quod potuit uniuscujusque manus,

7. et miserunt in Jerusalem ad Joakim filium Helciae filii Salom sacerdotem, et ad sacerdotes, et ad omnem populum, qui inventi sunt cum eo in Jerusalem;

8. cum acciperet vasa templi Domini, quae ablata fuerant de templo, revocare in terram Juda decima die mensis Sivan, vasa argentea, quae fecit Sedecias filius Josiae rex Juda,

9. posteaquam cepisset Nabuchodonosor rex Babylonis Jechoniam, et principes et cunctos potentes, et populum terrae ab Jerusalem, et duxit eos vinctos in Babylonem.

10. Et dixerunt: Ecce misimus ad vos pecunias, de quibus emite holocautomata et thus, et facite manna, et offerte pro peccato ad aram Domini Dei nostri,

11. et orate pro vita Nabuchodonosor regis Ba-

PROROCTWO BARUCHA.

ROZDZIAŁ 1.

O posłaniu księgi Baruchowéj z Babilonu do Jerozolimy i pieniędzy tam zebranych, i t. d.

1. Y te słowa ksiąg, które napisał Baruch syn Nerie, syna Maasiaszowego, syna Sedeciaszowego, syna Sedei, syna Helciaszowego, w Babilonie,

2. roku piątego, siódmego dnia miesiąca, na ten czas gdy Chaldeyczycy dobyli Jeruzalem, y spalili ie ogniem.

3. Y czytał Baruch słowa tych ksiąg do uszu Jechoniasza syna Joakimowego, króla Judzkiego, y do uszu wszytkiego ludu przychodzącego do ksiąg;

4. y do uszu możnych synów królewskich, y do uszu starszych, y do uszu ludu od namnieyszego aż do nawiętszego tych wszytkich, którzy mieszkali w Babilonie nad rzeką Sodi.

5. Którzy słysząc płakali, y pościli, y modlili się przed oczyma Pana.

6. Y zebrali pieniądze wedle tego iako każdego ręka przemóc mogła,

7. y posłali do Jeruzalem do Joakima syna Helciasza, syna Salom, kapłana, y do kapłanów, y do wszytkiego ludu, który się z nim naydował w Jeruzalem;

8. gdy był wziął do siebie naczynia kościoła Pańskiego, które były z kościoła zabrane, aby ie odniósł do ziemie Judzkiéy, dziesiątego dnia miesiąca Siwan, naczynia srébrne, które był sprawił Sedeciasz syn Jozyaszów król Judzki,

9. potym iako Nabuchodonozor król Babiloński poimał był Jechoniasza, y książęta, y wszytkie możne, y lud ziemie z Jeruzalem, y zaprowadził ie powiązane do Babilonu.

10. Y rzekli: Otośmy posłali do was pieniądze, za które nakupicie całopalenia y kadzidła, a naczyńcie manny, y ofiaruycie za grzéch u ołtarza Pana Boga naszego,

11. a módlcie się za zdrowie Nabuchodonozora

Komentarz Menochiusza.

R. 1. — 1. *I te słowa.* Spójnik *i* nie zawsze jest w Piśmie ś. łączącym, lecz często jest zaczynającym. Tak się używa na wstępie do proroctwa Ezechielowego, i I. Mach., i indziej.

2. *Roku piątego.* Od wzięcia i spalenia Jerozolimy.—*Miesiąca.* Nie wyraża jakiego miesiąca; ztąd niektórzy słusznie rozumieją, że jest mowa o miesiącu pierwszym, który się nazywał *nizan:* albo jak rok tak też i miesiąc piąty rozumieć należy.

3. *Do uszu.* To jest publicznie, w obec Jechoniasza i ludu.—*Przychodzącego do ksiąg.* Który się schodził do słuchania téj księgi.

4. *Synów królewskich.* Tak nazywa książąt krwi królewskiéj, którzy z Jechoniaszem byli zaprowadzeni do Babilonu, Dan. 1, 3. — *Nad rzeką Sodi.* Zdaje się Eufrat rozumieć, który jako od Ezechiela nazywa się *Chobar* r. 1, 1, to jest, wielki, tak też zowie się Sodi, to jest pyszny; to bowiem oznacza wyraz *zud*, od którego pochodzi.

6. *Każdego ręka.* Wedle możności każdego.

7. *Do Joakima.* Który był książęciem kapłanów pozostałych w Jerozolimie; dla tego bowiem posyłają się do niego pieniądze.

8. *Gdy był wziął.* To jest Baruch, który posyłał te naczynia do Jerozolimy imieniem ludu.—*Naczynia kościoła Pańskiego.* Nie te same naczynia które były zabrane z kościoła; te bowiem zachowywał dla siebie Nabuchodonozor i potém Baltazar, jak się pokazuje z Dan. 5, 2; lecz srebrne, które na ich miejscu sporządził w Babilonie Sedecyasz.—*Siwan.* Wyraz jest syryjski, i oznacza trzeci miesiąc roku, który odpowiada naszemu Majowi.

10. *Rzekli.* Napisali. — *Manny.* To samo jest co *mincha*, to jest ofiara właściwie zwana. — *U ołtarza Pana Boga.* Chociaż bowiem przez Chaldejczyków kościół był spalony i ołtarz zburzony; jednak Żydzi na ruinach kościoła zbudowali byli nowy podręczny ołtarz.

11. *I za zdrowie Baltazara.* Zdaje się mówić o Baltazarze jako o następcy Nabuchodonozora: nie czytamy

bylonis, et pro vita Balthasar filii ejus, ut sint dies eorum sicut dies coeli super terram:

12. et ut det Dominus virtutem nobis, et illuminet oculos nostros, ut vivamus sub umbra Nabuchodonosor regis Babylonis, et sub umbra Balthasar filii ejus, et serviamus eis multis diebus, et inveniamus gratiam in conspectu eorum.

13. Et pro nobis ipsis orate ad Dominum Deum nostrum, quia peccavimus Domino Deo nostro, et non est aversus furor ejus a nobis usque in hunc diem.

14. Et legite librum istum, quem misimus ad vos recitari in templo Domini, in die solemni, et in die opportuno,

15. et dicetis: Domino Deo nostro justitia: nobis autem confusio faciei nostrae, sicut est dies haec omni Juda, et habitantibus in Jerusalem, *(Infr. 2, 6)*.

16. regibus nostris et principibus nostris, et sacerdotibus nostris et prophetis nostris et patribus nostris.

17. Peccavimus ante Dominum Deum nostrum, et non credidimus, diffidentes in eum, *(Dan. 9, 5)*.

18. et non fuimus subjectibiles illi, et non audivimus vocem Domini Dei nostri, ut ambularemus in mandatis ejus, quae dedit nobis.

19. A die, qua eduxit patres nostros de terra Aegypti, usque ad diem hanc eramus incredibiles ad Dominum Deum nostrum, et dissipati recessimus, ne audiremus vocem ipsius.

20. Et adhaeserunt nobis multa mala et maledictiones, quae constituit Dominus Moysi servo suo, qui eduxit patres nostros de terra Aegypti, dare nobis terram fluentem lac et mel, sicut hodierna die. *(Deut. 28, 15)*.

21. Et non audivimus vocem Domini Dei nostri secundum omnia verba prophetarum, quos misit ad nos,

22. et abivimus unusquisque in sensum cordis nostris maligni, operari diis alienis, facientes mala ante oculos Domini Dei nostri.

króla Babilońskiego, y za zdrowie Balthazara syna iego, aby były dni ich iako dni niebieskie na ziemi:

12. a iżby nam dał Pan moc, a oświecił oczy nasze, abychmy żyli pod cieniem Nabuchodonozora króla Babilońskiego, y pod cieniem Balthazara syna iego, y służyli im na wiele dni, y naleźli łaskę przed oczyma ich.

13. Y za nas samych módlcie się do Pana Boga naszego: bociechmy zgrzészyli Panu Bogu naszemu, y nie iest odwrócona zapalczywość iego od nas aż do dnia tego.

14. Czytaycie téż te księgi, któreśmy posłali do was, aby czytane były w kościele Pańskim, w dzień uroczysty, y w dzień sposobny,

15. y rzeczecie: Panu Bogu naszemu sprawiedliwość, a nam zawstydzenie twarzy naszéy: iako iest ten dzień wszytkiemu Judzie, y mieszkaiącym w Jeruzalem,

16. królóm naszym, y książętóm naszym, y kapłanóm naszym, y prorokóm naszym, y oycóm naszym.

17. Zgrzészyliśmy przed Panem Bogiem naszym, a nie wierzyliśmy, nie ufaiąc w nim:

18. y nie byliśmy mu poddani, aniśmy słuchali głosu Pana Boga naszego, abyśmy chodzili w przykazaniach iego, które nam podał.

19. Ode dnia, którego wywiódł oyce nasze z ziemie Egyptskiéy, aż do dnia tego bylichmy niewierni Panu Bogu naszemu: a rozproszeni odstąpilichmy, abyśmy nie słuchali głosu iego.

20. Y jęło się nas wiele złego, y przeklęctwa które Pan naznaczył przez Moyżesza sługę swego, który wywiódł oyce nasze z ziemie Egyptskiéy, aby nam dał ziemię opływaiącą mlékiem y miodem: iako dnia dzisieyszego.

21. A nie słuchaliśmy głosu Pana Boga naszego według wszytkich słów proroków, które posyłał do nas,

22. y odeszliśmy każdy za umysłem serca swego złego, robić Bogom cudzym, czyniąc złości przed oczyma Pana Boga naszego.

---

jednak żeby po nim nastąpił, lecz Ewilmerodach IV. Król. 25, 27, i Jer. 52, 31. Albo więc Ewilmerodach nazwany jest także Baltazarem, albo Nabuchodonozor oprócz Ewilmerodacha miał innego syna, któremu śmierć przedwczesna przeszkodziła objąć rządy po ojcu.—*Jako dni niebieskie.* To jest, długie: iżby żył aż póki niebo trwać będzie. Jest hiperbola. Tak Psal. 88, 30 mówi się: *I położę na wieki wieków nasienie jego, a stolicę jego jako dni niebieskie.*

12. *Moc.* Do przenoszenia przykrości niewoli.— *Oświecił oczy nasze.* Dał nam używać pomyślności i przeniknął światłem łaski swojej, i pozwolił oglądać czasy lepsze i pomyślniejsze.—*Pod cieniem.* Pod opieką.—*Służyli im.* Nie proszą żeby im służyć, pragnęli bowiem raczéj się uwolnić od ich niewoli; lecz oświadczają życzenie, iżby oni długo panowali, i żeby im raczéj niż innym, może okrutniejszym służyć.

14. *W dzień sposobny.* W dniach uroczystych i wybranych.

15. *Sprawiedliwość.* Niech się przypisuje, przyznaje, jakby rzekł: słusznie cię Panie zowią sprawiedliwym.—*Zawstydzenie twarzy.* Należy się hańba.—*Jako jest ten dzień.* Aż do dnia obecnego: jakową hańbę i sromotę znosimy aż dotąd.

16. *Prorokom naszym.* Nawet prawdziwym, jakimi byli Ezechiel, Daniel, Baruch, którzy byli uczęstnikami nieszczęść i klęsk ludu.

17. *Nieufając w nim.* Że albo niechce, albo nie może wybawić od Chaldejczyków. Przeto opuściwszy Boga uciekliśmy do Egipczyków.

20. *I jęło się nas.* Dla téj przyczyny jęło się nas: spójnik bowiem *i* oznacza przyczynę.—*Które... naznaczył.* Którém groził. Deut. 8, 19, i 7, 14.—*Jako dnia dzisięjszego.* To jest widzimy, że się nas jęło wszelkie zło.

21. *A nie słuchaliśmy.* Gdyż nie słuchaliśmy.

22. *Za umysłem serca swego.* Czyniliśmy każdy co tylko złego pragnęło serce nasze.— *Robić bogom cudzym.* Służyć bogom cudzym.

CAPUT II.

O wyznaniu grzechów i prośbie o miłosierdzie.

1. Propter quod statuit Dominus Deus noster verbum suum, quod locutus est ad nos, et ad judices nostros, qui judicaverunt Israel, et ad reges nostros, et ad principes nostros, et ad omnem Israel et Juda,

2. ut adduceret Dominus super nos mala magna, quae non sunt facta sub coelo, quemadmodum facta sunt in Jerusalem, secundum quae scripta sunt in lege Moysi, *(Deut. 28, 53).*

3. ut manducaret homo carnes filii sui, et carnes filiae suae.

4. Et dedit eos sub manu regum omnium, qui sunt in circuitu nostro in improperium, et in desolationem in omnibus populis, in quibus nos dispersit Dominus.

5. Et facti sumus subtus, et non supra, quia peccavimus Domino Deo nostro, non obaudiendo voci ipsius.

6. Domino Deo nostro justitia: nobis autem et patribus nostris confusio faciei, sicut est dies haec. *(Supr. 1, 15).*

7. Quia locutus est Dominus super nos omnia mala haec, quae venerunt super nos,

8. et non sumus deprecati faciem Domini Dei nostri, ut reverteremur unusquisque nostrum a viis nostris pessimis.

9. Et vigilavit Dominus in malis, et adduxit ea super nos, quia justus est Dominus in omnibus operibus suis, quae mandavit nobis,

10. et non audivimus vocem ipsius, ut iremus in praeceptis Domini, quae dedit ante faciem nostram.

11. Et nunc, Domine Deus Israel, qui eduxisti populum tuum de terra Aegypti in manu valida, et in signis et in prodigiis, et in virtute tua magna et in brachio excelso, et fecisti tibi nomen, sicut est dies iste: *(Dan. 9, 15),*

12. peccavimus, impie egimus, inique gessimus, Domine Deus noster, in omnibus justitiis tuis.

ROZDZIAŁ 2.

1. Dla czego utwierdził Pan Bóg nasz słowo swe, które mówił do nas, y do sędziów naszych, którzy sądzili Izraela, y do królów naszych, y do książąt naszych, y do wszego Izraela, y Judy,

2. aby przywiódł Pan na nas wielkie nędze, które się pod niebem nie działy, iakie się stały w Jeruzalem, wedle tych które opisane są w zakonie Moyżeszowym,

3. że człowiek iadł ciało syna swego, y ciało córki swoiéy.

4. Y dał ie pod moc wszytkich królów którzy są około nas, na pohańbienie, y na spustoszenie po wszytkich narodziech, między któremi nas Pan rozegnał.

5. Y staliśmy się na spodku, a nie na wierzchu: iżeśmy zgrzeszyli Panu Bogu naszemu, nie słuchaiąc głosu iego.

6. Panu Bogu naszemu sprawiedliwość: a nam y oycóm naszym zawstydzenie twarzy, iako iest ten dzień.

7. Bo Pan wyrzekł na nas to wszytko złe które przyszło na nas:

8. a nie błagaliśmy oblicza Pana Boga naszego, żeby się był nawrócił każdy z nas od swych dróg bardzo złych.

9. Y czuł Pan we złym, y przywiódł ie na nas, bo iest sprawiedliwy Pan we wszytkich uczynkach swoich, które nam roskazał:

10. y nie słuchaliśmy głosu iego, żebyśmy chodzili w rozkazaniach Pańskich, które dał przed oczyma naszemi.

11. A teraz Panie Boże Izraelski, któryś wywiódł lud twóy z ziemie Egypskiéy, możną ręką, y w cudach, y dziwach, y w mocy twéy wielkiéy, y wyniosłym ramieniu, y uczyniłeś sobie imię, iako iest ten dzień.

12. Zgrzeszyliśmy, czyniliśmy niezbożnie, niesprawiedliwieśmy się obchodzili, Panie Boże nasz, we wszech sprawiedliwościach twoich.

R. 2.—1. *Utwierdził. . .słowo swe.* Samym skutkiem. Sprawił żeby się stało co nam był przepowiedział.—*Które mówił do nas.* Którém nam groził w prawie, w miejscach wskazanych w. 20, roz. poprzedzający.—*Do sędziów naszych.* Przedniejszych panów rzeczypospolitej.

2. *Które się pod niebem nie działy.* Jakie się nie działy w żadnem miejscu pod niebem. — *Wedle tych które opisane są.* To co Bóg na nas przywiódł, podobnem jest do tego co jest napisaném w prawie Mojżeszowem, Deut. 27, 28, przeciwko tym którzy nie zachowują prawa.

3. *Że jadł.* Że się to działo w Jerozolimie pod Chaldejczykami pokazuje się z Tren. 2, 20, i 4, 10.—*Człowiek.* Każdy.

4. *Wszystkich królów.* Gdyż niekiedy od Chaldejczyków, niekiedy od Assyryjczyków, niekiedy od Egipczyków byli trapieni wojnami.

5. *Na spodku, a nie na wierzchu.* Poddanymi i sługami, nie panami. Stosuje mowę do onych słów Deut. 28, 13: *Postawi cię Pan głową a nie ogonem; i będziesz zawsze na wierzchu, a nie na spodku; jeśli jednak słuchać będziesz przykazania Pana Boga.*

6. *Panu Bogu naszemu sprawiedliwość.* Patrz r. 1, 15.

7. *Bo Pan wyrzekł.* Dla tego mu należy przyznać sprawiedliwość, że wprzódy nas upominał niż karał.

8. *A nie błagaliśmy oblicza.* Nie błagaliśmy Boga, pokornie upadłszy przed obliczem jego.—*Żeby się był nawrócił.* Prosząc go żeby nas nawrócił.

9. *Czuł. . .we złem.* Przyśpieszył zło, i rychlej przywiódł na nas aniżeliśmy się spodziewali.-*Które nam rozkazał.* T. j. albo w przykazaniach, które nam dał niegdyś, albo w karach któremi był zagroził opornym-

10. *Które dał przed oczyma naszemi.* Które dał do naszej woli i wyboru, iżbyśmy albo je przyjęli, albo odrzucili. Patrz Deut. 30, 15.

11. *Jako jest ten dzień.* Którego jeszcze teraz żyje pamiątka.

12. *We wszystkich sprawiedliwościach twoich.* Przeciwko wszystkim przykazaniom twoim.

13. Avertatur ira tua a nobis, quia derelicti sumus pauci inter gentes, ubi dispersisti nos.

14. Exaudi, Domine, preces nostras et orationes nostras, et educ nos propter te, et da nobis invenire gratiam ante faciem eorum, qui nos abduxerunt,

15. ut sciat omnis terra, quia tu es Dominus Deus noster, et quia nomen tuum invocatum est super Israel, et super genus ipsius.

16. Respice, Domine, de domo sancta tua in nos, et inclina aurem tuam, et exaudi nos. *(Isai. 63, 15)*.

17. Aperi oculos tuos, et vide, quia non mortui, qui sunt in inferno, quorum spiritus acceptus est a visceribus suis, dabunt honorem et justificationem Domino, *(Isai. 37, 17. Psal. 113, 17)*.

18. sed anima, quae tristis est super magnitudine mali, et incedit curva et infirma, et oculi deficientes, et anima esuriens dat tibi gloriam, et justitiam Domino.

19. Quia non secundum justitias patrum nostrorum nos fundimus preces, et petimus misericordiam ante conspectum tuum, Domine Deus noster,

20. sed quia misisti iram tuam et furorem tuum super nos, sicut locutus es in manu puerorum tuorum prophetarum, dicens:

21. Sic dicit Dominus: Inclinate humerum vestrum et cervicem vestram, et opera facite regi Babylonis, et sedebitis in terra, quam dedi patribus vestris. *(Jer. 38, 17)*.

22. Quodsi non audieritis vocem Domini Dei vestri operari regi Babyloniae, defectionem vestram faciam de civitatibus Juda, et a foris Jerusalem,

23. et auferam a vobis vocem jucunditatis et vocem gaudii, et vocem sponsi et vocem sponsae, et erit omnis terra sine vestigio ab inhabitantibus eam.

24. Et non audierunt vocem tuam, ut operarentur regi Babylonis, et statuisti verba tua, quae

13. Niechże się odwróci gniew twóy od nas: boć nas mało zostało między narodami, gdzieś nas rozproszył.

14. Wysłuchay Panie prośby nasze y modlitwy nasze, a wywiedź nas dla siebie: a day nam naleźć łaskę przed obliczem tych którzy nas zaprowadzili:

15. aby poznała wszelka ziemia, iżeś ty iest Pan Bóg nasz, a iż imię twoie wzywane iest nad Izraelem y nad rodem iego.

16. Weyźrzy na nas Panie z domu świętego twego, y nakłoń ucha twego, a wysłuchay nas.

17. Otwórz oczy twe, a obacz, żeć nie umarli, którzy są w piekle, których duch iest odięt z wnętrzności ich, oddadzą cześć y usprawiedliwienie Panu,

18. ale dusza, która smutna iest dla wielkości złego, a chodźi skrzywiona y zemdlona, y oczy ustawaiące, a dusza łaknąca oddaie chwałę, y sprawiedliwość tobie Panu.

19. Bo nie wedle sprawiedliwości oyców naszych my wylewamy modlitwy, y prośimy miłośierdzia przed obliczem twoim Panie Boże nasz,

20. ale iżeś na nas spuścił gniew y zapalczywość twoię, iakoś mówił w ręce sług twoich proroków, rzekąc:

21. Tak mówi Pan: Nachylcie ramię wasze, y szyię waszę, a róbcie królowi Babilońskiemu: a będziecie śiedźieć w ziemi którąm dał oycom waszym.

22. Lecz ieśli nie usłuchacie głosu Pana Boga waszego, abyśćie robili królowi Babilońskiemu, ustanie wasze uczynię z miast Judzkich, y z zewnątrz Jeruzalem,

23. y odeymę od was głos radości, y głos wesela, y głos oblubieńców y oblubienice: a wszytka ziemia będzie bez śladu mieszkaiących w niey.

24. Y nie usłuchali głosu twego, aby byli robili królowi Babilońskiemu: y utwierdziłeś słowa twe,

14. *Dla siebie.* Nie dla naszych wprawdzie zasług, które są żadne, lecz dla twojego miłosierdzia, które jest wielkie.—*Tych którzy nas zaprowadzili*, Chaldejczyków.

14. *Imię twoje wzywane jest nad Izraelem.* Aby wszyscy wiedzieli, iż się ty nie bez przyczyny nazywasz Bogiem Izraelskim i Żydowskim, i że się my nie napróżno chlubimy z ciebie Boga naszego. Albo sens jest: gdyż Izrael imię twoje, to jest, Ciebie wzywa, czci i prosi o miłosierdzie nad sobą.—*I nad rodem jego.* Synami Izraela, ludem hebrajskim.

16. *Z domu świętego twego.* Z nieba, albo z kościoła twojego, czyli z miejsca zrujnowanego kościoła, gdzie ciebie jakby obecnego czcimy.

17. *Otwórz oczy twe.* Oznacza że Bóg w niejaki sposób zasypia.—*Obacz.* Uważ.—*Żeć nie umarli.* Umarli nie mogą usty i językiem chwalić Boga, gdyż i usta i język, i całe ciało ich obróciło się w proch. Ani też mogą chwalić Boga z powodu nowych dobrodziejstw, które codziennie odbierają od niego, otrzymując cudowne wybawienie z nędz i utrapień, które ich zewsząd obejmują, co jednak żywi mogą.—*W piekle.* Piekłem nazywa wszelkie podziemne miejsce, gdzie wówczas przebywali umarli, właściwe piekło, bądź czyściec, bądź otchłań gdzie natenczas przebywali święci ojcowie.—*Z wnętrzności.* Z ciała.—*Oddadzą . . . usprawiedliwienie.* Będą opowiadali sprawiedliwość Bożą.

18. *Chodzi skrzywiona.* Wzdychająca, żałośna i przygnieciona wielkością utrapień i nędz.—*Oczy ustawające.* Od głodu, znużenia i łez.—*Dusza łaknąca.* Człowiek postem wycieńczony.—*Oddaje chwałę i sprawiedliwość tobie.* Opowiada twoję chwałę i sprawiedliwość.

19. *Nie wedle sprawiedliwości.* Nie na naszych lub ojców naszych zasługach ofiarują się modlitwy nasze.

20. *Ale iżeś na nas spuścił.* Wylewamy modlitwy, gdyż jesteśmy zniewoleni utrapieniami zesłanemi od ciebie, one to nas zmuszają udać się do ciebie.

21. *Nachylcie ramię.* Poddajcie szyję i ramiona pod jarzmo króla Babilońskiego. Świadectwo, które tu przywodzi Baruch, znajduje się u Jer. 27, 8, 11 i 12.—*Róbcie.* Służcie.—*Siedzieć.* Mieszkać.

22. *Ustanie wasze uczynię.* Sprawię że ustaniecie, i będziecie wygnani z miast Judzkich.—*I zewnątrz Jeruzalem.* Tak nazywa przedmieścia Jerozolimskie, a także wsie i miasta jéj podległe.

23. *Odejmę od was głos radości.* Wzięte to świadectwo z Jer. 7, 34. Patrz co się tam rzekło.—*Wszystka ziemia będzie bez śladu.* To jest ludzkiego, gdyż nie będzie komu przez nią przechodzić.

24. *Aby byli robili.* Aby służyli.—*I utwierdziłeś.*

locutus es in manibus puerorum tuorum prophetarum, ut transferrentur ossa regum nostrorum, et ossa patrum nostrorum de loco suo:
25. et ecce projecta sunt in calore solis et in gelu noctis, et mortui sunt in doloribus pessimis, in fame et in gladio, et in emissione.
26. Et posuisti templum, in quo invocatum est nomen tuum in ipso, sicut haec dies, propter iniquitatem domus Israel et domus Juda.
27. Et fecisti in nobis, Domine Deus noster, secundum omnem bonitatem tuam, et secundum omnem miserationem tuam illam magnam,
28. sicut locutus es in manu pueri tui Moysi in die, qua praecepisti ei scribere legem tuam coram filiis Israel,
29. dicens: Si non audieritis vocem meam, multitudo haec magna convertetur in minimam inter gentes, quo ego eos dispergam: *
30. quia scio, quod me non audiet populus, populus est enim dura cervice; et convertetur ad cor suum in terra captivitatis suae,
31. et scient, quia ego sum Dominus Deus eorum, et dabo eis cor, et intelligent: aures, et audient. * *(Deut. 28, 15)*.
Et laudabunt me in terra captivitatis suae, et memores erunt nominis mei.
32. Et avertent se a dorso suo duro et a malignitatibus suis, quia reminiscentur viam patrum suorum, qui peccaverunt in me.
33. Et revocabo illos in terram, quam juravi patribus eorum Abraham, Isaac et Jacob, et dominabuntur eis, et multiplicabo eos, et non minorabuntur.
34. Et statuam illis testamentum alterum sempiternum, ut sim illis in Deum, et ipsi erunt mihi in populum, et non movebo amplius populum meum, filios Israel a terra, quam dedi illis.

któreś opowiadał w ręku sług twych proroków, aby były przeniesione kości królów naszych, y kości ocyów naszych z mieysca swego:
25. a oto wyrzucone są na gorącość słoneczną, y na mróz nocny: y pomarli w nacięższych boleściach, w głodzie, y przez miecz, y w wygnaniu.
26. Y uczyniłeś kościół, w którym wzywano imienia twego, iako ten dzień: dla nieprawości domu Izraelskiego, y domu Judzkiego.
27. Y uczyniłeś z nami, Panie Boże nasz, według wszelkiey dobroci twéy, y według wszego miłosierdzia twego, onego wielkiego,
28. iakoś mówił w ręce Moyżesza sługi twego, w dzień któregoś mu zakon twóy napisać roskazał przed syny Izraelskimi,
29. mówiąc: Jeśli głosu mego słuchać nie będziecie, to wielkie mnóstwo ludu obróci się w namnieysze między narody, do których ia ie rozproszę:
30. bo wiém iż mię lud słuchać nie będzie: bo iest lud zatwardziałego karku; y nawrócą się do serca swego w ziemi poimania swego,
31. y poznaią żem ia iest Pan Bóg ich, y dam im serce, y wyrozumieią, y uszy, y usłuchaią.

Y będę mię chwalić w ziemi poimania swego, y będą pamiętać na imię moie.
32. Y odwrócą się od grzbietu swego twardego, y od złośliwości swoich: bo wspomnią na drogę ocyów swych którzy grzészyli przeciwko mnie.
33. Y wrócę ie do ziemie którąm przysiągł ocyóm ich, Abrahamowi, Izaakowi, y Jakobowi, y będą iéy panować: y rozmnożę ie, y nie ubędzie ich.
34. Y postanowię z nimi inne przymierze wieczne, abych im był Bogiem, a oni mnie będą ludem: a nie ruszę więcéy ludu mego, synów Izraelskich z ziemie którąm im dał.

CAPUT III. — ROZDZIAŁ 3.

O modlitwie Żydów zostających w niewoli Babilońskiéj, wcieleniu Chrystusa i t. d.

1. Et nunc, Domine omnipotens, Deus Israel, anima in angustiis, et spiritus anxius clamat ad te:

1. A teraz, Panie wszechmocny, Boże Izraelski, dusza w ucisku y duch utrapiony woła do ciebie:

Przeto uczyniłeś, że się spełniły groźby twoje zapowiadane przez proroków. Patrz r. 1, 20 i 21.— *Aby były przeniesione.* Aby nie były pogrzebione w grobie ojców twoich, lecz w ziemi obcéj. Albo iżby były wykopane i zostawione bez pogrzebu, jak przepowiedział Jer. r. 8, 1 i 2, a uczynili to Chaldejczycy, jak sądzimy dla tego, żeby wydobyć skarby, z któremi jak im się zdawało, pochowani byli królowie żydowscy.
26. *I uczyniłeś kościoł.* Doprowadziłeś kościoł do tego stanu w jakim się obecnie znajduje, jest bowiem zburzony i spustoszony.—*W którym wzywano imienia.* W którym cię czczono.
27. *Według wszelkiéj dobroci twéj.* Ukarałeś nas łaskawie i dobrotliwie i ze wszelką powolnością; cięższych bowiem kar wymagały grzechy nasze.
28. *W ręce Mojżesza.* Przez Mojżesza.—*Przed syny Izraelskimi.* Przekładając synom Izraelskim, żeby go dobrowolnie przyjęli lub odrzucili.
29. *Mówiąc... to wielkie mnóstwo.* Stosuje mowę do onego miejsca Deut. 28, 62: *I zostaniecie w małéj liczbie i t. d.*
30. *Bo wiem iż mię lud słuchać nie będzie.* Przytacza nie słowa lecz sens, Deut. 31, 29.— *Zatwardziałego karku.* Uparty.— *Nawrócą się do serca swego,* Upamiętają się, żałować będą; utrapienie bowiem da im wyrozumienie, Iz. 28, 19. Wyjęte to świadectwo z Lew. 26, 39, 40 i 41.
31. *Dam im serce.* Nowe i powolne: przywodzi nie słowa, lecz sens, Deut. 30, 6.— *I uszy, i usłuchają.* Uszy powolne rozkazom Bożym.
33. *Odwrócą się od grzechu swego twardego.* Zaniechają obyczajów swoich.— *Którzy grzeszyli przeciwko mnie.* Którzy grzeszyli, lecz potém brzydząc się grzechami i za nie żałując, dostąpili zbawienia.
34. *Postanowię.* Wzięte te słowa z Jer. 31, 33. Patrz co się tam rzekło.— *Inne przymierze.* Które zawarł z nami Chrystus, i które jest wieczne, to jest mające trwać jak Kościoł na ziemi do końca świata.

2. audi, Domine, et miserere, quia Deus es misericors, et miserere nostri, quia pecavimus ante te.

3. Quia tu sedes in sempiternum, et nos peribimus in aevum?

4. Domine omnipotens, Deus Israel, audi nunc orationem mortuorum Israel, et filiorum ipsorum, qui peccaverunt ante te, et non audierunt vocem Domini Dei sui, et agglutinata sunt nobis mala.

5. Noli meminisse iniquitatum patrum nostrorum, sed memento manus tuae et nominis tui in tempore isto,

6. quia tu es Dominus Deus noster, et laudabimus te, Domine,

7. quia propter hoc dedisti timorem tuum in cordibus nostris, et ut invocemus nomen tuum, et laudemus te in captivitate nostra, quia convertimur ab iniquitate patrum nostrorum, qui peccaverunt ante te.

8. Et ecce nos in captivitate nostra sumus hodie, qua nos dispersisti in improperium, et in maledictum et in peccatum, secundum omnes iniquitates patrum nostrorum, qui recesserunt a te, Domine Deus noster.

9, Audi, Israel, mandata vitae: auribus percipe, ut scias prudentiam.

10. Quid est Israel, quod in terra inimicorum es?

11. inveterasti in terra aliena, coinquinatus es cum mortuis, deputatus es cum descendentibus in infernum.

12. Dereliquisti fontem sapientiae:

13. nam si in via Dei ambulasses, habitasses utique in pace sempiterna.

14. Disce, ubi sit prudentia, ubi sit virtus, ubi sit intellectus, ut scias simul, ubi sit longiturnitas vitae et victus, ubi sit lumen oculorum et pax.

15. Quis invenit locum ejus? et quis intravit in thesauros ejus?

2. wysłuchay Panie, a zmiłuy się, boś iest Bóg miłosierny, a zlituy się nad nami: bośmy zgrzészyli przed tobą.

3. Abowiem ty siedzisz na wieki, a my zginiemy wiecznie.

4. Panie wszechmogący, Boże Izraelów, słuchay teraz modlitwy umarłych Izrael, y synów ich, którzy grzészyli przed tobą, a nie słuchali głosu Pana Boga swego, y przylgnęło do nas złe.

5. Nie pamiętay na nieprawości ojców naszych, ale pomni na rękę twoię, y na imię twe czasu tego,

6. boś ty iest Pan Bóg nasz, a ciebie Panie wysławiać będziemy,

7. boś dla tego dał boiaźń twoię w serca nasze, y abychmy wzywali imienia twego, y chwalili cię w poimaniu naszym: bo się nawracamy od nieprawości oyców naszych, którzy zgrzészyli przed tobą.

8. A oto my iesteśmy dzisia w poymaniu naszym, którymeś nas rosproszył, ku urąganiu, y ku złorzeczeniu, y ku grzechowi, wedle wszytkich nieprawości oyców naszych, którzy odstąpili od ciebie Panie Boże nasz.

9. Słuchay Izraelu przykazania żywota, przyymi w uszy abyś wiedział mądrości.

10. Co to iest Izraelu, żeś iest w ziemi nieprzyiacielskiéy?

11. starzałeś się w cudzéy ziemi, splugawiłeś się umarłymi: policzonyś iest między te, którzy zstępuią do piekła.

12. Opuściłeś źrzódło mądrości:

13. bo byś był chodził w drodze Bożéy, mieszkałbyś był w pokoiu wiecznym.

14. Uczże się kędy iest mądrość, gdzie iest moc, kędy iest rozumienie: abyś zaraz wiedział gdzie iest przedłużenie żywota, y życie, gdzie iest światłość oczu, y pokóy.

15. Kto nalazł miejsce iéy? abo kto wszedł do skarbów iéy?

R. 3.—2. *Siedzisz.* Trwasz.

4. *Umarłych Izrael.* Tych, którzy i za życia i teraz także po śmierci, nie przestają się modlić o zbawienie ludu tego. Albo *modlitwy umarłych,* to jest naszéj, którzy tak jesteśmy udręczeni, iż się zdajemy być podobnymi do umarłych. — *I synów.* Modlitwy naszéj, którzy jesteśmy ich synami, którzy wprawdzie przeciwko tobie grzeszyli, lecz w pokucie zeszli z tego świata. — *Przylgnęło do nas złe.* To jest tak dalece, że się z niego wyplątać nie możemy. Patrz r. 2, 20.

5. *Na rękę twoję.* Na potęgę twoję. Nie uważaj na nasze zasługi, lecz na twoję potęgę, i na to co przystało dla chwały twojéj.

6. *Wysławiać będziemy.* Uwolnieni z tego nieszczęśliwego stanu.

7. *Dał bojaźń twoję.* Przeraziłeś licznemi klęskami, żeby nas nauczyć twojéj bojaźni.

8. *Ku grzechowi.* Na karę grzechu.— *Wedle wszystkich nieprawości.* I nie bez przyczyny to cierpimy, gdyż odstępując od przykazań twoich, wyraziliśmy na sobie obyczaje ojców naszych, którzy grzeszyli.

9. *Przykazania żywota.* Przykazania i przestrogi zbawienne, które przynoszą życie.

11. *Starzałeś się.* Długo i aż do starości byłeś na wygnaniu i w niewoli. — *Splugawiłeś się umarłymi.* Jakby rzekł: Przebywałeś w Babilonie jakby w grobie, jakbyś już był pomiędzy umarłymi, tak dalece jesteś plugawy i obrzydliwy. Umarli bowiem, czyli trupy, zostały splugawione bądź naturalnie, bądź moralnie według starego prawa. — *Policzoneś jest.* Jest powtórzenie tegoż samego zdawia. — *Do piekła.* Do grobu. Tak Psal. 27, 1: *Podobny zstępującym do dołu.*

12. *Opuściłeś źródło mądrości.* To jest Boga. Odpowiada się w tym wierszu na zapytanie wyżéj położone, w. 10: *Co to jest Izraelu, i t, d.*

14. *Uczże się.* Z twoją szkodą.—*Moc.* Do oparcia się nieprzyjaciołom.—*Rozumienie.* Rozumienie rzeczy tych, które się dziać mają.—*Światłość oczu.* Światłość która oświeca oczy umysłu. Niektórzy przez światłość oczu rozumieją rzeczy pomyślne.

15. *Kto nalazł miejsce jéj?* Uczy że prawdziwéj mądrości żadną sztuką wynaleść i żadną potęgą otrzymać nie można, chyba tylko będziemy jéj szukali w Bogu, jako jedynem jéj źródle.

16. Ubi sunt principes gentium? et qui dominantur super bestias, quae sunt super terram?
17. qui in avibus coeli ludunt?
18. qui argentum thesaurizant et aurum, in quo confidunt homines, et non est finis acquisitionis eorum? qui argentum fabricant et solliciti sunt, nec est inventio operum illorum?
19. Exterminati sunt, et ad inferos descenderunt, et alii loco eorum surrexerunt.
20. Juvenes viderunt lumen, et habitaverunt super terram, viam autem disciplinae ignoraverunt,
21. neque intellexerunt semitas ejus, neque filii eorum susceperunt eam, a facie ipsorum longe facta est:
22. non est audita in terra Chanaan, neque visa est in Theman.
23. Filii quoque Agar, qui exquirunt prudentiam, quae de terra est, negotiatores Merrhae et Theman, et fabulatores, et exquisitores prudentiae et intelligentiae: viam autem sapientiae nescierunt, neque commemorati sunt semitas ejus.
24. O Israel, quam magna est domus Dei, et ingens locus possessionis ejus?
25. Magnus est, et non habet finem: excelsus et immensus.
26. Ibi fuerunt gigantes nominati illi, qui ab initio fuerunt statura magna, scientes bellum.

16. Gdzie są książęta narodów, y którzy panuią nad źwierzęty które są na ziemi?
17. którzy graią ptaki powietrznemi?
18. którzy skarbią srébro y złoto, w którym ludzie ufaią, a niemasz końca nabywania ich; którzy robią srébro, a staraią się, a niemasz nalezienia spraw ich.
19. Wytraceni są y zstąpili do piekła, a inni na mieysce ich powstali.
20. Młodzieńcy widzieli światłość, y mieszkali na ziemi, ale nie poznali drogi umieiętności,
21. ani zrozumieli ścieżek iéy, ani synowie ich przyięli iéy, od oblicza ich oddaliła się:
22. nie słychano iéy w ziemi Chananeyskiéy, ani iéy widziano w Theman.
23. Synowie też Agar, którzy szukaią mądrości, która z ziemie iest, kupcy Merrhy y Theman, y baykowie, y szukaiący roztropności y rozumienia: a drogi mądrości nie wiedzieli, ani pamiętali ścieżek iéy.
24. O Izraelu, iako wielki iest dóm Boży, y niezmierne mieysce osiadłości iego.
25. Wielkie iest, a nie ma końca: wysokie y niezmierne.
26. Tam byli olbrzymowie oni sławni, którzy byli od początku, wzrostu wielkiego, umieiący woynę.

---

16. *Gdzie są książęta.* Jakby rzekł: Nie zdołają jéj dostąpić swoją mocą, chyba tylko będą jéj prosili od Boga. Albo sens jest: co pomoże książętom, iż nie tylko nad ludźmi, ale także nad zwierzętami panują, że igrają z ptakami niebieskiemi, i t. d., jeśli nie mają mądrości, i nie mogą jéj dostąpić?

17. *Którzy grają ptaki powietrznemi.* W greckim jest *najgrawający się*, śpiewem lub jadłem oszukujący, jak czynią łowcy. Albo sens jest: którzy tak dalece są potężnymi, iż nietylko nad zwierzętami ziemi, jak nieco przedtém powiedział, lecz także (co jest rzeczą trudniejszą) nad ptakami niebieskiemi według swojéj woli zdają się panować. Igrać bowiem jest to bez żadnéj trudności i jakby się bawiąc co czynić: tak Przyp. 8, 30 się mówi: *Z nimem była wszystko składając, i kochałam się na każdy dzień, igrając przed nim na każdy czas, igrając na okręgu ziemie.*

18. *Nie masz nalezienia spraw ich.* To jest niema sposobu znaleść czyli ocenić, jak są wyborne ich dzieła.

20. *Młodzieńcy widzieli światłość.* Urodzili się którzy po nich nastąpili, wydani zostali na świat. — *Nie poznali drogi umiejętności.* Nie sprawowali się z rostropnością i umiarkowaniem, lecz rozproszyli bogactwa zostawione przez rodziców.

21. *Ścieżek jéj.* Roztropności i mądrości.— *Od oblicza ich oddaliła się.* Daleko ją odpędzili; daleko od niéj odeszli.

22. *Nie słychano jéj.* Zdanie jest, że mądrości Bożéj nie widziano, ani słyszano nigdy na ziemi, nie iżby jéj niektórzy niemieli, lecz że ją mieli nie z ziemi lecz z nieba.—*W ziemi Chananejskiéj.* Jakby rzekł: W Chanaan (to jest w ziemi obiecanéj między Hebrajczykami synami Jakóba) nie znajduje się, ani pomiędzy Idumejczykami synami Ezawa; a więc się nie znajduje na ziemi; bo gdyby się gdzie znajdowała, to zapewne pomiędzy tymi, którzy swój ród wyprowadzają od Izaaka i Abrahama mężów najmędrszych. Albo sens jest: imienia téj mądrości, któréj nie wynajduje zdolność ludzka, ani słyszano pomiędzy Chananejczykami, mężami przemyślnymi, i oddanymi handlowi, którzy wiele krajów zwiedzają; ani pomiędzy Temanitczykami, którzy się uważają za najmędrszych pomiędzy Idumejczykami.— *W Teman.* Teman była stolica Idumei; jak się pokazuje z Jer. 49, 20; tak nazwana od Temana syna Elifazowego, syna Ezawa, Gen. 36, 11 i 15.

23. *Synowie też Agar.* Izmaelici, którzy się trudnili handlem jak widać z Gen. 37, 25: Kupcy bowiem zwykli posiadać wiele mądrości ludzkiéj, która się zasadza na oszukaństwie i podejściach. — *Którzy szukają mądrości która z ziemie jest.* I dla tego się uważają za nieobcych téj mądrości. — *Kupcy Merrhy.* Być może Merrha jest Moara Sydończyków, o któréj Joz. 13, 4; ci bowiem przedniejszymi byli kupcami, od których powstali Tyryjczycy.—*Bajkowie.* Trzymający się onego rodzaju teologii, która się zowie bajeczną, jakim bajkarzem był Heziod w Teogonii, i pospolicie inni poeci. Albo rozumie pisarzy i tłumaczy bajek wymyślonych dla zbudowania i nauki ludzi, jakiemi są bajki Ezopa, i inne tego rodzaju. O nich słusznie się mówi w Psal. 118, 85: *Powiadali mi złośnicy baśni: ale nie jako twój zakon.* — *Szukający roztropności.* Poszukiwali naturalnéj i świeckiéj mądrości, i w niéj się mieli za bardzo biegłych; lecz jednak nie poznali drogi prawdziwéj i boskiéj mądrości.

24. *O Izraelu.* Pokazawszy wprzódy że mądrości nie można otrzymać żadną potęgą, żadną sztuką ludzką, zwraca mowę do Izraela, żeby przez porównanie do innych ludzi pokazać, jak to jest wielkie dobrodziejstwo, iż im raczéj niż innym narodom oznajmiona była prawdziwa mądrość przez prawo i proroków.—*Dom Boży.* Pod imieniem domu Bożego rozumie cały okrąg ziemi.

25. *Niema końca.* Jest hyperboła, przez którą się oznacza, że przestrzeń ziemi jest największa i najobszerniejsza.

26. *Tam byli olbrzymowie.* Gdy cała ziemia jest Bożą, i tak szeroką, i tak wiele w niéj było ludzi potężnych, szlachetnych i olbrzymiéj postawy ciała; jednakże nie innych Bóg wybrał jak Żydów, żeby ich obdarzyć mądrością, którzy przez porównanie do inych

27. Non hos elegit Dominus, neque viam disciplinae invenerunt; propterea perierunt.

28. Et quoniam non habuerunt sapientiam, interierunt propter suam insipientiam.

29. Quis ascendit in coelum, et accepit eam, et eduxit eam de nubibus?

30. Quis transfretavit mare, et invenit illam, et attulit illam super aurum electum?

31. Non est qui possit scire vias ejus, neque qui exquirat semitas ejus;

32. sed qui scit universa, novit eam; et adinvenit eam prudentia sua, qui praeparavit terram in aeterno tempore, et replevit eam pecudibus et quadrupedibus;

33. qui emittit lumen, et vadit, et vocavit illud, et obedit illi in tremore.

34. Stellae autem dederunt lumen in custodiis suis, et laetatae sunt;

35. vocatae sunt, et dixerunt: Adsumus; et luxerunt ei cum jucunditate, qui fecit illas.

36. Hic est Deus noster, et non aestimabitur alius adversus eum.

37. Hic adinvenit omnem viam disciplinae, et tradidit illam Jacob puero suo et Israel dilecto suo.

38. Post haec in terris visus est, et cum hominibus conversatus est.

27. Nie tych Pan obrał: ani naleźli drogi umieiętności, przetóż poginęli.

28. A ponieważ nie mieli mądrości, poginęli dla swéy nierostropności.

29. Kto wstąpił do nieba, a dostał iéy, y wywiódł ią z obłoków?

30. Kto się przewiózł przez morze a nalazł ią: y przyniósł ią nad złoto wyborne?

31. Niémasz ktoby mógł wiedzieć drogi iéy, ani ktoby wyszukał ścieżki iéy:

32. ale który wszytko wié, zna ią, y znalazł ią rostropnością swoią: który ziemię zgotował na wieczny czas, y napełnił ią bydlęty, y czworonogiemi:

33. który wypuszcza światłość, a idzie: y przyzwał iéy, a posłuszna mu iest ze drżeniem.

34. A gwiazdy dały światłość na strażach swoich, y radowały się:

35. zawołano ich, y rzekli: Owośmy: y świeciły mu z radością, kto ie stworzył.

36. Tenci iest Bóg nasz, y nie będzie poczytan inny przeciw iemu.

37. Ten wynalazł wszytkę drogę umieiętności, y podał ią Jakóbowi słudze swemu, Izraelowi miłemu swemu.

38. Potym na ziemi był widzian, y z ludźmi obcował.

Wykłady miejsc trudniejszych X. Jakóba Wujka.

Roz. 3. w. 36. *Tenci jest Bóg nasz.* Tu jaśnie mówi prorok o Bogu Izraelskim, który dawszy zakon Żydom na górze Synai, potém na ziemi stał się widzianym, i mieszkał między ludźmi. Jakoż się stał widzianym? nie inaczéj jedno stawszy się człowiekiem widzianym, i między ludźmi jako człowiek prawdziwy mieszkając. Tak to wykładają: Cyprian. lib. 2. Contra Judaeos c. 5. Ambros. lib. 1, de fide c. 2. Chrisost. Homil. quod Christus sit Deus. Euseb. lib. 6, de Demonstrat. c. 19. August. 18, de Civit. c. 33, i inszy. Na to nie mając heretycy co odpowiedzieć, wolą przeciw kościołowi z Żydami przestawać, z któremi się tego Proroka świętego zaprzeli. A toć pewny znak jest prawdy Chrześciańskiéj, kiedy przeciwko niéj heretycy nic nie mogą, jedno zmówiwszy się z Żydami głównymi Chrystusa nieprzyjacioły, Pismo święte odrzucają.

CAPUT IV. ROZDZIAŁ 4.

O napominaniu Żydów do bojaźni Bożéj i obietnicy pognębienia ich nieprzyjaciół, jeśli się nawrócą.

1. Hic liber mandatorum Dei, et lex, quae est in aeternum: omnes, qui tenent eam, pervenient ad vitam; qui autem dereliquerunt eam, in mortem.

1. Te księgi przykazania Bożego, y zakon który iest na wieki: wszyscy którzy ji trzymaią, przydą do żywota: a którzy ji opuścili, do śmierci.

ludzi byli tak dalece małéj urody, iż się zdawali być szarańczą a nie ludźmi. Num. 13, 34.

27. *Nie tych Bóg wybrał.* Bóg bowiem nie urodę, nie siłę, nie liczbę wybrał, lecz obyczaje. Owszem przy pierwszém powołaniu do łaski nie obyczaje wybiera, lecz czyni, że je wybieramy i kształcimy na dobre.

29. *Kto wstąpił?* Człowiek nigdy ani na niebie ani na ziemi nie może znaleźć mądrości, lecz tylko u Boga, który jest źródłem i morzem mądrości.

32. *Ale który wszystko wie.* Sam Bóg tylko, który jest samą mądrością wieczną i niestworzoną, ją znajduje, i udziela komu chce.—*Ziemię zgotował.* Utwierdził, ustalił. – *Na wieczny czas.* Żeby trwała na wieczny czas, to jest, zawsze.

33. *Wypuszcza światłość. Który czyni że słońce jego wschodzi na dobre i złe.* Mat. 5, 45. — *Posłuszna mu jest ze drżeniem.* Natychmiast, najrychléj, na skinienie, jak czynią słudzy, którzy się lękają swoich panów.

33. *Na strażach swoich.* Na swoich stanowiskach i miejscach od Boga przeznaczonych. Jest przenośnia wzięta od warty żołnierskiej; przeto często w Piśmie ś. gwiazdy zowią się *wojskiem niebieskiem.*— *Radowały się.* Jaśniały, albo skore i gotowe były ku posłuszeństwu.

35. *Rzekli.* Nie słowem, lecz czynem.—*Świeciły mu z radością.* Jasno na rozkaz jego świeciły, rozweselając swoją światłością oblicze nieba.

36. *Nie będzie poczytan inny przeciw jemu.* Nikt inny nie będzie się uważał za Boga, jeśli się z Bogiem porówna.

37. *I podał ją Jakóbowi.* Synom Jakóba, Izraelitom, to jest gdy dał prawo przez Mojżesza, i uczył drogi zbawienia przez proroków, i t. d.

38. *Potém na ziemi był widziany.* To jest sam prawodawca, co było największém dobrodziejstwem dla ludzi.

R. 4.— 1. *Te księgi przykazania Bożego.* Mądrość, o której w powyższym rozdziale mówił, jest nie co in-

2. Convertere, Jacob, et apprehende eam, ambula per viam ad splendorem ejus contra lumen ejus.
3. Ne tradas alteri gloriam tuam, et dignitatem tuam genti alienae.
4. Beati sumus, Israel, quia, quae Deo placent, manifesta sunt nobis.
5. Animaequior esto, populus Dei, memorabilis Israel:
6. venundati estis gentibus non in perditionem, sed propter quod in ira ad iracundiam provocastis Deum, traditi estis adversariis.
7. Exacerbastis enim eum, qui fecit vos, Deum aeternum, immolantes daemoniis, et non Deo.
8. Obliti enim estis Deum, qui nutrivit vos, et contristastis nutricem vestram Jerusalem.
9. Vidit enim iracundiam a Deo venientem vobis, et dixit: Audite, confines Sion, adduxit enim mihi Deus luctum magnum:
10. vidi enim captivitatem populi mei, filiorum meorum et filiarum, quam superduxit illis Aeternus.
11. Nutrivi enim illos cum jucunditate: dimisi autem illos cum fletu et luctu.
12. Nemo gaudeat super me viduam et desolatam: a multis derelicta sum propter peccata filiorum meorum, quia declinaverunt a lege Dei.
13. Justitias autem ipsius nescierunt, nec ambulaverunt per vias mandatorum Dei, neque per semitas veritatis ejus cum justitia ingressi sunt.
14. Veniant confines Sion, et memorentur captivitatem filiorum et filiarum mearum, quam superduxit illis Aeternus.
15. Adduxit enim super illos gentem de longinquo, gentem improbam et alterius linguae,
16. qui non sunt reveriti senem, neque puerorum miserti sunt, et abduxerunt dilectos viduae, et a filiis unicam desolaverunt.
17. Ego autem quid possum adjuvare vos?
18. Qui enim adduxit super vos mala, ipse vos eripiet de manibus inimicorum vestrorum.
19. Ambulate, filii, ambulate: ego enim derelicta sum sola.

2. Nawróć się Jakobie a uymi się go, chodź drogą przy iasności iego, przeciw światłu iego.
3. Nie oddaway chwały twoiéy drugiemu, y godności twéy narodowi cudzemu.
4. Błogosławieniśmy, Izraelu: iż co się Bogu podoba, nam iest wiadomo.
5. Bądź lepszéy myśli ludu Boży, pamiętay Izrael:
6. zaprzedaniście poganóm, nie na zagubienie: ale dla tego iżeście w gniewie rozgniewali Boga, dla tegoście podani sprzeciwnikóm.
7. Boście rozdraźnili tego, który was stworzył, Boga wiecznego, ofiaruiąc czartóm, a nie Bogu.
8. Boście zapomnieli Boga który was chował, y zasmuciliście mamkę waszę Jeruzalem.
9. Bo widziała gniew od Boga przychodzący na was, y mówiła: Słuchaycie pograniczni Sion, bo wielki smętek Bóg przywiódł na mię:
10. bom widziała poymanie ludu mego, synów moich, y córek, które na nie przywiódł wieczny.
11. Bom wychowała ie z radością: alem ie utraciła z żalem y z płaczem.
12. Niech się nikt nie raduie nademną wdową, y opuszczałą, mnodzy mię opuścili dla grzechów synów moich, iż ustąpili od zakonu Bożego.
13. A nie znali sprawiedliwości iego, ani chodzili drogami przykazania Bożego, ani ścieżkami prawdy iego z sprawiedliwością chodzili.
14. Niechże przydą pograniczni Sion, a niech wspominaią poymanie synów y córek moich, które wieczny na nie przywiódł.
15. Bo przywiódł na nie naród zdaleka, naród zły, y innego ięzyka,
16. którzy się nie wstydzili starca, ani się zmiłowali nad dziatkami, y wywiedli namilsze wdowy, a iedyną z córek osiérocili.
17. A ia co wam pomoc mogę?
18. Bo który na was przywiódł złe, ten was wyrwie z rąk nieprzyiaciół waszych.
19. Idźcie dziatki, idźcie: bociem ia sama została.

nego jak księga przykazań Bożych.—*Zakon który jest na wieki.* Gdyż trwał przez bardzo długi czas, i że co do przepisów moralnych jest wieczny, chociaż ceremonialne miały być obalone; wieczny także, gdyż zawsze prawdziwy i sprawiedliwy, i zawierający prawdziwe, a nie zwodnicze obietnice.—*Przyjdą do żywota.* Wiecznego.

2. *Nawróć się Jakóbie.* Tak nazywa wszystkich Izraelitów.—*Chodź drogą.* Prawą, prawa Bożego.—*Przeciw światłu jego.* W stronę, zkąd świeci światłość jego.

3. *Nie oddawaj chwały twojéj drugiemu.* Niezaniedbuj czci prawa Bożego, lecz broń téj chwały twojéj, żebyś był najreligijniejszym ze wszystkich narodów, i najprzywiązańszym do przykazań Bożych.

4. *Iż co się Bogu podoba.* Gdyż objawił wolę swoję, przez prawo które nam dał.

6. *Zaprzedaniście poganom.* Wydani jesteście.—*Nie na zgubienie.* Nie żeby was i pamięć waszę zagubić; lecz iżby ukarać.—*W gniewie.* Te dwa wyrazy są zbyteczne, z dyalektu hebrajskiego.

8. *Który was chował.* W greckim jest, *który was zrodził,* tak Mojżesz rzekł: Deut. 32, 18: *Boga który cię urodził, opuściłeś.*—*Mamkę waszę Jeruzalem.*—Synagogę czyli Kościół rozumie, który ich duchem zrodził, i karmił mlékiem prawa Bożego.

9. *Widziała.* Jerozolima, to jest, Kościół. Widziała zaś przez proroków, którzy są jakby jéj oczami,—*Pograniczni Syon.* To jest pograniczne miasta Syonu.

11. *Utraciła.* Przez niewolę.

12. *Nie raduje nademną.* Niech się nieurąga nademną.—*Wdową i opuszczoną.* Od Boga oblubieńca mojego.—*Mnodzy mię opuścili.* Synowi moi.

13. *Nieznali.* Zaniedbali.

14. *Pograniczni Syon.* Patrz co się rzekło w. 9.—*Niech wspominają.* Płacząc ze mną niech rozpamiętywają niewolę synów moich.

15. *Innego języka.* Barbarzyński.

16. *Którzy się nie wstydzili starca.* Tak Deut. 28, 50: *Naród bardzo wszeteczny, który nieuczci starego, ani się ulituje nad małym.* Patrz Lam. 4, 16, i 5, 12.—*Najmilsze wdowy.* Synów moich, która jestem wdową.—*Jedyną z córek osierocili.* Pozbawioną synów, opuszczoną i jedną zostawili.

17. *Pomódz mogę.* Wam w niewoli zostającym synom moim.

19. *Idźcie dziatki.* Idźcie do niewoli, a ja sama po-

20. Exui me stola pacis, indui autem me sacco obsecrationis, et clamabo ad Altissimum in diebus meis.
21. Animaequiores estote, filii, clamate ad Dominum, et eripiet vos de manu principum inimicorum.
22. Ego enim speravi in aeternum, salutem vestram, et venit mihi gaudium a sancto super misericordia, quae veniet vobis ab aeterno salutari nostro.
23. Emisi enim vos cum luctu et ploratu: reducet autem vos mihi Dominus cum gaudio et jucunditate in sempiternum.
24. Sicut enim viderunt vicinae Sion captivitatem vestram a Deo, sic videbunt et in celeritate salutem vestram a Deo, quae superveniet vobis cum honore magno et splendore aeterno.
25. Filii, patienter sustinete iram, quae supervenit vobis: persecutus est enim te inimicus tuus, sed cito videbis perditionem ipsius, et super cervices ipsius ascendes.
26. Delicati mei ambulaverunt vias asperas: ducti sunt enim, ut grex direptus ab inimicis.
27. Animaequiores estote, filii, et proclamate ad Dominum: erit enim memoria vestra ab eo, qui duxit vos.
28. Sicut enim fuit sensus vester, ut erraretis a Deo: decies tantum iterum convertentes requiretis eum.
29. Qui enim induxit vobis mala, ipse rursum adducet vobis sempiternam jucunditatem cum salute vestra.
30. Animaequior esto, Jerusalem, exhortatur enim te, qui te nominavit.
31. Nocentes peribunt, qui te vexaverunt, et qui gratulati sunt in tua ruina, punientur:
32. civitates, quibus servierunt filii tui, punientur, et quae accepit filios tuos.
33. Sicut enim gavisa est in tua ruina, et laetata est in casu tuo, sic contristabitur in sua desolatione.
34. Et amputabitur exultatio multitudinis ejus, et gaudimonium ejus erit in luctum.

20. Zdięłam z siebie szatę pokoiu, a oblókłam na się wór modlitwy, y będę wołać do Naywyższego za dni moich.
21. Bądźcie lepszéy myśli synowie, wołaycie do Pana, a wyrwie was z ręki książąt nieprzyiacielskich.
22. Bom ia nadzieię miała w wiecznym o zbawieniu waszym: y potkało mię wesele od świętego dla miłosierdzia, które na was przydzie od wiecznego zbawiciela naszego.
23. Bom was wypuściła z żałością y z płaczem: ale mi was Pan zasię przywróci z weselem y z radością na wieki.
24. Bo iako widziały sąsiady Sion poymanie wasze od Boga, tak uyźrzą a w rychle wybawienie wasze od Boga, które wam przydzie z wielką czcią y zacnością wieczną.
25. Dziatki, ciérpliwie znoście gniew który na was przyszedł: bo cię nieprzyiaciel twóy prześladował, ale w rychle oglądasz zginienie iego: y wstąpisz na karki iego.
26. Kochankowie moi chodzili po drogach przykrych: bo zagnani są, iako trzoda od nieprzyiaciół rozchwycona.
27. Bądźcież lepszéy myśli synowie, a wołaycie do Pana: bo będzie pamiętał na was ten który was zaprowadził.
28. Bo iako był zmysł wasz żebyście błądzili od Boga: dziesięć kroć tyle zasię nawróciwszy się szukać go będziecie.
29. Bo który na was złe przywiódł, ten wam zaś przywiedzie wesele wieczne ze zbawieniem waszym.
30. Bądźże lepszéy myśli, o Jeruzalem, bo cię upomina ten który cię mianował.
31. Szkodnicy poginą, którzy cię trapili: a którzy się weselili z upadku twego, skarani będą:
32. miasta, którym służyli synowie twoi, będą pokarane, y które zabrało syny twoie.
33. Bo iako się weseliło z upadku twego, y radowało z przygody twoiéy: tak zasmucone będzie z spustoszenia swego.
34. Y będzie odcięte wesele mnostwa iego, a radowanie iego żalem będzie.

zostanę, z mocą będę znosiła moje opuszczenie, iżbyście wy z mocą i spokojem znosili niewolę, dopóki Bóg z niéj was nie wybawi, i nie wróci.
20. *Szatę pokoju.* Szatę wesela. —*Wór modlitwy.* Włosiennicę, która się modlącym przystoi.—*Będę wołać do Najwyższego za dni moich.* Mówi jako niewiasta, mająca żyć siedemdziesiąt lat, przez które miała trwać niewola.
22. *W Wiecznym.* Bogu. — *Potkało mię wesele od świętego.* Czuję że się wlewa we mnie od Boga niezmierna radość, gdy rozważam łaskawość i miłosierdzie Boga zbawiciela i mściciela naszego.
23. *Wypuściła.* Do niewoli.
24. *Od Boga.* Do któréj niewoli zaprowadzeni zostaliście z woli Bożéj.—*Zacnością wieczną.* Mającą trwać przez długi czas. Zowią bowiem niekiedy Żydzi wiecznem to co ma trwać długi czas.
25. *Gniew.* Boży, przez który was karze.—*Nieprzyjaciel twój.* Nabuchodonozor z Chaldejczykami.
26. *Kochankowie moi.* Synowie moi, wychowani i wypieszczeni przeze mnie.
28. *Zmysł.* Po grecku, myśl, pomysł i wola wasza. —*Dziesięćkroć tyle.* Z usiłowaniem dziesięćkroć razy większém szukajcie Boga, nawracając się do niego.
30. *Cię upomina.* Abyś był dobréj myśli, i miał nadzieję. — *Który cię mianował.* Którego imię nosisz, który ciebie nazwał swojém imieniem, miastem Boga Izraelskiego i *miastem świętego*, Iz. 52, 1, i 60, 14.
31. *Szkodnicy.* Którzy tobie szkodzili i ciebie trapili.
32. *Które zabrało.* Miasto Babilon, które uprowadziło do niewoli synów twoich.
34. *Będzie odcięte.* Będzie odjęte wesele, którem się raduje, z powodu wielkiéj ludności którą posiada.—*Mnóstwo jego.* Po grecku, wielkiego tłumu, wielkiéj ludności.—*Radowanie.* Po grecku, pycha i wyniosłość, którą się zuchwale cieszy.

35. Ignis enim superveniet ei ab aeterno in longiturnis diebus, et habitabitur a daemoniis in multitudine temporis.
36. Circumspice, Jerusalem, ad orientem, et vide jucunditatem a Deo tibi venientem. *(Infr. 5, 5).*
37. Ecce enim, veniunt filii tui, quos dimisisti dispersos, veniunt collecti ab oriente usque ad occidentem, in verbo sancti gaudentes in honorem Dei.

35. Bo ogień przydzie na nie od wiecznego na długie dni, a czarci w nim mieszkać będą przez długi czas.
36. Obeyźrzy się Jeruzalem ku wschodu słońca, a obacz wesele któreć przychodzi od Boga.
37. Bo oto synowie twoi idą któreś wypuściło rozprószone, idą zebrani od wschodu aż do zachodu na słowo świętego, weseląc się ku chwale Bogu.

CAPUT V.

ROZDZIAŁ 5.

O pocieszeniu Jerozolimy nadzieją powrótu jéj synów, o świętości i chwale kościoła.

1. Exue te, Jerusalem, stola luctus et vexationis tuae, et indue te decore et honore ejus, quae a Deo tibi est sempiternae gloriae.
2. Circumdabit te Deus diploide justitiae, et imponet mitram capiti honoris aeterni.
3. Deus enim ostendet splendorem suum in te omni, qui sub coelo est.
4. Nominabitur enim tibi nomen tuum a Deo in sempiternum: Pax justitiae et honor pietatis.
5. Exsurge, Jerusalem, et sta in excelso, et circumspice ad orientem, et vide collectos filios tuos ab oriente sole usque ad occidentem, in verbo sancti gaudentes Dei memoria. *(Supr. 4, 36).*
6. Exierunt enim abs te pedibus ducti ab inimicis: adducet autem illos Dominus ad te portatos in honore sicut filios regni.
7. Constituit enim Deus humiliare omnem montem excelsum, et rupes perennes, et convalles replere in aequalitatem terrae, ut ambulet Israel diligenter in honorem Dei.
8. Obumbraverunt autem et silvae et omne lignum suavitatis Israel ex mandato Dei.

1. Zwlecz się Jeruzalem z szaty żałoby y utrapienia twego a oblecz się pięknością i poćciwością chwały oney wieczney, którą masz od Boga.
2. Oblecze cię Bóg w dwoiakie szaty sprawiedliwości y włożyć na głowę koronę chwały wieczney.
3. Bo okaże Bóg iasność swą na tobie każdému który pod niebem iest.
4. Abowiem Bóg będzie cię nazywał imieniem na wieki: Pokoiem sprawiedliwości, y chwałą pobożności.
5. Powstań Jeruzalem, a stań na mieyscu wysokim, y poyźrzy ku wschodu słońca, a obacz syny swe zebrane od wschodu słońca aż do zachodu słowem świętego, weselące się z pamiątki Bożéy.
6. Bo od ciebie wyszli pieszo gnani od nieprzyiacioł. A Pan przyprowadzi ie do ciebie przyniesione ze czcią jako syny królestwa.
7. Bo postanowił Bóg zniżyć każdą górę wysoką, y skały wiecznie trwaiące, a doliny napełnić na wyrównanie ziemie: żeby Izrael szedł pilnie ku chwale Bożéy.
8. A zasłoniły cieniem y lasy, y wszelkie drzewo wdzięczne Izraela z roskazania Boskiego.

35. *Ogień.* Albowiem Persowie wnieśli ogień do Babilonu, jak się pokazuje z Iz. 13, 19; Jer. 56, 40. Albo przenośnie przez ogień rozumie surowe karanie, które Bóg ma dopuścić na Babilon.—*Odwiecznego.* To jest Boga, jak wyż. w. 22.—*Na długie dni.* Na długi czas, tak iż przez długi czas nie będzie mógł być odbudowany.—*Czarci w nim mieszkać będą.* Satyrowie i fauni. Patrz Jer. 50, 39; i Iz. 34, 14.

37. *Od wschodu aż do zachodu.* Z Persii, Medii, Babilonii, które są na wschód od Jerozolimy (chociaż sam Babilon właściwie był na północ od Jerozolimy) powrócą Żydzi do Jerozolimy.—*Na słowo świętego.* Jako Bóg obiecał przez proroków. Albo na Boże przykazanie, gdyż Bóg przykazał i natchnął Cyrusa żeby uwolnił Żydów do ojczyzny Iz. 45, 1.

R. 5.—1. *Utrapienia twego.* Z szaty ostréj, z włosienicy, która trapi ciało, i oznacza także utrapienie którego doznawała od nieprzyjaciół. —*Oblecz się pięknością.* Weź szatę ozdobną i uczciwą, tą uczciwością i chwałą która tobie przyjdzie od Boga, która i na wieki trwać będzie.

2. *Oblecze cię Bóg w dwojakie szaty.* Dwojaka szata czyli *diplois,* jest szata długa niewieścia, mówi bowiem prorok o Jerozolimie jako o matronie. Zowie się dwojaką, czyli podwójną, gdyż była podszytą materyą lub szerścią.—*Sprawiedliwości.* Przez którą Bóg sprawiedliwie i wiernie, jak był obiecał, wynagrodził jéj hańbę chwałą, smutek weselem, niewolę wolnością.—*Koronę.* Mitrę, która była ozdobą głowy u niewiast; jakby rzekł: Jako królowa, lub szlachetna matrona wkłada podwójną szatę i mitrę; tak Jerozolimo, znowu się przyodziejesz i przyozdobisz w chwałę i ozdobę twoję.

3. *Jasność swą.* Będziesz jaśniała, i będziesz sławną za łaską Bożą u wszystkich narodów; On bowiem ciebie oświeci, i uczyni słynną.

4. *Bóg będzie cię nazywał imieniem.* Bóg włoży tobie imię, to jest iżbyś się nazywała *pokojem sprawiedliwości, i chwałą pobożności.*—*Pokojem sprawiedliwości.* Miastem w którym obfituje pokój i sprawiedliwość.—*Chwałą pobożności.* Miastem którego pobożność względem Boga i religią wszyscy wychwalać będą.

5. *Powstań* Ten wiersz wytłumaczony jest w roz. powyż. w. 36 i 37.—*Weselący się z pamiątki Bożéj.* Czerpiący wielką radość z rozważania dobrodziejstwa Bożego, przez które z niewoli będą wybawieni.

6. *Wyszli.* Którzy byli prowadzeni do niewoli Babilońskiéj. —*Przyniesione ze czcią.* Wiezionych ze czcią na wozach i koniach. Cyrus bowiem wracającym z Babilonu Żydom dostarczył koni, wielbłądów, złota i srebra: Daryusz zaś posłał nadto z nimi tysiąc jezdnych z muzyką, bębnami i trąbami. Patrz I. Ezdr. r. 2, 65, i 5, 2; i Józef Fl. lib. 11 Antiq. r. 4.—*Jako syny królestwa.* Jako synów królewskich. Patrz Iz. 66, 20.

7. *Zniżyć każdą górę.* Oznacza się, że Bóg ma usunąć wszelkie przeszkody, i łatwą drogę otworzyć do powrótu synom Izraelskim. —*Wiecznie trwające.* Które zawsze były.—*Pilnie.* Szybkim urokiem, po usunięciu wszelkiéj zawady. W greckim jest, *bezpiecznie.*

8. *Zasłoniły.* Zasłonią. Jest czas przeszły zamiast przyszłego. Lasy swoim cieniem osłonią Izraelitów, i

9. Adducet enim Deus Israel cum jucunditate in lumine majestatis suae, cum misericordia et justitia, quae est ex ipso.

9. Bo przywiedzie Bóg Izraela z weselem światłości maiestatu swego, z miłosierdziem y sprawiedliwością, która iest z niego.

CAPUT VI.

ROZDZIAŁ 6.

O odwodzeniu od bałwochwalstwa i próżności bałwanów.

Exemplar epistolae, quam misit Jeremias ad abducendos captivos in Babyloniam a rege Babyloniorum, ut annuntiaret illis secundum quod praeceptum est illi a Deo.

1. Propter peccata, quae peccastis ante Deum, abducemini in Babyloniam captivi a Nabuchodonosor rege Babyloniorum.

2. Ingressi itaque in Babylonem, eritis ibi annis plurimis, et temporibus longis usque ad generationes septem: post hoc autem educam vos inde cum pace. *(Jer. 25, 9).*

3. Nunc autem videbitis in Babylonia deos aureos et argenteos, et lapideos et ligneos in humeris portari, ostentantes metum gentibus. *(Isai. 44, 10).*

4. Videte ergo, ne et vos similes efficiamini factis alienis, et metuatis, et metus vos capiat in ipsis.

5. Visa itaque turba de retro et ab ante, adorantes, dicite in cordibus vestris: Te oportet adorari, Domine.

6. Angelus enim meus vobiscum est, ipse autem exquiram animas vestras.

7. Nam lingua ipsorum polita a fabro, ipsa etiam inaurata et inargentata falsa sunt, et non possunt loqui.

8. Et sicut virgini amanti ornamenta, ita accepto auro fabricati sunt.

9. Coronas certe aureas habent super capita sua dii illorum, unde subtrahunt sacerdotes ab eis aurum et argentum, et erogant illud in semetipsos.

10. Dant autem et ex ipso prostitutis, et meretrices ornant, et iterum cum receperint illud a meretricibus, ornant deos suos.

11. Hi autem non liberantur ab aerugine et tinea.

12. Opertis autem illis veste purpurea, exter-

Wypis listu, który posłał Jeremiasz do tych, które poymawszy miano zagnać do Babilonu od króla Babilońskiego, aby im opowiedział wedle tego iako mu od Boga roskazano.

1. Dla grzechów któremiście przed Bogiem grzészyli, będziecie zawiedzeni więźniami do Babylonu od Nabuchodonozora króla Babilońskiego.

2. Gdy tedy wnidziecie do Babilonu, będziecie tam przez wiele lat, y przez czasy długie, aż do siedmi pokolenia: potym wywiodę was ztamtąd w pokoiu.

3. A teraz uyrzycie w Babilonie, że bogi złote, y srébrne, y kamienne, y drzewiane, nosić będą na ramionach, pokazuiące postrach poganóm.

4. Patrzcież tedy, abyście y wy nie stali się podobni sprawom obcym, y bali się, y strach was ziął dla nich.

5. Gdy tedy uyźrzycie tłum z tyłu y z przodku kłaniaiący się, mówcie w sercach waszych: Tobie Panie kłaniać się potrzeba.

6. Bo Anioł mój z wami iest: a sam będę szukał dusz waszych.

7. Abowiem ięzyk onych polerowany od rzemieślnika: sami téż pozłoceni y posrebrzeni są fałszywi, a mówić nie mogą.

8. A iako pannie, która się w ubierze kocha: tak wziąwszy złoto uczynili.

9. Maiąc iście korony złote na swych głowach bogowie ich: zkąd kradną kapłani od nich złoto y srébro, a wydaią ie sami na się.

10. Dawaią téż z niego wszetecznicóm, y nierządnice przybieraią, y zaś wziąwszy ie od nierządnic ubieraią bogi swoie.

11. A ci nie są wolni odc rdze y od mólu.

12. A przybrawszy ie w szatę szarlatową, ocié-

---

ochronią od upału, jak niegdyś wychodzących z Egiptu Izraelitów osłaniał słup ognisty.— *Drzewo wdzięczne.* Osłoni Izraelitów.

9. *Światłości majestatu.* Stosuje mowę do słupa ognistego, który poprzedzał Izraelitów wracających z Egiptu, Exod. 13, 21. Światłością zaś majestatu zowie światłość uczynioną nie naturalnie, lecz Bożą mocą, tak iż się z niej okazywała chwała i majestat Boski.—*Z miłosierdziem.* Przez które wybawił Żydów z ciężkiego więzienia.—*I sprawiedliwością.* Przez którą ukarał nieprzyjaciół Izraelskich, i sprawiedliwie i wiernie wypełnił to co był obiecał ludowi swojemu.— *Która jest z niego.* Której on sam jest sprawcą, nie my, lub zasługi nasze. Albo która odpowiada jego obietnicom dobrowolnie uczynionym.

R. 6.—2. *Aż do siedmi pokolenia.* Wyraz grecki *γενεα, rodzaj,* oznacza przestrzeń dziesięciu lat, 70 bowiem lat trwała niewola Babilońska.

3. *Pokazujące postrach poganom.* Dla wrażenia ludziom religii i świętego jakiegoś strachu i uszanowania. Patrz Wujka.

4. *Sprawom obcym.* Abyście się nie stali uczestnikami bałwochwalstwa Chaldejczyków.

5. *Kłaniający się.* Bałwanom. Rozumie Chaldejczyków.

6. *Bo anioł mój.* Niepowinniście się lękać tego czynić z powodu Chaldejczyków, bo anioł mój obroni was od nich. Rozumie anioła Michała stróża i obrońcy Żydów. Patrz Dan. 12, 1. — *Będę szukał dusz waszych.* Będę waszym mścicielem, pomszczę się za śmierć waszę, jeśli ją kto wam zada.

8. *A jako pannie.* Z takiem staraniem ich odziewają i ozdabiają, jak gdyby byli pannami, które się w strojach kochają.—*Wziąwszy złoto.* Chaldejczycy biorąc złoto robią ozdoby.

9. *Kradną.* Z czego się dowodzi, że nie są bogami, gdy pozwalają iżby im porywano ich ozdoby.

10. *Z niego.* Ze złota, które wykradają bałwanom.

11. *A ci.* Bożkowie pogańscy, bałwany.

gunt faciem ipsorum propter pulverem domus, qui est plurimus inter eos.

13. Sceptrum autem habet ut homo, sicut judex regionis, qui in se peccantem non interficit.

14. Habet etiam in manu gladium et securim, se autem de bello et a latronibus non liberat. Unde vobis notum sit, quia non sunt dii.

15. Non ergo timueritis eos. Sicut enim vas hominis confractum inutile efficitur, tales sunt et dii illorum:

16. constitutis illis in domo, oculi eorum pleni sunt pulvere a pedibus introeuntium.

17. Et sicut alicui, qui regem offendit, circumseptae sunt januae, aut sicut ad sepulcrum adductum mortuum, ita tutantur sacerdotes ostia clausuris et seris, ne a latronibus exspolientur.

18. Lucernas accendunt illis, et quidem multas, ex quibus nullam videre possunt; sunt autem sicut trabes in domo.

19. Corda vero eorum dicunt elingere serpentes, qui de terra sunt, dum comedunt eos et vestimentum ipsorum, et non sentiunt.

20. Nigrae fiunt facies eorum a fumo, qui in domo fit.

21. Supra corpus eorum et supra caput eorum volant noctuae et hirundines, et aves etiam similiter et cattae.

22. Unde sciatis, quia non sunt dii. Ne ergo timueritis eos.

23. Aurum etiam, quod habent, ad speciem est. Nisi aliquis exterserit aeruginem, non fulgebunt, neque enim dum conflarentur, sentiebant.

24. Ex omni pretio emta sunt, in quibus spiritus non inest ipsis.

25. Sine pedibus in humeris portantur, ostentantes ignobilitatem suam hominibus. Confundantur etiam, qui colunt ea. *(Isai. 46, 7)*.

26. Propterea, si ceciderint in terram, a semetipsis non consurgunt; neque si quis eum statuerit rectum, per semetipsum stabit; sed sicut mortuis munera eorum illis apponentur.

27. Hostias illorum vendunt sacerdotes ipsorum, et abutuntur: similiter et mulieres eorum decerpentes, neque infirmo neque mendicanti aliquid impertiunt,

28. de sacrificiis eorum foetae et menstruatae contingunt. Scientes itaque ex his, quia non sunt dii, ne timeatis eos.

raią twarzy ich od prochu domowego, którego dosyć iest między nimi.

13. A ma sceptrum iako człowiek, iako sędzia krainy, który grzészącego przeciw iemu nie zabiia.

14. Trzyma téż miecz w ręce, y siekierę, a sam siebie od woyny y od zbóyców nie wyzwala. Zkąd wam niech wiadomo będzie, żeć nie są bogami.

15. A przetóż niebóycie się ich. Bo iako człowiecze naczynie ztłuczone, niepożytecznem się staie, tacy są y bogowie ich:

16. gdy ie postawią w domu, oczy ich pełne są prochu z nog wchodzących.

17. A iako komu który króla obraził ode drzwi zastąpiono: abo iako umarłego do grobu przyniesionego: tak opatruią ofiarownicy drzwi zamkami y kłótkami, aby ich złodzieie nie odzierali.

18. Zapalaią im lampy, a iście wiele, z których żadnéy widzieć nie mogą: a są iako balki w domu.

19. A serca ich powiadaią że liżą węże, którzy są z ziemie, gdy ie gryzą y szatę ich a nie poczuią.

20. Czarne się stawaią szaty ich od dymu który w domu bywa.

21. Nad ciałem ich y nad głową ich lataią sowy, iaskółki, y ptacy téż, także y kotki.

22. Skąd wiedźcie iż nie są bogowie. A przetóż się ich nie lękaycie.

23. Złoto téż które maią, na pozór iest: ieśli kto rdze nie otrze, nie będą się lsknieć: bo nie czuli gdy ię odléwano.

24. Za wszelkie pieniądze kupione są, w których tchu niémasz.

25. Bez nóg noszą ie na ramionach: pokazuiąc nikczemność swą ludziom. Niech będą zawstydzeni, y ci którzy im służą.

26. Przetóż ieśli upadną na ziemię, same przez się nie wstaią: ani ieśli go kto prosto postawi, sam przez się nie wstanie: ale iako martwym dary ich przed nimi położą.

27. Ofiary ich, ofiarownicy ich przedawaią, y źle ie obracaią: także y żony ich obrawszy ie, ani choremu ani żebrakowi z nich nie udzielaią:

28. ofiar ich dotykaią się położnice y miesięcznice. A tak ztąd, wiedząc że nie są bogami, nie bóycie się ich.

---

13. *A ma sceptrum.* Bałwan.—*Nie zabija.* Nie może się pomścić nad tymi, którzy grzeszą przeciwko niemu.—*Od zbójców.* Obdzierających samych bałwanów.

16. *Z nóg wchodzących.* Powstałego.

17. *Odedrzwi zastąpiono.* Jako się strzeże w więzieniu ten, który się dopuścił obrazy majestatu królewskiego.—*Albo jako umarłego do grobu.* Jako trupa umarłego, gdy się przyprowadza do grobu, strzedz zwykli stróże, żeby go nieodarto z kosztownych ozdob; tak się strzegą ich bożkowie w świątyniach, żeby ich kto nie obdarł.

18. *Jako balki w domu.* Są bowiem drewnami, które światła widzieć nie mogą.

19. *A serca ich.* Niektóre bowiem bałwany byli wewnątrz z ziemi, albo z innéj jakiéj kruchéj materyi, zewnątrz zaś byli miedzianymi lub złotymi, i tak węże, które jedzą ziemię, pożerały serca, to jest, wnętrzności tych bożków. Można także przez serca ich rozumieć rdzeń drzewa z którego są uczynione, który wygryzuje robactwo.

21. *Kotki.* Kuny.

24. *Za wszelkie pieniądze kupione są.* Za najdroższą cenę są kupione, a jednak pozbawione są duszy.

27. *Obrawszy.* Z darów ofiarowanych bałwanom.

28. *Położnice i miesięcznice.* Które ponieważ są nieczyste, usuwają się od kościoła i świętych obrzędów, Lew. 12, 4; 15, 19; chociaż bowiem to prawo żydowskie

29. Unde enim vocantur dii? Quia mulieres apponunt diis argenteis, et aureis et ligneis;
30. et in domibus eorum sacerdotes sedent, habentes tunicas scissas, et capita et barbam rasam, quorum capita nuda sunt.
31. Rugiunt autem clamantes contra deos suos, sicut in coena mortui.
32. Vestimenta eorum auferunt sacerdotes, et vestiunt uxores suas et filios suos.
33. Neque si quid mali patiuntur ab aliquo, neque si quid boni, poterunt retribuere; neque regem constituere possunt, neque auferre.
34. Similiter neque dare divitias possunt, neque malum retribuere. Si quis illis votum voverit, et non reddiderit, neque hoc requirunt.
35. Hominem a morte non liberant, neque infirmum a potentiori eripiunt.
36. Hominem caecum ad visum non restituunt, de necessitate hominem non liberabunt.
37. Viduae non miserebuntur, neque orphanis benefacient.
38. Lapidibus de monte similes sunt dii illorum, lignei et lapidei, et aurei et argentei. Qui autem colunt ea, confundentur.
39. Quomodo ergo aestimandum est, aut dicendum, illos esse deos?
40. Adhuc enim ipsis Chaldaeis non honorantibus ea, qui cum audierint, mutum non posse loqui, offerunt illud ad Bel, postulantes ab eo loqui,
41. quasi possint sentire, qui non habent motum, et ipsi cum intellexerint, relinquent ea; sensum enim non habent ipsi dii illorum.
42. Mulieres autem circumdatae funibus in viis sedent, succendentes ossa olivarum.
43. Cum autem aliqua ex ipsis, attracta ab aliquo transeunte, dormierit cum eo, proximae suae exprobrat, quod ea non sit digna habita, sicut ipsa, neque funis ejus diruptus sit.
44. Omnia autem, quae illis fiunt, falsa sunt. Quomodo aestimandum, aut dicendum est, illos esse deos?
45. A fabris autem et ab aurificibus facta sunt. Nihil aliud erunt, nisi id quod volunt esse sacerdotes.

29. Bo skądże ie zowią bogami? Iż niewiasty kładą przed bogi srébrne, y złote, y drzewiane:
30. a w domach ich siedzą ofiarownicy maiąc rozdarte szaty, a głowy y brodę ogoloną, których głowy nie przykryte.
31. Y ryczą wołaiąc przeciw bogóm swoim, iako na wieczerzy umarłego.
32. Szaty ich zeymuią kapłani, a przyoblóczą żony y syny swoie.
33. Ani ieśli co złego się im stanie od kogo, ani ieśli co dobrego, będą mogli oddać: ani mogą uczynić króla, ani złożyć.
34. Także ani mogą dać bogactw, ani złego oddać. Jeśli im kto szlub szlubi a nie spełni, y tego się nieupominaią.
35. Człowieka od śmierci nie wybawią, ani słabszego od mocnieyszego nie wyrywaią.
36. Człowieku ślepemu wzroku nieprzywracaią, z potrzeby człowieka nie wybawią.
37. Nie będą mieć litości nad wdową, ani siérotóm dobrze uczynią.
38. Kamienióm z góry podobni są bogowie ich drzewiani, y kamienni, y złoci, y srébrni. A którzy ie chwalą, zawstydzeni będą.
39. Jakóż tedy ma kto rozumiéć, abo mówić, że oni są bogami?
40. Gdyż iescze y sami Chaldeyczycy nie czczą ich: którzy słysząc niemego że mówić nie może, ofiaruią ie Belowi, prosząc od niego mowy,
41. iakoby mogli czuć którzy się nie ruszaią: y sami gdy zrozumieią opuszczą ie: bo zmysłu nie maią sami bogowie ich.
42. A niewiasty opasane powrozami, siedzą na drogach, paląc pestki oliwne.
43. A gdy która z nich, przyciągniona od kogo mimo idącego, leżała z nim, tedy sąsiadce swéy przygania, że onéy nie miano za godną iako onę, a iż się powróz iéy nie przerwał.
44. A wszytkie rzeczy które się około nich dzieią, fałeszne są. Jakóż ma kto rozumieć abo mówić, że to są bogowie?
45. A rzemieślnicy y złotnicy urobili ie, nic innego nie będą iedno to czym ie chcieli mieć ofiarownicy.

pogan nieobowiązywało, jednakże Żydzi uważali to za rzecz obrzydliwą.

30. *W domach ich.* W świątyniach bałwanów.— *Rozdarte szaty.* Mając na sobie żałobne szaty, co było zabronioném kapłanom żydowskim, Lew. 10, 6; 21, 5 i 10: mieli zaś zwyczaj starożytni podczas żałoby rozdzierać szaty, i ostrzygać brodę i włosy.

31. *Przeciw bogom swoim.* Przed bogami swoimi.— *Jako na wieczerzy umarłego.* Jako się zwykły słyszeć żałobne wołania i wzdychania podczas wieczerzy pogrzebowéj jakiego umarłego, albo krewnych umarłego, albo płatnych płaczków i płaczek.

32. *Ich.* Bałwanów.

33. *Uczynić króla.* Co jest właściwém Bogu, Job 12, 18: *Pas królewski rozwiązuje, i biodra ich powrozem przepasuje;* i Dan 4, 14: *Najwyższy panuje w królestwie ludzi, a komukolwiek zechce daje.*

34. *Nie upominają.* Nie mszczą się za to.

40. *Gdyż jeszcze i sami Chaldejczycy.* Zwłaszcza gdy nawet sami Chaldejczycy pogardzają bałwanami swoimi; gdy bowiem niemi proszą o mowę u Bela również niemego bałwana swojego, i nie otrzymują, mają w pogardzie bałwanów swoich.

41. *Gdy zrozumieją.* Ze naprózno proszą bałwana niemego o dar mowy.

42. *Niewiasty opasane powrozami.* Rozmaici rozmaicie to miejsce tłumaczą; prawdopodobniejszém się zdaje tłumaczenie tych którzy powiadają, iż te niewiasty opasywały sznurem swe ciało dla tego żeby pokazać, iż są pannami, i że się powściągają przez miłość i cześć dla Wenery; i z tym znakiem siedząc przy drodze, pierwszego, który ich napotkał, prosiły żeby sznur rozwiązał, i bezecności się z niemi dopuścił na cześć bogini, i tak przez nieprawy związek zawierały występne małżeństwa.—*Pestki oliwne.* Paliły zaś te pestki oliwne dla tego, iż mniemały, że się w nich ukrywa siła miłosna, zdolna zapalić ogień pożądliwości.

46. Artifices etiam ipsi, qui ea faciunt, non sunt multi temporis. Numquid ergo possunt ea, quae fabricata sunt ab ipsis, esse dii?

47. Reliquerunt autem falsa, et opprobrium postea futuris.

48. Nam cum supervenerit illis proelium, et mala: cogitant sacerdotes apud se, ubi se abscondant cum illis.

49. Quomodo ergo sentiri debeant, quoniam dii sunt, qui nec de bello se liberant, neque de malis se eripiunt?

50. Nam cum sint lignea, inaurata et inargentata, scietur postea, quia falsa sunt, ab universis gentibus et regibus: quae manifesta sunt, quia non sunt dii, sed opera manuum hominum, et nullum Dei opus cum illis.

51. Unde ergo notum est, quia non sunt dii, sed opera manuum hominum, et nullum Dei opus in ipsis est?

52. Regem regioni non suscitant, neque pluviam hominibus dabunt.

53. Judicium quoque non discernent, neque regiones liberabunt ab injuria, quia nihil possunt, sicut corniculae inter medium coeli et terrae.

54. Etenim, cum inciderit ignis in domum deorum ligneorum, argenteorum et aureorum, sacerdotes quidem ipsorum fugient et liberabuntur: ipsi vero sicut trabes in medio comburentur.

55. Regi autem, et bello non resistent. Quomodo ergo aestimandum est aut recipiendum, quia dii sunt?

56. Non a furibus, neque a latronibus se liberabunt dii lignei et lapidei, et inaurati et inargentati, quibus hi, qui fortiores sunt,

57. aurum et argentum, et vestimentum, quo operti sunt, auferent illis, et abibunt, nec sibi auxilium ferent.

58. Itaque melius est esse regem ostentantem virtutem suam; aut vas in domo utile, in quo gloriabitur, qui possidet illud; vel ostium in domo, quod custodit, quae in ipsa sunt, quam falsi dii.

59. Sol quidem, et luna, ac sidera, cum sint splendida et emissa ad utilitates, obaudiunt.

46. Sami też rzemieślnicy którzy ie czynią, nie są długocześni. Izaliż tedy mogą rzeczy od nich uczynione, bydź bogami?

47. A zostawili rzeczy faleszne y sromotę potomkóm.

48. Bo gdy przydzie na nie woyna y złe, myślą ofiarownicy z sobą gdzieby się skryli z nimi.

49. Jakóż tedy maią rozumieć że są bogami, którzy się ani od woyny wybawiaią, ani ze złego wyrywaią?

50. Bo gdyż są drzewiane, pozłocone y pośrébrzone, potym poznaią wszyscy narodowie, y królowie że są fałszywe: które iawno iest że nie są bogami, ale robotą rąk ludzkich, a żadnéy sprawy Bożéy z nimi niémasz.

51. Skąd tedy wiadomo iest że nie są Bogami, ale dziełami rąk ludzkich, y żadnéy Boskiéy sprawy w nich niémasz?

52. Króla krainie nie daią, ani dżdża ludziom dadzą.

53. Sądu też nie rozsądzą, ani krain od krzywdy wybawią: a iż nic nie mogą iako wrony między niebem y ziemią.

54. Bo gdy ogień wpadnie w dóm bogów drzewianych, śrébrnych, y złotych, ofiarownicy ich uciekią y uydą, ale oni iako balki wpośrzodku zgoraią.

55. Królowi też y woynie się nie sprzeciwią. Jakóż tedy ma kto mniemać y przyiąć że bogami są?

56. Nie obronią się od złodzieiów, ani od zbóyców bogowie drzewiani y kamienni, y pozłoceni, y pośrébrzeni,

57. którym złoto y śrébro y szatę, ci którzy mocnieyszy są, odéymą, y odéydą, ani sobie rady dadzą.

58. A przetoż lepiéy iest bydź królem, który moc swą pokazuie: abo naczyniem w domu pożytecznym, w którym się chełpić będzie który ie ma: abo drzwiami w domu, które strzegą tego co w nim iest, niźli bogami fałszywymi.

59. Słońce, y księżyc, y gwiazdy, będąc iasnémi y wysłanémi ku pożytku, posłuszne są.

46. *Nie są długocześni.* Jakim więc sposobem mogą uczynić bogów nieśmiertelnych?

47. *Faleszne.* Fałszywe bóstwa, bałwany.— *Sromota potomkom.* Które nareszcie będą pośmiewiskiem i wzgardą potomstwa, to jest gdy zrozumieją że w naglącéj potrzebie dopomodz nie mogą, jak widać z tego co daléj następuje.

48. *Gdzieby się skryli z nimi.* Nie tylko że kapłanów wybawić z nieszczęść nie mogą, lecz nawet dla nich samych kryjówek szukać potrzeba.

49. *Jakoż tedy mają rozumieć że są bogami.* W greckim jest, *jakże więc nie rozumieć, iż nie są bogami?*

50. *Po tém poznają.* Chociaż teraz odbierają cześć od wielu, doświadczenie nareszcie nauczy wszystkich królów i narody, iż nie są czém innèm jak dziełem rąk ludzkich. Stało się to za pomocą dobroczynnego światła Ewangelii.— *Żadnéj sprawy Bożéj z nimi nie masz.* To jest, nic nie mogą uczynić co jest właściwem Bogu.

51. *Zkąd tedy wiadomo jest.* Nie zkąd indąd jak z samego doświadczenia; jakby rzekł: Po co dowody żeby to stwierdzać? W greckim jest: *Komu więc poznać potrzeba, że nie są bogami?* to jest, kto tak dalece tępy i gruby, żeby go trzeba było uczyć, że bałwany nie są bogami?— *Króla krainie.* Patrz w. 33.

53. *Sądu.... nierozsądzą.* Nie rozstrzygają sporów pomiędzy ludźmi przez okazanie cudu, tak jak Bóg rozstrzygnął spór Aarona z Kore, Datanem i Abironem, Num. 16, i indziéj.— *Jako wrony.* Nie więcéj mogą dopomodz jak wrony latające pomiędzy niebem i ziemią, które oprócz krzyku nic nie mają. Porównywa do wron, gdyż z ich lotu i krakania przesądnie odgadywano rzeczy przyszłe.

58. *Słońce i księżyc.* Lepsze są i pożyteczniejsze dla świata niż bałwany; albowiem z rozkazu Bożego rzucają światłość swoję ku pożytkowi i dobru ludzi; bałwany zaś na nic są nieprzydatne; owszem szkodliwe.

59. *Znaczna jest.* Jasna, świetna; gdy przeciwnie bałwany są sprośne, nikczemne i ciemne.— *To też.* Podobnież.— *Wiatr po każdéj krainie wieje.* Z roz-

60. Similiter et fulgur, cum apparuerit, perspicuum est; id ipsum autem et spiritus in omni regione spirat.
61. Et nubes, quibus cum imperatum fuerit a Deo perambulare universum orbem, perficiunt, quod imperatum est eis.
62. Ignis etiam missus desuper, ut consumat montes et silvas, facit, quod praeceptum est ei. Haec autem neque speciebus, neque virtutibus uni eorum similia sunt.
63. Unde neque existimandum est, neque dicendum, illos esse deos, quando non possunt neque judicium judicare, neque quidquam facere hominibus.
64. Scientes itaque, quia non sunt dii, ne ergo timueritis eos.
65. Neque enim regibus maledicent, neque benedicent.
66. Signa etiam in coelo gentibus non ostendunt, neque ut sol lucebunt, neque illuminabunt ut luna.
67. Bestiae meliores sunt illis, quae possunt fugere sub tectum, ac prodesse sibi.
68. Nullo itaque modo nobis est manifestum, quia sunt dii: propter quod ne timeatis eos.
69. Nam sicut in cucumerario formido nihil custodit, ita sunt dii illorum lignei, et argentei et inaurati.
70. Eodem modo et in horto spina alba, supra quam omnis avis sedet. Similiter et mortuo projecto in tenebris similes sunt dii illorum lignei, et inaurati et inargentati.
71. A purpura quoque et murice, quae supra illos tineant, scietis itaque, quia non sunt dii. Ipsi etiam postremo comeduntur, et erunt opprobrium in regione.
72. Melior est homo justus, qui non habet simulacra, nam erit longe ab opprobriis.

60. Także y błyskawica, gdy się okaże, znaczna iest, toż też y wiatr, po każdéy krainie wieie.
61. Y obłoki, którym gdy Bóg roskaże, po wszemu światu przechodzić, czynią co im roskazano.
62. Ogień też spusczony zwierzchu, aby spalił góry y lasy, czyni co mu roskazano. A ci ani kształtem, ani mocą, iednemu z tych podobne nie są.
63. Przetóż niéma żaden mniemać, ani mówić, że oni są bogami: gdyż ani sądu sądzić nie mogą, ani żadnéy rzeczy ludzióm uczynić.
64. A tak wiedząc że nie są bogami, nie bóycie się ich.
65. Bo ani będą złorzeczyć królóm, ani dobrorzeczyć.
66. Nie okazuią téż narodóm znaków na niebie, ani świécić będą iako słońce, ani oświecać iako księżyc.
67. Zwiérzęta są lepsze niż oni, które mogą uciec pod przykrycie, y pomoc sobie.
68. Żadnym tedy sposobem nie iest nam wiadomo, żeby byli bogami: przetóż się ich nie bóycie.
69. Bo iako w ogrodzie ogórkowym straszydło nic nie strzeże: tak są ich bogowie drzewiani, y śrébrni, y pozłoceni.
70. Tymże sposobem y w ogrodzie, oset biały, na którym wszelki ptak siada. Takżeć bogowie ich drzewiani, y pozłoceni, y pośrébrzeni, podobni są umarłemu wrzuconemu do ciemności.
71. Z szarłatu y z czérwonéy farby które na nich butwieią, poznacie że nie są bogami. Sami też nakoniec zgryzieni bywaią, y będą hańbą w krainie.
72. Lepszy iest człowiek sprawiedliwy, który niéma bałwanów: bo daleki będzie od pohańbienia.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 6. w. 3. *Ujrzycie w Babilonie, że bogi złote, i srebrne, i kamienne, i drzewiane nosić będą.* Co tu i na inszych miejscach w Piśmie świętém prorocy mówią przeciw bałwanom pogańskim, to heretycy na obrazy nasze Chrześciańskie z wielkiém urąganiem obracają. Co jeśliż słusznie czynią, może każdy łatwie téj prawdy ich doznać. Naprzód bowiem wielka się w tém nieumiejętność ich pokazuje, iż oni czytając pismo nie mogą się tego nauczyć jaka jest różność między obrazem, i bałwanem: gdyż Pismo święte obrazów dozwala, ale bałwanów zakazuje: i prorocy nic przeciw obrazom nie mówią tylko przeciw bałwanom. Tego ztąd dowieść możemy, iż prorocy widzieli w kościele Salomonowym obrazy Cherubinów złote, i inszych Aniołów obrazy po kościele były, a przecię prorocy nic przeciw tym obrazom nie mówili, ani ich bałwanami zwali: toć dobry znak, żeć obrazy mieć w kościele godzi się a bałwanami nie są, ponieważ ich tak Pismo ś. nie zowie. Zkądże tedy to heretykom przyszło, iż obrazy bałwanami zowią, gdyż tego w Piśmie ś. nie masz? Jeśli rzeką iż dla tego że także są srebrne, złote, kamienne i drzewiane, jako i bałwany pogańskie: tedy się im odpowiedzieć może, iż też oni Cherubinowie w kościele Salomonowym były ze złota i srebra, a przecię nie były bałwanami: a tak nie wszystkie obrazy które są złote, albo srebrne, albo drzewiane są bałwanami. Aleć podobno heretycy nie tak z nieumiejętności, jako podobno z uporu i z złości to mówią, bo wiedzą oni z wyznania naszego, iż obrazów żadnych za bogi nie chwalimy, a przecię śmieją w tym Kościół Boży potwarzać. Potwarz jest kiedy mówią, iż obrazy nasze bogami zowiemy, a jeszcze większa kiedy twierdzą, iż obrazy za bogi mamy i chwalimy, to mówię potwarz jest, bo takiéj nauki nigdy w kościele Bożym nie słyszeli ani jéj wyczytali. Bo my nie dla czego inszego obrazów mamy, tylko dla czego w kościele Salomonowym były, tak i u nas są. A jeśli się modlimy przed obrazami, tedy się też przed onemi Cherubinami i przed skrzynią Bożą modlono, a przecię ani Cherubim ani skrzynia nie były dla tego Bogiem. A chocia do niektórych obrazów więcej Chrześcian ubiega, niż do drugich, to nie dla obrazów samych, ale dla cudów, które tam Bóg czyni...

maitych krajów rozmaicie wieje, i swoję korzyść światu przynosi.
64. *Ani będą złorzeczyć... ani dobrorzeczyć.* Nie mogą ani dobrze, ani źle czynić.
69. *W ogrodzie oset biały.* Nie więcéj mają bóstwa jak gałęź ciernia białego, na któréj bez bojaźni i strachu ptaszki siadają.
70. *Z szarłatu.* Który mól zjada, poznacie czém są bogowie, to jest iż są ze skały, z drzewa, a nie bogowie.

céj ludzie Chrześciańscy nabożeństwo mają, dzieje się to iż Pan Bóg przy niektórych obrazach większe cuda czyni, i ludzi wysłuchywa i cieszy, i malowane są od ludzi świętych jako od ś. Łukasza i Nikodema i inszych. A wszak i do onych cherubinów i do skrzynie chodzono ze wszystkiego Żydowstwa, a wżdy nie dla tego miano je za Bogi. Czemże tedy są różne obrazy nasze od bałwanów pogańskich? têm są różne, iż poganie onym bałwanom swoim bóstwo i chwałę Bogu własną przyczytali: jako masz Izaj. 40 i 46, a toć jest własne bałwochwalstwo: I dla tego często prorocy wołali na pogany iż w onych bałwanach ręką ludzką uczynionych, nie było Bóstwa żadnego, ani żadnéj Boskiéj mocy, i tak o nich mówi Apostoł ś. w Dziej. 19, w. 26. Nie są bogowie, którzy rękoma bywają uczynione. Naszym lepak obrazom, chwały samemu Bogu powinnéj nie wyrządzamy, ani ich za bogi mamy ani chwalimy, jako się już powiedziało: przetoż nie są bałwanami. A tak słowa te prorockie któremi wołają przeciw bałwanom, żadnym obyczajem nie służą naszym obrazom. Czemuż tedy heretycy tak bardzo wrzeszczą przeciw obrazom? Nie może być insza przyczyna, jedno że nie mogą Kościoła Bożego prawdą przekonać, muszą takiemi potwarzami narabiać. Czytaj też Exod. 20, w. 4.

Koniec Księgi Proroctw Barucha.

Wprowadzenie do księgi Ezechiela.

Prorok Ezechiel, syn Buzego, z pokolenia Lewi, był uprowadzony w niewolę do Mezopotamii z królem Jechoniaszem i dziesięciu tysiącami Żydów, przy powtórnêm zdobyciu Jerozolimy przez Nabuchodonozora. W piątym roku swego wygnania, a siódmym przed zburzeniem Jerozolimy, to jest w roku 594 przed nar. Chrystusa, ujrzał nad sobą otwarte niebiosa (Ezech. roz. 1.), zaczął miewać objawienia Boskie, i prorokował przez lat dwadzieścia dwa. Uważany jest za męczennika, gdyż, według podania, został zabity przez jednego z sędziów Żydowskich za to, iż upominał go o bałwochwalstwo.

Ezechiel wielokrotnie miał tajemnicze widzenia; ztąd księga jego pełna jest wielkich i wspaniałych obrazów, przedstawujących przyszłe losy narodu Żydowskiego, Chrystusowego Kościoła i całego świata. Proroctwa jego, mianowicie zawarte w piérwszych i ostatnich rozdziałach jego księgi, są bardzo ciemne. Przyczyna tego znajduje się nie w stylu, który jest prosty i łatwy, lecz we wzniosłości opisywanego przedmiotu i w jego sposobie wyrażenia przenośnym, symbolicznym i zagadkowym. Także Pan Bóg częściéj niż innym prorokom nakazywał mu wykonywanie rozmaitych czynności symbolicznych, żeby przez nie wyrażał na swojéj osobie nędze ludu wybranego, lub Boskie zamiary względem tegoż ludu.

Ezechiel, w początkach swojego powołania współczesny Jeremiaszowi, wiele też ma z nim podobieństwa i co do treści swych przepowiedni. Współrodakom zostającym na wygnaniu przepowiadał zdobycie Jerozolimy ze wszystkiemi okolicznościami, które wypadkowi temu towarzyszyły; potém pocieszając ich zapowiadał im powrót z niewoli, odbudowanie kościoła Jerozolimskiego, upadek nieprzyjaciół i sąsiednich ludów, które się cieszyły z ich nieszczęść; spustoszenie Egiptu, który już odtąd nie miał mieć królów ze krwi Egipskiéj, co się stwierdza do dziś dnia. O przyszłym Messyaszu, między innemi obwieszcza, iż on będzie pochodził z rodu Dawidowego, do jednéj owczarni przywiedzie wszystkie narody i sam zostanie ich pasterzem, uczyni z nimi nowe, doskonalsze przymierze i obmyje ich z nieprawości przez chrzest święty.

PROPHETIA EZECHIELIS. PROROCTWO EZECHIELA.

CAPUT I. ROZDZIAŁ 1.

O widzeniu czterech źwierząt pośród ognia, tronu, i t. d.

1. Et factum est in trigesimo anno, in quarto, in quinta mensis, cum essem in medio captivorum juxta fluvium Chobar, aperti sunt coeli, et vidi visiones Dei.*

1. Y stało się trzydziestego roku, w czwartym, piątego dnia miesiąca, gdym był w pośrzodku poimanych nad rzeką Chobar, otworzyły się niebiosa, y widziałem widzenia Boże.

Komentarz Menochiusza.

R. 1.—1. *Trzydziestego roku.* Niewoli Babilońskiéj, podług Maldonata; albo od początku panowania Nabopolassara ojca Nabuchodonozora, od którego Babilończykowie lata liczyli, jak sądzi Kornel. a Lapide, albo żywcia swego; albo od znalezienia księgi prawa przez Helcjasza, o czém IV. Król. r. 22, w. 10 i nast.—*W czwartym.* T. j. miesiącu, który prawie odpowiada naszemu Czerwcowi; gdyż od miesiąca Marca, Żydzi rok zaczynali, jak widać Exod. 12, 2.—*Rzeką Chobar.* Jest to

2. In quinta mensis, ipse est annus quintus transmigrationis regis Joachin,* *(Infr. 3, 23).*

3. factum est verbum Domini ad Ezechielem, filium Buzi sacerdotem in terra Chaldaeorum secus flumen Chobar; et facta est super eum ibi manus Domini.

4. Et vidi, et ecce ventus turbinis veniebat ab aquilone, et nubes magna et ignis involvens, et splendor in circuitu ejus, et de medio ejus quasi species electri, id est de medio ignis;

5. et in medio ejus similitudo quatuor animalium; et hic aspectus eorum, similitudo hominis in eis.

6. Quatuor facies uni, et quatuor pennae uni.

7. Pedes eorum pedes recti, et planta pedis eorum quasi planta pedis vituli, et scintillae quasi aspectus aeris candentis.

8. Et manus hominis sub pennis eorum in quatuor partibus; et facies et pennas per quatuor partes habebant.

9. Junctaeque erant pennae eorum alterius ad alterum; non revertebantur, cum incederent, sed unumquodque ante faciem suam gradiebatur.

10. Similitudo autem vultus eorum: facies hominis, et facies leonis a dextris ipsorum quatuor;

2. Piątego dnia miesiąca, ten iest rok piąty przeprowadzenia króla Joachina,

3. stało się słowo Pańskie do Ezechiela syna Buzy kapłana w ziemi Chaldeyskiey, nad rzeką Chobar; y stała się tam nad nim ręka Pańska.

4. Y widziałem, a oto wiatr wichru przychodził od północy, y obłok wielki, y ogień mieszaiący, a iasność około niego, a z pośrzodku iego jako kształt mosiądzu, to iest z pośrzodku ognia;

5. a w pośrzodku iego podobieństwo cztérech źwierząt; a ta osoba ich, podobieństwo człowieka w nich.

6. Czworo oblicze u iednego, a cztéry skrzydła u iednego.

7. Nogi ich nogi proste, a stopa nogi ich iako stopa nogi cielęcéy, a iskierki iako pozór miedzi rozpalonéy.

8. Y ręce człowiecze pod skrzydły ich, po cztérech stronach; a oblicze y skrzydła po cztérech stronach miały.

9. A skrzydła ich złączone były iednego z drugim; nie wracały się gdy chodziły, ale każde przed obliczem swoim chodziło.

10. A podobieństwo twarzy ich: twarz człowiecza, y twarz lwia po prawicy tego czworga: a

Eufrat, albo jaki strumień jego. Nazywa się Chobar, dla obfitości wody; bo *chebir* znaczy obfitość, wielość.— *Otworzyły się niebiosa.* Zdawało się mnie, że się niebiosa otwierają; albo błyskawice migały.—*I widziałem.* Oczyma ducha, albo też i ciała.—*Widzenia Boże.* Dziwne, wspaniałe, boskie. Żydzi, jakeśmy często pokazali, rzeczy wielkie wszystkie rzeczami boskiemi nazywają, jako to: *góry Boskie* Ps. 35, 7; *cedry Boskie.* Ps. 79, 11.

2. *Przeprowadzenia króla Joachima.* Jest-to ten, którego zwykle nazywają drugim imieniem Jechoniasza I. Paral. 3, 16 i 17.

3. *Do Ezechiela.* Do mnie. Mówi o sobie w osobie trzeciéj, jak to czynić zwykli niekiedy i świeccy pisarze. —*Ręka Pańska.* Potęga, skuteczność, pobudzenie i przemożna siła, duch Pański proroczy.

4. *A oto.* Oto rzecz dziwna.—*Wiatr wichru.* Burzliwy, pobudzający wichry. — *Od północy.* Z Babilonu, który względem Judei, był na północy. Bo chociaż Ezechiel był w Chaldei i tam to widzenie odebrał, że jednakże mówi o Judei, więc tak się wyraża, jak gdyby się w Jerozolimie znajdował.—*Obłok wielki.* Wiatr przynosił.— *Ogień mieszający.* Wybiegający i znowu wracający. Patrz Wujka.

5. *W pośrodku jego.* Ognia. — *Podobieństwo cztérech źwierząt.* Nazywa podobieństwem, gdyż nie były rzeczywiste źwierzęta, lecz tylko podobieństwo ich nosiły na sobie. Nadto, te czworo źwierząt oznaczały przedniejszych aniołów stojących przed Bogiem. —*Ta osoba.* Ta postać, w któréj były widzianemi. *Podobieństwo człowieka w nich.* Postać ich, była podobną do ludzkiéj.

6. *Czworo oblicze u jednego.* Każde z nich miało cztéry oblicza. Prado i Perer rozumieją, że każde źwierzę miało jednę tylko głowę i twarz ludzką, postać zaś, t. j. formę cielca na nogach o rozdzielonych kopytach; postać lwa na piersiach, karku i łopatkach, bo na nich była grzywa na podobieństwo lwów; postać orła na ramionach, na których skrzydła się znajdowały. Inni jednak tłumacze tym źwierzętom czyli cherubinom dają cztéry twarze i głowy, czyli połowy głów, tak, że z przodu każda głowa miała twarz ludzką, jako piérwszą i wydatniejszą, do któréj z prawéj strony była dodana twarz lwa, a z lewéj cielca, wyżéj twarz i głowa orła. To tłumaczenie jest prawdziwsze i zgodniejsze z tekstem świętym.—*Cztéry skrzydła u jednego.* Każdy ze źwierząt miał cztéry skrzydła, dwa do latania, a dwa do okrycia ciała. U Izajasza r. 6, 2, dodają się oprócz tych jeszcze dwa skrzydła do zakrycia ciała, bo tam stały przy tronie, tutaj zaś pod tronem. Niektórzy, w których liczbie i Maldonat, sądzą, że każde ze źwierząt miało szesnaście skrzydeł, i że do każdéj twarzy, były cztéry odpowiedne skrzydła.

7. *Nogi proste.* LXX.—*golenie proste.* Znaczy, że źwierzęta te miały piszczele i golenie proste, jak u ludzi, nie takie zaś jak u cielęcia i lwa wstecz wychylone, t. j. które zachylają się pod kolanami.—*Stopa nogi cielęcéj.* Bo miały nogi okrągłe i kopyto rozdzielone, jak mają cielęta. —*A iskierki jako pozór miedzi rozpalonéj.* Znaczy, że nogi ich były zupełnie okrągłe, i żadnéj nierówności nie miały, tak, że blask z nich, jakby z miedzi szlifowanéj, zdawał się iskrami wypadać: iskrzyły się też i nogi, bo w środku ich był ogień, który deptały niejako racicami.

8. *I ręce człowiecze.* Każde źwierzę po cztéry ręce miało, podobnie jak i skrzydła cztéry, t. j. po jednéj ręce pod każdém skrzydłem; bo te skrzydła okrywały i niejako odziewały ręce. —*Po cztérech stronach.* Bo w którą stronę zwracały się skrzydła, tamże i ręce które pod niemi były, obracały się.

9. *Skrzydła... złączone były.* Gdy rozpościerały skrzydła do lotu, wtenczas lewe skrzydło cherubina, który był po prawéj stronie, dotykało skrzydła prawego cherubina, który był z lewéj strony. —*Nie wracały się gdy chodziły.* Lecz zawsze z wozem swoim naprzód się posuwały. Albo, *nie wracały się,* bo w którąkolwiek stronę pochód zmierzały, tam jedną którąkolwiek z twarzy miały obróconą.

10. *A podobieństwo.* Jak rozumieć należy ten wyraz, patrz w. 6.

facies autem bovis, a sinistris ipsorum quatuor, et facies aquilae desuper ipsorum quatuor.

11. Facies eorum et pennae eorum extentae desuper; duae pennae singulorum jungebantur, et duae tegebant corpora eorum;

12. et unumquodque eorum coram facie sua ambulabat; ubi erat impetus spiritus, illuc gradiebantur, nec revertabantur, cum ambularent.

13. Et similitudo animalium, aspectus eorum quasi carbonum ignis ardentium, et quasi aspectus lampadarum. Haec erat visio discurrens in medio animalium, splendor ignis, et de igne fulgur egrediens.

14. Et animalia ibant, et revertebantur in similitudinem fulguris coruscantis.

15. Cumque aspicerem animalia, apparuit rota una super terram juxta animalia, habens quatuor facies;

16. et aspectus rotarum, et opus earum, quasi visio maris; et una similitudo ipsarum quatuor, et aspectus earum et opera, quasi sit rota in medio rotae.

17. Per quatuor partes earum euntes ibant, et non revertebantur, cum ambularent.

18. Statura quoque erat rotis, et altitudo, et horribilis aspectus; et totum corpus oculis plenum in circuitu ipsarum quatuor. *(Infr. 10, 12)*.

19. Cumque ambularent animalia, ambulabant pariter et rotae juxta ea, et cum elevarentur animalia de terra, elevabantur simul et rotae.

20. Quocumque ibat spiritus, illuc eunte spiritu et rotae pariter elevabantur, sequentes eum; spiritus enim vitae erat in rotis.

twarz wołowa po lewicy tego czworga, a twarz orłowa na wierzchu tego czworga.

11. Twarzy ich, y skrzydła ich rozciągnione z wierzchu; dwie skrzydle każdego złączały się, a dwie zakrywały ciała ich;

12. a każde z nich przed obliczem swym chodziło; dokąd duch pędził, tam chodziły y nie wracały się kiedy chodziły.

13. A podobieństwo źwierząt, osoba ich iako węgla ognistego goraiącego, y iako kształt pochodni. Toć było widzenie przebiegaiące między źwierzęty iasność ogniowa, a z ognia wychodząca błyskawica.

14. A źwierzęta biegały, y wracały się nakształt błyskawice błyskaiącéy.

15. A gdym patrzał na źwierzęta, ukazało się koło iedno na ziemi wedle źwierząt, maiąc cztéry twarzy;

16. a pozór kół y robota ich iako widzenie morza; a podobieństwo iedno u wszytkich cztérech, a pozór ich y robota iakoby było koło w pośrzodku koła.

17. Na cztéry strony ich chodząc chodziły, a nie wracały się, gdy chodziły.

18. Miały téż koła stan y wysokość, y weyźrzenie straszne; a wszytko ciało pełne oczu w około onych cztérech.

19. A gdy chodziły źwierzęta, chodziły społem y koła wedle nich, y gdy się podnosiły źwiérzęta od ziemie, podnosiły się téż y koła.

20. Gdziekolwiek szedł duch, tam gdy szedł duch, y koła się społem podnosiły idąc za nim; bo duch żywota był w kołach.

11. *Twarzy ich.* Tak twarze jako i skrzydła cherubinów wystawały i były wyraźne.—*Dwie skrzydle każdego złączały się.* Nie piórami drugiego cherubina, lecz pomiędzy sobą, jakby rzekł: oba skrzydła każdego równie były wyciągnięte i podniesione, i jakby łącznie rozpostarte i rozciągnięte, i wzajemnie się z pewnéj strony dotykały.

12. *Przed obliczém swém.* Najprzedniejszém, które ludzkiém było.—*Duch pędził.* Siła, energia i pęd boski, który niemi władał. Albo, dokąd chciały, tam dokładnie szły. W hebr. jak Pagnin tłumaczy: *Dokąd miały wolę iść, szły.—I nie wracały.* Patrz w. 9.

13. *Podobieństwo źwierząt.* Ich barwa. —*Jako węgla ognistego gorejącego.* Były barwy płomienistéj tak, że ze wszech stron wydawały się ognistemi i paliły się jakby lampy. — *Toć było widzenie przebiegające.* Zdało się, że w pośród źwierząt blask ognia przebiegał i że płomień z ognia wychodził. I jak się pokazuje z tego miejsca, a także z r. 10 w. 2, 6 i 7, był w pośród źwierząt jakby piec, czyli ognisko, z którego wytryskało światło ognia.

14. *Biegały, i wracały się.* Gdy szły cherubiny nie oglądały się na strony, lecz prosto dążyły do zamierzonego miejsca, do którego przybywszy, wracały, t. j. zawracały się i szły dokądkolwiek Bóg rozkazywał. — *Nakształt błyskawice.* Z największą szybkością.

15. *Koło jedno.* Po jedném kole przy każdym źwierzęciu.—*Na ziemi.* Na ziemi, po któréj, wóz przebiegać zdawał się.—*Mając cztéry twarzy.* Zwierząt; gdyż na każdém kole wyrznięta była twarz wołu, lwa, człowieka i orła.

16. *Robota ich.* Materya z któréj zdało się że były urobione. —*Jako widzenie morza.* Morskiéj, lazurowéj barwy. — *Podobieństwo jedno u wszystkich cztérech.* Wszystkich kół postać była podobna, rozmiar i barwa.—*Pozór ich i robota.* Pozorem nazywa ich postać, która pod oko podpadała; robotą zaś ich budowę, i jak nazywają, urządzenie.—*Jakoby było koło w pośrodku koła.* Bo każde koło składało się z dwóch obwodów, przecinających się pod kątami prostymi, w postaci krzyża, a całe koło składające się z tych dwóch obwodów, miało pozór jakby jakiegoś kręgu.

17. *Na cztéry strony ich chodząc chodziły.* Na wszystkie cztéry strony mogły się zwracać i toczyć, naprzód i w tył, na prawo i lewo, bo się z nich tworzyła jakby kula okrągła.—*Nie wracały się.* Nie zawracały, nie uchylały się, jak inne wozy zawracać się zwykły, gdy mają się toczyć w stronę przeciwną, bo jedno koło będąc w drugiém bez żadnego powrótu w każdą stronę dążyć i obracać się mogły.

18. *Miały też koła stan.* Stanem kół nazywa przestrzeń i obwód ich, jakoby rzekł: Koła wielki obwód miały. — *I wejrzenie straszne.* Takiéj były wielkości, że trwogą i strachem przerażały. —*Wszystko ciało.* W hebr. *grzbiety*, t. j. zgięcie koła i zewnętrzny ich obwód.—*Pełne oczu.* Oczek najpiękniejszych, jakie są na ogonach pawich, przez zmieszanie blasku, barwy i cieniowanie.

20. *Gdziekolwiek szedł duch.* Ten wóz boski nie był ciągnionym przez źwierzęta, lecz toczył się sam przez się, jakby miał życie, gdy źwierzęta poprzedzały a koła szły z tyłu, poruszane przez się, siłą i popędem który Bóg i źwierzętom i kołom dawał, jakby woźnica boski obójgiem władając.

21. Cum euntibus ibant, et cum stantibus stabant, et cum elevatis a terra pariter elevabantur et rotae, sequentes ea, quia spiritus vitae erat in rotis.

22. Et similitudo super capita animalium firmamenti, quasi aspectus crystalli horribilis, et extenti super capita eorum desuper.

23. Sub firmamento autem pennae eorum rectae alterius ad alterum; unumquodque duabus alis velabat corpus suum, et alterum similiter velabatur.

24. Et audiebam sonum alarum, quasi sonum aquarum multarum, quasi sonum sublimis Dei; cum ambularent, quasi sonus erat multitudinis, ut sonus castrorum; cumque starent, dimittebantur pennae eorum.

25. Nam, cum fieret vox super firmamentum, quod erat super caput eorum, stabant, et submittebant alas suas.

26. Et super firmamentum, quod erat imminens capiti eorum, quasi aspectus lapidis sapphiri similitudo throni, et super similitudinem throni, similitudo quasi aspectus hominis desuper.

27. Et vidi quasi speciem electri, velut aspectum ignis, intrinsecus ejus per circuitum; a lumbis ejus et desuper, et a lumbis ejus usque deorsum, vidi quasi speciem ignis splendentis in circuitu;

28. velut aspectum arcus, cum fuerit in nube in die pluviae: hic erat aspectus splendoris per gyrum.

21. Z idącemi chodziły, a z stoiącemi stały, a z podniesionemi od ziemie wespół się y koła podnosiły, idąc za nimi, bo duch żywota był w kołach.

22. Y podobieństwo utwierdzenia nad głowami źwierząt, iako pozór kryształu strasznego y rozciągnionego nad głowami ich z wierzchu.

23. A pod utwierdzeniem skrzydła ich proste iednego ku drugiemu; każde dwiema skrzydłami zakrywało ciało swe, a drugie także się zakrywało.

24. Y słyszałem szum skrzydeł ich, iako głos wód wielkich, iako głos wysokiego Boga; gdy chodziły, był iako głos mnóstwa, iako głos obozu; a gdy stały, spusczały się skrzydła ich.

25. Bo gdy był głos na utwierdzeniu, które było nad głową ich, stały y opusczały skrzydła swe.

26. A nad utwierdzeniem, które wisiało nad ich głowami, iako pozór kamienia szafira, podobieństwo stolice, a na podobieństwie stolice, podobieństwo iako osoba człowiecza na niéy.

27. Y widziałem iako kształt mosiądzu, iako widzenie ognia wewnątrz iego w około; od biodr iego y wyższéy, a od biodr iego aż na dół widziałem iako kształt ognia błyszczącego w około;

28. iako widzenie tęcze, gdy bywa na obłoku w dzień dżdżu: takie było widzenie blasku w około.

---

22. *I podobieństwo.* Wyrazy poprzestawiane, które tak uszykować trzeba: a nad głowami źwierząt było podobieństwo utwierdzenia. Opisuje podnóże Boga na tronie siedzącego, i mówi, że to było wzniesione nad głowami cherubinów, rozciągnięte jak firmament, przezroczyste i jasne jakby kryształ, straszne też, t. j. wspaniałe i dziwne.

23. *Proste.* Prosto, do równéj wysokości podniesione.—*Jednego ku drugiemu.* Każde skrzydło odpowiadające drugiemu skrzydłu parzystemu tegoż samego cherubina.—*A drugie.* Każde u innych źwierząt.

24. *Jako głos wód.* Jako głos strumienia: znaczy że gdy źwierzęta leciały, przez poruszenie skrzydeł i uderzenie wydawały szum wielki, lecz niewyraźny i pomieszany.—*Jako głos wysokiego Boga.* Jako głos gwałtowny, albo jako grzmot, który jest głosem Bożym: Ps. 28, 3. *Głos Pański nad wodami; Bóg majestatu zagrzmiał.*—*Jako głos obozu.* Jako szum i wrzawa wojska idącego. — *Spuszczały się skrzydła ich.* Nie uderzały skrzydłami, miały jednak zawsze rozwarte i do lotu gotowe, jak powiedział w. 11.

25. *Gdy był głos.* Gdy Bóg dawał znak głosem żeby lot wstrzymały, zaraz stawały.

26. *Podobieństwo stolice.* Wyrazy przełożone, które tak uszykować trzeba: a na firmamencie, który wystawał nad ich głowami, było podobieństwo stolicy, jakby z szafiru urobionéj, albo barwy kamienia szafirowego.—*Jako osoba człowiecza.* Jakby rzekł: Zdało się mnie, że widzę człowieka postaci wspaniałéj, na stolicy siedzącego. P. Wujka.

27. *Wewnątrz jego.* To jest owéj postaci mosiężnéj, która ze wszech stron przedstawiała postać ludzką, widziałem ogień tak, że z dołu i z góry była ognistą i blask dokoła wydawała.

28. *Jako widzenie tęcze.* Jasność która się z téj ludzkiéj postaci okazywała, rzucając promienie na bliską ciemną chmurę, miała podobieństwo tęczy. Dotąd widzenie Ezechielowe. A znaczenie jego zdaje się, że jest takie. Wiatr, wicher i ogień zdaje się, że oznaczają burzę, t. j. klęskę wielką grożącą Żydom i innym narodom od północy, t. j. od Chaldei. Chmura, wielkie wojsko Nabuchodonozora, nadbiegające z wielką gwałtownością i bystrością, z którego pioruny, deszcze i grady nieszczęść miały przywalić Żydów. Ogień oznacza gniew Boski, albo króla Babilońskiego, albo spalenie miasta i świątyni. Wóz boski zdaje się że jest symbolem chwały i potęgi bożéj, a także Opatrzności, władzy i królestwa, którym Bóg, jakby woźnica wszystkiém zarządza. Otaczają go cherubiny i cały poczet aniołów, gotowych i chętnych do spełnienia rozkazów jego. Cztéry koła, czworo źwierząt, i cztéry twarze obójga, oznaczają Opatrzność wszystkiemi częściami świata równie, dzielnie i trwale zarządzającą. Skrzydła rozciągnięte oznaczają jéj gotowość; które zaś ciało osłaniają, okazują iż wiele ukrytém jest przed nami, co się Opatrzności dotycze. Sługami wozu są cherubiny, których nazwa pochodzi od wiedzy i mądrości. Bo mądrość w Opatrzności i zarządzie pierwszeństwo trzyma. Opatrzność zaś owa ma cztéry oblicza, bo silną jest jak lew; szybką i przenikliwą jak orzeł; słodką i miłą, jak człowiek; wytrwałą i cierpliwą, jak wół. Koło wśród koła oznacza związek wzajemny wszystkiego, którym Bóg w nieprzerwanym porządku, na podobieństwo koła jednoczy. Światłość oznacza tejże Opatrzności jasność, która w zarządzie wszystkiém, porządku i sposobie jaśnieje. Albo, ów dziwny wóz jest wojennym wozem Boga, który zaprzężonym okazuje się Ezechielowi, żeby zrozumiał prorok, że Bóg rozgniewanym jest na Żydów i ościenne narody, i że na ich ukaranie pośpiesza. A tak z wozu tego gromi Żydów r. 2 i 3; szle księgę Trenów r. 2, w. 9, i przepowiada upadek Jerozolimy r. 45, 3 i t. d. Inne tłumaczenia obszerne, czytaj u Kornel. a Lapide, i Patrz Wujka w. 26.

Wykłady trudniejszych miejsc X. J. Wujka.

Ezechiel prorok, z Joachimem królem wzięty był w niewolą do Babilonu, i tamże prorokował Żydom, pospołu z nim w niewoléj będącym. Trzydziestego roku swego, a piątego od zaprowadzenia począł prorokować, niemal tegoż czasu w Chaldejskiéj ziemi, którego Jeremiasz w Judzkiéj ziemi prorokował: kapłanem też był jako i Jeremiasz. Opisuje widzenia swoje, grzechy żydowskiego ludu, skazę i zaś naprawę miasta Jeruzalem: a pod tą figurą, postanowienie Kościoła po wszystkim świecie przez Pana Chrystusa. Lecz początek i koniec ksiąg jego, jest ku wyrozumieniu bardzo trudny, dla wykładu widzenia dziwnego i rozmaitego, jemu z nieba pokazanego.

Roz. 1. w. 4. *Jako kształt mosiądzu.* Słowo żydowskie *Chasmal*, LXX przełożyli ἤλεκτρον *Electrum*, co znaczy mosiądz, inni to zowią bursztynem, wszakże *Electrum* właśnie znaczy kruszec który ze złota i srebra bywa zmieszany, tak iż ma podobieństwo złota i srebra, temu podobny jest mosiądz. Gdzie się przypatrz, iż na opisanie rzeczy duchownych i niebieskich, Duch ś. używa rzeczy widzianych i cielesnych, abyśmy z tych widzianych poznawali niebieskie, których widzieć okiem cielesném nie możemy. Jako to pięknie wykłada Dionisius Areopagita libro de coelesti Hierarchia cap. ultimo.

26. *Jako osoba człowiecza na niéj.* Widzenie to pierwsze znaczyło wcielenie P. Chrystusowe, i insze tajemnice które się w niem zamykają. A tak czworo tych bydląt znaczą czterech Ewangelistów, sobie we wszystkiem podobnych i zgodnych, z których każdy ma twarz człowieka i orła, i wołu, i lwa, iż każdy z nich Pana Chrystusowe człowieczeństwo, Bóstwo, Mękę, i Zmartwychwstanie opisuje: a to za sprawą i natchnieniem Ducha Bożego. Koła cztéry są, cztéry części świata, które opowiadanie Ewangelii przyjęły. Podobieństwa ognia i jasnych rzeczy, znaczą rzeczy niebieskie i miłość gorącą: skrzydła jest *contemplatio* albo widzenie i uważanie rzeczy niebieskich. Ręce robotę w uczynkach dobrych. Osoba człowiecza na stolicy jest Pan Chrystus, mający ogień wnętrzny Bóstwo, i zwierzchni człowieczeństwo ozdobione wielkimi darami.

CAPUT II.

1. Haec visio similitudinis gloriae Domini, et vidi, et cecidi in faciem meam, et audivi vocem loquentis. Et dixit ad me: Fili hominis, sta super pedes tuos, et loquar tecum.

2. Et ingressus est in me spiritus, postquam locutus est mihi, et statuit me supra pedes meos, et audivi loquentem ad me,

3. et dicentem: Fili hominis, mitto ego te ad filios Israel, ad gentes apostatrices, quae recesserunt a me: ipsi et patres eorum praevaricati sunt pactum meum usque ad diem hanc.

4. Et filii dura facie et indomabili corde sunt, ad quos ego mitto te, et dices ad eos: Haec dicit Dominus Deus:

5. Si forte vel ipsi audiant, et si forte quiescant, quoniam domus exasperans est, et scient, quia propheta fuerit in medio eorum.

6. Tu ergo, fili hominis, ne timeas eos, neque sermones eorum metuas, quoniam increduli et subversores sunt tecum, et cum scorpionibus habitas: verba eorum ne timeas, et vultus eorum ne formides, quia domus exasperans est.

7. Loqueris ergo verba mea ad eos, si forte audiant et quiescant, quoniam irritatores sunt.

ROZDZIAŁ 2.

O poselstwie Ezechiela od Boga do Żydów.

1. To widzenie podobieństwa chwały Pańskiéy, y widziałem y upadłem na oblicze swe, y usłyszałem głos mówiącego. Y rzékł do mnie: Synu człowieczy, stań na nogi twe, a będę mówił z tobą.

2. Y wszedł w mię duch potym iako wyrzekł do mnie, y postawił mię na nogi moie, y słyszałem mówiącego do mnie,

3. y rzekącego: Synu człowieczy, posyłam ia ciebie do synów Izraelowych, do narodów odstępnych, które odstąpiły odemnie: sami y oycowie ich przestąpili przymierze moie aż do dnia tego.

4. Y synowie twardéy twarzy, y nieukróconego serca są, do których ia ciebie posyłam: a rzeczesz do nich: To mówi Pan Bóg:

5. Jeśli snadź abo ci usłuchaią, y ieśli snadź zaniechaią, bo domem drażniącym iest, y będą wiedzieć, że prorok był w pośrzodku ich.

6. A tak ty synu człowieczy nie bóy się ich, ani się mów ich lękay, bo niewiernicy y przewrótnicy są z tobą, a z niedźwiadkami mieszkasz: słów ich nie bóy się, a oblicza ich nie strachay się, bo dóm drażniący iest.

7. A tak będziesz mówił słowa moie do nich, ieśli snadź usłyszą, a przestaną, bo drażniący są.

R. 2.—1. *Upadłem na oblicze.* Wielkim podziwem tak znakomitego widzenia przerażony, i żebym uczcił Pana na stolicy siedzącego. — *Głos mówiącego.* Boga z tronu przemawiającego.—*Synu człowieczy.* Jest toż samo, jak gdyby rzekł: O człowiecze! Tak nazwan Ezechiel dla różnicy, bo wtenczas był między aniołami. Inni sądzą, że dla tego nazwany synem człowieczym, żeby nie uważał siebie za coś wyższego od człowieka, z powodu wielkości widzenia.—*Stań na nogi twe.* Powstań, odzyszcz przytomność którąś utracił, żebyś zrozumiał, co ci mam powiedzieć. P. W.

2. *Wszedł w mię duch.* Nie tylko przytomność i siły odzyskałem, lecz i moc Boża wsparła mię.

3. *Do synów Izraelowych.* Do Żydów, którzy są w Chaldei niewolnikami, albo i do tych także, którzy pozostali byli w Jeruzalem. Nie dla tego żeby miał udać się do Jerozolimy, lecz żeby z nimi przez pismo porozumiał się i oznajmił co Pan powiedział.—*Do narodów odstępnych.* Żydów przeniewierzonych i nieposłusznych prawu Bożemu i zbawiennym upomnieniom proroków.

5. *Drażniącym.* Lud buntowniczy i uparty, i przez to drażniący mię i do gniewu pobudzający. — *I będą wiedzieć że prorok.* Jeśli usłuchać nie zechcą, będą niewymówionymi, i zrozumieć będą mogli że z własnéj winy giną; bo ja posłałem upominających proroków, którzyby ich od zbrodni odwoływali. P. W.

6. *Przewrótnicy.* Bo innych złą nauką i przykładem skażonych obyczajów psują i gubią.—*Z niedźwiadkami mieszkasz.* Pomiędzy złośliwymi ludźmi żyjesz.

7. *Przestaną.* Grzeszyć zaprzestaną.

8. Tu autem, fili hominis, audi, quaecumque loquor ad te, et noli esse exasperans, sicut domus exasperatrix est: aperi os tuum et comede, quaecumque ego do tibi.

9. Et vidi, et ecce manus missa ad me, in qua erat involutus liber; et expandit illum coram me, qui erat scriptus intus et foris; et scriptae erant in eo lamentationes, et carmen, et vae. *(Apoc. 5, 1.)*

8. A ty synu człowieczy słuchay co ia mówię do ciebie, nie bądź drażniącym, iako dóm drażniący iest: otwórz usta twoie, a iedz, co ia daię tobie.

9. Y uyźrzałem, ano ręka ściągniona ku mnie, w którey były zwinione księgi; y rozwinęła ie przedemną, które były popisane wewnątrz y z wierzchu; a napisano na nich narzekanie, y pieśń, y biadę.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 2. w. 1. *Synu człowieczy.* Między inszemi proroki najczęściéj Ezechiela zowie synem człowieczym, czego wiele przyczyn dają inszy, ale ta może być najsłuszniejsza, którą Rabbi Abraham daje pisząc, iż Ezechiel zawżdy z anioły gadał: aby go tedy rozeznać od aniołów, którzy się zdali człowiekiem być ale nie byli, zwali go synem człowieczym, bo nie on sam siebie, ale anieli go tak zwali.

5. *Jeśli snać usłuchają, i jeśli snać zaniechają.* Nie mówi tego Bóg, jakoby nie miał wiedzieć, jeśli Żydowie mieli proroka usłuchać, gdyż Bóg wszystko wie, i żadnéj u niego wątpliwości nie masz. Ale używa podczas tych słów wątpiących, dla dwu przyczyn, jako pisze Grzegorz ś. Homil. 9, in Ezechiel. Naprzód, aby pokazał że ludzie mają *liberum Arbitrium,* albo wolną wolą, i nikomu w tém Bóg gwałtu nie czyni, chocia wie co się ma dziać, przecię wolno każdemu czynić co chce. Przytym chciał to pokazać, iż niewiele tych miało być, którzyby proroka usłuchali. Tak uczą Chrisost. i Hieron. Comment. in Mat. 21.

9. *Napisano na nich narzekanie i pieśń i biadę.* W Piśmie ś. Lamentacye i płacz jest tych, którzy pokutują, jako Samuel Saula, i Paweł ś. Koryntyan płakali chcąc ich zbawić. Pieśń jest nad sprawiedliwymi. Psal. 95 i 97. *Vae*, albo biada tym którzy niechcąc pokutować w grzechach swoich idą na wieczne potępienie. Hieron. in Ezechiel.

CAPUT III. — ROZDZIAŁ 3.

O spożyciu księgi przez Ezechiela, posłannictwie jego do ludu, i t. d.

1. Et dixit ad me: Fili hominis, quodcumque inveneris, comede: comede volumen istud, et vadens loquere ad filios Israel.

2. Et aperui os meum, et cibavit me volumine illo,

3. et dixit ad me: Fili hominis, venter tuus comedet, et viscera tua complebuntur volumine isto, quod ego do tibi. Et comedi illud; et factum est in ore meo, sicut mel dulce. *(Apoc. 10, 9.)*

4. Et dixit ad me: Fili hominis, vade ad domum Israel, et loqueris verba mea ad eos.

5. Non enim ad populum profundi sermonis et ignotae linguae, tu mitteris ad domum Israel,

6. neque ad populos multos profundi sermonis et ignotae linguae, quorum non possis audire sermones: et si ad illos mittereris, ipsi audirent te.

7. Domus autem Israel nolunt audire te, quia nolunt audire me: omnis quippe domus Israel attrita fronte est et duro corde.

1. Y rzékł do mnie: Synu człowieczy, cokolwiek naydziesz ziedz: ziedz te księgi, a szedłszy mów do synów Izraelowych.

2. Y otworzyłem usta moie, y nakarmił mię onemi księgami,

3. y rzékł do mnie: Synu człowieczy, brzuch twóy ieść będzie, a trzewa twoie napełnią się temi księgami, które ia daię tobie. Y ziadłem ie; a były w uściech moich iako miód słodkie.

4. Y rzékł do mnie: Synu człowieczy, idź do domu Izraelowego, a będziesz mówił słowa moie do nich.

5. Bo nie do ludu głębokiéy mowy, a nieznaiomego ięzyka, posyłaią cię do domu Izraelskiego,

6. ani do narodów mnogich głębokiéy mowy, y nieznaiomego ięzyka, którychbyś mów słyszeć nie mógł: y choćbyś do nich był posłany, oniby cię usłuchali.

7. Lecz dóm Izraelów nie chcą cię słuchać, iż mnie słuchać nie chcą: bo wszystek dóm Izraelów iest przełartego czoła, y twardego serca.

---

8. *Drażniącym.* Sprzecznym, nie sprzeciwiaj się Duchowi ś. jak oni się sprzeciwiają. — *Dom drażniący.* Patrz w. 5.—*Jedz.* T. j. co słyszysz i widzisz, przyjm do serca, i rozmyślaj, żebyś dobrze zrozumiał, a z uczuciem i gorącością ducha, potém ludowi ogłosił.

9. *Rozwinęła.* Żebym proroctwo w niéj napisane zrozumiał. — *Popisane wewnątrz i z wierzchu.* Na obu stronach pargaminu. — *Biada.* Oznacza jęk głośny, i uderzenie w piersi z wyrzekaniem. P. W.

R. 3.— 1. *Rzekł do mnie.* Pan, który na wozie siedział.—*Cokolwiek najdziesz.* W ręku mojém. Rozumie zwój, o którym powiedział.—*Zjedz.* P. W.

2. *Nakarmił mię onemi księgami.* Włożył je w usta i dał do przełknięcia.

3. *Brzuch twój jeść będzie.* Jeśli brzuch twój jeść będzie, wnętrzności twoje nasycą się i tak się napełnią, że wystarczy ci przedmiotu do prorokowania; nic nie pozostanie ci do pragnienia.—*Zjadłem,* Zdało się mnie żem zjadł.—*Były w uściech moich jako miód słodkie.* Zdaje się, że zamilcza drugą część myśli; jakoby rzekł: w ustach moich były słodkie jako miód; lecz we wnętrznościach moich były gorzkie jak żółć. Tak samo było i że ś. Janem, Objaw. 10, 9 i 10. Znaczy, że urząd proroczy z początku słodkim się wydaje, gdy się z rąk Boskich przyjmuje; lecz późniéj jest gorzkim i trudnym, gdy prorok albo bywa kamienowanym, albo piłowanym, albo mieczem zabitym.

5. *Głębokiéj mowy.* Patrz Wujka.

6. *Narodów mnogich.* Oddalonych, różnych i różnego języka. Zlekka wskazuje, że to miał kiedyś uczynić w powołaniu apostołów, i że znajdzie takich, którzy usłuchają. — *Mów słyszeć.* Rozumieć język, mowę. — *Cię usłuchali.* Żeby opowiadania twego słuchali, i uczyniłbym też żeby mowę rozumieli.

8. Ecce, dedi faciem tuam valentiorem faciebus eorum, et frontem tuam duriorem frontibus eorum.
9. Ut adamantem et ut silicem dedi faciem tuam, ne timeas eos, neque metuas a facie eorum, quia domus exasperans est.
10. Et dixit ad me: Fili hominis, omnes sermones meos, quos ego loquor ad te, assume in corde tuo, et auribus tuis audi,
11. et vade, ingredere ad transmigrationem, ad filios populi tui, et loqueris ad eos, et dices eis: Haec dicit Dominus Deus: Si forte audiant et quiescant.
12. Et assumsit me spiritus, et audivi post me vocem commotionis magnae: Benedicta gloria Domini de loco suo;
13. et vocem alarum animalium percutientium alteram ad alteram, et vocem rotarum sequentium animalia, et vocem commotionis magnae.
14. Spiritus quoque levavit me, et assumsit me, et abii amarus in indignatione spiritus mei; manus enim Domini erat mecum, confortans me.
15. Et veni ad transmigrationem, ad acervum novarum frugum, ad eos, qui habitabant juxta flumen Chobar, et sedi, ubi illi sedebant, et mansi ibi septem diebus moerens in medio eorum.
16. Cum autem pertransissent septem dies, factum est verbum Domini ad me, dicens:
17. Fili hominis, speculatorem dedi te domui Israel, et audies de ore meo verbum, et annuntiabis eis ex me. *(Infr. 33, 7.)*
18. Si, dicente me ad impium: Morte morieris, non annuntiaveris ei, neque locutus fueris, ut avertatur a via sua impia, et vivat: ipse impius in iniquitate sua morietur, sanguinem autem ejus de manu tua requiram.
19. Si autem tu annuntiaveris impio, et ille non fuerit conversus ab impietate sua et a via sua impia: ipse quidem in iniquitate sua morietur, tu autem animam tuam liberasti.
20. Sed et si conversus justus a justitia sua fuerit, et fecerit iniquitatem, ponam offendiculum coram eo: ipse morietur, quia non annuntiasti ei,

8. Otoż dałem twarz twoię duższą niż twarze ich, y czoło twoie twardsze niż czoła ich.
9. Jako diament y iako krzemień dałem twarz twoię, nie bóy się ich, ani się lękay twarzy ich, bo dóm drażniący iest.
10. Y rzekł do mnie: Synu człowieczy, wszystkie mowy moie, które ia mówię do ciebie, bierz do serca swego, a słuchay uszyma swemi,
11. a idź wnidź do zaprowadzenia, do synów ludu twego, a rzeczesz do nich, y powiesz im: To mówi Pan Bóg: Jeśli snadź usłyszą a przestaną.
12. Y wziął mię duch, y usłyszałem za sobą głos wzruszenia wielkiego: Błogosławiona chwała Pańska z mieysca iego;
13. y głos skrzydeł źwierząt tłukących iedno o drugie, y głos kół idących za źwierzęty, y głos wzruszenia wielkiego.
14. Duch też podniósł mię, y wziął mię, y poszedłem z gorzkością w rozgniewaniu ducha mego: bo ręka Pańska była ze mną posilaiąc mię.
15. Y przyszedłem do zaprowadzenia, do stogu nowego zboża, do tych, którzy mieszkali nad rzeką Chobar, y siadłem gdzie oni siedzieli: y mieszkałem tam siedm dni, smęcąc się w pośrzodku ich.
16. A gdy minęło siedm dni, stało się słowo Pańskie do mnie, mówiąc:
17. Synu człowieczy, dałem cię stróżem domowi Izraelowemu, y będziesz słuchał z ust moich słowa, y powiesz im odemnie.
18. Jeśli gdy ia rzeknę niezbożnemu: Śmiercią umrzesz, nie opowiész mu, ani mu rzeczesz aby się odwrócił od drogi swéy niezbożnéy, y żył: on niezbożny w niezbożności swéy umrze, a krwie iego z ręki twéy szukać będę.
19. A ieśli ty opowiész niezbożnemu, a on się nie nawróci od niezbożności swoiéy, y od drogi swéy niezbożnéy: on w nieprawości swéy umrze, a ty wybawiłeś duszę swoię.
20. Lecz y sprawiedliwy ieśli się nawróci od sprawiedliwości swéy, a będzie czynił nieprawość, położę zawadę przed nim; onci umrze, żeś mu nie

8. *Twardsze.* Żebyś był mocnym i nieustraszonym.
9. *Jako diament.* Którego twardość uważała się za niezłomną, zkąd i nazwę odebrał.
11. *Do zaprowadzenia.* Do twoich współobywateli, którzy z tobą przyszli do Babilonu. Albo raczéj zaprowadzeniem nazywa przez antycypacyą tych, którzy jeszcze w Jerozolimie byli, a wkrótce potém mieli wyjść do Babilonu.
12. *Wziął mię duch.* Moc boska, albo duch anielski zmusił, a może też ociągającego się zaniósł na miejsce, gdzie zostawił Żydów, którzy z nim wyszli byli do Babilonu.—*Wzruszenia wielkiego.* Szumu: już to wiatru burzliwego, który powietrze gwałtownie poruszał, już wreszcie cherubinów, którzy wielkim głosem wołali. —*Błogosławiona chwała Pańska.* T. j. chwalebny wóz Boski i sama wielkość Boga, chwalebnie na nim zasiadająca.—*Z miejsca jego.* Która z miejsca swojego ustępuje, i więcéj oglądać siebie nie dozwala.
14. *Podniósł mię, i wziął mię.*— Patrz w. 12. Nieoznacza żeby znowu był podniesionym, lecz to co powiedział był ogółowie i przez antycypacyą, teraz powtarza obszerniéj i jaśniéj. — *Z gorzkością w rozgniewaniu ducha.* Zapalony gorliwością Bożą, wnętrzności trawiącą.—*Bo ręka Pańska.* Bo gwałtowny duch proroctwa zmuszał mię. Albo, ręka Pańska, t. j. siła i pomoc Boża umężniała mnie, żebym uległ i przepowiadać zaczął.
15. *Zaprowadzenia.* Patrz w. 11.— *Do stogu nowego zboża.* Jest-to imię własne miejsca, *tel abib;* i dla tego tłumacz chaldejski niezmienionem zostawił. Może w tém miejsciu, blizko bojowiska zbożowego, byli zatrzymani Żydzi od Chaldejczyków. — *Siadłem.* Mieszkałem.— *Smęcąc się.* W hebr. *podziwiając,* t. j. tak wielką klęskę, z takim uporem ludu.
17. *Stróżem.* Postanowiłem cię nauczycielem i prorokiem śród Izraela, ażebyś słowa które posłyszysz ode mnie, w mojém imieniu im opowiedział.
18. *Gdy ja rzeknę niezbożnemu.* Jeśli rozkażę tobie, żebyś niezbożnemu powiedział. — *W niezbożności.* Dla niezbożności.—*Krwie.* T. j. śmierci, jakoby rzekł: jego zgubę na twojéj pomszczę głowie.
20. *Wróci się od sprawiedliwości.* Wstecz się obróciwszy, sprawiedliwość porzuci.— *Położę zawadę przed nim.* Dozwolę żeby położoną była zawada przed nogami

in pecato suo morietur, et non erunt in memoria justitiae ejus, quas fecit: sanguinem vero ejus de manu tua requiram.

21. Si autem tu anuntiaveris justo, ut non peccet justus, et ille non peccaverit: vivens vivet, quia annuntiasti ei, et tu animam tuam liberasti.

22. Et facta est super me manus Domini, et dixit ad me: Surgens egredere in campum, et ibi loquar tecum.

23. Et surgens egressus sum in campum; et ecce ibi gloria Domini stabat quasi gloria, quam vidi juxta fluvium Chobar; et cecidi in faciem meam. *(Supr. 1, 3)*.

24. Et ingressus est in me spiritus, et statuit me super pedes meos, et locutus est mihi, et dixit ad me: Ingredere, et includere in medio domus tuae.

25. Et tu, fili hominis, ecce data sunt super te vincula, et ligabunt te in eis, et non egredieris de medio eorum.

26. Et linguam tuam adhaerere faciam palato tuo, et eris mutus, nec quasi vir objurgans, quia domus exasperans est.

27. Cum autem locutus fuero tibi, aperiam os tuum, et dices ad eos: Haec dicit Dominus Deus: Qui audit, audiat, et qui quiescit, quiescat, quia domus exasperans est.

opowiedział, w grzechu swoim umrze, a nie będą w pamięci sprawiedliwości iego, które czynił: lecz krwie iego z ręki twéy szukać będę.

21. Ale ieśli ty opowiesz sprawiedliwemu, żeby nie grzeszył sprawiedliwy, a on nie będzie grzészył: żywiąc żyć będzie, żeś mu opowiedział, a tyś wyzwolił duszę swoię.

22. Y stała się nademną ręka Pańska, y rzékł do mnie: Wstawszy wynidź na pole, a tam będę mówił z tobą.

23. Y wstawszy szedłem na pole, a oto tam stała chwała Pańska, iako chwała, którąm widział nad rzeką Chobar; y padłem na oblicze moie.

24. Y wstąpił w mię duch, y postawił mię na nogach moich, y mówił ze mną, y rzékł mi: Wnidź, a zamkniy się w pośrzodku domu twego.

25. A ty synu człowieczy, oto dane są na cię powrozy, y zwiążą cię nimi, y nie wynidziesz z pośrzodku ich.

26. A uczynię że ięzyk twóy przylgnie do podniebienia twego, y będziesz niemy, a nie iako mąż strofuiący: bo dóm drażniący iest.

27. A gdy z tobą mówić będę, otworzę usta twoie, y rzeczesz do nich: To mówi Pan Bóg: Kto słucha, niech słucha; a kto zaniechawa, niech zaniechawa; bo dóm draźniący iest.

Wykład X. J. Wujka.—**Roz. 3. w. 1.** *Zjedz te księgi.* Dla tego mu kazał zjeść te księgi, aby dał znać, iż wszystko co w nich było, miał prorok mieć w dobréj pamięci; i aby nauczył, iż trzeba pierwéj słowo Boże umieć, i w żołądku pilnego rozmyślania i zachowania to strawić, niż inszych poczniemy z rozkazania Bożego uczyć. Bo co komu nie smakuje, jako to ma drugiemu zalecić?

5. *Bo nie do ludu głębokiéj mowy.* To jest, nie posyłam cię do ludzi uczonych i wymownych, jakowi byli Grekowie, którzy wielką i wymówną nauką słynęli, ale do Hebrejczyków, których mowy jesteś świadom.

CAPUT IV.

ROZDZIAŁ 4.

O odrysowaniu Jerozolimy na cegle, pożywaniu chleba pieczonego na gnoju, i t. d.

1. Et tu, fili hominis, sume tibi laterem, et pones eum coram te, et describes in eo civitatem Jerusalem.

1. A ty synu człowieczy, weźmi sobie cegłę, a położysz ią przed sobą, y wyrysuiesz na niéy miasto Jeruzalem.

jego, o którąby się potknął i w nieszczęście wpadł jakie. Zawada tutaj może oznaczać nie powód winy, lecz kary.—*Sprawiedliwości.* Uczynki sprawiedliwe.

21. *Żywiąc żyć będzie.* Zaiste żyć będzie, bezpieczny od śmierci.— *Tyś wyzwolił duszę swoję.* Dopełniłeś powinności swojéj.

22. *Ręka Pańska.* Patrz r. 1, w. 3.

23. *Na pole.* Gdzie pokój, pustynia, milczenie i dla tego umysł zdolniejszy do rozmyślania i widzenia. — *Chwała Pańska.* Znowu potwarza się toż samo widzenie, które w r. 1 opisał.

24. *Zamknij się w pośrodku domu twego.* To rozkazano uczynić, żeby naprzód usłyszał od Boga, co miał powiedzieć, zanim rozpocznie ludowi ogłaszać; i tak aż do r. 11 w. 24 nic nie ogłasza, lecz tylko słucha i patrzy co mu Bóg albo mówi, albo okazuje.

25. *Dane są na cię powrozy.* Wkładają się więzy na ciebie, żebyś z domu wyjść nie mógł, ani obcować z innymi, zanim ujrzysz wszystko co widzieć ci trzeba, i usłyszysz co słyszeć należy. Podobna do prawdy że łącznie z temi słowy, włożone zostały łańcuchy na proroka. Niektórzy mniemają, że krewni Ezechiela związali go dla tego, że go uznali za obłąkanego, widząc go tak zamyślonym, jakby odurzonym i unikającym ludzi.

26. *Język twój.* Nie tylko nogi twe zwiążę, żebyś wychodzić nie mógł, ale i język żebyś nie mógł ani rozmawiać z tymi którzy do domu twego przyjdą, ani strofować ich, nazywając ich narodem drażniącym Boga i do pomsty wyzywającym.

27. *A gdy z tobą mówić będę.* Gdy ci wskażę czas mówienia, i gdy usta zamknięte przeze mnie otworzę tobie, natenczas mówić zaczniesz, i powiesz, to coś widział i słyszał.—*Kto słucha, niech słucha.* Są to słowa Boga, i znaczą: Kto zechce tego słuchać, usłyszy, a kto nie zechce, nie usłyszy, lecz z własną szkodą.— *Bo dom drażniący.* Bo wiem iż wielu nie usłucha, gdyż dom drażniący jest, uporny i buntowny.

R. 4.—1. *Cegłę.* Jeszcze nie wypaloną w ogniu i niestwardniałą, na któréj rylcem żelaznym narysuj miasto Jeruzalem, i w około niego oblężenie, t. j. obóz i narzędzia oblężnicze Chaldejczyków.

2. Et ordinabis adversus eam obsidionem, et aedificabis munitiones, et comportabis aggerem, et dabis contra eam castra, et pones arietes in gyro.

3. Et tu sume tibi sartaginem ferream, et pones eam in murum ferreum inter te et inter civitatem, et obfirmabis faciem tuam ad eam, et erit in obsidionem, et circumdabis eam: signum est domui Israel.

4. Et tu dormies super latus tuum sinistrum, et pones iniquitates domus Israel super eo numero dierum, quibus dormies super illud, et assumes iniquitatem eorum.

5. Ego autem dedi tibi annos iniquitatis eorum, numero dierum trecentos et nonaginta dies, et portabis iniquitatem domus Israel.

6. Et cum compleveris haec, dormies super latus tuum dexterum secundo, et assumes iniquitatem domus Juda quadraginta diebus: diem pro anno, diem, inquam, pro anno dedi tibi. *(Num. 14, 34).*

7. Et ad obsidionem Jerusalem convertes faciem tuam, et brachium tuum erit extentum, et prophetabis adversus eam.

8. Ecce, circumdedi te vinculis, et non te convertes a latere tuo in latus aliud, donec compleas dies obsidionis tuae.

2. Y sporządzisz przeciw niemu oblężenie, a zbudujesz baszty, y usypiesz wał, y położysz przeciwko iému obozy, y postawisz tarany wkoło.

3. A ty weźmi sobie panew żelazną, y postawisz ią miasto muru żelaznego między tobą a między miastem, a umocnisz twarz twoię przeciw niemu, y będzie oblężone, y obtoczysz ie: znak iest domowi Izraelowemu.

4. A ty będziesz spał na bok twóy lewy, y włożysz nieprawości domu Izraelowego nań, wedle liczby dniów, których spać będziesz na nim, y przyimiesz nieprawości ich.

5. A ia dałem tobie lata nieprawości ich, wedle liczby dni, trzysta y dziewięćdziesiąt dni, y poniesiesz nieprawość domu Izraelowego.

6. A dokonawszy tego, będziesz spał na bok twóy prawy powtóre, y weźmiesz nieprawość domu Judzkiego czterdzieści dni: dzień za rok, dzień mówię za rok dałem tobie.

7. A do oblężenia Jeruzalem obrócisz twarz twoię, a ramię twoie będzie wyciągnione, y będziesz prorokował przeciw iemu.

8. Otom cię obtoczył powrozami, y nie obrócisz się z boku twego na drugi bok, aż wypełnisz dni oblężenia twego.

---

2. *Oblężenie.* Po hebr. *dig,* wyraz ten oznacza wieżę drewnianą, na której wierzchołku ustawiały się kusze i inne wojenne narzędzia.

3. *Weźmij sobie panew żelazną.* Zdaje się, że istotnie Ezechiel wziął panew, a nie na cegle rysował. Nadto panew pomiędzy prorokiem, osobę Boską wyobrażającym, i miastem środkująca, oznacza jakby mur żelazny, postawiony pomiędzy Bogiem i Żydami, i że wyrok zguby przeciw nim ogłoszony, bynajmniéj odwołanym być nie może: zdaje się że oznaczają się też grzechy Żydów pomiędzy nimi i Bogiem środkujące, twardsze od żelaza i od sadzy brudniejsze. Tak Izajasz 59, 2 rzekł: *Nieprawości wasze rozdzieliły między wami a między Bogiem waszym.* Wreszcie panew żelazna oznacza, że miasto miało być spaloném, a obywatele najmocniéj trapionymi i jakby skwarzonymi.— *Umocnisz twarz twoję przeciw niemu.* Z obliczem rozgniewaném będziesz patrzył tak na panew, jako i na miasto. Ta sroga surowość oblicza znaczy gniew Boga i nieprzyjaciół oblegających Jerozolimę. — *Znak jest domowi Izraelowemu.* To wyobrażenie i rysunek Jerozolimy oblężonéj znaczy, że miasto to wkrótce rzeczywiście oblężoném zostanie. Pod imieniem Izraela rozumie Żydów, którzy jeszcze na ojczystéj ziemi mieszkali; dziesięć bowiem pokoleń które zwykle imieniem Izraela mianują się, pierwéj do Assyryi uprowadzone zostały.

4. *Będziesz spał.* Będziesz leżał, położysz się; bardzo jest trudno i przykro na jednym i tymże boku zawsze leżeć; dla tegoż przez leżenie na boku rozumie się kara i więzienie; bo ci którzy są więźniami nie mogą się tu i ówdzie obracać. Znaczy też oblegających Chaldejczyków prace i utrapienia; bo prorok może przedstawiać osobę tak oblężonych, jako też i oblegających. Że rzeczywiście, a nie przez wyobraźnią widzenia, jak sądzą niektórzy, leżał Ezechiel, okazuje się z w, 12 następ. gdzie się pokazuje, że rzeczywiście on tak leżał przed ich oczyma.—*Bok lewy.* Oznacza Samaryą i dziesięć pokoleń, które były w ziemi obiecanéj po lewéj stronie. Patrz niżéj r. 16, w. 46.—Albo, bok lewy oznacza dziesięć pokoleń, a prawy Judeę, że Judea była godniejszą, bo w niéj znajdowało się królestwo i kapłaństwo.—*Włożysz nieprawości.* Żebyś tak leżąc znosił przez dni 390, albo raczéj znosząc przedstawiał karę grzechów Żydom należną, bo nieprawość, w przenośni, bierze się za karę nieprawości.—*Przyjmiesz nieprawości ich.* Zniesiesz, wytrzymasz karę ich grzechom należną, i razem błagać będziesz o wyjednanie przebaczenia dla nich.

5. *Dałem tobie lata.* Za 390 lat nieprawości Izraelitów, daję tobie karę leżenia przez dni 390; a za 40 lat grzechów Judy, leżeć będziesz na prawym boku tyleż, t. j. dni 40.

6. *Dzień za rok.* Patrz Wujka.

7. *Do oblężenia Jeruzalem.* W tém leżeniu twojém na cegle, na któréj wyrysowałeś oblężenie Jerozolimy, wzrok utkwisz, żebyś okazał że to wszystko co czynisz, jest figurą najściślejszego oblężenia Jeruzalem, przez które zostanie zdobytém i spaloném. A tak dni 390, są dniami przez które trwało oblężenie Jerozolimy: dni 40 oznaczają czas zburzenia i spustoszenia jéj. Nadto dni 390 oznaczają tyleż lat grzechów i nieprawości Izraela, przez które gniew boski wyzywali. Tyle lat rachuje się od upadku Salomona, do uprowadzenia dziesięciu pokoleń przez Salmanasara, w skutek którego członkowie tych pokoleń przestali być narodem: dni zaś 40 oznaczają tyleż lat w ciągu których zbrodnie Manassesa króla Judzkiego trwały.— *Będzie wyciągnione.* Zwyczajem walczącego, abyś oznaczył przyszłą walkę nieprzyjaciół przeciw Jerozolimy. W hebr. *obnażone,* bo starożytni zwykli wojować z obnażonemi barkami, co i dziś czynią Afrykanie i inne dzikie narody.—*Będziesz prorokował.* Nie słowy, gdyż był niemym, jak pokazuje się z r. 3, w. 26, lecz temi sprawami, t. j. tobą samym, i twojém sprawowaniem się wyrazisz Boga walczącego przeciw Jeruzalem, przez Chaldejczyków.

8. *Otom cię otoczył powrozami.* Albo przez krewnych nałożonemi więzami, jakby na obłąkanego; albo z rozkazu Boga, żeby trwał nieruchomiéj, jak chcą niektórzy. Wreszcie prorok przedstawia tu osobę miasta i obywateli, którzy mieli być rychło oblężonymi i związanymi.—*Dni oblężenia.* Rozumie owe dni 390 o których w. 5.

9. Et tu sume tibi frumentum et hordeum, et fabam et lentem, et milium et viciam, et mittes ea in vas unum, et facies tibi panes numero dierum, quibus dormies super latus tuum: trecentis et nonaginta diebus comedes illud.

10. Cibus autem tuus, quo vesceris, erit in pondere viginti stateres in die: a tempore usque ad tempus comedes illud.

11. Et aquam in mensura bibes, sextam partem hin: a tempore usque ad tempus bibes illud.

12. Et quasi subcineritium hordeaceum comedes illud, et stercore, quod egreditur de homine, operies illud in oculis eorum.

13. Et dixit Dominus: Sic comedent filii Israel panem suum pollutum inter gentes, ad quas ejiciam eos. *(Ose. 9, 4).*

14. Et dixi: A, a, a, Domine Deus: ecce, anima mea non est polluta, et morticinum et laceratum a bestiis non comedi ab infantia mea usque nunc, et non est ingressa in os meum omnis caro immunda.

15. Et dixit ad me: Ecce, dedi tibi fimum boum pro stercoribus humanis, et facies panem tuum in eo.

16. Et dixit ad me: Fili hominis, ecce, ego conteram baculum panis in Jerusalem, et comedent panem in pondere et in sollicitudine, et aquam in mensura et in angustia bibent, *(Infr. 5. 16).*

17. ut deficientibus pane et aqua corruat unusquisque ad fratrem suum, et contabescant in iniquitatibus suis.

9. A ty nabierz sobie pszenice, y ięczmienia, y bobu, y soczewice, y iagieł, y wyki, y włożysz ie w naczynie iedno, y naczynisz sobie chleba według liczby dni, przez które będziesz spał na boku twoim: przez trzysta y dziewięćdziesiąt dni będziesz ji iadł.

10. A strawa twoia, którą ieść będziesz, będzie ważyć dwadzieścia syklów na dzień: od czasu aż do czasu ieść to będziesz.

11. Y wody w miarę napijać się będziesz, szóstą część hinu: od czasu aż do czasu pić to będziesz.

12. A iako podpłomyk ięczmienny ieść ji będziesz, a łaynem, które wychodzi z człowieka nakryiesz ji przed ich oczyma.

13. Y rzekł Pan: Tak będą ieść synowie Izraelowi chléb swóy nieczysty między narody, do których ie wyrzucę.

14. Y rzekłem: A, a, a, Panie Boże: Oto dusza moia nie iest splugawiona, a ścierwu y utarganego od źwierzów nie iadłem z dzieciństwa mego aż dotąd, ani wchodziło do ust moich żadne mięso nieczyste.

15. Y rzékł do mnie: Otoż dałem ci gnóy wołowy miasto gnoiu człowieczego, że uczynisz chléb twóy w nim.

16. Y rzékł do mnie: Synu człowieczy, oto ia złamię laskę chleba w Jeruzalem, y będą ieść chléb pod wagą, y w frasunku, a wodę pod miarą, y w ucisku pić będą,

17. żeby gdy nie stanie chleba y wody, upadł każdy na brata swego, y poschnęli w nieprawościach swoich.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 4. w. 6. *Dzień za rok dałem tobie.* Nie żowie tu Pismo dnia rokiem, albo roku dniem, boćby tak był musiał leżeć na jeden bok lewy, przez lat 390. Ale to nie mogło być, bo nie żył Ezechiel tak długo. A tak tu rozumie prawdziwe dni nie lata: a gdy przydaje iż mu te dni za lata są dane, to się rozumie iż one dni 390, przez które spał Ezechiel, były znakiem onego spania Bożego, kiedy Bóg cierpliwie znosił grzechy Izraelitów przez lat 390.

---

9. *A ty nabierz.* To wszystko nic innego nie oznacza, jak głód, który ucierpi miasto oblężone. W miastach oblężonych nie pieką chleba z saméj pszenicy, lecz z różnego ziarna zmięszanego, żeby na dłużéj pokarmu wystarczyło.—*Liczby dni.* T. j. 390, stosownie do czasu przez który na lewym boku leżeć będziesz; przez 40 zaś, kiedy leżeć będziesz na prawym boku.

10. *Dwadzieścia syklów.* Które stanowią uncij dziesięć, pokarmem tym raczéj tylko przeciągnąć można życie, nie zaś je utrzymywać.

11. *Szóstą część hinu.* Szósta część hinu stanowi czterdzieście uncij wody.

12. *A jako podpłomyk.* I to ściąga się do tego, żeby okazał największy niedostatek wszystkiego. Zwykli bowiem oblężeni, gdy są bardzo biédnymi, używać chleba podpłomykowego, pieczonego nie na węglach drzewnych, lecz na gnoju wołów i innych źwierząt, co i dziś bywa w niektórych miejscach, dla braku drew.—*Z łajnem które wychodzi.* Pod popiołem ludzkiego łajna.—*Przed ich oczyma.* Izraelitów, gdy oni obaczą, żeby pod tym znakiem widzieli przyszłą swoję nędzę.

13. *Chleb... nieczysty.* Skalany, bo gnojem upieczony.—*Między narody.* W niewoli.

14. *Dusza moja nie jest splugawiona.* Nigdy ja rzeczy tak plugawych nie jadłem, ani się pokarmem tak obrzydliwym nie skalałem.—*Ścierwu.* T. j. jak ś. Hieronim tłumaczy, co bez przelania krwi traci życie.—*Utarganego od źwierzów.* Oboje, t. j. tak ścierwo, jako i od źwierząt rozszarpane, nieczystém było według prawa Lewit. r. 11, 24, 17, 15.

15. *Dałem ci gnój wołowy.* Pozwalam, żebyś do upieczenia chleba używał zamiast łajna ludzkiego, wołowego gnoju.

16. *I rzekł.* Powyższą figurę chleba w gnoju pieczonego wyjaśnia.— *Złamię laskę chleba.* Wyrażenie hebrajskie, gdzie chleb nazywa się kijem albo laską, gdyż jakby kijem, ciało chlebem się podtrzymuje. Myśl ta: odbiorę chleb, a głód zeszlę.—*Chleb pod wagą.* Jak bywa zwykle przy oblężeniu.

17. *Upadł... na brata swego.* Jeden tu, drugi ówdzie obok współobywateli swoich, upadłby głodem wyniszczony.—*Poschnęli.* Od głodu poschnęli i zgnili, gdy z tego zaraza nastąpi. — *W nieprawościach.* Dla nieprawości.

CAPUT V.

1. Et, tu fili hominis, sume tibi gladium acutum, radentem pilos, et assumes eum, et duces per caput tuum, et per barbam tuam, et assumes tibi stateram ponderis, et divides eos.
2. Tertiam partem igni combures in medio civitatis, juxta completionem dierum obsidionis, et assumes tertiam partem, et concides gladio in circuitu ejus: tertiam vero aliam disperges in ventum, et gladium nudabo post eos.
3. Et sumes inde parvum numerum, et ligabis eos in summitate pallii tui.
4. Et ex eis rursum tolles, et projicies eos in medio ignis, et combures eos igni, et ex eo egredietur ignis in omnem domum Israel.
5. Haec dicit Dominus Deus: Ista est Jerusalem: in medio gentium posui eam, et in circuitu ejus terras.
6. Et contemsit judicia mea, ut plus esset impia, quam gentes: et praecepta mea ultra, quam terrae, quae in circuitu ejus sunt: judicia enim mea projecerunt, et in praeceptis meis non ambulaverunt.
7. Idcirco haec dicit Dominus Deus: Quia superastis gentes, quae in circuitu vestro sunt, et in praeceptis meis non ambulastis, et judicia mea non fecistis, et juxta judicia gentium, quae in circuitu vestro sunt, non estis operati:
8. ideo haec dicit Dominus Deus: Ecce, ego ad te, et ipse ego faciam in medio tui judicia in oculis gentium:
9. et faciam in te, quod non feci, et quibus

ROZDZIAŁ 5.

O goleniu włosów na głowie i brodzie, i znaczeniu tego.

1. A ty synu człowieczy weźmi sobie miecz ostry, golący włosy, y weźmiesz ji, y będziesz powłaczał po głowie twoiéy, y po brodzie twoiéy, y weźmiesz sobie szale wagi, a rozdzielisz ie.
2. Trzecią część spalisz ogniem w pośrzód miasta wedle wypełnienia dni oblężenia, y weźmiesz trzecią część, y zsiekasz mieczem około niego: a drugą trzecią część roztrzęsiesz na wiatr, a miecza dobędę za nimi.
3. Y weźmiesz z nich małą liczbę, y zawiążesz ie w końcu płascza twego.
4. A z tych iescze weźmiesz y wrzucisz ie w pośrzód ognia, y spalisz ie w ogniu, a z niego wynidzie ogień na wszytek dóm Izraelów.
5. To mówi Pan Bóg: To iest Jeruzalem: w pośrzód narodów położyłem ji, a w około niego ziemie.
6. Y wzgardziło sądy moie, że się stało niezbożnieysze niźli narodowie: y przykazanie moie więcéy niźli te ziemie, które są około niego: bo sądy moie porzucili, a w przykazaniu moim nie chodzili.
7. Przetoż to mówi Pan Bóg: żeście przewyższyli narody, które są około was, a nie chodziliście w przykazaniach moich, a sądów moich nie zachowaliście, wedle też sądów narodów, które są około was, nie czyniliście:
8. Przetoż to mówi Pan Bóg: Oto ia na cię, a ia sam uczynię w pośrzodku ciebie sądy przed oczyma narodów:
9. a uczynię w tobie czegom nie uczynił, y któ-

R. 5.—1. *Miecz... golący włosy.* Brzytwę, jak jest w hebr. — *Szale wagi.* Sprawiedliwéj i doświadczonéj wagi. Miecz oznacza gniew boski; waga zaś sąd i Opatrzność boską różnych ludzi różnemi sposobami karzącą.

2. *Trzecią część spalisz ogniem.* Ogień oznacza zarazę i głód, który część trzecią włosów, t. j. obywateli Jerozolimskich, jakby ogień poczernił, spalił, pożarł, jak się tłumaczy w w. 12, zaraza bowiem fizycznie jest jakby ogniem trawiącym i zapalającym ciała.—*W pośród miasta.* Któreś na cegle narysował.—*Wedle wypełnienia dni oblężenia.* Z włosów pal codzień po trosze, aż upłyną dni 390 oblężenia.—Albo gdy przeminą dni oblężenia, jak tłumaczą Rabbi Salomon i inni. Albo oznaczać będzie to, co się stanie, dopóki oblężenie trwać będzie. — *Trzecią część.* Włosów. — *Zsiekasz mieczem.* Bo powiedziano w. 12: *Trzecia część ciebie od miecza polęże około ciebie.—Około niego.* Około miasta na cegle wyrysowanego. — *Roztrzęsiesz na wiatr.* Żeby oznaczało że Żydzi po różnych krajach zostaną rozproszonymi.—*A miecza dobędę za nimi.* Bo Chaldejczycy goniąc za Żydami do Egiptu uciekającymi, tam ich z Egipcyanami mordowali, jak im groził był Jerem. 42, 16.

3. *I weźmiesz z nich.* Z trzeciéj części, która ani od głodu, ani od zarazy, ani od miecza nie zginie, lecz rozproszy się między narody.—*Małą liczbę.* Włosów.—*W końcu.* W brzegu, w końcu płaszcza twego. Oznacza, że przez łaskę i Opatrzność boską bardzo niewielu Żydów od zguby ocalało.

4. *Wrzucisz je w pośród ognia.* Który wznieciłeś na środku cegły, na któréj Jerozolima wyrysowana. Oznacza tych, którzy powróciwszy z niewoli Babilońskiéj, znowu się pokalali występkami, i od ognia klęski przez Macedończyków z rozkazu Antyocha, a potém przez Rzymian zadanéj, wyginęli.—*Z niego.* Nielicznego ludu.—*Wynidzie ogień.* Pożar występków i kar od Boga zesłanych, który cały naród żydowski wyniszczy.

5. *To mówi Pan.* Zaczyna tłumaczyć powyższe proroctwo.—*To jest Jeruzalem.* Patrz Wujka. Jeruzalem, mówię, które ja Bóg postawiłem niegdyś jakby głową świata, i jakby królowę pośród narodów, żeby te dla niéj były jakby sługami i stróżami; i żeby ztąd brali dla siebie wzór pobożności Egipcyanie, Syryjczykowie, Afrykanie, Grecy i tak stopniowo inni.—*W około niego ziemie.* Jakby pośrodku ziemi umieściłem je, i różnemi zewsząd krajami otoczyłem. Patrz Wujka.

6. *Sądy moje.* Prawo moje, podług którego sędziowie wyrokować powinni. — *I przykazanie moje.* T. j. wzgardziło, bardziéj niż okoliczne narody bezbożne i bałwochwalstwu hołdujące.

7. *Przewyższyli.* W grzechach i niezbożności.—*Wedle też sądów narodów.* Dobrych praw narodów i chwalebnych obyczajów, jeśli takie mają, nie naśladowaliście; lecz tylko szliście na wyprzódki w zbrodniach. A mianowicie że nie byliście stałymi w wierze prawdziwéj, jak oni są w przesądach swoich.

8. *Sądy.* Kary, jako mściciel sprawiedliwy, zeszlę na cię.

9. *Uczynię w tobie czegom nie uczynił.* Zeszlę na cię klęski cięższe, niż na inne narody, a to dla obrzydliwych grzechów twoich.

similia ultra non faciam propter omnes abominationes tuas.
10. Ideo patres comedent filios in medio tui, et filii comedent patres suos, et faciam in te judicia, et ventilabo universas reliquias tuas in omnem ventum.
11. Idcirco, vivo ego, dicit Dominus Deus, nisi pro eo, quod sanctum meum violasti in omnibus offensionibus tuis et in cunctis abominationibus tuis, ego quoque confringam, et non parcet oculus meus, et non miserebor.
12. Tertia pars tui peste morietur, et fame consumetur in medio tui, et tertia pars tui in gladio cadet in circuitu tuo: tertiam vero partem tuam in omnem ventum dispergam, et gladium evaginabo post eos.
13. Et complebo furorem meum, et requiescere faciam indignationem meam in eis, et consolabor, et scient, quia ego Dominus locutus sum in zelo meo, cum implevero indignationem meam in eis.
14. Et dabo te in desertum et in opprobrium gentibus, quae in circuitu tuo sunt, in conspectu omnis praetereuntis.
15. Et eris opprobrium et blasphemia, exemplum et stupor in gentibus, quae in circuitu tuo sunt, cum fecero in te judicia in furore et in indignatione, et in increpationibus irae.
16. Ego Dominus locutus sum: Quando misero sagittas famis pessimas in eos, quae erunt mortiferae, et quas mittam, ut disperdam vos, et famem congregabo super vos, et conteram in vobis baculum panis. *(Supr. 4, 16. Infr. 14, 13.)*
17. Et immittam in vos famem et bestias pessimas usque ad internecionem, et pestilentia et sanguis transibunt per te, et gladium inducam super te. Ego Dominus locutus sum.

rym rzeczam podobnych czynić nie będę więcéy, dla wszech obrzydłości twoich.
10. Przeto oycowie będą ieść syny w pośrzodku ciebie, a synowie będą ieść oyce swe, y będę czynił w tobie sądy, y rozsypię wszytkie ostatki twoie na każdy wiatr.
11. Przeto żywę ia, mówi Pan Bóg, ieśli nie dla tego iżeś świątynię moię zgwałcilo wszelakim obrażeniem twoim, y wszelakiemi obrzydłościami twemi: ia też połamię, a nie przepuści oko moie, a nie zlitnie się.
12. Trzecia część ciebie morem pomrze, y głodem wyginie w pośrzodku ciebie, a trzecia część ciebie od miecza polęże około ciebie: a trzecią cześć twoię na wszelki wiatr rozproszę, a miecza dobędę za nimi.
13. Y wykonam zapalczywość moię y uspokoię rozgniewanie moie na nie, a ucieszę się, y doznaią że ia Pan mówiłem w rzewniwości moiéy, gdy wykonam rozgniewanie moie w nich.
14. Y dam cię na spustoszenie y na hańbę narodóm, które są około ciebie przed obliczem każdego mijaiącego.
15. Y będziesz hańbą, y bluźnieniem, przykładem, y zdumieniem między narodami, które są około ciebie, gdy uczynię w tobie sądy w zapalczywości, y w rozgniewaniu, y w fukach gniewliwych.
16. Ja Pan mówiłem: Gdy wypuszczę strzały głodu złe na nie, które będą śmiertelne, a które wypuszczę abych was wytracił, y głód zbiorę na was, a połamię u was laskę chleba.
17. Y puszczę na was głód, y źwierzęta złe, aż do wytracenia, a powietrze y krew przechodzić będą przez cię, y miecz przywiodę na cię. Ja Pan mówiłem.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 5. w. 5. *To jest Jeruzalem.* Przedniejszy mistrzowie dzisiejszych nowowierników chcąc podeprzeć swego niedowiarstwa, przeciw prawdziwéj bytności ciała i krwie Pana Chrystusowéj w Sakramencie najświętszym, powiadają, iż gdy tu mówi, to jest Jeruzalem, tak się ma rozumieć, jakoby rzekł: To malowanie albo napisanie znaczy Jeruzalem. Przetoż kiedy też mówi Pan Chrystus, to jest ciało moje, tak się wykłada, jakoby rzekł: Ten chleb znaczy ciało moje. I tak koniecznie chcą, iż jako tu prorok mówi o malowanem Jeruzalem, tak też i Pan Chrystus mówi o malowanem ciele. Z którego jednego przykładu może każdy poznać, jako ci szczerze i prawdziwie Pismo ś. wykładają: ponieważ tak jasną prawdę w Ewangelii opisaną, chcą inszemi słowy z starego zakonu wziętemi, które do tego nie należą, lada jako je przylepiwszy, zaćmić. Spytaćby tych takich mistrzów, kto im to objawił, iż ono Pismo z Ewangelii ma się przez to wykładać, a nie

---

10. *Ojcowie będą jeść syny.* Jedno i drugie się przytrafiło przy zburzeniu przez Chaldejczyków i Rzymian. Patrz Tren. r. 2 i 20; i r. 4 i 10; i Baruch. 2 i 3.—*Rozsypię.* Rozproszę po wszystkich narodach tych, którzy przed głodem i zarazą ocaleją, a których oznacza trzecia część włosów na wiatr wyrzuconych.
11. *Przeto.* T. j. dla grzechów twoich — *Żywę ja.* Przysięgam na życie moje.— *Jeśli.* Połączyć trzeba ze słowem *połamię*, myśl ta: nie będę miany za Boga, jeśli nie połamię, i t. d. — *Wszelakiemi obrzydłościami.* Bałwanami twemi, które jako rzecz obmierzła i Boskie i ludzi pobożnych oczy i umysł obrażają. — *Połamię.* Przymierze moje, przez które obiecałem być z tobą, i dobrodziejstwy cię obsypywać. Owszem *odrzucę cię*, podług LXX.— *Nie przepuści oko moje.* Chociaż widzieć będzie, że cię największe nieszczęścia trapią.
12. *Na wszelki wiatr rozproszę.* Patrz wyżéj w. 2.
13. *Uspokoję.* Zakończy się gniew mój, ochłodnie gniew mój, gdy się pomszczę na was.— *Ucieszę się.* Bo zemsta zwykła być ulgą w gniewie powziętym.—*Mówiłem w rzewniwości mojéj.* W gniewie moim, który o tyle jest większym, o ile gorętszą była miłość oblubieńca, którą cię umiłowałem.
15. *Bluźnieniem.* T. j. że wszystkie narody widząc ciebie bluźnić będą, t. j. złorzeczyć tobie, łżyć ciebie będą. — *Przykładem.* Równie nieszczęścia jako i złości.— *Zdumieniem.* Że inni, widząc nieszczęścia twoje, zdumiewać się będą jakby przerażeni.— *Sądy.* Ostateczne kary.— *W fukach gniewliwych.* W karze i pomście, jaką Bóg obrażony zsyła.
16. *Ja Pan mówiłem.* A więc najpewniéj się sprawdzi to, com przepowiedział.—*Strzały głodu.* Strzałami głodu są: posucha, szarańcza, pożółknienie zbóż, ulewy, grad i t. p.—*Laskę chleba.* Patrz r. 4, w. 16.
17. *Powietrze i krew.* Mor i wojna. — *Przechodzić będą.* Pustoszyć.

przez insze. Jeśli się tak godzi pismo do pisma przylepiać: toć tedy kiedy Bóg Ojciec mówi, Ten jest Syn mój najmilszy: możem przez toż pismo wykładać, iż tam o malowanym synu mówi: a któż kiedy o takim wykładzie słyszał? Nadto żeby się tym więcéj zawstydzili, niechaj się lepiéj przypatrzą, żeć tu prorok nie mówi o malowaném Jeruzalem, ale o samém prawdziwém mieście Jerozolimskiém, jako to i z samego tekstu i z wykładu Hieronima ś. każdy obaczyć może. Acz wyżéj w rozd. 4, kazano Ezechielowi wymalować ono miasto: wszakże w tym r. 5, nie mówi już więcéj o oném malowaném, ale właśnie o samémże budowaném Jeruzalem, i dla tego przydaje: w pośród narodów położyłem je, a w około jego ziemie, i wzgardziło sądy moje i t. d. Co się nie może wykładać jedno o samém mieście Jeruzalem: i przeto te słowa, to jest Jeruzalem, tak się rozumieć mogą. To miasto jest Jeruzalem. Zaczém upada wymysł heretycki: bo jako to mówi o prawdziwem nie o malowaném Jeruzalem: tak i Pan Chrystus mówi o prawdziwem ciele nie o malowaném. Heretykom to przystoi nie mieć nic prawdziwego, tylko coś malowanego, przetoż ich wykład im samym służy, ale słowo Boże inaczéj nas o ciele Pana Chrystusowém uczy.

5. *W pośród narodów położyłem go, a w około niego ziemię.* Hieronim ś. to wykładając pisze, iż Jeruzalem jest w pośród ziemie albo świata, i przywodzi do tego słowa Psal. 77, sprawił zbawienie w pośród ziemie. I daje przyczynę: iż od wschodu słońca jest Azya, od zachodu Europa, od południa Afryka, na północy Scythia i Armenia: a tak w pośrodku tych narodów Jeruzalem leży. Także rozumie Cypri. Cathech. 13. Hilarius, Canon. 33, in Math. Beda de locis sanctis. Josephus lib. 3, de bello Judaico c. 2, pisze iż Jeruzalem było w pośród żydowskiéj ziemie. Toż powtarza tenże Ezechiel niżéj 38, v. 12. zowie Jeruzalem i Żydowską ziemię, środkiem ziemie. Wszakże może się też to rozumieć względem tych części świata albo ziemie, w których na onczas ludzie mieszkali, bo względem tych było Jeruzalem we środku, i dla tego tu mówi, w pośród narodów: chociać właśnie względem wszystkiego świata, nie ze wszelakiéj miary Jeruzalem jest w pośród wszystkiéj ziemie.

CAPUT VI.

ROZDZIAŁ 6.

O klęskach, którym Żydzi za bałwochwalstwo ulegną.

1. Et factus est sermo Domini ad me, dicens:
2. Fili hominis, pone faciem tuam ad montes Israel, et prophetabis ad eos,
3. et dices: Montes Israel, audite verbum Domini Dei: haec dicit Dominus Deus montibus et collibus, rupibus et vallibus: Ecce, ego inducam super vos gladium, et disperdam excelsa vestra, *
4. et demoliar aras vestras, et confringentur simulacra vestra, et dejiciam interfectos vestros ante idola vestra. * *(Infr. 36, 1.)*
5. Et dabo cadavera filiorum Israel ante faciem simulacrorum vestrorum, et dispergam ossa vestra circum aras vestras
6. in omnibus habitationibus vestris. Urbes desertae erunt, et excelsa demolientur et dissipabuntur: et interibunt arae vestrae, et confringentur: et cessabunt idola vestra, et conterentur delubra vestra, et delebuntur opera vestra.
7. Et cadet interfectus in medio vestri, et scietis, quia ego sum Dominus.
8. Et relinquam in vobis eos, qui fugerint gladium in gentibus, cum dispersero vos in terris.
9. Et recordabuntur mei liberati vestri in gentibus, ad quas captivi ducti sunt, quia contrivi cor eorum fornicans et recedens a me, et oculos

1. Y stała się mowa Pańska do mnie, rzekąc:
2. Synu człowieczy, obróć oblicze twoie ku górom Izraelskim, a prorokować będziesz na nie,
3. y rzeczesz: Góry Izraelskie, słuchaycie słowa Pana Boga: to mówi Pan Bóg górom y pagórkom, skałom y dolinom: Oto ia przywiodę na was miecz, y wytracę wyżyny wasze,
4. y rozwalę ołtarze wasze, y będą połamane bałwany wasze, y porzucę pobite wasze przed bałwany waszemi.
5. Y dam trupy synów Izraelowych przed bałwany waszemi, a rozrzucę kości wasze około ołtarzów waszych,
6. we wszech mieszkaniach waszych. Miasta spustoszone będą, a wyżyny zburzone y rozwalone: y zaginą ołtarze wasze, y połamane będą, y ustaną bałwany wasze, y skruszone będą zbory wasze, y wygładzone będą dzieła wasze.
7. Y padnie zabity w pośrzodku was, y dowiecie się żem ia Pan.
8. A pozostawię z was te, którzy uydą miecza między narody, gdy was rozproszę po ziemiach.
9. Y wspomnią na mię wyzwoleni waszy, między narodami do których więźnie są zagnani: żem skruszył serce ich cudzołożące, y odstępuiące ode-

R. 6.—2. *Obróć oblicze twoje.* Mów śmiało i swobodnie.—*Ku górom Izraelskim.* Ku Syonowi, Morja, górze Oliwnéj, na których Żydzi pomieścili i czcili bałwany.

3. *Słuchajcie.* Prozopopeja, bo górom zmysł przypisuje; jak Mojżesz niebu i ziemi, Deut. 31, 1: *Słuchajcie niebiosa, co mówię,* i t. d. *Skałom i dolinom.* W hebr. *potokom i dolinom;* bo w tych miejscach zwykli bałwanom ofiary składać, jak wyjaśnia się niżéj w. 13.

4. *Pobite wasze.* Obywateli waszych mieczem pobitych.

6. *We wszech mieszkaniach waszych.* We wszystkich miejscach w których mieszkacie. — *Spustoszone.* Opustoszałe, bez mieszkańców.—*Zaginą ołtarze.* Z ziemią będą zrównane.—*Dzieła wasze.* Bałwany, ołtarze i bałwochwalnie im poświęcone, króreście rękami swemi pobudowali.

7. *Zabity.* Liczba pojedyńcza, zamiast mnogiéj. U LXX: *i padną zabici.* — *I dowiecie się żem ja Pan.* Mściciel występków, a bałwany wasze są czartami, które nikomu żadnéj pomocy przynieść nie mogą.

9. *Wyzwoleni waszy.* Którzy zguby unikną. — *Między narodami.* Gdy zostaną więźniami i rozproszonymi pomiędzy narody.—*Żem skruszył serce ich.* Czas przeszły zamiast przyszłego. Bo serce ich skruszę, t. j. uczynię, że za grzech pożałują, gdy będą utrapieni długą niewolą, bo cierpienie da im rozum. — *Cudzołożące.* Przez bałwochwalstwo, które często w Pismie cudzołóstwem się nazywa. — *Oczy ich cudzołożące.* Bo jak w prawdziwém cudzołostwie oczy w miłości są przewodnikami; dla czego i Piotr ś. w II. liście r. II, w. 14

eorum fornicantes post idola sua, et displicebunt sibimet super malis, quae fecerunt in universis abominationibus suis.

10. Et scient, quia ego Dominus non frustra locutus sum, ut facerem eis malum hoc.

11. Haec dicit Dominus Deus: Percute manum tuam, et allide pedem tuum, et dic: Heu, ad omnes abominationes malorum domus Israel, quia gladio, fame et peste ruituri sunt.

12. Qui longe est, peste morietur: qui autem prope, gladio corruet: et qui relictus fuerit et obsessus, fame morietur, et complebo indignationem meam in eis.

13. Et scietis, quia ego Dominus, cum fuerint interfecti vestri in medio idolorum vestrorum, in circuitu ararum vestrarum, in omni colle excelso, et in cunctis summitatibus montium, et subtus omne lignum nemorosum et subtus universam quercum frondosam, locum, ubi accenderunt thura redolentia universis idolis suis.

14. Et extendam manum meam super eos, et faciam terram desolatam et destitutam a deserto Deblatha in omnibus habitationibus eorum: et scient, quia ego Dominus.

mnie, y oczy ich cudzołożące za bałwany swemi, y omierzną sami sobie dla złości, które czynili wszelakimi brzydkościami swemi.

10. Y doznaią że ia Pan nie próżnom mówił żem im to złe miał uczynić.

11. To mówi Pan Bóg: Uderz rękę twoię, a przytrąć nogę twoię, y mów: Ach na wszystkie obrzydłości złych domu Izraelowego, bo od miecza, od głodu y od moru polęgą.

12. Kto daleko iest, morem umrze: a kto blizko, od miecza upadnie: a kto pozostanie y oblężon będzie, głodem umrze: y wykonam rozgniewanie moie na nich.

13. A doznacie żem ia Pan, gdy będą pobici waszy między bałwanami waszymi, około ołtarzów waszych, na wszelkim pagórku wysokim, y po wszech wierzchach górnych, y pod każdym drzewem gaistym, y pod wszelkim dębem gałęzistym, na mieyscu gdzie palili kadzidła wonne wszem bałwanóm swym.

14. Y wyciągnę rękę moię na nie, y uczynię ziemię spustoszoną y opusczoną od pusczéy Deblatha po wszech mieszkaniach ich: a doznaią, żem ia Pan.

CAPUT VII. — ROZDZIAŁ 7.

O zapowiedni Proroka, że cała Judea w pustynię się zamieni.

1. Et factus est sermo Domini ad me, dicens:

2. Et tu, fili hominis, haec dicit Dominus Deus terrae Israel: Finis venit, venit finis super quatuor plagas terrae.

3. Nunc finis super te, et immittam furorem meum in te, et judicabo te juxta vias tuas, et ponam contra te omnes abominationes tuas.

4. Et non parcet oculus meus super te, et non miserebor, sed vias tuas ponam super te, et abominationes tuae in medio tui erunt: et scietis, quia ego Dominus.

5. Haec dicit Dominus Deus: Afflictio una, afflictio ecce venit:

6. finis venit, venit finis, evigilavit adversum te: ecce venit.

1. Y stała się mowa Pańską do mnie, rzekąc:

2. A ty synu człowieczy, to mówi Pan Bóg ziemi Izraelowéy: Koniec przyszedł, przyszedł koniec na cztéry strony ziemie.

3. Teraz koniec na cię, y pusczę zapalczywość moię na cię, y będę cię sądził według dróg twoich, y położę przeciwko tobie wszytkie obrzydłości twoie.

4. Y nie sfolguie oko moie tobie, ani się zlituie, ale drogi twoie włożę na cię, a brzydliwości twoie będą w pośrodku ciebie, y doznacie żem ia Pan.

5. To mówi Pan Bóg: Utrapienie iedno, utrapienie oto idzie:

6. koniec przychodzi, przychodzi koniec, ocknął się przeciw tobie: oto przychodzi.

powiedział: *Oczy mają pełne cudzołóztwa*; tak w cudzołoztwie przenośném, zewnętrzna postać i ozdoba bałwanów ujmowały Żydów i pociągały ich do czci bałwochwalczéj.—*Omierzną sami sobie.* Potępiając chęć swoję i grzech bałwochwalstwa swego.

10. *Nieprożnom.* Nie bez przyczyny, lecz żebym ich trapiąc poprawił, i przywiódł do rozwagi i pokuty.

11. *Uderz rękę twoję.* Jednę z rąk lub biodra twoje. *Przytrąć nogę twoję.* O ziemię. Są to oznaki zdziwionego, bolejącego i obrażonego, w obec tak wielkich nieszczęść grożących Żydom.—*Na wszystkie obrzydłości.* Dla wszystkich obrzydliwości grzechów.

12. *Kto daleko jest.* Kto nie jest w Jeruzalem, lecz daleko od ojczyzny się znajduje.—*Kto zostanie i oblężon będzie.* LXX. *kto będzie otoczonym,* t. j. w Jeruzalem pojmanym, czyli oblężonym.

14. *Wyciągnę rękę moję.* Pobiję ich przez Chaldeów.—*Od puszczy Deblatha.* W hebr. *od puszczy aż do Deblatha.* Niektórzy sądzą że Deblatha jest ową samą, która u Jerem. r. 39, 5 i IV. Król 25, 6, nazywa się Reblatha: znaczenie najwłaściwsze to, że bardziéj spustoszę Judeę, niżeli jest Deblatha, pustynia Moabitska, o któréj wzmianka Num. 33 i 47; i Jerem. 48 i 22. Jest częścią owéj strasznéj pustyni, o któréj wspomina Mojżesz Deut. 8 i 15.

R. 7.—2. *A ty.* Słuchaj i prorokuj to co następuje. —*Koniec przyszedł.* Zaguba, spustoszenie. — *Ziemi.* Judei.

3. *Będę cię sądził.* Ukarzę cię, podług zasług. Podwójny hebraizm *sądzić*, zamiast karać, i *dróg*, zamiast obyczajów i uczynków.—*Położę przeciwko tobie.* Wszystkie grzechy twoje na głowę twoję obrócę.

4. *Obrzydliwości.* Kara obrzydliwości.—*Będą w pośrodku ciebie.* Kary dotkną obywateli twoich. Albo, wszystkim będą jawne i widoczne.

5. *Utrapienie.* Zupełne, szczególne, jakiego nie było nigdy, ani będzie. Podobne do tego I. Król. 26, 8: *Przebiję go teraz oszczepem do ziemie raz, a drugi raz nie będzie potrzeba.*

6. *Koniec.* Upadek, spustoszenie, zagłada.—*Ocknął*

7. Venit contritio super te, qui habitas in terra: venit tempus, prope est dies occisionis, et non gloriae montium.
8. Nunc de propinquo effundam iram meam super te, et complebo furorem meum in te, et judicabo te juxta vias tuas, et imponam tibi omnia scelera tua,
9. et non parcet oculus meus, nec miserebor, sed vias tuas imponam tibi, et abominationes tuae in medio tui erunt: et scietis, quia ego sum Dominus percutiens.
10. Ecce dies, ecce venit: egressa est contritio, floruit virga, germinavit superbia:
11. iniquitas surrexit in virga impietatis, non ex eis, et non ex populo, neque ex sonitu eorum, et non erit requies in eis.
12. Venit tempus, appropinquavit dies: qui emit, non laetetur, et qui vendit, non lugeat, quia ira super omnem populum ejus.
13. Quia, qui vendit, ad id, quod vendidit, non revertetur, et adhuc in viventibus vita eorum: visio enim ad omnem multitudinem ejus non regredietur, et vir in iniquitate vitae suae non confortabitur.
14. Canite tuba, praeparentur omnes, et non est, qui vadat ad proelium: ira enim mea super universum populum ejus.
15. Gladius foris, et pestis et fames intrinsecus: qui in agro est, gladio morietur, et qui in civitate, pestilentia et fame devorabuntur.
16. Et salvabuntur, qui fugerint ex eis, et erunt in montibus quasi columbae convallium omnes trepidi unusquisque in iniquitate sua.
17. Omnes manus dissolventur, et omnia genua fluent aquis.
18. Et accingent se ciliciis, et operiet eos formido, et in omni facie confusio, et in universis capitibus eorum calvitium. *(Jer. 48, 37).*
19. Argentum eorum foras projicietur, et aurum eorum in sterquilinium erit. Argentum eorum, et aurum eorum non valebit liberare eos in die furoris Domini. Animam suam non saturabunt, et

7. Przyszło skruszenie na cię, który mieszkasz w ziemi: przychodzi czas, blizko iest dzień zabiiania, a nie sławy gór.
8. Teraz z blizka wyleię gniew móy na cię, y wykonam zapalczywość moię na tobie, a osadzę cię według dróg twoich, y włożę na cię wszytkie złości twoie,
9. a nie sfolguie oko moie, ani się zlituie, ale drogi twoie włożę na cię, y obrzydłości twe w pośrzodku ciebie będą: a doznacie, żem ia Pan który biię.
10. Oto dzień, oto przyszedł: wyszło skruszenie, zakwitnęła laska, spłodziła pycha:
11. nieprawość urosła w laskę niezbożności, nie z nich y nie z ludu, ani z głosu ich, y nie będzie odpoczynku między nimi.
12. Przyszedł czas, przybliżył się dzień: kto kupuie, niech się nie raduie: a kto przedaie, niech nie żałuie, bo gniew na wszytek lud iego.
13. Bo kto przedaie, nie wróci się do tego co przedał, a iescze między żywymi żywot ich: bo widzenie do wszego gminu iego nie wróci się, a mąż w nieprawości żywota swego nie zmocni się.
14. Trąbcie w trąbę, niech się gotuią wszyscy, a niémasz ktoby szedł ku bitwie: bo gniew móy na wszytek lud iego.
15. Miecz zewnątrz, a mór y głód wewnątrz: kto iest na polu, od miecza umrze, a którzy w mieście, morem y głodem pożarci będą.
16. Y uydą, którzy ucieką z nich, a będą na górach iako gołębice dolin wszyscy drżący każdy w nieprawości swéy.
17. Wszytkie ręce zemdleią, a wszytkie kolana pocieką wodą.
18. Y przepaszą się włosienicami, a okryie ie lękanie, na każdéy téż twarzy wstyd, a na wszech głowach ich łysina.
19. Srébro ich precz wyrzucać będą, a złoto ich gnoiem będzie. Srébro ich y złoto nie będzie ich mogło wybawić w dzień zapalczywości Pańskiéy. Dusze swéy nie nasycą, y brzuchy ich nie

się. Prędko przyjdzie, jakoby się przebudził bardzo rano, żeby wcześnie przybyć.
8. *Z blizka.* Prędko, wkrótce.
10. *Zakwitnęła laska.* Już się kwiaty okazują poźniéj, ale prędko nastąpią gorzkie owoce, t. j. ukaranie, które laska oznacza. Może też oznaczyć: kwitnęło pokolenie Judy, bo hebr. *matteh* oznacza i laskę i pokolenie.—*Spłodziła pycha.* Jak grzechy rosły, tak też kara za nie pośpiesza żeby was dotknąć.
11. *Urosła w laskę.* Urosła na laskę, którąby byli bici; z korzenia nieprawości ich wyrodziła się rózga, którąby chłostani byli. —*Nie z nich. Nic z nich nie pozostanie,* jak tłumaczy Watabl. —*Ani z głosu ich.* Z całego ich tłumu. Albo, zginie ich zarozumiałość i pycha głośna i zuchwała. — *Nie będzie odpoczynku.* W nieszczęściach, którémi ich utrapię.
12. *Kto kupuje, niech się nie raduje.* Bo nie długo używać będzie rzeczy kupionych, które Chaldejczycy zagrabią.
13. *Nie wróci się do tego co przedał.* Jak w roku jubileuszowym, Lewit. 25, gdyż w niewoli będzie.—*Jeszcze między żywymi żywot ich.* Żyć będą wprawdzie, lecz do dóbr swoich sprzedanych nigdy nie wrócą.—*Widzenie.* To groźne proroctwo.—*Nie wróci się.* Próżne i daremne.—*Nie wzmocni się.* Nie dozna powodzenia, lecz upadnie, ulegnie wrogom, i łupem ich zostanie.
14. *Trąbcie w trąbę.* Trąbcie ile się wam podoba, żeby zwołać żołnierzy, lecz żaden stawić się nie odważy.
16. *Jako gołębice dolin.* Które się lękają jastrzębia lub burzy, i dla tego przebywają w dolinach, nie zaś na górach.—*W nieprawości swéj.* W uznaniu grzechu swego.
17. *Wszystkie ręce zemdleją.* Z przestrachu.—*Pocieką wodą.* Uryną ze strachu.
19. *Precz wyrzucać będą.* Chaldejczycy wszystko marnujący. —*Dusze.* Pragnienie duszy, głód swój.—*Bo obrażenie nieprawości ich stało się.* Nieprawością w tém miejscu nazywa chciwość, lichwę, łupieztwo, jakby rzekł: łakomstwo ich będzie na obrażenie, bo ci którzy cudze wydarli, swoje utracą.

ventres eorum non implebuntur, quia scandalum iniquitatis eorum factum est. *(Prov. 11. 4. Eccli. 5, 10. Soph. 1, 18).*
20. Et ornamentum monilium suorum in superbiam posuerunt, et imagines abominationum suarum, et simulacrorum fecerunt ex eo: propter hoc dedi eis illud in immunditiam,
21. et dabo illud in manus alienorum ad diripiendum, et impiis terrae in praedam, et contaminabunt illud.
22. Et avertam faciem meam ab eis, et violabunt arcanum meum, et introibunt in illud emissarii, et contaminabunt illud.
23. Fac conclusionem, quoniam terra plena est judicio sanguinum et civitas plena iniquitate.
24. Et adducam pessimos de gentibus, et possidebunt domos eorum, et quiescere faciam superbiam potentium, et possidebunt sanctuaria eorum.
25. Angustia superveniente, requirent pacem, et non erit.
26. Conturbatio super conturbationem veniet, et auditus super auditum, et quaerent visionem de propheta, et lex peribit a sacerdote, et consilium a senioribus.
27. Rex lugebit, et princeps induetur moerore, et manus populi terrae conturbabuntur. Secundum viam eorum faciam eis, et secundum judicia eorum judicabo eos: et scient, quia ego Dominus.

będą napełnione, bo obrażenie nieprawości ich stało się.
20. Y ozdobę kleynotów swoich na pychę obrócili, y wyobrażenia obrzydłości swych y bałwanów z niego poczynili: dla tego dałem ią im ku nieczystości,
21. y dam ią w ręce obcych na rozchwycenie, y niezbożnikóm ziemskim na korzyść y splugawią ią.
22. Y odwrócę oblicze moie od nich, y zgwałcą taiemnicę moię, y wnidą do niego łupieżnicy, y splugawią ią.
23. Uczyń zamknienie, ponieważ ziemia pełna iest sądu krwie, a miasto pełne nieprawości.
24. Y przywiodę naygorsze z pogan, y posiędą domy ich, a uciszę pychę możnych, y posiędą świątnice ich.
25. Gdy ucisk nadeydzie, będą szukać pokoiu, a nie będzie.
26. Trwoga na trwogę przydzie, a słuch na słuch, y będą szukać widzenia u proroka, a zakon zginie od kapłana, a rada od starców.
27. Król będzie w żałobie, a książę oblecze się w smętek, y ręce ludu ziemskiego strwożą się. Według drogi ich uczynię im, a według sądów ich osądzę ie: a wiedzieć będą, żem ia Pan.

CAPUT VIII.

ROZDZIAŁ 8.

O widzeniu Ezechiela w Jeruzalem obmierzłego bałwochwalstwa.

1. Et factum est in anno sexto, in sexto mense, in quinta mensis; ego sedebam in domo mea, et senes Juda sedebant coram me, et cecidit ibi super me manus Domini Dei.
2. Et vidi, et ecce similitudo quasi aspectus ignis; ab aspectu lumborum ejus, et deorsum ignis; et a lumbis ejus, et sursum, quasi aspectus splendoris, ut visio electri.
3. Et emissa similitudo manus apprehendit me in cincinno capitis mei, et elevavit me spiritus inter terram et coelum, et adduxit me in Jerusa-

1. Y stało się roku szóstego, w szóstym miesiącu dnia piątego, iam siedział w domu moim, a starszy Judzcy siedzieli przedemną, y padła tam na mię ręka Pana Boga.
2. Y uyźrzałem, ano podobieństwo iako widzenie ognia; od widzenia biódr iego, y niżéy ogień; a od biódr iego y wyższéy iako widzenie iasności, iako pozór mosiądzu.
3. Y spuszczone podobieństwo ręki uchwyciło mię za kędzierze głowy moiéy, y podniósł mię duch między ziemię a niebo, y przywiódł mię do Jeru-

21. *Splugawią ją.* Na plugawy użytek obrócą.
22. *Tajemnicę moję.* Miejsce najświętsze w Kościele.
23. *Uczyń zamknienie.* W hebr. i chald. *łańcuch*, t. j. na znak niewoli. Inni sądzą że znaczy: pogróżki i kary moje zawrzyj w krótkiéj mowie, t. j. w téj która następuje w. 24 i dalszych. Niektórzy sądzą że to rozkaz dla proroka, żeby się zamknął w domu, jak było zalecono wyżéj r. 3, 24, i żeby wszystko co mu było nakazaném, spełnił.—*Sądu krwie.* Grzechów zasługujących na śmierć i krwawe ukaranie.
25. *Ucisk.* Oblężenia.
26. *Trwoga na trwogę.* Klęska jedna po drugiéj.—*Widzenia.* Proroctwa, któremby się pocieszyli.—*Zakon zginie.* Wykład prawa. W chald. nauka; jakby rzekł: kapłan i starcy nie będą uczeni, którzyby mogli mądrością swoją klęskę odwrócić, albo dać radę pożyteczną w tak wielkich nieszczęściach. Albo, kapłani śród takich ucisków nie będą mogli świąt uroczystych obchodzić, nie będzie bydląt, mąki, wina i kadzidła.
27. *W smętek.* W płacz żałoby. — *Według drogi.* Podług spraw i zbrodni ich.— *Według sądów.* Podług zasług, w miarę których sąd i wyrok się ogłasza. Albo, jak sądzili i dręczyli innych, ich udręczę, lecz sprawiedliwie.
R. 8.—1. *Roku szóstego.* Od przeprowadzenia Joachima, jak się okazuje z. r. 1, 2. — *W szóstym miesiącu.* Elul, który odpowiada naszemu Sierpniowi.—*Siedzieli przedemną.* Radząc się mnie w największém niebezpieczeństwie. — *Padła tam na mię ręka Pana Boga.* Ukazało się mi straszne i dziwne widzenie.
2. *Podobieństwo.* U LXX. *podobieństwo męża.* Widział więc tu prorok, jako i w r. 1, 27, męża od lędźwi w dół ognistego i płomienistego, jakby w piecu ognia; a od lędźwi w górę jaśniejącego jako złoto, t. j. jakby mosiądz.
3. *I spuszczone podobieństwo ręki.* I zdało się, że ów człowiek rękę mi podaje, i za włosy chwyta i unosi do Jeruzalem.— *W widzeniu Bożém.* Wielkiem i zadzi-

lem in visione Dei juxta ostium interius, quod respiciebat ad aquilonem, ubi erat statutum idolum zeli ad provocandam emulationem. *(Dan. 14, 35).*
4. Et ecce, ibi gloria Dei Israel secundum visionem, quam videram in campo.
5. Et dixit ad me: Fili hominis, leva oculos tuos ad viam aquilonis. Et levavi oculos meos ad viam aquilonis; et ecce ab aquilone portae altaris idolum zeli in ipso introitu.
6. Et dixit ad me: Fili hominis, putasne, vides tu, quid isti faciunt, abominationes magnas, quas domus Israel facit hic, ut procul recedam a sanctuario meo? Et adhuc conversus videbis abominationes majores.
7. Et introduxit me ad ostium atrii; et vidi, ec ecce, foramen unum iu pariete.
8. Et dixit ad me: Fili hominis, fode parietem. Et cum fodissem parietem, apparuit ostium unum.
9. Et dixit ad me: Ingredere, et vide abominationes pessimas, quas isti faciunt hic.
10. Et ingressus vidi, et ecce, omnis similitudo reptilium et animalium, abominatio, et universa idola domus Israel depicta erant in pariete in circuitu per totum.
11. Et septuaginta viri de senioribus domus Israel, et Jezonias filius Saphan stabat in medio eorum stantium ante picturas; et unusquisque habebat thuribulum in manu sua, et vapor nebulae de thure consurgebat.
12. Et dixit ad me: Certe vides, fili hominis, quae seniores domus Israel faciunt in tenebris, unusquisque in abscondito cubiculi sui; dicunt enim: Non videt Dominus nos, dereliquit Dominus terram.
13. Et dixit ad me: Adhuc conversus videbis abominationes majores, quas isti faciunt.
14. Et introduxit me per ostium portae domus Domini, quod respiciebat ad aquilonem; et ecce, ibi mulieres sedebant plangentes Adonidem.
15. Et dixit ad me: Certe vidisti, fili homi-

zalem w widzeniu Bożym podle bramy wnętrznéy patrzącéy ku północy, gdzie był postawion bałwan rzewliwości ku pobudzeniu zawiści.
4. A oto tam chwała Boga Izraelowego, według widzenia, którem widział na polu.
5. Y rzekł do mnie: Synu człowieczy, podnieś oczy twe na drogę północną. Y podniosłem oczy moie na drogę północną, a oto z północy bramy ołtarzowéy bałwan rzewliwości w samym weszciu.
6. Y rzekł do mnie: Synu człowieczy, mniemaszli że widzisz ty co ci czynią, obrzydłości wielkie, które tu działa dóm Izraelski, abych daleko odstąpił od świątnice moiéy? A iescze obróciwszy się uyźrzysz obrzydliwości większe.
7. Y wwiódł mię do drzwi sieni: y uyźrzałem, ano dziura iedna w ścienie.
8. Y rzekł do mnie: Synu człowieczy, przekopay ścianę. A gdym przekopał ścianę, ukazały się drzwi iedne.
9. Y rzekł do mnie: Wnidź, a obacz obrzydłości bardzo złe, które tu ci działaią.
10. Y wszedłszy uyźrzałem, ano wszelkie podobieństwo płazów y źwierzów obrzydliwość, y wszelakie bałwany domu Izraelskiego wymalowane były na ścienie w około wszędy.
11. A siedmdziesiąt mężów z starszych domu Izraelowego, y Jezoniasz syn Saphan stał w pośrzodku onych stoiących przed malowaniem; a każdy miał kadzielnicę w ręku swoich, a kurzawa obłoczna z kadzidła wstępowała.
12. Y rzékł do mnie: Iście widzisz synu człowieczy, co starszy domu Izraelowego działaią w ciemności, każdy w skrytości komory swéy; bo mówią: nie widzi nas Pan, opuścił Pan ziemię.
13. Y rzékł do mnie: Jescze się obróciwszy uyźrzysz obrzydłości większe, które ci działaią.
14. Y wwiódł mię przez drzwi bramy domu Pańskiego, które patrzyły ku północy; a oto tam niewiasty siedziały płacząc Adonida.
15. Y rzékł do mnie: Iście widziałeś synu czło-

wiającém. Z tego się pokazuje, że to się przedstawiło oczom duszy Ezechiela, nie zaś ciała.—*Bramy wnętrznéj.* U drzwi bramy wewnętrznego przysionka kościoła, t. j. przysionka kapłanów, w którym znajdował się ołtarz całopalenia.—*Bałwan rzewliwości.* Bałwan Baala, który w kościele postawił był Manasses, a poźniéj uprzątnął Joziasz, II. Paral. 34, 4, a postawiono znowu za Joakima i Sedeciasza, jak widać z IV. Król. 24, 37; II. Paral. 36, 14. Nazywa się *bałwanem rzewliwości*, t. j. pobudzającym Boga do niechęci i gniewu, jak pobudzać zwykła nierządnica męża.

5. *Którem widział na polu.* Podobne do owego, którém widział, gdy mię Bóg w pole wyprowadził r. 3, 22.

6. *Mniemaszli że widzisz ty?* Nie widzisz wszystkich obrzydliwości Izraela, bo więcéj i większe ujrzysz.—*Abym daleko odstąpił.* Te są przyczyną, żem postanowił odstąpić od tego kościoła, gdyż znieść ich nie mogę.—*Jeszcze obróciwszy się.* Znowu ujrzysz większe obrzydliwości.

8. *Ukazały się drzwi jedne.* Zrobione przez Ezechiela po rozszerzeniu otworu. Z tego się pokazuje, że bałwochwalcy drzwi te zakrywszy, otworzyli inne wejście przez które pokryjomu wchodzili, w celu oddawania czci bałwanom.

10. *Wymalowane.* Maldonat sądzi, że się to przez widzenie ukazało prorokowi, nie zaś żeby rzeczywiście takie malowidła były na ścianach. Kornel. a Lapide mniema, że prawdziwie ściany były takiemi obrzydliwościami pomalowane; zgadza się z tém tłumaczeniem, co jest u Jerem. r. 7, 30, i 32, 34.

11. *Siedmdziesiąt mężów.* Zdaje się że ci 70 mężowie byli senatorami rady sanedrim, która składała się z siedmdziesięciu mężów, i była najwyższym senatem żydowskim. Podobna do prawdy, że niektórych brakowało; bo niepodobieństwo, żeby cała rada od Boga odstąpiła.—*Jezoniasz syn Saphan.* Inni sądzą, że to był Sofoniasz kapłan, który był jakby na sędziego danym, Jerem. 29, 25. — *W pośrzódku onych.* Jakby kapłan owych tajemnic niegodziwych. — *Obłoczna z kadzidła.* Dym kadzidła.

14. *Wiódł mię przez drzwi bramy.* Prowadził mię przez bramę przysionka zewnętrznego, bo tam były niewiasty i sairy, nie zaś w wewnętrznym przysionku.—*Płacząc Adonisa.* Kochanka Wenery. Wierzyły, że tym płaczem Wenerę ubłagają dla siebie.

nis: adhuc conversus videbis abominationes majores his.

16. Et introduxit me in atrium domus Domini interius; et ecce, in ostio templi Domini inter vestibulum et altare, quasi vigintiquinque viri, dorsa habentes contra templum Domini et facies ad orientem, et adorabant ad ortum solis.

17. Et dixit ad me: Certe vidisti, fili hominis: numquid leve est hoc domui Juda, ut facerent abominationes istas, quas fecerunt hic, quia replentes terram iniquitate conversi sunt ad irritandum me? Et ecce, applicant ramum ad nares suas.

18. Ergo et ego faciam in furore: non parcet oculus meus, nec miserebor, et cum clamaverint ad aures meas voce magna, non exaudiam eos.

wieczy: iescze obróciwszy się uyźrzysz obrzydliwości większe niźli te.

16. Y wwiódł mię do sieni domu Pańskiego wnętrznéy; a oto u drzwi domu Pańskiego między przysionkiem a ołtarzem, iakmiarz dwadzieścia y pięć mężów tyły maiące ku kościołowi Pańskiemu, a twarzy na wschód, a kłaniali się na wschód słońca.

17. Y rzékł do mnie: Iście widziałeś synu człowieczy: izali to lekka iest domowi Judzkiemu czynić obrzydłości te, które tu czynią, bo napełniwszy ziemię nieprawości, obrócili się ku draźnieniu mnie? A oto przykładaią gałązkę do nosa swego.

18. Przetoż y ia będę czynił w zapalczywości: nie sfolguie oko moie, ani się zmiłuie, a gdy będą wołać do uszu moich głosem wielkim, nie wysłucham ich.

CAPUT IX. ROZDZIAŁ 9.

O sześciu mężach zabijających tych, którzy nie mieli znaku Thau na sobie.

1. Et clamavit in auribus meis voce magna, dicens: Appropinquaverunt visitationes urbis, et unusquisque vas interfectionis habet in manu sua.

2. Et ecce, sex viri veniebant de via portae superioris, quae respicit ad aquilonem; et uniuscujusque vas interitus in manu ejus; vir quoque unus in medio eorum vestitus erat lineis, et atramentarium scriptoris ad renes ejus; et ingressi sunt, et steterunt juxta altare aereum.

3. Et gloria Domini Israel assumta est de Cherub, quae erat super eum ad limen domus, et vocavit virum, qui indutus erat lineis, et atramentarium scriptoris habebat in lumbis suis.

4. Et dixit Dominus ad eum: Transi per mediam civitatem in medio Jerusalem, et signa thau super frontes virorum gementium et dolentium super cunctis abominationibus, quae fiunt in medio ejus. *(Exod. 12, 7. Apoc. 7, 3).*

5. Et illis dixit, audiente me: Transite per ci-

1. Y wołał do uszu moich głosem wielkim, mówiąc: Przybliżyły się nawiedzenia miasta, a każdy ma naczynie zabiiania w ręce swéy.

2. A oto sześć mężów przyszli z drogi bramy wyższéy, która patrzy ku północy: a każdego naczynie zginienia w ręce swéy; ieden też mąż w pośrzodku ich obleczon był w płócienne szaty, a kałamarz pisarski na biodrach iego; y weszli y stanęli podle ołtarza miedzianego.

3. A chwała Pana Izraelowego wzięta iest z Cherub, która była na nim do progu domu, y zawołał męża, który był obleczony w płócienne szaty, a miał kałamarz pisarski na biodrach swoich.

4. Y rzékł Pan do niego: Przeydzi przez pośrzodek miasta w pół Jeruzalem, a naznacz Thau na czołach mężów wzdychaiących, y żałuiących nad wszytkimi obrzydłościami, które się dzieią w pośrzodku iego.

5. A onym rzékł, gdym ia słyszał: Idźcie po

15. *Sieni...wnętrznéj.* Przysionka kapłańskiego.— *Tyły mające ku kościołowi.* Którzy tyłem zawracali się do skrzyni przymierza, i kłaniali się ku wschodowi, zwyczajem pogan wtenczas, kiedy Żydzi zwykli modlić się ku zachodowi zwróceni.

17. *Widziałeś.* Zbrodnię ku wschodowi się modlących.—*Obrócili się.* Nie przestając na innych zbrodniach, znowu mię obrażali nowym rodzajem bezbożności.— *Przykładają gałązkę do nosa.* T. j. gałązkę, którą się bałwanów dotykali; bo to był pewny rodzaj czci. Tak Job r. 31, 26 i 27 pochwala się, że nie całował ręki swojéj, gdy patrzył na słońce i księżyc.

18. *I ja będę czynił.* Postąpię z nimi surowie, stosownie do ich zasług. — *Nie sfolguje oko moje.* Nie wzruszę się politowaniem, gdy widzieć będę że wszelkie nieszczęścia naród trapią.

R. 9.—1. *Wołał.* Tenże Pan, woźnica wozu cherubinów, o którym r. 10, 18.— *Nawiedzenia.* Groźby i kary. Nawiedzeniami nazywa owych sześciu mężów, o których mówi wiersz nast. i jest toż samo jak gdyby rzekł: blizko już są wrogi, którzy miasto zniszczyć mają.—*Naczynie zabijania.* Narzędzie do zabijania, t. j. miecz lub siekierę.

2. *Sześciu mężów.* Sześciu aniołów w ludzkiéj postaci.— *Z drogi bramy wyższéj.* Drogą, która wiedzie ku bramie wyższéj, t. j. wnętrznéj, do któréj ponieważ wchodziło się po stopniach, dla tego *wyższą* się nazywa, a przez którą wchodziło się do przysionka kapłańskiego.—*Naczynie zginienia.* W hebr. *narzędzia wojenne.* LXX *siekiera.*—*Jeden też mąż.* Inny anioł. — *Obleczon był w płócienne szaty.* LXX *poderą*, t. j. suknią lnianą długą po kostki.—*Kałamarz pisarski.* Dla naznaczenia tych, którzy mieli być ocalonymi.—*Ołtarza miedzianego.* Ołtarz całopalenia, bo ołtarz kadzenia był złoty.

3. *Chwała Pana.* Rozumie ów obraz Boga ogniem i mosiądzem błyszczący, który widział na wozie cherubinów r. 1, 26; 2, 1 i 3, 23.— *Wzięta jest z cherub.* W hebr. *odstąpiła od cherub.* Na podobieństwo niejako tego, jak książęta, przyjechawszy na powozie aż do pałacu, złażą z niego i idą przez schody i pokoje pieszo.

4. *Naznacz Thau.* Napisz na czołach ich głoskę thau, która w owym czasie, jak uczy ś. Hieronim, była do krzyża podobną; bo była podobną do łacińskiego i greckiego *T* i oznaczało się tym symbolem, że prawdziwe zbawienie da krzyż Chrystusowy.— *Wzdychających i żałujących.* Którzy, podług ś. Hieronima, nie tylko nie zgodzili się na złe uczynki, ale też i cudze grzechy opłakiwali. P. W.

5. *Onym rzekł.* T. j. sześciu mężom, z których każdy miał narzędzie do zabijania w ręku, jak powiedział w. 1.— *Za nim.* Który atramentem na czołach głoskę

vitatem sequentes eum, et percutite: non parcat oculus vester, neque misereamini.

6. Senem, adolescentulum et virginem, parvulum et mulieres interficite usque ad internecionem: omnem autem, super quem videritis thau, ne occidatis, et a sanctuario meo incipite. Coeperunt ergo a viris senioribus, qui erant ante faciem domus.

7. Et dixit ad eos: Contaminate domum, et implete atria interfectis: egredimini. Et egressi sunt, et percutiebant eos, qui erant in civitate.

8. Et caede completa, remansi ego, ruique super faciem meam, et clamans ajo: Heu, heu, heu, Domine Deus: ergone disperdes omnes reliquias Israel, effundens furorem tuum super Jerusalem?

9. Et dixit ad me: Iniquitas domus Israel et Juda magna est nimis valde, et repleta est terra sanguinibus, et civitas repleta est aversione; dixerunt enim: Dereliquit Dominus terram, et Dominus non videt.

10. Igitur et meus non parcet oculus, neque miserebor: viam eorum super caput eorum reddam.

11. Et ecce, vir, qui erat indutus lineis, qui habebat atramentarium in dorso suo, respondit verbum, dicens: Feci, sicut praecepisti mihi.

mieście za nim a zabiiaycie: niech nie folguio oko wasze, ani się zmiłuycie.

6. Starego, młodzieniaszka, y pannę, maluczkiego y niewiasty zabiycie aż do sczętu: a każdego na którym uyźrzycie Thau, nie zabiiaycie, a od świątynie moiéy pocznicie. A tak poczęli od mężów starszych, którzy byli przed obliczem domu.

7. Y rzekł do nich: Splugawcie dóm, a napełnicie sieni zabitymi: wynidźcież. Y wyszli, y zabiiali te, którzy byli w mieście.

8. A gdy się zabiianie skończyło, zostałem ia, y upadłem na oblicze moie, y wołaiąc rzekłem: Ach, ach, ach, Panie Boże: a więc wytracisz wszytek ostatek Izraela, wylewaiąc zapalczywość twoię na Jeruzalem?

9. Y rzekł do mnie: Nieprawość domu Izraelskiego y Judzkiego wielka iest bardzo wielce, y ziemia się krwie napełniła, y miasto pełne iest odwrócenia; bo mówili: Opuścił Pan ziemię, y Pan nie widzi.

10. Przeto też oko moie nie sfolguie, ani się zmiłuie: drogę ich na głowę ich oddam.

11. A oto mąż, który był obleczony w płócienne szaty, który miał kałamarz na grzbiecie swoim, odpowiedział słowo, rzekąc: Uczyniłem, iakoś mi rozkazał.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 9. w. 4. *A naznacz Thau.* To słowo Thau znaczy w Żydowskim znak, i temże imieniem zowią ostatnią literę Żydowską, przetoż Hieronim ś. pisze iż ten znak był znak litery Thau: nie Greckiéj litery, bo prorok nie po grecku mówił, ale po żydowsku; ani też takiéj litery jakiéj teraz Żydowie używają na końcu abecadła, boć teraz Thau żydowskie niema figury krzyża: ale one Thau był znak litery, któréj Żydowie używali czasu Ezechiela proroka, to jest, *T* nakształt krzyża, jako i Grecy i Łacinnicy piszą. Onego bowiem czasu i Samarytanowie i Hebrejczykowie tychże liter używali: ale po Babilońskiéj niewoléj Ezdrasz odmienił litery, iż Samarytanowie byli heretykami: przetoż aby różność była między Hebrajczykami i Samarytany, Ezdrasz wynalazł te litery których teraz Żydowie używają. A tak ta litera *T* według Ezechiela znaczyła znak krzyża ś. który na czole kładziemy, bo Ezechiel tu mianuje czoło, na którém ten znak Aniołowie kładli, jako my dzisiaj znak krzyża ś. kładziemy na czole: który też znak zwierzchni, jest znakiem onego wnętrznego znaku, iż na chrzcie przez Ducha ś. jesteśmy na duszach naszych naznaczeni krwią Syna Bożego. To znaczy i ono znaczenie podwójów krwią baranka. Exod. 12. O tym znaku masz Apoc. 7, i Ephes. 4. Tertulian. lib. 3, contra Marcio. Augustyn. lib. de Altercat. Synagogae et Ecclesiae. Hieron. in Ezechiel. et Epist. 128. Cyprian. ad Demetrianum. Origen. Hom. 8, in diversis Evangel. locis.

CAPUT X.

ROZDZIAŁ 10.

O mężu, któremu kazano ogień wysypać na miasto, i t. d.

1. Et vidi, et ecce in firmamento, quod erat super caput Cherubim, quasi lapis sapphirus, quasi species similitudinis solii, apparuit super ea.

1. Y widziałem, a oto na utwierdzeniu, które było nad głową Cherubim, iako kamień saphir, iako kształt podobieństwa stolice, ukazało się nad nimi.

---

thau napisuje.— *Niech nie folguje oko wasze.* Patrz r. poprzedz. wiersz 18.

6. *Aż do szczętu.* Koniecznie zabijajcie, i w żaden sposób nie przepuszczajcie.—*Od świątynie... pocznijcie.* Od kapłanów i lewitów, którzy są w kościele moim; bo oni cięższéj zgrzeszyli. Tak I. Piotr 4, 17 powiedziano *Gdyż czas jest, aby się sąd począł od domu Bożego.*

7. *Od mężów starszych.* Od owych dwudziestu pięciu mężów, którzy byli we drzwiach kościoła, pomiędzy przysionkiem i ołtarzem, obróceni tyłem do kościoła Pańskiego, a twarze ku wschodowi, jak rzekł r. 8, 16. —*I rzekł Pan.*—*Do nich.* Sześciu mężów.—*Splugawcie dom.* Napełnijcie dom trupami pobitych. — *Wynidźcież.* Rozumie się, *i spełnili,* a potém rzekł do nich, *wynidźcie.*—*I wyszli.* Sama figura mowy przerwanéj oznacza, że z największym pośpiechem wyrok boski spełnili, i co powiedziano, to wykonano.

8. *Zostałem ja.* Sam ocalony z oznamionowanymi. Albo, sam jeden z kapłanów w kościele; bo zdaje się, że wszyscy owi pobici zostali.—Dla tegoż aniołowi kazano naznaczyć niektórych w mieście, lecz w kościele nikogo.

9. *Domu Izraelskiego.* Tych nazywa, którzy z dziesięciu pokoleń, zamieszkali w pokoleniu Judy.—*Krwie.* W chald. *zabójstw.* LXX *nieprawością i nieczystością.* Pod imieniem krwi, Pismo ś. oznacza wszystkie grzechy wielkie.— *Odwrócenia.* Odstępstwa od Boga do bałwanów.—*Opuścił Pan.* Nie dba o potrzeby ludzkie, a to przykonanie jest początkiem wszystkich zbrodni.

11. *Uczyniłem jakoś mi rozkazał.* Wzdychających, niewinnych i pobożnych naznaczyłem głoską thau, jakoś rozkazał, w. 4.

2. Et dixit ad virum, qui indutus erat lineis, et ait: Ingredere in medio rotarum, quae sunt subtus Cherubim, et imple manum tuam prunis ignis, quae sunt inter Cherubim, et effunde super civitatem. Ingressusque est in conspectu meo;

3. Cherubim autem stabant a dexteris domus, cum ingredereter vir, et nubes implevit atrium interius.

4. Et elevata est gloria Domini desuper Cherub ad limen domus; et repleta est domus nube, et atrium repletum est splendore gloriae Domini.

5. Et sonitus alarum Cherubim audiebatur usque ad atrium exterius, quasi vox Dei omnipotentis loquentis.

6. Cumque praecepisset viro, qui indutus erat lineis, dicens: Sume ignem de medio rotarum, quae sunt inter Cherubim; ingressus ille stetit juxta rotam.

7. Et extendit Cherub manum de medio Cherubim ad ignem, qui erat inter Cherubim; et sumsit, et dedit in manus ejus, qui indutus erat lineis; qui accipiens egressus est.

8. Et apparuit in Cherubim similitudo manus hominis subtus pennas eorum;

9. et vidi, et ecce, quatuor rotae juxta Cherubim: rota una juxta Cherub unum, et rota alia juxta Cherub unum; species autem rotarum erat quasi visio lapidis chrysolithi.

10. Et aspectus earum similitudo una quatuor, quasi sit rota in medio rotae.

11. Cumque ambularent, in quatuor partes gradiebantur, et non revertebantur ambulantes, sed ad locum, ad quem ire declinabat, quae prima erat, sequebantur et ceterae; nec convertebantur.

12. Et omne corpus earum, et colla et manus, et pennae et circuli plena erant oculis, in circuitu quatuor rotarum. *(Supr. 1, 18).*

13. Et rotas istas vocavit volubiles, audiente me.

14. Quatuor autem facies habebat unum; facies una, facies Cherub, et facies secunda, facies hominis; et in tertio facies leonis; et in quarto facies aquilae.

15. Et elevata sunt Cherubim; ipsum est animal, quod videram juxta fluvium Chobar.

16. Cumque ambularent Cherubim, ibant pariter et rotae juxta ea; et cum elevarent Cherubim alas suas, ut exaltarentur de terra, non residebant rotae, sed et ipsae juxta erant.

17. Stantibus illis, stabant, et cum elevatis elevabantur; spiritus enim vitae erat in eis.

2. Y rzékł do męża, który obleczony był w płócienne szaty, y rzékł: Wnidź w pośrzodek kół, które są pod Cherubim, a napełni rękę twoię węglą ognistego, które iest między Cherubim, a wysyp na miasto. Y wszedł przed oczyma memi;

3. a Cherubim stali po prawicy domu, gdy mąż wchodził, a obłok napełnił sień wnętrzną.

4. Y podniosła się chwała Pańska od wierzchu Cheruba do progu domu; y napełnił się dóm obłokiem, a sień napełniła się światłości chwały Pańskiéy.

5. A szum skrzydeł Cherubim słyszan był aż do sieni zewnętrznéy, iako głos Boga wszechmogącego mówiącego.

6. A gdy rozkazał mężowi, który obleczony był w płócienne szaty, mówiąc: Weźmi ognia z pośrzodku kół, które są między Cherubami; wszedłszy on stanął podle koła.

7. Y ściągnął Cherub rękę z pośrzodku Cherubim do ognia, który był między Cherubim; y wziął, y dał w rękę tego, który był obleczon w płócienne szaty; który wziąwszy wyszedł.

8. Y ukazało się w Cherubim podobieństwo ręki człowieczéy pod skrzydłami ich;

9. y widziałem, a oto cztéry koła podle Cherubim: koło iedno podle Cheruba iednego, a koło drugie podle Cheruba iednego; a kształt kół było iako widzenie kamienia chrisolita.

10. A widzenie ich podobieństwo iedno cztérech, iakoby było koło w pośrzodku koła.

11. A gdy chodziły, na cztéry części chodziły, a nie nawracały się gdy chodziły, ale na mieysce na które skłaniało się iść które piérwsze było, szły y drugie, a nie obracały się.

12. A wszytko ciało ich, y szyie, y ręce, y skrzydła, y koła, pełne były oczu w około cztérech kół.

13. A te koła nazwał potoczyste, gdym ia słyszał.

14. A cztéry oblicza miało iedno, oblicze iedno oblicze Cheruba, a oblicze wtóre oblicze człowiecze, a w trzecim oblicze lwie, a czwarte oblicze orłowe.

15. Y podnieśli się Cherubim: to iest źwierzę, którem widział nad rzeką Chobar.

16. A gdy chodzili Cherubim, szły wespół przy nich y koła; a gdy podnosili Cherubowie skrzydła swe, aby się wywyższyli od ziemie, nie zostawały koła, ale y one podle były.

17. Gdy oni stali, stały; a z podniesionymi podnosiły się: bo duch żywota był w nich.

R. 10.—2. *Wnidź w pośrodek kół.* Bóg widział na tronie w ten sposób, jak na skrzyni przymierza. I jako przed skrzynią przymierza był ołtarz kadzenia, tak przed Bogiem siedzącym na wozie był piec, czyli ognisko, z którego Bóg każe brać rozpalone węgle i rozsypywać po mieście. — *Napełni rękę twoję węgla.* Węgle po mieście rozrzucone zapowiadały przyszły pożar miasta. Że zaś z pośrodka kół, i od anioła, z rozkazu boskiego były brane, oznacza że pożar miasta nie z przypadku, ani z rady złych ludzi, lecz z przewidzenia i rozkazu Boga miał nastąpić.

3. *Po prawicy domu.* Domu Bożego, kościoła.

4. *I podniosła się.* Patrz r. 9, w. 3.

5. *Głos Boga wszechmogącego.* T. j., jak Symmach i Teodocjusz tłumaczą, *jakby gromu Bożego.*

13. *Nazwał potoczyste.* Koła te z powodu ich szybkości, nazwał Bóg *potoczystemi.*

15. *Podnieśli się cherubini.* Na skrzydłach, jakby lecąc w górę.—*To jest zwierzę.* Jest to Enallaga, liczba pojedyncza zamiast mnogiéj; jakby rzekł: te są czworo zwierząt, którem widział nad rzeką Chobar r. 1, 13.

17. *Bo duch żywota.* Tenże sam duch Boży popędzał koła, który i zwierzęta, jak rzeczono r. 1, 20.

18. Et egressa est gloria Domini a limine templi, et stetit super Cherubim.

19. Et elevantia Cherubim alas suas, exaltata sunt a terra coram me; et illis egredientibus, rotae quoque subsecutae sunt; et stetit in introitu portae domus Domini orientalis; et gloria Dei Israel erat super ea.

20. Ipsum est animal, quod vidi subter Deum Israel juxta fluvium Chobar; et intellexi, quia Cherubim essent. *(Supr. 1, 1).*

21. Quatuor vultus uni, et quatuor alae uni; et similitudo manus hominis sub alis eorum.

22. Et similitudo vultuum eorum, ipsi vultus, quos videram juxta fluvium Chobar, et intuitus eorum, et impetus singulorum ante faciem suam ingredi.

18. Y wyszła chwała Pańska od progu kościoła, a stała nad Cherubim.

19. A podniósłszy Cherubim skrzydła swe, wznieśli się od ziemie przedemną; a gdy oni wychodzili, koła też szły za nimi; y stanął w weszciu bramy wschodniéy domu Pańskiego; a chwała Boga Izraelowego była nad nimi.

20. Toć iest źwierzę, którem widział pod Bogiem Izraelowym nad rzeką Chobar; y zrozumiałem że Cherubim byli.

21. Cztéry twarzy u iednego, y cztéry skrzydła u iednego; a podobieństwo ręki człowieczéy pod skrzydły ich.

22. Y podobieństwo twarzy ich, one twarzy, którem widział nad rzeką Chobar, a widzenia ich, y pochop każdego przed twarzą swą chodzić.

CAPUT XI.

ROZDZIAL 11.

O dwódziestu pięciu złych mężach i śmierci Feltyasza.

1. Et elevavit me spiritus, et introduxit me ad portam domus Domini orientalem, quae respicit ad solis ortum; et ecce, in introitu portae viginti quinque viri; et vidi in medio eorum Jezoniam filium Azur, et Pheltiam filium Banajae, principes populi.

2. Dixitque ad me: Fili hominis, hi sunt viri, qui cogitant iniquitatem, et tractant consilium pessimum in urbe ista,

3. dicentes: Nonne dudum aedificatae sunt domus? haec est lebes, nos autem carnes.

4. Idcirco vaticinare de eis, vaticinare, fili hominis.

5. Et irruit in me spiritus Domini, et dixit ad me: Loquere: Haec dicit Dominus: Sic locuti estis, domus Israel, et cogitationes cordis vestri ego novi.

6. Plurimos occidistis in urbe hac, et implestis vias ejus interfectis.

7. Propterea haec dicit Dominus Deus: Interfecti vestri, quos posuistis in medio ejus, hi sunt carnes, et haec est lebes, et educam vos de medio ejus.

1. Y podniósł mię duch, a wwiódł mię do bramy domu Pańskiego wschodniéy, która patrzy na wschód słońca: a oto w weszciu bramy dwadzieścia y pięć mężów: y uyźrzałem w pośrzodku ich Jezoniasza syna Azur, y Pheltiasza syna Banaiasza, książęta ludu.

2. Y rzekł do mnie: Synu człowieczy, ci są mężowie, którzy myślą nieprawość, a radzą złą radę w mieście tym,

3. mówiąc: Izaż nie dawno zbudowane są domy? Toć iest kocieł, a myśmy mięso.

4. Przeto prorokuy o nich, prorokuy synu człowieczy.

5. Y napadł na mię duch Pański, y rzekł do mnie: Mów: To mówi Pan: Takeście rzekli domie Izraelów, a myśli serca waszego ia znam.

6. Barzo wieleście pobili w mieście tym, y napełniliście ulice iego pobitymi.

7. Przetóż to mówi Pan Bóg: Pobici waszy którycheście nakładli w pośrzodek iego, ci są mięsem, a to iest kotłem, y wywiodę was z pośrzodku iego.

---

18. *Stała nad Cherubim.* Pan wstąpił na wóz i zasiadł na tronie.

19. *Stanął u miejsca.* Stanął gdzie wyjście było, żeby dać do zrozumienia, iż kościół zupełnie opieka boska opuściła.

20. *Zrozumiałem że cherubini byli.* W pierwszém widzeniu nad rzeką Chobar, widział Ezechiel też postaci, lecz nie mógł zaraz, dla nowości rzeczy, powziąć o nich dokładnego wyobrażenia; i prosto widząc z ruchu że są żyjące, nazwał ogólném imieniem zwierząt; teraz zaś widząc to częściéj i spokojnie się przypatrując powiada, że zrozumiał iż są cherubinami.

R. 11.—1. *Wwiódł.* Od sieni kapłanów do bramy wschodniéj sieni laików, gdzie stanęła była chwała Pańska.—*Dwadzieścia i pięć mężów.* Maldonat mniema że to byli kapłani na zabicie przeznaczeni od Boga. Korneliusz i Prado sądzą, że to byli przełożeni dwudziestu czterech dzielnic, na które Jeruzalem było rozdzielone, a dwudziesty piąty był przełożonym wszystkich i rządzcą miasta, a zeszli się do bramy kościelnéj, ażeby się naradzać o dobru ogólném.—*Jezoniasza syna Azur.* Zdaje się że był innym jak Jezoniasz, o którym wzmianka r. 8, 11. Który jak powiedziano, nie Azura lecz Saphana był synem.

2. *I rzekł do mnie.* T. j. duch.—*Złą radę.* Jaka to była rada, niżéj powiedziano, lecz niejasno.

3. *Izaż niedawno zbudowane są domy?* Niektórzy z hebr. tłumaczą: *nie blizkie jest zrujnowanie, budujmy więc domy.* Tak Watabl. i Pagnin. Ci więc, którzy źle radzili, starali się oddalić bojaźń od narodu, żeby się nie lękali zguby grożącéj miastu, którą groziły zapowiednie proroków. — *Toć jest kocieł.* Zdaje się że myśl ta: niech sobie prawdą będzie to czém nam grożą, chcemy jednak jeszcze bronią osłonić ojczyznę przeciw wrogom, i jeżeli pośród niéj zostaniemy oblężonymi, chcemy usychać i być trapionymi, i umrzeć, jak mięso gdy jest w garnku, i na podłożonym ogniu smaży się i niszczy.

4. *O nich.* O tych mężach źle radzących.

6. *Bardzo wieleście pobili.* Potępiając niewinnych przez sądy niegodziwe, jak wyżéj r. 7, 23, i 9, 9.

7. *Pobici waszy... są mięsem.* Jakoby rzekł: nie wy jesteście mięsem, w Jeruzalem, jakby w garnku mającém być pieczoném i pogrzebioném, jak chcecie, o Ży-

8. Gladium metuistis, et gladium inducam super vos, ait Dominus Deus.
9. Et ejiciam vos de medio ejus, daboque vos in manu hostium, et faciam in vobis judicia.
10. Gladio cadetis: in finibus Israel judicabo vos, et scietis, quia ego Dominus.
11. Haec non erit vobis in lebetem, et vos non eritis in medio ejus in carnes: in finibus Israel judicabo vos.
12. Et scietis, quia ego Dominus: quia in praeceptis meis non ambulastis, et judicia mea non fecistis, sed juxta judicia gentium, quae in circuitu vestro sunt, estis operati.
13. Et factum est, cum prophetarem, Pheltias filius Banajae mortuus est; et cecidi in faciem meam, clamans voce magna, et dixi: Heu, heu, heu, Domine Deus: consummationem tu facis reliquiarum Israel?
14. Et factum est verbum Domini ad me, dicens:
15. Fili hominis, fratres tui, fratres tui, viri propinqui tui, et omnis domus Israel, universi, quibus dixerunt habitatores Jerusalem: Longe recedite a Domino, nobis data est terra in possessionem.
16. Propterea haec dicit Dominus Deus: Quia longe feci eos in gentibus, et quia dispersi eos in terris, ero eis in sanctificationem modicam in terris, ad quas venerunt.
17. Propterea loquere: Haec dicit Dominus Deus: Congregabo vos de populis, et adunabo de terris in quibus dispersi estis, daboque vobis humum Israel.
18. Et ingredientur illuc, et auferent omnes offensiones, cunctasque abominationes ejus de illa.
19. Et dabo eis cor unum, et spiritum novum tribuam in visceribus eorum, et auferam cor lapideum de carne eorum, et dabo eis cor carneum, *(Infr. 36, 26)*.
20. ut in praeceptis meis ambulent, et judicia mea custodiant, faciantque ea: et sint mihi in populum, et ego sim eis in Deum.

8. Mieczaście się bali, a miecz przywiodę na was, mówi Pan Bóg.
9. Y wypędzę was z pośrzodku iego, a dam was w rękę nieprzyiacioł, y uczynię z wami sądy.
10. Od miecza polężecie: na granicach Izraelowych osądzę was: a wiedzieć będziecie żem ia Pan.
11. Ono wam nie będzie kotłem, a wy nie będziecie w pośrzodku iego mięsem: na granicach Izraelskich osądzę was.
12. Y wiedzieć będziecie żem ia Pan: iżeście w przykazaniach moich nie chodzili, a sądóweście moich nie czynili: ale według sądów poganów którzy około was są, czyniliście.
13. Y stało się, gdym prorokował, że Pheltiasz syn Banaiaszów umarł: y padłem na oblicze swe, wołaiąc wielkim głosem, y rzekłem: Ach, ach, ach Panie Boże, dokonanie ty czynisz ostątków Izraela?
14. Y stało się słowo Pańskie do mnie, mówiąc:
15. Synu człowieczy, bracia twoi, bracia twoi, mężowie powinowaci twoi, y wszytek dóm Izraelski wszyscy do których mówili obywatele Jerozolimscy: Oddalcie się od Pana, nam dana iest ziemia, abyśmy ią posiedli.
16. Przeto to mówi Pan Bóg: iżem ie oddalił między narody, a iżem ie rozprószył po ziemiach, będę im świątnicą małą w ziemiach do których zaszli.
17. Przeto mów: To mówi Pan Bóg: Zbiorę was z narodów, y skupię z ziem po którycheście rozproszeni, a dam wam ziemię Izraelowę.
18. Y wnidą tam, y zniosą wszytkie urazy, y wszytkie obrzydłości iéy z niéy.
19. Y dam im serce iedno, y ducha nowego dam do wnętrzności ich, y odeymę serce kamienne z ciała ich, y dam im serce mięsiste,
20. żeby chodzili w przykazaniach moich, a strzegli sądów moich, y czynili ie: aby mi byli ludem, a ia im był Bogiem.

---

dzi! lecz mięsem są prorocy, których jako ofiary boże pomordowaliście: wy zaś z Jerozolimy będziecie wyprowadzeni, nie warci tego żebyście w niéj byli pogrzebionymi, mając być w Reblatha pobici, w. 10.

12. *Sądów poganów.* Obyczajów i zabobonnych obrzędów.

13. *Gdym prorokował.* Gdy duchem proroczym podniesiony, widziałem to co mówiłem.—*Pheltiasz.* Który był jednym z owych dwudziestu pięciu. Rzekłem: Ach, ach, ach! Bo chociaż Pheltiasz był bezbożnym, i ze śmierci jego cieszyć się trzeba było, jednak zajęczał prorok, lękając się żeby to, co się przytrafiło Pheltiaszowi, nie spotkało całego narodu.— *Dokonanie czynisz.* T. j. czyli tak chcesz wszystkich zgubić, jak tego Phelciasza?

15. *Bracia twoi.* Którzy już są więźniami w Babilonie, niech będą dobréj myśli, bo im sprzyjać będę.— *Obywatele Jerozolimscy.* Których jeszcze do niewoli nie uprowadzono, lecz w ojczyznie pozostali.—*Oddalcie się.* Odchodząc od Chaldei.— *Od Pana.* Od Kościoła, gdzie Pan przebywa.—*Nam dana jest ziemia.* Daleko lepszą jest dola nasza, którzy w ojczyznie zostajemy i posiadamy Judeę?

16. *Iżem je oddalił.* Dozwalając żeby w niewolę uprowadzonymi zostali.— *Będę im świątnicą małą.* Watabl tłumaczy: *niewielu,* będzie mała i utrapiona trzoda, lecz mnie miła. Bo od czasu uprowadzenia, nie mają kościoła; ja jestem dla nich zamiast kościoła; w skrytości serca czcić mnie będą, jak kiedyś uczynią chrześcianie.

17. *Mów.* Do Żydów uwięzionych w Babilonie, żebyś ich pocieszył.— *Skupię.* Pod Zorobabelem, Nehemiaszem, Ezdraszem, i odprowadzę was z Babilonu do ziemi Izraelskiéj.

18. *Wnijdą tam.* Do ojczyzny i do Jeruzalem.— *Urazy.* Bałwany, przez które Boga obrażali.

19. *Serce jedno.* Jednomyślne i zgodne, względem przywrócenia ojcowskiéj czci i religii prawdziwéj. — *Ducha nowego.* Nowy umysł i wolę.—*Serce kamienne.* Twarde, zapamiętałe w złem.— *Serce mięsiste.* Łagodne, posłuszne, skłonne do dobrego.

20. *Aby mi byli ludem.* Żeby oni byli dla mnie narodem moim wybranym i miłym, a ja dla nich jedynym Bogiem.

21. Quorum cor post offendicula et abominationes suas ambulat, horum viam in capite suo ponam, dicit Dominus Deus.
22. Et elevaverunt Cherubim alas suas, et rotae cum eis, et gloria Dei Israel erat super ea.
23. Et ascendit gloria Domini de medio civitatis, stetitque super montem, qui est ad orientem urbis.
24. Et spiritus levavit me, adduxitque in Chaldaeam ad transmigrationem in visione in spiritu Dei; et sublata est a me visio, quam videram.
25. Et locutus sum ad transmigrationem omnia verba Domini, quae ostenderat mihi.

21. Których serce za urazami y za obrzydłościami swemi chodzi, tych drogę położę na głowę ich, mówi Pan Bóg.
22. Y podnieśli Cherubim skrzydła swe, y koła z nimi: a chwała Boga Izraelowego była nad nimi.
23. Y wstąpiła chwała Pańska z pośrzodku miasta, y stanęła na górze która iest na wschód miasta.
24. A duch podniósł mię, y przywiódł mię do Chaldeyskiéy ziemie do zaprowadzenia w widzeniu, w duchu Bożym: y odięte było odemnie widzenie którem widział.
25. A mówiłem do zaprowadzenia wszytkie słowa Pańskie, które mi był okazał.

CAPUT XII.

ROZDZIAŁ 12.

O czynnościach Ezechielowych, zapowiadających nieszczęścia dla Żydów.

1. Et factus est sermo Domini ad me, dicens:
2. Fili hominis, in medio domus exasperantis tu habitas, qui oculos habent ad videndum, et non vident, et aures ad audiendum, et non audiunt, quia domus exasperans est.
3. Tu ergo, fili hominis, fac tibi vasa transmigrationis, et transmigrabis per diem coram eis: transmigrabis autem de loco tuo ad locum alterum in conspectu eorum, si forte aspiciant, quia domus exasperans est.
4. Et efferes foras vasa tua quasi vasa transmigrantis per diem in conspectu eorum: tu autem egredieris vespere coram eis, sicut egreditur migrans.
5. Ante oculos eorum perfode tibi parietem, et egredieris per eum.
6. In conspectu eorum in humeris portaberis, in caligine effereris, faciem tuam velabis, et non videbis terram, quia portentum dedi te domui Israel.
7. Feci ergo sicut praeceperat mihi Dominus; vasa mea protuli quasi vasa transmigrantis per

1. Y stała się mowa Pańska do mnie, mówiąc:
2. Synu człowieczy w pośrzodku domu drażniącego ty mieszkasz: którzy oczy maią do widzenia, a nie widzą: y uszy do słuchania, a nie słyszą: bo dóm drażniący iest.
3. A tak ty synu człowieczy, uczyń sobie naczynia zaprowadzenia, a przeprowadzisz się we dnie przed nimi: a przeprowadzisz się z mieysca twego na inne mieysce przed ich oczyma: ieśli snądź obaczą że dóm drażniący iest.
4. Y wyniesiesz precz naczynia twoie, iako naczynia prowadzącego się we dnie przed ich oczyma: a ty wynidziesz wieczór przed nimi, iako wychodzi ten co się prowadzi.
5. Przed oczyma ich przekopay sobie ścianę, a wynidziesz przez nię.
6. Przed oczyma ich na ramionach wyniesion będziesz, zmierzkiém wyniesion będziesz: twarz swoię zakryiesz, a na ziemię patrzyć nie będziesz: bo dziwem dałem cię domowi Izraelowemu.
7. Uczyniłem tedy iako mi był Pan roskazał: naczynia moie wyniosłem iako naczynia prowadzą-

21. *Położę na głowę ich.* Na głowie ich pomszczę się, karząc podług zasług.
23. *Na górze.* Rozumie górę Oliwną, na którėj stanęła, iżby ztamtąd jako z miejsca wyniosłego, patrzyła na pożar miasta, i ztamtąd do nieba poszła.
24. *I przywiódł.* Odprowadził mię duch z Jeruzalem.— *W widzeniu.* To wszystko się stało przez widzenie w umyśle i duszy, bo Ezechiel z Chaldei nie wychodził.
25. *Do zaprowadzenia.* Do więźniów którzy uprowadzeni byli do Babilonu, z którymi tamże zostawał. Bo r. 8, w. 1 powiedział: *Jam siedział w domu moim, a starszy Judzcy siedzieli przedemną.*
R. 12.— 2. *Domu drażniącego.* Buntowniczego: tak nazywa naród żydowski, jakby rzekł: mieszkasz pomiędzy ludźmi buntowniczymi i nieposłusznymi.—*Którzy oczy mają.* Którzy grzeszą ze złości, bo rozumieją dostatecznie i widzą, co czynić powinni.
3. *Naczynia zaprowadzenia.* Przygotuj sobie narzędzia podróżne, np. kij, obuwie, opończę, torby, skrzynki, wozy i t. p., których potrzebują ci, którzy zmieniają mieszkanie, i sprzęty mają przenieść gdzie indziej.—*Przeprowadzisz się we dnie.* Przeniesiesz owe tłomoki i sprzęty w dzień jasny, gdy oni widzieć będą, i tak rzecz która im się przytrafi, w znakach wyrazisz.
4. *Naczynia twoje.* Sprzęty twe.— *Wynidziesz wieczór.* Żebyś tém samém przepowiedział, że Sedecyasz wieczorem, a nawet w nocy, po zdobyciu miasta, uciekać będzie, jak widać IV. Król. 25, 4; Jerem, 39, 4; i 52, 7.— *Jako wychodzi ten co się prowadzi.* Zwykli ci, którzy się z domu do domu przenoszą, przez dzień sprzęty przenosić, a sami, gdy już wszystko przeniesiono, wieczorem, albo w nocy przechodzić.
5. *Przekopaj sobie ścianę.* Domu, i wyjdź przez nią, żebyś okazał że Chaldejczycy po zrujnowaniu murów wnijdą do miasta, że i Sedeciasz przez otwór w murze wynidzie, jako też i uczynił. Jerem. 39, 4; i IV. Król. 25, 4.
6. *Na ramionach wyniesion będziesz.* Od domowników do tego przeznaczonych, t. j. żebyś wyobraził sposób ucieczki Sedeciasza, który uciekł niesiony na barkach swoich domowników.— *Zmierzkiem.* W nocy.— *Twarz swoję zakryjesz.* Jak czynią ci, którzy ze wstydu nie chcą być widziani i poznani.— *Bo dziwem dałem cię.* Postawiłem cię jakby obraz i źwierciadło rzeczy przyszłych, rabunku miasta, ucieczki obywateli i pojmania króla.

diem, et vespere perfodi mihi parietem manu; et in caligine egressus sum, in humeris portatus in conspectu eorum.
8. Et factus est sermo Domini mane ad me dicens:
9. Fili hominis, numquid non dixerunt ad te domus Israel, domus exasperans: Quid tu facis?
10. Dic ad eos: Haec dicit Dominus Deus: Super ducem onus istud, qui est in Jerusalem, et super omnem domum Israel, quae est in medio eorum.
11. Dic: ego portentum vestrum: quomodo feci, sic fiet illis: in transmigrationem et in captivitatem ibunt.
12. Et dux, qui est in medio eorum, in humeris portabitur, in caligine egredietur: parietem perfodient, ut educant eum: facies ejus operietur, ut non videat oculo terram.
13. Et extendam rete meum super eum, et capietur in sagena mea, et adducam eum in Babylonem in terram Chaldaeorum: et ipsam non videbit, ibique morietur. *(Infr. 17, 20).*
14. Et omnes, qui circa eum sunt, praesidium ejus et agmina ejus dispergam in omnem ventum, et gladium evaginabo post eos.
15. Et scient, quia ego Dominus, quando dispersero illos in gentibus, et disseminavero eos in terris.
16. Et relinquam ex eis viros paucos a gladio et fame et pestilentia, ut enarrent omnia scelera eorum in gentibus, ad quas ingredientur: et scient, quia ego Dominus.
17. Et factus est sermo Domini ad me, dicens:
18. Fili hominis, panem tuum in conturbatione comede, sed et aquam tuam in festinatione et moerore bibe.
19. Et dices ad populum terrae: Haec dicit Dominus Deus ad eos, qui habitant in Jerusalem in terra Israel: Panem suum in sollicitudine comedent, et aquam suam in desolatione bibent, ut desoletur terra a multitudine sua, propter iniquitatem omnium, qui habitant in ea.
20. Et civitates, quae nunc habitantur, desolatae erunt, terraque deserta: et scietis, quia ego Dominus.
21. Et factus est sermo Domini ad me, dicens:

cego się we dnie: a wieczór przebiłem sobie ścianę ręką: y wyszedłem zmiérzkiem, na ramionach niesiony przed ich oczyma.
8. Y stała się mowa Pańska rano do mnie, mówiąc:
9. Synu człowieczy, izali nie mówili do ciebie dóm Izraelski, dóm draźniący: Co ty czynisz?
10. Mów do nich: To mówi Pan Bóg: To brzemię na książę które iest w Jeruzalem, y na wszytek dóm Izraelów który iest w pośrzodku ich.
11. Mów: Jam dziw wasz: iakom uczynił, tak się im stanie, w zaprowadzenie y w niewolą póydą.
12. A książę które iest w pośrzodku ich, na ramionach poniosą: zmiérzkiem wynidzie: ścianę przebiią aby go wynieśli: oblicze iego zakryte będzie, aby okiem nie widział ziemie.
13. Y zastawię nań sieć moię, y poyman będzie niewodem moim: y przywiodę go do Bąbilonu do ziemie Chaldeyskiéy: y téy nie uyźrzy, y tam umrze.
14. A wszytkie którzy są około niego, pomoc iego, y ufy iego rozproszę na wszelaki wiatr, y miecza dobędę za nimi.
15. Y wiedzieć będą żem ia Pan, gdy ie rozproszę między narody, y rozsieię ie po ziemiach.
16. Y zostawię z nich trochę mężów od miecza, od głodu, y moru: aby opowiadali wszytkie złości ich między narody do których wnidą: y wiedzieć będą żem ia Pan.
17. Y stała się mowa Pańska do mnie, mówiąc:
18. Synu człowieczy, chléb twóy w zatrwożeniu iedz, ale y wodę twoię z kwapieniem y z frasunkiem piy.
19. Y rzeczesz do ludu ziemie: To mówi Pan Bóg do tych, którzy mieszkaią w Jeruzalem w ziemi Izraelskiéy: Chléb swóy w kłopocie ieść będą, a wodę swą w pustoszeniu pić będą: że spustoszeie ziemia od mnóstwa swego, dla nieprawości wszech mieszkaiących w niéy.
20. Miasta téż w których teraz mieszkaią, spustoszone będą, a ziemia pusta: y wiedzieć będziecie żem ia Pan.
21. Y stała się mowa Pańska do mnie, mówiąc:

9. *Izali nie mówili?* Izali nie powiedzą? jakby rzekł: powiedzą zapewne.
10. *Książę.* Króla Sedeciasza.— *Brzemię.* Ciężkie i smutne proroctwo.— *Wszystek dóm Izraelów.* Wszystkich Izraelitów w Jeruzalem mieszkających. Inni rozumieją o Izraelitach tych tylko, którzy byli z dziesięciu pokoleń i pomiędzy Żydami mieszkali.
12. *Książę.* Król Sedeciasz.— *Który jest w pośrodku ich.* Który pomiędzy swoimi błaznuje, nie bojąc się niczego.—*Oblicze jego zakryte będzie.* Ślepotą. Tak się stało gdy był wiedzion do Babilonii, co przepowiedział Jeremiasz; i nie widział jéj, co powiedział Ezechiel. Ponieważ sądził Sedeciasz, że te dwie zapowiedzi są sprzeczne z sobą, dla tego prorokom nie wierzył, jako uważa Józef.
13. *Zastawię nań sieć moję.* Przebiegłością, dowcipem i sztuką Chaldejczyków prześladujących ułowionym zostanie.— *I téj nie ujrzy.* Bo oczy mu wyłupi król Babiloński w Reblatha, IV. Król. 25, 7, i Jer. 39, 7, i 52, 11.
14. *Na wszelki wiatr.* Do wszystkich krajów i narodów.— *I miecza.* Sprawię, że dokądkolwiek pójdą, wróg prześladować ich będzie, r. 5, 2 i 12.
16. *Aby opowiadali.* Żeby się pomiędzy ludy barbarzyńskiemi okazała sprawiedliwość moja, żeby gdy posłyszą o ich zbrodniach, poznali też żem sprawiedliwie ich ukarał.
18. *Chleb twój w zatrwożeniu jedz.* Jeść chleb w zatrwożeniu i pić wodę ze skwapliwością oznacza, że Żydzi czasu oblężenia mają jeść z frasunkiem i bojaźnią z powodu nadchodzących wrogów.
19. *W spustoszeniu.* Chald. *w zdumienie,* LXX *w zgubie,* t. j. w rozpaczy.

22. Fili hominis, quod est proverbium istud vobis in terra Israel? dicentium: in longum differentur dies, et peribit omnis visio.

23. Ideo dic ad eos: Haec dicit Dominus Deus: Quiescere faciam proverbium istud, neque vulgo dicetur ultra in Israel: et loquere ad eos, quod appropinquaverint dies, et sermo omnis visionis.

24. Non enim erit ultra omnis visio cassa, neque divinatio ambigua in medio filiorum Israel.

25. Quia ego Dominus loquar, et quodcumque locutus fuero verbum, fiet, et non prolongabitur amplius, sed in diebus vestris domus exasperans loquar verbum, et faciam illud dicit Dominus Deus.

26. Et factus est sermo Domini ad me, dicens:

27. Fili hominis, ecce, domus Israel dicentium: Visio, quam hic videt, in dies multos et in tempora longa iste prophetat.

28. Propterea dic ad eos: Haec dicit Dominus Deus: Non prolongabitur ultra omnis sermo meus: verbum, quod locutus fuero, complebitur, dicit Dominus Deus.

22. Synu człowieczy, co to za przypowieść u was w ziemi Izraelowey? mówiących: W długą póydą dni, a zginie wszelakie widzenie.

23. Przeto mów do nich: To mówi Pan Bóg: Uczynię że ustanie ta przypowieść, ani pospolicie mówić będą więcey w Izraelu, y mów do nich że się przybliżyły dni, y mowa każdego widzenia.

24. Bo nie będzie więcey żadnego widzenia próżnego, ani proroctwa wątpliwego w pośrzodku synów Izrael.

25. Bo ia Pan mówić będę: a którekolwiek słowo wyrzekę, stanie się, y nieodwlecze się daley: ale za dni waszych, domie drażniący mówić będę słowo, y uczynię ie, mówi Pan Bóg.

26. Y stała się mowa Pańska do mnie, mówiąc:

27. Synu człowieczy, oto dóm Izraelów mówiących: Widzenie które ten widzi, na wiele dni y na czasy długie ten prorokuie.

28. Przeto mów do nich: To mówi Pan Bóg: Nie przewlecze się daley wszelka mowa moia, słowo które wymówię wypełni się, mówi Pan Bóg.

CAPUT XIII.

ROZDZIAŁ 13.

O pogróżkach Bożych względem fałszywych proroków.

1. Et factus est sermo Domini ad me, dicens:

2. Fili hominis, vaticinare ad prophetas Israel, qui prophetant, et dices prophetantibus de corde suo: Audite verbum Domini:

3. haec dicit Dominus Deus: Vae prophetis insipientibus, qui sequuntur spiritum suum, et nihil vident. *(Jer. 23, 1. Infr. 14, 9.—34, 2).*

4. Quasi vulpes in desertis, prophetae tui, Israel erant.

5. Non ascendistis ex adverso, neque opposuistis murum pro domo Israel, ut staretis in praelio in die Domini.

6. Vident vana, et divinant mendacium, dicentes: Ait Dominus: cum Dominus non miserit eos; et perseveraverunt confirmare sermonem.

7. Numquid non visionem cassam vidistis, et divinationem mendacem locuti estis? et dicitis, ait Dominus, cum ego non sim locutus.

8. Propterea haec dicit Dominus Deus: Quia locuti estis vana, et vidistis mendacium, ideo ecce, ego ad vos, dicit Dominus Deus:

9. et erit manus mea super prophetas, qui vi-

1. Y stała się mowa Pańska do mnie, mówiąc:

2. Synu człowieczy, prorokuy do proroków Izraelskich którzy prorokuią: y rzeczesz prorokuiącym z serca swego: Słuchaycie słowa Pańskiego:

3. to mówi Pan Bóg: Biada prorokom głupim, którzy idą za duchem swoim, a nic nie widzą.

4. Jako liszki na pusczy, prorocy twoi Izraelu byli.

5. Nie wstępowaliście na przeciw, aniście zastawili muru dla domu Izraelowego, abyście stali w bitwie w dzień Pański.

6. Widzą próżności, a prorokuią kłamstwo, mówiąc: Mówi Pan: gdyż ich Pan nie posłał: y nie przestali twierdzić mowy.

7. Azaście nie widzenie próżne widzieli, a proroctwo kłamliwe mówili? Y mówicie: Mówi Pan gdyżem ia nie mówił.

8. Przetóż to mówi Pan Bóg: Ponieważeście mówili próżności, a widzieliście kłamstwo: przeto oto ia na was, mówi Pan Bóg:

9. y będzie ręka moia na proroki, którzy widzą

22. *Przypowieść.* Mowa której zwykle używacie i z niej się chełpicie.— *Dni.* Utrapienia i spustoszenia od proroków przepowiedzianego.—*Zginie wszelakie widzenie.* Ukażą się próżne i kłamliwe proroctwa.

24. *Proroctwa wątpliwego.* Bo wszystko co przepowiedzieli prorocy, tak oczywiście się sprawdzi, iż nikt wątpić nie będzie mógł, azali się proroctwo spełniło?

25. *Za dni waszych... mówić będę słowo, i uczynię.* Co za dni waszych przez proroków moich przepowiem, sprawdzi się, zanim pomrzecie.

27. *Na wiele dni.* O rzeczach które nie za naszych czasów, lecz daleko później mają się dokonać.

R. 13.— 1. *Z serca swego.* Własne wymysły, nie zaś słowa Boże.

3. *Idą za duchem swoim.* Którzy chociaż żadnego objawienia od Boga nie odebrali, przepowiadają zuchwale wszystko cokolwiek im na myśl i do gęby przyjdzie.

4. *Jako liszki na puszczy.* Bo skrycie i zdradliwie naród pustoszą, udając, że mówią rzeczy wygodne i pożyteczne dla ludu, ażeby ztąd korzyść jaką odnieśli. Że też bojaźliwi gdy niebezpieczeństwo grozi, i lękają się wystąpić przeciwko wrogowi, lecz jakby liszki w jamach swoich się ukrywają.

5. *Nie występowaliście na przeciw.* Wy prorocy fałszywi nie zastawialiście się przed Bogiem modlitwami, który srogich Chaldeów wpuszczał w rozwaliny muru, t. j. w rozpadliny zrujnowanej Jerozolimy.

9. *Ręka moja.* Pomsta moja. Chald. *klęska potęgi*

dent vana, et divinant mendacium: in consilio populi mei non erunt, et in scriptura domus Israel non scribentur, nec in terram Israel ingredientur, et scietis, quia ego Dominus Deus:

10. eo quod deceperint populum meum, dicentes: Pax, et non est pax: et ipse aedificabat parietem, illi autem liniebant eum luto absque paleis.

11. Dic ad eos, qui liniunt absque temperatura, quod casurus sit: erit enim imber inundans, et dabo lapides praegrandes desuper irruentes, et ventum procellae dissipantem.

12. Siquidem ecce cecidit paries; numquid non dicetur vobis: Ubi est litura, quam linistis?

13. Propterea haec dicit Dominus Deus: Et erumpere faciam spiritum tempestatum in indignatione mea, et imber inundans in furore meo erit, et lapides grandes in ira in consumtionem.

14. Et destruam parietem, quem linistis absque temperamento, et adaequabo eum terrae, et revelabitur fundamentum ejus, et cadet, et consumetur in medio ejus: et scietis, quia ego sum Dominus.

15. Et complebo indignationem meam in pariete, et in his, qui liniunt eum absque temperamento, dicamque vobis: Non est paries, et non sunt qui liniunt eum.

16. Prophetae Israel, qui prophetant ad Jerusalem, et vident ei visionem pacis: et non est pax, ait Dominus Deus.

17. Et tu, fili hominis, pone faciem tuam contra filias populi tui, quae prophetant de corde suo, et vaticinare super eas,

18. et dic: Haec dicit Dominus Deus: Vae quae consuunt pulvillos sub omni cubito manus, et faciunt cervicalia sub capite universae aetatis ad capiendas animas, et cum caperent animas populi mei, vivificabant animas eorum.

19. Et violabant me ad populum meum propter pugillum hordei et fragmen panis, ut interficerent animas, quae non moriuntur, et vivificarent animas, quae non vivunt, mentientes populo meo credenti mendaciis.

próżności, a prorokuią kłamstwo: w radzie ludu mego nie będą, a do pisma domu Izraelowego nie będą wpisani, ani do ziemie Izraelskiéy wnidą: a wiedzieć będziecie żem ia Pan Bóg:

10. przeto że zwiedli lud móy, mówiąc: Pokóy, a niémasz pokoiu, a ten budował ścianę, a ci polepiali ia gliną bez pléw.

11. Mów do tych, którzy polepiaią bez przysady, że upadnie: bo będzie dészcz zaléwaiący, y dam kamienie wielkie zwiérzchu padaiące, y wiatr wichru rozwalaiący.

12. Bo oto upadła ściana, izali wam nie rzeką: Gdzież lepienie któreście lepili?

13. Przetoż to mówi Pan Bóg: y uczynię że wywrze wiatr burzéy w zagniewaniu moim, y dészcz zaléwaiacy będzie w zapalczywości moiéy: a kamienie wielkie w gniewie na zniszczenie.

14. Y obalę ścianę którąście lepili bez przysady, y zrównam ią z ziemią, y odkryie się fundament iéy: y upadnie, y zepsuie się w pośrzodku iéy: a wiedzieć będziecie żem ia Pan.

15. Y wykonam rozgniewanie moie nad ścianą, y nad tymi którzy ią lepią bez przysady, a rzekę wam: Niémasz ściany, y niémasz którzy ią lepią.

16. Prorocy Izraelscy, którzy prorokuią do Jeruzalem, y widzą mu widzenie pokoiu: ano niémasz pokoiu, mówi Pan Bóg.

17. A ty synu człowieczy postaw oblicze twoie przeciw córkom ludu twego, które prorokuią z serca swego: a prorokuy na nie,

18. y mów: To mówi Pan Bóg: Biada które szyią wezgłówka pod wszelki łokieć ręki: a czynią poduszki pod głowy każdego wieku na ułowienie dusz: a gdy łowiły dusze ludu mego, ożywiały dusze ich.

19. Y gwałciły mię u ludu moiego dla garści ięczmienia, dla sztuki chleba, aby zabiiały dusze które nie umiéraia, a ożywiały dusze, które nie żywią, kłamaiąc ludowi memu wierzącemu kłamstwam.

mojéj.—*Proroki.* Fałszywe.—*W radzie.* W zgromadzeniu ludu z niewoli wracającego.—*Do pisma.* W spisie Izraelitów żyjących i wracających z niewoli nie będą zamieszczeni, bo pomrą.

10. *Mówiąc: Pokój.* Próżne bezpieczeństwo i pomyślność ludowi obiecując.—*A ten.* Lud.—*Budował ścianę.* Obiecywał sobie bezpieczeństwo; ściana bowiem domu zabezpiecza nas od nieprzyjaciół.—*A ci.* Fałszywi prorocy. — *Polepiali ją gliną.* Utwierdzali bezpieczeństwo ludu kłamliwemi i słabemi dowodami. W hebr. *namazują tynkiem.* Chcą sprawić, żeby się nieokazywała obrzydliwość występków, lecz naprożno. — *Bez plew.* Bo plewy glinę, którаby się inaczej rozpłynęła, zatrzymują, ścieśniają i spajają.

11. *Bez przysady.* Bez domieszania plew. Tłumacz powiedział: *bez przysady,* dla rozmaitości.—*Deszcz zalewający.* Znaczy, że żadna siła ludzka, żaden rozum, nie oprze się pomście Bożéj, lecz że on mściwą potęgą swą wszystko wywróci i zniszczy.

12. *Izali wam nie rzeką.* Azali wtenczas wrogi szydzić z was nie będą, czy pytać nie będą szydząc, gdzie jest bezpieczeństwo i ufność wasza?

13. *Wiatr burzéy.* Wiatr gwałtowny i burzliwy.—*Na zniszczenie.* Na waszą zgubę. Przez deszcz, kamienie, wicher i t. p. rozumie Chaldejczyków, przez których Jeruzalem miał zburzyć.

15. *Wykonam.* Nasycę gniew mój, obalając ścianę którąście zbudowali, i wywrę gniew mój przeciw prorokom, którzy ją namazują.—*Nie masz ściany.* Upadł mur wespół z budującymi i namazującymi.

16. *Prorocy Izraelscy.* Nie masz, powiadam, proroków Izraelskich. — *Widzenie pokoju.* Proroctwa pomyślność obiecujące.

17. *Przeciw córkom ludu twego.* P. Wujka.

18. *Które szyją.* Proroctwa, które zmyślają.—*Szyją węzgłówka.* Pochlebiają, żeby sumienia, jakby na podłożonych ze wszech stron poduszkach, były spokojne, i nie doznawały żadnych zgryzot. — *Każdego wieku.* Każdego stanu i wieku ludziom.—*Na ułowienie dusz.* Dla oszukiwania fałszywą nadzieją pokoju.—*A gdy łowiły.* Gdy gubiły. — *Ożywiały dusze ich.* Obiecując duszom, t. j. ludziom życie i ocalenie, lecz fałszywie.

19. *Gwałciły mię u ludu mojego.* Wykraczali przeciwko mnie, wobec ludu mego, mówiąc: *to mówi Pan,* chociaż ja nie mówiłem, i czyniąc mię kłamcą niejako. —*Dla garści jęczmienia.* Dla nadziei najmniejszego

20. Propter hoc haec dicit Dominus Deus: Ecce, ego ad pulvillos vestros, quibus vos capitis animas volantes, et dirumpam eos de brachiis vestris, et dimittam animas, quas vos capitis, animas ad volandum.

21. Et dirumpam cervicalia vestra, et liberabo populum meum de manu vestra, neque erunt ultra in manibus vestris ad praedandum: et scietis, quia ego Dominus.

22. Pro eo quod moerere fecistis cor justi mendaciter, quem ego non contristavi, et confortastis manus impii, ut non reverteretur a via sua mala, et viveret,

23. propterea vana non videbitis, et divinationes non divinabitis amplius, et eruam populum meum de manu vestra: et scietis, quia ego Dominus.

20. Przetóż to mówi Pan Bóg: Oto ia do wezgłówek waszych, któremi wy łowicie dusze lataiące: y rozedrę ie z ramion waszych: a wypuszczę dusze które wy łowicie dusze ku lataniu.

21. Y rozedrę poduszki wasze, a wyswobodzę lud móy z ręki waszéy, ani będą więcéy w rękach waszych na łup: a wiedzieć będziecie żem ia Pan.

22. Za to żeście zasmucały serce sprawiedliwego kłamliwie, któregom ia nie zasmucił: a zmacniałyście ręce niezbożnego, aby się nie nawrócił od drogi swéy złéy, a żył,

23. przeto próżności nie uyźrzycie, y proroctwa prorokować nie będziecie: y wyrwę lud móy z ręki waszéy: a będziecie wiedziały żem ia Pan.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 13. w. 17. *Przeciw córkom ludu twego które prorokują.* Taka śmiałość zawżdy była i jest niewiast heretyckich, że te ducha prorockiego sobie przypisują i drugich uczyć śmieją. Na które tu prorok ś. woła. Albo też zowie niewiastami wszystkie heretyki, którzy jako niewiasty, są tak odmienni i rozkoszni, że się nowych nauk radzi chwytają, a pospolicie na takich naukach najrychléj polegają, które ciału są miłe. Tak widzimy dzisiejszy heretycy od swoich hersztów są ułowieni, gdy im rozpustne i cielesne nauki zasmakowały.

CAPUT XIV.

ROZDZIAŁ 14.

O zabronieniu prorokom przepowiadania obłudnikom i t. d.

1. Et venerunt ad me viri seniorum Israel, et sederunt coram me.

2. Et factus est sermo Domini ad me, dicens:

3. Fili hominis, viri isti posuerunt immunditias suas in cordibus suis, et scandalum iniquitatis suae statuerunt contra faciem suam: numquid interrogatus respondebo eis?

4. Propter hoc loquere eis, et dices ad eos: Haec dicit Dominus Deus: Homo, homo de domo Israel, qui posuerit immunditias suas in corde suo, et scandalum iniquitatis suae statuerit contra faciem suam, et venerit ad prophetam, interrogans per eum me, ego Dominus respondebo ei in multitudine immunditiarum suarum,

5. ut capiatur domus Israel in corde suo, quo recesserunt a me in cunctis idolis suis.

1. Y przyszli do mnie mężowie z starszych Izraelskich, y siedzieli przedemną.

2. Y stała się mowa Pańska do mnie, rzekąc:

3. Synu człowieczy, ci mężowie położyli nieczystości swe w sercach swych a obrazę nieprawości swéy postawili przed obliczem swoim: izali spytany mam im odpowiadać?

4. Przeto mów im, y rzeczesz do nich: To mówi Pan Bóg: Człowiek, człowiek z domu Izraelowego, któryby położył nieczystości swe w sercu swoim, a urazę nieprawości swéy postawiłby przed obliczem swoim, a przyszedłby do proroka pytaiąc mię przezeń, ia Pan odpowiém mu w mnóstwie nieczystości iego,

5. aby był poyman dóm Izraelów w sercu ich, którym odstąpili odemnie w wszytkich bałwanach swoich.

zysku.—*Aby zabijały.* Żeby przepowiadały zgubę prorokom prawdziwym i świętym, którzy nie zasłużyli na śmierć, a obiecywały życie Żydom i fałszywym prorokom, którzy mieli być zabici. LXX: *Żeby zabijały dusze, którym nie trzeba było umrzeć, a ożywiały dusze, którym żyć nie należało było.*

20. *Dusze latające.* T. j. jak ptaki. — *Rozedrę je.* Odejmę i rozszarpię węzgłowia.— *Z ramion waszych.* Mówi *waszych*, nie zaś *ich*, bo ci których oszukiwano, byli w ich władzy.—*Wypuszczę dusze.* Wolno z sieci waszych, żeby mogły latać kędy zechcą.

22. *Żeście zasmucały.* Przepowiadając im rzeczy smutne, chociaż ja nic takiego nie powiedziałem.—*Zmacniałyście.* Przepowiadając jemu rzeczy wesołe i życie, dla tego że wam podarki dawał.

23. *Próżności nie ujrzycie.* Prorokować więcéj nie będziecie, bo was pozabijam, już to zarazą, już mieczem Chaldejczyków.

R. 14.—1. *Mężowie z starszych.* T. j. niektórzy ze starszych czyli przedniejsi obywatele i urzędnicy; bo ci zawsze prawie byli obierani ze starych.

3. *Położyli nieczystości swe.* Noszą w sercach utkwione bałwany: zupełnie oddani bałwochwalstwu. Akwila tłumaczy: *poświęcili bałwany w sercu swoim.* —*Obrazę nieprawości.* Tak nazywa bałwany, dla tego że dla swych czcicieli są obrażeniem, t. j. że są powodem do obrazy i upadku oraz wszelkiéj nieprawości.— *Postawili przed obliczem swojém.* Ażeby niemi oczy i duszę napaśli.

4. *Człowiek, człowiek.* Hebraizm, znaczy: każdy człowiek.—*Odpowiem mu w mnóstwie.* Podług wielości nieczystości jego, jak zasługują nieczystości i grzechy jego. Tak odpowiem przez proroków, żeby widząc nie widzieli, a słysząc nie zrozumieli, co odpowiedzą prorocy, i żeby ztąd powód do błędu brali.

5. *Aby był pojman.* Żeby posłuszny swemu pragnieniu i uczuciu, i tłumacząc podług tego odpowiedzi, został przez nie jakby w sieci ułowionym i oszukanym.—*W sercu ich.* W uczuciu i woli swéj.—*W wszystkich bałwanach swoich.* Żeby przywiązali się do bałwanów swoich.

6. Propterea dic ad domum Israel: Haec dicit Dominus Deus: Convertimini, et recedite ab idolis vestris, et ab universis contaminationibus vestris avertite facies vestras.

7. Quia homo, homo de domo Israel, et de proselytis quicumque advena fuerit in Israel, si alienatus fuerit a me, et posuerit idola sua in corde suo, et scandalum iniquitatis suae statuerit contra faciem suam, et venerit ad prophetam, ut interroget per eum me: Ego Dominus respondebo ei per me.

8. Et ponam faciem meam super hominem illum, et faciam eum in exemplum et in proverbium, et disperdam eum de medio populi mei: et scietis, quia ego Dominus.

9. Et propheta cum erraverit et locutus fuerit verbum, ego Dominus decepi prophetam illum, et extendam manum meam super illum et delebo eum de medio populi mei Israel. *(Supr. 13, 3).*

10. Et portabunt iniquitatem suam: juxta iniquitatem interrogantis, sic iniquitas prophetae erit,

11. ut non erret ultra domus Israel a me, neque polluatur in universis praevaricationibus suis, sed sint mihi in populum, et ego sim eis in Deum, ait Dominus exercituum.

12. Et factus est sermo Domini ad me, dicens:

13. Fili hominis, terra cum peccaverit mihi, ut praevaricetur praevaricans, extendam manum meam super eam, et conteram virgam panis ejus, et immittam in eam famem, et interficiam de ea hominem et jumentum. *(Supr. 5, 16).*

14. Et si fuerint tres viri isti in medio ejus, Noe, Daniel et Job, ipsi justitia sua liberabunt animas suas, ait Dominus exercituum.

15. Quodsi et bestias pessimas induxero super terram, ut vastem eam: et fuerit invia, eo quod non sit pertransiens propter bestias,

16. tres viri isti si fuerint in ea: Vivo ego, dicit Dominus Deus, quia nec filios nec filias liberabunt, sed ipsi soli liberabuntur, terra autem desolabitur.

6. Przeto mów do domu Izraelowego: To mówi Pan Bóg: Nawróćcie się, a odstąpcie od bałwanów waszych, y ode wszech plugastw waszych: odwróćcie twarzy wasze.

7. Bo człowiek, człowiek z domu Izraelowego, y z nowo nawróconych ktokolwiek iest przychodniem u Izraela, *ieśli się* odłączy odemnie, a położy bałwany swe w sercu swoim, y obrazę nieprawości swéy postawi przed obliczem swoim, a przydzie do proroka *aby* mię przezeń zapytał: ia Pan odpowiém mu przez mię.

8. Y położę oblicze moie na człowieka onego, y dam go na przykład, y na przypowieść, y wygubię go z pośrzodku ludu mego: a wiedziéć będziecie żem ia Pan.

9. Y prorok gdyby zbłądził, a powiedział słowo: ia Pan zwiódłem proroka onego: y wyciągnę rękę moię nań, y wygładzę go z pośrzodku ludu mego Izraelskiego.

10. Y poniosę nieprawość swoię: według nieprawości pytaiącego, tak nieprawość proroka będzie,

11. aby więcéy dóm Izraelów nie błądził odemnie, ani się mazał wszemi występkami swemi: ale aby mi był ludem, a ia im był Bogiem, mówi Pan zastępów.

12. Y stała się mowa Pańska do mnie, mówiąc:

13. Synu człowieczy, ziemia gdy zgrzészy przeciwko mnie, że występuiąc występuie, wyciągnę rękę moię na nię, y złamię laskę chleba iéy, y wpuszczę na nię głód, y wybiię z niéy człowieka y bydlę.

14. A ieśli będą ci trzéy mężowie w pośrzodku iéy, Noe, Daniel, y Job, ci sprawiedliwością swą wybawią dusze swe, mówi Pan zastępów.

15. Jeśli też zły zwiérz przywiodę na ziemię żebych ią spustoszył, y byłaby bezdrożna, dla tego że niémasz przychodzącego dla źwiérzów,

16. ci trzéy mężowie ieśli będą w niéy, żywę ia, mówi Pan Bóg, że ani synów, ani córek nie wybawią: ale oni sami wybawieni będą, lecz ziemia będzie spustoszona.

---

7. *I z nowo-nawróconych.* Prozelitami, t. j. przychodniami nazywają się poganie zkąd inąd przybyli, ażeby zostać członkami religii żydowskiéj i narodu Bożego. Pagniu. tłumaczy: *i o przychodniu, który pielgrzymować będzie w Izraelu.* Bo przychodnie nawet, którzy mieszkali między Żydami, chociażby się zakonowi nie poddali, musieli jednak wstrzymać się od czci bałwochwalczéj.—*Przez mię.* Nie przez słowo proroka, lecz przeze mnie i kary moje które nań zeszlę. Albo, ja sam ogłoszę wyrok mój przeciw niemu.

8. *Położę oblicze moje na człowieka.* Powezmę przeciw niemu nieprzyjaźń, i będę przeciwnikiem jego. — *Dam go na przykład.* Uczynię, aby ukaranie jego innym za przykład służyło.—*I na przypowieść.* Na przysłowie, któreby w ustach wszystkich było, ażeby, gdy zechcą wielką pomstę wyrazić, wymieniali jego karę.

9. *I prorok.* Fałszywy.—*Zwiodłem.* Dozwoliłem być zwiedzionym. P. W.

10. *Poniosą nieprawość swoję.* Cierpieć będą karę za nieprawość swoję.—*Według nieprawości pytającego.* Równą karę odniesie i fałszywy prorok i ten kto się go radzi.

11. *Aby... nie błądził.* Widząc że inni, którzy odstąpili odemnie, zbłądzili i ukaranymi zostali; jakby rzekł: abym tym sposobem odwiódł Izraela od słuchania fałszywych proroków.

13. *Ziemia.* Mieszkańcy ziemi. *Złamię laskę chleba.* Nieurodzaj i głód zeszlę; bo ciało chlebem, jakby kijem się wspiera.

14. *W pośrodku jéj.* Ziemi którą głód trapi.—*Noe. Daniel i Job.* Tych szczególniéj wymienia, bo ci trzéj czasu swego jakby słońca jasne światu przyświecali, i byli najtroskliwszymi o zbawienie innych, i przeto najmilszymi Bogu, a modlitwy ich były najskuteczniejsze. Szczególnie Noe ośmioro ludzi, mających być nasieniem dla rodu ludzkiego, od potopu wybawił. Daniel magów Chaldejskich od niebezpieczeństwa śmierci uwolnił. Job wyjednał przebaczenie dla tych, którzy go obrazili.—*Dusze swe.* Siebie tylko, nie zaś innych.

15. *I była bezdrożna.* Pagnin. i Watabl. tłumaczą *opustoszała.*

16. *Ani synów.* Ani synów nawet własnych lub córek wybawić nie będą mogli.

17. Vel si gladium induxero super terram illam, et dixero gladio: Transi per terram: et interfecero de ea hominem et jumentum,
18. et tres viri isti fuerint in medio ejus: Vivo ego, dicit Dominus Deus, non liberabunt filios neque filias, sed ipsi soli liberabuntur.
19. Si autem et pestilentiam immisero super terram illam, et effudero indignationem meam super eam in sanguine, ut auferam ex ea hominem et jumentum,
20. et Noe, et Daniel et Job fuerint in medio ejus: Vivo ego, dicit Dominus Deus, quia filium, et filiam non liberabunt, sed ipsi justitia sua liberabunt animas suas.
21. Quoniam haec dicit Dominus Deus: Quod et si quatuor judicia mea pessima, gladium et famem, ac bestias malas et pestilentiam immisero in Jerusalem, ut interficiam de ea hominem et pecus,
22. tamen relinquetur in ea salvatio educentium filios et filias: ecce, ipsi ingredientur ad vos, et videbitis viam eorum et adinventiones eorum, et consolabimini super malo, quod induxi in Jerusalem in omnibus, quae importavi super eam.
23. Et consolabuntur vos, cum videritis viam eorum et adinventiones eorum, et cognoscetis, quod non frustra fecerim omnia, quae feci in ea, ait Dominus Deus.

17. Abo ieśli miecz przywiodę na onę ziemię, y rzeknę mieczowi: Przeydzi po ziemi: y wytracę z niéy człowieka y bydlę,
18. a trzéy mężowie ci byliby w pośrzodku iéy: żywę ia, mówi Pan Bóg, nie wybawią synów ani córek: ale oni sami wybawieni będą.
19. Jeśli też puszczę mór na onę ziemię, a wyleię rozgniewanie moie na-nię we krwi, że wygubię z niéy człowieka y bydlę,
20. a Noe, y Daniel, y Job, byliby w pośrzodku iéy: żywę ia, mówi Pan Bóg, że syna y córki nie wybawią: ale sami sprawiedliwością swą wybawią dusze swe.
21. Bo to mówi Pan Bóg: Że choć cztéry sądy moie nagorsze, miecz, y głód, y złe źwiérzę, y mór puszczę na Jeruzalem, abych pozabiiał z niego człowieka y bydlę,
22. wszakże zostanie w nim wybawienie wywodzących syny y córki: oto oni przydą do was, a ogladacie drogę ich, y wynalazki ich, a pocieszeni będziecie we złym, którem przywiódł na Jeruzalem, we wszytkim com przywiódł na nie.
23. Y pocieszą was, gdy uyźrzycie drogę ich, y wynalazki ich: a poznacie żem nie próżno czynił wszytko com uczynił w nim, mówi Pan Bóg.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 14. w. 9. *Ja Pan zwiódłem proroka onego.* Mówi tu o fałszywych prorokach, którym Bóg sprawiedliwym sądem swoim dopuszcza błądzić i fałszów uczyć, na skaranie tych którzy się ich radzą i słuchają, aby przez nie byli zwiedzeni, iż to grzechami swoimi zasłużyli. Tak czytamy o Achabie 3. Król. 22, który iż niechciał słuchać Micheasza prawdziwego proroka, dopuścił Bóg na niego fałszywe proroki którzy go zwiedli. A to wszystko Pismo ś. powiada, aby tego nikt mocy i umiejętności fałszywych proroków nie przypisował, kiedy się im ludzie zwodzić dają, woląc kłamstwu niż prawdzie wierzyć: gdyż to raczéj z gniewu i dopuszczenia Bożego na skaranie złych i niewiernych pochodzi, i przetoż to sobie Bóg przypisuje. Hieron. in Ezechiel. Czytaj też 2 Król. 22.

CAPUT XV. — ROZDZIAŁ 15.

O surowym wyroku Bożym na Jerozolimę.

1. Et factus est sermo Domini ad me, dicens:
2. Fili hominis, quod fiet de ligno vitis ex omnibus lignis nemorum, quae sunt inter ligna silvarum?
3. Numquid tolletur de ea lignum, ut fiat opus: aut fabricabitur de ea paxillus, ut dependeat in eo quodcumque vas?
4. Ecce, igni datum est in escam, utramque partem ejus consumsit ignis, et medietas ejus redacta est in favillam: numquid utile erit ad opus?

1. Y stała się mowa Pańska do mnie, rzekąc:
2. Synu człowieczy, co będzie z drzewa winnego ze wszytkich drzew gaiowych, które są między drzewy lesnemi?
3. Izali wezmą z niego drewno, aby było dzieło, abo ucieszą z niego kołek, aby na nim wisiało którekolwiek naczynie?
4. Oto ogniowi dane iest na strawę, oboię część iego strawił ogień, a śrzodek iego obrócił się w pérz: aza się zgodzi, na robienie?

19. *We krwi.* Do wylania krwi, do rzezi, katowania, i żeby krew, t. j. życie się wylało.
21. *Cztery sądy moje naigorsze.* Najsurowsze kary i bicze których używać zwykłem. Bierze się sąd zamiast kary przez sąd uchwalonéj.
22. *Zostanie w nim wybawienie.* Niektórzy ujdą klęski i ocaleją, którzy też wywiodą z tejże klęski synów i córki, ażeby przez nich zachował się i rozmnożył ród Abrahama. — *Oto oni przydą do was.* Będą uprowadzeni więźniami do Babilonu, gdzie wy jesteście.—*Oglądacie drogę ich.* Ich obyczaje dla których innych ukarałem, lecz ich ocaliłem z miłosierdzia.—*Pocieszeni będziecie.* Widząc Jeruzalem słusznie zdobyte i spalone, a obywateli, za ich zbrodnie, w niewolę zaprowadzonych.
R. 15.—2. *Co będzie z drzewa winnego.* Bóg często zwykł naród żydowski winnicą nazywać, jako gdy mówi Jerem. 2, 21: *Jam cię nasadził winnicą wyborną.* A ponieważ czekał żeby zrodziła jagody, a wydała agrest, porównywa ją przeto do płonnego winnego drzewa, które na nic się nie zdało, jeno na ogień.—*Ze wszystkich drzew gajowych.* Nad wszystkie drzewa leśne i owocowe.
4. *Oboję część.* W hebr. obu końce, t. j. że nietylko

5. Etiam, cum esset integrum, non erat aptum ad opus: quanto magis, cum illud ignis devoraverit et combusserit, nihil ex eo fiet operis?
6. Propterea haec dicit Dominus Deus: Quomodo lignum vitis inter ligna silvarum, quod dedi igni ad devorandum: sic tradam habitatores Jerusalem.
7. Et ponam faciem meam in eos: de igne egredientur, et ignis consumet eos: et scietis, quia ego Dominus, cum posuero faciem meam in eos,
8. et dedero terram inviam, et desolatam, eo quod praevaricatores extiterint, dicit Dominus Deus.

5. Gdy iescze całe było, nie zgodziło się na robienie, iakoż daleko więcéy gdy ie ogień pożarł y spalił, nie będzie z niego żadne dzieło?
6. Przetoż to mówi Pan Bóg: Jako drzewo winne między drzewy leśnemi, którém dał ogniowi na pożarcie, tak podam obywatele Jeruzalem.
7. Y postawię oblicze moie na nie: z ognia wynidą, a ogień ie pożrze: y poznacie żem ia Pan, gdy postawię oblicze moie na nie,
8. y uczynię ziemię bezdrożną y spustoszoną, przeto iż przestępcami byli, mówi Pan Bóg.

CAPUT XVI.

ROZDZIAŁ 16.

O większych grzechach Jerozolimy, niżeli Sodomy i Gomory, i t. d.

1. Et factus est sermo Domini ad me, dicens:
2. Fili hominis, notas fac Jerusalem abominationes suas,
3. et dices: Haec dicit Dominus Deus Jerusalem: Radix tua et generatio tua de terra Chanaan: pater tuus Amorrhaeus, et mater tua Cethaea.
4. Et quando nata es, in die ortus tui non est praecisus umbilicus tuus, et aqua non es lota in salutem, nec sale salita, nec involuta pannis.
5. Non pepercit super te oculus, ut faceret tibi unum de his, misertus tui, sed projecta es super faciem terrae in abjectione animae tuae, in die qua nata es.
6. Transiens autem per te, vidi te conculcari in sanguine tuo, et dixi tibi, cum esses in sanguine tuo: Vive; dixi, inquam, tibi: In sanguine tuo vive.
7. Multiplicatam quasi germen agri dedi te, et

1. Y stała się mowa Pańska do mnie, mówiąc:
2. Synu człowieczy, oznaymi Jeruzalem obrzydłości iego,
3. y rzeczesz: To mówi Pan Bóg Jeruzalem: Korzeń twóy y narodzenie twoie z ziemie Chanaańskiey: ociec twóy Amorrheyczyk, a matka twoia Cetheyka.
4. A gdyś się urodziła, w dzień narodzenia twego nie urzniono pępka twego, y wodą cię nie zmyto na zdrowie, ani cię solą solono, ani w pieluchy powito.
5. Nie zfolgowałoć oko, abyć uczyniło iedno z tych ulitowawszy się ciebie, ale cię porzucono na ziemię, w odrzuceniu dusze twoiéy, w dzień, któregoś się urodziła.
6. A idąc mimo cię uyźrzałem że cię deptano we krwi twoiéy, y rzekłem ci gdyś była we krwi twoiéy: Żyw; rzekłem, mówię tobie: We krwi twoiéy żyw.
7. Rozmnożoną iako urodzay polny uczyniłem

środek, jak w innych drzewach spalił, ale nawet końce. Bo z innych drzew końce i głownie pozostawać zwykły, z których cóś zrobić albo kołek jaki urządzić można, lecz z winnéj latorośli, która się najłatwiéj pali, nic nie pozostaje.
7. *Z ognia wynijdą, a ogień je pożre.* Jeśliby z ognia wyszli, znowu ich w ogień wrzucę, żeby się zupełnie spalili; jako winnéj latorośli końce, gdy po strawieniu od ognia środka jeszcze zostają, znowu w ogień wrzucamy, dopóki zupełnie nie spłoną. Ogniem nazywa utrapienia i klęski, jak Ps. 65, 12: *Przeszliśmy przez ogień i przez wodę: i wywiodłeś nas na ochłodę.*
R. 16.—2. *Oznajmij Jeruzalem.* Przez pismo; bo prorok był w Babilonie. Tak rozkazano Izai. 58. 1: *Opowiadaj ludowi memu złości ich i t. d.*
3. *Korzeń twój i narodzenie twoje.* Pochodzenie twoje zdaje się dyć Chananejskiém, z powodu podobieństwa obyczajów i bezbożności.—*Ojciec twój Amorejczyk.* Jeruzalem! chociaż jesteś córką przyrodzoną Abrahama i Sary, jednak przez naśladowanie i obyczaje, pokazujesz się być córką Amorejczyków i Hetejczyków, bo naśladujesz ich bezbożność.
4. *Gdyś się urodziła.* Izrael powstał po śmierci Józefa: bo wtenczas rozmnożył się w Egipcie, tak iż zaczął być nie rodziną Izraelską. lecz narodem. — *Nie urźnięto pępka twego.* Zaniedbaną i odrzuconą byłaś, jak płód poroniony, pępek nie urźnięty, nie umyta i t. d. To spotkało naród Izraelski, gdy pod Faraonem ciemiężony był.—*Wodą cię nie zmyto na zdrowie.* Żadną cię wodą zdrową nie umyto; zwykle bowiem nowonarodzone dzieci umywają, dla oczyszczenia z brudów połogu.—*Ani cię solą osolono.* Starożytni mieli zwyczaj ciała nowonarodzonych niemowląt solą posypywać, żeby były trwalszemi i czerstwiejszemi.
5. *Nie pofolgowałoć oko.* Nie było nikogo, żeby się ulitował nad tobą, widząc cię odrzuconą. Watabl. tłumaczy: *Nie ulitowało się nad tobą oko człowieka.* Uważa iż Egipcyanie, którzyby powinni być jakby rodzicami dla Żydów, z przyczyny zasług Józefa, jednak obchodzili się z nimi surowie i niemiłosiernie.— *Cię porzucono na ziemię.* Jak podrzutki zwykły być wyrzucane.—*W odrzuceniu dusze twojéj.* Życia twego. Wyrzuconaś, żebyś umarła.— *W dzień, któregoś się urodziła.* Bo Izraelici w Egipcie zaczęli być narodem.
6. *Idąc mimo.* Jakby król, który idzie na polowanie, i w polu natrafia na dziecię podrzucone.—*Ujrzałem że cię deptano we krwi twojéj.* Widziałem że okrwawiona leżysz na ziemi, tak że od przechodzących mogłaś być podeptaną. Widziałem cię brudną, nieokrzesaną, godną litości, pozbawioną wiary, prawa, łaski, zbawienia i wszystkich darów bożych.— *Żyw: rzekłem tobie.* Dałem ci życie, gdy byłaś pozbawioną wszelkiéj pomocy, i na śmierć wystawioną. — *We krwi twojéj żyw.* LXX *ze krwi twéj życie.* Chociaż we krwi swéj się tarzasz, jednak będziesz do życia wskrzeszoną.
7. *Rozmnożoną jako urodzaj polny.* Niedouwierzenia,

multiplicata es, et grandis effecta, et ingressa es, et pervenisti ad mundum muliebrem: ubera tua intumuerunt, et pilus tuus germinavit, et eras nuda et confusione plena.

8. Et transivi per te, et vidi te, et ecce, tempus tuum, tempus amantium, et expandi amictum meum super te, et operui ignominiam tuam. Et juravi tibi, et ingressus sum pactum tecum, ait Dominus Deus, et facta es mihi.

9. Et lavi te aqua, et emundavi sanguinem tuum ex te, et unxi te oleo.

10. Et vestivi te discoloribus, et calceavi te ianthino, et cinxi te bysso, et indui te subtilibus.

11. Et ornavi te ornamento, et dedi armillas in manibus tuis, et torquem circa collum tuum.

12. Et dedi inaurem super os tuum, et circulos auribus tuis, et coronam decoris in capite tuo.

13. Et ornata es auro et argento, et vestita es bysso et polymito, et multicoloribus: similam, et mel et oleum comedisti, et decora facta es vehementer nimis, et profecisti in regnum.

14. Et egressum est nomen tuum in gentes propter speciem tuam, quia perfecta eras in decore meo, quem posueram super te, dicit Dominus Deus.

15. Et habens fiduciam in pulchritudine tua, fornicata es in nomine tuo, et exposuisti fornicationem tuam omni transeunti, ut ejus fieres.

16. Et sumens de vestimentis tuis fecisti tibi excelsa hinc inde consuta, et fornicata es super eis, sicut non est factum, neque futurum est.

cię, y rozmnożyłaś się, y urosłaś, y chodziłaś, y przyszłaś do ochędóstwa białogłowskiego: piersi twe urosły, y włos twóy porósł, a byłaś naga y sromoty pełna.

8. Y szedłem mimo cię, y uyźrzałem cię, ano czas twóy, czas miłuiących, y rozciągnąłem odzienie moie na cię, y nakryłem sromotę twoię. Y przysiągłem ci, y wszedłem w przymierze z tobą, mówi Pan Bóg, y zostałaś moia.

9. Y omyłem cię wodą, y ochędożyłem krew twoię z ciebie, y pomazałem cię oleykiem.

10. Y ubrałem cię w różney farby szaty, y obułem cię w modre obuwie, y opasałem cię bisiorem, y przyodziałem cię subtelnym odzieniem.

11. Y przybrałem cię ochędóstwem, y dałem manelle na ręce twoie, a łańcuch około szyie twoiéy.

12. Y dałem nausznicę nad usta twoie, a kolca na uszy twoie, y wieniec ozdobny na głowę twoię.

13. Y ozdobiłaś się złotem y śrébrem, a oblokłaś się w bisior y w szatę wzorzystą y w rozmaite farby: iadłaś żemlę, y miód, y oliwę, y stałaś się piękną bardzo wielce, y postąpiłaś do królestwa.

14. Y wyszło imię twoie między narody, dla piękności twéy, boś była doskonała w ozdobności moiéy, którąm był włożył na cię, mówi Pan Bóg.

15. A ufaiąc w piękności twoiéy, cudzołożyłaś na imię twoie, y wystawiłaś wszeteczeństwo swoie każdemu miiaiącemu, abyś iego była.

16. A nabrawszy szat twoich, uczyniłaś sobie wyżyny z tego y z owego zszyte, y cudzołożyłaś na nich, iako nie było, ani będzie.

---

niezmiernie cię rozmnożyłem.—*Przyszłaś.* Postąpiłaś, wyrosłaś i doszłaś do dojrzałości, żebyś się stała zdolną do zamęścia.—*Ochędóstwa białogłowskiego.* Tak nazywa ubranie, w które się stroją dziewczęta na wydaniu, żeby się oblubieńcom podobały. Słowem, wyobraża tu Jerozolimę pod postacią dorosłéj panny, ale dla ubóstwa swego opuszczonéj. *Byłaś naga.* W hebr. *naga i odkryta.* t. j. bez odzieży, albo licho odziana. Tak przedstawia tu nędzę narodu w Egipcie.

8. *Ano czas twój, czas miłujących.* Wiek twój, w którym panienki od zalotników zwykły być poszukiwane. Już byłaś na wydaniu, ale żeś była naga i nędzna, nikt cię pojąć nie chciał.—*Rozciągnąłem odzienie moje na cię.* W hebr. *skrzydło moje,* t. j. brzeg odzienia mego; jakby rzekł: poślubiłem cię za żonę. Bo u Żydów mąż przez rozciągnienie brzegu szaty nad niewiastą, tym znakiem i obrzędem brał ją za żonę, jak widać Rut. r. 3, 9.—*Nakryłem sromotę twoję.* Nagość, o któréj w. 7, okryłem szatą i łupami Egipcyan. Także, przez danie ci prawa, pomocy i opieki mojéj. — *Wszedłem w przymierze z tobą.* Zawarłem z tobą małżeńskie przymierze, chociaż byłaś ubogą i nędzną.—*Zostałaś moją.* Oblubienicą i żoną.

9. *Omyłem cię wodą.* Oczyściłem brudy ubóstwa i pochodzenia twego i uczyniłem cię piękną mistycznie, obmyłem cię z grzechów w wodzie łaski mojéj. Zdaje się, że odwołuje się tu do Exod. 19, 10, gdzie przed zawarciem przymierza z Bogiem, kazano ludowi pomyć szaty i oczyścić się i przygotować się do przyjęcia prawa i przymierza od Boga.—*Pomazałem cię.* Nowe mężatki zwykły być umywane i namaszczane, a wreszcie odziewać się w szaty kosztowne, jak okazuje się z Ester 2, 12; Rut 3, 3; Judyt 10, 3. Zdaje się, że oznacza namaszczenie Aarona, przez które poświęcił go na arcykapłana.

10. *Ubrałem cię w różnéj farby szaty.* Wyszywane i haftowane. Oznacza, że synagogę, oblubienicę swoję, udarował wszelkiego rodzaju ozdobami.

12. *Wieniec ozdobny.* T. j. najpiękniejszy. Bo oblubienice wieńczonemi bywać zwykły. Dla tego w Pieśni nad Pieśn. 4, 8: *Pódźże z Libanu oblubienico moja, pódź z Libanu, pódź będziesz koronowana;* i o oblubieńcu Izai. 61, 10: *Jako oblubieńca, ozdobionego koroną.*

13. *Żemlę i miód.* Nie żołędzie, nie cebule egipskie, jak wtenczas kiedyś jeszcze była dziką i nieokrzesaną, lecz pokarm wytworny, jako uzacniona. — *Postąpiłaś na królestwo.* W hebr. *poszczęściło się ci na królestwo,* t. j. tak ci się z opatrzności mojéj powiodło wszystko, żeś wyszła za króla za mąż, i stałaś się królową. Bo kiedy przedtém nie miałaś królów, dałem ci ich: a ty, Jeruzalem wyniesionaś na stolicę królestwa i głowę.

14. *Wyszło imię twoje.* Stałaś sie chwalebną, i sława chwały twojéj daleko się rozeszła.—*Dla piękności twojéj.* Pięknością nazywa rzeczpospolitą i dobry zarząd wewnętrzny, nad którym królowa Saby bardzo się zdumiewała.

15. *Ufając piękności swojéj.* Pysząc się z piękności swojéj, mną pogardziłaś.—*Cudzołożyłaś.* Czcząc bałwany.—*Na imię twoje.* Jak żebyś była wolną, mogącą rozporządzać sobą, nie zaś mi zaślubioną.—*Abyś jego była.* Nałożnicą. Jakiekolwiek bożyszcze nowe ci się przedstawiło, czciłaś je, i unosiłaś się doń żądzą gorącą.

16. *A nabrawszy szat.* Sukni bogatéj użyłaś na ozdobienie bałwanów i wyżyn, na których niecne ich wyo-

17. Et tulisti vasa decoris tui de auro meo atque argento meo, quae dedi tibi, et fecisti tibi imagines masculinas, et fornicata es in eis.
18. Et sumsisti vestimenta tua multicoloria, et operuisti illas, et oleum meum et thymiama meum posuisti coram eis.
19. Et panem meum, quem dedi tibi, similam, et oleum et mel, quibus enutrivi te, posuisti in conspectu eorum in odorem suavitatis: et factum est, ait Dominus Deus.
20. Et tulisti filios tuos et filias tuas, quas generasti mihi, et immolasti eis ad devorandum. Numquid parva est fornicatio tua?
21. Immolasti filios meos, et dedisti, illos consecrans, eis.
22. Et post omnes abominationes tuas et fornicationes, non es recordata dierum adolescentiae tuae, quando eras nuda et confusione plena, conculcata in sanguine tuo.
23. Et accidit post omnem malitiam tuam (vae, vae tibi, ait Dominus Deus),
24. et aedificasti tibi lupanar, et fecisti tibi prostibulum in cunctis plateis.
25. Ad omne caput viae aedificasti signum prostitutionis tuae, et abominabilem fecisti decorem tuum, et divisisti pedes tuos omni transeunti, et multiplicasti fornicationes tuas.
26. Et fornicata es cum filiis Aegypti vicinis tuis magnarum carnium, et multiplicasti fornicationem tuam ad irritandum me.
27. Ecce, ego extendam manum meam super te, et auferam justificationem tuam, et dabo te in animas odientium te filiarum Palaestinarum, quae erubescunt in via tua scelerata.
28. Et fornicata es in filiis Assyriorum, eo quod necdum fueris expleta, et postquam fornicata es, nec sic es satiata.
29. Et multiplicasti fornicationem tuam in ter-

17. Y nabrałaś naczynia ozdoby twéy ze złota mego, y ze śrebra mego, którem ci dał, y naczyniłaś sobie obrazów męzkich, y cudzołożyłaś z nimi.
18. Y wzięłaś szaty swoie rozlicznych maści, a przykrywałaś ie, y oleiek móy a kadzenie moie kładłaś przed nie.
19. Y chléb móy, którym ci dał, żemlę, y oliwę, y miód, którymem cię wychował, postawiłaś przed oczyma ich na zapach wonności: y stało się, mówi Pan Bóg.
20. Y wzięłaś syny twoie y córki twoie, którycheś mi narodziła, y ofiarowałaś im na pożarcie. A więc małe iest wszeteczeństwo twoie?
21. Ofiarowałaś syny moie, y dałaś im poświącaiąc ie.
22. A po wszytkich obrzydłościach twoich, y wszeteczeństwach, nie pamiętałaś na dni młodości twéy, gdyś była naga a sromoty pełną, zmazaną we krwi twoiéy.
23. Y stało się po wszytkiéy złości twoiéy (biada, biada tobie, mówi Pan Bóg),
24. y zbudowałaś sobie dóm nierządny, y uczyniłaś sobie zły dóm na wszytkich ulicach.
25. Na każdym rogu drogi zbudowałaś znak wszeteczeństwa twego, y uczyniłaś obrzydłą piękność twoię, y rozkładałaś nogi twoie każdemu mimo idącemu, y namnożyłaś wszeteczeństw twoich.
26. Y cudzołożyłaś z synmi Egypskimi sąsiady twemi wielkich ciał, y namnożyłaś wszeteczeństwa twego, abyś mię draźniła.
27. Oto ia ściągnę rękę moię na cię, y odeymę usprawiedliwienie twoie, y dam cię na dusze nienawidzących cię córek Palestyńskich, które się wstydzą drogi twéy złośliwéy.
28. Cudzołożyłaś téż z syny Assyriyskimi, przeto żeś iescze nie była syta, a nacudzołożywszy się, y takeś się nie nasyciła.
29. Y namnożyłaś wszeteczeństwa twego w zie-

brażenia czciłaś. Może rozumie tu obrzędy i ceremonie, które Bóg do czczenia siebie podał, a które zostały użyte do bezbożnej czci bałwanów. — *Wyżyny.* LXX tłumaczą: *bałwany.*

17. *Naczynia ozdoby twéj.* Przybory twojéj piękności. Tak nazywa zausznice, łańcuszki, naramienniki i inne ozdoby niewieście, z których robiono i ozdabiano bałwany. Albo, rozumiéj naczynia kościelne, które bezbożny Achaz na bałwany obrócił. II. Paral. 28, 24.

18. *Olejek mój.* Który ci dałem, i który przepisałem, żebyś do lamp moich wylała. — *Kadzenie moje.* Któreś powinna była mnie ofiarować.— *Kładłaś przed nie.* Paląc je na ich uczczenie.

19. *Na zapach wonności.* Jako ofiarę najmilszą bałwanowi i woni najprzyjemniejszéj.—*I stało się.* Tak się rzecz ma, jakem powiedział, ani zaprzeczyć tego nie możesz, bo ja Pan znam wszystko.

20. *Którycheś mi narodziła.* Jako żona mężowi.— *Ofiarowałaś im.* Bałwanom.—*Na pożarcie.* Żeby spalone zostały; tak bowiem zwykle dzieci ofiarowano. IV. Król. 16, 3; i 17, 17 i gdzie indziéj.

21. *Dałaś im poświęcając je.* Pagnin tłumaczy: *dałaś ich żebyś przeprowadziła ich przez ogień, dla nich.*

24. *Dom nierządny.* Rozumie wyżyny i świątynie bałwanów.

25. *Na każdym rogu drogi.* Na wszystkich drogach rozstajnych. Porównywa do zwyczaju publicznych nierządnic, które przy rozstajnych drogach siadały, żeby przechodniów wszystkich do rozpusty wzywać. Tak czytamy, że Tamar zwyczajem nierządnic siedziała przy drogach rozstajnych, kędy Judas miał przechodzić, Gen. 38, 14. — *Zbudowałaś znak wszeteczeństwa.* Jakąś budkę, ze znakiem podniesionym, ażeby przechodzący zrozumieli, że tam jest nierządnica. Rozumie bałwochwalnie. — *Uczyniłaś obrzydłą piękność twoję.* Jak nierządnice, które ze zbytecznéj i długiéj rozpusty zostają najszpetniejszemi.

27. *Ściągnę rękę moję.* Uderzę, utrapię, ukarzę ciebie.—*Odejmę usprawiedliwienie twoje.* Uświęcenie twoje, to znaczy wyraz hebr. *chuqquech,* jakby rzekł: ja cię ozdobiłem jako świętą oblubienicę moję, srebrem, bisiorem i wszystkiemi dobrami, i przez nie niejako uświęciłem cię, uposażyłem, ozdobiłem. Więc wszystko to odejmę.—*Na duszę.* Na żądze, żeby ciebie podług chęci swych nadużywali.—*Córek Palestyńskich.* Rozumie miasteczka, albo obywateli palestyńskich, pomiędzy którymi i żydami zastarzała była nienawiść.— *Wstydzą się.* Niech się ciebie wstydzą; bo chociaż one są bezwstydne, jednak wstydliwsze od ciebie.

29. *W ziemi Chanaańskiéj.* Dokąd cię z Egiptu przeniosłem, i gdzie mieszkasz.

ra Chanaan cum Chaldaeis, et nec sic satiata es.

30. In quo mundabo cor tuum, ait Dominus Deus, cum facias omnia haec opera mulieris meretricis et procacis?

31. Quia fabricasti lupanar tuum in capite omnis viae, et excelsum tuum fecisti in omni platea, nec facta es quasi meretrix fastidio augens pretium,

32. sed quasi mulier adultera, quae super virum suum inducit alienos.

33. Omnibus meretricibus dantur mercedes: tu autem dedisti mercedes cunctis amatoribus tuis, et dona donabas eis, ut intrarent ad te undique ad fornicandum tecum.

34. Factumque est in te contra consuetudinem mulierum in fornicationibus tuis, et post te non erit fornicatio: in eo enim, quod dedisti mercedes, et mercedes non accepisti, factum est in te contrarium.

35. Propterea, meretrix, audi verbum Domini:

36. Haec dicit Dominus Deus: Quia effusum est aes tuum, et revelata est ignominia tua in fornicationibus tuis super amatores tuos, et super idola abominationum tuarum in sanguine filiorum tuorum, quos dedisti eis:

37. ecce, ego congregabo omnes amatores tuos, quibus commista es, et omnes, quos dilexisti cum universis, quos oderas: et congregabo eos super te undique, et nudabo ignominiam tuam coram eis, et videbunt omnem turpitudinem tuam. *(Infr. 23, 10.)*

38. Et judicabo te judiciis adulterarum et effundentium sanguinem, et dabo te in sanguinem furoris et zeli.

39. Et dabo te in manus eorum, et destruent lupanar tuum, et demolientur prostibulum tuum et denudabunt te vestimentis tuis, et auferent vasa decoris tui, et derelinquent te nudam plenamque ignominia:

40. et adducent super te multitudinem, et lapidabunt te lapidibus, et trucidabunt te gladiis suis.

41. Et comburent domos tuas igni, et facient in te judicia in oculis mulierum plurimarum, et desines fornicari, et mercedes ultra non dabis. *(4. Reg. 25, 9.)*

mi Chanaańskiéy z Chaldeyczyki, y ani tak nie nasyciłaś się.

30. Czymże oczyścię serce twoie, mówi Pan Bóg, gdy czynisz wszytkie te uczynki niewiasty nierządnéy y wszeteczﾒnéy?

31. Gdyżeś budowała dóm nierządny twóy na początku każdéy drogi, a wyżynę twoię stawiałaś na wszelkiéy ulicy, a nie stałaś się iako wszetecznica dla uprzykrzenia podnosząca zapłatę,

32. ale iako niewiasta cudzołożąca, która nad męża swego nawodzi obce.

33. Wszytkim wszetecznicom dawaią zapłaty: a tyś dawała zapłaty wszem gamratóm swym, y daryś im dawała, żeby wchodzili do ciebie zewsząd na wszeteczeństwa z tobą.

34. Y działo się z tobą przeciwko zwyczaiowi niewiast w twoich wszeteczeństwach, y po tobie nie będzie wszeteczeństwa: bo w tym żeś dawała zapłatę, a zapłatyś nie brała, działa się w tobie rzecz przeciwna.

35. Przeto wszétecznico, słuchay słowa Pańskiego.

36. To mówi Pan Bóg: Ponieważ wysypane są pieniądze twoie, y odkryła się sromota twoia w twoich wszeteczeństwach ku miłośnikóm twoim, y ku bałwanóm obrzydłości twych, we krwi synów twoich, któreś im dała:

37. oto ia zgromadzę wszytkie miłośniki twoie z którymiś się złączała, y wszytkie, któreś miłowała ze wszemi którycheś nienawidziała, y zgromadzę ie na cię zewsząd, a odkryię sromotę twoię przed nimi, y oglądaią wszytkę szkaradność twoię.

38. Y będę cię sądził sądami cudzołożnic y rozlewaiących krew, y dam cię na krew zapalczywości y rzewniwości.

39. Y dam cię w ręce ich, y zepsuią dóm nierządny twóy, y zburzą zły dóm twóy, y obnażą cię z szat twoich, y pobiorą naczynia ozdoby twoiéy, a zostawią cię nagą y zelżywości pełną:

40. y przywiodą na cię gmin, y ukamionuią cię kamieniem, y zamorduią cię mieczami swemi.

41. Y spalą domy twe ogniem, a uczynią na cię sądy przed oczyma niewiast mnogich, y przestaniesz wszeteczeństwa płodzić, y zapłaty więcéy dawać nie będziesz.

30. *Czemże.* Jakim sposobem ciebie oczyszczę?

31. *Dla uprzykrzenia podnosząca zapłatę.* Która zbytkiem rozpusty przesycona, opłatę powiększa. Z hebr. *jako nierządnica, która się upadla dla zapłaty.* Nie dla tego wydałaś ciało, żebyś miała żyć z czego, lecz z rozpusty.

32. *Nad męża swego.* Na którym nie przestaje, będąc nienasyconéj lubieżności.

36. *Sromota twoja.* Nagość twoja, członki wstydliwe.—*I ku bałwanom.* Dwóma sposoby objawiona jest hańba i obrzydliwość twoja: 1) żeś czciła bałwany obrzydliwe, 2) żeś bałwanom krew synów twych na ofiarę oddawała.

37. *Zgromadzę wszystkie miłośniki twoje.* Przez samych miłośników twoich pomszczę się nad tobą, t. j. uczynię żeby Chaldejczycy, których przyjaźń, a ztąd bałwany czciłaś, zgromadzili sąsiednie narody na ciebie, równie przyjazne jak i nieprzyjazne, połączyli z sobą i ciebie oblegli.—*Odkryję sromotę twoję.* Członki wstydliwe, ażebyś na tém była ukaraną, czém grzeszyłaś. Rozumie publiczną wzgardę i niesławę, w jakiéj zostawała Jerozolima, gdy się dowiedziały wszystkie narody, iż została zrujnowaną za obrzydliwe zbrodnie, które popełniła.

38. *Sądami cudzołożnic.* Pomszczę się nad tobą przez karę ukamienowania, jakby cudzołożnicy: także miecza, jak mężobójcy; boś zabijała dzieci swoje, paląc i składając je na ofiarę bałwanowi Moloch.—*Rozlewających krew.* Zbójców.—*Na krew.* Na zabicie. Okrutną i męczącą śmiercią ukarzę ciebie, jak zwykli mężowie zapaleni gniewem i zazdrością zabijać cudzołożne żony.

40. *Przywiodę na cię gmin.* Wydadzą cię gminie do ukamienowania.

41. *I spalą domy.* To była druga kara dla cudzołożnic, jak mówią Żydzi, t. j. ogień, którym je palili, chociaż przykład tego widzimy na jednéj Tamar. Gen. 38, 24; Deut. 13, 16, rozkazano domy i miasta bałwochwalców palić.—*Uczynię na cię sądy.* Pomstę spra-

42. Et requiescet indignatio mea in te, et auferetur zelus meus a te, et quiescam, nec irascar amplius.

43. Eo, quod non fueris recordata dierum adolescentiae tuae, et provocasti me in omnibus his: quapropter et ego vias tuas in capite tuo dedi, ait Dominus Deus, et non feci juxta scelera tua in omnibus abominationibus tuis.

44. Ecce, omnis, qui dicit vulgo proverbium, in te assumet illud, dicens: Sicut mater, ita et filia ejus.

45. Filia matris tuae es tu, quae projecit virum suum et filios suos, et soror sororum tuarum es tu, quae projecerunt viros suos et filios suos: mater vestra Cethea, et pater vester Amorrhaeus.

46. Et soror tua major, Samaria ipsa et filiae ejus, quae habitant ad sinistram tuam: soror autem tua minor te, quae habitat a dextris tuis, Sodoma et filiae ejus.

47. Sed nec in viis earum ambulasti, neque secundum scelera earum fecisti pauxillum minus: pene sceleratiora fecisti illis in omnibus viis tuis.

48. Vivo ego, dicit Dominus Deus, quia non fecit Sodoma soror tua ipsa et filiae ejus, sicut fecisti tu et filiae tuae.

49. Ecce, haec fuit iniquitas Sodomae sororis tuae: superbia, saturitas panis et abundantia, et otium ipsius et filiarum ejus, et manum egeno et pauperi non porrigebant.

50. Et elevatae sunt, et fecerunt abominationes coram me, et abstuli eas, sicut vidisti.

51. Et Samaria dimidium peccatorum tuorum non peccavit, sed vicisti eas sceleribus tuis, et justificasti sorores tuas in omnibus abominationibus tuis, quas operata es.

42. Y przestanie rozgniewanie moie na cię, y odstąpi rzewniwość moia od ciebie, y przestanę, y nie będę się daléy gniewał.

43. Dla tego żeś nie pamiętała na dni młodości twoiéy, a draźniłaś mię tym wszytkim: przetoż y ia drogi twoie dałem na głowę twoię, mówi Pan Bóg, a nie uczyniłem według złości twoich we wszech obrzydłościach twoich.

44. Oto wszelki, kto przypowieść pospolicie mówi, na cię ią obróci, mówiąc: Jako matka, tak y córka iéy.

45. Córka matki twey iesteś ty, która porzuciła męża swego y syny swe, y siostrą siostr twych iesteś ty, które porzuciły męże swe y syny swe: matka wasza Cetheyka, a ociec wasz Amorrheyczyk.

46. A siostra twoia starsza, Samaria ona y córki iéy, które mieszkaią po lewicy twoiéy: a siostra twoia mnieysza niż ty, która mieszka po prawicy twoiéy, Sodoma y córki iéy.

47. Lecz ani drogami ich nie chodziłaś, aniś według złości ich czyniła, troszkę mniey: niemal gorsześ rzeczy czyniła niźli one, we wszech drogach twoich.

48. Żywę ia, mówi Pan Bóg, że nie czyniła Sodoma siostra twoia, ona y córki iéy, iakoś czyniła ty y córki twoie.

49. Oto ta była nieprawość Sodomy siostry twey: pycha, sytość chleba, a dostatek y próżnowanie iéy, y córek iéy: a ręki niedostatecznemu y ubogiemu nie podawały.

50. Y podniosły się, y czyniły obrzydłości przedemną, y zdiąłem ie iakoś widziała.

51. A Samaria połowicę grzechów twoich nie zgrzeszyła, aleś ie zwyciężyła złościami twemi, y usprawiedliwiłaś siostry twe wszemi obrzydłościami twemi, któreś czyniła.

---

wiedliwą.—*Niewiast mnogich.* Narodów wielu. Wprowadza tutaj Jeruzalem jako cudzołożnicę, mającą ponieść karę w obec innych niewiast, ażeby z cudzego nieszczęścia nauczyły się być wiernemi dla mężów swoich i unikać cudzołóztwa, t. j. bałwochwalstwa.

42. *Przestanie.* Nasycę gniew mój karząc ciebie.—*Odstąpi rzewniwość moja.* Nie doznam więcéj zazdrości, gdy z tobą wezmę rozłąkę, i podług winy ciebie ukarzę.—*I nie będę się daléj gniewał.* Bo gdy cię opuszczę, nie będę się gniewał na ciebie żeby cię strofować, gdyż się poprawić niechcesz, lecz tylko w celu pomszczenia się za grzechy. Albo, nie będę się więcéj gniewał na ciebie, bo gniew mój przeciw tobie raz jeden nasycę.

43. *Dla tego żeś nie pamiętała.* Tych wielu dobrodziejstw, którem zlał na ciebie, gdym cię na oblubienicę wybrał.—*Na głowę twoję.* Żeby na głowę twoję spadły, i głową za zbrodnie odpowiedziała.—*A nie uczyniłem.* Mało cię za bezbożność ukarałem, zasługiwałaś na większą karę.

44. *Oto wszelki, kto przypowieść... mówi.* Ktokolwiek zechce używać pięknego i prawdziwego przysłowia, nie znajdzie lepszego i prawdziwszego, jak gdy powie o tobie: jaką była matka, taką jest córka, t. j. takiem jest Jeruzalem, jakiém było zawsze, t. j. pełném bezbożności i zbrodni. Matką nazywa stare, a córką nowe Jeruzalem, bo to z tamtego się urodziło, tak mówi Maldonat. Albo raczéj: jak matka twoja Cetejka i Chananejka była zbrodniarką, i za grzechy spustoszoną została; tak ty ją naśladując, tejże zgubie ulegniesz. Patrz w. 2.

45. *Córka matki twéj jesteś.* Jako Chananejczycy i Cetejczycy męża swego, t. j. Boga opuścili cżcząc bałwany, i synów poświęcając bałwanom; tak i ty, jakby córka i naśladowczyni ich, uczyniłaś.

46. *Siostra twoja starsza Samarya.* Bo jak Jeruzalem było stolicą królestwa Judy; tak Samarya była stolicą królestwa Izraela, czyli dziesięciu pokoleń, ztąd nazywa ją starszą, bo w Judei były tylko dwa pokolenia. — *Które mieszkają po lewicy twojéj.* Bo dla patrzących na wschodzące słońce w Jeruzalem, jak pisze ś. Hieronim, Samarya była po lewéj, a Sodoma po prawéj stronie. Patrz 4, 4.

48. *Żywę ja.* Świadczę i przysięgam przez życie moje.

49. *Sytość chleba.* Pokarmów i rozkoszy, t. j. jedzenia i picia.—*Dostatek.* Wszystkiego, z czego zbytek i rozkosze.

50. *Podniosły się.* Pychą nadęte Sodoma i córki jéj, t. j. miasta okoliczne.—*Przedemną.* Przeciwko mnie, albo gdy ja patrzę.—*Jakoś widziała.* Jakeś słyszała, i w skutku widzisz. t. j. na pozostałem morzu Martwem.

51. *Usprawiedliwiłaś.* Pokazałaś, że one są sprawiedliwsze od ciebie, gdyż się dopuszczałaś większych zbrodni. Patrz Jerem, 2, 5.

52. Ergo et tu porta confusionem tuam, quae vicisti sorores tuas peccatis tuis, sceleratius agens ab eis: justificatae sunt enim a te: ergo et tu confundere, et porta ignominiam tuam, quae justificasti sorores tuas.

53. Et convertam restituens eas conversione Sodomorum cum filiabus suis, et conversione Samariae et filiarum ejus, et convertam reversionem tuam in medio earum,

54. ut portes ignominiam tuam, et confundaris in omnibus, quae fecisti consolans eas.

55. Et soror tua Sodoma et filiae ejus revertentur ad antiquitatem suam, et Samaria et filiae ejus revertentur ad antiquitatem suam, et tu et filiae tuae revertemini ad antiquitatem vestram.

56. Non fuit autem Sodoma soror tua audita in ore tuo, in die superbiae tuae,

57. antequam revelaretur malitia tua: sicut hoc tempore in opprobrium filiarum Syriae et cunctarum in circuitu tuo filiarum Palaestinarum, quae ambiunt te per gyrum.

58. Scelus tuum et ignominiam tuam tu portasti, ait Dominus Deus.

59. Quia haec dicit Dominus Deus: Et faciam tibi, sicut despexisti juramentum, ut irritum faceres pactum:

60. et recordabor ego pacti mei tecum in diebus adolescentiae tuae, et suscitabo tibi pactum sempiternum.

61. Et recordaberis viarum tuarum; et confunderis, cum receperis sorores tuas te majores cum minoribus suis, et dabo eas tibi in filias, sed non ex pacto tuo.

52. A tak y ty ponieś sromotę twoię, którąś przeszła siostry twoie grzechami twemi, złośliwiéy czyniąc niźli one: bo są usprawiedliwione od ciebie, przetoż y ty zawstydź się, a nieś sromotę twoię, którąś usprawiedliwiła siostry twe.

53. Y nawrócę przywróciwszy ie nawróceniem Sodomy z córkami iéy, y nawróceniem Samariéy y córek iéy, y nawrócę obrócenie twoie w pośrzodku ich,

54. abyś niosła sromotę swoię, y wstydziła się we wszem coś czyniła, ciesząc ie.

55. Y siostra twoia Sodoma y córki iéy wrócą się do dawności swéy, y Samaria y córki iéy wrócą się do dawności swoiéy, y ty y córki twoie wrócicie się do dawności swéy.

56. Lecz nie była Sodoma siostra twoia słyszana w uściech twoich w dzień pychy twoiéy,

57. pierwéy niż odkryto złość twoię: iako tego czasu na urąganie córek Syriyskich, y wszytkich w okolicy twoiéy córek Palestyńskich, które cię okrążaią wkoło.

58. Niecnotę twoię y sromotę twoię tyś nosiła, mówi Pan Bóg.

49. Bo to mówi Pan Bóg: Y uczynię tobie iakoś wzgardziła przysięgą, abyś zgwałciła przymierze:

60. y wspomnię ia na przymierze moie z tobą, we dni młodości twoiéy: y wzbudzęć przymierze wieczne.

61. Y wspomnisz na drogi twoie, y zasromasz się, gdy wezmiesz siostry twoie starsze ciebie, z młodszemi twemi, a dam ci ie za córki, ale nie z przymierza twego.

---

52. *Ponoś sromotę.* LXX. *znoś męczarnię.*

53. *Nawrócę.* Całego wiersza myśl ta: wywiodę cię, Jeruzalem, z niewoli, żebyś z Sodomą i Samaryą do ojczyzny wróciło. Nawrócić nawrócenie jest to samo, co odprowadzić w niewolę, t. j. niewolników.—*Przywróciwszy je.* Siostry twoje, Sodomę i Samaryą, t. j. niewolników z Sodomy i Samaryi, rodzicom i ojczyznie przywrócę.—*Nawróceniem.* LXX. *nawrócenie,* co myśl jaśniejszą czyni.—*Sodomy.* Przez Sodomę rozumie wszystkie pięć miast z ich okolicami, które córkami nazywa. Z tych zaś Segor uszło spalenia. Oprócz tego sąsiednich Moabitów i Ammonitów, którzy z Sodomy pochodzili, urodziwszy się z kazirodnego związku córek Lota z ojcem, który przedtém z rodziną mieszkał w Sodomie.—*Obrócenie.* Jeńców, którzy powrócą.—*W pośrodku ich.* Wspólnie z niemi, nie jak gdybym one dla ciebie, lecz ciebie dla nich okazał się wybawiającym. Oznacza nawrócenie pogan do Kościoła Chrystusowego, do którego ochotniéj i gromadniéj przyszli poganie, niżeli Żydzi.

54. *Abyś niosła sromotę swoję.* Widząc że inni przychodzą ze wschodu i z zachodu i zasiadają z Abrahamem i Izaakiem w królestwie Bożem; a ty precz wyrzuconą jesteś: jak Chrystus powiada Mat. 8, 11 i 12. I tym sposobem pocieszysz siostry swoje, bo z kar twoich zrozumieją, że mniéj niżeli ty, zgrzeszyły.

55. *Do dawności swéj.* Do pierwotnéj wolności i dawnéj posiadłości swojéj, t. j. do kościoła; nie dla tego to się mówi, żeby już przedtém one zostawały w kościele, lecz że stan kościoła jest wolności stanem, jaki one niegdyś posiadały.—*I ty i córki twoje wrócicie się.* Po innych narodach, przy końcu świata, gdy już wejdą do kościoła wszystkie narody, Rzym. 11, 25.

56. *Nie była... słyszana w uściech twoich.* Za dnia pychy, t. j. szczęśliwości i dostatku twego, gdy się pyszniłaś z darów moich, nie raczyłaś ani wymienić grzesznicy Sodomy, jakbyś ty sprawiedliwą była i szczęśliwą z mojego kościoła; lecz teraz widzisz że ona sprawiedliwsza od ciebie, gdy się już wyjawia złość twoja, tak iż zostałaś obrzydliwością dla Syryjczyków i Filistynów, sąsiadów twoich.

57. *Jako tego czasu.* LXX. *jako teraz wzgardą jesteś córek Syryi i t. d.*

58. *Niecnotę twoję.* Karę za występek. — *Nosiła.* Nieść będziesz: czas przeszły zamiast przyszłego.

59. *Jakoś wzgardziła.* W hebr. *jak uczyniłaś,* tak samo i LXX., t. j. jak ty unieważniłaś przymierze moje, którém czcić mię obiecałaś; tak ja unieważnię przymierze moje przez które dobrodziejstwo ci okazywać obiecałem.

60. *Wspomnę ja na przymierze moje.* Ukarzę cię podług przymierza mego, bo w przymierzu zawierały się nietylko obietnice nagród; ale i pogróżki kar przeciw przestępcom. Albo, chociaż wzgardzony od ciebie, wspomnę jednak o przymierzu i obietnicy mojéj, i dopełnię jéj zsyłając Chrystusa Zbawcę. Prorocy zwykli rzeczy wesołe mieszać ze smutnemi.—*Przymierze wieczne.* Nowe przymierze, Ewangelija.

61. *Wspomnisz na drogi twoje.* Z owego wiecznego przymierza poznasz dawne grzechy twoje: bo przez Ewangelią grzechy się poznają.—*Zasromasz się.* Siebie się wstydzić będziesz, i dawne obyczaje swoje potępisz.—*Gdy weźmiesz siostry twoje.* Dziesięć pokoleń i wszystkie inne narody: bo uczynię je z siostr córkami;

62. Et suscitabo ego pactum meum tecum: et scies, quia ego Dominus,
63. ut recorderis, et confundaris, et non sit tibi ultra aperire os prae confusione tua, cum placatus tibi fuero in omnibus, quae fecisti, ait Dominus Deus.

62. Y wzbudzę ia przymierze moie z tobą: a będziesz wiedziała, żem ia Pan,
63. abyś wspomniała y wstydziła się, y nie mogłabyś daléy otworzyć ust dla sromoty twéy, gdy będę ubłagany tobie za wszystko coś czyniła, mówi Pan Bóg.

CAPUT XVII.

ROZDZIAŁ 17.

O znaczeniu figur orła i winnicy, królestwie Messyasza, i t. d.

1. Et factum est verbum Domini ad me, dicens:
2. Fili hominis, propone aenigma, et narra parabolam ad domum Israel,
3. et dices: Haec dicit Dominus Deus: Aquila grandis magnarum alarum, longo membrorum ductu, plena plumis et varietate, venit ad Libanum, et tulit medullam cedri.
4. Summitatem frondium ejus avulsit, et transportavit eam in terram Chanaan, in urbe negotiatorum posuit illam.
5. Et tulit de semine terrae, et posuit illud in terra pro semine, ut firmaret radicem super aquas multas: in superficie posuit illud.
6. Cumque germinasset, crevit in vineam latiorem humili statura, respicientibus ramis ejus ad eam, et radices ejus sub illa erant; facta est ergo vinea, et fructificavit in palmites, et emisit propagines.
7. Et facta est aquila altera grandis magnis alis multisque plumis: et ecce, vinea ista quasi

1. Y stało się słowo Pańskie do mnie, mówiąc:
2. Synu człowieczy, zaday gadkę, a powiedz przypowieść do domu Izrael,
3. y rzeczesz: To mówi Pan Bóg: Orzeł wielki z wielkiemi skrzydłami, z długim powłokiem członków, pełen piérza y pstrocin, przyleciał na Liban, y wziął drzeń cedru.
4. Wiérzch gałęzi iego ułamał, y przeniósł ji do ziemie Chananeyskiéy, w mieście kupieckim położył ji.
5. Y wziął nasienia ziemie, y włożył ie w ziemię za nasienie, aby umocnił korzenie nad wodami wielkimi: na wiérzchu położył ie.
6. A gdy się puściło, urosło w winnicę széroką nizkiego wzrostu, a gałęzi iéy patrzyły na nię, a korzenie iéy pod nią były; stała się tedy winnica, y wyrosła w gałęzie, y wypuściła latorośli.
7. Y był drugi orzeł wielki, z wielkimi skrzydłami, y z wielą piérza: a oto winnica ta iakoby

z ciebie się bowiem przez chrzest narodzą. Mówi o Kościele pod imieniem Jeruzalem.—*Nie z przymierza twego.* Nie dla owego dawnego, lecz dla nowego przymierza.

62. *Wzbudzę ja przymierze.* Zawrę przymierze.

63. *Wstydziła się.* Widząc że tak wiele dobrodziejstw zgromadza się w tobie, która byłaś niewdzięczną, i gniew raczéj niżeli łaskawość wyzywałaś.—*Nie mogłabyś daléj otworzyć ust.* Nie odważysz się więcéj przeciwko mnie ani słówka wyrzec, nie będziesz miała powodu do żadnéj skargi; ale raczéj mnóstwem i ogromem dobrodziejstw przywalona, osłupiejesz i zaniemiejesz niejako.

R. 17.—2. *Gadkę.* Podobieństwo ciemne, albo, jak następuje, przypowieść.

3. *Orzeł wielki.* T. j. Nabuchodonozor wielki Chaldejczyków król, który i z powodu szybkości, i z powodu łupieztwa, którém się zajmował, zwykle był nazywanym orłem, jak u Jerem. 48, 40; i 49, 22.—*Z wielkiemi skrzydłami.* Wiele mający pod sobą narodów i liczne wojska, które z sobą ciągnął. Te to są bowiem skrzydła wojenne.—*Długim powłokiem członków.* LXX *rozpostarte,* przez co oznacza się moc i potęga, i obszerność państwa w którem rozlegle panował.—*Pełen pierza.* W dostatki obfity.—*I pstrocin.* Narody różne mową i odzieżą, podwładne w wojsku, pod znamionami mający. — *Przyleciał na Liban.* Przyszedł do Judei, którego granicą była góra Liban. Albo, przez Liban rozumie się kościoł i samo miasto Jeruzalem. Patrz w. 12. — *Wziął drzeń cedru.* Żydzi tłumaczą: *wierzchołek cedru,* LXX *wszelkie najwyborniejsze cedry.* Przez wierzchołek, albo rdzeń cedru, rozumie Joachima i książąt, którzy byli jakby wierzchołkiem i szczytem narodu.

4. *Wierzch gałęzi.* Górne wilki drzewne; wzmiankuje o wilkach drzewnych, które ucinają z drzewa, żeby wszczepić w inne, albo przesadzić. Rozumie Jechoniasza króla, mającego tylko ośmnaście lat wieku.—*Do ziemie Chananejskiéj.* Chanaan w tém miejscu nie jest imię własne, lecz pospolite, które oznacza *handel,* jak zaraz wykłada: *w mieście kupieckiem,* t. j. w Babilonie, które w kupców bardzo obfitowało.

5. *Wziął nasienie ziemie.* Gdy wilki drzewne przesadził, t. j. Joachima i książąt do Babilonu przeniósł, wziął z nasienia cedrów Judzkiéj ziemi, t. j. wziął Sedeciasza, który był z królów żydowskich rodu, a mianowicie stryjem Joachina.—*Włożył je w ziemię.* Ustanowił królem Judei.—*Za nasienie.* Żeby trwało w nim nasienie rodu królewskiego. — *Nad wodami wielkiemi.* Przez tę przenośnię zdaje się że wyraża naród żydowski, nad którym król Babiloński postanowił zwierzchnikiem Sedeciasza.—*Na wierzchu położył go.* W niebardzo silném państwie.

6. *Urosła w winnicę szeroką.* W hebr. *przekwitującą.* LXX *słabą.*—*Niskiego wzrostu.* Nie wzrosło królestwo Sedeciasza w górę, gdyż było pod Babilońskim królem, i jemu haracz płaciło; lecz wzrosło w szerokość, bo co przedtém zajmowało, posiadało i potém. Królestwo żydowskie, które za Joachina było jak cedr wysokiem, za Sedeciasza zniżyło się, jak latorośl.—*Gałęzie jéj patrzyły na nią.* Zdaje się że to metafora wzięta od drzew, które są pod dachem, albo inną przeszkodą są utrudnione, których gałęzie nie mogąc iść w górę. wykrzywiają się i do drzewa się zwracają.—*Korzenie jéj pod nią były.* T. j. siła królestwa jego, od Babilońskiego zawisła. — *Wyrosła w gałęzie.* Korzeniem nazywa króla Sedeciasza, albo królestwo jego; gałęźmi jego synów i dostojników, którzy się codzień mnożyli.—*Puściła latorośli.* Cieńsze gałęzie obywateli i narodu wzrastającego.

7. *Drugi orzeł.* Rozumie króla Egiptu, który wielkim był wprawdzie, lecz mniejszym niżeli król Babiloński. — *Puściła korzenie swe ku niemu.* Korzeńmi

mittens radices suas ad eam, palmites suos extendit ad illam, ut irrigaret eam de areolis germinis sui.

8. In terra bona super aquas multas plantata est, ut faciat frondes, et portet fructum, ut sit in vineam grandem.

9. Dic: Haec dicit Dominus Deus: Ergoné prosperabitur? nonne radices ejus evellet, et fructus ejus distringet, et siccabit omnes palmites germinis ejus, et arescet, et non in brachio grandi, neque in populo multo, ut evelleret eam radicitus?

10. Ecce, plantata est: ergone prosperabitur? nonne, cum tetigerit eam ventus urens, siccabitur, et in areis germinis sui arescet?

11. Et factum est verbum Domini ad me, dicens:

12. Dic ad domum exasperantem: Nescitis, quid ista significent? Dic: Ecce, venit rex Babylonis in Jerusalem, et assumet regem et principes ejus, et adducet eos ad semetipsum in Babylonem. *(4. Reg. 24, 15.)*

13. Et tollet de semine regni, ferietque cum eo foedus, et ab eo accipiet jusjurandum: sed et fortes terrae tollet,

14. ut sit regnum humile, et non elevetur, sed custodiat pactum ejus, et servet illud.

15. Qui recedens ab eo misit nuntios ad Aegyptum, ut daret sibi aequos et populum multum. Numquid prosperabitur, vel consequetur salutem, qui fecit haec? et qui dissolvit pactum, numquid effugiet?

16. Vivo ego, dicit Dominus Deus, quoniam in loco regis, qui constituit eum regem, cujus fecit irritum juramentum, et solvit pactum, quod habebat cum eo, in medio Babylonis morietur.

17. Et non in exercitu grandi, neque in populo multo faciet contra eum Pharao proelium: in jactu aggeris, et in exstructione vallorum, ut interficiat animas multas.

18. Spreverat enim juramentum, ut solveret foedus: et ecce, dedit manum suam, et cum omnia haec fecerit, non effugiet.

puściła korzenie swe k niemu, latorośli swe ściągnęła do niego, aby ią polewał z brózd płodu swego.

8. Na ziemi dobréy nad wodami wielkimi nasadzona iest, aby czyniła gałęzie, y rodziła owoc, aby była winnicą wielką.

9. Mów: To mówi Pan Bóg: A więc się iéy powiedzie? izali korzenia iéy nie wyrwie, a owocu iéy nie oberwie, y posuszy wszytkie latorośli urodzaiu iéy, y uschnie: a nie ramieniem wielkim, ani ludem obfitym, aby ią wytargał z korzeniem?

10. Oto iest wsadzona: a więc się iéy powiedzie? izali skoro się iéy dotknie wiatr palący, nie uschnie, y na brózdach wschodzenia swego uschnie?

11. Y stało się słowo Pańskie do mnie, mówiąc:

12. Mów do domu draźniącego: Nie wiecie, co się to znaczy? Mów: Oto idzie król Babiloński do Jeruzalem, y wezmie króla y książęta iego, y zawiedzie ie do siebie do Babilonu.

13. Y wezmie z nasienia królestwa, y postanowi z nim przymierze, y wezmie od niego przysięgę: lecz y mocne ziemie zabierze,

14. aby było królestwo nizkie, y nie podnosiło się, ale żeby strzegło przymierza iego, y zachowało ie.

15. Który odstąpiwszy od niego, posłał posły do Egyptu, aby mu dał koni, y ludu wiele. A więc się mu powiedzie, abo dóydzie wybawienia, który to uczynił? a kto zrzuca przymierze, izali uydzie?

16. Żywę ia, mówi Pan Bóg, że na mieyscu króla, który go królem uczynił, którego złamał przysięgę, y zrzucił przymierze, które miał z nim, w pośrzodku Babilonu umrze.

17. A nie z wielkim woyskiem, ani z wielkim ludem zwiedzie z nim Pharao bitwę: w usypaniu groble, y w zbudowaniu wałów, aby pobił wiele dusz.

18. Bo wzgardził był przysięgę, aby zrzucił przymierze: a oto dał rękę swoię, a gdy to wszytko uczyni, nie wybiega się.

nazywa posłów, których Sedeciasz wysłał do króla Egiptu żeby u niego o pomoc prosili. Jerem. 2, 18, i niżéj w. 15. — *Z brózd płodu swego.* Żeby z jego ogrodów, które dla zwilżania na brózdy porznięte były, cokolwiek z wód w które obfitował, do siebie sprowadzić. Wody zaś, są to wojska liczne.

8. *Na ziemi dobréj nad wodami wielkiemi.* Judea była urodzajną, i królestwo jéj kwitnąć mogło, tylko zdaje się że brakło żołnierzy, o których dla tego Sedeciasz u króla Egipskiego prosił. Albo, Sedeciasz udaje się do Faraona nie z niedostatku, albo ucisku królestwa, bo Nabuchodonozor był dlań łaskawym, i ziemia Judzka była urodzajną i bogatą, lecz przez próżność, niechcąc uledz Nabuchodonozorowi.

9. *A więc się jéj powiedzie?* Bynajmniéj jéj się nie powiedzie, chociażby prosiła o pomoc Egipcyan.—*Izali korzenia jéj nie wyrwie?* Pierwszy ów orzeł, t. j. Nabuchodonozor, korzeń, t. j. siłę królestwa Judzkiego wyrwie, i Sedeciasza z królestwa wykorzeni.—*Owocu.* Synów jego, jakby wątłe jagody oliwne pozrywa, oberznie, zgubi, zabije.—*Posuszy wszystkie latorośli.* Książąt wyda na zabicie, i obróci ich, jakby w latorośle usychające.—*Nie ramieniem wielkiém.* Nie trzeba będzie wielkiéj siły albo żołnierza, do zwyciężenia Żydów i Egipcyan; bo za pierwszą walką to uczyni Nabuchodonozor. Albo, nie będzie mógł król Egipski Żydów i Sedeciasza od Chaldejczyków uwolnić, choćby z wielkiemi wojskami przyszedł.

10. *A więc się jéj powiedzie?* W żaden sposób.— *Wiatr palący.* Tak króla Babilońskiego nazywa. — *Na brózdach wschodzenia swego.* W temże miejscu gdzie rosła, w saméj Judei, bo Sedeciasz i jego książęta pojmani zostali na polach Jerychońskich. IV. Król. 25, 5, i Jerem. 52, 7 i 8.

12. *Domu draźniącego.* Opornych i wyzywających mnie do gniewu Żydów.— *Mów.* Nie wiemy, wyjaśnij nam przypowieść.

17. *A nie z wielkiém wojskiém.* Nie Faraona, lecz Chaldejczyków; niewielkie będzie wojsko Chaldejczyków, przeciw któremu walczyć będzie Faraon, a jednak zwyciężonym zostanie. — *W usypaniu groble.* Gdy usypie groblę Nabuchodonozor, nie będzie mógł Faraon pomódz Sedeciaszowi.

18. *Wzgardził.* Sedeciasz. — *Przysięgę.* Wykonaną na wierność Nabuchodonozorowi.—*A oto dał rękę swoję.* Zawarł przymierze z Faraonem.

19. Propterea haec dicit Dominus Deus: Vivo ego, quoniam juramentum, quod sprevit, et foedus, quod praevaricatus est, ponam in caput ejus.
20. Et expandam super eum rete meum, et comprehendetur in sagena mea, et adducam eum in Babylonem, et judicabo eum in praevaricatione, qua despexit me. *(Supr. 12, 13. Infr. 32, 3).*
21. Et omnes profugi ejus cum universo agmine suo, gladio cadent, residui autem in omnem ventum dispergentur: et scietis, quia ego Dominus locutus sum.
22. Haec dicit Dominus Deus: Et sumam ego de medulla cedri sublimis, et ponam: de vertice ramorum ejus tenerum distringam, et plantabo super montem excelsum et eminentem.
23. In monte sublimi Israel plantabo illud, et erumpet in germen, et faciet fructum, et erit in cedrum magnam, et habitabunt sub ea omnes volucres; et universum volatile sub umbra frondium ejus nidificabit. *(Matth. 13, 32).*
24. Et scient omnia ligna regionis, quia ego Dominus humiliavi lignum sublime, et exaltavi lignum humile, et siccavi lignum viride, et frondere feci lignum aridum. Ego Dominus locutus sum, et feci.

19. Przetoż to mówi Pan Bóg: Żywę ia, że przysięgę którą wzgardził, y przymierze które przestąpił, włożę na głowę iego.
20. Y zarzucę nań sieć moię, y poyman będzie niewodem moim, y przywiodę go do Babilonu, a tam go sądzić będę z przestępstwa, którym mię wzgardził.
21. A wszyscy zbiegowie iego, ze wszemi hufami iego od miecza polegą, a pozostali na każdy wiatr rozproszeni będą: y poznacie, że ia Pan mówiłem.
22. To mówi Pan Bóg: Y wezmę ia ze drzenia cedru wysokiego, y położę: z wierzchu gałazek iego młodą ułamię, y wsadzę na górze wysokiéy y wyniesionéy.
23. Na górze wysokiéy Izraelskiéy wszczepię ią, y wyniknie w gałązki, a uczyni owoc, y będzie cedrem wielkim, y będą mieszkać pod nim wszytko ptastwo, y wszelkie co lata pod cieniem gałęzi iego, gnieździć się będzie.
24. Y wiedzieć będą wszytkie drzewa pola, że ia Pan zniżyłem drzewo wysokie, a wywyższyłem drzewo nizkie, y ususzyłem drzewo zielone, a drzewo suche uczyniłem że puściło gałęzie. Ja Pan rzekłem, y uczynił.

CAPUT XVIII.

ROZDZIAŁ 18.

O potrzebie pokuty i odnowienia serca, i t. d.

1. Et factus est sermo Domini ad me, dicens: * *(Jer. 31, 29).*
2. Quid est quod inter vos parabolam vertitis in proverbium istud in terra Israel, dicentes: Patres comederunt uvam accerbam, et dentes filiorum obstupescunt? *
3. Vivo ego, dicit Dominus Deus, si erit ultra vobis parabola haec in proverbium in Israel.
4. Ecce, omnes animae meae sunt: ut anima patris, ita et anima filii mea est: anima, quae peccaverit, ipsa morietur.

1. Y stała się mowa Pańska do mnie, mówiąc:
2. Co iest że między sobą podobieństwo w tę przypowieść obracacie w ziemi Izraelskiéy, mówiąc: Oycowie ziedli iagodę winną y niedoźrzałą, a zęby synów drętwieią?
3. Żywę ia, mówi Pan Bóg, ieśli wam będzie daléy to podobieństwo za przysłowie w Izraelu.
4. Oto wszytkie dusze moie są: iako dusza oycowa, tak y dusza synowa moia iest: dusza która zgrzeszyła, ta umrze.

20. *Z przestępstwa.* W hebr. *dla przestępstwa.* — *Którem mię wzgardził.* Pogwałciwszy przysięgę w imię moje uczynioną.

22. *Wezmę ja.* Zaimek *ja* zawiera emfazę, Bóg bowiem stawi siebie przeciw Nabuchodonozora, którego wziął z wierzchołka cedrowego, żeby zaszczepić królestwo Judy, jak powiedziano w. 5; lecz nie powiodło się: Bóg mówi, że toż samo uczyni, i dobrze się powiedzie; weźmie bowiem ze rdzeni cedru, t. j. z najznakomitszego rodu królewskiéj rodziny delikatną rószczkę, t. j. Chrystusa, i zasadzi go na górze Syon, t. j. w Kościele, i t. d.

23. *Uczyni owoc.* Uczyni ludzi wiernymi i świętymi. — *Wszystko ptastwo.* Królowie i ludy a szczególniéj święci, którzy myślą o rzeczach niebieskich, i z ziemi ku niebu ulatują. — *Pod cieniem gałęzi jego.* Pod władzą i opieką.

24. *Wszystkie drzewa pola.* Wszystkie narody, nawet dzikie, nietylko Żydzi, którzy są domownikami i jakby ogrodowemi drzewami.—*Drzewo wysokie.* Sedeciasza, który zgwałciwszy przymierze, zbytnie się był wyniósł i zbuntował. — *Wywyższyłem drzewo nizkie.* Chrystusa Pana. — *Ususzyłem drzewo zielone.* Sedeciasza i królestwo jego, które zdawało się, że żyje i kwitnie.—*Drzewo suche.* Jerozolima; co było zniszczone, przywrócę, a im dam dostatki. W znaczeniu wyższém, rozumie królestwo Dawida w Chrystusie, które zdawało się że wyschło jakby drzewo, lecz korzeń Jessego trwał jeszcze w ukryciu.

R. 18.—2. *Podobieństwo w tę przypowieść obracacie.* W hebr. *z podobieństwa tworzycie podobieństwa,* t. j. powtarzać między sobą zwykliście te przysłowia.—*Ojcowie zjedli.* Ojcowie zgrzeszyli, a my ich synowie, za ich grzechy karę znosimy.

3. *Żywę ja.* Przysięgam na życie moje, że sprawię, iż nadal podobieństwa tego używać nie będziecie; bo sprawię to, iż każdy albo umrze z powodu swéj nieprawości, albo dla sprawiedliwości swojéj zbawion będzie. Synowie dla grzechów rodziców, chyba że i oni je popełniają, nie na duszy, lecz na ciele karanymi bywają, ponieważ z ciała rodziców biorą początek, przeto aż do trzeciego i czwartego pokolenia Bóg ich karze. Exod. 20, 5, bo aż do czwartego pokolenia są uważani jakby za własność ojca.

4. *Wszystkie dusze moje są.* Wszyscy ludzie i życie ich są w mojéj władzy: ja mam władzę życia i śmier-

5. Et vir si fuerit justus, et fecerit judicium et justitiam,

6. in montibus non comederit, et oculos suos non levaverit ad idola domus Israel, et uxorem proximi sui non violaverit, et ad mulierem menstruatam non accesserit,

7. et hominem non contristaverit, pignus debitori reddiderit, per vim nihil rapuerit, panem suum esurienti dederit, et nudum operuerit vestimento, *(Isai. 58, 7. Matth. 25, 35).*

8. ad usuram non commodaverit, et amplius non acceperit, ab iniquitate averterit manum suam, et judicium verum fecerit inter virum et virum,

9. in praeceptis meis ambulaverit, et judicia mea custodierit, ut faciat veritatem: hic justus est, vita vivet, ait Dominus Deus.

10. Quod si genuerit filium latronem effundentem sanguinem, et fecerit unum de istis,

11. et haec quidem omnia non facientem, sed in montibus comedentem, et uxorem proximi sui polluentem,

12. egenum et pauperem contristantem, rapientem rapinas, pignus non reddentem, et ad idola levantem oculos suos, abominationem facientem,

13. ad usuram dantem, et amplius accipientem: numquid vivet? non vivet, cum universa haec detestanda fecerit: morte morietur, sanguis ejus in ipso erit.

14. Quodsi genuerit filium, qui videns omnia peccata patris sui, quae fecit, timuerit, et non fecerit simile eis,

15. super montes non comederit, et oculos suos non levaverit ad idola domus Israel, et uxorem proximi sui non violaverit,

16. et virum non contristaverit, pignus non retinuerit, et rapinam non rapuerit, panem suum esurienti dederit, et nudum operuerit vestimento,

17. a pauperis injuria averterit manum suam, usuram et superabundantiam non acceperit, judicia mea fecerit, in praeceptis meis ambulaverit: hic non morietur in iniquitate patris sui, sed vita vivet.

18. Pater ejus, quia calumniatus est, et vim

5. A mąż będzieli sprawiedliwy, a czynić będzie sąd y sprawiedliwość,

6. na górach ieść nie będzie, a oczu swych nie podniesie do bałwanów domu Izraelowego, y żony bliźniego swego nie zgwałci, a do niewiasty miesięcznéy nie przystąpi,

7. y człowieka nie zasmuci, zastawę dłużnikowi wróci, gwałtem nic nie weźmie, chleba swego głodnemu da, a nagiego przykryie odzieniem,

8. na lichwę nie pożyczy, y przydatku nie weźmie, od nieprawości odwróci rękę swoię, a sąd prawdziwy uczyni między mężem a mężem,

9. w przykazaniach moich chodzić, a sądów moich strzedz będzie, aby czynił prawdę: ten sprawiedliwy iest, żywotem żyć będzie, mówi Pan Bóg.

10. A ieśli urodzi syna łotra, wylewaiącego krew, a uczyni iedno z tych,

11. a tych wszytkich rzeczy nie czyniącego, ale na górach iadaiącego, y żonę bliźniego swego plugawiącego,

12. niedostatecznego y ubogiego zasmucaiącego, wydzieraiącego drapież, zastawy nie wracaiącego, a do bałwanów oczy swe podnoszącego, obrzydłość czyniącego,

13. na lichwę daiącego, y przydatek biorącego: izali żyć będzie? nie będzie żyć, ponieważ te wszytkie rzeczy brzydliwe czynił: śmiercią umrze, krew iego na nim będzie.

14. A ieśliby spłodził syna, który widząc wszytkie grzéchy oyca swego, które czynił, bałby się, y nie czyniłby nic im podobnego,

15. na górachby nie iadał, a oczuby swych nie podnosił do bałwanów domu Izraelowego, y żony bliźniego swego nie gwałciłby,

16. y mężaby nie zasmucił, zastawyby nie zadzierżał, y nie wydzierałby drapieży, chleba swego dawałby łaknącemu, a nagiego przyodziałby odzieniem,

17. od krzywdy ubogiego odwróciłby rękę swą, lichwy y przydatku nie brałby, czyniłby sądy moie, chodziłby w przykazaniach moich: ten nie umrze w nieprawości oyca swego, ale żywotem żyć będzie.

18. Ociec iego iż potwarzał, y gwałt czynił bra-

ci. — *Dusza która grzeszyła.* Człowiek który zgrzeszył. Nie jest to zdanie o wszystkich w ogóle osobach i czasach, lecz zastosowane do tego o czém mowa była; a była rzecz o grzechach Manassesa, za które cierpieli Żydzi i o to się uskarżali. Odpowiada Bóg, że więcéj za grzechy Manassesa nie będą karani, lecz każdy za własne grzechy; albo, że dość już za grzechy Manassesa pokutowano, albo że dość sami własnych mieli grzechów, żeby Bóg sprawiedliwie najcięższe kary na nich mógł zsyłać.

6. *Na górach jeść nie będzie.* Mięso bałwanom poświęcone. — *Oczu swych nie podniesie.* Dla pokłonu i wzywania. Bo podnosić oczy, znaczy właśnie o pomoc prosić, jak Ps. 120, 1: *Podnosiłem oczy moje na góry; zkąd mi przyjdzie pomoc.* — *Domu Izraelskiego.* Co Izraelici czczą przesądnie.— *Do niewiasty miesięcznéj.* Co prawem było wzbroniono. Lewit. 20, 18.

7. *Zasmuci.* W hebr. *pognębi,* jak i u LXX.—*Zastawę dłużnikowi wróci.* Który jest ubogim. Bo temu z miłości wrócić zastaw prawo nakazuje. Exod. 22, 26.

9. *Aby czynił prawdę.* Obowiązek i powinność cnoty. Żeby do prawidła prawa mojego czynności swoje stosował. Żydzi wszystko nazywają prawdą, co jest dobrém. — *Żywotém żyć będzie.* Pewno żyć będzie, nie umrze dla grzechów Manassesa.

10. *Uczyni.* Syn.—*Jedno z tych.* Rzeczy złych, którém dopiero wspomniał.

13. *Śmiercią umrze.* Ulegnie śmierci nieszczęśliwéj, ani mu cnota ojcowska pomoże. — *Krew jego na nim będzie.* Krwią odpłaci, t. j. śmiercią, zbrodnie przez które zasłużył na śmierć. Sam sobie stanie się przyczyną śmierci. Albo, poniesie karę krwi, t. j. zabójstw które popełnił: jak innych krew wylewał, tak jego wylaną będzie.

18. *Umarł.* Umrze, z powodu nieprawości swoich.

fecit fratri, et malum operatus est in medio populi sui, ecce mortuus est in iniquitate sua.

19. Et dicitis: Quare non portavit filius iniquitatem patris? Videlicet, quia filius judicium et justitiam operatus est, omnia praecepta mea custodivit, et fecit illa, vivet vita.

20. Anima, quae peccaverit, ipsa morietur: filius non portabit iniquitatem patris, et pater non portabit iniquitatem filii: justitia justi super eum erit, et impietas impii erit super eum. *(Deut. 24, 16).*

21. Si autem impius egerit poenitentiam ab omnibus peccatis suis, quae operatus est, et custodierit omnia praecepta mea, et fecerit judicium et justitiam: vita vivet, et non morietur.

22. Omnium iniquitatum ejus, quas operatus est, non recordabor: in justitia sua, quam operatus est, vivet.

23. Numquid voluntatis meae est mors impii, dicit Dominus Deus, et non ut convertatur a viis suis, et vivat? *Infr. 33, 11. II. Petr. 3, 9).*

24. Si autem averterit se justus a justitia sua, et fecerit iniquitatem secundum omnes abominationes, quas operari solet impius, numquid vivet? omnes justitiae ejus, quas fecerat, non recordabuntur: in praevaricatione, qua praevaricatus est, et in peccato suo, quod peccavit, in ipsis morietur.

25. Et dixistis: Non est aequa via Domini. Audite ergo, domus Israel: Numquid via mea non est aequa, et non magis viae vestrae pravae sunt? *(Infr. 33, 20).*

26. Cum enim averterit se justus a justitia sua, et fecerit iniquitatem, morietur in eis: in injustitia, quam operatus est, morietur.

27. Et cum averterit se impius ab impietate sua, quam operatus est, et fecerit judicium et justitiam: ipse animam suam vivificabit.

28. Considerans enim, et avertens se ab omnibus iniquitatibus suis, quas operatus est, vita vivet, et non morietur.

29. Et dicunt filii Israel: Non est aequa via Domini. Numquid viae meae non sunt aequae, domus Israel, et non magis viae vestrae pravae?

30. Idcirco unumquemque juxta vias suas judicabo, domus Israel, ait Dominus Deus. Convertimini, et agite poenitentiam ab omnibus iniquitatibus vestris, et non erit vobis in ruinam iniquitas. *(Matth. 3, 2).*

31. Projicite a vobis omnes praevaricationes

tu, y źle czynił w pośrzodku ludu swego, oto umarł w nieprawości swoiéy.

19. Y mówicie: Czemu nie poniósł syn nieprawości oycowéy? Dla tego, iż syn czynił sąd y sprawiedliwość, wszytkiego przykazania moiego strzegł y czynił ie, żywotem żyć będzie.

20. Dusza, która zgrzeszy, ta umrze: syn nie poniesie nieprawości oycowéy, y ociec nie poniesie nieprawości synowéy: sprawiedliwość sprawiedliwego na nim będzie, a niezbożność niezbożnego na nim będzie.

21. Lecz ieśli niezbożny będzie pokutował ze wszech grzechów swoich, które czynił, a będzie strzegł wszech przykazań moich, a będzie czynił sąd y sprawiedliwość: żywotem żyć będzie, a nie umrze.

22. Wszytkich nieprawości iego które czynił, pamiętać nie będę: w sprawiedliwości swéy którą czynił, żyć będzie.

23. Izali z woléy moiéy iest śmierć niezbożnego, mówi Pan Bóg, a nie aby się nawrócił od dróg swoich, a żył?

24. A ieśli się odwróci sprawiedliwy od sprawiedliwości swéy, a czynić będzie nieprawość, według wszytkich obrzydłości, które niezbożny zwykł czynić, izali żyć będzie? wszytkie sprawiedliwości iego, które czynił, nie będą wspomnione: w przestępstwie którym przestępował, y w grzechu swym który grzeszył, w nich umrze.

25. Y rzekliście: Nie iest prosta droga Pańska. Słuchaycież tedy domie Izraelów: Izali droga moia nie iest prosta, a nie raczéy drogi wasze krzywe są?

26. Bo gdy się odwróci sprawiedliwy od sprawiedliwości swéy, a będzie czynił nieprawość, umrze w nich: w niesprawiedliwości, którą czynił, umrze.

27. A gdy się odwróci niezbożny od niezbożności swéy, którą czynił, a będzie czynił sąd y sprawiedliwość: ten duszę swą ożywi.

28. Bo uważywszy y odwróciwszy się od wszech nieprawości swych które czynił, żywotem żyć będzie, a nie umrze.

29. Y mówią synowie Izraelowi: Nie iest prosta droga Pańska. Izali drogi moie nie są proste, domie Izraelów, a nie raczéy drogi wasze krzywe?

30. Przeto każdego według drogi iego sądzić będę, domie Izraelów, mówi Pan Bóg. Nawróćcie się, a czyńcie pokutę ze wszech nieprawości waszych, a nie będzie wam nieprawość na upad.

31. Odrzućcie od siebie wszytkie przestępstwa

---

19. *I mówicie.* Jeśli powiecie, jeżeli z was kto mnie zapyta, czemu syn za nieprawość ojca karanym nie będzie? odpowiem: *bo sąd i sprawiedliwość uczynił.*

20. *Dusza która zgrzeszy.* Człek który zgrzeszy.— *Sprawiedliwość sprawiedliwego na nim będzie.* Sprawiedliwy odbierze nagrodę za sprawiedliwość swoję, t. j. żywot, jak bezbożny śmierć, jako karę niesprawiedliwości. Patrz Wujka.

23. *Izali z woli mojéj jest?* Czy ja się raduję ze śmierci bezbożnego?

24. *Nie będą wspomnione.* Żeby go przed Bogiem czyniły sprawiedliwym i miłym, i godnym żywota.

25. *Nie jest prosta droga Pańska.* Tak się bezbożnym zdaje; bo choremu podniebieniu i najlepszy pokarm nie smakuje.

27. *Ożywi.* LXX *strzedz będzie i zachowa w życiu.*

29. *I mówią.* A jednak mówią. Albo, jeśli powiedzą.

30. *Według drogi jego.* Uczynków jego. — *Nie będzie... na upad.* Grzech nie będzie dla was przyczyną upadku i śmierci.

31. *Czemu macie umrzeć?* Jeśli to uczynicie, nie będzie żadnéj przyczyny, żebyście mieli umrzeć.

vestras, in quibus praevaricati estis, et facite vobis cor novum, et spiritum novum: et quare moriemini, domus Israel?

32. Quia nolo mortem morientis, dicit Dominus Deus, revertimini, et vivite. *(Supr. v. 23).*

wasze, któremiście przestępowali, a uczyńcie sobie serce nowe y ducha nowego: czemu macie umrzeć domie Izraelów?

32. Bo nie chce śmierci umieraiącego, mówi Pan Bóg, nawróćcie się, a żyycie.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 18. w. 20. *Syn nie poniesie nieprawości ojcowéj.* To jest, każdy według zasług swoich weźmie zapłatę wieczną, a syn za rodzice, ani rodzice za dzieci swoje nie będą potępieni. Toż mówi Deut. 24. 4 Król. 14. 2 Paral. 25, wszakże mówi też Exod. 20, v. 5. Jam jest Bóg mocny, nawiedzający nieprawość ojców na syniech, aż do trzeciego i czwartego pokolenia. Przetoż wątpić nie trzeba, iż dla grzechów rodziców synowie i córki bywają docześnie karani, albo chorobami albo szkodami albo też i śmiercią prędką, jako się Dawidowi stało. A to dla tego aby rodzicy na syniech sobie bardzo miłych byli karani. I owszem zwykł Pan Bóg grzechy jakie dopuszczać na syny, a zatém i wieczne potępienie, aby ztąd rodzice tém więcéj utrapieni byli. Bo niemniéj był od Boga skarany Dawid przez grzechy i potępienie Absaloma, niż przez insze krzywdy które od niego wycierpiał, jako to znać z płaczu i lamentu Dawidowego nad Absalomem Hieron. in Ezech. Augustyn in Psal. 108, v. 14. Chrysost. Hom. 29, in Genesim et Hom. 75, in Math.

24. *Dusza która zgrzeszy ta umrze.* Duszą Pismo ś. podczas zowie człowieka. Gen. 14, podczas zowie duszą żywot człowieczy, w Dzie. 20. Levit. 17. Zowie też duszą trupa w którym była dusza. Num. 9. Ale właśnie dusza znaczy ducha człowieczego, który i po śmierci zostaje, czytaj o tym Levit. 17 i Eccles. 12. Gen. 2.

CAPUT. XIX.

ROZDZIAŁ 19.

O znaczeniu przypowieści o lwicy i lwiętach, i winnicy kwitnącéj.

1. Et tu assume planctum super principes Israel,

2. et dices: Quare mater tua leaena inter leones cubavit, in medio leunculorum enutrivit catulos suos?

3. Et eduxit unum de leunculis suis, et leo factus est, et didicit capere praedam, hominemque comedere.

4. Et audierunt de eo gentes, et non absque vulneribus suis ceperunt eum, et adduxerunt eum in catenis in terram Aegypti.

5. Quae cum vidisset, quoniam infirmata est, et periit exspectatio ejus, tulit unum de leunculis suis, leonem constituit eum.

6. Qui incedebat inter leones, et factus est leo, et didicit praedam capere, et homines devorare,

7. didicit viduas facere, et civitates eorum in desertum adducere; et desolata est terra, et plenitudo ejus a voce rugitus illius.

1. A ty weźmi żałośny płacz nad książęty Izrael,

2. y rzeczesz: Czemu matka twoia lwica między lwy legała, w pośrzodku lwiąt wychowała szczenięta swoie?

3. Y wypuściła iednego ze lwiąt swoich, y stał się lwem, y nauczył się chwytać obłowu y człowieka ieść.

4. Y usłyszeli o nim narodowie, a nie bez ran swoich poimali go, y przywiedli go w łańcuchach do ziemie Egyptskiéy.

5. Która obaczywszy iż zaniemogła, a zginęła nadzieia iéy: wzięła iednego ze lwiąt swoich, lwem go uczyniła.

6. Który chodził między lwami, y stał się lwem, y nauczył się łapać obłowu, y ludzie pożerać,

7. nauczył się wdowy czynić, a miasta ich w pustynie obracać; y spustoszona iest ziemia y napełnienie iéy od głosu ryku iego.

R. 19.—1. *Weźmij żałośny płacz.* Opłakuj klęskę książąt Izraelskich.

2. *Matka twoja.* Jerozolima, która się lwicą nazywa dla szlachetności, odwagi i srogości swoich mieszkańców.—*Między lwy legała.* Rozumie królów sąsiednich narodów, jakby rzekł: dawniéj Jeruzalem bez żadnéj bojaźni znajdowało się pomiędzy królami narodów, podobnie jak lwica nietrwożna pomiędzy lwami. —*Wychowała.* W hebr. *rybbeta*, t. j. *mnożyła* lwięta swoje, w krótkim czasie wielu królów zrodziła, bo w małym przeciągu czasu byli królowie: Joachaz, Eliakim, Joachin, Sedeciasz. Patrz I. Paral. 3, 15. Nazywają się też lwiętami, gdyż byli młodymi, i że w porównaniu z Dawidem, Salomonem, Joziaszem i innymi królami dawnymi, byli małymi, i za nich królestwo upadać zaczęło.

3. *Wypuściła.* W chald, *wyniosła*, t. j. aż do królewskiéj godności rozumie Joachaza, który się i Sellumem nazywa, czwartego syna Joziasza, którego naród, po śmierci Joziasza królem swoim postanowił.-*Stał się lwem.* Został królem, mającym władzę zabijania ludzi; razem oznacza że został okrutnym, który naród dręczył, i wielu niewinnych zabijał, jak widać z IV. Król. 23, 32: *I czynił złość przed Panem, według wszystkiego, co byli uczynili ojcowie jego.—I człowieka jeść.* W chald. *zabić.*

4. *Usłyszeli o nim.* Słyszeli jego sławę, t. j. że był srogim i skłonnym do zawiązywania wojen. Przymawia do zwyczaju ludów; gdy bowiem słyszą że lew, albo inny zwierz dziki znajduje się w polu i robi szkody, umawiają się wspólnie, żeby go zabić, albo ułowić.—*Narodowie.* Egipcyanie. — *Nie bez ran swoich.* T. j. tych narodów; gdyż bez wielkiego niebezpieczeństwa lwy łowić się nie dają.—*Przywiedli go w łańcuchach.* To co powiedziano IV. Król. 23, 33: *Związał go* (t. j. Joachaza) *Farao Nechao w Rebli.*

5. *Która.* Lwica, t. j. Jeruzalem.—*Zaniemogła.* Osierocona po synie swoim i królu Joachazie. — *Zginęła nadzieja jéj.* Gdy ujrzała że nie tak się powiodło, jak się spodziewała.—*Wzięła jednego.* Drugie lwiątko, t. j. Eliacima, który się też Joakimem nazywa, ojca Joachima. Patrz w. 3.

6. *Chodził między lwami.* Zostawszy królem, i otrzymawszy władzę podobną innych królów władzy.

7. *Wdowy czynić.* Zabiwszy ich mężów i dobra zagarnąwszy. — *Miasta ich.* Tych ludzi, których pozabijał.—*Napełnienie jéj.* I co było na ziemi; mieszkań-

8. Et convenerunt adversus eum gentes undique de provinciis, et expanderunt super eum rete suum; in vulneribus earum captus est.
9. Ei miserunt eum in caveam, in catenis adduxerunt eum ad regem Babylonis, miseruntque eum in carcerem, ne audiretur vox ejus ultra super montes Israel.
10. Mater tua quasi vinea in sanguine tuo super aquam plantata est; fructus ejus et frondes ejus creverunt ex aquis multis.
11. Et factae sunt ei virgae solidae in sceptra dominantium, et exaltata est statura ejus inter frondes, et vidit altitudinem suam in multitudine palmitum suorum.
12. Et evulsa est in ira, in terramque projecta, et ventus urens siccavit fructum ejus; marcuerunt, et arefactae sunt virgae roboris ejus; ignis comedit eam. *(Ose. 13, 15).*
13. Et nunc transplantata est in desertum, in terra invia et sitienti.
14. Et egressus est ignis de virga ramorum ejus, qui fructum ejus comedit; et non fuit in ea virga fortis, sceptrum dominantium. Planctus est, et erit in planctum.

8. Y zeszli się przeciw iemu narodowie zewsząd z krain, y zarzucili nań sieć swoię; w ranach ich poymany iest.
9. Y wsadzili go w klatkę, w łańcuchach przywiedli go do króla Babilońskiego, y wpuścili go do ciemnice, aby nie było słyszeć więcéy głosu iego na górach Izraelskich.
10. Matka twoia iako winnica we krwi twoiéy przy wodzie nasadzona; owoce iéy, y gałęzie iéy urosły od wód mnogich.
11. Y były u niéy laski mocne na sceptry panuiących, y podniósł się wzrost iéy między gałęziami, y obaczyła wysokość swą w mnóstwie latorośli swych.
12. Y wyrwana iest w gniewie, y na ziemię porzucona, a wiatr palący wysuszył owoc iego: powiędły y poschły rózgi mocy iego: ogień ią pożarł.
13. A teraz przesadzona iest na puszczą w ziemi bezdrożnéy y pragnącéy.
14. Y wyszedł ogień z rózgi gałęzi iéy, który owoc iéy pożarł, nie było na niéy rózgi mocnéy, ani sceptru panuiących. Żałośny płacz iest, y będzie żałośnym płaczem.

CAPUT XX.

ROZDZIAŁ 20.

O niedawaniu przez Boga odpowiedzi grzesznikom, założeniu Kościoła, nawróceniu Żydów, i t. d.

1. Et factum est in anno septimo, in quinto, in decima mensis; venerunt viri de senioribus Israel, ut interrogarent Dominum, et sederunt coram me.
2. Et factus est sermo Domini ad me, dicens:
3. Fili hominis, loquere senioribus Israel, et dices ad eos: Haec dicit Dominus Deus: Numquid ad interrogandum me vos venistis? Vivo ego, quia non respondebo vobis, ait Dominus Deus.

1. Y stało się roku siódmego, w piątym miesiącu dziesiątego dnia miesiąca: przyszli mężowie z starszych Izraelskich, aby pytali Pana, y siedli przedemną.
2. Y stała się mowa Pańska do mnie, rzekąc:
3. Synu człowieczy, mów starszym Izraelskim, y rzeczesz do nich: To mówi Pan Bóg: Izaliście wy pytać się mnie przyszli? Żywę ia, że wam nie odpowiem, mówi Pan Bóg.

ców, którzy ziemię napełniają.—*Od głosu.* Dla głosu, bo gdy on groził i srożył się, wielu miasta swe opuszczało, i przenosiło się gdzie indziej, ucieczką zaradzając życiu swemu.

8. *Zeszli się przeciw jemu.* Babilończycy wojskami swojemi, jakby siecią pojmali Joakima, i uprowadzili go do Babilonu.—*W ranach ich.* Tak czynnych jako i biernych, t. j. raniący i raniony.

9. *I wsadzili go w klatkę.* W hebr. *i posłali go do więzienia w kajdanach,* jak tłumaczą Pagnin. i Watabl. LXX *w wędzidle i w klatce.* —*Aby nie było słyszeć więcej głosu jego.* Używa przenośni o lwie, który zwykł ryczeć na górach i wszystkie zwierzęta przestraszać.

10. *Matka twoja.* Jeruzalem, matka wasza, o królowie Judzcy. —*We krwi twojéj.* W twoim królewskim rodzie; jakby rzekł: matka twoja ze krwi królewskiéj najpłodniejszą jest i wielu synów królewskich urodziła. —*Przy wodzie nasadzona.* Bo drzewa które mają wilgoć, bujniéj rosną.

11. *Laski mocne na sceptry.* Żeby z nich być mogły królewskie berła, jakby rzekł: bo wielu było ze krwi królewskiéj, którzy królami byćby mogli. —*Podniósł się wzrost jéj.* Stała się wysoką, i inne drzewa wysokością przewyższająca.—*I obaczyła.* Widząc upodobała siebie i pyszniła się.

12. *Wyrwana jest w gniewie.* Winnica Jeruzalem w gniewie Bożym wycięta, i jak latorośl odcięta od korzenia, za Sedeciasza.—*Wiatr palący.* Napad wrogów chaldejskich.—*Wysuszył owoc jego.* Synów i bogactwa Jeruzalem wyniszczył.—*Ogień.* Pomsty Bożéj.

13. *Przesadzona jest na puszczą.* Przeniesiona do Babilonu, gdzie jej na wszystkiem zbywa, jak gdyby była na ziemi wyschłéj i w pustyni.—*Pragnącéj.* Bez wody.

14. *Wyszedł ogień.* Niektórzy to rozumieją o Izmaelu, który z rózgi, albo pnia gałęzi jego wyszedł, t. j. ze krwi królewskiéj urodzony, Godoliasza i wszystkich Żydów, którzy z nim w Judei zostali pozabijał, i jak ogień pożarł, Jerem. 41, 2 i 3; IV. Król. 25, 25.—*Rózgi mocnéj, ani sceptru panujących.* Któryby na królestwo nastąpił; bo do niewoli uprowadzeni zostali, którzy do królestwa mieli prawo.—*Żałośny płacz jest i będzie żałośnym płaczem.* Jeruzalem płacze żałośnie i płakać będzie; jakby rzekł: płacz ten Jerozolimy długo potrwa, i będzie ciągłym, bez przerwy.

R. 20.—1. *Roku siódmego.* Przeprowadzenia Jechoniasza. —*W piątym.* Miesiącu, t. j. lipcu: bo ten jest piątym po marcu, który był pierwszym u Żydów miesiącem, Exod. 12, 2. —*Mężowie z starszych.* Owi posłowie od Sedeciasza wysłani, o których wyżéj r. 14.—*Aby pytali Pana.* Żeby przeze mnie, proroka, Pana się radzili.

3. *Izaliście wy pytać się mnie przyszli?* Zaimek

4. Si judicas eos, si judicas, fili hominis, abominationes patrum eorum ostende eis.

5. Et dices ad eos: Haec dicit Dominus Deus: In die, qua elegi Israel, et levavi manum meam pro stirpe domus Jacob, et apparui eis in terra Aegypti, et levavi manum meam pro eis, dicens: Ego Dominus Deus vester:

6. in die illa levavi manum meam pro eis, ut educerem eos de terra Aegypti, in terram, quam provideram eis, fluentem lacte et melle, quae est egregia inter omnes terras.

7. Et dixi ad eos: Unusquisque offensiones oculorum suorum abjiciat, et in idolis Aegypti nolite pollui: Ego Dominus Deus vester.

8. Et irritaverunt me, nolueruntque me audire: unusquisque abominationes oculorum suorum non projecit, nec idola Aegypti reliquerunt, et dixi, ut effunderem indignationem meam super eos, et implerem iram meam in eis in medio terrae Aegypti.

9. Et feci propter nomen meum, ut non violaretur coram gentibus, in quarum medio erant, et inter quas apparui eis, ut educerem eos de terra Aegypti.

10. Ejeci ergo eos de terra Aegypti, et eduxi eos in desertum.

11. Et dedi eis praecepta mea, et judicia mea ostendi eis, quae faciens homo vivet in eis. *(Lev. 18, 5. Rom. 10, 5).*

12. Insuper et sabbata mea dedi eis, ut essent signum inter me et eos, et scirent, quia ego Dominus sanctificans eos. *(Exod. 20, 8).*

13. Et irritaverunt me domus Israel in deserto, in praeceptis meis non ambulaverunt, et judicia mea projecerunt, quae faciens homo vivet in eis, et sabbata mea violaverunt vehementer: dixi ergo, ut effunderem furorem meum super eos in deserto, et consumerem eos.

14. Et feci propter nomen meum, ne violaretur coram gentibus, de quibus ejeci eos in conspectu earum.

15. Ego igitur levavi manum meam super eos in deserto, ne inducerem eos in terram, quam de-

4. Jeśli ie sądzisz, ieśli sądzisz synu człowieczy, obrzydłości oyców ich ukaż im.

5. Y rzeczesz do nich: To mówi Pan Bóg: Dnia, któregom wybrał Izraela, y podniosłem rękę moię za nasieniem domu Jakóbowego, y ukazałem się im w ziemi Egyptskiéy, y podniosłem rękę moię za nimi, mówiąc: Ja Pan Bóg wasz:

6. onego dnia podniosłem rękę moię za nimi, abych ie wywiódł z ziemie Egyptskiéy, do ziemie któram im był upatrzył, opływaiącą mlékiem y miodem, która iest przednia między wszytkiemi ziemiami.

7. Y mówiłem do nich: Każdy obrażenia oczu swoich niech odrzuci, a bałwanami Egiptskimi nie maźcie się: Jam Pan Bóg wasz.

8. Y rozdraźnili mię, y nie chcieli mię słuchać: żaden obrzydłości oczu swych nie porzucił, ani bałwanów Egyptskich nie opuścili, y rzekłem, żem miał wylać rozgniewanie moie na nie, y wypełnić gniew mój nad nimi, w pośrzodku ziemie Egyptskiéy.

9. Y uczyniłem dla imienia mego, aby nie było zgwałcono przed narody, w których pośrzodku byli, y między którymi ukazałem się im, abych ie wywiódł z ziemie Egyptskiéy.

10. A tak wyrwałem ie z ziemie Egyptskiéy, y wywiodłem ie na puszczą.

11. Y dałem im przykazania moie, y sądy moie pokazałem im, które czyniąc człowiek, będzie żył w nich.

12. Nadto y szabbaty moie dałem im, aby były znakiem między mną a między nimi, a iżby wiedzieli, iż ia Pan poświęcaiący ie.

13. Y draźnili mię dóm Izraelów na puszczy, w przykazaniach moich nie chodzili, y sądy moie porzucili, które czyniąc człowiek żyć będzie w nich, szabbaty też moie gwałcili bardzo: rzekłem tedy, żem miał wylać zapalczywość moię na nie na puszczy, y zniszczyć ie.

14. Y uczyniłem dla imienia mego, aby nie było gwalcono przed pogany, z którychem ie wywiódł przed ich oczyma.

15. A tak ia podniosłem rękę moię na nie na pusczy, żebych ich nie wprowadził do ziemie, któ-

---

wy, jest emfazą; jakby rzekł: wy, ludzie zbrodniczy. Podobne miejscu w r. 14, 3 i 4.

4. *Jeśli je sądzisz.* Czy sądzisz, t. j. czemu zwlekasz osądzenie i strofowanie ich? okaż im obrzydliwość ojców ich.

5. *Dnia któregom wybrał.* W którym czasie wybrałem Izraela, żeby był dla mnie szczególnym narodem, jak mówi Deut. 7, 6.—*I podniosłem rękę moję.* Okazując potęgę i pomoc moję Mojżeszowi i Żydom, uderzając ręką moją Faraona i Egipcyan, a uwalniając od ich przemocy i wywodząc Żydów. —*Ukazałem się im w ziemi Egipskiéj.* W hebr. *znano mię w ziemi Egipskiéj*, bo licznemi cudów rodzajami, potęgę moję okazałem Żydom i Egipcyanom, którzy mnie nie znali.

7. *Obrażenie oczu swoich niech odrzuci.* W hebr. *obrzydliwości oczu*, bałwany, które są obrzydliwe, i które są obrażeniem i zgorszeniem dla czczących je; do których jednak naród głupi oczy wznosi, spodziewając się od nich pomocy. Tak wyżéj r. 18, 6: *A oczu swych nie podniesie, do bałwanów domu Izraelowego.*

8. *I mówiłem.* Prawie postanowiłem, myśliłem ich zupełnie zgładzić, gdy jeszcze byli w Egipcie. To znaczy gniew wylewać.—*Wypełnić.* Nasyciłbym gniew mój.

9. *I uczyniłem.* Nie to co zamyśliłem uczynić, lecz co uczyniłem, żebym ich wybawił z niewoli Egipskiej. —*Aby nie było zgwałcono.* Żeby imię moje nie było pomiędzy narody zniesławionem, jeślibym ich nie wybawił, których wybawić obiecałem, gdy słyszały wszystkie narody.

11. *Przykazania moje i sądy.* Albo te dwa wyrazy znaczą toż samo, albo przez *przykazania* rozumie się prawo dziesięciu przykazań; a przez *sądy* reszta przykazań od Boga ludowi podanych.

12. *Szabaty moje.* Mówi w liczbie mnogiéj *szabaty,* które często, t. j. każdego tygodnia przypadają: i pod imieniem szabatów inne też uroczystości obejmuje.— *Aby były znakiem.* Żeby pamiętali o świecie przezemnie stworzonym, i czcili mię świętym wypoczynkiem, i rozważali, że ja jestem ich Bogiem który ich uświęcić mogę.

15. *Podniosłem rękę moję.* T. j. ja więc przysiągłem, podług owego Ps. 94, 11: *Jakom przysiągł w gniewie moim, jeśli unijdą do pokoju mego.*

di eis fluentem lacte et melle, praecipuam terrarum omnium,

16. quia judicia mea projecerunt, et in praeceptis meis non ambulaverunt, et sabbata mea violaverunt: post idola enim cor eorum gradiebatur.

17. Et pepercit oculus meus super eos, ut non interficerem eos, nec consumsi eos in deserto.

18. Dixi autem ad filios eorum in solitudine: in praeceptis patrum vestrorum nolite incedere, nec judicia eorum custodiatis, nec in idolis eorum polluamini.

19. Ego Dominus Deus vester, in praeceptis meis ambulate, judicia mea custodite, et facite ea,

20. et sabbata mea sanctificate, ut sint signum inter me et vos, et sciatis, quia ego sum Dominus Deus vester.

21. Et exacerbaverunt me filii, in praeceptis meis non ambulaverunt, et judicia mea non custodierunt, ut facerent ea: quae cum fecerit homo, vivet in eis, et sabbata mea violaverunt, et comminatus sum, ut effunderem furorum meum super eos, et implerem iram meam in eis in deserto.

22. Averti autem manum meam, et feci propter nomen meum, ut non violaretur coram gentibus, de quibus ejeci eos in oculis earum.

23. Iterum levavi manum meam in eos in solitudine, ut dispergerem illos in nationes, et ventilarem in terras,

24. eo quod judicia mea non fecissent, et praecepta mea reprobassent, et sabbata mea violassent, et post idola patrum suorum fuissent oculi eorum.

25. Ergo et ego dedi eis praecepta non bona, et judicia, in quibus non vivent.

26. Et pollui eos in muneribus suis, cum offerrent omne, quod aperit vulvam, propter delicta sua: et scient, quia ego Dominus.

27. Quamobrem loquere ad domum Israel fili hominis, et dices ad eos: Haec dicit Dominus Deus: Adhuc et in hoc blasphemaverunt me patres vestri, cum sprevissent me contemnentes,

28, et induxissem eos in terram, super quam levavi manum meam, ut darem eis: viderunt omnem collem excelsum et omne lignum nemorosum, et immolaverunt ibi victimas suas, et dederunt ibi irritationem oblationis suae, et posuerunt ibi odorem suavitatis suae, et libaverunt libationes suas.

29. Et dixi ad eos: Quid est excelsum, ad quod vos ingredimini? et vocatum est nomen ejus Excelsum usque ad hanc diem.

ram im dał opływaiącą mlekiem y miodem, nayprzednieyszą ze wszytkich ziem,

16. ponieważ sądy moie porzucili, a w przykazaniach moich nie chodzili, y soboty moie gwałcili: bo za bałwany serce ich chodziło.

17. Y sfolgowało im oko moie, żem ich nie pobił, anim ich wytracił na puszczy.

18. Alem mówił do synów ich na puszczy: w przykazaniach oyców waszych nie chodźcie, ani sądów ich nie strzeżcie, ani się bałwany ich plugawcie.

19. Jam Pan Bóg wasz, w przykazaniach moich chodźcie, sądów moich strzeżcie y czyńcie ie,

20. y soboty moie święćcie, aby były znakiem między mną a między wami, y abyście wiedzieli, żem ia Pan Bóg wasz.

21. Y rozdraźnili mię synowie, w przykazaniach moich nie chodzili, y sądów moich nie strzegli żeby ie czynili: które gdy uczyni człowiek, będzie żył w nich, y soboty moie zgwałcili, y groziłem żem miał wylać zapalczywość moię na nie, y wykonać gniew mój nad nimi na puszczy.

22. Alem pohamował rękę moię, y uczyniłem dla imienia mego, aby nie było zgwałcone przed narody, z którychem ie wywiódł przed ich oczyma.

23. Zaś podniosłem rękę moię na nie na puszczy, żem ie miał rozproszyć między narody, y rozwiać po ziemiach,

24. dla tego że sądów moich nie czynili, a przykazania moie wzgardzili, y soboty moie zgwałcili, a za bałwany oyców swych były oczy ich.

25. Przetoż y ia dałem im przykazania nie dobre, y sądy w którychby nie żyli.

26. Y splugawiłem ie w darach ich, gdy ofiarowali wszelkie otwarzaiące żywot dla grzechów ich: a poznaią żem ia Pan.

27. Przeto mów do domu Izraelowego, synu człowieczy, y rzeczesz do nich: To mówi Pan Bóg: Jescze y w tym bluźnili mię oycowie waszy, gdy mię wzgardzaiąc wzgardzili,

28. y wprowadziłem ie do ziemie, o którąm podniósł rękę moię żem ia im dać miał: uyźrzeli wszelki pagórek wysoki y wszelakie drzewo gaiste, y ofiarowali tam ofiary swe, y dali tam draźnienie ofiary swéy, y położyli tam zapach wonności swéy, y ofiarowali mokre ofiary swoie.

29. Y mówiłem do nich: Cóż iest wyżyna, do któréy wy wchodzicie? y nazwano imię iéy Wyżyna aż do dnia tego.

23. *Podniosłem rękę moję.* Abym przysiągł, albo żebym groził.

25. *Dałem im przykazania nie dobre.* Nazywa *przykazaniami nie dobremi*, prawa, obrzędy i ceremonie zachowujące się we czci bałwanów, przez pogan wymyślone, które powiada że Bóg dał, dla tego że dozwolił im wpaść w bałwochwalstwo, i przyjąć obowiązek zachowania ich. Albo, wydałem ich w ręce wrogów, którzy im nakazali daninę i inne bardzo trudne i przykre powinności na nich włożyli. P. W.

26. *Splugawiłem je.* Dozwoliłem żeby się splugawili ofiarami swemi przesądnemi i zbrodniczemi.—*Gdy ofiarowali.* Bałwanom, a szczególnie Molochowi paląc synów swoich.—*Wszelkie otwarzające żywot.* Wszelkie pierworodne, które sobie ofiarować kazałem. Exod. 13, 3.—*Dla grzechów ich.* Żeby własnemi rękami paląc synów swoich, sami z siebie, za grzechy swe pomstę brali.

27. *Jeszcze i w tym.* Niezadowoleni tém co czynili, większych dopuścili się.—*Bluźnili.* W hebr. *zelżyli.* LXX *do gniewu mnie wyzywali.*—*Gdy mię wzgardzając wzgardzili.* Gdy nie przestając na obelgach, grzechach i zbrodniach, inne dodali.

29. *Cóż jest wyżyna.* Co znaczy ta nazwa, albo zkąd wyszła? bo mój ołtarz nie tak się nazywa. Tak Bóg zapytuje, żeby oni cicho w myśli sobie odpowie-

30. Propterea dic ad domum Israel: Haec dicit Dominus Deus: Certe in via patrum vestrorum vos polluimini, et post offendicula eorum vos fornicamini,

31. et in oblatione donorum vestrorum, cum traducitis filios vestros per ignem, vos polluimini in omnibus idolis vestris usque hodie: et ego respondebo vobis, domus Israel? Vivo ego, dicit Dominus Deus, quia non respondebo vobis.

32. Neque cogitatio mentis vestrae fiet, dicentium: Erimus sicut gentes, et sicut cognationes terrae, ut colamus ligna et lapides.

33. Vivo ego, dicit Dominus Deus, quoniam in manu forti, et in brachio extento, et in furore effuso regnabo super vos.

34. Et educam vos de populis, et congregabo vos de terris, in quibus dispersi estis: in manu valida, et in brachio extento, et in furore effuso regnabo super vos.

35. Et adducam vos in desertum populorum, et judicabor vobiscum ibi facie ad faciem.

36. Sicut judicio contendi adversum patres vestros in deserto terrae Aegypti, sic judicabo vos, dicit Dominus Deus.

37. Et subjiciam vos sceptro meo, et inducam vos in vinculis foederis.

38. Et eligam de vobis transgressores et impios, et de terra incolatus eorum educam eos, et in terram Israel non ingredientur: et scietis, quia ego Dominus.

39. Et vos, domus Israel, haec dicit Dominus Deus: Singuli post idola vestra ambulate, et servite eis. Quod si et in hoc non audieritis me, et nomen meum sanctum pollueritis ultra in muneribus vestris et in idolis vestris:

40. in monte sancto meo, in monte excelso Israel, ait Dominus Deus, ibi serviet mihi omnis domus Israel: omnes, inquam, in terra, in qua pla-

30. Przeto mów do domu Izraelowego: To mówi Pan Bóg: Zaiste drogą oyców waszych wy się plugawicie, a za urazami ich wy cudzołożycie,

31. y w ofiarowaniu darów waszych, gdy przewodzicie syny wasze przez ogień, wy mażecie się wszemi bałwany waszemi aż do dzisieyszego dnia: a ia wam odpowiadać mam domie Izraelski? Żywę ia, mówi Pan Bóg, że wam nie odpowiem.

32. Y ani się stanie myśl serca waszego, gdy mówicie: Będziemy iako narodowie, y iako pokolenia ziemskie, że będziem chwalić drzewo y kamienie.

33. Żywę ia, mówi Pan Bóg, że ręką mocną y ramieniem wyciągnionym, a w zapalczywości wylanéy będę królował nad wami.

34. Y wywiodę was z narodów, y zgromadzę was z ziem, do którycheście rozproszeni: w ręce dużéy y w ramieniu wyciągnionym y w zapalczywości wylanéy będę królował nad wami.

35. Y przywiodę was do puszczy narodów, a będę się tam sądził z wami obliczem w oblicze.

36. Jakom się sądem rozpiérał przeciw oycom waszym na puszczy ziemi Egyptskiéy, tak was sądzić będę, mówi Pan Bóg.

37. Y podbiję was pod sceptr móy, a przywiodę was w okowach przymierza.

38. Y wybiorę z was przestępce y niezbożne, a z ziemie mieszkania ich wywiodę ie, a do ziemie Izrael nie wnidą: a doznacie żem ia Pan.

39. A wy, domie Izraelów, to mówi Pan Bóg: Każdy za bałwanami swemi idźcie, y służcie im. A ieśli y w tym nie usłuchacie mię, a imię moie święte plugawić daléy będziecie przez dary wasze, y przez bałwany wasze:

40. na górze świętéy moiéy, na górze wysokiéy Izraelskiéy, mówi Pan Bóg, tam mi służyć będzie wszytek dóm Izraelów, wszyscy mówię w ziemi,

dzieli: że ta nazwa z bałwochwalstwa naszego powstała. W tenże sposób zapytał Bóg Adama, Gen. 3, 11: *A któż ci pokazał żeś jest nagim?* Albo, dla czego raczéj na wyżyny idziecie, niżeli do mego kościoła? cóż dobrego na wyżynach widzicie?

29. *I nazwano imię jéj wyżyna.* Ze zwyczaju Żydów.

30. *Wy się plugawicie.* Nie wy co mię tutaj prosicie, więźniowie w Babilonie, lecz bracia wasi, którzy są w Jerozolimie; za których, wnet mających być spustoszonymi, prosicie i radzicie się Boga.— *Urazami.* Bałwanami.—*Cudzołożycie.* Zajmujecie się bałwochwalstwem.

32. *Ani się stanie myśl serca waszego.* Nie powiedzie się wam rada wasza.—*Będziemy jako narodowie.* Będziemy bałwochwalcami, jakimi są poganie, a i nam, jak im, dobrze będzie.

33. *Ręką mocną.* Zechcecie czy nie zechcecie, królować będą nad wami, i rządzić wami będą berłem żelaznem. To oznaczają trzy frazy, które tu położone; ręka mocna, ramie wyciągnione, zapalczywość wylana.

34. *Wywiodę was z narodów.* Pomiędzy któremi, uciekając od Chaldejczyków rozproszeni jesteście. Ściągnę was z ucieczki, wydam Chaldejczykom, i tak w gniewie panować nad wami będę.

35. *Do puszczy narodów.* Gdzie nie masz narodów.—*Będę się tam sądził z wami.* W hebr. *będę się rozprawiał z wami*, a przekonanych was ukarzę.—*Obliczem w oblicze.* Jakby równy z równym, ufny w sprawiedliwość mojéj sprawy. Albo, sam na sam, bez pośredników, żeby narody nie widziały kar, którym was poddam, i nie radowały się.

36. *Jakom się sądem rozpierał.* Jako przestępców praw moich, ojców waszych ukarałem niegdyś na puszczy, ani dozwoliłem żeby tknęli nogą ziemi obiecanéj, na karę za grzechy, jak przysiągłem w gniewie moim, Ps. 94, 11.

37. *Przywiodę was w okowach przymierza.* Poddam was pod prawa moje, od których, zdaje się wam że wolnymi jeteście; i zmuszę was zachować przymierze moje. Albo, zawrę z wami nowe przymierze, jak powiedział Jerem. 31, 31, tak iż to się odnosiło do prawa ewangelicznego i nowego Przymierza.

38. *Wybiorę.* Na karę.— *Z ziemi mieszkania ich.* Gdzie czasowie mieszkają. Z Judei, z któréj przechwalali się, że w niéj zawsze mieszkać będą.

39. *Idźcie.* Zgodzenie się; jakby rzekł: idźcie za obyczajami waszemi, które was wreszcie zgubią. Idźcie, służcie bałwanom, jeśli mnie nie słuchacie.—*A jeśli i w tém.* Wolę żebyście otwarcie czcili bałwanów, niżbyście plugawili imię moje, gdy mię czcicie razem z bałwanami, i temi usty któremi bałwanów wzywacie, imię moje wymawiacie.

40. *Na górze świętéj mojéj.* Idźcie, jeśli chcecie, służcie bałwanom; bo mnie cześć wasza niepotrzebna, albowiem przyjdzie czas, kiedy dóm Izraela, to jést ci którzy nie zgrzeszyli, i którzy w téj klęsce oca-

cebunt mihi, et ibi quaeram primitias vestras, et initium decimarum vestrarum in omnibus sanctificationibus vestris.

41. In odorem suavitatis suscipiam vos, cum eduxero vos de populis, et congregavero vos de terris, in quas dispersi estis, et sanctificabor in vobis in oculis nationum.

42. Et scietis, quia ego Dominus, cum induxero vos ad terram Israel, in terram, pro qua levavi manum meam, ut darem eam patribus vestris.

43. Et recordabimini ibi viarum vestrarum, et omnium scelerum vestrorum, quibus polluti estis in eis, et displicebitis vobis in conspectu vestro in omnibus malitiis vestris, quas fecistis.

44. Et scietis, quia ego Dominus, cum benefecero vobis propter nomen meum, et non secundum vias vestras malas, neque secundum scelera vestra pessima, domus Israel, ait Dominus Deus.

45. Et factus est sermo Domini ad me, dicens:

46. Fili hominis, pone faciem tuam contra viam austri, et stilla ad africum, et propheta ad saltum agri meridiani.

47. Et dices saltui meridiano: Audi verbum Domini, haec dicit Dominus Deus: Ecce, ego succendam in te ignem, et comburam in te omne lignum viride, et omne lignum aridum: non extinguetur flamma succensionis, et comburetur in ea omnis facies ab austro usque ad aquilonem.

48. Et videbit universa caro, quia ego Dominus succendi eam, nec extinguetur.

49. Et dixi: A, a, a, Domine Deus; ipsi dicunt de me: Numquid non per parabolas loquitur iste?

którey mi się podobać będą, y tam się pytać będę o pierwiastkach waszych, y o początku dziesięcin waszych, we wszech świątościach waszych.

41. Za wonią wdzięczną przyimę was, gdy was wywiodę z narodów, y zgromadzę was z ziem do którycheście byli rozproszeni, y poświęcon będę wami przed oczyma narodów.

42. A poznacie żem ia Pan, gdy was wwiodę do ziemie Izrael, do ziemie, o którey podniosłem rękę moię, żem ią dać miał oycóm waszym.

43. Y wspomniecie tam na drogi wasze, y na wszytkie złości wasze, któremiście się zmazali y omierźniecie sobie przed obliczem waszym, dla wszech złości waszych, któreście czynili.

44. A poznacie, żem ia Pan, gdy wam dobrze uczynię dla imienia mego, a nie według waszych dróg złościwych, ani według sprośnych grzechów waszych, domie Izraelów, mówi Pan Bóg.

45. Y stała się mowa Pańska do mnie, rzekąc:

46. Synu człowieczy, postaw oblicze twoie na drogę południa, a krop ku Afrikowi, y prorokuy ku lasu pola południowego.

47. Y rzeczesz lasowi południowemu: Słuchay słowa Pańskiego, to mówi Pan Bóg: Oto ia zapalę w tobie ogień, y spalę w tobie wszelkie drzewo zielone, y wszelkie drzewo suche: nie będzie ugaszon płomień zapalenia, y zgore w nim wszelkie oblicze od południa aż na północy.

48. Y uyźrzy wszelkie ciało, że ia Pan zapaliłem ji, a nie będzie ugaszon.

49. Y rzekłem: A, a, a, Panie Boże: Oni mówią o mnie: Aza nie w przypowieściach ten mówi?

Wykład X. J. Wujka.— Roz. 20. w. 25. *Dałem im przykazania nie dobre.* Przykazania to jest Ceremonie i obrzędy starego zakonu były jakoby nie dobre, względem lepszych, które są dane w nowym zakonie, bo te daleko są doskonalsze, i zacniejsze, tak rozumie Gregorius lib. 28. Moral. c. 17. Pisze też Ireneus lib. 4, c. 29. Justinus Martyr in Colloquio Triphonis. Ambrosius serm. 16, in Psal. 118, iż słabym nie miały być dane przykazania doskonałe, jakie są dane w zakonie Ewangelii świętéj, ludziom i mocniejszym i doskonalszym.

CAPUT XXI.

ROZDZIAŁ 21.

O klęskach, które miał zadać Jerozolimie król Babiloński, i t. d.

1. Et factus est sermo Domini ad me, dicens:

2. Fili hominis, pone faciem tuam ad Jerusalem, et stilla ad sanctuaria, et propheta contra humum Israel,

1. Y stała się mowa Pańska do mnie, rzekąc:

2. Synu człowieczy, postaw oblicze twoie ku Jeruzalem, a krop na świątynię, y prorokuy przeciwko ziemi Izraelskiéy,

---

leli i wszyscy chrześcijanie prawdziwi Izraelici, którzy oznaczeni przez dóm Izraela, czcić mnie będą.—*W ziemi.* Świętéj, albo obiecanéj, t. j. w Kościele który dawna ziemia obiecana wyobrażała.— *We wszech świątościach waszych.* We wszystkich świętych ofiarach waszych, dziesięcinach i darach miłymi mi będziecie jakby kadzenie najprzyjemniejszéj woni.

41. *Poświęcon będę.* Swięcie czczonym będę.

43. *Omierzniecie sobie.* Żałować będziecie.

44. *Poznacie.* Z doświadczenia; bo sam Bóg tylko grzechy odpuszcza. Doświadczycie, że ja grzechy i kary za nie odpuszczam.

46. *Postaw oblicze twoje.* Z obliczem śmiałem, swobodnie i odważnie prorokuj. — *Na drogę południa.* Przeciw Jeruzalem, które względem Babilonu, gdzie prorok mieszkał, było od południa.— *Krop.* Ciągle i płynną mową mów, jak Deut. 32, 2: *Niechaj się zroście jako deszcz nauka moja.—Ku Afrykowi.* To samo znaczy, co ku południowi.— *Ku lasu pola południowego.* Tak nazywa ziemię Izraela, dla tego że jest górzystą, leśną i południową względem Babilonu.

47. *Wszelkie drzewo.* Nie wyjmując żadnego. Przez drzewo zielone, rozumie dobrych obywateli; przez suche, złych. Znaczy pożar miasta. Patrz IV. Król. 25, 9. — *Płomień zapalenia.* Gwałtowny płomień, ogień mocno rozpalony. Przez płomień rozumie miecz, i wszelką inną klęskę na miasto cudownie zesłane.— *Wszelkie oblicze.* Cokolwiek jest pięknego.

49. *A, a, a.* W hebr. jestto jedno wyrażenie bolejącego, albo zdziwionego. Patrz Jerem. 1, 6.—*W przypowieściach ten mówi?* Mówią żem nieprzytomny, i dla tego przypowieści mówię, których zrozumieć nie można i które nie mają związku z sobą.

2. *Postaw oblicze twoje.* Patrz r. pop. w. 46.— *Na*

3. et dices terrae Israel: Haec dicit Dominus Deus: Ecce, ego ad te, et ejiciam gladium meum de vagina sua, et occidam in te justum et impium.
4. Pro eo autem, quod occidi in te justum et impium, idcirco egredietur gladius meus de vagina sua ad omnem carnem ab austro usque ad aquilonem,
5. ut sciat omnis caro, quia ego Dominus eduxi gladium meum de vagina sua irrevocabilem.

6. Et tu, fili hominis, ingemisce in contritione lumborum, et in amaritudinibus ingemisce coram eis.
7. Cumque dixerint ad te: Quare tu gemis? dices: Pro auditu, quia venit, et tabescet omne cor, et dissolventur universae manus, et infirmabitur omnis spiritus, et per cuncta genua fluent aquae: ecce venit, et fiet, ait Dominus Deus.
8. Et factus est sermo Domini ad me, dicens:
9. Fili hominis, propheta, et dices: Haec dicit Dominus Deus, loquere: Gladius, gladius exacutus est et limatus.
10. Ut caedat victimas, exacutus est, ut splendeat, limatus est: qui moves sceptrum filii mei, succidisti omne lignum.
11. Et dedi eum ad levigandum, ut teneatur manu: iste exacutus est gladius, et iste limatus est, ut sit in manu interficientis.
12. Clama et ulula, fili hominis, quia hic factus est in populo meo, hic in cunctis ducibus Israel, qui fugerant: gladio traditi sunt cum populo meo, idcirco plaude super femur,
13. quia probatus est: et hoc, cum sceptrum subverterit, et non erit, dicit Dominus Deus.
14. Tu ergo, fili hominis, propheta, et percute manu ad manum, et duplicetur gladius, ac tripli-

3. y rzeczesz ziemi Izraelskiéy: To mówi Pan Bóg: Owo ia do ciebie, y dobędę miecza mego z poszew iego, y zabiię w tobie sprawiedliwego y niezbożnego.
4. A dla tego żem zabił w tobie sprawiedliwego y niezbożnego, przeto wynidzie miecz móy z poszew swoich na wszelkie ciało od południa aż na pólnocy.
5. Aby wiedziało wszelkie ciało, że ia Pan dobyłem miecza mego z poszew iego, który nie może bydź wrócon.
6. A ty synu człowieczy, wzdychay w skruszeniu biódr, y w gorzkościach wzdychay przed nimi.
7. A gdy rzeką do ciebie: Dla czego ty wzdychasz? rzeczesz: Dla słuchu, bo idzie, a struchleie każde serce, y osłabieią wszelkie ręce, y omdleie każdy duch, y po wszytkich kolanach pocieką wody: oto idzie, y stanie się, mówi Pan Bóg.
8. Y stała się mowa Pańska do mnie, rzekąc:
9. Synu człowieczy prorokuy, y rzeczesz: To mówi Pan Bóg, mów: Miecz, miecz naostrzon iest y wypolerowan.
10. Aby siekł ofiary, wyostrzon iest, aby się lśkniał, wypolerowan iest: który ruszasz sceptr syna mego, wysiekłeś wszelkie drzewo.
11. A dałem ji wypolerować, aby był ręką trzymany: ten miecz iest wyostrzon, y ten iest wypolerowan, aby był w ręce zabiiaiącego.
12. Wołay y wyy synu człowieczy, bo ten uczynion iest na lud móy, ten na wszytkie książęta Izraelskie, którzy byli uciekli: pod miecz dani są z ludem moim, przeto biy się po biedrze,
13. bo doświadczon iest: y to gdy sceptr wywróci, y nie będzie, mówi Pan Bóg.
14. Ty tedy synu człowieczy, prorokuy, a biy rękę w rękę, a niech będzie dwoisty miecz, a niech

świątynie. Dla tego mówi w liczbie mnogiéj, że były trzy części kościoła, z których każda nazywała się kościołem, t. j. święte, święte świętych, i przysionek.
3. *Owo ja do ciebie.* T. j. przychodzę. Oto ja gniew mój przeciwko tobie wysyłam.— *Sprawiedliwego i niezbożnego.* Bo Bóg przy powszechnéj klęsce, jakiéj uległa Jerozolima, dotyka i dobrych i złych; lecz nie czyni tego przy klęsce szczegółowéj, jak rzekł r. 18, 4; w ten sposób te dwa miejsca na pozór przeciwne sobie, pogodzić się mogą. Albo, przez sprawiedliwego rozumiej tego, który się za sprawiedliwego uważa, i tém się przechwala, chociaż jest niesprawiedliwym.
4. *Dla tego żem zabił.* Ponieważ postanowiłem zabić sprawiedliwego i niezbożnego, przeto wynidzie miecz mój ze swojéj pochwy.— *Od południa aż do północy.* Żeby plądrował po całéj Judei.
5. *Nie może być wrócon.* Którego nikt wrócić ani wstrzymać nie będzie mógł, póki nie pobije wszystkich narodów, które się od północy aż do południa znajdują.
6. *W skruszeniu biódr.* Wzdychaj gwałtownie, tak, żeby się zdawało, iż od westchnień twoich biodra twe kruszą się i rozrywają.— *W gorzkościach.* Bóg rozkazuje prorokowi krzyczeć, nie tylko słowy, lecz i poruszeniami ciała i postępkami prorokować.
7. *Dla słuchu.* Dla rzeczy słyszanéj, dla tego iż od Boga słyszałem co ma rychło przyjść na Jeruzalem.
9. *Miecz, miecz.* Powtórzenie wyrazu wyrok umacnia i boleść okazuje; zwykli bowiem cierpiący wyrazy powtarzać, jak Jerem. 4, 19: *Brzuch mój, brzuch mój boli mię,* i IV. Król. 4, 19: *Głowa mię boli, głowa mię boli.*— *Wyostrzon jest i wypolerowan.* Znamię bliskiéj wojny; bo żołnierze za zbliżeniem się walki, ostrzą zwykle i polerują miecze.
10. *Aby siekł ofiary.* Żeby obywatele Jerozolimy padli ofiarą gniewu Bożego.— *Aby się lśkniał.* I połyskiem swoim wrogów przerażał.— *Który ruszasz sceptr syna mego.* Jest to apostrofa do samego miecza, jak mówi ś. Hieronim; jakby rzekł: ty mieczu Nabuchodonozora jesteś tym, który odbierasz berło syna mojego, t. j. gubisz królestwo Judy i syna mego Izraela.— *Wysiekłeś wszelkie drzewo.* T. j. wszystkich ludzi w całém królestwie Judy mordujesz.
12. *Ten.* Miecz.— *Uczynion jest.* Czas przeszły zamiast przyszłego. Splondruje naród mój.— *Na wszystkie książęta... którzy byli uciekli.* Na Sedeciasza i książąt Jerozolimskich, którzy uciekając z nim, byli zabici. Jerem. 52, 10. Inni rozumieją o tych, którzy do Egiptu uciekli. Jerem. 43, 11.— *Bij się po biodrze.* Bij biodra twe, jak zwykli ludzie zdziwieni i bolejący.
13. *Bo doświadczon jest.* Bo doświadczony i miły mnie ten miecz. Albo, że jest dobry, polerowany i zdatny do rąbania i zabijania.— *I to gdy sceptr wywróci.* Miecz ten okaże swe zalety, gdy królestwo Judzkie zrąbie.
14. *A bij ręką w rękę.* Jak bolejący i zdziwiony, klaśnij w ręce raz jeden, drugi i trzeci. Sądzi ś. Hieronim, że miecz potrójny, oznacza trzykrotne przyjście Nabuchodonozora: pierwsze, kiedy Joakima uczynił swoim lennikiem, IV. Król. 24, 1; drugie, gdy Jechoniasza do niewoli zaprowadził, tamże w. 15; trze-

cetur gladius interfectorum: hic est gladius occisionis magnae, qui obstupescere eos facit, et corde tabescere, et multiplicat ruinas.

15. In omnibus portis eorum dedi conturbationem gladii acuti et limati ad fulgendum, amicti ad caedem.

16. Exacuere, vade ad dexteram, sive ad sinistram, quocumque faciei tuae est appetitus.

17. Quin et ego plaudam manu ad manum, et implebo indignationem meam: Ego Dominus locutus sum.

18. Et factus est sermo Domini ad me, dicens:

19. Et tu fili hominis, pone tibi duas vias, ut veniat gladius regis Babylonis, de terra una egredientur ambae: et manu capiet conjecturam, in capite viae civitatis conjiciet.

20. Viam pones, ut veniat gladius ad Rabbath filiorum Ammon et ad Judam in Jerusalem munitissimam.

21. Stetit enim rex Babylonis in bivio, in capite duarum viarum, divinationem quaerens, commiscens sagittas: interrogavit idola, exta consuluit.

22. Ad dexteram ejus facta est divinatio super Jerusalem, ut ponat arietes, ut aperiat os in caede, ut elevet vocem in ululatu, ut ponat arietes contra portas, ut comportet aggerem, ut aedificet munitiones.

23. Eritque quasi consulens frustra oraculum in oculis eorum, et sabbatorum otium imitans: ipse autem recordabitur iniquitatis ad capiendum.

24. Idcirco haec dicit Dominus Deus: Pro eo, quod recordati estis iniquitatis vestrae, et revelastis praevaricationes vestras, et apparuerunt peccata vestra in omnibus cogitationibus vestris: pro eo, inquam, quod recordati estis, manu capiemini.

25. Tu autem, profane, impie dux Israel, cujus venit dies in tempore iniquitatis praefinita,

troisty będzie miecz zabitych: toć iest miecz pobicia wielkiego, które ie czyni zdumiałe, y struchlałe na sercu, y rozmnaża upadki.

15. We wszech bramach ich dałem trwogę miecza ostrego, y wypolerowanego dla błyskania pokrytego na zabiianie.

16. Zaostrz się, idź na prawą lub na lewą stronę, gdziekolwiek iest chuć oblicza twego.

17. Aleć y ia będę klaskał ręką w rękę, y wypełnię rozgniewanie moie: ia Pan mówiłem.

18. Y stała się mowa Pańska do mnie, rzekąc:

19. A ty synu człowieczy, połóż sobie dwie drodze, aby przyszedł miecz króla Babilońskiego, z ziemie iedney wynidą obiedwie: y z ręki się dorozumiewać będzie: na początku drogi mieyskiey dorozumiewać się będzie.

20. Drogę położysz, aby przyszedł miecz do Rabbatha synów Ammou, y do Judy do Jeruzalem nayobronnieyszego.

21. Bo stanął król Babiloński na rozstaniu, na początku dwu dróg, wróżki szukaiąc, mieszaiąc strzały: pytał się bałwanów, radził się trzew.

22. Po prawicy iego była wieszczba na Jeruzalem, aby stawiał tarany, aby otworzył usta na bicie, aby podniósł głos w okrzyku, aby stawiał tarany przeciw bramam, aby usypał groblą, aby zbudował baszty.

23. Y będzie iakoby radzący się próżno odpowiedzi bogów przed ich oczyma, y próżnowania sobotniego naszladuiący: ale on wspomni na nieprawość ku poymaniu.

24. Przetoż to mówi Pan Bóg: Dla tego żeście wspomnieli na nieprawość wasze, y odkryliście przestępstwa wasze, y pokazały się grzéchy wasze we wszech myślach waszych: dla tego mówię, żeście wspomnieli, ręką poymani będziecie.

25. Y ty przeklęty, niezbożny wodzu Izraelski, którego dzień przyszedł czasu nieprawości zamierzony,

cie, gdy Sedeciasza oczu pozbawionego przeniósł do Babilonu, IV. 25, 7.— *Toć jest miecz pobicia wielkiego.* Przez ten miecz troisty stanie się wielka rzeź, szczególnie za Sedeciasza.— *Czyni.* Uczyni.

15. *Rozmnaża upadki.* Trupy umarłych, upadających na ziemię.— *We wszech bramach... dałem trwogę.* Wielu w bramach szukają zręczności do ucieczki, lecz wpadną na nieprzyjaciół, którzy ich porażą i zabiją.— *Pokrytego na zabijanie.* Miecz już na pasie zawiesił żołnierz, żeby był do zabijania gotowym.

16. *Zaostrz się.* Bóg daje swobodę mieczowi Nabuchodonozora, żeby szedł dokądkolwiek zechce, czy to na prawo, czy też na lewo.— *Oblicza twego.* Ostrza twego.

17. *Klaskał ręką w rękę.* Radując się i urągając Żydom, i z gniewu na nich klaskając w dłonie.

19. *Połóż sobie dwie drodze.* Oznacz na karcie, cegle lub tablicy jakiéj dwie drogi, któremi Nabuchodonozor i wojsko jego do Judei przyjść może. P. W.

20. *Drogę położysz.* Jednę oznaczysz która do Rabath, a drugą która do Jeruzalem prowadzi.

21. *Mieszając strzały.* Oznacza rodzaj losowania, którego wiele natenczas używało narodów; wrzuciwszy strzały do sajdaku, spisawszy nazwę tych rzeczy, które się miały wybierać, chłopiec jakiś jednę wyciągał, i ta rzecz się wybierała, któréj nazwę miała wypisaną.

22. *Po prawicy jego była wieszczba.* Los padł na Jeruzalem. Wszystkie rodzaje wieszczby, ze zrządzenia Boskiego, doradzać będą, żeby trzymał się drogi prawéj i szedł do Jeruzalem i zrobił to, co następuje.

23. *I będzie jakoby radzący się próżno odpowiedzi bogów.* Zdawać się będzie Żydom, że Nabuchodonozor nic nie dokaże, i że daremnie się radził swoich bałwanów, nie wiedząc, że nie bałwany, lecz Bóg tak losy rozrządził, żeby Nabuchodonozor wybrał zdobycie Jerozolimy.— *Próżnowania sobotniego naśladujący.* Zdawać się im będzie że nic nie robi, jak nie robią nic ci, którzy szabat zachowują.— *Wspomni na nieprawość.* Pamiętny przysięgi od Sedeciasza złamanéj, przyśpieszy oblężenie, żeby Jeruzalem zdobył.

24. *Dla tego żeście wspomnieli.* Watabl z hebr. tłumaczy: *dla tego żeście na pamięć przywiedli nieprawość waszę.* Myśl ta: ponieważeście przypominali, rozgłaszali, chlubiliście się z nieprawości (tak że nawet nieprzyjaciele słyszeli i brzydzili się), sprawiedliwa jest, żebym was wydał im. Bo publiczne klęski zsyła Bóg za zbrodnie publiczne.

25. *I ty przeklęty.* W hebr. *chalal,* t. j. plugawy, godny śmierci, podług chal. i hebr. Tak nazywa Sedeciasza pogwałciciela przymierza. — *Którego dzień przyszedł.* Ukarania.— *Czasu nieprawości zamierzony.* Zamierzonéj od Boga, kiedy ty zbrodniczo przymierze pogwałciłeś.

26. haec dicit Dominus Deus: Aufer cidarim, tolle coronam: nonne haec est, quae humilem sublevavit, et sublimem humiliavit?
27. Iniquitatem, iniquitatem, iniquitatem ponam eam: et hoc non factum est, donec veniret, cujus est judicium, et tradam ei.
28. Et tu, fili hominis, propheta, et dic: Haec dicit Dominus Deus ad filios Ammon et ad opprobrium eorum, et dices: Mucro, mucro, evaginate ad occidendum, limate, ut interficias et fulgeas,
29. cum tibi viderentur vana, et divinarentur mendacia, ut dareris super colla vulneratorum impiorum, quorum venit dies in tempore iniquitatis praefinita.
30. Revertere ad vaginam tuam in loco, in quo creatus es, in terra nativitatis tuae judicabo te,
31. et effundam super te indignationem meam: in igne furoris mei sufflabo in te, daboque te in manus hominum insipientium et fabricantium interitum.
32. Igni eris cibus, sanguis tuus erit in medio terrae, oblivioni traderis: quia ego Dominus locutus sum.

26. to mówi Pan Bóg: Odeymi czapkę, weźmi koronę: izali nie ta iest, która zniżonego wywyższyła, a wywyższonego zniżyła?
27. Nieprawością, nieprawością, nieprawością położę ią: a oto się nie stało aż przyszedł, którego iest sąd, y dam mu.
28. A ty synu człowieczy prorokuy, a mów: To mówi Pan Bóg do synów Ammon, y do zelżenia ich, y rzeczesz: Mieczu, mieczu wynidź z poszew na zabiianie, wypoleruy się abyś zabijał a błyskał się,
29. gdy tobie upatrowano próżności, prorokowano kłamstwa, abyś był dany na szyię poranionych niezbożników, których przyszedł dzień czasu nieprawości zamierzony.
30. Wróć się do poszew twoich, na mieyscu, na którymeś stworzony, w ziemi narodzenia twego sądzić cię będę.
31. Y wyleię na cię rozgniewanie moie: w ogniu zapalczywości moiéy dmuchnę na cię, y dam cię w ręce ludzi głupich, robiących zginienie.
32. Ogniowi będziesz potrawą, krew twoia będzie w pośrzodku ziemie, zapomnią cię, bo ia Pan mówiłem.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 21. w. 19. *Połóż sobie dwie drodze.* Opisuje tu wywrócenie Jeruzalem przez króla Babilońskiego za czasu Sedecyasza które się tak stało: Król Babiloński Nabuchodonozor wyjechawszy z wojskiem, stanął tam gdzie się dwie drodze poczynały, jedna do Jeruzalem, druga do Ammonitów. Tamże według obyczaju Babilończyków, którzy się wieszczkami bawili, wystrzelił strzały, gdzieby te padły, tą drogą miał się puścić: Padły tedy na drodze Jerozolimskiéj, przeto tam zaraz z wojskiem jechał. A wszakże niż się to stało, Ezechiel tu przepowiedział że tak miało być, za Boskiem dopuszczeniem, które je chciał skarać. Toż mu radzili i drudzy, którzy na wątroby bydląt patrząc wróżyli, i bałwanowie także mu opowiadali.

CAPUT XXII. — ROZDZIAŁ 22.

O skażeniu kapłanów, książąt, proroków, narodu, i karach na nich.

1. Et factum est verbum Domini ad me, dicens:
2. Et tu, fili hominis, nonne judicas, nonne judicas civitatem sanguinum?

1. Y stało się słowo Pańskie do mnie, rzekąc:
2. A ty, synu człowieczy, izali nie sądzisz, izali nie sądzisz miasta krwawego?
y okażesz im wszytkie obrzydłości iego,

---

26. *Odejmij czapkę, weźmij koronę.* Albo czapkę i koronę bierze za jedno; albo czapkę za czapkę, a koronę za diadem około czapki oprowadzony.—*Izali nie ta jest.* Ta czapka, ta korona, która nic nie uczyniła sprawiedliwie? Ś. Hieronim tłumaczy: *lecz nizkiego,* t. j. tego który uniżonym być był powinien, *wyniósł, i wysokiego,* t. j. tego którego wywyższyć trzeba było, *poniżył.* Albo, ta korona nizkiego Jechoniasza wywyższyła, który gdy był uwięzionym, z więzienia wyprowadzony został przez Ewilmerodacha, żeby panował, IV. Król. 25, 24; Jerem. 52, 31.

27. *Nieprawością, nieprawością.* Przedstawię i ukażę wszystkim jéj liczne nieprawości, tém samém że ją ukarzę przez Chaldeów, strącę i do ziemi nachylę.—*A oto się nie stało.* Tego nie będzie, nie zupełnie będzie zrzuconą korona królestwa żydowskiego.—*Którego jest sąd.* Nabuchodonozor, któremu sąd oddałem, t. j. którego uczyniłem wykonawcą sądu i pomsty mojéj.

28. *Do synów Ammon.* Prorokuje przeciw Ammonitom, którzy Żydów spokrewnionych z nimi i sąsiadów, wyszydzali, kiedy ich Chaldejczykowie trapili. Patrz Jerem. 49, 1.—*Zelżenia ich.* Którém Żydów pokryli, wyrzucając Żydom i ich Bogu jakby niedołężnemu, że Nabuchodonozor, (patrz w. 21) do nich się udał, jakby nie mając śmiałości najść Ammonitów. — *Wynidź.* W hebr. *wyszedł do mordowania,* t. j. miecz już przygotowany i naostrzony do zabijania Ammonitów; wypolerowany jest żeby błyszczał, i do zabijania był zdatny. Ta klęska spotkała Ammonitów w lat pięć po zburzeniu Jerozolimy. IV. Król. 25, 25; Jer. 41, 15.

29. *Gdy tobie upatrowano próżności.* I kiedy zapytywane bałwany i wróżki twoje odpowiadały że miecz nie przyjdzie na cię, miecz przeciwko tobie był przygotowany.— *Abyś był dany.* O mieczu.— *Na szyję poranionych niezbożników.* Ammonitów, równie jak przedtém danym byłeś na szyje Żydów.

30. *Wróć się do poszew twoich.* Powróć, królu Babiloński, do ziemi twojéj zwycięzcą, dokonawszy rzezi na Żydach; tam bowiem ciebie ukarzę.

31. *W ogniu zapalczywości mojéj dmuchnę na cię.* Mieczu, w piecu jakby ognistym, i przez dmuchanie rozpalonym, wrzucę cię w ogień, żebyś się spalił: tak ś. Hieronim. — *Głupich.* Barbarzyńców, którzy żadnego względu na osoby nie mają.— *Robiących zginienie.* Spiskujących na zgubę, srogich, którzy o niczém nie myślą, oprócz zabijania i krwi; którzy w rzemiośle zabijania biegłymi są i doświadczonymi.

32. *Ogniowi będziesz potrawą.* Od ognia i miecza zginiesz, tak, że po tobie żadnéj pamięci nie zostanie.

R. 22.— 2. *Izali nie sądzisz.* Czemu ociągasz się z sądzeniem, czemu nie strofujesz i nie gromisz miasta? Patrz r. 20, 4.— *Miasta krwawego?* Jeruzalem przelewającego krew, zabójstw pełnego.

3. et ostendes ei omnes abominationes suas et dices: Haec dicit Dominus Deus: Civitas effundens sanguinem in medio sui, ut veniat tempus ejus, et quae fecit idola contra semetipsam, ut pollueretur.

4. In sanguine tuo, qui a te effusus est, deliquisti, et in idolis tuis, quae fecisti, polluta es, et appropinquare fecisti dies tuos, et adduxisti tempus annorum tuorum: propterea dedi te opprobrium gentibus, et irrisionem universis terris.

5. Quae juxta sunt et quae procul a te, triumphabunt de te, sordida, nobilis, grandis interitu.

6. Ecce, principes Israel singuli in brachio suo fuerunt in te ad effundendum sanguinem.

7. Patrem et matrem contumeliis affecerunt in te, advenam calumniati sunt in medio tui, pupillum et viduam contristaverunt apud te:

8: Sanctuaria mea sprevisti, et sabbata mea polluisti.

9. Viri detractores fuerunt in te ad effundendum sanguinem, et super montes comederunt in te, scelus operati sunt in medio tui.

10. Verecundiora patris discooperuerunt in te, immunditiam menstruatae humiliaverunt in te.

11. Et unusquisque in uxorem proximi sui operatus est abominationem, et socer nurum suam polluit nefarie, frater sororem suam, filiam patris sui, oppressit in te. *(Jer. 5, 8).*

12. Munera acceperunt apud te ad effundendum sanguinem: usuram et superabundantiam accepisti, et avare proximos tuos calumniabaris, meique oblita es, ait Dominus Deus.

13. Ecce, complosi manus meas super avaritiam tuam, quam fecisti, et super sanguinem, qui effusus est in medio tui.

14. Numquid sustinebit cor tuum, aut praevalebunt manus tuae in diebus, quos ego faciam tibi? Ego Dominus locutus sum, et faciam.

15. Et dispergam te in nationes, et ventilabo te in terras, et deficere faciam immunditiam tuam a te.

16. Et possidebo te in conspectu gentium: et scies, quia ego Dominus.

17. Et factum est verbum Domini ad me, dicens:

3. y rzeczesz: To mówi Pan Bóg: Miasto przeléwaiące krew w pośrzodku siebie, aby przyszedł czas iego, y które czyniło bałwany przeciw samemu sobie, żeby splugawione było.

4. We krwi twéy która od ciebie iest wylana, zgrzészyłoś: a bałwany twemi któreś czyniło umazałoś się: y przybliżyłoś dni twoich, y przywiodłoś czas lat twoich: dla tegom cię dał zelżeniem narodóm, y naśmiewiskiem wszem ziemiam.

5. Które blisko są y które daleko od ciebie tryumphować będą z ciebie: smrodliwe, sławne, wielkie w zatraceniu.

6. Oto książęta Izraelskie każde w ramieniu swym było w tobie na wylewanie krwie.

7. Oyca y matkę sromocili w tobie, przychodnia potwarzali w pośrzodku ciebie, siérotę y wdowę zasmucili u ciebie?

8. Swiątyniami moimi gardziłoś, a soboty moie splugawiłoś.

9. Mężowie obmówcy byli w tobie na wyléwanie krwie, y na górach iadali w tobie, niecnotę płodzili w pośrzodku ciebie.

10. Sromotę oycowską odkrywali w tobie, sprosność miesiącznice poniżali w tobie.

11. Y każdy z żoną bliźniego swego czynił obrzydłość, y świekier niewiastkę swoię mazał niecnotliwie, brat siostrę swoię, córkę oyca swego gwałcił w tobie.

12. Podarki brali w tobie na wyléwanie krwie: lichwę y naddatek brałoś, y łakomie potwarzałoś bliźnie twoie: a mnieś zapomniało, mówi Pan Bóg.

13. Otożem klasnął rękoma swemi na łakomstwo twoie któreś czyniło, y na krew, która rozlana iest w pośrzodku ciebie.

14. Izali wytrzyma serce twoie, abo przemogą ręce twoie we dni które ia uczynię tobie: ia Pan mówiłem y uczynię.

15. Y rozproszę cię między narody, y rozwieię cię po ziemiach, y uczynię że ustanie nieczystota twoia od ciebie.

16. Y posiędę cię przed oczyma narodów, a poznasz żem ia Pan.

17. Y stało się słowo Pańskie do mnie, rzekąc:

3. *W pośrodku siebie.* Publicznie i bezkarnie.— *Aby przyszedł czas.* Żeby zabójstwami swemi ściągnęło karę na siebie. — *Przeciw samemu sobie.* Na zgubę swoję.

4. *Przybliżyłoś dni twoich.* W chald. *dzień zaguby twojéj.* Jakoby rzekł: przymnażając zbrodni z niewoliłoś, żebym prędzéj cię ukarał, niżelim zamierzył; bo jak powiedziano Ps. 54, 24: *Mężowie krwawi i zdradliwi nie dójdą do połowice dni swoich.*

5. *Które blizko są.* Tak blizkie jako i oddalone narody tryumfować nad tobą będą.— *Smrodliwe, sławne.* Słynnie bezwstydne, głośne nieprawościami. — *Wielkie w zatraceniu.* W hebr. *wielkiego skruszenia,* które przez wiele klęsk, t. j. głód, miecz i zarazę zostaniesz skruszoném i zginiesz.

6. *Każde w ramieniu swém.* Każdy podług władzy i siły swéj, starał się w tobie zabójstwa spełniać.

9. *Mężowie obmowcy.* W hebr. *mężowie zdrady,* fałszywi świadkowie, którzy pieniędzmi podkupieni, przeciw niewinnym fałszywe świadectwa dają, z powodu których krew się ich rozlewa.

12. *Podarki brali.* Sędziowie darami ujęci, niewinnych na śmierć sądzili.—*Naddatek.* Cóś nad słuszność, jak czynią lichwiarze.—*Łakomie.* Z powodu łakomstwa, żebyś z tego jakąś korzyść odniosło.

13. *Klasnął rękoma swemi.* Zdziwiłem się, i bolałem z powodu łakomstwa twego. Albo, okazując, że się gniewam na ciebie, i zemstą grożąc.

14. *Izali wytrzyma serce twoje.* Jakby rzekł: nędznico, pyszna, trafiszże znieść przyszłe biedy? —*Ręce twoje.* Siły twoje.— *W dni.* Utrapienia.

15. *Rozwieję.* Patrz 20, 23.—*Uczynię że ustanie.* Położę koniec nieczystości twojéj, t. j. oczyszczę karami zbrodnie twoje.

16. *Posiędę cię przed oczyma narodów.* Tak oczyszczoną, jakby dziedzictwo i własność moję, odwołam do siebie i z niewoli odprowadzę.

18. Fili hominis, versa est mihi domus Israel in scoriam: omnes isti aes et stannum, et ferrum et plumbum in medio fornacis: scoria argenti facti sunt.
19. Propterea haec dicit Dominus Deus: Eo quod versi estis omnes in scoriam, propterea, ecce, ego congregabo vos in medio Jerusalem,
20. congregatione argenti, et aeris et stanni, et ferri et plumbi in medio fornacis, ut succendam in ea ignem ad conflandum: sic congregabo in furore meo et in ira mea, et requiescam, et conflabo vos.
21. Et congregabo vos, et succendam vos in igne furoris mei, et conflabimini in medio ejus.
22. Ut conflatur argentum in medio fornacis, sic eritis in medio ejus: et scietis, quia ego Dominus, cum effuderim indignationem meam super vos.
23. Et factum est verbum Domini ad me, dicens:
24. Fili hominis, dic ei: Tu es terra immunda, et non compluta in die furoris.
25. Conjuratio prophetarum in medio ejus, sicut leo rugiens rapiensque praedam, animas devoraverunt, opes et pretium acceperunt, viduas ejus multiplicaverunt in medio illius.
26. Sacerdotes ejus contemserunt legem meam: et polluerunt sanctuaria mea: inter sanctum et profanum non habuerunt distantiam, et inter pollutum et mundum non intellexerunt, et a sabbatis meis averterunt oculos suos, et coinquinabar in medio eorum.
27. Principes ejus in medio illius quasi lupi rapientes praedam ad effundendum sanguinem et ad perdendas animas, et avare ad sectanda lucra. *(Soph. 3, 3)*.
28. Prophetae autem ejus liniebant eos absque temperamento, videntes vana et divinantes eis mendacium, dicentes: Haec dicit Dominus Deus; cum Dominus non sit locutus.
29. Populi terrae calumniabantur calumniam, et

18. Synu człowieczy, obrócił mi się dóm Izraelski w zużelicę: wszyscy ci miedź, y cyna, y żelazo, y ołów w pośrzodku pieca: zużelicą z śrébra stali się.
19. Przetóż to mówi Pan Bóg: Dla tego żeście się wszyscy obrócili w zużelicę, przeto oto ia zgromadzę was w pośrzodku Jeruzalem,
20. zgromadzeniem śrébra, y miedzi, y cyny, y żelaza, y ołowu do śrzodku pieca: abych w nim ogień zapalił dla zlania, tak zgromadzę w zapalczywości moiéy, y w gniewie moim, y uciszę się: y zleię was.
21. Y zgromadzę was, y podpalę was ogniem zapalczywości moiéy, y zlani będziecie w pośrzodku iego.
22. Jako się zléwa śrébro w pośrzodku pieca, tak będziecie w pośrzodku iego: a poznacie żem ia Pan, gdy wyleię rozgniewanie moie na was.
23. Y stało się słowo Pańskie do mnie, mówiąc:
24. Synu człowieczy, mów do niéy: Tyś iest ziemia nieczysta, a dżdżem nie pokropiona w dzień zapalczywości.
25. Zprzysiężenie proroków w pośrzodku iéy iako lew ryczący, y chwytaiący obłów, dusze pożerali, bogactwa y drogie rzeczy zabiérali, wdów iéy namnożyli w pośrzodku iéy.
26. Kapłani iéy wzgardzili zakon mój, y splugawili Świątynie moie: między świętą rzeczą a nie świętą nie mieli różności: a między plugawym a czystym nierozumieli: a od sobot moich odwracali oczy swoie, y byłem splugawiony w pośrzodku ich.
27. Książęta iéy w pośrzodku niéy, iako wilcy łapaiący obłów na wyléwanie krwie, y na tracenie dusz, a na szukanie zysków łakomie.
28. A prorocy iéy polepiali ie bez przysady upatruiąc próżności, a prorokuiąc im kłamstwa, mówiąc: To mówi Pan Bóg, gdyż Pan nie mówił.
29. Lud ziemski potwarzali potwarzą, y łupili

18. *Obrócił mi się... w żużlicę.* Izrael był przedtém jakby srebrem, bo krwią szlachetny, obyczajami czysty, religią jaśniejący, bogaty też i obfitujący w dostatki: teraz zamienił się w żużel, bo przez bałwochwalstwo swoje i występki, wszystkie te dobra przyćmił, albo utracił. —*Wszyscy ci miedź i cyna.* Nie są już srebrem drogiém, lecz w pośledniejszy metal i w żużle się zamienili.
20. *Zgromadzeniem srebra i miedzi.* Uczynię, co rzemieślnicy rzeczy srebrnych czynić zwykli, wrzucę was w piec, żebyście się oczyścili, jako nieczyste srebro wrzuconém bywa.—*Uciszę się.* Przestanę was karać, gdy zupełnie przetopię i oczyszczę was.
21. *W pośrodku jego.* W pośród Jeruzalem, w którém jak w piecu ztopieni będziecie.
24. *Mów do niéj.* Do Jeruzalem albo Judei, tu odnosi się, co powiedział w. 19: *Zgromadzę was w pośrodku Jeruzalem.* —*Tyś jest ziemia nieczysta.* Ziemią nieczystą nazywa skały i to co do żadnego użytku nie służy. Do tego porównani ludzie bez żadnéj wartości.—*Nie pokropiona w dzień zapalczywości.* Na którą Bóg deszczu nie zsyła, albo nie zeszle. Albo deszczu nie przyjęłaś, przez który proroctwo rozumie. Patrz r. 21, 2.

25. *Sprzysiężenie proroków.* Zaczyna wyliczać zbrodnie wszystkich stanów, a na pierwszém miejscu proroków, których takie były zbrodnie, iż zdawało się, że do popełnienia zabójstw w mieście sprzysięgli się; bo gdy pokój i pomyślność obiecywali narodowi, byli powodem, że prorocy prawdziwi, którzy wojnę, niewolę, śmierć, pożar miasta i świątyni przepowiadali, byli zabijani. —*Dusze pożerali.* Wielu życie odjęli.—*Bogactwa i drogie rzeczy zabierali.* Żeby prorokowali podług chęci narodu. —*Wdów jéj.* Byli powodem, że po zabiciu wielu mężów, liczba wdów wzrastała.
26. *Między świętą rzeczą a nie świętą.* Rzeczy ofiarowane Bogu i inne. —*Między plugawym a czystym.* Pomiędzy pokarmami czystémi i nieczystémi, zabronionemi prawem, nie robili różnicy. —*Od sobot moich.* T. j. zaniedbali zachowanie szabatu. Albo, widząc że naród szabaty pogwałca, i nosi ciężary w dzień sobotni, jak mówi Jerem. 17, 27, milczeli. —*Byłem splugawiony.* Niegodnie się ze mną obchodzono.
29. *Lud ziemski.* Pospólstwo. —*Potwarzali potwarzą.* Bardzo byli oddani zdradom i potwarzom.—*Bez sądu.* Niesprawiedliwie, przeciw prawu i godziwości.

rapiebant violenter: egenum et pauperem affligebant, et advenam opprimebant calumnia absque judicio.
30. Et quaesivi de eis virum, qui interponeret sepem, et staret oppositus contra me pro terra, ne dissiparem eam: et non inveni.
31. Et effudi super eos indignationem meam, in igne irae meae comsumsi eos: viam eorum in caput eorum reddidi, ait Dominus Deus.

gwałtownie: niedostatecznego y ubogiego trapili, y przychodnia tłumili potwarzą bez sądu.
30. Y szukałem z nich męża, któryby zastawił płot, y stanął zastawiony przeciwko mnie za ziemią, abych iey nie rozproszył: a nie nalazłem.
31. Y wylałem na nie rozgniewanie moie, ogniem gniewu mego strawiłem ie: drogę ich oddałem na głowę ich, mówi Pan Bóg.

CAPUT XXIII.

ROZDZIAŁ 23.

O dwuch siostrach Oolli i Oolibie, oznaczających Samaryą i Jeruzalem, i t. d.

1. Et factus est sermo Domini ad me, dicens:
2. Fili hominis, duae mulieres filiae matris unius fuerunt,
3. et fornicatae sunt in Aegypto, in adolescentia sua fornicatae sunt: ibi subacta sunt ubera earum, et fractae sunt mammae pubertatis earum.
4. Nomina autem earum: Oolla major, et Ooliba, soror ejus minor: et habui eas, et pepererunt filios et filias. Porro earum nomina: Samaria, Oolla: et Jerusalem, Ooliba.
5. Fornicata est igitur super me Oolla, et insanivit in amatores suos, in Assyrios propinquantes,
6. vestitos hyacintho, principes et magistratus, juvenes cupidinis, universos equites, ascensores equorum.
7. Et dedit fornicationes suas super eos, electos filios Assyriorum universos, et in omnibus, in quos insanivit, in immunditiis eorum polluta est.
8. Insuper et fornicationes suas, quas habuerat in Aegypto, non reliquit: nam et illi dormierunt cum ea in adolescentia ejus, et illi confregerunt ubera pubertatis ejus, et effuderunt fornicationem suam super eam.
9. Propterea tradidi eam in manus amatorum

1. Y stała się mowa Pańska do mnie, rzekąc:
2. Synu człowieczy, były dwie niewieście córki iednéy matki,
3. y dopuściły się nierządu w Egypcie, w młodości swéy nierządu się dopuściły: tam zgniecione są piersi ich, y zstarte są cycki młodości ich.
4. A imiona ich Oolla starsza, a Ooliba siostra iéy młodsza, y miałem ie, y urodziły syny y córki. Lecz imiona ich, Samaria Oolla, a Jeruzalem Oolibą.
5. A tak cudzołożyła Oolla przy mnie, y szalała ku miłośnikóm swoim, ku Assyriyczykóm przybliżaiacym się,
6. obleczonym w hiacynth, książętóm, y urzędnikóm, młodzieńcóm pożądliwości, wszytkim iezdnym, którzy wsiadaia na konie.
7. Y dała wszeteczeństwa swoie ku nim, wybrane syny Assyriyskie wszytkie, y ku wszytkim ku którym szalała, w nieczystościach ich umazała się.
8. Nad to y wszeteczeństw swoich, które miała w Egypcie, nie opuściła: bo y oni sypiali z nią w młodości iéy, oni też zstarli cycki młodości iéy, y wylali wszeteczeństwo swe na nię.
9. Przetożem ią wydał w ręce miłośników iéy,

30. *Któryby zastawił płot.* Któryby na podobieństwo płotu stanął pomiędzy mną i narodem, żebym go nie zatracił, jak niegdyś Aaron się zastawiał. Num. 16, 48; i Mojżesz, Exod. 32, 11. Mówi tu o tych mianowicie, których strofuje, bo zkądinąd Jeremiasz, Baruch i inni mężowie święci wstawiali się, modlitwami Boga przebłagać starali się, i dla nich zwleczona i złagodzona była klęska Żydów.
31. *Wylałem.* Wyleję.—*Drogę ich oddałem na głowę ich.* Grzechy ich na ichże zgubę obrócę, ażebym wziął z nich pomstę godną, jako wyżéj 9, 10.
R. 23.—2. *Dwie niewieście.* Dwie niewiasty, oznaczają dwa narody, dwa królestwa, t. j. Judy i Izraela. —*Jednéj matki.* Synagogi, albo Sary żony Abrahama, od któréj tak dziesięć pokoleń, które królestwo Izraela, jak i dwa ostatnie, które królestwo Judy stanowiły, początek brały.
3. *Dopuściły się nierządu w Egipcie.* Czciły bałwany.—*W młodości.* Za Mojżesza, gdy rzeczpospolita Żydowska wzrastała.—*Zgniecione są piersi ich.* Dziewictwo utraciły. Bo piersi twarde i wypęczniałe są dziewictwa oznaką; miękkie zaś i starte niejako zgniecione, oznaczają zepsucie.—*Cycki młodości.* Które czasu dojrzałości pęcznieć zaczynały.
4. *Oolla starsza.* Wyraz hebr. *aholah,* znaczy *mieszkanie swoje.* Tak są nazwane dziesięć pokoleń, dla tego że Bóg w nich nie mieszkał, lecz one dla siebie mieszkanie zrobiły, w których czciły złotego cielca. Nazywa się *starszą,* bo liczuiejsza, zawierająca dziesięć pokoleń, a druga dwa tylko obejmowała.—*Oolliba.* Po hebr. *ahlibach,* wyraz ten oznacza: *przybytek mój w niéj,* co przypada dobrze królestwu Judy, które miało u siebie kościoł i cześć Boga prawdziwego.— *Miałem je.* W małżeństwie, zanim cudzołoztwo popełniły, t. j. za czasów Abrahama, Izaaka, Jakóba i późniéj.—*Urodziły syny i córki.* Bardzo się rozmnożyły.—*Samarya.* Dziesięć pokoleń, których Samarya stolicą była.
5. *Assyryjczykom przybliżającym się.* Przychodzącym do niéj, jak niżéj, w. 12, i z nią sprzymierzonym Tak mówi, nie żeby ich kochała, lecz że kłaniała się ich bałwanom; bo co mówi o Assyryjczykach, o bałwanach rozumieć należy.
6. *Obleczonym w hiacynt.* Jak niewiasty roznamiętniać się zwykły zbytkiem ubiorów, nazwą dostojeństw, młodością, ciała czerstwością; tak Izraelitów pociągała potęga Assyryjczyków. Patrz IV. Król. 8, 24; Izai. 10, 1.—*Młodzieńcom pożądliwości.* Miłym, pięknym.
7. *Ku wszystkim ku którym szalała.* Splugawiła się bałwanami tych wszystkich, których pokochała.
8. *Nadto i wszeteczeństw swych.* Razem z bałwanami Assyryjczyków które przyjęła, zatrzymała bałwochwalstwo przyniesione z Egiptu.—*Sypiali z nią.* Popsowali ją gdy była dziewicą, i nieznającą przesądu.— *Wylali.* Wszystkie narody nauczyły ją bałwochwalstwa swego.
9. *Wydał w ręce.* T. j. żeby sprawiedliwie ukaraną zo-

suorum, in manus filiorum Assur, super quorum insanivit libidine.

10. Ipsi discooperuerunt ignominiam ejus, filios et filias ejus tulerunt, et ipsam occiderunt gladio, et factae sunt famosae mulieres, et judicia perpetraverunt in ea. (*Supr. 16, 37*).

11. Quod cum vidisset soror ejus Ooliba, plus quam illa insanivit libidine, et fornicationem suam super fornicationem sororis suae

12. ad filios Assyriorum praebuit impudenter, ducibus et magistratibus ad se venientibus indutis veste varia, equitibus, qui vectabantur equis, et adolescentibus forma cunctis egregia.

13. Et vidi, quod polluta esset via una ambarum.

14. Et auxit fornicationes suas: cumque vidisset viros depictos in pariete, imagines Chaldaeorum expressas coloribus,

15. et accinctos balteis renes, et tiaras tinctas in capitibus eorum, formam ducum omnium, similitudinem filiorum Babylonis, terraeque Chaldaeorum, in qua orti sunt,

16. insanivit super eos concupiscentia oculorum suorum, et misit nuntios ad eos in Chaldaeam.

17. Cumque venissent ad eam filii Babylonis ad cubile mammarum, polluerunt eam stupris suis, et polluta est ab eis, et saturata est anima ejus ab illis.

18. Denudavit quoque fornicationes suas, et discooperuit ignominiam suam, et recessit anima mea ab ea, sicut recesserat anima mea a sorore ejus.

19. Multiplicavit enim fornicationes suas, recordans dies adolescentiae suae, quibus fornicata est in terra Aegypti.

w ręce synów Assur, na których wszeteczeństwo szalała.

10. Oni odkryli sromotę iéy, syny y córki iéy pobrali, a samę mieczem zabili: y stały się niewiastami złéy sławy: y sądy czynili o niéy.

11. Co gdy uyźrzała siostra iéy Ooliba, iescze więcéy niż ona szalała nierządem: y wszeteczeństwo swe nad wszeteczeństwo siostry swéy

12. ku synóm Assur nie wstydliwie podawała książętóm y urzędnikóm do niéy przychodzącym, ubranym w rozmaite szaty, ku iezdnym którzy ieździli na koniach, y młodzieńcóm wszytkim pięknéy urody.

13. Y uyźrzałem że się zmazała droga iedna obudwu.

14. Y przyczyniła do wszeteczeństw swoich: y gdy uyźrzała męże na ścienie malowane, obrazy Chaldeyczyków farbami wyrażone,

15. y rycerskim pasem na biodrach przepasane, y czapki farbowane na głowiech ich, osoby książęce wszytkich, podobieństwo synów Babilońskich, y ziemie Chaldeyskiéy, w któréy się rodzili,

16. szalała ku nim pożądliwością oczu swych, y posyłała do nich posły do Chaldeyskiéy ziemie.

17. A gdy weszli do niéy synowie Babilońscy do komory piersi, zmazali ią wszeteczeństwy swemi, y splugawiona iest od nich, y nasyciła się dusza iéy od nich.

18. Odkryła też wszeteczeństwa swe, y obnażyła sromotę swą: y odstąpiła dusza moia od niéy, iako była odstąpiła dusza moia od siostry iéy.

19. Rozmnożyła też wszeteczeństwa swe wspominaiąc dni młodości swéy, których nierządu patrzała w ziémi Egyptskiéy.

---

stała od tych, których kochała. Zdobył bowiem król Assyryjski Samaryą, i dziesięć pokoleń do niewoli zaprowadził. IV. Król. 17, 6, i 18, 10.

10. *Oni.* Assyryjczykowie. — *Odkryli sromotę jéj.* W chald. *nagość*, t. j. złupili, podobnie jak gdyby miłośnik cudzołożnicy przesyciwszy się rozpustą obdarł ją, i nagą zostawił. Może stosuje do niewoli; bo zwyciężcy zwykli wpółnagie niewiasty wlec do niewoli, gdy ich nadużyją.—*Samę.* Samaryą.—*Mieczem zabili.* Spustoszyli, spalili, wybili.—*Stały się...złéj sławy.* Niewiasty Samaryjskie zostały sławne nieszczęściami i karami.—*Sądy czynili.* Assyryjczykowie jakby słudzy boscy, sąd nad nią spełnili, godne z niéj ukaranie wzięli.

12. *Ku synóm Assur...podawała.* Wydała się na nierząd synom Assyryjczyków. Jak ostrzegłem wyżéj w. 5, że co o Assyryjczykach mówi się, to o bałwanach Assyryjczyków rozumieć trzeba.

13. *I ujrzałem że się zmazała.* Widziałem że się Jeruzalem zmazało jak i Samarya, i że ich obyczaje podobne.

14. *Przyczyniła do wszeteczeństw.* Jak powiedział też w. 11. Nietylko naśladowała siostrę swoję, ale nawet przeszła w nieprawościach.—*I gdy ujrzała męże.* Nie dla tego żeby istotnie widziała, lecz okazuje zbyteczną skłonność do bałwochwalstwa, przez podobieństwo niewiasty namiętnéj, która nietylko obecnych, lecz tych nawet mężczyzn, których widzi gdzieś na ścianie lub tablicy jakiéj pięknie wymalowanych, kochać zwykła; tak Jeruzalem, chociaż nigdy Chaldejczyków nie widziała, jak Samarya, która z nimi była sprzymierzoną, słysząc tylko o ich bałwochwalstwie, naśladowało ją.

15. *Rycerskim pasem...przepasane.* Opisuje odzież Chaldeów.—*Czapki farbowane.* Chald. *przyłbice farbowane,* rozumie się różnemi pióry ozdobione.

17. *Do komory piersi.* Hebr. wyraz *dedim,* znaczy i piersi i miłostki; znaczy więc izbę nierządnicy, gdzie zwykła przyjmować miłośników; tak nazywa świątynie i bałwochwalnie, w których Żydzi nauczyli się od Chaldejczyków składać ofiary bałwanom.

18. *Odkryła też wszeteczeństwa swe.* Jawnie i publicznie bałwanów czciła.—*Odstąpiła dusza moja od... jéj.* Widząc że się ona tak bezwstydnie na nierząd wydała, zacząłem brzydzić się nią, i ją znienawidziałem.

20. *Szalała pożądliwością ku leżeniu z nimi.* Przez tę przenośnię okazuje, że największe bałwochwalstwo było u Chaldeów, a Żydzi do naśladowania ich byli najskłonniejszymi. Patrz r. 16, w. 26.

21. *Nawiedziłaś.* Odnowiłaś dawne w Egipcie bałwochwalstwo swoje, ażeby Bóg ukarał występek młodości twojéj.

24. *Dam przed nie sąd.* Dam im władzę ukarania ciebie.— *Będą cię sądzić sądami swemi.* Ukarzą cię podług swego upodobania, bo w ich mocy będziesz.

25. *Dam rzewniwość moję na cię.* Rzewniwością nazywa zemstę zazdrośną, czyli ukaranie z zazdrości pochodzące.—*Czynią.* Uczynią. W hebr. *uczynią z tobą ze wściekłością — Nos twój i uszy twoje obrzeżą.* Co nieraz cudzołożnice od mężów, i nierządnice od zagniewanych zalotników cierpieć zwykły, iżby zamiast

20. Et insanivit libidine super concubitum eorum, quorum carnes sunt ut carnes asinorum, et sicut fluxus equorum fluxus eorum.

21. Et visitasti scelus adolescentiae tuae, quando subacta sunt in Aegypto ubera tua, et confractae sunt mammae pubertatis tuae.

22. Propterea, Ooliba, haec dicit Dominus Deus: Ecce, ego suscitabo omnes amatores tuos contra te, de quibus satiata est anima tua, et congregabo eos adversum te in circuitu:

23. Filios Babylonis, et universos Chaldaeos, nobiles, tyrannosque, et principes: omnes filios Assyriorum, juvenes forma egregia, duces et magistratus universos, principes principum, et nominatos ascensores equorum,

24. et venient super te instructi curru et rota, multitudo populorum: lorica, et clypeo et galea armabuntur contra te undique, et dabo coram eis judicium, et judicabunt te judiciis suis.

25. Et ponam zelum meum in te, quem exercent tecum in furore: nasum tuum et aures tuas praecident, et quae remanserint, gladio concident: ipsi filios tuos et filias tuas capient, et novissimum tuum devorabitur igni.

26. Et denudabunt te vestimentis tuis, et tollent vasa gloriae tuae.

27. Et requiescere faciam scelus tuum de te, et fornicationem tuam de terra Aegypti, nec levabis oculos tuos ad eos, et Aegypti non recordaberis amplius.

28. Quia haec dicit Dominus Deus: Ecce, ego tradam te in manus eorum, quos odisti, in manus, de quibus satiata est anima tua.

29. Et agent tecum in odio, et tollent omnes labores tuos, et dimittent te nudam et ignominia plenam, et revelabitur ignominia fornicationum tuarum, scelus tuum et fornicationes tuae.

30. Fecerunt haec tibi, quia fornicata es post gentes, inter quas polluta es in idolis earum.

31. In via sororis tuae ambulasti et dabo calicem ejus in manu tua.

32. Haec dicit Dominus Deus: Calicem sororis tuae bibes profundum et latum: eris in derisum et in subsannationem, quae est capacissima.

33. Ebrietate et dolore repleberis: calice moeroris et tristitiae, calice sororis tuae Samariae.

20. Y szalała pożądliwością ku leżeniu z nimi, których ciała są iako ciała osłowe: a iako cieczenie końskie cieczenie ich.

21. Y nawiedziłaś złość młodości swéy, gdy zgniecione są w Egyptcie piersi twoie, y zstarte cycki młodości twoiéy.

22. Przetóż Oolibo, to mówi Pan Bóg: Oto ia pobudzę wszytkie miłośniki twoie na cię, których się nasyciła dusza twoia: y zgromadzę ie w okolicy.

23. Syny Babilońskie y wszytkie Chaldeyczyki, szlachtę y tyrany, y książęta: wszytkie syny Assyriyskie, młodzieńce urodziwe, rotmistrze y urzędniki wszytkie, książęta książąt, y sławne wsiadacze na konie,

24. y przydą na cię gotowi z wozy, y z kołami, mnostwo narodów: pancérzem, y tarczą, y przyłbicą uzbroią się na cię zewszad: y dam przed nie sąd, a będą cię sądzić sądami swemi.

25. Y dam rzewniwość moię na cię, która czynią z tobą w zapalczywości: nos twóy y uszy twoie obrzeżą, a co zostanie, mieczem rozsiekaią: oni syny twoie, y córki twoie poymaią, a ostatek twóy ogniem pożarty będzie.

26. Y obnażą cię z szat twoich, a pobiorą naczynia chwały twéy.

27. Y uczynię że ustanie niecnota twoia od ciebie, y wszeteczeństwo twoie od ziemie Egyptskiéy: ani podniesiesz oczu twoich do nich, ani będziesz więcéy Egyptu wspominać.

28. Bo to mówi Pan Bóg: Oto ia dam cię w ręce tych których nienawidzisz: w ręce których była syta dusza twoia.

29. A będą z tobą czynić w nienawiści, y zabiorą wszytkie prace twoie, a zostawią cię nagą, y zelżywości pełną, y odkryie się sromota wszeteczeństw twoich, niecnota twoia, y nierządy twoie.

30. Uczynili to tobie, żeś nierząd płodziła z pogany, między którymiś się pomazała bałwany ich.

31. Drogą siostry twoiéy chodziłaś, y dam kielich iéy w rękę twoię.

32. To mówi Pan Bóg: Kielich siostry twéy pić będziesz głęboki y széroki, będziesz na pośmiewisko y na natrząsanie które nawięcéy bierze w się.

33. Piiaństwem y boleścią napełniona będziesz, kielichem żałości y smętku, kielichem siostry twéy Samariiéy.

---

piękności, którą podobać się chciały, zostały najszpetniejszemi po obcięciu uszu i nosa. Znaczy, że Chaldejczycy wszelkiego rodzaju nadużyć względem Jerozolimy i jéj obywateli się dopuszczą.—*A co zostanie.* Reszta ciała. — *Ostatek twój.* Rozumie miasta ostatki, kościół, pałace, ratusz, pałace królewskie i t. d.

26. *Obnażą cię.* Ogołocą ciebie, zabiorą od ciebie wszystkie skarby i drogie sprzęty.—*Naczynia chwały.* Tak nazywa stroje niewiast, z których się one chlubią.

27. *Egiptu.* T. j. bałwochwalstwa, którego się w Egipcie nauczyłaś. Odnieść to należy do Kościoła katolickiego, w którym właściwie to proroctwo się spełniło.

29. *Będą z tobą czynić w nienawiści.* Po nieprzyjacielsku.—*Zabiorą.* Złupią cię ze wszystkich dóbr, które przez wielką pracę i długi czas przygotowałaś. — *I odkryje cię.* Wszystkie narody poznają, że za grzech bałwochwalstwa karę ponosisz.

31. *Drogą siostry twéj.* Naśladowałaś obyczaje siostry twéj Oolli, t. j. bałwochwalstwo dziesięciu pokoleń.—*Dam kielich jéj.* Temiż cię utrapię karami, któremi ją utrapiłem, będziesz zaprowadzoną w niewolę, jak ona zaprowadzoną była.

32. *Głęboki i szeroki.* Ten kielich głęboki i szeroki, bo wiele kar obejmuje; jakby rzekł: największe kary cię dotkną.—*Na pośmiewisko.* Na wygwizdanie i zdumienie, jak w inném miejscu mówi Pismo, gdy wszyscy podziwiać będą klęskę twoję, a nie ulitują się.

33. *Pijaństwem.* Hojnie pojoną będziesz z tego kielicha goryczy, boleści i smutku.

34. Et bibes illum, et epotabis usque ad faeces, et fragmenta ejus devorabis, et ubera tua lacerabis: quia ego locutus sum, ait Dominus Deus.
35. Propterea haec dicit Dominus Deus: Quia oblita es mei, et projecisti me post corpus tuum, tu quoque porta scelus tuum et fornicationes tuas.
36. Et ait Dominus ad me, dicens: Fili hominis, numquid judicas Oollam et Oolibam, et annuntias eis scelera earum?
37. Quia adulteratae sunt, et sanguis in manibus earum, et cum idolis suis fornicatae sunt: insuper et filios suos, quos genuerunt mihi, obtulerunt eis ad devorandum.
38. Sed et hoc fecerunt mihi: polluerunt sanctuarium meum in die illa, et sabbata mea profanaverunt.
39. Cumque immolarent filios suos idolis suis, et ingrederentur sanctuarium meum in die illa, ut pollueren illud, etiam haec fecerunt in medio domus meae.
40. Miserunt ad viros venientes de longe, ad quos nuntium miserant: itaque ecce, venerunt quibus te lavisti, et circumlinisti stibio oculos tuos, et ornata es mundo muliebri.
41. Sedisti in lecto pulcherrimo, et mensa ornata est ante te: thimiama meum et unguentum meum posuisti super eam.
42. Et vox multitudinis exultantis erat in ea, et in viris, qui de multitudine hominum adducebantur, et veniebant de deserto, posuerunt armillas in manibus eorum, et coronas speciosas in capitibus eorum.
43. Et dixi ei, quae attrita est in adulteriis: Nunc fornicabitur in fornicatione sua etiam haec.

34. Y będziesz ji piła, a wypiiesz ji aż do drożdży, y skorupy iego pożrzesz: y piersi swoie podrzesz: bo ia mówiłem, mówi Pan Bóg.
35. Przeto tak mówi Pan Bóg: ponieważeś mię zapomniała, a zarzuciłaś mię za ciało twoie: ty też ponieś złość twoię y cudzołoztwa twoie.
36. Y rzekł Pan do mnie mówiąc: Synu człowieczy, będzieszli sądzić Oollę y Oolibę, y oznaymisz im niecnoty ich?
37. Bo cudzołożyły, a krew w ręku ich, y z bałwany swemi cudzołożyły: nad to y syny swe, których mi narodziły, ofiarowały im na pożarcie.
38. Ale y to mi uczyniły: Splugawiły świątnicę moię onego dnia, y soboty moie zgwałciły.
39. A ofiarowawszy syny swe bałwanóm swym, y wszedłszy do świątnice moiéy onego dnia, aby ią zmazały: też to czyniły w pośrzodku domu mego.
40. Posłały do mężów przychodzących z daleka, do których poselstwo były wyprawiły, a tak oto przyszli, którymeś się umyła, y umalowałaś barwiczką oczy swe, ochędożyłaś się ochędostwem białogłowskim.
41. Usiadłaś na łożu barzo pięknym, a stół, przygotowan był przed tobą: kadzenie moie y oleiek móy położyłaś na nim.
42. A głos mnostwa wykrzykaiącego był przy nim: y przy mężach których z mnostwa ludzi przywodzono, a przychodzili z puszczy, kładli manelle na ręce ich, y wieńce nadobne na głowy ich.
43. Y mówiłem onéy która wytarta iest w cudzołostwiech: Teraz będzie rospustę płodziła w wszeteczeństwie swoim też y ta.

34. *Wypijesz go aż do drożdży.* Zupełnie wypijesz, t. j. największe nieszczęścia cierpieć będziesz.— *Skorupy jego pożrzesz.* Tak ześlę na ciebie kielich klęsk i nieszczęść, że nietylko płyn który się w nim zawiera, ale nawet sam kielich zmuszę cię pozrzeć. — *Piersi swoje podrzesz.* Bijąc się w piersi z boleści, i skórę podrzesz.
35. *Zarzuciłaś mię za ciało twoje.* Za plecy, jak zwykliśmy rzucać za siebie to, o czém zapomnieć chcemy.—*Złość twoję.* Karę występków i cudzołóstw twoich, t. j. bałwochwalstwa.
36. *Będzieszli sądzić?* Czemu nie sądzisz, czemu ociągasz się sądzić? t. j. wyrok przeciwko niéj ogłaszać? tak wyżéj r. 20, 4, i 22, 2.
37. *Cudzołożyły.* Przez bałwochwalstwo. — *Krew w ręku ich.* Okrwawione jeszcze mają ręce, krwią proroków i mężów sprawiedliwych, których zabiły.—*Których mi narodziły.* Których mi jako żony mężowi urodzić były powinne, ofiarowały bałwanom, i na ich cześć w ogniu spaliły.
38. *Splugawiły świątnicę moję.* Już innemi grzechami, już stawiąc w kościele Baala i bałwanów.— *Soboty moje zgwałciły.* Bo nie moje soboty i uroczystości obchodziły, lecz Baalowe.
39. *Onego dnia.* Tegoż samego dnia, którego synów swych spaliły bałwanowi Molochowi, ośmieliły się wnijść do kościoła mojego, znieważać go i mnie do gniewu pobudzać.—*Też to czyniły.* Nawet w kościele moim bałwanom ofiary składały, tak były bezwstydne. Że tak było, okazuje się z r. 8, 10; Jerem. 7, 30, i 23, 11.
40. *Posłały.* Posłów, albo pismo.— *Przychodzących z daleka.* Do Chaldeów, Assyryjczyków, Egipcyan, od których się bałwochwalstwa nauczyły.—*Przyszli.* Już nie kochankami, lecz sprzysiężonymi wrogami, wściekając się i pośpieszając na zgubę twoję. — *Którymeś się umyła.* Dla przypodobania się którym umyłaś się i t. d. jak robią nierządnice, które lubownikom swoim podobać się starają.
41. *Stół.* Niewiasty troskliwe o wdzięki, zwykły przy łóżku stawiać stół z olejkami swojemi i strojami niewieściemi, przy którym się ubierają.—*Kadzenie moje.* Które dla mnie palić powinnaś była.
42. *Głos mnóstwa wykrzykającego.* Wyśpiewującego hymny i chwałę bożyszcz swoich.—*Był przy nim.* Ooliba, t. j. w Jeruzalem.—*I przy mężach.* Cudzołożnikom, którzy schodzili się do niéj, były wkładane na ręce manelle.—*Przychodzili z puszczy.* Nietylko pięknych i szlachetnych Assyryjczyków, lecz szpetnych nawet Etiopów i Agarenów, mieszkańców pustyni, pokochała Ooliba, i ich przesądy przyswoiła.—*Kładli manelle.* Co wykazuje nieumiarkowanie Ooliby i Oolli w czczeniu bałwanów; bo się stały podobnemi do nierządnicy, która manelle i inne ozdoby gachom swoim rozdaje.
43. *Onéj, która wytarta jest w cudzołoztwach.* W hebr. *która zadawniona jest,* t. j. Ooli, która pierwsza grzeszyć zaczęła. Albo rozumie Oolibę, jakby rzekł: która już od dawna cudzołoztwom jest oddaną. —*Teraz będzie rozpustę płodziła.* Tak ją ukarzę, iżby już więcéj nie cudzołożyła, nie czciła bałwanów; pójdzie w niewolę.

44. Et ingressi sunt ad eam quasi ad mulierem meretricem: sic ingrediebantur ad Oollam et Oolibam, mulieres nefarias.
45. Viri ergo justi sunt: hi judicabunt eas judicio adulterarum et judicio effundentium sanguinem, quia adulterae sunt, et sanguis in manibus earum.
46. Haec enim dicit Dominus Deus: Adduc ad eas multitudinem, et trade eas in tumultum et in rapinam,
47. et lapidentur lapidibus populorum, et confodiantur gladiis eorum: filios et filias earum interficient, et domos earum igne succendent.
48. Et auferam scelus de terra, et discent omnes mulieres, ne faciant secundum scelus earum.
49. Et dabunt scelus vestrum super vos, et peccata idolorum vestrorum portabitis: et scietis, quia ego Dominus Deus.

44. Y weszli do niéy iako do niewiasty nierządnéy: tak wchodzili do Oolle y do Ooliby niewiast niecnotliwych.
45. A tak mężowie sprawiedliwi są: ci ie osądzą sądem cudzołożnic, y sądem wylewaiących krew: bo są cudzołożnice, a krew w ręku ich.
46. Bo to mówi Pan Bóg: Przywiedź do nich gromadę, a wyday ie na rozruch, y na szarpaninę,
47. a niech będą ukamienowane kamieńmi narodów, a niech będą przebite mieczmi ich: Syny y córki ich pobiią, a domy ich ogniem spalą.
48. Y zniosę niecnotę z ziemie: a nauczą się wszytkie niewiasty aby nie czyniły podług niecnoty ich.
49. Y dadzą niecnotę waszę na was, a grzéchy bałwanów waszych poniesiecie. A wiedzieć będziecie żem ia Pan Bóg.

CAPUT XXIV.

ROZDZIAŁ 24.

O karach na Izraelitów pod obrazem garnka wypalonego, i t. d.

1. Et factum est verbum Domini ad me in anno nono, in mense decimo, decima die mensis, dicens:
2. Fili hominis, scribe tibi nomen diei hujus, in qua confirmatus est rex Babylonis adversum Jerusalem hodie.
3. Et dices per proverbium ad domum irritatricem parabolam, et loqueris ad eos: Haec dicit Dominus Deus: Pone ollam: pono inquam, et mitte in eam aquam.
4. Congere frusta ejus in eam, omnem partem bonam, femur et armum, electa et ossibus plena.
5. Pinguissimum pecus assume, compone quoque strues ossium sub ea: efferbuit coctio ejus, et discocta sunt ossa illius in medio ejus.

1. Y stało się słowo Pańskie do mnie roku dziewiątego, w dziesiątym miesiącu, dziesiątego dnia miesiąca, mówiąc:
2. Synu człowieczy napisz sobie imię dnia tego, w którym potwiérdzony iest król Babiloński przeciwko Jeruzalem dzisia.
3. A rzeczesz przez przypowieść do domu drażniącego przypowieść, y rzeczesz do nich: To mówi Pan Bóg: Postaw garniec: postaw mówię, a wléy weń wody.
4. Pozbieray sztuki iego do niego, każdą sztukę dobrą, udziec y mostek, wyborne y kości pełne.
5. Co natłustsze bydlę weźmi, ułoż téż stosy kości pod nim: wykipiała warza iego, y rozewrzały kości iego w pośrzodku iego.

45. *A tak mężowie sprawiedliwi są.* Mężami sprawiedliwymi nazywa Chaldeów, którzy Jerozolimę, i Assyryjczyków, którzy Samaryą zdobyli, nie dla tego żeby sprawiedliwymi byli istotnie, lecz że w tym razie stali się wykonawcami sprawiedliwości Bożéj. — *Sądem cudzołożnic.* Ową karą, którą zwykle cudzołożnice są karane, t. j. żeby zostały ukamienowane, lub spalone. Patrz r. 16, 38.—*Krew w ręku ich.* Patrz w. 37.
46. *Przywiedź do nich gromadę.* Przepowiedz, że do nich wielkie wojsko Chaldejczyków przyjdzie.—*Wydaj.* Przepowiedz, że będą wydane.—*Na rozruch.* W hebr. *na wzruszenie,* t. j. na rozproszenie, na wygnanie, podług gróżb. Deut. 28, 25; i Jerem. 34, 17.
47. *Kamieńmi narodów.* T. j. klęska, którą Chaldejczykowie jéj zadadzą, będzie zamiast ukamienowania, na które jako cudzołożnica zasłużyła. Stosuje do kamieni, które Chaldejczycy machinami oblężniczemi do Jerozolimy rzucali.
48. *Zniosę.* Mocą kar i utrapień. —*Niecnotę.* Bałwochwalstwa. —*Z ziemi.* Judy i Izraela.— *Wszystkie niewiasty.* Wszystkie miasta i prowincye.
49. *Niecnotę waszę.* Karę niecnoty waszéj.—*Grzech.* Karę grzechów; ukarzę was według zasługi niecnot waszych.
R. 24.—1. *Roku dziewiątego.* Od zaprowadzenia Joachina, który i Jechoniaszem nazywa się; stało się to objawienie Ezechielowi tego samego nawet dnia, w których Nabuchodonozor Jerozolimę oblegać zaczął, jak się okazuje z IV. Król. 25, 1.—*Miesiąca dziesiątego.* Który naszemu grudniowi odpowiada.
2. *Napisz sobie imię.* Zapisz starannie dzień ten, w którym Nabuchodonozor oblężenie Jerozolimy rozpoczyna, aby Żydzi, którzy z tobą są w niewoli, widząc że ty aż w Chaldei będąc, widzisz co się w Jeruzalem dzieje, uwierzyli że prawdziwym jesteś prorokiem i słowom twoim wierzyli. — *Potwierdzony jest.* Watabl: *umocnił siebie,* t. j. obóz swój założył i umocnił król Babiloński przeciw Jerozolimie.
3. *Postaw garniec.* Rzeczywiście kazano Ezechielowi postawić garnek, żeby nie tylko słowy, ale i uczynkami prorokował. Garnek jest to Jerozolima, ciała, obywatele; kucharze, Chaldejczyki.
4. *Pozbieraj sztuki.* T. j. mięsa.—*Każdą sztukę dobrą.* Oznacza, że każdy żołnierz najlepszy i najznakomitszy obywatel ma być zamordowanym. —*Wyborne i kości pełne.* Wszelkie największe sztuki, które zwykle są pełne kości.
5. *Najtłustsze bydle.* Oznacza najbogatszych mieszkańców.—*Ułoż też.* Kości tutaj zajmują miejsce drew, i wspólnie z drwami palą się i mięso warzą; przez co oznacza się, że kości niewinnych pobitych Żydów w mieście (które przez garnek wyrażone) zamkniętych prześladują i warzą ich pożarem oblężenia. — *Wykipiała warza.* Woda zagotowała się i wystąpiła.—*Rozewrza-*

9. Propterea haec dicit Dominus Deus: Vae civitati sanguinum, ollae, cujus rubigo in ea est, et rubigo ejus non exivit de ea: per partes et per partes suas ejice eam, non cecidit super eam sors.

7. Sanguis enim ejus in medio ejus est, super limpidissimam petram effudit illum: non effudit illum super terram, ut possit operiri pulvere.

8. Ut superinducerem indignationem meam, et vindicta ulciscerer, dedi sanguinem ejus super petram limpidissimam, ne operiretur.

9. Propterea haec dicit Dominus Deus: Vae civitati sanguinum, cujus ego grandem faciam pyram. *(Nahum 3, 1. Hab. 2, 12).*

10. Congere ossa, quae igne succendam: consumentur carnes, et coquetur universa compositio, et ossa tabescent.

11. Pone quoque eam super prunas vacuam, ut incalescat, et liquefiat aes ejus, et confletur in medio ejus inquinamentum ejus, et consumatur rubigo ejus:

12. multo labore sudatum est, et non exivit de ea nimia rubigo ejus, neque per ignem.

13. Immunditia tua execrabilis, quia mundare te volui, et non es mundata a sordibus tuis, sed nec mundaberis prius, donec quiescere faciam indignationem meam in te.

14. Ego Dominus locutus sum: veniet, et faciam, non transeam, nec parcam, nec placabor: juxta vias tuas et juxta adinventiones tuas judicabo te, dicit Dominus.

15. Et factum est verbum Domini ad me, dicens:

16. Fili hominis, ecce, ego tollo a te desiderabile oculorum tuorum in plaga, et non planges, neque plorabis, neque fluent lacrymae tuae.

17. Ingemisce tacens, mortuorum luctum non facies: corona tua circumligata sit tibi, et calcea-

6. Przetoż to mówi Pan Bóg: Biada miastu krwawemu, garncowi, którego rdza iego iest w nim, a rdza iego nie wyszła z niego: po sztukach a po sztukach swoich wypróżni go: nie padł nań los.

7. Bo krew iego iest w pośrzodku iego, na przeźrzoczystą skałę wylał ią: nie wylał iéy na ziemię, żeby mogła bydź zakryta prochem.

8. Abych przywiódł zagniewanie moie, a pomstą się pomścił; dałem krew iéy na przeźrzoczystą skałę, żeby nie była zakryta.

9. Przetóż to mówi Pan Bóg: Biada miastu krwi, którego ia uczynię wielki stós na ogień.

10. Zgromadź kości, które ogniem podpalę, rozewre mięso, y uwre wszytka przyprawa, a kości się zeschną.

11. Wstaw go téż na węgle próżny, źe się rozpali, y rozpuści miedź iego: a rozpłynie się w nim nieczystość iego, y strawi się rdza iego:

12. z wielką pracą pocono się, a nie wyszła z niego zbytnia rdza iego, ani przez ogień.

13. Nieczystość twoia obrzydła: bom cię chciał oczyścić, a nie iesteś oczyściona od plugastw twoich, ale ani oczyściona będziesz pierwéy aż uspokoię rozgniewanie moie na tobie.

14. Ja Pan mówiłem: Przydzie, a uczynię: nie minę ani sfolguię, ani się dam uprosić: według dróg twoich, y według wynalazek twoich sądzić cię będę, mówi Pan.

15. Y stało się słowo Pańskie do mnie, mówiąc:

16. Synu człowieczy, oto ia biorę od ciebie kochanie oczu twoich plagą: a nie będziesz żałował, ani płakał, ani pocieką łzy twoie.

17. Wzdychay milcząc: żałoby umarłych nie uczynisz: wieniec twóy niech cię obwiąże, y bóty

ły. Znaczy że ucisk oblężenia tak się wzmocnił, iż nawet kości się przewarzą, t. j. że najsilniejsi i najbogatsi z Żydów wyginą od głodu, zarazy i wojny. — *W pośrodku jego.* T. j. garnka. Śród Jerozolimy.

6. *Którego rdza jego jest w nim.* Garnek ten pełny rdzy, oznacza że Jeruzalem napełnione rozbojami i zbrodniami, nie może się inaczéj, jak tylko ogniem oczyścić, i dla tego ono i obywatele w niem przez Chaldeów mają być spaleni.—*Rdza jego.* Bezbożność i upór.— *Po sztukach, a po sztukach.* Częściowo i pojedyńczo garnek wypróżniaj. Znaczy, że trupy obywateli nie wszystkie razem i nie jednoczasowie, lecz stopniowo jedne po drugich będą wyrzucane, tak że wreszcie nikt żywym nie zostanie.—*Nie padł nań los.* Nie będą zabijani podług losu, jak niekiedy bywać zwykło, że dziesiąty, lub setny umrzeć musi, lecz wszystkich bez żadnego wyjątku ta klęska ogarnie.

7. *Krew jego.* Którą wylała.—*Jest w pośrodku jego.* Jawna; rozbojów i zbrodni dopuszczało się tak, że w żaden sposób ukrytemi być nie mogą. — *Na przezroczystą skałę.* Na twardą skałę albo marmur, który krwi nie wciąga, i dla tego ślady jéj dłużéj trwają.

8. *Abych przywiódł.* Stąd to się stało, żem gniew mój sprowadził na nię.—*Krew jéj.* Karę za krew przez nię wylaną. — *Na przezroczystą skałę.* Jakby rzekł: jak publicznie grzeszyła, tak publicznie karaną będzie przeze mnie.

9. *Miastu krwi.* Miastu krwawemu i zbojeckiemu.— *Którego ja uczynię wielki stós.* Po spaleniu jego.

10. *Zgromadź kości.* W hebr. i chald. *pomnóż drwa zapal ogień.* Wyżéj w. 5, widzieliśmy, że kości z drwami były użyte do rozpalenia garnka i gotowania ciał.— *Wszystka przyprawa.* Pomieszanie ciał w garnku.— *Kości się zeschną.* I same kości tak się ugotują, że się na części rozpadną.

11. *Wstaw go też.* Po wybraniu i spożyciu mięsa, sama miedź garnka w ogniu stopnieje, i garnek ze swoją rdzą spali się, t. j. po zabiciu obywateli, samo miasto Jeruzalem zniknie w pożarze.

12. *Nie wyszła... rdza.* Złość Żydów przez ogień nawet nie dała się zniszczyć.

13. *Aż uspokoję.* Póki nie wyczerpnę całego gniewu mego, i nie uspokoję zapalczywości jego, przez wylanie jéj na głowę twoję.

14. *Przyjdzie.* Już przyszedł, zemsty i ukarania dzień naznaczony.—*Nie minę.* Nie zaniecham przywieść do skutku, co słowy groziłem.

16. *Oto ja.* Stawi drugą przypowieść, przez którą oznacza, że będzie taka trwoga i przerażenie wszystkich, iż ani nad zagładą miasta, ani nad zgubą żony swéj i dzieci nie zapłaczą. — *Kochanie oczu twoich.* Co było ci najmilszém do widzenia, tak żonę nazywa, jak tłumaczy w. 18. — *Plagą.* Raptowną zgubą: bo większą boleść sprawuje śmierć niespodziewana, niżeli ta, która dla długiéj choroby już była przewidywaną.

17. *Wzdychaj milcząc.* Żeby nikt cię nie słyszał.— *Żałoby umarłych.* Nabożeństwo żałobne. — *Wieniec twój niech cię obwiąże.* Rozumie wieniec, którym ka-

menta tua erunt in pedibus tuis, nec amictu ora velabis, nec cibos lugentium comedes.
18. Locutus sum ergo ad populum mane, et mortua est uxor mea vespere: fecique mane, sicut praeceperat mihi.
19. Et dixit ad me populus: Quare non indicas nobis quid ista significent, quae tu facis?
20. Et dixi ad eos: Sermo Domini factus est ad me, dicens:
21. Loquere domui Israel: Haec dicit Dominus Deus: Ecce, ego polluam sanctuarium meum, superbiam imperii vestri, et desiderabile oculorum vestrorum, et super quo pavet anima vestra: filii vestri et filiae vestrae, quas reliquistis, gladio cadent.
22. Et facietis, sicut feci: ora amictu non velabitis, et cibos lugentium non comedetis.
23. Coronas habebitis in capitibus vestris, et calceamenta in pedibus: non plangetis, neque flebitis, sed tabescetis in iniquitatibus vestris, et unusquisque gemet ad fratrem suum.
24. Eritque Ezechiel vobis in portentum: juxta omnia, quae fecit, facietis, cum venerit istud: et scietis, quia ego Dominus Deus.
25. Et tu, fili hominis, ecce, in die, qua tollam ab eis fortitudinem eorum, et gaudium dignitatis, et desiderium oculorum eorum, super quo requiescunt animae eorum, filios et filias eorum:
26. in die illa, cum venerit fugiens ad te, ut annuntiet tibi,
27. in die, inquam, illa aperietur os tuum cum eo, qui fugit, et loqueris, et non silebis ultra, erisque eis in portentum: et scietis, quia ego Dominus.

twe będą na nogach twoich, ani odzieniem ust zasłaniay, ani potraw żałuiących nie iedz.
18. A tak mówiłem do ludu poranu, y umarła żona moia w wieczór: y uczyniłem rano iako mi roskazał.
19. Y mówił do mnie lud: Czemu nam nie powiesz co te rzeczy znaczą, które ty czynisz?
20. Y rzekłem do nich: Mowa Pańska stała się do mnie, mówiąc:
21. Mów domowi Izraelowemu: To mówi Pan Bóg: Oto ia splugawię Świątnicę moię, pychę panowania waszego, y kochanie oczu waszych, y o co się lęka dusza wasza: synowie waszy y córki wasze któreście zostawili, od miecza polęgą.
22. A uczynicie iakom uczynił: ust odzieniem nie nakryiecie, y potraw żałuiących ieść nie będziecie.
23. Wieńce będziecie mieć na głowach waszych, y bóty na nogach: nie będziecie żałować ani płakać, ale będziecie schnąć w nieprawościach waszych, a każdy będzie wzdychał ku bratu swemu.
24. Y będzie wam Ezechiel dziwem: wedle wszytkiego, co uczynił, czynić będziecie, gdy to przyidzie: a poznacie żem ia Pan Bóg.
25. A ty synu człowieczy, oto w dzień, którego wezmę od nich moc ich, y wesele powagi, y pożądanie oczu ich, na którym odpoczywaią dusze ich, syny, y córki ich:
26. onego dnia gdy przyidzie do ciebie uciekaiący, aby oznaymił tobie,
27. onego dnia, mówię, otworzą się usta twoie z tym który uciekł: y będziesz mówić, y nie będziesz daléy milczéć: y będziesz im dziwem, a wiedzieć będziecie żem ia Pan.

CAPUT XXV.

ROZDZIAŁ 25.

O groźbie Bożéj przeciw krainom: Ammon, Moab, Idumei i Palestynie.

1. Et factus est sermo Domini ad me, dicens:
2. Fili hominis, pone faciem tuam contra filios Ammon, et prophetabis de eis.

1. Y stała się mowa Pańska do mnie, mówiąc:
2. Synu człowieczy postaw oblicze twoie przeciw synóm Ammon, y będziesz prorokował o nich.

płani czapkę otaczali. Inni rozumieją włosy, których nie pozwala na wzór płaczących, rozpuszczać, ani golić. —*Bóty twe będą na nogach twoich.* Nie będziesz chodził boso, podług zwyczaju tych, którzy żałobę odbywają.—*Ani odzieniem ust zasłaniaj.* Jak czynią ci, którzy żałobę noszą. — *Ani potraw żałujących.* Ani przygotujesz uczty pogrzebowéj, ani się na niéj znajdować będziesz.

18. *Mówiłem.* To mianowicie, co mi Bóg powiedział, i żeby skutek prawdę tego okazał, tegoż wieczora żona moja umarła.

21. *Oto ja splugawię.* Przez wnijście Chaldeów.—*Pychę panowania waszego.* Z przyczyny którego zwykliście się pysznić i chlubić.—*Kochanie oczu waszych.* Z oglądania czego najwięcéj macie przyjemności, patrz w. 16.—*O co się lęka dusza wasza.* O co się lękacie żeby nie zginęło, nie opustoszało, zgorzało; bo miłość jest powodem bojaźni.—*Któreście zostawili.* W Jeruzalem; mówił bowiem do tych, którzy byli w Babilonie.

22. *Uczynicie jakom uczynił.* Dla przerażenia i trwogi, i ponieważ w niewoli jesteście, gdzie obrzędów waszych dopełniać nie możecie, a nawet ani żałoby obchodzić wygodnie.

23. *Każdy będzie wzdychał ku bratu swemu.* Milcząc w sobie, jedni na drugich patrząc wzdychać będą w milczeniu, i oglądanie wzajemnéj boleści boleść powiększy.

24. *Będzie wam... dziwem.* Na znak tego co się stać ma; bo co on uczynił, to i wy czynić będziecie, jako powiedziano w. 22.

25. *Moc ich.* Rozumie kościół, który był najsilniéj umocnionym: tak w. 21 nazwał: *pychą mocy ich,* jak tłumaczy ś. Hier. i LXX. —*Wesele powagi.* Z którego godności, okazałości i czci radujecie się. —*Pożądanie oczu.* Patrz w. 16 i 21.—*Odpoczywają.* W nim ufają.

26. *Gdy przyjdzie do ciebie uciekający.* Zwiastun z Jeruzalem, który śród klęski jego ocalał.

27. *Otworzą się usta twoje.* Gdy posłaniec powie, że wszystko sprawdziło się co do joty, jakeś był przepowiedział, wtedy ufniéj będziesz mówił do swoich obywateli, i nowe proroctwa wiarę zyszczą. —*I będziesz im dziwem.* Zrozumieją żeś był na podziw. Albo, cokolwiek potém powiesz, uważać będą za dziw, nauczeni już z doświadczenia swego i nieszczęścia.

R. 25.—2. *Postaw oblicze twoje.* LXX *umocnij twarz,* t. j. silném, srogiém i groźném obliczem, poglądaj cią-

3. Et dices filiis Ammon: Audite verbum Domini Dei: haec dicit Dominus Deus: Pro eo, quod dixisti: Euge, euge, super sanctuarium meum, quia pollutum est, et super terram Israel, quoniam desolata est, et super domum Juda, quoniam ducti sunt in captivitatem:
4. idcirco ego tradam te filiis orientalibus in hereditatem, et collocabunt caulas suas in te, et ponent in te tentoria sua: ipsi comedent fruges tuas, et ipsi bibent lac tuum.
5. Daboque Rabbath in habitaculum camelorum, et filios Ammon in cubile pecorum: et scietis, quia ego Dominus.
6. Quia haec dicit Dominus Deus: Pro eo, quod plausisti manu, et percussisti pede, et gavisa es ex toto affectu super terram Israel:
7. idcirco, ecce, ego extendam manum meam super te, et tradam te in direptionem gentium, et interficiam te de populis, et perdam de terris, et conteram: et scies, quia ego Dominus.
8. Haec dicit Dominus Deus: Pro eo, quod dixerunt Moab et Seir: Ecce, sicut omnes gentes, domus Juda:
9. idcirco, ecce, ego aperiam humerum Moab de civitatibus: de civitatibus, inquam, ejus et de finibus ejus inclytas terrae Bethiesimoth, et Beelmeon, et Cariathaim.
10. filiis Orientis cum filiis Ammon, et dabo eam in hereditatem, ut non sit ultra memoria filiorum Ammon in gentibus.
11. Et in Moab faciam judicia, et scient, quia ego Dominus.
12. Haec dicit Dominus Deus: Pro eo, quod fecit Idumaea ultionem, ut se vindicaret de filiis Juda, peccavitque delinquens, et vindictam expetivit de eis:
13. idcirco haec dicit Dominus Deus: Extendam manum meam super Idumaeam, et auferam de ea hominem et jumentum, et faciam eam desertam ab austro, et qui sunt in Dedan, gladio cadent.
14. Et dabo ultionem meam super Idumaeam per manum populi mei Israel, et facient in Edom

3. Y rzeczesz synóm Ammon: Słuchaycie słowa Pana Boga: To mówi Pan Bóg: Dla tego żeś mówił: Héy, héy, nad świątynią moią, że splugawiona iest, y nad ziemią Izraelską, że spustoszona, y nad domem Judzkim, że zaprowadzeni są w niewolą:
4. przeto ia ciebie dam synóm wschodnim w dziedzictwo, y postawią chléwy swoie w tobie, y rozbiią w tobie namioty swoie: oni ieść będą zboże twoie, y oni pić będą mléko twoie.
5. Y uczynię Rabbath mieszkaniem wielbłądów, a syny Ammon chléwem bydła: a poznacie żem ia Pan.
6. Bo to mówi Pan Bóg: Dla tego żeś klaskał ręką, y biłeś nogą, y radowałeś się ze wszytkiey chęci nad ziemią Izraelską:
7. przeto oto ia wyciągnę rękę moię na cię, a dam cię na rozchwycenie narodów, a wytnę cię z ludzi, y wytracę cię z ziem, y zetrę: a poznasz żem ia Pan.
8. To mówi Pan Bóg: Za to że mówili Moab y Seir: Oto iako wszyscy narodowie, dóm Judzki:
9. przeto oto ia otworzę ramię Moabowe od miast, od miast mówię iego, y od granic iego znamienite ziemie Bethiesimoth, y Belmeon, y Kariathaim,
10. synom wschodnim z synami Ammon, y dam ią za dziedzictwo: żeby nie było więcey pamiątki synów Ammon między narody.
11. Z Moabem téż uczynię sądy, y poznaią żem ia Pan.
12. To mówi Pan Bóg: Za to, że Idumea uczyniła pomstę, aby się pomściła nad synmi Judzkimi, y występuiąc zgrzészyła, y pomsty żądała nad nimi.
13. Przetóż to mówi Pan Bóg: Wyciągnę rękę moię nad Idumeą, a zniosę z niéy człowieka y bydlę, y uczynię ią pustą od południa, a którzy są w Dedan, od miecza polegą.
14. Y uczynię pomstę moię nad Idumeą, ręką ludu mego Izraelskiego: y uczynią w Edom według

gle na Ammonitów, i z obliczem nieulęknionem przemawiaj do nich.

3. *Hej, hej.* T. j. *dobrze, dobrze,* ucieszyliście się z klęski i zburzenia kościoła Żydów; podobne do tego w Ps. 34, 12.

4. *Synom wschodnim.* Chaldeom, od których zostali spustoszeni.—*W dziedzictwo.* W posiadłość.

5. *Rabbath.* Najprzedniejsze miasto Ammonitów, które potém Filadelfią nazwano.

6. *Żeś klaskał ręką i biłeś nogą.* Z radości; tak r. 6, 11: *Uderz ręką twoją, i przytrąć nogę twoję,* lecz z odmiennego uczucia; bo jedno i drugie czynić zwykliśmy przeciwnych uczuć doznając, i gdy gwałtownie jesteśmy uradowani, i gdy gwałtownie bolejemy.

7. *Narodów.* Narodom. —*Wytnę cię z ludzi.* Zniosę cię z liczby narodów, tak cię wygładzę, że już więcej narodem nie będziesz; zniszczę pamięć o tobie.

8. *Seir.* Idumea. O klęskach Idumejczyków, patrz Jerem. 49, 3. O Moabitach tamże w. 7. — *Oto jako wszyscy narodowie.* Ani Boga, ani coś osobliwszego mają Żydzi przed innemi narody, lecz jak inne klęskom podlegają, i są poddanymi Chaldeów.

9. *Otworzę ramię Moabowe.* Ramię, albo bok otworzyć, znaczy dać przystęp do miejsc najmocniejszych i najwarowniejszych, żeby dla wrogów stały otworem.—*Od granic jego.* Od miast, które są na granicach jego; bo te zwykły być najobronniejsze.

10. *Synom wschodnim.* Chaldeom, albo Arabom, t. j. otworzę ramię, drogę odkryję, ażeby do kraju Moabitów się wdarli. Albo, synów wschodnich przyzwę.— *Z synami Ammon.* Jak przywiodłem wschodnich przeciw Ammonitom, tak i przeciw Moabitom przywiodę.— *Dam ją.* Kraj Ammonitów: mówi łącznie o Ammonitach i Moabitach, dla tego zaraz do Moab wraca.

11. *Uczynię sądy.* Ukarzę Moabitów.

12. *Idumea uczyniła pomstę.* Idumejczycy, kiedy Judea była plondrowaną przez Chaldeów, uciekających Żydów zabijali, jak pisze Abdiasz r. 1, w. 14, i uprowadziwszy, lub pozabijawszy Żydów, Idumejczykowie zajęli Judeę, jak mówi Jerem. 49, 2.

13. *Wyciągnę rękę moję.* Uderzę ją, klęskę jéj zadam.

14. *Ręką ludu mego.* Zdaje się, że to stało się po powrócie z Babilonu, chociaż w Piśmie o tém nie powie-

juxta iram meam et furorem meum: et scient vindictam meam, dicit Dominus Deus.

15. Haec dicit Dominus Deus: Pro eo, quod fecerunt Palaestini vindictam, et ulti se sunt toto animo, interficientes, et implentes inimicitias veteres:

16. propterea haec dicit Dominus Deus: Ecce, ego extendam manum meam super Palaestinos, et interficiam interfectores, et perdam reliquias maritimae regionis,

17. faciamque in eis ultiones magnas, arguens in furore: et scient, quia ego Dominus, cum dedero vindictam meam super eos.

gniewu mego, y zapalczywości moiéy, y poznaią pomstę moię, mówi Pan Bóg.

15. To mówi Pan Bóg: Za to że czynili pomstę Palestynowie, y mścili się wszytkim umysłem, zabiiaiac, y napełniaiac nieprzyiaźni stare:

16. przeto to mówi Pan Bóg: oto ia wyciągnę rękę moię na Palestyny, a pobiię zabiiacze, y wytracę ostatek krainy pomorskiéy:

17. y uczynię nad nimi pomsty wielkie karząc w zapalczywości: a poznaią żem ia Pan, gdy uczynię pomstę moię nad nimi.

CAPUT XXVI.

ROZDZIAŁ 26.

O zburzeniu Tyru i t. d.

1. Et factum est in undecimo anno, prima mensis; factus est sermo Domini ad me, dicens:

2. Fili hominis, pro eo, quod dixit Tyrus de Jerusalem: Euge confractae sunt portae populorum, conversa est ad me: implebor, deserta est:

3. propterea haec dicit Dominus Deus: Ecce, ego super te, Tyre, et ascendere faciam ad te gentes multas, sicut ascendit mare fluctuans.

4. Et dissipabunt muros Tyri, et destruent turres ejus, et radam pulverem ejus de ea, et dabo eam in limpidissimam petram.

5. Siccatio sagenarum erit in medio maris, quia ego locutus sum, ait Dominus Deus, et erit in direptionem gentibus.

6. Filiae quoque ejus, quae sunt in agro, gladio interficientur: et scient, quia ego Dominus.

7. Quia haec dicit Dominus Deus: Ecce, ego adducam ad Tyrum Nabuchodonosor regem Babylonis ab aquilone, regem regum cum equis, et curribus et equitibus, et coetu populoque magno.

8. Filias tuas, quae sunt in agro, gladio interficiet, et circumdabit te munitionibus, et comportabit aggerem in gyro, et elevabit contra te clypeum.

9. Et vineas et arietes temperabit in muros tuos, et turres tuas destruet in armatura sua.

10. Inundatione equorum ejus operiet te pulvis

1. Y stało się iedenastego roku, piérwszego dnia miesiąca, stała się mowa Pańska do mnie, mówiąc:

2. Synu człowieczy, za to że mówił Tyr o Jeruzalem: Hey, połamano bramy narodów, obróciła się do mnie: napełnię się, spustoszona iest:

3. przetoż to mówi Pan Bóg: Owo ia na cię Tyrze, y przywiodę na cię narody wielkie, iako się wzdyma morze igraiące.

4. Y rozwalą mury Tyrskie, y pokażą wieże iego, y wyskrobię proch iego z niego, y uczynię ji iako nayprzeźroczystszą skałę.

5. Suszenie niewodów będzie w pośrzód morza, bom ia rzekł, mówi Pan Bóg, y będzie na rozchwycenie narodów.

6, Córki też iego, które są po polu, mieczem pobite będą: a poznaią, żem ia Pan.

7. Bo to mówi Pan Bóg: Oto ia przywiodę na Tyr Nabuchodonozora króla Babilońskiego od północy, króla królów, z końmi, y z wozami, y z iezdnymi, z zgraią, y z ludem wielkim.

8. Córki twoie, które są po polu, mieczem pobije, y obtoczy cię basztami, y usypie groblą w około, a podniesie na cię tarcz.

9. Y tarany postawi przeciw murom, a wieże twoie zburzy orężem swoim.

10. Od gwałtu koni iego okryie cię proch ich:

dziano. Może przez Machabejczyków. Patrz I. Machab. 5, 3.—*Poznają.* Doświadczą.

15. *Palestynowie.* Od Idumeów przechodzi do Filistyńczyków, dawnych Żydowskich wrogów.—*Napełniając nieprzyjaźni.* W dodatek do dawnych nienawiści i złości.

16. *Zabijacze.* Filistyńczyków, którzy się srożyli przeciw ludowi mojemu. — *Ostatek krainy pomorskiéj.* Filistyńczyków, którzy mieszkali nad morzem Śródziemném.

R. 26.—2. *Połamano bramy narodów.* Bramy Jerozolimy, przez które wszystkie zewsząd do miasta napływały narody. Jakoby rzekł: handel żydowski upadł. Albo nazywa narodami samych obywateli Jerozolimskich, z powodu wielkiéj ich liczby.— *Obróciła się do mnie.* Owa wielka liczba narodu i handel.— *Napełnię się.* Jéj dostatkami i towarami; bo Jeruzalem opustoszone i zburzone.

3. *Na cię.* Przeciw tobie przyjdą, albo ściągnę mściwą rękę. — *Narody wielkie.* Rozumie Chaldeów, jak wyłożono w. 7. — *Jako się wzdyma morze igrające.* Wojsko porównywa do fal, z powodu wielkiéj liczby i srogości, jak u Jerem. 46, 8; i 51, 42.

4. *Wyskrobię proch jego.* Hyperboła; uczynię, że ani proch jego nie pozostanie.— *Najprzezroczystszą skałę.* Żeby naga skała pozostała.

5. *Suszenie niewodów.* Na nic się nie przyda, chyba na to żeby rybacy sieci swe na niém rozwieszali do suszenia. — *W pośród morza.* Bo Tyr był wyspą blizko lądu.

6. *Córki też jego.* Rozumie pomniejsze miasteczka jemu przyległe; bo Żydzi miasto stołeczne nazywali matką, a mniejsze jemu podległe, córkami nazywać zwykli.

7. *Króla królów.* Tak nazywa króla Babilońskiego dla tego, że wielu królów miał pod sobą, jak pokazuje się z IV. Król. 25, 28, i Jerem. 52, 52. Inni rozumieją Aleksandra Wielkiego, który po Nabuchodonozorze Tyr zawojował.

10. *Od gwałtu koni.* Od mnogości jezdców.— *Okryje cię proch.* Który od kopyt końskich wzniesie się chmurą.—*Poruszą się mury twoje.* Domy zwykle drżą,

eorum: a sonitu equitum, et rotarum et curruum movebuntur muri tui, cum ingressus fuerit portas tuas quasi per introitum urbis dissipatae.

11. Ungulis equorum suorum conculcabit omnes plateas tuas, populum tuum gladio caedet, et statuae tuae nobiles in terram corruent.

12. Vastabunt opes tuas, diripient negotiationes tuas, et destruent muros tuos, et domos tuas praeclaras subvertent, et lapides tuos, et ligna tua, et pulverem tuum in medio aquarum ponent.

13. Et quiescere faciam multitudinem canticorum tuorum, et sonitus cithararum tuarum non audietur amplius. *(Jer. 7, 34.)*

14. Et dabo te in limpidissimam petram: siccatio sagenarum eris, nec aedificaberis ultra, quia ego locutus sum, ait Dominus Deus.

15. Haec dicit Dominus Deus Tyro: Numquid non a sonitu ruinae tuae et gemitu interfectorum tuorum, cum occisi fuerint, in medio tui commovebuntur insulae?

16. Et descendent de sedibus suis omnes principes maris, et auferent exuvias suas, et vestimenta sua varia abjicient, et induentur stupore: in terra sedebunt, et attoniti super repentino casu tuo admirabuntur.

17. Et assumentes super te lamentum, dicent tibi: Quomodo periisti, quae habitas in mari, urbs inclyta, quae fuisti fortis in mari cum habitatoribus tuis, quos formidabant universi?

18. Nunc stupebunt naves in die pavoris tui, et turbabuntur insulae in mari, eo quod nullus egrediatur ex te.

19. Quia haec dicit Dominus Deus: Cum dedero te urbem desolatam sicut civitates, quae non habitantur: et adduxero super te abyssum, et operuerint te aquae multae,

20. et detraxero te cum his, qui descendunt in lacum ad populum sempiternum, et collocavero te in terra novissima sicut solitudines veteres cum his, qui deducuntur in lacum, ut non habiteris, porro cum dedero gloriam in terra viventium:

21. in nihilum redigam te, et non eris, et requisita non invenieris ultra in sempiternum, dicit Dominus Deus.

od tętu iezdnych, y kół, y wozów poruszą się mury twoie, gdy wnidzie bramami twemi, iąko przez weszcie do miasta zburzonego.

11. Kopytami koni swych zdepcze wszytkie ulice twoie, twóy lud mieczem siec będzie, a słupy twoie zacne na ziemię upadną.

12. Spustoszą maiętności twoie, rozchwycą kupiectwa twoie, y rozwalą mury twoie, a domy twe okazałe wywrócą, y kamienie twoie, y drzewo twoie, y proch twóy w pośrzodek wody wrzucą.

13 Y uczynię że ustanie mnóstwo pieśni twoich, a głos cytr twoich nie będzie więcéy słyszan.

14. Y postawię cię naprzeźroczystszą skałą: suszeniem niewodów będziesz, ani cię zbuduią więcéy, bom ia rzékł, mówi Pan Bóg.

15. To mówi Pan Bóg Tyrowi: Izali od głosu walenia twego, y od wzdychania pobitych twoich, gdy będą zabiiani w pośrzodku ciebie, nie zachwieią się wyspy?

16. Y zstąpią z stolic swych wszystkie książęta morskie, y zwloką odzienie swoie, a rozmaitych farb szaty swoie odrzucą, a obloką się zdumieniem: na ziemi usiędą, a zdumiawszy się z nagłego upadku twego dziwować się będą.

17. A wziąwszy o tobie narzekanie, rzekną tobie: Jakoś zginęło, które mieszkasz na morzu, miasto znamienite, któreś było mocne na morzu z obywatelmi swemi, których się bali wszyscy?

18. Teraz zdumieią się okręty w dzień strachu twego, a zatrwożą się wyspy na morzu, przeto iż żaden nie wychodzi z ciebie.

19. Bo to mówi Pan Bóg: Gdy cię uczynię miastem spustoszonym, iako miasta, w których nie mieszkaią: a przywiodę na cię przepaść, y okryią cię wody mnogie,

20. a ściągnę cię z temi, którzy zstępuią do dołu, do ludu wiecznego, a położę cię w ziemi spodniéy, iako pustynie dawne, z temi, którzy bywaią sprowadzeni do dołu, aby w tobie nie mieszkano, lecz gdy okażę chwałę w ziemi żywiących:

21. w niwecz cię obrócę, y nie będzie cię, a gdy cię szukać będą, nie naydą cię więcéy na wieki, mówi Pan Bóg.

---

kiedy konie i wozy mimo przechodzą. — *Jako przez wejście do miasta zburzonego.* Które już spustoszone jest i od nikogo nie strzeżone; jakby rzekł: wnijdą bez żadnego oporu.

11. *Słupy twe zacne.* Twoje znaki zwycięzkie, albo wizerunki mężów znakomitych.

12. *Kamienie twoje i drzewo twoje.* Materyał z rozwalonych i zburzonych domów do morza wrzucą.

16. *Zstąpią z stolic swoich.* Ażeby na wzór płaczących na ziemi usiedli. Patrz Job 2, 13. — *Książęta morskie.*. Książęta wysp sąsiednich, które są na morzu.

17. *Wziąwszy...narzekanie.* Zaczynaiąc skargi żałośne.

18. *Okręty. Wysp*, jak tłumaczą LXX, ale to samo znaczy, bo rozumie mieszkańców wyspy, którzy na łodziach do Tyru przybywali. — *Strachu twego.* LXX *upadku twego.*

19. *Uczynię miastem spustoszoném.* W pustynię zamienię.—*Przepaść.* Wojsko niezliczone. — *Wody mnogie.* Wojsko najliczniejsze. Patrz w. 3.

20. *Sciągnę.* W hebr. *uczynię że zstąpisz.—Do dołu.* Do mogilnego, lub piekielnego dołu. — *Do ludu wiecznego.* Do wielkiéj liczby umarłych, którzy aż do końca świata nie będą wskrzeszeni. — *Jako pustynie dawne.* Podobnym do starych rozwalin, których prawie śladów nie dójrzeć.—*Gdy okażę chwałę w ziemi żyjących.* Gdy krainę Izraela do dawnéj chwały przywrócę. Ziemię izraelską nazywa ziemią żyjących, dla tego, że na niéj czczono Boga prawdziwego i żywego, i że w niéj pogrzebieni wierni i sprawiedliwi, w swoim czasie zostaną do życia wiecznego przywróceni.

CAPUT XXVII.

ROZDZIAŁ 27.

O ubolewaniu i żałobie nad upadkiem miasta Tyru.

1. Et factum est verbum Domini ad me, dicens:
2. Tu ergo, fili hominis, assume super Tyrum lamentum,
3. et dices Tyro, quae habitat in introitu maris, negotiationi populorum ad insulas multas: Haec dicit Dominus Deus: O Tyre, tu dixisti: Perfecti decoris ego sum,
4. et in corde maris sita. Finitimi tui, qui te aedificaverunt, impleverunt decorem tuum:
5. abietibus de Sanir exstruxerunt te cum omnibus tabulatis maris: cedrum de Libano tulerunt, ut facerent tibi malum.
6. Quercus de Basan dolaverunt in remos tuos, et transtra tua fecerunt tibi ex ebore Indico, et praetoriola de insulis Italiae.
7. Byssus varia de Aegypto texta est tibi in velum, ut poneretur in malo: hyacinthus et purpura de insulis Elisa facta sunt operimentum tuum.
8. Habitatores Sidonis et Aradii fuerunt remiges tui: sapientes tui, Tyre, facti sunt gubernatores tui.
9. Senes Giblii, et prudentes ejus habuerunt nautas ad ministerium variae supellectilis tuae: omnes naves maris, et nautae earum fuerunt in populo negotiationis tuae.
10. Persae, et Lydii et Libyes erant in exercitu tuo viri bellatores tui: clypeum et galeam suspenderunt in te pro ornatu tuo.
11. Filii Aradii cum exercitu tuo erant super muros tuos in circuitu, sed et Pigmaei, qui erant in turribus tuis, pharetras suas suspenderunt in muris tuis per gyrum: ipsi compleverunt pulchritudinem tuam.
12. Carthaginenses negotiatores tui, a multitu-

1. Y stało się słowo Pańskie do mnie, mówiąc:
2. A tak ty synu człowieczy, weźmi nad Tyrem narzekanie,
3. y rzeczesz Tyrowi, który mieszka na weszciu morskim, kupiectwu narodów, do wysep mnogich: To mówi Pan Bóg: O Tyrze, tyś mówił: Jam iest doskonałéy piękności,
4. a w sercu morza położony. Pograniczni twoi, którzy cię zbudowali, wykonali piękność twoię:
5. iodłami z Sanir zbudowali cię ze wszytkim narzędem z drzewa na morze: cedrowe drzewo z Libanu wzięli, aby tobie maszt uczynili.
6. Dęby z Basan ciosali na wiosła twoie, okrętowych ławek naczynili tobie z słoniowéy kości Indiyskiéy, a komory z wysep Włoskich.
7. Bisiór rozmaity z Egyptu tkano tobie na żagle, aby były na maszcie zawieszone: hiacynt y szarłat z wysep Elisa były przykryciem twoim.
8. Obywatele Sidonu, y Aradczycy byli żeglarzami twemi: mędrcy twoi Tyrze byli sternikami twemi.
9. Starszy Gybliscy y mędrcy iego mieli żeglarze na posługę rozlicznego naczynia twego: wszytkie okręty morskie, y żeglarze ich byli między ludem kupiectwa twego.
10. Persowie, y Lidianie, y Libianie byli w woysku twoim mężowie waleczni twoi: tarcz y przyłbicę wieszali w tobie dla ozdoby twoiéy.
11. Synowie Aradczycy z woyskiem twoim byli na murzech twoich w około, lecz y Pigmeowie, którzy byli na wieżach twoich, saydaki swoie rozwieszali na murzech twoich w około: oni wykonali piękność twoię.
12. Karthagińczycy kupcy twoi, mnóstwem wsze-

R. 27.—2. *Weźmij... narzekanie.* Rozpocznij narzekanie żałośne, przez współczucie nad taką klęską Tyru.

3. *Na wejściu morskim.* W hebr. *który mieszkasz u drzwi*, t. j. u morskich przystani.—*Kupiectwu narodów.* Powierz Tyrowi, *kupiectwu narodów*, t. j. który handluje ze wszystkimi narodami, aż do wysp najodleglejszych. —*Tyś mówił: jam jest doskonałej piękności.* Zbyt podobałoś się w sobie, zdało się ci, żeś najpiękniejsze z miast wszystkich.

4. *A w sercu morza położony.* I dla tego najwarowniejszy i niezdobyty.—*Wykonali piękność twoję.* Sydończykowie, którzy cię zbudowali, we wszelkie rodzaje ozdób cię opatrzyli.

5. *Jodłami.* Mówi o mieście Tyrze jakby o okręcie z jodeł zbudowanym.—*Z Sanir.* Sanir, albo Sarion, jest to góra Hermon, która nazywa się Sanir, t. j. śnieżna, dla tego że zawsze pokryta śniegiem.—*Maszt.* Niektórzy rozumieją przez to kościoł Jowisza Olimpijskiego, i inne w Tyrze zbudowane.

6. *Z wysep Włoskich.* Z drogiego bławatu, sprowadzonego z krajów zamorskich, do których łodzie Tyrskie chodziły, odbijając naprzeciw Włoch. Takiemi wyspami i krajami są: Cypr, Kreta, Sycylia i same Włochy.

8. *Aradczycy.* Mieszkańcy wyspy Arados blizko Tyru, o któréj wspominają Ptolomeusz, Pliniusz, Arian i Stefan o miastach; nazwana od Aradiusza, który był dziewiątym synem Chanaana, Gen. 10, 18. Znaczy, że sternikami okrętów byli Tyryjczykowie, ludzie mądrzy, i że ludzi obcych do zarządu okrętami nie potrzebowano; do wiosłowania zaś i innych prac służebnych zwykle używano cudzoziemców, jakimi byli Sydończycy i Aradczycy.

9. *Starcy Gybliscy.* W hebr. *starcy Gebal.* Gebal jest miasto Fenicyi, o którym wzmianka w. Ps. 82, 8: *Gebalczycy, Ammonitowie i Amalekitowie;* Gebalczycy byli sławnymi cieślami; bo gdy budowano kościół Salomona, oni przygotowywali drzewo, III. Król. 5, 18.—*Mędrcy jego.* T. j. Gebal.—*Mieli żeglarze.* T. j. sami byli zwierzchnikami, i mieli pod swojemi rozkazami żeglarzy, którzy używali sprzętów i narzędzi okrętowych, stosownie do rozkazu zwierzchników.—*Wszystkie okręty.* Nie trzeba ci było daleko chodzić dla handlu; bo z całego morza do ciebie zbiegali się żeglarze i kupcy, i towary do składu znosili.

10. *Persowie i Lidyanie.* Wszystkie narody tobie służyły.

11. *Na murzech twoich.* Strzegli cię, jako Szwajcary teraz wiele miast obcych narodów strzedz zwykli.—*Pigmeowie.* T. j. *walczący.* Patrz Wujka.

12. *Karthagińczycy.* Bo Kartago było kolonią Tyru,

dine cunctarum divitiarum, argento, ferro, stanno plumboque repleverunt nundinas tuas.

13. Graecia, Thubal et Mosoch, ipsi institores tui, mancipia et vasa aerea advexerunt populo tuo.

14. De domo Thogorma equos, et equites et mulos adduxerunt ad forum tuum.

15. Filii Dedan negotiatores tui, insulae multae negotiatio manus tuae, dentes eburneos et ebeninos commutaverunt in pretio tuo.

16. Syrus, negotiator tuus propter multitudinem operum tuorum, gemmam et purpuram, et scutulata et byssum, et sericum et chodchod proposuerunt in mercatu tuo.

17. Juda et terra Israel, ipsi institores tui in frumento primo, balsamum et mel, et oleum et resinam proposuerunt in nundinis tuis.

18. Damascenus, negotiator tuus in multitudine operum tuorum, in multitudine diversarum opum, in vino pingui, in lanis coloris optimi.

19. Dan, et Graecia et Mosel in nundinis tuis proposuerunt ferrum fabrefactum: stacte et calamus in negotiatione tua.

20. Dedan institores tui in tapetibus ad sedendum.

21. Arabia et universi principes Cedar, ipsi negotiatores manus tuae: cum agnis, et arietibus et hoedis venerunt ad te negotiatores tui.

22. Venditores Saba et Reema, ipsi negotiatores tui, cum universis primis aromatibus, et lapide pretioso et auro, quod proposuerunt in mercatu tuo.

23. Haran, et Chene et Eden negotiatores tui: Saba, Assur et Chelmad venditores tui:

24. ipsi negotiatores tui multifariam involucris hyacinthi, et polymitorum gazarumque pretiosarum, quae obvolutae et astrictae erant funibus: cedros quoque habebant in negotiationibus tuis.

25. Naves maris, principes tui in negotiatione tua, et repleta es et glorificata nimis in corde maris.

lakiego bogactwa, śrébrem, żelazem, cyną, y ołowiem napełnili iarmarki twoie.

13. Grecka ziemia, Thubal y Mosoch, oni kupcy twoi: niewolniki, y naczynia miedziane przywieźli ludowi twemu.

14. Z domu Thogorma konie, y iezdne, y muły przywodzili na targ twóy.

15. Synowie Dedan kupcy twoi, wyspy rozmaite kupiectwo ręki twoiey, zęby słoniowe, y hebanowe zamieniały w kupiectwie.

16. Syryanin kupiec twóy dla mnóstwa robót twoich, kamienie drogie, y szarłat, y sztuki wzorzyste, y bisiór, y iedwab, y chodchod wykładali na targu twoim.

17. Juda, y ziemia Izrael, oni kupcy twoi, pszenicą przednieyszą, balsam, y miód, y oliwę, y resinę wykładali na iarmarkach twoich.

18. Damasceńczyk kupiec twóy w mnóstwie robót twoich, w mnóstwie rozmaitych bogactw, w winie gęstym, w wełnach nalepszéy farby.

19. Dan, y Grecka ziemia, y Mosel na iarmarkach twoich wykładali żelazo robione: staktę, y cynamon na kupowanie twoie.

20. Dedan kupcy twoi z kobiercami na śiadanie.

21. Arabska ziemia, y wszytkie książęta Cedar, ci kupcami ręki twoiey: z iagnięty, y z barany, y z koźlęty przychodzili do ciebie kupcy twoi.

22. Przedawacze Saba, y Reema, oni kupcami twemi, ze wszelakim przednieyszym korzeniem, y z drogim kamieniem, ze złotem, które wykładali na targu twoim.

23. Haran, y Chene, y Eden kupcy twoi: Saba, Assur, y Chelmad przedawacze twoi:

24. ci kupcy twoi byli rozmaicie płasczów hiacyntowych, y wzorzystych, y rzeczy drogich, które były obwinione, y związane powrozmi: cedry téż miewali w kupiach twoich.

25. Okręty morskie, książęta twoi w kupiectwie twoim, y napełniłaś się, y uwielbiła barzo w sercu morza.

---

a więc i handel trwał ciągły pomiędzy temi dwuma miasty.

13. *Thubal.* T. j. Hiszpani, którzy się urodzili z Thubal, syna Jafetowego. Inni sądzą, że Włosi. Patrz Gen. 10, 2.— *Mosoch.* Kapadoczycy od syna Jafeta, tak nazwani Gen. 10, 2.

14. *Z domu.* Urodzeniem i narodowością.— *Thogorma.* T. j. Frygijczycy. Inni rozumieją Germanów.— *Jezdne.* Tak jezdcy, jako i woźnice, którzy zarządzają końmi i wozami.

15. *Synowie Dedan.* LXX *synowie Rodyjczyków.*— *Kupiectwo ręki twojéj.* Z tobą handlują.— *Hebanowe.* Z hebanu zrobione, który to rodzaj drzewa drogiego powszechnie znajomy.

16. *Dla mnóstwa robot.* Żeby sobie nabyć towarów, które u ciebie z dziwną sztuką robiono.— *Chodchod.* Ś. Hieronim wyznaje, że niewie co właściwie ten wyraz znaczy, i dla tego nie przetłumaczył go, lecz zostawił w całości, co i LXX uczynili Patrz Wujka.

18. *W mnóstwie robot twoich.* Patrz w. 16.— *W mnóstwie.* Dla wielości bogactw różnego rodzaju, które posiadasz u siebie, przyjdą do ciebie kupcy damasceńscy; albo: Damasceńczyk handluje z tobą wszystkiemi towary.

20. *Dedan.* Patrz w. 15.— *Z kobiercami na siadanie.* Rozumie kobierce, któremi wozy pokrywano; dla tego w hebr. *w suknach drogich dla wozów.*

21. *Cedar.* Kraina Arabii w pustyni agareńskiéj, tak się nazywa od Cedara syna Izmaelowego.— *Kupcami ręki twojéj.* LXX *oni kupcami twoimi przez rękę twoję,* t. j. z tobą handel prowadzą, z rąk twoich biorą towary Tyrskie, a oni wzajem w ręce twe oddają owce, barany i t. d. które tobie sprzedają jako pasterze.

22. *Saba i Reema.* Naród Sabejczyków, bogaty w kadzidło i pachnidła. Reema zaś, jest miasto Arabii szczęśliwéj.— *Przedniejszym korzeniem.* Najlepszemi, najdroższemi.

24. *Rozmaicie.* W towarach wszelakiego rodzaju.— *Wzorzystych.* Odzieży, albo sukień z nici różnobarwnych utkanych i upstrzonych.

25. *Okręty morskie.* Okręty twoje pomiędzy innemi, które tu i ówdzie po morzu przebiegają, najznaczniejsze są. Myśl Wulgaty może być taka: okręty twoje są

26. In aquis multis adduxerunt te remiges tui, ventus auster contrivit te in corde maris.
27. Divitiae tuae et thesauri tui, et multiplex instrumentum tuum: nautae tui et gubernatores tui, qui tenebant supellectilem tuam, et populo tuo praeerant: viri quoque bellatores tui, qui erant in te cum universa multitudine tua, quae est in medio tui, cadent in corde maris in die ruinae tuae.
28. A sonitu clamoris gubernatorum tuorum conturbabuntur classes,
29. et descendent de navibus suis omnes, qui tenebant remum: nautae et universi gubernatores maris in terra stabunt,
30. et ejulabunt super te voce magna, et clamabunt amare, et superjacient pulverem capitibus suis, et cinere conspergentur.
31. Et radent super te calvitium, et accingentur ciliciis, et plorabunt te in amaritudine animae ploratu amarissimo.
32. Et assument super te carmen lugubre, et plangent te: Quae est ut Tyrus, quae obmutuit in medio maris?
33. Quae in exitu negotiationum tuarum de mari implesti populos multos: in multitudine divitiarum tuarum et populorum tuorum ditasti reges terrae.
34. Nunc contrita es a mari: in profundis aquarum opes tuae et omnis multitudo tua, quae erat in medio tui, ceciderunt.
35. Universi habitatores insularum obstupuerunt super te, et reges earum omnes tempestate perculsi mutaverunt vultus.
36. Negotiatores populorum sibilaverunt super te: ad nihilum deducta es, et non eris usque in perpetuum.

26. Na wielkie wody zaprowadzili cię żeglarze twoi, wiatr od południa zstarł cię w sercu morza.
27. Bogactwa twe y skarby twoie, y rozmaite naczynie twoie, żeglarze twoi y rotmanowie twoi, którzy trzymali sprzęty twoie, y byli przełożeni nad ludem twoim: mężowie też waleczni twoi, którzy byli w tobie, ze wszytkim gminem twoim, który iest w pośrzód ciebie, polęgą w sercu morza w dzień upadku twego.
28. Od głosu wołania żeglarzów twoich zatrwożą się okręty,
29. y wystąpią z okrętów swych wszyscy, którzy trzymali wiosło: żeglarze, y wszyscy rotmanowie morscy na ziemi staną,
30. y będą narzekać nad tobą głosem wielkim, y będą wołać gorzko, y nasypą prochu na głowy swe, a popiołem się posypią.
31. Y ogolą łysiny dla ciebie, a opaszą się włosienicami, y będą cię płakać w gorzkości dusze płaczem barzo gorzkim.
32. Y wezmą nad tobą pieśń żałobną, y będą cię żałośnie płakać: Które iest iako Tyr, który umilkł w pośrzodku morza?
33. Który wychodzeniem towarów twoich z morza, napełniałeś narodów wiele: mnóstwem bogactw twoich, y ludzi twoich zbogacałeś króle ziemskie.
34. Teraz zstarteś z morza: w głębokości wód bogactwa twoie, y wszytko mnóstwo twoie, które było w pośrzodku ciebie upadło.
35. Wszyscy obywatele wysep zdumieli się nad tobą, a królowie ich wszyscy nawałnością porażeni zmienili twarze.
36. Kupcy narodów świstali nad tobą: w niwecześ obrócony, a nie będzie cię aż na wieki.

Wykład X. J. Wujka.— **Roz.** 27. w. 11. *Lecz i Pigmaeowie, którzy byli na wieżach.* Słowo żydowskie *Gammadim*, rozmaicie przekładają, LXX zowią stróżami, którzy strzegli na wieżach. Akwila zowie Pigmeami, którzy są ludzie bardzo małego wzrostu, zamorscy jako pisze Plinius lib. 7, c. 2. Wszakże Hieronim ś. powiada, iż Pigmeus wykłada się waleczny, od słowa greckiego *ἀπὸ τῆ πυγμῆς*, to jest, na wojnę albo na potykanie.

16. *I jedwab i chodchod.* Chodchod jest słowo Żydowskie, które tłumacze wszyscy tak zostawili. Powiadają niektórzy iż znaczy drogie kupie, drudzy mniemają, iż jest karbunkulus kamień drogi, inszy też perłę drogą.

osobliwościami twojemi, t. j. szczególne i pierwsze miejsce zajmują w twoim handlu, tak iż zdaje się, że są królami twojego handlu.— *Napełniłaś się.* Handlem morskim. Hebr. *w pośrodku mórz*: bo Tyr był wyspą.

26. *Na wielkie wody.* T. j. na głębokie morze, i na niebezpieczeństwa jego wprowadzili cię żeglarze twoi, t. j. obywatele twoi, którym się zdawało że powiększają twoją pomyślność.— *Wiatr od południa.* Rozumie Nabuchodonozora, który oznacza się tu przez wiatr południowy burzliwy. Albo rozumie się południe, bo po zdobyciu Jeruzalem, które względem Tyru było od południa, do opanowania Tyru samego poszedł Nabuchodonozor.

28. *Zatrwożą się okręty.* Które daleko stać będą na morzu.

29. *Wystąpią z okrętów.* Nie będą mogli więcéj żeglować; albo wynijdą żeby leżeć na ziemi z powodu żałoby, jak widać z następnych wierszy.

32. *Wezmą.... pieśń żałobną.* Rozpoczną treny pogrzebowe.— *Które jest jako Tyr?* Któreż miasto jest tak godném pożałowania jak Tyr, który był najwarowniejszym i zewsząd morzem oblanym, a jednak zburzony.— *Umilkł.* Zniszczony, zginął. U żydów milczeć, zamilknąć, znaczy tak zginąć, żeby i pamięć nie pozostała. Mamy przykłady Izai. 51, 1; Jerem. 25, 37.

33. *Wychodzeniem towarów twoich.* Wywożeniem towarów morzem, napełniałaś narody. Albo jak w hebr. *nasycałeś.*

34. *Teraz zstarteś.* Zdawało się tobie, żeś na morzu niepokonany, lecz Chaldejczycy do morza wrzucili i obywateli i bogactwa twoje.

35. *Nawałnością porażeni.* Twoją klęską przerażeni, lękali się żeby i ich toż samo niespotkało.— *Zmienili twarze.* Pobledli ze strachu.

36. *Świstali.* Albo jakby zdumieni, albo raczéj jakby wyszydzali.— *Nie będzie cię aż na wieki.* Na długo, t. j. do 70 lat, jak powiedziano Izai. 23, 15. Albo, nigdy do uprzedniéj chwały i bogactw nie wrócisz.

CAPUT XXVIII.

ROZDZIAŁ 28.

O pogróżkach Bożych przeciw władcom Tyru i Sydonu, o Lucyperze, i t. d.

1. Et factus est sermo Domini ad me, dicens:

2. Fili hominis, dic principi Tyri: Haec dicit Dominus Deus: Eo, quod elevatum est cor tuum, et dixisti: Deus ego sum, et in cathedra Dei sedi in corde maris; cum sis homo, et non Deus, et dedisti cor tuum quasi cor Dei.

3. Ecce, sapientior es tu Daniele: omne secretum non est absconditum a te.

4. In sapientia et prudentia tua fecisti tibi fortitudinem, et acquisisti aurum et argentum in thesauris tuis.

5. In multitudine sapientiae tuae, et in negotiatione tua multiplicasti tibi fortitudinem, et elevatum est cor tuum in robore tuo.

6. Propterea haec dicit Dominus Deus: Eo, quod elevatum est cor tuum quasi cor Dei,

7. idcirco, ecce, ego adducam super te alienos robustissimos gentium, et nudabunt gladios suos super pulchritudinem sapientiae tuae, et polluent decorem tuum.

8. Interficient et detrahent te, et morieris in interitu occisorum in corde maris.

9. Numquid dicens loqueris: Deus ego sum, coram interficientibus te; cum sis homo, et non Deus, in manu occidentium te?

10. Morte incircumcisorum morieris in manu alienorum: quia ego locutus sum, ait Dominus Deus.

11. Et factus est sermo Domini ad me, dicens: Fili hominis, leva planctum super regem Tyri,

12. et dices ei: Haec dicit Dominus Deus: Tu signaculum similitudinis, plenus sapientia et perfectus decore,

13. in deliciis paradisi Dei fuisti, omnis lapis pretiosus operimentum tuum: sardius, topazius et jaspis, chrysolithus, et onyx et berillus, sapphirus et carbunculus et smaragdus, aurum opus decoris tui, et foramina tua in die, qua conditus es, praeparata sunt.

1. Y stała się mowa Pańska do mnie, mówiąc:

2. Synu człowieczy, mów książęciu Tyrskiemu: To mówi Pan Bóg: Za to, że się podniosło serce twoie, y rzekłeś: Bogiem ia, a na stolicy Bożéy siadłem w sercu morza: gdyżeś człowiekiem a nie Bogiem, a czyniłeś serce swe iako serce Boże.

3. Otoś ty mędrszy nad Daniela: żadna taiemnica nie iest zakryta od ciebie.

4. Mądrością y rostropnością twoią sprawiłeś sobie moc, y nabyłeś złota y śrébra do skarbów twoich.

5. Mnóstwem mądrości twéy, y kupiectwem twym, namnożyłeś sobie mocy, y podniosło się serce twoie w mocy twoiéy.

6. Przeto to mówi Pan Bóg: Przeto że się podniosło serce twe iako serce Boże,

7. przeto oto ia przywiodę na cię obce naymocnieysze z narodów, y dobędą mieczów swych na piękność mądrości twéy, y splugawią piękność twoię.

8. Zabiią y ściągną cię, y umrzesz śmiercią zabitych w sercu morza.

9. Izali rzekąc rzeczesz: Bogiem ia, przed tymi, którzy cię zabiiać będą; gdyżeś człowiek a nie Bóg, w ręku zabiiaiących cię?

10. Śmiercią nie obrzezanych umrzesz od ręki obcych: bom ia rzekł, mówi Pan Bóg.

11. Y stała się mowa Pańska do mnie, mówiąc: Synu człowieczy, podnieś płacz nad królem Tyrskim,

12. y rzeczesz mu: To mówi Pan Bóg: Tyś pieczęć podobieństwa, pełen mądrości, y doskonałéy piękności,

13. byłeś w roskoszach raiu Bożego, wszelaki kamień drogi przykrycie twoie: sardius, topazius, y iaspis, chrisolit, y onix, y berillus, szafir, y karbunkulus, y smaragd: złoto dzieło ozdoby twoiéy, y dziury twoie w dzień, któregoś stworzon, są zgotowane.

R. 28.—2. *Książęciu Tyrskiemu.* To mówi się dosłównie o królu Tyrskim, ale tak, że stosuje się do upadku Lucyfera którego w pysze król naśladował.— *Że się podniosło serce twoje.* Zdanie zawieszone, i aż w 7 wierszu uzupełnia się.— *Rzekłeś.* W sobie, t. j. pomyśliłeś, żeś do Boga podobny.— *Na stolicy Bożéj siadłem.* Na miejscu wyniosłem i niedostępném, na téj wysokiéj stolicy wyniosłéj skały zewsząd morzem otoczonéj, jakby Bóg na niebie, dokąd nikt dójść nie może.— *Uczyniłeś serce swe jako serce Boże.* Wyniosłe chęci żywiłeś w sobie, jakbyś był Bogiem.

3. *Otoś ty mędrszy od Daniela.* T. j. w twojem mniemaniu. Z tego się okazuje, że mądrość Daniela, szczególnie w Chaldei gdzie Ezechiel prorokował, tak była sławną, że w sposób przysłowia mówiono o człowieku najmędrszym, *mędrszy od Daniela.*

4. *Mądrością.* Mądrością i rozumem twoim, jak ci się zdaje.— *Moc.* Bogactwa, dostatki. — *Do skarbów twoich.* Które złożyłeś do skarbów twoich.

5. *W mocy twojéj.* W dostatkach twoich, dla dostatków. Niektórzy przez moc roznmieją wojsko.

7. *Obce.* Narody dzikie, Chaldeów, którzy są najsilniejsi z pomiędzy wszystkich narodów.— *Na piękność.* Przeciw piękności twojéj, żeby odjęli od ciebie cokolwiek pięknego i drogiego mądrością twoją nabyłeś, jak ci się zdaje, i żeby zeszpecili ozdobę twoję.

8. *Zabiją i ściągną cię.* W hebr. *uczynią że zstąpisz do dołu.* W przepaść morza twego zanurzą ciebie.— *Śmiercią zabitych.* Śmiercią gwałtowną, wielą ranami okryty.

10. *Śmiercią nie obrzezanych.* Zabiją cię nieobrzezani, co u Żydów było najhaniebniejszą rzeczą: tak powiedział Saul do giermka swego, I. Król. r. 31, w. 4: *Dobądź miecza swego a zabij mię, aby snać nie przyszli ci nieobrzezańcy, a nie zabili mię, urągając mi.*

12. *Tyś pieczęć podobieństwa.* P. Wujka.

13. *W rozkoszach raju.* Tak dalece byłeś szczęśliwym, i tak opływałeś we wszelkie dobro, że się ci zdało iżeś w raju ziemskim, przystrojony we wszystkie gatunki drogich kamieni.—*Złoto dzieło ozdoby twojéj.* Złotem sztucznie i pięknie wypracowaném ozdabiałeś siebie.—*Dziury twoje.* W hebr. *dzieło tympanów two-*

14. Tu Cherub extentus et protegens, et posui te in monte sancto Dei: in medio lapidum ignitorum ambulasti.
15. Perfectus in viis tuis a die conditionis tuae, donec inventa est iniquitas in te.
16. In multitudine negotiationis tuae repleta sunt interiora tua iniquitate, et peccasti, et ejeci te de monte Dei, et perdidi te, o Cherub protegens, de medio lapidum ignitorum.
17. Et elevatum est cor tuum in decore tuo, perdidisti sapientiam tuam in decore tuo: in terram projeci te, ante faciem regum dedi te, ut cernerent te.
18. In multitudine iniquitatum tuarum et iniquitate negotiationis tuae polluisti sanctificationem tuam: producam ergo ignem de medio tui, qui comedat te, et dabo te in cinerem super terram in conspectu omnium videntium te.
19. Omnes, qui viderint te in gentibus obstupescent super te: nihili factus es, et non eris in perpetuum.
20. Et factus est sermo Domini ad me, dicens:
21. Fili hominis, pone faciem tuam contra Sidonem, et prophetabis de ea,
22. et dices: Haec dicit Dominus Deus: Ecce, ego ad te, Sidon, et glorificabor in medio tui, et scient, quia ego Dominus, cum fecero in ea judicia, et sanctificatus fuero in ea.
23. Et immittam ei pestilentiam et sanguinem in plateis ejus, et corruent interfecti in medio ejus gladio per circuitum: et scient, quia ego Dominus.
24. Et non erit ultra domui Israel offendiculum amaritudinis, et spina dolorem inferens undique per circuitum eorum, qui adversantur eis: et scient, quia ego Dominus Deus.

14. Tyś Cherub rozciągniony y nakrywaiący, a postawiłem cię na górze świętéy Bożéy, w pośrzodku kamieni ognistych chodziłeś.
15. Doskonały w drogach twoich ode dnia stworzenia twego, aż się nalazła nieprawość w tobie.
16. Dla mnóstwa kupiectwa twego napełniły się wnętrzności twe nieprawością, y zgrzeszyłeś, y zrzuciłem cię z góry Bożéy, y wytraciłem cię o Cherubie nakrywaiący z pośrzodku kamieni ognistych.
17. Y podniosło się serce twe w piękności twéy, straciłeś mądrość twoię w piękności twéy: na ziemię porzuciłem cię, dałem cię przed oblicze królów, żeby cię oglądali.
18. W mnóstwie nieprawości twych, y w nieprawości kupiectwa twego splugawiłeś poświęcenie twoie: a tak wywiodę ogień z pośrzodku ciebie, który cię pożrze: y obrócę cię w popiół na ziemi przed oczyma wszech widzących cię.
19. Wszyscy, którzy cię uyźrzą między narody, zdumieią się nad tobą: w niwecześ obrócony, a nie będzie cię na wieki.
20. Y stała się mowa Pańska do mnie, mówiąc:
21. Synu człowieczy, postaw oblicze twoie przeciw Sydonowi, a będziesz prorokował o nim,
22. y rzeczesz: To mówi Pan Bóg: Oto ia na cię Sydonie, y wsławię się w pośrzód ciebie, a poznaią żem ia Pan, gdy uczynię w nim sądy, a poświęcon będę w nim.
23. Y puszczę nań mór, y krew na ulice iego, y będą padać zabici w pośrzodku iego mieczem w około: a poznaią, żem ia Pan.
24. Y nie będzie więcéy domowi Izraelskiemu obrażeniem gorzkim, y cierniem boleść przynoszącym zewsząd około tych, którzy się im przeciwiaią a poznaią żem ia Pan Bóg.

ich i surm twoich w tobie, w dniu w którym jesteś stworzon przygotowane były. T. j. urodziłeś się przy dźwięku wszystkich instrumentów muzycznych, w domu twoim; albo zostawszy królem. I nasz tłumacz zamiast piszczałek i surm, użył wyrazu dziury, dla tego że instrumenta te, wiele otworów czyli dziurek w sobie mają.

14. *Tyś cherub.* Podobnym byłeś do cheruba, z powodu wiedzy i ozdoby, gdyż byłeś *pieczęcią podobieństwa, pełen mądrości i doskonałej piękności,* jak powiedział w. 12. Porównywa też do cheruba, że jakby skrzydłami naród swój osłaniał, i zaraz dwóma przymiotnikami objaśnia, *rozciągniony i nakrywający.* Stosuje też do cherubów, które były w kościele Salomonowym i które wyciągnionemi skrzydły ołtarz osłaniały. — *Na górze świętéj Bożéj.* Tyr znajdował się w granicach ziemi świętéj, t. j. w pokoleniu Aser, chociaż nigdy nie był w posiadaniu Żydów. Dla tego nazywa górą świętą Bożą. Albo, jak Cheruby były na ołtarzu świątyni jerozolimskiéj, która się górą świętą nazywała, tak tu w miejscu, które zdawało się niedostępném dla wszelkiéj siły. — *Kamieni ognistych.* Pereł błyszczących, i jakby płomienistych, któremi się przystrajałeś.

15. *Doskonały w drogach twoich.* Byłeś możnym, i cokolwiek chciałeś, do skutku przywodziłeś; albo że wszystko było na skinienie twoje. Tak Maldonat. LXX *niepokalanym byłeś za dni twoich.* Od niemowlęctwa umiałeś żyć dobrze i doskonale, i trzymałeś się drogi cnoty przez czas niejakiś.

16. *Dla mnóstwa kupiectwa.* Z powodu wielkiego handlu i bogactw, które z handlu zbierają się; jakby rzekł: handel i bogactwa były powodem dla ciebie do chciwości, niesprawiedliwości, zbytku, pychy i wszystkich występków. — *Z pośrodka kamieni ognistych.* Zdzierając z ciebie odzienie kamieniami drogiemi ozdobne, i wszelki szacunek i ozdobę królewską.

17. *W piękności twéj.* Z powodu piękności swojéj wzbiłeś się w pychę.—*Dałem cię przed oblicze królów.* Uczynię, że przed oblicze królów jako więzień będziesz prowadzon, jak Sedeciasz przed oblicze króla Babilońskiego był stawionym. IV. Król. 25, 26.—*Żeby cię oglądali.* LXX *żebyś był zelżon.*

18. *Splugawiłeś poświęcenie twoje.* Górę świętą Bożą, na któréj zdało się tobie żeś był jakby cherub.— *Wywiodę ogień.* Uczynię że z grzechów twoich kara się wyrodzi, którą strawionym będziesz; jak niekiedy domy się palą od ognia w nich się ukrywającego.

19. *Wniwecześ obrócony.* W hebr. *strachem będziesz,* t. j. wszyscy którzy cię ujrzą, z przykładu twego bojaźni doznają.

21. *Postaw oblicze twoje.* Zwróć ku Sydonowi mowę swoję, i mów przeciw niemu swobodnie i odważnie.

22. *Wsławię się.* Karząc ciebie, chwałę moję okażę. —*Gdy uczynię w nim sądy.* Gdy tobie sprawiedliwą karę domierzę. Zmienia osobę, jakby do słuchaczy mowę zwracając.—*A poświęcon będę.* Gdy karząc go okażę, żem jest sprawiedliwy i święty.

23. *Krew.* Miecz nieprzyjacielski, którym krew się przeleje.

24. *Obrażeniem gorzkiem.* Sprawującem gorycz i bo-

45. Haec dicit Dominus Deus: Quando congregavero domum Israel de populis, in quibus dispersi sunt, sanctificabor in eis coram gentibus, et habitabunt in terra sua, quam dedi servo meo Jacob.
26. Et habitabunt in ea securi, et aedificabunt domos, et plantabunt vineas, et habitabunt confidenter, cum fecero judicia in omnibus, qui adversantur eis per circuitum: et scient, quia ego Dominus Deus eorum.

25. To mówi Pan Bóg: Gdy zgromadzę dóm Izraelów z narodów do których się rozproszyli, poświęcon będę w nich przed narodami, y będą mieszkać w ziemi swéy, którąm dał słudze memu Jakobowi.
26. Y będą mieszkać w niéy bezpieczni, y będą budować domy y sadzić winnice, a będą mieszkać bezpiecznie, gdy uczynię sądy ze wszemi, którzy się im sprzeciwiaią w około: a poznaią, żem ia Pan Bóg ich.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 28. w. 12. *Tyś pieczęć podobieństwa.* Jest ten obyczaj proroków świętych, iż mówiąc o grzesznych, którzy są członkami szatana, mówi też wespół o samym szatanie, także i tu Ezechiel mówiąc o królu Tyrskim, który dla zbytnéj pychy skarany jest, opisuje zaraz Lucypera króla wszystkich pysznych, który pierwszy przez pychę upadł. Tenże Lucyper był jako pieczęć podobieńswa Bożego, iż był doskonalszym obrazem i podobniejszym Bogu niż które stworzenie. Miał też wielkie ozdoby duchowne które tu przez drogie kamienie znaczy. Tenże Cherubim nazwany, co znaczy wielką mądrość i naukę, jako Seraphim gorącą miłość, bo szatan ma naukę, ale bez miłości Bożéj. Przeto pisze Augustyn lib. 9 de civit. iż szatan ma naukę bez miłości Bożéj, dla tego jest pyszny i nadęty. Cyrillus In Joan. lib. 6, c. 6.

CAPUT XXIX. ROZDZIAŁ 29.

O pogróżkach Bożych przeciw Egiptowi.

1. In anno decimo, decimo mense, undecima die mensis, factum est verbum Domini ad me, dicens:
2. Fili hominis, pone faciem tuam contra Pharaonem regem Aegypti, et prophetabis de eo et de Aegypto universa:
3. Loquere, et dices: Haec dicit Dominus Deus: Ecce, ego ad te, Pharao rex Aegypti, draco magne, qui cubas in medio fluminum tuorum, et dicis: Meus est fluvius, et ego feci memetipsum.
4. Et ponam frenum in maxillis tuis, et agglutinabo pisces fluminum tuorum squamis tuis, et extraham te de medio fluminum tuorum, et universi pisces tui squamis tuis adhaerebunt.
5. Et projiciam te in desertum, et omnes pissces fluminis tui: super faciem terrae cades, non colligeris, neque congregaberis, bestiis terrae et volatilibus coeli dedi te ad devorandum:

1. Roku dziesiątego, w dziesiątym miesiącu, iedenastego dnia miesiąca, stało się słowo Pańskie do mnie, mówiąc:
2. Synu człowieczy, postaw oblicze twoie przeciw Pharaonowi królowi Egyptskiemu, a będziesz prorokował o nim, y o wszytkim Egyptcie.
3. Mów, a rzeczesz: To mówi Pan Bóg: Owo ia na cię Pharaonie królu Egiptski, smoku wielki, który leżysz w pośrzodku rzek twoich, a mówisz: Moia iest rzeka, a iam uczynił sam siebie.
4. Y włożę wędzidło na czeluści twoie, y przylepię ryby rzek twoich do łusk twoich, y wywlokę cię z pośrzodku rzek twych, a wszytkie ryby twoie przylgną do łusk twoich.
5. A wyrzucę cię na pusczą, y wszytkie ryby rzeki twoiéy: na ziemię padniesz, nie będą cię zbierać ani zgromadzać: źwierzowi ziemnemu, y ptastwu powietrznemu dałem cię ku pożarciu:

---

leść. Bo Sydończycy i sąsiednie narody, złym przykładem i namowami do bałwochwalstwa zachęcały.—*Zewsząd około.* Będą wyrzucone wszystkie ciernie, które dokoła Izraela są, i boleść mu sprawią, Sydończycy, Tyryjczycy, Moabici, Ammonici, Idumejczycy, przeciw którym prorokował r. 25, w. 26 i 27.

25. *Gdy zgromadzę.* Wszystkie narody poznają żem święty i sprawiedliwy, gdy ujrzą, żem naród mój ukarał długą, za ich grzechy, niewolą; a ukarany i naprawiony, przywróciłem do dawnego stanu i posiadłości.—*Słudze memu Jakóbowi.* Narodowi mojemu Izraelskiemu.

26. *Gdy uczynię sądy.* Gdy słuszną pomstę wezmę ze wszystkich nieprzyjaciół ich.

R. 29.—1. *Roku dziesiątego.* Przeprowadzenia Jechoniasza i królestwa Sedeciasza. Poprzednie proroctwa przeciw Tyrowi ogłoszone były później, t. j. roku jedynastego Sedeciasza, jak okazuje się z r. 26, 1. A więc nie zachowuje się porządek co do czasu, co i gdzieindziéj nie raz zauważaliśmy już w innych proroctwach, —*W dziesiątym miesiącu.* W grudniu. Bo Żydzi rok zaczynali od paschy i miesiąca paschalnego, t. j. nisan, który jest marcem. Exod. 12, 2.

2. *Królowi Egipskiemu.* Który w owym czasie nazywał się Wafres. Ten panował lat 25 podług Herodota, i tak wielką była jego pycha, iż mówił, że go ani sam Bóg nie może królestwa pozbawić.

3. *Oto ja na cię.* Patrz r. pop. w. 22.—*Smoku wielki.* Smokiem wielkim nazywa wieloryba, albo krokodyla, bo inne narody, jako wielka ryba małe pożerał, jak okazuje w. 4; a razem ma na myśli Nil, największą rzekę Egiptu, gdzie wiele jest krokodylów.—*Który leżysz w pośrodku rzek twoich.* Pomiędzy strumieniami Nilu, który długą przestrzeń przebywszy o jednym korycie, przy wyśpie Delcie na dwa się ramiona rozdziela.—*Moja jest rzeka.* Mój jest Nil i mój Egipt, ani znam innego pana; jakby rzekł z owym innym Faraonem, Exod. 5, 2: *Nie znam Pana.* —*Jam uczynił sam siebie.* T. j. królem wielkim, jakim jestem, przez własną mądrość.

4. *Wędzidło.* Mówi o Faraonie jako o wielkiéj jakiéj rybie, jak o lewiatanie u Job. 40, 19 i 20. Wędzidłem zaś nazywa w tém miejscu króla babilońskiego i wojsko jego, przez które Egipt zniszczonym został. —*Przylepię ryby.* T. j. żeby poddani twoi Egipcianie, tak książęta jak obywatele i gminy, byli uczęstnikami klęski i niewoli, które ci sprawią Chaldejczycy. Robi zastosowanie do ryb towarzyskich, które mają swego króla, idą za nim i z nim ułowione bywają.

5. *Wyrzucę cię na puszczą.* Mówi daléj pod allego-

6. et scient omnes habitatores Aegypti, quia ego Dominus, pro eo, quod fuisti baculus arundineus domui Israel. *(Isai. 36, 6).*

7. Quando apprehenderunt te manu, et confractus es, et lacerasti omnem humerum eorum, et innitentibus eis super te, comminutus es, et dissolvisti omnes renes eorum.

8. Propterea haec dicit Dominus Deus: Ecce, ego adducam super te gladium, et interficiam de te hominem et jumentum.

9. Et erit terra Aegypti in desertum et in solitudinem: et scient, quia ego Dominus, pro eo, quod dixeris: Fluvius meus est, et ego feci eum.

10. Idcirco, ecce, ego ad te et ad flumina tua, daboque terram Aegypti in solitudines, gladio dissipatam, a turre Syenes usque ad terminos Aethiopiae.

11. Non pertransibit eam pes hominis, neque pes jumenti gradietur in ea, et non habitabitur quadraginta annis.

12. Daboque terram Aegypti desertam in medio terrarum desertarum, et civitates ejus in medio urbium subversarum, et erunt desolatae quadraginta annis, et dispergam Aegyptios in nationes, et ventilabo eos in terras.

13. Quia haec dicit Dominus Deus: Post finem quadraginta annorum congregabo Aegyptum de populis, in quibus dispersi fuerant.

14. Et reducam captivitatem Aegypti, et collocabo eos in terra Phathures, in terra nativitatis suae, et erunt ibi in regnum humile:

15. inter cetera regna erit humillima, et non elevabitur ultra super nationes, et imminuam eos, ne imperent gentibus.

16. Neque erunt ultra domui Israel in confidentia, docentes iniquitatem, ut fugiant, et sequantur eos: et scient, quia ego Dominus Deus.

6. y poznaią wszyscy obywatele Egyptscy żem ia Pan: przeto żeś był laską trzcinianą domowi Izraelskiemu.

7. Gdy cię ręką uchwycili, y złamałeś się, y zraniłeś wszytko ramię ich, a gdy się wspierali na tobie, skruszyłeś ie, y osłabiłeś wszytkie nérki ich.

8. Przeto to mówi Pan Bóg: Oto ia przywiodę na cię miecz, y wybiię z ciebie człowieka y bydlę.

9. Y będzie ziemia Egyptska pustynią, y spustoszeniem: a poznaią żem ia Pan, za to żeś mówił: Moia iest rzeka, y iam ią uczynił.

10. Przeto, owo ia na cię y na rzeki twoie, y obrócę ziemię Egyptską w pustynię spustoszoną, mieczem zburzoną, od wieże Syenes aż do granic Murzyńskich.

11. Nie przeydzie po niéy noga człowiecza, ani noga bydlęca będzie chodziła po niéy, ani będą w niéy mieszkać przez czterdzieści lat.

12. Y dam ziemię Egyptską pustą w pośrzodku ziem pustych, a miasta iéy w pośrzodku miast zburzonych, y będą puste czterdzieści lat, a Egyptciany rozproszę między narody, y rozwieię ie po ziemiach.

13. Bo to mówi Pan Bóg: Gdy się skończy czterdzieści lat, zgromadzę Egypt z narodów, do których byli rozproszeni.

14. Y nawrócę poymanie Egyptskie, y posadzę ie w ziemi Phathures, w ziemi narodzenia ich: y będą tam królestwem podłym:

15. między innemi królestwy będzie napodleyszym, a nie podniesie się więcéy nad narody, y umnieyszę ich aby nie panowali nad narody.

16. A nie będą więcéy domowi Izraelowemu ufnością, nauczaiąc nieprawości, aby uciekli, a szli za nimi: y poznaią, żem ia Pan Bóg.

---

ryą ryby, która wydobyta z wody i na ląd wyrzucona, natychmiast żyć przestaje. Znaczy więc, iż król Egipski z Nilu jakby ryba zostanie wydobytym, i do Chaldei na ląd do niewoli zostanie uprowadzonym, i tam umrze, ani będzie zebranym, jak zwykle zbierają dobre ryby, t. j. nie będzie pogrzebionym, lecz zostanie pożartym od zwierząt i ptaków. Podobne miejsce jest r. 32, 4.

6. *Przeto żeś był laską trzcinianą.* Laska trzcinowa była w przysłowiu, i mówiono o człowieku, który chcąc dopomódz szkodził; jak trzcina, na której gdy się opieramy, złamawszy się rękę kaleczy. Patrz Izai. 36, 6.

7. *Gdy cię ręką uchwycili.* Gdy Żydzi pomocy twéj użyć chcieli.—*Złamałeś się.* Nie chciałeś, albo nie mogłeś im dać pomocy; bo kiedy wojsko Faraona z Egiptu na pomoc Żydom wyszło, czy to ze strachu, czy od Chaldeów pokonane wróciło do Egiptu, jak przepowiedział był Jeremiasz r. 37, 6. —*Zraniłeś wszystko ramie.* Całe barki aż do ramienia; mówiąc w ten sposób okazuje że Żydzi zupełnie zaufali Egipcyanom, i że ta zawiedziona nadzieja bardzo mocno im zaszkodziła.—*Osłabiłeś wszystkie nerki ich.* Uczyniłeś, że po złamaniu się laski upadli, a nerki ich osłabiły się i omdlały; bo którzy mają nerki chore, nie mogą stać bez laski. Nerki oznaczają siły; jakby rzekł: gdy nie dałeś im pomocy którąś obiecał, nie mogli stać, i oprzeć się królowi babilońskiemu.

10. *Owo ja na cię.* Idę przeciw tobie mścicielem zbrodni twoich; tak wyżéj w. 3.—*Od wieże Syenes.* Od początku aż do końca; bo Syene było początkiem królestwa Egipskiego, jak mówi Solinus r. 45, pomiędzy morzem Czerwonem a Nilem; Etiopia zaś była na granicy Egiptu ku zachodowi południowemu.

12. *W pośrodku ziem pustych.* Uczynię ją podobną do innych ziem pustych; jest to hebraizm, jak ów Łuk. 22, 27: *A jam jest w pośrodku was, jako który służy;* t. j. podobny wam; bo kto jest w tłumie innych, podobnym jest do nich.—*Będą puste.* Hebr. *będą samem spustoszeniem przez lat czterdzieście.* O tych latach, t. j. kiedy i od kogo przywróconym jest Egipt, ani w Piśmie, ani u Józefa, ani u innych historyków nic nie czytamy.—*Rozwieję.* Znaczy to samo co rozproszę, bo kto wieje np. pszenicę, rozsypuje ją.

14. *Pojmanie.* Egipcyan niewolników. — *W ziemi Phathures.* Patrz Jerem. 45, 1. Było miasto naprzeciw południowych granic Egiptu, najodleglejsze od Chaldei. I znaczy, że ich odprowadzi aż do ostatniéj części Egiptu.

15. *Będzie najpodlejszym.* Po zniszczeniu sił, upadku potęgi.—*Nie podniesie się więcéj.* T. j. przez czas długi. Bo po dwiestu latach Egipt powrócił do pierwiastkowéj potęgi i chwały za Ptolomeuszów, którzy z Antyochami o władzę się śpierali.

16. *A nie będą więcéj.* Nie zaufa im więcéj dóm Izraela, gdy ujrzy ich poniżonych i połamanych, podobnie jak nie ufamy lasce, gdy się złamała. — *Nauczając*

17. Et factum est in vigesimo et septimo anno, in primo, in una mensis; factum est verbum Domini ad me, dicens:
18. Fili hominis, Nabuchodonosor rex Babylonis servire fecit exercitum suum servitute magna adversus Tyrum; omne caput decalvatum, et omnis humerus depilatus est, et merces non est reddita ei, neque exercitui ejus de Tyro pro servitute, qua servivit mihi adversus eam.
19. Propterea haec dicit Dominus Deus: Ecce, ego dabo Nabuchodonosor regem Babylonis in terra Aegypti, et accipiet multitudinem ejus, et depraedabitur manubias ejus, et diripiet spolia ejus, et erit merces exercitui illius, *(Jer. 46, 2).*
20. et operi, quo servivit adversus eam: dedi ei terram Aegypti pro eo, quod laboraverit mihi, ait Dominus Deus.
21. In die illo pullulabit cornu domui Israel, et tibi dabo apertum os in medio eorum: et scient, quia ego Dominus.

17. Y stało się dwudziestego y siódmego roku, w piérwszym miesiącu, piérwszego dnia miesiąca; stało się słowo Pańskie do mnie, mówiąc:
18. Synu człowieczy, Nabuchodonozor król Babiloński zniewolił woysko swe niewolą wielką przeciw Tyrowi: każda głowa obłysiała, z każdych plec włos spadł, a zapłaty mu nie dano, ani woysku iego z Tyru za służbę, którą mi służył przeciw iemu.
19. Przeto to mówi Pan Bóg: Oto ia dam Nabuchodonozora króla Babilońskiego do ziemie Egyptskiéy, y wezmie mnóstwo iéy, y złupi korzyści iéy, rozchwyci łupy iéy, y będzie zapłata woysku iego,
20. y robocie, którą służył przeciw iemu: dałem mu ziemię Egyptską za to, że mi robił, mówi Pan Bóg.
21. Onego dnia wyroście róg domowi Izraelowemu, a tobie dam usta otworzone w pośrzodku ich: a poznaią żem ia Pan.

CAPUT XXX.

ROZDZIAŁ 30.

O spustoszeniu wszystkich miast Egiptskich przez króla Babilońskiego.

1. Et factum est verbum Domini ad me, dicens:
2. Fili hominis, propheta, et dic: Haec dicit Dominus Deus: Ululate, vae, vae diei,
3. quia juxta est dies, et appropinquat dies Domini: dies nubis, tempus gentium erit.
4. Et veniet gladius in Aegyptum, et erit pavor in Aethiopia, cum ceciderint vulnerati in Aegypto, et ablata fuerit multitudo illius, et destructa fundamenta ejus.
5. Aethiopia, et Libya et Lidi, et omne reliquum vulgus, et Chub et filii terrae foederis cum eis gladio cadent.
6. Haec dicit Dominus Deus: Et corruent fulcientes Aegyptum, et destruetur superbia imperii

1. Y stało się słowo Pańskie do mnie, mówiąc:
2. Synu człowieczy, prorokuy, a mów: To mówi Pan Bóg: Wyycie, biada, biada dniowi,
3. bo blizko iest dzień, y przybliża się dzień Pański, dzień obłoku, czas narodów będzie.
4. Y przydzie miecz do Egyptu, y będzie strach w Etyopskiéy ziemi, gdy polęgą zranieni w Egypcie, y wzięte będzie mnóstwo iego, y skażone fundamenty iego.
5. Etyopska ziemia, y Libia, y Lydyanie, y wszytek ostatek pospólstwa, y Chub, y synowie ziemie przymierza, z nimi od miecza polęgą.
6. To mówi Pan Bóg: Y upadną podpieraiący Egypt, y będzie skażona pycha panowania iego:

nieprawości. Żeby Egipcyanie uczyli ich nieprawości, zostając z nimi w przyjaźni.—*Aby uciekli.* Żydzi do Egiptu. Powtórzyć należy poprzednie zaprzeczenie w tém znaczeniu: nie będą w zażyłości, do której się uciekają. A całego wiersza myśl ta: połamię siły Egipcyan, którzy nauczają Żydów bałwochwalstwa i innych nieprawości, iżby im nadal Izraelici nie ufali, ani uciekali się do nich.

18. *Niewolą wielką.* Z wielką pracą, tak iż żadnego nie było żołnierza, któryby od ciągłego noszenia hełmu nie został bez łysiny, a od noszenia drzewa i innych rzeczy do zdobywania potrzebnych, nie miał bark przygniecionych. — *Z Tyru.* Bo kiedy zagrażało zdobycie Tyrowi, Tyryjczycy bogactwa swoje albo niszczyli, żeby nie wpadły w ręce nieprzyjacielskie, albo wysłali do Kartaginy i gdzie indziéj na łodziach.

19. *Dam.* Ustanowię w ziemi Egipskiéj. — *Weźmie mnóstwo.* Wielką liczbę Egipcyan do niewoli zaprowadzi.—*Zapłata.* Za służbę, o któréj w. pop. wspomina.

20. *Robocie.* Służbie, pracy.—*Dałem mu.* T. j. wynagrodzenie za pracę.

21. *Onego dnia.* Po spustoszeniu Egiptu, uczynię, iż róg, t. j. królestwo Izraelskie znowu zakwitnie, gdy Cyrus Żydów do ojczyzny uwolni. Albo, że do wielkiéj godności podniesionym zostanie Daniel, na podobieństwo Józefa. Patrz Daniel 6, 2.—*Tobie dam usta otworzone.* Wolność mówienia między nimi; bo gdy ujrzą że wszystko się spełniło, coś przepowiedział, uwierzą ci, będziesz też mógł mówić otwarcie i swobodnie, nie tak jak dotąd przez przypowieści.

R. 30.—2. *Wyjcie.* Egipcyanie i inni, których klęskę tu przepowiadam.—*Biada dniowi.* T. j. biedny i zgubny ten dzień w którym Egipt spustoszonym zostanie.

3. *Dzień Pański.* W którym Pan pomści się na Egipcyanach.—*Dzień obłoku.* Dzień smutny, nudny, żałobny. Tak łacinnicy dzień nieszczęśliwy, dniem czarnym nazywają.—*Czas narodów.* Chaldeów: t. j. w którym czasie Chaldejczycy potęgę swoję w Egipcie pokażą, i cokolwiek zechcą, zrobią.

4. *W Etyopskiéj ziemi.* Etyopia z Egyptem graniczyła od południa i zachodu; znaczy więc, iż taka klęska dotknie Egipt, że wszystkie sąsiednie zadrżą narody; bo zamiast wszystkich, jeden narod tu się kładzie.—*Skażone fundamenty jego.* Tak nazywa miasta i zamki dobrze zbudowane i uzbrojone. Inni rozumieją książąt, inni prawa, bo pierwsi i drugie sę podwalinami kraju i bezpieczeństwa.

5. *I synowie ziemi przymierza.* Inni wszyscy, którzy są z Egiptem sprzymierzeni.

6. *Podpierający Egipt.* Wszystkie narody które Egiptowi pomagać zwykły.

ejus: a turre Syenes gladio cadent in ea, ait Dominus Deus exercituum,

7. et dissipabuntur in medio terrarum desolatarum, et urbes ejus in medio civitatum desertarum erunt:

8. et scient, quia ego Dominus, cum dedero ignem in Aegypto, et attriti fuerint omnes auxiliatores ejus.

9. In die illa egredientur nuntii a facie mea in trieribus ad conterendam Aethiopiae confidentiam, et erit pavor in eis in die Aegypti, quia absque dubio veniet.

10. Haec dicit Dominus Deus: Cessare faciam multitudinem Aegypti in manu Nabuchodonosor regis Babylonis. *(Supr. 29, 19).*

11. Ipse et populus ejus cum eo fortissimi gentium adducentur ad disperdendam terram, et evaginabunt gladios suos super Aegyptum, et implebunt terram interfectis.

12. Et faciam alveos fluminum aridos, et tradam terram in manus pessimorum, et dissipabo terram et plenitudinem ejus manu alienorum: Ego Dominus locutus sum.

13. Haec dicit Dominus Deus: Et disperdam simulacra, et cessare faciam idola de Memphis, et dux de terra Aegypti non erit amplius, et dabo terrorem in terra Aegypti. *(Zach. 13, 2).*

14. Et disperdam terram Phatures, et dabo i gnem in Thaphnis, et faciam judicia in Alexandria.

15. Et effundam indignationem meam super Pelusium, robur Aegypti, et interficiam multitudinem Alexandriae,

16. et dabo ignem in Aegypto: quasi parturiens dolebit Pelusium, et Alexandria erit dissipata, et in Memphis angustiae quotidianae.

17. Juvenes Heliopoleos et Bubasti gladio cadent, et ipsae captivae ducentur.

18. Et in Taphnis nigrescet dies, cum contrivero ibi sceptra Aegypti, et defecerit in ea superbia potentiae ejus, ipsam nubes operiet, filiae autem ejus in captivitatem ducentur.

19. Et judicia faciam in Aegypto: et scient, quia ego Dominus.

20. Et factum est in undecimo anno, in primo

od wieże Syenes mieczem polęgą w nim, mówi Pan Bóg zastępów,

7. y będą rozproszeni w pośrzodku ziem spustoszonych, y miasta iego między miasty spustoszonemi będą:

8. y poznaią, żem ia Pan, gdy dam ogień w Egyptcie, y starcy będą wszyscy pomocnicy iego.

9. Onego dnia wynidą posłowie od oblicza mego na galerach, na zstarcie dufności Etyopskiéy ziemie, y będzie strach u nich w dzień Egyptski, bo bez wątpienia przydzie.

10. To mówi Pan Bóg: Wyniszczę lud Egypski ręką Nabuchodonozora króla Babilońskiego.

11. On y lud iego z nim, namocnieyszy z narodów będą przywiedzeni na wytracenie ziemie, y dobędą mieczów swych na Egypt, a napełnią ziemię pobitymi.

12. Y uczynię łożyska rzek wyschłe, y podam ziemie w ręce złośliwych, y spustoszę ziemię, y napełnienie iéy ręką cudzych. Ja Pan mówiłem.

13. To mówi Pan Bóg: Y wygubię wyobrażenia, a wytracę bałwany z Memphis, a książę z ziemie Egyptskiéy nie będzie więcéy, y dam strach na ziemię Egyptską.

14. Y zagubię ziemię Phatures, y dam ogień na Thaphnis, y uczynię sądy w Alexandriiéy.

15. Y wyleię rozgniewanie moie na Pelusium siłę Egyptu, y wybiię mnóstwo Alexandriyskie,

16. y dam ogień na Egypt: iako rodząca boleć będzie Pelusium, y Alexandrya będzie rozwalona, a w Memphis uciski na każdy dzień.

17. Młodzieńcy Heliopolea, y Bubasty, od miecza polęgą, a same w niewolą zawiodą.

18. A w Taphnis zaćmi się dzień, gdy tam łamać będę sceptra Egyptskie, a ustanie w nim pycha mocy iego, obłok ji przykryie, a córki iego w niewolą będą zawiedzione.

19. A uczynię sądy w Egyptcie: a poznaią, żem ia Pan.

20. Y stało się iedenastego roku, w piérwszym

---

8. *Gdy dam ogień.* Gdy dopuszczę żeby Chaldejczycy cały Egipt spalili.

9. *Wynijdą posłowie.* Pójdą posłowie z Egiptu przez Nil do Etyopii, którzy rozgłaszając spustoszenie i klęskę Egiptu, Etyopiją zbytnie spokojną i ufną w siebie, strachem przerażą.— *Od oblicza mego.* Mówi Bóg, że wyjdą od jego oblicza, bo z jego woli i opatrzności wyjść mieli.— *W dzień Egipski.* Klęski egipskiéj.

10. *Wyniszczę.* Uczynię, że Nabuchodonozor cały naród Egipski do niewoli zaprowadzi, tak iż ziemia pusta zostanie.—*Ręką Nabuchodonozora.* Hebraizm, znaczy: przez Nabuchodonozora.

11. *Będą przywiedzeni.* Z mojéj woli i rozkazu.

12. *Łożyska rzek.* Rozumie kanały, przez które woda nilowa sztucznie sprowadzaną była dla zwilżania gruntów.— *Złośliwych.* Srogich Chaldejczyków.

13. *Z Memphis.* Najsławniejsze i najwięcéj znane miasto Egiptu, nie daleko od ujścia Nilu, które się dziś Kairem nazywa.— *Nie będzie więcéj.* Na długo, t. j. lat 40, jak powiedział r. pop. w. 13.

14. *Dam ogień na Thafnis.* Spalę Taphnis, albo Tanis najstarożytniejsze miasto Egipskie, jak pokazuje się z Num. 13, 23.—*Uczynię sądy.* Aleksandryą surowie ukarzę.

15. *Pelusium siłę Egiptu.* Bo Pelusium było miasto najwarowniejsze, mające przystań obszerną i bezpieczną i dla tego najczęściéj miało u siebie okręty.

17. *Heliopolea.* Heliopolis miasto Egipskie, toż samo co Teby. Heliopolis znaczy *miasto słońca*, dla tego że w niém było bożyszcze i świątynia słońca.—*Bubasty.* Albo raczéj Pubasty; bo po hebr. *Pibeset*, miasto blisko Pelusium, przy wschodniem ujściu Nilu.—*Samc. A żony ich*, jak tłumaczy Pagnin.

18. *Zaćmi się dzień.* W noc się zamieni dla smutku ludzi; tak Amos 8, 9 mówi: *Zajdzie słońce w południe.— Obłok ... przykryje.* Smutek i boleść, jak w. 3: *Dzień obłoku, czas narodów.*

mense, in septima mensis; factum est verbum Domini ad me, dicens:

21. Fili hominis, brachium Pharaonis regis Aegypti confregi, et ecce, non est obvolutum, ut restitueretur ei sanitas, ut ligaretur pannis, et fasciaretur linteolis, ut recepto robore posset tenere gladium.

22. Propterea haec dicit Dominus Deus: Ecce, ego ad Pharaonem regem Aegypti, et comminuam brachium ejus forte sed confractum, et dejiciam gladium de manu ejus,

23. et dispergam Aegyptum in gentibus, et ventilabo eos in terris.

24. Et confortabo brachia regis Babylonis, daboque gladium meum in manu ejus, et confringam brachia Pharaonis, et gement gemitibus interfecti coram facie ejus.

25. Et confortabo brachia regis Babylonis, et brachia Pharaonis concident: et scient, quia ego Dominus, cum dedero gladium meum in manu regis Babylonis, et extenderit eum super terram Aegypti.

26. Et dispergam Aegyptum in nationes, et ventilabo eos in terras: et scient, quia ego Dominus.

miesiącu, siódmego dnia miesiąca; stało się słowo Pańskie do mnie, mówiąc:

21. Synu człowieczy, ramię Pharaona króla Egyptskiego złamałem, a oto nie zawiniono go, aby mu zdrowie przywrócono, aby ie związano chustami, y ściągniono bindami, aby zaś wziąwszy moc mógłby trzymać miecz.

22. Przeto to mówi Pan Bóg: Owo ia do Pharaona króla Egyptskiego, y skruszę ramię iego mocne, ale złamane: y wytrącę miecz z ręki iego,

23. y rozproszę Egipt między narody, a rzowieię ie po ziemiach.

24. Y zmocnię ramiona króla Babilońskiego, y dam miecz móy w rękę iego, y złamię ramię Pharaonowe, y stękać będą stękaniem zabici przed oczyma iego.

25. A zmocnię ramiona króla Babilońskiego, a a ramiona Pharaonowe upadną: y poznaią, żem ia Pan, gdy dam miecz móy w rękę króla Babilońskiego, y wyciągnie ji na ziemię Egyptską.

26. Y rozproszę Egypt między narody, a rozwieię ie po ziemiach: y poznaią, żem ia Pan.

CAPUT XXXI. — ROZDZIAŁ 31.

O upokorzeniu króla Egiptu, tak jak niegdyś Assyryjskiego.

1. Et factum est in anno undecimo tertio mense, una mensis; factus est verbum Domini ad me, dicens:

2. Fili hominis, dic Pharaoni regi Aegypti, et populo ejus: Cui similis factus es in magnitudine tua?

3. Ecce, Assur quasi cedrus in Libano, pulcher ramis, et frondibus nemorosus, excelsusque altitudine, et inter condensas frondes elevatum est cacumen ejus.

4. Aquae nutrierunt illum, abyssus exaltavit illum, flumina ejus manabant in circuitu radicum ejus, et rivos suos emisit ad universa ligna regionis.

5. Propterea elevata est altitudo ejus super om-

1. Y stało się roku iedenastego, w trzecim miesiącu, pierwszego dnia miesiąca, stało się słowo Pańskie do mnie, mówiąc:

2. Synu człowieczy, rzecz Pharaonowi królowi Egyptskiemu y ludowi iego: Komuś się stał podobnym w wielkości twoiéy?

3. Oto Assur iako cedr na Libanie, piękny w gałęzi y oganisty, y wysokiego wzrostu, a między gęstym gałęziem podniósł się wierzch iego.

4. Wody go wychowały, głębokość go wywyższyła, rzeki iéy płynęły około korzenia iego, y strumienie swe puściła do wszech drzew polnych.

5. Dla tego się wyniosła wysokość iego nad

21. *Ramię... złamałem.* Już złamałem siły Faraona Nechao, gdy walczył w Charkamach przeciw Chaldeom, 4 roku Joakima króla Judzkiego, II. Paral. 35, 20; jakby rzekł: król Egipski nie mógł się oprzeć Chaldeom, bo z wyżéj wspomnionéj walki osłabione i złamane ma ramię, t. j. siły osłabione, żeby miecza trzymać nie mógł.— *Oto nie zawiniono.* Przez allegoryą, rany niezagojone oznacza, że siły Egiptu jeszcze nie powrócone.

22. *Skruszę ramię jego.* Myśl ta: złamię oba ramiona jego; bo jedno już złamane, którém jest część królestwa odjęta mu od strumienia Egiptu aż do rzeki Eufratu. Drugie zaś w innéj wojnie złamię, t. j. że co zostało z królestwa odejmę, tak żeby już żadną ręką miecza trzymać niemógł.

24. *Zmocnię ramiona.* Pomogę mu, sił mu dodam.— *Miecz mój.* Któremu nikt się nie może oprzeć. Nazywa swoim, bo był wykonawcą sprawiedliwości jego, i mścicielem krzywd jego.—*Stękać będą.* Trzeba połączyć z wyrazem *zabici*, t. j. śmiertelnie ranieni Egipcyanie stękać i jęczeć będą. *Przed oczyma jego.* Już Faraona, już króla Babilońskiego.

R. 31.— 2. *Komuś się stał podobnym.* Do kogo cię przyrównać będziemy mogli? zdało się ci, Faraonie, żeś bardzo wielki.

3. *Oto Assur.* Sam Faraon i Egipcyanie nazywają się tu Assur, jak i u Izai. 52, 4. Patrz tam. Albo, co pewniéj, rozumie się sam król Assyryjczyków.— *Jako cedr.* Jak cedr libański inne drzewa przewyższa wzrostem, tak Assur innych królów chwałą, bogactwy i potęgą.— *Piękny w gałęzi.* Przez piękność gałęzi, oznacza się rozległość państwa.

4. *Wody.* Przez wody i rzeki zdaje się że rozumie Nil, z którego dla Egiptu pomyślność i bogactwa wypływały. Albo, przez wody rozumie bogactwa króla Assyryjskiego, w które opływał, i które go tak wysoko postawiły.— *Strumienie swe.* Bogactwa swoje; bo gdy odebrał co dla siebie było potrzebnem, wylewał co pozostawało na inne królestwa, tak jak od drzewa największego, gdy już ono zwilżoném zostanie, wody do innych drzew mniejszych odpływać zwykły.

5. *Nad wszystkie drzewa polne.* Stał się większym od innych królów.

nia ligna regionis, et multiplicata sunt arbusta ejus, et elevati sunt rami ejus prae aquis multis.

6. Cumque extendisset umbram suam, in ramis ejus fecerunt nidos omnia volatilia coeli, et sub frondibus ejus genuerunt omnes bestiae saltuum, et sub umbraculo illius habitabat coetus gentium plurimarum. *(Supr. 17, 23).*

7. Eratque pulcherrimus in magnitudine sua, et in dilatatione arbustorum suorum: erat enim radix illius juxta aquas multas.

8. Cedri non fuerunt altiores illo in paradiso Dei, abietes non adaequaverunt summitatem ejus, et platani non fuerunt aequae frondibus illius: omne lignum paradisi Dei non est assimilatum illi et pulchritudini ejus,

9. quoniam speciosum feci eum, et multis, condensisque frondibus: et aemulata sunt eum omnia ligna voluptatis, quae erant in paradiso Dei.

10. Propterea haec dicit Dominus Deus: Pro eo, quod sublimatus est in altitudine, et dedit summitatem suam virentem atque condensam, et elevatum est cor ejus in altitudine sua,

11. tradidi eum in manu fortissimi gentium: faciens faciet ei: juxta impietatem ejus ejeci eum.

12. Et succident eum alieni et crudelissimi nationum, et projicient eum super montes, et in cunctis convallibus corruent rami ejus, et confringentur arbusta ejus in universis rupibus terrae, et recedent de umbraculo ejus omnes populi terrae, et relinquent eum.

13. In ruina ejus habitaverunt omnia volatilia coeli, et in ramis ejus fuerunt universae bestiae regionis.

14. Quam ob rem non elevabuntur in altitudine sua omnia ligna aquarum, nec ponent sublimitatem suam inter nemorosa atque frondosa, nec stabunt in sublimitate sua omnia, quae irrigantur aquis, quia omnes traditi sunt in mortem ad terram ultimam in medio filiorum hominum ad eos, qui descendunt in lacum.

wszytkie drzewa polne, y rozmnożyły się wszytkie gałązki iego, y podniosły się gałęzie iego dla wielkich wód.

6. A gdy rozciągnął cień swóy, na gałęziu iego poczyniło gniazda wszelkie ptastwo powietrzne, a pod gałęziem iego rodziły wszytkie bestie leśne, a pod cieniem iego mieszkała zgraia bardzo wielu narodów.

7. Y był bardzo piękny w wielkości swéy, y w rozszerzeniu gałązek swych: bo korzeń iego był przy wodach obfitych.

8. Cedry nie były wyższe nadeń w raiu Bożym, iodły nie zrównały z wysokością iego, a iawory nie były równe gałęziom iego: żadne drzewo raiu Bożego nie iest do niego przypodobane, y do piękności iego,

9. bom go ozdobnym uczynił, y z wielą y gęstych gałęzi: y zayźrzały mu wszytkie drzewa roskoszne, które były w raiu Bożym.

10. Przeto to mówi Pan Bóg: Za to, że się wywyższył wysokością, a postawił wierzch swóy zielony y gęsty, y podniosło się serce iego wysokością swą,

11. dałem go w rękę namocnieyszego między narody, czyniąc uczyni mu: według niezbożności iego wyrzuciłem go.

12. Y wysieką go cudzy, a nayokrutnieyszy z narodów: y porzucą go na górach, y na wszech dolinach opadnie gałęzie iego, y połamią się latorośli iego na wszech skałach ziemie: y odstąpią z cienia iego wszyscy ludzie ziemscy, y opuszczą go.

13. Na obaleniu iego mieszkało wszelkie ptastwo powietrzne, a na gałęziu iego był wszytek źwierz polny.

14. Przeto nie wyniosą się wysokością swoią wszytkie drzewa wodne, a nie wystawią wysokości swéy między oganistym y gałęzistym, y nie będą stać z wysokością swą wszytkie, które się odwilżaią wodami, bo wszyscy podani są na śmierć do ziemie ostatniéy, w pośrzodku synów człowieczych do tych, którzy zstępuią do dołu.

---

6. *Na gałęziu jego.* Wszystkie narody mieszkały w posiadłości jego, i zostawały pod osłoną jego opieki; podobne mamy u Dan. 4, 18.—*Ptastwo powietrzne.* Przez ptastwo rozumie magnatów; przez *bestye leśne*, lud i narody dzikie i barbarzyńskie, które Faraon albo Assyryjczyk podbił.

8. *W raju Bożym.* Który Bóg zasadził, jak powiedziano Gen. 2, 8, gdzie jak można sądzić, były najwyższe cedry. —*Jodły.* Ta allegorya jodeł i jaworów znaczy, że nie było żadnego króla, którzyby królowi Assyryjskiemu, czy rozległością państwa, czy chwałą dorównał.

9. *Zájrzały mu.* Zazdrościły mu wszyscy książęta i królowie, którzy byli w raju Bożym, t. j. którzy kwitnęli bogactwy, dostojeństwy i t. p.

10. *Postawił wierzch swój.* T. j. jak tłumaczy Watabl, *położył* przez pychę *wierzchołek swój pomiędzy gęstwinami*, t. j. otoczony był wielu królmi i znakomitościami.

11. *Dałem.* Dam. —*Najmocniejszego.* Króla Nabuchodonozorą.—*Czyniąc uczyni.* Co zechce uczyni; bo go będzie miał podwładnym. — *Według niezbożności* Jak niezbożność zasłużyła. —*Wyrzuciłem go.* Z królestwa i życia.

13. *Na obaleniu jego.* Na pniu tego obalonego cedru. —*Mieszkało.* Mieszkać będzie. — *Ptastwo powietrzne.* Magnaci i książęta podwładni i sprzymierzeńcy Assyryjczyka.—*Zwierz.* T. j. lud, patrz w. 6. Przedtém ptastwo i zwierzęta, t. j. książęta i ludy, ukrywały się pod cieniem jego; teraz zaś upadłym, t. j. Assyryjczykiem obalonym, pogardzą, zdepcą i złupią.

14. *Przeto.* Tym przykładem przerażeni inni królowie nie będą się wynosili, żeby nie upaść tak samo. Albo, tak bowiem karzę niezbożnych i zbrodniarzy, i chociaż się oni wynoszą, jednak ich spycham i strącam. —*Drzewa wodne.* Które w wodę, t. j. w bogactwa obfitują. --*Do ziemi ostatniéj.* Hebr. *najniższéj*, t. j. do grobu i piekła są wtrąceni.—*W pośrodku synów człowieczych.* Żydzi *synami męża* nazywają znakomitszych, a *synami człowieczemi*, nazywają gmin, pospólstwo.— --*Do dołu.* Do grobu, lub piekła.

15. Haec dicit Dominus Deus: In die, quando descendit ad inferos, induxi luctum, operui eum abysso, et prohibui flumina ejus, et coercui aquas multas: contristatus est super eum Libanus, et omnia ligna agri concussa sunt.

16. A sonitu ruinae ejus commovi gentes, cum deducerem eum ad infernum cum his, qui descendebant in lacum, et consolata sunt in terra infima omnia ligna voluptatis egregia atque praeclara in Libano: universa, quae irrigabantur aquis.

17. Nam et ipsi cum eo descendent in infernum ad interfectos gladio, et brachium uniuscujusque sedebit sub umbraculo ejus in medio nationum.

18. Cui assimilatus es, o inclyte atque sublimis inter ligna voluptatis? Ecce, deductus es cum lignis voluptatis ad terram ultimam: in medio incircumcisorum dormies, cum eis, qui interfecti sunt gladio, ipse est Pharao et omnis multitudo ejus, dicit Dominus Deus.

15. To mówi Pan Bóg: W dzień, którego zstąpił do piekła, przywiodłem żałobę, okryłem go głębokością, y zahamowałem rzeki iego, a powściągnąłem wody wielkie: zasmucił się nad nim Liban, y wszytkie drzewa polne zachwiały się.

16. Głosem obalenia iego strwożyłem narody, gdym go dowiódł do piekła z tymi, którzy zstępowali do dołu, y pocieszone są na ziemi spodniey wszytkie drzewa roskoszy, wyborne, y osobliwe na Libanie: wszytkie, które się odwilżały wodą.

17. Bo y oni z nim zstąpią do piekła, do pobitych mieczem, y ramię każdego będzie siedziało pod cieniem iego, w pośrzodku narodów.

18. Do kogożeś był przyrównany, o zacny, a wysoki między drzewy roskosznemi? Otoś dowiedziony iest z drzewy roskosznemi do ziemie ostatniéy: w pośrzodku nieobrzezańców spać będziesz, z tymi, które pobito mieczem, tenci iest Pharao, y wszytká zgraia iego, mówi Pan Bóg.

CAPUT XXXII.

ROZDZIAŁ 32.

O płaczu proroka nad upadkiem Faraona.

1. Et factum est, duodecimo anno, in mense duodecimo, in una mensis; factum est verbum Domini ad me, dicens:

2. Fili hominis, assume lamentum super Pharaonem regem Aegypti, et dices ad eum: Leoni gentium assimilatus es, et draconi, qui est in mari, et ventilabas cornu in fluminibus tuis, et conturbabas aquas pedibus tuis, et conculcabas flumina earum.

3. Propterea haec dicit Dominus Deus: Expandam super te rete meum in multitudine populorum multorum, et extraham te in sagena mea. *(Supr. 17, 20).*

4. Et projiciam te in terram, super faciem agri abjiciam te, et habitare faciam super te omnia volatilia coeli, et saturabo de te bestias universae terrae.

1. Y stało się dwunastego roku, w miesiącu dwunastym, pierwszego dnia miesiąca; stało się słowo Pańskie do mnie, mówiąc:

2. Synu człowieczy, weź lament nad Pharaonem królem Egyptskim, y rzeczesz do niego: Lwowi narodów przyrównany iesteś, y smokowi, który iest w morzu, a miotałeś rogiem w rzekach twoich, y maciłeś wody nogami swemi, a deptałeś rzeki ich.

3. Przeto to mówi Pan Bóg: Zarzucę na cię sieć moię, w mnóstwie narodów mnogich, y wyciągnę cię niewodem moim.

4. Y wyrzucę cię na ziemię, na oblicze pola porzucę cię, y każę mieszkać na tobie wszemu ptastwu powietrznemu, a nakarmię tobą źwierz wszytkiéy ziemie.

---

15. *Żałobę.* Z powodu śmierci Assyryjczyka sprowadzę płacz na jego przyjaciół i cały kraj jego.—*Okryłem go głębokością.* Mnóstwem klęsk i samą przepaścią, t. j. piekłem.—*Zahamowałem rzeki jego.* O których w. 4, t. j. żeby go niezwilżały, jakby rzekł: wysuszyłem go, pozbawiłem go dóbr wszelkich.—*Zasmucił się nad nim.* W hebr. *uczyniłem że poczerniał dlań*, t. j. przyodziałem w suknią żałobną Liban, na którym był ów cedr, czyli król Assyryjski. Przez Liban całe królestwo rozumie, jakby rzekł: przyoblokę całe królestwo w odzież żałobną, z przyczyny śmierci jego.—*Wszystkie drzewa polne.* Inni wszyscy królowie, odebrawszy wiadomość, zatrwożą się. Patrz w. 14.

17. *Bo i oni z nim zstąpią.* W hebr. *i oni też zstąpili z nim do piekła.* Tak samo LXX: oboje prawdziwe, bo przeszli tyrani zstąpili, a przyszli zstąpią do piekła.—*I ramię każdego.* T. j. każdy z nich, którzy w piekle będą, odpocznie, t. j. jakiejś radości dozna z obecności jego, jakby z cienia. Jakby rzekł: jak w tém życiu pod cieniem jego, t. j. pod powagą jego spoczywali, tak w piekle karą jego jakby cieniem się ochłodzą.

18. *Do kogożeś był przyrównany?* Jakby rzekł: chciałeś, Faraonie, być podobnym do Assyryjczyka i cedru: lecz nie dostąpiłeś chwały żadnego, i z obudwóma upadającymi upadłeś.—*Drzewy rozkosznemi.* Z innymi królami.—*W pośrodku nieobrzezańców.* T. j. zwyczajem niewiernych. Chald. *grzeszników.* Patrz r. 28, 10.—*Tenci jest Farao.* Jakby rzekł: taki koniec i smutna zaguba będzie Faraona, książąt i całego narodu jego.

R. 32.—2. *Weź lament.* Rozpocznij pieśń żałoby.—*Lwowi narodów.* Jakby rzekł: czém jest lew między zwierzętami, tém ty między narodami.—*Smokowi.* Wielorybowi.—*Miotałeś rogiem.* Srożyłeś się, i jakby rogiem miotałeś i rzucałeś tych, którzy słabszymi od ciebie byli.

3. *Zarzucę na cię sieć.* Mówi jakby o lwie, i smoku; dla tego używa nazwy sieci, którą zwierzęta, i niewodu, którym łowią się ryby; jak wyż. r. 12, 13; r. 17, 20, i r. 19, 8.—*W mnóstwie narodów.* Zwykło bowiem wiele zbierać się ludzi dla złowienia lwa lub smoka morskiego. Przez narody, Chaldejczyków rozumie.

4. *Wyrzucę cię na ziemię.* Stosuje do ryb, które złowione, wyrzucają się na ziemię, żeby usnęły, bo bez wody żyć nie mogą. Podobne miejsce r. 29, 5.—*Każę mieszkać na tobie.* Siedzieć na twoim trupie, jak ptastwo na trupach siada.

5. Et dabo carnes tuas super montes, et implebo colles tuos sanie tua.
6. Et irrigabo terram foetore sanguinis tui super montes, et valles implebuntur ex te.
7. Et operiam, cum extinctus fueris, coelum, et nigrescere faciam stellas ejus, solem nube tegam, et luna non dabit lumen suum. *
8. Omnia luminaria coeli moerere faciam super te, et dabo tenebras super terram tuam, dicit Dominus Deus, cum ceciderint vulnerati tui in medio terrae, ait Dominus Deus.* *(Isai. 13, 10).*
9. Et irritabo cor populorum multorum, cum induxero contritionem tuam in gentibus super terras, quas nescis.
10. Et stupescere faciam super te populos multos, et reges eorum horrore nimio formidabunt super te, cum volare coeperit gladius meus super facies eorum, et obstupescent repente singuli pro anima sua in die ruinae tuae.
11. Quia haec dicit Dominus Deus: Gladius regis Babylonis veniet tibi,
12. in gladiis fortium dejiciam multitudinem tuam: inexpugnabiles omnes gentes hae, et vastabunt superbiam Aegypti, et dissipabitur multitudo ejus.
13. Et perdam omnia jumenta ejus, quae erant super aquas plurimas, et non conturbabit eas pes hominis ultra, neque ungula jumentorum turbabit eas.
14. Tunc purissimas reddam aquas eorum, et flumina eorum quasi oleum adducam, ait Dominus Deus,
15. cum dedero terram Aegypti desolatam: deseretur autem terra a plenitudine sua, quando percussero omnes habitatores ejus: et scient, quia ego Dominus.
16. Planctus est, et plangent eum: filiae*gentium plangent eum, super Aegyptum et super multitudinem ejus plangent eum, ait Dominus Deus.
17. Et factum est in duodecimo anno, in quintadecima mensis; factum est verbum Domini ad me, dicens:
18. Fili hominis, cane lugubre super multitudinem Aegypti, et detrahe eam ipsam, et filias gentium robustarum ad terram ultimam cum his, qui descendunt in lacum.

5. Y położę mięso twoie na górach, a napełnię pagórki twe ropą twoią.
6. Y namoczę ziemię smrodem krwie twoiéy po górach, a doliny napełnią się tobą.
7. A gdy zgaśniesz, zakryię niebo, y ciemne uczynię gwiazdy iego: słońce obłokiem zakryię, a księżyc nie da światła swego.
8. Wszytkie światła niebieskie smutnemi poczynię nad tobą, y dam ciemność na ziemię twoię, mówi Pan Bóg, gdy polęgą zranieni twoi w pośrzód ziemie, mówi Pan Bóg.
9. A rozdrażnię serce narodów mnogich, gdy przywiodę skruszenie twoie między narody na ziemię, o których nie wiesz.
10. Y uczynię, że się zdumieią nad tobą narodowie mnodzy, y królowie ich strachem wielkim będą się lękać nad tobą, gdy pocznie latać miecz mój po twarzach ich: y zdumieią się nagle każdy o duszę swą w dzień upadku twego.
11. Bo to mówi Pan Bóg: Miecz króla Babilońskiego przydzie na cię,
12. mieczami mocarzów obalę zgraie twoie: niezwyciężone to wszytko narody, y zburzą pychę Egyptską, y rozproszy się zgraia iego.
13. Y wygubię wszytko bydło iego, które było nad wodami wielkiemi, a nie będzie ich więcéy mącić noga człowiecza, ani kopyta bydlęce nie będą ich mącić.
14. Tedy czyściuchne uczynię wody ich, a rzeki ich iako oliwę przywiodę, mówi Pan Bóg,
15. gdy uczynię ziemię Egyptską spustoszoną: a pusta będzie ziemia od pełności iéy, gdy wybiię wszytkie obywatele iéy: a poznaią, żem ia Pan.
16. Płacz iest, y płakać go będą: córki narodów płakać go będą, nad Egyptem y nad zgraiami iego, będą go płakać, mówi Pan Bóg.
17. Y stało się dwunastego roku, piętnastego dnia miesiąca, stało się słowo Pańskie do mnie, mówiąc:
18. Synu człowieczy, śpiéway żałobnie nad zgraią Egyptską, a zściągni ią samę, y córki narodów dużych do ziemie ostatniéy z tymi, którzy zstępuią do dołu.

5. *Ropą twoją.* Bo ryby nie mają krwi, ale ropę.
7. *Zakryję.* Gdy zgaśniesz, taki wszędzie płacz będzie, że niebo, słońce, ziemia i wszystkie gwiazdy zdawać się będą ściemniałemi, jak gdybyś ty pierwiéj światłością swoją to wszystko oświecał.
8. *Zranieni twoi.* Wojsko twoje ranami okryte.
9. *Rozdrażnię.* Nie tyle gniewem, jak bojaźnią przerażę.—*Gdy przywiodę skruszenie.* Gdy rozgłos klęski i upadku twego rozniosę aż do narodów, z imienia nawet swego nieznanych tobie.
10. *Nad tobą.* Z twojéj przyczyny, z przykładu zguby twojéj, lękając tego i dla siebie. Patrz r. 30, 9.—*Latać.* Ostrzyć się, błyskać.—*Po twarzach ich.* Przed ich oczyma.—*O duszę swą.* Lękając się o życie swoje.
12. *Mocarzów.* Chaldeów.— *Niezwyciężone to wszystko narody.* W hebr. *ci wszyscy są najmocniejszymi z narodów,* jak r. 30, 11.
13. *Które było nad wodami wielkiemi.* Które się pasły na łąkach i polach, zwilżonych wodą z Nilu wypływającą.—*Nie będzie więcéj mącić.* Nie będzie nadal ani człowieka, ani bydlęcia, któreby mogło mącić, jak bywa przy wodopoju.
14. *Czyściuchne uczynię.* Bo nie będzie nikogo, coby je mącił.—*Jako oliwę.* Przezroczyste, czyste, i ciche jak oliwę.
16. *Płacz jest.* T. j. lament i pieśń żałobna, którą Egipt opłakiwać będą.—*Córki narodów,* poganie, Egipt i państwa ościenne z Egiptem.
18. *Żałobnie.* Pieśń, która się zwykle śpiewa tym, których do grobu spuszczają.—*Zściągnij ją.* Zrzuć, zepchnij do piekła, t. j. przepowiedz, że będzie do piekła strąconą.—*I córki.* Miasta innych sąsiednich narodów.—*Do ziemie ostatniéj.* P. Wujka.

19. Quo pulchrior es? descende, et dormi cum incircumcisis.
20. In medio interfectorum gladio cadent, gladius datus est: attraxerunt eam, et omnes populos ejus.
21. Loquentur ei potentissimi robustorum de medio inferni, qui cum auxiliatoribus ejus descenderunt, et dormierunt incircumcisi, interfecti gladio.
22. Ibi Assur, et omnis multitudo ejus, in circuitu illius sepulcra ejus: omnes interfecti, et qui ceciderunt gladio,
23. quorum data sunt sepulcra in novissimis laci, et facta est multitudo ejus per gyrum sepulcri ejus: universi interfecti, cadentesque gladio, qui dederunt quondam formidinem in terra viventium.
24. Ibi Aelam, et omnis multitudo ejus per gyrum sepulcri sui: omnes hi interfecti ruentesque gladio, qui descenderunt incircumcisi ad terram ultimam, qui posuerunt terrorem suum in terra viventium, et portaverunt ignominiam suam cum his, qui descendunt in lacum.
25. In medio interfectorum posuerunt cubile ejus in universis populis ejus in circuitu ejus sepulcrum illius: omnes hi incircumcisi interfectique gladio, dederunt enim terrorem suum in terra viventium, et portaverunt ignominiam suam cum his, qui descendunt in lacum: in medio interfectorum positi sunt.
26. Ibi Mosoch et Thubal, et omnis multitudo ejus, in circuitu ejus sepulcra illius: omnes hi incircumcisi, interfectique et cadentes gladio, quia dederunt formidinem suam in terra viventium.
27. Et non dormient cum fortibus, cadentibusque et incircumcisis, qui descenderunt ad infernum cum armis suis, et posuerunt gladios suos sub capitibus suis, et fuerunt iniquitates eorum in ossibus eorum, quia terror fortium facti sunt in terra viventium.
28. Et tu ergo in medio incircumcisorum contereris, et dormies cum interfectis gladio.
29. Ibi Idumaea, et reges ejus, et omnes duces ejus, qui dati sunt cum exercitu suo, cum in-

19. Czymeś pięknieyszy? znidź, a śpi z nieobrzezanymi.
20. W pośrzodku zabitych mieczem polęgą, miecz dany iest: przyciągnęli się, y wszytkie ludzie iéy.
21. Mówić do niego będą między mocarzami namocnieyszy z pośrzodku piekła, którzy z pomocniki iego zstąpili, y zasnęli nieobrzezańcy mieczem pobici.
22. Tam Assur, y wszytka zgraia iego, około niego groby iego: wszyscy pozabiiani, y którzy polegli od miecza,
23. których groby są położone na ostatku dołu, a była zgraia iego około grobu iego: wszyscy pozabiiani, y polegli od miecza, którzy niegdy pusczali strach na ziemi żywiących.
24. Tam Aelam, y wszytka zgraia iego około grobu iego, ci wszyscy pozabiiani y padaiący od miecza, którzy zstąpili nieobrzezani do ziemie ostatniéy, którzy dawali strach swóy na ziemi żywiących, y ponieśli sromotę swą z tymi, którzy zstępuią do dołu.
25. W pośrzodku pobitych postawili łoże iego na wszytek lud iego około niego grób iego: ci wszyscy nieobrzezani y pozabiiani mieczem, bo pusczali strach swóy na ziemi żywiących, y ponieśli sromotę swą z tymi, którzy stępuią do dołu: w pośrzodku zabitych położeni są.
26. Tam Mosoch y Thubal, y wszytka zgraia iego, około niego groby iego: ci wszyscy nieobrzezańcy, y pozabiiani y upadli mieczem, bo pusczali strach swóy na ziemi żywiących.
27. A nie będą spać z mocarzmi, y z upadłymi, y z nieobrzezańcy, którzy zstąpili do piekła z orężem swym, y położyli miecze swe pod głowami swemi, y były nieprawości ich na kościach ich: bo strachem mocarzów byli na ziemi żywiących.
28. A tak y ty w pośrzodku nieobrzezańców zstart będziesz, y zaśniesz z pobitymi mieczem.
29. Tam Idumea, y królowie iéy, y wszytkie książęta iéy, którzy dani są z woyskiem swym

20. *W pośrodku zabitych.* Na podobieństwo mieczem pobitych, jak wyżéj r. 29, 12.—*Miecz dany jest.* Nabuchodonozorowi i Chaldeom. Albo, *mieczowi dany jest,* jak tłumaczy Pagnin, a rozumie się Egipt.—*Przyciągnęli.* Zciągną, obalą.
21. *Mówić. . .będą.* Jakby dla powinszowania, bo cieszyć się będą z jego upadku do piekła, jak powiedział r. pop. w. 16. Słowa które mówić będą opuszcza, lecz je rozumiéj z Izai. 14, 10, może te albo tym podobne: *i tyś zraniony, Faraonie, jak my, do nas zstąpiłeś i t. p.*
23. *Na ostatku dołu.* W najgłębszym dole: w ziemi ostatniéj, jak powiedział w. 18.— *A była zgraja.* Assyryjczykowie obok króla swego pogrzebani są w piekle; którzy w tém życiu dla wszystkich postrachem byli.
25. *Postawili.* Którzy ich pozabijali; albo czarci, którzy ludzi bezbożnych do piekła prowadzą.—*Łoże jego.* Króla perskiego i zgrai, która z nim do piekła zstąpiła.
26. *Mosoch.* Kappadok.—*Thubal.* Iberyjczyk. Patrz wyżéj r. 27, 13.—*Bo puszczali.* Ponieważ innych mieczem zabijali, od miecza też są pobici.
27. *Nie będą spać.* Nie będą pogrzebionymi.—*Z mocarzmi.* Z owymi nieobrzezańcami i silnymi mężami, którzy nie sromotnie, lecz chwalebnie i mężnie w boju polegli. Porównywa ich nie ze sprawiedliwymi i tymi którzy naturalną śmiercią umierają, lecz z tymi, którzy chociaż są niezbożni, chwalebnie jednak polegli; jakby rzekł: stanie się, że los ich gorszym będzie niż tamtych.—*Z orężem swym.* Z którym było we zwyczaju przynosić do grobu i grzebać. Czytamy że Jonatan tak był pogrzebionym. I. Machab. 13, 29. — *I były nieprawości ich.* Którzy mieczem aż do kości zranieni, za nieprawości swoje pokutowali, zresztą zaś chwalebnie i mężnie polegli.
28. *A tak i ty.* Faraonie, tych tyranów i pobitych również w karze i winie i tyraństwie spólnik, w najgłębszém piekle z nimi pogrzebionym będziesz.

terfectis gladio, et qui cum incircumcisis dormierunt, et cum his, qui descendunt in lacum.

30. Ibi principes aquilonis omnes, et universi venatores; qui deducti sunt cum interfectis, paventes et in sua fortitudine confusi, qui domierunt incircumcisi cum interfectis gladio, et portaverunt confusionem suam cum his, qui descendunt in lacum.

31. Vidit eos Pharao, et consolatus est super universa multitudine sua, quae interfecta est gladio, Pharao et omnis exercitus ejus, ait Dominus Deus:

32. quia dedi terrorem meum in terra viventium, et dormivit in medio incircumcisorum cum interfectis gladio Pharao et omnis multitudo ejus, ait Dominus Deus.

z pobitymi mieczem, y którzy z nieobrzezanymi zasnęli, y z tymi, którzy zstępuią do dołu.

30. Tam książęta północne wszytkie, y wszytcy łowcy, którzy zawiedzeni są z pobitemi lękaiący się, y od męztwa swego zawstydzeni, którzy zasnęli nieobrzezani z zabitymi mieczem, y ponieśli sromotę swą z tymi, którzy zstępuią do dołu.

31. Widział ie Pharao, a ucieszył się ze wszystkiéy zgraie swéy, która iest mieczem pobita, Pharao y wszystkie woysko iego, mówi Pan Bóg:

32. bo dałem strach móy na ziemi żywiących, y zasnął w pośrzodku nieobrzezańców, z pobitymi mieczem Pharao y wszytka zgraia iego, mówi Pan Bóg.

Wykład X. J. Wujka.—**Roz. 32. w. 18.** *Do ziemie ostatniéj, z tymi którzy zstępują do dołu.* Ziemią ostatnią tu często zowie piekło, które jest w niskościach ziemie, dla tego też Psal. 62 mówi, wnijdą do niskości ziemie: i chcąc to lepiéj wyrazić Ezechiel przydaje, którzy zstępują do dołu, i potém mianuje ten dół w. 21, mówić do niego będą z pośród piekła. Także i wyżéj 26, o królu Tyrskim mówiąc pisze: Gdy cię zściągnę z tymi którzy zstępują do dołu, do ludu wiecznego, i postawię cię w ziemi ostatecznéj. Co tam zwał ziemią ostateczną, to tu zowie ostatnią i ziemią najniższą. A Izajasz 14, zowie piekłem i głębokością dołu.

CAPUT XXXIII.

ROZDZIAŁ 33.

O stróżu zwiastującym przez trąbę najście nieprzyjaciół, nawróceniu grzesznika, i t. d.

1. Et factum est verbum Domini ad me, dicens:

2. Fili hominis, loquere ad filios populi tui, et dices ad eos: Terra, cum induxero super eam gladium, et tulerit populus terrae virum unum de novissimis suis, et constituerit eum super se speculatorem,

3. et ille viderit gladium venientem super terram, et cecinerit buccina, et annuntiaverit populo:

4. audiens autem, quisquis ille est, sonitum buccinae, et non se observaverit, veneritque gladius, et tulerit eum: sanguis ipsius super caput ejus erit.

5. Sonum buccinae audivit, et non se observavit, sanguis ejus in ipso erit: si autem sé custodierit, animam suam salvabit.

6. Quodsi speculator viderit gladium venientem, et non insonuerit buccina, et populus se non custodierit, veneritque gladius, et tulerit de eis animam: ille quidem in iniquitate sua captus est, sanguinem autem ejus de manu speculatoris requiram.

7. Et tu, fili hominis, speculatorem dedi te domui Israel: audiens ergo ex ore meo sermonem, annuntiabis eis ex me. *(Supr. 3, 17).*

1. Y stało się słowo Pańskie do mnie, mówiąc:

2. Synu człowieczy, mów do synów ludu twego, y rzeczesz do nich: Ziemia, gdy przywiodę na nię miecz, a lud ziemie weźmie męża iakiego z granic swoich, y postawi go stróżem nad sobą:

3. a onby uyźrzał miecz przychodzący na ziemię, a zatrąbiłby w trąbę, y dałby znać ludowi:

4. y usłyszawszy, ktokolwiek on iest, głos trąby, a nie strzegłby się, a przyszedłby miecz y wziąłby go: krew iego na głowie iego będzie.

5. Głos trąby słyszał, a nie strzegł się, krew iego na nim będzie: lecz ieśli się przestrzegł, duszę swoię zbawi.

6. Ale ieśli stróż uyźrzy miecz przychodzący, a nie zatrąbi w trąbę, a lud się nie podstrzeże, y przydzie miecz, a weźmie duszę z nich: onci w nieprawości swéy poyman iest, ale krwie iego z ręku stróżowéy szukać będę.

7. A ty, synu człowieczy, dałem cię stróżem domowi Izraelowemu: a tak gdy usłyszysz z ust moich mowę, opowiész im odemnie.

30. *Książęta północne.* Jedni rozumieją o Babilończykach, drudzy o Syryjczykach i Sydończykach, którzy względem Egiptu byli od północy; inni o wszystkich.—*Łowcy.* Tyrani, których ojcem był Nemrod wielki łowiec przed Panem. Gen. 10, 9.—*Od męstwa swego zawstydzeni.* To znaczy, co mówi wier. 24: *ponieśli sromotę swą.*

31. *Ucieszył się.* Gdy ujrzał, że tak wielu i tak wielkich ma wspólników kar swoich, jak r. pop. w. 16.

32. *Bo dałem strach mój.* Gdyż ja Bóg, jak niegdyś zesłałem przez nich strach na Żydów i innych żyjących, których trapili; tak teraz ich karząc i strącając do piekieł, jego i wszystkich tyranów równie przestraszę.

R. 33.—2. *Synów ludu twego.* Żydów współrodaków twoich.— *Z granic.* Z najniższego gminu.

3. *Miecz.* Wrogów zbrojnych.— *Zatrąbiłby w trąbę.* Żeby przez ten znak zrozumieli obywatele przyjście nieprzyjaciół.

4. *I usłyszawszy, ktokolwiek on jest.* I ktokolwiek usłyszy. — *Krew jego.* Sam będzie przyczyną swojé śmierci, zginie przez własną winę.

6. *Weźmie duszę z nich.* Kogoś z nich zabije.—*Onci w nieprawości.* Kto mieczem zabity, słusznie i dla nieprawości swojéj od miecza zginął, bo dla grzechów Bóg zsyła miecz nieprzyjacielski.— *Ale krwie jego.* Stróża jako mężobójcę, za śmierć jego ukarzę.

7. *Dałem cię stróżem.* Ażeby, gdy jakie niebezpie-

8. Si me dicente ad impium: Impie, morte morieris; non fueris locutus, ut se custodiat impius a via sua: ipse impius in iniquitate sua morietur, sanguinem autem ejus de manu tua requiram.

9. Si autem annuntiante te ad impium, ut a viis suis convertatur, non fuerit conversus a via sua: ipse in iniquitate sua morietur, porro tu animam tuam liberasti.

10. Tu ergo, fili hominis, dic ad domum Israel: Sic locuti estis, dicentes: Iniquitates nostrae et peccata nostra super nos sunt, et in ipsis nos tabescimus: quomodo ergo vivere poterimus?

11. Dic ad eos: Vivo ego, dicit Dominus Deus, nolo mortem impii, sed ut convertatur impius a via sua, et vivat. Convertimini, convertimini a viis vestris pessimis: et quare moriemini, domus Israel? *(Supr. 18, 23.)*

12. Tu itaque fili hominis, dic ad filios populi tui: Justitia justi non liberabit eum, in quacumque die peccaverit, et impietas impii non nocebit ei, in quacumque die conversus fuerit ab impietate sua, et justus non poterit vivere in justitia sua, in quacumque die peccaverit.

13. Etiam si dixero justo, quod vita vivat, et confisus in justitia sua fecerit iniquitatem: omnes justitiae ejus oblivioni tradentur, et in iniquitate sua, quam operatus est, in ipsa morietur.

14. Si autem dixero impio: Morte morieris: et egerit poenitentiam a peccato suo, feceritque judicium et justitiam,

15. et pignus restituerit ille impius, rapinamque reddiderit, in mandatis vitae ambulaverit, nec fecerit quidquam injustum: vita vivet, et non morietur.

16. Omnia peccata ejus, quae peccavit, non imputabuntur ei: judicium et justitiam fecit, vita vivet.

17. Et dixerunt filii populi tui: Non est aequi ponderis via Domini; et ipsorum via injusta est.

18. Cum enim recesserit justus a justitia sua, feceritque iniquitates, morietur in eis.

19. Et cum recesserit impius ab impietate sua, feceritque judicium, et justitiam vivet in eis;

20. et dicitis: Non est recta via Domini. Unumquemque juxta vias suas judicabo de vobis, domus Israel. *(Supr. 18, 25.)*

8. Jeśli gdy ia rzekę do niezbożnika: Niezbożniku, śmiercią umrzesz; nie będziesz mówił, aby się strzegł niezbożnik drogi swoiéy: on niezbożny w nieprawości swéy umrze, ale krwie iego z ręki twéy szukać będę.

9. Lecz ieśli, gdy ty opowiész niezbożnikowi, aby się od dróg swoich nawrócił; nie nawróciłby się od drogi swoiéy: on w nieprawości swéy umrze, a tyś wyzwolił duszę swoię.

10. A tak ty synu człowieczy, mów do domu Izraelowego: Takeście rzekli, mówiąc: Nieprawości nasze, y grzéchy nasze, są na nas, a od nich my schniemy: iakoż tedy żyć będziemy mogli?

11. Rzecz do nich: Żywę ia, mówi Pan Bóg, nie chcę śmierci niezbożnego, ale żeby się nawrócił niezbożny od drogi swéy, a żył. Nawróćcie się, nawróćcie się od dróg waszych bardzo złych: a przecz macie umrzeć, domie Izraelów?

12. Ty tedy synu człowieczy mów do synów ludu twego: Sprawiedliwość sprawiedliwego nie wyzwoli go, w którykolwiek dzień zgrzészy: a niezbożność niezbożnego nie zaszkodzi mu, któregokolwiek dnia nawróci się od niezbożności swéy: y sprawiedliwy nie będzie mógł żyć w sprawiedliwości swéy, któregokolwiek dnia zgrzészy.

13. Chociabym rzekł sprawiedliwemu, że żywotem żyć będzie, a ufaiąc sprawiedliwości swéy uczyniłby nieprawość: wszystkie sprawiedliwości iego zapomnione będą a w nieprawości swéy, którą czynił, w onéy umrze.

14. Lecz ieśli rzekę niezbożnemu: Śmiercią umrzesz; a będzie pokutę czynił z grzéchu swego,

15. a będzie czynił sąd y sprawiedliwość, y wróci zastawę on niezbożnik, y łupież odda, w przykazaniach żywota chodzić będzie, ani czynić nic niesprawiedliwego: żywotem żyć będzie, a nie umrze.

16. Wszystkie grzechy iego, któremi grzészył, nie będą mu poczytane: sąd y sprawiedliwość czynił, żywotem żyć będzie.

17. Y rzekli synowie ludu twego: nie iest równéy wagi droga Pańska: a samych droga iest niesprawiedliwa.

18. Bo gdy odstąpi sprawiedliwy od sprawiedliwości swéy, a czynić będzie nieprawości, umrze w nich.

19. A gdy odstąpi niezbożny od niezbożności swéy, a czynić będzie sąd y sprawiedliwość, żyć będzie w nich;

20. a mówicie: Nie iest prawa droga Pańska. Każdego z was według drogi iego sądzić będę, domie Izraelów.

czeństwo grożące narodowi ujrzysz, ostrzegł go, podnosząc jakby trąba głos swój, jak pow. Izai. 58, 1. — *Odemnie.* Mojem imieniem.

10. *Takeście rzekli, mówiąc.* T. j. tak zwykliście mówić.—*Są na nas.* Trapią nas do śmierci, przywalają nas.—*Jakoż tedy żyć będziemy?* Zdaje się, że Żydzi z jakiéjś rozpaczy to mówili; a więc następnemi słowy Bóg ich do nadziei podnosi.

11. *Niechcę śmierci.* Nie chciałbym, jeśliby to być mogło.

12. *Przecz macie umrzeć.* Dla czego wolicie umrzeć, mogąc przez poprawę życie swe zachować.

15. *Będzie czynić sąd i sprawiedliwość.* Niewinnie i sprawiedliwie żyć będzie.—*Łupież odda.* Kładzie dwa uczynki sprawiedliwości, pod któremi i inne się rozumieją.— *W przykazaniach żywota.* Które teraźniejsze i przyszłe życie dają.

17. *Nie jest równéj wagi.* Niesłusznie, niesprawiedliwie z nami Bóg postępuje. Którzy są źle usposobieni, najsprawiedliwszych nawet wyroków nie pochwalają.—*A samych droga.* Gdy raczéj ich droga prostą nie jest.

21. Et factum est in duodecimo anno, in decimo mense, in quinta mensis transmigrationis nostrae, venit ad me, qui fugerat de Jerusalem, dicens: Vastata est civitas.

22. Manus autem Domini facta fuerat ad me vespere, antequam veniret, qui fugerat, aperuitque os meum, donec veniret ad me mane, et aperto ore meo non silui amplius.

23. Et factum est verbum Domini ad me, dicens:

24. Fili hominis, qui habitant in ruinosis his super humum Israel, loquentes ajunt: Unus erat Abraham, et hereditate possedit terram, nos autem multi sumus, nobis data est terra in possessionem.

25. Idcirco dices ad eos: Haec dicit Dominus Deus: Qui in sanguine comeditis, et oculos vestros levatis ad immunditias vestras, et sanguinem funditis: numquid terram hereditate possidebitis?

26. Stetistis in gladiis vestris, fecistis abominationes, et unusquisque uxorem proximi sui polluit: et terram hereditate possidebitis?

27. Haec dices ad eos: Sic dicit Dominus Deus: Vivo ego, quia, qui in ruinosis habitant, gladio cadent, et qui in agro est, bestiis tradetur ad devorandum, qui autem in praesidiis et speluncis sunt, peste morientur.

28. Et dabo terram in solitudinem et in desertum, et deficiet superba fortitudo ejus, et desolabuntur montes Israel, eo quod nullus sit, qui per eos transeat.

29. Et scient, quia ego Dominus, cum dedero terram eorum desolatam et desertam propter universas abominationes suas, quas operati sunt.

30. Et tu, fili hominis: Filii populi tui, qui loquuntur de te juxta muros et in ostiis domorum, et dicunt unus ad alterum, vir ad proximum suum, loquentes: Venite, et audiamus, quis sit sermo egrediens a Domino.

31. Et veniunt ad te, quasi si ingrediatur populus, et sedent coram te populus meus, et audiunt sermones tuos, et non faciunt eos, quia in canticum oris sui vertunt illos, et avaritiam suam sequitur cor eorum.

21. Y stało się dwunastego roku, w dziesiątym miesiącu, piątego dnia miesiąca przeprowadzenia naszego, przyszedł do mnie, który był uciekł z Jeruzalem, mówiąc: Zburzone iest miasto.

22. A ręka Pańska stała się była nademną w wieczór, niż był przyszedł, który był uciekł, y otworzył usta moie, aż przyszedł do mnie rano, a otworzywszy usta moie nie milczałem daléy.

23. Y stało się słowo Pańskie do mnie, mówiąc:

24. Synu człowieczy, którzy mieszkaią w tych rozwalinach na ziemi Izraelskiéy, mówią: Jeden był Abraham, a dziedzictwem posiadł ziemię, a nas iest wiele, nam dana iest ziemia za dziedzictwo.

25. Przeto rzeczesz do nich: To mówi Pan Bóg: Którzy ze krwią iadacie, a oczy wasze podnosicie do plugastw waszych, y krew wylewacie: izali ziemię dziedzictwem posiądziecie?

26. Stanęliście na mieyscach waszych, czyniliście obrzydłości, y każdy żonę bliźniego swego mazał: a mielibyście dziedzictwem posieść ziemię?

27. To rzeczesz do nich: Tak mówi Pan Bóg: Żywę ia, że co na rozwalinach mieszkaią, od miecza polęgą: a kto na polu iest, źwierzóm dan będzie na pożarcie, lecz którzy są na zamkach, y w iaskiniach, morem pomrą.

28. Y dam ziemię na pustki y spustoszenie, y ustanie pyszna moc iéy: y spustoszeią góry Izraelskie, dla tego że niémasz żadnego, ktoby po nich przechodził.

29. A poznaią, żem ia Pan, gdy uczynię ziemię ich spustoszoną y pustą dla wszech obrzydłości ich, które czynili.

30. A ty, synu człowieczy: Synowie ludu twego, którzy mówią o tobie podle murów, y we drzwiach domowych, y mówią ieden do drugiego, mąż do blizkiego swego rzekąc: Pódźcie, a posłuchaymy co za mowa iest wychodząca od Pana.

31. Y przychodzą do ciebie, iako gdyby przychodził lud, a siedzą przed tobą lud móy, y słuchaią mów twoich, a nie czynią ich, w pieśń ust swoich obracaią ie, a za łakomstwem swym serce ich chodzi.

---

21. *W dziesiątym miesiącu.* W grudniu.— *Przeprowadzenia naszego.* Z Jechoniaszem, IV. Król. 24, 12. —*Przyszedł do mnie, który był uciekł.* Po zdobyciu już miasta, jak mu przepowiedział Bóg wyżéj r. 24, 26. To miejsce trzeba przejrzeć, żeby zrozumieć co teraz tłumaczymy.

22. *A ręka Pańska.* Utwierdził i umocnił mię Pan. Albo natchnął mię Pan duchem proroczym.— *I otworzył usta moje.* Dał mi wolność mówienia, jak był obiecał.—*Aż przyszedł do mnie rano.* Ażeby jeśliby wiadomość o zdobyciu miasta doszła do muie rano, już napełniony duchem Bożym swobodnie mówiłbym do narodu.

24. *Którzy mieszkają w tych rozwalinach.* W gruzach Jerozolimy i Judei, przez Chaldeów zburzonéj; jakby rzekł: ci zostawieni przez Chaldejczyków w Judei, gdy boleć byli powinni, cieszą się, że w tak małéj liczbie Judeę odziedziczą, i mówią że to nie dziw, dla tego że jednemu Abrahamowi Bóg ją obiecał; oni zaś liczniejsi od Abrahama. Jakby rzekł: jeżeli Abraham z trzystu niewolnikami, mógł się ubezpieczyć pomiędzy tylu nieżyczliwych ludzi, tém bardziéj my, daleko liczniejsi, prawo nasze zachowamy.

25. *Którzy ze krwią jadacie.* Którzy jecie krew z mięsem; bo jedzenie krwi prawem było wzbronione, Lewit. 19, 26.— *Oczy wasze podnosicie do plugastw.* Wznosicie do bałwanów oczy, z powodu modlenia się. Patrz r. 18, 6.—*Krew wylewacie.* Popełniając mężobójstwa.

27. *Co na rozwalinach mieszkają.* W Jeruzalem i innych miasteczkach i wsiach, od Chaldejczyków na wpół rozwalonych.—*Od miecza polęgą.* Bo Godoliasza i towarzyszów jego zabił Izrael, a po nim wielu innych Chaldeów.

28. *Dla tego.* Tak iż.

30. *Mówią o tobie.* Obmawiają i wyśmiewają ciebie, jak uliczniki i błazny czynić zwykli na placu, i przy murach, dokąd się schodzą dla bajania, bo to miejsce po temu.

31. *Jako gdyby przychodził lud.* Przychodzą do ciebie tłumnie, jak gdyby cały lud zbiegał się do ciebie. —*W pieśń ust swoich obracają je.* Smieją się, pogardzają, zamieniają w śmiech i piosnkę twoje pogróżki i nauczania.

32. Et es eis quasi carmen musicum, quod suavi dulcique sono canitur: et audiunt verba tua, et non faciunt ea.
33. Et cum venerit, quod praedictum est (ecce enim venit), tunc scient, quod prophetes fuerit inter eos,

32. A iesteś im iako pieśń muzycka, którą wdzięcznym a pięknym głosem śpiewaią: y słuchaią słów twoich, a nie czynią ich.
33. A gdy przydzie co opowiedziano, (bo oto przychodzi), tedy doznaią, że prorok był między nimi.

CAPUT XXXIV.

ROZDZIAŁ 34.

O pasterzach niedbałych, o przyjściu Chrystusa, i t. d.

1. Et factum est verbum Domini ad me, dicens:
2. Fili hominis, propheta de pastoribus Israel: propheta, et dices pastoribus: Haec dicit Dominus Deus: Vae pastoribus Israel, qui pascebant semetipsos: nonne greges a pastoribus pascuntur? *
3. Lac comedebatis, et lanis operiebamini, et quod crassum erat, occidebatis: gregem autem meum non pascebatis. * *(Supr. 13, 3).*
4. Quod infirmum fuit, non consolidastis, et quod aegrotum, non sanastis, quod confractum est, non alligastis, et quod abjectum est, non reduxistis, et quod perierat, non quaesistis, sed cum austeritate imperabatis eis et cum potentia. *
5. Et dispersae sunt oves meae, eo quod non esset pastor, et factae sunt in devorationem omnium bestiarum agri, et dispersae sunt.* *(Zach. 11, 16).*
6. Erraverunt greges mei in cunctis montibus et in universo colle excelso, et super omnem faciem terrae dispersi sunt greges mei, et non erat, qui requireret, non erat, inquam, qui requireret.
7. Propterea, pastores, audite verbum Domini.
8. Vivo ego, dicit Dominus Deus, quia pro eo, quod facti sunt greges mei in rapinam et oves meae in devorationem omnium bestiarum agri, eo quod non esset pastor (neque enim quaesierunt pastores mei gregem meum, sed pascebant pastores semetipsos, et greges meos non pascebant):
9. propterea, pastores, audite verbum Domini:
10. haec dicit Dominus Deus: Ecce, ego ipse super pastores requiram gregem meum de manu eorum, et cessare faciam eos, ut ultra non pascant gregem, nec pascant amplius pastores semetipsos, et liberabo gregem meum de ore eorum, et non erit ultra eis in escam.
11. Quia haec dicit Dominus Deus: Ecce, ego ipse requiram oves meas, et visitabo eas.

1. Y stało się słowo Pańskie do mnie, mówiąc:
2. Synu człowieczy, prorokuy o pasterzach Izraelskich: prorokuy, a rzeczesz pastérzóm: To mówi Pan Bóg: Biada pastérzóm Izraelskim, którzy paśli samych siebie: izali trzód nie pasą pastérzowie?
3. Mlékoście iadali, a wełnąście się przyodziewali: a co tłustego było, zabiialiście: a trzody moiéy nie paśliście.
4. Co niemocnego było, nie posilaliście, a co chorego, nie leczyliście, co połamanego było, nie powiązaliście, a co się oderwało, nie przywiedliście, a co było zginęło, nie szukaliście, aleście z surowością rozkazowali im, y z mocą.
5. Y rozproszyły się owce moie dla tego że nie było pasterza, y stały się na pożarcie wszech źwiérzów polnych, y rozpierzchnęły się.
6. Błądziły trzody moie po wszytkich górach, y po każdym pagórku wysokim, y po wszem obliczu ziemie rozproszyły się trzody moie, a nie był ktoby szukał, nie było mówię, ktoby szukał.
7. Przeto pastérzowie, słuchaycie słowa Pańskiego.
8. Żywę ia, mówi Pan Bóg, za to, że trzody moie stały się łupiestwem, y owce moie stały się na pożarcie wszech źwiérzów polnych, że nie było pastérza (bo nie szukali pastérzowie moi trzody moiéy, ale pastérzowie samych siebie paśli, a trzód moich nie paśli):
9. przeto pastérzowie, słuchaycie słowa Pańskiego:
10. to mówi Pan Bóg: Oto ia sam na pastérze, będę szukał trzody moiéy z rąk ich, y uczynię że przestaną aby więcéy nie paśli trzody, y aby nie paśli więcéy pastérzowie samych siebie, a wyzwolę trzodę moię z gęby ich, y nie będzie im daléy strawą.
11. Bo to mówi Pan Bóg: Oto ia sam będę szukał owiec moich, y nawiedzę ie.

---

32. *A jesteś im jako pieśń muzycka.* Słuchają cię dla przyjemności, a nie dla tego żeby z mów twoich korzystali i naprawili obyczaje.

R. 34.—2. *O pasterzach.* Tak świeckich, jakimi są królowie, książęta, urzędnicy; jako i duchownych, jakimi byli w starym zakonie najwyżsi kapłani, skrybowie i kapłani.—*Którzy paśli samych siebie.* Mlékiem i mięsem trzody mojéj, t. j. którzy swojéj a nie narodu mojego korzyści szukali.

2. *Mlekoście jadali.* Przez mléko można rozumieć żołd kapłanów i proroków; bo pasterz słusznie się karmi mlékiem trzody; gdyż mówi Paweł ś. I do Kor. 9, 7: *Kto trzodę pasie, a mleka trzody nie pożywa?—Wełnąście się przyodziewali.* Przez wełnę można rozumieć cokolwiek nad żołd swój wydzierając narodowi brali: przez mięso, dziedzictwa które przez mężobójstwa i sądy niesprawiedliwe nabywali. Dla tego dodaje: co tłustego było zabijaliście i t. d.—*Co tłustego było zabijaliście.* Śmierć zadawaliście bogatym, żeby ich bogactwa zabrać.

6. *Błądziły trzody moje po wszystkich górach.* Już uciekając się do bałwanów na górach, już uchodząc przed srogością książąt: wszystkiemi grzechami schodząc z drogi prostéj prawa Bożego, przez nieczułość i niedbalstwo pasterzy.

10. *Oto ja.* Rozumie się idę, albo cóś podobnego. Chald. *na rządców zeszlę gniew mój. — Na pasterze.* Przeciw pasterzom.—*Będę szukał trzody mojéj.* Wymagać będę rachunku, dla czego trzoda moja zgubiona i rozproszona, i wymagać będę żeby pasterze karę ponieśli.—*Uczynię że przestaną.* Usunę ich od obowiązku pasterzy.

11. *Oto ja.* Mówi Chrystus, i przyjść obiecuje do owiec

12. Sicut visitat pastor gregem suum in die, quando fuerit in medio ovium suarum dissipatarum: sic visitabo oves meas, et liberabo eas de omnibus locis, in quibus dispersae fuerant in die nubis et caliginis.

13. Et educam eas de populis, et congregabo eas de terris, et inducam eas in terram suam, et pascam eas in montibus Israel, in rivis et in cunctis sedibus terrae.

14. In pascuis uberrimis pascam eas, et in montibus excelsis Israel erunt pascua earum: ibi requiescent in herbis virentibus, et in pascuis pinguibus pascentur super montes Israel.

15. Ego pascam oves meas, et ego eas accubare faciam, dicit Dominus Deus.

16. Quod perierat, requiram, et quod abjectum erat, reducam, et quod confractum fuerat, alligabo, et quod infirmum fuerat, consolidabo, et quod pingue et forte, custodiam, et pascam illas in judicio.

17. Vos autem, greges mei, haec dicit Dominus Deus: Ecce, ego judico inter pecus et pecus, arietum et hircorum.

18. Nonne satis vobis erat, pascua bona depasci? insuper et reliquias pascuarum vestrarum conculcastis pedibus vestris, et cum purissimam aquam biberetis, reliquam pedibus vestris turbabatis.

19. Et oves meae his, quae conculcata pedibus vestris fuerant, pascebantur, et quae pedes vestri turbaverant, haec bibebant.

20. Propterea haec dicit Dominus Deus ad vos: Ecce, ego ipse judico inter pecus pingue et macilentum,

21. pro eo quod lateribus et humeris impingebatis, et cornibus vestris ventilabatis omnia infirma pecora, donec dispergerentur foras:

22. salvabo gregem meum, et non erit ultra in rapinam, et judicabo inter pecus et pecus.

23. **Et suscitabo super eas pastorem unum,** qui pascat eas, servum meum David: ipse pascet eas, et ipse erit eis in pastorem. *(Isai. 40, 11).*

24. Ego autem Dominus ero eis in Deum, et ser-

12. Jako nawiedza pastérz trzodę swoię w dzień, gdy bywa w pośrzodku owiec swoich rozproszonych: tak nawiédzę owce moie, y wybawię ie ze wszech mieysc, do których były rozproszone w dzień obłoku y chmury.

13. Y wywiodę ie z narodów, y zgromadzę ie z ziem, y przywiodę ie do ziemie ich, y będę ie pasł po górach Izraelskich, nad strumieniami, y na wszech mieszkaniach ziemie.

14. Na pastwiskach naobfitszych paść ie będę, a po górach wysokich Izraelskich będą pastwiska ich: tam będą odpoczywać w trawach zielonych, a na pastwiskach tłustych paść się będą po górach Izraelskich.

15. Ja będę pasł owce moie, a ia im dam leżeć, mówi Pan Bóg.

16. Co było zginęło, szukać będę, y co się było oderwało, przywiodę, co było połamano, pozwiężuię, co było chore, zmocnię, a co tłuste y mocne, strzedz będę, a będę ie pasł w sądzie.

17. A wy trzody moie, to mówi Pan Bóg: Oto ia rozsądzam między bydlęciem a bydlęciem, baranów y kozłów.

18. Aza wam nie dosyć było paść się na dobréy paszéy? żeście iescze y ostatki pasze waszéy podeptali nogami swemi, a gdyście czystą wodę pili, ostatekeście nogami swemi macili.

19. A owce moie tym co było podeptano nogami waszemi, tym się pasły, a co nogi wasze pomaciły, to piiały.

20. Przeto to mówi Pan Bóg do was: Oto ia sam sądzę między bydlęciem tłustym a chudym,

21. za to żeście boki y plecami trącali, a rogami waszemi rzucaliście wszytkie niemocne bydlęta, aż się precz rozpierzchnęły:

22. wybawię trzodę moię, y nie będzie daléy łupiestwem: a rozsądzę między bydlęciem a bydlęciem.

23. **Y wzbudzę nad nimi pastérza iednego,** który ie będzie pasł, sługę mego Dawida: on ie paść będzie, y on im będzie pastérzem.

24. A ia Pan będę im Bogiem, a sługa mój

które zginęły z domu Izraela, Mat. 15, 24.— *Nawiedzę je.* Hebr. *szukać ich będę.*

12. *W dzień obłoku i chmury.* W czasie klęski i niewoli.

13. *Wywiodę je z narodów.* Z niewoli babilońskiéj, także z Ammon, Idumei, Egiptu i t. d. dokąd się Żydzi uciekając rozproszyli.—*Przywiodę je do ziemi ich.* Przez Zorobabela i Ezdrasza, albo, w znaczeniu wyższém, przez Chrystusa na wesołe pastwiska Kościoła.—*Po górach Izraelskich, nad strumieniami.* Wszędzie, tak na górach, jak i na padołach. Znaczy, że Kościół ma się po całym świecie rozszerzyć.

14. *Na pastwiskach najobfitszych.* Sakramentów, słowa Bożego i t. p.

15. *Dam leżeć.* Odpoczywać, podług LXX.

16. *W sądzie.* Sprawiedliwie i mądrze.

17. *Między bydlęciem a bydlęciem,* Między dobrymi i złymi; między baranami i kozłami.

18. *Aza wam nie dosyć.* Mówi przeciw bogaczom, którzy żyjąc hojnie, to co im pozostawało woleli stracić, niżeli rozdać ubogim: wspomina o saméj jałmużnie zaniechanéj, który grzech kładzie zamiast wszystkich, jak Chrystus Mat. 25, 42: *Łaknąłem bowiem, a nie daliście mnie jeść,* i t. d.

19. *Co było podeptane nogami waszemi.* Okazuje ichże chciwość, którzy nic ubogim nie dawali, chyba co zepsutego, zdartego, nieużytecznego.

20. *Bydlęciem tłustem.* Bydlę tłuste są bogacze a chude ubodzy.

21. *Boki.* Bokami i plecami trącaliście, i rogiem rzucaliście inne owce, aż je za pastwiska wyrzuciliście. Przenośnia wzięta od wołów, które słabszych rogami bość, i z miejsca pastwiska wyrzucać zwykły.

23. *Pasterza jednego.* Nie wielu, jak przedtém; bo dotąd *wielu pasterzów zniszczyło winnicę moję.* Teraz zaś poszlę im Chrystusa, dobrego pasterza, *który duszę swą położy za owce swoje.* Jan 10, 11.—*Sługę mego Dawida.* Chrystusa, syna Dawidowego. P. Wujka.

vus meus David princeps in medio eorum: Ego Dominus locutus sum.

25. Et faciam cum eis pactum pacis, et cessare faciam bestias pessimas de terra, et qui habitant in deserto, securi dormient in saltibus.

26. Et ponam eos in circuitu collis mei benedictionem, et deducam imbrem in tempore suo: pluviae benedictionis erunt.

27. Et dabit lignum agri fructum suum, et terra dabit germen suum, et erunt in terra sua absque timore: et scient, quia ego Dominus, cum contrivero catenas jugi eorum, et eruero eos de manu imperantium sibi.

28. Et non erunt ultra in rapinam in gentibus, neque bestiae terrae devorabunt eos, sed habitabunt confidenter absque ullo terrore.

29. Et suscitabo eis germen nominatum, et non erunt ultra imminuti fame in terra, neque portabunt ultra opprobrium gentium.

30. Et scient, quia ego Dominus Deus eorum cum eis, et ipsi populus meus, domus Israel, ait Dominus Deus.

31. Vos autem greges mei, greges pascuae meae, homines estis, et ego Dominus Deus vester, dicit Dominus Deus. *(Joan. 10, 11).*

Dawid książęciem w pośrzodku ich: Ja Pan mówiłem.

25. Y uczynię z nimi przymierze pokoiu, y uczynię że ustaną bestye złe z ziemie: a ci którzy mieszkaią na pusczey, bezpiecznie będą spać w lesiech.

26. Y postawię ie około pagórku mego błogosławieństwem, y spusczać będę déscz czasu swego: déscze błogosławieństwa będą.

27. Y da drzewo polne owoc swóy, a ziemia wydawać będzie urodzay swóy, y będą w ziemi swéy bez boiaźni: a poznaią żem ia Pan, gdy połamię łańcuchy iarzma ich, a wyrwę ie z ręki rozkazuiących im.

28. Y nie będą więcéy łupiestwem narodów, ani pożrą ich bestye ziemie, ale będą mieszkać bezpiecznie bez żadnego strachu.

29. Y wzbudzę im płód mianowany, a nie będą więcéy umnieyszeni głodem w ziemi, ani poniosą więcéy sromoty narodów.

30. Y poznaią, żem ia Pan Bóg ich z nimi, a oni lud móy dóm Izraelów, mówi Pan Bóg.

31. A wy trzody moie, trzody pastwiska mego, ludzie iesteście, a ia Pan Bóg wasz, mówi Pan Bóg.

Wykład X. J. Wujka—Roz. 34. w. 23. *Sługę mego Dawida.* Dawidem tu zowie Chrystusa, bo ten jest zwyczaj w Piśmie ś., iż imię figury dają rzeczy téj którą figuruje. A iż Dawid był figurą Chrystusa, który się miał z niego narodzić: i niż się narodził, osobę jego na sobie z potomstwem nosił: ztąd się stało że go prorocy Dawidem zowią, jako tu masz i niżéj 37, v. 24. Ose. 3, v. 5. Jer. 30, v. 9. Co też wykłada Paweł ś. do Rzymian 11. Na to jednak trzeba pamiętać, iż chocia Chrystus jest z Dawida według ciała, i według tego zowie go Bóg Ojciec sługą swoim, wszakże tenże jést Jehową i Bogiem nad wszystko błogosławionym, jako go też Paweł ś. zowie do Rzym. 9.

CAPUT XXXV. — ROZDZIAŁ 35.

O spustoszeniu Idumei, czyli góry Seir i miast jéj.

1. Et factus est sermo Domini ad me, dicens:

2. Fili hominis, pone faciem tuam adversum montem Seir, et prophetabis de eo, et dices illi:

3. Haec dicit Dominus Deus: Ecce, ego ad te, mons Seir, et extendam manum meam super te, et dabo te desolatum atque desertum.

4. Urbes tuas demoliar, et tu desertus eris, et scies, quia ego Dominus:

5. eo quod fueris inimicus sempiternus, et con-

1. Y stała się mowa Pańska do mnie, mówiąc:

2. Synu człowieczy, postaw oblicze swe przeciw górze Seir, y będziesz prorokował o niéy, y rzeczesz iéy:

3. To mówi Pan Bóg: Oto ia do ciebie góro Seir, a wyciągnę rękę moię na cię, y uczynię cię spustoszoną y pustą.

4. Miasta twoie zburzę, a ty pustą będziesz, a poznasz, żem ia Pan:

5. Dla tego żeś była nieprzyiacielem wiecznym,

---

25. *Przymierze pokoju.* Nowe przymierze; przez które Chrystus rodzaj ludzki z Bogiem pojednał.—*Bestye złe.* Występki, oraz złych ludzi i czartów władzę; odejmę czartu władzę, którą miał nad ludźmi.

25. *Postawię je.* Uczynię, że wszystkie narody, które są dokoła góry mojéj, t. j. w Jerozolimie mieszkają, błogosławionymi ich zwać będą.—*Deszcze błogosławieństwa.* Sprowadzające urodzajność i obfitość. To może się rozumieć o deszczu nauki Ewangelicznéj.

27. *Łańcuchy jarzma ich.* Które czart i grzech na ludzi włożyli.—*Z ręki rozkazujących.* Czarta, świata, ciała, grzechu. Stosuje do niewoli babilońskiéj, która była symbolem niewoli grzechu i występków.

29. *Płód mianowany.* Zacny, który uświetni cały naród Żydowski; Chrystusa, *który wynijdzie z korzenia Jessego,* Izai. 11, 1.—*Umniejszeni głodem.* Nie zmniejszy się od głodu liczba ich. Nie umrze wielu z nich od głodu, jak przedtém, ani znosić nie będą zelżywości narodów. W Kościele pokarm jest wieloraki, a mianowicie Eucharystyi i nauki zbawiennéj.

31. *A wy.* Porządek słów pomięszany, który tak trzeba urządzić: wy, ludzie, jesteście trzodą moją i pastwiskami memi; a pasterzem waszym ja jestem Pan Bóg wasz.

R. 35.— 2. *Przeciw górze Seir.* T. j. Idumei; część wzięta za całość. Bo góra Seir była w Idumei, nazwana od Ezawa, który tam mieszkał, i był Seir, t. j. kosmatym. Gen. 36, 8, 9.

3. *Oto ja do ciebie.* Chald. *oto ja ślę zapalczywość moję na ciebie.*

5. *Dla tego żeś była nieprzyjacielem.* Żeś była wiecznie nieprzyjazną dla ludu mego; dziedziczka nieprzyjaźni Ezawa ku Jakóbowi.—*Zawarłaś..., w rękach mie-*

cluseris filios Israel in manus gladii in tempore afflictionis eorum, in tempore iniquitatis extremae.
6. Propterea: Vivo ego, dicit Dominus Deus, quoniam sanguini tradam te, et sanguis te persequetur, et cum sanguinem oderis, sanguis persequetur te.
7. Et dabo montem Seir desolatum atque desertum, et auferam de eo euntem et redeuntem.
8. et implebo montes ejus occisorum tuorum: in collibus tuis et in vallibus tuis atque in torrentibus interfecti gladio cadent.
9. In solitudines sempiternas tradam te, et civitates tuae non habitabuntur: et scietis, quia ego Dominus Deus.
10. Eo quod dixeris: Duae gentes et duae terrae meae erunt, et hereditate possidebo eas, cum Dominus esset ibi,
11. propterea: Vivo ego, dicit Dominus Deus, quia faciam juxta iram tuam et secundum zelum tuum, quem fecisti odio habens eos, et notus efficiar per eos, cum te judicavero.
12. Et scies, quia ego Dominus audivi universa opprobria tua, quae locutus es de montibus Israel, dicens: Deserti, nobis ad devorandum dati sunt.
13. Et insurrexistis super me ore vestro, et derogastis adversum me verba vestra: Ego audivi.
14. Haec dicit Dominus Deus: Laetante universa terra in solitudinem te redigam.
15. Sicuti gavisus es super hereditatem domus Israel, eo quod fuerit dissipata, sic faciam tibi: dissipatus eris, mons Seir et Idumaea omnis: et scient, quia ego Dominus.

y zawarłaś syny Izraelowe w rękach miecza czasu ich utrapienia, czasu nieprawości ostateczněy.
6. Przeto: Żywę ia, mówi Pan Bóg, że cię podam krwi, a krew cię gonić będzie, a gdy krwie nienawidzisz, krew cię gonić będzie.
7. Y uczynię górę Seir spustoszoną y pustą, y zniosę z niéy idącego y wracaiącego się.
8. Y napełnię góry iéy pobitymi iéy, na pagórkach twoich, y na dolinach twoich, y na potokach pobici mieczem polęgą.
9. Na pustki wieczne dam cię, a w mieściech twoich mieszkać nie będą: a poznacie, żem ia Pan Bóg.
10. Dla tego żeś rzekła: Dwa narody, y dwie ziemi moie będą, y dziedzictwem ie posiędę, gdyż tam był Pan,
11. przetoż: Żywę ia, mówi Pan Bóg, że uczynię według gniewu mego: y według zawiści twéy, którąś czyniła nienawidząc ich, a będę znaiomy przez nie, gdy cię sądzić będę.
12. A poznasz, że ia Pan słyszałem wszytkie hańby twoie, któreś mówiła o górach Izraelskich, rzekąc: Spustoszały, nam na pożarcie dane są.
13. Y powstaliście na mię usty swemi, y uwłaczaliście przeciw mnie słowy swemi: Jam słyszał.
14. To mówi Pan Bóg: Z weselem wszytkiéy ziemie w pustynią cię obrócę.
15. Jakoś się weseliła nad dziedzictwem domu Izraelowego, że było rozproszone, tak uczynię tobie: spustoszoną będziesz góro Seir, y wszytka Idumea: a poznaią, żem ia Pan.

CAPUT XXXVI.

ROZDZIAŁ 36.

O powrócie Żydów do ojczyzny, założeniu Kościoła, o chrzcie ś., i t. d.

1. Tu autem, fili hominis, propheta super montes Israel, et dices: **Montes Israel,** audite verbum Domini: *(Supr. 6, 3).*
2. haec dicit Dominus Deus: Eo quod dixerit inimicus de vobis: Euge, altitudines sempiternae in hereditatem datae sunt nobis;

1. A ty synu człowieczy, prorokuy na góry Izraelskie, a rzeczesz: Góry Izraelskie słuchaycie słowa Pańskiego:
2. to mówi Pan Bóg: Przeto że rzekł nieprzyiaciel o was: Hey, wysokości wieczne dostały się nam w dziedzictwo;

cza. Zawierać w rękach miecza, jest to wydać w ręce i władzę miecza, t. j. żeby przezeń byli zabijanymi. To uczynili Idumejczycy, zabijając Żydów, którzy będąc prześladowani od Chaldejczyków, do nich uciekali.— *Nieprawości.* Kary za nieprawość, którą ponosili.

6. *Krwi.* Zabójstwu, albo ludziom krwiżądnym. W hebr. *krwią uczynię ciebie,* t. j. krwią twoją zewsząd cię okrwawię. — *Krew cię gonić będzie.* Krew którą wylałaś, pomsty przeciw tobie wzywać będzie.

10. *Dwa narody.* Idumea która jest moją, i Izraelska ziemia, którą teraz po wyjściu Żydów zabiorę. Albo przez dwa narody rozumie królestwo Judy i Izraela.— *Dziedzictwem je posiędę.* Najdę na Judeę pustą, po uprowadzeniu do niewoli jéj posiadaczy. Patrz co powiedziano w Jerem. 49, 1, gdzie jest rzecz o narodach ościennych, kuszących się zająć Judeę spustoszoną.— *Gdyż tam był Pan.* Gdy tymczasem ziemia ta była święta, i jakby mieszkaniem Bożem, z przyczyny kościoła, który był w Jeruzalem.

11. *Według gniewu twego.* Gniewać się będę na ciebie, jak ty gniewałaś się na synów Izraela; i rozgniewany tak postąpię z tobą, jak ty z nimi postępowałaś.— *Zawiści twéj.* Zazdrości i nienawiści przeciw braciom twym, Żydom.—*Którąś uczyniła.* Którąś wywarła.— *Będę znajomy.* Chwałą się okryję. — *Gdy cię sądzić będę.* Gdy cię ukarzę.

12. *Spustoszały.* T. j. góry Judei, gdy Żydów pobito, lub uprowadzono.

13. *Powstaliście.* Pysznieście przeciw mnie mówili.— *Uwłaczaliście.* Słowy waszemi przeciw mnie, któreście zuchwale przeciw mnie mówili, i którémi ubliżaliście chwale mojéj.

14. *Z weselem wszystkiéj ziemi.* Jak ty cieszyłaś się, gdy Judeę spustoszono; gdy ty będziesz spustoszoną, ucieszą się wszystkie narody. To tłumaczy w w. nast.

R. 36.—1. *Na góry.* O górach, albo do gór. Przenośnie górami nazywa cały kraj Judzki. Albo też przenośnie góry bierze za mieszkańców górzystego kraju Judei.

2. *Nieprzyjaciel.* Idumejczyk, Ammonita, Moabita, jak powiedział wyżéj r. 24, 3. — *Wysokości wieczne.* Starożytne góry Izraela, które się nigdy nie płaszczą, lecz zawsze trwają w jednakim stanie; i które wreszcie zawsze naszemi będą.—*Dostały się nam w dziedzictwo*

3. propterea vaticinare, et dic: Haec dicit Dominus Deus: Pro eo quod desolati estis et conculcati per circuitum, et facti in hereditatem reliquis gentibus, et ascendistis super labium linguae et opprobrium populi,

4. propterea, montes Israel, audite verbum Domini Dei: Haec dicit Dominus Deus montibus et collibus, torrentibus, vallibusque et desertis, parietinis, et urbibus derelictis, quae depopulatae sunt et subsannatae a reliquis gentibus per circuitum.

5. Propterea haec dicit Dominus Deus: Quoniam in igne zeli mei locutus sum de reliquis gentibus, et de Idumea universa, quae dederunt terram meam sibi in hereditatem cum gaudio et toto corde et ex animo, et ejecerunt eam, ut vastarent:

6. idcirco vaticinare super humum Israel, et dices montibus et collibus, jugis et vallibus: Haec dicit Dominus Deus: Ecce ego in zelo meo et in furore meo locutus sum, eo quod confusionem gentium sustinueritis.

7. Idcirco haec dicit Dominus Deus: Ego levavi manum meam, ut gentes, quae in circuitu vestro sunt, ipsae confusionem suam portent.

8. Vos autem, montes Israel, ramos vestros germinetis, et fructum vestrum afferatis populo meo Israel, prope enim est, ut veniat:

9. quia, ecce, ego ad vos, et convertar ad vos, et arabimini, et accipietis sementem.

10. Et multiplicabo in vobis homines omnemque domum Israel, et habitabuntur civitates, et ruinosa instaurabuntur.

11. Et replebo vos hominibus et jumentis, et multiplicabuntur, et crescent, et habitare vos faciam sicut a principio, bonisque donabo majoribus quam habuistis ab initio: et scietis, quia ego Dominus.

12. Et adducam super vos homines populum meum Israel, et hereditate possidebunt te, et eris eis in hereditatem, et non addes ultra, ut absque eis sis.

13. Haec dicit Dominus Deus: Pro eo, quod dicunt de vobis: Devoratrix hominum es, et suffocans gentem tuam;

3. przeto prorokuy, a mów: To mówi Pan Bóg: Dla tego żeście spustoszone y podeptane w około, y stałyście się dziedzictwem innym narodóm, y przyszłyście na wargę ięzyka, y hańbę ludu,

4. przeto góry Izraelskie, słuchaycie słowa Pana Boga: To mówi Pan Bóg górom, y pagórkom, potokóm, y dolinóm, y pusczóm, obalinom, y miastóm opusczonym, które zburzone są, y wyśmiane od innych narodów okolicznych.

5. Przeto to mówi Pan Bóg: Że w ogniu rzewniwości moiey mówiłem o innych narodziech, y o wszytkiey Idumeiey, którzy dali ziemię moię sobie za dziedzictwo z weselem, y ze wszego serca y z umysłu, y wyrzucili ią aby spustoszyli:

6. przeto prorokuy na ziemię Izraelską, y rzeczesz górom, y pagórkóm, wierzchóm gór, y dolinóm: To mówi Pan Bóg: Oto ia w rzewniwości moiey, y w zapalczywości moiey mówiłem, dla tego zelżenie narodów nosiliście.

7. Przeto tak mówi Pan Bóg: Jam podniósł rękę, aby narodowie, którzy około was są, same swą sromotę nosiły,

8. A wy góry Izraelskie gałązki swe wypusczaycie, a owoc wasz przynoście ludowi memu Izraelskiemu, bo blizko iest, żeby przyszedł:

9. bo owo ia do was, a nawrócę się do was, y będą was orać, y przyymiecie siew.

10. Y rozmnożę w was ludzie, y wszytek dóm Izraelski, y będą mieszkać w mieściech, a mieysca obalone naprawione będą.

11. Y napełnię was ludźmi y bydłem, y rozmnożą się y urostą, y osadzę was iako z przodku, y obdarzę większemi dobrami, niźliście mieli z piérwu, a poznacie, żem ia Pan.

12. Y przywiodę na was ludzie, lud móy Izraelski, y dziedzictwem was posiędą, y będziesz im dziedzictwem, y nie przydasz więcéy bydź bez nich.

13. To mówi Pan Bóg: Za to, że mówią o was: Pożeraczką ludzi iesteś, y dawiąca naród swóy;

Idumejczycy i Moabici byli krewnymi Żydów, bo Idumejczycy od Ezawa, a Ammonici i Moabici od Lota ród swój wywodzili; dla tegoż sądzili, że po śmierci lub uprowadzeniu Żydów do niewoli, jakby prawem dziedzictwa, posiadłości ich odziedziczą, jak pokaz. Jer. 49, 1.

3. *I podeptane.* Wy, góry Izraelskie! W hebr. *pochłonęły was ościenne narody.* — *Przyszłyście na wargę.* Stałyście się bajką narodu, i byłyście przedmiotem mów dla wszystkich narodów, przypowieścią, jak przep. Jerem. 25, 9.

5. *W ogniu rzewniwości.* W zapalczywości gniewu i oburzenia groziłem Idumejczykom i innym narodom zgubą, dla tego że one z klęski Żydów natrząsały się, i Judeę jakby swoję naszły.—*Wyrzucili ją.* Mieszkańców jéj.

6. *Mówiłem.* Przeciw narodom dla was nieprzyjaznym; co mówi dla pociechy Żydów.

7. *Jam podniósł rękę.* Przysiągłem, jakby z ręką podniesioną; jakby rzekł: święcie przysięgam, iż uczynię, że narody wam nieprzyjazne poniosą zelżywość swoję, i odbiorą karę za zniewagę, którą wam Żydom uczyniły.

8. *Gałązki swe wypuszczajcie.* Oznacza kwitnący stan Żydów po powrócie z niewoli, i Kościoła po przyjściu Chrystusa.—*Blizko jest żeby przyszedł.* Nadchodzi czas wybawienia z niewoli.

9. *Owo ja do was.* T. j. przyjdę o Żydzi! jak w chald. *ukażę się*, nie jako mściciel, lecz jako ojciec łaskawy, żebym dał wam wszystko potrzebne, jak wykłada niżéj w. 25.—*Będą was orać.* Przemawia do gór Izraela, którym obiecał pooranie i zasiew; gdy przedtém były nieuprawnemi i pustemi. Ta przenośnia oznacza duchowną serc uprawę, która się dokonywa w Kościele.

11. *Z pierwu.* Gdym was wyprowadził z ziemi Egipskiéj i odprowadził do Judzkiéj. Albo, za nim poszliście do niewoli.—*Obdarzę większemi dobrami.* Duchowemi, których większa jest cena niżeli doczesnych.

12. *Na was.* Góry Izraelskie!—*Ludzie.* Wiernych, którzy wierzą w Chrystusa.—*Nie przydasz więcéj być bez nich.* Bo Kościół nigdy nie skończy się, i swoich wyznawców mieć będzie. Zkądinąd Judea po tém proroctwie zupełnie przez Tytusa spustoszoną została.

13. *Pożeraczką ludzi.* Mówi o ziemi Izraelskiéj jako o niewieście, którą obwiniają o zbrodnię pożerania swych dzieci, o duszenie w łóżku, dla tego że pozwalała zabijać swoich obywateli i trapić wrogóm. Zdaje się stosuje do tego, co pow. Num. 13, 33.

14. propterea homines non comedes amplius, et gentem tuam non necabis ultra, ait Dominus Deus:
15. nec auditam faciam in te amplius confusionem gentium, et opprobrium populorum nequaquam portabis, et gentem tuam non amittes amplius, ait Dominus Deus.
16. Et factum est verbum Domini ad me, dicens:
17. Fili hominis, domus Israel habitaverunt in humo sua, et polluerunt eam in viis suis et in studiis suis, juxta immunditiam menstruatae facta est via eorum coram me.
18. Et effudi indignationem meam super eos pro sanguine, quem fuderunt super terram, et in idolis suis polluerunt eam.
19. Et dispersi eos in gentes, et ventilati sunt in terras: juxta vias eorum et adinventiones eorum judicavi eos.
20. Et ingressi sunt ad gentes, ad quas introierunt, et polluerunt nomen sanctum meum, cum diceretur de eis: Populus Domini iste est, et de terra ejus egressi sunt. *(Isai. 52, 5. Rom. 2, 24.)*
21. Et peperci nomini sancto meo, quod polluerat domus Israel in gentibus, ad quas ingressi sunt.
22. Idcirco dices domui Israel: Haec dicit Dominus Deus: Non propter vos ego faciam, domus Israel, sed propter nomen sanctum meum, quod polluistis in gentibus, ad quas intrastis.
23. Et sanctificabo nomen meum magnum, quod pollutum est inter gentes, quod polluistis in medio earum, ut sciant gentes, quia ego Dominus, ait Dominus exercituum, cum sanctificatus fuero in vobis coram eis:
24. tollam quippe vos de gentibus, et congregabo vos de universis terris, et adducam vos in terram vestram.
25. Et effundam super vos aquam mundam, et mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris, et ab universis idolis vestris mundabo vos.
26. Et dabo vobis cor novum, et spiritum novum ponam in medio vestri, et auferam cor lapideum de carne vestra, et dabo vobis cor carneum. *(Supr. 11, 19.)*

14. przeto nie będziesz więcéy ieść ludzi, y narodu swego nie będziesz daléy zabiiać, mówi Pan Bóg:
15. a nie dam w tobie więcéy słyszeć sromoty od narodów, y hańby od ludzi nie poniesiesz, y narodu twego więcéy nie utracisz, mówi Pan Bóg.
16. Y stało się słowo Pańskie do mnie, mówiąc:
17. Synu człowieczy, dóm Izraelów mieszkali w ziemi swéy, y zmazali ią drogami swemi, y sprawami swemi, wedle nieczystoty miesięcznice była droga ich przedemną.
18. Y wylałem rozgniewanie moie na nie, dla krwie, którą rozlewali po ziemi, y bałwanami swemi zmazali ią.
19. Y rozproszyłem ie między narody, a rozwiani są po ziemiach: według dróg ich y wynalazek ich, osądziłem ie.
20. Y weszli do narodów, do których weszli, y zmazali imię święte moie, gdy mówiono o nich: Lud to Pański iest, a z ziemie iego wyszli.
21. Y zfolgowałem imieniu świętemu memu, które był zmazał dóm Izraelów między narody, do których weszli.
22. Przeto powiesz domowi Izraelowemu: To mówi Pan Bóg: Nie dla was ia uczynię, domie Izraelów, ale dla imienia mego świętego, któreście zmazali między narody, do którycheście weszli.
23. Y poświęcę imię moie wielkie, które zmazane iest między narody, któreście zmazali w pośrzodku ich: aby poznali narodowie, żem ia Pan, mówi Pan zastępów, gdy się poświęcę wami przed nimi:
24. bo zabiorę was z narodów, y zgromadzę was ze wszytkich ziem, y przywiodę was do ziemie waszéy.
25. Y wyleię na was wodę czystą, y będziecie oczyścieni od wszech nieczystot waszych, y od wszech bałwanów waszych oczyścię was.
26. Y dam wam serce nowe, y ducha nowego położę w pośrzód was, a wyymę serce kamienne z ciała waszego, y dam wam serce mięsne.

---

14. *Nie będziesz więcéj jeść.* Nie będziesz miała zarzutu, że ludzi zjadasz, i że jesteś jakby przepaścią ludzi, bo nie zniosę żeby mieszkańców twoich w tobie zabijano.

17. *Dóm Izraelów.* Izraelici, Żydzi.—*W ziemi swéj.* W Judei.—*Drogami swemi.* Swemi obyczajami zepsutemi. — *Wedle nieczystoty.* Była u mnie podobną do niewiasty cierpiącéj niemoc peryodyczną. Jak mąż wstręt czuje do żony, gdy podlega peryodycznemu cierpieniu, dla tego że jest nieczystą; tak ja brzydziłem się narodem Izraelskim, dla jego nieczystoty, bałwochwalstwa, mężobójstw i t. p.

19. *Wynalazek.* Uczynków.—*Osądziłem.* Ukarałem.

20. *I weszli.* Gdy przyszli do narodów, do których w niewolę przybyli.—*Zmazali.* Dali powód żeby narody imię moje szpecili i spotwarzyli mówiąc, że nie mogłem was z rąk nieprzyjaciół wybawić, nie rozumiejąc że wy nie siłą nieprzyjaciół, lecz z mego zezwolenia i sprawiedliwego sądu pokonanymi jesteście.—*Gdy mówiono o nich.* Gdy jednak mówiono o nich: ten naród jest Pańskim, i powiadają że idzie z ziemi świętéj; co dla nich powinno było być pobudką do świętości. Albo, jak gdyby tak rozumowały narody: ten naród jest Boskim, a jednak z kraju swojego wygnany i do niewoli jest zaprowadzony; a więc Pan Bóg ich nie tak potężny, jak oni mniemają.

21. *Sfolgowałem.* Przepuszczę. — *Imieniu świętemu memu.* Będę miał wzgląd na imię moje święte, nie ścierpię żeby długo od narodów było znieważane; lecz odprowadzę ich z niewoli do ziemi ich, nie dla ich zasług, lecz dla imienia mego, żebym dłużéj nie był znieważanym i uważanym za niesilnego.

23. *Poświęcę.* Okażę je świętém i cudowném.—*Gdy się poświęcę.* Gdy w obec nich, przez wybawienie was, okażę że imię moje jest świętém.

25. *Wyleję na was wodę czystą.* Oznacza wodę chrztu, przez którą Chrystus Kościół oczyścił, *przez omycie odrodzenia,* do Tyt. 3, 5.

26. *Serce kamienne.* Twarde i w występkach zatwardziałe, które żadnych wrażeń świętéj i zbawiennéj nauki nie przyjmuje.

27. Et spiritum meum ponam in medio vestri, et faciam, ut in praeceptis meis ambuletis, et judicia mea custodiatis et operemini.
28. Et habitabitis in terra, quam dedi patribus vestris, et eritis mihi in populum, et ego ero vobis in Deum.
29. Et salvabo vos ex universis inquinamentis vestris, et vocabo frumentum, et multiplicabo illud, et non imponam vobis famem.
30. Et multiplicabo fructum ligni et genimina agri, ut non portetis ultra opprobrium famis in gentibus.
31. Et recordabimini viarum vestrarum pessimarum, studiorumque non bonorum, et displicebunt vobis iniquitates vestrae et scelera vestra.
32. Non propter vos ego faciam, ait Dominus Deus, notum sit vobis: confundimini, et erubescite super viis vestris, domus Israel.
33. Haec dicit Dominus Deus: In die, qua mundavero vos ex omnibus iniquitatibus vestris, et inhabitari fecero urbes, et instauravero ruinosa,
34. et terra deserta fuerit exculta, quae quondam erat desolata in oculis omnis viatoris,
35. dicent: Terra illa inculta, facta est ut hortus voluptatis, et civitates desertae, et destitutae atque suffossae, munitae sederunt.
36. Et scient gentes, quaecumque derelictae fuerint in circuitu vestro, quia ego Dominus aedificavi dissipata, plantavique inculta, ego Dominus locutus sim, et fecerim.
37. Haec dicit Dominus Deus: Adhuc in hoc inveniet me domus Israel, ut faciam eis: multiplicabo eos sicut gregem hominum,
38. ut gregem sanctum, ut gregem Jerusalem in solemnitatibus ejus: sic erunt civitates desertae, plenae gregibus hominum: et scient, quia ego Dominus.

27. A ducha mego położę w pośrzodku was, a uczynię żebyście w przykazaniach moich chodzili, y sądów moich strzegli, y czynili.
28. Y będziecie mieszkać w ziemi, którąm dał oycóm waszym, y będziecie mi ludem, a ia wam będę Bogiem.
29. Y zbawię was wszech nieczystot waszych, a przyzowę zboża, y rozmnożę ie, a nie włożę na was głodu.
30. Y rozmnożę owoc drzew, y urodzaie polne, żebyście nie nosili więcéy hańby głodu między narody.
31. Y wspomniecie na drogi wasze złościwe, y na sprawy niedobre, y omierzną wam nieprawości wasze, y niecnoty wasze.
32. Nie dla was ia uczynię, mówi Pan Bóg, niech wam wiadomo będzie: wstydaycie się a sromaycie się za drogi wasze, domie Izraelów.
33. To mówi Pan Bóg: W dzień, którego was oczyścię ze wszech nieprawości waszych, a uczynię że będą mieszkać w mieściech, y znowu zbuduię rozwaliny,
34. a ziemia spustoszała będzie sprawiona, która była piérwéy spustoszona przed oczyma każdego podróżnego,
35. rzekną: Ziemia ona niesprawna, stała się iako ogród roskoszny, a miasta puste opusczone, y wywrócone, usiadły obronne.
36. Y poznaią narodowie, którzykolwiek zostaną около was, że ia Pan zbudowałem rozwalone, y nasadziłem niesprawione, ia Pan mówiłem, y uczyniłem.
37. To mówi Pan Bóg: Jescze w tym naydą mię dóm Izraelów, że im uczynię: rozmnożę ie iako trzodę ludzi,
38. iako trzodę świętą, iako trzodę Jeruzalem, na święta uroczyste iego: tak będą miasta spustoszone, napełnione trzodami ludzi: a poznaią, żem ia Pan.

CAPUT XXXVII.

ROZDZIAŁ 37.

O powszechnêm zmartwychwstaniu, królestwie Chrystusa, i t. d.

1. Facta est super me manus Domini, et eduxit me in Spiritu Domini, et dimisit me in medio campi, qui erat plenus ossibus,

1. Stała się nademną ręka Pańska, y wyprowadził mię w duchu Pańskim, y postawił mię w pośrzód pola, które było pełne kości,

27. *W pośrodku was.* W sercu waszém, albo we wnętrznościach waszych.
29. *Przyzowę zboża.* Rozkażę żeby zboże obficie rodziło, nie tyle materyalne, jak duchowe. Dam wam dostatek łaski, Sakramentów, a szczególnie Eucharystyi, czém dusza pasłaby się i rozkoszowała. — *Nie włożę na was głodu.* Głodu na was nie ześlę.
30. *Hańby głodu między narody.* Żeby wam narody nie wyrzucały iż z głodu umieracie.
31. *Wspomniecie.* Częścią klęskami ukarani, częścią ujęci nowém dobrodziejstwem wyzwolenia, za grzechy swoje żałować będziecie.
32. *Nie dla was.* Lecz dla imienia mego, jak powiedział w. 22.
33. *Rozwaliny.* Domy nawpół rozwalone, przez co można rozumieć dusze, które w grzechy upadły.
34. *Spustoszona przed oczyma.* Jak widział każdy przechodzący.
35. *Usiadły obronne.* Teraz są zbrojne i bezpieczne.
36. *Narodowie.* Ammonici, Moabici, Idumejczycy, Tyryjczykowie i Sydończykowie.—*Ja Pan mówiłem i uczyniłem.* Wiedzieć będą narody, że jak powiedziałem i obiecałem wam, tak rzeczywiście uczyniłem.
37. *Najdą mnie.* Będzie mię prosił dóm Izraela, wysłucham ich, i otrzymają odemnie o co prosić będą.—*Jako trzodę ludzi.* Wzrośnie ich liczba, jak wzrastać zwykła trzoda owiec.
38. *Jako trzodę Jeruzalem, na święta uroczyste jego.* Jako Jeruzalem w trzy uroczyste święta pełne jest trzód owczych, które przyprowadzają się na ofiarę (którą trzodę świętą nazywa); tak wszystkie miasta, przedtém zrujnowane i opustoszone, będą napełnione trzodami ludzi.
R. 37.—1. *Ręka Pańska.* Zdaje się że tu nieoznacza tylko proroctwo, jak wyżéj r. 32, 22 i indziéj; lecz samą rękę Bożą, która jak zdało się prorokowi, ujęła go i w pole

2. et circumduxit me per ea in gyro; erant autem multa valde super faciem campi, siccaque vehementer;
3. et dixit ad me: Fili hominis, putasne, vivent ossa ista? Et dixi: Domine Deus, tu nosti.
4. Et dixit ad me: Vaticinare de ossibus istis, et dices eis: Ossa arida, audite verbum Domini:
5. haec dicit Dominus Deus ossibus his: Ecce, ego intromittam in vos spiritum, et vivetis.
6. Et dabo super vos nervos, et succrescere faciam super vos carnes, et superextendam in vobis cutem, et dabo vobis spiritum, et vivetis: et scietis, quia ego Dominus.
7. Et prophetavi, sicut praeceperat mihi; factus est autem sonitus, prophetante me, et ecce commotio; et accesserunt ossa ad ossa, unumquodque ad juncturam suam.
8. Et vidi, et ecce, super ea nervi et carnes ascenderunt, et extenta est in eis cutis desuper, et spiritum non habebant.
9. Et dixit ad me: Vaticinare ad spiritum, vaticinare, fili hominis, et dices ad spiritum: Haec dicit Dominus Deus: A quatuor ventis veni, spiritus, et insuffla super interfectos istos, et reviviscant.
10. Et prophetavi, sicut praeceperat mihi, et ingressus est in ea spiritus, et vixerunt, steteruntque super pedes suos exercitus grandis nimis valde.
11. Et dixit ad me: Fili hominis, ossa haec universa, domus Israel est; ipsi dicunt: Aruerunt ossa nostra, et periit spes nostra, et abscissi sumus.
12. Propterea vaticinare, et dices ad eos: Haec dicit Dominus Deus: Ecce, ego aperiam tumulos vestros, et educam vos de sepulcris vestris, populus meus, et inducam vos in terram Israel.
13. Et scietis, quia ego Dominus, cum aperuero sepulcra vestra, et eduxero vos de tumulis vestris, popule meus,
14. et dedero spiritum meum in vobis, et vixeritis, et requiescere vos faciam super humum vestram: et scietis, quia ego Dominus locutus sum, et feci, ait Dominus Deus.
15. Et factus est sermo Domini ad me, dicens:

2. y obwiódł mię po nich w około: a było ich bardzo wiele po polu, y bardzo suchych;
3. y rzékł do mnie: Synu człowieczy, mniemaszże żyć będą te kości? Y rzekłem: Panie Boże, ty wiész.
4. Y rzékł do mnie: Prorokuy o tych kościach, y rzeczesz im: Kości suche, słuchaycie słowa Pańskiego:
5. to mówi Pan Bóg tym kościom: Oto ia wpuszczę w was ducha, y żyć będziecie.
6. Y dam na was żyły, y uczynię że poroście na was mięso, a powlokę was skórą, y dam wam ducha, y żyć będziecie, a poznacie, żem ia Pan.
7. Y prorokowałem, iako mi był rozkazał: y stał się szum, gdym ia prorokował, a oto poruszenie; y przystąpiły kości do kości, każda do stawu swego.
8. Y uyźrzałem, a ono po nich żyły, y ciało wstąpiło, y rozciągnęła się na nich skóra po wierzchu, a ducha nie miały.
9. Y rzékł do mnie: Prorokuy do ducha, prorokuy synu człowieczy, a rzeczesz do ducha: To mówi Pan Bóg: Od cztérech wiatrów przyydzi duchu, a natchni te pobite, a niech ożyią.
10. Y prorokowałem, iako mi był rozkazał, y przyszedł w nie duch, a ożyły: y stanęły na nogach swych, woysko wielkie bardzo wielce.
11. Y rzékł do mnie: Synu człowieczy, kości te wszytkie sąć dóm Izraelski; oni mówią: Wyschły kości nasze, y zginęła nadzieia nasza, y iesteśmy odcięci.
12. Przeto prorokuy, a mów do nich: To mówi Pan Bóg: Oto ia otworzę groby wasze, a wywiodę was z grobów waszych ludu móy, y wwiodę was do ziemie Izraelskiéy.
13. A poznacie, żem ia Pan, gdy otworzę groby wasze, y wywiodę was z grobów waszych, ludu móy,
14. y gdy dam ducha mego w was, y gdy ożywiecie, y gdy wam dam odpoczynąć w ziemi waszéy: a doznacie, że ia Pan mówiłem y uczyniłem, mówi Pan Bóg.
15. Y stała się mowa Pańska do mnie, mówiąc:

zaprowadziła, jak jemu się przytrafiło r. 8, 3: było to bowiem widzenie w duchu, nie rzeczywiste zaprowadzenie.— *W duchu Pańskim.* Oznacza cośmy mówili, t. j. że nie co do ciała, lecz w duchu był od Boga wyprowadzonym. Albo, *w duchu,* jest toż samo co mocą, albo przynagleniem Pańskiém.

3. *Mniemaszże żyć będą te kości?* Nie pyta, czy będą wskrzeszone przy powszechném zmartwychwstaniu, ale czy zaraz ożyją.—*Ty wiesz.* Któremu wszystko jest jawném; ja nie wiem.

5. *Ducha.* Duszę.

7. *Szum.* Szelest kości, które się poruszały, i jedne do drugich się zbliżały.—*Gdym ja prorokował.* Gdym jeszcze prorokował. Jeszczem nie skończył mówić, gdy już skutek proroctwa nastał.—*Poruszenie.* Kości, albo ziemi wyrzucającéj kości, które przedtém pogrzebionemi były.

9. *Do ducha.* Rozkazując ażeby duch wstąpił do stosów kości. Mówi tak, jak gdyby dusza wiatrem była; nie dla tego żeby była wiatrem, lecz że wiatrem, t. j. oddychaniem żyjemy; jak mówi się że dusza jest we krwi, dla tego że najwięcéj z powodu krwi żyjemy.—*Od czterech wiatrów.* Ze wszystkich stron.

11. *Dóm Izraelski.* Dóm Izraelski, który w niewoli babilońskiéj, jakby w grobie był umarły. Stosuje przypowieść do Żydów w Babilonie uwięzionych, którzy o sobie i powrócie swoim nadzieję stracili, i nie mieli więcéj nadziei o swojém wyzwoleniu i powrócie do ojczyzny, jak żeby kości umarłych wyschłe i zgniłe ożyć miały.—*Wyschły kości nasze.* Już eśmy zginęli, jakaż nadzieja nam pozostać może? Tak mówiła Marta: *Już cuchnie, bo mu już czwarty dzień,* Jan 11, 39, jakby już żadna nadzieja nie została wskrzeszenia takiego nieboszczyka.—*Jesteśmy odcięci.* Jak drzewa z korzenia odcięte.

12. *Groby wasze.* Mówi według ich mniemania, bo uważali siebie jakby umarłych, których kości wyschły. Dla tegoż mówi Bóg, że choćby w grobach byli, ztamtąd ich wyprowadzi. Albo przenośnie grobami nazywa niewolę, miasta, więzienia, gdzie ich trzymano.

14. *Ducha mego.* Ducha nowego (którego im dać obiecał w r. pop. w. 26 i 27), jak dałem ducha mego, t. j. wiatr tym kościom.—*W ziemi waszéj.* W Judei.

16. Et tu, fili hominis, sume tibi lignum unum, et scribe super illud: Judae, et filiorum Israel sociorum ejus; et tolle lignum alterum, et scribe super illud: Joseph ligno Ephraim, et cunctae domui Israel sociorumque ejus.

17. Et adjunge illa, unum ad alterum, tibi in lignum unum, et erunt in unionem in manu tua.

18. Cum autem dixerint ad te filii populi tui loquentes: Nonne indicas nobis, quid in his tibi vellis?

19. loqueris ad eos: Haec dicit Dominus Deus: Ecce, ego assumam lignum Joseph, quod est in manu Ephraim, et tribus Israel, quae sunt ei adjunctae, et dabo eas pariter cum ligno Juda, et faciam eas in lignum unum, et erunt unum in manu ejus.

20. Erunt autem ligna, super quae scripseris, in manu tua in oculis eorum.

21. Et dices ad eos: Haec dicit Dominus Deus: Ecce, ego assumam filios Israel de medio nationum, ad quas abierunt, et congregabo eos undique, et adducam eos ad humum suam.

22. Et faciam eos in gentem unam in terra in montibus Israel, et rex unus erit omnibus imperans, et non erunt ultra duae gentes, nec dividentur amplius in duo regna. *(Joan. 10, 16.)*

23. Neque polluentur ultra in idolis suis et abominationibus suis, et cunctis iniquitatibus suis, et salvos eos faciam de universis sedibus, in quibus peccaverunt, et emundabo eos, et erunt mihi populus, et ego ero eis Deus.

24. Et servus meus David rex super eos, et pastor unus erit omnium eorum: in judiciis meis ambulabunt, et mandata mea custodient, et facient ea. *(Jer. 23, 5. Supr. 34, 23.)*

25. Et habitabunt super terram, quam dedi servo meo Jacob, in qua habitaverunt patres vestri, et habitabunt super eam ipsi et filii eorum, et filii filiorum eorum usque in sempiternum: et David servus meus princeps eorum in perpetuum. **(Psal. 109, 4.)*

26. Et percutiam illis foedus pacis: pactum

16. A ty synu człowieczy, weźmi sobie drewno iedno, a napisz na nim: Judy, y synów Izraelowych towarzyszów iego; y weźmi drewno drugie, a napisz na nim: Jozephowi drzewu Ephraimowemu, y wszytkiemu domowi Izraelowemu, y towarzyszów iego.

17. Y złóż ie, iedno do drugiego sobie w iedno drewno, y będą na ziednoczenie w ręce twoiéy.

18. A gdy rzeką do ciebie synowie ludu twego, mówiąc: Izali nam nie oznaymisz, co przez to znaczysz?

19. będziesz mówił do nich: To mówi Pan Bóg: Oto ia wezmę drewno Jozephowe, które iest w ręce Ephraim, y pokolenia Izraelowe, które z nim są złączone, y dam ie wespół z drewnem Judy, y uczynię ie drewnem iednym, y będą iedno w ręce iego.

20. A będą drewna, na których napiszesz w ręce twéy przed ich oczyma.

21. Y rzeczesz do nich: To mówi Pan Bóg: Oto ia wezmę syny Izraelowe z pośrzodku narodów do których zaszli, y zgromadzę ie zewsząd, a przywiodę ie do ziemie ich.

22. Y uczynię ie narodem iednym w ziemi na górach Izraelskich, y król ieden będzie wszytkim rozkazuiący, a nie będą daléy dwa narodowie, ani się więcéy dzielić będą na dwoie królestwo.

23. Ani się więcéy mazać będą bałwany swemi, y obrzydłościami swemi, y wszemi nieprawościami swemi, y wybawię ie ze wszech mieszkań, na których grzeszyli, y oczyścię ie, y będą mi ludem, a ia im będę Bogiem.

24. A sługa mój Dawid królem nad nimi, y pastérz ieden będzie ich wszytkich: w sądziech moich chodzić będą, y przykazania mego przestrzegać, y czynić ie będą.

25. Y będą mieszkać na ziemi, którąm dał słudze memu Jakóbowi, w któréy mieszkali oycowie waszy, y będą na niéy mieszkać sami y synowie ich, y synowie synów ich aż na wieki: a Dawid sługa mój książęciem ich na wieki.

26. Y uczynię z nimi przymierze pokoiu, przy-

---

16. *Drewno jedno.* LXX *laskę jedną.* Przez dwie laski o których tu wzmianka, rozumieją się dwa berła i dwa królestwa, t. j. Judy i Izraela.—*Judy.* Berło, królestwo pokoleń Judy, Benjamina i Lewi, które pokolenia poszły za domem Dawida. — *Józefowi drzewu Efraimowemu.* T. j. jak w chald. *Józefowi który jest pokoleniem,* albo *królestwem Efraima.* Przez Józefa zaś i Efraima, rozumie dziesięć pokoleń, albo samo pokolenie Efraima, które było powodem odstępstwa; bo Jeroboam sprawca tego był z pokolenia Efraima, a Efraim synem Józefa: przez dóm zaś Izraela, rozumie ostatnie dziewięć pokoleń, które się z nim połączyły.

17. *W jedno drzewo.* Tak, żeby się jedném drewnem wydawały. Przez podobieństwo połączenia dwóch drewien w jedno, przepowiedział przyszłe pojednanie dwuch i dziesięciu pokoleń; Chrystus bowiem *oboje jednêm uczynił,* do Efez. 2, 14, nie tylko Judę i Izraela, ale i Żydów i pogan, jak uczy ś. Paweł do Galat. 3, 28; Kolos. 3, 11.

19. *Drewno Józefowe.* Pokolenie i królestwo Józefa, czyli dziesięciu pokoleń. — *Które jest w ręce Efraim.* Bo pierwszy król Izraelski i prawie wszyscy następni byli z pokolenia Efraima.—*Dam.* Ustanowię, złączę.— *W ręce jego.* Boga. To Chrystus uczynił, który pomiędzy Żydami i Samarytanami zniósł zawiść, i jednych i drugich zgodnych sercem do kościoła przyłączył.

22. *Narodem jednym.* W lud jeden chrześcijański, w którym niema różnicy Żyda i poganina, ale wszystkich wierzących jedno jest serce i jedna dusza.—*Na górach Izraelskich.* W Kościele katolickim, który na górze postawiony skryć się nie będzie mógł. — *Król jeden.* Jezus Chrystus, król żydowski.

24. *Sługa mój Dawid królem nad nimi.* Chrystus syn Dawidowy, jak wyżéj r. 34, 23 i 24. Nazywa sługą swoim, bo mówi o nim jako o człowieku synie Dawida.—*Pasterz jeden będzie ich wszystkich.* Bo stanie się jedna owczarnia i jeden pasterz, którym będzie Chrystus Pan.

25. *Na ziemi.* W Kościele katolickim, który wyobrażała owa cała ziemia. — *Aż na wieki.* Bo królestwu Chrystusowemu końca nie będzie. Łuk. 1, 33.—*Dawid sługa mój.* Chrystus, jak wyżéj w. 24.

26. *Przymierze pokoju.* Nowe przymierze, przez któ-

sempiternum erit eis, et fundabo eos, et multiplicabo, et dabo sanctificationem meam in medio eorum in perpetuum.*

27. Et erit tabernaculum meum in eis, et ero eis Deus, et ipsi erunt mihi populus.

28. Et scient gentes, quia ego Dominus sanctificator Israel, cum fuerit sanctificatio mea in medio eorum in perpetuum.

mierze wieczne będzie im, y ugruntuię ie, y rozmnożę, y dam świątynię moię w pośrzodku ich na wieki.

27. Y będzie przybytek móy między nimi, a będę im Bogiem, a oni będą mi ludem.

28. Y poznaią narodowie, żem ia Pan poświęcaiący Izraela, gdy będzie świątynia moia w pośrzodku ich na wieki.

CAPUT XXXVIII.

ROZDZIAŁ 38.

O tém, co spotka Żydów po powrócie z niewoli, o Gogu i Magogu, Antychryście, i t. d.

1. Et factus est sermo Domini ad me, dicens:

2. Fili hominis, pone faciem tuam contra **Gog**, terram **Magog**, principem capitis Mosoch et Thubal, et vaticinare de eo, *(Infr. 39, 1. Apoc. 20, 7).*

3. et dices ad eum: Haec dicit Dominus Deus: Ecce, ego ad te, Gog, principem capitis Mosoch et Thubal,

4. et circumagam te, et ponam frenum in maxillis tuis, et educam te, et omnem exercitum tuum, equos et equites vestitos loricis universos, multitudinem magnam, hastam et clypeum arripientium et gladium.

5. Persae, Aethiopes et Libyes cum eis, omnes scutati et galeati:

6. Gomer et universa agmina ejus, domus Thogorma, latera aquilonis, et totum robur ejus, populique multi tecum.

7. Praepara, et instrue te et omnem multitudinem tuam, quae coacervata est ad te, et esto eis in praeceptum.

8. Post multos dies visitaberis, in novissimo annorum venies ad terram, quae reversa est a gladio, et congregata est de populis multis ad montes Israel, qui fuerunt deserti jugiter: haec de populis educta est, et habitabunt in ea confidenter universi.

1. Y stała się mowa Pańska do mnie, mówiąc:

2. Synu człowieczy, postaw oblicze swe przeciw Gog, ziemi Magog, książęciu głowy Mosoch y Thubal, a prorokuy o nim,

3. y rzeczesz do niego: To mówi Pan Bóg: Oto ia do ciebie Gog, książęcia głowy Mosoch y Thubal,

4. y będę cię obracał, y włożę wędzidło na czeluści twoie, y wywiodę cię, y wszytko woysko twoie, konie, y iezdne ubrane w pancerze wszytkie, mnóstwo wielkie porywaiących kopiią, y tarcz, y miecze.

5. Persowie, Ethyopianie, y Lybianie z nimi, wszyscy z tarczami y w przyłbicach.

6. Gomer, y wszytkie ufy iego, dóm Thogormy, strony północne, y wszytka siła iego, y narodowie mnodzy z tobą.

7. Spraw się, a zgotuy się, y wszytko mnóstwo twoie, które się zgromadziło do ciebie, a bądź im za przykazanie.

8. Po długim czasie nawiedzon będziesz, w ostateczne lata wnidziesz do ziemie, która się wróciła od miecza, a zebrana iest z ludzi mnogich na góry Izraelskie, które były puste ustawicznie: ta z narodów iest wywiedziona, y będą mieszkać w niéy bespiecznie wszyscy.

---

re Chrystus wszystko uspokoił krwią na krzyżu, Kolos. 1, 20.

27. *I będzie przybytek mój między nimi.* Zamieszkam w sercach ich; bo chrześcijanie są kościołem Bożym, jak mówi ś. Paweł I. Kor. 3, 16 i 17. Jest też u wiernych przybytek Boży, bo w kościołach chrześcijańskich ukrywa się Bóg pod postaciami najświętszéj Eucharystyi.

R. 38.—2. *Postaw oblicze swe.* P. Wujka.

4. *Będę obracał.* Przenośnia, zamiast włożę wędzidło w usta twoje i kierować będę tobą jak zechcę; poprowadzę i zawracać będę dokąd zechcę, uczynię z ciebie co się mnie podobać będzie. —*Wywiodę cię.* Z ziemi twojéj, jakby rybę z wody wrzuciwszy wędę; albo jak konia ze stajni okiełznawszy, abym zgubił cię za granicą twéj ziemi. Bo Gog będzie zabitym z Antychrystem blisko Jeruzalem, jak okazuje się z Objaw. 20, 8 i 9. —*Ubrane w pancerze wszystkie.* Watabl. *przyodziane w kirys,* t. j. we wszystkie rodzaje broni, od głowy do nóg.

6. *Gomer.* Galatowie; tak nazwani od Gomera syna Jafetowego, Gen. 10, 2, jak tłumaczy Józef, ks. I. Starożyt. r. 6.—*Thogormy.* Frygijczykowie. Inni rozumieją Germanów, Armenów, lub Kappadoków. — *Strony północne.* Mieszkańcy północy.

7. *Zgotuj się.* Urągowisko; jakby rzekł: przygotuj się i sam i wojsko swoje, żebyście razem zginęli.—*Bądź im za przykazanie.* Bądź ich wodzem i władcą.

8. *Po długim czasie.* Przy końcu świata, co ś. Jan w Objaw. 20, 7, wyraził: po tysiącu lat, kładąc liczbę określną za nieokreślną.—*Nawiedzon będziesz.* Będziesz ukaranym od Boga.—*W ostateczne lata.* Blisko dnia sądnego.— *Wnijdziesz do ziemi.* Przeciw Kościołowi.— *Która się wróciła od miecza.* Wybawiona od zabójstwa i prześladowania, które zniosła od dręczycieli. Przyjdziesz do tych, których miecz Chaldejczyków zostawił. Do Kościoła krwią męczenników skropionego. Stosuje do Jeruzalem, t. j. do Żydów, którzy z Babilonu powrócili; bo Jeruzalem jest symbolem Kościoła. Dodaj, że prawdziwie Antychryst i Gog przyjdzie do Jeruzalem, bo w niem umieści swoję królewską stolicę Antychryst, i blisko Jeruzalem stoczy bój z wiernymi i zabitym zostanie.—*Na góry Izraelskie.* Do ziemi świętéj. —*Które były puste ustawicznie.* Przez lat siedmdziesiąt niewoli, a nawet dłużéj, t. j. od Chrystusa i Tytusa, aż do Antychrysta. *Ta.* Ziemia, t. j. ludzie, mieszkańcy ziemi.— *Wywiedziona.* Wyprowadzona z pośrodka narodów, wyzwolona z pod władzy Chaldejczyków, i innych narodów i królów niewiernych, tak że w niéj obywatele śmiało i bezpiecznie zamieszkują.

9. Ascendens autem quasi tempestas venies, et quasi nubes, ut operias terram tu, et omnia agmina tua, et populi multi tecum.

10. Haec dicit Dominus Deus: In die illa ascendent sermones super cor tuum, et cogitabis cogitationem pessimam,

11. et dices: Ascendam ad terram absque muro, veniam ad quiescentes habitantesque secure: hi omnes habitant sine muro, vectes et portae non sunt eis,

12. ut diripias spolia, et invadas praedam, ut inferas manum tuam super eos, qui deserti fuerant et postea restituti, et super populum, qui est congregatus ex gentibus, qui possidere coepit et esse habitator umbilici terrae.

13. Saba et Dedan, et negotiatores Tharsis, et omnes leones ejus dicent tibi: Numquid ad sumenda spolia tu venis? Ecce, ad diripiendam praedam congregasti multitudinem tuam, ut tollas argentum et aurum, et auferas supellectilem atque substantiam, et diripias manubias infinitas.

14. Propterea vaticinare, fili hominis, et dices ad Gog: Haec dicit Dominus Deus: Numquid non in die illo, cum habitaverit populus meus Israel confidenter, scies?

15. Et venies de loco tuo a lateribus aquilonis tu et populi multi tecum ascensores equorum universi, coetus magnus, et exercitus vehemens.

16. Et ascendes super populum meum Israel quasi nubes, ut operias terram. In novissimis diebus eris, et adducam te super terram meam, ut sciant gentes me, cum sanctificatus fuero in te in oculis eorum, o Gog.

17. Haec dicit Dominus Deus: Tu ergo ille es, de quo locutus sum in diebus antiquis in manu servorum meorum prophetarum Israel, qui prophetaverunt in diebus illorum temporum, ut adducerém te super eos.

18. Et erit in die illa, in die adventus Gog super terram Israel, ait Dominus Deus, ascendet indignatio mea in furore meo.

9. A wstępuiąc iako burza przyidziesz, y iako obłok, abyś zasłonił ziemię ty y wszytkie ufy twoie, y narodów wiele z tobą.

10. To mówi Pan Bóg: Onego dnia wstąpią mowy na serce twoie, y umyślisz myśl bardzo złą,

11. y rzeczesz: Wtargnę do ziemie bez muru, przydę na spokoyne a mieszkaiące bezpiecznie: ci wszyscy mieszkaią bez muru, a zawór y bram nie maią,

12. abyś zdzierał łupy, y przypadał na korzyści, abyś ściągnął rękę twoię na te, którzy spustoszeni byli, a potym przywróceni, y na lud, który iest zebrany z narodów, który począł posiadać y bydź obywatelem śrzodku ziemie.

13. Saba y Dedan, y kupcy Tharsis, y wszyscy lwi iéy rzeką tobie: Izali na branie łupów ty idziesz? Oto, na rozchwytanie korzyści zebrałeś mnóstwo twoie, abyś zabrał śrébro y złoto, y wyniósł statek y maiętność, ażebyś złupił łupy niezliczone.

14. Przeto prorokuy synu człowieczy, a mów do Gog: To mówi Pan Bóg: Aza nie onego dnia, gdy będzie mieszkał lud móy Izraelski bezpiecznie, wiedzieć będziesz?

15. Y przyidziesz z mieysca twego, z stron północnych, ty y narodów wiele z tobą wsiadaiący na konie wszyscy, lud wielki, y woysko gwałtowne.

16. Y przyciągniesz na lud móy Izraelski iako obłok, abyś pokrył ziemię. W ostateczne dni będziesz, y przywiodę cię do ziemie moiey, żeby mię poznali narodowie, gdy będę poświęcon w tobie przed oczyma ich, o Gog.

17. To mówi Pan Bóg: Tyś tedy iest on, o którymem mówił czasów dawnych w ręce sług moich proroków Izraelskich, którzy prorokowali we dni onych czasów, żem cię miał przywieść na nie.

18. Y będzie w on dzień, w dzień przyszcia Gog na ziemię Izraelską, mówi Pan Bóg, wstąpi rozgniewanie moie w zapalczywości moiéy.

9. *Jako burza... i jako obłok.* Przez te dwie przenośnie oznacza bystrość i mnogość wojska antychrystowego. Podobne jest u Dan. 11, 40; Jerem. 4, 13.

10. *Wstąpią mowy.* Hebraizm, t. j. weźmiesz do serca, myśleć będziesz.

11. *Do ziemi bez muru.* Do kościoła, żebym go zdobył, o którym powiedziano że jest bez muru i zapór: bo broń żołnierstwa naszego nie jest cielesna II. Kor. 10, 4. I do Jeruzalem, które w owym czasie będzie pozbawionem murów i baszt.

12. *Abyś ściągnął rękę.* Żebyś trapił chrześcian, którzy w Judei od Turków uciemiężeni, i jakby opustoszeni mieszkali; lecz później po zrzuceniu jarzma wolność odzyskali; zkąd zdaje się, że tuż przed Antychrystem ziemia święta przez chrześcian odzyskaną będzie.

13. *Saba i Dedan.* Sabejczykowie i Idumejczycy; bo Dedan jest miastem Idumejskiem, jak okazuje się z r. 25, 13; i 27, 15. — *Kupcy Tarsis.* Morscy, albo Kartagińscy, albo Tarsu w Cylicyi. — *Lwi jéj.* Wszyscy książęta, których pod przenośnią lwami nazywa. Oznacza, iż heretycy wszyscy, którzy zastarzałą ku Kościołowi nieprzyjaźń zachowywali, połączą się z Antychrystem, i zachęcać będą do łupieży Kościoła; bo ci których wymienia, byli wrogami Żydów, jak okazuje się z r. 25 i 27.

14. *Gdy będzie mieszkał lud mój Izraelski.* Gdy chrześcijanie spokojnie w ziemi świętéj będą mieszkali. — *Wiedzieć będziesz.* Wtenczas dowiesz się i obaczysz, Gogu, że spełnia się, com tutaj o tobie przepowiedział. Chald. *poznasz zemstę potęgi mojéj.* LXX: *powstaniesz przeciw niemu,* t. j. Izraelowi.

15. *Z stron północnych.* Ze Scytyi, inni z Babilonu.

16. *W ostateczne dni.* Przed dniem sądnym. Patrz w. 8. — *Ziemi mojéj.* Judei. — *Żeby mię poznali narodowie.* Żeby zrozumiały wszystkie narody, żem Bóg, gdy okażę się świętym i sprawiedliwym, zabijając ciebie. Patrz r. 28, 22; i 36, 23.

17. *W ręce... proroków.* Przez proroków moich. Daniel bowiem r. 7, 8 i 9; Izai. i Jerem. i wielu innych, których pisma zaginęły, prorokowali o Antychryście i jego wojsku.

18. *Rozgniewanie moje w zapalczywości mojéj.* Gwałtownie, aż do zapalczywości się rozgniewam. Mówi Pan, że poweźmie gwałtowny gniew przeciw Kościołowi, bo dozwoli żeby go Antychryst bardzo trapił.

19. Et in zelo meo, in igne irae meae locutus sum: Quia in die illa erit commotio magna super terram Israel,

20. et commovebuntur a facie mea pisces maris et volucres coeli, et bestiae agri et omne reptile, quod movetur super humum, cunctique homines, qui sunt super faciem terrae, et subvertentur montes, et cadent sepes, et omnis murus curruet in terram. *(Matth. 24, 29)*.

21. Et convocabo adversus eum in cunctis montibus meis gladium, ait Dominus Deus: gladius uniuscujusque in fratrem suum dirigetur.

22. Et judicabo eum peste, et sanguine et imbre vehementi, et lapidibus immensis: ignem et sulphur pluam super eum, et super exercitum ejus, et super populos multos, qui sunt cum eo.

23. Et magnificabor et sanctificabor, et notus ero in oculis multarum gentium: et scient, quia ego Dominus.

19. A w rzewniwości moiéy, w ogniu gniewu mego mówiłem: Bo dnia onego będzie wielki rozruch w ziemi Izraelskiey,

20. y poruszą się od oblicza mego ryby morskie, y ptastwo powietrzne, y źwiérz polny, y wszelki płaz, który się rusza po ziemi, y wszyscy ludzie, którzy są na obliczu ziemi, y poprzewracaią się góry, y poupadaią płoty, y każdy mur na ziemię upadnie.

21. Y zwołam przeciwko niemu ze wszytkich gór moich miecz, mówi Pan Bóg: miecz każdego obróci się na brata iego.

22. A osądzę go mórem, y krwią, y desczem gwałtownym, y kamieniem wielkim: ogniem y siarką dżdżyć będę nań, y na woysko iego, y na narodów wiele, które są z nim.

23. Y uwielmożę się, y poświęcę się, a znaiomy będę przed oczyma wiela narodów, y poznaią żem ia Pan.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 38. w. 2. *Postaw oblicze swe przeciw Gog, ziemi Magog.* Iż przez wszystkie księgi swe Ezechiel prorokował o Chrystusie i królestwie jego, teraz też wspomina przeciwnego Antychrysta i okrucieństwa jego. I aczkolwiek, o tém Gog i Magog rozmaite są mniemania, ponieważ ich Pismo ś. nie wspomina, tylko tu Ezechiel, a Jan ś. Apoc. 20. Wszakże tak się zda niektórym, iż ci dwaj będą przedniejszy królowie z onych dziesiąci królów którzy Antychrystowi hołdować i służyć będą, a tych dwu tu najwięcéj mianuje, iż możnością i okrucieństwy inszych przechodzić będą. Pisze też Gen. 10, iż Magog był jeden z synów Japheta, i od tego Scythia, gdzie panował Magog nazwana jest ziemia Magog jako pisze Jozephus, ztądże rozumieją Theodoretus i Hieronim ś. iż Gog i Magog są narodowie Scytów albo Tatarów. Z tychże będą ci królowie którzy Antychrystowi z wojskami swoimi służyć będą przeciw chrześcianom.

CAPUT XXXIX.

ROZDZIAŁ 39.

O zabiciu Goga i Magoga, powrócie ludu z niewoli, i t. d.

1. Tu autem, fili hominis, vaticinare adversum Gog, et dices: Haec dicit Dominus Deus: Ecce, ego super te, Gog, principem capitis Mosoch et Thubal: *(Supr. 38, 2)*.

2. et circumagam te, et educam te, et ascendere te faciam de lateribus aquilonis, et adducam te super montes Israel.

3. Et percutiam arcum tuum in manu sinistra tua, et sagittas tuas de manu dextera tua dejiciam.

4. Super montes Israel cades tu, et omnia agmina tua et populi tui, qui sunt tecum: feris, avibus, omnique volatili, et bestiis terrae dedi te ad devorandum.

5. Super faciem agri cades, quia ego locutus sum, ait Dominus Deus.

6. Et immittam ignem in Magog, et in his, qui habitant in insulis confidenter: et scient, quia ego Dominus.

1. A ty synu człowieczy prorokuy przeciw Gog, y rzeczesz: To mówi Pan Bóg: Owo ia do ciebie Gog, książęcia głowy Mosoch y Thubal:

2. y obracać cię będę, y wywiodę cię, y uczynię że wyciągniesz z stron północnych, a przywiodę cię na góry Izraelskie.

3. Y wytracę łuk twóy w lewéy ręce twoiéy, y strzały twoie z prawéy ręki twéy wyrzucę.

4. Na górach Izraelskich upadniesz ty y wszytkie ufy twoie, y lud twóy, który iest z tobą: źwierzóm, ptakóm y wszem lataiącym, y źwierzowi ziemskiemu dałem cię na pożarcie.

5. Na obliczu pola upadniesz, bom ia rzékł, mówi Pan Bóg.

6. Y puszczę ogień na Magog, y na te, którzy mieszkaią na wyspach bezpiecznie: a poznaią, żem ia Pan.

19. *Mówiłem.* Powiedziałem i postanowiłem.—*Wielki rozruch.* Opisuje koniec świata za Antychrysta, jak Mat. 24, 21: *Albowiem na on czas będzie wielki ucisk, jaki nie był od początku świata aż dotąd, ani będzie.*

21. *Niemu.* Gogowi. Jakby rzekł: poburzę inne narody, albo raczéj samych jego żołnierzy zbuntowanych między sobą przeciw Gogowi, którzy go zabiją.—*Miecz każdego.* Uczynię że sami nawzajem zabijać się będą.

22. *Osądzę.* Ukarzę.—*Krwią.* Rzezią i porażką.

23. *Uwielmożę się.* Poznają żem święty i stanę się rozgłośnym przez świętą zemstę nad niezbożnymi.—*Znajomy będę.* Chald. *okażę potęgę moję.*

R. 39.—1. *A ty.* Ty więc często wrażaj to samo, ażeby tém głębiéj to w umysły się wraziło.—*Książęcia głowy.* T. j. najwyższego książęcia, który jesteś głową Mozoch, czyli Kappadocyi, i Thubal, t. j. Iberyi.

2. *Obracać cię będę.* Patrz co powiedziano w roz. pop. w. 4.—*Wywiodę cię.* Inni tłumaczą *wytnę cię.*

3. *Łuk twój.* Potęgę twoję.

6. *Na Magog.* Na kraj, ziemię i wojsko Goga, i wyspy podległe lub sprzymierzone z Magogiem.

7. Et nomen sanctum meum notum faciam in medio populi mei Israel, et non polluam nomen sanctum meum amplius: et scient gentes, quia ego Dominus, sanctus Israel.

8. Ecce venit, et factum est, ait Dominus Deus: haec est dies, de qua locutus sum.

9. Et egredientur habitatores de civitatibus Israel, et succendent et comburent arma, clypeum et hastas, arcum et sagittas, et baculos manuum et contos, et succendent ea igni septem annis.

10. Et non portabunt ligna de regionibus, neque succident de saltibus, quoniam arma succendent igni, et depraedabuntur eos, quibus praedae fuerant, et diripient vastatores suos, ait Dominus Deus.

11. Et erit in die illa: dabo Gog locum nominatum sepulcrum in Israel, vallem viatorum ad orientem maris, quae obstupescere faciet praetereuntes, et sepelient ibi Gog, et omnem multitudinem ejus, et vocabitur vallis multitudinis Gog.

12. Et sepelient eos domus Israel, ut mundent terram, septem mensibus.

13. Sepeliet autem eum omnis populus terrae, et erit eis nominata dies, in qua glorificatus sum, ait Dominus Deus.

14. Et viros jugiter constituent lustrantes terram, qui sepeliant, et requirant eos, qui remanserant super faciem terrae, ut emundent eam: post menses autem septem quaerere incipient.

15. Et circuibunt peragrantes terram, cumque viderint os hominis statuent juxta illud titulum, donec sepeliant illud pollinctores in vale multitudinis Gog.

16. Nomen autem civitatis: Amona; et mundabunt terram.

17. Tu ergo, fili hominis, haec dicit Dominus Deus, dic omni volucri, et universis avibus cunctisque bestiis agri: Convenite, properate, concurrite undique ad victimam meam, quam ego immolo vobis, victimam grandem super montes Israel, ut comedatis carnem, et bibatis sanguinem.

18. Carnes fortium comedetis, et sanguinem principum terrae bibetis, arietum et agnorum, et

7. A imię święte moie oznaymię w pośrzodku ludu mego Izraelskiego, a nie zmażę więcéy imienia mego świętego: y poznaią narodowie, żem ia Pan, święty Izraelski.

8. Oto przyszedł, y stało się, mówi Pan Bóg: Tenci iest dzień, o którymem mówił.

9. Y będą wychodzić obywatele z miąst Izraelskich, y palić będą y spalą oręża, tarcz y drzewca, łuk y strzały, y kiie ręczne y włócznie, będą ie palić ogniem siedm lat.

10. A nie będą nosić drew z pola, ani rąbać z lasów, bo oręże palić będą ogniem, a złupią te, którym były łupem, y rozchwycą rozchwytacze swe, mówi Pan Bóg.

11. Y będzie onego dnia: dam Gog mieysce mianowane za grób w Izraelu, dolinę podróżnych na wschód morza, która uczyni, że się zdumieią y miiaiący, a pogrzebą tam Gog y wszytkie zgraie iego, y będzie nazwana doliną mnóstwa Gog.

12. A pogrzebą ie dom Izraelów, aby oczyścili ziemię, przez siedm miesięcy.

13. A pogrzebie go wszytek lud ziemie, y będzie im sławny dzień, któregom się wsławił, mówi Pan Bóg.

14. Y męże ustawicznie postanawiać będą, przeglądaiące ziemię, którzyby grzebli y szukali tych, którzy byli pozostali na obliczu ziemie, aby ią oczyścili: a po siedmi miesiącach szukać poczną.

15. Y obeydą przechodzący po ziemi, a uyźrzawszy kość człowieczą postawią podle niéy słup, aż ią pogrzebą grubarze w dolinie mnóstwa Gog.

16. A imię miasta: Ammona; y oczyścią ziemię.

17. A tak ty synu człowieczy, to mówi Pan Bóg: Mów wszemu lataiącemu, y wszytkim ptakóm, y wszemu źwiérzowi polnemu: Zeydźcie się, śpieszcie się, zbieżcie się zewsząd na rzeź moię, którą ia wam rzeżę, rzeź wielką na górach Izraelskich, żebyście iedli mięso, a krew pili.

18. Mięso mocarzów ieść będziecie, a krew książąt ziemskich pić będziecie, baranów, y ia-

7. *Nie zmażę.* Zmazać nie dozwolę, t. j. żeby imię moje nadal było znieważaném i bluźnionem, jak dotąd dozwoliłem przez zwycięstwa i bezbożność Goga i Antychrysta.

8. *Oto przyszedł i stało się.* Prędko spełni się com przepowiedział. A mówi że blisko, bo u Boga tysiąc lat, jako dzień jeden, jak wykłada ś. Piotr w liście II, r. 3, 8; jako ś. Jan powiedział, że jest ostatnia godzina, list I. r. 2, 18.

9. *I będą wychodzić.* Po zabiciu Antychrysta, Goga i całego wojska jego, tak wiele zostanie łupów po zabitych, włóczni i broni, że Żydzi ze wszystkich miast przyjdą, żeby je rozebrać, i na lat siedm wystarczą, żeby je spalić, tak iż zkąd inąd nie będą potrzebowali drew szukać.—*Kije ręczne.* Które żołnierze w rękach noszą do walki, twarde i opalone w ogniu, albo żelazem okute.

11. *Dam Gog miejsce mianowane.* Które od jego grobu i wielkiéj liczby ludzi z nim pogrzebionych, otrzyma nazwę i będzie sławném, bo będzie nazwane *doliną mnóstwa Gog.—Dolinę podróżnych.* Ludną i sławną, że od wielu będzie widzianą, t. j. dolinę którą pątnicy od wschodu idą ku morzu Genezaret. —*Która uczyni że się zdumieją.* Która dolina wielością mogił zdumiewać będzie pielgrzymów.

12. *Dóm Izraelów.* Izraelitów. —*Aby oczyścili ziemię.* Z trupów i swądu.—*Przez siedm miesięcy.* Przez wiele miesięcy.

13. *Którego się wsławił.* Porażką wojska nieprzyjacielskiego. I dzień ten uroczysty będzie dla chrześcijan.

14. *Szukać poczną.* Bo przez pierwsze siedm miesięcy trupy często dadzą się napotykać, i nie trzeba będzie szukać, żeby je znaleźć.

15. *Postawią podle niéj słup.* Żeby poznać że to kość człowieka i pogrześć. —*Grabarze.* Którzy pilnują pogrzebów i trupów grzebią.

16. *A imię miasta.* Przy którém Gog będzie pogrzebionym z towarzyszami swoimi, będzie nazwane *Amona,* który wyraz znaczy *mnóstwo jego.*

17. *Rzeź moję.* Ofiarą Bóg nazywa wielką porażkę wrogów, którą sprawiedliwości swojéj jakby poświęcił.

18. *Jagniąt i kozłów.* Panujących i książąt, jakiemi są barany pomiędzy trzodą, a byki pomiędzy oborą; i

hircorum taurorumque, et altilium et pinguium omnium.
19. Et comedetis adipem in saturitatem, et bibetis sanguinem in ebrietatem, de victima, quam ego immolabo vobis,
20. et saturabimini super mensam meam de equo et equite forti, et de universis viris bellatoribus, ait Dominus Deus.
21. Et ponam gloriam meam in gentibus, et videbunt omnes gentes judicium meum, quod fecerim, et manum meam, quam posuerim super eos.
22. Et scient domus Israel, quia ego Dominus Deus eorum a die illa et deinceps.
23. Et scient gentes, quoniam in iniquitate sua capta sit domus Israel, eo quod dereliquerint me, et absconderim faciem meam ab eis, et tradiderim eos in manus hostium, et ceciderint in gladio universi.
24. Juxta immunditiam eorum et scelus feci eis, et abscondi faciem meam ab illis.
25. Propterea haec dicit Dominus Deus: Nunc reducam captivitatem Jacob, et miserebor omnis domus Israel, et assumam zelum pro nomine sancto meo.
26. Et portabunt confusionem suam et omnem praevaricationem, qua praevaricati sunt in me, cum habitaverint in terra sua confidenter neminem formidantes:
27. et reduxero eos de populis, et congregavero de terris inimicorum suorum, et sanctificatus fuero in eis, in oculis gentium plurimarum.
28. Et scient, quia ego Dominus Deus eorum, eo quod transtulerim eos in nationes, et congregaverim eos super terram suam, et non dereliquerim quemquam ex eis ibi.
29. Et non abscondam ultra faciem meam ab eis, eo quod effuderim spiritum meum super omnem domum Israel, ait Dominus Deus.

gniąt, y kozłów, y byków, y karmnych, y wszech tłustych.
19. Y naiecie się tłustości do sytości, a pić będziecie krew do upicia, z rzezi którey ia narzeżę wam,
20. y nasycicie się u stołu moiego koni y iezdnych mocnych, y wszech mężów walecznych, mówi Pan Bóg.
21. Y położę sławę moię między narody, y uyźrzą wszyscy narodowie sąd móy, którym uczynił, y rękę moię, którąm na nie włożył.
22. A poznaią domy Izraelów, żem ia Pan Bóg ich ode dnia onego, y na potym.
23. Y poznaią narodowie, że w nieprawości swéy był poyman dóm Izraelów, dla tego że mię opuścili, y zakryłem oblicze moie od nich, y podałem ie w ręce nieprzyiaciół, y wszyscy polegli od od miecza.
24. Według nieczystoty ich a złości uczyniłem im, y zakryłem oblicze moie od nich.
25. Przeto to mówi Pan Bóg: Teraz przywrócę poymanie Jakóbowe, y zmiłuię się nad wszytkim domem Izraelowym, y wezmę rzewniwość dla imienia mego świętego.
26. Y poniosą sromotę swą, y wszelaki występek, którym występowali przeciwko mnie, gdy mieszkać będą w ziemi swéy bezpiecznie, nikogo się nie boiąc:
27. a gdy ie wrócę z narodów, a zgromadzę ie z ziem nieprzyiaciół ich, a poświęcon będę w nich przed oczyma wielu narodów.
28. Y poznaią, żem ia Pan Bóg ich, przeto żem ie przeniósł do narodów, y zebrał ie do ziemie ich, a nie zostawiłem tam żadnego z nich.
29. Y nie zakryię więcéy oblicza mego od nich dla tego, żem wylał ducha mego na wszytek dóm Izraelów, mówi Pan Bóg.

żołnierzy pojedyńczych, których wyraża pod nazwą baranów i kozłów.—*Karmnych i... tłustych.* Tychże rozumie panujących i książąt, którzy się tłustymi i karmnymi nazywają; bo obfitują w dostatek i powodzenie.
20. *U stołu mojego.* Stołem swoim Bóg nazywa ową dolinę mnóstwa Gog, pełną trupów, o któréj w. 11.
21. *Położę.* Okażę.—*Sąd.* Karę.—*Rękę moję.* Porażkę, którą wrogów dotknąłem. Potęgę ramienia mego, którą okazałem.
22. *A poznają.* A od dnia owego i na przyszłość wiedzieć będą Izraelici, t. j. wierni, żem ja Bóg ich wszechmocny, który ich od złego wybawiłem.
23. *W nieprawości.* Dla nieprawości ich.—*Był pojman.* Do niewoli zaprowadzony.
25. *Przywrócę pojmanie Jakóbowe.* Na wolność wywiodę synów Jakóba i Izraela, którzy są w niewoli; zgromadzę Kościół mój i od prześladowania wrogów uwolnię.—*Wezmę rzewniwość.* Będę gorliwym o zbawienie ludu mojego Izraelskiego, nie dla ich zasług, lecz dla siebie i dla imienia mego, żebym był nazwany ojcem wiernym i miłosiernym.
26. *Poniosą.* Przydzie im na myśl wielość grzechów ich, i będą żałowali za nie, i pokutę któréj nie czynili niewolą uciśnieni, czynić będą powodowani dobrodziejstwem wyzwolenia: gdy do wiary powrócą, zawstydzą się, pokutując za grzechy popełnione przed poznaniem prawdy.
27. *Gdy je wrócę z narodów.* Pomiędzy któremi Żydzi byli rozproszeni, już przez Tytusa, już przez Antychrysta, wrocę ich do siedzib własnych i do Judei, tak ziemskiéj, jako bardziéj do duchownéj, t. j. do Kościoła Chrystusowego.—*Poświęcon będę.* Gdy pokażę żem Bóg; Bóg bowiem absolutnie świętym się nazywa, dla tegoż poświęcić się, jest to okazać się że jest Bogiem, jak w r. pop. w. 16 i 23.
28. *A nie zostawiłem tam żadnego z nich.* Mówi o wybranych swoich. Tak mówił Chrystus, Jan 18, 9: (Ojcze) *iż któreś mi dał, żadnegom z nich nie stracił.*
29. *Nie zakryję.* Nie opuszczę Kościoła. — *Dla tego żem wylał ducha mego.* Dla tego żem całą duszą kochał Kościół, dla tego żem najgoręcéj Kościoł umiłował. Albo rozumiéj ducha łaski, sprawiedliwości, świętości, albo Ducha świętego: *Iż miłość Boża rozlana jest w sercach naszych, przez Ducha ś. który nam jest dan,* Rzym. 5, 5.

CAPUT XL.

ROZDZIAŁ 40.

O rozmierzaniu Jerozolimy, będącéj figurą Kościoła.

1. In vigesimo quinto anno transmigrationis nostrae in exordio anni, decima mensis, quartodecimo anno, postquam percussa est civitas; in ipsa hac die facta est super me manus Domini, et adduxit me illuc.

2. In visionibus Dei adduxit me in terram Israel, et dimisit me super montem excelsum nimis, super quem erat quasi aedificium civitatis vergentis ad austrum.

3. Et introduxit me illuc; et ecce, vir cujus erat species quasi species aeris, et funiculus lineus in manu ejus, et calamus mensurae in manu ejus; stabat autem in porta.

4. Et locutus est ad me idem vir: Fili hominis, vide oculis tuis, et auribus tuis audi, et pone cor tuum in omnia, quae ego ostendam tibi, quia, ut ostendantur tibi, adductus es huc: annuntia omnia, quae tu vides, domui Israel.

5. Et ecce, murus forinsecus in circuitu domus undique, et in manu viri calamus mensurae sex cubitorum, et palmo; et mensus est latitudinem aedificii calamo uno, altitudinem quoque calamo uno.

6. Et venit ad portam, quae respiciebat viam orientalem, et ascendit per gradus ejus, et mensus est limen portae calamo uno latitudinem, id est, limen unum calamo uno in latitudine;

7. et thalamum uno calamo in longum, et uno calamo in latum, et inter thalamos quinque cubitos;

8. et limen portae juxta vestibulum portae intrinsecus, calamo uno.

9. Et mensus est vestibulum portae octo cubitorum, et frontem ejus duobus cubitis; vestibulum autem portae erat intrinsecus.

10. Porro thalami portae ad viam orientalem, tres hinc et tres inde; mensura una trium, et mensura una frontium ex utraque parte.

11. Et mensus est latitudinem liminis portae, decem cubitorum, et longitudinem portae, tredecim cubitorum;

12. et marginem ante thalamos cubiti unius,

1. Dwódziestego y piątego roku zaprowadzenia naszego, na początku roku, dziesiątego dnia miesiąca, czternastego roku potym iako zburzone iest miasto, tegoż samego dnia stała się nademną ręka Pańska, y przywiódł mię tam.

2. W widzeniach Boskich przywiódł mię do ziemie Izraelskiéy, y zostawił mię na górze bardzo wysokiéy, na któréy było iakoby budowanie miasta leżącego ku południu.

3. Y wwiódł mię tam: a oto mąż, którego kształt był iako kształt miedzi, a sznur lniany w ręce iego, y trzcina miary w ręce iego, a stał w bramie.

4. Y mówił do mnie tenże mąż: Synu człowieczy, patrz oczyma swemi, y uszyma swemi słuchay, a przyłóż serce swe do wszytkiego co ia ukażę tobie, bo abyć to ukazano, iesteś tu przywiedzion: oznaymi wszytko, co ty widzisz domowi Izraelowemu.

5. A oto mur zewnątrz około domu wszędy, a w ręce męża trzcina miary na sześć łokiet, y na dłoni; y zmierzył szérokość budowania trzciną iedną, wysokość téż trzciną iedną.

6. Y przyszedł do bramy, która patrzała ku drodze wschodniéy, y wstąpił po wschodach iéy, y wymierzył próg bramy trzciną iedną szérz, to iest, próg ieden trzciną iedną na szérzą;

7. y komorę trzciną iedną na dłuż, a trzciną iedną na szérzą, a między komorami pięć łokiet;

8. a próg bramy wedle przysionka bramy wewnątrz trzciną iedną.

9. Y wymierzył przysionek bramy na ośm łokci, a czoło iego na dwa łokcia, a przysionek bramy był wewnątrz.

10. A komory bramy ku drodze wschodniéy trzy ztąd, a trzy z onąd, miara iedna trzech, y miara iedna czół z obu stron.

11. Y wymierzył szérzą progu bramy, dziesiącią łokiet, a dłużą bramy trzynaście łokiet;

12. a kray przed komorami na ieden łokieć, a

R. 40.—2. *W widzeniach Boskich.* Duchem proroczym, albo przez wielkie jakieś i cudowne widzenie.—*Na górze bardzo wysokiéj.* Na górze Morya, na któréj Salomon kościół zbudował.—*Jakoby budowanie miasta.* Rozumie kościół Jerozolimski, który dla swych obszernych przysionków, i obszernych rozmiarów architektonicznych, miał podobieństwo niejakie miasta. Czy kościół Jerozolimski był pokazany Ezechielowi, czy też co innego, wielki zachodzi spór między wykładaczami tego miejsca. Zdaje się tych zdanie jest więcéj prawdopodobném, że tu opisane postać i rozmiary kościoła Jerozolimskiego. A jeżeli niektóre części nazywa mniejszemi, niżby miały stosować się do kościoła Salomona lub Zorobabela, to dzieje się dla tego, że mięsza typ z antitypem, t. j. kościół Salomona z Kościołem Chrystusowym, do którego często zbacza, podług prorockiego zwyczaju. Wreszcie okazano tu do opisania Ezechielowi kościół Salomona, żeby naród przypomnieniem owego kościoła pobudził się do pokuty, wiedząc że go utracił z przyczyny grzechów swoich, i żeby pokrzepił się nadzieją jego odnowienia.—*Leżącego ku południu.* Bo Ezechielowi idącemu od północy, t. j. od Babilonu, Judea i kościół były od południa.

3. *A oto mąż.* Anioł mający postać człowieka; a tym był albo Michał, naczelnik świątyni i kościoła, albo Gabryel, o którym Dan. 9, 21.—*Sznur lniany.* LXX. *sznur mularski*, którego używać zwykli architekci i mularze, dla doświadczenia czy prosta ściana.—*Trzcina miary.* Miernicza.

4. *Patrz oczyma swemi.* Pilnie patrz, i uważnie słuchaj wszystkiego co ci pokażę. Szczegółowe objaśnienie opisywanych tu części miasta i kościoła, patrz Kornel. a Lap.

et cubitus unus finis utrinque; thalami autem, sex cubitorum erant hinc et inde.

13. Et mensus est portam a tecto thalami usque ad tectum ejus, latitudinem viginti quinque cubitorum; ostium contra ostium.

14. Et fecit frontes per sexaginta cubitos, et ad frontem atrium portae undique per circuitum;

15. et ante faciem portae, quae pertingebat usque ad faciem vestibuli portae interioris, quinquaginta cubitos;

16. et fenestras obliquas in thalamis et in frontibus eorum, quae erant intra portam undique per circuitum; similiter autem erant et in vestibulis fenestrae per gyrum intrinsecus, et ante frontes pictura palmarum.

17. Et eduxit me ad atrium exterius, et ecce, gazophylacia, et pavimentum stratum lapide in atrio per circuitum; triginta gazophylacia in circuitu pavimenti.

18. Et pavimentum in fronte portarum secundum longitudinem portarum erat inferius.

19. Et mensus est latitudinem a facie portae inferioris usque ad frontem atrii interioris extrinsecus, centum cubitos ad orientem et ad aquilonem.

20. Portam quoque, quae respiciebat viam aquilonis atrii exterioris, mensus est tam in longitudine, quam in latitudine;

21. et thalamos ejus tres hinc, et tres inde, et frontem ejus et vestibulum ejus secundum mensuram portae prioris, quinquaginta cubitorum longitudinem ejus, et latitudinem viginti quinque cubitorum.

22. Fenestrae autem ejus, et vestibulum, et sculpturae secundum mensuram portae, quae respiciebat ad orientem; et septem graduum erat ascensus ejus, et vestibulum ante eam.

23. Et porta atrii interioris contra portam aquilonis et orientalem; et mensus est a porta usque ad portam centum cubitos.

24. Et eduxit me ad viam australem, et ecce, porta, quae respiciebat ad austrum; et mensus est frontem ejus et vestibulum ejus juxta mensuras superiores.

25. Et fenestras ejus, et vestibula in circuitu, sicut fenestras ceteras, quinquaginta cubitorum longitudine, et latitudine viginti quinque cubitorum.

26. Et in gradibus septem ascendebatur ad eam; et vestibulum ante fores ejus; et caelatae palmae erant, una hinc, et altera inde in fronte ejus.

27. Et porta atrii interioris in via australi; et mensus est a porta usque ad portam in via australi, centum cubitos.

28. Et introduxit me in atrium interius ad portam australem, et mensus est portam juxta mensuras superiores;

29. thalamum ejus et frontem ejus, et vestibulum ejus eisdem mensuris; et fenestras ejus et vestibulum ejus in circuitu quinquaginta cubitos longitudinis, et latitudinis viginti quinque cubitos;

30. et vestibulum per gyrum longitudine viginti quinque cubitorum et latitudine quinque cubitorum;

łokieć drugi końca z obu stron; a komory na sześć łokiet były ztąd y z owąd.

13. Mierzył też bramę od dachu komory aż do dachu iéy, szerokość na dwadzieścia y pięć łokiet; drzwi przeciw drzwiom.

14. Y uczynił czoła na sześćdziesiąt łokiet, a u czoła sieni bramy zewsząd w około;

15. a przed obliczem bramy, która przychodziła aż do oblicza przysionka bramy wnętrznéy, pięćdziesiąt łokiet;

16. y okna pochodziste w komorach, y w czołach ich, które były wewnątrz bramy zewsząd w około; takież też były w przysionkach okna w około wewnątrz, a przed czołami malowanie palm.

17. Y wywiódł mię do sieni zewnętrznéy, a oto skarbnice, y tło położone kamieniem w sieni w około; trzydzieści skarbnic w około tła.

18. A tło na czele bram według długości bram było na dole.

19. Y wymierzył szérokość od oblicza bramy niższéy, aż do czoła sieni wnętrznéy znadworza, sto łokiet na wschód, y na północy.

20. Bramę też, która patrzyła ku drodze północnéy sieni zewnętrznéy, wymierzył tak na dłuż, iako y na szérz;

21. y komory iéy trzy ztąd, a trzy z onąd, y czoło iéy, y przysionek iéy według miary bramy piérwszéj, pięćdziesiąt łokiet dłużą iéy, a szérzą dwadzieścia y pięć łokiet.

22. A okna iéy, y przysionek, y rzezania według miary bramy, która patrzała na wschód; a na siedm stopniów było wstępowanie do niéy, a przysionek przed nią.

23. A brama sieni wnętrznéy przeciw bramie północnéy y wschodniéy, y wymierzył od bramy aż do bramy sto łokiet.

24. Y wywiódł mię na drogę południową, a oto brama, która patrzała na południe, y zmierzył czoło iéy, y przysionek iéy, wedle miar wyższych.

25. Y okna iéy, y przysionki w około, iako inne okna, pięćdziesiąt łokiet wzdłuż, a w szérz dwadzieścia y pięć łokiet.

26. A siedmią stopniów wstępowano na nię, a przysionek przede drzwiami iéy; y palmy wyrzezane były, iedna ztąd, a druga z onąd, na czele iéy.

27. Y brama sieni wnętrznéy na drodze południowey; y wymierzył od bramy aż do bramy na drodze południowéy sto łokiet.

28. Y wwiódł mię do sieni wnętrznéy do bramy południowéy, y wymierzył bramę według miar wyższych;

29. komorę iéy, y czoło iéy, i przysionek iéy temiż miarami; y okna iéy, y przysionek iéy w około pięćdziesiąt łokiet wzdłuż, a w szérz dwadzieścia y pięć łokiet;

30. A przysionek w około na dłuż dwadzieścia y pięć łokiet, a na szérz pięć łokiet;

31. et vestibulum ejus ad atrium exterius, et palmas ejus in fronte et octo gradus erant, quibus ascendebatur per eam.

32. Et introduxit me in atrium interius per viam orientalem, et mensus est portam secundam mensuras superiores;

33. thalamum ejus et frontem ejus, et vestibulum ejus sicut supra; et fenestras ejus et vestibula ejus in circuitu, longitudine quinquaginta cubitorum, et latitudine viginti quinque cubitorum;

34. et vestibulum ejus, id est atrii exterioris; et palmae celatae in fronte ejus hinc et inde; et in octo gradibus ascensus ejus.

35. Et introduxit me ad portam, quae respiciebat ad aquilonem, et mensus est secundum mensuras superiores;

36. thalamum ejus et frontem ejus, et vestibulum ejus, et fenestras ejus per circuitum, longitudine quinquaginta cubitorum, et latitudine viginti quinque cubitorum.

37. Et vestibulum ejus respiciebat ad atrium exterius; et caelatura palmarum in fronte ejus hinc et inde; et in octo gradibus ascensus ejus.

38. Et per singula gazophylacia ostium in frontibus portarum; ibi lavabant holocaustum.

39. Et in vestibulo portae duae mensae hinc et duae mensae inde, ut immoletur super eas holocaustum et pro peccato et pro delicto.

40. Et ad latus exterius, quod ascendit ad ostium portae, quae pergit ad aquilonem, duae mensae; et ad latus alterum ante vestibulum portae, duae mensae.

41. Quatuor mensae hinc, et quatuor mensae inde; per latera portae octo mensae erant, super quas immolabant.

42. Quatuor autem mensae ad holocaustum de lapidibus quadris exstructae; longitudine cubiti unius et dimidii, et latitudine cubiti unius et dimidii, et altitudine cubiti unius; super quas ponant vasa, in quibus immolatur holocaustum et victima.

43. Et labia earum palmi unius, reflexa intrinsecus per circuitum; super mensas autem carnes oblationis.

44. Et extra portam interiorem gazophylacia cantorum in atrio interiori, quod erat in latere portae respicientis ad aquilonem; et facies eorum contra viam australem, una ex latere porta orientalis, quae respiciebat ad viam aquilonis.

45. Et dixit ad me: Hoc est gazophylacium, quod respicit viam meridianam, sacerdotum erit, qui excubant in custodiis templi.

46. Porro gazophylacium, quod respicit ad viam aquilonis, sacerdotum erit, qui excubant ad ministerium altaris: isti sunt filii Sadoc, qui accedunt de filiis Levi ad Dominum, ut ministrent ei.

47. Et mensus est atrium longitudine centum cubitorum, et latitudine centum cubitorum per quadrum; et altare ante faciem templi.

48. Et introduxit me in vestibulum templi, et mensus est vestibulum quinque cubitis hinc, et

31. a przysionek iéy ku sieni zewnętrznéy, a palmy iéy na czele, y ośm stopniów było, któremi wstępowano po niéy.

32. Y wwiódł mię do sieni wnętrznéy drogą wschodnią y wymierzył bramę wedle miar przerzeczonych;

33. komorę iéy, y czoło iéy, y przysionek iéy, iako wyższéy; y okna iéy, y przysionki iéy w około na dłużą pięćdziesiąt łokiet, a na szérzą dwadzieścia y pięć łokiet;

34. a przysionek iéy, to iest sieni zewnętrznéy; a palmy wyrzezane na czele iéy ztąd y z onąd; a po ośmi stopniach wstępowanie na nie.

35. Y wwiódł mię do bramy, która patrzyła na północy, y wymierzył według miar wyższych;

36. komorę iéy y czoło iéy, y przysionek iéy, y okna iéy w około, na dłużą pięćdziesiąt łokiet, a na szérzą pięć y dwadzieścia łokiet.

37. A przysionek iéy patrzał ku sieni zewnętrznéy; y rycie palm na czele iéy ztąd y z owąd: a po ośmi stopniach wstępowanie do niéy.

38. A przy każdéy skarbnicy drzwi na czołach bram; tam omywano całopalenie.

39. A w przysionku bramy dwa stoły po iednéy, a dwa stoły po drugiéy stronie; aby ofiarowano na nich całopalenia, y za grzéch, y za występ.

40. A przy boku zewnętrznym, który wstępuje do drzwi bramy, która iest ku północy, dwa stoły, a przy drugiéy stronie przed przysionkiem bramy dwa stoły.

41. Cztéry stoły ztąd, a cztéry stoły z onąd; po bokach bramy ośm stołów było, na których ofiarowano.

42. A cztéry stoły do całopalenia z kamienia kwadratowego uczynione; wzdłuż na półtora łokcia, y wszérz na półtora łokcia, a na zwyż łokieć ieden; na którychby kładziono naczynie, którym ofiaruią całopalenie y ofiarę.

43. A kraie ich na iednę dłoń zakrzywione wewnątrz; a na stolech mięso na ofiarę.

44. A przed bramą wnętrzną komory śpiewaków w sieni wnętrznéy, która była w boku bramy patrzącéy na północy; a oblicza ich ku drodze południowéy, iedna przy boku bramy wschodniéy, która patrzyła ku drodze północnéy.

45. Y rzékł do mnie: Ta komora, która patrzy ku drodze południowéy, będzie kapłańska, którzy strzegą na strażéy kościelnéy.

46. A komora, która patrzy ku drodze północnéy, będzie dla kapłanów, którzy strzegą służby ołtarzowéy: ci są synowie Sadok, którzy przystępuią z synów Lewi do Pana, aby mu służyli.

47. Y wymierzył sień na dłużą sto łokiet, y na szérzą sto łokiet, na cztéry granie; y ołtarz przed kościołem.

48. Y wwiódł mię do przysionku kościelnego, a wymierzył przysionek pięć łokci ztąd, a pięć łokci

quinque cubitis inde; et latitudinem portae trium cubitorum hinc, et trium cubitorum inde.

49. Longitudinem autem vestibuli viginti cubitorum et latitudinem undecim cubitorum: et octo gradibus ascendebatur ad eam. Et columnae erant in frontibus, una hinc et altera inde.

CAPUT. XLI.

1. Et introduxit me in templum, et mensus est frontes, sex cubitos latitudinis hinc, et sex cubitos latitudinis inde, latitudinem tabernaculi.

2. Et latitudo portae decem cubitorum erat; et latera portae, quinque cubitis hinc, et quinque cubitis inde; et mensus est longitudinem ejus quadraginta cubitorum, et latitudinem viginti cubitorum.

3. Et introgressus intrinsecus mensus est in fronte portae duos cubitos, et portam sex cubitorum, et latitudinem portae septem cubitorum.

4. Et mensus est longitudinem ejus viginti cubitorum et latitudinem ejus viginti cubitorum, ante faciem templi, et dixit ad me: Hoc est Sanctum sanctorum.

5. Et mensus est parietem domus sex cubitorum, et latitudinem lateris quatuor cubitorum undique per circuitum domus.

6. Latera autem, latus ad latus, bis triginta tria; et erant eminentia, quae ingrederentur per parietem domus, in lateribus per circuitum, ut continerent, et non attingerent parietem templi.

7. Et platea erat in rotundum, ascendens sursum per cochleam, et in coenaculum templi deferebat per gyrum; idcirco latius erat templum in superioribus, et sic de inferioribus ascendebatur ad superiora in medium.

8. Et vidi in domo altitudinem per circuitum, fundata latera ad mensuram calami sex cubitorum spatio,

9. et latitudinem per parietem lateris forinsecus quinque cubitorum: et erat interior domus in lateribus domus.

10. Et inter gazophylacia latitudinem viginti cubitorum in circuitu domus undique,

11. et ostium lateris ad orationem; ostium unum ad viam aquilonis, et ostium unum ad viam australem; et latitudinem loci ad orationem quinque cubitorum in circuitu.

12. Et aedificium, quod erat separatum versumque ad viam respicientem ad mare, latitudinis septuaginta cubitorum; paries autem aedificii quinque cubitorum latitudinis per circuitum; et longitudo ejus nonaginta cubitorum.

13. Et mensus est domus longitudinem centum cubitorum, et quod separatum erat aedificium, et parietes ejus, longitudinis centum cubitorum.

14. Latitudo autem ante faciem domus, et ejus, quod erat separatum contra orientem, centum cubitorum,

z onąd; a szérokość bramy trzy łokcie ztąd, a trzy łokcie z onąd.

49. Długość zaś przysionka dwanaście łokiet, a szérokość iedenaście łokiet; a po ośmi stopniach wstępowano do niéy. A słupy były na czołach, ieden ztąd, a drugi z onąd.

ROZDZIAŁ 41.

O rozmierzaniu kościoła i wszystkiego co do kościoła należy.

1. Y wwiódł mię do kościoła, y zmierzył czoła, sześć łokiet w szérz ztąd, a sześć łokiet z onąd, szérzą przybytku.

2. A szérokość bramy dziesięć łokiet była; a boki bramy, pięć łokiet ztąd, a pięć łokiet z onąd; y wymierzył długości iego czterdzieści łokiet, a szérokości dwadzieścia łokiet.

3. A wszedłszy wewnątrz wymierzył na czele bramy dwa łokcia, a bramy na sześć łokiet, a széroкość bramy siedm łokiet.

4. Y zmierzył długość iego dwadzieścia łokiet, a szérokości iego dwadzieścia łokiet, przed obliczem kościoła, y rzekł do mnie: To iest święte świętych.

5. Y wymierzył ścianę domu sześć łokiet; a széroкość boku cztéry łokcie zewsząd około domu.

6. A boki, bok do boku, dwa kroć trzydzieści y trzy: a były wychodzące, któreby wchodziły przez ścianę domu na bokach w około, żeby dzierżały, a nie dotykały się ściany kościelnéy.

7. A plac był w okrąg wstępuiący wzgórę kręconym wschodem, a na salę kościelną prowadził w około; przeto szérszy był kościół wzgórę: a tak ze spodku chodzono ku górze na śrzodek.

8. Y widziałem w domu wysokość w około, y założone boki pod miarą trzciny na sześć łokiet,

9. a széroкość ściany pobocznéy zewnątrz pięć łokiet; y był wnętrzny dóm w bokach domowych.

10. A między skarbnicami széroкości dwadzieścia łokiet około domu zewsząd,

11. a drzwi boku na modlitwę; drzwi iedne ku drodze północnéy, a drzwi iedne ku drodze południowéy; a széroкość mieysca na modlitwę pięć łokiet w około.

12. A budowanie, które było odłączone y obrócone ku drodze patrzącéy ku morzu w szérz siedmdziesiąt łokiet; a ściana budowania pięć łokiet na szérzą w około; a dłuż iéy dziewięćdziesiąt łokiet.

13. Y zmierzył długość domu sto łokiet; y budowanie, które było odłączone, y ściany iego wzdłuż sto łokiet.

14. A széroкość przed obliczem domu, y onego, które było odłączone na wschód sto łokiet.

15. Et mensus est longitudinem aedificii contra faciem ejus, quod erat separatum ad dorsum; ethecas ex utraque parte centum cubitorum, et templum interius, et vestibula atrii.

16. Limina, et fenestras obliquas, et ethecas in circuitu per tres partes, contra uniuscujusque limen, stratumque ligno per gyrum in circuitu; terra autem usque ad fenestras, et fenestrae clausae super ostia.

17. Et usque ad domum interiorem, et forinsecus per omnem parietem in circuitu, intrinsecus et forinsecus, ad mensuram.

18. Et fabrefacta Cherubim et palmae; et palma inter Cherub et Cherub, duasque facies habebat Cherub.

19. Faciem hominis juxta palmam ex hac parte, et faciem leonis juxta palmam ex alia parte; expressam per omnem domum in circuitu.

20. De terra usque ad superiora portae, Cherubim et palmae caelatae erant in pariete templi.

21. Limen quadrangulum, et facies sanctuarii, aspectus contra aspectum,

22. Altaris lignei trium cubitorum altitudo, et longitudo ejus duorum cubitorum; et anguli ejus, et longitudo ejus, et parietes ejus lignei. Et locutus est ad me: Haec est mensa coram Domino.

23. Et duo ostia erant in templo, et in sanctuario.

24. Et in duobus ostiis ex utraque parte bina erant ostiola, quae in se invicem plicabantur; bina enim ostia erant ex utraque parte ostiorum.

25. Et caelata erant in ipsis ostiis templi Cherubim et sculpturae palmarum, sicut in parietibus quoque expressae erant; quam ob rem et grossiora erant ligna in vestibuli fronte forinsecus.

26. Super quae fenestrae obliquae, et similitudo palmarum hinc atque inde in humerulis vestibuli, secundum latera domus latitudinemque parietum.

15. Y zmierzył długość budowania przeciw onemu, które było odłączone na zadzie; ganki z obu stron na sto łokieć, y kościół wnętrzny y przysionki sieni.

16. Progi y okna pochodziste, y ganki w około po trzech stronach przeciwko progu każdego, y położone drzewem w około, w okrąg: a ziemia aż do okien, a okna zamknione nade drzwiami.

17. Y aż do domu wnętrznego, y z nadworza po każdéy ścienie w około wewnątrz y zewnątrz, podług miary.

18. Y uczynione Cheruby y palmy; a palma między Cherubem a Cherubem, a dwoie oblicze miał Cherub.

19. Oblicze człowiecze podle palmy z téy strony, a oblicze lwie podle palmy z drugiéy strony; wyrażone po wszytkim domu w około.

20. Od ziemie aż do wierzchu drzwi, Cherubim y palmy wyrażone były na ścienie kościelnéy.

21. Próg na cztéry granie, a oblicze świątynie, weyźrzenie przeciwko weyźrzeniu.

22. Ołtarza drzewianego wysokość na trzy łokcie, a długość iego na dwa łokcie; a węgły iego, y długość iego, y ściany iego drzewiane. Y mówił do mnie: Toć iest stół przed Panem.

23. A dwoie drzwi były w kościele y w świątyniéy.

24. A we dwoygu drzwi z obudwu stron dwoie drzwiczki były, które się społem zwierały; bo dwoie drzwi było z oboiéy strony wrót.

25. A były wybite na samych drzwiach kościelnych Cherubim, y rycie palm, iako y na ścianach też były wyrażone; przeto y mięższe były drzewa na czele przysionka zewnątrz.

26. Nad którymi okna pochodziste, y podobieństwo palm ztąd y z owąd na filarkach przysionku, według boków domu y szérokości ścian.

CAPUT XLII.

ROZDZIAŁ 42.

O budowach należących do kościoła, jak mają być urządzone.

1. Et eduxit me in atrium exterius per viam ducentem ad aquilonem, et introduxit me in gazophylacium, quod erat contra separatum aedificium, et contra aedem vergentem ad aquilonem.

2. In facie longitudinis centum cubitos ostii aquilonis, et latitudinis quinguaginta cubitos,

3. contra viginti cubitos atrii interioris, et contra pavimentum stratum lapide atrii exterioris, ubi erat porticus juncta porticui triplici.

4. Et ante gazophylacia deambulatio decem cubitorum latitudinis, ad interiora respiciens viae cubiti unius. Et ostia eorum ad aquilonem:

5. ubi erant gazophylacia in superioribus humiliora, quia supportabant porticus, quae ex illis eminebant de inferioribus et de mediis aedificii.

6, Tristega enim erant, et non habebant colum-

1. Y wywiódł mię do sieni zewnętrznéy drogą wiodącą ku północy, y wwiódł mię do skarbnice, która była przeciw odłączonemu budowaniu, y przeciw domowi leżącemu ku północy.

2. Przed obliczem długości, sto łokiet drzwi północnych, a szérokości pięćdziesiąt łokiet,

3. przeciwko dwódziestu łokiet sieni wnętrznéy, y przeciw tłu położonemu kamieniem sieni zewnętrznéy, gdzie był ganek złączony z gankiem troiakim.

4. A przed skarbnicami przechodzenie na dziesiąci łokiet na szérzą, do wnętrzności patrzaiąc drogi na ieden łokieć. A drzwi ich na północy;

5. gdzie były skarbnice na wierzchu niższe, bo trzymały na sobie ganki, które z nich wychodziły, ze spodnich y ze śrzednich budowawia.

6. Bo były trzy piętra, a nie miały słupów,

nas, sicut erant columnae atriorum; propterea eminebant de inferioribus et de mediis a terra cubitis quinquaginta.
7. Et peribolus exterior secundum gazophylacia, quae erant in via atrii exterioris ante gazophylacia; longitudo ejus quinquaginta cubitorum,
8. quia longitudo erat gazophylaciorum atrii exterioris quinquaginta cubitorum, et longitudo ante faciem templi centum cubitorum.
9. Et erat subter gazophylacia haec introitus ab oriente ingredientium in ea de atrio exteriori.
10. In latitudine periboli atrii, quod erat contra viam orientalem, in faciem aedificii separati, et erant ante aedificium gazophylacia.
11. Et via ante faciem eorum juxta similitudinem gazophylaciorum, quae erant in via aquilonis; secundum longitudinem eorum, sic et latitudo eorum, et omnis introitus eorum, et similitudines, et ostia eorum;
12. secundum ostia gazophylaciorum, quae erant in via respiciente ad notum: ostium in capite viae, quae via erat ante vestibulum separatum per viam orientalem egredientibus.
13. Et dixit ad me: Gazophylacia aquilonis et gazophylacia austri, quae sunt ante aedificium separatum, haec sunt gazophylacia sancta, in quibus vescuntur sacerdotes, qui appropinquant ad Dominum in Sancta sanctorum, ibi ponent Sancta sanctorum, et oblationem pro peccato et pro delicto, locus enim sanctus est.
14. Cum autem ingressi fuerint sacerdotes, non egredientur de sanctis in atrium exterius, et ibi reponent vestimenta sua, in quibus ministrant, quia sancta sunt, vestienturque vestimentis aliis, et sic procedent ad populum.
15. Cumque complesset mensuras domus interioris, eduxit me per viam portae, quae respiciebat ad viam orientalem, et mensus est eam undique per circuitum.
16. Mensus est autem contra ventum orientalem calamo mensurae quingentos calamos in calamo mensurae per circuitum.
17. Et mensus est contra ventum aquilonis quingentos calamos in calamo mensurae per gyrum.
18. Et ad ventum australem mensus est quingentos calamos in calamo mensurae per circuitum.
19. Et ad ventum occidentalem mensus est quingentos calamos in calamo mensurae.
20. Per quatuor ventos mensus est murum ejus undique per circuitum, longitudinem quingentorum cubitorum, et latitudinem quingentorum cubitorum, dividentem inter sanctuarium et vulgi locum.

iako były słupy w sieniach; przetoż wychadzały ze spodnich y ze śrzednich od ziemi pięćdziesiąt łokiet.
7. A ganek w koło podle skarbnic, które były na drodze sieni zewnętrznéy przed skarbnicami; długość iego pięćdziesiąt łokiet,
8. bo długość była skarbnic sieni zewnętrznéy pięćdziesiąt łokiet, a długość przed obliczem kościoła, sto łokiet.
9. A pod skarbnice one było wchodzenie od wschodu słońca, gdy kto chodził do nich z sieni zewnętrznéy.
10. Na szérokości ganku okragłego sieni, która była ku drodze wschodniéy, przed budowaniem osobnym, a były przed budowaniem skarbnice.
11. A droga przed obliczem ich według podobieństwa skarbnic, które były na drodze północnéy; według długości ich, tak y szérokość ich, y wszytko weszcie do nich, y podobieństwa, y drzwi ich;
12. według drzwi skarbnic, które były na drodze patrzaiącéy ku wiatru z południa: drzwi na początku drogi, która droga była przed przysionkiem odłączonym wchodzącym drogą wschodnią.
13. Y rzékł do mnie: Skarbnice północne, y skarbnice południowe, które są przed budowaniem odłączonym, te są skarbnice święte, w których iadaią kapłani, którzy przystępuią do Pana do świątynie świętych: tam będą kłaść święte świętych, y ofiarę za grzéch, y za występ, bo mieysce święte iest.
14. A gdy wnidą kapłani, nie wynidą z świątynie do sieni zewnętrznéy, a tam schowaią szaty swe, w których służą, bo święte są, y obloką się w insze szaty, a tak wynidą do ludu.
15. A gdy dokonał miar domu wnętrznego, wywiódł mię drogą bramy, która patrzała ku drodze wschodniéy, y zmierzył ią zewsząd w około.
16. A zmierzył przeciw wiatru wschodniemu, trzciną pomiary pięćset trzcin, trzciną pomiary w około.
17. Y zmierzył téż przeciw wiatru północnemu pięćset trzcin trzciną pomiary w około.
18. Y ku wiatru południowemu wymierzył pięćset trzcin trzciną pomiary w około.
19. A ku wiatru zachodniemu wymierzył pięćset trzcin trzciną pomiary.
20. Na cztéry wiatry wymierzył mur iéy zewsząd w około, długość na pięćset łokiet, y szérokość na pięćset łokiet dzielącą między świątynią a mieyscem ludu pospolitego.

CAPUT XLIII.

ROZDZIAŁ 43.

O widzeniu przez Proroka Boga w majestacie do kościoła wchodzącego.

1. Et duxit me ad portam, quae respiciebat ad viam orientalem.

1. Y wwiódł mię do bramy, która patrzała na drogę wschodu słońca.

2. Et ecce, gloria Dei Israel ingrediebatur per viam orientalem; et vox erat ei quasi vox aquarum multarum, et terra splendebat a majestate ejus.

3. Et vidi visionem secundum speciem, quam videram, quando venit, ut disperderet civitatem; et species secundum aspectum, quem videram juxta fluvium Chobar; et cecidi super faciem meam. *(Supr. 9, 1. Supr. 1, 1).*

4. Et majestas Domini ingressa est templum per viam portae, quae respiciebat ad orientem.

5. Et elevavit me spiritus, et introduxit me in atrium interius; et ecce, repleta erat gloria Domini domus.

6. Et audivi loquentem ad me de domo, et vir, qui stabat juxta me,

7. dixit ad me: Fili hominis, locus solii mei, et locus vestigiorum pedum meorum, ubi habito in medio filiorum Israel in aeternum, et non polluent ultra domus Israel nomen sanctum meum, ipsi et reges eorum, in fornicationibus suis, et in ruinis regum suorum et in excelsis.

8. Qui fabricati sunt limen suum juxta limen meum, et postes suos juxta postes meos, et murus erat inter me et eos, et polluerunt nomen sanctum meum in abominationibus, quas fecerunt: propter quod consumsi eos in ira mea.

9. Nunc ergo repellant procul fornicationem suam et ruinas regum suorum a me, et habitabo in medio eorum semper.

10. Tu autem, fili hominis, ostende domui Israel templum, et confundantur ab iniquitatibus suis, et metiantur fabricam,

11. et erubescant ex omnibus, quae fecerunt: figuram domus, et fabricae ejus exitus et introitus,

2. A oto chwała Boga Izraelskiego szła drogą wschodową; a głos miała iako głos wód wielkich, a ziemia się świeciła od maiestatu iego.

3. Y widziałem widzenie na kształt widzenia, którem widział, gdy był przyszedł, aby zatracił miasto; a kształt wedle widzenia, którem widział u rzeki Chobar; y padłem na oblicze swoie.

4. A maiestat Pański wszedł do kościoła drogą bramy, która patrzała na wschód słońca.

5. Y podniósł mię duch, y wwiódł mię do sieni wnętrznéy; a oto pełen był dóm chwały Pańskiéy.

6. Y usłyszałem mówiącego do mnie z domu a mąż, który stał podle mnie,

7. rzekł do mnie: Synu człowieczy, mieysce stolice moiéy, y mieysce stóp nóg moich, gdzie mieszkam w pośrzodku synów Izraelowych na wieki, a nie zmażą więcéy dóm Izraelski imienia mego świętego, sami y królowie ich wszeteczeństwy swemi, y upadlinami królów swych, y wyżynami swemi.

8. Którzy zbudowali próg swóy podle progu mego, y podwoie swe podle podwoiów moich, a mur był między mną a nimi, y zmazali imię święte moie obrzydłościami, które czynili: przetom ie wyniszczył w gniewie moim.

9. A tak teraz niech oddalą wszeteczeństwo swe, y upadliny królów swych odemnie, a będę mieszkał w pośrzodku ich zawsze.

10. A ty synu człowieczy, ukaż domowi Izraelskiemu kościół, a niechay się wstydzą nieprawości swych, a niech zmierzą budowanie,

11. a niech się zasromaią wszego, co czynili: wizerunek domu, y budowania tego wyszcia, y

R. 43. 2.—*Chwała Boga.* Owa postać chwałę Boską wyobrażająca, którą widział i opisał r. 1, 8 i 10.— *Szła drogą wschodową.* Bo Pan Bóg jest słońcem sprawiedliwości, nazywa się wschodem; i że drogą wschodnią prosto się szło do świętego świętych, gdzie jego stolica była.— *Głos miała.* Nie Bóg, lecz chwała jego, t. j. cheruby; jakby rzekł: cherubiny gdy wóz ów chwalebny Boga, i samego Boga na nim siedzącego niosły, uderzeniem skrzydeł wydawały szelest, podobny do szumu wód falujących. — *A ziemia się świeciła.* Światłem jego oświecona.

3. *Którem widział.* T. j. w r. 1, 8 i 10.— *Padłem.* Zdumiony jasnością chwały Pańskiéj.

6. *I usłyszałem.* Boga mówiącego do mnie ze świętego świętych.—*A mąż.* Anioł jakiś, może ów. którego widział r. 1, w. 7, którego postać była *jako pozór miedzi rozpalonéj*, co bardzo jest prawdopodobném, bo zaraz w nast. w. osobę Boską na sobie przedstawia; Kornel. a Lapide sądzi, że słowa te: *miejsce stolicy mojéj*, i t. d. przez Boga wymówione, zostały powtórzone Ezechielowi przez anioła, który był przy nim, dla tego że Ezechiel z powodu szumu, który sprawiły cheruby i ze zdumienia nad tém co widział, nie zrozumiał dobrze.

7. *Miejsce stolicy mojéj.* Tutaj, t. j. w kościele, a szczególnie w ubłagalni.—*Miejsce stóp nóg.* Bo Bóg siedział na skrzydłach cherubów, a nogi trzymał na ubłagalni, jak często mówi Pismo, Ps. 79, 2: *Który siedział na cherubinach, i t. d.*— *Mieszkam.* W hebr. *mieszkać będę.* Gdzie mieszkać zamierzyłem, żebym był pośród synów Izraela.— *A nie zmażę więcéj.* Bo po powrócie z Babilonu, już nie czcili bałwanów Żydzi.— *Wszeteczeństwy.* Bałwochwalstwem.—*I upadlinami królów swych.* Trupami królów. Kościół bowiem i miejsca święte stawały się nieczystemi przez dotknięcie trupów. Stosuje do Amona i Manassesa, królów, którzy pogrzebionymi zostali w ogrodach, swoich, blizko kościoła. IV. Król 21, 18. Nasz tłumacz trupy nazywa upadlinami, a tak i grecy nazywają.— *Wyżynami.* Na których wykonywano obrzędy bałwochwalcze.

8. *Zbudowali.* Zdaje sprawę dla czego kościół zmazali, bo mając przy kościele domy swoje, zbrodnie które w domu swym popełniali, uważano za popełnione w kościele. Inni ze ś. Hieron. tak tłumaczą: mieszkając przy kościele moim, nie byli od innych lepszymi, ale raczéj zmazali imię święte moje, *przetom wyniszczył je w gniewie moim.* Nie każdy który grzeszy czyni zmazę imieniowi Pańskiemu; a nawet ani każdy który ciężko grzeszy; lecz ten maże, który wyznając imię jego, y trzymając się wiary jego, nie żyje jednak tak, jak religia prawdziwa żyć nakazuje. Szczególnie zaś ci znieważają, których stan jest świętszym, a wcale nie żyją podług świętości jego.

9. *Wszeteczeństwo.* Bałwochwalstwo. — *Upadliny.* Trupy, jak wyjaśniłem w. 7.

10. *Ukaż domowi Izraelskiemu kościół.* Zapowiedz im odnowienie kościoła, wyjaśnij wielkość i kształt, każ żeby własnemi rękami go zmierzyli, ażeby gdy zrozumieją wielkość jego, zawstydzili się nieprawości swoich, którzy za tyle grzechów, tyle i tak wielkich dobrodziejstw odebrali.

11. *Wyjścia i wchodzenia.* Cały kształt, styl i po-

et omnem descriptionem ejus, et universa praecepta ejus, cunctumque ordinem ejus, et omnes leges ejus ostende eis, et scribes in oculis eorum, ut custodiant omnes descriptiones ejus et praecepta illius, et faciant ea.

12. Ista est lex domus in summitate montis: Omnis finis ejus in circuitu Sanctum sanctorum est: haec est ergo lex domus.

13. Istae autem mensurae altaris in cubito verissimo, qui habebat cubitum et palmum; in sinu ejus erat cubitus, et cubitus in latitudine, et definitio ejus usque ad labium ejus, et in circuitu, palmus unus; haec quoque erat fossa altaris.

14. Et de sinu terrae usque ad crepidinem novissimam duo cubiti, et latitudo cubiti unius; et a crepidine minore usque ad cripidinem majorem quatuor cubiti, et latitudo cubiti unius.

15. Ipse autem Ariel quatuor cubitorum; et ab Ariel usque ad sursum, cornua quatuor.

16. Et Ariel duodecim cubitorum in longitudine per duodecim cubitos latitudinis; quadrangulatum aequis lateribus.

17. Et crepido quatuordecim cubitorum longitudinis per quatuordecim cubitos latitudinis in quatuor angulis ejus; et corona in circuitu ejus dimidii cubiti, et sinus ejus unius cubiti per circuitum; gradus autem ejus versi ad orientem.

18. Et dixit ad me: Fili hominis, haec dicit Dominus Deus: Hi sunt ritus altaris in quacumque die fuerit fabricatum, ut offeratur super illud holocaustum, et effundatur sanguis.

19. Et dabis sacerdotibus et Levitis, qui sunt de semine Sadoc, qui accedunt ad me, ait Dominus Deus, ut offerant mihi vitulum de armento pro peccato.

20. Et assumens de sanguine ejus, pones super quatuor cornua ejus, et super quatuor angulos crepidinis, et super coronam in circuitu, et mundabis illud, et expiabis.

21. Et tolles vitulum, qui oblatus fuerit pro peccato, et combures eum in separato loco domus extra sanctuarium.

22. Et in die secunda offeres hircum caprarum

wchodzenia, y wszytko opisanie iego, y wszytkie przykazania iego, y wszytek porządek iego, y wszytkie ustawy iego ukaż im, y napiszesz przed ich oczyma, aby strzegli wszytkiego opisania iego, y przykazania iego, y czynili ie.

12. Ten iest zakon domu na wierzchu góry: Wszytka granica iego w około, iest świątynia świętych: ten tedy iest zakon domu.

13. A te miary ołtarza łokciem naprawdziwszym, który miał łokieć y dłoń; łona iego był łokieć, y łokieć na szérzą, a granica iego aż do kraiu iego, y w około, dłoń iedna, to téż była wysokość ołtarza.

14. A od łona ziemie aż do kraiu nayniższego dwa łokcia, a szérokości łokieć ieden; a od kraiu mnieyszego, aż do kraiu większego cztéry łokcie, a szérz na ieden łokieć.

15. A sam Ariel na cztéry łokcie; a od Ariela aż ku górze cztéry rogi.

16. A Ariel dwanaście łokiet wzdłuż, na dwanaście łokiet w szérz czworogranisty; y na równe granie.

17. A kray cztérnaście łokiet na dłużą y cztérnaście na szerzą, na cztéry granie iego; a korona około niego na pół łokcia, a łono iego na łokciu w około; a stopnie iego obrócone na wschód słońca.

18. Y rzékł do mnie: Synu człowieczy, to mówi Pan Bóg: Te są ustawy ołtarza, w którykolwiek dzień zbudowany będzie, aby na nim ofiarowano całopalenie, y krew wylewano.

19. Y dasz kapłanóm y Lewitóm, którzy są z nasienia Sadok, którzy przystępuią do mnie, mówi Pan Bóg, aby mi ofiarowali cielca z stada za grzéch.

20. A wziąwszy ze krwie iego, włożysz na cztéry rogi iego, y na cztéry węgły kraiu, y na koronę w około, y oczyścisz ji, y poświęcisz.

21. Y weźmiesz cielca, który będzie ofiarowan za grzech, a spalisz go na mieyscu odłączonym domu za świątynią.

22. A wtórego dnia ofiaruiesz kozła kóz niepo-

rządek fabryki. Jest to hebraizm. Patrz r. 42, 11.— *Przykazania jego.* Prawa i obrzędy ofiarne.

12: *Ten jest zakon domu.* Takie jest opisanie i rysunek domu.— *Wszystka granica.* Te są granice, taki rozmiar kościelny, który podałem r. 42, 16 i nast. który wierzchołek góry opasywał, a nawet i miejsca do góry przyległe. — *Świątynia świętych.* To miejsce jest najświętszém.

15. *A sam Ariel.* Ariel jest to najwyższa część ołtarza, wsparta na obu pomienionych obwodach. W hebr. *harel*, t. j. *góra Boska,* gdyż w sieni kapłanów przed kosciołem wydawała się jakby górka.— *Cztery łokcie.* Wysokości.—*Od Ariela.* W hebr. nie napisano jak wyżéj Ariel, lecz *Hariel*, t. j. *lew Boski*, dla tego że na nim były rzezane czworo zwierząt, lwy, orły i t. d. Albo, że na podobieństwo lwa krwiożerczego, owce, byki i t. d. które były ofiarowane, niejako pożerał.

18. *Te są ustawy ołtarza.* Te obrzędy przy ofiarowaniu na ołtarzu zachowacie, żebyście go oczyścili i uświęcili. Obrzędy te daléj opisuje, i z Lewityku powtarza. Tutaj więc właściwie stanowi obrzęd przy poświęceniu ołtarza.—*Aby na nim ofiarowano całopalenie.* Żeby świętym był, i godziło się na nim ofiarować całopalenie.

19. *Dasz.* Te obrzędy przeze mnie przepisane.— *Przystępują do mnie.* Do ołtarza mojego, żeby służyli mnie i ofiarowali.

21. *Spalisz.* W hebr. *spalą*, t. j. kapłani, bo sam Ezechiel wszystkiego zrobić nie mógł.— *Na miejscu odłączonem. Albowiem których bydląt krew bywa wnoszona do świątnicy przez najwyższego kapłana, tych ciała bywają palone za obozem*, jak mówi ś. Paweł do Żyd. 13, 11. Patrz Lewi. 4, 12; 6, 30 i 16, 17; było to bowiem publiczne oczyszczenie ołtarza i miejsca od Chaldejczyków znieważonego, przez ofiarowanie cielca według obrzędu przepisanego Lewit. 16, 27.— *Za świątynią.* Za sienią kapłanów, która się nazywa świątnicą, bo była poświęconą krwią zabitego cielca.

22. *Kozła kóz.* Małego i jeszcze ssącego. To była druga ofiara oczyszczająca i poświęcająca ołtarz.—

immaculatum pro peccato, et expiabunt altare, sicut expiaverunt in vitulo.
23. Cumque compleveris expians illud, offeres vitulum de armento immaculatum, et arietem de grege immaculatum.
24. Et offeres eos in conspectu Domini, et mittent sacerdotes super eos sal, et offerent eos holocaustum Domino.
25. Septem diebus facies hircum pro peccato quotidie: et vitulum de armento, et arietem de pecoribus immaculatos offerent.
26. Septem diebus expiabunt altare, et mundabunt illud, et implebunt manum ejus.
27. Expletis autem diebus, in die octava et ultra facient sacerdotes super altare holocausta vestra, et quae pro pace offerunt, et placatus ero vobis, ait Dominus Deus.

kalanego za grzéch, y oczyścią ołtarz, iako oczyścili cielcem.
23. A gdy dokonasz oczyściać iego, ofiaruiesz cielca z stada niepokalanego, y barana z trzody niepokalanego.
24. Y ofiaruiesz ie przed obliczem Pańskim, y wrzucą kapłani na nię soli, y ofiaruią ie całopaleniem Panu.
25. Siedm dni uczynisz kozła za grzéch na każdy dzień: y cielca z stada, y barana z bydła niepokalane ofiarować będą.
26. Siedm dni oczyściać będą ołtarz, y ochędożą ji, y napełnią rękę iego.
27. A wypełniwszy dni, ósmego dnia y daléy uczynią kapłani na ołtarzu całopalenia wasze, y co za pokóy ofiaruią, a będę wam miłościw, mówi Pan Bóg.

CAPUT XLIV.

ROZDZIAŁ 44.

O zabronieniu wstępu do kościoła ludziom obcym, i t. d.

1. Et convertit me ad viam portae sanctuarii exterioris, quae respiciebat ad orientem; et erat clausa.
2. Et dixit Dominus ad me: Porta haec clausa erit, non aperietur, et vir non transibit per eam, quoniam Dominus Deus Israel ingressus est per eam, eritque clausa
3. principi. Princeps ipse sedebit in ea, ut comedat panem coram Domino: per viam portae vestibuli ingredietur, et per viam ejus egredietur.
4. Et adduxit me per viam portae aquilonis in conspectu domus, et vidi, et ecce, implevit gloria Domini domum Domini, et cecidi in faciem meam.
5. Et dixit ad me Dominus: Fili hominis, pone cor tuum, et vide oculis tuis, et auribus tuis audi omnia, quae ego loquor ad te de universis ceremoniis domus Domini, et de cunctis legibus ejus, et pones cor tuum in viis templi per omnes exitus sanctuarii.

1. Y obrócił mię ku drodze bramy świątynie zewnętrznéy, która patrzała na wschód słońca; a była zamkniona.
2. Y rzekł Pan do mnie: Ta brama zamkniona będzie, nie będzie otworzona, y mąż nie wnidzie przez nię, bo Pan Bóg Izraelski wszedł przez nię, y będzie zamkniona
3. książęciu. Książę samo będzie siedzieć w niéy, aby iadło chléb przed Panem: drogą bramy przysionka wchodzić będzie, a drogą iéy wychodzić.
4. Y przywiódł mię drogą bramy półnoćnéy przed oblicze domu, y uyźrzałem, ano napełniła chwała Pańska dóm Pański, y padłem na oblicze moie.
5. Y rzékł do mnie Pan: Synu człowieczy, połóż serce twoie, a patrz oczyma twemi, y uszyma twemi słuchay wszytkiego, co ia mówię do ciebie o wszytkich ceremoniach domu Pańskiego, y o wszech zakoniech iego, y położysz serce twoie na drogach kościelnych po wszytkich wyszciach świątynie.

Niepokalanego. Nie ślepego, nie chromego, bez żadnego kalectwa, nie parszywego i t. p.

26. *Napełnią rękę jego.* Poświęcą go. Przenośnia wzięta od poświęcenia kapłanów, których albo olejem którym byli poświęcani, ręce napełniano, albo rzeczą ofiarowaną, którą gdy brali w ręce i Bogu ofiarowali, stawali się kapłanami.

27. *Uczynią.* Ofiarują.—*I co za pokój.* Ofiary zapokojne, które za wyjednanie na przyszłość pokoju i zdrowia, albo za odebrane już dziękując, ofiarowali przez kapłanów.

R. 44.—1. *I obrócił mię.* Miernik i budowniczy, t. j. anioł o którym r. 40, 3.—*Świątyni zewnętrznej.* T. j. sieni. Bo świątynią wewnętrzną był sam kościół, t. j. święte i święte świętych.—*A była zamkniona.* Gdy chwała Boska weszła była przez nią. Bo prorok widział Boską chwałę przez otwartą bramę wchodzącą, r. 4 3, 2.

2. *Zamkniona będzie.* T. j. ludowi. Bo kapłani przez nią mogli przechodzić.—*Nie będzie otworzona.* Przez sześć dni w tygodniu, lecz tylko w sobotę. I tak r. 46, 1. czytamy: *Będzie zamkniona przez sześć dni w które robią. A w dzień soboty będzie otworzona.*—*I będzie zamkniona książęciu.* T. j. dla użytku księcia, nie dla tego żeby przez nią nie wchodził, lecz żeby w niéj siedział, jak zaraz dodano.

3. *Książę.* Gdy się będzie znajdował na nabożeństwie.—*Będzie siedzieć.* Będzie stał na progu téj bramy; bo jemu pozwala się z przywileju, żeby do miejsca świętego bliżéj przystępował niżeli lud. U Żydów siedzieć znaczy to samo co zostawać, mieszkać.—*Aby jadło chleb.* Gdzie będzie jadł części ofiarne, których za kościołem jeść nie wolno było.—*Drogą bramy przysionka.* Przez bramę wspólną osób świeckich, z nimi wejdzie i wyjdzie. Patrz niżéj r. 46, 3. O miejscu królewskiém w kościele, patrz com powiedział III. Król. 8, 14.

5. *Połóż serce twoje.* Uważaj pilnie i bacznie.—*Na drogach kościelnych.* Żebyś dobrze zrozumiał co robić trzeba w kościele, na których miejscach, z jakiemi obrzędami, którędy kapłanom wchodzić i wychodzić trzeba, aż do którego miejsca trzeba przychodzić ludowi i książęciu, i t. d.

6. Et dices ad exasperantem me domum Israel: Haec dicit Dominus Deus: sufficiant vobis omnia scelera vestra, domus Israel,

7. eo quod inducitis filios alienos, incircumcisos corde et incircumcisos carne, ut sint in sanctuario meo, et polluant domum meam, et offertis panes meos, adipem et sanguinem, et dissolvitis pactum meum in omnibus sceleribus vestris.

8. Et non servastis praecepta sanctuarii mei, et posuistis custodes observationum mearum in sanctuario meo vobismetipsis.

9. Haec dicit Dominus Deus: Omnis alienigena, incircumcisus corde et incircumcisus carne, non ingredietur sanctuarium meum: omnis filius alienus, qui est in medio filiorum Israel.

10. Sed et Levitae, qui longe recesserunt a me in errore filiorum Israel, et erraverunt a me post idola sua, et portaverunt iniquitatem suam,

11. erunt in sanctuario meo aeditui et janitores portarum domus, et ministri domus: ipsi mactabunt holocausta et victimas populi, et ipsi stabunt in conspectu eorum, ut ministrent eis.

12. Pro eo, quod ministraverunt illis in conspectu idolorum suorum, et facti sunt domui Israel in offendiculum iniquitatis, idcirco levavi manum meam super eos, ait Dominus Deus, et portabunt iniquitatem suam,

13. et non appropinquabunt ad me, ut sacerdotio fungantur mihi, neque accedent ad omne sanctuarium meum juxta Sancta sanctorum, sed portabunt confusionem suam et scelera sua, quae fecerunt.

14. Et dabo eos janitores domus in omni ministerio ejus, et in universis, quae fient in ea.

15. Sacerdotes autem et Levitae filii Sadoc, qui custodierunt ceremonias sanctuarii mei, cum errarent filii Israel a me, ipsi accedent ad me, ut ministrent mihi, et stabunt in conspectu meo, ut offerant mihi adipem et sanguinem, ait Dominus Deus.

16. Ipsi ingredientur sanctuarium meum, et ipsi accedent ad mensam meam, ut ministrent mihi, et custodiant ceremonias meas.

6. Y rzeczesz do draźniącego mnie domu Izraelowego: To mówi Pan Bóg: mieycie dosyć na wszech złościach waszych domie Izraelów,

7. przeto że wwodzicie syny obce, nieobrzezane na sercu, y nieobrzezane na ciele, żeby byli w świątyniéy moiéy, y mazali dóm móy, y ofiarujecie chleby moie, tłustość y krew, y łamiecie przymierze moie wszemi złościami waszemi.

8. A nie strzegliście przykazania świątynie moiéy, y postawiliście stróże obrzędów moich w świątyni moiéy sami sobie.

9. To mówi Pan Bóg: Żaden cudzoziemiec nieobrzezany na sercu, y nieobrzezany na ciele, nie wnidzie do świątynie moiéy: żaden syn obcy, który iest w pośrzodku synów Izraelowych.

10. Ale y Lewitowie, którzy daleko odstąpili odemnie w błędzie synów Izraelskich, y zbłądzili odemnie za bałwany swemi, y nieśli nieprawość swoię,

11. będą w świątyniéy moiéy stróżmi y wrotnymi bram domu, y sługami domu: oni będą bić całopalenia, y ofiary ludu, y oni stać będą przed nimi, aby im służyli.

12. Przeto, iż służyli im przed oczyma bałwanów ich, y byli domowi Izraelowemu zgorszeniem nieprawości, przetom podniósł rękę moię na nie, mówi Pan Bóg, y poniosą nieprawość swoię,

13. a nie przybliżą się do mnie, aby mi sprawowali urząd kapłański, ani przystąpią do żadnéy świątnice moiéy podle świątynie świętych, ale poniosą sromotę swoię, y złości swe, które czynili.

14. Y poczynię ie odźwiernymi domu na wszelkiéy posłudze iego, y na wszytko, co się dziać będzie w nim.

15. Lecz kapłani y Lewitowie synowie Sadok, którzy strzegli obrzędów świątynie moiéy, gdy błądzili synowie Izraelowi odemnie, ci przystąpią do mnie, aby mi służyli, y stać będą przed oczyma memi, aby mi ofiarowali tłustość y krew, mówi Pan Bóg.

16. Ci wnidą do świątynie moiéy, ci téż przystąpią do stołu mego, aby mi służyli, y strzegli obrzędów moich.

---

6. *Do draźniącego.* Obrażającego mnie zbrodniami. — *Miéjcie dosyć.* Dość wam, żeście aż dotąd zbrodniczo postępowali.

7. *Nieobrzezane.* I dla tego nie święte, którym nie godzi się wchodzić do miejsca świętego. Przez nieobrzezanych na sercu, zbrodniarzy rozumie. — *Ofiarujecie chleby moje.* Ofiarujecie mi chleby i ofiary, któreście od cudzoziemców wzięli; to bowiem zakazano było Lewit. 22, 25: *Z ręki cudzoziemca nie będziecie ofiarowali chleba Panu Bogu waszemu, i cokolwiekby inszego chciał dać: bo są wszystkie skażone i pomazane.*

8. *Przykazania świątyni mojéj.* Żeby żaden cudzoziemiec nie wszedł do świątyni mojéj. Deut. 23, 3.— *Obrzędów moich.* W hebr. *straży mojéj*, t. j. dla straży kościoła i sieni moich.—*Sami sobie.* Podług swego upodobania, a nie podług woli mojéj.

9. *Syn obcy.* Kto nie jest synem Izraela.

10. *W błędzie synów Izraelskich.* I sami pociągnieni przykładem innych Izraelitów do czci bałwanów.—*I nieśli nieprawość swoję. I* użyto zamiast *dla tego;* jakby rzekł: dla tegoż ponieśli niewolę jako ukaranie za nieprawość swoję, a jeszcze poniosą ode mnie inny rodzaj kary.

11. *Będą w świątyni mojéj stróżami.* Służyć będą wprawdzie w kościele, lecz odbywać będą posługi niższe, jako to stróżowskie, odźwiernych i t. p.—*Oni będą bić całopalenia.* Z tego się okazuje, że kapłani i lewici mieli pomoc w tym obowiązku; bo kapłani nie podołaliby téj pracy, szczególnie kiedy była wielka liczba całopaleń, jak przy poświęceniu kościoła za Salomona.

12. *Przeto iż służyli.* Ponieważ ludowi w bałwochwalstwie służyli, dla tego kiedy ten lud nawróci się od bałwochwalstwa, do ciągłéj posługi obowiązani będą. —*Zgorszeniem nieprawości.* Przyczyną nieprawości.— *Podniósł rękę moję.* Z ręką wzniesioną przysiągłem.

13. *Nie przybliżą się.* Będą wyłączonymi od kapłaństwa i jego obowiązków. — *Poniosą sromotę swoję.* Sromotą napiętnowani, i nizkiemi obowiązkami zajęci.—*Złości swe.* Karę za zbrodnie.

17. Cumque ingredientur portas atrii interioris, vestibus lineis induentur, nec ascendet super eos quidquam laneum, quando ministrant in portis atrii interioris et intrinsecus.

18. Vittae lineae erunt in capitibus eorum, et feminalia linea erunt in lumbis eorum, et non accingentur in sudore.

19. Cumque egredientur atrium exterius ad populum, exuent se vestimentis suis, in quibus ministraverant, et reponent ea in gazophylacio sanctuarii, et vestient se vestimentis aliis, et non sanctificabunt populum in vestibus suis.

20. Caput autem suum non radent, neque comam nutrient, sed tondentes attondent capita sua.

21. Et vinum non bibet omnis sacerdos, quando ingressurus est atrium interius. *(Lev. 10, 9.)*

22. Et viduam et repudiatam non accipient uxores, sed virgines de semine domus Israel, sed et viduam, quae fuerit vidua a sacerdote, accipient. *(Lev. 21, 14.)*

23. Et populum meum docebunt, quid sit inter sanctum et pollutum et inter mundum et immundum, ostendent eis.

24. Et cum fuerit controversia, stabunt in judiciis meis, et judicabunt: leges meas et praecepta mea in omnibus solemnitatibus meis custodient, et sabbata mea sanctificabunt.

25. Et ad mortuum hominem non ingredientur, ne polluantur, nisi ad patrem et matrem, et filium et filiam, et fratrem et sororem, quae alterum virum non habuerit, in quibus contaminabuntur.

26. Et postquam fuerit emundatus, septem dies numerabuntur ei.

27. Et in die introitus sui in sanctuarium ad atrium interius, ut ministret mihi in sanctuario, offeret pro peccato suo, ait Dominus Deus.* *(Deut. 18, 1.)*

28. Non erit autem eis hereditas: ego hereditas eorum, et possessionem non dabitis eis in Israel, ego enim possessio eorum. *

29. Victimam et pro peccato et pro delicto ipsi comedent, et omne votum in Israel ipsorum erit.

30. Et primitiva omnium primogenitorum, et omnia libamenta ex omnibus, quae offeruntur, sacerdotum erunt: et primitiva ciborum vestrorum dabitis sacerdoti, ut reponat benedictionem domui tuae. *(Exod. 22, 29.)*

31. Omne morticinum et captum a bestia, de avibus et de pecoribus, non comedent sacerdotes. *(Lev. 22, 8.)*

17. A gdy będą wchodzić do bram sieni wnętrznéy, obloką szaty lniane, a nie wnidzie na nie nic wełnianego, gdy służą w bramach sieni wnętrznéy, y wewnątrz.

18. Czapki lniane będą na głowach ich, y ubranie płócienne będzie na biodrach ich, a nie będą się opasować w pocie.

19. A gdy wynidą do sieni zewnętrznéy do ludu, zewloką szaty swe, w których służyli, y położą ie w skarbnicy świątynie, a obloką się w inne szaty, a nie poświęcą ludu szatami swemi.

20. Głowy też swéy golić nie będą, ani włosów zapuszczać, ale niech strzygąc przystrzygaią głów swoich.

21. Y wina niech nie piie żaden kapłan, kiedy ma wniść do sieni wnętrznéy.

22. Y wdowy y porzucone niech nie poymuią za żony, ale panny z nasienia domu Izraelowego, ale y wdowę, która będzie wdową po kapłanie, poymą.

23. A lud móy uczyć będą, co za różność między rzeczą świętą a splugawioną, y między rzeczą czystą a nieczystą, okażą im.

24. A gdy będzie spór, stać będą na sądziech moich, y sądzić będą: praw moich y przykazania mego we wszech świętach uroczystych strzedz będą, y szabbaty moie święcić będą.

25. A do umarłego człowieka nie wnidą, aby się nie zmazali: chyba do oyca y do matki, y do syna y do córki, y do brata y do siostry, która drugiego męża nie miała, którémi się mazać będą.

26. A gdy będzie oczyściony, naliczą mu siedm dni.

27. A w dzień weszcia swego do świątynie, do sieni wnętrznéy, aby mi służył w świątyni, ofiaruie za grzéch swóy, mówi Pan Bóg.

28. A nie będą mieć dziedzictwa, iam dziedzictwo ich, y osiadłości nie dacie im w Izraelu, bom ia osiadłość ich.

29. Ofiarę y za grzéch y za występ oni ieść będą, y każdy szlub w Izraelu ich będzie.

30. Y pierwiastki wszech piérworodnych, y wszytkie mokre ofiary ze wszech, które ofiaruią, kapłańskie będą: y pierwiastki pokarmów waszych dawać będziecie kapłanowi, aby oddał błogosławieństwo domowi twemu.

31. Żadnéy zdechliny, ani poimanego od źwierzów, z ptaków, y z bydła, nie będą ieść kapłani.

19. *Nie poświęcą ludu.* Ażeby lud, któremu nie godzi się dotykać szat świętych, nie zgrzeszył przez dotknięcie.

22. *Ale i wdowę.* Wdowę jednak.

24. *Stać będą na sądziech moich.* Stać będą przy prawach i przykazaniach moich, żeby podług przepisów sądzili i spory rozstrzygali.

28. *Nie będą mieć dziedzictwa.* Jak przepisano Deut. 8, 11 i Num. 18, 20.—*Jam dziedzictwo ich.* Bo mnie posiadać będą, i będą mieli ofiary i pierwociny, które się mnie ofiarują.

29. *Za grzech.* Ofiarę za grzech złożoną.— *Każdy ślub.* Cokolwiek Bogu byłoby poświęconém. Patrz Num. 18, 28 i 29.

30. *I pierwiastki wszech pierworodnych.* Jakby rzekł: wszystkie pierwociny czy to zwierząt, czy owoców i zbóż ziemskich kapłani otrzymają.— *Pierwiastki pokarmów waszych.* T. j. chlebów zrobionych z pierwocin zbóż waszych. Pierwiastki bowiem chlebów ofiarowali kapłanowi na Zielone świątki.—*Aby oddał błogosławieństwo.* Żeby Pan Bóg błogosławił domowi twemu, dając dostatek wszelkiego dobra.

CAPUT XLV.

ROZDZIAŁ 45.

O podziale ziemi świętéj, wagach, ofiarach, i t. d.

1. Cumque coeperitis terram dividere sortito, separate primitias Domino, sanctificatum de terra, longitudine viginti quinque millia, et latitudine decem millia: sanctificatum erit in omni termino ejus per circuitum.

2. Et erit ex omni parte sanctificatum quingentos per quingentos, quadrifariam per circuitum, et quinquaginta cubitis in suburbana ejus per gyrum.

3. Et a mensura ista mensurabis longitudinem viginti quinque millium, et latitudinem decem millium: et in ipso erit templum, Sanctumque sanctorum.

4. Sanctificatum de terra erit sacerdotibus ministris sanctuarii, qui accedunt ad ministerium Domini, et erit eis locus in domos, et in sanctuarium sanctitatis.

5. Viginti quinque autem millia longitudinis, et decem millia latitudinis erunt Levitis, qui ministrant domui: ipsi possidebunt viginti gazophylacia.

6. Et possessionem civitatis dabitis quinque millia latitudinis, et longitudinis viginti quinque millia secundum separationem sanctuarii, omni domui Israel.

7. Principi quoque hinc et inde in separationem sanctuarii, et in possessionem civitatis, contra faciem separationis sanctuarii, et contra faciem possessionis urbis, a latere maris usque ad mare, et a latere orientis usque ad orientem: longitudinis autem juxta unamquamque partem a termino occidentali usque ad terminum orientalem.

8. De terra erit ei possessio in Israel, et non depopulabuntur ultra principes populum meum, sed terram dabunt domui Israel secundum tribus eorum.

9. Haec dicit Dominus Deus: Sufficiat vobis, principes Israel, iniquitatem et rapinas intermittite, et judicium et justitiam facite, separate confinia vestra a populo meo, ait Dominus Deus.

1. A gdy poczniecie ziemię losem dzielić, oddzielcie pierwiastki Panu poświątne z ziemie, na dłużą pięć y dwadzieścia tysięcy, a na szérzą dziesięć tysięcy: poświątnym to będzie we wszéy granicy iego w około.

2. A będzie z każdéy strony poświęcone pięćset a pięćset na cztéry strony w około, a pięćdziesiąt łokci na przedmieście iego w około.

3. A od téy miary wymierzysz wzdłuż dwadzieścia y pięć tysięcy, a w szérz dziesięć tysięcy: a na tym będzie kościół y świątynia świętych.

4. Poświątne z ziemie będzie kapłanóm sługóm świątnice, którzy przystępuią do służby Pańskiéy, y będzie im mieysce na domy, y na świątynią świętości.

5. A dwadzieścia y pięć tysięcy wzdłuż, a dziesięć tysięcy w szérz będzie dla Lewitów, którzy posługuią w domu: ci posiędą dwadzieścia skarbnic.

6. A na osiadłość miasta dacie pięć tysięcy w szérz, a wzdłuż dwadzieścia y pięć tysięcy, podług oddzielenia świątynie, na wszytek dóm Izraelski.

7. Książęciu téż ztąd y z owąd na oddzielenie świątynie, y na osiadłość miasta, przed oddzieleniem świątynie, y przed osiadłością miasta od boku morza aż do morza, a od boku wschodniego aż do wschodu słońca: a długość według każdéy strony od granice zachodniéy, aż do granice wschodniéy.

8. Z ziemie będzie miał osiadłość w Izraelu, y nie będą daléy pustoszyć książęta ludu mego, ale ziemię dadzą domowi Izraelskiemu według pokolenia ich.

9. To mówi Pan Bóg: Dosyć mieycie na tym książęta Izraelskie, nieprawości y łupieztwa zaniechaycie, a sądy y sprawiedliwość czyńcie, oddzielcie granice wasze od ludu mego, mówi Pan Bóg.

R. 45.—1. *Ziemię losem dzielić.* T. j. po wyzwoleniu z niewoli Babilońskiéj. Nie dla tego użyto wyrazu *losem*, że przy jéj rozdziale używano losowania, gdyż rozdzieloną została podług woli i rozkazu Bożego, lecz że nazwał *dziedzictwem;* a dziedzictwo zwykle przez losowanie było dzielone.—*Oddzielcie pierwiastki Panu.* Oddzielcie część ziemi, którąby Bogu była oddaną i poświęconą.—*Poświątne.* Żeby ta część była Panu poświęconą i oddaną.—*Pięć i dwadzieścia tysięcy.* Trzcin; jakiéj długości była jedna trzcina, masz r. 40, 5. To co powiedziano o tych wielkich działach ziemi dla kościoła, kapłanów, lewitów, świeckich, obywateli i t. d. mających się wyznaczyć, nigdy Żydzi do skutku nie przyprowadzili, albo z powodu sąsiednich napadów, albo przez bojaźń Cyrusa, albo z innych podobnych przyczyn. Albo zapewne trzeba to brać przenośnie o kościele wojującym i tryumfującym.— *Poświętnym to będzie na wszéj granicy.* Cała ta przestrzeń ziemi świętą będzie, nie tak wprawdzie jak kościół, ani jak obwód kościelny, lecz tak jak ziemia kapłanów, dla których też użytku i pomieszkania kazano tę pierwszą część odłączyć. Bo przestrzeń kościoła, który leżał w środku téj pierwszéj części, miała tylko pięćdziesiąt trzcin z każdéj strony, jak się okazuje z r. 42, 16 i nast.

2. *A będzie z każdéj strony poświęcone.* T. j. na całéj przestrzeni większéj, wyznaczysz przestrzeń ze wszech stron kwadratową, która ma być dla świętości, t. j. na kościół i przysionki jego.— *Pięćset a pięćset.* Przestrzeń pięciuset trzcinową z każdéj strony.— *Na przedmieście jego.* Znaczy że pomiędzy obrębem kościoła a mieszkaniem kapłanów była przestrzeń pięćdziesiąt łokci do koła, na któréj i dla przyzwoitości i dla świętości, i żeby piękność kościoła widoczniejszą była, nie znajdowała się żadna budowa.

8. *Z ziemi będzie miał osiadłość.* Książe żyć będzie z ziemi, którą szczegółowo wyznaczyć dlań rozkazuje, żeby nie wdzierał się w grunta ludu, ani uciskał go podatkami.—*Ale ziemię dadzą.* Sami książęta, albo ci którzy ziemię rozdzielać będą, po wyłączeniu działów kapłanów, lewitów i książęcia, resztę ziemi ludowi oddadzą.

9. *Do yć miejcie na têm książęta Izraelskie.* Żeście dotąd lud mój uciskali.—*Oddzielcie granice wasze.* Żebyście przestając na waszych granicach, nie nachodzili granic ludu waszego.

10. Statera justa, et ephi justum, et batus justus erit vobis.

11. Ephi et batus aequalia et unius mensurae erunt, ut capiat decimam partem cori batus, et decimam partem cori ephi: juxta mensuram cori erit aequa libratio eorum.

12. Siclus autem viginti obolos habet. Porro viginti sicli, et viginti quinque sicli, et quindecim sicli mnam faciunt. *(Exod. 30, 13).*

13. Et hae sunt primitiae, quas tolletis: sextam partem ephi de coro frumenti, et sextam partem ephi de coro hordei.

14. Mensura quoque olei, batus olei, decima pars cori est, et decem bati corum faciunt, quia decem bati implent corum.

15. Et arietem unum de grege ducentorum de his, quae nutriunt Israel in sacrificium, et in holocaustum et in pacifica, ad expiandum pro eis, ait Dominus Deus.

16. Omnis populus terrae tenebitur primitiis his principi in Israel.

17. Et super principem erunt holocausta, et sacrificium et libamina in solemnitatibus, et in Calendis et in Sabbatis, et in universis solemnitatibus domus Israel: ipse faciet pro peccato sacrificium, et holocaustum et pacifica ad expiandum pro domo Israel.

18. Haec dicit Dominus Deus: In prlmo mense, una mensis sumes vitulum de armento immaculatum, et expiabis sanctuarium.

19. Et tollet sacerdos de sanguine, quod erit pro peccato, et ponet in postibus domus, et in quatuor angulis crepidinis altaris, et in postibus portae atrii interioris.

20. Et sic facies in septima mensis pro unoquoque, qui ignoravit, et errore deceptus est, et expiabis pro domo.

21. In primo mense, quartadecima die mensis erit vobis Paschae solemnitas: septem diebus azyma comedentur.

22. Et faciet princeps in die illa pro se et pro universo populo terrae vitulum pro peccato.

23. Et in septem dierum solemnitate faciet holocaustum Domino septem vitulos et septem arie-

10. Waga sprawiedliwa, y ephi sprawiedliwe, y bat sprawiedliwy będzie u was.

11. Ephi y bat równe y w iednę miarę będą, żeby bat brał dziesiątą część korca, a ephi dziesiątą część korca, według miary korca, będzie pomierzanie ich.

12. A sykiel dwadzieścia pieniędzy ma. A dwadzieścia syklów, y pięć y dwadzieścia syklów, y piętnaście syklów, grzywnę czynią.

13. Y te są pierwiastki, które weźmiecie: szóstą część ephi z korca pszenice, y szóstą część ephi z korca ięczmienia.

14. Miara też oliwy, bat oliwy, dziesiąta część korca iest: a dziesięć batów korzec czynią, bo dziesięć batów napełniaią korzec.

15. Y barana iednego z trzody dwu set z tych, które chowaią Izrael na ofiarę, y na całopalenie, y na zapokoyne dla oczyścienia za nie, mówi Pan Bóg.

16. Wszytek lud ziemski będzie powinien ten podatek książęciu Izraelskiemu.

17. A na książęciu będą całopalenia y ofiara, y mokre ofiary, na uroczyste święta, y na soboty, y na wszytkie uroczyste święta domu Izraelowego: on będzie czynił za grzech ofiarę, y całopalenie, y zapokoyne ofiary na oczyścienie za dóm Izraelski.

18. To mówi Pan Bóg: Piérwszego miesiąca, piérwszego dnia miesiąca wezmiesz cielca z stada niepokalanego, a oczyścisz świątynią.

19. A weźmie kapłan ze krwie, która będzie za grzéch, y włoży na podwoie domu, y na cztéry węgły kraiu ołtarza, y na podwoie bramy y sieni wnętrznéy.

20. Y tak uczynisz siódmego dnia z mieysca za każdego, który nie wiedział, a błędem zwiedzion iest, y oczyścisz za dóm.

21. W piérwszym miesiącu, czternastego dnia miesiąca będziecie mieć uroczyste święto Paschy: siedm dni przaśniki iedzione będą.

22. Y uczyni książę dnia onego za się y za wszytek lud ziemski, cielca za grzéch.

23. A w święto siedmiu dni, będzie czynił całopalenie Panu siedm cielców, y siedm baranów

10. *Waga sprawiedliwa.* Zaleca książętom sprawiedliwość miar i wag, bo oni mają prawo powiększyć je lub zmniejszyć.

13. *Te są pierwiastki.* Ocenia pierwiastki zbóż, np. pszenicy, jęczmienia i t. p. które się mają ofiarować Bogu i kapłanom, żeby albo chciwość kapłanów więcéj nie wymagała, ani świeccy nie dawali mniéj, niż należało słusznie. Rozkazuje więc żeby część sześćdziesiąta zbóż oddaną była Bogu jako pierwiastki: rozkazuje dawać szóstą część ephu, który jest sześćdziesiątą częścią korca. Stwierdza to podanie żydów, które uczy że za pierwiastki nie można dać ani mniéj jak sześćdziesiątą część, ani więcéj jak czterdziestą.

15. *Z trzody dwu set.* Ktoby miał owiec dwieście, jednę ma oddać Bogu na ofiarę.— *Z tych, które chowają Izrael na ofiarę.* Z tłustszych, jakiemi być powinny na ofiarę przeznaczone, jak nakazano Num. 18, 19 i 32.

16. *Będzie powinien ten podatek książęciu.* Kapłanowi te pierwiastki dać, ażeby on ponosił obowiązek ofiarowania całopalenia i ofiar w szabaty, pierwsze dni miesiąca i w inne uroczystości za cały naród. Tak rozumie Kornel. a Lapide. Ale zdaje się że raczéj stosuje do książęcia panującego, do którego należało przygotowywać ustanowione ofiary na szabat, pierwsze dni miesiąca i resztę uroczystości, biorąc przykład z Salomona, III. Król. 9, 35 i innych królów. IV. Król. 16, 15.

17. *A na książęciu będą całopalenia.* Ten ciężar ponosić będzie książę kapłanów, iżby on z pierwiastków od ludu ofiarowanych, ofiar, mających się we właściwym czasie składać dostarczał.

21. *W pierwszym miesiącu.* Patrz w. 18.—*Siedm dni przaśniki jedzone będą.* Podług prawa Exod. 12, 15.

22. *Uczyni.* Ofiaruje książę nie sam przez siebie, lecz za pośrednictwem kapłanów, jak pokazuje się z tego co powiedziano w roz. nast. w. 2.

tes immaculatos quotidie septem diebus, et pro peccato hircum caprarum quotidie.

24. Et sacrificium ephi per vitulum, et ephi per arietem faciet, et olei hin per singula ephi.

25. Septimo mense, quintadecima die mensis in solemnitate faciet, sicut supra dicta sunt per septem dies: tam pro peccato, quam pro holocausto, et in sacrificio et in oleo.

niepokalanych na każdy dzień przez siedm dni, a za grzéch kozła kóz na każdy dzień.

24. Y ofiarę ephi do cielca, a ephi do barana uczyni, y oliwy hin przy każdym ephi.

25. Siódmego miesiąca, piętnastego dnia miesiąca, w święto uroczyste, uczyni iako wyższéy powiedziano przez siedm dni: tak za grzéch, iako za całopalenie, y ofiarę, y oliwę.

CAPUT XLVI.

1. Haec dicit Dominus Deus: Porta atrii interioris, quae respicit ad orientem, erit clausa sex diebus, in quibus opus fit: die autem sabbati aperietur, sed et in die Calendarum aperietur.

2. Et intrabit princeps per viam vestibuli portae deforis, et stabit in limine portae, et facient sacerdotes holocaustum ejus et pacifica ejus, et adorabit super limen portae, et egredietur: porta autem non claudetur usque ad vesperam.

3. Et adorabit populus terrae ad ostium portae illius in sabbatis, et in Calendis coram Domino.

4. Holocaustum autem hoc offeret princeps Domino in die sabbati: sex agnos immaculatos et arietem immaculatum,

5. et sacrificium ephi per arietem: in agnis autem sacrificium quod dederit manus ejus, et olei hin per singula ephi.

6. In die autem Calendarum vitulum de armento immaculatum, et sex agni et arietes immaculati erunt.

7. Et ephi per vitulum, ephi quoque per arietem faciet sacrificium: de agnis autem, sicut invenerit manus ejus, et olei hin per singula ephi.

8. Cumque ingressurus est princeps, per viam vestibuli portae ingrediatur, et per eandem viam exeat.

9. Et cum intrabit populus terrae in conspectu Domini in solemnitatibus: qui ingreditur per portam aquilonis, ut adoret, egrediatur per viam portae meridianae: porro qui ingreditur per viam portae meridianae, egrediatur per viam portae aquilonis: non revertetur per viam portae, per quam ingressus est, sed e regione illius egredietur.

10. Princeps autem in medio eorum cum ingredientibus ingredietur, et cum egredientibus egredietur.

11. Et in nundinis et in solemnitatibus erit sacrificium ephi per vitulum et ephi per arietem:

ROZDZIAŁ 46.

O wejściu do kościoła i wyjściu zeń, a także o różnych ofiarach.

1. To mówi Pan Bóg: Brama sieni wnętrznéy, która patrzy na wschód, będzie zamkniona przez sześć dni, w które robią: a w dzień sobotni będzie otworzona: ale y w dzień piérwszy miesiąca będzie otworzona.

2. Y wnidzie książę drogą przysionku bramy z zewnątrz, y stać będzie u progu bramy, a będą czynić kapłani całopalenie iego y zapokoyne ofiary iego: a będzie się modlił na progu bramy, y wnidzie: lecz brama nie będzie zamkniona aż do wieczora.

3. Y będzie się modlił lud ziemski u drzwi onéy bramy w soboty, y na nowie przed Panem.

4. A całopalenie to ofiaruie książę Panu w dzień sobotny: sześć baranków niepokalanych, y barana niepokalanego,

5. a obiaty ephi do barana: a do baranków obiatę którą da ręka iego, a oliwy hin do każdego ephi.

6. A na dzień nowego miesiąca cielca z stada niepokalanego, y sześć baranków y baranów będą niepokalane.

7. Y ephi do cielca, ephi téż do barana uczyni obiaty: a do baranków, iako naydzie ręka iego, a oliwy hin do każdego ephi.

8. A gdy ma wniść książę, drogą przysionku bramy niech wnidzie, y tąż drogą niechay wynidzie.

9. Lecz gdy będzie wchodził lud ziemski przed Pana na dni uroczyste: który wnidzie bramą północną, aby się kłaniał, niech wynidzie drogą bramy południowéy: a kto wchodzi drogą bramy południowéy, niech wynidzie drogą bramy północnéy, nie wraca się drogą bramy którą wszedł, ale przeciwko niéy wynidzie.

10. A książę w pośrzodku ich z wchodzącymi wnidzie, a z wychodzacymi wynidzie.

11. A w iarmarki, y na uroczyste dni, będzie obiata ephi do cielca, y ephi do barana: a ia

25. *Siódmego miesiąca.* Września.—*W święto.* Namiotów. Patrz Lewit. 23, 39.

R. 46. —1. *Sieni wnętrznéj.* Sieni kapłanów. Ta jest brama zamknięta, o któréj powiedział r. 44, 2 i 3. Każe ją otwierać dla książęcia w szabaty i pierwsze dni miesiąca.

2. *Książę.* Król. —*Drogą przysionku bramy z zewnątrz.* Bramą wschodnią sieni zewnętrznéj, bo to było przywilejem książęcia, iż przez nią wchodził; naród zaś wchodził i wychodził przez bramę południową i północną. — *Stać będzie u progu bramy.* Jak powiedziano r. 44, 2 i 3. — *Będą czynić kapłani.* Ofiary składać będą. —*Nie będzie zamkniona aż do wieczora.* Lecz otwartą pozostanie, ażeby widok był odkrytym dla ludu chcącego modlić się przed kościołem.

9. *Przed Pana.* W sieni. —*Wynidzie drogą bramy południowéj.* Tak postanowiono, żeby przy wielkim napływie ludności, przejście było łatwiejszém.

10. *W pośrodku ich.* Wchodzić będzie przez bramę wschodnią, która pomiędzy południową a północną środkuje.—*Z wchodzącymi wnijdzie.* W tymże czasie, kiedy inni wchodzić będą, i on wnijdzie, i w tym czasie wyjdzie, kiedy inni będą wychodzili.

11. *W jarmarki.* W uroczystości, jak w hebr.—*Ile da ręka jego.* Podług możności swojéj. Patrz w. 5.

agnis autem erit sacrificium, sicut invenerit manus ejus, et olei hin per singula ephi.

12. Cum autem fecerit princeps spontaneum holocaustum aut pacifica voluntaria Domino, aperietur ei porta, quae respicit ad orientem: et faciet holocaustum suum et pacifica sua, sicut fieri solet in die sabbati, et egredietur, claudeturque porta, postquam exierit.

13. Et agnum ejusdem anni immaculatum faciet holocaustum quotidie Domino, semper mane faciet illud.

14. Et faciet sacrificium super eo cata mane mane sextam partem ephi, et de oleo tertiam partem hin, ut misceatur similae, sacrificium Domino legitimum, juge atque perpetuum.

15. Faciet agnum, et sacrificium et oleum cata mane, holocaustum sempiternum.

16. Haec dicit Dominus Deus: Si dederit princeps donum alicui de filiis suis, hereditas ejus filiorum suorum erit: possidebunt eam hereditarie.

17. Si autem dederit legatum de hereditate sua uni servorum suorum, erit illius usque ad annum remissionis, et revertetur ad principem, hereditas autem ejus filiis ejus erit.

18. Et non accipiet princeps de hereditate populi per violentiam et de possessione eorum, sed de possessione sua hereditatem dabit filiis suis, ut non dispergatur populus meus unusquisque a possessione sua.

19. Et introduxit me per ingressum, qui erat ex latere portae, in gazophylacia sanctuarii ad sacerdotes, quae respiciebant ad aquilonem; et erat ibi locus vergens ad occidentem.

20. Et dixit ad me: Iste est locus, ubi coquent sacerdotes pro peccato et pro delicto, ubi coquent sacrificium, ut non efferant in atrium exterius, et sanctificetur populus.

21. Et eduxit me in atrium exterius, et circumduxit me per quatuor angulos atrii; et ecce, atriolum erat in angulo atrii, atriola singula per angulos atrii.

22. In quatuor angulis atrii atriola disposita, quadraginta cubitorum per longum, et triginta per latum; mensurae unius quatuor erant.

23. Et paries per circuitum ambiens quatuor atriola; et culinae fabricatae erant subter porticus per gyrum.

24. Et dixit ad me: Haec est domus culinarum, in qua coquent ministri domus Domini victimas populi.

gnięty będzie ofiara, ile da ręka iego, a oliwy hin do każdego ephi.

12. A gdy czynić będzie książę dobrowolne całopalenie, abo zapokoyne dobrowolne Panu, otworzą mu bramę, która patrzy na wschód: y będzie czynił całopalenie swe, y zapokoyne swe, iako zwykło bywać w dzień sobotny: a wynidzie, y zawrą bramę, gdy wynidzie.

13. Y baranka tegorocznego niepokalanego będzie czynił całopaleniem co dzień Panu: zawsze rano czynić ie będzie.

14. Y uczyni obiatę nań co poranek, szóstą część ephi, a oliwy trzecią część hin, aby była zmieszana z białą mąką, obiata Panu zakonna ustawiczna y wieczna.

15. Uczyni baranka, y obiatę, y oliwę co poranek, całopalenie wieczne.

16. To mówi Pan Bóg: Jeśli da książę dar któremu z synów swych, dziedzictwo iego będzie z synów iego: posiędą ie dziedzicznym prawem.

17. A ieśli co odkaże z dziedzictwa swego któremu z sług swoich, będzie iego aż do roku odpustu, y wróci się do książęcia: lecz dziedzictwo iego, synóm iego będzie.

18. A nie weźmie książę z dziedzictwa ludu gwałtem, y z osiadłości ich, ale z osiadłości swéy da dziedzictwo synóm swym, żeby się nie rozpraszał lud móy każdy od osiadłości swéy.

19. Y wwiódł mię przez weszcie, które było z boku bramy do skarbnic świątnice do kapłanów, które patrzyły na północy, a było tam mieysce patrzące na zachód.

20. Y rzékł do mnie: To iest mieysce, gdzie będą warzyć kapłani za grzéch y za występ, gdzie będą warzyć obiatę, aby nie wynosili do sieni zewnętrznéy, y aby był poświęcony lud.

21. Y wywiódł mię do sieni zewnętrznéy, y obwiódł mię po cztérech kątach sieni; a oto sionka była w kącie sieni każdéy, sionka w każdym kącie sieni.

22. We cztérech kąciech sieni, sionki rozłożone, cztérdzieści łokiet wzdłuż, a trzydzieści w szérz iednéy; miary cztéry były.

23. A ściana w około obtaczaiąca cztéry sionki; y kuchnie poczynione były pod gankami w około.

24. Y rzékł do mnie: Ten iest dóm kuchen, w którym warzyć będą słudzy domu Pańskiego ofiary ludu.

---

16. *Dziedzictwo jego.* Syna jego, któremu je dał; jakby rzekł: przekaże syn następcom swoim tę część dziedzictwa, od ojca książęcia w darze wziętą. Mówi o części dóbr królewskich, jak się z w. nast. okazuje.

17. *Aż do roku odpustu.* Aż do roku jubileuszowego, w którym czasie własności do dawnych panów wracały, Lewit. 25, 13. Kładzie różnicę pomiędzy posiadłościami oddanemi synom królewskim, i poddanym; dane zaś poddanym (których przez uszanowanie dla królów sługami nazywa) nie przekazywały się, lecz w roku jubileuszowym do króla wracały, jak powiedziano.

18. *Gwałtem.* Przemocą podwładnych uciemiężając. — *Żeby się nie rozpraszał.* Żeby osoby prywatne nie odpadały od posiadania dóbr swoich.

CAPUT XLVII.

1. Et convertit me ad portam domus, et ecce, aquae egrediebantur subter limen domus ad orientem, facies enim domus respiciebat ad orientem; aquae autem descendebant in latus templi dextrum ad meridiem altaris.

2. Et eduxit me per viam portae aquilonis, et convertit me ad viam foras portam exteriorem, viam quae respiciebat ad orientem; et ecce, aquae redundantes a latere dextro.

3. Cum egrederetur vir ad orientem, qui habebat funiculum in manu sua, et mensus est mille cubitos, et traduxit me per aquam usque ad talos.

4. Rursumque mensus est mille, et traduxit me per aquam usque ad genua;

5. et mensus est mille, et traduxit me per aquam usque ad renes. Et mensus est mille, torrentem, quem non potui pertransire, quoniam intumuerant aquae profundi torrentis, qui non potest transvadari.

6. Et dixit ad me: Certe vidisti, fili hominis. Et eduxit me, et convertit ad ripam torrentis.

7. Cumque me convertissem, ecce, in ripa torrentis ligna multa nimis ex utraque parte.

8. Et ait ad me: Aquae istae, quae egrediuntur ad tumulos sabuli orientalis, et descendunt ad plana deserti, intrabunt mare, et exibunt, et sanabuntur aquae.

9. Et omnis anima vivens, quae serpit, quocumque venerit torrens, vivet, et erunt pisces multi satis, postquam venerint illuc aquae istae, et sanabuntur et vivent omnia, ad quae venerit torrens.

10. Et stabunt super illas piscatores, ab Engad-

ROZDZIAŁ 47.

O wodzie wypływającéj z kościoła, która była wyobrażeniem chrztu, i podziale ziemi.

1. Y obrócił mię ku drzwióm domu, a oto wody wychodziły z pod proga domu na wschód słońca, bo oblicze domu patrzyło na wschód słońca; a wody schodziły na prawy bok kościoła na południe ołtarza.

2. Y wywiódł mię drogą bramy północnéy, a obrócił mię ku drodze przed bramą zewnętrzną, na drogę która patrzyła na wschód słońca, a oto wody wylewaiące z boku prawego.

3. Gdy wychodził mąż na wschód słońca, który miał sznur w ręce swéy, a wymierzył tysiąc łokiet, y przewiódł mię przez wodę aż do kostek.

4. Y zaś wymierzył tysiąc, y przewiódł mię przez wodę aż do kolan;

5. y wymierzył tysiąc y przewiódł mię przez wodę aż do nérek. Y wymierzył tysiąc, potoku, któregom nie mógł przebrnąć, bo się podniosły były wody głębokiego potoku, który nie może bydź przebrniony.

6. Y rzekł do mnie: Zaisteś widział synu człowieczy. Y wywiódł mię, y obrócił do brzegu potoku.

7. A gdym się obrócił, alić po brzegu potoku, drzewa bardzo wiele z obudwu stron.

8. Y rzekł do mnie: Te wody, które wychodzą do mogił piasku wschodniego, a schodzą na równinę puszczy, wnidą do morza, y wynidą, a będą uzdrowione wody.

9. A wszelka dusza żywiąca, która płaza, gdziekolwiek przydzie potok, będzie żywa, y będzie ryb dosyć wiele: gdy tam przidą te wody, y będzie uzdrowiono, y żyć będzie wszytko, dokąd przydzie potok.

10. Y będą stać nad nimi rybitwi, od Engaddi

R. 47.—1. *Ku drzwiom domu.* Wschodnim drzwiom kościoła.—*Oto wody wychodziły.* Willalpand. powiada, że te wody w kościele były pod ziemią, przeprowadzone kanałami do przysionka kapłanów, które były przeznaczone do obmywania ofiar zakrwawionych. W wyższém jednak i właściwszem znaczeniu, zdaje się, że te wody wyobrażały chrzest, łaskę i naukę Chrystusa.—*Na wschód.* Płynęły ku wschodowi.

2. *Drogą bramy północnéj.* Przez bramę północną. *A oto... wylewające.* Te same, które widział w. pop. przepływające przez prawą stronę kościoła, i obiegające kościół w około, ku bramie wschodniéj powracały.

3. *Gdy wychodził mąż.* Anioł w postaci budowniczego, którego widział, r. 40, 3.

5. *Wody głębokiego potoku.* W hebr. *wody pływania,* t. j. które płynąc tylko przebyć można było. Przez to przybywanie wód oznacza się, że pomyślność Żydów po odbudowanin kościoła, albo raczéj że wzrost Kościoła Chrystusowego, powstającego z małych początków, wielce miał się rozszerzyć i podnieść.

6. *Zaisteś widział.* W hebr. *czyś widział?* t. j. czyś troskliwie obejrzał ten potok, żebyś mógł zrozumieć jego znaczenie, które ci wytłumaczę? jeśli nie przejrzałeś się dobrze, to się wpatrz: jeśliś uważał, słuchaj tajemnicy, którą te wody oznaczają.

7. *Drzewa bardzo wiele.* Wiele drzew. W znaczeniu mistycznêm dosłównie wziętém, drzewami są chrześcijanie przez wody chrztu odrodzeni, i zasadzeni przy ścieku wód, ażeby owoc swój we właściwym czasie wydali, Ps. 1, 3. Albo drzewami są cnoty: wiara, nadzieja, miłość i t. p. które zwilżone wodą nauki Chrystusowéj owoce rodzą.

8. *Które wychodzą do mogił.* Wody te, które wyszedłszy z kościoła płyną na wschód, a swoją bystrością unoszą piasek i z niego tworzą w korycie swojém kurhany, i spadają na równinę pustyni, wpadną do morza Martwego, i wypłyną zeń, tak że wody morskie przez dobrodziejstwo wód potoku stają się zdrowemi, a to co było przedtém martwem, odżywa. Stosuje do Jordanu; bo ten z jednéj strony wpada do morza Martwego, a z drugiéj wypływa i jego wody w części osładza, a razem robi kurhany piaskowe. Morzem Martwem są niewierni i grzesznicy, którzy przez wody chrztu odbierają uzdrowienie i nowe zycie.

9. *Pełza.* Wyraz hebr. *scharats,* znaczy i pełzać po ziemi i pływać w wodzie, jak tutaj; bo mówi o rybach. — *Dokąd przyjdzie potok.* Jeśli wodami twojemi potok ją obleje, żyć będzie; bo woda chrztu odebrała z boku Chrystusowego siłę ożywiania człowieka; *ciało bowiem dotyka,* jak mówi ś. August. w trakt. 80 na Jana, *a serce obmywa.—Będzie ryb dosyć wiele.* Chrześcijan, którzy się z wody i Ducha ś. odrodzą.

10. *Rybitwi.* Apostołowie, do których Chrystus powiedział: *Pódźcie za mną: a uczynię was że się sta-*

di usque ad Engallim siccatio sagenarum erit: plurimae species erunt piscium ejus, sicut pisces maris magni, multitudinis nimiae:
11. in littoribus autem ejus, et in palustribus non sanabuntur, quia in salinas dabuntur.
12. Et super torrentem orietur in ripis ejus ex utraque parte omne lignum pomiferum: non defluet folium ex eo, et non deficiet fructus ejus: per singulos menses afferet primitiva, quia aquae ejus de sanctuario egredientur, et erunt fructus ejus in cibum, et folia ejus ad medicinam.
13. Haec dicit Dominus Deus: Hic est terminus, in quo possidebitis terram in duodecim tribubus Israel, quia Joseph duplicem funiculum habet.
14. Possidebitis autem eam singuli aeque ut frater suus, super quam levavi manum meam, ut darem patribus vestris, et cadet terra haec vobis in possessionem.
15. Hic est autem terminus terrae: ad plagam septentrionalem, a mari magno via Hethalon, venientibus Sedada.
16. Emath, Berotha, Sabarim, quae est inter terminum Damasci et confinium Emath, domus Tichon, quae est juxta terminum Auran.
17. Et erit terminus a mari usque ad atrium Enon terminus Damasci, et ab aquilone ad aquilonem: terminus Emath plaga septentrionalis.
18. Porro plaga orientalis de medio Auran, et de medio Damasci et de medio Galaad, et de medio terrae Israel, Jordanis disterminans ad mare orientale, metiemini etiam plagam orientalem.
19. Plaga autem australis meridiana, a Thamar usque ad aquas contradictionis Cades, et torrens usque ad mare magnum: et haec est plaga ad meridiem australis.
20. Et plaga maris, mare magnum a confinio per directum, donec venias Emath: haec est plaga maris.

aż do Engallim suszenie niewodów będzie: wiela rodzaiów będą ryby iego, iako ryby morza wielkiego, mnóstwa zbytniego:
11. lecz na brzegach iego, y na błotach nie będą uzdrowione, bo się w solne żupy obrócą.
12. A nad potokiem wyroście na brzegach iego z obudwu stron wszelkie drzewo owoc rodzące: nie opadnie list z niego, y nie ustanie owoc iego: na każdy miesiąc przyniesie nowy owoc, bo wody iego z swiątnice wynidą, y będzie owoc iego na pokarm, a liście iego na lekarstwo.
13. To mówi Pan Bóg: Ta iest granica, w któréy posiędziecie ziemię dwoienaście pokolenie Izraelowe, bo Jozeph dwoiaki sznur ma.
14. A posiędziecie ią każdy równie iako y brat iego, nad którą podniosłem rękę moię, żebym dał oycóm waszym, y dostanie się wam ta ziemia w osiadłość.
15. A ta iest granica ziemie: ku stronie północnéy od morza wielkiego drogą Hethalon, idącym do Sedada.
16. Emath, Berotha, Sabarim, które iest między granicą Damaszku a między granicą Emath, dóm Tychon, który iest podle granice Auran.
17. Y będzie granica od morza aż do sieni Enon, granicą Damaszku, y od północy do północy: granicą Emath strona północna.
18. A strona wschodnia z pośrzód Auran, y z pośrzód Damaszku, y z pośrzód Galaad, y z pośrzód ziemie Izraelskiéy, Jordan rozgraniczaiący do morza wschodniego, będziecie téż mierzyć stronę wschodnią.
19. A strona południowa na południe od Thamara aż do wód przeciwieństwa Kades, a potok aż do morza wielkiego: a to iest strona południowa na południe.
20. A strona morza, morze wielkie od granice na prost, aż przydziesz do Emath: ta iest strona morza.

---

niecie rybitwami ludzi. Mat. 4, 19. Apostołowie zaś łowią swojemi niewodami dobrych i złych; aż przyjdą aniołowie którzy dobrych wybiorą i od złych oddzielą, jak opowiada ewangeliczna przypowieść. Mat. 13, 47.—*Od Engaddi aż do Engallim.* Engallim, jak mówi ś. Hieronim, jest na początku morza Martwego, gdzie Jordan wpada, a Engaddi, gdzie się kończy.—*Suszenie niewodów będzie.* Przez ten cały przeciąg czasu będą łowili rybę, a po rybołowli rozciągną sieci przed słońcem, żeby wyschły.

11. *Lecz na brzegach.* W hebr. dosłównie tak: *trzęsawice jego i bagna jego nie ozdrowieją.* Nie osłodną wody, które nie będą w potoku i w morzu, dokąd wody kościoła przyjdą: bo za kościołem nie masz zbawienia, a cała nauka filozofów i kacerzy jest gorzką. Trzęsawiska i bagna oznaczają ludzi zatwardziałych w grzechach i występkach swoich; bo ci nie łatwo dają się uleczać.—*W solne żupy obrócą.* Wody owe zastałe i błotniste przydadzą się na żupy solne. Gdy heretycy i grzesznicy karę ponoszą, stają się solą dla innych, bo *gdy zaraźliwego ubijesz, głupi mędrszym będzie.* Przyp. 19, 25.

12. *Nie opadnie liść z niego.* Stosuje do Ps. 1, 4: *a liście jego nie opadnie.—Na każdy miesiąc.* Każdego miesiąca nowe owoce przyniesie. — *I będzie owoc jego na pokarm.* Zdadzą się na pokarm zbawienny. Ś. Hieronim stosuje to do Pisma Ś., którego sens historyczny staje się na pokarm, a duchowny na lekarstwo, bo poprawia obyczaje.

13. *Ta jest granica.* Taka jest miara i sposób podziału ziemi, przepisana w w. nast.—*Józef.* Pokolenie Józefa, które rozdziela się na dwa, bo zawiera pokolenia Efraima i Manassesa.—*Dwojaki sznur.* Podwójny los, albo dziedzictwo. Znajome wyrażenie, wzięte z dawnego zwyczaju mierzenia ziemi sznurem, dla tego w Ps. 15, 6: *sznury przypadły mi na osobliwych.*

14. *Każdy równie jako i brat jego.* T. j. dział równy; inaczéj było za Jozuego przy podziale ziemi, bo pokolenia większe i więcéj osób liczące więcéj ziemi dostały.—*Nad którą podniosłem rękę moję.* O któréj przysiągłem że dam ojcom waszym. Przysięgający zwykli rękę podnosić, jakby świadcząc się Bogiem że prawdę mówili. — *Dostanie się.* Przez losowanie, nie zaś przez wybór czyj, jak powiedział r. 45, 1.

15. *A ta jest granica.* Ten jest obszar, albo, te są granice ziemi rozdzielić się mającéj. Opisuje naprzód i określa granice całéj ziemi, żeby potém była na równe części rozdzieloną, jak uczynił Jozue, 13, 3.—*Od morza wielkiego.* Od strony północnéj morza Śródziemnego; bo tę stronę teraz opisuje.—*Droga Hethalon.* Idąc od Hetalonu do Sedada: bo oba te miasta były na granicach pokolenia Judy, Numer. 34, 8, i w roz. nast. w. 1.

21. Et dividetis terram istam vobis per tribus Israel,
22. et mittetis eam in hereditatem vobis, et advenis, qui accesserint ad vos, qui genuerint filios in medio vestrum, et erunt vobis sicut indigenae inter filios Israel: vobiscum divident possessionem in medio tribuum Israel.
23. In tribu autem quacumque fuerit advena, ibi dabitis possessionem illi, ait Dominus Deus.

21. Y podzielicie sobie tę ziemię według pokoleń Izraelowych,
22. Y weźmiecie ią w dziedzictwo sobie, y przychodniom, którzy przystaną do was, którzy spłodzą syny w pośrzodku was, a będą wam iako tu rodzicy między synmi Izraelowymi: z wami będą się dzielić osiadłością w pośrzodku pokoleni Izraelowych.
23. A przy którymkolwiek pokoleniu przychodzień będzie, tam mu dacie osiadłość, mówi Pan Bóg.

CAPUT XLVIII.

ROZDZIAŁ 48.

O rozmiarze ziemi dla dwunastu pokoleń, dwunastu bramach miasta, i t. d.

1. Et haec nomina tribuum a finibus aquilonis juxta viam Hethalon pergentibus Emath, atrium Enan terminus Damasci ad aquilonem juxta viam Emath, et erit ei plaga orientalis maris, Dan una.
2. Et super terminum Dan, a plaga orientali usque ad plagam maris, Aser una.
3. Et super terminum Aser, a plaga orientali usque ad plagam maris, Nephthali una.
4. Et super terminum Nephthali, a plaga orientali usque ad plagam maris, Manasse una.
5. Et super terminum Manasse, a plaga orientali usque ad plagam maris, Ephraim una.
6. Et super terminum Ephraim, a plaga orientali usque ad plagam maris, Ruben una.
7. Et super terminum Ruben, a plaga orientali usque ad plagam maris, Juda una.
8. Et super terminum Juda, a plaga orientali usque ad plagam maris, erunt primitiae, quas separabitis, viginti quinque millibus latitudinis et longitudinis, sicuti singulae partes a plaga orientali usque ad plagam maris, et erit sanctuarium in medio ejus.
9. Primitiae, quas separabitis Domino, longitudo viginti quinque millibus, et latitudo decem millibus.
10. Hae autem erunt primitiae sanctuarii sacerdotum: ad aquilonem longitudinis viginti quinque millia, et ad mare latitudinis decem millia, sed et ad orientem latitudinis decem millia, et ad meridiem longitudinis viginti quinque millia, et erit sanctuarium Domini in medio ejus.
11. Sacerdotibus sanctuarium erit de filiis Sadoc, qui custodierunt ceremonias meas, et non errave-

1. Y te imiona pokoleń od granic północnych podle drogi Hethalon idącym do Emath, sień Enan granica Damaszku ku północy podle drogi Emath, y będzie mu strona wschodnia morza, Danowi iedna.
2. A przy granicy Danowéy, od strony wschodniéy aż do strony morza, Asserowi iedna.
3. A przy granicy Asserowéy, od strony wschodniéy aż do strony morza, Nephtalemu iedna.
4. A przy granicy Nephtali, od strony wschodniéy aż do strony morza, Manassemu iedna.
5. A przy granicy Manasse, od strony wschodniéy aż do strony morza, Ephraimowi iedna.
6. A przy granicy Ephraimowéy, od strony wschodniéy aż do strony morza, Rubenowi iedna.
7. A przy granicy Rubenowéy, od strony wschodniéy aż do strony morza, Judzie iedna.
8. A przy granicy Judy, od strony wschodniéy aż do strony morza, będą pierwociny, które odłączycie, pięć y dwadzieścia tysiący na szérzą y na dłużą, iako każda część od strony wschodniéy aż do strony morza, a będzie świątynia w pośrzodku iéy.
9. Pierwociny, które odłączycie Panu, wzdłuż na dwadzieścia i pięć tysięcy, a w szérz na dziesięć tysięcy.
10. A te będą pierwociny świątynie kapłanów: na północy wzdłuż dwadzieścia y pięć tysięcy, a ku morzu w szérz dziesięć tysięcy, ale y na wschód w szérz dziesięć tysięcy, a na południe wzdłuż dwadzieścia y pięć tysięcy, a świątynia Pańska będzie w pośrzodku ich.
11. Kapłanom świątnica będzie z synów Sadok, którzy przystrzegali ceremoniy moich, a nie błą-

---

22. *Weźmiecie ją w dziedzictwo.* Po wylosowaniu, rozdzielicie i w posiadłość weźmiecie.—*I przychodniom.* Prozelitom, którzy się z ludem Bożym połączyć zechcą. Okazuje się, że mowa jest tu o Kościele; bo Ezdrasz i Nehemiasz, prozelitów do uczęstnictwa własności izraelskiéj nie dopuścili, a Ezdrasz wyłączył od kapłaństwa cudzoziemców, którzy się do Żydów przyłączyli. II. Ezdr. 7, 61.

R. 48.— 1. *Imiona pokoleń.* Nazwa posiadłości każdego z pokoleń.—*Od granic północnych.* Od ostatniego krańca i granicy Chananei od północy.—*Będzie mu strona wschodnia morza.* Będzie miał te granice, t. j. strona wschodnia i morze. T. j. będzie długość jego od wschodu na zachód.—*Danowi jedna.* Dan będzie pierwszém pokoleniem i pierwszym działem.

2. *A przy granicy.* Zaraz po granicy i dziale Dan, drugą część Aser dostanie. Tak też tłumaczyć trzeba co następuje, aż do w. 8.

8. *Przy granicy Judy.* Po dziedzictwie pokoleniu Judy wyznaczoném.—*Od strony wschodniéj aż do strony morza.* Od wschodu na zachód na długość dwudziestu pięciu tysięcy trzcin, albo łokci, będą kościelne działy dla lewitów i miasta wyznaczone,

9. *Pierwociny.* Rozumie dział kapłanów, o którym r. 45, 4.

11. *Kapłanom świętnica będzie.* T. j. poświęconą cała ta przestrzeń, która w w. pop. opisana.

runt, cum errarent filii Israel, sicut erraverunt et Levitae.

12. Et erunt eis primitiae de primitiis terrae Sanctum sanctorum, juxta terminum Levitarum.

13. Sed et Levitis similiter juxta fines sacerdotum viginti quinque millia longitudinis, et latitudinis decem millia. Omnis longitudo viginti et quinque millium, et latitudo decem millium.

14. Et non venundabunt ex eo, neque mutabunt, neque transferentur primitiae terrae, quia sanctificatae sunt Domino.

25. Quinque millia autem, quae supersunt in latitudine per viginti quinque millia, profana erunt urbis in habitaculum et in suburbana, et erit civitas in medio ejus.

16. Et hae mensurae ejus: ad plagam septentrionalem quingenta et quatuor millia, et ad plagam meridianam, quingenta et quatuor millia, et ad plagam orientalem, quingenta et quatuor millia, et ad plagam occidentalem, quingenta et quatuor millia.

17. Erunt autem suburbana civitatis ad aquilonem ducenta quinquaginta, et ad meridiem ducenta quinquaginta, et ad orientem ducenta quinquaginta, et ad mare ducenta quinquaginta.

18. Quod autem reliquum fuerit in longitudine secundum primitias sanctuarii, decem millia in orientem, et decem millia in occidentem, erunt sicut primitiae sanctuarii, et erunt fruges ejus in panes his, qui serviunt civitati.

19. Servientes autem civitati, operabuntur ex omnibus tribubus Israel.

20. Omnes primitiae, viginti quinque millia, per viginti quinque millia in quadrum, separabuntur in primitias sanctuarii et in possessionem civitatis.

21. Quod autem reliquum fuerit, principis erit ex omni parte primitiarum sanctuarii et possessionis civitatis e regione viginti quinque millium primitiarum usque ad terminum orientalem: sed et ad mare e regione viginti quinque millium usque ad terminum maris, similiter in partibus principis erit, et erunt primitiae sanctuarii, et sanctuarium templi in medio ejus.

22. De possessione autem Levitarum et de possessione civitatis in medio partium principis erit inter terminum Juda et inter terminum Benjamin, et ad principem pertinebit.

26. Et reliquis tribubus: a plaga orientali usque ad plagam occidentalem, Benjamin una.

24. Et contra terminum Benjamin, a plaga orientali usque ad plagam occidentalem, Simeon una.

25. Et super terminum Simeonis, a plaga orientali usque ad plagam occidentalem, Issachar una.

dzili gdy błądzili synowie Izraelowi, iako błądzili y Lewitowie.

12. Y będą ich pierwociny z pierwocin ziemie święte świętych, przy granicy Lewitów.

13. Lecz y Lewitóm także przy granicy kapłanów dwadzieścia y pięć tysięcy wzdłuż, a w szérz dziesięć tysięcy. Wszytkie długości dwadzieścia y pięć tysięcy, a szerokości dziesięć tysięcy.

14. A nie przedadzą z tego, ani zamienią, ani przenoszone będą pierwociny ziemi, bo są poświęcone Panu.

15. A pięć tysięcy, które zbywaią w szérokości przez dwadzieścia i pięć tysięcy, nie poświęcone będą miastu na mieszkanie, y na przedmieście, y będzie miasto w pośrzodku iego.

16. A to wymierzenie iego: na stronę północną pięćset y cztery tysiące, a na stronę południową pięćset y cztéry tysiące, a na stronę wschodnią pięćset y cztéry tysiące, a na stronę zachodnią pięćset y cztéry tysiące.

17. A będzie przedmieścia mieyskiego na północy dwieście y pięćdziesiąt, a na południe dwieście y pięćdziesiąt, y ku morzu dwieście y pięćdziesiąt, a na zachód dwieście y pięćdziesiąt.

18. A co będzie zbywać wzdłuż, według pierwocin świątynie, dziesięć tysięcy na wschód słońca, y dziesięć tysięcy na zachód, będą iako pierwociny świątynie, a będzie zboże z niego na chléb tym, którzy służą miastu.

19. A ci, którzy służą miastu, będą robić ze wszech pokoleni Izraelowych.

20. Wszytkie pierwociny, dwódziestu y piąci tysięcy, po dwódziestu y piąci tysięcy na cztéry granie, będą odłączone na pierwociny świątynie, y na osadę miasta.

21. A to co zostanie, książęce będzie z każdéy strony pierwocin świątynie, y osady miasta naprzeciwko dwódziestu y piąci tysięcy pierwocin aż do granice wschodniéy: ale y ku morzu przeciw dwódziestu y piąci tysięcy aż do granice morza: takież między częściami książęcemi będzie, y będą pierwociny świątynie y świątynia kościoła w pośrzodku iego.

22. A z osiadłości Lewitów, y z osiadłości miasta w pośrzodku części książęcych będzie między granicą Judy y między granicą Beniamina, y książęciu należeć będzie.

23. Y innym pokoleniom: od strony wschodniéy aż do strony zachodniéy, Beniaminowi iedna.

24. A przeciw granicy Beniaminowéy, od strony wschodniéy aż do strony zachodniéy, Simeonowi iedna.

25. A przy granicy Simeonowéy, od strony wschodniéy aż do strony zachodniéy, Isachar iedna.

---

12. *I będą ich pierwociny.* Będzie im dana część całéj ziemi najświętszéj, gdzie kościoł będzie.— *Przy granicy lewitów.* Bo część kapłanów stykała się z częścią lewitów.

16. *Wymierzenie jego.* T. j. miasta.—*Pięćset i cztery tysiące.* Trzcin, tyle i inne strony miały; tak że cała przestrzeń miasta ośmnaście tysięcy trzcin zajmowała.

20. *Wszystkie pierwociny.* Wszystkie części kapłanów, lewitów i miasta razem wzięte, mają z każdéj strony w kwadrat 25 tysięcy trzcin.

26. Et super terminum Issachar, a plaga orientali usque ad plagam occidentalem, Zabulon una.
27. Et super terminum Zabulon, a plaga orientali usque ad plagam maris, Gad una.
28. Et super terminum Gad, ad plagam austri in meridie, et erit finis de Thamar usque ad aquas contradictionis Cades, hereditas contra mare magnum.
29. Haec est terra, quam mittetis in sortem tribubus Israel, et hae partitiones earum, ait Dominus Deus.
30. Et hi egressus civitatis: a plaga septentrionali quingentos et quatuor millia mensurabis.
31. Et portae civitatis ex nominibus tribuum Israel, portae tres a septentrione: porta Ruben una, porta Juda una, porta Levi una.
32. Et ad plagam orientalem, quingentos et quatuor millia et portae tres: porta Joseph una, porta Benjamin una, porta Dan una.
33. Et ad plagam meridianam, quingentos et quatuor millia metieris, et portae tres: porta Simeonis una, porta Issachar una, porta Zabulon una.
34. Et ad plagam occidentalem, quingentos et quatuor millia, et portae eorum tres: porta Gad una, porta Aser una, porta Nephthali una.
35. Per circuitum, decem et octo millia, et nomen civitatis ex illa die: Dominus ibidem.

26. A wedle granice Isacharowéy, od strony wschodniéy aż do strony zachodniéy, Zabulonowi iedna.
27. A przy granicy Zabulonowéy, od strony wschodniéy aż do strony morskiéy, Gadowi iedna.
28. A wedle granicy Gadowéy, ku stronie południowéy na południe, y będzie granica od Thamar aż do wód przeciwieństwa Kades, dziedzictwo przeciw morzu wielkiemu.
29. Tać iest ziemia, którą puścicie na los pokoleniom Izrael: y te rozdziały ich, mówi Pan Bóg.
30. A te wychodzenia miasta: od strony północnéy pięćset y cztery tysiące namierzysz.
31. A bramy mieyskie imionami pokoleni Izraelowych, trzy bramy od północy: brama Rubenowa iedna, brama Judowa iedna, brama Lewi iedna.
32. A na stronie wschodniéy pięćset y cztéry tysiące, a trzy bramy: brama Jozephowa iedna, brama Beniaminowa iedna, brama Danowa iedna.
33. A na stronę południową pięćset y cztery tysiące namierzysz, y trzy bramy: bramą Simeonowa iedna, brama Isacharowa iedna, brama Zabulonowa iedna.
34. Y ku stronie zachodniéy pięćset y cztéry tysiące, a bram ich trzy: brama Gadowa iedna, brama Asserowa iedna, brama Nephtali iedna.
35. W około ośmnaście tysięcy, a imię miasta od onego dnia: Pan tamże.

30. *Wychodzenie miasta.* Cztery strony miasta, w których były bramy do wyjścia.
35. *A imię miasta.* Nazwa miasta od dnia w którym zostanie zbudowane, będzie: *Pan tamże*, t. j. miasto Pańskie, w którém jest Pan. Takim jest Kościół, do którėgo powiedziano: *oto ja z wami jestem, po wszystkie dni aż do skończenia świata.* Mat. 28, 20.

Koniec Księgi Proroctw Ezechiela.

Wprowadzenie do księgi Daniela.

Daniel pochodził z pokolenia Judy, z rodu Dawida króla. Podczas piérwszego oblężenia Jerozolimy, w czwartym roku panowania króla Judzkiego Joachima, to jest na osiemnaście lat przed zburzeniem Jerozolimy, został uprowadzony w niewolę Babilońską wespół z wielu innymi najznakomitszymi rodakami. Był jednym z owych młodzieńców, których wychowano na dworze Nabuchodonozora i uczono języka Chaldejskiego, i miał sobie nadane Chaldejskie imię Baltazara. Bóg wynagradzając jego wstrzemięźliwość i posłuszeństwo Mojżeszowemu prawu w używaniu pokarmów, obdarzył go w piérwszéj jego młodości szczególniejszą mądrością i darem proroctwa. Od czasu, kiedy zostając jeszcze z innemi pacholętami na dworze króla Babilońskiego, wykrył, z natchnienia Bożego, zdradę uknutą na niewinność i śmierć Zuzanny, stał się wielkim w oczach swojego ludu, i zaraz coraz więcéj począł słynąć z mądrości i daru przewidywania przyszłości u Babilończyków, tak iż od Nabuchodonozora i jego następców został umieszczony w liczbie mędrców Chaldejskich i był zaszczycany najpiérwszemi godnościami w państwie. Po dwakroć najniewinniéj był osądzony na śmierć i skazany na pożarcie lwów, lecz Bóg cudownie go wybawiał z niebezpieczeństw. Za panowania Cyrusa, przyczynił się u tego króla do ogłoszenia wyroku pozwalaiącego Żydom powracać do Judei. Kiedy piérwsza z nich połowa udała się do rodzinnego kraju, on pozostał w Babilonie, i tamże, mając wieku lat przeszło ośmdziesiąt, umarł około roku świata 3474, przed narodz. Chrystusa 530.

Księgę Daniela w ogólności można poddzielić na trzy części. Piérwsza z nich, obejmująca piérwsze sześć rozdziałów, zawiera historyą, w któréj Daniel pisze o sobie samym

w osobie trzeciéj. Druga część, od roz. 7—12, jest prorocza, i w niéj Daniel mówi o sobie samym w osobie piérwszéj. Część zaś trzecia, składająca się z dwóch ostatnich rozdziałów 13 i 14, zawiera historyą Zuzanny, bałwana Bela i Smoka, i zaliczona była do ksiąg *wtórokanonicznych;* o czém patrz *Wstępu § 2. tom I. str. IX.*

W szczególności zaś, Daniel wykładając tajemniczy sen Nabuchodonozora o wielkiéj statui przepowiada następstwo cztérech wielkich monarchij, jako to: Assyryjskiéj, Medo-Perskiéj, Greckiéj i Rzymskiéj, które po kolei miały upaść dla ustąpienia miejsca nowemu królestwu Kościoła Chrystusowego, które trwać będzie na wieki. Siedmdziesiąt tygodni lat, to jest, lat 490 od odbudowania murów Jerozolimy za Artaxerxesa Longimana, przepowiada do czasu narodzenia Messyasza. Także odznacza charakter i szczegółowe okoliczności przyszłego panowania Alexandra Wielkiego, jego następców, i wiele innych podaje proroctw, jak o tém się wskazuje w załączonym Komentarzu Menochiusza i objaśnieniach Wujka.

Daniel tak dalece słynął ze swéj pobożności i mądrości, iż już od współczesnych uważany był za świętego i *najmędrszego*, jak o tém znajduje się świadectwo u Ezechiela rozdz. 14, w. 14, i rozdz. 28, w. 3.

Babilon był stolicą całego prawie wówczas świata. Gdy przeto Daniel uważany był w Babilonie za czoło Chaldejskich mędrców, to tém samém sława jego mądrości i religii przezeń wyznawanéj musiała się rozchodzić szeroko i daleko. W Egipcie, już Abraham, Józef i Mojżesz rozgłaszali wyroki prawdy objawionéj. Salomon był podziwiany przez najodleglejszych królów i ludów. Żydzi rozproszeni po całéj Azyi roznosili z sobą podania i księgi praw Bożych. Ztąd—jeżeli kapłani Egipscy, magowie Chaldejscy, prawodawcy Perscy i Chińscy, i filozofowie Greccy i Rzymscy zostawili w pismach swoich wiele myśli prawdziwych i wzniosłych o Bogu, człowieku i świecie, to może jedynie dla tego, że mieszkając albo podróżując na Wschodzie, mniéj więcéj poznali naukę objawionéj religii w narodzie Żydowskim.

Najdawniejsi z mędrców starożytnych byli współcześni Danielowi, albo późniejsi od niego i innych proroków Żydowskich. Tak: 1) Konfucyusz urodził się przed nar. Chrystusa r. 551. 2) Zoroaster (według niektórych był on uczniem Daniela, patrz *hist. univ.* Rohrbach. t. 3, str. 196) r. 500. 3) Tales, założyciel szkoły Jońskiéj, r. 639. 4) Pytagoras, założyciel szkoły Włoskiéj, r. 580. 5) Xenofon, założyciel szkoły Eleatyckiéj, r. 536. 6) Sokrates, r. 570. 7) Platon, r. 430. 8) Arystoteles, r. 384. i t. d.

PROPHETIA DANIELIS. PROROCTWO DANIELA.

CAPUT I. ROZDZIAŁ 1.

O rozkazie Nabuchodonozora danym marszałkowi dworu, względem jeńców Izraelskich i t. d.

1. Anno tertio regni Joakim regis Juda, venit Nabuchodonosor rex Babylonis in Jerusalem, et obsedit eam;

2. et tradidit Dominus in manu ejus Joakim regem Juda, et partem vasorum domus Dei; et asportavit ea in terram Sennaar in domum dei sui, et vasa intulit in domum thesauri dei sui. *(2. Par. 36, 6).*

1. Roku trzeciego królestwa Joakima króla Judzkiego, przyszedł Nabuchodonozor król Babiloński do Jeruzalem, y obległ ie;

2. y dał Pan w ręce iego Joakima króla Judzkiego, y część naczynia domu Bożego, y zawiózł ie do ziemie Sennaar, do domu Boga swego, y wniósł naczynie do domu skarbu Boga swego.

Komentarz Menochiusza.

R. 1.— 1. *Roku trzeciego.* Lecz u Jerem. 25, 1 i nast. powiedziano, że to się stało roku czwartego Joakima; a więc nie trzeciego. Kornel. a Lapide odpowiada, że rok pierwszy panowania Nabuchodonozora zaczął się w roku trzecim, a skończył się w czwartym Joakima. Dla tego o tém, co uczynił Nabuchodonozor w pierwszym roku swojego panowania, powiedziano że stało się już to w roku trzecim już w czwartym Joakima, gdyż wyprawę przygotować zaczął w roku trzecim, a w czwartym dokończył. Salian roku od stworzenia świata 3428, wiersz 20 i daléj z Beroza i Józefa księga 10, Starożyt. rozdział 11 przy końcu, mówi że Nabuchodonozor młódszy rokiem przed panowaniem swojém rozpoczął wyprawę do Syryi przeciw Żydom, rok ten był trzecim rokiem Joakima, jak tutaj powiada Daniel. Twierdzi powtóre, że nie zaraz po śmierci ojca nastąpił na królestwo, dla tego, że się w Babilonie nie znajdował, i dla tego aż w czwartym roku Joakima panować zaczął.

2. *Część naczynia.* Mówi to z powodu skrzyni przymierza, którą skrył Jeremiasz, II. Machab. 2, i że ostatek naczynia zabrano za Jechoniasza i Sedeciasza królów.— *Do ziemi Sennaar.* Do Babilonu, bo *sinhar* oznacza wybicie zębów, a dla tego kraj ten tak nazwano, że zębaci, t. j. pyszni ludzie budujący Babel, zębów swoich, t.j. języka tam pozbawionymi zostali, jak Rupert i ś. Grzegorz tłumaczą ną Ps. 4, pokutny.

3. Et ait rex Asphenez praeposito eunuchorum, ut introduceret de filiis Israel et de semine regio et tyrannorum
4. pueros, in quibus nulla esset macula, decoros forma, et eruditos omni sapientia, cautos scientia, et doctos disciplina, et qui possent stare in palatio regis, ut doceret eos litteras et linguam Chaldaeorum.
5. Et constituit eis rex annonam per singulos dies de cibis suis, et de vino, unde bibebat ipse, ut enutriti tribus annis postea starent in conspectu regis.
6. Fuerunt ergo inter eos de filiis Juda: Daniel, Ananias, Misael et Azarias.
7. Et imposuit eis praepositus eunuchorum nomina: Danieli, Baltassar; Ananiae, Sidrach; Misaeli, Misach; et Azariae, Abdenago.
8. Proposuit autem Daniel in corde suo, ne pollueretur de mensa regis, neque de vino potus ejus, et rogavit eunuchorum praepositum, ne contaminaretur.
9. Dedit autem Deus Danieli gratiam et misericordiam in conspectu principis eunuchorum.
10. Et ait princeps eunuchorum ad Danielem: Timeo ego dominum meum regem, qui constituit vobis cibum et potum, qui si viderit vultus vestros macilentiores prae ceteris adolescentibus coaevis vestris, condemnabitis caput meum regi.
11. Et dixit Daniel ad Malasar, quem constituerat princeps eunuchorum super Danielem, Ananiam, Misaelem et Azariam:
12. Tenta nos, obsecro, servos tuos diebus decem, et dentur nobis legumina ad vescendum, et aqua ad bibendum:

3. Y rzekł król Asphenezowi przełożonemu trzebieńców, aby wwiódł z synów Izraelowych, a z nasienia królewskiego y pańskiego,
4. pacholęta, w którychby nie było żadney zmazy, pięknych urodą, y wyćwiczone we wszelakiéy mądrości, ostrożne w umieiętności, y uczone w nauce, a którzyby mogli stać w pałacu królewskim, aby ich uczył pisma y ięzyka Chaldeyskiego.
5. Y postanowił im król obrok na każdy dzień z potraw swoich, y z wina, z którego sam pił, aby wychowani przez trzy lata, potym stali przed obliczem królewskim.
6. Byli tedy między nimi z synów Judzkich, Daniel, Ananiasz, Misael y Azariasz.
7. Y dał im przełożony trzebieńców imiona: Danielowi, Balthassar, Ananiaszowi, Sydrach; Misaelowi, Misach; a Azariaszowi, Abdenago.
8. Lecz Daniel postanowił w sercu swoim żeby się nie mazał z stołu królewskiego, ani winem picia iego, y prosił przełożonego rzezańców żeby się nie zmazał.
9. Y dał Bóg Danielowi łaskę y miłosierdzie przed obliczem przełożonego rzezańców.
10. Y rzékł przełożony rzezańców do Daniela: Boię się ia Pana mego króla, który wam postanowił iadło y picie; który ieśli uyźrzy twarzy wasze chudsze niż innych młodzieńców rówienników waszych, potępicie głowę moię królowi.
11. Y rzékł Daniel do Malasara, którego był postanowił przełożony rzezańców nad Danielem, Ananiaszem, Misaelem, y Azariaszem.
12. Doświadcz nas proszę cię sług twoich przez dziesięć dni, a niech nam dawaią iarzyny ku iedzeniu, a wodę ku piciu:

3. *Przełożonemu trzebieńców.* Który był przełożonym nad chłopcami królewskiemi; jak i teraz na dworach królewskich jest ktoś, który ma zwierzchność nad młodzieżą znajdującą się na dworze. Nazywa zaś trzebieńcami, nie dla tego żeby wszyscy takimi byli, lecz że nazwa trzebieńca często w Piśmie oznacza sługę królewskiego. —*Z nasienia królewskiego.* Jak przepowiedział Izajasz r. 39, 7; z tego się okazuje, że Daniel był rodu królewskiego, i jak podają Żydzi, potomkiem Dawida.
4. *Pacholęta.* LXX. *młodzieńców.* — *Wyćwiczone.* W tych umiejętnościach, których w Judei nabyć można było.—*Ostróżne w umiejętności.* Bystrych w badaniu przyczyny wszystkich rzeczy. — *Którzyby mogli stać.* Bez wstydu i hańby, byli godnymi królewskiego oblicza.—*Pisma i języka chaldejskiego.* Pisać i mówić po chaldejsku, ażeby z królem rozmawiać mogli, i żeby król od nich mógł coś posłyszeć o nauce Żydów, która najsławniejszą w świecie była. Język chaldejski od hebrajskiego nie mało się różnił. Patrz IV. Król. 18, 26.
5. *Z potraw swoich.* Żeby ich piękność, albo przez wychudnienie, albo przez użycie lichych potraw, nie ucierpiała. — *Wychowani przez trzy lata.* W którym czasie uczyli się mówić po chaldejsku.
6. *Między nimi.* Z tego się pokazuje, że ich więcéj niż czterech było.
7. *Imiona.* Chaldejskie zamiast hebrajskich, albo dla tego, że imiona hebrajskie z trudnością chaldejczycy wymawiali; albo żeby młodzieńcy żydowscy razem z imieniem i sposobu myślenia chaldejskiego nabyli. — *Danielowi.* Imię to oznacza sąd Boży.—*Baltassar.* Jakby rzekł: Baal albo ukryty skarb Bela, t. j. mądrość Bela. *Ananiaszowi Sydrach.* Ananiasz oznacza opiekę Boską, Sydrach znaczy to samo co mogący bydź posłanym, jako zdolny do posłania dla załatwienia spraw.—*Misaelowi Misach.* Misael znaczy, ktoś domagający się, albo ktoś wymagany, albo Bóg odjął. Misach znaczy miernika ziemi, lub roli. — *Azaryaszowi, Abdenago,* Azariasz znaczy: pomocnik Bóg. Abdenago oznacza sługę, który wchodzi i wychodzi w obec króla, t. j. pokojowiec i najbliższy króla. Albo, jak tłumaczą niektórzy, przełożony nad kuchnią, albo nad ważniejszemi potrawami króla. Okazuje się z nadania imion, że te trzy obowiązki, które ich nazwy oznaczają, albo im były nadane, albo przeznaczone.
8. *Żeby się nie mazał.* Tak postanowił, albo dla tego że Żydom nie wolno było z innemi narodami mieć wspólnego stołu, jak wskazuje ś. Paweł do Galat. 2, 12. Albo, że jeśli nie wszystkie, to pewno wiele pokarmów z tych, które się na stół królewski zastawiały, były prawem zabronione, jako to: wieprzowina i mięsiwo wielu ptaków i zwierząt, które Lewit. 11 i Deut. 14 są wymienione. Albo, że często wiele rzeczy bałwanom poświęconych na królewski stół przynoszono.
9. *I dał Bóg Danielowi łaskę.* Uczynił go miłym przełożonemu trzebieńców. A mówi to dla tego, żeby okazał przyczynę, dla czego się nie gniewał przełożony trzebieńców na Daniela, że potrawy królewskiemi pomiatał, i za nieczyste uznawał.
10. *Potępicie głowę moję królowi.* Będziecie powodem, że mię król uzna godnym kary śmierci, sądząc że wam ujmując pokarmów, sobie je zachowywałem,
12. *Niech nam dawają jarzyny.* Z dwóch powodów

13. et contemplare vultus nostros et vultus puerorum, qui vescuntur cibo regio, et sicut videris, facies cum servis tuis.
14. Qui, audito sermone hujuscemodi, tentavit eos diebus decem.
15. Post dies autem decem apparuerunt vultus eorum meliores et corpulentiores prae omnibus pueris, qui vescebantur cibo regio.
16. Porro Malasar tollebat cibaria et vinum potus eorum, dabatque eis legumina.
17. Pueris autem his dedit Deus scientiam et disciplinam in omni libro et sapientia; Danieli autem intelligentiam omnium visionum et somniorum.
18. Completis itaque diebus, post quos dixerat rex, ut introducerentur, introduxit eos praepositus eunuchorum in conspectu Nabuchodonosor.
19. Cumque eis locutus fuisset rex, non sunt inventi tales de universis, ut Daniel, Ananias, Mizael et Azarias; et steterunt in conspectu regis.
20. Et omne verbum sapientiae et intellectus, quod sciscitatus est ab eis rex, invenit in eis decuplum super cunctos ariolos et magos, qui erant in universo regno ejus.
21. Fuit autem Daniel usque ad annum primum Cyri regis. *(Infr. 6, 28)*.

13. a przypatruy się twarzóm naszym, y twarzóm pacholąt, które iedzą potrawy królewskie: a iako uyźrzysz uczynisz z sługami twymi.
14. Który, usłyszawszy mowę takową, doświadczał ich przez dziesięć dni.
15. A po dziesiąci dni pokazały się twarzy ich lepsze y cielistsze niźli wszech pacholąt, które iadły potrawy królewskie.
16. Tedy Malasar brał potrawy y wino napoiu ich; a dawał im iarzyn.
17. A tym pacholętam dał Bóg umieiętność, y naukę we wszelakich księgach y w mądrości; a Danielowi dał wyrozumienie wszelakiego widzenia y snów.
18. A tak gdy się wypełniły dni, po których był król rzekł, aby ie wprowadzono, przywiódł ie przełożony rzezańców przed oczy Nabuchodonozora.
19. A gdy z nimi król rozmawiał, nie naleźli się tacy ze wszytkich, iako Daniel, Ananiasz, Misael y Azariasz: y stawali przed królem.
20. A wszelkie słowo w mądrości y w rozumie którego pytał się król u nich, nalazł w nich dziesięciorako nad wszytkie wieszczki y czarnoksiężniki którzy byli we wszytkim królestwie iego.
21. Y był Daniel aż do piérwszego roku Cyrusa króla.

Wykłady trudniejszych miejsc X. J. Wujka.

Księgi Danielowe, częścią historyą rzeczy przeszłych opisują, częścią proroctwa przyszłych: a zwłaszcza pewny czas zacność i wielkość Królestwa Pana Chrystusowego, i przyjście Antychrystowe. Tych ksiąg niektóre części, jako pieśń trzech młodzieńców, historyą Zuzanny, Bela i smoka którego zabił Daniel, Żydzi i odszczepieńcy z liczby ksiąg świętych odcinają. Ale je Kościół ś. powszechny i starzy doktorowie, a na imię ś. Ignacyus uczeń apostolski, Tertulianus, Ciprianus, Basilius, Epiphanius, Origenes, Athanasius, Chrisostomus, Theodoretus, Ambrosius, Augustinus, i Concilium Trydentskie z nimi, za Boskie Pismo, jako i inne części tegoż proroka mają.

CAPUT II.

ROZDZIAŁ 2.

O chwale Daniela, któréj dostąpił u Nabuchodonozora przez wykład snu o posągu.

1. In anno secundo regni Nabuchodonosor vidit Nabuchodonosor somnium, et conterritus est spiritus ejus, et somnium ejus fugit ab eo.
2. Praecepit autem rex, ut convocarentur arioli et magi, et malefici et Chaldaei, ut indicarent regi somnia sua; qui cum venissent, steterunt coram rege.
3. Et dixit ad eos rex: Vidi somnium, et mente confusus ignoro, quid viderim.

1. Roku wtórego królestwa Nabuchodonozora, widział Nabuchodonozor sen, y zlękł się duch iego, a sen iego odszedł od niego.
2. Y rozkazał król, aby przyzwano wieszczków, y czarnoksiężników, y czarowników y Chaldeyczyków, żeby oznaymili królowi sny iego: którzy gdy przyszli, stanęli przed królem.
3. Y rzekł do nich król: Widziałem sen, a na myśli będąc zatrwożony, nie wiém com widział.

o jarzyny i wodę proszą; raz dla obowiązku poszczenia, podczas którego powściągali się od mięsiwa i wina; a powtóre dla tego, żeby Malazar nie mógł wydatkami się wymawiać.

15. *Cielistsze.* Pochodziło to ze szczególnéj łaski Bożéj.

17. *Umiejętność i naukę we wszelakich księgach.* Tak że wszelkie charaktery czytać, rozumieć i pisać mogli; bo chciał król, żeby szczególnie uczono ich języka chaldejskiego. — *A Danielowi... wyrozumienie.* Dar szczególny wykładania snów i widzeń, t. j. ducha prorockiego.

20. *Wszelkie słowo w mądrości.* Wszelkie pytanie poważne i trudne, któreby wymagało przenikliwości umysłu i nauki.

21. *I był Daniel.* Myśl ta, że Daniel był w Babilonie, aż do pierwszego roku Cyrusa króla, w wielkiéj chwale u wszystkich królów, w powadze i sławie mądrości.

R. 2.—1. *Sen jego odszedł od niego.* Zapomniał co we śnie widział.

2. *Czarowników.* Tych, którzy z trupów i trzewów zwierzęcych, z wzywania dusz umarłych odgadują przyszłość.

3. *Na myśli... zatrwożony.* Skruszony, jak tłumaczą Watabl. i Pagnin., znużony i troszczący się żeby sen znikający przypomniał.

4. Responderuntque Chaldaei regi syriace: Rex in sempiternum vive: dic somnium servis tuis, et interpretationem ejus indicabimus.

5. Et respondens rex ait Chaldaeis: Sermo recessit a me: nisi indicaveritis mihi somnium et conjecturam ejus, peribitis vos, et domus vestrae publicabuntur.

6. Si autem somnium, et conjecturam ejus narraveritis, praemia et dona, et honorem multum accipietis a me: somnium igitur et interpretationem ejus indicate mihi.

7. Responderunt secundo, atque dixerunt: Rex somnium dicat servis suis, et interpretationem illius indicabimus.

8. Respondit rex, et ait: Certe novi, quod tempus redimitis, scientes, quod recesserit a me sermo.

9. Si ergo somnium non indicaveritis mihi, una est de vobis sententia, quod interpretationem quoque fallacem et deceptione plenam composueritis, ut loquamini mihi, donec tempus pertranseat. Somnium itaque dicite mihi, ut sciam, quod interpretationem quoque ejus veram loquamini.

10. Respondentes ergo Chaldaei coram rege, dixerunt: Non est homo super terram, qui sermonem tuum, rex, possit implere, sed neque regum quisquam magnus et potens verbum hujuscemodi sciscitatur ab omni ariolo, et mago et Chaldaeo.

11. Sermo enim, quem tu quaeris, rex, gravis est, nec reperietur quisquam, qui indicet illum in conspectu regis, exceptis diis, quorum non est cum hominibus conversatio.

12. Quo audito, rex in furore et in ira magna praecepit, ut perirent omnes sapientes Babylonis.

13. Et egressa sententia, sapientes interficiebantur; quaerebanturque Daniel et socii ejus ut perirent.

14. Tunc Daniel requisivit de lege atque sententia ab Arioch principe militiae regis, qui egressus fuerat ad interficiendos sapientes Babylonis.

15. Et interrogavit eum, qui a rege potestatem acceperat, quam ob causam tam crudelis sententia a facie regis esset egressa. Cum ergo rem indicasset Arioch Danieli,

4. Y odpowiedzieli Chaldeyczycy królowi po Syriysku: Królu, żyy na wieki: powiedz sen sługóm swym, a wykład iego oznaymiemy.

5. A odpowiadaiąc król rzékł Chaldeyczykóm: Mowa odeszła odemnie, ieśli mi nie oznaymicie snu y wykładu iego, zginiecie wy, a domy wasze pospolite będą.

6. Lecz ieśli sen y wykład iego powiecie, zapłaty y dary y cześć wielką odniesiecie odemnie: sen tedy y wykład iego pokażcie mi.

7. Odpowiedzieli powtóre, y rzekli: król niech powie sen sługom swoim, a wykład iego pokażemy.

8. Odpowiedział król y rzekł: Zaiste wiem że czas odkupuiecie, wiedząc iż odeszła mowa odemnie.

9. A tak ieśli mi snu nie oznaymicie, ieden iest wyrok o was, żebyście wykład fałeszny y zdrady pełny złożyli, abyście mówili przedemną ażby czas przeminął. Przeto sen powiedźcie mi, abych wiedział, że téż wykład iego prawdziwy powiadacie.

10. Tedy odpowiadaiąc Chaldeyczycy przed królem, rzekli: Niémasz człowieka na ziemi, któryby mowę twą królu mógł wypełnić, lecz ani żaden z królów wielki y możny, o słowo takowe nie pyta się od żadnego wieszczka, y czarownika y Chaldeyczyka,

11. Bo mowa, o którą się ty pytasz królu, ciężka iest, ani się naydzie żaden, ktoby ią oznaymił przed obliczem królewskim, oprócz bogów, których obcowanie nie iest z ludźmi.

12. Co usłyszawszy, król w zapalczywości y w gniewie wielkim rozkazał, aby zginęli wszyscy mędrcy Babilońscy.

13. A gdy wyszedł dekret, zabiiano mędrce, y szukano Daniela y towarzyszów iego, aby zginęli.

14. Tedy Daniel pytał się o prawie, y o wyroku od Ariocha hetmana żołnierstwa królewskiego, który był wyszedł, aby pobił mędrce Babilońskie.

15. Y pytał onego, który był wziął moc od króla, dla czego tak srogi wyrok od oblicza królewskiego wyszedł. Gdy tedy Arioch rzecz oznaymił Danielowi,

---

4. *Po Syryjsku.* T. j. po chaldejsku, który język był ich ojczystym, a który niegdyś nazywano syryjskim, dla różnicy od hebrajskiego.

5. *Mowa odeszła odemnie.* To co się śniło, t. j. zapomniałem co mi się śniło.—*Zginiecie wy.* Po chald. który jest tekstem pierwiastkowym, *sztukami się staniecie*, t. j. na sztuki będziecie zrąbani.—*Domy wasze pospolite będą.* Chald. *będą obrócone na prewety*, jak tłumaczy Pagnin. Dawniéj domy które na ukaranie ich panów wywracano, na prewety zamieniano. Patrz IV. Król. 10, 27, i I. Ezdr. 6. 11, i co tam powiedziano.

8. *Czas odkupujecie.* Przeciągacie, żebyście jakkolwiek sobie doradzili.—*Mowa.* Rzecz, sen, i pamięć jego, jak wyżéj w. 3.

9. *Jeden jest wyrok o was.* Zdanie które o was powziąłem utwierdzicie, żeście mnie dali wykład fałszywy. Albo, wyrok waszéj zguby trwa niezmienny, który przedtém ogłosiłem.

11. *Oprócz bogów.* Jakby rzekli: owych czartów, czyli bogów które z ludźmi stosunki mają, tak daleko wiadomość nie sięga. To jest własnością większych bogów.

13. *Zabijano mędrce.* Z tego widać że niektórzy pobici byli.—*I szukano Daniela.* Pospólstwo bowiem, z powodu ich wielkiéj nauki, zaliczało do grona przesądnych wieszczków chaldejskich.

14. *Pytał się o prawie i o wyroku.* Dla czego król tak postanowił i rozkazał.

15. *Pytał onego.* T. j. Ariocha, którego tłumacz Wulgaty *naczelnikiem wojska* nazywa; a tekst chald. *naczelnikiem oprawców*, t. j. spraw kryminalnych. — *Dla czego.* W chald. *dla czego prawo kwapi się od oblicza króla*, t. j. dla czego król płocho i skwapliwie ustanowił prawo, i nie wysłuchawszy wszystkich, wszystkich jednak pozabijać rozkazał.

16. Daniel ingressus rogavit regem, ut tempus daret sibi ad solutionem indicandam regi.

17. Et ingressus est domum suam, Ananiaeque, et Misaeli et Azariae sociis suis indicavit negotium,

18. ut quaererent misericordiam a facie Dei coeli super sacramento isto, et non perirent Daniel et socii ejus cum caeteris sapientibus Babylonis.

19. Tunc Danieli mysterium per visionem nocte revelatum est; et benedixit Daniel Deum coeli,

20. et locutus ait: Sit nomen Domini benedictum a saeculo et usque in saeculum, quia sapientia et fortitudo ejus sunt.

21. Et ipse mutat tempora et aetates: transfert regna, atque constituit: dat sapientiam sapientibus, et scientiam intelligentibus disciplinam:

22. ipse revelat profunda et abscondita, et novit in tenebris constituta, et lux cum eo est. *(Joan. 1, 9. I. Cor. 4, 5).*

23. Tibi, Deus patrum nostrorum, confiteor, teque laudo, quia sapientiam et fortitudinem dedisti mihi, et nunc ostendisti mihi, quae rogavimus te, quia sermonem regis aperuisti nobis.

24. Post haec Daniel ingressus ad Arioch, quem constituerat rex, ut perderet sapientes Babylonis, sic ei locutus est: Sapientes Babylonis ne perdas, introduc me in conspectu regis, et solutionem regi narrabo.

25. Tunc Arioch festinus introduxit Danielem ad regem, et dixit ei: Inveni hominem de filiis transmigrationis Juda, qui solutionem regi annuntiet.

26. Respondit rex, et dixit Danieli, cujus nomen erat Baltassar: Putasne, vere potes mihi indicare somnium, quod vidi, et interpretationem ejus?

27. Et respondens Daniel coram rege, ait: Mysterium, quod rex interrogat, sapientes, magi, arioli et aruspices nequeunt indicare regi.

28. Sed est Deus in coelo revelans mysteria, qui indicavit tibi rex Nabuchodonosor, quae ventura sunt in novissimis temporibus. Somnium tuum et visiones capitis tui in cubili tuo hujuscemodi sunt:

16. Daniel wszedłszy prosił króla, żeby mu dał czas na oznaymienie wykładu królowi.

17. Y wszedł do domu swego, y oznaymił rzecz Ananiaszowi, y Misaelowi, y Azariaszowi towarzyszóm swoim,

18. aby szukali miłosierdzia od oblicza Boga niebieskiego, około téy taiemnice, a nie zginęli Daniel y towarzysze iego, z innemi mędrcami Babylońskimi.

19. Tedy Danielowi taiemnica przez widzenie w nocy iest obiawiona; y błogosławił Daniel Boga niebieskiego,

20. y mówiąc rzekł: Niech będzie imię Pańskie błogosławione od wieku aż do wieku, bo iego iest mądrość y moc.

21. Y on odmienia czasy y wieki: przenosi królestwa y stanowi: daie mądrość madrym, y umieiętność rozumieiącym naukę:

22. on odkrywa głębokości y skrytości, y wie rzeczy w ciemności postanowione, a światłość z nim mieszka.

23. Tobie Boże oyców naszych wyznawam, y chwalę cię, żeś mi dał mądrość y moc, y teraz oznaymiłeś mi o cośmy cię prosili, żeś nam mowę królewską otworzył.

24. Potym Daniel wszedłszy do Ariocha, którego był naznaczył król, aby wytracił mędrce Babilońskie, tak mu rzékł: Mędrców Babilońskich nie trać, wiedź mię przed oblicze królewskie, a wykład królowi powiem.

25. Tedy Arioch z kwapieniem wwiódł Daniela do króla, y rzékł mu: Nalazłem człowieka z synów przeprowadzenia Judzkiego, który wykład królowi oznaymi.

26. Odpowiedział król, y rzékł Danielowi, którému imię było Balthazar: Co mniemasz, możeszli mi prawdziwie oznaymić sen, którym widział, y wykład iego?

27. A odpowiadaiąc Daniel przed królem, rzékł: Taiemnice, któréy król pyta, mędrcy, czarnoksiężnicy, wieszczkowie y praktykarze nie mogą oznaymić królowi.

28. Ale iest Bóg na niebie, który odkrywa taiemnice, który oznaymił tobie królu Nabuchodonozorze, co ma przyyść czasów ostatecznych. Sen twóy, y widzenie głowy twoiéy na łożu twym, takowe są:

---

18. *Aby szukali miłosierdzia.* Żeby się wszyscy modlili do Boga, aby przez miłosierdzie swoje odkrył tę tajemnicę, iżby z winnymi niewinni nie zginęli. Żeby odkrywszy tajemnicę, zmiłował się nad ich życiem w niebezpieczeństwie zostającém.

20. *Mądrość.* Która przyszłe rzeczy przewiduje i tłumaczy. Która przyszłość mądrze przez sny i osłony podobieństw pokazuje.— *Bo jego jest mądrość i moc.* Daniel wychwala nie tylko mądrość Bożą ale i potęgę; bo gdy mu Pan wskazał snu wykład, potęgę boską w przenoszeniu królestw podziwiał i wychwalał.

21. *Odmienia czasy i wieki.* Wypadki z czasami i wiekami ludzkiemi.—*Rozumiejącym naukę. Znającym wyrozumienie,* podług Pagnina i Watabla.

22. *Rzeczy w ciemności postanowione.* Nic nie masz dlań ciemnego; bo on jest światłością przenikającą i oświecającą wszystko.

23. *Tobie...wyznawam.* Chwalę cię. — *Żeś mi dał mądrość i moc.* Mądrość i potęgę swoję, przez wytłumaczenie snu królewskiego, mnie okazałeś.

24. *Wiedź mię przed oblicze królewskie.* Daniel pierwéj nie był wezwanym przez króla, bo chociaż znakomitą zdolność jego poznał król, nie sądził jednak żeby posiadał umiejętność przepowiadania przyszłości, w którą to naukę Żydzi nie tylko nie wierzyli, lecz nawet potępiali.

27. *Czarnoksiężnicy.* Byli i u Chaldejczyków, którzy trzewów do przepowiadania używali.

28. *Oznajmił tobie.* Okazuje że sen jemu nie przytrafił się przypadkiem, lub z przyczyny naturalnéj, lecz z woli Bożéj.—*Czasów ostatecznych.* Czasami ostatecznemi nazywa, które aż do skończenia świata po sobie następować będą, t. j. wieczne królestwo Chrystusa, jak okazuje niżéj w. 44.

29. Tu rex cogitare coepisti in strato tuo, quid esset futurum post haec, et qui revelat mysteria, ostendit tibi, quae ventura sunt.

30. Mihi quoque non in sapientia, quae est in me plus quam in cunctis viventibus, sacramentum hoc revelatum est, sed ut interpretatio regi manifesta fieret, et cogitationes mentis tuae scires.

31. Tu rex videbas, et ecce, quasi statua una grandis: statua illa magna et statura sublimis stabat contra te, et intuitus ejus erat terribilis.

32. Hujus statuae caput ex auro optimo erat, pectus autem et brachia de argento, porro venter et femora ex aere:

33. tibiae autem ferreae, pedum quaedam pars erat ferrea, quaedam autem fictilis.

34. Videbas ita, donec abscissus est lapis de monte sine manibus, et percussit statuam in pedibus ejus ferreis et fictilibus, et comminuit eos.

35. Tunc contrita sunt pariter ferrum, testa, aes, argentum et aurum, et redacta quasi in favillam aestivae areae, quae rapta sunt vento, nullusque locus inventus est eis: lapis autem, qui percusserat statuam, factus est mons magnus, et implevit universam terram.

36. Hoc est somnium: interpretationem quoque ejus dicemus coram te, rex.

37. Tu rex regum es, et Deus coeli regnum et fortitudinem, et imperium et gloriam dedit tibi,

38. et omnia, in quibus habitant filii hominum et bestiae agri, volucres quoque coeli dedit in manu tua, et sub ditione tua universa constituit: tu es ergo caput aureum.

39. Et post te consurget regnum aliud minus te argenteum, et regnum tertium aliud aereum, quod imperabit universae terrae.

40. Et regnum quartum erit velut ferrum: quomodo ferrum comminuit et domat omnia, sic comminuet et conteret omnia haec.

41. Porro, quia vidisti pedum et digitorum partem testae figuli, et partem ferream: regnum divisum erit, quod tamen de plantario ferri orietur, secundum quod vidisti ferrum mistum testae ex luto.

29. Ty królu począłeś myślić na pościeli twéy coby miało bydź na potym, a który odkrywa taiemnice, pokazał tobie co ma przyść.

30. Mnie téż nie mądrością, którąby była we mnie większa niźli we wszytkich żywiących, taiemnica ta iest objawiona, ale aby wykład królowi oznaymion był, ażebyś wiedział myśli serca twego.

31. Ty królu widziałeś, a oto iakoby obraz ieden wielki: obraz on wielki, y obraz wysoki stał przeciw tobie, a poyźrzenie iego było straszne.

32. Tego obrazu głową była ze złota co lepszego, a piersi y ramiona ze śrébra, brzuch lepak y biodra z miedzi:

33. a goleni żelazne, nóg część niektóra była żelazna, a niektóra gliniana.

34. Takeś widział, aż odcięt iest kamień z góry bez rąk, y uderzył obraz w nogi iego żelazne y gliniane, y skruszył ie.

35. Tedy skruszyło się społem żelazo, skorupa, miedź, śrébro y złoto, y obróciło się iako w proch letnego boiowiska, które zaniósł wiatr, y nie nalazło się im żadne mieysce, a kamień, który był uderzył w obraz, stał się górą wielką, y napełnił wszytkę ziemię.

36. Ten iest sen: wykład téż iego powiemy przed tobą, królu.

37. Tyś iest królem królów, a Bóg niebieski królestwo, y moc, y panowanie, y sławę dał tobie,

38. y wszytko, w czym mieszkaią synowie ludzcy, y źwierzęta polne, ptastwo téż powietrzne dał w rękę twą, a pod mocą twoią wszytko postanowił: a tak tyś iest głowa złota.

39. A po tobie powstanie królestwo insze mnieysze niźli ty, śrebrne, y trzecie królestwo insze miedziane, które będzie panowało po wszytkiéy ziemi.

40. A królestwo czwarte będzie iako żelazo: iako żelazo kruszy y króci wszytko, tak połamie y pokruszy to wszytko.

41. A iżeś widział nóg y palców część skorupy garncarskiéy, a część żelazną: królestwo rozdzielone będzie, które iednak z dużości żelaza wynidzie, wedle tego, iakoś widział żelazo zmięszane z skorupą z gliny.

29. *Ty królu począłeś myślić.* Albo znaczy, że król zanim zasnął troszczył się i zaczął rozmyślać, jakich powodzeń dozna królestwo chaldejskie, i że mu Bóg wskazał przez sen przewróty państw różnych: albo że król zaczął myślić, t. j. marzyć we śnie; bo w w. nast. sny myślami nazywa.

30. *Nie mądrością.* Nie dla mądrości, którąbym innych ludzi przewyższał.

31. *Widziałeś.* We śnie. Zdało się tobie żeś widział. Nabuchodonozorowi pokazują się królestwa w postaci ludzkiéj i okazałéj, dla tego że on państwa cenił bardzo; a Danielowi przedstawują się pod postaciami zwierząt, gdyż były bałwochwalczemi, i w wielkiéj części uciemiężającemi.

33. *Nóg część niektóra.* Nogi były w części gliniane, albo skorupiane, a w części żelazne. Nie jedna żelazna a druga gliniana; lecz obie w części żelazne a w części gliniane. Patrz co się mówi niżéj w. 41.

34. *Bez rąk.* Bez ludzkiéj roboty.

35. *W proch letniego bojowiska.* „*Jako śmiecie z bojowisk letnich*", podług Pagnina i Watabla, t. j. zniknęły.

38. *I wszystko.* Wszelkie miejsce, ziemię całą.— *Tyś jest głową złotą.* Królestwo twoje przez głowę złotą oznaczone. Patrz Wujka.

39. *Królestwo insze mniejsze niźli ty.* Mniejsze od twego, nie bogactwy i siłą, lecz co do czasu, bo mniéj długotrwałe, i mniejsze też z powodu złych i skażonych obyczajów. Tém drugiém królestwem, jest królestwo Perskie.—*Trzecie królestwo insze miedziane.* Państwa Greków i Macedonów, które nazywa się miedzianem, z przyczyny broni, która po większéj części była miedzianą i dla sławy, bo miedź jest dźwięczną; albo, jak tłumaczy ś. Hieron. z powodu wymowy. —*Wszystkiéj ziemi.* Przez hyperbolę. Znaczy że to państwo najrozleglejsze będzie.

40. *Królestwo czwarte.* Państwo rzymskie, które wszystkie królestwa miedziane skruszyło i pokonało.

41. *Nóg i palców część.* Oznacza, że taż część nóg, albo raczéj całe nogi były ulane z gliny źle pomie-

42. Et digitos pedum ex parte ferreos, et ex parte fictiles: ex parte regnum erit solidum, et ex parte contritum.
43. Quod autem vidisti ferrum mistum testae ex luto, commiscebuntur quidem humano semine, sed non adhaerebunt sibi, sicuti ferrum misceri non potest testae.
44. In diebus autem regnorum illorum suscitabit Deus coeli regnum, quod in aeternum non dissipabitur, et regnum ejus alteri populo non tradetur: comminuet autem, et consumet universa regna haec, et ipsum stabit in aeternum.
45. Secundum quod vidisti, quod de monte abscissus est lapis sine manibus, et comminuit testam et ferrum et aes, et argentum et aurum: Deus magnus ostendit regi, quae ventura sunt postea: et verum est somnium, et fidelis interpretatio ejus.
46. Tunc rex Nabuchodonosor cecidit in faciem suam, et Danielem adoravit, et hostias et incensum praecepit, ut sacrificarent ei. *(4. Reg. 1, 13. Actor. 14, 12).*
47. Loquens ergo rex, ait Danieli: Vere Deus vester Deus deorum est, et Dominus regum, et revelans mysteria, quoniam tu potuisti aperire hoc sacramentum.
48. Tunc rex Danielem in sublime extulit, et munera multa et magna dedit ei, et constituit eum principem super omnes provincias Babylonis, et praefectum magistratuum super cunctos sapientes Babylonis.
49. Daniel autem postulavit a rege; et constituit super opera provinciae Babylonis, Sidrach, Misach, et Abdenago; ipse autem Daniel erat in foribus regis.

42. A palce nóg częścią żelazne, a częścią gliniane, królestwo częścią będzie mocne, a częścią skruszone.
43. A żeś widział żelazo zmięszane z skorupą z gliny, pomieszaią się wprawdzie nasieniem człowieczym, ale się z sobą nie spoią, iako żelazo nie może się zmięszać z skorupą.
44. A we dni onych królestw wzbudzi Bóg niebieski królestwo, które się na wieki nie rozproszy: a królestwo iego nie będzie dane ludowi innemu: a połamie y zniszczy te wszytkie królestwa, a samo stać będzie na wieki.
45. Wedle tego żeś widział, że z góry odcięt iest kamień bez rąk, y pokruszył skorupę y żelazo, y miedź, y śrébro, y złoto: Bóg wielki pokazał królowi co ma przyść potym, a prawdziwy iest sen, y wierny wykład iego.
46. Tedy król Nabuchodonozor padł na oblicze swe, y pokłonił się Danielowi, y ofiary y kadzenia kazał, aby mu ofiarowali.
47. Mówiąc tedy król, rzékł Danielowi: Prawdziwie Bóg wasz iest Bogiem bogów, y panem królów, y odkrywaczem taiemnic, ponieważeś ty mógł otworzyć tę taiemnicę.
48. Tedy król wyniósł wysoko Daniela, y darów wiele y wielkich dał mu, y uczynił go książęciem nad wszytkiemi krainami Babilońskiemi, y przełożonym nad urzędnikami, nad wszytkie mędrce Babilońskie.
49. A Daniel prosił u króla, y przełożył nad sprawami krainy Babilońskiéy, Sydracha, Misacha y Abdenega; a sam Daniel był we drzwiach królewskich.

Wykład X. J. Wujka. — **Roz. 2.** w. 38. *Tyś jest głową złotą.* Opisuje sukcessyą przedniejszych królestw aż do skończenia świata, a to w niejakim obrazie, którego głowa złota znaczyła pierwsze królestwo Assyryjskie. Piersi srebrne, jest królestwo wtóre Perskie. Brzuch miedziany, trzecie królestwo Greckie: Goleni żelazne, królestwo czwarte Rzymskie, które długo dwie części miało, i wschodnie Greckie, i zachodnie Łacińskie, jako goleni są dwie i długie. Ale z tych dwu goleni wyrosło dziesięć palcy, i na nich się on wszystek słup albo obraz wspierał: iż królestwo Rzymskie naostatek na dziesięć królów ma być rozdzielone, z których żaden Rzymskim królem nie będzie, jako żaden palec nie jest golenią, i to naostatek będzie bardzo słabe, i jakoby skorupiane szanéj z żelazem. — *Królestwo rozdzielone będzie.* Bo w ostatnich czasach na miejsce możnowładztwa nastąpiła przemoc, i z niem się pomieszała, i zaczęło być rządzoném państwo częścią przez konsulów, a częścią przez imperatorów.

42. *Królestwo częścią będzie mocne.* Było mocném, gdzie miało rząd możnowładczy, słabem zaś, gdzie było rządzone przemocą, bo przemoc z rodzaju swego jest najsłabszą i nietrwałą; *gdyż nie jest trwałem co gwałtowne.*

43. *A żeś widział.* W hebr. *żeś widział żelazo zmieszane ze skorupą glinianą i t. d.* — *Pomieszają się wprawdzie nasieniem człowieczem.* Chociaż ciemiężców, jakimi są Cezar i Pompejusz, pokrewieństwo i powinowactwo łączyły, nie mogli nigdy jednak się zjednoczyć, i dla tego cały ogrom państwa upadł wreszcie.

44. *A we dni onych królestw.* Gdy miną czasy i wieki dla tych królestw udzielone. — *Królestwo które się na wieki nie rozproszy.* Piąte królestwo Chrystusowe, duchowe i wieczne. — *A połamie i zniszczy.* Królestwo Chrystusa połamało wszystkie owe królestwa, bo złamało państwo rzymskie; a rzymskie złamało Macedonią; macedońskie Persyą, perskie zaś złamało królestwo babilońskie. A królestwo Chrystusowe złamało imperium rzymskie, bo je do prawdziwej religii pociągnęło: więcéj męczenników krew i cierpliwość do rozszerzenia królestwa Chrystusowego się przyłożyła, niżeli żelazo, ognie, dzikie zwierzęta i cała srogość Rzymian zdołała je ucisnąć.

45. *Wedle tego żeś widział.* Jakoś widział. — *Z góry odcięt jest kamień bez rąk.* T. j. Chrystus Pan z dziewicy narodzony bez sprawy ludzkiéj, lecz z Ducha ś. Dla tego nazywa się Panna Najświętsza górą, że wszystkie cnoty w najwyższym stopniu posiadała. P. W.

46. *Ofiary i kadzenie.* Żeby uczcił jak Boga. Podobny przykład masz Dzieje Ap. 14, 10 o Lykaończykach chcących ofiary składać Pawłowi i Barnabie, któréj czci przyjąć nie chcieli, jako i Daniel, o czém wątpić nie należy, chociaż wyraźnie tego niema w Pismie ś.

49. *Nad sprawami.* Powierzył im zarząd królestwa swego. — *We drzwiach królewskich.* Po grec. w przysionku królewskim, t. j. na dworze króla. Na dwór królewski uczęszczał.

albo gliniane. A to wszystko znakiem jest, iż Bóg który obiecował przyjście syna swego na świat, rządził wszystkim światem: aż za czasu monarchii Rzymskiéj, wzbudził Bóg królestwo swoje wieczne, to jest, Kościoł swój ś. który trwa na wieki.

45. *Z góry odcięty jest kamień bez rąk.* To mówi o pierwszém przyjściu Pana Chrystusowém, bo kamień znaczy w Piśmie ś. Chrystusa, Ps. 117. Isai. 28. Zach. 3. Ten kamień odcięty bez rąk, iż się narodził z Panny bez sprawy ludzkiéj, Irenaeus lib. 3, c. 28. Augustin. Tract. 9, in Joan. Hieron. in Dan. Był ten kamień mały, iż był dziecięciem małém, i żywot pokorny i ubogi prowadził: wszakże urósł wielkim i wszystko napełnił, iż za przyjściem swojém błędy i grzechy wywrócił, a królestwo sobie wieczne zgotował. O którym Łuk. 1; Mat. 27 i 28, które nie insze jest, jedno królestwo Kościoła jego świętego, który częścią już jest w niebie, częścią tu na ziemi jeszcze wojuje.

CAPUT III.

1. Nabuchodonosor rex fecit statuam auream altitudine cubitorum sexaginta, latitudine cubitorum sex, et statuit eam in campo Dura provinciae Babylonis.

2. Itaque Nabuchodonosor rex misit ad congregandos satrapas, magistratus, et judices, duces, et tyrannos, et praefectos, omnesque principes regionum, ut convenirent ad dedicationem statuae, quam erexerat Nabuchodonosor rex.

3. Tunc congregati sunt satrapae, magistratus, et judices, duces, et tyranni et optimates, qui erant in potestatibus constituti, et universi principes regionum, ut convenirent ad dedicationem statuae, quam erexerat Nabuchodonosor rex: stabant autem in conspectu statuae, quam posuerat Nabuchodonosor rex;

4. et praeco clamabat valenter: Vobis dicitur populis, tribubus, et linguis:

5. In hora, qua audieritis sonitum tubae, et fistulae et citharae, sambucae et psalterii, et symphoniae et universi generis musicorum, cadentes adorate statuam auream, quam constituit Nabuchodonosor rex.

6. Si quis autem non prostratus adoraverit, eadem hora mittetur in fornacem ignis ardentis.

7. Post haec igitur statim, ut audierunt omnes populi sonitum tubae, fistulae et citharae, sambucae et psalterii, et symphoniae et omnis generis musicorum, cadentes omnes populi, tribus et linguae adoraverunt statuam auream, quam constituerat Nabuchodonosor rex.

8. Statimque in ipso tempore accedentes viri Chaldaei accusaverunt Judaeos,

9. dixeruntque Nabuchodonosor regi: Rex in aeternum vive:

ROZDZIAŁ 3.

O trzech młodzieńcach Żydowskich w piecu Babilońskim.

1. Nabuchodonozor król uczynił bałwan złoty na wzwyż sześćdziesiąt łokiet, a na rzérzą sześć łokiet, y postawił ji na polu Dura krainy Babilońskiéy.

2. A tak król Nabuchodonozor posłał, aby zebrano przednie pany, urzędniki, y sędzie, książęta, y tyranny, y starosty, y wszytkie przełożone krain, aby się zeszli na poświącanie bałwana, który był wystawił król Nabuchodonozor.

3. Tedy się zgromadzili przedni panowie, urzędnicy, y sędziowie, y książęta, y tyranni, y przedni ludzie, którzy byli na władzach postanowieni, y wszyscy przednieyszy z krain, aby się zeszli na poświęcenie bałwana, który był podniósł król Nabuchodonozor, y stali przed bałwanem, który był postawił król Nabuchodonozor;

4. a woźny wołał duże: Wam mówią ludóm narodóm, y ięzykóm:

5. W godzinę, któréy usłyszycie głos trąby, y pisczałki, y cytry, fletnie, y harfy, y symphonała, y wszelakiéy muzyki, padłszy pokłońcie się bałwanowi złotemu, który postawił król Nabuchodonozor.

6. A ktoby upadłszy nie pokłonił się, ten teyże godziny będzie wrzucon w piec ognia pałaiącego.

7. Potym tedy skoro usłyszeli wszyscy narodowie głos trąby, pisczałki, y cytry, fletni, y harfy, y symphonału, y wszelakiéy muzyki, upadłszy wszyscy narodowie, pokolenia, y ięzyki, kłaniali się bałwanowi złotemu, który postawił król Nabuchononozor.

8. A wnet tegoż czasu przystąpiwszy mężowie Chaldeyscy oskarżyli Żydy,

9. y rzekli Nabuchodonozorowi królowi: Królu żyy na wieki:

R. 3.— 1. *Uczynił bałwan złoty.* Pismo ś. nie wyraża z jakiego powodu posąg był postawiony. Może sam chciał być czczonym w tym posągu, albo przeznaczył go któremu z przodków swoich, a szczególnie ojcu; bo mieli zwyczaj królowie przyznawać rodzicom swoim cześć boską, do czego posągi służyły. Albo został urządzony z rady chaldejskich kapłanów, którzy zauważyli w królu skłonność do czci Boga prawdziwego, potém jak Daniel sen wytłumaczył; z nastawania też królewskich urzędników, którzy widzieli, że inaczéj nie pozbędą się Daniela, jak przez uczyniony mu zarzut, że religią chaldejską gardzi.—*Złoty.* Nie na skróś lecz na grubość np. palca, wstawując dla mocy do środka inny posąg drewniany.—*Na polu Dura.* Miejsce płaskie w kraju babilońskim, i dla tego na ten przedmiot wybrane, żeby najwięcéj narodu zebrać się mogło, i wzniesiony nad wszystkimi posąg oglądać.

2. *Aby zebrano przednie pany.* Myśl tę królowi podali Chaldejczycy, już dla tego, żeby tém większą była uroczystość poświęcenia, już dla tego, żeby znajdować się musieli Sydrach, Misach i Abdenago, na których oni się zasadzali.—*Tyrany.* Wyraz chald. oznacza pieniądze wydających, kwestorów, podskarbich.

4. *Narodom i językom.* Wszystkim narodom, różnéj mowy.

8. *A wnet.* Z tego się pokazuje, że Chaldejczycy przygotowali zasadzkę dla trzech młodzieńców.

10. tu rex posuisti decretum, ut omnis homo, qui audierit sonitum tubae, fistulae et citharae, sambucae et psalterii, et symphoniae et universi generis musicorum, prosternat se, et adoret statuam auream:

11. si quis autem non procidens adoraverit, mittatur in fornacem ignis ardentis.

12. Sunt ergo viri Judaei, quos constituisti super opera regionis Babylonis, Sidrach, Misach et Abdenago, viri isti contemserunt, rex, decretum tuum: deos tuos non colunt, et statuam auream, quam erexisti, non adorant.

13. Tunc Nabuchodonosor in furore et in ira praecepit, ut adducerentur Sidrach, Misach et Abdenago, qui confestim adducti sunt in conspectu regis.

14. Pronuntiansque Nabuchodonosor rex, ait eis: Verene, Sidrach, Misach et Abdenago, deos meos non colitis, et statuam auream, quam constitui, non adoratis?

15. Nunc ergo si estis parati, quacumque hora audieritis sonitum tubae, fistulae, citharae, sambucae, et psalterii et symphoniae, omnisque generis musicorum, prosternite vos, et adorate statuam, quam feci: quod si non adoraveritis, eadem hora mittemini in fornacem ignis ardentis: et quis est Deus, qui eripiet vos de manu mea?

16. Respondentes Sidrach, Misach et Abdenago, dixerunt regi Nabuchodonosor: Non oportet nos de hac re respondere tibi.

17. Ecce enim, Deus noster, quem colimus, potest eripere nos de camino ignis ardentis, et de manibus tuis, o rex, liberare.

18. Quodsi noluerit, notum sit tibi, rex, quia deos tuos non colimus, et statuam auream, quam erexisti, non adoramus.

19. Tunc Nabuchodonosor repletus est furore; et aspectus faciei illius immutatus est super Sidrach, Misach et Abdenago, et praecepit, ut succenderetur fornax septuplum, quam succendi consueverat.

20. Et viris fortissimis de exercitu suo jussit, ut ligatis pedibus Sidrach, Misach et Abdenago, mitterent eos in fornacem ignis ardentis.

21. Et confestim viri illi vincti cum braccis suis et tiaris, et calceamentis et vestibus missi sunt in medium fornacis ignis ardentis,

22. nam jussio regis urgebat; fornax autem succensa erat nimis. Porro viros illos, qui miserant Sidrach, Misach et Abdenago, interfecit flamma ignis.

23. Viri autem hi tres, id est, Sidrach, Misach et Abdenago, ceciderunt in medio camino ignis ardentis colligati.

10. ty królu dałeś wyrok, aby każdy człowiek, którýby usłyszał głos trąby, pisczałki, y cytry, fletni, y harfy, y symphonału, y wszelakiéy muzyki, aby upadł y pokłonił się obrazowi złotemu:

11. a ktoby upadłszy nie pokłonił się, żeby był wrzucon w piec ognia goraiącego.

12. Są tedy mężowie Żydowie, któreś postanowił nad sprawami krain Babilońskich, Sydrach, Misach y Abdenago, ci mężowie wzgardzili, królu, wyrokiem twoim: bogóm twym nie służą, y bałwanowi złotemu, któryś podniósł, nie kłaniaią się.

13. Tedy Nabuchodonozor w zapalczywości y w gniewie rozkazał, aby byli przywiedzeni Sydrach, Misach y Abdenago, które wnet przywiedziono przed oblicze króla.

14. Y mówiąc Nabuchodonozor król, rzékł im: Poprawdzieli Sydrach, Misach y Abdenago, bogóm moim nie służycie, y bałwanowi złotemu, którym postanowił, nie kłaniacie się?

15. Przeto teraz ieśliście gotowi, któreykolwiek godziny usłyszycie głos trąby, pisczałki, cytry, fletni, y harfy, y symphonału, y wszelakiéy muzyki, padniycie y pokłońcie się bałwanowi, którym uczynił: a ieśli się nie pokłonicie, teyże godziny będziecie wrzuceni w piec ognia goraiącego; a któryż iest Bóg, który was wyrwie z ręki moiéy?

16. Odpowiadaiąc Sydrach, Misach y Abdenago, rzekli królowi Nabuchodonozorowi: nie trzeba nam o téy rzeczy odpowiadać tobie.

17. Bo oto Bóg nasz, któremu służymy, może nas wyrwać z pieca ognia pałaiącego, y z ręku twoich, o królu, wybawić.

18. A ieśliby nie chciał, niech będzie wiadomo tobie królu, że bogóm twoim nie służymy, y bałwanowi złotemu, któryś wystawił, nie kłaniamy się.

19. Tedy Nabuchodonozor napełniony iest zapalczywością, y poyźrzenie twarzy iego odmieniło się na Sydrach, Misach y Abdenago, y rozkazał, żeby rozpalono piec siedmkroć więcéy niźli był zwyczay palić.

20. A mężóm co mocnieyszym z woyska swego rozkazał, aby związawszy nogi Sydrach, Misach y Abdenago, wrzucili ie w piec ognia goraiącego.

21. Y natychmiast oni mężowie związani, z ubraniami swemi, y z czapkami, y bótami, y szatami, wrzuceni są w pośrzód pieca ognia pałaiącego,

22. bo rozkazanie królewskie przynaglało; a piec był bardzo rozpalony. Lecz męże one, którzy byli wrzucili Sydrach, Misach y Abdenago, pobił płomień ogniowy.

23. A ci trzéy mężowie, to iest, Sydrach, Misach y Abdenago, wpadli w pośrzód pieca ognia pałaiącego związani.

16. *Nie trzeba nam o téj rzeczy odpowiadać tobie.* Nie potrzebujemy namysłu, żebyśmy tobie odpowiedzieli na to: dość jasném i pewném dla nas jest, co mamy odpowiedzieć.

17. *Bo oto Bóg nasz.* Stosują do słów królewskich, który w. 15 twierdził, iż żaden Bóg nie może ich wyrwać z rąk jego. Przeciw temu mówią: Oto Bóg nasz może nas z rozpalonego pieca nieuszkodzonych wyprowadzić.

18. *A jeśliby nie chciał.* A czy zechce wybawić, czy postanowił dozwolić żeby nas ogień strawił, my zawsze takimi zostaniemy, ani zdradzimy prawdziwéj religii, przez bojaźń ognia.

Quae sequuntur, in Hebraeis voluminibus non reperi.

24. Et ambulabant in medio flammae, laudantes Deum et benedicentes Domino.
25. Stans autem Azarias oravit sic, aperiensque os suum in medio ignis, ait:
26. Benedictus es, Domine Deus patrum nostrorum, et laudabile et gloriosum nomen tuum in saecula,
27. quia justus es in omnibus, quae fecisti nobis, et universa opera tua vera, et viae tuae rectae, et omnia judicia tua vera.
28. Judicia enim vera fecisti juxta omnia, quae induxisti super nos, et super civitatem sanctam patrum nostrorum Jerusalem, quia in veritate et in judicio induxisti omnia haec propter peccata nostra.
29. Peccavimus enim, et inique egimus recedentes a te, et deliquimus in omnibus,
30. et praecepta tua non audivimus, nec observavimus, nec fecimus, sicut praeceperas nobis, ut bene nobis esset:
31. omnia ergo, quae induxisti super nos, et universa, quae fecisti nobis, in vero judicio fecisti,
32. et tradidisti nos in manibus inimicorum nostrorum, iniquorum et pessimorum, praevaricatorumque, et regi injusto et pessimo ultra omnem terram.
33. Et nunc non possumus aperire os: confusio et opprobrium facti sumus servis tuis et his, qui colunt te.
34. Ne, quaesumus, tradas nos in perpetuum propter nomen tuum, et ne dissipes testamentum tuum,
35. neque auferas misericordiam tuam a nobis propter Abraham dilectum tuum, et Isaac servum tuum, et Israel sanctum tuum,
36. quibus locutus es pollicens, quod multiplicares semen eorum sicut stellas coeli, et sicut arenam, quae est in littore maris:
37. quia, Domine, imminuti sumus plus quam omnes gentes, sumusque humiles in universa terra hodie propter peccata nostra.
38. Et non est in tempore hoc princeps, et dux,

Tego, co idzie potym, nic nalazłem w księgach Żydowskich.

24. Y chodzili w pośród płomienia chwaląc Boga, y błogosławiąc Panu.
25. A stoiąc Azariasz tak się modlił, y otworzywszy usta swe w pośrzód ognia, rzékł:
26. Błogosławionyś iest Panie Boże oyców naszych, y chwalebne y sławne imię twoie na wieki,
27. boś sprawiedliwy iest we wszytkich rzeczach, któreś nam uczynił, y wszytkie sprawy twe prawdziwe, a drogi twoie proste, y wszytkie sądy twoie prawdziwe.
28. Abowiem sądy swoie prawdziwe uczyniłeś według wszego, coś na nas dopuścił, y na miasto święte oyców naszych Jeruzalem, boś w prawdzie y w sądzie przywiódł to wszystko dla grzéchów naszych.
29. Bośmy zgrzészyli, y źleśmy czynili odstępuiąc od ciebie, y wystąpiliśmy we wszytkim,
30. a nie słuchaliśmy, aniśmy strzegli przykazania twego, aniśmy czynili iakoś nam rozkazał, aby się nam dobrze działo:
31. a tak wszytko coś przywiódł na nas, y wszytko coś nam uczynił, sprawiedliwymeś sądem uczynił,
32. y dałeś nas w ręce nieprzyjaciół naszych niesprawiedliwych y złościwych, y przestępników, y królowi niesprawiedliwemu, y nagorszemu nad wszytkę ziemię.
33. A teraz nie możemy ust otworzyć: sromotą y hańbą staliśmy się sługom twoim, y tym, którzy cię chwalą.
34. Prosimy cię, abyś nas na wieki nie podawał dla imienia twego, a nierozruszał przymierza twego,
35. a nie oddalay od nas miłosierdzia twego, dla Abrahama umiłowanego twego, y Izaaka sługi twego, y Izraela świętego twego,
36. do którycheś mówił obiecując, żeś miał rozmnożyć nasienie ich iako gwiazdy niebieskie, y iako piasek, który iest na brzegu morskim:
37. bo nas ubyło Panie, więcéy niźli wszytkich narodów, y iesteśmy dziś podli na wszytkiéy ziemi, dla grzéchów naszych.
38. Y nie mamy tego czasu książęcia, y het-

24. *I chodzili.* Jest tu hysterologia; gdyż to stało się późniéj, t. j. gdy anioł rozwiązał więzy, któremi byli skrępowanymi.
28. *W prawdzie, i w sądzie.* W prawdziwości sądu, czyli w prawdziwym i sprawiedliwym sądzie. — *Dla grzechów naszych.* Zwyczajna to rzecz ludziom świętym; że nie tylko osobiste nieszczęścia które ponoszą, ale ogólne nawet klęski przypisują własnym grzechom i grzechom narodu.
29. *Odstępując.* Przez bałwochwalstwo i inne grzechy, któremi się naród skalał.
30. *Nie słuchaliśmy.* Nie byliśmy posłusznymi przykazom twoim.—*Aby się nam dobrze działo.* Które jeślibyśmy wypełniali, dobrzeby nam było.
32. *Nad wszystkę ziemię.* Najgorszemu z tych, jakich ziemia nosi.
33. *Niemożemy ust otworzyć.* Z wielkości kary tak się okazuje wielkość grzechów naszych, że nawet nie śmiemy ust otworzyć dla wymawiania się lub zmniejszania winy. *Hańbą staliśmy się sługom twoim.* Ludowi twojemu szczególnie wybranemu, który wyrzut odbiera, że nie czci Boga prawdziwego, kiedy ten dopuszcza na nich tak wielkie klęski.
34. *Podawał.* Narodom i tym płomieniom na pożarcie.—*Nie rozruszał.* Żebyś nie zmieniał i nie rozrywał przymierza, przez które obiecałeś że będziesz na przyszłość naszym orędownikiem i Bogiem, a z przeciwności wybawicielem.
35. *Dla Abrahama umiłowanego twego.* Któregoś wybrał, i z Chaldei i bałwochwalstwa wywiodłeś i postanowiłeś ojcem wierzącym i Chrystusa.— *Izaaka sługi twego.* Tak nazywa Izaaka z przyczyny posłuszeństwa, skutkiem którego oddał się Bogu na ofiarę przez ręce ojcowskie. — *Izraela świętego twego.* Jakóba nazywa świętym z powodu niewinności, i że jest ojcem narodu Izraelskiego, któremu dał nazwę, i Chrystusa, który jest świętym nad świętymi.
38. *I proroka.* Rozumie o Judei; bo i on sam i Eze-

et propheta, neque holocaustum, neque sacrificium, neque oblatio, neque incensum, neque locus primitiarum coram te,
39. ut possimus invenire misericordiam tuam, sed in animo contrito et spiritu humilitatis suscipiamur.
40. Sicut in holocausto arietum et taurorum, et sicut in millibus agnorum pinguium, sic fiat sacrificium nostrum in conspectu tuo hodie, ut placeat tibi, quoniam non est confusio confidentibus in te.
41. Et nunc sequimur te in toto corde, et timemus te, et quaerimus faciem tuam.
42. Ne confundas nos, sed fac nobiscum juxta mansuetudinem tuam, et secundum multitudinem misericordiae tuae.
43. Et erue nos in mirabilibus tuis, et da gloriam nomini tuo, Domine,
44. et confundantur omnes, qui ostendunt servis tuis mala, confundantur in omni potentia tua, et robur eorum conteratur:
45. et sciant, quia tu es Domine Deus solus et gloriosus super orbem terrarum.
46. Et non cessabant, qui miserant eos ministri regis succendere fornacem, naphta et stuppa, et pice et malleolis;
47. et effundebatur flamma super fornacem cubitis quadraginta novem;
48. et erupit, et incendit, quos reperit juxta fornacem de Chaldaeis.
49. Angelus autem Domini descendit cum Azaria et sociis ejus in fornacem, et excussit flammam ignis de fornace,
50. et fecit medium fornacis quasi ventum roris flantem; et non tetigit eos omnino ignis, neque contristavit, nec quidquam molestiae intulit.
51. Tunc hi tres quasi ex uno ore laudabant, et glorificabant, et benedicebant Deum in fornace, dicentes:
52. Benedictus es, Domine Deus patrum nostrorum, et laudabilis, et gloriosus, et superexaltatus in

mana, y proroka, ani całopalenia, ani ofiary, ani obiaty, ani kadzenia, ani mieysca pierwocin przed tobą,
39. żebyśmy mogli znaleść miłosierdzie twoie, ale z umysłem skruszonym y z duchem upokorzonym niech będziem przyięci.
40. Jako w całopaleniu baranów y wołów, y iako w tysiącach baranków tłustych, tak niechay będzie ofiara nasza dzisia przed tobą, abyć się podobała, bo niémasz zawstydzenia ufaiącym w tobie.
41. A teraz idziem za tobą ze wszystkiego sérca, y boiemy się ciebie, y szukamy oblicza twego.
42. Nie zawstydzay nas, ale uczyń z nami według łaskawości twoiéy, y według mnóstwa miłosierdzia twego.
43. A wyrwi nas według dziwów twoich, a day chwałę imieniowi twemu Panie,
44. a niech będą zawstydzeni wszyscy, którzy pokazuią sługóm twoim złości, niech będą zawstydzeni wszelką mocą twoią, a siła ich niechay będzie pokruszona:
45. a niech wiedzą, żeś ty iest Pan Bóg sam, y chwalebny na okręgu ziemie.
46. A słudzy królewscy, którzy ie byli wrzucili, nie przestawali podpalać pieca naphtą, y zgrzebiami, y smołą, y winnym chróstem;
47. A płomień wychodził nad piecem na czterdzieści y dziewięć łokci:
48. y wypadł y popalił które nalazł podle pieca z Chaldeyczyków.
49. A Anioł Pański stąpił z Azariaszem y z towarzyszmi iego w piec, y wyrzucił płomień ogniowy z pieca,
50. y uczynił śrzód pieca iakoby wiatr rosisty przewiewaiący, y nie dotknął się ich zgoła ogień ani zasmucił, ani żadnéy przykrości nie uczynił.
51. Tedy ci trzéy iakoby iednemi usty chwalili, y wysławiali, y błogosławili Boga w piecu, mówiąc:
52. Błogosławiony iesteś Panie Boże oyców naszych, y chwalebny y sławny, y wywyższony na

---

chiel w Babilonie byli. Daniel był raczéj wykładaczem snów królewskich, niżeli narodowym prorokiem. A więc *niema proroka*, oznacza, że *prawie nie masz żadnego*.—*Ani całopalenia, ani ofiary.* Bo kościoł i ołtarz były obalone, i chociaż późniéj Żydzi nowy ołtarz zbudowali, jak okazuje się z Barucha 1, 10; jednakże bardzo ubogo i bardzo rzadko go używano w czasie opustoszenia miasta.

39. *Z umysłem skruszonym.* Jak przymujesz całopalenie z barana, tak przyjmij umysł skruszony i ducha pokornego, którym nas tobie ofiarujemy dla oczyszczenia przez męczeństwo i naszych i narodu naszego grzechów.

40. *Nie masz zawstydzenia ufającym w tobie.* Ufających tobie nie zawodzi nadzieja.

41. *Szukamy oblicza twego.* Ku tobie się zwracamy; bo przedtém odwróceni od ciebie, zawracaliśmy się niejako grzbietem do ciebie.

42. *Nie zawstydzaj nas.* Odmawiając tego, o co prosimy.

43. *Dziwów twoich.* Przez uczynienie cudów, które okazywać zwykłeś, dla wybawienia ludu twego, jako gdy lud twój z Egiptu wybawiłeś.— *Daj chwałę imieniowi twemu.* Uczyń chwalebném i znakomitém imię twoje, przez uczynienie jakiego wielkiego cudu.

44. *Pokazują sługom twoim złości.* Dręczą sług twoich i źle im czynią. Tak Ps. 59, 5: *Okazałeś ludowi twemu ciężkości.* — *Wszelką mocą twoją.* Przez twoję potęgę, niechaj się słabymi i bezsilnymi staną.

46. *Naphta.* Kwiat kleisty, który się najłatwiéj zapala, podług Plin. ks. 2, r. 105. Inni, mówi ś. Hieronim, sądzą że się naftą nazywa fuz, który się wyrzuca z pestkami oliwnemi.

49. *Zstąpił z Azaryaszem.* T. j. gdy do pieca wrzuconymi zostali. — *Wyrzucił.* Usuwał płomień i ciskał z pieca na Chaldejczyków.

50. *Jakoby wiatr rosisty przewiewający.* Tak dalece nie czuli gorącości ognia, że raczéj jakby wiatrem rosistym się ochładzali.

52. *Imię chwały twojéj.* Chwalebne imię twoje.

saecula: et benedictum nomen gloriae tuae sanctum, et laudabile et superexaltatum in omnibus saeculis.

53. Benedictus es in templo sancto gloriae tuae, et superlaudabilis et supergloriosus in saecula.

54. Benedictus es in throno regni tui, et superlaudabilis et superexaltatus in saecula.

55. Benedictus es, qui intueris abyssos, et sedes super Cherubim, et laudabilis et superexaltatus in saecula.

56. Benedictus es in firmamento coeli, et laudabilis et gloriosus in saecula.

57. Benedicite omnia opera Domini Domino, laudate et superexaltate eum in saecula.

58. Benedicite Angeli Domini Domino, laudate et superexaltate eum in saecula.

59. Benedicite coeli Domino, laudate et superexaltate eum in saecula. *(Psal. 148, 4).*

60. Benedicite aquae omnes, quae super coelos sunt Domino, laudate et superexaltate eum in saecula.

61. Benedicite omnes virtutes Domini Domino, laudate et superexaltate eum in saecula.

62. Benedicite sol et luna Domino, laudate et superexaltate eum in secula.

63. Benedicite stellae coeli Domino, laudate et superexaltate eum in saecula.

64. Benedicite omnis imber et ros Domino, laudate et superexaltate eum in saecula.

65. Benedicite omnes spiritus Dei Domino, laudate et superexaltate eum in saecula.

66. Benedicite ignis et aestus Domino, laudate et superexaltate eum in saecula.

67. Benedicite frigus et aestus Domino, laudate et superexaltate eum in saecula.

68. Benedicite rores et pruina Domino, laudate et superexaltate eum in saecula.

69. Benedicite gelu et frigus Domino, laudate et superexaltate eum in saecula.

70. Benedicite glacies et nives Domino, laudate et superexaltate eum in saecula.

71. Benedicite noctes et dies Domino, laudate et superexaltate eum in saecula.

72. Benedicite lux et tenebrae Domino, laudate et superexaltate eum in saecula.

wieki: y błogosławione imię chwały twoiéy, y chwalebne y wywyższone po wszytkie wieki.

53. Błogosławionyś iest w kościele świętym chwały twoiéy, y przenaychwalebnieyszy y przenaysławnieyszy na wieki.

54. Błogosławionyś iest na stolicy królestwa twego, y przenaychwalebnieyszy, y przenaywyższeńszy na wieki.

55. Błogosławionyś iest, który wypatruiesz przepaści, a siedzisz na Cherubim, y chwalebny y nayprzewyższeńszy na wieki.

56. Błogosławionyś iest na utwierdzeniu niebieskim, y sławny, y chwalebny na wieki.

57. Błogosławcie wszytkie sprawy Pańskie Panu, chwalcie a wywyższaycie go na wieki.

58. Błogosławcie Aniołowie Pańscy Panu, chwalcie y wywyższaycie go na wieki.

59. Błogosławcie niebiosa Panu, chwalcie a wywyższaycie go na wieki.

60. Błogosławcie wody wszytkie, które są na niebie Panu, chwalcie y wywyższaycie go na wieki.

61. Błogosławcie wszytkie mocy Pańskie Panu, chwalcie y wywyższaycie go na wieki.

62. Błogosławcie słońce y miesiącu Panu, chwalcie a wywyższaycie go na wieki.

63. Błogosławcie gwiazdy niebieskie Panu, chwalcie a wywyższaycie go na wieki.

64. Błogosławcie wszelki dżdżu y rosso Pana, chwalcie a wywyższaycie go na wieki.

65. Błogosławcie wszytkie wiatry Boże Pana, chwalcie a wywyższaycie go na wieki.

66. Błogosławcie ogniu y gorąco Panu, chwalcie a wywyższaycie go na wieki.

67. Błogosławcie zimno y ciepło Panu, chwalcie a wywyższaycie go na wieki.

68. Błogosławcie rosy y śrzon Panu, chwalcie a wywyższaycie go na wieki.

69. Błogosławcie mróz y zimno Panu, chwalcie a wywyższaycie go na wieki.

70. Błogosławcie lody y śniegi Panu, chwalcie a wywyższaycie go na wieki.

71. Błogosławcie nocy y dni Panu, chwalcie a wywyższaycie go na wieki.

72. Błogosławcie światłość y ciemności Panu, chwalcie a wywyższaycie go na wieki.

---

53. *Przenajchwalebniejszy i przenajsławniejszy.* T. j. który przewyższasz wszelką chwałę i sławę, które ci stworzenia oddawać mogą.

54. *Na stolicy królestwa twego.* Na królewskiéj stolicy twojéj.

55. *Wypatrujesz przepaści.* Który widzisz wszystko; któremu widome i to wszystko co głębiny morskie ukrywają.— *Siedzisz na Cherubim.* Tak nad aniołami cherubami, którzy są w niebie, jak i na wyobrażeniach cherubów, które są nad skrzynią przymierza i błagalni. Patrz Exod. 25, 22; bo do tych cherubów się odwołuje.

56. *Na utwierdzeniu niebieskiem.* Boś utwierdzenie nieba uczynił i gwiazdami odznaczył, z czego wyświeca się chwała twoja.

57. *Błogosławcie wszystkie sprawy.* Wzywają wszystkie stworzenia do chwalenia Boga; co one spełniają nie usty ani głosem, lecz czynem, t. j. okazując piękność i użyteczność, i odpowiadając celowi do którego przeznaczonemi zostały. Jestto zwrót poetyczny, dla obudzenia większego wrażenia, przez który istotom nieorganicznym przypisuje się uczucie i głos.

59. *Błogosławcie niebiosa Panu.* Bo *niebiosa*, jak mówi Psalmista, *rozpowiadają chwałę Bożą,* Ps. 18, 2.

60. *Wody wszystkie które są na niebie.* Patrz co powiedziano Gen. 1, 6.

61. *Mocy.* Albo w ogólności wszystkich aniołów rozumie, albo szczególnie ten chór, który się *Mocami*, nazywa. Rozumieć się też może o wpływach niebieskich, albo o siłach czynnikowych w zwierzętach, nasionach, kamieniach i t. d.

68. *Szrony.* W grec. *śniegi.*

73. Benedicite fulgura et nubes Domino, laudate et superexaltate eum in saecula.
74. Benedicat terra Dominum, laudet et superexaltet eum in saecula.
75. Benedicite montes et colles Domino, laudate et superexaltate eum in saecula.
76. Benedicite universa germinantia in terra Domino, laudate et superexaltate eum in saecula.
77. Benedicite fontes Domino, laudate et superexaltate eum in saecula.
78. Benedicite maria et flumina Domino, laudate et superexaltate eum in saecula.
79. Benedicite cete et omnia, quae moventur in aquis Domino, laudate et superexaltate eum in saecula.
80. Benedicite omnes volucres coeli Domino, laudate et superexaltate eum in saecula.
81. Benedicite omnes bestiae et pecora Domino, laudate et superexaltate eum in saecula.
82. Benedicite filii hominum Domino, laudate et superexaltate eum in saecula.
83. Benedicat Israel Dominum, laudet et superexaltet eum in saecula.
84. Benedicite sacerdotes Domini Domino, laudate et seperexaltate eum in saecula.
85. Benedicite servi Domini Domino, laudate et superexaltate eum in saecula.
86. Benedicite spiritus, et animae justorum Domino, laudate et superexaltate eum in saecula.
87. Benedicite sancti, et humiles corde Domino, laudate et superexaltate eum in saecula.
88. Benedicite Anania, Azaria, Misael Domino, laudate et superexaltate eum in saecula.
Quia eruit nos de inferno, et salvos fecit de manu mortis, et liberavit nos de medio ardentis flammae, et de medio ignis eruit nos.
89. Confitemini Domino, quoniam bonus, quoniam in saeculum misericordia ejus.
90. Benedicite omnes religiosi Domino Deo deorum, laudate et confitemini ei, quia in omnia saecula misericordia ejus.

Hucusque in Hebraeo non habetur; et quae posuimus, de Theodotionis editione translata sunt.

91. Tunc Nabuchodonosor rex obstupuit, et surrexit propere, et ait optimatibus suis: Nonne tres viros misimus in medium ignis compeditos? Qui respondentes regi, dixerunt: Vere, rex.
92. Respondit et ait: Ecce, ego video quatuor viros solutos et ambulantes in medio ignis, et nihil corruptionis in eis est, et species quarti similis filio Dei.
93. Tunc accessit Nabuchodonosor ad ostium fornacis ignis ardentis, et ait: Sidrach, Misach et Abdenago, servi Dei excelsi, egredimini, et venite.

73. Błogosławcie błyskawice y obłoki Panu, chwalcie a wywyższaycie go na wieki.
74. Niech błogosławi ziemia Pana, niech chwali y wywyższa go na wieki.
75. Błogosławcie góry y pagórki Panu, chwalcie a wywyższaycie go na wieki.
76. Błogosławcie wszytko rodzące na ziemi Panu, chwalcie a wywyższaycie go na wieki.
77. Błogosławcie źródła Panu, chwalcie a wywyższaycie go na wieki.
78. Błogosławcie morza y rzeki Panu, chwalcie a wywyższaycie go na wieki.
79. Błogosławcie wielorybowie y wszytko co się rusza w wodach Panu, chwalcie a wywyższaycie go na wieki.
80. Błogosławcie wszyscy ptacy powietrzni Panu, chwalcie a wywyższaycie go na wieki.
81. Błogosławcie wszytkie bestyie y bydła Panu, chwalcie a wywyższaycie go na wieki.
82. Błogosławcie synowie ludzcy Panu, chwalsie a wywyższaycie go na wieki.
83. Niech błogosławi Izrael Pana, niech go chwali, a wywyższa go na wieki.
84. Błogosławcie kapłani Pańscy Panu, chwalcie a wywyższaycie go na wieki.
85. Błogosławcie słudzy Pańscy Panu, chwalcie a wywyższaycie go na wieki.
86. Błogosławcie duchowie y dusze sprawiedliwych Panu, chwalcie a wywyższaycie go na wieki.
87. Błogosławcie święci a pokornego serca Pana, chwalcie a wywyższaycie go na wieki.
88. Błogosławcie Ananiaszu, Azariaszu, Misaelu Panu, chwalcie a wywyższaycie go na wieki.
Bo wydarł nas z piekła, y wybawił z ręki śmierci, y wyiął nas z pośrzodku płomienia pałaiącego, y z pośrzód ognia wyrwał nas.
89. Wyznawaycie Panu, bo dobry, bo na wieki miłosierdzie iego.
90. Błogosławcie wszyscy chwalcy Panu Bogu bogów, chwalcie y wyznawaycie mu, bo na wszytkie wieki miłosierdzie iego.

Póty w Żydowskim niémasz, a cośmy położyli z edycyéy Theodotiona przełożono jest.

91. Tedy król Nabuchodonozor zdumiał się, y wstał prędko, y rzékł panóm swoim: Izaliśmy nie trzech mężów wrzucili w pośrzód ognia spętanych? Którzy odpowiadaiąc królowi, rzekli: Prawdziwie królu.
92. Odpowiedział y rzékł: Oto ia widzę cztérech mężów rozwiązanych y chodzących w pośrzodku ognia, a żadnego naruszenia niémasz w nich: a osoba czwartego podobna synowi Bożemu.
93. Tedy przystąpił Nabuchodonozor do drzwi pieca ognia pałaiącego, y rzékł: Sydrachu, Misachu y Abdenagu, słudzy Boga wysokiego, wynidź.

---

79. *Wielorybowie.* Rozumie ogromne ryby morskie.
81. *Bestye i bydła.* Przez pierwsze rozumie dzikie zwierzęta; a przez drugie swojskie, jak owce, woły i t. d.
82. *Synowie ludzcy.* Cały ród człowieczy.
83. *Izrael.* Szczególnie Izraelici.
88. *Wydarł nas z piekła.* Wyrwał ze śmierci paszczęki.— *Z ręki.* Z mocy widocznéj śmierci, na którąśmy wydani byli.
92. *Podobna synowi Bożemu.* T. j. *do anioła podobna*, jak w grec.

Statimque egressi sunt Sidrach, Misach et Abdenago de medio ignis.

94. Et congregati satrapae et magistratus, et judices et potentes regis contemplabantur viros illos, quoniam nihil potestatis habuisset ignis in corporibus eorum, et capillus capitis eorum non esset adustus, et sarabala eorum non fuissent immutata, et odor ignis non transisset per eos. *(Luc. 21, 18.)*

95. Et erumpens Nabuchodonosor, ait: Benedictus Deus eorum, Sidrach videlicet, Misach et Abdenago, qui misit Angelum suum, et eruit servos suos, qui crediderunt in eum, et verbum regis immutaverunt, et tradiderunt corpora sua, ne servirent, et ne adorarent omnem deum, excepto Deo suo.

96. A me ergo positum est hoc decretum, ut omnis populus, tribus et lingua, quaecumque locuta fuerit blasphemiam contra Deum Sidrach, Misach et Abdenago, dispereat, et domus ejus vastetur, neque enim est alius Deus, qui possit ita salvare.

97. Tunc rex promovit Sidrach, Misach et Abdenago in provincia Babylonis.

98. **Nabuchodonosor** rex, omnibus populis, gentibus et linguis, qui habitant in universa terra: Pax vobis multiplicetur.

99. Signa et mirabilia fecit apud me Deus excelsus. Placuit ergo mihi praedicare

100. signa ejus, quia magna sunt, et mirabilia ejus, quia fortia, et regnum ejus regnum sempiternum, et potestas ejus in generationem et generationem. *(Infr. 4, 31.—7, 14.)*

cie a przydźcie. Y natychmiast wyszli Sydrach, Misach y Abdenago z pośrzodku ognia.

94. A zgromadziwszy się książęta, urzędnicy, y sędziowie, y możni królewscy, oględowali męże one, iż żadnéy mocy nie miał ogień nad ciały ich, y włos głowy ich nie przypalił się, y szarawary ich nie odmieniły się, ani zapach ognia nie przeszedł przez nie.

95. Tedy krzyknąwszy Nabuchodonozor, rzékł: Błogosławiony Bóg ich, to iest, Sydracha, Misacha y Abdenaga, który posłał Anioła swego, a wybawił sługi swe, którzy weń wierzyli, a słowo królewskie odmienili, y wydali ciała swe, aby nie służyli ani się kłaniali żadnemu bogu, wyiąwszy Bogu swemu.

96. Przetoż odemnie wydan iest ten wyrok, aby wszelki naród, pokolenie, y ięzyk, którybykolwiek mówił bluźnierstwo przeciw Bogu Sydracha, Misacha y Abdenaga, zginął, a dóm iego aby był zburzony: bo niémasz innego Boga, któryby tak mógł wybawiać.

97. Tedy król podwyższył Sydracha, Misacha y Abdenaga w krainie Babilońskiéy.

98. **Nabuchodonozor** król, wszem ludziom, narodóm y ięzykóm, którzy mieszkaią po wszytkiéy ziemi: Pokóy wam niech się rozmnaża.

99. Znaki y dziwy uczynił u mnie Bóg wysoki. A tak podobało mi się opowiadać

100. znaki iego, bo wielkie są, y cuda iego, bo mocne, a królestwo iego, królestwo wieczne, y władza iego do rodzaiu y rodzaiu.

CAPUT IV.

ROZDZIAŁ 4.

O drugim śnie Nabuchodonozora, o drzewie i wykładzie Daniela.

1. Ego Nabuchodonosor quietus eram in domo mea, et florens in palatio meo:

2. somnium vidi, quod perterruit me, et cogitationes meae in strato meo et visiones capitis mei conturbaverunt me.

3. Et per me propositum est decretum, ut introducerentur in conspectu meo cuncti sapientes Babylonis, et ut solutionem somni indicarent mihi.

4. Tunc ingrediebantur arioli, magi, Chaldaei et aruspices, et somnium narravi in conspectu eorum, et solutionem ejus non indicaverunt mihi,

5. donec collega ingressus est in conspectu meo, Daniel, cui nomen Baltassar secundum nomen dei

1. Ja Nabuchodonozor byłem spokoynym w domu moim, y kwitnący na pałacu moim:

2. widziałem sen, który mię przestraszył, y myśli moie na łożu moim, y widzenia głowy moiéy strwożyły mię.

3. Y przez mię wydan iest wyrok, żeby przywiedziono przed oczy moie wszytkie mędrce Babilońskie, ażeby mi wykład snu oznaymili.

4. Tedy przychodzili wiesczkowie, czarnoksiężnicy, Chaldeyczycy, y praktykarze, y powiedziałem sen przed nimi, a wykładu iego nie pokazali mi,

5. aż towarzysz Daniel wszedł przed oczy moie, któremu imię Baltassar, wedle imienia boga mego,

95. *Słowo królewskie odmienili.* T. j. lekceważyli, dając pierwszeństwo prawu Bożemu.

96. *Mówił bluźnierstwo.* Zdaje się, że ten cud nie nawrócił króla zupełnie; bo czcić bałwanów nie wzbrania, ani nakazuje kłaniać się jednemu Bogu Izraelskiemu, lecz tylko zabrania, żeby nikt jemu nie bluźnił.

97. *Podwyższył.* Nie tylko dawną godność im przywrócił, lecz nawet udarował ich większą czcią.

98. *Nabuchodonozor król.* Tu jest nowe opowiadanie nowéj rzeczy; bo to jest zagłówek pisma królewskiego, które następuje w r. 4.—*Pokój.* Szczęście, pomyślność.

100. *Mocne.* Silną i potężną ręką Bożą zdziałane.

R. 4. — 1. *Ja Nabuchodonozor.* Zaimek *ja* i imię Nabuchodonozor, kładzie się dla zyskania większéj wiary.—*Spokojnym.* Cichym i szczęśliwym.—*Kwitnący.* Potęgą, bogactwy i chwałą.

2. *Myśli moje.* Albo sam sen myślami nazywa, jak w r. pop. 2, 29 i 30; albo mówi o myślach, które trapiły go i niepokoiły po przebudzeniu się.—*Widzenia głowy mojéj.* Sny moje.

5. *Towarzysz.* Tak król nazywa Daniela, dla tego iż go uczynił wspólnikiem w zarządzie państwem.—*Wedle imienia Boga mego.* Bo imię Baltazar było wziętem od Beli, chaldejskiego bożyszcza. Patrz r. 1, 7.—*Ducha*

mei, qui habet spiritum deorum sanctorum in semetipso, et somnium coram ipso locutus sum.

6. Baltassar princeps ariolorum, quoniam ego scio, quod spiritum sanctorum deorum habeas in te, et omne sacramentum non est impossibile tibi, visiones somniorum meorum, quas vidi, et solutionem earum narra.

7. Visio capitis mei in cubili meo: Videbam, et ecce, arbor in medio terrae, et altitudo ejus nimia.

8. Magna arbor, et fortis, et proceritas ejus contingens coelum, aspectus illius erat usque ad terminos universae terrae.

9. Folia ejus pulcherrima, et fructus ejus nimius, et esca universorum in ea: subter eam habitabant animalia et bestiae, et in ramis ejus conversabantur volucres coeli, et ex ea vescebatur omnis caro.

10. Videbam in visione capitis mei super stratum meum, et ecce, vigil et sanctus de coelo descendit.

11. Clamavit fortiter, et sic ait: Succidite arborem, et praecidite ramos ejus, excutite folia ejus, et dispergite fructus ejus: fugiant bestiae, quae subter eam sunt, et volucres de ramis ejus.

12. Verumtamen germen radicum ejus in terra sinite, et alligetur vinculo ferreo et aereo in herbis, quae foris sunt, et rore coeli tingatur, et cum feris pars ejus in herba terrae.

13. Cor ejus ab humano commutetur, et cor ferae detur ei, et septem tempora mutentur super eum.

14. In sententia vigilum decretum est, et sermo sanctorum et petitio, donec cognoscant viventes, quoniam dominatur Excelsus in regno hominum: et cuicumque voluerit, dabit illud, et humillimum hominem constituet super eum. *(1. Reg. 16, 11.)*

15. Hoc somnium vidi ego Nabuchodonosor rex: tu ergo, Baltassar, interpretationem narra festinus, quia omnes sapientes regni mei non queunt solutionem edicere mihi: tu autem potes, quia spiritus deorum sanctorum in te est.

który ma ducha bogów świętych sam w sobie, y powiedziałem przed nim sen.

6. Baltassarze przednieyszy z wiesczków, gdyż ia wiém iż ducha bogów świętych masz w sobie, a wszelka taiemnica nie iest tobie niepodobna, widzenia snów moich którem widział, y wykład ich powiedz.

7. Widzenie głowy moiéy na łożu moim: Widziałem, ano drzewo na śrzód ziemie, a wysokość iego zbytnia.

8. Wielkie drzewo y mocne, a wysokość iego dosięgaiąca nieba, widzenie iego było aż do granic wszytkiéy ziemie.

9. Liście iego bardzo piękne, a owoc iego zbytni, y pokarm wszytkich na nim: pod nim mieszkały źwierzęta y bestyie, na gałęziu iego mieszkali ptacy powietrzni, a z niego iadło każde ciało.

10. Widziałem w widzeniu głowy moiéy na pościeli moiéy, a oto czuiący y święty z nieba zstąpił.

11. Wołał mocno, y tak mówił: Porąbcie drzewo, a obetnicie gałęzie iego, otrzęście liście iego, a rozproszcie owoce iego: niech ucieką bestyie, które pod nim są, y ptacy z gałęzia iego.

12. Wszakże iednak pnia korzenia iego w ziemi zaniechaycie, a niech będzie związany łańcuchem żelaznym y miedzianym na trawach, które na polach są, a rosą niebieską niech będzie skropiony, a z źwierzęty część iego w trawie ziemnéy.

13. Serce iego od człowieczego niech się zmieni, a serce źwierzęce niech mu będzie dane, a niech siedm czasów odmieni się nad nim.

14. W wyroku czuiących postanowiono iest, a mowa świętych y żądanie, aż poznaią żywiący, iż Naywyższy panuie w królestwie ludzi: a komukolwiek zechce, da ié, a naypodleyszego człowieka stanowi nad nim.

15. Ten sen widziałem ia król Nabuchodonozor: a tak ty Baltassarze powiedz corychléy wykład, bo wszyscy mędrcy królestwa mego nie mogą mi wykładu powiedzieć: ale ty możesz, bo duch bogów świętych iest w tobie.

---

bogów. Ducha prorockiego. Mówi bogów, bo powiada jako bałwochwalca.

6. *Przedniejszy z wieszczków.* Nie dla tego że on sam był wieszczkiem, lecz że go król, za wykład snu pierwszego, uczynił przełożonym nad wieszczkami, jak mamy r. 2, 48.—*Nie jest tobie niepodobna.* To odkryć i wytłumaczyć.

8. *Wielkie drzewo i mocne.* Jakim jest dąb. Oznacza państwo Nabuchodonozora, i sławą wzniosłe i rozległością przestronne i potężne siłą.— *Widzenie jego.* Postać jego.

9. *Pokarm wszystkich na niem.* Tak wiele na niem było owoców, że wystarczały do nakarmienia wszystkich stworzeń. Znaczy że wszyscy ludzie mogli żyć bogactwami Nabuchodonozora.

10. *Widziałem w widzeniu głowy mojéj.* Gdym spoczywał, we śnie.—*Oto czujący.* Anioł stróż, sługa, że tak powiem, opatrzności i czujności Bożéj. Albo czującym nazywa się dla tego, że ciała nie mając, potrzeby snu nie doznaje.

12. *Pnia korzenia jego w ziemi zaniechajcie.* Zostawcie mu korzenie, żeby mógł rosnąć.—*Niech będzie związany.* Ten, którego to drzewo oznacza, Nabuchodonozor.—*Na trawach.* Na łąkach lub polach pod odkrytém niebem, pomiędzy trawami które rosa skrapia. —*A z zwierzęty.* Pokarmem jego będą trawy, któremi się zwierzęta pasą. Albo, niech żyje ze zwierzętami, trawę jedząc.

13. *Serce jego od człowieczego niech się zmieni.* W niejaki sposób Nabuchodonozor w bydlę się zamienił: 1) przez wyobraźnię i własne mniemanie, bo siebie miał za bydlę; 2) ponieważ skłonności serca i ciała tak się zmieniły i zbydlęciały, że stały się podobne do bydlęcych; 3) ponieważ został pozbawionym użycia rozumu, a miał tylko popęd i fantazye zwierzęce, jak niedźwiedź albo żubr. Najpodobniéj do prawdy, że niekiedy przynajmniéj, miał niejakieś poczucie uprzedniego rozumu i godności, ażeby czuł boleść z téj kary, i rozumiał że jest podległym potędze Bożéj, co zdają się te słowa okazywać w. 22: *Aż doznasz że najwyższy panuje.—Siedm czasów.* Lat siedm.

14. *W wyroku czujących.* Tak stanowią czujący, t. j. aniołowie, z rozkazu Boga, na słowa i prośbę świętych; tak ś. Hieron.

16. Tunc Daniel, cujus nomen Baltassar, coepit intra semetipsum tacitus cogitare quasi una hora, et cogitationes ejus conturbabant eum. Respondens autem rex ait: Baltassar, somnium et interpretatio ejus non conturbent te. Respondit Baltassar, et dixit: Domine mi, somnium his, qui te oderunt, et interpretatio ejus hostibus tuis sit.

17. Arborem, quam vidisti sublimem, atque robustam, cujus altitudo pertingit ad coelum, et aspectus illius in omnem terram,

18. et rami ejus pulcherrimi, et fructus ejus nimius, et esca omnium in ea, subter eam habitantes bestiae agri, et in ramis ejus commorantes aves coeli:

19. Tu es rex, qui magnificatus es, et invaluisti: et magnitudo tua crevit, et pervenit usque ad coelum, et potestas tua in terminos universae terrae.

20. Quod autem vidit rex vigilem et sanctum descendere de coelo, et dicere: Succidite arborem, et dissipate illam: attamen germen radicum ejus in terra dimittite, et vinciatur ferro et aere in herbis foris, et rore coeli conspergatur, et cum feris sit pabulum ejus, donec septem tempora mutentur super eum:

21. Haec est interpretatio sententiae Altissimi, quae pervenit super dominum meum regem:

22. Ejicient te ab hominibus, et cum bestiis ferisque erit habitatio tua, et foenum ut bos comedes, et rore coeli infunderis: septem quoque tempora mutabuntur super te, donec scias, quod dominetur Excelsus super regnum hominum, et cuicumque voluerit, det illud. *(Infr. 5, 21).*

23. Quod autem praecepit, ut relinqueretur germen radicum ejus, id est, arboris: regnum tuum tibi manebit, postquam cognoveris potestatem esse coelestem.

24. Quam ob rem, rex, consilium meum placeat tibi, et peccata tua eleemosynis redime, et iniquitates tuas misericordiis pauperum: forsitan ignoscet delictis tuis. *(Eccli. 3, 33).*

25. Omnia haec venerunt super Nabuchodonosor regem.

26. Post finem mensium duodecim in aula Babylonis deambulabat;

27. responditque rex, et ait: Nonne haec est Babylon magna, quam ego aedificavi in domum regni, in robore fortitudinis meae, et in gloria decoris mei?

28. Cumque sermo adhuc esset in ore regis, vox de coelo ruit: Tibi dicitur, Nabuchodonosor rex: Regnum tuum transibit a te.

16. Tedy Daniel, którego imię Baltassar, począł sam w sobie milcząc myslić iakoby przez iednę godzinę, y myśli iego trwożyły go. A odpowiadaiąc król, rzekł: Baltassarze, sen y wykład iego niech cię nie trwoży. Odpowiedział Baltassar, y rzékł: Panie móy, sen tym, którzy cię nienawidzą, a wykład iego nieprzyiaciołom twoim niech będzie.

17. Drzewo, któreś widział wysokie y mocne, którego wysokość sięga aż do nieba, a widzenie iego po wszey ziemi,

18. a gałęzie iego bardzo piękne, y owoc iego zbytni, a pokarm wszytkich na nim, pod nim mieszkaiące bestyie polne, a na gałęziach iego przebywaiący ptacy powietrzni:

19. Tyś iest królu, któryś się rozwielmożył y rozmógł, a wielmożność twoia urosła, y dosięgła aż do nieba, a władza twoia do granic wszytkiéy ziemie.

20. A iż widział król czuiącego y świętego zstępuiącego z nieba, y mówiącego: Porąbcie drzewo, a skażcie ie: wszakoż pnia korzenia iego w ziemi zaniechaycie, a niech będzie związany żelazem y miedzią na trawie w polu, a rosą niebieską niech będzie kropiony, a z źwierzęty niech będzie pokarm iego, aż siedm czasów przemieni się nad nim:

21. Ten iest wykład wyroku Naywyższego, który przyszedł na pana mego króla:

22. Wyrzucą cię od ludzi, a z bydłem y z bestyiami, y z źwiérzem będzie mieszkanie twoie, y trawę iako wół ieść będziesz, a rosą niebieską kropion będziesz: siédm też czasów odmienią się nad tobą, aż doznasz że Naywyższy panuie nad królestwem ludzi, a komukolwiek zechce, dawa ie.

23. A iż rozkazał, aby zostawiono pień korzenia iego, to iest drzewa: królestwo twoie zostanie się tobie, gdy poznasz że władza iest niebieska.

24. Przeto królu, niech ci się podoba rada moia, a grzéchy twoie iałmużnami odkupuy, a nieprawości twe miłosierdziem nad ubogimi: podobno odpuści grzéchy twoie.

25. Wszytko to przyszło na Nabuchodonozora króla.

26. Po skończeniu dwónastu miesięcy przechodził się na pałacu Babilońskim;

27. y odpowiedział król, y rzékł: Izali nie to iest Babilon wielki, którym ia zbudował na dóm królestwa w sile mocy moiéy, y w sławie ozdoby moiéy?

28. A gdy iescze mowa była w uściech królewskich, głos spadł z nieba: Tobie mówią, Nabuchodonozorze królu: Królestwo twe odeydzie od ciebie.

---

16. *Myśli jego trwożyły go.* Bo cierpiał Daniel nad tém, że król przyjazny jemu miał być dotkniętym tak wielką karą.

17. *Widzenie jego po wszéj ziemi.* LXX. *szerokość jego na całą ziemię,* t. j. które zdaje się, że na całą ziemię gałęzie rozszerzyło.

18. *Zbytni.* Najobfitszy.

24. *Grzechy twoje jałmużnami odkupuj.* P. Wujka.

26. *Po skończeniu dwunastu miesięcy.* Ś. Hieron. i inni sądzą, że król dawał jałmużny, i dla tego do dwunastu miesięcy odroczonym został wyrok, aż znowu dar miłosierdzia przez grzech pychy utracił.

27. *Którym ja zbudował na dóm królestwa.* Który ja z wielką pracą powiększyłem, żeby był godnym, aby w nim królewski tron się znajdował. Babilon zbudował Nemrod, albo Belus ojciec Nina, powiększyła go potém Semiramida, a Nabuchodonozor wspanialéj ozdobił. To wyrzekł Nabuchodonozor z wielką dumą, zapomniawszy o snu wykładzie, albo go lekceważąc.—*W mocy.* Siłą moich bogactw i dla sławy imienia mojego.

29. Et ab hominibus ejicient te, et cum bestiis et feris erit habitatio tua: foenum quasi bos comedes et septem tempora mutabuntur super te, donec scias, quod dominetur Excelsus in regno hominum, et cuicumque voluerit, det illud.

30. Eadem hora sermo completus est super Nabuchodonosor; et ex hominibus abjectus est, et foenum ut bos comedit, et rore coeli corpus ejus infectum est, donec capilli ejus in similitudinem aquilarum crescerent, et ungues ejus quasi avium.

31. Igitur post finem dierum ego Nabuchodonosor oculos meos ad coelum levavi, et sensus meus redditus est mihi; et Altissimo benedixi, et viventem in sempiternum laudavi, et glorificavi, quia potestas ejus potestas sempiterna, et regnum ejus in generationem et generationem; (*Supr. 3, 100*).

32. et omnes habitatores terrae apud eum in nihilum reputati sunt, juxta voluntatem enim suam facit tam in virtutibus coeli quam in habitatoribus terrae; et non est qui resistat manui ejus, et dicat ei: Quare fecisti?

33. In ipso tempore sensus meus reversus est ad me, et ad honorem regni mei decoremque perveni; et figura mea reversa est ad me, et optimates mei, et magistratus mei requisierunt me, et in regno meo restitutus sum; et magnificentia amplior addita est mihi.

34. Nunc igitur ego Nabuchodonosor laudo, et magnifico, et glorifico regem coeli, quia omnia opera ejus vera, et viae ejus judicia; et gradientes in superbia potest humiliare.

29. Y od ludzi wyrzucą cię, a z bydłem y z źwierzęty będzie mieszkanie twoie: trawę iako wół ieść będziesz, a siedm czasów odmienia się nad tobą, aż doznasz, że Nawyższy panuie w królestwie człowieczym, a komukolwiek zechce dawa ie.

30. Teyże godziny wypełniła się mowa nad Nabuchodonozorem, y od ludzi wyrzucony iest, y trawę iadł iako wół, y rosą niebieską ciało iego zmoczone iest, aż włosy iego na kształt orłów urosły, a paznogcie iego iako ptaków.

31. A tak po skończeniu dni ia Nabuchodonozor podniosłem w niebo oczy moie, a rozum mój był mi przywrócon, y błogosławiłem Naywyższego, a żywiącego na wieki chwaliłem y sławiłem, bo władza iego władza wieczna, a królestwo iego na naród y naród.

32. Y wszyscy obywatele ziemscy u niego za nic są poczytani: bo według woléy swéy czyni tak z woyskiem niebieskim, iako y z obywatelmi ziemskimi, a niemasz ktoby się sprzeciwił ręce iego, a mówił mu: Przecześ uczynił?

33. Tegoż czasu zmysł mój wrócił się do mnie, y przyszedłem do czci y ozdoby królestwa mego, y osoba moia wróciła się na mię, a panowie moi, y urzędnicy moi szukali mię, y przywróconem iest na królestwo moie, y wielmożność większa mi była przydana.

34. A tak teraz ia Nabuchodonozor chwalę y wielbię, y wysławiam króla niebieskiego, bo wszytkie sprawy iego prawdziwe, a drogi iego sądy, y chodzące w pysze uniżyć może.

Wykład X. J. Wujka.—**Roz. 4. w. 24.** *Grzechy twoje jałmużnami odkupuj.* Temi słowy jaśnie Daniel ś. uczy, iż grzechy nasze możemy dobremi uczynkami odkupić, przetoż niechaj się nie dziwuje heretyk, kiedy Kościół Boży nas uczy, iż mamy za grzechy nasze dosyć czynić i odkupować, ponieważ tak uczy Pismo ś. toż masz Przypow. 16, w. 6, i Tob. 4. Co abyś rozumiał, masz wiedzieć, iż grzechów odpuszczenie darmo mamy z łaski i miłosierdzia Bożego, a to dla śmierci i zasług Pana Chrystusowych, który nas drogo odkupił. Wszakże jałmużna i insze uczynki dobre dosyć czyniące za grzechy nasze, dwojako nas odkupują z grzechów. Naprzód człowiek w grzechu będący, jeśli się chce nawrócić i pokutować, i w tém czyni jałmużny aby sobie Boga ubłagał, takie jałmużny pomagają mu do odpuszczenia grzechów: nie żeby one jałmużny odpuszczały grzechy, bo to sam Pan Bóg czyni, który łaskę swoję człowiekowi wlewa, ale iż ona jałmużna przygotuje człowieka i sposobnego czyni, aby z łaski Bożéj otrzymał odpuszczenie grzechów przez zasługi Pana Chrystusowe. A wszakże bez wiary i pokuty albo miłości Bożéj, żadne jałmużny do odpuszczenia grzechów nie pomogą, jako masz do Żydów 11, b. 6. Łuk. 13, a. 3, 5, 1. Cor. 13, a. 2. Drugi sposób którym jałmużny i insze uczynki dobre odkupują grzechy jest, kiedy człowiek już otrzymawszy odpuszczenie grzechów jest usprawiedliwiony, i już nie jest winien wiecznéj męki, ale mu zostaje karanie doczesne, które ma wycierpieć za grzechy swoje, o czém masz, 2 Król. 12, v. 15. Deut. 32, v. 51, od takiego karania odkupuje jałmużna i dosyć czyni za nie, aby człowiek od takiego karania doczesnego był wolen, jako pisze o Niniwitach Jonae 4, 2. Par. 7, v. 13. Także i tu gdy wyłożył królowi widzenie, w którém widział jego doczesne karanie, które on za grzechy zasłużył, żaraz przydaje: Grzechy twoje jałmużnami odkupuj: gdzie ukazuje, iż karanie za grzechy może być dobremi uczynkami odkupione. Przeto też w Piśmie ś. to słowo, grzech, znaczy karanie za grzech. Zachar. 14, w. 19. Thren. 4, v. 22. Heretyk te słowa prorockie wywracając, powiada iż tu prorok tylko upomina króla, aby to wrócił co był niesłusznie komu wziął. Aleć to jasne fałszowanie pisma. Bo grzech przedniejszy Nabuchodonozora dla

30. *Od ludzi wyrzucony jest.* Zdaje się, że od początku kiedy zaczął gniewem się unosić, został kajdanami związanym, i jak można mniemać miękkiemi, lecz gdy je połamał, zakutym został w silniejsze i dla tego żelazne; bo było powiedziano w. 12: *niech będzie związany łańcuchem żelaznym i miedzianym.* Lecz gdy w kajdanach szaleństwo się wzmagało, i sam siebie uważając za zwierzę, najmocniéj starał się uciec, jak inne zwykły zwierzęta, zdaje się że domownicy, za radą Daniela, wypuścili go na pole nie bez żalu i łez życzliwych.

32. *U niego.* Z nim porównani.

33. *Zmysł mój.* Użycie rozumu.—*Przyszedłem.* Powróciłem, podług Pagnina. — *Osoba moja wróciła się na mię.* Po oczyszczeniu się z brudów, obcięciu paznogci i kudłów, które mię wstrętnym czyniły. — *Wielmożność większa.* To samo Joba spotkało po największych klęskach r. 42, do któréj ta historya podobna. T. j. *tak będzie radość w niebie nad jednym grzesznikiem pokutę czyniącym, więcéj niż nad dziewiędziesięciu dziewięciu sprawiedliwymi, którzy pokuty nie potrzebują.*

34. *Chwalę i wielbię.* Z tego wyrażenia wnoszą najpoważniejsi pisarze, że się Nabuchodonozor do Boga nawrócił i otrzymał zbawienie.

którego miał być karany, nie było cudzego branie, ale pycha i serce wyniosłe, jako pisze v. 27. A nadto chociaby grzech tego króla był cudzych rzeczy wydzieranie niesprawiedliwe, wszakże nie tylko ten grzech miał Nabuchodonozor, ale i wiele inszych, a Daniel wszystkie grzechy każe jałmużną odkupić. Co także mówi Tobiasz w rozd. 4. Jałmużna od wszelkiego grzechu i od śmierci wybawia. Tymżeć sposobem i Daniel mówi o jałmużnie, nie żeby tylko cudze rzeczy przywracała, ale iż Pana Boga błaga, aby nam miłościwie karanie za grzechy odpuścił.

CAPUT V.

1. Baltassar rex fecit grande convivium optimatibus suis mille; et unusquisque secundum suam bibebat aetatem.

2. Praecepit ergo jam temulentus, ut afferrentur vasa aurea et argentea, quae asportaverat Nabuchodonosor pater ejus de templo, quod fuit in Jerusalem, ut biberent in eis rex et optimates ejus, uxoresque ejus et concubinae.

3. Tunc allata sunt vasa aurea et argentea, quae asportaverat de templo, quod fuerat in Jerusalem; et biberunt in eis rex et optimates ejus, uxores et concubinae illius.

4. Bibebant vinum, et laudabant deos suos aureos et argenteos, aereos, ferreos, ligneosque et lapideos. *(Jerem. 51, 39).*

5. In eadem hora apparuerunt digiti, quasi manus hominis scribentis contra candelabrum in superficie parietis aulae regiae; et rex aspiciebat articulos manus scribentis.

6. Tunc facies regis commutata est, et cogitationes ejus conturbabant eum; et compages renum ejus solvebantur, et genua ejus ad se invicem collidebantur.

7. Exclamavit itaque rex fortiter, ut introducerent magos, Chaldaeos et aruspices. Et proloquens rex ait sapientibus Babylonis: Quicumque legerit scripturam hanc, et interpretationem ejus manifestam mihi fecerit, purpura vestietur, et torquem auream habebit in collo, et tertius in regno meo erit.

8. Tunc ingressi omnes sapientes regis non potuerunt nec scripturam legere, nec interpretationem indicare regi.

9. Unde rex Baltassar satis conturbatus est, et vultus illius immutatus est; sed et optimates ejus turbabantur.

ROZDZIAŁ 5.

O uczcie Baltazara i wyrazach napisanych ręką niewidomą.

1. Baltassar król uczynił uczlę wielką na tysiąc przednich panów swych, a każdy z nich pił podług swego wieku.

2. Rozkazał tedy iuż piiany, aby przyniesiono naczynia złote y śrébrne, które był zabrał Nabuchodonozor ociec iego z kościoła, który był w Jeruzalem, żeby pili z nich król y panowie przedni iego, y żony iego, y nałożnice.

3. Tedy przyniesiono naczynia złote y śrébrne, które był zabrał z kościoła, króry był w Jeruzalem, y pili nimi król y przedni panowie iego, żony y nałożnice iego.

4. Pili wino, y chwalili bogi swe złote y śrébrne, miedziane, żelazne, y drewniane, y kamienne.

5. Teyże godziny ukazały się palce iako ręki człowieczéy piszącéy przeciw lichtarzowi na ścienie sale królewskiéy, a król patrzał na członki ręki piszącéy.

6. Tedy twarz królewska zmieniła się, a myśli iego trwożyły go, a spoienia nérek iego słabiały, a kolana iego iedno o drugie się tłukły.

7. A tak zawołał król mocno, aby przywiedziono czarnoksiężniki, Chaldeyczyki, y praktykarze. A mówiąc król, rzekł do mędrców Babilońskich: którykolwiek to pismo wyczyta, a wykład iego mi oznaymi, w szarłat ubran będzie, a łańcuch złoty będzie miał na szyiéy, a trzecim w królestwie moim będzie.

8. Tedy wszedłszy wszyscy mędrcy królewscy, nie mogli ani pisma wyczytać, ani wykładu królowi pokazać.

9. Z czego król Baltassar bardzo się zafrasował, y zmieniła się twarz iego: lecz y panowie przedni iego trwożyli się.

R. 5.—1. *Baltazar.* Niektórzy chcą go uważać za Ewilmerodacha, syna Nabuchodonozorowego; inni za młodszego brata Ewilmerodacha i następcę tronu. — *Król uczynił ucztę wielką.* Gdy już oblężonem i prawie zdobytem miasto było. Powodu uczty Pismo ś. nie wyraża. To tylko pewna, że królowie wschodni mieli zwyczaj takie uczty wyprawiać, jak się okazuje z Herodota ks. 1. i Xenofonta ks. 7. — *Każdy z nich pił podług swego wieku.* Bo każdy podług wieku swego zajmował miejsce, a kielich prędzéj lub późniéj odbierał podług wieku, starsi pierwiéj a młodsi późniéj.

2. *Aby przyniesiono naczynia.* Które Nabuchodonozor w świątyni Bela złożył pomiędzy skarbami.

5. *Tejże godziny.* Okazuje z jakiego powodu kara spada, t. j. z powodu zniewagi Bogu uczynionéj, i za niecne i bezbożne użycie naczynia świętego. — *Jako ręki człowieczéj.* Bo nie była rzeczywistą ręką, lecz do niéj podobną.— *Piszącéj przeciw lichtarzowi.* Tak żeby przy świetle blizko stojącego lichtarza, czytać można było pismo.

6. *Spojenia nerek jego słabiały.* Hebrajska fraza, która wielki przestrach wyraża; bo zwykle u przestraszonych nerki niejako słabną i mócz płynie.

7. *W szarłat ubran będzie.* Szarłat i łańcuch były oznakami królewskiemi, jak widać z ksiąg Machab. I. r. 8, 14 i indziéj. W szarłat ubierał się król i mała liczba tych, którym król tego szczególnego zaszczytu dozwolił.—*Trzecim w królestwie.* Pierwszym po królu i królowéj, lub po królewskim synie.

8. *Nie mogli ani pisma wyczytać.* Bo nie całe wyrazy, ale tylko początkowe głoski były napisane, t. j. M. T. P. które w połączeniu nic nie znaczą, a nawet ani przeczytane być nie mogą.

10. Regina autem pro re quae acciderat regi et optimatibus ejus, domum convivii ingressa est, et proloquens ait: Rex in aeternum vive: non te conturbent cogitationes tuae, neque facies tua immutetur.

11. Est vir in regno tuo, qui spiritum deorum sanctorum habet in se, et in diebus patris tui scientia et sapientia inventae sunt in eo: nam et rex Nabuchodonosor pater tuus principem magorum, incantatorum, Chaldaeorum et aruspicum constituit eum: pater, inquam, tuus, o rex,

12. quia spiritus amplior et prudentia, intelligentiaque et interpretatio somniorum, et ostensio secretorum ac solutio ligatorum inventae sunt in eo, hoc est, in Daniele, cui rex posuit nomen Baltassar: nunc itaque Daniel vocetur, et interpretationem narrabit.

13. Igitur introductus est Daniel coram rege. Ad quem praefatus rex ait: Tu es Daniel de filiis captivitatis Judae, quem adduxit pater meus rex de Judaea?

14. Audivi de te, quoniam spiritum deorum habeas, et scientia, intelligentiaque ac sapientia amplores inventae sunt in te.

15. Et nunc introgressi sunt in conspectu meo sapientes magi, ut scripturam hanc legerent, et interpretationem ejus indicarent mihi, et nequiverunt sensum hujus sermonis edicere.

16. Porro ego audivi de te, quod possis obscura interpretari et ligata dissolvere: si ergo vales scripturam legere, et interpretationem ejus indicare mihi, purpura vestieris, et torquem auream circa collum tuum habebis, et tertius in regno meo princeps eris.

17. Ad quae respondens Daniel, ait coram rege: Munera tua sint tibi, et dona domus tuae alteri da: scripturam autem legam tibi, rex, et interpretationem ejus ostendam tibi.

18. O rex, Deus altissimus regnum et magnificentiam, gloriam et honorem dedit Nabuchodonosor patri tuo.

19. Et propter magnificentiam, quam dederat ei, universi populi, tribus et linguae tremebant, et metuebant eum: quos volebat, interficiebat, et quos volebat, percutiebat, et quos volebat, exaltabat, et quos volebat, humiliabat.

20. Quando autem elevatum est cor ejus, et spiritus illius obfirmatus est ad superbiam, depositus est de solio regni sui, et gloria ejus ablata est:

21. et a filiis hominum ejectus est, sed et cor ejus cum bestiis positum est, et cum onagris erat habitatio ejus: foenum quoque ut bos comedebat, et rore coeli corpus ejus infectum est, donec co-

10. A królowa dla rzeczy, która się przydała królowi y przednim panom iego, weszła do domu uczty, a przemówiwszy rzékła: Królu żyy na wieki: niech cię nie trwożą myśli twoie, y niech się nie mieni twarz twoia.

11. Jest mąż w królestwie twoim, który ducha bogów świętych ma w sobie; a za dni oyca twego umieiętność y mądrość nalazły się w nim, bo y król Nabuchodonozor ociec twóy uczynił go przednieyszym nad czarnoksiężnikami, czarownikami, Chaldeyczykami y praktykarzami, ociec mówię twóy królu,

12. iż duch większy, y rostropność, y rozum, y wykład snów, y objawienie taiemnic, y rozwiązanie zawiązałych rzeczy nalazły się w nim, to iest, w Danielu, którému król dał imię Baltassar. Teraz tedy niech przyzową Daniela, a powie wykład.

13. Wprowadzony tedy iest Daniel przed króla. Do którego przemowę uczyniwszy król, rzékł: Tyś iest Daniel z synów poymania Judzkiego, którego przywiódł ociec móy król z żydowskiéy ziemie?

14. Słyszałem o tobie że masz ducha bogów, a iż nauka, y wyrozumienie, y mądrość większe nalazły się w tobie.

15. A teraz weszli przed mię mądrzy czarnoksiężnicy, aby to pismo czytali, y wykład iego aby mi ukazali, y nie mogli wykładu mowy téy wypowiedzieć.

16. A iam słyszał o tobie, że możesz wykładać trudne rzeczy, y zawiązałe rozwiązać: a tak ieśli możesz pismo wyczytać, y wykład mi iego oznaymić, w szarłat ubran będziesz, y złoty łańcuch będziesz miał na szyiéy, y trzecim w królestwie moim książęciem zostaniesz.

17. Na co odpowiadaiąc Daniel, rzékł przed królem: Dary twoie tobie niech będą, a upominki domu twego innemu day: wszakże pismo przeczytam tobie królu, y wykład iego pokażę tobie.

18. O królu, Bóg naywyższy dał Nabuchodonozorowi oycu twemu królestwo, y wielmożność, sławę y cześć.

19. A dla wielmożności, którą mu był dał, wszyscy narodowie, pokolenia, y ięzyki drżały, y bały się go: które chciał zabiiał, a które chciał ubiiał; które téż chciał wywyższał a które chciał zniżał.

20. Lecz gdy się podniosło serce iego, y duch iego zatwardział na pychę, złożon iest z stolice królestwa swego, y odięta iest sława iego.

21. Y wygnan był od synów ludzkich, ale y serce iego między źwierzęty położono było, y z osły leśnymi było mieszkanie iego: trawę téż iadł iako wół, y rosą niebieską ciało iego zmoczone było,

---

10. *A królowa.* Nie żona Baltazara, bo wiersz 23 okazuje, iż żony obok niego siedziały, lecz matka jego.

11. *Jest mąż w królestwie twojém.* Z tego się pokazuje, że Daniel po śmierci Nabuchodonozora nie był blizkim dla królów, i mniejszą miał powagę; bo królowa mówi o nim jak o nieznajomym królowi człowieku.

12. *Rozwiązanie zawiązałych.* Wyjaśnienie rzeczy zawiłych.

17. *Upominki domu twego.* Które masz w domu twoim, jako szaty szarłatne i łańcuchy złote. Nie chce Daniel sprzedawać daru prorockiego, lecz dawać darmo, co z łaski dostał.

gnosceret, quod potestatem haberet Altissimus in regno hominum, et quemcumque voluerit, suscitabit super illud. *(Supr. 4, 22).*

22. Tu quoque filius ejus, Baltassar, non humiliasti cor tuum, cum scires haec omnia,

23. sed adversum Dominatorem coeli elevatus es, et vasa domus ejus allata sunt coram te, et tu et optimates tui, et uxores tuae et concubinae tuae vinum bibistis in eis: deos quoque argenteos et aureos, et aereos, ferreos, ligneosque et lapideos, qui non vident, neque audiunt, neque sentiunt, laudasti; porro Deum, qui habet flatum tuum in manu sua et omnes vias tuas, non glorificasti.

24. Idcirco ab eo missus est articulus manus, quae scripsit hoc, quod exaratum est.

25. Haec est autem scriptura, quae digesta est: **Mane, Thecel, Phares.**

26. Et haec est interpretatio sermonis. **Mane:** numeravit Deus regnum tuum, et complevit illud;

27. **Thecel**: appensus es in statera, et inventus es minus habens;

28. **Phares**: divisum est regnum tuum, et datum est Medis et Persis.

29. Tunc jubente rege indutus est Daniel purpura, et circumdata est torques aurea collo ejus; et praedicatum est de eo, quod haberet potestatem tertius in regno suo.

30. Eadem nocte interfectus est Baltassar rex Chaldaeus.

31. Et Darius Medus successit in regnum, annos natus sexaginta duos.

aż poznał, że Naywyższy ma moc w królestwie ludzkim, a kogokolwiek zechce postanowi na nim.

22. Ty też Baltassarze synu iego, nie uniżyłeś serca twego, gdyżeś to wszytko wiedział:

23. aleś się podniósł przeciw Panu niebieskiemu, y naczynie domu iego przyniesiono przed cię, a ty, y panowie twoi, y żony twoie, y nałożnice twoie, piliście wino z nich: a k temu bogi śrébrne, y złote, miedziane, żelazne, kamienne, y drewniane, którzy nie widzą, ani słyszą, ani czuią, chwaliłeś: a Boga, który ma tchnienie twe w ręce swéy, y wszytkie drogi twoie, nie uczciłeś.

24. Przeto od niego posłan iest członek ręki, która to pisała, co iest wyrażono.

25. A toć iest pismo, które iest rozłożone: **Mane, Thecel, Phares.**

26. A ten iest wykład mowy. **Mane**: przeliczył Bóg królestwo twoie, y dokonał go;

27. **Thecel**: zważonyś na wadze, y znalezionyś mniéy maiącym;

28. **Phares**: rozdzielone iest królestwo twoie, y dano ie Medóm y Persóm.

29. Tedy z rozkazania królewskiego obleczony iest Daniel w szarłat, y włożono łańcuch złoty na szyię iego; y obwołano o nim, że miał władzę trzeci w królestwie iego.

30. Teyże nocy zabit iest Baltassar król Chaldeyski.

31. A Darius Medczyk nastąpił na królestwo, gdy mu było sześćdziesiąt lat y dwie.

CAPUT VI.

ROZDZIAŁ 6.

O Danielu we lwiéj jamie i jego cudownêm wybawieniu.

1. Placuit Dario, et constituit super regnum satrapas centum viginti, ut essent in toto regno suo.

2. Et super eos principes tres, ex quibus Daniel unus erat, ut satrapae illis redderent rationem, et rex non sustineret molestiam.

1. Podobało się Dariuszowi, y postanowił nad królestwem sto y dwadzieścia panów, aby byli we wszytkim królestwie iego.

2. A nad nimi troie książąt, z których był iednym Daniel, aby im panowie czynili liczbę, a król nie miał trudności.

---

25. *Mane, Thecel, Phares.* W hebr. *mane, mane, thequel, upharsin.* Pierwszy wyraz *mane* jest podwojony, t. j. *policzył, policzył;* jakby rzekł: Najdokładniéj i najpewniéj policzył, rozumie się *dni królestwa twego.*

26. *Dokonał.* Policzywszy znalazł, że są dokonane. Albo, wyrokiem swoim postanowił aby się dokonały i skończyły.

27. *Thecel.* Co to oznacza zaraz dodano: *zważonyś jest.—Znalezionyś jest mniéj.* Mniéj poczciwości i dobrych uczynków; więcéj zaś pychy, opilstwa, nieprawości, przetoś nie wart dłużéj panować i żyć.

28. *Rozdzielone jest królestwo twoje.* Wojna była prowadzona w imieniu Daryusza, króla Medów, przez wnuka jego Cyrusa, króla Perskiego; po zdobyciu więc Babilonu królestwem têm oni się podzielili, aż nareszcie gdy Dariusz umarł bezdzietnym, trzy królestwa Babilońskie, Medów i Persów przeszły pod władzę jednego Cyrusa.

29. *Obleczony jest Daniel w szarłat.* Daniela tłumacza tak niepomyślnéj wieści obdarza, dla tego że przedtêm obiecał, a słuszna rzecz żeby obietnica królewska była wierną i świętą. Albo, czcząc proroka Bożego, sądził że grożącéj klęski uniknie. Daniel zaś, który od początku wzbraniał się przyjąć dary, żeby nie sądzono że za nie pismo tłumaczy, teraz po wytłumaczeniu, i po usunięciu podejrzenia o dumę i chęć zysku, nie pogardził hojnością królewską, nie tak dla siebie, jak dla narodu uwięzionego, dla którego chciał pozyskać względy Daryusza.

30. *Tejże nocy.* Jak został zdobyty Babilon, patrz u Herodota ks. 1. Xenofonta w historyi Cyrusa ks. 7. Perrer. i Kornel. na Daniela w wykładzie tego miejsca i u Saliana, roku świata 3516 w. 38 i nast.

R. 6.—1. *Podobało się Daryuszowi.* Zamierzył Daryusz nad królestwem swojêm ustanowić sto dwudziestu satrapów. — *Aby byli we wszystkiem królestwie jego.* Żeby mieli zwierzchnictwo nad całêm jego królestwem.

2. *Z których był jednym Daniel.* Z tego miejsca i z Józefa ks. 10, r. 12 pokazuje się, że Daryusz do Medyi zaprowadził z sobą Daniela, i że go bardzo wysoko cenił.— *A król nie miał trudności.* Nawału zatrudnień; bo jego państwo pomnożonêm zostało przez połączenie królestwa Babilońskiego.

3. Igitur Daniel superabat omnes principes et satrapas, quia spiritus Dei amplior erat in illo.

4. Porro rex cogitabat constituere eum super omne regnum; unde principes et satrapae quaerebant occasionem, ut invenirent Danieli ex latere regis; nullamque causam et suspicionem reperire potuerunt, eo quod fidelis esset, et omnis culpa et suspicio non inveniretur in eo.

5. Dixerunt ergo viri illi: Non inveniemus Danieli huic aliquam occasionem, nisi forte in lege Dei sui.

6. Tunc principes et satrapae surripuerunt regi, et sic locuti sunt ei: Dari rex, in aeternum vive:

7. consilium inierunt omnes principes regni tui, magistratus et satrapae, senatores et judices, ut decretum imperatorium exeat et edictum: Ut omnis, qui petierit aliquam petitionem a quocumque deo et homine usque ad triginta dies, nisi a te, rex, mittatur in lacum leonum.

8. Nunc itaque, rex, confirma sententiam, et scribe decretum, ut non immutetur, quod statutum est a Medis et Persis, nec praevaricari cuiquam liceat. *(Esth. 1, 19).*

9. Porro rex Darius proposuit edictum, et statuit.

10. Quod cum Daniel comperisset, id est, constitutam legem, ingressus est domum suam, et fenestris apertis in coenaculo suo contra Jerusalem tribus temporibus in die flectebat genua sua, et adorabat, confitebaturque coram Deo suo, sicut et ante facere consueverat.

11. Viri ergo illi curiosius inquirentes invenerunt Danielem orantem et obsecrantem Deum suum.

12. Et accedentes locuti sunt regi super edicto: Rex, numquid non constituisti, ut omnis homo, qui rogaret quemquam de diis et hominibus usque ad dies triginta, nisi te, rex, mitteretur in lacum leonum? Ad quos respondens rex, ait: Verus est sermo juxta decretum Medorum atque Persarum, quod praevaricari non licet.

13. Tunc respondentes dixerunt coram rege: Daniel de filiis captivitatis Juda non curavit de lege tua et de edicto, quod constituisti, sed tribus temporibus per diem orat obsecratione sua.

3. A tak Daniel przewyższał wszytkie książęta y pany, bo duch Boży duższy był w nim.

4. A król myślił go postanowić nad wszytkim królestwem; dla czego książęta y panowie szukali przyczyny, aby naleźli na Daniela z strony króla, a żadnéy przyczyny ani podeyrzenia naleźć nie mogli, ponieważ był wierny, a żadna wina, ani podeyźrzenie nie naydowało się w nim.

5. Rzekli tedy mężowie oni: Nie naydziemy na Daniela tego żadnéy przyczyny, chyba snadź w zakonie Boga iego.

6. Tedy książęta y panowie podchwycili króla, y tak mu rzekli: Dariuszu królu, żyy na wieki:

7. uradziły wszytkie książęta królestwa twego, urzędnicy y panowie, rada y sędziowie, aby wyszedł dekret y wyrok królewski: Aby każdy, ktoby prosił iakiéy prośby od któregożkolwiek boga abo człowieka, aż do trzydziestu dni, iedno ciebie królu, był wrzucon do dołu lwiego.

8. A tak teraz królu, potwierdź wyrok, a napisz dekret, aby się nie odmieniło co iest postanowiono od Medów y Persów, ani się godziło przestąpić nikomu.

9. Król tedy Dariusz wydał dekret y postanowił.

10. Czego gdy się Daniel dowiedział, to iest, iż prawo postanowione, wszedł do domu swego, a otworzywszy okna na sali swéy przeciw Jeruzalem, trzech czasów w dzień klękał na kolana swoie, y chwalił, y wyznawał przed Bogiem swoim, iako y przedtym był zwykł czynić.

11. Tedy mężowie oni dworniéy się wywiaduiąc naleźli Daniela modlącego się y proszącego Boga swego.

12. Y przystąpiwszy mówili królowi o wyrok: Królu, azaś nie postanowił, aby każdy człowiek, którytby prosił którego z bogów y z ludzi aż do trzydzieści dni, oprócz ciebie królu, był wrzucon do lwiego dołu? Którym odpowiadaiąc król, rzékł: Prawdziwa iest mowa według dekretu Medów y Persów; którego się przestąpić nie godzi.

13. Tedy odpowiadaiąc rzekli przed królem: Daniel z synów poymania Judzkiego niedbał na twóy dekret y na wyrok, któryś postanowił, ale trzech czasów na dzień modli się modlitwą swoią.

3. *Przewyższał wszystkie.* Lepiéj od wszystkich obowiązek swój wypełniał.— *Duch Boży.* Roztropności, mądrości, modlitwy, sprawiedliwości, gorliwości i innych cnót.

4. *A król myślił.* Dla tego król myślił uczynić go zwierzchnikiem nad całém królestwem.—*Z strony króla.* Pagnin tłumaczy: *ze strony królestwa*, t.j. w sprawach królewskich.

5. *Chyba snać w zakonie Boga jego.* Chyba że mu zarzucimy jako zbrodnię, zachowanie prawa Bożego. Wielkie to zaiste świadectwo dla jego cnoty i świętości.

6. *Podchwycili króla.* Nieznacznie podszedłszy króla, zdradliwie doń przemówili. Zdradą i podejściem otrzymali od króla i t. d.

9. *Wydał dekret i postanowił.* Powodowany chęcią czci najwyższéj, którą mu prawo jakby Bogu przyznawało, za upoważnieniem i zgodą książąt, przez ludzką roztropność, ażeby doświadczyć usposobienia nowych poddanych, czy będą dostatecznie posłusznymi rozkazowi.

10. *Otworzywszy okna.* Nie oznacza, iż dla tego okna otworzył, żeby od Chaldejczykow był widzianym i żeby ich miał do tém większéj nienawiści wyzywać; ale znaczy, że nic ani z modlitwy swojéj, ani z obrządku modlenia się, którego przedtém używał, nie opuścił przez bojaźń króla: zwykł zaś był przedtém modlić się przy oknach otwartych, tych, które zwrócone były ku Jerozolimie. Zdaje się, iż Salomon to przepowiedział, że więźniowie tak się modlić będą, III. Król. 8, 44 i 48.— *Na sali.* Wierzchnia część domu, która się wieczernikiem nazywa dla tego, że w niéj zwykle wieczerzano.—*Trzech czasów w dzień.* Z rana, w południe i wieczorem, t.j. o godzinie trzeciéj, szóstéj i dziesiątej (to jest 9, 12 i 3); że to był czas modlitwy, uczymy się z Dz. Ap. r. 2, 15; 3, 1 i 10, 9.— *Wyznawał przed Bogiem.* Chwalił Boga zwrócony ku kościołowi Jerozolimskiemu.

14. *Starał się aby go wybawił. „Niechcąc powagą królewską, lecz przez rozumny namysł, wybawić go z tak wielkiego niebezpieczeństwa“*, mówi ś. Hieronim.

14. Quod verbum cum audisset rex, satis contristatus est, et pro Daniele posuit cor, ut liberaret eum, et usque ad occasum solis laborabat, ut erueret illum.

15. Viri autem illi, intelligentes regem, dixerunt ei: Scito, rex, quia lex Medorum atque Persarum est, ut omne decretum, quod constituerit rex, non liceat immutari.

16. Tunc rex praecepit; et adduxerunt Danielem, et miserunt eum in lacum leonum. Dixitque rex Danieli: Deus tuus, quem colis semper, ipse liberabit te.

17. Allatusque est lapis unus, et positus est super os laci, quem obsignavit rex annulo suo et annulo optimatum suorum, ne quid fieret contra Danielem.

18. Et abiit rex in domum suam, et dormivit incoenatus; cibique non sunt allati coram eo, insuper et somnus recessit ab eo.

19. Tunc rex primo diluculo consurgens, festinus ad lacum leonum perrexit;

20. appropinquansque lacui, Danielem voce lacrymabili inclamavit, et affatus est eum: Daniel, serve Dei viventis, Deus tuus, cui tu servis semper, putasne valuit te liberare a leonibus?

21. Et Daniel regi respondens ait: Rex, in aeternum vive:

22. Deus meus misit Angelum suum, et conclusit ora leonum, et non nocuerunt mihi, quia coram eo justitia inventa est in me, sed et coram te, rex, delictum non feci. *(1. Machab. 2, 60. Heb. 11, 33).*

23. Tunc vehementer rex gavisus est super eo, et Danielem praecepit educi de lacu; eductusque est Daniel de lacu, et nulla laesio inventa est in eo, quia credidit Deo suo.

24. Jubente autem rege, adducti sunt viri illi, qui accusaverant Danielem, et in lacum leonum missi sunt, ipsi, et filii et uxores eorum, et non pervenerunt usque ad pavimentum laci, donec arriperent eos leones, et omnia ossa eorum comminuerunt.

25. Tunc Darius rex scripsit universis populis, tribubus et linguis habitantibus in universa terra: **Pax** vobis multiplicetur.

14. Które słowo król usłyszawszy, zasmucił się barzo, y usadził serce za Danielem żeby go wyzwolił, y aż do zachodu słońca starał się, aby go wybawił.

15. Ale mężowie oni zrozumiawszy króla, rzekli mu: Wiedz królu, że prawo iest Medów y Persów, aby żadnego wyroku, który król postanowi, nie godziło się odmienić.

16. Tedy król rozkazał, y przywiedziono Daniela, y wrzucono go do lwiego dołu. Y rzekł król Danielowi: Bóg twóy, którego zawsze chwalisz, ten cię wybawi.

17. Y przyniesiono kamień ieden, y położono ji na dziurze dołu, który król zapieczętował sygnetem swym, y sygnetem przednich panów swych, żeby czego nie uczyniono przeciw Danielowi.

18. Y poszedł król do domu swego, y spał nie wieczerzawszy, y potraw przedeń nie noszono, nad to y sen odstąpił od niego.

19. Tedy król bardzo rano poszedł kwapliwie do lwiego dołu;

20. a przybliżywszy się do dołu, zawołał na Daniela płaczliwym głosem: Danielu, sługo Boga żywego, Bóg twóy, któremu ty zawżdy służysz, co mniemasz mógł cię ode lwów wybawić?

21. A Daniel odpowiadaiąc królowi rzekł: Królu, żyy na wieki:

22. Bóg móy posłał Anioła swego, y zamknął pasczęki lwóm, y nie zaszkodzili mi, ponieważ przed nim sprawiedliwość naleziona iest we mnie, lecz y przed tobą królu występku nie uczyniłem.

23. Tedy król bardzo się uradował z tego, y kazał Daniela wyciągnąć z dołu; y wyciągniono Daniela z dołu, a żadnego obrażenia nie naleziono na nim, iż wierzył Bogu swemu.

24. A z rozkazania królewskiego przywiedziono one męże, którzy byli oskarżyli Daniela, y wrzucono ie do lwiego dołu, same, y syny, y żony ich, a nie dolecieli aż do dna dołu, gdy ie lwi pochwycili, y wszytkie kości ich podruzgotali.

25. Tedy Dariusz król pisał do wszech narodów, do pokolenia, y do języków mieszkaiących po wszytkiey ziemi: **Pokóy** wam niech będzie rozmnożony.

15. *Zrozumiawszy króla.* Czego król żądał. — *Godziło się odmienić.* Nie znaczy że król wyroku przez siebie postanowionego cofnąć nie może, ale że wyrok królewski święcie zachowanym być powinien, i dla tego ten który go przestąpił, słusznie ukaranym być musi: tak to miejsce Ezliusz wykłada.

16. *Tedy król rozkazał.* Z tego się okazuje, że w królu była jakaś cnota, lecz słaba i ustępująca ludzkiéj niegodziwości, jaką też była w Piłacie i Herodzie, który kazał Janowi głowę uciąć, chociaż go kochał i cenił — *Do lwiego dołu.* Do jamy w któréj lwów trzymano.— *Cię wybawi.* To mówi król do Daniela, już to żeby go pocieszył, już żeby siebie usprawiedliwił. Nie tracił nadziei że z nim Bóg będzie, jak był z trzema towarzyszami jego w piecu babilońskim.

17. *Sygnetem swoim i sygnetem przednich panów.* Sygnetem królewskim, żeby panowie nie wydobyli go i nie zabili, gdy od lwów ocaleje, sygnetem zaś panów, żeby go król dla ocalenia wydobyć nię mógł.

20. *Co mniemasz mógł cię ode lwów wybawić?* Nie dziw że człowiek nieoświecony w prawdziwéj religii, chwiał się pomiędzy wiarą i niedowiarstwem, i raz dobrze, drugi raz źle mówił o potędze Bożéj.

22. *Przed nim.* Bo ani przeciw niemu, ani przeciw tobie w niczem nie zgrzeszyłem.

23. *Wierzył Bogu swemu.* Zaufał Bogu i jego opatrzności i wszechmocy całego siebie poruczył. Inni: bo wiernym był Bogu swojemu.

24. *A z rozkazania królewskiego.* Król wymierza karę odwetu, która najsłuszniejszą była. Bo rzecz zbadawszy, zrozumiał król, że wrogi Daniela zdradnie wyrok wymogli, żeby Daniela najwierniejszego sobie, życia pozbawił.—*I syny i żony ich.* Bo oni byli uczęstnikami zbrodni, przez zachęcanie rodziców i mężów przeciw Danielowi.— *A nie dolecieli aż do dna.* T. j. zanim na dno upadli, byli już od lwów rozszarpanymi.

25. *Języków.* Narodów, bo każdy naród ma język udzielny, przynajmniéj djalektem różniący się od innych,

26. A me constitutum est decretum, ut in universo imperio et regno meo tremiscant, et paveant Deum Danielis: ipse est enim Deus vivens et aeternus in saecula, et regnum ejus non dissipabitur, et potestas ejus usque in aeternum. *(Supr. 3, 96).*

27. Ipse liberator atque salvator, faciens signa et mirabilia in coelo et in terra: qui liberavit Danielem de lacu leonum.

28. Porro Daniel perseveravit usque ad regnum Darii, regnumque Cyri Persae. *(Supr. 1, 21).*

26. Odemnie postanowiony iest dekret, aby po wszem państwie y królestwie moim drżeli y lękali się Boga Danielowego; bo on iest Bóg żywy, y wieczny na wieki, y królestwo iego nie skazi się, a władza iego aż na wieki.

27. Ten wybawiciel y zbawiciel, czyniący znaki y dziwy na niebie y na ziemi, który wybawił Daniela ze lwiego dołu.

28. A Daniel trwał aż do królestwa Dariusza, y do królestwa Cyrusa Persa.

CAPUT VII.

ROZDZIAŁ 7.

O widzeniu czterech bestyj, Antychryście, dniu sądnym, i t. d.

1. Anno primo Baltassar regis Babylonis, Daniel somnium vidit; visio autem capitis ejus in cubili suo; et somnium scribens, brevi sermone comprehendit, summatimque perstringens, ait:

2. Videbam in visione mea nocte, et ecce, quatuor venti coeli pugnabant in mari magno.

3. Et quatuor bestiae grandes ascendebant de mari, diversae inter se.

4. Prima quasi leaena, et alas habebat aquilae; aspiciebam, donec evulsae sunt alae ejus, et sublata est de terra, et super pedes quasi homo stetit, et cor hominis datum est ei.

5. Et ecce, bestia alia similis urso in parte stetit; et tres ordines erant in ore ejus et in dentibus ejus, et sic dicebant ei: Surge, comede carnes plurimas.

1. Roku pierwszego Baltassara króla Babilońskiego, Daniel widział sen; a widzenie głowy iego na łożu iego, y opisuiąc sen krótką mową zamknął, a krótko dotykaiąc, rzekł:

2. Widziałem w widzeniu moim w nocy, ano cztéry wiatry niebieskie potykały się na morzu wielkim.

3. A cztéry bestyie wielkie występowały z morza różne od siebie.

4. Pierwsza iako lwica, a miała skrzydła orle; patrzyłem aż wyrwane są skrzydła iéy, y zdięta iest z ziemie, a na nogi stanęła iako człowiek, y dano iéy serce człowiecze.

5. A oto bestyia druga podobna niedźwiedziowi stanęła na stronie; a trzy rzędy były w gębie iéy y między zębami iey, y tak iéy mówiono: Wstań, iedz mięsa bardzo wiele.

—*Po wszystkiéj ziemi.* W całéj posiadłości mojéj: tak w w. nast. dodano: *po wszem państwie i królestwie mojem.*—*Pokój wam niech będzie rozmnożony.* Szczęście i pomyślność. Forma wyroków chaldejskich, przez które królowie naród pozdrawiali. Téj formy użył i Nabuchodonozor r. 3, 98, któréj użył i Piotr ś. w I. liście r. 1, 2.

27. *Na niebie i na ziemi.* Wyznaje więcéj niż widział, bo każdego cudu na niebie nie widział: lecz ocalenie Daniela za taki cud uważał, iż uwierzył już że nic takiego nie masz, czegoby Bóg zrobić nie mógł.

28. *Trwał aż do królestwa Daryusza.* Był we czci wielkiéj dopóki trwało królestwo Daryusza, albo dopóki Daryusz królował; aż Cyrus zaczął królować, za którego znowu oskarżonym i do lwiéj jamy wrzuconym został.

R. 7.—1. *Roku pierwszego Baltazara króla.* Nieraz ostrzegliśmy wyżéj, że w proroctwach nie zachowuje się porządek czasu. Okazuje się z tego że to, co w tym rozdziale opowiada się, daleko przedtém zdarzyło się, niżeli to co opowiadają dwa rozdziały powyższe.—*Widział sen.* Nie zwyczajny, lecz proroczy i z nieba zesłany. — *A widzenie głowy jego na łożu jego.* T. j. przedstawił się jemu wtenczas kiedy spał na łożu.

2. *Cztery wiatry niebieskie potykały się na morzu wielkiem.* Cztery wiatry znaczą to samo, co czworo zwierząt. o których niżéj. I jak okazuje się z w. 17, czworo zwierząt tyleż królestw oznacza. — *Na morzu wielkiem.* Zdaje się, że morzem wielkiem Żydzi nazywać zwykli morze Śródziemne, które jest wielkiem w porównaniu z morzem Martwem, i jeziorami, które oni morzami nazywać zwykli.

3. *Cztery bestye wielkie występowały z morza.* Patrz Wujka.

4. *Pierwsza jako lwica.* Lwica oznacza pierwszą, t. j. chaldejską monarchią, a szczególnie królestwo Nabuchodonozora, który je o wiele powiększył. Nazywa lwicą z powodu siły i srogości. Bo lwica sroższą jest od lwa, osobliwie gdy karmi szczenięta; tak i Jerem. 4, 7 i Izai. 5, 29. Nabuchodonozor do lwa porównany. —*Miała skrzydła orle.* Pokazuje że król babiloński był potworem, w części lwem i orłem: lwem z powodu siły i dzikości, orłem zaś z powodu chyżości w prowadzeniu wojen. Tak Jerem. 4, 13, tak o nim powiedziano: *Prędsze niż orłowie konie jego;* i 48, 40: *Oto jako orzeł przyleci.* — *Wyrwane są skrzydła jéj.* Gdy po odjęciu władzy królewskiéj, do zwierząt odesłanym został r. 4, 30.—*Zdjęta jest z ziemi.* Bo przestał z ludźmi obcować, i wyszedł do lasów, żeby zostawać ze zwierzęty.—*Na nogi stanęła jako człowiek.* Stanął na nogi jako człowiek, i dano mu serce człowiecze, a po odzyskaniu rozumu ludzkiego, przywrócon jest na królestwo, r. 4, 33; bo pierwéj chodził jakby zwierzę czworonożne.

5. *Bestya druga podobna niedźwiedziowi.* Jest to monarchia Perska; dla czego jest przyrównaną do niedźwiedzia, nie trzeba troskliwie badać, ostrzega Maldonat: niektóre podobieństwa przywodzi Kornel. a Lapide, które u niego, jeśli chcesz, przeczytaj. —*Trzy rzędy były w gębie jéj.* Watabl tłumaczy *trzy kęsy.* Oznacza trzy państwa: Babilońskie, Medyjskie i Perskie, które Cyrus w jedno państwo złączył, w części prawem następstwa, częścią bronią jakby zębami poskromione.—*I tak jéj mówiono.* Te słowa oznaczają dopuszczenie Boże, bez którego nie mógłby Cyrus tyle królestw pod panowanie swoje zagarnąć.—*Jedz mięsa bardzo wiele.* Znaczy że Cyrus, z dopuszczenia albo z woli Bożéj, mieczem zniszczył wiele ciał ludów ujarzmionych.

6. Post haec aspiciebam, et ecce, alia quasi pardus, et alas habebat quasi avis quatuor super se, et quatuor capita erant in bestia, et potestas data est ei.

7. Post haec aspiciebam in visione noctis, et ecce, bestia quarta terribilis, atque mirabilis, et fortis nimis, dentes ferreos habebat magnos, comedens atque comminuens, et reliqua pedibus suis conculcans; dissimilis autem erat ceteris bestiis, quas videram ante eam, et habebat cornua decem.

8. Considerabam cornua, et ecce, cornu aliud parvulum ortum est de medio eorum, et tria de cornibus primis evulsa sunt a facie ejus, et ecce, oculi, quasi oculi hominis erant in cornu isto, et os loquens ingentia.

9. Aspiciebam, donec throni positi sunt, et antiquus dierum sedit; vestimentum ejus candidum quasi nix, et capilli capitis ejus quasi lana munda, thronus ejus flammae ignis, rotae ejus ignis accensus.

10. Fluvius igneus rapidusque egrediebatur a facie ejus: millia millium ministrabant ei, et decies millies centena millia assistebant ei, judicium sedit, et libri aperti sunt. *(Apoc. 5, 11).*

11. Aspiciebam propter vocem sermonum grandium, quos cornu illud loquebatur, et vidi, quoniam interfecta esset bestia, et perisset corpus ejus, et traditum esset ad comburendum igni;

6. Potymem patrzał, a ono druga iako ryś, a miała skrzydła iako ptak cztery na sobie, a cztéry głowy były u bestyiéy, a władzę iéy dano.

7. Potym patrzałem w widzeniu nocnym, ano bestyia czwarta straszna y dziwna, a bardzo mocna, zęby żelazne miała wielkie, iedząc y krusząc, a ostatek nogami swemi depcąc; a była różna od innych bestyy, którém przed nią widział, y miała dziesięć rogów.

8. Przypatrowałem się rogóm, a oto róg inszy mały wyrósł z pośrzodku ich, a trzy z rogów pierwszych wyłomione są od oblicza iego; a oto oczy, iako oczy człowiecze, były w onym rogu, y usta mówiące zbytnie wielkie rzeczy.

9. Przypatrowałem się aż postanowiono stolki, a starowieczny usiadł: szata iego biała iako śnieg, a włosy głowy iego iako wełna czysta, stolica iego płomienie ogniste, koła iéy ogień rozpalony.

10. Rzeka ognista a bystra wychodziła od oblicza iego: tysiąc tysięcy służyło mu, a po dziesięć tysięcy kroć sto tysięcy stało przy nim, zasiadł sąd, y księgi otworzono.

11. Patrzyłem dla głosu mów wielkich, które on róg mówił, y widziałem, że była zabita bestyia, y zginęło ciało iéy, y dano ie na spalenie ogniem;

---

6. *Druga jako ryś.* Przez rysia, albo podług niektórych przez panterę, wszyscy sądzą, że królestwo Macedońskie się wyraża.—*Miała skrzydła jako ptak cztery.* Przez te cztery skrzydła zdaje się, że wyrażona owa nadzwyczajna prędkość, z jaką Macedończykowie pod powództwem Alexandra w przeciągu lat sześciu całą Azyę i wielką część Afryki i Europy pod panowanie swoje podbili.—*Cztery głowy.* Przez cztery głowy wszyscy tłumacze rozumieją czterech wodzów, którzy po śmierci Alexandra, królestwo jego pomiędzy siebie rozdzielili, t. j. Ptolomeusza, Seleuka, Filipa i Antygona, z których pierwszy Egipt, drugi Syryę, trzeci Grecyę i Macedonię, a czwarty Azyę objął.—*A władzę jéj dano.* Okazuje że Alexander nie tyle przez własne siły i rozum, jak raczéj z woli Bożéj i pomocy jego, miał państwo swoje ustanowić.

7. *W widzeniu nocnem.* We śnie nocnym.— *Bestya czwarta.* Przez którą rzymskie imperyum rozumie.— *Dziwna.* Przerażająca i dziwnéj postaci.— *Zęby żelazne.* Rozumie zastępy wojenne, w żelazo zbrojne. — *Jedząc a krusząc.* Tak że się zdawało, iż ludzi i państwa pożera niejako.— *Nogami swemi depcąc.* Jak czynią niekiedy zwierzęta, które nie zabijają ludzi, ani pożerają, lecz nogami depcą i gruchoczą: znaczy, że rzymianie kogo nie zabiją, podatkami ucisną.—*Miała dziesięć rogów.* Które oznaczają dziesięciu królów możnych (jak powiada Anioł w. 24, i Jan Objaw. r. 17, 12.), którzy będą ku końcowi świata, przed sądem ostatecznym.

8. *Róg inszy mały wyrósł.* To Antychryst, który urodzi się z niskiego stanu, i który zwolna wzrastając, trzech z owych dziesięciu królów pokona, t. j. króla Egiptu, Afryki i Etyopii, jak tłumaczy ś. Hieronim.— *Oczy, jako oczy człowiecze.* Oczy człowiecze oznaczają mądrość ludzką i roztropność Antychrysta, przez którą wielu uwiedzie. Inni rozumieją pychę, która się w oczach odbija.— *Usta mówiące zbytnie wielkie rzeczy.* Pysznie myśleć i mówić będzie, jak o nim pisze Paweł ś.: *Który się sprzeciwia i wynosi się nad to wszystko co zowią Bogiem, albo co chwalą.* II. Tessal. 2, 4.

9. *Przypatrywałem się aż.* Daniel opisuje tu Boga w jego majestacie, wydającego wyrok o Antychryście, i oddającego królestwo Chrystusowi.—*Starowieczny usiadł.* Patrz Wujka.

10. *Rzeka ognista a bystra.* Z Boga, jakby ze źródła ognistego rzeka ognista wypływała, która oznacza nietylko chwałę ale i prędkość kary, tak Ps. 96, 3. powiedziano: *Ogień przed nim uprzedzi, i zapali w około nieprzyjacioły jego.* — *Tysiąc tysięcy służyło mu.* Wiele tysięcy Aniołów Bogu służyło.— *Dziesięć tysięcy kroć sto tysięcy.* Dziesięć milionów, t. j. liczba bardzo wielka.—*Stało przy nim.* Nie oznacza szczególnych obowiązków aniołów, jakiemi są *stać i służyć*; lecz jeden i tenże sam, bo to jest powtórzenie powyższego półwiersza; zwykli bowiem służący stać przy panu swoim, i oczy mieć nań zwrócone, żeby rozkazy wyrozumieć.—*Zasiadł sąd.* Bóg i całe grono sędziów, t. j. aniołowie jego, jakby współzasiadający.—*Księgi otworzono.* Rozumieją się zarzuty oskarżycieli i odpowiedzi broniących rzeczników. Okazuje więc że na sądzie Boskim w obec stojących aniołów, o czwartéj bestyi i jéj rogu jedenastém, t. j. o rzymskiem państwie i Antychryście była rozprawa, i że księgi były rozkryte, t. j. z obu stron przywiedzione dowody. Wreszcie po użyciu największéj pilności, i po zachowaniu formy sądu, zawyrokowano żeby czwartą bestyą zgładzić z ziemi, a królestwo wieczne oddać Chrystusowi. Podobna forma sądu opisana r. 4, 14.

11. *Patrzyłem dla głosu.* Uważałem jakie powodzenie mieć będą owe słowa pełne pychy i wzgardy względem Boga, które mówił do czwartéj bestyi róg jedenasty, rozumie się Antychryst, i prędko potém widziałem że czwarta bestya jest zabitą i w ogień wrzuconą, t. j. widziałem że państwo rzymskie zupełnie upada i jakby w proch się zamienia.

12. aliarum quoque bestiarum ablata esset potestas, et tempora vitae constituta essent eis usque ad tempus et tempus.

13. Aspiciebam ergo in visione noctis, et ecce, cum nubibus coeli quasi filius hominis veniebat, et usque ad antiquum dierum pervenit, et in conspectu ejus obtulerunt eum.

14. Et dedit ei potestatem, et honorem et regnum, et omnes populi, tribus et linguae ipsi servient; potestas ejus, potestas aeterna, quae non auferetur, et regnum ejus, quod non corrumpetur. *(Supr. 3, 100. Mich. 4, 7. Luc. 1. 32).*

15. Horruit spiritus meus, ego Daniel territus sum in his; et visiones capitis mei conturbaverunt me.

16. Accessi ad unum de assistentibus, et veritatem quaerebam ab eo de omnibus his. Qui dixit mihi interpretationem sermonum, et docuit me:

17. Hae quatuor bestiae magnae, quatuor sunt regna, quae consurgent de terra.

18. Suscipient autem regnum sancti Dei altissimi, et obtinebunt regnum usque in saeculum et saeculum saeculorum.

19. Post hoc volui diligenter discere de bestia quarta, quae erat dissimilis valde ab omnibus et terribilis nimis; dentes et unges ejus ferrei; comedebat, et comminuebat, et reliqua pedibus suis conculcabat;

20. et de cornibus decem, quae habebat in capite, et de alio, quod ortum fuerat, ante quod ceciderant tria cornua; et de cornu illo, quod habebat oculos et os loquens grandia, et majus erat ceteris.

21. Aspiciebam, et ecce, cornu illud faciebat bellum adversus sanctos, et praevalebat eis, *(Apoc. 11, 7).*

22. donec venit antiquus dierum, et judicium dedit sanctis Excelsi, et tempus advenit, et regnum obtinuerunt sancti.

23. Et sic ait: Bestia quarta, regnum quartum erit in terra; quod majus erit omnibus regnis, et devorabit universam terram, et conculcabit, et comminuet eam.

24. Porro cornua decem ipsius regni, decem reges erunt, et alius consurget post eos, et ipse potentior erit prioribus, et tres reges humiliabit.

25. Et sermones contra Excelsum loquetur, et

12. inszych też bestiy władzę odięto, y zamierzono im czasy żywota aż do czasu y czasu.

13. Patrzyłem tedy w widzeniu nocnym, a oto z obłoki niebieskimi iako syn człowieczy przychodził, y aż do starowiecznego przyszedł, y stawili go przed oblicze iego.

14. Y dał mu władzę, y cześć, y królestwo, y wszyscy narodowie pokolenia y ięzyki służyć mu będą; władza iego, władza wieczna, która nie będzie odięta, a królestwo iego, które się nie skazi.

15. Zląkł się duch móy, ia Daniel byłem przestraszony temi rzeczami; a widzenia głowy moiéy strwożyły mię.

16. Przystąpiłem do iednego z stoiących, y pytałem się u niego prawdy o tym wszystkim. Który mi powiedział wykład mów, y nauczył mię:

17. Te cztéry bestyie wielkie, są cztéry królestwa, które powstaną z ziemie.

18. A przyimą królestwo świętego Boga naywyższego, y odzierżą królestwo aż na wieki, y na wiek wieków.

19. Potym chciałem się pilnie wywiedzieć o bestyiéy czwartéy, która była bardzo różna od wszytkich, y nazbyt straszna; zęby y paznokcie iéy żelazne, iadła y kruszyła, a ostatek nogami swemi deptała;

20. y o dziesiąci rogach, które miała na głowie, y o drugim, który był urósł, przed którym upadły trzy rogi; y o onym rogu, który miał oczy y usta mówiące wielkie rzeczy, a był większy nad inne.

21. Patrzyłem, ano on róg walczył przeciw świętym, y przemagał ie,

22. aż przyszedł starowieczny, y dał sąd świętym Wysokiego, y czas przyszedł, y święci odzierżeli królestwo.

23. Y tak rzekł: Bestyia czwarta, królestwo czwarte będzie na ziemi, które będzie większe niż wszytkie królestwa, y pożrze wszytkę ziemię, y podepce y zetrze ią.

24. A dziesięć rogów tego królestwa, dziesięć królów będzie, a drugi powstanie po nich, a on będzie mocnieyszy nad pierwsze, y trzech królów zniży.

25. A będzie mówił mowy przeciw Wysokiego,

12. *Inszych też bestyj.* Widziałem też, że trzy pierwsze państwa, t. j. Babylońskie, Perskie i Greckie zginęły. Inne bestye pozabijane były pierwiéj niż czwarta, lecz dla tego prorok mówi naprzód o zabiciu czwartéj, że o nię najwięcéj rzecz chodziła, i że na nią zdumiony całą uwagę zwrócił, z powodu słów pełnych pychy. —*Czasy żywota.* Widziałem że inne bestye poginęły w czasie od Boga postanowionym, i nie przeszły granic od Boga zakreślonych.—*Czasu i czasu.* Czas każdemu państwu właściwy.

13. *Jako syn człowieczy.* Mający postać człowieka; bo Chrystus jest prawdziwym Bogiem i rzeczywistym człowiekiem.—*Do starowiecznego.* Do tronu Boga Ojca. —*Stawili go.* Aniołowie do tronu Boga Ojca przywiedli.

14. *I dał mu władzę.* Sądzenia i królowania.

15. *Zląkł się duch mój.* Z powodu tak cudownego widzenia, jak wyżéj r. 4, 16. i niżéj r. 10, 16.

16. *Z stojących.* Aniołów.

17. *Powstaną.* Trzy ostatnie, gdyż pierwsze, t. j. królestwo Chaldejskie już się znajdowało.

18. *Przyjmą królestwo.* Królestwa nabędą.—*Świętego Boga najwyższego.* Znaczy to szczęśliwe i błogosławione królestwo, do którego wstąpią święci, gdy Antychryst zabitym zostanie, po dniu sądu ostatecznego.

21. *Walczył przeciw świętym.* Królestwo Antychrysta, z dopuszczenia Bożego, czasowie zwyciężało świętych. Gdy prosi anioła o wytłumaczenie tego co widział, inne rzeczy wspomina o jedenastym rogu, czego przedtém nie powiedział był.

22. *Dał sąd świętym.* Władzę sądowniczą. Albo, że się za świętymi oświadczył.—*Czas przyszedł.* W którym mają otrzymać dziedzictwo królestwa niebieskiego.

24. *Drugi powstanie.* Antychryst.

25. *Aż do czasu.* Czas oznacza rok; czasy, dwa lata;

sanctos Altissimi conteret, et putabit, quod possit mutare tempora et leges, et tradentur in manu ejus usque ad tempus, et tempora et dimidium temporis.
26. Et judicium sedebit, ut auferatur potentia, et conteratur, et dispereat usque in finem.
27. Regnum autem, et potestas et magnitudo regni, quae est subter omne coelum, detur populo sanctorum Altissimi, cujus regnum, regnum sempiternum est, et omnes reges servient ei, et obedient.
28. Hucusque finis verbi. Ego Daniel multum cogitationibus meis conturbabar, et facies mea mutata est in me; verbum autem in corde meo conservavi.

y święte Naywyższego skruszy, y będzie się mu zdało, że może odmienić czasy y prawa, a będą podani w ręce iego aż do czasu, y czasów, y pół czasu.
26. Y zasiędzie sąd, aby była odięta moc, y był zstart, y zginął aż do końca.
27. A królestwo, y władzę y wielkość królestwa, która iest pod wszytkimi niebem, żeby dano ludowi świętych Naywyższego, którego królestwo, królestwo wieczne iest, a wszyscy królowie będą mu służyć, y słuchać go.
28. Póty koniec słowa. Ja Daniel wielcem się myślami memi trwożył, y oblicze moie zmieniło się na mnie; a słowo zachowałem w sercu moim.

Wykład X. J. Wujka.— Roz. 7. w. 3. *Cztery bestye wielkie występowały z morza.* Te bestye też znaczą co on obraz wyżéj 2, v. 38, cztery przedniejsze królestwa, Assyryjskie, Perskie Greckie i Rzymskie, które tymże porządkiem sobie następowały. Przytém opowiada iż Rzymskie królestwo, miało się rozdzielić na dziesięć królów, bo mówi: rogów dziesięć, dziesięć królów są, którzy się wyżéj roz. 2, znaczyli przez dziesięć palców, a tu przez dziesięć rogów, co także pod témże podobieństwem opisuje Apocal. 13. Przydaje zatém, iż po onych dziesiąci królach powstanie inszy róg maluczki, to jest, jeden król który będąc małym tak urosł, że sobie insze podbił, i o tym powiada iż ma podnieść wojnę przeciw świętym, co wszystko doktorowie święci rozumieją o Antychryście. Hieron. i Theodoretus in Danielem, Irenaeus lib. 5, contra haereses. August. 20, de Civit. c. 23. A tak z tego proroctwa to naprzód mamy, iż Antychryst jest ostateczny król między wszystkimi królmi ziemskimi, i przeto też po nim nie opisuje Daniel, ani Jan ś in Apoc. inszego króla ziemskiego któryby jemu nastąpił, ale po nim sąd Boży i wieczne królestwo świętych. Jeszcze i to ztąd pewna, że Antychryst nie będzie królował, aż pierwéj królestwo Rzymskie będzie rozdzielone na wiele części, i tak upadnie. I z tego samego pokazać się może szaleństwo dzisiejszych nowowierników, którzy śmieją Biskupa Rzymskiego zwać Antychrystem. Gdyż do tego czasu Rzymskie królestwo jeszcze stoi: bo chocia się rozdzieliło na kilka części, wszakże i imię i zacność Rzymskiego państwa, jeszcze trwa. A do tego jeszcze nie był żaden jeden król, którýby te wszystkie królestwa które się od Rzymskiego państwa oderwały, sobie podbił i posiadł. A tak znak pewny jest, iż Antychryst jeszcze nie zaczął królować. A na większy znak tego przydaje w 24. Trzech królow zniży. I wykładając którzy to są trzéj królowie, pisze niżéj 11. Król Egiptu, Libii i Ethyopii. Tych tedy trzech i inszych siedm królów, podbije sobie mocą Antychryst, i będzie miał wszystkę monarchią Rzymską, i to zowią ustaniem i końcem państwa Rzymskiego, 2 Thes. 2. Niechajże heretyk ukaże kiedy Biskup Rzymski onych trzech królów zwojował i królestwa ich posiadł, albo kiedy monarchą był wszystkiego państwa Rzymskiego: ale jako to fałsz, tak też i to co mówią, żeby już Antychryst miał królować.

9. *Starowieczny usiadł, szata jego biała.* Widzisz tu jako się Bóg sam wymalował, w staréj osobie, w szacie białéj, włosy jako wełna, siedzący. Toż i na inszych miejscach Pismo ś. wspomina, mianując głowę, ręce, nogi, i insze członki człowiecze które Bogu przypisuje. A tak nie jest przeciw Pismu, i owszem jest według Pisma, kiedy tak malują Boga, jako go pismo maluje. Bo chocia Bóg nie może właśnie jako jest w istności swojéj być wymalowany, jako i samże powiada, Isai. 40. Komuście podobnym uczynili Boga, albo jaki obraz postawicie mu: dając znać, iż Bóg nie ma ciała, i przeto też nie może być żadnym cielesnym obrazem właśnie wyrażony. Wszakże niejakiem, chocia nie własném podobieństwem może być wymalowany: jako też i anioły, chocia ciała nie mają, malujemy. A zwłaszcza iż tak samo Pismo powiada, iż się Bóg pod takimi podobieństwy widomemi pokazował, w jakich go pospolicie teraz malują. Nie dla tego aby takie obrazy chwalono, ale, albo dla przypomnienia jakiéj historyi i dobrodziejstwa Bożego: albo dla wyznania naszéj wiary takimi zwierzchnimi znakami, i dla inszych słusznych i przystojnych przyczyn.

25. *Aż do czasu i czasów i półczasu.* To jest, przez rok i dwie lecie, i półroka, tak bowiem mówił prorok dla zatajenia proroctwa. Wszakże samże to wykłada, niżéj 12. Tysiąc dni, dwieście i dziewięćdziesiąt: zkąd znać, iż ten czas rachuje, odtąd kiedy już opanuje Antychryst monarchią Rzymską. A przydaje tu do onych lat Daniel dwanaście dni, aby dał znać iż one lata mają się rozumieć właśnie jako je zamierzył, chocia kilka dni nie dostaje, albo zbywa. Tymże sposobem Jan ś. Apoc. 11, pisze: przez miesiące czterdzieści i dwa, które uczynią półczwarta lata. niewspominając dni dwanaście, iż nie wypełnią miesiąca. A tak to pewna, iż Antychryst krótko bardzo będzie królował, a nie dłużéj, tylko przez półczwarta lata: co się rozumie o tym czasie, kiedy już wszytkę monarchią opanuje: bo jako długo przedtém będzie się na to państwo zdobywał, o tém tu nie wspomina, tylko o tym czasie którego monarchą zostanie, co nie będzie dłużéj tylko lat półczwarta. Tak rozumie Hyppolitus martyr de consumm. mundi, Irenaeus lib. 5. Hieron. in 7. Dani. Cyrillus Catechesi 25.

---

pół czasu, pół roku, t. j. przez trzy lata i pół. Patrz Wujka.
26. *Zasiędzie sąd.* Sędziowie zasiadać będą, jak wyżej w. 10.—*Odjęta moc.* Czwartego królestwa i Antychrysta.— *Zginął aż do końca.* Z gruntu obalone zostało.
27. *Wielkość królestwa, która jest pod wszystkim niebem.* Obszerne królestwo Kościoła, które się rozprzestrzeni na wszystkie części świata.— *Ażeby dano ludowi świętych Najwyższego.* Bo obywatele kościoła wojującego, zostaną obywatelami kościoła tryumfującego, i tam zapisanymi będą.
28. *Póty koniec słowa.* T. j. anielskiego; jakby rzekł: tutaj anioł mówić przestał. Albo, dotąd widzenie, które mię bardzo zajmowało.— *A słowo.* Wszystkie rzeczy którem widział pilnie uważałem, żebym innym mógł opowiedzieć. Dotąd Daniel pisał po chaldejskn, a co następuje po hebrajsku.

Augus, 20, de civit. c. 23, i inszy. Co się i ztąd potwierdza, iż Pismo ś. ten czas królowania Antychrysta zowie krótkim. Mat. 24. Apoc. 12 i 20. I przystało, aby jako Pan Chrystus przez lat półczwarta uczył, tak też długo i Antychryst kościół Chrystusów prześladował. Jeszcze tedy nie było dotąd żadnego Monarchy któryby sobie insze króle hołdował, i przez lat pół czwarta panował. Ani o żadnym królu, tyranie i prześladowcy Koscioła Bożego nie możem twierdzić, jako się z historyi sprawić każdy może. I owszem jescze żadnego nie było tak okrutnego prześladowania] jakie ma być Antychrystowe. A tak i to znak jest, że jeszcze nie przyszedł.

CAPUT VIII.

ROZDZIAŁ 8.

O przyszłych losach państwa Perskiego i Greckiego, o Antyochu, i t. d.

1. Anno tertio regni Baltassar regis, visio apparuit mihi. Ego Daniel post id, quod videram in principio,

2. vidi in visione mea, cum essem in Susis castro, quod est in Aelam regione: vidi autem in visione, esse me super portam Ulai.

3. Et levavi oculos meos, et vidi; et ecce, aries unus stabat ante paludem, habens cornua excelsa, et unum excelsius altero atque succrescens. Postea

4. vidi arietem cornibus ventilantem contra occidentem, et contra aquilonem et contra meridiem; et omnes bestiae non poterant resistere ei, neque liberari de manu ejus; fecitque secundum voluntatem suam, et magnificatus est.

5. Et ego intelligebam; ecce autem hircus caprarum veniebat ab occidente super faciem totius terrae, et non tangebat terram; porro hircus habebat cornu insigne inter oculos suos.

6. Et venit usque ad arietem illum cornutum, quem videram stantem ante portam, et cucurrit ad eum in impetu fortitudinis suae.

7. Cumque appropinquasset prope arietem, efferatus est in eum, et percussit arietem, et comminuit duo cornua ejus, et non poterat aries resistere ei; cumque eum misisset in terram, coculcavit, et nemo quibat liberare arietem de manu ejus.

8. Hircus autem caprarum magnus factus est

1. Roku trzeciego królestwa Baltassara króla, ukazało mi się widzenie. Ja Daniel po tym com był widział na początku,

2. widziałem w widzeniu moim, gdym był na Susis zamku, który iest w krainie Elam; a widziałem w widzeniu, żem był nad bramą Ulai.

3. Y podniosłem oczy moie, a uyźrzałem, ano baran ieden stał nad błotem, maiący rogi wysokie, a ieden wyższy niż drugi, a podrastaiący. Potym

4. widziałem barana rogami rzucaiącego na zachód, y na północy, y na południe, a wszytkie bestyie nie mogły się mu sprzeciwić, ani się wyzwolić z ręki iego; y czynił według woli swéy, y stał się wielkim.

5. A iam uważał; alić oto kozieł kóz przychodził od zachodu na wszytkę ziemię, a nie dotykał się ziemie; a kozieł miał róg znaczny między oczyma swemi.

6. Y przyszedł aż do barana onego rogatego, któregom widział stoiącego przed bramą, y skoczył do niego w popędliwości siły swéy.

7. A gdy się przybliżył blizko barana, roziadł się nań, y uderzył barana, y zdruzgotał dwa rogi iego, a nie mógł się mu baran sprzeciwić; y obaliwszy go na ziemię, zdeptał; a żaden nie mógł wybawić barana z ręki iego.

8. A kozieł kóz stał się bardzo wielkim; a gdy

R. 8.—2. *Potém com był widział na początku.* Po widzeniu czterech bestyj, o którém w r. poprzedz. Okazuje że widzenie to należy do pierwszego, i jest jakby dalszym ciągiem jego.— *Gdym był na Susis.* Watabl tłumaczy: *i oglądając się podczas widzenia, zdało się mnie żem był w Susis.* Suza było miasto królewskie w Persyi.— *Zamku.* Suza było to miasto bardzo wielkie: tu jednak nazywa się zamkiem, dla tego, że ze wszech stron było obwarowane, jakby zamek, najmocniejszemi murami i basztami.— *W krainie Elam.* W Persyi, ztąd Persów Elamitami nazywają.— *Nad bramą Ulai.* Niektórzy, jako i Pagnin i Watabl tłumaczą, *wedle rzeki Ulai.* Jedno i drugie prawdziwe być może; bo prawie zawsze bramy, które są przy rzekach, od tych ostatnich nazwę przybierają.

3. *Ano baran jeden stał.* Jest to król Medów i Persów, jak Anioł tłumaczy w. 20.— *Nad błotem.* Przed bramą albo rzeką Ulai i błotem, które się z niej tworzy.— *Rogi wysokie.* Dwa rogi jak widać z hebr. A dwa rogi są dwóma królestwami, mianowicie: Medów i Persów.— *Jeden wyższy niż drugi.* Bo róg. t. j. państwo Persów, większém było od królestwa Medów.

4. *Rzucającego na zachód.* Bo Cyrus i jego następcy w Babilonii, Azyi mniejszéj, Grecyi i innych krajach które stanowią Persyą wschodnią, wojny prowadził; i na północy, bo narody Pontu; i na południe, bo Egipt, Etiopią, i Libią Kambyzes i inni podbili.— *Wszystkie bestye.* Królowie i książęta wyliczonych krajów.

5. *A jam uważał.* Gdym uważał i bacznie rozpatrywał.— *Kozieł kóz.* Alexander Macedończyk, który się koziołkiem nazywa, bo młody, t. j. w dwudziestym roku życia królować zaczął.— *Od zachodu.* Z Macedonii i Grecyi, która względem Persyi leży na zachód.— *A nie dotykał się ziemi.* Oznacza nadzwyczajną prędkość Alexandra Wielkiego w prowadzeniu wojny.—*Miał róg znaczny.* W hebr. dziwny, znaczny, widoczny, dziwnéj wielkości. Róg ten dziwny oznacza zadziwiającą moc i potęgę Alexandra Wielkiego. A nawet, jak pokazuje się z odpowiedzi Anioła w 21, oznacza samego Alexandra; bo kozioł oznacza królów Greckich wspólnie, a ten róg szczególnie Alexandra.— *Między oczyma swemi.* Zdaje się że oznacza, iż Macedończyków i Alexandra potęga była sprawiedliwą z przyczyny rady i roztropności; bo zdaje się że róg pomiędzy oczyma to oznacza.

6. *Aż do barana.* Daryusza króla Perskiego.— *W popędliwości siły swéj.* Z pędem najmocniejszym i najgwałtowniejszym.

7. *Zdruzgotał dwa rogi.* Dwa królestwa t. j. Macedońskie i Perskie.— *Zdeptał.* Podbił i lenniczemi uczynił.

8. *Stał się bardzo wielkim.* Przyłączając do swego państwa Persów, Medów i Babilończyków, zdaje się że sto-

nimis; cumque crevisset, fractum est cornu magnum;
et orta sunt quatuor cornua subter illud per quatuor ventos coeli.
9. De uno autem ex eis egressum est cornu unum modicum; et factum est grande contra meridiem, et contra orientem, et contra fortitudinem. (*Supr.* 7, 8).
10. Et magnificatum est usque ad fortitudinem coeli, et dejecit de fortitudine et de stellis, et conculcavit eas.
11. Et usque ad principem fortitudinis magnificatum est, et ab eo tulit juge sacrificium, et dejecit locum sanctificationis ejus.
12. Robur autem datum est ei contra juge sacrificium propter peccata; et prosternetur veritas in terra; et faciet, et prosperabitur.
13. Et audivi unum de sanctis loquentem; et dixit unus sanctus alteri, nescio cui loquenti: Usquequo visio, et juge sacrificium, et peccatum desolationis, quae facta est, et sanctuarium, et fortitudo conculcabitur?
14. Et dixit ei: Usque ad vesperam et mane, dies duo millia trecenti, et mundabitur sanctuarium.
15. Factum est autem, cum viderem ego Daniel visionem, et quaererem intelligentiam, ecce stetit in conspectu meo quasi species viri.
16. Et audivi vocem viri inter Ulai; et clamavit, et ait: Gabriel, fac intelligere istum visionem.

urósł złamał się róg wielki, y wyrosły pod nim cztéry rogi na cztery wiatry niebieskie.
9. A z iednego z nich wyszedł róg ieden mały, y stał się wielkim na południe, y na wschód, y na moc.
10. Y rozwielmożył się aż do siły niebieskiéy, y zrzucił z siły, y z gwiazd, y podeptał ie.
11. Y aż do książęcia siły rozwielmożył się, y odiął od niego ofiarę ustawiczną, y zrzucił mieysce świątynie iego.
12. Y dano mu moc przeciw ustawicznéy ofierze dla grzéchów; y porzucona będzie prawda na ziemi; y będzie czynił a zdarzy mu się.
13. Y słyszałem iednego z świętych mówiącego; y rzekł iedeu z świętych drugiemu, nie wiém któremu mówiącemu: Dokądże widzenie, y ustawiczna ofiara, y grzéch spustoszenia, które się stało, a świątynia y siła będzie podeptana?
14. Y rzekł mu: Aż do wieczora y do poranku dni dwa tysiące trzysta, a będzie oczyściona świątynia.
15. Y stało się, gdym ia Daniel widział widzenie, y wywiadowałem się wyrozumienia, oto stanęła przed oczyma memi iako osoba męża.
16. Y słyszałem głos męża między Ulai; y wołał, a rzékł: Gabrielu, uczyń że zrozumie ten widzenie.

---

suje do nazwy Alexandra, który z powodu wielkich czynów, wielkim jest nazwanym.—*Złamał się róg wielki.* Umarł Aleksander. A że mówi *złamał się,* przez to oznacza śmierć gwałtowną, którą umarł. — *Cztery rogi.* Czteréj królowie, których w r. pop. w. 6. wspomniałem.—*Na cztery wiatry niebieskie.* Na cztery strony świata: wschód, zachód, południe i północ.

9. *A z jednego z nich.* Z Seleuka, który po śmierci Aleksandra objął królestwo Syryjskie.—*Róg jeden mały.* Tym rogiem jest Antyoch Epifanes, który po Seleuku był ósmym. Nazywa małym rogiem, bo był młódszym synem Antyocha wielkiego, który z Hannibalem walczył przeciw rzymianom, takoż nazywa się rogiem małym, w porównaniu z Alexandrem Macedończykiem.— *Stał się wielkim na południe.* Po zwalczeniu Ptolomeusza Filometora, króla egipskiego. — *Na wschód.* Po zwycięženiu Artaxiasza króla Armenii.

10. *Aż do siły niebieskiéj.* Żydów nazywa wojskiem albo siłą niebieską, bo pod dowództwem Boga wojny prowadzili. Znaczy więc że Antyoch nietylko ludzkie ale i Boskie wojska zwyciężył, nie dla tego żeby silniejszym był od Boga, lecz że Bóg wojska swego, obrażony jego grzechami, bronić niechciał. — *Zrzucił z siły.* Wielu z wojska żydowskiego poraził. Wielu też zmusił do bałwochwalstwa. I. Machab. 1, 45; i II. Machab. 4, 14.—*Z gwiazd,* Gwiazdami nazywa Żydów znakomitych z urodzenia, nauki i pobożności, których Antyoch pogróżkami odprowadził od prawa ojczystego, albo wytrwałych w niem pomordował. —*Podeptał.* Uciążliwemi prawami ugniatał.

11. *I aż do książęcia siły.* Nietylko przeciw Żydom, ale i przeciw Bogu, królowi ich powstać odważył się. Bo starał się obalić religią prawdziwą, a bałwochwalstwo zaprowadzić. Albo rozumie Oniasza najwyższego kapłana, którego z dostojeństwa arcykapłańskiego wyzuł, a najwyższe kapłaństwo sprzedał. II. Machab. 4, 10.—*Odjął od niego ofiarę ustawiczną.* Zabronił rano i w wieczor barana ofiarować Bogu, co było ofiarą ustawiczną. — *Zrzucił miejsce świątyni.* Antyoch nie spalił, ani zburzył kościoła, lecz strącił go ze stopnia właściwego i czci, żeby przestał być kościołem, bo go znieważył i Jowiszowi poświęcił.

12. *I dano mu moc.* Dozwolono było Antyochowi, żeby odjął Bogu ofiarę ustawiczną, znieważył kościół, z przyczyny grzechów narodu.—*Porzucona będzie prawda.* Prawdą nazywa prawo boskie, które całe prawie zniósł Antyoch. —*Będzie czynił i zdarzy mu się.* Cokolwiek zechce uczyni, i z dopuszczenia Bożego wszystko mu się powiedzie.

13. *I słyszałem jednego z świętych.* Któregoś z aniołów owych, o których powiedział, że stoją przed Bogiem w r. pop. w. 9 i 10. —*Niewiem któremu mówiącemu.* Któremuś, który z nim rozmawiał, innemu aniołowi, którego imienia niewiem. —*Dokądże widzenie, i ustawiczna ofiara.* Dopóki ofiara ustawiczna, którą Daniel widział zniesioną przez Antyocha, będzie w zawieszeniu. —*I grzech spustoszenia.* Spustoszenie miasta, które stało się dla grzechów narodu.—*Siła.* Naród i wojsko izraelskie dopóki będzie ugniecione i zdeptane.

14. *Aż do wieczora i do poranku.* Aż do dnia owego, w którym się skończy spustoszenie Antyocha, będzie dni 2300; bo dzień zwykły przez wieczor i poranek, jakby przez koniec i początek, opisuje się Gen. 1, 5. Stosuje też do ofiary ustawicznéj, która tego dnia przywróconą zostanie; ona bowiem składaną była co wieczor i każdego poranku, dla tego raczéj mówi *aż do wieczora i do poranku,* niżeli *aż do dnia onego.* —*Dni dwa tysiące trzysta.* Lat sześć, cztery miesiące i dni dwadzieście.

15. *Jako osoba męża.* Anioła w ludzkiéj postaci. Żydzi sądzą, że to był Gabryel. Patrz niżéj r. 9, 21.

16. *Słyszałem głos męża.* Anioła w ludzkiéj osobie i głos człowieczy mającego; Żydzi sądzą, że to był Mi-

17. Et venit, et stetit juxta, ubi ego stabam; cumque venisset, pavens corrui in faciem meam; et ait ad me: Intellige, fili hominis, quoniam in tempore finis complebitur visio.

18. Cumque loqueretur ad me, collapsus sum pronus in terram; et tetigit me, et statuit me in gradu meo,

19. dixitque mihi: Ego ostendam tibi, quae futura sunt in novissimo maledictionis, quoniam habet tempus finem suum.

20. Aries, quem vidisti habere cornua, rex Medorum est atque Persarum.

21. Porro hircus caprarum rex Graecorum est, et cornu grande, quod erat inter oculos ejus, ipse est rex primus.

22. Quod autem fracto illo surrexerunt quatuor pro eo: quatuor reges de gente ejus consurgent, sed non in fortitudine ejus.

23. Et post regnum eorum, cum creverint iniquitates, consurget rex impudens facie, et intelligens propositiones,

24. et roborabitur fortitudo ejus, sed non in viribus suis: et supra quam credi potest, universa vastabit, et prosperabitur; et faciet. Et interficiet robustos et populum sanctorum *(I. Machab. 1, 52)*.

25. secundum voluntatem suam, et dirigetur dolus in manu ejus, et cor suum magnificabit, et in copia rerum omnium occidet plurimos, et contra principem principum consurget, et sine manu conteretur. *(2. Mach. 9, 5)*.

26. Et visio vespere et mane, quae dicta est, vera est: tu ergo visionem signa, quia post multos dies erit. *(Jer. 32, 14. Apoc. 22, 10)*.

17. Y przyszedł, y stanął podle gdziem ia stał; a gdy przyszedł, zlękłszy się padłem na oblicze moie, y rzékł do mnie: Rozumiéy synu człowieczy, bo czasu końca wypełni się widzenie.

18. A gdy mówił do mnie, padłem twarzą na ziemię; y dotknął się mnie, y postawił mię na nogach moich,

19. y rzékł mi: Ja pokażę tobie co będzie na końcu przeklęctwa; bo czas ma koniec swóy.

20. Baran, któregoś widział maiącego rogi, iest król Medzki y Perski.

21. A kozieł kóz iest król Grecki, a róg wielki, który był między oczyma iego, ten iest król piérwszy.

22. A iż po złamaniu iego urosły cztéry miasto niego; czterzéy królowie z narodu iego powstąną; ale nie w mocy iego.

23. A po królestwie ich, gdy urosłą nieprawości, powstanie król niewstydliwéy twarzy, a rozumieiący gadki,

24. y zmocni się siła iego, ale nie swemi siłami; a więcéy niż kto wierzyć może wszytko zburzy, y zdarzy się mu, y czynić będzie, y pobiie mocarze y lud świętych

25. według woléy swey, y zdarzy się zdrada w ręce iego; a serce swe uwielbi, a w dostatku wszech rzeczy pozabiia wielu; y przeciw książęciu książąt powstanie, a bez ręki skruszon będzie.

26. A widzenie wieczorne y ranne, które powiedziano, prawdziwe iest: przeto ty zapieczętuy widzenie, bo po wielu dni będzie.

---

chał.—*Między Ulai.* Między bramami, albo brzegami Ulai, gdzie się duchem znajdował Daniel, jak powiedziano w. 2.—*Uczyń że zrozumie ten widzenie.* Uczyń, żeby Daniel nastręczone widzenie zrozumiał.

17. *Do czasu końca.* W czasie od Boga zamierzonym.

18. *Padłem.* Zdaje się, że Daniel dwakroć upadł na ziemię, raz z powodu obecności anioła, a drugi raz na głos jego.—*Dotknął się mnie.* Przez samo dotknięcie siły mi przywrócił.

19. *Co będzie na końcu przeklęctwa.* W hebr. *co będzie w końcu gniewu;* t. j. gdy gniew Boży, który on teraz hamuje, grzechami jątrzony dojdzie do najwyższego stopnia i w zemstę się przemieni. *Bo czas ma koniec swój.* Czas bowiem w którym się to stać ma, od niego jest naznaczony, i ma swój pewny zakres.

21. *Król pierwszy.* Znakomity potęgą królestwa.

22. *Ale nie w mocy jego.* W żaden sposób nie będą mogli w potędze z nim się porównywać.

23. *Po królestwie ich.* Czterech pierwszych, którzy zaraz po Aleksandrze nastąpili. —*Gdy urostą nieprawości.* Żydów, tak że gdy się ich miara dopełni, Bóg dozwoli Antyochowi srożyć się przeciw żydom. O grzechach tych, patrz I. Machab. 1, 12 i nast.—*Powstanie.* Nie zaraz lecz późniéj, bo sześciu królów środkowało, i dłużéj niżeli przez lat sto panowali.—*Król niewstydliwéj twarzy.* Antyoch człowiek bezbożny, który się ani ludzi ani Boga nie wstydzi. —*Rozumiejący gadki.* T. j. zdradny, chytry, bystry, jak powiedziano w Przyp. 1, 6: *Wyrozumie przypowieść i wykład, słowa mądrych i gadki ich.* Wiedział Antyoch, przez jakie sztuki wielu z żydów od prawdziwéj religii dadzą się odprowadzić.

24. *Zmocni się.* Wzrośnie potęga jego, bo z człowieka prywatnego królem został i królestwo nabywszy, wzdłuż i w szerz je rozprzestrzenił. —*Nie swemi siłami.* Lecz z dopuszczenia Boga, chcącego przezeń ukarać grzechy żydów, jak rzekł w. 12.—*I czynić będzie.* Dopuści się zbrodni, które zamierzył, równą będzie miał rękę jak i zdolność, i sprawy odpowiednie chytrości. —*Mocarze.* Żydów, naród najsilniejszy, którego nie zwyciężyłby, żeby się Bóg nań nie zagniewał.

25. *Według woli swéj.* Połącz z têm co poprzedziło, żeby myśl ta była: pobije mocnych podług chęci swojéj, t. j. podług upodobania. —*Zdarzy się zdrada w ręce jego.* Jakąkolwiek zbrodnię zamyśli, łatwo do skutku przyprowadzi. —*A w dostatku wszech rzeczy.* Bo opływać będzie we wszystko, co potrzebne do dokonania złego. —*Przeciw książęciu książąt.* Przeciw Bogu samemu i jego Kościołowi, przeciw królowi królów i Panu panujących. Książęciem książąt może się nazywać najwyższy kapłan, któremu książęta i naczelnicy rodzin kapłańskich ulegali. —*Bez ręki skruszon będzie.* Nie będzie od ludzi zabitym, lecz od Boga. Patrz II. Machab. 9, 5, gdzie powiedziano, że został dotkniętym od Boga chorobą nieuleczoną.

26. *A widzenie wieczorne i rano.* Jakby rzekł: widzenie to dwuch tysięcy trzechset dni, o którêm powiedziałem w. 14, będzie prawdziwem. —*Zapieczętuj widzenie.* Zachowaj w sobie, i naznacz, ani wątp o niem, chociażbyś widział że spełnienie jego na długo się odwłoczy; bo spełni się w swoim czasie.

27. Et ego Daniel langui, et aegrotavi per dies; cumque surrexissem, faciebam opera regis, et stupebam ad visionem; et non erat, qui interpretaretur.

27. A ia Daniel zemdlałem, y chorzałem przez dni; a gdym wstał, odprawowałem sprawy królewskie, y zdumiałem się nad widzeniem; a nie było, ktoby wyłożył.

CAPUT IX.

ROZDZIAŁ 9.

O końcu niewoli Babilońskiéj, o siedmdziesięciu tygodniach do przyścia Messyasza.

1. In anno primo Darii filii Assueri de semine Medorum, qui imperavit super regnum Chaldaeorum,

2. anno uno regni ejus, ego Daniel intellexi in libris numerum annorum, de quo factus est sermo Domini ad Jeremiam prophetam, ut complerentur desolationis Jerusalem septuaginta anni. *(Jer. 25, 11, 29, 10).*

3. Et posui faciem meam ad Dominum Deum meum rogare et deprecare in jejuniis, sacco et cinere.

4. Et oravi Dominum Deum meum, et confessus sum, et dixi: Obsecro, Domine Deus magne et terribilis, custodiens pactum et misericordiam diligentibus te, et custodientibus mandata tua: *(2. Esdr. 1, 5).*

5. peccavimus, iniquitatem fecimus, impie egimus, et recessimus, et declinavimus a mandatis tuis ac judiciis. *(Baruch. 1, 17).*

6. Non obedivimus servis tuis prophetis, qui locuti sunt in nomine tuo regibus nostris, principibus nostris, patribus nostris, omnique populo terrae.

7. Tibi, Domine, justitia, nobis autem confusio faciei, sicut est hodie viro Juda, et habitatoribus Jerusalem et omni Israel, his qui prope sunt, et his, qui procul in universis terris, ad quas ejecisti eos propter iniquitates eorum, in quibus peccaverunt in te.

8. Domine, nobis confusio faciei, regibus nostris, principibus nostris, et patribus nostris, qui peccaverunt.

9. Tibi autem Domino Deo nostro misericordia et propitiatio, quia reccessimus a te,

1. Roku piérwszego Dariusza syna Asuerowego z nasienia Medów, który panował nad królestwem Chaldeyskim,

2. roku piérwszego królestwa iego, ia Daniel wyrozumiałem w księgach liczbę lat, o któréy stała się mowa Pańska do Jeremiasza proroka, aby się wypełniło siedmdziesiąt lat spustoszenia Jeruzalem.

3. Y obróciłem oblicze moie do Pana Boga mego, abym prosił y modlił się w pościech, w worze, y w popiele.

4. A modliłem się Panu Bogu memu, y wyznawałem, a rzekłem: Proszę Panie Boże wielki, y straszny, który strzeżesz przymierza y miłosierdzia miłuiącym ciebie, y strzegącym przykazania twego:

5. zgrzeszyliśmy, nieprawość czyniliśmy, niezbożnieśmy się sprawowali, odwróciliśmy się, y odstąpiliśmy od przykazań twoich, y sądów.

6. Nie byliśmy posłuszni sług twoich proroków, którzy mówili w imię twoie królóm naszym, książętóm naszym, oycóm naszym, y wszemu ludowi ziemie.

7. Tobie, Panie, sprawiedliwość, a nam zawstydzenie twarzy, iako iest dzisia mężowi Juda, y obywatelóm Jeruzalem, y wszemu Izraelowi, tym którzy blizko są, y tym, którzy daleko we wszech ziemiach, do którycheś ie wygnał, dla nieprawości ich, któremi grzészyli przeciw tobie.

8. Panie, nam zawstydzenie twarzy, królóm naszym, książętóm naszym, y oycóm naszym, którzy zgrzészyli,

9. A tobie Panu Bogu naszemu miłosierdzie y zlitowanie; bośmy odstąpili od ciebie,

27. *Zemdlałem i chorzałem.* Utraciwszy siły z powodu wielkości widzenia. — *A gdym wstał.* Z łóżka, gdym ozdrowiał. — *Nie było ktoby wyłożył.* W szczególności, imiona, czas i inne okoliczności mojego widzenia, które było o rzeczach przyszłych, bo w ogólności tylko anioł był wytłumaczył w. 20. Watabl z hebr. tłumaczy *a nie było ktoby rozumiał;* i myśl taka być może: nikt nie wiedział dla czegom się zdumiał, co miałem w sercu, jaka była choroby przyczyna i t. d.

R. 9. — 1. *Roku pierwszego Daryusza.* W którym zdobywszy Babilon zaczął panować samowładnie, i który był 70 i ostatnim niewoli babilońskiéj, rok zaś od stworzenia świata 3467, a przed narodzeniem Chrystusa 537. W tym więc roku Daniel dowiedział się że 70 tygodni do Chrystusa wodza, t. j. do chrztu Chrystusa pozostawało. — *Aswerowego.* Aswerus nie było to imię własne, ale raczéj nazwisko wspólne, które znakomitym niektórym królom Medów i Persów nadawano. Ten przeto Aswerus ojciec Daryusza Medyjskiego był Astyagesem, dziadem Cyrusa. — *Który panował nad królestwem Chaldejskiem.* Które objął po zdobyciu Babilonu i zabiciu króla Baltazara.

2. *Zrozumiałem w księgach.* Dowiedziałem się z czytania Jeremiasza r. 25, 11 i 12, i r. 20, 10; tak wielki prorok, chociaż rozmawiał z aniołami, niezaniedbał jednak czytania pisma innego proroka. — *Aby się wypełniło... spustoszenie i t. d.* Okazuje iż Jerozolimy spustoszenie się skończy, i znowu się ona odbuduje.

3. *Obróciłem oblicze moje do Pana.* Zwróciłem twarz moję ku Jeruzalem i kościołowi w którym Bóg mieszkać zwykł.

4. *Wyznawałem.* Tak moje grzechy jako i narodu, oraz miłosierdzie Boże, i wzywałem go. — *Strzeżesz przymierza.* Wiernyś w obietnicach. Wiernie strzegąc i okazując miłosierdzie przymierzem obiecane.

7. *Tobie Panie sprawiedliwość.* Przystoi, tyś sprawiedliwy, i za .grzechy nasze najsprawiedliwiéj nas karzesz. — *A nam zawstydzenie twarzy.* Nam przystało zawstydzenie i hańba, dla grzechów naszych. Słusznie ponosimy hańbę, bośmy nędzni i pogardzeni dla grzechów naszych. — *Jako jest dzisiaj mężowi Juda.* Jak się dzisiaj rzecz wyjaśnia, że za zbrodnie karę ponosimy.

9. *Tobie... miłosierdzie i zlitowanie.* Przystało; tobie przystało litować się nad nami.

10. et non audivimus vocem Domini Dei nostri, ut ambularemus in lege ejus, quam posuit nobis per servos suos prophetas.

11. Et omnis Israel praevaricati sunt legem tuam, et declinaverunt, ne audirent vocem tuam, et stillavit super nos maledictio et detestatio, quae scripta est in libro Moysi servi Dei, quia peccavimus ei. *(Lev. 26, 16).*

12. Et statuit sermones suos, quos locutus est super nos et super principes nostros, qui judicaverunt nos, ut superinduceret in nos magnum malum, quale nunquam fuit sub omni coelo, secundum quod factum est in Jerusalem.

13. Sicut scriptum est in lege Moysi, omne malum hoc venit super nos, et non rogavimus faciem tuam, Domine Deus noster, ut reverteremur ab iniquitatibus nostris, et cogitaremus veritatem tuam. *(Deut. 27, 14).*

14. Et vigilavit Dominus super malitiam, et adduxit eam super nos: justus Dominus Deus noster in omnibus operibus suis, quae fecit, non enim audivimus vocem ejus.

15. Et nunc, Domine Deus noster, qui eduxisti populum tuum de terra Aegypti in manu forti, et fecisti tibi nomen secundum diem hanc: peccavimus, iniquitatem fecimus. *(Baruch. 2, 11. Exod. 14, 22).*

16. Domine, in omnem justitiam tuam: avertatur, obsecro, ira tua et furor tuus a civitate tua Jerusalem et monte sancto tuo. Propter peccata enim nostra et iniquitates patrum nostrorum, Jerusalem et populus tuus in opprobrium sunt omnibus per circuitum nostrum.

17. Nunc ergo exaudi, Deus noster, orationem servi tui et preces ejus, et ostende faciem tuam super sanctuarium tuum, quod desertum est propter temetipsum.

18. Inclina, Deus meus, aurem tuam et audi: aperi oculos tuos, et vide desolationem nostram, et civitatem, super quam invocatum est nomen tuum, neque enim in justificationibus nostris prosternimus preces ante faciem tuam, sed in miserationibus tuis multis.

19. Exaudi Domine, placare Domine, attende et fac, ne moreris propter temetipsum, Deus meus, quia nomen tuum invocatum est super civitatem et super populum tuum.

20. Cumque adhuc loquerer, et orarem, et confiterer peccata mea et peccata populi mei Israel,

10. y nie słuchaliśmy głosu Pana Boga naszego, żebyśmy chodzili w zakonie iego, który nam dał przez sługi swoie proroki.

11. Y wszytek Izrael przestąpili zakon twóy, y ustąpili aby nie słuchali głosu twego; y kropiło na nas przeklęctwo, y klątwa, którą napisano w księgach Moyżesza sługi Bożego, bośmy mu zgrzészyli.

12. Y utwierdził mowy swoie, które mówił na nas, y na książęta nasze, którzy nas sądzili, że miał przywieść na nas złe wielkie, iakie nigdy nie było pode wszem niebem, wedle tego, co się stało w Jeruzalem.

13. Jako napisano w zakonie Moyżeszowym, to wszytko złe przyszło na nas, a nie prosiliśmy oblicza twego Panie Boże nasz, abyśmy się nawrócili od nieprawości naszych, a myślili o prawdzie twoiéy.

14. Y czuł Pan nad złością, y przywiódł ią na nas; sprawiedliwy Pan Bóg nasz we wszech uczynkach swych, które uczynił; bośmy nie słuchali głosu iego.

15. A teraz, Panie Boże nasz, któryś wywiódł lud twóy z ziemie Egyptskiéy ręką mocną, y uczyniłeś sobie imię wedle dnia tego; zgrzeszyliśmy, nieprawośćeśmy czynili.

16. Panie, przeciw wszelakiéy sprawiedliwości twoiéy; niech się proszę odwróci gniew twóy y zapalczywość twoia od miasta twego Jeruzalem, y od góry świętéy twoiéy. Bo dla grzechów naszych, y dla nieprawości oyców naszych Jeruzalem y lud twóy są na pośmiewisko wszytkim około nas.

17. Teraz tedy wysłuchay Boże nasz modlitwę sługi twego, y prośby iego; a okaż oblicze twoie nad świątynią twoią, która spustoszona iest, dla ciebie samego.

18. Nakłoń, Boże móy, ucha twego, a usłysz: otwórz oczy twoie, a obacz spustoszenie nasze, y miasto nad którym wzywano imienia twego, bo nie na sprawiedliwościach naszych pokładamy modlitwę przed obliczem twoim, ale na litościach twoich mnogich.

19. Wysłuchay Panie, ubłagay się Panie, obacz, a uczyń, nie omieszkaway sam dla siebie Boże móy, bo imienia twego wzywano nad miastem y nad ludem twoim.

20. A gdym iescze mówił, y modlił się, a wyznawałem grzéchy moié, y grzéchy ludu mego Izra-

11. *Kropiło na nas przeklęctwo. Przyszło na nas przekleństwo*, podług LXX. Zwraca uwagę na pogróżki i klątwy, które się znajdują w prawie Mojżesza przeciw przestępcom, Lewit. 26, 16; Deut. 27, 14.

12. *I utwierdził.* Potwierdził zsyłając kary, któremi groził.— *Którzy nas sądzili.* Rządzili nami.

14. *Czuł Pan nad złością.* Przyśpieszył ukaranie, na podobieństwo tych, którzy coś troskliwie czynią: złość nie oznacza tutaj winy, lecz karę za nią.

16. *Wszelakiéj sprawiedliwości twojéj.* Zgrzeszyliśmy. Albo, podług wszelkiéj sprawiedliwości twojéj karę znosimy i cierpimy sprawiedliwie nieszczęścia téj niewoli.— *Góry świętéj.* Syonu.

17. *Okaż oblicze twoje.* W hebr. *objaśnij, oświeć oblicze twoje*, t. j. łaskawém obliczem spójrzyj na kościoł twój, żebyś go odnowił.—*Dla ciebie samego.* Dla niezmiernéj dobroci i łaskawości twojéj, nie dla naszych zasług.

18. *Nad którém wzywano imienia twego.* W którém był kościoł, gdzie imienia twego wzywano. Albo, które od twego imienia nazywało się miastem Bożem, jak Ps. 47, 2, i 100, 8.

19. *Obacz a uczyń.* Usłysz i wysłuchaj.—*Nie omieszkiwaj.* Nie przedłużaj czasu niewoli naszéj, chociaż grzechy nasze na to zasługują; lecz wybaw nas dla siebie samego, t. j. przez dobroć i łaskawość twoję.

et prosternerem preces meas in conspectu Dei mei pro monte sancto Dei mei;

21. adhuc me loquente in oratione, ecce, vir Gabriel, quem videram in visione a principio, cito volans tetigit me in tempore sacrificii vespertini. *(Supr. 8, 16).*

22. Et docuit me, et locutus est mihi, dixitque: Daniel, nunc egressus sum, ut docerem te, et intelligeres.

23. Ab exordio precum tuarum egressus est sermo: ego autem veni, ut indicarem tibi, quia vir desideriorum es: tu ergo animadverte sermonem, et intellige visionem.

24. Septuaginta hebdomades abbreviatae sunt super populum tuum et super urbem sanctam tuam, ut consummetur praevaricatio, et finem accipiat peccatum, et deleatur iniquitas, et adducatur justitia sempiterna, et impleatur visio et prophetia, et ungatur Sanctus sanctorum.

25. Scito ergo, et animadverte: Ab exitu sermonis, ut iterum aedificetur Jerusalem, usque ad Christum ducem, hebdomades septem et hebdomades sexaginta duae erunt: et rursum aedificabitur platea, et muri in angustia temporum.

26. Et post hebdomades sexaginta duas occidetur Christus, et non erit ejus populus, qui eum negaturus est. Et civitatem et sanctuarium dissipabit populus cum duce venturo, et finis ejus vastitas, et post finem belli statuta desolatio.

27. Confirmabit autem pactum multis hebdomada una, et in dimidio hebdomadis deficiet hostia et sacrificium, et erit in templo abominatio desolationis, et usque ad consummationem et finem perseverabit desolatio. *(Matth. 24, 15).*

elskiego, y pokładałem prośby moie przed obliczem Boga mego o górę świętą Boga mego;

21. gdym ia iescze mówił w modlitwie, oto mąż Gabriel, któregom widział w widzeniu z początku, prędko lecący dotknął się mnie czasu ofiary wieczornéy.

22. Y nauczył mię a mówił ze mną, y rzékł: Danielu, terazem wyszedł abych cię nauczył, ażebyś zrozumiał.

23. Od początku modlitw twoich wyszła mowa: a iam przyszedł oznaymić tobie, boś mąż pożądania iest, ty tedy obacz mowę, a zrozumiéy widzenie.

24. Siedmdziesiąt tygodni ukrócone są na lud twóy, y na miasto święte twoie, aby się dokonało przestępstwo, a grzéch aby wziął koniec, ażeby nieprawość była zgładzona, a przywiedziona sprawiedliwość wieczna, y aby się spełniło widzenie y proroctwo, a był pomazany Święty świętych.

25. A tak wiedz a obacz: Od wyszcia mowy, aby zaś było zbudowane Jeruzalem aż do Chrystusa wodza, tygodniów siedm, y tygodniów sześćdziesiąt y dwa będą: a znowu będzie zbudowana ulica, y mury w ciasności czasów.

26. A po tygodniów sześćdziesiąt y dwu będzie zabit Chrystus, a nie będzie ludem iego, który się go zaprzy. A miasto y świątynią skazi lud z wodzem, który przydzie, a koniec iego spustoszenie, a po skończeniu woyny postanowione spustoszenie.

27. A zmocni przymierze z mnogimi tydzień ieden, a w pół tygodnia ustanie ofiara y ofiarowanie, y będzie w kościele obrzydłość spustoszenia, y aż do skończenia y końca będzie trwać spustoszenie.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 9. w. 24. *Siedmdziesiąt tygodni ukrócone są.* To proroctwo nie może się o kim inszym rozumieć, tylko o Chrystusie prawdziwym Messyaszu, bo go i mianuje Messyaszem, i jemu samemu to właśnie służy co tu o nim pisze. Gdzie Anioł ś. mówiąc o Chrystusie, naprzód przepowiada jego przyjście, zamierzając czas przyjścia, siedmdziesiąt tygodni. Przez tygodnie nie rozumie tygodniów dni, ale tygodnie lat, o jakich też mówi Levit. 25, w każdy tydzień siedm lat licząc. A tak siedmdziesiąt tygodni lat, uczynią lat

21. *Mąż Gabryel.* Anioł Gabryel w męzkiéj postawie. *Któregom widział w widzeniu z początku.* W pierwszem widzeniu, w którem ujrzałem cztery bestye, o których on mię objaśnił r. 8, 15 i 16.—*Prędko lecący.* O tym, którego mężem nazwał, teraz mówi, że prędko leciał; pokazuje więc, że on w osobie człowieka będąc miał skrzydła, jak zwykł aniołów malować Kościół, i jak Salomon w świątyni cherubów wymalował, Exod. 25. Skrzydła wyrażają gotowość i pośpiech w służbie. — *Dotknął się mnie.* Żeby mnie pobudzić do uważania.— *Czasu ofiary wieczornéj.* Wieczorem, w owym czasie kiedy zwykle w kościele ofiarę wieczorną składano.

23. *Wyszła mowa.* Zarządzone jest poselstwo od Boga, żebyś się nauczył, i żebym przyszedł do ciebie i oznajmił ci czas przyjścia Chrystusa.—*Boś mąż pożądania.* Symmach tłumaczy: mąż pożądany, godny miłości. Boś miłym jest Bogu. Albo, że masz wielką chęć i staranie o szczęście narodu.

24. *Siedmdziesiąt tygodni ukrócone są.* P. Wujka.

25. *Od wyjścia mowy.* Od tego czasu w którym wyjdzie rozkaz od króla Perskiego, którym pozwoli Nehemiaszowi i Żydom Jeruzalem odbudować. — *A znowu będzie zbudowana ulica i mury.* Odnieść to należy nie do tego co dopiero, ale trochę wyżéj powiedziano. — *W ciasności czasów.* Bo zazdrośni nieprzyjaciele trapić będą budujących.

26. *Po tygodniów sześćdziesiąt i dwu.* Po tygodniach siedmiu i tygodniach sześćdziesięciu dwuch, t. j. po 69 tygodniach Chrystus zabit będzie: bo inaczéj wiersz ten przeciwiłby się poprzedzającemu.—*Będzie zabit Chrystus.* Ukrzyżowanym od Żydów — *Nie będzie ludem jego.* To jest co mamy u Ozeasza 1, 9.—*Nazow imię jego: Nie lud mój, boście wy nie lud mój, i ja nie będę waszym.—Który się go zaprze.* Co uczynili Żydzi krzyżując: *Nie mamy króla jedno cesarza: ukrzyżuj, ukrzyżuj.—Lud.* Rzymski. — *Z wodzem który przyjdzie.* Tytusem, synem Wespaziana cesarza. — *Postanowione spustoszenie.* Od Boga postanowione spustoszenie narodu, nie mającego kościoła, proroków, mężów uczonych, tułającego się po świecie i spodlonego, i który nigdy do stanu pierwotnego nie wróci.

27. *A zmocni przymierze.* Chrystus utwierdzi nowe przymierze i prawo ewangeliczne.—*Mnogimi.* Cudami, proroctwy, życiem najświętszém i niepodległem winie, i t. d.—*Tydzień jeden.* W tygodniu siedmdziesiątym, w którego pierwszych trzech latach ewangelią opowiadał. — *W pół tygodnia ustanie ofiara i ofiarowanie.* Patrz Wujka.

490. Tenże Anioł początek tych tygodni mianuje mówiąc: Od wyjścia mowy aby zaś było budowane Jeruzalem. Co się stało dwudziestego roku panowania Artaxerxesa Longimana, siódmego po Cyrusie króla Perskiego, który Nehemiaszowi podczaszemu swemu, dozwolił do ziemie swéj Judzkiéj jechać i miasto Jeruzalem budować. 2 Esdrae 2, i 4, 6. Jeszcze Anioł te 70 tygodni, na trzy części rozdzielił, t. j. na siedm tygodni, sześćdziesiąt i dwa, i jeden, chcąc według zwyczaju prorockiego tajemnice Boże zakryć. Ale podobno więcéj dla tego, że się siła rzeczy znacznych w tych tygodniach tak rozdzielonych stało, które też przynależą do odkupienia ludzkiego, o którém tu Anioł mówi. Albowiem na początku pierwszych siedmiu tygodni zbudowane jest Jeruzalem: ku końcowi ich Esther Asswerusa jedenastego po Cyrusie króla Perskiego żona, i Mardocheus jéj stryj sławni byli, lud od wytracenia wybawiwszy: pod czasem też sześćdziesiąt i dwu tygodniów, Alexander wielki roku czwartego panowania swego, przyjechawszy do Jeruzalem, pokłonił się kapłanowi najwyższemu, kościół uczcił, ofiary swe Bogu oddał. Joseph. lib. 11 Antiquit. Rychło potym powstał Antyochus Epiphanes, okrutny Żydów prześladowca, i Machabejczykowie waleczni Hetmani. Ku końcowi zaś sześćdziesiąt i dziewiąci tygodni (siedm pierwszych przyłączywszy do sześćdziesiąt i dwu, jako je pierwéj Anioł złączył) ustała laska królewska i przodkowanie pokolenia Judy, za Heroda cudzoziemca, i przyszedł Messyasz narodziwszy się z najczystszéj Panny roku szóstego, w sześćdziesiątym i piątym tygodniu, za panowania Augusta Cesarza roku 42. Na końcu tych sześćdziesiąt i dziewięć tygodniów, piętnastego roku Tyberyusza Cesarza, Pan Chrystus gdy poczynał być jakoby we trzydziestu lat, ochrzczon jest, Łuk. 3, w pierwszéj lepak siedmdziesiątego tygodnia połowicy, to jest, przez trzy lata i co więcéj, Messyasz urząd wodza odprawiał, Ewangelią przepowiadając, i cudami potwierdzając. W półtygodnia siedmdziesiątego pierwsze, to jest we trzy lata i kilka miesięcy po chrzcie zabit jest Messyasz, przez którą śmierć wszystkie ofiary starozakonne są umorzone. W drugie zaś półtygodnia siedmdziesiątego, Pan Chrystus Ewangelią swoję przez apostoły dawszy im Ducha Ś. utwierdzał. Po tych tygodniach w kilka i trzydzieści lat zburzone jest Jeruzalem i Żydowie ślepotą i niewolą skarani.

27. *Ustanie ofiara i ofiarowanie.* Tu się przypatrz wielkiéj opatrzności Ducha Ś. iż gdy mówi o naszéj ofierze Chrześcijańskiéj wyżéj 8, i niżéj 12, zowie ją *juge sacrificium*, to jest, ustawiczną ofiarą, i powiada iż gwałtem przez złych ludzi będzie odjęta. Alo kiedy mówi o ofiarach Żydowskich, nie zowie ich, ustawiczną ofiarą, ale prosto ofiara, i nie będzie gwałtem odjętą, ale sama raczéj ustanie: bo prawdziwie ustała, i moc i skutek swój utraciwszy, ani Bogu jest przyjemna, ani ludziom pożyteczna.

CAPUT X.

1. Anno tertio Cyri regis Persarum verbum revelatum est Danieli, cognomento Baltassar, et verbum verum et fortitudo magna; intellexitque sermonem, intelligentia enim est opus in visione.

2. In diebus illis ego Daniel lugebam trium hebdomadarum diebus,

3. panem desiderabilem non comedi; et caro et vinum non introierunt in os meum, sed neque unguento unctus sum, donec complerentur trium hebdomadarum dies.

4. Die autem vigesima et quarta mensis primi eram juxta fluvium magnum, qui est Tigris.

5. Et levavi oculos meos, et vidi; et ecce, vir unus, vestitus lineis, et renes ejus accincti auro obrizo;

6. et corpus ejus quasi chrysolithus, et facies ejus velut species fulguris, et oculi ejus ut lampas ardens; et brachia ejus, et quae deorsum sunt usque ad pedes, quasi species aeris candentis; et vox sermonum ejus ut vox multitudinis. *(Matth. 28, 3. Ezech. 1, 7).*

ROZDZIAŁ 10.

O widzeniu przez Daniela Anioła w szacie białéj, i t. d.

1. Roku trzeciego Cyrusa króla Perskiego, objawione iest słowo Danielowi przezwiskiem Baltassar, a słowo prawdziwe i moc wielka, y wyrozumiał mowę, bo wyrozumienia potrzeba w widzeniu.

2. W one dni ia Daniel płakałem przez dni trzech tygodniów,

3. chleba pożądanego nie iadłem, a mięso y wino nie weszło w usta moie, ale ani oleykiem mazałem się, aż się wypełniły dni trzech tygodniów.

4. A dwódziestego y czwartego dnia miesiąca pierwszego byłem nad rzeką wielką, która iest Tygris.

5. Y podniosłem oczy moie, y uyźrzałem, a ono mąż ieden obleczony w płócienne szaty, a nerki iego przepasane złotem nayczystszym;

6. a ciało iego iako chrysolit, a oblicze iego iako pozór błyskawice, a oczy iego iako lampa goraiąca; a ramiona iego, y co poniż iest aż do nóg, iako pozór miedzi błyszczące się; a glos mów iego, iako głos mnóstwa.

R. 10.—1. *Słowo prawdziwe.* Nie próżne proroctwa, jakiemi być zwykły u fałszywych proroków.—*Moc wielka.* W hebr. wojsko wielkie przedstawiło się oczom duszy jego. — *Mowę.* Rzecz widzianą, przy tłumaczeniu anioła, r. 11, w. 2.—*Bo wyrozumienia potrzeba.* Widzenie zawikłane i bez wykładu anioła nie mógłbym go zrozumieć.

2. *Płakałem.* Że odnowieniu kościoła przeszkadzają sąsiednie narody, a nowego rozkazu nie mogę od króla wyjednać na dalszą robotę, bo Cyrus wyszedł na wojnę scytyjską, a Kambyzes syn jego, który objął zarząd nad królestwem, Żydów nie lubił.

3. *Chleba pożądanego.* Jakiegoś delikatnego pokarmu, lecz który jedzą ludzie poszczący.—*Ani olejkiem mazałem się.* Bo zwykli poszczący wstrzymywać się od wszelkiego rodzaju rozkoszy, do których wchodziły olejki pachnące i łaźnie używane od wschodnich narodów.

4. *Miesiąca pierwszego.* Który się nazywa Nisan i odpowiada Marcowi naszemu, jak nieraz powiedziano wyżéj.—*Byłem nad rzeką.* Albo istotnie, albo przez widzenie wyobraźni: pierwsze podobniejsze do prawdy, jak okazuje się z w. 7.

5. *Mąż jeden.* Anioł, którego mężem nazywa dla tego, że się w ludzkiéj postaci ukazywał.—*Obleczony w płócienne szaty.* W sukni białéj, jaką zwykle aniołowie przybierali; tak okazuje się Mat. 28, 3; i Łuk. 24, 4.—*Przepasane złotem.* Pasem złotym.

7. Vidi autem ego Daniel solus visionem, porro viri, qui erant mecum, non viderunt; sed terror nimius irruit super eos, et fugerunt in absconditum.

8. Ego autem relictus solus vidi visionem grandem hanc; et non remansit in me fortitudo, sed et species mea immutata est in me, et emarcui, nec habui quidquam virium. *(Luc. 24,16. Act. 9,7.)*

9. Et audivi vocem sermonum ejus, et audiens jacebam consternatus super faciem meam, et vultus meus haerebat terrae.

10. Et ecce, manus tetigit me, et erexit me super genua mea, et super articulos manuum mearum.*

11. Et dixit ad me: Daniel, vir desideriorum, intellige verba, quae ego loquor ad te, et sta in gradu tuo: nunc enim sum missus ad te. Cumque dixisset mihi sermonem istum, steti tremens. *(Supr. 8, 18.)*

12. Et ait ad me: Noli metuere, Daniel, quia ex die primo, quo posuisti cor tuum ad intelligendum, ut te affligeres in conspectu Dei tui, exaudita sunt verba tua, et ego veni propter sermones tuos.

13. Princeps autem regni Persarum restitit mihi viginti et uno diebus, et ecce, Michael unus de principibus primis venit in adjutorium meum, et ego remansi ibi juxta regem Persarum.

14. Veni autem, ut docerem te, quae ventura sunt populo tuo in novissimis diebus, quoniam adhuc visio in dies.

15. Cumque loqueretur mihi hujuscemodi verbis, dejeci vultum meum ad terram, et tacui.

16. Et ecce, quasi similitudo filii hominis tetigit labia mea; et aperiens os meum locutus sum, et dixi ad eum, qui stabat contra me: Domine mi, in visione tua dissolutae sunt compages meae, et nihil in me remansit virium. *(Isai. 6, 7.)*

17. Et quomodo poterit servus Domini mei loqui cum Domino meo? nihil enim in me remansit virium, sed et halitus meus intercluditur.

18. Rursum ergo tetigit me quasi visio hominis, et confortavit me,

19. et dixit: Noli timere, vir desideriorum: pax tibi, confortare, et esto robustus. Cumque loque-

7. A widziałem ia Daniel sam widzenie, lecz mężowie, którzy byli ze mną nie widzieli, ale strach zbytni przypadł na nie, y pouciekali do taiemnych mieysc.

8. A ia sam zostawszy widziałem to widzenie wielkie; a nie zostało we mnie siły, ale y osoba moia zmieniła się we mnie, y struchlałem y nie miałem nic siły.

9. Y usłyszałem głos mów iego, a usłyszawszy leżałem przestraszony na oblicze moie, a twarz moia przylgnęła do ziemie.

10. A oto, ręka tknęła mię, y wzniosła mię na kolana moie, y na członki rąk moich.

11. Y rzékł do mnie: Danielu, mężu pożądania, rozumiéy słowa, które ia mówię do ciebie, a stań na nogach twoich, bom teraz posłan iest do ciebie. A gdy mi rzékł tę mowę, stanąłem drżąc.

12. Y rzékł do mnie: Nie bóy się Danielu, bo ode dnia piérwszego, któregoś podał serce twoie ku wyrozumieniu, abyś się dręczył przed obliczem Boga twego, wysłuchane są słowa twoie, a iam przyszedł dla mów twoich.

13. Lecz książę królestwa Perskiego, przeciwiło mi się ieden y dwadzieścia dni; a oto Michael ieden z książąt przednieyszych przyszedł na pomoc moię, a iam tam został przy królu Perskim.

14. A przyszedłem abych cię nauczył, co ma przyść na lud twóy we dni ostateczne, bo iescze widzenie na dni.

15. A gdy mi mówił takiemi słowy, spuściłem oblicze moie ku ziemi, y milczałem.

16. A oto iakoby podobieństwo syna człowieczego dotknął się warg moich; y otworzywszy usta moie mówiłem, y rzekłem do tego, który stał przeciwko mnie: Panie móy, uyźrzawszy cię rozstąpiły się stawy moie, a nie zostało we mnie nic siły.

17. A iakoż będzie mógł sługa Pana mego mówić z Panem moim? bo nic we mnie sił nie zostało, ale y dech móy ustawa.

18. Zaś tedy dotknęło się mnie iako widzenie człowieka, y posilił mię,

19. y rzékł: Nie bóy się mężu pożądania: pokóy tobie, zmocniy się, a bądź mocny. A gdy mówił

---

7. *Ale strach zbytni.* Bo chociaż anioła nie widzieli, jasność jednak jakąś i szmer głosu słyszeli.

8. *Nie zostało we mnie siły.* Dawniej bowiem, w starym zakonie, który był zakonem bojaźni i trwogi, Bóg przez anioła ludziom nawet świętym i prorokom, okazywał się potężnym i strasznym. — *Struchlałem.* Zemdlałem.

11. *Stanąłem drżąc.* Podniosłem się na nogi wprawdzie głosem jego nieco wzmocniony, lecz jeszcze drżąc z bojaźni.

12. *Abyś się dręczył.* Przez posty i wzdychania.— *Słowa twoje.* Prośby twoje.

13. *Lecz książe królestwa Perskiego.* Wymawia się anioł ze swojego opóźnienia, że dnia pierwszego wysłany do Daniela, przyszedł dnia dwudziestego czwartego. A książę Perski, jest to anioł opiekuńczy Persyi. —*Przeciwiło mi się.* Bo chciał Gabryel i prosił Boga, żeby wszyscy Żydzi z niewoli do ojczyzny powrócili. Przeciwnie anioł Persyi chciał żeby niektórzy, albo i wielu z żydów w Persyi pozostało, ażeby z ich wzoru w dobrych obyczajach Persowie postąpili, i jeśli można przez żydów Boga prawdziwego poznali.— *Michał jeden z książąt.* T. j. pierwszy między książętami.—*Na pomoc moję.* Żebyśmy po przytoczeniu wielu dowodów, z większą siłą otrzymali to czegośmy żądali.— *A jam tam został.* Taka jest opóźnienia przyczyna.

14. *We dni ostateczne.* Po przyjściu Chrystusa, gdy przyjdzie ostatnia godzina, I. Jan 2, 18. — *Bo jeszcze widzenie na dni.* Po długim czasie ma się wypełnić.

15. *Spuściłem oblicze moje ku ziemi i milczałem.* Z uszanowania ku obecnemu aniołowi.

16. *Jakoby podobieństwo syna człowieczego.* Ktoś do ludzi podobny. Prawdopodobnie że to był tenże sam anioł, który z nim rozmawiał.—*Dotknął się warg moich.* Okazując że usta prorokowi Bóg otwiera, żeby ochoczo i śmiało mówił.—*Panie mój.* Panem, nie jako Boga, lecz jako anioła wyższego od siebie nazywa, i dla tego że jest aniołem, i dla tego że od Boga był posłanym.

19. *Pokój tobie.* Nie masz żadnego niebezpieczeń-

retur mecum, convalui, et dixi: Loquere, Domine mi, quia confortasti me.

20. Et ait: Numquid scis, quare venerim ad te? et nunc revertar, ut proelier adversum principem Persarum: cum ego egrederer, apparuit princeps Graecorum veniens.

21. Verumtamen annuntiabo tibi, quod expressum est in scriptura veritatis, et nemo est adjutor meus in omnibus his, nisi Michael princeps vester. *(Apoc. 12, 7.)*

ze mną, wziąłem siłę, y rzekłem: Mów Panie móy, boś mię posilił.

20. Y rzekł: Wieszli przeczem przyszedł do ciebie? a teraz wrócę się, abych walczył przeciw książęciu Perskiemu, gdym ia wychodził, ukazało się książę Greckie przychodzące.

21. Wszakże opowiem ci, co iest wyrażono w pismie prawdy, a żaden nie iest pomocnikiem moim w tym wszytkim, iedno Michael książę wasze.

CAPUT XI.

ROZDZIAŁ 11.

Dalszy ciąg widzenia o królach Perskich i Greckich, i o Antychryście.

1. Ego autem ab anno primo Darii Medi stabam, ut confortaretur et roboraretur.

2. Et nunc veritatem annuntiabo tibi. Ecce, adhuc tres reges stabunt in Perside, et quartus ditabitur opibus nimiis super omnes, et cum invaluerit divitiis suis, concitabit omnes adversum regnum Graeciae.

3. Surget vero rex fortis, et dominabitur potestate multa, et faciet quod placuerit ei.

4. Et cum steterit, conteretur regnum ejus, et dividetur in quatuor ventos coeli, sed non in posteros ejus, neque secundum potentiam illius, qua dominatus est: lacerabitur enim regnum ejus etiam in externos, exceptis his.

5. Et confortabitur rex austri, et de principibus ejus praevalebit super eum, et dominabitur ditione; multa enim dominatio ejus.

6. Et post finem annorum foederabuntur, filiaque regis austri veniet ad regem aquilonis, facere amicitiam, et non obtinebit fortitudinem brachii, nec stabit semen ejus, et tradetur ipsa, et

1. A ia od piérwszego roku Dariusza Meda stałem, aby był zmocnion y posilon.

2. A teraz prawdę oznaymię tobie. Oto, iescze trzéy królowie będą stać w Perskiéy ziemi, a czwarty zbogaci się bogactwy zbytniemi nadewszytkie, a gdy się zmocni bogactwy swemi, pobudzi wszytkie na królestwo Greckie.

3. Lecz powstanie król mocny, y będzie panował panowaniem wielkim, a czynić będzie co mu się podoba.

4. A gdy stanie, będzie skruszone królestwo iego, y będzie rozdzielone na cztéry wiatry niebieskie, ale nie między potomki iego, ani według mocy iego, którą panował: bo będzie szarpane królestwo iego téż między obce, oprócz tych.

5. Y zmocni się król z południa, a z książąt iego przemoże go, y będzie panował panowaniem; bo wielkie panowanie iego.

6. A po skończeniu lat uczynią z sobą przymierze, y córka króla z południa przyiedzie do króla pólnocnego czynić przyiaźń, y nie otrzyma siły ramienia, ani się ostoi nasienie iego, y bę-

stwa, bo Żydzi mieli to uprzedzenie, że jeśli czy Boga czy też anioła obaczą, umrą, jak pokazuje się z ks. Sędz. r. 13, 21 i 22. Zdaje się, że tu anioł do tego mniemania się stosuje.

20. *Wrócę abym walczył.* Żebym rozprawiał i siłą dowodów pokonał; bom tu dla tego przyleciał, żebym okazał tobie co ma nastąpić; lecz ponieważ sprawę jeszcze niedokonaną zostawiłem, i wiele do zrobienia pozostaje, wrócę żeby walczyć. — *Gdym ja wychodził.* Żeby przyjść do ciebie. — *Książę Grecki.* Anioł opiekuńczy Grecyi i Macedonii. Czego chciał i domagał się ten książę niewiadomo; sądziłbym że chciał tegoż co i anioł Persyi, t. j. żeby do ojczyzny żydzi nie wrócili; spodziewał się bowiem że jaki pożytek duchowny kiedyś Grecy odniosą, gdy Persya (co dlań nie było tajemnem) przejdzie pod władzę Macedończyków.

21. *Co jest wyrażono w piśmie prawdy.* Pismem prawdziwém nazywa wyrok Boski. — *Michael książę wasz.* Orędownik narodu żydowskiego.

R. 11.—1. *A ja.* To słowa anioła; myśl ta: starałem się od początku żeby królestwo od Chaldeów przeniosło się do Medów i Persów; bo wiedziałem, że oni będą łaskawymi na Żydów i pozwolą im powrócić do ojczyzny.—*Stałem aby był zmocnion.* Pomagałem Daryuszowi żeby się na królestwie babilońskiem umocnił.

2. *Jeszcze trzéj królowie będą stać.* T. j. Kambyzes syn Cyrusa, Smerdes Mag i Daryusz Hystaspis.— *Czwarty.* Xerxes, który z Grecyą wojował.

3. *Król mocny.* Aleksander Macedończyk, wielkim nazwany.

4. *Gdy stanie.* Gdy szczytu dosięgnie tak, że już zdawać się będzie, że więcéj rosnąć nie może.—*Będzie rozdzielone na cztery wiatry niebieskie.* Bo królestwo egipskie, które jest od południa, zabierze Ptolomeusz; Syryjskie i Babilońskie, które jest od północy, Seleukus; Azyą i Pont które są od wschodu, Antygon; Macedońskie, które jest od zachodu, Filip nazwany Arideuszem. — *Ale nie między potomki jego.* Bo po nim nie królowali synowie jego, lecz naprzód dwunastu książąt, z których potém czteréj silniejsi, których wymieniliśmy, całe państwo do siebie zagarnęli z władzą królewską, przybrawszy sobie nawet godła królewskie. — *Ani według mocy jego.* Mniéj potężni niżeli Aleksander.—*Oprócz tych.* Oprócz wymienionych, którzy byli głównymi; bo część imperyum Aleksandra posiadali Lizymach i inni.

5. *Król z południa.* Ptolomeusz, który naprzód objął Egipt, jakośmy powiedzieli, a późniéj królestwo swoje bardzo powiększył. — *A z książąt jego.* Jeden z książąt Aleksandra, t. j. Antyoch, Teosem nazwany t. j. Bogiem. — *Przemoże go.* Króla z południa, t. j. egipskiego, Ptolomeusza Filadelfa. — *Będzie panował panowaniem.* Szeroko panować będzie.

6. *A po skończeniu lat.* Pewnych. — *I córka króla z południa.* Berenika córka króla egipskiego, poślubi Antyocha króla Syryjskiego. — *Nie otrzyma siły ramienia.* Berenika nie pozostanie w królestwie Syryj-

qui adduxerunt eam, adolescentes ejus, et qui confortabant eam in temporibus.

7. Et stabit de germine radicum ejus plantatio, et veniet cum exercitu, et ingredietur provinciam regis aquilonis, et abutetur eis, et obtinebit.

8. Insuper et deos eorum, et sculptilia, vasa quoque pretiosa argenti et auri captiva ducet in Aegyptum: ipse praevalebit adversus regem aquilonis.

9. Et intrabit in regnum rex austri, et revertetur ad terram suam.

10. Filii autem ejus provocabuntur, et congregabunt multitudinem exercituum plurimorum, et veniet properans et inundans, et revertetur, et concitabitur, et congredietur cum robore ejus.

11. Et provocatus rex austri egredietur, et pugnabit adversus regem aquilonis, et praeparabit multitudinem nimiam, et dabitur multitudo in manu ejus.

12. Et capiet multitudinem, et exaltabitur cor ejus, et dejiciet multa millia, sed non praevalebit.

13. Convertetur enim rex aquilonis, et praeparabit multitudinem multo majorem quam prius, et in fine temporum annorumque veniet properans cum exercitu magno et opibus nimiis.

14. Et in temporibus illis multi consurgent adversus regem austri: filii quoque praevaricatorum populi tui extollentur, ut impleant visionem, et corruent. *(Isai. 19, 16.)*

15. Et veniet rex aquilonis, et comportabit aggerem, et capiet urbes munitissimas, et brachia austri non sustinebunt, et consurgent electi ejus ad resistendum, et non erit fortitudo.

dzie wydana sama, y którzy ią przyprowadzili młodzieńcy iéy, y którzy ią zmacniali w czasiech.

7. A stanie z latorośli korzenia iéy szczepek, y przyidzie z woyskiem, a wnidzie do krainy króla północnego, y będzie czynił z nimi po swéy woléy, y otrzyma.

8. Nadto y bogi ich, y ryciny, naczynia też drogie, srébra y złota pobrane, zawiezie do Egyptu: ten przemoże króla północnego.

9. Y wjedzie w królestwo król z południa, y wróci się do ziemie swéy.

10. A synowie iego będą pobudzeni, y zbiorą mnóstwo woysk wiela, y przyiedzie kwapiąc się a zaléwaiąc, y wróci się, y zapędzi się, y potka się z mocą iego.

11. Y rozdraźniony król południowy wynidzie, a z królem północnym walczyć będzie, y nagotuie mnóstwo zbytnie, y będzie podane mnóstwo w ręce iego.

12. Y poima mnóstwo, a wywyższy się serce iego, y porazi wiele tysięcy, ale nie przemoże.

13. Bo się wróci król północny, y nagotuie mnóstwo daleko większe niż piérwéy, a na końcu czasów y lat przyidzie kwapiąc się z woyskiem wielkim, y z bogactwy zbytniemi.

14. A onych czasów mnodzy powstaną przeciw królowi południowemu, synowie też przestępników ludu twego podniosą się, aby wypełnili widzenie, y upadną.

15. Y przyidzie król północny, y usypie wał, y weźmie miasta bardzo obronne, a ramiona południowe nie zniosą, y powstaną wybrani iego, aby się oparli, a nie będzie siły.

---

skiem, gdyż Laodyka, pierwsza żona Antyocha, nie znosząc pierwszeństwa Bereniki, zdradliwie ją z synami jéj zabije; i to jest co powiedziano *ani się ostoi nasienie jego,* bo synowie jéj na królestwo Syryjskie nie nastąpili.— *Będzie wydana sama.* Na śmierć Berenika.—*I którzy ją przyprowadzili.* Którzy jéj towarzyszyli do Syryi, t. j. słudzy i dworscy. — *Młodzieńcy jéj.* Giermkowie. — *Którzy ją zmacniali w czasiech.* Bo od dawna byli dla niéj przyjaznymi, którzy z nią od dzieciństwa wychowywali się i swoją obecnością i towarzystwem ją pocieszali.

7. *A stanie.* Na królestwo wzrośnie, królem zostanie. — *Z latorośli korzenia jéj.* Ptolomeusz Ewergetes, następca Ptolomeusza Filadelfa, który był z tegoż rodu, bo jego bratem. Ten pomścił krzywdę bratu swojemu Filadelfowi wyrządzoną, a razem i śmierć synowicy swojéj Bereniki. — *Krainy króla północnego.* Królestwo Syryjskie, w którém Seleukus Kallinik panował. — *Otrzyma.* W hebr. *umocni siebie,* jak tłumaczy Watabl, albo umocniony będzie, podług Pagniną.

9. *I wejdzie.... i wróci się.* T. j. bez żadnéj szkody swojéj i niebezpieczeństwa przyjdzie do Syryi, i nieuszkodzony wróci do królestwa swojego egipskiego.

10. *A synowie jego.* T. j. króla północnego Seleuka Kallinika. — *Będą pobudzeni.* Będą rozdrażnieni. — *I przyjedzie.* Powiedział: *będą pobudzeni,* liczba mnoga, gdyż obaj bracia Seleuka, t. j. Ceranniusz i Antyoch, Seleuka Kallinika synowie, wojnę rozpoczęli lecz Seleukus czasu saméj wyprawy wojennéj umarł, a prowadził ją Antyoch.—*Kwapiąc się a zalewając.* Jakby rzeka pokrywająca ziemię mnóstwem wojska.— *Wróci.* Do królestwa Syryjskiego zajętego przez Egipskiego króla. — *Z mocą jego.* Z wojskiem jego, t. j. króla Egipskiego, Ptolomeusza Filopatora, syna Ptolomeusza Ewergeta.

11. *I rozdrażniony król południowy wynijdzie.* Mówi *rozdrażniony wynijdzie,* bo nie pierwéj wyszedł na spotkanie nieprzyjaciela, aż wprzód Syryą Antyoch odzyskał, i przyszedł aż do miasta Rafii, które jak mówi ś. Hieronim, u drzwi Egiptu było.— *Będzie podane mnóstwo.* Mnóstwo wojska Antyocha podda się Ptolomeuszowi, bo zwyciężył po sprowadzeniu wielkiego wojska z Grecyi.

12. *Wiele tysięcy.* W hebr. *dwadzieście tysięcy.* — *Nie przemoże.* Nie zwojuje zupełnie, bo Antyoch ucieczką się ocalił.

13. *Na końcu czasów.* Po pewnych latach, patrz wyżéj w. 6.

14. *Synowie też przestępników.* Żydzi przestępcy prawa. — *Podniosą się aby wypełnili widzenie.* Wzbiją się w pychę, i budować będą kościół w Heliopolu w Egipcie, i to pod pozorem żeby się wypełniło proroctwo Izaiasza r. 19, 19, gdzie powiedział: *Będzie ołtarz Pański w pośród ziemi Egipskiéj;* źle rozumiejąc proroka, który o kościołach chrześcijańskich prorokował; i grzesząc przeciw prawu, które nakazywało żeby kościół był tylko w Jerozolimie.— *Upadną.* Zginą, po zdobyciu miasta.

15. *Król północny.* Antyoch.— *Usypie wał.* Oblęże. — *Ramiona południowe nie zniosą.* Siły Egipskie oprzeć się nie zdołają.—*Wybrani jego.* Wybrane mnóstwo żołnierzy. — *Nie będzie siły.* Którąby oprzeć się była zdolną.

16. Et faciet veniens super eum juxta placitum suum, et non erit, qui stet contra faciem ejus, et stabit in terra inclyta, et consumetur in manu ejus.

17. Et ponet faciem suam, ut veniat ad tenendum universum regnum ejus, et recta faciet cum eo, et filiam feminarum dabit ei, ut evertat illud, et non stabit, nec illius erit.

18. Et convertet faciem suam ad insulas, et capiet multas, et cessare faciet principem opprobrii sui, et opprobrium ejus convertetur in eum.

19. Et convertet faciem suam ad imperium terrae suae, et impinget, et corruet, et non invenietur.

20. Et stabit in loco ejus vilissimus et indignus decore regio, et in paucis diebus conteretur, non in furore, nec in proelio.

21. Et stabit in loco ejus despectus, et non tribuetur ei honor regius, et veniet clam, et obtinebit regnum in fraudulentia.

22. Et brachia pugnantis expugnabuntur a facie ejus, et conterentur, insuper et dux foederis.

23. Et post amicitias cum eo faciet dolum, et ascendet, et superabit in modico populo.

24. Et abundantes et uberes urbes ingredietur, et faciet, quae non fecerunt patres ejus et patres patrum ejus: rapinas, et praedam et divitias eorum dissipabit, et contra firmissimas cogitationes inibit, et hoc usque ad tempus.

25. Et concitabitur fortitudo ejus et cor ejus adversum regem austri in exercitu magno, et rex

16. A uczyni przyszedlszy nań według upodobania swego, a nie będzie, ktoby stał przeciw obliczu iego, y będzie stał w zacnéy ziemi, y będzie zniszczona w ręce iego.

17. Y położy oblicze swoie, żeby przyszedł ku otrzymaniu wszytkiego królestwa iego, y uczyni z nim porównania; y córkę z białychgłów da mu, aby ie wywrócił: ale się nie ostoi, ani go będzie.

18. A obróci oblicze swe ku wyspóm, y weźmie ich wiele, y uczyni że przestanie hetman urągania swego, a urąganie iego obróci się nań.

19. Y obróci oblicze swe ku państwu ziemie swéy, y potknie się y upadnie, a nie naydzie się.

20. Y stanie na mieyscu iego napodleyszy, y niegodny dostoieństwa królewskiego, a za mało dni zstart będzie, nie w zapalczywości ani w bitwie.

21. Y stanie na mieyscu iego wzgardzony, a nie dadzą mu czci królewskiéy, y przyidzie potaiemnie, y otrzyma królestwo zdradą.

22. A ramiona woiuiącego będą zwalczone od oblicza iego, y zstarte będą, nadto y wódz przymierza.

23. A po przyiacielstwie uczyni zdradę, y przyciągnie, a zwycięży małym ludem.

24. Y do obfitych a bogatych miast wnidzie, y uczyni czego nie czynili oycowie iego, y oycowie oyców iego; wydartki y korzyści y bogactwa ich rozproszy, a przeciw naymocnieyszym myślić będzie, a to aż do czasu.

25. Y wzbudzi się siła iego, y serce iego przeciw królowi południowemu z woyskiem wielkim, a

---

16. *Uczyni.* Antyoch. — *Nań.* Na króla Egiptu.— *W zacnéj ziemi.* W ziemi pożądanej: tak zwykle nazywano Judeę, jak wyżéj r. 8, 9; i II. Król. 1, 19.— *Będzie zniszczona w ręce jego.* Potęgą swoją zniszczy Judeę.

17. *Położy oblicze swoje.* Uwagę zwróci. — *Królestwo jego.* Ptolomeusza.— *Uczyni z nimi porównanie.* Połączy się z nim przymierzem na słusznych warunkach. —*Córkę z białychgłów da mu.* Sposób mówienia Żydów, który znaczy, że da córkę najpiękniejszą. Antyoch dał w małżeństwo Ptolomeuszowi Epifanowi córkę swoję Kleopatrę. — *Aby je wywrócił.* Spodziewając się że córka nieostróżnego króla albo oszuka, albo zabije, a tym sposobem on sam królestwo Egipskie otrzyma.—*Nie ostoi.* Nie uda się jemu zdrada, bo Kleopatra życzliwszą była dla męża niżeli dla ojca.—*Ani go będzie.* T. j. córka nie będzie jego, lecz mężowską; będzie raczéj sprzyjała mężowi, niżeli ojcu.

18. *Obróci oblicze swe ku wyspom.* Bo widząc Antyoch że zdrada jemu nie powiodła się w Egipcie, zwrócił się indziéj, zdobył Rodus, Samos, Kolofon, Toccę i inne wyspy. — *I uczyni że przestanie hetman urągania swego.* Ułagodzi przez podanie warunków pokoju L. Scypiona, którego nazywa *hetmanem urągania swego*, bo od niego zwyciężonym został.

19. *Obróci oblicze swe.* Powróci do królestwa Syryjskiego, które jedno tylko jemu Rzymianie zostawili.— *Potknie się i upadnie.* Umrze nieszczęśliwie, zabity od mieszkańców, gdy chciał kościoł Jowisza złupić.

20. *Stanie na miejscu jego.* Nastąpi po nim na królestwo. — *Najpodlejszy i niegodny dostojeństwa królewskiego.* Rozumie o Seleuku Filopatorze, starszym synie Antyocha wielkiego, który po ojcu nastąpił i lat dwanaście panował niegodny chwały, chciwy i świętokradzca. —*Start będzie.* Od Heliodora wodza swego zabity.— *Nie w zapalczywości ani w bitwie.* Nie w zapędzie i ogniu wojny ani na placu.

21. *Wzgardzony.* Antyoch Epifanes, brat Seleuka Filopatora. Patrz Wujka.

22. *A ramiona wojującego będą zwalczone od oblicza jego.* *Ramionami* nazywa siły i wojska tych, którzy walczyli przeciw Antyochowi za dziedzicznego króla Demetryusza, lecz przez Antyocha pokonanymi zostali. —*Nadto i wódz przymierza.* Ptolomeusz Filometor, który się *wodzem przymierza* nazywa, tak dla tego, że z Antyochem Epifanem stryjem swoim zawarł przymierze, jako i dla tego, że był synem Kleopatry siostry Antyocha Epifana, którą Antyoch wielki, ojciec Antyocha Epifana, Ptolomeuszowi Epifanowi Filometora ojcu poślubił, dla zawarcia przymierza. Dla tego Ptolomeusz Filometor z tego związku urodzony, był jakby węzłem i książęciem przymierza. Tego więc Filometora Antyoch zgniotł, bo wodzowie Filometora między Peluzium i górą Kazią przez Antyocha Epifana w walce pokonanymi zostali.

23. *Po przyjacielstwie, uczyni zdradę.* Bo Antyoch po odniesieniu zwycięstwa, dla Filometora młodego przyjaźń udawał. — *Przyciągnie.* Do Memfis, udając że chce młodego Filometora sprawy uporządkować.— *Zwycięży małym ludem.* Z małem wojskiem zajmie główne miasta egipskie.

24. *Czego nie czynili ojcowie jego.* Czego nikt z przodków jego nie zrobił.—*Wydartki i korzyść.* Rozumie wszelki rodzaj bogactw, czy to przez wojnę, czy w pokoju sztucznie nabytych.— *A przeciw najmocniejszym myślić będzie.* Będzie myślił o zajęciu największych sił Egiptu.—*A to aż do czasu.* Zamysły swoje w sobie ukrywając, zanim zręczność się nadarzy; bo wtenczas najdzie na królestwo egipskie z otwartą wojną.

15. *I wzbudzi się siła jego.* Antyocha Epifana. —

austri provocabitur ad bellum multis auxiliis et fortibus nimis, et non stabunt, quia inibunt adversus eum consilia.

26. Et comedentes panem cum eo, conterent illum, exercitusque ejus opprimetur, et cadent interfecti plurimi.

27. Duorum quoque regum cor erit, ut malefaciant, et ad mensam unam mendacium loquentur, et non proficient, quia adhuc finis in aliud tempus.

28. Et revertetur in terram suam cum opibus multis, et cor ejus adversum testamentum sanctum, et faciet, et revertetur in terram suam.

29. Statuto tempore revertetur, et veniet ad austrum, et non erit priori simile novissimum.

30. Et venient super eum Trieres et Romani, et percutietur, et revertetur, et indignabitur contra testamentum sanctuarii, et faciet, reverteturque et cogitabit adversum eos, qui dereliquerunt testamentum sanctuarii. *(Num. 24, 24).*

31. Et brachia ex eo stabunt, et polluent sanctuarium fortitudinis; et auferent juge sacrificium, et dabunt abominationem in desolationem.

32. Et impii in testamentum simulabunt fraudulenter: populus autem, sciens Deum suum, obtinebit et faciet.

33. Et docti in populo docebunt plurimos, et ruent in gladio et in flamma, et in captivitate et in rapina dierum.

król południowy, pobudzon będzie ku bitwie z wielkimi pomocami, y mocnymi bardzo, lecz się nie ostoią, bo umyślą nań radę.

26. A ci, którzy z nim chléb iedzą, zetrą go, woysko téż iego zatłumione będzie, y polęże zabitych bardzo wiele.

27. Dwu téż królów serce będzie aby źle czynili, a u stołu iednego kłamstwo mówić będą, y nie zdarzy się im; bo iescze koniec na inny czas.

28. Y wróci się do ziemie swéy z wielkiemi bogactwy, a serce iego przeciw przymierzu świętemu, y uczyni, a wróci się do ziemie swéy.

29. Zamierzonego czasu wróci się, a przyydzie na południe, a nie będzie piérwszemu podobne ostateczne.

30. Przyydą téż nań Galery y Rzymianie, y porażon będzie, a wróci się, y rozgniewa się przeciwko przymierzu świątynie, y uczyni, y wróci się y będzie myślił przeciwko tym, którzy opuścili przymierze świątynie.

31. Y ramiona od niego stać będą, y zgwałcą świątynią mocy, y odeymą ustawiczną ofiarę, a dadzą obrzydłość na spustoszenie.

31. A niezbożni przeciw przymierzu zmyślać będą zdradliwie; lecz lud znaiący Boga swego otrzyma y uczyni.

33. A uczeni między ludem, będą nauczać wielu, y polęgą od miecza y od ognia, y od poimania, y od łupienia dni.

Przeciw królowi południowemu. Przeciw Filometorowi, z którym już nie będzie postępował zdradą, ale otwarcie wojować będzie. Wojnę tę opisuje I. Machab. r. 1. 19.— *Pobudzon będzie.* Rozdrażniony i zmuszony wojować będzie.— *Lecz się nieostoją.* T. j. wojska i posiłki króla egipskiego, bo go zdradliwie Antyoch podejdzie, i od swoich wydanym zostanie.

26. *Którzy z nim chleb jedzą.* Książęta, i dopuszczeni do zaszczytu zasiadania u stołu królewskiego, króla zdradzą.— *Zetrą go.* Zgubę dlań zgotują.

27. *Serce będzie aby źle czynili.* Będą się starali szkodzić sobie nawzajem, i zasadzki zgotują.— *U stołu jednego kłamstwo mówić będą.* U jednegoż stołu gdzie jest miejsce dla przyjaźni i ufności, będą knuć zdrady na siebie.— *Nie zdarzy się.* Bo zdrady się nie powiodą.— *Bo jeszcze koniec na inny czas.* Bo jeszcze nie przyszedł koniec życia dla obu królów, od Boga zakreślony.

28. *Wróci się.* Antyoch, — *Z wielkiemi bogactwy.* Po splądrowaniu Egiptu, pod pozorem opieki nad królem młodzieńcem.— *A serce jego przeciw przymierzu świętemu.* Zamyśli też Antyoch spustoszyć Judeę, Jeruzalem i kościół, gdzie prawo Boże, które się nazywa Boskiem przymierzem świętém, było przechowywaném.— *I uczyni, a wróci się.* Jakby rzekł: chęć swoję urzeczywistniwszy, t. j. splądrowawszy Judeę, Jeruzalem i kościoł, do Syryi powróci.

29. *Zamierzonego czasu.* W hebr. *do czasu*, t. j. po niejakim czasie. — *Przyjdzie na południe.* Przyjdzie do Egiptu.— *A nie będzie pierwszemu podobne ostateczne.* Ta druga wyprawa nie będzie do pierwszéj podobną.

30. *Galery i Rzymianie.* Rzymianie z flotą i galerami.— *Porażon będzie.* Antyoch nie żelazem, lecz bojaźnią Rzymian. Popiliusz bowiem Lenas wódz rzym. gdy Antyoch zwlekał, laską określił około niego koło i kazał odpowiedzieć zanim z zakreślonego koła wyjdzie, czy chce broń złożyć ẏ wrócić do Egiptu. Takiém zuchwalstwem wodza rzymskiego przestraszony Antyoch, spełnił rozkaz rządu rzymskiego.—*Rozgniewa się przeciwko przymierzu świątyni.* Gniew którego wywrzeć nie mógł w Egipcie, wywrze na kościół i naród żydowski. — *Przymierzu świątyni.* Świątynia Przymierza, kościół święty, w którym przechowywało się przymierze, t. j. prawo Boże, i tablice na których napisaném było.—*Będzie myślił przeciwko tym.* Żydzi niektórzy zdrajcy ojczyzny i prawa świętego, pobudzali Antyocha przeciw obywatelom, ojczyznie i prawu swojemu, lecz ich później jako zdrajców również zdradliwie wygnał i sprzątnął Antyoch; takimi byli: Symon, Jason i Menelaus, o których II. Machab. r. 4 i nast.

31. *I ramiona.* Ramionami nazywa wodzów i książąt, których Antyoch wysłał przeciw Żydom. Okazuje więc, że Antyocha siłom i staraniom dobrze się powiedzie.—*Świątynią mocy.* Tak nazywa kościoł, w którym Żydzi czcili prawdziwego wszechmocnego Boga i potęgę jego. Albo dla tego, że kościoł sam był najwarowniejszym, nakształt zamku.— *Ustawiczną ofiarę.* Patrz co powiedziano w r. 8, 11.—*Dadzą.* Umieszczą.— *Obrzydłość.* Posąg Jowisza olimpijskiego. Bo Żydzi posągi obrzydliwością nazywają. — *Na spustoszenie.* W kościele spustoszonym i znieważonym. Patrz II. Machab. 6, 1 i 2.

32. *A niezbożni przeciw przymierzu.* Niektórzy z wiarołomnych Żydów, udając że są gorliwymi o cześć Boską i przymierze, t. j. o prawo, wydadzą religią, ojczyznę i naród Antyochowi. Patrz II. Machab. 1, 12.—*Lecz lud znający Boga.* Którzy nietylko w sercu i słowach, lecz w czynach Boga poznawali, i wiarę z uczynkami łączyli.— *Otrzyma i uczyni.* Watabl. *zmocni serce swoje i uczyni.* Będą wytrwałymi i zwyciężą, nie bronią walcząc, lecz umierając. Bo i sam Antyoch uznał siebie pokonanym od owych siedmiu braci, gdy już umierali. II. Machab. r. 7, 24. 39.

33. *A uczeni między ludem.* Których w r. pop. nazwał znającymi Boga swego, teraz uczonymi mianuje. Bo kto zna dobrze Boga i czci Go święcie, ten najsłuszniéj

34. Cumque corruerint, sublevabuntur auxilio parvulo, et applicabuntur eis plurimi fraudulenter.
35. Et de eruditis ruent, ut conflentur, et eligantur, et dealbentur usque ad tempus praefinitum, quia adhuc aliud tempus erit.
36. Et faciet juxta voluntatem suam rex, et elevabitur, et magnificabitur adversus omnem deum, et adversus Deum deorum loquetur magnifica, et dirigetur, donec compleatur iracundia: perpetrata quippe est definitio. *(Supr. 8, 4).*
37. Et Deum patrum suorum non reputabit, et erit in concupiscentiis feminarum, nec quemquam deorum curabit, quia adversum universa consurget.
38. Deum autem Maozim in loco suo venerabitur, et Deum, quem ignoraverunt patres ejus, colet auro et argento, et lapide pretioso, rebusque pretiosis.
39. Et faciet, ut muniat Maozim cum deo alieno, quem cognovit, et multiplicabit gloriam, et dabit eis potestatem in multis, et terram dividet gratuito.
40. Et in tempore praefinito proeliabitur adversus eum rex austri, et quasi tempestas veniet contra illum rex aquilonis in curribus et in equitibus, et in classe magna, et ingredietur terras, et conteret, et pertransiet.
41. Et introibit in terram gloriosam, et multae corruent: hae autem solae salvabuntur de manu ejus, Edom et Moab, et principium filiorum Ammon.

34. A gdy upadną, wspomożeni będą pomocą maluczką, y przyłączą się do nich mnodzy zdradliwie.
35. Y z uczonych upadną, aby byli wypławieni, y wybrani, y wybieleni, aż do czasu zamierzonego, bo iescze inny czas będzie.
36. A król będzie czynił według woléy swoiéy, y podniesie się, y rozwielmoży się przeciw każdemu bogu, y przeciw Bogu bogów będzie mówił wielmożne rzeczy; y zdarzy się mu, aż się dokona gniew; bo iuż wyszła sententia.
37. A Boga oyców swoich nie będzie miał nizacz, y będzie w pożądliwościach niewiast; ani będzie dbał na żadnego boga, bo przeciw wszemu powstanie.
38. Lecz Boga Maozim na mieyscu swoim chwalić będzie, a Boga, którego nie znali oycowie iego, będzie czcił złotem, y śrébrem, y drogim kamieniem, y rzeczami kosztownemi.
39. Y uczyni, że obwaruie Maozim z bogiem cudzym, którego poznał, y rozmnoży sławę, y da im moc w wielu rzeczach, y ziemię podzieli darmo.
40. A czasu zamierzonego będzie przeciwko niemu walczył król południowy, a iako burzą prziyydzie nań król północny, z wozy, y z iezdnymi, y z okrętami mnogimi; a wnidzie w ziemie, y zetrze, y przeydzie.
41. Y wnidzie do ziemie chwalebnéy, a wiele upadnie. Lecz te same uydą ręki iego, Edom y Moab, a początek synów Ammon.

uczonym nazywać się może.—*Polegną od miecza.* Mieczem zranionymi, w płomieniach spalonymi i do niewoli zaprowadzonymi zostaną. — *I od łupienia dni.* W hebr. *i łupem przez wiele dni*, t. j. będą.

34. *A gdy upadną.* LXX *i gdy osłabną*, trapieni od nieszczęść, gdy wielu od prawdziwej religii odstąpi.— *Wspomożeni będą pomocą maluczką.* Słabą ręką i nielicznem wojskiem Judy Machabejskiego i jego braci, którzy największe wojska Antyocha, wsparci pomocą Boską pokonali.—*Przyłączą się do nich mnodzy zdradliwie.* O tem namieniają i księgi Machabejskie, że wielu Żydów, dla wybawców swoich Machabejczyków, sidła zastawiało.

35. *I z uczonych.* Znających Boga, jak rzekł wiersz 32.—*Aby byli wypławieni.* Jak złoto w ogniu stopieni, oczyszczeni i doświadczeni.—*Wybrani.* Jako dusze czyste.— *Wybieleni.* Oczyszczeni, żeby błyszczeli.— *Aż do czasu zamierzonego.* Aż burza ta w czasie od Boga zamierzonym ucichnie.—*Inny czas będzie.* T. j. wypoczynku i radości, po tylu łzach i żałobie.

36. *Będzie czynił.* Prorok opowiada dzieje Antyocha, ale tak, że ich tylko pobieżnie i lekko dotyka, a w istocie pod typem Antyocha opisuje Antychrysta i obyczaje jego.— *Będzie mówił wielmożne rzeczy.* Pysznie i bluźnierczo.—*Zdarzy się mu.* Dozna powodzenia, i co zamyśli dokona; jakby rzekł: że Boga samego niejako pokona Antyoch, a po nim Antychryst, nie własnemi siły, ale że tak Bóg dozwoli, dla grzechów narodu.— *Aż się dokona gniew.* Aż się stanie zadość gniewowi Boskiemu, za grzechy lud karzącemu.— *Wyszła sentencya.* Pagnin tłumaczy: *bo uczyniony jest wyrok.* Bóg przeznaczył pewny czas, w którym lud ma być karanym.

37. *Boga ojców swoich nie będzie miał nizacz.* Wzgardzi Antyoch Bogiem żydowskim, którego królowie Syryjscy, rodzice jego czcili darami, jak okazuje się z II. Machab. 3, 2. To słuszniéj stosuje się do Antychrysta, który siedzieć będzie w kościele, i będzie chciał żeby go czczono jak Boga.—*I będzie w pożądliwościach niewiast.* Antyoch bowiem był nierządnym, jakim też i Antychryst będzie.— *Ani będzie dbał na żadnego Boga.* Bo chociaż Antyoch w kościele żydowskim kazał umieścić posąg Jowisza Olimpijskiego, nie uczynił tego jednak przez religią i pobożność ku Jowiszowi, jak raczéj dla znieważenia kościoła żydowskiego, i dla pobudek politycznych, jak zwykle Ateusze. Patrz w. 39. Patrz Wujka.

38. *Lecz boga Maozim.* Może przez to rozumie Jowisza lub Marsa. P. W.

39. *I uczyni.* To uczyni, cośmy powiedzieli.— *Że obwaruje Maozim z bogiem cudzym.* Że zamki swoje obwaruje bałwanami opiekuńczemi, i przywiedzie żydów do swoich przesądów. Patrz I. Machab. 1, 57. Maozim więc nie jest imieniem własnem, lecz pospolitem, oznaczającem zamki i miejsca warowne. Albo znaczy, że Antychryst będzie chował bałwana swego w skrytem jakiem miejscu, które nazwie Maozim.

40. *Zamierzonego.* Od Boga. — *Król południowy.* Ptolomeus Filometor. Tu anioł powraca do wojny Antyocha z Filometorem, powtarzając to, co powiedział w. 29. Albo, co prawdziwiéj, mówi o Antychryście, który króla Egipskiego, Libijskiego i Etyopskiego, które to kraje są od południa, zwalczy.

41. *Do ziemi chwalebnéj.* Judei. — *Wiele upadnie*: Miast.—*Lecz te same ujdą.* Bo jak mówi ś. Hieronim. *Antyoch śpiesząc przeciw Ptolomeuszowi królowi południowemu, Idumejczyków, Moabitów i Ammonitów, którzy byli obok Judei, nie tknął, ażeby inną będąc wojną zajęty nie wzmocnił Ptolomeusza. Antychryst też Idumeę, Moabitów i synów Ammon, to jest Arabię zostawi nietkniętą, bo tam święci na puszczę się zbiegną.* Możemy też powiedzieć, że Idumejczyków, Moabitów i Ammonitów Antyoch i Antychryst nie tknęli, bo oni będąc skłonnymi do bałwochwalstwa, do zmiany religii gotowymi się okazali.

42. Et mittet manum suam in terras, et terra Aegypti non effugiet.
43. Et dominabitur thesaurorum auri et argenti, et in omnibus pretiosis Aegypti: per Libyam quoque, et Aethiopiam transibit.
44. Et fama turbabit eum ab oriente ut ab aquilone, et veniet in multitudine magna, ut conterat et interficiat plurimos.
45. Et figet tabernaculum suum Apadno inter maria super montem inclytum et sanctum, et veniet usque ad summitatem ejus, et nemo auxiliabitur ei.

42. Y pośle rękę swoię na ziemie, y ziemia Egyptska nie wybiega się.
43. Y opanuie skarby złota y srébra, y wszytkie rzeczy kosztowne Egyptskie: przez Lybią téż y Ethyopią przeydzie.
44. Y wieść od wschodu słońca y od pólnocy zatrwoży go, y przyidzie z mnóstwem wielkim, aby zstarł y pobił wielu.
45. Y postawi namiot swóy Apadno między morzami, na górze zacnéy y świętéy, y przydzie aż na wiérzch iéy, a żaden mu nie dopomoże.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 11. w. 21. *I stanie na miejscu jego wzgardzony.* To wykładając ś. Hieronim pisze, iż chocia się rozumieć może niejako o Antyochu, wszakże doskonale się wypełnić ma w Antychryscie. jako co pisze Ps. 71, o Salomonie, chocia się rozumie o Salomonie, przecię doskonaléj się wypełniło w Chrystusie. Także i tu co mówi, że ma być z przodku wzgardzony i bez czci, i zdradą ma otrzymać królestwo; taki właśnie Antychryst będzie. Przetoż go wyżéj 7. przyrówna do rogu maluczkiego, dla podłego i nieznacznego jego początku. A toć żadnym sposobem służyć nie może katedrze Piotra ś. bo ta zaraz z początku znaczna i pierwsza w godności i przełożeństwie była, jako o tém pisze Augustin. epist. 162. Prosper lib. 2, *de vocatione gentium* c. 6, i pogański historik Ammianus Marcellinus lib. 27.

37. *Ani będzie dbał o żadnego Boga.* To samo jaśnie wyświadcza, iż Papież nic nie ma z Antychrystem podobnego, ponieważ Antychryst na żadnego Boga dbać nie będzie, a Papież jednego Boga Ojca, Syna, i Ducha Ś. chwali. A przecię heretycy ustawicznie Antychrysta w gębie mają, na kogo inszego to kładąc, co im samym służy, bo oni chwałę Bożą niszczą, i Bóstwo Chrystusowi odejmują.

37. *I będzie w pożądliwościach niewiast.* W żydowskim lepak tak pisze: W pożądliwościach niewiast, nie przydając żadnego słowa, z któregoby poznać jeźliż będzie albo nie będzie. Przetoż heretycy wolą tak przekładać, nie będzie w pożądliwościach niewiast, aby tém więcéj czystość zganili. Aleć sama rzecz pokazuje iż dobrze czyta Hieronim ś. *bedzie.* Bo Antyoch o którym tu Daniel mówi, i który figurował Antychrysta, aż nazbyt był w pożądliwościach niewiast, jako pisze Hier. in Daniel. Jakożby o takim miał Daniel mówić, Nie będzie w pożądliwościach niewiast? Aleć i Żydowie takiego messyasza czekają, któryby im żon wiele dopuścił: przeto nie jest to podobna aby Antychryst miał czystość chwalić. A jeśliby to miał być znak Antychrysta, uczyć czystości, toćby tak i Pana Chrystusa, i Apostoły, którzy czystości uczyli, i sami w niéj żyli, uczynili Antychrystami: patrz do czego ci nowowiernicy swoimi wykłady przychodzą.

38. *Lecz boga Maozim na miejscu swoim chwalić będzie.* Acz już przedtém Daniel powiedział, iż Antychryst wszystkie bałwany wygubi, i niedopuści inszego Boga oprócz siebie samego chwalić: wszakże iż Antychryst będzie czarnoksiężnikiem, potajemnie też djabła, którego mocą wszystko ma czynić, chwalić będzie za boga: i albo go zwać będzie Maozim, to jest moc albo wspomożenie, (bo w nim wszystka jego nadzieja będzie), albo ten jego bałwan będzie na jakiem miejscu obronném i potajemném, które nazowie Maozim: co też znaczy zamek mocny, gdzie będzie chował skarby swoje. Bo o nimże zaraz przydaje Daniel: I uczyni że obwaruje Maozim z bogiem cudzym, którego poznał. Lecz dzisiejszy nowowiernicy, tak mądrze wykładają Pismo ś. że też śmieją zwać Pana Chrystusa, Bogiem Maozim. Bo kościoły wszystkie kosztownie zbudowane i ozdobione, któż nie wie iż Panu Chrystusowi są poświęcone? A tak jeśliż ten, który w kościołach Chrześcijańskich bywa chwalony jest Bóg Maozim, jako to heretycy bluźnią, toć tedy Pan Chrystus, którego chwalimy jest Bóg Maozim, któreż nad to większe bluźnierstwo być może? a przecię to u heretyków za Ewangelią ujdzie.

39. *Da im moc w wielu rzeczach, i ziemię podzieli darmo.* Kładą też to heretycy na Papieża za jeden znak, iż ubogaca swoje pomocniki: wszakże siła takowych jest, co się za kościoł Boży przeciw heretykom zastawiają, którzy nic za to nie biorą. A jeśli co Kardynałom i Biskupom dawa, tedyć pewnie nie swoje daje, ale to co wierni Chrześcijanie z nabożeństwa swego na chwałę Bożą fundują, albo do nóg apostolskich rzucają, w Dziejach 4, w. 35. Rychléj się to pokazać może, iż dzisiejsze heretyki, Luter i Kalwin, zbogaci li się z kościołów i klasztorów, które połupili. A tak pewniejszy to na nich znak Antychrysta, który także gwałtem będzie brał i łupił, swoje bogacąc.

---

42. *I pośle rękę swoję.* Narzuci rękę swoję, na różne ziemie nadchodząc.

43. *Przejdzie.* Depcąc je jako zwyciężca.

44. *Wieść od wschodu słońca.... zatrwoży go.* Wieść o odstępstwie Żydów zatrwoży Antyocha. Patrz II. Machab. 5, 11. Antychryst też gdy Egipcyan i Libijczyków pokona, słysząc że na wschodzie i północy wojny przeciw niemu się gotują, tam się obróci, jak wykłada ś. Hieronim i inni.

45. *Postawi namiot swój Apadno.* Pagnin i Watabl tłumaczą: *zasadzi namioty pałacu swojego między morzami,* bo, jak uczy ś. Hieron., *Apadno* nie jest właściwą nazwą miejsca, lecz pospolitém imieniem, oznaczającem pałac jego, albo stolicę. Inni sądzą że Apadno jest imieniem własném miejsca, które tak będzie się nazywało za czasów Antychrysta, gdy na niém pałac i namiot swój założy.—*Między morzami.* Martwem i Śródziemnem, pomiędzy któremi Jeruzalem położone. —*Górze zacnej i świętéj.* Syon, na któréj był kościoł. —*A żaden mu nie pomoże.* Górze świętéj, bo Antyoch i Antychryst Jerozolimę zdobędą i górę świętą z kościołem. Inni, *żaden nie pomoże,* rozumieją o Antychryście, któremu nikt nie pomoże, gdy będzie zabijanym.

CAPUT XII.

ROZDZIAŁ 12.

O prześladowaniu Antychrysta, zmartwychwstaniu złych i dobrych, i t. d.

1. In tempore autem illo consurget Michael, princeps magnus, qui stat pro filiis populi tui, et veniet tempus, quale non fuit ab eo, ex quo gentes esse coeperunt usque ad tempus illud. Et in tempore illo salvabitur populus tuus, omnis, qui inventus fuerit scriptus in libro.* *(Matth. 25, 46).*

2. Et multi de his, qui dormiunt in terrae pulvere, evigilabunt: alii in vitam aeternam, et alii in opprobrium, ut videant semper.*

3. Qui autem docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti, et qui ad justitiam erudiunt multos, quasi stellae in perpetuas aeternitates. *(Sap. 3, 7).*

4. Tu autem, Daniel, claude sermones, et signa librum usque ad tempus statutum: plurimi pertransibunt, et multiplex erit scientia.

5. Et vidi ego Daniel, et ecce, quasi duo alii stabant; unus hinc super ripam fluminis, et alius inde ex altera ripa fluminis.

6. Et dixi viro, qui erat indutus lineis, qui stabat super aquas fluminis: Usquequo finis horum mirabilium?

7. Et audivi virum, qui indutus erat lineis, qui stabat super aquas fluminis, cum elevasset dexteram et sinistram suam in coelum, et jurasset per viventem in aeternum, quia in tempus, et tempora, et dimidium temporis. Et cum completa fuerit dispersio manus populi sancti, complebuntur universa haec. *(Apoc. 10, 5).*

8. Et ego audivi, et non intellexi. Et dixi: Domine mi, quid erit post haec?

9. Et ait: Vade, Daniel, quia clausi sunt signatique sermones usque ad praefinitum tempus.

1. A czasu onego powstanie Michael książę wielkie, który stoi za synmi ludu twego; y przydzie czas, iaki nie był odtąd, iako narody bydź poczęły aż do onego czasu. A czasu onego będzie wybawion lud twóy, każdy kto będzie nalezion w księgach napisany.

2. A mnodzy z tych, którzy śpią w prochu ziemie, ocucą się; iedni do żywota wiecznego, a drudzy na hańbę, aby widzieli zawżdy.

3. A którzy uczeni będą, świecić będą iako światłość utwierdzenia; a którzy ku sprawiedliwości wprawuią wielu, iako gwiazdy na wieki wieczne.

4. A ty Danielu zamknij mowy, y zapieczętuy księgi aż do czasu zamierzonego; mnodzy przydą, y będzie rozmaita umieiętność.

5. Y widziałem ia Daniel, a oto iakoby drudzy dwa stali; ieden ztąd na brzegu rzeki, a drugi z onąd na drugim brzegu rzeki.

6. Y rzekłem mężowi, który był obleczony w płócienne szaty, który stał nad wodami rzeki: Dokądże koniec tych dziwów?

7. Y słyszałem męża, który był obleczony w płócienne szaty, który stał nad wodami rzeki, gdy podniósł prawicę y lewicę swą ku niebu, y przysiągł przez żywiącego na wieki, iż do czasu y czasów y do połowice czasu. A gdy się dokona rozproszenie ręki ludu świętego, wypełni się wszytko to.

8. A iam słyszał, a nie rozumiałem: y rzekłem: Panie móy, co będzie potym?

9. Y rzekł: Idź Danielu, bo zawarte są y zapieczętowane mowy aż do zamierzonego czasu.

R. 12.—1. *A czasu onego.* Czasu Antychrysta, o którym dopiero powiedziano. W tym rozdz. anioł otwarcie i wyraźnie mówi o czasach ostatnich Antychrysta. —*Książę wielki.* Wojsk niebieskich. —*Który stoi za synmi ludu twego.* Który niegdyś był stróżem synagogi, a teraz Kościoła.—*Przyjdzie czas.* Utrapienia. *Albowiem na on czas będzie wielki ucisk, jaki nie był od początku świata aż dotąd, ani będzie,* jak wyrzekł Chrystus Mat. 24, 21.—*Będzie wybawion lud twój.* Żydzi na końcu świata nawrócą się, szczególnie gdy obaczą że Antychrysta, w którego uwierzyli, Chrystus zwycięży i do piekieł wtrąci. —*W księgach napisano.* Przeznaczenia do chwały.

2. *A mnodzy z tych którzy śpią.* I spiący, t. j. umarli, których jest wiele, bo wszyscy zmartwychwstaną.—*Na hańbę.* Na wieczną karę, śmierć haniebną, —*Aby widzieli zawżdy.* Hańbę swoję, zawsze doświadczali śmierci, żeby wiecznie umierali.

3. *A którzy uczeni będą.* T. j. będą nauczycielami, którzy przykładem swoim wiary, pobożności i dobrych obyczajów uczyć będą. —*Świecić będą.* Tak Chrystus Mat. 13, 43 powiedział: *Tedy sprawiedliwi świecić będą jako słońce, w królestwie ojca ich. — Ku sprawiedliwości wprawują.* Ku prawdziwej wierze i dobrym obyczajom.—*Na wieki wieczne.* W hebr. *na wieki i dalej.* T. j. zawsze, na wieki, na wieczność całą.

4. *Zamknij mowy i zapieczętuj księgi.* Rozkazując zamknąć księgę, i zapieczętować pieczęcią, oznacza że proroctwo ma się nieprędko spełnić, a razem jego ciemność i pewność.—*Mnodzy przyjdą.* Przeczytają, przebiegną te proroctwa, i rozumienia jego śledzić będą.—*Będzie rozmaita umiejętność.* Podawać będą rozmaite ich rozumienie i wykład.

5. *Jakoby drudzy dwa stali.* Podobnie do prawdy, jak powiedział ś. Hieron. że jeden był aniołem stróżem Greków a drugi Persów, o których wzmianka r. 10, 20.—*Rzeki.* Tygru.

6. *I rzekłem mężowi.* Aniołowi mającemu postać mężką, odzianemu w szatę płócienną, który ze mną rozmawiał. Patrz r. 10, 5.—*Dokądże koniec tych dziwów.* Kiedy się staną te rzeczy dziwne, któreś przepowiedział. Podobne pytanie jest u Math. 24, 3: *Powiedz nam kiedy to będzie? a co za znak przyjścia twego* i t. d.

7. *I przysiągł.* Przysięgata oznacza, że wyrok Boski o tych przepowiedniach i rzeczach przyszłych jest niezmiennym i nieodwołalnym. —*Do czasu i czasów.* Odnieś te wyrazy do *słyszałem,* jakby rzekł: słyszałem anioła gdy przysięgał, mówiącego: *do czasu i czasów, i do połowicy czasu,* t. j. przez rok i dwa lata i pół roku, t. j. przez trzy lata i pół trwać będzie prześladowanie Antychrysta, o które pytasz.—*Gdy się dokona.* Gdy wielu chrześcijan rozproszy się po pustyniach i jaskiniach, żeby ujść przed zapalczywością Antychrysta, Objaw. 12, 6, wtenczas spełni się to, co przepowiadam.—*Ręka ludu.* Wielu z ludu.

8. *A nie rozumiałem.* Szczególnie tego o com pytał wiersz 6.

9. *Zawarte są.* Nikt tego nie zrozumie dokładnie

10. Eligentur, et dealbabuntur, et quasi ignis probabuntur multi, et impie agent impii, neque intelligent omnes impii: porro docti intelligent.

11. Et a tempore, cum ablatum fuerit juge sacrificium, et posita fuerit abominatio in desolationem, dies mille ducenti nonaginta.

12. Beatus, qui exspectat, et pervenit usque ad dies mille trecentos triginta quinque.

13. Tu autem vade ad praefinitum, et requiesces, et stabis in sorte tua in finem dierum.

Hucusque Danielem in Hebraeo volumine legimus. Quae sequuntur usque ad finem libri, de Theodotionis editione translata sunt.

10. Będą wybrani, y wybieleni, y jako ogień doświadczeni mnodzy; a niezbożni niezbożnie czynić będą, ani zrozumieią wszyscy niezbożnicy, ale uczeni zrozumieią.

11. A od czasu, gdy będzie odięta ustawiczna ofiara, a postanowiona będzie obrzydłość na spustoszenie, dni tysiąc dwieście y dziewięćdziesiąt.

12. Błogosławiony który czeka, y doszedł aż do dni tysiąc trzechset trzydzieści y piąci.

13. A ty idź do zamierzonego, a odpoczyniesz, y staniesz na losie twoim na końcu dni.

Aż dotąd Daniela w żydowskich księgach czytamy. Co za tym idzie do końca ksiąg, z Theodocyonowego wydania iest przełożono.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 12. w. 11. *A od czasu gdy będzie odjęta ustawiczna ofiara.* Ofiara ustawiczna w zakonie starym była, którą codzień ofiarowano, Num. 28, v. 3. Exod. 29, v. 38, dwu baranków na każdy dzień, jednego poranu, drugiego odwieczór: a przytem miarę mąki oliwą zaczynionéj, i wina także miarkę. Która to ofiara znaczyła ustawiczną ofiarę, która się dzieje w Sakramencie ciała i krwie Pana Chrystusowéj w Kościele Chrześcijańskim. Bo baranek jest Pan Chrystus, który miał być na krzyżu ofiarowany za wszystkie, tak za te którzy rano od początku świata byli, jako i za te, którzy w wieczór na końcu świata będą. Mąkę i wino ofiarowano z barankiem, iż Pan Chrystus nie tylko miał być zabity: ale też tegoż poranka ciało i krew pod osobą chleba i wina miało być ofiarowane, co się wypełnia każdy dzień w kościele naszym. Przetoż Daniel Duchem ś. oświecony będąc, prorokuje o Antychryście pod figurą Antyocha (bo Antyoch figuruje Antychrysta, jako każdy doczytać się może, stosując co Jan ś. Apoc. 13 pisze), iż Antychryst ma odjąć tę ofiarę, którą znaczyła ona ofiara ustawiczna, baranek z chlebem i winem ofiarowany: która nie insza jest tylko Pan Chrystus pod osobą chleba i wina ofiarowany. Toż prorokował wyżéj 8, i 9. Zkąd dowodziem trzech rzeczy przeciw dzisiejszym heretykom. Naprzód iż Antychryst jeszcze nie przyszedł, ponieważ jeszcze trwa ofiara ustawiczna ciała i krwie Pana Chrystusowéj pod osobą chleba i wina. Nadto, iż Biskup Rzymski nie jest Antychrystem jako heretycy bluźnią, ale owszem Antychrystowi przeciwny, gdyż ofiarę, którą ma Antychryst zagubić, Papież najwięcéj zachowuje i broni. Naostatek iż dzisiejszy heretycy są Antychrystowi przesłańcy, ponieważ nic więcéj nieusiłują, jako żeby tę ofiarę ustawiczną ciała i krwie Pana Chrystusowéj wygładzili, co własna jest Antychrystowi.

CAPUT XIII.

ROZDZIAŁ 13.

O potwarzy starców przeciw Zuzannie i jéj ocaleniu od śmierci przez Daniela.

1. Et erat vir habitans in Babylone, et nomen ejus Joakim;

2. et accepit uxorem nomine Susannam, filiam Helciae, pulchram nimis et timentem Deum;

3. parentes enim illius, cum essent justi, erudierunt filiam suam secundum legem Moysi.

4. Erat autem Joakim dives valde, et erat ei pomarium vicinum domui suae; et ad ipsum confluebant Judaei, eo quod esset honorabilior omnium.

5. Et constituti sunt de populo duo senes judices in illo anno, de quibus locutus est Dominus:

1. Y był mąż mieszkaiący w Babilonie, a imię iego Joakim;

2. y poiął żonę imieniem Zuzannę, córkę Helciasza, bardzo piękną y boiącą się Boga:

3. bo rodzicy iéy, będąc sprawiedliwi, wyćwiczyli córkę swą według zakonu Moyżeszowego.

4. A Joakim był bardzo bogaty, y miał sad podle domu swego, a do niego się Żydowie schodzili, iż był ze wszytkich napoczciwszy.

5. A postanowieni są dwa starcy z ludu sędziami onego roku, o których Pan powiedział: Iż wyszła

---

aż przyjdzie czas od Boga naznaczony, kiedy się to urzeczywistni.

10. *Będą wybrani i wybieleni.* W utrapieniu, jakby w ogniu będą wybieleni i oczyszczeni, jak powiedział r. 11, 35.—*Ani zrozumieją wszyscy niezbożnicy.* Widząc nawet że wszystko się spełnia, proroctwa tego nie zrozumieją, bo wszystko odniosą do przyczyn przyrodzonych, albo do ludzkich rad i mocy.—*Uczeni zrozumieją.* Pobożni i mądrzy chrześcijanie zrozumieją tajemnicę tego proroctwa, gdy ujrzą że się wypełnia.

11. *Gdy będzie odjęta ustawiczna ofiara.* Od owego czasu, w którym Antychryst zniesie ofiarę mszy ś. tak że nikt jawnie spełniać jéj nie odważy się.—*Postanowiona będzie obrzydłość.* Bałwan. Rozumiéj samego Antychrysta, który zechce być jak Bóg czczonym. Patrz Wujka.

12. *Aż do dni tysiąc trzechset trzydzieści i pięć.* Gdy Antychryst po dniach 1290 zostanie zabitym, pokój i wypoczynek niejaki będzie przez dni 45, błogosławieni przeto, którzy przez tyle klęsk dójdą do tego czasu; bo będą mogli odetchnąć, a upadłym zostanie czas do upamiętania się i pokuty.

13. *A ty.* Danielu.—*Idź do zamierzonego.* Pójdziesz do śmierci dla wszystkich wspólnéj, zanim to się stanie.—*Staniesz na losie twoim.* Zmartwychwstaniesz w swoim czasie i staniesz pomiędzy wybranymi na stopniu chwały, który ci będzie danym w miarę zasług twoich.

R. 13.—5. *Postanowieni są dwa starcy z ludu sędziami.* Było to z nadania królów Chaldejskich, pozwalających ażeby sprawy należące do prawa żydowskiego były rozpatrywane przez sędziów z tegoż narodu.—*O których Pan powiedział.* Gdzie i jak, czy na piśmie, czy żywym głosem jakiego proroka to powiedział Bóg, nie wiadomo. Maldonat sądzi, że nie słowa, lecz myśl jakiejś księgi Pisma ś. tu się przywodzi; taką jest owe słowa Jerem. 23, 14: *W prorocech Jeruzalem widzia-*

Quia egressa est iniquitas de Babylone a senioribus judicibus, qui videbantur regere populum.
6. Isti frequentabant domum Joakim, et veniebant ad eos omnes, qui habebant judicia.
7. Cum autem populus revertisset per meridiem, ingrediebatur Susanna, et deambulabat in pomario viri sui.
8. Et videbant eam senes quotidie ingredientem et deambulantem, et exarserunt in concupiscentiam ejus;
9. et everterunt sensum suum, et declinaverunt oculos suos, ut non viderent coelum, neque recordarentur judiciorum justorum.
10. Erant ergo ambo vulnerati amore ejus, nec indicaverunt sibi vicissim dolorem suum;
11. erubescebant enim indicare sibi concupiscentiam suam, volentes concumbere cum ea;
12. et observabant quotidie sollicitius videre eam. Dixitque alter ad alterum:
13. Eamus domum, quia hora prandii est. Et egressi recesserunt a se.
14. Cumque revertissent, venerunt in unum, et sciscitantes ab invicem causam, confessi sunt concupiscentiam suam; et tunc in communi statuerunt tempus, quando eam possent invenire solam.
15. Factum est autem, cum observarent diem aptum, ingressa est aliquando sicut heri et nudiustertius cum duabus solis puellis, voluitque lavari in pomario, aestus quippe erat;
16. et non erat ibi quisquam, praeter duos senes absconditos et contemplantes eam.
17. Dixit ergo puellis: Afferte mihi oleum et smigmata, et ostia pomarii claudite, ut laver.
18. Et fecerunt sicut praeceperat, clauseruntque ostia pomarii, et egressae sunt per posticum, ut afferent, quae jusserat; nesciebantque senes intus esse absconditos.
19. Cum autem egressae essent puellae, surrexerunt duo senes, et accurrerunt ad eam, et dixerunt:
20. Ecce, ostia pomarii clausa sunt, et nemo nos videt, et nos in concupiscentia tui sumus· quam ob rem assentire nobis, et commiscere nobiscum:
21. quod si nolueris, dicemus contra te testimonium, quod fuerit tecum juvenis, et ob hanc causam emiseris puellas a te.
22. Ingemuit Susanna, et ait: Angustiae sunt mihi undique: si enim hoc egero, mors mihi est, si autem non egero, non effugiam manus vestras.

nieprawość z Babilonu od starszych sędziów, którzy się zdali żeby lud rządzili.
6. Ci często bywali w domu Joakimowym, y przychodzili do nich wszyscy którzy mieli sądy.
7. A gdy się lud wracał w przypołudnie, wchodziła Zuzanna, y przechadzała się po sadu męża swego.
8. Y widali ią starcy na każdy dzień wchodzącą y przechodzącą się: y zapalili się pożądliwością iéy;
9. y wywrócili rozum swóy, y odwrócili oczy swe aby nie patrzyli w niebo, ani pamiętali na sądy sprawiedliwe.
10. Byli tedy obadwa zranieni miłością iéy, a ieden drugiemu nieoznaymił bolu swego;
11. bo się wstydali ieden drugiemu oznaymić pożądliwości swéy, chcąc z nią grzéch popełnić;
12. y strzegli na każdy dzień tym pilniéy aby ią widzieli. Y rzekł ieden do drugiego:
13. Pódźmy do domu, bo godzina obiadu iest, y wyszedszy rozeszli się.
14. A wróciwszy się przyszli na iedno mieysce: a pytaiąc się ieden do drugiego przyczyny, wyznali pożądliwość swoię, a tedy spółem postanowili czas, kiedyby ią samę zastać mogli.
15. Y przydało się gdy pilnowali dnia sposobnego, weszła niekiedy, iako wczora, y dziś trzeci dzień ze dwiema samemi dziéwkami, y chciała się myć w sadzie: bo goraco było;
16. a nie był tam nikt oprócz dwu starców zataionych, y przypatruiacych się iéy.
17. Rzekła tedy dziéwkom: Przynieście mi oleyku y mydła, a drzwi u sadu zamknicie, abych się zmyła.
18. Y uczyniły tak iako była kazała: y zamknęły drzwi u sadu, y wyszły tyłem, aby przyniosły co była roskazała. A niewiedziały iż się tam byli skryli starcy.
19. A gdy wyszły dziéwki, powstali dwa starcy, y przybiegli do niéy, y rzekli:
20. Oto drzwi sadu sa zamknione, a nikt nas niewidzi, a my w pożądliwości twoiéy iesteśmy: przetoż przyzwól nam, a spi z nami:
21. a ieśli nie będziesz chciała, damy przeciw tobie świadectwo, że był z toba młodzieniec, a żeś dla tego wypuściła dziéwki od siebie.
22. Westchnęła Zuzanna y rzekła: Ciasno na mię zewsząd: bo ieśli to uczynię, śmierć mi iest: a ieśli nie uczynię, nie uydę rąk waszych.

---

tem podobieństwo cudzołożących, i drogę kłamstwa.— Którzy się zdali żeby lud rządzili. Na których cnocie i mądrości zdało się że lud polegał.
6. *Którzy mieli sądy.* W grec. *którzy byli sądzeni*, t. j. processujący się.
8. *I widali ją.* Bo po odejściu narodu, czas jakiś tam pozostawali dla narady.
9. *Wywrócili rozum swój.* Ogłupieli z miłości ku niéj, bo miłość zwykła rozum wywracać. — *Odwrócili oczy.* T. j. tak dalece zgłupieli, że nie mieli na względzie bojaźni Bożéj.—*Aby nie patrzyli w niebo.* Żeby o Bogu nie wspomnieli. — *Sądy sprawiedliwe.* Sądy Boskie, i karę którą Bóg mści się za występki.
13. *Pódźmy do domu.* Jeden drugiego chciał się pozbyć, i zostać sam, żeby na wstydliwość Zuzanny zasadzkę zrobić.—*Wyszedłszy.* Udając że idą do domu, inną drogą na toż miejsce wrócili.
15. *Jako wczora i dziś trzeci dzień.* Jak innych dni czynić zwykła. Znany hebraizm, jak Gen. 31, 2; i Exod. 4, 10.
18. *Tyłem.* Rozumieją się drzwi w tylnéj stronie domu, albo ogrodu, jak tutaj; drzwi sekretniejsze, któremi się do ogrodu wchodziło.
22. *Śmierć mi jest.* Zasłużę na śmierć ciała bo cudzołożników podług prawa kamienowano, i, czego się bardziéj boję, ulegnę przez grzech śmierci wiecznéj.

23. Sed melius est mihi absque opere incidere in manus vestras, quam peccare in conspectu Domini.
24. Et exclamavit voce magna Susanna; exclamaverunt autem et senes adversus eam.
25. Et cucurrit unus ad ostia pomarii, et aperuit.
26. Cum ergo audissent clamorem famuli domus in pomario, irruerunt per posticum, ut viderent, quidnam esset.
27. Postquam autem senes locuti sunt, erubuerunt servi vehementer, quia nunquam dictus fuerat sermo hujuscemodi de Susanna. Et facta est dies crastina.
28. Cumque venisset populus ad Joakim virum ejus, venerunt et duo presbyteri pleni iniqua cogitatione adversus Susannam, ut interficerent eam.
29. Et dixerunt coram populo: Mittite ad Susannam filiam Helciae, uxorem Joakim. Et statim miserunt.
30. Et venit cum parentibus et filiis, et universis cognatis suis.
31. Porro Susanna erat delicata nimis et pulchra specie.
32. At iniqui illi jusserunt, ut discooperiretur (erat enim cooperta), ut vel sic satiarentur decore ejus.
33. Flebant igitur sui, et omnes qui noverant eam.
34. Consurgentes autem duo presbyteri in medio populi, posuerunt manus suas super caput ejus.
35. Quae flens suspexit ad coelum; erat enim cor ejus fiduciam habens in Domino.
36. Et dixerunt presbyteri: Cum deambularemus in pomario soli, ingressa est haec cum duabus puellis, et clausit ostia pomarii et dimisit a se puellas.
37. Venitque ad eam adolescens, qui erat absconditus, et concubuit cum ea.
38. Porro nos, cum essemus in angulo pomarii videntes iniquitatem, concurrimus ad eos, et vidimus eos pariter commisceri.
39. Et illum quidem non quivimus comprehendere, quia fortior nobis erat, et apertis ostiis exsilivit:
40. hanc autem cum apprehendissemus, interrogavimus, quisnam esset adolescens, et noluit indicare nobis: hujus rei testes sumus.
41. Credidit eis multitudo quasi senibus et judicibus populi, et condemnaverunt eam ad mortem.
42. Exclamavit autem voce magna Susanna, et dixit: Deus aeterne, qui absconditorum es cognitor, qui nosti omnia, antequam fiant,

23. Ale mi lepiéy bez uczynku wpaść w ręce wasze: niźli zgrzeszyć przed obliczem Pańskim.
24. Y zawołała głosem wielkim Zuzanna: zawołali téż y starcowie przeciwko niéy.
25. Y bieżał ieden do drzwi sadu, y otworzył.
26. A czeladź domowa usłyszawszy wołanie w sadu, werwali się tyłem, chcąc widzieć coby to było.
27. A gdy starcy powiedzieli, zawstydzili się słudzy bardzo: bo nigdy nie była mówiona taka mowa o Zuzannie. Y było nazaiutrz.
28. Gdy się lud zszedł do Joakima, męża iéy, przyszli y dwa starcy, pełni myśli złościwéy przeciw Zuzannie, aby ią stracili.
29. Y rzekli przed ludem: Poślicie do Zuzanny córki Helciaszowéy żony Joakimowéy. Y wnet posłali.
30. Y przyszła z rodzicmi y z synami, y ze wszystkimi krewnymi swymi.
31. A była Zuzanna subtelna y pięknego weyrzenia.
32. A oni złośliwi kazali ią odkryć, (bo była zakryta) żeby się przynaymniéy tak nasycili piękności iéy.
33. A tak płakali przyiaciele iéy, y wszyscy którzy ią znali.
34. Y powstawszy dwa starcy w pośrzód ludu, włożyli ręce swe na głowę iéy.
35. Która płacząc weyrzała w niebo: bo serce iéy było ufanie maiące w Panu.
36. Y rzekli starcy: Gdyśmy się sami przechodzili w sadzie, weszła ta ze dwiema dziewkami: y zamknęła drzwi sadu, y odesłała dziéwki od siebie.
37. Y przyszedł do niéy młodzieniec, który się był skrył, y spał z nią.
38. A my gdyśmy byli w kącie sadu, widząc nieprawość, bieżeliśmy do nich, y widzieliśmy ie maiące sprawę z sobą.
39. A onegośmy poymać nie mogli, iż był mocnieyszy niźli my, a otworzywszy drzwi wyskoczył:
40. ale tę poymawszy, pytaliśmy iéy coby to był za młodzieniec, y nie chciała nam oznaymić: téy rzeczy iesteśmy świadkami.
41. Uwierzyło im pospólstwo, iako starcom y sędziom ludu, y skazali ią na śmierć.
42. A Zuzanna zawołała głosem wielkim, y rzekła: Boże wieczny, który znasz skryte rzeczy, który wiész wszytko piérwéy niźli się stanie,

24. *Zawołała głosem wielkim.* Wzywając obrony przeciw starcom lubieżnym.—*Zawołali.* Jako zdradzeni krzykiem Zuzanny.

25. *Bieżał jeden do drzwi sadu.* Jeden ze starców, żeby się zdało że tutaj wchodzą; albo żeby skłamali, że młodzieniec z którym tam Zuzannę zdybali, jak mieli twierdzić, uciekał tędy.

27. *I było nazajutrz.* Hebraizm, że gdy dnia następnego lud się zgromadził.

34. *Włożyli ręce swe na głowę jéj.* Kto oskarżał innego o zbrodnię kryminalną, przysięgał położywszy ręce na głowie jego. Lewit. 24, 14.

41. *Skazali ją na śmierć.* Nie powagą sądową, którėj lud nie miał, lecz prywatną, wyrokiem cichym, bo wiedzieli, że cudzołóztwo śmiercią się karze. Lewit. 20, 10, i Deut. 22, 22. Wierzyć należy, że od sędziów prawnym sposobem została skazaną na śmierć.

42. *Pierwej niźli się stanie.* Jakby rzekła: a tem bardziéj kiedy się już stało.

43. tu scis, quoniam falsum testimonium tulerunt contra me, et ecce, morior, cum nihil horum fecerim, quae isti malitiose composuerunt adversum me.

44. Exaudivit autem Dominus vocem ejus.

45. Cumque duceretur ad mortem, suscitavit Dominus spiritum sanctum pueri junioris, cujus nomen Daniel;

46. et exclamavit voce magna: Mundus ego sum a sanguine hujus.

47. Et conversus omnis populus ad eum, dixit: Quis est iste sermo, quem tu locutus es?

48. Qui cum staret in medio eorum, ait: Sic fatui, filii Israel, non judicantes, neque quod verum est, cognoscentes, condemnastis filiam Israel?

49. Revertimini ad judicium, quia falsum testimonium locuti sunt adversus eam.

50. Reversus est ergo populus cum festinatione, et dixerunt ei senes: Veni, et sede in medio nostrum, et indica nobis, quia tibi Deus dedit honorem senectutis.

51. Et dixit ad eos Daniel: Separate illos ab invicem procul, et dijudicabo eos.

52. Cum ergo divisi essent alter ab altero, vocavit unum de eis, et dixit ad eum: Inveterate dierum malorum, nunc venerunt peccata tua, quae operabaris prius:

53. judicans judicia injusta, innocentes opprimens et dimittens noxios, dicente Domino: Innocentem et justum non interficies. *

54. Nunc ergo si vidisti eam, dic sub qua arbore videris eos colloquentes sibi. Qui ait: Sub schino. * *(Exod. 23, 7).*

55. Dixit autem Daniel: Recte mentitus es in caput tuum: ecce enim Angelus Dei, accepta sententia ab eo, scindet te medium.

56. Et amoto eo, jussit venire alium, et dixit ei: Semen Chanaan et non Juda, species decepit te, et concupiscentia subvertit cor tuum:

57. sic faciebatis filiabus Israel, et illae timentes loquebantur vobis, sed filia Juda non sustinuit iniquitatem vestram.

58. Nunc ergo dic mihi, sub qua arbore comprehenderis eos loquentes sibi? Qui ait: Sub prino.

43. ty wiesz że fałszywe świadectwo wydali przeciwko mnie: a oto umieram, gdyżem nie uczyniła nic z tych rzeczy, które ci na mię złośliwie zmyślili.

44. Y wysłuchał Pan głosu iéy.

45. A gdy ią wiedziono na śmierć, wzbudził Pan ducha świętego pacholęcia młodego, któremu imię Daniel;

46. y zawołał głosem wielkim: Czystym ia iest od krwie téy.

47. Y obróciwszy się wszytek lud do niego, rzekł: co to za mowa, którąś ty powiedział?

48. Który gdy stanął w pośrzodku ich, rzekł: tak szaleni synowie Izrael? nie rozsądziwszy, ani się prawdy dowiedziawszy, skazaliście na śmierć córkę Izraelską?

49. Wróćcie się do sądu, bo fałszywe świadectwo mówili przeciwko niéy.

50. Wrócił się tedy lud z kwapliwością, y rzekli mu starszy: Pódź a siądź w pośród nas, a ukaż nam: ponieważci Bóg dał cześć starości.

51. Y rzekł do nich Daniel: Rozłączcie ie precz, iednego od drugiego, a będę ich sądził.

52. Gdy tedy byli rozłączeni ieden od drugiego, zawołał iednego z nich, y rzekł do niego: Zastarzały we złych dniach, teraz przyszły grzechy twe któreś czynił przed tym:

53. sądząc sądy niesprawiedliwe, tłumiąc niewinne, a wypuszczaiąc winne, gdyż Pan mówi: Niewinnego y sprawiedliwego nie będziesz zabiiał.

54. Teraz tedy ieśliś ią widział, powiedz pod którym drzewem widziałeś ie rozmawiaiące z sobą. Który rzekł: pod trzmielem.

55. Y rzekł Daniel: Prawieś skłamał na głowę twoię: bo oto Anioł Boży wziąwszy od niego skazanie, rozetnie cię na poły.

56. Y odwiódszy go kazał przyść drugiemu: y rzekł mu: Nasienie Chanaan, a nie Judzkie, piękność cię uwiodła, y pożądliwość wywróciła serce twoie:

57. takeście czyniali córkom Izraelskim, a one boiąc się mówiły wam, ale córka Judzka nie zciérpiała niecnoty waszéy.

58. Teraz tedy powiédz mi pod którym drzewem poymałeś ie mówiące z sobą? który rzekł: pod iodłą.

---

45. *Wzbudził Pan ducha świętego.* Ducha świętego, który był w Danielu młodziuchnym chłopczyku; ducha proroctwa i ducha zbawiennéj odwagi i mądrości, któryby w niebezpieczeństwie zostającéj Zuzannie podał ratunek.

46. *Czystym ja jest.* T. j. na śmierć jéj ja się nie zgadzam.

50. *Wrócił się.* Dziwną się rzeczą wydawać może, że głos chłopięcia cały lud przywołał do rozwagi. Lecz prawdopodobna, że albo już pierwéj, albo wtenczas lud poznał, że Daniel ma ducha proroczego.—*Pójdź a siądź.* To mówią starcy, szydząc z Daniela i przez pogardę; albo przez pochlebstwo sądząc, że okazaniem szacunku zjednają dla siebie, żeby ich zbrodni nie wydał.—*Cześć starości.* Godność starości, t. j. żebyś jak starzec, był sędzią.

51. *Do nich.* Do ludu.—*Będę ich sądził.* Prześledzę.

52. *Zastarzały we złych dniach.* Pełen dni złych, zły i zbrodniczy starcze, któryś życie swoje niegodnie w grzechach strawił. — *Teraz przyszły grzechy twe.* Dobrały miary, dojrzały; bo już należną grzechom twoim karę poniesiesz.

55. *Prawieś skłamał.* Stosownie, żebyś sam siebie własnemi słowy potępił.

56. *Nasienie Chanaan.* Człowieku, w obyczajach chananejczyku raczéj, niżeli Żydzie, jak Ezech. 16, 45: *Matka wasza Cetejka, a ojciec wasz Amorejczyk.*

57. *Takeście czynili córkom Izraelskim.* Sądziliście że Zuzanna z pokolenia Judy, święcie i pobożnie wychowana, podobną będzie do niewiast izraelskich, t. j. z dziesięciu pokoleń, jakich wiele jest pomiędzy nami tutaj niewolnic, które do popełnienia zbrodni łatwo się skłaniają. — *Mówiły wam.* Przystojnie wyraża rzecz szpetną.

59. Dixit autem ei Daniel: Recte mentitus es et tu in caput tuum, manet enim Angelus Domini, gladium habens, ut secet te medium, et interficiat vos.

60. Exclamavit itaque omnis coetus voce magna, et benedixerunt Deum, qui salvat sperantes in se.

61. Et consurrexerunt adversus duos presbyteros (convicerat enim eos Daniel ex ore suo falsum dixisse testimonium), feceruntque eis, sicut male egerant adversus proximum,

62. ut facerent secundum legem Moysi, et interfecerunt eos; et salvatus est sanguis innoxius in die illa. *(Deut. 19. 18).*

63. Helcias autem et uxor ejus laudaverunt Deum pro filia sua Susanna cum Joakim marito ejus et cognatis omnibus, quia non esset inventa in ea res turpis.

64. Daniel autem factus est magnus in conspectu populi a die illa, et deinceps.

65. Et rex Astyages appositus est ad patres suos, et suscepit Cyrus Perses regnum ejus.

59. Y rzekł mu Daniel: y tyś czyście skłamał na twą głowę, bo czeka Anioł Pański maiący miecz aby cię rozciął ną poly, a zabił was.

60. Tedy wszytko zgromadzenie zawołało głosem wielkim, y błogosławili Boga, który wybawia pokładaiące w nim nadzieię.

61. Y powstali przeciw dwiema starcóm (bo ie był przekonał Daniel z ust ich, iż fałszywe świadectwo dali) y uczynili im iako byli źle uczynili przeciw bliźniemu,

62. aby uczynili według zakonu Moyżeszowego y zabili ie, a krew niewinna dnia onego była wybawiona.

63. A Helciasz y żona iego chwalili Boga, za córkę swą Zuzannę z Joakimem mężem iéy, y ze wszemi powinowatymi, że się nie nalazła w niéy rzecz sprośna.

64. A Daniel stał się wielki w oczach ludu, od onego dnia y na potym.

65. A król Astyages przyłożon iest do oyców swoich, y przyiął Cyrus Persa królestwo.

CAPUT XIV.

ROZDZIAŁ 14.

O bałwanie Bela, Smoku, i powtórném skazaniu Daniela do lwiéj jamy.

1. Erat autem Daniel conviva regis, et honoratus super omnes amicos ejus.

2. Erat quoque idolum apud Babylonios nomine Bel; et impendebantur in eo per dies singulos similae artabae duodecim, et oves quadraginta, vinique amphorae sex.

3. Rex quoque colebat eum, et ibat per singulos dies adorare eum; porro Daniel adorabat Deum suum. Dixitque ei rex: Quare non adoras Bel?

4. Qui respondens, ait ei: Quia non colo idola manufacta, sed viventem Deum, qui creavit coelum et terram, et habet potestatem omnis carnis.

5. Et dixit rex ad eum: Non videtur tibi esse Bel vivens Deus? An non vides, quanta comedat et bibat quotidie?

6. Et ait Daniel arridens: Ne erres, rex: iste enim intrinsecus luteus est et forinsecus aereus, neque comedit aliquando.

7. Et iratus rex vocavit sacerdotes ejus, et ait eis: Nisi dixeritis mihi, quis est qui comedat impensas has, moriemini.

8. Si autem ostenderitis, quoniam Bel comedat haec, morietur Daniel, quia blasphemavit in Bel. Et dixit Daniel regi: Fiat juxta verbum tuum.

1. A Daniel iadał z królem, y był we czci nad wszytkie przyiacioły iego.

2. Był też bałwan u Babilończyków imieniem Bel: a wydawano nań na każdy dzień dwanaście czwiercień białéy mąki, y cztérdzieści owiec, y sześć baréł wina.

3. Król też chwalił go, y chodził na każdy dzień kłaniać się mu: ale Daniel chwalił Boga swego. Y rzekł mu król: Przecz nie chwalisz Bela?

4. Który odpowiadaiąc, rzekł mu: Iż nie chwalę bałwanów ręką uczynionych, ale Boga żywiącego, który stworzył niebo y ziemię, y ma moc nad wszelkim ciałem.

5. Y rzékł król do niego: niezda się tobie Bel bydź Bogiem żywiącym? Aza nie widzisz iako wiele iada y piia na każdy dzień.

6. Y rzékł Daniel, uśmiechnąwszy się: Nie myl się królu: Bo ten we wnątrz iest gliniany, ą z wiérzchu miedziany, a nie iada nigdy.

7. Y rozgniewawszy się król, przyzwał ministrów iego, y rzékł im: Jeśli mi nie powiécie kto iest co iada te nakłady, pomrzecie.

8. A ieśli pokażecie iż to Bel iada, umrze Daniel, iż bluźnił przeciw Belowi. Y rzekł Daniel królowi: Niech tak będzie według słowa twego.

60. *Zawołało.* Odkrywszy kłamstwo starców.

61. *I uczynili im jako byli źle uczynili.* Ukarano ich karą odwetu, jak przepisał Mojżesz, Deut. 19, 16, 19.

65. *A król Astyages.* Te słowa odnieść należy do początku następującéj historyi o Belu i smoku. To pokazuje się z greckich poprawniejszych biblij, które od tych słów zaczynają rozdział 14; tu więc jest jakby zagłówek chronologiczny następującéj historyi, żebyśmy wiedzieli w którym czasie to się zdarzyło, t. j. po śmierci Astyaga, za Cyrusa, tak Kornel. a Lapide. Maldonat mniema że myśl ta: *Daniel stał się wielkim w obliczu ludu, a Astyages położon jest przy ojcach swoich*, t. j. aż do śmierci Astyaga i królestwa Cyrusa.

R. 14.— 1. *Z królem.* Baltazarem, albo Ewilmerodachem.

2. *Bel.* Albo Belus jest to Nemrod, który zbudował Babilon, i pierwszym był jego królem. Patrz Gen. r. 10, 10.

4. *Nie chwalę.* Nie chcę czcić.—*Ma moc nad wszelkim ciałem.* Który jest panem wszystkich żyjących, czyli wszystkich ludzi.

9. Erant autem sacerdotes Bel septuaginta, exceptis uxoribus, et parvulis et filiis. Et venit rex cum Daniele in templum Bel.

10. Et dixerunt sacerdotes Bel: Ecce nos egredimur foras, et tu rex pone escas, et vinum misce, et claude ostium, et signa annulo tuo:

11. et cum ingressus fueris mane, nisi inveneris omnia comesta a Bel, morte moriemur, vel Daniel, qui mentitus est adversum nos.

12. Contemnebant autem, quia fecerant sub mensa absconditum introitum, et per illum ingrediebantur semper, et devorabant ea.

13. Factum est igitur, postquam egressi sunt illi, rex posuit cibos ante Bel; praecepit Daniel pueris suis, et attulerunt cinerem, et cribravit per totum templum coram rege; et egressi clauserunt ostium, et signantes annulo regis abierunt.

14. Sacerdotes autem ingressi sunt nocte juxta consuetudinem suam, et uxores et filii eorum, et comederunt omnia, et biberunt.

15. Surrexit autem rex primo diluculo et Daniel cum eo.

16. Et ait rex: Salvane sunt signacula, Daniel? Qui respondit: Salva, rex.

17. Statimque cum aperuisset ostium, intuitus rex mensam, exclamavit voce magna: Magnus es Bel, et non est apud te dolus quisquam.

18. Et risit Daniel, et tenuit regem, ne ingrederetur intro, et dixit: Ecce pavimentum, animadverte, cujus vestigia sint haec.

19. Et dixit rex: Video vestigia virorum, et mulierum et infantium. Et iratus est rex.

20. Tunc apprehendit sacerdotes, et uxores et filios eorum; et ostenderunt ei abscondita ostiola, per quae ingrediebantur, et consumebant, quae erant super mensam.

21. Occidit ergo illos rex, et tradidit Bel in potestatem Danielis, qui subvertit eum et templum ejus.

22. Et erat draco magnus in loco illo, et colebant eum Babylonii.

23. Et dixit rex Danieli: Ecce, nunc non potes dicere, quia iste non sit Deus vivens: adora ergo eum.

24. Dixitque Daniel: Dominum Deum meum adoro, quia ipse est Deus vivens, iste autem non est Deus vivens.

25. Tu autem, rex, da mihi potestatem, et interficiam draconem absque gladio et fuste. Et ait rex: Do tibi.

26. Tulit ergo Daniel picem, et adipem et pilos, et coxit pariter, fecitque massas, et dedit in os draconis, et diruptus est draco. Et dixit: Ecce, quem colebatis.

27. Quod cum audissent Babylonii, indignati

9. A było ministrów Belowych siedmdziesiąt, oprócz żon y dzieci y synów. Y przyszedł król z Danielem do zboru Bel.

10. Y rzekli ministrowie Belowi: Oto my wychodzimy precz, a ty królu połóż potrawy, y naley wina: a zamkni drzwi, y zapieczętuy sygnetem twoim:

11. a gdy wnidziesz rano, ieśli nie naydziesz że wszytko Bel poiadł, śmiercią pomrzemy, abo więc Daniel, który kłamał przeciwko nam.

12. A niedbali bo byli uczynili taiemne weszcie pod stołem, y przez nie zawżdy wchodzili, a ono pożerali.

13. Stało się tedy gdy oni wyszli, król postawił potrawy przed Belem: Daniel roskazał sługom swym y przynieśli popiołu, y przesiał po wszytkim zborze przed królem: y wyszedszy zamknęli drzwi, a zapieczętowawszy sygnetem królewskim, odeszli.

14. Tedy ministrowie weszli w nocy wedle zwyczaiu swego, y żony, y synowie ich: y wszytko ziedli y spili.

15. A król wstał rano, y Daniel z nim.

16. Y rzékł król: Całeli są pieczęci Danielu? który odpowiedział: Całe królu.

17. A zaraz gdy drzwi otworzył, poyzrzawszy król na stół, zawołał głosem wielkim: Wielkiś iest Belu, a niémasz u ciebie żadnéy zdrady.

18. Y rozśmiał się Daniel: y zadziérżał króla aby nie wchodził we wnątrz, y rzékł: Oto tło, obacz czyie to są stopy.

19. Y rzékł król: Widzę stopy mężów, y niewiast, y dzieci. Y rozgniewał się król.

20. Tedy poymał ministry, y żony, y syny ich, y ukazali mu skryte drzwiczki którémi wchodzili, y ziadali to co bywało na stole.

21. A tak pomordował ie król, y dał Bela w moc Danielowi: który go wywrócił y zbór iego.

22. Y był smok wielki na onym mieyscu, y chwalili go Babilończycy.

23. Y rzékł król Danielowi: Oto teraz rzéc nie możesz, żeby ten nie był Bóg żyiący: Przetóż kłaniay się mu.

24. Ale Daniel rzékł: Panu Bogu memu się kłaniam: bo on iest Bóg żywiący, a ten nie iest Bóg żywiący.

25. Ale ty królu day mi moc, a zabiię smoka bez miecza y kiia. Y rzékł król: Daięć.

26. Wziął tedy Daniel smoły, y sadła, y sierści, y zwarzył ie społu: a naczynił sztuk, y dał w gębę smokowi, y rospukł się smok. Y rzékł: Oto kogoście chwalili.

27. Co usłyszawszy Babilończycy, rozgniewali

12. *Niedbali.* O niebezpieczeństwo, na które się przez zdradę swoję narażali.

20. *Ukazali.* Po użyciu postrachu i ciężkich pogróżek, żeby oszustwo wyjawili.

22. *I był smok.* Tak Rzymianie czasu zarazy przywieźli do Rzymu i czcili węża Epidariusza, o czém patrz Wal. Max. ks. 1 r. 8. Uważa ś. Augustyn ks. 11 o Genezie dosłównie, że czart zwykł przybierać postać wężową dla oszukania ludzi.

26. *Rozpukł się smok.* Nie dla tego żeby smoła albo sierść były zatrute, lecz że kawałki massy i smoła w szczękach uwięzły i oddech zatamowały.

sunt vehementer, et congregati adversum regem, dixerunt: Judaeus factus est rex: Bel destruxit, draconem interfecit, et sacerdotes occidit.

28. Et dixerunt cum venissent ad regem: Trade nobis Danielem, alioquin interficiemus te et domum tuam.

29. Vidit ergo rex, quod irruerent in eum vehementer, et necessitate compulsus tradidit eis Danielem.

30. Qui miserunt éum in lacum leonum; et erat ibi diebus sex. * *(Supr. 6, 16).*

31. Porro in lacu erant leones septem, et dabantur eis duo corpora quotidie, et duae oves; et tunc non data sunt eis, ut devorarent Danielem.

32. Erat autem Habacuc propheta in Judaea, et ipse coxerat pulmentum, et intriverat panes in alveolo; et ibat in campum, ut ferret messoribus. *

33. Dixitque Angelus Domini ad Habacuc: Fer prandium, quod habes, in Babylonem Danieli, qui est in lacu leonum.

34. Et dixit Habacuc: Domine, Babylonem non vidi, et lacum nescio.

35. Et apprehendit eum Angelus Domini in vertice ejus, et portavit eum capillo capitis sui, posuitque eum in Babylone supra lacum in impetu spiritus sui. *(Ezech. 8, 3).*

36. Et clamavit Habacuc, dicens: Daniel, serve Dei, tolle prandium, quod misit tibi Deus.

37. Et ait Daniel: Recordatus es mei, Deus, et non dereliquisti diligentes te.

38. Surgensque Daniel comedit. Porro Angelus Domini restituit Habacuc confestim in loco suo.

39. Venit ergo rex die septimo, ut lugeret Danielem, et venit ad lacum, et introspexit, et ecce, Daniel sedens in medio leonum.

40. Et exclamavit voce magna rex, dicens: Magnus es, Domine Deus Danielis. Et extraxit eum de lacu leonum.

41. Porro illos, qui perditionis ejus causa fuerant, intromisit in lacum; et devorati sunt in momento coram eo.

42. Tunc rex ait: Paveant omnes habitantes in universa terra Deum Danielis, quia ipse est Salvator, faciens signa et mirabilia in terra, qui liberavit Danielem de lacu leonum. *(Supr. 6, 27).*

się bardzo: a zebrawszy się na króla, rzekli: Król się stał Żydem: Bela zepsował, smoka zabił, y ministry pomordował.

28. A gdy przyszli do króla, rzekli: Wyday nam Daniela: bo inaczéy, zabiiemy cię, y dóm twóy.

29. Widząc tedy król że gwałtownie nań nalégali: gwałtem przymuszony, wydał im Daniela.

30. Którzy go wrzucili w dół lwi, y był tam przez sześć dni.

31. A w dole było lwów siedm, y dawano im na każdy dzień dwoie ciała, y dwie owcy: a na ten czas nie dano im, aby pożarli Daniela.

32. A był Habakuk prorok w Judzkiéy ziemi, a on był uwarzył potrawę y nadrobił był chleba na misę, y szedł na pole, aby zaniósł żeńcóm.

33. Y rzékł Anioł Pański do Habakuka: Zanieś obiad który masz, do Babilonu Danielowi, który iest we lwim dole.

34. Y rzékł Habakuk: Panie, Babilonum nie widział, a o dole nie wiém.

35. Y uiął go Anioł Pański za wiérzch głowy, a niósł go za włos głowy iego, y postawił go w Babilonie nad dołem w pędzie ducha swego.

36. Y zawołał Habakuk, mówiąc: Danielu sługo Boży, weźmi obiad któryć Bóg posłał.

37. Y rzékł Daniel: Wspomniałeś na mię Boże, a nieopuściłeś tych którzy cię miłuią.

38. Y wstawszy Daniel, iadł. A Anioł Pański natychmiast postawił zaś Habakuka na mieyscu iego.

39. Przyszedł tedy król dnia siódmego, aby płakał Daniela: y przyszedł do dołu, y weyźrzał weń: a oto Daniel siedzący między lwami.

40. Y zawołał król głosem wielkim rzekąc: Wielkiś iest Panie Boże Danielów. Y wyciągnął go z dołu lwiego.

41. A one którzy byli przyczyną zatracenia iego, wrzucił w dół, y pożarci są we mgnieniu oka przed nim.

42. Tedy król rzékł: wszyscy mieszkaiący po wszéy ziemi niech się boią Boga Danielowego: bo on iest zbawiciel, czyniący znaki y cuda na ziemi; który wybawił Daniela z dołu lwiego.

---

30. *W dół lwi.* W jamę, albo w klatkę gdzie lwów chowano.

31. *Dwoje ciała i dwie owce.* Albo znaczy, dwa całe ciała dwóch owiec. Albo znaczy że dawano *dwa ciała* zwierząt zabitych, albo ludzi na śmierć skazanych, i nadto dwie owce.

32. *Habakuk prorok w Judzkiej ziemi.* Bo niektórzy Żydzi nawet po niewoli babilońskiéj pozostali w Judei. Nie jest to ten Habakuk, który liczy się pomiędzy prorokami mniejszymi; bo ten o którym tu mowa żył po niewoli babilońskiéj, a tamten przedtém. Są jednak poważni pisarze, którzy obu uważają za jednego i tegoż.

35. *Włos głowy.* Pochwyconego za włosy.— *W pędzie ducha swego.* Z anielską szybkością.

41. *A one.* Ukarał karą odwetu, jako Daryusz pokarał tych, którzy Daniela byli oskarżyli i starali się żeby do lwów był wrzucony.

42. *Niech się boją.* Niech szanują ze czcią.

Koniec Księgi Proroctw Daniela.

Wprowadzenie do księgi Ozeasza.

Ozeasz wykłada się, zbawiciel. Ten strofuje wszystkie pokolenia Żydowskie z bałwochwalstwa iż bogi pogańskie chwalili, i upomina, aby się ku swemu Bogu nawrócili. Ten jest piérwszy ze dwunastu proroków mniejszych, z których wszystkich Żydzi jedne księgi czynią. A ci nie przeto mniejszemi są nazwani, żeby byli podlejsi niźli oni więksi, ale iż mniéj i krócéj pisali. Był ten Ozeasz o tychże czasiech kiedy i Izajasz, Joel, Abdiasz, Amos, Jonasz i Micheasz, bo ci wszyscy mało nie jednegoż czasu prorokowali.

PROPHETIA OSEE.

CAPUT I.

1. Verbum Domini, quod factum est ad Osee filium Beeri, in diebus Oziae, Joathan, Achaz, Ezechiae, regum Juda, et in diebus Jeroboam filii Joas regis Israel.

2. Principium loquendi Domino in Osee; et dixit Dominus ad Osee: Vade, sume tibi uxorem fornicationum, et fac tibi filios fornicationum, quia fornicans fornicabitur terra a Domino.

3. Et abiit, et accepit Gomer filiam Debelaim; et concepit, et peperit ei filium.

4. Et dixit Dominus ad eum: Voca nomen ejus Jezrahel, quoniam adhuc modicum, et visitabo sanguinem Jezrahel super domum Jehu, et quiescere faciam regnum domus Israel.

5. Et in illa die conteram arcum Israel in valle Jezrahel.

6. Et concepit adhuc, et peperit filiam. Et dixit ei: Voca nomen ejus: Absque misericordia; quia non addam ultra misereri domui Israel, sed oblivione obliviscar eorum.

7. Et domui Juda miserebor, et salvabo eos in Domino Deo suo, et non salvabo eos in arcu et gladio, et in bello, et in equis et in equitibus.

8. Et ablactavit eam, quae erat Absque misericordia; et concepit, et peperit filium.

PROROCTWO OZEASZA.

ROZDZIAŁ 1.

O żonie Ozeasza, imionach jego dzieci, nawróceniu pogan, jednym pasterzu.

1. Słowo Pańskie, które się stało do Ozee syna Beeri, za dni Ozyasza, Joathana, Achaza, Ezechiasza królów Judzkich, a za dni Jeroboama syna Joas, króla Izrael.

2. Początek mówienia Panu w Ozee; y rzékł Pan do Ozee: Idź, poymi sobie żonę wszetecznicę, a spłódź sobie syny wszeteczne, bo cudzołożąc cudzołożyć będzie ziemia od Pana.

3. Y szedł, a poiął Gomer córkę Debelaim; y poczęła y porodziła mu syna.

4. Y rzékł Pan do niego: Nazów imię iego Jezrahel; bo iescze mało, a nawiedzę krew Jezrahel nad domem Jehu, y uczynię, że ustanie królestwo domu Izraelskiego.

5. A dnia onego złamię łuk Izraelów w dolinie Jezrahel.

6. A poczęła iescze y porodziła córkę. Y rzékł mu: Nazów imię iéy: Bez miłosierdzia; bo nie przydam więcéy zmiłować się nad domem Izraelskim, ale zapomnieniem zapomnię ich.

7. A nad domem Juda zmiłuię się, y zbawię ich w Panu Bogu ich, a nie zbawię ich przez łuk, y przez miecz, y przez woynę, y przez konie, y przez iezdne.

8. Y ostawiła tę, która była Bez miłosierdzia; y poczęła, a porodziła syna.

Komentarz Menochiusza.

R. 1.—1. *Słowo Pańskie.* Wyrok, proroctwo, *mowa Pańska*, jak w chald.—*Za dni Ozyasza, Joatana.* Wymienia królów tak Judzkich jako i Izraelskich, bo tak przeciw Judzie jako i przeciw Izraelowi, t. j. dwunastu pokoleniom prorokuje, lecz więcéj przeciw Izraelowi. Żydzi twierdzą, że Ozeasz 90 lat prorokował.

2. *Początek mówienia Panu.* T. j. pierwiéj przez Ozeasza mówił Pan, niżeli przez innych; tak pisze ś. Hieron. Albo, gdy zaczął mówić przez Ozeasza, to był jego początek. Oba znaczenia prawdziwe, lecz pierwsze zdaje się że prawdziwsze.— *Pojmij sobie żonę wszetecznicę.* Patrz Wujka.

4. *Nawiedzę krew Jezrahel.* P. Wujka.

5. *Złamię łuk.* Łukiem nazywa moc, siły, broń, żołnierzy izraelskich, albo dziesięciu pokoleń.— *W dolinie Jezrahel.* Z tego miejsca pokazuje się, że przed zburzeniem Samaryi, Izraelici na téj dolinie Jezrahel z Assyryjczykami bój stoczyli, i zwyciężonymi zostali.

6. *Porodziła córkę.* Żeby okazać że tak mężczyzni jak równie i niewiasty, jako uczęstniczki w bałwochwalstwie, téj klęsce ulegną.— *Bez miłosierdzia.* Po hebr. *to rachema;* takie imię było córki, co po łacinie znaczy *bez miłosierdzia.*— *Nie przydam więcej zmiłować się.* Patrz Wujka.

7. *Nad domem Juda zmiłuję się.* Bo nie będą pojmanymi od Sennacheryba, i pojmani, będą wreszcie od babilończyków uwolnionymi.—*Zbawię ich w Panu Bogu ich.* Mocą moją, bez ich walki; co się stało za Cyrusa. Patrz Wujka.

8. *Y ostawiła.* To odłączenie od piersi oznaczało, że Żydzi będą pozbawionymi mléka nauki i słowa Bożego, proroctw, łaski Bożéj i pociechy.

9. Et dixit: Voca nomen ejus: Non populus meus; quia vos non populus meus, et ego non ero vester.

10. Et erit numerus filiorum Israel quasi arena maris, quae sine mensura est, et non numerabitur. Et erit in loco, ubi dicetur eis: Non populus meus vos; dicetur eis: Filii Dei viventis. *(Rom. 9. 26).*

11. Et congregabuntur filii Juda, et filii Israel pariter, et ponent sibimet caput unum, et ascendent de terra; quia magnus dies Jezrahel.

9. Y rzekł: Nazów imię iego: Nie lud móy; bo-ście wy nie lud móy, y ia nie będę waszym.

10. Y będzie liczba synów Izraelskich iako piasek morski, który iest bez miary, a policzon nie będzie. A będzie na mieyscu gdzie im rzeką: Nie lud móy wy: rzeką im: Synowie Boga żywiącego.

11. Y zgromadzą się synowie Judzcy, y synowie Izraelscy pospołu, a postanowią sobie głowę iednę, y wynidą z ziemie; bo wielki dzień Izraela.

Wykłady trudniejszych miejsc X. J. Wujka.

Roz. 1. w. 2. *Idź pojmij sobie żonę wszetecznicę, a spłódź sobie syny wszeteczne.* Kazał mu pojąć wszeteczną, aby tém pokazał wielkie i ustawiczne bałwochwalstwo Żydów izraelskich; Zowie i syny wszeteczne chocia prawdziwie żoną była, iż ci synowie znaczyli wszeteczeństwa z bogi pogańskimi synów izraelskich. Zda się niektórym iż takie sprawy proroków, które się albo nieuczciwe zdadzą, albo nie podobne, tylko się w widzeniu i w duchu dziać miały. Ale nie trzeba wątpić o tém, iż się to w rzeczy samej działo, bo nie masz nic nieuczciwego albo niepodobnego co Bóg rozkazuje: i owszem wziąść wszeteczną w małżeństwo, i z nieuczciwéj uczciwą uczynić jest rzecz dobra i uczciwa. Jako też mamy o Izajaszu że nago po Jeruzalem chodził. Isai. 20. O Ezechielu, że na jednym boku przez 390 dni miał leżeć, że gnój ludzki albo bydlęcy miał jeść. Ezech. 4 i wiele innych jest dziwów prorockich, o których nie możem wątpić iż w rzeczy się samej działy: Bo jakożby takie sprawy mogły wzruszać ludzi, kiedyby tylko w duchu to prorok widział? Także i o tém tu rozumie Hieron. in Oseam. August. 22, contra Faustum c. 80. Irenaeus lib. 4. c. 57. Basilius in Isai. Cyrillus in Oseam. Przetoż niesłusznie i owszem fałszywie niektórzy heretycy ztąd dowodzą, jakoby wszeteczeństwo nie miało być grzechem: ponieważ to małżeństwem było, i prorok nie jako z wszeteczną, ale jako z żoną mieszkał: i dla tego tę która przed tém wszeteczna była, zowie żoną, iż w małżeństwo wzięta była. A to się dla tego stało, iż Bóg zwykł przez proroki nie tylko słowy, ale i znakami rozmaitemi ludzie upominać, aby ponieważ na słowa niedbali, wżdy się rzeczy tak dziwnych przelękli. A tak i tém małżeństwem prorockiem dawał znać, iż wielce byli pomazani wszeteczeństwy i pogańskiem bałwochwalstwem: a przecię ich Bóg znosił, i owszem umiłował, czego oni iż niewdzięczni byli, miał je podać w niewolą, i to im daje znać temi imiony dzieci prorockich.

2. *Bo cudzołożąc cudzołożyć będzie.* To jest, bogom pogańskim służyć będzie: Cudzołostwem często prorocy zowią, bogów pogańskich bałwochwalstwo: bo ludzie w nadzieję bogactw, i rozkoszy, i żywota rozpustnego, będąc też wszetecznemi pożądliwościami zaślepieni, od Boga prawdziwego do bogów pogańskich jakoby swych miłośników przystają.

4. *Nazów imię jego Jezrahel.* Iż Bóg chciał aby i dzieci tego proroka, były znakiem Izraelczykom przyszłéj niewoli, dla tego nazwał jednego syna Jezrahel: aby ile kroć to dziecie widzieli, zawżdy na karanie swoje wspominali.

4. *Bo jeszcze mało, a nawiedzę krew.* Jeszcze mało: takich słów Pismo ś. używa, kiedy o czasie mówi, jakoby rzekł, Po małym czasie. A nawiedzę krew, to jest, pomszczę się krwie rozlanéj od Jehu w Izrael, bo chocia mu był Bóg rozkazał Achaba skarać, ale jako niektórzy rozumieją, uczynił to więcéj, aby królował, nie żeby wolą Bożą w tém czynił. A wszakże 4 Król. 10, daje znać iż się uczynek jego podobał Bogu: przetoż raczéj prorok krwią zowie grzechy i bałwochwalstwo, któremi Jehu gorszył i zabijał dusze ludzkie, naśladując w tém Jeroboama heretyka króla Izraelskiego: dla których grozi iż miał skończyć królestwo Izraela, i pomścić się krwie Izraela, to jest, zatracenia dusz ludu Bożego. Za co we czternaście lat po tém proroctwie wszystko potomstwo Jehu wyginęło: a w pięćdziesiąt i sześć lat królestwo wszystko Izraelskie ustało. IV Król. 15 i 17.

6. *Nie przydam więcéj zmiłować się nad domem Izraelskim.* Domem Izraelskim zowie dziesięć pokolenia, które bez miłosierdzia zabrane są w niewolą od Assyryjczyków, ani się potém wrócili, jako masz 4 Król. 17 i pisze ś. Hieronim, iż one pokolenia, podziśdzień są w niewoli królów Perskich. A Josephus 11. Antiq. c. 5 pisze, iż dwoje tylko pokolenia rozproszyło się po Azyi i Europie w państwie Rzymskiem, a insze dziesięć są u Medów i Persów w niewoli. Tylko tedy Pan Bóg z miłosierdzia swego wyprowadził z niewoli dom Juda, a przy tém Benjamin: wszakże przy nich byli też niektórzy z inszych pokolenia, którzy się za czasu Jeroboama heretyka od Izraela wprowadzili do Jeruzalem gdzie Juda królował, i kiedy Juda był wzięty w niewolą Babilońską, i ci też drudzy z nimi są zabrani. A potém kiedy się Juda z niewoli wrócił, i ci też przy nich wrócili się do Jeruzalem. Z tychże potém namnożyło się wielkość ludu, aż do przyjścia Pana Chrystusowego. Wszakże od przedniejszego pokolenia zwano potém wszystkie imieniem Juda, o czém też masz Gen. 49. Z tychże teraz ci są rozproszeni po świecie po spustoszeniu Jeruzalem przez Tytusa.

---

9. *Nie lud mój.* Co to ma znaczyć, zaraz dodaje, *boście wy nie lud mój, a ja nie będę waszym,* Bogiem, rządzcą, opiekunem, ojcem i t. p. jak dotąd byłem.

10. *I będzie liczba synów Izraelskich.* Od rzeczy smutnych prorok przechodzi do wesołych, i przepowiada, że prawdziwych, duchownych izraelitów, t. j. synów Kościoła chrześcijańskiego, czy to z Żydów nawróconych, czy z pogan, będzie bardzo wielu, a nawet niepoliczeni, jakby piasek morski. P. W.

11. *Synowie Judzcy, i synowie Izraelscy pospołu.* A nawet i poganie, którzy wszyscy jeden Kościół Chrystusowy stanowić będą. — *Postanowią sobie głowę jedną.* To jest Chrystusa i jego zastępcę rzymskiego Biskupa.— *Wynijdą z ziemi.* Stosuje do niewoli babilońskiéj; jakby rzekł: jak oni z Chaldei uwolnieni zostali, gdzie prowadzili życie nędzne i niewolnicze, tak tamci z niewoli czarta i grzechu, przez Chrystusa oswobodzeni zostaną.— *Wielki dzień.* T. j. czas najuroczystszy.— *Jezrahela.* Jezrahel znaczy *nasienie Boże*; wielki więc dzień nasienia Bożego, t. j. gdy Chrystus jednorodzony syn Boży, przyjąwszy ciało na się, narodzi się, ewangelią opowiadać będzie i umrze na krzyżu, a Kościół swóy założy, w którym pomieści się nasienie Boże, t. j. chrześcijanie, którzy są boskimi synami przez przysposobienie. P. W.

7. *I zbawię ich w Panu Bogu ich.* To jest, mocą moją Boską, bo to sam Bóg mówi. Iż ten jest obyczaj w żydowskim języku, że mówiąc kto o sobie, mówi jakoby o kim trzecim. Tak Mojżesz Num. 12, v. 3. Gregor. in praefat. Moral. c. 2. Albo też rozumie tu syna Bożego, jakoby rzekł: Zbawię je mocą syna mojego, który się z nich według ciała narodzi, wszakże Bogiem jest. I przeto Chaldeus tak przełożył. Zbawię je przez słowo Pana Boga ich. Hieronim i Hilarius lib 4. de Trinit.

10. *I będzie kilka synów Izraelskich.* Tu prorokuje o Chrześcijanach których niezliczona moc miała być. Bo ten jest obyczaj proroków, iż mówiąc przeciw grzechom ludzkim, wtrącają proroctwa o Chrystusie, a potém od Chrystusa wracają się do obyczajów ludzkich, tak masz Isai. 7, i 10, i 11 i indziéj. Także i tu powiedziawszy iż Izraelitowie, którzy są według ciała synmi Abrahamowemi, mieli być od Boga opuszczeni, przydaje iż inszy nastąpią, którzy są według ducha, a ci wiary i bogobojności Abrahamowéj naśladować będą, i rozmnożą się wielce, A ci będą zgromadzeni do jednéj wiary i kościoła, tak synowie Judy to jest Żydowie, jako i Izraelitowie, to jest, poganie, i rozszerzą się na ziemi. A postanowią sobie głowę jednę, co się ziściło według onych słów Pańskich. Joan. 10. I będzie jedna owczarnia i jeden pasterz.

12. *Wielki dzień Izraela.* Wielki dzień w Piśmie bywa zwany, w który Bóg co wielkiego sprawił, także i tu szczęśliwy czas przyjścia Chrystusowego i przepowiadania Ewangelii zowie Dniem wielkim.

CAPUT II.

O pogróżkach przeciw Żydom, pokucie,

1. Dicite fratribus vestris: Populus meus; et sorori vestrae: Misericordiam consecuta.

2. Judicate matrem vestram, judicate, quoniam ipsa non uxor mea, ego non vir ejus: auferat fornicationes suas a facie sua, et adulteria sua de medio uberum suorum.

3. Ne forte exspoliem eam nudam, et statuam eam secundum diem nativitatis suae, et ponam eam quasi solitudinem, et statuam eam velut terram inviam, et interficiam eam siti.

4. Et filiorum illius non miserebor, quoniam, filii fornicationum sunt,

5. quia fornicata est mater eorum; confusa est, quae concepit eos, quia dixit: Vadam post amatores meos, qui dant panes mihi et aquas meas, lanam meam et linum meum, oleum meum et potum meum.

6. Propter hoc, ecce, ego sepiam viam tuam spinis, et sepiam eam maceria, et semitas suas non inveniet.

7. Et sequetur amatores suos, et non apprehendet eos, et quaeret eos, et non inveniet, et dicet:

ROZDZIAŁ 2.

powołaniu do Kościoła Chrystusowego.

1. Mówcie braciéy waszéy: Lud móy, a siestrze waszéy: Miłosierdzia dostąpiła.

2. Sądźcie matkę waszę, sądźcie, bo ona nie żona moia, y ia nie mąż iey: niech odeymie wszeteczeństwa swe od oblicza swego, y cudzołóstwa swe z pośrzód piersi swoich.

3. Abych iéy snadź nie zewlókł nago, a nie postawił iéy wedle dnia narodzenia iéy, y uczynił ią iako pustynią, y postawił ią iako ziemię bezdrożną, a umorzył ią pragnieniem.

4. Y nad synmi téż iéy nie zmiłuię się, bo synowie wszeteczeństwa są,

5. bo wszeteczeństwa płodziła matka ich, wstydziła się, która ie poczęła, bo mówiła: Póydę za miłośnikami moimi, którzy mi dawaią chléb y wodę moię, wełnę moię y len móy, oliwę moię y napóy móy.

6. Przetoż oto ia zagrodzę drogę twoię cierniem, a zagrodzę ią parkanem, y ścieżek swych nie znaydzie.

7. Y póydźie za miłośniki swymi, a nie dogoni ich, y szukać ich będzie, a nie naydzie, y rzecze:

R. 2.—1. *Mówcie,* Wy prorocy i mężowie wierni.—*Braci waszéj.* T. j. tym którzy są prawdziwymi czcicielami Boga i prawdziwymi izraelitami, a którzy dla tego są *ludem moim.—A siostrze waszéj.* Niewiastom, które są izraelitkami prawdziwemi, i dla tego nazywają się: *miłosierdzia dostąpiła.* Patrz Wujka.

2. *Sądźcie matkę waszą.* Prawujcie się, processujcie się z matką waszą; t. j. z synagogą dziesięciu pokoleń, oskarżcie ją o zbrodnię i przekonajcie.— *Nie żona moja.* Nie postępuje jak żona, lecz jak cudzołożnica.—*Niech odejmie wszeteczeństwa swe od oblicza swego.* Ubior nierządnicy z twarzy swojéj.— *Cudzołóztwa swe z pośrzód piersi swoich.* Bo nierządnice mają zwyczaj okazywać piersi obnażone, przystrojone w kwiaty i w drogie kamienie. Te stroje prorok nazywa wszeteczeństwem i cudzołostwém; i pod przenośnią ich, wyrażona chęć czczenia bałwanów i przesądny zwyczaj noszenia obrazków bałwanów, powieszonych na szyi i na piersiach.

3. *Abym jéj snać.* Rozgniewawszy się na nią.— *Nie zewlokł nago.* Przez ogołocenie z ozdób duchowych i doczesnych, w które ją ustroiłem.—*Postawił.* LXX *przywrócił.* —*Wedle dnia narodzenia jéj.* Jaką była przedtém, zanim ją na oblubienicę sobie wybrałem. Jaka była przy narodzeniu swojém, obszernie naucza Ezech. r. 16.—*Postawił ją.* T. j. ziemię. Bo w tymże w. dodaje: *Postawił ją jako ziemię bezdrożną.* Raz mówi prorok o Izraelu jako o narodzie, a drugi raz jako o ziemi i kraju.—*Jako pustynią.* Tak że w niéj nic nie ma coby się podobać mogło.—*Bezdrożną.* Powtórzenie; bo ziemia bezdrożna toż samo oznacza, co pustynia. LXX *bez wody*; chald. *pustą*—.*Umorzył ją pragnieniem.* Jak zwykle bywa w miejscach pustych, wody nie mających. Przenośnia pragnienia oznacza pragnienie tego, czego otrzymać nie będzie mogła, a szczególnie szczęścia, którego pragną wszyscy, a otrzymują tylko sprawiedliwi.

5. *Bo wszeteczeństwa płodziła.* Jakby rzekł: nawet matka ich synagoga czciła bałwany, a synowie ją naśladowali.

6. *Przetoż.* Jakby rzekł: jeśli ona taki do miłośników ma pociąg, postaram się żeby celu swych życzeń nieosiągnęła.—*Zagrodzę drogę twoję cierniem.* Wielu klęskami utrapię ciebie; uczynię że do nich nie będziesz mogła iść, chyba z wielkim trudem i boleścią. —*Ścieżek swych.* Którémi biegłaś do bałwanów i bałwochwalców.

7. *Pójdzie za miłośniki swemi.* Wzywać będzie pomocy bałwanów i pogan, z któremi religią i przymierzem się połączyła.—*Nie dogoni ich.* Pomocy żądanéj nie otrzyma.—*I rzecze.* Gdy ujrzy że się jéj nadzieje

Vadam, et revertar ad virum meum priorem, quia bene mihi erat tunc magis quam nunc.
8. Et haec nescivit, quia ego dedi ei frumentum et vinum, et oleum et argentum multiplicavi ei, et aurum, quae fecerunt Baal.
9. Idcirco convertar, et sumam frumentum meum im tempore suo, et vinum meum in tempore suo, et liberabo lanam meam et linum meum, quae operiebant ignominiam ejus.
10. Et nunc revelabo stultitiam ejus in oculis amatorum ejus, et vir non eruet eam de manu mea,
11. et cessare faciam omne gaudium ejus, solemnitatem ejus, Neomeniam ejus, sabbatum ejus, et omnia festa tempora ejus.
12. Et corrumpam vineam ejus: et ficum ejus, de quibus dixit: Mercedes hae meae sunt, quas dederunt mihi amatores mei; et ponam eam in saltum, et comedet eam bestia agri.
13. Et visitabo super eam dies Baalim, quibus accendebat incensum, et ornabatur inaure sua et monili suo, et ibat post amatores suos, et mei obliviscebatur, dicit Dominus.
14. Propter hoc, ecce, ego lactabo eam, et ducam eam in solitudinem, et loquar ad cor ejus.
15. Et dabo ei vinitores ejus ex eodem loco, et vallem Achor ad aperiendam spem: et canet ibi juxta dies juventutis suae, et juxta dies ascensionis suae de terra Aegypti.
16. Et erit in die illa, ait Dominus, vocabit me: Vir meus, et non vocabit me ultra, Baali.
17. Et auferam nomina Baalim de ore ejus, et non recordabitur ultra nominis eorum.
18. Et percutiam cum eis foedus in die illa, cum bestia agri, et cum volucre coeli et cum reptili terrae, et arcum et gladium, et bellum conteram de terra, et dormire eos faciam fiducialiter.
19. Et sponsabo te mihi in sempiternum, et sponsabo te mihi in justitia et judicio, et in misericordia et in miserationibus.
20. Et sponsabo te mihi in fide: et scies, quia ego Dominus.

Póydę y wrócę się do męża mego pierwszego, bo mi lepiey było na on czas, niżli teraz.
8. A ona nie wiedziała, żem ia iéy dał zboże, y wino, y oliwę, y śrebra namnożyłem iéy, y złota, które obrócili na Baala.
9. Przeto wrócę się a zabiorę zboże moie czasu swego, y wino moie czasu swego, y wyzwolę wełnę moię, y len móy, które okrywały sromotę iéy.
10. A teraz odkryię głupstwo iéy przed oczyma miłośników iéy, a mąż nie wydrze iéy z ręki moiéy,
11. y uczynię, że ustanie wszelkie wesele iéy, uroczyste święto iéy, nów iéy, sobota iéy, y wszytkie święte czasy iéy.
12. Y zepsuię winnice iéy, y figi iéy, o których mówiła: Moie to zapłaty, które mi dali miłośnicy moi; y uczynię ią lasem, y będzie ią ieść źwierz polny.
13. Y nawiedzę nad nią dni Baalim, którym kadzidła zapalała, y stroiła się nausznicą swą, y kleynotami swymi, chodziła za miłośniki swymi, a mnie zapomniała, mówi Pan.
14. Przetoż oto ia łudzić nią będę, y zawiodę ią na puszczą, y będę mówił do serca iéy.
15. Y dam iéy winogrodniki iéy z tegoż mieysca, y dolinę Achor ku otworzeniu nadzieie, y będzie tam spiewać wedle dni młodości swéy, y wedle dni wyszcia swego z ziemie Egyptskiéy.
16. Y będzie dnia onego, mówi Pan, będzie mię zwała: Mąż móy, a nie nazowie mię więcéy Baal.
17. Y odeymę imiona Baalim z ust iéy, y więcéy wspominać nie będzie imienia ich.
18. Y postawię z nimi przymierze dnia onego, ze źwierzem polnym, y z ptastwem powietrznym, y z płazem ziemskim, a łuk y miecz, y woynę wygładzę z ziemie, y dam im spać bezpiecznie.
19. Y poślubię cię sobie na wieki, a poślubię cię sobie w sprawiedliwości y w sądzie, y w miłosierdziu, a w litościach.
20. Y poślubię cię sobie w wierze: a poznasz, żem ia Pan.

---

zawodzą.—*Do męża mego.* Do Boga.—*Bo mi lepiéj było.* Gdym Boga wiernie czciła.

8. *A ona nie wiedziała.* Synagoga, która jak powiedziano w. 5, uważała bożyszcza fałszywe za sprawców pomyślności, nie postrzegła, jak należało, że jest w wielkim błędzie, bo Pan Bóg jest dawcą dóbr wszystkich, nie zaś bałwany.

9. *Wrócę się.* Zmienię zdanie, i zupełnie inaczéj z nią postępować będę. Od miłości zwrócę do nienawiści, od dobroczynności do zemsty.—*Zabiorę.* Odejmę.—*Czasu swego.* Czasu żniwa i winobrania. — *Wyzwolę wełnę moję.* Jakby z niewoli, w któréj nieprawni posiadacze trzymają.

10. *Odkryję głupstwo jéj.* Ogromem kary okażę jak nierozumnie uczyniła odstępując ode mnie, który ją tak wielu dobrami ozdobiłem.—*Mąż nie wydrze.* Nikt nie wydrze.

13. *Nawiedzę nad nią dni Baalim.* Poniesie karę za dni ku czci Baalim strawione. — *Kadzidła zapalała.* Na cześć bałwanów.—*Nausznicą swą i klejnotami swemi.* Jak bywać zwykło w dni uroczyste, w które mężczyzni i niewiasty w lepszą odzież się ubierają.—*Miłośniki swemi.* Bałwanami które czciła.

14. *Przetoż.* Bo trapiona nieszczęściami upamięta się i powie: *Pójdę i wrócę się do męża mego* i t. d. jak pow. w. 7, zdaje się że co tu powiedziano, odnosi się do rzeczonego wiersza.—*Zawiodę ją na puszczę.* Odłączając ją od towarzystwa z grzechem i grzesznikami, prowadząc od przesądu bałwochwalstwa do Kościoła. P. W.

15. *Winogrodniki.* T. j. apostołów i kaznodziejów. W chald. *rządzców jéj.*—P. W.—*I będzie tam śpiewać,* Jak niegdyś synagoga izraelska wyzwolona od Faraona, który utonął w morzu Czerwoném, śpiewała Bogu hymn dziękczynienia, tak również śpiewać będzie, gdy z niewoli grzechu i czarta przez Chrystusa wyzwolona, wnijdzie do kościoła, ażeby zdążała do ojczyzny niebieskiéj Jerozolimy.

16. *Będzie mię zwała: mąż mój.* Używać będzie słowa miłości, nie zaś bojaźni. P. W.

17. *I odejmę.* Tak dalece zarzucą cześć bałwanów, że o nich ani wspomną nawet.

18. *Ze zwierzem polnem.* P. Wujka.

19. *Poślubię cię sobie.* Z synagogą wziąłem rozwód z powodu jéj cudzołóztwa, ale z Kościołem nigdy się nie rozwiodę, lecz przymierze małżeńskie wiecznem będzie, Patrz Wujka.

21. Et erit in die illa: Exaudiam, dicit Dominus, exaudiam coelos, et illi exaudient terram.
22. Et terra exaudiet triticum, et vinum et oleum, et haec exaudient Jezrahel.
23. Et seminabo eam mihi in terra, et miserebor ejus, quae fuit Absque misericordia.
23. Et dicam Non populo meo: Populus meus es tu, et ipse dicet: Deus meus es tu. *(Rom. 9, 25).*

21. Y będzie dnia onego: Wysłucham, mówi Pan, wysłucham niebios, a one wysłuchaią ziemię.
22. A ziemia wysłucha pszenice, y wino y oliwę, a te wysłuchaią Jezrahela.
23. Y posieie ią sobie w ziemi, y zmiluię się nad tą, która była Bez miłosierdzia.
24. Y rzekę Nie ludowi memu: Lud móy iesteś ty, a on rzecze: Bóg móy iesteś ty.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 2. w. 1. *Mówcie braciéj waszéj.* Mówi to do pokolenia Judy, jakby rzekł: Wam obiecałem wybawienie, bo z pokolenia Judy miał się narodzić Chrystus. A bracią waszę Izraelity i pogany odrzuciłem: a wszakże nie do końca opuszczę ich, możecie je zwać bracią swoją, bo się swego czasu nad nimi zmiłuję. A wy tym czasem patrzcie na matkę waszę, aby się jéj nie stało co inszych potkało. Zowie tu matką synagogę Juda, bo każdy z osobna był synem jéj: jako wszyscy Chrześcijanie jesteśmy jeden Kościół, a każdy z osobna jest synem Kościoła, a Kościół matką naszą.

14. *Oto ja łudzić nią będę.* Wylicza tu co miało dobrego być za przyjściem Chrystusa na świat. Naprzód tedy słowo łacińskie, *lactabo*, znaczy tu łudzenie albo oszukanie, bo i żydowskie i greckie także znaczy, i w Przypow. 1 i 16, iż zda się być jakieś łudzenie i oszukanie, gdy kto za czyją namową odstąpi swego przedsięwzięcia. A toć się właśnie stało przez opowiadanie Ewangelii ś, gdy Żydowie opuściwszy swój zakon, Chrystusa i jego naukę przyjęli, słodkością ducha jego i nauki uwiedzeni.

14. *Zawiodę ją na puszczą.* Kościół swój Chrześcijański zowie puszczą, naprzód dla tego, iż jako przed tém lud swój z Egiptu wyprowadziwszy na puszczą tamże ich bronił i karmił, tak i Kościół Chrześcijański odłączył od niewiernych, i karmi ich ciałem swojém i od nieprzyjaciół broni. Nadto w tymże Kościele trzeba wiele prace podjąć, chcemyli przyjść do onéj ziemie obiecanéj królestwa niebieskiego. Naostatek w samym tylko Kościele Chrześcijańskim, gdy się człowiek w wierze świętéj uspokoi, Bóg do dusze jego wolno i wdzięcznie mówi. Dla tego przydaje: I będę mówił do serca, to jest będę jéj mówił słowo łagodne i pocieszne. Bo w Piśmie ś. mówić do serca, znaczy, wdzięcznie cieszyć. Tak Bóg z wiernymi swoimi mówi gdy je we wszystkiem utrapieniu cieszy. Rzym. 5, 2. Cor. 1. Żyd. 10.

15. *I dam jéj winogrodniki.* W żydowskim teraz jest: Dam jéj winnice, wszakże przed tém niż swoje punkty żydowie do Pisma przydali, tak czytano jako ma nasza łacińska, co ztąd znać że też i chaldejscy tłumacze przełożyli tak, Dam jéj rządziciele. Co się tak rozumie: iż kiedy wyszła z Egiptu dałem jéj przełożone z ichże narodu, Mojżesza i Aarona: tak też z tegoż narodu dam apostoły i ucznie ich. A wszakże też Isai. 61, powiada, iż mieli być cudzoziemcy przełożonymi i nauczycielami. Co się rozumie o tym czasie gdy się już Kościół rozmnożył.

15. *I dolinę Achor.* To jest, jako przedtém po onym zamieszaniu, które był uczynił Achan, co opisuje Jozue 7, nastąpiło szczęście skarawszy Achana, tak też tu, po utrapieniu będzie dobra nadzieja pociechy.
16. *Baali.* Obiecuje tu iż tak daleko mieli być od bałwanów pogańskich, że też i imion ich wspominać nie mieli. A tak iż u Żydów żony męże swoje zwały tém imieniem Baali, to jest, mężu mój, albo panie mój: a tymże przezwiskiem pogani zwali bałwana swojego Baal, nie chce Bóg aby tego słowa napotém żony używały, chcąc i imiona bałwanów wygładzić. Także i słowa niektóre heretyckie nie mają być w używaniu u Chrześcijan, dla tego samego iż heretycy swoje błędy temiż słowy zowią, jako są zbory, wieczerze, ministry i t. d.
18. *Ze zwierzem polnym.* Nie mówi tu o bestyach niemych, ale o ludziach okrótnych, bestyom podobnych. Zwierzem zowie okrótne tyranny: ptastwem pyszne, płazem chytre i zdradliwe. Ci za opowiadaniem Ewangelii ś. ludzkimi się i cichymi stali: i przyłączyli się do Apostołów i Chrześcijan, którzy pierwszy z żydostwa byli, i z nimi wieczne przymierze uczynili. Tak to wykłada Piotr ś. w Dziej. 4, gdzie miał widzenie o rozmaitych bestyach, które pogaństwo znaczyły.

19. *Poślubię cię sobie w sprawiedliwości.* Poślubienie z Bogiem znaczy miłość Bożą, ale Bóg nikogo nie miłuje tylko sprawiedliwego, przetoż usprawiedliwienie jest niejako poślubienie z Bogiem w którém sobie miłość obiecują. W sądzie, to jest przez pokutę, którą się człowiek oskarża i karze, chceli aby mu grzechy odpuszczono. W miłosierdziu, bo z tego pochodzi usprawiedliwienie bez zasług naszych. W wierze, bo nie przez zakon Mojżeszów, ale przez wiarę w Pana Chrystusa bywamy poślubieni albo usprawiedliwieni. Nie żeby sama wiara dosyć była, ale iż ta jest początkiem i fundamentem usprawiedliwienia, które w sobie zamyka wiarę i uczynki. Galat. 5, v. 6.

21. *Wysłucham niebios.* Jakby rzekł: Dam niebu dostatek deszczu, a to da ziemi, a ta przyniesie wielki pożytek. Temi słowy daje znać o wielkiéj łasce i darach Ducha Ś. które dał Kościołowi swemu. Ztądże czytamy często w Dziejach Apostolskich, iż Apostołowie i wierni Chrześcijanie byli pełni Ducha świętego. I posieję ją, powiada, w ziemi, to jest rozmnoży się wszędzie Kościół Boży, jakoby posiał wierne po wszystkim świecie, a ci byli z tych pogan, którzy przed tém byli bez miłosierdzia.

---

21. *Wysłucham niebios.* P. Wujka.
22. *Wysłucha pszenice.* Która dla pożytku ludzi zdaje się że z ziemi wyrwać się chce niejako.—*Wysłuchają Jezrahela.* Uczynią czego chce lud Boży, t. j. dobrami go napełnią. Jezrahel znaczy *nasienie Boże*, t. j. lud Boży.
23. *Posieję ją sobie.* Rozsypię tę synagogę, już zamienioną w Kościół mój, po świecie, ażeby wszędzie opowiadała i okazywała chwałę moję; co też i stało się przez apostołów, a potém przez mężów apostolskich.

CAPUT III. ROZDZIAŁ 3.

O odrzuceniu Żydów, i nawróceniu ich przy końcu świata.

1. Et dixit Dominus ad me: Adhuc vade, et dilige mulierem dilectam amico, et adulteram, sicut diligit Dominus filios Israel, et ipsi respiciunt ad deos alienos, et diligunt vinacia uvarum.
2. Et fodi eam mihi quindecim argenteis, et coro hordei, et dimidio coro hordei.
3. Et dixi ad eam: Dies multos exspectabis me: non fornicaberis, et non eris viro, sed et ego exspectabo te,
4. quia dies multos sedebunt filii Israel sine rege et sine principe, et sine sacrificio et sine altari, et sine ephod et sine theraphim.
5. Et post haec revertentur filii Israel, et quaerent Dominum Deum suum, et David regem suum, et pavebunt ad Dominum, et ad bonum ejus in novissimo dierum. *(Ezech. 34, 23).*

1. Y rzekł Pan do mnie: Jescze idź, a miłuy niewiastę umiłowaną przyiacielowi, a cudzołożnicę, iako miłuie Pan syny Izraelowe, a oni patrzą na cudze, a miłuią skórki iagod winnych.
2. Y wykopałem ią sobie za piętnaście śrébrników, y za korzec ięczmienia, y za półkorca ięczmienia.
3. Y rzekłem do niéy: Przez wiele dni będziesz mię czekała, nie będziesz nierządu patrzała, ani będziesz z mężem, ale y ia ciebie czekać będę.
4. Bo przez wiele dni będą siedzieć synowie Izraelowi bez króla, y bez książęcia, y bez ofiary, y bez ołtarza, y bez ephod, y bez Theraphim.
5. A potym nawrócą się synowie Izraelowi, y szukać będą Pana Boga swego, y Dawida króla swego; y będą się lękać na Pana, y na dobro iego, na ostatku dni.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 3. w. 1. *Jeszcze idź a miłuj niewiastę.* Była to żona Ozeaszowa, o któréj masz w przeszłym rozdziale, ta potém cudzołożyła, wszakże Bóg każe mu jéj nie opuszczać, i owszem miłować, jakby rzekł: miłuj cudzołożnicę chocia tego godna nie jest. Jako Bóg umiłował Izraelity, chocia oni cudzołożyli bogi cudze chwaląc.

1. *A miłują skórki jagód winnych.* Nowotni zaś tak to przekładają, i miłują flaszę wina. Ale na to trzeba pamiętać, iż pośledniejszy Żydzi siła słów żydowskich nie rozumieją co właśnie znaczą. Mamy stare tłumacze, którzy są w tém godniejszy wiary, tak przedtém przełożył Akwila i Simmachus, jako i nasz Hieronim ś. Skórki jagod winnych z których wino wytłoczono, tak zowiąc bałwany, iż są próżni i niepożyteczni.

2. *I wykopałem ją sobie za piętnaście srebrników.* To jest kupiłem ją: bo łaciński tłumacz, często słów żydowskich naśladuje, przetoż iż żydowie w swym języku, wykopać mówią, miasto kupić, dla tego i w łacińskim tož zachował, i my także przełożyli. Bo był ten obyczaj, że mąż żonę kupował a żona także męża za posag, który brał, jakoż i teraz jest obyczaj, że mężowie dają upominki żonom, i społecznie sobie posagi zapisują. Za piętnaście srebrników, to jest, półtalerków.

2. *Za korzec jęczmienia i za półkorca.* Corus, miara jest żydowska większa, imię też samo jest chaldejskie *Chor.* Ten korzec wielki, miał w sobie korcy mniejszych 30, a półkorca wielkie, 15 mniejszych. A tak dał prorok za żonę 45 korców mniejszych, a do tego półtalerków 15. To wszystko znaczy, iż Żydzi jako zła żona czekając aż się Bóg zmiłuje nad niemi i przyjmie je za własne, tym czasem aby się do bogów pogańskich nie wracali, wzięli od Boga trochę doczesnéj majętności, którą pilno robiąc mogą się pożywić.

4. *Bez króla, i bez książęcia, i bez ofiary.* Acz to niektórzy rozumieją o onym czasie, kiedy byli w niewoli babilońskiéj, wszakże i na tenczas nie byli bez króla, bo Joachin król żył długo w Babilonie 4 Król. 25. Ten zrodził Salatyela, a z tego był Zorobabel książę ludu, onychże czasów mieli swoje sądy, co znać z onéj historyi Zuzanny. Dan. 13. Naostatek zawżdy mieli, albo króla, albo książę, według przepowiedzenia Jakóba Gen. 49. A tak wypełniło się to właśnie, kiedy Tytus spustoszył Jeruzalem, bo od onego czasu to wszystko Żydzi cierpią, będąc w niewoli u cudzych królów, iż króla nad królmi nie przyjęli. Za co teraz tak opuszczeni siedzą, że ani Boga prawdziwego chwalą, bo mu nie mogą ofiarować, ani też bogów pogańskich naśladują, według tego jako tu prorok przepowiedział.

4. *Bez Teraphim.* Zostawiają pospolicie tłumacze to słowo żydowskie nie przekładając go, iż rzecz wątpliwa jest, co to znaczy. Bo iż znaczy wyobrażenie i figury wszelakie o czem masz Gen. 31, v. 19, możem tu rozumieć, albo obrazy Cherubim i Seraphim i insze malowania, które były w kościele Salomonowym, bez których i teraz żydowie są, jako też tu Hieronim ś. rozumie. Albo więc fałszywe bogi pogańskie, bo się tak to słowo pospolicie rozumie Gen. 31. Sędz. 17. Ezech. 21. Zach. 10, bo im tu prorok przepowiada, iż jako bez Boga prawdziwego, któremu nie ofiarują mieli zostać, tak też ani fałszywych bogów pogańskich nie mieli chwalić.

5. *A potém nawrócą się.* Na końcu świata wrócą się do Chrystusa, którego byli odrzucili. Dawid tu Chrystusa znaczy, iż był jego figurą, a w Piśmie ś. jest zwyczaj, iż imię figury dają rzeczy przefigurowanéj, tak masz Ezech. 34 i 37. Tegoż Chrystusa zowie tu Jehową, powiadając, że go z wielką uczciwością chwalić mieli.

R. 3.—1. *Miłuj.* Jeszcze ci innéj żony szukać i inne śluby zawrzeć trzeba. — *Umiłowaną przyjacielowi, cudzołożnicę.* Teraz wolną od związku małżeńskiego, ale zniesławioną cudzołostwami, za życia męża. Patrz Wujka.

2. *Wykopałem ją.* Patrz Wujka.

3. *Będziesz mię czekała.* Ani miłośnikom nie oddasz się obrzydliwie, ani ze mną, który cię jako mąż pojąłem, prawnie się nie połączysz, i żebyś nie sądziła że się krzywda dzieje *i ja ciebie czekać będę.* — *Nie będziesz nierządu patrzała.* Będziesz się musiała wstrzymać i od nieprawnego i od prawnego spółkowania.

4. *Bo przez wiele dni.* Jest to wytłumaczenie tego małżeństwa i małżeńskiéj powściągliwości; jakby rzekł: jak żona, którą pojąłem, małżeńskich stosunków będzie pozbawioną, i będzie jakby wdową, tak synagoga będzie długo wdowieć bez króla, książęcia. Patrz Wujka. — *Bez Efod.* Efod czyli naramiennik był najznamienitszą szatą arcykapłana. Przez to oznacza, że arcykapłaństwo i kapłaństwo miało być odjętém od Żydów.—*Bez theraphim.* Patrz Wujka.

5. *Potém.* Na końcu świata, *na ostatku dni*, jak powiedziano w tymże wier., t. j. czasu Antychrysta.—*Dawida.* T. j. Chrystusa syna Dawidowego, i w królestwie nie doczesném, lecz w duchowym Kościele następcę. Patrz Wujka.

CAPUT IV. ROZDZIAŁ 4.

O skażeniu ludu i kapłanów Izraelskich, i karach za ich grzechy.

1. Audite verbum Domini, filii Israel, quia judicium Domino cum habitatoribus terrae; non est enim veritas, et non est misericordia, et non est scientia Dei in terra.

2. Maledictum et mendacium, et homicidium et furtum, et adulterium inundaverunt, et sanguis sanguinem tetigit.

3. Propter hoc lugebit terra, et infirmabitur omnis, qui habitat in ea, in bestia agri et in volucre coeli, sed et pisces maris congregabuntur.

4. Verumtamen unusquisque non judicet, et non arguatur vir: populus enim tuus sicut hi, qui contradicunt sacerdoti.

5. Et corrues hodie, et corruet etiam propheta tecum: nocte tacere feci matrem tuam.

6. Conticuit populus meus, eo quod non habuerit scientiam, quia tu scientiam repulisti, repellam te, ne sacerdotio fungaris mihi, et oblita es legis Dei tui, obliviscar filiorum tuorum et ego.

7. Secundum multitudinem eorum sic peccaverunt mihi: gloriam eorum in ignominiam commutabo.

8. Peccata populi mei comedent, et ad iniquitatem eorum sublevabunt animas eorum.

9. Et erit sicut populus, sic sacerdos, et visitabo super eum vias ejus, et cogitationes ejus reddam ei. *(Isai. 24, 2).*

10. Et comedent, et non saturabuntur: fornicati sunt, et non cessaverunt, quoniam Dominum dereliquerunt in non custodiendo.

11. Fornicatio, et vinum et ebrietas auferunt cor.

12. Populus meus in ligno suo interrogavit, et

1. Słuchaycie słowa Pańskiego synowie Izraelowi, bo sąd Panu, z obywatelmi ziemie: abowiem niémasz prawdy, y niémasz miłosierdzia, y niémasz znaiomości Boga na ziemi.

2. Złorzeczeństwo, y kłamstwo, y mężobóystwo, y kradziestwo, y cudzołostwo wylało z brzegów, a krew się krwie dotknęła.

3. Dla tego płakać będzie ziemia, y zachorzeie każdy, który mieszka na niéy, ze źwierzem polnym y z ptastwem powietrznym; lecz y ryby morskie zbiorą się.

4. Wszakoż żaden niech nie sądzi, y niech nie będzie strofowan mąż: bo lud twóy iako ci, którzy się sprzeciwiaią kapłanowi.

5. Y upadniesz dzisia, y upadnie téż prorok z tobą: w nocy kazałem milczeć matce twoiéy.

6. Umilknął lud móy, że nie miał umieiętności: iżeś ty odrzucił umieiętność, odrzucę cię, abyś mi w kapłaństwie nie służył, a zapomniałeś zakonu Boga twego, zapomnę y ia synów twoich.

7. Wedle mnóstwa ich, tak zgrzészyli przeciwko mnie: sławę ich w sromotę odmienię.

8. Grzéchy ludu mego ieść będą, a do nieprawości ich, podnosić będą dusze ich.

9. Y będzie iako lud, tak kapłan, a nawiedzę na nim drogi iego, y myśli iego oddam mu.

10. Y będą ieść, a nie naiedzą się: nierząd płodzili, a nie przestali, bo opuścili Pana w tym że nie strzegli.

11. Wszeteczeństwo, a wino y piiaństwo odeymuią serce.

12. Lud móy pytał się drewna swego, a kiy ie-

R. 4.—1. *Synowie Izraelowi.* Przemawia do dziesięciu pokoleń. — *Sąd.* Oskarżenie i dopominanie się kary; jakby rzekł: ma Bóg o co oskarżać na sądzie, i sprawiedliwie spierać się będzie z mieszkańcami Samaryi.—*Prawdy.* Wierności w obietnicach i uczynkach.— *Znajomości Boga.* Mówi szczególnie o znajomości praktycznéj, przez którą poznajemy i szanujemy imię Boże, opatrzność, sprawiedliwość i t. d.

2. *Wylało.* Obfituje; wszystko zbrodniami zalano.— *Krew się krwi dotknęła.* Dodają grzech do grzechu. Zabójstwo po zabójstwie następuje. Krwią Pismo ś. nazywa mężobójstwo, i grzech który duszę zabija.

3. *Płakać będzie ziemia.* Będzie spustoszoną tak, iż się będzie zdawało że płacze. — *Zachoruje.* Omdleje, głodem trawiony będzie, wyschnie i umrze.—*Zbiorą się.* T. j. umarli, LXX *ustaną.* Zebrać się, niekiedy znaczy w Piśmie ś. umrzeć: bo ci którzy umierają, przychodzą do mnóstwa umarłych.

4. *Żaden niech nie sądzi.* Niechaj nikt tego narodu nie upomina, bo nic nie pomoże; gdyż upominającym opierać się będą.—*Jako ci którzy się sprzeciwiają kapłanowi.* Jakby rzekł: naród twój niecierpi upomnienia, a nawet ośmiela się kapłanowi przeciwić.

5. *Upadniesz.* W największą klęskę wpadniesz. Zdaje się że oznacza niewolę Assyryjską.—*Dzisiaj.* Prędko. —*Prorok.* W chald. *fałszywy prorok* — *W nocy kazałem milczeć.* Gdy nadejdzie noc utrapienia i niewoli, matka twoja synagoga zawstydzona, zwyciężona i zbolała milczeć będzie, bo zrozumie że na kary te zasługuje.

6. *Umilknął lud mój.* Pokonany i zawstydzony.—*Że nie miał umiejętności.* Umiejętnością nazywa znajomość i naukę prawa Bożego.—*Iżeś ty odrzucił umiejętność.* Patrz Wujka.

7. *Wedle mnóstwa.* Im więcéj ich było, tém więcéj i cięższéj grzeszyli.

8. *Grzechy ludu mego.* Patrz Wujka.

9. *I będzie jako lud, tak kapłan.* Naród jest i będzie do kapłana podobnym, a kapłan do ludu: jaki kapłan, taki lud i wzajemnie. — *Nawiedzę.* Uczynki i grzechy jego ukarzę. — *I myśli jego oddam mu.* Wymierzę karę za ich zamysły i chytrości.

10. *A nie najedzą się.* Wzięta przenośnia od pokarmów w małéj ilości; bo jak powiedział ś. Hieronim: *rozkosz jest nienasyconą, i im więcéj używa się, tém większy głód sprawuje dla używających.* — *Nierząd płodzili.* I tutaj i daléj nierządem bałwochwalstwo nazywa.—*Nie przestali.* Wskazuje przyczynę dla czego jedząc nasycić się nie mogli, bo bałwochwalstwem, jakby pokarmem, chcieli głód swój zaspokoić; ale pokarm tego rodzaju nie może duszy napełnić.

11. *Wszeteczeństwo.* Rozpusta, tak cielesna, bo łączy się z winem i pijaństwem; jak i ta która ztąd następować zwykła duchowa, t. j. niewierność i bałwochwalstwo *odejmują serce*, t. j. ducha, rozum, rozsądek.

12. *Pytał się drewna swego.* Od drzewa żądał wy-

baculus ejus annuntiavit ei, spiritus enim fornicationum decepit eos, et fornicati sunt a Deo suo.

13. Super capita montium sacrificabant, et super colles accendebant thymiama: subtus quercum, et populum et terebinthum, quia bona erat umbra ejus: ideo fornicabuntur filiae vestrae, et sponsae vestrae adulterae erunt.

14. Non visitabo super filias vestras, cum fuerint fornicatae, et super sponsas vestras, cum adulteraverint, quoniam ipsi cum meretricibus conversabantur, et cum effeminatis sacrificabant, et populus non intelligens vapulabit.

15. Si fornicaris, tu Israel, non delinquat saltem Juda, et nolite ingredi in Galgala, et ne ascenderitis in Bethaven, neque juraveritis: Vivit Dominus.

16. Quoniam sicut vacca lasciviens declinavit Israel: nunc pascet eos Dominus, quasi agnum in latitudine.

17. Particeps idolorum Ephraim, dimitte eum.

18. Separatum est convivium eorum, fornicatione fornicati sunt: dilexerunt afferre ignominiam protectores ejus.

19. Ligavit eum spiritus in alis suis, et confundentur a sacrificiis suis.

go opowiadał mu, bo duch wszeteczeństw zwiódł ie, y wszeteczeństwo płodzili od Boga swego.

13. Na wierzchach gór ofiarowali, a na pagórkach zapalili kadzenie pod dębem, y topolą, y terebintem, bo dobry był cień iego; przeto będą rozpustne córki wasze, y oblubienice wasze cudzołożnice będą.

14. Nie nawiedzę córek waszych, gdy nierząd płodzić będą, ani oblubienic waszych, gdy cudzołożyć będą, bo sami z nierządnicami obcowali, y z niewieściuchami ofiarowali, a lud nierozumieiący karan będzie.

15. Jeśli nierząd płodzisz ty Izraelu, niech wżdy nie występuie Juda: a nie wchodźcie w Galgala, a nie wstępuycie do Bethawen, ani przysięgaycie: żywie Pan.

16. Bo iako krowa gżąca się wystąpił Izrael: teraz będzie ie Pan pasł iako baranka na przestrzeństwie.

17. Uczestnik bałwanów Ephraim, zaniechay go.

18. Odłączona iest uczta ich, nierządem nierząd płodzili, umiłowali przynosić sromotę obroniciele iéy.

19. Związał go duch na skrzydłach swoich, a zawstydzeni będą od ofiar swoich.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 4. w. 6. *Iżeś ty odrzucił umiejętność.* Grozi ludowi odjęciem kapłanów, dla tego iż się niechcieli od nich uczyć znać Pana Boga i przykazania jego. Przetoż i w Babilonie byli bez kapłanów i ofiar: ale tém więcéj po męce Pańskiéj, gdy kapłaństwo przeniesione jest do chrześcijan. A gdy kapłaństwo bywa odjęte, wszystkie zatém dobra duchowne giną, do Żyd. 7 i 8. Tymże Bóg skarał i dzisiejsze heretyki, iż porzuciwszy kapłany, lada chłopa sobie ministrem uczynią. Za czém ani prawdziwéj nauki, ani Sakramentów mają.

8. *Grzechy ludu mego jeść będą.* Grzechami tu zowie ofiary które za grzech ofiarują, bo tych kapłani pożywali, przetoż co w łacińskim Lew. 10 mówi. Czemuście nie jedli ofiary za grzech? to w żydowskim tak właśnie stoi: Czemuście nie jedli grzechu? to jest ofiary za grzech. Tak wykłada Cyryllus, Theophilactus i Theodo. Albo też dla tego kapłani grzechy ludzkie jedzą, iż modlitwami i ofiarami swemi zgładzają grzechy, tak Alexander papa 1, in Epist. 2. A Hieronim ś. powiada, iż kapłani jedzą cudze grzechy, kiedy żyjąc z jałmużny albo dochodów kościelnych, nie starają się aby ludzie od grzechów odwodzili, by tylko swoje dochody mieli,

roczni; z kija chciał przyszłość poznać. Był bowiem pewny rodzaj odgadywania przyszłości przez kij i strzały, o czém powiedzieliśmy Ezech. 21, 21 — *Bo duch wszeteczeństw.* Tak ich cześć bałwanów i zamiłowanie przesądów odurzyło.— *Wszeteczeństwa płodzili od Boga swego.* Odstąpiwszy od czci Boga prawdziwego, bałwany czcili.

13. *Dobry.* Przyjemny, miły. — *Cudzołożnice będą.* Bo ja dopuszczę na ukaranie grzechów waszych i ukarzę cudzołóztwo wasze duchowe, t. j. bałwochwalstwo, przez cudzołoztwa cielesne córek i oblubienic waszych.

14. *Nie nawiedzę.* Puszczę bezkarnie grzechy wasze w tém życiu. Nie ukarzę tak surowie was, jak wy waszych córek i oblubienic, gdy cudzołożyć będą.—*Bo sami z nierządnicami.* Bo złym przykładem im przodkujecie, i dla tego cięższéj grzeszycie. — *Z niewieściuchami.* Rozpustnymi mężczyznami, albo rzezańcami Beelfegerowi poświęconymi, i jego kapłanami. — *Lud nierozumiejący.* Niechcący rozumieć.

15. *Nierząd płodzisz ty Izraelu.* Od Izraela mowę zwraca do Judy, i upomina go żeby pomnąc na kościół i królestwo Boże (bo w król. Judz. Bóg królował przez potomków Dawida i tam miał dóm swój i kościół) nie naśladował Izraela czcząc bałwany. — *Nie wchodźcie w Galgala.* Gdzie podług miejscowéj zadawnionéj religii, czczono bałwany przesądniéj niżeli gdzie indziéj. — *Do Bethawen.* Patrz Wujka. — *Ani przysięgajcie, żywie Pan.* Nie przysięgajcie przez życie bałwana, który jest w Galgala albo w Betel, przypisując mu imię *Pan,* bo nie są bogami, lecz kamieniami albo drzewem.

16. *Bo jako krowa gżąca się.* Strzeżcie się żebyście nie naśladowali Izraelitów, którzy jakby krowa biegająca się, gżąca i jarzmo zrzucająca z siebie od Boga odstąpili.—*Jako baranka na przestrzeństwie.* Na miejscu przestronnem; jakby rzekł: jako baran tuczący się swobodnie pasie się na pastwiskach przestronnych, żeby był zabitym, tak Bóg dozwala Izraelitom opływać w dobra i swawolić, żeby łupem Assyryjczyków zostali.

17. *Uczęstnik bałwanów Efraim.* Judo, zostaw Efraima, t. j. dziesięć pokoleń i uciekaj, żebyś przez stosunki z nim nie popsuł się; bo on czci bałwany.

18. *Odłączona jest uczta ich.* Ich cześć, religia i pokarm różnią się od twoich; nie bądź ich towarzyszem. — *Nierządem nierząd płodzili.* Bez miary grzeszą bałwochwalstwem. — *Umiłowali przynosić sromotę.* Czynić rzeczy sromotne. — *Obroniciele.* Chald. *panowie,* t. j. książęta i kapłani, którzy naród oszukali, i zamiast czci Bożéj bałwochwalstwa nauczyli, z którego idzie sromota i hańba.

19. *Związał go duch.* Wiatr związał Izraela na skrzydłach swoich, żeby po ziemi Assyryjczyków i wszystkich częściach świata, mógł go pośpiesznie rozproszyć. — *Zawstydzeni będą od ofiar swoich.* Gdy utrapieni klęskami obaczą, że żadnéj im pomocy bałwany nie przynoszą.

o dusze niedbają: bo dla tego przydaje. Do nieprawości ich, podnosić będą dusze ich, to jest, czynią je śmielszemi do grzechu, kiedy ich kapłani nie karzą. Gregor. Homil. 17, in Evan. Bernar. Serm. 77. in Cantic.

15. *Nie wstępujcie do Bethawen.* Bethawen tu zowie Bethel, bo iż się tam namnożyło bałwochwalstwa, od onego czasu gdy tam Jeroboam cielca złotego postawił, dla tego nie zowie Bethel, co znaczy dom Boży, ale Bethawen, to jest, dom nieprawości.

CAPUT V.

1. Audite hoc, sacerdotes, et attendite, domus Israel, et domus regis, auscultate, quia vobis judicium est, quoniam laqueus facti estis speculationi, et rete expansum super Thabor.

2. Et victimas declinastis in profundum, et ego eruditor omnium eorum.

3. Ego scio Ephraim, et Israel non est absconditus a me, quia nunc fornicatus est Ephraim, contaminatus est Israel.

4. Non dabunt cogitationes suas, ut revertantur ad Deum suum, quia spiritus fornicationum in medio eorum, et Dominum non cognoverunt.

5. Et respondebit arrogantia Israel in facie ejus, et Israel et Ephraim ruent in iniquitate sua, ruet etiam Judas cum eis.

6. In gregibus suis et in armentis suis vadent ad quaerendum Dominum, et non invenient: ablatus est ab eis.

7. In Dominum praevaricati sunt, quia filios alienos genuerunt, nunc devorabit eos mensis cum partibus suis.

8. Clangite buccina in Gabaa, tuba in Rama: ululate in Bethaven, post tergum tuum, Benjamin.

ROZDZIAŁ 5.

O pogróżkach na Izraelitów za ich bałwochwalstwa.

1. Słuchaycie tego kapłani, a pilnuycie domie Izraelski, y domie królewski słuchaycie, bo wam sąd iest, iżeście się stali sidłem straży, a siecią roztoczoną na Thabor.

2. A ofiary potłoczyliście w głębią, a ia nauczyciel ich wszystkich.

3. Ja znam Ephraima, Izrael też nie skrył się przedemną, bo teraz nierząd płodził Ephraim, splugawił się Izrael.

4. Nie udadzą myśli swoich żeby się nawrócili do Boga swego, bo duch wszeteczeństw w pośrzodku ich, a Pana nie poznali.

5. Y odpowie hardość Izraelowa przed oczyma iego, a Izrael y Ephraim upadną w nieprawości swoiéy: upadnie téż y Juda z nimi.

6. Z trzodami swemi y z bydłem swym póydą szukać Pana, a nie znaydą: odstąpił od nich.

7. Przeciw Panu wystąpili, że synów cudzych napłodzili; teraz pożrze ie miesiąc z częściami ich.

8. Trąbcie w trąbę w Gabaa, w trąbę w Rama: krzyczcie w Bethawen, za tobą Beniaminie.

R. 5.—1. *Kapłani.* Nazywa kapłanami, którzy za takich uchodzili, chociaż prawdziwymi kapłanami nie byli, bo nie byli ani potomkami Aarona, ani z pokolenia Lewi.—*Domie Izraelski.* Naród jest oskarżanym, żeby nie uważał siebie za wolnego od zbrodni, dla tego że do grzechu był wciągniętym przez królów i kapłanów.— *Domie królewski.* Tak nazywa króla, jego domowników i radzców.—*Bo wam sąd jest.* Jest potępienie. — *Iżeście się stali sidłem.* Zgorszeniem przez wasz zły przykład.— *A siecią roztoczoną na Tabor.* Staliście się sidłem i podobniście do sieci nad górą rozpiętéj, która łowi ptastwo i zwierzęta. Tak lud przez waszą zdradę i złość ułowiony jest. P. W.

2. *Ofiary potłoczyliście.* Odwróciliście od Boga i jego ołtarza.—*W głębią.* Bardzo, zupełnie opuszczając cześć Boga, a upadłszy w głębią bałwochstwa. Albo, wspomina o zwyczaju bałwochwalców, którzy ofiary pobite wrzucali do dołu, w którym był ogień.—*A ja nauczyciel ich wszystkich.* Bardzo grzeszą, chociaż ja nigdy nieprzestałem gromić ich przez proroków i nauczać, żeby się tak wielkiéj zbrodni nie dopuszczali.

3. *Ja znam Efraima.* Znam usposobienie Efraima i dziesięciu pokoleń; wiem jak jest do bałwochwalstwa skłonnym, a mnie przeciwnym.—*Bo teraz nierząd płodził.* Widzę co teraz robi, i jak obrzydliwie kala się zbrodnią bałwochwalstwa.

4. *Nie udadzą myśli swoich.* Nie zechcą szczerze. Albo jak z hebr. można wytłumaczyć: *nie dozwolą sprawy ich* (bezbożne, które teraz czynią), *ażeby się do Boga nawrócili.— Bo duch wszeteczeństw.* Bo gwałtowny popęd prze ich do czci bałwanów tak iż szaleją—*Pana nie poznali.* Nie znają Boga, ani go czczą jak należy.

5. *I odpowie.* Patrz Wujka.

6. *Z trzodami swemi i z bydłem.* Przywaleni klęskami szukać będą Boga przez ofiary z trzód i z bydła, ale napróżno, bo go nie znajdą; bo jako tych którzy go opuścili, również opuści. — *Odstąpił od nich.* Chald. *usunął się.* LXX. *uchylił się.*

7. *Że synów cudzych napłodzili.* Których ja nie uznaję za swoich, bo w bałwochwalstwie się porodzili i przez ogień bałwanom ofiarowani, albo z niewiast cudzoziemskich spłodzeni. — *Pożre je miesiąc.* Każdego miesiąca spadnie na nich wróg i klęska, i pobije ich i spustoszy. Albo, miesięczny podatek, który król włoży na lud, żeby wynagrodzić szkodę, którą poniósł przez wypłatę wielkich kapitałów królowi Assyryjskiemu Phuli, zniszczy ich. Patrz IV. Król. 15, 19, 20: i niżéj 8. 10.— *Z częściami ich.* Z posiadłościami, które dostali przy podziale ziemi; bo z tych będą ogołoceni.

8. *Trąbcie.* Przemawia do dwuch pokoleń o których wyż. w. 5: *upadnie też i Juda z nimi;* jakoby rzekł: widzę że upadek grozi dziesięciu pokoleniom, widzę też że Judzie i Benjaminowi zguba grozi: a więc trąbcie w trąbę i t. d.— *W Gabaa.* Gabaa i Rama były znakomite miasta w pokoleniu Benjamina, sąsiednie i położone na górze, zkąd i nazwę odebrały; bo Rama znaczy wyżynę, a Gabaa górę. — *Krzyczcie.* Jak bywać zwykło w rozpaczy. — *W Bethawen.* W Bethel.— *Za tobą Benjaminie.* Krzycz i ty Benjaminie; bo po Bethawen, które jest za tobą, wpadnie wróg na ciebie jak płomień, i ciebie również zagarnąwszy do tego pożaru wtrąci.

9. Ephraim in desolatione erit in die correptionis, in tribubus Israel ostendi fidem.

10. Facti sunt principes Juda quasi assumentes terminum: super eos effundam quasi aquam iram meam.

11. Calumniam patiens est Ephraim, fractus judicio, quoniam coepit abire post sordes.

12. Et ego quasi tinea Ephraim, et quasi putredo domui Juda.

13. Et vidit Ephraim languorem suum, et Juda vinculum suum, et abiit Ephraim ad Assur, et misit ad regem Ultorem: et ipse non poterit sanare vos, nec solvere poterit a vobis vinculum.

14. Quoniam ego quasi leaena Ephraim, et quasi catulus leonis domui Juda: Ego, ego capiam, et vadam: tollam, et non est, qui eruat.

15. Vadens revertar ad locum meum, donec deficiatis, et quaeratis faciem meam.

9. Ephraim w spustoszeniu będzie w dzień strofowania, między pokoleńmi Izraelowemi ukazałem wiarę.

10. Stały książęta Judzkie iako przenoszący granicę: wyleię na nie iako wodę gniew móy.

11. Potwarz cierpiący iest Ephraim przekonany sądem, iż począł chodzić za smrody.

12. A ia iako mól Ephraimowi, a iako spróchnienie domowi Judzkiemu.

13. Y uyźrzał Ephraim mdłość swoię, a Juda związkę swoię, y poszedł Ephraim do Assur, y posłał do króla Mściciela: a on nie będzie mógł uleczyć was, ani będzie mógł rozwiązać z was związek.

14. Bo ia iako lwica Ephraimowi, a iako szczenię lwie domowi Juda: Ja, ia porwę y póydę: wezmę, a niémasz ktoby wydarł.

15. Idąc wrócę się na mieysce moie, aż ustaniecie, a szukać będziecie oblicza mego.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 5. w. 1. *Sidłem straży.* To jest, tym którzy waszéj straży są poruczeni. Nowotni Żydzi powiadają, iż tu słowo żydowskie *Mispha* znaczy górę, jako i *Thabor.* Aleć my mamy lepsze tłumacze stare, i Hieronim i LXX tłumacze i chaldejski tak przełożyli straży: którzy zostawiliby także słowo Mispha, kiedyby to własne imię góry było, jako zostawili Thabor.

5. *I odpowie hardość.* To jest, nie ujdzie karania, ale pycha jego będzie upokorzona: bo karanie za grzech, stoi za odpowiedź: jako też odpłatę dobrego uczynku zowie odpowiedzią, Gen. 31. Ten sposób mówienia wzięty jest od oraczów, którym też ziemia odpowiada, gdy im to oddaje co posieją. Tak i Bóg płacąc każdemu co zasłuży, jakoby nam na uczynki nasze odpowiedział.

CAPUT VI.

ROZDZIAŁ 6.

O nawróceniu Żydów do Boga, o miłosierdziu Bożém, i t. d.

1. In tribulatione sua mane consurgent ad me: Venite, et revertamur ad Dominum,

2. quia ipse cepit et sanabit nos: percutiet, et curabit nos.

3. Vivificabit nos post duos dies, in die tertia suscitabit nos, et vivemus in conspectu ejus. Scie-

1. W utrapieniu swym rano wstaną do mnie, mówiąc: Pódźcie, a nawróćmy się do Pana,

2. bo on poimał y uleczy nas: ubiie, a uzdrowi nas.

3. Ożywi nas po dwu dniu, dnia trzeciego wzbudzi nas, y żyć będziem przed obliczem iego. Po-

---

9. *W dzień strofowania.* Kary, pomsty i zagłady dziesięciu pokoleń.— *Ukazałem wiarę.* Okażę że prawdziwemi są moje pogróżki, któremi straszyłem.

10. *Jako przenoszący granicę.* Chald.: *Zmieniający granicę.* T. j. sąsiada, ażeby sobie dobrać coś z cudzéj roli.—*Jako wodę.* Która tak się z naczynia wylewa, że nic w niem nie pozostaje; co nie dzieje się z innemi płynami, jak z miodem, olejem. Myśl więc ta: zupełnie wyleję gniew mój na nich.

11. *Potwarz cierpiący jest Efraim.* Cierpieć będzie; bo od wrogów będzie ucisnionym i dozna niesprawiedliwości z dopuszczenia Bożego, dla sprawiedliwego ukarania zbrodni.— *Przekonany sądem.* Już sprawiedliwym Pana Boga, już niesłusznym Assyryjczyków.— *Smrody.* Bałwany.

12. *Jako mól Efraim.* Pomału podgryzę przez Assyryjczyków, zniszczę i zatracę dziesięć pokoleń.—*Jako spróchnienie.* Zwolna zniszczę Izraela, jak mól odzienie, przez częste napady nieprzyjaciół: i zniszczę Judę jak próchnienie drzewa, ale rychléj Izraela; bo mól prędzéj niszczy niżeli gnicie.

13. *Mdłość swoję.* Że państwo jego słabnie, mdleje, i do upadku się chyli. — *Związkę swoję.* Ranę swoją jeszcze otwartą, chociaż obwiniętą i obwiązaną.—*Posłał do króla mściciela.* Do króla Assyryjskiego, któryby go bronił i pomścił. Ma na myśli historją IV. Król. 16. 7, gdzie powiedziano że Achas król Judzki ucisniony i jakby oblężony przez Razina króla Syryjskiego i Phacea króla Izraelskiego, wysłał posłów z darami, dla wyjednania pomocy od Teglatfalazara króla Assyryjskiego.—*Uleczyć.* Dać pomoc; bo pokonani wreszcie, w niewolę pójdziecie.

14. *Ja jako lwica.* Jestem wrogiem waszym, który jako lwica napadam na Izraela. — *Jako szczenię lwie.* Te zwykle bywają drapieżniejsze i śmielsze, jako nieznające niebezpieczeństw i zasadzek. — *Ja, ja porwę.* Ja, a nie kto inny. Ja niewątpliwie, jak lew pochwycę zdobycz, i nikt mi jéj nie wydrze.

15. *Wrócę się na miejsce moje.* Jak czynią lwy po zdobyciu łupu.—*Aż ustaniecie.* Póki was nie zniszczę zupełnie; tak zwykle lwy zdobywszy łup powracają do jaskini, i zjadają go ze szczenięty swemi.—*A szukać będziecie oblicza mego.* Aż ugnieceni wielu i ciężkiemi niepomyślnościami, poznacie grzechy wasze i przez pokutę do mnie powrócicie.

R. 6.—1. *W utrapieniu swém.* Gdy będą nieszczęściami trapieni, skoro im zajaśnieje światło pokuty, śpiesznie przyjdą do mnie i Chrystusa poznają.—*Rano wstaną.* Rychło, skwapliwie, uciekną się do mnie.

2. *On pojmał.* Jak powiedział w. r. pop. w. 14. *ja porwę*, zwyczajem lwa. — *Ubije.* Chociaż zada ranę, jednak i uzdrowi nas.

3. *Ożywi nas po dwu dniu.* Patrz Wujka.— *Wzbudzi nas.* Podniesie nas z nędzy w którejśmy leżeli,

mus, sequemurque, ut cognoscamus Dominum: quasi diluculum praeparatus est egressus ejus, et veniet quasi imber nobis temporaneus, et serotinus terrae. *(1. Cor. 15, 4.)*

4. Quid faciam tibi, Ephraim? quid faciam tibi, Juda? misericordia vestra quasi nubes matutina, et quasi ros mane petransiens.

5. Propter hoc dolavi in prophetis, occidi eos in verbis oris mei, et judicia tua quasi lux egredientur.

6. Quia misericordiam volui, et non sacrificium, et scientiam Dei plus quam holocausta. *(Eccles. 4, 17. Matth. 12, 7.)*

7. Ipsi autem sicut Adam transgressi sunt pactum, ibi praevaricati sunt in me.

8. Galaad civitas operantium idolum, supplantata sanguine.

9. Et quasi fauces virorum latronum, particeps sacerdotum, in via interficientium pergentes de Sichem, quia scelus operati sunt.

10. In domo Israel vidi horrendum: ibi fornicationes Ephraim, contaminatus est Israel.

11. Sed et Juda pone messem tibi, cum convertero captivitatem populi mei.

znamy, a będziem naśladować, abyśmy poznali Pana: iako zorza zgotowane iest wyszcie iego, y przydzie nam iako déscz ranny y pozdny ziemi.

4. Co uczynię tobie Ephraimie? co uczynię tobie Juda? miłosierdzie wasze iako obłok poranny, a iako rosa rano przemiiaiąca.

5. Dla tego heblowałem przez proroki, pobiłem ie słowy ust moich, a sądy twoie iako światłość wynidą.

6. Bom miłosierdzia żądał, a nie ofiary, a znaiomości Bożéy więcéy niż całopalenia.

7. Ale oni iako Adam przestąpili przymierze, tam wykroczyli przeciwko mnie.

8. Galaad miasto działaiących bałwana, podchwycone dla krwie.

9. A iako gardła mężów rozboyników, uczestnik kapłanów, na drodze zabiiaiących idące z Sychem, bo niecnotę działali.

10. W domu Izraelowym widziałem rzecz straszną: tam wszeteczeństwa Ephraim, zmazał się Izrael.

11. Ale y Judo połóż sobie żniwo, gdy nawrócę poymanie ludu moiego.

Wykład X. J. Wujka.—**Roz. 6. w. 3.** *Ożywi nas po dwu dniu.* Te słowa rozumieją o Messyaszu, tak naszy doktorowie, jako i żydowscy, tak pisze na to Hieronim, i wykładają to o zmartwychwstaniu jego trzeciego dnia. Jakby rzekł prorok: Nawróćmy się do Pana, bo chocia nas skarze, wszakże uzdrowi nas przez Syna swego, którego zeszle na świat, ten umarłszy śmierć naszę zwycięży, i trzeciego dnia zmartwychwstawszy nas z sobą ożywi. Theodoret. Tertuli. lib. adversus Judaeos. Lactant. lib. 4, c. 19, Cypr. lib. 2. con. Judaeos. August. 18 de civit. c. 28. Origen. Hom. 5, in Exod.

3. *Jako zorza zgotowane jest wyjście jego.* O narodzeniu Chrystusowem tu mówi: Jako po nocy bywa zorza, tak po tych ciemnościach ukaże się prawdziwa światłość. Może się tedy to wyjście jego rozumieć, tak o przedwieczném narodzeniu z ojca, jako i o doczesném z matki. A co przydaje: I przyjdzie nam jako deszcz i t. d. daje znać, iż nauka Chrystusowa miała wielki pożytek w ludziach uczynić.

6. *Bom miłosierdzia żądał a nie ofiary.* Nieodrzucać tu ofiary, ale jéj niechce mieć bez miłosierdzia, jako sam Pan Chrystus daje znać Mat. 5, gdzie się każe pierwéj pojednać z bratem, a potém ofiarować. Zkąd znać iż

Chrystus też zmartwychwstając wzbudził nas, dając nam prawo na ciał zmartwychwstanie. — *Żyć będziem.* W łasce jego, pod jego opieką i opatrznością bezpieczni i szczęśliwi. — *Poznamy.* Pana wiarą i uczynkami.— *Będziem naśladować.* Żebyśmy potem twarzą w twarz poznali. Albo, żebyśmy codzień bardziéj go kochali i czcili.—*Jako zorza zgotowane jest wyjście jego.* P. W.

4. *Co uczynię tobie Efraimie.* Okazuje uczucie ojca względem synów niegodnych, według Izai. 5, 4: *Co jest com miał czynić winnicy mojéj, a nie uczyniłem jéj.*—*Miłosierdzie wasze jako obłok poranny.* Dobroczynność wasza względem bliźnich, przez którą mogliście się mnie przysłużyć, prędko zniknęła. Albo, prędko przeminęło miłosierdzie, którem zlitować się nad wami postanowiłem, jakby grzechami waszemi wysuszone.

5. *Dla tego heblowałem przez proroki.* Często was upominałem przez proroków, i silnemi razy was zacinałem, żebym wygładził i do prawości doprowadził.— *Pobiłem je słowy ust moich.* Przez ciągłe upomnienia i pogróżki proroków wyćwiczyłem, znużyłem ale nie zabiłem. — *A sądy twoje.* Dla tego sądy twoje, t. j. potępienie i ukaranie.—*Jako światłość wynijdą.* Jak przy świetle okażą się wszystkim że są sprawiedliwe, a zbrodnia twoja nie dająca się wymówić.

6. *Bom miłosierdzia żądał a nie ofiary.* P. Wujka.

7. *Jako Adam przestąpili przymierze.* Naśladowali nieposłuszeństwo Adama. Albo, oni czczą mnie ofiarami zewnętrznemi, jakby mieli rzecz z ludźmi, którzy serca nie widzą. Lecz mylą się, bo ja chcę wewnętrznéj pobożności i miłosierdzia, a nie ofiary.—*Tam.* Przestępstwem, którem przymierze moje przestąpili. Albo, *tam*, t. j. w owéj ziemi najlepszéj którą im dałem. W owéj ziemi, która się równa z rajem ziemskim Gen. 13, 10; Izai: 51, 3. jako i miejsca blizkie z nią, Ezech: 26, 13.—*Wykroczyli przeciwko mnie.* Bo to przymierze moje, nie z człowiekiem, nie z aniołem zawarli.

8. *Galaad miasto działających bałwana.* Galaad miasto kapłańskie i święte, stało się stolicą bałwochwalstwa i nieprawości.—*Podchwycone dla krwi.* P. W.

9. *A jako gardła mężów rozbojników.* Pragnące zawsze krwi i rozbojów.—*Uczęstnik kapłanów.* P. W.— *Bo niecnotę działali.* Galaadczycy robią zasadzki na czcicieli Bożych i zabijają ich, bo się zupełnie na zbrodnie wylelí.

10. *W domu Izraelowym.* W królestwie dziesięciu pokoleń. — *Widziałem rzecz straszną.* Rzecz która wszystkich przeraża i zdumiewa.—*Zmazał się Izrael.* Bałwochwalstwem.

11. *Ale i Judo.* Słowa połączyć trzeba z poprzedzającemi, w ten sposób: zmazał się Izrael, lecz i Juda; tak Hebr. Chald. i LXX, bo Juda naśladował Izraela w bałwochwalstwie. —*Połóż sobie żniwo.* Tryb wskazujący, zamiast czasu przyszłego; położysz sobie żniwo i t. d. jakby rzekł: Judo, bezpiecznym byłeś i mniemałeś, że możesz siać i żąć w ziemi twojéj, t. j. żyć spokojnie: będziesz wprawdzie to robił, lecz nie teraz, ale wtenczas, gdy cię z Babilonu wyprowadzę; bo pierwiéj nie wolno ci będzie.

oboje mu się podoba, ale jedno bez drugiego nic. Jakby rzekł: Niepodobają mi się wasze ofiary, iż im niedostaje miłosierdzia, którego najwięcej chcę. Tak to rozumie Ireneaeus lib. 4, contra haereses, c. 32. Aug. 10 de civit. c. 5. Chrisost. in Mat. 5.

6. *A znajomości Bożéj.* Znajomością Bożą Pismo ś. zowie, bojaźń Bożą, i zachowanie przykazania, to jest, wiarę z uczynkami: według onego I. Joan. 2. Kto powiada iż zna Boga a przykazania jego nie chowa, kłamca jest i t. d.

8. *Podchwycone dla krwie.* To jest, dla krwie niesłusznie wylanéj, upadnie jako zwykli podchwyceni upadać.

9. *A jako gardła rozbojników.* To jest, pragnący zawżdy krwie i morderstwa.

9. *Uczestnik kapłanów.* Pomagając rady kapłanów fałszywych w Bethel, którzy idące od Sichem do Jeruzalem na Wielkanoc i świątki, zasadziwszy łotry zabijali.

CAPUT VII.

ROZDZIAŁ 7.

O złości Efraima i pomście Bożéj nad ludem grzesznym.

1. Cum sanare vellem Israel, revelata est iniquitas Ephraim et malitia Samariae, quia operati sunt mendacium; et fur ingressus est spolians, latrunculus foris.

2. Et ne forte dicant in cordibus suis omnem malitiam eorum me recordatum: nunc circumdederunt eos adinventiones suae, coram facie mea factae sunt.

3. In malitia sua laetificaverunt regem, et in mendaciis suis principes.

4. Omnes adulterantes, quasi clibanus succensus a coquente: quievit paululum civitas a commistione fermenti, donec fermentaretur totum.

5. Dies regis nostri: coeperunt principes furere a vino; extendit manum suam cum illusoribus.

6. Quia applicuerunt quasi clibanum cor suum, cum insidiaretur eis; tota nocte dormivit coquens eos, mane ipse succensus quasi ignis flammae.

7. Omnes calefacti sunt quasi clibanus, et devoraverunt judices suos; omnes reges eorum ceciderunt; non est qui clamet in eis ad me.

1. Gdym chciał zléczyć Izraela, odkryła się nieprawość Ephraim, y złość Samariiéy, bo działali kłamstwo: y złodziéy wszedł odziéraiąc, łotrzyk na dworze.

2. A żeby snadź nie mówili w sercach swych, że ia pomnię każdą złość ich, teraz ogarnęły ie wynalaski ich, działy się przed obliczem moim.

3. Złością swą uweselali króla: a kłamstwy swymi książęta.

4. Wszyscy cudzołożący iako piec rospalony od piekarza: uspokoiło się na mały czas miasto od zamieszania kwasu, ażby się zakwasiło wszytko:

5. Dzień króla naszego: poczęły książęta szaleć od wina: wyciągnał rękę swą z szyderzmi.

6. Bo przyłożyli iako piec serce swe, gdy na nie czynił zasadzki: całą noc spał pieczący ie, rano sam zapalony, iako ogień płomienisty.

7. Wszyscy rozgrzali się iako piec, a pożarli sędzie swe: wszyscy królowie ich upadli: niémasz między nimi wołaiącego do mnie.

R. 7.—1. *Gdym chciał zleczyć Izraela.* Mówi o czasie Jehu, przez którego Bóg chciał uleczyć Izraela i bałwochwalstwo wytępić; i IV. Król. 9, 7. kazano mu obalić Baala i dóm Achaba, a proroków iego pozabijać, co i uczynił Jehu na początku panowania.— *Odkryła się nieprawość Efraim.* Bo Samarya która była stolicą Efraima, t. j. doradzcy królewscy i politycy radzili królowi, żeby dla ustalenia królestwa, nie niszczył bałwochwalstwa, ażeby dziesięć pokoleń nie były zmuszone przejść pod panowanie królów z rodu Dawidowego. A tak bałwochwalstwo przedtem stłumione, gdy w skutek niecnéj rady znowu się wydobyło, Jehu cześć cielców przywrócił i zatwierdził.— *Bo działali kłamstwo.* Cześć fałszywą bałwanów, i samego bałwana którego czcili.—*I złodziéj wszedł odzierając.* LXX. *i złodziéj wejdzie do niéj, łotr obdzierający na drodze jéj.* Myśl ta: przeto tak od domowników jak i od postronnych trapiony i wyniszczony będzie dóm Izraela.

2. *Ażeby snać nie mówili.* Żeby nie mówili że dawne grzechy przypominam, i że oni większą niż grzechy karę ponoszą: wypowiem co oni bezwstydnie czynili pod okiem mojem.

3. *Złością swą.* Swoją złośliwą i bezbożną wolą, czcią bałwanów.—*Uweselali króla.* Przyklaskując Jehu i książętom jego i zgadzając się na ich chęci i bezbożność.

4. *Wszyscy cudzołożący.* Przez bałwochwalstwo.— *Jako piec.* Na podobieństwo pieca rozpalonego, goreją żądzą czczenia bałwanów. Jak z pieca zle strzeżonego płomień wybiegły dóm zapala, tak naród z zachęty Jehu płonie żądzą bałwochwalstwa.—*Uspokoiło się na mały czas miasto.* Bo przy początku panowania Jehu nie psuto narodu, ani do bałwochwalstwa nie zmuszano; lecz dozwolił bałwochwalcom pomału i skrycie zarazę bałwochwalstwa rozsiewać pomiędzy ludem, aż się cały naród zarazi i zepsuje.

5. *Dzień króla naszego.* Jest to głos ludu już oszukanego i zepsutego zarazą bałwochwalstwa, wołającego i przyklaskującego i Jehu królowi i bałwanom. Myśl ta: uroczystość króla naszego, którą ustanowił dla nas, żebyśmy się w niéj radowali, i czcili cielców złotych. Jest to dzień wesoły i pomyślny, któregośmy długo żądali.— *Poczęły książęta szaleć od wina.* Gdy to posłyszeli, zaczęli szaleć jakby pijani i biedz do bałwanów, żeby się królowi przypodobać. — *Wyciągnął rękę swą.* Sam król czynił toż samo co oni, i wyciągnął ręce do kielichów, i zaczął pić, ucztować, chwalić bałwanów a Bogiem gardzić.— *Z szyderzmi.* Szyderz, albo szyderca, oznacza człowieka pysznego, wyśmiewacza, który szydzi ze wszystkiego co boskie i ludzkie, zupełnie zepsutego, i trującego innych jak zaraza.

6. *Bo przyłożyli jako piec serce swe.* Stali się ochotnymi i skłonnymi do przyjęcia i krzewienia bałwochwalstwa, do którego przywiązaniem płonęli jak piec.— *Całą noc spał.* Gdy ujrzał że oni szaleją, zaczął być spokojnym, ani się lękał żeby zamiaru odstąpili.— *Rano sam zapalony.* Sam Jehu nie tylko jakby piekarz płomień bałwochwalstwa, którymby bałwochwalców przepiekł, zapalił, lecz *rano*, t. j. zaraz, skoro się pierwsza zręczność nastręczyła, jakby sam zamieniwszy się w płomień, wszystkich Izraelitów zapalił.

7. *Pożarli sędzie swe.* Wszystkich sędziów swoich

8. Ephraim in populis ipse commiscebatur, Ephraim factus est subcineritius panis, qui non reversatur.

9. Comederunt alieni robur ejus, et ipse nescivit, sed et cani effusi sunt in eo, et ipse ignoravit.

10. Et humiliabitur superbia Israel in facie ejus, nec reversi sunt ad Dominum Deum suum, et non quaesierunt eum in omnibus his.

11. Et factus est Ephraim quasi columba seducta non habens cor: Aegyptum invocabant, ad Assyrios abierunt.

12. Et cum profecti fuerint, expandam super eos rete meum; quasi volucrem coeli detraham eos, caedam eos secundum auditionem coetus eorum.

13. Vae eis, quoniam recesserunt a me: vastabuntur, quia praevaricati sunt in me, et ego redemi eos, et ipsi locuti sunt contra me mendacia.

14. Et non clamaverunt ad me in corde suo, sed ululabant in cubilibus suis: super triticum et vinum ruminabant, recesserunt a me.

15. Et ego erudivi eos, et confortavi brachia eorum, et in me cogitaverunt malitiam.

16. Reversi sunt, ut essent absque jugo, facti sunt quasi arcus dolosus: cadent in gladio principes eorum, a furore linguae suae. Ista subsannatio eorum in terra Aegypti.

8. Ephraim ten się z narodami mieszał: Ephraim stał się podpłomykiem, którego nie przewracaią.

9. Iedli cudzy siłę iego, a on nie wiedział: ale y szedziwość wystąpiła nań, a on nie wiedział.

10. Y zniżona będzie pycha Izraelowa przed obliczem iego: a nie wrócili się do Pana Boga swego, y nie szukali go w tym wszytkim.

11. Y stał się Ephraim iako gołębica zwiedziona niemaiąca serca: Egiptu przyzywali, do Assyriyczyków szli.

12. A gdy póydą, zastawię na nie sieć moię: iako ptaka powietrznego potargnę ie, skarzę ie według słuchania zgromadzenia ich.

13. Biada im że odstąpili odemnie: spustoszeni będą, bo wystąpili przeciw mnie: a iam ie odkupił: a oni mówili przeciwko mnie kłamstwa.

14. A nie wołali do mnie z serca swego: ale wyli w łożnicach swoich: nad pszenicą y winem przeżuwali, odstąpili odemnie.

15. A iam ie nauczył, y zmacniałem ramiona ich: a przeciw mnie złość myślili.

16. Wrócili się aby byli bez iarzma: stali się iako łuk zdradliwy: y upadną od miecza książęta ich, dla zapalczywości ięzyka swego. To pośmiewisko ich w ziemi Egyptskiéy.

CAPUT VIII.

ROZDZIAŁ 8.

O zniszczeniu Samaryi i miast Judzkich za ich grzechy.

1. In gutture tuo sit tuba quasi aquila super domum Domini, pro eo quod transgressi sunt foedus meum, et legem meam praevaricati sunt.

1. W gardle twoim niech będzie trąba, iako orzeł na dóm Pański: dla tego że przestąpili przymierze moie, a zakon mój zgwalcili.

wciągnęli do uczęstnictwa tejże zbrodni.— *Wszyscy królowie ich.* Bo inni królowie w tenże dół powpadali idąc za przykładem Jehu.— *Wołającego do mnie.* Któryby mię uznał za Boga i wzywał.

8. *Efraim ten się z narodami mieszał.* Naśladował obyczaje narodów i bałwochwalstwo.— *Stał się podpłomykiem którego nie przewracają.* I dla tego spala się. Tak i Izrael, trwając w popiołach i brudach bałwochwalstwa, i nie nawracając się do Boga przez pokutę, spali się i będzie przez wrogów zniszczonym, a klęska ta niespodziewanie nań spadnie, jak podpłomyk się spala, jeżeli ten kto go położył na węglach, czem innem zajęty, jego nie przewróci.

9. *Cudzy.* Assyryjczycy.— *Siłę jego.* Zboże i dostatki umacniające go.—*Ale i sędziwość wystąpiła nań, a on nie wiedział.* Już blizkim jest niewoli i zaguby, jak człowiek zupełnie osiwiały blizkim jest śmierci: a jednak ciągle trwa w niewiadomości i uporze.

10. *Zniżona będzie pycha Izraelowa przed obliczem jego.* Ujrzy Izrael, albo będzie mógł widzieć, że pycha jego upokorzona, ale to utrapienie nie wróci rozumu, ani się do Boga nawróci.

11. *Gołębica zwiedziona niemająca serca.* Bo gołębica łatwo się daje oszukać, gdyż jest prostą i złego ustrzedz się nie umie.— *Niemająca serca.* Niemająca zmysłu i przezorności, bez rozumu i mądrości.— *Egiptu.* Nie uciekali się do Boskiéj pomocy, lecz do Egipcjan lub Assyryjczyków. Patrz IV. Król: 17, 4.

12. *A gdy pójdą.* Lecz gdy téj pomocy szukać będą, nic im nie pomoże: gdyż rozciągnę nad nimi sieć moję, i jak ptastwo latające zachwycę i wydam w ręce wrogów.— *Według słuchania zgromadzenia ich.* Jak niegdyś słyszał i upominanym był Izrael przez Mojżesza, Deut: 27 i 28, że będzie karanym od Boga, jeśli od niego do bogów pogańskich przejdzie; tak teraz od niego będzie ukaranym i pobitym. Patrz IV. Król. 17, 13.

13. *Odstąpili odemnie.* Zgrzeszyli przeciwko mnie.— *Jam je odkupił.* Często ich wybawiałem, a jednak wybawienia swego nie przyznawali mnie, ale bałwanom swoim.— *Mówili przeciwko mnie kłamstwa.* Tak Żydzi czczący cielca złotego, za Mojżesza mówili: *Ci są bogowie twoi, Izraelu, którzy cię wywiedli z ziemi Egyptskiéj.* Exod. 32, 8.

14. *Wyli.* Izraelici wyli z powodu klęsk i nieszczęść, nieumiejąc ode mnie pomocy prosić. Albo, wyli jak poganie wzywając bałwanów.— *Nad pszenicą i winem przeżuwali.* Gdym dawał im dostatek dóbr doczesnych, używali ich jak zwierzęta, nie poznając dawcy, ani patrząc na niego.

15. *Jam je nauczył.* Przez prawo.—*Ramiona.* T. j. siły przeciw wrogom.—*Złość myślili.* Żeby się buntować przeciw mnie a iść za bogami pogańskiemi.

16. *Wrócili się.* Do sposobu myślenia i obyczajów dawniejszych.— *Jako łuk zdradliwy.* Który wtenczas się łamie, gdy go naciągają do wyrzucenia strzały, albo wyrzuca strzałę nie tam gdzie łucznik: a wreszcie niestosuje się do chęci łucznika. Tak Ps. 77, 57: *Wywrócili się jako łuk opaczny.*—*Upadną od miecza.* Assyryjczyków.—*Dla zapalczywości języka swego.* Dla szaleństwa języka swego, którym bałwanów bogami nazywali.— *To pośmiewisko ich.* Co teraz czynią, jest tem co niegdyś czynili w Egipcie, przypisując bałwanom imię i cześć moję.

R. 8.—1. *W gardle twojem niech będzie trąba.* Tak

2. Me invocabunt: Deus meus, cognovimus te, Israel.
3. Projecit Israel bonum, inimicus persequetur eum.
4. Ipsi regnaverunt, et non ex me, principes extiterunt, et non cognovi: argentum suum et aurum suum fecerunt sibi idola, ut interirent:
5. projectus est vitulus tuus, Samaria, iratus est furor meus in eos; usquequo non poterunt emundari?
6. Quia ex Israel et ipse est; artifex fecit illum, et non est Deus, quoniam in aranearum telas erit vitulus Samariae.
7. Quia ventum seminabunt, et turbinem metent: culmus stans non est in eo, germen non faciet farinam: quod etsi fecerit, alieni comedent eam.
8. Devoratus est Israel, nunc factus est in nationibus quasi vas immundum.
9. Quia ipsi ascenderunt ad Assur, onager solitarius sibi, Ephraim munera dederunt amatoribus.
10. Sed et cum mercede conduxerint nationes, nunc congregabo eos, et quiescent paulisper ab onere regis et principum.
11. Quia multiplicavit Ephraim altaria ad peccandum, factae sunt ei arae in delictum.
12. Scribam ei multiplices leges meas, quae velut alienae computatae sunt.
13. Hostias offerent, immolabunt carnes, et comedent, et Dominus non suscipiet eas: nunc recordabitur iniquitatis eorum, et visitabit peccata eorum: ipsi in Aegyptum convertentur.

2. Mnie wzywać będą: Boże móy poznaliśmy cię Izrael.
3. Porzucił Izrael dobro, nieprzyiaciel go prześladować będzie.
4. Oni królowali a nie zemnie: książęty byli, a nie znałem: ze srebra swego, y ze złota swego naczynili sobie bałwanów, aby zaginęli.
5. Porzucon iest cielec twóy, Samaria: rozgniewała się zapalczywość moia na nie, a dokądże nie będą mogli bydź oczyścieni?
6. Bo y ten iest z Izraela: rzemieślnik uczynił ji, a nie iest Bogiem: bo w paięcze siatki obróci się cielec Samariyski.
7. Bo wiatr siać będą, a wicher pożną: źdźbła stoiącego niemasz w nim, urodzay nie uczyni mąki: a ieśli uczyni, cudzy ią ziedzą.
8. Pożart iest Izrael: teraz się stał między narody iako naczynie plugawe.
9. Bo oni zaszli do Assur, osieł dziki osobny sobie: Ephraim dary dali miłośnikóm.
10. Ale y choć naymem naięli narody, teraz zbiorę ie, a odpoczyną trochę od brzemienia królewskiego y książąt.
11. Bo namnożył Ephraim ołtarzów ku grzészeniu: stały mu się ołtarze na grzéch.
12. Napiszę mu rozliczne prawa moie, które były poczytane iako obce.
13. Ofiary przynosić będą, będą ofiarować mięso, y ieść, a Pan nie przyimie ich, teraz wspomni na nieprawości ich, y nawiédzi grzéchy ich: oni się do Egiptu wrócą.

---

powiedziano Izai. 58, 1: *Wołaj, nieprzestawaj, jako trąba wynoś głos swój.* —*Jako orzeł na dóm Pański.* Przyjdą nieprzyjaciele pospiesznie, jak orzeł na łup lecący. Mówi w ogólności o nieprzyjaciołach, jakimi byli Assyryjczycy i Chaldeowie. Albo: *niech będzie w gardle twojem trąba, jakby orzeł*, t. j. brzmij w trąbę i wynoś głos twój *nad domem Pańskim.—Dla tego że przestąpili.* Grozi klęską za to, że prawo Boskie przestąpili. Albo, wołaj przeciw prawa Bożego przestępcom.

2. *Mnie wzywać będą.* Gdy nadejdzie niewola i utrapienie, wtenczas zechcą żebym im dopomógł, i powiedzą że są Izraelitami, i że znają mnie i prawo moje. Mówi o dziesięciu pokoleniach.

3. *Porzucił Izrael dobro.* T. j. Boga, jego religię i wiarę. Albo, porzucił dobro cnoty, t. j. samę cnotę i sprawiedliwość.—*Nieprzyjaciel.* Assyryjczyk.

4. *Oni królowali a nie ze mnie.* Patrz Wujka.

5. *Porzucon jest cielec.* Będzie zarzucony od nieprzyjaciół cielec twój, Samaryo!—*Na nie.* Na cielców lub ich czcicieli.—*Być oczyszczeni.* Od bałwochwalstwa.

6. *Bo i ten jest z Izraela.* Wymysłem i robotą Izraela jest ten bałwan cielca. —*W pajęcze siatki obróci się.* Tak będzie zniweczony, jak sieć pajęcza.

7. *Wiatr siać będą.* Próżno pracować będą; daremnie czczą bałwanów i koszta na nie kładą. —*Wicher pożną.* Klęskę.—*Zdźbła stojącego niemasz w nim.* Żadne zdźbło niema kłosa, ani ziarna. Znaczy, że z pracy którą ponoszą i z posiewu który czynią, żadnego owocu nie odbiorą.—*Urodzaj nie uczyni mąki.* Znaczy toż samo, t. j. że z ich posiewu, czyli ze złych uczynków i starań, żadnego pożytku nie odbiorą.

8. *Pożart jest Izrael.* Zamiast: od wrogów pożartym będzie.

9. *Bo oni zaszli do Assur.* Pójdą więźniami.—*Osobny sobie.* Błąkając się w pustyni, bez jarzma. —*Efraim.* Izraelici, dziesięć pokoleń. —*Miłośnikom.* Assyryjczykom, o których przyjaźń i pomoc starali się i dla tego bałwany ich czcili. Tak bowiem Phulowi, królowi Assyryjskiemu dali tysiąc talentów daniny, i dla tego Marahem, król Izraelski, dla wszystkich zaprowadził daninę pięćdziesięciu syklów. IV. Król. 15. 19 i 20.

10. *Ale choć i najmem.* Gdy inne narody, a mianowicie Egipcjan najęli do obrony swéj. —*Zbiorę je.* Izraelitów do Samaryi i innych miast.—*Odpoczną trochę od brzemienia królewskiego i książąt.* Czas jakiś nie będą płacili daniny królowi Assyryjskiemu i jego książętom, t. j. gdy będą u nich w niewoli. Powiedziano przez ironią.

11. *Bo namnożył.* Bo dodali ołtarze do tych ołtarzy, które ojcowie ich pobudowali; dla tegoż pomstę i zgubę na siebie ściągnęli.—*Ku grzeszeniu.* Na grzech i karę grzechu.

12. *Napiszę mu rozliczne prawa moje.* Czy mam pisać dla nich inne prawo, ktoremby również wzgardzili jak tem, które przez Mojżesza podałem?

13. *Ofiary przynosić będą.* Składać będą ofiary nie tylko bałwanom, ale i mnie; lecz nie dla tego żeby mię uczcili, ale żeby tem hojniéj ucztować, dla tegoż ofiar tych nie przyjmę.—*Nawiedzi.* Ukarze.—*Do Egiptu wrócą.* Bo wielu po zdobyciu Samaryi, uniknęło rąk Assyryjczyków i do Egiptu uciekło. Dla tegoż w r. nast. w. 6. powiedziano: *Bo oto poszli dla spustoszenia; Egipt je zgromadzi.*

14. Et oblitus est Israel factoris sui, et aedificavit delubra, et Judas multiplicavit urbes munitas: et mittam ignem in civitates ejus, et devorabit aedes ilius.

14. Y zapomniał Izrael stworzyciela swego a nabudował zborów, y Judas też namnożył miast obronnych: y pusczę ogień na miasta iego, y pożrze domy iego.

Wykład X. J. Wujka—**Roz. 8. w. 4.** *Oni królowali a nie ze mnie.* To był pierwszy grzech Izraelitów, kiedy sobie insze króle oprócz Judy stanowili, począwszy od Jeroboama, który dziesięć pokoleń po Salomonie opanował. Jeśli rzeczesz że sam Bóg podał królestwo Jeroboamowi przez Ahiasza proroka III. Król. 11 i 12, odpowiada Hieronim: Chocia Bóg rozgniewany na Salomona, królestwo jego chciał rozerwać, nie dla tego Izraelitowie dobrze uczynili, przyjąwszy inszego króla: mieli się bowiem spytać Pana, jeśli to jego wola była. A Cyrillus i Theophilactus ztąd uczą, iż Bóg niektóre rzeczy czyni z własnéj woléj swéj, a niektóre tylko dopuszcza aby skarał. Jako że Salomon budował kościół, wola to Boża była: ale aby królestwo było rozerwane, nie tak chciał jako dopuścił aby Salomonowe i Roboamowe grzechy były skarane. A tak słusznie mówi: Oni królowali a nie ze mnie. To jest, nie pytali się mnie, i bez rady mojéj odstąpili od domu Dawidowego, i nowi królowie nad dziesięcią pokolenia powstali. A tak strofuje tu naprzód lud, bo bez jego zezwolenia nikt królem być niemógł: strofuje i króle, iż niektórzy gwałtem królestwo opanowali, jako Sellum i Manahem, IV. Król. 15, drudzy też chocia od Boga byli obrani, nieoznajmili ludowi woléj Bożéj, ale jakoby swą własną mocą królami zostali, i niesprawiedliwie rządzili.

4. *Ze złota swego naczynili sobie bałwanów.* To był drugi grzech Izraelitów, gdy sobie nowe bogi uczynili, to jest, cielce złote, i insze bałwany.

CAPUT IX.

ROZDZIAŁ 9.

O nieszczęściach mających spaść na Izraela, i odrzuceniu jego od Boga.

1. Noli laetari, Israel, noli exultare sicut populi, quia fornicatus es a Deo tuo, dilexisti mercedem super omnes areas tritici.

2. Area et torcular non pascet eos, et vinum mentietur eis.

3. Non habitabunt in terra Domini; reversus est Ephraim in Aegyptum, et in Assyriis pollutum comedit.

4. Non libabunt Domino vinum, et non placebunt ei; sacrificia eorum quasi panis lugentium; omnes, qui comedent eum, contaminabuntur, quia panis eorum animae ipsorum, non intrabit in domum Domini.

5. Quid facietis in die solemni, in die festivitatis Domini?

1. Nie wesel się Izraelu, nie raduy się iako narodowie: boś wszeteczeństwo płodził od Boga twego, rozmiłowałeś się datku nad wszytkie boiowiska pszenice.

2. Boiowisko y prasa nie będzie karmiła ich, y wino omyli ich.

3. Nie będą mieszkać w ziemi Pańskiéy: wrócił się Ephraim do Egyptu, a w Assyriiéy iadł nieczyste rzeczy.

4. Nie będą ofiarować Panu wina, y nie spodobaią się mu: ofiary ich iako chléb płaczących. Wszyscy którzy ji ieść będą, zmażą się: bo chléb ich duszy ich, nie wnidzie do domu Pańskiego.

5. Cóż będziecie czynić w dzień uroczysty, w dzień święta Pańskiego?

14. *Judas też namnożył miast obronnych.* Żeby bezpieczniejszym być od wrogów, i nie być pojmanym jak dziesięć pokoleń; chociaż we mnie raczéj powinien był nadzieję położyć. —*Puszczę ogień na miasta jego.* Tak się i stało, jak opisuje Ks. IV. Król. r. 25.

R. 9.—1. *Jako narodowie.* Które zaprowadzają uroczystości i igrzyska na cześć bałwanów. Albo, nie raduj się jak inne narody, bo ty rozproszony w skutek niewoli, przestałeś być narodem, a jesteś niewolnikiem i wzgardą wszystkich narodów. —*Wszeteczeństwo płodził.* Przez bałwochwalstwo.—*Od Boga twego.* Odstępując. —*Rozmiłowałeś się datku nad wszystkie bojowiska pszenicy.* —Cudzołożyłeś z bałwanami, jak nierządnica, za nagrodę pszenicy, t. j. żeby obfitość jéj tobie bałwany dały.

2. *Bojowisko i prasa.* Wszystko to stracicie, z powodu czego bałwany czciliście. Przepowiada nieurodzaj i niewolę.—*Wino omyli ich.* Winnice nie wydadzą spodziewanych korzyści.

3. *Nie będą mieszkać w ziemi Pańskiéj.* W Chananei niegdyś obiecanéj i danéj Izraelowi.—*Wrócił się.* Powróci. —*Efraim.* Izrael rozproszony, i zbiegły do Egiptu.—*W Assyryi.* Niewolnik.—*Jadł nieczyste rzeczy.* Będzie jadł pokarmy bałwanom ofiarowane, i prawem wzbronione, z powodu głodu. Albo, nazywa nieczystemi pokarmy nieczyste i podłe, do których jedzenia głód ludzi zmusza.

4. *Nie będą ofiarować Panu wina.* Ukarzę ich nieurodzajem i głodem, żeby na ofiarę nawet Bogu wina nie mieli. Postanowiono było bowiem Numer, 15. 4 i 5. żeby przy każdéj ofierze z mięsa np. wołowego, lub owczego, dodawać ofiarę mąki, soli, oleju i wina.—*Nie spodobają się mu.* Ofiary Izraela, gdy zabraknie libaminu, t. j. wina, nie podobają się Bogu, gdyż będą nieprawnemi i niedoskonałemi jakie i bałwochwalcy składają, i za obrębem Jerozolimy, w któréj jedynie wolno było składać ofiary. —*Jako chleb płaczących.* Który zwykle pożywa się przy modłach za umarłych i na pogrzebach. I ten chleb był nieczystym u Żydów; Num: 19. 11, 14 i 16.—*Bo chleb ich duszy ich.* Pagnin, Watabl i LXX tłumaczą: *duszom ich.* Chleb, który nie tyle mnie ile sobie ofiarują, t. j. obżarstwu i brzuchowi swojemu, i dla tego nie wejdzie do domu Pańskiego: niemiłym dla mnie będzie. Żadna ofiara nie była miłą Bogu, oprócz téj, którą w kościele czyniono. Albo znaczy, chleby swoje niechaj przy sobie zatrzymają.—*Nie wnijdzie.* Chleb. LXX: *nie wnijdą.*

5. *Cóż będziecie czynić w dzień uroczysty.* T. j. gdy przyjdą dni uroczyste, a nie będziecie mogli, jako więźniowie, iść do kościoła. Będzie dla was smutna Pa-

6. Ecce enim profecti sunt a vastitate: Aegyptus congregabit eos, Memphis sepeliet eos, desiderabile argentum eorum urtica hereditabit, lappa in tabernaculis eorum.

7. Venerunt dies visitationis, venerunt dies retributionis: scitote, Israel, stultum prophetam, insanum virum spiritualem, propter multitudinem iniquitatis tuae et multitudinem amentiae.

8. Speculator Ephraim cum Deo meo, propheta laqueus ruinae factus est super omnes vias ejus, insania in domo Dei ejus.

9. Profunde peccaverunt, sicut in diebus Gabaa; recordabitur iniquitatis eorum, et visitabit peccata eorum. *(Judic. 19, 25).*

10. Quasi uvas in deserto inveni Israel, quasi prima poma ficulneae in cacumine ejus vidi patres eorum; ipsi autem intraverunt ad Beelphegor, et abalienati sunt in confusionem, et facti sunt abominabiles, sicut ea, quae dilexerunt.

11. Ephraim quasi avis avolavit, gloria eorum a partu, et ab utero et a conceptu.

12. Quod etsi enutrierint filios suos, absque liberis eos faciam in hominibus: sed et vae eis, cum recessero ab eis.

13. Ephraim, ut vidi, Tyrus erat fundata in pulchritudine, et Ephraim educet ad interfectorem filios suos.

14. Da eis, Domine. Quid dabis eis? Da eis vulvam sine liberis, et ubera arentia.

6. Bo oto poszli dla spustoszenia: Egypt ie zgromadzi, Memphis ie pogrzebie: pożądane śrébro ich pokrzywa odziedziczy, łopian w przybytkach ich.

7. Przyszły dni nawiedzenia, przyszły dni oddania: znaycie Izraela głupiego proroka, szalonego męża duchownego, dla mnóstwa nieprawości twéy, y dla mnóstwa szaleństwa.

8. Stróż Ephraim z Bogiem moim: prorok sidłem upadku stał się po wszech drogach iego, szaleństwo w domu Boga iego.

9. Głęboko zgrzészyli iako zą dni Gabaa: wspomni na nieprawość ich, y nawiedzi grzéchy ich.

10. Iako iagody winne w pustyni nalazłem Izraela: iako pierwszy owoc drzewa figowego, na wiérzchu iéy uyźrzałem oyce ich: a oni weszli do Beelphegor, y odłączyli się do sromoty, y stali się obrzydłymi iako to co miłowali.

11. Ephraim iako ptak uleciał, sława ich od porodzenia, y od żywota, y od poczęcia.

12. A choćby wychowali syny swoie, uczynię ie bez dzieci między ludźmi: lecz y biada im, gdy odstąpię od nich.

13. Ephraim, iakom widział, był Tyr założony na pięknośći: a Ephraim będzie wywodzić na zabiianie syny swe.

14. Day im Panie. Cóż im dasz? Day im żywot bez dzieci, a piersi suche.

---

scha, Zielone Świątki i Kuczki. Albo, co robić będziecie w czasie niewoli, która jest jakby uroczystością Boga karzącego, i zabijającego ofiary? Tak powiedziano Izai. 34, 6: *Bo ofiara Pańska w Bosra, a pobicie wielkie w ziemi Edom i t. d. Bo dzień pomsty Pańskiéj, rok odpłaty sądu Syon.*

6. *Poszli dla spustoszenia.* Pójdą i uciekną do Egiptu, z powodu upadku i spustoszenia Samaryi.—*Zgromadzi.* Pomrą w Egipcie: bo niekiedy w piśmie ś. wyraz *zgromadzać się* znaczy umrzeć, jak i w rozd. 4. 3: *ryby morskie zbiorą się.*—*Memfis.* Miasto wielkie w Egipcie, które się dzisiaj Kairem nazywa.— *Pożądane srebro ich.* Domy okazałe, wielkim nakładem pobudowane.—*Pokrzywa.* Rosnąca na zwaliskach ich.

7. *Dni nawiedzenia.* Ukarania i odpłaty, w których podług miary zbrodni, kara się domierza. — *Znajcie.* Wiedzcie, albo dowiecie się Izraelici, że byli głupimi, szalonymi i kłamliwymi ci prorocy, którzy wam pochlebiali i pomyślność obiecywali. Albo, patrzcie Izraelici, kto był szalonym i kłamcą, czy prorok, który wam te klęski zapowiadał, czy wy, którzyście sądzili że to nigdy się nie sprawdzi.—*Męża duchownego.* Proroka. Żydzi proroka nazywają *mężem ducha,* t. j. natchnionym duchem Bożym. Tak mówił Micheasz, r. 2. 11: *Daj Boże bych nie był mężem mającym ducha.* P. W.

8. *Stróż Efraim.* Prorocy którzy śledzą i przepowiadają przyszłość.— *Z Bogiem moim: prorok.* Który powinien był przepowiadać według Boga, i prawdy nauczać.—*Sidłem upadku.* Stali się sidłem i nierozumem, t. j. przywiedli Izraela do upadku w grzechy i bezrozumnego popełnienia zbrodni. — *W domu Boga jego.* W świątyni bałwana, którego on czci, jak Boga swojego.

9. *Głęboko zgrzeszyli.* Ciężko, bardzo zgrzeszyli.— *Jako za dni Gabaa.* Stosuje do historji Sędz. 19 i 20; jakby rzekł: jako zgrzeszyli mężowie Gabaa i Benjamici zgwałceniem żony lewity, a obroną zbrodni przeciw innym pokoleniom; tak Izraelici zgrzeszyli gwałtem duchowym, t. j. bałwochwalstwem i uporem, bo chociaż przez proroków upominani, w grzechu trwają.—*Wspomni.* Bóg.—*Nawiedzi.* Ukarze.

10. *Jako jagody winne w pustyni nalazłem Izraela.* Był naymilszym dla mnie, jak bywają winne jagody, znalezione przez zgłodniałego i spragnionego pielgrzyma.— *Jako pierwszy owoc drzewa figowego.* Jako owoc ranny figi chciwie jest poszukiwanym.—*Weszli do Beelphegor.* Czcili Beelfegora bałwana Moabitów.—*Odłączyli się do sromoty.* Obrócili się do czczenia bezwstydnego bałwana Priapa, przez haniebną rozpustę.

11. *Efraim jako ptak uleciał, sława ich od porodzenia.* Jest to sposób mówienia u Żydów z przełożeniem wyrazów, które tak uporządkować należy: chwała Efraima jakby ptak uleciała. *Od porodzenia.* Razem z narodzeniem niewowlęta do grobu się wynoszą.—*Od żywota.* Przed zwykłym czasem narodzenia.— *Od poczęcia.* Zanim się w żywocie ukształcą, bo stoi na zawadzie kształceniu się niepłodność żywotów.

12. *A choćby wychowali syny.* Jeśliby spłodzili i wychowali pewną liczbę synów, to ich pobiję albo mieczem nieprzyjacielskim, albo głodem i chorobą, żeby nie doszli do wieku dojrzałego.—*Gdy odstąpię od nich.* Gdy ich zupełnie opuszczę, żeby wydanymi byli wrogowi.

13. *Efraim, jakom widział, był Tyr.* Izrael i pokolenie Efraima, jak sam własnemi oczyma widziałem, w szczęściu, w dostatku, pomyślności, sile, warowniach, i wszelkiéj ozdobie i chwale był Tyrowi podobnym.— *Będzie wywodzić na zabijanie syny swoje,* Ponieważ nie poznał ani uczcił sprawcę téj szczęśliwości, będzie zmuszonym synów swoich prowadzić na wojnę, gdzie od nieprzyiaciół pobitymi zostaną.

14. *Daj im, Panie.* Kary i męki na które zasługują. Lecz jakie? *Daj im żywot bez dzieci.* Żeby się nie poczynały, albo poumierały dla braku mleka, żeby darów twoich nie nadużywali ku pysze. Albo, żeby synowie

15. Omnes nequitiae eorum in Galgal, quia ibi exosos habui eos: propter malitiam adinventionum eorum de domo mea ejiciam eos, non addam, ut diligam eos, omnes principes eorum recedentes.

16. Percussus est Ephraim, radix eorum exsiccata est, fructum nequaquam facient. Quod etsi genuerint, interficiam amantissima uteri eorum.

17. Abjiciet eos Deus meus, quia non audierunt eum, et erunt vagi in nationibus.

15. Wszytkie złości ich w Galgal, bom ich tam nienawidział: dla złości wynalazek ich z domu mego wyrzucę ie: nie przydam ich więcéy miłować, wszytkie książęta ich odstępuiący.

16. Porażon iest Ephraim, korzeń ich usechł: owocu nie uczynią. A choćby zrodzili, wybiię namilsze żywota ich.

17. Odrzuci ie Bóg móy, bo go niesłuchali: y będą tułakami między narody.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 9. w. 7. *Znajcie Izraela głupiego proroka.* W teraźniejszych żydowskich księgach jest, pozna Izrael. Ale Hieronim przełożył, znajcie, a słuszniejby ci nowotni tłumacze mieli naśladować Hieronima, bo miał lepsze exemplarze onych czasów, w których tak czytał, znajcie: jakby rzekł: Znajcie iż Izrael był prorokiem głupim, który sobie szczęście obiecował, i mężem duchownym, to jest, który się powiadał mieć ducha Bożego, alić nieprawdę powiedział, bo go wszystko nieszczęście potkało.

CAPUT X.

ROZDZIAŁ 10.

O zbrodniach Izraelitów i karach za nie.

1. Vitis frondosa Israel, fructus adaequatus est ei; secundum multitudinem fructus sui multiplicavit altaria, juxta ubertatem terrae suae exuberavit simulacris.

2. Divisum est cor eorum, nunc interibunt; ipse confringet simulacra eorum, depopulabitur aras eorum.

3. Quia nunc dicent: Non est rex nobis, non enim timemus Dominum: et rex quid faciet nobis?

4. Loquimini verba visionis inutilis, et ferietis foedus; et germinabit quasi amaritudo judicium super sulcos agri.

5. Vaccas Bethaven coluerunt habitatores Samariae, quia luxit super eum populus ejus, et aeditui ejus super eum exultaverunt in gloria ejus, quia migravit ab eo.

1. Winne drzewo gałęziste Izrael, owoc zrównał się z nim: według mnóstwa owocu swego namnożył ołtarzów: według obfitości ziemie swéy, obfitował w bałwaniech.

2. Rozdzieliło się serce ich, teraz zginą: on połamie bałwany ich, spustoszy ołtarze ich.

3. Bo teraz rzekną: Niemamy króla: bo się nie boiemy Pana: a król co nam uczyni?

4. Mówcie słowa widzenia niepożytecznego, a postanowicie przymierze: y zrodzi się iako gorzkość sąd na zagoniech polnych.

5. Krowy Bethawen chwalili obywatele Samariyscy: bo płakał nad nim lud iego, y zborowi słudzy iego, nad nim radowali się z sławy iego, iż się wyprowadziła od niego.

---

narodzeni nie ponosili od nieprzyjaciół tyle nieszczęść. Tak Łuk. 23. 29 powiedziano: *Błogosławione niepłodne i t. d.* Piérwsze rozumienie prawdziwsze.

15. *Wszystkie złości ich w Galgal.* Bo tam Izraelici odrzucili wszelki rząd Boży, tak polityczny, jako i święty: polityczny, bo nie chcąc być rządzonymi od Boga, prosili w Galgal u Samuela żeby im dał króla, który też dał im Saula; święty zaś, bo w Galgal postawili bałwanów, którym się kłaniali, Bogiem wzgardziwszy. Patrz r. 4. w. 15. Sędz. 3. 7 i 19.—*Bom ich tam nienawidział.* Dla tego ich tam zacząłem nienawidzieć i sprzeciwiać się im.—*Z domu mego.* Z ziemi obiecanéj, która cała była domem i jedną rodziną bożą, wyrzucę ich, i oddam w niewolę.

16. *Porażon jest Efraim.* Usechł jak drzewo. Tak Ps. 101, 5: *Zwiędłem jako siano, i wyschło serce moje.—Korzeń ich.* Płodność od Boga jemu nadana. — *Owocu nie uczynią.* Potomstwa mieć nie będą.—*Najmilsze żywota ich.* Synowie, których nad wszystko ukochają.

17. *Odrzuci je.* Z ziemi obiecanéj.— *Bóg mój.* Nie ich, od których stroni z przyczyny grzechów.

R. 10.—1. *Winne drzewo gałęziste Izrael.* W hebr. *wyniszczające*, t. j. które się całe w gałęzie rozkłada. —*Owoc zrównał się z nim.* Wydało taki owoc, jaki obiecywała jędrność gałązek winnych, t. j. żadnego prawdziwego i trwałego.—*Według mnóstwa owocu swego.* Im więcéj obfitował w ludzi i dostatki, tém więcéj nastawił ołtarzy dla bałwanów.

2. *Rozdzieliło się serce ich.* Patrz Wujka.— *Teraz zginą.* Bo rozdział i odszczepieństwo są przyczyną upadku i zguby.—*On.* Bóg.—*Połamie.* Przez Assyryjczyków.—*Bałwany ich.* Izraelitów.

3. *Nie mamy króla.* Otoczeni od wrogów, ujrzą że niemają żadnéj pomocy od króla swego i rzekną: króla niemamy, a to dla tego, że nie czciliśmy Boga, króla prawdziwego: jakże nam pomódz może król, pozbawiony pomocy bożéj?

4. *Mówcie słowa widzenia niepożytecznego.* Naśmiewa się z nich prorok, mówiąc: mówcie i powtarzajcie często słowa, które wam fałszywi prorocy mówili, pomyślność obiecujac. Próżne jest ich proroctwo, i stanie się inaczéj niż oni prorokowali.—*A postanowicie przymierze.* Namawiają żebyście z nieprzyjacioły weszli w przymierze, jeśli przyjdą; albo przepowiadają iż przymierze zawrzecie, ażeby z wami po nieprzyjacielsku postępowali.—*Zrodzi się.* Wyniknie.—*Gorzkość.* Szkodliwa, gorzka, albo zatruta roślina.—*Sąd.* Potępienie Izraela.—*Na zagonach polnych.* Jak rośliny szkodliwe na roli uprawnéj obficiéj rosną; tak wielka liczba nieszczęść wyrośnie w Izraelu, który na roli serca swego, porobił zagony bezbożności.

5. *Krowy Bethawen.* Cielców przez szyderstwo *krowami* nazywa, jak mówi ś. Hieronim; bo ten gatunek jest pośledniejszym, i do szyderstwa zdatniejszy. — *Bethawen.* Rozumie obu cielców, i tego który był postawiony w Betel i tego co w Dan. Oba miejsca słusznie

6. Siquidem et ipse in Assur delatus est, munus regi Ultori; confusio Ephraim capiet, et confundetur Israel in voluntate sua.

7. Transire fecit Samaria regem suum quasi spumam super faciem aquae.

8. Et disperdentur excelsa idoli, peccatum Israel; lappa et tribulus ascendet super aras eorum, et dicent montibus: Operite nos; et collibus: Cadite super nos. *(Luc. 23, 30)*.

9. Ex diebus Gabaa peccavit Israel, ibi steterunt; non comprehendet eos in Gabaa proelium super filios iniquitatis. *(Supr. 9, 9)*.

10. Juxta desiderium meum corripiam eos: congregabuntur super eos populi, cum corripientur propter duas iniquitates suas.

11. Ephraim vitula docta diligere trituram, et ego transivi super pulchritudinem colli ejus, ascendam super Ephraim: arabit Judas, confringet sibi sulcos Jacob.

12. Seminate vobis in justitia, et metite in ore misericordiae, innovate vobis novale; tempus autem requirendi Dominum, cum venerit, qui docebit vos justitiam. *(Jer. 4, 3)*.

13. Arastis impietatem, iniquitatem messuistis, comedistis frugem mendacii, quia confisus es in viis tuis, in multitudine fortium tuorum.

6. Abowiem y on do Assur zaniesion iest za dar królowi Mścicielowi zelżywość Ephraima poima, a zawstydzon będzie Izrael w swéy woléy.

7. Uczyniła Samaria że przyszedł król iéy iako piana na wiérzchu wody.

8. Y będą wytracone wyżyny bałwana, grzéch Izraelski: łopian y oset wyroście na ich ołtarzach: y rzeką górom: Przykriycie nas: a pagórkóm, Upadniycie na nas.

9. Odedni Gabaa zgrzészył Izrael, tam stali: nie zachwyci ich w Gabaa bitwa przeciw synóm nieprawości.

10. Według chuci moiéy skarzę ie: zbiorą się na nie narodowie, gdy będą karani dla dwu nieprawości swoich.

11. Ephraim iałowica nauczona kochać się w młóceniu: y ia przeszedłem po cudności szyie iéy: wsiędę na Ephraim, będzie orał Judas, bronować sobie będzie zagony Jakob.

12. Siéycie sobie ku sprawiedliwości, a żnicie do ust miłosierdzia, odnówcie sobie nowinę, a czas szukać Pana, gdy przydzie który was będzie uczył sprawiedliwości.

13. Oraliście niezbożność, żęliście nieprawość, iedliście owoc kłamstwa: iżeś ufał w drogach twoich, w mnóstwie mocarzów twoich.

---

się nazywają Bethawen, t. j. Dóm nieprawości, albo dóm bałwana.—*Bo płakał nad nim lud jego.* Zapłacze lud nad cielcem, bogiem swoim, gdy ujrzy że go zabiorą Assyryjczycy, i uwiozą w niewolę do Assyryi.—*Słudzy jego.* Kapłani i stróże cielca i jego świątyni, którzy przedtem radowali się z chwały jego gdy był czczonym od ludzi, płakać będą, bo chwała ta zniknęła i odjętą jemu została.

6. *I on.* Cielec.—*Do Assur.* Do Assyrji.—*Królowi Mścicielowi.* Patrz r. 5, 13.—*Efraima pojma.* Efraimitów, Izraelitów i Samarytów. Natenczas pokolenie Efraima, sprawca bałwochwalstwa, będzie pohańbioném, a razem cały ród Izraela, że chcieli wybrać takich bogów; bo to znaczy co mówi: *w swéj woli.*

7. *Uczyniła... że przyszedł.* Samarya zgadzając się na bałwochwalstwo królów swoich to uczyniła, że królestwo dziesięciu pokoleń rychło się rozproszyło, jak piana wodna, i samego też króla do zguby popchnęła.

8. *Przykryjcie nas.* Żebyśmy grożących nam nieszczęść nie widzieli.

9. *Odedni Gabaa zgrzeszył Izrael.* Przez zaniedbanie przytłumienia rodzącego się bałwochwalstwa. Pomścił wprawdzie Izrael śmierć żony lewity; lecz Michasa, który miał w domu bałwany i kapłana bałwanów, nie ukarał. Patrz Sędz. 17, 5; i 18, 30 i 31.—*Tam stali.* Przestali chodzić drogami Pańskiemi. Albo, w bałwochwalstwie Michasa wytrwali statecznie, i powiększyli je.—*Nie zachwyci ich w Gabaa.* Nie przyjdzie na nich wojna taka jak owa, która przyszła na owych nieszczęsnych obywateli Gabaa (bo to jest co nazywa *synem nieprawości)*, którzy chociaż zostali pokonanymi, pierwiéj jednak zwyciężyli sami, i umarli pomściwszy śmierć swoję; lecz powstanie wojna straszna przez Assyryjczyków naniesiona, którym się oprzeć nie będą mogli nigdy, i która Samaryą zupełnie zniszczy.

10. *Według chuci mojéj.* Ja Bóg, mściciel zbrodni, uczynię zadość zapalczywości mojéj i chęci ukarania ich.—*Na nie.* Przeciwko nim.—*Narodowie.* Assyryjczycy.—*Dla dwu nieprawości swoich.* Z powodu dwuch cielców, których postawili, i na uczczenie ludowi przeznaczyli, jednego w Dan, a drugiego w Betel.

11. *Efraim jałowica nauczona kochać się w młoceniu.* Jałowice zachęcają się do pracy przy młoceniu pokarmem, który zjadają z kłosów mających się młocić: podobni do nich Izraelici, którzy dobrowolnie biegną do czczenia bałwanów, bo sądzą że się przez to zbogacić mogą; ztąd trudów i przykrości, które ponoszą przy czczeniu bałwanów, albo nie czują, albo łatwo je pokonywają. — *I ja przeszedłem po cudności szyi jéj.* Kark jéj pyszny i uporny uśmierzę. Przeprowadziłem jarzmo przez piękny kark jéj. — *Wsiędę na Efraim.* Jak na konia; bo go zupełnie podbiję sobie i wydam Assyryjczykom.—*Będzie orał Judas.* Gdy ujrzy Judas klęski Izraela, porzuci młócenie bałwochwalstwa, i orać będzie, t. j. wezmie znowu pług prawa, i dla tego zostanie w ziemi swojéj i będzie tam czcił Boga prawdziwego.—*Bronować sobie będzie zagony Jakób.* T. j. bryły na zagonach, żeby ziemia była pod zasiew przydatną. Znaczy że i Judas i Jakób albo Izrael, pilnie Bogu służyć będą. Jakóbem nazywa ludzi z dziesięciu pokoleń, którzy upomnieni przez posłańców od Ezechiasza, porzucili bałwany i do Jeruzalem przyszli. II. Paral. 30, 1.

12. *Siejcie sobie ku sprawiedliwości.* Przetrwajcie w sprawiedliwości, jakeście zaczęli, i tak siejcie, żeby wiele sprawiedliwości i świętości w was się zrodziło.—*A żnijcie do ust miłosierdzia.* Żąć będziecie podług ust, t. j. podług miary miłosierdzia i dobroczynności, któréj używaliście; jakby rzekł: jak posieliście, tak i żąć będziecie.—*Odnówcie sobie nowinę.* Wyniszczywszy ciernie, zrównawszy i pokruszywszy bryły, orzcie ziemię. Nowiną nazywa się rola pierwszy raz zaorana; jakby rzekł: powyrywajcie występków ciernie, żebyście odnowieni, jak rola świeża, przyjęli nasienie boskie łaski i cnót. — *Gdy przyjdzie który was będzie uczył sprawiedliwości.* T. j. Chrystus Pan. Inni rozumieją Ezechiasza, który lud przywiódł do czci Bożéj i tak został nauczycielem sprawiedliwości, lecz tylko początkowo i niedoskonale,jakby przyobrażając Chrystusa, który to doskonale uczynił.

13. *Oraliście niezbożność.* Ziemia na któréj pracowaliście, była niezbożnością.—*Żęliście nieprawość.* Posiewowi odpowiedział obfity owoc nieprawości; bo w was

14. Consurget tumultus in populo tuo: et omnes munitiones tuae vastabuntur, sicut vastatus est Salmana a domo ejus, qui judicavit Baal in die proelii, matre super filios allisa. *(Judic. 8, 12).*
15. Sic fecit vobis Bethel a facie malitiae nequitiarum vestrarum:

14. Powstanie rozruch między ludem twym, a wszytkie zamki twe zburzone będą, iako zburzon iest Salmana od domu onego który osądził Baala w dzień bitwy, matkę o syny roztrąciwszy.
15. Tak wam uczynił Bethel, dla złości niecnot waszych.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 10. w. 2. *Rozdzieliło się serce ich, teraz zginą.* Cyrillus i Theofilactus tak to wykładają, jakby rzekł: Siła rozlicznych bogów mają, rozerwali się, jedni tego boga, drudzy owego chwalą, a tak rychło poginą. Toż właśnie służy heretykom, którzy się na rozmaite sekty rozerwali, bo to samo ich sprawiedliwym sądem Bożym zagubi, gdy sami przeciw sobie walczą.
14. *Jako zburzon jest Salmana.* Doktorowie starzy tak rozumieją, iż tu prorok wspomina historyą onego Salmanę, który był zwyciężony od Gedeona i zabity, w której bitwie matki się o syny roztrącały, Sędz. 8. Tenże Gedeon nazwany jest Jerobaal, iż wywrócił bałwan Baalów, Sędz. 8. Tak Hieronim, Cyrillus, Theophilactus.

CAPUT XI.

ROZDZIAŁ 11.

O upadku królestwa Izraelskiego, nawróceniu Żydów, i t. d.

1. Sicut mane transiit, pertransiit rex Israel. Quia puer Israel, et dilexi eum, et ex Aegypto vocavi filium meum. *(Matth. 2, 15).*
2. Vocaverunt eos, sic abierunt a facie eorum: Baalim immolabant, et simulacris sacrificabant.
3. Et ego, quasi nutritius Ephraim, portabam eos in brachiis meis, et nescierunt, quod curarem eos.
4. In funiculis Adam traham eos, in vinculis charitatis, et ero eis quasi exaltans jugum super maxillas eorum, et declinavi ad eum, ut vesceretur.
5. Non revertetur in terram Aegypti, et Assur ipse rex ejus, quoniam noluerunt converti.
6. Coepit gladius in civitatibus ejus, et consumet electos ejus, et comedet capita eorum.
7. Et populus meus pendebit ad reditum meum: jugum autem imponetur eis simul, quod non auferetur.

1. Jako zaranie przeminęło, przeminął król Izraelski. Bo Izrael pacholę, y umiłowałem go, z Egyptu wezwałem syna mego.
2. Wyzwali ie, tak poszli od oblicza ich: Baalim ofiarowali, a bałwanóm ofiary czynili.
3. A ia iako piastun Ephraim nosiłem ie na ramionach swoich, a nie widzieli żem ie léczył.
4. Powrozami Adamowemi pociągnę ie, związkami miłości: y będę im iako podnoszący iarzmo na czeluści ich: y skłoniłem się do niego aby iadł.
5. Nie wróci się do ziemie Egyptskiéy, a sam Assur król iego: bo się niechcieli nawrócić.
6. Począł miecz w mieściech iego, y strawi wybrane iego, y poié głowy ich.
7. A lud móy będzie zawieszony do nawrócenia mego: ale iarzmo będzie na nie pospołu włożone, które nie będzie odięte.

---

mnożyły się zbrodnie, jak w roślinach sadzonych z jednego grona wiele wyrasta.—*Jedliście owoc kłamstwa.* Zwodniczy i oczekiwanego owocu niewydający; jakby rzekł: żadnegoście pożytku z nieprawości waszych nie odebrali.— *W drogach twoich.* W uczynkach twoich bezbożnych, a szczególnie we czci bałwanów.—*W mnóstwie mocarzów twoich.* Już to obywateli, już przyjaciół pogan, już bałwanów wreszcie.

14. *Powstanie rozruch.* Przeto powstanie rozruch pomiędzy ludem twoim, gdy za nadejściem na ciebie Assyryjczyków wielu na wojnie polegnie, albo ucieknie.— *Jako zburzon jest Salmana.* Będziecie zburzeni tak okropnie od Assyryjczyków, jak Gedeon zburzył Salmana króla Madianitów. Sędz. 8. P. W.

15. *Tak wam uczynił Bethel.* Tak wam uczyni Betel i bałwochwalstwo, któremuście się tam oddawali; bo stanie się przyczyną waszéj zguby.

R. 11.—1. *Jako zaranie przeminęło.* Czas zarania, który środkuje powiędzy nocą i wschodem słońca, najrychléj przemija; a tak prędko skończy się królestwo Izraela, i król będzie królestwa pozbawionym.—*Bo Izrael pacholę.* Jakby rzekł: przyczyną tak wielkiego nieszczęścia jest niewdzięczność ludu; bo w Egipcie naród Izraelski był słabym; bo mało co przedtem zaczął istnieć w synach Jakóba, i jak pacholę nie posiadał znajomości rzeczy pożytecznych i brakło mu siły: a jednak ukochałem go wtedy, i zawsze czyniłem jemu dobrze; a on niewdzięcznością mnie się odpłacił. — *Z Egiptu wezwałem syna mego.* P. W.

2. *Wyzwali je.* Mojżesz i Aaron wyzwali i wyprowadzili z Egiptu, i odwiedli od bałwochwalstwa, gdy w nie wpadali.—*Tak poszli.* Jak ich wzywali, tak oni obrócili się tyłem i słuchać niechcieli.—*Baalim ofiarowali.* Bo w drodze saméj ofiarowali Beelfegorowi, Num: 25, 1. i cielca czcili, Exod: 32, 4.

3. *A ja jako piastun Efraim.* Jak o niemowlę troszczyłem się pilnie i na rękach moich nosiłem. Jak mamy w Deut: 1. 31:—*Nie wiedzieli.* Nie zwrócili uwagi, albo przez niewdzięczność nie troszczyli się.

4. *Powrozami Adamowemi.* Któremi zwykle można zobowiązywać ludzi, t. j. miłością, dobrodziejstwy. Adam w tem miejscu nie jest imieniem własnem, lecz ogólnem, które oznacza: *człowieka.* P. W.

5. *Nie wróci się do ziemi Egipskiéj.* Nie będzie wprawdzie znowu służył Egipcjanom, ale Assyryjczykom.

6. *Począł miecz.* Już Assyryjczykowie przez częste wtargania zaczęli niszczyć i pustoszyć kraj a Izraelitów zabijać.—*Wybrane.* Książąt, możnych i siłę wojenną. — *Głowy ich.* W hebr.: *doradzców*, t. j. tych, których radą i chęcią są rządzonymi.

7. *Będzie zawieszony do nawrócenia mego.* Z niepewnością w duszy będzie wyczekiwał Izrael obecności i pomocy mojéj, gdy wrogi wszystko pustoszyć będą; ale się zawiedzie.—*Jarzmo.* Niewoli.—*Pospołu.* Nikogo nie wyjmując; bo wszyscy będą uczęstnikami niedoli.

8. Quomodo dabo te, Ephraim, protegam te, Israel? quomodo dabo te sicut Adama, ponam te, ut Seboim? Conversum est in me cor meum, pariter conturbata est poenitudo mea.

9. Non faciam furorem irae meae, non convertar, ut disperdam Ephraim, quoniam Deus ego, et non homo: in medio tui sanctus, et non ingrediar civitatem.

10. Post Dominum ambulabunt, quasi leo rugiet, quia ipse rugiet, et formidabunt filii maris.

11. Et avolabunt quasi avis ex Aegypto, et quasi columba de terra Assyriorum, et collocabo eos in domibus suis, dicit Dominus.

12. Circumdedit me in negatione Ephraim, et in dolo domus Israel: Judas autem testis descendit cum Deo, et cum sanctis fidelis.

8. Jakoż cię podam Ephraimie, obronię cię Izraelu? iako cię dam by Adamę, położę cię iako Seboim? Nawróciło się we mnie serce moie, zaraz wzruszyła się żałość moia.

9. Nie uczynię zapalczywości gniewu mego: nie wrócę się abym zagubił Ephraim: bom ia Bóg a nie człowiek: w pośrzodku ciebie święty, a nie wnidę do miasta.

10. Za Panem chodzić będą, iako lew zaryczy: bo on ryczéć będzie, y zlękną się synowie morza.

11. Y ulecą iako ptak z Egyptu, a iako gołębica z ziemie Assyriyskiéy: y posadzę ie w domiech ich, mówi Pan.

12. Ogarnął mię zaprzeniem Ephraim, a zdradą dóm Izraelski: lecz Judas świadek zstąpił z Bogiem, y z świętymi wierny.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 11. w. 1. *Z Egiptu wyzwałem syna mego.* Ewangelista ś. Mat. 2, wykłada to o Chrystusowem wróceniu z Egiptu, dla tego iż lud izraelski był figurą Chrystusa Pana i wiernych jego. A tak tu Ozeasz pod imieniem ludu Izraelskiego prorokuje o Chrystusie. Jako bowiem lud Izraelski przyszedł do Egiptu czasu głodu, i tamże mieszkał aż wyzwany jest od Boga przez anioła mówiąc w onym krzaku do Mojżesza, tak Chrystus dla prześladowania Herodowego był w Egipcie, aż anioł Józefa o wróceniu upomniał.

5. *Powrózkami Adamowemi.* Aquila, Symmachus, i LXX, i Theodotio, przełożyli, człowieczemi: Jakby rzekł: Pociągnie je powrózkami, któremi się ludzie ciągną, to jest, miłością i dobrodziejstwy: nie karaniem ani bojaźnią, dla tego przydaje, związkami miłości. To jest, takie moje będą przeciwko nim dobrodziejstwa, że ich jako powrózkami łagodnie przyciągnę do siebie.

CAPUT XII. — ROZDZIAŁ 12.

O dobrodziejstwach Bożych dla Jakóba, i niewdzięczności jego potomków.

1. Ephraim pascit ventum, et sequitur aestum; tota die mendacium et vastitatem multiplicat; et foedus cum Assyriis iniit, et oleum in Aegyptum ferebat.

2. Judicium ergo Domini cum Juda, et visitatio super Jacob; juxta vias ejus, et juxta adinventiones ejus reddet ei.

1. Ephraim pasie wiatr, chodzi za gorącém: cały dzień kłamstwo i spustoszenie mnoży, a przymierze z Assyriyczykami stanowił, y oliwę do Egyptu woził.

2. A tak prawo Pańskie z Judą y nawiedzenie nad Jakóbem, według dróg iego, y według wynalazek iego odda mu.

8. *Cię podam.* Postąpię z tobą.— *Obronię cię Izraelu?* Czy cię obronię przed klęską przyjść mającą? W żaden sposób. Raczéj ukarzę cię jak Adamę i Seboim, miasta bliskie położeniem i zbrodnią Sodomie i Gomorze.— *Wróciło się we mnie serce moje.* Żałuję iż groziłem tobie tak ciężką karą; już zdanie zmieniłem, obudziła się boleść we wnętrznościach moich, uczucie miłosierdzia i pożałowania.

9. *Nie uczynię zapalczywości.* Nie uczynię tego, do czego mię zapalczywość nagli.—*Nie wrócę się.* Nie dopuszczę.— *Bom ja Bóg a nie człowiek.* Nie tak ja karzę jak ludzie, którzy rozgniewani srożą się przeciw nieprzyjaciołom, żeby ich zgubić; ja zaś chłoszczę żebym naprawił. Patrz Exod: 34. 6.— *W pośrodku ciebie święty, a nie wnijdę do miasta.* Wrogi złośliwe gdy zdobędą miasto oblężone, wchodzą do niego i rabują, lecz ja nie tak, nie wnijdę do miast twoich żeby je pustoszyć, bom święty i mieszkam pośród ciebie, i dla tego chcę cię naprawić, a naprawione zbawić.

10. *Za Panem chodzić będą.* Pilnując jego nauki, praw i ustaw.—*Jako lew zaryczy.* Pan Bóg. Bo Chrystus przez siebie i przez apostołów daleko słyszanym będzie, a głos jego potężnie zadźwięczy i wzruszy grzeszników.— *Synowie morza.* Którzy byli na morzu świata, zostali pojmani niewodem ewangelicznym; tak ś. Hieron. Albo, wyspiarze, t. j. narody dalekie.

11. *I ulecą.* Owym głosem lwa przerażeni, przybiegną prędko do Ewangelji, jak ptastwo szybko leci gdy je przestraszą; i jakby gołąb, którego lot jest najwytrwalszym; dla tego powiedziano w Ps. 54. 7: *Kto mi da skrzydła jako gołębice?* —*Posadzę je w domiech ich.* W kościołach ich szczególnych po świecie rozrzuconych.

12. *Ogarnął mię zaprzeniem.* Zwraca się prorok do swoich czasów, do pogróżek uprzednich, i myśl ta: chcecie wiedzieć przyczynę dla czego pomimo tak wielkiéj miłości i miłosierdzia, Ephraim ma być skazanym na wieczną niewolę, jak już tylekroć powtarzam. Na pogotowiu jest ona, bo podszedł mnie swojem kłamstwem i odmówił czci mnie należnéj. Przystępował do mnie wprawdzie, zdawało się że chciał mnie uczcić; lecz to było zaprzanie, a nie cześć, bo razem czcił i bałwany.— *Lecz Judas świadek.* Nie tak postępował Judas, lecz słowy i czynem wyznając żem ja Bóg, porzucił bałwany i z Bogiem zstąpił, t. j. trzymał się strony Boga opuszczonéj przez Izraela. *Z świętymi wierny.* Wytrwały w religii prawdziwéj, niewzruszony z prorokami, patryarchami i prawdziwymi sługami Boga. Albo, z *świętymi*: wspólnie z kapłanami.

R. 12.— 1. *Efraim pasie wiatr.* Patrz Wujka.— *Oliwę do Egiptu woził.* Najlepszą oliwę, w którą Chananea obfitnje, t. j. posyła dary Egypcjanom, w celu otrzymania od nich pomocy. Patrz IV. Król. 17, 4.

2. *I nawiedzenie nad Jakóbem.* Bóg grozi Jakóbowi procesem, a Izraelowi nawiedzeniem, t. j. pewną karą; bo obaj winni bałwochwalstwa, lecz Izrael bardziéj.— *Według dróg jego.* Uczynków i obyczajów; co też wyraża się przez wyraz *wynalazki.*

3. In utero supplantavit fratrem suum; et in fortitudine sua directus est cum Angelo. *(Gen. 25, 25.—32, 24).*
4. Et invaluit ad Angelum, et confortatus est; flevit, et rogavit eum; in Bethel invenit eum, et ibi locutus est nobiscum.
5. Et Dominus Deus exercituum, Dominus memoriale ejus.
6. Et tu ad Deum tuum converteris; misericordiam et judicium custodi, et spera in Deo tuo semper.
7. Chanaan, in manu ejus statera dolosa, calumniam dilexit.
8. Et dixit Ephraim: Verumtamen dives effectus sum, inveni idolum mihi: omnes labores mei non invenient mihi iniquitatem, quam peccavi.
9. Et ego Dominus Deus tuus ex terra Aegypti, adhuc sedere te faciam in tabernaculis, sicut in diebus festivitatis.
10. Et locutus sum super prophetas, et ego visionem multiplicavi, et in manu prophetarum assimilatus sum.
11. Si Galaad idolum, ergo frustra erant in Galgal bobus immolantes, nam et altaria eorum quasi acervi super sulcos agri;
12. fugit Jacob in regionem Syriae, et servivit Israel in uxorem, et in uxorem servavit. *(Gen. 28, 5).*
13. In propheta autem eduxit Dominus Israel de Aegypto, et in propheta servatus est. *(Exod. 14, 21).*
14. Ad iracundiam me provocavit Ephraim in amaritudinibus suis, et sanguis ejus super eum veniet, et opprobrium ejus restituit ei Dominus suus.

3. W żywocie podchwycił brata swego, a mocą swą zdarzyło mu się z Aniołem.
4. Y przemógł Anioła, y był posilon: płakał, y prosił go: w Bethelu znalazł go, a tam mówił z nami.
5. A Pan Bóg zastępów, Pan pamiątka iego.
6. A ty nawrócisz się do Boga twego: miłosierdzia y sądu przestrzegay, a miey nadzieię w Bogu twoim zawżdy.
7. Chanaan, w ręce iego szala zdradliwa, potwarz umiłował.
8. Y rzekł Ephraim: Wszakżem się zbogacił, nalazlem bałwan sobie: wszytkie prace moie nie nayda mi nieprawości którąm zgrzeszył.
9. A ia Pan Bóg twóy z ziemie Egyptskiéy, iescze cię posadzę w namieciech, iako za dni uroczystego święta.
10. Y mówiłem do proroków, iam też widzenie rozmnożył, y w ręce proroków iestem przypodoban.
11. Jeśli Galaad bałwan, tedyć próżno byli w Galgalu woły ofiaruiący: bo y oltarze ich iako stogi na zagoniech polnych.
12. Uciekł Jakób do krainy Syriyskiéy, y służył Izrael dla żony i dla żony strzegł.
13. A przez proroka wywiódł Pan Izraela z Egyptu: y przez proroka zachowan iest.
14. Ku gniewu mię pobudził Ephraim gorzkościami swemi: a krew iego przydzie nań, y zhańbienie swoie odda mu Pan iego.

3. *W żywocie.* Przypomina dobrodziejstwa swoje względem Jakóba, i cześć i nabożeństwo Jakóba ku Bogu, ażeby tem pobudzili się jako przykładem, i zrozumieli miłość jego ku nim.— *Podchwycił brata.* Trzymając stopę jego, przez co oznaczono, że go prawdziwie ma podchwycić, t. j. odbierając mu pierworodztwo i błogosławieństwo.—*Zdarzyło mu się z aniołem.* Pokonał anioła, z którym szedł w zapasy. Gen. 32, 24.

4. *Tam mówił z nami.* Bóg przez anioła, obiecując nam Chananeę w ojcu naszym Jakóbie i rozmnożenie nasienia. Albo: Jakób mówił z nami; bo rozkazał całemu domowi swemu, żeby bałwany odrzucił, a czcił Boga tylko. Gen. 35, 2.

5. *Pamiątka jego.* Którego w pamięci miał i przed oczyma.— *Nawrócisz się.* Nawróć się.—*Miłosierdzia i sądu przestrzegaj.* Bądź miłosiernym i sprawiedliwym.

7. *Chanaan.* Z powodu ich niezbożności, dziesięć pokoleń Chanaanem nazywa.—*W ręce jego szala zdradliwa.* Grzeszy oszukaństwem i wagą fałszywą.— *Potwarz umiłował.* Przez potwarze niewinnych uciska.

8. *Wszakżem się zbogacił.* Jakby rzekł: prorocy mi grożą i wołają przeciw nabytkowi nieprawemu, lecz nie zwracam uwagi na ich wołania, mniejsza o to zkąd lub jak nabyłem, bylem nabył. —*Nalazlem bałwan sobie.* Niech inni inne czczą bałwany, ja dobrego bałwana, pieniądze mam przy sobie; i innego nie potrzebuję.— *Wszystkie prace moje.* W bogactwach które pracą moją nabyłem, nie okaże się żadna nieprawość któréjbym się dopuścił, nikt mi nic nie zarzuci. Tak mówią często nawet niesprawiedliwi i lichwiarze, albo dla tego, że przy zaślepionym rozumie nie widzą dokładnie nieprawości swoich, albo sądzą, że ich nikt strofować nie odważy się, jako bogatych i możnych.

9. *Z ziemi Egipskiéj.* Od owego czasu, jakem cię z Egiptu wyprowadził.—*Jeszcze cię posadzę w namiociech.* Dozwolę żebyś obchodził uroczystość namiotów, i inne święta Izraelskie, jeśli się upamiętasz.

10. *Do proroków. Z prorokami*, jak w hebr.— *Widzenie rozmnożył.* Przez wiele widzeń mówiłem prorokom. Chald: *rozmnożyłem proroctwa.— W ręce proroków.* Przez proroków.— *Jestem przypodoban.* Użyłem podobieństw i porównań.

11. *Jeśli Galaad bałwan.* Chociaż w Galaad były bałwany, jednak nie uratowały Galaaditów, nie mają więc żadnego pożytku ci, którzy naśladując Galaaditów, składają ofiary wołom w Galgala; bo i ich czeka zguba, przed którą bałwany ich nie ochronią.— *Ołtarze ich.* Ołtarze które Galaadyci dla bałwanów zbudowali, wywrócone zostały.— *Jako stogi na zagoniech polnych.* Podobne są do stosów kamieni, które widzieć można przy rolach pooranych.

12. *Uciekł Jakób.* Przechodzi do opowiadania dziejów Jakóba, bo to co teraz powiedział, trzeba czytać i rozumieć, jakby rzecz w nawiasie zawartą. Uciekł zaś Jakób od oblicza Ezawa brata swego, rozgniewanego za wydarcie mu prawa pierworodztwa. Gen; 27, 43. *Służył Izrael dla żony.* Za żonę Rachel służył Labanowi lat siedm.—*I dla żony strzegł;* dla dostania żony *strzegł*, t. j. strzegł i pasł trzody teścia swojego Labana.

14. *Ku gniewu.* Za te dobrodziejstwa tak mi dziękują Izraelici, iż mnie, który słodkim jestem, przez grzechy swoje przywodzą do goryczy i do boleści pobudzają.—*Krew jego przyjdzie nań.* Sam będzie przyczyną swéj zguby.—*Zhańbienie swoje odda Pan jemu.* Efraim uczynił hańbę Bogu, że przez grzechy swoje stał się przyczyną iż imię Pańskie bluźnionem było; karę przeto należną téj hańbie słusznie Pan zwali na głowę jego.

Wykład X. J. Wujka.— Roz. 12. w. 1. *Ephraim pasie wiatr.* Jest to przypowieść, która znaczy próżną pracę, kiedy kto co niepożytecznego robi; iż tedy Ephraim próżno szukał pomocy u pogan, pasł wiatr, to jest, próżno pracował. Albo też kiedy kto omylną się nadzieją karmi, jakoby wiatr jadł, który nienasyca: tak ci którzy na pomoc pogan wzywali.

CAPUT XIII.

O bałwochwalstwie Efraima i karze za nie, o odkupieniu przez Chrystusa.

1. Loquente Ephraim, horror invasit Israel, et deliquit in Baal, et mortuus est.

2. Et nunc addiderunt ad peccandum, feceruntque sibi conflatile de argento suo quasi similitudinem idolorum; factura artificum totum est; his ipsi dicunt: Immolate homines, vitulos adorantes.

3. Idcirco erunt quasi nubes matutina, et sicut ros matutinus praeteriens, sicut pulvis turbine raptus ex area, et sicut fumus de fumario.

4. Ego autem Dominus Deus tuus ex terra Aegypti: et Deum absque me nescies, et salvator non est praeter me. *(Isai. 43, 11).*

5. Ego cognovi te in deserto, in terra solitudinis.

6. Juxta pascua sua adimpleti sunt, et saturati sunt, et levaverunt cor suum, et obliti snnt mei.

7. Et ego ero eis quasi leaena, sicut pardus in via Assyriorum.

8. Occurram eis quasi ursa raptis catulis, et dirumpam interiora jecoris eorum, et consumam eos ibi quasi leo: bestia agri scindet eos.

9. Perditio tua, Israel, tantummodo in me auxilium tuum.

10. Ubi est rex tuus? maxime nunc salvet te in omnibus urbibus tuis; et judices tui, de quibus dixisti: Da mihi regem et principes. *(1. Reg. 8, 5).*

11. Dabo tibi regem in furore meo, at auferam in indignatione mea.

12. Colligata est iniquitas Ephraim, absconditum peccatum ejus.

13. Dolores parturientis venient ei; ipse filius non sapiens; nunc enim non stabit in contritione filiorum.

ROZDZIAŁ 13.

1. Gdy mówił Ephraim, strach padł na Izraela: y zgrzeszył Baalem, y umarł.

2. A teraz przydali ku grzeszeniu: y uczynili sobie licinę ze śrébra swego iako podobieństwo bałwanów, dzieło rzemieślnicze wszytko iest: tym oni mówią: Ofiaruycie ludzie, kłaniaiąc się cielcom.

3. Przeto będą iako obłok zaranny, y iako rosa ranna przechodząca, iako proch od wichru porwany z boiowiska, y iako dym z dymnika.

4. A iam Pan Bóg twóy, z ziemie Egyptskiéy: a Boga oprócz mnie nie będziesz znał: y zbawiciela niémasz oprócz mnie.

5. Jam cię znał na puszczy, w ziemi pustéy.

6. Według pastwisk swoich napełnili się, y naiedli się: y podnieśli serce swoie, y zapomnieli mię.

7. A ia im będę iako lwica, iako ryś na drodze Assyriyskiéy.

8. Zabiegnę im iako niedźwiedzica, gdy zabiorą dzieci, y roztargam wnętrza wątroby ich, a pozrzę ie tam iako lew, bestyia polna roztarga ie.

9. Zatracenie twoie Izraelu: tylko we mnie ratunek twóy.

10. Gdzież ieśt król twóy? teraz naywięcéy niech cię wybawi we wszech mieściech twoich: y sędziowie twoi, o którycheś mówił: Day mi króla y książęta.

11. Dam ci króla w zapalczywości moiéy, y wezmę w zagniewaniu moiém.

12. Zawiązana iest nieprawość Ephraim, skryty grzech iego.

13. Boleści rodzącéy przydą nań: on syn niemądry: bo teraz nie ostoi się w zniszczeniu synów.

R. 13.—1. *Gdy mówił Efraim.* Przez Efraima, Jeroboama rozumie, który był z tego pokolenia. Myśl ta: zaledwie zaczął mówić Jeroboam o czci cielców, już cały lud izraelski lękając się sprzeciwić królowi, przyjął cześć ową.— *I umarł.* T. j. duchem, pozbawiony życia, którém jest Bóg; bo od owego też czasu podlegał niewoli i klęskom, ktore dla wielu śmierć przyniosły.

2. *Tym oni mówią.* Bezbożni kapłani mówią do ludu: jeśli chcecie porządnie i pobożnie czcić cielców, ofiarujcie im ludzi: Ps. 105. 37: *I ofiarowali syny swoje i córki swoje czartom.*

3. *Będą jako obłok zaranny.* Który prędko wschodzące słońce rozprasza.— *Jako rosa ranna.* Którą zaraz ciepło słoneczne wysusza i usuwa.— *Dym z dymnika.* Przez komin wychodzący, który wiatr natychmiast rozprasza.

4. *Z ziemi Egipskiéj.* Z Egiptu, z którego cię przez tyle cudów wyprowadziłem.— *Nie będziesz znał.* Nie uznasz ani uczcisz innego, oprócz mnie, Boga.

5. *Jam cię znał.* LXX. *pasłem ciebie.* Kochałem cię, rządziłem tobą.

6. *Według pastwisk swoich.* Podług obfitości pastwisk, t. j. pokarmów które hojnie dałem, spuszczając mannę i przepiórki zsyłając, byli nasyceni, i dla tego zapomnieli o mnie.

7. *Im będę jako lwica.* Doznają, żem jest surowym i strasznym mścicielem ich grzechów.—*Na drodze Assyryjskiéj.* Które zwykły plądrować po puszczy, przez którą z Samaryi i Judei idzie się do Assyryi.

9. *Zatracenie twoje Izraelu.* Patrz Wujka.

10. *Gdzież jest król twój?* Jakby rzekł: królowie, o których prosiłeś dla siebie i postanowiłeś, nie mogą ani siebie, ani miast twoich wybawić i zachować przed grożącym napadem Assyryjczyków; ale ja sam tylko, którym pomiatasz i gardzisz.—*I sędziowie.* Doradzcy i książęta, którzy narodem rządzili, gdy król był wojnami zajętym. Z tego miejsca się okazuje, że gdy żydzi prosili o króla, żądali też i sędziów tych, jako doradzców królewskich, chociaż to nie wyrażono w historyi królów, dość jednak było jasném; bo królowie bez niższych sędziów, rządzców i doradzców bywać nie zwykli.

11. *Dam ci króla w zapalczywości mojéj.* Rozumie najgorszych królów, nad których nie masz oczywistszego dowodu gniewu Boga.—*Wezmę w zagniewaniu mojém.* Zniecierpliwiony grzechami ich, prędko przez śmierć sprzątnę.

12. *Zawiązana jest nieprawość.* Wraziła się w pamięć zbrodnia Izraela.

13. *Boleści rodzącéj.* Izrael zaboli i będzie jako rodzą.

14. De manu mortis liberabo eos, de morte redimam eos: ero mors tua, o mors, morsus tuus ero, inferne; consolatio abscondita est ab oculis meis. *(1. Cor. 15, 54. Hebr. 2, 14).*

15. Quia ipse inter fratres dividet, adducet urentem ventum Dominus de deserto ascendentem, et siccabit venas ejus, et desolabit fontem ejus, et ipse diripiet thesaurum omnis vasis desiderabilis. *(Ezech. 19, 12).*

14. Z ręki śmierci wybawię ie, od śmierci wykupię ie: będę śmiercią twoią o śmierci, ukąszeniem twoim będę, o piekło: pociecha skryła się od oczu moich.

15. Bo on między bracią dzielić będzie: przywiedzie wiatr palący Pan z puszczy przychodzący: y wysuszy źrzódła iego, y zagubi zdróy iego, a on rozchwyci skarb wszego naczynia pożądanego.

Wykład X. J. Wujka.— Roz. 13. w. 9. *Zatracenie twoje Izrael: tylko we mnie ratunek.* W tych słowiech dwu rzeczy nas uczy: naprzód z nas samych to mamy, iż grzeszymy i giniemy: druga od Boga tylko wspomożenie nasze, który do nas kołacze i miłosiernie nas szuka. A tak przymawia tu Bóg Żydom, ukazując im to, iż oni sami byli przyczyną utrapienia i zatracenia swego, a to nie zachowując przykazania Bożego: gdyż Bóg z swéj strony chciał ich zawżdy ratować, i dla tego ich od grzechów odwodził, aby w nich nie zginęli. Tylko we mnie, powiada, ratunek twój: to jest, chciałem cię ratować i zbawić, a nie zatracić. A tu obacz sprośny błąd heretycki, którzy z tych słów źle wyrozumianych, śmieją to twierdzić, iż człowiek nie może nic dobrego czynić ku zbawieniu swemu, tylko grzeszyć. Aleć to jasny fałsz jest, bo tu nie mówi, że nic inszego czynić nie możemy, tylko grzeszyć: ale mówi, iż gdy grzeszymy i giniemy, z nas to samych mamy, wszakżé za pomocą Bożą to mamy, iż gdy Jego ratunku i pomocy używamy, możem wiele dobrego ku zbawieniu czynić. Dla tegoż niżéj 14, v. 2, tenże prorok mówi: Nawróć się Izraelu do Pana Boga swego, boś upadł w nieprawości twojéj. Gdyby to na woli człowieczéj nie należało, czemużby go do tego namawiał? jedno iż Bóg nie zbawi człowieka, aż kiedy człowiek sam się do tego ma, i ratunku Bożego dobrze używa. Nowotni tłumacze nie mówią, zatracenie, ale zatracił cię: rozumiejąc, cielec twój którego chwalisz. Ale i LXX tłumacze mają, zatracenie, i sama rzecz pokazuje że tak ma być.

14. *Z ręki śmierci wybawię je.* W żydowskim i greckim jest, z ręki piekła: bo żydowskie *Scheol,* a greckie *ἅδης* znaczy piekło, abyśmy rozumieli śmierć nie cielesną ale onę wieczną w piekle, jakby rzékł: Gdy raz umrą i do odchłani piekielnéj zstąpią wyrwę tam ztąd ich dusze, i złączę z ciałem, aby ich nie na wieki śmierć i piekło trzymało. A tak jednoż tu znaczy śmierć i piekło, jako też Psal. 17, v. 6, dla tego często się w Pismie jedno za drugie kładzie: bo chocia różna jest śmierć od piekła, wszakże przed śmiercią Pana Chrystusa wespołek to chodziło, umrzeć i zstąpić do piekła, przeto też jedno przez drugie rozumiano, jako też masz w Dziejach r. 2, w. 24.

CAPUT XIV.

ROZDZIAŁ 14.

O obietnicach Bożych dla Izraela, jeśli się nawróci.

1. Pereat Samaria, quoniam ad amaritudinem concitavit Deum suum, in gladio pereant; parvuli eorum elidantur, et foetae ejus discindantur.

2. Convertere, Israel, ad Dominum Deum tuum, quoniam corruisti in iniquitate tua.

3. Tollite vobiscum verba, et convertimini ad Dominum, et dicite ei: Omnem aufer iniquitatem,

1. Niech zginie Samaria, iż ku gorzkości pobudziła Boga swego: od miecza niech zginą, dzieci ich niech będą roztrącone, a brzemienne ich niech będą rozcięte.

2. Nawróć się Izraelu do Pana Boga swego: boś upadł w nieprawości twoiéy.

3. Weźmicie z sobą słowa, a nawróćcie się do Pana: y mówcie mu: Wszytkę nieprawość odeymi,

ca, gdy ujrzy, że Assyryjczycy synów jego zabijają i niszczą.—*On syn niemądry.* Nie troszczy się o przyszłość, ani się ubezpiecza, chociaż najcięższe klęski wiszą nad głową jego.— *Nie ostoi się w zniszczeniu synów.* Nie będzie mógł znieść ani się oprzeć przeciwnikom, gdy synów jego zabijać będą.

14. *Z ręki śmierci wybawię je.* Przez Cyrusa, który niewolników Izraelitów wspólnie z Judejczykami przywróci do dawnéj wolności, a więc jakby de życia. W wyższém i prawdziwszém rozumieniu to się odnosi do Chrystusa, do którego przebiega Ozeasz zwyczajem proroków; i po surowéy pogróżce znowu pociesza swoich, obiecując swobodę, którą przez Chrystusa otrzymać mieli. Bo Chrystus ojców z piekła, t. j. z otchłani i śmierci wybawił; a powstając z martwych sam, ich też do życia przywrócił i przy końcu świata wszystkich również do życia przywoła, po powszechném zmartwychwstaniu.— *Będę śmiercią twoją o śmierci!* Bo śmierć zniszczę zupełnie w wybrańcach twoich aż do nazwy.— *Ukąszeniem twojém będę, o piekło!* Ukąszę piekło przez odjęcie własności jego, t. j. ojców, którzy z otchłani przez Chrystusa wybawieni będą.— *Pociecha skryła się.* Gdy rozważam, że wszyscy ludzie umierają i zstępują do piekła; gdy widzę że śmierć wszystko niweczy, braci od braci oddziela, bardzo się wzruszam i boleję; ale się pocieszam i boleść łagodzę, gdy zwracam oczy na Chrystusa, pogromcę śmierci.

15. *On.* Piekło.— *Przywiedzie wiatr palący Pan.* Przez wiatr palący Chrystusa rozumie, którego Bóg na świat wprowadził, gdy go z nieuprawnéj świata tego puszczy, równie jak z niepokalanego żywota Dziewicy Najświętszéj, jakby z puszczy wzbudził, ażeby zdroje śmierci, t. j. grzechy, przez które do śmierci i piekła zdążamy, osuszył i zniszczył, a samo źródło, t. j. śmierć i piekło zburzył, i wyrwał dusze ojców świętych, które śmierć i piekło, jakby sprzęt drogi w skarbcach swoich złożone miały. Patrz Wujka.

R. 14.— 1. *Niech zginie Samarya.* Podług LXX. *zginie Samarya.* Albo, godna zguby.—*Ku gorzkości.* Do gniewu.— *Niech zginą.* LXX. *upadną.*— *Niech będą roztrącone.* Będą roztrącone o skały i mury i pozabijane. Ps. 136. 9: *Błogosławiony, który pochwyci, i roztrąci dzieci twe o opokę.*

2. *Boś upadł w nieprawości twojéj.* Dla grzechów twych wpadłeś w tyle klęsk.

3. *Weźmijcie z sobą słowa.* Wyznania grzechów i

accipe bonum, et reddemus vitulos labiorum nostrorum.
4. Assur non salvabit nos, super equum non ascendemus, nec dicemus ultra: Dii nostri opera manuum nostrarum, quia ejus, qui in te est, misereberis pupilli.
5. Sanabo contritiones eorum, diligam eos spontanee, quia aversus est furor meus ab eis.
6. Ero quasi ros, Israel germinabit sicut lilium, et erumpet radix ejus ut Libani.
7. Ibunt rami ejus, et erit quasi oliva gloria ejus, et odor ejus ut Libani.
8. Convertentur sedentes in umbra ejus; vivent tritico, et germinabunt quasi vinea; memoriale ejus sicut vinum Libani.
9. Ephraim, quid mihi ultra idola? Ego exaudiam, et dirigam eum ego ut abietem virentem: ex me fructus tuus inventus est.
10. Quis sapiens et intelliget ista? intelligens, et sciet haec? quia rectae viae Domini, et justi ambulabunt in eis, praevaricatores vero corruent in eis.

weźmi dobroć: a oddawać będziemy cielce warg naszych.
4. Assur nie zbawi nas, na koń nie wsiędziemy, ani więcéy rzeczemy: Bogowie naszy, uczynki rąk naszych: bo się nad tym, który u ciebie iest, osierociałym zmiłuiesz.
5. Zléczę rany ich, umiłuię ie dobrowolnie: bo się odwróciła zapalczywość moia od nich.
6. Będę iako rosa, Izrael wypuści się iako Lilia, y puści się korzeń iego iako Libanu.
7. Póydą gałęzie iego, y będzie iako oliwa chwała iego, a wonia iego iako Libanu.
8. Nawrócą się siedzący pod cieniem iego: będą żyć pszenicą, a puszczą się iako winnica: pamiątka iego iako wino Libańskie.
9. Ephraim: na co mi więcéy bałwany? ia wysłucham, y ia go naprostuię iako iodłę zieloną, ze mnie owoc twóy nalazł się.
10. Kto mądry, a zrozumié to? rozumny, a pozna to? bo proste drogi Pańskie, a sprawiedliwi będą nimi chodzili: ale przestępce poupadaią na nich.

chwały Bożéj.—*Weźmij dobroć.* Przyjmij pobożne modły nasze, i serce skruszone i bolejące za grzechy.—*Cielce warg.* Ofiary ust. t. j. chwałę i modlitwę, którą do ciebie zanosimy. Tak Ps. 49, 23: *Ofiara chwały uczci mię.*—Ofiary i całopalenia, któreśmy usty naszemi przyrzekli, oddamy: tak Estiusz.—Podobne wyrażenie jest w Ps. 65, 13.

4. *Assur nie zbawi nas.* Nie będziemy na przyszłość nadziei naszéj pokładać w pomocy Assyryjczyków.—*Na koń nie wsiędziemy.* Nie będziemy ufali w jazdę Egipską.—Albo, w koniach i broni naszéj.— *Bogowie nasi, uczynki rąk naszych.* LXX. *już nie powiemy nadal wyrobom rąk naszych: Bogowie nasi.* — *Który u ciebie jest.* Który tobie i staraniom twoim jest poruczony. Tak 1. Piotra 5. powiedziano: *Paście trzodę...która jest między wami* t. j. która wam powierzona: o którćj ty pamiętasz, z chęcią szczerą czynienia dobrze.—*Osierociałym.* Sierotą Jerozolimę nazywa, którą jeśli Bóg opuści, to bez ojca pozostanie.

5. *Zleczę.* Są to słowa Pańskie, odpowiadające na prożby Izraelitów.—*Dobrowolnie.* Bez zasług ich.

6. *Będę jako rosa.* Bo jak rosa zlekka zwilża i użyznia, tak łaską moją, prawem i nauką łagodnie zwilżając Izraela, ubogacę go w dobra niebieskie. Niektórzy to stosują do rodzącego się Chrystusa, według owych słów Izai. 45, 8: *Spuśćcie rosę niebiosa z wierzchu, a obłoki niech spuszczą ze dżdżem sprawiedliwego i t. d.* Inni o Eucharystyi, do któréj Chrystus w milczeniu i tajemniczo wstępuje i wydaje lilje dziewictwa.— *Wypuści się. Zakwitnie jak lilja,* podług LXX; pięknością cnót i darów. — *Puści się korzeń jego.* Głęboko się zakorzeni, przeniknie w głębią ziemi, ażeby żadna przeciwność burz wywrócić go nie mogła.—*Jako Libanu.* Jak cedry i inne drzewa na Libanie.

7. *Pójdą gałęzie jego.* Szeroko wyrosną i rozlegną się gałęzie jego. Wielka liczba wzrośnie dzieci duchowych.— *I będzie jako oliwa chwała jego.* Będzie urodzajny, piękny, zacny nakształt drzewa oliwnego, otoczonego zewsząd owocem i gałęziami, i jakby uwieńczonego.—*Wonia jego jako Libanu.* T. j. drzew wonnych, które na Libanie wyrastają.

8. *Nawrócą się siedzący pod cieniem jego.* Nawrócą się do Chrystusa i w cieniu jego zasiędą, t. j. pod jego strażą i opieką. — *Będą żyć pszenicą.* W obfitość wszystkiego opływać będą. Obfitować będą w żywność duchową, a szczególnie używać będą Eucharystyi, pokarmu najsłodszego, który ukrywa się pod postacią chleba pszennego. — *Puszczą się jako winnica.* Bo Chrystus wyrzekł prawdziwie: *Jam jest winna macica, wy latorośle.* Albo znaczy, że Kościół gałęzie swoje szeroko ropuści, jak dzieje się z winokrzewem. — *Pamiątka jego.* Gdziekolwiek wzmianka zajdzie o tym narodzie, będzie dla wszystkich najmilszą i najprzyjemniejszej woni, jako wino Libańskie, które jest najlepszém.

9. *Efraim.* Powie nawrócony: *na co mi więcéj bałwany?* — *Wysłucham i ja go naprostuję.* Dam o co prosi, i poprowadzę prostą drogą, żeby obrażenia nie doznał.—*Jako jodłę zieloną.* Uczynię go: bo jodła zawsze się zieleni. — *Ze mnie owoc twój.* Nie będziesz jak jodła bez owocu; lecz wydasz owoc obfity, nie sam z siebie, lecz ze mnie.

10. *Kto mądry, a zrozumie to?* Kto dotyla mądrym będzie, żeby to co mówię zrozumiał, i stał się uczestnikiem dóbr tak wielkich, wierząc w Chrystusa? Pokazuje, że będzie takich mało. — *Bo proste drogi Pańskie.* T. j. co rozumieć i dobrze pojąć należy, że mianowicie proste są drogi Pańskie: bo wszystko jest świętém, cokolwiek Pan względem ludzi czyni i nakazuje.—*Ale przestępce poupadają na nich.* Niewierni i bezbożni zgorszą się z przyczyny niewierności swojéj, i będzie dla nich przyczyną upadku to, co dla innych było życia przyczyną.—Tak powiedziano o Chrystusie. Łuk. 2, 34: *Oto ten położon jest na upadek, i na powstanie wielu w Izraelu.*

Koniec Księgi proroctw Ozeasza.

Wprowadzenie do Księgi Joela.

Joel wykłada się poczynający, albo Pan Bóg. Ten prorokuje o spustoszeniu ziemi Judzkiéj czterema plagami, napominając, aby się ku Panu Bogu nawrócili, i o przyszłym sądzie. Cieszy przytém przyjściem Messyasza, i zesłaniem Ducha Świętego.

PROPHETIA JOEL.

CAPUT I.

1. Verbum Domini, quod factum est ad Joel filium Phatuel.

2. Audite hoc, senes, et auribus percipite, omnes habitatores terrae, si factum est istud in diebus vestris, aut in diebus patrum vestrorum?

3. Super hoc filiis vestris narrate, et filii vestri filiis suis, et filii eorum generationi alterae.

4. Residuum erucae comedit locusta, et residuum locustae comedit bruchus, et residuum bruchi comedit rubigo.

5. Expergiscimini ebrii, et flete, et ululate omnes, qui bibitis vinum in dulcedine, quoniam periit ab ore vestro.

6. Gens enim ascendit super terram meam, fortis et innumerabilis; dentes ejus ut dentes leonis, et molares ejus ut catuli leonis.

7. Posuit vineam meam in desertum, et ficum meam decorticavit: nudans spoliavit eam, et projecit: albi facti sunt rami ejus.

8. Plange quasi virgo accincta sacco super virum pubertatis suae.

9. Periit sacrificium, et libatio de domo Domini, luxerunt sacerdotes ministri Domini.

10. Depopulata est regio, luxit humus, quoniam

PROROCTWO JOELA.

ROZDZIAŁ I.

O cztérech klęskach spaść mających na Judę, o pokucie, i t. d.

1. Słowo Pańskie, które się stało do Joel syna Phatuel.

2. Słuchaycie tego starcy, a bierzcie w uszy wszyscy obywatele ziemie: ieśli się to stało za dni waszych, abo za dni oyców waszych?

3. O tym synom waszym powiadaycie, a synowie waszy synom swoim, y synowie ich rodzaiowi drugiemu.

4. Ostatek gąsienice ziadła szarańcza, a ostatek szarańczéy, ziadł chrząszcz, a ostatek chrząszcza, ziadła rdza.

5. Ocućcie się piiani, a płaczcie, y wyycie wszyscy którzy piiecie wino z słodkością: bo zginęło od gęby waszéy.

6. Abowiem naród przyciągnął na ziemię moię mocny y niezliczony: zęby iego iako zęby lwie: y trzonowe zęby iego, iako szczenięcia lwiego.

7. Położył winnicę moię spustoszeniem, a figę moię obłupił: obnażaiąc obnażył ie, y porzucił: zbielały gałęzi ich.

8. Narzekay iako panna przepasana worem nad mężem młodości iéy.

9. Zaginęła obiata y mokra ofiara z domu Pańskiego: płakali kapłani słudzy Pańscy.

10. Spustoszona iest kraina, smęciła się zie-

Komentarz Menochiusza.

R. 1.—2. *Słuchajcie tego starcy.* Którym wiek dozwala przypominać wiele rzeczy.

3. *Synom waszym powiadajcie.* Podług nakazu Mojżesza, Exod. 10. 2: *Ażebyś powiadał w uszy syna twego i wnuków twoich i t. d.*; i Ps. 77. 6: *Jako wielkie rzeczy rozkazał ojcom naszym, aby je oznajmili synom swoim i t. d.*

4. *Ostatek.* Zapowiada tu cztery klęski, które miały dotknąć pola i zboża Judei w skutek wojny z Chaldejczykami.

5. *Pijani.* Roskoszami. — *Pijecie.* Pić zwykliście. — *Zginęło.* Zginie, odjętem od was będzie.

6. *Naród.* Wojsko Chaldejczyków. Bo przez szarańczę, w przenośni, Chaldejczyków rozumie, którzy liczbą do szarańczy, a dzikością i srogością do lwów byli podobni.

7. *Winnicę moję.* Judeę. Albo winnicę religji mojéj.—*Figę moję obłupił.* To zwykle robi szarańcza że korę z drzew objada. Znaczy, że Chaldejczycy wszystko spustoszą, a drzewa figowe i inne wytną w Judei. Albo, przez drzewo figowe rozumie się naród żydowski, na którem to drzewie szukał Pan owocu i nie znalazł, Mat. 21. 19.—*Zbielały.* Po obłupieniu z kory.

8. *Narzekaj.* Jerozolimo! żeś spustoszona i wydana Chaldejczykom przez Boga oblubieńca twego, którego zostałaś małżonką w młodości i dziewictwie twojem.—*Mężem młodości jéj.* Którego została oblubienicą w dziewictwie, gdy była dojrzewającą dzieweczką.

9. *Zaginęła obiata.* Zamiast: ofiara z mąki lub chleba, o któréj Lewit. 2.—*Mokra ofiara.* Była to ofiara z wina i oliwy, któremi zaprawiano ofiary i mączne i mięsne. Ustały więc te ofiary, bo Chaldejczycy spustoszyli role, winnicę i ogrody oliwne, gdzie zbierano mąkę, wino i oliwę.—*Płakali kapłani.* Zubożali i bezczynni z powodu ofiar przerwanych.

10. *Smęciła się ziemia.* Opustoszona i pozbawiona

devastatum est triticum, confusum est vinum, elanguit oleum.
11. Confusi sunt agricolae, ululaverunt vinitores super frumento et hordeo, quia periit messis agri.
12. Vinea confusa est, et ficus elanguit: malogranatum, et palma et malum: et omnia ligna agri aruerunt, quia confusum est gaudium a filiis hominum.
13. Accingite vos, et plangite, sacerdotes, ululate ministri altaris: ingredimini, cubate in sacco ministri Dei mei, quoniam interiit de domo Dei vestri sacrificium et libatio.
14. Sanctificate jejunium, vocate coetum, congregate senes, omnes habitatores terrae, in domum Dei vestri, et clamate ad Dominum: *(Infr. 2, 15).*
15. A a a, diei; quia prope est dies Domini, et quasi vastitas a Potente veniet. *(Ezech. 4, 14).*
16. Numquid non coram oculis vestris alimenta perierunt de domo Dei nostri, laetitia, et exultatio?
17. Computruerunt jumenta in stercore suo, demolita sunt horrea, dissipatae sunt apothecae, quoniam confusum est triticum.
18. Quid ingemuit animal, mugierunt greges armenti? Quia non est pascua eis; sed et greges pecorum disperierunt.
19. Ad te, Domine, clamabo, quia ignis comedit speciosa deserti, et flamma succendit omnia ligna regionis.
20. Sed et bestiae agri, quasi area sitiens imbrem, suspexerunt ad te, quoniam exsiccati sunt fontes aquarum, et ignis devoravit speciosa deserti.

mia: bo zepsowana iest pszenica, zawstydziło się wino, zemdlała oliwa.
11. Zawstydzili się oracze, wyli winiarze, dla pszenice y ięczmienia, y zginęło żniwo polne.
12. Winnica zawstydziła się, a figa zemdlała: iabłko granatowe, y palma y iabłoń, y wszytkie drzewa polne poschły: że zawstydziło się wesele od synów człowieczych.
13. Przepaszcie się, a płaczcie kapłani, wyycie słudzy ołtarzowi: wnidźcie, leżcie w worzech słudzy Boga mego: bo zginęła z domu Boga waszego obiata, y mokra ofiara.
14. Poświęćcie post, zwołaycie gromadę, zbierzcie starce, y wszytkie obywatele ziemskie do domu Boga waszego, a wołaycie do Pana:
15. A, a, a, dniowi: bo blisko iest dzień Pański, a iako spustoszenie od Wszechmocnego przydzie.
16. Izali nie przed oczyma waszemi żywność zginęła z domu Boga naszego, radość y wesele?
17. Pogniły dobytki w gnoiu swoim, obalone są gumna, pokażone są spichlerze: bo zawstydzona iest pszenica.
18. Przecz wzdycha bydło, ryczały stada skotu? Że nie maią pastwiska: lecz y trzody owiec wyginęły.
19. K tobie Panie wołać będę: bo ogień pożarł ozdobę puszczéy, a płomień popalił wszytkie drzewa polne.
20. Lecz y bystyie polne iako pole pragnące dżdża poglądały do ciebie: bo wyschły źrzódła wodne, a ogień pożarł ozdoby puszczéy.

CAPUT II.

ROZDZIAŁ 2.

O przyszłém spustoszeniu przez nieprzyjaciół, uciekaniu się do Boga przez pokutę, i t. d.

1. Canite tuba in Sion, ululate in monte sancto meo, conturbentur omnes habitatores terrae, quia venit dies Domini, quia prope est
2. dies tenebrarum et caliginis, dies nubis et turbinis; quasi mane expansum super montes po-

1. Trąbcie w trąbę na Sionie, a krzyczcie na górze świętéy moiéy, niech się lękaią wszyscy obywatele ziemscy: bo przychodzi dzień Pański, bo blisko iest
2. dzień ciemności, y mroku, dzień obłoku y wichru: iako zaranie rozciągnione po górach lud

owoców swoich.— *Zawstydziło się wino.* Jest to prozopopea; jakby rzekł: sromało się wino widząc że nie odpowiada chęciom i nadziejom swych uprawiaczy.— *Zemdlała oliwa.* Zginęła, LXX. *umniejszyła się.*
11. *Zawstydzili się oracze.* Widząc nądzieje swe zawiedzione.
12. *Zawstydziło się wesele.* Zaczęło się okazywać, lecz odstąpiło pod naciskiem klęski, i jakby się zawstydziło że pojawiło się ludziom.
13. *Przepaszcie się.* Worami albo włosiennicami, jak powiedział w 8.—*Płaczcie kapłani.* Bo do was należy ubłagać Boga dla narodu, modłami i pokutą.
14. *Poświęćcie post.* Post nakażcie.— *Zwołajcie gromadę.* Na modlitwę.
15. *A, a, a, dniowi:* Biada dniowi, w którym Jeruzalem spustoszonem zostanie od Chaldejczyków! biada Jerozolimie, biada żydom w dniu owym!—*Dzień Pański.* W którym Pan pomści zbrodnie żydów.— *Jako spustoszenie od wszechmocnego.* Wielka klęska od wszechmocnego i rozgniewanego Boga zesłana.
16. *Żywność.* Ofiary z których żyją kapłani.— *Radość i wesele?* Jakiéj zwykli doznawać w uroczystości i przy ofiarach, czcząc Boga uroczyście w psalmach, hymnach, na instrumentach muzycznych i t. p.
17. *Pogniły dobytki.* Bo gdy z powodu nieurodzaju nie było podściałki, a żadnego pokarmu nie znajdywały za oborą, wracały do żłobów i tam zdychały.
19. *Ogień.* Chaldejczycy spalili okazałe dwory, ogrody, drzewa, zboża i t. p.
20. *Pole pragnące dżdżu.* Pole na którém coś posiano.— *Wyschły.* Przez wrogów, którzy zatamowali lub przecięli źródła.
R. 2.—1. *Trąbcie w trąbę.* Wzywając lud do pokuty.— *Krzyczcie.* Zatrąbcie na trwogę; wygrywajcie na trąbach smutne i przerażające dźwięki, jak bywa przy najściu wroga, w walce i porażce.— *Na górze świętéj mojéj.* W kościele i zamku Syońskim — *Niech się lękają.* Gwałtowną bojaźnią.—*Dzień Pański.* Dzień zdobycia Jerozolimy przez chaldejczyków; chociaż pod tą figurą zapowiada okropność dnia sądnego.
2. *Dzień ciemności.* Największéj żałoby, smutny, pochmurny i zgubny.—*Jako zaranie rozciągnione.* Jak

pulus multus et fortis; similis ei non fuit a principio, et post eum non erit usque in annos generationis et generationis.

3. Ante faciem ejus ignis vorans, et post eum exurens flamma; quasi hortus voluptatis terra coram eo, et post eum solitudo deserti; neque est, qui effugiat eum.

4. Quasi aspectus equorum aspectus eorum; et quasi equites sic current.

5. Sicut sonitus quadrigarum super capita montium exsilient, sicut sonitus flammae ignis devorantis stipulam, velut populus fortis praeparatus ad proelium.

6. A facie ejus cruciabuntur populi; omnes vultus redigentur in ollam.

7. Sicut fortes current, quasi viri bellatores ascendent murum; viri in viis suis gradientur, et non declinabunt a semitis suis.

8. Unusquisque fratrem suum non coarctabit, singuli in calle suo ambulabunt; sed et per fenestras cadent, et non demolientur.

9. Urbem ingredientur, in muro current, domos conscendent, per fenestras intrabunt quasi fur.

10. A facie ejus contremuit terra, moti sunt coeli; sol et luna obtenebrati sunt, et stellae retraxerunt splendorem suum. *(Isai. 13, 10. Matth. 24, 29).*

11. Et Dominus dedit vocem suam ante faciem exercitus sui, quia multa sunt nimis castra ejus, quia fortia et facientia verbum ejus; magnus enim dies Domini, et terribilis valde; et quis sustinebit eum? *(Jerem. 30, 17. Amos. 5, 18. Soph. 1, 15).*

12. Nunc ergo dicit Dominus: Convertimini ad me in toto corde vestro, in jejunio, et in fletu, et in planctu.

13. Et scindite corda vestra, et non vestimenta vestra, et convertimini ad Dominum Deum vestrum, quia benignus et misericors est, patiens et

wielki a mocny: podobnego mu nie było od początku, y nie będzie po nim, aż do lat rodu y rodu.

3. Przed obliczem iego ogień pożeraiący, a za nim płomień palący: iako ogród roskoszny ziemia przed nim, a po nim pustynia pusta, y niémasz ktoby uszedł przed nim.

4. Jako widzenie koni, widzenie ich: a iako iezdni tak pobieżą.

5. Jako grzmot poczwornych po wiérzchu gór skakać będą, iako szum płomienia ognistego pożeraiącego słomę, iako lud mocny zgotowany ku bitwie.

6. Przed obliczem iego dręczeni będą narodowie, wszytkie twarzy obrócą się w garniec.

7. Jako mocarze biegać będą: iako mężowie waleczni wlazą na mur: mężowie drogami swemi póydą, a nie ustąpią z ścieżek swoich.

8. Żaden brata swego nie ściśnie, każdy ścieżką swoią póydą, ale y okny wypadać będą, a nie stłuką się.

9. Do miasta wnidą, po murze biegać będą: ną domy wstąpią, okny iako złodziey wlazą.

10. Przed obliczem iego zadrżała ziemia, poruszyły się niebiosa, słońce i księżyc zaćmiły się, a gwiazdy zahamowały iasność swoię.

11. A Pan dał głos swóy przed woyskiem swém, bo wiele barzo obozów iego: bo mocne a czyniące słowo iego: abowiem wielki dzień Pański, y straszny barzo, a kto ji zniesie?

12. Przetoż teraz mówi Pan: Nawróćcie się do mnie ze wszytkiego serca waszego, w poście, y w płaczu, y w żalu.

13. Y rozdzieraycie serca wasze, a nie szaty wasze, a nawróćcie się do Pana Boga waszego: bo dobrotliwy y miłosierny iest, cierpliwy, y mnogiego

w zaraniu światło wschodu wszędzie się rozlewa, i zaraz promieniami swemi wszystko oświeca, tak szybko przybędzie wielkie wojsko Chaldeów.—*Aż do lat rodu i rodu.* Przez dwa, albo przez wiele pokoleń i wieków, nie będze przykrzejszego i szkodliwszego nieprzyjaciela dla Judei, nad Chaldeów. Bo po wielu wiekach cięźéj szkodzili żydom rzymianie, którzy zdobyli i zrujnowali Jerozolimę, a Żydzi do dziś dnia pozbawieni są ziemi ojczystéj.

3. *Przed obliczem jego.* Czegokolwiek się dotyka ten ród szarańczy, t. j. Chaldejczycy, wszystko jak płomień pożerczy zniszczy, i nic po sobie niezostawi całego i nietkniętego.—*Jako ogród.* Ziemia, która przed przyjściem jego była jakby ogrodem, rajem ziemskim, skoro Chaldejczyk przyjdzie, zostanie opustoszoną.—*Przed nim.* Przed nadejściem Chaldejczyków.

4. *Jako widzenie koni, widzenie ich.* Te tłumy szarańczy wyobrażające wojska Chaldejskie, podobne będą do jezdzców; bo szarańcza podobną jest do człowieka zbrojnego i konia w kirysie. Tak w Objaw. 9. 7: *Podobieństwo szarańczy, podobne koniom gotowym na wojnę.*

5. *Szum płomienia.* Trzask płomienia. Takimi będą Chaldejczycy przy plądrowaniu Judei.

6. *Dręczeni będą narodowie.* Trwogą i boleścią.—*Obrócą się w garniec.* Chald. *poczernieją jak garnki,* gdy ze strachu krew do serca odbiegnie. Tak Izai. powiedział: 13. 8: *Lica opalone oblicza ich.*

7. *Jako mocarze biegać będą.* Pobiegną szybko, bo silni; bo z siłą szybkość się łączy. Mówi o Chaldejczykach.—*Mężowie drogami swemi pójdą.* Pilnując się miejsca przeznaczonego w tłumie, i nieopuszczając go lekkomyślnie.

8. *Nieścisnie.* Nie będą się ściskać na placu walki i szeregów nie zmięszają.—*Okny wypadać będą a nie stłuką się.* Tak wielka będzie ich zręczność, że choćby z okna na ziemię upadli, albo zeskoczyli, nie uszkodzą sobie.

10. *Przed obliczem jego zadrżała ziemia.* Od łoskotu koni, wozów i wojsk.—*Poruszyły się niebiosa.* Zdało się że niebo się wzrusza.—*Słońce i księżyc zaćmiły się.* Gdy wojsko pył podniosło jak chmurę, która widok słońca zasłania.—*Zahamowały jasność swoję.* Zdało się iż zahamowały, dla wielkich chmur pyłu.

11. *Dał.* Da.—*Głos swój.* Znak do wojny, jak wódz. Może się rozumie że wtenczas będzie grzmot słyszanym, który Chaldejczyków rozzuchwali, a Żydów przerazi.—*Bo wiele bardzo obozów jego.* Liczne wojsko, zajmujące pod oboz rozległe pola.—*Słowo jego.* Rozkaz jego.—*Albowiem wielki dzień.* Straszny, groźny.

12. *Nawróćcie się do mnie.* Żebyście tak wielkich nieszczęść uniknęli, a boleść serca okażcie w postach, łzach i płaczu.

13. *Rozdzierajcie serca wasze.* Niech serca wasze wzruszy i rozedrze niejako boleść.—*A nie szaty wasze.* Tylko.—*Łacny do ubłagania nad złością.* W hebr.

multae misericordiae, et praestabilis super malitia. *(Psal. 85, 5. Joan. 4, 2).*
14. Quis scit, si convertatur, et ignoscat, et relinquat post se benedictionem, sacrificium, et libamen Domino Deo vestro? *(Jon. 3, 9).*
15. Canite tuba in Sion, sanctificate jejunium, vocate coetum, *(Supr. 1, 14).*
16. congregate populum, sanctificate ecclesiam, coadunate senes, congregate parvulos et sugentes ubera: egrediatur sponsus de cubili suo, et sponsa de thalamo suo.
17. Inter vestibulum et altare plorabunt sacerdotes ministri Domini, et dicent: Parce, Domine, parce populo tuo, et ne des hereditatem tuam in opprobrium, ut dominentur eis nationes; quare dicunt in populis: Ubi est Deus eorum?
18. Zelatus est Dominus terram suam, et pepercit populo suo,
19. et respondit Dominus, et dixit populo suo: Ecce, ego mittam vobis frumentum, et vinum et oleum, et replebimini eis, et non dabo vos ultra opprobrium in gentibus.
20. Et eum, qui ab aquilone est, procul faciam a vobis, et expellam eum in terram inviam et desertam; faciem ejus contra mare orientale, et extremum ejus ad mare novissimum; et ascendet foetor ejus, et ascendet putredo ejus, quia superbe egit.
21. Noli timere terra, exulta et laetare, quoniam magnificavit Dominus, ut faceret.
22. Nolite timere, animalia regionis, quia germinaverunt speciosa deserti, quia lignum attulit fructum suum: ficus et vinea dederunt virtutem suam.

miłosierdzia, y łacny do ubłagania nad złością, y kaiący się złego.
14. Kto wie ieśli się wróci, y odpuści, y zostawi po sobie błogosławieństwo, obiatę, y mokrą ofiarę Panu Bogu waszemu?
15. Trąbcie w trąbę na Sionie, poświęćcie post, zwołaycie gromadę,
16. zgromadźcie lud, poświęćcie kościół, zbierzcie starce, zbierzcie dzieci y ssące piersi: niech wynidzie oblubieniec z komory swéy: a oblubienica z komnaty swoiéy.
17. Między przysionkiem a ołtarzem będą płakać kapłani słudzy Pańscy, a będą mówić: Przepuść Panie, przepuść ludowi twemu: a nie day dziedzictwa twego na hańbę, żeby nad nim poganie panowali. Przecz mówią między narody: Gdzież iest Bóg ich?
18. Żalem zięty iest Pan nad ziemią swoią, a przepuścił ludowi swemu.
19. Y odpowiedział Pan, y rzekł ludowi swemu: Oto ia poślę wam pszenicę, y wino, y oliwę, y nasycicie się imi: a nie dam was więcéy pośmiewiskiem między narody.
20. Y tego który iest od północy oddalę od was: y wypędzę go do ziemie bezdrożnéy y pustéy: oblicze iego ku morzu wschodniemu, a ostatek iego ku morzu ostatecznemu: y wynidzie smród iego, wystąpi zgniłość iego, bo się pyszno sprawował.
21. Nie bóy się ziemio, raduy się a wesel się bo uwielmożył Pan aby uczynił.
22. Nie bóycie się bydło polne: bo zrodziły ozdoby pustynie, bo drzewo przyniosło owoc swóy, figa y winnica podały moc swoię.

---

bolejący nad złem, t. j. nad utrapieniem i karą, którą grzesznikom grozi.
14. *Kto wie jeśli się nawróci.* Patrz Wujka.
16. *Poświęćcie kościoł.* Zwołajcie gminę, i przygotujcie ją, ażeby w duchu pokuty stanęła przed obliczem Pańskiem. — *Zbierzcie dzieci.* Ażeby kwileniem przywiodły Boga do litości, jak stało się Judyt. 4, 6. — *Niech wynijdzie oblubieniec.* Bo czasu pokuty, od godziwych nawet przyjemności powściągnąć się trzeba.
17. *Między przysionkiem a ołtarzem.* Pomiędzy owym przysionkiem, który był przed częścią kościoła, co się nazywała *święte* i ołtarzem całopalenia, który się znajdował w sieni kapłańskiéj, przed samym kościołem. To miejsce było przeznaczone dla kapłanów do modlenia się; im bowiem wolno było więcéj zbliżać się do kościoła, gdy tymczasem ludowi daléj jak do przysionka nie godziło się wchodzić.—*Dziedzictwa twego.* Ludu twego, o którym rzekłeś Deut. 32, 9: *Cześć Pańska lud jego: Jakób sznur dziedzictwa jego.—Na hańbę.* Bo wielką jest hańbą, jeśliby dziedzictwo Pańskie służyło narodom obcym, a ludyby rzekły: gdzież jest Bóg ich, z którego się przechwalali, że jest ich naczelnikiem i obrońcą? Tak powiedziano Ps. 113, 2: *Aby snadź nie rzekli poganie: Gdzież jest Bóg ich.*
18. *Żalem zjęty jest Pan nad ziemią swoją.* Wzruszył się żalem i zagniewał, że tak cierpko z nią obchodzą się nieprzyjaciele; jest bowiem żal pewnem oburzeniem z miłości pochodzącem, gdy rzecz, którą lubimy, widzimy pogardzaną, albo na przykrość narażoną.—*Przepuścił ludowi swemu.* Przepuści, gdy zmiękczy Cyrusa, aby ich z Babilonu do Judei wolno wypuścił.
19. *Odpowiedział Pan.* Przeze mnie Joela w tem miejscu.—*Poślę wam pszenicę.* Którą odjąłem wam przez gąsienice, szarańczę, robactwo i rdzę szkodliwą, 1, 4. To się stało gdy powrócili z niewoli babilońskiéj; bo wtenczas lud przez urodzaje wzmógł się i zbogacił.— *Nie dam was więcéj.* Chyba że mię do gwałtowniejszego gniewu przyprowadzicie, to jest gdy Syna mojego zabijecie.
20. *I tego który jest od północy.* Rozumie Holofernesa, który wysłany przez Nabuchodonozora panującego w Niniwie, napadł na żydów po ich powrócie z Babilonu, i któremu Judyta głowę ucięła. — *Wypędzę go do ziemi bezdrożnéj.* Bo po zabiciu Holofernesa żołnierze Assyryjscy uciekli na miejsca bezdrożne i rozproszyli się ku morzu zachodniemu i wschodniemu. A którzy wracali do Assyrji, przechodzili przez puszczą; dla tego u Ozeasza 13, 7. powiedziano: *Ja im będę jako lwica, jako ryś na drodze Assyryjskiéj.* — *Oblicze jego.* Wojska Holofernesa będą tak liczne, że gdy pierwszy pułk (który tutaj *obliczem* nazywa) dotknie morza Martwego, ostatni dotykać będzie aż do morza Srodziemnego, to jednak mnóstwo pobiję, zatracę, albo rozproszę.—*Morzu ostatecznemu.* Morze Srodziemne, które dla żydów jest ostatniem od strony zachodniéj. — *Smród.* Trupów. — *Bo się pyszno sprawował.* Co będzie karą godną zuchwalstwa i rozumienia że się mu sprzeciwić nikt nie może.
21. *Nie bój się ziemio!* Judzka. — *Uwielmożył Pan aby uczynił.* Wielmożnie Pan z tobą postąpił, t. j. postąpi; wielkie szkody któreś poniosła, większemi dobrami wynagrodzi.
22. *Nie bójcie się bydło polne.* Z powodu głodu i

23. Et filii Sion, exultate, et laetamini in Domino Deo vestro, quia dedit vobis doctorem justitiae, et descendere faciet ad vos imbrem matutinum et serotinum sicut in principio.

24. Et implebuntur areae frumento, et redundabunt torcularia vino et oleo.

25. Et reddam vobis annos, quos comedit locusta, bruchus, et rubigo et eruca: fortitudo mea magna, quam misi in vos.

26. Et comedetis vescentes, et saturabimini; et laudabitis nomen Domini Dei vestri, qui fecit mirabilia vobiscum; et non confundetur populus meus in sempiternum.

27. Et scietis, quia in medio Israel ego sum, et ego Dominus Deus vester, et non est amplius, et non confundetur populus meus in aeternum.

28. Et erit post haec: effundam spiritum meum super omnem carnem, et prophetabunt filii vestri et filiae vestrae: senes vestri somnia somniabunt, et juvenes vestri visiones videbunt. *(Isai. 44, 3. Act. 2, 17).*

29. Sed et super servos meos et ancillas in diebus illis effundam spiritum meum.

30. Et dabo prodigia in coelo et in terra, sanguinem, et ignem et vaporem fumi.

31. Sol convertetur in tenebras, et luna in sanguinem, antequam veniat dies Domini magnus et horribilis. *(Supr. 2, 10).*

32. Et erit: omnis, qui invocaverit nomen Domini, salvus erit, quia in monte Sion et in Jerusalem erit salvatio, sicut dixit Dominus, et in residuis, quos Dominus vocaverit. *(Rom. 10, 13).*

23. Y synowie Sion weselcie się, a raduycie się w Panu Bogu waszym: bo wam dał Nauczyciela sprawiedliwości, y uczyni, że spadnie na was descz ranny y pozny iako na początku.

24. Y napełnią się gumna zbożem, a prasy opływać będą winem y oliwą.

25. Y oddam wam lata które ziadła szarańcza, chrząscz, y rdza, y gąsienica: woysko moie wielkie, którem był posłał na was.

26. A tak iedząc ieść będziecie, y naiecie się a chwalić będziecie imię Pana Boga waszego, który uczynił dziwy z wami, a nie zawstydzi się lud móy na wieki.

27. Będziecie wiedzieć że ia w pośrzodku Izraela iestem, ia Pan Bóg wasz, a niemasz inszego: nie będzie zawstydzon lud móy na wieki.

28. Y będzie potym: wyleię ducha mego na wszelkie ciało, a prorokować będą synowie waszy, y córki wasze: starcom waszym sny się śnić będą, a młodzieńcy waszy widzenia widzieć będą.

29. Lecz y na sługi moie, y na służebnice w one dni wyleię ducha mego.

30. Y dam cuda na niebie y na ziemi, krew y ogień, y parę dymową.

31. Słońce obróci się w ciemność, a księżyc w krew, niż przydzie dzień Pański wielki a straszny.

32. Y będzie: każdy któryby wzywał imienia Pańskiego, zbawion będzie: bo na górze Sionskiéy y w Jeruzalem będzie wybawienie, iako rzekł Pan, y w ostatkach, których Pan wezwie.

braku pastwiska wychudłe i wyschłe, jak powiedział r. 1, w. ostat.—*Zarodziły ozdoby pustyni.* Znowu miejsca puste zarodzą, i dadzą trzodom i dobytkowi pastwiska wesołe.—*Podały moc swoję.* Owoc czerstwości swojéj, jak w Chald.; t. j. smaczne i soczyste jagody i figi.

23. *Ranny.* W miesiącu Pazdzierniku, w którym się posiewy odbywają, i jest deszczem wczesnym i pierwszym.—*Pożny.* Który w Marcu pada, żeby owoce dojrzewały. Rozumie łaskę poprzedzającą i współdziałającą, a także obfitość nauki i pomocy Bożych.—*Jako na początku.* Gdy o wasze zbawienie najgorliwiéj się starał. — *Nauczyciela sprawiedliwości.* T. j. Chrystusa, który z władzą będzie nauczał i stanowił prawa.

24. *Napełnią się gumna zbożem.* Rozumie wielką obfitość łask i darów nadaną przez Chrystusa gumnom, rolom, ogrodom oliwnym i winnicom, t. j. szczególnym kościołom.—*Prasy.* W których się tłoczy wino i oliwa, jakiemi są: szkoły, klasztory, zgromadzenia i inne asceterja; oraz prześladowania i utrapienia, które wyprasowują wino mądrości i mocy, oraz oléj pociechy Bożéj.

25. *Oddam wam lata.* Wszystkie szkody duchowe, które wam przedtem czarci zadali obfitością darów prawa łaski wynagrodzę.—*Wojsko moje wielkie.* Gąsienice, szarańcza i t. p. są moją wielką siłą, albo jak w hebr.: *wojsko moje silne.* Czarci też są wojskiem Bożem, przez nich bowiem złych karze, jakby przez oprawców; oraz dozwala żeby nas gwałtownie przez pokusy doświadczali, a przez to żeby się w nas cnota udoskonalała.

26. *Jeść będziecie.* Używać tych dóbr będziecie.

27. *A niemasz innego.* LXX: *a niemasz innego oprócz mnie;—Nie będzie zawstydzon lud mój.* Bo nikt od niego dóbr tych nie odbierze.

28. *Wyleję ducha mego.* W dzień Zielonych świątek, Dzie. Ap. 2.; najobficiéj bowiem zstąpił na ludzi wszelkich stanów, bez wyjątku płci i wieku. — *Prorokować będą synowie wasi.* Jak to spełniło się na Apostołach, Najśw. Pannie, Łuk. 1, 46; Zacharjaszu, Annie i Elżbiecie, Łuk. 1, i 2; Filipie, Dzie. Apost. 21, 8; Agabie, tamże w. 10; S. Janie w Obj. i innych w pierwiastkowym kościele. — *Starcom waszym sny się snić będą.* Starcom i młodzieńcom waszym śnić się będą sny z nieba zsyłane przyszłość przepowiadające, i widzenia cudowne im się ukażą.

29. *Lecz i na sługi moje.* Nie tylko na synów waszych i plemię Abrahamowe, ale i na pogan którzy we mnie uwierzą, wyleję ducha tego.

30. *I dam cuda.* Mówi o znakach sąd ostateczny zapowiadających; jakby rzekł: gdy zeszlę Ducha świętego, nie trzeba będzie czekać innego prawa, lecz ma być przyjęte to, które Apostołowie ogłaszać będą: i po zesłaniu tego Ducha nic innego nie pozostanie jak albo przyjęcie tego prawa, albo pomsta dnia sądu bożego. To samo mówi Paweł ś. do Żyd. 10, 26: *Bo jeśliby umyślnie grzeszyli po wzięciu znajomości prawdy, już nie zostawa ofiara za grzech: lecz straszliwe jakieś oczekiwanie sądu i t. d. — Krew.* Bo księżyc okaże się krwawym Izai: 24, 23; a także i morze, Obj. 8, 8. Wiele też krwi Antychryst wyleje.—*Ogień.* Błyskawic i piorunów, gwiazd z nieba spadających i ogień spustoszenia świata.

31. *Słońce obróci się w ciemność.* Te to są cuda, o których powiedział Chrystus, Mat. 24, 29: *Słońce się zaćmi i księżyc nie da światłości swojej: a gwiazdy będą padać z nieba;* i Łuk. 21, 25: *Będą znaki na słońcu, i księżycu i gwiazdach.*

32. *I będzie: każdy.* Nie można inaczéj uniknąć tego strasznego sądu, jak przez poznanie i wzywanie imie-

Wykłady miejsc trudniejszych X. J. Wujka.

Roz. 2. w. 14 *Kto wie jeśli się nawróci i odpuści.* Te i tym podobne słowa Pisma ś. które znaczą niepewność odpuszczenia grzechów, nie czynią wątpliwości o obietnicach Bożych, który obiecał prawdziwie pokutującym odpuszczenie. Ale pokazują niepewność naszego przygotowania, żeśmy podobno nie dobrze wypełnili to czego potrzeba do odpuszczenia grzechów, i przetoż nigdy człowiek nie ma być tak bezpieczny, aby nie miał zawżdy pokutować i odpuszczenia grzechów prosić. A toć jest przeciwko dziesiejszym nowowiernikom, którzy sobie pewność zbawienia swego bez Pisma ś. i owszem przeciw Pismu obiecują. Nadto mówi tu jakoby pod wątpliwością: iż nie zawżdy Bóg odpuszcza karania, chocia kto pokutuje, i owszem często karze doczeźnie.

CAPUT III.

ROZDZIAŁ 3.

O pogróżkach przeciw nieprzyjaciołom Żydów i sądzie ostatecznym na Jozafatowéj dolinie.

1. Quia ecce in diebus illis et in tempore illo, cum convertere captivitatem Juda et Jerusalem,
2. congregabo omnes gentes, et deducam eas in vallem Josaphat, et disceptabo cum eis ibi super populo meo et hereditate mea Israel, quos disperserunt in nationibus, et terram meam diviserunt.
3. Et super populum meum miserunt sortem, et posuerunt puerum in prostibulo, et puellam vendiderunt pro vino, ut biberent.
4. Verum quid mihi et vobis, Tyrus et Sidon, et omnis terminus Palaestinorum? numquid ultionem vos reddetis mihi? et si ulciscimini vos contra me, cito velociter reddam vicissitudinem vobis super caput vestrum.
5. Argentum enim meum et aurum tulistis, et desiderabilia mea et pulcherrima intulistis in delubra vestra.
6. Et filios Juda et filios Jerusalem vendidistis filiis Graecorum, ut longe faceretis eos de finibus suis.
7. Ecce, ego suscitabo eos de loco, in quo vendidistis eos, et convertam retributionem vestram in caput vestrum.

1. Bo oto w one dni, y czasu onego gdy nawrócę poimanie Juda y Jeruzalem.
2. Zgromadzę wszytkie narody, y sprowadzę ie na dolinę Jozaphat: y będę się tam z nimi sądził o lud móy, y o dziedzictwo moie Izraelskie, które rozproszyli między narody, a ziemię moię podzielili.
3. O lud też móy rzucali los: y dawali pacholę na nierząd, a dzieweczkę przedawali za wino, aby pili.
4. Ale co mnie y wam Tyrze y Sydonie, y wszytka granico Palestyńska? izali wy mnie pomstę oddacie? a ieśli się wy nademną mścicie, bardzo prędko wzaiem oddam wam na głowę waszę.
5. Abowiem srébro moie y złoto zabraliście, a pożądane rzeczy moie, y co pięknieysze rzeczy wnieśliście do zborów waszych.
6. Y syny Judzkie, y syny Jeruzalem przedawaliście synóm Greków, żebyście ie oddalili od ich granic.
7. Otoż ia wzbudzę ie z mieysca na któreście ie przedali: a oddam zapłatę waszę na głowę waszę.

---

nia Chrystusowego, oraz poddanie się jego prawu.—*Bo na górze Syońskiéj.* I nie będzie zbawienia gdzieindziéj, jedno na górze Syońskiéj w Jerozolimie, t. j. w Kościele Chrystusowym, którego godłem było Jeruzalem i Syon.—*Jako rzekł Pan.* Tak mnie tutaj, jako Izaiaszowi r. 4. 3 i 2. 3; i innym prorokom.—*I w ostatkach.* Będzie zbawienie; jakby rzekł: w dzień sądu ci tylko będą zbawionymi, którzy na Syonie, t. j. w Kościele Boga wzywać będą, i święcie uczczą, a także resztki, t. j. szczątki Żydów, którzy przy końcu świata od Boga wezwani i wybrani, złączą się z Kościołem Chrystusowym.

R. 3.—1. *W one dni.* W czasie sądu ostatecznego.—*Gdy nawrócę.* Gdy żydów w niewoli czarta zostających nawrócę, i do Kościoła Chrystusowego wprowadzę.

2. *Wszystkie narody.* Cały rodzaj ludzki na sąd zgromadzę.—*Na dolinę Jozafat.* Która się znajduje pomiędzy Jerozolimą i górą Oliwną, i przez którą potok Cedron przepływa.—Imię wzięła dolina ta od Jozafata króla, dla tego że ją ozdobił bramą tryumfalną po odniesieniu zwycięztwa nad Ammonitami i Idumejczykami; albo że dlań grobowiec tam był zbudowany, z dodatkiem piramidy, jak podają Beda i Saligniak; chociaż Jozafat pogrzebiony był na Syonie, jak powiedziano II. Paral. 21, 1; jednak grobowiec mógł być dlań zbudowanym na téj dolinie, do którego może i kości jego przeniesionemi zostały. *Będę się tam z nimi sądził.* Powiem co one przeciwko mnie uczyniły, a one wzajemnie, powiedzą jeśli co będą miały na swoję obronę. — *O lud mój.* Będę rozprawiał z niewiernymi i bezbożnymi, którzy lud mój Izraelski, t. j. wiernych izraelitów, nie ciałem ale duchem, i prawdziwych czcicieli Bożych trapili.—Stosuje do niewoli babilońskiéj i spustoszenia Judei przez Chaldejczyków, które były wyobrażeniem klęsk i spustoszeń zadanych wiernym przez nieprzyjaciół kościoła. *Które rozproszyli między narody.* Których prześladowali i na wygnanie wyrzucili. —*Ziemię moję.* Ziemię ludu me go i dla tego moję, który wygnawszy, pomiędzy siebie rozdzielili.

3. *Rzucali los.* Dzieląc się na los tak nim samym, jako i dobrami jego. Stosuję do losowania przez Amana uczynionego względem Żydów, żeby wybrać miesiąc i dzień, któregoby Żydów wymordować. Ester r. 3, 7. Zwyczaj jest równie więźniów jak i łupy losowaniu poddawać. — *Dawali pacholę na nierząd.* Żeby mieć zysk z ciała jego oddanego na nierząd. *Dzieweczkę przedawali za wino.* Wydając ją na nierząd, jak wszetecznicę, i to za zysk najmniejszy.

4. *Ale co mnie.* Jak z wielu zbrodni, które w owym dniu ostatecznym mają być sądzonemi, niewiele na przykład tylko wyliczył; tak z wielu narodów, które sądzonemi będą, przywodzi tylko niektóre więcéj znajome żydom ze sławy, sąsiedztwa i zbrodni. *Co mnie i wam.* Sposób mówienia zagniewanego i potępiającego. —*Wszystka granica.* Cała posiadłość. —*Izali wy mnie pomstę oddacie?* Czy będziecie mogli powiedzieć, że się pomścicie na mnie? t. j. na moich wybranych, gdy im krzywdy domierzacie? jakby rzekł: bynajmniéj, nigdy was nie obrazili.

6. *Synom Greków.* Poganom.

7. *Wzbudzę je.* Odwołam. —*Oddam zapłatę.* —Prawem odwetu was ukarzę.

8. Et vendam filios vestros et filias vestras in manibus filiorum Juda, et venundabunt eos Sabaeis, genti longinquae, quia Dominus locutus est.

9. Clamate hoc in gentibus, sanctificate bellum, suscitate robustos: accedant, ascendant omnes viri bellatores.

10. Concidite aratra vestra in gladios, et ligones vestros in lanceas. Infirmus dicat: Quia fortis ego sum.

11. Erumpite et venite, omnes gentes de circuitu, et congregamini; ibi occumbere faciet Dominus robustos tuos.

12. Consurgant et ascendant gentes in vallem Josaphat, quia ibi sedebo, ut judicem omnes gentes in circuitu.

13. Mittite falces, quoniam maturavit messis: venite, et descendite, quia plenum est torcular; exuberant torcularia, quia multiplicata est malitia eorum. *(Apoc. 14, 15).*

14. Populi, populi in Valle concisionis, quia juxta est dies Domini in Valle concisionis.

15. Sol et luna obtenebrati sunt, et stellae retraxerunt splendorem suum. *(Supr. 2, 10).*

16. Et Dominus de Sion rugiet, et de Jerusalem dabit vocem suam; et movebuntur coeli et terra; et Dominus spes populi sui, et fortitudo filiorum Israel. *(Jer. 25, 30. Amos 1, 2).*

17. Et scietis, quia ego Dominus Deus vester habitans in Sion, monte sancto meo; et erit Jerusalem sancta, et alieni non transibunt per eam amplius.

18. Et erit in die illa: stillabunt montes dulcedinem, et colles fluent lacte, per omnes

8. Y zaprzedam syny wasze y córki wasze w ręce synów Judzkich, y zaprzedadzą ie Sabeyczykóm narodowi dalekiemu, bo Pan mówił.

9. Rozwołaycie to między narody, poświęćcie woynę, pobudźcie mocarze: niech przystąpią, niech wyciągną wszyscy mężowie waleczni.

10. Potłuczcie pługi wasze na miecze, a motyki wasze na włocznie. Słąby niech mówi żem ia mocny.

11. Wyrwicie się, a przydźcie wszyscy narodowie z okolice, a zgromadzcie się: tam uczyni Pan że polęgą mocarze twoi.

12. Niech powstaną a przyciągną narodowie na dolinę Jozaphat: bo tam siedźieć będę abych sądził wszystkie narody okoliczne.

13. Zapuśćcie siérpy, bo się dostało żniwo: pódźcie a zstąpcie, bo pełna iest prasa y opływaią prasy: bo się rozmnożyła złość ich.

14. Ludowie, ludowie w dolinie posieczenia: bo blisko iest dzień Pański w dolinie posieczenia.

15. Słońce y księżyc zaćmiły się, a gwiazdy zawściągnęły świałłość swoię.

16. A Pan z Sion zaryczy, a Jeruzalem da głos swóy: y poruszą się niebiosa y ziemia: a Pan nadzieia ludu swego, y moc synów Izraelowych.

17. A poznacie żem ia Pan Bóg wasz, mieszkaiący na Sionie górze świętey moiéy: y będzie Jeruzalem święte, a obcy nie przeydą przez nie więcéy.

18. Y będzie dnia onego: będą kropić góry słodkość, a pagórki popłyną mlékiem: a wszytkimi

8. *Zaprzedam syny wasze.* Chociaż nie czytamy w Pismie, żeby to było, lecz ponieważ to zapowiedziano, nie możemy wątpić, że tak rzeczywiście się przytrafiło. — *Sabejczykom.* Sabejczykowie są Etyopami, albo Arabami z Arabii szczęśliwéj, bo podwójne jest Saba; jedno w Etyopii, drugie w Arabii. A to zaprzedanie Sabejczykom, oznacza wydanie zbrodniarzy czartom na wieczną niewolę i mękę.

9. *Rozwołajcie to między narody.* Rozgłoście to pomiędzy narodami głosem woźnego. — *Poświęćcie wojnę.* Wypowiedzcie wojnę. Patrz co powiedziano r. 1: 14. *Pobudźcie mocarze.* Zachęćcie możnych, wojowników waszych, żeby się za broń wzięli.

11. *Wyrwijcie się.* W hebr. i LXX. *zgromadźcie się.—Zgromadźcie się.* Żeby przeciw mnie walczyć.

13. *Zapuśćcie sierpy.* Bo żniwo dojrzało. Chrystus rozkaże aniołom przy końcu świata, żeby zgromadzili wszystkich złych ludzi na jedno miejsce, jakby snopy pożęte do jednego brogu.—Toż samo mamy w Objaw. 14, 15. *Zapuść sierp twój, a żnij gdyż przyszła godzina żęcia, ponieważ uschło żniwo ziemi.* Stosownie do tego mówi Chrystus Mat. 13, 39: *Żniwo jest dokonanie świata. A żeńcy są aniołowie:* i znowu w 41: *Pośle syn człowieczy anioły swoje, a zbiorą z królestwa jego wszystkie pogorszenia, i te którzy czynią nieprawość, i wrzucą je w piec ognisty.—Pełna jest prasa.* Gron i jagód; zstąpcie więc na nią anioły i tłoczcie te jagody. Prasa do tłoczenia jagód pełna, oznacza piekło, gdzie ludzie występni będą trapieni wiecznemi mękami. —*Opływają prasy.* Bo grzeszników mających karę ponieść, liczba bardzo wielka.

14. *Ludowie, ludowie.* Wiele narodów. *W dolinie posieczenia.* Będą na dolinie Jozafata, gdzie zostaną posieczeni, t. j. zginą bezbożni, podług Ps. 128, 4. *Pan sprawiedliwy uciął szyję grzeszników.*

15. *Słońce i księżyc zaćmiły się.* Nie mówi tutaj o znakach poprzedzających dzień sądny, bo o tych mówił r. 2, 30, ale o samym sądzie; i okazuje, że dzień ów będzie tak straszliwym, iż ludziom przerażonym nim, zdawać się będzie, że słońce, księżyc i gwiazdy ciemnieją i nikną. Bo smutnym i bojaźliwym wszystko się wydaje smutném, nudném i czarném. Podobne wyrażenie u Izai; 13, 10; Amos, 8, 9 i indziéj.

16. *Pan z Syonu zaryczy.* Chrystus, który jest lwem z pokolenia Judy, Obj. 5, 5, ogłosi straszliwy wyrok na bezbożnych. — *Z Jeruzalem.* Z doliny Jozafata, która jest blizko Jeruzalem, jak wyżéj powiedziano.— *Poruszą się niebiosa i ziemia.* Od przerażenia tego głosu strasznego, jak wykłada ś. Hieron.; znaczy przez hyperbolę, że całe przyrodzenie niejako drżeć będzie. Albo, *niebiosa*, t. j. anioły niebieskie zdumieją się widząc tak nadzwyczajne rzeczy; *i ziemia,* t. j. ludzie na ziemi żyjący z téjże przyczyny zadrżą.— *A Pan nadzieja ludu swego.* Gdy wszyscy drżeć będą, sprawiedliwi pokładając nadzieję w Chrystusie będą się weselili, i napełni ich Chrystus mocą i ufnością.

17. *A poznacie.* T. j. wybrani; jakby rzekł: wtedy jasno ujrzycie.— *Mieszkający na Syonie.* W kościele, który wtenczas będzie tryumfującym; bo tu jest wojującym.— *Jeruzalem.* Niebieskie.— *Święte.* Niemające wcale żadnéj plamy i zmarszczki.— *Obcy.* Grzesznicy, bo, jak powiedziano Obj. 22, 15: *Na dworze psi.*

18. *I będzie dnia onego: będą kropić.* Wtedy zaś dopełni się uroczysta owa obietnica o ziemi mlekiem i miodem płynącéj; bo życie najprzyjemniejsze będzie.—

rivos Juda ibunt aquae, et fons de domo Domini egredietur, et irrigabit torrentem spinarum. *(Amos 9, 13).*

19. Aegyptus in desolationem erit, et Idumaea in desertum perditionis, pro eo quod inique egerint in filios Juda, et effuderint sanguinem innocentem in terra sua.

20. Et Judaea in aeternum habitabitur, et Jerusalem in generationem et generationem.

21. Et mundabo sanguinem eorum, quem non mundaveram: et Dominus commorabitur in Sion.

strumieńmi Judzkimi póydą wody: a źrzódło z domu Pańskiego wynidzie, y obleie potok cierznia.

19. Egypt spustoszeniem będzie, a Idumea pustynią wygubienia, za to że niesprawiedliwie czynili przeciw synóm Juda, y wylali krew niewinną w ziemi ich.

20. A Judzka ziemia na wieki mieszkana będzie, a Jeruzalem do rodu y rodu.

21. Y oczyścię krew ich, któréyem był nie oczyścił, a Pan będzie mieszkał na Sionie.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 3. w. 18. *Obleję potok cierznia.* W żydowskim jest potok Setim. A Setim drzewo jest między cedrami najlepsze, rodzi się na puszczy Arabskiéj, i jest wielkie i piękne i nieprucheniejące, z niego też była zbudowana skrzynia Boża, wszakże iż to Setim jest podobne farbą i liściem, krzakowi który zowią *Spina alba*, to jest, cierznie białe, tém się stało iż tłumacze drzewo Setim zowią cierzniem, i miejsce gdzie się rodziło za morzem Martwem, zwano potokiem cierznia. Przez to drzewo Setim, iż nie pruchnieje, znaczy się nieśmiertelność ludzi błogosławionych w królestwie niebieskiem, czytaj Apoc. 22.

Judzkimi. Ziemi żyjących i błogosławionych.—*Pójdą.* Wiecznie.— *Wody.* Łask i roskoszy niebieskich. —*A źródło z domu Pańskiego.* Z tronu Bożego. —Zródło to, czyli jak Obj. 22, 1, Jan ś. nazywa: rzeka płynąca ze stolicy Boga i baranka, jest wylewem dóbr, które Bóg sprowadza na błogosławionych, dając się im oglądać.—*Potok ciernia.* Patrz Wujka.

19. *Egipt.* Przez Egipt, równie jak i przez Idumeę potępieni się rozumieją. —*Przeciw synom Juda.* Synom Kościoła. — *Krew niewinną.* Świętych męczenników.

20. *Judzka ziemia.* Judea niebieska, która jest w ojczyźnie świętych Boga chwalących. Dla tego Izai: 26, 1. *W on dzień będą śpiewać tę pieśń w ziemi Judzkiéj.—Jeruzalem.* Niebieskie.

21. *I oczyszczę krew.* Pomszczę krew wiernych moich niesprawiedliwie przez Egipcyan i innych niezbożników wylaną, której przedtém nie pomściłem.—*Będzie mieszkał.* Chwalebnie z wiernymi swoimi królować będzie wiecznie na niebieskim Syonie.

Koniec księgi proroctw Joela.

Wprowadzenie do księgi Amosa.

Amos wykłada się noszący, albo lud oderwany. Ten opisuje złości Żydowskie i pogańskie, i przyszły gniew i pomstę Bożą: namawia ku pokucie i opowiada konieczne naprawienie ludu Żydowskiego.

PROPHETIA AMOS.

CAPUT I.

PROROCTWO AMOSA.

ROZDZIAŁ 1.

O pomście Pańskiéj nad krajami: Damaszku, Filistynów, Tyru, Idumei i Ammonitów.

1. Verba Amos, qui fuit in pastoribus de Thecue, quae vidit super Israel in diebus Oziae regis Juda, et in diebus Jeroboam filii Joas regis Israel ante duos annos terrae motus. *(Zach. 14, 5).*

1. Słowa Amos, który był między pastérzmi z Thekue: które widział nad Izraelem za dni Oziasza króla Judzkiego, y za dni Jeroboama syna Joas króla Izraelskiego, przed dwiema laty trzęsienia ziemie.

Komentarz Menochiusza.

R. 1.—1. *Słowa Amos.* Proroctwo Amosa. *Który był między pasterzami.* Który był w okolicy Tekue, z liczby pasterzy, którzy w owéj pustyni mieszkają.— *Z Tekue.* Wieś Judzka o sześć tysięcy kroków od Betleemu odległa.—*Które widział.* Zrozumiał z objawienia Bożego.—*Nad Izraelem.* Ściągające się do Izraela. *Za dni Ozyasza.* Który jeszcze Azaryaszem się nazywa. *I za dni Jeroboama.* Ten Jeroboam nie jest synem Nabata, który przywiódł do grzechu Izraela przez postawienie cielców złotych, lecz jest synem Joasa syna Joatana, syna Jehu, a następnie prawnukiem tegoż Jehu, za którego też prorokowali Ozeasz i Joel.— *Przed dwiema laty trzęsienia ziemi.* Które się przytrafiło, kiedy Ozyasz król Judzki usiłował przywłaszczyć obowiązek kapłański, i dla tego cudownie trądem dotkniętym został II. Paral. 26, 20. Tak podają Żydzi i Józef ks. 9. Starożyt. r. 11, za którymi idą ś. Hieron. i prawie wszyscy inni tłómacze tego miejsca.

2. Et dixit: Dominus de Sion rugiet, et de Jerusalem dabit vocem suam, et luxerunt speciosa pastorum, et exsiccatus est vertex Carmeli. *(Joel 3. 16).*
3. Haec dicit Dominus: Super tribus sceleribus Damasci, et super quatuor non convertam eum, eo quod trituraverint in plaustris ferreis Galaad.
4. Et mittam ignem in domum Azael, et devorabit domos Benadad.
5. Et conteram vectem Damasci, et disperdam habitatorem de campo idoli, et tenentem sceptrum de domo voluptatis, et transferetur populus Syriae Cyreneu, dicit Dominus.
6. Haec dicit Dominus: Super tribus sceleribus Gazae, et super quatuor non convertam eum, eo quod transtulerint captivitatem perfectam, ut concluderent eam in Idumaea.
7. Et mittam ignem in murum Gazae, et devorabit aedes ejus.
8. Et disperdam habitatorem de Azoto, et tenentem sceptrum de Ascalone, et convertam manum meam super Accaron, et peribunt reliqui Philistinorum, dicit Dominus Deus.
9. Haec dicit Dominus: Super tribus sceleribus Tyri, et super quatuor non convertam eum, eo quod concluserint captivitatem perfectam in Idumaea, et non sint recordati foederis fratrum.
10. Et mittam ignem in murum Tyri, et devorabit aedes ejus.
11. Haec dicit Dominus: Super tribus sceleribus Edom, et super quatuor non convertam eum,

2. Y rzékł: Pan z Sion zaryczy, a z Jeruzalem da głos swóy: y płakały ozdoby pastérzów, a usechł wiérzch Karmela.
3. To mówi Pan: Dla trzech występków Damaszku, y dla cztérzech nie nawrócę go: iż pomłócili wozmi żelaznymi Galaad.
4. Y poślę ogień do domu Azael, y poźrze domy Benadad.
5. Y skruszę zaworę Damaszku, y wytracę obywatela z pola bałwańskiego, y trzymaiącego berło z domu roskoszy: y będzie zaprowadzon lud Syriyski do Cyreny, mówi Pan.
6. To mówi Pan: Dla trzech występków Gazy, y dla cztérzech nie nawrócę go: iż przeniesli poymanie doskonałe, aby ie zamknęli w Idumeiéy.
7. A puszczę ogień na mury Gazy, y pożrze domy iéy.
8. Y wytracę obywatela z Azotu, y trzymaiącego berło z Askalonu, y obrócę rękę moię na Akkaron, y zginą pozostali z Philistynów, mówi Pan Bóg.
9. To mówi Pan: Dla trzech złości Tyru, y dla cztérzech nie nawrócę go, dla tego że zamknęli poymanie doskonałe w Idumeiéy, a nie wspomnieli przymierza braterskiego.
10. Y puszczę ogień na mur Tyrski, y pożrze domy iego.
11. To mówi Pan: Dla trzech złości Edom y dla cztérzech nie nawrócę go: przeto iż prześladował

2. *Pan z Syonu zaryczy.* W mowie pasterskiéj straszliwy głos Pański rykiem lwim nazywa, jak mówi ś. Hieronim; myśl ta: Bóg, który cześć na Syonie odbiera, ztamtąd jako lew ryczący rzuci się surowym mścicielem na wrogów swoich, t. j. niezbożnych, którzy cześć jego i władzę czy to bałwochwalstwem, czy innemi zbrodniami znieważyli.—*Płakały.* Zapłaczą. —*Ozdoby pasterzów.* Pastwiska, przez które w przenośni rozumie miasta i pałace, równie jak role i łąki Judei.—*Usechł wierzch Karmela.* Karmel był najurodzajniejszą górą, z téj przyczyny wszelką rolę urodzajną i wesołą Karmelem nazywano: oznacza więc, że zginie urodzaj i dostatek Izraela, albo też innych narodów, przeciw którym również prorokuje.
3. *Dla trzech występków.* P. Wujka.—*Nie nawrócę go.* Do mnie, przebaczając jemu, lecz ukarzę, jak zasługuje. —*Iż pomłócili wozmi żelaznemi Galaad.* To zaszło za Azaela króla Syryjskiego, i opłakując tę klęskę przepowiedział Elizeusz, gdy mu królestwo obiecywał, IV. Król. 8, 12: *Miasto ich obronne*, rzekł, *ogniem spalisz, i młodzieńce ich mieczem pomordujesz i dzieci ich poroztrącasz, a brzemienne porozcinasz.* Tak Dawid na Ammonitów używał *pił*, jak mamy w II. Król, 12, 31. Szczególnie za tę okropną zbrodnię grozi Bóg, że się pomści, i wymienia ją, inne milczeniem pomijając.—*Galaad.* Mieszkańców Galaad.
4. *I poślę ogień.* Albo prawdziwy, jak bywa przy zdobywaniu miast, gdy go na dachy rzucają; albo w przenośni ogień klęsk i mordów, który jak pożar wszystko niszczy.—*Do domu Azael.* Bo już Azael był umarł, a po nim syn jego Benadad nastąpił.—*Domy.* Pałace.
5. *Zaworę Damaszku.* Albo rozumie bramy, które się ryglami zakładają, albo siły, t. j. wodzów, żołnierzy, broń i t. d. Damascenów, któremi się przed nieprzyjacioły zastawiali.—*Z pola bałwańskiego.* Równiny Damasceńskiéj czczącéj bałwany. — *Trzymającego berło.* Króla Damasceńskiego.—*Z domu roskoszy.* T. j. rozproszę. —Damaszek i równinę jego nazywa domem roskoszy, dla tego, że były najprzyjemniejsze i najweselsze. —*Będzie przyprowadzon lud Syryjski do Cyreny.* Nie mówi tu o Cyrenie, która jest w Afryce, lecz o innéj w Medyi, dokąd Assyryjczykowie zwyciężonych Damascenów przeprowadzili, IV. Król. 16, 9.
6. *Gazy.* Prorokuje przeciw Palestyńczykom, którzy mieli pięć wielkorządztw i tyleż miast głównych; cztery tutaj wymienione, a piąte było Geth. —*Pojmanie doskonałe.* Wszystkich Żydów których w niewolę uprowadzili, bez wyjątku przeprowadzili i sprzedali do Idumei, żeby daléj byli od ojczyzny, i więcéj po nieprzyjacielsku z nimi się obchodzono. Kiedy tych niewolników z Judei wyprowadzili Filistyńczycy, nie wiadomo ani z Piśma ś, ani z Józefa.
9. *Przymierza braterskiego.* Które zawartém było pomiędzy Salomonem i Hiramem, królem Tyru, II. Król. r. 5. tak że się wzajemnie bracią nazywali, III. Król. 9. 13; albo, które powinno było być między braćmi, t. j. między Jakóbem i Ezawem i ich potomkami Izraelitami i Idumejczykami; jakby rzekł: Tyryjczykowie pomiędzy bracią nienawiść zapalali podburzając Idumejczyków przeciw Żydom, gdy im Żydów na niewolników sprzedali, która zbrodnia bardzo mnie się niepodobała, i bezkarnie nie minie.
10. *Puszczę ogień.* Patrz co powiedziano w: 4 i 7. Uczynił to Nabuchodonozor, jak Ezechiel przepowiedział r. 29 i 36, a póżniéj Aleksander Wielki, którzy Tyr przemocą zdobyli, a zdobywszy spustoszyli.
11. *Edom.* Idumei. —*Brata twego.* Synów Izraela czyli Jakóba brata Ezawa, których zawsze z największą nienawiścią prześladowali Idumejczyey. Mamy

eo quod persecutus sit in gladio fratrem suum, et violaverit misericordiam ejus, et tenuerit ultra furorem suum, et indignationem suam servaverit usque in finem.
12. Mittam ignem in Theman, et devorabit aedes Bosrae.
13. Haec dicit Dominus: Super tribus sceleribus filiorum Ammon, et super quatuor non convertam eum, eo quod dissecuerit praegnantes Galaad ad dilatandum terminum suum.
14. Et succendam ignem in muro Rabba, et devorabit aedes ejus in ululatu in die belli, et in turbine in die commotionis.
15. Et ibit Melchom in captivitatem, ipse et principes ejus simul, dicit Dominus.

mieczem brata swego, y zgwałcił miłosierdzie swoie, y trzymał dłużéy zapalczywość swoię, y zagniewanie swe zachował aż do końca.
12. Pusczę ogień na Theman: y pożrze domy Bosry.
13. To mówi Pan: Dla trzech złości synów Ammon, y dla cztérzech nie nawrócę go: dla tego, bo rozcinał brzemienne Galaad, żeby rozszérzył granice swe.
14. A rozniecę ogień na murze Rabba, y pożrze domy iéy w krzyku w dzień woyny, y z wichrem w dzień ruszenia.
15. Y póydzie Melchom w niewolą, on y książęta iego społem, mówi Pan.

Wykład trudnieyszych miejsc X. Jakóba Wujka.

Roz. I. w. 3. *Dla trzech występków i dla czterech.* To jest, dla wielkich grzechów, bo jest ten zwyczaj w Piśmie świętém, iż takiéj liczby używa, kiedy wielkość jakich rzeczy znaczy. A tak trzy grzechy, znaczą wiele grzechów, a gdy nadto przydaje czwarty, znaczy wielką wielość grzechów.

CAPUT II. — ROZDZIAŁ 2.

O groźbie Pańskiéj na niewdzięcznych za dobrodziejstwa odebrane.

1. Haec dicit Dominus: Super tribus sceleribus Moab, et super quatuor non convertam eum, eo quod incenderit ossa regis Idumeae usque ad cinerem.
2. Et mittam ignem in Moab, et devorabit aedes Carioth, et morietur in sonitu Moab, in clangore tubae:
3. et disperdam judicem de medio ejus, et omnes principes ejus interficiam cum eo, dicit Dominus.
4. Haec dicit Dominus: Super tribus sceleribus Juda et super quatuor non convertam eum, eo quod abjecerit legem Domini, et mandata ejus non custodierit; deceperunt enim eos idola sua, post quae abierant patres eorum.
5. Et mittam ignem in Juda, et devorabit aedes Jerusalem.
6. Haec dicit Dominus: Super tribus sceleribus Israel, et super quatuor non convertam eum, pro eo quod vendiderit pro argento justum, et pauperem pro calceamentis.

1. To mówi Pan: Dla trzech złości Moab, y dla cztérzech nie nawrócę go: dla tego że spalił kości króla Idumeyskiego aż na popiół.
2. Y pusczę ogień na Moab, y spali domy Karioth, y umrze w grzmocie Moab, w brzmieniu trąby:
3. Y wytracę sędziego z pośrzodku iego, y wszytkie książęta iego pobiię z nim, mówi Pan.
4. To mówi Pan: Dla trzech złości Judy, y dla cztérzech nie nawrócę go: przeto że odrzucił zakon Pański, a przykazania iego nie zachował: bo ie zwiodły bałwany ich, za któremi chodzili oycowie ich.
5. Y pusczę ogień na Judę, y pożrze domy Jeruzalem.
6. To mówi Pan: Dla trzech złości Izraelowych, y dla czterzech nie nawrócę go: dla tego że przedał za srébro sprawiedliwego, a ubogiego za bóty.

---

w Ps. 136, 7: *Pomnij Panie na syny Edom, w dzień Jeruzalem: którzy mówią: spustoszcie, spustoszcie aż do gruntu w niém.* — *Miłosierdzie swoje.* Należne jemu.—*Dłużéj.* Chald. *na wieki.*

13. *Rozcinał brzemienne Galaad.* Zdaje się że to uczynił Naas król Ammonitów za czasów Saula, t. j. gdy Naas splądrował Jabes Galaad, I. Król. 11, chociaż tam niema wzmianki o rozcinaniu brzemiennych. —*Żeby rozszerzył granice swoje.* Ażeby wytępiwszy Galaaditów, żaden z nich nie pozostał, i żeby tym sposobem Ammonici mogli kraj ten dołączyć do posiadłości swoich.

11. *W krzyku.* Już to trąb i surm dźwięczącch, już żołnierzy zabijających i zabijanych. — Z *wichrem.* Z wielkiém i nagłém najściem wrogów.—*W dzień poruszenia.* Gdy przerażeni i wzruszeni nie będą wiedzieli dokąd się obrócić.

15. *Melchom.* Który się też nazywał Melechem i Molochem, było to bożyszcze Ammonitów, mające postać króla. Naśmiewa się z ich boga, którego razem wzięli w niewolę nieprzyjaciele, bo nie mógł nawet siebie samego obronić.—*Książęta.* LXX. *kapłani i książęta;* t. j. osoby znakomite Ammonitów.

R. 2,—1. *Dla tego że spalił kości.* Króla Idumei, który z Joramem i Jozafatem wojował przeciw nim, IV. Król. r. 3, dzikość swoję po śmierci nawet wywierając przeciw niemu; chociaż tego nie mamy ani w Piśmie, ani u Józefa, że jednak tak było, z tego się miejsca pokazuje.

2, *Puszczę ogień.* Patrz co powiedziano w r. pop. w. 4. —*Karioth.* Wyraz *Karioth* znaczy *miasta;* dla tego niektórzy uważają nie za imię własne, lecz za pospolite.—Lepiéj jednak tłumacz Wulgaty i inni sądzą, że to imię własne miasta, i stolicy Moab; bo tak bierze Jerem. 48, 24.

3. *Sędziego.* Króla.

6. *Że przedał za srebro sprawiedliwego.* Że uwiedzeni najmniejszym datkiem, za który ledwie trzewiki

7. Qui conterunt super pulverem terrae capita pauperum, et viam humilium declinant, et filius ac pater ejus ierunt ad puellam, ut violarent nomen sanctum meum.

8. Et super vestimentis pignoratis accubuerunt juxta omne altare, et vinum damnatorum bibebant in domo Dei sui.

9. Ego autem exterminavi Amorrhaeum a facie eorum, cujus altitudo, cedrorum altitudo ejus, et fortis ipse quasi quercus; et contrivi fructum ejus desuper, et radices ejus subter. *(Num. 21, 24. Deut. 2, 24).*

10. Ego sum, qui ascendere vos feci de terra Aegypti, et duxi vos in deserto quadraginta annis, ut possideretis terram Amorrhaei.*

11. Et suscitavi de filiis vestris in prophetas, et de juvenibus vestris Nazaraeos: numquid non ita est, filii Israel? dicit Dominus.* *(Deut. 8, 2).*

12. Et propinabitis Nazaraeis vinum, et prophetis mandabitis, dicentes: Ne prophetetis.

13. Ecce, ego stridebo subter vos, sicut stridet plaustrum onustum foeno.

14. Et peribit fuga a veloce, et fortis non obtinebit virtutem suam, et robustus non salvabit animam suam;

15. et tenens arcum non stabit, et velox pedibus suis non salvabitur, et ascensor equi non salvabit animam suam,

16. et robustus corde inter fortes nudus fugiet in illa die, dicit Dominus.

7. Którzy trą barziey niż proch ziemski głowy ubogich, a drogę poniżonych miiaią: y syn, y ociec iego chodzili do dziéwki, aby gwałcili imię święte moie.

8. Y na szatach zastawnych siadali podle każdego ołtarza, a wino skazanych pili w domu Boga swego.

9. A iam wygładził Amorrheyczyki od oblicza ich: którego wysokość, cedrów wysokość: a on duży iako dąb:, y starłem owoc iego zwiérzchu, a korzenie iego ze spodku.

10. Iam iest którym uczynił żeście wyszli z ziemie Egypskiéy, a wodziłem was po pusczy czterdzieści lat, żebyście posiedli ziemię Amorrheyczyka.

11. Y wzbudziłem z synów waszych proroki, a z młodzieńców waszych Nazareyczyki: izali nie tak iest synowie Izraelowi, mówi Pan?

12. A będziecie Nazareyczykóm podawać wino, a prorokóm roskażecie, mówiąc: Nie prorokuycie.

13. Otoż ia będę skrzypiał pod wami iako skrzypi wóz nałożony sianem.

14. Y zginie ucieczka od prędkiego, a mocny nie otrzyma siły swoiéy: y mocarz nie wyzwoli dusze swoiéy.

15. Y dzierżący łuk nie ostoi się: a prędki nogami swymi nie będzie wybawion: a kto wsiada na koń, nie zachowa dusze swéy:

16. y kto mężnego serca między mocarzmi, nago uciekać będzie dnia onego, mówi Pan.

CAPUT III. — ROZDZIAŁ 3.

O karach na Izraelitów za opuszczenie Boga, i t. d.

1. Audite verbum, quod locutus est Dominus super vos, filii Israel; super omnem cognationem, quam eduxi de terra Aegypti, dicens:

1. Słuchaycie słowa, które Pan mówił na was synowie Izraelowi, na wszytek rodzay, którym wywiódł z ziemie Egypskiéy, mówiąc:

kupić można, sprawiedliwość, która stała w obronie niewinnego i ubogiego, sprzedawali, wziąwszy od bogatych zapłatę nieprawości. Bardzo dobrze to się stosuje do Żydów sprzedających Chrystusa za trzydzieści srebrników.

7. *Trą.* W hebr. *depcą,* uciskają nieludzko i pomiatają.—*Drogę poniżonych mijają.* Pokornych ludzi przemocą uciskają, albo rzucając się na nich, albo pogwałcając ich prawo, i tak ich mijają, t. j. z góry pochylają, rzucają o ziemię i depcą: podobne do tego Job. 24, 4: *Wywrócili drogę ubogich,i ucisnęli społem ciche ziemi.—Aby gwałcili Imię święte moje.* To było powodem, że gwałconém było z ich przyczyny moje święte Imię; bo ci którzy takie grzechy popełniają, wystawują je na szyderstwo pogan, brzydzących się nieczystością izraelitów.

8. *Na szatach zastawnych.* Rzeczy na zastawę oddanéj, która się przez użycie psuje, nie wolno używać temu, u którego w zastawie zostaje. Tém grzeszyli ci bezbożni czciciele bałwanów, a nawet gorzéj, bo rzeczy w zastawę nie były dobrowolnie oddane, lecz wydarte tym, którzy się wymawiali od bezbożnéj czci bałwanów, ażeby je wyprzedawszy, ceną ich nabyć ofiary i ucztę urządzić.—*Podle każdego ołtarza.* Bałwanów.—*Wino skazanych pili.* LXX. *wino z potwarzy pili.* Chald. *pili wino z wydzierstwa,* zdobyte z ucisku i podeptania ubogich.—*W domu Boga swego.* Pagnin i Watabl tłumaczą: *w domu bogów swoich.*

9. *Jam wygładził Amorrejczyki.* Usunąłem silne narody, które ziemię wam obiecaną posiadały.—*Starłem owoc jego.* Zupełnie zatraciłem, z gruntu wywróciłem, jakby cedr, którego u góry gałęzie a u spodu korzenie się podcinają.

11. *Wzbudziłem z synów waszych proroki.* Synów waszych duchem proroczym napełniłem.—*A z młodzieńców waszych Nazareyczyki.* Bogu poświęconych, co słusznie kładzie w rzędzie wielkich dobrodziejstw. O Nazarejczykach patrz Num. r. 6.

12. *A będzie Nazarejczykom podawać wino.* Co im prawem zabroniono, Num. 6, 3. — *Nie prorokujcie.* Nie znosząc prawdy i pogróżek proroczych.

13. *Będę skrzypiał pod wami.* Duch proroczy zastosowuje się do mówiącego, i ponieważ Amos był pasterzem, bierze podobieństwa odpowiednie.

14. *Zginie ucieczka od prędkiego.* Wtenczas ani prędcy uciec nie będą mogli, ani mocni walczyć. — *Duszy swojéj.* Życia swego.

15. *Nie ostoi się.* Napadu nieprzyjaciół nie wytrzyma.

16. *Mężnego serca między mocarzami.* Mężowie ciałem i duchem silni, nie wytrzymają natarczywości wrogów, lecz upadną na duchu, i broń porzuciwszy uciekać będą.

R. 3.—1. *Słuchajcie słowa.* Opuściwszy inne narody, zwraca mowę do Izraela, chociaż ś. Hieronim dowodzi,

2. Tantummodo vos cognovi ex omnibus cognationibus terrae, idcirco visitabo super vos omnes iniquitates vestras.

3. Numquid ambulabunt duo pariter, nisi convenerit eis?

4. Numquid rugiet leo in saltu, nisi habuerit praedam? numquid dabit catulus leonis vocem de cubili suo, nisi aliquid apprehenderit?

5. Numquid cadet avis in laqueum terrae absque aucupe? numquid auferetur laqueus de terra, antequam quid ceperit?

6. Si clanget tuba in civitate, et populus non expavescet? si erit malum in civitate, quod Dominus non fecerit?

7. Quia non facit Dominus Deus verbum, nisi revelaverit secretum suum ad servos suos prophetas.

8. Leo rugiet, quis non timebit? Dominus Deus locutus est, quis non prophetabit?

9. Auditum facite in aedibus Azoti, et in aedibus terrae Aegypti, et dicite: Congregamini super montes Samariae, et videte insanias multas in medio ejus, et calumniam patientes in penetralibus ejus.

10. Et nescierunt facere rectum, dicit Dominus, thesaurizantes iniquitatem, et rapinas in aedibus suis.

11. Propterea haec dicit Dominus Deus: Tribulabitur, et circuietur terra, et detrahetur ex te fortitudo tua, et diripientur aedes tuae.

12. Haec dicit Dominus: Quomodo si eruat pastor de ore leonis duo crura, aut extremum auriculae, sic eruentur filii Israel, qui habitant in Samaria in plaga lectuli, et in Damasci grabato.

13. Audite, et contestamini in domo Jacob, dicit Dominus Deus exercituum,

14. quia in die, cum visitare coepero praevaricationes Israel, super eum visitabo, et super altaria Bethel, et amputabuntur cornua altaris, et cadent in terram.

2. Tylkom was poznał ze wszech rodzaiów ziemskich: dla tego nawiedzę na was wszytkie nieprawości wasze.

3. Izali póydą dwa spółem ieśli się nie zgodzą?

4. Izali ryknie lew w lesie, ieśli obłowu mieć nie będzie? izali sczenię lwie wypuści głos swóy z legowiska swego, ieśli czego nie ułapi?

5. Izali wpadnie ptak do sidła na ziemi bez ptasznika? Izali wezmą sidło z ziemie pierwéy niżli co ułapi?

6. Aza zabrzmi trąba w mieście, a lud się nie zlęknie? aza będzie złe w mieście któregoby Pan nie uczynił?

7. Bo nie czyni Pan Bóg słowa, ieśliby nieobiawił taiemnice swéy sługóm swoim prorokóm.

8. Lew zaryknie, któż się nie zlęknie? Pan Bóg mówił, któż prorokować nie będzie?

9. Daycież słyszéć w domiech Azothu, y w domiech ziemie Egyptskiéy, a rzeczcie: Zbierzcie się na góry Samaryiéy, a obaczcie szaleństwa wielkie w pośrzodku iéy, y potwarz cierpiące w skrytościach iéy.

10. Y nie umieli czynić prawości, mówi Pan, skarbiąc nieprawość y łupiestwo w domach swoich.

11. Przetóż to mówi Pan Bóg: Będzie uciśniona y okrążona ziemia: y zdarta będzie z ciebie moc twoia, rozchwycą domy twoie.

12. To mówi Pan: Jako gdyby wyrwał pasterz z pasczeki lwiéy dwie goleni, abo koniec ucha: tak wyrywani będą synowie Izraelowi, którzy mieszkaią w Samaryiéy na stronie łóżka, y na łożu Damaszku.

13. Słuchaycie, a oświadczaycie w domu Jąkobowym, mówi Pan Bóg zastępów:

14. Bo w dzień gdy nawiédzać pocznę przestępstwa Izraelowe, nawiédzę go, y ołtarze Bethel: y obcięte będą rogi ołtarzowe, y upadną na ziemię.

że mówi i do Judy, z owych słów: *na wszystek rodzaj, którym wywiódł z ziemi Egipskiéj.*

2. *Tylkom was poznał.* Was tylkom wybrał, jako naród szczególny. — *Dla tego nawiedzę.* Ukarzę, boście i godni większéj kary, i żebyście się przez pokutę do mnie nawrócili.

3. *Izali pójdą.* Patrz Wujka.

4. *Izali ryknie lew.* Patrz Wujka.

5. *Izali wpadnie ptak?* Jak ptak nie ułowi się w sidło, jeśli go łowiec nie postawi; tak i wy będziecie pojmani przez wrogów, jedynie za sprawą Boga, który Assyryjczyków jak sidło na was ustawił.—*Izali wezmą.* Jak sidła nie odejmuje łowiec, zanim ptastwo się w niém nie uwikła: tak ja Assyryjczyków nie oddalę z Samaryi, dopóki jéj nie zdobędą i nie spustoszą.

6. *Aza zabrzmi trąba.* Patrz Wujka.

7. *Bo nie czyni Pan.* Nie masz klęski w mieście, któréjby Pan niedopuścił, bo on wszystkie nieszczęścia mające przyjść na miasto prorokom objawia, ażeby widząc ich sprawdzenia, zrozumieli że sprawcą tego jest Pan.—*Słowa.* Rzeczy.

9. *Dajcież słyszeć w domiech Azotu.* Którzy mię słuchacie, wezwijcie Palestyńczyków i Egipcyan, ażeby będąc świadkami dobrodziejstw moich dla tego narodu, widzieli też jego ukaranie; a lud mój buntowniczy i uparty niech bardziéj boleje, że jest wystawionym przed oczyma nieprzyjaciół na szyderstwo i wzgardę. Niech widzą kary domierzone, lecz niech piérwiéj uważają jak ciężkiemi były grzechy narodu, żeby zrozumieli jak słusznie się gniewam. — *Szaleństwa wielkie.* Popęd, który do bałwochwalstwa i grzechów unosi.—*Potwarz cierpiące. Uciśnione,* jak w hebr. — *W skrytościach jéj.* W pośrodku niéj, t. j. Samaryi, jak Pagnin i Watabl tłumaczą.

12. *Jako gdyby wyrwał pasterz.* Bardzo mało zostanie ocalonych; a i ci słabsi i nędzniejsi, których nieprzyjaciel zabić nie raczy, jak kiedy z lwiéj paszczy wyrwałby szczątki owcy, uszy np. lub nogi, które żadnéj wartości nie mają, i sam lew prawieby je dobrowolnie zostawił. Oto Amos jako pasterz, często bierze podobieństwa z życia pasterskiego.—*Na stronie łóżka.* Patrz Wujka.

13. *Słuchajcie, a oświadczajcie.* Słuchajcie wszyscy, a szczególnie wy prorocy, i opowiadajcie, Boga na świadka wzywając, i zapowiedźcie grożącą im zgubę, jeśli się nie upamiętają w bałwochwalstwie i grzechach.

14. *Nawiedzać.* Karać.—*Nawiedzę go i ołtarze Bethel.* Wywracając je.

15. Et percutiam domum hiemalem cum domo aestiva, et peribunt domus eburneae, et dissipabuntur aedes multae, dicit Dominus.

15. Y porażę dóm zimny z domem letnym: a zginą domy z kości słoniowéy, y będą rozwalone domy mnogie, mówi Pan.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 3. w. 3. *Izali pójdą dwa.* Jakoby rzekł: nie zgadzacie się ze mną, przeto nie będę za wami chodził, ale was opuszczę.

4. *Izali ryknie lew.* To jest, nie darmo wołam przez proroki, bo wy nie widzicie gniewu mego, jako gdy lew co ułowi ryczy, tak was pewnie ułowię.

6. *Aza będzie złe w mieście któregoby Bóg nieuczynił.* Złém często Pismo zowie plagi i karanie za grzech, tak masz Jonae 1. Mat. 6 i indziéj. A tak tu przypomina iż wszystko złe, to jest, plagi i utrapienia onego ludu, były od Boga, który to słusznie dla grzechów na nie przepuszczał.

12. *I na łożu Damaszku.* Inaczéj to inszy przekładają: W kącie łoża. Ale się ci nie baczą, iż żydowie w swych punktach, które potém przydali często pobłądzili, bo tłumacze starszy wszyscy tu mianują Damaszek. Tak mają LXX, Chaldejski, Hieron. Theodor. lepiéj starym doktorom wierzyć, niż tym nowym Żydom. A tak tu prorok przygania Żydom, iż na pomocy Damaszku polegali, na którym odpoczywali jako na łożu.

CAPUT IV.

ROZDZIAŁ 4.

O pogróżkach przeciwko książętom Samaryjskim, bałwochwalstwu Izraelitów, i t. d.

1. Audite verbum hoc, vaccae pingues, quae estis in monte Samariae; quae calumniam facitis egenis, et confringitis pauperes; quae dicitis dominis vestris: Afferte, et bibemus.

2. Juravit Dominus Deus in sancto suo: Quia ecce dies venient super vos, et levabunt vos in contis, et reliquias vestras in ollis ferventibus.

3. Et per aperturas exibitis altera contra alteram, et projiciemini in Armon, dicit Dominus.

4. Venite ad Bethel, et impie agite, ad Galgalam, et multiplicate praevaricationem, et afferte mane victimas vestras, tribus diebus decimas vestras.

5. Et sacrificate de fermentato laudem, et vocate voluntarias oblationes, et annuntiate: sic enim voluistis, filii Israel, dicit Dominus Deus.

6. Unde et ego dedi vobis stuporem dentium in cunctis urbibus vestris, et indigentiam panum in omnibus locis vestris, et non estis reversi ad me, dicit Dominus.

7. Ego quoque prohibui a vobis imbrem, cum

1. Słuchaycie słowa tego krowy tłuste, które iesteście na górze Samariyskiéy, które potwarz czynicie nędznikóm, a niszczycie ubogie: które mówicie panóm swym: Przynieście, a będziem pić.

2. Przysiągł Pan Bóg na świętobliwość swoię: że oto dni przydą na was, a wyniosą was na drzewcach, a ostatki wasze w garncach warzących.

3. Y dziurami wynidziecie, iedna przeciw drugiéy, a będziecie zarzucone do Armon, mówi Pan.

4. Chodźcież do Bethel, a niezbożnie czyńcie: do Galgal, a rozmnażaycie przestępstwo: a przynoście poranu ofiary wasze, przez trzy dni dziesięciny wasze.

5. Y ofiaruycie z kwaszonego chwałę: a nazywaycie dobrowolne ofiary: a opowiadaycie: boście tak chcieli synowie Izraelscy, mówi Pan Bóg.

6. Ztądże y ia dałem wam strętwienie zębów we wszech mieściech waszych, y niedostatek chleba po wszech mieyscach waszych, a nie nawróciliście się do mnie, mówi Pan.

7. Iam też zahamował od was déscz, gdy ie-

---

15. *Dom zimny.* Bo królowie i obywatele zamożniejsi miewali pałace zimowe i letnie; pierwsze w miejscach gdzie słońce dochodzi, drugie zaś w miejscach zimniejszych, ażeby nie czuć przykrości zimna i upału. — *Domy z kości słoniowéj.* Ozdobione kością słoniową; że taki dom miał Achab, dowiadujemy się z III. Król. 22, 39.

R. 4.—1. *Krowy tłuste.* Magnatów tak nazywa, dla tego, że się o nic nie troszczą, tylko o roskosz i tuczenie się, i że oni nie do pługa przeznaczeni, ale na rzeź, t. j. niewolę i śmierć. — *Potwarz czynicie.* Niesłusznemi sądy i skargami ubogich obdzieracie.—*Które mówicie panom swym.* Królom i książętom waszym.— *Przynieście a będziem pić.* Wy, którzyście możniejsi, ogołoćcie i potępcie ubogich i sprawiedliwych, żebyśmy mogli z wami hojniéj ucztować. LXX. *dajcie żebyśmy pili.* — *Rozkażcie tylko*, jak mówi ś. Hieronim, *a my wszystko opustoszymy.*

2. *Na świętobliwość swoję.* Przez siebie samego, który jest świętym. — *Wyniosą was na drzewcach.* — Assyryjczykowie uradowani głowy wasze na drzewcach utkwione obnosić będą.— *W garncach warzących.* Gotować, t. j. najciężéj trapić nas będą.

3. *Dziurami.* Murów Samaryi, które oblegający Assyryjczykowie taranami rozbiją.— *Jedna przeciw drugiéj.* Wyjdziecie, krowy Samaryjskie! jedna z drugą, albo jedna za drugą, t. j. pojedyńczo albo po dwóch, lub po trzech. Albo, gdy będą rozbite i podziurawione mury w wielu miejscach, jedną wyprowadzą przez ten, drugą przez inny otwór; wyprowadzą współcześnie, a jednak wspierać siebie nie będziecie mogły. — *Będziecie zarzucone do Armon.* Uprowadzą was do Armenii; tak wyraz *Armon* wykładają tłumacze tego miejsca.

4. *Chodźcież do Bethel.* Szyderstwo, równie jak i to co następuje; jakby rzekł: pospieszajcie, czcijcie bałwany, ucztujcie, nie ujdziecie kary. *Przez trzy dni dziesięciny wasze.* Patrz Wujka.

5. *Z kwaszonego chwałę.* Ofiara chwały z chleba kwaszonego, co było przeciw prawu, nakazującemu Lewit. 2, 11; i 7, 12. ofiarować przaśniki. Jest to ironija; bo się naśmiewa z ich ofiar kwaszonych i tém samém nieczystych.—*Nazywajcie.* Nakazujcie, albo nazywajcie i uroczystujcie chełpliwie.—*Dobrowolne.* Z własnéj chęci ofiarowane, bez nakazu prawa.—*Boście tak chcieli.* Jeśli tak chcecie.

6. *Strętwienie zębów.* Rozumie się z głodu; bo jakby rzecz wyjaśniając dodaje: *i niedostatek chleba we wszech miejscach waszych.*

7. *Gdy jeszcze były trzy miesiące.* W miesiącu Kwie-

adhuc tres menses superessent usque ad messem, et plui super unam civitatem, et super alteram civitatem non plui: pars una compluta est, et pars, super quam non plui, aruit.

8. Et venerunt duae et tres civitates ad unam civitatem, ut biberent aquam, et non sunt satiatae, et non redistis ad me, dicit Dominus.

9. Percussi vos in vento urente, et in aurugine multitudinem hortorum vestrorum et vinearum vestrarum; oliveta vestra et ficeta vestra comedit eruca, et non redistis ad me, dicit Dominus. *(Agg. 2, 18.)*

10. Misi in vos mortem in via Aegypti, percussi in gladio juvenes vestros usque ad captivitatem equorum vestrorum, et ascendere feci putredinem castrorum vestrorum in nares vestras, et non recistis ad me, dicit Dominus.

11. Subverti vos, sicut subvertit Deus Sodomam et Gomorrham, et facti estis quasi torris raptus ab incendio, et non redistis ad me, dicit Dominus.

12. Quapropter haec faciam tibi, Israel, postquam autem haec fecero tibi, praeparare in ocursum Dei tui, Israel.

13. Quia ecce formans montes, et creans ventum, et annuntians homini eloquium suum, faciens matutinam nebulam, et gradiens super excelsa terrae: Dominus Deus exercituum nomen ejus.

szcze były trzy mieśiące do żniwa: a spusczałem deszcz na iedno miasto, a na drugie miasto nie spusczałem: część iedna dżdżem polana była, a część na którą nie spusczałem dżdżu wyschła.

8. Y przyszły dwie i trzy miasta do iednego miasta aby wodę piły, y nie napiły się: a nie nawróciliście się do mnie, mówi Pan.

9. Karałem was wiatrem palącym, y suszą, mnostwo ogrodów waszych, y winnic waszych: oliwnice wasze y figownice wasze pożérała gąsiennica: a nie wróciliście się do mnie, mówi Pan.

10. Puściłem na was śmierć na drodze Egyptskiéy, pozabiiałem mieczem młodzieńce wasze aż do poymania koni waszych: y uczyniłem że przyszła zgniłość obozów waszych w nozdrze wasze: a nie wróciliście się do mnie, mówi Pan.

11. Wywróciłem was iako wywrócił Bóg Sodomę y Gomorrę, y staliście się iako głównia porwana z ognia: a nie wróciliście się do mnie, mówi Pan.

12. Przetoż to uczynię tobie Izraelu: a gdyć to uczynię, przygotuy się na zabieżenie Panu Bogu twemu Izraelu.

13. Bo oto tworzący góry y stworzaiący wiatr, y oznaymuiący człowiekowi mowę swoię, czyniący mgłę poranną, a chodzący po wysokościach ziemie: Pan Bóg zastępów imię iego.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 4. w. 4. *Przez trzy dni dziesięciny wasze.* Żydowie mieli ten obyczaj, iż trzy kroć do roku wszyscy chodzili do kościoła. Exod. 23, i tychże dni nieśli z sobą drugą dziesięcinę, którą tamże pożywali z kapłany Deut. 14. Tegoż zwyczaju naśladowali Izraelitowie heretycy chodząc trzy kroć do roku do zborów cielców od Jeroboama postawionych, bo i dziesięciny nosili, i tamże z swymi ministrami jadali, i z tego się tu śmieje prorok.

11. *Wywróciłem was, jako Bóg wywrócił Sodomę.* Tu mówiąc Bóg o sobie, jakoby o kim inszym mówi, i pisze na to Eusebius lib. 5. Demonst. Evangel. c. 23. Iż tu Bóg Ojciec mówi o synie, jako Bóg wywrócił Sodomę i t. d. iż syn jest druga persona w Bóstwie, jako i przy wywracaniu Sodomy powiedziano Gen. 19. Dżdżył Pan od Pana i t. d. Czytaj tamże.

---

tnio, w którym pada deszcz wieczorny, najpotrzebniejszy do wzrostu i dojrzewania ziarna. — *Nie spuszczałem.* Żebyście nie sądzili, że się to dzieje koleją naturalną, lub w skutek wpływu ciał niebieskich.

10. *Puściłem na was śmierć.* Gdy głód wzmagał się, posłano wielu z oddziałem żołnierzy i pieniędzmi, dla zakupienia zboża w Egipcie: tych wszystkich Pan pozabijał w części głodem, a w części przez napaści zbójców; a gdy nie wracali, posłano innych, którzy widzieli trupy ich niepogrzebione i swąd czuli. Albo, *puściłem na was śmierć,* gdy Joachaz król izraelski pokonanym został od króla syryjskiego; a porażka ta była tak wielką, że z całego wojska izraelskiego, pięćdziesięciu tylko jezdców ocalało, IV. Król. 13, 7.—*Na drodze egipskiéj.* Podług drugiego tłumaczenia, które jest pewniejszém, dorozumiewać się należy cząstki *jako* i podług Chald. tak się tłumaczy: *puściłem na was zarazę jako na drodze egipskiéj,* t. j. gdy na puszczy ojców waszych idących z Egiptu do Chananei, z powodu szemrania ich, głodem i innemi klęskami ukarałem i pobiłem, np. kiedy zesłałem wężów ognistych, które ukąszeniem swojém zabójczą gorączkę sprawiały. Num. 21, 6. Albo, na podobieństwo tego jak zaraza przez Mojżesza zesłana w Egipcie się srożyła. Exod. 9, 3 i 6.

11. *Wywróciłem was.* Patrz Wujka.

12. *To uczynię tobie Izraelu.* Wyżéj pomienione klęski znowu na ciebie sprowadzę.— *Przygotuj się na zabieżenie Panu Bogu twemu.* Jeśli klęski minione lekkiemi się tobie wydają, ani zmiękczają ciebie, uzbrój się w odwagę, przygotuj się na przyjęcie innych tego rodzaju; znowu napadnę na cię mścicielem grzechów. Albo, gdy będziesz u Assyryjczyków, nie trać odwagi, a późniéj gdy opowiadanie ewangelii posłyszysz, przyjmij Chrystusa.

13. *Bo oto tworzący góry.* Jakby rzekł: i pomyśl że sprawę masz ze Wszechmocnym. Albo, przyjmij Chrystusa Wszechmocnego, który cię od wszelkiego złego wybawić może. — *Oznajmujący człowiekowi mowę swoję.* Który przez proroków zamysły i wyroki swoje oznajmuje ludziom. Można też wytłumaczyć podług ś. Hieronima: *oznajmujący człowiekowi mowę jego,* t. j. oznajmujący człowiekowi to, co sam człowiek myśli: co jest dowodem wszechmocności Bożéj, badającéj serca i nerki; albo *oznajmujący ludziom Chrystusa swojego,* podług LXX. Bo Chrystus jest jedynym Synem Ojca, jedynem Słowem, przez które wszystko mówi, stwarza, rozkazuje i rządzi. — *Czyniący mgłę poranną.* Który mocen jest w poranku zesłać światło, i natychmiast mgłą zesłane światło zaćmić.—*Chodzący po wysokościach ziemi.* Nic bowiem nie masz na ziemi tak wysokiego, żeby pod jego nogami nie było.

CAPUT V.

ROZDZIAŁ 5.

O unikaniu kar Bożych przez upamiętanie się i pokutę.

1. Audite verbum istud, quod ego levo super vos planctum. Domus Israel cecidit, et non adjiciet, ut resurgat.
2. Virgo Israel projecta est in terram suam; non est, qui suscitet eam.
3. Quia haec dicit Dominus Deus: Urbs, de qua egrediebantur mille, relinquentur in ea centum, et de qua egrediebantur centum, relinquentur in ea decem in domo Israel.
4. Quia haec dicit Dominus domui Israel: Quaerite me, et vivetis.
5. Et nolite quaerere Bethel, et in Galgalam nolite intrare, et in Bersabee non transibitis, quia Galgala captiva ducetur, et Bethel erit inutilis.
6. Quaerite Dominum, et vivite, ne forte comburatur ut ignis domus Joseph, et devorabit, et non erit qui extinguat Bethel.
7. Qui convertitis in absinthium judicium, et justitiam in terra relinquitis.
8. Facientem Arcturum et Orionem, et convertentem in mane tenebras, et diem in noctem mutantem, qui vocat aquas maris, et effundit eas super faciem terrae: Dominus nomen est ejus, *(Infr. 9, 6).*
9. qui subridet vastitatem super robustum, et depopulationem super potentem affert.
10. Odio habuerunt corripientem in porta, et loquentem perfecte abominati sunt.
11. Idcirco, pro eo, quod diripiebatis pauperem, et praedam electam tollebatis ab eo, domos quadro lapide aedificabitis, et non habitabitis in eis: vineas plantabitis amantissimas, et non bibetis vinum earum. *(Soph. 1, 13.)*

1. Słuchajcie słowa tego, które ia wznoszę na was narzekanie. Dóm Izraelów upadł, a więcéy nie powstanie.
2. Panna Izraelska porzucona iest na ziemię swoię, niémasz ktoby ią podniósł.
3. Bo to mówi Pan Bóg: W mieście, z którego wychodziło tysiąc, zostanie się w nim sto, a z którego wychodziło sto, zostanie w nim dziesięć w domu Izraelowym.
4. Bo to mówi Pan domowi Izraelowemu: Szukaycie mię, a żyć będziecie.
5. A nie szukaycie Bethela, do Galgala nie chodźcie, y do Bersabeiéy nie przeydziecie, bo Galgala w niewolą zaprowadzona będzie, a Bethel będzie niepożyteczna.
6. Szukaycie Pana, a żyycie, aby snadź nie zagorzał iako ogień dóm Jozephów, y pożrze, a nie będzie ktoby ugasił Bethel.
7. Którzy sąd w piołyn obracacie, a sprawiedliwość na ziemi opuszczacie.
8. Tego, który uczynił Wóz niebieski y Kosę, y który obraca ciemności w zaranie, y dzień w noc odmienia, który woła wód morskich, y wylewa ie na oblicze ziemie: Pan imię iego,
9. który się uśmiecha zburzeniu mocnego, y spustoszenie na mocarza przywodzi.
10. Nienawidzieli strofuiącego w bramie, a mówiącym doskonale brzydzili się.
11. Przetoż ponieważeście łupili ubogiego, a korzyść wyborną braliście od niego, domy z kamienia kwadratowego zbuduiecie, a nie będziecie mieszkać w nich: winnic barzo miłych nasadzicie, a wina ich pić nie będziecie.

R. 5.—1. *Słuchajcie słowa.* Inni tak tłumaczą: *słuchajcie mowy téj, domie Izraela, którą o was przedsiębiorę t. j. pieśni żałobnéj.* Inni: *którą ja wznoszę nad wami na płacz i narzekanie.* — *Upadł.* Upadnie. *A więcéj nie powstanie.* Bo dziesięć pokoleń z niewoli nie powróciło.

2. *Panna izraelska.* Królestwo izraelskie; mają bowiem zwyczaj Żydzi nazywać pannami miasta i królestwa dla ich chwały, dostatków i piękności.—Albo też, jak chcą niektórzy, dla tego, że troskliwie i starannie są strzeżonemi, jak panny.— *Porzucona jest na ziemię.* Od porażki i głodu na własnéj ziemi nędznie rzucona i opuszczona. — *Ktoby ją podniósł.* Ktoby ją do pierwiastkowego stanu przywrócił.

3. *W mieście, z którego.* Tyle klęsk zadadzą Izraelitom Assyryjczykowie, tak przy oblężeniu trzyletniém Samaryi, IV. Król. 17, 5, jako też przed i po niém, iż od miecza, głodu i zarazy prawie wszyscy wyginęli, i zaledwie dziesiąta część ich ocalała. — *W domu Izraelowym.* W dziesięciu pokoleniach, w rzeczypospolitéj izraelskiéj.

5. *Nie szukajcie Bethela.* Nie bądźcie bałwochwalcami i niechodźcie do Bethel, Galgali i Bersabei.—*Galgala w niewolę zaprowadzona będzie.* Bo chociaż jest z pokolenia Judy, lecz że sąsiaduje z dziesięciu pokoleniami, będzie pojmaną, i z niemi zburzoną zostanie.— *Bethel będzie niepożyteczną.* Bethel, króre przez szyderstwo nazwano Bethawen, t. j. *domem bałwana,* albo *próżności,* będzie niepożyteczną, t. j. istotnie taką jak ją nazwano, będzie *Bethawen,* t. j. domem próżności i nieużyteczności.

6. *A żyjcie.* A żyć będziecie, albo, żebyście żyli. — *Aby snać nie zagorzał.* Żeby nie wpadł w płomienie klęsk. — *Dom Józefów.* Przez Józefa rozumie Efraima, który był synem Józefa; a przez Efraima, dziesięć pokoleń; bo Jeroboam pierwszy założyciel królestwa izraelskiego był z pokolenia Efraima. — *Ktoby ugasił Bethel.* Od Boga zesłany ogień na Bethel.

7. *Którzy ... obracacie.* Albo, szukajcie Pana, wy którzy obracacie i t. d. Albo, ogień was pozrze, którzy obracacie i t. d. — *Sąd w piołun obracacie.* Zamiast sprawiedliwości i świętości, wydajecie gorycz grzechów. Sądy niesprawiedliwe wydajecie. — *Na ziemi opuszczacie.* Dozwalacie leżeć, zaniedbujecie, albo nawet nogami pomiatacie.

8. *Który uczynił wóz niebieski i kosę.* Patrz Wujka.

9. *Który się uśmiecha.* Uśmiechając się grozi, albo zsyła wielkie nieszczęścia na możnych; naśmiewa się bowiem ze wszelkiéj siły ludzkiéj, i nią pogardza. — *Spustoszenie.* LXX. *nędzę.*

10. *Nienawidzieli strofującego w bramie.* Proroków, którzy byli posyłanymi do ich zgromadzeń, zwykle w bramach odbywanych.—*Mówiącym doskonale.* LXX. *słowem świętém brzydzili się.* Świętemi i zbawiennemi napomnieniami proroków.

11. *Korzyść wyborną.* Cokolwiek było pięknego i drogiego.— *Domy z kamienia kwadratowego zbuduje-*

12. Quia cognovi multa scelera vestra et fortia peccata vestra: hostes justi accipientes munus, et pauperes deprimentes in porta.

13. Ideo prudens in tempore illo tacebit, quia tempus malum est.

14. Quaerite bonum, et non malum, ut vivatis, et erit Dominus Deus exercituum vobiscum, sicut dixistis.

15. Odite malum, et diligite bonum, et constituite in porta judicium, si forte misereatur Dominus Deus exercituum reliquiis Joseph. *(Psalm. 96, 10. Rom. 12, 9).*

16. Propterea haec dicit Dominus Deus exercituum dominator: In omnibus plateis planctus, et in cunctis, quae foris sunt, dicetur: Vae, vae; et vocabunt agricolam ad luctum, et ad planctum eos, qui sciunt plangere.

17. Et in omnibus vineis erit planctus, quia pertransibo in medio tui, dicit Dominus.

18. Vae desiderantibus diem Domini: ad quid eam vobis? dies Domini ista tenebrae, et non lux. *(Joel. 2, 11).*

19. Quomodo, si fugiat vir a facie leonis, et occurrat ei ursus, et ingrediatur domum, et innitatur manu sua super parietem, et mordeat eum coluber.

20. Numquid non tenebrae dies Domini, et non lux: et caligo, et non splendor in ea?

21. Odi et projeci festivitates vestras, et non capiam odorem coetuum vestrorum. *(Isai. 1, 11).*

22. Quodsi obtuleritis mihi holocautomata et munera vestra, non suscipiam, et vota pinguium vestrorum non respiciam.

23. Aufer a me tumultum carminum tuorum, et cantica lyrae tuae non audiam.

24. Et revelabitur quasi aqua judicium, et justitia quasi torrens fortis.

12. Bom poznał mnogie złości wasze, y mocne gréchy wasze: nieprzyiaciele sprawiedliwego biorący dar, a ubogie tłumiący w bramie.

13. Przeto rostropny czasu onego milczeć będzie: bo czas zły iest.

14. Szukaycie dobra a nie złości, żebyście żyli, a będzie Pan Bóg zastępów z wami, iakoście mówili.

15. Mieycie złość w nienawiści, a miłuycie dobro, y postanówcie w bramie sąd, owa się Pan Bóg zastępów zmiłuie nad ostatkiem Jozepha.

16. Przetoż to mówi Pan Bóg zastępów panujący: Po wszech ulicach narzekanie, a po wszech mieyscach, które po stronach są, rzeką: Biada, biada; y będą przyzywać oracze na płacz, a do narzekania tych, którzy umieią narzekać.

17. Y po wszech winnicach będzie narzekanie, bo póydę przez pośrzód ciebie, mówi Pan.

18. Biada żądaiącym dnia Pańskiego: cóż wam po nim? dzień ten Pański ciemność, a nie światłość.

19. Jako gdyby uciekał mąż przede lwem, a zabiegł mu niedźwiedź, a wszedłby do domu y podparł się ręką swą na ścienie, a ukąsiłby go wąż.

20. Izali nie ciemność dzień Pański, a nie światłość: y mrok, a nie iasność w nim?

21. Mam w nienawiści y odrzuciłem święta wasze, ani prziymę woni gromad waszych.

22. A ieśli mi ofiarować będziecie całopalenia y dary wasze, nie prziymę, y na śluby tłustych rzeczy waszych nie weyźrzę.

23. Odeymi odemnie zgiełk pieśni twoich, y piosnek liry twoiéy słuchać nie będę.

24. Y odkryie się sąd iako woda, a sprawiedliwość iako potok gwałtowny.

---

cie. Z bogactw przez wydzierstwo nabytych; ale mieszkać w nich nie będziecie, bo was nieprzyjaciele pojmają. Sprawiedliwe to ukaranie grzechu, ażeby ten kto cudze wydarł, swoje utracił.

12. *Mocne grzechy wasze.* Ciężkie, wielkie, straszliwe i litość moję przewyższające, jakby gwałtem chłostę i klęskę wyzywające.— *Nieprzyjaciele sprawiedliwego.* Ciemiężyciele ludzi sprawiedliwych.— *Tłumiący w bramie.* Uciskający w sądach.

13. *Rostropny czasu onego milczeć będzie.* Kiedy niesprawiedliwość szerzy się, rostropny musi wtenczas milczeć, żeby nie naraził się, chcąc coś powiedzieć i grzeszących upomnieć. Albo, nie będzie już bolał nad tém, że nieprawość panuje, obyczaje się popsowały, a niewinnych grzesznicy uciskają; bo widzieć będą, że bezbożni odnoszą karę i giną.

14. *Jakoście mówili.* Boście zawsze mawiali, że Bóg jest z wami, jako z synami Abrahamowymi; tak ś. Hieronim.

15. *Postanówcie w bramie sąd.* Sprawiedliwy, t. j. sędziów sprawiedliwych, którzyby darów nie brali, lecz ubogich i niewinnych bronili.—*Ostatkiem Józefa.* Królestwem Izraelskiém, którego założycielem był Jeroboam, urodzony z Efraima syna Józefa.

16. *Po wszech ulicach narzekanie.* T. j. będzie. — *Po wszech miejscach które są po stronach.* We wszystkich miasteczkach, wsiach i okolicach.—*Będą przyzywać oracze.* Wieśniaków do miasta przychodzących wzywać będą do wspólnego płaczu; co jest rzeczą zwyczajną bolejącym, którzy wszystkich do współboleści wzywają.—*Tych którzy umieją narzekać.* Mówi o płaczkach, które najmowano do płakania nad umarłymi. Te nazywa *umiejącemi płakać*, bo znały formy, których używać przy płakaniu należało, podług zwyczaju przyjętego.

17. *Po wszech winnicach.* Gdzie się wesołe piosnki rozlegały.—*Pójdę przez pośrzodek ciebie.* Jakby piorun w chwili jednéj wszystko przenikający i obalający.

18. *Żądającym.* Mówiącym, jak gdyby żądali: niechże przyjdzie ten dzień, który tylekroć jest zapowiedzianym.—*Cóż wam po nim?* Na cóż go żądacie? — *Ciemność.* Przyniesie z sobą ciemności klęsk, nie zaś światło pomyślności.

19. *Jako gdyby uciekał.* Uciekając od jednéj, drugą klęskę napotka.

20. *Izali nie ciemność.* Niezawodnie dzień pomsty Pańskiéj sprowadzi ciemności niepowodzenia, klęski i boleści.

24. *Odkryje się sąd jako woda.* Przyjdzie na cię wielka kara, jako woda wezbrana, kiedy się zupełnie lękać nie będziesz.

25. Numquid hostias et sacrificium obtulistis mihi in deserto quadraginta annis, domus Israel? *(Act. 7. 42).*

26. Et portastis tabernaculum Moloch vestro, et imaginem idolorum vestrorum, sidus Dei vestri, quae fecistis vobis.

27. Et migrare vos faciam trans Damascum, dicit Dominus: Deus exercituum nomen ejus.

25. Izaliście mi ofiary y obiatę ofiarowali na pusczy przez cztérdzieści lat, domie Izraelski?

26. Y nosiliście namiot Molochowi waszemu, y obraz bałwanów waszych, gwiazdę Boga waszego, któreście działali sobie.

27. Y uczynię, że się przeprowadzicie za Damaszek, mówi Pan: Bóg zastępów imię iego.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 5. w. 5. *Który uczynił wóz niebieski i kosę* Wóz niebieski który zowią *Arcturus,* znaczy gwiazdy północne: *Orion,* to jest kosa, znaczy gwiazdy południowe. A tak tu chce rzec, iż Bóg stworzył gwiazdy północne i południowe, i wszystkie insze.

CAPUT VI.

ROZDZIAŁ 6.

O pogróżkach Pańskich przeciwko pysznym i roskoszy oddanym.

1. Vae, qui opulenti estis in Sion, et confiditis in monte Samariae; optimates capita populorum, ingredientes pompatice domum Israel. *(Luc. 6, 24).*

2. Transite in Chalane, et videte, et ite inde in Emath magnam, et descendite in Geth Palaestinorum, et ad optima quaeque regna horum, si latior terminus eorum termino vestro est.

3. Qui separati estis in diem malum, et appropinquatis solio iniquitatis:

4. qui dormitis in lectis eburneis, et lascivitis in stratis vestris: qui comeditis agnum de grege, et vitulos de medio armenti:

5. qui canitis ad vocem psalterii; sicut David putaverunt se habere vasa cantici.

1. Biada, którzyście bogaci na Syonie, a ufacie w górze Samariyskiéy; co celnieyszy głowy ludów, chodzący z pompą do domu Izraelskiego.

2. Zaydzicie do Chalane, a obaczcie, a z onąd idźcie do Emath wielkiego, y znidźcie do Geth Palestyńskiego, i do co lepszych królestw tych, iesli szérsza iest granica ich, niż granica wasza.

3. Którzyście odłączeni na dzień zły, a przybliżacie się do stolice nieprawości:

4. którzy sypiacie na łożach słoniowych, a rospustuiecie na pościelach waszych: którzy iadacie baranka z trzody, i cielce z pośrzodku stada:

5. którzy śpiewacie przy dźwięku arfy: mniemali, że mieli iako Dawid naczynia śpiewania.

---

25. *Izaliście... na puszczy przez czterdzieście lat?* Jakby rzekł: nie; bo gdy byli w ciągłym pochodzie, i nie byli pewnymi wypoczynku ani na jeden dzień, gdyż kiedy się obłok poruszał, powinien był cały obóz i lud postępować; dla tegoż nie składali ofiar przez ten czas, jak również wstrzymywali się od obrzezania, jak mamy Jozue: 5, 7. Roku jednak drugiego od wyjścia z Egiptu, pierwszego miesiąca przybytek poświęcili i ofiary składali, Exod. 40; Lewit. 9. 10 i 18; Num. 7: tutaj jednak powiedziano, że przez lat 40 nie składano ofiar, bo Pismo ś. zwykło oznaczać całe liczby, choćby czegoś im niedostawało, lub przewyższało, i według tego zwyczaju 40 lat tutaj położono, chociaż nie było więcéj jak trzydzieści ośm.

26. *I nosiliście namiot Molochowi.* Myśl ta: przez ten czas kiedyście na puszczy byli, niekiedy nosiliście na barkach namiot Molocha. Zdaje się że to zdarzyło się Num. 25, 1, kiedy cudzołożąc z córkami Moabitskiemi, czcili Beelfegora; bo Józef ks. 6. Starożyt. r. 6 powiada, że oni wtenczas nie jednego lecz wielu bogów czcili, a Ammonici byli sąsiadami i pokrewnymi Moabitów; ztąd od nich przyjęli bałwana i cześć Molocha.—*Obraz.* Posąg.—*Gwiazdę Boga waszego.* Ribera sądzi, że to był Jowisz, który miał gwiazdę na wierzchołku głowy. S. Hieronim i wielu rozumieją, że to była gwiazda Wenery, która zrana słońce poprzedza i nazywa się gwiazdą zarania, albo Lucyferem, a wieczorem po zachodzie słońca ukazując się nazywa się zorzą wieczorną.

27. *Za Damaszek.* Do Assyryi, jak widać IV. Król. 17, 6.

R. 6.—1. *Biada, którzyście bogaci na Syonie.* Zdaje się że do tego stosował się Chrystus, gdy rzekł Łuk. 6, 34: *Biada wam bogaczom: bo macie pociechę waszę. Biada wam, którzyście się nasycili: albowiem łaknąć będziecie.*—*Na Syonie.* Bo nie zbytkować ani rozkoszować się byli powinni mieszkający na Syonie, gdzie szczególnie Boga czczono, i było tylu ubogich, których Bóg opatrywać nakazywał. *Ufacie w górze Samaryjskiéj.* W potędze i sile królestwa izraelskiego, sądząc że ono nigdy nie zginie, równie jak bogactwa wasze.—*Głowy ludów.* Możni królestwa, i którzy władzę nad innymi macie.—*Chodzący z pompą.* Pysznie, z zarozumiałością.—*Domu Izraelskiego.* Zgromadzenia ludu.

2. *Zajdźcie do Chalane.* Patrzcie, że w posiadłościach ziemskich, ani w dobroci i urodzajności kraju nie przeniesiono nad was narodów, które uważają się za najbogatsze i najszczęśliwsze. Chalane było to miasto znakomite i silne Babilonu, o którém wzmianka w Gen. 10, 10. Potém nazwaném zostało Ktezifonem,—*Emath wielkiego.* Antyochia nie daleko od Damaszku, i nazywa się *wielkiem*, jak uważa ś. Hieronim, żeby odróżnić od Emath mniejszego, które późniéj od Antyocha Epifana, zostało Epifanią nazwaném.— *Geth.* Jedno z pięciu wielkorządztw Filistyńskich. — *I do co lepszych.* Idźcie i rozpatrzcie najlepsze miasta w Syryi, a obaczycie że Samarya i Syon przewyższa je.—*Granica ich.* Krańce ich.

3. *Odłączeni na dzień zły.* Zachowani i jakby odłączeni na dzień niewoli.—*Stolice nieprawości.* Żebyście byli poddanymi występnemu królowi Assyryjskiemu.

4. *Baranka z trzody.* Najlepszego i najtłustszego, wybranego z trzody. Toż samo znaczy: *cielec z pośrodku stada.*

5. *Dźwięku arfy.* Przy dźwięku instrumentu muzycznego, który się arfą czyli psalteryonem nazywa.—*Mniemali. . .jako Dawid.* Chcą się bronić przykładem Dawida, chociaż on czynił na chwałę Boga, a oni dla przyjemności ciała.—*Naczynia śpiewania.* Narzędzie muzyczne.

6. Bibentes vinum in phialis, et optimo unguento delibuti, et nihil patiebantur super contritione Joseph.

7. Quapropter nunc migrabunt in capite transmigrantium, et auferetur factio lascivientium.

8. Juravit Dominus Deus in anima sua, dicit Dominus Deus exercituum: Detestor ego superbiam Jacob, et domos ejus odi, et tradam civitatem cum habitatoribus suis. *(Jer. 51, 14).*

9. Quodsi reliqui fuerint decem viri in domo una, et ipsi morientur.

10. Et tollet eum propinquus suus, et comburet eum, ut efferat ossa de domo, et dicet ei, qui in penetralibus domus est: Numquid adhuc est penes te?

11. Et respondebit: Finis est. Et dicet ei: Tace, et non recorderis nominis Domini:

12. quia ecce Dominus mandabit, et percutiet domum majorem ruinis, et domum minorem scissionibus.

13. Numquid currere queunt in petris equi, aut arari potest in bubalis, quoniam convertistis in amaritudinem judicium, et fructum justitiae in absinthium?

14. Qui laetamini in nihilo, qui dicitis: Numquid non in fortitudine nostra assumsimus nobis cornua?

15. Ecce enim suscitabo super vos, domus Israel, dicit Dominus Deus exercituum, gentem: et conteret vos ab introitu Emath usque ad torrentem deserti.

6. Którzy piją czaszami wino, a przednieyszym się oleykiem namazuią, a nic się nie użalili skruszenia Jozephowego.

7. Przeto teraz wyprowadzą się na przodku prowadzących się: a będzie odięte spiknienie rospustnych.

8. Przysiągł Pan Bóg na duszę swoię, mówi Pan Bóg zastępów: Brzydzę się ia pychą Jakóbową, a domów iego nienawidzę, y wydam miasto z obywatelmi iego.

9. A ieśli się zostanie dziesięć mężów w domu iednym, y ci pomrą.

10. Y weźmie go bliski iego, y spali go, aby wyniósł kości z domu: y rzecze temu, który iest wewnątrz domu: Jestli iescze u ciebie?

11. A on odpowie: Już koniec. Y rzecze mu: Milcz, a nie wspominay imienia Pańskiego:

12. bo oto Pan rozkaże, y skarze dóm większy obaleniem, a dóm mnieyszy porysowaniem.

13. Izali biegać mogą konie po skałach, abo mogą orać bawołami: żeście przemienili sąd w gorzkość, a owoc sprawiedliwości w piołyn?

14. Którzy się raduiecie w niczym, którzy mówicie: Izali nie mocą naszą wzięliśmy sobie rogi?

15. Bo oto wzbudzę na was domie Izraelów, mówi Pan Bóg zastępów, naród: y skruszy was od weszcia do Emath, aż do potoku puscze.

---

6. *Nic się nie użalili.* Bynajmniéj się nie wzruszyli miłosierdziem, widząc ziomków swoich w niedostatku. —*Józefowego.* Izraelitów braci swoich.

7. *Na przodku prowadzących się.* Tak, że którzy przodkują bogactwy, pierwsi jarzmo niewoli dźwigać będą. — *Spiknienie rozpustnych.* Którzy razem zbierali się na uciechy i uczty, wspólnie będą uprowadzonymi, ażeby jednakowa wszystkich rozpusta, jednostajną też karę odebrała.

8. *Przysiągł Pan Bóg na duszę swoję.* Przez życie swoje, mówiąc: *żyję ja,* t. j. przysięgam przez życie moje.—*Pychą Jakóbową.* Albo dziesięciu pokoleń, albo całego Izraela. W ten dwojaki sposób tłumaczy ś. Hieronim. —*Domów jego.* Które wielkością i przepychem swoim pychę panów zdradzają. —*Wydam miasto.* Assyryjczykom.

9. *Jeśli się zostanie.* Jeśli się niewielu do jednego domu ucieknął, żeby uniknąć śmierci miasto opustoszającéj, jednakże ani ci jéj nawet nie ujdą.

10. *I weźmie go.* Umrą, i każdy zostanie spalonym przez krewnego swojego, ażeby kości przynajmniéj pogrześć; bo całych ciał nie można będzie wynieść z powodu wielkiéj liczby umierających.—*I rzecze.* Ten, który trupów pali. —*Temu który jest wewnątrz domu.* I płacze po umarłych.

11. *Już koniec.* Nie masz już żadnego trupa wewnątrz.—*Rzecze.* Ten który jest wewnątrz domu, rzecze grzebiącemu umarłych.—*Milcz.* Nie zachęcaj mię żebym wzywał Boga; bo on jest sprawcą tak wielkiéj klęski. Tak niektórzy gdy tracą żonę, dzieci, lub krewnych, język swój na Boga uzbrajają.

12. *Bo oto Pan.* Takie klęski grożą, bo Pan sprawiedliwy mściciel niesprawiedliwości sobie uczynionych, *ukarze dóm większy,* i t. d.—*Rozkaże.* Urządził, postanowił, i jak postanowił, tak się też i stanie.—*Dóm większy.* Królestwo dziesięciu pokoleń izraelskich.—*Obaleniem.* Wieczną niewolą.—*Dóm mniejszy.* Królestwo mniejsze, bo z dwóch tylko pokoleń złożone.—*Porysowaniem.* Niewolą siedmdziesięcioletnią, t. j. szkodą mogącą się naprawić; bo dom porysowany i mający szpary może być naprawionym, a który już upadł, nie daje się naprawić.

13. *Izali biegać mogą konie po skałach?* Jak w miejscach skalistych i po urwiskach konie biegać nie mogą, i jak zwierzęta lesne jarzma nie cierpią; tak być nie może żebyście wy przy obyczajach teraźniejszych swoich szli drogą przykazań Bożych, albo żebyście jarzmo moje na siebie przyjęli.—*Żeście przemienili sąd w gorzkość.* Gorzkością w Pismie ś. niekiedy grzech się nazywa, jak gdy mówi Ozeasz 12, 14: *Ku gniewu mię pobudził Efraim gorzkościami swemi.* —*A owoc sprawiedliwości w piołun.* A słodki owoc sprawiedliwości i świętości zamieniacie w gorycz grzechową, z którą żadnego piołunu porównać nie można.

14. *Którzy się radujecie w niczém.* W waszych bałwanach które nic nie warte, albo w próżnych i nikłych dostatkach i roskoszach, a szczególnie podobacie w sobie dla potęgi i sił waszych. —*Wzięliśmy sobie rogi.* Którémi nieprzyjaciół naszych na wiatr puściliśmy, t. j. mocą naszą zwyciężyliśmy królów i obroniliśmy królestwo nasze.

15. *Naród.* Assyryjczyków, którzyby pustoszyli Samaryą, i Chaldejczyków, którzyby pustoszyli Jeruzalem.

CAPUT VII.

1. Haec ostendit mihi Dominus Deus; et ecce, fictor locustae in principio germinantium serotini imbris, et ecce, serotinus post tonsionem regis.
2. Et factum est, cum consummasset comedere herbam terrae, dixi: Domine Deus, propitius esto, obsecro: quis suscitabit Jacob, quia parvulus est?
3. Misertus est Dominus super hoc: Non erit, dixit Dominus.
4. Haec ostendit mihi Dominus Deus; et ecce, vocabat judicium ad ignem Dominus Deus; et devoravit abyssum multam, et comedit simul partem.
5. Et dixi: Domine Deus, quiesce, obsecro: quis suscitabit Jacob, quia parvulus est?
6. Misertus est Dominus super hoc: Sed et istud non erit, dixit Dominus Deus.
7. Haec ostendit mihi Dominus; et ecce, Dominus stans super murum litum, et in manu ejus trulla caementarii.
8. Et dixit Dominus ad me: Quid tu vides, Amos? Et dixi: Trullam caementarii. Et dixit Dominus: Ecce, ego ponam trullam in medio populi mei Israel: non adjiciam ultra superinducere eum.
9. Et demolientur excelsa idoli, et sanctificationes Israel desolabuntur, et consurgam super domum Jeroboam in gladio.
10. Et misit Amasias, sacerdos Bethel, ad Jeroboam regem Israel, dicens: Rebellavit contra te Amos in medio domus Israel: non poterit terra sustinere universos sermones ejus.
11. Haec enim dicit Amos: In gladio morietur Jeroboam, et Israel captivus migrabit de terra sua.

ROZDZIAŁ 7.

O niewoli narodu Izraelskiego i odpowiedzi danéj przez proroka kapłanowi bałwochwalskiemu.

1. To mi ukazał Pan Bóg; a oto twórca szarańczéy na początku wyrastaiących rzeczy ode dżdżu pozdnego, a oto pozdny po postrzyżeniu królewskim.
2. Y stało się, gdy dokonała ieść trawy ziemie, rzekłem: Panie Boże, bądź miłościw proszę: ktoż wzniesie Jakóba, bo iest maluczki.
3. Zmiłował się Pan nad tym: Nie będzie, rzékł Pan.
4. To mi ukazał Pan Bóg; a oto, wołał sądu do ognia Pan Bóg, y pożarł przepaść wielką, y ziadł część pospołu.
5. Y rzekłem: Panie Boże, przestań proszę: kto wzniesie Jakóba, bo maluczki iest?
6. Zmiłował się Pan nad tym: Lecz y to nie będzie, rzékł Pan Bóg.
7. To mi ukazał Pan: A oto Pan stoiący na murze potynkowanym, a w ręce iego kielnia murarzka.
8. Y rzékł Pan do mnie: Co ty widzisz Amos? Y rzekłem: Kielnią murarzką. Y rzékł Pan: Oto ia położę kielnią w pośrzodku ludu mego Izraelskiego: nie przydam więcéy tynkować go.
9. Y obalone będą wyżyny bałwańskie, a świątynie Izraelowe spustoszone będą, y powstanę na dóm Jeroboama z mieczem.
10. Y posłał Amaziasz, kapłan Bethel, do Jeroboama króla Izraelskiego, mówiąc: Powstał przeciw tobie Amos w pośrzodku domu Izraelowego: nie będzie mogła ziemia znieść wszytkich mów iego.
11. Bo to mówi Amos: Od miecza umrze Jeroboam, a Izrael poymany przeprowadzi się z ziemie swéy.

R. 7.—1. *Oto twórca szarańczy.* Widziałem Boga jakby lepiącego ogromny rój szarańczy, i że ten rój wypuszcza się na ziemię izraelską. Przez to mnóstwo szarańczy oznacza się wielkie wojsko Assyryjskie.—*Na początku wyrastających rzeczy ode dżdżu pozdnego.* Na początku wiosny, gdy wszystko zwykle wzrasta przez deszcz późny, t. j. wiosenny.—*A oto pozdny po postrzyżeniu królewskiem.* Patrz Wujka.

2. *Gdy dokonała.* Szarańcza, t. j. gdym widział że wojsko nieprzyjacielskie wszystko niszczy, tak że już się zdało, iż więcéj nic nie zrobi.—*Któż wzniesie Jakóba.* Któż po takiéj klęsce i zniszczeniu Izraela podniesie? — *Bo jest maluczki.* Umniejszony i przywiedziony do małéj liczby.

3. *Nie będzie.* Nie zginie zupełnie.

4. *To mi ukazał Pan Bóg.* To drugie widzenie, które miał prorok. —*Wołał sądu.* Zemsty. —*Do ognia.* Żeby wziąwszy ogień pomścił się krzywd Bożych. Przez ogień ten rozumie się Teglatfalazar król Assyryjski, który po Phulu, jakby ogień z wielkim zapałem i dzikością napadł na izraelitów, i przepaść wielką, t. j. niepoliczony tłum ludu, pokolenia Rubena i Gad, oraz połowę pokolenia Manassesa mieszkające za Jordanem w niższéj miejscowości jakby w przepaści, a także ową część znaczną izraelitów przed Jordanem leżącą, t. j. pokolenia Neftali, Asera i Zabulon do Assyryi uprowadził, IV. Król. 15, 29. Ten i pozostałe wszystkie pokolenia równieżby uprowadził i Samaryą razem z królestwem izraelskiem obalił, żeby Bóg modłami Amosa ubłagany, nie powściągnął jego zapędu, i nie zachował resztek Izraelitów.

5. *Przestań.* Przebacz.

6. *To nie będzie.* Nie zginie zupełnie, jak w. 3.

7. *To mi ukazał.* To jest, inne widzenie proroka.

8. *Położę kielnią.* Przestanę tynkować, t. j. naprawować rozwaliny narodu przez mur wyobrażonego.

9. *Jeroboama*, Nie jest to Jeroboam syn Nabota, założyciel królestwa i odszczepieństwa izraelskiego, lecz inny tego imienia syn Joasa, wnuk Jehu, ojciec Zacharyasza.—*Z mieczem.* Tak rzeczywiście było, bo Zacharyasz syn Jeroboama zabitym został od Selluma, który królestwo z jego rodziny do swojéj przeniósł, IV. Król. 15, 13.

10. *Kapłan Bethel.* Cielca, którego w Betel czczono. —*Powstał przeciw.* W hebr. *sprzysiągł się.* LXX *zbiegowiska robi*, rokosz podnosi, pokój publiczny zakłóca.—*Nie będzie mogła ziemia znieść wszystkich mów jego.* Mówi o tém czego znieść nie można; i jeśli ty królu nie zaradzisz, lud zniecierpliwiony rzuci się na niego, bo już dłużéj słów jego znieść nie może.

11. *Od miecza umrze Jeroboam.* Kłamie Amazyasz, bo nie powiedział Amos: *od miecza umrze Jeroboam:* lecz *powstanę na dóm Jeroboama z mieczem*, t. j. nie zabijając samego Jeroboama, ale syna jego Zacharyasza, jak objaśniliśmy w. 9.

12. Et dixit Amasias ad Amos: Qui vides, gradere, fuge in terram Juda, et comede ibi panem, et prophetabis ibi,

13. et in Bethel non adjicies ultra ut prophetes, quia sanctificatio regis est, et domus regni est.

14. Responditque Amos, et dixit ad Amasiam: Non sum propheta, et non sum filius prophetae, sed armentarius ego sum, vellicans sycomoros.

15. Et tulit me Dominus, cum sequerer gregem; et dixit Dominus ad me: Vade, propheta ad populum meum Israel.

16. Et nunc audi verbum Domini: Tu dicis: Non prophetabis super Israel, et non stillabis super domum idoli.

17. Propter hoc haec dicit Dominus: Uxor tua in civitate fornicabitur, et filii tui et filiae tuae in gladio cadent, et humus tua funiculo metietur, et tu in terra polluta morieris, et Israel captivus migrabit de terra sua.

12. Y rzekł Amaziasz do Amos: Który widzisz idź, uciecz do ziemie Judzkiey, a iedz tam chleb, y tam prorokuy,

13. a w Bethel nie przyczyniay więcéy prorokować, bo świątynią iest królewską, y domem królestwa iest.

14. Y odpowiedział Amos, y rzekł do Amaziasza: Nie iestem prorokiem, y nie iestem synem proroka, alem ia skotarz obrywaiący leśne figi.

15. Y wziął mię Pan, gdym chodził za bydłem; y rzekł Pan do mnie: Idź, prorokuy do ludu mego Izraelskiego.

16. A teraz słuchay słowa Pańskiego: Ty mówisz: Nie będziesz prorokował na Izraela, a nie będziesz kropił na dóm bałwana.

17. Przetoż to mówi Pan: Żona twoia w mieście nierząd płodzić będzie, a synowie twoi, y córki twoie od miecza polęgą, a ziemia twoia sznurem pomierzona będzie, a ty w ziemi splugawionéy umrzesz, a Izrael poimany przeniesie się z ziemie swéy.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 7. w. 1. *Po postrzyżeniu królewskiém.* To jest, po spustoszeniu pierwszem które się stało przez króla Assyryjskiego, kiedy część Izraela wzięto w niewolą, IV. Król. 15, po tém spustoszeniu zakwitnął lud Boży, czasu króla Ezechiasza, jako po dżdżu roście trawa. Ale przecię znowu Sennacherib czternastego roku króla Ezechiasza, ostatek ziemie spustoszył, tak że samo Jeruzalem zostało, IV. Król. 18. Przeto prosi prorok aby do końca Izraela nie wygładzał.

14. *Nie jestem prorokiem i synem proroka.* Jakby rzekł: chocia teraz prorokuję, wszakże nie był to mój urząd, ale paść trzody: a Pan mię posłał, gdym ja o tém nie myślił. To mówi, aby wiedzieli żeć nie sam się uczynił prorokiem, ale go Bóg posłał aby był prorokiem.

CAPUT VIII.

ROZDZIAŁ 8.

O pomście Bożéj przeciw łakomym, głodzie słowa Bożego, i t. d.

1. Haec ostendit mihi Dominus Deus; et ecce, uncinus pomorum.

2. Et dixit: Quid tu vides, Amos? Et dixi: Uncinum pomorum. Et dixit Dominus ad me: Venit finis super populum meum Israel: non adjiciam ultra, ut pertranseam eum.

3. Et stridebunt cardines templi in die illa, dicit Dominus Deus: multi morientur, in omni loco projicietur silentium.

4. Audite hoc, qui conteritis pauperem, et deficere facitis egenos terrae,

5. dicentes: Quando transibit mensis, et venundabimus merces: et sabbatum, et aperiemus frumentum, ut imminuamus mensuram, et augeamus siclum, et supponamus stateras dolosas,

1. To mi ukazał Pan Bóg; a oto hak owocu.

2. Y rzekł: Co ty widzisz Amos? Y rzekłem: Hak owocu. Y rzekł Pan do mnie: Przyszedł koniec na lud móy Izraelski, nie przydam więcéy abym go minął.

3. A będą skrzypieć zawiasy kościelne w on dzień, mówi Pan Bóg: wiele ich pomrze, na każdym mieyscu milczenie rozrzucone będzie.

4. Słuchaycie tego, którzy trapicie ubogiego, a czynicie że giną niedostateczni na ziemi,

5. mówiąc: Kiedy minie miesiąc, y będziem przedawali towary: y sobota, y otworzymy zboże, abyśmy umnieyszali miary, a przyczyniali sykla, y podrzucali szale zdradliwe,

---

12. *Który widzisz.* Widzący, proroku! mianuje go pochlebnie, żeby ochotniéj odszedł. — *Jedz tam chleb.* Tam cię karmić i szanować będą, jako od Boga posłanego, tam ile zechcesz będziesz mógł prorokować.

13. *Świątynią jest królewską.* Miejsce na które król uczęszcza i które pobożnie szanuje; albo, które pierwszy Jeroboam król dla cielca wyznaczył i poświęcił.—*Domem królestwa.* Jest królewskim dworcem; a więc nie wypada żebyś robił te zamieszania, co się królowi nie podoba, i bezkarnie tego nie puści.

14. *Nie jestem prorokiem.* P. Wujka.

16. *Nie będziesz kropił na dóm bałwana.* Nie przepowiadaj rzeczy smutnych przeciwko Betel.

17. *Nierząd płodzić będzie.* Albo z obywatelami, albo co więcéj się zgadza, ze zwycięzkimi Assyryjczykami, iżby choć tym sposobem życie ocalić mogła.—*Ziemia twoja sznurem pomierzona będzie.* Pole które posiadasz Assyryjczykowie rozdzielą pomiędzy innych, dawniéj bowiem ziemię zwykle za pomocą sznuru rozdzielano. — *W ziemi splugawionéj.* Czcią bałwanów, t. j. w Assyryi.

R. 8.—1. *Hak owocu.* Patrz Wujka.

3. *Będą skrzypieć zawiasy kościelne.* P. W.

5. *Kiedy minie miesiąc.* T. j. nów miesiąca i Szabat, żebyśmy mogli pszenicę sprzedawać; bo wam się zdaje przez chciwość że dni uroczyste nigdy nie przechodzą.

6. ut possideamus in argento egenos et pauperes pro calceamentis, et quisquilias frumenti vendamus?
7. Juravit Dominus in superbiam Jacob: Si oblitus fuero usque ad finem omnia opera eorum.
8. Numquid super isto non commovebitur terra, et lugebit omnis habitator ejus; et ascendet quasi fluvius universus, et ejicietur, et defluet quasi rivus Aegypti?
9. Et erit in die illa, dicit Dominus Deus: Occidet sol in meridie, et tenebrescere faciam terram in die luminis:
10. et convertam festivitates vestras in luctum, et omnia cantica vestra in planctum, et inducam super omne dorsum vestrum saccum, et super omne caput calvitium, et ponam eam quasi luctum unigeniti, et novissima ejus quasi diem amarum. *(Tob. 2, 6. I. Mach. 1, 41.)*
11. Ecce, dies veniunt, dicit Dominus, et mittam famem in terram: non famem panis, neque sitim aquae, sed audiendi verbum Domini.
12. Et commovebuntur a mari usque ad mare et ab aquilone usque ad orientem: circuibunt quaerentes verbum Domini, et non invenient.
13. In die illa deficient virgines pulchrae, et adolescentes in siti;
14. qui jurant in delicto Samariae, et dicunt: Vivit Deus tuus Dan, et vivit via Bersabee: et cadent, et non resurgent ultra.

6. abyśmy dostali za śrébro nędzników, a ubogich za bóty, ażebyśmy plewy pszeniczne przedali?
7. Przysiągł Pan przeciw pysze Jakóbowéy: Jeśliże zapomnię aż do końca wszytkich uczynków ich.
8. Izali dla tego nie poruszy się ziemia, a płakać będzie wszelki obywatel iéy, y wzbierze wszytek iako rzeka, y będzie wygnany, y zbieży iako potok Egyptski?
9. Y będzie dnia onego, mówi Pan Bóg: Zaydzie słońce w południe, y uczynię że się zaćmi ziemia w dzień iasności:
10. y obrócę święta wasze w płacz, a wszytkie pieśni wasze w narzekanie, y oblokę wór na wszelki grzbiet wasz, a na każdą głowę obłysienie, y położę ią iako żałobę iednorodzonego, a ostateczne rzeczy iéy iako dzień gorzki.
11. Oto dni idą, mówi Pan, y puszczę głód na ziemię: nie głód chleba, ani pragnienie wody, ale słuchania słowa Pańskiego.
12. Y wzruszą się od morza aż do morza, y od północy aż na wschód: będą obchodzić szukaiąc słowa Pańskiego, a nie naydą.
13. Onego dnia zemdleią panienki piękne, y młodzieńcy dla pragnienia;
14. którzy przysięgaią przez grzéch Samaryiéy, a mówią: Żywie Bóg twóy Dan, y żywie téż droga w Bersabeiéy: y upadną a nie powstaną więcéy.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 8. w. 1. *Oto hak owocu.* To jest, jako gdy owoce zbierają, gałęzi wysokie, których dosiądz nie mogą, hakiem przyciągają: tak też i lud, który po przeszłych wojnach został i krył się po ziemi, miał być w niewolą gwałtem jako hakiem przyciągniony, i przeto samże wykłada co ten hak znaczy, mówiąc: Przyszedł koniec na lud mój. Co tu Hieronim zowie hakiem, to inszy przekładają koszem. Lecz i LXX

---

6. *Abyśmy dostali za srebro.* Żebyśmy temi sztukami naszemi przywiedli ubogich do nędzy ostatecznéj, tak żeby się musieli zaprzedawać nam na niewolników, i żebyśmy ich mogli mieć, aby nam jak bydlęta służyli i to za małą cenę, jaką jest para trzewików.—*Żebyśmy plewy pszeniczne przedali.* Wypyłki zbożowe i plewy z pszenicą mięszając.

7. *Przeciw pysze Jakóbowéj.* Przez którą panuje nad ubogimi i obdziera ich.—*Jeśliże zapomnę.* Nie zapomnę nigdy.—*Aż do końca.* Na zawsze.—*Uczynków ich.* Występnych i niesprawiedliwych.

8. *Izali dla tego nie poruszy się ziemia.* Tak liczne i tak ciężkie są grzechy Izraela, i tak wiele za nie klęsk mu grozi, że ziemia znosząc je i czując, słusznie jakby trwogą przerażona drżeć, a wszyscy mieszkańce płakać i wyrzekać powinni.—*Wzbierze wszystek jako rzeka.* Wszelki mieszkaniec ziemi, bo w hebr: *wzbierze jako rzeka cała,* t. j. ziemia. Myśl ta: gdy będą uprowadzonymi w niewolę, zdawać się będzie że są niepoliczonymi, nakształt rzeki która dla obfitości wody z brzegów występuje; lecz gdy przybędą do przestronnéj ziemi Assyryjskiéj, pełnéj tłumów ludu, okaże się że ich bardzo mało, jak rzeka albo potok wezbrany wodą, który wpadłszy do morza pochłonionym zostanie, bez żadnego już śladu.

9. *Zajdzie słońce w południe.* Zdawać się będzie przerażonym że się słońce skrywa. Blask całéj pomyślności ich osłoni się mgłą raptownéj boleści i niewoli, gdy się najmniéj lękać będą. — *Uczynię że się zaćmi.* Powtórzenie tegoż samego zdania.

11. *I puszczę głód.* Uczynię że w czasie oblężenia i zdobycia Samaryi tak będą utrapieni, i pozbawieni rady Żydzi, iż proroków, którymi teraz gardzą, odszukiwać będą w celu dowiedzenia się od nich przepowiedni o wypadku oblężenia, i zasięgnienia rady dla jego uniknienia.

12. *I wzruszą się.* Wzruszeni chęcią znalezienia jakiego proroka, od któregoby posłyszeli słowo Boże, obiegną Izraelici całą ziemię swoję od morza Galilejskiego aż ku północy, i nie znajdą. O południu nie wspomina, bo strona południowa do dwóch pokoleń należała.

13. *Panienki piękne i młodzieńcy.* Którym mniéj zwykle zbywa na rzeczach potrzebnych, bo ludzie łatwo litują się nad nimi.

14. *Którzy przysięgają przez grzech Samaryi.* Młodzieńcy i dziewice z powodu niedostatku żywności wyginą; bo są uczęstnikami grzechu rodziców swoich, czczą bałwanów, i przysięgają przez cielca, czem Samarya grzeszy.—*Bóg twój Dan.* Cielec, którego czczą w Dan.—*Żyje też droga w Bersabei.* Nie tylko przez cielców przysięgali, ale i przez drogę która do Bersabei prowadzi, gdzie był bałwan. Treść przysięgi ta była: niech żyje, t. j. niechaj kwitnie, będzie utartą i uczęszczaną z przyjemnością droga Bersabei. Albo, niech żyje cielec złoty, do którego prowadzi droga idąca do Bersabei. Albo, niech żyje cielec, dla którego uczczenia tak długą drogę odbywamy, iż z domu naszego idziemy aż do granic Izraelskich; bo tam leży Bersabea.—*Upadną a nie powstaną.* Zginą, wyrzuconymi zostaną, i już do ziémi swéj nie wrócą.

tłumacze tak przełożyli jako Hieronim ś. A ci nowotni tłumacze nie dowiodą tego, żeby żydowskie słowo znaczyło kosz. Bo ci nowotni Żydowie i sami nie rozumieją własności słów żydowskich, słuszniéj wierzyć starym tłumaczom, bo lepiéj onych czasów rozumieli żydowskie słowa. Toż rozumiéj o wielu inszych słowach, w których się nowotni z staremi niezgadzają.

3. *A będą skrzypieć zawiasy kościelne.* To jest, na tenczas kiedy wrota kościelne nieprzyjaciele odejmować będą. Co tu zowie zawiasy, w żydowskim jest, pieśni, przeto inszy tak przekładają: A obrócą się w wycie pieśni: wszakże te pieśni rozumieją się o tych częściach kościoła które śpiewają i skrzypią, jakie pospolicie są zawiasy, przeto tu mianowicie kładzie, zawiasy skrzypiące.

CAPUT IX.

O pogróżkach Bożych przeciw bezbożnym, i wzbudzeniu domu Dawidowego.

1. Vidi Dominum stantem super altare; et dixit: Percute cardinem, et commoveantur superliminaria, avaritia enim in capite omnium, et novissimum eorum in gladio interficiam, non erit fuga eis. Fugient, et non salvabitur ex eis, qui fugerit.

2. Si descenderint usque ad infernum, inde manus mea educet eos, et si ascenderint usque in coelum, inde detraham eos. *(Psal. 138, 8).*

3. Et si absconditi fuerint in vertice Carmeli, inde scrutans auferam eos, et si celaverint se ab oculis meis in profundo maris, ibi mandabo serpenti, et mordebit eos.

4. Et si abierint in captivitatem coram inimicis suis, ibi mandabo gladio, et occidet eos, et ponam oculos meos super eos in malum, et non in bonum. *(Jer. 44, 11).*

5. Et Dominus Deus exercituum, qui tangit terram, et tabescet, et lugebunt omnes habitantes in ea, et ascendet sicut rivus omnis, et defluet sicut fluvius Aegypti:

6. qui aedificat in coelo ascensionem suam, et fasciculum suum super terram fundavit, qui vocat aquas maris, et effundit eas super faciem terrae: Dominus nomen ejus. *(Supr. 5, 8).*

7. Numquid non ut filii Aethiopum vos estis mihi, filii Israel? ait Dominus; numquid non Israel ascendere feci de terra Aegypti, et Palaestinos de Cappadocia, et Syros de Cyrene? *(Jer. 47, 4).*

8. Ecce, oculi Domini Dei super regnum peccans, et conteram illud a facie terrae. Verumtamen conterens non conteram domum Jacob, dicit Dominus.

ROZDZIAŁ 9.

1. Widziałem Pana stoiącego na ołtarzu; y rzékł: Uderz w zawiasę, y niech się wzruszą naprożniki, bo łakomstwo na głowie wszytkich, a ostatek ich mieczem pobiię, nie będą mogli uciec. Ucieką, a nie będzie zachowan z nich, który ucieczе.

2. Choćby zstąpili aż do piekła, ztamtąd wywiedzie ie ręka moia, y choćby wstąpili aż do nieba, ztamtąd ie ściągnę.

3. Y choćby się skryli na wierzch Karmela, ztamtąd szperaiąc wezmę ie, y choćby się skryli od oczu moich do głębokości morskiéy, tam rozkażę wężowi, a będzie ie kąsał.

4. A ieśli póydą w niewolą przed nieprzyiacioły swemi, tam rozkażę mieczowi, y pobiie ie, y położę oczy moie na nie, na złe, a nie na dobre.

5. A Pan Bóg zastępów, który się dotyka ziemie, a zniszczeie, y płakać będą wszyscy mieszkaiący na niéy, y wzbierze iako potok wszelki, a zciecze iako rzeka Egyptska:

6. który buduie na niebie wysokie mieszkanie swoie, a snopek swóy na ziemi zasadził, który przyzywa wód morskich, y wylewa ie na oblicze ziemie: Pan imię iego.

7. Izali nie iako synowie Murzyńscy, wy iesteście mi synowie Izraelscy? mówi Pan; izali nie Izraela wywiodłem z ziemie Egyptskiéy, a Palestyny z Kappadocyiéy, a Syryany z Cyreny?

8. Oto oczy Pana Boga na królestwo grzészące, a zetrę ie z oblicza ziemie. Wszakoż wygładzaiąc nie wygładzę domu Jakóbowego, mówi Pan.

R. 9.—1. *Widziałem.* Przez widzenie w wyobraźni. Widziałem chwałę Pańską, t. j. światłość jakąś ukazującą obecność Bożą.—*Na ołtarzu.* Przy ołtarzu. Mówi o ołtarzu nieświętym, który Izraelici zbudowali dla siebie w Betel.—*Rzekł.* Do anioła który mu towarzyszył.—*Uderz w zawiasę.* Bramy kościelnéj, żeby przez to oznaczyć upadek kościoła i obalenie czci nieświętéj, za którą pójdzie upadek i niewola całego narodu.—*Bo łakomstwo na głowie wszystkich.* Bo panuje nad wszystkimi, i wszystkich sobie podbiło.—*Ostatek.* Ostatniego, albo najmocniéj pogardzonego. Wszystkich pobiję, nikomu nie przebaczę.

2. *Choćby zstąpili aż do piekła.* Przez hyperboliczną mowę okazuje iż nikt z nich kary bożéj nie uniknie. Tak Ps. 138, 7: *Dokąd pójdę od ducha twego?*

3. *Na wierzch Karmelu.* Były dwie góry Karmelu, jedna w Judei, gdzie przebywał Nabal i Dawid, 1. Król. 25, 2; a druga w ziemi izraelskiéj nad morzem Sródziemnem, gdzie kryli się Eliasz, Elizeusz i synowie proroków. Zdaje się, że tutaj mowa o téj ostatniéj, bo jest wzmianka o morzu i że Amos prorokuje w ziemi izraelskiéj i przeciw Izraelitom.—*Choćby się skryli.* Choćby się starali ukryć; istotnie zaś nikt skryć się nie może.—*Rozkażę wężowi.* LXX: *smokowi*, t. j. rybie jakiejś wielkiéj i strasznéj.

5. *A Pan Bóg.* Nie sądźcie, że próżne są postrachy któremi wam grożę, bo sprawę macie z Wszechmocnym.

6. *Snopek swój na ziemi zasadził.* Snopkiem nazywa połączenie trzech żywiołów, t. j. ognia, powietrza i wody, które na ziemi jakby na podstawie i punkcie srodkowym są oparte.—*Przyzywa wód morskich.* Któremu posłuszne są wody morskie.

7. *Jako synowie Murzyńscy.* Chociaż jesteście synami wielkich i świętych rodziców, ale żeście wyrodni, tyle was uważam i szanuję, jak gdybyście murzynami byli.—*Palestyny z Kappadocji.* Bo Kappadoki zajęli Palestynę usunąwszy z niéj pierwotnych jéj mieszkańców Heweów, jak opisano w Deut. 2, 19; Jerem. 47. 7.

9. Ecce enim mandabo ego, et concutiam in omnibus gentibus domum Israel, sicut concutitur triticum in cribro, et non cadet lapillus super terram.

10. In gladio morientur omnes peccatores populi mei, qui dicunt: Non appropinquabit, et non veniet super nos malum.

11. In die illa suscitabo tabernaculum David, quod cecidit, et reaedificabo aperturas murorum ejus, et ea, quae corruerant instaurabo, et reaedificabo illud sicut in diebus antiquis, *(Act. 15, 16)*.

12. ut possideant reliquias Idumaeae et omnes nationes, eo quod invocatum sit nomen meum super eos, dicit Dominus faciens haec.

13. Ecce, dies veniunt, dicit Dominus, et comprehendet arator messorem, et calcator uvae mittentem semen, et stillabunt montes dulcedinem, et omnes colles culti erunt. *(Joel. 3, 18)*.

14. Et convertam captivitatem populi mei Israel, et aedificabunt civitates desertas, et inhabitabunt, et plantabunt vineas, et bibent vinum earum, et facient hortos, et comedent fructus eorum.

15. Et plantabo eos super humum suam, et non evellam eos ultra de terra sua, quam dedi eis, dicit Dominus Deus tuus.

9. Bo oto ia rozkażę, y wskrzeszę między wszémi narody dóm Izraelów, iako wskrzeszaią pszenicę w rzeszecie, a nie wypadnie kamyk na ziemię.

10. Od miecza pomrą wszyscy grzesznicy ludu mego, którzy mówią: Nie przybliży się, ani przydzie na nas złe.

11. Onego dnia podniosę przybytek Dawidów, który upadł, y zbuduię znowu rozpadliny murów iego, a co się było obaliło naprawię, y znowu zbuduię ji, iako za dni dawnych,

12. żeby posiedli ostatek Idumeiey, y wszytkie narody, przeto iż wzywano imienia mego nad nimi, mówi Pan czyniący to.

13. Oto dni idą, mówi Pan, y zaymie oracz żeńca, a który depce winne iagody, sieiącego nasienie, y kropić będą góry słodkością, a wszytkie pagórki wyprawione będą.

14. Y wrócę poymanie ludu mego Izraelskiego, a będą budować miasta spustoszone, y będą w nich mieszkać, y będą téż sadzić winnice y pić wino ich, y naczynią sadów, a będą ieść owoce ich.

15. Y nasadzę ie w ziemię ich, a nie wyrwę ich więcéy z ziemie ich, którąm im dał, mówi Pan Bóg twóy.

8. *Oto oczy Pana Boga na królestwo grzeszące.* Mściwe oczy Boga widzą grzechy każdego królestwa, i podług liczby grzechów i ich ciężkości stanowią miarę kary. — *Wszakoż wygładzając nie wygładzę.* Ukarzę was, ale nie zniszczę zupełnie.

9. *Rozkażę.* Postanowiłem i do skutku przyprowadzę.—*Wskrzeszę między wszemi narody dóm Izraelów.* LXX: *rozwieję we wszystkich narodach dóm Izraela;* rozproszę Izraela po wszystkich narodach. — *Jako wskrzeszają pszenicę w rzeszocie.* Ci jednak tylko zginą, których ja odrzuciłem, i którzy przez pokutę wrócić do mnie nie chcieli.—*Nie wypadnie kamyk na ziemię.* Pył tylko wypadnie, t. j. odrzuceni, o których Ps. 1, 4: *Lecz jako proch i t. d.* Niektórzy zamiast *kamyk*, mówią *ziarno*, i myśl ta: plewy wywiane zostaną, a ziarno pszenicy będzie zachowane.

11. *Onego dnia.* Obietnica ta ściąga się do Chrystusa i przez niego dopełnioną została.— *Przybytek Dawidów.* Dóm Dawidowy, królestwo Dawida; bo królestwo Dawidowe było figurą duchowego królestwa Chrystusa: dla tego u Łuk: 1, 32. powiedziano: *Da mu Pan Bóg stolicę Dawida ojca jego: i będzie królował w domu Jakóbowym na wieki.— Który upadł.* Bo królestwo Dawida było doczesnem i nietrwałem, Chrystusowe zaś duchownêm i wiecznêm. — *Zbuduję znowu rozpadliny.* Rozwaliny królestwa Dawidowego naprawię duchownie.—*Jako za dni dawnych.* Gdy nie było żadnego bałwana, lecz jedna u wszystkich religja i dobre obyczaje.

12. *Żeby posiedli ostatek Idumei.* Żeby opowiadacze ewangelji posiedli i przyciągnęli do Chrystusa, co pozostanie z narodu pogańskiego.—*Przeto iż wzywano imienia mego nad nimi.* Dla tego że chciałem, żeby te narody nazywały się i były mojemi. Albo, dla tego że imię moje objawione im zostało.

13. *Zajmie oracz żeńca.* Taki będzie dostatek dóbr doczesnych (przez które jednak rozumieć należy dobra duchowne za czasów ewangelji), iż trwać będzie żniwo, aż do czasu orania, a winobranie przeciągnie się aż do czasu posiewu.—*Kropić będą góry słodkością.* Popłyną przez nie potoki mleka i miodu, i niebędzie żadnej góry nieurodzajnej, lecz cała ziemia będzie uprawianą, i obfity plon wyda. Oznacza w przyszłości obfitość nauki ewangelicznej, dostatek dóbr duchownych i nawrócenie narodów dzikich i nieokrzesanych.

14. *Wrócę pojmanie ludu mego Izraelskiego.* Izrael nie według ciała, lecz według ducha wynijdzie z niewoli czarta i grzechów. — *Będą budować miasta spustoszone.* Kościoły po świecie budować będą. — *Będą też sadzić winnice.* Którzy z niewoli jakiéj wrócili, jeśli się nieprzyjaciół lękać nie będą, zajmą się sadzeniem winnic, i pokonywaniem wrogów. Myśl ta że będą żyli w zupełnym pokoju i obfitości dóbr wszelkich.

15. *Nasadzę je w ziemię ich.* Utwierdzę ich w Kościele, żeby w nim kwitnęli i rośli.

Koniec Księgi Proroctw Amosa.

Wprowadzenie do księgi Abdiasza.

Abdiasz wykłada się Sługa Pański. Ten przeciw Edomczykom synom Ezawowym prorokuje. Bo Edomczykowie będąc od brata Jakóbowego, rozmaitemi sposoby zawsze trapili lud Izraelski: przetoż prorok naprzód złości ich strofuje, potém karanie ich od Boga i wytracenie przepowiada. Nakoniec prorokuje o Messyaszu i Kościele jego.

PROPHETIA ABDIAE.

CAPUT I.

1. Visio Abdiae. Haec dicit Dominus Deus ad Edom: Auditum audivimus a Domino, et legatum ad gentes misit: Surgite, et consurgamus adversus eum in proelium. *(Jer. 49, 14).*

2. Ecce, parvulum dedi te in gentibus, contemptibilis tu es valde.

3. Superbia cordis tui extulit te, habitantem in scissuris petrarum, exaltantem solium tuum, qui dicis in corde tuo: Quis detrahet me in terram?

4. Si exaltatus fueris ut aquila, et si inter sidera posueris nidum tuum: inde detraham te, dicit Dominus.

5. Si fures introissent ad te, si latrones per noctem, quomodo conticuisses? nonne furati essent sufficientia sibi? si vindemiatores introissent ad te, numquid saltem racemum reliquissent tibi?

6. Quomodo scrutati sunt Esau, investigaverunt abscondita ejus?

7. Usque ad terminum emiserunt te, omnes viri foederis tui illuserunt tibi, invaluerunt adversum te viri pacis tuae, qui comedunt tecum, ponent insidias subter te: non est prudentia in eo.

8. Numquid non in die illa, dicit Dominus, perdam sapientes de Idumaea, et prudentiam de monte Esau? *(Isai. 29, 14, I. Cor. 1, 19).*

9. Et timebunt fortes tui a meridie, ut intereat vir de monte Esau.

PROROCTWO ABDIASZA.

ROZDZIAŁ 1.

O zagubie Idumejczyków, którzy trapili Izraelitów, i zbawieniu przez Messyasza.

1. Widzenie Abdiaszowe. To mówi Pan Bóg do Edom: Słuch słyszeliśmy od Pana, y posła do narodów posłał: Wstańcie, a powstańmy nań ku bitwie.

2. Oto maluczkim dałem cię między narody: wzgardzonyś ty iest barzo.

3. Pycha serca twego wyniosła cię, mieszkaiącego w rospadlinach skał, podwyższaiącego stolicę twoię: który mówisz w sercu swoim: kto mię ześciągnie na ziemię?

4. Choćbyś się wywyższył iako orzeł, y choćbyś między gwiazdami położył gniazdo twoie, z tamtąd ześciągnę cię, mówi Pan.

5. Gdyby złodzieie weszli do ciebie, gdyby zbóyce w nocy, iakobyś zamilczał? azaby nie nakradli sobie dosyć? gdyby winiarze weszli do ciebie, azaby przynaymniéy grona nie zostawili tobie?

6. Iako wyszperowali Esau, wyśladowali taiemne mieysca iego?

7. Aż do granice wypuścili cię: wszyscy mężowie przymierza twego naśmiali się z ciebie, przemogli przeciw tobie mężowie pokoiu twego: którzy iadaią z tobą, zastawią zasadzki pod tobą: niemasz rozumu w nim.

8. Izali nie onego dnia, mówi Pan, wytracę mędrce z Idumeiéy, y rostropność z góry Esau?

9. Y będą się bać mężni twoi od południa, aby zginął mąż z góry Esau.

Komentarz Menochiusza.

R. 1.—1. *Widzenie.* Prorocze.—*Do Edom.* Do Idumejczyków i o Idumejczykach, zawsze nieprzyjaznych względem żydów.—*Słuch.* Te słowa aż do końca wiersza w nawiasie zawrzeć należy. — *Słuch słyszeliśmy.* Ja i inni niektórzy prorocy.—Rozumie Izaiasza, Jeremiasza i Amosa, którzy przeciw Idumejczykom prorokowali.—*Posła do narodów posłał.* Przez posła rozumie poruszenie i zachętę, którą Bóg Chaldeów pobudził, do wojny przeciw Idumejczykom. Albo, oznacza anioła pobudzającego wrogów przeciw Idumejczykom, —*Powstańmy.* Są to wyrazy narodów, wzajemnie zachęcających się do walki przeciw Idumejczykom.

2. *Oto maluczkim dałem cię między narody.* Te słowa połączyć należy z owemi: *to mówi Pan Bóg do Edom.* Myśl ta: uczyniłem cię maluczkim w liczbie, dostatkach i sile.

3. *W rozpadlinach skał.* W miejscach wyniosłych i od przyrodzenia uzbrojonych, i dla tego się pysznisz, sądząc że cię zdobyć nie można.

5. *Gdyby złodzieje weszli do ciebie.* Jeśliby złodzieje lub rozbójnicy w nocy zbrojnie naszli na dom twój, zamilknąłbyś zupełnie, bo tak czynić zwykli bojaźliwi ze strachu i niemający siły odpowiedniéj, ażeby nie zostali zabitymi z powodu krzyku; jakby rzekł: jakże daleko bardziéj zamilkniesz i oniemiejesz z przestrachu, gdy cię pustoszyć i życie wydzierać ci będzie potężne i nienawistne dla ciebie wojsko Chaldejskie.—*Azaby nie nakradli sobie dosyć.* Jakby rzekł: złodzieje nie wszystko wykradają, lecz to tylko co im potrzebne, resztę zaś właścicielom zostawują; lecz Chaldejczycy wszystko zgoła zabiorą. — *Gdyby winiarze.* Winiarze niektóre przynajmniéj grona pod liśćmi ukryte zostawiliby: a Chaldejczycy wszystko troskliwie wyszperają i nic nie zostawią.

6. *Jako wyszperali Ezau.* Dziwnie drobiazgowo, troskliwie i chciwie wyszperali Chaldejczycy domy Idumejczyków.

7. *Aż do granic wypuścili cię.* Wyrzucą i odprowadzą ciebie za granice twoje.— *Mężowie przymierza twego.* Narody, które z tobą w przymierzu były.—*Naśmiali się z ciebie.* Oszukali ciebie, nadzieję którą w nich pokładałeś zawiedli.— *Mężowie pokoju twego.* Z którymi pokój, albo przymierze zawarłeś.— *Którzy jadają z tobą.* Domownicy i przyjaciele, albo najemnicy twoi, zdradziecko ranę tobie zadali.—*Nie masz rozumu w nim.* Okaże się, jak rzeczywiście głupimi byli Idumejczycy, gdyż tym ufają, którzy nagle w czynach wrogami się ich okażą. Albo, nie masz rozumu w narodzie Idumejskim, przez który mogliby rozróżnić szczerych od fałszywych, rady zdrowe od płochych i t. p.

8. *Izali nie onego dnia?* Odejmę od was wszelką mądrość i rostropność, żebyście rad dobrych pozbawieni, łatwo od wrogów pojmanymi byli.—*Z góry Ezau.* Z góry Seir przez Ezawa posiadanéj, gdzie była Idumea. Kwitnęła bowiem niegdyś Idumea sławą mądrości,

10. Propter interfectionem et propter iniquitatem in fratrem tuum Jacob, operiet te confusio, et peribis in aeternum. *(Gen. 27, 42).*

11. In die, cum stares adversus eum, quando capiebant alieni exercitum ejus, et extranei ingrediebantur portas ejus, et super Jerusalem mittebant sortem: tu quoque eras quasi unus ex eis.

12. Et non despicies in die fratris tui, in die peregrinationis ejus, et non laetaberis super filios Juda in die perditionis eorum, et non magnificabis os tuum in die angustiae.

13. Neque ingredieris portam populi mei in die ruinae eorum, neque despicies et tu in malis ejus in die vastitatis illius, et non emitteris adversus exercitum ejus in die vastitatis illius.

14. Neque stabis in exitibus, ut interficias eos qui fugerint, et non concludes reliquos ejus in die tribulationis.

15. Quoniam juxta est dies Domini super omnes gentes: sicut fecisti, fiet tibi: retributionem tuam convertet in caput tuum.

16. Quomodo enim bibistis super montem sanctum meum, bibent omnes gentes jugiter, et bibent, et absorbebunt, et erunt, quasi non sint.

17. Et in monte Sion erit salvatio, et erit sanctus, et possidebit domus Jacob eos, qui se possederant.

18. Et erit domus Jacob ignis, et domus Joseph flamma, et domus Esau stipula, et succen-

10. Dla zabicia, y dla nieprawości przeciw bratu twemu Jakóbowi, okryie cię wstyd, y zginiesz na wieki.

11. W dzień kiedyś stał przeciw niemu, gdy imali cudzy woysko iego, a obcy wchodzili bramami iego, a o Jeruzalem miotali los: ty też byłeś iako ieden z nich.

12. A nie wzgardzisz w dzień brata twego, w dzień pielgrzymowania iego: y nie będziesz się weselił nad syny Judzkimi w dzień zatracenia ich: y nie będziesz wielmożył ust twoich w dzień ucisku.

13. Ani wnidziesz w bramę ludu mego, w dzień upadku ich: ani z góry patrzyć będziesz y ty na złe ich w dzień pustoszenia ich: y nie puszczą cię na woysko iego w dzień pustoszenia iego.

14. Ani będziesz stał na rostaniach, abyś zabiiał tych co uciekali, ani zawrzesz pozostałych iego w dzień ucisku.

15. Bo blisko iest dzień Pański nad wszytkie narody: iakoś uczynił, stanieć się: zapłatę twoię obróci na głowę twoię.

16. Bo iakoście pili na górze świętéy moiéy, pić będą narodowie ustawicznie: a pić będą y połkną, y będą iakoby nie byli.

17. A na górze Sion będzie zbawienie y będzie święty: y posiędzie dóm Jakobów te którzy ji byli posiedli.

18. Y będzie dóm Jakobów ogniem, a dóm Jozephów płomieniem, a dóm Esau słomą: y zapalą

---

jak pokazuje się z Elifaza Temanity i innych przyjaciół Joba, którzy Idumejczykami byli.

9. *I będą się bać mężni twoi od południa.* Nawet ci, którzy się u ciebie mężnymi wydawali, i którzy oddaleńszymi są od wroga, bo więcéj są ku południowi, lękać się będą.—*Aby zginął mąż z góry Ezau.* Niektórzy jasno z hebrajsk. tłumaczą: *dla tego, że wyginą wszyscy z góry Ezawa.* tak Watabl.

10. *Dla zabicia.* Za przyczynę zguby téj naznacza to, że dla braci swoich Żydów przez wrogów utrapionych, Idumejczycy byli nieludzkimi i surowymi. Za to iżeście Żydów zabijali i połączywszy się z Chaldejczykami rzucaliście na nich pogróżki, karę poniesiecie. — *Przeciw bratu twemu Jakóbowi.* Przeciw Żydom synom Jakóba brata Ezawowego, krewnym twoim. — *Okryje cię wstyd.* Gdy obaczysz, że ciż sami Chaldejczycy, którym pomagałeś, również cię rabować i zabijać będą.

11. *Kiedyś stał przeciw niemu.* Gdy ty, Edom! stałeś zbrojno przeciw Izraelowi i Jerozolimie.— *Cudzy.* Chaldeyczycy.—*Wchodzili bramami jego.* Po zdobyciu Jerozolimy.—*A o Jeruzalem.* O łupach i obywatelach których w Jeruzalem wzięli, losowali co czyjém będzie.—*Byłeś jako jeden z nich.* Ty również jak Chaldejczycy, napadałeś, łupiłeś, brałeś w niewolę, pustoszyłeś Żydów i obywateli Jerozolimskich.

12. *A nie wzgardzisz.* Te wyrazy złączyć trzeba z wyrazami w. 10, w ten sposób: zginiesz na wieki, a nie wzgardzisz syny Judzkimi i nie będziesz się weselił w dzień zatracenia ich. — *W dzień brata twego.* Gdy Izraelici, bracia twoi, od Boga ukaranymi będą. —*W dzień pielgrzymowania jego.*—Gdy ich w niewolę poprowadzą.—*Nie będziesz wielmożył ust twoich.* Nie będziesz Żydów poniżał słowy, nie będziesz przeciw nim podżegał, ani powiesz: *spustoszcie, spustoszcie aż do gruntu w niém.* Ps. 136, 7.—*W dzień ucisku,* Gdy Żydów nieszczęścia ucisną.

13. *Ani wnidziesz w bramę.* Żebyś z Chaldejczykami łupił i zabijał obywateli Jerozolimskich.— *Ani z góry patrzyć będziesz i ty na złe ich.* Nie będziesz patrzył z przyjemnością na biedę i zgubę Judei. *Nie puszczą cię.* Chaldejczycy, żebyś trapił część wojska żydowskiego czy to przychodzącego na odsiecz Jerozolimie, czy też po zdobyciu miasta, już uciekającego.

15. *Bo blizko jest dzień Pański.* Dla tego pojmać nie będziesz mógł, że i ciebie i inne narody Chaldejczycy pokonają.

16. *Bo jakoście pili.* Jak ciesząc się ze zguby Żydów uczty radośne wyprawialiście, tak wiele narodów, pomiędzy którémi wy Idumejczycy pierwszymi będziecie, spełnicie kielich gniewu Bożego karzącego was przez Chaldejczyków.— *I będą jakoby nie byli.* Tak te narody będą uciśnione i spustoszone, i tak będą przywiedzione do nicości, jak gdyby ich nigdy na świecie nie było.

17. *Na górze Syon będzie zbawienie.* Wy, Idumejczycy! zostaniecie niewolnikami, a Żydów Cyrus uwolni, i tak na Syonie będzie zbawienie po przywróceniu wolności i swobody wyznania. W znaczeniu wyższém rozumieć to należy o Chrystusie i opowiadaniu ewangelii.—*I będzie święty.* Góra Syon, na któréj się kościół odbuduje. Albo, Bóg święty, który na górze i w kościele mieszka. Bo Syon świętym będzie, gdy Chrystus przyjdzie, a na Syonie i w Judei prawo ewangelii świętéj ogłosi.—*Posiędzie dóm Jakóbów.* Ród, i potomki Jakóba, t. j. dwa pokolenia, które z Babilonu powróciły, panować nad tymi będą, których jarzmo dźwigały. To zgadza się z epoką Chrystusa, który pod panowanie królestwa duchowego, Kościoła, poddał narody, które nad Żydami panowały.

18. *I będzie dóm Jakóbów ogniem.* Domem Jakóba, są dwa pokolenia Judy i Benjamina, domem Józefa są dziesięć pokoleń, bo ich głową był Efraim syn Józefa. Myśl ta: dwa pokolenia z tymi którzy się z dziesięciu pokoleń do nich przyłączyli przed, albo po niewoli, na-

dentur in eis, et devorabunt eos, et non erunt reliquiae domus Esau, quia Dominus locutus est.
19. Et hereditabunt hi, qui ad austrum sunt, montem Esau, et qui in campestribus Philisthiim, et possidebunt regionem Ephraim, et regionem Samariae, et Benjamin possidebit Galaad.
20. Et transmigratio exercitus hujus filiorum Israel, omnia loca Chananaeorum usque ad Sareptam, et transmigratio Jerusalem, quae in Bosphoro est, possidebit civitates austri.
21. Et ascendent salvatores in montem Sion, judicare montem Esau, et erit Domino regnum.

się na nie, y pożrą ie; a nie będzie sczątku domu Esau, bo Pan mówił.
19. A oddziedziczą ci którzy są na południe górę Esau, y którzy na polach Philistyńskich: y posiędą krainę Ephraim, y krainę Samaryiey, y Beniamin posiędzie Galaad.
20. A przeprowadzenie woyska tego synów Izraelskich, wszytkie mieysca Chananeyczyków aż do Sarepty, a przeprowadzenie Jeruzalem które iest w Bosphorze, posięże miasto południowe.
21. Y wstąpią zbawicielowie na górę Sion, sądzić górę Esau: a będzie Panu królestwo.

padną na Idumeę, spalą ją, albo zhołdują sobie, jak ogień słomę pali. To się spełniło za Hirkana i Judy Machabeusza, który zmusił Idumejczyków do obrzezania, jak świadczy Józef ks. 3, Starożyt. r. 17.—Mistycznie to uczynili apostołowie, którzy ogniem miłości i gorącego opowiadania ewangelii, niewierność, bałwany i występki narodów strawili.— *Nie będzie szczątku domu Ezau.* Zaginęły szczątki Idumejczyków, gdy zostali przez Hirkana pokonanymi i obrzezanymi wszyscy; odtąd raczéj zaczęli być Żydami niżeli Idumejczykami, podobnie jak przestali być niejako Idumejczykami, gdy przez apostołów i mężów apostolskich do Chrystusa nawróceni, chrześcijanami mianować się zaczęli.
19. *A odziedziczą ci.* I ci, t. j. Żydzi, którzy zamieszkują ową część Judei, która więcéj pochyla się ku południowi, odziedziczą górę Ezawa, t. j. Idumejczyków, swoich blizkich i pogranicznych sąsiadów.— *I którzy na polach.* Którzy tę część Judei zamieszkują, która się Sefata nazywa, i obfituje w pola i równiny, otrzymają miasta i grunta Filistynów, jako bliższe dla siebie, Gazę, Askalon, Giet i t. d. a nawet posiędą pokolenie Efraima i resztę Samaryi, która od wschodu z nimi graniczy.—*I Benjamin.* A pokolenie Benjamina otrzyma Galaadytę sąsiednią sobie.
20. *A przeprowadzenie wojska tego.* Wielka liczba Żydów do Babilonu przesiedlonych, szczęśliwie do ojczyzny powróciwszy wreszcie, otrzyma wszystkie miejsca Chananejczyków t. j. całą stronę tę, która aż do Sarepty sięga. *Przeprowadzenie Jeruzalem.* Żydzi z Jerozolimy przeprowadzeni.—*Które jest w Bosforze.* Zamiast w *Bosforze* w hebr. *Sepharad,* co zatrzymali jako imię własne Aquila i Symmach; Lyranus mieści w Chaldei.—*Posięże miasta południowe.* Idumejczyków, którzy jak powiedziano, względem Żydów mieszkali na południu.
21. *Wstąpią zbawicielowie.* Powstaną i przyjdą do Syon, t. j. do Jerozolimy, *zbawicielowie,* t. j. obrońcy Żydów, jakimi byli niegdyś Otoniel, Gedeon, Samson i t. p.—*Sądzić górę Ezau.* Żeby osądzili, t. j. poskromili i podbili górę Ezau, czyli Idumejczyków. Takimi zbawicielami byli Machabejczycy, a póżniéj, duchownie, Chrystus i apostołowie. — *A będzie Panu królestwo.* Bóg w tym narodzie i w innych, przez wiarę i religiję prawdziwą panować będzie.

Koniec Księgi Proroctw Abdiasza.

Wprowadzenie do księgi Jonasza.

Jonasz wykłada się Gołębica. Ten pożarciem od wieloryba, śmierć i zmartwychwstanie Pańskie, a pod imieniem Niniwy, wszech narodów zbawienie figuruje. Prorokował Jonasz za czasu Jeroboama króla Izraelskiego, tegoż czasu, którego Ozeasz, Amos i Joel. O drugiém jego proroctwie jest wzmianka 4. Król. 14, którego nie mamy.

PROPHETIA JONAE.

CAPUT I.

PROROCTWO JONASZA.

ROZDZIAŁ 1.

O poselstwie Jonasza do Niniwy, i wrzuceniu go do morza.

1. Et factum est verbum Domini ad Jonam, filium Amathi dicens:
2. Surge, et vade in Niniven civitatem grandem, et praedica in ea, quia ascendit malitia ejus coram me.

1. Y stało się słowo Pańskie do Jonasa syna Amathi mówiąc:
2. Wstań, a idź do Niniwe miasta wielkiego, a przepowiaday w nim: bo wstąpiła złość iego przed mię.

Komentarz Menochiusza.

R. 1.—1. *I stało się.* Podług zwyczaju żydowskiego, spójnik *i* jest zbytecznym.
2. *Do Niniwe.* Była to stolica Assyryjska, nad Tygrem. Nazywała się też Ninus i Nina. Patrz Plin. ks. 6, r. 13.—*Przepowiadaj w nim.* Grożąc zgubą.—*Wstąpiła złość jego.* Tak wzrosła, iż chociaż miłosierny jestem, nie mogę już przepuścić bezkarnie.

3. Et surrexit Jonas, ut fugeret in Tharsis a facie Domini, et descendit in Joppen, et invenit navem euntem in Tharsis; et dedit naulum ejus, et descendit in eam, ut iret cum eis in Tharsis a facie Domini.
4. Dominus autem misit ventum magnum in mare; et facta est tempestas magna in mari, et navis periclitabatur conteri.
5. Et timuerunt nautae, et clamaverunt viri ad deum suum; et miserunt vasa, quae erant in navi, in mare, ut alleviaretur ab eis; et Jonas descendit ad interiora navis, et dormiebat sopore gravi.
6. Et accessit ad eum gubernator, et dixit ei: Quid tu sopore deprimeris? surge, invoca Deum tuum, si forte recogitet Deus de nobis, et non pereamus.
7. Et dixit vir ad collegam suum: Venite, et mittamus sortes, et sciamus, quare hoc malum sit nobis. Et miserunt sortes; et cecidit sors super Jonam.
8. Et dixerunt ad eum: Indica nobis, cujus causa malum istud sit nobis: quod est opus tuum? quae terra tua? et quo vadis? vel ex quo populo es tu?
9. Et dixit ad eos? Hebraeus ego sum, et Dominum Deum coeli ego timeo, qui fecit mare et aridam.
10. Et timuerunt viri timore magno, et dixerunt ad eum: Quid hoc fecisti? (Cognoverunt enim viri, quod a facie Domini fugeret, quia indicaverat eis).
11. Et dixerunt ad eum: Quid faciemus tibi, et cessabit mare a nobis? quia mare ibat, et intumescebat.
12. Et dixit ad eos: Tollite me, et mittite in mare, et cessabit mare a vobis, scio enim ego, quoniam propter me tempestas haec grandis venit super vos.
13. Et remigabant viri, ut reverterentur ad

3. Y wstał Jonas, aby uciékł do Tharsys od oblicza Pańskiego, y zstąpił do Joppen, a nalazł okręt który szedł do Tharsys: y dał naiem iego, a wstąpił weń, aby z nimi iechał do Tharsys od oblicza Pańskiego.
4. A Pan posłał wielki wiatr na morze, y powstała niepogoda wielka na morzu, a okręt był w niebespieczeństwie rozbicia.
5. Y zlękli się żeglarze, y wołali mężowie do boga swego: y wyrzucali naczynia które były w okręcie do morza, żeby się ulżył od nich: a Jonas zszedł wewnątrz w okręt, y spał snem twardym.
6. Y przystąpił ku niemu stérnik, y rzékł mu: Co ty tak twardo spisz? wstań, wzyway Boga twego, owa snadź rozmyśli się Bóg o nas, a nie zginiemy.
7. Y rzekł mąż do towarzysza swego: chodźcie a rzućmy losy, a dowiédzmy się dla czego to złe na nas przyszło. Y rzucili losy: y padł los na Jonasa.
8. Y rzekli do niego: Powiédz nam dla czego to złe przyszło na nas? Co za dzieło twoie? która ziemia twoia, y dokąd idziesz, abo z któregoś ty narodu?
9. Y rzékł do nich: Hebreyczyk iestem ia, a Pana Boga niebieskiego ia się boię, który stworzył morze y suchą.
10. Y zlękli się mężowie strachem wielkim, y rzekli do niego: Cóżeś to uczynił? (bo się dowiedzieli oni mężowie że od oblicza Pańskiego uciekał, bo im był powiedział).
11. Y rzekli do niego: Cóżci uczynimy? y uspokoi się morze od nas? bo morze szło a burzyło się.
12. Y rzékł do nich: Wezmicie mię a wrzućcie do morza, a uspokoi się morze od was: bo ia wiém że dla mnie niepogoda ta wielka przyszła na was.
13. Y robili wiosłami mężowie aby się wrócili

3. *Aby uciekł do Tarsys.* Albo do samego morza Śródziemnego, jak mniema ś. Hieronim i Ribera; albo do Tarsesu Boetyckiego w Hiszpanii, jak chce dowieść Pineda; albo do Kartaginy w Afryce, jak zdaje się że rozumieją LXX, którzy Tarsis nie raz tłumaczą przez Kartaginę, chociaż tutaj nazwę Tarsis zatrzymali; albo do Tarsu w Cylicyi, jak chce Józef ks. 9, r. 11 i wielu, którzy poszli za nimi: dwa te ostatnie tłumaczenia zdaje się, że są bliższe prawdy.—*Do Joppen.* Jest to znakomita przystań u morza Śródziemnego, w Palestynie. Po hebr. nazywa się *Jaapho*, i teraz też pospolicie mianuje się Jaffa.—*Najem.* Zapłata za przewóz.
5. *Wołali mężowie do boga swego.* Każdy wzywał boga swojego.— *Wewnątrz w okręt.* Albo dla tego żeby mniéj czuł rzucanie się okrętu, albo żeby się uchylić od ciżby żeglarzy, albo ze smutku.—*I spał snem twardym.* W części ze znużenia uprzednią podróżą, a bardziéj z upadku ducha i smutku, jak w ogrodzie apostołowie. Łuk. 22, 45.
6. *Wstań wzywaj Boga twego. Budzi*, powiada ś. Hieronim, *śpiącego i strofuje o niebaczną spokojność a także upomina, żeby i on ze swojéj strony prosił Boga swojego, ażeby zostając w niebezpieczeństwie wspólném, do wspólnéj też łączył się modlitwy.*—*Snać rozmyśli się Bóg.* W hebr. *snać się Bóg przebłaga.*

7. *Mąż.* Każdy, jak wyżéj w. 5. — *Rzućmy losy.* Uważa ś. Hieronim i inni, że dla tego żeglarze rzucali losy, iż gwałtownie powstałą burzę po tak wielkiéj ciszy uważali za rzecz nadzwyczajną.—*Padł los na Jonasa.* Tak Bóg rozrządził, który zwykł używać złego ku dobremu, albowiem owe losy były zabobonne. P. W.
8. *Co za dzieło twoje?* Chcą wiedzieć na pewno, czy sprawiedliwie los wypadł, i starają się dowiedzieć z jego urzędu i ojczyzny, jakim jest Jonasz, dobrym czy złym.
9. *Hebrajczyk jestem ja.* T. j. z rodzaju tych którzy czczą Boga prawdziwego; a więc nie jestem bałwochwalcą, lecz czcicielem Boga prawdziwego, który stworzył niebo i ziemię.
10. *Zlękli się.* Widząc tak wielką potęgę Boga goniącego za uciekającym Jonaszem, i lękając się żeby i sami w to nieszczęście nie wpadli.—*Cóżeś to uczynił?* Dla czego, albo jak śmiałeś tak wielkiego Boga obrazić?
11. *I uspokoi się.* Żeby się uspokoiło.
12. *Weźmijcie mię a wrzućcie do morza.* Powiedział to Jonasz z natchnienia Bożego, z którego się upewnił iż Bóg chce, aby jako ofiara przejednania został do wody wrzuconym.
13. *Aby się wrócili do brzegu.* Żeby proroka nie rzucać do morza.

aridam, et non valebant, quia mare ibat, et intumescebat super eos.

14. Et clamaverunt ad Dominum, et dixerunt: Quaesumus, Domine, ne pereamus in anima viri istius, et ne des super nos sanguinem innocentem, quia tu, Domine, sicut voluisti, fecisti.

15. Et tulerunt Jonam, et miserunt in mare; et stetit mare a fervore suo.

16. Et timuerunt viri timore magno Dominum, et immolaverunt hostias Domino, et voverunt vota.

do brzegu, a nie mogli: bo morze szło, a burzyło się na nie.

14. Y wołali do Pana, y mówili: Prosiémy Panie, niechay nie giniemy dla dusze męża tego, a nieday na nas krwie niewinnéy: bo ty Panie uczyniłeś jakoś raczył.

15. Y wzięli Jonasa, y wrzucili w morze: y stanęło morze od burzenia swego.

16. Y bali się mężowie strachem wielkim Pana, y ofiarowali ofiary Panu, y ślubowali śluby.

Wykłady trudniejszych miejsc X. J. Wujka.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 1. w. 7. *Padł los na Jonasa.* Losy są trojakie: jedne są których używają do działu jakiego, kiedy się czém chcą dzielić, jako masz Joan. 19. Drugie są których używają, kiedy wątpią komu co dać, gdy wszyscy albo kilka jest zgodnych, przeto puszczą to na losy. Te oboje losy nie mają przygany. Są trzecie losy czarnoksiężkie, przez które chcą wiedzieć o przyszłych rzeczach, albo tajemnych cudzych grzechach: na przykład, kto co ukradł, kto zabił i t. d. a te były w zwyczaju u pogan, jako masz Ezech. 21, i tu na tém miejscu u Jonasza. Takie są od Boga zakazane. A chocia podczas Pan Bóg przez nie objawia prawdę, nie mocą losów, ale z wolej Bożéj który rządzi losami, Przypowieść 16, czyni to Bóg kiedy dla słusznych przyczyn rozumie być potrzeba tym ludziom, którzy się tém bawią, używając cudzéj złości ku końcowi, który on sobie postanowił; wszakże to z grzechem bywa, i źle się często powodzi, czego masz przykład na Saulu I. Król. 28. Bywały też insze losy z rozkazania albo natchnienia Bożego, jako mamy Jozue 7, o Achan, i I. Król. 10. gdy Saul losem na królestwo jest obrany, i w Dzie. 1, o Macieju ś. Ale tego nie mamy brać na przykład co się z niektóremi z osobnego zrządzenia Bożego działo.

CAPUT II. — ROZDZIAŁ 2.

O Jonaszu zostającym przez trzy dni w brzuchu wieloryba i jego wybawieniu.

1. Et praeparavit Dominus piscem grandem, ut deglutiret Jonam; et erat Jonas in ventre piscis tribus diebus, et tribus noctibus. *(Mat. 12, 39).* *

2. Et oravit Jonas ad Dominum Deum suum de ventre piscis.* *(Luc. 11, 30).*

3. Et dixit:

Clamavi de tribulatione mea ad Dominum, et exaudivit me: de ventre inferi clamavi, et exaudisti vocem meam. *(Psal. 119, 1. I. Cor. 15, 4).*

4. Et projecisti me in profundum in corde maris, et flumen circumdedit me: omnes gurgites tui et fluctus tui super me transierunt.

5. Et ego dixi: Abjectus sum a conspectu oculorum tuorum; verumtamen rursus videbo templum sanctum tuum.

1. Y nagotował Pan rybę wielką żeby połknęła Jonasa, y był Jonas w brzuchu ryby trzy dni y trzy nocy.

2. Y modlił się Jonas do Pana Boga swego z brzucha ryby.

3. Y rzekł:

Wołałem z ucisku mego do Pana, y wysłuchał mię: z brzucha piekła wołałem, y wysłuchałeś głos móy.

4. Y wrzuciłeś mię w głębokości w serce morza, y rzéka ogarnęła mię: wszystkie wody twoie y wały nademną przychodziły.

5. A iam mówił: Jestem odrzucony od widzenia oczu twoich: wszakże zasię uyźrzę kościół twóy święty.

---

14. *Niechaj nie giniemy dla duszy męża tego.* Dla duszy, t. j. za życie Jonasza którego wrzucamy do wody i gubimy: lecz czynimy to niechętni i zmuszeni i z rozkazu tegoż samego, o którego niebezpieczeństwo rzecz się ma.— *Nie daj na nas krwi niewinnéj.* Nie karz nas żeśmy tego człowieka zabili, który nas nie obraził. Albo, nie karz nas, jakbyśmy niewinnego zabili.—*Bo ty Panie uczyniłeś jakoś raczył.* Bo chociaż względem nas był niewinnym, który nam nie uszkodził, ale jest winnym względem ciebie, boś ty przez losy objawił go winnym, z czego się okazuje, że nie ganisz tego co my uczynić mamy.

15. *I wzięli. Nie powiedział,* mówi ś. Hieronim, *pochwycili; nie powiedział: napadli nań; lecz wzięli: niosąc jakby przez posługę i z uszanowaniem wrzucili w morze nie sprzeciwiającego się, lecz poddającego się ich woli.*

16. *I bali się mężowie strachem wielkim Pana.* Przez ten cud morza wzburzonego i natychmiast uśmierzonego, poznali że sprawcą tego jest Bóg, t. j. że Bóg Jonasza i żydowski jest prawdziwym Bogiem i nawrócili się do czci, wiary i bojaźni jego. — *Ofiarowali.* T. j. skoro do portu przybyli,—*Ślubowali śluby.* Z innych rzeczy w kraju swoim, albo w kościele Jerozolimskim mających się ofiarować.

R. 2.—1. *I nagotował Pan rybę wielką.* Tak urządził, że się nagle znalazła ryba wielka: lecz niema pewności jakiego rodzaju ta ryba; być może *Charkaryas* jak mniema Aldromandus.—*Trzy dni.* Może nie całe, jako i Chrystus w grobie, którego Jonasz był figurą.

3. *I wysłuchał mię.* Skoro się pomodlił z wnętrzności ryby, zaraz poczuł że jest od Boga wysłuchanym; dla tego te wyrazy które się tutaj znajdują, są raczéj dziękczynieniem, niżeli prośbą.—*Z brzucha piekła.* Tak nazywa wnętrzności ryby, z przyczyny ich wielkości, głębi i ciemności.

4. *W serce morza.* W środku, bo wielkie ryby przebywają w większych głębiniach morza,

5. *A jam mówił.* Skoro do morza wrzucony zostałem, sądziłem żeś mię odrzucił i opuścił, i że śmiercią ukaranym zostanę.—*Wszakże zasię ujrzę.* Lecz teraz spodziewam się, że kościół twój w Jerozolimie oglądam,

6. Circumdederunt me aquae usque ad animam: abyssus vallavit me, pelagus operuit caput meum.*
7. Ad extrema montium descendi: terrae vectes concluserunt me in aeternum, et sublevabis de corruptione vitam meam, Domine Deus meus. * *(Psal. 68, 2).*
8. Cum angustiaretur in me anima mea, Domini recordatus sum, ut veniat ad te oratio mea, ad templum sanctum tuum.
9. Qui custodiunt vanitates frustra, misericordiam suam derelinquunt.
10. Ego autem in voce laudis immolabo tibi: quaecumque vovi, reddam pro salute Domino.
11. Et dixit Dominus pisci, et evomuit Jonam in aridam.

6. Ogarnęły mię wody aż do dusze, przepaść mię otoczyła, morze okryło głowę moię.
7. Do spodku gór zstąpiłem: zawory ziemskie zamknęły mię na wieki: y wywiedziesz z skazy żywot móy, Panie Boże móy.
8. Gdy była ściśniona we mnie dusza moia, wspomniałem na Pana: aby przyszła do ciebie modlitwa moia, do kościoła twego świętego.
9. Którzy strzegą nikczemności próżno, miłosierdzie swoie opusczają.
10. Ale ia głosem chwały ofiarować tobie będę: comkolwiek ślubił oddam za zdrowie Panu.
11. Y rzékł Pan rybie: y wyrzuciła Jonasa na suchą.

CAPUT III.

ROZDZIAŁ 3.

O przybyciu Jonasza do Niniwy i szczeréj pokucie jéj mieszkańców.

1. Et factum est verbum Domini ad Jonam secundo, dicens:
2. Surge, et vade in Niniven civitatem magnam, et praedica in ea praedicationem, quam ego loquor ad te.
3. Et surrexit Jonas, et abiit in Niniven juxta verbum Domini; et Ninive erat civitas magna itinere trium dierum.
4. Et coepit Jonas introire in civitatem itinere diei unius, et clamavit, et dixit: Adhuc quadraginta dies, et Ninive subvertetur.
5. Et crediderunt viri Ninivitae in Deum, et praedicaverunt jejunium, et vestiti sunt saccis a majore usque ad minorem. *(Matt. 12, 41. Luc. 11, 32).*
6. Et pervenit verbum ad regem Ninive; et

1. Y stało się słowo Pańskie do Jonasa powtóre, mówiąc:
2. Wstań a idź do Niniwe miasta wielkiego: a opowiaday w nim opowiadanie, które ia mówię do ciebie.
3. Y wstał Jonas, y poszedł do Niniwe według słowa Pańskiego: a Niniwe było miasto wielkie trzy dni chodu.
4. Y począł Jonas wchodzić do miasta, ile mógł uiść dnia iednego: y wołał, y rzékł: Jescze cztérdzieści dni, a Niniwe będzie wywrócone.
5. Y uwierzyli mężowie Niniwitowie w Boga: y zapowiedzieli post, a oblekli się w wory, od większego aż do mnieyszego.
6. Y przyszło słowo do króla Niniwe: y wstał

6. *Ogarnęły mię wody aż do duszy.* Tak Dawid Ps. 68, 1: *Wybaw mię Boże boć weszły wody aż do duszy mojéj.* Zdawało się że wody mają wejść przez usta i nozdrza do serca, i duszę oddzielić od ciała.
7. *Do spodku gór zstąpiłem.* T. j. do jaskiń, które są u stóp gór blizko morza.—*Zawory ziemskie.* Wielkie skały były położone na mnie, które zamknęłyby mię na wieki, jeślibyś ty mię ztamtąd nie wyciągnął.— *I wywiedziesz z skazy.* Wywiedziesz z brzucha ryby, gdzie umrzeć miałem, gdybyś był nie przybył mi z pomocą.
8. *Kościoła.* Nieba. Albo kościoł Jerozolimski, gdzie Bóg pokornych modłów zwykł wysłuchiwać, i do którego zdaje się, że myślą zwrócił się Jonasz, gdy się modlił.
9. *Strzegą nikczemności.* Czczą bałwany.— *Miłosierdzie swoje opuszczają.* T. j. Boga, od którego każdy oczekiwać ma miłosierdzia, są więc dla siebie samych niemiłosiernymi i okrutnymi, bo śmierć i zgubę sobie gotują.
10. *Głosem chwały.* Wysławiając chwałę twoję.—*Ofiarować tobie będę.* Ofiary na dziękczynienie.—*Oddam za zdrowie.* Z łaski Bożéj mnie udzielone.
11. *Rzekł Pan rybie.* Rozkazał, t. j. uczynił żeby wyrzuciła.— *Na suchą.* Nie daleko od Joppe, zkąd był odpłynął.
R. 3.— 1. *Stało się słowo Pańskie do Jonasza powtóre.* Zdaje się, że Jonasz wybawiony z ryby, zaraz poszedł do Jeruzalem i kościoła, ażeby śluby swoje wypełnił przed Bogiem: a razem miał nadzieję że Bóg jego karą i pokutą jest zadowolonym, i że nie użyje go więcéj, żeby szedł do Niniwy: gdy tymczasem Bóg powtórnie iść mu tam rozkazuje.
2. *Opowiadanie.* Groźby zaguby, jak pokazuje się z w. nast.
3. *Trzy dni chodu.* Jeśliby kto chciał wszystkie dzielnice i ulice obejść. Albo, tak wielki miała obwód, że ledwie można było obejść w ciągu trzech dni, szczególnie z przedmieściami, które może daleko z każdéj się strony ciągnęły, jak w wielkich miastach bywać zwykło.
4. *Ujść dnia jednego.* Znaczy iż Jonasz trzecią część miasta przeszedł opowiadając, i że dzielnice jego i ulice nauczając zwiedził. — *Jeszcze czterdzieści dni.* Jeszcze pozostaje dni czterdzieście, po których Niniwa wywróconą będzie.—*Niniwe będzie wywrócone.* Z królestwem i monarchią Assyryjską. To proroctwo Jonasza było zagrażające, które należało rozumieć z tym warunkiem, że jeśli pokutować nie będzie, nie zmieni obyczajów, i t. p.
5. *Uwierzyli mężowie Niniwitowie.* Pobudzeni cudem połknięcia i wyzwolenia z brzucha wielorybowego, który im Jonasz przedstawił, a którego to cudu sława szeroko była się rozbiegła. To jest co Chrystus powiedział Łuk. 11, 30: *Jako był Jonasz znakiem Niniwitom: także będzie i syn człowieczy narodowi temu.— Zapowiedzieli.* Nakazali przez woźnego królewskim rozkazem, pierwiéj bowiem doszła do króla zapowiedź Jonasza, niżeli post nakazanym został. - *Oblekli się w wory.* We włosiennice zwyczajne pokutujących i płaczących.
6. *I przyszło słowo.* Bo przyszło było; daje bowiem

surrexit de solio suo, et abjecit vestimentum suum a se, et indutus est sacco, et sedit in cinere.

7. Et clamavit, et dixit in Ninive ex ore regis et principum ejus, dicens: Homines et jumenta, et boves et pecora non gustent quidquam, nec pascantur, et aquam non bibant.

8. Et operiantur saccis homines et jumenta, et clament ad Dominum in fortitudine, et convertatur vir a via sua mala, et ab iniquitate, quae est in manibus eorum.

9. Quis scit, si convertatur, et ignoscat Deus: et revertatur a furore irae suae, et non peribimus? *(Jer. 18, 11. Joel 2, 14).*

10. Et vidit Deus opera eorum, quia conversi sunt de via sua mala; et misertus est Deus super malitiam, quam locutus fuerat, ut faceret eis, et non fecit.

z stolice swéy, a zrzucił z siebie odzienie swoie, y oblékł się w wór, a usiadł w popiele.

7. Y obwołał, y mówił w Niniwe, z ust królewskich, y książąt iego, rzekąc: Ludzie, y bydło, y woły, y owce, niech nic nie ukuszaią, y niech im nie dawaią ieść, y wody niech nie piią.

8. A niech się okryią worami ludzie y bydło, a niech wołaią do Pana mocno, a niech się nawróci mąż od drogi swéy złéy, y od nieprawości, która iest w ręku ich.

9. Kto wié ieśli się nie nawróci, a zlituie się Bóg: y wróci się od zapalczywości gniewu swego, y nie zginiemy?

10. Y uyźrzał Bóg uczynki ich, że się nawrócili od drogi swéy złéy: y zlitował się Bóg nad złém które był rzékł że im miał uczynić, y nie uczynił.

Wykład X. J. Wujka.—**Roz. 3. w. 9.** *Kto wie jeśli się nie nawróci, a zlituje się Bóg.* Dla tego (pisze Hieronim ś.) pod wątpliwością i nie pewnie obiecuje, aby ludzie nie będąc pewnymi o zbawieniu swojem, tem pilniéj pokutowali: i Boga do miłosierdzia pokutą swoją wzbudzali. Augustin. in Psal. 50, tak pisze: Niepewna jest kiedy mówi, kto wie? o rzecz niepewną pokutując prosili, a pewnego miłosierdzia dostąpili. Czytaj Joel. 2.

CAPUT IV.

ROZDZIAŁ 4.

O smutku Jonasza, że się jego przepowiednia nie spełniła, i o strofowaniu go za to od Boga.

1. Et afflictus est Jonas afflictione magna, et iratus est;

2. et oravit ad Dominum, et dixit: Obsecro, Domine, numquid non hoc est verbum meum, cum adhuc essem in terra mea? propter hoc praeoccupavi, ut fugerem in Tharsis: scio enim, quia tu Deus clemens et misericors es, patiens, et multae miserationis, et ignoscens super malitia. *(Joel 2, 13).*

3. Et nunc, Domine, tolle quaeso animam meam a me, quia melior est mihi mors quam vita.

4. Et dixit Dominus: Putasne, bene irasceris tu?

5. Et egressus est Jonas de civitate, et sedit contra orientem civitatis, et fecit sibimet umbraculum ibi, et sedebat subter illud in umbra, donec videret, quid accideret civitati.

6. Et praeparavit Dominus Deus hederam, et ascendit super caput Jonae, ut esset umbra super

1. Y utrapiony iest Jonas utrapieniem wielkim y rozgniewał się.

2. Y modlił się do Pana, y rzékł: Proszę Panie, aza nie to iest słowo moie, gdym iescze był w ziemi moiéy? dla tego uprzedziłem abych uciekł do Tharsis. Bo wiem żeś ty Bóg łaskawy a miłościwy, cierpliwy y wielkiego miłosierdzia, a odpuszczaiący złość.

3. A teraz Panie, weźmi proszę duszę moię odemnie: bo mi lepsza iest śmierć niźli żywot.

4. Y rzekł Pan: Co mniemasz dobrze się ty gniewasz?

5. Y wyszedł Jonas z miasta, y siadł na wschód słońca miasta: y uczynił tam sam sobie chłodnik, y siedział pod nim w cieniu, ażby uyzrzał coby się działo z miastem.

6. Y zgotował Pan Bóg bluscz y wyrósł nad głową Jonaszową, aby był cieniem nad głową ie-

---

przyczynę publicznie nakazanego postu. — *Do króla.* Którym natenczas, jak twierdzą wielu poważnych pisarzy, był Sardanapal. — *Odzienie swoje.* Inni tłumaczą: *szatę królewską*, t. j. koronę i inne królewskie oznaki.

7. *Obwołał.* Woźny.—*Z ust królewskich.* Z rozkazu królewskiego, dostójników i radzców jego. — *Ludzie i bydło i woły.* Nawet bydło do postu zmuszając i worem okrywając, Niniwici chcieli żeby widokiem tym tem bardziéj do pokuty pobudzić się.

8. *Mocno.* Chald. *wciąż;* LXX. *gwałtownie*, głosem podniesionym i z wielkiem uczuciem miłosierdzia Bożego błagając.—*Mąż.* Każdy.—*Drogi.* Sposobu życia.—*W ręku.* W uczynkach.

9. *Kto wie jeśli się nawróci.* Patrz Wujka.

10. *Złem.* Biedą, utrapieniem.

R. 4.—1. *I utrapiony jest Jonas.* T. j. gdy po upływie dni czterdziestu, widział zapowiedź swoję nie urzeczywistnioną i Niniwę niewywróconą; lękał się bowiem żeby go nie miano za kłamcę i fałszywego proroka.

2. *Słowo moje.* Żem powiedział, iż nie uczynisz tego czém groziłeś. Albo *słowo* bierze się za rzecz; jakby rzekł: czy nie ta była przyczyna ucieczki mojéj? — *Odpuszczający złość.* Ubolewający nad złem, jak Pagnin tłumaczy; t. j. odwołujący wyrok zesłania klęski.

3. *Weźmij proszę duszę moję odemnie.* Życzy sobie śmierci, z przyczyny nadzwyczajnéj boleści, jak Eliasz, III. Król. 19, 4.

4. *Dobrze się ty gniewasz.* Słusznie i sprawiedliwie?

5. *Ażby ujrzał coby się działo z miastem.* Sądził bowiem że jeśli nie wywrócenie, to jakaś przynajmniéj kara i klęska spadnie na miasto, żeby się nie pokazał zupełnie fałszywym prorokiem.

6. *Bo się był upracował.* Ztrudzony był drogą i upałem i schorzały na duchu, że pogróżki i przepowiednie swoje widział zawiedzionemi.

caput ejus, et protegeret eum; laboraverat enim; et laetatus est Jonas super hedera laetitia magna.
7. Et paravit Deus vermem ascensu diluculi in crastinum; et percussit hederam, et exaruit.
8. Et cum ortus fuisset sol, praecepit Dominus vento calido et urenti; et percussit sol super caput Jonae, et aestuabat; et petivit animae suae, ut moreretur, et dixit: Melius est mihi mori, quam vivere.
9. Et dixit Dominus ad Jonam: Putasne, bene irasceris tu super hedera? Et dixit: Bene irascor ego usque ad mortem.
10. Et dixit Dominus: Tu doles super hederam, in qua non laborasti, neque fecisti, ut cresceret: quae sub una nocte nata est, et sub una nocte periit.
11. Et ego non parcam Ninive civitati magnae, in qua sunt plus quam centum viginta millia hominum, qui nesciunt, quid sit inter dexteram et sinistram suam, et jumenta multa.

go, y zasłaniał go, bo się był upracował: y radował się Jonas z bluszczu weselem wielkim.
7. Y nagotował Bóg robaka gdy wschodziło zaranie nazaiutrz: y zaraził bluscz, y usechł.
8. A gdy weszło słońce, roskazał Pan wiatrowi ciepłemu y palącemu: y uderzyło słońce na głowę Jonasowę, y znóy mu był: Y prosił duszy swéy aby umarł, y rzékł: Lepiéy mi umrzéć, niźli żyć.
9. Y rzékł Pan do Jonasa: Co mniemasz dobrze się ty gniewasz o bluscz? y rzékł: Dobrze się ia gniewam aż do śmierci.
10. Y rzekł Pan: Ty żałuiesz bluszczu, na któryś nie robił, aniś uczynił żeby wzrósł: który zaiednę noc urósł, y za iednę noc zginął.
11. A iabych niémiał przepuścić Niniwe miastu wielkiemu, w którym iest więcéy niż sto y dwadzieścia tysięcy ludzi, którzy nie wiedzą co iest między prawicą a lewicą ich, y bydła wiele.

7. *Gdy wschodziło zaranie nazajutrz.* Na świtaniu dnia następnego, t. j. gdy jutrzenka wschodziła ponad ziemią i czyniła początek dnia następnego.
8. *Rozkazał Pan wiatrowi ciepłemu.* Zesłał wiatr ciepły i palący, t. j. wschodni, który w owych krajach jest gorącym.—*Uderzyło słońce na głowę Jonasowę.* Którego uschła zasłona, gdy się liście skurczyły od gorąca.—*Prosił duszy swéj aby umarł.* Życzył sobie śmierci, i prosił Boga aby ją zesłał na niego, jak wyżéj w. 3.
9. *Dobrze.* Słusznie, jak wyżéj w. 4. — *Dobrze się ja gniewam aż do śmierci.* Tak wielki jest smutek, iż mnie zabija prawie i życie mi wydziera.
10. *Ty żałujesz bluszczu.* Jeśli tyle się smucisz nad uschnięciem bluszczu, który prędko wyrasta i ginie prędko; jakże daleko więcéj bolećbyś powinien nad zagubą tak znakomitego miasta, i życzyć żeby mu było przebaczono.
11. *Sto i dwadzieścia tysięcy ludzi którzy nie wiedzą.* Niemowląt, które dla braku poznania, jeszcze nie umieją rozeznać i rozróżnić dobrego od złego; bo to oznacza sposób mówienia przysłowiowy, *wiedzieć co jest między prawicą a lewicą.*

Koniec Księgi Proroctw Jonasza.

Wprowadzenie do księgi Micheasza.

Micheasz wykłada się pokora, albo kto jako. Ten zburzenie Samaryi, a książąt Izraelskich i fałszywych proroków, przez ich złości, zginienie prorokuje. Przezwisko tu położone Micheasza Morasthytczyka, i czas którego prorokował, pokazuje iż to inszy był Micheasz od onego Micheasza, też proroka, o którym 3. Król. 22.

PROPHETIA MICHÆÆ. PROROCTWO MICHEASZA.

CAPUT I. ROZDZIAŁ 1.

O pogróżkach przeciw Samaryi i Jerozolimie za ich bałwochwalstwo.

1. Verbum Domini, quod factum est ad Michaeam Morasthiten, in diebus Joathan, Achaz et Ezechiae regum Juda; quod vidit super Samariam et Jerusalem.

1. Słowo Pańskie, które się stało do Micheasza Morasthytczyka, za dni Joathana, Achaza y Ezechiasza królów Judzkich; które widział przeciw Samaryiéy y Jeruzalem.

Komentarz Menochiusza.

R. 1.—1. *Do Micheasza.* Micheasz prorok, nie jest owym Micheaszem synem Jemla, o którym wzmianka III. Król. 22, 18. Bo pierwszy prorokował za Joatana, Achaza i Ezechiasza; drugi zaś żył za Achaba i Jozafata; więc prorok nasz o dwieście, albo sto pięćdziesiąt lat był poźniejszym od tamtego.—*Morastytczyka.* Morasti było to miasteczko w pokoleniu Judy, blizko Eleuteropolis od wschodu.—*Za dni Joatana.* Z tego się okazuje, że wkrótce po Ozeaszu, Joelu, Abdiaszu i Jonaszu zaczął prorokować; bo tamci zaczęli za Oziasza, który był ojcem Joatana.—*Które widział.* Które słowo, t. j. widzenie, albo proroctwo odebrał z objawienia Bożego. — *Przeciw Samaryi i Jeruzalem.* Bo przeciw Izraelowi prorokuje, t. j. przeciw dziesięciu pokoleniom, i przeciw Judzie.

2. Audite, populi omnes, et attendat terra et plenitudo ejus, et sit Dominus Deus vobis in testem, Dominus de templo sancto suo. *(Deut. 32, 1).*
3. Quia, ecce, Dominus egredietur de loco suo, et descendet, et calcabit super excelsa terrae *.
4. Et consumentur montes subtus eum, et valles scindentur sicut cera a facie ignis, et sicut aquae, quae decurrunt in praeceps.
5. In scelere Jacob omne istud, et in peccatis domus Israel: quod scelus Jacob? nonne Samaria? et quae excelsa Judae? nonne Jerusalem?* *(Isai. 26, 21).*
6. Et ponam Samariam quasi acervum lapidum in agro, cum plantatur vinea, et detraham in vallem lapides ejus, et fundamenta ejus revelabo.
7. Et omnia sculptilia ejus concidentur, et omnes mercedes ejus comburentur igne, et omnia idola ejus ponam in perditionem, quia de mercedibus meretricis congregata sunt, et usque ad mercedem meretricis revertentur.
8. Super hoc plangam, et ululabo, vadam spoliatus et nudus, faciam planctum velut draconum, et luctum quasi struthionum,
9. quia desperata est plaga ejus, quia venit usque ad Judam, tetigit portam populi mei usque ad Jerusalem.
10. In Geth nolite annuntiare, lacrymis ne ploretis, in Domo pulveris pulvere vos conspergite.

2. Słuchaycie narodowie wszyscy, y niech słucha ziemia y napełnienie iéy, a niech Pan Bóg będzie na was świadkiem, Pan z kościoła swego świętego.
3. Bo oto Pan wynidzie z mieysca swego, a znidzie y deptać będzie po wysokościach ziemie.
4. Y zniszczeią góry pod nim: a doliny roztopnieią iako wosk od oblicza ognia, y iako wody, które spadaią z góry.
5. Dla występku Jakóbowego wszytko to, y dla grzechów domu Izraelowego: która złość Jakóbowa? izali nie Samarya? a które wyżyny Judzkie? izali nie Jeruzalem?
6. Y położę Samaryą, iako gromadę kamienia na polu gdy sadzą winnice, y ściągnę kamienie iéy w dolinę, y fundamenty iéy odkryię.
7. A wszytkie ryciny iéy będę porąbane, y wszytkie zapłaty iéy będą spalone ogniem, y wszytkie bałwany iéy dam na zatracenie: bo z zapłaty nierządnice zgromadzone są, y aż do zapłaty nierządnice wrócą się.
8. Dla tego płakać y wyć będę, będę chodził zewleczony y nagi, uczynię płacz iako smoków, a żałobę iako strusiów,
9. bo zwątpiona iest rana iéy, bo przyszła aż do Judy, dotknęła się bramy ludu mego aż do Jeruzalem.
10. W Geth nie oznaymuycie, łzami nie płaczcie, w domu Prochu, prochem się posypuycie.

---

2. *Słuchajcie narodowie wszyscy.* Tak dziesięciu, jako i dwóch pokoleń.—*Napełnienie jéj.* Wszyscy którzy ją zamieszkują i zapełniają.—*Niech Pan Bóg będzie na was świadkiem.* Że ja pełnię obowiązek proroczy, i upominam was żebyście bałwochwalstwo i grzechy porzucili.—*Pan z kościoła swego świętego.* Który w niebie jakby w kościele majestatu swego przebywa.

3. *Wynijdzie.* Dla ukarania. Potęgę swoję, która się wydawała ukrytą, w karaniu okaże. —*Deptać będzie po wysokościach ziemi.* Podepce wysokich i możnych, t. j. książąt Izraela.

4. *I zniszczeją góry.* Książęta i możni pod naciskiem Bożym, jak góry piorunem rażone stopnieją, i zniszczeją. Albo, przez góry i doliny rozumie miasta na górach i dolinach położone.—*Doliny.* Gmin.

5. *Dla występku Jakóbowego wszystko to.* Nieszczęścia te wszystkie dotkną dla grzechu Jakóbowego, t. j. dziesięciu pokoleń. —*I dla grzechów.* Powtórzenie tegoż samego zdania. —*Która złość Jakóbowa?* Kto był przyczyną bałwochwalstwa dziesięciu pokoleń. —*Izali nie Samarya?* Czy nie królowie i książęta ludu zamieszkujący Samaryą i przewodniczący w zbrodniach?— *Które wyżyny Judzkie?* Zkąd poszło, iż Żydzi ofiary składają bałwanom na górach? *Izali nie Jeruzalem?* Czy nie królowie i książęta mieszkający w Jerozolimie, byli wynalazcami i rozkrzewicielami bałwochwalstwa?

7. *Zapłaty jéj.* Dary i bogactwa, które brała od bałwochwalców nierządnica, t. j. czcicielka bałwanów Samarya, a w nieświętych kościołach bałwanów składała drogi sprzęt złoty, albo srebrny, odzież i t. p. Albo, zapłatą nazywa dary, albo bogactwa, które zebrała Samarya z handlu i przyjaźni narodów, których bałwany czciła: dla tego nazywa to zapłatą, iż za to jéj dawano, że ich bałwanom się kłaniała.—*Bo z zapłaty nierządnicy zgromadzone są.* Z powodu bałwochwalczego przesądu dane, albo nabyte.—*I aż do zapłaty nierządnicy wrócą się.* Bogactwa te od nierządnicy Samaryi przejdą do Niniwy stolicy Assyryjskiéj, która też jest nierządnicą, t. j. czcicielką bałwanów, i będzie jéj zapłatą za dokonane zburzenie i łupiestwo Samaryi, do czego ją przyźwie wola Boża, mścicielka grzechów Samaryi.

8. *Dla tego płakać i wyć będę.* Żeby Izrael nie uważał za fałsz tego co twierdzę, w uczynkach też boleść moję wykażę, i chodzić będę nago, bo nie tylko Izrael lecz i Juda spustoszonymi będą, a klęska ta dójdzie aż do bram Jerozolimskich.—*Będę chodził zewleczony i nagi.* Żebym przez to wyraził że Izraelici nadzy i wzdychający do niewoli zaprowadzonymi będą. Podobnie czynił Izaiasz 20, 2. —*Płacz jako smoków.* Które zdeptane od słoniów, z któremi walczą, wydają głos silny i płaczliwy.—*Żałobę jako strusiów.* W hebr. *jako córek strusich;* bo samice strusie krzykliwsze są od samców, i żałośniejszy głos wydają. Niektórzy tłumaczą, *jako młode strusie:* bo pisklęta strusie opuszczone od rodziców, a nawet odrzucone, jak mówi Job 39. 14; i Jerem: Tren: 4. 3, jęczą żałośnie.

9. *Bo zwątpiona jest rana jéj.* T. j. Samaryi. Raną nazywa klęskę zadaną od Assyryjczyków, i ztąd zrodzony głód i zaraza. —*Bo przyszła aż do Judy.* Bo po zburzeniu Samaryi przez Salmanasara króla Assyryjskiego, w roku szóstym Ezechiasza, zaraz w roku 14. Ezechiasza, Sennacherib, który nastąpił po Salmanasarze, pustosząc daléj, przyszedł do Judei, zdobył miast wiele i obległ nawet Jerozolimę, ale tam od anioła zabitym został, IV. Król. 18 i 19.

10. *W Geth nie oznajmujcie.* Powściągnijcie boleść, i nie głoście przed narodami nieprzyjaznemi dla Izraelitów klęski téj, ażeby posłyszawszy o têm nie radowały się z nieszczęścia waszego. Tak II. Król. 1, 20. powiedziano: *Nie powiadajcie w Geth, ani oznajmiajcie po ulicach Askalonu: aby się snać nie radowały córki Filistyńskie, aby się nie weseliły córki nieobrzezańców.* —*Łzami nie płaczcie.* T. j. żeby nieprzyjaciele mogli widzieć, albo słyszeć i cieszyć się z tego. Płakać łzami, oznacza wielce płakać. —*W domu prochu.* Patrz Wujka.

11. Et transite vobis, Habitatio pulchra, confusa ignominia; non est egressa, quae habitat in exitu: planctum Domus vicina accipiet ex vobis, quae stetit sibimet,

12. quia infirmata est in bonum, quae habitat in amaritudinibus, quia descendit malum a Domino in portam Jerusalem.

13. Tumultus quadrigae stuporis habitanti Lachis: principium peccati est filiae Sion, quia in te inventa sunt scelera Israel.

14. Propterea dabit emissarios super hereditatem Geth, Domus mendacii in deceptionem regibus Israel.

15. Adhuc heredem adducam tibi, quae habitas in Maresa, usque ad Odollam veniet gloria Israel.

16. Decalvare, et tondere super filios deliciarum tuarum: dilata calvitium tuum sicut aquila, quoniam captivi ducti sunt ex te.

11. A idźcie sobie, Mieszkanie piękne, zelżone sromotą; nie wyszła, która mieszka na wyszciu: płacz Dóm blizki wezmie po was, który sobie samemu stał,

12. bo zaniemógł na dobre, który mieszka w gorzkościach, bo zstąpiło złe od Pana do bramy Jeruzalem.

13. Grzmot poczwórnych zdumienia mieszkaiącemu w Lachis: początkiem grzéchu iest córce Syońskiéy, bo się w tobie nalazły występki Izraelskie.

14. Dla tego da naiezdniki na dziedzictwo Geth: domy kłamstwa ku zwiedzeniu królóm Izraelskim.

15. Jescze dziedzica przywiodę tobié, która mieszkasz w Maresa, aż do Odollam przydzie sława Izraelowa.

16. Obłyś się, y ostrzyż się dla synów roskoszy twoich: rozszérz łysinę twoię iako orzeł, bo w niewolą pobrano z ciebie.

Wykłady trudniejszych miejsc X. J. Wujka.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 1. w. 10. *W domu prochu prochem się posypujcie.* To jest, w domiech obalonych, tak, że się w proch obróciły. Nowotni żydowie powiadają, iż słowa żydowskie są własne imiona niektórych miejsc, i dla tego tu i niżéj zostawiają słowa żydowskie nie wykładając ich, wszakże lepiéj starym tłumaczom wierzyć, którzy rozumieją iż tu mówi o mieściech zburzonych, i prochu albo gruzu pełnych. Toż rozumiéj i o inszych słowiech niżéj położonych.

14. *Da najezdniki na dziedzictwo.* Nowi żydowie tak: Da upominki. Ale słowo żydowskie właśnie znaczy, *missiones,* to jest wszystkie rzeczy które posyłają: a iż tu mówi o posłanych żołnierzach, dla tego po łacinie przełożono *Emissarios,* a po polsku, *Najezdniki,* co znaczy żołnierze i jezdce prędkie, którzy szpiegują albo do ziemie nieprzyjacielskiéj wtargną, albo więc na królewskie rozkazanie wszędzie jeżdżą.

CAPUT II. — ROZDZIAŁ 2.

O grzechach ludu, i karze Boskiéj za nie.

1. Vae, qui cogitatis inutile, et operamini malum in cubilibus vestris: in luce matutina faciunt illud, quoniam contra Deum est manus eorum.

1. Biada, którzy myślicie rzecz niepożyteczną, y czynicie złość w łożnicach waszych: na świtaniu czynią to, bo przeciw Bogu iest ręka ich.

11. *Zelżone sromotą.* Dla hańby niewolnictwa.—*Która mieszka na wyjściu.* W hebr. *która mieszka w Saanan,* tsaanan może być branem za imię własne, albo pospolite. Jeśli za własne, to powiemy, że jest toż samo Saanan, które było miasto w pokoleniu Judy, Jozue 15. 37, albo raczéj tem samem co Sennim, albo Saananim, czyli Sannanim, które było w pokoleniu Neftali podległe Samaryi, jak pokazuje się z Jozue 19. 33; Sędz: 4, 12. Jeśli weźmiemy za imię pospolite, powiemy że tu mowa o Samaryi, o któréj powiedziano że mieszka na *wyjściu,* t. j. na końcu ziemi świętéj, najbliższa nieprzyjaciół, pograniczna z Assyryjczykami. I myśl ta będzie: nie sądź Samaryo, że wszystkie pogróżki proroków już się spełniły, kiedy Teglatfalazar, który IV. Król: 15. 29, uprowadził w niewolę niektórych i z pośród ciebie. Nie tak jest. Jeszcześ nie wyszła, aniś do niewoli nie uprowadzona; całą cię zaprowadzą, tak że nikt, albo prawie nikt w Samaryi nie pozostanie. — *Płacz dóm blizki weźmie po was.* Jerozolima, która stała sama sobą t. j. ufała we własnych siłach. Albo, które miasto było tak piękne, wytwornie zbudowane i ustalone.

12. *Zaniemógł na dobre.* Do czynienia dobrego.—*Który mieszka w gorzkościach.* T. j. dom blizki, czyli pokolenia Judy, który mieszka w gorzkościach, t. j. w grzechach wyzywających do goryczy i gniewu, i który oczekuje goryczy zemsty Bożéj.—*Bo zstąpiło złe.* Bo jak mówi ś. Hieronim, Sennacheryb Assyryjczyk, po spustoszeniu Samaryi, przybył też do Jerozolimy i posłał Rabsacena, dla urągania się nad Jerozolimitami. IV. Król. 18. 17; Izai: 36, 2.

13. *Grzmot poczwórnych zdumienia.* Będzie usłyszan w Lachis odgłos wozów Sennacheryba, od którego z bojaźni jakby ogłupieją obywatele Lachis, obywatele mówię Lachis, którzy najpierwsi z Żydów nauczyli się od Samarytów czci bałwanów, i przykładem swoim pociągnęli Jerozolimę do bałwochwalstwa.

14. *Da najezdniki.* Patrz Wujka.

15. *Jeszcze dziedzica przywiodę tobie która mieszkasz w Maresa.* O Maresa! miasto Judzkie, które nazwą twoją *dziedzictwo* znaczysz, przyjdzie do ciebie wróg, który cię zdobędzie i odziedziczy.—*Aż do Odollam.* Odolla było miasto na granicach Judy.

16. *Obłyś się.* Samaryo i Judeo, ostrzyż włosy na znak żałoby.—*Rozkoszy twoich.* Roskosznych twoich.—*Jako orzeł.* Gdy zmieniając pióra wszystkie, wierzchołek głowy ma nagi.

R. 2. — 1. *Którzy myślicie rzecz niepożyteczną.* Myśl ta: którzy myślicie *wydzierstwo,* jak w Chald. i niesprawiedliwości rozmyślacie. —*Czynicie złość w łożnicach waszych.* W nocy na łożach waszych zamyślacie złości, które gdy rozwidnieje do skutku przywodzicie, i najraniéj czynić je zaczynacie.—*Bo przeciw Bogu jest ręka ich.* Patrz W.

2. Et concupierunt agros, et violenter tulerunt, et rapuerunt domos, et calumniabantur virum et domum ejus, virum et hereditatem ejus.

3. Idcirco haec dicit Dominus: Ecce, ego cogito super familiam istam malum, unde non auferetis colla vestra, et non ambulabitis superbi, quoniam tempus pessimum est.

4. In die illa sumetur super vos parabola, et cantabitur canticum cum suavitate, dicentium: Depopulatione vastati sumus, pars populi mei commutata est: quomodo recedet a me, cum revertatur, qui regiones nostras dividat?

5. Propter hoc non erit tibi mittens funiculum sortis in coetu Domini.

6. Ne loquamini loquentes: Non stillabit super istos, non comprehendet confusio.

7. Dicit domus Jacob: Numquid abbreviatus est spiritus Domini, aut tales sunt cogitationes ejus? Nonne vérba mea bona sunt cum eo, qui recte graditur?

8. Et e contrario populus meus in adversarium consurrexit: desuper tunica pallium sustulistis, et eos, qui transibant simpliciter, convertistis in bellum.

9. Mulieres populi mei ejecistis de domo deliciarum suarum: a parvulis earum tulistis laudem meam in perpetuum.

10. Surgite, et ite, quia non habetis hic requiem, propter immunditiam ejus corrumpetur putredine pessima.

2. Y pożądali ról, a gwałtem brali. y wydzierali domy, y potwarzali męża y dóm iego, męża y dziedzictwo iego.

3. Przetoż to mówi Pan: Oto ia myślę na ten ród złe, z czego nie odeymiecie szyy waszych a nie będziecie pyszno chodzić, bo czas bardzo zły iest.

4. Onego dnia wezmą o was przypowieść, y będą śpiewać pieśń z wdzięcznością, mówiących: Spustoszeniem spustoszeniśmy, część ludu mego odmieniona iest: iakoż odeydzie odemnie, gdyż się wraca, który pola nasze rozdzieli?

5. Przeto nie będziesz mieć ktoby rzucał sznurem losu w zgromadzeniu Pańskim.

6. Nie mówcie mówiąc: Nie będzie kapać na te, nie poyma sromota.

7. Mówi dóm Jakóbów: Izali ukrócony iest duch Pański, abo takie są myśli iego? Izali słowa moie nie są dobre z tym, który prosto chodzi?

8. A przeciwnym obyczaiem, lud móy nieprzyiacielem powstał: z wierzchu sukuie braliście płascz, a te, którzy chodzili po prostu, obróciliście ku bitwie.

9. Niewiasty ludu mego powyganialiście z domu kochania ich: od dzieci ich odięliście chwałę moię na wieki.

10. Wstańcie a idźcie, bo tu nie macie odpoczynienia, dla nieczystości iéy skazi się zgniłością co naygorszą.

---

2. *Potwarzali męża i dóm jego.* Potwarzali ludzi, żeby się wedrzeć w ich dobra i majętności.

3. *Ja myślę.... złe.* Mam zamiar klęską jaką naród ten dotknąć.— *Z czego nie odejmiecie szyj waszych.* Zwalę na was ciężar największy, którego pozbyć się nie będziecie mogli w żaden sposób, ani zdołacie odjąć karków waszych od dźwigania jego. Rozumie najcięższe utrapienie niewoli.—*Nie będziecie pyszno chodzić.* Nachylę wyprostowany i pyszny kark wasz.— *Bo czas bardzo zły jest.* T. j. będzie, gdyż sprowadzę na was czasy klęsk największych.

4. *Wezmą o was przypowieść.* Pieśń pogrzebową po was śpiewać będą.— *Pieśń z wdzięcznością.* Na nótę pogrzebową, jak się dziać zwykło na pogrzebach.— *Spustoszeniem spustoszeniśmy.* T. j. zupełnieśmy spustoszeni. Są to słowa synagogi, t. j. Samaryi i Jerozolimy.— *Część ludu mego odmieniona jest.* Część narodu Izraelskiego do Assyryi przeniesiona. Albo, część, t. j. dział i dziedzictwo narodu mojego odjęte i obcym oddane.— *Jakoż odejdzie odemnie?* Jakóż, mówili fałszywi prorocy i pochlebce, że Assyryjczyk odejdzie nie uczyniwszy wielkiéj szkody, gdy tymczasem tak prędko wrócił, ażeby role nam odebrał i pomiędzy swoich rozdzielił? Są to wyrazy żałości.

5. *Przeto niebędziesz mieć.* Odtąd Samaryo i Judeo ziemi twojéj sznurem rozdzielać nie będziesz pomiędzy obywateli swoich, jak zwykłaś, bo cię wszelkiéj własności pozbawią. Są to wyrazy Samaryi i Judei do samych siebie powiedziane. Bo tak niekiedy ludzie smutni do siebie samych przemawiają.

6. *Niemówcie mówiąc.* Po skończeniu trenu, albo pieśni pogrzebowéj, już inny prorok, albo mąż mądry wprowadza się mówiący; jakby rzekł: Micheaszu, Joelu, Amosie i t. d. nie traćcie słów, ani mówcie naprożno do tego ludu, ani go nauczajcie.—*Nie będzie kapać na te.* Wymowa wasza nie natchnie ich myślą dobrą.— *Nie pojma sromota.* Tak dalece są oni bezwtydni, że upomnienia i strofowania a także i groźby wstydu w nich nie obudzą.

7. *Izali ukrócony jest duch Pański?* Czy duch miłosierdzia Bożego jest skrępowany, żeby nas, którzyśmy narodem jego, chciał zatracić? — *Takie są myśli jego.* Jakie wy słowami okazujecie. T. j. czy sądzicie że on o niczem nie myśli, jak tylko o karaniu?—*Izali słowa moje nie są dobre?* Są to słowa i odpowiedź Boga twierdzącego, że on jest dobrym wprawdzie, lecz tylko dla dobrych i sprawiedliwych.

8. *A przeciwnym obyczajem.* Lecz wy jakby przeciwnicy powstajecie przeciw mnie, wciąż prawo moje pogwałcając.—*Z wierzchu sukni braliście płaszcz.* Tak dalece jesteście zdziercami, żeście nawet suknie, które ubodzy noszą, im wydzierali.— *Którzy chodzili po prostu.* Tych, którzy nikomu nie szkodzili. — *Obróciliście ku bitwie.* Po nieprzyjacielsku prześladowaliście.

9. *Powyganialiście z domu kochania ich.* Z domów ich, w których z mężami żyli w miłości i pokoju; albo prześladując mężów, albo żony osławiając przed mężami i w podejrzenie podając; albo w ogólności przez grzechy wasze dając powód do niewoli; z czego poszło, że niewiasty przez Assyryjczyków zwycięzkich, z domów swoich porwane zostały.—*Odjęliście chwałę moję.* Oderwanych od matek pozbawiliście wychowania, i zrobiliście bałwochwalcami tych, którzyby mię kiedyś chwalili. Liczne i wykształcone rodziny zgubiliście, od których niegdyś chwałę odbierałem.

10. *Wstańcie a idźcie.* Do niewoli; bo już nie będziecie mogli jak dotąd żyć tu spokojnie i bezpiecznie. — *Dla nieczystości.* Ziemia grzechami waszemi skalana, na pomstę za występki zarazi się krwią i zgnilizną trupów.

11. Utinam non essem vir habens spiritum, et mendacium potius loquerer: stillabo tibi in vinum et in ebrietatem, et erit super quem stillatur populus iste.

12. Congregatione congregabo, Jacob, totum te, in unum conducam reliquias Israel, pariter ponam illum quasi gregem in ovili, quasi pecus in medio caularum: tumultuabuntur a multidine hominum.

13. Ascendet enim pandens iter ante eos: divident, et transibunt portam, et ingredientur per eam; et transibit rex eorum coram eis, et Dominus in capite eorum.

11. Day Boże, bych nie był mężem maiącym ducha, ażebych raczéy kłamstwo mówił: będę kropił na cię winem y piiaństwem, y będzie lud ten na który kropią.

12. Zgromadzeniem zgromadzę wszytkiego ciebie Jakóbie, skupię w iedno ostatki Izraela, położę go społem iako trzodę w owczarni, iako bydło w pośrzód chlewów, będzie zgiełk od mnóstwa ludzi.

13. Abowiem wstąpi otwieraiąc drogę przed nimi: przebiią y przeydą przez bramę, y wnidą przez nię; y przeydzie król ich przed nimi, a Pan na przodku ich.

Wykład X. J. Wujka Roz. 2. w. 1. *Bo przeciw Bogu jest ręka ich.* Nowotni inaczéj przekładają: Bo jest moc w ręku ich, to jest, na utrapienie ubogich. Prawda jest, że i tak się może przełożyć, i wiedzieli to dobrze LXX tłumacze i Hieronim ś., wszakże ze dwu wykładów jeden obrali, który się słowom prorockim zdał przyzwoitszym.

11. *Będę kropił na cię winem i pijaństwem.* Jest zwyczaj Pisma ś. iż winem zowie karanie albo gniew Boży, który jakoby z kubka bywa na każdego według zasług jego wylewany. Psal. 74. Jer. 25. Apoc. 14. Mat. 20. Joan. 18. Pijaństwem lepak zowiem zbytnie i srogie karanie. Psal. 35. Deut. 32.

CAPUT III.

ROZDZIAŁ 3.

O groźbie Bożéj za grzéchy książąt, kapłanów i przełożonych narodu.

1. Et dixi: Audite, principes Jacob et duces domus Israel: Numquid non vestrum est, scire judicium,

2. qui odio habetis bonum, et diligitis malum: qui violenter tollitis pelles eorum desuper eis, et carnem eorum desuper ossibus eorum?

3. Qui comederunt carnem populi mei, et pellem eorum desuper excoriaverunt, et ossa eorum confregerunt, et conciderunt sicut in lebete, et quasi carnem in medio ollae.

4. Tunc clamabunt ad Dominum, et non exaudiet eos, et abscondet faciem suam ab eis in tempore illo, sicut nequiter egerunt in adinventionibus suis.

5. Haec dicit Dominus super prophetas, qui seducunt populum meum, qui mordent dentibus suis, et praedicant pacem, et si quis non dederit in ore eorum quippiam, sanctificant super eo proelium.

1. Y rzekłem: Słuchaycie książęta Jakóbowe, y wodzowie domu Izraelowego: Izali nie wasza iest umieć sąd,

2. którzy macie w nienawiści dobroć, a miłuiecie złość: którzy gwałtem zdzieracie skóry z nich, y mięso ich z kości ich?

3. Którzy iedli mięso ludu mego, y skórę ich łupili z nich, a kości ich połamali, y porąbali iako w kocieł, y iako mięso w pośrzód garnca.

4. Tedy będą wołać do Pana, a nie wysłucha ich, y zakryie oblicze swe od nich na on czas, iako złośliwie czynili w wynalazkach swoich.

5. To mówi Pan przeciw prorokóm, którzy zwodzą lud mój, którzy kąsaią zęboma swemi, a opowiadaią pokóy, a ieśli kto nie da czego w gębę ich, poświącaią nań woynę.

---

11. *Bych nie był mężem mającym ducha.* Obym nie miał ducha prorockiego i mylił się, i oby zupełnie przeciwnie się stało niż przepowiadam.— *Będę kropił na cię winem.* Patrz Wujka.

12. *Zgromadzeniem zgromadzę wszystkiego ciebie, Jakóbie.* Zbiorę was w jedno przez wygnanie, nie w części jak przez Teglatfalazara, lecz wszystkich przez Salmanazara, i wszystkie resztki, które uprzednie klęski ocaliły. Pojmanych wtłoczę do więzień, jak owce skupiają się do chlewów; a uwięzionych tak wielka liczba będzie, że z powodu szczupłości miejsca rozruch podniosą. Bóg sam drogę otworzy, nieprzyjaciele mury rozbiją i zrujnują, a królowie ich Ozeasz i Sedecyasz przejdą w obec nich więzniami pierwsi i przed innymi. Albo, prorok łączy rzeczy pomyślne ze smutnemi, i przechodzi do czasów Chrystusowych. Myśl więc ta: nie trać nadziei Jakóbie; bo gdy przyjdę w ciele, pocznę cię zbierać do Kościoła mego przez ogłoszenie ewangelji, a wreszcie przy końcu świata wszystkie szczątki Izraela do siebie nawrócę, i przyprowadzę do mojéj owczarni i obory.—*Będzie zgiełk.* Jak bywa przy wielkim napływie ludności, chcącéj wnijść dokąd.

13. *Albowiem wstąpi otwierając drogę przed nimi.* Chrystus, jakby wódz i książe ich, wstąpi przed nimi uścielając drogę i bramy otwierając, już więzienia czartowskiego, gdzie byli zatrzymanymi, już kościelne przez chrzest i t. p.—*Na przodku ich. Będzie książęciem ich*, podług LXX.

R. 3.—1. *Sąd.* To, co sprawiedliwém jest i zgodném z prawem Bożém.

2. *Zdzieracie skóry z nich.* Którzy nietylko strzyżecie lud, ale też ze skóry odzieracie.

4. *Tedy.* Gdy zemsta Boża, którą teraz ciągle grożę, spadnie na nich.— *Będą wołać do Pana.* Ale daremnie.— *Jako złośliwie czynili w wynalazkach swoich.* Jak wymagają złe ich uczynki.

5. *Kąsają zęboma swemi.* Zgrzytają zębami przeciwko mnie i innym prorokom, którzy Izraelowi wojną grozimy, wtenczas kiedy oni pokój i pomyślność mu obiecują. Albo, którzy kąsają, t. j. pożerają to co biorą w darze, a przepowiadają rzeczy pomyślne i wesołe, o których wiedzą, że się podobają dającym dary.— *Poświęcają.* Nakazują.

6. Propterea nox vobis pro visione erit, et tenebrae vobis pro divinatione, et occumbet sol super prophetas, et obtenebrabitur super eos dies.

7. Et confundentur, qui vident visiones, et confundentur divini, et operient omnes vultus suos, quia non est responsum Dei.

8. Verumtamen ego repletus sum fortitudine spiritus Domini, judicio et virtute, ut annuntiem Jacob scelus suum, et Israel peccatum suum.

9. Audite hoc, principes domus Jacob, et judices domus Israel, qui abominamini judicium, et omnia recta pervertitis:

10. qui aedificatis Sion in sanguinibus, et Jerusalem in iniquitate.

11. Principes ejus in muneribus judicabant, et sacerdotes ejus in mercede docebant, et prophetae ejus in pecunia divinabant, et super Dominum requiescebant, dicentes: Numquid non Dominus in medio nostrum? non venient super nos mala. *(Eze. 22, 27).*

12. Propter hoc, causa vestri, Sion quasi ager arabitur, et Jerusalem quasi acervus lapidum erit, et mons templi in excelsa silvarum. *(Jer. 26, 18.)*

6. Przeto noc wam za widzenie będzie, a ciemność wam za wróżenie, y zaydzie słońce na proroki, a zaćmi się dzień nad nimi.

7. Y zawstydzą się, którzy widzą widzenia, y zasromaią się wiesczkowie, a zasłonią wszyscy twarze swoie, bo niémasz odpowiedzi Bożéy.

8. A wszakżem ia napełnion iest siły ducha Pańskiego, sądu y męztwa, żebych opowiadał Jakóbowi złość iego, a Izraelowi grzéch iego.

9. Słuchaycie tego książęta domu Jakóbowego, y sędziowie domu Izraelowego, którzy się brzydzicie sądem, a wszytko, co prawo wywracacie,

10. którzy buduiecie Sion krwią, a Jeruzalem nieprawością.

11. Książęta iego dla darów sądzili, a kapłani iego dla zapłaty uczyli, y prorocy iego za pieniądze prorokowali, a na Panu odpoczywali, mówiąc: Izali nie Pan w pośrzodku nas? nie przydzie na nas złe.

12. Przeto dla was Sion iako pole zorany będzie, a Jeruzalem iako gromada kamieni będzie, a góra kościelna wysokością lasów.

CAPUT IV.

ROZDZIAŁ 4.

O przyszłém nawróceniu się pogan do Chrystusa.

1. Et erit, in novissimo dierum erit mons domus Domini praeparatus in vertice montium et sublimis super colles, et fluent ad eum populi. *(Isai. 2, 2).*

2. Et properabunt gentes multae et dicent: Venite, ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob, et docebit nos de viis suis, et ibimus in semitis ejus, quia de Sion egredietur lex, et verbum Domini de Jerusalem.

3. Et judicabit inter populos multos, et corripiet gentes fortes usque in longinquum, et concident gladios suos in vomeres, et hastas suas in ligones: non sumet gens adversus gentem gladium, et non discent ultra belligerare.

4. Et sedebit vir subtus vitem suam et subtus ficum suam, et non erit, qui deterreat, quia os Domini exercituum locutum est. *(Zach. 3, 10).*

1. Y będzie w ostateczne dni, będzie góra domu Pańskiego przygotowana na wierzchu gór, y wyniosła nad pagórki, a popłyną do niéy narody.

2. Y pośpieszą się narodowie mnodzy, a mówić będą: Pódźcie, wstąpmy na górę Pańską, y do domu Boga Jakóbowego: a nauczy nas o drogach swoich, y będziem chodzić ścieżkami iego: bo z Syonu wynidzie zakon, a słowo Pańskie z Jeruzalem.

3. Y będzie sądził między narody mnogiemi, a będzie strofował narody mocne aż daleko, y potłuką miecze swe na lemiesze, a włócznie swe na motyki: nie wezmie naród przeciw narodowi miecza, ani się więcéy ćwiczyć będą woiować.

4. Y będzie siedział mąż pod winnym drzewem swoim, y pod figą swą, a nie będzie ktoby odstraszył, bo usta Pana zastępów mówiły.

---

6. *Noc wam za widzenie będzie.* Wam się zdało, że widzicie światłość i dzień, t. j. prawdę i pomyślność; lecz ja mówię i twierdzę, że widzenie wasze jest nocą i ciemnością błędu, i że was, a także i lud, który oszukujecie, czekają ciemności niewoli i klęski, którym ulegniecie.

8. *A wszakżem ja napełnion.* Stawi siebie przeciw fałszywym prorokom, jakby rzekł: oni wam pochlebiają, prorokując rzeczy pomyślne i miłe, lecz ja napełnion jestem mocnym duchem Bożym, t. j. groźnym, twardym i surowym. Tak mówił o sobie Jerem. 6, 11: *A przeto pełenem zapalczywości Pańskiéj.—Sądu.* Pogróżki sądów Bożych i kar spaść mających.

10. *Którzy budujecie Syon krwią.* Którzy budujecie w Jeruzalem obszerne i kosztowne domy, lecz ze krwi ubogich, łupiąc ich i pozbawiając potrzeb życia.— *A Jeruzalem nieprawością.* Powtórzenie tegoż zdania.

11. *Dla darów sądzili.* Broniąc spraw niegodziwych, i głosząc wyroki nieprawe za datki.— *Dla zapłaty uczyli.* Naukę świętą prawa Bożego sprzedawali, co należy do świętokupstwa. — *Za pieniądze prorokowali.* Co również było świętokupstwem, nie rzeczywistém, bo przepowiednie nie były świętemi, ani nawet prawdziwemi, jako nie podane od Boga, lecz we własnym mózgu zmyślone, ale w rozumieniu gminu, który takowe przepowiednie za boskie uważał.—*Na Panu odpoczywali.* Spokojnymi byli, sądząc o Bogu samolubnie, że ich, chociaż występnych w opiece mieć będzie.—*Izali nie Pan w pośrodku nas.* Jeruzalem jest miastem świętém, i Bóg mieszka w Kościele naszym, a my ludem jego jesteśmy; niczego się więc lękać nie trzeba.

12. *Dla was.* Z powodu was i występków waszych —*Syon jako pole zorany będzie.* Gdy budowy i kościół z ziemią zrównane zostaną.—*Góra kościoła wysokością lasów.* Góra Syon, na któréj kościół zbudowany, tak będzie opustoszoną, że na niéj trawa, krzewy i drzewa porosną tak, że będzie miała postać jakiegoś lasu na wyniosłéj górze wyrosłego.

R. 4.—1. *I będzie.* Trzy pierwsze wiersze wzięte są z Izaiasza r. 2, w. 2 i daléj. Patrz co tam powiedziano. 3. *I potłuką miecze swe na lemiesze.* P. Wujka.

5. Quia omnes populi ambulabunt unusquisque in nomine dei sui, nos autem ambulabimus in nomine Domini Dei nostri in aeternum et ultra.

6. In die illa, dicit Dominus, congregabo claudicantem, et eam, quam ejeceram, colligam, et quam afflixeram,

7. et ponam claudicantem in reliquias, et eam, quae laboraverat, in gentem robustam, et regnabit Dominus super eos in monte Sion, ex hoc nunc et usque in aeternum. *(Soph.3,19. Dan.7,14).*

8. Et tu, turris gregis nebulosa filiae Sion, usque ad te veniet, et veniet potestas prima, regnum filiae Jerusalem.

9. Nunc quare moerore contraheris? numquid rex non est tibi, aut consiliarius tuus periit, quia comprehendit te dolor sicut parturientem?

10. Dole, et satage, filia Sion, quasi parturiens, quia nunc egredieris de civitate, et habitabis in regione, et venies usque ad Babylonem, ibi liberaberis: ibi redimet te Dominus de manu inimicorum tuorum.

11. Et nunc congregatae sunt super te gentes multae, quae dicunt: Lapidetur; et aspiciat in Sion oculus noster.

12. Ipsi autem non cognoverunt cogitationes Domini, et non intellexerunt consilium ejus, quia congregavit eos quasi foenum areae.

13. Surge, et tritura, filia Sion, quia cornu

5. Bo wszytkie narody chodzić będą każdy w imię Boga swego, ale my chodzić będziemy w imię Pana Boga naszego, na wieki y daléy.

6. Onego dnia, mówi Pan, zbiorę chramiącą, y tę, którąm był wyrzucił zbiorę, y którąm był utrapił,

7. y uczynię chramiącą ostatkiem, a onę która chramała narodem mocnym, y będzie królował nad nimi Pan na górze Sion, odtąd y aż na wieki.

8. A ty wieżo stada chmurna córki Sion, aż do ciebie przydzie, y przydzie władza piérwsza, królestwo córki Jeruzalem.

9. Czemuż się teraz od żalu kurczysz? izali króla nie masz, abo poradnik twóy zginął, że cię ziął ból iako rodzącą?

10. Boléy, a usiłuy córko Syońska iako rodząca, bo teraz wynidziesz z miasta, y mieszkać będziesz w polu, y zaydziesz aż do Babilonu, tam będziesz wybawiona: tam cię odkupi Pan z ręki nieprzyiaciół twoich.

11. A teraz zebrało się na cię narodów wiele, którzy mówią: Niech będzie ukamionowana; a niech patrzy na Sion oko nasze.

12. A oni nie poznali myśli Pańskich, y nie wyrozumieli rady iego, bo ie zgromadził iako kłosy na boiowisku.

13. Wstań, a młóć córko Siońska, bo róg twóy

5. *Bo wszystkie narody chodzić będą.* Chociaż ludy niewierne czczą bogi swoje, każdy inne; lecz wierni i chrześcijanie jednozgodnie i stale czcić będziemy jednego Boga i Pana, i jemu tylko służyć.—*Na wieki i daléj.* Na całą wieczność i daléj, jeśli dalszy zakres jaki jest, albo myśl go utworzyć zdoła.

6. *Zbiorę chramiącą.* Wezwę do kościoła i zgromadzę w nim synagogę, którą chromą nazywa, że czciła już Boga prawdziwego, już bałwany. Ma na myśli to, co powiedział Eliasz. III. Król. 18, 21: *Pókiż będziecie chramać na dwie stronie? — Którąm był wyrzucił.* Dawszy list rozwodny. — *Zbiorę.* Odwołam i pojednam się.

7. *I uczynię chramiącą ostatkiem.* W potomność.—Uczynię że Synagoga do Chrystusa nawrócona, zostawszy wierną, będzie płodną i wiele dla Chrystusa synów urodzi.—*A onę która chramała.* Idąc w niewolę i rozsypkę.—*Narodem mocnym.* Już liczbą, już siłą. Takimi byli apostołowie, którzy silnym i przytomnym umysłem, przed książęty i królami ziemskimi wiarę wyznali i ewangelją obszernie po całym świecie roznieśli.—*Będzie królował nad nimi Pan.* Chrystus.—*Na górze Syon.* W Kościele.

8. *A ty wieżo stada.* Wieża stada, o któréj wzmianka Gen. 35, 21, była blizko Betleemu, i nazywała się jeszcze wieżą Eder; tutaj jednak Syon, czyli Jeruzalem, przenośnie nazywa się wieżą trzody, już dla tego, że była blisko Betleemu i wieży trzody, i jako stolica jéj rozkazywała; już dla tego, że na miejscu wysokiém, na górach położona, i do niéj schodziła się trzoda; t. j. mnóstwo Żydów przychodzących do kościoła już we właściwém znaczeniu, bo na Syonie była wieża i brama trzody naprzeciw wieży Eder, czyli trzody, przez którą z Eder na Syon i do kościoła owce wnoszono. Nadto, Micheasz Syon, t. j. kościół, nazywa wieżą z powodu wzniosłości nauki i życia, a także z przyczyny uzbrojeń, strażnicy i opieki, którą wiernych swoich otacza i broni.—*Chmurna.* Tak się nazywa dla wysokości, jakby rzekł: która wierzchołkiem chmur dosięgasz.—*Aż do ciebie przyjdzie.* Taż sama myśl Wulgaty, jakby rzekł: przyjdzie, przyjdzie, powiadam, i wróci do ciebie władza, którą przedtém miałaś, t. j. znowu oglądasz królestwo Dawidowe; bo Chrystusa ujrzysz, którego królestwo duchowe przyobrażone było przez królestwo doczesne Dawida: dla tego Łuk. 1, 32, czytamy: *Da mu Pan Bóg stolicę Dawida ojca jego: i będzie królował w domu Jakóbowym na wieki.*

9. *Czemuż się teraz od żalu kurczysz?* Dla czegoż teraz bolejesz posłyszawszy nowinę smutną, że ci niewola grozi, gdy cię takie pomyślności spotkają? Zaiste będziesz miała króla, który będzie miał pieczę o tobie, i doradzcę, który ci poda rady zdrowe, które cię wyzwolą nietylko z niewoli Babilońskiéj, lecz i z czartowskiéj: mówi o Chrystusie, który nazwan jest aniołem wielkiéj rady, Izai. 9.

10. *Boléj a usiłuj,* LXX. *boléj, postępuj mężnie;* Chald. *boléj i drżyj.* Myśl ta: pozwalam, Syonie, żebyś bolał i jęczał, i w rzeczy samèj będziesz bolał i jęczał; będziesz bowiem miał słuszny powód i przyczynę boleści i jęku, t. j. niewolę babilońską. — *Tam będziesz wybawiona.* Naprzód, początkowo przez Cyrusa i Zorobabela, a powtóre i zupełnie przez Chrystusa.

11. *Zebrało się na cię narodów wiele.* Jakby rzekł: powiedziałem, że pójdziesz do Babylonu, Syonie, lecz zanim tam pójdziesz, inna ciebie klęska czeka ze strony Sennacheryba, który wiele narodów przeciw tobie zgromadzi.—*Niech będzie ukamienowana.* Kamieniami zabita, jako cudzołożnica. — *Niech patrzy... oko nasze.* Z przyjemnością na upadek Syonu.

12. *Kłosy na bojowisku.* Do wymłócenia i starcia. —To się przytrafiło wojsku Sennacheryba, gdyż anioł Boży 185 tysięcy zabił jednéj nocy.

13. *Wstań a młóć.* Wstaniesz a młócić będziesz wrogów twoich wozami żelaznemi. Podobnéj zemsty użył Dawid nad Ammonitami, jak czytamy II. Król. 12, 31. — *Róg twój uczynię żelazny.* Dam ci siłę

tuum ponam ferreum, et ungulas tuas ponam aereas, et comminues populos multos, et interficies Domino rapinas eorum, et fortitudinem eorum Domino universae terrae.

uczynię żelazny, a kopyta twoie uczynię miedziane, y zetrzesz narody mnogie, a pobiiesz Panu wydartki ich, y moc ich Panu wszytkiéy ziemie.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 4. w. 3. *I potłuką miecze swe na lemiesze.* Temi i tym podobnemi słowy daje znać, iż wielki pokój miał być między tymi, którzy doskonale zachowują zakon Ewangelii świętéj, który uczy nikomu nie szkodzić, ani się sprzeciwiać, i wszystkiego zaniechać zkądby niezgoda albo wojna urosła. Za czém stało się, iż narody okrutne gdy przyjęły Ewangelią, tak się ukróciły, i w jedno jakoby ciało zjednoczyły, że wielki między Chrześcijany pokój był i jest. O czem też przepowiedział Isai. 11. Ose, 2. także i tu Micheasz. A jeśli zadasz, iż wojny przecię bywają między Chrześcijany, i wolno wojnę wieść, na to się odpowie: Iż wolno walczyć przeciwko złym, gdy tego sprawiedliwość dopuszcza, która nie jest pokojowi przeciwna: i gdy ci którzy sprawiedliwie walczą, nie czego inszego szukają, jedno aby w pokoju żyli: który pokój, iż źli gwałcą i przeszkadzają, bywają słusznie karani, jako też i sędzia złoczyńce karze, którzy rzeczypospolitéj szkodzą. Wszakże i to prawda, gdyby wszyscy według Ewangelii żyli, nie byłoby żadnéj wojny, ani niezgody, ani nieprzyjazni między ludźmi.

CAPUT V.

ROZDZIAŁ 5.

O spustoszeniu Jerozolimy, narodzeniu Chrystusa w Betlejemie i rozszerzeniu jego Kościoła.

1. Nunc vastaberis, filia latronis: obsidionem posuerunt super nos, in virga percutient maxillam judicis Israel.

2. **Et tu Bethlehem** Ephrata parvulus es in millibus Juda: ex te mihi egredietur, qui sit dominator in Israel, et egressus ejus ab initio a diebus aeternitatis. *(Matth. 2, 6.)*

3. Propter hoc dabit eos usque ad tempus, in quo parturiens pariet, et reliquiae fratrum ejus convertentur ad filios Israel.

4. Et stabit, et pascet in fortitudine Domini, in sublimitate nominis Domini Dei sui, et convertentur, quia nunc magnificabitur usque ad terminos terrae.

5. Et erit iste pax, cum venerit Assyrius in terram nostram, et quando calcaverit in domibus nostris, et suscitabimus super eum septem pastores, et octo primates homines.

1. Teraz zburzona będziesz córko zbóyce: oblężenie położono na nas, laską będą bić w gębę sędziego Izraelskiego.

2. **A ty Bethlehem** Ephrata, malutkiś iest między tysiącmi Judzkimi: z ciebie mi wynidzie który będzie panuiącym w Izraelu, a wyszcia iego od początku, odedni wieczności.

3. Przeto da ie aż do czasu którego rodząca porodzi: a ostatek braciéy iego, wróci się do synów Izraelowych.

4. Y stanie, y paść będzie mocą Pańską, w wysokości imienia Pana Boga swego: y nawrócą się, bo teraz rozwielmoży się aż do granic ziemie.

5. A ten będzie pokoiem, gdy przydzie Assyryiczyk do ziemie naszéy, a gdy będzie deptać po domach naszych: y wzbudziem nań siedmi pastérzów, y ośm celnieyszych ludzi.

---

wielką do pokonania wrogów twoich. — *Kopyta twoje uczynię miedziane.* Najsilniejsze do deptania i niezmęczone. — *Pobijesz Panu.* Złożysz na ofiarę Bogu to, co ci piérwéj wydarli.—*Moc ich.* Dostatki i bogactwa ich; gdyż jak mamy Przypow. 18, 11. *Majętność bogatego miasto mocy jego, i jako mur mocny otaczający go.*

R. 5.—1. *Teraz.* Wkrótce potém. — *Zburzona będziesz.* Assyryo! — *Córko zbójcy.* Zbójectwu oddana.— Córka, albo syn zbójcy, jest toż samo co zbójca; jak syn człowieczy znaczy to samo co człowiek. Myśl ta: pustoszycielko Assyryo! i ty spustoszoną będziesz. — *Oblężenie położono na nas.* Przez Assyryjczyków. — *Laską będą bić w gębę.* Bicie w twarz oznacza wielkie ubliżenie i zniewagę; a podobno że Sennacheryb posłów Ezechiasza, albo książąt izraelskich pojmanych przez siebie bił sromotnie w twarz, chociaż tego nie mamy w Pismie ś.—*Sędziego izraelskiego.* Ezechiasza króla.

2. *A ty Betleem.* Patrz Wujka.

3. *Przeto da je.* Dla tego, t. j. że się w Betleem Chrystus narodzi, którego Bóg wybrał i postanowił zbawcą i panem Izraela; dla tego da je, t. j. dopuści żeby Izrael i Żydzi byli trapionymi od Assyryjczyków, Chaldeów i Greków, aż Dziewica Rodzicielka Boża, porodzi Chrystusa, bo ten będzie Odkupicielem i Zbawcą Izraela i narodów wszystkich. — *A ostatek braci jego.* Natenczas ostatek narodu żydowskiego, którzy są podług ciała bracią Chrystusowymi, a który ostatek Bóg pozostawił dla siebie, nawróci się do prawdziwych synów Izraela, t. j. do apostołów i opowiadaczy ewangelii, i do Kościoła się przyłączy.

4. *I stanie.* T. j. Chrystus, jakby rzekł: zawsze paść i panować będzie; albo gotów będzie dobrze czynić.— *Mocą Pańską.* Największą mocą, którą mu da ojciec, tak że nikt nie będzie mógł wydrzeć mu żadnéj owcy. Patrz Jana 10, 28. *W wysokości imienia Pana Boga swego.* Jak przystoi chwale imienia Bożego. Tak będzie się nimi Bóg opiekował, jak gdyby się na tém opierała chwała imienia i czci jego; za niegodne wielkości swojéj uważać Bóg będzie, żeby ich nie paść jak najlepiéj i nimi się nie opiekować.—*Nawrócą się.* Mogłoby się też powiedzieć: *siedzieć,* lub *mieszkać będą.* Myśl ta: że pod pasterstwem i królowaniem Chrystusa, wierni nawróceni do niego, żyć będą w najgłębszym pokoju.— *Bo teraz.* W tym czasie Chrystusowym.—*Rozwielmoży się.* Sam Chrystus którego wychwalać będą, i królestwo jego, które się rozciągnie aż do krańców ziemi.

5. *A ten będzie pokojem.* Chrystus będzie pokojem naszym, który nas w pokoju zachowa, chociażby nieprzyjaciele nas napastowali, i różnemi pokusy trapili. *Gdy przyjdzie Assyryjczyk.* Przez Assyryjczyka rozumie nieprzyjaciół Kościoła, albo duszę wierną, stosując do Assyryjczyków, którzy niegdyś rzeczpospolitę żydowską trapili. — *A gdy będzie deptać po domach naszych.* Kiedy napadną nieprzyjaciele, żeby domy nasze zabrać, t. j. kościół zdobyć, albo dusze wierne.—

6. Et pascent terram Assur in gladio, et terram Nemrod in lanceis ejus, et liberabit ab Assur, cum venerit in terram nostram, et cum calcaverit in finibus nostris.

7. Et erunt reliquiae Jacob in medio populorum multorum, quasi ros a Domino, et quasi stillae super herbam, quae non exspectat virum, et non praestolatur filios hominum.

8. Et erunt reliquiae Jacob in gentibus in medio populorum multorum, quasi leo in jumentis silvarum, et quasi catulus leonis in gregibus pecorum; qui cum transierit, et conculcaverit et ceperit, non est, qui eruat.

9. Exaltabitur manus tua super hostes tuos, et omnes inimici tui interibunt.

10. Et erit in die illa, dicit Dominus: Auferam equos tuos de medio tui, et disperdam quadrigas tuas.

11. Et perdam civitates terrae tuae, et destruam omnes munitiones tuas, et auferam maleficia de manu tua, et divinationes non erunt in te.

12. Et perire faciam sculptilia tua et statuas tuas de medio tui, et non adorabis ultra opera manuum tuarum.

13. Et evellam lucos tuos de medio tui, et conteram civitates tuas.

14. Et faciam in furore et in indignatione ultionem in omnibus gentibus, quae non audierunt.

6. Y będą paść ziemię Assur mieczem, y ziemię Nemrodowę włoczniami iey: y wyzwoli od Assura gdy wnidzie do ziemie naszey, y gdy deptać będzie po granicach naszych.

7. Y będzie ostatek Jakoba w pośrzodku wiela narodów iako rosa od Pana, y iako krople na zielu, które nie czeka męża, ani oczekawa synów człowieczych.

8. Y będą ostatki Jakoba między narodami w pośrzód narodów wiela, iako lew między źwierzęty leśnemi, y iako szczenię lwie między trzodami owiec: który gdy przeydzie, y potłoczy, y porwie, niemasz ktoby wydarł.

9. Podniesie się ręka twoia na sprzeciwniki twoie, a wszyscy nieprzyiaciele twoi wyginą.

10. Y będzie onego dnia, mówi Pan: wezmę konie twoie z pośrzodku ciebie, y zatracę poczwórne twoie.

11. Y wytracę miasta ziemie twey, y wywrócę wszystkie zamki twoie: y odeymę czary z ręki twoiéy, y wiesczby nie będą w tobie.

12. Y uczynię że zaginą ryciny twoie, y słupy twoie z pośrzodku ciebie: y nie będziesz się więcey kłaniać uczynkóm rąk twoich.

13. Y wykorzenię gaie twoie z pośrzodku ciebie, y zburzę miasta twoie.

14. Y uczynię w zapalczywości y w rozgniewaniu pomstę nad wszemi narody, które nie słuchały.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 5. w. 2. *A ty Bethlehem Ephrata malutkiś jest.* Jakby rzekł: Acz malutkie jesteś względem inszych miast Judzkich: Ale cię ja wielkim uczynię. Przeto Ewangelista Mat. 2, tak pisze: żadną miarą nie jesteś najmniejsze.

2. *Między tysiącmi.* Tak zowią miasta które mają wielość mieszczan: dla tego u Mat. 2. Między książęty, to jest, między przedniejszemi miasty. Albo też, tysiącmi, zowie familie żydowskie, iż na tysiące byli podzieleni, nad temi przedniejsze głowy zowie Mat. książęty, czytaj Sędź. 6. 15.

2. *A wyjścia jego od początku ode dni wieczności.* Wyjścia, tak w łacińskim, greckim i żydowskim jest *Plurale*, której liczby używa pismo kiedy co wielkiego chce pokazać. Które słowa Doktorowie święci wykładają, o przedwiecznem narodzeniu Syna Bożego wodza Izraelskiego: bo iż słowa które przed tem prorok powiedział, z ciebie wynijdzie, znaczą prawdziwe narodzenie według człowieczeństwa: tedyć też kiedy powtarza, A wyjścia jego, mówi także o prawdziwem narodzeniu, gdyż jednoż słowo jest na obudwu miejscach, tak w łacińskim jako i w żydowskim: jako tedy, wyjście, znaczy narodzenie; tak gdy powtarza, wyjście, znaczy też na-

---

Wzbudzim nań siedmiu pasterzów. Przeciw nieprzyjaciołom naszym wzbudzim siedmiu, a nawet ośmiu, t. j. wielu książąt, którzyby się im oparli.

6. *I będą paść ziemię Assur.* Chrystus przez apostołów i następców, bronią duchową zwalczy królów i książąt Assyryjskich, Greckich, Rzymskich i t. d. i nawróci ich tak dalece, że już nawróceni sami paść będą, t. j. rządzić, bronić i szerzyć będą Kościół, jak uczynił Konstantyn i inni. — *Ziemię Nemrodowę.* Babilon. —*Włoczniami jéj.* Włoczniami swemi. Albo tą samą bronią, którą ludzie w niedowiarstwie zostając przygotowali byli sobie, zwalczą samych niewiernych, jak mądrością i dyalektyką Augustyna.—*I wyzwoli od Assura.* Od wszystkich nieprzyjaciół, gdy najdą na nas.— *Gdy deptać będzie.* Gdy się wedrze w granice nasze.

7. *Ostatek Jakóba.* Apostołowie i opowiadacze ewangelii.—*W pośrodku.... narodów.* Pogańskich.—*Jako rosa od Pana.* Będą jakby deszczem i rosą najpożądańszą, którzy nauką niebieską i świętością życia użyznią ziemię, t. j. ludzi ziemskich. — *Które nie czeka.* Które od rosy niebieskiéj mnoży się, i do wzrostu nie potrzebuje ludzkiéj sprawy. Mocą Słowa Bożego, nie przez ludzką wymowę, nawrócą się narody i zbawionemi zostaną.

8. *Jako lew między źwierzęty leśnemi.* Ludzie nie będą mogli sprzeciwić się duchowi w apostołach mówiącemu, gdyż wszystkich zwyciężą i podbiją sobie, zabijając w nich występki i bałwochwalstwo.

9. *Podniesie się ręka twoja.* Izraelu, Chrystusie! który przez żołnierzy twoich walczyć będziesz.— *Wyginą.* O ile są nieprzyjaciołmi; bo w nich będzie zabita bezbożność i wszelki rodzaj występków.

10. *Wezmę konie twoje.* O Kościele początkowy! odejmę wszystkie twierdze, uzbrojenia i broń, którą przed swojém nawróceniem się przeciw wierze walczyłeś, albo opierałeś się jéj, ażebyś zostawszy zwyciężonym, jéj się poddał.

11. *Odejmę czary...i wieszczby.* Bo niewierni wieszczbami, czarodziejstwy i t. p. walczyli z Kościołem, jak czynił Symon Magus i inni.

13. *Gaje twoje.* Ku czci bałwanów zasadzone. — *Zburzę miasta twoje.* Bałwochwalcze, burząc w nich przesądy.

14. *I uczynię w zapalczywości.* Jeżeli zaś niektóre narody po ogłoszeniu ewangelii jeszcze wierzyć nie zechcą, najsrożéj ukarzę je.— *Które nie słuchały.* Chald. *Które nie przyjęły nauki prawa.*

rodzenie. Tylko się tu spytać możemy, o którém tu narodzeniu mówi, jeśliż według ciała, czyli według Bóstwa? Na to odpowiadam, iż tu wyjścia, nie możemy rozumieć o narodzeniu według ciała, o którém mówił przedtém, a to dla tego iż prorok przydaje Od początku, ode dni wieczności, którėmi słowy daje znać prorok, iż te wyjścia jego dawno przedtém uprzedziły Micheasza: ale narodzenie według ciała nieuprzedziło Micheasza, i owszem po nim dobrze było: a tak musimy rozumieć o narodzeniu według Bóstwa, które dawno przed Micheaszem było. I to się potwierdza z własności tych słów które przydaje Micheasz, od początku, ode dni wieczności. Gdzie się sam prorok wykłada, o którym początku mówi, żeć nie o inszym, tylko o początku od wieków. I trzeba wiedzieć iż w Piśmie ś. to słowo, od początku, złączone z tém drugiem, ode dni wieków, znaczy zawżdy bytność przed wieki: jako masz Eccle. 24. Od początku i przed wieki. I nic pokażą nigdziej w Pismie, żeby tak o kim inszym mówiono tylko o Przedwiecznym. A tak tu masz jasne słowa o przedwieczném rodzeniu Syna Bożego. I tu obacz jasny fałsz dzisiejszych nowochrzczeńców, którzy to wolą z Zydami wykładać o początku królestwa Dawidowego, niż z Chrześcijany o początku Bóstwa Syna Bożego. Aleć to są przydatki żydowskie do Pisma ś. bo tu prorok nie wspomina królestwa Dawidowego, ale zgoła mówi o początku samego Chrystusa, powiadając jako się dawno począł, mówi, iż Wyjścia jego od początku ode dni wieczności, gdzie nic nie wspomina początku królestwa jego. Czemuż nowochrzczeńcy przydają czego w Piśmie nie masz? A przytém ponieważ te słowa, Od początku ode dni wieczności, albo wieku, zawżdy jako się powiedziało, znaczą bytność przedwieczną, to się nie może rzec o królestwie Dawidowem, ale dobrze o przedwiecznem urodzeniu Syna Bożego.

CAPUT VI.

ROZDZIAŁ 6.

O pogróżkach przeciw Izraelitom za ich niewdzięczność i inne grzechy.

1. Audite, quae Dominus loquitur: Surge, contende judicio adversum montes, et audiant colles vocem tuam.

2 Audiant montes judicium Domini et fortia fundamenta terrae, quia judicium Domini cum populo suo, et cum Israel dijudicabitur.

3. Popule meus, quid feci tibi, aut quid molestus fui tibi? responde mihi. *(Jer. 2, 5).*

4. Quia eduxi te de terra Aegypti, et de domo servientium liberavi te, et misi ante faciem tuam Moysen, et Aaron et Mariam?

5. Popule meus, memento quaeso, quid cogitaverit Balac rex Moab, et quid responderit ei Balaam filius Beor de Setim usque ad Galgalam, ut cognosceres justitias Domini. *

6. Quid dignum offeram Domino? curvabo genu Deo excelso? numquid offeram ei holocautomata et vitulos anniculos?* *(Num. 22 et 23).*

7. Numquid placari potest Dominus in millibus arietum, aut in multis millibus hircorum pinguium? numquid dabo primogenitum meum pro scelere meo, fructum ventris mei pro peccato animae meae?

1. Słuchaycie co Pan mówi: Wstań, czyń prawem przeciw górom, a niech słuchaią pagórki głosu twego.

2. Niech słuchaią góry sądu Pańskiego, y mocne fundamenty ziemie: bo sąd Pański z ludem swym, a z Izraelem da się rozsądzić.

3. Ludu móy cóżemci uczynił, abo w czymemci się uprzykrzył? odpowiedz mi.

4. Iżem cię wywiódł z ziemie Egiptskiéy, a z domu niewolników wybawiłem cię: y posłałem przed obliczem twoim Moyżesza, y Aarona, y Maria.

5. Ludu móy wspomni proszę co myślił Balach król Moab, y co mu odpowiedział Balaam syn Beor, od Sethym aż do Galgale żebyś poznał sprawiedliwości Pańskie.

6. Cóż godnego ofiaruię Panu? pokłonię się Bogu wysokiemu: Izali mu ofiaruię całopalenia, y cielce roczne?

7. Izali Pan może bydź ubłagan tysiącami baranów, abo wielą tysięców kozłów tłustych? Izali dam pierworodnego mego za złość moię, owoc żywota mego ze grzech dusze moiéy?

R. 6.—1. *Słuchajcie.* Obywatele Jerozolimy, Żydzi!— *Co Pan mówi.* Do mnie Micheasza, żebym wam to samo objawił.—*Wstań, czyń.* Mówi więc Pan do mnie: wstań, osądź Żydów i strofuj ich za występki.—*Przeciw górom.* Wymienia tutaj góry jakby winowajców, dla tego że na górach bałwany były ustawione,

2. *Mocne fundamenty ziemi.* Królowie i książęta, którzy jakby fundamenta podtrzymują ziemię, t. j. bronią słabszych,—*Bo sąd Pański z ludem swym.* T. j. *Bo spór ma Pan z ludem swoim,* jak niektórzy tłumaczą. —*Da się rozsądzić.* Sądownie się rozprawi. Pagnin: *i z Izraelem rozprawić żąda.* Wielka dobroć Boga, który chociaż jest najwyższym Panem wszystkiego, ludziom jednak, t. j. ziemskim robakom, jeśli się z nim porównają, chce dowieść słuszności spraw swoich.

3. *Ludu mój.* Początek skargi Bożéj, jakby rzekł: chociaż sam, jak ja tobie wyrzucam złe sprawy, wyrzucałbyś mnie wzajemnie, jeślibyś miał co przeciwko mnie. Podobne do tego jest owo Isai. 43, 26: *Przywiedź mię na pamięć, a sądźmy się społu: Powiedz, jeśli co masz, abyś się usprawiedliwił,* t. j. niech sprawiedliwy o tobie wyrok wydany będzie.

4. *Mojżesza, i Aarona, i Maryą.* W Chald. *Posłałem do ciebie trzech proroków, Mojżesza, Aarona i Maryą: Mojżesza, że uczył podania sądów, Aarona dla oczyszczenia ludu, Maryą dla nauki niewiast.* Tak samo ś. Hieronim i inni.

5. *Co myślił Balach.* Pamiętaj, że Balaam podał radę Balachowi, żeby cię uwiódł przez niewiasty, i tak w owéj krainie, która jest od Setim za Jordanem aż do Galgala u przejścia przez Jordan, zginąłbyś zupełnie śród owych zasadzek i zamachów, jeślibym ja ciebie nie zachował.—*Żebyś poznał sprawiedliwości Pańskie.* Żebyś z tego widział jak sprawiedliwym jestem i wiernym w obietnicach moich. Albo, żebyś zawsze czcił Boga i przykazania Jego zachowywał.

6. *Cóż godnego ofiaruję?* Są to wyrazy ludu pokutującego.—*Pokłonię się.* Cóż uczynię, albo co ofiaruję Panu, żebym na łaskę Jego zasłużył? Czy kolana zegnę? czy mu złożę ofiary i całopalenia?

7. *Izali Pan może być ubłagan?* To odpowiedź proroka, jakby rzekł: bynajmniéj, nie przebłagają Boga te obrzędy zewnętrzne, ani ofiary; ani zechce żeby mu ofiarowano na całopalenie synów albo córek, jak przesądnie bałwochwalcy czynili, czcząc takiemi ofiarami okrutnego Molocha.

8. Indicabo tibi, o homo, quid sit bonum, et quid Dominus requirat a te: Utique facere judicium, et diligere misericordiam, et sollicitum ambulare cum Deo tuo. *(Zach. 7, 9. Math. 23, 23).*

9. Vox Domini ad civitatem clamat, et salus erit timentibus nomen tuum: Audite tribus, et quis approbabit illud?

10. Adhuc ignis in domo impii thesauri iniquitatis, et mensura minor irae plena.

11. Numquid justificabo stateram impiam et saccelli pondera dolosa?

12. In quibus divites ejus repleti sunt iniquitate, et habitantes in ea loquebantur mendacium, et lingua eorum fraudulenta in ore eorum.

13. Et ego ergo coepi percutere te perditione super peccatis tuis.

14. Tu comedes, et non saturaberis: et humiliatio tua in medio tui, et apprehendes, et non salvabis, et quos salvaveris, in gladium dabo.

15. Tu seminabis, et non metes: tu calcabis olivam, et non ungeris oleo, et mustum, et non bibes vinum. *(Deut. 28, 38. Agg. 1, 6).*

16. Et custodisti praecepta Amri, et omne opus domus Achab, et ambulasti in voluntatibus eorum, ut darem te in perditionem, et habitantes in ea in sibilum, et opprobrium populi mei portabitis.

8. Pokażę tobie człowiecze co iest dobro, y czego Pan chce po tobie: Zaiste żebyś czynił sąd, a miłował miłosierdzie, a z pilnością chodził z Bogiem twoim.

9. Głos Pański do miasta woła, a zbawienie będzie boiącym się imienia twego: Słuchaycie pokolenia, a któż to pochwali?

10. Iescze ogień w domu niezbożnego, skarby nieprawości, y miara mnieysza gniewu pełna.

11. Izali usprawiedliwię szale niezbożne, a w mieszku gwichty fałszywe?

12. Któremi bogacze iego napełnili się nieprawością, a mieszkaiący w nim mówili kłamstwo, a ięzyk ich zdradliwy w uściech ich.

13. A tak y ia począłem cię karać zatraceniem dla grzéchów twoich.

14. Ty będziesz ieść, a nie naiesz się: y uniżenie twoie w pośrzodku ciebie: y pochwycisz, a nie zachowasz, a które zachowasz, dam pod miecz.

15. Ty siać będziesz, a żąć nie będziesz: ty będziesz tłoczyć oliwę, a oliwą się pomazować nie będziesz: y moscz, a nie będziesz pić wina.

16. Y przestrzegałeś przykazania Amry, y każdego uczynku domu Achab: y chodziłeś po ich woléy, żebych cię dał na zatracenie, a mieszkaiące w nim na kszykanie: y hańbę ludu mego nosić będziecie.

CAPUT VII.

ROZDZIAŁ 7.

O niepokładaniu nadziei w ludziach, lecz w samym tylko Bogu.

1. Vae mihi, quia factus sum sicut qui colligit in autumno racemos vindemiae: non est botrus ad comedendum, praecoquas ficus desideravit anima mea.

1. Biada mnie żem się stał iako który zbiéra w iesieni grona po zbiéraniu wina: niémasz grona ku ziedzeniu, skoroźrzałych fig pożądała dusza moia.

8. *Czynił sąd.* Potępiając siebie samego jako grzesznika i pokornie za grzech zadość czyniąc.—*Miłował miłosierdzie.* Względem bliźnich, i ochotnie je okazywał.—*Chodził z Bogiem.* Przed Bogiem postępował, słuchając go i podobając się jemu. Chald. *chodzić w bojaźni Boskiéj,* strzegąc się pilnie, żeby w czém przeciw jego prawu i woli nie zgrzeszyć.

9. *Głos Pański.* Ponieważ byli bardzo dalekimi od tego trójga, znowu więc od strofowania ich zaczyna. —*Do miasta.* Jeruzalem.— *Zbawienie będzie bojącym się Imienia Twego.* I ci zbawionymi będą, którzy bojąc się Boga to czynić będą, czego Bóg naucza wołając przez proroków.—*Imienia Twego.* T. j. Jego samego.—*A któż to pochwali?* Wiedz, że mało będzie takich, którzy pochwalą i wykonają to co ja powiem, i Bożém Imieniem wołać będę.

10. *Ogień w domu niezbożnego.* Po tylu upomnieniach i strofowaniach proroków, jeszcze niezbożni trzymają cudze dobra nieprawnie nabyte; lecz te się im w ogień zamienią, który domy ich opustoszy i strawi. Tak ś. Jakób w liście swoim 5, 3, powiada: *Złoto i srebro wasze pordzewiało:a rdza ich będzie wam na świadectwo i zje ciała wasze jako ogień.—Miara mniejsza gniewu pełna.* Ile odejmują miarom, które zdradliwie zmniejszają, tyle im przybędzie gniewu Bożego, żeby się napełniły.

11. *Usprawiedliwię.* Czy sądzisz, że się mnie podobać może zdrada w miarach i wagach, którą prawem mojém potępiłem? Deut. 25, 15, czytamy: *nie będziesz miał w worku różnych gwichtów: większego i mniejszego.*

12. *Któremi.* Przez których wag fałszywych użycie. —Pagnin i Watabl tłumaczą: *którego* (t. j. miasta) *bogacze napełnieni są nieprawością.*

13. *Począłem cię karać.* Różnemi klęskami, i będę karał daléj, bo się nie upamiętywasz.

14. *Ty będziesz jeść, a nie najesz się.* Chociażbyś pożarł wiele bogactw, nie zamienią się ci w sok pożywny. Albo, czasu oblężenia i niewoli tak mało jeść będziesz, że się nie nasycisz.— *Poniżenie twoje w pośrodku ciebie.* T. j. śród kraju twego utrapią cię nieprzyjaciele. Albo przyczyną klęsk tych, nie są nieprzyjaciele, lecz grzechy twoje.

16. *Przestrzegałeś przykazania Amry.* Tych, z którymi różniłeś się duchem i chęcią, naśladowałeś w bezbożności i czczeniu bałwanów, t, j, Amri króla izraelskiego i syna jego Achaba, którzy, jak zdaje się, byli odnowicielami niezbożności Jeroboama, III. Król. 16. *Uczynku domu Achab.* Jakim było bałwochwalstwo, bezbożność, zabijanie proroków, niszczenie obywateli i inne zbrodnie.—*Chodziłeś po ich woli.* Czyniąc to czego oni chcieli.

R. 7.—1. *Biada mnie!* Jest to głos bolejącego, nie zaś grożącego proroka.—*Nie masz grona.* Nic nie znajduję. Nikogo nie znajduję, ktoby z nauk moich korzystał, i na upomnienia moje od występków się powściągnął.—*Dojrzałych fig żądała dusza moja.* Żądałem w moim wieku kilku mężów równych, albo podobnych

2. Periit sanctus de terra, et rectus in hominibus non est: omnes in sanguine insidiantur, vir fratrem suum ad mortem venatur.

3. Malum manuum suarum dicunt bonum: princeps postulat, et judex in reddendo est, et magnus locutus est desiderium animae suae, et conturbaverunt eam.

4. Qui optimus in eis est, quasi paliurus; et qui rectus, quasi spina de sepe. Dies speculationis tuae, visitatio tua venit; nunc erit vastitas eorum.

5. Nolite credere amico, et nolite confidere in duce: ab ea, quae dormit in sinu tuo, custodi claustra oris tui.

6. Quia filius contumeliam facit patri, et filia consurgit adversus matrem suam, nurus adversus socrum suam, et inimici hominis domestici ejus. *(Matth. 10, 35).*

7. Ego autem ad Dominum aspiciam, exspectabo Deum salvatorem meum: audiet me Deus meus.

8. Ne laeteris, inimica mea, super me, quia cecidi: consurgam, cum sedero in tenebris, Dominus lux mea est.

9. Iram Domini portabo, quoniam peccavi ei, donec causam meam judicet, et faciat judicium meam; educet me in lucem, videbo justitiam ejus.

10. Et aspiciet inimica mea, et operietur con-

2. Zginał święty z ziemie, y prawego niemasz między ludźmi: wszyscy na krew czyhaią, mąż brata swego na śmierć łowi.

3. Złość rąk swoich nazywaią dobrym: książę żąda, a sędzia na oddaniu iest, a wielki mówił żądze dusze swoiey, y zamieszali ią.

4. Kto nalepszy między nimi iest, iako oset: a kto prawy, iako ciernie z płotu. Dzień upatrowania twego, nawiedzenie twoie przyszło: teraz będzie spustoszenie ich.

5. Nie wierzcie przyiacielowi, a nie ufaycie w książęciu, przed tą która sypia na łonie twoim, strzeż zamków ust twoich.

6. Bo syn uraga oycu, a córka powstaie na matkę swą: niewiastka na świekrę swoię, a nieprzyiaciele człowieczy domownicy iego.

7. A ia na Pana patrzyć będę, oczekawać będę Boga zbawiciela mego: wysłucha mię Bóg móy.

8. Nie wesel się nieprzyiaciółko moia nademną żem upadł: powstanę, gdy usiędę w ciemnościach, Pan iest światłością moią.

9. Gniew Pański poniosę, bom zgrzészył iemu, aż osądzi sprawę moię, y uczyni sąd móy: wywiedzie mię na światło, uyźrzę sprawiedliwość iego.

10. Y patrzyć będzie nieprzyiaciółka moia, y

---

cnotą owym ojcom dawnym, którzy w młodości dojrzewając, Bogu i ludziom miłymi byli.—Tak u Ozeasza 9, 10, mamy: *jako pierwszy owoc drzewa figowego, na wierzchu jéj ujrzałem ojce ich.* Albo, szukałem fig któreby dojrzały, a nie znalazłem, chociaż już oddawna dojrzeć były powinny po tylu upomnieniach proroków i moich pracach.

2. *Zginął święty.* Zaledwie się kto znajdzie dobry, wzorowych obyczajów i wierny religii.

3. *Rąk swoich.* T. j. *złe uczynki swoje.—Sędzia na oddaniu jest.* Oddaje i przysądza możnemu, czego on żąda niesłusznie. —*Zamieszali ją.* Rzeczpospolitą, albo prawdę, którą zaciemniają potwarzami.

4. *Jako oset.* Myśl ta: podobni są do ostu kolącego i raniącego tych, którzy się do nich zbliżają.—*Jako ciernie.* Powtórzenie tegoż samego zdania. —*Dzień upatrowania twego.* Niektórzy tłumaczą: *dzień badaczów twoich, i nawiedzenia twego przyszedł.* Myśl ta: *w krótce nadejdzie ten czas,* o którym upatrywacze twoi, t. j. prorocy fałszywi wróżyli tobie pomyślność, lecz fałszywie; bo dzień ów będzie dniem nawiedzenia, kary i uwięzienia przez Chaldejczyków. —*Teraz.* T. j. prędko.—*Spustoszenie ich.* Ogołocenie i niewola twoja.

5. *Nie wierzcie przyjacielowi.* Taki mieć będziecie ucisk, gdy Chaldejczycy oblegną, że pomiędzy najbliższymi nie będzie żadnego zaufania; bo każdy będzie starał się myśléć o sobie, żeby głodu, zarazy, miecza i innych nieszczęść uniknąć, opuszczając nawet najbliższych i najmilszych, albo też zdradzając ich.—*W książęciu.* Pagnin tłumaczy: *w małżonku.* Watabl: *w bracie starszym.* W hebr. wyraz *aluph,* znaczy książęcia, wodza, pana, albo wielkiego, jakiemi są mężowie względem żon, bracia starsi względem młodszych. W tém znaczeniu mąż, który się z jaką panną ożenił, nazywa się *wodzem panieństwa jéj.* Jerem. 3, 4.—*Która sypia.* T. j. żona.

6. *Bo syn urąga ojcu.* Bo przy takim głodzie i utrapieniach, syn ojcu urągać będzie, tak iż się z nim będzie spierał a nawet walczył o chleb, i wydrze mu.—*Nieprzyjaciele człowieczy domownicy jego.* T. j. będą, gdyż o chléb, albo o coś podobnego walczyć będą z sobą jak wrogi.

7. *A ja na Pana patrzyć będę.* Śród tak wielkich nieszczęść podaje zbawienną radę i przykład; jakby rzekł: śród takiéj klęski i zdrady, ja i inni którzy są mądrymi, zwrócimy się nie do rodziców ani do krewnych, lecz do Boga, jego prosić będziemy; a chociaż zdaje się że grozi, zawsze jednak z wytrwałą nadzieją pomocy jego czekać będziemy. —*Boga zbawiciela mego.* Boga, który mię usłyszy i od klęsk wybawi, i Chrystusa Pana, którego dla zbawienia świata zeszle.

8. *Nieprzyjaciółko moja.* Babilonie, albo raczéj Idumeo, która się z nieszczęść moich cieszyć zwykłaś, nie wesel się z mojego zburzenia i niewoli, bo chociaż upadłam, albo mam upaść, po siedmdziesięciu jednak latach znowu mię Bóg przez Cyrusa podniesie i odnowi. — *Gdy usiędę w ciemnościach.* W ciemném więzieniu Babilońskiém. — *Pan jest światłością moją.* Pan mnie oświeci; Pan mię przywróci do światłości bytu pomyślnego i kwitnącego.

9. *Gniew Pański poniosę.* Teraz wytrwale zniosę tę karę Boską, na którą zasłużyłem.—*Aż osądzi sprawę moję.* Aż sprawę moję rozpozna, i skarci tych, którzy się na mnie srożyli; bo chociaż przed Bogiem na karę zasłużyłem, lecz narody dzikie nad słuszność mię trapiły. — *Uczyni sąd mój.* Pomści krzywdę moję.—*Wywiedzie mię na światło.* Przywracając do bytu pomyślnego, i z więzienia Babilońskiego wyprowadzając.—*Ujrzę sprawiedliwość jego.* T. j. słuszną pomstę, którą wet za wet odda Chaldejczykom, gdy ich przez Cyrusa opustoszy, jak oni nas spustoszyli; a także i Idumejczykom, gdy ich przez Chaldejczyków, a późniéj przez Machabejczyków ukarze.—Patrz. Machab. ks. 1, r. 5, w. 3.

10. *Nieprzyjaciółka moja.* Babilon nieprzyjazny i zazdrośna Idumea. — *Oczy moje będą patrzyć na nię,*

fusione, quae dicit ad me: Ubi est Dominus Deus tuus? Oculi mei videbunt in eam; nunc erit in conculcationem, ut lutum platearum.

11. Dies, ut aedificentur maceriae tuae; in die illa longe fiet lex.

12. In die illa et usque ad te veniet de Assur, et usque ad civitates munitas, et a civitatibus munitis usque ad flumen, et ad mare de mari, et ad montem de monte.

13. Et terra erit in desolationem propter habitatores suos, et propter fructum cogitationum eorum.

14. Pasce populum tuum in virga tua, gregem hereditatis tuae, habitantes solos in saltu, in medio Carmeli; pascentur Basan et Galaad juxta dies antiquos.

15. Secundum dies egressionis tuae de terra Aegypti ostendam ei mirabilia.

16. Videbunt gentes, et confundentur super omni fortitudine sua; ponent manum super os, aures eorum surdae erunt.

17. Lingent pulverem sicut serpentes, velut reptilia terrae perturbabuntur in aedibus suis: Dominum Deum nostrum formidabunt, et timebunt te.

18. Quis Deus similis tui, qui aufers iniquitatem, et transis peccatum reliquiarum hereditatis tuae? Non immittet ultra furorem suum, quoniam volens misericordiam est. *(Jer. 10, 6. Act. 10, 43).*

19. Revertetur, et miserebitur nostri; deponet iniquitates nostras, et projiciet in profundum maris omnia peccata nostra.

okryie się wstydem, która mówi do mnie: Gdzie iest Pan Bóg twóy? Oczy moie będą patrzyć na nie, teraz będzie na podeptanie iako błoto na ulicy.

11. Dzień aby były budowane płoty twoie: w on dzień oddalone będzie roskazowanie.

12. Dnia onego y aż do ciebie przydzie z Assur, y aż do miast obronnych, a od miast obronnych aż do rzéki, y od morza do morza, y do góry od góry.

13. A ziemia będzie na spustoszenie dla obywatelów swoich, y dla owocu myśli ich.

14. Paś lud twóy laską twoią, trzodę dziedzictwa twego, mieszkaiące same w lesie, w pośrzód Karmela: będą pasieni na Basan y Galaad wedle dni dawnych.

15. Wedle dni wyszcia twego z ziemie Egyptskiéy ukażę mu dziwy.

16. Uyźrzą narodowie, a zawstydzą się nad wszytką mocą ich: włożą rękę na usta, uszy ich głuche będą.

17. Będą lizać proch iako węże, iako ziemopłaz będą przestraszeni w domu swoim. Pana Boga naszego strachać się będą, y ciebie bać się będą.

18. Któryż Bóg podobny tobie, który oddalasz nieprawość, y miiasz grzéch ostatków dziedzictwa swego? nie rozpuści więcéy zapalczywości swoiéy, bo chcący w miłosierdziu iest.

19. Wróci się a zlituie się nad nami: złoży nieprawości nasze, y wrzuci do głębokości morskiéy wszytkie grzéchy nasze.

Ja na szczycie Syonu i pomyślności postawiona, wzgardzę Idumeą na ziemi leżącą, utrapioną i umarłą prawie, i powiem: teraz będzie zdeptaną jak błoto uliczne, która mną niegdyś gardziła, wyszydzała i trapiła.

11. *Dzień aby były budowane płoty twoje.* O Izraelu! już przyjdzie czas Boży, w którym się płoty twoje zbudują. Toż samo znaczy, co powiedział Amos, 9, 11: *Onego czasu podniosę przybytek Dawidów, który upadł i t. d.*

12. *Dnia onego.* Wyzwolenia, powrotu z Babilonu i odnowienia Jerozolimy.—*Aż do ciebie przyjdzie z Assur.* Nietylko się wyzwolisz od wroga, lecz nawet jeńcy twoi rozproszeni w Assyryi, Medyi, Persyi i t. p. ztamtąd wrócą do ciebie i do innych miast warownych Judei; a nawet z nich aż do rzeki się rozciągną.—*Aż do rzeki.* Eufratu, który był granicą ziemi świętéj, od Boga postanowioną, Jozue r. 1. w. 4.—*Od morza do morza.* Od morza Galilejskiego, które jest na wschodzie, aż do morza Sródziemnego, które jest na zachód względem ziemi świętéj.—*Do góry od góry.* Od góry Libanu, który jest granicą Judei od północy, aż do góry Idumejskiéj, będącéj granicą jéj od południa.

13. *A ziemia.* Chaldejska nieprzyjazna.— *Dla obywatelów swoich.* Dla bezbożnych Chaldejczyków, którzy lud boży wierny i pobożny trapili.— *I dla owocu myśli ich.* Z powodu spraw ich przewrótnych, które są owocem niegodziwych knowań, jakby rzekł: Babilon spustoszonym zostanie dla okrucieństwa i innych występków.

14. *Paś lud twój.* Są to słowa proroka za ludem modlącego się; jakby rzekł: Panie, pamiętaj na lud twój, który jest trzodą i dziedzictwem twojém.— *Mieszkające same w lesie.* Pozbawionych pomocy innych narodów, i wystawionych niejako na dzikość źwierząt.— *Pośród Karmela.* Paś ich na wesołych pastwiskach Karmelu, t. j. żeby we wszystkie rodzaje dóbr obfitowali.—*Będą pasieni.* Żydzi gdy ich z Babilonu do Judei odprowadzisz.— *Basan i Galaad*, które sa górami urodzajnemi i w trzody obfitują.— *Wedle dni dawnych.* Jak niegdyś za Dawida i Salomona.

15. *Wedle dni wyjścia.* Uczynię w obec nich cuda, i okażę żem łaskaw dla nich, jak wtenczas, gdym lud twój z Egiptu wyprowadził.

16. *Zawstydzą się nad wszystką mocą ich.* Bo przez tę moc nie będą mogli szkodzić Żydom, ani potém Chrześcijan pokonać.— *Włożą rękę na usta.* Ze wstydu, przerażenia i podziwienia tak wielkich cudów zamilkną i zdumieją się, że nawet głosu wydać nie odważą się.— *Uszy ich głuche będą.* Że albo ze zdumienia nie usłyszą co się mówi, albo że przez zazdrość zatkną uszy żeby nie słyszeli.

17. *Będą lizać proch.* Przestraszeni i drżący na znak uszanowania na ziemię upadną, a nawróceni też do wiary, Bogu prawdziwemu pokłon oddadzą. Tak Dawid mówi o Chrystusie Ps. 71, 9: *Przed nim będą padać Murzynowie: a nieprzyjaciele jego ziemię lizać będą*; i Izai. 49, 23: *Twarz na ziemię spuściwszy kłaniać ci się będą, a proch nóg twoich lizać będą.*— *Będą przestraszeni.* Lękać się będą, wzruszą się trwogą niejako podziwu i uszanowania. — *W domu swoim.* Watabl tłumaczy: *w zamknięciach swoich*, t. j. w zamkniętych obwarowanych i uzbrojonych miastach swoich.—*Ciebie bać się będą.* Boże! albo ciebie Izraelu Boży!

18. *Ostatków dziedzictwa swego.* Ludu pozostałego z niewoli.— *Nie rozpuści więcéj zapalczywości swojéj.* Jaką zesłał przez Chaldejczyków, chyba jeśliby Żydzi

20. Dabis veritatem Jacob, misericordiam Abraham, quae jurasti patribus nostris a diebus antiquis.

20. Dasz prawdę Jakobowi, miłosierdzie Abrahamowi: coś przysiągł oycóm naszym odedni dawnych.

powrócili do dawnych grzechów swoich. Albo, zawsze będzie się nad Kościołem litował, i będzie mu czynił dobrze, i nie opuści go, jak synagogę.

19. *Złoży nieprawości nasze.* LXX: *zanurzy nieprawości nasze.*

20. *Dasz prawdę Jakóbowi.* Prawdziwie i wiernie dopełnisz na Jakóbie, t. j. na żydach potomkach Jakóba, to coś miłościwie obiecał Abrahamowi, Jakóbowi i innym ojcom; mianowicie o troskliwości i opiece nad ludem, a szczególnie o zesłaniu Zbawcy Chrystusa.

Koniec Księgi Proroctw Micheasza.

Wprowadzenie do księgi Nahuma.

Nahum wykłada się pociecha albo pocieszyciel. Ten pisze o gniewie Bożym, i o ciężkiéy pomście nad miastem Niniwe, które acz się było na kazanie Jonasza proroka polepszyło, wszakże potém w większe grzechy wpadło. Był Nahum prędko po Micheaszu, za czasu króla Ezechiasza, gdy już Izrael był w niewoli Assyryjczyków.

PROPHETIA NAHUM.

PROROCTWO NAHUMA.

CAPUT I.

ROZDZIAŁ 1.

O upadku Niniwy, gniewie Bożym przeciwko grzesznikom, dobroci względem sprawiedliwych, i t. d.

1. Onus Ninive: Liber visionis Nahum Elcesaei.

2. Deus aemulator, et ulciscens Dominus: ulciscens Dominus, et habens furorem; ulciscens Dominus in hostes suos, et irascens ipse inimicis suis;

3. Dominus patiens, et magnus fortitudine, et mundans non faciet innocentem; Dominus in tempestate et turbine viae ejus, et nebulae pulvis pedum ejus;

4. increpans mare, et exsiccans illud, et omnia flumina ad desertum deducens. Infirmatus est Basan et Carmelus; et flos Libani elanguit.

5. Montes commoti sunt ab eo, et colles desolati sunt; et contremuit terra a facie ejus, et orbis et omnes habitantes in eo.

6. Ante faciem indignationis ejus quis stabit?

1. Brzemię Niniwe: Księgi widzenia Nahum Elceseyczyka.

2. Bóg rzewniwy y mszczący się Pan: mszczący się Pan, y maiący zapalczywość: mszczący się Pan nad nieprzyiaciołmi swemi, a gniewaiący się na przeciwniki swoie;

3. Pan cierpliwy a wielkiéy mocy, a oczyściaiąc nie uczyni niewinnym; Pan w burzéy y w wichrze drogi iego, a mgły proch nóg iego;

4. fukaiący morze y wysuszaiący ie, a wszystkie rzéki w pustynią obracaiący. Zemdlał Basan, y Karmel, y kwiat Libański uwiadł.

5. Góry poruszyły się przed nim, a pagórki spustoszały, y ziemia się zatrzęsła od oblicza iego, y świat, y wszyscy mieszkaiący na nim.

6. Przed obliczem zagniewania iego kto stanie?

Komentarz Menochiusza.

R. 1.—1. *Brzemię Niniwe.* Smutne i groźne proroctwo przeciw Niniwie, która po opowiadaniu Jonasza do grzechów powróciła.— *Widzenia.* Objawienia, proroctwa.— *Elcesejczyka.* Urodzonego w Elcese wioseczce Galilejskiéj. Nahum zaś prorokował za czasów Ezechiasza króla.

2. *Rzewniwy.* Kochający bardzo i gniewający się jeśli go nie kochają a karzący nieprzyjaznych dla tych których on umiłował.

3. *Pan cierpliwy i wielkiéj mocy.* Którego stałość i cierpliwość nie daje się pokonać grzechami, lecz odwlekającą jest i zemstę na czas właściwy zachowującą.— *Oczyszczając.* Uważając za czystego.— *Nie uczyni niewinnym.* Nie usprawiedliwi, ani wybawi jako niewinnego; bo chociaż jest cierpliwym, jednak winowajców nieukaranych nie zostawi.—*W burzy i wichrze drogi jego.* Opisuje potęgę Boga przychodzącego dla ukarania Assyryjczyków; jakby rzekł: przyjdzie Pan w burzy, t. j. z wielką potęgą i gwałtownością, któremu żadna siła ludzka oprzeć się nie zdoła. — *Mgły proch nóg jego.* Zastępy jego będą niepoliczone, tak że zaćmi powietrze mgła pyłu, który się z pod nóg wzbija.

4. *Fukający morze.* Jeśli fuknie na morze, zaraz wysycha. LXX *grożący;* a myśl ta: jeśli grożąc rozkazuje morzu, rozdziela je i wysusza podług upodobania, jak się przytrafiło, gdy Żydów przez morze Czerwone przeprowadził.—*Zemdlał Bazan i Karmel.* Najurodzajniejsze góry i krainy, jakiemi są: Bazan, Karmel i Liban, będą jałowemi, wyschną i zaginą niejako, jeśli Bóg zechce. Zdaje się, że przez allegoryą tych gór rozumie Niniwę i bogactwa Assyryjczyków które pomsta Boga zagubi.

et quis resistet in ira furoris ejus? indignatio ejus effusa est ut ignis; et petrae dissolutae sunt ab eo.

7. Bonus Dominus, et confortans in die tribulationis, et sciens sperantes in se.

8. Et in diluvio praetereunte consummationem faciet loci ejus; et inimicos ejus persequentur tenebrae.

9. Quid cogitatis contra Dominum? consummationem ipse faciet; non consurget duplex tribulatio.

10. Quia sicut spinae se invicem complectuntur, sic convivium eorum pariter potantium; consumentur quasi stipula ariditate plena.

11. Ex te exibit cogitans contra Dominum malitiam; mente pertractans praevaricationem.

12. Haec dicit Dominus: Si perfecti fuerint, et ita plures, sic quoque attondentur, et pertransibit: afflixi te, et non affligam te ultra.

13. Et nunc conteram virgam ejus de dorso tuo, et vincula tua disrumpam.

14. Et praecipiet super te Dominus, non seminabitur ex nomine tuo amplius, de domo Dei tui interficiam sculptile et conflatile, ponam sepulcrum tuum, quia inhonoratus es.

15. Ecce super montes pedes evangelizantis et annuntiantis pacem; celebra, Juda, festivitates tuas, et redde vota tua, quia non adjiciet ultra, ut pertranseat in te Belial; universus interiit. *(Isai 52, 7. Rom. 10, 15).*

a kto się sprzeciwi w gniewie zapalczywości iego? zagniewanie iego wylało się iako ogień: y skały rozpłynęły się od niego.

7. Dobry Pan, y posilaiący w dzień utrapienia, a zna maiące nadzieię w nim.

8. Y w powodzi przemiiaiącéy dokonanie uczyni mieysca iego, a nieprzyiaciele iego ciemności prześladować będą.

9. Cóż myślicie przeciw Panu? dokończenie on uczyni: nie powstanie dwoiaki ucisk.

10. Bo iako ciernie spolecznie się wiąże, tak biesiada ich pospolu piiących: będą zniszczeni iako słoma suchości pełna.

11. Z ciebie wynidzie myślący przeciwko Panu złość, rozbieraiąc na myśli wystąpienie.

12. To mówi Pan: Choćby doskonałymi byli, y tak więcéy było: tak téż będą postrzyżeni, y przeminie: utrapiłem cię, y nie utrapię cię więcéy.

13. A teraz złamię laskę iego z grzbieta twego, y związki twoie potargam.

14. Y rozkaże o tobie Pan, nie będą siać imieniem twoim więcéy: z domu Boga twego wygubię rycinę i licinę: położę grób twóy: boś iest nie poczciwy.

15. Oto na górach nogi opowiadaiącego, y zwiastuiącego pokóy: święć Judo święta twoie, a oddaway śluby twoie: bo nie przyda więcéy aby przeszedł po tobie Belial: wszystek zginął.

CAPUT II. — ROZDZIAŁ 2.

O pysze miasta Niniwy i jéj upadku.

1. Ascendit, qui dispergat coram te, qui custodiat obsidionem; contemplare viam, conforta lumbos, robora virtutem valde,

1. Przyciągnął któryby rozpraszał przed tobą, któryby strzegł oblężenia: przypatrz się drodze, posil biodra, umocni siłę barzo,

7. *Zna.* Łaską otaczając, broniąc. LXX *znając bojących się ciebie*, i dla tego mający o nich pieczę.

8. *W powodzi przemijającéj.* Rozumie wojska Medów i Babilończyków, które nakształt powodzi, w wielkiéj liczbie, z pośpiechem i zapałem napadły na Assyryjczyków i miejsce ich, t. j. Niniwę miasto królewskie opustoszyli.— *Dokonanie uczyni.* Zniszczenie miasta i królestwa Assyryjskiego.—*Ciemności prześladować będą.* Nieszczęść i klęsk.

9. *Cóż myślicie przeciw Panu?* Co wy, Assyryjczykowie złego przeciw Panu myślicie? t. j. przeciw ludowi Pańskiemu, przeciw Jerozolimie i kościołowi.— *Nie powstanie dwojaki ucisk.* Wielką klęskę zadał dziesięciu pokoleniom Salmanazar: dla tego nie dopuści Bóg żeby drugą zadał Judei Sennacheryb.

10. *Bo jako ciernie.* Jak ciernie w snopki zebrane, zdaje się, że się łączą z sobą i na spalenie przeznaczają się; tak Assyryjczykowie nieprzyjazni dla Żydów, jak ciernie łącząc się wzajemnie wesołością bankietów, przy oblężeniu Jerozolimy, przez anioła wspólnie zostaną zniszczonymi nakształt suchych łodyg łatwo się zapalających.

11. *Z ciebie wynijdzie.* Sennacheryb król Assyryjski.— *Myślący przeciw Panu złość.* Zamyślający złość przeciw Jerozolimie i kościołowi Bożemu.

12. *Choćby doskonałymi byli.* Chociaż wojskiem, siłą i dostatkiem przewyższacie, i jest was wielu, a nawet bardzo wielu, jednak wyniszczy was anioł przechodząc i zabijając.—*Utrapiłem cię.* Izraelu i Jerozolimo, przez Sennacheryba i Assyryjczyków.— *I nie utrapię cię więcéj.* Przez tychże Assyryjczyków, gdyż później Jerozolimę zniszczyli Chaldejczycy, kiedy Bóg przez nowe zbrodnie do zemsty wyzwanym został.

13. *Złamię laskę jego.* Sennacheryba. Laską nazywa siłę i tyraństwo, przez które trapił Żydów, oblegał i jakby związanych trzymał. Chald. *Złamię jarzmo narodów z karku waszego i więzy wasze poprzecinam.*

14. *Rozkaże o tobie Pan.* Postanowi o tobie to co następuje.— *Nie będą siane imieniem twojém więcéj.* Nie urodzi się tobie Sennacherybie żaden potomek: zginie zupełnie pamiątka twoja.— *Położę grób twój.* Z téj strony karząc ciebie, z któréj pomocy czekałeś. Albo, odlew, t. j. bogów twoich uczynię jakby grobem twoim, żeby je uważano za nieczyste jako grób: gdyż zwycięzcy pogardzają bogami tych których pokonali.— *Bo jest nie poczciwy.* Boś pogardzon od obywateli twoich z powodu porażki, któréj wojsko twoje od anioła doznało i sromotnéj ucieczki, a synowie twoi w kościele ciebie zabiją.

15. *Oto na górach.* Jakby rzekł: nie troszczcie się, już mnie się zdaje, że widzę posłańca śpiesznie idącego, żeby pokój i pomyślność ogłosił dla Żydów, po zagubie nieprzyjaciół.— *Święta twoje.* Przedtém z powodu oblężenia zaniedbane.— *Śluby twoje.* Któreś Bogu obiecał, będąc oblężonym.— *Belial.* Pyszny i dziki Assyryjczyk. Belial, jak wytłumaczono gdzie indziéj, oznacza nieznającego jarzma, t. j. tego, który jarzmem prawa wzgardził; który ani rozumu, ani prawa Bożego nie słucha.— *Wszystek zginął.* Wojsko w Judei, a wódz i książę jego w mieście Niniwie.

R. 2.—1. *Przyciągnął.* W krótce przyciągnie prze-

2. quia reddidit Dominus superbiam Jacob, sicut superbiam Israel; quia vastatores dissipaverunt eos, et propagines eorum corruperunt.
3. Clypeus fortium ejus ignitus, viri exercitus in coccineis; igneae habenae currus in die praeparationis ejus, et agitatores consopiti sunt.
4. In itineribus conturbati sunt, quadrigae collisae sunt in plateis: aspectus eorum quasi lampades, quasi fulgura discurrentia.
5. Recordabitur fortium suorum; ruent in itineribus suis, velociter ascendent muros ejus; et praeparabitur umbraculum.
6. Portae fluviorum apertae sunt, et templum ad solum dirutum.
7. Et miles captivus abductus est, et ancillae ejus minabantur gementes ut columbae, murmurantes in cordibus suis.
8. Et Ninive quasi piscina aquarum aquae ejus; ipsi vero fugerunt: state, state, et non est qui revertatur.
9. Diripite argentum, diripite aurum; et non est finis divitiarum ex omnibus vasis desiderabilibus.
10. Dissipata est, et scissa et dilacerata; et cor tabescens, et dissolutio geniculorum, et defectio in cunctis renibus; et facies omnium eorum sicut nigredo ollae.

2. bo oddał Pan pychę Jakóbowę, iako pychę Izraelowę, bo ie pustoszyciele rozrzucili, y latorośle ich popsowali.
3. Tarcz mocarzów iego ognista, mężowie woyska w szarłacie: ogniste lece wozu w dzień przygotowania iego, a woźnice uspieni są.
4. Na drogach zatrwożeni są: poczwórne zstarły się, na ulicach pozór ich iako pochodnie, iako błyskawice y tam y sam biegaiące.
5. Wspomni na mocarze swoie, upadną na drogach swoich: prędko wskoczą na mury iego, y zgotowany będzie daszek.
6. Bramy rzek są otworzone, a zbór do ziemie rozwalony.
7. Y żołnierz poymany zawiedziony iest: a służebnice iego prowadzono wzdychaiące iako gołębice, szemrzące w sercach swoich.
8. A Niniwe iako sadzawka wód wody iego: ale sami uciekli: Stóycie, stóycie, a niemasz ktoby się wrócił.
9. Rozchwyćcie śrébro, rozchwyćcie złoto, a niemasz końca bogactwom ze wszytkich naczyniach pożądanych.
10. Rozmiotane iest y rozerwane, y rozdrapane: a serce struchlałe, y zemdlenie kolan, y zwątlenie we wszystkich nerkach: a twarzy wszytkich iako okopcenie garnca.

ciw tobie, Niniwo, wróg Chaldejczyk. — *Któryby rozpraszał.* Któryby poniszczył, rozproszył role twoje, wsie, zamki, dostatki, mieszkańców i t. d. — *Przed tobą.* W oczach twoich, gdy ty płakać i jęczeć będziesz. — *Któryby strzegł oblężenia.* Któryby cię w zamknięciu trzymał, nie pozwalając nikomu wychodzić.—*Przypatrz się dobrze.* Postaw stróżów, którzyby tobie przyjście wrogów oznajmili. — *Posil biodra.* Zbierz siły.— *Umocnij siłę.* Zbierz wojska, i wszystko co jest do wojny potrzebném.

2. *Bo oddał Pan pychę Jakóbową.* Jeśli Bóg pychy Jakóbowéj, t. j. dwóch pokoleń, i pychy Izraela, t. j. dziesięciu pokoleń bezkarnie nie przepuścił, lecz stosownie do ich dumy i zaciętości, w skutek której nie słuchali prawa Bożego a zamiast Boga prawdziwego czcili bałwany, różnemi klęski utrapił: cóż będzie z Assyryjczykami, których ani tak kocha, ani tak pobłaża, jak swemu ludowi? — *Pustoszyciele.* Dzikie narody które Judeę i dziesięć pokoleń opustoszyły.— *Latorośle ich popsowali.* Przez latorośle rozumie albo dostatki, albo synow i wnuków, albo pokolenia i rodziny, albo miasteczka pomniejsze, przedmieścia, lub wsie okoliczne.

3. *Mocarzów jego.* Żołnierzy chaldejskich. — *Ognista.* Jasna i błyszcząca, pozłacana. — *W szarłacie* W suknią purpurową odziani, która jest ubraniem magnatów i książąt. — *Ogniste lece wozu.* Złotem połyskujące, a przed słońcem błyszczące jakby ogień. — *W dzień przygotowania jego.* Do wojny; jakby rzekł: jeśli kto rozpatrzy przybory chaldejczyków, ujrzy że wszystko się błyszczy od złota, tarcze, lejce, i t. d.— *Woźnice uśpieni są.* Od wina. Chald. woźnice jakby pijani niczego się nie boją. Rzucają się do walki dziko, jakby pijani.

4. *Na drogach zatrwożeni są.* Tak wielka jest liczba przychodzących Chaldejczyków, że się w drodze oddziały mięszały, tak iż się rozróżnić nie mogły.— *Poczwórne starły się na ulicach.* Wozy chaldejczyków przechodząc przez miejsca równe i przestronne, dla wielkiéj liczby nie znajdując drogi, ścierały się z sobą.— *Pozór ich jako pochodnie.* Miotając niejako iskry z oblicza zagniewanego. Albo jaśnieć będą od blasku broni jak pochodnie. — *Jako błyskawice.* Szybko przebiegające.

5. *Wspomni na mocarze swoje.* Policzy żołnierzy swoich. — *Upadną na drogach swoich.* Gdy nad możność śpieszą, żeby napaść na Niniwę i zdobyć.—*Mury jego.* Niniwy.— *Zgotowany będzie daszek.* Porobią się namioty, żeby oblegający nie musieli być pod odkrytém niebem.

6. *Bramy rzek są otworzone.* Bramy Niniwy i innych miast, przez które zwykły wielkie tłumy przechodzić. Albo, przez rzeki rozumie przenośnie wojsko chaldejskie, które murami i bramami Niniwy, jakby wałami wstrzymywane, siłą je rozwaliwszy, miasto zalały i spustoszyły. Albo raczéj oznacza, że wody rzeczne przez podniesione spusty do murów Niniwy, która w dolinie leżała, wpuszczone zostały.— *Zbór do ziemi rozwalony.* Zbór bałwana Nesrocha, którego czcili Niniwici, przez co oznacza się upadek całego miasta.

7. *Żołnierz.* Który pilnował Niniwy. — *Służebnice.* Niewiasty uwiezione i zamienione w niewolnice. — *Szemrzące w sercach swoich.* W cichości jęczące, połykające łzy swoje, nie mające odwagi jęk wydawać.

8. *Jako sadzawka wód wody jego.* Jakby rzekł: chociaż Niniwa w wody obfituje, jako leżąca nad rzeką Tygrem, jednak obfitość wód nie obroniła jéj przed Chaldejczykami.— *Ale sami uciekli.* Assyryjczykowie, którym straż miasta poruczoną była.—*Stójcie, stójcie.* Są to słowa Niniwy, albo proroków; czemu uciekacie? czemu nie walczycie.

9. *Rozchwyćcie srebro.* Wzajemnie się zachęcają Chaldejczycy do rabunku.—*Nie masz końca.* Naczyń i sprzętów drogich, w które miasto obfituje; tak jest przepełnione, że nigdy nie wyczerpacie.

10. *Rozmiotane jest.* Wszystko troje jedno znaczy, lecz przez powiększenie łączy się. Rozrzucone i obalone są domy, mury i kościoły, zabudowania publiczne i prywatne.— *Jako okopcenie garnca.* Bo twarz pozbawioną

11. Ubi est habitaculum leonum, et pascua catulorum leonum, ad quam ivit leo, ut ingrederetur illuc catulus leonis; et non est, qui exterreat?

12. Leo cepit sufficienter catulis suis, et necavit leaenis suis, et implevit praeda speluncas suas, et cubile suum rapina.

13. Ecce, ego ad te, dicit Dominus exercituum, et succendam usque ad fumum quadrigas tuas, et leunculos tuos comedet gladius, et exterminabo de terra praedam tuam, et non audietur ultra vox nuntiorum tuorum.

11. Gdzie iest mieszkanie lwów, y pastwiska szczeniąt lwich, do którego szedł lew, aby tam wszedł szczenię lwie, a niemasz ktoby przestraszył?

12. Lew nachwytał dostatecznie szczeniętóm swym, y nabił lwicóm swym, a napełnił łupem iaskinie swoie, a łożysko swe wydartkiem.

13. Owo ia na cię, mówi Pan zastępów, y podpalę aż do dymu poczwórne twoie, a lwięta twoie pożrze miecz: y wykorzenię z ziemie łup twóy, y nie będzie więcéy słyszeć głosu posłów twoich.

CAPUT III.

ROZDZIAŁ 3.

O spustoszeniu Niniwy za jéj bałwochwalstwo i inne grzechy.

1. Vae, civitas sanguinum, universa mendacii dilaceratione plena: non recedet a te rapina. *(Ezech. 24, 9).*

2. Vox flagelli, et vox impetus rotae et equi frementis, et quadrigae ferventis et equitis ascendentis,

3. et micantis gladii et fulgurantis hastae, et multitudinis interfectae et gravis ruinae: nec est finis cadaverum, et corruent in corporibus suis. * *(Isai. 47, 3.)*

4. Propter multitudinem fornicationum meretricis speciosae et gratae, et habentis maleficia, quae vendidit gentes in fornicationibus suis, et familias in maleficiis suis.

5. Ecce, ego ad te, dicit Dominus exercituum; et revelabo pudenda tua in facie tua, et ostendam gentibus nuditatem tuam et regnis ignominiam tuam.*

6. Et projiciam super te abominationes, et contumeliis te afficiam, et ponam te in exemplum.

7. Et erit: omnis, qui viderit te, resiliet a te, et dicet: Vastata est Ninive; quis commovebit super te caput unde quaeram consolatorem tibi?

1. Biada miasto krwawe, wszytko kłamstwa szarpaniny pełne: nie odeydzie z ciebie łup.

2. Głos bicza, y głos pędu koła, y konia rżącego, y poczwórnego woza wskok bieżącego, y iezdnego wsiadaiącego,

3. y miecza błyskaiącego, y oszczepa lśniącego, y mnóstwa pobitego, y upadku ciężkiego: y niemasz końca trupów, y lęgą na ciałach swoich.

4. Dla mnóstwa wszeteczeństw nierządnice pięknéy a wdzięcznéy, a maiącéy czary, która przedała narody wszeteczeństwy swemi, a familie czarami swemi.

5. Owo ia do ciebie, mówi Pan zastępów, y odkryię sromotę twoię przed obliczem twoim, y ukażę narodóm nagość twoię, a królestwóm hańbę twoię.

6. Y wyrzucę na cię obrzydłości, y zelżę cię, y dam cię na przykład.

7. A będzie każdy kto cię uyrzy, odskoczy od ciebie, y rzecze: Spustoszono iest Niniwe, kto nad tobą chwiać głową będzie? Zkąd mam szukać pocieszyciela tobie.

krwi z serca napływającej, jak się przytrafia w czasie wielkiego strachu, blednieje, czarnieje i staje się ciemną; jak przeciwnie ci, którzy są wesołymi, zdaje się że są światłem jakiemś oblani.

11. *Gdzie jest mieszkanie lwów.* Gorzkie szyderstwo. Jakby rzekł: Assyryjczycy! gdzie jest owa Niniwa, w której mieszkali srodzy królowie z synami, i wszystko do koła łupili?—*Do którego szedł lew.* Do którego powracał król Assyryjski ze zdobyczą.— *Szczenie lwie.* T. j. synowie tegoż króla.— *Nie masz ktoby przestraszył?* Nie było nikogo, ktoby z tego mieszkania i łoża mógł siłą wyrzucić, albo zakłócić spokojne posiadanie królestwa.

12. *Lew.* Król Assyryjski. — *Szczeniętom swym.* Żeby je karmić, synów rozumie, jak przez lwice, żony.

13. *Owo ja na cię.* Jaskinio lwia, Niniwo! przyjdę, żeby cię zwalczyć przez Chaldejczyków, ukarać i zburzyć.—*Aż do dymu.* Żeby wszystko poszło z dymem. —*Wykorzenię z ziemi łup twój.* Uczynię że więcéj łupić nie będziesz. Albo, to coś złupiła, będzie z ziemi twéj wywiezione. — *Posłów twoich.* Których posyłałaś do miast, nakazując im opłaty pogłówne, albo poddanie się i t. p.

R. 3.—1. *Miasto krwawe.* Okrutne i krwiożercze.— *Wszystko kłamstwa.* LXX *całe kłamliwe.* — *Szarpaniny pełne.* Pełne zdzierstwa i rozrywania łupów. — *Nie odejdzie z ciebie łup.* T. j. nie odchodzi, ciągleś zajęte łupiestwem. Albo, nieprzyjaciele z ciebie łupy brać będą.

2. *Głos bicza.* Będzie w tobie słyszany głos bicza, t. j. klaskanie bicza, którym koni do biegu pobudzają.

3. *Lęgą na ciałach swoich.* Pomiędzy trupami swoich.

4. *Dla mnóstwa.* Niech upadnie Niniwa, bo czciła bogi całego świata nad którym panowała, i była oddaną sztukom czarodziejskim i wszelkiego rodzaju zabobonom. — *Nierządnicy pięknéj.* Rozumie Niniwę, któréj nazwa piękną oznacza — *Wdzięcznéj.* Dla oczu zalotników.— *Która przedała narody wszeteczeństwy swemi.* Która nauczyła inne narody bałwochwalstwa i zabobonu, i przez to stała się powodem, że ją Bóg ukarał i wydał w niewolę i na łup Chaldejczykom

5. *Owo ja do ciebie.* Niniwo! uzbrojony i gniewny na Chaldejczyków przychodzę. — *Odkryję sromotę twoję.* Spodnią suknię twoję na twarz twą zarzucę. Patrz Jerem. 13, 26: pokażę wszystkim jaką jesteś; i uczynię że wszyscy ciebie obrzydzą; największa zniewaga zadaje się niewieście, jesli w obec innych jest obnażoną.

7. *Odskoczy od ciebie.* Zdumiony tak wielką klęską i unikając żeby jakim sposobem nie stał się jéj uczęstnikiem.— *Kto nad tobą chwiać głową będzie?* Kto nad losem twoim boleć będzie? — *Zkąd mam szukać pocie-*

8. Numquid melior es Alexandria populorum, quae habitat in fluminibus? Aquae in circuitu ejus, cujus divitiae, mare: aquae muri ejus.
9. Aethiopia fortitudo ejus, et Aegyptus, et non est finis: Africa et Libyes fuerunt in auxilio tuo.
10. Sed et ipsa in transmigrationem ducta est in captivitatem, parvuli ejus elisi sunt in capite omnium viarum, et super inclytos ejus miserunt sortem, et omnes optimates ejus confixi sunt in compedibus.
11. Et tu ergo inebriaberis, et eris despecta, et tu quaeres auxilium ab inimico.
12. Omnes munitiones tuae sicut ficus cum grossis suis; si concussae fuerint, cadent in os comedentis.
13. Ecce populus tuus mulieres in medio tui; inimicis tuis adapertione pandentur portae terrae tuae, devorabit ignis vectes tuos.
14. Aquam propter obsidionem hauri tibi, exstrue munitiones tuas: intra in lutum, et calca, subigens tene laterem.
15. Ibi comedet te ignis; peribis gladio, devorabit te ut bruchus; congregare ut bruchus; multiplicare ut locusta.
16. Plures fecisti negotiationes tuas, quam stellae sint coeli; bruchus expansus est et avolavit.
17. Custodes tui quasi locustae, et parvuli tui quasi locustae locustarum, quae considunt in sepibus in die frigoris; sol ortus est, et avolaverunt, et non est cognitus locus earum, ubi fuerint.

8. Izaliś lepsze nad Alexandrią ludną, która mieszka na rzekach? wody około niéy: któréy bogactwa morze: a wody mury iéy.
9. Murzyńska ziemia mocą iéy, y Egypt, a niemasz końca: Afryka, y Lybianie, byli na pomoc twoię.
10. Lecz y ona w zaprowadzenie w niewolą zawiedziona iest: dzieci iéy porostrącane są na początku wszech dróg, a o szlachcice iéy miotali los, a wszyscy przedni panowie iéy okowani są w pętach.
11. A tak y ty upiiesz się, a będziesz wzgardzona: y ty szukać będziesz ratunku od nieprzyiaciela.
12. Wszytkie zamki twoie iako figowe drzewo z niedoźrzałemi figami swemi: które ieśli zatrzęsione będą padną w gębę iedzącego.
13. Oto lud twóy niewiasty w pośrzodku ciebie: nieprzyiaciołóm twoim otworem otworzone będą bramy ziemie twéy, pożrze ogień zawory twoie.
14. Naczerpay sobie wody dla oblężenia, buduy obrony twoie: wnidź do błota, a depc, depcąc trzymay cegłę.
15. Tam cię pożrze ogień, zginiesz mieczem, pożrze cię iako chrząszcz: zgromadź się iako chrząszcz: rozmnóż się iak szarańcza.
16. Więceyeś uczyniła kupiectw twoich niż iest gwiazd niebieskich: chrząszcz rozszerzył się y uleciał.
17. Stróżowie twoi iak szarańcza: a malutcy twoi iako szarańcza szarańczéy, które siadaią na płocie czasu zimna: słońce wzeszło y odleciały, y nieznać było mieysca ich kędy były.

szyciela tobie? Nikt się nie znajdzie, ktoby cię pocieszył, boś nienawistna wszystkim, gdyż wszyscy doznawszy okrócieństwa twego, radować się będą ze zguby twojéj.

8. *Izaliś lepsze.* Większe, silniejsze, ludniejsze, bogatsze.—*Nad Alexandryą ludną.* Miasto ludne i wielkie.—*Która mieszka na rzekach.* Która z jednéj strony Nilem, z drugiéj jeziorem Mareotyckiém, z trzeciéj morzem Śródziemnem a z czwartéj nieprzechodnią pustynią opasana.—*Któréj bogactwa morza.* Któréj morze największych bogactw dostarcza, dla towarów przywożonych do jéj portu.

9. *Murzyńska ziemia mocą jéj.* Etyopia bowiem czyli Abissynia graniczy z Alexandryą, dla tego z łatwością mogła zwoływać wojska posiłkowe, jak również i z całego Egiptu. Albo *moc*, oznacza bogactwa i dostatki, z powodu towarów Nilem spławianych. — *A nie masz końca.* Żołnierzy i wojsk, które mogła przyzywać z sąsiednich sprzymierzonych krajów. —*Na pomoc twoję.* Alexandryo! bo do niéj mowę zwraca.

10. *Lecz i ona w zaprowadzenie.* Nieprzepuściłem, albo raczéj nie przepuszczę Alexandryi tak wielkiemu miastu, ani też tobie Niniwo nie przebaczę. — *Zawiedziona jest.* Zamiast będzie zaprowadzoną, bo okazuje się z Jerem. 49, 10, że ją spustoszył Nabuchodonozor, który nieprędko żył po Nahumie. — *Poroztrącane są.* Porozbijane o skały przez Chaldejczyków. Będą poroztrącane. — *Miotali los.* Chaldejczycy losować będą o mężów najprzedniejszych Alexandryjskich, przez siebie pojmanych; i pomiędzy siebie jak niewolników rozdzielą.

11. *A tak i ty.* Niniwo, równie jak Alexandrya ukaraną będziesz.—*Upijesz się.* Z kielicha gniewu Bożego. Albo, nie dasz sobie rady.—*Będziesz wzgardzona.* Do tego doprowadzona, iż będziesz musiałą prosić o pomoc u nieprzyjaciół swoich, których przedtém uciskałaś i gardziłaś.

12. *Jako figowe drzewo z niedojrzałemi figami swemi.* Mury i zamki tak upadną, jak młode figi, gdy je otrząsają. — *W gębę jedzącego.* Tego który jest pod drzewem figowem, i pragnie fig, i jakby gębą otwartą je chwyta.

13. *Lud twój niewiasty.* Chald. *niedołężny jest, na kształt niewiast.*—*Otworem otworzone będą.* Zupełnie otwarte będą, całe się otworzą. I prędko się też otworzą.—*Zawory twoje.* Któremi się bramy przed nieprzyjacielem zamykały.

14. *Dla oblężenia.* Żeby napoju oblegającym tłumom nie brakowało.—*Wnijdź do błota.* Depcz nogami błoto, żebyś cegły robił, a mury naprawiał i umacniał.—*Depcząc trzymaj cegłę.* Trzymaj cegły i rób je błoto depcząc.

15. *Pożre ogień.* Gdy to będziesz przygotowywał z pośpiechem, ogniem i mieczem zniszczą cię Chaldejczycy. —*Pożre cię chrząszcz.* Napadnie na cię wielkie mnóstwo Chaldejczyków, którzy cię pożrą i zniszczą, jak chrząszcze zioła i zboża rolne. — *Zgromadź się jako chrząszcz.* Ile zechcesz i zdołasz zgromadź żołnierzy, tak żeby jak szarańcza byli niepoliczeni; zawsze jednakże zginiesz.

16. *Więcejeś uczyniła kupiectw twoich.* Wymyśliłaś niezliczone sztuki dla gromadzenia pieniędzy, i wszelki handel prowadziłaś żeby się wzbogacić; ale te wszystkie bogactwa twoje podobne będą do chrząszczów, które ziemię okrywają swoją mnogością lecz prędko odlatują, i żaden z tak wielkiéj liczby nie pozostaje.

17. *Stróżowie twoi.* Jako szarańcza. Wodzów i żołnierzy którzy cię strzedz będą, będzie wiele jakby szarańczy.—*A malutcy twoi.* Niżsi i szeregowcy.—*Szarań-*

18. Dormitaverunt pastores tui, rex Assur, sepelientur principes tui, latitavit populus tuus in montibus, et non est, qui congreget.

19. Non est obscura contritio tua, pessima est plaga tua: omnes qui audierunt auditionem tuam, compresserunt manum super te, quia super quem non transiit malitia tua semper?

18. Zdrzymali się pasterze twoi królu Assur, będą pogrzebione książęta twoie: krył się lud twóy po górach, a niemasz ktoby zgromadził.

19. Nie iest tayne skruszenie twoie, bardzo zła iest rana twoia: wszyscy którzy słyszeli słuch twóy, klaskali ręką nad tobą, bo na kogo nieprzychodziła złość twoia zawżdy?

cza szarańczy. Rodzaj małéj szarańczy.—*Siadają na płocie czasu zimna.* Które w nocy, gdy powietrze zimne, kryją się i na polach siadają, a gdy słońce dogrzeje, odlatują.—*I nieznać było miejsca ich.* Wszystkie odleciały. Tak żołnierze twoi posiłkowi i wodzowie ich, którym ufałaś, opuszczą ciebie.

18. *Zdrzymali się pasterze twoi:* Okazuje że gnuśność wodzów była przyczyną, że Chaldejczycy Niniwę zdobyli. — *Królu Assur.* Królu Niniwy! — *Będą pogrzebione książęta twoje.* W téj gnuśności i winie pogrążeni zabitymi będą, i pogrzebionymi bez posypania ziemią.—*Krył się.* Kryć się będzie strachem przerażony.

19. *Nie jest tajne.* Wszystkim będzie wiadomą twoja klęska i zguba—*Bardzo zła jest rana twoja.* Najtrudniejsza do zagojenia.—*Słuch twój.* To co o tobie mówić będą.— *Na kogo nie przychodziła złość twoja zawżdy?* Boś wszystkie narody trapiła wojną, poborami, i najsroższym uciskiem.

Koniec Księgi Proroctw Nahuma.

Wprowadzenie do księgi Habakuka.

Habakuk wykłada się obłapiający albo zapaśnik. Ten o zburzeniu miasta świętego i o skaraniu Chaldejczyków, i o Panu Chrystusie prorokuje. Jako tedy Nahum prorokował o skaraniu Assyryjczyków, którzy dziesięć pokolenia żydowskiego w niewolą zabrali przez króla swego Salmanazara: tak Habakuk prorokuje o skaraniu Babilończyków, którzy ostatek Żydowstwa, to jest królestwo Judzkie spustoszyli, i w niewolą zawiedli do Babilonu przez króla Nabuchodonozora. I dla tego jako Nahum w proroctwie swojém był straszny nie obiecując pociechy, także też i Habakuk, iż oba prorokują przeciw poganom. Aczkolwiek Habakuk na końcu modli się prorokując o przyjściu Messyasza.

PROPHETIA HABACUC.

CAPUT I.

PROROCTWO HABAKUKA.

ROZDZIAŁ 1.

O spustoszeniu Judei przez Chaldejczyków, pomyślności bezbożnych, i t. d.

1. Onus, quod vidit Habacuc propheta.

2. Usquequo, Domine, clamabo, et non exaudies, vociferabor ad te vim patiens, et non salvabis?

3. Quare ostendisti mihi iniquitatem et laborem, videre praedam et injustitiam contra me? et factum est judicium, et contradictio potentior.

1. Brzemię które widział Habakuk prorok.

2. Dokądże Panie wołać będę, a nie wysłuchasz? krzyczeć będę k tobie gwałt cierpiąc, a nie wybawisz?

3. Przeczżeś mi ukazał nieprawość y pracę, patrzyć na łup, y niesprawiedliwość przedemną, y stał się sąd, y sprzeciwieństwo potężnieysze.

Komentarz Menochiusza.

R. 1.—1. *Brzemię.* Smutne i groźne proroctwo okazane Habakukowi przez objawienie Boskie.—*Habakuk prorok.* Który prorokował prędko po Nahumie, za Manassesa króla Judzkiego. Zdaje się, że był z liczby tych proroków, których Bóg posłał do Manassesa, żeby go upominali za bezbożności, IV. Król: 21, 10. Prorokuje zaś przeciw Judzie i Jerozolimie, i zapowiada ich upadek przez Chaldejczyków, jako też Chaldejczyków, przez Cyrusa i Persów.

2. *Dokądże Panie, wołać będę.* Uskarża się na zepsucie obyczajów wieku swojego i narodu, t. j. że chociaż tak często się modlił o poskromienie tak licznych i ciężkich grzechów, jednakże nie był wysłuchanym, lecz widział że raczéj złe się mnoży a nie umniejsza.—*Gwałt cierpiąc.* Bo mnie trapią występki, które widzę popełniane, i przenikają mnie niejako i zabijają prawie.

3. *Przeczżeś mi ukazał nieprawość?* Czemu dozwalasz; czemu dopuszczasz żeby się taka nieprawość działa, która oczom moim okazana, boleśnie mnie trapi?—*Pracę.* Z którą bezbożni trapią i ciemiężą pobożnych. Uciemiężenie i boleść którą cierpią sprawiedliwi i pobożni.—*Łup i niesprawiedliwość.* Przemoc, gwałt, niesprawiedliwość, ucisk.— *Przedemną.* Gdy ja to widzę i boleję. — *I stał się sąd, i sprzeciwieństwo potężniejsze.* Ludzie przewrotni, którzy zasiewają niezgody i spory, silniejszymi są od sprawiedliwych, prostych i spokojnych, i na sądach ich oszukują i uciskają.

4. Propter hoc lacerata est lex, et non pervenit usque ad finem judicium; quia impius praevalet adversus justum, propterea egreditur judicium perversum.

5. Aspicite in gentibus, et videte: admiramini, et obstupescite, quia opus factum est in diebus vestris, quod nemo credet, cum narrabitur. *(Act. 13, 41).*

6. Quia, ecce, ego suscitabo Chaldaeos, gentem amaram et velocem, ambulantem super latitudinem terrae, ut possideat tabernacula non sua.

7. Horribilis et terribilis est, ex semetipsa judicium et onus ejus egredietur.

8. Leviores pardis equi ejus, et velociores lupis vespertinis, et diffundentur equites ejus; equites namque ejus de longe venient, volabunt quasi aquila festinans ad comedendum.

9. Omnes ad praedam venient, facies eorum ventus urens, et congregabit quasi arenam captivitatem.

10. Et ipse de regibus triumphabit, et tyranni ridiculi ejus erunt, ipse super omnem munitionem ridebit, et comportabit aggerem, et capiet eam.

11. Tunc mutabitur spiritus, et pertransibit, et corruet: haec est fortitudo ejus Dei sui.

12. Numquid non tu a principio, Domine Deus meus, sancte meus, et non moriemur? Domine, in judicium posuisti eum, et fortem ut corriperes, fundasti eum.

13. Mundi sunt oculi tui, ne videas malum, et respicere ad iniquitatem non poteris: quare respicis super iniqua agentes, et taces devorante impio justiorem se?

4. Dla tego podrapan iest zakon, y nie przyszedł aż do końca sąd, iż niezbożny przemaga przeciw sprawiedliwemu, dla tego wychodzi sąd przewrótny.

5. Poyźrzycie między narody, a przypatrzcie się, dziwuycie się, a zdumieycie się: bo się stał uczynek za dni waszych, któremu żaden wierzyć nie będzie, gdy ji będą powiadać.

Bo oto ia wzbudzę Chaldeyczyki, naród gorzki a prędki, idący po szérokości ziemie, aby posiadł mieszkania nie swoie.

7. Straszny y ogromny iest: od niego samego sąd, y brzemię iego wynidzie.

8. Lżeysze niż Pardowie konie iego, a prędszy niż wilcy z wieczora: rozbieżą się iezdni iego: bo iezdni iego zdaleka przyidą, latać będą iako orzeł kwapiący się ku iedzeniu.

9. Wszyscy na łupiestwo przydą, twarzy ich wiatr palący: y zgromadzi iako piasek poimanie.

10. A ten z królów tryumphy czynić będzie, a tyranowie błaznami u niego będą. Ten się będzie śmiał z każdego zamku, y usypie wał y weźmie ji.

11. Tedy się odmieni duch, y przeminie, y upadnie: Tać iest moc iego Boga iego.

12. Izaliś nie ty od początku Panie Boże móy, święty móy, a nie umrzemy? Panie na sąd postawiłeś go: y mocnego abyś skarał, ugruntowałeś go.

13. Czyste są oczy twoie abyś nie patrzył na złe, a patrzyć na nieprawość nie będziesz mógł. Przecz-że patrzysz na nieprawość czyniące, a milczysz gdy niezbożny pożera sprawiedliwszego niż sam?

---

4. *Podrapan jest zakon.* Nic się nie dzieje według przepisów praw i słuszności. — *Nie przyszedł aż do końca.* Nie osięga swojego celu, jakim jest oddanie każdemu co do niego należy. — *Wychodzi sąd przewrótny.* Zwykł wychodzić, t. j. od sędziów.

5. *Pojrzyjcie między narody.* Patrzcie na narody· Bóg odpowiada, iż nie długo tak wielkie złe znosić będzie, lecz że rychło rzeczpospolitą żydowską ukarze przez Chaldejczyków; jakby rzekł: patrz na narody i tłumy Chaldejczyków które przywodzę do wytępienia Judei.—*Bo...uczynek.* To jest co zdumiewającem nazywa.—*Bo się stał uczynek.* Stanie się rzecz jakaś, stanie się coś za dni waszych, co będzie nie do uwierzenia, dla okropności klęski i pomsty.

6. *Gorzki.* Szkodliwy, srogi. — *Idący po szerokości ziemi.* Który oręż swój szeroko roznosi, i okoliczne narody podbija pod panowanie swoje.—*Mieszkania nie swoje.* Domy i miasta cudze. Domyślnie wskazuje że oni Jerozolimę zdobędą.

7. *Straszny.* Który samem obliczem nawet przeraża.—*Od niego samego sąd, i brzemię jego wynijdzie.* Sąd, podług którego naród Chaldejski inne narody potępia, karze i wytępia, a innym przebacza; a ciężar czyli jarzmo, które wkłada na innych, wyjdzie od niego samego, t. j. z saméj jego woli, nie z rozumu, lecz z namiętności; za przyczynę chęć będzie. Tak mówią Żydzi buntowni u Jerem: 44. 17: *Uczynimy każde słowo które wynijdzie z ust naszych.*

9. *Na łupiestwo przyjdą.* Więcéj dla łupiestwa niżeli dla walki; bo niebędzie nikogo żeby się mógł im oprzeć i wytrzymać ich gwałtowność.— *Wiatr palący.* Kędykolwiek przejdą wszystko spustoszą, jak wszystkie rośliny wysychają od wiatru palącego.—*Pojmanie.* Pojmanych w niewolę.

10. *Błaznami u niego będą.* Będą dlań przedmiotem szyderstwa i wzgardy.— *Będzie się śmiał z każdego zamku.* Szydzić będzie z warownych zamków i murów.—*Usypie wał.* Od ziemi wał wzniesie i tak zdobędzie zamki w miejscach niedostępnych wzniesione.

11. *Tedy się odmieni duch.* Pysznego zwycięstwy króla Nabuchodonozora; wysokie zamysły poweźmie i wzbije się w pychę, jako i Chaldejczycy.— *I przeminie.* Państwo Chaldeów, i upadnie, t. j. gdy w Baltazarze będzie zrujnowane od Cyrusa i Persów. — *Tać jest moc.* Szyderczo, jakby rzekł: że Bóg jego bronić go nie będzie mógł.

12. *Izaliś nie ty od początku.* Ty, Panie, od początku nas wybrałeś i ludem twoim jesteśmy, tyś nasz święty, który nas uświęcasz i którego my święcie czcimy; dla tego wypada abyś nas zachował, i od śmierci wybawił, iżbyśmy będąc klęskami utrapieni, nie zginęli zupełnie.—*Panie na sąd postawiłeś go.* Wiem dobrze Panie żeś na to postawił Nabuchodonozora, żebyś przezeń sądził, t. j. karał nieposłusznych tobie. — *I mocnego abyś skarał, ugruntowałeś go.* Ugruntowałeś go, umocniłeś dostatkami, siłą, wojskami, zwycięstwy i t. d. żebyś przezeń, jakby przez rózgę ukarał grzechy nasze i innych narodów.

13. *Czyste są oczy twoje.* Jakby rzekł: lecz ponieważ wszelka nieprawość tobie się nie podoba tak iż w żaden sposób pochwalić nie możesz co jest złem, jakże znosisz Chaldeów, ludzi złych, żeby deptali i pożerali Żydów, którzy chociaż grzesznicy, są jednak lepszymi od Chaldejczyków?— *Patrzysz.* Obojętném i łaskawém okiem, czyniąc im dobrze i walcząc za nich.

14. Et facies homines quasi pisces maris, et quasi reptile non habens principem.
15. Totum in hamo sublevavit, traxit illud in sagena sua, et congregavit in rete suum. Super hoc laetabitur et exultabit:
16. propterea immolabit sagenae suae, et sacrificabit reti suo, quia in ipsis incrassata est pars ejus, et cibus ejus electus.
17. Propter hoc ergo expandit sagenam suam, et semper interficere gentes non parcet.

14. Y uczynisz ludzie iako ryby morskie, y iako płaz nie maiący wodza.
15. Wszytko wędą podniósł, wyciągnął ie niewodem swoim, y zgromadził w sieć swoię. Dla tego się weselić y radować będzie.
16. Dla tego będzie ofiarował niewodowi swemu, y uczyni ofiarę sieci swéy: bo przez te utył dział iego, y pokarm iego wyborny.
17. Dla tego tedy rozszerzył niewód swóy, a zawżdy zabiiać narodów nieprzepuści.

CAPUT II.

ROZDZIAŁ 2.

O odpowiedzi Boga na użalania się proroka, o upadku Babilonu, i t. d.

1. Super custodiam meam stabo, et figam gradum super munitionem; et contemplabor, ut videam, quid dicatur mihi, et quid respondeam ad arguentem me.
2. Et respondit mihi Dominus, et dixit: Scribe visum, et explana eum super tabulas, ut percurrat, qui legerit eum,
3. quia adhuc visus procul, et apparebit in finem; et non mentietur: si moram fecerit, exspecta illum, quia veniens veniet, et non tardabit. *(Joan. 3, 36. Rom. 1, 17).*
4. Ecce qui incredulus est, non erit recta anima ejus in semetipso: justus autem in fide sua vivet.*
5. Et quomodo vinum potantem decipit, sic erit vir superbus, et non decorabitur, qui dilatavit quasi infernus animam suam; et ipse quasi mors, et non adimpletur; et congregabit ad se omnes gentes, et coacervabit ad se omnes populos.

1. Na straży moiéy stać będę, y zastanowię się na zamku: a przypatrzę się żebym uyźrzał co mi rzeką, y co mam odpowiedzieć strofuiącemu mię.
2. Y odpowiedział mi Pan, y rzekł: Napisz widzenie, a wyłóż ie na tablicach: żeby przebieżał kto ie czytać będzie,
3. bo iescze widzenie daleko, y ukaże się na końcu, a nie skłama. Ieśliby odwłaczał, oczekaway go: bo przychodzący przydzie, a nie zamieszka.
4. Oto kto niedowiarkiem iest, nie będzie prosta dusza iego w nim samym: a sprawiedliwy wiarą swą żyć będzie.
5. A iako wino piiącego zdradza: tak będzie mąż pyszny, a nie będzie ozdobiony: który rozszerzył iako piekło duszę swoię, a sam iest iako śmierć, y nie napełnia się: y zbierze do siebie wszytkie narody, a zgromadzi ku sobie wszytkie ludzie.

14. *Uczynisz.* Dozwolisz Nabuchodonozorowi tak postępować z ludźmi jak postępują z rybami rybacy, t. j. żeby ich łowił i zabijał i t. p.—*Płaz.* Płazy morskie są to ryby bez nóg.—*Nie mający wodza.* Któryby się opiekował, i przy którego pomocy mógłby się nieprzyjaciołom opierać.
15. *Wszystko wędą.* Wielkie są postępy Nabuchodonozora, wszystko się mu wiedzie pomyślnie, w części wędą, w części niewodem, w części siecią wszystkie kraje przyległe podbił pod swoję władzę, t. j. w części jawną siłą, a w części podejściem i zdradą.
16. *Będzie ofiarował niewodowi swojemu.* Przypisze własnym siłom a nie Bogu swoje zwycięztwa. — *Bo przez to utył dział jego.* Tłuste i hojne uczty, t. j. wszystkich narodów bogactwa wyborne, jak gdyby część i dział swój nabył swoim niewodem i siecią.— *I pokarm jego wyborny.* Pożera co jest najlepszem i najpiękniejszem, i w korzyść swoję obraca.
17. *Dla tego tedy rozszerzył niewód swój.* Dla tegoż gdy mu się tak dobrze powodzi to rybołowstwo, całą usilność do tego zwraca, żeby inne pojmać narody, podbić pod panowanie i złupić, a siebie coraz więcéj i więcéj zbogacić.
R. 2.—1. *Na straży mojéj.* Na rzeczach straży mojéj poruczonych, jak zwykli czynić strażnicy na murach i basztach zamkowych.—*Co mi rzeką.* Co mi odpowie Bóg na moje skargi. — *I co mam odpowiedzieć strofującemu mię.* Jakby rzekł: dusza przeczuwa że Bóg zgromi i zgani moję wolność mówienia; pomyślę przeto co odpowiedzieć należy i jak poprzeć moje dowody i słowa bronić.
2. *Napisz widzenie.* Widzenie, które tobie objawię teraz, ażeby pamięć o niem uwieczniła się, bo wielkiego jest znaczenia.— *Wyłoż je na tablicach.* LXX. *na bukszpanie, t. j. na tablicach bukszpanowych.* Pisz głoskami wyraźnemi, ażeby każdy łatwo mógł czytać. —*Żeby przebieżał kto je czytać będzie.* Ażeby zaraz zrozumiał kto je przeczyta.
3. *Widzenie.* To co przez widzenie się okazuje. Widzeniem też nazywają Żydzi to, co się przyjmuje zmysłami lub umysłem.—*Daleko.* Nieprędko się spełni.— *Na końcu.* Chociaż po długim nareszcie czasie wszystko się stanie i spełni. Mówi dosłównie o upadku Nabuchodonozora i państwa Babilońskiego, i o wybawieniu Żydów z niewoli. Stosuje też razem do Chrystusa, który wybawi ród ludzki z niewoli czarta i grzechu.— *Przychodzący przyjdzie.* Przyjdzie zupełnie; widzenie i proroctwo w zupełności się dopełni, Chrystus niezawodnie w czasie swoim będzie.— *Nie zamieszka.* Nad czas zamierzony.
4. *Nie będzie prosta dusza jego w nim samym.* LXX: *nie będzie dusza moja miała w nim upodobania.* T. j. nie podoba się Bogu kto nie jest prostym, a nie jest prostym, kto nie wierzy.— *A sprawiedliwy wiarą swą żyć będzie.* Patrz Wujka.
5. *A jako wino pijącego zdradza.* Uczy Pan że chwilową i nikłą jest szczęśliwość grzeszników; i chociaż mówi w ogólności, nie trudno jednak zrozumieć że w szczególności do Nabuchodonozora stosuje. Myśl ta: że jak wino zdradza pijącego, bo go naprzód rozwesela a potem na ziemię obala, i na ogólny śmiech wystawuje; tak szczęście bezbożnych, którém się pyszni upijają, rozwesela ich do czasu, ale w końcu przynosi boleść i hańbę.— *Nie będzie ozdobiony.* Owszem sro-

6. Numquid non omnes isti super eum parabolam sument, et loquelam aenigmatum ejus, et dicetur: Vae ei, qui multiplicat non sua? usquequo et aggravat contra se densum lutum?

7. Numquid non repente consurgent, qui mordeant te, et suscitabuntur lacerantes te, et eris in rapinam eis?

8. Quia tu spoliasti gentes multas, spoliabunt te omnes, qui reliqui fuerint de populis propter sanguinem hominis et iniquitatem terrae civitatis, et omnium habitantium in ea.

9. Vae, qui congregat avaritiam malam domui suae, ut sit in excelso nidus ejus, et liberari se putat de manu mali.

10. Cogitasti confusionem domui tuae, concidisti populos multos, et peccavit anima tua,

11. quia lapis de pariete clamabit et lignum, quod inter juncturas aedificiorum est, respondebit.

12. Vae, qui aedificat civitatem in sanguinibus, et praeparat urbem in iniquitate. *(Nah. 3, 1.)*

13. Numquid non haec sunt a Domino exercituum? Laborabunt enim populi in multo igne, et gentes in vacuum, et deficient,

14. quia replebitur terra, ut cognoscant gloriam Domini, quasi aquae operientes mare.

15. Vae, qui potum dat amico suo, mittens fel suum, et inebrians ut aspiciat nuditatem ejus.

16. Repletus es ignominia pro gloria, bibe tu quoque et consopire: circumdabit te calix dexterae Domini, et vomitus ignominiae super gloriam tuam.

6. Izali nie ci wszyscy wezmą nań przypowieść, y przysłowie zagadek o nim: y rzeką: Biada temu, kto rozmnaża nie swoie: dokądże? y obciąża przeciw sobie gęste błoto?

7. Izali nie nagle powstaną którzy cię kąsać będą: y wzbudzeni będą szarpaiący cię, y będziesz im na łupiestwo?

8. Iżeś ty łupił narody mnogie, złupią cię wszyscy którzy zostaną z narodów, dla krwie człowieczéy, y dla krzywdy ziemie, miasta, y wszech mieszkaiących w nim.

9. Biada który zgromadza łakomstwo złe domowi swemu, aby było na wysokości gniazdo iego, a mniema że się wybawi z ręki złego.

10. Myśliłeś zawstydzenie domowi twemu, posiekłeś narodów wiele, y grzeszyła dusza twoia,

11. bo kamień z ściany wołać będzie: a drzewo które między spoieniem budowania iest odpowie.

12. Biada kto buduie miasto krwią, a gotuie miasto nieprawością.

13. Izali to nie iest od Pana zastępów? Bo będą pracować ludzie w wielkim ogniu: a narodowie po próżnicy, y ustaną,

14. bo się napełni ziemia, aby poznali chwałę Pańską, iako wody okrywaiące morze.

15. Biada który dawa napóy przyiacielowi swemu, wpuszczaiąc żółć swoię, y upaiaiąc, aby oglądał nagość iego.

16. Napełniłeś się sromoty miasto sławy: piy też ty, y usni: ogarnie cię kubek prawice Pańskiéy, y wracanie sromotne nad chwałą twoią.

---

motą i hańbą napiętnowany. — *Który rozszerzył jako piekło.* Kto nienasyconém sercem bogactwa i władzę chwyta, podobnym jest do piekła i śmierci, które rozszerza się niejako, żeby wielu objąć mogło.—*Zgromadzi do siebie.* Podbije pod panowanie swoje.

6. *Wezmą nań przypowieść.* Spiew żałobny ułożą na jego klęskę, t. j. Baltazara, za którego panowania królestwo Chaldejskie upadło. Tak Mich: 2. 4. powiedziano: *wezmą o was przypowieść.* — *I przysłowie zagadek jego.* Ułożą o nim pieśń zagadkową; bo takiemi bywać zwykły treny, które się składały z wielu i ciemnych przenośni.—*Rozmnaża nie swoje.* Napadając na cudze bogactwa i królestwa.—*Dokądże.* Jakiż będzie koniec zbierania bogactw i powiększania królestwa?—*Obciąża.* Powiększa; bo często w piśmie ś. ciężki, znaczy to samo co liczny, jak okazuje się Exod. 8. 24; Ps: 34. 18; 1. Machab: 1. 18. — *Przeciw sobie.* Na zgubę swoję.—*Gęste błoto.* Rozumie bogactwa, które nazywa błotem gęstem z powodu nikczemności, i że kiedy z grabieży, oszukaństwa i innych nieuczciwych sztuk są nabyte, to duszę kalają, obciążają, mocno do niéj przystają, a nakoniec do zguby prowadzą.

7. *Którzy cię kąsać będą.* Cyrus i Persowie, którzy jako silne zwierzęta szarpać będą ciebie.—*I wzbudzeni będą.* Powtórzenie tegoż samego zdania.

8. *Którzy zostaną z narodów.* Którzy będą mogli ujść rąk i srogości twéj.—*Dla krwi człowieczéj.* Boś wiele krwi ludzkiéj wylał.—*I dla krzywdy ziemi, miasta.* W hebr.: *i łupy ziemi i miasta,* t. j. z powodu uciemiężenia którem ziemię Judzką trapiłeś i miasto Jeruzalem i wszystkich mieszkających w niem, przyjdą te nieszczęścia na ciebie.

9. *Łakomstwo złe.* Bogactwa złemi sposoby nabyte.—*Aby było na wysokości.* Sądząc że przez to będzie wolnym od wszelkiego złego i od pocisków nieszczęść, jak są bezpieczne ptaki, które na wysokich skałach i wyniosłych miejscach gniazda składają.

10. *Myśliłeś zawstydzenie domowi twemu.* Mniemałeś żeś wielkiéj sławy nabył dla potomków twoich; lecz stało się przeciwnie; boś był powodem dla nich wielkiéj hańby.—*Posiekłeś narodów wiele.* Chald: *złupiłeś,* LXX: *spożyłeś.*

11. *Bo kamień z ściany wołać będzie.* Jest to przysłowie oznaczające zbrodnię i niesprawiedliwość publiczną i bardzo wielką, która się ukryć nie może, jakby rzekł: ciemięztwo twoje i gwałty tak są wielkie i tak jawne, że chociażby ludzie milczeli, to jednak kamienie domów obalonych wołać przeciw tobie będą.

13. *Izali to nie jest.* Co przeciw tobie prorokuję i wnet dodam. — *Bo będą pracować ludzie w wielkim ogniu.* Babilon będzie spalonym przez Medów i Persów, a naród Chaldejski i inne narody, które się z niemi połączą, starać się będą pożar ugasić lecz daremnie pracować będą.—*Ustaną. Zmęczą się,* podług Watabla.

14. *Bo się napełni ziemia.* Całą ziemię Chaldejską napełni niepoliczone mnóstwo Persów i Medów, jak wody morskie, ażeby po zniszczeniu Babilonu poznali wszyscy chwałę i potęgę Pana karzącego ciemięzców i wydzierców dóbr cudzych.

15. *Biada który dawa napój przyjacielowi swemu.* Biada Nabuchodonozorowi i jego naśladowcom, którzy żółć swoję, t. j. złość i gorycz, albo jak wyraża Akwila, *zapalczywość swoję,* podają do picia aż do pijaństwa nawet przyjaznym królom; t. j. który ich dręczy srogiem uciemiężeniem, aż póki ich z królestwa, wszystkich dóbr i z saméj wolności bezwstydnie i szyderczo nie ogołoci.

16. *Napełniłeś się sromoty miasto sławy.* Biada mu; bo prawem odwetu w podobny sposób od nich nie

17. Quia iniquitas Libani operiet te, et vastitas animalium deterrebit eos de sanguinibus hominum, et iniquitate terrae, et civitatis et omnium habitantium in ea.

18. Quid prodest sculptile, quia sculpsit illud fictor suus, conflatile et imaginem falsam? quia speravit in figmento fictor ejus, ut faceret simulacra muta. *(Baruch 6, 46.)*

19. Vae, qui dicit ligno: Expergiscere; Surge, lapidi tacenti. Numquid ipse docere poterit? Ecce, iste coopertus est auro et argento, et omnis spiritus non est in visceribus ejus. *(Sap. 13, 11.)*

20. Dominus autem in templo sancto suo: sileat a facie ejus omnis terra. *(Psal. 10, 5.)*

17. Abowiem nieprawość Libanu okryie cię, y spustoszeniem bydła odstraszy ie dla krwie ludzi, y krzywdy ziemie y miasta, y wszech mieszkaiących w nim.

18. Co pomoże rycina, że ji wyrzezał uczyniciel iego, licina, y obraz faleszny? iż miał nadzieię w uczynku uczyniciel iego, aby uczynił bałwany nieme.

19. Biada który mówi drewnu: Ocuć się: Wstań, kamieniowi milczącemu. Izali ten nauczyć będzie mógł: Oto ten okryty iest złotem y śrébrem: a ducha żadnego niemasz we wnętrznościach iego.

20. Ale Pan w kościele swym świętym: niech milczy od oblicza iego wszytka ziemia.

Wykłady trudniejszych miejsc X. Jakóba Wujka.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 2. w. 4. *A sprawiedliwy wiarą swą żyć będzie.* Te słowa są kamieniem zgorszenia dzisiejszym heretykom, nie żeby Pismo złe było, ale iż heretycy dobre Pismo źle rozumieją, chociać się oni uczonemi w Piśmie czynią, ale sami nie wiedzą co mówią. Chcą z tych słów koniecznie tego dowieść, iż wiara sama usprawiedliwia grzesznego. Aleć albo słów prorockich nie rozumieją, albo je chcąc i wiedząc fałszują przydawając czego prorok nie mówi: bo nie mówi prorok samą wiarą żyć będzie, ale, wiarą żyć będzie, nieprzydając, samą. I w tém jest wielka różność: bo co tu prorok mówi, zgadza się ze wszystkiem Pismem: a co heretycy mówią, jest przeciw Pismu ś. Gdyż apostoł ś. wykładając te słowa, tak pisze do Galat. 5. W Chrystusie Jezusie ani obrzezanie, ani odrzezek nic nie waży, ale wiara która przez miłość działa. Widzisz jako tu wiarę samę odrzuca, jeśli jéj miłość nie będzie przydana. Czytamy też o bojaźni Bożéj, Eccle. I. Kto bez bojaźni jest nie może być usprawiedliwiony. Przypow. 14. Bojaźń Pańska źródło żywota. A tak nie sama wiara usprawiedliwia, i żywot daje. Toż mówi o pokucie w Dziej. 11, v. 18. 2. Cor. 7, v. 10. Ezech. 18, v. 21, i 27. Jeśli tedy i miłością i bojaźnią i pokutą, człowiek żyje, tedyć nie sama wiara usprawiedliwia. Dziwuje się heretyk, czemu wierze żywot i usprawiedliwienie przypisuje; jeśli sama wiara nie usprawiedliwia? Ale kiedyby rozumiał, nie dziwowałby się: bo dla tego Pismo usprawiedliwienie nasze wierze przypisuje, iż wiara jest zbawienia naszego początkiem i gruntem usprawiedliwienia, bo bez wiary nie może się nikt Panu Bogu podobać: a wszakże nie w saméj wierze jest wszystko usprawiedliwienie. Jako naprzykład, azaż nie czytają, iż żywot przypisują sercu, Przyp. 4. Wszelką strażą zachowaj serce swoje, bo z niego żywot pochodzi. Jest to wzięto z podobieństwa żywota cielesnego, ale azaż może kto żyć bez głowy, bez krwie bez wątroby, i inszych przedniejszych członków? A przecię dobrze mówi: iż z niego żywot pochodzi: iż jest początkiem żywota i pośledzéj umiera. Także też i wiara, początkiem jest usprawiedliwienia, i jakoby serce niejakie w cnotach, z którego żywot przychodzi: wszakże tym sposobem jeśli insze cnoty będą przydane, które do żywota duchownego są potrzebne. Czytaj też Rzym. 1 i 3. Galat. 3.

raz będzie obnażonym, i odbierze równąż wzgardę i szyderstwo.—*Pij też ty, i usnij.* Ty się też napijesz z kielicha gniewu Bożego, i zaśniesz jak pijani, jakby rzekł: będziesz ukaranym surowie i gwałtownie.—*Ogarnie cię kubek prawicy Pańskiéj.* Otoczy cię i ogarnie wielkie utrapienie i klęska.—*I wracanie sromotne nad chwałą twoją.* Tyle ci wypić trzeba będzie z kielicha gniewu bożego, że nietylko się upijesz, lecz nawet wyrzucać będziesz, jak pijani, a womit twój oszpeci suknie ozdobne. Oznacza że będzie przywiedzionym do stanu pogardliwego.

17. *Nieprawość.* Kara za nieprawość.—*Libanu.* Którą się srożyłeś przeciw Libanowi, t. j. przeciw kościołowi Jerozolimskiemu. W Chald. zamiast Libanu wyrażono *świątyni.* Kościół nazywa się Libanem takoż u Ezech. 17. 5; i Zachar. 11. 1; może dla tego że był z cedrów Libańskich, albo że był wysokim naksztalt Libanu. — *Okryje cię.* Obficie spłynie na cię.—*I spustoszeniem bydła odstraszy je.* Bo Chaldejczycy jak dzikie zwierzęta okropnie spustoszyli Jerozolimę; dla tego wzajemnie okropnie od Medów i Persów, jakby od zwierząt będą przestraszeni i spustoszeni. — *Dla krwi.* Z powodu krwi ludzkiéj, którą obficie rozlałeś.— *I krzywdy ziemi i miasta.* Z przyczyny nieprawości, przemocy i spustoszenia ziemi Judzkiéj, i miasta świętego Jeruzalem; ponieważeś złupił i spustoszył Judeę i Jeruzalem, dla tego podobnież i ty będziesz spustoszony i rozerwany od Medów i Persów.

18. *Co pomoże rycina?* Naśmiewa się z Chaldejczyków, którzy nadzieję pokładali w bałwanach swoich.

19. *Który mówi drewnu: ocuć się?* Który tak do bałwanów swoich przemawia, jak gdyby czuć mogły: dobrze mówił tak do Boga prawdziwego i żywego Dawid, Ps. 43, 23: *Powstań, czemu śpisz, Panie?* W hebr: *biada mówiącemu do drewna: ocuć się; wzbudź siebie, do kamienia milczącego.—Oto ten.* Niczém więcéj nie jest bałwan jak kamieniem albo drewném okrytém złotem lub srebrem, niemającém życia, rozumu i ducha.

20. *Ale Pan w kościele.* Lecz nie taki Pan nasz, który jest w niebie, jako Pan wszystkich, i ztamtąd na wszystko pogląda i wszystkiém rządzi.—*Niech milczy od oblicza jego wszystka ziemia.* LXX. *niechaj się boi oblicza jego* i niech mu poddaną będzie; bo to nieraz znaczy milczenie w piśmie ś., jako gdy powiedziano o Alexandrze Wielkim 1. Machab. 3: *i milczała ziemia przed obliczem jego,* t. j. była mu poddaną, i nie śmiała w niczém mu się sprzeciwiać.

CAPUT III. ROZDZIAŁ 3.

O niewoli Babilońskiéj Żydów, oswobodzeniu z niéj, i dziele odkupienia.

Oratio Habacuc Prophetae pro ignorantiis.

1. Domine, audivi auditionem tuam, et timui.
Domine, opus tuum in medio annorum vivifica illud:
2. in medio annorum notum facies: cum iratus fueris, misericordiae recordaberis.
3. Deus ab austro veniet, et sanctus de monte Pharan.
Operuit coelos gloria ejus, et laudis ejus plena est terra.
4. Splendor ejus ut lux erit: cornua in manibus ejus:
5. ibi abscondita est fortitudo ejus, ante faciem ejus ibit mors.
Et egredietur diabolus ante pedes ejus.
6. Stetit, et mensus est terram.

Modlitwa Habakuka Proroka za niewiadomości.

1. Panie, słyszałem słuch twóy, y ulękłem się.
Panie, dzieło twoie w pośrzodku lat ożyw ie:
2. w pośrzodku lat oznaymisz: gdy się rozgniewasz, wspomnisz na miłosierdzie.
3. Bóg od południa przydzie, a święty z góry Pharan.
Okryła niebiosa chwała iego, a wysławiania iego pełna iest ziemia.
4. Blask iego iako światłość będzie: rogi w ręku iego:
5. tam iest zakryta moc iego, przed obliczem iego póydzie śmierć.
Y wynidzie diabeł przed nogami iego.
6. Stanął y rozmierzył ziemię.

R. 3.— 1. *Za niewiadomości.* Przez *niewiadomości*, Wulgata, stosownie do myśli proroka, rozumie grzechy ludu, jakby rzekł Habakuk: błagam cię Panie za grzechy ludu, abyś je przebaczył, iżbyś dla nich nie odwlekał dzieła wyzwolenia naszego z Babilonu, a tem bardziéj obiecanego dzieła wcielenia Chrystusa i odkupienia rodu ludzkiego.

2. *Słyszałem słuch twój.* Wyrocznię którą mi objawiłeś, o spustoszeniu Judei przez Chaldejczyków i o klęsce Chaldeów przez Medów i Persów. A także o wielkiém dziele które masz wykonać dla zbawienia ludzkiego przez wcielenie.— *Ulękłem się.* Bojaźnią uszanowania. Osłupiałem z podziwu na tak wielkie dzieło.— *W pośrodku lat.* Lat nieszczęsnych niewoli, gdy klęski dójdą szczytu. Tak mówi się pospolicie: żyję śród klęsk, t. j. w największych utrapieniach. Chrystus zaiste przyszedł na świat śród lat pełnych grzechów, zapomnienia o Bogu prawdziwym, i bałwochwalstwa.— *Ożyw je.* Uczyń żeby się ukazało; nie dozwalaj, żeby tak wielkie dzieło obiecane przez ciebie leżało jakby umarłe, ożyw je.—*Oznajmisz.* Znaczy to samo, co ożyw je.— *Gdy się rozgniewasz.* Chociaż rozgniewanym jesteś grzechami ludzkiemi, gdy jednak czas nadejdzie, miłosierdzia twego nie powściągniesz.

3. *Bóg od południa przyjdzie.* Czas przyszły zamiast przeszłego: *przyjdzie,* zamiasz *przyszedł,* Bo prorok przypomina cuda które Bóg uczynił, gdy lud swój z Egiptu do ziemi obiecanéj wprowadził, dając poznać, że Bóg podobneż cuda uczyni, dla oswobodzenia z Babilonu. I jak mając podać prawo na górze Synai, Bóg od południa przyszedł i t. d., tak z Medyi i Persyi, które są od południa względem Chaldei, przyprowadzi Cyrusa i Daryusza, którzy Babilon spustoszą i nas ztamtąd wyzwolą. Bóg się też okaże w ciele, ten sam, który się niegdyś na górach Seir, Faran i Sinai ukazał się ojcom naszym. Stosuje prorok do owych słów, Deut. 33. 2: *Pan z Sinai przyszedł, i z Seir wyszedł nam, ukazał się z góry Faran, a z nim świętych tysiące.* Patrz co tam powiedziano.— *Okryła niebiosa chwała jego.* Ten przyjdzie, którego chwała napełnia i przewyższa niebiosa.— *Wysławiania jego.* Spraw godnych nieustannéj chwały.

4. *Blask jego jako światłość będzie.* Jasność i blask przychodzącego Boga dla dania prawa, były jak światłość słońca; z podobnymże majestatem przyjdzie przeciw wrogom naszym. Chrystus jaśniał blaskiem nauki i cudów.— *Rogi w ręku jego.* Siła i potęga w ręku jego. Prawica jego wszechmocna. Temi rogami puści z wiatrem nieprzyjaciół naszych. Nie źle tłumaczą to niektórzy o krzyżu, do którego rogów przybite były ręce Chrystusa i przez który najpotężniéj nieprzyjaciół pokonał.—*Tam jest zakryta moc jego.* W tych rogach kryje się niejako moc jego, którą jednak na Chananejczykach już okazał, a na Chaldejczykach wywrze jeszcze; tak w krzyżu Chrystusowym ukryta jest moc, bo cierpiąc w sercu zdawał się Pan bezsilnym.

5. *Przed obliczem jego pójdzie śmierć.* Mówi o zarazie i porażce, którą Bóg zesłał na Chananejczyków, żeby Izraelici przyszedłszy łatwo ich pokonali. Bóg to obiecał był, Exod. 23. 27: *Strach mój puszczę na uprzedzenie twoje, i pobiję wszystek lud do którego wnidziesz, i t. d.... puściwszy piérwiéj szerszenie i t. d.;* że istotnie Bóg to uczynił, okazuje się Jozue 24. 12: tak też, zanim zniszczoném zostanie królestwo Chaldejczyków, śmiertelne klęski głodu i moru Bóg ześle. Przed obliczem Chrystusa szła śmierć, bo umierając śmierć zwyciężył i ta ostatnia pokonana i zawstydzona uciekła.—*Pożarta jest śmierć w zwycięstwie.* 1 Kor. 15. 54.— *Wynijdzie djabeł przed nogami jego.* Najlepiéj to stosuje się do Chrystusa, który djabła zwyciężył i wygnał z panowania nad tym światem, podług owych słów Jana 12. 31: *Teraz książę tego świata precz wyrzucony będzie.*

6. *Stanął i rozmierzył ziemię.* Bóg po zdobyciu przez Żydów ziemi obiecanéj, przemierzył ją sznurem podziału, przeznaczając dla każdego pokolenia cząstkę jéj. Patrz Dziej. Apost. 7. 45 i Jozue r. 13. i nast. Również po zdobyciu Babilonu przez Cyrusa, stanie w nim jako zwycięzca i odda Persom i Medom zwycięzcom. Chrystus zdobytą ziemię przez opowiadanie rozdzielił pomiędzy apostołów i ich następców, ażeby ją duchownie uprawiali.—*Pójrzał i rozwiązał narody.* Jakby samem spójrzeniem, groźnem obliczem przeraził Chananejczyków, a bojaźnią roztopił; tejże trwogi doznają Chaldejczycy. Spójrzał Chrystus, i widział że wszystko pełne występków i niewiary; wierzących zaś w siebie z więzów grzechowych oswobodził.—*Skruszone są góry wieku.* Przez góry wieku i pagórki świata rozumie królów i książąt, którzy w osobach przodków swoich bardzo długo w ziemi Chananejskiéj panowali. Tych skruszył Pan; toż samo spotkało i królów Chaldejskich. Takoż za przyjściem Chrystusa te góry i pagórki uniżyły się, bo się poddały prawu i nauce jego.— *Przed drogami wieczności jego.* Dla przyjścia wiecznego Boga.

Aspexit, et dissolvit gentes, et contriti sunt montes saeculi.

Incurvati sunt colles mundi ab itineribus aeternitatis ejus.

7. Pro iniquitate vidi tentoria Aethiopiae; turbabuntur pelles terrae Madian.

8. Numquid in fluminibus iratus es, Domine? aut in fluminibus furor tuus? vel in mari indignatio tua?

Qui ascendes super equos tuos, et quadrigae tuae salvatio.

9. Suscitans suscitabis arcum tuum: juramenta tribubus quae locutus es.

10. Fluvios scindes terrae; viderunt te, et doluerunt montes: gurges aquarum transiit.

Dedit abyssus vocem suam, altitudo manus suas levavit.

11. Sol et luna steterunt in habitaculo suo, in luce sagittarum tuarum, ibunt in splendore fulgurantis hastae tuae.

12. In fremitu conculcabis terram, in furore obstupefacies gentes.

13. Egressus es in salutem populi tui, in salutem cum Christo tuo.

Percussisti caput de domo impii: denudasti fundamentum ejus usque ad collum.

14. Maledixisti sceptris ejus, capiti bellatorum ejus, venientibus ut turbo ad dispergendum me.

Póyźrzał, y rozwiązał narody, y skruszone są góry wieku.

Zniżyły się pagórki świata, przed drogami wieczności iego.

7. Dla nieprawości widziałem namioty Murzyńskie; strwożą się skóry ziemie Madian.

8. Izali na rzeki rozgniewałeś się Panie? abo na rzeki zapalczywość twoia: abo na morze rozgniewanie twoie?

Który wsiędziesz na konie twoie, a poczwórne twoie zbawienie.

9. Wzbudzaiąc wzbudzisz łuk twóy, przysięgi pokoleniom któreś rzékł.

10. Rzeki przerwiesz ziemie; widziały cię y bolały góry: nawalność wód przeminęła.

Wydała przepaść głos swóy, wysokość podniosłą ręce swoie.

11. Słońce y księżyc stanęły w mieszkaniu swoim, w światłości strzał twoich, póydą w blasku błyskaiącey się włócznie twoiey.

12. W zagniewaniu podepcesz ziemię, w zapalczywości uczynisz zdumiałe narody.

13. Wyszedłeś na zbawienie ludu twego, na zbawienie z Chrystusem twoim.

Zbiłeś głowę z domu niezbożnego: obnażyłeś grunt iego aż do szyie.

14. Przeklałeś berła iego, głowę waleczników iego, przychodzących iako wicher aby mię rozproszyli.

---

7. *Dla nieprawości widziałem namioty Murzyńskie. Widziałem*, t. j. poznałem coś niegdyś uczynił, Panie, Murzynom, t. j. Madianitom, *dla nieprawości*, t. j. dla zgorszenia cudzołostwa i czci Beelfegora, że oni do obozu Izraelskiego podsyłali córki swoje dla synów Izraelowych, Num: 25. 1. Albowiem zrozumiałem żeś ich namioty i obóz zniszczył przez Jozuego. Jak więc niepokoiłeś i trapiłeś Madianitów przez Jozuego, tak zatrwożysz, utrapisz i wytępisz Chaldejczyków przez Cyrusa i Persów. Chrystus zatrwożył i wywrócił obóz Murzynów, t. j. czarta i grzeszników oszpeconych zbrodniami.

8. *Izali na rzeki rozgniewałeś się Panie.* Dla ocalenia ludu twego Izraelskiego, zdawało się Panie, że się gniewasz na Jordan i na fale morza Czerwonego zmieniając ich przyrodę. W podobny sposób przez Cyrusa sprowadzisz koryto Eufratu do kanałów, i przez tak osuszone wpuścisz Persów do Babilonu.— *Który wsiędziesz na konie twoje.* Kiedyś ty wstępował na chmurę jako na wóz wojenny żeby walczyć przeciw Faraonowi za naród twój.—*A poczwórne twoje zbawienie.* W hebr. *a poczworne twoje da zbawienia*, T. j. żebyś dał ludowi twemu zbawienie.

9. *Wzbudzając wzbudzisz łuk twój.* Pochwyciłeś łuk twój i rzucając pociski na Egipcjan, zagubiłeś ich.— *Przysięgi pokoleniom któreś rzekł.* Żebyś do skutku przywiódł obietnice przysięgą stwierdzone, które dałeś Izraelitom.—*Rzeki przerwiesz ziemi.* Fale Jordanu i morza rozdzieliłeś.

10. *Widziały cię i bolały góry.* W hebr. *i drżały góry,* t. j. wielki zbiór wody, wznoszący się na podobieństwo góry, w przejściu Jordanu i morza Czerwonego, zlękły się panowania twego, i bolały niejako że w biegu swoim wstrzymane zostały.— *Nawalność wód przeminęła.* Powstrzymana ustąpiła i cofnęła się wstecz.— *Wydała przepaść głos swój.* Jęknęło morze i szelest wydało, gdy się fale starły z sobą.— *Wysokość podniosła ręce swoje.* Wysoko wody wzniosły się z obu stron, tak iż się zdawało że morze pokorne wznosi ręce swoje do ciebie, i błaga żeby mu wolno było zwykły bieg swój zachować.

11. *Słońce i księżyc stanęły w mieszkaniu swojem.* Gdy Jozue walczył przeciw Amorrejczykom, Jozue 10. 12.—*W światłości strzał twoich pójdą.* Chodzili. Myśl ta: gdy strzałami twojemi, t. j. kamieniami i piorunami z gradem zmieszanemi, spotykałeś i kładłeś na placu nieprzyjaciół Izraelskich; wtedy Izraelici od światła tychże błyskawic i piorunów, (które są strzałami i włoczniami bożemi) nieuszkodzeni, a nawet oświeceni nieprzyjaciół ścigali.

12. *W zagniewaniu.* Rozgniewany i pełen zapalczywości, oraz pałając żądzą zemsty, zesłałeś jawnie, i jeszcze zeszlesz na nieprzyjaciół klęskę tak przerażającą, że wszyscy się zdumieją.

13. *Wyszedłeś na zbawienie ludu twego.* Gdy wybawiłeś i wywiodłeś go z Egiptu.—*Z Chrystusem twoim.* Przez Mojżesza którego namaściłeś duchem twoim, ażeby był wodzem i prorokiem ludu twojego; w podobny sposób wyjdziesz z Cyrusem na plac walki przeciw Babilonowi, abyś wybawił z niego lud twój uwięziony. Dla tego Izai. 45. 1. Cyrusa nazywa Chrystusem: *To mówi Pan Chrystusowi memu Cyrusowi.* Wyszedł też Bóg z Chrystusem Jezusem na duszne zbawienie ludu, przez dzieło odkupienia dla nas podjęte.— *Zbiłeś głowę z domu niezbożnego.* Rozumie Faraona, który był głową domu niezbożnego Chama, a ten był najgorszym i pierwszym królem Egiptu, który dla tego nazwanym jest ziemią Chama, Ps. 104. 23; i Ps. 77. 51.— *Obnażyłeś grunt jego aż do szyi.* Nikczemnie pokonanego hańbą go okryłeś; tak samo, jak żebyś całe ciało jego od nóg, które są podstawami ciała, aż do wierzchołka głowy obnażył.

14. *Przekląłeś berła jego.* Głowy i wodzów wojsk jego, których w falach morza Czerwonego zatopiłeś: podobnież przeklął Bóg berło Baltazara i Chaldejczyków przez Cyrusa; Chrystus zaś przeklął berło i ty-

Exultatio eorum sicut ejus, qui devorat pauperem in abscondito.
15. Viam fecisti in mari equis tuis, in luto aquarum multarum.
16. Audivi, et conturbatus est venter meus: a voce contremuerunt labia mea.
Ingrediatur putredo in ossibus meis, et subter me scateat,
ut requiescam in die tribulationis, ut ascendam ad populum accinctum nostrum.
17. Ficus enim non florebit, et non erit germen in vineis.
Mentietur opus olivae, et arva non afferent cibum.
Abscindetur de ovili pecus, et non erit armentum in praesepibus.
18. Ego autem in Domino gaudebo et exultabo in Deo Jesu meo.
19. Deus Dominus fortitudo mea, et ponet pedes meos quasi cervorum,
et super excelsa mea deducet me victor in psalmis canentem.

Radość ich iako tego, który pożera ubogiego w skrytości.
15. Uczyniłeś w morzu drogę koniom twoim, na błocie wód wielkich.
16. Usłyszałem, a wzruszył się żywot móy, od głosu zadrżały wargi moie.
Niech wnidzie zgniłość w kości moie, a podemną niech się zamnoży,
abych odpoczął w dzień utrapienia, abych wstąpił do ludu naszego przepasanego.
17. Albowiem figa nie zakwitnie, a nie będzie owoców w winnicach.
Omyli robota oliwy, y pola nie dadzą żywności.
Odcięty będzie z owczarniey drób: y nie będzie skotu u żłobów.
18. A ia będę się w Panu radował, y będę się weselił w Bogu Jezusie moim.
19. Bóg Pan iest moc moia, y postawi iako ieleń nogi moie,
y po wysokościach moich poprowadzi mię zwycięzca psalmy śpiewaiącego.

---

rańskie panowanie Antychrysta.—*Przychodzących jako wicher.* Którzy przychodzili z wielkim pędem, żeby zgubić lud Izraelski i zaprowadzić do niewoli Egipskiéj. — *Radość ich.* Radowali się wodzowie Egipscy widząc żem otoczony morzem, mniemali że mnie tam pożrą; jak się raduje możny, gdy ubogiego, którego chce zabić lub złupić, postrzega w miejscu odosobnionem bez przyjaciół, i gdzie mu nikt z pomocą przyjść nie może.
15. *Uczyniłeś w morzu drogę koniom twoim.* Lud twój łaską twoją, jakby na koni wsadzony, przeniosłeś przez błotniste łożysko morza Czerwonego; tak jednak iż się nie zbrukał i szkody nie poniósł, dla wyrównanéj i osuszonéj drogi: podobnym sposobem zgotuje Bóg drogę dla rycerstwa Perskiego, żeby zwycięsko do Babilonu wejść mogło. Bóg dla apostołów rozdzielił rzeki i morza, gdy świat cały opowiadaniu ich dostępnym uczynił.
16. *Usłyszałem.* Co Bóg uczynił Egipcjanom, i jak ma postąpić z Chaldejczykami. — *Wzruszył się żywot mój.* Wnętrzności i serce moje.— *Od głosu.* Który to przepowiada.— *Zadrżały wargi moje.* Jak dzieje się z tymi, którzy bardzo są przestraszeni.—*Niech wnijdzie zgniłość w kości moje.* Niech umrę, Panie, żebym tak strasznéj klęski nie oglądał. — *Abym odpoczął.* W grobie.—*Do ludu naszego przepasanego.* Do grona Abrahama, Izaaka, Jakóba, Jozuego i innych mężów świętych i walecznych z ludu mego, którzy niegdyś za naród swój broń przypasawszy, znakomite zwycięstwa nad nieprzyjacioły odnosili.
17. *Albowiem figa nie zakwitnie.* Tak wielka będzie klęska Babilonowi przez Cyrusa zadana, takie spustoszenie wszystkiego, że figowe drzewa uschną, latorośle winne i drzewa oliwne zaginą.—*Odcięty będzie.* Zginie.
18. *W Bogu Jezusie moim.* LXX: *zbawicielu*, Chald. *odkupicielu*, który z niewoli Babilońskiéj, a wreszcie przez Chrystusa z niewoli grzechu i czarta mnie wybawił.
19. *Postawi jako jeleni nogi moje.* Szybkie do unikania nieszczęść i do omijania przeszkód, któreby zawadzały pomyślności mojéj. *I po wysokościach moich.* Wierzchołkach pagórków i gór Judzkich.—*Zwycięzca.* Bóg, z którego łaski ja także zwycięzcą zostałem.

Koniec Księgi Proroctw Habakuka.

Wprowadzenie do księgi Sofoniasza.

Sofoniasz wykłada się Skryty Pański. Ten o sądzie Bożym na Żydy i na pogany, i o rozmnożeniu Kościoła prorokuje.

PROPHETIA SOPHONIÆ. PROROCTWO SOFONIASZA.

CAPUT I. ROZDZIAŁ 1.

O karach mających spaść na Jerozolimę za jéj bałwochwalstwo i inne grzechy.

1. Verbum Domini, quod factum est ad Sophoniam filium Chusi, filii Godoliae, filii Amariae, filii Ezeciae, in diebus Josiae filii Ammon regis Judae.

1. Słowo Pańskie, które się stało do Sophoniasza syna Chus, syna Godoliasza, syna Amariasza, syna Ezeciasza, za dni Joziasza, syna Ammon krola Judzkiego.

Komentarz Menochiusza.
R. 1.—1. *Za dni Joziasza.* W tym czasie i Jeremiasz też prorokował, jak widać z Jerem. 1.

2. Congregans congregabo omnia a facie terrae, dicit Dominus:
3. congregans hominem, et pecus: congregans volatilia coeli et pisces maris, et ruinae impiorum erunt, et disperdam homines a facie terrae, dicit Dominus.
4. Et extendam manum meam super Judam, et super omnes habitantes Jerusalem, et disperdam de loco hoc reliquias Baal, et nomina aedituorum cum sacerdotibus:
5. et eos, qui adorant super tecta militiam coeli, et adorant, et jurant in Domino, et jurant in Melchom:
6. et qui avertuntur de post tergum Domini, et qui non quaesierunt Dominum, nec investigaverunt eum.
7. Silete a facie Domini Dei, quia juxta est dies Domini, quia praeparavit Dominus hostiam, sanctificavit vocatos suos.
8. Et erit, in die hostiae Domini visitabo super principes, et super filios regis et super omnes, qui induti sunt veste peregrina:
9. et visitabo super omnem, qui arroganter ingreditur super limen in die illa, qui complent domum Domini Dei sui iniquitate et dolo.
10. Et erit in die illa, dicit Dominus, vox clamoris a porta piscium, et ululatus a Secunda, et contritio magna a collibus.
11. Ululate habitatores Pilae, conticuit omnis populus Chanaan, disperierunt omnes involuti argento.
12. Et erit in tempore illo, scrutabor Jerusalem in lucernis, et visitabo super viros defixos

2. Zbieraiąc zbiorę wszytko z oblicza ziemie, mówi Pan.
3. Zbieraiąc człowieka y bydlę, zbieraiąc ptastwo powietrzne, y ryby morskie: a upadki będą niezbożnych, y wytracę ludzie z oblicza ziemie, mówi Pan.
4. A wyciągnę rękę moię na Judę, y na wszytkie mieszkaiące w Jeruzalem: y wytracę z mieysca tego ostatki Baal, y imiona ministrów z kapłany:
5. y te, którzy się kłaniaią na dachach woysku niebieskiemu, a kłaniaią się, y przysięgaią na Pana, y przysięgaią na Melchom.
6. Y którzy się odwracaią od tyłu Pańskiego, y którzy nie szukali Pana, y nie pytali się o nim.
7. Milczcié przed obliczem Pana Boga, bo blizko iest dzień Pański, bo zgotował Pan ofiarę, poświęcił wezwane swoie.
8. Y będzie, w dzień ofiary Pańskiéy nawiedzę książęta y syny królewskie, y wszytkie, którzy się oblekli w odzienie cudzoziemskie:
9. Y nawiedzę każdego, który hardzie wchodzi na próg onego dnia, którzy napełniaią dóm Pana Boga swego nieprawością y zdradą.
10. Y będzie onego dnia, mówi Pan, głos wołania od bramy rybnéy, a wycie od Wtóréy, y skruszenie wielkie od pagórków.
11. Wyycie obywatele Stępy, umilkł wszytek lud Chanaan, wytraceni są wszyscy uwinieni w śrébro.
12. Y będzie czasu onego, będę szperał Jeruzalem z świécami, y nawiedzę męże, którzy polgnęli

2. *Zbierając zbiorę.* Zgromadzę do niewoli. Chald. *zgładzając zgładzę*, t. j. wszystko zniszczę zupełnie i zatracę; w Piśmie ś. zbierać niekiedy oznacza odjąć życie.
3. *Upadki będą niezbożnych.* Niezbożni, którzy mnie opuściwszy poszli za bałwanami, będą przywaleni wielkiemi nieuniknionemi klęskami.
4. *Wyciągnę rękę moję.* Mściwą.—*Na Judę.* Rozumie dwa pokolenia Judy i Benjamina.—*Ostatki Baal.* Tak dalece, że żaden ślad nie pozostanie czci bałwana Baala.—*Imiona ministrów* P. Wujka.
5. *Na dachach.* Na których łatwo można było budować ołtarze, gdyż były płaskie. — *Wojsku niebieskiemu.* Patrz Wujka.
6. *Którzy się odwracają od tyłu Pańskiego.* Którzy nie chodzą za Panem, lecz za bałwanami. Chald. *którzy się zawracają tyłem do czci Pańskiéj.* — *Którzy nie szukali.* Powtórzenie tegoż samego zdania. LXX: *którzy nie szukają Pana, i którzy się Pana nie trzymają.* Prorok używa powtórzenia, dla większéj dobitności w wyrażeniu.
7. *Milczcie przed obliczem Pana.* Lękajcie się i czcijcie Pana w milczeniu.—*Blizko jest dzień Pański.* Domierzanie sprawiedliwości i pomsty. — *Zgotował Pan ofiarę.* Mnóstwo tych, którzy mieli być pobitymi przez Chaldejczyków, *ofiarą* nazywa, podobnie jak i Izai. 34, 9; Jerem. 49, 10.—*Poświęcił wezwane swoje.* Przygotował i nauczył Chaldeów wezwanych do pobicia tych ofiar, i na ucztę z nich przygotowaną.
8. *W dzień ofiary Pańskiéj.* Upadku Jerozolimy, kiedy ona miała być zabitą przez Chaldejczyków, jako ofiara Panu.—*Nawiedzę.* Śmiercią ukarzę.—*Książęta.* Którzy powinni byli dla innych być przykładem, i przeto cięższéj zgrzeszyli. Że tak było powiedziano, jest u Jerem. 39, 6: *I pozabijał król Babiloński syny Sedecyaszowe w Reblacie przed oczyma jego i wszytkę szlachtę Judzką pozabijał król Babiloński.* — *Którzy się oblekli w odzienie cudzoziemskie.* Sporządzone podług zwyczaju narodów sąsiednich, po zaniechaniu obyczajów ojczystych wspólnie z religiją. W grec. *odzienie cudze*, t. j. mężczyzni niewieście, a niewiasty męzkie przywdzieli. Od pogan przeszedł ten zwyczaj bałwochwalski, iż Wenerę na cześć Marsa przyodziewali w zbroję, a Marsa w suknie niewieście.
9. *Na próg.* Pysznych, którzy z przepychem próg kościelny przestępują. To samo Amos prorok wyrzuca 6. 1: *Biada którzyście bogaci na Syonie... chodzący z pompą do domu Izraelskiego.* — *Pana Boga swego.* Bałwana którego czczą, Pagnin i Watabl tłumaczą, *panów swoich.* Albo myśl ta: którzy nabyte rzeczy niegodziwie, chcą Bogu ofiarować, jak gdyby takowe ofiary mogły mu być przyjemnemi.
10. *Głos wołania od bramy rybnéj.* Bo przez tę bramę Chaldejczycy do Jerozolimy się wdarli.—*Od Wtóréj.* T. j. bramy która była w drugim murze, gdyż Jeruzalem od strony północnéj przy kościele była potrójnym murem opasana. — *Od pagórków.* Syonu i kościoła i innych tym podobnych na które uciekli Żydzi, jako na warowniejsze, gdy Chaldejczycy miasto zdobywali; lecz Chaldejczycy idąc w pogoń tam ich pojmali i pomordowali.
11. *Umilkł.* Utrapiony i strwożony umilknie.— *Chanaan.* Tak nazywa Żydów dla ich obyczajów i bezbożności. Tak u Ezech. 16, 3. powiedziano: *Korzeń twój i narodzenie twoje z ziemi Chananejskiéj.* — *Uwinieni w srebro.* Zewsząd dostatkami otoczeni. Chald. *bogaci dostatkiem.*
12. *Będę szperał.* Przez Chaldejczyków, którzy wszyst-

in faecibus suis, qui dicunt in cordibus suis: Non faciet bene Dominus, et non faciet malè.

13. Et erit fortitudo eorum in direptionem, et domus eorum in desertum, et aedificabunt domos, et non habitabunt, et plantabunt vineas, et non bibent vinum earum. *(Amos. 5, 11).*

14. Juxta est dies Domini magnus, juxta est et velox nimis: vox diei Domini amara, tribulabitur ibi fortis.

15. Dies irae dies illa, dies tribulationis et angustiae, dies calamitatis et miseriae, dies tenebrarum et caliginis, dies nebulae et turbinis, *(Joel. 2, 11).*

16. dies tubae et clangoris super civitates munitas et super angulos excelsos.

17. Et tribulabo homines, et ambulabunt ut caeci, quia Domino peccaverunt, et effundetur sanguis eorum sicut humus, et corpora eorum sicut stercora.

18. Sed et argentum eorum, et aurum eorum non poterit liberare eos in die irae Domini; in igne zeli ejus devorabitur omnis terra, quia consummationem cum festinatione faciet cunctis habitantibus terram. *(Ezech. 7, 19. Infr. 3, 8).*

w drożdżach swoich, którzy mówią w sercach swoich: Nie uczyni Pan dobrze, y nie uczyni źle.

13. Y będzie moc ich rozchwyceuie, a domy ich na pustki, y zbuduią domy, a nie będą mieszkać, y nasadzą winnice, a nie będą pić wina ich.

14. Blizko iest dzień Pański wielki, blizko iest y śpieszny bardzo: głos dnia Pańskiego gorzki, będzie tam utrapion mężny.

15. Dzień gniewu, dzień on, dzień utrapienia y ucisku, dzień nieszczęścia y nędzy, dzień ciemności y mroku, dzień chmury y wichru,

16. dzień trąby y krzyku na miasto obronne, y na węgły wysokie.

17. Y utrapię ludzie, y będą chodzić iako ślepi, bo zgrzeszyli Panu, y będzie wylana krew ich iako ziemia, a ciała ich iako gnóy.

18. Ale y śrébro ich, y złoto ich, nie będzie ich mogło wybawić w dzień gniewu Pańskiego; w ogniu rzewniwości iego pożarta będzie wszytka ziemia, bo dokonanie z prędkością uczyni wszytkim mieszkaiącym na ziemi.

Wykłady trudniejszych miejsc X. J. Wujka.

Wykład X. J. Wujka.—**Roz. 1. w. 4.** *Imiona ministrów.* Ofiarowniki bałwanów w żydowskim nie zowie kapłany, ale *chemarim*, co znaczy pomieszać, albo zawikłać i brzmieć, ztądże rzeczeni *chemarim*, iż za natchnieniem szatańskiem głowa się im pomieszała i słowy zawikłanemi wołali. Jako tedy w żydowskim nie chciał ich nazwać kapłany, tak też i w łacińskim rozumiał że niegodni byli, aby je zwał kapłany, ale je nazwał *Aedituos*, to jest, sługami, albo stróżami zboru Baalowego: a po naszemu ministrami, bo tak się zowią ci wszyscy, którzy nie będąc kapłany, w zborach heretyckich służą, toż masz Osee. 10, v. 5.

5. *Którzy się kłaniają na dachach wojsku niebieskiemu.* Wojskiem niebieskiem zowie gwiazdy rozłożone jako wojsko: tym się kłaniają owi astrologowie, którzy szczęścia i nieszczęścia ludzkie z gwiazd przepowiadają, i o złodziejach albo szkodach ludzkich wróżą, rozmaitych zabobonów ludzi ucząc. Ci wszyscy i którzy im wierzą, kłaniają się wojsku niebieskiemu, bo wszystkie swoje sprawy gwiazdami rządzą i na nich szczęście swoje zawieszają. Hieronim.

CAPUT II. — ROZDZIAŁ 2.

O unikaniu gniewu Bożego przez pokutę, o pogróżkach przeciw Filistynom, Assyryjczykom, i t. d.

1. Convenite, congregamini, gens non amabilis,

1. Zeydźcie się, zgromadźcie się narodzie niemiły,

kie kąty wyszperają.—*Ze świecami.* Wzięta jest przenośnia od tych, którzy czegoś najtroskliwiéj szukają, i dla tego zapalają świecę, jak owa niewiasta Łuk. 15, 8.—*Którzy polgnęli w drożdżach swoich.* Nakształt wina (które na drożdżach swoich zostaje spokojnie), spoczywając na bogactwach. Chald. *najspokojniéj używających bogactw swych.* Jest to samo porównanie Jerem. 48, 11.—*Nie uczyni Pan dobrze.* Głos bezbożników, którzy odrzucają opatrzność Boską i mówią że Bóg nie troszczy się o sprawy ludzkie; a jak dobrym i cnotliwym nie czyni dobrze, tak i występnych nie karze. Lecz tego nie śmią mówić otwarcie, a w sercu swém tylko. Tak też i Dawid powiedział o ludziach tego rodzaju Ps. 13, 1: *Rzekł głupi w sercu swojém: nie masz Boga.*

13. *Moc ich.* Bogactwa ich, w które ufają i moc swoję pokładają.

14. *Dzień Pański.* Dzień pomsty i upadku Jerozolimy i niewoli Babilońskiéj.—*Głos dnia Pańskiego gorzki.* Bo w nim będzie trąbienie, szum, rozruchy, płacz i t. p.—*Będzie tam trapion mężny.* I najsilniejsi jęczeć będą, i nie zdołają siebie ocalić.

15. *Dzień gniewu, dzień on.* Przez powtórzenie wyrazów toż samo, albo prawie toż samo znaczących, okazuje wielkość przyszłéj klęski.

16. *Dzień trąby i krzyku.* Bo głos wielu trąb będzie słyszany i krzyk wzywający żołnierzy do wycięcia i rabunku miasta.—*Węgły wysokie.* Wieże wysokie, na rogach murów wzniesione.

17. *Będą chodzić jako ślepi.* Nie wiedząc z boleści serca co sobie poradzić, albo dokąd uciec, i wpadając z jednego niebezpieczeństwa w drugie większe, jak ślepi, gdy uciekają.—*Bo zgrzeszyli Panu.* I słusznie to ucierpią, bo przeciw Panu zgrzeszyli.—*Jako ziemia.* Wielkie mnóstwo. Niektórzy tłumaczą: jako proch.—*Ciała ich.* Trupy ich niepogrzebione, jak gnój będą pomiatane.

18. *W ogniu rzewniwości.* Ogniem rzewniwości nazywa zapalczywość pomsty; bo gdy się gniewa człowiek, wtenczas krew wrze około serca. Rzewniwość wspomina jakby męża ku żonie; bo synagogę miał Bóg za oblubienicę.—*Dokonanie z prędkością uczyni.* Ta klęska, która wszystko zniszczy i obali, jest blizką, rychło nadejdzie.

R. 2.—1. *Zejdźcie się.* Wspólnie dla przebłagania Boga przez modlitwy i pokutę.— *Niemiły.* Bogu, niegodny miłości,

2. priusquam pariat jussio quasi pulverem transeuntem diem; antequam veniat super vos ira furoris Domini; antequam veniat super vos dies indignationis Domini.

3. Quaerite Dominum, omnes mansueti terrae, qui judicium ejus estis operati: quaerite justum, quaerite mansuetum, si quomodo abscondamini in die furoris Domini,

4. quia Gaza destructa erit, et Ascalon in desertum; Azotum in meridie ejicient, et Accaron eradicabitur.

5. Vae, qui habitatis funiculum maris, gens perditorum: verbum Domini super vos. Chanaan, terra Philistinorum, et disperdam te ita, ut non sit inhabitator.

6. Et erit funiculus maris requies pastorum, et caulae pecorum;

7. et erit funiculus ejus, qui remanserit de domo Juda; ibi pascentur, in domibus Ascalonis ad vesperam requiescent, quia visitabit eos Dominus Deus eorum, et avertet captivitatem eorum.

8. Audivi opprobrium Moab et blasphemias filiorum Ammon, quae exprobraverunt populo meo, et magnificati sunt super terminos eorum.

9. Propterea, vivo ego, dicit Dominus exercituum Deus Israel, quia Moab ut Sodoma erit, et filii Ammon quasi Gomorrha: siccitas spinarum, et acervi salis et desertum usque in aeternum: reliquiae populi mei diripient eos, et residui gentis meae possidebunt illos.

10. Hoc eis eveniet pro superbia sua, quia blasphemaverunt et magnificati sunt super populum Domini exercituum.

11. Horribilis Dominus super eos, et attenuabit omnes deos terrae; et adorabunt eum viri de loco suo, omnes insulae gentium.

2. pierwey niż rozkazanie urodzi dzień iako proch miiaiący, pierwey niż przydzie na was gniew zapalczywości Pańskiey, pierwey niż przydzie na was dzień rozgniewania Pańskiego.

3. Szukaycie Pana wszyscy ciszy ziemscy, którzyście sąd iego czynili, szukaycie sprawiedliwości, szukaycie cichości, ieśli iako się skryiecie w dzień zapalczywości Pańskiey,

4. bo Gaza zepsowana będzie, y Askalon na pustki; Azoth w południe wyrzucą, y Akkaron wykorzenion będzie.

5. Biada, którzy mieszkacie na sznurze morskim, narodzie wytracaiący: słowo Pańskie na was. Chanaanie ziemio Philistyńska, y wytracę cię tak iż nie będzie obywatela.

6. Y będzie sznur morski odpoczynieniem pasterzów y oborami bydła;

7. y będzie sznur tego, który zostanie z domu Juda, tam się paść będą, w domiech Askalona, w wieczór będą odpoczywać, bo ie nawiedzi Pan Bóg ich, y odwróci poymańce ich.

8. Słyszałem urąganie Moab, y bluźnierstwa synów Ammon, które na oczy wyrzucali ludowi memu, y rozwielmożyli się nad granicami ich.

9. Przeto żywę ia, mówi Pan zastępów Bóg Izraelów, że Moab iako Sodoma będzie, a synowie Ammon iako Gomorra, suchością ciernia, y gromadami soli, a pustynią aż na wieki: ostatek ludu mego rozchwycą ie, a ostatek narodu mego posiędą ie.

10. To ie potka za pychę ich, że bluźnili y wielmożyli się na lud Pana zastępów.

11. Straszny Pan na nie, y zniszczy wszytkie bogi ziemie; a będą się mu kłaniać mężowie z mieysca swego, wszytkie wyspy narodów.

---

2. *Pierwiéj niż rozkazanie urodzi.* Zbierzcie się na modlitwę publiczną, zanim rozkaz Boży zrodzi dzień upadku Jerozolimy i niewoli Babilońskiéj, który przyjdzie *jako proch mijający,* od wiatru niesiony, t. j. przyjdzie rychło i gwałtownie.

3. *Wszyscy cisi ziemscy.* Pokorni. Chce pod jedną cnotą i wszystkie inne wyrazić, jakby rzekł: wszyscy sprawiedliwi, którzyście w tym narodzie pozostali. — *Którzyście sąd jego czynili.* To co jest sprawiedliwém i słuszném; to co prawo przepisuje. — *Jeśli jako się skryjecie.* Taka surowość będzie kary, iż zaledwie sprawiedliwi będą ocaleni.

4. *Bo Gaza zepsowana będzie.* Jakby rzekł: bardzo wam się lękać trzeba, Żydzi, których Bóg szczególnie biczém Chaldeów zacina; bo i Gaza i inne miasta Palestyny: Azot, Akkaron i Askalon, które tylko z waszego powodu będą wspólniczkami nieszczęścia, zostaną zburzone, a przeto niepodobna będzie dla was ucieczka. —*Na pustki* W hebr. *na spustoszenie,* t. j. będzie.— *W południe wyrzucą.* O południu, za światła, w otwartéj wojnie, nie przez zasadzki wyrzucą i zrujnują.

5. *Sznurze morskim.* Patrz Wujka.

7. *I będzie sznur.* A kraina ta tak dalece będzie zniszczoną, że resztki Żydów powracających z niewoli zawładną nią i trzody swoje wprowadzą do niéj dla paszy.—*W wieczór będą odpoczywać.* Gdy z pastwisk trzody powracają do obory, będą spędzane do owych zabudowań zrujnowanych, na nocny przytułek.—*Bo je nawiedzi.* Żydów, którzy w Babilonie pozostaną.— *Odwróci pojmańce.* Przez Cyrusa pojmańców do Judei powróci.

8. *Słyszałem.* Byłem przytomnym i słuchałem, chociaż ludziom zdało się że mnie niema, bom nie karał.—*Urąganie Moab.* Szyderstwa i urągania, które rzucali Moabici i Ammonici na was, o Żydzi! Urągali wam bowiem, gdy Jerozolima zdobytą była przez Chaldeów, przeto zbrodni ich bezkarnie nie puszczę.— *Rozwielmożyli się nad granicami ich.* Pysznie i zuchwale mówili i grozili że zajmą granice żydowskie, które widzieli spustoszone; i szydząc z nich, część ich przywłaszczali sobie. Patrz Ezech. 35, 13, i Abdi. w. 12.

9. *Moab jako Sodoma będzie.* Z gruntu wywróconém zostanie.—*Suchością ciernia.* Tak będzie puste, że nic tam nie znajdzie się oprócz cierni, które także uschną same przez się, bo im ziemia dostarczać będzie soków szkodliwych.—*I gromadami soli.* Stanie się słonem i jałowem, albo przez wezbranie sąsiedniego morza Martwego, które Pismo ś. nazywa morzem Słoném; albo przez szczególne dopuszczenie Boga, *obracającego ziemię rodzajną w słone pola,* jak powiedziano Ps. 106, 34.—*Ostatek ludu mego.* Powracającego z Egiptu.

11. *Straszny Pan.* Surowym i strasznym okaże się Pan przeciw tym narodom.— *Będą się mu kłaniać mężowie z miejsca swego.* P. W.

12. Sed et vos Aethiopes interfecti gladio meo eritis.
13. Et extendet manum suam super aquilonem, et perdet Assur; et ponet speciosam in solitudinem, et in invium et quasi desertum.
14. Et accubabunt in medio ejus greges, omnes bestiae gentium; et onocrotalus, et ericius in liminibus ejus morabuntur; vox cantantis in fenestra, corvus in superliminari, quoniam attenuabo robur ejus. *(Isai. 34, 11).*
15. Haec est civitas gloriosa, habitans in confidentia, quae dicebat in corde suo: Ego sum, et extra me non est alia amplius: quomodo facta est in desertum cubile bestiae? omnis qui transit per eam, sibilabit, et movebit manum suam.

12. Lecz y wy Murzynowie mieczem moim pobici będziecie.
13. Y wyciągnie rękę swą na północy, a zatraci Assur; y obróci śliczną w pustynią, y w bezdrożną, y iako pustynią.
14. Y będą legać w pośrzodku iéy stada, wszytkie źwierzęta narodów; y bąk, y ież, na progach ich będą mieszkać; głos śpiewaiącego w oknie, kruk na próżniku, bo zwątlę moc iego.
15. Toć iest miasto sławne, mieszkaiące w bezpieczeństwie, które mówiło w sercu swoim: Jam iest, a oprócz mnie niémasz więcéy innego: iako się stało pustynią legowisko bestyiéy? każdy który przechodzi przez nię, kszykać będzie y machać ręką swoią.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 2. w. 5. *Którzy mieszkacie na sznurze morskim, narodzie wytracający.* Zowie sznurem krainę pomorską, iż przedtém sznurami dzielono ziemie. Jest to Palestyna, która długa była ale wązka, i przedniejsze miasta nad morzem leżały. Tenże naród Palestynów albo Filistynów zwano po żydowsku Cerethim, to jest, wytracającym, albo zabijającym, dla tego, iż byli okrutnymi. Czytaj II. Król. 15
6. *I będzie sznur morski odpoczynieniem.* To jest, będzie kraina pomorska Palestynom mieszkaniem pasterzom: Bo Palestynowie bardzo nienawidzieli Żydów, i pomagali przeciwko nim Chaldejczykom: dla tego im prorok grozi, iż także mieli być spustoszeni od Chaldejczyków: a po zwróceniu Żydów z Babilonu, Palestyna miała być mieszkaniem Żydów, i bydła swoje tam paść mieli: jako się to wypełniło masz Ezech. 25. Jerem. 47. Hier. lib. 5, in Isai. c. 23.
11. *Mężowie z miejsca swego.* W żydowskim jest, mąż z miejsca swego, gdzie mąż według zwyczaju języka żydowskiego, znaczy każdego człowieka, jakby rzekł, ludzie rozmaitych narodów będą chwalić Boga każdy w krainie swojéj. To jest, nie tylko w samym kościele Jerozolimskim będzie chwalony, jako to Żydowie mniemali, ani w samém żydowstwie, ale we wszystkich narodach wszędy będą kościoły, w których będą chwalić Boga.

CAPUT III.

ROZDZIAŁ 3.

O pogróżkach przeciw Jerozolimie, nawróceniu pogan, doskonałości nowego zakonu, i t. d.

1. Vae, provocatrix, et redemta civitas, columba.
2. Non audivit vocem, et non suscepit disciplinam; in Domino non est confisa, ad Deum suum non appropinquavit.
3. Principes ejus in medio ejus quasi leones rugientes; judices ejus lupi vespere, non relinquebant in mane. *(Mich. 3, 11).*
4. Prophetae ejus vesani, viri infideles; sacerdotes ejus polluerunt sanctum, injuste egerunt contra legem.
5. Dominus justus in medio ejus non faciet iniquitatem; mane mane judicium suum dabit in lucem, et non abscondetur; nescivit autem iniquus confusionem.

1. Biada draźnicielko a odkupione miasto, gołębico.
2. Nie słuchało głosu, y nie przyięło ćwiczenia, w Panu nie ufało, do Boga się swego nie przybliżało.
3. Książęta iego w pośrzód iego iako lwi ryczący, sędziowie iego wilcy w wieczór, nie zostawiali do zarania.
4. Prorocy iego wściekli, mężowie zdradliwi, kapłani iego splugawili świątynię, niesprawiedliwie czynili przeciw zakonowi.
5. Pan sprawiedliwy w pośrzodku iego nie uczyni nieprawości: rano rano sąd swóy wyda na światło, a nie zatai się: a nieprawy nie znał wstydu.

---

12. *Lecz i wy, Murzynowie.* To się nie łączy z nast. w. lecz trzeba połączyć z tém co wyżéj powiedziano w. 9; jakby rzekł: Moabici, Ammonici i wy Murzyni, zostaniecie spustoszeni i pobici.
13. *Wyciągnie rękę.* Chaldejczyk zwycięski. —*Assur.* Assyryą. —*Obróci śliczną w pustynię.* W hebr. *zamieni Niniwę w pustynią.* Bo Niniwa *śliczną* oznacza.—*W bezdrożną.* Miejsce puste, nie oznaczone śladami ludzkiemi.
14. *Wszystkie zwierzęta narodów.* Sąsiednich, które tam przyprowadzą trzody swe dla pastwiska na miejscach zburzonéj Niniwy.
R. 3. —1. *Biada draźnicielko.* Biada ci Jerozolimo, coś zawsze grzechami swemi Boga do gniewu przywodziła. —*A odkupieni.* Strofuje Jerozolimę za niewdzięczność, która lubo była wybawiona z Egiptu, a potém z niewoli innych narodów, jednakże Boga bałwochwalstwem i innemi grzechami pobudzała do gniewu; —*Miasto, gołębico.* Nierozumna i zwiedziona, jak mówi Ozeasz 7, 11.—*Stał się Efraim jako gołębica zwiedziona.* Albo, któraś była gołębicą, chociaż już nią nie jesteś.
2. *Głosu.* Przykazań boskich. —*Nie przyjęło ćwiczenia.* Zgromione i ukarane, upamiętać się nie chciało.—*W Panu nie ufało.* Gdy nieszczęścia gniotły, lecz nadzieję w ludziach pokładało: już w Assyryjczykach, już w Egipcianach, a często w ich bałwanach.
3. *Jako lwi ryczący.* Wylewając krew poddanych, i żyjąc z łupieży.
4. *Prorocy jego wściekli.* Przesądni, od złego ducha opętani i szalejący.
5. *Pan sprawiedliwy w pośrodku jego.* Ponieważ Bóg

6. Disperdidi gentes, et dissipati sunt anguli earum: desertas feci vias eorum, dum non est, qui transeat: desolatae sunt civitates eorum, non remanente viro, neque ullo habitatore.

7. Dixi: Attamen timebis me, suscipies disciplinam, et non peribit habitaculum ejus propter omnia, in quibus visitavi eam: verumtamen diluculo surgentes corruperunt omnes cogitationes suas.

8. Quapropter exspecta me, dicit Dominus, in die resurrectionis meae in futurum, quia judicium meum, ut congregem gentes, et colligam regna, et effundam super eos indignationem meam, omnem iram furoris mei: in igne enim zeli mei devorabitur omnis terra,

9. quia tunc reddam populis labium electum, ut invocent omnes in nomine Domini, et serviant ei humero uno. *(Sup. 1, 18).*

10. Ultra flumina Aethiopiae, inde supplices mei, filii dispersorum meorum deferent munus mihi.

11. In die illa non confunderis super cunctis adinventionibus tuis, quibus praevaricata es in me, quia tunc auferam de medio tui magniloquos superbiae tuae, et non adjicies exaltari amplius in monte sancto meo.

12. Et derelinquam in medio tui populum pauperem et egenum, et sperabunt in nomine Domini.

13. Reliquiae Israel non facient iniquitatem, nec loquentur mendacium, et non invenietur in ore eorum lingua dolosa, quoniam ipsi pascentur, et accubabunt, et non erit, qui exterreat.

6. Wytraciłem narody, y rozwaliły się węgły ich: spustoszyłem ulicę ich, gdyż niémasz ktoby po nich chodził: spustoszały miasta ich, że nie zostało człowieka, ani żadnego obywatela.

7. Mówiłem: wżdy się mnie bać będziesz, przyymiesz ćwiczenie, y nie zginie mieszkanie iego, dla tego wszytkiego czymem ji nawiédził: wszakże rano wstawszy pokaźili wszytkie myśli swoie.

8. Przeto poczekay mię, mówi Pan, w dzień powstania mego na przyszły czas, bo sąd móy abych zgromadził narody, y zebrał królestwa: y wylał na nie rozgniewanie moie, wszytek gniew zapalczywości, bo ogniem rzewniwości moiéy pożarta będzie wszytka ziemia.

9. Bo na ten czas przywrócę ludzióm wargę wybraną, aby wzywali wszyscy w imię Pańskie, a służyli mu ramieniem iednym.

10. Za rzekami Murzyńskiéy ziemie, ztamtąd nabożni moi, synowie rozprószonych moich przyniosą mi dar.

11. W on dzień nie będziesz się wstydzić za wszytkie wynalazki twoie, któremiś grzészyło przeciw mnie: bo tedy odéymę z pośrzodku ciebie hardzie mówiące pychy twoiéy, a iuż nie przydasz podnosić się więcéy na górze świętéy moiéy.

12. Y zostawię w pośrzodku ciebie lud ubogi y nędzny: a będą mieć nadzieię w imieniu Pańskim.

13. Ostatki Izraela nie będą czynić nieprawości, ani mówić kłamstwa, y nienaydzie się w uszach ich ięzyk zdradliwy: bo oni paść się będą y leżéć, a nie będzie ktoby przestraszył.

jest w pośrodku jego, i wszystko widzi, nie będzie jak oni niesprawiedliwym, lecz odda niegodziwemu miastu według jego zasług. Albo, nie postąpi niesłusznie, gdy ich ukarze.—*Rano.* Bardzo prędko, najprędzéj. Albo każdego poranku, i myśl ta: Bóg codziennie, i jakby każdego poranku, daje przykład sądu swojego, raz tych, drugi raz owych grzeszników karząc.—*Nieprawy nie znał wstydu.* A lud mój nieprawy po tylu grzechach nie umiał wstydzić się i czynić pokuty.

6. *Wytraciłem narody.* Wiele narodów wytraciłem i rozproszyłem.—*Węgły ich.* Węgłami nazywa zamki i twierdze, które się na pograniczu państw budują. Albo rozumie wielkorządztwa, i szczególnie części na które królestwo rozdzielono.

7. *Mówiłem.* Przez proroków moich.—*Mnie się bać będziesz.* Bój się mnie, żebym ci przebaczył.—*Przyjmiesz ćwiczenie.* Strofowanie i upomnienie moje i staraj się z nich korzystać.—*Nie zginie mieszkanie jego.* Mieszkanie twoje nie będzie zagarniętém, nie będzie obalone Jeruzalem dla grzechów, z przyczyny których dotąd je karałem. Przestanę na karach, któremi cię dotąd dotknąłem.—*Wszakże rano wstawszy.* Lecz oni nie tylko nie pokutowali, ale jeszcze nowe przydawali grzechy.

8. *Przeto.* Przechodzi Sofoniasz, zwyczajem proroków, do Chrystusa.—*Poczekaj mię.* Mściciela, w ostatni dzień sądu. Albo, gdy przez Rzymian Jerozolimę zburzę.—*Powstania mego.* P. Wujka.

9. *Na tenczas przywrócę ludziom wargę wybraną.* *Wargę czystą,* jak tłumaczy Symmachus, t. j. że warg[1] wzywać nie będą bogów fałszywych, lecz Boga prawdziwego. A to się stanie za czasów Chrystusa.—*Ramieniem jednem.* Jednem sercem i duszą. Przenośnia wzięta od tych, którzy razem pod ciężar ramiona podkładają. Zrzucą z siebie jarzmo djabelskie, a moje słodkie jarzmo włożą na siebie.

10. *Za rzekami Murzyńskiéj ziemi.* Ze wszystkich najodleglejszych krajów przyjdą narody do Kościoła i na znak posłuszeństwa dary mi ofiarują. —*Nabożni moi.* Modląc się do mnie, i czcząc mię jako Boga.—*Synowie rozproszonych moich.* Synowie Kościoła po różnych krajach rozproszeni. Stosuje do żydów zamieszkałych w różnych miejscowościach, których Bóg przez Cyrusa do Jerozolimy odprowadził, gdzie złożyli Bogu ofiary, na dziękczynienie za powrót. Albo, *synami rozproszonych* są duchowne dzieci apostołów i mężów apostolskich, szeroko rozproszone po świecie, który przez opowiadanie religii prawdziwéj uprawili.

11. *W on dzień nie będziesz się wstydzić.* Mówi do nawróconych z żydowstwa. Nie powstydzicie się dla grzechów przedtém popełnionych, albowiem i przez chrzest będą zniesione, i więcéj ich popełniać nie zechcecie.—*Hardzie mówiące pychy twojéj.* Pysznych i wyniosłych mistrzów twoich, w których miałaś upodobanie i pyszniłaś się, t. j. piśmienników i faryzeuszów; a tego mistrzem mieć będziesz, który wyrzekł o sobie: *uczcie się odemnie iżem cichy jest i pokornego serca.* Mat. 11, 29.—*Podnosić się więcéj na górze świętéj mojéj.* Już więcéj przechwalać się nie będziesz kościołem Salomonowym. Żydzi zwykli byli bardzo się chełpić z kościoła, dla tego u Jerem. 7, 4, odbierają naganę ci, którzy mówili: *kościół Pański, kościół Pański, kościół to Pański jest.*

12. *I zostawię w pośrodku ciebie.* Zamiast doktorów zakonnych i faryzeuszów, dam ci apostołów ubogich, pokornych i bez nauki, których jednak cudownie oświecę.

13. *Ostatki Izraela.* Pierwsi chrześcianie z Izraelitów do Chrystusa nawróceni, a szczególnie apostołowie

14. Lauda, filia Sion: jubila, Israel: laetare et exulta in omni corde, filia Jerusalem.

15. Abstulit Dominus judicium tuum, avertit inimicos tuos: rex Israel Dominus in medio tui, non timebis malum ultra.

16. In die illa dicetur: Jerusalem, noli timere: Sion, non dissolvantur manus tuae.

17. Dominus Deus tuus in medio tui fortis, ipse salvabit: gaudebit super te in laetitia, silebit in dilectione sua, exultabit super te in laude.

18. Nugas, qui a lege recesserant, congregabo, quia ex te erant, ut non ultra habeas super eis opprobrium.

19. Ecce, ego interficiam omnes, qui afflixerunt te in tempore illo, et salvabo claudicantem, et eam, quae ejecta fuerat, congregabo, et ponam eos in laudem et in nomen in omni terra confusionis eorum:

20. in tempore illo, quo adducam vos, et in tempore, quo congregabo vos: dabo enim vos in nomen et in laudem omnibus populis terrae, cum convertero captivitatem vestram coram oculis vestris, dicit Dominus. *(Mich. 4, 7).*

14. Chwal córko Siońska: wykrzykay Izraelu, wesel się y raduy się ze wszego serca córko Jeruzalem.

15. Odiał Pan sąd twóy, odwrócił nieprzyiacioły twoie: królem Izraelskim Pan w pośrzodku ciebie, nie będziesz się bać złego więcéy.

16. Onego dnia rzeką: Jeruzalem, niebóy się: a Sionowi: niech nie osłabiaią ręce twoie.

17. Pan Bóg twóy w pośrzodku ciebie mocny, on zbawi: rozweseli się z ciebie radością, milczéć będzie w miłości swéy, radować się będzie z ciebie w chwale.

18. Plotki, którzy od zakonu byli odstąpili zgromadzę, bo z ciebie byli, abyś więcéy z nich niemiał urągania.

19. Oto ia pobiię wszytkie, którzy cię trapili na on czas, y zbawię chromiącą, y tę która była wyrzucona przywiodę: y uczynię ie na chwałę, na sławę we wszytkiéy ziemi zelżywości ich.

20. Onego czasu którego was przywiodę, y onego czasu którego was zgromadzę: bo was dam na chwałę, y na sławę u wszech narodów ziemskich, gdy wrócę poymanie wasze przed oczyma waszemi, mówi Pan.

Wykład X. J. Wujka.—**Roz. 3. w. 8.** *W dzień powstania mego.* Ztąd aż do końca tego proroka, jest proroctwo o Panu Chrystusie, i zmartwychwstaniu Jego: które acz Żydzi tak nowi jako i starzy rozmaicie wywracają, wszakże naszy Doktorowie święci, ztąd potwierdzają zmartwychwstania Pana Chrystusowego, i wezwania pogan do wiary: bo tu grozi Żydom: iż za złości ich miał je po zmartwychwstaniu swojém skarać, co się stało na tenczas, kiedy Tytus i Vespasianus zburzyli Jeruzalem, i Żydy rozproszyli. Euseb. lib. 2, de Demonstr. Evangel. Demonstratio 17. August. 18, de Civit. c. 33.

18. *Plotki, którzy od zakonu byli odstąpili.* Co tu plotkami zowie, rozmaicie to inszy przekładają, niewiedząc sami co znaczy. Ale się sam Hieronim wykłada, który powiada iż i słowo żydowskie także czytają jako i łacińskie *Nugae,* i dla tego także zostawił Hieronim to słowo, które też właśnie znaczy plotki, jako każdy, który rozumie po łacinie osądzić może, także i w żydowskim znaczy rzecz podłą i nikczemną.

---

i zwolennicy życia doskonalszego.— *Bo oni paść się będą.* Taką świętością będą udarowanymi, gdyż Bóg pasterzem ich będzie, a oni jakby owce dadzą się mu powodować. A będą paszeni słowem Bożem i Eucharystyą.— *Będą leżeć.* W pokoju żyć będą, i nie będzie nikogo, ktoby ich pokój zakłócił, jakiego w Kościele używać będą.

14. *Córko Syońska.* Tak nazywa Kościół pierwiastkowy, który Chrystus na Syonie z żydów zebrał.— *Wykrzykaj Izraelu.* Powtórzenie. Wykrzykuj i wesel się, chwaląc Boga radośnie.

15. *Odjął Pan sąd twój.* Grzechy, któremi na potępienie byłaś zasłużyła.— *Nieprzyjacioły twoje.* Czarta i występki. — *Królem Izraelskim.* Chrystus Pan.— *W pośrodku ciebie.* Opiekując się tobą, podług obietnicy u Mat. w rozdz. i w. ostatnim: *Oto ja z wami jestem, po wszystkie dni, aż do skończenia świata.*— *Nie będziesz się bać złego więcéj.* Wsparta pomocą Boską, łatwo wszystkiemi niebezpieczeństwy pogardzisz.

16. *Rzeką: Jeruzalem.* Apostołowie i opowiadacze ewangelii.— *Nie osłabieją ręce twoje.* Chociaż ciemiężcy prześladować będą ciebie, nieulegniesz bojaźni.

17. *Pan Bóg twój.* Chrystus Pan.— *Mocny.* Któremu żadna siła oprzeć się nie zdoła.—*Zbawi.* Wybawi od prześladowców i wrogów.— *Rozweseli się z ciebie radością.* Widząc jak mężnie walczysz. — *Milczeć będzie w miłości swéj.* Spocznie w miłości swéj, którą ciebie otacza, i będzie w niéj statecznym.— *Radować się będzie z ciebie w chwale.* Pochwali Chrystus Ojca, i dziękować mu będzie, gdy ujrzy moc i chwalebne uczynki twoje.

18. *Plotki, którzy od zakonu byli odstąpili.* Grzesznicy, którzy szli za plotkami i bałwanami, i stali się im podobnymi, t. j. plotkarzami i bez żadnéj wartości.— *Zgromadzę.* Do Kościoła. — *Bo z ciebie byli.* Z liczby wybranych.— *Abyś więcéj z nich nie miał urągania.* Ażeby więcéj tobie nie urągały ich obyczaje. P. W.

19. *Pobiję wszystkie którzy cię trapili.* Prześladowców twoich, o Kościele boży! Żydów, przez Tytusa i Rzymian. I innych też wielu, którzy dla tego poginęli że Kościół prześladowali, jako Julian odstępca i t. p.— *Zbawię chromiącą.* Słabym i chromiącym w wierze sił dodam, mocą sakramentów i opowiadaniem słowa bożego.—*Tę która była wyrzucona przywiodę.* Kościół, t. j. zgromadzenie wiernych, od którego Żydzi i ciemiężcy się odwracali i wyrzucali, i nie chcieli żeby była z nimi.— *Uczynię je na chwałę.* Uczynię ich zacnymi i znakomitymi.— *We wszystkiéj ziemi żelżywości ich.* We wszystkich miejscach owych, gdzie byli trapionymi i ciemiężonymi. To spotkało Kościół za czasów Konstantyna i potém.

20. *Onego czasu.* Powtórz: *pobiję wszystkie, którzy cię trapili naonczas, i zbawię chromiącą* i t. d.— *Bo was dam na chwałę.* Toż samo znaczy, co w w. pop. *uczynię je na chwałę,* i t. d.— *Gdy wrócę pojmanie wasze.* Gdy was z niewoli czarta i grzechu wybawię.— *Przed oczyma waszemi.* Gdy wy i widzieć i radować się będziecie z tak szczęśliwéj odmiany.

Koniec księgi proroctw Sofoniasza.

Wprowadzenie do księgi Aggeusza.

Aggeusz wykłada się ucieszny. Ten nawrócone z niewoli Babilońskiéj Żydy do budowania kościoła i naprawienia miasta upomina, i przyjście Messyasza do tego wtórego, nowo zbudowanego kościoła obiecuje. Ten Aggeusz był przed przyjściem Pana Chrystusowém lat 519. po Sofoniaszu proroku lat 150.

PROPHETIA AGGAEI.

CAPUT I.

1. In anno secundo Darii regis, in mense sexto, in die una mensis, factum est verbum Domini in manu Aggaei prophetae ad Zorobabel, filium Salathiel, ducem Juda, et ad Jesum, filium Josedec, sacerdotem magnum, dicens: *(1. Esdr. 5, 2).*

2. Haec ait Dominus exercituum, dicens: Populus iste dicit: Nondum venit tempus domus Domini aedificandae.

3. Et factum est verbum Domini in manu Aggaei prophetae, dicens:

4. Numquid tempus vobis est, ut habitetis in domibus laqueatis, et domus ista deserta?

5. Et nunc haec dicit Dominus exercituum: Ponite corda vestra super vias vestras.

6. Seminastis multum, et intulistis parum: comedistis, et non estis satiati: bibistis, et non estis inebriati: operuistis vos, et non estis calefacti: et qui mercedes congregavit, misit eas in sacculum pertusum. *(Mich. 6, 15).*

7. Haec dicit Dominus exercituum: Ponite corda vestra super vias vestras:

8. ascendite in montem, portate ligna, et aedificate domum, et acceptabilis mihi erit, et glorificabor, dicit Dominus.

9. Respexistis ad amplius, et ecce, factum est minus: et intulistis in domum, et exsufflavi illud: quam ob causam? dicit Dominus exercituum: quia domus mea deserta est, et vos festinatis unusquisque in domum suam.

PROROCTWO AGGEUSZA.

ROZDZIAŁ I.

O zachęcaniu Żydów do budowania kościoła.

1. Roku wtórego Dariusza króla, miesiąca szóstego, pierwszego dnia miesiąca, stało się słowo Pańskie w ręce Aggeusza proroka do Zorobabela syna Salathiel, książęcia Judzkiego, y do Jezusa, syna Josedek, kapłana wielkiego, mówiąc:

2. To mówi Pan zastępów, rzekąc: Lud ten mówi: Iescze czas nie przyszedł budowania domu Pańskiego.

3. Y stało się słowo w ręce Aggeusza proroka, mówiąc:

4. Izali wam iest czas mieszkać w domiech z ozdobnemi słupami, a dom ten pusty?

5. A teraz to mówi Pan zastępów: Położcie serca wasze na drogi wasze.

6. Sialiście wiele, a zwieźliście mało, iedliście, a nie naiedliście się: piliście, a nie napiliście się: okryliście się, a nie zagrzaliście się: a kto zyski zbierał, kładł ie w dziurawy mieszek.

7. To mówi Pan zastępów: Połóżcie serca wasze na drogi wasze:

8. wstąpcie na górę; nawoźcie drzewa, y zbuducie dóm, a będzie mi przyiemny, y rozsławię się, mówi Pan.

9. Patrzyliście na więcéy, a oto stało się mniéy, y wnieśliście do domu, y rozdmuchnałem ie: Dla któréy przyczyny, mówi Pan zastępów? Iż dóm móy iest pusty, a wy się spieszycie każdy do domu swego.

Komentarz Menochiusza.

R. 1.—1. *Daryusza króla.* Daryusza Hystaspa króla perskiego. Patrz ks. I. Ezdr. 5, 1.— *W ręce Aggeusza.* Przez Aggeusza, za sprawą Aggeusza.— *Syna Salatiel.* Lecz I. Paral. r. 3, 19 powiedziano, że był synem Phadai. Jak tę trudność rozwiązać, powiedziano przy wykładzie tego miejsca.— *Książęcia Judzkiego.* Najwyższego rządzcy rzeczypospolitéj żydowskiéj, która w tym czasie królów nie miała.— *Kapłana wielkiego.* Najwyższego kapłana.

2. *Jeszcze czas nie przyszedł.* Czas rzeczywiście już przyszedł, lecz oni odkładali budowanie przez bojaźń i gnuśność.

3. *I stało się słowo.* Pierwsze wyrazy w. pop. powiedziane do Zorobabela i Jezusa syna Josedeka, żeby zrozumieli, że mowa ludu Bogu się nie podoba: a to co teraz następuje, do całego narodu rzeczono.

4. *Izali wam jest czas.* Dość wam czasu i chęci i nie braknie pieniędzy do budowania domów sklepionych o wielu pokojach i ozdobnych, a nie macie tego wszystkiego do odbudowania kościoła mojego, który dotąd jest w zaniedbaniu.

5. *Położcie serca wasze na drogi wasze.* Pilnie rozważcie sprawy wasze i to co się wam przytrafiło.

6. *Sialiście wiele.* Nic się wam nie powiodło z powodu niedbalstwa waszego w odnowieniu kościoła, a niedbalstwo to karzę przez niepowodzenie we wszystkiem, do czego tylko rękę przyłożycie.

8. *Wstąpcie na górę.* Dla wycinania drzewa do budowy kościoła.— *Będzie mi przyjemny.* Dóm zbudowany. W hebr. *będę miał w nim upodobanie.*— *I rozsławię się.* Tam mię ludzie sławić będą, tam się okażę wielkim i wielkiemi was dobrodziejstwy udaruję.

9. *Patrzyliście na więcéj.* Chcieliście i spodziewali-

10. Propter hoc super vos prohibiti sunt coeli, ne darent rorem, et terra prohibita est, ne daret germen suum:

11. et vocavi siccitatem super terram et super montes, et super triticum et super vinum, et super oleum et quaecumque profert humus, et super homines, et super jumenta, et super omnem laborem manuum.

12. Et audivit Zorobabel filius Salathiel, et Jesus filius Josedec sacerdos magnus, et omnes reliquiae populi vocem Domini Dei sui, et verba Aggaei prophetae, sicut misit eum Dominus Deus eorum ad eos; et timuit populus a facie Domini.

13. Et dixit Aggaeus nuntius Domini, de nuntiis Domini, populo dicens: Ego vobiscum sum, dicit Dominus.

14. Et suscitavit Dominus spiritum Zorobabel filii Salathiel, ducis Juda, et spiritum Jesu filii Josedec sacerdotis magni, et spiritum reliquorum de omni populo: et ingressi sunt, et faciebant opus in domo Domini exercituum Dei sui.

10. Dla tego nad wami zakazano niebiosam, aby nie dawały rosy, y zakazano ziemi, aby nie dawała urodzaiu swego:

11. y przyzwałem suchości na ziemię, y na góry. y na pszenicę, y na wino, y na oliwę, y cokolwiek rodzi ziemia, y na ludzie, y na bydło, y na wszytkę pracę ręczną.

12. Y usłyszał Zorobabel syn Salathiel, y Jezus syn Josedeków kapłan wielki, y wszytek ostatek ludu głos Pana Boga swego, y słowa Aggeusza proroka, iako posłał go Pan ich do nich, y bał się lud od oblicza Pańskiego.

13. Y rzekł Aggeusz poseł Pański, z posłów Pańskich do ludu, mówiąc: Ia iestem z wami, mówi Pan.

14. Y wzbudził Pan ducha Zorobabel syna Salathiel, książęcia Judzkiego, y ducha Jezusa syna Josedek kapłana wielkiego, y ducha innych ze wszego ludu: y weszli, y czynili dzieło w domu Pana zastępów Boga swego.

CAPUT II. — ROZDZIAŁ 2.

O sławie drugiego kościoła z powodu wnijścia doń obiecanego Messyasza.

1. In die vigesima et quarta mensis, in sexto mense, in anno secundo Darii regis;

2. in septimo mense, vigesima et prima mensis, factum est verbum Domini in manu Aggaei prophetae, dicens:

3. Loquere ad Zorobabel, filium Salathiel, ducem Juda, et ad Jesum, filium Josedec, sacerdotem magnum, et ad reliquos populi, dicens:

4. Quis in vobis est derelictus, qui vidit domum istam in gloria sua prima? et quid vos videtis hanc nunc? numquid non ita est, quasi non sit in oculis vestris?

5. Et nunc confortare, Zorobabel, dicit Dominus, et confortare Jesu fili Josedec sacerdos magne, et confortare omnis populus terrae, dicit Dominus exercituum, et facite (quoniam ego vobiscum sum, dicit Dominus exercituum)

6. verbum quod pepigi vobiscum, cum egrederemini de terra Aegypti, et spiritus meus erit in medio vestrum: nolite timere.

7. Quia haec dicit Dominus exercituum: Adhuc

1. Dwudziestego y czwartego dnia miesiąca, w szóstym miesiącu, wtórego roku Dariusza króla.

2. Siódmego miesiąca, dwudziestego y pierwszego dnia miesiąca, stało się słowo Pańskie w ręce Aggeusza proroka, mówiąc:

3. Mów do Zorobabela syna Salathiel książęcia Judzkiego, y do Jezusa syna Josedek kapłana wielkiego, y do innych z ludu, rzekąc:

4. Kto się między wami został, który widział dóm ten w ozdobie iego piérwszéy? a teraz co się wam ten widzi? Izali nie tak iest iakoby nie był w oczach waszych?

5. A teraz zmocni się Zorobabel, mówi Pan: y zmocni się téż Jezu synu Josedek kapłanie wielki, y zmocni się wszytek lud ziemie, mówi Bóg zastępów: a czyńcie (bo ia iestem z wami, mówi Pan zastępów)

6. słowo którém postanowił z wami, gdyście wychodzili z ziemie Egyptskiéy: a duch móy będzie w pośrzodku was, niebóycie się.

7. Bo to mówi Pan zastępów: Iescze iedna mała

ście się wiele zebrać pszenicy i t. d., lecz was nadzieja zawiodła.—*Rozdmuchnąłem.* Zniszczyłem, albo w nic obróciłem, jak wiatr palący niszczy rośliny. Tak zgubiłem, jak tchnienie wydane ginie.

12. *Wszystek ostatek ludu.* Który pozostał z owéj wielkiéj liczby, która wyszła była do Babilonu, i którzy do Judei powrócili.—*Bał się lud.* Lękali się Pana, żeby większych nieszczęść nie zesłał.

13. *Poseł Pański, z posłów Pańskich.* Jeden z liczby proroków, którzy bywają od Boga do ludu posyłanymi.—*Ja jestem z wami, mówi Pan.* Te i temu podobne rzeczy często powtarza, bo naród był bojaźliwy i słaby duchem; ale słowy Pańskiemi łatwo się do nadziei wznosił.

14. *Wzbudził Pan ducha.* Wewnątrz ducha jego poruszył i obudził, dodając ochoty żeby do roboty ręce przyłożyli.—*I czynili dzieło.* Przygotowywali materjał; gdyż budowa nie była rozpoczętą przed dwudziestym czwartym dniem miesiąca dziewiątego, jak okazuje rozd. nast. w. 16 i 19.

R. 2.—4. *Został.* Z tych którzy pierwszy kościół widzieli.—*A teraz co się wam ten widzi?* Jakim się wam ten wydaje? To mówi, bo starzy którzy widzieli byli pierwszy kościół, płakali oglądając podwaliny tego drugiego kościoła, który wspaniałością i pięknością nie mógł się porównać z Salomonowym.—*Jakoby nie był.* Jakby był rzeczą prawie nic nie znaczącą.

5. *A teraz zmocnij się.* Żebyście dla tego odwagi nie stracili, i nie zaniechali roboty.—*Czyńcie.* Przedłużajcie budowę kościoła.

6. *Duch mój będzie w pośrodku was.* Ja duchem moim będę z wami, i natchnę was duchem przezorności, siły, ochoty i t. d. żebyście robotę zaczętą ukończyć mogli.

7. *Jeszcze... mała chwila.* Mówi o przyjściu Chrystu-

unum modicum est, et ego commovebo coelum et terram, et mare et aridam. *(Hebr. 12, 26).*

8. Et movebo omnes gentes: **Et veniet Desideratus** cunctis gentibus, et implebo domum istam gloria, dicit Dominus exercituum.

9. Meum est argentum, et meum est aurum, dicit Dominus exercituum.

10. Magna erit gloria domus istius novissimae plus quam primae, dicit Dominus exercituum; et in loco isto dabo pacem, dicit Dominus exercituum.

11. In vigesima et quarta noni mensis, in anno secundo Darii regis factum est verbum Domini ad Aggaeum prophetam, dicens:

12. Haec dicit Dominus exercituum: Interroga sacerdotes legem, dicens:

13. Si tulerit homo carnem santificatam in ora vestimenti sui, et tetigerit de summitate ejus panem, aut pulmentum aut vinum, aut oleum aut omnem cibum: numquid sanctificabitur? Respondentes autem sacerdotes, dixerunt: Non.

14. Et dixit Aggaeus: Si tetigerit pollutus in anima ex omnibus his, numquid contaminabitur? Et responderunt sacerdotes, et dixerunt: Contaminabitur.

15. Et respondit Aggaeus, et dixit: Sic populus iste, et sic gens ista ante faciem meam, dicit Dominus, et sic omne opus manuum eorum: et omnia. quae obtulerunt ibi, contaminata erunt.

16. Et nunc ponite corda vestra a die hac et supra, antequam poneretur lapis super lapidem in templo Domini.

chwila iest, a ia poruszę niebo, y ziemię, y morze, y suchą.

8. Y poruszę wszytkie narody: **A przydzie pożądany** wszem narodóm, y napełnię dóm ten chwałą, mówi Pan zastępów.

9. Moie iest srebro, y moie iest złoto, mówi Pan zastępów.

10. Większa będzie chwała domu tego poślednıego, niż pierwszego, mówi Pan zastępów. A na tym mieyscu dam pokóy, mówi Pan zastępów.

11. Dwudziestego y czwartego dnia dziewiątego miesiąca, roku wtórego Dariusza króla: stało się słowo Pańskie do Aggeusza proroka, mówiąc:

12. To mówi Pan zastępów: Pytay kapłanów o zakon, mówiąc:

13. Jeśliby wziął człowiek mięso poświęcone w podołek szaty swéy, a dotknął się kraiem iéy chléba, abo potrawy, abo wina, abo oliwy, abo wszelkiego pokarmu: izali się oświęci? y odpowiadaiąc kapłani rzekli: Nie.

14. Y rzékł Aggeusz: Ieśli się dotknie zmazany duszą czegokolwiek z tych, izali zmazane nie będzie? y odpowiedzieli kapłani, y rzekli: Będzie zmazane.

15. Y odpowiedział Aggeusz, y rzekł: Takci ten lud, y tak ten naród przed obliczem moim, mówi Pan: y tak wszelkie dzieło uczynki rąk ich: y wszytko co tam ofiarowali, splugawione będzie.

16. A tak położcie serca wasze odednia tego y wyższéy, póki nie położono kamienia na kamień w kościele Pańskim.

---

sa w ciele, i chociaż do Chrystusa zostawało jeszcze lat pięćset, mówi jednak *mała chwila,* bo wszelki czas porównany z wiecznością jest bardzo krótkim, i lat pięćset gdy się porównają z tylu wiekami, przedtém i potém upłynionemi, i które ubiegą, są tylko małą cząstką. —*Poruszę niebo i ziemię.* Żeby wszystkich ludzi i aniołów przez wielkie i liczne cuda pobudzić do rozważania wielkiego dzieła, które mam uczynić, t. j. wcielenia Chrystusa, prawodawstwa i odkupienia. Cuda, które się stały przy narodzeniu Chrystusa, wszystkim są wiadome; gdyż aniołowie ukazali się pasterzom, gwiazda widzianą była przez mędrców i t. p. —*Morze i suchą.* Objaśnia co pod imieniem ziemi rozumiał. Były poruszenia na morzu i na ziemi, z powodu wojen rzymskich za czasów Augusta. Było też poruszenie i na morzu, bo Chrystus falom morskim wzruszyć się rozkazał i uspokoić, stosownie do tego jak chciał. I na ziemi, bo przy jego śmierci ziemia drżała i rozpękły się skały.

8. *Poruszę wszystkie narody.* Albo przez wojny za czasów Augusta, jak powiedziano, albo przez popis za Tyberyusza, który nakazał spisać cały świat rzymski; albo przez opowiadanie Ewangelii i cuda Chrystusa i apostołów, i t. d.— Przyjdzie pożądany *wszem narodom.* Patrz W.

9. *Moje jest srebro, i moje jest złoto.* Jeślibym chciał, łatwo mogę ten kościół przybrać w srebro i złoto; lecz ozdobię go rzeczą droższą, t. j. obecnością i nauką Syna mojego.

10. *Na tém miejscu dam pokój.* Na tém miejscu dam pokój przez Chrystusa, t. j. błogosławieństwo i obfitość dóbr wszystkich.

12. *Pytaj kapłanów.* Rozkazano prorokowi dać dwa pytania kapłanom, żeby z ich odpowiedzi gromił Żydów za zaniedbanie budowy kościoła.

13. *Mięso poświęcone.* Bogu ofiarowane.— *Izali się oświęci?* To czego się dotknięto.—*Rzekli: nie.* Słusznie; bo chociaż mięso poświęcone jeśli się dotknie odzieży, poświęca ją, jak mamy w Lewit. 6, 27; lecz w następstwie odzież poświęcona przez dotknięcie mięsa poświęconego, jeśli dotknie się chleba, wina i t. p. poświęcić ich nie może, przez udzielenie im swojego uświęcenia. Wykład podobieństwa jest niżéj w. 15.

14. *Zmazany duszą.* Z powodu dotknięcia ciała umarłego.—*Czegokolwiek z tych.* Np. jeśli się dotknie chleba, ciasta, albo wina, jak powiedziano w w. pop.—*Rzekli: będzie zmazane.* Słusznie; gdyż z obrzędu Starego zakonu Numer. 19, 13 i 22 zmazany przez dotknięcie trupa albo zdechliny, zmaże wszystko do czego się tylko dotknie.

15. *Takci ten lud.* Czyni wprawdzie zmazę ofiarom, bo jest nieczystym dla grzechów, a mianowicie dla niedbalstwa w odbudowywaniu kościoła; lecz się sam od nich nie poświęca, lubo poświęconych się dotyka, bo chociaż przez dotknięcie się rzeczy poświęconéj nabywa jakiejś zewnętrznéj świętości prawnéj, lecz to poświęcenie daléj się nie rozciąga, ani może sięgać aż do poświęcenia duszy: tak Jerem. 11, 15: *Izali mięso święte odejmie od ciebie złości twoje, z którycheś się chlubiła.—Tak wszelkie dzieło uczynki rąk ich.* Zmazaném będzie wszystko cokolwiek uczynią, gdyż są zmazane grzechem nieposłuszeństwa.

16. *A tak połóżcie serca wasze.* Uznajcie przyczynę dla czego wam dotąd wszelkie złe przydarzało się aż do dnia 24 miesiąca dziewiątego, w którym zaczęliście kościół odbudowywać, ażebyście, gdy odtąd doznacie wszelkich powodzeń, przyczynę tego też zrozumieli.

17. Cum accederetis ad acervum viginti modiorum, et fierent decem: et intraretis ad torcular, ut exprimeretis quinquaginta lagenas, et fiebant viginti:
18. percussi vos vento urente et aurugine et grandine omnia opera manuum vestrarum, et non fuit in vobis, qui reverteretur ad me, dicit Dominus. *(Amos 4, 9).*
19. Ponite corda vestra ex die ista, et in futurum, a die vigesima et quarta noni mensis: a die, qua fundamenta jacta sunt templi Domini, ponite super cor vestrum.
20. Numquid jam semen in germine est, et adhuc vinea et ficus, et malogranatum, et lignum olivae non floruit? ex die ista benedicam.
21. Et factum est verbum Domini secundo ad Aggaeum in vigesima et quarta mensis, dicens:
22. Loquere ad Zorobabel ducem Juda, dicens: Ego movebo coelum pariter et terram.
23. Et subvertam solium regnorum, et conteram fortitudinem regni gentium, et subvertam quadrigam et ascensorem ejus, et descendent equi et ascensores eorum, vir in gladio fratris sui.
24. In die illa, dicit Dominus exercituum, assumam te, Zorobabel fili Salathiel, serve meus, dicit Dominus, et ponam te quasi signaculum, quia te elegi, dicit Dominus exercituum. *(Eccli. 49, 13.)*

17. Gdyście przychodzili do stogu dwadzieścia korców, a bywało dziesięć: a gdyście wchodzili do prasy, abyście wytłoczyli pięćdziesiąt łagwic, a było dwadzieścia.
18. Skarałem was wiatrem palącym, y suszą, y gradem, wszytkie prace rąk waszych: a nie był między wami, ktoby się ku mnie nawrócił, mówi Pan.
19. Połóżcie serca wasze, od tego dnia y na potym, od dwudziestego y czwartego dnia miesiąca dziewiątego: odednia którego założono fundamenty kościoła Pańskiego, połóżcie na serca wasze.
20. Izali iuż nasienie wzrosło: a iescze winnica y figa y granatowe iabłka, y drzewo oliwne nie zakwitło? odednia tego błogosławić będę.
21. Y stało się słowo Pańskie powtóre do Aggeusza, dwudziestego y czwartego dnia miesiąca, mówiąc:
22. Mów do Zorobabela książęcia Judzkiego, rzekąc: Ja poruszę niebo spółem y ziemię.
23. A wywrócę stolicę królestw, a skruszę moc królestwa pogańskiego: y wywrócę poczwórny, y wsiadaiącego nań, że pozdychaia konie y wsiadacze ich, mąż od miecza brata swego.
24. W on dzień, mówi Pan zastępów, wezmę ciebie Zarobabelu synu Salathiel sługo mój, mówi Pan: y położę cię iako sygnet, bom cię obrał, mówi Pan zastępów.

Wykład X. J. Wujka. —Roz. 2. w. 8. *Przyjdzie pożądany wszem narodom.* Tu bez wątpienia mówi prorok o przyjściu Messyasza, którego słusznie zowie pożądanym wszystkim narodom, nie samym tylko Żydom, bo wszystkim miał być zbawieniem i odkupieniem i przetoż zawżdy byli między narody, którzy go żądali i weń wierzyli, i wszystkie narody jego, przyjścia jego potrzebowały, i gdy przyszedł wszystkie narody go z wielkim pożądaniem przyjęły: co też i Jakób Gen. 49, przepowiedział: A on będzie oczekawaniem narodów. A chocia LXX tłumacze trochę inaczéj przełożyli, których też niektórzy naśladują, tak przekładając: I przyjdą pożądania wszystkich narodów. Wszakże toż znaczy, bo z Panem Cirystusem wszystkie dobra pożądane przyszły. Tém tedy proroctwem chciał prorok pocieszyć Żydy, około kościoła wtórego robiące, aby się nie smęcili, iż on kościół nowo budowany był podlejszy niż pierwszy, ponieważ sam Messyasz przyjść miał, który obecnością swoją onże kościół ozdobić, i chwałą napełnić miał. Ztąd mamy pewny dowód przeciw Żydom, że już Messyasz przyszedł, bo według tego proroctwa miał przyjść póki on kościół stał, a iż spustoszony jest, tedyć, już musiał być w nim przedtém Messyasz, inaczéj proroctwoby się nie wypełniło gdyż już kościół spustoszony jest. Ale wiemy iż wypełniło się to w pięćset lat po Aggeuszu, a terazci już dwa tysiące lat jako Aggeusz prorokował. I zgadza się z tém co Malachiasz rozdz. 3, o przyjściu Messyasza do kościoła powiada. A tém więcéj jeszcze słowa które przydaje Aggeusz, mówiąc: I napełnię dom ten chwałą: i większa będzie chwała domu tego pośledniejszego, niż pierwszego. Pierwszy bowiem kościół napełniony był chwałą Pańską, kiedy się w nim obłok Boga znaczący ukazał, III. Król. 8. Ale chwała tego wtórego kościoła tém większa jest, jako większa jest rzecz sama niż figura: to jest, im więcéj Bóg w ciele będący przewyższa chwałą on obłok, który go znaczył. Co się wypełniło natenczas kiedy Pan Chrystus dziecięciem będący, ofiarowany jest w kościele. A Żydowie niemogą pokazać jakoby się to proroctwo inaczéj wypełnić miało. Tylko to zadają, że on kościół nie dotrwał do przyjścia Pana Chrystusowego, ponieważ potém Herod miasto niego inszy zbudował, i ozdobił go tak, że też kosztem i pięknością niemal przechodził on kościół Salomonów, jako pisze Josephus lib. 15. Antiquit. c. 11 et lib. 6, de bello Judaico c. 8. Ale na to łatwie odpowiedzieć, bo proroctwo musiało się tak jako jest wypełnić.

17. *Gdyście przychodzili do stogu dwadzieścia korców.* Gdy każdy z was przychodził do kupy snopów i kłosów, które zdawało się że wydadzą dwadzieście korców pszenicy, późniéj młócąc je nie zebrał więcéj nad dziesięć.
20. *Izali już nasienie wzrosło?* Pagnin tłumaczy: *izali jeszcze nasienie nie w gumnie? a latorośl winna, i figa, i jabłko granatowe i drzewo oliwne nie przyniosło jeszcze owocu?* Myśl ta: jeszcze nasiona są w gumnie; albo jeśli posiane, to jeszcze kryją się w ziemi. Również winnica i drzewo figowe jeszcze kwitły, bo teraz miesiąc dziewiąty, t. j. część Listopada i Grudnia: a więc nie powiecie iż prorokuje ze znaków. I chociaż żadnego znaku urodzaju nie widzicie, jednak zapowiadam wam, że rok następny będzie najurodzajniejszym, bo już kościół dla mnie budujecie.—*Błogosławić będę.* Dam obfitość owoców.
23. *Wywrócę stolicę królestw.* Gdyż Persów panujących w tenczas nad żydami, zniszczył Bóg przez Greków; Greków zaś przez Rzymian, a Rzymian przez wojny domowe.—*Królestwa Pogańskiego.* W hebr. *królestw pogańskich.*—*Mąż.* Każdy.
24. *Wezmę ciebie, Zorobabelu.* Obiecuje się to Zorobabelowi, że spełni się nie tylko na jego osobie, lecz na jego też potomkach, a szczególnie na Chrystusie.—*Jako sygnet.* Pierścień do pieczętowania, ażeby jak pierścień zawsze trzyma się na ręku i pilnie bywa strzeżonym, takeś i ty był zachowanym pod moją szczególną opieką. —*Bom cię obrał.* Ażeby z ciebie Chrystus się narodził. Chald. *w tobie upodobałem.*

A tak i kościół tenże musiał być, o którym tu mówi prorok, a jeśli go jeszcze piękniej i kosztowniéj pobudował i ozdobił Herod, przecie tenże kościół był, którego fundamenta za Aggeusza zakładano, tylko iż potém jeszcze ozdobniejszy był za Heroda: i przeto Żydowie ukazując kościół Joan. 2, mówili: Cztérdzieście lat i sześć budowany jest kościoł ten. Co się o wtórém budowaniu kościoła za Zorobabela musi rozumieć: bo Herod tylko dziewięć lat i sześć miesięcy robił koło kościoła, jako pisze Joseph. lib. 15, c. 14. A nadto i to nie pewna, żeby i ten tak od Heroda zbudowany kościół, miał zrownać się z onym pierwszym Salomonowym. Ani też dla samego budowania nie możem mówić, żeby miała być większa chwała tego, niż kościoła Salomonowego. A to najwięcéj dla tego, iż cokolwiek kościołowi Salomonowemu większą chwałę przynosiło, w tym kościele wtórym z tego nic nie było. Jaka była skrzynia Boża, którą też zwano chwałą Bożą. I. Król. 4. A tać była w pierwszym kościele nie we wtórym, jako przepowiedział Jeremiasz rozdz. 3, 1. Machab. 4. Ani też Bóg odpowiadał ludziom z wyrocznice jako przedtém, i wiele inszych rzeczy, które opisuje Chrisost. orat. 3, contra Judaeos. A tak niemożem żadnym sposobem tego kościoła poślednicjszego, dla czego inszego zwać chwalebniejszym tylko dla obecności Messyasza. Zkąd znać wielką ślepotę Zydów, którzy inszego kościoła czekają, w którym się to proroctwo ma wypełnić. Aug. lib. 18, de civit. c. 35, 45 et 48.

Koniec Księgi proroctw Aggeusza.

Wprowadzenie do księgi Zacharyasza.

Zacharyasz wykłada się pamięć Pańska, albo pamiętający na Pana. Ten Żydom zupełniejsze wybawienie, i Kościoła Chrystusowego zacność i rozszerzenie, i pokorne wjechanie na oślicy, i insze tajemnice żywota Chrystusowego opisuje. Ten to jest Zacharyasz prorok, który był zabity od Żydów między kościołem i ołtarzem, o czém masz *Mat. 23.*

PROPHETIA ZACHARIAE.

CAPUT I.

1. In mense octavo in anno secundo Darii regis factum est verbum Domini ad Zachariam, filium Barachiae filii Addo, prophetam, dicens:

2. Iratus est Dominus super patres vestros iracundia.

3. Et dices ad eos: Haec dicit Dominus exercituum: Convertimini ad me, ait Dominus exercituum, et convertar ad vos, dicit Dominus exercituum. *(Mal. 3, 7).*

4. Ne sitis sicut patres vestri, ad quos clamabant prophetae priores, dicentes: Haec dicit Dominus exercituum: Convertimini de viis vestris malis et de cogitationibus vestris pessimis: et non audierunt, neque attenderunt ad me, dicit Dominus. *(Isai. 31, 6.—45, 22. Jer. 3, 12. Ezech. 18, 30. Ose. 14, 2. Joel. 2, 12).*

5. Patres vestri ubi sunt? et prophetae numquid in sempiternum vivent?

PROROCTWO ZACHARYASZA.

ROZDZIAŁ 1.

O wzywaniu Żydów do pokuty, miłosierdziu Boskiém, odbudowaniu kościoła, i t. d.

1. Miesiąca ósmego, roku wtórego Dariusza króla, stało się słowo Pańskie do Zachariasza syna Barachiasza, syna Addo proroka, mówiąc:

2. Rozgniewał się Pan na oyce wasze rozgniewaniem.

3. Y rzeczesz do nich: To mówi Pan zastępów: Nawróćcie się do mnie, mówi Pan zastępów, a nawrócę się do was, mówi Pan zastępów.

4. Nie bądźcie iako oycowie waszy, do których wołali prorocy piérwszy, mówiąc: To mówi Pan zastępów: Nawróćcie się od dróg waszych złych, i od myśli waszych złośliwych: a nie słuchali, ani dbali na mię, mówi Pan.

5. Gdzież są oycowie waszy? a prorocy izali na wieki żyć będą?

Komentarz Menochiusza.

R. 1.— 1. *Miesiąca ósmego.* Który prawie naszemu Październikowi odpowiada.— *Roku wtórego Dariusza.* Daryusza Hystaspa króla perskiego, z czego widać, że Zacharyasz był współczesnym Aggeuszowi, i że obaj prorokować zaczęli po niewoli Babilońskiéj, drugiego roku panowania Daryusza.

2. *Rozgniewał się Pan na ojce wasze rozgniewaniem.* Gniew Pański, wyzwany grzechami ojców waszych, zapalił się przeciwko nim tak dalece, iż chciał żeby do niewoli babilońskiéj byli zaprowadzonymi. Dla tegoż strzeżcie się, żebyście ich bezbożności i występków nie naśladowali.

3. *Nawróćcie się do mnie.* Przez pokutę prawdziwą.— *Nawrócę się do was.* Będę wam miłościw, i zawsze będę wam dobrze czynił.

5. *Gdzież są ojcowie waszy?* Owi ojcowie wasi zginęli; ale i prorocy moi, którzy ich upominali, pomarli, bo byli ludźmi, i ciągle żyć nie mogli: lecz chociaż oni poginęli wszyscy, jednak nie zginęły słowa moje, ani próżnemi nie były, lecz wszystko się tak stało, jak było przepowiedziano. Dla tegoż strzeżcie się, żebyście

6. Verumtamen verba mea et legitima mea, quae mandavi servis meis prophetis, numquid non comprehenderunt patres vestros, et conversi sunt, et dixerunt: Sicut cogitavit Dominus exercituum facere nobis secundum vias nostras, et secundum adinventiones nostras, fecit nobis.

7. In die vigesima et quarta undecimi mensis Sabath, in anno secundo Darii factum est verbum Domini ad Zachariam filium Barachiae, filii Addo, prophetam dicens:

8. Vidi per noctem, et ecce, vir ascendens super equum rufum, et ipse stabat inter myrteta, quae erant in profundo, et post eum equi rufi, varii et albi.

9. Et dixi: Quid sunt isti, Domine mi? Et dixit ad me Angelus, qui loquebatur in me: Ego ostendam tibi, quid sint haec.

10. Et respondit vir, qui stabat inter myrteta, et dixit: Isti sunt, quos misit Dominus, ut perambulent terram.

11. Et responderunt Angelo Domini, qui stabat inter myrteta, et dixerunt: Perambulavimus terram, et ecce, omnis terra habitatur, et quiescit.

12. Et respondit Angelus Domini, et dixit: Domine exercituum, usquequo tu non misereberis Jerusalem et urbium Juda, quibus iratus es? iste jam septuagesimus annus est.

13. Et respondit Dominus Angelo, qui loquebatur in me verba bona, verba consolatoria.

14. Et dixit ad me Angelus, qui loquebatur in me: Clama, dicens: Haec dicit Dominus exercituum: Zelatus sum Jerusalem et Sion zelo magno. *(Infr. 8, 2.)*

6. Wszakoż słowa moie y prawa moie, którem rozkazał sługóm moim prorokóm, izali nie poymały oyców waszych? y nawrócili się, y mówili: Iako był umyślił Pan zastępów uczynić nam według dróg naszych, y według wynalazek naszych, uczynił nam.

7. Dnia dwudziestego y czwartego, iedenastego miesiąca Sabath, roku wtórego Dariusza, stało się słowo Pańskie do Zachariasza syna Barachiaszowego, syna Addo proroka, mówiąc:

8. Widziałem w nocy, a oto mąż wsiadaiący na konia rydzego, a on stał między Mirthy, które były w głębi: a za nim konie rydze, strokate y białe.

9. Y rzekłem: Co to zacz są Panie móy? y rzékł do mnie Anioł, który mówił we mnie: Ia ukażę tobie co to iest.

10. Y odpowiedział mąż który stał między Mirthy, y rzékł: Ci są które posłał Pan aby zbiegali ziemię.

11. Y odpowiedzieli Aniołowi Pańskiemu, który stał między Mirthy, y rzekli: Zbiegaliśmy ziemię, a oto wszytka ziemia iest osiadła y odpoczywa.

12. Y odpowiedział Anioł Pański, y rzékł: Panie zastępów póki się ty nie zlituiesz nad Jeruzalem, y nad miasty Judzkimi, na któreś się rozgniewał? iuż to siedmdziesiąty rok iest.

13. Y odpowiedział Pan Aniołowi który mówił we mnie, słowa dobre, słowa pocieszne.

14. Y rzékł do mnie Anioł który mówił we mnie: Wołay, mówiąc: To mówi Pan zastępów: Użaliłem się Jeruzalem, y Siona, żalem wielkim.

---

teraz mną nie wzgardzili, gdy mówię przez proroków, żebyście podobnéj karze nie ulegli. Albo, azali prorocy fałszywi, którzy ojcom waszym pomyślność przepowiadali, sami nędznie nie pomarli, ginąc od miecza lub ucisku niewoli?

6. *Słowa moje i prawa moje.* Przykazania moje, które miały przyłączone do siebie pogróżki, jeśliby im nie ulegano. — *Pojmały.* Doszły do nich, i oni ulegli nieszczęściom przez pogróżki zapowiedzianym.—*I nawrócili się i mówili.* Ukarani i nawróceni, mówili że słusznie karę ponoszą: tak mówi u Daniela 9, 5. *Zgrzeszyliśmy, nieprawość uczyniliśmy* i t. d. — *Uczynił nam.* Karząc.

7. *Miesiąca Sabath.* Który naszemu Styczniowi odpowiada.—*Mówiąc.* Wskazując to co następuje.

8. *A oto mąż.* Anioł w ludzkiéj postaci. Że to był anioł okazuje się z w. 11, i wierzyć trzeba że był Michał, naczelnik narodu izraelskiego. — *Wsiadający na konia rydzego.* Siada na konia, jako pośpieszający na pomoc narodowi swojemu; a na gniadego jako rozlewca krwi i srogi mściciel przeciw nieprzyjaciołom Żydów.—*Stał między Mirthy.* W miejscach mirtami porosłych. Oznacza Babilon, gdzie Żydzi byli niewolnikami; mirt bowiem lubi miejsca nizkie, zapadłe i wilgotne, jakim jest Babilon, który blizko jest Eufratu i Tygru.—*W głębi.* Oznacza nizką dolinę blizko rzeki.— *Za nim konie.* Przy koniach rozumieją się też i jezdzcy ich, jak pokazuje z w. n. Przez tych jezdców oznaczają się tu aniołowie stróże różnych narodów i krajów, którzy, jak powiedziano w. 10, przechodzili ziemię, t. j. każdy opatrywał swoję prowincyą, i miał staranie o ludziach którzy w niéj byli. — *Konie rydze.* Barwa ta oznaczała, że Bóg pomści się nad temi narodami, które z innemi niesłusznie postępowały.—*Strokate i białe.* Konie te oznaczały różny stan i powodzenie owych narodów nad któremi byli przełożonymi, albo do których byli wyznaczeni; w części wesołe, w części smutne, a w części jednemu i drugiemu uczuciu podległe.

9. *Anioł.* Zdaje się że ten anioł był stróżem proroka, i różnym od Michała opiekuna całego narodu, który się ukazywał Zacharyaszowi stojąc pomiędzy mirtami. — *Który mówił we mnie.* Którego zdawało się mi, że widzę nie oczyma cielesnemi, lecz w wyobraźni, rozmawiającego ze mną i z Michałem.

10. *Ci są.* Ci są aniołowie naczelnicy krain, których Bóg posłał do obejrzenia ich.

11. *Wszystka ziemia.* Sąsiednia Judei. — *Osiadła i odpoczywa.* Żadna prowincya nie jest opustoszałą: wszystkie mają swoich mieszkańców, ani ich wojny nie trwożą: bo był pokój za Daryusza.

12. *Odpowiedział.* Mówił.—*Anioł Pański.* Michał, albo anioł stróż Zacharyasza. -- *Póki się ty nie zlitujesz.* Nad Jerozolimą i miastami Judzkiemi, ażeby Żydzi wszyscy do ojczyzny swojéj przywróconymi zostali, i żeby prowincya ta, równie jak inne zamieszkaną była. — *Już to siedmdziesiąty rok jest.* W którym czasie postanowiłeś lud twój wybawić z tak długich nieszczęść.

13. *Odpowiedział Pan aniołowi.* Anioła uczy Bóg, ażeby przez niego prorok był nauczony, jak tego wymaga porządek działania Boskiéj opatrzności.

14. *Użaliłem się Jeruzalem.* Bardzo boleję i gniewam się, że Jeruzalem tak jest od nieprzyjaciół utrapione.

15. Et ira magna ego irascor super gentes opulentas, quia ego iratus sum parum, ipsi vero adjuverunt in malum.
16. Propterea haec dicit Dominus: Revertar ad Jerusalem in misericordiis, et domus mea aedificabitur in ea, ait Dominus exercituum, et perpendiculum extendetur super Jerusalem.
17. Adhuc clama dicens: Haec dicit Dominus exercituum: Adhuc affluent civitates meae bonis, et consolabitur adhuc Dominus Sion, et eliget adhuc Jerusalem.
18. Et levavi oculos meos, et vidi: et ecce, quatuor cornua.
19. Et dixi ad Angelum, qui loquebatur in me: Quid sunt haec? Et dixit ad me: Haec sunt cornua, quae ventilaverunt Judam, et Israel, et Jerusalem.
20. Et ostendit mihi Dominus quatuor fabros.
21. Et dixi: Quid isti veniunt facere? Qui ait, dicens: Haec sunt cornua, quae ventilaverunt Judam per singulos viros, et nemo eorum levavit caput suum: et venerunt isti deterrere ea, ut dejiciant cornua gentium, quae levaverunt cornu super terram Juda, ut dispergerent eam.

15. A gniewem wielkim ia się gniewam na narody bogate: bo ia rozgniewałem się mało, a oni pomogli do złego.
16. Dla tego to mówi Pan: Wrócę się do Jeruzalem z litościami: a dóm móy zbudowan będzie w nim, mówi Pan zastępów, y modła będzie rozciągniona nad Jeruzalem.
17. Jescze wołay rzekąc: To mówi Pan zastępów: Jescze będą miasta moie opływać dobrami: y iescze Pan pocieszy Sion, y obierze iescze Jeruzalem.
18. Y podniósłem oczy moie, y uyźrzałem: a ono cztéry rogi.
19. Y rzekłem do anioła, który mówił we mnie: Co to iest? Y rzekł do mnie: Teć są rogi które rozrzuciły Judę, y Izraela, y Jeruzalem.
20. Y ukazał mi Pan cztérech rzemieślników.
21. Y rzekłem: Co ci idą czynić? Odpowiedział mówiąc: Te są rogi które rozmiotały Judę każdego z osobna, y żaden z nich nie podniósł głowy swéy: y przyszli ci odstraszyć ie, aby zrzucili rogi narodów, które podniosły róg na ziemię Judzką, aby ią rozproszyły.

Wykłady trudniejszych miejsc X. J. Wujka.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 1. w. 21. *I przyszli ci odstraszyć je.* Nowotni tłumacze chcą być tu mędrszy, niż starzy: bo starszy przekładają, *deterrerent*, to jest, odstraszyć, mówi tu bowiem o aniołach, którzy bronili Żydów, i ci odstraszyli pogany od nich. A nowotni heretyccy tłumacze, powiadają iż ma być *deterere*, to jest, zetrzeć, powiadając że rogów nie trzeba straszyć, ale zetrzéć: Ale ci wiedzieć mają, iż tu nie mówi o rogach żelaznych, ale rogami zowie moc pogańską, o których może się mówić, i odstraszyć, i zetrzeć, a iż w żydowskim mówi odstraszyć, dla tego i łaciński także przekłada. A ci chcą poprawić pisma według swego mózgu.

CAPUT II. — ROZDZIAŁ 2.

O rozmierzaniu Jerozolimy, ukaraniu Chaldejczyków, nawróceniu się pogan i t. d.

1. Et levavi oculos meos, et vidi: et ecce vir, et in manu ejus funiculus mensorum.
2. Et dixi: Quo tu vadis? Et dixit ad me: Ut metiar Jerusalem, et videam, quanta sit latitudo ejus, et quanta longitudo ejus.
3. Et ecce Angelus, qui loquebatur in me, egrediebatur, et Angelus alius egrediebatur in occursum ejus.

1. Y podniosłem oczy moie, y uyźrzałem: a oto mąż, a w ręce iego sznur pomierników.
2. Y rzekłem: Gdzie ty idziesz? Y rzékł do mnie: Abym mierzył Jeruzalem, a obaczył iako wielka iest szerokość iego, y iako wielka dłuż iego.
3. A oto Anioł który mówił we mnie wychodził, y Anioł drugi wychodził przeciw niemu.

15. *Na narody bogate.* Przeciw narodom potężnym, króre dotąd Żydów dręczyły, jakimi są Chaldejczycy.— *Bo ja gniewałem się mało.* Z umiarkowaniem chciałem pomścić występki Żydów, lecz poganie wyszli z granic, i więcéj srożyli się niżeli sprawiedliwość wymagała.— *Pomogli do złego.* Cięźéj utrapili, niż byli powinni, albo niż ja chciałem.

16. *Wrócę się do Jeruzalem z litościami.* Znowu miłościwym będę dla Jerozolimy, udaruję ją wielkiemi dobrodziejstwy.— *Dom mój.* Kościół.— *Modła będzie rozciągniona.* Zostanie odbudowany.

17. *Obierze jeszcze Jeruzalem.* Chociaż zdawało się dotąd, że jest odrzuconém, lecz jako wybrane dobrodziejstwy opatrzy.

18. *Cztery rogi.* Przez cztery rogi rozumie królestwa, które z czterech stron świata powstawały przeciw Żydom i Jerozolimie, i zadawały im klęski, jak zaraz tłumaczy.

20. *Czterech rzemieślników.* Czterech aniołów, w odzieży i z narzędziami rzemieślniczemi.

21. *Każdego z osobna.* T. j. ile każdy z nich chciał, bo taka ich była potęga, iż Żydzi oprzeć się nie mogli.—*I żaden z nich nie podniósł głowy.* Nie pozwalali Żydom głowy podnosić, i zmuszali dźwigać jarzmo niewoli.— *Przyszli ci odstraszyć je.* P. Wujka.

R. 2.— 1. *Oto mąż.* Anioł w postaci męża: Michał archanioł.

2. *Abym mierzył Jeruzalem.* Plac na którym się odbudowywać miało.— *A obaczył jako wielka jest.* Jak wielkiem być ma, albo jaką być powinna szerokość i długość jego.

3. *Anioł który mówił we mnie.* Anioł stróż Zacharyasza, jak powiedziałem r. pop. w. 9.— *Wychodził.* Jakby spełniwszy rozkaz odchodził ode mnie.— *Anioł drugi.* Trzeci jakiś inny anioł oprócz Michała i stróża Zacharyaszowego.—*Przeciw niemu.* Na spotkanie anio-

4. Et dixit ad eum: Curre, loquere ad puerum istum, dicens: Absque muro habitabitur Jerusalem prae multitudine hominum et jumentorum in medio ejus.
5. Et ego ero ei, ait Dominus, murus ignis in circuitu, et in gloria ero in medio ejus.
6. O, o fugite de terra aquilonis, dicit Dominus, quoniam in quatuor ventos coeli dispersi vos, dicit Dominus.
7. O Sion, fuge, quae habitas apud filiam Babylonis, * *(Deut. 32, 10.)*
8. quia haec dicit Dominus exercituum: Post gloriam misit me ad gentes, quae spoliaverunt vos: qui enim tetigerit vos, tangit pupillam oculi mei,*
9. quia ecce ego levo manum meam super eos, et erunt praedae his, qui serviebant sibi: et cognoscetis, quia Dominus exercituum misit me.
10. Lauda, et laetare, filia Sion, quia ecce ego venio, et habitabo in medio tui, ait Dominus.
11. Et applicabuntur gentes multae ad Dominum in die illa, et erunt mihi in populum, et habitabo in medio tui: et scies, quia Dominus exercituum misit me ad te.
12. Et possidebit Dominus Judam partem suam in terra sanctificata, et eliget adhuc Jerusalem.
13. Sileat omnis caro a facie Domini, quia consurrexit de habitaculo sancto suo.

4. Y rzekł do niego: Bież, mów do pachołęcia tego, rzekąc: Bez murów będą mieszkać w Jeruzalem, prze mnóstwo ludzi, y bydła w pośrzodku iego.
5. A ia mu będę, mówi Pan, murem ognistym w około, y ku sławie będę w pośrzodku iego.
6. O, o uciekaycie z ziemie półnoćnéy, mówi Pan: bo na cztéry wiatry rozproszyłem was, mówi Pan.
7. O Sion, uciekay który mieszkasz u córki Babilońskiéy,
8. bo to mówi Pan zastępów: Po chwale posłał mię do narodów, które was złupiły: bo kto się was dotknie, dotyka się źrzenice oka mego,
9. bo oto ia podniosę rękę moię na nie, a będą korzyścią tym którzy im służyli: a poznacie że Pan zastępów posłał mię.
10. Chwal a wesel się córko Siońska: bo oto ia idę, y mieszkać będę w pośrzód ciebie, mówi Pan.
11. Y przyłączą się narodowie mnodzy do Pana w on dzień, y będą mi ludem, a będę mieszkał w pośrzodku ciebie: a poznasz że Pan zastępów posłał mię do ciebie.
12. Y posięże Pan Judę dział swóy w ziemi poświęconéy: y obierze ieszcze Jeruzalem.
13. Niech milczy wszelkie ciało od oblicza Pańskiego: bo powstał z mieszkania swego świętego.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 2. w. 8. *Bo to mówi Pan zastępów: Po chwale posłał mię.* Jest to pismo jasne o Bóstwie Messyaszowém, przeciwko dzisiejszym nieprzyjaciołom Pana Chrystusowym. Bo tu Bóg i Pan zała stróża Zacharyaszowego, ażeby przezeń nauczył Zacharyasza, jak wielkiém być ma Jeruzalem. Wielu sądzi, że tym trzecim aniołem był Gabryel.

4. *I rzekł do niego.* Do anioła stróża Zacharyaszowego. — *Do pachołęcia tego.* Zacharyasza, pachołęcia nie wiekiem, lecz stanem, t. j. że był pachołęciem, t. j. uczniem swojego Anioła stróża. Bo ludzie względem aniołów są jakby dziećmi, jak mówi ś. Hieronim.— Podobna też do prawdy, że Zacharyasz w młodzieńczym wieku prorokować zaczął. *Bez murów będą mieszkać w Jeruzalem.* Tak wielka liczba będzie domów, iż nie pozostanie miejsca dla muru. Jakby rzekł: mniemasz Zacharyaszu, iż dla tego, że tak mały widzisz kłębek nici w ręku Michała, małą ma być Jerozolima? Nie wątp, będzie tak obszerna i ludna, iż w obrębie jéj murów nie pomieszczą się mieszkańcy. To i inne rzeczy w tym rozdziale zawarte, literalnie rozumieć trzeba o Jerozolimie; w znaczeniu jednak allegorycznem i głównie od Ducha ś. zamierzoném, brać trzeba o Kościele; bez murów mieszkają w Kościele, bo niezliczone mnóstwo ludzi przychodzi do niego. — *Ludzi i bydła.* Przez ludzi przenośnie rozumieją się mężowie uczeni; przez bydło, prości i bez nauki.—Albo, ludźmi są żydzi, bydłem poganie, jak ś. Hieron. tłumaczy.

5. *Murem ognistym.* Chociaż nie będzie miało murów, nie przeto jednak będzie wystawione na nieprzyjacielskie napady; bo ja będę dlań jakby murem ognistym, który będzie odstraszał wrogów, i bliżéj przystąpić nie dozwoli. — *Ku sławie będę w pośrodku jego.* LXX. *na sławę.* Albo: będę w chwale, t. j. będę tam chwalonym.

6. *O, o.* T. j. niestety! jest wzywanie i upominanie do prędkiéj ucieczki. — *Z ziemi północnéj.* Z Babilonu, który względem ziemi ś. leży od północy.—*Bo na cztery wiatry rozproszyłem was.* Uciekajcie z Babilonu, boście tam rozproszeni, a idźcie do Jeruzalem, żebyście się w jeden narod i jedną rzeczpospolitą połączyli.

7. *O Syon!* O Żydzi. — *U córki Babilońskiéj.* Którzy mieszkacie w Babilonie; bo córka babilońska jest toż samo co Babilon.

8. *Bo to mówi Pan zastępów.* Patrz Wujka.

9. *Podniosę rękę moję na nie.* Żebym ich ukarał i oddał wam na łup i w poddaństwo. W znaczeniu przenośném to się spełniło, gdy Chrystus przez apostołów z ludu żydowskiego świat cały podbił. — *A poznacie.* Bo to mieli widzieć Żydzi, i poznać z tego że on prawdziwym jest prorokiem i że to wziął od Boga, jak twierdził; a w znaczeniu wyższém powiemy, że istotnie wtenczas okazał się Chrystus zesłanym od Boga Ojca, gdy się mu nieprzyjazne narody poddały.

10. *Chwal.* Zachęca synagogę, powracającą z Babilonu do Jeruzalem, do wdzięczności ku Bogu. Większym jest powodem radości, przyjście Chrystusa Pana w ciele dla zbawienia ludzkiego.

11. *Przyłączą się narodowie mnodzy do Pana.* Nawracając się do religii żydowskiéj, a późniéj w wielkiéj liczbie do Chrystusa.

12. *Judę.* Pokolenie Judy i Benjamina.—*Dział swój.* Część dziedziczną i miłą sobie. — *W ziemi poświęconéj.* W ziemi świętéj, w ziemi obiecanéj. — *Obierze jeszcze Jeruzalem.* W którémby miał kościół i cześć odbierał. Chrystus część swoję, t. j. apostołów i pierwszych wiernych, z których utworzył Kościół swój, wybrał i posiadł w ziemi świętéj, t. j. w Judei, którą obecnością swoją uświęcił.

13. *Niech milczy.* Niechaj go czci święcie i z szacunkiem, i niech będzie mu uległe. — *Wszelkie ciało.* Cały ród człowieczy. *Powstał z mieszkania swego świętego.* Bo jakby powstając z nieba, swojego świętego mieszkania, pomoc nam przyniósł; co szczególniéj wykonał przez przyjęcie natury ludzkiéj i przez dzieło odkupienia naszego na krzyżu.

stępów posłany jest od Pana zastępów dla zbawienia narodów, aby zgromadził Kościół swój z Żydów i z Pogan. Chcielićby to nowochrzczeńcy swoimi wykłady zaćmić, ale jasne są słowa, gdy powiedziawszy: To mówi Pan zastępów i t. d. przydaje: Oto ja przychodzę mówi Pan *(Jehovah)* i będę mieszkał w pośród ciebie. A poznasz że Pan zastępów *(Jehovah)* posłał mię do ciebie. A tak tu masz wyraźnie, iż Pan zastępów, posyła Pana zastępów. A ponieważ to pewna, że jeden tylko jest Pan zastępów, idzie za tym, iż Chrystus jest jedenże Bóg i Pan zastępów z Ojcem swym, chocia się w personie dzielą, bo kto jest posłany, od posyłającego pochodzi. Nie zda się to nowochrzczeńcom żeby Bóg Boga miał posyłać, dla tego to nie wiem jakiemu aniołowi przypisują, którego anioła iż tu prorok nie wspomina, tylko Pana zastępów, wolemy tak po prostu z Pismem ś. przestawać, niż nowych wykładów i przydatków słuchać. Tak to rozumieją Hieron. in Zach. Eusebius lib. 2. Demonstr. c. 18, et lib. 5, c. 25, 26. Ambrosius 2, de fide c. 3. August. 20. Civit. c. ultimo.

CAPUT III.

1. Et ostendit mihi Dominus Jesum sacerdotem magnum stantem coram Angelo Domini; et satan stabat a dextris ejus, ut adversaretur ei.
2. Et dixit Dominus ad satan: Increpet Dominus in te, satan, et increpet Dominus in te, qui elegit Jerusalem: numquid non iste torris est erutus de igne?
3. Et Jesus erat iudutus vestibus sordidis, et stabat ante faciem Angeli.
4. Qui respondit, et ait ad eos, qui stabant coram se, dicens: Auferte vestimenta sordida ab eo. Et dixit ad eum: Ecce, abstuli a te iniquitatem tuam, et indui te mutatoriis.
5. Et dixit: Ponite cidarim mundam super caput ejus. Et posuerunt cidarim mundam super caput ejus, et induerunt eum vestibus: et Angelus Domini stabat.
6. Et contestabatur Angelus Domini Jesum, dicens:
7. Haec dicit Dominus exercituum: Si in viis meis ambulaveris, et custodiam meam custodieris, tu quoque judicabis domum meam, et custodies atria mea, et dabo tibi ambulantes de his, qui nunc hic assistunt.
8. Audi, Jesu sacerdos magne, tu et amici tui, qui habitant coram te, quia viri portendentes sunt: Ecce enim ego **adducam servum meum orientem.** *(Luc. 1, 78.)*

ROZDZIAŁ 3.

O Jezusie, wielkim kapłanie zwleczonym z szat plugawych, i t. d.

1. Y ukazał mi Pan Jezusa kapłana wielkiego, stoiącego przed Aniołem Pańskim: a szatan stał po prawicy iego aby się mu sprzeciwiał.
2. Y rzekł Pan do szatana: Niech cię złaie Pan szatanie: a niech cię złaie Pan, który obrał Jeruzalem: aza ten nie iest głownia wyrwana z ognia?
3. A Jezus był obleczon w szaty plugawe: a stał przed obliczem Anioła.
4. Który odpowiedział, y rzékł do tych którzy stali przed nim, mówiąc: Zeymcie szaty plugawe z niego. Y rzékł do niego: Otom ziął z ciebie nieprawość twoię, a oblokłem cię w odmienne szaty.
5. Y rzékł: Włóżcie czapkę czystą na głowę iego: y włożyli czapkę czystą na głowę iego, y oblekli go w szaty, a Anioł Pański stał.
6. Y oświadczał Anioł Pański Jezusa, mówiąc:
7. To mówi Pan zastępów: Jeśli drogami moimi póydziesz, a strażéy moiéy strzedz będziesz: ty też sądzić będziesz dóm móy, y strzedz będziesz sieni moich, a dam tobie chodzące z tych, którzy tu teraz stoią.
8. Słuchay Jezusie kapłanie wielki, ty y przyiaciele twoi, którzy mieszkaią przed tobą, bo są mężowie znaczący przyszłe rzeczy. Bo oto ia **przywiodę sługę mego wschodzącego.**

R. 3.—1. *Jezusa.* Syna Josedecha, który żył w owym czasie, i po powrócie z Babilonu do Jeruzalem był tam najwyższym kapłanem. — *Przed aniołem.* Michałem opiekunem synagogi, który za jego głowę, za arcykapłana Jezusa, walczy przeciw szatanowi; Jezus stoi jak winowajca, anioł jak obrońca, czart jako oskarżyciel.
2. *Rzekł Pan.* Anioł Michał, który przedstawiał osobę Boską.—*Niech cię złaje Pan.* Niech Pan powściągnie gniew twój, żebyś nie szkodził najwyższemu kapłanowi, i nie przeszkadzał budowaniu kościoła. — *Który obrał Jeruzalem.* Aby w niém kościół był zbudowany dla niego. — *Aza ten nie jest głownia wyrwana z ognia.* Jako głownia; jakby rzekł: wybawił go z pożaru niewoli Babilońskiéj, którym był upalonym; lecz go Bóg wyrwał, żeby się nie spalił zupełnie; dla tego próżno się kusisz zgubić tego, kogo Bóg wybawić postanowił.
3. *Obleczon w szaty plugawe. Jezus,* powiada ś. Hieronim, *obleczon jest w szaty plugawe trojako, albo dla małżeństwa niegodziwego, albo dla grzechów narodu, albo dla brudów niewoli.* Chald. Lyran, Watabl, Sa. Kornel. a Lapide i inni mówią, że ten arcykapłan z powodu długości niewoli był niedbałym w nauczaniu ludu, i w zachęcaniu do budowania kościoła, oraz w odprowadzaniu go od małżeństw z cudzoziemkami. Patrz Ezdr. 10, 18, i dla tego był splamionym hańbą tych występków.—*Anioła.* Michała.
4. *Odpowiedział.* Mówił. — *Do tych którzy stali przed nim.* Do młódszych aniołów. — *Oblokłem cię w odmienne szaty.* W szaty piękne i drogie, które oznaczają łaskę, cnoty i dary, jak u Łuk. 15, 22, widzimy na synie marnotrawnym przez pokutę do łaski przywróconym. Chald. *oblokłem cię w sprawiedliwości.*
6. *Oświadczał.* Mową poważną jawnie upominał, jakby po użyciu świadków, ażeby otrzymawszy odpuszczenie grzechów i godność arcykapłańską, troskliwiéj chował przykazania Boże i starał się, żeby inni je zachowywali.
7. *Straży mojéj.* LXX. przykazań moich. — *Ty też sądzić będziesz dom mój.* Razem z Zorobabelem sądzić i rządzić będziesz ludem moim. — *Strzedz będziesz ziemi mojéj.* Twojéj pieczy kościół i przysionki powierzone będą. — *Dam tobie chodzące z tych.* Dam tobie z liczby téj aniołów, którzy stoją przede mną, którzy cię pomocą otoczą, abyś był bezpiecznym od wszelkiéj zdrady nieprzyjaciół.
8. *Słuchaj, Jezusie.* Dla wielkości rzeczy, którą ma powiedzieć, znowu wymaga pilnéj uwagi.—*Ty i przy-*

9. Quia ecce lapis, quem dedi coram Jesu, super lapidem unum septem oculi sunt: ecce ego caelabo sculpturam ejus, ait Dominus exercituum, et auferam iniquitatem terrae illius in die una. *(Math. 21, 42).*
10. In die illa, dicit Dominus exercituum, vocabit vir amicum suum subter vitem et subter ficum. *(Mich. 4, 4. 1. Mach. 14, 12).*

9. Bo oto kamień którym dal przed Jezusa: na kamieniu iednym siedmioro oczy są: oto ia wyrzeżę rzezanie iego, mówi Pan zastępów: y odéymę nieprawość ziemie iego, dnia iednego.
10. W on dzień, mówi Pan zastępów, będzie wzywał mąż przyiaciela swego pod winne drzewo y pod figę.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 3. w. 8. *Bo oto ja przywiodę sługę mego wschodzącego.* Słowo żydowskie które Hieronim tu i w rozdz. 6. przełożył *Oriens*, to jest, wschodzący, jest jedno z imion Chrystusowych: dla tego Chaldejski tłumacz wszędzie przekłada, Messyasz. Toż słowo indzie przełożono Latoroślą. Jer. 23 i 33, po grecku *ἀνατολή*, co też właśnie znaczy to co świeżo z drzewa albo z ziemie wyrasta. Zowie Messyasza Latoroślą, albo wschodzącym, iż wyrósł z korzenia Jesse albo Dawida, który już był jakoby usechł, bo żaden król ani wódz był z niego przez długi czas nie wyszedł, potém zakwitnął i wyrósł aby królował.

CAPUT IV.

ROZDZIAŁ 4.

O widzeniu lichtarza, lamp, świateł, oliw, siedmiorga oczu.

1. Et reversus est Angelus, qui loquebatur in me, et suscitavit me, quasi virum, qui suscitatur de somno suo.
2. Et dixit ad me: Quid tu vides? Et dixi: Vidi, et ecce candelabrum aureum totum, et lampas ejus super caput ipsius, et septem lucernae ejus super illud, et septem infusoria lucernis, quae erant super caput ejus.
3. Et duae olivae super illud, una a dextris lampadis, et una a sinistris ejus.
4. Et respondi, et ajo ad Angelum, qui loquebatur in me, dicens: Quid sunt haec, domine mi?
5. Et respondit Angelus, qui loquebatur in me, et dixit ad me: Numquid nescis, quid sunt haec? Et dixi: Non, domine mi.
6. Et respondit, et ait ad me, dicens: Hoc est verbum Domini ad Zorobabel, dicens: Non in exercitu, nec in robore, sed in spiritu meo, dicit Dominus exercituum.
7. Quis tu mons magne coram Zorobabel? in planum! et educet lapidem primarium, et exaequabit gratiam gratiae ejus.

1. Y wrócił się Anioł który mówił we mnie, y obudził mię, iako męża którego budzą ze snu iego.
2. Y rzékł do mnie: Co ty widzisz? Y rzekłem: Widziałem, ano lichtarz wszytek złoty, a lampa iego na wierzchu iego, y siedm lamp iego na nim: Siedm téż nalewek do lamp, które były na wierzchu iego.
3. Y dwie oliwie wedle niego, iedna po prawicy lampy, a druga po lewicy iéy.
4. Y odpowiedziałem, a rzekłem do Anioła, który mówił we mnie, mówiąc: Cóż to iest Panie móy?
5. Y odpowiedział Anioł który mówił we mnie, y rzekł do mnie: Izali nie wiesz co to iest? Y rzekłem: Nie, Panie móy.
6. Y odpowiedział, a rzékł do mnie, mówiąc: Toć iest słowo Pańskie do Zorobabela, mówiąc: nie woyskiem, ani siłą, ale duchem moim, mówi Pan zastępów.
7. Cóżeś ty góro wielka przed Zorobabelem? w równinę: Y wywiedzie kamień przednieyszy, y wyrówna łaskę łaski iego.

jaciele twoi. Inni prorocy przyjaciele twoi. *Bo są mężowie znaczący przyszłe rzeczy.* Figury Izraela, czynami i wyrokami zadziwiający i cudowni, którzy wskazali i przepowiedzieli Chrystusa, oraz tajemnice jego.—*Sługę mego wschodzącego.* Patrz Wujka.

9. *Bo oto kamień.* Który Jezusowi wskazałem przez objawienie, który przedtém nazwałem *latoroślą i wschodzącym,* a teraz nazywam *kamieniem* z powodu twardości i mocy, którą wszystkie ma skruszyć królestwa, a szczególnie że ma być kamieniem węgielnym prawdziwego kościoła, t. j. kościoła przyobrażonego przez świątynię, którą teraz Zorobabel buduje. —*Na kamieniu jednym siedmioro oczu.* Na jednym kamieniu siedm oczu wyciętych, oznaczają zupełną i doskonałą opatrzność Chrystusa i troskliwość o urządzenie budowy świątyni, t. j. o rozszerzenie i zachowanie Kościoła. Inni rozumieją o siedmiu darach Ducha ś., które duszę oświecają i niejako czynią oczy mającą. — *Wyrzeżę rzezanie jego.* Goździami krzyża, włócznią żołnierza, i biczami któremi był bitym.—*Dnia jednego.* W dzień męki Chrystusa.

10. *Mąż.* Każdy.—*Będzie wzywał .... pod figę.* Będzie pokój, i wzajemnie częstować się będą, udzielając sobie dóbr duchownych, w które kościół obfitować będzie.

R. 4.—1. *Obudził mię.* Który badając i podziwiając widzenie oglądane w r. pop., byłem jakby osłupiały i porażony we śnie.

2. *Ano lichtarz wszystek złoty.* Stosuje do lichtarza w przybytku, który Mojżesz uczynił, Exod. 25, 31.—Lecz jest zupełnie różny od tamtego, bo Mojżeszowy nie miał siedmiu lamp, ani dwóch oliw, jak Zacharyasza. Lichtarz ten w przenośni oznacza świątynię; bo część za całość się kładzie. Również lichtarz i świątynia znaczą Kościół w wyższém rozumieniu.

5. *Izali nie wiesz.* Jesteś prorokiem, a tego nie rozumiesz?

6. *To jest słowo Pańskie do Zorobabela.* To widzenie do Zorobabela należy. —*Nie wojskiem, ani siłą.* Jest-to wytłumaczenie widzenia; jakby rzekł: budowanie kościoła tak wielkiego i wspaniałego nie dokona się waszym rozumem, lecz mocą Bożą.

7. *Cóżeś ty góro wielka.* Przez górę tę oznaczają się wszyscy zazdrośni i potężni przeciwnicy żydów, którzy starali się przeszkodzić budowę kościoła i miasta, jakimi byli Sannaballat i Samarytani.—*Przed Zorobabelem.* Żebyś się poważył przeszkadzać Zorobabelowi.—*W równinę.* Sprowadzę cię, zrównam i upokorzę ciebie. —*I wywiedzie kamień przedniejszy.* Budowanie

8. Et factum est verbum Domini ad me, dicens:
9. Manus Zorobabel fundaverunt domum istam, et manus ejus perficient eam: et scietis, quia Dominus exercituum misit me ad vos.
10. Quis enim despexit dies parvos? et laetabuntur, et videbunt lapidem stanneum in manu Zorobabel. Septem isti oculi sunt Domini, qui discurrunt in universam terram.
11. Et respondi, et dixi ad eum: Quid sunt duae olivae istae ad dexteram candelabri, et ad sinistram ejus?
12. Et respondi secundo, et dixi ad eum: Quid sunt duae spicae olivarum, quae sunt juxta duo rostra aurea, in quibus sunt suffusoria ex auro?
13. Et ait ad me, dicens: Numquid nescis, quid sunt haec? Et dixi: Non, domine mi.
14. Et dixit: Isti sunt duo filii olei, qui assistunt Dominatori universae terrae.

8. Y stało się słowo Pańskie do mnie, mówiąc:
9. Ręce Zorobąbelowe założyły dóm ten, y ręce iego dokonaią go: a poznacie że Pan zastępów posłał mię do was.
10. Bo a kto wzgardził dni małe? a będą się weselić, y uyźrzą kamień cynowy w ręce Zorobabelowéy. Teć są siedmiory oczy Pańskie, które biegaią po wszytkiéy ziemi.
11. Y odpowiedziałem, y rzekłem do niego: Co są te dwie oliwie po prawicy lichtarza, y po lewicy iego?
12. Y odpowiedziałem powtóre, y rzekłem do niego: Co są dwa kłosy oliwne, które są podle dwu nosów złotych, na których są nalewki ze złota?
13. Y rzekł do mnie mówiąc: Izali niewiesz co to iest? Y rzekłem: Nie, Panie móy.
14. Y rzekł: Ci są dwa synowie oliwy, którzy stoią przy Panuiącym wszytkiéy ziemi.

Wykład X. J. Wujka.— Roz. 4. w. 7. *I wyrówna łaskę łaski jego.* Inszy tak to przekładają, Dzięka, dzięka jemu. Albo, łaska, łaska jemu, to jest niechaj mu się szczęści i niech go wszyscy chwalą. Co aczby także mogło być, wszakże się ci nie baczą iż słowo żydowskie znaczy, wyrównanie, jako też tu LXX przełożyli: przetoż i tak się właśnie przełożyć może: zrównania łaski łaska jego. Co my tak pospolicie mówimy: Bardzo równa będzie łaska łasce jego. A to się tak ma rozumieć: Iż łaska którą Chrystus na onczas wyleje na Żydy, bardzo zrówna z łaską, którą wylał na pogany. Albo iż łaska, którą wezmą Chrześcijanie bardzo zrówna z łaską Chrystusową jako członki z głową, a w témci jest wielka łaska, według onego co Jan ś. mówi: Być podobnemi obrazami Syna Bożego.

CAPUT V. — ROZDZIAŁ 5.

O księgach lataiących, dzbanie, niewiastach które go podnosiły, i t. d.

1. Et conversus sum, et levavi oculos meos; et vidi, et ecce volumen volans.
2. Et dixit ad me: Quid tu vides? Et dixi: Ego video volumen volans: longitudo ejus viginti cubitorum, et latitudo ejus decem cubitorum.
3. Et dixit ad me: Haec est maledictio, quae egreditur super faciem omnis terrae, quia omnis fur, sicut ibi scriptum est, judicabitur, et omnis jurans ex hoc similiter judicabitur.

1. Y obróciłem się, a podniosłem oczy swoie: y uyźrzałem, a ono księga lataiąca.
2. Y rzekł do mnie: Co ty widzisz? y rzekłem: Ja widzę księgę lataiącą: dłuża iéy dwadzieścia łokiet, a szerza iéy dziesięć łokiet.
3. Y rzékł do mnie: Toć iest przeklęctwo, które wychodzi na oblicze wszytkiéy ziemie: bo wszelki złodziéy, iako tam napisano, sądzon będzie: a każdy przysięgaiący, z téy takież sądzon będzie.

---

pomimo waszę niechęć Zorobabel dalej poprowadzi, i wywiedzie kamienie przedniejsze, jakiemi są te, które się w budowie kładą zaraz po fundamencie, i więcéj się nad inne wznoszą i wystają trochę z rzędu innych.— *I wyrówna łaskę łaski jego.* Kościół Zorobabela dorówna kościołowi Salomona w blasku i chwale, nie złota i innych ozdób, lecz dla obecności Messyasza, który w nim przebywać będzie. P. Wujka.

9. *Poznacie że Pan zastępów posłał mię do was.* Gdy ujrzycie żem jest prawdziwym prorokiem, i że się wszystko aż do najmniejszego szczegółu spełnia co przepowiadam.

10. *A kto wzgardził dni małe.* Kto śmie wzgardzić tak słabym początkiem budowy kościoła?—*A będą się weselić.* W chald. tak: *azali się nie obróci i cieszyć nie będzie, gdy ujrzy kamień modły w ręku Zorobabela?— Kamień cynowy.* Rozumie kulkę cynową, którą budownicy przywiązują do sznura mierniczego.— *Teć są siedmiory oczy Pańskie.* Niektórzy sądzą, że te siedmioro oczu były wyrznięte na cynowéj kuli modły; inni, że na kamieniu węgielnym, o którym w. 7; inni, że te siedmioro oczu oznaczają siedm kanałów, albo rurek pochodni zapalonéj, o których powiedziano w. 2, które też opatrzność Boską oznaczały wszystko przeglądającą, dla którćj nic nie masz skrytego i któréj skinienie wszystkiém rządzi.

11. *Odpowiedziałem.* Odpowiedzieć kładzie się tu zamiast mówić, jak nieraz w Pismie.

12. *I odpowiedziałem powtóre.* Anioł, żeby zaostrzyć chęć proroka, milczał, dla tego on znowu, chociaż innemi słowy, zapytuje.— *Dwa kłosy oliwne.* Dwie gałęzie oliwne

14. *Dwa synowie oliwy.* Jezus najwyższy kapłan i Zorobabel, którzy są nazwani synami oliwy, t. j. namaszczeni oliwą, czyli pomazańcy Pańscy, bo Jezus namaszczonym i poświęconym był na najwyższe kapłaństwo; a Zorobabel postanowiony na księcia ludu; i stoją przy Bogu jakby słudzy jego w zarządzie rzeczypospolitéj.

R. 5.— 1. *Oczy moje.* Nie ciała, lecz wyobraźni i ducha.

2. *Księgę latającą.* T. pargamin, albo książkę zwijającą się na wałku. Podobny do tego zwój widzieli Ezechiel 29; ś. Jan Objaw. 10, 10. Nazywa się latającą, dla oznaczenia rychłéj pomsty.—*Dłuża jéj dwadzieścia łokci.* Miara ta oznacza całą Judeę, która dwakroć była tyle długą ile szeroką. Do niéj bowiem, jako do skalanéj zewsząd zdzierstwy i uciskami ubogich, leciała ta księga kar.

3. *Przeklęctwo.* Wyrok kary i grożące ukaranie.—

4. Educam illud, dicit Dominus exercituum, et veniet ad domum furis, et ad domum jurantis in nomine meo mendaciter, et commorabitur in medio domus ejus, et consumet eam, et ligna ejus et lapides ejus.

5. Et egressus est Angelus, qui loquebatur in me; et dixit ad me: Leva oculos tuos, et vide, quid est hoc, quod egreditur.

6. Et dixi: Quidnam est? Et ait: Haec est amphora egrediens. Et dixit: Haec est oculus eorum in universa terra.

7. Et ecce, talentum plumbi portabatur, et ecce, mulier una sedens in medio amphorae.

8, Et dixit: Haec est impietas. Et projecit eam in medio amphorae, et misit massam plumbeam in os ejus.

9. Et levavi oculos meos, et vidi, et ecce, duae mulieres egredientes, et spiritus in alis earum, et habebant alas quasi alas milvi; et levaverunt amphoram inter terram et coelum.

10. Et dixi ad Angelum, qui loquebatur in me: Quo istae deferunt amphoram?

11. Et dixit ad me: Ut aedificetur ei domus in terra Sennaar, et stabiliatur, et ponatur ibi super basem suam.

4. Wywiodę ią, mówi Pan zastępów, y przydzie do domu złodzieia, y do domu przysięgaiącego na imię moie kłamliwie: y będzie mieszkać w pośrzodku domu iego, y zniszczy ji, y drzewa iego, y kamienie iego.

5. Y wyszedł Anioł który mówił we mnie: Y rzekł do mnie: Podnieś oczy twoie, a obacz co to iest co wychodzi.

6. Y rzekłem: Cóż iest? Y rzekł: To iest dzban wychodzący. Y rzekł: Ten iest oko ich po wszytkiey ziemi.

7. A oto talent ołowu niesiono, a oto niewiasta iedna siedząca w pośrzodku dzbana.

8. Y rzekł: Ta iest niezbożność, y wrzucił ią w pośrzodek dzbana, y włożył bryłę ołowu na wierzch iego.

9. Y podnosiłem oczy swoie, y uyźrzałem: ano dwie niewieście wychodzące, a duch w skrzydłach ich: a miały skrzydła, iako skrzydła u kanie, y podniosły dzban między ziemię, y niebo:

10. Y rzekłem do Anioła który mówił we mnie: Dokąd te niosą dzban?

11. Y rzekł do mnie: Aby mu zbudowano dóm w ziemi Sennaar: y był umocniony, y był tam postawiony na podstawku swoim.

CAPUT VI.

ROZDZIAŁ 6.

O mężu Wschodem nazwanym, budowaniu kościoła, i t. d.

1. Et conversus sum, et levavi oculos meos,

1. Y obróciłem się y podniosłem oczy swoie, y

Bo wszelki złodziej. Przez kradzież rozumieją się wszystkie inne grzechy przeciw bliźniemu; przez krzywoprzysięstwo wszystkie grzechy przeciw Bogu.—*Sądzon będzie.* Chald. *bitym będzie.* LXX: *będzie ukaranym.*—*Przysięgający.* Kłamliwie.—*Z téj.* Księgi.

4. *Wywiodę ją.* Księgę, t. j. kary w téj księdze zawarte; wywiodę ją, t. j. sprawię iż to co teraz oglądasz w widzeniu, oni rzeczywiście doświadczą.—*Przyjdzie.* Przeklęstwo i ukaranie.— *Drzewa jego i kamienie jego.* Cały dom.

6. *To jest dzban* . Hebr. *epha*, co jest pewną miarą zawierającą trzy korce ziarna; lecz tutaj, jako i indziéj, bierze się w ogólności za miarę. Dzban ten oznacza pewną liczbę grzechów, do któréj Bóg zwykł dopuszczać, ażeby gdy się ta dopełni, ukarać.—*Ten jest oko ich.* Tutaj tylko patrzą; bo tak bezczelnie pomnażają grzechy, iż zdaje się że na nic więcéj nie patrzą, jak żeby tę miarę jak najrychléj wypełnić.

7. *Talent ołowiu.* Jakaś bryła, jak w w. nast. nazywa.—*Niesiono. Bryła*, mówi ś. Hieronim, *była niesioną, albo własnym pędem, albo była niesioną rozkazaniem Pańskiem przez kogo innego, którego imię zamilczane.*

8. *Ta jest niezbożność.* Nazywa bezbożnością tego narodu wszystko, cokolwiek świętości i sprawiedliwości się sprzeciwia.—*Włożył brylę ołowiu na wierzch jego.* Otwor dzbana owym talentem ołowiu zakrył, żeby niewiasta nie wyszła. Przez tę bryłę ołowiu rozumie się dopełniona miara grzechów, i że Żydzi długo mieli pozostać w swojéj bezbożności i potępieniu: bo ołów oznacza ciężar potępienia, w które wpadali dla zbrodni swoich.

9. *Dwie niewieście wychodzące.* Przychodzące przed Zacharyaszem. Podług Ribery te dwie niewiasty oznaczały *zaślepienie i zatwardziałość.* Kornel. a Lapide rozumie przez nie dwóch czartów, albo Nabuchodonozora i Nabuzardana, którzy spustoszyli Judeę, i bezbożnych Żydów do Babilonu przenieśli. Inni mniemają że oznaczają dwa narody, jeden z dziesięciu, a drugi z dwóch pokoleń.—*A duch w skrzydłach ich.* Nabrały wiatru do lotu, i unosiły się z wielkiem pędem.—*Miały skrzydła, jako skrzydła u kanie.* Słusznie: bo kania ma wielkie skrzydła, i sposobne do długiego lotu. Nadto z przyrodzonego instyktu rozumie, kiedy jéj odlatywać trzeba do innego kraju, bo jak mamy Jerem. 8. 7: *Kania na powietrzu poznała czas swój,* i nie zaprzestaje lecieć, aż na miejsce przeznaczone przybędzie. Tak więc te dwie niewiasty szybkim lotem, w swoim czasie, unoszą Żydów do pewnéj zaguby.—*Między ziemię i niebo.* Przez powietrze.

11. *Aby mu zbudowano dóm w ziemi Sennaar.* W Babilonie jak tłumaczą LXX. bo ziemią Sennaar jest Babilon, jak okazuje się Gen: 11. 2. Okazuje Zacharyasz, że niezbożni Żydzi przez Chaldejczyków zaprowadzonymi zostali do niewoli babilońskiéj, i tam przez wiele, t. j. przez 70. lat zostawali; i że znowu po zburzeniu Jerozolimy przez Tytusa będą poddani w niewolę i powszechne wygnanie, tak iż dla nich cały świat będzie ziemią Sennaar, t. j. *ziemią wyrzucenia*, bo to Sennaar oznacza, do któréj z ziemi świętéj wyrzuceni zostali zaprowadzeni jako zbiegowie i tułacze. — *Był umocniony i był tam postawiony.* Żeby był postawiony na miejscu wysokiém i mocném, jak zwykle ustawiają się bałwany. Oznacza się więc przez to, że tak wina bezbożności, jak i kara w Babilonie tak jest umieszczona, ażeby gdy w nim się bezbożność zatrzyma przez zakreśloną od Boga miarę. tak grzechów jako i czasów, była ukaraną naprzód przez Cyrusa, powtórnie przez Daryusza, potrzecie przez Chrystusa, który i Babilon, i Babilończyków zwolenników antychrystowych zatraci przy końcu świata.

R. 6.—1. *Obróciłem się.* Znowu inne widzenie oglą-

et vidi; et ecce, quatuor quadrigae egredientes de medio duorum montium; et montes, montes aerei.

2. In quadriga prima equi rufi, et in quadriga secunda equi nigri,

3. et in quadriga tertia equi albi, et in quadriga quarta equi varii, et fortes.

4. Et respondi, et dixi ad Angelum, qui loquebatur in me: Quid sunt haec, domine mi?

5. Et respondit Angelus, et ait ad me: Isti sunt quatuor venti coeli, qui egrediuntur, ut stent coram Dominatore omnis terrae.

6. In qua erant equi nigri, egrediebantur in terram aquilonis, et albi egressi sunt post eos, et varii egressi sunt ad terram austri.

7. Qui autem erant robustissimi, exierunt, et quaerebant ire, et discurrere per omnem terram. Et dixit: Ite, perambulate terram; et perambulaverunt terram.

8. Et vocavit me, et locutus est ad me, dicens: Ecce, qui egrediuntur in terram aquilonis, requiescere fecerunt spiritum meum in terra aquilonis.

9. Et factum est verbum Domini ad me dicens:

10. Sume a transmigratione ab Holdai, et a Tobia, et ab Idaja, et venies tu in die illa, et intrabis domum Josiae, filii Sophoniae, qui venerunt de Babylone.

uyźrzałem, a ono cztéry poczwórne wychodziły z pośrzodka dwu gór: a góry, góry miedziane.

2. W piérwszym poczwórnym konie rydze, a we wtórym poczwórnym konie wróne,

3. a w trzecim poczwórnym konie białe, a w czwartym poczwórnym konie strokate a mocne.

4. Y odpowiedziałem a rzekłem do anioła, który mówił we mnie: Co to iest, Panie móy?

5. Y odpowiedział anioł, y rzekł do mnie: To są cztéry wiatry niebieskie, które wychodzą aby stały przed panuiącym wszytkiéy ziemie.

6. W którym były konie wróne, wychodziły do ziemie północnéy, a białe wyszły za nimi: a strokate wyszły do ziemie południowéy.

7. A które były namocnieysze, wyszły, y chciały iśdź, y biegać po wszytkiéy ziemi. Y rzekł: Idźcie, chodźcie po ziemi: y biegały po ziemi.

8. Y zawołał mię y mówił do mnie, rzekąc: Oto, które wychodzą do ziemie północnéy, uspokoiły ducha mego w ziemi północnéy.

9. Y stało się słowo Pańskie do mnie, rzekąc:

10. Weźmi z przeprowadzenia od Holdai, y od Tobiasza, y od Idaiasza: y przydziesz ty onego dnia, y wnidziesz do domu Jozyasza syna Sophoniasza, którzy przyszli z Babilonu.

---

dałem.—*Oto cztery poczwórne.* Jak Danielowi r. 2. tak teraz Zacharyaszowi przedstawują się cztery monarchie, które koleją po sobie nastąpiły, i obaliły siebie wzajemnie; po nich królestwo Chrystusa Pana, trwalsze, i potężniejsze od poprzednich, ażeby wszyscy poznali że nie przypadkiem, lecz z woli Boskiéj owe królestwa kwitły i upadły, i że królestwo Chrystusowe zawsze trwać miało.— *Wychodziły z pośrodka dwu gór.* Te dwie góry są symbolami potęgi i opatrzności Boga, któréj dwiema częściami, i jakby górami są myśl i wola: rozumiéj mądrość i postanowienie, czyli rozporządzenie i określenie, albo przejrzenie i wykonanie. Te więc poczwórne wozy, zanim wyszły z owych gór miedzianych, wstrzymywały się, żeby innych narodów wojną nie trapić, jak gdyby otoczone były górami najwyższemi i nieprzebytemi. Lecz gdy nadszedł czas od Boga naznaczony, wtedy wyszły. Albo, temi dwiema górami są bramy Cylicji, pomiędzy wierzchami gór, przez które Babilończycy, Persowie i Alexander, oraz wodzowie jego do Syryi, Judei i Egiptu przechodzić zwykli byli.

2. *W pierwszym poczwórnym konie ryże.* T. j. państwo Chaldejskie, krwawe i okrutne, szczególnie dla Żydów. Dobrze też barwa ryża oznacza Chaldejczyków, którzy bardzo lubili tę barwę w odzieży; dla tego Nahum: 2. 3. powiedziano: *Tarcz mocarzów jego ognista, mężowie wojska w szarłacie.*— *We wtórym poczwórnym konie wrone.* T. j. państwo Medów i Persów. Konie są czarne, bo za ich panowania Żydzi byli utrapieni wielkim strachem i smutkiem przez edykt Asswera, Ester. 3, 6. Dodaj też, że za ich panowania płakali Żydzi, z powodu przeszkadzania w budowie kościoła Konie wrone oznaczają też głód, jak Objaw. 6. 5 i 6

3. *W trzecim poczwórnym konie białe.* Państwo Greckie, które się zaczęło od Alexandra, łaskawego na Żydów. Nadto, podczas jego panowania Żydzi pod przewodnictwem Machabejczyków świetne zwycięztwa odnieśli. Mogą też konie białe tryumfalne oznaczać ciągłe zwycięstwa Alexandra Macedońskiego.— *W czwartym poczwórnym konie strokate a mocne.* Monarchija rzymska mocna potęgą wojenną; pstre, bo nie raz była zmieniana forma rzeczypospolitéj i chęć książąt względem narodu żydowskiego.

5. *To są cztery wiatry niebieskie.* Te cztery monarchie zetrą się z sobą, jak wiatry przeciwne, a gwałtownie i rychło jako wiatry obalą wszystko, na cokolwiek uderzą; a wreszcie spiesznie przejdą i ustaną, jak zwykle wiatry.—*Aby stały.* Jakby gotowe do przyjęcia i spełnienia rozkazów jego.

6. *W którym były konie wrone.* Nic o koniach ryżych nie mówi, bo już imperium Chaldejskie przeminęło było.—*Wychodziły do ziemi północnéj.* Bo Persowie i Medy zawojowali Babilon, który względem Jeruzalem był od północy.—*Do ziemi południowéj.* Powiada iż rzymianie wyszli do Egiptu, który względem Jeruzalem był od południa; bo tylko tych królestw wspomina wojny, przez które zniszczone zostały pierwsze królestwa. August zaś, pokonawszy Antoniusza i Kleopatrę, królestwo Greków t. j. Ptolomeuszów zniszczył w Egipcie i połączył je ze swojem.

7. *A które były najmocniejsze.* Wszyscy najmocniejsi wodzowie rzymscy, jak: Scypion, Mariusz, Sylla, Pompejusz, Juliusz Cezar i t. d.; o tych bowiem mówi prorok, którzy byli przed Chrystusem.—*I rzekł: idźcie.* T. j. Bóg, który pozwolił im wyjść.

8. *I zawołał mię.* Opowiada anioł Zacharyaszowi iż został wezwanym od Boga, i że to co następuje słyszał od niego. *Uspokoiły ducha mego.* LXX: *uspokoiły gniew mój,* zadość mi uczyniły, spustoszywszy Chaldejczyków, na których się gniewałem.

10. *Weźmij.* Co niżéj powiedziano — *Z przeprowadzenia.* Od przechodzących, t. j. od tych mężów, którzy z Babilonu przyszli, a których w domu Joziasza znajdziesz. Wyrazy i myśl tak uporządkować należy: idźże Zacharyaszu do domu Joziasza syna Sofoniaszowego, w dzień, w którym mają przynieść dary Holdai, Tobiasz i Idaias, którzy już niedawno z Babilonu wrócili; przyjmiesz od nich złoto i srebro, jako dar ofiarowany na kościół przez Żydów, zostających jeszcze w Babilonie, i uczynisz z tego korony na głowę Jezusa arcykapłana.

11. Et sumes aurum et argentum, et facies coronas, et pones in capite Jesu filii Josedec sacerdotis magni,

12. et loqueris ad eum, dicens: Haec ait Dominus exercituum, dicens: **Ecce Vir Oriens nomen ejus**: et subter eum orietur, et aedificabit templum Domino. *(Supr. 3, 8.)*

13. Et ipse exstruet templum Domino, et ipse portabit gloriam, et sedebit, et dominabitur super solio suo, et erit sacerdos super solio suo, et consilium pacis erit inter illos duos.

14. Et coronae erunt Helem et Tobiae, et Idajae et Hem, filio Sophoniae, memoriale in templo Domini.

15. Et qui procul sunt, venient, et aedificabunt in templo Domini: et scietis, quia Dominus exercituum misit me ad vos. Erit autem hoc, si auditu audieritis vocem Domini Dei vestri.

11. A nabierzesz złota y srébra: y poczynisz korony, y włożysz na głowę Jezusa syna Josedek kapłana wielkiego,

12. y rzeczesz do niego, mówiąc: To mówi Pan zastępów, rzekąc: **Oto Mąż Wschód imię Jego.** A pod nim wznidzie y zbuduie kościół Panu.

13. A on zbuduie kościół Panu: y on nosić będzie sławę, y siędzie, a panować będzie na stolicy swoiey: y będzie kapłaném na stolicy swéy: a rada pokoiu będzie między onymi dwiema.

14. A korony będą Helem, y Tobiaszowi, y Idaiaszowi, y Hem synowi Sophoniaszowemu, pamiątką w kościele Pańskim.

15. A którzy są daleko, przydą, a budować będą w kościele Pańskim, y poznacie że Pan zastępów posłał mię do was. A będzie to, ieśli słuchaiąc usłuchacie głosu Pana Boga waszego.

CAPUT VII.

ROZDZIAŁ 7.

O poście Żydów po odbudowaniu kościoła.

1. Et factum est in anno quarto Darii regis, factum est verbum Domini ad Zachariam, in quarta mensis noni, qui est Caslev.

2. Et miserunt ad domum Dei Sarasar et Rogommelech, et viri, qui erant cum eo, ad deprecandam faciem Domini,

3. ut dicerent sacerdotibus domus Domini exercituum, et prophetis loquentes: Numquid flendum est mihi in quinto mense, vel sanctificare me debeo, sicut jam feci multis annis?

1. Y stało się roku czwartego Dariusza króla, stało się słowo Pańskie do Zachariasza, czwartego dnia miesiąca dziewiątego, który iest Kasleu.

2. Y posłali do domu Bożego Sarasar y Rogomelech, y mężowie którzy byli z nim, aby ubłagali oblicze Pańskie,

3. żeby mówili kapłanom domu Pana zastępów, y prorokom mówiąc: Mamli płakać miesiąca piątego, abo się poświęcić mam, iakom iuż pierwéy uczynił przez wiele lat?

11. *Poczynisz korony.* Chald. *uczynisz koronę wielką.* LXX. też w. 14 nazywają *koroną*, nie *koronami.* Może była podobną do tiary rzymskiego biskupa, która jest jedną w rzeczy samej, lecz z trzech koron złożona.

12. **Oto Mąż Wschód imię jego.** Korona wkłada się na ciebie nie dla ciebie, lecz żebyś był figurą i godłem Chrystusa. Że Chrystus nazywa się wschodem i dla zcego? powiedzieliśmy r. 3. 8. — *Pod nim wnijdzie.* Z niego, t. j. Chrystusa wyrośnie nowy lud, t. j. synowie Kościoła.— *Zbuduje kościół Panu.* Ten, o którym powiedział Chrystus, Mat. 16. 18: *A na tej opoce zbuduję kościół mój.*

13. *A on zbuduje kościół Panu.* On, mówię, a nie kto inny zbuduje Kościół. — *Nosić będzie sławę.* Koronę chwały czcigodnego arcykapłana i królestwa, podług słów Ps. 20. 4: *Włożyłeś na głowę jego koronę z kamienia drogiego.* — *Siędzie, a panować będzie.* Jako prawdziwy król całego ludu Bożego, Łuk. 1. 32: *a królować będzie w domu Jakóbowym na wieki.*— *I będzie kapłanem.* O którym powiedziano Ps: 109. 4: *ty jesteś kapłanem na wieki, według porządku Melchizedecha.— A rada pokoju będzie między onemi dwiema.* Rozumie się tronami, t. j. między owemi godnościami władzami, królewską i kapłańską, między któremi dotąd nie była zupełna zgodność, teraz zaś zostaną zjednoczone w Chrystusie.

14. *A korony będą Helem.* Gdy korony włożysz na głowę Jezusa Arcykapłana, później ściągniesz i schowasz w kościele, ażeby służyły na pamiątkę tych, którzy je dali; i dla tego wyrzniesz na nich imiona czterech mężów owych, którzy na nie przynieśli złoto i srebro, t. j. Helema, Tobiasza, Idajasza i Hema. Uważać należy, iż ten, który w. 10 był nazwanym Holdai, tutaj nazywa się Helem; i który tamże nazwany Joziasz, tutaj nazywa się Hemem; byli bowiem dwuimienni, i te raczéj imiona krótsze zostały wybrane do wyrznięcia na koronach.

15. *Którzy są daleko.* Którzy w stronach odległych mieszkają, tych przykładem zachęceni, przyniosą cokolwiek na budowanie kościoła. W znaczeniu wyższém, *którzy są daleko,* oznacza pogan. Tak mamy do Efez. 2. 13: *wy którzyście niekiedy byli daleko.* — *Budować będą w kościele Pańskim.* Wiele pomogą i posuną naprzód tę budowę kościoła. Tak czytamy Izai. 60. 10: *pobudują synowie obcych mury twoje.* — *I poznacie.* Gdy obaczycie spełnione proroctwa moje. — *Jeśli słuchając usłuchacie.* To was spotka, jeśli prawu Bożemu i jego głosowi posłusznymi będziecie. Bo pod tym warunkiem to się wam obiecuje.

R. 7.—1. *Daryusza.* Hystaspa króla Perskiego. — *Miesiąca dziewiątego.* Który odpowiada naszemu Listopadowi, bo ten miesiąc jest dziewiątym od Nisan czyli Marca, który był u żydów pierwszym miesiącem roku.

2. *Posłali.* Posłali byli. Posyłający zdaje się, że byli to Żydzi w Judei, lecz nie w Jeruzalem mieszkający; daje się to widzieć z odpowiedzi Pańskiéj w. 5: *mów do wszego ludu ziemi i t. d.* — *Do domu bożego.* Do kościoła; bo to było miejsce równie modlitwy jako i wyroczni. Posłali więc do kapłanów, których należało zasięgać rady w wątpliwościach, Deut. 17. 9.— *Sarasar.* Są to imiona tych, którzy posłów do Jerozolimy wysłali.—*Aby ubłagali oblicze Pańskie.* Żeby się za nich modlili i otrzymali żądane wyjaśnienia.

3. *Mamli płakać.* Kiedy już budowa nowego kościoła postępuje, zapytują czy jeszcze mają opłakiwać zniszczenie

4. Et factum est verbum Domini exercituum ad me, dicens:
5. Loquere ad omnem populum terrae, et ad sacerdotes, dicens: Cum jejunaretis, et plangeretis in quinto et septimo per hos septuaginta annos: numquid jejunium jejunastis mihi? *(Isai. 58, 5.)*
6. Et cum comedistis et bibistis, numquid non vobis comedistis, et vobismetipsis bibistis?
7. Numquid non sunt verba, quae locutus est Dominus in manu prophetarum priorum, cum adhuc Jerusalem habitaretur, et esset opulenta, ipsa et urbes in circuitu ejus, et ad austrum, et in campestribus habitaretur?
8. Et factum est verbum Domini ad Zachariam, dicens:
9. Haec ait Dominus exercituum, dicens: Judicium verum judicate, et misericordiam et miserationes facite, unusquisque cum fratre suo. *(Mich. 6, 8.)*
10. Et viduam et pupillum, et advenam et pauperem nolite calumniari, et malum vir fratri suo non cogitet in corde suo. *(Exod. 22, 22. Jer. 5, 28.)*
11. Et noluerunt attendere, et averterunt scapulam recedentem, et aures suas aggravaverunt, ne audirent.
12. Et cor suum posuerunt ut adamantem, ne audirent legem et verba, quae misit Dominus exercituum in spiritu suo per manum prophetarum priorum: et facta est indignatio magna a Domino exercituum.
13. Et factum est, sicut locutus est, et non audierunt: sic clamabunt, et non exaudiam, dicit Dominus exercituum.
14. Et dispersi eos per omnia regna, quae nesciunt, et terra desolata est ab eis, eo quod non esset transiens et revertens, et posuerunt terram desiderabilem in desertum.

4. Y stało się słowo Pana zastępów do mnie, mówiąc:
5. Mów do wszego ludu ziemie, y do kapłanów, rzekąc: Gdyście pościli y płakali, piątego y siódmego, przez te siedmdziesiąt lat: izaliście mnie post pościli?
6. A gdyście iedli y pili, izaliście nie sobie iédli y sami sobie pili?
7. Izali nie są słowa, które mówił Pan w ręce proroków piérwszych, gdy ieszcze w Jeruzalem mieszkano, y było bogate samo, y miasta około niego: y gdy na południe y po polach mieszkano.
8. Y stało się słowo Pańskie do Zachariasza, rzekąc:
9. To mówi Pan zastępów, rzekąc: Sąd prawdziwy sądźcie, a miłosierdzie y litości czyńcie każdy nad bratem swoim.
10. A wdowy, y sieroty, y przychodnia, y ubogiego nie potwarzaycie: y złego mąż bratu swemu w sercu swym niech nie myśli.
11. Y nie chcieli dbać, y odwrócili plecy odstępuiące, a uszy swe obciążali, aby nie słyszeli.
12. Y serce swoie uczynili iako diament, aby nie słuchali zakonu, y słów które posyłał Pan zastępów duchem swym przez rękę proroków piérwsze.
13. Y stało się rozgniewanie wielkie od Pana zastępów: y stało się iako powiedział, a nie słuchali: tak wołać będą, a nie wysłucham, mówi Pan zastępów.
14. Y rozprószyłem ie po wszech królestwach, których nieznaią: y ziemia spustoszona iest od nich, dla tego że nie był przechodzący y wracaiący się: y uczynili ziemię pożądaną spustoszeniem.

CAPUT VIII.

ROZDZIAŁ 8.

O łaskawości Boga względem Żydów, z powodu budowania przez nich kościoła, i t. d.

1. Et factum est verbum Domini exercituum, dicens:
2. Haec dicit Dominus exercituum: Zelatus sum Sion zelo magno, et indignatione magna zelatus sum eam.

1. Y stało się słowo Pana zastępów, rzekąc:
2. To mówi Pan zastępów: Użaliłem się Siona żalem wielkim, y zagniewaniem wielkim użaliłem się go.

czenie przeszłéj świątyni, czyli też już się weselić z budowy nowéj. Ta jest treść pytania, na które prosto odpowiada r. 8. w. 19.— *Miesiąca piątego.* Który Żydzi nazywają *ab*, a którego miesiąca dnia dziesiątego Chaldejczycy kościół spalili.— *Albo się poświęcić.* Hebr. *hinnazer* t. j. *nazareować się*, czyli na podobieństwo nazarejczyków wstrzymywać się od wina i rozkoszy, i pościć podług prawa dla nich przepisanego. Num. 6.—*Jakom już pierwiéj uczynił przez wiele lat?* Czasu niewoli.

5. *Izaliście mnie post pościli?* To jest, coby mi było miłem. Patrz Izai: 58, w. 3 i daléj.

6. *Sobie jedli.* Dla waszéj rozkoszy, nie na cześć moję.

7. *Izali nie są słowa?* Jakby rzekł: czyliż nie te słowa wam niegdyś mówiłem przez proroków, t. j. że posty wasze pozbawione dobrych uczynków, a złemi uczynkami skalane mnie się nie podobają? Patrz Izai. na miejscu wspomnianem i Jerem. 14. 12.

9. *Sąd prawdziwy sądźcie.* Jeśli się chcecie mnie podobać, to sądźcie sprawiedliwie, nie mając żadnego względu na osoby. — *Miłosierdzie i litości czyńcie.* To powtórzenie oznacza że ciągle i wszelkiego rodzaju miłosierdzie czynić trzeba. — *Nad bratem swoim.* Nad swoim bliźnim.

11. *Odwrócili plecy odstępujące.* Zawrócili się plecami i odstąpili. T. j. opuścili mię, nie chcieli być posłusznymi rozkazom i radom moim.

13. *I stało się rozgniewanie wielkie.* Srogo ich przez Chaldejczyków ukarał.—*Jako powiedział.* Jak był pogroził że ich ukarze. — *Tak wołać będą, a nie wysłucham.* Jak mnie niegdyś wołającego nie słuchali, tak wzajemnie gdy oni wołać będą, nie wysłucham.

14. *Po wszech królestwach, których nie znają.* Po Syryi, Egipcie, Mezopotamii, Persii, Medyi i innych królestwach przedtem im nieznanych. — *Ziemia spustoszona jest od nich.* Gdy oni opuścili, albo do niewoli zaprowadzonymi zostali, kraj pozostał opustoszałym i bezludnym.

R. 8.—2. *Użaliłem się.* Przez zazdrość ścigałem, i gnie-

3. Haec dicit Dominus exercituum: Reversus sum ad Sion, et habitabo in medio Jerusalem, et vocabitur Jerusalem, Civitas veritatis; et mons Domini exercituum, Mons sanctificatus.

4. Haec dicit Dominus exercituum: Adhuc habitabunt senes et anus in plateis Jerusalem, et viri baculus in manu ejus prae multitudine dierum.

5. Et plateae civitatis complebuntur infantibus, et puellis ludentibus in plateis ejus.

6. Haec dicit Dominus exercituum: Si videbitur difficile in oculis reliquiarum populi hujus in diebus illis, numquid in oculis meis difficile erit, dicit Dominus exercituum?

7. Haec dicit Dominus exercituum: Ecce ego salvabo populum meum de terra orientis, et de terra occasus solis.

8. Et adducam eos, et habitabunt in medio Jerusalem, et erunt mihi in populum, et ego ero eis in Deum in veritate et in justitia.

9. Haec dicit Dominus exercituum: Confortentur manus vestrae, qui auditis in his diebus sermones istos per os prohetarum in die, qua fundata est domus Domini exercituum, ut templum aedificaretur.

10. Siquidem ante dies illos merces hominum non erat, nec merces jumentorum erat, neque introeunti, neque exeunti erat pax prae tribulatione: et dimisi omnes homines, unumquemque contra proximum suum.

11. Nunc autem non juxta dies priores ego faciam reliquiis populi hujus, dicit Dominus exercituum,

3. To mówi Pan zastępów: Wróciłem się do Siona, a mieszkać będę w pośrzodku Jeruzalem, y będzie nazwane Jeruzalem, Miastem prawdy, a góra Pana zastępów, Górą poświęconą.

4. To mówi Pan zastępów: Jescze będą mieszkać starcy y baby po ulicach Jeruzalem, a mężowa laska w ręce iego, prze mnostwo dni.

5. Y ulice mieyskie napełnią się dziećmi, y dzieweczki graiącemi na ulicach iego.

6. To mówi Pan zastępów: Jeśli się będzie zdało trudno przed oczyma ostatków ludu tego w onych dniach: izali przed oczyma memi trudno będzie, mówi Pan zastępów?

7. To mówi Pan zastępów: Oto ia wybawię lud móy z ziemie wschodniéy, y z ziemie zachodu słońca.

8. Y przywiodę ie, a mieszkać będą w pośrzodku Jeruzalem, y będą mi ludem, a ia im będę Bogiem w prawdzie y w sprawiedliwości.

9. To mówi Pan zastępów: Niech się zmocnią ręce wasze, którzy słyszycie tych dni te mowy przez usta proroków, w dzień którego założon iest dóm Pana zastępów, aby zbudowano kościół.

10. Bo przededni onemi zapłaty ludziom nie było, ani zapłaty bydłu, ani wchodzącemu, ani wychodzącemu nie było pokoiu dla utrapienia: y puściłem wszytkie ludzie każdego przeciw bliźniemu swemu.

11. A teraz nie wedle dni piérwszych, ia uczynię ostatkóm ludu tego, mówi Pan zastępów,

---

wałem się bardzo, że mię, który tak wielce ją kochałem, synagoga opuściła. Jednakże ponieważ nieszczęściami udręczona upamiętala się, przeto zazdrość i żądzę zemsty zwrócę przeciwko jéj wrogom.

3. *Wróciłem się do Syonu.* Ulitowałem się nad Jerozolimą i ludem żydowskim, będę mieszkał w niéj, nie opuszczę jéj. Będę zawsze z Kościołem.—*Miastem prawdy.* Miastem wiernêm Bogu swemu. Takim jest Kościół, który też jest miastem prawdy, bo w nim podaje się prawda o têm, co wierzyć i czynić należy, nie skalana żadnym fałszem. Ś. Paweł I. Tymot. 3, 15, nazywa Kościół filarem i utwierdzeniem prawdy.— *Góra Pana zastępów.* Tą górą jest Syon i Moria, na któréj zbudowano świątynię będącą godłem kościoła Chrystusowego, który jest górą Pańską, gdzie jedynie ludzie mogą być zbawieni. Genez. 19, 17: *na górze zachowaj się,* Z téj góry bliżéj się rozpoznają rzeczy niebieskie i na niéj się znajduje wzniosłość i moc nauki.— *Górą poświęconą.* Ofiarą Abrahama, Gen. 23, 14; ukrzyżowaniem Chrystusa, bo Kalwarya jest częścią czyli jakimś ciągiem góry Moria; świątynią Salomona, która na téméże miejscu zbudowaną była; nauczaniem Chrystusa, który na tejże górze zaczął zbierać, uczyć i ustanawiać Kościół swój, który też sam jest górą poświęconą od Chrystusa jego zasługami, nauką, łaską, sakramentami i t. d.

4. *Jeszcze będą mieszkać starcy.* Oznacza, że Jerozolima będzie spokojną i szczęśliwą, tak iż obfitować będzie w obywateli wszelkiego wieku, w dzieci obojéj płci igrające na ulicach, i obywateli długowiecznych.

6. *Jeśli się będzie zdało trudno.* Jeśli tym, którzy pozostali od wygnania i niewoli, to się trudnêm wydaje, mylą się; bo dla mojéj potęgi jest rzeczą najłatwiejszą.—*Nie będzie niepodobnêm u Boga żadne słowo.* Łuk. 1, 37.

7. *Z ziemi wschodniéj.* Przez to rozumieć północ i południe; jakby rzekł: Dokądkolwiek Żydów rozproszy niewola babilońska, wszędzie ich ocalę i do Jerozolimy odprowadzę. Oznacza się przez to zebranie narodów ze wszech stron świata, do Kościoła Chrystusowego.

8. *W prawdzie i w sprawiedliwości.* Wiernie i prawdziwie okazując im opiekę, pokój i pomyślność, którą obiecałem, i wzajemnie oni czcić mię będą wiernie, stale i święcie.

9. *Niech się zmocnią ręce wasze.* Którzy teraz to słyszycie, bądźcie posłusznymi Bogu; przedłużajcie budowanie świątyni i od grzechów się wstrzymujcie. A jak przed rozpoczęciem budowania kościoła wam się w niczém nie powodziło, po rozpoczęciu zaś tego dzieła zaczęliście doznawać pomyślności, tak jeśli pobożność pokochacie, nie przestanę was obfitością dóbr wszelkich, jak też obiecałem, opatrywać. — *W dzień którego założon jest.* LXX. *od dnia, w którym jest założony i t. d.*

10. *Zapłaty ludziom nie było.* Wszelka praca wasza i bydląt waszych, czy to w uprawie roli, czy w handlu i innych robotach, była zawodną i próżną, i żadnéj z niéj nie odnosiliście nagrody ani owocu.— *Ani wchodzącemu.* Bo gdyście chcieli wejść do miasta albo wyjść z niego, spotykaliście oręż i zasadzki nieprzyjaciół.—*Puściłem wszystkie ludzie.* Dopuściłem nietylko walk zewnątrz, któremi was obcy uciskali, ale i bunty wewnątrz, gdy każdy powstawał przeciw bliźniemu swojemu.

11. *A teraz.* Gdy budowę domu mojego chętnie prowadzicie.—*Wedle dni pierwszych.* Daleko inaczéj niżeli przedtém będę z wami postępował.

12. sed semen pacis erit, vinea dabit fructum suum, et terra dabit germen suum, et coeli dabunt rorem suum: et possidere faciam reliquias populi hujus universa haec.

13. Et erit: sicut eratis maledictio in gentibus, domus Juda, et domus Israel: sic salvabo vos, et eritis benedictio: nolite timere, confortentur manus vestrae.

14. Quia haec dicit Dominus exercituum: Sicut cogitavi, ut affligerem vos, cum ad iracundiam provocassent patres vestri me, dicit Dominus,

15. et non sum misertus: sic conversus cogitavi in diebus istis, ut benefaciam domui Juda et Jerusalem: nolite timere.

16. Haec sunt ergo verba, quae facietis: Loquimini veritatem, unusquisque cum proximo suo: veritatem et judicium pacis judicate in portis vestris. *(Ephes. 4, 25).*

17. Et unusquisque malum contra amicum suum ne cogitetis in cordibus vestris, et juramentum mendax ne diligatis: omnia enim haec sunt, quae odi, dicit Dominus.

18. Et factum est verbum Domini exercituum ad me, dicens:

19. Haec dicit Dominus exercituum: Jejunium quarti, et jejunium quinti, et jejunium septimi, et jejunium decimi erit domui Juda in gaudium et laetitiam, et in solemnitates praeclaras: veritatem tantum, et pacem diligite.

20. Haec dicit Dominus exercituum: Usquequo veniant populi, et habitent in civitatibus multis,

21. et vadant habitatores, unus ad alterum, dicentes: Eamus, et deprecemur faciem Domini, et quaeramus Dominum exercituum: vadam etiam ego.

22. Et venient populi multi et gentes robustae ad quaerendum Dominum exercituum in Jerusalem, et deprecandam faciem Domini.

23. Haec dicit Dominus exercituum: In diebus illis, in quibus apprehendent decem homines ex omnibus linguis gentium, et apprehendent fimbriam viri Judaei, dicentes: Ibimus vobiscum: audivimus enim, quoniam Deus vobiscum est.

11. ale nasienie pokoiu będzie, winnica swóy owoc dawać będzie, y ziemia da urodzay swóy: y niebiosa dadzą rosę swoię: a uczynię że posiędą ostatki ludu tego to wszytko.

13. Y będzie: iakoście byli przeklęctwem między narody domie Juda, y domie Izrael, tak zbawię was y będziecie błogosławieństwem: niebóycie się, niech się zmacniaią ręce wasze.

14. Bo to mówi Pan zastępów: Jakom myślił abych was utrapił, gdy mię do gniewu pobudzili oycowie waszy, mówi Pan,

15. a nie zmiłowałem się: tak nawróciwszy się umyśliłem we dni te, abym dobrze uczynił domowi Juda, y Jeruzalem: Niebóycie się.

16. A tak te są słowa które czynić będziecie: Mówcie prawdę każdy z bliźnim swoim: prawdę a sąd pokoiu sądźcie w bramach waszych.

17. A żaden przeciw przyiacielowi swemu nie myślcie złego w sercach waszych: y przysięgi téż kłamliwey nie miłuycie: bo to wszytko iest czego nienawidzę, mówi Pan.

18. Y stało się słowo Pana zastępów do mnie, rzekąc:

19. To mówi Pan zastępów: Post czwartego, y post piątego, y post siódmego, y post dziesiątego będzie domowi Juda weselem y radością, y znamienitemi uroczystemi święty: tylko prawdę a pokóy miłuycie.

20. To mówi Pan zastępów: Aż przydą narody, y będą mieszkać w mieściech mnogich,

21. y póydą obywatele ieden do drugiego, mówiąc: Pódźmy a ubłagaymy oblicze Pańskie, a szukaymy Pana zastępów. Póydę y ia.

22. Y przydą narody mnogie, y narodowie mocni szukać Pana zastępów w Jeruzalem, y ubłagać oblicze Pańskie.

23. To mówi Pan zastępów: W one dni w które uchwycą się dziesięć człowieka ze wszech ięzyków pogańskich, a uchwycą się podołka męża Judzkiego, mówiąc: Póydziem z wami: bośmy słyszeli że iest Bóg z wami.

15. *Tak nawróciwszy się.* Mówi w sposób ludzki: ponieważ nawróciliście się do mnie, postanowiłem obsypywać was dobrodziejstwy, abyście prawo moie zachowywali.

16. *Słowa.* Rzeczy, albo uczynki.—*Sąd pokoju.* Spokojny, na który nikt zgoła nie mógłby się uskarżać.

19. *Post czwartego.* Odpowiada na pytanie o postach, dane przez Żydów w r. pop. w. 1. Co powiedziano czwartego, rozumiej miesiąca. Czwarty więc miesiąc, który w części Czerwcowi a w części Lipcowi odpowiada, nazywali oni *tammuz*, i dnia dziewiątego tego miesiąca pościli, dla tego że w tym dniu był złamany mur miasta Jerozolimy, w czasie oblężenia Chaldeyczyków, jak okazuje się z Jerem. 52, 6.— *Post piątego.* Piąty miesiąc nazywał się *ab*, który odpowiada w części Lipcowi, a w części Sierpniowi. Dziesiątego dnia tego miesiąca Żydzi pościli dla tego, że w tym dniu Chaldejczycy kościół spalili, Jerem. 52, 12.—*Post siódmego.* Siódmy miesiąc nazywał się *tisri*, który odpowiadał w części Wrześniowi, a w części Październikowi. Dnia trzeciego tego miesiąca pościli, że w tym dniu Godoliasz został zabitym od Izmahela, Jerem. 41, 2.— *Post dziesiątego.* Dziesiąty miesiąc nazywał się *tebet*, który w części Grudniowi a w części Styczniowi odpowiada. Dnia dziesiątego tego miesiąca pościli, że w tym dniu Chaldejczycy zaczęli oblegać Jeruzalem, IV. Król. 25, 1.—*Będzie domowi Juda weselem.* Nie tylko te posty mogą być opuszczone, lecz zamienić je trzeba w *znamienite uroczystości,* w które pościć nie należy, lecz przepędzać wesoło dzień uroczysty.— *Tylko prawdę a pokój miłujcie.* Tego szczególnie od was wymagam, żebyście się o prawdę i pokój starali.

20. *Aż.* Te słowa od poprzednich zależą, jakby rzekł: smutek postów zamieni sie na uroczystości wesołe, *aż,* t. j. tak dalece, że narody zachęcone ich rozgłosem, zejdą się i zbiegą, żeby się na nich znajdować.

21. *I pójdą obywatele.* W Chald. tak: *i pójdą mieszkańcy jednego miasta, z mieszkańcami miasta drugiego, mówiąc: Idąc idźmy ku błaganiu oblicza Pańskiego.—Pójdę i ja.* Jest to głos jednego miasta i narodu, albo pojedyńczego człowieka, mówiącego do drugiego: i ja też chcę iść z wami.

23. *Uchwycą się dziesięć człowieka* (ludzi). Bardzo wielu z pogan zostaną prozelitami i przyjmą religię żydow-

CAPUT IX.

1. Onus verbi Domini in terra Hadrach, et Damasci requiei ejus, quia Domini est oculus hominis, et omnium tribuum Israel.
2. Emath quoque in terminis ejus, et Tyrus et Sidon; assumserunt quippe sibi sapientiam valde.
3. Et aedificavit Tyrus munitionem suam, et coacervavit argentum quasi humum, et aurum ut lutum platearum.
4. Ecce, Dominus possidebit eam, et percutiet in mari fortitudinem ejus; et haec igni devorabitur.
5. Videbit Ascalon, et timebit; et Gaza, et dolebit nimis; et Accaron, quoniam confusa est spes ejus; et peribit rex de Gaza, et Ascalon non habitabitur.
6. Et sedebit separator in Azoto, et disperdam superbiam Philisthinorum.
7. Et auferam sanguinem ejus de ore ejus, et abominationes ejus de medio dentium ejus, et relinquetur etiam ipse Deo nostro, et erit quasi dux in Juda, et Accaron quasi Jebusaeus.
8. Et circumdabo domum meam ex his, qui militant mihi euntes et revertentes, et non transibit super eos ultra exactor, quia nunc vidi in oculis meis.
9. Exulta satis, filia Sion: jubila, filia Jerusa-

ROZDZIAŁ 9.

O pogróżkach przeciw Syryi i Filistynom, o Chrystusie Panu i jego królestwie.

1. Brzemię słowa Pańskiego w ziemi Hadrach y Damaszku odpoczynienia iego: bo Pańskie iest oko człowiecze, y wszytkich pokoleni Izraelowych.
2. Emath też w granicy iego, y Tyr y Sydon: bo przypisowali sobie mądrość barzo.
3. Y zbudował Tyr zamek swóy, a nazgromadzał śrébra iako ziemię, a złota iako błota ulic.
4. Oto Pan posiędzie ji, y porazi na morzu moc iego, a samego ogień poźrze.
5. Uyźrzy Askalon, a zlęknie się: y Gaza, a rozboleie się barzo: y Akkaron, bo się zawstydziła nadzieia iego: y zginie król z Gazy, a w Askalonie mieszkać nie będą.
6. Y siedźieć będzie oddzielacz w Azocie, a wytracę pychę Philistynów.
7. Y odeymę krew iego z gęby iego, a obrzydłości iego z pośrzodku zębów iego. A zostawion będzie y ten Bogu naszemu, y będzie iako książę w Juda, a Akkaron iako Jebuzeyczyk.
8. Y obtoczę dóm móy tymi którzy mi boiuią idąc y wracaiąc się, y nie przeydzie po nich więcéy wycięgacz: bom teraz uyźrzał oczyma memi.
9. Raduy się wielce córko Sion, wykrzykay cór-

---

ską. Prawdziwiéj się to stało w Kościele Chrystusowym, do którego niepoliczone narody przyszły.— *Podołka.* Kraj szaty. Ów podołek nakazany prawem, Num. 15, 38. Deut. 22, 12. Tém znamieniem Żydzi różnili się od innych narodów.

R. 9.—1. *Brzemię.* Groźne i smutne proroctwo.— *Hadrach.* Przeciwko Hadrach miasteczku blizko Damaszku. — *Damaszku odpocznienia jego.* Hadrach i Damaszek były odpocznieniem tego brzemienia, które prorokuje; bo się na Hadrach i Damaszku oprze i spocznie to brzemię klęsk. — *Pańskie jest oko człowiecze.* Oko Pańskie widzi i rządzi wszystkimi, równie jak i pokoleniem Izraela, t. j. że ukarało bezbożnych, a dobrych miało w opiece i obronie. Albo Panu jest rzeczą właściwą zwracać ku sobie oczy wszystkich ludzi; jakże więc daleko bardziéj Izraelitów, żeby ich bronił, i nieprzyjaciół ich zatracił?

2. *Emath też w granicy jego.* Zaimek *jego* trzeba odnieść do *brzemię* Pańskie; jakby rzekł: brzemię Pańskie odpoczywające w Damaszku dosięgnie też aż do Emath, Tyru i Sydonu; tak iż te miasta, w granicach tego brzemienia Pańskiego znajdujące się, staną się jego uczęstnikami. Emath, albo jest Antyochią, albo Epifanią, którą wielu uważa za Alapią, pospolicie nazwane Aleppo. — *Bo przypisowali sobie mądrość bardzo.* Bo Tyryjczycy i Sydończykowie przywłaszczali zuchwale sobie mądrość, gdyż byli Fenicyanami, wynalazcami pisma, jakby przez nią byli niepokonanymi; dla tego Bóg pokaże, iż są nierozumnymi i zwalczy ich przez Alexandra Macedońskiego i Machabeuszów.

3. *I zbudował.* Chociaż był najwarowniejszym i najbogatszym, jednak zdobytym zostanie. — *Jako ziemię.* Wielka liczba. Podobne wyrażenie znajduje się u Sofon. 1, 17.

4. *Pan posiędzie go.* Przez wodzów i wojska, które pośle dla zdobycia jego.—*Porazi na morzu moc jego.* Chociaż jest na morzu położone i dla tego najwarowniejsze. Patrz Ezech. 28, 2.

5. *Ujrzy Askalon.* Są to miasta filistyńskie sąsiednie Tyrowi.—*Bo się zawstydziła nadzieja jego.* Przez którą mniemał że oprzeć się zdoła.

6. *Siedzieć będzie oddzielacz w Azocie.* Wyraz *oddzielacz* w hebr. *mamzer,* t. j. bękart, co niektórzy rozumieją o Alexandrze Macedońskim, którego uważano za bękarta; inni, o cudzoziemcach, którzy nie byli z rodu Filistynów, bo takich ci ostatni nazywali *mamzeres,* t. j. obcymi i bękartami. Oznacza więc że Alexander, albo Żydzi, albo inne narody przychodnie osiędą w Azocie jako panujące. Według naszéj Wulgaty *oddzielaczem* jest każdy zwycięzca, który rozdziela łupy, i jeśli chce. mężów od żon, braci od braci i t. d.

7. *Odejmę krew jego z gęby jego.* T. j. pogróżki jego, dotyczące rozlewu krwi i mających się dokonać rzezi. Chald. *rozproszę jedzących krew,* co może się rozumieć o ofiarach, które bożkowi swemu Dagonowi składali, z których krwi i mięsa ucztę potém urządzali.— *Obrzydłości.* Rozumie mięsa ofiarowane bałwanom.— *Zostawion będzie i ten Bogu naszemu.* Naród Azotski podbity przez Żydów opuści bałwany, a prawdziwą religię przyjmie. — *I będzie jako książę w Juda.* Nie tylko przyjmie religię prawdziwą, lecz i innym przodkować będzie. Zdaje się że to się stało w części za Machabeuszów, a zupełniéj w czasie prawa łaski, gdy cała ta kraina do Chrystusa się nawróciła. — *A Akkaron jako Jebuzejczyk.* Jak niegdyś w Jerozolimie Jebuzejczycy mieszkali, tak również Akkarończycy połączą się z Żydami i zamieszkają w Jerozolimie i wzajemnie Żydzi spokojnie w Akkaronie przebywać będą.

8. *Dom mój.* Kościół.—*Temi którzy mi bojują.* Ubezpieczę kościół mój przez Machabeuszów najwaleczniejszych rycerzów moich.— *Wycięgacz.* Cła; ciemiężca którzyby przez niesprawiedliwe wymaganie, chciwie naród mój obdzierał.

9. *Córko Syon.* Jerozolimo.—*Wykrzykaj.* Powtórzenie tegoż samego zdania.—*Król twój.* Chrystus Pan.— *Przyjdzie tobie.* Dla zbawienia twego. — *Sprawie-*

lem: Ecce Rex tuus veniet tibi justus, et salvator: ipse pauper, et ascendens super asinam, et super pullum filium asinae. *(Isai. 62, 11. Math. 21, 5.)*

10. Et disperdam quadrigam ex Ephraim, et equum de Jerusalem, et dissipabitur arcus belli, et loquetur pacem gentibus, et potestas ejus a mari usque ad mare, et a fluminibus usque ad fines terrae.

11. Tu quoque in sanguine testamenti tui emisisti vinctos tuos de lacu, in quo non est aqua.

12. Convertimini ad munitionem vincti spei: hodie quoque annuntians duplicia reddam tibi.

13. Quoniam extendi mihi Judam quasi arcum, implevi Ephraim, et suscitabo filios tuos, Sion, super filios tuos, Graecia, et ponam te quasi gladium fortium.

14. Et Dominus Deus super eos videbitur, et exibit ut fulgur jaculum ejus, et Dominus Deus in tuba canet, et vadet in turbine austri.

15. Dominus exercituum proteget eos, et devorabunt, et subjicient lapidibus fundae, et bibentes inebriabuntur quasi a vino, et replebuntur ut phialae, et quasi cornua altaris.

16. Et salvabit eos Dominus Deus eorum in die illa, ut gregem populi sui, quia lapides sancti elevabuntur super terram ejus.

ko Jeruzalem: Oto Król twóy przydzie tobie sprawiedliwy y zbawiciel, on ubogi, a wsiadaiący na oślicę y na źrzébię, syna oślice.

10. Y wytracę poczwórny z Ephraim, y konia z Jeruzalem, a polamany będzie łuk woienny: y będzie mówił pokóy narodom, a władza iego od morza aż do morza: a od rzék, aż do kończyn ziemie.

11. Ty téż we krwi przymierza twego wypuściłeś więźnie twoie z dołu, w którym niemasz wody.

12. Wróćcie się do mieysca obronnego więźniowie nadzieie, dziś téż opowiadaiąc dwoiako oddam tobie.

13. Bom wyciągnął sobie Judę iako łuk, napełniłem Ephraima: y wzbudzę syny twoie Sionie, na syny twoie Grecka ziemia: y położę cię iako miecz mocarzów.

14. A Pan Bóg nad nimi widzian będzie, a wynidzie iako błyskawica strzała iego: a Pan Bóg w trąbę zatrąbi, y póydzie w wichrze południowym.

15. Pan zastępów zasczyci ie y pożérać będą, y podbiią kamieńmi proce: a piiąc upiią się iako winem, y napełnią się iako czasze, y iako rogi ołtarza.

16. Y zbawi ie Pan Bóg ich dnia onego, iako trzodę ludu swego: bo kamienie święte podwyższą się na ziemi iego.

---

dliwy. Sprawiedliwy i krwią swoją ciebie usprawiedliwiający.— *Zbawiciel.* Aby cię od nieprzyjaciół wybawił. — *Ubogi.* Łagodny, podług Chald. i LXX, i tak wskazuje Mat. 21, 5. — *I na źrzebię.* Bo Chrystus z kolei siedział na obojgu, i nie bez tajemnicy, bo przez oślicę, czyli podjarzemną, jak LXX. tłumaczą, rozumieją się Żydzi noszący jarzmo starego zakonu; przez źrzebię zaś poganie: jednych i drugich przez ewangelię Chrystus podbił sobie.

10. *Wytracę poczwórny z Efraim.* Nie będzie wojen, lecz pokój najgłębszy czasu Ewangelii nietylko w Judei, ale i w dziesięciu pokoleniach nawróconych do Chrystusa.—*Będzie mówił pokój narodom.* Spokojnie i przyjaźnie będzie ich upominał przez opowiadanie ewangelii, ażeby z sobą i z bliźnimi pokoj zawarli i utrzymywali.—*Od morza.* Przez cały świat.

11. *Ty też.* O Chryste królu Syoński. — *We krwi przymierza.* P. Wujka.

12. *Wróćcie się do miejsca obronnego.* Do Chrystusa i Kościoła, albo do prawa ewangelicznego, które jest najwarowniejszym zamkiem Chrystusa.—*Więźniowie nadziei.* Wy, których nadzieja przywiązała do Chrystusa, i tak z nim przez nadzieję połączeni jesteście, że od niego zupełnie zależycie. Takimi byli Żydzi wierni, oczekujący odkupienia Izraela; takimi byli też i poganie, mający wiarę w Boga i Messyasza przed przyjściem Chrystusa. — *Opowiadając.* Opowiadam.—*Dwojako.* Liczne i wielkie dobra.—*Oddam.* Za pracę.

13. *Napełniłem Efraima.* Jako łuk. Bo łuk kuszy napełnia się wtenczas, gdy po napięciu strony, wkłada się strzała, która ma być na wrogów wypuszczoną. Rozumie apostołów, którzy w części byli z Judy, a w części z innych pokoleń, oznaczonych przez Efraima; tych więc jakby łuki Chrystus ponapinał, i opatrzył w strzały słowa bożego, ażeby przeciw bałwochwalstwu pogan, ku ich zbawieniu walczyli. — *Syny twoje Syonie.* Rozumie synów Kościoła, a mianowicie apostołów.—*Na syny twoje grecka ziemio.* Która chociaż mądrością się przechwalasz, nie będziesz jednak mogła oprzeć się opowiadaniu apostołów, a szczególnie Pawłowi nauczycielowi narodów i twojemu.—*Położę cię.* Syonie— *Jako miecz mocarzów.* Żebyś zwyciężył, zabił i podbił sobie *wszelaką wysokość wynoszącą się przeciw poznaniu Bożemu.* II. Kor. 10, 5.

14. *Nad nimi widzian będzie.* Walczący za nimi.— *Strzała jego.* Boga walczącego za nich i rażącego swojemi objawieniami i natchnieniami umysły tak słuchających, jako i nauczających apostołów, jakby strzałami niebieskiemi.— *W trąbę zatrąbi.* Nauki ewangelicznéj. —*Pójdzie w wichrze południowym.* Na podobieństwo wichru od południa idącego, wszystkich obali i porwie z sobą. Te porównania wojenne oznaczają moc i dzielność opowiadania ewangelicznego.

15. *Pożerać będą.* Wrogów swoich. — *Podbiją kamieńmi proce.* LXX. *i zawalą ich kamieńmi procy.* Kamieńmi procy są słowa Pisma ś. które poświęceni procarze, kaznodzieje i nauczyciele na nieprzyjaciół Kościoła i prawdy, a także na występki ciskają.—*A pijąc upiją się jako winem.* LXX. *pić ich będą jako wino;* krew nieprzyjaciół swoich obficie wylewać będą i obleją się nią i upiją się niejako.—*Napełnią się jako czasze.* Napełnią się krwią jakby czasze do których spływa krew bydląt ofiarnych. — *I jako rogi ołtarza.* Na które krew wylewano. Lewit. 4, 7; i 16. 15. oznacza, iż ci opowiadacze świetne zwycięztwa odniosą, pokonają duchownie niepoliczone mnóstwo i podbiją Kościołowi.

16. *I zbawi je Pan Bóg ich... jako trzodę.* Z największą troskliwością wybawi ich z niebezpieczeństw, jak pasterz owce. Nazywając ich owcami uczy, że walczyć nie będą bronią materjalną, lecz słowem Bożém i łagodnością. — *Kamienie święte podwyższą się na ziemi jego.* Rozumie te kamienie, które się kładą na pamiątkę zwycięztw; jakby rzekł: dwunastu apostołów w Kościele będzie postawionych przez Chrystusa na znak zwycięztwa i dziedzictwa, jak niegdyś tyleż Jozue w Galaad postawił, Jozue 4, 20, które były symbolem apostołów. W hebr. *kamienie wieńca,* t. j. wieniec z kamieni; zwykli pasterze ustawiać kamienie w około, w którém zamykają trzodę, żeby się nie błąkała. Oznacza troskliwość pasterzy kościelnych w pilnowaniu chrześcijańskiéj trzody.

17. Quid enim bonum ejus est, et quid pulchrum ejus, nisi frumentum electorum, et vinum germinans virgines?

17. Bo cóż iest dobrego iego, y co cudnego iego, iedno zboże wybranych, a wino które rodzi panny?

Wykład X. J. Wujka. —Roz. 9. w. 11. *Ty też we krwi przymierza twego, wypuściłeś więźnie twoje.* Te słowa rozumieją się o wywiedzeniu ojców świętych z otchłani piekielnéj. Hieron. in Zachar. i o wybawieniu z czysca, bo i te Pan Chrystus po śmierci nawiedził i wywiódł, tak Augustyn pisze lib. 12, in Gen. c. 33, et Epist. 99. Z tychże słów pokazuje się, iż dusze świętych przed śmiercią Pana Chrystusa nie były w niebie, bo ani dół nieba znaczy, ani w niebie nie masz żadnych więźniów. Powiadają tłumacze heretyccy, iż dół tu znaczy niewolą Babilońską. Ale i to być nie może, bo tudzież przed tém mówi prorok o Chrystusie: Oto król twój przychodzi tobie i t. d. Co się nie może rozumieć jedno o Chrystusie, według wykładu Ewangelisty Mat. 21. Joan. 12, i zatym to mówi: Ty też we krwi przymierza i t. d. które słowa nie mogą się stosować do niewoléj Babilońskiéj, bo nie wiedzieć w jakiejby krwi przymierza mieli być wybawieni Żydowie z Babilonu. A chociaż te słowa teraz inaczéj Żydowie czytają, bo miasto wypuściłeś, wypuściłem czytają. Wszakże, wypuściłeś, zawżdy czytano w kościele Bożym, i Żydowie na onczas także czytali, jako Hieron. ś. przełożył pierwéj niż punkta Żydowie do pisma przydali. I do tego greckie exemplarze mają, wypuściłeś, i doktorowie starzy tak czytali. Origines Tract. 14, in Mat. August. 18, Civit. c. 35. Cyrillus, Theodoretus, i wszyscy Grekowie. A tak my się trzymamy Pisma, które zawżdy Kościoł Boży przyjmował, w którém tak mówi prorok do Chrystusa. Ty Chryste, który siedzisz na oślicy i oślęciu, przyszedłeś do Jeruzalem zbawić, nie tylko tych, którzy byli na onczas za ziemi, ale wszystkich którzy byli w ciemnicy piekielnéj zatrzymani, mocą krwie twojéj wybawiłeś. A zowie tu krwią przymierza, krew Chrystusową, przez którą stało się przymierze między Bogiem i rodzajem ludzkim, bo kiedy przymierza czyniono, krew bydlęcą wylewano. O czém też masz Mat. 26.

CAPUT X.

ROZDZIAŁ 10.

O uciekaniu się do Boga w potrzebach, pokonaniu nieprzyjaciół Izraelskich, i t. d.

1. Petite a Domino pluviam in tempore serotino, et Dominus faciet nives, et pluviam imbris dabit eis, singulis herbam in agro.

2. Quia simulacra locuta sunt inutile, et divini viderunt mendacium, et somniatores locuti sunt frustra, vane consolabantur; idcirco abducti sunt quasi grex; affligentur, quia non est eis pastor.

3. Super pastores iratus est furor meus, et super hircos visitabo, quia visitavit Dominus exercituum gregem suum, domum Juda, et posuit eos quasi equum gloriae suae in bello.

4. Ex ipso angulus, ex ipso paxillus, ex ipso arcus proelii, ex ipso egredietur omnis exactor simul.

5. Et erunt quasi fortes conculcantes lutum viarum in proelio; et bellabunt, quia Dominus cum eis; et confundentur ascensores equorum.

1. Proście od Pana dżdżu czasu pozdnego, a Pan uczyni śniegi, y déscz wielki da im, każdemu trawę na polu.

2. Bo bałwany mówiły niepożyteczne rzeczy, wiesczkowie widzieli kłamstwo, a widosnowie mówili poprożnicy: daremnie cieszyli, przetóż zawiedzieni są iako trzoda: będą utrapieni, że niemaia pastérza.

3. Na pastérze rozgniewała się zapalczywość moia, a kozły nawiédzę: bo nawiédził Pan zastępów trzodę swoię dóm Juda, y postawił ie iako konia sławy swéy w bitwie.

4. Z niego węgieł, z niego kołek, z niego łuk bitwy, z niego wynidzie każdy wyciągacz spółem.

5. Y będą iako mocarzowie depcący błoto ulic w bitwie: y walczyć będą, bo Pan z nimi: a zawstydzą się wsiadacze na konie.

17. *Dobrego jego.* Wyraz *jego*, tak w greckim jak i w hebr. jest, rodzaju męzkiego; a więc nie odnosi się do ziemi, lecz do Boga, a następnie do jego ludu. Bo jak Bóg nic nie mógł lepszego ani piękniejszego nad dar Eucharystyi udzielić, tak też lud nic większego przyjąć nie może.—*Zboże wybranych.* W hebr. i LXX. *młodych;* bo Eucharystya jest zbożem wybranych, gdyż czyni wybranymi młodzieńcami, t. j. zdolnymi, ochotnymi i gotowymi do wszystkiego dobrego, i do wytrzymania każdéj walki z pokusami.—*Rodzi panny.* Czyni niepokalanymi i czystymi tych, którzy godnie te święte tajemnice przyjmują.

R. 10.—1. *A Pan uczyni śniegi.* Po skończonych posiewach proście Pana, a nie bałwanów, ażeby w czasie właściwym dał deszcz poźny na wasze zasiewy, a on jako łaskawy przychyli się do chęci waszych, i nietylko da deszcz, ale i śnieg w zimie, ażeby pokrył i wzmocnił nasiona.—*Da im.* Zamiast: da wam. —*Każdemu trawę na polu.* Chald. *aby dał im ziarno ku jedzeniu i trawę bydłu na roli.*

3. *Na pasterza.* Rozgniewałem się na tych fałszywych pasterzy, którzy trzodę zatracili.—*A kozły nawiedzę.* I ukarzę tych pasterzy złe obyczaje. Kozłami nazywa z przyczyny złych obyczajów. —*Bo nawiedził Pan trzodę swoję.* Żeby ją ochraniać i ustanowić z niéj wodzów, którzyby za nią walczyli; bo słowo *nawiedzić* bierze się tu w dobrém znaczeniu, jak okazuje się ze słów następnych. —*I postawił je jako konia sławy swéj.* Ci zaś obrońcy i wodzowie będą jakby szlachetnemi końmi Boga, ochotnie występującemi do boju za lud, i prześladującemi wrogów. Takimi byli Machabejczycy, o których zdaje się że tu jest mowa.

4. *Z niego węgieł.* Z Judy, t. j. z narodu żydowskiego węgieł wynijdzie. A węgłem w przenośni nazywa się książe, który wspiera rzeczypospolitą. —*Kołek.* Znaczy to samo co i węgieł, lecz w innéj użyty przenośni; książe bowiem jest tém samém w rzeczypospolitéj, co kołek albo ćwiek wbity do ściany, na którym broń, naczynia i sprzęty się zawieszają. Tak od woli książęcia wszystko zależy.—*Łuk bitwy.* Wynijdzie siła wojenna, mężni żołnierze i wodzowie.—*Wyciągacz.* Pagnin tłumaczy: *przełożony*, który od podwładnych karności wojennéj wymaga, albo od obywateli czynszów książęciu należnych, któremi publiczne potrzeby się zaspakajają.

5. *Depcący błoto ulic w bitwie.* Depcący w walce

6. Et confortabo domum Juda, et domum Joseph salvabo, et convertam eos, quia miserebor eorum; et erunt, sicut fuerunt, quando non projeceram eos: Ego enim Dominus Deus eorum, et exaudiam eos.

7. Et erunt quasi fortes Ephraim, et laetabitur cor eorum quasi a vino, et filii eorum videbunt, et laetabuntur, et exultabit cor eorum in Domino.

8. Sibilabo eis, et congregabo illos, quia redemi eos, et multiplicabo eos, sicut ante fuerant multiplicati.

9. Et seminabo eos in populis, et de longe recordabuntur mei, et vivent cum filiis suis, et revertentur.

10. Et reducam eos de terra Aegypti, et de Assyriis congregabo eos, et ad terram Galaad et Libani adducam eos, et non invenietur eis locus:

11. et transibit in maris freto, et percutiet in mari fluctus, et confudentur omnia profunda fluminis, et humiliabitur superbia Assur, et sceptrum Aegypti recedet.

12. Confortabo eos in Domino, et in nomine ejus ambulabunt, dicit Dominus.

6. Y umocnię dóm Juda, a dóm Jozeph zbawię: y nawrócę ie, bo się zlituię nad nimi: y będą iako byli kiedym ich był nie porzucił: bom ią Pan Bóg ich, y wysłucham ie.

7. Y będą iako mocarze Ephraim, a rozweseli się serce ich, iako od wina: y synowie ich uyźrzą, a rozweselą się, y rozraduie się serce ich w Panu.

8. Zagwizdnę im, a zgromadzę ie, bom ie odkupił: a rozmnożę ie, iako przed tym byli rozmnożeni.

9. Y rozsieię ie między narody, a zdaleka wspomioną na mię: y żyć będą z synmi swemi, a wrócą się.

10. Y przywiodę ie z ziemie Egyptskiéy, a od Assyriyczyków zgromadzę ie, a do ziemie Galaad y Libanu przywiodę ie, a nie naydzie się im mieysce:

11. y przeydzie przez morze wąskie, y rozbiie na morzu wały, y zawstydzą się wszytkie głębokości rzéki, y będzie zniżona pycha Assur, a berło Egyptskie odstąpi.

12. Posilę ie w Panu, a w imieniu iego chodzić będą, mówi Pan.

CAPUT XI.

ROZDZIAŁ 11.

O zburzeniu kościoła, pasterzach, dwóch laskach, trzydziestu srebrnikach, i t. d.

1. Aperi, Libane, portas tuas, et comedat ignis cedros tuas.

2. Ulula, abies, quia cecidit cedrus, quoniam magnifici vastati sunt: ululate, quercus Basan, quoniam succisus est saltus munitus.

1. Otwórz Libanie wróta twoie, a niech pożrze ogień cedry twoie.

2. Zawyy iodło, bo upadł cedr: iż wielmożni są spustoszeni. Wyycie dęby Basan, bo wycięty iest las obronny.

po trupach nieprzyjacielskich, jakby po błocie ulicznêm.—*Wsiadacze na koni.* Nieprzyjaciele ich, w siły swe i jazdę zaufani.

6. *I umocnię dom Juda.* Odniosą te zwycięztwa, bo ja im dam siłę do walczenia; dla tego nie powinno się zdawać trudnêm to, co obiecuję. —*A dom Józef zbawię.* Domem Józefa są dziesięć pokoleń, których głową było pokolenie Efraima, syna Józefa. Mówi że zbawi dom Józefa, bo wielu z dziesięciu pokoleń połączyło się z pokoleniem Judy, i dla tego mieli być uczęstnikami tegoż zbawienia i szczęścia.—*Nawrócę je.* Od przesądów bałwochwalczych do prawdziwéj i ojczystéj religii. Albo, z wygnania do własnego ogniska.—*I będą.* Tak z pokolenia Judy jako i inni Izraelici do dziesięciu pokoleń należący.—*Jako byli kiedym ich był nie porzucił.* Jak byli przed niewolą babilońską i assyryjską. —*I wysłucham je.* Będę łaskawym dla nich, w czémkolwiek potrzebować będą pomocy mojéj.

7. *I będą jako mocarze Efraim.* Będą jakby bohaterami Efraima, mężnie prowadzącymi wojny Pańskie. —*A uweseli się serce ich.* Dla licznych zwycięztw.

8. *Zagwizdnę im.* Gwizdaniem ich wywołam, i zgromadzę jakby owce do Jerozolimy i synagogi, a za czasów Chrystusa do Kościoła.—*Bom je odkupił.* Bom postanowił ich wybawić od nieprzyjaciół i z niewoli czartowskiéj.

9. *I rozsieję je między narody.* Nietylko we własnych granicach doznawać będą pomyślności, lecz przeniosą się i do innych narodów, a wiarę prawdziwą i obyczaje zatrzymają, chociażby mieszkali w odległych krajach.—*I żyć będą z synmi swemi.* Nie będzie niewoli któraby synów z rodzicami rozdzielała.—*A wrócą się.* Gdy zechcą, powrócą do ziemi ojczystéj.

10. *Do ziemi Galaad i Libanu.* Do Judei, któréj granice stanowią Liban i Galaad. —*A nie najdzie się im miejsce.* Któreby ich objąć mogło, bo tak wielka będzie liczba.

11. *I przejdzie przez morze wązkie.* Stosuje do przejścia przez morze Czerwone. Myśl ta: i trudności stawające na zawadzie, przy pomocy Boskiéj przezwyciężą, jak ojcowie ich niegdyś morze Czerwone przebyli. —*I rozbije na morzu wały.* Jak gdyby mieli ową cudotwórczą laskę Mojżesza. —*I zawstydzą się wszystkie głębokości rzeki.* Zawstydzi się niejako Jordan, gdy ujrzy, że musi stać się posłusznym, i poczuje iż powstrzymuje się bieg wód jego. —*Będzie zniżona pycha Assur.* Powściągnioną będzie pycha i potęga Assyryjczyków, Egipcyan i innych narodów, żeby mojemu ludowi szkodzić nie mogli.

12. *Posilę je w Panu.* Mocą Pańską, pomocą moją. *A w imieniu jego.* Pomoc im podam, żeby mogli odbyć drogę pielgrzymowania swego, i przyjść do Jerozolimy, t. j. do kościoła wojującego, a wreszcie do tryumfującego w niebie.

R. 11.—1. *Otwórz Libanie.* Przez Liban rozumie kościół z cedrów libańskich zbudowany, i połyskujący białością kamieni, jak Liban białością śniegów. Przez Liban zaś i kościół rozumie całą Jerozolimę, o któréj zburzeniu przez Rzymian tutaj jest przepowiednia.—*Niech pożre ogień cedry twoje.* Książąt miejskich (którzy odznaczają się przed innymi obywatelami, jak cedry między innemi drzewami) pozrze ta ostatnia klęska jakby pożar. Rozumie najznakomitszych książąt i arcykapłanów.

2. *Zawyj jodło!* Przez jodły rozumie przełożonych, radźców i niższych urzędników; jakby rzekł: wyjcie se-

3. Vox ululatus pastorum, quia vastata est magnificentia eorum; vox rugitus leonum, quoniam vastata est superbia Jordanis.

4. Haec dicit Dominus Deus meus: Pasce pecora occisionis,

5. quae qui possederant occidebant, et non dolebant, et vendebant ea, dicentes: Benedictus Dominus, divites facti sumus: et pastores eorum non parcebant eis.

6. Et ego non parcam ultra super habitantes terram, dicit Domiuus: ecce, ego tradam homines, unumquemque in manu proximi sui, et in manu regis sui: et concident terram, et non eruam de manu eorum.

7. Et pascam pecus occisionis propter hoc, o pauperes gregis; et assumpsi mihi duas virgas, unam vocavi Decorem, et alteram vocavi Funiculum: et pavi gregem.

8. Et succidi tres pastores in mense uno, et contracta est anima mea in eis: siquidem et anima eorum variavit in me.

9. Et dixi: Non pascam vos: quod moritur, moriatur, et quod succiditur, succidatur: et reliqui devorent unusquisque carnem proximi sui.

3. Głos wycia pastérzów, że zburzona iest wielmożność ich: głos ryku lwów, bo zburzona iest pycha Jordana.

4. To mówi Pan Bóg móy: paś owce zabicia,

5. które, ci co ie mieli zabiiali, a nie zawołali, y przedawali ie, mówiąc: Błogosławiony Pan, staliśmy się bogatymi: a pastérze ich nie folgowali im.

6. A ia więcéy folgować nie będę obywatelóm ziemie, mówi Pan: Oto ia wydam ludzie, każdego w rękę bliźniego iego, y w rękę króla iego: y wysieka ziemię, a nie wyrwę z ręki ich.

7. Y będę pasł bydło zabicia, dla tego, o ubodzy trzody: y wziąłem sobie dwie lasce, iednęm nazwał Pięknością, a drugąm nazwał Powrózkiem: y pasłem trzodę.

8. Y wyciąłem trzech pastérzów miesiąca iednego, y skurczyła się dusza moia dla nich: bo téż dusza ich mieniła się dla mnie.

9. Y mówiłem: Nie będę was pasł: co umiéra, niech umiéra, a co wysieczono, niech będzie wysieczono: a drudzy niech źrzą każdy mięso bliźniego swego.

natorowie i urzędnicy niżsi, bo upadli książęta, którzy was karmili i bronili, dla tegoż i was zguba czeka. Jak przez cedry Jerozolima, tak przez jodły mniejsze miasta Judzkie mogą się rozumieć. A spustoszonych nazywa wielmożnymi, bo ci którzy wspaniale mieszkali, pozbawieni zostali domów swoich.— *Dęby Basan.* Przez dęby Basanu, rozumie możnych i bogatych. Albo rozumie to samo co przedtém przez jodły.— *Las obronny.* Jeruzalem, które w dalszym ciągu przenośni lasem nazywa, *wycięty jest*, zamiast będzie wycięty.

3. *Głos wycia pasterzów.* Jakby rzekł: zdaje się że słyszę głos narzekania rządzców ludu.— *Wielmożność ich.* Miasto i kościół wspaniały.— *Głos ryku lwów.* Których wprzódy *pasterzami* nazwał, teraz zowie *lwami*, dla ich drapieztwa i okrucieństwa, jak zauważył ś. Hieronim.— *Zburzona jest pycha Jordanu.* Pyszne ich pałace i dwory które mieli nad Jordanem. Albo cała Judea i chwała jéj; bo jest zwyczaj wymieniać rzekę zamiast kraju, jak Eufrat zamiast Babilonu.

4. *Paś owce zabicia.* Są to słowa Boże do Zacharyasza; jakby rzekł: ja cię Zacharyaszu postanawiam pasterzem, t. j. prorokiem, żedyś twojemi wyroczniami pasł, nauczał i upominał Żydów o przyszłym upadku, ażeby obyczaje naprawili, a tak starali się uniknąć grożącéj zguby. — *Owce zabicia.* Rozumie Żydów, przeznaczonych na zabicie od Rzymian jakby owce i bydlęta. Albo nazywa owcami zabicia, że nad nimi, jakby nad owcami, bezkarnie znęcali się książęta i arcykapłani, co się dobrze zgadza z tém co następuje.

5. *Które, ci co je mieli.* Rządzcy i książęta zabijali te owce, żeby jeść, i sprzedawali żeby być bogatszymi. Patrz Jerem. 23, 1 i Ezech. 34, 2.— *A nie żałowali.* Nie wzruszali się miłosierdziem; albo nie sądzili, że grzeszą. LXX. *pokuty nie czynili.*— *Mówiąc: Błogosławiony Pan.* Jakby dziękując Bogu, że się bez grzechu wzbogacili.— *A pasterze ich.* Będąc pasterzami, jednak im nie pofolgowali.

6. *Więcéj folgować nie będę.* Ale i ja też nie pofolguję pasterzom, iż pożerali podwładnych, ani im przebaczyli.— *W ręku bliźniego jego.* To mówi z powodu knowań, które się działy w Jerozolimie oblężonéj przez Rzymian, o których Józef ks. 5. O wojnie żydowskiéj r. 2; i ks. 6, r. 1. i 4.— *W rękę króla jego.* T. j. cesarza; bo sami powiedzieli Jan. 19, 15.—*Nie mamy króla iedno cesarza*— *Wysieką ziemię.* Spustoszą, t. j. Rzymianie.

7. *I będę pasł bydło.* Te słowa Zacharyasza przyjmującego ciężar paszenia *owiec zabicia*, który w 4. był mu zleconym.—*Dla tego, o ubodzy trzody.* Domyśla się: dajcie baczność na to co mam powiedzieć. Ariasz tak tłumaczy: *paść będę owce zabicia dla was, ubodzy trzody;* myśl ta: ponieważ owce te na zabicie są przeznaczone, i ponieważ od Boga postanowiony jestem pasterzem ich, dla tego paść je będę, szczególnie żebym was ubodzy trzody, tak od grożącego zabicia, jako też z rąk waszych złych pasterzy wybawił.— *Wziąłem sobie dwie lasce.* Dwa kije pasterskie, żebym równie pasterską postawę jak i obowiązek przyjął.— *Jednęm nazwał pięknością,* Hebr. *noham,* t. j. ozdoba, piękność, przyjemność, łaska, godność kochania, słodycz, łagodność. Laska ta oznacza zarząd miłości przez pociechy, upomnienie i dobrodziejstwa, które Bóg wyświadczył Żydom po Zacharyaszu przez Machabejczyków, a szczególnie przez Chrystusa.— *Drugąm nazwał powrózkiem.* Ta rózga oznacza rząd twardy przez surowe prawa i rozkazy, któremi lud jest jakby związany i skrępowany; a jeśliby zgrzeszył, odbiera chłostę, popada w niewolę i w okowy.

8. *I wyciąłem trzech pasterzów miesiąca jednego.* LXX. *odejmę trzech pasterzy jednego miesiąca.* Zdaje się że rozumie Judę, Jonatama i Symona braci Machabejskich, których Bóg w jednym miesiącu lat, t. j. w ciągu trzydziestu lat sprzątnął; lecz przez tych trzech potomków i innych wszystkich książąt narodu aż do Chrystusa rozumiéj. Ci bowiem narodem rządzili przez jeden miesiąc, t. j. krótko, laską piękności, i z nią od Boga dla nieprawości i nieposłuszeństwa ludu, szczególnie kiedy się Chrystusowi sprzeciwił i zabił go, wyciętymi zostali; lecz Zacharyasz, który tutaj mówi, wyraża się *wyciąłem*, dla tego że się odzywa jako prorok i zastępca Boga.— *Skurczyła się dusza moja dla nich.* Od przykrości i smutku ścisnęła się i jakby skurczyła.— *Dusza ich.* T. j. oni.— *Mieniła się dla mnie.* We czci i w posłuszeństwie dla prawa mego, niekiedy czcząc i będąc mnie posłusznymi, niekiedy odstępując od czci i posłuszeństwa.

9. *Co umiera, niech umiera.* Nie będę miał starania o waszę pomyślność; jeżeli którzy w padną w niebezpie

10. Et tuli virgam meam, quae vocabatur Decus, et abscidi eam, ut irritum facerem foedus meum, quod percussi cum omnibus populis.
11. Et in irritum deductum est in die illa, et cognoverunt sic pauperes gregis, qui custodiunt mihi, quia verbum Domini est.
12. Et dixi ad eos: Si bonum est in oculis vestris, afferte mercedem meam, et si non, quiescite. Et appenderunt mercedem meam triginta argenteos. *(Matth. 27, 9).*
13. Et dixit Dominus ad me: Projice illud ad statuarium, decorum pretium, quo appretiatus sum ab eis. Et tuli triginta argenteos, et projeci illos in domum Domini ad statuarium.
14. Et praecidi virgam meam secundam, quae appellabatur Funiculus, ut dissolverem germanitatem inter Judam et Israel.
15. Et dixit Dominus ad me: Adhuc sume tibi vasa pastoris stulti.
16. Quia ecce ego suscitabo pastorem in terra, qui derelicta non visitabit, dispersum non quaeret, et contritum non sanabit, et id quod stat non enutriet, et carnes pinguium comedet, et ungulas eorum dissolvet.

10. Y wziąłem rózgę, którą zwano Piękność, y zrzezałem ią, abych wniwecz obrócił przymierze, którem postanowił ze wszemi narody.
11. Y wniwecz się obróciło w on dzień: y poznali tak ubodzy trzody, którzy mi strzegą, że słowo Pańskie iest.
12. Y rzekłem do nich: Jeśli iest rzecz dobra w oczach waszych, przynieście zapłatę moię: a ieśli nie, niechaycież. Y odważyli zapłatę moię trzydzieści srébrników.
13. Y rzékł Pan do mnie: Porzuć to do garncarza, piękną zapłatę, którąm iest od nich oszacowan, y wziąłem trzydzieści śrébrników, y porzuciłem ie w domu Pańskim do garncarza.
14. Y zrzezałem rózgę moię wtórą, którą zwano Powrózkiem, abych rozwiązał braterstwo między Judą, a Izraelem.
15. Y rzékł Pan do mnie: Jescze weźmi sobie naczynia pasterza głupiego.
16. Bo oto ia wzbudzę pasterza na ziemi, który opusczonych nie będzie nawiedzał, rozprószonego nie będzie szukał, a złamanego léczyć nie będzie, a co stoi karmić nie będzie: a mięso tłustych będzie ieść, y kopyta ich strąci.

---

czeństwo śmierci, niechaj umierają, nie będę się troszczył, jak niegdyś, żeby ich wybawić.— *Wysieczono.* Od wrogów i klęsk, które was utrapią.— *Drudzy.* Których te rodzaje śmierci nie wyniszczą, niechaj od wzajemnych ran zaginą.

10. *I wziąłem rózgę.* Zniosłem ten rząd miłości i łagodności, a zaprowadziłem przeciwny surowości i srogości.— *Abym wniwecz obrócił przymierze.* Oznacza, że przymierze i rząd miłościwy i łagodny, który rozciągał nad Żydami i miał rozciągać, dla ich buntów miał być zniweczonym w śmierci Chrystusa.— *Którem postanowił ze wszemi narody.* Powiada iż to przymierze było zawarte ze wszystkiemi narodami, bo wszyscy mogli być jego uczęstnikami, jeśliby religię żydowską chcieli przyjąć. Albo, że naprzód z Noem przymierze zawarte, od którego wszyscy się ludzie rozmnożyli, przeszło do Abrahama i Żydów i u nich przetrwało. Albo wreszcie przez wszystkie narody, rozumie dwanaście pokoleń.

11. *W on dzień.* Śmierci Chrystusa.—*I poznali tak.* Zrozumieją z tego sposobu mego rządzenia.— *Ubodzy trzody.* Pokorni i łagodni, t. j. apostołowie i wierni.— *Którzy mi strzegą.* Którzy idą za wolą Bożą i przykazania moje strzegą.— *Że słowo Pańskie jest.* Poznają że to jest nakaz i sprawa Pańska, który bezbożnych Żydów bezkarnie nie zostawuje.

12. *I rzekłem do nich.* Ja, t. j. Zacharyasz, pasterz owiec zabicia. Trzeba jednak pamiętać, jakeśmy pierwéj ostrzegli, że Zacharyasz jest godłem Chrystusa pasterza. To wszystko powiedział i uczynił Zacharyasz nie w rzeczy saméj, lecz w myśli tylko i wyobraźni. — *Jeśli jest rzecz dobra w oczach waszych.* Jeśli chcecie, jeśli się wam podoba. — *Przynieście zapłatę moję.* Dajcie mi jaką zapłatę za trud pasterski, który ponoszę.— *A jeśli nie, niechajcież.* Jeśli nie chcecie ustanowić zapłaty nie zmuszam; bo ani waszéj zapłaty, ani czci, ani pochwały nie potrzebuję.— *I odważyli zapłatę moję trzydzieście srebrników.* P. W.

13. *Porzuć to.* Zacharyasz za urząd pasterski sprawiedliwéj zapłaty wymagał, t. j. wiary i pobożności w sercu; lecz za to mu dano lichą nagrodę, którą mu kazał Bóg rzucić do garncarza. Tak Chrystus za swoję posługę opowiadania ewangelii słusznéj nagrody wymagał, t. j. żeby mu wierzono i miano go za Messyasza i syna Bożego; lecz oni go ocenili na trzydzieście srebrników. A jak prorok rozgniewany odrzucił zapłatę i tych którzy ją dali; tak Chrystus odrzucił Żydów i wydał ich na spustoszenie Rzymianom.— *Do garncarza.* P. W.

14. *I rzezałem rózgę moję drugą.* Jak w. 10. porznął piérwszą laskę łagodnego zarządu, i wziął drugą surowości, tak teraz nawet i tę drugą porznął, uważając że ani łagodnością i miłością, ani surowością i postrachami nic nie dokaże: i pozwolił zupełnie żeby postępowali podług własnéj woli, i zgubie ulegli.—*Abym rozwiązał braterstwo.* Braterstwo to rozwiązaném zostało przez Rzymian za Tytusa, gdy Jerozolima zdobytą została, a Żydzi i inni Izraelici z dziesięciu pokoleń mieszkający w Jerozolimie, tu i ówdzie rozproszonymi zostali, i związku braterskiego, w którym przedtém byli, już utrzymać nie mogli.

15. *Jeszcze weźmij sobie.* Dotąd Zacharyasz przedstawiał pasterza mądrego i dobrego; teraz przeciwnie każe mu Bóg przestawiać osobę głupiego i złego pasterza.— *Naczynia pasterza głupiego.* Narzędzia pasterza głupiego, t. j. występnego, są te, które jedynie służą jego korzyści, a w niczém nie są pożyteczne dla owiec, albo nawet szkodzą, jako to: kij sękaty i ciężki do bicia, miecz zdolny do zamordowania, torba w któréj pasterz kładzie swój pokarm, a więcéj nic, coby mogło być pożyteczném dla owiec, czy to do jedzenia, czy na lekarstwo.

16. *Oto ja wzbudzę pasterza.* Pasterz ten oznacza wszystkich przewrótnych arcykapłanów i książąt, którzy po Zacharyaszu rządzili żydami, albo przemocą nabyli arcykapłaństwo i urząd książęcy; takim był Jason, II. Machab. 5. i brat jego Menelausz, taż ks. r. 4. i inni tego rodzaju.— *Opuszczonych nie będzie nawiedzał.* T. j. owiec okaleczałych, chromych, zbłąkanych, w ciernisku uwięzłych i t. p. szukać nie będzi.— *Złamanego leczyć nie będzie.* Zranionym albo zbitym owcom lekarstw stosownych nie da.— *Co stoi.* Zdrowe i całe owce.—*Kopyta ich strąci.* Gwałtownem uderzeniem kija zbije golenie i kopyta postrąca.

17. O pastor et idolum, derelinquens gregem: gladius super brachium ejus, et super oculum dextrum ejus: brachium ejus ariditate siccabitur, et oculus dexter ejus tenebrescens obscurabitur.

17. O pasterzu, a bałwanie, opuszczaiący trzodę, miecz na ramieniu iego, y na oku prawym iego, ramię iego schnieniem uschnie, a oko prawe zaciemiaiąc się zaćmi.

Wykład X. J. Wujka Roz. 11. w. 12. *I odważyli zapłatę moję trzydzieści srebrników.* To jest, gdy mi za dobrodziejstwa moje dziękować mieli, dali Judaszowi trzydzieści srebrników aby mię wydał. Jest to proroctwo o przedaniu Chrystusa. Tak wykłada Hier. Cyril. Hierosolim. Cath. 13.

13. *Porzuć to do garncarza.* W łacińskim zowie go *Statuarium,* iż żydowskie słowo znaczy i tego który z gliny i tego który z drzewa albo miedzi robi słupy, wszakże tu właśnie znaczy tego, który z gliny robi, garncarza. A tak gdy mówi, Porzuć to do garncarza, możemy tak rozumieć: Porzuć to Bogu, który wszystkie ulepił, bo do jego kościoła srebrniki były wrzucone, Mat. 27. Albo, Porzuć to do kościoła, aby były dane garncarzowi od którego rolę kupiono. A mówi że to miał porzucić Chrystus, iż za jego sprawą i wolą Judasz porzucił te pieniądze aby rola za nie była kupiona.

CAPUT XII. — ROZDZIAŁ 12.

O wielkiém utrapieniu Jerozolimy, wylaniu Ducha Świętego na jéj obywateli, i t. d.

1. Onus verbi Domini super Israel. Dicit Dominus extendens coelum, et fundans terram, et fingens spiritum hominis in eo:

2. Ecce ego ponam Jerusalem superliminare crapulae omnibus populis in circuitu, sed et Juda erit in obsidione contra Jerusalem.

3. Et erit, in die illa ponam Jerusalem lapidem oneris cunctis populis: omnes, qui levabunt eam, concisione lacerabuntur, et colligentur adversus eam omnia regna terrae.

4. In die illa, dicit Dominus, percutiam omnem equum in stuporem, et ascensorem ejus in amentiam, et super domum Juda aperiam oculos meos, et omnem equum populorum percutiam caecitate.

5. Et dicent duces Juda in corde suo: Confortentur mihi habitatores Jerusalem in Domino exercituum, Deo eorum.

6. In die illa ponam duces Juda sicut caminum ignis in lignis, et sicut facem ignis in foeno: et devorabunt ad dexteram et ad sinistram omnes po-

1. Brzemię słowa Pańskiego na Izraela. Mówi Pan rozciągaiący niebiosa, y gruntuiący ziemię, a tworzący ducha człowieczego w nim.

2. Oto ia stawię Jeruzalem naprożnikiem obżarstwa wszem narodom w około: lecz y Juda będzie w oblężeniu przeciwko Jeruzalem.

3. Y będzie: dnia onego położę Jeruzalem kamieniem ciężaru wszem narodom: wszyscy którzy ji będą podnosić zranieniem zranieni będą: y zbiorą się nań wszytkie królestwa ziemskie.

4. Onego dnia, mówi Pan, zarażę każdego konia strętwieniem, a wsiadacza iego szaleństwem: a na dom Juda, otworzę oczy moie, a każdego konia narodów zarażę ślepotą.

5. Y rzeką hetmanowie Juda w sercu swym: Niech mi będą posileni obywatele Jeruzalem w Panu zastępów Bogu ich.

6. Onego dnia pokładę książęta Judzkie iako piec ognisty między drwy, y iako pochodnią ognistą w sienie: y pożrzą po prawicy y po lewicy

---

17. *O pasterzu, o bałwanie.* Pasterzu, który nie jesteś pasterzem, lecz posągiem i maską pasterza! — *Miecz na ramieniu jego.* Pomsta Boża przyjdzie na ramię, t. j. na siłę jego. — *I na oku prawym jego.* Utrapi wszelką oględność i wszelką zdrową i pożyteczną radę, w zarządzie rzeczami; tak iż wszystko co uczynić zamierzył, wniwecz się obróci. — *Schnieniem uschnie.* Ramię rozcięte mieczem uschnie, i przez to zginie siła jego.

R. 12. — 1. *Rozciągający niebiosa.* Który tak jest potężnym, iż niebiosa jakby skórę, albo jaką zasłonę rozciągnął nad ziemią, słowem swojem. — *Tworzący ducha.* Patrz W.

2. *Stawię Jeruzalem naprożnikiem obżarstwa.* Mówi dosłównie o Jerozolimie ucisnionéj i utrapionéj przez Antyocha Epifana i jego zwolenników, których Judas i Machabejczycy pobili. Myśl ta: nieprzyjaciele Jerozolimy sądzili że do niéj wejdą zwycięzcami; lecz sprawię że potkną się, i jakby pijani upadną, i raczéj sobie niżeli jéj uszkodzą, jak pijani, którzy na progu we drzwiach potykając upadają i siebie ranią. — *Wszem narodom.* Niechętnym ku Żydom. — *Lecz i Juda.* Nie tylko poganie napadać będą na Jerozolimę, lecz i Żydzi przeniewierczy i zbiegi, odstępcy religji prawdziwéj, jako Jason i Menelausz. Patrz II. Machab: r. 4 i 5.

3. *Położę Jeruzalem kamieniem ciężaru.* Wszystkie ludy zechcą sił swoich doświadczyć na Jerozolimie zdobywając ją, jako w miastach Palestyny i Judei młodzieńcy wielkie kamienie wyrzucają w górę, dla doświadczenia i ćwiczenia sił swoich. Tak tłumaczy ś. Hieronim i inni. — *Wszyscy którzy go będą podnosić.* Myśl ta: że ci którzy walczyć będą przeciw Jerozolimie, sobie raczéj, niżeli jéj szkodzić będą; jak szkodzą sobie ci którzy dźwigają ciężar przewyższający ich siły. — *I zbiorą się nań wszystkie królestwa ziemi.* Chociaż tak będzie, jednak nie znajdzie się naród któryby kiedyś go nie prześladował. To powiedziano najprawdziwiéj o Kościele, który wszędzie był wstrząsanym, i często prześladowanie ponosił.

4. *Zarażę każdego konia.* Nieprzyjacielskiego, rozumiéj Antyocha i Greków przez Machabejczyków. — *Strętwieniem.* Tak iż wszyscy się zdumieją widząc je obalone. Albo, tak dalece iż sami jezdzcy z przestrachu i zdumienia jakby obłąkani nie będą wiedzieli dokąd uciekać, albo co przedsiębrać. — *Otworzę oczy moje.* Abym nań poglądał łaskawie i bronił.

5. *Hetmanowie Juda.* Machabeusze Boga prosić będą, żeby dał siłę i odwagę żydom do odparcia napadów nieprzyjacielskich.

6. *Jako piec ognisty.* Pałający gorliwością o zbawienie ludu. — *Jako pochodnią ognistą.* Niektórzy czytają *obliczem,* lecz w hebr. *lappid* oznacza lampę albo pochodnią, ale myśl ta sama; bo obliczem ognia jest pochodnia. — *Mieszkać będą w Jeruzalem.* Które przed-

pulos in circuitu, et habitabitur Jerusalem rursus in loco suo in Jerusalem.

7. Et salvabit Dominus tabernacula Juda, sicut in principio, ut non magnifice glorietur domus David, et gloria habitantium Jerusalem contra Judam.

8. In die illa proteget Dominus habitatores Jerusalem, et erit, qui offenderit ex eis in die illa, quasi David, et domus David quasi Dei, sicut Angelus Domini in conspectu eorum.

9. Et erit in die illa: quaeram conterere omnes gentes, quae veniunt contra Jerusalem.

10. Et effundam super domum David, et super habitatores Jerusalem spiritum gratiae et precum: et aspicient ad me, quem confixerunt, et plangent eum planctu quasi super unigenitum, et dolebunt super eum, ut doleri solet in morte primogeniti. *(Joan. 19, 37).*

11. In die illa magnus erit planctus in Jerusalem, sicut planctus Adadremmon in campo Mageddon. *(II. Par. 35, 22).*

12. Et planget terra: familiae et familiae seorsum: familiae domus David seorsum, et mulieres eorum seorsum:

13. familiae domus Nathan seorsum, et mulieres eorum seorsum: familiae domus Levi seorsum, et mulieres eorum seorsum: familiae Semei seorsum, et mulieres eorum seorsum.

14. Omnes familiae reliquae, familiae et familiae seorsum, et mulieres eorum seorsum.

wszytkie narody w około: y mieszkać będą w Jeruzalem zasię na swym mieyscu w Jeruzalem.

7. Y zbawi Pan przybytki Juda, iako na początku, aby się nie wielmożnie chlubił dóm Dawidów, y chwała mieszkaiącym w Jeruzalem przeciwko Juda.

8. Onego dnia zasczyci Pan obywatele Jeruzalem, y będzie ktoby się obraził z nich w on dzień, iako Dawid: a dóm Dawidów iako Boży, iako Anioł Pański przed obliczem ich.

9. Y będzie dnia onego: będę szukał zetrzeć wszytkie narody które przychodzą na Jeruzalem.

10. Y wyleię na dóm Dawidów y na obywatele Jeruzalem ducha łaski y modlitw: y patrzyć będą na mię, którego przebodli: y płakać go będą płaczem iako nad iednorodzonym: y będą nad nim żałować, iako więc żałuią przy śmierci pierworodnego.

11. Onego dnia wielki będzie płacz w Jeruzalem, iako płacz Adadremmon na polu Mageddon.

12. Y będzie płakać ziemia: familie, a familie osobno: familie domu Dawidowego osobno, a niewiasty ich osobno:

13. familie domu Nathan osobno, a niewiasty ich osobno: familie domu Lewi osobno: a niewiasty ich osobno: familie Semei osobno, a niewiasty ich osobno:

14. Wszytkie familie insze: familie a familie osobno, a niewiasty ich osobno.

---

tem było ogołocone ze swoich obywateli.— *W Jeruzalem.* W tem samem miejscu i położeniu gdzie przedtem było.

7. *Zbawi Pan przybytki Juda.* Stanie się mocą bożą, że domy i obywatele Judy od wrogów ocaleją.— *Jako na początku.* Jak niegdyś czynił Bóg, gdy łaskawą a silną opatrznością i łaskawością strzegł ludu.— *Aby się nie wielmożnie chlubił dóm Dawidów.* Ażeby Jerozolimici a szczególnie potomkowie Dawida nigdy się chlubić nie mogli, że sami tego dokonali, gdyż oglądają, że się to stało przez cudowną pomoc Boga.— *I chwała mieszkającym w Jeruzalem..* LXX: *i wyniosłość mieszkańców Jeruzalem,* t. j. niechaj się nie chlubi wielmożnie. — *Przeciwko Juda.* Przeciw Żydom mieszkającym w mniejszych miasteczkach i wsiach.

8. *Ktoby się obraził.* W hebr: *ktoby był słabym.*— *Jako Dawid.* Będzie mocnym jako Dawid.— *A dóm Dawidów.* I książęta Judzcy, którzy będą z potomków Dawida, t. j. Machabeusze.— *Jako Boży.* Cudowną i jakby boską siłą udarowani zostaną.— *Jako Anioł Pański.* Ci książęta Machabejczycy będą mogli być porównani niejako z aniołami w sile, roztropności i rządzeniu ludem.— *Przed obliczem ich.* Obywateli żydowskich i współżołnierzy swoich, a nawet wojsk nieprzyjacielskich.

10. *Wyleję.* Zwyczajem proroków wznosi się do Chrystusa. Przez Chrystusa wyleję na Kościół obfitość Ducha Świętego, przez co miłym dla mnie się stanie i będzie to czynił co się mnie podoba.— *I modlitw.* Ducha modlitwy, żeby nigdy nie ufał sobie, lecz we wszystkiem uciekał się do pomocy boskiéj, i otrzymywał ją przez modlitwę pokorną.— *I będą patrzyć na mnie którego przebodli.* Patrz W.

11. *Jako płacz Adadremmon.* Adadremmon miasto leży blizko Jesrahel na polu Mageddom, gdzie umarł Jozyasz; jak niegdyś Żydzi opłakiwali Jozyasza, króla najlepszego, zabitego przez Faraona na polu Mageddon: tak w ów dzień wierny opłakiwać będą niewinną śmierć Chrystusa.

12. *Ziemia.* Judzka.— *Familie, a familie.* Każda rodzina. W szczególności też mężczyzni z mężczyznami, a kobiety z kobietami.— *Familie domu Dawidowego osobno.* Niektórzy z domu i narodu Dawidowego, jak to krewni Najświętszéj Panny i Chrystusa, którzy byli z rodu Dawidowego.

13. *Familie domu Natan.* Między pradziadów Chrystusowych ś. Łukasz 3. 31. Natana zalicza. Albo więc oznacza iż potomkowie Natana tego opłakiwali; albo przez potomków Natana proroka, rozumie proroków, t. j. ludzi pobożnych i religijnych, którzy modlili się, rozmyślali i chwalili Boga; oni bowiem według przyjętego wyrażenia w Pismie ś. nazywają się synami proroków, IV. Król. 2. 3 i indziéj.— *Familie domu Lewi.* Toż samo i tutaj przypada tłumaczenie; bo pomiędzy przodkami Chrystus, Łuk. 3. 24. Lewi policzony za pradziada Chrystusowego. Albo przez Lewi wyrażają się jacyś pobożni lewici i kapłani, którzy nad śmiercią Chrystusa płakali; podobna do prawdy iż takimi byli krewni Zacharyasza, ojca ś. Jana Chrzciciela, i inni których związek pokrewieństwa łączył z Chrystusem, albo którzy weń wierzyli.—*Familie Semei.* W miejscu wspomnionem Łuk. 3. 26. Semei zaliczony pomiędzy praojców Chrystusowych; a więc ich wnuki Chrystusa opłakiwali. Inni przez Semei, albo Sammai rozumieją uczniów, t. j. niektórych pismienników i nauczycieli, których mistrzem był Sammai, jak mówi ś. Hieron. na to miejsce i kwest. 10. od Algas. oraz Izai: r. 8.

14. *Wszystkie familie insze.* Inne też rodziny wezmą udział w tym płaczu; bo Chrystus żyjąc bardzo wielu czynił dobrze, dla tego sprawiedliwie można wierzyć, iż śmierć jego wielu opłakiwało.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 12. w. 1. *Tworzący ducha człowieczego w nim.* Jaśnie tu masz iż dusza człowiecza nie z materyi ani z ciała bywa rodzona, ale ją Bóg w człowieka stwarza, podobne słowa masz Eccl. 12. Isai. 42. v. 5.

10. *I będą patrzyć na mię którego przebodli.* Na tém miejscu dwojaką naturę w P. Chrystusie prorok opisuje: Jednę Boską, kiedy mówi. I wyleję na dom Dawidów Ducha łaski: bo dać łaskę, samemu Bogu własna. I przetoż tak tę mowę zaczyna prorok: Mówi Pan, rozciągający niebiosa i gruntujacy ziemię. Abyśmy wiedzieli iż ten, który to mówi, jest Bóg stworzyciel. Drugą naturę człowieczą wyraził, i wspołek tejże naturze, mękę swoję na krzyżu, kiedy przydaje: I będą patrzyć na mię którego przebodli, które słowa wykłada Jan ś. o Panu Chrystusie c. 19. To świadectwo tak jasne jest o dwu naturach Chrystusowych, że też nowochrzczeńcy radzi nieradzi przyznawają, iż wtenczas był przekłóty Bóg Izraelski, kiedy Chrystus był przekłóty. A tak i według ich zeznania mamy to w Piśmie ś. jasnemi słowy napisano, iż Bóg Izraelski jest ukrzyżowany przekłóty. Tego się zaprzeć nie mogą, bo Pismo tak mówi, i sami także niewiernicy piszą. Co się dotycze ich wykładu, który tu przylepiają powiadając, iż się to rozumie *figurate*, to jest, iż Bóg Izraelski nie w swéj osobie był przekłóty, ale w osobie Chrystusowéj, jako kto prześladuje wierne, prześladuje Chrystusa, kto daje ubogiemu daje Chrystusowi. Toć jest właśnie przeciw jasnemu Pismu ś. które to mówi, iż Bóg Izraelski miał być w osobie swéj widziany, i w tejże osobie przekłóty: a tego nigdziéj nie mówi, żeby Bóg w osobie cudzéj miał być przekłóty. Mamy jasne pismo, iż Chrystus miał być w osobie wiernych prześladowany, i w osobie ubogich miał brać jałmużnę. Ale tego nie mówi, żeby Bóg stworzyciel miał być w cudzéj osobie przekłóty, tylko w osobie swéj własnéj: o tém pismo mamy, z tém my przestając figur nowochrzczeńskich niechcemy. I tu każdy obaczyć może, żeć my jasne pisma mamy, któremi wiary Katolickiéj dowodzimy: a nowochrzczeńcom nie o pismo idzie, ale o ich wykłady, które nam podrzucają. Ale jeślić pismo ma być wykładane, wolemy te wykłady brać od Kościoła Bożego, niż od nowochrzczeńców.

CAPUT XIII.

1. In die illa erit fons patens domui David, et habitantibus Jerusalem in ablutionem peccatoris, et menstruatae.
2. Et erit in die illa, dicit Dominus exercituum: disperdam nomina idolorum de terra, et non memorabuntur ultra, et pseudoprophetas, et spiritum immundum auferam de terra. *(Ezech. 30, 13.)*
3. Et erit, cum prophetaverit quispiam ultra, dicent ei pater ejus et mater ejus, qui genuerunt eum: Non vives, quia mendacium locutus es in nomine Domini, et configent eum pater ejus et mater ejus, genitores ejus, cum prophetaverit.
4. Et erit: in die illa confundentur prophetae, unusquisque ex visione sua, cum prophetaverit, nec operientur pallio saccino, ut mentiantur;
5. sed dicet: Non sum propheta, homo agricola ego sum, quoniam Adam exemplum meum ab adolescentia mea.
6. Et dicetur ei: Quid sunt plagae istae in medio manuum tuarum? Et dicet: His plagatus sum in domo eorum qui diligebant me.
7. Framea, suscitare super pastorem meum, et super virum cohaerentem mihi, dicit Dominus exercituum: percute pastorem, et dispergentur oves, et convertam manum meam ad parvulos. *

ROZDZIAŁ 13.

O upadku bałwanów, chrzcie świętym, owcach rozproszonych, i t. d.

1. Onego dnia będzie źrzódło otworzone domowi Dawidowemu, y mieszkaiącym w Jeruzalem, na omycie grzésznego y miesiącznice.
2. Y będzie dnia onego, mówi Pan zastępów, wytracę imiona bałwanów z ziemie, y nie będą więcéy wspominane, y fałszywe proroki, y ducha nieczystego zniosę z ziemie.
3. Y będzie gdyby kto prorokował daléy, rzeką mu ociec iego y matka iego, którzy go porodzili: Nie będziesz żyw, boś mówił kłamstwo imieniem Pańskim: y ukolą go ociec iego, y matka iego, rodzicy iego, gdyby prorokował.
4. Y będzie: Onego dnia zawstydzą się prorocy każdy z widzenia swego, gdy prorokować będzie: a nie będą się oblóczyć w płascz worowy, żeby kłamali;
5. ale rzecze: Nie iestem prorok: człowiek oracz ia iestem: bo Adam przykładem moim od młodości moiéy.
6. Y rzeką mu: Cóż to za rany są w pośrzodku rąk twoich? Y rzecze: Témi iestem zranion w domu tych, którzy mię miłowali.
7. Mieczu, ockni się na pastérza mego, y na męża przyległego mi, mówi Pan zastępów: uderz pastérza, a rozproszą się owce: y obrócę rękę moię na malutkie.

R. 13.—1. *Onego dnia.* Gdy ujrzą Chrystusa na krzyżu rozpiętego. — *Będzie źródło otworzone.* Chrystus, który się stał źródłem krwi dla obmycia grzechów rodu ludzkiego: *jeśli kto pragnie, niech przyjdzie do mnie, a pije. Jan.* 7, 37. — *Grzesznego i miesięcznicy.* Na obmycie wszystkich plam i brudów grzechowych. Stosuje do wód oczyszczenia Numer. 19. 11.

2. *Wytracę imiona bałwanów.* Przy opowiadaniu Ewangelii zamilkły wyrocznie, fałszywi prorocy, i duchy nieczyste zostały wyrzucone z ciał Żydów i pogan.

3. *I będzie.* Tak gorliwie czcić będą Boga, iż jeśliby się ukazał prorok fałszywy, nawet go właśni rodzice zgromią, i zabiją.

5. *Adam przykładem moim.* T. j. rolnictwa; jakby rzekł: naśladuję Adama, który uprawiał ziemię.

6. *I rzeką mu.* Po ustępie o fałszywych prorokach Zacharyasz do Chrystusa wraca.—*Cóż to za rany są?* Jakby rzekł: jakże, chociaż jesteś źródłem łaskawości i ludzi zbawienia nauczasz, widzę rany od goździ na rękach twoich? — *W domu tych którzy mię miłowali.* LXX *w domu ukochanego mojego* t. j. ludu mego.

7. *Mieczu ocknij się.* Inni tłumaczą *obnaż się, mieczu;* inni *obudź się mieczu.* Jest to tryb rozkazujący, zamiast czasu przyszłego. Myśl ta: miecz będzie obnażony, t. j. Żydzi aż do śmierci prześladować będę Chrystusa, i wreszcie zabiją go. Oznacza wyrok Boży o

8. Et erunt in omni terra, dicit Dominus: partes duae in ea dispergentur et deficient, et tertia pars relinquetur in ea. * *(Matth. 26, 31.)*

9. Et ducam tertiam partem per ignem, et uram eos, sicut uritur argentum, et probabo eos, sicut probatur aurum. Ipse vocabit nomen meum, et ego exaudiam eum. Dicam: Populus meus es, et ipse dicet: Dominus Deus meus. *(Sap. 3, 6.)*

8. Y będą po wszytkiéy ziemi, mówi Pan: dwie części na niéy będą rozproszone, i ustaną: a trzecia część zostanie na niéy.

9. Y powiodę część trzecią przez ogień, y palić ie będę iako palą srebro: a doświadczać ich będę, iako doświadczaią złota. On będzie wzywał imienia mego, a ia go wysłucham. Rzekę: Lud mój iesteś, a on rzecze: Pan Bóg mój.

Wykład X. J. Wujka.—**Roz. 13. w. 8.** *Dwie części będą na niéj rozproszone.* Czasu męki Pana Chrystusowéj dwie części były, to jest, dwojaki lud, Żydowski i pogański. Te części zginą: bo jeśli się do Chrystusa nie nawrócą, będą potępione. Trzecia część zostanie, to jest, trzeci lud który z tych urosł, lud Chrześcijański. Tego przewiedzie przez ogień utrapienia i pokus. Hieron.

CAPUT XIV. — ROZDZIAŁ 14.

O zburzeniu Jeruzalem po śmierci Chrystusa Pana, dniu sądnym, i t. d.

1. Ecce, venient dies Domini, et dividentur spolia tua in medio tui.

2. Et congregabo omnes gentes ad Jerusalem in proelium, et capietur civitas, et vastabuntur domus, et mulieres violabuntur, et egredietur media pars civitatis in captivitatem, et reliquum populi non auferetur ex urbe.

3. Et egredietur Dominus, et proeliabitur contra gentes illas, sicut proeliatus est in die certaminis.

4. Et stabunt pedes ejus in die illa super montem Olivarum, qui est contra Jerusalem ad orientem, et scindetur mons Olivarum ex media parte sui ad orientem, et ad occidentem praerupto grandi valde, et separabitur medium montis ad aquilonem, et medium ejus ad meridiem.

5. Et fugietis ad vallem montium eorum, quo-

1. Oto przydą dni Pańskie, a będą dzielić korzyści twoie w pośrzodku ciebie.

2. Y zgromadzę wszytkie narody do Jeruzalem ku bitwie, y będzie wzięte miasto, y zburzą domy, y niewiasty pogwalcą, y wynidzie połowica miasta w niewolą, a ostatek ludu nie będzie wzięt z miasta.

3. Y wynidzie Pan, a będzie walczył na oné narody, iako walczył w dzień woyny.

4. Y staną nogi iego w on dzień na górze Oliwnéy, która iest przeciw Jeruzalem na wschód słońca, a rozpadnie się góra Oliwna w poły na wschód słońca, y na zachód, rozpadliną bardzo wielką, y odwali się połowica góry na pólnocy, a połowica iéy na południe.

5. Y ucieczecie w dolinę gór onych, bo dosięże

---

przyszłéj śmierci Chrystusa, z przewidzianéj i dopuszczonéj złości Żydów.—*Pasterza mego.* Chrystusa, pasterza Kościoła.—*Przyległego mi.* Połączonego ze mną i równego o ile jest Bogiem.— *Uderz pasterza.* Pasterz uderzonym zostanie; dozwolę go pojmać i zawiesić na krzyżu. To miejsce tłumaczy Chrystus o sobie, Mat. 26. 31.—*Rozproszą się owce.* Z bojaźni uczniowie uciekną. — *Obrócę rękę moję na malutkie.* Nie opuszczę pokornych i ubogich uczniów moich, lecz po zmartwychwstaniu znowu ich do siebie powołam. Albo, uderzywszy Chrystusa głowę, uderzę też i członki, dozwalając, żeby uczniowie i wierni rozmaitemi sposoby trapionymi byli, ażeby pod głową cierniem zranioną, nie było członków pieszczonych. Uderzę pasterza a nawet baranki maleńkie, t. j. świeżo do Chrystusa nawróconych.

8. *Dwie części.* Patrz Wujka.

9. *Powiodę część trzecią przez ogień.* Ten naród który ma być zbawionym wyćwiczę i doświadczę przez rozmaite utrapienia, ażeby czystym był jak złoto. — *Będzie wzywał imienia mego.* Wzywać mię będzie, bo uwierzy we mnie, i odemnie będzie jedynie oczekiwał dóbr wszelkich.

R. 14.—1. *Dni Pańskie.* Gdy Antyoch Epifan Jerozolimę zdobędzie, gdy się Bóg na Żydów rozgniewa i grzechy przez tę klęskę ukarze.— *Będą dzielić korzyści twoje.* Łupy zdobyte na Żydach w pośród Jerozolimy żołnierze Antyocha rozdzielą.

2. *Wszystkie narody.* Wojsko Antyocha z rozmaitych narodów złożone. — *I wynijdzie połowica miasta w niewolą.* Nie trzeba jednak rozumieć o téj połowie ściśle i arytmetycznie, lecz moralnie; jakby rzekł: jedna część obywateli pójdzie do niewoli, druga w mieście pozostanie. — *Ostatek ludu nie będzie wzięt z miasta.* Bo się Antyochowi poddadzą.

3. *Wynijdzie Pan.* Pobudzając niejako żarliwość i potęgę swoję przeciw Antyochowi i poganom.—*Będzie walczył na one narody.* Przez Machabeuszów.— *W dzień wojny.* T. j. owéj sławnéj, kiedy Egipcian potopił w morzu Czerwonem, Exod. r. 14.

4. *Staną nogi jego w on dzień na górze Oliwnéj.* Bóg z anioły swojemi zstąpi na górę Oliwną, żeby z niéj bronił Jerozolimy, i poraził zastępy Antyocha. Pod tem godłem, wyobrażeniem, w znaczeniu wyższem, rozumie się Chrystus, Bóg, który się stał człowiekiem, mający stać i przebywać na górze Oliwnéj, na któréj nauczał uczniów, modlił się i z któréj w niebo wstąpił. —*Rozpadnie się góra Oliwna.* Zdaje się, że to stało się za czasów Machabejczyków, o których tutaj mowa, chociaż historja Machabeuszów o tem nie mówi. Tak rozpadła się góra przez wybranie wiele ziemi, iż wielka jéj część osunęła się, a ziemia zabrana w części przy zdobywaniu strony północnéj, a w części przy szturmie południowéj strony kościoła. Niektórzy podają że w czasie sądu ostatecznego rozpadnie się góra Oliwna, ażeby utworzyć równinę, na któréjby się zmieścili mający być sądzonymi, albo żeby się rozwarła przepaść, któraby potępionych pochłonęła. W znaczeniu wyższem, góra Oliwna, t. j. kościół rozpadł się, gdy tam Chrystus w niebo wstępujący rozkazał apostołom iść na świat cały, i ewangelią opowiadać wszelkiemu stworzeniu.— *Rozpadliną bardzo wielką.* Po odkryciu się wielkiéj przepaści.

5. *Ucieczecie w dolinę gór onych.* Ribera mówi że

niam conjungetur vallis montium usque ad proximum: et fugietis, sicut fugistis a facie terraemotus in diebus Oziae regis Juda, et veniet Dominus Deus meus, omnesque sancti cum eo. *(Amos 1, 1.)*

6. Et erit in die illa: non erit lux, sed frigus et gelu.

7. Et erit dies una, quae nota est Domino, non dies neque nox, et in tempore vesperi erit lux.

8. Et erit in die illa, exibunt aquae vivae de Jerusalem: medium earum ad mare orientale, et medium earum ad mare novissimum: in aestate et in hieme erunt.

9. Et erit Dominus rex super omnem terram: in die illa erit Dominus unus, et erit nomen ejus unum.

10. Et revertetur omnis terra usque ad desertum, de colle Remmon ad austrum Jerusalem, et exaltabitur et habitabit in loco suo a porta Benjamin usque ad locum portae prioris, et usque ad portam angulorum, et a turrae Hananeel usque ad torcularia regis.

11. Et habitabunt in ea, et anathema non erit amplius, sed sedebit Jerusalem secura.

12. Et haec erit plaga, qua percutiet Dominus

dolina gór aż do blizkiéy, a będziecie uciekać iakoście uciekali przed trzęsieniem ziemi za dni Ozyasza króla Judzkiego, y przydzie Pan Bóg móy, y wszyscy święci z nim.

6. Y będzie dnia onego: nie będzie światłości, ale zimno y mróz.

7. Y będzie dzień ieden, który iest wiadomy Panu, nie dzień ani noc, a czasu wieczornego będzie światło.

8. Y będzie w on dzień, wynidą wody żywe z Jeruzalem, połowica ich do morza wschodniego, a połowica ich do morza ostatniego: lecie y zimie będą.

9. Y będzie Pan królem nad wszytką ziemią: w on dzień będzie Pan ieden, y będzie imię iego iedno.

10. Y wróci się wszytka ziemia aż do puszczy, od pagórku Remmon na południe Jeruzalem, y podniesie się, y będzie mieszkał na mieyscu swym, od bramy Beniamin, aż do mieysca bramy piérwszéy, y aż do bramy węgłów, y od wieże Hananeel, aż do pras królewskich.

11. Y będą mieszkać w nim, a wytracenia nie będzie więcéy, ale Jeruzalem siedzieć będzie bezpiecznie.

12. A ta będzie kaźń, która skarze Pan wszyt-

to jawna omyłka, i czytać trzeba *gór moich*, jak się pokazuje z LXX. z hebr. i wielu starożytnych i nowszych tłumaczów, i z tłumaczenia, które się znajduje u ś. Hieronima, oraz z jego komentarzy. Myśl więc ta: gdy się rozpadnie góra Oliwna, ucieczecie w dolinę gór moich, t. j. na dolinę Mello, albo Tyropei, która leży pomiędzy górą Syonem i górą Moria, bo to są góry moje, bo na Moria mam kościół mój, a na Syonie zamek Dawida.— *Bo dosięże dolina gór.* Pagnin i Watabl z hebr. tłumaczą: *dotknie się dolina gór*, t. j. dolina, albo przepaść powstała z rozpadnienia się góry, dosięgnie aż do najbliższéj i t. d.—*Gór.* Mówi w liczbie mnogiéj *gór*, gdyż po rozpadnieniu już było gór wiele.—*Aż do blizkiéj.* Niektórzy tłumaczą: *aż do oddzielonéj*, t. j. od trzęsienia ziemi, i ztąd miejsca bezpiecznego. Niektórzy zatrzymują wyraz hebr: *Atsal*, jakby nazwą miejsca był.—*Jakoście uciekli.* Z tą trwogą i pośpiechem z jakiem uciekliście od trzęsienia ziemi, które się przytrafiło za czasów Ozyasza, Amos. r. 1. w. 1.—*Przyjdzie Pan Bóg.* Żeby przez Machabeuszów walczyć za żydów przeciw Antyochowi i zgnieść jego.— *I wszyscy święci.* Aniołowie. W znaczeniu wyższem, oznacza zstąpienie Chrystusa na sąd ostateczny.

6. *Nie będzie światłości.* Przenośnia ciemności oznacza czas klęsk i utrapień żydowskich w czasie prześladowania Antyocha. Dzień też sądu będzie dniem utrapienia i ciemności dla grzeszników, którzy też ujść nie będą mogli; bo wszystko przed nimi ściemnieje, a ucieczka ich będzie przeszkodzoną, jak w zimie gdy drogi sniegiem lub błotem są utrudnione. Tak powiedziano Mat. 24. 20: *A proście aby uciekanie wasze nie było w zimie, albo w szabat.*

7. *I będzie dzień jeden.* Czas prześladowania. — *Który jest wiadomy Panu.* Który czas i jego srogość wiadome są Panu.— *Nie dzień ani noc.* Czas ów nie będzie się dniem wydawał, bo będzie ciemnym z powodu srogości ciemiężyciela: a jednak nie będzie nocą, bo ci, którzy w tym czasie żyć będą, napawać się będą tą światłością słońca. Nie będzie miał ani wesołości dziennéj, ani nocnego spokoju. — *A czasu wieczornego będzie światło.* Ku wieczorowi będzie światłość, t. j. przy końcu tego czasu klęsk rozproszy się ta mgła, a świa-

tło pomyślności dla rzeczypospolitéj żydowskiéj Machabejczycy przyniosą.

8. *Wynijdą wody żywe z Jeruzalem.* Zdaje się że to dosłównie rozumie o wodotryskach, albo o wodach sprowadzonych do Jeruzalem przez sztuczne kanały, a potém za miasto wywiedzionych; zdaje się iż Machabeusze źródła i ryny miejskie dla wygody i ozdoby odnowili. W rozumieniu wyższem, przez wody te oznaczona jest nauka ewangeliczna, która z Kościoła wypływa, żeby zwilżyć świat cały. Izai. 11. 9. powiedziano: *Napełniona jest ziemia znajomości Pańskiéj, jako wody morskie pokrywające.— Do morza wschodniego.* Leżą naprzeciw morza Martwego, t. j. źródło Siloe, źródło Rogel, źródło Drakona, strumień Cedron i sadzawka owcza. — *Do morza ostatniego.* Druga połowa leżała naprzeciw morza Sródziemnego, ku zachodowi, gdzie było źródło Gihon, i to podwójne, wyższe i niższe.— *Lecie i zimie będą.* Te wody będą trwałe, nigdy nie wyschną, nawet śród lata.

9. *I będzie Pan królem nad wszystką ziemią.* To prawie nie stosuje się do Machabeuszów i ich czasów, a właściwie do Messyasza i Kościoła; bo Chrystus po nawróceniu do wiary pogan, królestwo swoje po całym świecie rozszerzył. Jeślibyśmy rozumieli o Machabeuszach tylko, przez wszystką ziemię rozumieć będziemy tylko ziemię żydowską.—*Imię jego jedno.* Bo nie będą słyszane imiona bałwanów, lecz tylko imię Boga prawdziwego.

10. *Wróci się wszystka ziemia.* Żydzi którzy w czasie prześladowania Antyocha uciekli byli tu i ówdzie, wrócą do zagród ojczystych.—*Aż do puszczy.* Włącznie t. j. równie jak puszcza; w hebr. *jako i puszcza:* jakby rzekł: jak również powrócą ci, którzy do miejsc pustych uciekli, żeby zdrowiu i bezpieczeństwu swemu zaradzić.—*Od pagórka Remmon.* Jakby rzekł: Żydzi rozproszeni aż do krańców państwa, wrócą do ojczyzny.— *I podniesie się.* Jeruzalem, tak co do domów i murów, jako też co do sławy i chwały.—*I będzie mieszkał na miejscu swem.* Odbuduje się na miejscu uprzedniem i tam spokojnie, bezpiecznie i przyjemnie lud zamieszka, nie lękając się żadnych nieprzyjaciół.

12. *Będzie schnąć ciało każdego.* Nie zginą od że-

omnes gentes, quae pugnaverunt adversus Jerusalem: tabescet caro uniuscujusque stantis super pedes suos, et oculi eius contabescent in foraminibus suis, et lingua eorum contabescet in ore suo.

13. In die illa erit tumultus Domini magnus in eis; et apprehendet vir manum proximi sui, et conseretur manus ejus super manum proximi sui.

14. Sed et Judas pugnabit adversus Jerusalem; et congregabuntur divitiae omnium gentium in circuitu, aurum et argentum, et vestes multae satis.

15. Et sic erit ruina equi et muli, et cameli et asini, et omnium jumentorum, quae fuerint in castris illis, sicut ruina haec.

16. Et omnes, qui reliqui fuerint de universis gentibus, quae venerunt contra Jerusalem, ascendent ab anno in annum, ut adorent regem, Dominum exercituum, et celebrent festivitatem tabernaculorum.

17. Et erit: qui non ascenderit de familiis terrae ad Jerusalem, ut adoret regem, Dominum exercituum, non erit super eos imber.

18. Quod et si familia Aegypti non ascenderit, et non venerit, nec super eos erit, sed erit ruina, qua percutiet Dominus omnes gentes, quae non ascenderint ad celebrandam festivitatem tabernaculorum.

19. Hoc erit peccatum Aegypti, et hoc peccatum omnium gentium, quae non ascenderint ad celebrandam festivitatem tabernaculorum.

20. In die illa erit, quod super frenum equi est, sanctum Domino; et erunt lebetes in domo Domini quasi phialae coram altari.

21. Et erit omnis lebes in Jerusalem et in Juda sanctificatus Domino exercituum; et venient omnes immolantes, et sument ex eis, et coquent in eis: et non erit mercator ultra in domo Domini exercituum in die illo.

kie narody, które walczyły na Jeruzalem: będzie schnąć ciało każdego stoiącego na nogach swych, oczy iego uschną w dziurach swych, y ięzyk ich uschnie w gębie ich.

13. Dnia onego będzie trwoga Pańska wielka między nimi, y uchwyci mąż rękę bliźniego swego, y zeymie się ręka iego z ręką bliźniego iego.

14. Lecz y Judas walczyć będzie na Jeruzalem: y będą zgromadzone bogactwa wszech narodów w około, złoto y śrébro, y szat dosyć wiele.

15. Y tak będzie upadek konia y muła, wielbłąda y osła, y wszech bydląt, które były w obozie onym, iako upadek ten.

16. A wszyscy, którzy się zostaną ze wszech narodów, które przyciągnęły przeciw Jeruzalem, chodzić będą od roku do roku, aby się kłaniali królowi Panu zastępów, a święcili święto kuczek.

17. Y będzie: ktoby nie szedł z familiy ziemie do Jeruzalem, aby się pokłonił królowi Panu zastępów, nie będzie déscz na nie.

18. A ieśliby y familia Egyptu nie wstąpiła, a nie przyszła: ani na nie będzie, ale będzie upadek, którym pokarze Pan wszytkie narody, któreby nie chodziły na święcenie święta kuczek.

19. Ten będzie grzéch Egyptu, y ten grzéch wszech narodów, któreby nie chodziły na obchodzenie święta kuczek.

20. Onego dnia będzie, co na uździe końskiéy iest, poświęcono Panu; y będą kotły w domie Pańskim iako czasze przed ołtarzem.

21. Y będzie każdy kocieł w Jeruzalem y w Juda poświęcony Panu zastępów; y będą przychodzić wszyscy ofiaruiący, a będą brać z nich, y będą w nich warzyć: a nie będzie kupca więcéy w domu Pana zastępów onego dnia.

laza, lecz zostaną wyniszczeni powolnem wysychaniem i chorobą niewidomą wyginą nieprzyjaciele Jerozolimy, tak iż żyjąc i chodząc czuć będą że umierają. To spotkało Antyocha, II. Machab. 9. 5.

13. *Trwoga Pańska.* Od Pana wzbudzona.—*Między nimi.* Nieprzyjaciołmi Machabeuszów i wiernych.—*Zejmie się ręka.* W hebr.: *i wstąpi ręka jego na rękę bliźniego swego.* Zdaje się że myśl ta: iż tak wielką będzie trwoga nieprzyjaciół, że wzajemnie pochwycą się za ręce obróciwszy się, i wzajemnie siebie ranić będą.

14. *Lecz i Judas.* Wielu z Żydów w części przez bojaźń, a w części przez złość, w nadziei bogactw i dostojeństw połączą się z Antyochem, i walczyć będą przeciw Jerozolimie i Machabejczykom. Patrz r. 12. w. 2. — *I będą zgromadzone bogactwa.* T. j. z łupów nieprzyjacielskich. Tak dosłownie łupami Nikanora i innych wodzów i wojsk Antyocha, Judas Machabejczyk wzbogacił siebie i swoich. II. Machab. 8. 27.

16. *Wszyscy którzy się zostaną.* Z klęski wojennéj. — *Chodzić będą od roku do roku.* Każdego roku. To czynili ci, którzy po tych zwycięstwach do żydowstwa się nawrócili. Lecz ponieważ tych było nie wielu, lepiéj to, co powiedziano, stosuje się do Chrześcijan, którzy chodzą do kościołów, i przynajmniéj raz do roku przyjmują Sakrament Eucharystyi. — *Święto kuczek.* Które było jedném z najuroczystszych świąt Starego zakonu. Chrześcijanie przebywając puszczę tego żywota, i nie mający na ziemi stałego miasta, tak urządzają życie swoje, ażeby przyjść mogli do ojczyzny niebieskiéj, mając znaleźć w niéj stałe i wieczne siedlisko.

17. *Nie będzie deszcz na nie.* Kto w czasy ustanowione nie przyjdzie do kościoła Jerozolimskiego, będzie ukaranym posuchą i nieurodzajem. A mówi o Żydach, co wskazują te wyrazy: *z familii ziemi,* t. j. Judei; bo o poganach zaraz mówić będzie. W znaczeniu zaś duchowem, wszyscy którzy nie zechcą przyjść do kościoła, uschną i zginą, jak giną rośliny których deszcz nie zwilża. Nie spadnie na nich rosa łaski Ducha świętego.

18. *A jeśliby i familia Egiptu.* Jeśli rodziny pogańskie, które trapiły kościół, przyjść nie zechcą, nie będzie nad nimi deszcz. Albo, przez rodziny Egiptu rozumie Żydów którzy byli w Egipcie, i poszli tam z Oniaszem, i tam kościół zbudowali, o których Józef Ks. 13. r. 6. Starożyt. żydow. i o wojnie ks. 7. r. 37.

19. *Ten będzie grzech Egiptu.* Kara za grzech.

20. *Co na uździe końskiéj jest.* Patrz Wujka.

21. *I będzie każdy kocieł.* Tak wielkie będzie mnóstwo ofiarujących, iż z całéj Jerozolimy i Judei z ubieganiem się przynosić będą kotły, w którychby się ofiary gotowały, a potem kotły owe, jakby już uświęcone owemi ofiarami, pozostaną do użytku kościelnego, i będą poświęcone Bogu i kościołowi.—*Nie będzie kupca.* Hebr: i LXX: *nie będzie Chananejczyka,* t. j. wszyscy tęż samą religię wyznawać będą. Nasz tłumacz wyraża: *kupiec,* bo Chananejczycy zwykli się kupiectwem zajmować, i w Pismie ś. nieraz bierze się za jedno Chananejczyk i kupiec; jak np. w Przyp: powiedziano r. 31. 24: *Rąbek urobiła i przedała, i pas podała Chananejczykowi.* Albo, tego rodzaju sprzętów nie będą kupowali u kupców, lecz pobożni ludzie w darze kościołowi ofiarują.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 14. w. 20. *Będzie co na uzdzie końskiéj jest, poświęcono Panu.* To jest, taki będzie pokój, że strojów wojennych nie będą potrzebować, ale je obrócą na chwałę Bożą. Drudzy to wykładają o uzdzie Konstantyna Cesarza, w której miał jeden gwóźdź z tych, któremi był Pan Chrystus przybity na krzyżu, bo wszystkę nadzieję swojego zwycięztwa w męce Chrystusowéj pokładając, na znak tego jeden gwóźdź święty nosił w uzdzie swojéj.

Koniec Księgi Proroctw Zachariasza.

Wprowadzenie do księgi Malachiasza.

Malachiasz wykłada się Anioł, albo poseł mój. Ten o odrzuceniu Żydów i ofiar ich, i o przyjściu Chrystusowém prorokuje.

PROPHETIA MALACHIÆ.

CAPUT I.

1. Onus verbi Domini ad Israel in manu Malachiae.

2. Dilexi vos, dicit Dominus, et dixistis: In quo dilexisti nos? Nonne frater erat Esau Jacob? dicit Dominus, et dilexi Jacob, *(Rom. 9, 13).*

3. Esau autem odio habui, et posui montes ejus in solitudinem, et hereditatem ejus in dracones deserti.

4. Quod si dixerit Idumaea: Destructi sumus, sed revertentes aedificabimus, quae destructa sunt, haec dicit Dominus exercituum: Isti aedificabunt, et ego destruam, et vocabuntur termini impietatis, et populus, cui iratus est Dominus usque in aeternum.

5. Et oculi vestri videbunt, et vos dicetis: Magnificetur Dominus super terminum Israel.

6. Filius honorat patrem, et servus dominum suum: si ergo pater ego sum, ubi est honor meus: et si Dominus ego sum, ubi est timor meus? dicit Dominus exercituum ad vos, o sacerdotes, qui despicitis nomen meum, et dixistis: In quo despeximus nomen tuum?

PROROCTWO MALACHIASZA.

ROZDZIAŁ 1.

O wybraniu Jakóba i odrzuceniu Ezawa, o ustanowieniu nowéj ofiary, i t. d.

1. Brzemię słowa Pańskiego, do Izraela w ręce Malachiasza.

2. Umiłowałem was, mówi Pan, y rzekliście: W czymżeś nas umiłował? Izali Ezau nie był brat Jakóbowi? mówi Pan: a umiłowałem Jakóba,

3. a Ezau miałem w nienawiści, y położyłem góry iego spustoszeniem, a dziedzictwo iego pustynia smoków.

4. A ieśli rzecze Idumea: Jesteśmy skażeni, ale wróciwszy się zbuduiemy co iest zepsowano, to mówi Pan zastępów: Ci budować będą a ia rozwalę: y nazowią ie granicami niezbożności, y ludem, na który się rozgniewał Pan aż na wieki.

5. Y oczy wasze oglądaią, y wy rzeczecie: Niech będzie uwielbion Pan nad granicą Izrael.

6. Syn ma w uczciwości oyca, a sługa pana swego: ieśli tedy ociec ia iestem, gdzież iest cześć moia? a ieślim ia Pan, gdzież iest boiaźń moia? mówi Pan zastępów do was, o kapłani, którzy gardzicie imieniem moim, y rzekliście: W czymżeśmy wzgardzili imię twoie?

Komentarz Menochiusza.

R. 1.—1. *Do Izraela.* S. Hieronim uważa za tajemnicę, iż nie powiedziano *przeciw Izraelowi,* lecz *do Izraela,* i że znaczy, iż to proroctwo ma w sobie nieco łagodności i pociechy.—*W ręce Malachiasza.* Przez posługę Malachiasza. Wreszcie Malachiasz ten prorokował za Daryusza Hystaspa króla Perskiego, i potém, za którego też Aggeusz i Zacharyasz prorokowali.

2. *Umiłowałem was.* Umiłowałem was, a za tę miłość odpłaciliście się mnie zniewagą i grzechami. — *I rzekliście.* Można też tłumaczyć, jeślibyście rzekli.—*W czemżeś nas umiłował?* Jakiż mamy dowód téj miłości? — *Umiłowałem Jakóba.* Więcéj ukochałem was, Izraelici, niżeli braci waszych Idumejczyków.

3. *A Ezau miałem w nienawiści.* Któréj nienawiści zaraz dowód wskazuje. — *I położyłem góry jego spustoszeniem.* Jakby rzekł: gdy tak was, jako też Idumejczyków wydałem na spustoszenie Chaldejczykom, was odprowadziłem do ojczyzny, a Idumejczyków w niewoli zostawiłem, ziemię zaś ich w pustynię zamienioną, oddałem na mieszkanie wężom.

4. *Ci budować będą.* Jeśliby Idumejczycy budować zaczęli, cokolwiek zbudują ja obalę, gdy przeciwnie budowę kościoła waszego i miasta będę miał w opiece. Oto nienawiść dla Ezawa i miłość ku Jakóbowi.—*Nazowią je granicami niezbożności.* Idumeę nazywać będą ziemią ubogą i przeklętą, ziemią opustoszoną, dla jéj niezbożności.

5. *Niech będzie uwielbion Pan nad granicą Izrael.* Niech będzie Pan pochwalony, że tak rozległo granice zostawił Izraelowi, i błogosławił im, gdy tymczasem Idumejczyków wyrzucił z własnych granic.

6. *Syn ma w uczciwości ojca.* Wyliczywszy dobrodziejstwa swoje dla Żydow, przechodzi do przypomnienia ich złości, któremi się jemu niewdzięcznie odpłacili. Myśl ta: przedewszystkiem chciałem, żebyście mnie, jak przystoi dobrym synom, czcili; albo przynajmniéj żebyście się lękali jak słudzy, jednak bojaźnią synowską,

7. Offertis super altare meum panem pollutum, et dicitis: In quo polluimus te? In eo quod dicitis: Mensa Domini despecta est.

8. Si offeratis caecum ad immolandum, nonne malum est? et si offeratis claudum et languidum, nonne malum est? offer illud duci tuo, si placuerit ei, aut si susceperit faciem tuam, dicit Dominus exercituum.

9. Et nunc deprecamini vultum Dei, ut misereatur vestri (de manu enim vestra factum est hoc), si quomodo suscipiat facies vestras, dicit Dominus exercituum.

10. Quis est in vobis, qui claudat ostia, et incendat altare meum gratuito? non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum, et munus non suscipiam de manu vestra.

11. Ab ortu enim solis usque ad occasum, magnum est nomen meum in gentibus, et in omni loco sacrificatur, et offertur nomini meo oblatio munda, quia magnum est nomen meum in gentibus, dicit Dominus exercituum. *(Psal. 112, 3)*.

12. Et vos polluistis illud in eo, quod dicitis: Mensa Domini contaminata est, et quod superponitur, contemtibile est cum igne, qui illud devorat.

13. Et dixistis: Ecce de labore; et exsufflastis illud, dicit Dominus exercituum, et intulistis de rapinis claudum et languidum, et intulistis munus: numquid suscipiam illud de manu vestra? dicit Dominus.

14. Maledictus dolosus, qui habet in grege suo masculum, et votum faciens immolat debile Domino, quia rex magnus ego, dicit Dominus exercituum, et nomen meum horribile in gentibus.

7. Ofiaruiecie na ołtarzu moim chléb zmazany, a mówicie: Czymeśmy cię zmazali? Tym że mówicie: Stół Pański wzgardzon iest.

8. Jeśli ofiaruiecie ślepe na ofiarę, aza nie zle iest? y ieśli ofiaruiecie chrome y chore, aza nie zle iest? Ofiaruy to książęciu twemu, ieśli mu się podoba, abo ieśli przyimie oblicze twoie, mówi Pan zastępów.

9. A teraz błagaycie oblicze Boże, żeby się zmiłował nad wami, (bo z ręki waszéy stało się to) ieśli iako przyimie oblicza wasze, mówi Pan zastępów.

10. Kto iest między wami, któryby zamykał wrota, y zapalał na ołtarzu moim darmo? Nie mam chęci do was, mówi Pan zastępów, y daru nie przyimę z ręki waszéy.

11. Bo od wschodu słońca aż do zachodu wielkie iest imię moie między narody, a na każdym mieyscu poświęcaią y ofiaruią imieniowi memu ofiarę czystą, bo wielkie iest imię moie między narody, mówi Pan zastępów.

12. A wy splugawiliście ie tym co mówicie: Stół Pański splugawion iest, y co nań kładą wzgardzone iest z ogniem, który ie pożera.

13. Y rzekliście: Oto z roboty, y zdmuchnęliście ie, mówi Pan zastępów, a wnieśliście z wydartków chrome y chore, y wnieśliście dar: izali ji przyimę z ręki waszéy? mówi Pan.

14. Przeklęty zdradliwy, który ma w trzodzie swoiéy samca, a uczyniwszy ślub, ofiaruie ułomne Panu, bom ia król wielki, mówi Pan zastępów, a imię moie straszne między narody.

Wykład X. J. Wujka.—**Roz. 1. w. 11.** *Od wschodu słońca aż do zachodu i t. d. A na każdem miejscu poświęcają i ofiarują.* Te słowa nie mogą się rozumieć o ofierze krzyżowéj krwawéj, bo ta nie była na każdém miejscu, ale raz tylko na jednemże miejscu jest ofiarowana. Ani też o żydowskich ofiarach, bo tu wyraźnie mianuje iż od pogan miała być ofiarowana, i kładzie ją przeciw ofiarom żydowskim, które tylko na jedném miejscu były ofiarowane. Ani też o ofiarach onych pogan sprawiedliwych przed przyjściem Chrystusowém, jaki

---

tak żebyście się od grzechów wstrzymywali, ale nic z tego dwojga nie uczyniliście.—*Do was, o kapłani.* Mowę i skargi moje zwracam. — *W czemżeśmy wzgardzili imię twoje.* W czemżeśmy ci nie oddali czci należnéj?

7. *Chleb zmazany.* Ofiary wielu sposobami mogły być skalane, albo że były ślepe lub zmazane, przeciw prawu Lewit. 22, 19 i 22, co prorok okazuje w w. nast.; albo że nie były ofiarowane z zachowaniem obrzędu, albo że się ofiarowały przez kapłanów bezbożnych i występnych. —*Stół Pański wzgardzon jest.* Ponieważ mówicie: już zpowszedniał ołtarz Pański, a przeto lada co może na nim być ofiarowane.

9. *A teraz błagajcie.* Upomina ich do pokuty.—*Oblicze Boże.* Gniewne na was; Bóg albowiem z gniewnem obliczem pogląda na grzeszników, podług słów Dawida Ps. 33, 17: *A twarz Pańska nad czyniącymi źle.* Błagajcież więc oblicze Boga, żeby na was spoglądało łaskawie.—*Z ręki waszéj stało się to.* Bo to com powiedział, wszystkoście uczynili. — *Jeśli jako przyjmie oblicza wasze.* Żeby okazać trudność sprawy, używa powątpiewania, jakby rzekł: mając Boga bardzo rozgniewanego, gorąco się trzeba modlić i wytrwale, żeby przyjął i was i ofiary wasze.

11. *Od wschodu słońca aż do zachodu i t. d.* P. W.

12. *A wy splugawiliście je.* Imię moje uczyniliście nizkiem i jakby zmazanem, przez to, że uczynkami i słowy mówicie, że stół Pański zmazany.—*Co nań kładą.* Ofiara albo całopalenie, i ogień którego do zapalania ofiar używają.

13. *Oto z roboty.* Wy, tak kapłani jako i świeccy, składacie ofiary brakowne i nędzne, i mówicie: to z naszéj pracy, jakiekolwiek są, mogliśmy ofiarować, i lepszych nie mamy, bo z Babilonu ubogimi wróciliśmy.—*I zdmuchnęliście.* LXX. *zdmuchnąłem.* Uczyniliście godną mojego zdmuchnięcia, t. j. żebym zdmuchnął i miał za nic.—*Wnieśliście z wydartków.* Chociaż mówiliście że są z własnej pracy.

14. *Przeklęty zdradliwy.* Okazuje iż oni nie z przyczyny ubóstwa, lecz przez skępstwo takie ofiary składają. *Zdradliwym* nazywa tego kto ślubował, a ofiaruje rzeczy niedobre lub okaleczałe; bo chociaż niektóre niedostatki byłyby znośnemi w ofiarach dowolnie składanych, ale nie w tych, które składały się ze ślubu, jak okazuje się z Lewit. 22, 23.—*Bom ja król wielki.* Któremu następnie małe i liche rzeczy nie powinne być ofiarowanemi.—*Straszne.* Godne całéj bojaźni i uszanowania.

był Job i inszy, bo i tych nie wiele było, a zwłaszcza za czasu proroków kiedy bałwochwalstwo płużyło. Ani tego rozumieć mamy o ofiarach duchownych, jakie są modlitwy i dobre uczynki: bo to nie jest właśnie ofiara, która tylko wiarą bywa, i nie jest własna Kościołowi Chrystusowemu, bo była zawżdy od początku świata, i wszyscy wierni wierzyli w Chrystusa, i wiarą mękę jego ofiarowali. Ale tu mówi o ofierze własnéj zwierzchnéj i widzialnéj, jaką jest w kościele Bożym ofiara Ciała i krwie Pana Chrystusowéj pod osobą chléba i wina. Naprzód iż tak samo słowo żydowskie, *Minhha*, znaczy pewną i zwierzchną ofiarę, która bywała z mąki białéj i oliwy, i kadzidła. Levit. 2 i 6. A toć była figura naszéj ofiary, która bywa pod osobami chleba i wina. Czytaj Daniel. 8. I tę ofiarę zowie czystą: bo żadną ludzką złością nie może być pomazana, jako insze ofiary duchowne często się grzechami mażą: ale ta jedna ofiara świętości sama jest czystą, bo przedniejszy kapłan jest sam Pan Chrystus i samże jest ofiarą. Tak to wykładają Clemens Romanus lib. 7. Constit. c. 31. Cypr. lib. 2, con. Judaeos. Aug. 18, de Civit. c. 25. Chris. Ps. 95, et Orat. 2, con. Judaeos. Irenaeus lib. 2, con. haereses c. 33. Just. in Dialogo con. Tryphon. Damascenus lib. 4, de Fide c. 14. Naostatek i Żydowie sami także wykładają. Rabbi Samuel lib. de Adventu Messiae c. 21.

CAPUT II.

O pogróżkach przeciw złym kapłanom,

1. Et nunc ad vos mandatum hoc, o sacerdotes.

2. Si nolueritis audire, et si nolueritis ponere super cor, ut detis gloriam nomini meo, ait Dominus exercituum, mittam in vos egestatem, et maledicam benedictionibus vestris, et maledicam illis, quoniam non posuistis super cor. *(Lev. 26, 14).*

3. Ecce, ego projiciam vobis brachium, et dispergam super vultum vestrum stercus solemnitatum vestrarum, et assumet vos secum.

4. Et scietis, quia misi ad vos mandatum istud, ut esset pactum meum cum Levi, dicit Dominus exercituum.

5. Pactum meum fuit cum eo vitae et pacis, et dedi ei timorem, et timuit me, et a facie nominis mei pavebat.

6. Lex veritatis fuit in ore ejus, et iniquitas non est inventa in labiis ejus: in pace et in aequitate ambulavit mecum, et multos avertit ab iniquitate.

7. Labia enim sacerdotis custodient scientiam, et legem requirent ex ore ejus, quia angelus Domini exercituum est.

8. Vos autem recessistis de via, et scandaliza-

ROZDZIAŁ 2.

potrzebie nauki dla kapłanów, i t. d.

1. A teraz do was to przykazanie, o kapłani.

2. Jeśli nie będziecie chcieć słuchać, a ieśli nie będziecie chcieć kłaść na serce, abyście dali chwałę imieniowi memu, mówi Pan zastępów, puszczę na was niedostatek, y przeklinać będę błogosławieństwa wasze, y przeklnę ie, iżeście nie położyli na serca.

3. Oto ia rzucę wam łopatkę, y zaprószę na twarzy wasze łaynem uroczystych świąt waszych, y nie puści się was.

4. A doznacie żem posłał do was to rozkazanie, żeby było przymierze moie z Lewi, mówi Pan zastępów.

5. Przymierze moie było z nim żywota y pokoiu, y dałem mu boiaźń, y bał się mnie, y lękał się od oblicza imienia mego.

6. Zakon prawdy był w uściech iego, a nieprawość nie nalazła się w wargach iego: w pokoiu a w prawości chodził ze mną, a mnogie odwiódł od nieprawości.

7. Bo wargi kapłańskie będą strzedz umieiętności, y zakonu pytać będą z ust iego, ponieważ Aniołem Pana zastępów iest.

8. Aleście wy zstąpili z drogi, y zgorszyliście

R. 2.—1. *Do was to przykazanie.* Słuchajcie tego, co mi Bóg rozkazał, żebym wam powiedział.

2. *Kłaść na serce.* Pilnie i troskliwie rozważać, wrazić w serce, serce i myśl przyłożyć.

3. *Rzucę wam łopatkę.* Łopatkę, którą prawem Lewit. 7, 32, dla was oddzieliłem i dałem, z oburzeniem rzucę was, obrażony będąc dla ofiary nieczystéj lub ułomnéj.— *Zaprószę na twarze wasze łajnem uroczystych świąt waszych.* Jako łopatka z ofiar zapokojnych należała do kapłanów, tak samo i mostek, jak mamy w miejscu przywiedzioném. Myśl ta: zagniewany grzechami waszemi, nie dam wam mostka, lecz raczéj łajno z niego rzucę wam na twarz. Albo po prostu: uroczystości wasze, któremi brzydzę się jakby łajnem, odrzucę rozgniewany, i cisnę wam w twarz. —*Nie puści się was.* Przystanie do was i wy do niego, żebyście zawsze niém byli zmazani, a tém samém pogardzonymi i obrzydliwymi.

4. *A doznacie.* Nauczeni karą, którą na was zeszlę. —*Żem posłał do was to rozkazanie.* Zrozumiecie proroka, który przyszedł do was jako oznajmiciel tego rozkazu, że przyszedł w mojém imieniu, i że odemnie był posłanym, ażebyście upomnieni obyczaje naprawili.— *Żeby było przymierze moje z Lewi.* Ażeby przymierze, którém zawarł z lewitami, trwało zawsze, i żebym mógł wam czynić dobrze.

5. *Przymierze moje było z nim żywota i pokoju.* Zawarłem przymierze, i obiecałem Aaronowi i jego potomkom żywot długi, spokojny i pomyślny, jeśliby moje przymierze i ustawy, oraz prawa tyczące się obrzędów pobożnie zachował. — *I dałem mu bojaźń.* A on i inni mu podobni ze czcią i bojaźnią pobożną mnie szanowali i to uczucie szacunku mieli z mojego daru.—*Lękał się od oblicza imienia mego.* Drżał przede mną z głębokiego uszanowania.

6. *Zakon prawdy.* Zawsze naukę prawdziwą i zbawienną podawali. —*W pokoju a w prawości chodził ze mną.* Troskliwie mnie służyli, zachowując pokój ze mną i bliźnimi, i wypełniając moje wszystkie rozkazy co znaczy chodzić w prawości.

7. *Bo wargi kapłańskie będą strzedz umiejętności.* Poznanie rzeczy potrzebne jest do dobrego myślenia i czynienia, iżby byli jakby skrzynią przymierza, w któréj prawo przechowywano.—*Zakonu pytać będą z ust jego.* Z ust jego brać będą i szukać tłumaczenia prawa. —*Ponieważ aniołem Pana zastępów jest.* Posłem Boga, dla tegoż wyrocznie jego jak bierze, tak i podaje, nic nie dodając ani ujmując.

8. *Zstąpili z drogi.* Prostoty obyczajów i zachowania prawa. — *Zgorszyliście.* Waszym złym przykładem, prawa nie zachowując. — *Skaziliście przymierze Lewi,*

stis plurimos in lege: irritum fecistis pactum Levi, dicit Dominus exercituum.

9. Propter quod et ego dedi vos contemtibiles et humiles omnibus populis, sicut non servastis vias meas, et accepistis faciem in lege.

10. Numquid non pater unus omnium nostrum? numquid non Deus unus creavit nos? quare ergo despicit unusquisque nostrum fratrem suum, violans pactum patrum nostrorum? *(Matth. 23, 9. Ephes. 4, 6).*

11. Transgressus est Juda, et abominatio facta est in Israel et in Jerusalem, quia contaminavit Judas sanctificationem Domini, quam dilexit, et habuit filiam dei alieni.

12. Disperdet Dominus virum, qui fecerit hoc, magistrum et discipulum de tabernaculis Jacob, et offerentem munus Domino exercituum.

13. Et hoc rursum fecistis, operiebatis lacrymis altare Domini, fletu et mugitu ita, ut non respiciam ultra ad sacrificium, nec accipiam placabile quid de manu vestra.

14. Et dixistis: Quam ob causam? Quia Dominus testificatus est inter te et uxorem pubertatis tuae, quam tu despexisti, et haec particeps tua, et uxor foederis tui.

15. Nonne unus fecit, et residuum spiritus ejus est? Et quid unus quaerit, nisi semen Dei? Custodite ergo spiritum vestrum, et uxorem adolescentiae tuae noli despicere.

wielu w zakonie, skaziliście przymierze Lewi, mówi Pan zastępów.

9. Przetoż y ia uczyniłem was wzgardzone y poniżone wszem narodóm, tak iakoście nie strzegli dróg moich, a mieliście wzgląd na osobę w zakonie.

10. Izali nie ieden ociec wszytkich nas? izali nie ieden Bóg stworzył nas? czemuż tedy gardzi każdy z nas bratem swoim, gwałcąc przymierze oyców naszych?

11. Przestąpił Juda, a obrzydłość stała się w Izraelu y w Jeruzalem, bo splugawił Judas poświęcenie Pańskie, które umiłował, y miał córkę boga cudzego.

12. Zatraci Pan męża, któryby to uczynił, mistrza y ucznia, z przybytków Jakob, y ofiaruiącego dar Panu zastępów.

13. Y toście iescze uczynili: pokrywaliście łzami ołtarz Pański, płaczem y wrzaskiem, tak że nie weyźrzę więcey na ofiarę, ani przyimę co ubłagaiącego z ręki waszéy.

14. Y rzekliście: Dla którey przyczyny? Bo Pan oświadczył między tobą y żoną młodości twoiéy, którąś ty wzgardził: a ta uczestniczką twoią, y żoną przymierza twego.

15. Izali nie ieden uczynił, a ostatek ducha iego iest? a czegoż ieden szuka, iedno nasienia Bożego? A tak strzeżcie ducha waszego, a żony młodości twey nie wzgardzay.

Nie spełniliście przykazań danych rodzinie waszéj, i dla tegoście nie warci żeby wam obietnic uczynionych dotrzymano.

9. *Mieliście wzgląd na osobę w zakonie.* Niesprawiedliwie sądziliście, mając wzgląd nie na sprawy, lecz na osoby.

10. *Izali nie jeden ojciec wszystkich nas.* Przechodzi Malachiasz do gromienia kapłanów, książąt i ludu, że powróciwszy z Babilonu, żony swe wychudłe, albo szpetne z przyczyny znużenia w podróży albo wieku, oddalili, a pożenili się z cudzoziemkami, przeciw prawu Deuter. 7, 3. Ten sam występek gromi Ezdrasz współczesny Malachiaszowi, ks. I. r. 9, w. 10. Myśl więc ta: ponieważ wszyscy tak mężczyzni jako i niewiasty, mamy jednego ojca Abrahama, dla czegoż grzeszycie przeciw temu związkowi ogólnemu, a siostry wasze, tejże krwi dziedziczki kładziecie po cudzoziemkach?— *Izali nie jeden Bóg stworzył nas.* Dwie są największe przyczyny miłości: jedna wspólność rodu, o któréj powiedział był, a druga wspólność religii, o któréj teraz mówi: jakby rzekł: ponieważ nas wszystkich Bóg Stworzył, i wszyscy tego Stwórcę czcimy, czemu oddalacie żony, które wspólnie z wami czczą tego samego Stwórcę, i bierzecie czcicielki bałwanów? — *Gardzi każdy z nas bratem swoim.* Odrzucając córkę albo siostrę jego.— *Przymierze ojców naszych.* Prawo Deut. 8, 3, o niebraniu w zamęście cudziemek.

11. *Przestąpił Juda.* Przestępstwem nazywa branie żon z cudzoziemek, a oddalanie Izraelitek. Toż samo rozumie pod wyrazem: *obrzydliwość.* — *W Izraelu.* W Judzie, bo po powrócie z niewoli nie było innego Izraela jak Juda i Judejczycy. Albo pod imieniem Izraela rozumie owych nie wielu, którzy z dziesięciu pokoleń z Judejczykami się połączyli.— *W Jeruzalem.* Które powinno było być świętszém, bo ma kościół i kapłanów.—*Poświęcenie Pańskie.* Świętość, którą miał ztąd, że był przed wszystkiemi narody Bogu poświęconym, utracił, albo skaził przez pomieszanie się z cudzoziemkami. Albo związek małżeński od Boga ustanowiony i uświęcony w raju.—*Które umiłował.* Pan.—

Miał córkę boga cudzego. Pojął żonę czcicielkę boga cudzego.

12. *Mistrza i ucznia.* Czyby to był kapłan i mistrz, czy świecki i uczeń.— *Z przybytków Jakób.* Z miast Izraela, jak jest w Chald.— *I ofiarującego dar.* Chociażby był ktokolwiek inny, któryby wiele darów ofiarował i spodziewał się, że niemi Boga przebłaga. Albo, podług chald. i innych, przez ofiarującego dary kapłana rozumiéj.

13. *I toście jeszcze uczynili.* Do pierwszéj zbrodni, t. j. do brania żon z cudziemek, dodajecie drugą.— *Pokrywaliście łzami ołtarz Pański.* Rozumie łzy żon opuszczonych, proszących u Boga pomsty i pomocy.— *Wrzaskiem.* Krzykiem wysilonym.— *Tak, że nie wejrzę więcéj na ofiarę.* Bo patrzę na łzy i wrzask żon, które uciskacie: gdyż one jako sprawiedliwe i godne politowania więcéj mnie poruszają, niżeli nieprawe i i nieczyste ofiary okrutnych,

14. *Pan oświadczył.* Z hebr. można przetłumaczyć: *świadczył*, t. j. był świadkiem, gdy małżeństwo zawieranem było.— *Żonę młodości twojéj.* Którą prawnie pojąłeś, skoro dojrzałeś wiekiem.—*Uczęstniczką twoją.* Żona twoja, towarzyszka twoja. — *Żona przymierza twego.* Z którą przymierze zawarłeś; bo druga, którą wziąłeś, nie jest twoją żoną, lecz nałożnicą; z nią nie zawarłeś przymierza prawnego.

15. *Izali nie jeden uczynił.* Bóg który jest jeden, jednego też Adama i jednę Ewę uczynił, ażeby ani Adam nie szukał drugiéj żony, ani Ewa drugiego męża. Przystało więc żebyście nie łamali prawa o jedności małżeństwa.— *A ostatek ducha jego.* Jest to inny dowód dla utwierdzenia tegoż samego, i przez ducha rozumie tchnienie boskie; jakby rzekł. Bóg natchnął człowieka tchnieniem żywota, a resztę tchnął w niewiastę, t. j. równą duszę dał jéj, jako i mężowi. Gdy więc ciało niewiasty utworzonem jest z żebra Adamowego, a dusza jéj jest jakby resztą ducha, czyli tchnienia Bożego, właściwą jest rzeczą, żeby ani mąż, ani żona nie rozrywali takiego związku, co wy czynicie

16. Cum odio habueris, dimitte, dicit Dominus Deus Israel: operiet autem iniquitas vestimentum ejus, dicit Dominus exercituum: custodite spiritum vestrum, et nolite despicere.

17. Laborare fecistis Dominum in sermonibus vestris et dixistis: In quo eum fecimus laborare? In eo, quod dicitis: Omnis, qui facit malum, bonus est in conspectu Domini, et tales ei placent: aut certe ubi est Deus judicii?

16. Gdy nienawidzieć będziesz, opuść, mówi Pan Bóg Izraelski: a okryie nieprawość odzienie iego, mówi Pan zastępów: Strzeżcie ducha waszego, a nie wzgardzaycie.

17. Zadaliście pracę Panu mowami waszemi, y rzekliście: W czymżeśmy mu pracę zadali? W tym, że mówicie: Wszelki, który złe czyni, dobry iest w oczach Pańskich, y tacy mu się podobaią: abo więc gdzie iest Bóg sądu?

CAPUT III.

ROZDZIAŁ 3.

O poprzedniku Chrystusowym, przyjściu Messyasza, sądzie ostatecznym, i t. d.

1. Ecce, ego mitto Angelum meum; et praeparabit viam ante faciem meam. Et statim veniet ad templum suum Dominator, quem vos quaeritis, et Angelus testamenti, quem vos vultis. Ecce venit, dicit Dominus exercituum: *(Mat. 11,10. Luc. 1,17).*

2. et quis poterit cogitare diem adventus ejus, et quis stabit ad videndum eum? Ipse enim quasi ignis conflans, et quasi herba fullonum:

3. et sedebit conflans et emundans argentum, et purgabit filios Levi, et colabit eos quasi aurum et quasi argentum, et erunt Domino offerentes sacrificia in justitia.

4. Et placebit Domino sacrificium Juda et Jerusalem sicut dies saeculi, et sicut anni antiqui.

1. Oto ia posyłam Anioła moiego; a nagotuie drogę przed obliczem moim. A zarazem przydzie do kościoła swego Panuiący, którego wy szukacie, y Anioł przymierza, którego wy chcecie. Oto idzie, mówi Pan zastępów:

2. a kto będzie mógł myślą ogarnąć dzień przyszcia iego, a kto się ostoi na widzenie iego? Bo on iako ogień zlewaiący, y iako ziele farbierskie:

3. a usiędzie wypalaiąc y wyczyściaiąc srébro, y wyczyści syny Lewi, y przecedzi ie iako złoto y iako srébro, y będą Panu ofiarować ofiary w sprawiedliwości.

4. Y spodoba się Panu ofiara Judy y Jeruzalem, iako dni wieku, y iako dawne lata.

---

pojąwszy żony drugie, a pierwsze opuściwszy. Albo, czy Abraham, którego resztką ducha jesteśmy, tak czynił, jak my potomkowie jego?—*A czegoż jeden szuka, jedno nasienia Bożego.* LXX. *czegoż innego Bóg szuka oprócz nasienia?* Jest to inny dowód na potwierdzenie tego samego; myśl ta: niczego więcéj Bóg nie szuka, gdy chce żeby się małżeństwa kojarzyły, jedno tego, żeby się mnożył lud wierny, i był prawdziwie nasieniem bożém, t. j. z wiernych rodziców urodzonym i dobrze podług prawa wychowanym i nauczonym, a nie z cudzoziemek, jak wy robicie.— *A tak strzeżcie ducha waszego.* Zatrzymajcie żony wasze, o których powiedziałem, że są resztą ducha Bożego, albo Abrahamowego.

16. *Gdy nienawidzieć będziesz, opuść.* Są to słowa Żydów usprawiedliwiających postępek swój pozwoleniem prawa; jakby rzekli: dla czego nas strofujesz? Czy to się niegodzi z prawa, które pozwala dawać listy rozwodne żonom?—*A okryje nieprawość odzienie jego.* T. j. tak zleje się, wzrośnie i rozszerzy się nieprawość twoja, iż żadną szatą zakryć się nie da. Zdaje się, że to powiedziano dla tego, iż prawo pozwalało wprawdzie opuścić żonę, lecz dla twardości serc ich; a więc nie był wolnym od zbrodni, kto ją płocho i bez sprawiedliwéj przyczyny opuszczał. Albo: jeśli jednak żonę przez samą nienawiść opuścisz, okryje cię wina i niesława wielka, równie jak kara, którą Bóg tę nieprawość pomści na tobie.

17. *Zadaliście pracę.* Przykrość uczyniliście. LXX. *wyzwaliście do gniewu.—Mowami waszemi.* Gdy mówicie: *wszelki który czyni złe i t. d.—Dobry jest w oczach Pańskich.* Była to druga zbrodnia Żydów, że ubogo powróciwszy z niewoli, widząc że sąsiedni bałwochwalcy kwitną bogactwy i dobrém powodzeniem, oskarżali Boga i jego opatrzność, iż swoim dozwalał znosić klęski, a niewiernych i bezbożnych udarowywał dobrami wszelkiego rodzaju.— *Gdzie jest Bóg sądu?* Sędzia sprawiedliwy; gdzie jest Boska opatrzność?

R. 3.—1. *Oto.* Wyraz *oto* pokazuje, że to co następuje jest wielkiém i godném uwagi słuchaczy, przenosi się zaś prorok do czasów Chrystusa i prorokuje o przyjściu i nauczaniu ś. Jana Chrzciciela.— *Anioła mojego.* Jana Chrzciciela, jak Pan wyłożył, Mat. 11. 10.—*Nagotuje drogę.* Nauczając o przyjściu mojem, wzywając do pokuty i do przyjęcia mnie; są to słowa Chrystusa. Patrz Wujka.

2. *A kto będzie mógł myślą ogarnąć?* Kto zdoła myślą objąć, jak wielka będzie chwała dnia owego, gdy Syn Boży człowiekiem będzie pomiędzy ludźmi?—*Kto się ostoi na widzenie jego.* Kto będzie mógł znieść światłość i majestat tego Słońca sprawiedliwości.—*Bo on jako ogień zlewający.* Każdy od takiego światła i takiéj miłości i saméj żarliwości rozgrzeje się i stopnieje, chybaby był upartym, zatwardziałym i buntownikiem przeciw światłości. Ogniem zlewającym jest ten, który metale roztapia i oczyszcza. Łuk. 12. 49. powiada, że po to przyszedł Chrystus, żeby ogień spuścił na ziemię.—*Ziele farbierskie.* Ś. Hieronim na Jerem. 2. 22. mówi że to ziele *borith*, albo farbierskie rośnie na miejscach wilgotnych i zielonych w Palestynie, i ma też samą moc oczyszczania na suknie brudów i plam, jak saletra i mydło; dla tego też po łacinie nazywa się zielem mydlaném. Oznacza że Chrystus uczyni dusze najczystszemi i najbielszemi.

3. *A usiędzie wypalając.* Nie będzie oczyszczał trafem, lecz z postanowienia, co okazuje siedząca postawa.—*Wyczyszczając srebro.* Oczyszczając dusze, jak rzemieślnik srebro oczyszcza.—*I wyczyści syny Lewi.* Kapłanów nowego przymierza, których figurą byli synowie Lewi. Da kościołowi najlepszych i najczystszych kapłanów, jak apostołów i ich następców. Wielu też z lewitów i z rodzin kapłańskich, po zmartwychwstaniu Chrystusa do niego przystało. Dzieje Ap. 6. 7.—*I przecedzi je jako złoto.* Złoto oczyszcza się ogniem i przecedza się, żeby się zupełnie od żużli i nieczystości oddzieliło.—*I będą Panu ofiarować.* Czysto i święcie służyć będą; nie tak jak kapłani, o których w r. pop. powiedziałem.—*W sprawiedliwości.* Sprawiedliwie i doskonale.

4. *Ofiara Judy i Jeruzalem.* Kościoła chrześcijań-

5. Et accedam ad vos in judicio, et ero testis velox maleficis, et adulteris et perjuris: et qui calumniantur mercedem mercenarii, viduas et pupillos, et opprimunt peregrinum, nec timuerunt me, dicit Dominus exercituum.

6. Ego enim Dominus, et non mutor, et vos filii Jacob non estis comsumti.

7. A diebus enim patrum vestrorum recessistis a legitimis meis, et non custodistis. Revertimini ad me, et revertar ad vos, dicit Dominus exercituum. Et dixistis: In quo revertemur? *(Zach. 1, 3).*

8. Si affiget homo Deum, quia vos configitis me? Et dixistis: In quo configimus te? In decimis et in primitiis.

9. Et in penuria vos maledicti estis, et me vos configitis gens tota.

10. Inferte omnem decimam in horreum, et sit cibus in domo mea, et probate me super hoc, dicit Dominus, si non aperuero vobis cataractas coeli, et effudero vobis benedictionem usque ab abundantiam,

11. et increpabo pro vobis devorantem, et non corrumpet fructum terrae vestrae: nec erit sterilis vinea in agro, dicit Dominus exercituum.

12. Et beatos vos dicent omnes gentes, eritis enim vos terra desiderabilis, dicit Dominus exercituum.

13. Invaluerunt super me verba vestra, dicit Dominus.

14. Et dixistis: Quid locuti sumus contra te? Dixistis: Vanus est, qui servit Deo, et quod emolumentum, quia custodivimus praecepta ejus, et quia ambulavimus tristes coram Domino exercituum? *(Job. 21, 15).*

5. Y przystąpię do was w sądzie, a będę świadkiem prędkim czarownikóm, y cudzołożnikóm, y krzywoprzysiężcóm, y którzy krzywdzą zapłatę naiemnika, wdów y sierot, y ściskaią cudzoziemca, a nie bali się mnie, mówi Pan zastępów.

6. Bom ia Pan, a nie odmieniam się, a wy synowie Jakóbowi nie iesteście wyniszczeni.

7. Bo ode dni oyców waszych odstąpiliście od praw moich, a nie strzegliście. Wróćcie się do mnie, a wrócę się do was, mówi Pan zastępów. Y rzekliście: W czymże się wrócimy?

8. Jeśli skole człowiek Boga, że wy mnie kolecie, y rzekliście: W czymże cię kolemy? W dziesięcinach, y w pierwocinach.

9. A w niedostatku wy przeklęci iesteście, a wy mnie kolecie, narodzie wszytek.

10. Wnoście wszytkie dziesięciny do gumna, a niech będzie żywność w domu moim, a doznaycie mię w tym, mówi Pan: Jeśli wam nie otworzę upustów niebieskich, a nie wyleię na was błogosławieństwa, aż do obfitości.

11. y zlaię dla was pożeraiącego, y nie popsuie owocu ziemie waszéy, y nie będzie winnica niepłodna na polu, mówi Pan zastępów.

12. Y będą was błogosławionymi nazywać wszyscy narodowie, bo wy będziecie ziemią pożądaną, mówi Pan zastępów.

13. Zmogły się na mię słowa wasze, mówi Pan.

14. Y rzekliście: Cożeśmy mówili przeciwko tobie? Mówiliście: Marny iest, który Bogu służy, a co za pożytek, żeśmy strzegli przykazania iego, a iżeśmy chodzili smętni przed Panem zastępów?

skiego, który jest nowym Syonem i nową Jerozolimą. —*Jako dni wieku.* Jako dni dawne, kiedy pierwsi mężowie sprawiedliwi: Abel, Noe, Melchisedech, Abraham i t. d. ofiary składali; tak w kanonie mszy mówimy: *jakoś raczył przyjąć mile ofiary pacholęcia twojego Abla sprawiedliwego.*

5. *I przystąpię do was w sądzie.* Powraca do skargi Żydów, mówiących wyżéj r. 2. 17. *gdzie jest Bóg sądu?* Bo odpowiada: oto w krótce przyjdę *w sądzie,* albo, jak oni tłumaczą: *na sąd.* t. j. zstąpię w ciele i wglądać będę w obyczaje ludzi; przy ostatniem też przyjściu, przystąpię do sądzenia, ażebym oddał każdemu wedle jego zasług.—*Będę świadkiem.* Ja który mam być sędzią, świadkiem też będę: bo wcale nie potrzebuję świadków, gdyż wszystko jest obnażone dla oczu moich.—*Którzy krzywdzą zapłatę.* Którzy przemocą i oszukaństwem najemnika nagrody pozbawiają.

6. *Bom ja Pan, a nie odmieniam się.* Wam się zdawało, żem odmienił swoje zasady, i kiedym pierwiéj miłował sprawiedliwość, teraz w nieprawości się podobam, ale tak nie jest: bo jestem Bogiem nieodmiennym.—*A wy synowie Jakóbowi nie jesteście wyniszczeni.* Jako nie zmieniam zdania, i zawsze się nie podobają mnie źli i karzę ich w swoim czasie, tak cnocie i pobożności zawsze sprzyjam: dla tegoż, chociaż wielu nieszczęściami zostaliście dotknięci dla skarcenia, nie zginęliście jednak: bom was zachował moją opatrznością, i z nieszczęść wyrwałem, chociaż wy jesteście po dawnemu uparci i buntujecie się przeciw prawom moim. Podobne temu owe Tren: 3. 23: *Miłosierdzie Pańskie żeśmy nie zniszczeli.*

7. *Wróćcie się do mnie.* Przez pokutę. — *A wrócę się do was.* Przez łaskę, przyjaźń, dobroczynność. — *W czemże się wrócimy?* Cóż nam czynić trzeba, żebyśmy do ciebie wrócili? bo nam się zdaje, żeśmy od ciebie nie odstąpili.

8. *Jeśli skole człowiek Boga.* Myśl ta: azali słuszna jest żeby człowiek Boga swojego ranił, i jakby krzyżował, albo włócznią go przeszywał, nie oddając dziesięcin i pierwocin kapłanom i lewitom należnych? — *W dziesięcinach i w pierwocinach.* Historję tego mamy u Nehemiasza; bo nastał wielki głód, jak powiedziano w tejże księdze r. 5. 1 i nast., tak iż z przyczyny głodu dziesięciny nie były przez lud oddawane lewitom, jak pisze tenże r. 13. 10.

9. *A w niedostatku wy przeklęci jesteście.* Spuścił na was wielki nieurodzaj, który zwykł być rozumianym pod nazwą przekleństwa: bo wy w podobny sposób mnie przeszywacie i trapicie, dozwalając żeby moi lewici niedostatek i głód znosili.

10. *Do gumna.* Kościoła.— *A niech będzie żywność w domu moim.* Z któréjby słudzy moi się utrzymywali.

11. *Złaję dla was pożerającego.* Powstrzymam jakby łajaniem szarańcze i inne stworzenia które zboża pożerają.

13. *Zmogły się na mię.* Prorok wraca do bluźnierstwa Żydów, o którém mowa w rozdz. 2, w. ostat.; myśl ta: przemogli przeciwko mnie, i niejako jakby ciężar wielki przywalają i uciskają mnie; bo zawsze trwacie, a nawet wzrastacie w bluźnierstwach waszych, przez które więcéj odwracacie ode mnie, niżeli prorocy moi swojemi naukami do mnie nawracają.

14. *Marny jest.* Daremnie i naprózno pracuje. — *Iżeśmy chodzili smętni.* Dla pokuty i żalu za grzechy.

15. Ergo nunc beatos dicimus arrogantes, siquidem aedificati sunt facientes impietatem: et tentaverunt Deum, et salvi facti sunt.

16. Tunc locuti sunt timentes Dominum, unusquisque cum proximo suo: et attendit Dominus, et audivit, et scriptus est liber monumenti coram eo timentibus Dominum, et cogitantibus nomen ejus.

17. Et erunt mihi, ait Dominus exercituum, in die, qua ego facio, in peculium, et parcam eis, sicut parcit vir filio suo servienti sibi.

18. Et convertemini, et videbitis, quid sit inter justum et impium, et inter servientem Deo, et non servientem ei.

15. Przetoż teraz błogosławione zowiemy harde, bo zbudowani są czyniący niezbożność: y kusili Boga a zachowani są.

16. Tedy mówili którzy się boią Pana, każdy z bliźnim swoim: y pilnował Pan a usłyszał: y napisano księgę pamiątki przed nim, boiącym się Pana, y myślącym o imieniu iego.

17. Y będą mi, mówi Pan zastępów, dnia w który ia uczynię, własnością, y będę im folgował, iako folguie mąż synowi swemu, który służy iemu.

18. Y nawrócicie się, a uyźrzycie co za różność iest między sprawiedliwym a niezbożnym, y między służącym Bogu, a niesłużącym iemu.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 3. w. 1. *Oto ja posyłam Anioła mojego.* Posłanie Jana ś. Prorok tu przypisuje Synowi Bożemu: Ewangelistowie zaś przypisują Ojcu, aby się pokazała jedna natura, i moc od Syna Bożego, i sprawa Ojca i Syna. Ażeby się też w tej jednej naturze pokazała różność person, słusznie Syn mówi, Przed obliczem mojém. A Ojciec mówi: Przed tobą. I tak Ewangelistowie piszą jako Pan Chrystus rzekł, a Pan Chrystus zasię tak przywodził słowa prorockie, aby pokazał iż w naturze jednoż był z Ojcem, a w personie inszym, słów tedy prorockich ten jest wykład, jakby rzekł: Ojciec posłał Jana przed obliczem Syna swego: Syn posłał Jana przed obliczem swojém: Duch ś. posłał Jana przed obliczem Syna: albowiem w Osobach Trójce najświętszéj, jeden i tenże Bóg jest który posyła.

1. *A zarazem przyjdzie do kościoła swego Panujący.* W żydowskim i greckim miasto Panujący, jest, on Pan, to jest, Chrystus: jakby rzekł, on Pan wam obiecany. Mówi tu o Messyaszu według wykładu tak naszych doktorów jako i żydowskich. Zkąd jawno jest, iż ten Bogiem jest, który ma kościół, bo to samemu Bogu własna mieć kościół swój.

1. *Anioł przymierza.* Pan Chrystus nazwany jest Aniołem przymierza, iż jest posłem nowego zakonu i nowego testamentu, w którym nam dobra niebieskie obiecują. Augustin. lib. 18, de Civit. c. 35. Nadto iż przymierze uczynił między Bogiem i między ludźmi. Bo ten jest zwyczaj Pisma ś. iż przymierze zowie testamentem. Hieron. in Galat. 3. Augustin. lib. 1. Locutionum de Genesi c. 94.

CAPUT IV. — ROZDZIAŁ 4.

O dniu sądnym strasznym dla niezbożnych, a dla cnotliwych pożądanym i przyjściu Eliasza.

1. Ecce enim dies veniet succensa quasi caminus, et erunt omnes superbi, et omnes facientes impietatem stipula, et inflammabit eos dies veniens, dicit Dominus exercituum, quae non derelinquet eis radicem et germen.

2. Et orietur vobis timentibus nomen meum sol justitiae, et sanitas in pennis ejus, et egrediemini, et salietis sicut vituli de armento. *(Luc. 1, 78).*

1. Bo oto dzień przydzie pałaiący iako piec, a będą wszyscy pyszni y wszyscy czyniący niezbożność słomą, y zapali ie dzień który przydzie, mówi Pan zastępów, który nie zostawi im korzenia y gałązki.

2. Y wznidzie wam boiącym się imienia mego słońce sprawiedliwości, y zdrowie na skrzydlach iego, y wynidziecie, y skakać będziecie iako cielcy z stada.

15. *Przetoż teraz błogosławione zowiemy harde.* Gdy to widzimy, błogosławionymi nazywamy hardych, którzy się przeciw Bogu pysznią i bluźnią. — *Bo zbudowani są.* Wzbogacili się w dobytek i dziatwę, co się za wielkie szczęście uważa; jakby rzekł: tak dalece nie są zniszczeni, że nawet wzbogacili, rozmnożyli się, i w bogactwa obfitują.—*Kusili Boga.* Drażniąc i wyzywając go grzechami.—*A zachowani są.* A jednak nic się przeciwnego im nie przydarzyło.

16. *Tedy mówili.* Sprawiedliwi to widząc mówili pomiędzy sobą, co przystało sprawiedliwym, i wzajemnie się zachęcali do obrony opatrzności Boskiéj i sprawiedliwości z bliźnimi, przywodząc co było potrzebnem i czego się z Pisma ś. nauczyli.—*I pilnował Pan a usłyszał.* Co sprawiedliwi za, a niezbożni przeciw opatrzności Boskiéj mówili.—*I napisano księgę pamiątki.* Pamiętnik, żeby każdy w swoim czasie albo nagrodę, albo karę odebrał za to co mówił. — *Bojącym się Pana.* Na korzyść i łaskę bojącym się Pana, którzy zawsze o nim wspominają i myślą o nim.

17. *I będą.* Sprawiedliwi i pobożni,—*Dnia w który ja uczynię.* Kiedy przywiodę do skutku com powiedział, zadając karę zbrodniarzom, a dając zapłatę dobrym i zacnym, gdy sąd uczynię. — *I będą mi... własnością.* Zachowam ich jako własność swoję; będą mi narodem własnym i mnie właściwie poświęconym, i błogosławionym z widzenia i używania mnie. — *I będę im folgował.* Nie dopuszczę żeby ich utrapienie dręczyło.—*Jako folguje mąż synowi swemu.* Którego kocha z dwóch przyczyn, i że jest synem jego, i że posłuszeństwa jego doświadczył.

18. *I nawrócicie się.* Wy bezbożni zdanie odmienicie.

R. 4.—1. *Dzień przydzie.* Sądu.—*Pałający.* I z przyczyny ognia poprzedzającego oblicze sędziego, i dla ognia piekielnego, który obejmie potępionych. U Daniela, 7, 10 czytamy: *Rzeka ognista a bystra wychodziła od oblicza jego.—Słomą.* Nie dla tego, że ten ogień koniec mieć będzie, lecz że ich tak rychło ogarnie, jak gdyby słomą byli.—*Korzenie i gałązki.* Wszelkie dobro, i nadzieję dobrego pochłonie. Wszystkie ich rozkosze i bogactwa z gruntu obali.

2. *I wznijdzie wam.* Gdy to cierpieć źli będą, dla was sprawiedliwi wznijdzie słońce sprawiedliwości, t. j. Chrystus, na sąd z nieba przyjdzie. Chrystusa nazywa

3. Et calcabitis impios, cum fuerint cinis sub planta pedum vestrorum in die, qua ego facio, dicit Dominus exercituum.
4. Mementote legis Moysi servi mei, quam mandavi ei in Horeb ad omnem Israel, praecepta et judicia. *(Exod. 20, 2).*
5. Ecce, ego mittam vobis Eliam prophetam, antequam veniat dies Domini magnus et horribilis. *(Matth. 17, 10. Marc. 9, 10).*
6. Et convertet cor patrum ad filios, et cor filiorum ad patres eorum, ne forte veniam, et percutiam terram anathemate.

3. Y podepcecie niezbożne, gdy będą popiołem pod stopą nóg waszych, w dzień, w który ia czynię, mówi Pan zastępów.
4. Pamiętaycie na zakon Moyżesza sługi mego, którym mu rozkazał na Horeb do wszego Izraela, rozkazania y sądy.
5. Oto ia poślę wam Heliasza proroka, pierwey niżli przydzie dzień Pański wielki a straszny.
6. Y nawróci serce ycców ku synóm, a serce synów ku oycóm ich, abych snadź nie przyszedł, a nie skarał ziemie wytraceniem.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 4. w. 6. *O prorocech, których czasów żyli, i co było za przedsięwzięcie ich.* Z proroków jedni byli przed wzięciem w niewolą dziesiąci pokolenia: jako Ozeasz, Izajasz, Joel, Amos, Abdiasz, Jonasz i Micheasz. Drudzy po téj niewoli jęli prorokować, ale przed wzięciem w niewolą dwojga pokolenia, jako Nahum, Habakuk, Sofoniasz, i Jeremiasz: A inni w saméj niewoli prorokowali: jako Ezechiel, Baruch i Daniel. Drudzy naostatek po wyjściu z niewoli: jako Aggeusz, Zachariasz i Malachiasz. Lecz prorocy wszyscy po odstąpieniu dziesięciorga pokolenia ode dwu, prorokowali. Bo gdy dla tego odszczepieństwa: grzechy i bałwochwalstwa dziesięciorga pokolenia bez miary się wzmagały, od których i dwoje pokolenie, które było w Jeruzalem zostało, wolne nie były: i długo cierpliwości Boskiéj na złe używały: tedy dobrotliwy a miłosierny Ojciec niebieski posyłał proroki czasem do dziesięciorga, a czasem też do dwojga pokolenia, czasem też do obojga: aby grzechy ich stosowali, a przyszłą pomstę Bożą, gdzieby się nie uznali, im opowiadali: a mianowicie dziesięciorgu pokoleniu zburzenie od Assyrianów, a dwojgu pokoleniu od Chaldejczyków, które ich potkać miało. Chciał też Pan Bóg, aby w tak wielkich nędzach, które dla swych grzechów podjąć mieli, nadzieją przyszłych dóbr pocieszeni, i do nabożeństwa zapaleni byli: to jest, przyjściem Pana Chrystusowym, i zacnością Kościoła jego: które ciż prorocy opowiadali. Nakoniec przydał i proroctwa o zatwardzeniu i odrzuceniu Żydów, na przestrach niezbożnych, a na utwierdzenie pobożnych, aby słusznie rzec mógł: Cóżem dalej miał czynić winnicy mojéj, czegobym jéj nie uczynił?

---

słońcem: 1) z powodu widomej jasności i majestatu; 2) z przyczyny radości którą sprawiedliwym przyniesie; 3) że przyjściem swojém rozproszy wszystkie ciemności, t. j. utrapienie sprawiedliwych; 4) iż odkryje tajemnice serc.— *Zdrowie na skrzydłach jego.* Zdrowie ciała i duszy. Ciała, z przyczyny daru niecierpiętliwości, szybkości, subtelności, jasności i t. d. Duszy, dla zupełności sił wszystkich i zdolności jéj, radości i błogosławieństwa, którą dla wybranych przyniesie. — *Na skrzydłach jego.* Na jego promieniach. Chrystus przymiotami ciała swego, jakby promieniami słonecznemi, ciała i dusze błogosławionych uzdrowi, odnowi i rozweseli. — *Wynijdziecie.* Z tego świata, z tego życia, albo z grobów naprzeciw Chrystusa.—*Skakać będziecie.* Wzniesiecie się w górę przez dar szybkości.—*Jako cielcy z stada.* LXX. *jako cielcy z więzów oswobodzone.* To podobieństwo oznacza: 1) zupełne zdrowie, siłę i życie ciał błogosławionych; 2) wielką radość; 3) dar szybkości który posiędą.

3. *Podepczecie niezbożne.* Pod nogami ich zwyciężonych mieć będziecie. Co do Chrystusa należy podług owych słów Ps. 109, 1: *Aż położę nieprzyjacioły twoje i t. d.*, przyznaje się świętym, bo i oni w swój sposób sądzić mają.—*Gdy będą popiołem.* Nakształt popiołu starci i poniżeni, najwzgardzeńsi.

4. *Pamiętajcie na zakon Mojżesza.* Ponieważ takie nagrody czekają dobrych, zachowajcież prawo, ażebyście wtedy zbawienie znaleźli. Mówi do ludzi spółczesnych sobie. W tenże sam sposób nakazano Chrześcijanom, żeby prawo Chrystusowe zachowywali.—*Na Horeb.* Gdzie prawo podane zostało, jest to góra w Arabii; do Galat. 4, 25, nazwana też Sina.

5. *Eliasza proroka.* Który jest przeznaczonym i zachowanym na poprzednika drugiego przyjścia.—*Dzień Pański.* Dzień sądu.—*Wielki.* Bo w nim wielkie rzeczy Chrystus ma uczynić.—*Straszny.* Z powodu wyroku i potępienia, któremu bezbożni ulegną. Wielki dla sprawiedliwych a dla grzeszników straszny.

6. *Nawróci serca ojców ku synom.* Serce patryarchów odwrócone od synów ich nie wierzących w Chrystusa, Eliasz zwróci ku synom, czyniąc ich wiernymi i miłymi dla samych patryarchów Abrahama, Izaaka, Jakóba i t. d.—*Abym snadź nie przyszedł.* Ażebym gdy przyjdę, nie znalazł ziemi w niedowiarstwie jéj, i leżącéj jeszcze w grzechach, i tak żebym jéj z gruntu nie zgubił.—*Ziemię.* Tak nazywa tych, którzy upodobanie mają w ziemskich rzeczach, jakimi mianowicie są Żydzi.

Koniec Księgi Proroctw Malachiasza.

Wprowadzenie do ksiąg Machabejskich.

Dwie ostatnie księgi Starego Testamentu noszą tytuł *Machabejskich*, dla tego że opisują dzieje wodzów ludu żydowskiego tego imienia. Żydzi nazywają także te księgi *Asmoneuszowemi*, od pierwotnéj nazwy familii Matatiasza, piérwszego z tych wodzów, którzy uwolnili naród swój od przemocy królów Syryi i rządzili nim przez lat około stu trzydziestu, to jest, od roku świata 3838—przed narodzeniem Chrystusa 166, do roku świata 3968,—przed narodz. Chrystusa 36, kiedy został królem Żydowskim Herod, syn Antypatra Idumejczyka.

Najstarszemu z pięciu synów Matatiasza, imieniem Judzie został dodany przydomek Machabeusza, potém przeszła ta nazwa do jego braci, i w ogólności do tych wszystkich, któ-

rzy okazali szczególniejszą gorliwość i stałość w obronie ojczyzny i religii za czasów Antyocha Epifana. Podług mniemania niektórych uczonych, nazwa Machabeusza bierze początek od wyrazu hebrajskiego *Makkabah*, oznaczającego *młot* albo *młotnik*, i przydanego Judzie za heroiczne jego czyny wojenne. Lecz najpowszechniejsze jest zdanie, że to słowo pochodzi od początkowych liter godła chorągwi, pod którą Juda prowadził do boju swoich żołnierzy: M. C. B. E. J.; a napis ten wzięty był z ksiąg Mojżesza (Exod. roz. 15, w. 11): *Mi Kamoka Be Elim Jehovah.* To jest: *Któż podobien tobie między bogami Panie?* Podobnym zwyczajem Rzymianie na swoich sztandarach kładli początkowe litery: S. P. Q. R. oznaczające w skróceniu: *Senatus Populusque Romanus.*

Obie te księgi zawierają prawie te same fakta, i wzajemnie służą dla się dopełnieniem. Piérwsza z nich, podzielona na szesnaście rozdziałów, opisuje szczegóły wszystkich wojen, podejmowanych przez Matatiasza i jego synów. Druga, składająca się z rozdziałów piętnastu, przywodzi wszystko to, co poprzedziło te wojny, przyczyny które je zapaliły, dziwne znaki w powietrzu, które się widzieć dawały ponad Jerozolimą wprzód, nim się zaczęło straszliwe prześladowanie Żydów przez Antyocha, kary za bałwochwalstwo, świętokupstwa i okrócieństwa, których się dopuszczało czterech arcykapłanów, to jest, Jason, Menelaus, Lyzymach i Abimus, męczeństwo siedmiu braci Machabejskich i ich matki, i obszerny opis wielkich dzieł Judy Machabeusza. Zdaje się, że księga piérwsza jest dalszym ciągiem tego, co zawarto w drugiéj; a więc ta ostatnia może i napisana była wprzódy. Lecz Kościoł zatrzymał je w takim porządku, w jakim znalazł pierwiastkowo ułożone, jak to postąpił i z niektóremi rozdziałami niektórych ksiąg świętych; bo i w rzeczach nawet podrzędnych nic nie chciał odmieniać w Pismie świętém.

Pierwotny język księgi piérwszéj był hebrajski, jak twierdzi Ś. Hieronim (Prolog. Galeat.); druga zaś, według świadectwa tegoż Ojca Kościoła, napisaną była po grecku. Ze stylu i sposobu przedstawienia rzeczy widać, iż obie te księgi były napisane wkrótce po spełnieniu wypadków; lecz imiona autorów są niewiadome.

Obydwaj autorowie rachują lata podług *ery Seleucydów*, która się zaczyna w roku 308. przed narodz. Chrystusa, a 312. przed *erą Chrześcijańską*, to jest, od czasu, kiedy Seleukus 1-szy, król Syryi, jeden z wodzów Aleksandra W. odzyskał Babilon. Rok ten odpowiada Olimpijadzie 117-téj, z których piérwsza przypadła na rok 776 przed narodz. Chrystusa. Era Olimpijad nazwaną została od igrzysk publicznych, które co cztéry lata odbywały się blizko miasta Olimpii.

Przedstępne objaśnienia do ksiąg Machabejskich, załączone do Biblii przez X. Jakóba Wujka, są następne:

„Tych ksiąg acz Żydzi w poczcie ksiąg świętych nie mają, przeto iż historye w nich opisane, działy się dobrze po czasiech Esdrasza Doktora, który Żydom Kanon, to jest, poczet ksiąg świętych złożył, jako Jozephus świadczy *lib. 1 con. Apionem*: wszakże je Kościoł Chrześcijański za księgi Boskie przyjmuje, i bez żadnego wątpienia między innemi księgami świętemi policza. Jako i stare Koncylia i Ojcowie świadczą: i Augustyn Ś. tak wyraźnie mówi: *Libros Machabaeor. non Judaei sed Ecclesia pro Canonicis habet, lib. 18. Civit. c. 36.* księgi Machabejskie nie Żydzi, ale Kościoł ma za święte, a Boskie księgi. W tych tedy księgach ono wielkie, a przez proroki obwołane Żydów od Antyocha króla, i od potomków jego utrapienie i wybawienie ich przez Judę Machabeusza, i przez bracią jego opisane mamy".

LIBER PRIMUS MACHABÆORUM,

CAPUT I.

1. Et factum est, postquam percussit Alexander Philippi Macedo, qui primus regnavit in Graecia, egressus de terra Cethim, Darium regem Persarum et Medorum,

KSIĘGI PIERWSZE MACHABEJSKIE,

ROZDZIAŁ 1.

O Aleksandrze Wielkim, Antyochu i jego okrucieństwach względem Żydów.

1. Y stało się potym gdy Alexander Filipów Macedończyk, który piérwszy królował w Grecyiéy, wyszedszy z ziemie Cethym, poraził Dariusza króla Persów y Medów:

Komentarz Menochiusza.

R. 1.—1. *Poraził.* Zwyciężył. — *Pierwszy królował w Grecii.* Który pierwszy był królem całéj Grecii.— *Z ziemie Cethym.* T. j. z krain względem Judei zamorskich. Takie bowiem krainy Żydzi nazywają Cethym, jako to: Mecedonia, Grecya, Cypr, i t. d. Podobnież Włosi dzisiaj tych, którzy mieszkają za Alpami nazywają *Tramontanami.* Patrz Izai. 23, 1.

2. constituit proelia multa, et obtinuit omnium munitiones, et interfecit reges terrae,
3. et pertransit usque ad fines terrae, et accepit spolia multitudinis gentium; et siluit terra in conspectu ejus.
4. Et congregavit virtutem et exercitum fortem nimis, et exaltatum est et elevatum cor ejus,
5. et obtinuit regiones gentium, et tyrannos; et facti sunt illi in tributum.
6. Et post haec decidit in lectum, et cognovit, quia moreretur.
7. Et vocavit pueros suos nobiles, qui secum erant nutriti a juventute, et divisit illis regnum suum, cum adhuc viveret.
8. Et regnavit Alexander annis duodecim, et mortuus est.
9. Et obtinuerunt pueri ejus regnum, unusquisque in loco suo,
10. et imposuerunt omnes sibi diademata post mortem ejus, et filii eorum post eos annis multis; et multiplicata sunt mala in terra.
11. Et exiit ex eis radix peccatrix, Antiochus illustris, filius Antiochi regis, qui fuerat Romae obses; et regnavit in anno centesimo trigesimo septimo regni Graecorum.
12. In diebus illis exierunt ex Israel filii iniqui, et suaserunt multis, dicentes: Eamus, et disponamus testamentum cum gentibus, quae circa nos sunt, quia ex quo recessimus ab eis, invenerunt nos multa mala.
13. Et bonus visus est sermo in oculis eorum.
14. Et destinaverunt aliqui de populo, et abierunt ad regem; et dedit illis potestatem, ut facerent justitiam gentium.
15. Et aedificaverunt gymnasium in Jerosolymis secundum leges nationum;
16. et fecerunt sibi praeputia, et recesserunt a testamento sancto; et juncti sunt nationibus, et venundati sunt, ut facerent malum.

2. zwiódł wiele bitew, y odzierżał wszytkich zamki, y pozabiiał króle ziemskie:
3. Y przeszedł aż do granic ziemie, y zabrał łupy mnóstwa narodów, y umilkła ziemia przed oczyma iego.
4. Y zebrał siłę, y woysko barzo mocne: y wywyższyło się, y podniosło serce iego:
5. Y odzierżał krainy narodów, y króle: y stali mu się hołdownikami.
6. A potym upadł na łoże, y poznał że umrzéć miał.
7. Y wezwał zacnych służebników swych, którzy od młodości z nim wychowani byli y rozdzielił im królestwo swe, ieszcze za żywota.
8. A królował Alexander przez dwanaście lat, y umarł.
9. Y odzierżeli słudzy iego królestwo, każdy na swym mieyscu.
10. Y włożyli na się korony wszyscy po śmierci iego, y synowie ich po nich przez wiele lat, y namnożyło się złego na ziemi.
11. Y wyszedł z nich korzeń grzészny, Antioch oświécony, syn Antiocha króla, który był w zakładzie w Rzymie: y królował roku setnego trzydziestego y siódmego, królestwa Greckiego.
12. W one dni wyszli z Izraela synowie niezbożni, y namówili wielu, mówiąc: Pódźmy, a uczyńmy przymierze z narody które około nas są, bo od tego czasu iakośmy od nich odstąpili, wiele złego nas nalazło.
13. Y zdała się dobra mowa w oczach ich.
14. Y postanowili niektórzy z ludu, y iachali do króla: y dał im moc aby czynili sprawiedliwość poganów.
15. Y zbudowali w Jeruzalem szkołę według praw pogańskich.
16. Y uczynili sobie odrzezki, y odstąpili od przymierza świętego, y sprzęgli się z pogany, y zaprzedani są aby złe czynili.

2. *I odzierżał wszystkich zamki.* Z żadnym nieprzyjacielem się niepotykał, któregoby niezwyciężył; żadnego miasta nieoblegał, któregoby nie zdobył.
3. *Aż do granic ziemie.* Albowiem doszedł do kończyn wschodu, aż do Oceanu.—*Umilkła.* Uspokoiła się nieśmiejąc sprzeciwiać się; jakby rzekł: poddała się mu.
7. *Służebników.* Sług nadwornych, lub dowódzców wojska swego.—*Rozdzielił im królestwo swe.* Zaprzeczają temu świeccy pisarze; lecz większą powagę ma za sobą Pismo ś., które ten fakt podaje. Kurciusz także mówi, że rozeszła się wieść, jakoby Alexander rozdzielił prowincye; chociaż sam bez przyczyny odrzuca tę pogłoskę. Józef zaś syn Goryonasza, zupełnie się zgadza z Pismem ś., bo mówi: *Rozdzielił ziemię między czterma wielkiemi książętami ze swojéj familii.*
9. *Każdy na swém miejscu.* Każdy w téj prowincii, którą zdobył sobie orężem lub losem.
10. *Namnożyło się złego.* Wiele bowiem walk staczali między sobą następcy Alexandra, ztąd wiele klęsk zadali ludom.
11. *Wyszedł z nich.* Narodził się. — *Korzeń grzeszny.* Albowiem jak korzeń wydaje gałęzie, mówi ś. P. do Rzymian 11. 9, a z nich powstają liście i owoce, tak Antyoch był źródłem i początkiem licznych zbrodni.—*Antyoch oświecony.* Antyoch przezwany Epifanem; ten bowiem wyraz grecki, po łacinie znaczy *świetny.* Tak nazwany za niektóre świetne czyny.—*Który był w zakładzie w Rzymie.* Antyoch wielki, ojciec Epifana, będąc zwyciężonym przez Anibala Azijackiego, w zakład pokoju i przymierza dał Rzymianom syna swego Antyocha Epifana; lecz ten po śmierci ojca uciekł z Rzymu i zaczął panować w Syryi 137 r. królestwa Greckiego, czyli 149 po śmierci Alexandra. Era bowiem ta zaczyna się nie od śmierci Alexandra, lecz od Seleuka syna jednego z następców Alexandra, który we dwanaście lat po śmierci Alexandra został panem Azii.
12. *Synowie niezbożni.* Wyrodni i występni Izraelici, przestępcy, nieulegający prawu, nieszanujący religii, odstępcy.—*Uczyńmy przymierze.* Umowę; porzuciwszy cześć Boską, a naśladując pogańskie obyczaje, i przyjmując ich zabobony.—*Bo od tego czasu jakośmy.* Zobacz podobne uskarżanie się Żydów u Jerem. 44, 18.
14. *Sprawiedliwość poganów.* Aby naśladowali sposób życia pogan.
15. *Szkołę.* Jedni sądzą że to było miejsce, gdzie się wykładały zabobonne i świeckie nauki; inni zaś, że to było miejsce naznaczone dla mężczyzn na wszelki nierząd, nawet przeciw naturze. — *Według praw pogańskich.* Aby postępowali według zwyczajów pogańskich.
16. *I uczynili sobie odrzezki.* Odrzezki sobie uczy-

17. Et paratum est regnum in conspectu Antiochi; et coepit regnare in terra Aegypti, ut regnaret super duo regna.
18. Et intravit in Aegyptum in multitudine gravi, in curribus et elephantis, et equitibus et copiosa navium multitudine;
19. et constituit bellum adversus Ptolemaeum regem Aegypti; et veritus est Ptolemaeus a facie ejus, et fugit, et ceciderunt vulnerati multi.
20. Et comprehendit civitates munitas in terra Aegypti, et accepit spolia terrae Aegypti.
21. Et convertit Antiochus, postquam percussit Aegyptum in centesimo et quadragesimo tertio anno, et ascendit ad Israel;
22. et ascendit Jerosolymam in multitudine gravi.
23. Et intravit in sanctificationem cum superbia, et accepit altare aureum, et candelabrum luminis, et universa vasa ejus, et mensam propositionis, et libatoria et phialas, et mortariola aurea et velum, et coronas et ornamentum aureum, quod in facie templi erat; et comminuit omnia.
24. Et accepit argentum et aurum, et vasa concupiscibilia, et accepit thesauros occultos, quos invenit; et sublatis omnibus abiit in terram suam.
25. Et fecit caedem hominum, et locutus est in superbia magna.
26. Et factus est planctus magnus in Israel, et in omni loco eorum;
27. et ingemuerunt principes et seniores; virgines et juvenes infirmati sunt; et speciositas mulierum immutata est.
28. Omnis maritus sumsit lamentum, et quae sedebant in thoro maritali, lugebant;
29. et commota est terra super habitantes in ea, et universa domus Jacob induit confusionem.
30. Et post duos annos dierum misit rex principem tributorum in civitates Juda; et venit Jerusalem cum turba magna.
31. Et locutus est ad eos verba pacifica in dolo; et crediderunt ei.

17. Y zgotowane iest królestwo przed oczyma Antiocha: y począł królować w ziemi Egyptskiéy, aby królował nad dwiema królestwy.
18. Y wyciągnął do Egyptu z wielkim mnóstwem, z wozmi, z słoniami, z iezdnemi, y z wielkim mnóstwem okrętów:
19. y podniósł woynę przeciw Ptolomeusowi królowi Egyptskiemu: y zlękł się Ptolomeus od oblicza iego, y uciekł, y poległo zranionych wiele.
20. Y wziął miasta obronne w ziemi Egyptskiéy: y pobrał łupy ziemie Egyptskiéy.
21. Y wrócił się Antioch iako poraził Egypt, roku setnego czterdziestego y trzeciego: y ciągnął do Izraela.
22. Y przyciągnął do Jeruzalem z mnóstwem wielkim.
23. Y wszedł do świątynie z pychą, y wziął ołtarz złoty, y lichtarz światła, y wszytkie naczynia iego, y stół pokładny, y naczynia ofiar mokrych, y czasze, y moździerzyki złote, y zasłonę, y korony, y ochędostwo złote, które było na czele kościoła: y połamał wszytko.
24. Y pobrał srébro y złoto, y naczynia pożądane: y zabrał skarby skryte, które nalazł: a wszytko zabrawszy, poszedł do ziemie swoiéy.
25. Y uczynił mord wielki w ludziech, y mówił z pychą wielką.
26. Y stało się narzékanie wielkie w Izraelu, y po wszytkich mieyscach ich.
27. Y wzdychali książęta y starszy: panny y młodziency rozniemogli się, y piękność niewiast odmieniła się.
28. Każdy małżonek wziął lament: a które siedziały w małżeńskiéy łożnicy, płakały:
29. y wzruszyła się ziemia, nad tymi którzy w niéy mieszkali, a wszytek dóm Jakob okrył się zelżywością.
30. A po dwu lat dni, posłał król do miast Judzkich przełożonego nad pobory, y przyciągnął do Jeruzalem z orszakiem wielkim.
31. Y mówił do nich słowa spokoyne na zdradzie: y uwierzyli mu.

---

nione w czasie obrzezania, pewnemi instrumentami i lekarstwami przyciągali aby odrosły. Ś. Paweł I. do Kor. 7, 17, nazywa to *przywodzić odrzezki.* Patrz Kor. Cels. 7, 25. — *Od przymierza świętego.* Od umowy, czyli prawa Bożego.—*I zaprzedani są aby złe czynili.* Pragnąc wygod i czci, oddali się pożądliwości, która ich doprowadziła do przesądów i zbrodni; stali się niewolnikami pożądliwości.

17. *Zgotowane jest królestwo.* Utwierdzone. — *Począł królować z ziemi Egipskiéj.* Albowiem pod pozorem podania pomocy Ptolomeuszowi Filometrowi, wtargnął do Egiptu, i chytrze go zagarnąwszy, przyłączył do królestwa Azyatyckiego; takim sposobem już dwóma władał królestwami: Egiptem i Assyryą.

19. *Zlękł się.* Antyocha.

21. *Setnego czterdziestego i trzeciego.* Królestwa Greckiego, patrz wyżéj w. 11.

24. *Pożądane.* Drogie.

25. *I mówił z pychą wielką.* Do nieszczęść które im sprawił dodając groźby.

26. *I po wszystkich miejscach ich.* Po całem państwie Judzkiem.

27. *Rozniemogli się.* Upadli na duchu.—*Piękność niewiast odmieniła się.* Gdy złożyły szaty weselne, a przybrały żałobne, okazując także na twarzy smutek.

28. *Małżonek.* W grec. narzeczony.—*Które siedziały w małżeńskiéj łożnicy.* O narzeczonéj rozumie.

29. *Nad tymi którzy w niéj mieszkali.* Z powodu klęski mieszkańców jéj.—*Okrył się zelżywością.* Bardzo został strapiony i strwożony.

30. *Po dwu lat dni.* Po dwuch latach pełnych i skończonych. —*Przełożonego nad pobory.* Który przeznaczony był do spisywania i zbierania pieniędzy i podatków. Książe ten w II. Mach. 5, 24, nazywa się Apollonius, gdzie się mówi, że przyszedł z wojskiem dwudziestu i dwuch tysięcy, mając rozkaz od Antyocha *aby wszystkie doskonałych lat zabijał i t. d.*

32. Et irruit super civitatem repente, et percussit eam plaga magna, et perdidit populum multum ex Israel.
33. Et accepit spolia civitatis; et succendit eam igni, et destruxit domos ejus, et muros ejus in circuitu;
34. et captivas duxerunt mulieres, et natos et pecora possederunt.
35. Et aedificaverunt civitatem David muro magno et firmo, et turribus firmis, et facta est illis in arcem;
36. et posuerunt illic gentem peccatricem viros iniquos, et convaluerunt in ea. Et posuerunt arma et escas, et congregaverunt spolia Jerusalem,
37. et reposuerunt illic; et facti sunt in laqueum magnum.
38. Et factum est hoc ad insidias sanctificationi, et in diabolum malum in Israel;
39. et effuderunt sanguinem innocentem per circuitum sanctificationis, et contaminaverunt sanctificationem.
40. Et fugerunt habitatores Jerusalem propter eos, et facta est habitatio exterorum, et facta est extera semini suo; et nati ejus reliquerunt eam.
41. Sanctificatio ejus desolata est sicut solitudo; dies festi ejus conversi sunt in luctum, sabbata ejus in opprobrium, honores ejus in nihilum. *(Tob. 2, 6. Amos. 8, 10).*
42. Secundum gloriam ejus multiplicata est ignominia ejus; et sublimitas ejus conversa est in luctum.
43. Et scripsit rex Antiochus omni regno suo, ut esset omnis populus unus; et relinqueret unusquisque legem suam.
44. Et consenserunt omnes gentes secundum verbum regis Antiochi;
45. et multi ex Israel consenserunt servituti ejus, et sacrificaverunt idolis, et coinquinaverunt sabbatum.
46. Et misit rex libros per manus nuntiorum in Jerusalem, et in omnes civitates Juda, ut sequerentur leges gentium terrae,
47. et prohiberent holocausta et sacrificia, et placationes fieri in templo Dei,

32. Y uderzył z trzaskiem na miasto, y poraził ie porażką wielką, y wytracił wiele z Izraela.
33. Y pobrał łupy miasta: y spalił ie ogniem, y popsował domy iego, y mury iego wokoło.
34. y zawiedli w poymanie niewiasty, ą dziatki y bydła posiedli.
35. Y zbudowali miasto Dawidowe murem wielkim y mocnym, y wieżami mocnemi, y było im miasto zamku;
36. y osadzili tam naród grzészny, męże niepobożne, y zmocnili się w nim. Y nakładli zbroie y żywności, y zgromadzili łupy Jeruzalem,
37. y schowali tam: y stali się sidłem wielkim.
38. Y stało się to na zasadzkę świątyni, y na przeciwnika złego w Izrael:
39. y wylali krew niewinną około świątynie, y splugawili świątynię.
40. Y uciekli obywatele Jeruzalem dla nich, y stało się mieszkaniem cudzoziemców, y stało się obcym nasieniu swemu, y synowie iego opuścili ji.
41. Świątynia iego spustoszona iest, iako pustki, święta iego obróciły się w płacz, szabbaty iego na hańbę, czci iego wniwecz.
42. Według sławy iego rozmnożyła się zelżywość iego: a wywyższenie iego obróciło się w płacz.
43. Y pisał król Antioch do wszytkiego królestwa swego, aby był wszytek lud ieden, a każdy zakon swóy opuścił.
44. Y zezwolili wszyscy narodowie według słowa króla Antiocha:
45. y wiele z Izraela przystało na nabożeństwo iego: y ofiarowali bałwanóm, y splugawili szabbath.
46. Y posłał król listy przez ręce posłów do Jeruzalem, y do wszech miast Judzkich, aby szli za prawy pogańskimi,
47. a iżby zakazali całopalenia, y ofiar, y ubłagania czynić w kościele Bożym,

35. *Miasto Dawidowe.* Tę część Jerozolimy, która zwała się miastem Dawidowem, i znajdowała się na wyniosłém miejscu góry Syońskiéj.
36. *Zmocnili się w nim.* Stali się mocnymi.
37. *Stali się sidłem wielkim.* T. j. iżby ztamtąd mieli zręczność chwytania Żydów, jakby ptaki na sidłach, jeśliby przychodzili do kościoła dla opłakiwania klęsk swoich; co wyjaśniając dodaje: *i stało się to na zasadzkę świątyni.*
38. *Na przeciwnika złego.* Oszczercy, albo nieprzyjaciela ciągle natężonego i czuwającego aby szkodzić. Mówi tu o żołnierzach, których nazywa djabłami z przyczyny szatańskiego ich postępowania z Żydami.
40. *Obcym nasieniu swemu.* Obcém dla współrodaków i cudzoziemcom oddane w posiadanie. —*Synowie jego opuścili go.* Obywatele Jerozolimy opuścili ją, albo wzięci będąc w niewolę od nieprzyjaciół, albo którzy wyszli dobrowolnie na wygnanie.
41. *Na hańbę.* Na zniewagę, niesławę. T. j. że były wystawione na szyderstwa nieprzyjaciół. —*Wniwecz* W grec. *na pogardę.*
42. *Według sławy jego.* Jak wielką wprzódy była chwała Jerozolimy, taką a może i większą była późniéj jéj zniewaga. Podobne wyrażenie się w Apok. 18, 7: *Jako się wielce wynosiła i w rozkoszach była, tyle dajcie jéj męki i żałości.*
43. *Jeden.* Obyczajami i religiją, t. j. przyjąwszy zabobony pogańskie i cześć bałwanów. — *Każdy zakon swój opuścił.* Chciał aby prawo było ogólne, dla tém łatwiejszego przywiedzenia Żydów do bałwochwalstwa, o których wiedział że trzymają się swojego zakonu i swoich praw.
45. *Przystało na nabożeństwo jego.* Z grec. można przetłumaczyć *religiję jego.* — *Splugawili szabath.* Zgwałcili nie obchodząc go.
46. *Listy.* Rozkazy królewskie, edykta.
47. *Ubłagania.* Ofiary dla ubłagania Boga. Takiemi

48. et prohiberent celebrari sabbatum, et dies solemnes;
49. et jussit coinquinari sancta, et sanctum populum Israel.
50. Et jussit aedificari aras, et templa et idola, et immolari carnes suillas et pecora communia,
51. et relinquere filios suos incircumcisos, et coinquinari animas eorum in omnibus immundis et abominationibus, ita ut obliviscerentur legem, et immutarent omnes justificationes Dei;
52. et quicunque non fecissent secundum verbum regis Antiochi, morerentur.
53. Secundum omnia verba haec scripsit omni regno suo et praeposuit principes populo, qui haec fieri cogerent.
54. Et jusserunt civitatibus Juda sacrificare.
55. Et congregati sunt multi de populo ad eos, qui dereliquerant legem Domini, et fecerunt mala super terram;
56. et effugaverunt populum Israel in abditis et in absconditis fugitivorum locis.
57. Die quintadecima mensis Caslev, quinto et quadragesimo et centesimo anno aedificavit rex Antiochus abominandum idolum desolationis super altare Dei; et per universas civitates Juda in circuitu aedificaverunt aras;
58. et ante januas domorum, et in plateis incendebant thura, et sacrificabant;
59. et libros legis Dei combusserunt igni, scindentes eos;
60. et apud quemcumque inveniebantur libri testamenti Domini, et quicumque observabat legem Domini, secundum edictum regis trucidabant eum.
61. In virtute sua faciebant haec populo Israel, qui inveniebatur in omni mense et mense in civitatibus.
62. Et quinta et vigesima die mensis sacrificabant super aram, quae erat contra altare.
63. Et mulieres, quae circumcidebant filios suos, trucidabantur secundum jussum regis Antiochi,
64. et suspendebant pueros a cervicibus per universas domos eorum; et eos, qui circumciderant illos, trucidabant.
65. Et multi de populo Israel definierunt apud

48. y żeby bronili święcić szabbathu, y dni uroczystych;
49. y rozkazał splugawić świątynią, y lud święty Izraelski.
50. Y kazał nabudować ołtarzów, y zborów, y bałwanów, y ofiarować świnie mięso y bydło pospolite:
51. y zostawiać syny swe nieobrzezane, a dusze swe plugawić wszelakimi plugastwy y obrzydłościami: tak iżby zapomnieli zakonu, y odmienili wszytkie usprawiedliwienia Boże.
52. A którzybykolwiek nie czynili według słowa króla Antiocha, żeby gardło dali.
53. Według tych wszytkich słów pisał wszytkiemu królestwu swemu: y postanowił przełożone nad ludem, którzyby to czynić przymuszali.
54. Y roskazali miastom Judzkim ofiary sprawować.
55. Y zebrało się wiele z ludu do tych, którzy byli opuścili zakon pański, y czynili złość na ziemi;
56. y wypędzili lud Izraelski do iaskiń, y do skrytych mieysc zbiegów.
57. Dnia piętnastego miesiąca Kasleu, piątego, y cztérdziestego, y setnego roku, zbudował król Antiochus obrzydłego bałwana spustoszenie na ołtarzu Bożym, y po wszytkich miastach Judzkich w około nabudowali ołtarzów;
58. a przededrzwiami domów, y po ulicach palili kadzidło, y ofiarowali;
59. y księgi zakonu Bożego podrapawszy ie spalili ogniem:
60. a u kogokolwiek naleziono księgi przymierza Pańskiego, y ktokolwiek zachowywał zakon Pański, według wyroku królewskiego zabiiali go.
61. Mocą swoią czynili to ludowi Izraelskiemu, który się naydował na każdy miesiąc y miesiąc w mieściech.
62. A dwudziestego y piątego dnia miesiąca ofiarowali na ołtarzu, który był przeciw ołtarzowi.
63. A niewiasty zasię, które obrzezowały syny swe, zabiiano według roskazania króla Antiocha.
64. Y wieszali dziatki za szyie, po wszytkich domiech ich: a te którzy ie obrzezowali, zabiiali.
65. Y wiele z ludu Izraelskiego postanowili u

ofiarami były szczególniéj te, które się ofiarowały za grzechy. W Num. 5, 8 nazywa się *ofiara ubłagalna.*
49. *Splugawić.* Rzeczami przeciwnemi świętości kościoła, które w następnych wierszach wylicza.
50. *Zborów.* Gaje na cześć bałwanów lub świątynie. —*Bałwanów.* W grec. miejsca na cześć bałwanów przeznaczone.— *Pospolite.* Nieczyste. Tak ś. Piotr w widzeniu: *Niedaj tego Panie, gdyżem nigdy niejadał nic pospolitego i nieczystego.* Act. 10, 14.
54. *I rozkazali...sprawować.* W grec. *aby we wszystkich miastach składano ofiary,* rozumie się bałwanom.
55. *I zebrało się wiele z ludu do tych.* Grecki tekst oznacza, że się przyłączyli do przełożonych i książąt; łaciński zaś, do Żydów odbiegłych od prawa; lecz to na jedno wychodzi.
56. *Do jaskiń.* T. j. tych żydów, którzy niechcąc odstępować od religii i czci prawdziwego Boga, woleli raczéj kryć się po jaskiniach i grotach.
57. *Miesiąca Kasleu.* Który Listopadowi naszemu odpowiada. — *Piątego i czterdziestego i setnego roku.* Królestwa greckiego, wyż. 11.— *Obrzydłego bałwana.* Jowisza olimpijskiego.—*Spustoszenia.* Bałwanem spustoszenia ten się nazywa, przez którego pustoszy się i plugawi świątynia.
61. *Mocą swoją.* Na mocy prawa, które mieli; albo przemocą i po tyrańsku.— *Na każdy miesiąc.* Albowiem każdego miesiąca dzień 25 poświęcał się Jowiszowi, jak się mówi w wierszu następnym. Również dla zniesienia świętego dnia Neomenii, który świętym był u Żydów.
62. *Na ołtarzu który był przeciw ołtarzowi.* Albowiem ołtarz całopalenia, na którym została postawiona statua Jowisza był szeroki; tak więc na nim oprócz bałwana Jowisza, zrobiony był inny mały ołtarz, na którym ofiarowano bałwanowi.
64. *Wieszali dziatki za szyje.* Dzieci zabijali, a ich trupy na szyjach matek zawieszano; jak się pokazuje z 2 ks. 6, 10.

se, ut non manducarent immunda; et elegerunt magis mori, quam cibis coinquinari immundis; *(2, Mach. 6, 18)*.

66. et noluerunt infringere legem Dei sanctam, et trucidati sunt;

67. et facta est ira magna super populum valde.

siebie, aby nie iadali rzeczy nieczystych: y woleli raczey umrzeć, niż się plugawić pokarmy nieczystemi.

66. Y niechcieli łamać świętego zakonu Bożego, y pomordowani są.

67. Y stał się barzo wielki gniew nad ludem.

CAPUT II.

ROZDZIAŁ 2.

O gorliwości Mathatiasza w obronie zakonu Bożego, jego śmierci, i t. d.

1. In diebus illis surrexit Mathathias filius Joannis, filii Simeonis, sacerdos ex filiis Joarib ab Jerusalem, et consedit in monte Modin;

2. et habebat filios quinque: Joannem, qui cognominabatur Gaddis,

3. et Simonem, qui cognominabatur Thasi,

4. et Judam, qui vocabatur Machabaeus,

5. et Eleazarum, qui cognominabatur Abaron, et Jonathan, qui cognominabatur Apphus.

6. Hi viderunt mala, quae fiebant in populo Juda, et in Jerusalem.

7. Et dixit Mathathias: Vae mihi, utquid natus sum, videre contritionem populi mei, et contritionem civitatis sanctae, et sedere illic, cum datur in manibus inimicorum?

8. Sancta in manu extraneorum facta sunt: templum ejus sicut homo ignobilis.

9. Vasa gloriae ejus captiva abducta sunt: trucidati sunt senes ejus in plateis, et juvenes ejus ceciderunt in gladio inimicorum.

10. Quae gens non hereditavit regnum ejus, et non obtinuit spolia ejus?

11. Omnis compositio ejus ablata est. Quae erat libera, facta est ancilla.

12. Et ecce sancta nostra, et pulchritudo nostra, et claritas nostra desolata est, et coinquinaverunt ea gentes.

13. Quo ergo nobis adhuc vivere?

14. Et scidit vestimenta sua Mathathias, et filii ejus; et operuerunt se ciliciis, et planxerunt valde.

15. Et venerunt illuc, qui missi erant a rege Antiocho, ut cogerent eos, qui confugerant in civitatem Modin, immolare, et accendere thura, et a lege Dei discedere.

1. W one dni powstał Mathathiasz, syn Jana, syna Symeonowego, kapłan z synów Joaryb z Jeruzalem, y osadził się na górze Modyn:

2. A miał synów piąci, Jana, którego przezwisko było Gaddis:

3. y Symona, ktorego zwano Thasi.

4. Y Judę, którego zwano Machabeusz.

5. Y Eleazara, którego zwano Abaron, y Jonathan, którego zwano Apphus.

6. Ci widzieli złości które się działy między ludem Judzkim y w Jeruzalem.

7. Y rzékł Mathathiasz: Biada mnie, przeczem się narodził abym widział skruszenie ludu mego, y skruszenie miasta świętego, y abych tam siedział, gdy podane iest w ręce nieprzyiacielskie?

8. Swiątynia iest w ręku cudziemców: kościół iego iako człowiek bezecny.

9. Naczynia chwały iego zabrano w niewolstwo: Starcowie iego pobici po ulicach, a młodzieńcy iego polegli od miecza nieprzyiacielskiego.

10. Y któryż naród nie odziedziczył królestwa iego, y nie odzierżał łupów iego?

11. Wszytko iego ochędóstwo iest odięte: a które było wolne, stało się niewolnicą.

12. A oto nasze mieysca święte, y piękność nasza, y chwała nasza iest spustoszona, a pogani ie splugawili.

13. Na cóż nam tedy iescze żyć?

14. Y rozdarł Mathathiasz odzienie swoie, y synowie iego: a obleklisię w włosienicę, y barzo płakali.

15. Y przyszli tam ci którzy byli posłani od króla Antiocha, żeby przymusili tych, którzy byli zbiegli do miasta Modyn, ofiarować y palić kadzidło, y odstąpić od zakonu Bożego.

---

67. *Wielki gniew.* Zagniewanie czyli kara Boża albo Antyocha; Bóg bowiem zapalony gniewem na Żydów za ich występki, dozwolił Antyochowi tak srodze z niemi się obchodzić.

R. 2.—1. *Z synów Joarib.* Którego los pierwszy wyszedł za czasów Dawida. I. Paral. 24, 7, i był pierwszy z dwudziestu czterech kolei kapłanów pochodzących z synów Aarona. Chociaż Mathatiasz nie pochodził w prostéj linii z familii najwyższego kapłana, jednakże po jéj ustaniu, na niego, jako na kapłana pierwszéj klassy, przeszło arcykapłaństwo, do którój to godności był także wyniesiony za wolą Bożą i przez wybor ludu.—*Z Jeruzalem.* Złączyć trzeba ze słowem *powstał*, to jest wyszedł z Jerozolimy.—*Na górze Modin.* Modin Józef nazywa wsią Judzką, Józef ks. 12, r. 8; lecz Pismo ś. miastem mianuje w tym r. w. 15 i gdzieindziéj.

4. *I Juda którego zwano Machabeusz.* Patrz Wujka.

7. *Skruszenie.* Spustoszenie; porównanie wzięte jest od naczyń glinianych. Patrz Isai. 30, 14.— *Tam siedział.* Mieszkał.

8. *Bezecny.* Wzgardy godzien i lichy.

9. *Naczynia chwały.* Sławne i kosztowne naczynia świątyni, z których piękności i ceny chlubić się zwykli.

10. *Któryż naród nieodziedziczył królestwa jego.* Aby w niém, jakby w ojczyznie, prawem następstwa panował, zabiwszy lub wypędziwszy prawych dziedziców. Co się głównie odnosi do Syonu i zamku królewskiego, w którym załogą mieścili się rządcy królewscy, i zkąd dopuszczali się okrócieństw na wiernych Izraelitach.

11. *Ochędóstwo.* Ozdoba.

14. *Rozdarł odzienie swoje.* Dobrowolnie umartwiał swe ciało, chcąc złagodzić zagniewanie Boże, srożące się przeciwko Żydom.

16. Et multi de populo Israel consentientes accesserunt ad eos; sed Mathathias, et filii ejus constanter steterunt.

17. Et respondentes, qui missi erant ab Antiocho, dixerunt Mathathiae: Princeps, et clarissimus et magnus es in hac civitate, et ornatus filiis et fratribus:

18. ergo accede prior, et fac jussum regis, sicut fecerunt omnes gentes, et viri Juda, et qui remanserunt in Jerusalem, et eris tu, et filii tui, inter amicos regis, et amplificatus auro et argento, et muneribus multis.

19. Et respondit Mathathias, et dixit magna voce: Et si omnes gentes regi Antiocho obediunt, ut discedat unusquisque a servitute legis patrum suorum, et consentiat mandatis ejus,

20. ego, et filii mei et fratres mei obediemus legi patrum nostrorum.

21. Propitius sit nobis Deus: non est nobis utile relinquere legem et justitias Dei:

22. non audiemus verba regis Antiochi, nec sacrificabimus transgredientes legis nostrae mandata, ut eamus altera via.

23. Et ut cessavit loqui verba haec, accessit quidam Judaeus in omnium oculis sacrificare idolis super aram in civitate Modin, secundum jussum regis;

24. et vidit Mathathias, et doluit, et contremuerunt renes ejus, et accensus est furor ejus secundum judicium legis, et insiliens trucidavit eum super aram;

25. sed et virum, quem rex Antiochus miserat, qui cogebat immolare, occidit in ipso tempore, et aram destruxit,

26. et zelatus est legem, sicut fecit Phinees Zamri filio Salomi. *(Num. 25, 13.)*

27. Et exclamavit Mathathias voce magna in civitate, dicens: Omnis, qui zelum habet legis statuens testamentum, exeat post me.

28. Et fugit ipse, et filii ejus, in montes, et reliquerunt quaecumque habebant in civitate.

29. Tunc descenderunt multi quaerentes judicium et justitiam, in desertum;

30. et sederunt ibi ipsi, et filii eorum et mulieres eorum, et pecora eorum, quoniam inundaverunt super eos mala.

31. Et renuntiatum est viris regis, et exerci-

16. Y mnodzy z ludu Izraelskiego zezwoliwszy przysłali ku nim: ale Mathathiasz y synowie iego statecznie stali.

17. A odpowiadaiąc którzy byli posłani od Antiocha, rzekli Mathathiaszowi: Przednieyszy, y nasławnieyszy, y wielki iesteś w tym mieście, y ozdobiony synami y bracią.

18. A tak przystąp naprzód, a uczyń roskazanie królewskie: iako uczynili wszyscy narodowie, y mężowie Judzcy, y którzy zostali w Jeruzalem: a będziesz ty, y synowie twoi, między przyiacioły królewskimi, a będziesz ubogacon złotem y srébrem, y mnogimi upominkami.

19. Y odpowiedział Mathathiasz, y rzékł głosem wielkim: Choć wszyscy narodowie Antiocha króla słuchaią, aby odstąpił każdy od nabożeństwa zakonu oyców swoich, a zezwolił na rozkazanie iego:

20. ia y synowie moi, y bracia moi będziem posłuszni zakonowi oyców naszych.

21. Niech nam Bóg będzie miłościw: nie iest nam pożyteczno odstąpić zakonu, y sprawiedliwości Bożéy:

22. nie usłuchamy słów króla Antiocha, ani będziem ofiarować przestępuiąc przykazania zakonu naszego, abyśmy mieli inną drogą chodzić.

23. A gdy przestał mówić te słowa, przystąpił niektóry Żyd przed oczyma wszytkich, aby ofiarował bałwanóm na ołtarzu w mieście Modyn według roskazania królewskiego.

24. Y uyźrzał Mathathiasz, y użalił się, y wstrzęsły się nerki iego, rozpaliła się zapalczywość iego według sądu zakonu: y przyskoczywszy zamordował go na ołtarzu:

25. ale y męża którego był król Antioch posłał, który przymuszał ofiarować, zabił tegoż czasu, y ołtarz rozwalił.

26. Y zapalczywie mścił się zakonu, iako uczynił Phinees Zamremu synowi Salomi.

27. Y zawołał Mathathiasz głosem wielkim w mieście, mówiąc: każdy który uprzeymie miłuie zakon, zachowuiąc przymierze, niech wynidzie za mną.

28. Y uciekł sam, y synowie iego na góry, y opuścili cokolwiek mieli w mieście.

29. Tedy wiele szukaiących sądu y sprawiedliwości, poszło na puszczą:

30. y mieszkali tam sami y synowie ich, y niewiasty ich, y bydło ich, że się wylało na nie nieszczęście.

31. Y dano znać mężóm królewskim, y woysku

---

16. *Statecznie stali.* W zamiarze nieodstępowania od zakonu Bożego.

21. *Będzie miłościw.* Łaskawym; t. j. niech nas Bóg zachowa abyśmy to robili co nam rozkazują. — *Sprawiedliwości.* To samo oznacza co i prawo, według którego postępujący są sprawiedliwymi.

22. *Abyśmy mieli...chodzić.* Abyśmy trzymali się innéj religii. W grec. *w prawo czy w lewo.* Abyśmy choć cóśkolwiek z prostéj drogi zboczyli.

23. *Przystąpił niektóry Żyd.* Może być za namową posłańców królewskich, aby do słów dodawszy przykład, tém łatwiéj mogli poruszyć mocno obstających za prawami ojcowskiemi; lecz omylili się w swoich nadziejach.

24. *Według sądu zakonu.* Jak wymagała miłość czyli gorliwość prawa, w którém Bóg rozkazał, Deut. 11, 6, zabijać tego, który drugich od ojczyzny, religii i czci prawdziwego Boga odwodził, jak to czynił ten Żyd, ofiary składając Jowiszowi. Miał też Mathatiasz władzę z prawa publicznego zabijać Żydów bez wykroczenia; był bowiem najwyższym kapłanem i przełożonym w tym czasie nad rzeczpospolitą żydowską.

27. *Zachowując przymierze.* Chcąc bronić i umacniać przymierze zawarte z Bogiem, prawo Boże, które według przymierza zachowywać byli powinni.

29. *Sądu i sprawiedliwości.* Chcących żyć sprawiedliwie i święcie.

tui, qui erat in Jerusalem civitate David, quoniam discessissent viri quidam, qui dissipaverunt mandatum regis, in loca occulta in deserto, et abiissent post illos multi.

32. Et statim perrexerunt ad eos, et constituerunt adversus eos proelium in die sabbatorum,

33. et dixerunt ad eos: Resistitis et nunc adhuc? exite, et facite secundum verbum regis Antiochi, et vivetis.

34. Et dixerunt: Non exibimus, neque faciemus verbum regis, ut polluamus diem sabbatorum.

35. Et concitaverunt adversus eos proelium.

36. Et non responderunt eis, nec lapidem miserunt in eos, nec oppilaverunt loca occulta,

37. dicentes: Moriamur omnes in simplicitate nostra, et testes erunt super nos coelum et terra, quod injuste perditis nos.

38. Et intulerunt illis bellum sabbatis, et mortui sunt ipsi, et uxores eorum et filii eorum, et pecora eorum usque ad mille animas hominum.

39. Et cognovit Mathathias, et amici ejus, et luctum habuerunt super eos valde.

40. Et dixit vir proximo suo: Si omnes fecerimus, sicut fratres nostri fecerunt, et non pugnaverimus, adversus gentes pro animabus nostris et justificationibus nostris, nunc citius disperdent nos a terra.

41. Et cogitaverunt in die illa, dicentes: Omnis homo, quicumque venerit ad nos in bello die sabbatorum, pugnemus adversus eum, et non moriemur omnes, sicut mortui sunt fratres nostri in occultis.

42. Tunc congregata est ad eos synagoga Assidaeorum fortis viribus ex Israel, omnis voluntarius in lege;

43. et omnes, qui fugiebant a malis, additi sunt ad eos, et facti sunt illis ad firmamentum.

44. Et collegerunt exercitum, et percusserunt peccatores in ira sua, et viros iniquos in indignatione sua; et ceteri fugerunt ad nationes, ut evaderent.

45. Et circuivit Mathatias, et amici ejus, et destruxerunt aras,

46. et circumciderunt pueros incircumcisos, quotquot invenerunt in finibus Israel, et in fortitudine.

które było w Jeruzalem, w mieście Dawidowym, iż odstąpili mężowie niektórzy, którzy zgwałcili roskazanie królewskie na mieysca taiemne na puszczy, y poszło za nimi wiele.

32. Y zarazem puścili się po nich, y stawili im bitwę w dzień szabbatu.

33. Y rzekli do nich: A iescześ się y teraz sprzeciwiacie? wynidźcie, a czyńcie według słowa króla Antiocha, a żywi zostaniecie.

34. Y rzekli: Nie wynidziemy, ani uczynimy słowa królewskiego, abyśmy mieli zgwałcić dzień szabbatu.

35. Y wzruszyli przeciwko im bitwę.

36. Y nie odpowiedzieli im, ani kamienia nie rzucili na nie, ani zawierali mieysc taiemnych,

37. Mówiąc: Pomrzymy wszyscy w prostocie naszéy: a będą nam świadkami niebo y ziemia, że nas niesprawiedliwie tracicie.

38. Y podnieśli woynę na nie w szabbathy: y polegli sami, y żony ich, y synowie ich, bydło ich, aż do tysiąca dusz ludzkich.

39. Y dowiedział się Mathathiasz, y przyiaciele iego, y płakali nad nimi barzo.

40. Y rzekł mąż bliźniemu swemu: Jeśli wszyscy uczynimy iako bracia naszy uczynili, a niebędziem walczyć przeciw poganóm za dusze nasze, y o usprawiedliwienia nasze: teraz prędzéy nas wygubią z ziemie.

41. Y umyslili onego dnia, mówiąc: Wszelki człowiek którykolwiek przydzie na nas na woynę w dzień szabbathu, potykaymy się z nim: a nie pomrzemy wszyscy, iako pomarli bracia naszy w skrytych mieyscach.

42. Tedy się przyłączył do nich poczet Assydeyczyków, mocni siłą Izraela, każdy miłośnik zakonu.

43. Y wszyscy którzy uciekali przed złem, przyłączyli się do nich, y stali się im ku zmocnieniu.

44. Y zebrali woysko, y porazili grzeszniki w gniewie swoim, y męże niezbożne w zagniewaniu swoim, a drudzy uciekli do poganów, aby się wybiegali.

45. A obszedł Mathathiasz y przyiaciele iego, y rozwalali ołtarze.

46. Y obrzezali dzieci nie obrzezane, ile ich naleźli w granicach Izraelskich, y w mocy.

---

32. *W dzień szabatu.* W dzień sobotni Żydzi wstrzymywali się od bitwy; było bowiem mniemanie iż w sobotę niewolno nawet dla obrony brać za oręż i bić się z nieprzyjacielem; która to niewiadomość może się wymówić gorliwością o zachowanie prawa Bożego, miłością i uszanowaniem ku Bogu.

36. *Ani zawierali miejsc tajemnych.* I niezatarasowali kryjówek w których się byli schowali.

37. *W prostocie naszéj.* W niewinności czyli w nieskazitelności.

40, *Mąż.* Każdy.—*Za dusze nasze.* Za życie nasze. —*Usprawiedliwienia.* Prawa. — *Z ziemie.* Abyśmy nie żyli na ziemi.

41. *Umyślili dnia onego.* Z zaszłéj porażki zrozumieli że nienależało z taką ścisłością zachowywać szabat.—*Skrytych.* W miejscach gdzie się byli skryli.

42. *Poczet Assydejczyków.* Assydejczycy byli to albo to samo co Essenczycy, albo były to pewne familije i sekty, dla niektórych ustaw podobne do siebie i połączone. Esseńczycy zajmowali się życiem kontemplacyjném, byli to jakby zakonnicy w owym wieku; Assydejczykowie zaś byli to rycerze zakonni, jak teraz zakon Maltański. Patrz Sarariusza ks. 3, r. 7, w. 7, i Korneliusza a Lapide.—*Miłośnik zakonu.* Ten się nazywa *miłośnikiem zakonu*, który z ochotą wypełnia prawo.

43. *Przed złem.* Od prześladowania lub klęsk. — *I stali się im ku zmocnieniu.* Stali się dla nich wielką pomocą.

44. *Grzeszniki.* Grzesznikami w Pismie ś. szczególniej się nazywają odstępcy, jak to nieraz spotykamy w księgach królewskich i prorockich. — *W zagniewaniu swojém.* Zagniewani.—*Drudzy.* Z nieprzyjaciół.

47. Et persecuti sunt filios superbiae, et prosperatum est opus in manibus eorum;
48. et obtinuerunt legem de manibus gentium et de manibus regum, et non dederunt cornu peccatori.
49. Et appropinquaverunt dies Mathatiae moriendi, et dixit filiis suis: Nunc confortata est superbia, et castigatio, et tempus eversionis et ira indignationis.
50. Nunc ergo, o filii, aemulatores estote legis, et date animas vestras pro testamento patrum vestrorum,
51. et mementote operum patrum, quae fecerunt in generationibus suis, et accipietis gloriam magnam et nomen aeternum.
52. Abraham nonne in tentatione inventus est fidelis, et reputatum est ei ad justitiam? *(Gen. 22, 2).*
53. Joseph in tempore angustiae suae custodivit mandatum, et factus est dominus Aegypti. *(Gen. 41, 40).*
54. Phinees pater noster, zelando zelum Dei, accepit testamentum sacerdotii aeterni. *(Num. 25, 13, Eccli. 45, 28).*
55. Jesus, dum implevit verbum, factus est dux in Israel. *(Jos. 1, 2).*
56. Caleb, dum testificatur in ecclesia, accepit hereditatem *(Num. 14, 6).*
57. David in sua misericordia consecutus est sedem regni in saecula. *(2. Reg. 2, 4).*
58. Elias, dum zelat zelum legis, receptus est in coelum. *(4. Reg. 2, 11).*
50. Ananias et Azarias et Misael credentes liberati sunt de flamma. *(Dan. 3, 50).*
60. Daniel in sua simplicitate liberatus est de ore leonum. *(Dan. 6, 22).*
61. Et ita cogitate per generationem et generationem, quia omnes qui sperant in eum, non infirmantur.

47. Y przeszladowali syny pychy, y szczęściło się dzieło w rękach ich.
48. Y odzierżeli zakon z rąk pogańskich, y z rąk królewskich: y nie dali rogu grzésznikowi.
49. Y przybliżyły się dni Mathatiąszowi żeby umarł, y rzékł synóm swoim: Teraz wzięła moc pycha, y karanie: y czas wywrócenia y gniew rozgniewania.
50. Przetóż teraz o synowie bądźcie miłośnicy zakonu, a daycie dusze wasze za przymierze oyców waszych:
51. A pomnicie na sprawy oycowskie, które czynili w rodzaiach swoich: a otrzymacie sławę wielką, y imię wieczne.
52. Azaż Abraham nie był nalezion wiernym w pokuszeniu, y poczytano mu ku sprawiedliwości?
53. Jozeph czasu ucisku swego zachował roskazanie, y stał się panem Egyptu.
54. Phinees ociec nasz zapalony zapalczywością Bożą, wziął przymierze kapłaństwa wiecznego.
55. Jezus gdy wypełnił słowo, stał się wodzem w Izraelu.
56. Kaleb gdy wydawał świadectwo w zebraniu, wziął dziedzictwo.
57. Dawid w miłosierdziu swym dostąpił stolice królewskiey na wieki.
58. Heliasz gdy się zapalił zapaleniem o zakon, wzięty iest do nieba.
59. Ananiasz, y Azariasz, y Misael, wierząc z płomienia są wybawieni.
60. Daniel w swéy prostocie wybawion iest z pasczęki lwów.
61. Y tak rozmyślaycie przez naród y naród, że wszyscy którzy w nim nadzieię pokładaią, nie słabieią.

---

46. *I w mocy.* W grec. bez *i*, *w mocy*, t. j. śmiało, mężnie.
47. *Syny pychy.* Pysznych nieprzyjaciół żydowskich.
48. *Odzierżeli zakon z rąk pogańskich.* Otrzymali zachowanie praw, do czego przeszkadzali im nieprzyjaciele i królowie.—*Nie dali rogu grzesznikowi.* Niedali przewagi grzesznikom i nieprzyjaciołom.
49. *Wzięła moc pycha.* Przemogła.—*Karanie.* Boga, przez nieprzyjaciół nas karzącego.— *Wywrócenia.* Rzeczy naszych. — *Gniew rozgniewania.* Gwałtowny gniew Boży, wytężony ku karaniu.
50. *Miłośnicy.* Gorliwi i pilni.—*Dusze wasze.* Życie wasze.—*Za przymierze ojców waszych.* Za zachowanie praw ojcowskich.
51. *W rodzajach swoich.* W swoim czasie, za życia.
52. *W pokuszeniu.* Gdyż Pan Bóg rozkazał mu zabić na ofiarę syna swego Izaaka Gen. 22, 2. — *I poczytano mu ku sprawiedliwości.* I jest usprawiedliwiony w obec Boga, iż dobrze czynił; za doskonałą sprawiedliwością nastąpiła pochwała i nadzwyczajna nagroda.
53. *I czasu ucisku swego.* Gdy przez żonę Putyfara spotwarzony został i do więzienia wtrącony. — *Zachował rozkazanie.* Niechciał zgwałcić prawa Bożego i zezwolić na cudzołóztwo. Gen. 39, 9.
54. *Ojciec nasz.* Tak mówi ponieważ Machabejczykowie byli z rodu kapłanów i od Fineesa rodowód wiedli.—*Zapalony zapalczywością.* Pałając gorliwością: bowiem Izraelitę i wszeteczną Madianitkę sztyletem przebił. Num. 25, 8. — *Wziął przymierze kapłaństwa.* Obietnicę iż kapłaństwo będzie trwało wiecznie w jego potomkach. Num. 25, 12.
55. *Jezus.*—Jozue.—*Gdy wypełnił słowo.* Przykazanie Boże, o przejściu przez Jordan, zajęciu ziemi obiecanéj i rozdzieleniu ją między ludem. Jozue 1, 2.
56. *Gdy wydawał świadectwo w zebraniu.* Gdy napominał aby śmiało szli do ziemi obiecanéj. — *Wziął dziedzictwo.* T. j. Hebron, które to miasto dla tego wziął, iż *naśladował Pana Boga Izraelskiego.* Joz. 14, 14.
57. *W miłosierdziu swym.* Dla pobożności, łagodności, łaskawości, którą szczególniéj okazał względem Saula.
48. *Heliasz... o zakon.* Zabijając proroków Baalowych III. Król. 18, 40 i walcząc przeciw bałwochwalstwu.— *Wzięty jest do nieba.* Patrz IV. Król. 2, 11.
60. *Prostocie.* W szczerości i niewinności.
61. *Przez naród i naród.* Przez wszystkie wieki.— *Nieosłabieją.* Nieustaną na siłach, ani upadną pod nieszczęściami.

62. Et a verbis viri peccatoris ne timueritis: quia gloria ejus stercus et vermis est:
63. hodie extollitur, et cras non invenietur: quia conversus est in terram suam, et cogitatio ejus periit.
64. Vos ergo, filii, confortamini, et viriliter agite in lege: quia in ipsa gloriosi eritis.
65. Et ecce Simon frater vester, scio quod vir consilii est: ipsum audite semper, et ipse erit vobis pater.
66. Et Judas Machabaeus fortis viribus a juventute sua, sit vobis princeps militiae, et ipse aget bellum populi.
67. Et adducetis ad vos omnes factores legis, et vindicate vindictam populi vestri.
68. Retribuite retributionem gentibus, et intendite in praeceptum legis.
69. Et benedixit eos, et appositus est ad patres suos.
70. Et defunctus est anno centesimo et quadragesimo sexto, et sepultus est a filiis suis in sepulcris patrum suorum in Modin, et planxerunt eum omnis Israel planctu magno.

62. A niebóycie się słów człowieka grzésznego: bo chwała iego gnóy y robactwo iest:
63. Dziś się wywyższa, a iutro się nie naydzie: iż się obrócił w ziemię swą, a myśl iego zginęła.
64. A przetóż wy synowie zmocnicie się, a czyńcie mężnie w zakonie: bo w nim sławni będziecie.
65. A oto Simon brat wasz wiém że iest człowiekiem do rady: słuchaycież go zawżdy: a on wam będzie oycem.
66. A Judas Machabeusz, duży siłą od młodości swéy, niech będzie hetmanem rycerstwa, a on walkę będzie wiódł ludu:
67. Y przywiedziecie do siebie wszytkich którzy czynią zakon, a mścicie się pomsty ludu swoiego.
68. Oddawaycie wzaiem poganóm, a pilnuycie roskazania zakonnego.
69. Y dał im błogosławieństwo, y przyłożon iest do oyców swoich.
70. Y umarł roku setnego cztérdziestego y szóstego: a pogrzebion iest od synów swoich w grobie oyców swoich w Modyn, y płakali go wszytek Izrael płaczem wielkim.

Wykłady trudniejszych miejsc X. Jakóba Wujka.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 2. w. 4. *I Judę którego zwano Machabeusz.* Machabeusz jako niektórzy piszą przeto był nazwany, iż na swéj chorągwi nosił te cztery żydowskie litery *M. C. B. I.* które znaczyły one cztéry słowa Mojżeszowe: kto podobien Tobie między bogami Panie? Z którego napisu chorągwie, i on, i bracia jego, jednėm słowem Machabeuszami tak od swych, jako od obcych byli nazywani.

CAPUT III.

ROZDZIAŁ 3.

O czynach wojennych Judy Machabejczyka.

1. Et surrexit Judas, qui vocabatur Machabaeus, filius ejus pro eo;
2. et adjuvabant eum omnes fratres ejus, et universi, qui se conjunxerant patri ejus, et praeliabantur proelium Israel cum laetitia.
3. Et dilatavit gloriam populo suo, et induit se loricam sicut gigas, et succinxit se arma bellica sua in proeliis, et protegebat castra gladio suo.
4. Similis factus est leoni in operibus suis, et sicut catulus leonis rugiens in venatione.

1. Y powstał Judas, którego zwano Machabeuszem, syn iego miasto niego;
2. y pomagali mu wszyscy bracia iego, y wszyscy którzy się byli przyłączyli do oyca iego, y walczyli walkę Izrael z weselem.
3. Y rozszerzył sławę ludowi swemu, y wziął na się pancérz iako obrzym, y przepasał się orężem woiennym swoim ku bitwie, y bronił woyska mieczem swym.
4. Stał się podobny lwowi w sprawach swoich, y iako szczenię lwie ryczące na połów.

62. *Człowieka grzesznego.* Antyocha i jego sług.—*Gnój i robactwo jest.* Jakby gnój.
63. *Obrócił się w ziemię swą.* W proch i ziemię z którój był utworzony.—*Myśl jego zginęła.* Wszystko co zamyślał i knował w nicość się obróciło.
64. *W nim sławni będziecie.* Niechce aby szukali chwały, jest ona bowiem nicością i niegodną męża świętego; lecz mówi że ona będzie za niemi postępowała jak cień za ciałem.
65. *On będzie ojcem.* Dla wyższości rady, nie zaś dla przywilejów wieku; bowiem Judas który został najwyższym kapłanem, był najstarszy; drugim był Jan trzecim Jonatas, czwartym Symon. Tak Józef i inni.
67. *Mścijcie się pomsty.* Pomścijcie się krzywd.
68. *Wzajem.* W równéj mierze oddajcie za krzywdy i szkody wyrządzone ludowi wiernemu. — *Pilnujcie rozkazania zakonnego.* Gorliwi bądźcie w zachowaniu prawa.
69. *Przyłożon jest do ojców swoich.* W otchłani z przodkami swojemi został połączony.
70. *W grobie ojców swoich w Modin.* Z czego się pokazuje, że Mathatiasz z dziećmi swoimi chociaż mieszkał w Jeruzalem, pochodził jednak z miasteczka Modin.—*Płaczem wielkim.* Śmierć jego płaczem i przystojnym pogrzebem uczcili.
R. 3.—3. *I powstał.* Nastąpił, już to z rozporządzenia ojcowskiego, jak się pokazuje z rozdz. powyż. w. 66, już prawem pierworodztwa, jak twierdzą Serariusz i Salianus. Chociaż Pismo ś. mówiąc o sile Judy jako przyczynie wyboru ojcowskiego w. 66. tém samem zaprzecza mu pierworodztwa.—*Miasto niego.* W obydwóch urzędach: wodza i arcykapłana.
3. *Jako olbrzym.* T. j. jako bohater, mąż najsilniejszy. To bowiem oznacza niekiedy olbrzyma w Pismie ś. Psal. 32. 16: *A olbrzym niebędzie wybawion wielkością siły swojej.*

5. Et persecutus est iniquos perscrutans eos, et qui conturbabant populum suum, eos succendit flammis;

6. et repulsi sunt inimici ejus prae timore ejus, et omnes operarii iniquitatis conturbati sunt; et directa est salus in manu ejus.

7. Et exacerbabat reges multos, et laetificabat Jacob in operibus suis, et in saeculum memoria ejus in benedictione.

8. Et perambulavit civitates Juda et perdidit impios ex eis, et avertit iram ab Israel.

9. Et nominatus est usque ad novissimum terrae, et congregavit pereuntes.

10. Et congregavit Apollonius gentes, et a Samaria virtutem multam et magnam ad bellandum contra Israel.

11. Et cognovit Judas, et exiit obviam illi et percussit, et occidit illum; et ceciderunt vulnerati multi, et reliqui fugerunt.

12. Et accepit spolia eorum, et gladium Apollonii abstulit Judas, et erat pugnans in eo omnibus diebus.

13. Et audivit Seron, princeps exercitus Syriae, quod congregavit Judas congregationem fidelium, et ecclesiam secum,

14. et ait: Faciam mihi nomen, et glorificabor in regno, et debellabo Judam, et eos, qui cum ipso sunt, qui spernebant verbum regis.

15. Et praeparavit se; et ascenderunt cum eo castra impiorum, fortes auxiliarii, ut facerent vindictam in filios Israel.

16. Et appropinquaverunt usque ad Bethoron; et exivit Judas obviam illi cum paucis.

17. Ut autem viderunt exercitum venientem sibi obviam, dixerunt Judae: Quomodo poterimus pauci pugnare contra multitudinem tantam et tam fortem, et nos fatigati sumus jejunio hodie?

18. Et ait Judas: Facile est concludi multos in manus paucorum: et non est differentia in conspectu Dei coeli, liberare in multis, et in paucis,

19. quoniam non in multitudine exercitus victoria belli, sed de coelo fortitudo est.

20. Ipsi veniunt ad nos in multitudine contu-

5. Y przenaszladował złośniki pilnie ich szukaiąc, a którzy trwożyli lud iego te ogniem palił;

6. y odegnani są nieprzyiaciele iego dla boiaźni iego, a wszyscy sprawce nieprawości byli zatrwożeni: y szczęściło się wybawienie w ręce iego.

7. Y zaiątrzał wiele królów, y rozweselał Jakoba sprawami swemi: na wieki pamiątka iego w błogosławieństwie.

8. Y obieżdżał miasta Judzkie, y wytracił z nich ludzie niezbożne, y odwrócił gniew od Izraela.

9. Y stał się zawołanym aż do kończyn ziemie, y zgromadził ginące.

10. Y zebrał Appolloniusz narody mnogie, y wielkie woysko z Samaryiéy, aby walczył przeciw Izraelowi.

11. Y dowiedział się Judas, y wyciągnął przeciw iemu, y poraził y zabił go: y poległo wiele poranionych, a ostatek uciekł.

12. Y pobrał łupy ich, y miecz Appolloniuszów wziął Judas, y walczył im przez wszytkie dni.

13. Y usłyszał Seron hetman woyska Syriyskiego, iż Judas zebrał do siebie zgromadzenie wiernych y zebranie,

14. y rzékł: Uczynię sobie imię y wsławię się w królestwie, a zwalczę Judasa, y te którzy z nim są, którzy gardzili słowem królewskim.

15. Y nagotował się, y ciągnęły z nim woyska niezbożników, mocni pomocnicy, aby się pomścili nad synmi Izraelskimi.

16. Y przybliżyli się aż do Bethoron: y wyciągnął przeciwko iemu Judas z trochą.

17. A gdy uyźrzeli woysko idące przeciw sobie, rzekli do Judasa: iakóż się będziem mogli potykać nas mało, z tak wielkim y z tak mocnym ludem, a my spracowani iesteśmy postem dziś?

18. Y rzékł Judas: Łatwie iest zawrzeć wielu w ręce niewielu: a niemasz różnice przed obliczem Boga niebieskiego wybawić wielą abo trochą,

19. bo nie w mnostwie woyska zwycięstwo bitwy, ale z nieba iest siła.

20. Oni idą na nas z mnostwem upornym, y

5. *Prześladował złośniki.* Patrz niżéj w. 15.

6. *Odegnani są.* Poskromieni.

7. *Zajątrzał.* Pobudzał do gniewu, wyrządzał przykrości.— *Wiele królow.* Antiocha Epifaniusza, Antiocha Eupatora i Demetriusza; z tymi bowiem wszystkimi wojnę prowadził.— *W błogosławieństwie.* Z chwałą.

8. *Gniew.* Klęski czyli utrapienia, którémi Pan Bóg aż do owego dnia rozgniewany na narod swój, chłostał go.

9. *Aż do kończyn ziemie.* Aż do granic ziemi Judzkiéj t.j. do Syryi lub Egiptu.—*Ginące.* Znajdujących się w niebezpieczeństwie i mających niejako zginąć.

10. *Zebrał Apollonius narody.* Apollonius ten był przełożonym nad Samaryą na miejsce króla Antyocha, jak twierdzi Józef Ks. 12. r. 10. Inni, że był przełożonym nad Celesyryą i Fenicyą.

14. *Uczynię sobie imię.* Zjednam sobie chwałę i królewską łaskę dokonawszy jakiego znakomitego czynu.— *Słowem królewskim.* Prawem Antyocha.

15. *Ciągnęły z nim wojska bezbożników.* Józef sądzi iż ci pomocnicy, przydani wojsku królewskiemu, byli zbiegli Zydzi, którzy się wyrzekli wiary i religii, widząc iż Judas ze swoimi był ich najzapaleńszym nieprzyjacielem. W w. 5. bowiem powiedziano: *I prześladował złośniki pilnie ich szukając, a którzy trwożyli lud jego te ogniem palił.* Oni to przyłączyli się do wojsk królewskich.

16. *Aż do Bethoron.* Miasto to było w pokoleniu Benjamina niedaleko Gabaon. —*Z trochą.* Ze wszystkimi swoimi; było ich jednak trochę w porównaniu do nieprzyjaciela.

17. *Spracowani jesteśmy postem dziś.* Z konieczności czy z nabożeństwa, niewiadomo. Może niespodziewana blizkość nieprzyjaciela niedała im czasu do odświeżenia sił pokarmem. Mogło to być i dobrowolne wstrzymanie się od pokarmu, słowo bowiem *dzisiaj* postny dzień oznacza. Co jeżeli tak jest, godna uwagi jest pobożność wojska, które uzbrojone, w pochodzie gotując się do bitwy, przez post chciało wyjednać dla się pomoc Bożą, lub też prawo zachować.

20. *Z mnóstwem upornem i z hardością.* W grec;

maci et superbia, ut disperdant nos, et uxores nostras et filios nostros, et ut spolient nos:
21. nos vero pugnabimus pro animabus nostris et legibus nostris:
22. et ipse Dominus conteret eos ante faciem nostram: vos autem ne timueritis eos.
23. Ut cessavit autem loqui, insiluit in eos subito; et contritus est Seron, et exercitus ejus in conspectu ipsius;
24. et persecutus est eum in descensu Bethoron usque in campum; et ceciderunt ex eis octingenti viri, reliqui autem fugerunt in terram Philisthiim.
25. Et cecidit timor Judae ac fratrum ejus, et formido super omnes gentes in circuitu eorum;
26. et pervenit ad regem nomen ejus, et de proeliis Judae narrabant omnes gentes.
27. Ut audivit autem rex Antiochus sermones istos, iratus est animo et misit, et congregavit exercitum universi regni sui, castra fortia valde;
28. et aperuit aerarium suum, et dedit stipendia exercitui in annum; et mandavit illis, ut essent parati ad omnia.
29. Et vidit, quod defecit pecunia de thesauris suis, et tributa regionis modica propter dissensionem et plagam, quam fecit in terra, ut tolleret legitima, quae erant a primis diebus;
30. et timuit, ne non haberet ut semel et bis, in sumtus et donaria, quae dederat ante larga manu, et abundaverat super reges, qui ante eum fuerant.
31. Et consternatus erat animo valde, et cogitavit ire in Persidem, et accipere tributa regionum, et congregare argentum multum.
32. Et reliquit Lysiam, hominem nobilem de genere regali, super negotia regia, a flumine Euphrate usque ad flumen Aegypti,
33. et ut nutriret Antiochum filium suum, donec rediret.
34. Et tradidit ei medium exercitum et elephantos, et mandavit ei de omnibus, quae volebat, et de inhabitantibus Judaeam et Jerusalem;
35. et ut mitteret ad eos exercitum ad conterendam, et exstirpandam virtutem Israel, et reliquias Jerusalem, et auferendam memoriam eorum de loco;
36. et ut constitueret habitatores filios alienigenas in omnibus finibus eorum, et sorte distribueret terram eorum.
37. Et rex assumsit partem exercitus residui,

z hardością, aby nas wygładzili, y żony nasze, y syny nasze: y aby nas złupili:
21. ale my walczyć będziemy o dusze nasze, y o prawa nasze:
22. a sam Pan zetrze ie przed obliczem naszym: a wy się ich niebóycie.
23. A gdy przestał mówić, uderzył na nie znagła, y porażon iest Seron, y woysko iego przed nim;
24. y gonił go od zstępu Bethoron, aż do Pola: y poległo z nich ośmset mężów, a inni uciekli do ziemie Philistymskiéy.
25. Y padł strach Judasa, y braciéy iego, y boiaźń, na wszytkie narody w około;
26. y doszło do króla imię iego, y o bitwach Judasa powiadali wszyscy narodowie.
27. A król Antioch skoro usłyszał te mowy, rozgniewał się z serca: y posłał y zebrał woysko wszytkiego królestwa swego, obozy bardzo mocne;
28. y otworzył skarb swóy, y dał żołd na rok woysku, y roskazał im bydź pogotowiu na wszytko.
29. Y uyźrzał iż mu pieniędzy w skarbiech niestało, a podatki krainy małe, dla niezgody y mordu, który w ziemi uczynił, żeby zniósł które były za pierwszych dni;
30. y obawiał się żeby nie miał iako raz y dwa na nakłady, y upominki które przed tym był dał szczodrą ręką: y przewyższał króle którzy przed nim byli.
31. Y upadło mu serce barzo, y umyślił iachać do Persyiéy, y wybrać podatki krain, y zebrać srébra wiele.
32. Y zostawił Lysyasza człowieka zacnego z królewskiego rodu nad sprawami królewskiemi, od rzéki Euphratesa, aż do rzéki Egyptskiéy,
33. a żeby chował Antiocha syna iego ażby się wrócił.
34. Y oddał mu połowicę woyska y elephanty: y roskazał mu o wszytkim co chciał, y około mieszkaiących w Żydowstwie y w Jeruzalem;
35. y aby na nie posłał woysko, aby zstarł y wykorzenił moc Izraelską, y ostatki Jeruzalem, y zagubił pamiątkę ich z mieysca;
36. a żeby postanowił obywatele syny cudzoziemskie, we wszech granicach ich, y ziemię ich losem podzielił.
37. A król wziął z sobą część woyska pozosta-

W mnóstwie obelgi i nieprawości; obciążeni wielą występkami i nienawistni Bogu.

21. *O dusze nasze.* O życie nasze.

29. *Pieniędzy w skarbiech niestało.* Chociaż łupieztwem wielką ilość nabył złota i srebra, jeszcze mu jednak niedostawało; co się często przytrafia z dopuszczenia bożego bezbożnym władzcom.—*Podatki krainy małe.* Była to jedyna przyczyna braku pieniędzy w skarbcu królewskim, t. j. szczupłość podatków w zrabowanéj prowincii, i która dwa wojska własne i nieprzyjacielskie utrzymywała; przytem Rzymianom opłacano ciężki haracz. O czem II. Mach. 8. 10. —*Niezgody.* Wojny.—*Prawa.* Prawa żydowskie, które Antyoch starał się obalić.

30. *Jako raz i dwa.* Jak niegdyś był miał.—*Upominki .... ręką.* I ta była przyczyna opróżnienia skarbca królewskiego.—*Przewyższał.* Hojniéj dawał.

33. *Antyocha syna swego.* Nazwany Antyoch Eupator, który po trzechletniem panowaniu po ojcu, z Lizijaszem od Demetriusza brata stryjecznego został zabity.

35. *Moc.* Wojsko, dla zniesienia wojska żydowskiego.

et exivit ab Antiochia civitate, regni sui anno centesimo et quadragesimo septimo, et transfretavit Euphraten flumen, et perambulabat superiores regiones.

38. Et elegit Lysias Ptolemaeum filium Dorymini, et Nicanorem, et Gorgiam, viros potentes, ex amicis regis,

39. et misit cum eis quadraginta millia virorum, et septem millia equitum, ut venirent in terram Juda, et disperderent eam secundum verbum regis.

40. Et processerunt cum universa virtute sua, et venerunt, et applicuerunt Emmaum in terra campestri.

41. Et audierunt mercatores regionum nomen eorum, et acceperunt argentum et aurum multum valde, et pueros, et venerunt in castra, ut acciperent filios Israel in servos; et additi sunt ad eos exercitus Syriae, et terrae alienigenarum.

42. Et vidit Judas et fratres ejus, quia multiplicata sunt mala, et exercitus applicabant ad fines eorum; et cognoverunt verba regis, quae mandavit populo facere in interitum et consummationem;

43. et dixerunt unusquisque ad proximum suum: Erigamus dejectionem populi nostri, et pugnemus pro populo nostro, et sanctis nostris.

44. Et congregatus est conventus, ut essent parati in proelium, et ut orarent, et peterent misericordiam et miserationes.

45. Et Jerusalem non habitabatur, sed erat sicut desertum; non erat qui ingrederetur et egrederetur de natis ejus, et sanctum conculcabatur; et filii alienigenarum erant in arce, ibi erat habitatio gentium; et ablata est voluptas a Jacob, et defecit ibi tibia et cithara.

46. Et congregati sunt, et venerunt in Maspha contra Jerusalem, quia locus orationis erat in Maspha ante in Israel.

47. Et jejunaverunt illa die, et induerunt se ciliciis, et cinerem imposuerunt capiti suo, et disciderunt vestimenta sua;

48. et expanderunt libros legis, de quibus scrutabantur gentes similitudinem simulacrorum suorum;

iego, y wyiachał z Antiochiiéy miasta królestwa swego roku setnego czterdziestego y siódmego: y przeprawiwszy się przez Euphratesa rzekę, y obieżdżał wyższe krainy.

38. Y wybrał Lisyasz Ptolomeusza syna Doryminowego, y Nikanora, y Gorgiasza, męże mocne z przyiaciół królewskich,

39. y posłał z nimi czterdzieści tysięcy mężów, y siedm tysięcy iezdnych, aby ciągnęli do ziemie Judzkiéy, a poburzyli ią według słowa królewskiego.

40. Y ruszyli się ze wszytkim woyskiem swym y przyciągnęli, y położyli się pod Emaum w polu.

41. Y usłyszeli kupcy krain imię ich, y nabrali srebra y złota barzo wiele, y sług: y przyszli do obozu, aby syny Izraelskie za niewolniki pobrali: y przyłączyły się do nich woyska Syriyskie, y ziemie obcych narodów.

42. Y obaczył Judas y bracia iego, iż się złego namnożyło, a woyska się przybliżały do granic ich, y zrozumieli słowa królewskie, które rozkazał czynić ludowi, na zgubę y wyniszczenie;

43. y rzekli każdy do bliźniego swego: Podnieśmy upadek narodu naszego, a walczmy za lud nasz, y za świętości nasze.

44. Y zebrał się ziazd, aby byli gotowi na woynę, y żeby się modlili, y prosili miłosierdzia y zlitowania.

45. A w Jeruzalem nie mieszkano, ale było iako pustki: nie było ktoby wchodził y wychodził z synów iego, y mieysce święte było deptane, a synowie cudzoziemców byli na zamku, y tam było mieszkanie poganów: y odięta iest roskosz od Jakoba, y ustała tam piszczałka y cytra.

46. Y zebrali się y przyszli do Maspha przeciwko Jeruzalem: przed tym mieysce modlitwy było w Maspha w Izraelu.

47. Y pościli dnia onego, y oblekli się w włosienicę, y posypali popiołem głowy swoie, y rozdarli szaty swoie;

48. y rozłożyli księgi zakonu, z których dowiadowali się pogani podobieństwa bałwanów swoich;

---

41. *Imię.* Sławę.—*Obcych.* Filistynów i innych narodów.

43. *Podnieśmy upadek.* Zapobieżmy upadkowi i zniszczeniu naszego narodu; co było zrujnowanem odbudujmy i do pierwszego stanu przywróćmy.— *Za świętości nasze.* Za Kościół i rzeczy święte.

45. *Miejsce święte.* Kościół. — *Odjęta jest rozkosz Jakóba.* Dla płaczących i narzekających iż ze świętemi rzeczami niegodziwie się obchodzono, i że miasto w pustynię było zamienione. Albo też *odjęta jest rozkosz*, której doznawali Żydzi przy obchodzie uroczystości, z odgłosem instrumentów muzycznych. Tak Dawid Ps. 26. 4. pragnął widzieć *rozkosz Pańską*. t. j. z przyjemnością uczęstniczyć w świętych uroczystościach.

46. *Miejsce modlitwy było w Maspha.* T. j. za czasów Samuela; bowiem I. Król. 7. 5. mówi Samuel; *Zgromadźcie wszystkiego Izraela do Masphat, że się będę modlił za was.* Było to miasto na wysokiem miejscu, położone na granicy pokolenia Judy i Benjamina, jak sądzi Adrichomius w opis. pokol. Benjamina. 88.

48. *Rozłożyli księgi zakonu.* Przez ten obrządek chcieli niejako przypomnieć Bogu obietnicę zmiłowania się nad pokutującym ludem. Podobny fakt znajdujemy u Ezechiela IV. Król. 19, 11.—*Z których dowiadowali się.* Serariusz i Salianus sądzą, że poganie znakomitsze wszelkie zdarzenia i cuda Boże przypisywali bogom swoim jakby ich sprawcom; jak naprzykład, wóz Eliasza przezwali wozem słonecznym, Mojżesza Minosem, Samsona Herkulesem i t. d., jak uważa Beda rozpr. 27 na ks. Królewskie. Sens więc jest ten, jakby mówił święty pisarz: Otworzyli księgi święte i jakby mówili Bogu: oto Panie, który cuda wielkie uczyniłeś dla sług twoich, i obiecałeś w razie potrzeby uczynić tym podobne, oto mówię, zli i bezbożni ludzie one badają a świętokradzko swoim bogom przypisują. W niektórych greck. wydaniach jest: *aby w nich wpisali*, t. j. aby w nich odmalowali swoje bożyszcza, i jako świątynię bałwanem Jowisza splugawili, tak również i święte księgi skazili, odmalowując w nich obrazy swoich bożyszcz.

49. et attulerunt ornamenta sacerdotalia, et primitias et decimas; et suscitaverunt Nazaraeos, qui impleverant dies;
50. et clamaverunt voce magna in coelum, dicentes: Quid faciemus istis, et quo eos ducemus?
51. et sancta tua conculcata sunt, et contaminata sunt, et sacerdotes tui facti sunt in luctum et in humilitatem.
52. Et ecce nationes convenerunt adversum nos, ut nos disperdant: tu scis, quae cogitant in nos.
53. Quomodo poterimus subsistere ante faciem eorum, nisi tu, Deus, adjuves nos?
54. Et tubis exclamaverunt voce magna.
55. Et post haec constituit Judas duces populi, tribunos et centuriones, et pentacontarchos et decuriones.
56. Et dixit his, qui aedificabant domos, et sponsabant uxores, et plantabant vineas, et formidolosis, ut redirent unusquisque in domum suam secundum legem. *(Deut. 20, 5. Judic. 7, 3).*
57. Et moverunt castra, et collocaverunt ad austrum Emmaum.
58. Et ait Judas: Accingimini, et estote filii potentes, et estote parati in mane, ut pugnetis adversus nationes has, quae convenerunt adversus nos, disperdere nos et sancta nostra:
59. quoniam melius est nos mori in bello, quam videre mala gentis nostrae et sanctorum.
60. Sicut autem fuerit voluntas in coelo, sic fiat.

49. y przynieśli ubiory kapłańskie, y pierwociny, y dziesięciny: y wzbudzili Nazareyczyki, którzy byli dni wypełnili;
50. y wołali wielkim głosem do nieba, mówiąc: Cóż z tymi czynić będziemy a dokąd ie powiedziemy?
51. y świątości twoie podeptane są, y splugawione są, y kapłani twoi stali się na płacz y na poniżenie.
52. A oto pogani zebrali się na nas, aby nas wygładzili: ty wiesz co myślą przeciwko nam.
53. Jakóż się będziem mogli ostać przed obliczem ich, ieśli ty Boże nas nie ratuiesz?
54. Y w trąby uderzyli głosem wielkim.
55. A potym Judas postanowił hetmany nad ludem, rotmistrze, y setniki, y pięćdziesiątniki, y dziesiątniki.
56. Y rzekł tym którzy budowali domy, y poymowali żony, y sadzili winnice, y boiaźliwym, aby się wrócili każdy do domu swego, według zakonu.
57. Y ruszyli się z obozem: y położyli się na południe Emaum.
58. Y rzekł Judas: Gotuycie się, a bądźcie synowie mężni, a bądźcie rano pogotowiu, abyście się potkali z tymi pogany, którzy się zeszli na nas, aby nas wytracili, y świątości nasze:
59. bo lepiey iest abyśmy umarli na woynie, niż abyśmy patrzyli na złe ludu naszego, y świętych.
60. A iako będzię wola na niebie, tak się niechay stanie.

CAPUT IV.

ROZDZIAŁ 4.

O zwycięztwie nad Gorgiaszem, zbudowaniu i poświęceniu kościoła, i t. d.

1. Et assumsit Gorgias quinque millia virorum, et mille equites electos; et moverunt castra nocte,
2. ut applicarent ad castra Judaeorum, et percuterent eos subito; et filii, qui erant ex arce, erant illis duces.
3. Et audivit Judas, et surrexit ipse et potentes, percutere virtutem exercituum regis, qui erant in Emmaum.

1. Y wziął Gorgiasz pięć tysięcy mężów, a tysiąc iezdnych na wybór, y ruszyli się z obozem w nocy,
2. aby przyciągnęli do obozu Żydowskiego, a znagła ie porazili: a synowie którzy byli z zamku, byli ich przewodnikami.
3. Y usłyszał Judas, y powstał, y mocarze, aby porazili moc woyska królewskiego, które było u Emaum.

49. *I przynieśli ubiory.* Stawią przed obliczem majestatu Bożego szaty, ubiory, ofiary pierwocin i sprawiedliwych ludzi, aby tylu oznakami religijnemi poruszyli niejako Boga do miłosierdzia, i aby opłakiwali nieużyteczność tych świętych ubiorów.— *Wzbudzili Nazarejczyki którzy byli dni wypełnili.* Tych, którzy dla uproszenia ludowi Żydowskiemu pomyślności, zobowiązywali się na jakiś czas prawem Nazareatu, i którzy czas ten już byli wypełnili, stawili przed Bogiem, aby modłami do Niego zaniesionemi, jakby prawnie prosili o ratunek w tak wielkiéj klęsce. Albo, *Nazarejczyki którzy byli dni wypełnili,* są to Nazarejczykowie już starzy, którzy cały swój wiek spędzili na oddawaniu czci Bogu; wykład ten dobrze przypada do tego co następuje.
50. *Cóż z temi czynić będziemy.* Jakim sposobem starców wybawimy od takiéj klęski, gdy obciężeni wiekiem niemogą prędko iść za nami? Czyż ich zostawimy na łup nieprzyjacielowi? Albo jest zdanie: cóż uczynimy aby ci Nazarejczycy wypełnili należycie przepisy obowiązujące ich w końcu Nazareatu, dokąd ich poprowadzimy? Powinni bowiem byli być prowadzeni do drzwi przybytku, jak jest przepisano w Num. 6, 13.
51. *Stali się na płacz.* Sami płaczą, lub się opłakuje stan ich nędzny i położenie.
55. *Rotmistrze.* Byli przełożeni nad tysiącem żołnierzy; przeto u Greków nazywali się *Hiliarchami*, t. j. tysiącznikami.
56. *Według zakonu.* Patrz Deut. 20, 56, i Sędz. 7, 3.
58. *Gotujcie się.* Uzbrojcie się, bądzcie gotowi. — *Synowie mężni.* Mocni i waleczni.
59. *Świętych.* Rzeczy świętych, jako to: Kościoła, ołtarzów i t. d.
R. 4.—1. *Gorgiasz.* Którego Lizyasz wybrał na wodza, wyż. 3, 38.
2. *Synowie którzy byli z zamku.* W greckim jest, *synowie zamku,* to jest, którzy trzymali zamek. — *Przewodnikami.* W drodze.
3. *Moc wojska.* W greckim jest tylko *moc*, to jest, wojsko.

4. Adhuc enim dispersus erat exercitus a castris.

5. Et venit Gorgias in castra Judae noctu, et neminem invenit, et quaerebat eos in montibus, quoniam dixit: Fugiunt hi a nobis.

6. Et cum dies factus esset, apparuit Judas in campo cum tribus millibus virorum tantum, qui tegumenta et gladios non habebant;

7. et viderunt castra gentium valida, et loricatos et equitatus in circuitu eorum; et hi docti ad proelium.

8. Et ait Judas viris, qui secum erant: Ne timueritis multitudinem eorum, et impetum eorum ne formidetis.

9. Mementote, qualiter salvi facti sunt patres nostri in Mari rubro, cum sequeretur eos Pharao cum exercitu multo.

10. Et nunc clamemus in coelum, et miserebitur nostri Dominus, et memor erit testamenti patrum nostrorum, et conteret exercitum istum aute faciem nostram hodie: *(Exod. 14, 9)*.

11. et scient omnes gentes, quia est, qui redimat, et liberet Israel.

12. Et elevaverunt alienigenae oculos suos, et viderunt eos venientes ex adverso.

13. Et exierunt de castris in proelium; et tuba cecinerunt hi, qui erant cum Juda.

14. Et congressi sunt; et contritae sunt gentes, et fugerunt in campum.

15. Novissimi autem omnes ceciderunt in gladio, et persecuti sunt eos usque Gezeron, et usque in campos Idumaeae, et Azoti et Jamniae; et ceciderunt ex illis usque ad tria millia virorum.

16. Et reversus est Judas, et exercitus ejus sequens eum.

17. Dixitque ad populum: Non concupiscatis spolia, quia bellum contra nos est,

18. et Gorgias et exercitus ejus prope nos in monte: sed state nunc contra inimicos nostros, et expugnate eos, et sumetis postea spolia securi.

19. Et adhuc loquente Juda haec, ecce apparuit pars quaedam prospiciens de monte.

20. Et vidit Gorgias, quod in fugam conversi sunt sui, et succenderunt castra; fumus enim, qui videbatur, declarabat, quod factum est.

21. Quibus illi conspectis timuerunt valde, aspi-

4. Bo się iescze było woysko rozbieżało od obozu.

5. Y przyszedł Gorgiasz do obozu Judasowego w nocy, y nie nalazł nikogo, y szukał ich po górach: bo rzekł: uciekaią ci przed nami.

6. A gdy się rozedniało, ukazał się na polu Judas ze trzemi tysiącmi mężów tylko, którzy zbroie y mieczów nie mieli:

7. y uyźrzeli woysko pogańskie barzo mocne, y zbroyne, a iezda około nich, a ci sprawni ku bitwie.

8. Y rzekł Judas do mężów którzy z nim byli: Niebóycie się mnostwa ich, y natarcia ich niebóycie się.

9. Pamiętaycie iako oycowie naszy byli wybawieni w morzu czerwonym, gdy ie Pharao gonił z woyskiem wielkim.

10. A teraz wołaymy do nieba: a zmiłuie się Pan nad nami: y wspomni na przymierze oyców naszych, y zetrze to woysko dziś przed obliczem naszym:

11. a poznaią wszyscy narodowie, że iest który wybawić y wyzwolić może Izraela.

12. Y podnieśli cudzoziemcy oczy swe, y uyźrzeli ie ciągnące przeciw sobie.

13. Y wyszli z obozu ku bitwie, a ci którzy byli z Judą uderzyli w trąby.

14. Y zwiedli bitwę, y zstarci są pohańcy, y uciekli w pole.

15. A ostatni, wszyscy od miecza upadli, y gonili ich aż do Gezeron, y aż do pol Idumeiey, y Azotu, y Jamniiey: y poległo z nich aż do trzech tysięcy mężów.

16. Y wrócił się Judas, y woysko idące za nim.

17. Y mówił do ludu: Nie łakomcie się na łupy: bo woyna przeciwko nam iest,

18. a Gorgiasz y woysko iego iest blisko nas na górze: ale stóycie teraz przeciwko nieprzyiaciołom naszym, a zwalczcie ie: a potym bespiecznie będziecie zbierać łupy.

19. A gdy iescze to mówił Judas, oto się iedna część ukazała, pogladaiąc z góry.

20. Y obaczył Gorgiasz, że swoi pouciekali, a obóz spalono: bo dym który było widzieć, pokazował co się stało.

21. Co oni uyźrzawszy, ulękli się barzo, widząc

---

4. *Jeszcze było wojsko rozbieżało.* Gdy wojsko było jeszcze rozerwane, i wszyscy nieznajdowali się w tym samym obozie, od którego oddalił się Gorgiasz z częścią wojska królewskiego.

5. *I przyszedł Gorgiasz do obozu Judasowego.* Gdy Judas ze swoimi skierował kroki ku Emaum, Gorgiasz tymczasem inną drogą przybył do obozu żydowskiego.

6. *Z trzema tysiącami mężów tylko.* W greckim jest, *z trzema tysiącami mężów: zresztą nie mieli nakrycia i mieczów jako chcieli* (dowoli). Tak samo pisze Józef lib. 12, c. 11: *Prowadząc trzy tysiące mężów niedosyć opatrzonych w oręż, dla niedostatku.*

10. *Do nieba.* Do Boga.—*Na przymierze ojców.* Zawarte z ojcami, o sprzyjaniu i dopomaganiu im i potomkom.

14. *W pole.* Przez pola.

15. *Ostatni.* Z uciekających, którzy nie mogli tak rychło rzucić się do ucieczki.— *Gezeron.* Józef ma, *Gadara*; lecz to samo miasto nazywało się jednem i drugiem imieniem, nosiło też nazwisko Gazer. Patrz Adrichom. in descriptione tribus Ephraim, n. 46.

17. *Nie łakomcie się na łupy.* Niech się nikt niemi nieobarcza i nieopuszcza szeregów dla ich nachwytania.— *Bo wojna przeciwko nam jest.* Grozi nam walka z nieprzyjacielem blizkim i mającym przeciwko nam wielkie siły.

19. *Jedna część.* Wojsk nieprzyjacielskich.

20. *Obóz spalono.* To jest, Żydzi spalili obóz pogan.

cientes simul et Judam et exercitum in campo paratum ad proelium.

22. Et fugerunt omnes in campum alienigenarum;

23. et Judas reversus est ad spolia castrorum, et acceperunt aurum multum, et argentum et hyacinthum, et purpuram marinam et opes magnas.

24. Et conversi hymnum canebant, et benedicebant Deum in coelum, quoniam bonus est, quoniam in saeculum misericordia ejus. *(Psal. 105, 1).*

25. Et facta est salus magna in Israel in die illa.

26. Quicumque autem alienigenarum evaserunt, venerunt, et nuntiaverunt Lysiae universa, quae acciderant.

27. Quibus ille auditis consternatus animo deficiebat, quod non, qualia voluit, talia contigerunt in Israel, et qualia mandavit rex.

28. Et sequenti anno congregavit Lysias virorum electorum sexaginta millia, et equitum quinque millia, ut debellaret eos.

29. Et venerunt in Judaeam, et castra posuerunt in Bethoron; et occurrit illis Judas cum decem millibus viris.

30. Et viderunt exercitum fortem; et oravit, et dixit: Benedictus es, salvator Israel, qui contrivisti impetum potentis in manu servi tui David, et tradidisti castra alienigenarum in manu Jonathae filii Saul, et armigeri ejus. *

31. Conclude exercitum istum in manu populi tui Israel, et confundantur in exercitu suo et equitibus. * *(1. Reg. 17, 50.— 14, 13).*

32. Da illis formidinem, et tabefac audaciam virtutis eorum, et commoveantur contritione sua.

33. Dejice illos gladio diligentium te, et collaudent te omnes, qui noverunt nomen tuum in hymnis.

34. Et commiserunt proelium; et ceciderunt de exercitu Lysiae quinque millia virorum.

35. Videns autem Lysias fugam suorum, et Judaeorum audaciam, et quod parati sunt aut vivere, aut mori fortiter, abiit Antiochiam, et elegit milites, ut multiplicati rursus venirent in Judaeam.

36. Dixit autem Judas, et fratres ejus: Ecce, contriti sunt inimici nostri: ascendamus nunc mundare sancta, et renovare.

37. Et congregatus est omnis exercitus, et ascenderunt in montem Sion.

38. Et viderunt sanctificationem desertam, et

zaraz y Judasa, y woysko w polu gotowe ku bitwie.

22. Y pouciekali wszyscy w pole cudzoziemców;

23. a Judas wrócił się ku łupom obozu, y pobrali wiele złota, y śrebra, hyacynthu, y szarłatu morskiego, y wielkie bogactwa.

24. A wróciwszy się śpiewali pieśni, y błogosławili Boga do nieba, iż dobry iest, iż na wieki miłosierdzie iego.

25. Y stało się wybawienie wielkie w Izraelu dnia onego.

26. A którzykolwiek z cudzoziemców uszli, przyszli y powiedzieli Lisiaszowi wszytko, co się było stało.

27. Co on usłyszawszy, upadszy sercem omdlewał, że się nie stało Izraelowi iako on chciał, y iako król roskazał.

28. A drugiego roku zebrał Lisyasz na wybor sześćdziesiąt tysięcy mężów, a iezdnych pięć tysięcy, aby ie zwoiował.

29. Y przyciągnęli do Żydowskiey ziemie, a położyli się obozem u Bethoron, y zabieżał im Judas z dziesiącią tysięcy mężów.

30. A uiźrzeli woysko mocne, y modlił się, y rzekł: Błogosławionyś iest wybawicielu Izraelski, któryś skruszył gwałt mocarza ręką Dawida sługi twego, y podałeś oboz codzoziemców w ręce Jonatasa syna Saul, y giermka iego.

31. Zawrzy to woysko w ręce ludu twego Izraelskiego, a niech będą pohańbieni z woyskiem swym, y z iezdnymi swemi.

32. Puść na nie strach, a zemdli śmiałość mocy ich, y niech się rozruszą zstarciem swoim.

33. Poraź ie mieczem tych którzy cię miłuią, a niech cię chwalą pieśniami wszyscy, którzy znaią imię twoie.

34. Y stoczyli bitwę, y legli z woyska Lisyaszowego pięć tysięcy mężów.

35. A Lisyasz widząc uciekanie swoich, a śmiałość Żydów, a iż byli gotowi abo żyć, abo mężnie umrzeć: odiachał do Antiochiiey, y zebrał żołnierze, aby więtszym pocztem znowu przyciągnęli do Żydowskiey ziemie.

36. Y rzekł Judas y bracia iego: Oto zstarci są nieprzyiaciele naszy: pódźmyż teraz, abyśmy oczyścili y odnowili święte.

37. Y zebrało się wszytko woysko, y przyszli na górę Sion.

38. Y obaczyli Poświącenie spustoszone, y ol-

22. *W pole cudzoziemców.* Do ziemi, jak jest w grec.

23. *Ku łupom.* To jest do zebrania łupów.— *Wiele złota i srebra, hyacynthu i szarłatu.* Widać iż te rzeczy były dostawione przez kupców, którzy oprócz pieniędzy przywieźli też byli towary, żeby je sprzedać zwycięzcy, albo zamienić na Żydów, którzyby zostali jeńcami.

24. *Do nieba.* Głosem wzniesionym do góry.— *Iż dobry.* Wyśpiewywając one słowa Psal.: *Wyznawajcie Panu, iż dobry jest, iż na wieki miłosierdzie jego.*

25. *Wybawienie wielkie.* Zwycięztwo i ocalenie.

30. *Mocarza.* Goliata, silnego mocnego wojownika.— *W ręce Jonatasa.* Historyą mamy I. Król. 14, 13.

31. *Zawrzyj.* Oddaj.— *Nie będą pohańbieni z wojskiem swym.* Niechaj będą haniebnie zwyciężeni chociaż mają liczne wojsko.

32. *Zemdlij światłość.* Osłab, zniszcz, dopuszczając na nich strach i upadek na duchu.— *Śmiałość mocy ich.* Śmiałość ich, którą powzięli przez zbytnie ufanie w siłach swoich.— *Rozruszą.* Zostaną zniszczeni.

33. *Którzy cię miłują.* Żydów.— *Chwalą pieśniami.* Wyśpiewujac tobie święte pienia.

36. *Abyśmy oczyścili i odnowili święte.* Kościół.

38. *Poświęcenie.* Kościoł.— *Wyrosły chrósty jako*

altare profanatum, et portas exustas, et in atriis virgulta nata sicut in saltu, vel in montibus, et pastophoria diruta.

39. Et sciderunt vestimenta sua, et planxerunt planctu magno, et imposuerunt cinerem super caput suum;

40. et ceciderunt in faciem super terram, et exclamaverunt tubis signorum, et clamaverunt in coelum.

41. Tunc ordinavit Judas viros, ut pugnarent adversus eos, qui erant in arce, donec emundarent sancta.

42. Et elegit sacerdotes sine macula, voluntatem habentes in lege Dei;

43. et mundaverunt sancta, et tulerunt lapides contaminationis in locum immundum.

44. Et cogitavit de altari holocaustorum, quod profanatum erat, quid de eo faceret.

45. Et incidit illis consilium bonum, ut destruerent illud, ne forte illis esset in opprobrium, quia contaminaverunt illud gentes; et demoliti sunt illud.

46. Et reposuerunt lapides in monte domus in loco apto, quoadusque veniret propheta, et responderet de eis.

47. Et acceperunt lapides integros secundum legem, et aedificaverunt altare novum secundum illud, quod fuit prius;

48. et aedificaverunt sancta, et quae intra domum erant intrinsecus, et aedem et atria sanctificaverunt.

49. Et fecerunt vasa sancta nova, et intulerunt candelabrum, et altare incensorum, et mensam in templum.

50. Et incensum posuerunt super altare, et accenderunt lucernas, quae super candelabrum erant, et lucebant in templo.

51. Et posuerunt super mensam panes, et appenderunt vela, et consummaverunt omnia opera, quae fecerant.

tarz zgwałcony, y bramy popalone, a w sieniach wyrosły chrósty iako w lesie, abo na górach, y domki kapłańskie rozwalone.

39. Y rozdarli szaty swe, y płakali płaczem wielkim, y popiołem głowę swą posypali;

40. y upadli twarzą na ziemię, y uderzyli w trąby znaków, y wołali do nieba.

41. Tedy Judas postanowił męże aby walczyli przeciwko tym co na zamku byli, ażby świątynią oczyścili.

42. Y obrał kapłany bez zmazy, y maiący wolą w zakonie Bożym;

43. y oczyścili świątynią, y wynieśli kamienie splugawione na mieysce nieczyste.

44. Y myślił o ołtarzu całopalenia, który był zgwałcony, coby z nim czynić miał.

45. Y przypadła im rada dobra, aby ji rozwalili, żeby im snać nie był ku zelżywości, iż ji byli poganie splugawili: y rozwalili go.

46. A na górze domu, na mieyscu sposobnym, składli kamienie, ażby przyszedł Prorok, y odpowiedział o nich.

47. Y wzięli kamienie całe, według zakonu, y zbudowali ołtarz nowy na kształt onego co był pierwéy;

48. y zbudowali świątynią, y co było w domu wewnątrz. Y kościół y sieni poświęcili.

49. Y naczynili nowego naczynia świętego, y wnieśli lichtarz, y ołtarz zapału, y stół do kościoła.

50. Y zapał położyli na ołtarzu, y zapalili lampy które były na lichtarzu, y świeciły w kościele.

51. Y pokładli chléb na stół, y zasłony zawiesili, y skończyli wszytkie dzieły, które byli uczynili.

w lesie. Albowiem załoga, która była w zamku, napadała na wszystkich chcących wejść do kościoła.

39. *I rozdarli szaty swe.* Chociaż ogólnie już wiedzieli jak smutny był stan kościoła, jednak gdy ujrzeli wszystko na własne oczy, nie mogli się od łez wstrzymać i nieokazać znaków boleści, które się tu wyliczają.

40. *W trąby znaków.* Któremi dawali zwykle znaki na wojnie, albo podczas uroczystości. Patrz Num. 10, 2.

41. *Aby walczyli.* Jeśliby nieprzyjaciele chcieli przeszkadzać.

42. *Bez zmazy.* Którzy nie byli ani ślepymi, ani chromymi, i t. p. jak się przepisuje Lew. 21, 17.—*Mający wolą.* Gorliwych o zachowywanie prawa.

43. *Kamienie splugawione.* Posągi bałwanów, i ołtarze ich obalone. — *Na miejsca nieczyste.* Miejscem tém, na które się wyrzucały rzeczy nieczyste, był potok Cedron, albo dolina Tofet, gdzie były palone i obracane w popiół wszystkie nieczystości. Patrz II. Par. 29, 15 i 16, i IV. Król. 23, 4.

44. *I myślił.* Judas jako arcykapłan.—*Był zgwałcony.* Albo przez nieczyste ofiary, albo raczéj przez to, że na nim był umieszczony bałwan spustoszenia, wyż. 1, 57.

45. *Żeby im snać nie był ku zelżywości.* Poganie bowiem naśmiewaliby się z Żydów, i robiliby im zarzuty, że wspólny mają ołtarz, co byłoby wielką hańbą dla czcicieli prawdziwéj religii.—*Rozwalili go.* Kamieni jednak, na których był postawiony ołtarz miedziany, ponieważ miały święty użytek, nie odrzucili z innemi kamieniami pogańskiemi.

46. *Na górze domu.* Po za obrębem ogrodzenia kościelnego, lecz na téj saméj górze, na któréj był zbudowany dom i kościół.—*Na miejscu sposobnem.* Uczciwem i czystem. — *Ażby przyszedł prorok.* Przez któregoby Bóg odpowiedział, co im należało czynić; albowiem wyrocznia Pańska z arki już przedtém była ustała. Patrz niż. 14, 41.

47. *I wzięli kamienie całe.* Kamienie nieociosane, których nietknęło żelazo, według prawa Exod. 20, 25. —*Nakształt onego co był pierwéj.* Który uczynił Mojżesz, jak czytamy Exod. 38, 1. Albowiem obecny niedostatek, po niezmiernych klęskach i spustoszeniach, niedozwalał myślić teraz o wspaniałości kościoła Salomonowego, dla któréj też przyczyny jest wzmianka o jednym tylko lichtarzu i jednym stole dla chlebów, których Salomon uczynił dziesięć. II. Paral. 7, 8; tak Serarius i Salianus.

48. *Zbudowali świątynią.* Odnowili części podupadłe kościoła i przysionków.—*Poświęcili.* Przez oczyszczenie przepisane prawem.

52. Et ante matutinum surrexerunt quinta et vigesima die mensis noni (hic est mensis Caslev) centesimi quadragesimi octavi anni;

53. et obtulerunt sacrificium secundum legem super altare holocaustorum novum, quod fecerunt.

54. Secundum tempus et secundum diem in qua contaminaverunt illud gentes, in ipsa renovatum est in canticis et citharis et cinyris, et in cymbalis.

55. Et cecidit omnis populus in faciem, et adoraverunt, et benedixerunt in coelum eum, qui prosperavit eis.

56. Et fecerunt dedicationem altaris diebus octo, et obtulerunt holocausta cum laetitia, et sacrificium salutaris et laudis.

57. Et ornaverunt faciem templi coronis aureis, et scutulis; et dedicaverunt portas et pastophoria, et imposuerunt eis januas.

58. Et facta est laetitia in populo magna valde, et aversum est opprobrium gentium.

59. Et statuit Judas, et fratres ejus, et universa ecclesia Israel, ut agatur dies dedicationis altaris in temporibus suis ab anno in annum per dies octo, a quinta et vigesima die mensis Caslev, cum laetitia et gaudio. *(Joan. 10, 22).*

60. Et aedificaverunt in tempore illo montem Sion, et per circuitum muros altos et turres firmas, nequando venirent gentes, et conculcarent eum, sicut antea fecerunt.

61. Et collocavit illic exercitum, ut servarent eum, et munivit eum ad custodiendam Bethsuram, ut haberet populus munitionem contra faciem Idumaeae.

52. Y wstali przed zaraniem dwudziestego y piątego dnia, miesiąca dziewiątego, (to iest, miesiąc Kasleu) roku setnego cztérdziestego y ósmego;

53. y ofiarowali ofiary według zakonu na ołtarzu całopalenia nowym, który zbudowali.

54. Wedle czasu, y wedle dnia, w który go byli poganie splugawili tegóż był odnowion z pieśniami, z cytrami, z lutniami, z cymbały.

55. Y padł lud wszytek na oblicze, y kłaniali się, y błogosławili do nieba tego, który im dał szczęście.

56. Y uczynili poświęcanie ołtarza przez ośm dni, y ofiarowali całopalenia z weselem, y ofiarę wybawienia y chwały.

57. A przodek kościoła ochędożyli koronami złotemi y tarczyczkami: y poświęcili bramy, y domy kapłańskie, y przyprawili drzwi do nich.

58. Y stało się między ludem wesele barzo wielkie, y odwrócone iest urąganie pogańskie.

59. Y postanowił Judas y bracia iego, y wszytko zebranie Izraelskie, żeby obchodzono dzień poświęcania ołtarza czasów swoich od roku do roku przez ośm dni: od dwudziestego y piątego dnia miesiąca Kasleu, z weselem y z radością.

60. Y zbudowali onego czasu górę Sion, y mury wysokie, y wieże mocne w około: aby kiedy nie przyszli pogani, y podeptali ią, iako pierwéy byli uczynili.

61. Y osadził tam woysko aby iéy strzegli: y opatrzył ia ku strzeżeniu Bethsury, aby lud miał mieysce obronne przeciw Idumeiéy.

CAPUT V.

ROZDZIAŁ 5.

O pokonaniu Tymoteusza, i innych zwycięztwach Judy Machabejczyka.

1. Et factum est, ut audierunt gentes in circuitu, quia aedificatum est altare, et sanctuarium sicut prius, iratae sunt valde;

1. Y stało się, gdy narodowie okoliczni usłyszeli, iż ołtarz zbudowan y świątynia tak iako y przedtym, rozgniewali się barzo.

52. *Przed zaraniem.* O świcie. — *Miesiąc Kasleu.* Który odpowiada naszemu Listopadowi i w części Grudniowi.—*Roku setnego czterdziestego i ósmego.* A zatém upłynęło trzy lata od czasu jak *król Antyochus zbudował obrzydłego bałwana spustoszenia na ołtarzu Bożym;* wyż. r. 1, 57. Lecz się zdaje temu zaprzeczać to co się mówi w księdze 2, r. 10, 3, gdzie się opowiada ta sama historya; tam bowiem czytamy, że oczyszczenie kościoła stało się *po dwu latach.* Rzec trzeba, że pogwałcenie kościoła przez ofiary składane bałwanowi, który się znajdował na ołtarzu całopalenia, trwało przez trzy lata, jak się mówi r. 11, księga 1. Gdy się zaś mówi r. 20, ks. 2, iż trwało dwa lata, rozumie się za arcykapłaństwa Judasowego; albowiem w oném miejscu tekst ś. opisuje w szczególności dzieje Judy: a zatém i czas w którym się działy one rzeczy do Judy odnosić należy. Tak Serar. i Salian.

54. *Wedle czasu, i wedle dnia.* W którym czasie i dniu był splugawiony, w tym samym dniu został odnowiony, a mianowicie dwudziestego piątego miesiąca Kasleu. Patrz. r. 1, 57 i 62.

56. *Wybawienia i chwały.* Ofiary zapokojne, które były czynione na podziękowanie za dobrodziejstwa.

58. *Odwrócone jest urąganie pogańskie.* Zniesiona została hańba którą zadali poganie rzeczom świętym i kościołowi, obracając je do czci bałwochwalskiéj. Albo tak wszystko zostało przywróconém do dawnego stanu, iż poganie nieśmieli już więcéj urągać wiernemu ludowi.

59. *Żeby obchodzono dzień poświęcenia.* Tę uroczystość nazywali Encenią, Jan 10, 22, to jest, uroczystością odbudowania i odnowienia.

60. *Zbudowali... górę Syon.* Kościoł był na górze Morya, obok któréj z prawéj i lewéj strony wznosiły się góry Syon i Akra, na których były zbudowane wieże ku obronie kościoła.

61. *Wojsko.* Załogę wojskową. — *I opatrzył ją ku obronie Bethsury.* Tekst grecki jest dwóznaczny, czy Betsura była obwarowaną dla strzeżenia miejsca świętego, czy wojsko, które było umieszczoném wedle kościoła, strzegło tak kościoła jako i Betsury. Jedno i drugie jest prawdą; mogły bowiem sobie nawzajem nieść pomoc; pierwszy jednak sens zdaje się być stosowniejszym, którego się trzymając Watablus tak przekłada: Wojsko tam dla strzeżenia umieścili, aby broniło Betsury, i aby lud miał obronę przeciw Idumei.—*Bethsury.* Jest miejsce najwarowniejsze w Judei, na pięć staj odległe od Jerozolimy, jak się pokazuje z ks. 2, r: 11, 5.—*Przeciw Idumei.* Zkąd po większéj części wkraczali nieprzyjaciele do Judei.

2. et cogitabant tollere genus Jacob, qui erant inter eos, et coeperunt occidere de populo, et persequi.
3. Et debellabat Judas filios Esau in Idumaea, et eos, qui erant in Acrabathane, quia circumsedebant Israelitas; et percussit eos plaga magna.
4. Et recordatus est malitiam filiorum Bean, qui erant populo in laqueum et in scandalum, insidiantes ei in via.
5. Et conclusi sunt ab eo in turribus, et applicuit ad eos, et anathematizavit eos, et incendit turres eorum igni cum omnibus, qui in eis erant.
6. Et transivit ad filios Ammon, et invenit manum fortem, et populum copiosum, et Timotheum ducem ipsorum;
7. et commisit cum eis proelia multa; et contriti sunt in conspectu eorum, et percussit eos;
8. et cepit Gazer civitatem, et filias ejus, et reversus est in Judaeam.
9. Et congregatae sunt gentes, quae sunt in Galaad adversus Israelitas, qui erant in finibus eorum, ut tollerent eos; et fugerunt in Datheman munitionem,
10. et miserunt litteras ad Judam, et fratres ejus, dicentes: Congregatae sunt adversum nos gentes per circuitum, ut nos auferant:
11. et parant venire, et occupare munitionem, in quam confugimus, et Timotheus est dux exercitus eorum.
12. Nunc ergo veni, et eripe nos de manibus eorum, quia cecidit multitudo de nobis.
13. Et omnes fratres nostri, qui erant in locis Tubin, interfecti sunt, et captivas duxerunt uxores eorum, et natos et spolia, et peremerunt illic fere mille viros.
14. Et adhuc epistolae legebantur, et ecce alii nuntii venerunt de Galilaea conscissis tunicis, nuntiantes secundum verba haec;
15. dicentes, convenisse adversum se a Ptolemaida, et Tyro et Sidone; et repleta est omnis Galilaea alienigenis, ut nos consumant.
16. Ut audivit autem Judas et populus sermones istos, convenit ecclesia magna cogitare, quid facerent fratribus suis, qui in tribulatione erant, et expugnabantur ab eis.
17. Dixitque Judas Simoni fratri suo: Elige tibi viros, et vade, et libera fratres tuos in Galilaea: ego autem, et frater meus Jonathas, ibimus in Galaaditim.

2. Y myślili wytracić naród Jakóbów, którzy byli między nimi, y poczęli z ludu zabiiać y prześladować.
3. A Judas walczył przeciwko synóm Esau w Idumeiéy, y przeciw tym którzy byli w Akrabathan: iż byli oblegli Izraelczyki: y poraził ie porażką wielką.
4. Y wspomniał na złość synów Bean, którzy byli ludowi sidłem y obrazą, zasadzaiąc się nań na drodze.
5. Y zamknieni są na wieżach, y podsadził się pod nie: y dał ich na wytracenie, y zapalił wieże ich ogniem ze wszytkimi którzy na nich byli.
6. Y przeszedł do synów Ammon, y nalazł woysko mocne, y ludu wiele, y Timotheusza Hetmana ich,
7. y stoczył z nimi wiele bitew, że skruszeni są przed obliczem ich, y poraził ie:
8. y wziął Gazer miasto, y córki iego, y wrócił się do Żydowskiéy ziemie.
9. Y znowu zebrali się narodowie, którzy są w Galaad, przeciw Izraelczykóm, którzy byli na granicach ich, aby ie zatracili: y uciekli do Datheman zamku.
10. Y posłali list do Judasa, y braciéy iego, mówiąc: Zebrali się przeciwko nam pogani okoliczni, aby nas wytracili:
11. y gotuią się przyśdź y wziąć zamek, na któryśmy uciekli, a Thimotheusz iest hetmanem woyska ich.
12. A przetóż teraz przydź, a wyrwi nas z ręki ich, bo wiele z nas poginęło.
13. Y wszyscy bracia naszy, którzy byli na mieyscach Thubin, pobici są, y zawiedli w niewolą żony, y dzieci, y korzyści, y zabili tam około tysiąca mężów.
14. Y iescze listy czytano, a oto drudzy posłowie przyszli z Galileiéy, rozdarszy szaty, daiąc znać w też słowa:
15. powiadaiąc iż się zebrali przeciwko nim od Ptolemaidy, z Tyru y z Sydonu, y napełniona iest wszytka Galilea cudzoziemców, aby nas wytracili.
16. A skoro usłyszał Judas, y lud, mowy te, zeszło się zgromadzenie wielkie myślić, coby czynić mieli braciéy swéy, którzy byli w uciśnieniu, y dobywali ich.
17. Y rzékł Judas Simonowi bratu swemu: Obierz sobie męże, a idź, y wybaw bracią twą w Galileiéy: a ia, y brat móy Jonathas, poiedziemy do Galaadythym.

R. 5.—2. *Byli.* Mieszkali.
4. *Synów Bean.* Kto to są synowie Bean rzeczą jest niewiadomą, gdyż tylko w têm miejscu jest o nich wzmianka w Pismie ś. Józef dowodzi, że byli to Idumejczykowie. Być może nazwani zostali Beanitami od miasta Bean Amorejczyków, które się wspomina Num. 32, 3.—*Sidłem.* Jakim sposobem byli dla Żydów sidłem i obrazą, zaraz się tłumaczy, gdy się mówi: *zasadzając się nań na drodze.*
8. *Gazer.* W tekście greckim jest Jazer. O którém Jozue 13, 24, i zdaje się być innêm od Gazer, które się znajduje z téj strony Jordanu w pokoleniu Efraima, gdy tymczasem Jazer znajduje się w pokoleniu Gada.—*Córki jego.* Wsie i miasteczka podległe Jazerowi.
13. *Miejscach Tubin.* W greckim jest, *w miejscach Tobiasza.* Patrz co się rzekło niż. w. 25.— *Korzyści.* W greckim *sprzęt.*
14. *W też słowa.* W podobne. Albo raczéj powiadając i oznajmując co następuje.
16. *Myślić.* Naradzić się.— *Dobywali ich.* W greckim jest, *napastowali.*

18. Et reliquit Josephum, filium Zachariae, et Azariam duces populi cum residuo exercitu in Judaea ad custodiam;
19. et praecepit illis, dicens: Praeestote populo huic, et nolite bellum committere adversum gentes, donec revertamur.
20. Et partiti sunt Simoni viri tria millia, ut iret in Galilaeam; Judae autem octo millia in Galaaditim.
21. Et abiit Simon in Galilaeam, et commisit proelia multa cum gentibus; et contritae sunt gentes a facie ejus, et persecutus est eos usque ad portam
22. Ptolemaidis; et ceciderunt de gentibus fere tria millia virorum; et accepit spolia eorum,
23. et assumsit eos, qui erant in Galilaea, et in Arbatis cum uxoribus et natis, et omnibus, quae erant illis, et adduxit in Judaeam cum laetitia magna.
24. Et Judas Machabaeus et Jonathas frater ejus transierunt Jordanem, et abierunt viam trium dierum per desertum.
25. Et occurrerunt eis Nabuthaei, et susceperunt eos pacifice, et narraverunt eis omnia, quae acciderant fratribus eorum in Galaaditide,
26. et quia multi ex eis comprehensi sunt in Barasa et Bosor, et in Alimis et in Casphor, et Mageth et Carnaim; hae omnes civitates munitae et magnae.
27. Sed et in ceteris civitatibus Galaaditidis tenentur comprehensi, et in crastinum constituerunt admovere exercitum civitatibus his, et comprehendere et tollere eos in una die.
28. Et convertit Judas et exercitus ejus viam in desertum Bosor repente, et occupavit civitatem; et occidit omnem masculum in ore gladii, et accepit omnia spolia eorum, et succendit eam igni.
29. Et surrexerunt inde nocte, et ibant usque ad munitionem.
30. Et factum est diluculo, cum elevassent oculos suos, ecce populus multus, cujus non erat numerus, portantes scalas et machinas, ut comprehenderent munitionem, et expugnarent eos.
31. Et vidit Judas, quia coepit bellum, et clamor belli ascendit ad coelum sicut tuba, et clamor magnus de civitate;
32. et dixit exercitui suo: Pugnate hodie pro fratribus vestris.

18. Y zostawił Jozepha syna Zachariaszowego, y Azariasza hetmany nad ludem z ostatkiem woyska na obronę w Żydowskiéy ziemi:
19. y roskazał im, mówiąc: Bądźcie przełożonymi nad tym ludem, a bitwy z pogany niestaczaycie, dokąd się niewrócimy.
20. Y oddzielili Simonowi mężów trzy tysiące, aby ciągnął do Galileiéy: a Judasowi ośm tysięcy do Galaadythym.
21. Y ciągnął Simon do Galileiéy, y stoczył wiele bitew z pogany, y skruszeni są narodowie przed nim, y gonił ie aż do bramy Ptolemaidy:
22. y poległo z poganów około trzech tysięcy mężów, y wziął łupy ich:
23. y zabrał te, którzy byli w Galileiéy, y w Arbatis, z żonami y dziećmi, y ze wszytkiem co mieli, y przywiódł do żydowskiéy ziemie z wielkiém weselem.
24. A Judas Machabeusz, y Jonathas brat iego, przeprawili się przez Jordan, y iachali trzy dni drogi przez puszczą.
25. Y zabieżeli im Nabutheyczycy, y przyięli ie w pokoiu, y powiedzieli im wszytko co się działo z bracią ich w Galaadytymdzie.
26. A iż wiele ich poymano w Barasa, y Bosor, y w Alimis, y w Kasphor, y w Magieth, y w Karnaim: te wszytkie miasta obronne y wielkie.
27. Ale y w innych mieściech Galaadyckich są w poymaniu: y iutro umyślili przyciągnąć z woyskiem do tych miast, y wziąć y wytracić ie dnia iednego.
28. Y obrócił Judas y woysko iego drogę na puszczą Bosor znagła, y ubieżał miasto y pobił wszytkie mężczyzny pasczęką miecza, a wziął wszytkie łupy ich, y spalił ie ogniem.
29. Y ruszyli się z tamtąd w nocy, y szli aż do zamku.
30. Y stało się na świtaniu gdy podnieśli oczy swe: oto wielki lud którego nie było liczby, niosący drabiny, y tarany, aby wzięli zamek, a dobyli ich.
31. A obaczył Judas iż się bitwa zaczęła, a krzyk woienny wstępował do nieba iako trąba, y wołanie wielkie z miasta:
32. y rzekł do woyska swego: Potykaycie się dziś o bracią waszę.

---

23. *Zabrał te, którzy byli w Galilei.* Oddalając ich ztąd żeby byli bezpieczniejszymi.—*W Arbatis.* Co to było Arbatis nie jest rzeczą dostatecznie pewną; widać jednak, że to było miasteczko albo mała kraina Galilejska. Ztąd być może poohodził Abialbon Arbatczyk, jeden z pomiędzy mocarzy Dawidowych, II. Król. 23, 31.

24. *Przez puszczę.* Bozor, od miasta tego nazwiska, które tam leżało, Joz. 20, 8, i 21, 36.

25. *Nabutejczycy.* Ludy arabskie, które się także nazywają Nabotejczykami, Nabotezykami i Tubianami. Patrz Adrych. in descrip. dimid. port. Manas. ultra Jordanem, n. 12.

27. *Umyślili przyciągnąć z wojskiem.* To jest nieprzyjaciele Żydów.

28. *Ubieżał miasto.* Zajął miasto Bozor.

29. *Do zamku.* W którym się byli zamknęli Żydzi; Dateman.

30. *Ich.* Którzy byli wewnątrz.

31. *Krzyk wojenny wstępował do nieba jako trąba.* W greckim jest, *krzyk miasta wstępował do nieba, w trąbach i głosie wielkim.* Oznacza się więc, iż ci którzy byli zamknięci w warowni, podnieśli głos do nieba, i uderzyli w trąby, dla uproszenia Boskiéj pomocy i zagrzania ducha do walki.

33. Et venit tribus ordinibus post eos, et exclamaverunt tubis, et clamaverunt in oratione.

34. Et cognoverunt castra Timothei, quia Machabaeus est, et refugerunt a facie ejus; et percusserunt eos plaga magna, et ceciderunt ex eis in die illa fere octo millia virorum.

35. Et divertit Judas in Maspha, et expugnavit, et cepit eam; et occidit omnem masculum ejus, et sumsit spolia ejus, et succendit eam igni.

36. Inde perrexit, et cepit Casbon, et Mageth et Bosor, et reliquas civitates Galaaditidis.

37. Post haec autem verba congregavit Timotheus exercitum alium, et castra posuit contra Raphon trans torrentem.

38. Et misit Judas speculari exercitum; et renuntiaverunt ei, dicentes: Quia convenerunt ad eum omnes gentes, quae in circuitu nostro sunt, exercitus multus nimis:

39. et Arabes conduxerunt in auxilium sibi, et castra posuerunt trans torrentem, parati ad te venire in proelium. Et abiit Judas obviam illis.

40. Et ait Timotheus principibus exercitus sui: Cum appropinquaverit Judas, et exercitus ejus ad torrentem aquae, si transierit ad nos prior, non poterimus sustinere eum, quia potens poterit adversum nos:

41. si vero timuerit transire, et posuerit castra extra flumen, transfretemus ad eos, et poterimus adversus illum. *(1 Reg. 14,9.)*

42. Ut autem appropinquavit Judas ad torrentem aquae, statuit scribas populi secus torrentem, et mandavit eis, dicens: Neminem hominum reliqueritis, sed veniant omnes in proelium.

43. Et transfretavit ad illos prior, et omnis populus post eum; et contritae sunt omnes gentes a facie eorum, et projecerunt arma sua, et fugerunt ad fanum, quod erat in Carnąim.

44. Et occupavit ipsam civitatem, et fanum succendit igni cum omnibus, qui erant in ipso; et opressa est Carnaim, et non potuit sustinere contra faciem Judae.

45. Et congregavit Judas universos Israelitas, qui erant in Galaaditide, a minimo usque ad maximum, et uxores eorum et natos, et exercitum magnum valde, ut venirent in terram Juda.

46. Et venerunt usque Ephron; et haec civitas magna in ingressu posita, munita valde, et non erat declinare ab ea dextera vel sinistra, sed per mediam iter erat.

33. Y ciągnął trzema rzędami za nimi: y uderzyli w trąby y krzyknęli modląc się.

34. Y poznały woyska Timotheuszowe że to Machabeusz, y uciekli nazad przed nim: y porazili ich porażką wielką, y poległo z nich onego dnia około ośmi tysięcy mężów.

35. A Judas obrócił się ku Maspha y dobył iéy, y wziął ią, y pobił każdego mężczyznę, y pobrał łupy iego, y zapalił ji ogniem.

36. Ztamtąd ciągnął, y wziął Kasbon, y Magieth, y Bosor, y inne miasta Galaad.

37. A po tych słowiech zgromadził Timotheusz drugie woysko, a położył się obozem przeciw Raphon za potokiem.

38. Y posłał Judas szpiegować woysko, y odnieśli mu, mówiąc: że wszyscy narodowie którzy są około nas, zeszli się do niego, woysko barzo wielkie:

39. y naięli Arabczyki ku pomocy sobie, a położyli się obozem za potokiem, będąc gotowi stoczyć z tobą bitwę. Y ciągnął Judas przeciwko im:

40. Y rzékł Timotheusz do rotmistrzów woyska swego: Gdy się przybliży Juda z woyskiem, y woysko iego do potoku wody, y ieśli się przeprawi piérwéy do nas, niewytrzymamy mu: bo mogąc przemoże przeciw nam.

41. Jeśli się będzie bał przeprawić, a położy się obozem przed rzéką, przeprawmy się do nich, a przemożemy ie.

42. A gdy Judas przyciągnął do potoku, postanowił pisarze ludu nad potokiem, y rozkazał im, mówiąc: Żadnego człowieka nie zostawiaycie, ale wszyscy niech idą ku bitwie.

43. Y przeprawił się do nich piérwéy, y wszytek lud za nim: y porażeni są wszyscy pogani od oblicza ich, y porzucili broń swą, y uciekli do zboru, który był w Karnaim.

44. Y wziął samo miasto, y zbór spalił ogniem, ze wszytkimi którzy w nim byli: y potłómione iest Karnaim, y nie mogło strzymać przeciw obliczu Judasa.

45. Y zgromadził Judas wszytkie Izraelczyki, którzy byli w Galaad od namnieyszego ad do nawiętszego, y żony ich, y dzieci, y woysko barzo wielkie, aby szli do ziemie Judzkiéy.

46. Y przyszli aż do Ephron: a to miasto wielkie w weszciu położone, barzo obronne, a nie mógł go minąć ani po prawéy, ani po lewéy stronie, ale droga była przez pośrzodek iego.

---

33. *Rzędami.* Żołnierzy rozstawionych w rozmaitych miejscach.— *Za nimi.* Nieprzyjaciółmi Żydów.— *Krzyknęli modląc się.* Modląc się do Boga i wołając do Niego, żeby im łaskawie przybył na pomoc, i powtarzając imię Boże Adonaj, albo Sabaot, albo cóś podobnego.

37. *Za potokiem.* Adrichomius sądzi, że tym potokiem był Jabok, albo Jebok, który odzielał pokolenie Gada od pokolenia Manassesa, za Jordanem, Joz. 12, 2; Deut. 3, 16.

40. *Jeśli się przeprawi pierwiéj do nas.* Podobnéj wróżby chwycił się Jonatas, I. Król. 14, 9. Patrz co się tam rzekło.— *Mogąc przemoże.* Hebraizm, znaczy stanowczo przemoże.

42. *Pisarze ludu.* Którzy mieli spisanych żołnierzy i byli rotmistrzami albo setnikami.

45. *Zgromadził.* Już to żeby zabezpieczyć ich od nieprzyjaciół, już żeby oddalił od niebezpieczeństwa utracenia religii, już żeby zaludnić opustoszoną klęskami ziemię żydowską.

46. *Aż do Efron.* Efron jest warowne miasto za Jordanem, o którém jest wzmianka niż. ks. 2, r. 12, w. 27; i II. Paral. 13, 19. I nie jest tém samém co Efrem, o którém Jan 11, 54, i w téj księdze r. 11, 34. Albowiem, jak powiada Toletus w miejscu przytoczoném ś. Jana, annot. 19, różnią się od siebie i położeniem i

47. Et incluserunt se, qui erant in civitate, et obstruxerunt portas lapidibus; et misit ad eos Judas verbis pacificis,

48. dicens: Transeamus per terram vestram, ut eamus in terram nostram, et nemo vobis nocebit: tantum pedibus transibimus. Et nolebant eis aperire.

49. Et praecepit Judas praedicare in castris, ut applicarent unusquisque, in quo erat loco;

50. et applicuerunt se viri virtutis; et oppugnavit civitatem illam tota die et tota nocte, et tradita est civitas in manu ejus;

51. et peremerunt omnem masculum in ore gladii, et eradicavit eam, et accepit spolia ejus, et transivit per totam civitatem super interfectos.

52. Et transgressi sunt Jordanem in campo magno contra faciem Bethsan.

53. Et erat Judas congregans extremos, et exhortabatur populum per totam viam, donec venirent in terram Juda;

54. et ascenderunt in montem Sion cum laetitia et gaudio, et obtulerunt holocausta, quod nemo ex eis cecidisset, donec reverterentur in pace.

55. Et in diebus, quibus erat Judas et Jonathas in terra Galaad, et Simon frater ejus in Galilaea contra faciem Ptolemaidis,

56. audivit Josephus, Zachariae filius, et Azarias princeps virtutis, res bene gestas, et proelia quae facta sunt,

57. et dixit: Faciamus et ipsi nobis nomen, et eamus pugnare adversus gentes quae in circuitu nostro sunt.

58. Et praecepit his, qui erant in exercitu suo, et abierunt Jamniam.

59. Et exivit Gorgias de civitate, et viri ejus obviam illis in pugnam.

60. Et fugati sunt Josephus et Azarias usque in fines Judaeae; et ceciderunt illo die de populo Israel ad duo millia viri; et facta est fuga magna in populo,

61. quia non audierunt Judam et fratres ejus, existimantes fortiter se facturos.

62. Ipsi autem non erant de semine virorum illorum, per quos salus facta est in Israel.

63. Et viri Juda magnificati sunt valde in conspectu omnis Israel, et gentium omnium, ubi audiebatur nomen eorum.

64. Et convenerunt ad eos fausta acclamantes.

65. Et exivit Judas et fratres ejus, et expu-

47. Y zawarli się którzy byli w mieście, y bramy kamieńmi zamiotali: y posłał do nich Judas słowy spokoynemi,

48. mówiąc: Niech przeydziemy przez ziemię waszę, abyśmy szli do ziemie naszéy, a żaden wam nie zaszkodzi, tylko pieszo przeydziemy. Y niechcieli im otworzyć.

49. Y roskazał Judas obwołać w woysku, aby każdy szedł do szturmu z mieysca na którym był.

50. Y rzucili się mężowie mocni: y dobywał miasta onego cały dzień y całą noc, y podane iest miasto w rękę ich.

51. Y pobili wszytkie mężczyzny pasczeką miecza, y wywrócił ie z gruntu: y pobrał łupy iego, y przeszedł przez miasto po zabitych.

52. A przeprawili się przez Jordan na wielkim polu, przeciwko Bethsan.

53. A Judas zgromadzał ostateczne, y napominał lud przez wszytkę drogę, aż przyszli do ziemie Judzkiéy.

54. Y weszli na górę Sion z weselem y z radością, y ofiarowali całopalenia, iż żaden z nich nie zginął, aż się wrócili w pokoiu.

55. A za dni, których był Judas y Jonathas w ziemi Galaad, a Simon brat iego w Galilieiéy przeciw Ptolomaidzie,

56. usłyszał Jozeph syn Zachariaszów, y Azariasz hetman nad woyskiem szczęśliwe powodzenie, y bitwy które się stały,

57. y rzekł: Uczyńmy y my sobie sławę, a idźmy walczyć przeciw narodom, które są około nas.

58. Y roskazał tym którzy byli w woysku iego, y ciągnęli do Jamniéy.

59. Y wyiachał Gorgiasz z miasta y mężowie iego przeciwko nim ku bitwie.

60. Y podali tył Jozeph y Azariasz, aż do granic Żydowskiéy ziemie: y poległo dnia onego z ludu Izraelskiego około dwu tysiącu mężów, y stało się wielkie uciekanie ludu:

61. Iż nie słuchali Judasa y braciéy iego, mniemaiąc żeby sobie mężnie postąpić mieli.

62. A oni nie byli z nasienia onych mężów, przez które się stało zbawienie w Izraelu.

63. A mężowie Juda, dostąpili wielkiéy chwały w oczach wszytkiego Izraela, y wszech narodów, gdzie było imię ich słyszane.

64. Y zeszli się do nich, szczęścia winszuiąc.

65. Y wyszedł Judas y bracia iego, y dobywali

pisownią, gdyż początkową literą jednego jest *hain*, drugiego *alef*.—*W wejściu*. W przejściu.

48. *Pieszo*. Prosto przechodząc i nic innego niezamyślając.

51. *Wywrócił je z gruntu*. Zgładziwszy mieczem wszystkich mężczyzn, którzyby odnowili pokolenie.

52. *Betsan*. Adrichoniusz umieszcza to miasto w pokoleniu Issachar; Grecy nazywali je Scytopolis, jak powiada Józef.

53. *Zgromadzał ostateczne*. Którzy się zatrzymywali i zostawali w tyle, bądź przez opieszałość, bądź z powodu niemocy i zbytecznego zmęczenia; tych zbierał i naglił, żeby się im co złego nie przytrafiło.

56. *Józef syn Zacharyaszów*. O których wyż. w. 18.

58. *Ciągnęli do Jamnijéj*. Jest miasto nadmorskie w pokoleniu Dana, które Adrichoniusz umieszcza blisko Joppy. To miasto trzymał Gorgiasz którego Pismo ś., ks. 1, r. 8, w. 9, nazywa najbieglejszym wojownikiem.

62. *Nie byli z nasienia owych mężów*. Nie byli z rodziny Machabejczyków, którą Bóg wybrał był, żeby przez nią wybawić lud wierny.—*Stało*. Miało się stać.

63. *Mężowie Juda*. W greckim jest, *mąż Judas i bracia jego*.

65. *Chebron*. Miasto w górzystych stronach Judei, które w tym czasie zajmowali Idumejczycy.

gnabant filios Esau in terra, quae ad austrum est; et percussit Chebron et filias ejus: et muros ejus et turres succendit igni in circuitu.

66. Et movit castra, ut iret in terram alienigenarum, et perambulabat Samariam.

67. In die illa ceciderunt sacerdotes in bello, dum volunt fortiter facere, dum sine consilio exeunt in proelium.

68. Et declinavit Judas in Azotum in terram alienigenarum, et diruit aras eorum, et sculptilia deorum ipsorum succendit igni; et cepit spolia civitatum, et reversus est in terram Juda.

synów Esau w ziemi która iest ku południu: y zburzył Chebron, y córki iego: y mury iego, y wieże około niego popalił.

66. Y ruszył się obozem, aby szedł w ziemię cudzoziemską, y przechodził Samarią.

67. Dnia onego polegli kapłani na woynie, gdy chcieli mężnie poczynać, gdy nierozmyślnie wyszli ku bitwie,

68. Y obrócił się Judas do Azotu, do ziemie cudzoziemców, y porozwalał ołtarze ich, a ryciny bogów ich popalił ogniem, y pobrał łupy z miast, y wrócił się do ziemie Juda.

CAPUT VI.

ROZDZIAŁ 6.

O śmierci Antyocha, i przygotowaniach wojennych jego syna Antyocha Eupatora, i t. d.

1. Et rex Antiochus perambulabat superiores regiones, et audivit esse civitatem Elymaidem in Perside nobilissimam, et copiosam in argento et auro,

2. templumque in ea locuples valde; et illic velamina aurea, et loricae et scuta, quae reliquit Alexander Philippi rex Macedo, qui regnavit primus in Graecia.

3. Et venit, et quaerebat capere civitatem, et depraedari eam, et non potuit, quoniam innotuit sermo his, qui erant in civitate,

4. et insurrexerunt in proelium; et fugit inde, et abiit cum tristitia magna, et reversus est in Babyloniam.

5. Et venit, qui nuntiaret ei in Perside, quia fugata sunt castra, quae erant in terra Juda,

6. et quia abiit Lysias cum virtute forti in primis, et fugatus est a facie Judaeorum; et invaluerunt armis et viribus, et spoliis multis, quae ceperunt de castris, quae exciderunt;

7. et quia diruerunt abominationem, quam aedificaverat super altare, quod erat in Jerusalem; et sanctificationem, sicut prius, circumdederunt muris excelsis, sed et Bethsuram civitatem suam.

8. Et factum est, ut audivit rex sermones istos, expavit, et commotus est valde, et decidit in lectum, et incidit in languorem prae tristitia, quia non factum est ei, sicut cogitabat.

9. Et erat illic per dies multos, quia renovata est in eo tristitia magna, et arbitratus est se mori.

1. A król Antioch przeieżdżał wyższe krainy, y dowiedział się, iż było miasto Elimai w Persyiéy, barzo zacne y bogate, we srébro y złoto,

2. y zbór w nim barzo bogaty, y tam zasłony złote, y pancerze, y tarcze, które zostawił Alexander Philippów król Macedoński, który napierwszy królował w Grecyiéy.

3. Y przyiachał, y starał się wziąć miasto y złupić ie: ale nie mógł: bo się dowiedzieli o tym ci którzy byli w mieście:

4. y powstali ku bitwie, y uciekł ztamtąd, y odciągnął z wielkim smutkiem, y wrócił się do Babilonu.

5. Y przyszedł który mu oznaymił w Persyiéy, że rozpłoszone są woyska które były w ziemi Judzkiéy:

6. a iż Lisyasz z wielkim woyskiem naprzód wyciągnął, y uciekł przed Żydami: y zmocnili się orężem, y siłą, y korzyścią wielką, którą wzięli z obozów które zwoiowali.

7. A iż obalili obrzydłość którą był zbudował na ołtarzu, który był w Jeruzalem: a mieysce święte obtoczyli mury wysokimi iako piérwéy, ale y Bethsurę miasto iego.

8. Y stało się gdy król usłyszał te mowy, zlękł się, y barzo się zafrasował, y légł na łożu, y wpadł w niemoc dla smutku, że mu się nie powiodło iako myślił.

9. Y był tam przez długi czas: bo się był odnowił w nim smutek wielki, y zrozumiał że miał umrzéć.

66. *Cudzoziemską.* Filistyńczyków.

67. *Kapłani.* Józef i Azaryasz, o których w. 56.

68. *Do Azotu.* Który był jedną z pięciu satrapij Filistyńskich.

R. 6.—1. *Wyższe krainy.* To jest Azyi, które leżały za Eufratem.—*Elimai.* Które się też nazywa Persepolis, niż. ks. 2, r. 9, w. 2.

2. *Zasłony złote.* Szaty żołnierskie złotolite.

3. *Starał się wziąść miasto.* Przeciwnie w księdze 2, r. 9, 2, mówi się, iż wszedł do Persepolis. Może się zdarzyć, iż jakiś hetman wchodzi do miasta, jednakże go nie zdobywa, co się i Antyochowi mogło przytrafić.

4. *Wrócił się.* W greckim jest, *aby się wrócił;* albowiem nie doszedł do Babilonu, gdyż się mówi niż. ks. 2, r. 9, w. 28: *W drodze między górami mizerną śmiercią żywota dokonał.*

7. *Obrzydłość.* Bałwana. — *Miasto jego.* Antyocha, to jest które on wprzódy zajął.

8. *Wpadł w niemoc dla smutku.* Gdy za przyczynę niemocy przywodzi się tu smutek, niewyłączają się jednak inne plagi i boleści od Boga zesłane, które się wzmiankują II. Mach. 9, 5.

9. *I był tam.* Na łożu na którém został złożony wśród drogi; niemógł bowiem znosić wtrząśnienia, i dalej podróżować do Babilonu.—*Odnowił w nim smutek wielki.* A mianowicie z powodu myśli o popełnionych zbrodniach, i przeczucia grożących mąk. — *Zrozumiał że miał umrzeć.* Zrozumiał że ta choroba będzie śmiertelną.

10. Et vocavit omnes amicos suos, et dixit illis: Recessit somnus ab oculis meis, et concidi, et corrui corde prae sollicitudine,

11. et dixi in corde meo: In quantam tribulationem deveni, et in quos fluctus tristitiae, in qua nunc sum, qui jucundus eram, et dilectus in potestate mea!

12. Nunc vero reminiscor malorum, quae feci in Jerusalem, unde et abstuli omnia spolia aurea et argentea, quae erant in ea, et misi auferre habitantes Judaeam sine causa.

13. Cognovi ergo, quia propterea invenerunt me mala ista, et ecce pereo tristitia magna in terra aliena.

14. Et vocavit Philippum, unum de amicis suis, et praeposuit eum super universum regnum suum;

15. et dedit ei diadema, et stolam suam et annulum, ut adduceret Antiochum filium suum, et nutriret eum, et regnaret.

16. Et mortuus est illic Antiochus rex anno centesimo quadragesimo nono.

17. Et cognovit Lysias, quoniam mortuus est rex, et constituit regnare Antiochum filium ejus, quem nutrivit adolescentem; et vocavit nomen ejus Eupator.

18. Et hi, qui erant in arce, concluserant Israel in circuitu sanctorum, et quaerebant eis mala semper, et firmamentum gentium.

19. Et cogitavit Judas disperdere eos, et convocavit universum populum, ut obsiderent eos.

20. Et convenerunt simul, et obsederunt eos anno centesimo quinquagesimo, et fecerunt balistas et machinas.

21. Et exierunt quidam ex eis, qui obsidebantur, et adjunxerunt se illis aliqui impii ex Israel,

22. et abierunt ad regem, et dixerunt: Quousque non facis judicium, et vindicas fratres nostros?

23. Nos decrevimus servire patri tuo, et ambulare in praeceptis ejus, et obsequi edictis ejus:

24. et filii populi nostri propter hoc alienabant se a nobis, et quicumque inveniebantur ex nobis, interficiebantur, et hereditates nostrae diripiebantur.

10. Y wezwał swych przyiaciół wszytkich, y rzekł im: Odszedł sen od oczu moich, y upadłem, y straciłem serce przed frasunkiem:

11. Y rzekłem w sercu moim: Ku iakiemużem kłopotowi przyszedł, y w iakie nawałności smutku, w którymem teraz iest: którym był wesoły y wdzięczny w mocy moiéy?

12. A teraz wspominam sobie na złości, którem zbroił w Jeruzalem, zkądem téż zabrał wszytkę korzyść złotą y śrébrną, która była w nim: y posłałem aby zabrano którzy mieszkali w Judzkiéy ziemi bez przyczyny.

13. Poznałem tedy iż dla tego nalazły mię te nędze: a oto ginę od żałości w cudzéy ziemi.

14. Y przyzwał Philippa, iednego z przyiaciół swoich, y przełożył go nad wszytkim swym królestwem:

15. Y dał mu koronę, y szatę swą, y piérścień, aby przyprowadził Antiocha syna iego, y wychował go, y królował.

16. Y umarł tam król Antioch, roku setnego czterdziestego y dziewiątego.

17. Y dowiedział się Lisyasz, iż król umarł, y postanowił aby królował Antioch syn iego, którego wychował młodzieniaszkiem, y nazwał imię iego go Eupator.

18. A ci którzy byli na zamku, zamknęli byli Izraelczyki około świątynie, y szukali ich złego zawżdy, a zmocnienia poganów.

19. Y umyślił Judas wytracić ie: y zwołał wszytek lud, aby ie oblegli.

20. Y zebrali się wespół, y oblegli ie roku setnego y pięćdziesiątego, y naczynili kusz y taranów.

21. Y wyszli niektórzy z tych którzy byli w obleżeniu: y przyłączyli się do nich niektórzy niezbożni z Izraelczyków.

22. Y poszli do króla, y mówili: Pókiż nie uczynisz sądu, a nie mścisz się braciéy naszéy?

23. Myśmy umyślili służyć oycu twemu, y chodzić w przykazaniu iego, y bydź posłuszni wyrokóm iego.

24. A synowie ludu naszego dla tego odrażali się od nas, a którzykolwiek naydowali się z naszych, zabiiano, y dziedzictwa nasze rozszarpywano.

10. *Straciłem serce przed frasunkiem.* Upadłem na duchu, i gniecie mię wielki smutek i troska.

12. *Bez przyczyny.* Przyczynę wprawdzie dopuszczali Żydzi, dla czego takie nieszczęścia cierpieli, gdyż dobrowolnie przeszli do obrządku pogańskiego, i zaniedbali kościoła i Boskiéj czci w nim; lecz względem Antyocha w niczem nie wykroczyli.

15. *Dał mu koronę.* Nie żeby chciał iżby on używał tych oznak królewskiéj godności, lecz aby w swoim czasie przyozdobił niemi jego syna Antyocha, i wprowadził go na królestwo.

17. *Postanowił aby królował.* Postanowił królem.— *Eupator.* Tego Grecy nazywają Eupatorem, któremu się trafiło mieć dobrego ojca. Tak więc nazwano Antyocha, przez pochlebstwo poddanych, chociaż miał ojca występnego.

18. *Ci którzy byli na zamku.* Załoga wojskowa, która znajdowała się w zamku syońskim, i trzymała go imieniem Antyocha.—*Zamknęli byli Izraelczyki.* Oznacza się, że ci którzy byli w zamku, często imali Żydów i zabijali albo źle się z nimi obchodzili, gdy ci szli do kościoła dla składania ofiar albo zanoszenia modlitw. —*I szukali ich złego zawżdy.* Usiłowali zawsze im szkodzić, żeby osłabić ich siły i utrapić, swoję zaś potęgę ustalić.

22. *Pókiż nie uczynisz sądu?* Jakby od Żydów doznawali krzywdy, gdy przeciwnie sami ich krzywdzili, i dla tego zmusili Judasa powziąć zamiar położenia końca tym udręczeniom.

25. Et non ad nos tantum extenderunt manum, sed et in omnes fines nostros.
26. Et ecce, applicuerunt hodie ad arcem Jerusalem occupare eam, et munitionem Bethsuram munierunt:
27. et nisi praeveneris eos velocius, majora, quam haec, facient, et non poteris obtinere eos.
28. Et iratus est rex, ut haec audivit, et convocavit omnes amicos suos, et principes exercitus sui, et eos, qui super equites erant;
29. sed et de regnis aliis, et de insulis maritimis venerunt ad eum exercitus conductitii.
30. Et erat numerus exercitus ejus, centum millia peditum, et viginti millia equitum, et elephanti triginta duo, docti ad proelium.
31. Et venerunt per Idumaeam, et applicuerunt ad Bethsuram, et pugnaverunt dies multos, et fecerunt machinas, et exierunt, et succenderunt eas igni, et pugnaverunt viriliter.
32. Et recessit Judas ab arce, et movit castra ad Bethzacharam contra castra regis.
33. Et surrexit rex ante lucem, et concitavit exercitus in impetum contra viam Bethzacharam; et comparaverunt se exercitus in proelium, et tubis cecinerunt;
34. et elephantis ostenderunt sanguinem uvae et mori, ad acuendos eos in proelium;
35. et diviserunt bestias per legiones; et astiterunt singulis elephantis mille viri in loricis concatenatis, et galeae aereae in capitibus eorum; et quingenti equites ordinati unicuique bestiae electi erant.
36. Hi ante tempus ubicumque erat bestia, ibi erant; et quocumque ibat, ibant, et non discedebant ab ea.
37. Sed et turres ligneae super eos firmae protegentes super singulas bestias, et super eas machinae; er super singulas viri virtutis triginta duo, qui pugnabant desuper; et Indus magister bestiae.
38. Et residuum equitatum hinc et inde statuit in duas partes, tubis exercitum commovere, et perurgere constipatos in legionibus ejus.
39. Et ut refulsit sol in clipeos aureos et aereos, resplenduerunt montes ab eis, et resplenduerunt sicut lampades ignis.
40. Et distincta est pars exercitus regis per montes excelsos, et alia per loca humilia; et ibant caute et ordinate.
41. Et commovebantur omnes inhabitantes terram a voce multitudinis, et incessu turbae et collisione armorum; erat enim exercitus magnus valde et fortis.

25. A nie tylko na nas ściągnęli rękę, ale y na wszytkie granice nasze.
26. A oto dziś oblegli zamek Jerozolimski, aby go dobyli, y twierdzą w Bethsurze opatrzyli.
27. A ieśli ich prędzéy nie uprzedzisz, co więtszego niż to zbroią, y nie będziesz ich mógł dostać.
28. Y rozgniewał się król skoro to usłyszał, y zwołał wszytkich przyiaciół swych, y hetmanów woyska swego, y tych którzy nad iezdnymi byli:
29. ale y z innych królestw, y z wyspów morskich, zeszły się do niego woyska za pieniądze.
30. Y była liczba woyska iego, sto tysięcy pieszych, a dwadzieścia tysięcy iezdnych, y trzydzieści y dwu Elephantów ku walce wyćwiczonych.
31. Y ciągnęli przez Idumeą, y położyli się u Bethsury, y walczyli przez wiele dni, y uczynili przyprawy woienne: y wyszli, y popalili ie ogniem, y mężnie walczyli.
32. Y odciągnał Judas od zamku, y ruszył się z obozem do Bethsachar, przeciwko woysku królewskiemu.
33. Y wstał król przede dniem, y wzruszył woysko na natarcie ku drodze Bethsachar: y nagotowały się woyska ku bitwie, y uderzyli w trąby:
34. a Elephantóm ukazowali krew iagody winnéy y morwy, aby ie zaiuszyli ku bitwie.
35. Y rozsadzili bestyie po hufiech, y stało przy każdym Elephańcie tysiąc mężów w pancerzach łańcuszkowych, y przyłbice miedziane na głowach ich: a pięćset iezdnych uszykowanych na wybór było przy każdéy bestyiéy.
36. Ci przed czasem gdziekolwiek była bestyia tam byli, y gdziekolwiek szła szli, a nie odstępowali od niéy.
37. Ale y wieże drzewiane były na nich mocne, broniąc na każdéy bestyiéy: a na nich przyprawy woienne: a na każdéy trzydzieści y dwa mężów mężnych, którzy walczyli z wierzchu, a Indiyczyk który rządził bestyią.
38. A ostatek iezdy rozszykował ztąd y z owąd na dwie części, aby woysko trąbami wzbudzali, y popędzali zszykowane w ufiech iego.
39. A gdy słońce uderzyło na tarcze złote y miedziane, rozświeciły się góry od nich, y błyskały się iako pochodnie ogniste.
40. A rozłożone iest woysko królewskie część po wysokich górach, a część po nizinach: y postępowali ostrożnie, y porządnie.
41. A wzruszali się wszyscy mieszkaiący w ziemi od głosu mnostwa, y od ciągnienia zgraie, y od chrzęstu zbróy: bo było woysko barzo wielkie y mocne.

33. *Wzruszył wojsko.* Lyzyaszowe i swoje.— *Betsachar.* Tekst grecki nazywa Betsachariam, to jest, dóm Zacharyasza.
34. *Krew jagody winnéj i morwy,* Sok wytłoczony z morwy i winnych jagód, który ma podobieństwo niejakie do krwi.
36. *Przed czasem.* We właściwą porę, czyli najrychléj.
37. *Broniąc na każdéj bestyi.* To jest, wieże drewniane włożone na każdego słonia, ochraniały tych słoniów.
38. *Popędzali.* Do walki.— *Zszykowane w hufiech.* W hufcach, lecz teraz jest w greckim *w dolinach,* czyli w ciasnych przejściach gór i pagórków.
41. *Wzruszali się.* Z podziwienia albo bojaźni.

42. Et appropiavit Judas, et exercitus ejus in proelium; et ceciderunt de exercitu regis sexcenti viri.
43. Et vidit Eleazar filius Saura unam de bestiis loricatam loricis regis, et erat eminens super ceteras bestias, et visum est ei, quod in ea esset rex;
44. et dedit se, ut liberaret populum suum, et acquireret sibi nomen aeternum.
45. Et cucurrit ad eam audacter in medio legionis interficiens a dextris et a sinistris, et cadebant ab eo huc atque illuc.
46. Et ivit sub pedes elephantis, et supposuit se ei, et occidit eum; et cecidit in terram super ipsum, et mortuus est illic.
47. Et videntes virtutem regis, et impetum exercitus ejus, diverterunt se ab eis.
48. Castra autem regis ascenderunt contra eos in Jerusalem, et applicuerunt castra regis ad Judaeam, et montem Sion.
49. Et fecit pacem cum his, qui erant in Bethsura; et exierunt de civitate, quia non erant eis ibi alimenta conclusis, quia sabbata erant terrae.
50. Et comprehendit rex Bethsuram, et constituit illic custodiam servare eam.
51. Et convertit castra ad locum sanctificationis dies multos; et statuit illic balistas et machinas, et ignis jacula, et tormenta ad lapides jactandos et spicula et scorpios ad mittendas sagittas, et fundibula.
52. Fecerunt autem et ipsi machinas adversus machinas eorum, et pugnaverunt dies multos.
53. Escae autem non erant in civitate, eo quod septimus annus esset; et qui remanserant in Judaea de gentibus, consumserant reliquias eorum, quae repositae fuerant.
54. Et remanserunt in sanctis viri pauci, quoniam obtinuerat eos fames; et dispersi sunt unusquisque in locum suum.
55. Et audivit Lysias, quod Philippus, quem constituerat rex Antiochus, cum adhuc viveret, ut nutriret Antiochum filium suum, et regnaret,
56. reversus esset a Perside et Media, et exercitus, qui abierat cum ipso, et quia quaerebat suscipere regni negotia;
27. festinavit ire; et dicere ad regem et duces exercitus: Deficimus quotidie, et esca nobis modica est, et locus, quem obsidemus, est munitus, et incumbit nobis ordinare de regno.

42. Y przybliżył się Judas y woysko iego ku bitwie, i poległo z woyska królewskiego sześćset mężów.
43. Y obaczył Eleazar syn Saura, iednę z bestiy uzbroioną zbroią królewską, y była wyniosła nad insze bestyie, y zdało mu się iż na niéy król siedział:
44. y ważył się aby lud swóy wyswobodził, y sobie wieczną sławę ziednał.
45. Y bieżał do niéy śmiele przez pośrzodek woyska, zabiiaiąc po prawéy y po lewéy stronie, y upadali od onego tam y sam.
46. Y podszedł pod nogi Elephanta, y podłożył się podeń, y zabił go; y upadł nań na ziemię, y tam umarł.
47. A widząc moc królewską, y gwałt woyska iego, ustąpili przed nimi.
48. A woyska królewskie ciągnęły przeciwko im do Jeruzalem, y przybliżył się obóz królewski do Żydowskiey ziemie, y góry Sion.
49. Y uczynił pokóy z tymi którzy byli w Bethsurze: y wyszli z miasta, iż nie mieli tam żywności oblężeni: bo szabaty były ziemie.
50. Y wziął król Bethsurę, y osadził tam straż aby ią zachował.
51. Y obrócił obóz na mieysce poświęcenia, y zasadził tam kusze y tarany, y ogniste kule, y przyprawy ku ciskaniu kamieni, y dardy, y samostrzały na wystrzelanie strzał, y proce.
52. Uczynili też oni przyprawy przeciw przyprawóm ich, y bili się przez wiele dni.
53. Ale w mieście żywności nie było, przeto iż był siódmy rok: a którzy byli zostali w Żydowstwie z pogan, wytrawili ostatek tego co było schowano.
54. A na mieyscu świętym mało mężów zostało, bo ich był ziął głód: y rozbiegli się każdy na mieysce swoie.
55. Y usłyszał Lisyasz, iż Philip, którego był król Antioch iescze za żywota postanowił, aby chował Antiocha syna iego, y królował,
56. wrócił się z Persyiéy, y Medyiéy, y woysko które było z nim poszło, y że chciał wziąć na się sprawy królestwa:
57. y pospieszył się iść, a mówić królowi, y hetmanóm woyska: Ubywa nas co dzień, y żywności mało mamy, a mieysce któreśmy oblegli, iest obronne, a potrzeba nam postanowić królestwo.

43. *Eleazar syn Saura.* W greckim jest *Ελεαζαρ ὁ Σαυαραν* Józef powiada że był bratem Judasa Machabejczyka, co za rzecz prawdopodobną uważają Salianus i Serarius, który mniema, iż zamiast *Syn Saura*, czytać należy, *nazwany Aura*, czyli Abaron, jak niektórzy przekładają, i zowie się tak wyż. r. 2, 5.
46. *Upadł*, Słoń.—*Tam umarł.* Wybornego chwalcę ma Eleazar w ś. Ambrożym, lib. 1, Offic. c. 4. I niezgrzeszył Eleazar to czyniąc, chociaż się mówi w. 44, że przystąpił do tak wielkiego dzieła, *aby... sobie wieczną sławę zjednał.* Albowiem szukać chwały, byle na niéj nie zakładać ostatecznego i głównego końca, i nieumiarkowanie nie pragnąć, nie jest grzechem, gdyż z siebie jest rzeczą obojętną. Patrz Abulens. I. Król. 15, quaest 73. Nadto przystąpił Eleazar do spełnienia tego czynu, aby wybawić lud swój, do któréj przedniejszéj intencii mógł bez winy przyłączyć drugą pozyskania chwały.
47. *Moc królewską.* Potęgę. Widząc że król daleko przewyższa liczbą wojska.
49. *Uczynił pokój z temi, którzy byli w Betsurze.* Którzy się po przyjacielsku oddali królowi.— *Szabaty były ziemie.* Szabatami ziemi nazywa rok siódmy, w którym się dawał wypoczynek dla ziemi według prawa Lewit. 25, 4.
51. *Obrócił obóz na miejsce poświęcenia.* Zdobywszy miasto, obległ kościół.
54. *Na miejscu świętem.* W kościele dla jego obrony.— *Rozbiegli się.* Znagleni głodem.
57. *Postanowić królestwo.* Urządzać i kierować sprawami królestwa.

58. Nunc itaque demus dexetras hominibus istis, et faciamus cum illis pacem, et cum omni gente eorum:
59. et constituamus illis, ut ambulent in legitimis suis sicut prius: propter legitima enim ipsorum, quae despeximus, irati sunt, et fecerunt omnia haec.
60. Et placuit sermo in conspectu regis et principum; et misit ad eos pacem facere; et receperunt illam.
61. Et juravit illis rex, et principes; et exierunt de munitione.
62. Et intravit rex montem Sion, et vidit munitionem loci, et rupit citius juramentum, quod juravit, et mandavit destruere murum in gyro.
63. Et discessit festinanter, et reversus est Antiochiam, et invenit Philippum dominantem civitati; et pugnavit adversus eum, et occupavit civitatem.

58. Teraz tedy, daymy tym ludziom prawice, a uczyńmy z nimi pokóy, y ze wszytkim ich narodem:
59. a postanówmy z nimi, aby iako y przedtym chodzili w prawach swoich: bo dla zakonu swego, którycśmy wzgardzili, rozgniewali się, y to wszytko uczynili.
60. Y podobała się mowa w oczach królewskich y książąt: Y posłał do nich pokóy uczynić, y przyięli ji.
61. Y przysiągł im król y książęta: y wyszli z zamku.
62. Y wiachał król na górę Sion, y oglądał obronę mieysca, y złamał prędko przysiegę, którą przysiągł, y roskazał obalić mur w około.
63. Y wnet odiachał, y wrócił się do Antiochiéy, y nalazł Philippa panuiącego w mieście: y walczył przeciw iemu, y dostał miasta.

CAPUT VII.

ROZDZIAŁ 7.

O wstąpieniu na tron Demetryusza, wyprawie Nikanora, jego porażce, i t. d.

1. Anno centesimo quinquagesimo primo exiit Demetrius Seleuci filius ab urbe Roma, et ascendit cum paucis viris in civitatem maritimam, et regnavit illic.
2. Et factum est, ut ingressus est domum regni patrum suorum, comprehendit exercitus Antiochum et Lysiam, ut adducerent eos ad eum.
3. Et res ei innotuit, et ait: Nolite mihi ostendere faciem eorum.
4. Et occidit eos exercitus. Et sedit Demetrius super sedem regni sui;
5. et venerunt ad eum viri iniqui et impii ex Israel, et Alcimus dux eorum, qui volebat fieri sacerdos.
6. Et accusaverunt populum apud regem, dicentes: Perdidit Judas, et fratres ejus, omnes amicos tuos, et nos dispersit de terra nostra.
7. Nunc ergo mitte virum, cui credis, ut eat, et videat exterminium omne, quod fecit nobis et regionibus regis, et puniat omnes amicos ejus et adjutores eorum.
8. Et elegit rex ex amicis suis Bacchidem, qui dominabatur trans flumen magnum in regno, et fidelem regi, et misit eum,
9. ut videret exterminium, quod fecit Judas;

1. Roku setnego pięćdziesiątego y piérwszego, Demetrius syn Seleuków, wyiachał z Rzymu, y przyciągnął z trochą mężów do miasta nad morzem, y królował tam.
2. Y stało się gdy wszedł do domu królestwa ojców swoich, poimało woysko Antiocha, y Lisyasza, aby ie przedeń przywiedli.
3. Y dowiedział się tego, y rzékł: Nie ukazuycie mi oblicza ich.
4. Y pobiło ie woysko. A Demetrius usiadł na stolicy królestwa swego;
5. y przyszli do niego mężowie złośliwi y niezbożni z Izrael, y hetman Alcimus, który chciał bydź kapłanem.
6. Y oskarżyli lud przed królem, mówiąc: Judas z bracią swą wytracił wszytkie przyiacioły twoie, y nas rozpędził z ziemie naszéy.
7. A przetóż teraz pośli męża któremu ufasz, aby iachał y oglądał wszytko wyniszczenie które nam poczynił, y krainom królewskim: a żeby pokarał wszytkie przyiacioły iego, y ich pomocniki.
8. Y obrał król z przyiaciół swych Bachida, który panował za rzeką, zacnego w królestwie, y wiernego królowi: y posłał go,
9. aby oglądał wyniszczenie które poczynił Ju-

61. *Wyszli z zamku.* To jest Żydzi, być może na spotkanie króla, przez uszanowanie ku niemu.

R. 7.—1. *Demetryusz syn Seleuków.* Seleuka, który był bratem Antyocha Epifana.—*Z Rzymu.* Gdzie był zakładnikiem za Epifana swojego stryja, i zkąd z garstką swoich potajemnie umknął.—*Do miasta nad morzem.* Trypolis Syryjskiego.—*Królował tam.* Tam naprzód jako król Syryi był przyjęty i powitany.

2. *Królestwa ojców swoich.* Które się mu należało po ojcu Seleuku i Antyochu wielkim, dziadu.

3. *Nieukazujcie mi.* Abym się niepobudził do miłosierdzia, i nieprzebaczył im. Wy sami ich zabijcie, jakby bez mojej wiedzy.

5. *Który chciał być kapłanem.* T. j. najwyższym kapłanem; był już bowiem kapłanem. Patrz II. Mach. 14. 3.

6. *Przyjacioły twoje.* Wodzów i żołnierzy Syryjskich, wysłanych przez Antyocha Epifana i Eupatora.

7. *Męża, któremu ufasz.* Wiernego tobie.—*Przyjacioły jego, i ich pomocniki.* Rozumie Assydejczyków, jak się pokazuje z II· Mach. 14. 6.

8. *Za rzeką.* Eufratem.—*Zacnego w królestwie.* Męża przedniejszego pomiędzy Satrapami czyli Książętami królestwa.

sed et Alcimum impium constituit in sacerdotium, et mandavit ei facere ultionem in filios Israel.

10. Et surrexerunt, et venerunt cum exercitu magno in terram Juda; et miserunt nuntios, et locuti sunt ad Judam, et ad fratres ejus verbis pacificis in dolo.
11. Et non intenderunt sermonibus eorum; viderunt enim, quia venerunt cum exercitu magno.
12. Et convenerunt ad Alcimum et Bacchidem congregatio scribarum requirere, quae justa sunt;
13. et primi Assidaei, qui erant in filiis Israel, et exquirebant ab eis pacem.
14. Dixerunt enim: Homo sacerdos de semine Aaron venit, non decipiet nos;
15. et locutus est cum eis verba pacifica, et juravit illis, dicens: Non inferemus vobis malum, neque amicis vestris.
16. Et crediderunt ei; et comprehendit ex eis sexaginta viros, et occidit eos in una die secundum verbum, quod scriptum est:
17. Carnes sanctorum tuorum et sanguinem ipsorum effuderunt in circuitu Jerusalem, et non erat, qui sepeliret. *(Psal. 78, 1).*
18. Et incubuit timor et tremor in omnem populum, quia dixerunt: Non est veritas et judicium in eis: transgressi sunt enim constitutum et jusjurandum, quod juraverunt.
19. Et movit Bacchides castra ab Jerusalem, et applicuit in Bethzecha; et misit, et comprehendit multos ex eis, qui a se effugerant; et quosdam de populo mactavit, et in puteum magnum projecit.
20. Et commisit regionem Alcimo, et reliquit cum eo auxilium in adjutorium ipsi. Et abiit Bacchides ad regem;
21. et satis agebat Alcimus pro principatu sacerdotii sui.
22. Et convenerunt ad eum omnes, qui perturbabant populum suum, et obtinuerunt terram Juda, et fecerunt plagam magnam in Israel.
23. Et vidit Judas omnia mala, quae fecit Alcimus, et qui cum eo erant, filiis Israel multo plus, quam gentes.
24. Et exiit in omnes fines Judaeae in circuitu, et fecit vindictam in viros desertores; et cessaverunt ultra exire in regionem.
25. Vidit autem Alcimus, quod praevaluit Judas, et qui cum eo erant; et cognovit, quia non

das: ale y Alcyma niezbożnego wysadził na kapłaństwo, y roskazał mu, aby uczynił pomstę nad syny Izraelskimi.
10. Y ruszyli się, y przyciągnęli z wielkim woyskiem do ziemie Judzkiéy: y posłali posły, y mówili do Judasa y do braciéy iego, słowy spokoynemi na zdradzie.
11. Y niedbali na mowy ich: bo widzieli iż przyiachali z woyskiem wielkim.
12. Y zeszli się do Alcyma y do Bachida zebranie doktorów zakonnych, żądać słusznych rzeczy;
13. a napiérwszy Assydeyczycy, którzy byli z synów Izraelskich, y żądali od nich pokoiu.
14. Bo mówili: Człowiek kapłan z nasienia Aronowego przyiachał, nie zdradzi nas;
15. y mówił z nimi słowa spokoyne, y przysiągł im, mówiąc: nie uczynimy wam nic złego, ani przyiaciołóm waszym.
16. Y uwierzyli mu, y poimał z nich sześćdziesiąt mężów, y zabił ich dnia iednego, według słowa które napisano:
17. Ciała świętych twoich y krew ich wylali około Jeruzalem, a nie było ktoby pogrzébł.

18. Y padła boiaźń y strach na wszytek lud: bo mówili: Niemasz w nich prawdy y sądu, bo przestąpili postanowienie y przysięgę którą przysięgli.
19. Y ruszył Bachides woysko od Jeruzalem, y położył się u Bethzecha: y posłał y poimał wielu z tych, którzy byli od niego pouciekali, y niektóre z ludu zabił, y wrzucił w wielką studnią.
20. Y poruczył Alcymowi krainę, y ostawił z nim posiłek na pomoc iemu, y iachał Bachides do króla;

21. a Alcymus pilnie się starał o zwierzchność kapłaństwa swego.
22. Y zeszli się do niego wszyscy którzy rosterki czynili między ludem swoim, y opanowali ziemię Judzką, y wielką porażkę uczynili w Izraelu.
23. Y obaczył Judas wszytko złe które uczynił Alcymus, y co z nim byli, synóm Izraelskim, daleko więcéy niż pogani.
24. Y wyiachal na wszytkie granice Żydowskiéy ziemie w około, y pomścił się nad mężami zbiegami, y przestali więcéy naiazdów czynić w ziemi.
25. Y obaczył Alcymus, że przemógł Judas, y ci co z nim byli, y poznał że im zdołać nie mógł:

11. *I niedbali na mowy ich.* Judas ze swoimi za pomocą światła Bożego i biegłości jaką posiadał w sztuce wojennéj, zrozumiał, iż nie należy dawać wiary Bachydowi ani świętokradzcy Alcymowi. Inni zaś mężowie nie mniéj dobrzy, sądząc według siebie o drugich, rozumieli z własną szkodą, że należy dać wiarę.
13. *A najpierwsi Assydejczycy.* Porządek jest taki: a Assydejczycy, którzy byli pierwszymi pomiędzy synami Izraelskimi, żądali od nich pokoju.
15. *I mówił.* Bo był mówił i t. d., i przysiągł.
17. *Ciała świętych.* Świętymi byli Assydejczycy przez wyznanie religii i wiary. Wyjęte to świadectwo z Psal. 78. 2.

18. *Sądu.* Sprawiedliwości. — *Postanowienie.* Przymierze.
20. *Poruczył Alcymowi krainę.* Aby był jéj rządcą i Arcykapłanem na miejscu Judy, i wszelkiemi sposobami jego ścigał.—*Na pomoc jemu.* Aby się mógł oprzeć Judasowi.
21. *A Alcymus pilnie się starał.* Wyzuć Judasa z Arcykapłańskiéj godności, i samemu ją przywdziać, według woli Demetryusza.—*O zwierzchność kapłaństwa.* O najwyższe kapłaństwo.
22. *Wielką porażkę uczynili.* Przez czynione napady, podczas których dopuszczali się zabójstwa, grabieży i t. d.

potest sustinere eos, et regressus est ad regem, et accusavit eos multis criminibus.

26. Et misit rex Nicanorem, unum ex principibus suis nobilioribus, qui erat inimicitias exercens contra Israel; et mandavit ei evertere populum. *(2. Mach. 15, 1).*

27. Et venit Nicanor in Jerusalem cum exercitu magno, et misit ad Judam et ad fratres ejus verbis pacificis cum dolo,

28. dicens: Non sit pugna inter me et vos: veniam cum viris paucis, ut videam facies vestras cum pace.

29. Et venit ad Judam, et salutaverunt se invicem pacifice; et hostes parati erant rapere Judam.

30. Et innotuit sermo Judae, quoniam cum dolo venerat ad éum; et conterritus est ab eo, et amplius noluit videre faciem ejus.

31. Et cognovit Nicanor, quoniam denudatum est consilium ejus; et exivit obviam Judae in pugnam juxta Capharsalama.

32. Et ceciderunt de Nicanoris exercitu fere quinque millia viri, et fugerunt in civitatem David.

33. Et post haec verba ascendit Nicanor in montem Sión; et exierunt de sacerdotibus populi, salutare eum in pace, et demonstrare ei holocautomata, quae offerebantur pro rege.

34. Et irridens sprevit eos, et polluit; et locutus est superbe,

35. et juravit cum ira, dicens: Nisi traditus fuerit Judas et exercitus ejus, in manus meas, continuo cum regressus fuero in pace, succendam domum istam. Et exiit cum ira magna.

36. Et intraverunt sacerdotes, et steterunt ante faciem altaris et templi; et flentes dixerunt:

37. Tu, Domine, elegisti domum istam ad invocandum nomen tuum in ea, ut esset domus orationis et obsecrationis populo tuo:

38. fac vindictam in homine isto et exercitu ejus, et cadant in gladio: memento blasphemias eorum, et ne dederis eis, ut permaneant.

39. Et exiit Nicanor ab Jerusalem, et castra applicuit ad Bethoron, et occurrit illi exercitus Syriae.

40. Et Judas applicuit in Adarsa cum tribus millibus viris; et oravit Judas, et dixit:

41. Qui missi erant a rege Sennacherib, Domine, quia blasphemaverunt te, exiit Angelus et percussit ex eis centum octogintaquinque millia: *(4. Reg. 19, 35).*

y wrócił się do króla, y oskarżył ie o wiele złości.

26. Y posłał król Nikanora, iednego z zacnieyszych książąt swoich, który wiódł nieprzyiaźń przeciw Izraelczykowi: y roskazał mu aby lud wywrócił.

27. Y przyciągnął Nikanor do Jeruzalem z woyskiem wielkim, y posłał do Judy y do braciéy iégo słowy spokoynemi na zdradzie,

28. mówiąc: Niechay nie będzie woyny między mną y wami: przyiadę w małym poczcie, abych oblicza wasze oglądał w pokoiu.

29. Y przyiachał do Judasa, y przywitali się z sobą spokoynie, a nieprzyiaciele byli pogotowiu, porwać Judasa.

30. Y dowiedział się mowy Judas, iż do niego przyszedł na zdradzie, y ulękł się go, y niechciał więcéy widzieć oblicza iego.

31. A Nikanor obaczył że odkryta była rada iego, y wyciągnął przeciw Judzie ku bitwie u Kapharsalama.

32. Y poległo z woyska Nikanorowego około piąci tysięcy mężów, y uciekli do miasta Dawid.

33. A po tych słowiech Nikanor wiachał na górę Sion, y wyszli z kapłanów ludu przywitać go w pokoiu, y ukazać mu całopalenia które ofiarowali za króla.

34. A szydząc wzgardził nimi, y splugawił, y hardzie mówił,

35. y przysiągł z gniewem rzekąc: Jeśli nie będzie wydan Judas y woysko iego w ręce moie, skoro się wrócę w pokoiu, spalę ten dóm. Y wyszedł z wielkim gniewem.

36. A kapłani weszli, y stanęli przed ołtarzem, y przed kościołem, y płacząc mówili:

37. Tyś Panie obrał ten dóm aby w nim wzywano imienia twégo, aby był domem modlitwy y prośby ludowi twemu:

38. uczyńże pomstę nad tym człowiekiem, y nad woyskiem iego, y upadną od miecza: pamiętay na ich bluźnierstwa, a nie day im aby się ostali.

39. Y wyiachał Nikanor z Jeruzalem, y położył się obozem u Betheron: y zabieżało mu woysko Syriyskie.

40. A Judas położył się u Adarsa z trzemi tysięcy mężów: y modlił się Judas y rzékł:

41. Panie, którzy od króla Sennacheriba byli posłani, że cię bluźnili, wyszedł Anioł y pobił z nich sto ośmdziesiąt y pięć tysięcy:

26. *Nikanora.* Przełożonego nad słoniami, II. Mach. 14, 10. — *Który wiódł nieprzyjaźń przeciw Izraelczykowi.* Być może był zagniewany na Żydów, iż haniebnie od nich zwyciężony musiał uciekać do Antyochii, II. Mach. 8, 35.

31. *U Kafarsalama.* Które miasto umieszcza Adrichomiusz w pokoleniu Manassesa z téj strony Jordanu; które potem przez Heroda odbudowane, zostało nazwane imieniem ojca Antypatridą.

32. *Do miasta Dawid.* Do zamku, który dotychczas trzymali nieprzyjaciele.

33. *Słowiech.* Czynach, wypadkach.

34. *Splugawił.* Haniebnie się obszedł.

36. *Stanęli.* Nie oznacza iż byli w stojącéj postawie, lecz *stanęli* położono zamiast *pozostawali*, to jest modlili się, i jak należy sądzić, klęcząc.—*Przed ołtarzem.* Całopalenia, który był w przysionku kapłanów przed samym kościołem.

38. *Aby się ostali.* Aby żyli, aby pozostali w życiu.

39. *Zabieżało mu wojsko Syryjskie.* Zasiłek wojskowy z Syryi.

41. *Którzy od króla Sennacheryba byli posłani.* Historya się znajduje IV. Król. 19. 35.

42. sic contere exercitum istum in conspectu nostro hodie, et sciant ceteri, quia male locutus est super sancta tua: et judica illum secundum malitiam illius.
43. Et commiserunt exercitus proelium tertiadecima die mensis Adar; et contrita sunt castra Nicanoris, et cecidit ipse primus in proelio.
44. Ut autem vidit exercitus ejus, quia cecidisset Nicanor, projecerunt arma sua, et fugerunt;
45. et persecuti sunt eos viam unius diei ab Adazer usquequo veniatur in Gazara, et tubis cecinerunt post eos cum significationibus;
46. et exierunt de omnibus castellis Judaeae in circuitu, et ventilabant eos cornibus; et convertebantur iterum ad eos, et ceciderunt omnes gladio; et non est relictus ex eis nec unus.
47. Et acceperunt spolia eorum in praedam; et caput Nicanoris amputaverunt, et dexteram ejus, quam extenderat superbe, et attulerunt et suspenderunt contra Jerusalem.
48. Et laetatus est populus valde, et egerunt diem illam in laetitia magna.
49. Et constituit agi omnibus annis diem istam tertiadecima die mensis Adar.
50. Et siluit terra Juda dies paucos.

42. tak zetrzy to woysko przed oczyma naszymi dziś, y niech wiedzą drudzy, iż źle mówił przeciw świątyni twoiéy: a osądź go według złości iego.
43. A zwiodły woyska bitwę, trzynastego dnia miesiąca Adara, y starte iest woysko Nikanorowe, y poległ sam napiérwéy w bitwie.
44. A gdy uyźrzało woysko iego iż legł Nikanor, porzucili oręże swe, y uciekli;
45. y gonili ie ieden dzień drogi od Adazer aż gdy przychodzą do Gazara, y trąbili za nimi, ze znakami;
46. y wybieżeli ze wszytkich miast Żydowskiéy ziemie w około, y miotali ich rogami, y obracali się zasię do nich, y wszyscy upadli od miecza, y niezostał z nich ani ieden.
47. Y pobrali łupy ich na korzyść: y głowę Nikanora ucięli, y prawą rękę, którą był hardzie wyciągnął, y przynieśli, y zawiesili przeciw Jeruzalem.
48. Y radował się lud bardzo, y obchodzili on dzień z wielkim weselem.
49. Y postanowił aby obchodzon był po wszytkie lata; ten dzień trzynastego dnia miesiąca Adar.
50. Y odpoczęła ziemia Juda przez mało dni.

CAPUT VIII.

ROZDZIAŁ 8.

O przymierzu zawartém z Rzymianami.

1. Et audivit Judas nomen Romanorum, quia sunt potentes viribus et acquiescunt ad omnia quae postulantur ab eis; et quicumque accesserunt ad eos, statuerunt cum eis amicitias, et quia sunt potentes viribus.
2. Et audierunt proelia eorum et virtutes bonas, quas fecerunt in Galatia, quia obtinuerunt eos, et duxerunt sub tributum;
3. et quanta fecerunt in regione Hispaniae, et quod in potestatem redegerunt metalla argenti et auri, quae illic sunt, et possederunt omnem locum consilio suo et patientia;
4. locaque, quae longe erant valde ab eis, et reges, qui supervenerant eis ab extremis terrae, contriverunt, et percusserunt eos plaga magna; ceteri autem dant eis tributum omnibus annis;
5. et Philippum, et Persen Ceteorum regem, et

1. Y usłyszał Judas sławę Rzymian że są możni siłą, a iż zezwalaią na wszytko o co ich żądaią: y którzykolwiek do nich się przyłączyli, postanowili z nimi przyiaźń, a że są możni siłą.
2. Y usłyszeli ich walki, y mężne w sprawach które czynili w Galacyiéy: że ich dostali, y pod hołd podbili;
3. y iak wielkie rzeczy uczynili, w ziemi Hiszpańskiéy, a iż pod moc podbili kruszce srébra y złota, które tam są: y opanowali wszytkie mieysca radą swą y cierpliwością;
4. mieysca téż które daleko barzo od nich były, y króle którzy byli na nie przyciągnęli od kończyn ziemie, zstarli y porazili ie porażką wielką, a inni daia im dań na każdy rok;
5. a Philippa, y Persę króla Cetheyskiego, y in-

42. *Osądź.* Ukorz, pomścij się, jak tego wymaga złość jego.
43. *Miesiąca Adara.* Który odpowiada naszemu Lutemu.
45. *Od Adazer.* Miejsca walki, które się w w. 40. nazywa Adarsa.—*Ze znakami.* Aby się wszyscy zewsząd zbiegli dla zabijania uciekających nieprzyjaciół.
46. *Miotali ich rogami.* Gwałtownie ich ścigali i napadali; przenośnia wzięta od byków.—*Zasię.* Bezustannie zabijając, aż póki wszystkich nie wygładzili.
47. *Którą był hardzie wyciągnął.* Przeciwko domowi św. wszechmocnego Boga, jak się mówi II. Mach. 15. 32.—*Przeciw.* Naprzeciw, blizko.
50. *Odpoczęła.* Uspokoiła się.
R. 8.—1. *Zezwalają na wszystko o co ich żądają.* W greckim jest: *Okazują się życzliwymi dla tych którzy się do nich przyłączają,* to jest, przychylając się do ich słusznych żądań.—*O co ich żądają.* Nie raz, albo w jednem jakiem zdarzeniu, ale zawsze.
2. *Mężne w sprawach.* Swietne dzieła.—*W Galacyi.* W Gallii, albowiem Gallów Grecy nazywają Galatami. Albo ma na względzie wojnę prowadzoną z Gallogrekami, którzy się nazywali i Gallami i Galatami, i którzy w wojnie przeciwko Antyochowi Wielkiemu prowadzonej przez Rzymian, trzymali się strony króla.
3. *Kruszce.* Kopalnie. *Wszystkie miejsca.* To jest Hiszpanii. Albo w ogólności sens jest: wszystkie miejsca, które posiadali, nabyli dla się radą i cierpliwością.
4. *Którzy byli na nie przyciągnęli.* Którzy im wojnę wypowiadali.—*A inni.* Których oni orężem uśmierzyli.
5. *Króla Cetejskiego.* Macedońskiego; albowiem zaraz na początku téj księgi r. 1., Macedonia i Grecia

ceteros, qui adversum eos arma tulerant, contriverunt in bello, et obtinuerunt eos;
6. et Antiochum magnum regem Asiae, qui eis pugnam intulerat, habens centum viginti elephantos, et equitatum et currus, et exercitum magnum valde, contritum ab eis;
7. et quia ceperunt eum vivum, et statuerunt ei, ut daret ipse, et qui regnarent post ipsum, tributum magnum, et daret obsides et constitutum,
8. et regionem Indorum, et Medos et Lydos, de optimis regionibus eorum; et acceptas eas ab eis, dederunt Eumeni regi;
9. et quia, qui erant apud Helladam, voluerunt ire, et tollere eos; et innotuit sermo his,
10. et miserunt ad eos ducem unum, et pugnaverunt contra illos, et ceciderunt ex eis multi, et captivas duxerunt uxores eorum, et filios, et diripuerunt eos, et terram eorum possederunt, et destruxerunt muros eorum, et in servitutem illos redegerunt usque in hunc diem;
11. et residua regna et insulas, quae aliquando restiterant illis, exterminaverunt, et in potestatem redegerunt;
12. cum amicis autem suis, et qui in ipsis requiem habebant, conservaverunt amicitiam, et obtinuerunt regna, quae erant proxima, et quae erant longe; quia, quicumque audiebant nomen eorum, timebant eos;
13. quibus vero vellent auxillio esse, ut regnarent, regnabant; quos autem vellent, regno deturbabant; et exaltati sunt valde.
14. Et in omnibus istis nemo portabat diadema, nec induebatur purpura, ut magnificaretur in ea;
15. et quia curiam fecerunt sibi, et quotidie consulebant trecentos viginti consilium agentes semper de multitudine, ut quae digna sunt, gerant;
16. et committunt uni homini magistratum suum per singulos annos dominari universae terrae suae, et omnes obediunt uni, et non est invidia, neque zelus inter eos.
17. Et elegit Judas Eupolemum, filium Joannis, filii Jacob, et Jasonem, filium Eleazari, et misit eos Romam, constituere cum illis amicitiam et societatem;

ne którzy przeciwko im walczyli, zstarli na woynie, y otrzymali ie;
6. a Antiocha wielkiego króla Azyiéy, który był na nie woynę podniósł, maiąc sto y dwadzieścia Elephantów, i iezdne, y wozy, y woysko barzo wielkie, na głowę porazili;
7. a iż go poymali żywego, y ustawili mu aby dawał sam, y którzyby po nim królowali, wielki podatek, ażeby dał ludziom zakład y umowę,
8. a krainę Indiyską, y Medy, y Lidyany, co nalepsze krainy ich, y wziąwszy ie od nich dali Eumenowi królowi,
9. a że ci którzy byli w Grecyiéy chcieli iśdź y wygładzić ie: y przyszła do wiadomości ich mowa,
10. y wyprawili do nich hetmana iednego, y zwiedli bitwę z nimi, y legło wiele z nich, y poymali żony ich, y dzieci, y złupili ie, a ziemie ich posiedli, y mury ich rozwalili, y uczynili ie niewolnikami aż do dnia tego;
11. y inne królestwa y wyspy, które się im kiedy sprzeciwiły, wygładzili, y pod moc swoię podbili;
12. a z przyiacioły swemi, y którzy na nich polegali, przyiaźń zachowali, y dostali królestw które były blisko, y które daleko: bo którzykolwiek słyszeli imię ich, bali się ich;
13. a którym pomoc chcieli na królestwo, królowali: a które chcieli, z królestwa zrzucali: y wywyższyli się barzo.
14. A między nimi wszystkimi, żaden nie nosił korony, ani się oblóczył w szarłat, aby się wielmożył w nim;
15. a że sobie uczynili dóm radny, y co dzień radzili się trzechset y dwudziestu radzących zawsze o pospólstwie, aby to czynili co przystoi;
16. y poruczaią zwierzchność swą iednemu człowiekowi na każdy rok, aby panował nad wszytką ich ziemią: a wszyscy iednemu są posłuszni, y niemasz zazdrości ani nienawiści między nimi.
17. Y obrał Judas Eupolema syna Jana, syna Jakobowego, y Jasona, syna Eleazarowego, y posłał ie do Rzymu, aby postanowili z nimi przyiacielstwo y towarzystwo;

zowią się ziemią Cetim.—*Otrzymali je.* Zwalczyli, albo podbili sobie.
7. *Umowę.* Względem podziału królestw, którą zmuszony był przyjąć Demetryusz, to jest, aby mu odjęte zostały Media, Lydia i India, i oddane Eumeniuszowi, królowi Pergamu i Bitynii.
8. *A krainę Indyjską.* Rzecz dziwna, iż się tu mówi, że kraina Indyjska, i t. d., była odebraną od Antyocha, a oddana Eumeniuszowi, albowiem Indii ani jeden ani drugi nigdy nie posiadał. Do prawdy historycznéj wystarcza, że Judas tak słyszał, chociaż rzecz inaczéj się może miała. Niektórym się zdaje, iż pod imieniem Indii oznaczają się odleglejsze prowincie, położone z tamtéj strony góry Tauru. Patrz Seraryusza.
9. *Którzy byli w Grecii.* Elalów rozumie, którzy namawiali Antyocha i Filippa do wojny przeciwko Rzymianom.—*Wygładzić je.* Zwalczyć.
12. *Którzy na nich polegali.* Przyjaciołom i sprzymierzeńcom, którzy ich pomocy ufali.
14. *A między nimi wszystkimi.* Chociaż tak wielce słynęli z bogactw i potęgi.
15. *Dom radny.* Senat — *O pospólstwie.* O należytem rządzeniu ludem.
16. *Jednemu.* Konsulowi. Tymczasem było dwóch: lecz tak słyszał był Judas, jak również i to co następuje o zazdrości, i t. d. co jednak jest fałszem. Albo się mówi *jednemu* dla tego, iż jeden zwykle przebywał i panował w mieście, a drugi w wojsku; i że gdy razem byli, rządzili na przemian, i tylko przed jednym w tym dniu noszono pęk rózek. Patrz Sygon. lib. 2. de antiquo iure romano, c. 2. — *Nienawiści.* Współubiegania się, to jest publicznego, i któreby rozdzielało rzeczpospolitą na stronnictwa, jak było potem za czasów Sylli i Maryusza, Cezara i Pompejusza.

18. et ut auferrent ab eis jugum Graecorum, quia viderunt, quod in servitutem premerent regnum Israel.
19. Et abierunt Romam viam multam valde, et introierunt curiam, et dixerunt:
20. Judas Machabaeus, et fratres ejus, et populus Judaeorum miserunt nos ad vos statuere vobiscum societatem et pacem, et conscribere nos socios et amicos vestros.
21. Et placuit sermo in conspectu eorum.
22. Et hoc rescriptum est, quod rescripserunt in tabulis aereis, et miserunt in Jerusalem, ut esset apud eos ibi memoriale pacis et societatis:
23. **Bene sit Romanis** et genti Judaeorum in mari et in terra in aeternum: gladiusque et hostis procul sit ab eis.
24. Quod si institerit bellum Romanis prius, aut omnibus sociis eorum in omni dominatione eorum,
25. auxilium feret gens Judaeorum, prout tempus dictaverit, corde pleno:
26. et proeliantibus non dabunt, neque subministrabunt triticum, arma, pecuniam, naves, sicut placuit Romanis, et custodient mandata eorum, nihil ab eis accipientes.
27. Similiter autem et si genti Judaeorum prius acciderit bellum, adjuvabunt Romani ex animo, prout eis tempus permiserit:
28. et adjuvantibus non dabitur triticum, arma, pecunia, naves, sicut placuit Romanis, et custodient mandata eorum absque dolo.
29. Secundum haec verba constituerunt Romani populo Judaeorum.
30. Quodsi post haec verba hi aut illi addere, aut demere ad haec aliquid voluerint, facient ex proposito suo: et quaecumque addiderint, vel demserint, rata erunt.
31. Sed et de malis, quae Demetrius rex fecit in eos, scripsimus ei, dicentes: Quare gravasti jugum tuum super amicos nostros, et socios Judaeos?
32. Si ergo iterum adierint nos, adversum te faciemus illis judicium, et pugnabimus tecum mari terraque.

18. ażeby zięli z nich iarzmo Greków: bo widzieli że pod niewolą cisnęli królestwo Izraelskie.
19. Y poiachali do Rzymu drogą barzo wielką, y weszli do rady, y rzekli:
20. Judas Machabeusz, y bracia iego, y lud Żydowski, posłali nas do was, abyśmy z wami postanowili towarzystwo y pokóy, ażebyśmy byli policzeni między towarzysze y przyiacioły wasze.
21. Y podobała się mowa przed oczyma ich.
22. A ten iest odpis który odpisali na tablicach miedzianych, y posłali do Jeruzalem, aby tam u nich była pamiątka pokoiu y towarzystwa.
23. **Niech się dobrze dzieje** Rzymianóm, y narodowi Judzkiemu, na morzu y na ziemi na wieki: a miecz y nieprzyiaciel niech będzie od nich daleko.
24. A ieśliby pierwéy ruszono woynę przeciw Rzymianóm, abo przeciw którym ich towarzyszóm we wszystkim ich państwie,
25. naród Żydowski da pomoc sercem zupełnym, iako czas nauczy:
26. a walczacym nie postąpią, ani dodawać będą pszenice, zbroie, pieniędzy, okrętów: iako się podobało Rzymianóm: y roskazania ich strzedz będą, nic od nich nie biorąc.
27. Także też ieśliby przeciw narodowi Judzkiemu pierwéy podniesiono woynę, Rzymianie dadzą im pomoc z serca, iako im czas dopuści:
28. a pomagaiącym, nie dadzą pszenice, zbroie, pieniędzy, okrętów, iako się Rzymianóm podobało: y będą przestrzegać roskazania ich bez zdrady.
29. Wedle tych słów postanowili Rzymianie z ludem Żydowskim.
30. A ieśliby po tych słowiech ci abo owi przydać do tego abo uiąć co chcieli, uczynią wedle woli swéy: a cokolwiek przydadzą abo umnieyszą, ważno będzie.
31. Ale y o złości które król Demetrius wyrządził im, napisaliśmy do niego mówiąc: Przecześ obciążył iarzmo twe nad Zydy przyiacioły y towarzyszami naszymi?
32. Jeśli tedy drugi raz ucieką się do nas na cię, uczynimy im sąd, a będziem walczyć z tobą morzem y ziemią.

CAPUT IX.

ROZDZIAŁ 9.

O śmierci Judasa, Jana brata jego i zwycięztwach Jonatasa.

1. Interea, ut audivit Demetrius, quia cecidit Nicanor et exercitus ejus in proelio, apposuit Bacchidem et Alcimum rursum mittere in Judaeam, et dexterum cornu cum illis.

1. Tym czasem skoro usłyszał Demetrius, że legł Nikanor, y woysko iego w bitwie, umyślił zaś posłać Bachida, y Alcyma, do Żydowskiéy ziemie, y prawe skrzydło z nimi.

25. *Czas nauczy.* Będzie wymagał. — *Sercem zupełnem.* Najochotniej.
26. *Walczącym.* Żydom. — *Nie postąpią.* To jest Rzymianie. Jakby rzekł: własnym kosztem poszlą Żydzi posiłki wojenne. Cała treść pisma jest ta, iż Żydzi za Rzymianami, i nawzajem, Rzymianie za Żydami, własnym kosztem mieli prowadzić wojnę, według woli tych, na czyją korzyść będą walczyli, bo to znaczą słowa, *rozkazania ich strzedz będą.*
30. *Uczynią wedle woli swéj.* Jednakże za zobopólną zgodą.
32. *Ucieką się do nas.* Żydzi, skarżąc się że doznają złego obejścia. — *Uczynimy im sąd.* Będziemy ich bronili, i mścili się za nich.
R. 9.—1. *Prawe skrzydło.* Tę część wojska, która na prawem skrzydle zwykle walczyła.

2. Et abierunt viam, quae ducit in Galgala, et castra posuerunt in Masaloth, quae est in Arbellis; et occupaverunt eam, et peremerunt animas hominum multas.

3. In mense primo anni centesimi et quinquagesimi secundi applicuerunt exercitum ad Jerusalem;

4. et surrexerunt, et abierunt in Beream viginti millia virorum et duo millia equitum.

5. Et Judas posuerat castra in Laisa, et tria millia viri electi cum eo;

6. et viderunt multitudinem exercitus, quia multi sunt, et timuerunt valde; et multi subtraxerunt se de castris, et non remanserunt ex eis nisi octingenti viri.

7. Et vidit Judas, quod defluxit exercitus suus, et bellum perurgebat eum, et confractus est corde, quia non habebat tempus congregandi eos, et dissolutus est.

8. Et dixit his, qui residui erant: Surgamus, et eamus ad adversarios nostros, si poterimus pugnare adversus eos.

9. Et avertebant eum, dicentes: Non poterimus, sed liberemus animas nostras modo, er revertamur ad fratres nostros: et tunc pugnabimus adversus eos, nos autem pauci sumus.

10. Et ait Judas: Absit istam rem facere, ut fugiamus ab eis: et si appropiavit tempus nostrum, moriamur in virtute propter fratres nostros, et non inferamus crimen gloriae nostrae.

11. Et movit exercitus de castris, et steterunt illis obviam; et divisi sunt equites in duas partes, et fundibularii et sagittarii praeibant exercitum, et primi certaminis omnes potentes.

12. Bacchides autem erat in dextro cornu, et proximavit legio ex duabus partibus, et clamabant tubis;

13. exclamaverunt autem et hi, qui erant ex parte Judae, etiam ipsi, et commota est terra a voce exercituum; et commissum est proelium a mane usque ad vesperam.

14. Et vidit Judas, quod firmior est pars exercitus Bacchidis in dexteris, et convenerunt cum ipso omnes constantes corde;

2. Y ciągnęli drogą która idzie do Galgala, y położyli się obozem w Masaloth, który iest w Arbelis: y wzięli go, y pobili dusz ludzkich wiele.

3. Miesiąca pierwszego, roku setnego pięćdziesiątego wtórego, przyciągnęli z woyskiem do Jeruzalem;

4. y ruszyli się, y poszli do Bereiéy dwadzieścia tysięcy mężów, a dwa tysiące iezdnych.

5. A Judas leżał obozem w Laiza, y trzy tysiące mężów na wybór z nim;

6. y obaczyli wielkość woyska że ich wiele, y ulękli się barzo: y wiele się ich z obozu umknęło, y nie zostało z nich, iedno ośmset mężów.

7. Y obaczył Judas że się rozbieżało woysko iego, a walka nalégała go, y struchlał sercem: iż nie miał czasu zebrać ich, y upadło mu serce.

8. Y rzekł do tych którzy byli zostali: Wstańmy, a póydźmy przeciw nieprzyiaciołóm naszym, ieśli będziem mogli walczyć przeciwko im.

9. Y odwodzili go mówiąc: Nie będziemy mogli: ale teraz wybawmy dusze nasze, a wróćmy się do braciéy naszéy, a tedy będziem walczyć przeciwko im: a nas mało iest.

10. Y rzekł Judas: Nie day tego Boże, abyśmy to uczynić mieli, abychmy mieli uciekać przed nimi: a ieśli się przybliżył nasz czas, umrzymy mężnie za bracią naszę, a nie czyńmy zelżywości sławie naszéy.

11. Y ruszyło się woysko z obozu, y stanęli przeciwko im, y rozdzielili się iezdni na dwie części, a przed woyskiem szli procewnicy y strzelcy, y pierwszy do potykania, wszyscy co mocnieyszy.

12. A Bachides był na prawym skrzydle, y przybliżył się huf ze dwu stron, y zatrąbili w trąby:

13. Zatrąbili też y ci którzy byli z strony Judy y sami, y zadrżała ziemia przed krzykiem woysk, y toczyła się bitwa od poranku aż do wieczora.

14. Y obaczył Judas, żé duższa była część woyska Bachidesa po prawéy stronie, y zeszli się z nim wszyscy stałego serca:

2. *Położyli się obozem w Mazalot, który jest w Arbelis.* Arbelis, uważa Pismo ś. za prowincią, w któréj umieszcza miasteczko Mazalot. Józef twierdzi że Arbelis było miasteczkiem Galilei wyższéj, a o Mazalot nie wspomina. Adrichomiusz kładzie jedno i drugie w pokoleniu Neftali.—*Dusz ludzkich.* Ludzi.

3. *Miesiąca pierwszego.* Nizan.—*Roku setnego i t. d.* Królestwa greckiego. Patrz wyż. r. 1. 11.—*Z wojskiem.* Gorionides lib. 3, c. 23, powiada iż było zbrojnych trzydzieście tysięcy.— *Przyciągnęli z wojskiem do Jeruzalem.* Szukali bowiem Judasa z jego wojskiem; rozumieli bowiem i słusznie, iż do póki on w życiu, nie będą mieli bezpieczeństwa w Judei.

4. *Ruszyli się i poszli.* Nie znalazłszy Judasa.— *Do Beréjéj.* Widać że było to niejakie małe miasteczko, nieopodal od Jerozolimy.

5. *W Laiza.* Greckie teksty mają Eleaza; i nie jest to jedna i ta sama Laiza z ową która leżała u stóp góry Libanu i źródeł Jordanu, i która się też nazywała Dan.

8. *Jeśli będziem mogli walczyć przeciwko im.* A nuż może zdołamy ich zwalczyć, jak jest w tekście greckim.

10. *Zelżywości.* Nie było wprawdzie żadnéj hańby ustąpić na czas przed tak nierówną siłą, a nawet tego wymagał sam słuszny rozum; jednakże takie było jego zdanie, i sądził że to spada na Boga, któremu poruczał kres swojego życia, gdy mówił: *jeżli się przybliżył nasz czas, umrzyjmy.*

11. *Ruszyło się wojsko.* Bacchida. — *Przeciwko im.* Żydom.—*Jezdni.* Królewscy.— *Pierwszy do potykania.* Którzy się znajdowali na czele, byli najmocniejszymi.

12. *I przybliżył się huf.* Był to oddział pieszych ciężko uzbrojony, i przedniejsza siła wojska.—*Ze dwu stron.* Posuwając przeciwko Żydom oba skzydła; szyk bowiem hufów był półkulisty.

13. *Zadrżała.* Od huku trąb, rozlegających się po górach i dolinach.

15. et contrita est dextera pars ab eis, et persecutus est eos usque ad montem Azoti.
16. Et qui in sinistro cornu erant, viderunt, quod contritum est dexterum cornu, et secuti sunt post Judam, et eos, qui cum ipso erant, a tergo;
17. et ingravatum est proelium, et ceciderunt vulnerati multi ex his, et ex illis.
18. Et Judas cecidit, et ceteri fugerunt.
19. Et Jonathas et Simon tulerunt Judam fratrem suum, et sepelierunt eum in sepulcro patrum suorum in civitate Modin.
20. Et fleverunt eum omnis populus Israel planctu magno, et lugebant dies multos,
21. et dixerunt: Quomodo cecidit potens, qui salvum faciebat populum Israel!
22. Et cetera verba bellorum Judae, et virtutum, quas fecit, et magnitudinis ejus, non sunt descripta; multa enim erant valde.
23. Et factum est, post obitum Judae emerserunt iniqui in omnibus finibus Israel, et exorti sunt omnes, qui operabantur iniquitatem.
24. In diebus illis facta est fames magna valde, et tradidit se Bacchidi omnis regio eorum cum ipsis.
25. Et elegit Bacchides viros impios, et constituit eos dominos regionis;
26. et exquirebant, et perscrutabantur amicos Judae, et adducebant eos ad Bacchidem, et vindicabat in illos, et illudebat.
17. Et facta est tribulatio magna in Israel, qualis non fuit ex die, qua non est visus propheta in Israel.
28. Et congregati sunt omnes amici Judae, et dixerunt Jonathae:
29. Ex quo frater tuus Judas defunctus est, vir similis ei non est, qui exeat contra inimicos nostros, Bacchidem, et eos, qui inimici sunt gentis nostrae.
30. Nunc itaque te hodie elegimus esse pro eo nobis in principem, et ducem ad bellandum bellum nostrum.
31. Et suscepit Jonathas tempore illo principatum, et surrexit loco Judae fratris sui.
32. Et cognovit Bacchides, et quaerebat eum occidere.
33. Et cognovit Jonathas, et Simon frater ejus, et omnes, qui cum eo erant; et fugerunt in desertum Thecuae, et consederunt ad aquam lacus Asphar.
34. Et cognovit Bacchides, et die sabbatorum venit ipse, et omnis exercitus ejus trans Jordanem.

15. y zstarta iest prawa strona od nich, y gonił ich aż do góry Azothu.
16. A którzy na lewym skrzydle byli, uyźrzeli iż prawe skrzydło było porażone, y puścili sie za Juda, y za tymi którzy z nim byli z tyłu.
17. Y zmocniła się bitwa, y legło rannych wiele z tych y z owych,
18. y Judas legł, a inni uciekli.
19. A Jonathas y Simon wzięli Judasa brata swego, y pogrzebli go w grobie oyców swych w mieście Modyn.
20. Y płakali go wszytek lud Izraelski płaczem wielkim, y czynili żałobę przez wiele dni.
21. Y mówili: Jako poległ mocarz, który wybawiał lud Izraelski?
22. Y insze słowa walek Judasowych, y męztwa którego dokazował, y wielkości iego, nie są opisane: bo ich bardzo wiele było.
23. Y stało się: po śmierci Judasa, wynurzyli się złośnicy po wszytkich granicach Izraelskich: y powstali wszyscy którzy nieprawość czynili.
24. W one dni był głód barzo ciężki, y poddała się Bachidesowi wszytka kraina ich z nimi.
25. Y obrał Bachides męże niezbożne, y postanowił ie pany krainy
26. Y szukali y szpiegowali przyiaciół Judasowych, y wodzili ie do Bachidesa, y mścił się nad nimi, y pośmiewał się z nich.
27. Y stał się ucisk wielki w Izraelu, iaki nie był odednia którego nie widziano proroka w Izraelu.
28. Y zebrali się wszyscy przyiaciele Judasowi, y rzékli do Jonathy:
29. Jakoż brat twóy Judas umarł, niémasz męża podobnego iemu, któryby wyciągnął przeciw nieprzyiaciołom naszym, Bachidesowi y tym którzy są nieprzyiaciele narodu naszego.
30. A przeto dziś obraliśmy cię, abyś nam był książęciem naszym miasto niego, y hetmanem żebyś wiódł woyny nasze.
31. Y przyiął Jonathas księstwo na on czas, y powstał na mieysce Judy brata swego.
32. Y dowiedział się Bachides, y szukał aby go zabił.
33. Y dowiedział się Jonathas, y Simon brat iego, y wszyscy którzy z nim byli, y uciekli na puszczą Thekue, y położyli się nad wodą ieziora Asphar.
34. Y dowiedział się Bachides, y w dzień szabbatu przyciągnął sam y wszytko woysko iego za Jordan.

22. *Słowa.* Dzieje.
23. *Wynurzyli się.* To jest, którzy się przez bojaźń Judasa albo się ukrywali, albo udawali pobożność.
24. *Głód bardzo ciężki.* Być może z powodu poniszczenia wysiewów przez nieprzyjaciół.
27. *Odednia którego niewidziano proroka w Izraelu.* Od czasu odbudowania kościoła; to jest kiedy kwitnęli ostatni prorocy; czyli, jak się znajduje u Józefa, *po niewoli Babilońskiéj.*
31. *Księztwo.* Już kościelne, już świeckie.
33. *Na puszczą Tekue.* Jak puszcza Tekue, tak i jezioro Asfar były w pokoleniu Judy, niedaleko od Betleemu.
34. *W dzień szabbatu.* Albo przez pogardę dla prawa żydowskiego, tak jak Nikanor niż. II. Mach. 15. 1; albo żeby ich tem łatwiéj ucisnąć, gdy zostawali w bezpiecznym spoczynku, sądząc że przez uszanowanie dla dnia świętego nie będą robili oporu.

35. Et Jonathas misit fratrem suum ducem populi, et rogavit Nabuthaeos amicos suos, ut commodarent illis apparatum suum, qui erat copiosus.
36. Et exierunt filii Jambri ex Madaba, et comprehenderunt Joannem, et omnia, quae habebat, et abierunt habentes ea.
37. Post haec verba, renuntiatum est Jonathae et Simoni fratri ejus, quia filii Jambri faciunt nuptias magnas, et ducunt sponsam ex Madaba filiam unius de magnis principibus Chanaan cum ambitione magna.
38. Et recordati sunt sanguinis Joannis fratris sui; et ascenderunt, et absconderunt se sub tegumento montis.
39. Et elevaverunt oculos suos, et viderunt; et ecce tumultus, et apparatus multus; et sponsus processit, et amici ejus, et fratres ejus obviam illis cum tympanis et musicis, et armis multis.
40. Et surrexerunt ad eos ex insidiis, et occiderunt eos; et ceciderunt vulnerati multi, et residui fugerunt in montes; et acceperunt omnia spolia eorum;
41. et conversae sunt nuptiae in luctum, et vox musicorum ipsorum in lamentum.
42. Et vindicaverunt vindictam sanguinis fratris sui, et reversi sunt ad ripam Jordanis.
43. Et audivit Bacchides, et venit die sabbatorum usque ad oram Jordanis in virtute magna.
44. Et dixit ad suos Jonathas: Surgamus, et pugnemus contra inimicos nostros: non est enim hodie sicut heri et nudiustertius:
45. ecce enim bellum ex adverso, aqua vero Jordanis hinc et inde, et ripae, et paludes et saltus, et non est locus divertendi.
46. Nunc ergo clamate in coelum, ut liberemini de manu inimicorum vestrorum. Et commissum est bellum. *(2. Par. 20, 3).*
47. Et extendit Jonathas manum suam percutere Bacchidem, et divertit ab eo retro;
48. et dissiliit Jonathas, et qui cum eo erant, in Jordanem, et transnataverunt ad eos Jordanem.
49. Et ceciderunt de parte Bacchidis die illa mille viri; et reversi sunt in Jerusalem,
50. et aedificaverunt civitates munitas in Judaea, munitionem, quae erat in Jericho, et in Ammaum et in Bethoron, et in Bethel et Thamnata, et Phara et Thopo muris excelsis, et portis et seris.

35. A Jonathas posłał brata swego hetmana ludu, y prosił Nabutheyczyków przyiaciół swoich, aby im pożyczyli narzędów swych, których było dostatek.
36. Y wyszli synowie Jambry z Madaba, y poymali Jana, y wszytko co miał, y odeszli maiąc to.
37. Po tych słowiech dano znać Jonacie, y Simonowi bratu iego, że synowie Jambry sprawuią gody wielkie, a prowadzą młodą panią z Madaba córkę iednego z zacnych książąt Chanaan z pompą wielką.
38. Y wspomnieli na krew Jana brata swego, y poszli y skryli się za górą.
39. Y podnieśli oczy swe y uyźrzeli, ano zgraia y przygotowanie wielkie, a pan młody wyiachał y przyiaciele iego, y bracia iego przeciwko nim z bębny y muzyką, y z wielą oręża.
40. Y powstali na nie z zasadzki, y pobili ie, y poległo rannych wiele, a ostatek ich uciekli na góry: y pobrali wszytkie łupy ich;
41. y obróciły się gody w żałość, a głos muzyki ich w płacz.
42. Y pomścili się pomstą krwie brata swego, y wrócili się do brzegu Jordanu.
43. Y usłyszał Bachides, y przyciągnął w dzień szabbathu z wielkim woyskiem aż do brzegu Jordanu.
44. Y rzekł do swych Jonathas: Wstańmy, a walczmy przeciw nieprzyiaciołom naszym: bo nie tak iest dziś iako wczora y dziś trzeci dzień.
45. Bo oto woyna przeciwko nam, a woda Jordanu ztąd y z owąd, y brzegi, y błota, y lasy: y niemasz mieysca do ustąpienia.
46. A przetóż teraz wołaycie do nieba, abyście byli wybawieni z rąk nieprzyiaciół waszych. Y stoczyła się bitwa.
47. Y wyciągnął Jonathas rękę swą aby uderzył Bachidesa, y odwrócili się od niego nazad.
48. A Jonathas y ci co z nim byli wskoczył w Jordan, y przepłynęli do nich Jordan.
49. Y poległo z strony Bachidesowéy onego dnia tysiąc mężów: y wrócili się do Jeruzalem,
50. y pobudowali miasta obronne w Żydowskiéy ziemi, zamek, który był w Jerycho, y w Ammaum, y w Bethoron, y w Bethel, y w Tamnata, y Phara, y Thopo, mury wysokimi, z bramami, y z zawory,

35. *Brata swego hetmana ludu.* Brata swojego Jana, z oddziałem żołnierzy, i dla tego nazywa go *hetmanem ludu.* —*Nabutejczyków przyjaciół swoich.* Którzy daléj za Jordanem mieszkali, ku wschodowi, w mieście Nabo, w pokoleniu Rubena. Num. 32. 38. — *Aby im pożyczyli narzędów swych.* Co do słowa w greckim się znajduje, *aby u nich złożyć swój przyrząd,* to jest swoje bagaże i sprzęty, a to dla tego żeby być łatwiejszymi do walki.
36. *Z Madaba.* Leżało to miasto za Jordanem w pokoleniu Rubena, przy potoku Arnon.
38. *Krew.* Zabójstwo.
44. *Nie tak jest dziś jako wczora i dziś trzeci dzień.* To jest gdyśmy zostawali na pustyni Tekue, i wolno nam było albo przyjąć bitwę albo się uchylić. Teraz zaś mamy nieprzyjaciela przed sobą, przeto musimy koniecznie walczyć, gdyż jesteśmy ściśnieni pomiędzy rzeką i błotami, i niema żadnego sposobu do ucieczki.
46. *Do Nieba.* Do Boga.
47. *Aby uderzył Bachidesa.* Żeby zgładziwszy wodza, resztę wojska zmusić do ucieczki.—*Odwrócili się.* Bacchides uniknął pocisku.
48. *Wskoczył w Jordan.* Zwątpiwszy o wygranéj.— *I przepłynęli do nich.* W greckim jest, *i nie przeszli do nich,* to jest, żołnierze Bachidowi nie ścigali Żydów za Jordanem.
49. *Wrócili się.* Żołnierze Bachidowi.
50. *Pobudowali miasta obronne.* Budując obwarowali,

51. Et posuit custodiam in eis, ut inimicitias exercerent in Israel;

52. et munivit civitatem Bethsuram, et Gazaram et arcem, et posuit in eis auxilia et apparatum escarum;

53. et accepit filios principum regionis obsides. et posuit eos in arce in Jerusalem in custodiam.

54. Et anno centesimo quinquagesimo tertio, mense secundo, praecepit Alcimus destrui muros domus sanctae interioris, et destrui opera prophetarum; et coepit destruere.

55. In tempore illo percussus est Alcimus; et impedita sunt opera illius, et occlusum est os ejus, et dissolutus est paralysi, nec ultra potuit loqui verbum, et mandare de domo sua.

56. Et mortuus est Alcimus in tempore illo cum tormento magno.

57. Et vidit Bacchides, quoniam mortuus est Alcimus; et reversus est ad regem, et siluit terra annis duobus.

58. Et cogitaverunt omnes iniqui dicentes: Ecce Jonathas, et qui cum eo sunt, in silentio habitant confidenter: nunc ergo adducamus Bacchidem, et comprehendet eos omnes una nocte.

59. Et abierunt, et consilium ei dederunt.

60. Et surrexit, ut veniret cum exercitu multo; et misit occulte epistolas sociis suis, qui erant in Judaea, ut comprehenderent Jonathan, et eos, qui cum eo erant; sed non potuerunt, quia innotuit eis consilium eorum.

61. Et apprehendit de viris regionis, qui principes erant malitiae, quinquaginta viros, et occidit eos;

62. et secessit Jonathas et Simon, et qui cum eo erant, in Bethbessen, quae est in deserto: et exstruxit diruta ejus, et firmaverunt eam.

63. Et cognovit Bacchides, et congregavit universam multitudinem suam; et his, qui de Judaea erant, denuntiavit.

64. Et venit, et castra posuit desuper Bethbessen; et oppugnavit eam dies multos, et fecit machinas.

65. Et reliquit Jonathas Simonem fratrem suum in civitate, et exiit in regionem, et venit cum numero,

66. et percussit Odaren, et fratres ejus, et filios Phaseron in tabernaculis ipsorum, et coepit caedere, et crescere in virtutibus.

67. Simon vero, et qui cum ipso erant, exierunt de civitate, et succenderunt machinas,

51. Y osadził ie strażą, aby nieprzyiacielskie obchodzili się z Izraelem;

52. Y opatrzył miasto Bethsurę, y Gazarę, y zamek, y osadził ie żołnierzem, y dostatkiem żywności.

53. Y syny książęce ziemie wziął w zakładzie, y dał ie pod straż na zamek w Jeruzalem.

54. A roku setnego pięćdziesiątego y trzeciego, miesiąca wtórego, rozkazał Alcymus rozwalić mury domu świętego wnętrznego, y sprawy prorockie pokazić, y począł kazić.

55. Onego czasu zarażony iest Alcymus, y przerwały się sprawy iego: y zamknione są usta iego, y upadł od paraliżu, ani mógł daléy słowa przezréc, ani rozprawy uczynić o domie swym.

56. Y umarł Alcymus na on czas z wielką boleścią.

57. Y obaczył Bachides, iż Alcymus umarł, y wrócił się do króla, y była w pokoiu ziemia przez dwie lecie.

58. Y umyślili wszyscy złośnicy, mówiąc: Oto Jonathas, y którzy z nim są, w pokoiu mieszkaią bezpiecznie: a tak teraz przywiedźmy Bachida, y pochwyta ie wszytkie iednéy nocy.

59. Y szli y dali mu radę.

60. Y ruszył się aby przyciągnął z wielkim woyskiem: y posłał potaiemnie listy do swych towarzyszów, którzy byli w Żydowskiéy ziemi, aby poymali Jonathasa, y tych którzy z nim byli: ale nie mogli: bo się ich rady dowiedzieli.

61. Y poymał z mężów krainy, którzy byli powodem złości, pięćdziesiąt mężów, y zabił ie;

62. y uiechał Jonathas, y Simon, y którzy z nim byli do Bethbessen, który iest na pusczy, y pobudował obaliny iego, y opatrzyli ji mocno.

63. Y dowiedział się Bachides, y zebrał wszytko woysko swoie, y tym którzy byli z Żydowskiéy ziemie dał znać.

64. Y przyciągnął, y położył się obozem nad Bethbessen: y dobywał go przez wiele dni, y naczynił woiennych przypraw.

65. Y zostawił Jonathas w mieście Simona brata swego, y wyciągnął w pole, y przyiechał z pocztem,

66. y poraził Odaren, y bracią iego, y syny Phaseron w namieciech ich, y począł zabiiać, y pomnażać się w siłach.

67. A Simon, y którzy z nim byli, uczynił wycieczkę z miasta, y popalili woienne przyprawy.

54. *Mury domu świętego wnętrznego.* Przysionka wewnętrznego lewitów i kapłanów. —*Prorockie.* Aggeusza i Zacharyasza, na których upominania został zbudowany po niewoli Babilońskiéj nowy kościoł.

55. *Zamknione są usta jego.* Został pozbawiony mowy.—*Rozprawy uczynić o domie swym.* Rozporządzić domem swoim, zrobić testament.

61. *Pojmał.* Jonatas.—*Którzy byli powodem złości.* Którzy byli sprawcami owéj niegodziwéj rady danéj Bacchidowi.

62. *Do Betbessen.* Na pustyni Jerychońskiéj, w pokoleniu Benjamina, niedaleko od Jordanu.

63. *Dał znać.* Aby się przygotowali do zdobywania Betbessen.

65. *Z pocztem.* Żołnierzy.

66. *Odaren.* Byli oni z wojska Bacchidowego.—*Zabijać.* Wrogów. —*Pomnażać się w siłach.* Nabierać sławy i znaczenia z powodu świetnych czynów.

68. et pugnaverunt contra Bacchidem, et contritus est ab eis; et afflixerunt eum valde, quoniam consilium ejus et congressus ejus erat inanis.

69. Et iratus contra viros iniquos, qui ei consilium dederant, ut veniret in regionem ipsorum, multos ex eis occidit; ipse autem cogitavit cum reliquis abire in regionem suam.

70. Et cognovit Jonathas; et misit ad eum legatos componere pacem cum ipso, et reddere ei captivitatem.

71. Et libenter accepit, et fecit secundum verba ejus, et juravit se nihil facturum ei mali omnibus diebus vitae ejus.

72. Et reddidit ei captivitatem, quam prius erat praedatus de terra Juda; et conversus abiit in terram suam, et non apposuit amplius venire in fines ejus.

73. Et cessavit gladius ex Israel; et habitavit Jonathas in Machmas, et coepit Jonathas ibi judicare populum, et exterminavit impios ex Israel.

68. Y bili się z Bachidesem, y zstarty iest od nich, y utrapili go barzo, bo rada iego y potkanie iego było daremne.

69. A rozgniewawszy się na złośliwe męże, którzy mu byli radę dali, aby przyiachał do ich krainy, wielu z nich zabił, a sam umyślił się wrócić z ostatkiem do swéy krainy.

70. Y dowiedział się Jonathas, y wyprawił do niego posły, stanowić z nim pokóy, a wrócić mu więźnie.

71. A rad przyiął, y uczynił wedle słów iego, y przysiągł iż po wszytkie dni żywota iego niemiał mu nic złego uczynić.

72. Y oddał mu więźnie które przedtym był wywiódł z ziemie Żydowskiéy: a nawróciwszy, odiachał do swéy ziemie, y nie przydał więcéy aby przyciągnął w granice iego.

73. Y przestał miecz z Izraela, a Jonathas mieszkał w Machmas, y począł tam Jonathas lud sądzić, y wygładził niezbożne z Izraela.

CAPUT X. — ROZDZIAŁ 10.

O zabiegach Aleksandra i Demetryusza żeby skłonić na swoję stronę Jonatasa, i t. d.

1. Et anno centesimo sexagesimo ascendit Alexander Antiochi filius, qui cognominatus est Nobilis, et occupavit Ptolemaidam; et receperunt eum, et regnavit illic.

2. Et audivit Demetrius rex, et congregavit exercitum copiosum valde, et exivit obviam illi in proelium.

3. Et misit Demetrius epistolam ad Jonathan verbis pacificis, ut magnificaret eum.

4. Dixit enim: Anticipemus facere pacem cum eo, priusquam faciat cum Alexandro adversum nos:

5. recordabitur enim omnium malorum, quae fecimus in eum, et in fratrem ejus et in gentem ejus.

6. Et dedit ei potestatem congregandi exercitum, et fabricare arma, et esse ipsum socium ejus; et obsides, qui erant in arce, jussit tradi ei.

7. Et venit Jonathas in Jerusalem, et legit epistolas in auditu omnis populi, et eorum, qui in arce erant.

8. Et timuerunt timore magno, quoniam audierunt, quod dedit ei rex potestatem congregandi exercitum.

9. Et traditi sunt Jonathae obsides, et reddidit eos parentibus suis;

10. et habitavit Jonathas in Jerusalem, et coepit aedificare, et innovare civitatem.

1. Roku setnego sześćdziesiątego, Alexander syn Antiocha, którego zwano Szlachetnym, przyciągnął y wziął Ptolomaidę: y przyięli go, y królował tam.

2. Y usłyszał król Demetrius, y zebrał wielkie woysko, y wyiachał przeciwko niemu na woynę.

3. Y posłał król Demetrius list do Jonathy spokoynémi słowy, aby go wielkim uczynił.

4. Bo mówił: Uprzedźmy pokóy z nim uczynić, piérwéy niźli z Alexandrem uczyni przeciwko nam:

5. bo będzie pamiętał na one wszytkie złości, któreśmy przeciw iemu uczynili, y przeciw bratu iego, y przeciw narodowi iego.

6. Y dał mu moc zbiérać woysko, y oręża gotować, y bydź towarzyszem iego: y te którzy byli w zakładzie na zamku, rozkazał mu wydać.

7. Y przyiachał Jonathas do Jeruzalem, y czytał listy przed wszytkim ludem, y tymi którzy na zamku byli.

8. Y ulękli się boiaźnią wielką, bo usłyszeli że mu król dał moc zbiérać woysko.

9. Y wydani są którzy w zakładzie byli Jonacie, y przywrócił ie rodzicóm ich.

10. Y mieszkał Jonathas w Jeruzalem, y począł budować y odnawiać miasto.

68. *Rada jego, i potkanie jego było daremne.* Daremna była wyprawa z tak wielkiém przygotowaniem, gdyż się obróciła na jego własną hańbę i szkodę.

70. *Wrócić mu więźnie.* Jak się zwykle dzieje, gdy się pokój zawiera; także i Bacchides wrócił więźniów, jak się pokazuje z w. 72.

72. *Do swéj ziemie.* Do Antyochii, do króla Demetryusza.

73. *Miecz.* Wojna.—*W Machmas.* Miasteczko które leżało na pograniczu pokoleń Benjamina i Efraima.—*Sądzić.* Rządzić.

R. 10.—1. *Aleksander syn Antyocha.* Syn Antyocha Epifana, który, jak chcą niektórzy, był synem nieprawego łoża; inni, że podawał siebie za syna, lecz był człowiekiem nieznanego rodu i pochodzenia.—*Ptolomaidę.* Miasto Syryjskie.

3. *Aby go wielkim uczynił.* W którym mu oświadczał swoje wysokie poważanie, i że go chce podnieść do wyższych godności.

6. *Na zamku.* W mieście Dawidowém.

10. *Mieszkał Jonatas w Jeruzalem.* Gdyż był najwyższym kapłanem, i powinien był sprawować swój

11. Et dixit facientibus opera, ut exstruerent muros, et montem Sion in circuitu lapidibus quadratis ad munitionem; et ita fecerunt.
12. Et fugerunt alienigenae, qui erant in munitionibus, quas Bacchides aedificaverat;
13. et reliquit unusquisque locum suum, et abiit in terram suam;
14. tantum in Bethsura remanserunt aliqui ex his, qui reliquerant legem et praecepta Dei; erat enim haec eis ad refugium.
15. Et audivit Alexander rex promissa, quae promisit Demetrius Jonathae; et narraverunt ei proelia et virtutes, quas ipse fecit et fratres ejus, et labores, quos laboraverunt;
16. et ait: Numquid inveniemus aliquem virum talem? et nunc faciemus eum amicum et socium nostrum.
17. Et scripsit epistolam, et misit ei secundum haec verba dicens:
18. Rex Alexander fratri Jonathae salutem.
19. Audivimus de te, quod vir potens sis viribus, et aptus es, ut sis amicus noster:
20. et nunc constituimus te hodie summum sacerdotem gentis tuae, et ut amicus voceris regis (et misit ei purpuram et coronam auream), et quae nostra sunt, sentias nobiscum, et conserves amicitias ad nos.
21. Et induit se Jonathas stola sancta septimo mense, anno centesimo sexagesimo in die solemni scenopegiae; et congregavit exercitum, et fecit arma copiosa.
22. Et audivit Demetrius verba ista, et contristatus est nimis, et ait:
23. Quid hoc fecimus, quod praeoccupavit nos Alexander apprehendere amicitiam Judaeorum ad munimen sui?
24. Scribam et ego illis verba deprecatoria, et dignitates et dona, ut sint mecum in adjutorium.
25, Et scripsit eis in haec verba: Rex Demetrius genti Judaeorum salutem.

11. Y rozkazał robotnikóm, aby pobudowali mury, y górę Sion w około kamieniem kwadratowym dla obrony: y tak uczynili.
12. A cudzoziemcy którzy byli na zamkach, które był Bachides pobudował, pouciekali.
13. Y każdy opuścił mieysce swe, y odszedł do ziemie swéy.
14. Tylko w Bethsurze zostali niektórzy z tych co byli opuścili zakon, y przykazanie Boże. Bo ono było na ucieczkę.
15. Y usłyszał król Alexander o obietnicach które obiecał Demetrius Jonacie: y dano mu sprawę o walkach, y o męztwach których on dokazował y bracia iego, y o pracach które podéymowali.
16. Y rzékł: Izali naydziem kogo męża takiego, a teraz uczyniém go przyiacielem y towarzyszem naszym.
17. Y napisał list, y posłał mu w te słowa, mówiąc:
18. Król Alexander bratu Jonacie zdrowia.
19. Słyszeliśmy o tobie żeś iest mąż zacny w mocy, y godzieneś abyś był przyiacielem naszym.
20. Przetóż teraz stanowiémy cię naywyższym kapłanem narodu twego, y żebyś był zwan przyiacielem królewskim, (y posłał mu szarłatową szatę, y koronę złotą) ażebyś w naszych rzeczach z nami dzierżał, a przyiaźń z nami zachował.
21. Y oblekł się Jonathas w świętą szatę miesiąca siódmego, roku setnego sześćdziesiątego, w dzień uroczystego święta Kuczek: y zebrał woysko, y zbroie wielką moc nagotował.
22. Y usłyszał Demetrius te słowa, y zafrasował się barzo, y rzekł:
23. Cóżeśmy to uczynili, iż nas Alexander uprzedził zachwycić przyiacielstwo z Zydy ku swéy obronie.
24. Napiszę y ia do nich słowa prośby, y dostoieństwa y dary, aby ze mną byli na pomoc.
25. Y napisal im w te słowa: Król Demetrius narodowi Żydowskiemu zdrowia.

---

urząd w kościele; a także i dla tego, że był najwyższym rządzcą rzeczypospolitéj żydowskiéj.

11. *Mury, i górę.* Mury na górze.

14. *Bo ono było na ucieczkę.* Z powodu niezmiernie warownego miejsca, gdyż jak widzieliśmy wyżéj r. 6, 30 i nast., miało za nic najsilniejszy napad ogromnego wojska Antyocha Eupatora, i niezawodnie wszystkie jego usiłowania byłyby nadaremnemi, gdyby głód nie zmusił ich zdać się.

20. *Stanowiemy cię najwyższym kapłanem narodu twego.* Już od śmierci brata spełniał Jonatas urząd najwyższego kapłana i książęcia; były bowiem w owym czasie te urzędy z sobą złączone, i sprawowane przez jednę i tęż osobę. A zatém nie przyjął go Jonatas od Aleksandra pogańskiego króla, lecz tylko wspomożony jego przyjaźnią, publicznie sprawował urząd arcykapłana, czego wprzódy czynić nie mógł, gdy Jerozolima i Judea zostawała we władaniu pogan.—*Posłał mu szarłatową szatę i koronę złotą.* Purpura ta i korona złota nie należą bynajmniéj do ubiorów arcykapłańskich, i król nie miał na myśli ozdobić niemi arcykapłana, gdyż nie znał ozdób tego urzędu; lecz należą do ubioru onych książąt, którzy się nazywali przyjaciółmi króla, i od szat szarłatnych purpuratami: tak o Mardocheuszu czytamy, Ester 8, 15, iż on wychodząc z pałacu miał na głowie koronę złotą, i był odziany płaszczem jedwabnym i szarłatnym.

21. *W świętą szatę.* W szatę arcykapłańską.—*W dzień uroczystego święta Kuczek.* Można na pozór mieć za złe Jonatasowi, iż przez przyjęcie darów od Aleksandra, naruszył przyjaźń zawartą nieco przedtém z Demetryuszem; lecz powiedzieć możemy, że Jonatas skorzystał wprawdzie z królewskiéj łaski Demetryusza, ale mu nie obiecał być po jego stronie: gdy zaś wziął zakładników, których mu kazał wrócić Demetryusz, użył swojego prawa; albowiem do onego dnia niesłusznie ich król zatrzymywał, jak również niesłusznie sobie przywłaszczał panowanie nad Judeą.

23. *Uprzedził.* Posyłając dary, i udzielając godność arcykapłańską. Albowiem zkąd inąd uprzedził był Demetryusz Aleksandra w poszukiwaniu przyjaźni z Jonatasem.

24. *Słowa prośby.* Którémi będę zachęcał go do zawarcia ze mną przyjaźni.—*Dostojeństwa i dary.* Obiecam i dam.

26. Quoniam servastis ad nos pactum, et mansistis in amicitia nostra, et non accessistis ad inimicos nostros, audivimus, et gavisi sumus.

27. Et nunc perseverate adhuc conservare ad nos fidem, et retribuemus vobis bona pro his, quae fecistis nobiscum:

28. et remittemus vobis praestationes multas, et dabimus vobis donationes.

29. Et nunc absolvo vos et omnes Judaeos a tributis, et pretia salis indulgeo, et coronas remitto, et tertias seminis,

30. et dimidiam partem fructus ligni, quod est portionis meae, relinquo vobis ex hodierno die, et deinceps, ne accipiatur a terra Juda, et a tribus civitatibus, quae additae sunt illi ex Samaria et Galilaea ex hodierna die et in totum tempus:

31. et Jerusalem sit sancta et libera cum finibus suis, et decimae et tributa ipsius sint.

32. Remitto etiam potestatem arcis, quae est in Jerusalem, et do eam summo sacerdoti, ut constituat in ea viros, quoscumque ipse elegerit, qui custodiant eam.

33. Et omnem animam Judaeorum, quae captiva est a terra Juda in omni regno meo, relinquo liberam gratis, ut omnes a tributis solvantur, etiam pecorum suorum.

34. Et omnes dies solemnes, et sabbata, et neomeniae, et dies decreti, et tres dies ante diem solemnem, et tres dies post diem solemnem sint omnes immunitatis et remissionis omnibus Judaeis, qui sunt in regno meo:

35. et nemo habebit potestatem agere aliquid, et movere negotia adversus aliquem illorum in omni causa.

36. Et ascribantur ex Judaeis in exercitu regis ad triginta millia virorum, et dabuntur illis copiae, ut oportet omnibus exercitibus regis, et ex eis ordinabuntur, qui sint in munitionibus regis magni:

37. et ex his constituentur super negotia regni, quae aguntur ex fide, et principes sint ex eis, et ambulent in legibus suis, sicut praecepit rex in terra Juda.

26. Iżeście zachowali przymierze z nami, a trwaliście w przyiacielstwie naszym, y nie przystaliście do nieprzyiaciół naszych, usłyszeliśmy y radowaliśmy się.

27. A teraz trwaycie ieszcze zachować nam wiarę, a oddamy wam dobrym, za to coście nam uczynili:

28. y odpuścimy wam powinności wiele, y damy wam podarki.

29. A teraz czynię was y wszytkie Żydy wolnemi od dani, y płacą soli daruię, y korony odpuszczam, y trzecią część nasienia,

30. y połowicę owoców z drzew, co na moię stronę przychodzi, pusczam wam odednia dzisieyszego y na potym, aby ich więcéy nie brano z ziemie Juda, y od trzech miast, które iéy są przydane z Samaryiéy y z Galileiéy, odednia dzisieyszego y na wszytek czas:

31. a Jeruzalem niech będzie święte, y wolne, z granicami swemi, a dziesięciny y podatki niech iego będą.

32. Spusczam téż władzą w zamku który iest w Jeruzalem, y daię ji naywyższemu kapłanowi, aby na nim postanowił męże którekolwiek on obierze, którzyby go strzegli.

33. Y wszelką duszę Żydowską, która z ziemi Żydowskiéy poimana iest, po wszytkim królestwie moim wolną czynię darmo, aby wszyscy byli wolni od podatków, téż y od bydła swego.

34. A wszytkie dni uroczyste, y Szabbathy, y nowie miesiaców, y dni ustanowione, y trzy dni przededniem uroczystym, y trzy dni po dniu uroczystym, niech będą wszytkie wolności y odpusczenia wszytkim Żydóm, którzy są w królestwie moim:

35. tak iż żaden nie będzie miał mocy nic czynić, ani wzruszać trudności przeciwko któremu z nich w żadnéy rzeczy.

36. A niechay będą spisani z Żydów do trzydziestu tysięcy mężów w woysku królewskim, y dadzą im potrzeby iako należy wszytkim woyskom królewskim: a z nich będą sporządzeni którzyby byli po zamkach króla wielkiego.

37. Y z nich będą przełożeni nad sprawami królestwa które odprawuią na wiarę: a z nich niech będą książęty, a niech swoich praw używaią, iako król rozkazał w ziemi Judzkiéy.

26. *Iżeście zachowali przymierze z nami.* Chytre zabiegi o pozyskanie przychylności, zamilczenie postępków Jonatasa, aby tém łatwiéj przyprowadzić go do zmiany zdania.

28. *Powinności.* Rzeczy, których Żydzi byli obowiązani dopełnić względem Demetryusza, i które zaraz wylicza.

29. *Płacę soli.* Cło od soli.—*Korony.* Złoto dawane wodzom na tryumfalne wieńce. Patrz Karola Paschaliusza, de Corona, lib. 8, c. 6. — *Trzecią część nasienia.* Bo jeśli kto naprzykład wysiewał dwanaście korców pszenicy, cztéry korcy musiał oddawać w czasie żniwa, na rachunek podatku.

30. *Połowicę owoców z drzew, co na moją stronę przychodzi.* Nie wszystkie owoce jakichkolwiek drzew należały do króla, lecz niektórych tylko; tych więc owoców połowę części królewskiéj odstępował. Albo ustępował całéj części królewskiéj, która była połową owych owoców.—*Od trzech miast, które jéj są przydane.* Albo od Antyocha, albo od Ptolomeusza, albo od kogo innego były przydane trzy miasta z Samaryi i Galilei, do prowincyi żydowskiéj, które z woli Demetryusza miały używać tego samego przywileju.

31. *Niech będzie święte.* Niech będzie nietykalne, jak przystało na miejsce święte.

33. *Wszelką duszę.* Osobę, jak zwykle się mówi.

34. *Nowie miesiąców.* Piérwszy bowiem dzień każdego miesiąca świętym był u Żydów.

35. *Żaden.* Tłumaczy poprzednią nietykalność, t. j. iż nikt nie będzie mógł Żydów stawić w dniach onych przed trybunałami sądowemi.

37. *Odprawują na wiarę.* Wymagają wiary.—*Książęty.* Przełożeni i rządzcy.

38. Et tres civitates, quae additae sunt Judaeae ex regione Samariae, cum Judaea reputentur, ut sint sub uno, et non obediant alii potestati, nisi summi sacerdotis.

39. Ptolemaida, et confines ejus, quas dedi donum sanctis, qui sunt in Jerusalem ad necessarios sumtus sanctorum.

40. Et ego do singulis annis quindecim millia siclorum argenti de rationibus regis, quae me contingunt,

41. et omne, quod reliquum fuerit, quod non reddiderant, qui super negotia erant annis prioribus, ex hoc dabunt in opera domus.

42. Et super haec quinque millia siclorum argenti, quae accipiebant de sanctorum ratione per singulos annos: et haec ad sacerdotes pertineant, qui ministerio funguntur.

43. Et quicumque confugerint in templum, quod est Jerosolymis, et in omnibus finibus ejus, obnoxii regi in omni negotio dimittantur, et universa, quae sunt eis in regno meo, libera habeant.

44. Et ad aedificanda vel restauranda opera sanctorum sumtus dabuntur de ratione regis:

45. et ad exstruendos muros Jerusalem, et communiendos in circuitu, sumtus dabuntur de ratione regis, et ad construendos muros in Judaea.

46. Ut audivit autem Jonathas et populus sermones istos, non crediderunt eis nec receperunt eos, quia recordati sunt malitiae magnae, quam fecerat in Israel, et tribulaverat eos valde. *(Supr. 7, 11.)*

47. Et complacuit eis in Alexandrum, quia ipse fuerat eis princeps sermonum pacis, et ipsi auxilium ferebant omnibus diebus.

48. Ex congregavit rex Alexander exercitum magnum, et admovit castra contra Demetrium.

49. Et commiserunt proelium duo reges, et fugit exercitus Demetrii, et insecutus est eum Alexander, et incubuit super eos.

50. Et invaluit proelium nimis, donec occidit sol; et cecidit Demetrius in die illa.

51. Et misit Alexander ad Ptolemaeum regem Aegypti legatos secundum haec verba, dicens:

52. Quoniam regressus sum in regnum meum,

38. Y trzy miasta, które są przydane ku Żydowskiéy ziemi z krainy Samariyskiéy, niechay będą z Żydowską ziemią poczytane: aby były pod iednym: y niech nie będą posłuszne inszéy władzy, iedno kapłana nawyższego.

39. Ptolemaidę y okolice iéy którem darował świętym którzy są w Jeruzalem, na potrzebne nakłady mieysca świętego.

40. A ia daię na każdy rok piętnaście tysięcy syklów srébra z dochodów królewskich, które mi należą;

41. y wszytko co zostanie czego nie oddali byli, którzy byli nad sprawami przeszłych lat, od tego czasu będą oddawać na roboty domu.

42. A nad to pięć tysięcy syklów srébra, które brano z dochodów kościelnych na każdy rok: y te niech należą kapłanóm, którzy na posłudze są.

43. A którzyby się kolwiek uciekli do kościoła, który iest w Jeruzalem, y we wszytkich granicach iego, winni będąc królowi we wszelakiéy sprawie, niech będą wypuszczeni, y wszytkie rzeczy które maią w królestwie moim, niech im wolne będą.

44. Y na budowanie y poprawienie budowania mieysca świętego będą dawać nakład z dochodu królewskiego:

45. y na wybudowanie murów Jeruzalem, y na obwarowanie ich w około, y na pobudowanie murów w Żydowskiéy ziemi.

46. A gdy usłyszał Jonathas, y lud te mowy, nie wierzyli im, ani ich przyięli: bo wspomnieli na złość wielką, którą czynił w Izraelu, y utrapił ie był barzo.

47. Y upodobali sobie Alexandra: bo on im był powodem umowy pokoiu, y dawali mu pomoc po wszytkie dni.

48. Y zebrał król Alexander wielkie woysko, y przyciągnął z woyskiem przeciwko Demetriusowi.

49. Y stoczyli bitwę dwa królowie, y tył podało woysko Demetriusowe: y gonił go Alexander, y nacierał na nie.

50. Y zmocniła się bitwa barzo aż zapadło słońce: y poległ Demetrius dnia onego.

51. Y posłał Alexander do Ptolemeusa króla Egyptskiego posły w te słowa, mówiąc:

52. Gdyżem się wrócił do królestwa mego, a usia-

---

38. *I trzy miasta.* Które przedtém ogłosił był jako wolne od podatków, teraz oddaje nad niemi najwyższe i królewskie prawo arcykapłanowi.

39. *Którem darował świętym.* Którą przeznaczam na kościół. Darowuje Ptolomaidę i jéj okolice, gdyż był na nią obrażony za to, iż piérwsza przyjęła jego nieprzyjaciela Aleksandra, który tam był założył stolicę swojego królestwa. A zatém jako zhańbioną oddaje Żydom, byleby tylko mógł ją odebrać przy ich pomocy, i chce żeby z niéj dochody były obracane na potrzeby kościoła i ofiary.

41. *I wszystko co zostanie.* Oznacza, iż on odpuszcza Żydom wszystkie zaległe długi z lat upłynionych. —*Na roboty domu.* Na wydatki kościoła.

43. *A którzyby się kolwiek ucickli.* Przywraca kościołowi prawo ucieczki, aby nie tylko osoby, które uciekną do kościoła były nietykalnemi, ale i ich dobra, w jakiémby miejscu one się nie znajdowały.

46. *Nie wierzyli im.* Te tak hojne obietnice, przez to samo zdawały się im nieprawdopodobnemi, iż one pochodziły od człowieka, który czynami dowodził, że nienawidzi Żydów. — *Na złość wielką.* Na liczne szkody które im był wyrządził, zwłaszcza przez zabicie od Bacchida Judasa Machabejczyka, i inne klęski, które się wymieniają w rozd. 9.

47. *Powodem umowy pokoju.* Piérwszy postępował z nimi z dobrą wiarą, i piérwszy szukał z nimi przymierza. — *Po wszystkie dni.* Dopóki panował Aleksander.

50. *Zmocniła się bitwa.* Szła zażarcie walka; albo Aleksander silnie nacierał.

51. *Ptolomeusza.* Nazwiskiem Filometora.

et sedi in sede patrum meorum, et obtinui principatum, et contrivi Demetrium, et possedi regionem nostram,
53. et commisi pugnam cum eo, et contritus est ipse, et castra ejus a nobis, et sedimus in sede regni ejus:
54. et nunc statuamus ad invicem amicitiam: et da mihi filiam tuam uxorem, et ego ero gener tuus, et dabo tibi dona, et ipsi digna te.
55. Et respondit rex Ptolemaeus, dicens: Felix dies, in qua reversus es ad terram patrum tuorum, et sedisti in sede regni eorum.
56. Et nunc faciam tibi, quod scripsisti: sed occurre mihi Ptolemaidam, ut videamus invicem nos, et spondeam tibi, sicut dixisti.
57. Et exivit Ptolemaeus de Aegypto, ipse et Cleopatra filia ejus, et venit Ptolemaidam anno centesimo sexagesimo secundo.
58. Et occurrit ei Alexander rex; et dedit ei Cleopatram filiam suam, et fecit nuptias ejus Ptolemaidae, sicut reges, in magna gloria.
59. Et scripsit rex Alexander Jonathae, ut veniret obviam sibi.
60. Et abiit cum gloria Ptolemaidam, et occurrit ibi duobus regibus, et dedit illis argentum multum, et aurum et dona; et invenit gratiam in conspectu eorum.
61. Et convenerunt adversus eum viri pestilentes ex Israel, viri iniqui interpellantes adversus eum; et non intendit ad eos rex.
62. Et jussit spoliari Jonathan vestibus suis, et indui eum purpura; et ita fecerunt. Et collocavit eum rex sedere secum.
63. Dixitque principibus suis: Exite cum eo in medium civitatis, et praedicate, ut nemo adversus eum interpellet de ullo negotio, nec quisquam ei molestus sit de ulla ratione.
64. Et factum est, ut viderunt, qui interpellabant gloriam ejus, quae praedicabatur, et opertum eum purpura, fugerunt omnes;
65. et magnificavit eum rex, et scripsit eum inter primos amicos, et posuit eum ducem, et participem principatus.
66. Et reversus est Jonathas in Jerusalem cum pace et laetitia.
67. In anno centesimo sexagesimo quinto venit Demetrius filius Demetrii a Creta in terram patrum suorum.
68. Et audivit Alexander rex, et contristatus est valde, et reversus est Antiochiam.

dłem na stolicy oyców moich, y dostałem państwa, y poraziłem Demetriusa, y osiadłem ziemię naszę.
53. Y zwiódłem z nim bitwę, i porażon iest sam, y woysko iego od nas, y usiedliśmy na stolicy królestwa iego.
54. A teraz uczyńmy przyiacielstwo z sobą, a day mi córkę swą za żonę, a ia będę zięciem twoim: a dam tobie y onéy dary, ciebie godne.
55. Y odpowiedział Ptolemeus, mówiąc: Szczęśliwy dzień, któregoś się wrócił do ziemie oyców twoich, y usiadłeś na stolicy królestwa ich.
56. A tak teraz uczynięć coś pisał: ale zaiedźmy do Ptolemaidy, abyśmy się spół oglądali, y abych ci poślubił, iakoś rzékł.
57. Y wyiachał Ptolemeus z Egyptu sam y Kleopatra córka iego, y przyiachał do Ptolemaidy roku setnego sześćdziesiątego wtórego.
58. Y zaiachał mu król Alexander, y dał mu Kleopatrę córkę swą, y sprawił iéy wesele w Ptolemaidzie, iako królowie, z wielką chwałą.
59. Y pisał król Alexander do Jonathy, aby mu drogę zaiachał.
60. Y iachał z chwałą do Ptolemaidy, y ziachał się tam ze dwiema królmi, i dał im wiele srébra y złota y upominków, y nalazł łaskę przed oczyma ich.
61. Y zeszli się przeciwko niemu mężowie złośliwi z Izraela, mężowie niezbożni, skarżąc nań, a niedbał na nie król.
62. Y kazał z Jonathy ziąć szaty iego, y obléc go w szarłat, y tak uczynili, y posadził go król aby siedział z nim.
63. Y rzekł książętom swoim, wynidźcie z nim w pośrzód miasta, y obwołaycie, aby żaden nie skarżył nań o żadną rzecz, a iżby mu się nikt nie przykrzył w żadnéy sprawie.
64. Y stało się, skoro ci co nań skarżyli, obaczyli zacność iego, którą obwoływano, a onego ubranego w szarłat, wszyscy pouciekali.
65. Y uwielmożył go król, y wpisał go między przednieysze przyiacioły, y postanowił go hetmanem y uczestnikiem państwa.
66. Y wrócił się Jonathas do Jeruzalem w pokoiu y w radości.
67. Roku setnego sześćdziesiątego piątego, Demetrius syn Demetriusów przyjechał z Krety do źiemie oyców swoich.
68. Y usłyszał król Alexander, y zafrasował się barzo, y wrócił się do Antyochiiéy.

---

54. *Córkę swą.* Na imię Kleopatrę. Po większéj części córki królów Egipskich nazywały się Kleopatrami.
56. *Abych ci poślubił.* Abym ci oddał za żonę córkę moję, i przyjął cię za zięcia mojego.
58. *Jako królowie.* Jako zwykli królowie; obchodząc je przy ucztach, zabawach, gonitwach i t. d.
59. *Aby mu drogę zajechał.* Zaproszony na wesele, przez uszanowanie ku niemu.
61. *Mężowie złośliwi.* Pokazuje się iż oni byli z liczby odstępców, których prześladował Jonatas, i którzy nawzajem usiłowali go osławić przed nowym królem.
62. *Aby siedział z nim.* Jakby spólnik jednego z nim królestwa.
64. *Wszyscy pouciekali.* Bojąc się jego potęgi.
65. *Uczęstnikiem Państwa.* Nie wspólnikiem swojego królestwa lecz jakby wicekrólem we wszystkich prowincyach żydowskich podległych królowi Syryjskiemu.
67. *Demetryusz... przyjechał.* W celu odzyskania ojcowskiego królestwa.

69. Et constituit Demetrius rex Apollonium ducem, qui praeerat Coelesyriae; et congregavit exercitum magnum, et accessit ad Jamniam; et misit ad Jonathan summum sacerdotem,

70. dicens: Tu solus resistis nobis, ego autem factus sum in derisum et in opprobrium, propterea quia tu potestatem adversum nos exerces in montibus.

71. Nunc ergo si confidis in virtutibus tuis, descende ad nos in campum, et comparemus illic invicem, quia mecum est virtus bellorum.

72. Interroga, et disce, quis sum ego, et ceteri, qui auxilio sunt mihi, qui et dicunt, quia non potest stare pes vester ante faciem nostram, quia bis in fugam conversi sunt patres tui in terra sua:

73. et nunc quomodo poteris sustinere equitatum et exercitum tantum in campo, ubi non est lapis, neque saxum, neque locus fugiendi?

74. Ut audivit autem Jonathas sermones Apollonii, motus est animo; et elegit decem millia virorum, et exiit ab Jerusalem, et occurrit ei Simon frater ejus in adjutorium;

75. et applicuerunt castra in Joppen, et exclusit eum a civitate, quia custodia Apollonii Joppe erat, et oppugnavit eam.

76. Et exterriti, qui erant in civitate, aperuerunt ei; et obtinuit Jonathas Joppen.

77. Et audivit Apollonius, et admovit tria millia equitum, et exercitum multum.

78. Et abiit Azotum tamquam iter faciens, et statim exiit in campum, eo quod haberet multitudinem equitum, et confideret in eis. Et insecutus est eum Jonathas in Azotum, et commiserunt proelium.

79. Et reliquit Apollonius in castris mille equites post eos occulte.

80. Et cognovit Jonathas, quoniam insidiae sunt post se, et circuierunt castra ejus, et jecerunt jacula in populum a mane usque ad vesperam.

81. Populus autem stabat, sicut praeceperat Jonathas; et laboraverunt equi eorum.

82. Et ejecit Simon exercitum suum, et commisit contra legionem, equites enim fatigati erant; et contriti sunt ab eo, et fugerunt.

83. Et qui dispersi sunt per campum, fugerunt in Azotum, et intraverunt in Bethdagon idolum suum, ut ibi se liberarent.

69. Y postanowił Demetrius król hetmanem Apolloniusza, który był nad Celesyrią: y zebrał wielkie woysko, y przyciągnął do Jamniiéy: y posłał de Jonathy naywyższego kapłana, mówiąc:

70. Ty sam przeciwisz się nam, a iam się stał na pośmiewisko y w pohańbienie, przeto iż ty przeciwko nam władzą rozciągasz na górach.

71. A tak teraz ieśli ufasz mocy twoiéy, znidź do nas w pole, a skosztuymy się tam spółem: bo ze mną iest moc woienna.

72. Pytay, a dowiedz się ktom ia iest, y inni którzy mi pomagaią: którzy téż powiadaią że się nie może ostać noga wasza przed obliczem naszym: gdyż dwakroć oycowie waszy w ziemi swéy uciekli.

73. A teraz iakóż będziesz mógł zdziérżéć iezdę, y wielkie woysko, w polu, gdzie niémasz kamienia, ani skały, ani mieysca do uciekania?

74. A gdy usłyszał Jonathas mowy Apolloniuszowe, wzruszył się sercem, y obrał dziesięć tysięcy mężów, y wyiachał z Jeruzalem, y zaiachał mu na pomoc Simon brat iego.

75. Y przyciągnęli z woyskiem do Joppen, y nie dopuścił mu do miasta, bo straż Apolloniuszowa w Joppen była, y dobywał go.

76. A którzy byli w mieście, zlęknąwszy się otworzyli mu, y wziął Jonathas Joppen.

77. Y usłyszał Apolloniusz, y przyciągnął ze trzema tysięcy iezdnych, y z wielkim woyskiem:

78. A ciągnął ku Azothu iakoby w drogę iadąc: y natychmiast wyciągnął w pole, dla tego iż miał wielki poczet iezdnych, y ufał w nich.

79. Y gonił go Jonathas do Azothu, y stoczyli bitwę. A Apolloniusz zostawił w obozie tysiąc iezdnych za nimi potaiemnie.

80. Y obaczył Jonathas iż była zasadzka za nim, y obtoczyli woysko iego, y ciskali osczepami na lud od poranku aż do wieczora.

81. A lud stał, iako był Jonathas rozkazał, y spracowały się konie ich.

82. Y wywiódł Simon woysko swe, y przypuścił na ufiec, bo iezdni spracowali się byli, y zstarci są od niego, y uciekli.

83. A ci którzy się byli rozbiegli po polu, uciekli do Azotu, y wbiegli do Bethdagon bałwana swego, aby się tam zachowali.

69. *Do Jamnii.* Miasta nadmorskiego w Palestynie, wybornie obwarowanego.

70. *Ty sam przeciwisz się nam.* W greckim jest: *wynosisz się nad nas,* nadymasz się i pysznisz.—*W pohańbienie.* Doznaję pogardy.

71. *Mocy.* Sile, albo wojsku. — *Skosztujmy się tam społem.* Wystąpmy z sobą do walki.

73. *W polu, gdzie niemasz kamienia.* Józef ma: *Wyzywam cię na miejsce, gdzie orężem nie kamieniami walczyć potrzeba, i gdzie niema dla zwyciężonych żadnego schronienia.* Gdzie niema żadnych jaskiń, lub innych kryjówek.

75. *Nie dopuścił mu do miasta.* W greckim jest: *nie dopuścili,* t. j. Joppejczycy. — *Straż Apolloniuszowa.* Załoga Apolloniuszowa.

79. *Stoczyli bitwę.* W greckim jest: *i przybliżyli wojska aby stoczyć bitwę.* Bo się dowiedział Jonatas o zasadzce, wprzód nim stoczył walkę.

80. *Obaczył Jonatas iż była zasadzka.* Poznał już po zdobyciu i przejściu Jamnii.—*Obtoczyli.* Jazda zostawiona w zasadzce przez Apoloniusza. — *Na lud.* Na wojsko Jonatasa.

81. *Lud.* Stał jako był rozkazał Jonatas.—*Spracowały się konie ich.* T. j. cudzoziemców, przez długie ciskanie strzał.

83. *Betdagon.* Przybytku Dagona, bałwana Azotczyków.—*Bałwana.* Po grecku. *świątyni Bałwana.*

84. Et succendit Jonathas Azotum, et civitates, quae erant in circuitu ejus, et accepit spolia eorum, et templum Dagon, et omnes, qui fugerunt in illud, succendit igni. *(I. Reg. 5, 2).*

85. Et fuerunt, qui ceciderunt gladio cum his, qui succensi sunt, fere octo millia virorum.

86. Et movit inde Jonathas castra, et applicuit ea Ascalonem; et exierunt de civitate obviam illi in magna gloria.

87. Et reversus est Jonathas in Jerusalem cum suis, habentibus spolia multa.

88. Et factum est, ut audivit Alexander rex sermones istos, addidit adhuc glorificare Jonathan.

89. Et misit ei fibulam auream, sicut consuetudo est dari cognatis regum. Et dedit ei Accaron, et omnes fines ejus in possesionem.

84. A Jonathas spalił Azoth, y miasta które były około niego, y pobrał ich korzyści, a zbór Dagon, y wszytkie którzy do niego uciekli ogniem spalił.

85. A było tych którzy od miecza polegli, z onymi którzy byli popaleni, około ośmi tysięcy mężów.

86. Y ruszył ztamtąd obóz Jonathas, y położył ji u Askalona: y wyszli z miasta przeciwko niemu z wielką chwałą.

87. Y wrócił się Jonathas z swemi do Jeruzalem, maiącymi wiele korzyści.

88. Y stało się, skoro usłyszał te mowy król Alexander, iescze przyczynił uwielmożyć Jonathę.

89. Y posłał mu knafel złoty, iaki iest obyczay dawać powinowatym królewskim, y dał mu Akkaron, y wszytkie granice iego w osiadłość.

CAPUT XI.

ROZDZIAŁ 11.

O wyprawie Ptolomeusza przeciwko Aleksandrowi, śmierci Aleksandra i t. d.

1. Et rex Aegypti congregavit exercitum, sicut arena, quae est circa oram maris, et naves multas, et quaerebat obtinere regnum Alexandri dolo, et addere illud regno suo.

2. Et exiit in Syriam verbis pacificis, et aperiebant ei civitates, et occurrebant ei, quia mandaverat Alexander rex exire ei obviam, eo quod socer suus esset.

3. Cum autem introiret civitatem Ptolemaeus, ponebat custodias militum in singulis civitatibus.

4. Et ut appropiavit Azoto, ostenderunt ei templum Dagon succensum igni, et Azotum, et cetera ejus demolita, et corpora projecta, et eorum, qui caesi erant in bello, tumulos, quos fecerant secus viam. *(Supr. 10, 84).*

5. Et narraverunt regi, quia haec fecit Jonathas, ut invidiam facerent ei; et tacuit rex.

6. Et occurrit Jonathas regi in Joppen cum gloria, et invicem se salutaverunt, et dormierunt illic.

7. Et abiit Jonathas cum rege usque ad fluvium, qui vocatur Eleutherus, et reversus est in Jerusalem.

8. Rex autem Ptolemaeus obtinuit dominium civitatum usque Seleuciam maritimam, et cogitabat in Alexandrum consilia mala.

9. Et misit legatos ad Demetrium, dicens: Veni, componamus inter nos pactum, et dabo tibi

1. A król Egyptski zebrał woysko, iako piasek który iest na brzegu morskim, y okrętów wiele, y starał się dostać królestwa Alexandrowego zdradą, a przyłączyć ie ku królestwu swemu.

2. Y wyiachał do Syriéy słowy spokoynemi, y otwiérano mu miasta, y wychodźili przećiwko iemu: bo był roskazał król Alexander, aby przećiwko iemu wychodzono, przeto iż był świekrem iego.

3. A Ptolemeus wiachawszy do miasta, zostawował straż żołnierzów w każdym mieśćie.

4. A gdy był blisko Azothu, ukazano mu zbór Dagonów ogniem spalony, y Azoth, y insze iego zburzone, y ciała porzucone, y tych, którzy na woynie pobići byli, mogiły które było uczyniono przy drodze.

5. Y powiedźieli królowi że to uczynił Jonathas, aby mu nienawiść ziednali, y milczał król.

6. A Jonathas zaiechał królowi do Joppen z chwałą, y przywitali się społecznie, y nocowali tam.

7. Y iachał Jonathas z królem aż do rzeki którą zowią Eleutherus: y wróćił się do Jeruzalem.

8. A król Ptolemeus otrzymał państwo miast, aż do Seleuciiéy nad morzem, y myślił przeciw Alexandrowi złe rady.

9. Y wyprawił posły do Demetriusa, mówiąc: Przyiedź, że uczynimy z sobą przymierze, a dam

86. *Z wielką chwałą.* Okazując mu wielką cześć.

89. *Knafel złoty.* Była to ozdoba, którą dawano bardzo niewielu osobom, i zwykle tylko krewnym królewskim. Serariusz mniema, iż bądź na piersiach, bądź do pasa, bądź do innej jakiéj części szaty przywiązywano naszyjnik, którym jakby klamrą podpinano dłuższe i sutsze odzienie.— *Knafel.* Guzik w sukni. Linde.

R. 11.— 1. *Król Egipski.* Ptolomeusz Filometor.

2. *Słowy spokojnemi.* Jakby w zamiarze odwiedzenia swojego zięcia, i naradzenia się z nim nad sprawami wielkiéj wagi.

4. *Insze.* W greckim jest: *przedmieścia.— Mogiły.* Stosy trupów, albo kamieni na grobach.

5. *Milczał król.* Bo ukrywał zamiar przyprawienia o zgubę tak Aleksandra, jak i jego przyjaciela Jonaty.

6. *Z chwałą.* Ze wspaniałym przyrządem i orszakiem.

7. *Do rzeki którą zowią Eleuterus.* Którą Adrichomiusz umieszcza za Ptolomaidą i Tyrem, niedaleko od Sydonu, gdzie z góry Libanu wypada. Ptolomeusz jednak za Libanem ją kładzie.

8. *Państwo miast.* W których umieścił swoje załogi.— *Aż do Seleucii nad morzem.* Bo się znajduje na brzegu morza Śródziemnego blizko rzeki Oronty, niedaleko od Antyochii.

9. *W królestwie ojca twego.* Którém włada Aleksander; lecz ja go wysadzę z królestwa należnego tobie.

filiam meam, quam habet Alexander, et regnabis in regno patris tui:

10. poenitet enim me, quod dederim illi filiam meam, quaesivit enim me occidere.

11. Et vituperavit eum propterea, quod concupierat regnum ejus.

12. Et abstulit filiam suam, et dedit eam Demetrio, et alienavit se ab Alexandro, et manifestatae sunt inimicitiae ejus.

13. Et intravit Ptolemaeus Antiochiam, et imposuit duo diademata capiti suo, Aegypti et Asiae.

14. Alexander autem rex erat in Cilicia illis temporibus, quia rebellabant, qui erant in locis illis.

15. Et audivit Alexander, et venit ad eum in bellum; et produxit Ptolemaeus rex exercitum, et occurrit ei in manu valida, et fugavit eum.

16. Et fugit Alexander in Arabiam, ut ibi protegeretur; rex autem Ptolemaeus exaltatus est.

17. Et abstulit Zabdiel Arabs caput Alexandri; et misit Ptolemaeo.

18. Et rex Ptolemaeus mortuus est in die tertia, et qui erant in munitionibus, perierunt ab his, qui erant intra castra.

19. Et regnavit Demetrius anno contesimo sexagesimo septimo.

20. In diebus illis congregavit Jonathas eos, qui erant in Judaea, ut expugnarent arcem, quae est in Jerusalem; et fecerunt contra eam machinas multas.

21. Et abierunt quidam, qui oderant gentem suam, viri iniqui ad regem Demetrium, et renuntiaverunt ei, quod Jonathas obsideret arcem.

22. Et ut audivit, iratus est; et statim venit ad Ptolemaidam, et scripsit Jonathae, ne obsideret arcem, sed occurreret sibi ad colloquium festinato.

23. Ut audivit autem Jonathas, jussit obsidere, et elegit de senioribus Israel et de sacerdotibus, et dedit se periculo.

24. Et accepit aurum et argentum, et vestem et alia xenia multa, et abiit ad regem Ptolemaidam, et invenit gratiam in conspectu ejus.

25. Et interpellabant adversus eum quidam iniqui ex gente sua.

26. Et fecit ei rex, sicut fecerant ei, qui ante

ći córkę moię, którą ma Alexander, a będźiesz królował w królestwie oyca twego:

10. abowiem mi żal, żem mu dał córkę mą, bo się starał iakoby mię zabił.

11. Y winował go dla tego, iż pragnął królestwa iego.

12. Y odiął córkę swą, y dał ią Demetriusowi, y odraźił się od Alexandra, y wyiawiły się nieprzyiaźni iego.

13. Y wiachał Ptolemeus do Antiochiiéy, y włożył na głowę swą dwie koronie, Egyptu y Azyiéy.

14. A król Alexander był w Cyliciiéy na on czas: bo co na onych mieyscach byli, wyłamowali się z posłuszeństwa iego.

15. Y usłyszał Alexander, y wyciągnął ku niemu na woynę, a król Ptolemeus wywiódł woysko, y zaiachał mu z wielką mocą, y w tył go obróćił.

16. Y uciekł Alexander do Arabiiéy, aby się tam zachował, a król Ptolemeus wywyższon iest.

17. A Zabdiel Arabczyk ziął głowę Alexandra, y posłał Ptolemeusowi.

18. A król Ptolemeus dnia trzećiego umarł: a którzy byli na zamkach, poginęli od tych którzy byli w oboźie.

19. Y królował Demetrius roku setnego sześćdźieśiątego śiódmego.

20. Onych dni zebrał Jonathas te którzy byli w Żydowskiéy źiemi, aby dobyli zamku który iest w Jeruzalem, y sprawili przećiw iemu wiele przypraw woiennych.

21. Y szli niektórzy mężowie niezbożni, którzy naród swóy mieli w nienawiśći, do króla Demetriusa, y oznaymili mu, iż Jonathas obległ zamek.

22. Y iako usłyszał rozgniewał się: y wnet przyiachał do Ptolemaidy, y pisał Jonacie, aby nie leżał pod zamkiem, ale mu zaiachał prędko na rozmowę.

23. A gdy usłyszał Jonathas, kazał oblédz, y obrał z starszych Izraelskich, y z kapłanów, y puśćił się w niebespieczeństwo.

24. Y nabrał złota y śrébra, y szat, y wiele innych upominków, y iachał do króla Ptolemaidy, y nalazł łaskę w oczach iego.

25. Y skarżyli nań niektórzy niezbożni z narodu iego.

26. Y uczynił mu król, iako mu byli uczynili

10. *Starał, jakoby mię zabił.* Jest to potwarz.

11. *Winował go.* Zmyślone obwinianie.— *Jego.* Aleksandra.

12. *Dał ją Demetryuszowi.* Nie iżby Demetryusza więcéj miłował jak Aleksandra; bo nie chciał żeby i jeden i drugi posiadał królestwo Syryjskie, na które on sam zwrócił swe oczy; lecz nie chciał mieć obu razem przeciwnikami, spodziewając się, iż po usunięciu jednego łatwiéj podoła i z drugim.

17. *Zabdiel.... zjął.* Bądź to uczynił dobrowolnie, żeby się przysłużyć Ptolomeuszowi, bądź jako najemny siepacz.

18. *Król Ptolomeusz... umarł.* Z rany odebranéj w bitwie, jak podają Józef, Strabo i Florus.— *Poginęli.* Zabici zostali.— *Od tych którzy byli w obozie.* W greckim jest: *w samych warowniach.* Którzy byli w miejscach warownych, tak ze strony Demetryusza czyli Ptolomeusza, jak Aleksandra, jedni drugich pobili.

21. *Niektórzy.* Żydzi, nieprzyjaciele ojczyzny.

22. *Rozgniewał się.* Niechcąc aby mu odebrano zamek, przez który miał w swojéj władzy Jerozolimę i Judeę.

23. *Obledz.* Przyśpieszyć oblężenie.— *Obrał z starszych.* Bardzo prawdopodobną jest rzeczą, iż Jonatas przygotował odpowiedź królowi względem oblężenia zamku; a mianowicie, że do tego przystąpił zmuszony koniecznością, dla tego iż codziennie doznawał licznych krzywd od żołnierzy trzymających załogę, i że ci dawali schronienie wszystkim zbrodniarzom z narodu Żydowskiego. Żeby bardziéj mógł o tém przekonać, wziął z sobą przedniejszych mężów, t. j. starszych ludu i kapłanów najgodniejszych wiary.

26. *Jako mu byli uczynili.* T. j. Ptolomeusz Filomętor i Aleksander.

eum fuerant; et exaltavit eum in conspectu omnium amicorum suorum,

27. et statuit ei principatum sacerdotii, et quaecumque alia habuit prius pretiosa, et fecit eum principem amicorum.

28. Et postulavit Jonathas a rege, ut immunem faceret Judaeam, et tres toparchias, et Samariam, et confines ejus; et promisit ei talenta trecenta.

29. Et consensit rex, et scripsit Jonathae epistolas de his omnibus, hunc modum continentes:

30. Rex Demetrius fratri Jonathae salutem, et genti Judaeorum.

31. Exemplum epistolae, quam scripsimus Lastheni parenti nostro de vobis, misimus ad vos, ut sciretis:

32. Rex Demetrius Lastheni parenti salutem.

33. Genti Judaeorum amicis nostris, et conservantibus, quae justa sunt apud nos, decrevimus benefacere propter benignitatem ipsorum, quam erga nos habent.

34. Statuimus ergo illis omnes fines Judaeae, et tres civitates, Lydan et Ramathan, quae additae sunt Judaeae ex Samaria, et omnes confines earum sequestrari omnibus sacrificantibus in Jerosolymis pro his, quae ab eis prius accipiebat rex per singulos annos, et pro fructibus terrae, et pomorum.

35. Et alia, quae ad nos pertinebant decimarum et tributorum, ex hoc tempore remittimus eis: et areas salinarum, et coronas, quae nobis deferebantur,

36. omnia ipsis concedimus: et nihil horum irritum erit ex hoc, et in omne tempus.

37. Nunc ergo curate facere horum exemplum, et detur Jonathae, et ponatur in monte sancto, in loco celebri.

38. Et videns Demetrius rex, quod siluit terra in conspectu suo, et nihil ei resistit, dimisit totum exercitum suum, unumquemque in locum suum, excepto peregrino exercitu, quem contraxit ab insulis gentium; et inimici erant ei omnes exercitus patrum ejus.

39. Tryphon autem erat quidam partium Ale-

co przed nim byli: y wywyższył go przed oczyma wszytkich przyiaciół swoich:

27. y potwierdził mu nawyższe kapłaństwo, y cokolwiek innego przed tym miał drogiego, y uczynił go przednieyszym między przyiacioły.

28. Y prosił Jonathas u króla aby wolną uczynił Żydowską ziemię, y trzy powiaty, y Samarią, y granice iéy: y obiecał mu trzysta talentów.

29. Y zezwolił król, y napisał Jonacie listy o tym wszytkim w ten sposób:

30. Król Demetrius Jonacie bratu zdrowia, y narodowi Żydowskiemu.

31. Kopiią listu któryśmy o was pisali Lasthenowi oycu naszemu, posłaliśmy do was, abyście wiedzieli.

32. Król Demetrius Lasthenowi oycu zdrowia.

33. Narodowi Żydowskiemu, przyiaciołóm naszym, y zachowuiącym co sprawiedliwego iest u nas, umyśliliśmy dobrze uczynić za ich uczynność którą przeciwko nam maią.

34. A tak postanowiliśmy im wszytkie granice Żydowskiéy ziemie, y trzy miasta Lidę y Ramathę, które od Samaryiéy do Żydowskiéy ziemie są przydane, y wszytkie pograniczne ich, aby były odłączone wszytkim którzy ofiary sprawuią w Jeruzalem: za to co piérwéy król od nich bierał na każdy rok y za pożytki ziemie, y owoców,

35. Y inne rzeczy które nam należały z dziesięcin, y podatków, od tego czasu im odpusczamy, y żupy solne, y korony które nam oddawano.

36. Wszytko im pusczamy, a żadna z tych rzeczy nie będzie naruszona odtąd y na wszelki czas.

37. Przetóż teraz postaraycie się uczynić kopiią tych rzeczy, a niech będzie dana Jonacie, y położona na górze świętéy, y na zacnym mieyscu.

38. Y widząc Demetrius król, iż się uspokoiła ziemia w oczach iego, a nic mu się nie sprzeciwiło, rospuścił wszytko woysko swe, każdego na swe mieysce, wyiąwszy woysko cudzoziemców, które był zebrał z wyspów pogańskich: y były mu nieprzyiaciółmi wszytkie woyska oyców iego.

39. A był nieiaki Triphon, który przed tym

27. *I cokolwiek innego przedtém miał drogiego.* Znaki godności i przełożeństwo nad narodem.

28. *Trzy powiaty.* W Wulgacie: *trzy toparchie,* rozumie trzy miasta, o których wyż. r. 10, 30. Patrz niż. w. 34.

31. *Lastenowi ojcu naszemu.* Demetryusz czcił Lastena jako ojca, dla tego iż przy jego pomocy, przyszedłszy z wojskiem z Krety, odzyskał królestwo. Patrz Józef, lib. 13, c. 8. W greckim jednak nie jest *ojcu,* lecz *powinowatemu.* Jedno i drugie może być prawdą, t. j. że ktoś może być krewnym, i razem być szanowanym jakby ojciec.

33. *Zachowującym co sprawiedliwego jest u nas.* Zachowującym nienaruszenie prawo nasze, i nie gwałcącym go.

34. *I trzy miasta.* W greckim jest, *i trzy prefektury: Aferemę, Lyddę i Ramatę.* Adrichomiusz umieszcza Aferemę w pokoleniu Efraima, blizko Lyddy, które się też nazywało Dyospolis i Ramatan, słynne z urodzenia, pomieszkania i pogrzebienia Samuela. Patrz niż. r. 15, 5, od miast biorą nazwisko prefektury, i jedne za drugie się przyjmują. Tak gdy się mówi: król Neapolu, rozumie się także pan całego królestwa. — *Aby były odłączone.* Jak się zdaje, zdanie jest takie, iż chciał żeby te trzy miasta czyli prefektury, były obowiązane do dawania kosztów na ofiary w Jerozolimie.—*Za to co piérwiéj król od nich bierał.* Aby dochody królewskie z tych miast nie były już wnaszane do skarbu królewskiego, ale służyły na ofiary.

37. *Na górze świętéj.* W kościele, albo w przysionku jakim kościelnym.

38. *Wyjąwszy wojsko cudzoziemców.* Które był przyprowadził z sobą z Krety i z wysp sąsiednich.—*I były mu nieprzyjaciołmi.* I dla tego ściągnął nienawiść własnego wojska, zebranego ze swoich posiadłości; ubolewali bowiem żołnierze, że byli pozbawionymi żołdu, z którego się wprzódy utrzymywali.

xandri prius; et vidit quoniam omnis exercitus murmurabat contra Demetrium, et ivit ad Emalchuel Arabem, qui nutriebat Antiochum filium Alexandri;

40. et assidebat ei, ut traderet eum ipsi, ut regnaret loco patris sui; et enuntiavit ei, quanta fecit Demetrius, et inimicitias exercituum ejus adversus illum. Et mansit ibi diebus multis.

41. Et misit Jonathas ad Demetrium regem, ut ejiceret eos, qui in arce erant in Jerusalem, et qui in praesidiis erant, quia impugnabant Israel.

42. Et misit Demetrius ad Jonathan, dicens: Non haec tantum faciam tibi, et genti tuae, sed gloria illustrabo te et gentem tuam, cum fuerit opportunum.

43. Nunc ergo recte feceris, si miseris in auxilium mihi viros, quia discessit omnis exercitus meus.

44. Et misit ei Jonathas tria millia virorum fortium Antiochiam; et venerunt ad regem, et delectatus est rex in adventu eorum.

45. Et convenerunt, qui erant de civitate, centum viginti millia virorum, et volebant interficere regem.

46. Et fugit rex in aulam; et occupaverunt, qui erant de civitate, itinera civitatis, et coeperunt pugnare.

47. Et vocavit rex Judaeos in auxilium; et convenerunt omnes simul ad eum, et dispersi sunt omnes per civitatem;

48. et occiderunt in illa die centum millia hominum, et succenderunt civitatem, et ceperunt spolia multa in die illa, et liberaverunt regem.

49. Et viderunt, qui erant de civitate, quod obtinuissent Judaei civitatem, sicut volebant; et infirmati sunt mente sua, et clamaverunt ad regem cum precibus, dicentes:

50. Da nobis dexteras, et cessent Judaei oppugnare nos et civitatem.

51. Et projecerunt arma sua, et fecerunt pacem, et glorificati sunt Judaei in conspectu regis, et in conspectu omnium, qui erant in regno ejus, et nominati sunt in regno; et regressi sunt in Jerusalem habentes spolia multa.

52. Et sedit Demetrius rex in sede regni sui; et siluit terra in conspectu ejus.

53. Et mentitus est omnia, quaecumque dixit, et abalienavit se a Jonatha, et non retribuit ei secundum beneficia, quae sibi tribuerat, et vexabat eum valde.

54. Post haec autem reversus est Tryphon, et Antiochus cum eo puer adolescens, et regnavit, et imposuit sibi diadema.

trzymał stronę Alexandrowę: y obaczył że wszystko woysko szemrało przeciw Demetriusowi, y udał się do Emalchuel Arabczyka, który chował Antiocha syna Alexandrowego;

40. y nalegał mu, aby mu go dał, żeby królował na mieyscu oyca swego, y powiedział mu iako wielkie rzeczy uczynił Demetrius, y nieprzyiaźń woysk iego przeciw niemu: y mieszkał tam przez wiele dni.

41. Y posłał Jonathas do Demetriusa króla, aby sprowadził te którzy byli na zamku w Jeruzalem, y którzy byli na zamkach: iż naieżdżali Izraela.

42. Y posłał Demetrius do Jonathy mówiąc: Nietylko to uczynię tobie, y narodowi twemu: ale wsławię cię, y naród twóy, gdy czas będzie po temu.

43. Teraz tedy dobrze uczynisz, ieśli mi poślesz na pomoc męże: bo wszystko woysko moie odstąpiło.

44. Y posłał mu Jonathas trzy tysiące mężów mocnych do Antiochiiéy: y przyiachali do króla, y kochał się król z ich przyiachania:

45. Y zebrali się którzy byli z miasta, sto y dwadzieścia tysięcy mężów, y chcieli zabić króla.

46. A król uciekł na pałac: y ubiegli którzy byli w mieście, drogi mieyskie, y poczęli walczyć.

47. Y przyzwał król na ratunek Żydów, y zeszli się spółem wszyscy do niego: y rozbiegli się wszyscy po mieście.

48. Y zabili dnia onego sto tysięcy człowieka, y zapalili miasto, y wzięli wielką korzyść dnia onego, y wybawili króla.

49. Y obaczyli którzy byli z miasta, że Żydzi miasta iako chcieli dostali: y upadli sercem swym, y wołali do króla z prośbami, mówiąc:

50. Day nam prawicę, a niech przestaną Żydzi bić na nas, y na miasto.

51. Y porzucili broń swą, y uczynili pokóy, a Żydzi wsławili się przed oczyma królewskimi, y przed oczyma wszytkich którzy byli w królestwie iego, y stali się zawołanymi w królestwie iego, y wrócili się do Jeruzalem maiąc wiele łupów.

52. Y usiadł Demetrius król na stolicy królestwa swego, y ucichła przed oczyma iego źiemia.

53. Y skłamał na wszytkim cokolwiek rzekł, y odraził się od Jonathy, y nie oddał mu podług dobrodzieystwa które mu był uczynił, y trapił go barzo.

54. A potym wrócił się Tryphon, y Antioch z nim dziecię młode, y królował, y włożył na się koronę.

---

40. *Aby mu go dał.* Antyocha Tryfonowi.

42. *Wsławię cię.* Przydam ci dostojeństw; podniosę ciebie w godności.

46. *Drogi miejskie.* Przedmieścia miast, żeby nikt nie mógł dać pomocy Demetryuszowi, który się był schronił w pałacu.

47. *Rozbiegli się wszyscy po mieście.* Żeby wygładzić tych, którzy w rozmaitych miejscach zalegali drogi wiodące do miasta.

50. *Daj nam prawicę.* Na znak pokoju i pojednania.

52. *Ucichła . . . ziemia.* Uspokoiła się od wojen.

55. Et congregati sunt ad eum omnes exercitus, quos disperserat Demetrius, et pugnaverunt contra eum; et fugit, et terga vertit.
56. Et accepit Tryphon bestias, et obtinuit Antiochiam;
57. et scripsit Antiochus adolescens Jonatae, dicens: Constituo tibi sacerdotium, et constituo te super quatuor civitates, ut sis de amicis regis.
58. Et misit illi vasa aurea in ministerium, et dedit ei potestatem bibendi in auro, et esse in purpura, et habere fibulam auream; *(Supr. 10, 89. Infr. 14, 44).*
59. et Simonem fratrem ejus constituit ducem a terminis Tyri usque ad fines Aegypti.
60. Et exiit Jonathas, et perambulabat trans flumen civitates; et congregatus est ad eum omnis exercitus Syriae in auxilium, et venit Ascalonem, et occurrerunt ei honorifice de civitate.
61. Et abiit inde Gazam; et concluserunt se, qui erant Gazae; et obsedit eam, et succendit, quae erant in circuitu civitatis, et praedatus est ea.
62. Et rogaverunt Gazenses Jonathan, et dedit illis dexteram, et accepit filios eorum obsides, et misit illos in Jerusalem; et perambulavit regionem usque Damascum.
63. Et audivit Jonathas, quod praevaricati sunt principes Demetrii in Cades, quae est in Galilaea, cum exercitu multo, volentes eum removere a negotio regni;
64. et occurrit illis; fratrem autem suum Simonem reliquit intra provinciam.
65. Et applicuit Simon ad Bethsuram, et expugnabat eam diebus multis, et conclusit eos.
66. Et postulaverunt ab eo dexetras accipere, et dedit illis; et ejecit eos inde, et cepit civitatem, et posuit in ea praesidium.
67. Et Jonathas, et castra ejus applicuerunt ad aquam Genesar, et ante lucem vigilaverunt in campo Asor;
68. et ecce castra alienigenarum occurrebant in campo, et tendebant ei insidias in montibus; ipse autem occurrit ex adverso.
69. Insidiae vero exsurrexerunt de locis suis, et commiserunt proelium.
70. Et fugerunt qui erant ex parte Jonathae omnes, et nemo relictus est ex eis, nisi Mathathias filius Absolomi, et Judas filius Calphi, princeps militiae exercitus.

55. Y zbiegły się do niego wszytkie woyska, które był rozprószył Demetrius: y walczyły przeciwko niemu: y uciekł y tył podał.
56. A Tryphon wźiął bestyie, y otrzymał Antiochią.
57. Y pisał Antioch młodzieniec do Jonathy, mówiąc: Potwierdzam tobie kapłaństwo, y postanawiam cię nad czworgiem miast, abyś był z przyiaciół królewskich.
58. Y posłał mu naczynia złote na posługowanie, y dał mu moc pić ze złota, y chodzić w szarłacie, y nosić knafel złoty.
59. A Simona brata iego postanowił książęciem od granic Tyru, aż do granic Egyptu.
60. Y wyiechał Jonathas, y obieżdżał miasta za rzeką: y zebrało się do niego wszytko woysko Syriyskie na pomoc: Y przyiechał do Askalona, y wyszli przeciwko niemu z uczciwością z miasta.
61. A ztamtąd ruszył się do Gazy, y zawarli się którzy byli w Gazie: Y obległ ią, y spalił co było około miasta, y splóndrował ie.
62. Y prosili Gazeyczycy Jonathy, y dał im prawą rękę: y wziął syny ich w zakładźie, y posłał ie do Jeruzalem: y przeszedł krainę aż do Damaszku.
63. Y usłyszał Jonathas, że przymierze złamali książęta Demetriusowe w Kades, które iest w Galileiey z wielkim woyskiem, chcąc go oddalić od sprawowania królestwa:
64. y wyiachał przeciwko nim, a brata swego zostawił w ziemi.
65. A Simon przyciągnął do Bethsury, y dobywał iey przez wiele dni, y ścisnął ie.
66. Y prosili od niego aby sobie ręce dali, y dał im: y wypędził ie z tamtąd, y wziął miasto, y osadził ie ludem.
67. A Jonathas y woysko iego przyciągnęli do wody Genezar, y wstali przededniem w polu Asor.
68. A ono woysko cudzoziemców zabieżało w pole, y uczynili nań zasadzkę w górach, a on przecim nim wyiachał.
69. A ci co na zasadzkach byli, ruszyli się z mieysc swoich, y stoczyli bitwę.
70. Y wszyscy którzy z Jonathą byli podali tył: y żaden z nich nie został, oprócz Mathatiasza syna Absolomi, a Judy syna Kalphi, hetmanów nad żołnierstwem woyska.

55. *Które był rozproszył Demetryusz.* Którym odmówił żołdu i uwolnił od służby.
56. *Bestye.* Słoniów.
57. *Nad czworgiem miast.* Wyż. w. 34, była uczyniona wzmianka o trzech tylko miastach, lecz nowy król dodał czwarte.
58. *Na posługowanie.* To jest domu, albo stołu swojego, jak się pokazuje z tego co następuje.
59. *Od granic Tyru, aż do granic Egiptu.* Oddał cały brzeg morski Palestyny, żeby go Żydzi uczynili sobie podległym.
60. *Za rzeką.* Jordanem.
61. *Co było około miasta.* To jest, przedmieścia.
63. *Go.* Jonatasa. — *Od sprawowania królestwa.* Chcieli bowiem iżby Jonatas zostawał w Judei, i nie mieszał się w sprawy królestwa Syryjskiego.
64. *Ziemi.* W Judei.
65. *Ścisnął.* Oblężeniem.
67. *Do wody Genezar.* Do jeziora Genezaretskiego, które się też nazywa morzem Galilejskiem, i leży w pokoleniu Zabulona.
70. *Oprócz Matatyasza.* Ci sami tylko ze swoimi pozostali.

71. Et scidit Jonathas vestimenta sua, et posuit terram in capite suo, et oravit.

72. Et reversus est Jonathas ad eos in proelium, et convertit eos in fugam, et pugnaverunt.

73. Et viderunt, qui fugiebant partis illius, et reversi sunt ad eum, et insequebantur cum eo omnes usque Cades ad castra sua, et pervenerunt usque illuc;

74. et ceciderunt de alienigenis in die illa tria millia virorum; et reversus est Jonathas in Jerusalem.

71. Y rozdarł Jonathas szaty swe, y posypał głowę swą prochem, y modlił się.

72. Y wrócił się do nich ku bitwie, y w tył ie obrócił y bili się.

73. Y uyźrzeli którzy uciekali z iego strony, y wrócili się k niemu, y gonili z nim wszytkie aż do Kades, do obozu ich, y zabiegli aż tam.

74. Y poległo z cudzoziemców onego dnia trzy tysiące mężów: a Jonathas wrócił się do Jeruzalem.

CAPUT XII.

ROZDZIAŁ 12.

O odnowieniu przymierza Jonaty z Rzymianami i Spartańczykami, zdradzie Tryfona i t. d.

1. Et vidit Jonathas, quia tempus eum juvat, elegit viros, et misit eos Romam statuere, et renovare cum eis amicitiam; *(Supr. 8, 20).*

2. et ad Spartiatas, et ad alia loca misit epistolas secundum eandem formam;

3. et abierunt Romam, et intraverunt curiam, et dixerunt: Jonathas summus sacerdos, et gens Judaeorum miserunt nos, ut renovaremus amicitiam et societatem secundum pristinum.

4. Et dederunt illis epistolas ad ipsos per loca, ut deducerent eos in terram Juda cum pace.

5. Et hoc est exemplum epistolarum, quas scripsit Jonathas Spartiatis:

6. Jonathas summus sacerdos, et seniores gentis, et sacerdotes, et reliquus populus Judaeorum Spartiatis fratribus salutem.

7. Jampridem missae erant epistolae ad Oniam summum sacerdotem ab Ario, qui regnabat apud vos, quoniam estis fratres nostri, sicut rescriptum continet, quod subjectum est.

8. Et suscepit Onias virum, qui missus fuerat, cum honore, et accepit epistolas, in quibus significabatur de societate et amicitia.

9. Nos, cum nullo horum indigeremus, habentes solatio sanctos libros, qui sunt in manibus nostris,

10. maluimus mittere ad vos renovare fraternitatem et amicitiam, ne forte alieni efficiamur a vobis: multa enim tempora transierunt, ex quo misistis ad nos.

11. Nos ergo in omni tempore sine intermissione in diebus solemnibus, et ceteris, quibus oportet, memores sumus vestri in sacrificiis, quae

1. Y obaczył Jonathas że mu czas dopomaga, y obrał męże, y posłał ie do Rzymu ku potwierdzeniu y ponowieniu przymierza z nimi;

2. y do Spartiatów, y na inne mieysca rozsyłał listy tymże kształtem;

3. y iachali do Rzymu, y weszli do domu Radnego, y rzekli: Jonathas nawyższy kapłan, y naród Żydowski posłali nas, żebyśmy odnowili przyiacielstwo y towarzystwo wedle dawnego czasu.

4. Y dali im listy do swych po mieyscach, aby ie doprowadzono spokoiem do ziemi Juda.

5. A ta iest kopia listów które Jonathas Spartiatóm pisał:

6. Jonathas nawyższy kapłan, y starszy narodu, y kapłani, y inny lud Żydowski, Spartiatóm braciéy zdrowia.

7. Już dawno posłany był list do Oniasza nawyższego kapłana od Ariusza który u was królował, żeście bracia naszy, iako zamyka w sobie odpis który poniż idzie.

8. Y przyiął Oniasz męża który był posłany z uczciwością, y wziął listy, któremi oznaymowano o towarzystwie y przyiacielstwie.

9. My acześmy nic z tego nie potrzebowali, maiąc za pociechę księgi święte, które są w rękach naszych:

10. woleliśmy posłać do was odnowić braterstwo y przyiacielstwo, abyśmy się nie stali odłączeni od was: bo wiele czasów wyszło iakoście do nas posłali.

11. My tedy na każdy czas bez przestanku w uroczyste dni, y w inne kiedy potrzeba, pamiętamy na was przy ofiarach które ofiaruiemy, y przy

72. *Bili się.* W greckim jest: *i uciekli.*

73. *Z jego strony.* To jest, Jonaty.

R. 12.—1. *Czas,* sposobność.

4. *Dali.* Rzymianie. *Listy do swych po miejscach.* Do naczelników miejsc przez które mieli przechodzić.

7. *Już dawno.* Przed laty prawie dziewięćdziesięciu.— *Bracia naszy* . Patrz niż. w. 21.

9. *My acześmy nic z tego niepotrzebowali.* Ani przymierza wojennego, gdyż zwalczyliśmy nieprzyjaciół naszych; ani przajaźni, gdyż mamy przyjaźń sąsiednich królów, t. j. Antyocha, Tryfona i Rzymian.— *Mając za pociechę księgi święte.* T. j. z łaski Bożej nasza rzeczpospolita zażywa pokoju, i możemy się spokojnie oddawać nabożeństwu, i napawać się rozkoszą z czytania ksiąg świętych bez żadnéj przeszkody; my jednak nie zapomnieliśmy o was i t. d. W greckim tekscie jest: *mając za dokument księgi święte.* Józef wyraził: *okazanie, dowód, świadectwo,* iż jesteśmy braćmi, i że wy wyprowadzacie ród swój od Abrahama i Cetury; w Pismie bowiem świętém napisano jest o potomkach Cetury.

10. *Abyśmy się nie stali odłączeni od was.* Bo jak przez wzajemny stosunek przyjaźń się utwierdza, tak przez oddalenie się i milczenie rozwiewa. — *Bo wiele czasów.* To jest, około dziewięćdziesięciu lat.

offerimus, et in observationibus, sicut fas est, et decet meminisse fratrum.

12. Laetamur itaque de gloria vestra.

13. Nos autem circumdederunt multae tribulationes, et multa proelia, et impugnaverunt nos reges, qui sunt in circuitu nostro.

14. Noluimus ergo vobis molesti esse, neque ceteris sociis et amicis nostris in his proeliis:

15. habuimus enim de coelo auxilium, et liberati sumus nos, et humiliati sunt inimici nostri.

16. Elegimus itaque Numenium Antiochi filium, et Antipatrem Jasonis filium, et misimus ad Romanos renovare cum eis amicitiam et societatem pristinam.

17. Mandavimus itaque eis ut veniant etiam ad vos, et salutent vos: et reddant vobis epistolas nostras de innovatione fraternitatis nostrae.

18. Et nunc benefacietis respondentes nobis ad haec.

19. Et hoc est rescriptum epistolarum, quod miserat Oniae:

20. Arius, rex Spartiatarum Oniae sacerdoti magno salutem.

21. Inventum est in scriptura de Spartiatis et Judaeis, quoniam sunt fratres, et quod sunt de genere Abraham.

22. Et nunc ex quo haec cognovimus, benefacitis scribentes nobis de pace vestra.

23. Sed et nos rescripsimus vobis: Pecora nostra et possessiones nostrae vestrae sunt, et vestrae, nostrae: mandavimus itaque haec nuntiari vobis.

24. Et audivit Jonathas, quoniam regressi sunt principes Demetrii cum exercitu multo supra quam prius, pugnare adversus eum;

25. et exiit ab Jerusalem, et occurrit eis in Amathite regione, non enim dederat eis spatium, ut ingrederentur regionem ejus.

26. Et misit speculatores in castra eorum, et reversi renuntiaverunt, quod constituunt supervenire illis nocte.

27. Cum occidisset autem sol, praecepit Jonathas suis vigilare, et esse in armis paratos ad pugnam tota nocte, et posuit custodes per circuitum castrorum.

28. Et audierunt adversarii, quod paratus est Jonathas cum suis in bello; et timuerunt, et formidaverunt in corde suo; et accenderunt focos in castris suis.

29. Jonathas autem, et qui cum eo erant, non cognoverunt usque mane; videbant autem luminaria ardentia,

obrzędziech, iako się godzi y przystoi pamiętać na bracia.

12. Przetóż raduiemy się z waszéy sławy.

13. Ale nas ogarnęły wielkie utrapienia, y wiele woien. Y walczyli przeciw nam królowie, którzy są około nas.

14. Niechcieliśmy tedy wam się przykrzyć, ani innym towarzyszom y przyiaciołom naszym w tych walkach:

15. bośmy mieli ratunek z nieba, iesteśmy wybawieni my, a nieprzyiaciele naszy poniżeni są.

16. A tak obraliśmy Numeniusza syna Antiochowego, y Antipatra Jasonowego syna, y posłaliśmy do Rzymian odnowić z nimi przyiacielstwa y towarzystwa dawne.

17. Przetożeśmy im roskazali, aby téż do was iachali, y pozdrowili was, y oddali wam listy nasze o ponowieniu braterstwa naszego.

18. A teraz dobrze uczynicie, ieśli nam na to odpowiécie.

19. A ten iest odpis listu który był posłał do Oniasza:

20. Arius król Spartiatów Oniaszowi Wielkiemu Kapłanowi zdrowia.

21. Nalazło się w piśmie o Spartiatach y Żydziech, iż są bracia, a iż poszli z narodu Abrahamowego.

22. A teraz iakośmy się tego dowiedzieli, dobrze czynicie że do nas o pokoiu waszym piszecie.

23. Ale y my odpisaliśmy wam: bydło nasze y maiętności nasze wasze są: a wasze nasze: A tak roskazaliśmy aby wam to opowiedziano.

24. Y usłyszał Jonathas iż książęta Demetriusowe z woyskiem daleko większym niż piérwsze wróciły się aby nań walczyły:

25. Y ruszył się z Jeruzalem, y zabieżał im w Amathiyskiéy krainie: bo im był nie dał czasu, aby wiachali do ziemie iego.

26. Y posłał szpiegi do woyska ich: y wróciwszy się oznaymili, że myślą naiachać ich w nocy.

27. A gdy słońce zaszło, roskazał Jonathas swym, aby czuli, y byli we zbroi pogotowiu ku bitwie przez całą noc, y postawił straż około obozu.

28. Y usłyszeli nieprzyiaciele, iż Jonathas z swémi gotów iest na woynę, y bali się, y lękali się na sercu swoim. Y zapalili ognie w swym obozie.

29. A Jonathas y co z nim byli, nie dowiedzieli się aż rano: a widzieli ognie goraiace,

21. *W pismie.* W starożytnych pomnikach Spartańskich.—*Poszli z narodu Abrahamowego.* Jakim sposobem było to prawdą, i być mogło, szeroko o tém rozprawiają Serariusz na to miejsce, i Salianus, tom 5, anno mundi 3821, w. 8 i daléj. Niema nic pewnego.

24. *Wróciły się.* Odnawiają wojnę wodzowie Demetryusza przeciwko Jonatasowi za to, że przystał do Tryfona i Antyocha.

25. *W Amatyjskiéj krainie.* W blizkości góry Libanu, tak nazwana od miasta Amat, które się częściéj nazywa w Piśmie ś. Emat.—*Do ziemie jego.* To jest, Jonaty.

26. *Ich.* Żydów.

28. *Zapalili ognie w swoim obozie.* Żeby Żydzi widząc gęste ognie, nie podejrzewali, iż nieprzyjaciele uciekli.

29. *Nie dowiedzieli się.* Że oni uciekli.

30. et secutus est eos Jonathas, et non comprehendit eos; transierant enim flumen Eleutherum.

31. Et divertit Jonathas ad Arabas, qui vocantur Zabadaei, et percussit eos, et accepit spolia eorum.

32. Et junxit, et venit Damascum, et perambulabat omnem regionem illam.

33. Simon autem exiit, et venit usque ad Ascalonem et ad proxima praesidia, et declinavit in Joppen, et occupavit eam

34. (audivit enim, quod vellent praesidium tradere partibus Demetrii), et posuit ibi custodes, ut custodirent eam.

35. Et reversus est Jonathas, et convocavit seniores populi, et cogitavit cum eis aedificare praesidia in Judaea,

36. et aedificare muros in Jerusalem, et exaltare altitudinem magnam inter medium arcis et civitatis, ut separaret eam a civitate, ut esset ipsa singulariter, et neque emant, neque vendant.

37. Et convenerunt, ut aedificarent civitatem; et cecidit murus, qui erat super torrentem ab ortu solis, et reparavit eum, qui vocatur Caphetetha;

38. et Simon aedificavit Adiada in Sephela, et munivit eam, et imposuit portas et seras.

39. Et cum cogitasset Tryphon regnare Asiae, et assumere diadema, et extendere manum in Antiochum regem,

40. timens, ne forte non permitteret eum Jonathas, sed pugnaret adversus eum, quaerebat comprehendere eum, et occidere. Et exsurgens abiit in Bethsan.

41. Et exivit Jonathas obviam illi cum quadraginta millibus virorum electorum in proelium, et venit Bethsan.

42. Et vidit Tryphon, quia venit Jonathas cum exercitu multo, ut extenderet in eum manus, timuit;

43. et excepit eum cum honore, et commendavit eum omnibus amicis suis, et dedit ei munera; et praecepit exercitibus suis, ut obedirent ei, sicut sibi.

44. Et dixit Jonathae: Utquid vexasti universum populum, cum bellum nobis non sit?

45. Et nunc remitte eos in domos suas: elige autem tibi viros paucos, qui tecum sint, et veni mecum Ptolemaidam, et tradam eam tibi, et reliqua praesidia, et exercitum, et universos praepositos negotii, et conversus abibo: propterea enim veni.

30. y puścił się Jonathas po nich, y nie dogonili ich, bo się byli przez Eleuther rzekę przeprawili.

31. A Jonathas obrócił się na Arabczyki, które zowią Zabadeyczyki, y poraził ie, y pobrał łupy ich.

32. Y ruszył się, y przyiachał do Damaszku, y obieżdżał onę wszytkę krainę.

33. A Simon wyiachał, y przyciągnał aż pod Askalon, y do bliskich mieysc osadzonych, a udał się do Joppen, y wziął ią,

34. (bo usłyszał że chcieli zamek podać stronie Demetriuszowéy) y osadził tam straż, żeby iéy strzegli.

35. Y wrócił się Jonathas, y zezwał starsze ludu, y naradził się z nimi, pobudować zamki w Żydowskiéy ziemi,

36. y pobudować mury w Jeruzalem, y podnieść wielką wysokość między pośrzodkiem zamku a miastem, aby go oddzielił od miasta, aby był sam osobno, ażeby ani kupowano, ani przedawano.

37. Y zeszli się aby budowali miasto: y upadł mur który był nad potokiem od wschodu słońca, y naprawił go, który zowią Kaphetetha.

38. A Simon zbudował Adiadę w Sepheli, y opatrzył ią, y postawił bramy y zawory.

39. A gdy umyślił Tryphon królować w Azyiéy, a wziąć na się koronę, y ściągnać rękę na Antiocha króla,

40. boiąc się żeby mu snadź nie dopuścił tego Jonathas, ale walczyć będzie przeciwko iemu: szukał go poimać y zabić. Y ruszywszy się iachał do Bethsan.

41. Y wyiachał przeciw iemu Jonathas ze czterdziestą tysięcy mężów przebranych ku boiowi, y przyszedł do Bethsan.

42. Y obaczył Tryphon, iż Jonathas przyciągnał z woyskiem wielkim, aby ściągnał nań rękę, ulękł się.

43. Y przyiął go z poczciwością, y zalécał go wszytkim przyiaciołóm swym, y dał mu upominki: y roskazał woyskam swoim, aby mu byli posłuszni iako iemu.

44. Y mówił do Jonathy: Przecześ trudził wszytek lud, gdyż niémasz walki między nami?

45. A teraz odeszli ie do domów ich, a obierz sobie trochę mężów którzyby zostali z tobą, a poiedź ze mną do Ptolemaidy, a podamci ią, y inne zamki, y woysko, y wszytkie przełożone nad sprawami: a wróciwszy się odiadę: bom dla tego przyiachał.

32. *Objeżdżał onę wszystką krainę.* Szukając i ścigając Demetryanów.

33. *Wyjechał.* Z wyprawą wojenną. — *Wziął ją.* Była ona wprawdzie we władaniu Jonatasa, jak widać z r. 10, w. 75 i 76; lecz się mówi że wziął, gdyż Joppeńczycy skłaniali się do odstępstwa, i dla tego przybył Symon, żeby ich utrzymać w wierności.

35. *Wrócił się Jonatas.* Z wyprawy swojéj do Judei.

36. *Sam.* Zamek.—*Nie kupowano.* Nie prowadzono handlu. Tak stanowią, gdyż zdobycie zamku wymagało dłuższéj pracy i czasu.

37. *I upadł mur.* Zamiast: albowiem upadł był mur.

38. *Adiadę.* Miasto w pokoleniu Dan, o którém Adrichom. in Dan. 3. — *W Sefeli.* Nazwisko krainy, w któréj była położona Adiada.

40. *Walczyć będzie przeciw jemu.* W obronie młodego króla, który się dobrze zasłużył jemu i Symonowi bratu jego; wiedział bowiem Tryfon, iż Jonatas jest mężem dzielnym i potężnym, i że wiarę i pobożność przenosił nad wszystkie rzeczy i względy świata.

45. *Przełożone nad sprawami.* Poddanych tobie wszystkich urzędników królewskich.

46. Et credidit ei, et fecit sicut dixit, et dimisit exercitum, et abierunt in terram Juda;
47. retinuit autem secum tria millia virorum, ex quibus remisit in Galilaeam duo millia, mille autem venerunt cum eo.
48. Ut autem intravit Ptolemaidam Jonathas, clauserunt portas civitatis Ptolemenses; et comprehenderunt eum, et omnes, qui cum eo intraverant, gladio interfecerunt.
49. Et misit Tryphon exercitum, et equites in Galilaeam, et in campum magnum, ut perderent omnes socios Jonathae. *(Infr. 13, 1).*
50. At illi, cum cognovissent, quia comprehensus est Jonathas, et periit, et omnes, qui cum eo erant, hortati sunt semetipsos, et exierunt parati in proelium.
51. Et videntes hi, qui insecuti fuerant, quia pro anima res est illis, reversi sunt;
52. illi autem venerunt omnes cum pace in terram Juda. Et planxerunt Jonathan, et eos, qui cum ipso fuerant, valde; et luxit Israel luctu magno. *(Infr. 13, 26).*
53. Et quaesierunt omnes gentes, quae erant in circuitu eorum, conterere eos; dixerunt enim:
54. Non habent principem, et adjuvantem: nunc ergo expugnemus illos, et tollamus de hominibus memoriam eorum.

46. Y uwierzył mu, y uczynił iako mówił: y rospuścił woysko, y odeszli do ziemie Juda:
47. a zostawił przy sobie trzy tysiące mężów: z których dwa tysiące odesłał do Galileiéy, a tysiąc przyszło z nim.
48. A skoro Jonathas wiachał do Ptolemaidy, Ptolemayczycy zamknęli mieyskie bramy, y poymali go, a wszytkie którzy z nim byli wiachali, mieczem pobili.
49. Y posłał Tryphon woysko y iezdne do Galileiéy, y na pole wielkie, aby wytracili wszytkie towarzysze Jonathy.
50. Ale oni gdy się dowiedzieli, iż Jonathę poymano, a iż zginął y wszyscy którzy z nim byli, napomnieli się spolu, y wyszli gotowi ku bitwie.
51. A ci którzy pogonili, widząc że im o duszę idzie, wrócili się;
52. a oni wszyscy przyszli z pokoiem do ziemie Judzkiéy. Y płakali Jonathy, y tych którzy z nim byli barzo, y żałował Izrael żałobą wielką.
53. A wszyscy narodowie, którzy około nich byli, starali się aby ie starli, bo mówili:
54. Nie maią hetmana, y pomocnika: teraz tedy zwalczmy ie, a wygładźmy pamiątkę ich z ludzi.

CAPUT XIII.

ROZDZIAŁ 13.

O pogrzebieniu Jonaty i rządach Symona.

1. Et audivit Simon, quod congregavit Tryphon exercitum copiosum, ut veniret in terram Juda, et attereret eam.
2. Videns, quia in tremore populus est et in timore, ascendit Jerusalem, et congregavit populum;
3. et adhortans dixit: Vos scitis, quanta ego, et fratres mei, et domus patris mei fecimus pro legibus, et pro sanctis proelia, et angustias quales vidimus:
4. horum gratia perierunt fratres mei omnes propter Israel, et relictus sum ego solus.
5. Et nunc non mihi contingat parcere animae meae in omni tempore tribulationis: non enim melior sum fratribus meis.
6. Vindicabo itaque gentem meam et sancta, natos quoque nostros et uxores, quia congregatae sunt universae gentes conterere nos inimicitiae gratia.
7. Et accensus est spiritus populi simul, ut audivit sermones istos;

1. Y usłyszał Symon, że Tryphon zebrał woysko wielkie, aby wtargnął do ziemie Judzkiéy, y zstarł ią.
2. Widząc że w strachu lud iest y w boiaźni, iachał do Jeruzalem, y zgromadził lud;
3. y napominaiąc rzekł: Wy wiecie iako wielkie bitwy ia, y bracia moi, y dóm oyca mego czyniliśmy, o zakon, y o rzeczy święte, y iakicheśmy trudności użyli:
4. dla tych rzeczy bracia moi wszyscy dla Izraela zginęli, y zostałem ia sam.
5. Y teraz nie day Boże abych miał folgować duszy moiéy w każdy czas utrapienia: bom nie iest lepszy niż bracia moi.
6. Pomszczę się tedy narodu mego, y rzeczy świętych: dziatek téż naszych y żon: bo zgromadzili się wszyscy narodowie zetrzeć nas, dla nieprzyiaźni.
7. Y zapalił się duch ludu skoro usłyszał te mowy;

---

49. *Na pole wielkie.* Jest imię własne miejsca, które się też nazywa polem Ezdrelońskiém, i Mageddo, i płaszczyzną Galilejską. Patrz Adrich. in tribu Issachar.
50. *Zginął.* Tak słyszeli byli, lecz fałszywie.
51. *O duszę.* Uważając za rzecz pewną, iż będą mieli sprawę z ludźmi zostającymi w rozpaczy i walczącymi za życie.
53. *Aby je starli* To jest: Żydów.
R. 13.—4. *Dla tych rzeczy.... zginęli.* Przez te uciski i walki.

5. *Duszy mojéj.* Życiu mojemu.—*Bom nie jest lepszy niż bracia moi.* Chociaż go wysławiał ojciec nad innych jako męża rady, wyż. r. 2, w. 65 i 70.
6. *Rzeczy świętych.* Kościoła. — *Dla nieprzyjaźni.* Nieżebyśmy ich obrazili, lecz iż nas prześladują z nienawiścią nieprzyjaciół, i usiłują obalić prawdziwą religiję, a wprowadzić bałwochwalstwo.
7. *Zapalił się duch ludu.* Stał się pochopnym i pobudził się do obrony rzeczypospolitéj.

8. et responderunt voce magna dicentes: Tu es dux noster loco Judae et Jonathae fratris tui:

9. pugna proelium nostrum, et omnia, quaecumque dixeris nobis, faciemus.

10. Et congregans omnes viros bellatores, acceleravit consummare universos muros Jerusalem, et munivit eam in gyro.

11. Et misit Jonathan filium Absalomi, et cum eo exercitum novum in Joppen, et ejectis his, qui erant in ea, remansit illic ipse.

12. Et movit Tryphon a Ptolemaida cum exercitu multo, ut veniret in terram Juda; et Jonathas cum eo in custodia.

13. Simon autem applicuit in Addus contra faciem campi.

14. Et ut cognovit Tryphon, quia surrexit Simon loco fratris sui Jonathae, et quia commissurus esset cum eo proelium, misit ad eum legatos,

15. dicens: Pro argento, quod debebat frater tuus Jonathas in ratione regis, propter negotia, quae habuit, detinuimus eum.

16. Et nunc mitte argenti talenta centum, et duos filios ejus obsides, ut non dimissus fugiat a nobis, et remittemus eum.

17. Et cognovit Simon, quia cum dolo loqueretur secum, jussit tamen dari argentum et pueros, ne inimicitiam magnam sumeret ad populum Israel, dicentem:

18. Quia non misit ei argentum et pueros, propterea periit.

19. Et misit pueros et centum talenta; et mentitus est, et non dimisit Jonathan.

20. Et post haec venit Tryphon intra regionem, ut contereret eam; et gyraverunt per viam, quae ducit Ador; et Simon et castra ejus ambulabant in omnem locum, quocumque ibant.

21. Qui autem in arce erant, miserunt ad Tryphonem legatos, ut festinaret venire per desertum, et mitteret illis alimonias.

22. Et paravit Tryphon omnem equitatum, ut veniret illa nocte; erat autem nix multa valde, et non venit in Galaaditim.

23. Et cum appropinquasset Bascaman, occidit Jonathan et filios ejus illic.

24. Et convertit Tryphon et abiit in terram suam.

8. y odpowiedzieli wielkim głosem mówiąc: Tyś iest hetmanem naszym na mieyscu Judy, y Jonathy brata twego:

9. sprawuy walki nasze, a wszytko cokolwiek nam rzeczesz uczynimy.

10. Y zebrawszy wszytkie męże waleczne, pospieszył się dokonać wszytkich murów Jeruzalem, y utwierdził ji w około.

11. Y wyprawił Jonathę syna Absalomi, y z nim woysko nowe do Joppen, a wygnawszy te co w nim byli, sam tam został.

12. A Tryphon ruszył się od Ptolemaidy z wielkim woyskiem, aby wciągnął do ziemie Judzkiéy, a Jonathas z nim pod strażą.

13. A Simon téż położył się obozem w Addus przeciw polu.

14. A gdy się Tryphon dowiedział, iż Simon powstał na mieyscu Jonathy brata swego, a iż z nim miał zwieśdź bitwę: wyprawił posły do niego,

15. mówiąc: Iż dla srébra które został winien Jonathas brat twóy na liczbie królewskiey, dla spraw które miał, zatrzymaliśmy go.

16. A teraz pośli sto talentów srébra, y dwu synów iego w zakładzie, aby wypusczony nie uciekł od nas, y odeślemy go.

17. Y poznał Simon, że zdradą z nim mówił, wszakóż kazał dać srébro y dzieci: żeby w nieprzyiaźń wielką nie przyszedł u ludu Izraelskiego, mówiącego:

18. Iż mu nie posłał srébra y dzieci, przeto zginął.

19. Y posłał dzieci y sto talentów: y skłamał: a niepuścił Jonathy.

20. A potym Tryphon wciągnął w ziemię, aby ią zburzył, y krążyli drogą która wiedzie do Ador: a Simon y woysko iego ciągnęło na każde mieysce, gdzie się kolwiek obrócili.

21. A którzy na zamku byli, wyprawili posły do Tryphona, aby się spieszył przyiachać przez pusczą, a iżby im posłał żywności.

22. Y nagotował Tryphon wszytkę iezdę, aby przyiachał onéy nocy: a był śnieg barzo wielki, y nieprzyiachał do Galaadyty.

23. A gdy był blisko Baskaman, zabił tam Jonathę y syny iego.

24. Y obrócił się Tryphon, y iachał do swéy ziemie.

---

11. *Wygnawszy te co w nim byli.* Których być może wierność była podejrzaną.—*Sam tam został.* T. j. Jonatas.

13. *W Addus przeciw polu.* Wedle miasta Addida, powiada Józef, położonego na górze, przy której leżą pola Żydowskie; tak też wyrażają kodeksa greckie. Adrichomiusz umieszcza to miasto w pokoleniu Efraima. Sarariusz sądzi, iż jest jednêm i têm samêm z Adiadą, o którêm się robi wzmianka w r. 12, w. 38; i takim sposobem, polem têm, o którêm się tu mówi, będzie Sefela, które się tamże wspomina.

15. *Na liczbie królewskiéj.* Zmyśla, iż Jonatas zatrzymany jest dopóty, dopóki się nie wypłaci z długu należnego królowi.

16. *Aby wypusczony nie uciekł od nas.* Aby nie odstał od nas, i nie stał się nieprzyjacielem, gdy zostanie wypuszczony.

18. *Iż mu nie posłał srebra.* Widział iż go pomawiać będą o łakomstwo, że przeniósł pieniądze nad życie brata; a także i o wyniosłość, iż przez chęć panowania, nie chciał wykupić z niewoli brata.

19. *Skłamał.* Tryfon.

20. *W ziemię.* Żydowską.—*Krążyli.* Nieprzyjaciele.

21. *Na zamku.* Miasta Ador.

22. *Onéj nocy.* W greckim jest: *A onéj nocy był śnieg bardzo wielki, i nie przybył dla śniegu, ale odszedł do Galaadyty.*

25. Et misit Simon, et accepit ossa Jonathae fratris sui, et sepelivit ea in Modin civitate patrum ejus.
26. Et planxerunt eum omnis Israel planctu magno, et luxerunt eum dies multos.
27. Et aedificavit Simon super sepulcrum patris sui et fratrum suorum aedificium altum visu, lapide polito retro et ante;
28. et statuit septem pyramidas, unam contra unam patri et matri, et quatuor fratribus;
29. et his circumposuit columnas magnas, et super columnas arma, ad memoriam aeternam; et juxta arma naves sculptas, quae viderentur ab omnibus navigantibus mare.
30. Hoc est sepulcrum, quod fecit in Modin, usque in hunc diem.
31. Tryphon autem, cum iter faceret cum Antiocho rege adolescente, dolo occidit eum.
32. Et regnavit loco ejus, et imposuit sibi diadema Asiae, et fecit plagam magnam in terra.
33. Et aedificavit Simon praesidia Judaeae, muniens ea turribus excelsis et muris magnis, et portis et seris, et posuit alimenta in munitionibus.
34. Et elegit Simon viros, et misit ad Demetrium regem, ut faceret remissionem regioni, quia actus omnes Tryphonis per direptionem fuerant gesti.
35. Et Demetrius rex ad verba ista respondit ei, et scripsit epistolam talem:
36. **Rex** Demetrius Simoni summo sacerdoti, et amico regum et senioribus, et genti Judaeorum salutem.
37. Coronam auream et Bahem, quam misistis, suscepimus, et parati sumus facere vobiscum pacem magnam, et scribere praepositis regis remittere vobis, quae indulsimus.
38. Quaecumque enim constituimus, vobis constant. Munitiones, quas aedificastis, vobis sint:
39. remittimus quoque ignorantias et peccata usque in hodiernum diem, et coronam, quam debebatis: et siquid aliud erat tributarium in Jerusalem, jam non sit tributarium.
40. Et si qui ex vobis apti sunt conscribi inter nostros, conscribantur: et sit inter nos pax.
41. Anno centesimo septuagesimo ablatum est jugum gentium ab Israel.

25. A Simon posłał, y wziął kości Jonathy brata swego, y pogrzebł ie w Modin w mieście oyców iego.
26. Y płakali go wszytek Izrael płaczem wielkim, y czynili po nim żałobę przez wiele dni.
27. Y zbudował Simon nad grobem oyca swego, y braciéy swéy budowanie wysokie ku widzeniu, z kamienia gładkiego z tyłu y z przodku;
28. y postawił siedm słupów spiczastych ieden przeciw drugiemu, oycu y matce, y czterzem braciéy;
29. a około nich postawił słupy wielkie, a na słupiech zbroie, na pamiątkę wieczną: a podle zbróy wyryte okręty, któreby widzieć mogli wszyscy co morzem iachali.
30. Ten iest grób który uczynił w Modin, aż do tego dnia.
31. A Tryphon gdy iachał w drodze z Antiochem królem młodym, zabił go zdradą.
32. Y królował miasto niego, y włożył na się koronę Azyiéy, y uczynił wielką porażkę w ziemi.
33. A Simon pobudował obronne mieysca Żydowskiéy ziemie, oprawiwszy ie wysokimi wieżami y murami wielkimi, y bramami y zaworami, y zostawił żywność w zamkach.
34. Y obrał Simon męże, y posłał do Demetriusa króla, aby uczynił folgę ziemi: bo wszytkie sprawy Tryphonowe przez łupieztwo czynione były.
35. Na te słowa Demetrius król odpowiedział mu, y taki list napisał.
36. **Król** Demetrius Simonowi nawyższemu kapłanowi, y przyiacielowi królów, y starszym, y narodowi Judzkiemu zdrowia.
37. Koronę złotą, y Bahem, którąście posłali, wzięliśmy, y gotowiśmy z wami uczynić pokóy wielki, y pisać do urzędników królewskich, aby wam odpuścili cośmy wam pozwolili.
38. Bo cokolwiekeśmy postanowili, wcale wam zostaie. Zamki któreście pobudowali, niechay wam będą:
39. odpuszczamy też niewiadomości y występki, aż do dnia dzisieyszego, y koronę którąście byli winni: y ieśli co inszego było należącego do podatku z Jeruzalem iuż niech nie będzie należące do podatku.
40. A ieśli są którzy z was godni na wpisanie między nasze, niech będą wpisani, a niech będzie pokóy między nami.
41. Roku setnego siedmdziesiątego zięte iest iarzmo pogańskie z Izraela.

---

25. *Wziął kości Jonaty.* Jonaty i synów. Mówi się *kości*, nie zaś *ciała*, dla tego, iż nie zaraz po ich zamordowaniu były sprowadzone.
29. *Na słupiech zbroje.* Zdaje się iż te zbroje były wyryte, tak jak i okręty, rodzajem rzeźby, która się nazywa wypukłą.
30. *Aż do tego dnia.* T. j. istniejący. Trwał ten grób aż do czasów ś. Hieronima; albowiem in locis hebraicis tak pisze: *Modin, miasteczko w bliskości Diospolu, zkąd pochodzili Machabejczykowie, których groby aż do dnia dzisiejszego tamże pokazują.*
32. *Uczynił wielką porażkę w ziemi.* W Syryi.
34. *Aby uczynił folgę w ziemi.* Aby uwolnił od ciężarów i podatków.
37. *Bahem, którąście posłali.* W greckim jest: *Bajnen*, który wyraz zdaje się oznaczać palmę, albo co innego podobnego do palmy, gdyż *Bais* i *Bajon*, jest gałęź drzewa palmowego, Jan. 12, 13.—Być może była to gałąź złota palmowa posłana z koroną.— *Pokój wielki.* Trwały i wieczny.
38. *Wcale wam zostaje.* Chcę żeby były prawne i nienaruszone.
39. *Odpuszczamy też niewiadomości.* Wszystko czemeście przeciwko mnie zgrzeszyli. Przypisuje niewiadomości, żeby zmniejszyć winę.
40. *Na wpisanie między nasze.* Pomiędzy dworzanami albo domownikami.

42. Et coepit populus Israel scribere in tabulis et gestis publicis: anno primo sub Simone summo sacerdote, magno duce et principe Judaeorum.

43. In diebus illis applicuit Simon ad Gazam, et circumdedit eam castris, et fecit machinas, et applicuit ad civitatem, et percussit turrem unam, et comprehendit eam.

44. Et eruperant, qui erant intra machinam in civitatem; et factus est motus magnus in civitate.

45. Et ascenderunt, qui erant in civitate, cum uxoribus et filiis supra murum scissis tunicis suis, et clamaverunt voce magna, postulantes a Simone dextras sibi dari,

46. et dixerunt: Non nobis reddas secundum malitias nostras, sed secundum misericordias tuas.

47. Et flexus Simon non debellavit eos; ejecit tamen eos de civitate, et mundavit aedes, in quibus fuerant simulacra, et tunc intravit in eam cum hymnis benedicens Dominum;

48. et ejecta ab ea omni immunditia, collocavit in ea viros, qui legem facerent; et munivit eam, et fecit sibi habitationem.

49. Qui autem erant in arce Jerusalem, prohibebantur egredi et ingredi regionem; et emere, ac vendere; et esurierunt valde, et multi ex eis fame perierunt;

50. et clamaverunt ad Simoenem, ut dexteras acciperent; et dedit illis, et ejecit eos inde, et mundavit arcem a contaminationibus;

51. et intraverunt in eam tertia et vigesima die secundi mensis, anno centesimo septuagesimo primo cum laude et ramis palmarum, et cinyris et cymbalis, et nablis et hymnis, et canticis, quia contritus est inimicus magnus ex Israel.

52. Et constituit, ut omnibus annis agerentur dies hi cum laetitia.

53. Et munivit montem templi, qui erat secus arcem, et habitavit ibi ipse, et qui cum eo erant.

54. Et vidit Simon Joannem filium suum, quod fortis proelii vir esset, et posuit eum ducem virtutum universarum; et habitavit in Gazaris.

42. Y począł lud Izraelski zapisować w księgach, y w dzieiach pospolitych: Roku pierwszego pod Simonem nawyższym kapłanem, wielkim hetmanem, y książęciem Żydowskim.

43. W onych dniach przyciągnął Simon do Gazy, y obtoczył ią obozem, y sprawił machiny y przypuścił do miasta, y zbił iednę wieżę, y wziął ią.

44. Y wtargnęli którzy w machinie byli do miasta, y stał się wielki rozruch w mieście.

45. Y wbieżeli którzy byli w mieście, z żonami y z dziećmi na mury, rozdarszy szaty swe, a wołali głosem wielkim, prosząc Simona aby ręce sobie dali,

46. y mówili: Nie oddaway nam według złości naszych, ale według miłosierdzia twego.

47. A Simon zmiękczony nie zwoiował ich, wszakże ie wypędził z miasta, y wyczyścił domy w których były bałwany, y tam dopiero wiachał z pieśniami do miasta, błogosławiąc Pana;

48. y wyrzuciwszy z niey wszytkie nieczystości, postanowił w niey męże, którzyby zakon czynili, y opatrzył ia, y mieszkanie sobie uczynił.

49. A którzy byli na zamku Jeruzalem, niedopuszczano im wchodzić y wychodzić do ziemie, y kupować y przedawać, y cierpieli głód wielki, y wiele z nich od głodu poginęło;

50. y wołali do Simona, aby im ręce dano: y dał im, y wygnał ie z tamtąd, y oczyścił zamek od plugastw;

51. y wiachali do niego dnia dwudziestego y trzeciego, miesiąca wtórego, roku setnego siedmdziesiątego pierwszego, z wychwalaniem, y z rózgami palmowemi, y z lutniami, y cymbały, y gęślami, y z himnami y z pieśniami, iż wielki nieprzyiaciel zstarty iest z Izraela.

52. Y postanowił aby po wszytkie lata były obchodzone te dni z weselem.

53. Y opatrzył górę kościelną, która była podle zamku, y mieszkał tam sam, y którzy z nim byli.

54. A obaczył Simon, iż Jan syn iego był mocnym do potykania mężem, y postanowił go hetmanem nad wszytkim woyskiem, y mieszkał w Gazarach.

CAPUT XIV.

ROZDZIAŁ 14.

O ponowieniu związku z Rzymianami i Spartańczykami i t. d.

1. Anno centesimo septuagesimo secundo congregavit rex Demetrius exercitum suum, et abiit in Mediam ad contrahenda sibi auxilia, ut expugnaret Tryphonem.

1. Roku setnego siedmdziesiątego wtórego, król Demetrius zebrał woysko swe, y iachał do Medyiey nabywać sobie ratunku, aby zwoiował Tryphona.

42. *W księgach, i w dziejach pospolitych.* W greckim jest, *w obligach i kontraktach,* zaczęli pisać, to jest początek, jak następuje: *Roku pierwszego i t. d.* Patrz r. 14. 27. Postanowił lud nową erę, według której pisano obligi i kontrakty.

47. *Wyczyścił domy.* Wyrzuciwszy wszelkie nieczystości bałwochwalskie, jak się mówi w w. następ.

49. *Niedopuszczano im wchodzić.* Patrz rozdz. poprzed. w. 36.

51. *Wielki nieprzyjaciel.* Rozumie żołnierzy trzymających załogę, którzy napastowali mieszkańców miasta.

54. *Mocnym do potykania mężem.* W greckim niema wyrazu *mocnym.— W Gazarach.* W Gazie; że tak tłumaczyć należy pokazuje się z tego, iż w rozdziale następnym w. 34, mówi się: *Która jest na granicach Azotu.*

2. Et audivit Arsaces rex Persidis et Mediae, quia intravit Demetrius confines suos, et misit unum de principibus suis, ut comprehenderet eum vivum, et adduceret eum ad se.

3. Et abiit et percussit castra Demetrii, et comprehendit eum, et duxit eum ad Arsacem, et posuit eum in custodiam.

4. Et siluit omnis terra Juda omnibus diebus Simonis, et quaesivit bona genti suae; et placuit illis potestas ejus, et gloria ejus omnibus diebus.

5. Et cum omni gloria sua accepit Joppen in portum, et fecit introitum in insulis maris.

6. Et dilatavit fines gentis suae, et obtinuit regionem.

7. Et congregavit captivitatem multam, et dominatus est Gazarae, et Bethsurae, et arci, et abstulit immunditias ex ea; et non erat, qui resisteret ei.

8. Et unusquisque colebat terram suam cum pace; et terra Juda dabat fructus suos, et ligna camporum fructum suum.

9. Seniores in plateis sedebant omnes, et de bonis terrae tractabant, et juvenes induebant se gloriam et stolas belli.

10. Et civitatibus tribuebat alimonias, et constituebat eas, ut essent vasa munitionis, quoadusque nominatum est nomen gloriae ejus usque ad extremum terrae.

11. Fecit pacem super terram, et laetatus est Israel laetitia magna.

12. Et sedit unusquisque sub vite sua et sub ficulnea sua; et non erat, qui eos terreret. *(Zach. 3,10.)*

13. Defecit impugnans eos super terram; reges contriti sunt in diebus illis.

14. Et confirmavit omnes humiles populi sui, et legem exquisivit, et abstulit omnem iniquum et malum;

15. sancta glorificavit, et multiplicavit vasa sanctorum.

16. Et auditum est Romae, quia defunctus esset Jonathas, et usque in Spartiatas; et contristati sunt valde.

17. Ut audierunt autem, quod Simon frater ejus factus esset summus sacerdos loco ejus, et ipse obtineret omnem regionem, et civitates in ea,

18. scripserunt ad eum in tabulis aereis, ut renovarent amicitias et societatem, quam fecerant cum Juda et cum Jonatha fratribus ejus. *(Supr. 12, 1.)*

2. Y usłyszał Arsaces król Perski y Medzki, że Demetrius wiachał w granice iego, y posłał iednego z książąt swych, aby go żywo poimał, y przywiódł do siebie.

3. Y iachał, y poraził woysko Demetriusowe, y poimał go, y przywiódł do Arsaka, y dał go do więzienia.

4. Y była w pokoiu wszytka ziemia Juda za wszytkich dni Simonowych: y starał się o dobro narodu swego, y podobało się im panowanie iego, y sława iego przez wszytkie dni.

5. Y ku wszytkiéy chwale swéy wziął Joppen na port, y otworzył wiazdy do wysep morskich.

6. Y rozprzestrzenił granice narodu swego, y otrzymał ziemię.

7. Y zebrał więźniów wiele, y opanował Gazarę, y Bethsurę, y zamek: y zniósł z niego plugastwa, a nie był ktoby się mu sprzeciwił.

8. Y każdy sprawował swą ziemię w pokoiu, a ziemia Judzka dawała urodzaie swoie, y drzewa polne owoce swoie.

9. Starcy na ulicach siadali wszyscy, y radzili o dobrym ziemie: a młodzieńcy obtoczyli się w chwałę, y w szaty woienne.

10. Y miastóm dodawał żywności, y postanowił ie aby byli naczyniem obrony, póki wsławione było imię chwały iego aż do kończyn ziemie.

11. Uczynił pokóy w ziemi, y radował się Izrael, radością wielką.

12. Y każdy siedział pod winnym drzewem swym, y pod swą figą: a nie było ktoby ie straszył.

13. Ustał walczący na nie na ziemi: królowie za onych dni zstarci są.

14. Y zmocnił wszytkie poniżone ludu swego, y szukał zakonu, y zniósł wszelkiego niezbożnika y złego;

15. mieysca święte ozdobił, y naczynia świątynie rozmnożył.

16. Y usłyszano w Rzymie iż Jonathas umarł, y aż u Sparcyatów, y zasmucili się barzo.

17. Lecz gdy usłyszeli iż Simon brat iego postanowion iest nawyższym kapłanem na mieyscu iego, a iż otrzymał wszytkę ziemię, y miasta w niéy,

18. pisali do niego na tablicach miedzianych aby ponowili przyiacielstwo y towarzystwo, które byli uczynili z Juda y z Jonatha bracia iego.

R. 14.—5. *I ku wszystkiéj chwale swéj.* Było bowiem rzeczą chwalebną dla Żydów posiadać najsławniejszy port, z którego był otwarty wstęp do morza i wysp, bądź dla szukania pomocy wojennéj, bądź dla prowadzenia handlu.

6. *Otrzymał.* Spokojnie posiadł albo rządził.

7. *Więźniów.* Albo rozumie Żydów uwolnionych z niewoli, albo nieprzyjaciół wziętych do niewoli: sens pierwszy zdaje się być prawdziwszym.—*Opanował Gazarę.* Wspomina te trzy miejsca, jako najwarowniejsze ze wszystkich, których posiadanie zapewniało miastu Jerozolimie bezpieczne panowanie nad Judeą i Palestyną.—*Plugastwa.* Bałwany.

9. *Starcy na ulicach siadali.* Starcy naradzali się i przemyśliwali nad pożytkami rzeczypospolitéj, a młodzieńcy, skoro była potrzeba, zbrojną ręką wykonywali ich uchwały.—*W chwałę.* To jest, świetnie.

10. *Naczyniem obrony.* Schronieniem; jakby rzekł: aby przechowywały narzędzia wojenne. Albo zaopatrywał miasta w oręż i żywność na przypadek wojny.—*Póki.* Tak iż dostąpił tego, że imię jego stało się wszędzie sławném. Ma na względzie to, co nieco potém powie o Rzymianach i Spartańczykach, i znowu rozdz. następ. o listach pisanych z Rzymu do rozmaitych narodów na korzyść Simona i Żydów.

14. *Poniżone.* Utrapionych.—*Szukał zakonu.* Czyli starał się żeby zakon był zachowywany.

19. Et lectae sunt in conspectu eclesiae in Jerusalem. Et hoc exemplum epistolarum, quas Spartiatae miserunt:

20. **Spartianorum** principes et civitates, Simoni sacerdoti magno, et senioribus, et sacerdotibus, et reliquo populo Judaeorum, fratribus salutem.

21. Legati, qui missi sunt ad populum nostrum, nuntiaverunt nobis de vestra gloria, et honore ac laetitia, et gavisi sumus in introitu eorum.

22. Et scripsimus, quae ab eis erant dicta in conciliis populi, sic: Numenius Antiochi, et Antipater Jasonis filius, legati Judaeorum, venerunt ad nos, renovantes nobiscum amicitiam pristinam.

23. Et placuit populo excipere viros gloriose, et ponere exemplum sermonum eorum in segregatis populi libris, ut sit ad memoriam populo Spartiatarum. Exemplum autem horum scripsimus Simoni, magno sacerdoti.

24. Post haec autem misit Simon Numenium Romam, habentem clypeum aureum magnum, pondo mnarum mille, ad statuendam cum eis societatem.

25. Cum autem audisset populus Romanus sermones istos, dixerunt: Quam gratiarum actionem reddemus Simoni et filiis ejus?

26. Restituit enim ipse fratres suos, et expugnavit inimicos Israel ab eis; et statuerunt ei libertatem, et descripserunt in tabulis aereis, et posuerunt in titulis in monte Sion.

27. Et hoc est exemplum scripturae: **Octava** decima die mensis Elul, anno centesimo septuagesimo secundo, anno tertio sub Simone sacerdote magno in Asaramel,

28. in conventu magno sacerdotum, et populi, et principum gentis et seniorum regionis, nota facta sunt haec: Quoniam frequenter facta sunt proelia in regione nostra.

29. Simon autem Mathathiae filius ex filiis Jarib, et fratres ejus dederunt se periculo, et restiterunt adversariis gentis suae, ut starent sancta ipsorum, et lex, et gloria magna glorificaverunt gentem suam.

30. Et congregavit Jonathas gentem suam, et

18. Y czytano ie w oczach zgromadzenia w Jeruzalem. A ta kopia listów, które Sparcyatowie posłali.

20. **Spartianów** książęta, y miasta, Simonowi kapłanowi wielkiemu, y starszym, y kapłanóm, y innemu ludowi Żydowskiemu, braciéy zdrowia.

21. Posłowie którzy są do ludu naszego posłani, dali nam sprawę o waszéy chwale, y czci, y weselu, y uradowaliśmy się z przyiazdu ich.

22. Y napisaliśmy co oni powiadali w księgi pospolite, tym sposobem: Numenius Antiochów, y Antipater Jasonów syn, posłowie Judzcy przyiachali do nas, odnawiaiąc z nami stare przyiacielstwo.

23. Y podobało się ludowi przyiąć męże zacnie, y wpisać kopią mów ich w osobne księgi ludu, aby było na pamiątkę ludowi Spartiatów. A tych rzeczy kopią napisaliśmy Symonowi wielkiemu kapłanowi.

24. A potym posłał Simon Numeniusza do Rzymu maiącego wielką tarczą złotą, która ważyła tysiąc grzywien, dla potwierdzenia towarzystwa z nimi.

25. A gdy usłyszał lud Rzymski te mowy, powiedział: co za dzięki oddamy Simonowi y synóm iego?

26. On bowiem wyzwolił bracią swoię, a wybił nieprzyiaciele Izraelskie od nich: y dali mu wolność, y zapisali na tablicach miedzianych, y postanowili na słupiech na górze Sion.

27. A ta iest kopia pisma: **Ośmnastego** dnia miesiąca Elul, roku setnego siedmdziesiątego wtórego, roku trzeciego pod Simonem kapłanem wielkim w Asaramel,

28. na wielkim zgromadzeniu kapłanów y ludu, y książąt narodu, y starszych ziemie, oznaymione są te rzeczy: Iż częste były walki w ziemi naszéy.

29. A Simon syn Mathathiaszów z synów Jaryb, y braci iego dali się w niebezpieczeństwa, y oparli się nieprzyiaciołóm narodu swego, aby ich mieysce święte, y zakon został w cale: y wielką sławą naród swóy ozdobili.

30. Y zgromadził Jonathas naród swóy, y stał

---

22. *Napisaliśmy.* W rocznikach i pomnikach naszych na wieczną pamiątkę.

25. *Lud rzymski.* W kodeksach greckich i łacińskich niema wyrazu *rzymski,* Serariusz i Sallianus mniemają że ten wyraz został wniesiony do tekstu z marginesu, gdzie niektóre rzeczy były napisane dla objaśnienia. I tym pisarzom się zdaje, że słowa te należą do ludu żydowskiego, nie zaś rzymskiego: albowiem odpowiedź ludu rzymskiego znajduje się w roz. następ. w. 16.

26. *On bowiem wyzwolił.* Cały ten wiersz w greckim tak się znajduje: *Albowiem on z braćmi swoimi i z domem swoim ojcowskim umocnił Izraela i wypędziwszy orężem nieprzyjaciół darował mu wolność.*

27. *Miesiąca Elul.* Który jest szóstym, i odpowiada w części Sierpniowi. — *Roku setnego siedmdziesiątego wtórego.* Królestwa greckiego. — *Roku trzeciego pod Symonem.* Potwierdza się i przywodzi się do skutku to co się powiedziało w roz. powyż. w. 42, że lud miał przywodzić w księgach publicznych i prywatnych lata rządów Symona.— *W Asaramel.* Albo, jak mają greckie, *Saramel.* Watablus mniema, iż wyraz jest skażony, i że czytać potrzeba *Jerusalem.* Serariusz powiada, że zatrzymany został wyraz hebrajski, który oznacza, *w książęciu Bogu,* to jest, iż Symon nazywa się kapłanem wielkim w Panu Bogu, czyli Pana Boga. Albo zapewne Asaramel jest imię miejsca, w którém to postanowiono było na zebraniu ogólném.

28. *Na wielkiem zgromadzeniu.* Jest to wstęp do rozważania wykładu świetnych czynów, niedawno spełnionych, któremi lud został pobudzony do okazania wdzięczności Symonowi. Tak liczny zaś poczet osób pokazuje, że to nie jest ogłoszenie wyroku rzymskiego, lecz własnego. Dodajmy, iż ten wyrok jest pewném prawem; a przyjmować prawo od Rzymian, nie byłoby to mieć ich przyjaciółmi i towarzyszami, lecz panami. — *Oznajmione są te rzeczy.* W niektórych kodeksach greckich znajduje się *doszło do naszéj wiadomości*; w innych, *oznajmujemy wam.*

29. *Miejsce święte.* Kościół i święte obrzędy.

30. *Przyłożon jest do ludu swego.* Umarł.

factus est illis sacerdos magnus, et appositus est ad populum suum.
31. Et voluerunt inimici eorum calcare, et atterere regionem ipsorum, et extendere manus in sancta eorum.
32. Tunc restitit Simon, et pugnavit pro gente sua, et erogavit pecunias multas, et armavit viros virtutis gentis suae et dedit illis stipendia,
33. et munivit civitates Judaeae, et Bethsuram, quae erat in finibus Judaeae, ubi erant arma hostium antea, et posuit illic praesidium viros Judaeos.
34. Et Joppen munivit, quae erat ad mare, et Gazaram, quae est in finibus Azoti, in qua hostes antea habitabant, et collocavit illic Judaeos, et quaecumquae apta erant ad correptionem eorum, posuit in eis.
35. Et vidit populus actum Simonis, et gloriam, quam cogitabat facere genti suae, et posuerunt eum ducem suum, et principem sacerdotum, eo quod ipse fecerat haec omnia, et justitiam et fidem, quam conservavit genti suae, et exquisivit omni modo exaltare populum suum.
36. Et in diebus ejus prosperatum est in manibus ejus, ut tollerentur gentes de regione ipsorum, et qui in civitate David erant, in Jerusalem in arce, de qua procedebant, et contaminabant omnia, quae in circuitu sanctorum sunt, et inferebant plagam magnam castitati,
37. et collocavit in ea viros Judaeos ad tutamentum regionis et civitatis, et exaltavit muros Jerusalem.
38. Et rex Demetrius statuit illi summum sacerdotium.
39. Secundum haec fecit eum amicum suum, et glorificavit eum gloria magna.
40. Audivit enim, quod appellati sunt Judaei a Romanis amici, et socii et fratres, et quia susceperunt legatos Simonis gloriose;
41. et quia Judaei et sacerdotes eorum consenserunt eum esse ducem suum, et summum sacerdotem in aeternum, donec surgat propheta fidelis;
42. et ut sit super eos dux, et ut cura esset illi pro sanctis, et ut constitueret praepositos super opera eorum, et super regionem, et super arma et super praesidia,
43. et cura sit illi de sanctis, et ut audiatur ab omnibus, et scribantur in nomine ejus omnes conscriptiones in regione; et ut operiatur purpura et auro;

się im kapłanem wielkim, y przyłożon iest do ludu swego.
31. Y chcieli nieprzyiaciele ich podeptać, y zetrzeć ich krainę, y targnąć się ręką na ich święte mieysca.
32. Tedy Simon zastawił się, y walczył za naród swóy, y nałożył wiele pieniędzy, a uzbroił męże mocne narodu swego, y dał im pieniądze,
33. y mocno opatrzył miasta Żydowskiey ziemie, y Bethsurę która była na granicach Żydowskiey ziemie, gdzie przed tym bywały zbroie nieprzyiacielskie, y osadził tam straż męże Żydy.
34. Y Joppen, która była nad morzem, opatrzył, y Gazarę która iest na granicach Azothu, w którey przed tym nieprzyiaciele mieszkali, y osadził tam Żydy, y cokolwiek służyło ku poprawie ich postawił w nich.
35. Y widział lud sprawy Simonowe, y sławę którą myślił uczynić narodowi swemu, y postanowili go za hetmana swego, y za książę kapłańskie: dla tego że on to był wszytko uczynił, y sprawiedliwość, y wiarę, którą zachował narodowi swemu, y starał się wszelkim sposobem lud swóy wywyższyć.
36. Y za iego czasów powiodło się w ręku iego, iż pogani wyrzuceni są z ziemie ich, y którzy byli w mieście Dawidowym w Jeruzalem na zamku, z którego wychodzili, y wszytko co około świątynie iest splugawili, a zadawali wielką ranę czystości,
37. y osadził na nim męże Żydy ku obronie ziemie y miasta, y mury Jerozolimskie wywyższył.
38. Y król Demetrius potwierdził mu nawyższe kapłaństwo.
39. Dla tego uczynił go przyiacielem swoim, y wsławił go chwałą wielką.
40. Bo słyszał iż Rzymianie nazywali Żydy przyiaciołmi, y towarzyszmi, y braty, aż iż Simonowe posły uczciwie przyięli;
41. a iż Żydowie y kapłani ich zezwolili, żeby on był ich książęciem, y nawyższym kapłanem na wieki, ażby nastał wierny prorok;
42. ażeby był książęciem nad nimi, y żeby miał na pieczy rzeczy święte, ażeby stanowił przełożone nad sprawami ich, y nad ziemią, y nad zbroiami, y nad zamkami:
43. y staranie miał o rzeczach świętych, y żeby go wszyscy słuchali. Ażeby imieniem iego były pisane wszytkie zapisy w ziemi: y aby się oblóczył w szarłat y we złoto:

31. *Podeptać.* Najść, wkroczyć.
33. *Zbroje nieprzyjacielskie.* Załogę nieprzyjacielską.
34. *Gazarę.* Gazę rozumie, jak się pokazuje z tego co się dodaje, *która jest na granicach Azotu.*—*Ku poprawie.* Ku naprawie, ku przywróceniu do dobrego stanu.
36. *Czystości.* Świętości miejsca.
41. *Ażby nastał wierny prorok.* Jakby rzekł: Aż do czasu nim przyjdzie Chrystus, chcieli żeby on i jego rodzina rządziła ludem, chociaż byli z pokolenia Lewi, i władza należała do Judy. Albo sens jest: dopóki Bóg nie da jakiego proroka ludowi swojemu, i przez niego nam nie objawi jak potrzeba urządzić rzeczpospolitą, i do kogo należy zarząd królestwa. Patrz wyż. rozdz. 4, w. 46.
42. *Rzeczy święte.* To jest, kościoła i czci świętej. —*Nad sprawami ich.* Do utrzymania budowy kościelnéj.

44. et ne liceat ulli ex populo et ex sacerdotibus irritum facere aliquid horum, et contradicere his, quae ab eo dicuntur, aut convocare conventum in regione sine ipso; et vestiri purpura, et uti fibula aurea.
45. Qui autem fecerit extra haec, aut irritum fecerit aliquid horum, reus erit.
46. Et complacuit omni populo statuere Simonem, et facere secundum verba ista.
47. Et suscepit Simon, et placuit ei, ut summo sacerdotio fungeretur, et esset dux, et princeps gentis Judaeorum et sacerdotum; et praeesset omnibus.
48. Et scripturam istam dixerunt ponere in tabulis aereis, et ponere eas in peribulo sanctorum, in loco celebri;
49. exemplum autem eorum ponere in aerario, ut habeat Simon, et filii ejus.

44. y aby żadnemu z ludu y z kapłanów nie godziło się żadnéy z téy rzeczy gwałcić, ani się sprzeciwić temu co on mówi, ani czynić seymu w ziemi bez niego: ani się obłóczyć w szarłat, ani nosić knafel złoty.
45. A ktoby wykroczył z tego, abo którą z tych rzeczy zgwałcił, winien będzie.
46. Y podobało się wszemu ludowi przełożyć Simona, y uczynić według tych słów.
47. Y podiął się Simon, y podobało mu się aby nawyższe kapłaństwo odprawował, y był hetmanem a książęciem narodu Żydowskiego, y kapłanów, y miał przełożeństwo nad wszytkimi.
48. Y rzekli aby pismo to, było napisano na tablicach miedzianych, y położono na ganku okrągłym mieysca świętego, na mieyscu okazałym.
49. A kopia tych rzeczy aby była włożona do skarbu, żeby miał Simon y synowie iego.

CAPUT XV.

ROZDZIAŁ 15.

O odnowieniu przymierza z Żydami przez Antyocha, wstawieniu się Rzymian za Żydami i t. d.

1. Et misit rex Antiochus, filius Demetrii, epistolas ab insulis maris Simoni sacerdoti et principi gentis Judaeorum, et universae genti;
2. et erant continentes hunc modum: **Rex** Antiochus Simoni, sacerdoti magno, et genti Judaeorum salutem.
3. Quoniam quidem pestilentes obtinuerunt regnum patrum nostrorum, volo autem vindicare regnum, et restituere illud, sicut erant antea: et electam feci multitudinem exercitus, et feci naves bellicas:
4. volo autem procedere per regionem, ut ulciscar in eos, qui corruperunt regionem nostram, et qui desolaverunt civitates multas in regno meo:
5. nunc ergo statuo tibi omnes oblationes, quas remiserunt tibi ante me omnes reges, et quaecumque alia dona remiserunt tibi,
6. et permitto tibi facere percussuram proprii numismatis in regione tua:
7. Jerusalem autem sanctam esse, et liberam, et omnia arma, quae fabricata sunt, et praesidia, quae construxisti, quae tenes, maneant tibi.
8. Et omne debitum regis, et quae futura sunt regi, ex hoc et in totum tempus remittuntur tibi.
9. Cum autem obtinuerimus regnum nostrum,

1. Y posłał król Antioch syn Demetriuszów listy z wysep morskich do Simona kapłana, y książęcia narodu Żydowskiego, y do wszego narodu, y były w ten sposób napisane:
2. **Król** Antioch Simonowi wielkiemu kapłanowi, y narodowi Żydowskiemu zdrowia.
3. Ponieważ ludzie zaraźliwi posiedli królestwo oyców moich, chcę królestwo oswobodzić, a przywrócić ie iako było przed tym, y wybrałem mnóstwo woyska, y sprawiłem okręty woienne.
4. A chcę wiachać w ziemię, abych się pomścił nad tymi którzy naszę krainę pokazili, y którzy wiele miast w królestwie moim spustoszyli.
5. Przetóż teraz potwierdzam ci wszytkie podatki, któreć wszyscy przedemną królowie odpuścili, y którekolwiek inne upominki odpuścili tobie.
6. Y dopuszczam ci abyś dał bić własną monetę w ziemi twoiéy,
7. a Jeruzalem żeby było święte y wolne: y wszytka broń woienna która sprawiona iest, y zamki któreś pobudował, które trzymasz, niech zostaną przy tobie.
8. Y wszytek dług królewski, y co ma bydź królowi, odtąd y na wszytek czas odpuszczaią tobie.
9. A gdy otrzymamy królestwo nasze, wsławié-

48. *Rzekli.* Postanowili.
49. *Miał.* W swojém posiadaniu, aby mógł zaglądać i innym pokazywać.
R. 15.—1. *Syn Demetryuszów.* Demetryusza przezwanego Soterem, którego zabił Aleksander, i którego brat nazywał się Nikanorem.—*Z wysep morskich.* To jest, wyspy Rodos, jak się znajduje u Appiana in Syriacis.
3. *Zaraźliwi.* Występni. Tryfona rozumie i jego zwolenników.
4. *Wjechać w ziemię.* Wnijść do Syryi.
5. *Wszystkie podatki.* Jakby rzekł: Wszystko to odstępuję coście byli winni, jako cło lub podatek, wnosić do skarbu królewskiego.— *Którekolwiek inne upominki.* Jakiemi były: korona, złoto i t. d., o którém wyż. r. 10, 29.
6. *Własną monetę.* Co jest znakiem najwyższéj władzy dozwolonéj Żydom.
7. *Święte i wolne.* W greckim jest: *i święte żeby było wolném*, to jest, kościoł, i wszystko co się odnosi do pobożności i czci Bożéj.
8. *Co ma być królowi.* Co się będzie należało, albo coby się należało. W greckim jest *królewszczyzna.*

glorificabimus te, et gentem tuam, et templum gloria magna ita, ut manifestetur gloria vestra in universa terra.

10. Anno centesimo septuagesimo quarto exiit Antiochus in terram patrum suorum, et convenerunt ad eum omnes exercitus, ita ut pauci relicti essent cum Tryphone.

11. Et insecutus est eum Antiochus rex, et venit Doram fugiens per maritimam;

12. sciebat enim, quod congregata sunt mala in eum; et reliquit eum exercitus.

13. Et applicuit Antiochus super Doram cum centum viginti millibus virorum belligeratorum et octo millibus equitum,

14. et circuivit civitatem; et naves a mari accesserunt, et vexabant civitatem a terra et mari, et neminem sinebant ingredi vel egredi.

15. Venit autem Numenius, et qui cum eo fuerant, ab urbe Roma, habentes epistolas regibus et regionibus scriptas, in quibus continebantur haec:

16. **Lucius** consul Romanorum, Ptolemaeo regi salutem.

17. Legati Judaeorum venerunt ad nos, amici nostri, renovantes pristinam amicitiam et societatem, missi a Simone principe sacerdotum, et populo Judaeorum.

18. Attulerunt autem et clipeum aureum mnarum mille.

19. Placuit itaque nobis scribere regibus et regionibus, ut non inferant illis mala, neque impugnent eos, et civitates eorum, et regiones eorum: et ut non ferant auxilium pugnantibus adversus eos.

20. Visum autem est nobis accipere ab eis clypeum.

21. Si qui ergo pestilentes refugerunt de regione ipsorum ad vos, tradite eos Simoni principi sacerdotum, ut vindicet in eos secundum legem suam.

22. Haec eadem scripta sunt Demetrio regi, et Attalo, et Ariarathi, et Arsaci,

23. et in omnes regiones; et Lampsaco et Spartiatis, et in Delum et in Myndum, et in Sicyonem et in Cariam, et in Samum et in Pamphyliam, et in Lyciam et in Alicarnassum, et in Coo et in Siden, et in Aradon et in Rhodum, et in Phaselidem, et in Gortynam et Gnidum, et Cyprum et Cyrenen.

24. Exemplum autem eorum scripserunt Simoni principi sacerdotum, et populo Judaeorum.

25. Antiochus autem rex applicuit castra in Doram secundo, admovens ei semper manus, et machinas faciens; et conclusit Tryphonem, ne procederet.

26. Et misit ad eum Simon duo millia virorum

my cię, y naród twóy, y kościół sławą wielką, tak iż się okaże sława wasza po wszéy ziemi.

10. Roku setnego siedmdziesiątego czwartego wyiechał Antioch do ziemie oyców swoich, y zeszły się do niego wszytkie woyska, tak iż ich mało zostało z Tryphonem.

11. Y gonił go król Antioch, a przyszedł do Dory uciekaiąc po pomorzu.

12. Bo widział że się nań złe zebrało, y woysko go opuściło.

13. Y przyciągnął Antioch do Dory we stu y dwudziestu tysięcy mężów walecznych, a ośmi tysięcy iezdnych:

14. y obtoczył miasto, y okręty od morza przybyły, y trapili miasto ziemią y morzem, y nie dopuszczali żadnemu wniśdź albo wyniśdź.

15. Y przyiachał Numenius y którzy z nim byli z miasta Rzymu, maiąc listy do królów y do ziem napisane, w których się to zamykało:

16. **Lucius** Rzymski Konsul, Ptolomeuszowi królowi zdrowia.

17. Posłowie Żydowscy przyiaciele naszy przyiechali do nas, ponawiaiąc dawną przyiaźń y towarzystwo, posłani od Simona książęcia kapłanów, y od ludu Żydowskiego.

18. A przynieśli y tarcz złotą ważącą tysiąc grzywien.

19. A tak zdało się nam pisać do królów, y do ziem, aby im krzywdy nie czynili, ani walczyli na nie, y na miasta ich, y na ziemie ich, y aby nie dali ratunku woiuiącym przeciwko nim.

20. Y zdało się nam wziąć tarcz od nich.

21. Jeśli tedy którzy źli ludzie uciekli z ich ziemie do was, wydaycie ie Simonowi książęciu kapłańskiemu, aby ie skarał według zakonu swego.

22. Toż też było napisano do Demetriusa króla, y Attala, y Ariaratha, y Arsaka,

23. y do wszytkich ziem: do Lampsaka, y do Spartiatów, y do Delu, y do Mindu, y do Sycionu, y do Karyiéy, y do Samu, y do Pamphiliéy, y do Lycyiéy, y do Alikarnasu, y do Kou, y do Siden, y do Aradon, y do Rhodu, y do Phaselidy, y do Gorthynéy, y do Gnidu, y do Cypru, y do Cyreny.

24. A kopią ich posłali Simonowi książęciu kapłańskiemu, y ludowi żydowskiemu.

25. A Antioch król przyciągnął z woyskiem do Dory powtóre, ustawicznie na nie szturmuiąc, a czyniąc machiny, y zamknął Tryphona, żeby nie wyszedł.

26. Y posłał Simon dwa tysiące mężów wybor-

16. *Lucius.* Salianus z innymi sądzi iż nim był Lucius Kalfurnius Pizon. Inni, że Lucius Furius, który był konsulem w r. 617 od założenia Rzymu.— *Ptolomeuszowi.* Który się nazywał Fiskonem albo Ewergetem, i nastąpił po Ptolomeuszu Filometorze bracie swoim.

21. *Źli.* Nieprzyjaciele publicznego dobra.

22. *Do Demetryusza.* Który był wzięty i trzymany przez Arsaka, lecz Rzymianie o tém nie wiedzieli.— *Attala.* Króla Pergamu.— *Ariarata.* Króla Kappadocii.— *Arsaka.* Króla Partów.

23. *Lampsaka.* Wylicza się tu dziewiętnaście już miast, już wysp, do których Rzymianie posłali listy za Żydami, aby im ani w podróżach, ani w innych zdarzeniach przykrości nie czyniono.

24. *A kopią ich.* Exemplarz listów napisanych do wyżéj wyliczonych królów, ludów i wysp, i t. d,

electorum in auxilium, et argentum et aurum, et vasa capiosa;

27. et noluit ea accipere, sed rupit omnia, quae pactus est cum eo antea, et alienavit se ab eo.

28. Et misit ad eum Athenobium, unum de amicis suis, ut tractaret cum ipso, dicens: Vos tenetis Joppen, et Gazaram et arcem, quae est in Jerusalem, civitates regni mei:

29. fines earum desolastis, et fecistis plagam magnam in terra, et dominati estis per loca multa in regno meo.

30. Nunc ergo tradite civitates, quas occupastis, et tributa locorum, in quibus dominati estis extra fines Judaeae:

31. sin autem, date pro illis quingenta talenta argenti, et exterminii, quod exterminastis, et tributorum civitatum alia talenta quingenta: sin autem, veniemus, et expugnabimus vos.

32. Et venit Athenobius amicus regis in Jerusalem, et vidit gloriam Simonis, et claritatem in auro et argento, et apparatum copiosum; et obstupuit, et retulit ei verba regis.

33. Et respondit ei Simon, et dixit ei: Neque alienam terram sumsimus, neque aliena detinemus; sed hereditatem patrum nostrorum, quae injuste ab inimicis nostris aliquo tempore possessa est.

34. Nos vero tempus habentes, vindicamus heredidatem patrum nostrorum.

35. Nam de Joppe et Gazara, quae expostulas, ipsi faciebant in populo plagam magnam, et in regione nostra: horum damus talenta centum. Et non respondit ei Athenobius verbum.

36. Reversus autem cum ira ad regem renuntiavit ei verba ista, et gloriam Simonis, et universa, quae vidit; et iratus est rex ira magna.

37. Tryphon autem fugit navi in Orthosiada.

38. Et constituit rex Cendebaeum ducem maritimum, et exercitum peditum et equitum dedit illi.

39. Et mandavit illi movere castra contra faciem Judaeae; et mandavit ei aedificare Gedorem, et obstruere portas civitatis, et debellare populum. Rex autem persequebatur Tryphonem.

40. Et pervenit Cendebaeus Jamniam, et coepit irritare plebem, et conculcare Judaeam, et captivare populum, et interficere et aedificare Gedorem.

41. Et collocavit illic equites et exercitum, ut égressi perambularent viam Judaeae, sicut constituit ei rex.

nych do niego na pomoc, y śrebra, y złota, y wiele naczynia;

27. y nie chciał ich przyiąć, ale wszytko połamał co z nim przed tym postanowił, y odłączył się od niego.

28. Y posłał do niego Athenobiusa iednego z przyiacioł swych, aby z nim mówił rzekąc: Wy dzierżycie Joppen, y Gazarę, y zamek który iest w Jeruzalem, miasta królestwa mego:

29. spustoszyliście ich granice, y uczyniliście wielką szkodę w ziemi, y opanowaliście wiele mieysc w królestwie moim.

30. Teraz tedy wróćcie miasta któreście posiedli, y podatki mieysc któreście opanowali za granicami Żydowskiéy ziemie:

31. a ieśli nie, daycie za nie pięćset talentów śrebra a za wyniszczenie któreście uczynili, y za podatki miast, drugie pięćset talentów: A ieśli nie, przyiedziemy, y zwoiuiemy was.

32. Y przyiachał Athenobius przyiaciel królewski do Jeruzalem, y obaczył zacność Simonowę, y świetność we złocie y we śrebrze, y dostatek wielki, y zdumiał się, y odniósł mu słowa królewskie.

33. Y odpowiedział mu Simon rzekąc: Aniśmy posiedli cudzéy ziemie, ani trzymamy cudzego: ale dziedzictwo oyców naszych, które nieprzyiaciele naszy przez niektóry czas niesprawiedliwie trzymali.

34. A my maiąc czas, wyswobodzamy dziedzictwo oyców naszych.

35. Bo o Joppen y Gazarę co się uskarżasz, oni wielką szkodę czynili w ludu y w ziemi naszéy: od tych daiemy sto talentów. Y nie odpowiedział mu Athenobius słowa.

36. A wróciwszy się z gniewem do króla odniósł mu te słowa, y zacność Simonowę, y wszytko co widział: y rozgniewał się król gniewem wielkim.

37. A Tryphon uciekł w okręcie do Orthozyady.

38. A król przełożył Cendebego hetmana Pomorskiego, y woysko pieszych y iezdnych dał mu.

39. Y rozkazał mu ruszyć się z woyskiém przeciw Żydowskiéy ziemi, y rozkazał mu zbudować Gedor, y zawalić bramy mieyskie, y zwoiować lud. A król gonił Tryphona.

40. Y przyciągnął Cendebéy do Jamniiéy, y począł lud gabać, y deptać Żydowską ziemię, y brać lud w poymanie, y zabiiać, a budować Gedorę.

41. Y osadził tam iezdne y woysko, aby wycieczki czyniąc przeieżdzali drogę ziemie Żydowskiéy, iako mu król postanowił.

27. *Wszystko połamał.* Niedotrzymał wiary Antyoch w tém wszystkiém co był przyrzekł.

32. *Świetność.* W greckim jest, κιλίκειον, to jest, kredens w którym się składają kielichy, czasze, i inne naczynia złote i srebrne używane do stołu.

34. *Czas.* Sposobność.

25. *Bo o Joppę.* Jaką szkodę uczynili Joppeńczycy Żydom mamy opis w II. Mach. r. 12. Co zaś złego uczynili Żydom Gazeńczycy, z pewnością nie wiemy.— *W ludu i w ziemi.* Szkodząc i osobom i miejscom naszym.

36. *A wróciwszy się z gniewem do króla.* Uważał bowiem że mu okazano wzgardę; gdy tylko dziesiątą część dawano tego, czego się był domagał.

37. *Do Ortozyady.* Miasto w Fenicii.

39. *Zbudować Gedor.* Żeby ztamtąd mógł bezkarnie dręczyć zblizka Żydów. Gedor jest miasto w pokoleniu Dana, które się I. Par. 4, 39, nazywa Gador.

40. *Lud gabać.* Dręczyć lud który mieszkał w wioskach.—*Deptać żydowską ziemię.* Wtargnąć w granice Judei.

41. *Przejeżdżali drogę ziemi żydowskiéj.* Wkraczali do Judei, i ją pustoszyli.

CAPUT XVI.

1. Et ascendit Joannes de Gazaris, et nuntiavit Simoni patri suo, quae fecit Cendebaeus in populo ipsorum.

2. Et vocavit Simon duos filios seniores, Judam et Joannem, et ait illis: Ego, et fratres mei, et domus patris mei expugnavimus hostes Israel ab adolescentia usque in hunc diem: et prosperatum est in manibus nostris liberare Israel aliquoties.

3. Nunc autem senui: sed estote loco meo, et fratres mei, et egressi pugnate pro gente nostra: auxilium vero de coelo vobiscum sit.

4. Et elegit de regione viginti millia virorum belligeratorum, et equites; et profecti sunt ad Cendebaeum, et dormierunt in Modin.

5. Et surrexerunt mane, et abierunt in campum; et ecce, exercitus copiosus in obviam illis peditum et equitum: et fluvius torrens erat inter medium ipsorum.

6. Et admovit castra contra faciem eorum ipse, et populus ejus, et vidit populum trepidantem ad transfretandum torrentem, et transfretavit primus; et viderunt eum viri, et transierunt post eum.

7. Et divisit populum, et equites in medio peditum; erat autem equitatus adversariorum copiosus nimis.

8. Et exclamavernnt sacris tubis, et in fugam conversus est Cendebaeus, et castra ejus, et ceciderunt ex eis multi vulnerati; residui autem in munitionem fugerunt.

9. Tunc vulneratus est Judas frater Joannis; Joannes autem insecutus est eos, donec venit Cedronem, quam aedificavit;

10. et fugerunt usque ad turres, quae erant in agris Azoti, et succendit eas igni. Et ceciderunt ex illis duo millia virorum; et reversus est in Judaeam in pace.

11. Et Ptolemaeus filius Abobi constitutus erat dux in campo Jericho, et habebat argentum et aurum multum;

12. erat enim gener summi sacerdotis.

13. Et exaltatum est cor ejus, et volebat obtinere regionem, et cogitabat dolum adversus Simonem et filios ejus, ut tolleret eos.

14. Simon autem, perambulans civitates, quae

ROZDZIAŁ 16.

O dwóch synach Symona, i zabiciu jego przez zięcia, i t. d.

1. Y ruszył się Jan z Gazary, y oznaymił Symonowi oycu swemu co Cendebey ludowi ich poczynił.

2. A Simon wezwał dwu starszych synów, Judy y Jana, y rzekł im: Ja y bracia moi, y dóm oyca mego woiowaliśmy nieprzyiaciele Izraela od młodości aż do dnia tego: y powodziło się przez ręce nasze, żeśmy wybawili Izraela kilka kroć.

3. A teraz starzałem się: ale bądźcie na mieyscu moim, y brata mego: a wyiechawszy walczcie za naród nasz: a niech z wami będzie pomoc z nieba.

4. Y obrał z krainy dwadzieścia tysięcy mężów walecznych y iezdne, y ciągnęli przeciw Cendebeiowi y nocowali w Modyn.

5. Y wstali rano, y ruszyli się w pole: a oto woysko wielkie przeciwko im pieszych i iezdnych, a między nimi była rzeka.

6. Y położył się obozem przeciwko im sam y lud iego. Y widział że się lud bał przeprawić przez rzekę, y pierwszy się przeprawił: y uyźrzeli go mężowie, y przeprawili się za nim.

7. Y rozdzielił lud, y iezdne między pieszymi, a iezda nieprzyiacielska była barzo wielka.

8. Y zatrąbili w trąby święte, y podał tył Cendebey y woysko iego, y poległo z nich wiele rannych, a ostatek na zamek uciekli.

9. Na ten czas ranion iest Judas brat Janów, a Jan gonił ie aż przyszedł do Cedrona, który zbudował:

10. A uciekli aż do wież które były w polach Azotu, y popalił ie ogniem: y poległo z nich dwa tysiąca mężów: y wrócił się do Zydowskiéy ziemie w pokoiu.

11. A Ptolemeus syn Abobi, który przełożony był książęciem na polu Jericho, y miał wiele śrebra y złota.

12. Bo był zięciem nawyższego kapłana.

13. Y wyniosło się serce iego, y chciał opanować ziemię, y myślił zdradę na Simona y na syny iego, aby ie zgładził.

14. A Simon obieżdżaiąc miasta, które były

R. 16.—1. *Z Gazary.* Z Gazy, w któréj go osadził był ojciec, wyż. 13, 54.
3. *Brata mego.* Jonatę.
4. *Obrał.* Jan, postanowiony wodzem od ojca.—*Jezdni.* Teraz poraz pierwszy robi się wzmianka jazdy w obozie Machabejczyków; Judas bowiem i inni używali tylko piechoty, gdyż to było stosowniéj do prawa Deut. r. 17, 16.—*W Modyn.* Miejscu sąsiedniem z Gedorą.
6. *Przeprawił.* Jan wódz wojska.
8. *Zatrąbili w trąby święte.* I spełniło się co był obiecał Pan, Num. 10, 9: *Jeśli wyciągniecie na wojnę... będziecie trąbić głośno brzmiącemi trąbami, i będzie wspomnienie na was przed Panem Bogiem waszym, abyście byli wyrwani z rąk nieprzyjaciół waszych.*—*Na zamek.* Gedor.
9. *Do Cedrona.* Jest to jedno i to samo miejsce z Gedor.—*Który zbudował.* Cendebeusz.
10. *Uciekli aż do wież.* To jest ci którzy nie mogli być wpuszczeni do warowni Gedor.
11. *Który przełożony był książęciem.* Od Symona świekra swojego.
13. *Opanować ziemię.* Stać się najwyższym władzcą, w miejscu Symona świekra.
14. *Miesiąca jedenastego.* Miesiąca Stycznia.

erant in regione Judaeae, et sollicitudinem gerens earum, descendit in Jericho ipse, et Mathathias filius ejus, et Judas, anno centesimo septuagesimo septimo, mense undecimo; hic est mensis Sabath.

15. Et suscepit eos filius Abobi in munitiunculam, quae vocatur Doch, cum dolo, quam aedificavit, et fecit eis convivium magnum, et abscondit illic viros.

16. Et cum inebriatus esset Simon, et filii ejus, surrexit Ptolemaeus cum suis, et sumserunt arma sua, et intraverunt in convivium, et occiderunt eum, et duos filios ejus, et quosdam pueros ejus.

17. Et fecit deceptionem magnam in Israel, et reddidit mala pro bonis.

18. Et scripsit haec Ptolemaeus, et misit regi, ut mitteret ei exercitum in auxilium, et traderet ei regionem, et civitates eorum, et tributa.

19. Et misit alios in Gazaram tollere Joannem; et tribunis misit epistolas, ut venirent ad se, et daret eis argentum et aurum, et dona.

20. Et alios misit occupare Jerusalem, et montem templi.

21. Et praecurrens quidam, nuntiavit Joanni in Gazara, quia periit pater ejus et fratres ejus, et quia misit te quoque interfici.

22. Ut audivit autem, vehementer expavit, et comprehendit viros, qui venerat perdere eum, et occidit eos; cognovit enim, quia quaerebant eum perdere.

23. Et cetera sermonum Joannis, et bellorum ejus, et bonarum virtutum, quibus fortiter gessit, et aedificii murorum, quos exstruxit, et rerum gestarum ejus;

24. ecce haec scripta sunt in libro dierum sacerdotii ejus, ex quo factus est princeps sacerdotum post patrem suum.

w krainie Żydowskiéy, y staraiąc się o nie, wstąpił do Jericho sam y Mathathias syn iego, y Judas, roku setnego siedmdziesiątego siódmego miesiąca iedynastego, ten iest miesiąc Sabbat.

15. Y przyiął ie syn Abobi do zameczku, który zwano Doch zdradliwie, który zbudował: y sprawił im wielką ucztę, y zataił tam męże.

16. A gdy podpili sobie Simon y synowie iego, powstał Ptolemeus z swymi, y wzięli bronie swe, y weszli na ucztę, y zabili go, y dwu synów iego, y niektóre sługi iego.

17. Y uczynił zdradę wielką w Izraelu, a oddał złym za dobre.

18. Y napisał to Ptolemeus, y posłał do króla aby mu posłał woysko na pomoc, y żeby mu podał ziemię y miasta ich, y podatki.

19. A drugie wyprawił do Gazary zabić Jana, y do tysiączników napisał listy, aby do niego przyiachali, y aby im dał srebro y złoto i upominki.

20. A drugich posłał, aby osiedli Jeruzalem, y górę kościelną.

21. Ale niektóry uprzedziwszy, oznaymił Janowi w Gazarze, iż zginął ociec iego, y bracia iego, a iż posłał ciebie téż zabić.

22. A gdy usłyszał, zlękł się barzo, y poymał męże, którzy byli przyszli zgubić go, y zabił ie, bo się dowiedział, że go chcieli zabić.

23. A ostatek mów Jana, y walk iego, y wielkiego męztwa, którym mężnie poczynał, y budowania murów, które wystawił, y dzieiów iego:

24. oto iest napisany w księgach dni kapłańtwa iego, od tego czasu, iako został książęciem kapłańskim po oycu swoim.

17. *Zdradę wielką w Izraelu.* Zdradę najzgubniejszą dla Izraelitów.- *Oddał złem za dobre.* Był bowiem zaszczycony powinowactwem z najwyższym kapłanem i książęciem Symonem.

18. *Miasta ich.* Żydów.

19. *Do Gazary.* Gazy.— *Tysiączników.* Żydowskiego wojska.

24. *W księgach dni.* W rocznikach współczesnych jemu.

Koniec Księgi pierwszéj Machabejskiéj.

LIBER SECUNDUS MACHABAEORUM.

CAPUT I.

KSIĘGI WTÓRE MACHABEJSKIE.

ROZDZIAŁ 1.

O liście pisanym przez Żydów Jerozolimskich do Żydów mieszkaiących w Egipcie, i t. d.

1. Fratribus, qui sunt per Aegyptum, Judaeis, salutem dicunt fratres, qui sunt in Jerosolymis, Judaei, et qui in regione Judaeae, et pacem bonam.

1. Braciéy którzy są w Egyptcie Żydom zdrowia życzą bracia którzy są w Jeruzalem Żydzi, y którzy w krainie Żydowskiéy ziemie, y pokoiu dobrego.

Komentarz Menochiusza.

R. 1.—1. *Braciéj.* List ten został wysłany w roku 188. królestwa greckiego, za rządów Jana Hirkana, syna Symonowego (o którym jest wzmianka w ostatnim rozdziale poprzedzającéj księgi), od Żydów mieszkających w Jerozolimie, do Żydów którzy znajdowali się w Egipcie, o których Rupertus i inni podają, iż żyli natenczas w wielkim błędzie, zbudowawszy, wbrew prawu Bożemu, kościoł w Egipcie.

2. Benefaciat vobis Deus, et meminerit testamenti sui, quod locutus est ad Abraham, et Isaac, et Jacob, servorum suorum fidelium:
3. et det vobis cor omnibus, ut colatis eum, et faciatis ejus voluntatem corde magno, et animo volenti.
4. Adaperiat cor vestrum in lege sua et in praeceptis suis, et faciat pacem.
5. Exaudiat orationes vestras, et reconcilietur vobis, nec vos deserat in tempore malo.
6. Et nunc hic sumus orantes pro vobis.
7. Regnante Demetrio, anno centesimo sexagesimo nono, nos Judaei scripsimus vobis in tribulatione et impetu, qui supervenit nobis in istis annis, ex quo recessit Jason a sancta terra et a regno.
8. Portam succenderunt, et effuderunt sanguinem innocentem; et oravimus ad Dominum, et exauditi sumus, et obtulimus sacrificium et similaginem, et accendimus lucernas, et proposuimus panes.
9. Et nunc frequentate dies scenopegiae mensis Caslev.
10. Anno centesimo octogesimo octavo, populus, qui est Jerosolymis, et in Judaea, senatusque et Judas, Aristobolo magistro Ptolemaei regis, qui est de genere christorum sacerdotum, et his, qui in Aegypto sunt, Judaeis salutem et sanitatem.
11. De magnis periculis a Deo liberati, magnifice gratias agimus ipsi, utpote qui adversus talem regem dimicavimus.

2. Niech wam Bóg dobrze czyni, a niech pomni na przymierze swe, które mówił do Abrahama, y Izaaka y Jakóba sług swoich wiernych.
3. A niech wam wszytkim da serce, abyście go chwalili, a wolą iego czynili sercem wielkim, y umysłem chętliwym.
4. Niech otworzy serca wasze w zakonie swym y przykazaniu swym, a niech uczyni pokóy.
5. Niech wysłucha modlitwy wasze, a niech was w łaskę przyimie, ani was niech nie opuszcza czasu złego.
6. A teraz tu iesteśmy modląc się za wami.
7. Za królowania Demetriusa roku setnego sześćdziesiątego y dziewiątego, my Żydowie pisaliśmy do was w utrapieniu, y w gwałcie, który przypadł na nas po te lata, iakoż odstąpił Jason od ziemie świętey y od królestwa.
8. Bramę spalili, y krew niewinną wylali: y modliliśmy się do Pana, a wysłuchani iesteśmy, y ofiarowaliśmy ofiarę, y czystą mąkę, y zapaliliśmy lampy, y wyłożyliśmy chleby.
9. A teraz obchodźcie dni uroczyste Kuczek miesiąca Kasleu.
10. Roku setnego ośmdziesiątego ósmego, lud który iest w Jeruzalem, y w Żydowskiey ziemi, y senat, Judas Arystobulowi Ptolomeusa króla mistrzowi, y który poszedł z narodu pomazanych kapłanów, y tym którzy są w Egyptcie Żydom, zbawienia y zdrowia.
11. Z wielkich niebezpieczeństw od Boga wybawieni, wielce mu dziękuiemy, iako ci którzyśmy przeciw takiemu królowi walczyli.

4. *Niech otworzy serca wasze w zakonie swym.* To jest, abyście zakon zrozumieli, i wprowadzili go w życie. Żydzi Egipscy źle zrozumieli pismo Izaiasza o zbudowaniu ołtarza w pośród ziemi Egipskiej, Iz. 19, 19. —*Niech uczyni pokój.* Obdarza wszelką pomyślnością, jako zwykł czynić tym którzy wiernie zachowują prawo jego.
5. *Niech was w łaskę przyjmie.* Bo się lękamy aby nie był od was odwróconym. — *Złego.* Pełnego klęsk.
7. *Demetryusza.* Patrz wyż. I. Mach. r. 11. — *Odstąpił.* Przez apostazią.
8. *Bramę.* Miasta Jerozolimy, kościoła i innych miast, za poduszczeniem bezbożnego Jazona.—*Ofiarę i czystą mąkę.* Ofiary z bydląt, z przydaniem mąki, według prawa. Patrz Exod. 29, 40.—*Zapaliliśmy lampy.* Na świeczniku kościelnym. — *Wyłożyliśmy chleby.* Na stole pokładnym.
9. *A teraz obchodźcie.* W greckim jest, *a teraz* (dodać należy: *piszemy*) *abyście obchodzili dni kuczek miesiąca Kasleu.*— *Kuczek.* Uroczystość poświęcenia kościoła, która się obchodzi na podobieństwo uroczystości kuczek, I. Mach. 4, 52, i II. Mach. 10, 5 i 6. Bo inaczej święto kuczek przypadało w miesiącu *Tisri.* Exod. 23, 34; Lew. 23.—*Kasleu.* Który odpowiada naszemu Listopadowi.
10. *Roku setnego ośmdziesiątego ósmego.* Wielu mniema że to jest początek drugiego listu; lecz Serariusz i Salianus prawdopodobniej zaprzeczają i utrzymują, iż sens jest taki, jakby rzekli: A tośmy wprawdzie pisali w onym roku. W tym zaś 188 r. piszemy wam to co następuje. Aby zaś było wiadomo, którzy to są co piszą, wylicza ich, jak zwykle bywa na wstępie listów; zwłaszcza że to wyliczenie było opuszczone na początku listu; bo tylko było powiedziano, *braciom*, i. t. d. bez położenia imion tych osób które pisały.—*I Judas.* Ponieważ Judas już nieżył w tym czasie, przeto niektórzy wpadli na to zdanie, iż owe słowa *roku 188* i t. d., zamykają poprzedni list, i że drugi zaczyna się od tych słów: *Lud który jest w Jeruzalem,* i t. d. Lecz powiedzieć należy, że Judas, o którym się tu wspomina, nie jest Judasem Machabejczykiem, ale niejakimś Judasem z sekty Esseńczyków słynącym z daru proroctwa, którego przepowiednie, powiada Józef lib. 13, c. 19., nigdy niezawiodły. Tego więc, ponieważ był wielkiéj powagi i pobożności, kładą na początku listu. Tak Serariusz i Salianus. — *Arystobulowi Ptolomeusza króla mistrzowi.* O tym Arystobule tak pisze Euzebiusz, lib. 8 de Praeparat. c. 3: *Arystobul zaś ten, o którym wspomina na początku księga druga Machabejska, i który jak wiadomo był biegłym w filozofii Arystotelesowéj, w księdze którą napisał dla Ptolomeusza, naucza podobnie Arystotelesowi jak należy rozumieć ręce i inne członki gdy one się przypisują Bogu,* i t. d.—*Mistrzowi.* Zdaje się iż Arystobul został mianowany mistrzem królewskim, albo dla tego że napisał księgę wspomnianą i którą ofiarował królowi; albo dla tego iż uczył króla umiejętności odnoszących się do Pisma ś. i prawa Mojżeszowego. — *Ptolomeusza króla.* Ptolomeusza Filometora rozumie, który już nie żył gdy to było pisaném; Arystobul jednak zatrzymał raz odebraną nazwę mistrza królewskiego.
11. *Przeciw takiemu królowi walczyli.* Rozumie Antyocha Sydeta, syna Demetryusza Sotera, ktory ścigał Tryfona, i t. d., i Żydów wielorako utrapił za życia jeszcze Symona, i po jego śmierci, gdy rządził syn jego Jan Hirkan.

12. Ipse enim ebullire fecit de Perside eos, qui pugnaverunt contra nos et sanctam civitatem.

13. Nam cum in Perside esset dux ipse, et cum ipso immensus exercitus, cecidit in templo Naneae, consilio deceptus sacerdotum Naneae:

14. etenim cum ea habitaturus venit ad locum Antiochus, et amici ejus, et ut acciperet pecunias multas dotis nomine.

15. Cumque proposuissent eas sacerdotes Naneae, et ipse cum paucis ingressus esset intra ambitum fani, clauserunt templum,

16. cum intrasset Antiochus: apertoque occulto aditu templi, mittentes lapides percusserunt ducem et eos, qui cum eo erant, et diviserunt membratim, et capitibus amputatis foras projecerunt.

17. Per omnia benedictus Deus, qui tradidit impios.

18. Facturi igitur quinta et vigesima die mensis Caslev purificationem templi, necessarium duximus significare vobis, ut et vos quoque agatis diem scenopegiae, et diem ignis, qui datus est, quando Nehemias aedificato templo et altari obtulit sacrificia.

19. Nam cum in Persidem ducerentur patres nostri, sacerdotes, qui tunc cultores Dei erant, acceptum ignem de altari occulte absconderunt in valle, ubi erat puteus altus et siccus, ei in eo contutati sunt eum, ita ut omnibus ignotus esset locus.

20. Cum autem praeterissent anni multi, et placuit Deo, ut mitteretur Nehemias a rege Persidis, nepotes sacerdotum illorum, qui absconderant, misit ad requirendum ignem: et sicut narraverunt nobis, non invenerunt ignem, sed aquam crassam.

21. Et jussit eos haurire, et afferre sibi, et sacrificia, quae imposita erant, jussit sacerdos Nehemias aspergi ipsa aqua, et ligna, et quae erant superposita.

22. Utque hoc factum est, et tempus affuit quo sol refulsit, qui prius erat in nubilo, accensus est ignis magnus, ita ut omnes mirarentur.

23. Orationem autem faciebant omnes sacerdotes, dum consummaretur sacrificium, Jonatha inchoante, ceteris autem respondentibus.

24. Et Nehemiae erat oratio hunc habens modum: Domine Deus, omnium creator, terribilis et fortis, justus et misericors, qui solus es bonus rex,

12. Abowiem on uczynił że się wysypali z Persyiéy ci, którzy walczyli przeciwko nam, y miastu swemu.

13. Bo gdy w Persyiéy był sam hetmanem, y z nim woysko niezliczone, poległ we zborze Naneiéy, radą ministrów Naneiéy oszukany.

14. Abowiem Antioch chcąc z nią mieszkać, przyiachał na mieysce y przyiaciele iego, y aby wziął wiele pieniędzy w posagu.

15. Które gdy ministrowie Naneiéy położyli, a on z kilkiem osób wszedł do zboru, zamknęli zbór.

16. Gdy wszedł Antioch: y otworzywszy weszcie skryte zboru: ciskaiąc kamieńmi zabili hetmana, y te którzy z nim byli: y rozsiekali ie na sztuki, y poucinawszy głowy precz wyrzucili.

17. Za wszytko błogosławiony Bóg, który bezbożniki wydał.

18. A przetoż maiąc uczynić dwudziestego y piątego dnia miesiąca Kasleu, oczyścienie kościoła, zdało się nam za rzecz potrzebną oznaymić wam: abyście téż y wy obchodzili dzień Kuczek, y dzień ognia, ktory dany iest kiedy Nehemiasz zbudowawszy kościół, y ołtarz, ofiarował ofiary.

19. Bo gdy oycowie naszy byli wiedzieni do Persyiéy, kapłani którzy na ten czas bogochwalcy byli, wziąwszy ogień z ołtarza, skryli potaiemnie w dolinie, gdzie była studnia głęboka a sucha, y w niéy ji obwarowali tak iż wszytkim nie wiadome było mieysce.

20. Lecz gdy wyszło wiele lat, a podobało się Bogu, aby był posłan Nehemiasz od króla Perskiego: wnuki kapłanów onych, którzy byli skryli, posłał aby szukali ognia, a iako nam powiadali, nie naleźli ognia, ale wodę gęstą.

21. Y roskazał im czérpać y przynieść do siebie, a ofiary które nałożone były, rozkazał kapłan Nehemiasz pokropić tą wodą, y drwa co było nałożono.

22. Co gdy uczyniono, a czas przyszedł którego się słońce rozświéciło, które piérwéy było za obłoki, zapalił się ogień wielki, tak iż się wszyscy zdziwili.

23. A modlitwę czynili wszyscy kapłani gdy się ofiara odprawowała, gdy Jonathas zaczynał, a drudzy odpowiadali.

24. A modlitwa Nehemiaszowa na ten kształt była: Panie Boże wszytkich stworzycielu, strasliwy y mocny, sprawiedliwy y miłosierny, który iesteś sam dobry król,

---

12. *Wysypali.* Wyszli w wielkiéj ilości.—*Z Persyi.* Persyą bierze w znaczeniu obszernem, tak że nawet obejmuje Syryą, kraj Partów, Medyą i Chaldeą. Tak niż. w tymże samym rozdziale w. 19, mówi się: *Gdy ojcowie naszy byli wiedzeni do Persyi*, to jest, Chaldei i Babilonu. Patrz Serar. na ten rozdział, quaest. 11.

13. *W zborze Nanejéj.* Że ta Naneja była Wenerą spiera się z wielu Serar., na to miejsce, quaest. 7.—*Radą... oszukany.* Inaczéj jest w greckim. Lecz naszego przekładu zdanie jest, że Antyoch został zabity za podstępną radą kapłanów Nanei; jakim zaś sposobem rzecz się miała, zaraz się dodaje.

14. *Z nią mieszkać.* Pojąć za żonę.

15. *Które... położyli.* Pieniądze.

17. *Wydał.* Na śmierć, na zagubę.

18. *Oczyścienie kościoła.* Pamiątki oczyszczenia kościoła, która się także nazywała uroczystością poświęcenia kościoła.—*Dzień kuczek.* W greckim jest, *jako dzień kuczek.*—*Dzień ognia.* Którego historya zaraz się kładzie.

24. *Dobry król.* W greckim jest, *król i dobry*, czyli łaskawy.

25. solus praestans, solus justus, et omnipotens et aeternus, qui liberas Israel de omni malo, qui fecisti patres electos, et sanctificasti eos:

26. accipe sacrificium pro universo populo tuo Israel, et custodi partem tuam, et sanctifica.

27. Congrega dispersionem nostram, libera eos, qui serviunt gentibus, et contemtos et abominatos respice, ut sciant gentes, quia tu es Deus noster.

28. Afflige opprimentes nos, et contumeliam facientes in superbia.

29. Constitue populum tuum in loco sancto tuo, sicut dixit Moyses. *(Deut. 30, 3)*.

30. Sacerdotes autem psallebant hymnos, usquequo consumtum esset sacrificium.

31. Cum autem consumtum esset sacrificium, ex residua aqua Nehemias jussit lapides majores perfundi.

32. Quod ut factum est, ex eis flamma accensa est, sed ex lumine, quod refulsit ab altari, consumta est.

33. Ut vero manifestata est res, renuntiatum est regi Persarum, quod in loco, in quo ignem absconderant hi, qui translati fuerant, sacerdotes, aqua apparuit, de qua Nehemias, et qui cum eo erant, purificaverunt sacrificia.

34. Considerans autem rex, et rem diligenter examinans, fecit ei templum, ut probaret, quod factum erat.

35. Et cum probasset, sacerdotibus donavit multa bona, et alia, atque alia munera, et accipiens manu sua, tribuebat eis.

26. Appellavit autem Nehemias hunc locum Nephthar, quod interpretatur purificatio. Vocatur autem apud plures Nephi.

25. sam szczodrobliwy, sam sprawiedliwy, y wszechmocny, y wieczny: który wybawiasz Izraela ze wszego złego: któryś uczynił oyce wybrane, y poświęciłeś ie.

26. Przyimiż ofiarę za wszystek lud twóy Izraelski, a zachoway cząstkę twą, y poświęć.

27. Zgromadź rozproszenie nasze, wybaw tych którzy są w niewoli u pogan, a weyźrzy na wzgardzone y obrzydzone, aby poznali pogani żeś ty iest Bóg nasz.

28. Utrap te którzy nas uciskaią, y którzy nam w hardości krzywdę czynią.

29. Postanów lud twóy na mieyscu świętym twoim, iako Moyżesz powiedział.

30. A kapłani śpiewali hymny, aż się ofiara dokonała.

31. A gdy się ofiara dokonała, kazał Nehemiasz ostatkiem wody polać więtsze kamienie.

32. Co gdy uczyniono, zapalił się z nich płomień, ale od iasności którą się łskniała od ołtarza, zgasnał.

33. A gdy się rzecz rozsławiła, opowiedziano królowi Perskiemu, że na mieyscu na którym kapłani w niewolą zagnani skryli byli ogień, wodę znaleziono, którą Nehemiasz z tymi co z nim byli, oczyścili ofiary.

34. A uważaiąc król, y rzeczy się pilnie dowiedziawszy, zbudował mu kościół, aby pochwalił co się było stało.

35. A gdy pozwolił, darował kapłanóm wiele dobra, y rozmaite dary, y biorąc swą ręką dawał im.

36. A Nehemiasz to mieysce nazwał Nephtar, co się wykłada oczyścienie. A wiele ich co ie zowią Nephi.

CAPUT II. — ROZDZIAŁ 2.

O schowaniu Arki i ołtarza przez Jeremiasza, zebraniu ksiąg świętych, i t. d.

1. Invenitur autem in descriptionibus Jeremiae prophetae, quod jussit eos ignem accipere, qui transmigrabant, ut significatum est, et ut mandavit transmigratis.

2. Et dedit illis legem, ne obliviscerentur praecepta Domini, et ut non exerrarent mentibus vi-

1. A nayduie się to w piśmiech Jeremiasza proroka, że rozkazał wziąć ogień tym którzy się przeprowadzali, iako iest oznaymiono, y iako roskazał przeprowadzonym.

2. Y dał im zakon, aby nie zapominali przykazania Pańskiego, a iżby nie wykroczyli umysłem

25. *Któryś uczynił ojce wyborne.* Wybrałeś ojców naszych.
26. *Cząstkę twą.* Dziedzictwo, to jest, lud Izraelski.
27. *Zgromadź rozproszenie nasze.* Odprowadzając Izraelitów do ojczyzny, którzy po wielu miejscach tułają się rozproszeni między poganami. — *Wzgardzone i obrzydzone.* Którzy się uważają za wzgardzonych i którymi się brzydzą poganie dla odmiennéj ich religii.
28. *W hardości.* Pysznie.
29. *Postanów lud.* Przywróć na miejsce ojczyste, i odprowadź do ziemi świętéj.
31. *Polać większe kamienie.* Które to były te większe kamienie, nie jest rzeczą dostatecznie wiadomą; być może rozumie kamienie dolne ołtarza, na które była wylewaną krew bydląt zabijanych, jak teraz woda, aż do głębi samego fundamentu. Patrz Ezechiela 42, 13, i cośmy tam rzekli.
32. *Ale od jasności.* Zamiast *albowiem od jasności*, to jest, od ognia, który już płonął na ołtarzu.
34. *Zbudował mu kościół.* W greckim jest, *gdy ogrodził król, uczynił świętem;* to jest, chciał żeby ono miejsce w którém został ukryty ogień, który się potém zamienił w gęstą wodę, było świętém, i ogrodził je.
36. *A wiele ich co je zowią Nephi.* Jak zwykle bywa, każąc nazwisko miejsca, co się codziennie dzieje i innemi wyrazami, które dopuszczają tego rodzaju odmiany.
R. 2.—1. *W pieśniach Jeremiasza.* Księga ta do nas nie doszła.— *Wziąść ogień.* Ogień święty, aby nie zginął. — *Którzy się przeprowadzali.* Którzy byli uprowadzeni do niewoli Babilońskiéj. — *Jako jest oznajmiono.* W rozdziale pop. w. 19.

dentes simulacra aurea et argentea, et ornamenta eorum.

3. Et alia hujusmodi dicens, hortabatur, ne legem amoverent a corde suo.

4. Erat autem in ipsa scriptura, quomodo tabernaculum et arcam jussit propheta divino responso ad se facto comitari secum, usquequo exiit in montem, in quo Moyses ascendit, et vidit Dei hereditatem. *(Deut. 34, 1.)*

5. Et veniens ibi Jeremias invenit locum speluncae, et tabernaculum, et arcam et altare incensi intulit illuc, et ostium obstruxit.

6. Et accesserunt quidam simul, qui sequebantur, ut notarent sibi locum, et non potuerunt invenire.

7. Ut autem cognovit Jeremias, culpans illos, dixit: Quod ignotus erit locus, donec congreget Deus congregationem populi, et propitius fiat:

8. et tunc Dominus ostendet haec, et apparebit majestas Domini, et nubes erit, sicut et Moysi manifestabatur, et sicut cum Salomon petiit, ut locus sanctificaretur magno Deo, manifestabat haec. *(Exod. 40, 32. III. Reg. 8, 10.)*

9. Magnifice etenim sapientiam tractabat, et ut sapientiam habens, obtulit sacrificium dedicationis et consummationis templi.

10. Sicut et Moyses orabat ad Dominum, et descendit ignis de coelo, et consumsit holocaustum: sic et Salomon oravit, et descendit ignis de coelo, et consumsit holocaustum. *(Lev. 9, 23. II. Par. 7, 1.)*

11. Et dixit Moyses: eo quod non sit comestum, quod erat pro peccato, consumtum est. *(Lev. 10, 17.)*

widząc bałwany złote, y srébrne, y ochędóstwa ich.

3. Y inne takowe rzeczy mówiąc, napominał, aby zakonu nie spuszczali z umysłu swego.

4. A było w onym piśmie, iako przybytek y skrzynię roskazał prorok za wyrokiem Boskim do niego uczynionym, za sobą nieść, aż wyszedł na górę, na którą wstąpił Moyżesz y widział dziedzictwo Boże.

5. Y wszedszy tam Jeremiasz nalazł mieysce iaskiniéy: y przybytek, y skrzynię, y ołtarz kadzenia wniosł tam, y zawalił drzwi.

6. Y przystąpili niektórzy pospołu, którzy szli za nim, aby sobie mieysce naznaczyli: y znaleźć nie mogli.

7. A skoro się dowiedział Jeremiasz, winuiąc ie, rzekł: iż mieysce nie będzie wiadome, aż zbierze Bóg zgromadzenie ludu, a zmiłuie się.

8. A na ten czas Pan te rzeczy ukaże, y okaże się maiestat Pański, y obłok będzie, iako się y Moyżeszowi pokazał, y iako gdy Salomon prosił aby mieysce wielkiemu Bogu było poświęcone, pokazował te rzeczy.

9, Bo się wielmożnie z mądrością obchodził, a iako mądrość maiący, ofiarował ofiarę poświęcenia, y dokonania kościoła.

10. Jako y Moyżesz modlił się do Pana, a ogień zstąpił z nieba, y całopalenie strawił, tak y Salomon modlił się, y zstąpił ogień z nieba, y strawił całopalenia.

11. Y powiedział Moyżesz, dla tego że nie było ziedziono co było za grzéch, spalone iest.

4. *W oném piśmie.* Jeremiaszowém. — *Jako przybytek i skrzynię.* Że arki i przybytku nie zabrali żołnierze, którzy grabili Jerozolimę, dosyć się jasno pokazuje z Jerem. r. 52, gdzie się wyliczają wszystkie rzeczy, które wynieśli Chaldejczycy z kościoła aż do czasz i moździerzyków; o arce zaś i przybytku niema żadnéj wzmianki. A zatém wyniósł te rzeczy Jeremiasz, jak tu mamy: jakim zaś sposobem to się stać mogło, i kiedy się mianowicie stało, czy przed wzięciem miasta, czy potém, niema zgody pomiędzy pisarzami. — *Na górę* Nebo. — *Dziedzictwo Boże.* Ziemię świętą, którą Bóg ukazał Mojżeszowi z wierzchołka owéj góry. Patrz Deut 34, 1.

5. *Wszedłszy tam Jeremiasz.* Sam jeden, bez nikogo, jak widać z tego co następuje. Serariusz zatém sądzi, quaest. 18, że arka była przyniesioną przez aniołów. Tak poźniéj domek Loretański nie raz przenosili aniołowie z jednego miejsca na drugie.

7. *Miejsce nie będzie wiadome.* Salianus tom 5, anno mundi 3609, n. 95 i następnych, szeroko dowodzi, iż arka i przybytek, i t. d., były znalezione wtedy, gdy znaleziono wodę gęstą, o któréj wyż., r. 1, w. 20. Co jest rzeczą wielce prawdopodobną: bo i nie można innego czasu naznaczyć, w którymby to proroctwo Jeremiaszowe było spełnioném, w którymby się widocznie ukazał majestat Boży jak Mojżeszowi i Salomonowi, jak ten kiedy Bóg w ogniu pałającym okazał cudownie obecność majestatu swego, kiedy obłok okrywał słońce, i ofiary i ołtarz, jak się to zdarzyło w czasach Mojżesza i Salomona. Zgromadzenie także ludu, jak się zdaje, nie inne się rozumie, jedno to, które się stało za Cyrusa, Daryusza i Artakserksesa. Drudzy jednak rozumieją, że tu się mówi o zgromadzeniu, które ma nastąpić na samym końcu świata; tedy bowiem przez Enocha i Eliasza ma być wyniesioną arka, i t. d., które tłumaczenie może się także potwierdzić słowy Józefa, lib. 6 de Bello, c. 6, który powiada, iż za czasów Rzymskich niczego zgoła nie było w Świętém Świętych. Patrz Riberę na rozdz. 1 Aggeusza. A więc nie wtedy była znalezioną arka, gdy z onéj wody gęstéj powstał ogień.

8. *Jako gdy Salomon.* Patrz III. Król. 8, 11, i II. Paral. 6, 14. — *Pokazował te rzeczy.* Bóg okrywając kościoł obłokiem.

9. *Bo się wielmożnie z mądrością obchodził.* Tych słów niema w tekście greckim. Można zaś je odnieść albo do Boga, albo do Salomona. Jeśli do Boga, sens będzie, iż Bóg mądrość Salomonową, przez którą zbudował kościoł, uczcił wspaniałem ocienieniem obłoku; jeśli do Salomona, zdanie będzie, że on zdziałał wielkie rzeczy, zgodne ze swoją głęboką mądrością.

10. *Ogień zstąpił.* Historyą mamy Lewit. 9, 24. — *Tak i Salomon.* Patrz II. Paral. 7 1.

11. *I powiedział Mojżesz.* Skarżył się Mojżesz.—*Dla tego że nie było zjedziono co było za grzech.* Dla tego iż Aaron i jego synowie, przerażeni i smutni z powodu świeżéj klęski swoich, nie pożywali kozła za grzechy, tak jak byli powinni według prawa Lewit. 6, 26. — *Spalone jest.* Ofiarę ową za grzech, to jest, kozła, ponieważ sami nie jedli, spalili, sądząc iż tak czynić należy wedle prawa Lewit. 7, 17. Historya ta znajduje się Lewit. 10, 16. Patrz co się tam rzekło. Łączyć to poniekąd i stosować potrzeba z poprzedzającém. A mianowicie, iż jako ogień spalił inne ofiary, tak zniszczył i tę ofiarę za grzech.

12. Similiter et Salomon octo diebus celebravit dedicationem.

13. Inferebantur autem in descriptionibus et commentariis Nehemiae haec eadem: et ut construens bibliothecam congregavit de regionibus libros et Prophetarum et David, et epistolas regum, et de donariis.

14. Similiter autem et Judas ea, quae deciderant per bellum, quod nobis acciderat, congregavit omnia, et sunt apud nos.

15. Si ergo desideratis haec, mittite, qui perferant vobis.

16. Acturi itaque purificationem scripsimus vobis: bene ergo facietis, si egeritis hos dies.

17. Deus autem, qui liberavit populum suum, et reddidit hereditatem omnibus, et regnum, et sacerdotium et sanctificationem,

18. sicut promisit in lege, speramus, quod cito nostri miserebitur, et congregabit de sub coelo in locum sanctum. *(Supr. 1, 29).*

19. Eripuit enim nos de magnis periculis, et locum purgavit.

20. De Juda vero Machabaeo et fratribus ejus, et de templi magni purificatione et de arae dedicatione:

21. sed et de proeliis, quae pertinent ad Antiochum Nobilem, et filium ejus Eupatorem,

22. et de illuminationibus, quae de coelo factae sunt ad eos, qui pro Judaeis fortiter fecerunt, ita ut universam regionem, cum pauci essent, vindicarent, et barbaram multitudinem fugarent,

23. et famosissimum in toto orbe templum recuperarent, et civitatem liberarent, et leges, quae abolitae erant, restituerentur, Domino cum omni tranquillitate propitio facto illis:

24. Itemque ab Jasone Cyrenaeo quinque libris comprehensa tentavimus nos uno volumine breviare.

26. Considerantes enim multitudinem librorum, et difficultatem volentibus aggredi narrationes historiarum propter multitudinem rerum,

26. curavimus volentibus quidem legere, ut esset animi oblectatio: studiosis vero, ut facilius possint memoriae commendare: omnibus autem legentibus utilitas conferatur.

27. Et nobis quidem ipsis, qui hoc opus bre-

12. Także y Salomon przez ośm dni obchodził poświęcanie.

13. Wpisano też rzeczy w księgi w pisma Nehemiasza: y iako sprawiwszy Bibliotekę, zniósł do niéy z krain księgi, y proroków, y Dawida, y listy królewskie, y o podarkach.

14. Także y Judas, te rzeczy które były poginęły dla woyny która na nas była przypadła, zebrał wszytkie, y są u nas.

15. Jeśli tedy tych rzeczy potrzebuiecie, poślicie te którzyby ie wam odnieśli.

16. A tak maiąc czynić oczyścienie, pisaliśmy do was: przetóż dobrze uczynicie, ieśli te dni obchodzić będziecie.

17. A Bóg który wybawił lud swóy, y przywrócił wszytkim dziedzictwo, y królestwo, y kapłaństwo, y świątynią,

18. iako obiecał w zakonie, mamy nadzieię że się rychło nad nami smiłuie, y zgromadzi z podniebia na mieysce święte.

19. Bo nas wyrwał z wielkich niebezpieczeństw, y mieysce oczyścił.

20. A o Judzie Machabeuszu, y o braciéy iego, y o kościoła wielkiego oczyścieniu, y ołtarza poświęceniu,

21. ale y o walkach które się tkną Antiocha zacnego, y syna iego Eupatora,

22. y o ziawieniach które się z nieba stały, do tych którzy się za Żydy mocno zastawowali, tak iż wszytkę ziemię wyswobodzili choć ich mało było: y woyska pogańskie wypędzili,

23. y nasławnieyszego po wszem świecie kościoła zaś dostali, y miasto wybawili, y prawa które były zginęły naprawione były, bo się im Pan miłościwym stał, ze wszytką łaskawością.

24. A k temu co Jason Cyrency czyk pięciorgiem ksiąg zamknął, myśmy się starali w iedne księgi skrócić.

25. Bo uważaiąc wielkość ksiąg, y trudność tym którzy się chcą obiérać w historiach, dla wielkości rzeczy,

26. staraliśmy się aby ci którzy chcą czytać, mieli na umyśle uciechę, a uczący się żeby ie łatwiéy w pamięć wbić mogli: a wszytkim czytaiącym przyniósł się pożytek.

27. A my iednak, którzyśmy się te księgi skró-

13. *Sprawiwszy bibliotekę.* Przez to zebranie ksiąg, które dokonane zostało przez Nehemiasza, nie rozumie się iż księgi święte wprzódy zatracone, teraz zostały przez niego albo Ezdrasza odszukanemi; lecz tylko że zbudowaną została biblioteka, dla umieszczenia w niéj ksiąg o królach i prorokach, rzeczy samego Dawida, listów królewskich o darach czyli nadaniach.

14. *Judas.* Zdaje się iż rozumie Judasa Essena, o którym była wzmianka r. 1, 10.

18. *Zgromadzi.* Także innych, którzy jeszcze są rozproszeni.

19. *Miejsce oczyścił.* Zdaje się iż to są ostatnie słowa listu, jak uczy Serariusz, quaest. 20.

22. *Zjawieniach.* Łaskach.

25. *Obierać.* T. j. czytając.

27. *Zabawę pełną niedospania i potu.* Z tego miejsca kacerze usiłują dowieść, iż ta księga nie jest napisaną z natchnienia Ducha ś.; bo się tak dalece nie mordują i pocą, którzy piszą rzeczy dyktowane od Boga. Odpowiada Bellarmin, de Verbo Dei, lib. 1, c. 15, iż Bóg wprawdzie jest autorem wszystkich ksiąg Pisma ś., lecz inaczéj zwykł pomagać prorokom, inaczéj innym pisarzom, zwłaszcza historycznym. Albowiem prorokom objawiał rzeczy przyszłe i zarazem towarzyszył, żeby nie napisali nic fałszywego, i dla tego prorocy tę tylko mieli pracę jaka się używa do pisania lub dyktowania; innym zaś pisarzom nie zawsze Bóg objawiał co mieli pisać, lecz pobudzał do pisania tych rzeczy, które widzieli byli lub słyszeli, i które przypominali, i zarazem strzegł żeby nie napisali nic fałszywego: która to pomoc

viandi causa suscepimus, non facilem laborem, immo vero negotium plenum vigiliarum et sudoris assumsimus.

28. Sicut hi, qui praeparant convivium, et quaerunt aliorum voluntati parere propter multorum gratiam, libenter laborem sustinemus.

29. Veritatem quidem de singulis auctoribus concedentes, ipsi autem secundum datam formam brevitati studentes.

30. Sicut enim novae domus architecto de universa structura curandum est: ei vero, qui pingere curat, quae apta sunt ad ornatum, exquirenda sunt, ita aestimandum est et in nobis.

31. Etenim intellectum colligere, et ordinare sermonem, et curiosius partes singulas quasque disquirere, historiae congruit auctori:

32. brevitatem vero dictionis sectari, et executiones rerum vitare, brevianti concedendum est.

33. Hinc ergo narrationem incipiemus: de praefatione tantum dixisse sufficiat, stultum etenim est ante historiam effluere, in ipsa autem historia succingi.

cić podięli, nie lekką pracą, ale owszem zabawą pełną niedospania y potu na sięśmy przyięli.

28. Jako ci którzy ucztę sprawuią, a staraią się aby innych woli dosyć uczynili: gwoli mnogim z chęcią pracę podeymuiemy.

29. Prawdę o każdéy rzeczy składaczóm zostawuiąc, a sami wedle danego sposobu krótkości folguiąc.

30. Bo iako temu który nowy dóm buduie, o wszytkim się budowaniu potrzeba pilnie starać: a temu zasię kto chce pomalować, wynaydować potrzeba, co do ochędóstwa należy: tak rozumieć potrzeba y o nas:

31. abowiem wyrozumienie zebrać, y mowę stosować, y dworniéy każdą część osobno rozbierać, składaczowi historiy należy:

32. ale dzierżeć się krótkości mowy, y strzédz się wyprawowania rzeczy skracaiącemu ma bydź dozwolono.

33. Ztąd tedy historią zaczniemy: z przemowy ile się rzekło, niech dosyć będzie, bo głupstwo iest przed historią rozciągać się, a w saméy się historyiéy ściągać.

CAPUT III.

ROZDZIAŁ 3.

O pomyślności Żydów za arcykapłaństwa Oniasza III-go, przygodzie Heliodora i t. d.

1. Igitur, cum sancta civitas habitaretur in omni pace, leges etiam adhuc optime custodirentur, propter Oniae pontificis pietatem et animos odio habentes mala,

2. fiebat, ut et ipsi reges et principes locum summo honore dignum ducerent, et templum maximis muneribus illustrarent

3. ita, ut Seleucus Asiae rex de redditibus suis praestaret omnes sumtus ad ministerium sacrificiorum pertinentes.

1. A tak gdy w mieście świętym ze wszelkim pokoiem mieszkano, y praw iescze barzo dobrze przestrzegano, dla pobożności Oniasza Arcykapłana, y dla serc nienawidzących złego,

2. bywało że y sami królowie y książęta mieysce wielkiéy uczciwości godne bydź rozumieli, y kościół barzo wielkimi upominki ozdabiali:

3. tak iż Seleukus król Azyiéy z dochodów swych dawał wszytek nakład, który należał ku posłudze ofiar.

Boża nieuwalniała ich od trudu w myśleniu i dochodzeniu co i jak mieli pisać. Przeto ś. Łukasz w przedmowie do Ewangelii przez siebie napisanéj, świadczy iż on pilnie dochodził wszystkiego co się odnosiło do napisania Ewangelii, i to od tych którzy sami słyszeli byli i widzieli.

28. *Jako ci którzy ucztę sprawują.* W greckim jest: *Jako dla tego który przygotowuje ucztę i szuka pożytku drugich, nie jest wprawdzie rzeczą łatwą: jednakże, żeby dla wielu sprawić przyjemność, chętnie siępodejmiemy pracy.*

29. *Prawdę o każdéj rzeczy składaczom zostawując.* W greckim jest, *trud pilnego poznania i zbadania każdéj rzeczy dozwalając i zostawując samemu autorowi.* Zdaje się oznaczać, iż on księgi Jazona Cyrenejczyka podał wprawdzie w skróceniu, chce jednak żeby odpowiedzialność za prawdziwość opowiadania leżała na autorze. Patrz Emm. Sa na ten rozdział wiersz 32. Lecz ponieważ Kościół przyjmuje tę księgę jako kanoniczną, przeto powiedzieć należy, iż to co się tu z księgi Jazona w skróceniu podaje, jest najprawdziwszém i nieulegającém wątpliwości; być bowiem może, że jaki pisarz jest kierowanym przez samego Boga, który go strzeże od błędu, a jednak on sam o tém może niewiedzieć; co się, jak zdaje, przytrafiło i pisarzowi obecnéj księgi.

30. *Bo jako temu który nowy dom buduje.* Siebie, który tylko po swojemu rzecz przedstawiał, porównywa do malarza domu; Jazona zaś, który pierwszy pisał historyą, do budowniczego.

32. *Wyprawowania rzeczy.* Wypracowanego wysłowienia, wykwitnego sposobu mówienia.

R. 3.—1. *A tak gdy w mieście świętém.* Ta historya rozpoczyna się od samego początku zamieszek żydowskich, od śmierci Antyocha Wielkiego, który był ojcem Antyocha Epifana, o którym jest wzmianka w powyższéj Księdze r. 2.—*Oniasza.* Oniasz ten był trzecim tego imienia, nazwiskiem Święty, który bezpośrednio przed Matatyaszem, ojcem Judy Machabejczyka sprawował urząd Arcykapłana.—*Dla serc nienawidzących złego.* W greckim jest tylko, *nienawiść złego, i złych*, i tylko się odnosi do Oniasza; jednakże nie mówi źle i Wulgata; albowiem, mówiąc nawet o jednym jakim człowieku, powiadamy: serca i umysły.

2. *Miejsce.* Święte i kościół.

3. *Seleukus król Azyi.* Syn Antyocha wielkiego, i brat Antyocha Epifana, który po Antyochu wielkim, a przed Antyochem Epifanem rządził królestwem,

4. Simon autem de tribu Benjamin praepositus templi constitutus, contendebat, obsistente sibi principe sacerdotum, iniquum aliquid in civitate moliri.

5. Sed cum vincere Oniam non posset, venit ad Apollonium Tharsaeae filium, qui eo tempore erat dux Coelesyriae et Phoenicis;

6. et nuntiavit ei, pecuniis innumerabilibus plenum esse aerarium Jerosolymis, et communes copias immensas esse, quae non pertinent ad rationem sacrificiorum; esse autem possibile, sub potestate regis cadere universa.

7. Cumque retulisset ad regem Apollonius de pecuniis, quae delatae erant, ille accitum Heliodorum, qui erat super negotia ejus, misit cum mandatis, ut praedictam pecuniam transportaret.

8. Statimque Heliodorus iter est aggressus, specie quidem quasi per Coelesyriam et Phoeniciam civitates esset peragraturus; re vera autem regis propositum perfecturus.

9. Sed, cum venisset Jerosolymam, et benigne a summo sacerdote in civitate esset exceptus, narravit de dato indicio pecuniarum, et cujus rei gratia adesset, aperuit; interrogabat autem, si vere haec ita essent.

10. Tunc summus sacerdos ostendit deposita esse haec, et victualia viduarum et pupillorum;

11. quaedam vero esse Hircani Tobiae viri valde eminentis, in his, quae detulerat impius Simon; universa autem argenti talenta esse quadringenta, et auri ducenta;

12. decipi vero eos, qui credidissent loco et templo, quod per universum mundum honoratur, pro sui veneratione et sanctitate omnino impossibile esse.

13. At ille pro his, quae habebat in mandatis a rege, dicebat, omni genere regi ea esse deferenda.

14. Constituta autem die intrabat de his Helio-

4. A Simon z pokolenia Beniamin, przełożonym kościelnym będąc postanowiony, usiłował, choć mu się książę kapłańskie zastawowało, aby co złego w mieście broił.

5. Ale gdy nie mógł przewiéśdź nad Oniaszem, przyszedł do Apolloniusa syna Tharseasza, który na ten czas był Starostą Celesyriiéy y Pheniciiéy:

6. y oznaymił mu, że skarb w Jeruzalem pełen iest niezliczonych pieniędzy: y pospolity skarb niezmierny który nie należy do ofiar, a iż można rzécz że wszytko wpadnie w ręce królewskie.

7. A gdy Appollonius dał sprawę królowi o pieniądzach, o których było powiedziano, on przyzwawszy Heliodora, który był nad sprawami iego, wyprawił go z mandaty, aby przeniósł przerzeczone pieniądze.

8. Y natychmiast Heliodorus puścił się w drogę, wrzkomo iakoby obiéżdżać miał miasta w Celesyriiéy y w Pheniciiéy, ale poprawdzie aby woli królewskiéy dosyć uczynił.

9. Lecz gdy przyiechał do Jeruzalem, a był wdzięcznie przyięt w mieście od nawyższego kapłana, powiedział iako dano znać o pieniądzach, y dla któréy rzeczy przyiechał: a pytał się ieśliby to prawdziwie tak było.

10. Tedy nawyższy kapłan okazał, iż to na schowanie dano, y na pożywienie wdów y sierot,

11. a iż też są niektóre Hirkana Tobiasza człowieka barzo zacnego, między tymi o których niezbożny Simon powiadał: a iż wszytkiego iest czterysta talentów srébra, a dwieście złota:

12. a żeby mieli bydź oszukani ci którzy się zwierzyli mieyscu y kościołowi, który po wszytkim świecie iest w uczciwości, dla uczciwości y świątości iego, żadnym obyczaiem bydź nie może.

13. Ale on według tego iako miał od króla roskazanie, mówił: że koniecznie to królowi ma bydź odniesiono.

14. A dnia postanowionego wchodził Heliodo-

4. *Z pokolenia Benjamin.* Gdy więc był z tego pokolenia, a nie z pokolenia Lewi, ani z potomków Aarona, nieprawdopodobną jest rzeczą, iż on chciał zawładnąć godnością Arcykapłańską, jak jest u Euzebiusza. — *Przełożonym kościelnym.* Który miał niejakie przełożeństwa nad sprawami kościelnemi, lecz jakie ono było, nie mamy w tekście ś.; Serarius mniema iż to był urząd wojskowy, od którego zależeli liktorowie i żołnierze, stanowiący straż kościelną, z Księgi I. r. 4, w. 61. Patrz Sigon. de Republ. Hebr. lib. 7, c. 13.

5. *Do Apolloniusa.* Żeby za jego pomocą otrzymać to czego żądał; i to za pośrednictwem pieniędzy, których gdy sam dostarczyć nie mógł, otwierał drogę do cudzych.—*Starostą.* Rządzcą postanowionym przez Seleuka.

6. *Pospolity skarb.* Zebrany z cła, podatków, i innych tego rodzaju dochodów, który się zowie pospolitym czyli świeckim, dla odróżnienia od skarbu świętego; ztąd dalej się mówi, *który nie należy do ofiar*, a na które dostarczał Seleukus, jak wyż. w. 3.

7. *Aby przeniósł.* Żeby przyniosł do niego.

10. *Na schowanie dano.* Bądź te pieniądze były złożone i przeznaczone do wspomagania wdów i sierot, bądź złożone od nichże samych, albo od drugich, którzy przez ręce Arcykapłana chcieli wspomagać biednych.

11. *Są niektóre Hirkana.* Który je złożył w miejscu świętem jako najbezpieczniejszem.—*Tobiasza.*. Nie syna, lecz wnuka. Józef bowiem, lib. 12, c. 4, powiada, iż on był synem Józefa, a wnukiem Tobiasza.—*O których niezbożny Simon powiadał.* W greckim jest, *nie zaś jak spotwarzał niezbożny Symon.* — *Czterysta talentów srebra.* Które stanowią summę dwakroć stotysięcy dukatów, jeśli tekst ś. mówi o talentach attyckich, podwójnie zaś większa jeśli o żydowskich.— *Dwieście złota.* Które jeśli są attyckie, stanowią jeden milion, i oprócz tego dwakroć sto tysięcy dukatów; jeśli zaś talenta są żydowskie, summę podwójnie większą.

12. *Być oszukani.* Zawiedzeni w ufności, przez stratę złożonych pieniędzy, i żeby im miała być uczynioną krzywda. Zdanie więc jest, iż rzeczą jest niegodną, i w żaden sposob to być nie może i nie powinno, żeby pieniądze tych, którzy je powierzyli kościołowi, zostały niesprawiedliwie zabrane; tym bowiem sposobem byłyby pogwałconemi bezpieczeństwo i majestat kościoła, który jest świętym i nietykalnym u wszystkich narodów.

dorus ordinaturus. Non modica vero per universam civitatem erat trepidatio.

15. Sacerdotes autem ante altare cum stolis sacerdotalibus jactaverunt se, et invocabant de coelo eum, qui de depositis legem posuit, ut his, qui deposuerant ea, salva custodiret.

16. Jam vero, qui videbat summi sacerdotis vultum, mente vulnerabatur; facies enim et color immutatus declarabat internum animi dolorem;

17. circumfusa enim erat moestitia quaedam viro, et horror corporis, per quem manifestus aspicientibus dolor cordis ejus efficiebatur.

10. Alii etiam gregatim de domibus confluebant, publica supplicatione obsecrantes, pro eo quod in contemtum locus esset venturus.

19. Accinctaeque mulieres ciliciis pectus per plateas confluebant; sed et virgines, quae conclusae erant, procurrebant ad Oniam, aliae autem ad muros, quaedam vero per fenestras aspiciebant:

20. universae autem protendentes manus in coelum deprecabantur;

21. erat enim misera commistae multitudinis et magni sacerdotis in agone constituti exspectatio.

22. Et hi quidem invocabant omnipotentem Deum, ut credita sibi his, qui crediderant, cum omni integritate conservarentur.

23. Heliodorus autem, quod decreverat, perficiebat eodem loco ipse cum satellitibus circa aerarium praesens.

24. Sed spiritus omnipotentis Dei magnam fecit suae ostensionis evidentiam ita, ut omnes, qui ausi fuerant parere ei, ruentes Dei virtute, in dissolutionem et formidinem converterentur.

25. Apparuit enim illis quidam equus terribilem habens sessorem, optimis operimentis adornatus, isque cum impetu Heliodoro priores calces elisit; qui autem ei sedebat, videbatur arma habere aurea.

26. Alii etiam apparuerunt duo juvenes, virtute decori, optimi gloria, speciosique amictu, qui circumsteterunt eum, et ex utraque parte flagellabant, sine intermissione multis plagis verberantes.

27. Subito autem Heliodorus concidit in terram, eumque multa caligine circumfusum rapuerunt, atque in sella gestatoria positum ejecerunt.

18. Et is, qui cum multis cursoribus et satellitibus praedictum ingressus est aerarium, portabatur, nullo sibi auxilium ferente, manifesta Dei cognita virtute;

rus, aby te rzeczy rozrządził. A po wszytkim mieście był strach nie mały.

15. A kapłani w szatach kapłańskich przed ołtarzem padali, y wzywali z nieba tego, który postanowił zakon o rzeczach zwierzonych, aby ie tym którzy ie złożyli w cale zachował.

16. Więc zaś kto iedno weyźrzał na twarz nawyższego kapłana, serce mu się kraiało: bo oblicze y barwa zmieniona pokazowała boleść wnętrzną serca:

17. abowiem ogarnął był męża nieiaki smętek y strach na ciele, z którego iaśnie się wszytkim boleść serca iego pokazowała.

18. Drudzy też hurmem z domu zbiegali się pospolitą modlitwą modląc się dla tego, iż mieysce miało przyśdź na wzgardę.

19. A niewiasty przepasawszy piersi swe włosienicami po ulicach się schodziły. Ale y panny, które w zamknieniu były, wybiegały do Oniasza, a drugie na mury, a niektóre z okien wyglądały:

20. a wszytkie wznosząc ręce w niebo, modlitwę czyniły,

21. bo było mizerne pomieszanego ludu, y nawyższego kapłana, w wielkiéy tęsknicy będącego oczekiwanie.

22. A ci wzywali Boga wszechmocnégo, aby rzeczy im zwierzone, tym którzy byli zwierzyli, we wszelkiéy całości były zachowane.

23. Lecz Heliodorus co był umyślił odprawował na tymże mieyscu, sam z służebnymi w skarbie obecny.

24. Ale duch wszechmocnego Boga pokazał iawny a wielki cud, tak iż wszyscy którzy go słuchać śmieli, upadaiąc od Bożéy mocy, pomgleli y polękli się.

25. Abowiem ukazał się im nieiaki koń, maiąc na sobie ieźdźca strasznego, kosztownie ubrany: a ten z pędem uderzył Heliodora przednimi nogami, a on który na nim siedział, zdał się iakoby miał zbroię złotą.

26. Ukazali się też inni dwa młodzieńcy, siłą kraśni, osobni chwałą, szatą świetni, którzy go obstąpili, y z obu stron siekli go biczami bez przestanku, y wiele mu plag zadaiąc.

27. A Heliodorus wnet upadł na ziemię, a iego wielką ciemnością ogarnionego pochwycili, y na stołek na którym noszą włożywszy wynieśli.

28. A tego który z wielą lokaiów y pachołków przyszedł był do skarbu przerzeczonego, niesiono, a żaden mu pomocy nie dawał poznawszy iawną moc Bożą:

15. *Przed ołtarzem.* Całopalenia. Miejsce modlitwy kapłanów było pomiędzy kościołem i ołtarzem.

18. *Dla tego iż miejsce miało przyjść na wzgardę.* Przestraszeni, gdyż widzieli że miejsce święte zostanie wystawionem na wzgardę, jeśli owe pieniądze będą zabrane.

19. *Panny, które w zamknieniu były.* W jakiémś mieszkaniu należącém do obrębu kościoła, gdzie też przebywały i pobożne wdowy.—*Wybiegały do Oniasza.* W greckim jest *do drzwi,* to jest kościoła; lecz to samo jest albowiem tam się znajdował Oniasz.—*A drugie na mury.* To jest wybiegały do murów kościelnych, gdzie się cała rzecz toczyła, i gdzie one zostawały zamkniętemi pod klauzurą aż do zamąż pójścia.

21. *Najwyższego kapłana oczekiwanie.* Uważającego na czem się to skończy, i do czego się posunie Heliodor w kościele, albo lud wzburzony przeciw Heliodora.

22. *A ci.* Żydzi.

24. *Duch wszechmocnego Boga.* Bóg.

26. *Dwa młodzieńcy.* Dwaj aniołowie.

29. et ille quidem per divinam virtutem jacebat mutus, atque omni spe et salute privatus.

30. Hi autem Dominum benedicebant; quia magnificabat locum suum, et templum, quod paulo ante timore ac tumultu erat plenum, apparente omnipotente Domino, gaudio et laetitia impletum est.

31. Tunc vero ex amicis Heliodori quidam rogabant confestim Oniam, ut invocaret Altissimum, ut vitam donaret ei, qui in supremo spiritu erat constitutus.

32. Considerans autem summus sacerdos, ne forte rex suspicaretur malitiam aliquam ex Judaeis circa Heliodorum consummatam, obtulit pro salute viri hostiam salutarem.

33. Cumque summus sacerdos exoraret, iidem juvenes eisdem vestibus amicti, astantes Heliodoro, dixerunt: Oniae sacerdoti gratias age, nam propter eum Dominus tibi vitam donavit:

34. tu autem a Deo flagellatus, nuntia omnibus magnalia Dei et potestatem. Et his dictis, non comparuerunt.

35. Heliodorus autem, hostia Deo oblata, et votis magnis promissis ei, qui vivere illi concessit, et Oniae gratias agens, recepto exercitu, repedabat ad regem.

36. Testabatur autem omnibus ea, quae sub oculis suis viderat, opera magni Dei.

37. Cum autem rex interrogasset Heliodorum, quis esset aptus adhuc semel Jerosolymam mitti, ait:

38. Si quem habes hostem, aut regni tui insidiatorem, mitte illuc, et flagellatum eum recipies, si tamen evaserit, eo quod in loco sit vere Dei quaedam virtus.

39. Nam ipse, qui habet in coelis habitationem, visitator et adjutor est loci illius, et venientes ad malefaciendum percutit ac perdit.

40. Igitur de Heliodoro, et aerarii custodia ita res se habet.

29. a on przez Bożą moc leżał niemy, y wszelaką nadzieię y zdrowie utraciwszy.

30. A ci zasię błogosławili Pana, że uwielmożył mieysce swoie: y kościół który mało przed tym strachu y trwogi był pełen, za okazaniem Pana wszechmocnego, weselem y radością był napełniony.

31. Na ten czas niektórzy z przyiaciół Heliodora prosili zaraz Oniasza, aby wzywał Nawyższego, żeby darował żywot temu, który iuż prawie konał.

32. A nawyższy kapłan, uważaiac by snadź król uiedomniemawał się, że złości iakiéy użyli Żydowie nad Heliodorem, ofiarował za zdrowie męża ofiarę zbawienną.

33. A gdy czynił modlitwę nawyższy kapłan, ciż młodzieńcy w też szaty ubrani, stanąwszy nad Heliodorem, rzekli: Dziękuy Oniaszowi kapłanowi: bo Pan dla niego tobie żywot darował;

34. a ty od Boga skarany, opowiaday wszytkim wielkie cuda, y moc Bożą. A to rzekłszy, zniknęli.

35. A Heliodorus ofiarę Bogu uczyniwszy, y wielkie szluby obiecawszy temu, który mu zdrowie przywrócił, Oniaszowi też podziękowawszy, wziąwszy z sobą woysko wrócił się do króla.

36. A oświadczał wszytkim one które oczyma swemi widział Boga wielkiego sprawy.

37. A gdy król pytał Heliodora ktoby się na to godził, żeby iescze raz do Jeruzalem posłan był, rzekł:

38. Jeśli masz którego nieprzyiaciela, abo zdraycę królestwa twego, pośli tam, y ubiczowanego przywitasz go, ieśli się iednak wybiega: dla tego że na mieyscu prawdziwie iest iakaś moc Boża.

39. Gdyż ten który ma mieszkanie w niebie, iest dozorcą y obrońcą mieysca onego, y przychodzące aby co złego czynili biie, y traci.

40. A tak o Heliodorze, y o straży skarbu, tak się rzecz ma.

CAPUT IV.

ROZDZIAŁ 4.

O zdradach Symonowych, Jazonie, Menelausie, Lizymachu, i t. d.

1. Simon autem, praedictus pecuniarum et patriae delator, male loquebatur de Onia, tamquam ipse Heliodorum instigasset ad haec, et ipse fuisset incentor malorum;

2. provisoremque civitatis, ac defensorem gentis suae, et aemulatorem legis Dei audebat insidiatorem regni dicere.

3. Sed, cum inimicitiae in tantum procederent, ut etiam per quosdam Simonis necessarios homicidia fierent,

4. considerans Onias periculum contentionis, et

1. Ale Simon wyższéy pomieniony pieniędzy y oyczyzny zdrayca, źle mówił o Oniaszu, iakoby on sam Heliodora na to poduszczył, y sam był powodem złego:

2. a opiekuna miasta y obrońcę narodu swego, y miłośnika zakonu Bożego, śmiał nazywać zdraycą królestwa.

3. Ale gdy nieprzyiaźni tak daleko zaszły, że też iż przez niektóre przyiacioły Simonowe działy się meżobóystwa,

4. uważaiac Oniasz niebespieczeństwo sporu, y

32. *Złości.* Zdrady albo czarów.—*Ofiarę zbawienną.* Żeby przez nię uprosić od Boga przywrócenia zdrowia.
35. *Ofiarę Bogu uczyniwszy.* Przez kapłana.—*Temu, który mu zdrowie przywrócił.* To jest Bogu.
R. 4. — 3. *Przez niektóre przyjacioły Symonowe.* Wskazuje się nieobecność Symona, który przez swoich przyjaciół sprawował zabójstwa, sam zaś uciekł był do Apolloniusza, jak widać z tego co następuje.
4. *Szalał.* Złączyć należy z *aby przyczyniał.* Zdanie jest, iż Oniasz postrzegł niebezpieczeństwo, które mu

Apollonium insanire, utpote ducem Coelesyriae et Phoenicis, ad augendam malitiam Simonis, ad regem se contulit,

5. non ut civium accusator, sed communem utilitatem apud semetipsum universae multitudinis considerans.

6. Videbat enim sine regali providentia impossibile esse, pacem rebus dari, nec Simonem posse cessare a stultitia sua.

7. Sed post Seleuci vitae excessum, cum suscepisset regnum Antiochus, qui Nobilis appellabatur, ambiebat Jason frater Oniae summum sacerdotium;

8. adito rege, promittens ei argenti talenta trecenta sexaginta, et ex redditibus aliis talenta octoginta;

9. super haec promittebat et alia centum quinquaginta, si potestati ejus concederetur gymnasium, et ephebiam sibi constituere, et eos, qui in Jerosolymis erant, Antiochenos scribere.

10. Quod cum rex annuisset, et obtinuisset principatum, statim ad gentilem ritum contribules suos transferre coepit;

11. et amotis his, quae humanitatis causa Judaeis a regibus fuerant constituta, per Joannem patrem Eupolemi, qui apud Romanos de amicitia et societate functus est legatione legitima, civium jura destituens, prava instituta sanciebat.

12. Etenim ausus est sub ipsa arce gymnasium constituere, et optimos quosque epheborum in lupanaribus ponere.

13. Erat autem hoc non initium, sed incrementum quoddam, et profectus gentilis et alienigenae conversationis, propter impii et non sacerdotis Jasonis nefarium et inauditum scelus,

14. ita ut sacerdotes jam non circa altaris officia dediti essent, sed contemto templo et sacrificiis neglectis festinarent participes fieri palaestrae, et praebitionis ejus injustae, et in exercitiis disci;

15. et patrios quidem honores nihil habentes, Graecas glorias optimas arbitrabantur,

16. quarum gratia periculosa eos contentio habebat, et eorum instituta aemulabantur, ac per omnia his consimiles esse cupiebant, quos hostes et peremtores habuerant.

że Apollonius szalał będąc starostą Celesyriéy y Pheniciéy, aby przyczyniał złości Simonowéy, iachał do króla,

5. nie iako ten coby miał skarżyć na miesczany, ale uważaiąc sam u siebie pożytek wszytkiego pospólstwa.

6. Bo widział iż bez opatrzności królewskiéy nie podobno było rzeczy uspokoić, y Simonowi módz przestać od szaleństwa swego.

7. Ale po zeszciu Seleuka, gdy uiął królestwo Antiochus którego zacnym zwano, Jazon brat Oniaszów domagał się nawyższego kapłaństwa;

8. przyiechawszy do króla, obiecował mu trzysta y sześćdziesiąt talentów srébra, a z inszych dochodów ośmdziesiąt talentów:

9. nad to obiecował y drugie sto y pięćdziesiąt, ieśliby mu była dana moc postanowić szkołę, y zebranie młodzieniaszków, a te którzy byli w Jeruzalem Antiochenczyki pisać.

10. Na co gdy król zezwolił, a otrzymał księstwo, wnet naród swóy począł na obyczaie pogańskie przenosić;

11. y zniózszy to co dla ludzkości Żydóm było postanowiono od królów, przez Jana oyca Eupolemowego, który do Rzymianów z strony przyiacielstwa y towarzystwa porządne poselstwo odprawował, psuiąc prawa miescan, złe prawa stanawiali.

12. Abowiem śmiał pod samym zamkiem szkołę postawić, a co napięknieysze młodzieniaszki w nierządnych domiech posadzić.

13. A to było nie początkiem, ale rozkrzewieniem nieiakim y pomnożeniem pogańskich y cudzoziemskich obyczaiów, dla niezbożnego, a nie kapłana Jasona niecnotliwéy y niesłychanéy złości:

14. tak iż się iuż kapłani nie około posługi ołtarza bawili: ale wzgardziwszy kościół, y zaniedbawszy ofiar, kwapili się na to aby byli uczestnikami szarmiérstwa, y niezbożnego widania igrzyskiego, y ćwiczenia w ćiskaniu kamieniem;

15. a niémaiąc sobie nizacz oyczystéy poczciwości, chwałę Grecką za rzecz nalepszą sobie rozumieli:

16. dla których w niebespieczne spory przychodzili: y tych ustaw naszladowali, a na wszytkim chcieli bydź tym podobni, które za nieprzyiaciele y za morderce mieli.

groziło ze strony Apolloniusza męża potężnego i rządzcy Celesyryi, i t. d., i ze strony Symona; albowiem jeden i drugi najgorzéj byli usposobionymi względem Oniasza, i rozumiał że Apolloniusz podtrzymywał złośliwość Symona; z czego wypadało się nareszcie spodziewać wielkiego nieszczęścia.—*Do króla.* Seleuka Filopatra.

7. *Antyochus.* Brat Seleuka.—*Zacnym.* To bowiem oznacza wyraz grecki *epifanes.*

9. *Szkołę i zebranie młodzieniaszków.* Bezwstydną szkołę rozpusty nierządnych mężczyzn, z któréj by ciągnął dochod.—*Antyocheńczyki pisać.* Aby używali przywilejów, któremi się cieszyli obywatele Antyocheńscy, jak tłumaczy Salianus. Albo, wedle tłumaczenia Serariusza, aby mieszkańcy Jerozolimy nazywali się Antyocheńczykami, bądź na cześć Antyocha, bądź dla większego zalecenia obrządku greckiego.

10. *Naród swój.* Zydów.

11. *Zniósłszy to co dla ludzkości, i t. d.* Oznacza iż Jazon zniósł i zupełnie zniweczył przywileje Żydów, i wszystkie łagodniejsze prawa postanowione od dawniejszych królów Syryjskich, i które przez znakomitego męża Jana ojca Eupolema były wyjednane.

13. *Nie kapłana.* Fałszywego Arcykapłana.

15. *Ojczystéj poczciwości.* Ojczystych praw i ustaw żydowskich, z którychby się raczéj szczycić byli powinni.—*Chwałę Grecką.* Naśladowali pogańskie obyczaje Greków, i z nich się chełpili.

16. *Dla których w niebezpieczne spory przychodzili.* W greckim jest, *z powodu których ogarnęło ich ciężkie nieszczęście,* jak przekłada Flaminiusz.

17. In leges enim divinas impie agere impune non cedit; sed hoc tempus sequens declarabit.
18. Cum autem quinquennalis agon Tyri celebraretur, et rex praesens esset,
19. misit Jason facinorosus ab Jerosolymis viros peccatores, portantes argenti didrachmas trecentas in sacrificium Herculis, quas postulaverunt hi, qui asportaverant, ne in sacrificiis erogarentur, quia non oporteret, sed in alios sumtus eas deputari.

20. Sed hae oblatae sunt quidem ab eo, qui miserat, in sacrificium Herculis; propter praesentes autem datae sunt in fabricam navium triremium.

21. Misso autem in Aegyptum Apollonio Mnesthei filio propter primates Ptolemaei Philometoris regis, cum cognovisset Antiochus alienum se a negotiis regni effectum, propriis utilitatibus consulens, profectus inde venit Joppen, et inde Jerosolymam.

22. Et magnifice ab Jasone et civitate susceptus, cum facularum luminibus et laudibus ingressus est; et inde in Phoenicen exercitum convertit.
23. Et post triennii tempus misit Jason Menelaum supradicti Simonis fratrem portantem pecunias regi, et de negotiis necessariis responsa perlaturum.
24. At ille commendatus regi, cum magnificasset faciem potestatis ejus, in semetipsum retorsit summum sacerdotium, superponens Jasoni talenta argenti trecenta.
25. Acceptisque a rege mandatis, venit, nihil quidem habens dignum sacerdotio, animos vero crudelis tyranni, et ferae belluae iram gerens.

26. Et Jason quidem, qui proprium fratrem captivaverat, ipse deceptus profugus in Ammanitem expulsus est regionem.
27. Menelaus autem principatum quidem obtinuit, de pecuniis vero regi promissis nihil agebat, cum exactionem faceret Sostratus, qui arci erat praepositus;
28. nam ad hunc exactio vectigalium pertinebat, quam ob causam utrique ad regem sunt evocati.

17. Bo przeciw prawom Boskim niezbożnie czynić nie bywa bez skarania: ale to czas potomny pokaże.
18. A gdy igrzyska pięcioletne sprawowano w Tyrze, y był król osobą swoią,
19. posłał Jason złośliwy z Jeruzalem męże grzeszne, którzy nieśli trzysta didrachmów srébra, na ofiarę Herkulesowę: o które prosili ci którzy ie odnieśli, aby ich na ofiary nie dawano, że się to nie godziło: ale iżby ie na co innego obrócono.

20. Ale te dane są, od tego który ie posłał na ofiarę Herkulesowę: ale dla tych którzy obecni byli dane są, na budowanie galer.

21. A gdy był posłan do Egyptu Apoloniusz syn Mnestheusza dla przednich panów Ptolemeusa Philomethora króla, gdy się dowiedział Antiochus że był oddalony od spraw królewskich, staraiąc się o swe własne pożytki, wyiachawszy z onąd przyszedł do Joppen, a z tamtąd do Jeruzalem.
22. A zacnie od Jasona y od miasta przyięty, z pochodniami, y z śpiéwaniem wiachał w miasto, a z tamtąd woysko do Phenicyiéy obrócił.
23. A po trzech leciech posłał Jason Menelausa brata powysz mianowanego Simona, aby odniósł pieniądze królowi, y żeby odpowiedź o sprawach potrzebnych odniósł.
24. Ale on będąc królowi zalécony, gdy uczcił wielmożnie oblicze możności iego, sam na się przeniósł nawyższe kapłaństwo, przepłaciwszy Jasona trzemisty talentów srebra.
25. Y wziąwszy mandaty od króla, przyiachał niemaiąc w sobie nic godnego kapłaństwa, ale serce okrótne tyrana, y gniew dzikiego źwierza po sobie pokazuiąc.
26. A Jason, który był własnego brata do więzienia podał, sam oszukany, wygnaniec do ziemie Amanitskiéy wypędzony iest.
27. Ale Menelaus acz księstwo odzierżał, wszakóż o pieniądzach królowi obiecanych nic nie sprawił: gdyż ie Sostratus starosta zamkowy wybiérał:

28. bo temu wybiéranie poborów należało: przetóż obudwu ich do króla pozwano.

18. *Igrzysko pięcioletnie.* Na cześć Herkulesa, być może na podobieństwo igrzysk olimpijskich.

19. *Grzeszne.* W greckim jest, *widzowie.—Didrachmów.* W greckim jest, *drachm*, dydrachma wynosi dwie drachmy. Dziwnem się zdaje, iż tak mało pieniędzy było posłano, albo proszono na budowanie galer. Chyba powiemy iż wyraz *srebra* położony jest zamiast *pieniędzy,* i że dydrachmy były złote, i sens będzie: nieśli pieniędzy dydrachm złotych trzysta. Tak Francuzi wszelki rodzaj pieniędzy nawet złotych nazywają *argent.— Że się to niegodziło.* Gdyż pieniądze niebyły potrzebnemi na ofiary, i zdawało się, że daleko będzie pożyteczniéj użyć ich na budowanie galer.

20. *Ale te dane są od tego.* Chociaż te pieniądze nie były w rzeczy saméj użytemi na ofiary, nie stało się to przez świętokradzcę Jazona, który je w tym celu posłał do Tyru.— *Którzy obecni byli.* Posłów, którzy o to prosili byli.— *Na budowanie galer.* To jest, aby wespół z innemi pieniędzmi na to przeznaczonemi, zostały obrócone na budowanie galer.

21. *Dla przednich panów.* Aby traktować z przedniejszymi panami, w celu powierzenia Antyochowi opieki nad Ptolomeuszem Filometorem.— *Że był oddalony od spraw królewskich.* Odrzucili bowiem żądanie Antyocha, wiedząc iż on wzdycha do królestwa Egipskiego.— *Wyjechawszy zonąd.* To jest z Tyru.

22. *Wojsko do Fenicyi obrócił.* Aby, przygotowawszy tam flotę, wkroczyć w swoim czasie do Egiptu.

23. *Odpowiedź.* Króla.

24. *Królowi zalecony.* Od Jazona albo przyjaciół.— *Gdy uczcił wielmożnie oblicze możności jego.* Gdy mu pochlebiał.

26. *Własnego brata.* Oniasza.

27. *Sostratus... wybierał.* Nie czynił zadość Sostratowi podskarbiemu królewskiemu, przełożonemu nad zamkiem i podatkami.

28. *Obudwu.* Tak Menelausa, jak Sostrata,

29. Et Menelaus amotus est a sacerdotio, succedente Lysimacho fratre suo; Sostratus autem praelatus est Cypriis.

30. Et cum haec agerentur, contigit, Tharsenses et Mallotas seditionem movere, eo quod Antiochidi regis concubinae dono essent dati.

31. Festinanter itaque rex venit sedare illos, relicto suffecto uno ex comitibus suis Andronico.

32. Ratus autem Menelaus accepisse se tempus opportunum, aurea quaedam vasa e templo furatus donavit Andronico, et alia vendiderat Tyri, et per vicinas civitates.

33. Quod cum certissime cognovisset Onias, arguebat eum, ipse in loco tuto se continens Antiochiae secus Daphnem.

34. Unde Menelaus accedens ad Andronicum, rogabat, ut Oniam interficeret. Qui cum venisset ad Oniam, et datis dextris cum jurejurando (quamvis esset ei suspectus) suasisset de asylo procedere, statim eum peremit, non veritus justitiam.

35. Ob quam causam non solum Judaei, sed aliae quoque nationes indignabantur, et moleste ferebant de nece tanti viri injusta.

36. Sed regressum regem de Ciliciae locis, adierunt Judaei apud Antiochiam, simul et Graeci, conquerentes de iniqua nece Oniae.

37. Contristatus itaque animo Antiochus propter Oniam, et flexus ad misericordiam, lacrymas fudit, recordatus defuncti sobrietatem et modestiam;

38. accensisque animis Andronicum purpura exutum, per totam civitatem jubet circumduci, et in eodem loco, in quo in Oniam impietatem commiserat, sacrilegum vita privari, Domino illi condignam retribuente poenam.

39. Multis autem sacrilegiis in templo a Lysimacho commissis Menelai consilio, et divulgata fama, congregata est multitudo adversum Lysimachum, multo jam auro exportato.

40. Turbis autem insurgentibus, et animis ira repletis, Lysimachus armatis fere tribus millibus iniquis manibus uti coepit, duce quodam Tyranno, aetate pariter et dementia provecto.

41. Sed, ut intellexerunt conatum Lysimachi, alii lapides, alii fustes validos arripuere; quidam vero cinerem in Lysimachum jecere.

29. A Menelausa złożono z kapłaństwa, a na iego mieysce wstąpił brat iego Lisymachus, a Sostratusa przełożono nad Cypryany.

30. A gdy się to działo, przydało się iż Tharsenczycy y Malotczycy wszczęli rozruch, iż byli darowani Antiochidzie, nałożnicy królewskiéy.

31. A przetóż król wnet wyiachał uśmierzyć ie, zostawiwszy na mieyscu swym Andronika iednego z sług swoich.

32. A Menelaus maiąc za to że nalazł czas po temu, złote niektóre naczynia z kościoła ukradszy, darował Andronikowi, a drugie w Tyrze, y w okolicznych miastach poprzedał.

33. Czego gdy się pewnie Oniasz dowiedział, strofował go, sam na mieyscu bespiecznym mieszkaiąc w Antiochiiéy blisko Daphniiéy.

34. Przetóż Menelaus szedszy do Andronika, prosił go aby zabił Oniasza. Który przyszedszy do Oniasza, y dawszy mu prawą rękę pod przysięgą (acz mu był podeyźrzany) namówił go żeby wyszedł z mieysca bespiecznego, y natychmiast go zabił, nie oglądaiąc się na sprawiedliwość.

35. Dla którey przyczyny nietylko Żydowie, ale téż y inni narodowie gniewali się, y za złe mieli niesprawiedliwe tak zacnego męża zabicie.

36. Ale gdy się król z Cyliciiéy wrócił, szli do niego Żydowie, w Antiochiiéy pospołu y Grekowie, skarżąc się o niesprawiedliwe zabicie Oniasza.

37. Przeto zasmucony na sercu Antioch dla Oniasza, y wzruszony ku miłosierdziu, zapłakał, y wspomniawszy na mierność y skromność zmarłego;

38. a będąc zapalony gniewem, Andronika zwleczonego z szarłatu, kazał wodzić po wszytkim mieście: y na tymże mieyscu na którym niezbożność nad Oniaszem wypełnił, świętokradzcę żywota pozbawić: tak mu Pan oddał godną zapłatę.

39. A gdy Lisymachus, za radą Menelausową, wiele świętokradzctwa w kościele pobroił, a to się rozsławiło, zebrało się mnostwo ludu przeciw Lisymachowi, gdy iuż był wiele złota wyniósł.

40. A gdy się pospólstwo wzruszyło, y serca się gniewem napełniły, Lisymachus uzbroiwszy około trzech tysięcy niesprawiedliwych rąk używać począł, maiąc hetmanem nieiakiego Tyranna, w leciech iednako, y w szaleństwie podeszłego.

41. Ale skoro obaczyli usiłowanie Lisymachowe, iedni kamienie, drudzy kiie duże porwali: a inni popiół na Lisymacha miotali.

30. *Tarseńczycy i Malatczycy.* Jedni i drudzy są w Cylicii. Mallus na zatoce Issyckiéj, przy rzece Pyramie; a Tarseńczycy blizko Cydnu.—*Iż byli darowani Antyochidzie.* Uważali siebie za wzgardzonych dla tego iż byli wydani na nierząd, i przeto wszczęli rozruch. Mieli bowiem zwyczaj ci królowie darowywać całe miasta, to jest, dochod z nich tym, których wynosili. Tak Temistoklesowi oddaną została Magneza, Lampsak, Myus, Pereota, Palescepsis.

31. *Na miejscu swem.* Numiestnikiem i rządzcą, na czas swojéj nieobecności.—*Z sług.* Po grecku: z przełożonych.

33. *Mieszkając w Antyochii.* Dokąd, jak można sądzić, przybył dla tego, żeby odzyskać swoię godność arcykapłańską.—*Blizko Dafniéj.* Która była miejscem ucieczki na przedmieścia.

34. *Dawszy mu prawą rękę.* Przyrzekłszy, że nie będzie mu szkodził.

37. *Mierność.* Umiarkowanie, wstrzemięźliwość, roztropność.

39. *Złota.* W greckim jest, *naczyń złotych.*

40. *Niesprawiedliwych rąk używać począł.* Jest wyrażenie Greckie, które oznacza tych, co pierwsi krzywdy zadają.—*Tyrana.* Zdaje się iż to jest imię własne, jak Dzieje Ap. 19, 9. Był także niejaki Sofista, nazwany tém imieniem, którego wspomina Suidas,

42. Et multi quidem vulnerati, quidam autem et prostrati, omnes vero in fugam conversi sunt; ipsum etiam sacrilegum secus aerarium interfecerunt.
43. De his ergo coepit judicium adversus Menelaum agitari.
44. Et cum venisset rex Tyrum, ad ipsum negotium detulerunt missi tres viri a senioribus.
45. Et cum superaretur Menelaus, promisit Ptolemaeo multas pecunias dare ad suadendum regi.
46. Itaque Ptolemaeus in quodam atrio positum quasi refrigerandi gratia regem adiit, et deduxit a sententia;
47. et Menelaum quidem universae malitiae reum criminibus absolvit, miseros autem, qui, etiam si apud Scythas causam dixissent, innocentes judicarentur, hos morte damnavit.
48. Cito ergo injustam poenam dederunt, qui pro civitate, et populo et sacris vasis causam prosecuti sunt.
49. Quam ob rem Tyrii quoque indignati, erga sepulturam eorum liberalissimi exstiterunt.
50. Menelaus autem, propter eorum, qui in potentia erant, avaritiam, permanebat in potestate, crescens in malitia ad insidias civium.

42. Y wiele ich poranieni, a niektórzy też legli, a wszyscy tył podawszy uciekli: samego też świętokradzcę podle skarbu zabili.
43. A tak o tey rzeczy ięto prawem czynić przeciw Menelausowi.
44. A gdy król do Tyru przyiechał, przełożyli rzecz przed nim trzéy mężowie od starszych posłani.
45. A Menelaus będąc przekonany, obiecał wiele pieniędzy dać Ptolemeusowi, aby króla namówił.
46. A tak Ptolemeus do króla gdy był na iednéy sali iakoby dla ochłodzenia, przystąpił, y odwiódł go od przedsięwzięcia.
47. A Menelausa winnego wszytkich złości, od obwinienia wolnym uczynił, a nędzniki, którzy choćby się też przed Tatary prawowali, za niewinneby byli osądzeni, te na śmierć skazał.
48. Prędko tedy niesprawiedliwe karanie podięli, ci którzy o miasto, o lud, y o naczynie święte prawem czynili.
49. Przeto też Tyriyczycy gniewem wzruszeni, na pogrzeb ich barzo hoyni byli.
50. A Menelaus prze łakomstwo tych którzy na urzędzie byli trwał na urzędzie, mnożąc się we złości na zdradę miescząnóm.

CAPUT V.

ROZDZIAŁ 5.

O zjawiskach napowietrznych, okrucieństwach Jazona i Antyocha.

1. Eodem tempore Antiochus secundam profectionem paravit in Aegyptum.
2. Contigit autem per universam Jerosolymorum civitatem videri diebus quadraginta per aëra equites discurrentes, auratas stolas habentes, et hastis, quasi cohortes, armatos;
3. et cursus equorum per ordines digestos, et congressiones fieri cominus, et scutorum motus, et galeatorum multitudinem gladiis districtis, et telorum jactus, et aureorum armorum splendorem omnisque generis loricarum.
4. Quapropter omnes rogabant in bonum monstra converti.
5. Sed cum falsus rumor exisset, tamquam vita excessisset Antiochus, assumtis Jason non minus mille viris, repente aggressus est civitatem; et civibus ad murum convolantibus ad ultimum apprehensa civitate, Menelaus fugit in arcem;
6. Jason vero non parcebat in caede civibus suis, nec cogitabat prosperitatem adversum cognatos malum esse maximum, arbitrans hostium et non civium se trophaea capturum.
7. Et principatum quidem non obtinuit, finem

1. Tegóż czasu Antioch wyprawił się powtóre do Egyptu.
2. Y przydało się, że po wszytkim mieście Jerozolimskim przez czterdzieści dni, widziano na powietrzu iezdne biegaiące, którzy mieli złote szaty, y kopiiami iako hufy opatrzone;
3. y bieganie koni na roty podzielone, y potykanie wręcz, y ruszanie tarcz, y mnostwo ludzi w przyłbicach z dobytemi mieczmi, y miotanie dard, y świetność zbróy złotych y wszelakich pancerzów.
4. A przetóż wszyscy prosili, aby się widzenia w dobre obróciły.
5. Ale gdy wieść fałszywa wyszła, iakoby Antiochus umarł, Jason zebrawszy nie mniey tysiąc mężów znienagła uderzył na miasto: a gdy się miesczanie na mury zbiegali, na koniec wziąwszy miasto, Menelaus uciekł na zamek.
6. A Jason zasię nie przepuszczał w mordowaniu miesczanóm swoim, ani myślił że szczęście przeciw powinowatym, iest złe barzo wielkie: maiac za to że miał z nieprzyiaciół, a nie] z miesczanów zwycięstwo odzierżeć.
7. A księstwa nie otrzymał, ale koniec zdrad

44. *Gdy król do Tyru przyjechał.* To jest z Antyochii, gdzie należną karę wymierzył Andronikowi.— *Od starszych.* Ludu Żydowskiego.
45. *Będąc przekonany.* Sądowym sposobem.—*Ptolomeusowi.* Synowi Dorymina, o którym jest wzmianka I. Mach. 3, 38.

49. *Na pogrzeb ich bardzo hojni byli.* Co było z chlubą dla obwinionych, a z hańbą dla sędziów.
R. 5.—5. *Uderzył na miasto.* W celu odzyskania arcykapłaństwa i wytępienia swoich przeciwników.
7. *Do Amanithydy.* Do krainy Ammanitów.

vero insidiarum suarum confusionem accepit, et profugus iterum abiit in Ammaniten.

8. Ad ultimum in exitium sui conclusus ab Areta Arabum tyranno, fugiens de civitate in civitatem, omnibus odiosus, ut refuga legum et execrabilis, ut patriae et civium hostis, in Eegyptum extrusus est;

9. et qui multos de patria sua expulerat, peregre periit, Lacedaemonas profectus, quasi pro cognatione ibi refugium habiturus;

10. et qui insepultos multos abjecerat, ipse et illamentatus et insepultus abjicitur, sepultura neque peregrina usus, neque patrio sepulcro participans.

11. His itaque gestis, suspicatus est rex societatem deserturos Judaeos, et ob hoc profectus ex Aegypto efferatis animis, civitatem quidem armis cepit.

12, Jussit autem militibus interficere, nec parcere occursantibus, et per domos ascendentes trucidare.

13. Fiebant ergo caedes juvenum ac seniorum, et mulierum et natorum exterminia, virginumque et parvulorum neces.

14. Erant autem toto triduo octoginta millia interfecti, quadraginta millia vincti, non minus autem venundati.

15. Sed nec ista sufficiunt; ausus est etiam intrare templum universa terra sanctius, Menelao ductore, qui legum et patriae fuit proditor,

16. et scelestis manibus sumens sancta vasa, quae ab aliis regibus et civitatibus erant posita ad ornatum loci et gloriam, contrectabat indigne, et contaminabat.

17. Ita alienatus mente Antiochus, non considerabat, quod propter peccata habitantium civitatem, modicum Deus fuerat iratus, propter quod et accidit circa locum despectio;

18. alioquin nisi contigisset eos multis peccatis esse involutos, sicut Heliodorus, qui missus est a Seleuco rege ad exspoliandum aerarium, etiam hic statim adveniens flagellatus et repulsus utique fuisset ab audacia *(Supr. 3, 25)*.

19. Verum non propter locum, gentem, sed propter gentem, locum Deus elegit.

20. Ideoque et ipse locus particeps factus est populi malorum; postea autem fiet socius bonorum, et qui derelictus in ira Dei omnipotentis est, iterum in magni Domini reconciliatione cum summa gloria exaltabitur.

21. Igitur Antiochus mille et octingentis ablatis de templo talentis, velociter Antiochiam regressus est, existimans se prae superbia, terram ad

swoich zelżywość wźiął: a ućiekszy zaśię poszedł do Amanithydy.

8. Na ostatek na swe zatracenie, będąc śćiśniony od Arety tyrana Arabskiego, ućiekaiąc z miasta do miasta, wszytkim omierzły, iako odstępca zakonu: y obrzydły, iako nieprzyiaćiel oyczyzny y miesczan, do Egyptu wypchniony iest;

9. y który wiele ludźi z oyczyzny ich wygnał, w cudzéy źiemi zginął, poszedszy do Lacedemonu, iakoby tam dla powinowactwa miał mieć ućieczkę:

10. a który wielu niepogrzebionych pomiatywał, sam y bez żałoby, y bez pogrzebu był porzucony, nie maiąc ani pogrzebu cudzoźiemskiego, ani będąc uczestnikiem grobu oyczystego.

11. To tedy gdy się stało, domniemawał się król, żeby Żydźi chćieli odstąpić od towarzystwa, y dla tegóż wyiechawszy z Egyptu z zaiątrzonym sercem wźiął miasto mocą.

12. Y roskazał żołnierzóm zabiiać, ani folgować tym któreby potkali: y po domach chodząc aby mordowali.

13. A przetóż było zabiianie młodych y starych, y niewiast y dźieći wygubienia, y panien y młodych dźiatek mordy.

14. A było przez trzy dni całe ośmdźieśiąt tyśięcy zabitych, czterdźieśći tyśięcy powiązanych, a nie mniéy zaprzedanych.

15. Ale y na tym nie dosyć, śmiał też wniśdź do kośćioła po wszytkiéy źiemi naświętszego, maiąc przewodnikiem Menelausa, który był zdraycą praw y oyczyzny:

16. y złośćiwemi rękami wźiąwszy naczynie święte, które od innych królów y miast na ozdobę mieysca y chwalę były położone, dotykał się ich niegodnie, y splugawił.

17. Tak Antioch oszalawszy, nie uważał, że dla grzechów mieszkaiących w mieśćie, Bóg rozgniewał się był na mały czas, dla czego też przyszła na mieysce wzgarda;

18. bo gdźieby nie byli wielą grzechów uwikłani, iako Heliodorus, który posłan iest od Selewka króla na złupienie skarbu, y ten też przyiechawszy wnetby był ubiczowany y odstraszony pewnie od śmiałośći.

19. Lecz nie dla mieysca naród, ale dla narodu mieysce Bóg obrał.

20. A przetóż y samo mieysce stało się uczestnikiem niesczęśćia ludu, a potym będzie towarzyszem sczęśćia: a które dla gniewu wszechmocnego Boga było opuszczone: zaśię ubłagawszy wielkiego Pana, z wielką sławą będźie wywyższone.

21. A tak Antioch, wźiąwszy z kośćioła tyśiąc y ośmset talentów, z trzaskiem się wróćił do Antiochiiéy, tusząc sobie od hardośći, że miał źie-

8. *Na swe zatracenie.* Jeśliby był nieumknął. Tekst ś. nadmienia, że Jazon od Ammonitów udał się do Arabów, i że tam będąc podejrzany o niejakiś zamach i zbrodnię, został wtrącony do więzienia, zkąd uciekłszy przybył do Egiptu, po długiem ukrywaniu się.

11. *Odstąpić od towarzystwa.* Chcieli zerwać z nim przymierze.

18. *Wielą grzechów uwikłani.* Rozumie to o Żydach.

20. *A potem będzie towarzyszem szczęścia.* Gdy poprawią obyczaje. — *Ubłagawszy wielkiego Pana.* Gdy Bóg nam przebaczy i z nami się pojedna.

navigandum, pelagus vero ad iter agendum deducturum propter mentis elationem.

22. Reliquit autem et praepositos ad affligendam gentem; Jerosolymis quidem Philippum genere Phrygem, moribus crudeliorem eo ipso, a quo constitutus est;

23. in Garizim autem Andronicum, et Menelaum, qui gravius quam ceteri imminebant civibus.

24. Cumque appositus esset contra Judaeos, misit odiosum principem Apollonium cum exercitu viginti et duobus millibus, praecipiens ei omnes perfectae aetatis interficere, mulieres ac iuvenes vendere.

25. Qui cum venisset Jerosolymam, pacem simulans, quievit usque ad diem sanctum sabbati, et tunc feriatis Judaeis arma capere suis praecepit.

26. Omnesque, qui ad spectaculum processerant, trucidavit, et civitatem cum armatis discurrens, ingentem multitudinem peremit.

27. Judas autem Machabaeus, qui decimus fuerat, secesserat in desertum locum, ibique inter feras vitam in montibus cum suis agebat, et foeni cibo vescentes, demorabantur, ne participes essent coinquinationis.

mię ku żeglowaniu, a morze ku chodzeniu przywieśdź, dla podnieśienia myśli.

22. Y zostawił przełożone na utrapienie narodu: w Jeruzalem Philippa rodem z Phrygiiéy, obyczaymi okrótnieyszego, niż ten sam który go postanowił:

23. a w Garyzym Andronika y Menelausa, którzy ćiężéy niż inszy miesczanóm nalegali.

24. A gdy się udał przećiwko Żydóm, wyprawił przemierzłego hetmana Apolloniusa z woyskiem dwudźiestu y dwu tyśięcy, roskazuiąc mu aby wszytkie doskonałych lat zabiiał, niewiasty y młodźieniaszki przedawał.

25. Który gdy przyćiągnął do Jeruzalem zmyślaiąc pokóy, dał pokóy aż do dnia świętego szabbatu: a na ten czas gdy Żydowie święćili, kazał swoim do oręża.

26. Y wszytkie co się byli wyszli dźiwować pobił, a biegaiąc po mieśćie ze zbroynymi, niezmierna wielkość ludźi zabiiał.

27. A Judas Machabeusz który był dźiesiąty ustąpił był na puste mieysce, tamże między zwierzęty po górach z swemi żywot wiódł, y z źiół pokarmu używaiąc mieszkali: żeby nie byli uczestnikami splugawienia.

CAPUT VI.

ROZDZIAŁ 6.

O prześladowaniach Antyocha, splugawieniu kościoła, męczeństwie Eleazara i t. d.

1. Sed non post multum temporis misit rex senem quendam Antiochenum, qui compelleret Judaeos, ut se transferrent a patriis et Dei legibus;

2. contaminare etiam, quod in Jerosolymis erat, templum, et cognominare Jovis Olympii; et in Garizim, prout erant hi, qui locum inhabitabant, Jovis hospitalis.

3. Pessima autem et universis gravis erat malorum incursio;

4. nam templum luxuria et comessationibus gentium erat plenum et scortantium cum meretricibus; sacratisque aedibus mulieres se ultro ingerebant, intro ferentes ea, quae non licebat.

5. Altare etiam plenum erat illicitis, quae legibus prohibebantur.

6. Neque autem sabbata custodiebantur, neque dies solemnes patrii servabantur; nec simpliciter Judaeum se esse quisquam confitebatur.

1. Ale nie po długim czaśie, posłał król niektórego starca Antiocheńczyka, któryby przymuszał Żydy, żeby się przenieśli od oyczystych y Bożych praw:

2. ażeby też splugawił kośćiół który był w Jeruzalem, a nazwał go Jowisza Olimpiusza, a na Garyzym iacy byli ći którzy na mieyscu mieszkali Jowisza gośćinnego.

3. A nagorsze było y wszytkim ćiężkie złośći wtargnienie;

4. bo kośćiół pełen był zbytków, y obżarstwa pogańskiego, y tych którzy z nierządnicami nieczystotę płodźili: a w świętych gmachach niewiasty dobrowolnie się podawały, wnosząc tam rzeczy których się niegodźiło.

5. Ołtarz też pełen był rzeczy niesłusznych, których zakon zakazował.

6. Lecz ani Szabbathów święcono, ani dni uroczystych oyczystych zachowano, ani się zgoła żaden Żydem bydź nie wyznawał.

23. *Garyzym.* W Samaryi, w któréj była góra Garyzym, a na niéj kościoł Samarytanów, którzy byli odszczepieńcami.

26. *Co się byli wyszli dziwować.* Którzy wyszli dla przypatrywania się wojsku. Albo ráczéj wszystkich, którzy wyszli byli w celu znajdowania się na nabożeństwie w dzień Szabbatu.

27. *Który był dziesiąty.* Niektórzy tak to tłómaczą, że on był dziesiątym prawnym Arcykapłanem od czasów Alexandra W. Inni rozumieją że *dziesiąty* oznacza imie urzędu, t. j. że był *dziesiątnikiem* albo *dziesiątkanem.* Salianus mniema iż myśl jest ta, że Judas udał się na puszczę sam dziesiąty t. j. z dziewięciu towarzyszami. — *Żeby niebyli uczęstnikami splugawienia.* Żeby niezgwałcili praw ojczystych przez oddawanie czci bałwanom i pożywanie mięsa im ofiarowanego

R. 6.—1. *Żeby się przenieśli.* Ażeby zmienili zakon swój i przyłączyli się do pogan.

2. *Jacy byli ci którzy na miejscu mieszkali.* T. j. jak i oni byli gośćmi czyli przychodniami w téj krainie, w któréj niegdyś, po uprowadzeniu w niewolę Assyryjską dziesięciu pokoleń, byli osiedli na miejscu krajowców.

3. *Złości wtargnienie.* Zbieg wielu nieszczęść.

7. Ducebantur autem cum amara necessitate in die natalis regis ad sacrificia, et cum Liberi sacra celebrarentur, cogebantur hedera coronati Libero circuire.

8. Decretum autem exiit in proximas gentilium civitates, suggerentibus Ptolemaeis, ut pari modo et ipsi adversus Judaeos agerent, ut sacrificarent;

9. eos autem, qui nollent transire ad instituta gentium, interficerent; erat ergo videre miseriam.

10. Duae enim mulieres delatae sunt natos suos circumcidisse, quas, infantibus ad ubera suspensis, cum publice per civitatem circumduxissent, per muros praecipitaverunt.

11. Alii vero, ad proximas coeuntes speluncas, et latenter sabbati diem celebrantes, cum indicati essent Philippo, flammis succensi sunt, eo quod verebantur propter religionem et observantiam, manu sibimet auxilium ferre.

12. Obsecro autem eos, qui hunc librum lecturi sunt, ne abhorrescant propter adversos casus, sed reputent, ea, quae acciderunt, non ad interitum, sed ad correptionem esse generis nostri.

13. Etenim multo tempore non sinere peccatoribus ex sententia agere, sed statim ultiones adhibere, magni beneficii est indicium.

14. Non enim sicut in aliis nationibus, Dominus patienter exspectat, ut eas, cum judicii dies advenerit, in plenitudine peccatorum puniat,

15. ita et in nobis statuit, ut, peccatis nostris in finem devolutis, ita demum in nos vindicet.

16. Propter quod nunquam quidem a nobis misericordiam suam amovet; corripiens vero in adversis populum suum non derelinquit.

17. Sed haec nobis ad commonitionem legentium dicta sint paucis. Jam autem veniendum est ad narrationem.

18. Igitur Eleazarus unus de primoribus scribarum, vir aetate provectus, et vultu decorus, aperto ore hians compellebatur carnem porcinam manducare. *(Lev. 11, 7).*

19. At ille gloriosissimam mortem magis quam odibilem vitam complectens, voluntarie praeibat ad supplicium.

20. Intuens autem, quemadmodum oporteret accedere, patienter sustinens, destinavit non admittere illicita propter vitae amorem.

21. Hi autem, qui adstabant, iniqua miseratione commoti, propter antiquam viri amicitiam tol-

7. Y wodzono ie z gorzkim musem w dzień narodzenia królewskiego na ofiary: a gdy obchodźili święto Bachusowe, przymuszano ich w wieńcach bluszczowych Bachusowi kwoli chodźić.

8. A Dekret wyszedł, do bliskich miast pogańskich, z poduszczenia Ptolemeistów, aby y oni także przeciwko Żydóm czynili, żeby ofiary sprawowali:

9. y tych którzyby niechcieli przenieść się do ustaw pogańskich, aby zabiiali. Y tak widzieć było nędzę.

10. Bo dwie niewieście oskarżono, że syny swe obrzezały: które zawiesiwszy im u piersi niemowlątka, iawnie w mieście obwiódszy, z muru zrzucili.

11. Drudzy zasię zszedszy się do bliskich iaskiń, a dzień Szabbatu po kryomku obchodząc, gdy ie Philippowi oznaymiono, ogniem są spaleni: dla tego że się obawiali, dla nabożeństwa y dla zachowania powinności ręką sobie pomoc dać.

12. Lecz proszę tych którzy te księgi czytać będą, aby się nie obrażali dla przeciwnych przygód, ale żeby te rzeczy które się przydały, poczytali że były nie na zginienie, ale na skaranie rodzaiu naszego.

13. Abowiem nie dopuści grzésznikóm długo czynić po swéy woléy, ale zarazem pomścić się, znak jest wielkiego dobrodzieystwa.

14. Bo nie tak, iako w innych narodziech, Pan ciérpliwie czeka, aby ie, gdy dzień sądu przyidzie, w zupełności grzéchów pokarał:

15. tak y o nas postanowił, aby gdy grzéchy nasze do końca przyidą, tak dopiéro nad nami się mścił.

16. A przetóż nigdy od nas nie oddala miłosierdzia swego, ale karząc przeciwnościami lud swóy nigdy nie opuscza.

17. Ale to krótko, dla upomnienia czytaiących, niech będzie przypomniono: a teraz wróćmy się do historiiéy.

18. Eleazar tedy ieden z przednieyszych Doktorów, mąż w leciech podeszły, y nadobnéy twarzy, był przymuszany, usta otworzywszy ieść świnie mięso.

19. Ale on śmierć nachwalebnieyszą raczéy niż żywot omierzły obiéraiąc, dobrowolnie uprzedzał na śmierć.

20. A przeglądaiąc iako przystało przystąpić, skromnie znosząc, umyślił nie dopuszczać się rzeczy nieprzystoynych, dla miłości zdrowia.

21. A ci którzy przy nim stali, nie dobrą litością wzruszeni, dla staréy przyiaźni z mężem, odwiódszy

---

8. *Ptolomeistów.* W grec. jest: *za poduszczeniem Ptolomeusza,* t. j. syna Dorymina.—*Czynili żeby ofiary sprawowali.* Aby przynaglali Żydów do składania ofiar bałwanom.

14. *Bo nie tak jako w innych narodziech.* Myśl jest ta: Pan Bóg zbawiennémi i mniejszémi karami Żydów karze wprzód niżby w występkach tyle zabrnęli, iż należałoby ich największém nieszczęściem ukarać dla odwiedzenia od grzechu. Miłosierdzia takiego nieokazuje względem innych narodów, którym dopuszcza trwać w złych obyczajach i dążyć do zatracenia.

18. *Eleazar tedy.* Eleazar był kapłanem i bardzo biegłym w umiejętności Pisma ś. To bowiem oznacza co tu się mówi o nim iż był *jeden z przedniejszych doktorów.*

19. *Żywot omierzły.* W grec: *żywot z występkiem.* Lecz jedno i drugie oznacza to samo; albowiem zbrodniarze zwykle są nienawidziani.

lentes eum, secreto rogabant, afferi carnes, quibus vesci ei licebat, ut simularetur manducasse, sicut rex imperaverat de sacrificii carnibus,

22. ut, hoc facto, a morte liberaretur; et propter veterem viri amicitiam hanc in eo faciebant humanitatem.

23. At ille cogitare coepit aetatis ac senectutis suae eminentiam dignam, et ingenitae nobilitatis canitiem, atque a puero optimae conversationis actus, et secundum sanctae et a Deo conditae legis constituta, respondit cito, dicens: Praemitti se velle in infernum.

24. Non enim aetati nostrae dignum est, inquit, fingere, ut multi adolescentium, arbitrantes Eleazarum nonaginta annorum transisse ad vitam alienigenarum,

25. et ipsi propter meam simulationem et propter modicum corruptibilis vitae tempus decipiantur, et per hoc maculam atque execrationem meae senectuti conquiram.

26. Nam etsi in praesenti tempore suppliciis hominum eripiar, sed manum Omnipotentis nec vivus, nec defunctus effugiam.

27. Quam ob rem fortiter vita excedendo, senectute quidem dignus apparebo:

28. adolescentibus autem exemplum forte relinquam, si promto animo ac fortiter pro gravissimis ac sanctissimis legibus honesta morte perfungar. His dictis, confestim ad supplicium trahebatur.

29. Hi autem, qui eum ducebant, et paulo ante fuerant mitiores, in iram conversi sunt propter sermones ab eo dictos, quos illi per arrogantiam prolatos arbitrabantur.

30. Sed cum plagis perimeretur, ingemuit et dixit: Domine, qui habes sanctam scientiam, manifeste tu scis, quia, cum a morte possem liberari, duros corporis sustineo dolores: secundum animam vero propter timorem tuum libenter haec patior.

31. Et iste quidem hoc modo vita decessit, non solum juvenibus, sed et universae genti memoriam mortis suae ad exemplum virtutis et fortitudinis derelinquens.

go osobno, prosili aby przyniesiono mięsa, którego mu się używać godziło, aby zmyślono że iadł, iako król był roskazał, z mięsa ofiarowanego:

22. żeby to uczyniwszy uszedł śmierci: a dla staréy z mężem przyiaźni z nim ludzkość czynili.

23. Ale on iął u siebie uważać zacność wieku y starości swéy godną, y wrodzonego szlachectwa szedziwość, y z dzieciństwa obyczaie zachowania dobrego: y według ustaw świętego, a od Boga danego zakonu, prędko odpowiedział, mówiąc: Że wolał piérwéy iść do piekła.

24. Bo, prawi, na nasze lata zmyślać nie przystoi: żeby wiele młodzieńców, mniemaiąc iż Eleazar będąc w dziewiącidziesiąt lat przeniósł się do życia cudzoziemców:

25. y oni, dla mego zmyślania, y dla trochy skazitelnego żywota, byli w błąd zawiedzeni: a przeto bych zmazy y przeklęctwa starości moiéy nabył.

26. Bo choćbych na ten czas uszedł mąk ludzkich, wszakże ręki Wszechmocnego ani żywy ani umarły nie uydę.

27. A tak statecznie z żywota schodząc, okażę się bydź starości godnym:

28. a młodzieńcóm mężny przykład zostawię, ieśli ochotnym sercem a mężnie za napoważnieysze y naświętsze prawa poczciwą śmierć podéymę. To gdy wymówił, zaraz go na mękę pociągniono.

29. A ci którzy go wiedli, a mało przedtym byli łaskawszy, rozgniewali się dla słów od niego rzeczonych, które oni rozumieli że z hardości rzeczone były.

30. A gdy od bicia umiérał, westchnął y rzekł: Panie który masz świętą znaiomość, ty wiesz iawnie, że ia mogąc bydź od śmierci wybawion, ciężkie boleści na ciele cierpię: wszakże według dusze dla boiaźni twoiéy rad to ciérpię.

31. A tenci tym sposobem zszedł z żywota, nietylko młodzieńcóm, ale y wszemu narodowi pamiątkę śmierci swéy, na przykład cnoty y męstwa, zostawiwszy.

CAPUT VII.

ROZDZIAŁ 7.

O męczeństwie siedmiu braci Machabejskich.

1. Contigit autem, et septem fratres una cum matre sua apprehensos compelli a rege, edere contra fas carnes porcinas, flagris et taureis cruciatos.

2. Unus autem ex illis, qui erat primus, sic ait: Quid quaeris, et quid vis discere a nobis? parati sumus mori, magis, quam patrias Dei leges praevaricari.

1. A przydało się, iż siedm braciéy pospołu z matką ich poimanych od króla przymuszano, aby przeciw prawu świnie mięso iedli, biiąc ie biczmi bykowemi.

2. A ieden z nich, który był piérwszy, tak mówił: Czegóż się pytasz, abo czego się chcesz od nas dowiedzieć? Gotowiśmy raczéy umrzeć, niźli zakon Boży oyczysty przestąpić.

---

23. *Do piekła.* Do grobu.

27. *Być starości godnym.* Być takim jak przystało na starca.

30. *Według dusze.* Ochotnie.

R. 7.—1. *Bykowemi.* Rzemieniem żylastym.

3. Iratus itaque rex jussit, sartagines et ollas aeneas succendi; quibus statim succensis,

4. jussit, ei, qui prior fuerat locutus, amputari linguam, et cute capitis abstracta, summas quoque manus et pedes ei praescindi, ceteris ejus fratribus et matre inspicientibus.

5. Et, cum jam per omnia inutilis factus esset, iussit ignem admoveri, et adhuc spirantem torreri in sartagine, in qua cum diu cruciaretur, ceteri una cum matre invicem se hortabantur, mori fortiter, * *(Deut. 32, 36)*.

6. dicentes: Dominus Deus aspiciet veritatem, et consolabitur in nobis, quemadmodum in protestatione cantici declaravit Moyses: Et in servis suis consolabitur. *

7. Mortuo itaque illo primo, hoc modo, sequentem deducebant ad illudendum, et cute capitis ejus cum capillis abstracta, interrogabant, si manducaret prius, quam toto corpore per membra singula puniretur.

8. At ille, respondens patria voce, dixit: Non faciam. Propter quod et iste, sequenti loco, primi tormenta suscepit;

9. et in ultimo spiritu constitutus, sic ait: Tu quidem, scelestissime, in praesenti vita nos perdis: sed rex mundi defunctos nos pro suis legibus in aeternae vitae resurrectione suscitabit.

10. Post hunc tertius illuditur, et linguam postulatus cito protulit, et manus constanter extendit;

11. et cum fiducia ait: E coelo ista possideo, sed propter Dei leges nunc haec ipsa despicio, quoniam ab ipso me ea recepturum spero;

12. ita ut rex, et qui cum ipso erant, mirarentur adolescentis animum, quod tamquam nihilum duceret cruciatus.

13. Et hoc ita defuncto, quartum vexabant similiter torquentes.

14. Et, cum jam esset ad mortem, sic ait: Potius est ab hominibus morti datos spem exspectare a Deo, iterum ab ipso resuscitandos: tibi enim resurrectio ad vitam non erit.

15. Et cum admovissent quintum, vexabant eum. At ille, respiciens in eum,

16. dixit: Potestatem inter homines habens, cum sis corruptibilis, facis quod vis: noli autem putare genus nostrum a Deo esse derelictum:

17. tu autem patienter sustine, et videbis magnam potestatem ipsius, qualiter te et semen tuum torquebit.

3. Rozgniewawszy się tedy król, rozkazał panwie y kotły miedziane rozpalić: które gdy natychmiast rozpalono,

4. kazał temu który naprzód mówił, język urznąć, a skórę z głowy zdarszy, ręcey nogi iego obciąć: na co inni bracia iego y zmatką patrzali.

5. A gdy iuż na wszytkim niczemu się nie godził, kazał ogień przyłożyć, y ieszcze dychaiącego smażyć w panwi, w którey gdy go długo męczono, drudzy pospołu z matką napominali ieden drugiego, aby statecznie śmierć podięli, mówiąc:

6. Pan Bóg weyźrzy na prawdę, a ucieszy się w nas, iako w oświadczeniu pieśni Moyżesz oznaymił: Y w sługach swoich ucieszy się.

7. A gdy tym sposobem on pierwszy umarł, wiedziono drugiego ku naigrawaniu: a skórę głowy iego y z włosy zdarszy, pytali ieśliby chciał ieść piérwéy niż go po wszytkim ciele na każdym członku męczyć będą.

8. Ale on odpowiadaiąc oyczystym głosem rzekł: Nie uczynię. Dla tego y ten wtóry piérwszego męki podiął:

9. a konaiąc, tak rzekł: Acz ty nayzłośliwszy w ninieyszym żywocie nas tracisz: ale król świata, nas za swe prawa umarłe, na wiecznego żywota zmartwychwstanie wzbudzi.

10. Po onym trzeci był naigrawan, a gdy mu ięzyk podać kazano wnet podał, i śmiele ręce wyciągnął:

11. y z ufnością mówił: Z nieba to mam, ale dla zakonu Bożego teraz y to wzgardzam: bo się od niego zasię to wziąć spodziewam:

12. tak iż król y którzy z nim byli, dziwowali się sercu młodzieńca, że iako na nic na męki nie dbał.

13. A gdy ten tak umarł, czwartego także męcząc trapili.

14. A gdy iuż był bliski śmierci, tak rzekł: Lepiéy iest od ludzi na śmierć zdanym, czekać nadzieie od Boga, którzy od niego zasię maia bydź wskrzeszeni: bo tobie nie będzie zmartwychwstanie ku żywotowi.

15. A gdy przywiedli piątego, męczyli go: ale on weyrzawszy nań,

16. rzekł: Maiąc moc między ludźmi, będąc skazitelny, czynisz co chcesz: a nie mniemay żeby naród nasz był od Boga opuszczony.

17. A ty cierpliwie czekay, a uyźrzysz wielką moc iego, iako ciebie y nasienie twe męczyć będzie.

3. *Panwie i kotły miedziane.* Pełne oleju, lub smoły, lub wody wrzącej.

5. *Na wszystkiem niczemu się niegodził.* Jako już zupełnie skaleczony i ze skury odarty.

6. *Ucieszy się w nas.* Pocieszy nas. Albo ucieszy się t. j. rozweseli się po zemszczeniu się nad nieprzyjaciołmi. Wzięty tu dowod z Deuter: 32, 36. gdzie jednak tak czytamy: *a nad sługami swymi zmiłuje się*, gdyż z miłosierdzia jego pochodzi nasza pociecha. Mówi się także, iż Bóg się cieszy czyli się weseli w męczennikach, dla tego że mu się najbardziej podoba ich męstwo i śmierć.

11. *Z nieba.* Od Boga.

14. *Na śmierć zdanym.* Na śmierć skazanym, przeznaczonym.

15. *Nań.* Na króla.

16. *Będąc skazitelny.* Będąc jednejże natury z tymi których dręczysz; co raczéj powinnoby ci przypominać litość i ów rachunek, który kiedyś masz zdać Bogu.

17. *Nasienie.* Synów twoich, potomstwo.

18. Post hunc ducebant sextum, et is, mori incipiens, sic ait: Noli frustra errare, nos enim propter nosmetipsos haec patimur, peccantes in Deum nostrum, et digna admiratione facta sunt in nobis:

19. tu autem, ne existimes tibi impune futurum, quod contra Deum pugnare tentaveris.

20. Supra modum autem mater, mirabilis et bonorum memoria digna, quae pereuntes septem filios sub unius diei tempore conspiciens, bono animo ferebat propter spem, quam in Deum habebat;

21. singulos illorum hortabatur voce patria fortiter, repleta sapientia, et, femineae cogitationi masculinum animum inserens,

22. dixit ad eos: Nescio, qualiter in utero meo apparuistis: neque enim ego spiritum et animam donavi vobis et vitam, et singulorum membra non ego ipsa compegi:

23. sed enim mundi creator, qui formavit hominis nativitatem, quique omnium invenit originem, et spiritum vobis iterum cum misericordia reddet et vitam, sicut nunc vosmetipsos despicitis propter leges ejus.

24. Antiochus autem, contemni se arbitratus, simul et exprobrantis voce despecta, cum adhuc adolescentior superesset, non solum verbis hortabatur, sed et cum juramento affirmabat, se divitem et beatum facturum, et translatum a patriis legibus amicum habiturum, et res necessarias ei praebiturum.

25. Sed ad haec cum adolescens nequaquam inclinaretur, vocavit rex matrem, et suadebat ei, ut adolescenti fieret in salutem.

26. Cum autem multis eam verbis esset hortatus, promisit suasuram se filio suo.

27. Itaque inclinata ad illum, irridens crudelem tyrannum, ait patria voce: Fili mi, miserere mei, quae te in utero novem mensibus portavi, et lac triennio dedi et alui, et in aetatem istam perduxi.

28. Peto, nate, ut aspicias ad coelum et terram, et ad omnia quae in eis sunt, et intelligas, quia ex nihilo fecit illa Deus, et hominum genus:

29. ita fiet, ut non timeas carnificem istum, sed dignus fratribus tuis effectus particeps, suscipe mortem, ut in illa miseratione cum fratribus tuis te recipiam.

18. Potym wiedziono szóstego, y ten poczynaiac umierać, tak mówił: Nie myl się darmo: bo my to sami dla siebie ciérpiemy, żeśmy przeciw Bogu naszemu zgrzészyli, y stały się nam rzeczy podziwienia godne.

19. Wszakże ty nie mniemay żebyś miał uyśdź karania, żeś się ważył przeciw Bogu walczyć.

20. Ale nad miarę matka dziwna, a pamiątki między dobrymi godna: która na ginące siedm synów iednego dnia patrząc dobrym sercem znosiła, dla nadzieie którą w Bogu miała.

21. Każdego z nich oyczystym głosem mężnie napominała, będąc pełna mądrości: a myśli niewieściéy męzkiego serca dodaiąc,

22. do nich mówiła: Nie wiem iakoście się w żywocie moim ukazali: bo nie iam ducha y duszę wam darowała y żywot: y każdego członki nie iam sama spoiła:

23. ale stworzyciel świata, który sprawił człowiecze narodzenie, y który wynalazł poczęcie wszech rzeczy, y wam z miłosierdziem zaś ducha przywróci y żywot, iako wy teraz samymi sobą, dla praw iego gardzicie.

24. Lecz Antioch mniemaiąc żeby nim gardzono, y puściwszy téż mimo się głos urągaiący, gdy iescze naymłodszy pozostał, nietylko go słowy upominał, ale y pod przysięgą obiecował że go bogatym y szczęśliwym uczynić miał, y ieśliby odstąpił od praw oyczystych że go miał mieć za przyiaciela y potrzeb mu dodać.

25. Ale gdy się młodzieniec żadną miarą nie skłaniał, na to zawołał król matki, y radził iéy, aby młodzieńcowi radziła ku zdrowiu.

26. A gdy ią długimi słowy napominał, obiecała że synowi radzić miała.

27. A tak schyliwszy się do niego, szydząc z okrótnego tyrana, mówiła głosem oyczystym: Synu móy, zmiłuy się nademną, któram cię dziewięć miesięcy w żywocie nosiła, y przez trzy lata przy piersiach miała, y chowała, y do tych lat przywiodła.

28. Proszę synu, abyś poyźrzał na niebo y na ziemię, y na wszytko co na nich iest, y zrozumiał, iż to Bóg z niczego uczynił, y rodzay ludzki.

29. Tak się stanie, że się nie będziesz bał tego kata: ale stawszy się godnym braciéy twéy uczestnikiem, podeymi śmierć, abych cię z braty twemi w onym zmiłowaniu przyięła.

18. *Rzeczy podziwienia godne.* Przypadły na nas wielkie nieszczęścia, które okazują dziwną sprawiedliwość Boską.

21. *Ojczystym głosem.* Mową ojczystą,— *Pełna mądrości.* T. j. mocy i wzniosłości ducha.

23. *Który wynalazł poczęcie rzeczy.* Który mądrością swoją obmyślił, w jaki sposob każda rzecz miała się urodzić.

24. *Antyoch zaś.* Zdanie jest: Antyoch mniemając że siebie poda w pogardę, jeśliby nic niewymógł na młodzieńcach męczarniami i królewską swoją powagą, i podejrzywając żeby mu nieczyniono takiego zarzutu i t. d.

25. *Radziła ku zdrowiu.* Żeby mu rady zbawienne podawała.

26. *Obiecała że synowi radzić miała.* Radzić to co mu służyło ku zbawieniu wiecznemu; nie zaś, jak się spodziewał król, co się odnosiło do zachowania życia i pozyskania ziemskich zaszczytów.

27. *Szydząc z okrutnego tyrana.* Albowiem co innego, niż się on był spodziewał, radziła.— *Zmiłuj się nade mną.* Poczytała bowiem siebie za najnieszczęśliwszą, jeśliby choć jeden z synów odstąpił od wiary.

29. *W onem zmiłowaniu.* W ostatni dzień sądu. W grec. jest tylko *w miłosierdziu,* jakby rzekła: przez miłosierdzie Boże.

30. Cum haec illa adhuc diceret, ait adolescens: Quem sustinetis? non obedio praecepto regis, sed praecepto legis, quae data est nobis per Moysen.

31. Tu vero, qui inventor omnis malitiae factus es in Hebraeos, non effugies manum Dei.

32. Nos enim pro peccatis nostris haec patimur.

33. Et si nobis propter increpationem et correptionem Dominus Deus noster modicum iratus est: sed iterum reconciliabitur servis suis.

34. Tu autem, o sceleste, et omnium hominum flagitiosissime, noli frustra extolli vanis spebus in servos ejus inflammatus:

35. nondum enim omnipotentis Dei et omnia inspicientis judicium effugisti.

36. Nam fratres mei, modico nunc dolore sustentato, sub testamento aeternae vitae effecti sunt: tu vero judicio Dei justas superbiae tuae poenas exsolves.

37. Ego autem, sicut et fratres mei, animam et corpus meum trado pro patriis legibus, invocans Deum, maturius genti nostrae propitium fieri, teque cum tormentis et verberibus confiteri, quod ipse est Deus solus.

38. In me vero et in fratribus meis desinet Omnipotentis ira, quae super omne genus nostrum juste superducta est.

39. Tunc rex accensus ira in hunc super omnes crudelius desaevit, indigne ferens se derisum.

40. Et hic itaque mundus obiit, per omnia in Domino confidens.

41. Novissime autem post filios et mater consumta est.

42. Igitur de sacrificiis et de nimiis crudelitatibus satis dictum est.

30. To gdy ona iescze mówiła, rzekł młodzieniec: kogoż czekacie? nie słucham rozkazania królewskiego, ale rozkazania zakonu który nam iest dan przez Moyżesza.

31. Ale ty któryś się stał wynalazcą wszelkiéy złości na Hebreyczyki, nie uydziesz ręki Bożéy.

32. Bo my to dla grzechów naszych cierpiemy.

33. Y acz się na nas, dla kaźni y karania, Pan Bóg nasz trochę rozgniewał, ale przeiednan będzie sługom swoim.

34. A ty złośliwy, a ze wszech ludzi naygorszy, nie wynoś się próżno daremnemi nadzieiami, rozpaliwszy się na sługi iego.

35. Abowiem iescześ nie uszedł sądu wszechmocnego, a wszytko widzącego Boga.

36. Bo bracia moi krótkie teraz boleści wyciérpiawszy, w przymierzu żywota wiecznego postanowieni są: ale ty sądem Bożym sprawiedliwe pychy twéy karanie odniesiesz.

37. Lecz ia, iako y bracia moi, duszę y ciało moie dawam za prawa oyczyste, wzywaiąc Boga aby co rychle narodowi naszemu miłościwym był, a ty żebyś w mękach, y w karaniu wyznał, że on sam iest Bogiem.

38. Na mnie lepak, y na braci moiéy ustanie gniew Wszechmocnego, który iest sprawiedliwie wniesion na wszytek nasz naród.

39. Tedy król gniewem zapalony, nad tym okrótniéy niż nad wszytkimi się srożył, gniewaiąc się, że był naigrany.

40. A tak y ten czystym zszedł, na wszytkim w Panu ufaiąc.

41. A na ostatek po syniech y matka koniec wzięła.

42. A tak o ofiarach, y zbytnich okrócieństwach dosyć się rzekło.

CAPUT VIII.

ROZDZIAŁ 8.

O zwycięztwach Judy nad Nikanorem, i t. d.

1. Judas vero Machabaeus, et qui cum illo erant, introibant latenter in castella, et convocantes cognatos et amicos, et eos, qui permanserunt in Judaismo, assumentes, eduxerunt ad se sex millia virorum.

2. Et invocabant Dominum, ut respiceret in populum, qui ab omnibus calcabatur, et misereretur templo, quod contaminabatur ab impiis;

3. misereretur etiam exterminio civitatis, quae esset illico complananda, et vocem sanguinis ad se clamantis audiret;

4. memoraretur quoque iniquissimas mortes par-

1. Ale Judas Machabeusz, y ci co z nim byli, kryiomko wchodzili do miasteczek: a zwoławszy powinowate y przyiacioły, y przyiąwszy ku sobie te którzy trwali w wierze Żydowskiéy, wywiedli do siebie sześć tysięcy mężów.

2. Y wzywali Pana aby weyźrzał na lud który był od wszytkich deptany: a zmiłował się nad kościołem, który od niezbożnych był plugawiony:

3. aby się też zlitował nad zburzeniem miasta, które prędko miało bydź z ziemią zrównane, a wysłuchał głos krwie do niego wołaiącéy:

4. żeby też wspomniał na niesprawiedliwe śmier-

36. *W przymierzu.* Jakby rzekł: Dostąpią nagrody obiecanéj dla zachowujących prawo. Albo, już w części dostąpili tego stanu, w którym bezpieczni są o żywot swój wieczny.

40. *Czysty.* Bo niezaciągnął żadnéj plamy zbrodni do któréj go zmuszano.

41. *Koniec wzięła.* Zamęczoną była.

42. *O ofiarach.* Bałwochwalczych, o których wspo-

minał wprzódy.

R. 8.—1. *Judas Machabeusz.* Zaczyna tu wyliczać dzieje Judy Machabeusza po śmierci ojca jego Mathatiasza.

3. *Głos krwie.* Żydów okrutnie zabitych od pogan i odstępców.

4. *Ażeby się oto rozgniewał.* Żeby nieznosząc tego obojętnie ukarał.

vulorum innocentum, et blasphemias nomini suo illatas, et indignaretur super his.

5. At Machabaeus, congregata multitudine, intolerabilis gentibus efficiebatur; ira enim Domini in misericordiam conversa est.

6. Et superveniens castellis et civitatibus improvisus, succendebat eas, et opportuna loca occupans, non paucas hostium strages dabat;

7. maxime autem noctibus ad hujuscemodi excursus ferebatur, et fama virtutis ejus ubique diffundebatur. * *(1. Mach. 3, 38.)*

8. Videns autem Philippus, paulatim virum ad profectum venire, ac frequentius res ei cedere prospere, ad Ptolemaeum ducem Coelesyriae et Phoenicis scripsit, ut auxilium ferret regis negotiis. *

9. At ille velociter misit Nicanorem Patrocli de primoribus amicum, datis ei de permistis gentibus, armatis non minus viginti millibus, ut universum Judaeorum genus deleret, adjuncto ei et Gorgia viro militari et in bellicis rebus experientissimo.

10. Constituit autem Nicanor, ut regi tributum, quod Romanis erat dandum, duo millia talentorum de captivitate Judaeorum suppleret;

11. statimque ad maritimas civitates misit, convocans ad coemtionem Judaicorum mancipiorum, promittens se nonaginta mancipia talento distracturum; non respiciens ad vindictam, quae eum ab Omnipotente esset consecutura.

12. Judas autem, ubi comperit, indicavit his, qui secum erant, Judaeis Nicanoris adventum.

13. Ex quibus quidam formidantes, et non credentes Dei justitiae, in fugam vertebantur;

14. alii vero, si quid ei supererat, vendebant, simulque Dominum deprecabantur, ut eriperet eos ab impio Nicanore, qui eos prius, quam cominus veniret, vendiderat;

15. et si non propter eos, propter testamentum tamen, quod erat ad patres eorum, et propter invocationem sancti et magnifici nominis ejus super ipsos.

16. Convocatis autem Machabaeus septem millibus, qui cum ipso erant, rogabat, ne hostibus reconciliarentur, neque metuerent inique venientium adversum se hostium multitudinem, sed fortiter contenderent,

17. ante oculos habentes contumeliam, quae loco sancto ab his injuste esset illata, itemque et ludibrio habitae civitatis injuriam, adhuc etiam veterum instituta convulsa.

18. Nam illi quidem armis confidunt, ait, simul et audacia: nos autem in omnipotente Domino, qui potest et venientes adversum nos et universum mundum uno nutu delere, confidimus.

ci dziatek niewinnych, y na bluźnierstwa zadane imieniowi iego, ażeby się o to rozgniewał.

5. Ale Machabeusz zebrawszy mnóstwo, stawał się nieznośny poganom: bo się gniew Pański w miłosierdzie obrócił.

6. A na miasteczka y miasta nachodząc, nie odpowiednie palił ie, a mieysca sposobne posiadszy, nie mało porażek nieprzyiaciół czynił;

7. a naywięcéy w nocy do takich się wycieczek udawał, y sława mocy iego wszędy się roznosiła.

8. A tak widząc Philip że mąż pomału się wzbiiał, a iż się mu rzeczy częściéy szczęśliwie powodziły: pisał do Ptolemeusa starosty Celesyryiéy, y Phenicyiéy, aby dał ratunek sprawom królewskim.

9. A on wnet posłał Nikanora Patroklowego, z przednieyszych przyiaciela, dawszy zmieszanych narodów zbroynych nie mniéy dwudziestu tysięcy, aby wszytek naród Żydowski wygładził: przydawszy mu y Gorgiasza męża rycerskiego, y w rzeczach woiennych bardzo biegłego.

10. A postanowił Nikanor aby daniéy królowi, którą miano płacić Rzymianóm, dwa tysiąca talentów, dołożył z poimanych Żydów;

11. y wnet posłał do miast nad morzem leżących, zwoływaiąc kupców na kupowanie więźniów Żydowskich, obiecuiąc im dawać dziewięćdziesiąt niewolników za ieden talent, nic się nieoglądaiąc na pomstę, która od wszechmocnego Pana za nim iśdź miała.

12. A Judas gdy się dowiedział, oznaymił tym, którzy przy nim byli Żydóm o przyszciu Nikanora.

13. Z których niektórzy zlęknąwszy się, y nie wierząc sprawiedliwości Bożéy uciekali:

14. a drudzy ieśli co iescze mieli przedawali, a spółu Pana prosili, aby ich zachował od niezbożnego Nikanora, który piérwéy niż się z nimi potkał, iuż ie był poprzedał;

15. a ieśli nie dla nich, wszakóż dla przymierza które było z oycy ich, y dla wzywania świętego a wielmożnego imienia iego nad nimi.

16. Machabeusz tedy zwoławszy siedm tysięcy którzy z nim byli, prosił, aby się z nieprzyiacioły nie iednali, ani się bali mnóstwa nieprzyiaciół przeciwko im niesprawiedliwie ciągnących: ale aby się mężnie potykali,

17. maiąc przed oczyma zelżywość, którą oni mieyscu świętemu niesłusznie uczynili, nad to y na krzywdę miasta wydanego na pośmiewisko, iescze też na ustawy przodków pogwałcone.

18. Bo oni prawi, we zbroiach swych wespół, y w śmiałości ufaią: ale my ufamy w Panie wszechmogącym, który może y te którzy przeciw nam ciągną, y wszytek świat iednym skinieniem zgładzić.

8. *Widząc Filip.* O którym sądzą że był dowódzcą załogi Jerozolimskiéj.
9. *Patroklowego.* Syna Patrokla.—*Z mieszanych narodów.* Z rozmaitych narodów.

13. *Niewierząc sprawiedliwości Bożej.* Nieufając we mszczącą sprawiedliwość Boską.
15. *Dla wzywania... imienia jego nad nimi.* T. j. ponieważ nazywali się szczególnym ludem jego.

19. Admonuit autem eos et de auxiliis Dei, quae facta sunt erga parentes; et quod sub Sennacherib centum octoginta quinque millia perierunt; *(4. Reg. 19, 35.)*

20. et de proelio, quod eis adversus Galatas fuit in Babylonia, ut omnes, ubi ad rem ventum est, Macedonibus sociis haesitantibus, ipsi sex millia soli peremerunt centum viginti millia propter auxilium illis datum de coelo, et beneficia pro his plurima consecuti sunt.

21. His verbis constantes effecti sunt, et pro legibus et patria mori parati.

22. Constituit itaque fratres suos duces utrique ordini, Simonem, et Josephum, et Jonathan, subjectis unicuique millenis et quingentenis.

23. Ad hoc etiam ab Esdra lecto illis sancto libro, et dato signo adjutorii Dei, in prima acie ipse dux commisit cum Nicanore.

24. Et facto sibi adjutore Omnipotente, interfecerunt super novem millia hominum, majorem autem partem exercitus Nicanoris vulneribus debilem factam fugere compulerunt. *(1. Mach. 4, 14.)*

25. Pecuniis vero eorum, qui ad emtionem ipsorum venerant, sublatis, ipsos usquequaque persecuti sunt,

26. sed reversi sunt hora conclusi; nam erat ante sabbatum, quam ob causam non perseveraverunt insequentes.

27. Arma autem ipsorum et spolia congregantes, sabbatum agebant, benedicentes Dominum, qui liberavit eos in isto die, misericordiae initium stillans in eos.

28. Post sabbatum vero debilibus, et orphanis et viduis diviserunt spolia, et residua ipsi cum suis habuere.

29. His itaque gestis, et communiter ab omnibus facta obsecratione, misericordem Dominum postulabant, ut in finem servis suis reconciliaretur.

30. Et ex his, qui cum Timotheo et Bacchide erant contra se contendentes, super viginti millia interfecerunt, et munitiones excelsas obtinuerunt, et plures praedas diviserunt, aequam portionem debilibus, pupillis et viduis, sed et senioribus facientes. *(1. Mach. 5, 6.—7, 8.)*

31. Et cum arma eorum diligenter collegissent, omnia composuerunt in locis opportunis, residua vero spolia Jerosolymam detulerunt;

32. et Philarchen, qui cum Timotheo erat, interfecerunt, virum scelestum, qui in multis Judaeos afflixerat.

19. Przypominał im też y boskie pomocy, które się przodkom ich działy: y że pod Sennacheribem sto ośmdziesiat y pięć tysięcy zginęło;

20. y walkę którą w Babilonie przeciw Galatóm mieli iako gdy przyszło do rzeczy, gdy Macedończycy towarzysze ięli sobą trwożyć, samych tylo sześć tysięcy porazili sto y dwadzieścia tysięcy, za pomocą która im dano z nieba: y dobrodzieystw za to barzo wiele dostali.

21. Temi słowy stali się stałymi, y gotowymi dla zakonu y oyczyzny umrzeć.

22. A tak postanowił bracia swa hetmany nad obiema szykami, Simona, y Jozepha, y Jonathę, poruczywszy każdemu po tysiącu y po pięciset.

23. Nad to ieszcze, gdy od Ezdrasza im przeczytane były święte księgi, y dany znak Boskiego wspomożenia, sam hetman w pierwszym hufie potkał się z Nikanorem.

24. Y maiąc pomocnika Wszechmocnego, pobili więcéy niż dziewięć tysięcy ludzi, a większą część woyska Nikanorowego ranami zwątliwszy uciekać przymusili:

25. Y pobrawszy pieniądze onych, którzy kupować ie byli przyiechali, zewszad ie gonili,

26. ale się wrócili, czasem przymuszeni: bo było przed szabbatem: dla któréy przyczyny nie trwali w pogoniéy.

27. Lecz zbroie ich y łupy zgromadziwszy, szabbat święcili: błogosławiąc Pana, który ie dnia onego zachował, kropiąc na nie początkiem miłosierdzia swego.

28. A po szabbacie szabbat, chorym, sierotóm, y wdowóm łupy rozdawali, a ostatek sami z swoimi mieli.

29. To tedy gdy się stało, y gdy uczynili wszyscy w obec modlitwę prosili miłosiernego Pana, aby do końca sługi swe w łaskę przyiął.

30. A z tych, którzy z Thymotheuszem y z Bachidem przeciwko nim walczyli, więcéy niż dwadzieścia tysięcy pobili, y wysokich zamków dostali, y wiele łupów podzielili, przypuściwszy w równy dział chore, sieroty y wdowy ale y stare.

31. A gdy pilnie zebrali zbroie ich, wszytkie złożyli po mieyscach sposobnych, a ostatek korzyści do Jeruzalem zanieśli.

32. Zabili y Philarcha który był z Thymotheuszem, męża złościwego, który był w wielu rzeczach Żydy utrapił.

20. *Walkę... przeciw Galatom.* Kiedy zwycięztwo to odniesiono i pod jakim monarchą Azii, niewiadomo. O wtargnięciu Gallów do Azyi jest wzmianka u Justyna, Księ. 32. i u Strabona Ks. 12.—*I dobrodziejstw za to bardzo wiele dostali.* W grec. jest: *i wielkie łupy odnieśli.* W tym sensie i słowa Wulgaty dają się tłómaczyć.

22. *Hetmany nad obiema szykami.* Wojsko uszykował we dwie linije bojowe i podzieliwszy je na cztery oddziały, nad każdym postanowił dowódzcą jednego ze swych braci.

23. *Gdy... przeczytane były święte księgi.* Po przeczytaniu jakiejś części Pisma ś. która zdała się być stosowną do okoliczności, zwłaszcza z Ks. Deuter.—*Dany znak boskiego wspomożenia.* Godło wojenne, które dał wodzom i żołnierzom swoim, zdaje się było takie: *Pomoc Boża*, albo *Bóg pomocą.*

29. *Do końca.* Doskonale, albo na zawsze, albo nareszcie.

33. Et cum epinicia agerent Jerosolymis, eum, qui sacras januas incenderat, id est, Callisthenem, cum in quoddam domicilium refugisset, incenderunt, digna ei mercede pro impietatibus suis reddita.
34. Facinorosissimus autem Nicanor, qui mille negotiantes ad Judaeorum venditionem adduxerat,
35. humiliatus auxilio Domini ab his, quos nullos existimaverat, deposita veste gloriae, per mediterranea fugiens, solus venit Antiochiam, summam infelicitatem de interitu sui exercitus consecutus.

36. Et qui promiserat Romanis se tributum restituere de captivitate Jerosolymorum, praedicabat nunc protectorem Deum habere Judaeos, et ob ipsum invulnerabiles esse, eo quod sequerentur leges ab ipso constitutas.

33. A gdy dzień zwycięstwa w Jeruzalem obchodzili, tego który był święte bramy spalił, to iest Callisthena, gdy do niektórego domu uciekł, spalili: godną mu zapłatę za niezbożności iego oddaiąc.
34. Lecz naywiętszy złoczyńca Nikanor, który był tysiąc kupców na przedawanie Żydów przywiódł,
35. poniżony za pomocą Bożą od tych, których sobie za nic nie miał, złożywszy szatę świetną, przez morze międzyziemne uciekaiąc przyszedł sam do Antiochiiéy, wielkie nieszczęście z utracenia woyska swego podiąwszy.
36. A który obiecował Rzymianóm zapłacić dań z więźniów Jerozolimskich, opowiadał teraz, iż Żydowie maią Boga obrońcą, a dla tego ranieni bydź nie mogą, że zakonu od niego postanowionego naszladuią.

CAPUT IX.

ROZDZIAŁ 9.

O bezskutecznéj pokucie i śmierci Antyocha.

1. Eodem tempore Antiochus inhoneste revertebatur de Perside.
2. Intraverat enim in eam, quae dicitur Persepolis, et tentavit exspoliare templum, et civitatem opprimere; sed multitudine ad arma concurrente in fugam versi sunt; et ita contigit, ut Antiochus post fugam turpiter rediret. *(1. Mach. 6, 1).*
3. Et cum venisset circa Ecbatanam, recognovit, quae erga Nicanorem et Timotheum gesta sunt.
4. Elatus autem in ira, arbitrabatur se injuriam illorum, qui se fugaverant, posse in Judaeos retorquere; ideoque jussit agitari currum suum, sine intermissione agens iter, coelesti eum judicio perurgente, eo quod ita superbe locutus est, se venturum Jerosolymam, et congeriem sepulcri Judaeorum eam facturum.
5. Sed qui universa conspicit Dominus Deus Israel, percussit eum insanabili et invisibili plaga. Ut enim finivit hunc ipsum sermonem, apprehendit eum dolor dirus viscerum, et amara internorum tormenta; *(2. Par. 16, 9).*
6. et quidem satis juste, quippe qui multis et novis cruciatibus aliorum torserat viscera, licet ille nullo modo a sua malitia cessaret.

7. Super hoc autem superbia repletus, ignem spirans animo in Judaeos, et praecipiens accelerari negotium, contigit illum impetu euntem de curru cadere, et gravi corporis collisione membra vexari.

8. Isque, qui sibi videbatur etiam fluctibus maris imperare, supra humanum modum superbia repletus, et montium altitudines in statera appen-

1. Tegóż czasu Antioch sromotnie się wracał z Persyiéy.
2. Bo wiachał był do miasta które zowią Persepolis, y kusił się zbór złupić, y miasto podbić. Ale gdy się pospólstwo do broniéy zbiegło, tył podali, y tak się stało, iż Antioch uciekłszy z sromotą się wracał.
3. A gdy przyiachał ku Ekbatanie, dowiedział się co się z Nikanorem y z Thimotheuszem stało.
4. A nadąwszy się gniewem, spodziewał się, że krzywdę onych przed którymi uciekł, mógł na Żydy obrócić: y dla tegóż rozkazał co prędzéy poganiać, iadąc bez przestanku: gdyż go sąd niebieski przyciskał, za to że tak hardzie mówił, że miał przyiachać do Jeruzalem, uczynić ji mogiłą grobu Żydów.

5. Ale który wszytko widzi, Pan Bóg Izraelski zarazil go plagą nie uleczoną i niewidomą. Bo skoro téyże to mowy dokonał, zięła go boleść sroga wnętrzności, y gorzkie dręczenie wnętrza.

6. A iście barzo sprawiedliwie: iako tego który mnogimi a nowemi mękami dręczył innych wnętrzności; acz on przedsię żadnym obyczaiem od swéy złości nie przestawał.
7. A nad to będąc pychy pełen y ogniem pałaiąc na sercu przeciw Żydóm, y rozkazuiąc pospieszać: przydało się że bieżąc wskok wypadł z woza, y od ciężkiego ciała stłuczenia, członki iego strapione były.
8. A ten który się zdał sobie, że y nawałnościom morskim rozkazował, nad ludzki zwyczay hardości pełen, y gór wysokość miał na szali zwa-

33. *Święte bramy.* Kościoła.

R. 9.—1. *Z Persyi.* Patrz opis tego Ks. 1. r. 6.

4. *Mogiłą grobu.* Pokazywał przez to Antyochus że miał zamiar całą Jerozolimę obrócić w perzynę, tak iżby została wspólnym dla nich grobem.

5. *Nieuleczoną i niewidomą.* Nowym jakimś rodzajem choroby, której przyczyny były nieznajome.

8. *Gór wysokość miał na szali zważyć.* Sposób mówienia przysłowiowy, przez który się oznacza że ktoś ma cóś w swojéj władzy i mocy, jak naprzykład kupiec ma w swéj władzy to co zważa na szali. Stosuje

dere, nunc humiliatus ad terram, in gestatorio portabatur, manifestam Dei virtutem in semetipso contestans,
9. ita ut de corpore impii vermes scaturirent, ac viventis in doloribus carnes ejus effluerent, odore etiam illius et foetore exercitus gravaretur.
10. Et qui paulo ante sidera coeli contingere se arbitrabatur, eum nemo poterat propter intolerantiam foetoris portare.
11. Hinc igitur coepit ex gravi superbia deductus ad agnitionem sui venire, divina admonitus plaga, per momenta singula doloribus suis augmenta capientibus;
12. et cum nec ipse jam foetorem suum ferre posset, ita ait: Justum est subditum esse Deo, et mortalem non paria Deo sentire.
13. Orabat autem hic scelestus Dominum, a quo non esset misericordiam consecuturus.
14. Et civitatem, ad quam festinans veniebat, ut eam ad solum deduceret, ac sepulcrum congestorum faceret, nunc optat liberam reddere,
15. et Judaeos, quos nec sepultura quidem se dignos habiturum, sed avibus ac feris diripiendos traditurum, et cum parvulis exterminaturum dixerat, aequales nunc Atheniensibus facturum pollicetur;
16. templum etiam sanctum, quod prius exspoliaverat, optimis donis ornaturum, et sancta vasa multiplicaturum, et pertinentes ad sacrificia sumtus de redditibus suis praestaturum; *(Supr. 5, 16).*
17. super haec, et Judaeum se futurum, et omnem locum terrae perambulaturum, et praedicaturum Dei potestatem.
18. Sed non cessantibus doloribus (supervenerat enim in eum justum Dei judicium) desperans scripsit ad Judaeos in modum deprecationis epistolam haec continentem:
19. **Optimis** civibus Judaeis plurimam salutem, et bene valere, et esse felices, rex et princeps Antiochus.
20. Si bene valetis, et filii vestri, et ex sententia vobis cuncta sunt, maximas agimus gratias.
21. Et ego in infirmitate constitutus, vestri autem memor benigne reversus de Persidis locis, et infirmitate gravi apprehensus, necessarium duxi pro communi utilitate curam habere:
22. non desperans memetipsum, sed spem multam habens effugiendi infirmitatem.
23. Respiciens autem, quod et pater meus, qui-

żyć: teraz do ziemi poniżony noszon był na stolku, iawną moc Bożą na samym sobie oświadczaiąc,
9. tak iż robacy z ciała złośnika wyciekali, a żyiącego w boleściach mięso padało, cuchnienie téż y smród iego woysku ciężkie było.
10. A który mało przedtym zdał się sobie gwiazd niebieskich dosięgać: tego iuż nikt nie mógł dla nieznośnego smrodu znosić.
11. Ztąd tedy począł od wielkiéy pychy odwiedziony, ku uznaniu samego siebie przychodzić, Boską plagą upomniony, gdy na każde ocemgnienie boleści iego więtszą moc brały:
12. a gdy iuż ani sam mógł swego smrodu znosić, tak mówił: Sprawiedliwa rzecz iest bydź poddanym Bogu, a śmiertelnemu myślą nie równać się z Bogiem.
13. A modlił się ten złośnik do Pana, od którego nie miał otrzymać miłosierdzia.
14. A miasto do którego prędko bieżał, aby ie z ziemią zrównał, y grób nagromadzonych trupów uczynił: teraz chce wolnym uczynić,
15. a Żydy o których był rzékł, że ich ani grobu godnych miał rozumiéć, ale ptakóm i źwiérzóm podać ku rozniesieniu, y z dziatkami wygładzić, teraz ie równe Atheńczykóm uczynić obiecuie;
16. kościół téż święty który był piérwéy złupił, że ji miał co naylepszemi darami ozdobić, y naczynia świętego więcéy przyczynić, y nakłady do ofiar należące z dochodów swych dawać,
17. y nadto y Żydem zostać, a po wszech mieyscach ziemie przechodzić, y moc Bożą opowiadać.
18. Ale gdy boleści nie przestawały (bo nań był przyszedł sprawiedliwy sąd Boży) rozpaczaiąc napisał do Żydów nakształt odproszenia list to zamykaiący:
19. **Przenaylepszym** miesczanóm Żydóm dobrego zdrowia, y dobrego mienia, y wszelakiego szczęścia król y hetman Antioch.
20. Jeśliście dobrze zdrowi y dziatki wasze, y wszytko się wam po myśli powodzi, wielce dziękuiemy.
21. A ia niemocą złożony, a na was łaskawie wspominaiąc, gdym się wracał z Persiéy, a wpadłem w wielką chorobę, zdało mi się za rzecz potrzebną, abym o pospolitym pożytku staranie miał:
22. niewątpiąc sam o sobie, ale nadzieię wielką maiąc że się z niemocy wybiegam.
23. A rozmyślaiąc sobie że y ociec móy cza-

---

tu do miejsca Izajasza 40, 12. *Kto zawiesił trzemi palcy wielkość ziemie, i zważył na wadze góry, a pagórki na szalach.*
13. *Od którego niemiał otrzymać miłosierdzia.* Albowiem nieżałował za grzechy z prawdziwéj pokuty dla obrazy Boga, lecz z powodu swoich boleści, jako niegdyś Ezaw dla utraconego pierworodztwa; o czem Ś. Paweł do Żyd. 12, 17: *Potem gdy chciał być dziedzicem błogosławieństwa był odrzucon; bo nienalazł miejsca pokuty, choć jéj ze łzami szukał.*
15. *Równe Atheńczykom.* Którzy pomiędzy wszystkimi Grekami najwięcéj byli swobodni i niezależni.
18. *Sprawiedliwy sąd Boży.* Wydany był od Boga nań wyrok nieodzownéj śmierci.
20. *Wielce dziękujemy.* T. j. Bogu.

bus temporibus in locis superioribus ducebat exercitum, ostendit, qui post se susciperet principatum, *(1 Mach. 3, 37.)*

24. ut, si quid contrarium accideret, aut difficile nuntiaretur, scientes hi, qui in regionibus erant, cui esset rerum summa derelicta, non turbarentur.

25. Ad haec, considerans de proximo potentes quosque, et vicinos temporibus insidiantes, et eventum exspectantes, designavi filium meum Antiochum regem, quem saepe recurrens in superiora regna multis vestrum commendabam, et scripsi ad eum, quae subjecta sunt.

26. Oro itaque vos, et peto memores beneficiorum publice et privatim, ut unusquisque conservet fidem ad me et ad filium meum.

27. Confido enim, eum modeste et humane acturum, et sequentem propositum meum, et communem vobis fore.

28. Igitur homicida et blasphemus, pessime percussus, et ut ipse alios tractaverat, peregre in montibus miserabili obitu vita functus est.

29. Transferebat autem corpus Philippus collactaneus ejus, qui, metuens filium Antiochi, ad Ptolemaeum Philometorem in Aegyptum abiit.

sów których do wyższych mieysc woyska wiódł, naznaczył któryby po nim państwo uiął,

24. iż ieśliby się co przeciwnego przydało, abo iako co trudnego dano znać, wiedząc ci którzy po krainach byli: komu iest poruczona zwierzchność wszech rzeczy, z sobą nie trwożyli.

25. K temu uważaiąc że bliskie książęta wszytkie, y sąsiedzi czasu patrzą, y skończenia czekaią: syna mego Antiocha naznaczyłem królem: któregom częstokroć doieżdżaiąc do wyższych królestw wielóm z waszych zalécał: y pisałem do niego co niżéy położono.

26. A przetoż was proszę y żądam, pomniąc na dobrodzieystwa pospolicie y osobliwi, aby każdy wiarę przeciwko mnie, y przeciw synowie memu zachował.

27. Bo mam nadzieię że się będzie skromnie y ludzkie sprawował, y naszladował przedsięwzięcia mego: Y będzie wam pospolity.

28. A tak mężobóyca y bluźnierz okrótnie zarażony, iako się sam z drugimi obchodził, w drodze, między górami mizerną śmiercią żywota dokonał.

29. A Philip który z nim był pospołu wychowan, prowadził ciało: który boiąc się syna Antiocha, do Ptolemeusa Philometora do Egyptu ziachał.

CAPUT X.

ROZDZIAŁ 10.

O zdobyciu Jerozolimy, oczyszczeniu kościoła przez Machabeusza i o dalszych jego zwycięztwach.

1. Machabaeus autem, et qui cum eo erant, Domino se protegente, templum quidem, et civitatem recepit;

2. aras autem, quas alienigenae per plateas exstruxerant, itemque delubra demolitus est;

3. et purgato templo, aliud altare fecerunt, et de ignitis lapidibus igne concepto sacrificia obtulerunt post biennium; et incensum, et lucernas et panes propositionis posuerunt.

4. Quibus gestis, rogabant Dominum prostrati in terram, ne amplius talibus malis inciderent; sed et, si quando peccassent, ut ab ipso mitius corriperentur, et non barbaris, ac blasphemis hominibus traderentur.

5. Qua die autem templum ab alienigenis pollutum fuerat, contigit eadem die purificationem fieri, vigesima quinta mensis, qui fuit Caslev.

1. A Machabeusz, y którzy z nim byli, za obroną Pańską kościół i miasto zasię wziął;

2. a ołtarze których byli cudzoziemcy po ulicach nabudowali, ludzież téż zbory rozwalił.

3. Y wychędożywszy kościół, inny ołtarz sprawili: a z kamienia rozpalonego ogień wskrzesawszy, sprawowali ofiary po dwu lat, y kadzenie, y lampy, y chleby pokładne wystawili.

4. Co uczyniwszy, padaiąc na ziemię prosili Pana, aby iuż więcéy w takowe nędze nie wpadali: ale y ieśliby kiedy zgrzészyli, aby łaskawiéy od niego byli karani, a nie dzikim a bluźnierskim ludziom podawani.

5. A którego dnia kościół od cudzoziemców był splugawiony, tegoż dnia przydało się że się oczyścienie stało, dwudziestego y piątego dnia miesiąca który był Kasleu.

---

25. *Czasu patrzą.* Szukają zręczności do polepszenia swego interesu ze szkodą sąsiadów. — *Pisałem do niego co niżéj położono.* Przydany tu był exemplarz listu pisanego do Antyocha Eupatora, a który zaginął.

27. *I będzie wam pospolity.* Będzie popularnie, pobłażliwie z wami się obchodził.

28. *Między górami.* Patrz Ks. 1. r. 6, w. 4.

29. *Prowadził ciało.* Do Antyochii.

R. 10.—2. *Po ulicach.* Był bowiem zwyczaj u pogan, nietylko w świątyniach ale i na drogach publicznych stawić ołtarze. Takim był ów ołtarz, widziany przez ś. Pawła w Atenach, *Bogu nieznajomemu.* Dzieje 17, 23.

3. *Z kamienia rozpalonego ogień wskrzesawszy.* Rozpalonego za uderzeniem o stal. Serariusz mniema iż ten ogień powstał z kamieni wystawionych na działanie słoneczne lub włożonych do ognia aż się rozpaliły, lub jakimś cudem uproszonym modlitwami. Może też powstał od wzajemnego tarcia.—*Po dwu lat.* Patrz co powiedziano ks. I. r. 4. w. 25.

6. Et cum laetitia diebus octo egerunt in modum tabernaculorum, recordantes, quod ante modicum temporis diem solemnem tabernaculorum in montibus et in speluncis more bestiarum egerant.

7. Propter quod thyrsos, et ramos virides et palmas praeferebant ei, qui prosperavit mundari locum suum.

8. Et decreverunt communi praecepto et decreto, universae genti Judaeorum omnibus annis agere dies istos. *(1 Mach. 4, 59.)*

9. Et Antiochi quidem, qui appellatus est Nobilis, vitae excessus ita se habuit.

10. Nunc autem de Eupatore Antiochi impii filio, quae gesta sunt, narrabimus, breviantes mala, quae in bellis gesta sunt.

11. Hic enim suscepto regno, constituit super negotia regni Lysiam quemdam, Phoenicis et Syriae militiae principem.

12. Nam Ptolemaeus, qui dicebatur Macer, justi tenax, erga Judaeos esse constituit, et praecipue propter iniquitatem, quae facta erat in eos, et pacifice agere cum eis.

13. Sed ob hoc accusatus ab amicis apud Eupatorem, cum frequenter proditor audiret, eo quod Cyprum creditam sibi a Philometore deseruisset, et ad Antiochum Nobilem translatus etiam ab eo recessiset, veneno vitam finivit.

14. Gorgias autem, cum esset dux locorum, assumtis advenis frequenter Judaeos debellabat.

15. Judaei vero, qui tenebant opportunas munitiones, fugatos ab Jerosolymis suscipiebant, et bellare tentabant. *(1 Mach. 5, 59.)*

16. Hi vero, qui erant cum Machabaeo, per orationes Dominum rogantes, ut esset sibi adjutor, impetum fecerunt in munitiones Idumaeorum,

17. multaque vi insistentes loca obtinuerunt, occurrentes interemerunt, et omnes simul non minus viginti millibus trucidaverunt.

18. Quidam autem, cum confugissent in duas turres valde munitas, omnem apparatum ad repugnandum habentes, *(1 Mach. 5, 5.)*

19. Machabaeus ad eorum expugnationem relicte Simone et Josepho, itemque Zachaeo, eisque qui cum ipsis erant satis multis, ipse ad eas, quae amplius perurgebant, pugnas conversus est.

20. Hi vero, qui cum Simone erant, cupiditate ducti, a quibusdam, qui in turribus erant, suasi

6. Y z weselem przez ośm dni obchodzili iako święto Kuczek: wspominaiąc iż przed małym czasem dzień uroczysty Kuczek po górach i po iaskiniach iako źwierzęta obchodzili.

7. A przetóż gałązki y rózgi zielone, y palmy nosili przed tym, który zdarzył że oczyscione było mieysce swoie.

8. Y pospolitym rozkazaniem y wyrokiem ustawili, aby one dni wszytek naród Żydowski na każdy rok obchodził.

9. A Antiocha, którego zwano Zacnym, taki był koniec żywota.

10. A teraz o Eupatorze, synie Antiocha niezbożnego, co się działo powiémy, skracaiąc złe przygody które się na walkach przydawały.

11. Bo ten dostąpiwszy królestwa, przełożył nad sprawami królestwa nieiakiego Lisyasza, hetmana rycerstwa Pheniciiéy y Syryiéy.

12. Abowiem Ptolemeus którego zwano Macer, prawa Żydóm umyślił zachować, a zwłascza dla niesprawiedliwości która się im była stała, y spokoynie się z nimi obchodzić.

13. Ale przeto bedąc oskarżony od przyiaciół do Eupatora, gdy go częstokroć zdrayca nazywano, (przeto iż Cypru od Philometora iemu poruczonego odbieżał, y do Antiocha Zacnego się udawszy, y od tego odstał) trucizną żywota dokonał.

14. A Gorgiasz będąc hetmanem na tych mieyscach, nazbiérawszy przychodniów, często z Żydy woiował.

15. A Żydzi którzy mieli zamki na różnych mieyscach, wygnane z Jeruzalem przyimowali, y kusili się walczyć.

16. A ci którzy z Machabeuszem byli, przez modlitwę Pana prosząc aby im był na pomocy, uderzyli na obronne mieysca Idumeyczyków:

17. y dobywaiąc ich wielką mocą, mieysca otrzymali, a kto się im nawinął zabiiali, y wszytkich w obec niemniéy dwudziestu tysięcy zamordowali.

18. A gdy niektórzy uciekli na dwie wieży barzo obronne, wszystkie potrzeby na odpór maiące.

19. Machabeusz na ich zdobywanie Simona, Jozepha, y Zacheusza, y tych którzy z nimi byli, dosyć wielu zostawiwszy, sam się udał do tych bitew więcéy które przynaglały.

20. Ale ci którzy z Simonem byli, chciwością uniesieni, od niektórych którzy na wieżach byli

6. *Wspominając.* Weseląc się, iż się czasy zmieniły na lepsze i jakby dodając do uroczystości poświęcenia, to czego niedostawało było obchodowi kuczek.

7. *Który zdarzył.* Który dał możność oczyszczenia.

12. *Albowiem Ptolomeusz.* Opowiada się, jakim sposobem Ptolomeusz znienawidziany od Eupatora za łaskawe obchodzenie się z Żydami, sam sobie dobrowolnie życie odebrał.—*Dla niesprawiedliwości która się im była stała.* Widział był bowiem jak się obchodzono z Żydami niesprawiedliwie i srogo, i dla tego ulitował się nad nimi.

13. *Cypru od Philometora jemu poruczonego odbieżał.* Od Ptolomeusza Filometora króla Egipskiego.—*I od tego odstał.* Nie mówi się, iżby rzeczywiście odstąpił od Antyocha, bo w takim razie niedostałby tego urzędu od Eupatora, lecz że przeciwnicy jego ogłosili go za zdrajcę za to, iż się zdawał sprzyjać Zydom.

18. *Na dwie wieży.* Pod imieniem wież zdaje się iż tutaj mówi o twierdzach dosyć wielkich, albowiem w grec. czytamy, iż 9 tysięcy wojska w nich się skryło; dla tego to niektórzy tłumaczą przez *zamki*, zwłaszcza iż Pismo ś. niżéj 23 w. nazywa je obronnemi miejscami.

20. *Siedmdziesiąt tysięcy dydrachm.* Summa ta wynosi skudów, rzymskiéj monety, czternaście tysięcy.

sunt pecunia, et septuaginta millibus didrachmis acceptis, dimiserunt quosdam effugere.

21. Cum autem Machabaeo nuntiatum esset, quod factum est, principibus populi congregatis, accusavit, quod pecunia fratres vendidissent, adversariis eorum dimissis.

22. Hos igitur proditores factos interfecit, et confestim duas turres occupavit.

23. Armis autem ac manibus omnia prospere agendo in duabus munitionibus plus quam viginti millia peremit.

24. At Timotheus, qui prius a Judaeis fuerat superatus, convocato exercitu peregrinae multitudinis, et congregato equitatu Asiano, advenit quasi armis Judaeam capturus. *(1. Mach. 5, 6).*

25. Machabaeus autem, et qui cum ipso erant, appropinquante illo, deprecabantur Dominum, caput terra aspergentes, lumbosque ciliciis praecincti,

26. ad altaris crepidinem provoluti, ut sibi propitius, inimicis autem eorum esset inimicus, et adversariis adversaretur, sicut lex dicit. *(Exod. 23, 22).*

27. Et ita post orationem, sumtis armis, longius de civitate procedentes, et proximi hostibus effecti resederunt.

28. Primo autem solis ortu utrique commiserunt, isti quidem victoriae et prosperitatis sponsorem cum virtute Dominum habentes; illi autem ducem belli animum habebant.

29. Sed, cum vehemens pugna esset, apparuerunt adversariis de coelo viri quinque in equis, frenis aureis decori, ducatum Judaeis praestantes,

30. ex quibus duo Machabaeum medium habentes, armis suis circumseptum incolumem conservabant; in adversarios autem tela et fulmina jaciebant, ex quo et caecitate confusi, et repleti perturbatione cadebant.

31. Interfecti sunt autem viginti millia quingenti, et equites sexcenti.

32. Timotheus vero confugit in Gazarem praesidium munitum, cui praeerat Chaereas.

33. Machabaeus autem, et qui cum eo erant, laetantes obsederunt praesidium diebus quatuor.

34. At hi, qui intus erant, loci firmitate confisi, supra modum maledicebant, et sermones nefandos jactabant.

35. Sed cum dies quinta illucesceret, viginti juvenes ex his, qui cum Machabaeo erant, accensi animis propter blasphemiam, viriliter accesserunt ad murum, et feroci animo incedentes ascendebant;

36. sed et alii similiter ascendentes, turres portasque succendere agressi sunt, atque ipsos maledicos vivos concremare.

dali się uwieśdź pieniadzóm: a wziąwszy siedmdziesiąt tysięcy Dydrachm, niektórym uciec dopuścili.

21. A gdy Machabeuszowi oznaymiono co się stało, zgromadziwszy przednieysze z ludu, skarżył na nie, iż bracią za pieniądze przedali, wypuściwszy ich nieprzyiacioły.

22. Tych tedy uczyniwszy ie zdraycy, zabił, y natychmiast dwu wież dobył.

23. Y sprawuiac wszytko szczęśliwie, bronią y rękoma, więcéy niż dwadzieścia tysięcy zabił na dwu zamkach.

24. A Timotheusz, który piérwéy od Żydów był zwyciężony, zebrawszy woysko ludu cudzoziemskiego, y zgromadziwszy iezdne z Azyiéy, przyciągnął, iakoby mocą miał wziąć ziemię Żydowską.

25. Lecz Machabeusz y ci co z nim byli, gdy się on przybliżał, modlili się Panu, głowy ziemią posypawszy, a biodra włosiennicami opasawszy.

26. Padszy u spodku ołtarza, aby im miłościw, a nieprzyiaciołóm ich był nieprzyiacielem, y sprzeciwnikóm sprzeciwił się, iako zakon mówi:

27. A tak po modlitwie wziąwszy zbroie, odszedłszy daléy od miasta, a przyszedszy bliżéy ku nieprzyiaciołóm, położyli się.

28. A skoro słońce wzeszło, stoczyli bitwę z obudwu stron: ci maiąc rękoymią zwycięztwa y szczęścia Pana z cnotą: a oni za hetmana ku bitwie serce maiąc.

29. Lecz gdy sroga bitwa była, ukazali się nieprzyiaciołóm z nieba pięć mężów na koniech, uzdami złotémi ozdobni: którzy byli przewodnikami Żydóm:

30. z których dwa Machabeusza między sobą maiąc, broniami swymi obtoczywszy zdrowego zachowywali, a na nieprzyiacioły zastrzały y pioruny miotali, przeco y ślepotą zamieszani, y napełnieni trwogi upadali.

31. Y zabito ich dwadzieścia tysięcy y pięćset, a iezdnych sześćset.

32. A Timotheusz uciekł na Gazarę zameczek obronny, w którym był starosta Chereasz.

33. Ale Machabeusz y ci którzy z nim byli, z ochotą oblegli zamek przez cztéry dni.

34. A ci którzy na nim byli, ufaiąc mieysca obronie, nad miarę złorzeczyli, y mowy niesłuszne miotali.

35. Ale gdy piąty dzień nastawał, dwadzieścia młodzieńców z tych którzy z Machabeuszem byli, zapaleni sercem o one bluźnierstwa, mężnie do muru przystąpili, y srogim sercem idąc wstępowali.

36. Lecz y drudzy także wstępuiąc, wieże y bramy palić poczęli, y same bluźnierze żywo palili.

---

21. *Bracią za pieniądze przedali.* Nie tylko bowiem darowane było im życie i przywrócone majętności, lecz dana była władza uciskania Żydów, zabijania, rabowania, i t. d.

24. *Który pierwiéj od Żydów był zwyciężony.* Niedawno przedtém w Galaadzie, będąc wodzem Ammonitów, w kilku potyczkach był zwyciężonym od Żydów, wyż. ks. I. r. 5, w. 5 i 7.

26. *Jako zakon mówi.* Exod. 23, 22 i 23, gdzie czytamy: *A jeśli usłuchasz głosu jego, a uczynisz wszystko co mówię: nieprzyjacielem będę nieprzyjaciołom twoim, i utrapię którzy cię utrapią. I pójdzie anioł mój przed tobą.*

37. Per continuum autem biduum praesidio vastato, Timotheum occultantem se in quodam repertum loco peremerunt, et fratrem illius Chaeream et Apollophanem occiderunt.

38. Quibus gestis, in hymnis et confessionibus benedicebant Dominum, qui magna fecit in Israel, et victoriam dedit illis.

37. A przez dwa dni ustawicznie zamek zburzywszy, Timotheusza, który się był skrył na iednym mieyscu, dostawszy zabili: y brata iego Chereasza, y Appollophana zabili.

38. Co sprawiwszy, z pieśniami y z wyznawaniem błogosławili Pana, który wielkie rzeczy uczynił w Izraelu, a dał im zwycięztwo.

CAPUT XI.

ROZDZIAŁ 11.

O zwycięztwach odniesionych nad Lizyaszem.

1. Sed parvo post tempore, Lysias procurator regis, et propinquus, ac negotiorum praepositus, graviter ferens de his, quae acciderant,

2. congregatis octoginta millibus, et equitatu universo, veniebat adversus Judaeos, existimans se civitatem quidem captam gentibus habitaculum facturum, *(1. Mach. 4, 35).*

3. templum vero in pecuniae quaestum, sicut cetera delubra gentium, habiturum, et per singulos annos venale sacerdotium;

4. nusquam recogitans Dei potestatem, sed mente effrenatus in multitudine peditum, et in millibus equitum, et in octoginta elephantis confidebat.

5. Ingressus autem Judaeam, et appropians Bethsurae, quae erat in angusto loco, ab Jerosolyma intervallo quinque stadiorum, illud praesidium expugnabat.

6. Ut autem Machabaeus, et qui cum eo erant, cognoverunt expugnari praesidia, cum fletu et lacrymis rogabant Dominum, et omnis turba simul, ut bonum Angelum mitteret ad salutem Israel.

7. Et ipse primus Machabaeus, sumtis armis, ceteros adhortatus est simul secum periculum subire, et ferre auxilium fratribus suis.

8. Cumque pariter promto animo procederent, Jerosolymis apparuit praecedens eos eques in veste candida, armis aureis hastam vibrans.

9. Tunc omnes simul benedixerunt misericordem Dominum, et convaluerunt animis, non solum homines, sed et bestias ferocissimas et muros ferreos parati penetrare.

10. Ibant igitur promti, de coelo habentes adjutorem, et miserantem super eos Dominum.

11. Leonum autem more impetu irruentes in hostes, prostraverunt ex eis undecim millia peditum, et equitum mille sexcentos;

12. universos autem in fugam verterunt; plures autem ex eis vulnerati nudi evaserunt. Sed et ipse Lysias turpiter fugiens evasit.

13. Et quia non insensatus erat, secum ipse reputans, factam erga se dominutionem, et intelli-

1. Ale po małym czasie, Lisyasz sprawca y powinowaty królewski, y nad sprawami przełożony, to co się stało ciężko znosząc,

2. zebrawszy ośmdziesiąt tysięcy, y wszytkę iezdę, ruszył się przeciw Żydóm, rozumieiąc iż miasta dobywszy uczynić ie miał mieszkaniem pogańskim,

3. a że kościół miał iśdź na zysk pienięźny, iako inne zbory pogańskie, a kapłaństwo przedayne na każdy rok;

4. wniwczym się nie ogladaiąc na Bożą moc, ale rozpuściwszy wodze serca w mnostwie pieszych, y w tysiącach konnych, y w ośmidziesiąt elephantów, ufał.

5. A tak wtargnąwszy do ziemie Żydowskiéy, a przybliżywszy się do Bethsury, która była w ciasnym mieyscu, na piąci staiach od Jeruzalem, onego zamku dobywał.

6. A gdy Machabeusz y ci co z nim byli dowiedzieli się iż zamków dobywano, z płaczem y łzami prosili Pana, y wszytek lud pospolity z nimi, aby zesłał aniola dobrego ku wybawieniu Izraela.

7. A sam napierwéy Machabeusz, porwawszy broń, napominał drugich, aby się z nim wdali w niebespieczeństwo, a dali ratunek braciéy swéy.

8. A gdy pospołu ochotnym sercem wieżdżali w Jeruzalem, ukazał się rycerz iadący przed nimi w szacie świetnéy, we złotéy zbroi, drzewcem obracaiąc.

9. Tedy wszyscy społu błogosławili miłosiernego Pana, y byli na umyśle utwierdzeni: będąc gotowi nietylko przez ludzie, ale y przez naokrótnieysze bestyie, y przez mury żelazne przebić się.

10. A tak szli ochotnie, maiąc z nieba pomocnika, y litościwego nad sobą Pana.

11. A iako lwi rzuciwszy się pędem na nieprzyiacioły, porazili z nich iedenaście tysięcy pieszych, a tysiąc y sześćset iezdnych;

12. a wszytkie w tył obrócili, a więcéy z nich rannych nago uszło. Lecz y sam Lisyasz sromotnie uciekaiąc uszedł.

13. A iż był nie głupi, rozmyśliwszy sobie iaką szkodę podiął, y rozumieiąc iż Hebreyczykowie

27. *Od miasta.* Jerozolimy.

28. *Rękojmię... z cnotą.* Sprawcy i wspomożyciela ich męztwa i mocy.—*Za hetmana ku bitwie serce mając.* Ufali sile swojéj oddalając się od Pana, owszem walcząc przeciwko Niemu.

32. *Gazarę.* Chociaż pierwiéj nieraz się miasto Gazara brało za jedno z Gazą Filistyńską, tu jednak insze miasto oznacza, jak mniemają Serar. i Lalia.

34. *Złorzeczyli.* Judzie i Żydom od których byli oblegani.

38. *Wyznawaniem.* Wychwalaniem Boga.

R. 11.—13. *Króla przywieść aby był przyjacielem.*

gens invictos esse Hebraeos, omnipotentis Dei auxilio initentes, misit ad eos;
14. promisitque se consensurum omnibus, quae justa sunt, et regem compulsurum amicum fieri.
15. Annuit autem Machabaeus precibus Lysiae, in omnibus utilitati consulens, et quaecumque Machabaeus scripsit Lysiae de Judaeis, ea rex concessit.
16. Nam erant scriptae Judaeis epistolae a Lysia quidem hunc modum continentes: **Lysias** populo Judaeorum salutem.
17. Joannes, et Abesalom, qui missi fuerant a vobis, tradentes scripta, postulabant, ut ea, quae per illos significabantur, implerem.
18. Quaecunque igitur regi potuerunt perferri, exposui: et quae res permittebat, concessit.
19. Si igitur in negotiis fidem conservaveritis, et deinceps bonorum vobis causa esse tentabo.
20. De ceteris autem per singula verbo mandavi et istis, et his, qui a me missi sunt, colloqui vobiscum.
21. Bene valete. Anno centesimo quadragesimo octavo mensis Dioscori, die vigesima et quarta.
22. Regis autem epistola ista continebat: **Rex** Antiochus Lysiae fratri salutem.
23. Patre nostro inter deos translato, nos volentes eos, qui sunt in regno nostro sine tumultu agere, et rebus suis adhibere diligentiam,
24. audivimus Judaeos non consensisse patri meo, ut transferrentur ad ritum Graecorum, sed tenere velle suum institutum, ac propterea postulare a nobis concedi sibi legitima sua.
25. Volentes igitur hanc quoque gentem quietam esse, statuentes judicavimus, templum restitui illis, ut agerent secundum suorum majorum consuetudinem.
26. Bene igitur feceris, si miseris ad eos, et dexteram dederis, ut cognita nostra voluntate, bono animo sint, et utilitatibus propriis deserviant.
27. Ad Judaeos vero regis epistola talis erat: **Rex** Antiochus senatui Judaeorum, et ceteris Judaeis salutem.
28. Si valetis, sic estis, ut volumus: sed et ipsi bene valemus.
29. Adiit nos Menelaus, dicens velle vos descendere ad vestros, qui sunt apud nos.

niezwyciężeni są, polegaiąc na wszechmocnego Boga pomocy;
14. posłał do nich, y obiecował zezwolić na wszytko co słuszna iest, y króla przywieźdź aby był przyiacielem.
15. Y przyzwolił Machabeusz na prośby Lisyaszowe, pożytkowi we wszytkim dogadzaiąc, y cokolwiek Machabeusz pisał Lisyaszowi o Żydziech, tego król pozwolił.
16. Bo były listy napisane do Żydów od Lisyasza ten sposób zamykaiące: **Lysias** ludowi Żydowskiemu zdrowia.
17. Jan y Abesalom, którzy byli posłani od was, oddawszy pisanie, żądali abym to co się przez nie dało znać, wypełnił.
18. A tak cokolwiek mogło się odnieść do króla, przełożyłem: a czego rzecz dopuszczała, pozwoliłem.
19. Przetóż ieśli w sprawach wiarę zachowacie, na potym starać się będę, abych wam był przyczyną dobrego.
20. A o innych rzeczach o każdey z osobna dałem rozkazanie słowne, y tym, y owym, którzy odemnie posłani są, aby się z wami namówili.
21. Mieycie się dobrze. Roku setnego czterdziestego ósmego miesiąca Dioskora, dnia dwudziestego y czwartego.
22. Królewski zaś list to w sobie miał: **Król** Antioch Lisyaszowi bratu zdrowia.
23. Gdyż ociec nasz między bogi przeniesion iest, my chcąc, aby ci którzy są w królestwie naszym, bez trwogi żyli, a rzeczy swey pilnowali,
24. słyszeliśmy iż Żydowie nie przyzwolili oycu memu, żeby mieli przeniesieni bydź do obyczaiów Greckich, ale że chcą trzymać swe ustawy, y dla tego żądaią od nas, abyśmy im dopuścili praw ich.
25. Chcąc tedy aby ten naród był w pokoiu, stanowiąc osądziliśmy, aby im kościół był przywrócony, aby się podług zwyczaiu przodków swych rządzili.
26. Dobrze tedy uczynisz, ieśli do nich poślesz, a dasz im prawą rękę: aby poznawszy wolą naszę, byli dobrego serca, a własnych pożytków przestrzegali.
27. A list do Żydów królewski taki był: **Król** Antioch radzie Żydowskiey, y innym Żydóm zdrowia.
28. Jeśli się dobrze macie, takeście iako chcemy: ale y my dobrze się mamy.
29. Przyszedł do nas Menelaus, powiadaiąc że wy chcecie zstąpić do waszych którzy są u nas.

Z pewnością mógł był to obiecywać, bo małoletniego króla miał w swéj władzy, pod którego imieniem sam królował.
15. *Pożytkowi.* Publicznemu dobru.—*Cokolwiek Machabeusz pisał.* Bez wątpienia Machabeusz żądał swobody religii, albowiem ta była główną przyczyną przedsięwziętéj wojny.
19. *Wiarę.* W grec. *życzliwość:* jakby rzekł: jeśli okażecie się życzliwymi względem króla. — *Przyczyną dobrego.* Abym zjednał dla was względy króla.
21. *Miesiąca Dioskora.* W grec. ks. miesiąc ten nazywa się *Dioskorynthus*, i odpowiada naszemu po części Marcowi, po części Kwietniowi.
22. *Bratu.* Krewnemu. Patrz niż. w. 35.
33. *Między bogi przeniesion.* Zwykle używane w owym czasie pochlebstwo, przez które mówiono że zmarli królowie między bogi byli policzeni.
26. *Prawą rękę.* Gdy zawrze z nimi pokój i zgodę.
29. *Że wy chcecie zstąpić do waszych, którzy są u nas.* Wielu z was chcieli przybyć do nas razem z posłami dla popierania przed nami sprawy o swobodzie i zachowaniu waszych obrządków.

30. His igitur, qui commeant usque ad diem trigesimum mensis Xanthici, damus dextras securitatis,

31. ut Judaei utantur cibis et legibus suis, sicut et prius: et nemo eorum ullo modo molestiam patiatur de his, quae per ignorantiam gesta sunt.

32. Misimus autem et Menelaum, qui vos alloquatur.

33. Valete. Anno centesimo quadragesimo octavo, Xanthici mensis quinta decima die.

34. Miserunt autem etiam Romani epistolam, ita se habentem:

Quintus Memmius et Titus Manilius, legati Romanorum, populo Judaeorum salutem.

35. De his, quae Lysias cognatus regis concessit vobis, et nos concessimus.

36. De quibus autem ad regem judicavit referendum, confestim aliquem mittite, diligentius inter vos conferentes, ut decernamus, sicut congruit vobis: nos enim Antiochiam accedimus.

37. Ideoque festinate rescribere, ut nos quoque sciamus, cujus estis voluntatis.

38. Bene valete. Anno centesimo quadragesimo octavo, quinta decima die mensis Xanthici.

30. A przetóż tym którzy do nas przyda̧, aż do dnia trzydziestego miesia̧ca Xanthika, daiemy prawicę bespieczeństwa,

31. aby Żydzi używali pokarmów y praw swoich, iako y przed tym: a iżby żaden z nich żadnym sposobem przykrości nie cierpiał, w tych rzeczach które się z niewiadomości działy.

32. A posłaliśmy y Menelausa, któryby z wami mówił.

33. Dobrze się mieycie. Roku setnego czterdziestego ósmego, Xanthika miesia̧ca dnia piętnastego.

34. Posłali też y Rzymianie list taki:

Quintus Memmius, y Titus Manilius, Legaci Rzymscy ludowi Żydowskiemu zdrowia.

35. Tego co wam Lisyasz królewski powinowaty pozwolił, y myśmy pozwolili.

36. A o czym rozumiał że się miał królik dołożyć, pilnie się między soba̧ naradziwszy, wnet kogo poślicie, abyśmy skazali, tak iako wam należy, bo my iedziemy do Antiochiiey.

37. A przetóż co naryćhley odpiszcie, abyśmy y my wiedzieli, co iest za wola̧ wasza.

38. Mieycie się dobrze. Roku setnego czterdziestego ósmego, piętnastego dnia miesia̧ca Xanthika.

CAPUT XII.

ROZDZIAŁ 12.

O zwycięztwach nad Tymoteuszem, ofiarach za umarłych, i t. d.

1. His factis pactionibus, Lysias pergebat ad regem, Judaei autem agriculturae operam dabant.

2. Sed hi, qui resederant, Timotheus, et Apollonius Gennaei filius, sed et Hieronimus, et Demophon super hos, et Nicanor Cypriarches, non sinebant eos in silentio agere et quiete.

3. Joppitae vero tale quoddam flagitium perpetrarunt: rogaverunt Judaeos, cum quibus habitabant, ascendere scaphas, quas paraverant, cum uxoribus et filiis, quasi nullis inimicitiis inter eos subjacentibus.

4. Secundum commune itaque decretum civitatis, et ipsis acquiescentibus, pacisque causa nihil suspectum habentibus, cum in altum processissent, submerserunt non minus ducentos.

5. Quam crudelitatem Judas in suae gentis homines factam ut cognovit, praecepit viris, qui erant cum ipso, et invocato justo judice Deo,

6. venit adversus interfectores fratrum, et portum quidem noctu succendit, scaphas exussit, eos autem, qui ab igne refugerant, gladio peremit.

7. Et cum haec ita egisset, discessit quasi iterum reversurus, et universos Joppitas eradicaturus.

1. Gdy się te umowy stały, Lisyasz iachał do króla, a Żydowie rola̧ się bawili.

2. Ale ci którzy byli zostali, Tymotheusz y Apolloniusz, syn Genneusza, ale y Hieronym, y Demophon, y nad te Nikanor książę z Cypru, nie dopuszczali im żyć w milczeniu y w pokoiu.

3. A Joppitowie taka̧ złość zbroili: Prosili Żydów z którymi mieszkali, aby wsiedli w łodzi które byli nagotowali, z żonami y z dziećmi, iakoby z nimi żadnego nieprzyiacielstwa nie mieli.

4. A tak według pospolitego wyroku mieyskiego, gdy y sami przyzwolili, a nic podeyźrzanego dla pokoiu nie mieli, zaiechawszy na głębia̧, potopili nie mniey dwuset.

5. O którym okrucieństwie nad narodem swym uczynionym, gdy się dowiedział Judas, rozkazał mężóm którzy byli z nim, a wezwawszy sędziego sprawiedliwego Boga,

6. przycia̧gnał na braciey morderze, y zapalił port w nocy, y łodzie popalił, a te którzy ognia uszli mieczem pozabiiał.

7. A gdy to tak sprawił, odcia̧gnął iakoby się zaś znowu wrócić miał, a wszytkie Jopity wykorzenić.

30. *Xantika.* T. j. Kwietnia.

31. *Które się z niewiadomości działy.* Zdaje się pragną aby poszło w zapomnienie to co dotąd z obu stron czyniono.

34. *Legaci rzymscy.* Byli to posłowie wysłani od senatu i ludu rzymskiego do Azii, dla urządzenia spraw owych prowincyj.

R. 12.—4. *Według pospolitego wyroku miejskiego.* Myśl ta: Żydzi przez grzeczność przyjęli wezwanie będąc zaufani w publiczny wyrok Joppenczyków, przez który między obywatelami, chociaż innéj religii, pokoj został zatwierdzony.

5. *Rozkazał mężom.* Wziąść się do broni, albo iść za sobą.

8. Sed cum cognovisset et eos, qui erant Jamniae, velle pari modo facere habitantibus secum Judaeis,

9. Jamnitis quoque nocte supervenit, et portum cum navibus succendit, ita ut lumen ignis appareret Jerosolymis a stadiis ducentis quadraginta.

10. Inde cum jam abiissent novem stadiis, et iter facerent ad Timotheum, commiserunt cum eo Arabes quinque millia viri, et equites quingenti.

11. Cumque pugna valida fieret, et auxilio Dei prospere cessisset, residui Arabes victi, petebant a Juda dextram sibi dari, promittentes se pascua daturos, et in ceteris profuturos. *(1. Mach. 5, 39).*

12. Judas autem, arbitratus vere in multis eos utiles, promisit pacem; dextrisque acceptis, discessere ad tabernacula sua.

13. Aggressus est autem et civitatem quandam firmam pontibus murisque circumseptam, quae a turbis habitabatur gentium promiscuarum, cui nomen Casphin.

14. Hi vero, qui intus erant, confidentes in stabilitate murorum, et apparatu alimoniarum, remissius agebant, maledictis lacessentes Judam, et blasphemantes, ac loquentes quae fas non est.

15. Machabaeus autem, invocato magno mundi principe, qui sine arietibus et machinis temporibus Jesu praecipitavit Jericho, irruit ferociter muris, *(Jos. 6, 20).*

16. et capta civitate per Domini voluntatem innumerabiles caedes fecit, ita ut adjacens stagnum stadiorum duorum latitudinis sanguine interfectorum fluere videretur.

17. Inde discesserunt stadia septingenta quinquaginta, et venerunt in Characa ad eos, qui dicuntur Tubianaei, Judaeos,

18. et Timotheum quidem in illis locis non comprehenderunt; nulloque negotio perfecto regressus est, relicto in quodam loco firmissimo praesidio.

19. Dositheus autem, et Sosipater, qui erant duces cum Machabaeo, peremerunt a Timotheo relictos in praesidio, decem millia viros.

20. At Machabaeus, ordinatis circum se sex millibus, et constitutis per cohortes, adversus Timotheum processit, habentem secum centum viginti millia peditum, equitumque duo millia quingentos. *(1. Mach. 5, 37).*

21. Cognito autem Judae adventu, Timotheus praemisit mulieres et filios, et reliquum apparatum, in praesidium, quod Carnion dicitur; erat enim inexpugnabile, et accessu difficile propter locorum angustias.

22. Cumque cohors Judae prima apparuisset, ti-

8. Lecz gdy się dowiedział, że y ci którzy byli w Jamniiéy chcieli takież Żydóm u nich mieszkaiącym uczynić,

9. Jamnity też w nocy naiachał, y port z okrętami spalił, tak iż łunę od ognia było widać w Jeruzalem, przez dwieście y czterdzieści staiów.

10. Ztamtąd gdy iuż byli odciągnęli, na dziewięcioro stay, y ciągnęli ku Timotheuszowi, potkało się z nim Arabczyków pięć tysięcy mężów, y iezdnych pięćset.

11. A gdy tęga bitwa była, y za pomocą Bożą fortunnie się wiodło, ostatek Arabczyków zwyciężonych prosili Judy, aby im dał prawicę, obiecuiąc paszéy postąpić, y w innych rzeczach bydź ku pożytku.

12. Tedy Judas rozumieiąc że prawdziwie w wielu rzeczach mogą bydź pożyteczni, obiecał pokóy, y dawszy sobie ręce odeszli do namiotów swoich.

13. Naiachał też y niektóre miasto mocne, mostami y mury obtoczone, w którym mieszkało mnóstwo narodów rozmaitych, które zwano Kasphin.

14. A ci którzy w mieście byli, ufaiąc w mocności murów, y w dostatku żywności, swawolniéy sobie poczynali, złorzeczeństwy drażniąc Judę, y bluźniąc, y mówiąc co się nie godzi.

15. A Machabeusz wzywaiąc wielkiego Pana świata, który bez taranów, y bez machin za czasów Jezusa obalił Jerycho, uderzył okrutnie na miasto,

16. y dobywszy miasta za wolą Pańską, niezliczone mordy poczynił: tak iż przyległe iezioro, które było w szérz na dwoygu stay, zdało się że krwią pobitych opływało.

17. Ztamtąd odeszli przez siedmset y pięćdziesiąt staiów, y przyszli do Charaka, do tych Żydów które Thubiany zowią,

18. a Timotheusza na onych mieyscach nie zastali: który się był nic niesprawiwszy wrócił, zostawiwszy na niektórym mieyscu mocną obronę.

19. A Dosytheusz, y Sosipater, którzy byli hetmani z Machabeuszem, pobili od Timotheusza na zamku zostawionych dziesięć tysięcy mężów.

20. Lecz Machabeusz zszykowawszy około siebie sześć tysięcy, y rozsadziwszy ie w hufce, ciągnął przeciw Timotheuszowi, który miał z sobą sto y dwadzieścia tysięcy pieszych, a iezdnych dwa tysiąca y pięćset.

21. A Timotheusz dowiedziawszy się o przyciągnieniu Judy, wprzód wysłał niewiasty, y dzieci, y inne potrzeby na zamek który zowią Karnion, bo był niedobyty, a trudny do przystępu dla ciasności mieysc.

22. A gdy się piérwszy huf Judy ukazał, padł

10. *Ku Tymoteuszowi.* Który był jednym z przełożonych królewskich, nieprzyjaznych Żydom, jak się okazuje z w. 2.—*Arabczykow.* Łupiezcy, którzy napadali na Judę postępującego publicznym traktem.

17. *Charaka.* Nigdzie indziéj niewspomina Pismo ś. tego miasta, i zdaje się iż było otoczone wałem naturalnym lub uczynionym ręką ludzką, słowo bowiem *charax,* w grec. oznacza wał. —*Thubiany.* Wzmiankuje o nich wyż. ks. I. r. 5, w. 13.

21. *Karnion.* Miejsce to Adrichomius kładzie w środku pokolenia Manasesa za Jordanem.

mor hostibus incussus est, ex praesentia Dei, qui universa conspicit; et in fugam versi sunt alius ab alio, ita ut magis a suis dejicerentur, et gladiorum suorum ictibus debilitarentur.

23. Judas autem vehementer instabat puniens profanos, et prostravit ex eis triginta millia virorum.

24. Ipse vero Timotheus incidit in partes Dosithei, et Sosipatris, et multis precibus postulabat, ut vivus dimitteretur, eo quod multorum ex Judaeis parentes haberet ac fratres, quos morte ejus decipi eveniret.

25. Et cum fidem dedisset, restituturum se eos secundum constitutum, illaesum eum dimiserunt propter fratrum salutem.

26. Judas autem egressus est ad Carnion, interfectis viginti quinque millibus.

27. Post horum fugam et necem, movit exercitum ad Ephron civitatem munitam, in qua multitudo diversarum gentium habitabat; et robusti juvenes pro muris consistentes fortiter repugnabant; in hac autem machinae multae, et telorum erat apparatus.

28. Sed, cum Omnipotentem invocassent, qui potestate sua vires hostium confringit, ceperunt civitatem; et ex eis, qui intus erant, viginti quinque millia prostraverunt.

29. Inde ad civitatem Scytharum abierunt, quae ab Jerosolymis sexcentis stadiis aberat. *(1. Mach.5,52).*

30. Contestantibus autem his, qui apud Scythopolitas erant, Judaeis, quod benigne ab eis haberentur, etiam temporibus infelicitatis, quod modeste secum egerint,

31. gratias agentes eis, et exhortati etiam de cetero erga genus suum benignos esse, venerunt Jerosolymam die solemni septimanarum instante.

32. Et post pentecosten abierunt contra Gorgiam praepositum Idumaeae.

33. Exivit autem cum peditibus tribus millibus et equitibus quadringentis.

34. Quibus congressis, contigit paucos ruere Judaeorum.

35. Dositheus vero quidam de Bacenoris eques, vir fortis, Gorgiam tenebat; et, cum vellet illum capere vivum, eques quidam de Thracibus irruit in eum, humerumque ejus amputavit; atque ita Gorgias effugit in Maresa.

36. At illis, qui cum Esdrin erant, diutius pugnantibus et fatigatis, invocavit Judas Dominum adjutorem, et ducem belli fieri;

37. incipiens voce patria, et cum hymnis clamorem extollens, fugam Gorgiae militibus incussit.

na nieprzyiacioły strach, z obecności Boga który wszytko widzi: y ięli uciekać ieden od drugiego, tak iż więcéy od swych byli porażeni, y od razów mieczów swych słabieli.

23. A Judas barzo docierał, karząc niezbożne, y poraził z nich trzydzieści tysięcy mężów.

24. A sam Timotheusz napadł na skrzydło Dositheusza, y Sosipatra, y prosił ich wielkimi prośbami, aby go żywo puścili, dla tego iż wielu z Żydów miał rodzice, y bracią którymby przyszło oszukać się dla śmierci iego.

25. A tak gdy im przyrzekł że ie miał wolno puścić według umowy, puścili go zdrowo dla braciéy wybawienia.

26. A Judas wyciągnął do Karnionu, pobiwszy dwadzieścia i pięć tysięcy.

27. Po tych ucieczce y porażce, ruszył się z woyskiem do Ephrona miasta obronnego, w którym mnóstwo narodów rozlicznych mieszkało, y duży młodzieńcy stoiąc na murze mocno się bronili: a w tym machin wiele, y strzelby gotowość.

28. Ale gdy wzywali Wszechmocnego, który mocą swą kruszy nieprzyiacielskie siły, wzięli miasto, a z onych którzy w nim byli dwadzieścia y pięć tysięcy porazili.

29. Ztamtąd przyszli do miasta Scythów, które iest od Jeruzalem na sześciset staian.

30. Ale gdy Żydowie, którzy u Scytopolitanów byli, dali świadectwo, że się z nimi łaskawie obchodzili, y czasów nieszczęścia skromnie się przeciw im zachowali,

31. podziękowawszy im, y napomniawszy, aby y na potym na naród ich łaskawi byli, przyiachali do Jeruzalem, gdy uroczysty dzień święty. Tegodniów nadchodził.

32. A po pięćdziesiątnicy ruszyli się przeciw Gorgiaszowi staroście Idumeyskiemu.

33. A wyciągnął ze trzema tysięcy pieszych, y z cztérzmisty iezdnych.

34. Którzy gdy zwiedli bitwę, przydało się iż trocha Żydów poległo.

35. A Dositheusz niektóry z Bacenorowych iezdny, mąż mocny dzierżał Gorgiasza: a gdy go chciał poimać żywo, iezdny niektóry z Thraków natarł nań y odciął mu ramię: i tak Gorgiasz uciekł do Maresa.

36. A gdy ci którzy z Esdrynem byli, długo walczyli y zmordowali się, Judas wzywał Pana, aby im był pomocnikiem y hetmanem bitwy;

37. y począwszy głosem oycżystym y z pieśniami wołanie podnosząc rycerstwo Gorgiaszowe uciekać przymusił.

24. *Miał rodzice i bracią.* Niewolników w swéj władzy.—*Oszukać się dla śmierci jego.* Którzyby z powodu śmierci Tymoteusza, pozbawieni zostali nadziei oswobodzenia się z niewoli.

29. *Miasta Scythów.* Do Scytopola, która w ks. I. r. 5, w. 52, zowie się także Betsan.

31. *Tegodniów.* T. j. Pięćdziesiątnicy, czyli pamiątki ogłoszenia prawa na górze Synai. Lewit. 23, 5.

33. *Wyciągnął.* Judas.

35. *Z Bacenorowych.* Którzy do Bacenora należeli i pod jego dowództwem walczyli.

36. *Z Ezdrynem.* Imię własne jakiegoś wodza żydowskiego.

38. Judas autem collecto exercitu venit in civitatem Odollam; et cum septima dies superveniret, secundum consuetudinem purificati, in eodem loco sabbatum egerunt.
39. Et sequenti die venit cum suis Judas, ut corpora prostratorum tolleret, et cum parentibus poneret in sepulcris paternis.
40. Invenerunt autem sub tunicis interfectorum de donariis idolorum, quae apud Jamniam fuerunt, a quibus lex prohibet Judaeos; omnibus ergo manifestum factum est, ob hanc causam eos corruisse.
41. Omnes itaque benedixerunt justum judicium Domini, qui occulta fecerat manifesta. *(Deut. 7, 25).*
42. Atque ita ad preces conversi, rogaverunt, ut id, quod factum erat, delictum oblivioni traderetur. At vero fortissimus Judas hortabatur populum conservare se sine peccato, sub oculis videntes, quae facta sunt pro peccatis eorum, qui prostrati sunt.
43. Et facta collatione, duodecim millia drachmas argenti misit Jerosolymam offerri pro peccatis mortuorum sacrificium, bene et religiose de resurrectione cogitans,
44. (nisi enim eos, qui ceciderant, resurrecturos speraret, superfluum videretur, et vanum orare pro mortuis),
45. et quia considerabat, quod hi, qui cum pietate dormitionem acceperant, optimam haberent repositam gratiam.
46. Sancta ergo, et salubris est cogitatio pro defunctis exorare, ut a peccatis solvantur.

38. Tedy Judas zebrawszy woysko, przyszedł do miasta Odollę, a gdy dzień siódmy przyszedł, według zwyczaiu oczyściwszy się święcili szabbat na tymże mieyscu.
39. A nazaiutrz Judas przyiachał z swemi, aby pobrał ciała pobitych, y pochował ie z powinowatymi w grobiech oycowskich.
40. Tedy naleźli pod szatami pobitych dary bałwanów, którzy byli w Jamniiéy, czego Żydóm zakon zakazuie. Wszytkim tedy iawno było, iż dla tego byli porażeni.
41. A tak wszyscy błogosławili sprawiedliwy sąd Pański, który rzeczy skryte iawnemi uczynił.
42. A tak udawszy się na modlitwy, prosili aby ten grzech który się stał, w zapamiętanie przyszedł. Ale namężnieyszy Judas napominał lud, aby się bez grzechu zachowali, widząc na oczy co się stało dla grzechów onych którzy polegli.
43. A złożywszy dwanaście tysięcy drachm srebra posłał do Jeruzalem, aby ofiarowano za grzechy umarłych ofiarę: dobrze y pobożnie o zmartwychwstaniu myśląc,
44. (bo by się był nie nadziewał, że oni pobici zmartwychwstać mieli, zdałaby się rzecz nie potrzebna y próżna, modlić się za umarłe,)
45. a iż uważał, że ci którzy pobożnie byli zasnęli, barzo dobrą łaskę mieli zachowaną.
46. A tak święta y zbawienna iest myśl modlić się za umarłe, aby byli od grzechów rozwiązani.

Wykład X. J. Wujka. — **Roz. 12. w. 43.** *Aby ofiarowano za grzechy umarłych ofiarę.* Tu masz wyraźnie Pismo ś. o modlitwie za umarłe: bo Judas Machabeusz hetman i książę żydowski, wielki obrońca zakonu Mojżeszowego, posłał na jałmużnę dwanaście tysięcy drachm srebra: i rozkazał ofiary czynić za grzechy pobitych w wojsku swojém. Kto mu na to radził? i skąd się tego nauczył? nie możem inaczéj rzec, jedno iż Machabeusz wielki miłośnik zakonu Bożego nigdyby tego był nie uczynił, kiedyby to nie według zakonu miało być, ale znać iż ten zwyczaj był onego czasu, którego też on opuścić nie chciał. Jako tedy mężowie Jabes Galaad, uczyniwszy pogrzeb królowi Saulowi i Jonacie synowi jego, siedm dni pościli I. Król. 31, a Dawid i natenczas i po śmierci Abnerowéj cały dzień, II. Król. 1 i 3, nie dla czego inszego jedno modląc się za nie, tak i tu Machabeusz dla tego i ofiary zwyczajne rozkazał za umarłe ofiarować, z modlitwami do tego należącemi.

43. *Dobrze i pobożnie o zmartwychwstaniu myśląc.* Nie dla tego kazał się modlić za umarłe aby zmartwychwstali: ale Machabeusz pobożnie myślił iż zmartwychwstanie być ma, a iż dusze też są nieśmiertelne: bojąc się aby dusze pomarłych dla grzechu jakiego na drugim świecie nie były karane, rozkazał za nie ofiarować i modlić się, aby od grzechów były rozwiązane. I tu obacz iż tak złączone są te artykuły o nieśmiertelności dusz, i ciał zmartwychwstania, że wyznawszy albo zaprzawszy się jednego, musi wyznać albo zaprzeć się i drugich. Saduceuszowie obudwu się zaprzeli, Faryzeuszowie wyznawali w Dziejach 23. A Pan Chrystus Mat. 22, z nieśmiertelności dusz, dowodzi zmartwychwstania, tak i Paweł I. Cor. 15. Z temi zaś obiema artykułami złączony jest ten trzeci, modlitwa za umarłe, i kiedy kto na tym szwankuje, prędko się i onych dwu zaprzy: jakoż widzimy że nowochrzeńcy nie wierzą dusz nieśmiertelności, do czegoby byli nie przyszli, gdyby się za umarłe modlili.

46. *Święta i zbawienna jest myśl modlić się za umarłe.* Z tych słów tych rzeczy dowodzimy, 1) Iż umarli mogą być po śmierci od grzechów rozwiązani. 2) Ofiary i modlitwy żywych pomagają umarłym. 3) Może kto dobrze i świętobliwie umrzeć, a przecię jeszcze może być winien karania i dosyć uczynienia albo za powszednie grzechy, albo za śmiertelne już odpuszczone, za które jeszcze nie dosyć pokutował. Naostatek ztąd się wywodzi iż to jest artykuł wiary, modlić się za umarłe, ponieważ tak Pismo ś. uczy; widząc heretycy tak jasne słowo Boże, niechcą tych ksiąg przyjmować, a tenci sam znak jest żeć heretykom nie tak pisma niedostaje, bo tego mają dosyć, ale wiary, iż pismu jasnemu wierzyć niechcą.

38. *Dzień siódmy.* Sobota.
40. *Pobitych.* Żydów.
42. *W zapamiętanie przyszedł.* Ażeby od Boga był odpuszczony.
43. *Dwanaście tysięcy drachm.* Co stanowi tysiąc dwieście skudów rzymskich (skud równa się naszym 10 zł.). Patrz Wujka.
45. *Którzy pobożnie byli zasnęli.* Umarli. Mówi się tu o Żydach że umarli pobożnie, dla tego że polegli byli na wojnie przedsięwziętéj w obronie religii; a Judas sądził iż oni żałowali swego występku, i dla tego modlitwy i ofiary żyjących mogły stać się dla nich pożytecznemi.—*Bardzo dobrą mieli łaskę zachowaną.* Albowiem wielką jest zasługą wystawić na niebezpieczeństwo życie za religiję na wojnie przeciwko niewiernym.

CAPUT XIII.

1. Anno centesimo quadragesimo nono, cognovit Judas, Antiochum Eupatorem venire cum multitudine adversus Judaeam, *(1. Mach. 6, 28).*
2. et cum eo Lysiam procuratorem, et praepositum negotiorum, secum habentem peditum centum decem millia, et equitum quinque millia et elephantos viginti duos, currus cum falcibus trecentos.
3. Commiscuit autem se illis et Menelaus, et cum multa fallacia deprecabatur Antiochum, non pro patriae salute, sed sperans se constitui in principatum.
4. Sed rex regum suscitavit animos Antiochi in peccatorem; et suggerente Lysia, hunc esse causam omnium malorum, jussit (ut eis est consuetudo) apprehensum in eodem loco necari.
5. Erat autem in eodem loco turris quinquaginta cubitorum, aggestum undique habens cineris, haec prospectum habebat in praeceps;
6. inde in cinerem dejici jussit sacrilegum, omnibus eum propellentibus ad interitum.
7. Et tali lege praevaricatorem legis contigit mori, nec terrae dari Menelaum.
8. Et quidem satis juste, nam quia multa erga aram Dei delicta commisit, cujus ignis et cinis erat sanctus, ipse in cineris morte damnatus est.
9. Sed rex mente effrenatus veniebat, nequiorem se patre suo Judaeis ostensurus.
10. Quibus Judas cognitis praecepit populo, ut die ac nocte Dominum invocarent, quo sicut semper, et nunc adjuvaret eos;
11. quippe, qui lege et patria, sanctoque templo privari vererentur, ac populum, qui nuper paululum respirasset, ne sineret blasphemis rursus nationibus subdi.
12. Omnibus itaque simul id facientibus, et petentibus a Domino misericordiam cum fletu et jejuniis, per triduum continuum prostratis, hortatus est eos Judas, ut se praepararent.
13. Ipse vero cum senioribus cogitavit prius, quam rex admoveret exercitum ad Judaeam, et obtineret civitatem, exire, et Domini judicio committere exitum rei.
14. Dans itaque potestatem omnium Deo mundi creatori, et exhortatus suos, ut fortiter dimicarent, et usque ad mortem pro legibus, templo, civitate, patria et civibus starent, circa Modin exercitum constituit.

ROZDZIAŁ 13.

O zwycięztwach nad Antyochem Eupatorem i przymierzu z nim.

1. Roku setnego czterdziestego y dziewiątego dowiedział się Judas, iż Antioch Eupator ciągnie z mnóstwem na Żydowską ziemię,
2. a z nim Lisyasz sprawca y przełożony nad sprawami, maiąc z sobą pieszych sto y dziesięć tysięcy, a iezdnych pięć tysięcy, y Elephantów dwadzieścia y dwa, y wozów z kosami trzysta.
3. A przymieszał się do nich y Menelaus, y z wielką chytrością prosił Antiocha nie o záchowanie oyczyzny, ale maiąc nadzieię że miał bydź wsadzony na państwo.
4. Lecz król nad królmi wzruszył serce Antiochowe przeciw złośnikowi: y gdy Lisyasz przypominał, że on był przyczyną wszego złego, roskazał (iako u nich iest obyczay) poymawszy go na tymże mieyscu zabić.
5. A była na onym mieyscu wieża na pięćdziesiąt łokiet, która miała ze wsząd około siebie kupy popiołu, z téy było poyźrzenie na dół przykre;
6. ztamtąd kazał onego świętokradzcę w popiół wrzucić, gdy go wszyscy popychali na stracenie.
7. Takimci prawem przestępcy zakonu przydało się umrzéć, ani w ziemi bydź pochowanym Menelausowi.
8. A zaiste dosyć sprawiedliwie: bo iż wiele przeciw ołtarzowi Bożemu złości poczynił, którego ogień y popiół był święty, sam na popiołową śmierć zdan iest.
9. Ale król ciągnął sercem nieuięty, chcąc się pokazać gorszym na Żydy niźli ociec iego.
10. Czego się Judas dowiedziawszy, przykazał ludowi aby we dnie y w nocy Pana wzywali, aby iako zawsze, tak y teraz im był na pomocy;
11. iako tym którzy się bali, aby zakonu y oyczyzny, y kościoła świętego nie utracili: a iżby ludowi który niedawno trochę sobie wytchnął, niedopuszczał znowu przyśdź w poddaństwo narodóm bluźnierskim.
12. To gdy wszyscy społu uczynili, y prosili miłosierdzia od Pana z płaczem y z posty przez trzy dni ustawicznie leżąc na ziemi, napominał ich Judas, aby się gotowali.
13. Sam z starszymi umyślił piérwéy niżby król z woyskiem przyciągnął do Żydowskiéy ziemie, a niżby wziął miasto, wyciągnąć, a sądowi Pańskiemu skończenie rzeczy poruczyć.
14. A tak wszytko dawszy w moc Bogu stworzycielowi świata, a swych napomniawszy, aby się mężnie potykali, y aż do śmierci o zakon, kościół, miasto, oyczyznę, y miesczany się zastawiali, położył się z woyskiem u Modyn.

R. 13.—5. *Zewsząd około siebie kupy popiołu.* Miała około siebie dużo popiołu zewsząd nagromadzonego, w celu ażeby skazani na śmierć byli zrzucani doń z wieży.

8. *Dosyć sprawiedliwie.* Bardzo sprawiedliwie.

15. Et dato signo suis Dei victoriae, juvenibus fortissimis electis, nocte aggressus aulam regiam, in castris interfecit viros quatuor millia, et maximum elephantorum cum his, qui superpositi fuerant;

16. summoque metu ac perturbatione hostium castra replentes, rebus prospere gestis, abierunt.

17. Hoc autem factum est die illucescente, adjuvante eum Domini protectione.

18. Sed rex, accepto gustu audaciae Judaeorum, arte difficultatem locorum tentabat,

19. et Bethsurae, quae erat Judaeorum praesidium munitum, castra admovebat; sed fugabatur, impingebat, minorabatur.

20. His autem, qui intus erant, Judas necessaria mittebat.

21. Enuntiavit autem mysteria hostibus Rhodocus quidam de Judaico exercitu, qui requisitus, comprehensus est et conclusus.

22. Iterum rex sermonem habuit ad eos, qui erant in Bethsuris; dextram dedit, accepit, abiit;

23. commisit cum Juda, superatus est. Ut autem cognovit rebellasse Philippum Antiochiae, qui relictus erat super negotia, mente consternatus Judaeos deprecans, subditusque eis, jurat de omnibus, quibus justum visum est; et reconciliatus obtulit sacrificium, honoravit templum, et munera posuit;

24. Machabaeum amplexatus est, et fecit eum a Ptolemaide usque ad Gerrenos ducem et principem.

25. Ut autem venit Ptolemaidam, graviter ferebant Ptolemenses amicitiae conventionem, indignantes, ne forte foedus irrumperent.

26. Tunc ascendit Lysias tribunal, et exposuit rationem, et populum sedavit, regressusque est Antiochiam; et hoc modo regis profectio et reditus processit. *(1. Mach. 6, 62).*

15. Y dawszy swoim hasło, zwycięstwą Bożego, obrawszy sobie co mężnieysze młodzieńce, uderzywszy w nocy na dwór królewski, zabił w obozie mężów cztéry tysiące, y co naywiętszego elephąnta, z tymi którzy na nim byli;

16. y napełniwszy wielką trwogą, y zamieszaniem obóz nieprzyiacielski, a rzeczy fortunnie odprawiwszy, odiachali.

17. A to się stało gdy się iuż rozedniwało, za pomocą obrony Pańskiéy.

18. Ale król skosztowawszy śmiałości Żydowskiéy, fortelem pokuszał się o trudności mieysc,

19. y położył się obozem u Bethsury, która była obronnym zamkiem żydowskim: ale go odpędzono, y szkodzono, y urywano.

20. A onym którzy w zamku byli, Judas potrzeb dodawał.

21. A Rhodok nieiaki, który był z woyska Judzkiego, taiemnice nieprzyiaciołóm oznaymił, który szukany poiman iest, y wsadzony.

22. Powtóre król uczynił rzecz do tych którzy byli w Bethsurze, rękę dał, wziął, odiechał;

23. zwiódł bitwę z Judą, porażon iest. A dowiedziawszy się, iż Philip wybiiał się z mocy w Antiochiiéy, którego był zostawił nad sprawami: upadłszy na sercu, przepraszaiąc Żydy, y podaiąc się im, przysiągł na wszytko co się słuszno widziało: a poiednawszy się, ofiarę ofiarował, kościół uczcił, y dary zostawił:

24. Machabeusza obłapił, y uczynił go książęciem y hetmanem od Ptolemaidy aż do Gerenów:

25. A gdy przyiachał do Ptolemaidy, za złe mieli Ptolemeyczycy przyiacielstwa postanowienie, gniewaiąc się, żeby snadź przymierza nie zgwałcili.

26. Tedy Lisyasz wstąpił na stolicę, y dał sprawę, y lud uśmierzył, y wrócił się do Antiochiéy: a tymci sposobem toczył się królewski odiazd y przyiazd.

CAPUT XIV.

ROZDZIAŁ 14.

O wojnie Demetriusza z Żydami za poduszczeniem Alcyma, i t. d.

1. Sed post triennii tempus cognovit Judas, et qui cum eo erant, Demetrium Seleuci cum multitudine valida et navibus per portum Tripolis ascendisse ad loca opportuna,

2. et tenuisse regiones adversus Antiochum, et ducem ejus Lysiam. * *(1. Mach. 7, 9).*

3. Alcimus autem quidam, qui summus sacerdos fuerat, sed voluntarie coinquinatus est temporibus commistionis considerans, nullo modo sibi esse salutem, neque accessum ad altare, *

1. Ale po trzech leciech dowiedział się Judas, y ci co z nim byli, iż Demetrius Selewków z potężnym woyskiem y z okręty przez port Tripolu ciągnął na mieysca sposobne,

2. y wziął ziemię przeciwko Antiochowi, y hetmanowi iego Lisyaszowi.

3. A nieiaki Alcymus, który był nawyższym kapłanem, ale się był dobrowolnie splugawił czasu pomieszania, bacząc że żadnym obyczaiem żyw zostać nie mógł, ani przystępu mieć do ołtarza,

15. *Zwycięstwa Bożego.* T. j. za hasło dał te słowa: *Zwycięstwo Boże.—Dwór królewski.* Namiot królewski.

18. *Skosztowawszy.* Doświadczywszy odwagi i męztwa Żydów.

21. *Tajemnice.* Sekretne narady. — *Wsadzony.* Do więzienia.

23. *Philip wybijał się.* Patrz wyż. Ks. 1, r. 6, 55.

25. *Gniewaiąc się, żeby snać przymierza nie zgwałcili.* Zdaje się, iż przyczyną tego gniewu był wybor i władza dana Machabeuszowi.

R. 14.—1. *Ale po trzech leciech.* W trzy lata po śmierci Antyocha Epifana. — *Demetryusz Selewków.* Patrz wyż. Ks. 1. r. 7 na początku.

3. *Niejaki Alcymus.* Patrz tamże w. 5.—*Splugawił.* Bałwochwalstwem.—*Czasu pomieszania.* Nie mówi Pi-

4. venit ad regem Demetrium centesimo quinquagesimo anno, offerens ei coronam auream, et palmam, super haec et thallos, qui templi esse videbantur. Et ipsa quidem die siluit.

5. Tempus autem opportunum dementiae suae nactus, convocatus a Demetrio ad consilium et interrogatus, quibus rebus et consiliis Judaei niterentur,

6. respondit: Ipsi, qui dicuntur Assidaei Judaeorum, quibus praeest Judas Machabaeus, bella nutriunt, et seditiones movent, nec patiuntur regnum esse quietum:

7. nam et ego defraudatus parentum gloria (dico autem summo sacerdotio) huc veni:

8. primo quidem utilitatibus regis fidem servans, secundo autem etiam civibus consulens, nam illorum pravitate universum genus nostrum non minime vexatur.

8. Sed oro his singulis, o rex, cognitis, et regioni et generi secundum humanitatem tuam pervulgatam omnibus prospice:

10. nam, quamdiu superest Judas, impossible est, pacem esse negotiis.

11. Talibus autem ab hoc dictis, et ceteri amici, hostiliter se habentes adversus Judam, inflammaverunt Demetrium.

12. Qui statim Nicanorem praepositum elephantorum ducem misit in Judaeam,

13. datis mandatis, ut ipsum quidem Judam caperet; eos vero, qui cum illo erant, dispergeret, et constitueret Alcimum maximi templi summum sacerdotem.

14. Tunc gentes, quae de Judaea fugerant Judam, gregatim se Nicanori miscebant, miserias et clades Judaeorum prosperitates rerum suarum existimantes.

15. Audito itaque Judaei Nicanoris adventu et conventu nationum, conspersi terra rogabant eum, qui populum suum constituit, ut in aeternum custodiret, quique suam portionem signis evidentibus protegit.

16. Imperante autem duce, statim inde moverunt, conveneruntque ad castellum Dessau.

17. Simon vero frater Judae commiserat cum Nicanore; sed conteritus est repentino adventu adversariorum.

18. Nicanor tamen, audiens virtutem comitum Judae, et animi magnitudinem, quam pro patriae certaminibus habebant, sanguine judicium facere metuebat.

19. Quam ob rem praemisit Possidonium, et Theodotium et Matthiam, ut darent dexteras, atque acciperent.

4. przyszedł do króla Demetriusza roku setnego pięćdziesiątego ofiaruiąc mu koronę złotą y palmę, y nieiakie zielone gałąski, które się zdały bydź kościelne. A onego dnia milczał.

5. Potym upatrzywszy czas szaleństwu swemu pogodny, gdy był od Demetriusa wezwan do rady, a pytano go na których rzeczach y radach Żydowie się sadzili,

6. odpowiedział: Ci które zowią Assydeyczyki między Żydami których hetmanem iest Judas Machabeusz, mnożą woyny, y tumulty wzruszaią, a nie dopusczaią królestwu zostać w pokoiu:

7. bo y ia złupiony z chwały przodków moich, (mówię z naywyższego kapłaństwa) tum się uciekł:

8. naprzód zachowuiąc wiarę pożytkóm królewskim: a potym też radząc o miesczanach: bo dla ich przewrotności wszytek naród nasz nie pomału iest utrapiony.

9. Ale proszę królu, te wszytkie rzeczy uznawszy, y o ziemi, y o narodzie, według twéy ludzkości wszytkim znaiomey, obmyślay:

10. bo póki żyw Judas, nie iest rzecz podobna, aby rzeczy były w pokoiu.

11. To gdy on powiedział, drudzy też przyiaciele będąc nieprzyiacielskiego serca przeciw Judzie, zapalili Demetriusa.

12. Który natychmiast Nikanora przełożonego nad elephanty, hetmana posłał do Judzkiéy ziemie,

13. dawszy roskazanie, aby Judę poymał, y tych którzy z nim byli rozprószył, a Alcyma nawyższym kapłanem nawyższego kościoła postanowił.

14. Tedy pogani którzy byli z Żydowskiéy ziemie przed Judą uciekli, kupami się do Nikanora przymieszywali, mniemaiąc iż nędza y klęski Żydów miało bydź ich szczęściem.

15. A tak Żydowie usłyszawszy o przyszciu Nikanorowym, y o zgromadzeniu narodów, ziemią się posypawszy, prosili onego, który swóy lud postanowił, aby na wieki strzegł, y który cząstkę swoię iasnemi cudami broni.

16. A za roskazaniem hetmana, zarazem się ztamtąd ruszyli, a ściągnęli się do miasteczka Dessau.

17. A Simon brat Judy potkał się z Nikanorem: ale się przelękł nagłego przypadnienia nieprzyiaciół.

18. Wszakóż Nikanor słysząc o męztwie towarzyszów Judy, y o wielkim sercu które mieli biiąc się za oyczyznę, bał się krwią rozsądku uczynić.

19. Przetóż posłał przed sobą Possydoniusza, y Theodocyusza, y Mathiasza, aby dali prawicę y wzięli.

smo ś. iż on był arcykapłanem w czasie zaburzeń, ale iż się splugawił bałwochwalstwem w tym czasie. Czasem pomieszania nazywa się ów czas, w którym Żydzi złączyli się z poganami i przyjęli ich obyczaje i obrządki. Patrz Ks. 1, w. 1.—*Żadnym obyczajem żyw zostać niemógł.* Mniemał iż będzie pozbawionym majątku i życia.

4. *Setnego pięćdziesiątego.* Królestwa greckiego, według rachuby Chaldejskiéj.— *Gałązki. Złote.*— *Które zdały się być kościelne.* Które były świętokradzko zabrane przez Alcyma.

15. *Cząstkę.* Dziedzictwo, t. j. Żydów.

16. *Hetmana.* Symona brata Judy.

18. *Krwią.* Bał się mierzyć z ich męztwem z narażeniem na niebezpieczeństwo własnego życia.

20. Et cum diu de his consilium ageretur, et ipse dux ad multitudinem retulisset, omnium una fuit sententia amicitiis annuere.

21. Itaque diem constituerunt, qua secreto inter se agerent; et singulis sellae prolatae sunt et positae.

22. Praecepit autem Judas armatos esse locis opportunis, ne forte ab hostibus repente mali aliquid oriretur; et congruum colloquium fecerunt.

23. Morabatur autem Nicanor Jerosolymis, nihilque inique agebat, gregesque turbarum, quae congregatae fuerant, dimisit.

24. Habebat autem Judam semper carum ex animo, et erąt viro inclinatus.

25. Rogavitque eum ducere uxorem, filiosque procreare. Nuptias fecit, quiete egit, communiterque vivebant.

26. Alcimus autem, videns caritatem illorum ad invicem et conventiones, venit ad Demetrium, et dicebat, Nicanorem rebus alienis assentire, Judamque regni insidiatorem successorem sibi destinasse.

27. Itaque rex exasperatus, et pessimis hujus criminationibus irritatus, scripsit Nicanori, dicens, graviter quidem se ferre de amicitiae conventione, jubere tamen Machabaeum citius vinctum mittere Antiochiam.

28. Quibus cognitis, Nicanor consternabatur, et graviter ferebat, si ea, quąe convenerant, irrita faceret, nihil laesus a viro,

29. sed, quia regi resistere non poterat, opportunitatem observąbat, qua praeceptum perficeret.

30. At Machabaeus, videns secum austerius agere Nicanorem, et consuetum occursum ferocius exhibentem, intelligens non ex bono esse austeritatem istam, paucis suorum congregatis, occultavit se a Nicanore.

31. Quod cum ille cognovit, fortiter se a viro praeventum, venit ad maximum et sanctissimum templum, et sacerdotibus solitas hostias offerentibus, jussit sibi tradi virum;

32. quibus cum juramento dicentibus, nescire se, ubi esset, qui quaerebatur, extendens manum ad templum, *(1. Mach. 7, 35)*.

33. juravit, dicens: Nisi Judam mihi vinctum tradideritis, istud Dei fanum in planitiem deducam, et altare effodiam, et templum hoc Libero patri consecrabo.

34. Et his dictis abiit. Sacerdotes autem protendentes manus in coelum, invocabant eum, qui semper propugnator esset gentis ipsorum, haec dicentes:

20. A gdy się o to długo namawiali, a sam hetman przed ludem onę rzecz przełożył, wszytkich iedno zdanie było zezwolić na przyiaźń.

21. A tak naznaczyli dzień, którego mieli z sobą na osobności mówić, y dla każdego wyniesiono stołek y postawiono.

22. A Judas roskazał aby zbroyni byli na mieyscach sposobnych, by się snać z prędka od nieprzyiaciół co złego nie zaczęło: y mieli przystoyną rozmowę.

23. A Nikanor mieszkał w Jeruzalem, y nic niesprawiedliwie nie czynił, y gromady gminu które się były zebrały rozpuścił.

24. Y zawsze mu był z serca miły Judas, y był mężowi przychilny.

25. Y prosił go aby żonę poiął, y syny spłodził. Poiął żonę, y mieszkał spokoynie, y żyli społecznie.

26. Lecz Alcymus widząc między nimi spółeczną miłość, y umowy, przyszedł do Demetriusa, y oznaymił mu, że Nikanor na rzeczy szkodliwe pozwolił, a Judę zdraycę królestwa następcą swym naznaczył.

27. A tak król zaiątrzony, a złościwemi potwarzami iego rozdrażniony, napisał Nikanorowi mówiąc, że mu nie miło iż przyiaźń zawarł: wszakże roskazuie, aby co rychley Machabeusza związanego do Antiochiiey posłał.

28. Co zrozumiawszy Nikanor, lękał się, y było mu to ciężko, ieśliby to miał złamać na czym było stanęło, nie będąc w niwczym obrażony od męża,

29. ale iż się królowi nie mógł sprzeciwić, upatrował pogodę któréyby wypełnił roskazanie.

30. Lecz Machabeusz widząc że się z nim Nikanor ostrze obchodził, y na zwykłym potykaniu srożéy mu się stawił, rozumieiąc iż ta srogość nie z dobrego pochodziła, zebrawszy nie wiele ludu swego, schronił się przed Nikanorem.

31. Czego gdy się on dowiedział, iż był mężnie od męża uprzedzon, wszedł do nawiętszego, a naświętszego kościoła, a gdy kapłani zwykłe ofiary sprawowali, roskazał im aby męża wydali;

32. lecz gdy oni pod przysięgą powiadali, iż niewiedzą gdzieby był którego szukano: ściągnąwszy rękę przeciw kościołowi, przysiągł mówiąc:

33. Jeśli mi Judy związanego nie wydacie, ten kościół Boży zrównam z ziemią, y ołtarz wywalę, a ten kościół poświęcę Bachusowi.

34. Y to rzekłszy szedł precz. Lecz kapłani podniózszy ręce w niebo, wzywali tego, który zawsze był obrońcą narodu ich, to mówiąc:

20. *Sam hetman.* Judas.

22. *Przystojną rozmowę.* Zebranie i naradę odpowiadające ważności przedmiotu i zdolne ustalić pokój.

23. *Gromady gminu.* Które się przyłączyły były do Nikanora. Patrz w. 14.

25. *Społecznie.* Oznacza iż Judas pojąwszy żonę nie przestał zachowywać ustawy Esseńczyków, i że wiódł życie wspólne nakształt teraźniejszych zakonników. Lub oznacza, że Judas i Nikanor żyli z sobą w ścisłej przyjaźni.

26. *Na rzeczy szkodliwe pozwolił.* Pochwalał i aprobował rzeczy niezgodne z interesami królewskiemi.

35. Tu Domine universorum, qui nullius indiges, voluisti templum habitationis tuae fieri in nobis.

36. Et nunc, sancte sanctorum omnium Domine, conserva in aeternum impollutam domum istam, quae nuper mundata est.

37. Razias autem quidam de senioribus ab Jerosolymis delatus est Nicanori, vir amator civitatis, et bene audiens, qui pro affectu pater Judaeorum apellabatur.

38. Hic multis temporibus continentiae propositum tenuit in Judaismo, corpusque et animam tradere contentus pro perseverantia.

39. Volens autem Nicanor manifestare odium, quod habebat in Judaeos, misit milites quingentos, ut eum comprehenderent;

40. putabat enim, si illum decepisset, se cladem Judaeis maximam illaturum.

41. Turbis autem irruere in domum ejus, et januam disrumpere, atque ignem admovere cupientibus, cum jam comprehenderetur, gladio se petiit;

42. eligens nobiliter mori potius, quam subditus fieri peccatoribus, et contra natales suos indignis injuriis agi.

43. Sed, cum per festinationem non certo ictu plagam dedisset, et turbae intra ostia irrumperent, recurrens audacter ad murum, praecipitavit semetipsum viriliter in turbas;

44. quibus velociter locum dantibus casui ejus, venit per mediam cervicem;

45. et cum adhuc spiraret, accensus animo, surrexit; et cum sanguis ejus magno fluxu deflueret, et gravissimis vulneribus esset saucius, cursu turbam pertransiit;

46. et stans supra quandam petram praeruptam, et jam exsanguis effectus, complexus intestina sua, utrisque manibus projecit super turbas, invocans dominatorem vitae ac spiritus, ut haec illi iterum redderet; atque ita vita defunctus est.

35. Ty Panie wszech rzeczy, który niczego nie potrzebuiesz, chciałeś aby był kościół mieszkania twego między nami.

36. A teraz święty wszytkich świętych Panie, zachoway na wieki nie splugawionym dóm ten, który niedawno iest oczyściony.

37. A Razyasz nieiaki z starszych z Jeruzalem był oskarżon przed Nikanorem, a ten mąż miłośnik miasta, y dobrą sławę maiąc: który dla życzliwości nazwan był oycem Żydów.

38. Ten przez wiele czasów przedsięwzięcie czystości trzymał w zakonie Żydowskim, gotów wydać ciało y duszę, za wytrwanie.

39. A Nikanor chcąc okazać nienawiść którą miał przeciw Żydóm, posłał pięćset żołniérzów, aby go poymali;

40. bo mniemał gdyby go był zwiódł, że miał wielką klęskę Żydóm uczynić.

41. A tak gdy się chciał werwać gmin do domu iego, y drzwi wybić, y ogień założyć: gdy go iuż poymać mieli, przebił się mieczem;

42. woląc raczéy poczciwie umrzéć, a niźli poddać się grzésznikóm, y nieprzystoynie rodowi swemu krzywdy cierpiéć.

43. Ale gdy przed kwapieniem nie pewnym razem ranę sobie zadał, a gmin się we drzwi wdziérał, wbieżawszy śmiele na mur, mężnie się z góry zrzucił na ludzie;

44. którzy gdy prędko dali plac spadnieniu iego, padł na szyię;

45. a gdy iescze dychał, zapaliwszy się sercem powstał: a chocia krew z niego wielkim strumieniem ciekła, y acz był ciężko zraniony, przeszedł wskok przez lud;

46. y stanąwszy na nieiakiéy skale przykréy, gdy go iuż krew uchodziła, uchwyciwszy obiema rękoma wnętrzności swe, rzucił ie na lud, wzywaiąc tego który iest Panem żywota y Ducha, aby mu ie zaś przywrócił: a tym sposobem umarł.

CAPUT XV.

ROZDZIAŁ 15.

O porażce Nikanora, ustanowieniu święta na tę pamiątkę.

1. Nicanor autem, ut comperit Judam esse in locis Samariae, cogitavit cum omni impetu die sabbati committere bellum. *(1. Mach. 7, 26).*

2. Judaeis vero, qui illum per necessitatem sequebantur, dicentibus: Ne ita ferociter et barbare feceris, sed honorem tribue diei sanctificationis, et honora eum, qui universa conspicit.

3. Ille infelix interrogavit, si est potens in coelo, qui imperavit agi diem sabbatorum.

4. Et respondentibus illis: Est Dominus vi-

1. A Nikanor, dowiedziawszy się, że Judas był na mieyscach Samaryiéy, umyślił ze wszytką mocą w dzień soboty stoczyć bitwę.

2. A gdy Żydowie, którzy z przymuszenia z nim iść musieli, mówili mu, nie czyń tak okrutnie a nieludzkie: ale uczci dzień święty, y czci tego który wszytko widzi.

3. On nieszczęsny zapytał, ieśli iest możny na niebie, który rozkazal obchodzić dzień sobotni?

4. A gdy oni odpowiedzieli, iest Pan żywy sam

38. *Przedsięwzięcie czystości trzymał.* Który się wstrzymywał od towarzystwa z poganami i miał w obrzydzeniu ich obyczaje i ofiary.

40. *Gdyby go był zwiódł.* W grec.: jeśliby go pojmał.

42. *Poczciwie umrzeć.* Wspaniale, jak jest w grec.: zdaje się iż z natchnienia Ducha ś. śmierć sobie dobrowolnie zadał; Pismo ś. bowiem nie tylko opowiada ten czyn, lecz w niejakim względzie i zaleca go.

R. 15. — 3. *Jeśli jest możny na niebie.* Dziwna pycha ludzka równająca się Bogu i przywłaszczająca sobie władzę jego nad ludźmi. Zapytuje, czy włada niebem ten, który rozkazuje dzień sobotni święcić.

vus ipse in coelo potens, qui jussit agi septimam diem.

5. At ille ait: Et ego potens sum super terram, qui impero sumi arma, et negotia regis impleri. Tamen non obtinuit, ut consilium perficeret.

6. Et Nicanor quidem cum summa superbia erectus, cogitaverat commune trophaeum statuere de Juda.

7. Machabaeus autem semper confidebat cum omni spe auxilium sibi a Deo affuturum;

8. et hortabatur suos, ne formidarent ad adventum nationum, sed in mente haberent adjutoria sibi facta de coelo, et nunc sperarent ab Omnipotente sibi affuturam victoriam.

9. Et allocutus eos de lege et prophetis, admonens etiam certamina, quae fecerant prius, promtiores constituit eos;

10. et ita animis eorum erectis simul ostendebat gentium fallaciam et juramentorum praevaricationem.

11. Singulos autem illorum armavit, non clypei et hastae munitione, sed sermonibus optimis et exhortationibus, exposito digno fide somnio, per quod universos laetificavit.

12. Erat autem hujuscemodi visus: Oniam, qui fuerat summus sacerdos, virum bonum et benignum, verecundum visu, modestum moribus, et eloquio decorum, et qui a puero in virtutibus exercitatus sit, manus protendentem, orare pro omni populo Judaeorum; *(Supr. 3, 1).*

13. post hoc apparuisse et alium virum aetate et gloria mirabilem et magni decoris habitudine circa illum;

14. respondentem vero Oniam dixisse: Hic est fratrum amator, et populi Israel: hic est, qui multum orat pro populo et universa sancta civitate, Jeremias propheta Dei.

15. Extendisse autem Jeremiam dexteram, et dedisse Judae gladium aureum, dicentem:

16. Accipe sanctum gladium munus a Deo, in quo dejicies adversarios populi mei Israel.

17. Exhortati itaque Judae sermonibus bonis valde, de quibus extolli posset impetus, et animi juvenum confortari, statuerunt dimicare et confligere fortiter, ut virtus de negotiis judicaret, eo quod civitas sancta et templum periclitarentur.

18. Erat enim pro uxoribus et filiis, itemque pro fratribus et cognatis minor sollicitudo, maximus vero et primus pro sanctitate timor erat templi;

w niebie możny, który rozkazał obchodzić dzień siódmy.

5. On zasię odpowiedział: A iam też mocny na ziemi, który każę brać zbroie, y sprawy królewskie wypełnić. Wszakże nie dokazał, aby był radę wykonał.

6. A Nikanor wielką hardością wyniesiony, umyślił był pospolity znak zwycięztwa wystawić z Judy.

7. A Machabeusz ustawicznie ufał ze wszytką nadzieją, iż mu miał przyśdź ratunek od Boga;

8. y napominał swoich, aby się nie bali przyszcia poganów: ale aby mieli na pamięci wspomożenia im z nieba podawane: y teraz aby się spodziewali, że im miało przyśdź od Wszechmocnego zwycięztwo.

9. Y mówiąc do nich z zakonu y z proroków, przypominaiąc też bitwy które piérwéy miéwali, uczynił ie ochotnieysze;

10. a tak serca im dodawszy, przytym okazował zdrady poganów, y zgwałcenie przysiąg.

11. A każdego z nich uzbroił, nie bronią tarczey y drzewa, ale dobremi mowami y napominaniem: powiedziawszy sen wiary godny, którym wszytkie uweselił.

12. A było widzenie takowe: Oniasza który był nawyższym kapłanem, męża dobrego, y łaskawego, wstydliwego weyźrzenia, y skromnych obyczaiów, y wymowy ozdobnéy, y który z dzieciństwa w cnotach był ćwiczony, ręce wyciągnawszy, modlącego się za wszytek lud Żydowski.

13. Potym że się ukazał y drugi mąż w leciech y w chwale dziwnéy, y wielkiéy ozdoby przy nim;

14. a iż odpowiadaiąc Oniasz rzekł: Tenci iest miłośnik braciéy y ludu Izraelskiego, ten iest który się wiele modli za lud y za wszytko miasto święte, Jeremiasz prorok Boży.

15. A że Jeremiasz zściągnął prawą rękę, y podał Judzie miecz złoty, mówiąc:

16. Weźmi miecz święty dar od Boga, którym porazisz przeciwniki ludu mego Izraelskiego.

17. A tak będąc napomnieni namowami Judy barzo dobremi, któremi mogła bydź wzbudzona ochota, y serca młodych ludzi umocnione, postanowili bić się y potykać mężnie, aby męztwo o rzeczach osądziło: przeto że miasto święte, y kościół był w niebezpieczeństwie.

18. Bo mnieysze było staranie o żony, y o syny, y o bracią, y o krewne, ale nawiększa y napiérwsza była boiaźń, o świętobliwość kościoła;

5. *Radę wykonał.* Zamiar wygubienia Żydów.

9. *Mówiąc do nich z zakonu.* Przypomniał im zawarte w Piśmie ś. obietnicy dla tych, którzy wypełniają zakon i zań walczą.

11. *Nie bronią tarczéj i drzewa.* Nietylko tarczą lub oszczepem.— *Sen wiary godny.* Od Boga zesłany. P. Bóg mając szczególniejszą opiekę nad panującymi, często nimi kieruje przez znaki lub sny przez się zesłane; co już i Homer zauważał, Ks. 2 Illiad.

12. *Oniasza.* Który zdradziecko przez Menelausa był zabity. Patrz wyż. r. 4, w. 34.

13. *Wielkiéj ozdoby.* Ozdobiony był zewsząd wielką wspaniałością; jaka to chwała była wskazówką zasług świętego proroka i chwały należnéj mu w niebie.

14. *Ten jest który się wiele modli za lud i za wszystko miasto święte.* Patrz Wujka.

15. *Miecz złoty.* Wszystkie bowiem rzeczy od Boga pochodzące, jako najdoskonalsze, zwykły się przez złoto figurować. Patrz wyż. 3, 25; 5, 2, 10 i 27; 11, 8.

17. *Napomnieni.* W grec. pocieszeni.— *Aby męztwo.* Aby całą tę sprawę roztrzygnęło męztwo ich i odwaga.

19. sed et eos, qui in civitate erant, non minima sollicitudo habebat pro his, qui congressuri erant.
20. Et, cum jam omnes sperarent judicium futurum, hostesque adessent, atque exercitus esset ordinatus, bestiae equitesque opportuno in loco compositi,
21. considerans Machabaeus adventum multitudinis, et apparatum varium armorum et ferocitatem bestiarum, extendens manus in coelum, prodigia facientem Dominum invocavit, qui non secundum armorum potentiam, sed prout ipsi placet, dat dignis victoriam.
22. Dixit autem invocans hoc modo: Tu Domine, qui misisti Angelum tuum sub Ezechia rege Juda, et interfecisti de castris Sennacherib centum octoginta quinque millia, *(Supr. 8, 19)*.
23. et nunc, Dominator coelorum, mitte Angelum tuum bonum ante nos in timore et tremore magnitudinis brachii tui,
24. ut metuant, qui cum blasphemia veniunt adversus sanctum populum tuum. Et hic quidem ita peroravit.
25. Nicanor autem, et qui cum ipso erant, cum tubis et canticis admovebant.
26. Judas vero, et qui cum eo erant, invocato Deo, per orationes congressi sunt;
27. manu quidem pugnantes, sed Dominum cordibus orantes, prostraverunt non minus triginta quinque millia, praesentia Dei magnifice delectati.
28. Cumque cessassent, et cum gaudio redirent, cognoverunt Nicanorem ruisse cum armis suis.
29. Facto itaque clamore, et perturbatione excitata, patria voce omnipotentem Dominum benedicebant.
30. Praecepit autem Judas, qui per omnia corpore et animo mori pro civibus paratus erat, caput Nicanoris, et manum cum humero abscissam, Jerosolymam perferri.
31. Quo cum pervenisset, convocatis contribulibus et sacerdotibus ad altare, accersiit et eos, qui in arce erant.
32. Et ostenso capite Nicanoris, et manu nefaria, quam extendens contra domum sanctam omnipotentis Dei, magnifice gloriatus est.
33. Linguam etiam impii Nicanoris praecisam jussit particulatim avibus dari, manum autem dementis contra templum suspendi.
34. Omnes igitur coeli benedixerunt Dominum, dicentes: Benedictus, qui locum suum incontaminatum servavit.
35. Suspendit autem Nicanoris caput in summa

19. ale y ci którzy w mieście byli, nie pomału się troskali o te, którzy się potykać mieli.
20. A gdy się iuż wszyscy spodziéwali przyszłego sądu, a nieprzyiaciele iuż blizko byli, woysko zszykowane było, y bestyie, y iezdni na sposobnym mieyscu postawieni,
21. Machabeusz uważaiąc nadchodzenie woyska, y rozmaite przyprawy broniéy, y srogość bestiy, wyciągnawszy ręce ku niebu, prosił Pana który dziwne cuda sprawuie, który nie według mocy zbróy, ale iako się mu podoba godnym zwycięztwo daie.
22. Y mówił wzywaiąc tym sposobem: Ty Panie któryś posłał anioła twego, za Ezechiasza króla Judzkiego, y pobiłeś z woyska Sennacherib sto ośmdziesiąt y pięć tysięcy,
23. y teraz panuiący niebiosóm, spuść anioła twego dobrego przed nami, w boiaźni y w strachu wielkości ramienia twego:
24. aby się przelękli którzy z bluźnieniem idą przeciw świętemu ludowi twemu. A ten tak modlitwę skończył.
25. A Nikanor y którzy z nim byli, z trąbami y z pieśniami następowali.
26. Lecz Judas, y którzy z nim byli, wzywaiąc Boga z modlitwami zwiedli bitwę;
27. rękoma wprawdzie woiuiąc, ale sercem Panu się modląc: porazili niemniéy trzydziestu y pięci tysięcy ludzi, raduiąc się wielce z obecności Bożéy.
28. A gdy przestali, y z weselem się wracali, dowiedzieli się iż Nikanor upadł we swéy zbroiéy.
29. Tedy okrzyk uczyniwszy y trwogę wzruszywszy, błogosławili głosem oyczystym Pana wszechmocnego.
30. A Judas przykazał, który zawsze ciałem y sercem gotów był dla miesczan umrzéć, głowę Nikanorowę, y rękę z ramieniem uciętą do Jeruzalem zanieść.
31. Gdzie gdy przyiachał, zezwawszy miesczany y kapłany do ołtarza, wezwał y tych którzy na zamku byli.
32. Y ukazawszy głowę Nikanorowę, y rękę przeklętą, którą zściągnąwszy na dóm święty wszechmocnego Boga, hardzie się chlubił:
33. y ięzyk niezbożnego Nikanora wyrznąwszy kazał po kęsu ptakóm dać, a rękę szaleńca zawiesić przeciw kościołowi.
34. Tedy wszyscy błogosławili Pana niebieskiego, mówiąc: Błogosławiony który mieysce swe zachował nie splugawione.
35. Zawiesił téż głowę Nikanorowę, na wiérz-

20. *Gdy już wszyscy spodziewali się przyszłego sądu.* Gdyż już walka się zbliżała, w której miał się okazać sąd boży względem sprawy obudwóch wodzów.— *Bestyje.* Słonie.
23. *W bojaźni i strachu.* Przynoszącego bojaźń i przestrach na nieprzyjaciół.
25. *Z pieśniami.* Z okrzykami wojennemi.— *Następowali.* Postępowali.
27. *Z obecności Bożéj.* W grec. cudownie uradowani z ukazania się Bożego. Okazało się bowiem, iż Bóg był z nimi, kiedy tak znakomite odnieśli zwycięztwo.
29. *Trwogę wzruszywszy.* Przez zlanie się w jeden odgłos okrzyków i radości.

arce, ut evidens esset, et manifestum signum auxilii Dei.

36. Itaque omnes communi consilio decreverunt, nullo modo diem istum absque celebritate praeterire;

37. habere autem celebritatem tertia decima die mensis Adar, quod dicitur voce Syriaca, pridie Mardochaei diei.

38. Igitur his erga Nicanorem gestis, et ex illis temporibus ab Hebraeis civitate possessa, ego quoque in his faciam finem sermonis.

39. Etsi quidem bene, et ut historiae competit, hoc et ipse velim: sin autem minus digne, concedendum est mihi.

40. Sicut enim vinum semper bibere, aut semper aquam, contrarium est, alternis autem uti, delectabile: ita legentibus, si semper exactus sit sermo, non erit gratus. Hic ergo erit consummatus.

chu zamku, aby było iasne, a iawne znamię ratunku Bożego.

36. A tak wszyscy za spólecznym zezwoleniem postanowili, aby dnią onego żadną miarą bez święcenia nie miiali;

37. ale żeby mieli święto trzynastego dnia księżyca Adar, iako Syriyskim ięzykiem zowią, dniem przededniem Mardocheuszowym.

38. A gdy się to z Nikanorem stało, a od onego czasu Hebrayczykowie miasto otrzymali: ia też na tym mieyscu koniec uczynię pisaniu memu.

39. A ieśli dobrze y iako historyiéy przystoi, tegom i sam pragnał: a ieśli nie tak godnie, ma mi bydź odpuszczono.

40. Bo iako zawżdy pić wino, abo zawżdy wodę, iest rzecz przeciwna, ale na przemiany używać, iest rzecz wdzięczna: tak czytaiącym, ieśliby zawsze było pisanie doskonałe, nie będzie wdzięczne tym co czytaią. Tu tedy będzie koniec.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 15. w. 14. *Ten jest który się wiele modli za lud i za wszystko miasto święte.* Patrz tu iż święci Oniasz biskup, i Jeremiasz prorok, modlą się po śmierci za lud żydowski, toć tedy żywymi i po śmierci byli. A tak naucz się tu, iż to rzecz pewna w zakonie starym była, że się oni święci na łonie Abrahamowem jeszcze będący modlili: bo jako tu będąc w ciele śmiertelnem modlili się, tak i po śmierci wolniejszymi będąc, i większą miłość mając, daleko lepiéj to czynili. Dla tego i tu mówi, ten jest miłośnik braciéj i ludu Izraelskiego. Bo jako to tu z miłości czynili, tak i po śmierci też miłość zachowali: modląc się za rodzaj ludzki, za kościół Boży, za przyjacioły i syny, i za wszystkie insze. Wyjąwszy to iż nie mogli o wszystkich potrzebach wiedzieć, tylko co im Bóg objawił wedle czasu onego. A jeśliż na onczas przed przyjściem Pana Chrystusowem, nie będąc jeszcze w niebie, modlili się za ludzi, jakoż daleko więcéj teraz już w niebie będąc, modlą się za nas, bo nas doskonaléj miłują, i wszystkie potrzeby nasze w osobności wiedzą. Czytaj o tém Exod. 32. Isai. 63. Jerem. 15.

---

37. *Księżyca Adar.* Lutego.—*Jako Syryjskim językiem zowią.* Jest przerzucenie wyrazów. W grec. bowiem jest: *Trzynastego dnia miesiąca dwónastego* (adar po syryjsku) *w wigilię dnia Mardocheuszowego.*

39. *Tegom i sam pragnął.* Jakby rzekł: Raduję się. —*A jeśli nie tak godnie.* Nie prosi o przebaczenie omyłek co do prawdziwości historycznéj, lecz co do gładkości stylu; podobnież jak ś. Paweł przez pokorę wyznaje iż nie jest biegłym w wymowie.

40. *Rzecz przeciwna.* Szkodliwa, mniéj pożądana.—*Jeśliby zawsze było pisanie doskonałe.* Bardzo wypracowane i ubarwione. W tekście greckim jest sens taki: *Jako pić samo wino i znowu wodę, nieprzyjaznem jest, czyli nieprzyjemném; sprawuje zaś rozkosz, jeżeli jedno z drugiem zmieszasz: tak podoba się mowa przygotowana, to jest przyprawiona czyli należycie uporządkowana.*

Koniec Księgi 2-giéj Machabejskiéj i Tomu trzeciego.

Biblioteka Główna

SPIS RZECZY.

Ogółem w Tomie tym Ksiąg 19; Rozdziałów w nich 289. Wszystkich zaś Ksiąg Starego Testamentu, zawartych w trzech pierwszych tomach niniejszego wydania, jest 45; Rozdziałów w nich 1074.